VIDURAMŽIŲ ŽODYNAS

SĄVOKOS • REIŠKINIAI • DALYKAI

AIDAI

Viduramžių
žodynas

Viduramžių žodynas

Sudarytojas
PETER DINZELBACHER

Aidai
2004

UDK 940.1(03)
Vi49

Versta iš: Peter Dinzelbacher (Hg.),
Sachwörterbuch der Mediävistik
(Kröners Taschenausgabe, Band 477)

Knygos leidimą parėmė
Atviros Lietuvos fondas

Iš vokiečių kalbos vertė
GIEDRĖ SODEIKIENĖ

ANTANAS GAILIUS
ALFONSAS TEKORIUS
Specialusis redaktorius
NERIJUS ŠEPETYS

Education and Culture
Culture 2000

ISBN 9955-656-03-4

Turinys

Vokiškojo leidimo pratarmė

Vienatomis medievistikos terminų žodynas, kuris įmanomai naujausiu žinių lygiu aptartų visų į Viduramžius besigilinančių specialiųjų disciplinų temas, be abejo, yra geidžiamybė. Šioje knygoje, remiantis pastaruoju metu suintensyvėjusiais Viduramžių tyrinėjimais, pateikiama patikima bazinė informacija apie tos epochos kultūrą visais jos aspektais, pagrindinį dėmesį sutelkiant į vokiškuosius Viduramžius ir Viduramžių literatūrą.

Medievistikos terminų žodyną rengė dvi sudarytojų grupės. Jį sumanė ir pradėjo sudarytojų komanda iš germanistų: Hanso Dieterio Mücko, Ulricho Müllerio, Franzo Viktoro Spechtlerio ir Eugeno Thurnherio, – kurie 1986 m. visi drauge šio darbo atsisakė, pasiūlydami mane kaip savo įpėdinį. Perėmęs užduotį baigti projektą, susidūriau su klausimu, kiek reikėtų plėsti jau esamą reikšminių žodžių sąrašą. Viduramžių tyrinėjimą aš suprantu kaip pabrėžtinai tarpdisciplininį; todėl stengiausi primygtinai sustiprinti jau nuo pat pradžių nubrėžtą komparatyvistinę, specialiųjų disciplinų rėmus peržengiančią žodyno kryptį ir praplėsti knygą pamatine kitų sričių, pavyzdžiui, socialinės ir ūkio istorijos, informacija, be kurios negali apsieiti ir Viduramžių tekstų supratimas. Be to, rūpindamasis, kad nesusidarytų klaidingas įspūdis, neva vienas ar kitas žanras, viena ar kita raida esanti būdingas vokiečių nacionalinis „nuopelnas", mėginau iš specifinės filologinės perspektyvos parašytus literatūrai skirtus straipsnius papildyti kitų kalbų pavyzdžiais.

Leidyklos nurodytas tikslas – pateikti parankinį vienatomį žodyną – reikalavo ne tik kompromisų, susijusių su siekiamu tarpdisciplininiu išplėtimu, bet ir (kartais gana ženklaus) brovimosi į jau parašytus straipsnius. Turint galvoje tokią sudėtingą ir ypač čia dalyvavusiems bendradarbiams tikrai ne neskausmingą veikalo genezę, dabar sudarytojui ir leidyklai lieka tikėtis, kad rezultatas pateisins jų įdirbį ir kad medievistikos terminų žodynas, kuriame pateikiami straipsniai iš tokios gausybės literatūrinio ir neliteratūrinio anos epochos gyvenimo sričių, bus naudingas studijuojantiesiems senosios Europos literatūrą, o kartais – ir žinovams, ir visiems tiems, kurie domisi tarpdalykiniais Viduramžių tyrinėjimais.

Sudarytojas pertvarkė bemaž visus straipsnius, o daugelį trūkstamų ir pats parašė (net ir tuomet, kai jam neišvengiamai teko aptarti temas, kurių tyrinėjimais jis pats nėra pasižymėjęs). Tais atvejais, kai prie esamų reikšminių žodžių sudarytojui teko prirašyti didesnės apimties papildymų (maždaug nuo teksto trečdalio), jo pavardė nurodyta po pirminio autoriaus, tais atvejais, kai sudarytojas pateikė daugiau nei pusę straipsnio, – prieš pirminį autorių. Žodyno straipsniai, kuriuos prireikė smarkiai trumpinti ar keisti, pažymėti asterisku * prie autoriaus inicialų, idant juos rašiusiems nebūtų primesta atsakomybė už jų neautorizuotus tekstus. Bibliografines nuorodas iš principo teko papildyti, ypač nevokiškais darbais, arba net iš naujo sudaryti.

Šioje vietoje norėčiau taip pat ir pirmųjų sudarytojų vardu padėkoti visiems moksliniams bendradarbiams, kuriems nepristigo kantrybės ir supratimo. Taip pat dera padėkoti leidyklos „Alfred Kröner Verlag" vadovybei ir darbuotojams, labai daug prisidėjusiems, kad knyga nusisektų.
Už *addenda* ir *corrigenda* sudarytojas ir leidykla bus dėkingi; laiškus su siūlymais prašom siųsti adresu: Alfred Kröner Verlag, Postfach 10 28 62, 7000 Stuttgart 10.

Zalcburgas, 1992 m. liepa — Peter Dinzelbacher

Pastaba lietuviškajam leidimui

Panašiai kaip originalo, lietuviškojo leidimo istorija perėjo du etapus: „Aidų" leidyklą ši knyga pasiekė jau išversta trijų pagarsėjusių ir pripažintų (tiesa, skirtingose – literatūrinio, mokslinio ir adaptacinio vertimo srityse) vertėjų.

Suprantama, verčiant tokį žodyną ne vieningam redakciniam kolektyvui, vertėjams nebuvo nei įmanoma, nei prasminga dirbti pagal iš anksto susidarytą vieningą etaloną – suderintą reikšminių žodžių ir kitų svarbių sąvokų lietuviškų atitikmenų sąrašą, asmenvardžių, vietovardžių ir veikalų pavadinimų rašymo principus. Ką ir kalbėti apie vertimo strategijų suderinimą – jau pradėjus darbą savaime vėrėsi bent trys galimybės: paisyti atskiro straipsnio teksto, paisyti visos žodyno sąrangos ir stiliaus, paisyti neišprususio Lietuvos skaitytojo poreikių.

Paskutinė aplinkybė suprantama: medievistikos mokslo Lietuvoje iki šiol beveik nėra, kaip ir beveik nebuvo Viduramžių Lietuvos (bent jau raštijos, kultūros, ūkio ir socialinio gyvenimo, – kas šiame žodyne svarbiausia) istorijoje. Taigi tokio žodyno vertimas ir jo vėlesnis mokslinis redagavimas, užtrukęs ištisus ketverius metus, ir teperėjęs būtiną pirminę apdorojimo stadiją (pritrūko laiko ir kitų rezervų pasitelkti atskirų sričių specialistų ir žinovų būrelį mokslinėms konsultacijoms), iš esmės turėjo įveikti dvigubą kalbinį barjerą: kaip lietuviškai įvardyti ir suprantamai aprašyti dalykus, egzistavusius ir išnykusius iki mūsų valstybei ir kalbai įsiliejus į Europos civilizacijos arealą, ir kaip suvienodinti terminiją, skirtingai vartojamą net ir negausių mūsų medievistų.

Rengdama lietuvišką leidimą, leidykla stengėsi laikytis ištikimybės originalo dvasiai krypties, t. y. pasuko mokslinio, o ne adaptuoto/lituanizuoto leidimo keliu. Originalas išsaugojo pusiausvyrą tarp atskirų straipsnių autorių supratimo ir bendros (daugiausia Peterio Dinzelbacherio) vizijos. Juk tie patys Viduramžių (pvz., Bažnyčios gyvenimo) gyvenimo reiškiniai atskirų tyrinėtojų įvardijami ir interpretuojami skirtingai, nevienodai iššifruojamos prarastosios anų laikų kalbinės/vaizdinės/garsinės realijos (ypač iš Viduramžių poetikos, germanų kalbų, ūkio ir luominės visuomenės istorijos), tos pačios šiuolaikinio mokslo sąvokos (*feodalizmas, sakytinė kūryba, liaudies religingumas*) vėlgi apibrėžiamos įvairiai. Taigi šiame leidime stengtasi ir išlaikyti tą įvairovę, ir nepakenkti sudarytojo vienodinimo pastangoms.

Pagrindinis klausimas – ką versti ir lietuvinti? Jei nežiūrėsime patogios tarptautinių žodžių vartojimo praktikos (*abreviacija, nominalizmas, sfragistika, Mišiolas*), kalbant apie reikšminius žodžius ir svarbiausias sąvokas, laikytasi principo lietuviškai perteikti tas Viduramžių realijas, reiškinius (*laivynas, vagystė, lažas, rankraščių rinkiniai, Grabnyčios*), anų laikų žodžius (*neturto sąjūdis, laisvieji, užsakovai, viešuomenė, Tėve mūsų, teisių atėmimas, ištikimybė*) arba šiuolaikinių specialiųjų disciplinų terminus, kuriuos įprasta versti ar adaptuoti kitose kalbose. Neversti/nelietuvinti: a) dauguma lotyniškų posakių ir pavadinimų (*Agnus Dei, cantus firmus, ius civilis, unio mistica, prodesse et delectare*); b) viduramžiški (pirmiausia literatūros, muzikos, teisės; provansiški, skandinaviški) terminai, kurie neverčiami ir originale ar kitų kalbų praktikoje (*dyfalu, estampie, liodahattr, upphaf, Wergeld*); c) specifinės medievistikos sąvokos, ženklinančios tam tikrus Viduramžių reiškinius, dėl kurių interpretacijos ginčijamasi (ir šiame žodyne – tarp skirtingų autorių jų straipsniuose: *Oral Poetry, Volksbuch, Gesellschaftslied*) ir/arba (ir kaip) kurios žodyne aiškinamos kaip *terminai*.

Originalo leidėjai, nesis(-į)stengdami suvienodinti Viduramžių asmenvardžių, vietovardžių

(mažiau) ir minimų (nelotyniškų pavadinimų) veikalų rašybos, vokiško leidinio pabaigoje pateikė autorių ir anoniminių veikalų sąrašą, tačiau naudotis žodynu jis nepadeda: daugybėje straipsnių išliko autorinės rašybos tradicijos.

Lietuviškai adaptuoti teko daugiau. Asmenvardžiai – šventųjų, karalių, kai kurių chrestomatinių veikėjų, taip pat tų, kurių vardai turi adekvačias lotyniškas formas – aiškiai sulietuvinti (*Frydrichas, Tomas, Vilhelmas, Brigita*). Visiškai nelietuvinti vardai – daugiausia prancūziški/provansiški, itališki, vėliau angliški ir vokiški, kurie jau kalbamu metu turėjo pavardines formas (pagal tai surandami enciklopedinių leidinių rodyklėse: *Giovanni Boccaccio, Eustache Marcade, Hans Sachs, Colinj van Rijssele, Thomas Walleys*), arba kurių transliteravimas – problemiškas ar originalo rašybą darantis nebeatpažįstamą (o tai – svarbus šio leidimo kriterijus: žmonės, vietos, pavadinimai turi būti galimi susirasti kituose šaltiniuose): *Guiraut de Bornelh, Folquet de Marselha*. Kitų autorių atvejais transliteruojama – arba vardo, arba prievardinė kilmėvardžio dalis, arba abi – priklausomai ir nuo esamų lietuvinimo tradicijų: Hartmanas iš Aujė, Gotfrydas Štrasburgietis, Henrikas iš Veldeke, Valteris Fogelveidė, Chrétienas iš Trua. Iš vietovardžių stengtasi adaptuoti tik tuos, kurie turi aiškią lietuviško adaptavimo tradiciją (nors čia nenuoseklumų išvengti nepavyko, ir skaitytojas ras, be abejo, tų pačių asmenų arba vietų, atskiruose straipsniuose įvardytų nevienodomis formomis: to neišvengė ir vokiškas originalas). Minimus veikalus stengtasi rašyti originalo forma, išskyrus (paprastai) tuos atvejus, kai jie verčiami vokiškame leidime („Jaunesnysis Titurelis“), vokiški pavadinimai perteikiami stengiantis laikytis to paties principo. Taigi lietuviškai perteikiami tik gilias lietuviškas tradicijas ir bendrinę/sutartinę formą, nepaskandinamą įvairių variantų, turintys pavadinimai: „Nybelungų giesmė“, „Rožės romanas“ (bet *Roman de Rose*), „Rolando giesmė“. Tais atvejais, kai pavadinimas – žinomas ir lietuviškai paplitęs, bet žodyne aptariami keli jo variantai, išsaugoma originalo rašyba: *Tristan* ir *Tristrant*, *Percefal* ir *Parzival*. Pavadinimas kartais (paraleliai) verčiamas ir tada, kaip to reikalauja straipsnelio teksto suprantamumas. Nors vienodumo ir čia išlaikyti nepavyko. Ko stebėtis, jei atskirų straipsnių autoriai vok. originale skirtingai įvardija tokius Viduramžių kultūrai reikšmingus kūrinius: randame Augustino *De civitate Dei, De Civitate, Civitate Dei* ir tiesiog „Dievo valstybę“; Dante's *Divina comedia, Comedia* ar „Dieviškąją komediją“. Jei suvienodinimo darbo čia nesiėmė sudarytojas Dinzelbacheris, nesiėmėme to ir mes (juolab kad dėl to paties Dante's kūrinio „autentiško“ pavadinimo moksle seniai diskutuojama), ir skaitytojo nuoširdžiai atsiprašome dėl nepatogumų, su viltimi, kad žodyno iš eilės paprastai niekas neskaito, tai ir išlikę skirtumai bei variacijos taip nebadys akių.

Kursyvai ir kabutės rašomi daugiausia laikantis leidyklos tradicijų (ypač *Naujojo Židinio-Aidų*), – išskyrus straipsnių bibliografijas, kur – su minimaliais pakeitimais – palikta vokiškojo leidimo rengėjų įvesta tvarka. Straipsnių bibliografijose minimi veikalai, vienu ar kitu pavidalu išleisti ir lietuviškai (taip pat kai kurie kiti svarbūs medievistikos veikalai), pateikiami atskiru sąrašu žodyno priekyje.

Pritrūko laiko žodynui tobulai parengti, nes tokiam darbui laiko visada maža. Akivaizdžiai pritrūko jo vokiškojo originalo sudarytojui, ir žodynas liko pusiaukelėje tarp universalumo ir specifiškumo, vokiškumo ir europietiškumo, autorystės laisvės ir sudarytojo principų diktato. Vis dėlto visus vertimo, redagavinimo, vienodinimo ir adaptavimo nelygumus ant savo sąžinės prisiima lietuviškojo leidimo vertėjai ir redaktoriai.

Už vertingas konsultacijas ir pagalbą leidykla dėkoja prof. Edvardui Gudavičiui, dr. Liudui Jovaišai ir dr. Rimvydui Petrauskui.

Bendroji bibliografija

(Atskirų straipsnių bibliografijose daugiau nenurodoma)

Išsamesnės informacijos, t. p. ir apie personalijas, teikia daugiatomiai enciklopediniai žinynai:

Dictionary of the Middle Ages, sud. J. Strayer, New York, 1982 ir t.

Kulturhistorisk Leksikon for nordisk middelalder, Kopenhagen, 1956 ir t.

Lexikon des Mittelalters, München/Zürich, 1977 ir t.

Vienatomiai, taip pat personalijas aptariantys enciklopediniai žinynai:

Rachum, Ilan, *Illustrierte Enzyklopädie der Renaissance*, Königstein, 1980

Grabois, Aryeh, *Illustrierte Enzyklopädie des Mittelalters*, Königstein, 1981

Ankstyviesiems Viduramžiams svarbių straipsnių randame ir Antikai skirtuose žinynuose:

Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft, sud. G. Wissowa ir kt., Stuttgart, 1894 ir t.

Der kleine Pauly, sud. K. Ziegler, W. Sontheimer, München, 1964 ir t.

Reallexikon für Antike und Christentum, sud. Th. Klauser, Stuttgart, 1950 ir t.

Reallexikon der germanischen Altertumskunde, sud. H. Beck ir kt., Berlin, 1973 ir t.

Beveik visose žinijos srityse turime enciklopedinių veikalų, skirtų Viduramžiams (dalykinių, dažnai apimančių ir personalijas), – čia tik kai kurie svarbiausieji jų:

BAŽNYČIOS ISTORIJA IR TEOLOGIJA:

Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastique, Paris, 1912 ir t.

Dictionnaire de Spiritualité ascétique et mystique, sud. M. Viller, Paris, (1932) 1937 ir t.

Dictionnaire de Theologie Catholique, sud. A. Vacant ir kt., Paris, (1903) 1923 ir t.

Lexikon für Theologie und Kirche, sud. J. Höfer, K. Rahner, Freiburg, 1957 ir t.

Theologische Realenzyklopädie, sud. G. Krause, G. Müller, Berlin, 1974 ir t.

Wörterbuch der Mystik, sud. P. Dinzelbacher, Stuttgart, 1989

FILOSOFIJA:

Enzyklopädie Philosophie und Wissenschaftstheorie, sud. J. Mittelstraß, Mannheim, 1980 ir t.

Historisches Wörterbuch der Philosophie, sud. J. Ritter, K. Gründer, Basel, 1971 ir t.

Philosophisches Wörterbuch, sud. G. Schischkoff, Stuttgart, ^{22}1991

ISTORIJA:

Fuchs, K., Raab, H., *dtv-Wörterbuch zur Geschichte*, München, ^{7}1990

Haberkern, E., Wallach, J. F., Hilfswörterbuch für Historiker, München, ^{7}1987

Sachwörterbuch zur deutschen Geschichte, sud. H. Rössler, F. Günther, Oldenburg, 1958, Repr. 1970

Volkert, Wilhelm, *Adel bis Zunft. Ein Lexikon des Mittelalters*, München, 1991

Wörterbuch der Geschichte, sud. E. Bayer, Stuttgart, ^{4}1980

Teisė:

Dictionnaire de droit cannonique, Paris, 1924 ir t.
Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte, sud. A. Erler, E. Kaufmann, Berlin, 1971 ir t.

Literatūra:

Cuddon, J., *A Dictionary of Literary Terms*, London, ^{2}1979
Dictionnaire international des termes littéraires, sud. R. Escarpit, Bern, 1979 ir t.
Dictionnaire des lettres françaises, sud. C. Grente, Paris, 1951 ir t.
Encyclopedia of Poetry and Poetics, sud. A. Preminger, Princeton, 1965
Longmans Dictionary and Handbook of Poetry, London, 1987
Metzler Literaturlexikon, sud. G. u. I. Schweikle, Stuttgart, ^{2}1990
Reallexikon der Deutschen Literaturgeschichte, sud. W. Kohlschmidt, W. Mohr, Berlin, ^{2}1958 ir t.
Ruttkowski, W., *Nomenclator litterarius*, Bern, 1980
Wilpert, Gero v., *Sachwörterbuch der Literatur*, Stuttgart, ^{7}1989
Wörterbuch der Literaturwissenschaft, sud. C. Träger, Leipzig, 1986

Muzika:

Dictionary of Music and Musicans, sud. G. Grove, New York, 1944 ir t.
Handwörterbuch der musikalischen Terminologie, sud. H. Eggebrecht, Wiesbaden, 1972
Musik in Geschichte und Gegenwart, sud. F. Blume, Kassel, 1949 ir t.
Sachwörterbuch der Musik, sud. E. Thiel, Stuttgart, ^{4}1984

Menas:

Bildwörterbuch der Kleidung und Rüstung, sud. H. Kühnel, Stuttgart, 1992
Jahn, Johannes, *Wörterbuch der Kunst*, Stuttgart, ^{11}1989
Koepf, Hans, *Bildwörterbuch der Architektur*, Stuttgart, ^{2}1974
Lexikon der christlichen Ikonographie, sud. E. Kirschbaum, Freiburg, 1968 ir t.
Reallexikon zur deutschen Kunstgeschichte, Stuttgart, 1937 ir t.
Reallexikon zur byzantinischen Kunstgeschichte, sud. K. Wessel, Stuttgart, 1963 ir t.

Tautosaka:

Enzyklopädie des Märchens, sud. K. Ranke ir kt., Berlin, 1977 ir t.
Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens, sud. H. Bächtold-Stäubli, Berlin, 1927 ir t.
Wörterbuch der deutschen Volkskunde, sud. R. Beitl, Stuttgart, ^{3}1974

Lietuviškoji medievistikos bibliografija

(Rinktiniai tyrimai nuo 1989, tik atskiri veikalai, bibliografiniai duomenys sutrumpinti)

Ariès, Philippe, *Mirties supratimas Vakarų kultūros istorijoje*, Vilnius, 1993

Baldwin, John W., *Viduramžių kultūra*, Vilnius, 1996

Baltrušaitis, Jurgis, *Fantastiškieji viduramžiai*, Vilnius, 2001

Baltrušaitis, Jurgis, *Visuotinė meno istorija*, t. 2: *Viduramžiai*, Kaunas, [2]1992

Beckwith, John, *Ankstyvųjų viduramžių menas*, Vilnius, 1999

Benevolo, Leonardo, *Europos miesto istorija*, Vilnius, 1998

Braudel, Fernand, *Kapitalizmo dinamika*, Vilnius, 1994

Boockmann, Hartmut, *Vokiečių ordinas. Dvylika jo istorijos skyrių*, Vilnius, 2003

Brown, Peter, *Augustinas iš Hipono*, Vilnius, 1997

Brown, Peter, *Šventųjų kultas*, Vilnius, 1999

Burke, Peter, *Renesansas*, Vilnius, 1992

Davies, Norman, *Dievo žaislas. Lenkijos istorija*, t. 1, Vilnius, 1998

Davies, Norman, *Europa. Istorija*, Vilnius, 2002

Derry, T. K., *Skandinavijos istorija*, Vilnius, 1995

Dinzelbacher, Peter (sud.), *Europos mentaliteto istorija*, Vilnius, 1998

Duby, Georges, *Katedrų laikai. Menas ir visuomenė 980–1420*, Vilnius, 2004

Eco, Umberto, *Tobulos kalbos paieškos Europos kultūroje*, Vilnius, 2001

Elias, Norbert, *Rūmų dvaro visuomenė*, Vilnius, 2004

Grabar, André, *Krikščioniškoji ikonografija. Antika ir Viduramžiai*, Vilnius, 2003

Gurevič, Aaron, *Individas viduramžių Europoje*, Vilnius, 1999

Gurevičius, Aronas, *Viduramžių kultūros kategorijos*, Vilnius, 1989

Huizinga, Johan, *Erazmas*, Vilnius, 2000

Huizinga, Johan, *Viduramžių ruduo*, Vilnius, 1996

Karsavinas, Leonas, *Europos kultūros istorija*, t. 1–5, Vilnius, [2]1991 ir t.

Katalikų Bažnyčios istorija, t. 1, Vilnius, 1996

Krautheimer, Richard, *Roma: miesto profilis. 312–1308*, Vilnius, 2003

Le Goff, Jacques, *Viduramžių vaizduotė*, Vilnius, 2003

Martindale, Andrew, *Gotikos menas*, Vilnius, 2000

Rösener, Werner, *Valstiečiai Europos istorijoje*, Vilnius, 2000

Sallmann, Jean-Michel, *Raganos – šėtono sužadėtinės*, Vilnius, 1998

Verdon, Jean, *Viduramžių malonumai*, Vilnius, 2000

Wandycz, Piotr S., *Laisvės kaina. Vidurio Rytų Europos istorija nuo viduramžių iki dabarties*, Vilnius, 1997

Santrumpos

1. Bendrosios lietuviškos santrumpos

Pastaba: bendrosios enciklopedinės santrumpos (pvz., a., t. p., plg.) nenurodomos. Paskiruose straipsniuose, prireikus (dažnai pasikartojant vienam žodžiui) įsivedamos vietinės santrumpos (čia nepateikiamos). Supratimo tikslais trumpintinieji žodžiai kartais rašomi pilnai. Kai trumpintinas žodis yra reikšminis, straipsnio tekste jis netrumpinamas (→ vidurinioji vokiečių aukštaičių kalba *vietoj* vid. vok. aukšt. k.)

Angl.	Anglija
ankst.	ankstyvasis, ankstyvieji
antik.	antikinis
archit.	architektūra, architektūrinis
asm.	asmeninis
astrol.	astrologija
astron.	astronomija
aukšt.	aukštaičių
baudž.	baudžiamasis
Bavar.	Bavarija
Bažn., bažn.	Bažnyčia, bažnytinis
bendruom.	bendruomenė
bibl.	biblinis
brandž.	brandžiųjų
D.	Didysis
dažn.	dažniausiai
eil.	eiliuotas
erot.	erotinis
Eur.	Europa
feod.	feodalinis
filos.	filosofija, filosofinis
geogr.	geografinis
germ.	germanai
gyv.	gyventojai
gotik.	gotikinis
gr.	graikų
hebr.	hebrajų
ide.	indoeuropiečių
ideol.	ideologinis
įk.	įkurtas
imp.	imperija
imperat.	imperatorius
isl.	islandų
Isp.	Ispanija
isp.	ispanų
ist.	istorija, istorinis
It.	Italija
it.	italų
įv.	įvairūs
j.	jūra
k.	kalba
kar.	karalius
krikšč.	krikščionybė, krikščioniškas
kult.	kultūrinis
kun-štis	kunigaikštis
lit.	literatūra, literatūrinis
liturg.	liturgija
lot.	lotynų
moksl.	mokslinis
mot.	moteriška
muzik.	muzikinis
nauj.	naujasis
Nyd.	Nyderlandai
nyd.	nyderlandų
norm.	normanai
NT	Naujasis Testamentas
obj.	objektyvus
ofic.	oficialus
org-ja	organizacija
P.	Pietų
pab.	pabaiga
pagr.	pagrindinis
pasauliet.	pasaulietinis
paskut.	paskutinis
pav.	paveikslas
pietv.	pietvakarių
p-lis	pusiasalis
polit.	politinis
pop.	popiežius
pr.	pradžia
Pranc.	Prancūzija
pranc.	prancūzų
provans.	provansiečių
R.	Rytų
rankr.	rankraštis
rašyt.	rašytinis
relig.	religinis
retor.	retorika, retorinis
roman.	romaniškasis
sen.	senasis
s-ga	sąjunga
sist.	sistema, sisteminis
Skand.	Skandinavija
skand.	skandinavų
soc.	socialinis
ST	Senasis Testamentas
Š.	Šiaurės
šv.	šventasis
taut.	tautinis
teis.	teisinis
teol.	teologija, teologinis
terit.	teritorija, teritorinis

t-metis	tūkstantmetis
un-tas	universitetas
V.	Vakarai
VA	Viduramžių
vad.	vadinamasis
vaizd.	vaizduojamasis
valst.	valstybė, valstybinis
vėlyv.	vėlyvasis, vėlyvieji
vert.	vertimas
vid.	vidurinysis
vien.	vienuolynas
viet.	vietinis
vyr.	vyriškas
vysk.	vyskupas
visuom.	visuomenė
vok.	vokiečių
Vok.	Vokietija
ž.	žodis
ž. ū.	žemės ūkis
žem.	žemaičių

2. Bendrosios svetimkalbės santrumpos
(straipsnių bibliografijose)

A.	Anfang
Abb.	Abbildung
Abh.	Abhandlung
ae.	altenglisch
afrz.	altfranzösisch
agerm.	altgermanisch
ags.	angelsächsisch
ahdt.	althochdeutsch
Akad.	Akademie
allg.	allgemein
an.	altnordisch
andt.	altniederdeutsch
Anh.	Anhang
arab.	arabisch
Art.	Artikel
as.	altsächsisch
AT	Altes Testament
Ausg.	Ausgabe
Bd./Bde.	Band/Bände
Bf.	Bischof
Bibl.	Bibliothek/Bibliothèque
Bibliogr.	Bibliographie
Bl./Bll.	Blatt/Blätter
byz.	byzantinisch
bzgl.	bezüglich
c.	century
ca.	circa
chr.	christlich
Diss.	Dissertation
dt.	deutsch
Dtld.	Deutschland
E.	Ende
ebd.	ebenda
Ebf.	Erzbischof
Ed./ed.	Edition/edition
Einf.	Einführung
Einl.	Einleitung
engl.	englisch
Erg.	Ergänzung
europ.	europäisch
Et.	Études
evtl.	eventuell
f.	für
Faks.	Faksimile
FMA	Frühmittelalter (~IV–XI a.)
Fol.	Folio
Forsch.	Forschung
frk.	fränkisch
Frkr.	Frankreich
frz.	französisch
Fs.	Festschrift
gedr.	gedruckt
gen.	genannt
germ.	germanisch
Gesch.	Geschichte
gesch.	geschichtliche
got.	gotisch
gr.	groß
griech.	griechisch
H.	Hälfte
Hb.	Handbuch
hdt.	hochdeutsch
hebr.	hebräisch
hg./Hg(g).	herausgegeben/ Herausgeber
hist.	historisch
hl.	heilig
HMA	Hochmittelalter (~XI–XIII a. vid.)
Hs.(s)	Handschrift(en)
hsl.	handschriftlich
Hz.	Herzog
isl.	isländisch
ital.	italienisch
Jb.	Jahrbuch
Jh.	Jahrhundert/s
Kap.	Kapitel
Kg.(g)/kgl.	König(e)/königlich
Ks.(s)/ksl.	Kaiser/kaiserlich
lat.	lateinisch
Lit./lit.	Literatur/literarisch
M.	Mitte
MA	Mittelalter, Middle Ages, Moyen Âge
ma.	mittelalterlich
me.	mittelenglisch
med.	medieval/medievale
méd.	médiéval
mhdt.	mittelhochdeutsch
mlat.	mittellateinisch
mndl.	mittelniederländisch
mndt.	mittelniederdeutsch
Ms./Mss.	Manuskript(e)

N	Norden	röm.	römisch	urspr.	ursprünglich
ndl.	niederländisch	S	Süden	v./V.	von/Vers
ndt.	niederdeutsch	S.	Sanctus/Sancta etc.	v. a.	vor allem
ne.	neuenglisch	SBer.	Sitzungsberichte	v. Chr.	vor Christus
NF	Neue Folge	sel.	selig	verb.	verbessert
nfrk.	niederfränkisch	skand.	skandinavisch	veröff.	veröffentlicht
nhdt.	neuhochdeutsch	Slg(g).	Sammlung(en)	versch.	verschiedene
Nr.	Nummer	SMA	Spätmittelalter	Verz.	Verzeichnis
NT	Neues Testament		(~XIII a. vid. – XVI a. pr.)	vgl.	vergleiche
O	Osten	sog.	sogenannt	W	Westen
o. J.	ohne Jahr	span.	spanisch	Wb.	Wörterbuch
Orig.	Original	St.	Saint(e), Sankt	wiss.	wissenschaftlich
österr.	österreichisch	Suppl.	Supplement	z.	zu/zum/zur
phil.	philologisch	theol.	theologisch	z. B.	zum Beispiel
portug.	portugiesisch	u.	und	Zbl.	Zentralblatt
prov.	provenzalisch	u. a.	und andere(s)	Zs.	Zeitschrift
RB	Regula Benedicti	u. ä.	und ähnliches	z. T.	zum Teil
relig.	religiös	Übers.	Übersetzung	zw.	zwischen
Repr.	Reprint	Univ.	Universität		
Rev.	Review/Revue	Urk./Urkk.	Urkunde(n)		

3. Žurnalai, leidimai, rinkiniai, serijos
(bibliografijos aprašas – kaip originale)

AcM	Acta Musicologica
AfdA	Anzeiger für deutsches Altertum
AfKdV	Anzeiger für Kunde der teutschen Vorzeit (Anzeiger des Germanischen Nationalmuseums Nürnberg)
AfKg	Archiv für Kulturgeschichte
AfMW	Archiv für Musikwissenschaft
AH	Analecta Hymnica Medii Aevi
Aufriß	Deutsche Philologie im Aufriß. Hg. v. W. Stammler. Berlin [2]1957/1962
BSB	Sitzungsberichte der Akademie der Wissenschaften, Berlin
Bull. Arth.	Bulletin Bibliographique de la Société Internationale Arthurienne
CB	Carmina Burana. Bd. 1: Dichtungen, Bd. 2, 1: Kommentar. Hg. von O. Schumann und A. Hilka. Nachträge von O. Schulmann und B. Bischof. Heidelberg 1930–1970
DA	Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters
DLZ	Deutsche Literaturzeitung
DU	Der Deutschunterricht
DVjs	Deutsche Vierteljahrsschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte
EMH	Early Music History

Euph.	Euphorion
GGA	Göttingische Gelehrte Anzeigen
GQ	German Quarterly
GRLMA	Grundriß der romanischen Literaturen des Mittelalters. Hg. v. H. R. Jauß u. E. Köhler. Heidelberg 1968 ir t.
GRM	Germanisch-romanische Monatsschrift
HMS	Minnesinger. Hg. v. F. H. von der Hagen. Leipzig 1838. Repr. Aalen 1963
HZ	Historische Zeitschrift
JAMS	Journal of the American Musicological Society
JEGP	The Journal of English and Germanic Philology
KLD	Deutscher Liederdichter. Hg. v. C. v. Kraus. Tübingen [2]1978
L	Die Gedichte Walthers von der Vogelweide. Hg. von K. Lachmann, 13., auf Grund der 10. von C. v. Kraus bearb. Ausg. neu hg. von H. Kuhn. Berlin 1965
LiLi	Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik
Manual	I. Wells (Ed.), A Manual of the Writings in Middle English, New Haven [2]1967 ir t.
MF	Des Minnesangs Frühling. Hg. v. K. Lachmann u. M. Haupt. Leipzig 1857, 36., neugestaltete u. erw. Aufl. v. H. Moser u. H. Tervooren, 2 Bde., Stuttgart 1977, Bd. I [38]1982
MGH	Monumenta Germaniae Historica
MIÖG	Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung
MJb	Mittellateinisches Jahrbuch
MSB	Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, München
MSD	K. Müllenhof/W. Scherer, Denkmäler deutscher Poesie und Prosa aus dem 8.–12. Jahrhundert, Berlin [3]1892
Neoph.	Neophilologus
Neuph. Mitt.	Neuphilologische Mitteilungen
PBB	Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur. Seit 1955 Halle (PBB Hl.) und Tübingen (PBB T.)
PC	Alfred Pillet/Henry Carstens, Bibliographie der Troubadours. Halle 1933
PG	Patrologiae cursus completus. Series Graeca. Ed. J. P. Migne, Paris 1857–66
PL	Patrologiae cursus completus. Series Latina. Ed. J. P. Migne, Paris 1844 ir t.
PMLA	Publications of the Modern Language Association
QF	Quellen und Forschungen
RS	Gaston Raynaud: Bibliographie des chansoniers français des XIIe et XIVe siècles. 2 Bde. Paris 1844. Neu bearb. und erg. von H. Spanke und d. T.: G. Raynauds Bibliogr. des afrz. Liedes. Tl. 1 (mehr nicht ershienen). Leiden 1955
SMS	Die Schweizer Minnesänger. Hg. von Karl Bartsch. Frauenfeld 1886, neu bearb. u. hg. v. M. Schiendorfer, Tübingen 1990
VL	Die deutsche Literatur des Mittelalters: Verfasserlexikon. Hg. Kurt Ruh. Berlin [2]1977 ir t.

WSB	Sitzungsberichte der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien
WW	Wirkendes Wort
WZ	Wissenschaftliche Zeitschrift...
ZdtPh	Zeitschrift für deutsche Philologie
ZfdA	Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur
ZRG	Zeitschrift für Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte (GA: Germanische Abteilung/ KA: kanonische Abteilung)
ZrPh	Zeitschrift für romanische Philologie

4. Leidimų vietų santrumpos

A.	Amsterdam
An.	Antverpen
At.	Athens
Au.	Augsburg
B.	Berlin
Ba.	Barcelona
Bas.	Basel
Bo.	Bonn
Bol.	Bologna
Br.	Breslau (Wrocław)
Brau.	Braunschweig
Bru.	Brussel
C.	Cambridge
Ch.	Chicago
D.	Düsseldorf
Da.	Darmstadt
E.	Edinburgh
Ei.	Einsiedeln
Erl.	Erlangen
F.	Frankfurt am Main
Fi.	Firenze
Fr.	Freiburg im Breisgau
Fri.	Fribourg
G.	Genf
Gie.	Gießen
Gö.	Göttingen
Göp.	Göppingen
Gü.	Güttersloh
H.	Hamburg
Han.	Hannover
He.	Helsinki
Hei.	Heidelberg
Hl.	Halle
I.	Innsbruck
Je.	Jena
K.	Kempten
Kö.	Köln
Kop.	Kųbenhavn
L.	Leipzig
Lei.	Leiden
Lo.	London
Lv.	Leuven
Ly.	Lyon
Lz.	Luzern
Ma.	Madrid
Mi.	Milano
Mn.	München
Mr.	Münster
Mz.	Mainz
N.	Nijmegen
Na.	Napoli
NH.	New Haven
Nü.	Nürnberg
NY.	New York
O.	Oxford
P.	Paris
Pa.	Paderborn
R.	Roma
Rb.	Regensburg
Sa.	Salzburg
Sal.	Salamanca
St.	Stuttgart
Sto.	Stockholm
Str.	Strasbourg, Straßburg
T.	Tübingen
Tn.	Torino
Tou.	Tournai
Ts.	Toulouse
Up.	Uppsala
Ut.	Utrecht
V.	Venezia
W.	Wien
Wa.	Washington
War.	Warszawa
Wr.	Weimar
Wü.	Würzburg
Z.	Zürich

Žodyno autoriai

Gudrun Aker, Vaihingen [Ake]
Hans-Joachim Behr, Münster [Beh]
Michael Belgrader, Gundelfingen [Bg]
Ingrid Bennewitz, Salzburg [Benn]
Heinz Bergner, Gießen [Ber]
Helmut Birkhan, Wien [Bir]
Jurij Bojko-Blochyn, München [Bo-B]
Horst Brunner, Würzburg [Bru]
Katharina Colberg, Hannover [Col]
Ursula Degen, Karlsruhe [Deg]
Peter Dinzelbacher, Salzburg [Din]
Wulf-Otto Dreeßen, Stuttgart [Dre]
Alfred Ebenbauer, Wien [Ebe]
Trude Ehlert, Karlsruhe [Ehl]
Hans-Werner Eirich, Alsbach [Eir]
Rolf D. Fay, Stuttgart [Fay]
Peter Freimark, Hamburg [Fre]
Winfried Frey, Frankfurt [F]
Michael Gaisser, Munderkingen [Gai]
Albert Gier, Bamberg [Gie]
Herbert Grabes, Gießen [Gra]
Bernhard Dietrich Haage, Mergentheim-Neunkirchen [Haa]
Sieglinde Hartmann, Frankfurt [Har]
Leopold Hellmuth, Wien [Hel]
Klaus Herbers, Tübingen [Her]
Peter Hölzle, Stuttgart [Höl]
Wernfried Hofmeister, Graz [Hof]
Niklas Holzberg, München [Hol]
Michael Hübl, Karlsruhe [Hüb]
Dagmar Hüpper, Münster [Hü]
Helmut Hundsbichler, Krems [Hun]
Christine Janotta, Salzburg [Jan]
J. A. J. Jansen, Capelle [Jans]
Dirk Joschko, Leipzig [Jos]
Andreas Kalckhoff, Stuttgart [Kal]
Ingrid Kasten, Berlin [Kas]
Theo Keup, Gießen [Keu]
Anne-Margret Kießl [Kie]
Eva Kimminich, Stegen [Kim]
Udo Kindermann, Köln [Kin]
Eva Klesatschke, Fürth [Kle]
Fritz Peter Knapp, Kiel [Kna]
Burkhardt Krause, Mannheim [Kra]
Ute-Marie Krasser † [Kras]
Rüdiger Krohn, Karlsruhe [Kro]
Renate Kroll, Gießen [Krol]
Rüdiger Krüger, Bad Wildbad/Karlsruhe [Krü]
Konrad Kunze, Freiburg [Kun]
Cl. Lanczkowski, Heidelberg [LaC]
Johanna Lanczkowski, Heidelberg [LaJ]
Gabriele Landwehr [Lan]
Elizabeth Lawn-Thum, Heidelberg [La-T]
Rena Leppin, Hamburg [Lep]
Karin Lichtblau, Wien [Lic]
Ralph-Johannes Lilie, Berlin [Lil]
Moustafa Maher, Kairo/Ain-Schams [Mah]
Ralf Mitsch, Heddesheim [Mit]
Stephen Mirrison, Poitiers [Mor]
Christa Neubauer, Wien [Neu]
Petra-Marion Niethammer [Nie]
Robert Pichl, Wien [Pic]
Wolfgang Pöckl, Salzburg [Pöc]
Arend Quak, Amsterdam [Qua]

Hermann Reichert, Wien [Rei]
Johannes Rettelbach, Würzburg [Ret]
Lotte Riedlsperger, Hallein [Rie]
Ortrun Riha, Hünfeld [Rih]
Mechthild Ripke, Hamburg [Rip]
Walter Röll, Trier [Röl]
Karlheinz Schlager, Eichstätt [Schl]
Ruth Schmidt-Wiegand, Münster [Sch-W]
Peter-Johannes Schuler, Sankt Augustin [Schu]
Günther Schweikle, Stuttgart [Schw]
Rudolf Simek, Wien [Sim]
Josef Sirka, Siegen [Sir]
Bernd Steinbauer, Graz [Ste]
Anneliese Stoklaska, Wien [Sto]
Brian Taylor, Sydney [Tay]
Ralf Thiel, Gießen [Thi]
Bernd Thum, Karlsruhe [Thu]
Christa Tiefenbacher-Hudson, Edina, Minn. [Ti-H]
Cornelia Tominski, Hungen [Tom]
Joachim Trageser, Kirn [Tra]
Christa Habiger-Tuczay, Wien [Tuc]
Renate Vogeler, Stuttgart [Vog]
Norbert Voorwinden, Oegstgeest [Voo]
Bernhard Waldmann, Marktredwitz [Wal]
Michael Walter, Leonberg [Wlt]
Franz Martin Wimmer, Wien [Wim]
Wilfried Wittstruck, Wallenhorst [Wit]
Ulrich Wyss, Erlangen [Wys]
H. M. Zijlstra-Zweens, Paterswolde [Z-Z]
Manfred Zimmermann, Marburg [Zim]
Volker Zimmermann, Göttingen [Zimm]
Manfred Zips, Wien [Zip]

a

Abatas (iš lot. *abbas* – tėvas), iš pr. – gerbiamų vienuolių garbės vardas; VA – konvento dažn. iki gyvos galvos renkamas, vysk. įšventinamas → vienuolyno, ypač → benediktinų ir šio ordino atšakų, vadovas. *Vita canonica* laikais Δ buvo vadinamas ir kolegijos bažnyčios vadovas. Vėlesniuose ordinuose šio titulo atitikmenys buvo gvardijonas, → prioras, → kustodas, → propstas. Pagal rangą Δ priklauso → prelatams ir užima vietą iškart po vysk.; *abbas infulatus* (abatas su mitra) turi teisę dėvėti vysk. insignijas. Skiriami: *abbas regularis de regimine*, kuris teisiniu ir faktiniu požiūriu valdo abatiją, dažn. nėra pavaldus vysk. ir turi jurisdikciją visiems abatijai priklausantiems asmenims; *abbas vel praelatus nullius*, titulinis Δ arba prelatas, kuris nuo XII a. valdo su abatija susijusią, nuo vyskupijos nepriklausomą pastoracinę terit. su *quasi* vyskupiškomis ir kt. privilegijomis; komendantaras arba pasaulietis Δ (*abbas laicus, miles, saecularis*), dar vad. ir Δ grafu (*abbatocomes*), dažnas Karolingų laikais ir išlikęs iki pat XII a., gaudavęs Δ pajamas, neprivalėjęs eiti bažn. pareigų ir neretai tapdavęs kivirčų ir netvarkos priežastimi. Schu

Lit.: SCHÄFER, Pfarrkirche u. Stift im dt. MA, St. 1903. – H. S. MAYER, Benediktin. Ordensrecht, I–IV, Beuron 1929–1936. – P. SCHMITZ, Gesch. d. Benediktinerordens, I, Ei. 1947, 188 ir t.; IV, Ei. 1960, 209–228. – B. HEGLIN, Der Benediktin. Abt in rechtsgesch. Entwicklung u. geltendem Kirchenrecht, St. Ottlien 1961. – A. DE VOGÜÉ, La Communauté et l'abbé dans la Règle de St. Benoît, P. 1961. – P. SALMON, L'abbé dans la tradition monastique, P. 1962. – W. PLÖCHL, Gesch. d. Kirchenrechts, II, W. [2]1962, 238 ir t. → Vienuolystė

Abecedarijus (VA lot.), pagal abėcėlės raides išdėstytas mnemotechninis tekstas, kuriame gali būti glosų, palydinčių jo kartojimą mokantis, ir slypėti kabalistinė raidžių simbolika. Himninio Δ pavyzdys yra *Ps* 118 (119). Tarp kitų funkcijų, Δ garantavo, kad → chirografas yra užbaigtas, o šventinant bažnyčią pelenų kryžiaus pavidalo Δ buvo piešiami ant grindų. LaC

Lit.: F. DORNSEIFF, Das Alphabet in Mystik und Magie, L. [2]1925.

Abejonė → desperatio

Abele Spielen (nyd. – meniški žaidimai), keturios ~1350 sukurtos pasauliet. dramos meilės tema: sudraminti kurtuaziniai romanai *Lanseloet, Esmoreit, Gloriant* ir personifikacijų → disputas *Winter ende Somer*. Din

Lit.: E. STRIETMAN, The Low Countries, in: E. SIMON (Ed.), The Theatre of Med. Europe, C. 227–237, 284–287.

Abgezangas (vok. *Abgesang*), meisterzingerių terminologijos sąvoka: trečioji → kanconos arba → baro formos dainos dalis. Nuo → aufgezango skiriasi tuo, kad jos sandara gana laisva; taip tampa įmanoma kanconos formų įvairovė. XIII a. dominuoja formos, kuriose metrinė ir melodinė aufgezango sandara visai nekartojama arba kartojama tik pab.: pvz., (AA)/B, (AA)/BB, (AB/AB)/CB. Vėlesnėje dainuojamųjų ir sakomųjų špruchų poezijoje ir meisterzange itin dažnai pasitaiko formos su trečiuoju → štolu, (AA)/BA. Ret

Abreviacija (iš lot. *abbreviare* – trumpinti), teksto sutrumpinimas ir sutraukimas, nuo Galfrido iš Vinsauf VA poetikose aprašomas kaip stilistinė → amplifikacijos priešingybė. Remdamasis Antikos → retorika, ypač Horacijum, jau Motiejus iš Vendôme siūlo *brevitas* kaip idealų stilių pramogos ieškantiems skaitytojams. *Brevitas* formulės yra tarp dažn. pasitaikančių VA lit. topų. → Poetika. Kna

Abreviatūra (iš lot. *abbreviare* – trumpinti), terminas, nusakantis santrumpas ir sist. santraukas VA rankr. ir spausdiniuose. Gotikiniuose rankr. itin dažnai naudotos suspensija (trumpinimas, pvz., ē. = *est*), kai paliekama viena ar kelios pirmosios raidės, ir kontrakcija (trumpinimas, pvz., $\overline{o}\overline{s}$ = *omnes*), kai paliekamos pirmoji ir paskut. raidės. Δ buvo naudojamos ir ankst. spausdiniuose. → Kodikologija, *nomina sacra*. Lan/Din

Lit.: A. CAPPELLI, Dizionario di abbreviature latine ed italiane, Mi. (Repr. 1979).

Absurdo literatūra → Coq-á-l'âne, fatrasie

Abversas, antroji → ilgosios eilutės arba → štolo dalis, antroji → gretutinio rimo eilutė. → Anversas. Schw

Accessus (ad auctores), įvadas apie autorius lot. tekstų, skaitytų VA mokyklose; iš pr. tokie įvadai dažn. būdavo teksto (pvz., Vergilijaus „Eneidos“) komentarų dalis, vėliau pradėti rinkti ir skyrium nuo jų; šie įvadai rašyti pagal iš anksto duotą schemą, kurios pagr. komponentai brandž. VA buvo: autoriaus sumanymas (*intentio*), veikale aptariamas dalykas (*materia*) bei veikalo teikiama nauda (*utilitas*), taip pat filos. disciplina, kuriai jis priskirtinas (pvz., etika). Kna

Lit.: P. KLOPSCH, Einf. in die Dirchtungslehren d. MA.s, Da. 1980.

Acta Martyrum → hagiografija

Acta Sanctorum → hagiografija

Adalhending, → dróttkvæt pasitaikantis pilnas vidinis rimas, pvz., „hauks i miklum auka“. Kitaip nei → skothending, Δ paprastai būdavo naudojamas lyginėse strofos eilutėse. Qua

Adaptation courtoise (pranc. – kurtuazinis pritaikymas). Sąvoka, nusakanti senąja pranc. k. rašytų veikalų perdirbinius vok. k. (pvz., Henriko iš Veldeke eiliuotą *Eneasroman* ir Hartmano iš Aujė romanus Artūro tema) ir principus, kuriais šie perdirbimai grindžiami. Samprata, kad Δ neleidžia perdirbėjui savarankiškai perprasminti originalo, pastaruoju metu peržiūrėta, įvedus *acclimation* sąvoką (Pérennec). *Kas

Lit.: HUBY, L’adaptation des romans courtois en Allemagne au 12e et au 13e siècle, P. 1968. – R. PÉRENNEC, Adaptatio courtoise et société, in: Études Germaniques 28 (1973), 289–303 – A. Wolf, Die „Adaptation courtoise“, in: GRM 58 (1977), 257–283. – F. J. WORSTBROCK, Dilatatio materiae. Zur Poetik d. „Erec“ Hartmanns von Aue, in: Fma. Studien 19 (1985), 1–30. – R. PÉRENNEC, Recherches sur le roman arthurien, I–II, Göp. 1984.

Adynaton (gr. – neįmanomas dalykas), iš pr. – antikinis neįmanomo, „išvirkščio pasaulio“ topas, pvz., į kalną tekančios upės. VA gyvybingiausi Vergilijaus, Ovidijaus ir romėnų satyrikų Δ. Ši stilistinė priemonė dažnai naudojama skundui dėl laikų pagedimo išreikšti (kaip antai CB 6), t. p. ir neįmanomiems gamtos dalykams aprašyti (pvz., Gotfrydo Štrasburgiečio *Tristan*, V. 17979 ir t. bei Tanhoizerio IX giesmėje). → Retorika. Kro

Lit.: C. PETZSCH, Tannhäusers Lied IX in C und in cgm 4997. Adynatonkatalog und Vortragsformen, in: Euph. 75 (1981), 303–324.

Adomas (hebr. *ha'adam* – žmogus, žmonija), gimtajai nuodėmei pasidavusios žmonijos protėvis ir atstovas, VA teologų dažnai buvo aiškinamas „dvasine“ prasme: pasitelkus pažodinę prasmę, Δ vardo užrašymas gr. rašmenimis buvo susietas su 4 pasaulio šalimis (Tomas Akvinietis). Įtakinga tapo *Vita Adae et Evae* (IV a.); Δ laikomas Kristaus, „naujojo Adomo“, antipodu, ir tokia traktuotė būdinga ne tik VA Δ paveikslui, bet ir, pvz., *Heliand*, Otfrydui Veisenburgiečiui, poetinėms Pradžios knygos interpretacijoms ir ikonografiniam vaizdavimui (pvz., → vargšų Biblija). LaJ

Lit.: J. FELDMANN, Paradies u. Sündenfall, Mr. 1913. – B. MURDOCH, Das dt. Adambuch, in: W. HARMS/L. P. JOHNSON (Hgg.), Dt. Lit. d. späten MA.s, 1975. – H. v. ERFFA, Ikonologie d. Genesis, Mn. 1989.

Adopcija → giminystė

Adopcionizmas, teol. mokymas, laikantis Jėzų dieviškomis savybėmis apdovanotu žmogumi, kurį Dievas „įsūnijęs“. Po Antiochijos Δ VA garsus ginčas dėl Δ kilo VIII a.: Asturijos vienuolis Beatas iš Liébanos stojo į kovą su Toledo arkiv. Elipandu ir Urgelio vysk. Feliksu, gynusiais Δ mokymą. Dėl Felikso įtakos ginčas persimetė ir į frankų imp., ir buvo pasmerktas įv. reichstagų ir Bažn. susirinkimų, t. p. ir popiežių. Δ pėdsakų dar aptinkama XII ir XIV a. → Arijonizmas, Trejybės doktrina. Her

Lit.: W. HEIL, Alkuinstudien, I. Z. Chronologie u. Bedeutung d. Adoptianismusstreites, Dü. 1966 – K. SCHÄFERDIECK, Der adoptian. Streit im Rahmen der span. Kirchengesch., in: Zs. f. Kirchengesch. 80 (1969), 291–311 ir 81 (1970) 1–16. – D. VERDEJO-SÁNCHEZ, Comienzos de la disputa adopcionisra, in: Bracara Augusta 33 (1979), 207–213.

Adoratio crucis → vaidinimas, Velykos

Adventus (lot. – atėjimas), paraliturginė iškilmė vienuolynuose ir vyskupijose pasitinkant valdovą, ypač kar. (*adventus regis*), t. p. ir relikvijas. Paprotys ir ceremonialas perimti iš vėlyv. Antikos, suteikus krikšč. prasmę helėnistiniam im-

perat. kultui. Vėlyv. VA tokios iškilmės pradėtos rengti ir kt. valdovams. Vog

Lit.: R. SCHNEIDER, Kg.swahl u. Kg.serhebung im FMA, St. 1972. – P. WILLMES, Der Herrscheradventus im Kloster d. FMA.s, Mn. 1976

Aetatis mundi (lot. pasaulio/žmonijos a.). VA pasaulio ist. buvo suvokiama ir periodizuojama kaip → išganymo istorija. Labiausiai paplitęs buvo iš Augustino *De civitate Dei* (22, 30) perimtas dalijimas į šešis Δ: Adomo; Tvano; Abraomo; Dovydo; Babilono nelaisvės; Kristaus gimimo (iki pasaulio pabaigos). Šie Δ atitinka ir šešis žmogaus gyvenimo tarpsnius, ir šešias kūrimo dienas (septintoji yra amžinybė). Greta šio skirstymo dažn. naudotos trinarės schemos: *ante legem* (prieš Mozę), *sub lege* (iki Kristaus gimimo), *sub gratia* (nuo Kristaus gimimo iki pasaulio pab.), kurie brandž. VA buvo interpretuojami trinitariškai (Ruperto iš Deutzo, Joakymo Fioriečio ir kt. minimi Dievo Tėvo, Sūnaus ir Šv. Dvasios a.). → Istorijos filosofija. Din

Lit.: J. H. J. VAN DER POT, De periodisering der geschiedenis, s'Gravenhage 1951. – R. SCHMIDT, Aetates mundi, in: Zs. f. Kirchengesch. 67 (1955/56), 288–317. – H. L. C. TRISTRAM, Sex aetates mundi, Hei. 1985. – G. BODMANN, Jahreszahlen u. Weltalter, 1992.

Afarezė (gr. atėmimas), garso ar skiemens nubyrėjimas žodžio pradžioje dėl k. istorijos (pvz., sen. vok. aukšt. *hwer* – nauj. vok. *wer*), metrinių (pvz., vid. vok. aukšt. dō ich: dōch; vad. → sinalefa) arba artikuliacinių, dažn. tarminių priežasčių. → Hiatas, apokopė. Krü

Afektų teorija (lot. *affectus* – aistra, jausmas). 1. → Etikos sritis, nagrinėjanti afektų apibrėžimą, kilmę, juos įvertinanti bei besidominti jų auklėjimu. Sekant patristikos pavyzdžiu, afektai vertinami pagal jų santykį su Dievo sukurtąja, į jį pan. žmogaus prigimtimi ir pagal tai, kiek jie atitinka krikšč. mokymo skelbiamą išganymo tikslą: arba kaip galima nuodėmės paskata ir todėl sutramdytini protu, arba kaip priimtini savąja sutvardyta forma, – ypač užuojautos arba baimės atveju. Afektų perteklius laikomas žmonijos nuopuolio pasekme. 2. Retorikoje – mokymas apie retor. meno poveikio emocijoms prielaidas ir priemones. Ehl

Afrika. Nors Antikos lit. esama pranešimų apie Δ (Hanonas Kartaginietis; Herodotas), VA geogr. ir etnogr. žinios apie Δ liko menkos (štai *Lucidarius* teigia, kad Δ plyti nuo „Indo" iki „Spiralinės jūros") ir iš esmės vien apie Š. Δ (→ Kryžiaus žygiai). Tikslesni pranešimai (pvz., al Idrisio ir Leono Afrikiečio) Eur. tapo žinomi vėlai. Su Henriku Jūrininku 1434 prasideda sistemingi Δ V. pakrantės tyrinėjimi. Todėl Δ ilgai – tačiau mažesniu mastu nei → Azija – atliko svarbų vaidmenį Europos mitų arsenale: atvirkščio pasaulio topas (pvz., plg. *Le livre des merveilles* ir čia minimas Etiopijos pabaisas; XV a.). Lit. užuominų galima aptikti, pvz., Veldeke's veikale *Eneit* (Kartagina), *Parzival* (Marokas); Δ antikizuojančiame Petrarcos kūrinyje *Africa* (1338/1342). → Islamas, pasaulio dalys, Rytai. Kra

Lit.: A. REIN, Die europ. Ausbreitung über die Erde, Potsdam 1931. – R. HENNIG, Terrae Incognitae, I–IV, Lei. 1936 ir t. – J. BAKELESS, The Eyes of Discovery, NY. 1950. – G. LE GENTIL, La découverte du monde, P. 1954. – J. P. ROUX, Les explorations au MA, P. 1961. – R. HALLETT, The Penetration of Africa, NY. 1965. – G. HAMANN, Der Eintritt d. südl. Hemisphäre in die europ. Gesch., in: SBer. d. österr. Akad. d. Wiss. Phil.-hist. Kl. 260 (1968). – P. CHAUNU, L'expansion européen du XIIIe au XVe siécle, P. 1969. – IDEM., Conquête et exploitations des nouveaux mondes, P. 1969. – H. DESCHAMPS, Histoire de la traite des noirs, P. 1971. – E. WOLF, Europe and the Peoples without History, Berkley 1982. – E. SCHMITT (Hg.), Die ma. Ursprünge der europ. Expansion, Mn. 1986.

Agenda (lot. – tai, kas darytina), vėlyv. Antikos sąvoka, nusakanti liturg. veiksmus. Iš čia kilo VA dažnai vartotas apibūdinimas Δ knygoms su nurodymais, kaip teikti sakramentus, palaiminimus, kaip rengti procesijas, laidotuves ir t. t. → Manualas, pastoralas. Kun

Lit.: L. EISENHOFER, Hb. d. kathol. Liturgik, Fr. ^{2}1941. – A. NIEBERGALL, Agende, in: Theol. Realenzyklopädie, I, 755–II, 91.

Agnus Dei (lot. – Dievo Avinėlis). 1. Pagal *Jn* 1, 29 – Kristaus simbolis krikšč. dailėje ir literatūroje. 2. Paskut. *Ordinarium Missae* (→ Mišios) giesmė, jau nuo VIII a. sudaryta iš trijų kreipimų-si į Kristų, kaip paaukotąjį Mesiją, kaip Dievo Avinėlį, prašant pasigailėjimo ir ramybės arba amžinojo atilsio (Mišiose už mirusiuosius, → Requiem). Δ kaip giesmę, dvasininkų ir paprastų

žmonių giedamą palydint duonos laužymą ir ruošiantis Komunijai, į Mišias įvedė pop. Sergijus (687–701). Spėjamai seniausia melodija (*Vaticana XVIII*) dar turi litanijos bruožų, o dauguma iš VA rankr. paliudijamų daugiau nei 350 melodijų turi platesnį tonų diapazoną. Schl

Lit.: SCHILDBACH, Das einstimmige Agnus Dei u. seine hsl. Überlieferung v. 10. bis z. 16. Jh., Diss. Erlangen-Nürnberg 1967. – C. ATKINSON, The earliest Agnus Dei Melody and its Tropes, in: JAMS 30 (1977), 1–19.

Agrarinė struktūra, kaimo ūkio ir visuomenės visuma su visais jos polit., teisiniais ir soc. aspektais. Frankų laikais susikūrė žemėvaldos forma, iš dalies priverstinai primesta, iš dalies valstiečių laisvanoriškai pageidauta dėl teisinių privalumų. Tačiau greta to galėjo kurtis ir bendrijos (kaimo, dvaro bendruomenės, vilikacijos ir t. t.). Pasibaigus frankiškajam laikotarpiui, valstiečių ekon. ir teisinė padėtis pagerėja. Tam palankus buvo ir brandž. VA vykęs kėlimasis į Rytus. XIV a. → maras, sukilimai, brangimas, bėgimas iš kaimo sukėlė agrar. krizę, kuri buvo įveikta tik XV a. pab. → Feodalizmas, ūkis, valstiečiai, vilikacijos sistema, žemės įsisavinimas, žemėvalda. Jan

Lit.: F. LÜTGE, Gesch. der dt. Agrarverfassung vom frühen MA bis zum 19. Jh., St. [2]1967.

Agrarinis ūkis – valstiečiai, žemės ūkis

Airija (airių k. *Eire*, poetiškai: *Erin*). Gėlų k. kalbančių, iš keltų kilusių airių nepavergė nei romėnai, nei germ., tačiau jie nuolat nesutarė tarp savęs (ypač dėl vyriausio kar. autoriteto, nes būta 5 konkuruojančių karalysčių: Olsteris, š. Lensteris, P. Lensteris, Mansteris ir Konachtas. Nepaisant nuo V a. vykusios Δ christianizacijos (šv. Patrikas), papročiuose ir lit., pirmiausia VIII ir IX a. kurtose sakmėse ir vėlesnėje bardų poezijoje išliko daug druidų kastos reprezentuojamos pirmapradės religijos elementų. Δ bažn. kultūra rėmėsi pirmiausia vien., kurie dažnai buvo ir vysk. rezidencijos (abato ir vysk. asmeninė unija). Vien. airių → minuskulu buvo nukopijuoti (kai kurie kitaip ir neišlikę) Antikos autorių tekstai, klestėjo airių k. kurta lyrika, kuri antai savo gamtos pajautimu neturėjo analogų ankstyv. VA Eur.; radosi įspūdingų → knygų iliustracijos ir metalo kalybos kūrinių. *Peregrinatio* idealu pagrįstos airių → misijos (žymiausias misionierius – Kolumbanas) į Š. Afriką, Burgund., Šveic., Š. It., Reino kraštą, Frankoniją, Bavar. ir Zalcburgo sritį yra vienas iš reikšmingiausių ankstyv. VA kultūros reiškinių. Po to, kai 795 Δ salos dalį užkariavę → normanai (Dublino įkūrimas) 1014 buvo sumušti, 1171/1172 nemažą Δ terit. užėmė Angl. kar. Henrikas II. Feodalinės sist. diegimas, miestų steigimasis, žemyno ordinų (cistersų, elgetaujančių) įsikūrimas iš dalies Δ priartino prie Angl. salygų, o anglų ponai engė viet. gyv. Airių sukilimai buvo nesėkmingi. Susiskaldymas į lordų valdas ir ekon. nuosmukis būdingi Δ ir vėlyv. VA. Din/Sto

Lit.: J. RYAN, Irish Monasticism, 1931. – R. FLOWER, The Irish Tradition, O. 1948. – J. DUFT, Über Irland u. den irischen Eifluß auf das Festland, in: Zs. für Schweizer. Kirchengesch. 51 (1957). – L. BIELER, Irland, Wegbereiter d. MA.s, Olten 1961. – A. OTWAY-RUTHVEN, A History of Med. Ireland, [2]1980. – M. RICHTER, Irland im MA, 1983. – O. Ní CHATHÁIN/M. RICHTER, Irland u. Europa, I–II, 1984–1987. – T. B. BARRY, The Archeology of Med. Ireland, 1987.

Airių kalba, v. keltų k. grupės (goidelų), kuriai dar priklauso (maždaug iki 1600 mažai kuo tesiskyrusi) → gėlų (Škotijoje) ir (dabar jau išmirusi) mankso kalbos, k. Po gr., lot. ir gotų k. Δ yra seniausia Eur. rašto paminklų turinti k. Sprendžiant iš išlikusių kalbinių faktų, penkiais tarpsniais vykusi Δ ist. prasideda ~500 pr. Kr., Airiją užėmus iš žemyno įsiveržusioms keltų gentims; iš čia buvo užkariaujamos V. (Velsas) ir Š. (Škotija) Britų salų sritys. Apie pirmąjį Δ tarpsnį (~ IV–VIII a.) liudija ~300 pirminę kalbos padėtį atspindinčių įrašų → og(h)am raštu, kuriuose užfiksuoti tik vardai. V a. prasidėjus krikšč. misijoms Airijoje, čia įsitvirtina lot. raidyno airiškasis variantas (→ insularas). Savomis tradicijomis besiremenčiuose airių vien. nuo VI a. pab. suklesti kultūra, prasiskverbianti ir į žemyną (→ misijos) ir subrandinanti gausią lit.: moksl. teol. ir populiari raštija, apie mitus ir herojus pasakojantys prozos kūrinių ciklai, į kuriuos neretai įterpiamos aliteracinės ir pastovaus skiemenų skaičiaus (vėliau ir rimuotos) šlovinamosios ir herojinės giesmės bei eilėraščiai apie gamtą. Daugelis tekstų yra kur kas senesni, iš pradžių gyvavo žodinėje tradicijoje, perduodami daugiausia → filid; ankstyviausiu pavidalu užrašyti dviejuose XII a. rankr.: *Book of Leinster*

ir *Book of the Dun Cow.* Su šiuo kultūros pakilimu susijęs antrasis Δ raidos tarpsnis, sen. Δ (~700–900), išlikusi jau standartizuota, su šnekamąja k. nesutampančia forma. Fonetiniame fonologiniame lygmenyje jai būdingas palyginti didelis skaičius fonemų, kurių nepajėgia perteikti lot. raidynas. Prisideda dar stiprus žodžio pradžios kirtis, sukėlęs po jo einančių skiemenų susilpnėjimą ir susiliejimą ir, matyt, buvęs keltų k. vykusių mutacijų priežastimi (skardžiųjų priebalsių duslėjimas, nazalizacija, geminacija). Δ vardažodis turi 3 gimines, 3 skaičius ir 5 linksnius; galūnės jau sunykusios ir pakeistos prielinksninėmis konstrukcijomis. Įvardžiai gali turėti savo priesagų ir būti vartojami kaip infiksai. Veiksmaž. sist. yra itin sudėtinga: egzistuoja sintetinės formos asmeniui, skaičiui, laikams ir nuosakoms reikšti, ir joms sudaryti dažnai vartojamos skirtingos veiksmaž. šaknys; gausu priešdėlių; veiksmaž. galūnės skiriasi priklausomai nuo veiksmaž. padėties sakinyje; mėgstamos beasmenės ir perifrastinės konstrukcijos. Dažnai vartojami prielinksniai, ypač su įvardžiais ir veiksmaž. Įprasta sakinio dalių tvarka yra tarinys–veiksnys–papildinys, būdvardinis pažyminys eina po pažymimojo žodžio. Daug žodžių yra iš lot. k., o anglų k. didelės įtakos nepadarė. – Sen. Δ tarpsnį pakeičia vid. Δ tarpsnis (~900–1280). Šiam laikotarpiui būdinga daugybė lūžių: normanų įsiveržimas, vien. reorganizacija žemyno pavyzdžiu, pirmieji Anglijos kar. (Henriko II) polit. įsikišimai, vietinių karaliukų stiprėjimas (todėl dinastinė poezija). Pastebima aktyvi, dabar jau Antikos ir VA Europos lit. veikiama lit. veikla, pasireiškianti senų sakmių rinkimu, moksl. traktatų rašymu ir antik. veikalų vertimu. K. požiūriu prasideda formų jungimasis ir paprastėjimas, archajiškų požymių išstūmimas ir šnekamosios k. elementų integracija. Randasi naujas k. standartas, tapęs pamatu ketvirtajam Δ raidos tarpsniui, klasikinei nauj. Δ (~1280 m. – XVII a.). Būtent ja savo poeziją kūrė griežtų, formalių taisyklių paisę → bardai. Ber

Lit.: E. Knott/G. Murphy, Early Irish Lit.e, Lo. 1966. – D. H. Greene, The Irish Language, Dublin 1966. – O. Cuiv (Ed.), A View of the Irish Language, Dublin 1969. – R. P. M. and W. P. Lehmann, An Introduction to Old Irish, NY. 1975. – W. B. Lockwood, Languages of the British Isles Past and Present, Lo. 1975. – H. Löwe (Hg.), Die Iren u. Europa im frühen MA, I–II, St. 1982. – M. Richter, Irland im MA, St. 1983. – D. Kiberd, A History of Lit.e in the Irish Language, Lo. 1984.

Aithed (sen. airių k. – bėgimas), terminas, nusakantis grupę pasakojimų, kurių centre yra mylimųjų poros bėgimas nuo sutuoktinio (*Diarmaid und Grainne, Naisi und Deidre* ir kt.; plg. → Tristano tema ir → Artūro temos literatūros Lanseloto ciklas). Neu

Akcentas, kirtis (lot. *accentus*, vertinys iš gr. *prosodia* – kirčiavimas), paskiro skiemens, žodžio pabrėžimas. Skiriami 1. fonetiniu požiūriu: muzikinis (tono aukštis – aukštas tonas, žemas tonas) ir dinaminis (tono stiprumas ir trukmė – pagrindinis kirtis, šalutinis kirtis, nekirčiuotas garsas) Δ, 2. gramatiniu požiūriu: skiemens, žodžio, sakinio kirtis. – Germ. k. prozos ir eiliavimo ritmą lemia laisvi arba taisyklingi tarpai tarp (dinaminių) Δ (eil. tekste vadinamų → kirčiuotas skiemuo). Schw

Akcentinis eilėdaros principas, principas, lemiąs visų stiprų, dinaminį (pabrėžiamąjį) kirtį turinčių k. eilėdarą; Eur. – pirmiausiai germ. kalbų. K. dalijimas per ritminę stipriai pabrėžiamų (→ kirčiuotas skiemuo) ir silpnai pabrėžiamų (→ nekirčiuotas skiemuo) skiemenų kaitą gali būti laisvas arba taisyklingas (→ alternacija). Idealiu atveju žodžio kirtis ir metrinis → iktas turėtų sutapti. Germ. aliteracinėje eilėdaroje buvo paisoma ir žodžio, ir sakinio akcento, tad sakinio dalys buvo nevienodai stipriai pabrėžiamos (plg. *Beowulf* sen. anglosaksų k. ir *Heliand* sen. saksų k.); o VA vok. poezijoje, nuo Otfrydo Veisenburgiečio ėmusioje taikyti alternaciją, žodžio ir sakinio kirtis pajungiamas metriniam principui. Dėl to vėlyv. VA niveliuojama kiekybiškai skirtingų skiemenų opozicija. Krü

Akcidencijos (lot. *accidentia* – atsitiktiniai įvykiai). 1. Filosofijoje → kategorijos. 2. VA muzikoje – papildomi ženklai tonui paaukštinti, pažeminti arba šiems pakeitimams panaikinti. Muzikoje, ypač XIV–XVI a. daugiabalsėje vokalinėje muzikoje, Δ naudojimą sąlygoja bažn. tonacijų bei heksachordų transpozicija ir → tritonio vengimas bei taisyklė, pagal kurią nata virš hek-

sachordo privalo būti giedama pustoniu; tačiau šiais atvejais Δ nebuvo privalu rašyti, mat jų įterpimas *causa necessitatis* dainininkui ir šiaip buvo žinomas, nes grindžiamas → solmizacijos teorija. *Causa pulchritudinis* Δ kompozitoriai dažnai aiškiai pažymėdavo. → Substancija. Schl

Lit.: F. J. Smith, „Accidentalism“ in fourteenth-century music, in: Rev. Belge de Musicologie 24 (1970).

Akiniai, veikiausiai atsiradę Š. It. iš jau antrojoje XIII a. pusėje vien. dirbintų „skaitymo akmenų“ (jiems naudotas berilis, plg. vok. k. *Brille*); pensnė forma su metalo ir rago, nuo XV a. – ir odos rėmeliais. Din

Lit.: H. H. Mann, Augenglas u. Perspektiv, B. 1991.

Aklamacija (lot. *acclamatio* – šūksnis; vid. vok. aukšt. *vollbort*), paprasčiausia kolektyvinės (dažn.) pritarimo raiškos forma viešomis progomis (valdovo rinkimai), vykstanti spontaniškai, primenanti ritmišką skandavimą; per → rinkimus laikyta dieviško įkvėpimo išraiška (nuo 1215 pripažįstama per kanon. rinkimus); dažna viešų ceremonijų ir iškilmių dalis (ypač per *Laudes regiae*); įgijo reikšmės ir liturg. Ebe

Akolitas (iš gr. *akoluthos* – palydovas), ankstyv. VA – žemesnysis dvasininkas, → diakono padėjėjas ir bažn. turtų valdytojas; nuo IX a. jau tik ketvirtos pakopos šventimų dvasininkas (→ ordo). Din

Akrostichas (gr. *akros* – aukščiausias, kraštutinis; *stichos* – eilutė). Viena po kitos skaitomos eilučių, strofų arba išskirtų kūrinio dalių (pvz., knygų) pirmosios raidės sudaro vieną ar kelis žodžius arba sakinį; naudotas ir taut. kalbomis rašiusių mokytų autorių (pvz., Otfrydo Veisenburgiečio, Gotfrydo Štrasburgiečio, Rudolfo Emsiečio). → Mezostichas, telestichas. Ehl

Akroteleutas (graikų k. *akroteleuton* – kraštutinis galas). Eil. kūrinys, kuriame drauge naudojami ir → akrostichas, ir → telestichas. Skirsnių, prozos ar poezijos eilučių pirmosios raidės, skaitomos iš viršaus į apčią, sudaro tą patį sakinį arba žodį kaip ir paskutinės raidės, skaitomos iš apačios į viršų. LaC

Aktai yra rašyt. liudijimai (išskyrus → dokumentus) apie valdymo, valdžios ir teismų veiksmus, pvz., kadastrai, inventoriai, formuliarai, tradicijų, mokesčių knygos, protokolai, nuosprendžiai ir t. t. Jie sudaro pagrindinę → archyvų fondų dalį; iš vėlyv. VA jų yra gausiai išlikę. Din

Lit.: E. Pitz, Schrift- u. Aktenwesen d. städt. Verwaltung im SMA, Kö. 1959. – J. Papritz, Archivwiss., I–IV, 1976.

Aktoriai. VA → vaidinimų Δ buvo mėgėjai. Brandž. VA, ypač pradėjus rengti bažn. vaidinimus bažn. vidų traktuojant kaip → sceną, Δ dažn. būdavo dvasininkai; vėliau, plėtojantis savarankiškiems pasauliet. vaidinimams, tarp Δ būdavo visų luomų atstovų. Moterų, iš dalies ir angelų vaidmenis atlikdavo jaunuoliai; relig. vaidinimuose moterys ėmė vaidinti tik po 1500. Neigiamų personažų, pvz., velnio vaidmenis gana anksti pradėjo atlikti profesionalūs mimai (→ špylmanas, vagantas, žonglierius, histrionas, mimas). Nepaisant atliekamuose tekstuose dažnų → vaidinimo nuorodų, vėliau sudarydavusių savarankiškas režisavimo knygas (→ vadovo ritinys), jau anksti atsirado vaidmenų knygos paskiriems Δ (pvz., *Shrewsbury* fragmentai, ~1300), kur pagrečiui surašytus įv. vaidmenis galėdavo įkūnyti vienas Δ. Kuriantis modernioms scenos formoms, o VA → teatrui pasaulietiškėjant, jau NA pr. Δ profesionalėja: jie susiburia į → cechus arba į klajojančias trupes. Viena pirmųjų profesionalių Δ trupių buvo Esekso grafo trupė (1469). Krü

Lit.: → Scena, teatras, vaidinimas.

Aktualioji poezija (vok. *Zeitgedicht*), → proginės arba politinės lit. forma, kai reaguojama į aktualų įvykį ir išreiškiamas savas požiūris. Autorius tada prisiima atsakingai mąstančiojo vaidmenį: jo požiūris gali būti konservatyvus arba pažangus, o kalbėjimo tonas – pritariamai pataikaujama arba priešiškai agitacinis. Jei poetas nėra atvirai tendencingas, o labiau paiso principinių dalykų, tada Δ beveik visados įgauna skundo formą (vok. *Zeitklage*), kai menkavertiškesnei gyvenamajai dabarčiai priešpriešinama geresnė praeitis: → laudatio temporis acti. Rih

Akumuliacija (lot. – sankaupa), retor. figūra, VA poetikose priskiriama prasminėms ir minties figūroms ir itin dažnai naudojama, pvz., aprašymuose

(drabužių, kūno grožio); glaustu išvardijimu siekiama išraiškos turtingumo. → Asindetonas, colores rhetorici, poetika. Rie

Al-Andalús (arabų k. – Andalūzija), 711–1492 arabų valdžioje buvusi Iberijos pusiasalio dalis. → Islamas, Ispanija, mozarabų kalba, rekonkista. Din

Alba, Aube (provans.; sen. pranc. – aušrinė, aušra, iš lot. *albus* – baltas, šviesus), mylimųjų atsisveikinimo daina dienai brėkštant, todėl (vok. *Tageslied*) pavadinimas kilęs iš dažn. refrene pasitaikančio žodžio Δ. Pranc. lyrikos žanras, išlikę 9 pavyzdžiai provans. k. ir 5 – sen. pranc. k. Šiuo žanru perteikiami riterio ir ištekėjusios damos meilės ryšiai, išreiškiamas mylimųjų sielvartas, kad tenka skirtis apyaušriu, ir baimė būti užkluptiems. Kaip jų bendrininkas paprastai veikia sargas (→ gayta), pranešantis mylimiesiems, kad brėkšta diena, ir perspėjantis juos saugotis pavydaus damos sutuoktinio (→ gilos) arba varžovų ir šnipų (→ lauzengier). Veiksmo vieta – pilis arba sodas. Δ formoje sumišę epiniai (įžanga), draminiai (monologas ir dialogas) ir lyriniai elementai. Trubadūrų lyrikos žanrų sistemoje Δ yra kontrastas → kanconai, nes joje įsimylėjėlis laimi tai, ko kanconoje veltui siekia: didžiausią meilės išsipildymą. Greta pirminių pasauliet. Δ XIII a. pradedamos kurti ir dvasinės, išlaikančios formalius bruožus, tačiau žanro temą pakeičiančios relig. motyvais (Marijos giesmė). Provans. poetai: Giraut de Bornelh, Bertran d'Alamanon arba Gaucelm Faidit, Cadenet, Raimbaut de Vaqueiras, Raimon de las Salas – Folquet de Romans arba Folquet de Marselha, Guiraut Riquier, Cerveri de Girona ir keletas anonimų. Sen. pranc. k. išlikusios Δ daugiausia anon., iš jų itin išgarsėjusi – *Gaite de la tor*. Kaip → dienos daina gyvavusi vok. minezingerių kūryboje; priešingybė → serena. Höl

Lit.: K. Bartsch, Gesammelte Vorträge und Aufsätze, Fr. 1883. – D. Rieger, Z. Stellung d. Tagelieds in der Trobadorlyrik, in: ZbPh (1971) 223–232. – Idem., Gattungen und Gattungsbezeichnungen der Trobadorlyrik, T. 1976. – P. Bec, La lyrique française au MA, I–II, P. 1977 ir t. → Dienos daina.

Albigiečiai (pranc. *Albigeois*), P. Pranc. eretikų grupės, daugiausia priskiriamos → katarams. Nuo St. Félix-de-Caraman susirinkimo (~1170) Δ buvo radikalesnio → dualizmo šalininkai už kitus katarus. šiuo vardu Δ vadinami pagal Albi miestą, kuris buvo vienos iš keturių jų vyskupijų centras. Katalikų Bažn. su jais kovojo nuo 1178, greta kitų priemonių surengdama ir du kryžiaus žygius (1181 ir 1209), kurių antrasis peraugo į kovą dėl viešpatavimo tarp Tulūzos grafystės ir Aragono bei Prancūzijos karalysčių, ir baigėsi tik 1229 faktiniu Langedoko prijungimu prie Pranc. Nors Δ iš dalies pergyveno šį naikinamąjį karą, tačiau persekiojami → inkvizicijos ilgainiui nebeįstengė išsilaikyti. Po jų šventojo Montséguro kalno paėmimo (1244), paskutiniai Δ sudeginami 1330. – Antrasis kryžiaus žygis prieš Δ susilaukė skirtingų atgarsių to meto lot. ir provans. k. rašytose kronikose (Pierre de Vaux-de-Cernay, Guillaume de Puylaurens, Guilhelm de Tudela ir vienas anonimas), ir VA lot. k. kurtoje epikoje (Jonas iš Garlandijos), bei trubadūrų lyrikoje (Peire Cardenal, Montan Sartre, Tomier ir Palaizi, Guilhelm Figueira, Bernart de la Barta). Šiuolaikiniai tyrinėtojai nebesilaiko nuomonės, kad būta esminio ryšio tarp Δ relig. mokymo ir trubadūrų poezijos. Höl

Lit.: P. Belperron, La croisade contre les Albigeois et l'union du Languedoc á la France 1209–1249, P. 1942. – W. C. Wakefield, Heresy, crusade and inquisition in southern France, Lo. 1974. – D. Müller, Albigenser – die wahre Kirche?, Gerbronn 1986.

Alchemija (1. arab. *al-kīmiyā*, iš gr. *chéo* – pilti; 2. egipt. *keme*, *chēmi* – juoda, užliejamas kraštas, t. y. Egiptas). Pagr. bruožai: VA islamo ir vakarietiškoji Δ sujungia (ypatingą) metalurg. praktiką ir neoplatoniškąją ir gnost. spekuliaciją, besiremiančią ikisokratikų bei Aristotelio gamtos filosofija (ypač elementų teorija). Prasideda nuo praktikos (→ metalų padirbinėjimo, → brangakmenių imitacijos, dažymo receptai), kuri gilinasi į medicinos klausimus (pvz., Razijus, IX/X a. ir Avicena, XI a.), perteikia svarbius atradimus (pvz., alkoholio gamybą, šaudomąjį paraką) ir per jatrochemiją (Paracelsas, XVI a.) įsilieja į šiuolaikinę chemiją. O spekuliacija metaforine k. (mįslės, alegorijos; slaptakalbė, naudojama saugantis nuo piktnaudžiavimo žiniomis ir persekiojimų) ir gausia ikonografija (vaizdiniai simboliai, pvz., pasaulio kiaušinis; *Ouroboros* – gyvatė arba dra-

konas, kandantis sau į uodegą; hermafroditas) interpretuoja aparatuose vykstančius procesus (pvz., *Balneum Mariae* (*Mariae Hebraeae*) – vandens vonia; *Aludel* – pilvotas indas). Pradinė darbo proceso medžiaga, kuri, cikliškai pereidama įvairias išgarinimo ir sukietėjimo pakopas, turi pavirsti išminties akmeniu, niekada neminima. Šis *lapis* (šimtai slaptavardžių, pvz., *Mercurius philosophorum*; „Kūdikių šlapimas") gydo (kaip panacėja) žmones ir netauriuosius metalus, kuriems jis – atėmus iš jų formą, t. y. vėl juos pavertus savybių neturinčia *prima materia* – suteikia naują tauriųjų metalų: sidabro (*Luna*) arba aukso (*Sol*) formą. Ši medžiaga potencialiai esanti visur, tačiau kaip tik todėl, kad visa gali būti paverčiama į visa, per transmutaciją turi būti *in actu* ištraukta į dienos šviesą. Tik tuomet vėlei pasiekiamas teisingas antikinių elementų – žemės, vandens, oro, ugnies – sumaišymo santykis (eukrazija; → syvų teorija). Dominuoja gyvsidabrio–sieros teorija: (filos.) gyvsidabris (*Luna*, motina) ir (filos.) siera (Sol, tėvas) kaip pirmapradė metalų materija susijungia „cheminėse vestuvėse" ir duoda pradžią karalienei (sidabrui) ir kar. (auksui). Vien gyvsidabrio teorija (XIV a.) pirmapradė materija laiko vien (filos.) gyvsidabrį, kuriame jau savaime esanti (filos.) siera. Paracelsas sukūrė *sal-Sulphur-Mercurius* teoriją. – Ilgą poveikį Δ turėjo vėlyv. Antikos laikais atsiradęs, Hermiui Trismegistui (egipt. Totui; Δ = hermetinis menas) priskirtas *Corpus Hermeticum*. Aleksandrijos Δ toliau vysto bizant. Δ (pvz., *Cod. Marcianus* 299, XI a.). V. Europos Δ ankstyv. VA daugiausia domisi stiklo ir metalų apdorojimu bei dažų gamyba: pvz., *Mappae clavicula de efficiendo auro, Compositiones ad tingenda musiva* (IX a., technologijų aprašymai vėliau aptinkami ir brandžiųjų vėlyv. VA → dalykinėje literatūroje). Kaip *ars nova*, praktikos ir spekuliacijos junginys, V. Europos Δ randasi iš helėnistinės-aleksandriškosios Δ recepcijos arabų tradicijoje nuo XII a. (ypač Gerardas Kremonietis). XII a. liudijimai yra, pvz., *Liber de compositione alchemiae* (priskiriama Morienui Romanui), Mykolo Škoto (~1180–1235) *Ars alchemiae* ir Pseudo Razijaus *De salibus et aluminibus*. Δ paplinta per XIII a. arabizmą. Vienu iš → artes ją laiko Dominykas Gundisalinas, Danielius iš Morley, Robertas Grosseteste, Rogeris Baconas. Įjungta į aristoteliškąją gamtos filosofiją ir mediciną, ji pasirodo veikaluose Alberto D. ir Arnoldo iš Villanovos, kuriems (kaip, pvz., ir Raimundui Lulijui bei Tomui Akviniečiui) buvo priskiriama daugybė Δ raštų. Δ aptariama → enciklopedijose. Tolesnės XIII a. adaptacijos – *Tabula smaragdina* (gausiai cituotas fundamentalus veikalas), *Turba philosophorum, Summa perfectionis magisterii* (Pseudo Džabyras ibn Chajanas) ir *Liber lumen luminum* (XIII/XIV a.). Nuo XIV a. ypatingos reikšmės įgyja: Jonas iš Ruspescissos, Mikalojus Flamelis, Petras Gerasis, *Aurora consurgens*, Bernardas iš Trevizo (XV a.), *Donum Dei* (XV a.). Tarp alchemijos priešininkų minėtini Dante, Petrarca, Chauceris. Lieka neaišku, kokios įtakos hermetizmui turėjo Volframas iš Ešenbacho ir Frauenlobas. Henrikas iš Miugelno (1320–1372) leidžia Δ su kitais laisvaisiais menais varžytis dėl *der meide kranz*. Vok. Δ spec. lit. prasideda XIV a. nuo vertimų (nauj. lot. pasirodžiusia Zadito Vyresniojo (Ibn Umailio) *Tabula chemica*). XV a. pasirodė ir tautine kalba parašytas *Alchymey teuczsch* (~1426), iš dalies slaptaraščiu pasakojantis apie Bavarijos alchemikų eksperimentus, Georgo Goerio „Alchemikų laiškai" (1496–1506), o svarbiausia – vėliau minoritų broliukui Almanui priskirta knyga *Buch der Hl. Dreifaltigkeit* (~1415), gausiai iliustruota ir aprašanti Δ darbo procesus relig. sąvokomis (Nekaltas prasidėjimas, Kristaus kančia ir prisikėlimas). Haa

Lit.: W. Ganzenmüller, Die Alchemie im MA, Pa. 1938 (Repr. 1967). – E. O. v. Lippmann, Enststehung u. Ausbretung d. Alchemie, I–III, B. 1919–1931 u. Weinheim 1954. – G. F. Hartlaub, Der Stein d. Weisen, Mn. 1959. – K. Frick, Einf. in die alchemiegesch. Lit. in: Sudhoffs Archiv 45 (1961), 147–163. – W. Schneider, Lexikon alchemist.-pharmazeut. Symbole, Weinheim 1962 – H. Buntz, Dt. alchemist. Traktate d. 15. Jh.s, Diss. Mn. 1968. – E. E. Ploss, Alchimia, Mn. 1970. – B. Obrist, Les débuts de l'imagerie alchimique, P. 1982.

Alegorezė (gr. *allo agoreuein* – sakyti ką kita; t. p.: hermeneutinė alegorija), teksto aiškinimas, ieškant dvasinės, pažodinę pranokstančios prasmės. Patristika (→ patrologija) išvystė šį jau Antikos laikais žinotą metodą, pritaikydama jį Biblijos → egzegezei (mokymas apie daugeriopą →

Šv. Rašto prasmę), → scholastika jį patobulino, susistemino ir praplėtė jo panaudojimo sritį. Išaiškinamos atskiros sąvokos (daiktai, asmenys, skaičiai, vietos, laikai ir įvykiai) – ir pačios savaime, ir per jų tarpusavio santykius: paviršinė prasmė nurodo į paslėptąją. Religinėje lit. Δ konceptų ištakos siekia jau nuo II a. pr. Kr. žydų praktikuotą *Giesmių giesmės* ir kitų judaizmo kanoninių knygų perkeltinę interpretaciją. Paulius ją vaisingai pritaikė krikšč. Pagal → analogijos principą, jis Dievo sukeltus ST įvykius (gr. vadintus *typos*, o lot. – *figura*) susiejo su NT aprašytais Kristaus (*Antitypos*) išganymo darbais. Šis aiškinimo metodas, vadinamas → tipologija (*sensus typicus* arba *allegoricus*, alegorija siauresniąja prasme), egzegezės tradicijoje yra viena iš keturių → Šv. Rašto prasmių, kurios visos drauge sudaro teol. Δ platesniąja prasme. Būta ir teol. Δ taikymo ne bibliniams objektams, pavyzdžiui, gyvūnams (→ *Physiologus*). Kiek Δ galėjo ir gali būti taikoma ir VA pasauliet. tekstams – ginčytinas klausimas. → Alegorija. *Ehl/Rie

Lit.: E. De Bruyne, Études d'esthétique médiévale, Brügge 1946. – F. Ohly, Vom geistigen Sinn d. Wortes im MA, in: ZfdA 89 (1958), 1–23. – H. Meyer, Die Zahlenallegorese im MA, Mn. 1975. – GRLMA 6/1 (1968), 146–244. – C. Meier, Überlegungen z. gegenwärtigen Stand d. Allegoreseforschung, in: Fma. Studien 10 (1976), 1–69. – F. Ohly, Schriften z. ma. Bedeutungstorsch., Da. 1977. – W. Haug (Hg.), Formen u. Funktionen d. Allegorie, St. 1979. – H. Brinkmann, Ma. Hermeneutik, Da. 1980. – D. Schmidtke, Studien zur dingallegor. Erbauungslit. d. SMA.s, T. 1982. – I. Glier, Allegorien, in: V. Mertens/ U. Müller (Hgg.), Ep. Stoffe d. MA.s, St. 1984, 205–228. – J. Whitman, Allegory. The Dynamics of an Ancient and Med. Technique, C., Mass. 1987. – St. J. Russel (Ed.), Allegoresis. The Craft of Allegory in Med. Lit.e, NY. 1988.

Alegorija, artimai gimininga → alegorezei ir iš dalies vartojama kaip jos sinonimas. „Įpavidalinanti“ arba „iliustracinė“ Δ nusako abstrakčių savokų, procesų, santykių ir t. t. žodinį ir vaizdinį sudaiktinimą, tam dažnai panaudojant → personifikacijas. Nuo alegorezės Δ skiriasi tuo, kad šiuo atveju sukuriamas naujas palyginimas, o ne perkeltine prasme aiškinamas jau esamas tekstas. Rel. Δ pavyzdys yra Guillaume de Diguelleville'io „Piligriminės kelionės“ po simbolinį pasaulį, pasauliet. Δ – rožės, t. y., mylimosios, ieškojimas (→ queste) veikale *Roman de la Rose*. kaip ir čia, alegorija dažnai naudojasi sapno priedanga. Ji itin suklestėjo taut. kalbomis kurtose vėlyv. VA literatūrose, kurių svarbiausieji veikalai dažnai esti alegorinės fikcijos: Dante's „Dieviškoji komedija“, Langlando *The Vision of William Concerning Piers the Plowman*, Petrarcos *Trionfi*, daugelis Chaucerio kūrinių, Lydgate'o *The Temple of Glass* ir t. t.; VA lot. k. – Alaino iš Lilio *De planctu Naturae*. Kaip → moralitdė vaidinimas šis žanras buvo mėgiamas ir scenoje. → Meilės alegorija. Din → Retorikoje Δ vadinama tokia kalbos figūra, kai vienu dalyku nusakomas kitas; kaip nuolatinis minčių dėstymas perkeltine prasme Antikos ir vėlyv. Antikos retorikose nusakoma kaip *translatio*, → permutatio arba *allegoria*. Ehl

Lit.: → alegorezė

Aleksandrinas, XIV a. pab. atsiradęs terminas, nusakantis pranc. dvylikos skiemenų poezijos eilutę su cezūra po šeštojo skiemens; pavadinimas susijęs su tuo, kad šis metras nuo ~1170 naudotas keliuose sen. pranc. k. sukurto *Roman d'Alexandre* variantuose. Δ strofų esama jau XII a. pirmosios pusės kryžiaus žygių epuose, rašytuose provans. ir sen. pranc. k. Vėliau Δ išstumia → dešimtskiemenę eilutę iš → chansons de geste, įsigali ir nelyrinėje didaktinėje ir relig. lit., nors sen. pranc. k. lyrikoje jo išvis nėra, literatūroje provans. k. jis irgi bemaž neaptinkamas. Vėlyv. VA įsigalėjus prozai, Δ beveik visai išnyko, tačiau XVI a. vėl atgaivintas Ronsard'o ir Plejados poetų, tapo klasikiniu rimtojo žanro (*vers heroique*) metru. Ehl

Lit.: K. Togeby, Histoire de l'alexandrin français, in: Et. Blinkenberg, Kop. 1963, 240–266.

Aleksandrino strofa → cuaderna via

Aleksandro tema, lit. perteikiami Makedonijos kar. Aleksandro D. (valdė 336–323 pr. Kr.) gyvenimas ir darbai; tai labiausiai paplitusi ist. tema pasaulinėje lit.: apie 80 versijų 24 Europos ir Rytų kalbomis. Jau senovėje Aleksandras buvo laikomas valdovo ir pasaulio užkariautojo pavyzdžiu, be to, dėmesį traukė ir jo nuotykiai (skrydis su grifais, leidimasis į gelmes su varpu) ir egzotiški žygiai (Etiopija, Indija). VA jis buvo laikomas

žmogaus puikybės ir tuštybės pavyzdžiu. Pradžią lit. tradicijai davė II a. pr. Kr. kompiliacija gr. k., klaidingai priskirta istorikui Kalistenui (370–327 pr. Kr.). Joje perteikiamos romano tradicijos, fiktyvūs Aleksandro laiškai motinai ir nuotykių istorijos. Po 310 po Kr. atsirado Julijaus Valerijaus vert. į lot. k., vėliau – Neapolio arkivyskupo Leono (951–996) sutrumpintas ir perdirbtas gr. teksto vert. *Historia de preliis*, platinta daugeliu redakcijų. Be to, VA būta ir etaloninio Kurcijaus Rufino (~50 po Kr.) istoriografinio veikalo *Historia Alexandri magni*. Alberiko iš Bezansono sen. pranc. k. iš gretutiniu rimu aštuonskiemenėmis eilutėmis sukurtas romanas apie Aleksandrą iš esmės remiasi *Historia de preliis*; šio romano išlikusios tik 105 pirmosios eilutės. Dešimtskiemenėmis eilutėmis sukurtą adaptaciją Δ sen. pranc. k. Aleksandras Paris ~1185 praplėsdamas perdarė dvylikaskiemenėmis eilutėmis (aleksandrinas!). Šis formaliu stiliumi parašytas tekstas – tai pasakojimas apie kar. ir jo karius, tuo jis panašus į → chansons de geste. Trečiojoje dalyje pagausėja pasakiškų motyvų. Vėliau, remiantis lot. pavyzdžiu, pridūriama ir Aleksandro kelionė į žemiškąjį rojų. ~1184 sukurta Valterio iš Šatiljono *Alexandreis* (5000 lot. hegzametro eilučių). Parašytas pagal Vergilijų, šis kūrinys tapo dažn. skaitomu lot. VA epu. Aleksandras čia vaizduojamas kaip valdovo dorybių įsikūnijimas, jame susijungia žemiškasis spindesys ir pavyzdinė bedieviškos puikybės įveika. Į vok. k. Alberiko veikalą po 1120 išvertė kun. Lamprechtas (1533 eilutės): nors narsus ir išsilavinęs, Aleksandras čia jau prologe pasirodo kaip tuštybės atvaizdas. Po 1180 kūrinys perdirbamas, pridūriama nauja pab., pasakojanti apie kelionę į rojų ir padaranti Aleksandrą krikšč. nuolankumo ir askezės pavyzdžiu (*Straßburger Alekxander*, 7000 eilučių). Kurtuaz. atspalvio tekstas įgyja kūrinyje *Basler Alexander* (XIII a., 5000 eilučių) atveju. Plataus užmojo kurtuaziškai stilizuotas istor. veikalas yra nebaigtasis Rudolfo Emsiečio *Alexander* (~1230, 21 000 eilučių). Rudolfas rėmėsi *Historia de preliis* ir Kurcijumi Rufinu. Pavyzdingas Aleksandro gyvenimas ir riteriški žygiai vaizduojami it valdovo → veidrodžių literatūroje. Ulrichas iš Ecenbacho ~1280 perdirbo (28 000 eilučių) Valterio iš Šatiljono *Alexandreis*, ypač paryškindamas Aleksandro meilės nuotykius; čia pabrėžtinai rodoma kurtuaz. prabanga ir gausu pasakiškų elementų. Seifritas iš austrų-bavarų kalbinio arealo ~1352 parašė epinį veikalą apie Aleksandrą, bemaž nenukrypdamas nuo Kurcijaus Rufino. Vad. „Didysis Aleksandras" (*Große Alexander*), parašytas XIV a. pab., yra alemanų poeto kūrinys. Jo šaltinis buvo Kvilicho Spoletiečio *Historia Alexandri*, kurios alemanų poetas laikosi gana nuosekliai. Gydytojas iš Miuncheno Hansas Hartliebas 1444 perteikė *Historia de preliis* ankstyv. nauj. vok. aukšt. k. proza (išspausdinta 1473 ir daug sykių vėliau). – Vid. nyd. k. Jokūbas iš Marlanto, sekdamas Valteriu iš Šatiljono, ~1260 sukūrė *Alaxanders geesten*; Valterio iš Šatiljono veikalas maždaug t. p. metu buvo išverstas ir į sen. skand. k. Anglijoje Tomas Kentietis sukūrė anglonormaniškąjį *Roman de Toute Chavalerie*, tapusį šaltinių ~1300 vid. anglų k. parašytam *Kyng Alisaunder* – eil. romanui, parašytam gretutiniu rimu. It. žinoma prozinė XIV a. versija. Isp. ir slavų kraštuose taip pat sutinkama kūrinių Δ. Wys

Lit.: G. Cary, The med. Alexander, C. 1956. – J. Brummack, Die Darstellung d. Orients in den dt. Alexander-Gesch.en d. MA.s, B. 1966. – H. Buntz, Die dt. Alexander-Dichtung d. MA.s, St. 1973.

Aleliuja (hebr. – šlovinkite Jahvę), *Proprium Missae* (→ Mišios) giesmė, sudaryta iš hebr. šauksmo „Šlovinkite Jahvę" (*Jehovah*), paskut. balsį „-a" užbaigiančio → jubilo, iš pr. paprastai iš psalmių paimtos eilutės ir Δ su jubilu pakartojimo, kuris išplėsta forma gali išsivystyti į → sekvenciją. Δ atliekama responsoriumu, t. y. ją pakaitomis gieda giedotojas (-ai) ir choras; ir kartu su → gradualu tarp skaitinių užima ypatingą vietą – prieš Evangeliją. Tik gedulo ir atgailos metu šią giesmę pakeičia → Tractus. VIII–X a. galima nustatyti buvus apie 75 pagr. melodijas, per VA šis skaičius išsiplečia į bemaž neaprėpiamą repertuarą, kuriame vis daugiau laisvo eiliavimo su ritmišku ir rimuotu tekstu. Schl

Lit.: Monumenta Monodica medii Aevi 7, Alleluja-Melodien I. Bis 1100, Kassel 1987, Alleluja-Melodien II. Ab 1100, Kassel 1987. – E. Jammers, Das Alleluja in der gregorian. Messe, Mr. 1973.

Alemanai (alamanai, vok. *Alemannen, Alamannen, alle Mannen* – visi vyrai, plg. sen. vok. aukšt. *almeningr* – visuotinybė), germ. gentis, II a. po Kr. pab. susiformavusi veikiausiai iš įv. persikraustančių paelbės germ. svebų (iš čia *švabai*) giminių ir galut. apsistojusi Pietv. Vok., Š. Šveic. ir V. Austrijos terit. Po kovų su romėnais ir → burgundais 496 Chlodvigo pajungti frankams, → Merovingų imp. Δ turi atskirą, palyginti savarankišką hercogystę. 709/746 Δ buvo galut. įjungti į → Karolingų imp. (Reichenau vien. kaip atramos taškas). Bg/Din

Lit.: W. MÜLLER (Hg.), Zur Gesch. d. Alemannen, Da. 1975. – R. CHRISTLEIN, Die Alemannen, St. [2]1979.

Alemanų kalba. Alemanų tarmės menkai skiriasi viena nuo kitos. Apie 600 š. r. apgyventos terit. dalyje vok. aukšt. k. įvyko priebalsių kaita. Šv. Galeno vien. jau VIII a. atsirado daugiakalbis glosarijus *Vocabularius St. Gallii*, maldų ir tikėjimo išpažinimo vert. bei Boecijaus, Marciano Kapelos, Aristotelio vert. (iš lot. k.) su komentarais, atlikti Notkerio Storalūpio († 1022); galbūt iš tos pačios mokyklos yra kilęs ir velnio išvarymo tekstas „Alemanų tikėjimas ir išpažintis". Reichenau vien. gimė interlinearinė benediktinų regulos versija; Murbacho vien. buvo verčiami himnai. XII a. Šv. Trudperto vien. (Miunsterio slėnyje) radosi „Giesmių Giesmė", ankstyvas įnašas į mistinę lit. Δ rašė poetai Hartmanas iš Aujė, Gotfrydas Štrasburgietis, Reinmaras iš Hagenau, minezingeriai der von Buocheinas, Valteris iš Prisacho, ponas Brunwartas iš Ougheimo (Augeno). Bg

Lit.: → Senoji vokiečių aukštaičių kalba

Aliejus, gyvulinis ir augalinis, naudojamas kaip degalai, maisto produktas, valymo, žaizdų ir kt. gydymo priemonė (ypač kaip tepalų pagrindas). šventas Δ naudojamas kunigų ir karalių įšventinimui (→ patepimas), kulto reikmėms; Δ priskiriamas liustracinis ir apotropinis poveikis. Δ ir vynas laikomi gerovės ženklais, o alyvmedžio šakelė yra krikšč. taikos simbolis. Gai

Aliteracija (lot. – raidžių vienodumas), kartais naudojama kaip → raidžių rimo (*Stabreim*) sinonimas, tačiau nesiribojanti vien germ. ir sen. vok. aukšt. k. kurta poezija. Δ – tik su estetiniu požiūriu priešingu ženklu – žinota jau Antikos retor. tradicijoje kaip *homoeoprophoron* (gr. vienodo skambėjimo yda). Įvykus teigiamam pervertinimui, Δ nusako puošybinį ir tekstą surišantį stipriai pabrėžiamų vienodų priebalsių arba balsių sąskambį gretimuose žodžiuose, dažnai lengvai įsimenamomis „formomis-dvynėmis", kaip vok. *Haus und Hof, Mann und Maus*. → Alliterative revival, retorika. Hof

Alliterative revival, terminas, nusakantis germ. ir sen. anglų poezijai būdingos aliteracinės eilėdaros atgijimą VA lit. anglų k., kurtoje ~1350 V. bei Pietv. (pradžia – *Winner and Waster*), o paskui – ir Š.V. bei Š. Anglijoje ir Škotijoje (ten išlikusį ir XVI a.). Lit. kulminaciją pasiekia Langlando *Piers Plowman* (~1363–1393) ir *Sir Gawain and the Green Knight* (~1370). Iš sen. anglų k. laikų ši eilėdara, matyt, atkeliavo per žodinę tradiciją, veikiausiai per vid. Anglijos grafysčių (Vorčesteris?) vakaruose (pietv.) esančius vien. Labai laisvomis raidžių rimo formomis, iš dalies susipynusiomis su – *aureate style* aliteracijomis, be to, matyt, besiremiančiomis ir nuo vėlyv. sen. anglų k. kurtos poezijos laikų gerai įžvelgiama populiaria, ne itin taisyklių varžoma raidžių rimo eilėdaros konvencija, Δ pastebima ir kitų Anglijos sričių lit., visų pirma → lyrikoje, → misterijose (ypač Jorke ir Veikfylde), net prozoje. Δ kūriniams siauresniąja prasme, t. y. tiems, kuriuose aiškiai įžvelgiama senosios raidžių rimo eilutės rekonstrukcija, būdinga: tai, kad jų išlikę tik po vieną rankraštį, lankstesnė raidžių rimo eilutė nei sen. anglų k. laikais (visų pirma daugiau kirčiuotų skiemenų ir pabrėžiamų vienodų raidžių (*Stäbe*)), rimo ir strofos naudojimas, archaizmai, sąsajos su roman. poezijos tradicija, rimta, didaktinė intonacija, ist. ir su kar. Artūru susijusių temų pomėgis, menkas domėjimasis meilės tema. Δ dažnai vaikosi neįprastų ir techn. požiūriu rafinuotų elementų, todėl jo skaitytojai/klausytojai veikiausiai bus priklausę aristokr. ir elit. sluoksniams (išimtis – visų pirma *Piers Plowman*). Atsiradimas grįstinas ne tiek taut. tų laikų entuziazmu (Šimtametis karas!), kiek veikiau įtakingos kaimo ir provincijos bajorijos interesams pataikaujančiu regionalizmu. Ber

Lit.: J. P. OAKDEN, Alliterative Poetry in ME., I–II, Man-

chester 1930–35. – T. TURVILLE-PETRE, The Alliterative Revival, C. 1977. – D. LAWTON (Hg.), Me. Alliterative Poetry and Its Literary Background, C. 1982.

Almenda (vid. vok. aukšt. – tai, kas bendra), pagal germ. ir vokiečių teisę bendrai naudota ir valdyta bendruomeninė – bendruom. narių, ypač feodalo ir kaimo, vėliau ir miesto gyventojų – nuosavybė (miškai, ganyklos, dirbama žemė, dykra). Naudmenos – be išimčių natūrinės, skirtos privačiam į jas teisę turinčiųjų naudojimui. Asmeninė Δ teisė laikui bėgant virto daiktine teise, susijusia su namų arba žemės valda; nauji atvykėliai dažn. negaudavo teisės naudotis Δ. Įvairiomis formomis Δ reiškiasi pirmiausia P. Vok., Austrijoje ir Šveic. VA baigiantis neteisėtas pretenzijas į ją dažnai reiškė nuskurdę žemesnieji didikai arba žemių valdovai. Schu

Lit.: A. TIMM, Die Waldnutzung im Spiegel d. Weistümer, 1960. – F. LÜTGE, Gesch. der dt. Agrarverfassung vom frühen MA bis zum 19. Jh., St. ²1967. – K. H. SCHROEDER-SCHWARZ, Die ländl. Siedlungsformen in Mitteleuropa, Bad Godesberg 1969. – K. S. BADER, Studien zur Rechtsgesch. des ma. Dorfes, Kö. ²1972.

Almentas (iš → almenda), šprucho tonas (→ tonas), nuo XIII a. pirmosios pusės iki pat XVII a. naudotas → zangšprucho ir → meisterzango. Keturiolikos eilučių → kancona buvo priskirta špruchų kūrėjui Stolle'i. Pažeisdami XIII a. špruchų poezijoje galiojusį paprotį naudoti tik savus tonus, Δ taikė daugybė autorių; dėl to jam ir prigijo toks vardas. Bru

G. KORNRUMPF ir kt., Alment, in: C. CORMEAU (Hg.), Dt. Lit. im MA., St. 1979, 356–411.

Alodas (VA lot. *allodium, allaudium, alodis*; iš germ. *all* – visas; *od* – turtas, gēras), nusako visiškos → nuosavybės teise turimą turtą, visų pirma šeimos paveldą (tuo Δ skiriasi nuo bendrojo, lėninio ar pirktinio turto); taip pat ir laisvą turtą, nes už jį nemokamos duoklės. Vok. Δ atlieka esminį vaidmenį formuojantis valdančiųjų sluoksniui; iškirstų miškų vietoje įdirbtus plotus valdovai dažnai laiko savo Δ. Vidurio Vok. Δ nuo XI/XII a. vad. riterio ūkis, net jeigu jis ir suteiktas lėno teisėmis. Δ pavertimas lėnu vyksta uždedant lėnines prievoles; lėno pavertimas Δ – per alodifikaciją. Anglijoje Δ nelieka nuo 1066; V. Eur. Δ pakeitė lėnas (*Nulle terre sans seigneur*). → Lėnų sistema. Schu

Lit.: H. EBNER, Das freie Eigen, Klagenfurt 1969.

Alpinių ganyklų ūkis → piemenystė

Altdeutsch (vok. – senovės vokiečių), anksčiau dėl glaustumo vartota bendrinė sąvoka, aprėpianti k., lit. ir kitų kultūros sričių paliudijimus, išlikusius iš → senosios vokiečių aukštaičių ir → viduriniosios vokiečių aukštaičių k. laikų. Hof

Alternacija (lot. *alternatio* – kaita), metrinis taisyklingos kirčiuotų ir nekirčiuotų skiemenų kaitos principas (jambas – kylanti Δ, trochėjas – krentanti Δ), atsiradęs Pranc., nuo XII a. palengva įsitvirtina tautinėmis k. kuriamos poezijos metrikoje. Vog

Alternatyvus tekstas, vietoj aparate pateikiamų atskirų teksto vietų variantų sudarytojo papildomai įdėtas ištisas tekstas. Taip daroma tada, kai sudėtinga teksto tradicija ir stengiamasi parodyti variantų priklausomybes (*Annales Laureshammenses* ir kt. MGH SS 1, 22 ir t.), kai du variantai smarkiai vienas nuo kito skiriasi (*Vitae S. Gertrudis und S. Balthildis* MGH Mer. 2, 447 ir t.; 475 ir t.: Karolingų laikų perdirbiniai), kai esama didelių tarminių skirtybių (Henriko iš Veldeke dainos, žr. MF). Δ dažn. pateikiami spausdinant juos greta, kartais – aparate arba kaip priedas. → Leidimas, teksto kritika. Vog

Altorius (iš lot. *altare*). Vienoje vietoje nuolatos stovintis, progiškai ciboriumu (baldakimu) apdengtas Δ sudarytas iš stalo plokštės (*mensa*) su relikvijų talpykla (*sepulcrum*) ir pagrindo (*stipes*); kilnojamas arba kelioninis Δ – vien iš nedidelės plokštės (arba dėžutės) su → relikvija. Nors Δ pašvęstas dieviškajam asmeniui arba kuriam nors šventajam, simbolikoje jis siejamas su Kristumi. Per kar., vysk. ir pop. įšventinimą atliekamas iškėlimui į sostą prilygstantis *exaltatio* buvo įprastas teis. veiksmas; ir pasauliet. teis. sandėriai buvo sutvirtinami prie Δ. Vėlyv. gotikos drožinėtas ir įrėmintas arba tapytas vad. suveriamasis Δ tėra Δ antstatas (retabulas), sudarytas iš laikančio rėmo, tabernakulio, varstomų sparnų (sekmadieninė ir kasdieninė pusė) ir viską vainikuojančio bokštelio. Din

Lit.: F. RIEGER, Die Altarsetzung der dt. Kgg., Diss. B.

1885 – J. BRAUN, Der chr. Altar, Mn. 1924. – K. GOUGAUD, Dévotions et pratiques ascétiques du MA, Maredsous 1925, 50–64. – M. HASSE, Der Flügelaltar, Dresden 1941. – H. SCHINDLER, Der Schnitzaltar, Rb. 1978.

Alus, žinotas jau Antikoje, VA, išskyrus Viduržemio j. šalis (→ vynas), labai paplitęs, dažn. buvo daromas iš miežių, taip pat iš kviečių ir avižų, brandž. VA – ir iš apynių. Δ daryklas turėjo ir VA žemvaldžių dvarai, ir vien.; brandžiųjų VA kaimuose dažn. galėjai aptikti viet. Δ daryklą su prekybos vieta. Miestuose, panašiai kaip duona (→ kepėjas), Δ buvo gaminamas pačiose daryklose. Be to, radosi gana pelningas aludarių verslas, kurį miestai itin griežtai kontroliavo. Δ buvo uždedami vartojimo mokesčiai, išimtis daryta tik vien., tačiau jiems leista pardavinėti ribotą kiekį. Š. Vok. pajūrio miestai vėlyv. VA Δ eksportavo; tačiau viet. verslas buvo saugomas įvežamosiomis duoklėmis. Din

Lit.: O. KLAUENBERG, Getränke u. Trinken in d. afrz. Zeit, Gö. 1904. – R. SCHNEIDERS, Bierhandel u. Bierpolitik d. norddt. Städte im 14. u. 15. Jh., Diss. Kö. 1923. – H. HUNTEMANN, Bierproduktion u. Bierverbrauch in Dtld. vom 15. bis zum Beginn d. 19. Jh.s, Diss. Gö. 1970. – G. STEFKE, Ein städt. Exportgewerbe d. SMA.s, Diss. H. 1979. – Žurn.: Jbb. d. Gesellschaft f. die Gesch. u. Bibliogr. d. Brauwesens.

Amadžio tema. Amadis yra XVI a. visoje Eur. išgarsėjusio ir nuolat plėsto arba tobulinto romanų ciklo, kurį galima priskirti liaudies knygoms, pagrindinis herojus. Pirmasis išlikęs variantas yra sukurtas ~1500 isp. k. (1508 atspausdintas) Garci Rodriguezo (arba Ordóñezo) de Montalvo 5 tomų *Amadis de Gaula*, vėliau praplėstas iki 12 tomų; XVI a. išverstas į pranc. ir vok. k. Δ savo motyvais artima kūriniams → Artūro tema ir iš dalies romantiškai aukština VA riterystės idealus (drąsa, ištikimas tarnavimas, avantiūra ir t. t.). Pagr. motyvai – antžmogiški herojiniai Amadžio žygdarbiai ir jo meilė Orianai. Jans

Lit.: H. THOMAS, The Romance of Amadis, Lo. 1912. – W. MULERTT, Studien z. den letzten Büchern d. Amadisromans, He. 1923. – H. WEDDING, Die Historien Amadisstoff aus Frkr., 1975. – GRUPO SANSUEÑA, Para una bibliografía del Amadis de Gaula, in: Dicenda 6 (1986), 253–261.

Amatai, verslo sist., kurioje gamintojas yra kartu gamybos priemonių ir žaliavų savininkas. Šalutinės Δ veiklos kaime būta jau labai seniai (pvz., patarnavimai kilmingiems žemvaldžiams, dvarų dirbtuvės). Tikroji Δ specializacija prasidėja tik kuriantis miestų rinkai (→ turgus) ir → prekybai. Ankstyv. VA gamyba išliko maždaug vienodos apimties ir tenkindavo vidaus poreikius, o XI–XII a. dėl miestų amatininkų produktyvumo prireikė eksporto. Tai sudarė sąlygas geresnėms medžiagoms įsigyti, ryšiams su tolimomis rinkomis palaikyti ir teikė galimybių palaukti atsiskaitymo. Šiuo požiūriu amatininkai turėjo pasitikėti → pirkliais, kurie tiekdavo prekes kreditan ir mokėdavo rankpinigius už būsimą realizaciją, taip galiausiai tapdami gamybos organizatoriais ir padarydami amatininkus nuo savęs ūkiškai priklausomais. → Cechai perėmė funkciją teikti kreditus saviems amatininkams (esant pakankamoms turto garantijoms). Prakutę amatininkai užsiėmė ir (viet.) prekyba, neturtingieji cechų amatininkai dažnai gyveno sulig ta diena ir jiems nuolat grėsė pavojus nusmukti iki samdomų darbininkų. Kita vertus, jie turėjo galimybę dirbti už vienetinį atlyginimą, gamindami iš užsakovo (turtingo Δ užsiimančio verslininko arba pirklio) medžiagų (*Verlagssystem*). XIV/XV a. Δ ekon. sąlygos pablogėjo. Nepaisant to, miestų Δ, jau gerokai specializuoti, liko plačiųjų sluoksnių gerovės pamatu, techn. naujovių šaltiniu ir meninės kūrybos priemone. Ti-H

Lit.: R. SPRANDEL, Gewerbe und Handel 900–1350, in: H. AUBIN ir kt. (Hgg.), Hb. der dt. Wirtschafts- und Sozialgesch., I, St. 1971 – S. L. THRUPP, Das ma. Gewerbe, in: Europ. Wirtschaftsgesch., I, Hg. von K. Borchardt, St. 1978. → Cechai, ekonomika.

Amatininkų poezija → meisterzangas, miesto literatūra

Ambona (iš gr. *ambon* – paaukštinimas), → sakyklos pirmtakė pirmųjų krikšč. laikų ir ankstyv. VA bažn., paaukštinta platforma su turėklais, skaitymo pultu ir dvejais aukštyn vedančiais laipteliais, dažnai ir su baldakimu (Šv. Morkaus katedra Venecijoje). Tarp medžiagų dominuoja akmuo, Δ būna aptaisyta ir metalu (centula), iš dalies – ir tauriuoju (medis, apkaltas aukso skarda: Šv. Sofijos soboras). Rih

Ambraziejiškoji himnų strofa. Pagal šv. Ambraziejų Milanietį († 397) taip vad. akatalektiniu jambiniu dimetru arba kylančiu aštuonskiemeniu

metru sudaryta keturių eilučių strofa, kurią Ambraziejus naudojo savo dažn. aštuonių strofų → himnuose. Schl

Ambraziejiškoji liturgija (ambr. giedojimas), Milano bažn. prov-joje ligi šiol naudojama liturg., iš pr. viešpatavusi didelėje Š. It. terit. ir siekusi net P. Vok. Nuo IX a. ši praktika imta sieti su Milano vysk. Ambraziejaus († 397) (→ ambraziejiškoji himnų strofa) vardu. Veikiausiai pagal sirišką ir bizantišką pvz. sukurti himnai V. Bažn. tapo pastovia kanon. valandų (→ Oficiumas) dalimi. V–VII a. t. p. ir R. kilmės giesmėmis praturtintas Milano choralas, kurio yra išlikę XI/XII a. šaltinių su neumine notacija, dažnai aiškiai → silabinis arba dėl → senajam Romos choralui giminingo ornamentiškumo → melizminis. Schl

Lit.: H. Anglès, Ambrosian Chant, in: New Oxford History of Music, II, Lo. 1945, 59–72. – B. Baroffio, Ambrosianische Liturgie, in: Gesch. d. kathol. Kirchenmusik, I, Kassel 1972, 191–204.

Amie, sen. pranc. meilės poezijoje įprastas mylimosios apibūdinimas. Ehl

Amiko ir Amelijaus tema (*Amis et Amile tema*), nuo XII a. plačiai paplitęs, iš pr. roman. kraštuose gyvavęs pasakojimas apie dviejų Karolio D. laikų bajorų → draugystę, kupinas liaudies pasakojimams būdingų motyvų (Dievo teismas, maudymasis kūdikių kraujyje kaip būdas išsigydyti nuo raupsų ir t. t.). Vid. vok. aukšt. k. kurtoje lit. paliudytos dvi šios tradicijos gijos: pasauliet. (pagrįsta pranc. herojiniu epu) ir dvasinė (perdaryta į legendą). Gie

Lit.: W. Bauerfeld, Die Sage von Amis und Amiles, He. 1941.

Amor → Ponia Meilė, meilė, meilės literatūra

Amor purus/Amor mixtus (VA lot. – tyra meilė/mišri meilė), dvi erot. praktikos galimybės, apie kurias XII a. pab. savo satyriniame (?) meilės traktate *De amore* kalba Andriejus Capellanus: **Δ** *purus* leidžia abipuses glamones (bučiavimąsi, glėbesčiavimąsi, nuogo kūno glamonėjimą), bet – ir tuo skiriasi nuo **Δ** *mixtus* – nenumato lytinio akto. Andriejus rekomenduoja **Δ** *purus* pirmiausia todėl, kad ši neturi nepageidautinų padarinių; ji laikoma vertingesne už **Δ** *mixtus*, bet pastaroji t. p. gali būti kurtuazinių dorybių versmė. Užuominų apie **Δ** *purus* atitinkančią meilės praktikos formą esama ir kitur, pvz., → trubadūrių dainose, kuriose kalbama apie *asag*, t. p. vok. minezange. *Kas

Lit.: F. Schlösser, Andreas Capellanus, seine Minnelehre und das chr. Weltbild des 12. Jh.s, Bo. [2]1965. – F. Tajana, Amor purus und die Minne, Fr. 1977. – A. Karnein, De amore in volkssprachl. Lit., Hei. 1985. → Seksualumas.

Amour courtois (pranc. – kurtuazinė meilė) sąvoką į moksl. diskursą 1883 įvedė romanistas Gastonas Paris. **Δ** jis nusakė → trubadūrų išskleistą specifinę meilės sampratą (→ *fin'amor*, tarnavimas damai), kuria, jo nuomone, pagrįstas ir Chrétieno iš Trua *Lancelot* bei Andriejaus Capellanus meilės traktatas *De amore* (→ amor purus/amor mixtus). Tai „nesantuokinės", sudvasintos meilės konceptas, kurios branduolys yra idėja, kad meilė esanti kiekvieno gėrio versmė ir padedanti žmogui tobulėti. Šiandien **Δ** (t. p. kurtuazinės meilės arba → meilės (vok. *Minne*)) sąvoka dažnai taikoma nusakyti įv. XII ir XIII a. lit. propaguotoms meilės sampratoms, besiremiančioms tikėjimu auklėjamąja meilės galia. → Meilė, meilės literatūra, seksualumas. *Kas

Lit.: U. Liebertz-Grün, Z. Sociologie d. amour courtois, Hei. 1977. – R. Schnell, Causa amoris, Bern 1985, 77–103. – Idem., Die „höf. Liebe" als Gegenstand v. Psychohistorie, Sozial- u. Mentalitätsgesch., in: Poetica 23 (1991), 374–424.

Amplifikacija (dar ir: *dilatatio*, *ampliatio*; lot. – išplėtimas), teksto apimties išplėtimas, VA poetikose nuo Galfrido iš Vinsauf aprašoma kaip stilistinė → abreviacijos alternatyva. Tarp siūlomų priemonių: → similitudo, ekskursas (*digressio*), → descriptio. Jos perimtos iš antikinės → retorikos, pirmiausia – iš *Auctor ad Herennium* ir Kvintiliano veikalų, ir VA autorių gausiai naudojamos jau esamų siužetų perdirbiniuose, ypač – vertimuose. Kna

Amžiaus tarpsniai → žmogaus amžius

Anagogija → Šv. Rašto prasmė

Anagrama (gr.), raidžių perstatymas žodyje, varde ar žodžių grupėje nauja, prasminga eilės tvarka, panaudojant visas raides. Išradėju laikomas Likofronas iš Chalkidės (III a. pr. Kr.); **Δ** buvo plačiai paplitusios žydų → Kabaloje. VA **Δ** naudo-

tos simboliniams aiškinimams (į Piloto klausimą *Jn* 18, 38 „Quid est veritas“ atsakoma Δ – „Est vir qui adest“). Griežta Δ forma yra → palindromas. Krü

Lit.: H. B. WHEATLEY, Of anagrammas, a monograph treating of their history from the earliest ages to the present time, Hertford 1862.

Anakolutas (iš gr. *an-akolouthon* – nenuoseklus), gramatinis stilistinis terminas netaisyklingai sakinio konstrukcijai nusakyti. Gramatikos požiūriu laikomas klaida, o stilistiniu retor. požiūriu – ypatinga išraiškos priemone (metaplazmas) emocingai ar negrabiai kalbėsenai perteikti, pvz., Hartmano iš Aujė kūrinyje *Iwein*: „diene weiz ich war ich tuo“ (užuot: „ine weiz war ich die tuo“). Schw

Analai (lot. *annales* [*libri*] – metraščiai), VA būdinga → istoriografijos forma: trumpai suminimi kiekvienų metų ist. ir gamtiniai įvykiai (potvyniai, kometos, badmečiai...), nedarant tarp jų jokio skirtumo. Δ veikiausiai atsirado sujungus → Velykų lenteles, kuriose buvo nurodomos bažnytinius metus rikiuojančios kasmetinės Velykų šventimo datos, su ist. įvykių sąrašais; nuo VIII–XII a. Δ yra viena svarbiausių ist. šaltinių rūšių. Paskirais atvejais jie buvo tęsiami iki pat VA pab. Kurti jie beveik be išimčių vien. (Angl. ir vyskupijose), tik vad. „Frankų imp. Δ“ (741–829), matyt, rašyti Karolingų rūmuose. Paprastai atskirų Δ autoriai būdavo anonimai, dirbdavę vienas po kito, fiksuodami kiekvienas savo meto įvykius, tačiau papildydami ir savo pirmtakų duomenis. Praneštinų dalykų atranka dažn. apsiribodavo siauru regionu. Kadangi Δ keistasi ir iš jų daryti išrašai, tai nustatyti išlikusių šaltinių tarpusavio priklausomybes ir rekonstruoti neišlikusius senesniuosius Δ yra itin mėgiamas šaltinių kritikos metodų pratybų laukas. Brandž. VA ir kai kurie veikiau kronikiniai veikalai vadinami Δ (vad. kronikiniai Δ), pvz., Lamperto iš Hersfeldo „Analai“, kuriuose autorius, orientuodamasis į Livijų, Saliustijų ir kitus Antikos rašytojus, pateikia neapykantos kupiną Henriko IV valdymo pav. iki Kanosos (1077). Din

Lit.: W. WATTENBACH IR KT., Dtld.s Gesch.squellen im MA, Wr. 1952 ir t. – Repertorium fontium historiae medii aevi, R. 1962 ir t. – MCCORMICK, Les annales du haut moyen âge, Turnhout 1975. – D. HAY, Annalists and Historians, Lo. 1977. → Istoriografija.

Analfabetizmas (gr.-lot.), nemokėjimas skaityti ir rašyti. VA paprastai išreiškiamas sąvoka *illiteratus* (nepažįstąs raidžių). Nuo jo privalu atskirti iki XII a. vien. → dvasininkijai priskirtiną atributą *litteratus*, reiškiantį rašyti ir skaityti, bet drauge ir lot. kalbą mokantį asmenį. Iš pr. Δ buvo įprastas dalykas tarp pasauliečių net pačiuose aukščiausiuose visuom. sluoksniuose ir į Δ anaiptol nebuvo žvelgiama su panieka; kilmingas analfabetas kartais turėdavo platų moksl., lit., muzikinį → išsilavinimą. Vėlyv. VA ir NA pr. Δ buvo laikomas menkinamu soc. žemesnio valstiečių luomo ir žemesniųjų miestiečių sluoksnių požymiu. O aukštuomenės kultūroje nuo XII a. nenutrūkstamai tęsėsi raštingėjimo procesas. Ginčytinas dalykas yra žinomų VA literatų skaitymo ir rašymo įgūdžiai (plg. Volframo iš Ešenbacho teiginį: „Nepažįstu nė vienos raidės“). Dauguma XIII a. špruchų poezijos autorių buvo įvaldę skaitymo ir rašymo meną, o didžioji dalis špylmanų buvo siauresniąja prasme analfabetai. Galbūt ir dėl Δ VA lit. buvo tokios populiarios iliustracijos. Wit

Lit.: H. GRUNDMANN, Litteratus – illiteratus, in: Archiv f. Kulturgesch. 40 (1958), 1–65. – R. ENGELSING, Analphabetentum u. Lektüre, St. 1973. – W. SCHMIDT, Vom Lesen u. Schreiben im späten MA, in: Fs. f. I. Schröbler, T. 1973, 309–327. – K. FRANZ, Studien z. Soziologie d. Spruchdichters in Dtld., Göp. 1947. – G. F. JONES, Konnte Oswald von Wolkenstein lesen u. schreiben?, in: Ges. Vorträge d. 600-Jahrfeier Oswalds von Wolkenstein, Göp. 1978, 39–79. – N. VOORWINDEN/M. DE HAAN (Hgg.), Oral poetry, Da. 1979. – New literary history 16 (1984), 1–206. → oral poetry, skaitymas, švietimas.

Analogija (gr. – vienoda kalba), panašumu pagrįstas abstraktus įv. protu įžvelgtų požymių atkūrimo ar pamėgdžiojančio perkėlimo principas; pirminė funkcija yra ta, kad šitaip atsirandančiais Δ dariniais yra lengviau naudotis, nes jie schematiškai susiejami su naujomis sistemomis. Nors Δ itin reikšminga kalbos mokslui, vis dėlto ja pagrįstos mąstymo struktūros yra pamatinės VA pasaulėvaizdžiui (pvz., → mikro- ir makrokosmosas, tipologija), ypač filosofijai (logika) ir teol. (Kūrėjo ir kūrinio panašumas); nuo brandž. VA justi arabų įtaka. Hof/Din

Lit.: R. ANTILLA/W. A. BREWER, Analogy: a basic bibliography, A. 1977.

Anatai (iš lot. *annus* – metai), mokesčiai pop. už jo suteiktą beneficiją, apskaičiuoti pagal jos metines pajamas; nuo Inocento III privalomi naujai paskirtiems ir patvirtintiems vysk. ir abatams, vėliau imti taikyti plačiau. Konstancos ir Bazelio reformų susirinkimai šias rinkliavas uždraudė, bet bergždžiai. Din

Lit.: → servitutai.

Anatema, → prakeikimas, atskiriantis nuo Dievo ir Bažn. bendruomenės. Šalt. dažnai neįmanoma įžvelgti ribos tarp Δ ir ekskomunikos; nuo XIII a. Δ tapatinama su *Excommunicatio maior.* Her

Lit.: L. ARIAS, La pena canonica en la Iglesia primitiva, Pamplona 1975. – E. VODOLA, Excommunication in the MA, Berkeley 1986.

Anatomija. žmogaus Δ tyrinėjimai prasidėjo nuo išvadų apie žmogų, remiantis paskerstų gyvūnų sandaros analogija, ir pastebėjimų iš balzamavimo ir sužeidimų gydymo patirties. Lemiamą pažangą reiškė nuo III a. pr. Kr. Aleksandrijoje pradėti daryti lavonų skrodimai, kuriuos II a. po Kr., skrosdamas gyvūnus, tęsė Galenas. Ankstyv. VA Δ sunyksta; nedaug žinių aptinkama enciklopedijose ir kompendiumuose (pvz., Vindiciano veikale *Gynaecia*). Tik Salerne nuo 1100, išvertus iš arabų k. Galeno veikalus, Δ vėl įgyja tam tikros reikšmės. Atsiranda gyvūnų skrodimais pagrįstų vadovėlių: Kofo, Mauro ir Urso – scholastiškai susistemintas. XII a. Tolede išverstas Avicenos *Quanun* XIII a. daro įtaką Š. It. chirurgijos ir Δ židiniams, pirmiausia – Bolonijai. Ten sulig pirmuoju patikimai paliudytu mokomuoju žmogaus lavono skrodimu, kurį 1316 atliko Mondino dei Luzzi, prasideda moksl. Δ pakilimas. Už mokymo praktikos ribų patologinių Δ skrodimų būta ir anksčiau (1286 Kremonoje), skrodimai daryti ir atliekant teisminę lavono apžiūrą (norm. įstatymai, Inocentas III, 1209; Bolonija, 1302, XV a. Vok. miestuose skrodimus atlikdavo barzdaskučiai, chirurgai, miestų gydytojai). Mondino *Anathomia* – dar ne visai atsikračiusi Galeno gyvūnų Δ įtakos – dominuoja ištisus du amžius, nors ir susidurdama su Paryžiaus scholastikos pasipriešinimu. Renesanso laikais Δ atsiduria menininkų dėmesio centre; tačiau net ir svariausi Leonardo da Vinci pasiekimai neturėjo didesnio poveikio. Išgarsėjo 17 didelių Ticiano medžio raižinių, iliustruojančių šiuolaikinės Δ pradininko Andriejaus Vezalijaus (1515–1564) *Fabrica.* Haa

Lit.: C. SINGER, A Short History of Anatomy and Physiology from the Greeks to Harvey, NY [2]1957. – G. WOLF-HEIDEGGER/A. CETTO, Die anatom. Sektion in bildl. Darstellung, Bas. 1967 – G. BAADER, Zur Anatomie in Paris im 13. u. 14. Jh., in: Modern History Journal 3 (1968), 40–53. – PUTSCHER, Ein Totentanz von Tizian, in: Fs. H. Schadewaldt, D. 1983, 23–40.

Angelai (gr. *angelos* – pasiuntinys) Biblijoje laikomi Dievo ir žmonių tarpininkais. Pasak Pseudo Dionizo, jie suskirstyti į devynis chorus (pvz., arkangelai, galybės, viešpatystės...). Katalikų Bažn. skiria geruosius ir bloguosius Δ; pastarieji atsimetė nuo Dievo ir, arkangelo Mykolo nugalėti, nupuolę į pragarą virto demonais (→ demonizmas, velnias). Δ nuolat sutinkame VA relig. lit. ir bažn. mene, kai kada – ir „nešventuose“ tekstuose (pvz., „Rolando giesmėje“, istoriografijoje: Δ pasirodo Kryžiaus žygio metu ir t. t.). Din / Kras

Lit.: R. GUARDINI, Die Engel in Dantes göttl. Komödie, L. 1937. – H. SCHIPPERGES, Die Welt d. Engel bei Hildegard v. Bingen, Sa. 1963. – A. ROSENBERG, Engel u. Dämonen, Mn. 1967. – A. STAPERT, L'ange roman dans la pensée et dans l'art, P. 1975 – E. LUTZ, In Niun schar ..., in: ZdtPh 102 (1983), 335–376. – R. LAVATORI, Gli angeli, Genova 1991.

Anglai, germ. gentis, pirmą kartą 98 po Kr. paminėta Tacito (*Germania* 40, kalbant apie deivės Nertos kultą). Δ gyvenamoji terit., matyt, buvo tuo vardu vadinta sritis tarp Flensburgo įlankos ir Šlei. Drauge su jutais ir saksais dalis Δ apie V a. vid. išsikėlė į Angl. (iš čia ir šalies pavadinimas), dalyvavo kuriant įv. karalystes ir išstūmė ten gyvenančius britus. Kita genties dalis, atrodo, prisidėjo prie tiuringų genties formavimosi. Thi

Lit.: E. SCHWARZ, German. Stammeskunde, Hei. 1956. → Anglija.

Anglija. Anglams, → saksams ir jutams V ir VI a. užkariavus viet. gyv. keltus (→ britai), susikūrė anglosaksų karalystės, tarp kurių iškilo Kentas, Eseksas, Saseksas, Veseksas, Istanglija, Mercija ir Nortumbrija (visos sudaro vad. heptarkiją). Iš Kento (601 buvo įk. Kenterberio arkivyskupija)

paplito Romos apeigų krikšč. Ankstyv. VA būdingos šių karalysčių tarpusavio kovos, po kurių įsigalėjo Mercija, o IX a. –Veseksas. Prasidėjus danų vikingų antpuoliams, buvo įkurta skand. pavaldi sritis (Danelaw), tačiau Vesekso kar. Alfredas D. (871–899) įstengė sustabdyti jos ekspansiją. 1015–1016 Danijos kar. Knutas D. nukariavo Δ, tačiau po jo mirties 1035 danų imp. subyrėjo. Tuo tarpu salą ilgam užvaldė Normandijos hercogas Vilhelmas (1066 Hastingso mūšis); nuo tada sen. pranc. k. kalbantys anglonormanai pradėjo valdyti Δ. Visos karalystės nuosavybės santykiai buvo aprašyti knygoje *Domesday Book* (1086). 1154 m. Henrikas II pradėjo naują, Anžu-Plantagenetų dinastiją. Jai valdant, Δ tapo palyginti pažangiai sutvarkyta monarchija, turinčia ryškių oligarchijos bruožų (1215 *Magna Charta libertatum* baronai apribojo kar. valdžią; parlamentas). Brandžiaisiais ir vėlyv. VA vyko bemaž nuolatinis karas su → Prancūzija ir Škotija. „Juodoji mirtis", įv. neramumai (valstiečių sukilimas 1381, → lolardai) ir Rožių karai tarp Jorko ir Lankasterio giminių (1455–1485) – tai vėlyv. VA krizės tarpsniai. → Senoji anglų kalba, vidurinioji anglų kalba. Din

Lit.: G. COULTON, Social Life in Britain from the Conquest to the Reformation, C. 1919. – G. COULTON, Med. Panorama. The English Scene from Conquest to Reformation, C. 1968. – E. B. GRAVES (Ed.), A Bibliography of English History to 1485, O. 1975. – D. J. GUTH, Late Med. England, C. 1976. – P. H. SAYWER, From Roman Britain to Norman, E. 1978. – P. H. BLAIR, An Introduction to Anglo-Saxon, E. C. ²1979.– M. BERESFORD/J. ST. JOSEPH, Med. E. An Aerial Survey, ²1979. – F. KING, E. 1175–1425, 1979. – J. L. BOLTON, The Med. English Economy, Lo. 1980. – K.-U. JÄSCHKE, Die Anglonormannen, St. 1981. – M. T. CLANCHY, England and its Rulers 1066–1272, O. 1983. – H. CLARKE, The Archaeology of Med. E., Lo. 1984. – K. KLUXEN, Engl. Verfassungsgesch. MA, Da. 1987. – K. SCHNITH, E. v. d. normann. Eroberung bis z. England d. Hundertjährigen Kriegs, in: TH. SCHIEDER (Hg.), Hb. d. europ. Gesch., II, St. 1987, 778–862. – Žurn.: Annual Bibliography of British and Irish History – English Historical Review.

Anglonormanai → Anglija, senoji prancūzų kalba

Anglosaksų kalba → senoji anglų kalba

Anglų kalba → senoji anglų kalba, vidurinioji anglų kalba

Aniversarijos (VA lot. k. metinės), kasmetinės atmintinos dienos; mirties ar laidotuvių (su Mišių šventimu), šventųjų kankinystės Δ ir šventimų dienos: → bažnyčios pašventinimo, pop. ar vysk. įšventinimo (kartais su sinodais) Δ; analogiška ir valdančio imperat. *dies imperii*. Hun

Lit.: P.-J. SCHULER, Das Anniversar, in: IDEM., Familie als hist. u. sozialer Verband, Sigmaringen 1987, 72–89.

Ankstyvoji naujoji vokiečių aukštaičių kalba, bendrinė sąvoka, apimanti VA pab. ir NA pr. (apie 1350–1650) vok. aukšt. k. (t. y. P. ir Vid. Vok.) rašyt. dialektus. Δ laikotarpiu susiformuoja tarpregioninės kanceliarinė ir spaudinių kalbos, kurios vėliau ir tampa nauj. vok. aukšt. norminės k. pagrindu (→ kanceliarinis stilius). Kitaip nei → viduriniosios vokiečių aukštaičių kalbos laikais, kai terit. požiūriu labiau formavo pietinis vok. k. arealas, o soc. – dvaras, dabar didesnę įtaką įgyja rytinė vid. vok. *Ausgleichssprache*, ypač miestiečių rašyt. k. Būdama tarpregioninė rašto k., Δ išstūmė pamažu lot. k. ir vis labiau – vid. vok. žem. k. Š. Vokietijoje. Palyginti su vid. vok. aukšt. k., Δ išlikęs daug platesnis teksto rūšių spektras (pvz., dalykinė proza, aktai, dokumentai, kronikos, dienoraščiai, skrajutės). Lingvistiniu Δ požymiu laikomas nauj. vok. aukšt. k. būdinga diftongizacija ir monoftongizacija bei kirčiuotų trumpųjų atvirų skiemenų ilginimas. Fay

Lit.: V. MOSER, Hist.-gramm. Einf. in die frühneuhochdeutschen Schriftdielekte, Hl. 1909 (Repr. Hildesheim 1971). – A. SCHIROKAUER, Frühneuhochdeutsch, in: W. STAMMLER (Hg.), Dt. Philologie im Aufriß, I, B. 1952, 1013–1076. – M. M. GUCHMANN, Der Weg zur dt. Nationalsprache, I–II, B. 1964–69. – A. GÖTZE, Frühneuhochdeutsch. Glossar, B. ⁷1967. – H. EGGERS, Dt. Sprachgesch., III, Reinbek 1969. – H. MOSER/H. STOPP (Hgg.), Grammatik des Frühneuhochdeutsch, Teil 1–3, Hei. 1970/78 [mehr nicht ersch.]. – G. PHILIPP, Einf. ins Frühneuhochdeutsch, Hei. 1980. – H. PENZL, Frühneuhochdeutsch, Bern 1984. – R. R. ANDERSON/U. GOEBEL/O. REICHMANN (Hgg.), Frühneuhochdeutsch Wb., B. 1986 ir t.

Ankstyvųjų viduramžių (taip pat: ikiromaninis) **menas**, apytikriai V–X a. menas. Nors apie (vien.) meno centrus bei atskirus tarpsnius (Karolingų, Otonų menas) galima pasakyti, kad būta vieningo stiliaus požymių, vis dėlto visumos požiūriu nesama Δ stiliaus, atskiruose regionuose vyrauja antik., bizant., germ. arba keltų stiliaus bruožai. Meno kūrėjai dažn. yra nelaisvi, tačiau

gerbiami amatininkai arba vienuoliai. Ankstyv. VA su statyba nesusijusių meno kūrinių užsakovui ir recipientui medžiaginės vertės aspektas („turtas") šiaip yra svarbesnis už estetinį. Ypač Karolingų laikotarpiu svarbiausias meno rėmėjas yra kar. (→ Karolingų renesansas). Architektūroje dominuoja medinė statyba sekant viet. tradicijomis; retos išimtys yra išlikę iki XI a. statyti mūriniai statiniai (Achenas), kurie orientuojasi į antik. ir bizant. pavyzdžius (bazilika, centriškieji pastatai). Naujovė – pabrėžiamas fasadas kaip savarankiška statinio dalis (→ vestverkas), ji tarnauja materialiai ir dvasinei bažn. gynybai (Mykolo koplyčia, sauganti nuo demonų), kaip ir įtraukti bokštai. – Vaizduojant figūras sekama antik. arba bizant. pavyzdžiais, šiuo atveju kraštutinumas yra tobula kopija (karolingiškieji dramblio kaulo dirbiniai), kt. kraštutinumas – visiškas susiliejimas su viet. stiliumi (žmogaus vaizdavimas airių miniatiūroje; germ. → brakteatai). Antik. erdvės iliuzijos elementai (klostės, šešėliai, architektūros vaizdavimas) paverčiami plokštuminiu ornamentu; dekoracinėje ornamentikoje iš pradžių sekama viet. germ. ir keltų gyvūnų stiliaus tradicijomis. Siekimas išvesti aiškią liniją, supaprastinti pav. kompoziciją ir foną, išryškėjęs Karolingų tapybos laikotarpiu, tebėra aktualus ir roman. tapyboje. Din

Lit.: V. H. Elbern (Hg.), Das 1. Jt., I–III, D. 1962–64. – J. Beckwith, Die Kunst d. frühen MA.s, Mn. 1967. – P. Verzone, Werdendes Abendland, Baden–Baden 1967. – H. Fillitz, Das MA, I, B. 1969. – J. Hubert ir kt., Die Kunst d. Karolinger, 1969. – A. Corboz, Haut MA, Fri. 1970. – G. Henderson, Early Med., Harmondsworth 1972. – W. Messerer, Karoling. Kunst, Kö. 1973. – H. Kubach/ V. Elbern, Das fma. Imperium, Baden–Baden 1976. – H. Roth, Kunst u. Handwerk im frühen MA, St. 1986. – M. Durliat, Die Kunst d. frühen MA.s, Fr. 1987.

Anonimiškumas. Jei nepaisysime tradicijos pertrūkių sąlygoto Δ, autorių vardai VA dažnai būdavo nutylimi: dėl nenoro atskleisti tapatybę (dvasininkų pasauliet. poezija), žemos soc. padėties (→ špylmanų poezija, špruchų poezija), o pirmiausia – iš krikšč. nuolankumo (kuklumo, negabumo topai; → nuolankumo formulė). Liturg. naudojamose formose (→ himnų poezija, misterijos, legendos) ir tų teksto rūšių atvejais, kai autorius suvokė save kaip antindividualios tradicinės tiesos tarną (→ analai, herojinė poezija), Δ aiškiai buvo specifinis žanro požymis. Hel

Lit.: O. Höfler, Die Anonymität d. Nibelungenliedes, in: DVjs 29 (1955), 167–213. – P. Klopsch, Anonymität u. Selbstnennung mlat. Autoren, in: Mjb 4 (1967), 9–25.

Antanitai (Šv. Antano ordinas, hospitaliečiai), → vienuolių ordinas, išaugęs iš pranc. pasauliečių brolijos, egzistavusios nuo XI a. ir užsiėmusios piligrimų ir ligonių globa. Jų globėjas abatas šv. Antanas Atsiskyrėlis (251–356); simboliai → Šv. Antano kryžius ir → kiaulė (plg. Grünewaldo nutapytą Izenheimo altorių, 1513–1515). Δ ypač rūpinosi ligoniais, sergančiais „Šv. Antano ugnimi" (apsinuodijimu skalsėmis (ergotizmu); taip pat epilepsija), ir steigė špitoles. Tarp kitų vaistų vartojo ir vyną, paliestą prie Šv. Antano relikvijų. XII a. Δ buvo pertvarkyti į augustinų regulos ordiną. Mėginimai reformuoti neįstengė išgelbėti jo nuo sunykimo XIV a. (ypač dėl įsiskolinimų). Din

Lit.: H. Chaumartin, Le mal des ardents et le feu saint-Antoine, Cienne 1946. – A. Mischlewski, Grundzüge d. Gesch. d. Antoniterordens, Kö. 1976. – Idem., Das Antoniusfeuer im MA u. früher Neuzeit, in: Maladie et Sociéte, Actes du colloque de Bielefeld, 1989.

Antidaina (vok. *Gegengesang*, pranc. *contre-text*), VA daina, kuri → parodijos būdu sunaikina galiojančias aukštosios meilės arba minezango normas. Dažnai sutinkama jau provans. trubadūrų lyrikoje, pvz., Peire'o Cardenalio, Arnaut Catalano ir kt.; kai kada paspalvinta (erot. ir skatologinėmis) nešvankybėmis. Polemikos sumetimais parodijos elementai naudojami Reinmaro ir Valterio kontroversijoje (plg. kandų Valterio atkirtį, L. 72, 31 ir t.). Aiški kurtuaz. meilės įsivaizdavimo taisyklių Δ yra ir kelios tarnavimą damai pašiepiančios vėlyv. laikotarpio dainos (antai Tanhoizeris, Nr. IX; Neidhartas 41,33 ir t.; Osvaldas Volkenšteinietis, Nr. 33); kaip Δ vid. vok. aukšt. → dienos dainai plg. Steinmaro, SMS XIX, 8. Kro/Din

Lit.: E. Rotermund (Hg.), Gegengesange, Mn. 1964. – W. Blank, Dt. Minnesang-Parodien, in; V. Honemann ir kt. (Hgg.), Poesie u. Gebrauschslit. im dt. MA, T. 1979, 205–217. – P. Bec, Burlesque et obscénité chez les troubadours, P. 1984. – G. Schweikle, Parodie u. Polemik in mhdt. Dichtung, St. 1986.

Antifona (gr. *antiphonos* – pritariamasis ir atita-

riamasis balsas), pagal antik. vartoseną – 2 giedotojų arba 2 chorų giedojimas pakaitomis. Liturg. giedojimo srityje Δ iš pradžių reiškė su psalmių posmais pakaitomis giedamą refreną, vėliausiai IV a. susiformavusį iš bendruomenės atsakymų ir Mišiose kaip įžanga į → introitus ir kaip → Communio, o → Oficiumo → psalmodijoje – kaip pradžios ir pabaigos posmas. Formalioje psalmių atlikimo struktūroje giedamos Δ yra paprastos ir laikosi bažnytinių tonacijų; savarankiškomis tapusios Δ, kurioms priklauso ir Δ Marijos garbei (*Alma redemptoris mater, Ave regina caelorum, Regina caeli*, → Salve Regina), melizmiškai turtingesnės. Schl

Lit.: J. Horlier, Notes sur l'Antiphonie, in: W. Arlt (Hg.), Gattungen d. Musik in Einzeldarstellungen, Bern 1973, 116–143.

Antifonaras, kaip *antiphonarius missarum* iki ~1100 reiškė liturginį rankr. su → Mišių giesmėmis (vėlesnis pavadinimas → gradualas); kaip *antiphonarius officii* arba kaip Δ be tikslesnio apibūdinimo liturginį rankraštį su → kanoninių valandų knygos (→ Oficiumas) giesmėmis, pirmiausia su → antifonomis ir → responsoriumais (pradedant *Aspiciens a longe*, Advento pirmojo sekmadienio pirmuoju naktiniu responsoriumu). Paprastai dalijamas į nakties oficiumo Δ *nocturnale* ir į Δ *diurnale*, skirtą dienos maldų valandoms nuo → Laudes iki → kompletos. Schl

Lit.: W. Lipphardt, Ein Quedlinburger Antiphonar des 11. Jh.s, in: Kirchenmusikal. Jb. 38 (1954), 13–24. – R.-J. Hesbert, Corpus antiphonalium officii, R. 1963–1979.

Antikaralius, jau išrinkto kar. konkurentas, iškeltas jo priešininkų. Vok. Δ laikotarpis skaičiuojamas nuo Rudolfo Švabo išrinkimo (1077) iki Giunterio Švarcburgiečio sosto atsisakymo (1349). Ankstyv. VA kovos dėl sosto vykdavo tik kar. giminės ribose; dėl kun-ščių stiprėjimo bei kar. ir pop. konfliktų → ginče dėl investitūros rinkimų principas (→ karaliaus rinkimai) laikui bėgant tapo vis svarbesnis; Štaufenų ir Velfų kova dėl sosto sudarė sąlygas rinkti Δ. Dvigubi rinkimai pasibaigė *Rhenser Weistum* (1338) atmetus pop. pretenzijas patvirtinti kar. išrinkimą ir „Aukso bulėje" (1356) užfiksavus kurfiurstų rinkimų teisę. Schu

Lit.: E. Stengel, Avignon u. Rhens, Wr. 1930.

Antikinis romanas. Sulig XII a. → renesansu, daugelis Antikos temų, remiantis lot. pavyzdžiais (pvz., Vergilijaus „Eneida"), perteikiamos tautinėmis k. (pirmiausia – sen. pranc. k.) romano forma; pagrindinis dėmesys čia skiriamas meilei ir nuotykiams. Δ kokybiniu, iš dalies – ir kiekybiniu požiūriu yra esminė kurtuaz. lit. dalis; svarbiausios jo temos: → Enėjo tema, Aleksandro tema, Apolonijaus tema, Tėbų sakmių ciklas, Trojos tema. → Antikos recepcija, helėnistinis romanas, matiere, Rytai, romanas, Vergilijaus recepcija. Din

Lit.: R. Jones, The Theme of Love in the Romans d'Antiquité, Lo. 1972. – R. Blumenfeld-Kosinski, Old French Narrative Genres, in: Romance Philology 34 (1980), 143–159. – A. Petit, Naissances du roman. Les techniques littéraires dans les romans antiques du XIIe s., P. I–II, 1985. – R. Bräuer (Hg.), Dichtung d. europ. MA.s, Mn. 1990, 257–285. – P. Clogan, New Directions in 12th Century Courtly Narrative, in: Mediaevistik 3 (1990), 55–70. – U. Shöning, Thebenroman – Eneasroman – Troiaroman. Studien z. Rezeption d. Antike in der frz. Lit. d. 12. Jh.s, T. 1991.

Antiklerikalizmas → Bažnyčios kritika

Antikos recepcija. Δ sąvoka aprėpia gausybę įvairių tradicijų ir įtakų: antik. rankraščių rinkimą ir panaudojimą, jų perrašinėjimą, išrašus ir interpoliacijas (→ tradicijos istorija); antik. citatų naudojimą VA veikaluose; mėgdžiojimus ir sekimus, antik. temų perdirbimą; antik. tekstų vertimus, komentavimą ir interpretavimą. Visais atvejais, išskyrus rankraščių rinkinius, medžiaga modifikuojama. Pvz., perrašinėjant sakiniai, neatitinkantys VA mąstymo, pakeičiami. Pagoniškam turiniui dažnai suteikiama krikšč. prasmė. Darant išrašus renkamasi pagal principą *ad nostrum dogma*. Vertimuose ir sekimuose dėl nepakankamo filologinio išsilavinimo ir dalyko išmanymo dažnai kyla nesusipratimų. Tačiau kaip tik tai atskleidžia viduramžiškąją Antikos sampratą. VA lit. dažn. buvo recipuojamos antik. Tėbų (→ Tėbų sakmių ciklas), Apolonijaus, Enėjo ir Trojos temos, itin reikšmingas buvo romanas apie Aleksandrą. Antik. medžiaga įspraudžiama į VA formą: protagonistų drabužiai, gyvenimo nuostatos, soc. saitai, karyba, visuomeniniai santykiai, vertybių sistema ir relig. gyvenimas iš esmės atitinka VA gyvenimo formas. Antikos didvyriai stilizuojami

ir paverčiami riteriais klajūnais. Tą patį principą aptinkame ir istoriografijoje. Pvz., pranc. istorijos kompiliacija *Li Fet des Romains*, kurioje kaip šaltiniais naudotasi Saliustijaus, Cezario, Lukano ir Svetonijaus veikalais, vaizduojamus romėnų žygdarbius panaudoja kaip gero elgesio vadovėlį. Δ buvo itin reikšminga ir VA ugdymo sistemai. Iki XII a. mokomoji medžiaga gali būti laikoma pagoniškosios → artes liberales sistemos dalimi. Augustinas savają *Doctrina christiana* mėgino susilpninti Antikos raštijos įtaką. Tačiau nuo X a. be tokių autorių, kaip Vergilijus, Ovidijus, Horacijus, Juvenalis, Lukanas ir Stacijus (→ Vergilijaus, Ovidijaus, Horacijaus, Lukano recepcija) gramatikos pamokos buvo neįsivaizduojamos. Antikinė lit. VA buvo reikšminga ne tik mokymui; ji buvo laikoma ir teisingo elgesio pavyzdžių šaltiniu. Pasak, Stepono iš Turnė (~1160), pasauliečiams leistina lavinimosi tikslais skaityti Antikos rašytojus, o dvasininkija turinti tenkintis istorikais ir moralistais. Nauja Δ epocha prasideda su → humanizmu ir Renesansu. Apie Δ filosofijoje ir teologijoje: → aristotelizmas, platonizmas. Tuc

Vaizd. mene Δ reiškiasi spolijų naudojimu (pvz., spolijas iš Romos ir Ravenos, kaip imp. tąsos simbolius, Achene naudojo Karolis D.), kopijavimu ir imitacija (pvz., dar tebestovintys Oteno miesto romėniškieji vartai atkartojami katedroje), bendrų tipų perėmimu (pvz., imperatorių statulos Frydricho II laikais). Karolingų mene Δ atliko ypatingą vaidmenį, iš dalies ir – XII a. renesanse (pvz., Reinerio iš Huy skulptūros); galutinai → Renesanse po 1300. Din

Lit.: R. Hamann-MacLean, Antikenstudium in der Kunst d. MA.s, in: Marburger Jb. f. Kunstwiss. 15 (1949), 157–250. – H. Keller, Das Nachleben des antiken Bildnisses von der Karolingerzeit bis zur Gegenwart, Fr. 1970. – C. Andresen, Antike u. Christentum, in: G. Krause.G. Müller (Hgg.), Theolog. Realenzyklopädie, III, B. 1978, 50–99. – W. Berschin, Griech. u. lat. MA, B. 1980. – R. Schnell, Die Rezeption d. Antike, in: H. Kraus (Hg.), Europ. HMA, Wie. 1981, 217–242. – A. Ebenbauer, Antike Stoffe, in: V. Mertens/U. Müller (Hgg.), Ep. Stoffe d. MA.s, St. 1984, 247–289. → Renesansas, renesansas, XII amžiaus.

Antikristas, Kristaus priešininkas arba besiskelbiantis esąs Kristus. Remiantis ST vėlyv. apokaliptiniais vaizdiniais (galutinė Dievo kova su pasaulio galybėmis, *Iz* 27; *Dan* 7, 11 ir t.; 8, 1 ir t.; 4, 3; *Ps* 2, 25), NT (*1 Jn* 2, 18 ir t.; 4, 3; *2 Jn* 7) vadina Δ manančius, kad Kristus nėra žmogumi tapęs Dievas. Iki bus Kristaus sunaikintas per antrąjį atėjimą, Δ turi velniškų galių suvedžioti žmogų; jis pasirodo visuotinio atsimetimo nuo tikėjimo ir brolžudiškos neapykantos laikais. Kadangi Δ negali būti teisėtas valdovas, politiniai priešininkai su juo vis tapatina savo meto istorines asmenybes (Neronas, Mahometas, Anakletas II, Frydrichas II, Liudvikas Bavaras, Liuteris, Leonas X), įvykius ar net pačią Romos imp. Δ vaizdiniai paprastai susiję su → Apokalipsės mokymu. *Muspili* („Pasaulių gaisras“, ~880) yra apokaliptinės tradicijos tekstų kompiliacija; abato Adso iš Montier-en-Der (~950) *Epistula de ortu et tempore Antichristi (libellus de Antichristi)* vėlesniais a. turėjo didelės įtakos dvasinei poezijai ir vaidinimams; atsiskyrėlė Ava kūrinyje *Antichrist* (~1125), pasitelkdama apokrifines legendas, perpasakoja evangelijas; vaidinimai apie Δ rengiami Lince (*Entecrist*), Tegernzė (~1160) ir Frydberge; 1469 Frankfurte Δ vaidinimas buvo uždraustas dėl antisemitinių tendencijų. Anglijoje Δ tema ankstyv. VA nagrinėta homiletikoje (Vulfstanas), vėliau – relig. poezijoje ir dramoje (vaidinimas apie Δ Česterio cikle). Prancūzijoje, greta panašių misterinių vaidinimų, itin minėtina Huon de Méry alegorija *Tournoiement d'Antechrist* (1235). → Pasaulio pabaiga.

Lit.: H. Preuss, Die Vorstellungen vom Antichrist im spaäteren MA bis Luther, L. 1906. – Aichele, Das Antichristdrama d. MA.s, d. Reformation u. Gegenreformation, Den Haag 1974. – R. K. Emmerson, Antichrist in the MA, Manchester 1981.

Antipodai (iš gr. *antipous* – priešingapėdis). Prielaida, kad Δ esama, remiasi antikiniu į p. nuo ekvatoriaus zonos esančio (Australijos) žemyno vaizdiniu (visų pirma, Krateso iš Malo). Laktancijus (IV a.), Augustinas ir kt. atmetė tai kaip ereziją. Samprotavimų šia tema esama Izidoriaus (*Etymologiae*), Bedos Garbingojo (*De temporum ratione*) veikaluose ir pop. Zacharijo I atsakyme Bonifacui iš Mainco (748), kuriame Δ prielaida vadinama „perversa... et iniqua doctrina“. Kra

Lit.: G. Boffito, La leggenda degli Antipodi, in: Miscellanea di studi critici in onore di A. Graf, Bergamo 1903. – H.

v. d. Linden, Virgile de Salzburg et les théories cosmographiques au VIIe siécle, in: Bulletin de la classe des lettres, Academie royale de Belgique 4 (1914). – J. B. Friedman, The Monstrous Races in Med. Art and Thought, C., Mass. 1981.

Antipopiežius. Apie 40 kartų per VA → popiežių ist. vienu metu valdė du arba daugiau konkuruojančių ir vienas kitą ekskomunikuojančių pop. Nugalėtasis Bažn. ist. istoriografijoje vadinamas Δ. Δ iškeldavo galingos tarpusavyje besivaidijančios romiečių šeimos (pvz., 1012 Krescencijai iškėlė Grigalių [VI] prieš Benediktą [VIII] iš Tuskulo grafų giminės), arba Vok. kar., ypač per didžiuosius konfliktus tarp jų ir teisėto pop. (pvz., 1328 kar. Liudvikas IV iškėlė Mikalojų [V] prieš Joną XXII). Net nustačius pop. rinkimo tvarką (1059), kard. rinkimų kolegija neretai skildavo, ir kiekviena partija išrinkdavo savo popiežių (pvz., 1130 Anakletą II ir Inocentą II). Didžiosios V. Europos → schizmos metu tarpusavyje konkuravo net trys pop. Plg. → antikaralius. Din

Antiqua → humanistiniai šriftai

Antiqui–Moderni (VA lot.), mėgiamas, turinio požiūriu jau Antikos laikais naudotas topas, nusakąs priešingybę tarp sēna ir naūja, prisirišimo prie tradicijos ir pažangių nuostatų. *Via antiqua* VA mąstymui reiškia brandž. scholastikos autoritetus ir – sąvokų atžvilgiu – realistus, kurių priešingybė yra *via moderna* atstovai → okamistai ir nominalistai. Pirmapradžiu pavidalu iškylantis kaip vaizdinys, kad NT yra ST išsipildymas (*typogie*), šis topas ankstyv. VA (žodis „modernus" pirmąsyk paminėtas V a. pab.) pasireiškia kaip perskyra tarp pagoniškų ir krikščioniškų autorių bei tarp dabartinės ir praėjusių laikų krikšč. refleksijos. VA poetikos ir poetai šią sąvokų porą paprastai laiko ne opozicija, o dvejybe, kurios prasmės papildo viena kitą: *moderni* čia yra *antiqui* sekimas ir tipologiškai aukštesnis jos išpildymas. Ši idėja ypač išsiskleidžia Karolingų laikais, XII ir XIV a. bei Renesanso epochoje ir nusistovi kaip Bernardui Šartriečiui priskiriamas nykštukų (*moderni*), įsitaisiusių ant milžinų (*antiqui*) pečių vaizdinys. NA ši tema žinoma kaip „Querelle des Anciens et des Modernes". → Scholastika. Ber

Lit.: E. Gössmann, Antiqui u. Moderni im MA, Mn. 1974. – Die Parler, hg. v. A. Legner, III, Kö. 1978, 67–123. – H. G. Rötzer, Traditionalität u. Modernität in der europ. Lit., Da. 1979. – R. Herzog/R. Koselleck (Hgg.), Epochenschwelle u. Epochenbewußtsein, Mn. 1987.

Antisemitizmas, XIX a. atsiradęs priešiškumo žydams apibūdinimas. VA Δ aiškintinas, viena vertus, relig. priežastimis, pirmiausia krikšč., kaip valstybinės religijos, ir atsiversti atsisakančios žydų relig. bendruomenės priešpriešа (→ Ecclesia, → sinagoga). Antra vertus, svarbūs ir soc. motyvai, nes krikšč. visuomenė žydų mažumai buvo nustačiusi tam tikrus teis. apribojimus ir griežtai apibrėžusi jos ekon. funkcijas. Aiškus Δ sustiprėjimas pastebimas nuo kryžiaus žygių laikų. Kaltinimai Ostijos išniekinimu ir ritualinėmis žmogžudystėmis sukeldavo pogromus ir išvarymus, Vok. pasiekusius viršūnę 1348/1349 „Juodosios mirties" (maro) metu. Tačiau tokio visuotinio → žydų išvarymo, kaip iš Anglijos (1290), Pranc. (1306) ir Isp. (1492), Vok. nebūta. Fre

Lit.: J. Parkes, The Conflict of the Church and the Synagogue. A Study in the Origins of Antisemitism. NY. [3]1977. – W. Frey, Ritualmordlüge u. Judenhaß in der Vokskultur d. SMA.s, in: P. Dinzelbacher/H.-D. Mück (Hgg.), Volkskultur des europ. SMA.s, St, 1987, 177–197. – H. Schreckenberg, Die chr. Adversus-Judaeos-Texte (11.–13. Jh.), F. 1988. – W. Bunte, Juden u. Judentum in der mndl. Lit., F. 1989. – S. Rohrbacher, The Charge of Deicide, in: Journal of Med. History 17 (1991), 297–322. – E. Wenzel, „Do worden die Juden alle geschant", Rolle u. Funktion d. Juden in sma. Spielen, 1992.

Antitipas → tipas, tipologija

Antraštė (lot. *titulus*). Kūriniams duoti (autoriaus parinktus) pavadinimus Antikos laikais ir VA iki pat pasirodant inkunabulams nebuvo įprasta. Retai kada Δ nurodomos ir pačiuose kūriniuose (pvz., Tomasino iš Zerklaere *Der Waelsche Gast*), kitų autorių veikaluose (pvz., Henriko Tiurliniečio *Allr Avantiure Krône* – Rudolfo Emsiečio *Alexander*, V. 3219), rankr. rinkiniuose („Das ist der gross Allexander", – Seifrito rankr. *Alexander*). Kartais apie tai informacijos suteikdavo → incipit, → explicit arba → kolofonas. Ehl

Lit.: E. Schröder, Aus den Anfängen des dt. Bucht.s, in: Nachrichten von der Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen. Philolog.-hist. Klasse, NF Fachgruppe IV, 2 (1939). – G. Lohse, Einiges über MA dt. Bucht., in: FS J. Wieder, 1977.

Antspaudas (lot. *sigillum*), atspaudas įnagio

(spaudo), kuriame išraižytas arba išgraviruotas jo turėtojo atvaizdas, herbas arba atpažinimo ženklas. VA šis spaudas buvo dedamas į vašką arba metalą (→ bulė). Tai – paliudijimo ženklas siekiant įrodyti antspaudo turėtojo valią; buvo tariama, kad Δ neabejojamai turėjo priklausyti atitinkamai asmenybei ir būti tik jos naudojamas. Taip Δ galėjo atlikti → dokumentų identifikavimo ir priskyrimo, jų sudarymo ir patvirtinimo funkciją. Pastaroji funkcija VA atliko išskirtinį vaidmenį, nes Δ buvo svarbiausia raštyt. teisinių aktų patvirtinimo priemonė, nesvarbu, ar išreiškianti privalomą Δ turėtojo valią, ar paliudijanti trečiojo asmens veiksmą. Δ gausa buvo suvokiama kaip kokybės rodiklis. Pop., imperat. ir karalių Δ, o vėlyv. VA – žemių valdovų, miestų ir teismų jau savaime, be kitų įrodymo priemonių, turėjo absoliučią įrodomąją galią (*sigillum authenticum*), visi kiti Δ galiojo tik jiems skirtais atvejais. VA Δ būdavo arba prikabinamas (*sigullum pendens*), arba įspaudžiamas (*sigillum impressum*). Schu

Lit.: W. Ewald, S.mißbrauch u. S.fälschung im MA untersucht an den Urkunden der Erzb.e von Trier, Trier 1911. – A. Eitel, Über Blei- und Goldbullen im MA, Fr. 1912. – W. Ewald, S.kunde, Mn. 1914. – T. Ilgen, Sphragistik, L. 1914. – M. Pastoreau, Les sceaux, Turnhout 1979. → Diplomatika.

Anunciatai (iš VA lot. *annuntiatio* – Apreiškimas Marijai), riterių ordinas, atsiradęs 1364 Savojos kun-ščiui Amadėjui VI įsteigus ordiną su grandine. Taip rengiantis 1367 Kryžiaus žygiui buvo siekiama per savitarpio pagalbą ir ypatingą Marijos gerbimą sužadinti tarp 15 riterių ypatingą solidarumą; 1409 ir 1434 Amadėjus VIII šį ordiną atnaujino. Vog

Anvers, pirmoji → ilgosios eilutės arba → štolo eilutė, pirmoji → gretutinio rimo eilutė. Plg. → Abvers. Schw

Anžu–Plantagenetai, Pranc. ir Angl. dinastija. Jos įkūrėjas – legendinis Tortulfas, Alfredo D. (871–899) amžininkas. Gotfrydas, dėl prožirnio šakele papuošto šalmo pramintas Plantagenetu, 1128 vedė Anglijos kar. Henriko I dukrą ir sosto paveldėtoją Matildą (Maud). Jų sūnus, Henrikas II Plantagenetas (1154–89), vedė Akvitanijos kun-štytę Eleonorą. Tad dianstijos valdos apėmė greta Angl. ir Normand., Bretanę, Tureną, o t. p. Anžu, Meną ir Akvitaniją. Iš šios santuokos gimė Ričardas I Liūtaširdis (1189–99) ir Jonas Bežemis (1199–1216). Jonas prarado visas kontinentines valdas Pranc., išskyrus Giujeną, ir 1215 m., spiriamas bajorijos, turėjo pasirašyti „Didžiąją laisvių chartiją“ (*Magna Charta libertatum*). Jo sūnus Henrikas III (1216–72) 1259 patvirtino Oksfordo provizijas. Eduardas I (1272–1307) sustiprino kar. valdžią ir padėjo Anglijos teisėtvarkos pamatus. Jo anūkas Eduardas III (1327–77) pradėjo Šimtametį karą su Pranc. Tarp pastarojo sūnų Jono iš Gento ir Edmundo iš Langley įpėdinių prasideda Rožių karai (1455–85) dėl karūnos. – Lit. istorijai Δ dinastija reikšminga tuo, kad pranc. Eleonoros dvaras buvo kultūros centras, kuriame kūrė, pvz., Chrétienas iš Trua. Be to, Volframo iš Ešenbacho romane Parcifalio tėvas Gamuretas kilęs iš Anžu gim. Plantagenetų stiliumi vadinama ankstyv. Pietv. Pranc. gotika (pvz., Anžero ir Puatjė katedros). Rih

Lit.: C. u. P. Lauffray, Die Plantagenets, Lausanne 1969. – J. Gillingham, The Angevin Empire, Lo. 1984. → Anglija.

Apakinimas (lot. *excaecatio*), akių išdūrimas arba išdeginimas, Antikos ir VA teisėje – viena sunkiausių → kūno bausmių. Buvo taikoma vagystės, plėšikavimo, svetimoteriavimo atvejais ir laikyta atbaidomąja arba ir „veidrodine“ bausme (pvz., šnipinėjimo atvejais). Δ, taip pat ir vienos akies, vykdytas drauge su kitomis luošinamosiomis bausmėmis, pvz., kojos ar rankos nukirtimu (plg. Verneris der Gartenaere, *Helmbrecht* 1688 ir t.). Itin dažnai ši bausmė minima vėlyv. VA pietv. vok. žemėse ir net Valstiečių karo metu (1525). Lep

Apaštalų scenos vaidinimas. Iš ankstyv. Velykų švenčių apaštalų scenos (pagal *Lk* 24, 9–12; *Jn* 20, 2–10) susiformavusi VA → Velykų ir (tais atvejais, kai apima ir Prisikėlimą) Kristaus Kančios vaidinimų dalis, kurios centre yra apaštalų ėjimas prie Kristaus kapo. Apie Δ gali būti vos teužsimenama („Osnabriuko Velykų vaidinimas“), tačiau ji gali būti ir išsamiai vaidinama (ypač kaip stačiokiškai perteikiamos apaštalų lenktynės). F/O

Apavas, avalynė → drabužiai

Apeliacija, teismo procedūros priemonė Romos teise pagrįstame civiliniame arba baudž. procese,

leidžianti per nustatytą laiką dėl žemesnės instancijos nuosprendžio kreiptis į aukštesnį teismą, idant šis patikrintų ginčijamą sprendimą, ir turinti suspenduojamąją ir devoliucinę galią. Vok. Δ įsitvirtina nuo brandžiųjų VA, ir XV a. išstumia tradicinę viešą nuosprendžio kritiką. Tam reikėjo sukurti vidutiniosios ir aukštosios grandies teismus, į kuriuos būtų galima kreiptis su Δ. *Appelatio ad abusu* – tai valst. valdžios šaukimasis, ginantis nuo piktnaudžiavimo ar neteisėto naudojimosi bažn. valdžia. Jos užuomazgos radosi XII/XIII a. Italijoje; galutinai susiformavo „Pragmatinėje Buržo sankcijoje" (1438). Schu

Lit.: E. KLINGEHÖFER, Die Reichsgesetze von 1220, 1231/1232 u. 1235, Wr. 1955. – U. EISENHARDT, Die Rechtswirkung der in der Goldenen Bulle gen. privilegia de non appellando, in: ZRG GA 86 (1969), 75-96. – F. BATTENBERG, Einleitung, in: Die Gerichtsstandsprivilegien der dt. Kss. und Kgg. bis zum Jahr 1451, I, Kö. 1983.

Apertum–clausum (lot. atviras–uždaras; pranc. *vert – clos*), sąvokų pora, kuria nusakomi įv. tarpusavyje susijusių muzikinių eilučių, versiklų ar smulkesnių melodijos dalių baigiamieji dariniai, dažn. pasitaikantys pasauliet. dainose ir giesmėse, → tropuose, sekvencijose bei lais ir iš jų išvestose formose. Skirtumas tarp atviros, tęsinio reikalaujančios, ir uždaros, galutinės pabaigos randasi dėl baigiamojo tono, nes → finalis melodiją kreipia į pabaigą, o kiti tonai ją tarsi palieka kyboti ore. Melodijos skambėjimas irgi gali atlikti tam tikrą vaidmenį, nes melodijos leidimasis pasibaigia tvirčiau nei kilimas. Plg. → klauzulė. Schl

Lit.: F. GENNRICH, Grundriß einer Formenlehre d. ma. Liedes. Hl. 1932 (Repr. 1970).

Apmąstymas → kontempliacija

Apokalipsė (gr. *apokalypsis* – atskleidimas, apreiškimas), lit. vėlyv. judaizmo ir krikšč. forma, vaizduojanti artėjančią pasaulio pab. ir Dievo karalystę. Biblijoje išlikusios seniausios žydų Δ: Izaijo, Danielio pranašystės ir krikšč. Apreiškimas Jonui. Reikšmingi Δ perdirbiniai VA yra sen. vok. k. sukurtas eiliuotas *Muspilli* ir didžiulė rimuota Henriko iš Heslerio versija (~1310). Vaizd. mene Δ itin dažnai aptinkama knygų iliustracijose ir siuvinėtuose audiniuose, o vėlyv. VA ji paplinta grafikos dėka (viršūnė: Düreris). Kras/Din

Lit.: G. NECKEL, Studien zu den germ. Dichtungen vom Weltuntergang, Hei. 1918 – F. v. D. MEER, Apokalypse, Fr. 1978.

Apokaliptika → chiliazmas, laikų pabaiga

Apokoinu (gr. nuo bendrybės, lot. *constructio* Δ), retor. žodžių taupymo figūra, ypatinga sintaktinės → zeugmos forma. Žodis arba sakinio dalis sintaktiniu ir semantiniu požiūriu esti bendri dviems susiduriantiems, dažn. suderintiems sakiniams arba sakinio dalimis. Vid. vok. aukšt. k. Δ itin dažna → špylmanų ir → herojinėje poezijoje (pvz., *Kudrun,* 538, 2: „do spranc von dem gesidele / her Hagene also sprach") ir būdinga Volframui iš Ešenbaucho. Krü

Lit.: C. MINIS, Die Konstruktion A., in: PBB 74 (19522), 285–295.

Apokopė (gr. nukirtimas) garso ar skiemens nubyrėjimas žodžio gale dėl k. istorijos (pvz., vid. vok. aukšt. *frouwe* – nauj. vok. aukšt. *Frau),* metrikos (plg. → elizija vengiant hiato) arba artikuliacinių, ypač tarminių priežasčių. Plg. → afarezė. Krü

Apokrifai (gr. – tai, kas paslėta; t. p. pseudoepigrafai), vėlyv. judaizmo ir ankstyv. krikšč. laikais atsiradę relig. raštai, Bažn. neįtraukti į → kanoną, nors temos ir žanro požiūriai panašūs į → Biblijos knygas. Vis dėlto Δ buvo t. p. ir vien. dauginami, perdirbami ir verčiami bei stipriai paveikė visas VA dvasinės lit. ir vaizd. meno rūšis. Kai kurie Δ vėliau net tapo dogmų pagrindu, pavyzdžiui, (Biblijoje nepaliudytas) Marijos Dangun ėmimas. Pagr. grupės: apokrifinės → Apokalipsės (*Visio S. Pauli*, kelionė į aną pasaulį), Evangelijos (pvz., apie Jėzaus vaikystę), Apaštalų darbai, kankinystės (hagiografija) ir laiškai (pvz., Senekos ir Pauliaus susirašinėjimas). Reformatoriai Δ priskyrė dalį lot. Biblijos knygų, kaip antai Makabiejų, Juditos, Barucho. Din

Lit.: K. RIESSLER, Altjüd. Schriftum außerhalb der Bibel, Repr. Hei. 1966. – A. MASSER, Bibel- u. Legendenepik d. dt. MA.s, B. 1976. – G. R. MULLER (éd.), Le Théâtre au MA, Ouébec, 1981, 69 ir t. – J. CHARLESWORTH, The Pseudoepigrapha and Modern Research, Ch. 1981. – A. DE SANTOS OTERO, Los Evangelios Apócrifos, Ma. [4]1984. – W. SCHENNEEMELCHER (Hg.), Ntl. Apokryphen, T. [5]1989. – Žurn.: Apocryphes.

Apologija (gr. pateisinimas), ginamoji kalba arba raštas. Krikšč. plintant, ypač II ir III a., naudota

lit. priemonė antikrikšč. pozicijoms paneigti ir krikšč. mokymo lojalumui įrodyti. Tarp reikšmingiausių Δ – Origeno *Contra Celsum* (~248), vieno prieš krikšč. nukreipto veikalo paneigimas; Bernardo Klerviečio parašyta jauno cistersų ordino Δ kluniečių priekaištams atremti ir Melanchtono *Apologie der Augustiana* (1530), rašinys, skirtas Augsburgo išpažinimui išaiškinti ir apginti. Be to, esama daugybės Δ, nukreiptų prieš judaizmą ir islamą, dažn. – pokalbių formos. Jos

Lit.: K. ALAND, Apologie d. Apologetik, B. 1948. – A. LANG, Die Entfaltung d. apologet. Problems in der Scholastik d. MA.s, Fr. 1962.

Apolonijaus tema. Apolonijus iš Tyro yra herojus lot. romano, plačiai paplitusio (~70 rankr.) VA 2 krikšč. lot. versijomis (~V a.): Apolonijui tenka bėgti nuo kraujomaiša susitepusio kar. Antiocho, laivui sudužus, jis atsiduria Kirėnės kar. rūmuose ir veda jo dukterį. Gimdant juodviejų dukterį Tarsiją, Apolonijaus žmoną ištinka tariama mirtis, ji palaidojama jūroje ir bangų nunešama į Efezą, kur tampa Dianos kunige. Apolonijus palieka dukterį auginti įtėviams ir leidžiasi klajoti po pasaulį. Piratai pagrobia Tarsiją ir parduoda sąvadautojui, tačiau ji tvirtai gina savo dorybę. Po daugelio metų Apolonijus atranda iš pradžių dukterį, o paskui – ir žmoną ir tampa Tyro karalium. Seniausias Δ VA yra lot. eiliuota dialogo formos giesmė (*Gesta Apolonii,* X a.), seniausia versija taut. k. atsiradusi Angl. (proza, v. saksų k., X/XI a.). Δ ypač paplito, kai buvo įtraukta į *Gesta Romanorum*. Isp. radosi *Libro de Apolonio* (pirmoji XIII a. pusė) ir 1488 išspausdinta versija proza, XV a. pasirodė versija portug. k. Pranc. išliko poemos fragmentų sen pranc k. (XIII a.), pikardiška versija proza (~1300) ir XV a. prozos vertimai. It. greta versijų proza žinomas rimuotas Antonio Pucci († 1388) kūrinys. XIV a. pasirodė eil. romanas vid. anglų k., Vok. eil. romaną ~1300 sukūrė Henrikas iš Noištato (20 640 eilučių). 1461 radosi Heinricho Steinhöwelio vert., 1471 išspausdintas kaip folkloro knyga. Išlikusi XV a. čekiška versija, Δ buvo žinoma ir Skand. Pagr. siužeto karkasas panaudotas sen. pranc. k. sukurtame Jourdaino de Blaivies *chanson de geste* (XIII a.) ir vok. špylmanų poemoje *Orendel* (XII a.). Ebe

Lit.: E. KLEBS, Die Erzählung von Apollonius aus Tyrus, 1899. – S. SINGER, Apoolonius v. Tyrus, in: IDEM., Aufsätze u. Vorträge, 1912. – C. B. LEWIS, Die afrz. Prosaversionen d. Apolloniusromans, Br. 1912. – I. LANA, Studi su il Romanzo di Apollonio Re di Tiro, 1975. – E. ARCHIBALD, Apollonius of Tyre, C. 1991.

Apostrofa (gr. nusigręžimas; lot. *aversio ab auditoribus*), poetinė figūra, nusakanti poeto arba kalbėtojo nusigręžimą nuo klausytojo arba tikrovės. Drauge tai besišaukinatis kreipimasis į daiktus, abstrakcijas, meteorologinius, geografinius ir pan. reiškinius ar menamus dalykus. Gai

Apranga → drabužiai

Apreiškimas Marijai. Išganymas prasideda Δ, todėl jo vaidmuo labai svarbus (angelo *Ave* kaip atvirkščiai perskaitytas vardas *Eva* (→ Ieva). Nuo vėlyv. Antikos žinomo Δ scenos vaizdavimo dailėje ir skulptūroje tekstinis pamatas yra *Lk* 1, 26–38, apokrifinė Pseudo Jokūbo (11, 1–3) Jėzaus vaikystės evangelija ir į *Legenda aurea* įtraukta Pseudo Mato evangelija. Be Marijos Δ ikonografija paprastai apima jaunikaičiu vaizduojamą angelą, dažnai dar vaizduojamas balandis ir ant šviesos spindulio į Marijos ausį skriejantis kūdikėlis Jėzus. Paveikslas papildomas simbolinės reikšmės objektais (knyga, miesto siluetu) arba žanrą atitinkančiais fono elementais (van Eyckas). Rih

Lit.: E. GÖSSMANN, Die Verkündigung im dogmat. Verständnis des MA.s, Mn. 1957. → Marija.

Apreiškimo literatūra. Δ žanrui priklauso kiekvienas tekstas, pretenduojantis skelbti Dievo (arba jo šventųjų ir angelų) žodį. Vienintelė Bažn. definityviai kaip Δ traktuojama knyga yra → Biblija. Tačiau jau sulig žydų ir krikščionių → apokrifais susikuria gausi nebiblinė Δ, kuri nors ir neįtraukiama į → kanoną, bet vis tiek perrašinėjama ir perdirbama. Δ turinys įvairus: čia ir skelbiamos bendriausios tikėjimo tiesos, ir vaizduojama paslėptoji tikrovė (dažnai įv. anapusinio gyvenimo sritys), teikiamos → pranašystės, grasinimai bausmėmis, palaimos pažadai, net išsakomi konkrečiai situacijai skirti paliepimai (pvz., įsteigti vien.). Šitie turiniai gaunami įv. patyrimo formomis: apreiškimo gavėjas regi jį kaip → viziją arba → apsireiškimą, išgirsta kaip balsą, kaip nurodymą užrašyti arba gauna iš → dangaus laišką. Pirmieji

keturi atvejai dažnai išties išreiškia relig. išgyvenimus, o paskutinysis – visada fiktyvus. Tad Δ naudojasi įv. lit. formomis – epinės struktūros pasakojimai, → pamokslai, autobiografijos, hagiografiniai tekstai ir pan. Din

Lit.: P. Dinzelbacher, Revelationes, Turnhout 1991. → Vizijų literatūra.

Aprekacija (VA lot. *apprecatio*) nusakomi → dokumentų (→ dokumentų formuliaras) baigiamieji palinkėjimai, – dažn.: „in Dei nomine feliciter (Amen)" ar pan., – paprastai rašyti prieš datą. Δ yra → kreipimosi (*invocatio*) priešingybė, nuo vestgotų laikų iki pat XIV a. įprasta (ypač valdovų) dokumentuose. Her

Lit.: F. Fichtenau, „Politische" Datierungen des frühen MA, in: MIÖg Erf.sbd. 24 (1973), 453–540.

Aprobacija, visuot. kokio nors veiksmo ar teis. sandorio pripažinimas; Bažn. teisėje: pop. arba vysk. suteikiamas išrinkto asmens patvirtinimas. Nuo ginčo dėl investitūros laikų pop. pretenzijos aprobuoti Vok. → karalių rinkimus svyruoja tarp *confirmatio* (patvirtinimo) ir *examinatio* (patikrinimo); Inocento IV ir Bonifaco VIII laikais iš tų pretenzijų susiformuoja konfirmacijos teorija, nuo 1365 „Aukso bulės" teturėjusi vien formalią reikšmę. Schu

Apsauga (vok. *Schutz*, vid. vok. aukšt. *munt*, *gewere*, *huote*), asmenų (→ Munt) ir turto (vok. *Gewere*) saugos funkcijas VA, silpnėjant giminės saitams, perima karalius, kun-štis, žemvaldys, Bažn. ir kt. Ekon. sunkumų ar nepakankamų galimybių apsiginti verčiamas Δ ieškantysis atsiduoda stipresniojo globai (→ komendacija, vasalitetas, palyda, lėnų sistema). Taip atsiranda tarpusavio Δ ir ištikimybės santykiai – tarnavimas ir pavaldumas už medžiaginį aprūpinimą, atstovavimą, atsakomybės prisiėmimą ir saugojimą nuo žalos (nuo → Fehde, kraujo keršto; teisme, kariuom.; viešųjų prievolių prisiėmimas). → Huote tampa brandž. VA meilės (*minne*) ideologijos pagr. sąvoka. Gai

Apsėdimas → egzorcizmas

Apsidė, apvalus arba daugiakampis rytinis bažn. pastato galas, roman. archit. – kartais ir vakarinis (dviejų chorų bažn.); gotik. archit. susiliejusi su – choru. Din

Apsireiškimas (vok. *Erscheinung*, lot. *apparitio*), pasak liudijimų VA yra labai dažnai psichinis reiškinys, kai išgyvenamas antgamtinio pasaulio įsiveržimas į normalų pasaulį. Δ metu įprastinėje aplinkoje regimi asmenys ir daiktai (Kristus, Marija, šventieji, velnias, kryžius ir t. t.), regėtojo (kitaip negu → vizijų atveju) dažn. neapima → ekstazė. Tiek ist. ir hagiografinė, tiek pavyzdinė bei regėjimų lit. pateikia daugybę pavyzdžių. Din

Lit.: R. Roode, Studie zu den ma. Kind-Jesu-Visionen, Diss. F. 1957. – P. G. Schmidt, Die Erscheinung d. toten Geliebten, in: ZfdA 105 (1976), 99–111. – W. A., Christian Jr., Apparitions in Late Med. and Renaissance Spain, Princeton 1981. – P. Dinzelbacher, Vision u. Visionslit. im MA, St. 1981. – O. Niccoli, Visioni e racconti di visioni nell'Italia del prima Cinquecento, in: Societá e storia 28 (1985), 253–273. – Cl. Lecouteaux, Gesch. d. Gespenster und Wiedergänger im MA, Kö. 1988.

Apskritasis stalas. „Table ronde" motyvas per visus VA gyvuoja → Artūro temos literatūroje, rečiau kaip konkretus objektas, dažn. – kar. Artūro vadovaujamos idealios riterių brolijos prasme. Artūras beveik visada, išskyrus romanus vid. vok. aukšt. k., sėdi prie atskiro stalo (*haut dois*). Δ pirmą kartą minimas Wace'o *Roman de Brut* (1155; V. 9747 ir t.), kaip užsakytas Artūro, idant būtų išvengta riterių varžymosi dėl viršenybės; vėliau Δ įvedimas buvo priskirtas Uterpendragonui ir Merlinui, o Δ vaizdinys suplaktas su Paskutinės Vakarienės ir šv. Gralio stalais. Greta teorijų apie keltišką bei krikšč. Δ kilmę minėtina tezė apie nuo Antikoje paplitusios pasaulinių valdovų stalo koncepto (pvz., Aleksandro D. ir Karolio D.) aktualizavimą konkretiems Henriko II Plantageneto polit. tikslams. vadindavo ir šventes, kuriose per turnyrus ir iškilmes būdavo vaidinamas Artūro pasaulis (paliudyta nuo 1223). Lic

Lit.: H. Eberlein-Westhues, König Arthurs „Table Ronde", in: E. Ruhe (Hg.). Der altfrz. Prosaroman, Mn. 1979, 184–269. – B. Schmolke-Hasselmann, The Round Table: Ideal, Fiction, Reality, in: Arthurian Lit., II, C. 1982, 41–75.

Apšildymas, iš pr. valstiečio namas būdavo apšildomas atvira ugniaviete arba židiniu. Tačiau vis labiau ėmė įsigalėti uždara krosnis, ypač P. Vok. Krosnis yra mūryta, gali kaupti šilumą ir (dėl į

lauką išvesto dūmtraukio) be dūmų skleisti ją patalpoje. Kaip krosnis atsirado, nėra žinoma, esama prielaidų, kad prototipai galėjo būti degimo, lydymo, kepimo, pirties ir virimo krosnys. Š. v. Šveic. krosnis žaibiškai paplito XI a. pab. Jos aplipdymas kokliais yra galbūt VA išradimas. Name apšildoma dažn. tik viena patalpa, vien. – kalefaktoriumas. Pilyse ir miestų namuose patalpos apšildytos ir atvirais židiniais (vok. *Kamin*; plg. *Kemenate* – apšildoma patalpa); didelės salės, kaip rodo archeologiniai duomenys, turėdavo į hipokaustą panašias Δ sist. Įprastas kuras būdavo malkos, anglis ir durpės. Hun/Din

Lit.: J. TAUBER, Herd, Ofen u. Kamin, in: Zs. f. Archeologie des MA.s, Beiheft 4 (1986), 93–110.

Apšvietimas. Paprasčiausios ir seniausios vidaus Δ formos yra atvira židinio ugnis, spingsulė ir deglas. Į š. nuo Alpių brandžiaisiais VA vien. ir bažn. patalpose Δ ištobulinamas iki itin prašmatnių degiųjų priemonių (vaškinė → žvakė, alyvos žibintas) ir brangių šviestuvų (iš tauriųjų metalų, stiklo). Bajorija ir (vėlyv. VA) miestiečiai perima šias tendencijas, tačiau čia dažn. deginamas pigus lajus. Gatves apšviečia kilnojamieji gatvėmis naktimis besinaudojančiųjų šviestuvai (žibintai, deglai). „Viešojo" Δ būta tik P. ir V. Europos miestuose arba išimtinėmis situacijomis. → Lempa. Hun

Lit.: HEYNE, 5 Bücher dt. Hausaltertümer, I, L. 1899. – W. KUHLBERG, Verscholenes Sprachgut u. seine Wiederbelebung in nhdt. Zeit, F. 1933. – G. HENRIOT, Encyclopedie de luminaire, 1933/34. → Žvakė.

Apvalioji kancona, dažnai pasitaikanti specifinės → kanconos forma: → abgezangas metriškai ir melodiškai įsilieja į → štolo pab. (ABAB AB/CB). Ret

Arabai → arabų kalba, islamas, saracėnai

Arabų kalba (arabų k. – *arabi*). Arabai, *arab*, nuo seno gyvenę Arabijos p-lyje, laikomi visų semitų protėviais. Δ P. Arabijoje raštiškai užfiksuota vėliausiai ~1500 pr. Kr., bent ~600 pr. Kr. jau buvo įgijusi vieningą, tarpregioninį pavidalą. → Islamas suteikė Δ ypatingą pobūdį ir nulėmė jos vėlesnę raidą. Ji tapo vienintele liturg. k. ir svarbiausia islamo kultūros nešėja. Greta jos esama ir daugiau islamizuotų tautų k., pvz., persų, turkų. Vid. vok. aukšt. k. sąvokos visa, kas arabiška ir islamiška buvo bendrai vadinama *heidenisch* (pagoniška); *Sarrazin* dažnai reiškia ir viena, ir antra; *mor* – veikiau islamo pasaulio v. sričių tamsiaodžius musulmonus. VA Eur. (Isp., P. Pranc., P. It., Viduržemio j. salos, ypač Sic.) juntama stipri Δ ir islamo kultūros įtaka: per keliones (Konstantinas Afrikietis, † 1087, 30 metų studijavęs įvairiuose arabų pasaulio un-tuose, o paskui atsivertęs į krikšč. ir Monte Kasino vien. veikęs kaip Δ žinijos skleidėjas); per krikšč. misijų mėginimus, pvz., Raimuindo Lulijaus († 1316), į kurio kataloniškuosius raštus pateko daug Δ kultūros gėrybių; per vert. iš Δ į lot. k., kurių nuo XI a. būta visose žinijos srityse, ypač astronomijos, medicinos, matematikos: versti al Chorezmio († 850), Ibn al Haitemo, vad. Alhacenu (965–1039), al Batanio, vad. Albatenijumi (858–929), Ibn Sinos, vad. Avicena (980–1037), Ibn Rušdo, vad. Averojumi (1126–1192), Abu 'l Kasimo al Zaravio, vad. Abukasijumi veikalai: jų įtaką patyrė Gerardas iš Kremonos (1114–1187), Hermanas Alemanas († 1272), Albertas D. (1193–1280). Piligrimų lit. perteikė skirtingus arabų pasaulio pav. Tai, kad būta prekyb. ryšių ir misijų (pvz., Haruno al Rašido misija pas Karolį D.), yra įrodyta, kaip ir pranešimai apie arabų pasiuntinius vok. valdovų rūmuose IX ir X a. Įvykę valdovų susitikimų: sultono Al Chamilio ir imperat. Frydricho II, neva taip pat Saladino ir Ričardo Liūtaširdžio. Kovos: → Rekonkista, Kryžiaus žygiai.

Apie Δ poezijos meno įtaką provansiečių ir vok. poezijai, ypač rimo įvedimą ir tipiškų → trubadūrų lyrikos ir → minezango formų atsiradimą bent jau nuo J. G. Herderio, J. J. Bodmerio, J. G. Eichhorno, J. Görreso ir kt. laikų esama (gana ginčytinos) „arabiškosios teorijos". Kalbėdami apie Δ įtaką meilės lyrikos turiniui, K. Burdachas, S. Singeris ir kt. nurodo šiuos elementus: moters, kaip didžiausios pagarbos vertos, tauriausios būtybės, vaizdavimas, meilės, kaip etinės prigimtinės galios, samprata; analogiški motyvai (slapta, sielvartinga, laiminga, nelaiminga meilė, meilės skundas, didžiavimasis meilės daina, gamtos fonas, dienos dainos situacija, budėjimas, sargybiniai ir persergėtojai, kankinama meilė nepažįstamai damai). Δ pavyzdžiai pirmiausia buvę perimti iš meilės

lyrikos, kuri, tarp kitų formų sukūrusi muvašachą ir zedželį (strofinę poeziją), nuo VIII a. klestėjo Isp. ir kurios didieji atstovai buvo Ibn Hanijus († 971), Ibn Chazmas († 1063), Ibn Zeidunas († 1070), Ibn Kozmanas († 1170); tačiau t. p. ir iš turtingo ikiislaminės – meilę, gamtą, didvyriškus žygius ir riteriškumą apdainuojančios Imru al Kaiso poezijos lobyno bei vėlesnės Umaro ibn Abi Rabi *Dschamil Buthaina, Madschnun Laila, Kuthair Azza* meilės giesmių lyrikos, VIII a. pasiekusios šio žanro viršūnę. Panašu, kad brandžiųjų VA kurtuaz. kultūra bus gavusi tam tikrų arabiškų impulsų, nulėmusių jos raidą. Arabiškoji teorija ikiislamiškąją arabų riterio tradiciją (Antara ir kt.) bei jau islamo laikais susikūrusias *futuwwa* s-gas laiko V. Europos riterystės pirmvaizdžiu: → riterių dorybių sistemos ir → meilės idealai arabams buvo seniai žinomi. → Rytai. Mah

Lit.: TAESCHNER, Die islam. Futuwwabünde..., in: Zs. d. Dt. Morgenländ. Gesellschaft 87, N. F. 12 (1933/34). – H. KOLB, Der Begriff d. Minne und das Entstehen der höf. Lyrik, T. 1958. – S. HUNKE, Allahs Sonne über dem Abendland, St. 1960. – A. Y. MANSOUR, Die arabischee Theorie..., Diss. Hei. 1966. – S. u. N. RONART (Hgg.), Lexikon d. arabischen Welt, Z. 1972. – A. BEESTON IR KT. (Ed.), The Cambridge History of Arabic Lit.e, C. 1983 ir t.

Aragonas → Ispanija

Arbaletas (vok. *Armbrust*). Panašu, kad šis ir karo reikmėms, ir medžioklei vienodai naudotas toliamušis ginklas Eur. pasidarė dažnesnis tik II tūkst. pr.; vėlyv. VA jis rimtai konkuravo su ilguoju → lanku. **Δ** sudaro medinė buožė, kaištinė arba cilindrinė spyna, raginis arba metalinis lankas su kanapių arba linų temple; jis šaudo didelės pramušamosios galios trumpomis strėlėmis, todėl vėlyv. VA → šarvai turėjo būti gaminami vis sunkesni. Nuo XIII a. **Δ** buvo įtempiamas specialiu diržu, o vėliau – mechaniniu dantytu suktuvu. Didesnių formų buvo naudojami kaip laivų ir tvirtovių šaudyklė. Šis ginklas buvo laikomas klastingu, tad Bažn. draudė, tiesa, nesėkmingai, jį naudoti krikščionių tarpusavio kovose. Din

Lit.: E. HARMUTH, Die Armbrust, Graz 1975.

Archaizmas (iš gr. *arche* – kilmė). Juo nusakomas kiekvienas sąmoningas griebimąsis pasenusių ar išnykusių stiliaus priemonių, kalbos formų, vaizdinių ir motyvų, sukelintis – beje, priklausomai nuo epochos sąmoningumo lygmens – skirtingas skaitytojų/klausytojų reakcijas; paplitęs Antikos (graikų atikizmas; Lukrecijus, Vergilijus) ir vulgariąja lot. k. kurtoje lit. **Δ** naudojimo motyvai VA labai įvairūs: mokytumo demonstravimas, teigiamų dalykų patvirtinimas, remiantis praeitimi (→ poetika), tyčinis atsiribojimas nuo modernistinių tendencijų, retrospektyvios sociokultūrinės tendencijos; ypač būdingi → herojinei poezijai, *chanson de geste*, vid. anglų *Alliterative Revival* veikalams, kimrų k. sukurtam *Gogynfeirdd* ir vėlyv. VA baladėms. → Hermetinė poezija, Viduramžių recepcija. Ber

Archetipas (gr. – pirmavaizdis). 1. Išlikęs nepakitęs arba rekonstruotas teksto ar rankr. originalas, iš kurio kildinama vėlesnė tradicija, → teksto kritika. 2. C. G. Jungo gelmių psichologijos sąvoka, nusakanti žmonių mąstyme egzistuojančius pirmavaizdžius ar pirmaprades idėjas. Kaip pamatiniai modeliai jie aptinkami ir VA lit. (pvz., šviesos simbolika, kelionė į aną pasaulį ir t. t.). Bg/Din

Lit.: BODKIN, Archetypal patterns in poetry, O. [2]1963.

Architektas – Statyba

Architektūra. 1. Ankstyv. krikšč. : jos principus lėmė Konstantino D. valdymo metais pastatytos IV a. bažn. (Kristaus Kapo bažn. Jeruzalėje, Kristaus Gimimo bažn. Betliejuje, katedra ir Švč. Mergelės Marijos bažnyčia Tryre, Šv. Petro senoji, Šv. Pauliaus Anapus sienų, Laterano Šv. Jono bažn. Romoje). V. Europos bažn. tapo būdingas bazilikos tipas, kai išilginė pastato kryptis link altoriaus simbolizuoja tikinčiųjų kelią. Pagrindinė nava nuo šoninių čia atskirta kolonų eilėmis. V. pusėje dažn. esama prieangio (narteksas) arba kiemo (atriumas), rytuose → apsidė su → altoriumi (pvz., Šv. Apolinaro naujoji bažn. Ravenoje, VI a. pr.). Antrasis statinių tipas yra centriškas, kartais apvalaus (Šv. Konstancijos bažn., Šv. Stepono rotonda Romoje), kartais – aštuonkampio pavidalo (baptisterijos Ravenoje). Bizant. šis tipas dominuoja iki XIV a. (Šv. Sofijos soboras, Šv. Sergijaus ir Bakcho), o V. monumentalūs centriški statiniai retesni, svarbiausias jų – Šv. Vitalio bažn. Ravenoje (baigta 547), Vok. – Šv. Gereono

bažn. Kelne (IV a.); tačiau dažn. ši forma paliekama baptisterijoms ir kapinių bažn.

2. Ikiromaninė Δ: iš VII ir VIII a. išlikę tik mažesnių bažnyčių pastatai (seniausi pavyzdžiai Vok.: Šv. Germano bažnyčia Špėjeryje VII a.?; Švč. Mergelės Marijos Tvirtovės bažn. Viurcburge, 706), apie didesniuosius esama rašytinių žinių. Monumentalioji Δ prasideda tik Karolio D. laikais: sekimas vėlyv. Antikos pavyzdžiais (Šv. Vitalio bažn.), valdoviškos pretenzijos ir meniniai pajėgumai įspūdingiausiai atsiskleidžia Acheno Imperat. rezidencijos koplyčioje. Išlikusioje 774 pašventinto imp. vien. vartinėje Lorše įžvelgiamas Antikos ir Merovingų Δ formų elementų susiliejimas. Vėlesniems laikams esminės įtakos savo turiningu erdvės padalijimu (su atriumu, vakariniu priestatu, dviem chorais ir skersinėmis navomis, kripta, su bokštais navų susikirtimo vietoje ir chorų šonuose) turėjo (tiktai rekonstruoti įmanoma) Centulos abatijos bažn. (Šv. Rikero Normandijoje, 790–799). Šie elementai daugiau ar mažiau ryškūs daugumoje didesniųjų bažn. statinių (Fulda, Kelnas, Zeligenštatas, Šteinbachas, Hersfeldas, Hildesheimas), šį idealą atitinka ir Šv. Galeno vien. planas (817–823?). Centriškas *Germigny-des Prés* (806) pastatas, matyt, bus isp. kilmės. → Ankstyvųjų VA menas.

3. Romaninė Δ – adityvinis statybos principas, gausėjant liturg. formoms ir funkcijoms, vystomas toliau. Naujovė – choras su apėjimu bei koplyčių vainiku (Šv. Martyno bažn. Tūre, 997) ir rytinis statinio galas su pakopomis kylančiomis paralelinėmis apsidėmis. Vok. pirmauja Saksonija (Magdeburgas, Gernrodė), reikšmingiausia yra Šv. Mykolo bažn. Hildesheime (pašventinta 1033); jau Kelne (Šv. Pantaleono bažn.) pastato išorė mėginta skaidyti lizenomis ir netikromis arkadomis, čia šios idėjos toliau plėtojamos. Vidinės erdvės formavimas įgyja naują ritmą, kaip atramas pakaitomis naudojant kolonas ir piliorius. Būdingi elementai yra šviesių ir tamsių akmenų sluoksnių kaita sienų kyšuliuose ir arkadose bei kvadratėliais puošiami kapiteliai. Paminėtinos Salijų laikais statyta Špėjerio katedra, Štrasburgo katedra (pradėta 1015, pirmą kartą – su dviejų bokštų fasadu), Limburgas prie Hardto, Švč. Mergelės Marijos Kapitolijaus bažn. Kelne. Išorės puošybos motyvų (nykštukinė galerija), pvz., esama Š. It. (Šv. Ambraziejaus bažn. Milane). Brandžiojo → romaninio stiliaus laikais toliau diferencijuojamas sienų plokštumų skaidymas, šitaip mažinant bendrą masyvumo įspūdį; toliau formuojasi skliautas (iš pradžių cilindrinis, paskui (pirmąsyk Špėjeryje) kryžminis). Vok. atsiranda imperatoriškosios katedros (Špėjeris, Maincas) ir Hirzau Δ mokyklos abatijų bažn. Burgundijoje, kuri ima dominuoti nuo XI a. (Šv. Filiberto bažn., Tournus), pavyzdžiu daugybei statinių (Vezlė) irgi tampa reformuotas vien. (Kliuni III, nuo 1088). Atskirose meno srityse šis stilius ima vis labiau skirtis, o kultūriniams mainams svarbūs → maldininkų keliai į *Santiago de Compostela*. XII a. suklesti Reino ir Maso pakrančių archit. mokyklos (Marijos Lach vien. bažn., Vormsas), kartais – su trijų konchų chorais (Kelnas, Šv. Martyno Didžioji bažn.); statomos bazilikos Overnėje (Orcival), o Pranc. kar. žemėse jau prasideda gotika. It. vėl grįžtama prie antik. formų (Florencijos protorenesansas: *S. Miniato al Monte*). → romaninis stilius.

4. Gotik. Δ. Esminiais naujo stiliaus bruožais tampa karkasinė konstrukcija, kurios pagr. elementas yra travėja (su kryžminiu nerviūriniu skliautu), ir perregima siena su vis didėjančiomis spalvoto → stiklo langų plokštumomis; kubinių ir cilindrinių pastato dalių adiciją pakeičia viską apimanti bendra struktūra su kontraforsais, arkbutanais ir kryžminiais nerviūriniais skliautais. Pirmaisiais statiniais laikomos Šv. Dionyzo abatija (dabar – prie Paryžiaus, pašventinta 1144) ir Sanso (pradėta 1140) katedra. Ankstyv. katedrų (Lano, Paryžiaus Dievo Motinos, abi XII a. pab.) galerijos greitai pradingsta, triforijus 1231, perstatant Šv. Dionyzo abatiją, pirmą kartą įstiklinamas. Vertikalių linijų pabrėžimas (smailios → arkos) darosi ryškesnis, ėmus naudoti kantonuotus piliorius su žemę siekiančiomis puskolonėmis (Šartras, 1194), o aukščiausią ribą pasiekia Amjene ir Bovė. Apie 1210 Reimse viršutinio aukšto grupiniai langai pakeičiami → masverko langais, dabar jau leidžiančiais įtaisyti ir didžiąsias rozetes v. fasade. Be to, būdingi eksterjero elementai yra arkbutanų ir kontraforsų sistema, fialai, vimpergos ir gausus

skulptūrinis dekoras. Stiliaus plitimas susijęs su → cistersų reformų sąjūdžiu; antrajame XII a. ketvirtyje jis prasidėjo dar romaninės Δ formomis (Fontenė) Burgund., o iš ten pasiekė Angl., Isp., It. ir Vok. (Maulbronas, Bronbachas). Pranc. katedrų gotikos poveikiu apie 1175 statoma Kenterberio, apie 1220 Burgo, Toledo ir Leono katedros. Vok. iš pradžių įsitvirtina tik paskiri elementai (Magdeburgas, pradėta 1209); grynai pagal pranc. pvz. bažn. statomos retai (Tryras, Štrasburgas, Kelno katedros choras). Šiaip vok. gotika skleidžiasi savitai (halinės bažn., plytų gotika). It. gotik. Δ formos pritaikomos milžiniškoms halinėms elgetaujančiųjų ordinų bažn. (Šv. Pranciškaus bažn. Asyžiuje, pradėta 1228; Šv. Kryžiaus bažn. Florencijoje, pradėta 1294). – Iš to meto jau išlikę ir nemažai pasauliet. pastatų: augant miestams, ten (pirmiausia It.) randasi ir → akmeninės rotušės, bajorų arba patricijų namai, prekybos halės, → globos namai, miestų bokštai. → Gotika, pilis, statyba.

Lit.: P. FRANKL, Die fma. u. roman. Baukunst, Wildpark/Potsdam 1926. – W. GROSS, Abendländ. Architektur um 1300, St. 1948. – E. ADAM, Baukunst d. MA.s, I–II, F. 1963–68. – H. SAALMAN, Architektur d. frühen MA.s, Ravensburg 1963. – W. BRAUNFELS, Abendländ. Klosterb., Kö 1969. – K. KLAUSBERG (Hg.), Bauwerk u. Bildwerk im HMA, Gie. 1981. – GRASSNICK (Hg.), Die Architektur d. MA.s, Brau. 1982. – F. MÖBIUS (Hg.), Die Architektur d. MA.s. Funktion u. Gestalt, Weimar 1983. – A. REINLE, Zeichensprache d. Architektur, Z. [2]1984. – G. BRANDMANN, Ma. Architektur als Bedeutungsträger, Da. [9]1990.

Architektūrinė alegorija/simbolika. VA sakralinė archit. yra dieviškosios tvarkos ir krikšč. išganymo vaizdinių manifestacija (pvz., gotikinė katedra kaip dangiškoji Jeruzalė). Statinių dalys, skaičių santykiai ir bendroji koncepcija – tai simbolis, pavadavimas (*Vertretung*), alegorija (pvz., centrinės navos kolonos reiškia apaštalus; bažn. ilgis ir plotis – pasaulio laiką ir erdvę). VA tapyba perima šį transcendentinio turinio perteikimą regimu pavidalu, vaizduodama architektūrą (pvz., Dangaus miestą Paskut. teismo vaizduose). VA poezijoje archit. nuo brandž. VA atlieka tam tikrą vaidmenį dvasinėje („Dvasinio vienuolyno" alegorija), nuo XIII a. – ir pasauliet. srityje (plg. „Meilės grotą" Gotfrydo Štrasburgiečio *Tristan*; XIV a. vid. *Minneburg*). F/O

Lit.: J. SAUER, Symbolik d. Kirchengebäudes, Fr. [2]1924. – J. TARAEGER, Ma. Architekturfiktion, Rb. 1980. – G. BANDMANN, Ma. Architekturallegorie als Bedeutungsträger, Da. [9]1990.

Architektūros aprašymas. Neįmanoma įrodyti, kad VA būta savojo meto Δ archit. teorijos rėmuose, nors kartais jų pasitaiko kituose žanruose (pvz., → miestų gyriuose). Vienintelis rašyt. Antikos archit. teorijos liudijimas, Vitruvijaus „Dešimt knygų apie architektūrą", VA, tiesa, buvo žinomas, tačiau tik sulig Renesansu jis tapo paskata saviems teoriniams ir aprašomiesiems veikalams rastis (pvz., Leo Baptista Alberti, 1452). Lig tol statybininkų korporacijos, saugodamos paslaptį, nurodymų ir taisyklių raštiškai nefiksavo. VA poezijoje Δ įgyja reikšmės nuo XIII a., ir tai susiję su → meilės alegorija (→ architektūrinė alegorija), pvz., Gotfrydo Štrasburgiečio, Albrechto, „Titurelio Jaunesniojo" autorių, Guillaume'o de Lorris ir Jeano de Meuno kūryboje, „Rožės romane" ir pan. F/O

Lit.: J. SCHWIETERING, Ma. Dichtung u. bildende Kunst, in: IDEM., Philolog. Schriften, Mn. 1969. – K. ZATLOUKAL, Salvaterre, Studien zu Sinn u. Funktion d. Gralsbereiches im „Jüngeren Titurel", W. 1978.

Archyvas (iš gr. *arkeion* – sėna), vieta, kur saugomi → aktai, dokumentai ir t. t. Bažn. Δ: įrodyta, kad Laterane jų būta bent nuo VII a. Šiaip Bažn. Δ buvo specialiose bažn. patalpose (*sacrarium*, *sanctuarium*). Pasauliet. valdovų Δ: imp. Δ užuomazgų būta XIV a., nuolat gyvuoti jie pradėjo nuo XV a. pab. Pasauliet. valdovams ir kunščiams → dokumentai buvo turtas, todėl buvo kaupiami. Miestų Δ: nuo brandž. VA didėjanti valdymo diferenciacija miestuose lėmė, kad ten ir Δ buvo geriausiai tvarkomi; vėlyv. VA miestas aktų saugojimui teikė didelę reikšmę. Įsidėmėtina, kad iš kokios nors → kanceliarijos išsiunčiamų dokumentų registracija iš principo skyrėsi nuo gaunamųjų raštų Δ. Jan

Lit.: E. PITZ, Schrift- u. Aktenwesen d. städt. Verwaltung im SMA, Kö. 1959. – H. APPELT, Die Reichsarchivee in den frühstauf. Burgunderdiplomen, in: Fs. H. Lentze, Mn. 1969, 1–11. – J. PAPRITZ, Archivwiss., 1976.

Arenga (frankų – VA lot. – susirinkimas; t. p.: *exordium*, *prooemium*, *praefatio*, *prologus*) kaip įžanginė formulė susieja → dokumento protokolą

su kontekstu; iki X a. visai trumpa, vėliau išsamesnė ir kartais patetiška; dažnai vartotos retor. meninės priemonės. Dažn. Δ dėstomi bendrojo pobūdžio, relig. ir teis. turinio dalykai. Δ gali būti remiamasi, priskiriant dokumentą tam tikram autoriui ar kanceliarijai. Schu

Lit.: Kopczynski, Die Arengen der Papsturkk. nach ihrer Bedeutung u. Verwendung bis Gregor VII., Diss. B. 1936. – H. Fichtenau, Arenga. Spätantike u. MA im Spiegel von Urkk.formeln, W. 1957. – W. Zöllner, Arengeninitien von Bf.surkk. des 9–14. Jh.s aus der Kirchenprovinz Mainz u. Magdeburg, in: Wiss. Zs. d. Martin-Luther-Univ. Halle Wittenberg 13 (1964), 311–314. – H. Fichtenau, Monarch. Propaganda in Urkk., in: Idem., Beiträge z. Mediävistik, II, St. 1977, 18–36. → Diplomatika.

Areštas → laisvės atėmimas

Arfa (VA lot. *cithera*), kaip kar. Dovydo atributas ir ikonografiškai svarbus, ilgiausias tradicijas turintis styginis instrumentas. Δ kilusi iš R.; Eur., tarp anglosaksų ir airių, žinoma nuo VIII a.; iš ten nuo XI–XV a. ji paplito po visą žemyną kaip *cithera anglica*", apskritas, platus rėminis instrumentas. Nuo XIV a. iš Nyd. pasklido grakštesnė, „gotikinė" Δ forma. Iš pr. buvo 7–9 stygų, paskui kai kurie puošnūs šio VA dainių svarbaus akompuonuojamojo instrumento egzemplioriai turėdavo net 25 stygas. → Muzikos instrumentai. Krü

Argumentas (lot. *argumentum* – iliustravimo priemonė). 1. → Retorikoje – iš *causa* duotybių kaip išvedamas įrodymas, kurį kalbėtojas privalo rasti (→ inventio) tam tikroje bendro minčių „rezervuaro" vietoje (*locus*). – 2. Epinio ar draminio eil. kūrinio objektas, turinys (→ pasakėčia), kartais glaustai išdėstomas prieš patį kūrinį kaip → prologas. – 3. Ypač toks poetinio vaizdavimo objektas, kuris, nors ir fiktyvus, tačiau tikėtinas, nes yra gyvenimiškas ir tikroviškas (jo priešingybė yra → fabula); itin dažnai vartojamas komedijose (→ comedia). Kna

Arijonizmas, pagal Arijų iš Aleksandrijos († 336) pavadinta iki VI a. gyvavusi krikšč. atmaina, nevienodai įtakinga atskirose Romos imp. srityse, kuriam laikui netgi įgydavusi valst. religijos pobūdį. Pagr. Δ mokymo teiginys yra tas, kad Kristus nėra vienos prigimties su Dievu, o tik jo iškiliausias kūrinys. Tarp priešininkų išsiskiria Atanazas Aleksandrietis († 373), kurio mokymas apie „prigimties vienumą" (*homousia*) Nikėjos susirinkime (325) priimamas kaip teisingas (plg. katalikų, o vėliau – ir stačiatikių tikėjimo išpažinimą). Tarpinio (semiarijonų) požiūrio laikosi, pvz., Bazilijus iš Sirijos miesto Ankyros, kalbantis apie „prigimties panašumą" (*homoiusia*). Paskiros germ. karalystės (svebai Isp., vestgotai ir langobardai It., vandalai Š. Afr.), nuo 340 priėmusios krikšč. Δ forma, iš dalies laikėsi jo ~ iki 600. Vėliau Δ vaizdiniams giminingų idėjų būta bogomilų, katarų ir albigiečių sąjūdžiuose, tačiau kalbėti apie tiesioginį ryšį čia nėra pagrindo. → Trejybės doktrina. Wim

Lit.: Meslin, Les Ariens d'Occident, 1967. – K. u. E. Exig, Die Kirche von Nikaia bis Chalkedon, Fr. 1973.

Aristotelizmas nusako įv. VA teol. ir filos. kryptis. Iš Aristotelio raštų lot. pasaulis ~ iki 1200 iš dalies buvo susipažinęs tik su jo logika (vad. *Organon*); tik XIII a. pradedami versti ir gamtos mokslų bei kiti veikalai („Retorika", „Politika", „Metafizika"). Tačiau Aristotelio kūriniais buvo laikomi įtakingi neoplatonist. veikalai (→ platonizmas): *Theologia Aristotelis* ir *Liber de causis* (pastarąjį veikalą, tiesa, jau Tomas Akvinietis, remdamasis filos. kriterijais, priskyrė Proklui). Į lot. k. Aristotelio raštai buvo verčiami iš gr. ir arabų k.; pradedant VI a. daugelis Aristotelio veikalų buvo išversti iš pradžių į sirų, paskui – į arabų k. ir susilaukė svarių arabų komentatorių: Ibn Sinos (Avicena, † 1037), Ibn Rušdo (Averojus, † 1198). Lot. VA Δ skyla į: 1. „ortodoksinį Δ", teol. mokymo įstaigose įsitvirtinusią pagr. kryptį, kurios pradininkai buvo dominikonai Albertas D. († 1280) ir Tomas Akvinietis († 1274); 2. „heterodoksinį Δ" (VA ir ankstesnėje lit. dažn. vadinamą „lot. averoizmu") geriausiai išskleidė Sigeras Brabantietis († 1284), skaitęs menų fakultete paskaitas apie Aristotelio metafizinius ir psichologinius veikalus. Pagr. tezės (1277 pasmerktos kaip klaidingas mokymas) buvo šios: (a) yra tik vienas vienintelis, visuose žmonėse tas pats intelektas; (b) teiginys gali filosofiniu požiūriu būti teisingas, o teol. – klaidingas. Pirmoji tezė turėjo pasekmių valios laisvės, atsakomybės ir tikėjimo atskiro žmogaus nemirtingumu klausi-

mais; antroji („dvigubos tiesos") tezė reiškė abejonę besąlygišku apreikštųjų tiesų autoritetu. Apskritai „heterodoksinis Δ" reiškia polinkį į racionalizmą ir natūralizmą. Nepaisant Bažn. pasmerkimo, jis išsilaiko iki pat XVI a. (Pietro d'Abano = Patavinas, Marsilijus Paduvietis). Vėlyv. VA parengti keli Aristotelio tekstų vert. ir į taut. kalbas. → Filosofija, teologija, tomizmas. Wim

Lit.: E. Kessler ir kt., Aristotelismus u. Renaissance, Wie. 1988. – Ch. H. Lohr, Commentateurs d'Aristote au MA. Bibliographie, Fri. 1988. – K. Flasch, Aufklärung im MA?, Mz. 1989. – L. Bianchi, Il vescovo e i filosofi, Bergamo 1990.

Arka. Archit. konstrukcija, naudojama angoms perdengti, nepakankamai tvirtų statinio dalių apkrovai sumažinti, vidinėms erdvėms ir sienoms skaidyti; taip pat ir kaip skliautų statybos dalis. Svarbiausios formos yra apvalioji ir dobilo lapo (→ romanika), smailioji, segmentinė, gaubiamoji, Tiudorų ir pleištinė (asilo nugaros Δ; → gotika) bei pasaginė (islamo archit.) Δ. Rih

Arkidiakonas (gr. – pirmasis tarnas), nuo IV a. vyskupijos bažn. → diakonų kolegijos galva ir vysk. pavaduotojas. Ankstyv. VA Δ įgaliojimai buvo riboti, tačiau nuo Karolingų imp. laikų pab. Δ tampa savarankiška, nebe vysk. skiriama, bet su juo konkuruojančia, katedros kapitulos renkama pareigybe, kuriai paskiruose regionuose teko skirtingos, dažn. su Bažn. teise susijusios užduotys ir kuri teikė dideles pajamas; vėlyv. VA Δ galios susilpnėjo vyskupų sąskaita. Din

Arkivyskupas → vyskupas

Arklys. VA buvo aiškiai skiriamos dvi Δ veislės, naudojamos atitinkamai ūkio ir karo reikalams; abiem atvejais Δ buvo mažesni negu dabartiniai. Kaip traukiamoji jėga Δ baigiantis VA imami naudoti vis dažniau už jaučius. Panašiuose kontekstuose kaip ir → elnias, Δ minimas seniausiuose tradicijos sluoksniuose. Airių ir keltų k. erdvėje su Δ dažn. vaizduojami Rianonas ir Epa, sen. skand. – Odinas ir Freiras. Taip pat ir slavų mitologijoje Δ turi pranašo galių ir atlieka sielų palydovo funkciją. Riterinėje poezijoje Δ yra luomo simbolis; žirgo aprašinėjimas (pvz., Hartmano iš Auję *Erec*) – mėgstama stilistinė priemonė siekiant pakelti raitelio autoritetą. Neu

Lit.: J. Langdon, Horses, Oxen and Technological Innovation, C. 1986. – B. Bachrach, Caballus et Caballarius in Med. Warfare, in: H. Chickering/Th. Seiler (Ed.), The Study of Chivalry, Kalamazoo 1988, 173–211. – B. Ackermann-Arlt, Das Pferd und seine ep. Funktion im mhdt. „Prosa-Lancelot", B. 1990.

Ars amandi → meilės teorija

Ars antiqua (lot. senieji meniniai įgūdžiai ir mokslas), muzikos ist. epocha nuo 1230 iki 1320. Būdingas perėjimas nuo → modalinės prie → menzūrinės notacijos. Pagr. tampa du žanrai, kylantys iš laiko požiūriu pirmesnės ankstyv. daugiabalsės muzikos: → motetas ir conductus. Greta atsiranda → hoquetus ir daugiabalsės frazės (kantilena ir rondo). Svarbiausi teoretikai ir kompozitoriai – Pranciškus (Franco) iš Kelno, Petras iš Cruce ir Adomas Hališkis. Schl

Lit.: → Muzika

Ars dictaminis (VA lot. – rašymo menas; iš lot. *dictare* – diktuoti, rašyti, kurti), mokomasis veikalas laiškams ir dokumentams lot. k. rašyti, sudarytas iš rinktinių antik. → retorikos nurodymų. VA lot. k. žodis *dictamen* aprėpia bet kurią meninę rašytinę ar žodinę kalbinę raišką: kiekybinę (*metricum dictamen*), akcentinę (*rhythmicum dictamen*) metriką arba prozą (*prosaicum dictamen*). Nuo XII a. pr. atsirandantys tokių autorių kaip Hugono Boloniečio ir kt. Δ (arba: *artes dictandi*) kalba vien apie prozą (todėl XIII a. *dictamen* – meninė proza). → Laiškų rašymo vadovai. Kna

Lit.: J. J. Murphy, Rhetoric in the MA, Berkeley, Cal. 1974, 194–268. – R. Köhn, Schulbildung u. Trivium im lat. HMA, in: Vorträge u. Forsch.en 34 (1986), 203–264.

Ars moriendi (lot. – mirimo menas), pamokomi apmąstymai krikščioniškai rengiantis mirti. Iš pradžių jie buvo sumanyti kaip lot. pagalbinės priemonės, skirtos ligonius ir mirštančiuosius slaugantiems kunigams, tačiau maro metai ir elgetaujančiųjų ordinų veikla paskatino išplisti Δ tekstus lot. ir taut. k.; puikus pavyzdys – Jeano Gersono *La science de bien mourir* (1402/04). XV a. – pirmiausia Vienos un-to pastangomis – „mirštančiųjų knygelės" įgyja savarankiško lit. žanro rangą. Miniatiūrose žanrinės tapybos scenomis prieš-

priešinami velnių gundymai ir angelų paraginimai. → Mirtis. Hun

Lit.: R. RUDOLF, A. m., Kö. 1957. – A. IMHOF A. m., W. 1991.

Ars notariae (VA lot. – notariato „menas"). Teisinių aktų patvirtinimo mokslas išsivystė Bolonijoje (1221 pirmąkart pavartota sąvoka) iš → ars dictaminis, laiškų rašymo mokslo. Pirmąjį Δ 1226–1233 parašė Rainerijus Perusinas, nuo 1255 klasikiniu veikalu tapo Rolando Keleivio (Passagerii) *Summa totius artis notarie,* trumpai vad. *Summa Rolandina (Orlandina).* → Notaras. Vog

Ars nova (lot. – naujasis menas), 1320–1377 apimanti muzikos ist. epocha, pavadinta pagal ~1320 sukurtą Philippe'o de Vitry traktatą, toliau vystantį menzūrinės notacijos mokslą, o laiko požiūriu sutampanti su Guillaume'o de Machaut kūrybos tarpsniu; pastarojo veikalai būdingi XIV a. „naujajam menui": keturbalsis *Ordinarium Missae* (→ Mišios), izoritminiai (→ izoritmija) → motetai su įvairiais tekstais, tribalsės pasauliet. frazės kantilenos dalyje vienam balsui su pritariančiu instrumentu. Toks komponavimas būdingas ir italų trečento → madrigalui ir ballata; tarp atstovų paminėtinas vargonininkas ir kompozitorius Francesco Landino. Pranc. Δ pereina į *ars subtilior*, kurio ypatingi požymiai yra manieristiškai ištobulinta atskiro balso ritmika, kuri tampa įmanoma įterpiant smulkesnes natas į vis sudėtingėjančią notaciją. Schl

Lit.: U. GÜNTHER, Das Ende d. A. n., in: Die Musikforsch. 16 (1963), 105–120. – L. MARTINEZ-GÖLLNER, A. n., in: Gesch. d. kathol. Kirchenmusik, I, Kassel 1972, 381. – 397. – H. KÜHN, Die Harmonik d. A. n., Mn. 1973. → Muzika.

Ars poetica, mokomasis eil. tekstų kūrimo veikalas (todėl dar vadinamas ir *ars versificatoria*), paremtas Antikos ir ankstyv. VA → retorika, gramatika ir Horacijaus *Ars poetica*; jame dažn. pateikiami nurodymai kaip išdėstyti medžiagą (→ dispozicija), kaip naudoti → ampifikaciją ir abreviaciją, aptariama leksikologija ir stilistika (→ elocutio, ornatus), tačiau „tikrosios" poetikos (→ literatūros teorija) bemaž nėra nė užuominų. *Artes poeticae* nuo ~1175 dažn. randasi Pranc. (Matas iš Vendôme, Galfridas iš Vinsauf ir kt.). Kna

Lit.: E. FARAL, Les Ars poétiques du XIIe et du XIIIe siècle, P. 1924 (Repr. 1971). – P. KLOPSCH, Einf. in die Dichtungslehren des lat. MA, Da. 1980.

Ars praedicandi (VA lot.), mokomasis → pamokslų rašymo veikalas, kuriame iki XII a. daugiausia dėmesio skirta pamokslo medžiagai (svarbiausia pamokslo forma – homilija); ~ nuo 1200 reformuotas pagal scholast. dialektikos ir retor. dėsnius (modernus pamokslo tipas → sermo); viršūnę pasiekia XIV a. sulig tokiais autoriais, kaip Robertas iš Basevorno ir Thomas Waleys. Kna

Lit.: Th.-M. CHARLAND, Artes Praedicandi, 1936. – J. J. MURPHY, Rhetoric in the MA, Berkeley, Cal. 1974. – S. GALLICK, A. p., in: Med. Studies 39 (1977), 477–489.

Artes liberales (septyni laisvieji menai; dar kitaip: *septem liberales disciplinae*) buvo sistema, aprėpusi ir struktūravusi visą neteol. VA mokomąją medžiagą ir turinio bei formos požiūriais lėmusi aukštesniojo lavinimosi kelią. Paprastai vadovaujamasi Δ dalijimu į dvi dalis. Pirmąją (kitaip – apatinę) pakopą, triviumą (plg. „trivialus"), sudarė vad. „kalbamieji menai": → gramatika, → retorika ir → dialektika; antroji pakopa, kvadriviumas (arba kvadruviumas) apėmė „skaičiuojamuosius menus": (→ matematika) aritmetiką, geometriją, muziką (arba harmoniją) ir astronomiją, kurių svoris ir tikslus apibrėžimas galėjo skirtis (plg. Boecijų, Marcianą Kapelą, Kasiodorą ir kt.). Sąvoka „laisvieji menai" iš pradžių reiškė „laisvo žmogaus vertus menus", tačiau vėliau (plg. Hugoną Viktoriškį) vis dažniau imta vartoti kaip terminą Δ nuo *artes mechanicae* (→ technika) atskirti. F/O

Lit.: J. KOCH (Hg.), A. l. – von der antiken Bildung zur Wiss. d. MA.s, Kö. 1959. – Ars libéraux et philosophie au MA, Montréal 1969. – J. FRIED (Hg.), Schulen u. Studium im sozialen Wandel des hohen u. späten MA.s, Sigmaringen 1986. – D. LUSCHOMBE, Trivium, Quadrivium and the Organisation of Schools, in: Miscellanea del centro di studi medioevali 12 (1989), 81–100.

Artūro brolijos. Sekdami pavyzdžiu pramoginių sambūrių, kurie, mėgdžiodami kar. Artūrą ir jo dvarą, nuo XII a. puoselėjo riteriškas gyvenimo formas ir kurtuazinę meilės tarnystę Angl. ir Flandrijoje, Baltijos pajūryje esančiuose vok. miestuose (pvz., Dancige) nuo XIII a. ėmė kurtis pramogoms ir prekybos sandėriams aptarti skirti pirklių susivienijimai, nuo XIV a. pir-

mosios pusės vadinęsi Δ arba Artūro dvaru. Lic
Lit.: SCHLAUCH, King Arthur in the Baltic Towns, in: Bulletin Arthurien 11 (1959), 75–80.

Artūro temos literatūra, pasakojimai apie legendinį britų kar. Artūrą ir jo pasaulį. Ši mėgstamiausia VA pasauliet. tema pirmiausia plito per eil. ir prozinius romanus taut. kalbomis (→ matière de Bretagne), teikiantys bajorijai ir riterijai indentifikacijos ir reprezentacijos galimybę. Δ linkusi sudaryti serijas bei ciklus, į kuriuos įtraukiamos naujos temos (visų pirma → Gralis, Tristano tema, Merlinas). Δ apie patį Artūrą kalba dažnai vien prabėgomis, o dėmesys sutelkiamas į jo Apvaliojo stalo riterius, ypač į Goveną, Parcivalį, Lanselotą ir Galahadą. Ši tema ryškiausiai atsiskleidė Pranc. ir Vok., tačiau buvo paplitusi ir Nyd., Anglijoje, Skand., It. ir Isp. Δ susiklosčiusi tiesiog pavyzdinė kurtuaz. → romano ir protagonistų elgsenos struktūra: Artūro dvaras – nuostabi → avantiūra (kontingentiškas iššūkis, → queste, dorybingumo išmėginimas) – Artūro dvaras. Jų dėmesio centre yra kurtuazinio herojaus savęs pažinimas ir įveika, su krikšč. išganymo doktrina jie tėra netiesiogiai susiję. Istoriškai Artūras apčiuopiamas pirmiausia Gildo ist. veikale (VI a.) kaip herojiškas prototipas britų-keltų karvedžio, kovojančio su įsibrovėliais anglosaksais. Pirmą sykį Artūro vardas ir su juo siejami šlovingi žygdarbiai minimi (dažnai Nenijui priskiriamoje) *Historia Britonum* (~800). Greta jos, būta ir žodžiu perduodamų sakmių ir pasakojimų apie kar. Idealizuotas jo didvyriško, iš dalies ir anglonormanų valdovų tarnyboje praėjusio gyvenimo paveikslas pirmą kartą pasirodo plačiai paplitusioje (daugiau nei 200 rankr. ir daugybė vert.) Geoffrey iš Monmouth'o *Historia regum Britanniae* (~1140). Wace'as perkuria šį veikalą į eil. romaną sen. pranc. k. (*Roman de Brut*, ~1155, pirmąkart paminėtas → Apskritasis stalas), Layamonas – į aliteracinį archaizuotą herojinį epą vid. anglų k. (*Brut*, ~1200); šitaip susiklosto polit. dinastiniai ir pasakiškieji Δ aspektai. Tikrasis Δ pradininkas ir jos genialiausias atstovas yra Chrétienas iš Trua (~1165–90 m.; *Erec et Enide, Cliges, Lancelot, Yvain, Perceval*): jo kūryboje Artūro dvaras įsitvirtina kaip idealus kolektyvinis kurtuazinės dorovės simbolis, riterio tapatybė ir etosas – kaip avantiūrų ieškojimas, radimas ir ištvėrimas. Dažn. anoniminiai jo sekėjai, pvz., *Meraugis, Le Bel Inconnu, L'Atre Périlleux, Hunbaut, Yder, Durmart* ir kt. šį pagr. optimistinį toną pratęsia siauresniu aspektu (sektino pavyzdžio pabrėžimas, epochos kritika, epizodų gausa, komizmas). Dvasinė tematika pagilinama Parcivalio ir Gralio romanuose. Remdamasis XIII a. Δ ir pabrėždamas visuotinumo ir istorinės tiesos idealą, susiformuoja prozinis Δ romanas sen. pranc. k., kurio kulminacija – apokaliptinė Artūro karalystės žūtis; tai itin ryšku didingame Lanseloto–Gralio–Vulgatos cikle. Vok. Δ lit. formuojasi, veikiama pranc. pavyzdžių, ypač Chrétieno iš Trua; šie pavyzdžiai Vok. pasiekia per žodinę tradiciją, vok. poetų kontaktus su Pranc. kar. dvaru ir Kryžiaus žygius. Be to, perimami Antikos ir Bizant. motyvai bei esminiai epų, pasakų, legendų ir istoriografijos bruožai. Artūro tradicijos pradininkas Vok. yra Hartmanas iš Aujė (*Erec*, ~ 1180; *Iwein*, ~ 1210): nors jis iš dalies remiasi Chrétienu iš Trua, tačiau, pagilindamas relig. aspektą ir išvystydamas → dvigubo kelio struktūrą, sukuria itin savitus veikalus. Pranc. šaltinį toli pranoksta Volframo iš Ešenbacho *Parzival* (~1200–1210; 84 rankr. ir fragmentai). Vėlyv. XIII ir XIV a. Δ lit. esama naujų bruožų: prisiderinama prie legendos struktūros, herojus nebepatiria krizės, atsiranda žaismingų, pasakiškų, magiškų ir demoniškų elementų; pvz.: *Lanzelet* (Ulrichas iš Zatzikhoveno), *Wigalois* (Virntas Grafenbergietis), *Daniel v. d. Blühenden Tal* (Strikkeris), *Crône* (Henrikas iš Tiurlino) *Garel vom Blühenden Tal* (Pleieris), *Wigamur*, „Titurelis jaunesnysis" (Albrechtas Šarfenbergietis). Vėlyvosios vid. vok. aukšt. k. laikotarpio pab. visi žinomi Artūro ir Gralio temos epizodai sutraukiami milžiniškame Ulricho Fuetrerio cikle *Buch der Abenteuer* (1473–1484; 80 000 eilučių). XIII a. pirmojoje pusėje į vid. vok. aukšt. k. išverčiamos paskutinės trys pranc. prozinio romano apie Lanselotą ir Gralį dalys. D. Brit. nuo XIII a. vid. atsirado apie 30 Δ → romanų. Jie trumpesni už Δ veikalus kontinentinėje Eur., juose atsiskleidžia veikiau ne kurtuaz. dvasia ir psichologizavimas, o nuotykių įvairovė, tikroviškos detalės, morali-

zavimas ir tiesmuka veiksmo eiga, iš dalies ir paprasta – dažn. prancūziškų – originalų adaptacija ar vert. Pagr. figūra dažnai esti Govenas, bemaž niekad – Parcivalis, Lanselotas ar Tristanas. P. Angl. Δ veikalų visai nedaug (pvz., Chaucerio *Wife of Bath's Tale*). Daugiausia jų, ypač → Alliterative Revival laikotarpiu, radosi V. ir Š. Angl., – pvz., *Ywain and Gawain* (XIV a.) arba strofinis veikalas *Morte Arthure* (~1400). Vid. anglų k. sukurtos Δ ir romanų viršūne laikomas *Sir Gawain and the Green Knight*. Polit. sumaišties fone, idealizuotai žvalgantis į praeitį, ~1469 iš viet. ir pranc. šaltinių atsiranda didelės apimties Thomo Malory romanas proza *Le Morte Darthur*, aštuoniais atskirais pasakojimais išdėstęs Artūro, Gralio ir Tristano temas. Šis Δ veikalas iš visų Europos romanų apie Artūrą padarė didžiausią poveikį XIX ir XX a. menui. It. esama gausybės užuominų Δ lyrikoje ir keli *volgarizzamenti* specialiai apie Merliną; labiausiai išgarsėjęs veikalas – Tristano lemtį vaizduojantis *Tavola ritonda* (antrasis XIV a. ketvirtis). Įv. Δ motyvų variacijų esama ir Iberijos p-lyje, šie motyvai ten patekę ir į istoriografiją. → Mabinogion, Viduramžių recepcija. Ber

Žydiškojoje Δ recepcijoje silpnesni riteriškieji bei kurtuaziniai bruožai, o krikšč. elementų atsisakoma, jie neutralizuojami arba savaip transformuojami. Tai liudija ir Š. It. lokalizuotinas 1279 prozos fragmentas hebr. k., kur esama po vieną epizodą iš Merlino ir *Mort Artu* kompleksų, ir *Wigalois* versija senąja jidiš kalba (*Widuwilt*), kurios tradicija (3 rankr. iš XVI a. ir vėlesni spausdinti variantai) leidžia manyti, kad ir publikos domėjimasis buvo nemenkas. Dre

Lit.: L. Landau, Arthurian Legends, L. 1912. – R. S. Loomis (Ed.), Arthurian Literature in the MA, O. 1959. – K. H. Göller, Kg. Arthur in der engl. Lit. des späten MA.s, Gö. 1963. – C. Leviant, King Artus, a Hebrew Arthurian Romance of 1279, Assen 1969. – E. Köhler, Ideal u. Wirklichkeit in der höf. Epik, ²1970. – R. W. Barber, King Arthur in Legend and History, Lo. 1973. – K. Ruh, Höfische Epik des dt. MA.s, I–II, B. ²1977–1980 – GRLMA. – K. O. Brogsitter, Artusepik, St. ³1979. – K. Langosch/W.-O. Lange (Ed.), Kg. Artus u. seine Tafelrunde, 1980. – C. E. Pickford ir kt. (Hgg.), The Arthurian Bibliography, I–III, C. 1981–85. – R. Morris, The Character of King Arthur in Med. Literature, C. 1982. – V. Mertens, Artus, in: Idem./U. Müller (Hgg.), Ep. Stoffe d. MA.s, St. 1984, 290–340. – E. Reiss ir kt. (Ed.), Arthurian Legend and Literature. An Annotated Bibliography, I–II, NY. 1984 ir t. – N. J. Lacy (Ed.), The Arthurian Encyclopedia, NY. 1986. – Idem./G. Ashe, The Arthurian Handbook, 1988. – Žurn.: Bulletin bibliographique de la société internationale Arthurienne, 1949 ir t.

Asilas, dažnai naudojamas darbinis ir jojimo gyvulys; gyvūnų simbolikoje ir gyvūnų epe įsikūnijimas dorybių (kantrybė, nuolankumas) ir ydų (tinginystė, kvailumas; šia prasme → sinagogos jojamasis gyvulys; pavydo, nes, pasak *Physiologus*, asilas kastruoja savo palikuonis). Per Verbų procesijas (pirmą kartą 970 Augsburge) į Jeruzalę įžengiančio Jėzaus atminimui buvo vedamas (iš pradžių gyvas, vėliau medinis) Verbų Δ (pastatytas ant judamos platformos), nešantis laiminantį žmones Kristų. Manyta, kad tam, kas tempia Δ, bus atleistos nuodėmės. Būta liaudies tikėjimo, kad Δ vedžiojimas neša laimę vaikams ir sveikatą gyvuliams. Be to, jojimas Δ buvo ir įprasta bausmė už nedidelius prasižengimus bei gydymas, taip pat kareiviams skiriama bausmė, tačiau ir VA šventųjų savanoriškas nuolankumo ženklas. Žinoma, kad ypač Pranc. buvo švenčiama į kvailių šventę panaši Δ šventė – Δ atlikdavo pagrindinį vaidmenį parodijuojant Mišias bažn. Šiai šventei buvo būdingas laisvumas „išvirkščio pasaulio" prasme, atrodo, kad ji buvo susijusi su ikikrikšč. Δ kaip potencijos simbolio reikšme. Din/Gai

Lit.: B. Rowland, Animals with Human Faces. A Guide to Animal Symbolism, Knoxville, Tenn. 2 1975, 20–28.

Asinafija (gr. *asyndeton*) esti tuomet, kai tarp → kadencijos ir kitos → eilutės pradžios atsiranda pauzė arba kai po kirčiuoto skiemens kadencijoje seka pirmasis kitos eilutės → kirčiuotas skiemuo. Ehl

Asindetonas (gr. – tai, kas nesujungta, lot. *dissolutio*), suderintų paskirų žodžių, žodžių grupių ar sakinių sujungimas be jungtuko. Pagal suderinimo būdą Δ skirstomas į artikulus (trumpos sakinio dalys), dierezę (pagr. sąvokos suskaidymas) ir akumuliaciją (pagr. sąvokos pakeitimas keliomis pagalbinėmis sąvokomis). Kaip retor. praleidimo kategorijos (*detractio*) apraiška, sujungimas Δ būdingas iš principo kiekvienai daugianarei k. figūrai. Būdamas savarankiška k. figūra, Δ yra *genus abruptum* stilist. priemonė: jis žadina įtaigumo

įspūdį aistringame kalbos sraute. Naudotas Antikoje, germ. herojiniame epe, kurtuaz. poezijoje ir net ankstyv. nauj. vok. k. kurtuose švankuose. – Retorika, colores rhetorici. Pic

Lit.: E. DICKHOFF, Das zweigliedrige Wortasyndeton, in der älteren dt. Sprache, B. 1906.

Askanijai, pagal Harco š. r. pakraštyje plytėjusią Ašerslebeno (lot. forma Askanija) grafystę vadinama dinastinė giminė, atlikusi reikšmingą vaidmenį imp. rytų politikoje ir konflikte su Velfais. XI a. Δ, dokumentuose minimos kaip Ballenstedto grafų šeimos, kilimas prasidėjo su Otonu Turtinguoju († 1123), vedybomis susigiminiavusiu su galinga Bilungų gimine. Jo sūnus Albrechtas Lokys (nuo 1134 Šiaurės markos markgrafas, nuo 1150 – Brandenburgo markgrafas) iš dalies užkariavimais, iš dalies įpėdinystės sutartimis išplėtė savo valdas į r. Jis laikomas įkūrėju Branderburgo markos, kurią kolonizavo ir apkrikštijo. Kar. Lotaro III jam perduotos Saksonijos kun-štystės varžybose su Henriku Liūtu, jis, tiesa, išlaikyti neįstengė, tad vėliau vadovavo Saksonijos kunščių opozicijai prieš Velfus. Albrechtui mirus (1170), jo sūnūs pasidalijo valdžią. Vyr. sūnus Otonas I († 1184) tapo Brandenburgo linijos pradininku; jo palikuonis buvo markgrafas Otonas IV su strėle († 1309), kurio išlikę septynios meilės dainos. Vėliau giminė suskilo į Anhalto, Saksonijos–Lauenburgo ir Saksonijos–Vitenbergo linijas. Išmirus Brandenburgo Δ (1320), Kuras atiteko Vitelsbachams. Vitenbergo linija nutrūko 1422, Saksonijos–Lauenburgo – 1689; Anhalto dinastija valdė iki 1918. Rie

Lit.: E. SCHMINDT, Die Mark Brandenburg unter den Askeniern (1134–1320), Kö. 1973. – H. J. FEY, Reise u. Herrschaft d. Markgrafen v. Brandenburg (1134–1319), Kö. 1981.

Askezė (gr. *askesis* – pratybos), ypač Pauliaus (*Kol* 2, 16 ir t., *1 Tim* 4, 3 ir t.) formuluojamas pagrindinis krikšč. reikalavimas; VA praktikoje ji reiškia ne tik siekimą pažaboti instinktus ir viską iškęsti, bet ir aktyvų skausmų kėlimą sielai iš kūno kalėjimo išvaduoti ir už nuodėmes atgailauti. VA Δ puoselėta bemaž vien fiziniu savęs kankinimu: pasninku, budėjimu, klūpojimu, plakimusi ir deginimusi, geležinių diržų ir šarvų dėvėjimu, bet kokios kūno priežiūros atsisakymu, vienatve, tylėjimu. Daugybės šventųjų ji buvo praktikuojama iki kraštutinumų; kartais akivaizdžiai vedė mirtin (šv. Kotrynos Sienietės Δ, atsisakant gerti); tačiau kartais, sulaukus senatvės, saikinga (palaim. Henrikas Seuse, † 1366, savo autobiografijoje nuodugniai aprašęs savąsias Δ praktikas). Tipiška šv. Baltramiejaus iš Farne († 1194) maksima: „Omnia turpia his corporibus inferre debemus, si ea ad perfectum animae candorem perducere volumus". Iš pr. vien. susiformavę Δ idealai, kurie, vykstant → vienuolijų reformai, buvo sugriežtinti, vėlyv. VA, išplitus → devotio moderna sąjūdžiui, tapo pavyzdžiu ir daugeliui pasauliečių. Δ dažnai reiškiasi kaip išankstinė mist. išgyvenimų sąlyga. Būta ir kolektyvinių Δ formų: saviplaka vien., per → flagelantų procesijas, flagelantų brolijose. Reformacija Δ atsisakė. → Inkliuzai. Din

Lit.: J. MAYER, Die chr. Askese, Fr. 1894. – O. ZÖCKLER, Askese u. Mönchtum, F. 1987. – H. FICHTENAU, Askese u. Laster in der Anschauung d. MA, St. 1948. – K. S. FRANK, Askese u. Mönchtum in der Alten Kirche, Da. 1975. – P. DINZELBACHER, Körperl. u. seel. Vorbedingungen relig. Träume u. Visionen, in: T. GREGORY (Ed.), I sogni nel medio evo, R. 1985, 57–86. – R. BELL, Holy Anorexia, Ch. 1986.

Asmenvardžiai. Iki brandž. VA dažn. pakakdavo *vieno* Δ. Vok. k. srityse ankstyv. ir brandž. VA vyravo dvinariai germaniški Δ, neretai išreikšdavę geidžiamas savybes (pvz., vok. *Bernhard* = *Bärenharte*, „tvirtas kaip lokys"); bibl. šventųjų ir kankinių vardai įsigalėjo tik nuo ~1200 (hebr. *Maria*; gr. *Georg*; lot. *Clemens*). Tuo metu dėl gyventojų skaičiaus augimo, ypač miestuose, imamos vartoti pavardės, atsirandančios pirmiausia iš tėvavardžių, profesijos, kilimo ir gyvenamosios vietos pavadinimų, t. p. įv. pravardžių (It. jau nuo VIII a.). Din

„Realist." mąstymui (→ universalijų problema) ir toliau lieka neesminis identifikuojamųjų asmeninių vardų ir normatyviųjų arba klasifikuojamųjų apeliatyvų skirtumas: antai šventųjų Δ (hagionimus) tradicija aiškina, esą varde galima įžvelgti jo nešiotojo esmę (plg. Jokūbo Voraginiečio *Legenda aurea*), o tai mažai kuo skiriasi nuo magiško pasaulėvaizdžio, kuriam pavadinimas tiesiogiai yra pats daiktas (plg. užkeikimą sen. vok. aukšt. k.: „Wola, wiht, daz du weist/ dasz du wiht heizist" [„Gerai, daikte, kad tu žinai/ kad tu daiktu vadinies"]).

Adomas duoda vardus kūriniams ir taip padaro žemę sau pavaldžią. Parcivalio tradicijoje pasitelkiamas stebuklas, kad subjektai įgydami ir ištardami vardą yra individualizuojami ir socializuojami, o „realist.“ įsivaizdavimas dėl to nepraranda psichologinio tikrumo. Galimas dalykas, tik NA subjektas *vadinasi* kitaip, negu jis yra. → Vietovardžiai Wal

Lit.: H. Kaufmann. Ahdt. Perconenamen, Hildesheim 1968. – M. Gottschald, Dt. Namenkunde, B., [4]1971. – H. Fromm ir kt. (Hgg.), Verbum et signum, I: Beiträge z. mediävist. Bedeutungsforschung (Fs. F. Ohly), Mn. 1975. – K. Bertau, Über Identifikationsmodelle und über Spiele mit Bestandteilen d. eigenen Namens bei Wolfram, in: Idem., Wolfram v. Eschenbach, Mn. 1983, 166–189.

Asonansas (iš lot. *assonare* – darniai skambėti), vien balsiais pagrįstas dviejų ar daugiau žodžių sąskambis. Kaip eil. teksto sujungimo priemonė 1. drauge su netiksliais priebalsiniais rimais būdingas ankstyv. stiliaus fazėms (dar vadinamas ir „netiksliu balsių rimu“), 2. esmiškai būtinas tam tikroms (ypač romanų kalbų) poetinėms formoms, pvz., → chanson de geste (ankstyv.) → laisse strofai. Schw

Astronomija/Astrologija. Iki pat Baroko epochos *astronomus* (*mathematicus, chaldaeus*) ir *astrologus* buvo sinonimai. Nuo pat pirmųjų žvaigždynų stebėjimų, kurių ėmėsi aukštosios III t-mečio pr. Kr. kultūros, astrol. (gr. *astron* – žvaigždė; *logos* – protas) astron. (gr. *nomos* – dėsnis) matavimų rezultatuose ieškojo antgamtinių mikrokosmoso ir makrokosmoso atitikmenų. VA astron. ištakos yra žvaigždynų padėties stebėjimai, kurie Egipte ir Mesopotamijoje buvo atliekami praktiniais, laiko skaičiavimo ir orientavimosi jūroje ir sausumoje, tikslais. Graikai R. sukauptus duomenis sujungė į aristotelinės geocentrinės → kosmologijos, viršūnę pasiekusios helėnizmo laikais (ypač Ptolemėjus, 87 – ~170), matematinę geometrinę sistemą. Astron. mokslo pažangą paskatino → Zodiako ženklų įvedimas, Mėnulio ir Saulės kalendorių suderinimas, nustatant 19 metų trunkantį Mėnulio ir Saulės metų ciklą (nuo 400 pr. Kr.), ir graikiškasis Žemės, kaip planetų sferų gaubiamo rutulio (→ kosmologija), vaizdinys. Astron. – pirmiausia dėl → Velykų švenčių datos skaičiavimo – buvo įsitvirtinusi VA vien. mokyklų kvadriviume, o XII a. prasidėjus graikų-arabų mokslo recepcijai, nuo XIII a. – ir un-tuose. Astrol. prasideda irgi Mesopotamijoje kaip savo prognozes siejanti su visu kraštu, bent jau su jo valdovu; individualūs horoskopai pradeda rastis nuo V a. pr. Kr. Iš ten perimtos ir planetų dievybės bei Zodiako ženklai, iš Egipto – 36 dekaninės dievybės. VA ir net vėlesniais laikais turimą pavidalą astrol. – kaip ir jatromatematikai (astrol. medicinai) – pirmasis suteikė Ptolemėjas (*Tetrabiblos*). Gimimo valandos, atskirų valandų, dienų ir t. t. prognozės daromos, remiantis horoskopu, t. y. tam tikro momento žvaigždynų padėties atvaizdu. Itin reikšmingi čia yra Zodiako ženklai, 12 dangaus namų su gimimo ženklais, planetos su savo savybėmis ir aspektais, planetų namai ir *Paranatellonta* (žvaigždynų dalys, kurios kyla arba leidžiasi su ekliptikos atkarpomis). Lot. V. pasaulyje Bažn. ypač atmetė pagonišką *Heimarmene* (išankstinį nulemtumą), tačiau brandž. VA ir vėlyv. VA astrol. buvo toleruojama, laikantis kompromisinės formulės „inclinant astra, non necessitant“, ir kaip *astrologia naturalis* Tomo Akviniečio prasme. Ji buvo net įsileidžiama į valdovų rūmus bei un-tus, o sulig Renesansu ėmė itin veržliai vystytis. Haa

Lit.: Th. Wedel, The Med. Attitude Toward Astronomie, New Haven 1920. – E. Zinner, Die Gesch. d. Sternkunde, B. 1931. – G.-K. Bauer, Sternkunde u. Sterndeutung d. Deutschen im 9.-14. Jh. unter Ausschluß d. reinen Fachwiss., B. 1937. – J. Siebert, Meistergesänge astronom. Inhalts, in: ZfdA 83 (1951/52), 181–235 u. 288–320. – E. Zinner, Astronomie, Fr. 1951. – W. Ley, Die Himmelskunde, W. 1965. – Ch. Wood, Caucer and the Country of the Stars, Princeton 1970. – F. Boll/C. Bezold/W. Gundel, Sternglaube u. Sterndeutung, Da. 1977. – J.-P. Deschler, Die astronom. Terminologie Konrads v. Megenberg, Bern 1977. – U. Becker, Lexikon d. Astrologie, Fr. 1981. – S. J. Tester. A History of Western Astronomie, Woodbridge 1987.

Asturija → Ispanija

Ašaros VA lit. tekėdavo labai dažnai ir gausiai, verkdavo ir moterys, ir vyrai. Bažn. tekstuose, kurie remdavosi bibl. šaltiniais, buvo liejamos daugiausia atgailos **Δ**. Be to, verkimas buvo laikomas paklusnumo ir atgailos ženklu, nors ir aistringą maldą bei atkaklų prašymą dažnai lydėdavo kūkčiojimai. Krikšč. čia įžvelgė savo charizmą, *donum lacrymarum* (**Δ** dovaną). Pamoksluose **Δ**

minimos kaip sudedamoji gyvenimo dalis – nuo gimimo iki mirties jos lydi žmogų; Henrikas iš Melko jas vadina *Panier* („kovos vėliava“). Ir priešingai – nebuvimas reiškė netiesioginį įkaltį sudarius suokalbį su šėtonu („Raganų kūjis“). – Pasauliet. lit. verkmas irgi atlieka svarbų vaidmenį. Pagal VA fiziologijos sampratą „nuoširdžios“ Δ eina iš širdies (plg., Gotfrydo Štrasburgiečio *Tristan* V. 1420: „mit weinendem herzen“), o veidmainiai verkia tik akimis (plg. *Tristan* V. 13888 ir t.: „si huob an und begunde / mit ougen und mit munde / leitliche clage erscheinen“). Dažn. Δ priežastis yra mirtis, t. p. ir (kaip gimininga priežastis) atsisveikinimas bei visų rūšių emocinės būsenos (meilės kančia ir jos ilgesys, garbės pažeidimas, užuojauta, susijaudinimas, džiaugsmas, prisiminimai ir pan.). Tačiau kurtuaz. lit. autoriai vyrų Δ laikė smerktinomis, nes jos neatitiko etinių → mâze, zuht ir vuoge reikalavimų ir dar prieštaravo *vröide* (→ džiaugsmo) siekiui. Ir vis dėlto verkimas VA lit. aprašomas kur kas dažniau, negu kitais istorijos periodais (ir kur kas dažniau negu juokas). Pamažu įsitvirtinęs neigiamas visuom. požiūris į (pirmiausia vyrų) Δ XVIII a. vid., o iš dalies ir mūsų laikais, vėl nustoja vyrauti. Kro

Lit.: W. SCHERER, Der Ausdruck des Schmerzes und der Freude in den mhdt. Dichtungen der Blütezeit, Diss., Straßburg 1908. – E. LOMMATZSCH, Darstellung von Trauer und Schmerz in der altfrz. Lit., in: ZfrPh 43 (1923), 20–67. – H. G. WEINAND, Tränen, Bo. 1958. – A. GOMEZ, Compunctio lacrymarum, in: Collectanea ordinis cisterciensium reformatorum 23 (1961), 232–253.

Aštuonskiemenis metras, nuo XII a. antrosios pusės naudota senąja pranc. k. kurto kurtuaz. romano eilėdara, kurioje gretutinio rimo eilutės dažn. aštuonių skiemenų. Vok. gretutinio rimo keturių kirčiuotų skiemenų eilutės susiformuoja veikiamos senojo pranc. Δ. Ehl

Ateizmas → okamizmas, netikėjimas

Atgaila teol. požiūriu vėl atkuria nuodėmės sugriautą pasaulio tvarką. Už visą žmonių giminę ją atperkamąja mirtimi ant kryžiaus atliko Kristus. Kita vertus, Δ suprantama kaip asmeninės ar bendruom. kaltės atlyginimas. Jos pagr. aktas – žalos atitaisymas, bet pirmiausia – nuodėmės išpažinimas (→ išpažintis), gailestis ir atsivertimas. Δ atliekama malda, pasninku, kūno bausmėmis, įžadais, → piligrimyste, → atlaidų pelnymu ar kitais → atgailos knygose nurodytais veiksmais, VA – ir liturg. ceremonijos pavidalu prieš visą bendruom.; nuo XII a. laikoma sakramentu. – Pasauliet. teisėje – nuskriaustajam ar jo giminei mokamas atlyginimas (VA lot. *compositio*), kurio dalis tekdavo teisėjui arba kar. Ji priklausė nuo nukentėjusiojo soc. padėties ir dominavo ankstyv. VA → *Leges barbarorum*, tačiau atlieka tam tikrą vaidmenį → teisės knygose ir teisės užrašymuose (→ Weitum). → Wergeld. Kim/Din

Lit.: P. ANCIAUX, La théologie du sacrament de pénitence au XIIe siècle, Lv. 1949. – C. VOGEL, Le pécheur et la pénitence au MA, P. 1969.

Atgailos knyga (vok. *Bußbuch* lot. *liber poenitentialis*), kun. išpažinčių tikslams naudotas katalogo pobūdžio sąvadas, kuriame surašyti nusižengimai (nuodėmės), nurodant deramą atgailą (atgailos tarifas), dažnai diferencijuotą pagal nusidėjėlio asmenį. Seniausios lot. Δ paliudytos Airijoje (VI/VII a.), iš kur jos misijų metu ypač paplito Frankų imp. Priskyrimas garsiems autoritetams (Beda Garbingasis, Egbertas iš Jorko, Teodoras Kenterberietis, Rabanas Mauras) dažnai abejotinas. Svarbiausia Δ tapo Burchardo iš Vormso († 1025) *Corrector*. Romos teisei tampant vis sudėtingesnei, nuo XII a. prireikia didesnės apimties → išpažinčių sumų, kuriose atsiranda glosų aparatas ir praktikuojama kazuistika ir kurios, apie 1500 pasiekusios paskutinį klestėjimo laikotarpį, tapo nebereikalingos tik po Tridento susirinkimo pradėtos dvasininkų ruošimo reformos. Plačiai paplitusi buvo Jono Freiburgiečio *Summa Confessorum* (vok. k. ir pateikta abėcėlės tvarka: Bertoldo Regensburgiečio *Rechtssumme*). Kim/Rih/Din

Lit.: H. J. SCHMITZ, Bußbuch u. Bußdisziplin d. Kirche, I–II, Mz. 1883/98. – J. T. MCNEILL/H. M. GAMER, Med. Handbooks of Penance, NY. [2]1965. – T. N. TENTLER, Sin and Confession on the Eve og the Reformation, Princeton 1977. – C. VOGEL, Les libri poenitentiales, Turnhout 1978. – M. G. MUZZARELLI (Ed.), Una componente della mentalità occidentale: i penitenziali, Bol. 1980. – M. F. BRASWELL, The Med. Sinner, Rutherford 1983.

Atidavimas (vok. *Auflassung*) teisiškai galiojantis sklypo atsisakymas simboliniu veiksmu, pvz., žolės saujos metimu šalin ar pan. Din

Atlaidai (VA lot. *indulgentia*). Nuo XI a. P. Pranc. ir Š. Isp. galima įrodyti buvus Δ, numatančius tam tikros kanoniškai paskirtos atgailos bausmės atleidimą; jų sąlygos buvo gailestis, → nuodėmių išpažinimas ir išrišimas. sąvokos išplėtimas pirmiausia susijęs su Δ kryžiaus žygių dalyviams; nuo XII a. iš dalies pradėta teikti Δ kaip bausmių už nuodėmes šiame ir aname pasaulyje ar net kaip pačių nuodėmių atleidimą (Δ „transcendencija"). Scholastika sukūrė mokymą apie Bažn. „gerų darbų lobyną" (*thesaurus ecclesiae*); taip atsivėrė teorinė „visuotinių" Δ galimybė. Δ teikimo ydos vėlyv. VA, kai, pvz., už pinigus buvo galima gauti Δ raštą, pakeičiantį daugelį tūkstančių metų skaistyklos, buvo svarbi dingstis Reformacijai kilti. Her

Lit.: N. Paulus, Gesch. d. Ablaßes im MA, I–III, Pa. 1922 f. – B. Poschmann, Der Ablaß im Lichte d. Bußgesch, Bo. 1948.

Atlasai → žemėlapiai

Atlikimas. Priešingai nei modernioji lit., VA lit. pirmiausia buvo skirta ne privačiam skaitymui, o viešam Δ, todėl lit. inscenizacija visuomenei virto ir pačios visuom., jos normų ir vertybių sceniniu atvaizdavimu. Ankstyv. VA tekstų kūryba ir recepcija dažn. vykdavo vienuolynuose, prie kurių nuo XII a. vis dažniau prisijungia valdovų dvarai, nes meno apskritai ir ypač lit. rėmimas imtas pripažinti feodalinio, reprezentacinio gyvenimo būdo sudedamąja dalimi. Miestiečiai kaip lit. → užsakovai ir jos mėgėjai žinomi tik nuo XIII a. pab. (→ miesto literatūra). Reikia turėti galvoje, kad tekstų autorius ir recitatorius dažn. būdavo ne tas pats asmuo (→ žonglierius, špylmanai), t. p. kiekvienas lit. kūrinio Δ paprastai būdavo pritaikomas prie viet. sąlygų ir aktualizuojamas, nes „originalo" ar „intelektinės nuosavybės" sąvokos VA nieko nereiškė. Nors medievistikoje viešpatauja sutarimas, kad VA lit. recepcija dažn. vykdavo klausantis (tiesa, kai kas linkęs pripažinti didesnį VA publikos skaitymo kompetenciją), vis dėlto nuomonės išsiskiria dėl žodinio, rečitatyvinio arba dainuojamojo Δ, ypač vid. vok. aukšt. k. sukurto epo (→ epo atlikimas); dėl VA lyrikos dainuojamumo ginčų nekyla. Δ skirtoje lit. turi glūdėti kitokios 1) atsiradimo, 2) tradicijos ir 3) recepcijos ypatybės negu dabartinėje „skaitomoje lit.". 1. Tik nedaugeliu atveju turime tikslesnių duomenų apie autorių išsilavinimą arba jų kūrinių atsiradimo aplinkybes. Jei ir galima manyti, kad dauguma autorių turėjo dvasininko išsilavinimą, bet tai anaiptol dar nereiškia kiekvieną iš jų mokėjus → skaityti ir rašyti. Tą nuomonę patvirtina autoriai, kurie patys save vadina analfabetais (pvz., Volframas iš Ešenbacho, Ulrichas Lichtenšteinietis, Virntas Grafenbergietis). Žodinės kūrybos (→ oral Poetry) tyrimai rodo, kad tokios didelės apimties ir sudėtingumo lit. kaip vid. vok. aukšt. k. sukurtas epas atsiradimas nėra visai neįsivaizduojamas ir neraštingumo sąlygomis. 2. Jei laikysimės požiūrio, kad VA poezija buvo kuriama konkrečiam atlikimui, tai nuvertės ir „originalo", ir „pirminio teksto" konceptai, kuriuos nukalė Biblijos egzegezės ir klasikos tyrimų išlavinti XIX ir XX a. medievistai (Lachmanno mokykla), mėginę nustatyti VA poezijos archetipus (→ teksto kritika, tradicijos istorija). Nes Δ reiškia teksto atvirumą pokyčiams, intarpams, trumpinimams, aktualizacijai, atsižvelgiant į konkrečios Δ situacijos poreikius. Tad strofų sukeitimai, išmetimai, įterpimai ar pavienių pasakojimo motyvų pridėjimai, garsinės struktūros ir rašybos perdirbimai bei pakeitimai (→ iterierende Variante) nebūtinai vertintini kaip blogos tradicijos, sąlygotos neišmanėlių perrašinėtojų, recidyvai, o dažnai būna pagrįsti VA lit. samprata, t. y. požiūriu į jos soc. vartojimo vertę. Šis VA tekstų atvirumas retai atsispindi modernių leidimų mums pateikiamuose jų pavidaluose. Tą neatitikimą sustiprina ir tai, kad į leidimus nededamos nors ir negausiai išlikusios vid. vok. aukšt. k. sukurtos melodijos, o kaip tik šį dainuojamąjį Δ aspektą (→ žodis ir melodija) ne kartą pabrėžia patys autoriai (plg. Gotfrydas Štrasburgiečio *Tristan*, V. 4774). – Reikia atsižvelgti ir į tai, kad didelė VA atliekamosios lit. dalis drauge buvo ir užsakomoji, turėjusi skleisti arba įveikti tam tikras (pasauliet., išganymo arba visuom.) polit. pažiūras. Viešojo Δ komunikacinė situacija ir, galimas daiktas, su ja susijusios masinės psichologijos fenomenų – antai atlikėjo autoriteto, klausytojų solidarumo jausmo arba atstumo tarp recipiento ir teksto nykimo ir pramanytosios teksto realybės tikroviško įsivaizdavi-

mo – apraiškos yra būtinos šios lit. supratimo ir interpretacijos dalys. Benn

Lit.: H. EGGERS, Non cognovi litteram (zu Parzival 115, 27), in: Festgabe für U. Pretzel, B. 1963, 162–172. – K. BERTAU, Dt. Lit. im europ. MA, II, Mn. 1973. – J. KÜHNEL, Der „offene Text". Beitrag zur Überlieferungsgesch. volkssprachiger Texte des MA.s, in: Akten des V. Internat. Germanistenkongresses Cambridge 1975, II, Bern 1975. – M. G. SCHOLZ, Lesen und Hören. Studien zur primären Rezeption der Lit. im 12. und 13. Jh, Wie. 1980.

Atsiskyrėlis (eremitas), atskirai gyvenantis vienuolis, kitaip negu koinobitai (nuo gr. *koinobitoi*), vien. drauge gyvenantys vienuoliai. Δ gyvena urve ar trobelėje dykumoje arba miške, dažnai netoli vien., visiškai atsidavęs relig. praktikai. Jo gyvenimą apibrėžia nusigręžimas nuo pasaulio, → kontempliacija ir askezė; jis dažnai gundomas (geiduliai, garbė, pinigai ir t. t.). Bibl. pavyzdžiai buvo pranašai Elijas ir Eliziejus; Jonas Krikštytojas, Jėzus, pasitraukęs į dykumą. VA itin buvo gerbiamas Egipto dykumų tėvas Antanas Atsiskyrėlis (251–356). → Kamalduliai, kartūzai ir augustinai eremitai gyveno beveik kaip Δ. Lit. sektinu pavyzdžiu tapo atsiskyrėliai, pavaizduoti *Vitae patrum* (V a.); šioje knygoje aprašomi šv. Pauliaus, Malachijo ir Hilarijono gyvenimai (bei visi Δ motyvo variantai), kurie buvo perpasakojami legendarijuose. Bažn. lit. Δ vaizduojamas anglosaksų eilėraštyje *Guthlac* (~900), taip pat Rosvitos Gandersheimietės kūrinyje „Abraomas" (po 962). Pasauliet. lit. Δ figūra sutinkama dažnai: Béroulio „Tristane" (~1180), Chrétieno iš Trua (1175) ir Volframo iš Ešenbacho (1200–1210) „Parcivalyje"; Elzbietos iš Nasau Sarbriukene *Herpin* (1430–1440) bei Elzbietos Austrės romane *Pontus und Sidona* (~1456). → Inkliuzai. Kras/Din

Lit.: R. DRAGUET, Le pères du désert, P. 1949. – W. NIGG, Vom Geheimnis d. Mönche, 1953. – L'eremitismo in Occidente nei secoli XI e XII, Mi. 1965.

Atskyrimas nuo Bažnyčios → anatema

Atvaizdų draudimas. Žydų tikėjime galiojantį Δ (*Iš* 20, 2–4) iš pr. perėmė ir ankstyv. krikšč.; tačiau nuo IV a. jis tapo vis mažiau varžančiu. Krikšč. Δ buvo svarbus → ginčo dėl paveikslų garbinimo metu. Islame Δ įsigaliojo tik po Mahometo mirties (632). Her

Atvertimas → misija

Atvirų vartų teisė, karaliaus arba kun-ščio teisė, kad jo valdose prireikus būtų atkeliami pilių vartai (*Offenhaus*). Din

Lit.: L. TEWES, MA an Lippe und Ruhr, Essen 1988, 115 ir t.

Auctores (lot. – pradininkas, rėmėjas, kūrėjas, laiduotojas), itin autoritetingi autoriai (arba tekstai), skaitomi ir aiškinami per → gramatikos pamokas (→ lectio auctorum). Δ citavimas dažnai nėra pagrįstas originalo išmanymu (→ florilegium). → Auctoritas. Kna

Auctoritas (lot. galiojimas, garbingumas, autoritetas), kaip lemiamas įrodymas lit. cituojamas kurio nors → auctores tekstas, nuo XII a. dažnai priderinamas kaip paskut. (dažn. hegzametro arba pentametro) ritminės (ypač vagantų) strofos eilutė. Kna

Lit.: P. G. SHMIDT, Das Zitat in der Vagantendichtung, in: Antike und Abendland 20 (1974), 74–87. – B. MUNK OLSEN, L'étude des auteurs classiques latins auc XIe et XIIe siècles, 1982–85. – J. K. ARKINSON, Med. Theory of Autorship, Lo. 1984.

Audykla → tekstilė

Aufgezangas (vok. *Aufgesang*), muzikiniu ir metriniu požiūriais visados porinės sandaros → kanconos pradžia (AA arba ABAB). Ret

Augalinė simbolika. Kaip ir kiekviena gyva būtybė bei daiktas, taip ir augalai VA mąstymo buvo laikomi nuorodomis į gilesnes kosmoso ir išganymo istorijos paslaptis ir sąryšius. Kaip ženklai augalai dažnai buvo daugiareikšmiai: gėlės, pvz., simbolizavo nėštumą ir laikinumą. Bendriausio pobūdžio simbolis yra → gyvybės arba pažinimo medis, siejamas su → kryžiaus medžiu (kryžma šaka, kryžmas medis). Ypač gausu Marijos Δ: → lelija, → rožė (be dyglių); kūdikėlis Jėzus dažnai vaizduojamas žaidžiantis su granato vaisiumi (dovanojanti meilė). Kristaus simboliams priskiriama veronika (vok. liaudies etimologija iš lot. posakio *vera una medicina*). Su kančia siejama našlaitė ir žemuogė (nuolankumas), pastaroji dar simbolizuoja ir Švč. Trejybę, tačiau gali reikšti ir pasaulio viliones. Rih

Lit.: L. BEHLING, Die Pflanze in der ma. Tafelmalerei, Kö. [2]1967. – H. J. ROTH, Die Pflanze in der Bauplastik des Altenberger Domes, Bergisch Gladbach 1978.

Augustas (lot. *augustus* – pašventintas, iškilnus), Romos imperat. titulas nuo Oktaviano (27 pr. Kr.) iki VII a., nuo Karolio D. laikų įeinąs į frankų ir vokiečių imperat. titulą, nuo X–XII a. kartais minimas Pranc. kar. titule, nuo XI a. prieš karūnavimą imperat. pridurиamas ir *rex Romanorum*, remiantis Izidoriaus Seviliečio aiškinimu, verčiamas kaip *merer des reichs* („karalystės didintojas"). Col

Augustinai kanauninkai ir kanauninkės, reguliniai → kanauninkai, susikūrę per vien. reformą XI a. Jie gyveno drauge vien. pagal Augustino regulą (Augustino *Regula ad servos Dei* ir *Ordo monasterii*), kuri nuo → benediktinų regulos skyrėsi tuo, kad joje buvo labiau pateikiami ne tiek konkretūs nurodymai, reguliuojantys kasdienį vien. gyvenimą, kiek pabrėžiami bendrieji Dievo ir artimo meilės idealai (grindžiami *Apd* 2, 42 ir t.; 4, 32 ir t.). Pagal Δ regulą svarbiausia yra neturto idealas ir rankų darbas. Viena reikšmingiausių VA bendruomenių – → premonstratai. → Augustinizmas. Her/Mor

Lit.: J. C. DICKINSON, The origins of the Austin Canons and their Introduction into England, Lo. 1950. – L. VERHEIJEN, La règle de St-Augustin, P. 1967. – K. BOSL, Regularkanoniker (A. C.) u. Seelsorge in Kirche u. Gesellschaft d. europ. 12. Jh.s, in: Abh. d. bayer. Akad. d. Wiss. en., phil.-hist. Klasse, NF 86 (1979). – Istituzioni monastiche e instituzioni canonicali in Occidente (1123–1215), Mi. 1980.

Augustinizmas. VA teol. esmingai formavo Aurelijaus Augustino (354–430), reikšmingiausio ir produktyviausio tarp lot. rašiusių Bažn. Tėvų, mokymas. Augustinas buvo pasukęs pasauliet. karjeros keliu, vedęs ir tapęs retor. mokytoju; ilgą laiką jis buvo → manichėjininkų ir neoplatonizmo (platonizmas) šalininkas. Milano vysk. Ambraziejus patraukė jį į katalikybę. Įveikęs dvasines ir moralines krizes, Augustinas gyveno griežtoje asketinėje vien. bendruomenėje; 387 pakrikštytas, 395 jis tapo Hipono vysk. Savo gausiuose lit. veikaluose išskleistomis idėjomis jis užima vietą tarp Pauliaus ir Liuterio. Didžiulėje krikšč. → apologijoje (*De civitate Dei*) Augustinas suformulavo krikščionišką → istorijos sampratą, ilgai veikusią VA istoriografiją. Jo klerikalinė valst. ir visuom. teorija Bažn. valdžiai suteikė pirmenybę prieš „pasaulį". Savo teol. poleminiuose raštuose prieš donatistus, Augustinas iš *Lk* 14, 23 išvedė būtinybę imtis prievartos prieš eretikus; tačiau kitoje vietoje jis propaguoja toleranciją. Kaip teol. raštų autorius, Augustinas buvo labai produktyvus (pamokslai, egzegetiniai ir sielovadiniai raštai, eilės, laiškai). Augustino suformuluotas mokymas apie nuodėmę, malonę ir atpirkimą, jo išplėtotas mokymas apie sakramentus ir mokymas apie Trejybę turėjo ilgalaikį poveikį. Jo veikaluose susintetinamos Antikos ir jo laikų krikšč. mąstymo sistemos; šie veikalai taps ir antiklerikalinių reformatorių (Liuteris) idėjų šaltiniu. Jos

Lit.: H. I. MARROU, Augustinus in Selbstzeugnissen u. Bilddokumenten, H. 1958. – G. BONNER, St. Augustin of Hippo. Life and controversies, 1963. – J. J. O'DONNELL, Augustine, Boston 1985. – E. B. KING/J. SCHAEFER (Ed.), S. Augustine and his Influence in the MA, Sewanee 1988. – P. BROWN, Der hl. Augustinus, M. 1975. – Žurn.: Augustiniana [Heverle], Augustinus [Ma.], Rev. d'Ét. Augustiniennes [P.], Augustinianum [R.].

Augustino regula → augustinai kanauninkai

Auklėjimas. Beveik per visus VA vaikas turėjo būti auklėjamas taip, kad būtų išugdytos jo luomą atitinkančios savybės. Tik XV a. pradėta Δ laikyti būsimos vaiko individualybės parengimu. Vaikas dažnai būdavo auklėjamas ne tėvų namuose. Darbo žmonių sluoksniuose vaikas netrukus būdavo įtraukiamas į darbo procesą. Manyta, kad sulig septintaisiais gyvenimo metais baigiasi → vaikystė, po jos prasidėdavo tikrasis Δ. Bajorų sūnūs mokydavosi joti, apsieiti su ginklais bei medžioti; dukros – pirmiausia rankdarbių. Kai kurie iš jų gaudavo lot. išsilavinimą vien. mokyklose. Viduriniuose sluoksniuose mokymas prasidėdavo pas amatininką arba pirklį, – tai buvo ir mokykla, ir un-tas. Mergaitės irgi būdavo auklėjamos pas svetimus žmones arba siunčiamos į miestų ar vien. mokyklas (beginės, dominikonės, pranciškonės). Pačios pirmosios miesto mokyklos buvo lot., jose mokiniai būdavo rengiami dvasininko tarnybai. Tik XV a. šalia lot. pradėta steigti vok. mokyklas, o mokomoji medžiaga pritaikyta prie miesto (ekon.) poreikių; didžiausias dėmesys skirtas prekybinei korespondencijai. → Artes liberales ir aukštieji mokslai (teol., teisė ir medicina) buvo dėstomi → universitetuose. Jan

Lit.: → švietimas, vaikystė.

Aukso amžius. Išsilavinusiems žmonėms Δ mitas buvo žinomas iš Ovidijaus („Metamorfozės", 1, 89 ir t.) bei Senekos (*Epistulae*, 90), ir jie kai kada Δ užsimena (pvz., Alanas iš Lilio, *Anticlaudianus*). Kadangi „Pseudoizidoriaus dekretalijose" (IX a. vid.) taip vaizduojamas ankstyv. Bažn. gyvenimas, kanonistai ir scholastai, ypač nuo Graciano, dažn. įsivaizduodavo ir ansktyv. krikšč. laikotarpį kaip neproblemišką visuotinį komunizmą. Lit. Δ motyvas pirmiausia pasirodo „Rožės romane" (V. 8354 ir t.). Perkeltine prasme antai Rogeris Baconas veikale *Compendium studii philosophiae* (1271) vaizduoja Antikos filos. epochą kaip tiesos ieškojimo Δ. Din

Lit.: G. BAOS, Essays on Primitivism and Related Ideas in the MA, Baltimore 1948 (Repr.) 1978. – H. LEVIN, The Myth of the Golden Age in the Renaissance, Lo. 1970. – F. GRAUS, Goldenes Zeitalter, Zeitschelte, Lob d. guten alten Zeit ... im SMA, in: G. W. WEBER (Hg.), Idee, Gestalt, Gesch., Fs. K. v. See, Odense 1987.

Aukso pjūvis (lot. *sectio divina* – dieviškasis padalijimas), jau Euklido (Elementai) nagrinėtas atkarpos dalių proprocinis santykis. Δ, iš kurio geometriškai galima išvesti penkiakampį, buvo pritaikytas pirmiausia gotik. katedrų → architektūroje (Šartras). VA platonikai su juo siejo tobulas proporcijas, kurioms būdingos estetinės ir techninės funkcijos. Gai

Aukso skaičius → Velykų šventės apskaičiavimas

Aukštesnysis teismas (vok. *Oberhof*), tai teismas miesto, kurio teisė (→ miesto teisė) buvo perimta kitų miestų, taip susidarydavo miesto teisių „šeimos". Pvz., Margeburgo ir Liubeko teismai tapo Δ daugeliui naujų miestų, atsiradusių vykstant → Rytų kolonizacijai. Din

Aukštoji jurisdikcija (vok. *Hochgerichtbarkeit*, t. p. *Blutgerichtsbarkeit, -bann, Halsgericht*), pasauliet. teismų, galėjusių skirti → mirties bausmę, jurisdikcija; priešinga žemesniajai jurisdikcijai už lengvesnius → nusikaltimus. Din

Aureate, (*florid*) *Style*, (anglų k. – „auksinis, žydintis stilius"), Lydgate'o (~1370–1449) pirmąsyk taip pavadintas, kaip intesyvėjančio atsigręžimo į lot. k. padarinys, nuo XIV a. antrosios pusės vėlyv. vid. anglų k. kuriamoje poezijoje kultivuotas stilius, kurio pagrindinis bruožas – → dažniau vartojamas VA lit. šiaip irgi įprastas → retorikos → ornatus. Iškiliai, bendrą įspūdį pabrėžiančiai deklamacijai tarnauja gausybė kalbos figūrų (visų pirma → akumuliacija, aliteracija, paralelizmas, poliptotas, epitetas), taip pat ir mokslingos metaforos, palyginimai ir mitologinės užuominos; be to, šiam stiliui būdingas daugiaskiemenių, įmantrių lot.-rom. kilmės žodžių pomėgis. Dar ir Chaucerio parodijuotas (*Prioress Prol.*, V. 454 ir t.), šis reiškinys itin krinta į akis relig. ir alegorinėje Lydgate'o, Jokūbo I, Haweso, Henrysono, Dunbaro ir Douglaso poezijoje ir → misterijose. Ori madinga Δ dikcija, be to, sietina ir su sustiprėjusia vėlyv. VA poetų savimone bei su išaugusia miestiečių, naujo vartotojų sluoksnio, įtaka. Panašūs fenomenai yra vid. vok. aukšt. k. kuriamos poezijos → gėlėtasis stilius ir Burgundijos (grands) → rhetoriqueurs kūryba. Paralelių aptinkama ir vėlyv. gotikos mene bei muzikoje. Ber

Lit.: J. C. MENDENHALL, Aureate Terms, Lancaster, Pa. 1919. – E. TILGNER. Die Aureate Terms als Stilelement bei Lydgate, B. 1936. – V. L. RUBEL, Poetic Diction in the English Renaissance from Skelton trough Spenser, NY. 1941.

Austrazija → Merovingai

Austrija. Ankstyv. VA Δ istorija pažymėta → Bavarijos valdžios ženklu. Tuo metu kraštas pateko į Frankų imp. įtaką, kuri buvo tvirtinama R. kuriant markas. Vietoj Avarų markos Otonas D. įkūrė Rytų marką (996, *Ostarrichi*). 976 Karintija tampa savarankiška hercogyste, susikuria Δ, Štirijos ir Krainos markgrafystės. Nuo to laiko → Babenbergai tampa Rytų markos markgrafais. *Privilegium minus* 1156 jiems suteikia Δ hercogų titulą; 1192 jie prisijungia Štiriją. Pasibaigus Babenbergų dinastijai, 1246 Bohemijos karalius Otokaras II užgrobia Δ. Austras Rudolfas I Habsburgas hercogystę sugrąžina Vok. imp. (Diurnkruto kautynės, 1278) ir perduoda ją savo sūnums. → Habsburgai vieną po kitos už pinigus įsigyja Karintiją ir Krainą (1335), Tirolį (1363), Triestą (1382). Šitą valdžios koncentraciją XIV a. pab. susilpnino Δ padalijimai. Susikūrė vad. Žemutinės, Vidurinės ir Priešakinės Δ žemės. 1453 Δ

tampa didž. kun-ste. Maksimilijonui I pavyko vėl suvienyti visas paveldėtas žemes ir vedybomis su Marija Burgundiete bei savo sūnaus apvesdinimu su Ispanijos sosto įpėdine išplėsti savo dinastijos vladžią. Jan

Lit.: H. FICHTENAU, Von der Mark zum Herzogtum, Mn. 1958. – E. ZÖLLNER, Gesch. Österreichs, W. [8]1990. – Žurn.: MIÖG.

Autentiškumo klausimas. VA rašyt. šalt. autentiškumo klausimas apėmė ne tik bažn. ir pasauliet. teisės sritį, bet ir lit. kritinio poezijos vertinimo sritį. Pirmojoje srityje dėl dažnai, remiantis netikrais dokumentais (→ klastotė, diplomatika), reiškiamų teis. pretenzijų, būdavo imamasi įv. autentiškumo nustatymo metodų (pvz., parašų palyginimo, antspaudo tikrinimo). O štai Δ kai kurių VA poetų atveju šiuolaikiniams tyrinėtojams gali pasirodyti esąs daugiau nei problema, ypač jei jie remiasi per siaura „originalo" autentiškumo sąvoka. Visiems priimtinam padėties įvertinimui čia galėtų patarnauti Neidharto tyrinėjimai, nes jo atveju literatūrinio Δ yra ypač keblus. Hof

Lit.: U. MÜLLER; Die Kreuzfahrten d. Neidharte, in: Philologica Germanica 5 (1983), 92–128.

Autobiografija (gr. *autos* – pats, *bios* – gyvenimas, *graphein* – rašyti), lit. savo gyvenimo aprašymas. VA kaip žanras menkai išplėtotas; net jeigu ir įžvelgiami pavieniai paskiros egzistencijos bruožai, „aš" perspektyva vis tiek lieka saistoma universalaus (religinio, tipiškai luominio) konteksto. Laikotarpiu tarp „Augustino sekėjų ir Petrarcos pirmtakų" (Bezold'as) dažn. aptinkama relig. savęs atvaizdavimų ir krikšč. sąžinės ištyrimų (individualus gyvenimas, kaip kelias pas Dievą), ir sielos problemos dažnai užgožia išorinę realybę. Antik. pavyzdžių veikiau būta biografijos srityje; savęs vaizdavimai Antikoje aptinkami tik politinės apologijos arba filosofinės refleksijos kontekste (Markas Aurelijus, Boecijus). Esminį poveikį padarė Augustino *Confessiones* kaip sielos istorija: krikšč. ir platonizmo konvergencija, pamatinė atsivertimo išgyvenimo reikšmė, trilypė sąryšių sistema: Dievas, autorius, skaitytojas. Δ elementų aptinkama lot. VA lit., ypač hagiografiniuose tekstuose su pasakojimo pirmuoju asmeniu intarpais; tęsiant antik. formos tradiciją – Kasiodoro, Grigaliaus Turiečio, Bedos pratarmėse ir epiloguose. Savo religinę raidą aprašė šv. Patricijus ir Alfredas D., užuominų apie dievišką poeto įkvėpimą esama Caedmono ir Cynewulfo veikaluose. Gausu nesavarankiškų išpažinimų laiškuose ir proginiuose eilėraščiuose. Iš dalies esama ir formaliai savarankiškų Δ pasakojimų, neprilygstančių nei Augustinui, nei Petrarcos *Epistula ad posteros*: Veronos vyskupo Ratherio (išpažintis ir autoportretas, 950), Otloh iš šv. Emeramo vien. (~1010–1070), Ruperto iš Deuco (~1070–1130), Guiberto iš Nogento (1115), Abeliaro (*Historia calamitatum mearum*, 1127: poreikis atkurti praeitį su jos sudėtingu jausmų pasauliu; gyvenimas kaip visuma), Šv. Dionyzo vien. abato Sugerio („Bažn. istorija", 1145), Hermano quandam Judaeus iš Kelno (~1107–1182, atsivertimas į krikšč.), Geraldo iš Kambrė (*De rebus a se gestis*, ~ 1200); taut. kalbomis: Ulricho Lichtenšteiniečio (1255), Aragono kar. Jokūbo I (1260), Nikiforo Blemmydes (1260), Jurgio iš Kipro (1285), Dante's (*Vita nova*, 1292), pop. Celestino V (1294). Dar paminėtinos Guigo meditacijos pirmuoju asmeniu (1110–1116) arba Δ Hildegardos Bingenietės († 1179) pratarmės. Δ pobūdžio yra daugelis → mistikos apreiškimų knygų: Mechthildos Magdeburgietės (rašė ~1250–1270), Angelės iš Folinji († 1309), Margaritos iš Oingto († 1310), Agnietės Blannbekin († 1315), Margery Kempe (pirmoji XV a. pusė, seniausia Δ anglų k.) ir daug kitų. Atskiro žmogaus gyvenimas vaizduojamas kaip Dievo valios reiškimosi pavyzdys: Henriko Seuse'o „Gyvenimas" (~1360) – pamokomai didaktiškas, kaip planinga intensyvi savityra; imperat. Karolio IV Δ – kaip pamokymas saviems įpėdiniams. Iš dalies Δ nuspalvinta Grigaliaus Turiečio, Petro Diakono istoriografija ir visų pirma – mokslo vyro Δ arba studijų istorija (Jonas Solsberietis). Vėlyv. VA Δ lyriką šalia kitų autorių kūrė ir Osvaldas Volkenšteinietis, Antonio Pucci, Karolis Orleanietis, Tomas Hoccleve, Alfonso Alvarezas de Villasandino. Renesanso Δ greta antik. biografijos atgaivinimo matyti naujas pasitikėjimas savimi ir domėjimasis nebe vien relig. apibrėžta individualybe. Petrarcos *Epistula ad posteros* (1351) seka Senekos ir Cicerono pa-

vyzdžiu. Sielos ištyrimą pakeičia krikščioniškai stoiška nuostata, pastebima smarki tendencija stilizuoti, kuriant idealų tipą. XV a. Vok. Δ – tai pirmiausia kronikos, parankinės knygos ir kelionių aprašymai, dienoraštinio pobūdžio VA pab. miestietiškojo pasaulio lit. produkcija. Kreipiamas dėmesys į keistenybes, mažai domimasi individualia problematika. Iš asmeninio pobūdžio sąskaitų ir prekybos sandėrių knygų randasi šeimų istorijos (Ulmanas Stromeris, Niurnbergas, 1360–1407), pabrėžiančios pinigus kaip visų vertybių matą ir tik prabėgomis užsimenančios apie sielos išganymą. Namų kronikos laipsniškai nyksta nuo XVI a. pr. Krol

Lit.: A. Rein, Über die Entwicklung d. Selbstbiographie im ausgehenden dt. MA, in: AfKg 14 (1919), 193–213. – Beyer-Fröhlich, Die Entwicklung der dt. Selbstzeugnisse, L. 1930. – A. Clark, Autobiography, its genesis and phases, E. 1935. – G. Misch, Gesch. d. Autobiographie, F. [2]1949–69. – P. Lehmann, Autobiographies. of the MA, in: Transactions of the Royal Historical Society 3 (1953), 41–52. – W. Dilthey, Auffassung u. Analyse d. Menschen im 15. u. 16. Jh., in: Idem., Gesammelte Schriften, II, St. [2]1957. – B. Neumann, Identität u. Rollenzwang, F. 1970. – P. Lejeune, L'autobiographie en France, P. 1971. – E. Vance, Augustine's Confessions and the Grammar of Selfhood, in: Genre 6 (1973), 1–28. – P. Zumthor, Autobiography in the MA?, in: Ibid., 29–48. – J. Goldberg, Cellinis Vita and the conventions of early autobiography, in: Modern Language Notes 89 (1974), 71–83. – K. J. Weintraub, The Value of the Individual. Self and Circumstance in Autobiographie, Ch. 1978. – H. Wenzel (Hg.), Die Autobiographie des späten MA.s u. der frühen Neuzeit, Mn. 1980. – A. Classen, Die autobiographische Lyrik des europ. SMA, A. 1991.

Autografas → rankraštis, tradicijos istorija

Automatai, techniškai pamėgdžiotoji gamta, ankstyv. ir brandž. VA, regis, žinoti tik Bizantijos ir islamo erdvėje. XIII a. išradus mechaninį laikrodį, tokios konstrukcijos, kaip stalo pramoga ar laikrodžio puošmena (mechaninis gaidys Štrasburgo katedroje, 1352/54), tapo dažnesnės ir Vakaruose. Δ dažnai minimi nuotykių romanuose, ypač → stebuklų kambario pavidalu. Δ apmatų esama, pvz., Villard'o d'Hannecourt'o eskizų knygoje (~1235) ir Konrado Kyeserio veikale *Bellifortis* (~1400). Din

Lit.: J. Bruce, Human Automata in Classical Tradition and in Med. Romance, in: Modern Philology 10 (1913), 511–526. – Sherwood, Magic and Mechanics in Med. Fiction, in: Studies in Philology 44 (1947), 567–592. – W. Eamon, Technology as Magic in the late MA and Renaissance, in: Janus 70 (1983), 171–212. – R. Hammerstein, Macht u. Klang. Tönende Automaten, Bern 1986.

Autoriaus portretas, vėlyv. Antikos tradicijoje, t. p. veikiant ir anksti nusistovėjusiai evangelistų atvaizdų ikonografijai – portretas ligi juosmens, dialogo paveikslas arba stačiomis ar sėdomis rašančio, diktuojančio arba medituojančio mokslininko paveikslas. Iš pradžių susijęs vien su pačiu veikalu (plg. Hildegarda Bingenietė, Ms. 1942, Lukos Valst. biblioteka), iš dalies sumišęs su žanrinėmis scenomis (pvz., 138 miniatiūros iš Codex Pal. Germ. 848, Heidelbergo un-to biblioteka), Δ tik vėlai įgyja individualių bruožų (pvz., Petrarca, fol. 1v, Hs. 101, Heseno Žemės ir aukštųjų mokyklų biblioteka, Darmštatas). Krü

Autoriaus signatūra, frazė veikalo pabaigoje, kurioje autorius pamini pats save, pvz., „Das hat geticht der Rosenplüt" („Tai sueiliavo Rosenplütas"). Din

Autoriaus variantas. Paties autoriaus parengtus teksto variantus VA galima nustatyti tik tais retais atvejais, kai juose esama atografo arba autoriaus ranka įterptų papildymų (pvz., Codex London Harl. 3717: Tomo iš Kantimprė *Liber de natura rerum*). Vog

Autorinis rinkinys. VA neretai atsitinka, kad autorius pats surenka daiktan savo veikalus, ypač pabirus ir smulkesniuosius; ryškūs pavyzdžiai – Notkerio I Balbulo († 912) *Liber ymnorum* ir Hugono Monfortiečio ar Osvaldo Volkenšteiniečio (XV a.) eilėraščių rinkiniai. Vog

Autorių katalogas → literatūros istoriografija

Auxilium et consilium (VA lot. – parama ir patarimas), teisinė → lėnų sistemos formulė, nusakanti pono ir vasalo abipusius įsipareigojimu; *consilium* reiškia pagalbą patarimu, vasalui – ir pareigą aktyviai dalyvauti sprendžiant teismines bylas savo pono rūmuose, o *auxilium* – pono pareigą apsaugoti ir laiduoti arba vasalo pareigą (paprastai) vykti raitam į karą. *Kas

Avantiūra (vid. vok. aukšt. k. *aventiure*, iš VA lot. *adventura* – įvykis, pranc. *aventure*), ypač

→ Artūro temos literatūroje herojui riteriui pagal soc. garbės kodeksą privalomi išmėginimai dvikovomis su savo luomo atstovais ir pavojingais susidūrimais su slėpiningomis ir kerų gaubiamomis pasakų būtybėmis (pvz., milžinais, nykštukais, fėjomis, burtininkais), – jų nugalėjimas reiškia autoriteto išaugimą ir šlovę. Δ prasideda tuo, kad herojus leidžiasi jos ieškoti (→ queste) arba kad silpnesniesiems ir persekiojamiems reikia pagalbos. Itin mėgiamos Δ vietos yra giria („forest aventureuse", Chrétieno iš Trua *Erec et Enide*), užkeiktas šulinys (*Iwein*) ir užburta pilis („schastel marveil", Volframo iš Ešenbacho *Parzival*). Jau vid. vok. aukšt. k. laikais Artūro pasaulio diktuojamus pasakiškus Δ motyvus papildo herojinės ir kryžiaus žygių lit. motyvai (pvz., piktas pagonis, laukinė girinė, Virnto Grafenbergiečio *Wigalois*), o nuo čia veda gija į ekstensyvią Δ fantastiką, būdingą vėlyv. kurtuaz. epui Artūro tema. – → Herojiniuose epuose Δ pirmiausia grynai formaliu požiūriu reiškia kurio nors kūrinio veiksmo atkarpą ir jo antraštę – pirmą kartą šis žodis sutinkamas „Nybelungų giesmės" A ir C rankr.; tik XIII a. antrojoje pusėje šis žodis įgyja Δ bruožų anksčiau apibrėžta prasme (*Virginal*). – Kelios į ciklus sujungtos Δ yra pagrindinė sudedamoji dalis vad. Δ romano (pvz., *Iwein*), kuris ir kaip visuma vadinamas Δ. Δ čia reiškia pasakojimą (pvz., *Parzival:* „dirre aventiure herre" – šio pasakojimo herojus). Δ kaip pasakojimas dažn. remiasi tam tikru šaltiniu, kuris irgi vadinamas Δ: „als uns die aventiure saget" (*Parzival*). Tačiau Δ „Ponios Avantiūros" pavidalu pasirodo ir kaip pasakojimo personifikacija, kaip dialogo su autoriumi partnerė, – pirmiausia Volframo iš Ešenbacho (*Parzival*), paskui Rudolfo Emsiečio (*Willehalm*), Ulricho iš Tiurheimo (*Rennewart*) veikaluose, „Titurelyje jaunesniajame", Jono Viurcburgiečio (čia kaip „aventür hauptman"), Vilhelmo Austro, Peterio Suchenwirto (*Di schön Abentewr*) ir Hanso Sachso (*Klagredfraw Arbeyt...*) kūriniuose. Höl

Lit.: J. GRIMM, Frau Aventiure klopft an Beneckes Thür, in: IDEM., Kleinere Schriften, I, B. ²1879. – W. MOHR, Parzival u. Gawan, in: Euph. 52 (1958), 1–22. – S. BATTS, Die Form d. Aventiuren im Nibelungenlied, Gie. 1961. – R. R. BEZZOLA, Liebe u. Abenteuer im höf. Roman, Reinbek 1961. – D. GREEN, The Concept aventiure in Parzival, in: Mikrokosmos 5, F. 1978, 83–161. – C. LECOUTEUX, L'arrière-plan des sites aventureux dans le roman méd., in: Études Germaniques 46 (1991), 293–304.

Avarai, tiurkų kilmės raitininkų tauta, kuri VI a. pab. maždaug dabartinės Vengrijos terit. užkariavo ten gyvenusias slavų gentis, įkūrė stiprią valst. ir privertė Bizantiją mokėti duoklę. VIII a. Δ valstybės terit. siekė net dabartinę Austriją; ji palaikė ryšius su Karolingų priešininkais (langobardais, bavarais). Karolis D. 791–803 Δ beveik visiškai išnaikino; Karolingų → renesanso ekon. pagrindas iš dalies buvo ir per tuos žygius laimėtas karo grobis. Din

Lit.: A. KOLLAUTZ/H. MIYAKAWA, Gesch. u. Kultur eines völkerwanderungszeitl. Normadenvolkes, I–II, Klagenfurt 1970. – Germanen, Hunnen u. Awaren (Katalog), Nü. 1987. – W. POHL. Die Awaren, Mn. 1988.

Averoizmas → aristotelizmas

Aviganis → piemenininkystė, gyvulininkystė

Avinjono nelaisvė → popiežius, schizma

Avis → gyvulininkystė

Awdl (dar ir: *odl*, kimrų k. odė, rimas), kaip ir → cywydl bei → englyn, priklauso seniesiems, griežtiesiems kimrų poezijos metrams, žinomas ~nuo 600 (Aneirinas), jo taisyklės suformuluotos XIV a. Esama įv. porūšių: daugiausia naudotas giriamojoje ir herojinėje poezijoje. Δ – tai virtinė vieno rimo eilučių; keli *awdlau*, iš dalies drauge su *englynion* gali sudaryti vieną kūrinį. Gali būti papildomas aliteracija ir vidiniu rimu arba → cynghanedd bei eilutės sujungimu (*cymeriad*, *concatenatio*). Per kimrų lit. paskutiniuosius du šimtmečius retai tetaikytas. Ber

Lit.: G. WILLIAMS, An Introduction to Welsh poetry, Lo. 1954.

Azija (*Asia*). Didžiausias iš trijų VA pasaulėvaizdžio (Δ, Afrika ir Europa) kontinentų pirmiausia išsiskyrė krikšč. išganymo istorijos vietomis. Kosmografijoje ir žemėlapiuose (→ mappae mundi) Δ r. pakraštys remiasi į vandenyną, š. v. riba yra Tanais (Dono) upė, o pietv. – Nilas. yra oikumenos centras → Jeruzalė, o jos rytuose – žemės rojus. Š. plyti netinkama gyventi ir šalta Skitijos dykynė, p. – Afriką siekiančios Arabijos dykumos. Pagal bibl. etnografiją, Δ gyveno Nojaus pir-

magimio sūnaus Semo palikuonys, luomų didachėje atitikę pirmąjį luomą. Kadangi penki iš šešių → aetates mundi buvo susiję su Priešakinės Δ ist., Δ buvo ir pasaulinių kronikų dėmesio centre. Faktinės europiečių žinios apie Δ siejosi vien su Priešakine Δ (→ Kryžiaus žygiai, piligrimų kelionės ir literatūra); nuo XIII a. pradėta leistis į prekybines ir misijų keliones (Marco Polo, Wilhelmas Rubrukas). → Rytai. Sim

Lit.: R. SIMEK, Erde u. Kosmos im MA, Mn. 1982.

Ąžuolas, → medis, atliekantis svarbų vaidmenį kulte, prietaruose ir liaudies medicinoje; ypatingą reikšmę jis turėjo germ. (ir keltams), garbinusiems jį kaip savo aukščiausios (griaustinio) dievybės simbolį (krikšč. ąžuolas tebegyvuoja Marijos ąžuolo kulte). Vid. Europos christianizacijos užbaigimo ženklu buvo laikomas šv. Bonifaco Donaro ąžuolo nukirtimas prie Geismaro 725. Bg

b

Babelis/Babilonas Biblijoje (*Pr* 11, 1–9) siejamas su Dievui priešišku bokštu iki dangaus ir kalbų sumaišymu. VA alegorezė → Nimrodo įkurtą Δ laikė pirmuoju (Roma buvo antrasis) sekoje miestų, kurie traktuoti kaip pasaulinės Antikristo galybės realizacija, kaip velnio miestai ir žmonių puikybės viršūnė. Pagal Augustino dviejų valst. modelį Δ, kaip pasaulietinio ir ydingo gyvenimo vieta, ištvirkėlės Babelės pavidalu simbolizavo dangiškosios → Jeruzalės priešingybę. → Antikristas. Kim

Lit.: A. BROST, Der Turmbau von Babel, St. 1957/63.

Babenbergai (Naujieji Babenbergai), 976–1246 markgrafai, o nuo 1156 Vienoje rezidavę Rytų markos (→ Austrija) kun-ščiai. Ši giminė savo terit. plėtė konkuruodama su bavarais (→ Velfai), dažn. remdama imperat. valdžią. XII a. Δ dvaras, greta Štaufenų ir Velfų dvarų, tapo kurtuaz. kultūros centru. Ginčytina, ar ten pirmąsyk atsirado lyrika tautine k. Kaip vok. lit. rėmėjai išsiskiria Henrikas I Jasomirgotas, Leopoldas V, Frydrichas I, Leopoldas VI, Frydrichas II Kovingasis. Greta ankstyv. didaktinių ir pasakojamųjų vienuolių, kunigų ir pasauliečių veikalų (*Wiener genesis*, *Physiologus* vert., *Melker Marienlied*, ponios Avos, Henriko iš Melko, Konrado iš Fußesbrunno kūriniai), Δ valdant labai suklestėjo kurtuaz. lit. Tarp dainų ir špruchų autorių, kaip labai tikėtina, besinaudojusių idėjine ir medžiagine Δ parama – Dietmaras iš Eisto, Reinmaras iš Hagenau, Valteris Fogelveidė, Reinmaras Cveterietis, brolis Verneris, Ulrichas Lichtenšteinas, Neidhartas, Tanhoizeris. Wit

Lit.: 1000 Jahre Babenberger in Österreich (Katalog), W. 1976. – J. BUMKE, Mäzene im MA, Mn. 1979. – K. LECHNER, Die Babenberger, W. [3]1985.

Baccalaureus, baccalarius (VA lot.) iš pradžių (nevedęs) vasalas, vėliau – viengungis (anglų k. *bachelor*). Nuo XIII a. – dvasininkas, įveikęs pirmąją studijų pakopą („bakalauras"). Jis turėjo ribotą teisę skaityti paskaitas. Vėliau ir kituose fakultetuose – asmuo, įgijęs žemiausią akademinį laipsnį. → Universitetas. Rie

Badas. Jį sukelia nederlius, gamtos katastrofos, polit. ir soc. procesai, karai ir → epidemijos; VA Δ apimdavo palyginti nedideles terit., bet dėl ribotų galimybių teikti pagalbą turtingosios sritys dažn. nesušelpdavo nelaimės ištiktųjų; Δ trukdavo po keletą metų. Demografinės Δ pasekmės – padidėjęs mirtingumas, ypač kūdikius ir senų žmonių; sumažėjęs santuokų ir gimimų skaičius; Δ įveikus, prasidėdavo priešingas procesas: padaugėdavo santuokų ir gimimų, tad statistiniu požiūriu būta bangavimo. Didžiausi badmečiai buvo VI/VII a. ir XIII a. antroje pusėje tankiai gyvenamose srityse, juos sukėlė greitas gyventojų skaičiaus augimas ir laikini nederliai; nuo XIV a. vid. badmečiai vėl užeina, dažn. drauge su → maru. Schu

Lit.: F. CURSCHMANN, Hungersnot im MA, L. 1900. – W. ABEL, Massenarmut u. Hungerskrisen im vorindustriellen Europa, Ha. 1974. – M. BERTHE, Famines et épidémies dans les campagnes navarraises à la fin du MA, 1984.

Baigtinė eilutė, (vok. *Vollzeile*) sen. skand. poezijos eilutės tipas: dviejų aliteracijų trumpoji eilutė, → liódaháttr (šprucho tonas) su pirmesniąja → ilgąja eilute sudaranti pusę strofos

Bajorija, bajorai (vok. *Adel*, lot. *nobilitas*), dėl savo kilmės privilegijuotos giminės; iš pr. rėmėsi kariniais gabumais, laisve ir „malone" (*Heil*). Kadangi Δ daug kartų formavosi vis iš naujo, ši sąvoka skirtingais laikais nusakė vis kitokios struktūros grupes (pvz., kraujo, tarnybinė, aukštesnioji, žemesnioji, kaimo Δ). Frankų laikais karalystės ir Bažn. valdyme greta frankų pareigybinės Δ dalyvavo ir galoromaniškoji senatorių aristokratija; be to, iš kar. tarnų ir palydos susiformavo tarnybinė Δ, kurioje iškilti galėjo ir nelaisvieji. Kar. rūmai ir episkopatas prisidėjo prie įvairių grupių susimaišymo ir iškilimo naujo Δ sluoksnio (Tellenbach: *Reichsadel* – „imperijos Δ"), kurio svarbiausias požymis buvo laisva nuosavybė (→ alodas) ir kuris, remdamasis pareigybiniu grafystės turtu, galėjo sustiprinti regioninės valdžios pozicijas. Nuo IX a. lėnams palengva tampant paveldi-

miems, prasidėjo fiksacija erdvėje (→ pilis tampa didiko rezidencija) ir ėmė stiprėti Δ. Ji toliau konsolidavosi X–XII a., perimdama bažnytines fogtijas. Nuo X–XII a. per besiformuojančią → riteriją ir konubiumą (*Einheirat* – patekimą į luomą per vedybas Δ papildė ir daugelis naujų ir mažų tarnybinių lėnų (→ tarnybininkas) valdytojų. Aukštoji Δ plėtė savo terit. ir ~1200 per lėnų hierarchija pagrįstus → karo tarnybos nuostatus buvo užfiksuota imp. teisinėje sist. kaip → imperijos kunščių luomas. Šitaip vok. Δ buvo pirmą kartą hierarchiškai suskirstyta; jai buvo būdingas pasidalijimas į „ponų Δ" (*Herren-Adel*) ir „riteriją", tačiau buvo visai įmanoma iškilti vedybų giminystės ar paveldėjimo keliu. Štaufenų giminei smunkant, ypač P. Vok. žemesnioji ir vidurinioji Δ neteko esminės dalies savo ekonominės atramos. Besiformuojantis piniginis ū. ir krentančios ž. ū. produktų kainos pagilino Δ krizę vėlyv. VA, pirmiausia palietusią tuos, kurie gyveno iš žemėvaldos. Tik dalis žemesniosios Δ įstengė susirasti naują veiklos sritį imdama tarnauti naujų terit. valdų suverenams; kiti ieškojo išeities, tapdami → riteriaujantys plėšikai. Schu

Pranc. brandž. VA didžioji dalis žemosios Δ, vadintos *châtelains* (kaštelionais), iki XII a. vid. buvo palyginti nepriklausoma nuo ~30 kun-ščių ir karaliaus; sėkmingai įsitvirtinus iš pr. terit. dariniams, o paskui – Kapetingų monarchijai, ji stojo tarnauti kar. Valdant Valua (nuo 1328) dėl besitęsiančios koncentracijos liko mažiau didikų (grafų, hercogų), kuriems buvo pavaldi menkai diferencijuota žemoji vasalų Δ, turėjusi perduoti kar. valdininkams arba samdomiems kariams tokias svarbias teises, kaip teisėjavimas ir karo tarnyba. Anglosaksų Δ sudarė erlai (*earls* – grafai) – kar. valdininkai. Po salos užkariavimo 1066 Δ sluoksnyje itin didelių pokyčių sukėlė normanai, vasaliniais santykiais susiję su kar. Karūnos vasalai dalijosi valdžią su žemesniaisiais vasalais. Štai pasienio srityse (Velse) susiformavo naujas erlų tarnybą einančių baronų antsluoksnis. XIII a. baronams (lėnų valdytojams) pavyko (karinėmis priemonėmis) iškovoti stiprias pozicijas kar. atžvilgiu (→ parlamentas). Vėlyv. VA buvo būdingi kar. ir Δ konfliktai, sen. Δ nuosmukis ir džentrių (*gentry* – žemesniosios Δ) iškilimas. VA pasauliet. kultūra iki → miestiečių sustiprėjimo ir net vėliau didele dalimi yra Δ kultūra: bajorijai ir iš dalies pačios Δ kuriama poezija ir muzika (minezangas, kurtuazinis romanas), → pilys, rūmai, vaizduojamasis menas. Iš Δ atstovų per visus VA kone išimtinai buvo sudaryta ir aukštesnioji → dvasininkija. → Baronas, kunigaikštis, grafas, hercogas, karalius, lėnų sistema, feodalizmas, va(l)vassor. Din

Lit.: H. v. Bülow, Gesch. d. Adels, B. 1903. – A. Schulte, Der Adel u. die dt. Kirche im MA, St. [2]1922 (Repr. 1958). – O. v. Dungern, Adelsherrschaft im MA, Mn. 1927. – U. Stutz, Zum Ursprung u. Wesen des niederen Adels, B. 1937. – S. Painter, Studies in the History of the Engl. Feudal Barony, 1943. – T. Mayer (Hg.), Adel u. Bauern im Staat d. MA.s, L. 1943. – Idem., Fürsten u. Staat, Wr. 1950. – R. Botrouche, Seigneurie et féodalité, 1959–1970. – W. Störmer, Früher Adel Studien zur Führungsschicht im frk.-dt. Reich vom 8.-11. Jh., I–II, St. 1973. – K. B. McFarlane, The Nobility of Later Med. England, O. 1973. – R. Wenskus, Sächs. Stammesadel u. frk. Reichsadel, Gö. 1976. – Ph. Contamine (Ed.), La noblesse au MA, 1976 – J. Fleckenstein (Hg.), Herrschaft u. Stand, Gö. 1977. – R. Sablonier, Adel im Wandel, Gö. 1979. – T. Reuter (Ed.), The Med. Nobility, 1979. – Werner, Adelsfamilien im Umkreis der frühen Karolinger, Sigmaringen 1982. – A. Barbero, L'aristocrazia nella società francese del medioevo, Bo. 1987.

Balada (provans. – šokis), paprastos strofinės sandaros XIII a. šokio daina su refrenu (priedainiu), neturinti tvirtos metrinės formos. Kaip dinaminis choreografinis eilėraštis giminingas → dansai. → Baladė. Eir

Baladė (iš it. *ballata*, sen. provans. k. *balada* – šokio daina), romanų kraštuose nuo XII a. žinoma strofinė dainos su priedainiu forma; iš pradžių dainuota šokant, bet vėliau trubadūrų taip meniškai išplėtota, kad Pranc. nuo XIV a. ji užima VA → chansons ir cansos vietą. Forma palyginti griežta (dažn. 3 strofos, tik 3 rimai); pab. būna pusstrofė, dažnai prasidedanti kreipiniu „Prince", kuriuo tituluojamas → puy pirmininkas. It. (XIII–XV a.) Δ sudaryta iš riprezos (1–5 eilutės) ir stanso (3–12 eilučių); pastarąjį savo ruožtu sudaro 2 *mutazioni* arba *piedi* ir riprezą atitinkanti volta. Garsių Δ autoriai buvo Guillaume de Machaut, François Villonas, Dante, Guido Cavalcanti ir Boccaccio. Nuo tokių kūrinių reikia skirti vadi-

namąsias liaudies Δ, kurių atveju šokis nėra būtinas, – tai ist. pasakojamosios dainos, dažn. dainuotos špylmanų. Vok. Δ dažn. paverčiami ankstesni herojiniai epai (*Jüngeres Hildebrandslied, Der edle Moringer*), vėliau – ir ist. įvykiai bei iš tautos į tautą klajojančios novelių temos. Angl. → ballad itin būdingos sakmės apie Robiną Hudą (Hood). → Rimur. Rih

Muzik. požiūriu Δ sudaro dainavedžio strofos su štolais, antištolais ir užbaiga bei prieš strofų ir po jos kartojamu, nuo XIV a. paprastai dvibalsiu arba keturbalsiu choro refrenu, į kurį gali būti įtraukiama viena strofos užbaigos eilutė (tradiciškai nuo dvibalsės iki keturbalsės). Schl

Lit.: E. Seemann, European Folk Ballades, Kop. 1967. – J. Steenstrup, The Med. Popular Ballade, Lo. 1968. – N. Wilkins, One Hundred Ballades, Rondeaux and Virelais from the late MA, C. 1969. – W. Dömling, Die mehrstimmigen Balladen, Rondeaux u. Virelais von Guillaume de Machaut, Tutzing 1970. – E. E. Metzner, Z. frühesten Gesch. der europ. Balladendichtung, E. 1972. – R. B. Suchla, Studien z. provenienz d. Trecento-Ballata, Gö. 1976. – B. R. Jonsson (Ed.), The Types or the Scandinavian Med. Ballade, Oslo 1978. – W. Müller-Seidel (Hg.), Balladenforsch., Königstein 1980. – G. Weissert, Ballade, St. 1980. – F. G. Anderson/O. Holzapfel/T. Pettit, The Ballade as Narrative, Odense 1982. – The Concept of Tradition in Ballade Research. A Symposium, Odense 1985.

Baldai, VA jų turėta ne per daugiausia ir ne itin įv.: pagr. inventorių sudarė stalas, sėdimieji Δ (kėdės, suolai), skrynios daiktams laikyti (iš jų, dedamų viena ant kitos, vėlyv. VA ėmė rastis spintos), lovos ir paprastos sieninės drabužių kabyklės. Tik XV a. atsiranda, pirmiausia P. Vok., prausyklės. Labiausiai paplitę buvo keturkampiai stalai, bet pasitaiko ir sudedamų bei išardomų. Kėdės su atkalte ir ranktūriais reiškė kilmingumą ir aukštą soc. padėtį, todėl buvo l. retos. Skryniose dažn. buvo laikomi drabužiai, medikamentais ir brangūs daiktai. Kilmingųjų lovos nuo likusios gyvenamosios patalpos būdavo atskiriamos užuolaida ir izoliuojamos nuo šaltų grindų. Iš amatininkų nuostatų matyti, kad vėlyv. VA didėja reikalavimai Δ gamintojams. Puošiamieji drožybos elementai, brangios sėdimosios pagalvėlės, baldakimai, egzotiški audiniai rodė aukštą soc. statusą. Hun

Lit.: J. Kovalovszki, M. d. Gotik u. d. Renaissance, Budapest 1980. → Namas.

Balija (iš pranc. *baillage* – teismo apygarda), kryžiuočių arba joanitų ordino administracinis vienetas. Din

Ballad (anglų k. – baladė, iš sen. pranc. k. *ballade*), terminas vėlyv. vid., ypač – ankstyv. nauj. anglų k. kurtiems anonim. trumpoms, strofinėms *Erzähllied* nusakyti (~1/3 visų Δ turi refreną, tad galima tarti, kad jos buvo lydimos šokio). Kaip ir vėlyv. vid. anglų k. kurtos politinės Δ bei kitos savuosius laikus kritikuojančios eilės, ankstyv. nauj. anglų k. laikais įv. šio žanro kūriniai buvo platinami kaip „broadside Δ" (vienoje lakšto pusėje spausdinami eilėraščiai); todėl Δ pavadinimas imtas taikyti visam žanrui. Pagr. F. J. Childo rinkinyje (1882–1898) sudėtos 305 anglų ir škotų žodinės tradicijos išsaugotos Δ, todėl dažn. esama kelių paskiros Δ versijų, tačiau užrašytu pavidalu jos yra individualių autorių produktai. Δ atsiradimo laiką nustatyti sunku, seniausios kilusios iš XIII a., tačiau savo viršūnę jos vis dėlto pasiekia XVI ir XVII a. Δ temos yra primapradės (heroizmas, kerštas, smurtas, nusikaltimai, tragiška meilė, ištikimybė, antgamtinės galybės); dažn. be krikšč. atspalvio traktuojama medžiaga remiasi → pasakomis, pasakojamąja kurtuazine lit., legendiniais ar ist. įvykiais. Detalių ir aprašymų jose negausu, visas dėmesys sutelktas į veiksmo kulminacijas, pasakojimas šuoliškas, dramiškas ir tiesmukas, atsisakoma pasakotojo komentarų ir psichologinės motyvacijos. Dikcija blaivi, sausa, emocinės klausytojo/skaitytojo reakcijos siekiama paralelizmais ir kartojimais. Tam tikru metriniu laisvumu pasižyminti pagrindinė strofos forma yra veikiausiai iš dviejų → septenarų susidaręs ketureilis, kurio pirmoji ir trečioji eilutės yra keturių (arba trijų), o antroji ir ketvirtoji – trijų (arba keturių) kirčiuotų skiemenų ir kurio rimų seka paprastai esti *xaya*, nors pasitaiko ir *abab* bei *axay* (laikantis anglų bažn. giesmių poezijos pavyzdžio, šie variantai vadinami *common*, *long* arba *short measure*). Tipiški pvz.: *Thomas Rymer*, *Edward*, *The Twa Sisters*, *Sir Patrick Spens*, *Lord Randal*. „Tradicinių" (kitaip dar „folk" arba „popular") Δ įtaka „literary Δ" (lit. baladėms) itin didelė buvo anglų romantizme. Ber

Lit.: G. H. GEROULD, The Ballad of Tradition, O. 1932. – A. B. FRIEDMAN, The Ballad Revival, Ch. 1961. – J. HODGART, The Ballads, Lo. ²1962. – D. C. FOWLER, A Literary History of the Popular Ballad, Durham N. C. 1968. – Manual, VI, 1753 ir t., 2019 ir t. – W. G. MÜLLER, Die engl.-schott. Voksballade, Bern 1983. – W. E. RICHMOND, Ballads and Ballad Scholarship. An Annotated Bibliography, NY. 1988.

Ballata (it.– šokio daina), it. strofos forma (ir pasauliet., ir dvasinių temų), apie XIII a. vid. naudota Toskanos poetų. Formaliai galutinį pavidalą jai suteikė → dolce stil nuovo lyrikai, kuriais rėmėsi ir vėlesnė it. Δ tradicija. Eir

Lit.: W. T. ELWERT, Ital. Metrik, Mn. ²1984, 120–122.

Balsių žaismas, ypatinga daugiastrofės dainos rimavimo rūšis: kiekvienoje strofoje vyrauja vienas rimuojamasis balsis, dažniausiai tokia tvarka: *a e i o u*. Tokio rimavimo esama VA lot. (Marneris) ir vid. vok. aukšt. k. sukurtoje lyrikoje (Valterio Fogelveidės L 75, 25, Ulricho Zingenbergiečio SMS 13, 1, Rudolfo Raštininko KLD 50, 1, Marijos himnas *Seifried Helbling*), vieną kartą kaip ypatinga rimavimo forma pasitaiko roman. lyrikoje (Bernart'o de Ventadorno kiekviena strofa griežtai naudoja visus 5 balsius). Schw

Baltosios eilės (vok. *Blankvers*), nerimuota penkiapėdžiais jambais rašyta poezija be pastovios cezūros, XVI a. atsiradusi iš *heroic vers* (→ rhyme royal). Din

Banginis (vok. *Wal*). VA → bestiariumuose ir jūrų kelionių ist. (pvz., Brandano legenda) – jūrų pabaisa. Jūreiviai iškilusį banginį iš pr. palaiko sala, o kai ant jo išlipę užkuria ugnį, visi kartu nugrimzta į gelmes. Pagal gr. → *Physiologus* Δ privilioja mažesnes žuvis saldžiu kvėpavimu ir jas praryja, todėl laikytas šėtono simboliu. Din

Bankininkystė. VA Δ užuomazgos glūdi XII a. (ypač Lombardijos) pinigų keitėjų (*bancherii*) veikloje didžiosiose → mugėse; keitėjai galėjo pelnytis todėl, kad VA monetarinė sistema buvo itin regionalizuota. Po → tamplierių ordino vėlyv. VA tarptautinė Δ dominavo Florencijos (Bardi, Peruzzi, Medici), Genujos (Grimaldi, Vivaldi), o vėliau – Augsburgo (Fuggerių, Welserių) pirklių šeimos. Finansuodamos ir polit. akcijas (kar. rinkimus, karus), jos įgijo polit. įtakos, tačiau kartu turėjo prisiimti ir atitinkamą riziką (Bardi šeimos bankrotas dėl Angl. kar. Eduardo III nemokumo). Didelę reikšmę turėjo ir → žydai. Greta privačių bankų XV a. imti steigti ir viešieji (Barselona, 1401). Didieji bankai VA pab. turėjo filialus visoje Europoje ir Rytuose. Δ jau buvo taip paplitusi, kad Florencijoje ir darbininkai buvo apmokami per savo sąskaitą darbdavio banke. Tipiški buvo lombardo sandėriai, t. y, paskolų teikimas, užstačius kilnojamąjį turtą, pvz., brangiuosius metalus ar javus. Lupikavimo draudimas → buvo apeinamas, interpretuojant banko indėlius („depozitus“) kaip dovaną. *Giro* Š. It. žinomas ~nuo 1200; vekseliai – nuo XIV a.; negrynųjų pinigų vėlyv. VA buvo keleriopai daugiau nei apyvartoje esančių monetų. Din

Lit.: L. INCORNATI, Banche e monete dalle Crociate alla Rivoluzione francese, 1949. – R. S. LOPEZ (Ed.), The Dawn of Modern Banking, 1979. – R. GOGAERT/P. C. HARTMANN (Hgg.), Essays z. hist. Entwicklung d. Bankensystems, 1980. – E. KLEIN, Dt. Bankengesch., I, F. 1982. – L'alba della banca (Sammelband), Bari 1982. – F. C. LANE/ R. B. MUELLER, Money and Banking in Med. and Renaissance Venice, Baltimore 1985. – F. MELIS, La banca Pisana e le origini della banca moderna, G. 1987. – Žurn.: Rev. international d'histoire de la banque. → pinigai, ūkis.

Banas (vok. *Bann* – ištrėmimas, atskyrimas). 1. Ištrėmimas iš bendruomenės (pvz., miesto), dažna bausmė VA teisėje (→ teisių atėmimas). 2. Kurios nors valdžios, ypač kar., teisė įsakinėti ir drausti tam tikroje terit. (išimtis → imuniteto atveju). Δ buvo toliau perleidžiamas, pvz., karaliaus – grafui (teismo ir kariuom. valdžia), abato – fogtui. Δ reiškia ir paskirą monopolinę prievartos teisę: pvz., feodalas galėjo turėti malūno teisę, verčiančią visus jo kaimiečius savo javus už atlyginimą malti jo malūnuose ir t. t. Ir tokios rūšies Δ galėjo būti toliau perleidžiamas ir parduodamas, o tai didino VA tipišką teisinį susiskaldymą. 3. Δ Bažn. srityje – ekskomunika. Din

Lit.: H. SIUTS, Bann u. Acht u. ihre Grundlagen im Totenglauben, B. 1959. – W. KÜCHLER, Das Bannmeilenrecht, Wü. 1964.

Baras (arba paras). Šiuo žodžiu meisterzingeriai vadina savo dainas, visada turinčias nelyginį strofų skaičių (mažiausiai tris). Veikiausiai tai sutrumpinta iš fechtuotojų kalbos perimto žodžio → parat forma. Šių dainų sudedamosios dalys yra ab-

gezangas ir aufgezangas. Muzikologijoje Δ forma dažn. vadinama dainos forma AA/B; literatūrologija kalba apie → kanconą, kanconos formą, kanconos strofą. Sąvoka pagrįsta neteisingu žodžio Δ vartojimu Richardo Wagnerio operoje „Meisterzingeriai" Ret/Bru

Lit.: C. Petzsch, Parat- (Barant-) Weise, Bar u. Barform, in: AfMW 28 (1971), 33–43. – W. Röll, Vom Hof z. Singschule, Hei. 1976.

Barbaras (iš gr. *barbaros* – plepys, lalėtojas, miknius), diskriminuojamas ne gr. kalbančio asmens nusakymas; sąvoka, kurios reikšmė nuo Antikos laikų nuolat kinta ir kuria visados paniekinamai vienas kitą vadina priešininkai. Žydai nelaikomi nei gr., nei Δ (*Rom* 1, 14; *Kol* 3, 11). VA ši sąvoka ypač taikyta pagonims. Bg

Lit.: J. Jüthner, Hellenen u. Barbar, L. 1923. – K. Lechner, Hellenen u. Barbaren im Weltbild d. Byzantiner, Diss. Mn. 1955.

Bardas (airių k. – dainininkas). Keltų rūmų dainiai galų, airių, velsiečių, gelų ir bretonų žemėse žinomi nuo I a. pr. Kr. Dažnai kaip valdovų patarėjai veikiantys ir todėl polit. įtakingi, Δ per rūmų šventes pirmiausia atlikdavo savo kūrybos herojines, valdovų šlovinimo ir šaipūniškas giesmes. Galų Δ, vykstant romanizacijai, greitai išnyko, tačiau Velse šis sluoksnis, VA susijungęs į cechus, išliko iki XVI a., Airijoje ir škotijoje – iki XVIII a. Δ autoritetą rodo ir tai, kad jų luomui buvo priskiriami ir teismo nuosprendžius skelbę airių *filid*. Nuo XVII a., dėl kiekvieną garbingą dainių nusakančio pranc. k. žodžio „barde" ir lot. k. žodžio „barditus" įtakos keltų Δ pradėti tapatinti su senovės skandinavų → skaldais ir vakarų germanų → skopais. → Fili, ollam. Krü

Lit.: J. de Vries, Kelten u. Germanen, Bern 1960.

Barditus (lot. – kautynių daina), germanų karo daina (Tacitas, *Germania* 3); sąsaja su → bardu ginčytina

Barlamo ir Jozafato tema, visomis Europos k. (vid. vok. aukšt. k.: Rudolfas Emsietis ir kt.) užfiksuota legenda apie indų karalaitį, kurį prieš pagonio tėvo valią į krikšč. atvertė atsiskyrėlis; tai → rėminė kompozicija, kurioje esama daugybės (ir atskirai išlikusių) pavyzdinių ist. Galbūt Δ radosi dėl Budos legendos poveikio. Gie

Lit.: I. Lackner, Barlaam und Josaphat, in: K. Ranke (Hg.), Enzyklopädie d. Märchens, I, B. 1977, 1243–1252.

Baronas (iš frankų k. *baro* – laisvas žmogus). Ši daugiaprasmė teis. ir luominė sąvoka nusako arba apskritai kilmingąjį, arba tam tikrą bajoro rangą. Vok. ji naudojama vid. → bajorijai nusakyti; pranc. titulas nuo XVI a. reiškia „laisvąjį poną" (*Freiherr*). Δ titulas atsiranda brandžiaisiais VA Pranc., kur taikomas aukštajai bajorijai, ypač iškiliems lėnininkams (pvz., karūnos vasalams), turintiems teisminę galią ir artimiems valdovui, kita vertus – turintiems savą → perų teismą ir → priešinimosi teisę. Tačiau Pranc. ir Angl. nuo vėlyv. VA jis reiškia tik vid. lėninio ir bajoro titulo rangą. Col

Barzda drauge su → plaukais, kaip ir kitose kultūrose, turi tam tikrą reikšmę relig. ir teisės, prietarų ir papročių srityje. Ji buvo laikoma jėgos, drąsos, išminties ir vyriškumo ženklu. Dėl jos leistinumo dvasininkijai VA buvo ginčijamasi, kadangi R. Bažn. leido želdintis Δ, o V. Bažn. dvasininkai (tegu ir didokais intervalais) privalėjo skustis. Pasauliečiai (ypač žemesniųjų luomų), atsiskyrėliai, tamplieriai, maldininkai ir žydai paprastai buvo barzdoti. Be to, sekant Bizant. pvz., ilga Δ buvo laikoma → valdovo ženklu; ja buvo ir prisiekiama. Kro

Lit.: E. Forster, Haar-u. Barttrachten vom Altertum bis z. Gegenwart, Mn. [2]1924. – H. Mötefindt, Studien über Gesch. u. Verbreitung d. Barttracht, in: Anthropos 23 (1928), 617–655. – R. Reymolds, Beards, Lo. 1950. – P. E. Schramm, Z. Haar- u. Barttracht als Kennzeichen im germ. Altertum u. im MA, in: Idem., Herrschaftzeichen u. Staatssymbolik, I, St. 1954, 118–127.

Basieji. Taip vadinami visi ordinai, kurių nariai vaikšto arba basomis (*discalaceati*, *excalceati*), arba avi sandalus (su kojinėmis arba be jų, *calceati*). Vakaruose šį paprotį vyrų ordinams (→ minoritai, karmelitai) įdiegė Pranciškus Asyžietis, o moterų ordinams (→ klarisės) – šv. Klara (tiesa, jau 1223 regula būtinu atveju leido apsiauti kojas). Dėl to jau VA pranciškonai Vok. buvo vadinami Δ. Vėliau → konventualai ėmė dėvėti batus, o → observantai iš esmės laikėsi priesako vaikščioti basiems. Schu

Basoche (pranc.) nuo XIV a. egzistavęs žemesniųjų Paryžiaus teismo valdininkų sambūris, šven-

čių laiku rengęs (dažn. savos kūrybos) teatro vaidinimus. Kaip karnavalo kulminacija burleskiškai nagrinėjamas realus arba išgalvotas procesas (*cause grasse*). Pöc

Lit.: H. G. HARVEY, The Theatre of the Basoche, C., Mass. 1941.

Bastarda (VA lot.), XIV ir XV a. gotik. kursyvinis (pirmiausia → tekstūros) šriftas su gausybe viet. atmainų (florentina; Š. Pranc., Š. Vok., Aukštut. Reino, Bavarijos-Austrijos Δ), plačiai naudotas kaip kanceliarinis ir knyginis šriftas. Δ būdingos itin įv. šrifto atmainos, kai kurios su kilpomis virš eilutės, kai kurios – be jų, paprasta „g", „s" ir „f" pailgintos į apačią, dažn. „vienaaukštė" „a". → Gotikiniai šriftai, kodikologija. Schu

Bastide (pranc., iš VA lot. *bastida* – įtvirtinimas), XIII–XIV a. pagal taisyklingą planą naujai įkurtas → kaimas Pietv. Pranc., kurio gyv. gaudavo tam tikrų duoklės lengvatų; plg. → žemės įsisavinimas. Din

Lit.: CH. HIGOUNET, Zur Siedlungsgesch. SW-Frkr.s vom 11. bis z. 14. Jh., in: Vorträge u. Forschungen 18 (1975), 657–694.

Baudžiamoji teisė → bausmių rūšys, fizinės bausmės, laisvės atėmimas, mirties bausmė, teisė

Baudžiava → Hörigkeit

Bausmės → bausmių rūšys, fizinės bausmės, laisvės atėmimas, mirties bausmės, nusikaltimai

Bausmių rūšys Ankstyv. VA formuojantis teismų sist., vietoj germanų praktikuoto → keršto bausmės pobūdį įgavo atsipirkimas mokant nukentėjusiajam atgailos pinigais (→ kompozicijų sistema; → Wergeld), t. p. taikos arba tremties mokestis. Tuo tarpu fizinės arba mirties bausmės, ypač nelaisviesiems ir nusikaltusiesiems bendruomenei (išskyrus galutinį → teisių atėmimą), tapo pakeičiamos. Bausmės pakeičiamumas kaip ir iš dalies atlygio sistema (kaip piniginė bauda) išliko iki vėlyv. VA. Tačiau pradėjus → Dievo taika ir → viešąja taika kovoti su smurtiniais nusikaltimais, grįžta prie sunkių bausmių, tad vėlyv. VA būta gausybės žiaurių, iš dalies nusikaltimą atspindinčių → mirties, garbės ir fizinių bausmių, tarp kurių retai pasitaikydavo laisvės atėmimas (→ nelaisvė). – Vis labiau diferencijavosi ir Bažn. bausmės: dvasininkams – pereigybių atėmimas, pasauliečiams – ekskomunika (tremtis), interdiktas. Nuo XIII a. tremtis iš imp. ir teisių atėmimas veikiausiai buvo susiję. → Nusikaltimai. Col

Lit.: E. HIS, Das Strafrecht des dt. MA.s, I–II, L. 1920–1935 (Repr. 1964). – E. SCHMIDT, Einführung in die Gesch. der dt. Strafrechtspflege, Gö. [3]1965 (Repr. 1983).

Bavarai, tik nuo VI a. šaltiniuose minima gentis (bajuvarai), gyvenusi srityje tarp Lecho, Dunojaus ir Alpių ir susiformavusi Romos imp. pirmiausia iš įv., ypač iš Bohemijos kilusių germ., t. p. romanų, vėliau – ir slavų. Ankstyv. gentinei Agilolfingų kun-štystei (500–788), kurios centras buvo Regensburgas, iš pr. pavyko atsiriboti nuo frankų viešpatavimo, tačiau 788 Karolis D. nuvertė did. kun-štį Tasilą (Tassilo) III ir pavertė Bavar. savo karalystės dalimi. IX a. – imp. r. centras. Nauj. gentinės kun-štystės (907–1180) prieštaravimai su kar. vėl paaštrėjo; po nepavykusio sukilimo → Austrija ir Karintija buvo nuo Bavar. atskirtos; 1070 Bavar. kaip lėną gavo Velfai, tuo pačiu pagrindu 1138 laikinai turėję ją perleisti → Babenbergams, o 1180, jau galutinai → Vitelsbachams, kurių valdų plėtimas (Reino pfalcas 1214) ir dažnos palikimo dalybos nulėmė tolesnę terit. Δ valst. istoriją Δ k. būdingi kai kurie specifiniai žodžiai, per gotų k. perimti iš gr. k. (pvz., sen. Δ k. *mûta* – muitas), esminiai vok. aukšt. k. konsonantiniai pokyčiai, kai kurie skirtumai nuo idealaus vid. vok. aukšt. rašto k. modelio („iu" vietoj „ie" prieš labialinius ir guturalinius priebalsius, „ar" vietoj „or", „w" ir „b" sukeitimas vietomis žodžio pr. ir t. t.). Din

Lit.: E. KRANZMAYER, Hist. Lautgeorgraphie d. gesamtbair. Dialektraumes, W. 1956. – K. BOSL, Gesch. Bayerns, Mn. 1970. – SPINDLER (Hg.), Hb. d. bayer. Gesch., I–II, Mn. [2]1981–88. – Die Bayern u. ihre Nachbarn (Denkschriften d. österr. Akad. d. Wiss. en, philosoph.-hist. Klasse 179/180), W. 1985. – H. DANNHEIMER /H. DOPSCH (Hgg.), Die Bajuwaren, o. O. 1988. – J. JAHN, Ducatus Baiuvariorum. St. 1989. – Typen d. Ethnogenese unter bes. Berücksichtigung d. Bayern (Denkschriften d. österr. Akad. d. Wiss.en, philosoph.-hist. Klasse 201/204), W. 1990. – L. KOLMER, Machtspiele. Bayern im frühen MA, Rb. 1990. – Žurn.: Zs. f. bayer. Landesgesch.

Bazilika → architektūra

Baziliskas (iš gr. *basiliskos* – karaliukas, t. y. gyvačių karalius). Ši Rytų kilmės pasakų būtybė,

išsiritusi iš gaidžio arba gyvatės kiaušinio, vaizduojama kaip gaidys su slibino uodega arba kaip karūnuota gyvatė. Jos nuodingas alsavimas, o ypač – žvilgsnis yra mirtini. Δ žūsta išvydęs savo atvaizdą veidrodyje arba nuo žebenkšties kvapo. Haa

Lit.: G. Schleusener-Eichholz, Das Auge im MA, I, Mn. 1985, 252–259.

Bažnyčia → architektūra, Ecclesia

Bažnyčios kritika lydi Bažn. instituciją per visą jos ist., kadangi jos atstovai labai dažnai patys nevykdo savo skelbiamų idealų. Nuo brand. VA Δ yra keleriopa: 1. Ortodoksinė Δ, kylanti iš tikinčiųjų, norinčių būtinai pasilikti *Catholica* viduje, ir nukreipta ne prieš → dvasininkijos → hierarchijos sist., o prieš blogus kunigus ir prelatus bei eventualiai prieš paskiras institucijas. Antai šventieji Bernardas Klervietis ir Kotryna Sienietė atvirai ir aštriai kritikavo pop. rūmų negeroves. Utopinių idealų (pvz., → joachitų angeliškojo pop. laukimas) kupini → socialiniai religiniai sąjūdžiai kilo iš nusivylimo galimybėmis reformuoti hierarchiją, nes daugybė → Bažnyčios reformos sąjūdžių (reforminių → Bažnyčios susirinkimų, vienuolių → reforminių ordinų; → neturto sąjūdžio pavidalais) ne ką tepasiekė. Dalį Δ sudaro paskirų → vienuolių ordinų kritika: ir tarp ordinų (cistersai *vs.* Kliuni vien., minoritai *vs.* dominikonai), tiek iš pasauliet. dvasininkijos bei pasauliečių pusės. 2. Heterodoksinė Δ atmeta Katalikų Bažn. kaip sist., o vietoj jos nori sukurti savo, „tikrą", Bažn.; tokių tikslų turėjo → katarai, viet. eretikų grupės (antai vilhelminitai Milane XIII a. pab.: moterų popiežystė, – ir priklausomybė hierarchijai), protestantai, anabaptistai ir kt. – Δ iš tikrųjų prasidėjo tik → Grigaliaus reformos laikotarpiu ir nuo brandž. iki vėlyv. VA nuolat stiprėjo, kol galiausiai atvedė į Reformaciją ir Tridento susirinkimą. Vėl kylantis siekis grįžti prie ap. idealo, prie ankstyv. Bažn. sąrangos ir dorovės, susilaukia sėkmės, jei tai apskirtai pavyksta, tik labai trumpai ir nedideliu mastu. Iš to kylančio visuot. antiklerikalizmo apraiškų gerokai pagausėjo vėlyv. VA; valstiečių sukilimų metu jis kartais virsdavo fiziniu persekiojimu. – Esama daugybės VA Δ lit. liudijimų: tai → parodijos (*Evangelium secundum marcam*, CB 44; plg. → Mišių parodiją), → satyros (*Tractatus Garsiae Toletani*, 1099, kur smerkiamas dvasininkijos godumas), pajuokiamieji eilėraščiai, invektyvos (Pagonis Bolentinas), traktatai (Mikalojus iš Clémanges), filosof. traktatai (Marsilijus Padujietis), agitaciniai rašiniai (Jonas Husas), → Apreiškimo literatūra (Hildegarda Bingenietė), → pranašystės (Brigita Švedė) ir kt. Nuolat besikartojančios Δ temos yra: hipokrizė (tariamas maldingumas), blogas pavyzdys, gailestingumo ir teisingumo stoka, ištvirkavimas, pinigų troškimas, → simonija, privilegijų teikimas. → Kryžiaus žygių poezija, vagantų poezija. Din

Lit.: A. Störmann, Die städtische Gravamina gegen den Klerus am Ausgang d. MA.s, Mr. 1916. – G. De Lagarde, La naissance de l'esprit laique au déclin du MA, Lv. [2]1956/1970. – G. Martin, Der geistl. Stand im hohen MA, Diss. I. 1957. – H. Jedin, Kirche d. Glaubens, Kirche d. Gesch., I, Fr. 1966, 337 ir t. – H. Schüppert, Kirchenkritik in der lat. Lyrik d. MA.s, Mn. 1972. – F. Graus, Pest-Geißler-Judenmorde, Gö. [2]1988, 144 ir t.

Bažnyčios mokytojas, VA teol. autoritetų garbės titulas. Din

Bažnyčios pašventinimas (lot. *dedicatio*), Bažn. pastato paskyrimas būti šventa vieta vysk. konsekracijos veiksmu. Tam būtina pašventinti bent vieną altorių, suteikti bažn. patepimą, perkelti → relikvijas ir t. t. Δ arba → patrocinijų diena gali tapti metinėmis (→ aniversarijos) ir palengva įgyti pasauliet. pobūdį (turgus). Hun

Bažnyčios reforma → Grigaliaus reforma

Bažnyčios susirinkimas (sinodas) yra vysk. ir kitų pop. kviečiamų Bažn. teisės subjektų susirinkimas, kuris, pop. pirmininkaujant, priima nutarimus tikėjimo ir Bažn. disciplinos klausimais. Priklausomai nuo Δ statusą (visuot. arba ekumeninis, dalinis arba provincijos), jame dalyvauja kardinolai, patriarchai, generaliniai abatai ir kt. dvasininkai, kartais ir pasauliet. luomo asmenys. Visuot. susirinkimai turi aukščiausią galią visai Bažn., jų sprendimai neklystami (→ dogma). VA dvasininkija ir pasauliečiai ypač Laterano susirinkimuose svarstė Bažn. reformų, pop. rinkimų, vysk. investitūros, Dievo taikos ir Kryžiaus žygių klausimus. Gai

Lit.: C. J. v. HEFELE/H. LEKLERQ, Histoire des Conciles, I–IX, P. 1907/1921. – H. JEDIN, Kleine Konziliengesch., Fr. [8]1969.

Bažnyčios teisė → kanonų teisė

Bažnyčios Tėvai (lot. *patres*), taip vadinami ankstyv. krikšč. laikų (~ iki 600) gr. ir lot. Bažn. rašytojai. Pagal dabartinį katalikišką apibrėžimą Δ laikomi senosios krikšč. ir VA teologai, ypač nusipelnę tikratikyste, gyvenimo šventumu ir tuo, kad jų mokymą pripažino Bažn. Visi kiti krikščionių autoriai vadinami Bažn. rašytojais (*scriptores ecclesiastici*; Jeronimo sąvoka). Apdoroti ir interpretuoti Δ liudijimus yra → patrologijos funkcija. VA Δ buvo laikomi neginčijamais autoritetais (→ auctoritas), nes Bažn. nepripažino tokios Biblijos egzegezės ir tokių tikėjimo formų bei ritualų, kurie nebuvo pagrįsti Δ raštuose. Greta ankstyv. apaštališkųjų tėvų, gr. apologetų ir senosios katalikybės Tėvų esminės įtakos VA dvasiniam gyvenimui turėjo Origenas, Biblijos alegorinės → egzegezės bei mokymo apie daugiariopą → Rašto prasmę pagrindėjas; jo Šv. Rašto interpretacija vėlyv. VA buvo perkelta ir į taut. kalbomis sukurtą poeziją (→ alegorezė); Ambraziejus, greta kitko, – ir lot. Bažn. himnų kūrėjas; Jeronimas, Bažn. pripažinto Biblijos vert. į lot. k. (→ Vulgatos) autorius; Augustinas (→ augustinizmas); Grigalius D., Mišių kanono ir liturg. giedojimo reformatorius (Grigaliaus → choralas); Pseudo Dionyzas Areopagietis, sukūręs spekuliatyvią teol., VA → mistikos pamatą; Izidorius Sevilietis. Har

Lit.: Bibliothek d. Kirchenväter, Hg. v. O. Bardenhewer, K. 1911–1939. – W. SCHNEEMELCHER, Bibliographia patristica, B. 1959 ir t. – H. KRAFT, Kirchenväterlexikon, Mn. 1966. – H. v. CAMPENHAUSEN, Griech. Kirchenväter, St. [5]1977. – IDEM., Lat. Kirchenväter, St., [4]1978.

Bažnyčios valstybė → Patrimonium Petri

Bažnytinė giesmė, strofinė giesmė, skirta bendruom. giedoti per pamaldas; iki Liuterio neturėjo liturg. funkcijos (→ leis) ir retai tegiedotos. Jų pirmtakės buvo pirmųjų krikščionių giedotos žydų psalmės ir himnai, VA – lot. himnai ir sekvencijos, kurių dalis buvo išversta į taut. kalbas. Didesnį pakilimą Δ patyrė XIV/XV a.: plito nauji vert., gausėjo relig. švenčių ir giesmių intarpų relig. dramose. Tik Reformacija padarė Δ giedamomis bendruom.; imtos sistemiškai rinkti ir senosios bei ankstyv. formų, antai psalmių, relig. liaudies dainų ir t. t., pagrindu sukurtos naujos giesmės. → Religinė giesmė. Sto

Lit.: A. H. HOFFMANN V. FALLERSLEBEN, Gesch. des dt. Kirchenliedes bis auf Luthers Zeit, [3]1861. – P. WACKERNAGEL, Das dt. Kirchenlied v. der ältesten Zeit bis zum Anfang d. 17. Jh.s, I–IV, 1864–1877. – E. E. KOCH, Gesch. d. Kirchenliedes, I–VIII, 1866–1877. – W. BÄUMKER/J. GOTZEN, Das katholische dt. Kirchenlied, I–IV, 1883–1911. – M. BERTHEAU, 400 Jahre Kirchenlied, 1924. – R. A. SCHRÖDER, Dichter u. Dichtung d. Kirche, 1936. – IDEM., Die Kirche u. ihr Lied, 1937. – C. MAHRENHOLZ/O. SÖHNGEN (Hgg.), Handbuch z. evangelischen Kirchengesangbuch, I (2), III, 1965, 1970.

Bažnytinė muzika → choralas, muzika

Bažnytinė slavų kalba → senoji slavų kalba, rusų kalba

Bažnytiniai metai (VA lot. *circulus anni*, *corona anni*, *officium orbiculare*), nuo ~1600 vartojamas Kristaus gyvenimu sekančių liturg. metų su besikartojančiomis šventėmis ir švenčių laikotarpiais (→ švenčių kalendorius) pavadinimas. Lot. Δ prasideda lapkričio pab. arba gruodžio pr. pirmu advento sekmadieniu; jie sudaryti iš → švenčių (*festae*) ir paprastų dienų (*feriae* = savaitės dienos); savaitė prasideda sekmadieniu, Viešpaties diena. Didžiosios šventės yra → Velykos ir Kalėdos, aplink kurias IV a. susiformavo švenčių ciklas, bei Sekminės. Laikotarpis po Sekminių (24–28 savaitės) nesudaro užbaigto švenčių ciklo. Pradžią Δ davė apaštalų savaitės šventė – sekmadienis; spėjama, kad apie 700 Δ faktiškai jau buvo susiformavę. Nuo XI a. liturgijos tekstų tvarka sureguliuojama pagal Δ. Per visus VA Δ esmiškai formavo viešąjį ir privatų gyvenimą, papročius ir šventes. Schu

Lit.: K. H. KELLNER, Heortologie, Fr. [3]1911. – E. BORNMANN, Zeitrechnung u. Kirchenjahr, Kassel 1964. – K.-H. BIERITZ, Das Kirchenjahr, Mn. 1987.

Bažnytiniai tonai (bažnytinės tonacijos, vok. *Kirchentonarten*; *toni*, *modi*) tai melodiškai struktūruotos tonų sistemos, kurios, iki susiformuojant harmoniškai *Dur-Moll* sistemai lėmė monofoninės ir polifoninės muzikos raidą ir kryptį, taigi buvo pamatinės VA muzikos teorijai ir praktikai. Veikiant bizant. 8 tonacijų sist. (*oktoechos*)

ir Boecijaus († 524) perteiktos antik. muzikos teorijos įtakoms, IX–XI a. susiformavo 8 Δ sistema, kuri kaip oktavų atkarpa iš visos tonų sekos A–g (NA: A–g') remiasi 4 pagr. tonais (→ finales) D, E, F ir G (NA: „d", „e", „f" ir „g"). Tai reiškia, kad kiekviena pora Δ – vienas autentiškas (kiekvieną kart prasideda finaliniu tonu), vienas plagalinis (kiekvienąkart prasideda viena kvarta žemiau finalinio tono) – turi bendrą finalinį toną. *Finalis D* priklauso I Δ (*dor. Modus, protus authentus*), kurio apimtis (*ambitus*) D–d ir II Δ (*hypodor. Modus, protus plagalis*), kurio apimtis A–a. *Finalis E* priklauso III Δ (*phryg. Modus, deuterus authentus*), kurio apimtis E–e ir IV Δ (*hypophryg. Modus, deuterus plagalis*), kurio apimtis B (atitinka H)–h. *Finalis F* priklauso V Δ (*lyd. Modus, tritus authentus*), kurio apimtis F–f ir VI Δ (*hypolyd. Modus, tritus plagalis*), kurio apimtis C–c. *Finalis G* priklauso VII Δ (*mixolyd. Modus, tetrardus authentus*), kurio apimtis G–g ir VIII Δ (*hypomixolyd. Modus, tetrardus plagalis*), kurio apimtis D–d. Nuo Glareano (*Dodekachordon*, 1547) sistema išsiplečia iki 12 Δ, dviem poromis oktavų su finaliniais tonais a ir C (eoliškoji ir hipoeoliškoji, jonėniškoji ir hipojonėniškoji oktavos). Kiekvienam Δ (ir nustatant giesmės Δ reikšmingi) greta *finalis* ir *ambitus* būdingi recitacijos tonai → (*tenor, tuba, repercussa*) ir konkrečios intervalų sekos tarp struktūrinių tonų. Kiekvienas Δ savo „charakterį" įgyja iš kiekvienąkart skirtingos pustonio intervalo vietos. Δ taikomi vienbalsiam giedojimui; daugiabalsės muzikos teorijoje *modus* traktuojamas kaip oktava, sudaryta iš kvintos ir kvartos (arba atvirkščiai) su kiekvienos atskira pilnų tonų ir pustonių seka. Schl

Lit.: U. Bomm, Der Wechsel d. Modalitätsbestimmung in der Tradition d. Messgesänge im IX. bis XIII. Jh. u. sein Einfluß auf die Tradition ihrer Melodien, Einsiedeln 1929 (Repr. 1975). – W. Apel, The Gregorian Chant, Bloomington 1958. – J. Smits van Waesberghe, Musikerziehung. Lehre u. Theorie d. Musik im MA, L. 1969. – K. W. Niemöller, Die Theorie d. Gregorian. Gesangs im MA, in: Gesch. d. kathol. Kirchenmusik, I, Kö. 1972, 324–331. I. Markovits, Das Tonsystem der abendländ. musik im frühen MA, Bern 1977. – H. Hucke, Die herkunft d. K. u. die Überlieferung d. Gregorian. Gesangs, in: H. Kühn/P. Nitsche (Hgg.), Bericht über den Internationalen Musikwiss. Kongreß Berlin, 1974, Kasel 1980, 257–260.

Beatifikacija → palaimintieji

Bede (vid. vok. aukšt. – prašymas), 1. nuo brandž. VA kasmet ar ypatingomis progomis valdovo renkama duoklė pinigais; 2. visi mokesčiai, kuriuos miestas turėjo mokėti krašto valdovui; 3. turto mokestis, kurį paskiras miestietis turėjo mokėti į miesto kasą. Din

Begardai (*beggardi, bogardi, beginhardi* ir t. t.), taip nuo XIII a. vadinosi vyrai, kurie, kaip ir moterys → beginės, gyveno pusiau pasaulietinį, pusiau vienuolinį dvasinį gyvenimą. F/O

Beginės. „Relig. moterų sąjūdyje" nuo XII a. būta daug maldingų moterų, kurios negalėjo ar nenorėjo stoti į vien. Todėl jos (tai buvo nauja gyvenimo forma) drauge gyveno miestuose, kartais ir kaimuose, tačiau nesudarė ordino pobūdžio bendruom. ir neturėjo centrinės vadovybės, nors dažnai ir šliedavosi prie kurio nors → elgetaujančio ordino. Atrodo, kad srityse, kuriose buvo labiausiai palitusios (Flandrijoje, Provanse), jos sudarė iki 3% visų moterų. Labiausiai nepriklausoma orgjos forma buvo klajojančių arba paskirai ar mažomis grupelėmis gyvenančių Δ. Tačiau būta tendencijos burti jas į bažn. ir pasauliet. institucijoms lengviau apčiuopiamus gyvenamuosius vienetus (Belgijoje iki mūsų dienų iš dalies dar esama Δ namų ar gyvenviečių); tam tikrą vaidmenį čia atliko ir karitatyviniai bei ekon. motyvai. Pvz., Pranc. kar. Liudvikas IX (1236–1270) pastatydino Paryžiuje Δ namus, kuriuose galėjo gyventi apie 400 moterų. Jis ne tik dosniai šelpė šią fundaciją, bet ir pats mėgo ten sakyti pamokslus. Atskiruose namuose gyventa laikantis viet. konvencijų, derinant privačias ir bendras maldingas praktikas, Mišių ir pamokslų klausymo, karitatyvinės veiklos ir elgetavimo, rankų darbo arba mokymo. Tačiau Δ neduodavo viso gyvenimo įžadų, tad galėjo pasitraukti ir ištekėti. Vėlyv. VA pakinta soc. aspektas: daugelis vargingų moterų gyveno kaip Δ iš maldingųjų fundacijų, o pasiturinčios, tačiau vienišos moterys galėjo išsipirkti vietą Δ namuose, tad šie namai įgijo ir senelių prieglaudos funkciją. Δ ne kartą, ypač uždraudus jų sąjūdį 1311 Vieno susirinkime, buvo persekiojamos, nes jos kartais skleidė → Laisvųjų dvasių

sektos idėjas, nors dažniau buvo tiesiog painiojamos su šia sekta ir → lolardais. – Tarp XIII a. Δ esama reikšmingų mistikių ir poečių: Hadewijch, Beatrijs, Mechthilda Magdeburgietė ir Margarita Porête, o iš vėlesnių a. tik viena kita Δ žinoma kaip rašytoja, pvz., Gertrūda van Oosten. → Moterų mistika, tretininkai. Din

Lit.: E.W. McDonnell, The Beguines and Beghards in Med. Culture, New Brunswick 1954. – O. Nübel, Ma. Beginen- u. Sozialsiedlungen in d. Niederlanden, Tü. 1970. – J.-Cl. Schmitt, Mort d'une hérésie. L'Église et les clercs face aux béguines et aux béghard du Rhin supérieur du XIVe et XVe siecle, P. 1987. – D. Appelo-van Paasen, Het ontstaan van de Begijnenbeweging, 1978. – Lauwers, Expérience béguinale et récit hagiographique, in: Journal des savants 1989, 61–103. – U. Weinmann, Ma. Frauenbewegungen, Pfaffenweiler 1990. – P. Dinzelbacher, Rollenverweigerung, relig. Aufbruch u. myst. Erleben ma. Frauen, in: Idem., Ma. Frauenmystik, Pa. 1992.

Beisassen, vok. vadinami miesto gyv., neturėję visų piliečio teisių – amatininkų gizeliai, tarnai, mergos, padieniai darbininkai. → Proletariatas. Din

Belialas, t. p. Beliaras (nelemtasis, nieko vertasis), bibl. tamsybių dvasia arba kun-štis. ST itin piktus žmones vadina „Belialo vyrais" (*2 Sam* 17, 6 [22, 5]; *Ps* 18, 5). → Velnio reikšmė akivaizdi NT (*2 Kor* 6, 15) ir Kumrano tekstuose. T. p. – uždrausto „velnio proceso" (→ velnio temos literatūra) pavadinimas. Sto

Bellum iustum (lot. – teisingas karas). Ši sąvoka išreiškia bandymą įtraukti karą į teisės teoriją. Sakraliniais argumentais pagrįstą romėnų mokymą išplėtojo Augustinas, suteikęs jam specifinį krikšč. akcentą. Pasak Augustino, karas yra vienas gimtosios nuodėmės pasekmių; tačiau neišvengiamą karą, kai siekiama taikos arba išsaugoti visuot. gerovę, vis dėlto turi būti įmanoma kariauti moraliai atsakingai. Šie pagrindai VA buvo toliau plečiami ir svarstomi, ypač nuo → kryžiaus karų laikų. Tomas Akvinietis būtinomis Δ prielaidomis laikė teisėtą autoritetą, teisingą priežastį ir teisingus ketinimus. → Karas (šventasis). Her

Lit.: F. H. Russell, The Just War in the MA, C. 1975. – E.-D. Hehl. Kirche u. Krieg im 12. Jh., St. 1980. – J. Fisch, Die europ. Expansion u. das Völkerrecht, St. 1984.

Bendrija, (vok. *Genossenschaft*) iš → susitarimo kylantis, lygybe pagrįstas „horizontalus" (ne „vertikalus", valdymu pagrįstas) teis. ir soc. ryšys bendriems interesams siekti. VA Δ itin daug būta → miestuose, kadangi miestiečiai susikurdavo savas, kasmet priesaika sustiprinamas teisės ir valdymo struktūras (dažnai prieš savo miesto valdovo valią). Pirklių gildijos ir amatininkų → cechai irgi buvo Δ, lygiai taip pat ir → brolijos. Kaime steigtos kaimo ir pylimo Δ bendram žemės naudojimui (→ almenda). Din

Lit.: H. Vollrath, Herrschaft u. Genossenschaft im Kontext fma. Rechtsbeziehungen, in: Hist. Jb. 102 (1982), 33–71. – G. Dilcher, Z. Gesch. u. Aufgabe d. Begriffs Genossenschaft, in: Recht, Gericht, Genossenschaft u. Policey. Symposion f. A. Erler, B. 1986, 114–123.

Bendrojo gyvenimo broliai → devotio moderna

Benedicamus Domino (lot.), versiklas su atliepu: *Deo Gratias* (dėkojame Dievui), užbaigianti kiekvieną → Oficiumo maldos metą, o nuo XI a. (iki liturg. reformos) dienomis, kai negiedama → *Gloria* pakeičia Mišiose → *Ite missa est*; mėgiamas motyvas ankstyv. daugiabalsėse kompozicijose ir giesmių tipo → tropuose, galėjusiuose virsti savarankiškomis → cantio. Schl

Lit.: A. W. Robertson, „Benedicamus Domino". The Unwritten Tradition, in: JAMS 41 (1988).

Benedikcionaras, liturginė knyga, kurioje surinktos laiminimo formulės; iš pr. šios formulės buvo įtraukiamos į → sakramentarus, o nuo ankstyv. VA išlikusios ir atskirai. Her

Benediktinai, priklausantieji Benedikto Nursiečio (~480–560) įsteigtai vienolių bendruom. ir gyvenantieji pagal „Benedikto regulą" → abatų vadovaujamose vien. Savo įsteigtame Monte Kasino vien. (~550) Benediktas iš pradžių naudojo ankstesnes vienuolių regulas, tačiau, semdamasis iš sen. krikšč. tradicijų ir papildydamas iš romėnų mąstymo perimta atsakomybe, saiku ir drausme, pavertė jas puikiu žmogaus gyvenimo vadovu. Regula tvarko Δ bendrą dvasinį ir kūniškąjį gyvenimą (su visiškai bendruomen. vien. nuosavybe), nustatydama viską nuo maldų skaitinių, darbo ir poilsio laiko iki drabužių, elgsio ir net „būtiniausių daiktų" (adata, grifelis, rašomoji lentelė, peilis ir t. t.). Renkamas abatas yra vyriausioji galva ir Kristaus vietininkas. Prieš priimant į ordiną, skiriamas ilgas išbandymo laikas; priimami suaugę

(*conversi*) ir vaikai (*oblati*, tik iki kontrreformacijos), laisvieji vergai, vargšai ir turčiai. Iš galutinai priimto ir iškilmingus įžadus davusio vienuolio reikalaujama *oboedientia* (klusnumo; pirmiausia – abatui), *conversatio morum* (neturto, skaistybės) ir *stabilitas loci* (nuolatinio priklausymo gimtajam vien.), be to – saikingumo (*discretio*), dvasinio ir fizinio darbo (*labor*), o pirmiausia – maldingumo (*opus Dei, oratio*). Δ būdinga teikti pirmenybę Dievo garbinimui; nieko negali būti svarbiau už tarnavimą Dievui. Δ turi didžiulių nuopelnų Europos iškilimui ir jos dvas. raidai (vien. mokyklos, antik. tradicijos perdavimas). Δ paplitimą esmingai paskatino pop. Grigalius I ir anglosaksų misija žemyne (Bonifacijus, Vilibrordas); 818–819 Benediktas Anjanietis pavertė Δ regulą pagrindine V. pasaulio vienuolių regula. Dvasinė Δ galybė reiškėsi klestinčiais vien. (Reichenau, Corbie ir kt.) ir reformomis (Kliuni, Gorzė, X a.) bei „reformų ordinais" (cistersai ir trapistai). Pastarieji nuo XII a. pranoko Δ lit. produkcija, o XIII a. juos šiuo požiūriu pranoko → elgetaujantieji ordinai. XV a. Δ ordinas buvo dar kartą reformuotas. LaJ

Lit.: S. Hilpisch, Gesch. d. benediktin. Mönchtums, Fr. 1929. – P. Schütz, Gesch. d. Benediktinerordens, Ei. 1947–1960. – B. Steidle, Die Benediktus-Regel (lat.-dt.), Beuron [2]1975. – L. Holtz, Gesch. d. chr. Ordenslebens, Z. 1986.

Beneficija (lot. *beneficium* – geradarystė). 1. → lėnų sistema; 2. bažn. → prebenda

Beneventana, atskiras lot. šrifto tipas, paplitęs P. It. VIII–XIII a. Ko gero, intensyviausiai Δ naudota Monte Kasino skriptoriume. → Kodikologija. Her

Lit.: C. Tristano, Scrittura beneventana e scrittura carolina dell'Italia meridionale, in: Scrittura e Civiltà 3 (1979), 89–150.

Beneventaniškasis choralas, atskira choralo tradicija P. It., langobardų Benevento kun-štystėje, kurios geogr. ir ist. paaiškinamas savarankiškumas reiškiasi ir savomis knygomis ir → neumų šriftu. XI ir XII a. liturginiuose rankr., greta rubrikų ir tekstų, kuriuose galima įžvelgti milaniškojo, → senojo Romos ir gr.-bizant. choralo įtaką, esama ir 19 sen. Mišiolų. Senasis Δ datuotinas prieš 800, o vartotas ir vėliau, regioninei choralų kūrybai jau patekus į Romos įtaką, – tai liudija neromietiškų giesmių draudimas, pop. Stepono IX paskelbtas 1058 pagr. Monte Kasino vien. Schl

Lit.: B. Baroffio, Liturgie im beneventan. Raum, in: Gesch. d. kathol. Kirchenmusik, I, Kassel 1972, 204–208. – A. Ziino, Polifonia „primitiva" nella Biblioteca Capitolare di Benevento, in: Analecta Musicologica 15 (1975), 1–14. – J. Boe, Old Beneventan Chant at Montecassino. Gloriosus Confessor Domini Benedictus, in: AcM 55 (1983), 69–73. – T. F. Kelly, Montecassino and the Old Beneventan Chant, in: EMH 5 (1985), 53–83. – Idem., The Beneventan Chant, C. 1989.

Bernardinai → cistersai

Berno tonas, → tonas, naudotas su Teodoriku (Dietrich) Berniečiu siejamose herojinėse poemose (*Eckenlied, Sigenot, Virginal, Goldemar*) vid. vok. aukšt. k. ir veikale *Meerwunder* („Jūros stebuklai"); t. p. strofų sandaros, bet kitokios melodijos yra → hercogo Ernesto tonas. Su abiem melodijomis nuo XV iki XVII a. kai kuriose dainose naudojama 12 eilučių → kancona, dar vadinama *Ekken-Ausfahrt-Ton, Flammweise*. Bru

Bestiariumas (iš lot. *bestia* → gyvulys, žvėris), iliustruotos gyvūnų knygos, paplitusios daugeliu kultūringųjų k. Pradedant gr. → *Physiologus* (~200 p. Kr.), kuris X a. buvo išverstas į lot. k.; pasitelkę antik. vaizdinius, Δ išaugo į mėgiamą lit. žanrą, dažnai fantastiškai vaizdavusį įv. (viet. ar kitų kraštų) gyvūnus ir turėjusį patenkinti klausytojų „moksl." smalsumą bei duoti jiems krikšč. pamokymų. Pagal tipišką schemą Δ padalytas į dvi dalis: bendrąjį gyvūnų aprašymą ir jį papildantį žvėrims priskiriamų savybių ir elgesio aiškinimą Išganymo ist. ir moralės požiūriu (pvz. Liūtas = Kristus). Hof

Lit.: K. Nissen, Die zoolog. Buchillustration, II, St. 1978. – W. B. Clark/M. T. McMunn (Ed.), Beasts and Birds of the MA. The Bestiary and Its Legacy, Philadelphia 1989. → *Physiologus*.

Beždžionė, dėl panašumo išvaizda ir elgesiu į žmogų dažnai interpretuota kaip netobulą, šlykštų ir nuodėmingą žmogų, paskiras ydas (tuštybę, geidulingumą), ar net patį velnią simbolizuojantis gyvūnas. Remiamasi Ezopu, pagal kurį perdėtai švelni Δ motinos meilė simbolizuojanti pragaištingą „beždžionišką meilę". Δ potraukis viską mėgdžioti esąs nuoroda į nenusimanantį, lengvai

suvedžiojamą žmogų. Žodžiu *simia* (lot. – beždžionė) plūstamas kiekvienas neprotingas mėgdžiojimas (*ars simia naturae*). Tra

Lit.: H. W. JANSON, Apes and Ape Lore in the MA and the Renaissance, Lo. 1952.

Bible moralisée, Biblijos ištraukų rinkiniai, alegoriškai susiejantys ST vaizduojamus įvykius su NT arba Bažn. ist.; trumpi teksto ir komentarų proza skyreliai su atitinkamomis iliustracijomis (mokomosios knygos pasauliečiams). Seniausi (3 lot., 1 pranc.) Δ rankr. atsiradę ~ 1230–1240, dar keli išlikę iš XIV ir XV a. Gie

Lit.: R. HAUSSHERR, Sensus litteralis u. sensus spiritualis in der Bible moralisée, in: Fma. Studien 6 (1972), 356–380.

Biblia pauperum → vargšų biblija

Biblija → Evangelijos, Naujasis Testamentas, Psalmės, Senasis Testamentas, Vulgata

Biblija su paveikslais, Biblija arba jos perdirbiniai su tekstą iliustruojančiais pav. ciklais. Ankstyvi lot. pvz.: Kvedlinburgo *Itala* fragmentas (IV a.), „Vienos *Pr*" (gr., V–VI a.), vad. „Alkuino Biblija" (po 830), milžiniška Admonto Biblija (XII a.). Nuo XIII a. atsiranda ypatingų formų: → vargšų Biblija, → Bilblijos istorijos, → rimuota Biblija ir pan., itin paplitusių išradus knygų spaudybą su medžio raižiniais (→ blokinė knyga). Krü

Biblijos aiškinimas → egzegezė

Biblijos komentarai, ankstyv. VA atskiras Šv. Rašto knygas aiškinantiems raštams būdingas tikėjimas pažodiniu jo įkvėptumu. Dažn. tokiuose Δ pateikiami alegorinės interpretacijos; mėginant nuskaidrinti → Šv. Rašto prasmę, ypač mėgstama naudotis Augustino, Grigaliaus I, Ambraziejaus ir Jeronimo citatomis. Greta → scholijų esama ištisinių Δ, ypač mėgstama komentuoti *Pr*, *Gg*, *Ps*, *Mt* ir Pauliaus laiškus; šie Δ irgi dažn. sukompiliuoti iš Bažn. Tėvų raštų; Δ šiuolaikine prasme nebuvo, pvz., apskritai nebūta teksto kritikos; Δ paskirtis buvo dvasios ugdymas ir recitavimas Oficiume. Ypač svarbus čia Beda Garbingasis († 735), kuriuo remiasi daugelis ankstyv. VA bibl. egzegezės veikalų; t. p. Alkuinas († 804) ir jo mokiniai, – jų yra teol. ir moraliniai. XII a. įvyksta posūkis: nubunda mokslinis susidomėjimas Biblija; ir toliau dažn. komentuojama *Ps*, *Gg* ir Pauliaus laiškai. Vad. → glosose aiškinamos miglotos vietos, remiantis Bažn. Tėvų raštų ištraukomis; Anzelmo iš Lano († 1117) *Glossa ordinaria* (komentuojami *Ps* ir *Gg*) yra savarankiškas veikalas, Petro Comestoro *Historia scholastica* – ištisinis ist. ST knygų komentaras. Mėginant praplėsti glosas, buvo pridedami *quaestiones*, kurie, veikiami Aristotelio dialektikos, turėjo esminės reikšmės teol. ir Δ; paminėtini: Gilbertas iš Puatjė († 1154), Petras Lombardas († 1160). XIII a. dėl un-tų poveikio radosi teksto skaidymas, siekiant įsigilinti į Rašto prasmę. XIII a. Δ linkę aiškinti Bibliją, kiek įmanoma, iš jos pačios, pasiremiant Bažn. Tėvų ir egzegetų citatomis, t. p. ir pasauliet. autoriais (Platonas); svarbiausias pvz.: Tomo Akviniečio *Catena aurea* (evangelijų komentaras). XIV a. glosą pakeičia → postilė (*post illa verba*), ištisinis Δ; *postillare* tapo techn. terminu, reiškiančiu: aiškinti Bibliją. VA Šv. Rašto komentatoriai dažn. nemokėjo gr. ir hebr. k., šį trūkumą pamažu padėjo pašalinti į k. studijas atsigręžę pranciškonai ir dominikonai, taigi galėjo atsirasti Δ moderniąja prasme. Esminių pokyčių atnešė → humanizmas. → Egzegezė. LaJ

Lit.: H. DENIFLE, Die abendländ. Schriftauslegung bis Luther, Mn. 1905. – B. SMALLEY, They Study of the Bible in the MA, C. [3]1964. – G. W. LAMPE (Ed.), The Cambridge History of the Bible, C. 1969. – H. FELD, Die A.e der modernen bibl. Hermeneutik in der sma. Theologie, Mz. 1977.

Biblijos vertimai padėjo pamatus iškylant Europos kultūrai; Δ ir rašto k. atsiradimas neretai žengia koja kojon: Vulfilos († 383) Δ į vestgotų k. ir brolių Kirilo († 869) ir Metodijaus († 885) – į bažn. slavų k. (ir tos k. sukūrimas). V. ir Vid. Europai svarbus postūmis buvo tai, kad airiųškotų ir anglosaksų misionieriai atsigabeno į žemyną itin vertingus → Vetus Latina ir → Vulgatos rankr. Karolis D. savuoju *Admonitio generalis* parėmė krikšč. mokymą, ta proga Alkuino mokinys Fridugizas 801 perdavė jam pageidautąjį visos Biblijos tekstą (Vulgata), tapusią imp. tekstu. Svarbūs tuometiniai Biblijos perdirbiniai vok. k. yra „Monsee–Vienos fragmetai", Taciano „Evangelijų harmonijos" vert. į r. frankų k. (Fulda, ~ 830); tačiau *Heliand*, „Pradžios knyga" (sen. saksų k.) ir Otfrydo „Evangelijų knyga" (Pareinės frankų

dialektu) priklauso ne Δ, o → biblinei literatūrai. Mokomaisiais tikslais Notkeris III Storalūpis Galeniškis (~1000) atliko Δ su komentarais (*Ps*, *Gg*, *Job*); apie 1060 radosi Williramo iš Ebersbergo († 1085) parafrazinis eil. *Gg* vert.; 1160 – (*S. Trudperter Hochlied*). Iš XIII a. Δ beveik neišlikę. XIV a. nepriklausomai vienas nuo kito atsirado grupė, daugiausiai dalinių; dažn. verčiama knyga ir toliau liko *Ps*. „Augsburgo Biblijoje" (1350), greta Evangelijų, *Apr*, *Apd* ir Pauliaus laiškų pateikiama ir apokrifinė „Evangelija pagal Nikodemą"; „Vencelio Biblija" (XIV a. pab.) apima tik ST, tačiau svarbi dėl iliustracijų. Iš XV a. išlikęs Diepoldo Lauberio visos Δ; 1466 Johannas Mentelinas (Štrasburgas) išspausdino 1350 (Bavarijoje) pasirodžiusį Δ, kuris buvo 13 kartų perspausdintas. Tai buvo tikrojo Biblijos paplitimo pr.; mat nors ji ir buvo žinoma iš → vargšų Biblijos, Biblijos istorijų ir dalinių vert., liaudies knyga ją pavertė tik knygų spaudyba ir Liuterio Δ. LaJ

Į sen. anglų k. itin dažnai, t. p. ir per daugybę → glosų, buvo verčiamas *Ps*, antrojoje X a. pusėje atsirado kelios Evangelijų versijos. Vid. anglų k. po kelių paskirų dalių vert. (pvz., R. Rolle'o – *Ps*, apie 1338) XIV a. pab. pasirodė Viklifo sekėjų parengtas pirmas viso Biblijos teksto vert. (*Wycliff* arba *Lollard Bible*), kuris, nepaisant uždraudimo, plačiai paplito. Seniausiuose Δ į pranc. k. irgi pateikiamas *Ps*; dažnai naudota → tarp eilučių parašyta „Galų *Ps*" versija. Apie 1170 atsirado ST „Keturios *Kar* knygos". XII ir XIII a. kai kurie Δ buvo uždrausti kaip eretiški (→ valdiečiai), tačiau kar. Liudvikas Šv. apie 1230 paliepė parengti pranc. k. visą Biblijos tekstą. Apie 1293 pasirodo Guyard'o des Moulins'o *Biblium historiale*; 1477 išspausdinamas pirmasis Δ į prancūzų k. Atrodo, kad į it. k. ilgai tebūta dalinių Šv. Rašto vert.; 1471 pasirodo 2 visos Δ. Isp., bendradarbiaujant žydams, XIII a. pr. atsirado ST vert. tiesiai iš hebr. k.; Alfonsas X visą ST įtraukė į savo *Grande e General Estoria*. XIV/XV a. parengti mažiausiai 8 Δ, skirti Isp. žydams; 1422–1433 Kalatravos ordino did. magistras pavedė išversti Bibliją vienam rabinui ir vienam pranciškonui. Δ į katalonų k. pradėtas XIII a. pab.; iš XV a. išlikę daugiau į katalonų k. Din

Lit.: W. Walther, Die Dt. Bibelübersetzungen d. MA.s, I–III, Brau. 1892 (Repr. 1966). – F. Falk, Die Bibel am Ausgang d. MA.s, Mz. 1905. – H. Vollmer, Materialien zur Bibelgesch. u. relig. Volkskunde, I–IV, 1912 ir t. (fortgeführt als: Bibel u. dt. Kultur = Veröir t. d. Dt. Bibel-Archivs in Hamburg, I–X, 1931 ir t.). – H. Rost, Die Bibel im MA, Au. 1939. – J. Llama, Biblia med. romanceada judiocristiana, 1950–55. – M. N. Larès, Bible et civilisation anglaise, 1974. – D. C. Fowler, The Bible in Early Engl. Lit.e, Lo. 1977. – Idem., The Bible in Me. Lit.e, Seattle 1984.

Biblinė drama → misterija, stebuklinis vaidinimas, teatras

Biblinė literatūra, kitaip nei platesnė „dvasininkų sukurtos literatūros" sąvoka, nusako veikalus, kuriuose pirmiausia apdorojama bibl. medžiaga. Greta → misterijų, giesmių, → rimuotos Biblijos, → Evangelijų harmonijos, himno ir kt. čia ypač išsiskiria biblinė epika. Nenutrūkstamą siekį perkelti Bibliją į Europos lit. galima įrodyti buvus IV–XVIII a., bibl. romano pavidalu jis gyvuoja ir šiandien. VA Δ daugeliu atvejų pagrįsta įsitikinimu, kad → Šv. Rašto prasmė yra daugialypė. Vėlyv. lot. Δ itin didelės įtakos turėjo Vergilijaus „Eneida"; perėmus antik. epo formą, ji buvo pripildoma bibl. turiniu. Lot. epinės Δ pradininku laikomas isp. kunigas Juvenkas, ~330 hegzametru parašęs savo *Evangeliorum libri quattuor*. Šiuo veikalu jis pradeda ilgą lot. Δ kūrinių virtinę, kurią vėliau pratęsia veikalai taut. kalbomis; tarp kitų autorių, Proba, Romos aristokratė, ~360 sukūrė *Vergilcento* apie svarbiausias bibl. išganymo ist. stadijas, poetas Kiprijonas ~400 – heptateuchą, Sedulius – *Carmen paschale* (pirmoji V a. pusė), Avitas iš Vieno – 5 *Libelli de spiritalis historiae gestis* (po 500) ir Aratoras – turiningos mistinės alegorinės interpretacijos persmelktą epą *De actibus apostolorum* (VI a. vid.). Per audringą tautų kraustymosi laikotarpį Δ pagal Vergilijų tampa iš esmės vien. ir mokyklų dvasinio mokytumo reikalu. Antrąją viršūnę lot. Δ pasiekia XI–XII a. Hildeberto iš Lavardino (1056–1134; 4 Karalių knygų perdirbinys), Motiejaus iš Vendôme (XII a., *Tobias*) ir Petro Rygiškio (antroji XII a. pusė; *Aurora*) veikaluose, tačiau buvo itin mėgstama iki pat XVII a. (A. Gryphius). Δ

taut. kalbomis pirmiausia sutinkama anglosaksų, sen. saksų ir sen. vok. aukšt. k. erdvėje. Šiai tradicijai pradžią duoda legenda apie dievišką Cedmono († 670/680) pašaukimą tapti krikšč. dainiumi, kurią savojo Anglijos Bažn. ist. pasakoja Beda (672/673–735). Sen. anglų aliteracine eilėdara kurtai Δ priklauso *Pr, Iš, Dan* ir *Jdt* knygų parafrazės, poema, pavadinta „Kristus ir šėtonas", ~800 datuojamas Cynewulfo „Kristus II" ir daugelis – iš dalies Cynewulfo mokyklai priklausančių – veikalų apokrifų tematika: apie Andriejų, apaštalų likimus, Kristaus nužengimą į pragarus ir t. t. Kontinentinė germ. Δ iš pr. irgi yra → raidžių rimo poezija (IX a.), ją reikia suvokti bendrame lit. kontekste su sen. anglų Δ: sen. saksų k. *Heliand* (anon. dvasininko, ~830), ko gero, pati įžymiausia NT parafrazė ilgosiomis raidinio rimo eilutėmis; sen. saksų k. „Pradžios knyga" (*Heliand* autoriaus mokinio?). O epinė sen. vok. aukšt. k. parašyta eilučių galo rimu. Pagr. jos kūrinys yra vienuolio Otfrydo Veisenburgiečio p. Pareinės frankų dialektu parašyta (užbaigta po 863) „Evangelija". Čia 5 knygose, remiantis Evangelijomis (ypač *Jn*) ir įprastiniais Biblijos komentarais, pateikiant daugybę teksto aiškinimų pažodine ir dvasine Šv. Rašto prasmėmis, vaizduojamas Jėzaus gyvenimas ir kančia nuo gimimo iki Dangun žengimo. Otfrydas laikomas ankstyvu VA vok. Δ etalonu, tačiau jo veikalas anaiptol nėra izoliuotas. Iš sen. vok. aukšt. k. laikotarpio dar paminėtina alemaniška poema „Kristus ir Samarietė" (X a.). Ne tokios užbaigtos ir išdailintos kaip Otfrydo kūrinys atrodo „Pradžios" (~1070) ir „Išėjimo" (~1120) knygos, *Vorauer Bücher Moses'* (~1130/1140; gausu alegorinių aiškinimų), ponios Avos „Jėzaus gyvenimas" (~1120/1125), senesnioji ir naujesnioji „Juditos" (pirmasis XII a. trečdalis; apie 1140), kun. Lamprechto „Tobijas" (~1150/60) ir kt. Brandžiosios vid vok. aukšt. k. laikais egzegetinės Δ nėra; visi pasakojimai – tik legendomis apipinti Šv. ist. apokrifiniai tęsiniai: Konrado iš Fußenbrunneno „Jėzaus vaikystė" (~1200); Konrado iš Heimesfurto „Marijos ėmimas į Dangų", „Prisikėlimas" (1225/1250). Užtat biblinė ist. (ypač ST) užima svarbią vietą rimuotose pasaulio kronikose (atskiras atvejis: → Vokiečių ordino literatūra). Apie 1300 Δ vėl suklesti, nors ji, tiesa, dabar linkusi ne tiek pasakoti Kristaus gyvenimą, kiek vaizduoti išganymo ist.: „Išganymas"; Henriko iš Neustadto (*Von Gottes Zukunft*) Gundackerio iš Judenburgo *Christi Hort* ir kt. VA pab. sen. Δ užduotį perima → Biblijos vertimai, NA Δ tampa asmeninio poetinio polinkio išraiška (Klopstockas). Δ toliau gyvavo ir VA Angl.: *Ormulum* (~1200, vienuolio Ormo evangelinis kūrinys), veikalai *Pr* ir *Iš* temomis (~1250), *Evangelium Nicodemi* (XIII a.), *Cursor Mundi* (XIV a. pr.), *Susanna, Patience, Purity* (visi – XIV a. antroji pusė) ir t. t. Viršūnę anglų Δ pasiekė J. Miltono (1608–1674) kūryboje. Pranc. neįnešė reikšmingesnio indėlio į Δ; paminėtina pranc.-provans. k. sukurta Kristaus kančios poema (X a.) bei Hermano iš Valansjenos (XII a.), Jehano Malkaraume ir Macé de la Charité (XIII/XIV a.) poetiniai ST ir NT ištraukų perdirbiniai. Lot. Δ siekė poezijos ir Apreiškimo sąlyčio, *sacra poesis*, o Δ taut. kalbomis misijiniai ketinimai susijungia su poeto dieviško pašaukimo idėja. Otfrydo veikalas radosi pirmiausia iš maldingumo ugdymo ir meditacijos poreikio, iš troškimo kurti poeziją, kuri vestų į išganymą. ši Δ funkcija gyvuoja ir vėlesniais laikais, tačiau iš visų pusių į ją skverbiasi elementai, nebeturintys sakralinių sąsajų ir galiausiai paverčiantys Δ pasaulio ist. dalimi. → Parafrazė, Evangelijų harmonija. Zip

Lit.: M. Wehrli, Sacra Poesis, in: Fs. F. Maurer, St. 1963, 262–283. – R. Herzog, Die Bibelepik der lat. Spätantike, Mn. 1975. – D. Kartschoke, Bibeldichtung, Mn. 1975. – Idem., Altdt. Bibeldichtung, St. 1975. – A. Masser, Bibel- u. Legendenepik d. dt. MA.s, B. 1976. – D. C. Fowler, The Bible in Early Engl. Lit.e, Lo. 1977. – Idem., The Bible in Me. Lit.e, Seattle 1984.

Biblinė literatūra, žydų. Įv. apimties epiniai veikalai apie Biblijos įvykius ir veikėjus sudaro reikšmingą dalį ankstyv. lit. jidiš kalba. Tekstai dažn. remiasi ne tiesiogiai bibl. šaltiniais, o midrašais – aiškinimais, kuriuose pagr. tekstai gausiai papildyti ist., legendiniais, anekdotiniais ir kt. elementais. Pirmiausia dėl žydų polinkio į vidinę konsolidaciją ir atsiribojimą nuo „pagonių" midrašinę lit., nepaisant medžiagos bendrumo, reikia skirti nuo krikšč. bibl. lit. Ankstesnė tyrinėtojų nuomonė, pagrįsta pastebėtais herojiniam epui

būdingais formos ir stiliaus bruožais, kad midrašinė epika priklauso špylmanų lit., pasirodė nepatvari. → Esteros tema, Jidiš. Dre

Lit.: W. STAERK/A. LEITZMANN, Die Jüd. Dt. Bibelübers.en von den A.en bis zum Ausgang des 18. Jh.s, F. 1923 (Repr. 1977). – W.-O. DREESSEN, Bibelepik u. Midraschepik, in: ZdtPh 100 (1981), Sonderhert „Jiddisch", 78–97.

Biblioteka (gr. knygų rinkinys). Iki XIII a. VA Δ beveik išimtinai yra vien., kur jos, jei nebuvo → skriptoriumo dalis, vadintos armariumais (lot. „[knygų] dėžė"). Terminas *libraria* (iš lot. *liber* – knyga) vartotas tik nuo XIII a. (skolinamosioms) un-tų Δ, o *bibliotheca* – vėlyv. VA ir humanizmo tiriamosioms Δ nusakyti. Tokios rūmų Δ kaip Karolio D. iki vėlyv. VA tebuvo išimtys, miestų rotušių Δ tik XV a. išaugo iš miestų archyvų ir teis. dokumentų rinkinių. Asmeninės dvasininkų ir pasauliečių Δ, tiesa, retos, tačiau žinomos nuo XII a. Ankstyv. VA knygos specialiose Δ patalpose buvo laikomos suguldytos atvirose arba uždaromose dėžėse, į priekį atgręžtos apipjautuoju kraštu, ant kurio galėjo būti užrašoma antraštė arba signatūra, vėliau – spintose su nuožulniu pultu. Vėlyv. VA dabar jau lentynose stačiomis laikomų knygų apsaugai naudoti lentynas užveriantys metaliniai strypai ir grandinės. Vienuolynų Δ būta daugiausia relig. knygų (Biblija, egzegezė, liturgika, patristika, hagiografija), t. p. lot. dalykinės lit. (medicina, astronomija, gramatika ir t. t.), neretai – ir klasikinių autorių veikalų (mokytis lot. k.). Klestintis skriptoriumas knygų gausėjimą užtikrindavo vien. Δ, nes kodeksų skolinimasis buvo dažn. pagrįstas mainais arba už paskolintą knygą buvo atsilyginama papildoma kopija. Vis dėlto Δ fondai liko palyginti maži, tad „Karolingų–Otonų laikų 200–300 knygų rinkinys buvo gera, o 500–600 knygų – labai gera Δ" (Buzas). Sužinoti, kokių knygų Δ esama, galėjai dažn. tik iš inventoriaus, rečiau – iš → rankraščių (kilmės vietos) katalogo. Sim

Lit.: T. GOTTLIEB, Über ma. Bibliotheken, L. 1890 (Repr. Graz 1955). – J. W. THOMPSON, The med. library, Ch. 1939 (Repr. 1957). – E. LEHMANN, Die Bibliotheksräume der dt. Klöster im MA., B. 1957. – L. BUZAS, Dt. Bibliotheksgesch. d. MA.s, Wie. 1975. – A. DEROLEZ, Les Catalogues de bibliothèques, Turnhout 1979. – A.-M. GENEVOIS/J.-F. GENEST, Bibliothèques de manuscrits méd. en France, P. 1987.

Bibliotekos poema. Poetinis bibliotekos aprašymas negali būti laikomas atskiru lit. žanru. Tai arba → titulai, kaip Izidoriaus Seviliečio, arba vyskupijos ist. dalis, kaip Alkuino (*De sanctis Euboricensis ecclesiae* V. 1525–1561), arba perskaitytų veikalų sąrašas, kaip Teodulfo Orleaniečio (*De libris quos legere solebam* c. 45). Kad vėlesnių laikų autorių katalogai (→ literatūros istoriografija) galėjo sykiu būti ir bibliotekos knygų sąrašai, matyti iš to, jog minimi ir reti kūriniai, pvz., Eberhardo Alemano *Laborintus* minimas Giunterio iš Pairis *Solimarus*. Vog

Bilderbogen, vok. vadinami liaudiški, dažnai ryškiai spalvoti šventųjų, atvirai maldingieji ir piligrimai paveikslėliai (→ medžio raižiniai); buvo naudojami ir aktualioms naujienoms perteikti, kaip karikatūros ir t. t. Išlikę, pvz., ir Dürerio Δ. Lac

Lit.: H. ROSENBERG, Der ma. Bilderbogen, in: ZfdA 85 (1954), 66–75.

Bildgedicht (vok. – paveikslinis eilėraštis) lyrika, kurios tema yra vaizduojamojo meno objektas; dažnai užrašomas ant pav. ar po juo. VA Δ pavyzdys buvo romėnų → titulai; pav. ir tekstas sudaro vienovę. Neišlikę Karolingų laikų pav. ir freskos žinomi iš Δ (pvz., Teodulfo Orleaniečio, Rabano Mauro, Alkuino). Δ buvo rašomi ne tik ant pav. ir kilimų (Bildteppiche), bet ir ant antkapių; jie buvo kuriami Mirties šokio pav. ciklams ir lakštiniams spausdiniams. Petrarca dviem sonetais apdainavo Lauros portretą. Kras

Lit.: H. ROSENFELD, Das dt. Bildgedicht, L. 1935, [2]1967. – H. D. SCHLOSSER, Ein sma. Bildgedicht, in:ZdtPh 89 (1970). – G. KRANZ, Das Bildgedicht in Europa, Pa. 1973.

Bylinos, guslėmis (gnaibomaisiais instrumentais) sau pritariant rusų ir apskritai R. slavų liaudies dainių atliekama epinė herojinė giesmė, bylojanti (pagal prasmę) apie „būtovę". Pasakojamoji giesmių medžiaga, dažnai praturtinta motyvais iš Biblijos, europinių ir bizant. šaltinių, paliudyta nuo XVI a. Šio žanro radimasis ir ankstyv. raida nėra aiški; skomorochai (liaudies dainiai) minimi jau XIII a. Bg

Lit.: R. TRAUTMANN, Die Volksdichtung d. Großrussen, Hei. 1935. – V. I. PROPP/B. N. PUTILOV (sost.) Byliny, Maskva 1958. – K. HARTMANN, Volksepik am Weißen Meer, Mn. 1974.

Binio → rankraštis

Biografija (gr. *bios* – gyvenimas, *graphein* – rašyti). siekiu per individualybę atskleisti bendrybę Δ skiriasi nuo → šventųjų gyvenimų, suprantamų kaip vadovai sekti šventųjų pavyzdžiais ir kaip dvasinio ugdymo raštija. VA nutrūksta ryški Antikos poetų, filosofų ir valdovų Δ tradicija, užtat atsiranda naujų akcentų – kankinysčių aprašymai, apaštalų darbai ir šventųjų gyvenimai. Ankstyv. VA pirmiausia dėstomi išoriniai faktai; psichol. diferenciacija domimasi mažai. Pirmąją Δ, kurioje svarbiausia nebe dvasinė paskirtis, VA parašo pasaulietis Einhardas (imp. patarėjas ir bičiulis) ir tai Karolio D. Δ (~830). Atitrūkusi nuo hagiografinės tradicijos, ši Δ laikosi Svetonijaus pavyzdžio (išorinė sandara, kalbos bruožai, stilius). Panašių Δ (Brunono iš Ruotgerio ir jo motinos Matildos gyvenimai) aptinkame tik Otono I valdymo pab. IX a. pab. Aseras parašo kar. Alfredo Δ. Apie 1000 Δ pradeda atsiskirti nuo hagiografijos – tai akivaizdžiausia Viurcburgo vysk. Erlungo rašytoje Henriko IV Δ, kurioje pirmą kartą psichol. nuovokiai vaizduojamas tragiškas likimas. Dabar randasi visa virtinė dvasininkų ir pasauliečių valdovų gyvenimų aprašymų, kuriuose susimaišę rel. ir pasauliet. elementai, pvz., 1138–1145 šv. Dionyzo abatijos abato Sugerio rašyta Pranc. kar. Liudviko VI Δ arba Tiuringijos landgrafo Liudviko IV gyvenimo aprašymas iš Reinhardsbruno vien. istorijos. Pirmojoje XIII a. pusėje *Gesta Philippi Augusti* šlovina Pranc. kar., eil. kronika *Guillaume le Maréchal* – anglų grafą; ypač daug pan. veikalų vėlyv. VA randasi Pranc. Iš viso Pranc. iš XIII ir XIV a. išliko per 200 → vida ir → razo (lit. istoriografijos užuomazgos) provans. k. Isp. Δ epo ir kronikos pavidalais sukasi apie taut. didvyrį El Sidą († 1099). Aiškių Δ bruožų esama senosiose skand. sagose (pvz., apie kar. Ulafą, apie skaldą Kormakrą). – VA pab., veikiant naujam humanistiniam žmogaus paveikslui, pasauliet. Δ darosi gilesnės; pavyzdžiu laikomas Petrarcos rinkinys *De viris illustribus*. → Accessus, autobiografija, hagiografija, šventųjų gyvenimai. *Krol/Din

Lit.: F. M. Kircheisen, Die Gesch. der lit. Porträts in Dtld. bis z. Mitte des 12. Jh.s, I, L. 1904. – O. Köhler, Das Bild des geistl. Fürsten in den Viten des 10., 11. u. 12. Jh.s, 1935. – J. C. Russel, An Introduction to the study of med. biography, in: Modern Language Yearbook 4 (1943). – R. Bossard, Über die Entwicklung d. Personendarstellung in der ma. Gesch.sschreibung, Z. 1944. – C. W. Jones, Saints' Lives and Chronicles in Early England, 1947. – D. A. Stauffer, Engl. Biography before 1700, C., Mass. 1964. – R. Schieffer, Möglichkeiten u. Grenzen der biograph. Darstellung fma. Persönlichkeiten, in: HZ 229 (1979), 85–96. – W. Berschin, Biographie u. Epochenstil im lat. MA, St. 1986 ir t.

Biskupasögur, → sagos apie Bažn. ankstyv. ist. Islandijoje ir apie atskirus vysk. Skiriami labiau ist. tekstai, pvz., *Hungrvaka*, ir hagiografiniai veikalai, pvz., *Thorláks saga helga*. Δ laikomi svarbiais ist. šaltiniais, ypač kalbant apie 1000–1340. Tiesa, užrašyti jie tik XIII ir XIV a. Qua

Lit.: J. Helgason (Hg.) Byskupa sǫgur, I–II, Kop. 1938, 1978. – B. Ašalbjarnason, Bemerkinger om de eldste bispesagaer, Reykjavík 1948.

Bispelis, (vok. *Bispel, bispil*, iš vid. vok. aukšt. *bi* – prie, *spel* – pasakojimas) nuo Tomasino iš Zerklaere (~1215/1216) ir Hugono Trimbergiečio (~1300) vartojamas nusakyti pasakėčioms (→ Fabel) ar kitiems pamokomįems ir/arba palyginimų pavidalo trumpiems pasakojimams, o špruchų lit. reiškia pirmiausiai palyginimą ar palyginamąjį vaizdą. Lit. moksle Δ sąvoka susiaurinta iki trumpo gretutinio rimo kūrinio, kur glaustas, palyginamojo pobūdžio pasakojimas naudojamas relig., moralinio ar pragmatinio elgesio mokymo iliustracijai. Δ funkcija yra per pažinimą moraliai patobulėti. Dualistinis vaizdavimo principas, kai pateikiamas pasakojimas ir jo aiškinimas, kildinamas iš Biblijos palyginimų arba alegorinės Biblijos egzegezės tradicijos. Taut. kalbose ši mąstymo ir vaizdavimo forma pasklido pirmiausiai per → exemplum. Giminystė su šia lit. medžiagos parinkimo ir moralinių didaktinių tikslų požiūriu įrodoma jau ir pirmojo vok. Δ kūrėjo Strickerio (~1220–1240) atveju, tačiau nuo *exemplum* Δ skiriasi tuo, kad čia pavyzdžiu naudojamasi ne Šv. Raštui, o pasauliui aiškinti. Relig. ir pasauliet. Strickerio Δ išaugo į savarankišką lit. žanrą, kuriame tradicinė medžiaga susiejama su aktualiomis gyvenimo formomis arba situacija. Palyginimui būdingo taiklumo ir anapusybėn orientuoto pamokymo arba šiapusybei skirtos aktualiosios sa-

tyros junginys, pateiktas drauge su egzegetiniu iššifravimu, garantavo Strickeriui sėkmę; juo buvo sekama iki pat vėlyv. VA. Šį žanrą toliau puoselėjo daugiausiai anon. poetai; vėlyv. VA Henrikas Teichneris tęsė Δ tradiciją savo → rimuotųjų kalbų forma. Har

Lit.: U. SCHWAB, Beobachtungen bei der Ausgabe der bisher unveröffentlichten Gedichte d. Strickers, in: PBB (T.) 81 (1959) – U. SCHWAB, Die bisher unveröffentl. geistl. Bispel-reden d. Strickers, Gö. 1959 – U. SCHWAB (Hg.), Der Stricker, Tier.-b., T. ²1968 – H. DE BOOR, Fabel u. B., Mn. 1966 – W. W. MOELLEKEN (Hg.), Die Kleindichtung d. Strickers, Göp. 1973-78 – W. WILLIAMS-KRAPP, Neues z. Überlieferung der geistl. B.-reden d. Strickers, in: ZfdA 108 (1979), 346-368.

Bitininkystė, VA atliko reikšmingą vaidmenį, nes medus buvo iš esmės vienintelė saldinamoji medžiaga (taip pat ir midui, vynui bei alui), jis plačiai naudotas medicinoje, t. p. konservavimui; be to, žvakių gamybai reikėjo vaško. Greta Δ, kaip šalutinės valstiečių veiklos, būta ir bičių medžioklės, ieškant miškuose niekam nepriklausančių spiečių. Dviejų bičių šeimynų vertė prilygo vienos karvės vertei; brandž. ir vėlyv. VA teisė už bičių vagystę dažn. baudė mirties bausme. Medus ir vaškas buvo įsivežamas ir iš R. Europos, kur drevinė Δ giriose buvo įprastas dalykas (vėlyv. VA – ir Bavarijoje). → Censualai. Din

Lit.: CH. WARNKE, Der Handel mit Wachs zw. Ost- u. Westeuropa im frühen u. hohen MA, 1987.

Biurokratija → valdininkai

Bizantas (VA lot. *besantinus*, iš *Byzantium*; vok. *Besam*), Bizant. aukso moneta ir jos padirbiniai; V. cirkuliavę nuo Kryžiaus karų laikų. Din

Bizantijos literatūra, Bizant. imp. ir jos kultūrinės įtakos terit. sukurti rašyt. liudijimai gr. k. nuo Bizantijos miesto atkūrimo 324 iki Konstantinopolio žlugimo 1453. Skiriamos „lit. liaudies k.“, kuri orientavosi į šnekamąją k., ir literatūra vadinamąja „grynąja“, stipriai retor. veikiama ir Antikos pavyzdžiais sekusia rašyt. k., kuri buvo „oficialioji“ lit. k., tačiau dažnai nejučiomis perimdavo ir liaudies k. elementų. Raida iki VII a. laikoma pereinamuoju laikotarpiu, o tikroji Δ prasideda tik nuo antrosios IX a. pusės (Fotijus). Tačiau jau ir nuo ~ 800 prasidedantis vad. Makedonijos renesansas sąmoningai tęsia VI–VII a. tradicijas. Nuo V. lit. Δ skiriasi tuo, kad joje nesama naujos pr., ji be pertrūkio tęsia Antikos tradiciją, ir už tai susilaukė kaltinimo vergišku mėgdžiojimu ir retor. perkrovimu, neatsižvelgiant į tai, kad bizantiečiai nė kiek ne rečiau mėgindavo polemizuoti su Antikos pavyzdžiais ir jų vėlesne raida. Ši skirtybė yra bizant. mąstymo centras, paveikęs visas intelektinio gyvenimo sritis ir dažnai išsaugodavęs Antikos tekstus. Svarbiausi autoriai – Fotijus (IX a.), Aretas (X a.), Mykolas Pselas (XI a.), Eustatijas (XII a.), Jurgis Gemistas Pletonas († 1451). – Antikos pavyzdžių įtaka reiškiasi ir vėlyv. Antikos retorikos, ypač antrosios sofistikos stipriai paveikta forma, kuria Δ skiriasi nuo V. Europos literatūrų. Gausiausia, teol., Δ tęsia ir toliau nuosekliai plėtoja patristikos tradiciją. Pagr. atstovai: Maksimas Išpažinėjas (VII a.), Jonas Damaskietis (VIII a.), X–XI a. – Simonas Naujasis Teologas, ypač mistikos srityje. Išskirtina ir himnų lit., suklestėjusi jau VI a. (Romanas Melodas) ir turėjusi įtakos ir V. Smarkiai išsiplėtojusi Bizant. istoriografija irgi orientavosi į Antikos pavyzdžius ir iki pat XV a. turėjo reikšmingų autorių: Prokopas (VI a.), Teofanas Išpažinėjas (VIII–IX a., Anastazo Bibliotekininko išverstas į lot. k.), Mykolas Pselas (XI a.), Ona Komnina († 1153?) ir Niketas Choniatas († apie 1215). Beletristika „grynąja“ k. atliko veikiau antraeilį vaidmenį. Vis dėlto esama kelių romanų, nors šis žanras šiaip jau priskirtinas lit. taut. k. (Eustatijas Makrembolitas, XII a.). Poezijoje dominuoja epigrama: Teodoras Studitas, Kasija (VIII a.), Jonas Geometras (X a.), Manuelis Filas (XIII–XIV a.). Beletristikos bruožų esama ir hagiografijoje, kuri, nežiūrint pedagoginių ir ugdomųjų tikslų, gana dažnai būdavo grynai „pramoginė prekė“, dėl šios priežasties daug ką perėmusi iš liaudies k., tačiau mus pasiekusi daugiausia Simono Metafrasto (X a.) perdirbtu pavidalu brandžiąja k. Δ liaudies k. (autoriai dažnai anonimai) pagrindą sudaro beletristika, išplintanti ir į kitus žanrus, antai istoriografijoje – Jono Malalo kronika (VI a.), *Chronicon Paschale* (VII a.), „Morėjos kronika“ (XIV a.). Didingas yra Digeno Akriečio epas ir su jo temomis susijusios *Tragudia*, į liaudies dainas pan. pasakojimai, lygintini, su

Isp. *Cantar de Mio Cid* lydinčiais *Mocedades*. Minėtini ir vėlyv. Bizant. romanai, kuriuose iš dalies justi stipri V. įtaka (pvz., Imperijas ir Margarona, XIV–XV a.). V. idėjos Bizant. pasiekia tik XII–XIII a., ypač po 1204, kai susikūrė frankų valstybės. Ši įtaka įžvelgiama, pvz., vėlyv. Bizant. nuotykių romane, perimančiame V. vardus ir motyvus (antai Floras ir Placija Florė), tačiau XIV a. Bizantijon ima smelktis ir scholastika (Demetrijas Kidonas). O Bizant. įtaka V. Europoje, bent netiesiogiai, jaučiama be pertrūkių, pvz., himnikoje, hagiografijoje (ypač per P. It.), → dalykinėje literatūroje (ypač medicinoje ir teisėje) ir Antikos autorių perteikime (ypač vėlyv. Bizant. laikais), t. p. polit. įvykių ir ideologijų lit. perdirbiniuose; čia galima paminėti „Karolio kelionę“ sen. pranc. k. arba *Girart de Roussillon*. Kadangi, palyginti su vėlyv. Antika, gr. k. mokėjimas vėl ima plisti tik nuo XII–XIII a., dažnai tegalima konstatuoti gr.-bizant. motyvų perėmimą, o rečiau – tiesioginę diskusiją su Bizant. kultūros lit. kūriniais. Lil

Lit.: K. KRUMBACHER, Gesch. der byz. Lit., Mn. ²1897. – H. G. BECK, Kirche u. theol. Lit. im byz. Reich, Mn. 1959. – IDEM., Gesch. der byz. Volksliteratur. Mn. 1971. – S. IMPELLIZZERI, La letteratura bizantina, Mi. ²1975. – I. SEIDEL, Byzanz im Spiegel der lit. Entwicklung Frankr.s im 12. Jh., F. 1977. – H. HUNGER, Die hochsprachl. profane Lit. d. Byzantiner, Mn. 1978. – W. BERSCHIN, Griech.-Lat. MA. Von Hieronymus zu Nikolaus von Kues, Bern 1980. – J. HUTTER (Hg.) Byzanz u. der Westen, W. 1984.

Bjaurumas (lot. *deformitas*, *turpitudo*). Jau graikų mąstytojai Δ kaip neigiamai regimajai išorinei formai priskiria komplementarią prasmę: grožio ir bjaurumo santykis esąs toks pat kaip būties ir nebūties, formos ir medžiagos, gėrio ir bogio. Tęsdama šią idėją, VA filos. pabrėžia privatyvųjį Δ pobūdį. Augustinui Δ yra visada santykinis, nes dalyko vertė ontologiniu, taigi ir estetiniu požiūriu, pagal užimamą pakopą būties hierarchijoje priklauso nuo santykio su tobulybe. Panašiai mano ir Tomas Akvinietis, laikantis Δ stygiumi, „privatio pulchritudinis“ arba „privatio boni“, darne-priklausymą idealui. Paprastai Δ pasireiškia kaip defektas, deformacija ir disproporcija, pvz., vaizduojamajame mene jis pateikiamas dvilytėmis, monstriškai iškraipytomis skulptūromis ir knygų grafikos figūromis, pereinančiomis į žaismingą keistumą (→ komizmas). VA moralistai, legendos, epai ir romanai, paisydami išganymo tikrybę pabrėžiančio teleologinio vyksmo, visada vaizduoja → locus amoenus priešingas, šlykščias vietas (→ pragarą, nepašventintas ir apleistas vietoves), ypač žmonių Δ, kuris pagal VA liaudies vaizdinius yra kartu ir blogis: milžinai, neūžaugos, deformuota, šleikštulį kelianti, gyvuliška, tamsi išvaizda (pvz., mirtinos nuodėmės personifikacija). Šie požymiai buvo noriai plėtojami → grožio idealui priešinga forma, kaip antai Motiejus iš Vendôme Δ aprašyme išskleistu retor. pavyzdžio pavidalu. Rečiau pasitaiko personaže atsiskleidžianti nedermė tarp Δ ir moralinio tyrumo (pvz., vilanas Chrétieno iš Trua romane *Yvain*, Kundrija Volframo iš Ešenbacho *Parzival*, Morganas *Gawain and the Green Knight*). Ypatingas atvejis, bet ne išimtis yra Δ vaizdavimas VA Pasijos lyrikoje ir mistikoje, kai perdėm paradoksaliai Kristaus kančios, kryžiaus ir mirties Δ vaizduojami kaip žmonių išganymo prielaida, kaip būtina dieviškojo grožio ir tobulumo preliudija (Margaritos iš Oingt *Pagina meditationum*). Tik vėlyv. VA romane, kaip ir šiuolaikiniame, po truputį imama daryti Δ savarankišku, pvz., makabriški *Crône* vaizdai ir veikėjai. → Velnias, laukiniai žmonės. Ber

Lit: G. MÖSER, Die Darstellung der Häßlichkeit in der altenglischen und mittelenglischen Dichtung bis 1400, Diss. Erl. 1949. – B. SEITZ, Die Darstellung häßlicher Menschen in mhdt. erzählender Lit. von der Wiener Genesis bis zum Ausgang des 13. Jh.s, Diss. T. 1967. – H. R. JAUSS, Die klassische und die christliche Rechtvertigung des Häßlichen in ma. Lit., in: IDEM. (Hg.), Poetik und Hermeneutik, III, Mn. 1968. – R. A. WISBEY, Die Darstellung des Häßlichen im Hoch- und SMA, in: W. HARMS/L. P. JOHNSON (Hgg.), Dt. Lit. des späten MA.s, B. 1975. – P. MICHEL, Formosa Deformitas, Bo. 1976.

Blogis → teodicėja

Blokinė knyga (vok. *Blockbuch*), vėlyv. VA medžio plokščių spausdiniai, t. y. knygos formos medžio raižinių sekos su trumpais palydimaisiais tekstais, kai iš medžio plokštės (bloko) rankiniu būdu, iš vienos (anopistografiškai) arba iš abiejų (opistografiškai) pusių trinant arba naudojant spausdinimo presą, buvo pagaminamas visas lakštas. Skiriamos chiroksilografinės Δ, kuriose

tik pav. yra medžio raižiniai, o tekstas įrašytas ranka, ir ksilografinės Δ, kuriose tekstas ir šriftas raižyti medyje. Pav. atspaudžiami tik kontūrai, kurie vėliau turi būti spalvinami. Žinomi 33 veikalai, jų išlikę 100 atspaudų; daugiausia jų – relig., pamokomieji ir ugdomieji, didžiąja dalimi lot. (*Ars moriendi*, vargšų Biblijos, *Donat*). Δ kilmės vieta laikomi Nyd. ir Aukštutinis Reinas. Dėl jų amžiaus ginčijamasi (jau apie 1420); patikimai datuojamos Δ atsiradusios po 1470. Schu

Lit.: R. HOCHEGGER, Über Enstehung u. Bedeutung d. Blokbuches, L. 1891. – W. L. SCHREIBER, Handbuch d. Holz- u. Metallschnitte des 15. Jh.s, VI/VIII, L. 1928–30. – H. T. MUSPER, Der Einblattholzschnitt u. die Blokbücher des 15. Jh.s, St. [3]1976.

Bob-wheel-stanza (angl.), nuo E. Guesto laikų (1838) vartojamas terminas nusakyti tik vid. angl. k. rašytoje lit. egzistuojančiai trumpesnei strofai, kaip → abgezangas einančiai po paprastai ilgesnės apimties stambesnio strofinio darinio → aufgezango (*stock*). Δ dažnai prasideda tik vieną kirtį turinčia, turinio požiūriu mažareikšme eilute (*bob*), sintaksiškai dar priklausančia priešdainiui. Su ja rimuojamas toliau einantis (dažnai ketureilis) *wheel*, kuriame esama mažiau kirčiuotų skiemenų nei aufgezange. Tokia strofa plačiai paplitusi eil. istorijose ir dramose vid. angl. k. (pvz., Veikfyldo meistro), ypač → Alliterative Revival veikaluose (pvz., *Sir Gawain and the Green Knight*). Ber

Lit.: H. KIRKPATRICK, The Bob-wheel-stanza and Allied Stanza Forms in ME and Middle Scots, Diss. North Texas State Univ. 1976.

Boecijaus recepcija. Anicijus Manlijus Severinas Boecijus (apie 480–524), kilęs iš Romos, ostgotų kar. Teoderiko D. patarėjas, ėjęs aukštas valst. pareigas, vėliau nubaustas mirtimi už išdavystę; krikščionių teologas ir paskutinysis romėnų filosofas; perteikė VA gr. filos. ir žinias, išvertęs ir komentavęs Aristotelio (pvz., „Kategorijas" ir „Hermeneutiką"), Platono ir neoplatonikų (Porfirijas) bei Euklido ir kitų kvadriviumo atstovų veikalus. VA kanoniniais laikyti ir jo raštai apie muziką ir aritmetiką, ir traktatas apie Trejybę. Tačiau populiariausias buvo jo stoicistinis neoplatoniškas guodžiamasis veikalas *De consolatione philosophiae* („Apie filosofijos paguodą"), kuris buvo išverstas į kelias taut. k. (pvz., Alfredo D. – į sen. angl. k., Notkerio Storalūpio – į sen. vok. aukšt. k.) ir dažnai komentuotas. Šiame → prosimetrum filosofija (→ personifikacija) diskutuoja su autorium apie išmiñčių palaimą ir žemiškų gėrybių niekingumą (→ fortūna), apie valios laisvę ir Apvaizdą. Esami prieštaravimai krikščionių mokymui šio veikalo reikšmės VA, ypač Pranc. ir Angl. (Chaucer), nė kiek nesumenkino. Kna

Lit.: P. COURCELLE, La Consolation de Philosophie dans la tradition littéraire, P. 1967. – M. CHERNISS, Boethian Apocalypse, Norman, Okl. 1987. – A. J. MINNIS (Ed.) The med. Boethius, Woodbridge 1987. – J. FRAKES (Ed.) The Fate of Fortune in the Early MA, Lei. 1988.

Bogomilai (slavų k. – Dievo bičiuliai), dualistinė manichėjistinė sekta, atsiradusi IX a. Bulg. Δ nepripažino krikščionių Bažn. tvarkos, ypač neigė Santuokos sakramentą ir valst. laikė šėtono kūriniu. Jie pasisakė už lygias moterų teises. XI a. Δ rėmė priklausomus valstiečius kovoje prieš bojarinus ir gr. Stačiatikių Bažn., dalyvavo sukilimuose prieš Bizant. feodalinę valdžią ir rėmė savarankiškos bulg. valst. kūrimąsi (1186). Bogomilizmas paplito visuose Balkanuose ir darė įtaką, tarp kitų, → katarams, albigiečiams, valdiečiams, Viklifui ir Husui. Po Bizant. užkariavimo (1453), Δ perėjo į islamą arba gr. Stačiatikių Bažn. Jos

Lit.: R. KUTZLI, Die Bogomilen, St. 1977. – E. ROLL, Ketzer zw. Orient u. Okzident, St. 1978.

Bohemija, ankstyv. VA apgyventa slavų ir Karolingų laikais iš dalies christianizuota, X a., valdant → Pšemyslidams, laikinai tapusi savarankiška karalystė. Tačiau → Otonai ją pajungė savo valdžiai ir iš Mainco buvo Δ baigta christianizuoti, kaip lėnas priklausė Šv. Romos imp., ir nuo → Rytų kolonizacijos joje apsigyveno daug vok. persikėlėlių. 1310–1437 Δ valdė Liuksemburgų dinastija. Karolio IV laikais Praha buvo žymus polit. ir kultūros centras (1348 pirmasis un-tas imp.; menų suklestėjimas). XV a., per → husitų suirutę kraštas bemaž virto griuvėsiais, ir nuo 1471 pateko į → Lenkijos valdžią. Din

Lit.: K. BOSL, Gesch. d. böhm. Länder, I–II, St. 1967–74. – F. PRINZ, Böhmen im ma. Europa, Mn. 1984. – F. SMAHEL, Die böhm. Länder im Hoch- u. SMA, in: TH. SCHIEDER (HG.), Handbuch d. europ. Gesch., II, St. 1987, 509–532.

Brakteatas (iš lot. *bractea* – aukso plokštelė). 1. Pagal Romos imperat. medalionų pavyzdį V–VI a. iš vienos pusės kaldintos aukso skardelės, ypač paplitusios Skand. Nešiotos kaip amuletai ir Odino garbinimo ženklai, kai kurie – ir su runų įrašais. 2. (Iš vienos pusės kaldinti) Hohenštaufenų laikų vok. pfenigai. 3. Ankstyv. ir brandžiųjų VA sidabrines monetas, kaldintas, tiesa, iš abiejų pusių, tačiau tokias plonas, kad atvaizdai gadina kits kitą, numizmatai vadina pusbrakteatais. → Monetų kalyba. Din

Branche (pranc., iš vėlyv. lot. *branca* – pėdsakas, letena, šaka), terminas įv. *Roman de Renart* sen. pranc. k. epizodams nusakyti, parodijuoja VA įprastą vaizdinį, kad mokslai yra lyg medžio (plg. „menų medį“) *rami* (šakos). Pöc

Brandenburgas → Askanijai

Brangakmeniai, VA paprastai atlikdavo reprezentacines ir magines funkcijas – kaip papuošalai bei talismanai ant namų apyvokos ir bažn. daiktų (valdžios ženklas), rūbų (paramentai); dažnai išreikšdavo svarbą, kaip antai → Waise bei kiti imp. karūnos Δ. Interpretuojant ir naudojant Δ, paisyta spalvos, formos, rūšies, radimvietės bei kt. ypatybių, pvz., piešinio ir kietumo. Lapidarijuose (veikaluose apie Δ) aprašomos akmenyse slypinčios demonus atbaidančios, gydomosios bei magiškos savybės. VA autoriai (Izidorius Sevilietis, Rabanas Mauras, Haymo iš Osero, Hildegarda Bingenietė, *Liber de lapidibus*) kaip šaltiniais rėmėsi Antikos gamtos tyrinėtojais (Plinijumi, Dioskuridu; jie interpretuoti gamtotyriškai, mediciniškai ir teol.), tomis Biblijos vietomis, kur kalbama apie Δ, bei arabų lit. VA itin būdingas moralinis alegorinis ir simbolizuojantis Δ aiškinimas, iš dalies toks, kaip vėlyv. VA burtų lit. Δ minėjimas grožinėje lit. suponuojama, kad skaitytojui žinomos įv. Δ savybės (pvz., „Apie dangiškąją Jeruzalę“). Ypač svarbų vaidmenį atliko skaičius 12 (plg. *Apr* 21, 19 ir t.). Dažnai būdavo nurodomos stebuklingos Δ galios (*Appolonius* V. 13613–13632; *Reinfried von Braunschweig* V. 15058–15091; *Parzival* 469–471; 592, 1–20), jų gydomasis poveikis (*Parzival* 792, 2) bei savybių reikšmė valdžiai ir turtui (*Parzival* 790, 18–791, 30; *Appolonius* V. 18140–18163). Plg. → herbariumui. La-T/Gai

Lit.: Ch. Meyer, Gemma spiritalis, Mn. 1977. – U. Engelen, Die Edelsteine in der dt. Dichtung d. 12. u. 13. Jh.s., Mn. 1978. – G. Friess, Edelsteine im MA, Hildesheim 1980.

Bretanė → bretonų kalba, britai

Bretonų kalba, IV–VI a. iš Didž. Brit. į Bretanę atsikėlusių → britų ir jų palikuonių keltiška k. Sen. Δ išsilaiko iki XII a., vid. Δ – maždaug iki 1650. Plg. → kimrų k. – Nors pagr. VA motyvų grupės, pvz., → Artūro temos literatūra, kyla iš bretoniškos tradicijos (matière de Bretagne), VA lit. šia kalba beveik neišlikę; turime tik XIV a. 6 dramas ir meilės dainą (fragmentus) bei keletą relig. tekstų iš VA pab. Tradicija tokia skurdi todėl, kad aukštesniųjų sluoksnių, o sykiu ir rašyt. palikimo k. buvo pranc. k. Ir → lais, itin mėgtą lit. žanrą Δ, galime rekonstruoti tik iš tradicijos pranc. ir norvegų k. – Bretanėje vyksta dalies Artūro ciklo kūrinių veiksmas (Tristanas, Cligés, Parcivalis). Din

Lit.: V. de Calan, La Bretagne dans les romans d'aventure, Vannes 1903. – L. Fleuriot, Le Vięux-breton, P. 1964. – J. Markale, L'épopée celtique en Bretagne, P. 1971. – L. Fleuriot, Les Origines de la Bretagne, P. 1980.

Brevė (iš lot. *brevis* – trumpas, plg. vok. *Brief*), mažiausiai iškilmingas iš trijų pop. dokumentų rūšių (greta privilegijos ir *litterae* (→ bulė)). Δ radosi XIV a. pab. Romoje Avinjono nelaisvės metu, dažniau pasirodo nuo Martyno V. Formalūs Δ požymiai yra skersinis pergamento formatas, sutrumpintas kreipinys, sveikinimo formulė ir datavimas, žvejo žiedo antspaudas; turinio požiūriu jos skirtos polit. susirašinėjimui ir Bažn. valst. valdymui. Vog

Lit.: Th. Frenz, Papsturkunden d. MA.s u. d. Neuzeit, Wie. 1986.

Brevijorius (iš VA lot. *breviarium*), „sutrumpinta“ maldaknygė su natomis ir iliuminacijomis arba ir be jų, radosi iš žydų ir pirmųjų krikščionių maldingumo praktikos (*Apd* 2, 15; 10, 9): buvo meldžiamasi trečią, šeštą ir devintą dienos valandą, ir šis ritmas tercijos, sekstos ir nonos pavidalu lėmė asketų ir vienuolių dienotvarkę; dar prisidėjo prima (pirmoji valanda) ir kompleta (dienos pabaiga, plg. → valandos). Per vienuolijas („Ben-

edikto regula" 32; 50) šis maldų ritmas įsiskverbė į visos dvasininkijos gyvenimą. Šių valandų maldų tekstai dėl praktinių priežasčių buvo trumpinami (*brevis*!). Taip radosi Δ, kurio vardas kilęs iš: *index vel conspectus sc. breviarius* (privalomų kalbėti maldų sąrašas). Seniausias išlikęs visas Δ datuojamas 1132 (cistersų „Stepono brevijorius"). Nuo XIII a. ima įsigalėti „sutrumpinti" Δ (nuo „netrumpintųjų" jie skiriasi tuo, kad yra be natų). Inocentas III 1213 paskelbė Δ tvarką, kurią 1230 perėmė pranciškonai; nuo XIV a. tai ir yra oficialus Katalikų Bažn. Δ; galutinis jo pavidalas yra 1568 Pijaus V *Breviarium Romanum*. → Maldaknygė, valandų knyga, Oficiumas. LaJ

Lit.: S. BÄUMER, Gesch. d. Breviers, Fr. 1895. – J. BRINKTRINE, Das röm. Brevier, Pa. 1932. – J. PASCHER, Das Stundengebet d. röm. Kirche, Mn. 1954.

Brevis → menzūrinė notacija

Brigitiečiai, brigitietės (tikr. vardas: Ordo Sanctissimi Salvadoris), kontempliatyvus relig. ordinas, įsteigtas mistikės Brigitos Švedės (1303–1373). Ordinas, kurio nariai ir narės gyvena → dvigubuose vienuolynuose, įsikūręs Skand. („motininis" vien. Vadstenoje, Švedijoje), Angl., Vok. ir It., o jo vien. pavaldūs viet. vysk. ~1500 būta 27 abatijų. Din

Lit.: T. NYBERG, Birgittin. Klostergründungen d. MA.s, Lund 1965. – IDEM., Der Birgittinerorden als Beispiel einer Neugründung im Zeitalter d. Ordensreformen, in: K. ELM (Hg.), Reformbemühungen u. Observanzbestrebungen im sma. Ordenswesen, B. 1989, 373–396. – IDEM. (Ed.), Birgitta, hendes vaerk og hendes klostre i Norden, Odense 1991.

Britai, Britanijos gyventojai keltai, vėlyv. Antikos laikais romanizuoti ir iš dalies christianizuoti. Po 409, pasibaigus romėnų okupacijai, susikūrė mažos karalystės, tačiau tarp 450 ir 580 salas užkariavo saksai, anglai ir jutai. Δ pabėgo į Bretanę (→ bretonų k.) arba pasitraukė į Velsą, Kornvalį ir → Škotiją. Din

Lit.: A. Ross, Pagan Celtic Britain, Lo. [2]1974. – C. THOMAS, Christianity in Roman Britain to AD 500, Lo. 1981. → Anglija

Britannia (lot.), 1. Romos provincija Britanija (43–409); 2. VA – britų salų visuma (Δ *maior*) arba Bretanė (Δ *minor*). Din

Brolijos, pagal profesijas įv. susiskirsčiusios relig. ir soc. paskirties org-jos, pvz., kunigų Δ, amatininkų Δ ir kt. Nuo Karolingų laikų žinomos → maldos brolijos mirusiesiems atminti yra pradinė pakopa brandžiųjų ir vėlyv. VA Δ, atlikusių svarbų vaidmenį ypač miestų soc. gyvenime (kai kuriuose būta per 100 įv. Δ). Nariai dažnai nešiojo skiriamuosius ženklus, po mirties gražinamus Δ, įprasti buvo ir narių diplomai bei knygos. Kanonų teisės jurisdikcijoje buvusios Δ turėjo savas koplyčias ar altorius, o per relig. procesijas buvo atsakingos už gyvųjų pav. rengimą. XV–XVI a. išskirtinis vaidmuo teko *Corpus Christi*, Šv. Onos, Vargdienių Sielų, maldininkų ir kt. Δ. Miestuose buvusios skurdo Δ (pvz., Paderborno *Confraternitas exulum*, susikūrusi XIV a.) globojo svetimšalius, pvz., rūpinosi deramomis laidotuvėmis → flagelantai, *Laudes*. Lan/Din

Lit.: G. M. MONTI, Le confraternità medievali dell'Alta e Media Italia, v. 1927. – H. LINK, die geistl. Bruderschaften d. dt. MA.s, insbes. die Lübecker Antonius-Bruderschaften, in: Zs. d. Vereins fur Lüb. Gesch. u. Altertumskunde 20 (1929), 181–269. – A. MITTERWIESER /T. GEBHARD, Gesch. d. Fronleichnamsprozession in Bayern, Mn. 1949. – H. HOHBERG, Das Bruderschaftenswesen am Oberrhein im SMA, in: HJb 72 (1953), 238–252. – G. G. MERSEMAN, Ordo fraternitatis, I–III, R. 1977. – Le mouvement confraternel au MA, R. 1987.

Broliukai (VA lot. *fratres laici*), vien. nariai, kuriems privalomas buvo, kitaip nei vienuoliams, ne choro malda, o fizinis darbas. Kadangi jie nemokėjo skaityti, tai buvo vadinami „illitterati", kadangi nuo chorinių vienuolių skyrėsi drabužiais ir išvaizda – „barbati", kadangi turėjo atskirus dormitoriumus ir refektoriumus – „exteriores", ir kadangi kitaip nei → oblatai į vien. patekdavo ne tėvų atiduoti vaikai, o patys pasukdavo relig. gyvenimo keliu, – „conversi". Pirmiausia jų atsiranda apie 1010 Š. It. Šv. Romualdo eremitų kongregacijoje Fonte Avelanoje; Vok. Δ [instituciją] įvedė Vilhelmas iš Hirzau († 1091); nemažai jų buvo → cistersų, → premonstrantų ir kartūzų vien., ypač XII a., bet daugiausia → elgetaujančiuose ordinuose. Nors Δ duodavo įžadus, bet neturėdami nei aktyvios, nei pasyvios rinkimų teisės, negalėdavo kilti vien. hierarchijoje. – Kitokio tipo Δ buvo pasauliečiai, brandž.–vėlyv. VA gyvenę kartu relig. → brolijose be įžadų, pvz., tiltų broliai Pranc., ligonius slaugantys celitai (aleksiečiai) arba bend-

rojo gyvenimo broliai (→ devotio moderna); plačiąja prasme Δ buvo ir dirbantieji ar kariaujantieji→ riterių ordinų nariai, kurie, kaip tamplierių ordine, galėjo būti ir vedę. → Tretininkai. Din

Lit.: E. HOFFMANN, Das Konverseninstitut d. Cistercienser-Ordens, Fri. 1905. – K. HALLINGER, Woher kommen die Laienbrüder?, in: Analecta S. Ordinis Cisterciensis 12 (1956), 1–104. – IDEM., Ausdrucksformen des Umkehr-Gedankens, in: Studien u. Mitteilungen z. Gesch. des Benidiktinerordens 70 (1959), 169–181. – A. THIELE, Laienbrüder - Mönchspriester, in: Ibid., 87 (1978), 301–345, 577–596. – K. ELM (Hg.), Beiträge zur Gesch. der Konversen im MA, B. 1980. – M. TOEPFER, Die Konversen d. Zisterzienser, B. 1983.

Budelis → mirties bausmės

Buhalterija atsirado tik brandž. VA miestuose susiformavus raštingų pirklių sluoksniui – iš pr. It., vėliau ir P. Vok. žemėse. Vad. „prekybos knygose" buvo įrašomos iš kitų reikalautinos ir pačiam sumokėtinos sumos ir mokėjimo terminai. Dvigubą Δ (einamoji ir pelno sąskaitos) galima įrodyti buvus nuo XIII a. pab. Toskanoje. Din

Lit.: B. YAMEY, Scientific Bookkeeping and the Rise of Capitalism, in: Economic History Review 1 (1949), 99–113. – F. MELIS, Aspetti della vita economica med., 1962, 339–452. – M. RICKER, Beiträge zur älteren Gesch. d. Buchführung in Dtld., in: Nürnberger Abhandlungen z. den Wirtschafts- u. Sozialwissenschaften 25 (1967), 111 ir t.

Bukolika → pastoralinė poezija

Bulė, → švino arba aukso antspaudas (antspaudo kapsulė); vėliau Δ imti vadinti iškilmingi dokumentai (imp. įkūrimo įstatymas „Aukso bulė", 1356). Vėlyv. VA ją naudoti buvo imperat. ir pop. privilegija, skelbiant ekskomunikas ir dekretus, atpažįstamus iš šilko arba kanapių Δ virvelės. Cituojama pagal pirmuosius teksto žodžius (→ arenga). Gai

Bulgarų kalba, priklauso p. slavų k. grupei, seniausia rašyt. šaltiniuose paliudyta slavų k. Pirmieji raštai sen. Δ (→ senoji slavų kalba) atsiranda per → slavų misiją. Klestėjimo laikotarpiu, valdant carui Simonui, bulgarų raštija tapo sen. slavų lit. pagrindu. Šv. Klemensas († 916, Kirilo ir Metodijaus mokinys) retoriškai puošniomis giriamosiomis kalbomis pagarsėjo kaip Bažn. oratorius. Vysk. Konstantinas Preslavskis sukūrė „Pamokomąją evangeliją" (*Poučitelno evangelie*), kurioje esama pirmųjų eil. tekstų slavų k. Reikšmingiausiu to meto veikalu laikomas Jono Erzarcho *Šestodnev (Hexaemeron)*, Kūrimo ist. vert., sekant Bazilijum D., Severianu ir Teodoretu iš Kyros. Seniausiai lit. Δ priklauso ir du poleminiai tekstai: vienuolio Chrabro rašyta slavų, kaip rašto ir Bažn. k., apologija ir poleminė, satyrinė ir raginamoji kun. Kozmos k., atsiradusi tik antroje X a. pusėje, valdant carui Petrui; tai pirmasis patikimas šaltinis apie → bogomilus. Iš vėlesnių raštų reikšmingi caro Jono Aleksandro užsakymu parengti kodeksų rinkiniai (1343 ir 1348) ir puošni „Londono Tetraevangelija" (1356). Be to, senajai lit. Δ priklauso gausūs vert., dažniausiai iš gr. k. – apokrifai, šventųjų gyvenimai, epai („Barlamas ir Jozafatas"; romanai apie Troją ir Aleksandrą) ir vienuolių kronikos. Turkų viešpatavimo laikais (1396–1878) tolesnės reikšmingos bulg. lit. raidos nebūta. Sir

Lit.: S. MLADENOV, Gesch. d. bulgarischen Sprache, B. 1929. – M. V. B. PUNDEFF, A Bibliographical Guide, Wa. 1965. – D. PETKANOVA-TOTEVA, Vuprosi na starobulgarskata literatura, Sofia 1966. – D. TSCHITSCHEVSKIJ, Vergleichende Gesch. d. slaw. Lit., I–II, B. 1968. – A. LESKIEN, Handbuch der altbulgar. (akslav.) Sprache, [9]1969.

Burdonas (pranc. *bourdon*), nuolatinis žemas tonas, kaip daugiabalsio kūrinio žemasis balsas ar drauge skambanti instrumento tūta ar styga; vok. lit. pirmą kartą minimas Vienuolio Zalcburgiečio. Schl

Burgundai, r. germ. tauta, apie 400 romėnų įkurdinta tarp Mainco ir Vormso. Kar. Giunterio vadovaujamų Δ mėginimą pasistūmėti į V. romėnų pavedimu nutraukė 437 juos sumušę → hunai; šiuos įvykius į brandž. VA laikus perkėlė herojinė sakmė (→ Nybelungų tema). Kaip Romos federatai, iš naujo sustiprėję Δ kovojo su → alemanais, tačiau 532–534 buvo nugalėti → frankų. Din

Lit.: O. PERRIN, Les Borgondes, P. 1968. – Des Borgondes à Bayard (Katalog), Grenoble 1981. – I. WOOD, Ethnicity and the Ethnogenesis of the Burgundians, in: Denkschriften d. österr. Akad. d. Wissenschaften, philosoph.-hist. Klasse 201, W. 1990, 53–70.

Burgundija. 1. 534 užkariauta → burgundų karalystė kaip Frankų imp. dalis, → Merovingai; 2. Š. Δ karalystė (kitaip: Provanso karalystė), aprėpusi Provansą ir Ronos–Sonos sritį iki pat Šveic.

centrinių žemių, susidarė 879–80 suirus Karolingų imp.; nuo 933, valdant Rudolfui II, susijungusi su P. Δ (Arelato karalystė pagal sostinę Arlį); valdant Vok. kar. Konradui II, 1033 tapo Šv. Romos imp. dalimi, tačiau tik imperat. Frydrichas I ir Karolis IV vainikavosi Δ kar. 1378 galutinai įsigalėjo pranc. 3. P. Δ karalystė, Rudolfo I Velfo († 911) įk. dabartinės V. Šveic. iki Bazelio ir Franš Kontė terit., X a. vid. susijungusi su Š. Δ. 4. Laisvoji Δ grafystė (Franš Kontė), R. Pranc. sritis aplink imp. miestą Bezansoną, 1033 tekusi Vok. imp., 1331 – Δ kunigaikštystei. 5. Δ kunigaikštystė, Pranc. dalis su centru Dižone, brandž. VA itin svarbi Bažn. ist. dėl → Kliuni reformos ir → cistersų. 1016–1361 valdyta šalutinės Kapetingų (Senosios Δ dinastijos), 1363–1477 – šalutinės Valua (tarpinė Δ karalystė, Nauj. Δ dinastija) giminės atšakos. Nuo XIV a. apėmusi ir Franš Kontė bei kitas Pranc. ir Vok. terit., Δ vykdė agresyvią užs. polit. ir Pranc. bei Vok. sąskaita tapo svarbia Europos galybe, tačiau po Karolio Narsiojo mirties 1477 atiteko Habsburgams. Ceremoninga Δ rūmų kultūra buvo pavyzdys kitiems vėlyv. VA valdovų rūmams; ten dirbo daugybė įžymiausių dailininkų (Sluteris, Campinas, Van der Weydenas, Van Eyckas, Christus, Van der Goesas, Memlingas) ir kompozitorių (Dufay), buvo sukurta gausi dinastiją šlovinanti istoriografija pranc. k. (Monstrelet, Chastellainas, Molinet). Din

Lit.: J. Calmette, Die gr. Herzoge v. Burgund, Mn. ²1968. – L. Böhm, Gesch. Burgunds, St. 1971. – J. Huizinga, Herbst d. MA.s, St. ¹¹1975. – J. Richard (Ed.), Histoire de la Bourgogne, S. 1978.

Burgundijos sakmė. 537 → hunai triuškinamai sumušė burgundų kar. Gundaharijų ir didelę jo tautos dalį. Šis įvykis vėliau buvo susietas su Atilos vardu ir pagal tai sukurta herojinė giesmė, kurioje hunas įvilioja į spąstus ir nužudo burgundų karalius, kurių seserį pats yra vedęs. Tada sesuo keršija už brolius, nužudydama savo vaiką ir padegdama Atilos rūmus. Šiuo pavidalu Δ aptinkama → edose (*Atlakvidha* ir *Atlamál*). „Nybelungų giesmėje“ (→ Nybelungų tema) Δ sujungta su sakme apie Zygfridą; ten sesuo atkeršija už Zygfrido mirtį savo broliams, o Atila (vok. Ecelis) atlieka veikiau pasyvų vaidmenį. Qua

Lit.: H. Schneider, German. Heldensage, I, B. ²1962. – H. Uecker, German. Heldensage, St. 1972.

Būrimo knygos, mantiniai tekstai, kurių pranašystės būdavo išgaunamos remiantis atsitiktinumo principu (pvz., metant kauliukus, sukant skritulius, naudojant iš arabų geomantikos perimtas figūras). Sekant Antikos graikų, arabų, VA Vakarų pavyzdžiu, Δ Vok. paplinta vėlyv. VA (pvz., Hanso Hartliebo, XV a.). Bažn. Δ kaip žaidimą toleravo, o kaip prietarą – persekiojo. → Mantika. Haa

Lit.: J. Bolte, Zur Gesch. d. Punktier- u. Losbücher, in: Jb. f. hist. Volkskunde 1 (1925), 185–214. – K. Schneider, Ein L. Konrad Bollstatters, Wie. 1973. – P. Assion, Althdt. Fachlit., B. 1973. – H. Biedermann, Handlexikon d. mag. Künste, II, Graz 1986, 270.

Burlaivis → laivas

Burmistras → miestas

Burtai (sen. vok. aukšt. *zoubar*, anglų-saksų k. *tēafor* – „raudona kreida“; burtų runos ir buvo raudonos spalvos). Priešingai nei → mantika, Δ (magija) materialiajam pasauliui mėginama daryti tiesioginę įtaką. Krikšč. VA skiria dvi magijos rūšis, nors sąvokos nėra tiksliai apibrėžtos: Dievo leidžiamą baltąją (teurgija) ir velniškąją juodąją (gojotija) magijas. „Magia naturalis“, pasak Alberto D. arba Rogerio Bacono, reiškia gamtos dėsnių įvaldymą. Buriant naudojamasi pirmiausia „incantatio“ (→ užkalbėjimu), kuris dažnai siejamas su magiškais veiksmais, gėrimais (meilės eliksyras, raganos antpilas, nuodai) ir pan. dalykais. Δ, kuriais siekiama apsisaugoti, priešingybė yra Δ, kai norima pakenkti (pvz., piktavalis blogo oro šaukimasis). Δ galima priskirti ir žvaigždynų padėties paisymą (→ astronomija/astrologija). Pavojingiausia Δ forma buvo laikoma → nekromantija, todėl vid. vok. aukšt. *nigromanzîe* liaudies etimologija priskyrė bendrą „juodojo meno“ reikšmę. Haa

Lit.: A. Levi, Gesch. der Magie, W. 1926. – K. H. Ratschow, Magie und Religion, Gü. 1955. – I. Hampp, Vom Wesen des Zaubers in den Zaubersprüchen, in: DU 13 (1961). – W. E. Peuckert, Gabalia, B. 1967. – M. Geier, Die mag. Kraft der Poesie, in: Dvjs 56 (1982), 359–385. – F. Cardini, Magia, stregoneria, superstizioni nell'Occidente med, Fi. ²1984. – R. Keickhefer, Magie in the MA, C. 1989. – V. Flint, The Rise of Magic in Early Medieval Europe, Princeton 1991.

Burtininkas → fokusininkas, ragana

C

Caesar → imperatorius

Camino santo (isp. – šv. kelias) arba *Camino de Santiago*. VA maldininkų kelias, vedęs prie Šv. Jokūbo kapo Santiago de Composta, po → Jeruzalės ir Romos svarbiausią VA maldininkų lankomą vietą. Dažniausiai naudota š. maršrutas, *camino francés* (pranc. kelias), iš Roncesvalles vedęs per Pamploną, Burgą ir Leoną. Δ nutikimai ir stebuklai apdainuoti giesmėse lot. ir taut. kalbomis, pvz., Alfonso X (*Cantigas de Santa Maria*) ar Tibaut de Champagne. Har

Lit.: C. DAUX, Les chansons de pèlerins de St.-Jacques, Montauban 1899. – W. F. STARKIE, The Road to Santiago, Berkeley, Cal. 1965. – P. BARRET/J.-N. GURGAND, Priez pour nous à Compostelle, P. 1978. – K. HERBERS (Hg.), Der Jakobsweg, T. ²1986. – R. PLÖTZ (Hg.) Europ. Wege d. Santiago-Pilgerfahrt, T. 1990.

Canción (isp. – autorinė daina), isp. lyrikos forma, iš pr. – aštuonskiemenis chorėjinis penkiaeilis: pirmojoje eilutėje pateikiamas moto, likusios keturios, kurių dvi rimuojamos su pirmąja, šį moto varijuoja. Sto

Cancionero (isp. – dainų knyga), XII–XIV a. portug.-galisų arba isp. dainų ar lyrikos (ypač meilės, bet neretai ir pašiepiamų ar satyrinių dainų ir t. t.) rankraštinis rinkinys. Tokie dažn. įv. autorių kūrinių rinkiniai dažnai turi kokią nors bendrą temą: Δ *palacianos* – kurtuazinės dainos, Δ *populares* – liaudies dainos; bet esama ir Δ *generales* arba *especiales*, taip pat ir tarmėmis. Seniausiuose Δ pateikiama 1250–1350 kurtuaz. lyrika, tačiau tokių rinkinių radosi dar ir iki pat XVII a. Sto

Lit.: G. TAVANI, Poesia del Duecento nella penisola iberica, 1969. – S. PELLEGRINI/G. MARRONI, Nuovo repertorio bibliografico della prima lirica galego-portoghese, 1981.

Canon Missae → kanonas, Mišios

Canones (gr. – taisyklės), → Sinodų nutarimai Bažnyčios susirimkimų kanonų teisės klausimais. Sto

Canso (provans. – daina), dažn. trubadūrų poezijos forma (iš pr. → vers). Paprastai 5 strofų (→ coblas), sudarytų iš 6–12 laisvai rimuojamų eilučių. Δ sudaro dvi dalys: priešdainis (→ fronste) ir podainis (→ cauda). Δ egzistenciniai paradoksai kalbiškai ir muzikiškai išreiškiami darnia meilės daina, XIII a. galinčią pavirsti ir Marijos giesme. → Canción, chanson. Eir

Lit.: D. RIEGER, Gattungen und Gattungsbezeichnung d. Trobadorlyrik, T. 1976; – P. BEC, La lyrique française au MA, I, P. 1977. – U. MÖLK, Trobadorlyrik, Mn. 1982.

Canso-sirventes (provans.), mišrus trubadūrų lyrikos žanras. Šiuo terminu Folquet de Romans (pirmoji XIII a. pusė) nusakė → canso meilės tematikos kombinaciją su → sirventin būdinga politinės kritikos tematika; jei pastaroji dominuoja, vartojamas ir terminas *sirventes-canso*. Seniausias pavyzdys sutinkamas Cercamono kūryboje; pagr. atstovas – Peire'as Vidalis (XII a. pab.). Schw

Cantatorium (iš VA lot. *cantare* – giedoti) liturg. mažesnio formato rankr. su Mišių giesmėmis, kurias, laikantis VA choralo praktikos, kaip solinius kūrinius derėjo giedoti kantoriui, taigi pirmiausia → gradualai ir → Aleliuja (arba → Tractus), be to, → ofertoriumo eilės ir naujai prisidedantys → tropai bei sekvencijos. Kitų Mišių giesmės užrašytos tik tekstų pr. Šio žanro rankr. jau IX a. buvus paliudija Karolingų laikų liturg. autoritetas Amalarijus; seniausiais išlikusiais pavyzdžiais laikomi Moncos rankr., *Tesoro della Basilica S. Giovanni* CIX (IX a., be notacijos) ir Šv. Galeno abatijos bibliotekos rankr. 359 (X a., su notacija). VA eigoje Δ perėjo į kitas rankr. rūšis. Schl

Lit.: L. M. SUTTER, Deux ét. sur le cantatorium, codex 359 de la Bibl. de Saint Gall, in: Et. Grégoriennes 17 (1978), 181–191.

Canticum (lot. = daina, giesmė), poetinė ST arba NT teksto ištrauka, kaip himninė malda jausminga ar pakilia raiškos forma gimininga psalmėms, kaip ir psalmės nuo ankstyv. krikšč. įtraukta į liturg., ypač į → Oficiumą. Iš *Lk* paimtos NT *Cantica Beatae Mariae virginis* (BMV) (→ *Magnificat*), *Zachariae* (*Benedictus Dominus Deus Isra-*

el) ir *Simeonis* (*Nunc dimittis*), kasdien giedamos per → *Vesper*, *Laudes* ir kompletą. ST Δ priklauso trijų jaunikaičių (*Dan* 3), Izaijo (*Iz* 12), Dovydo (*2 Sam* 22), Hezekijo (*Iz* 38), Hanos (*1 Sam* 2), Mozės (*Iš* 15, *Įst* 32) ir Habakuko (*Hab* 3) giesmės. Δ giedamos kaip melodiškai praturtinta → psalmodija. Schl

Canticum canticorum → Giesmių giesmė

Cantiga (isp. – giesmė), VA Iberijos p-lio daina ar giesmė, parašyta galisų dialektu. Iš XIII a., šios poezijos klestėjimo laikų, su nedidelėm išimtim (6 Martino Codaxo *Cantigas de amigo*) išlikusios tik relig. giesmės su notacijomis, daugiausia → baladės arba → virelai forma. Δ repertuarą sudaro kar. Alfonso X Išmintingojo laikais Kastilijos rūmuose surinktų daugiau nei 400 Marijos giesmių tekstai ir melodijos – *Cantigas de Santa Maria*, kurių išliko 4 rankr.; dviejuose jų (*Escorial Ms. j. b.2* ir *T.j.1*) vokalinio ir instrumentinio atlikimo vaizdą leidžia susidaryti ir daugybė miniatiūrų. Schl

Lit.: H. ANGLÉS, Die Cantigas de Santa Maria Kg. Alfons' d. Weisen, in: W. ARLT (Hg.), Die Musik in Einzeldarstellungen, Bern 1973, 346–364. – I. K. KATZ ir kt. (Ed.), Studies on the „Cantigass de Santa Maria", Madison 1987.

Cantiga de amigo (sen. portug. – daina apie draugą), → moters daina, perteikianti mylimojo ilgesį; kalba mergaitė, t. p. ir jos motina. Din

Cantiga de amor (sen. portug. – meilės daina), lyrinis kurtuaz. poeto skundas dėl meilės be atsako, sekąs provans. → trubadūrų poezijos pavyzdžiu (XII a. pab. – XIV a.). Din

Cantiga de escarnho e maldizer (sen. portug. – pašiepiamoji ir plūstamoji daina), → sirventes atmaina; joje šaipomasi iš kito poeto (XII a. pab. – XIV a.). → Pajuokiamoji poezija. Din

Cantiga de romerĮka (sen. portug. – maldingos kelionės daina), pasakoja apie → maldininkų kelionę, t. p. ir apie tokią, į kurią dainininkė leidžiasi, vien norėdama susitikti su mylimuoju (XII a. pab. – XIV a.). → Maldininkų daina. Din

Cantilène (pranc. – niūniavimas), 1. VA pranc. lit. – trumpa poema, skirta atlikti giedant, dažn. giesmė apie kurį nors šventąjį. Seniausia tokių giesmių yra Δ *de Sainte Eulalia*, vienas seniausių pranc. k. paminklų (~880). Sekant lot. pavyzdžiu, 28 posmuose pasakojama šv. Eulalijos ist. arba kankinystė. 2. Nuo XIII a.: refreno formos daugiabalsė pasauliet. dainos dalis. 3. Hipotetinė pirmapradė epinė-lyrinė pranc. herojinio epo forma. Din/Sto

Cantio (VA lot. – daina, giesmė), vienbalsė (dažn.) relig. strofinės formos giesmė, kaip → bažnytinės giesmės pirmtakė brandž. ir vėlyv. VA pakeitusi ankstesnes už save → versus ir *carmina*. Iš pr. lot., vėliau – ir taut. kalbomis. Vėlyv. VA repertuaras, greta viet. melodijų (ypač iš Čekijos ir P. Vok.), apima ir senesnes, plačiose terit. išlikusias giesmes ir akivaizdžiai susiję̨s su → conductus ir → tropais (ypač su → *Benedicamus Domino*). Δ paprastos formos schemoje dažnai būdingas silabinis žodžio ir tono santykis ir trumpų intervalų, tercija arba oktava pagrįsta, dažnai kartojama melodika. Schl

Lit.: K. SCHLAGER, Cantiones, in: Gesch. d. kathol. Kirchenmusik, I, Kassel, 1972, 286–293.

Cantus firmus (lot. – tvirta giesmė), NA terminas nusakyti choralo arba giesmės melodijai, kuri kaip iš anksto nustatyta tonų seka sudaro visą aukštąjį (*cantus*) arba žemąjį (→ tenoras) daugiabalsės kompozicijos balsą arba jo fragmentą. VA pab. ši seka gali būti melodiškai varijuojama (koloruojama) ir sudaryti vidurinįjį balsą arba eiti per kelis balsus. Schl

Cantus fractus (lot. – laužyta giesmė), VA chorale – ritmiškai nediferencijuotos notuotos giesmės „sulaužymas" iš → menzūrinės notacijos perimtomis mažesniosios vertės natomis (dažn. minimomis), įterpiamomis tarp kvadratinių arba gotikinių → choralinės notacijos formų (ypač → tropų, sekvencijų ir himnų, *Credo*, *Te deum* ir *Salve Regina*, rimuotų maldų ir pasijų gaidose). Daugiabalsėje brandžiųjų ir vėlyv. VA muzikoje Δ suprantama apskritai kaip diminuacinis, natomis pažymėtas arba improvizuotas kompozicijos padailinimas, įterpiant puošiamąsias natas. Schl

Lit.: J. WOLF, Handbuch d. Notationskunde, I, L. 1913. – B. STÄBLEIN, Schriftbild d. einstimmigen Musik, L. 1975.

Cantus gestualis (lot. – skleidžiamoji, platinamoji giesmė), pasak teoretiko Jono de Grocheo

(*De musica*, ~1300), – vienbalsės pasauliet. vokalinės muzikos žanras, sudarytas iš daugybės įv. rečitatyvinių melodijos eilučių su kadencijų formulėmis; būdingas pasakojamasis turinys. Δ skirtas žemesniųjų luomų dvasiai kelti iš didvyrių bei protėvių pavyzdžių. Schl

Lit.: E. ROHLOFF, Studien z. Musiktraktat d. Johannes de Grocheo, L. 1930. – IDEM, Der Musiktraktat d. Johannes de Grocheo, L. 1943.

Cantus planus → choralas

Cantus vulgi (t. p.: *cantus vulgaris; cantilena saecularis, vulgaris*), VA vadinta → liaudies daina liaudiško, t. y. tik prigimties ir įpročio lemiamo, dainavimo (*musica usualis*) prasme, kaip meninio dainavimo (*musica artificialis*) priešingybė. → Winileod. Vog

Carri (it. – vežimas), it. Renesanso eisenų vaidinimų scena, įtaisyta jaučių traukiamame vežime; vėliau – ir patys rūmų švenčių ar karnavalų vaidinimai. Din

Carroccio → vėliavos

Cauda (lot. – ilga uodega), 1. → kanconos „palyda“, t. y. nuo kitų besiskirianti, trumpesnė baigiamoji strofa; 2. → koda arba apskritai bet kokia paskira, užbaigta eilučių grupė, kaip strofos arba eilėraščio pab.; 3. refrenas; 4. muzikoje – aukštyn arba žemyn nukreiptas menzūrinės notacijos natos kotelis (kaklelis). Sto

Causa... → teleologija

Causes grasses → basoche

Cechai (gildijos) kaip soc., ekon. ir pol. VA → amatų organizacijos forma XII a. formavosi pagal pirklių gildijų pavyzdį, o šios savo ruožtu buvo atsiradusios iš jau IX a. susikūrusių apsaugos gildijų (profesiškai neuždarų). Δ užuomazgų būta ir bažn.-dvasinėse → brolijose. Cechas apėmė visus viename → mieste gyvenančius ir to paties verslo amatininkus, nors cechinė prievarta, t. y. įpareigojimas kiekvienam apibrėžtoje vietoje gyvenančiam ir atitinkamu amatu besiverčiančiam amatininkui priklausyti Δ ėmė galioti tik nuo XIII a. Visas Δ nario teises turėjo tik tas meistras, kuris galėjo įrodyti turįs atitinkamų įgūdžių, darbo įrankių ir žaliavų, gerą reputaciją bei jog esąs gimęs laisvas; Δ s-gai priklausė ir pameistriai, mokiniai, meistrų žmonos ir jų našlės. Įstoti į Δ nuo XIII–XIV a. buvo sunkiau, narių skaičius ribojamas (uždarieji Δ). Δ nuostatus tvirtindavo arba išleisdavo miesto valdžia, kuri pasilikdavo teisę ir vykdyti nuolatinę Δ priežiūrą. „Cechinių“ prekių kokybė būdavo tikrinama jas kruopščiai apžiūrint. Savo nariams Δ privalėjo garantuoti pakankamas pajamas, todėl jie dažnai griebdavosi protekcionistinių priemonių (importo ribojimo ir pan. veiksmų). Δ viduje buvo siekiama vienodo turtingumo, tačiau tuose Δ, kurie gamino eksportui (pvz., tekstilė), susiklostydavo turtinė nelygybė; atsirado „verslininkų Δ“, plėtojosi → tarpininkavimo prekyba. Didėjantys turtai ir stiprėjanti savimonė davė pamatą Δ reikštis ir politikoje bei reikalauti galimybės dalyvauti valdant miestą; be to, Δ polit. reikšmė buvo susijusi su jų miesto karine galia (*Miliz*). Nors Δ ne visada pasisekdavo įsitvirtinti politikoje, bet jų įtaka lemiant miestų, ypač mažų ir vidutinių, gyvenimą buvo didelė. Jie sukūrė daug įv. papročių, t. p. dainų, šprūchų ir pasakojimų. Ti-H

Lit.: H. BREUER, Das Wesen der dt. Zunft im MA, Mn. 1942. – E. COORNAERT, Les ghildes méd., P. 1948. – R. ENNEN, Zunft und Wettbewerb, 1971. – A. ZIMMERMANN (Hg.), Soz. Ordnungen im Selbstverständnis des MA.s, I–II, B. 1979. – O. OEXLE, Die ma. Zunft als Forschungsproblem, in: Blätter für dt. Landesgesch. 118 (1982), 1–44. – B. SCHWINEKÖPER (Hg.), Gilden und Zunft, St. 1985. – A. EBSTEIN, Wage, Labor and Guilds in Med. Europe, Chapel Hill 1991.

Celibatas (iš lot. *coelebs* – nevedęs), kunigų ir vienuolių → askezės daugelyje religijų sudedamoji dalis. Δ kaip kunigų santuokos draudimas laikytas relig. vaisingumo šaltiniu. Nepriklausomybė nuo žemiškųjų dalykų turėjo dvasininkams suteikti laisvę tarnauti žmonėms ir besąlygiškai atsiduoti Dievui. Nuo IV a. Δ buvo reikalaujama ne kartą (306 Elvyros ir 325 Nikėjos sinodai), tačiau jį visuot. įvedė (~1075) pop. Grigalius VII (1073–1085), vykstant → Kliuni reformai. Laterano II susirinkimas (1139) sankcionavo Δ ir jį dar kartą patvirtino Tridento susirinkimas (1563). Kadangi Δ bibliškai nepagrindžiamas (*1 Tim* 3, 2), Reformacijos įtakos srityse jis buvo panaikintas kartu

su kunigystės sakramentu. → Nekaltybė, skaistybė, konkubinatas. Jos

Lit.: H. BÖHMER, Die Entstehung des Z., in: Gesch.. Studien für A. Hauck zum 70. Geburtstagölibat, L. 1919, 6–24. – H. DOMS, Vom Sinn des Z., Mr. 1954. – M. BOELENS, Die Klerikerehe in der Gesetzgebung der Kirche, Pa. 1968. – A. ANTWEILER, Zölibat, Mn. 1969. – G. DENZLER, Das Papsttum und der Amts-Zölibat, St. 1973/1976. – K. S. FRANK (Hg.), Askese und Mönchtum in der alten Kirche, Da. 1975. – U. RANKE-HEINEMANN, Eunuchen für das Himmelreich, H. 1988.

Centenarijus (iš lot. *centum* – šimtas), šimtininkas, romėnų titulas, ankstyv. VA – kar. pareigūnas, ypač greta grafo skiriamas teismo pirmininkas arba grafo pavaduotojas. Ryšys su → šimtine yra abejotinas. Din

Cento (gr. *kent*[*r*]*on* – iš skarmalų susiūtas drabužis arba apklotas), iš kitų, dažnai garsių poetų (ypač Homero ir Vergilijaus) eilių ar eilių fragmentų sudurstytas, parodijos tikslu, grynai meninėms pratyboms arba pagoniškos poezijos pavertimui krikščioniška skirtas (pvz., romietės Probos *Vergilcento*, apie 360) poezijos kūrinys. šiai technikai artimas *Ecbasis captivi* (XI a. vid.?) „mozaikinis stilius". Gausių žodinių ankstesnės poezijos citatų aptinkama ir lit. taut. kalbomis (pvz., XIV a. Henriko iš Miuncheno kūryboje arba Osvaldo Volkenšteiniečio *Lied* 115). Kna

Lit.: O. DELEPIERRE, Tableau de la littérature du cento, I–II, Lo. 1874/75.

Cenzūra (iš lot. *censura*). Bažn. institucijos (pop, vyskupai, sinodai; t. p. speciali pareigybės vien → skriptoriumuose) VA vykdė raštijos kontrolę, ir nuo vad. *Decretum Gelasienum de libris recepiendis et non recepiendis* (VI a. pr.) ne kartą draudė tam tikras teol. pažiūras (Berengaras Turietis 1059, Abeliaras 1141), degino atskirus veikalus (pvz., Berengaro iš Puatjė *Apologia Abaelardi*, Margaritos Porėte *Miroir*), galiausiai – jau ir asmenis (Janas Husas 1415; → erezija). Ėmus spausdinti knygas, vis didesnės reikšmės įgyja jau 1342 (Paryžiaus un-tas) pastebima išankstinė knygų Δ (Kelnas 1485), o Δ plėtotė bažn. srityje pasiekia viršūnę kiek vėliau sudarius draudžiamų knygų indeksą. Vog

Lit.: G. FLAHIFF, The Censorship of Books in the 12th Century, in: Med. Studies 4 (1942), 1–22. – P. HOFMEISTER, Bibellesen und Bibelverbot, in: Österreich, Archiv für Kirchenrecht 17 (1966), 298–355. – W. SPEYER, Büchervernichtung und Z. des Geistes, St. 1981.

Ceremonialas (VA lot. – apeigų knyga). 1. Δ *Romanum*, vėlyv. VA pavadinimas liturg. knygos, kurioje surinkti pop. rinkimų, konsekracijos ir vainikavimo liturg. tvarkos ir specialiai tam atliktinų ritualų aprašymai. 2. Sekant Δ *Romanum*, XV a. atsirado ir vysk. skirtas Δ *episcoporum*. Vog

Lit.: B. SCHIMMELPFENNIG, Die Zeremonienbücher der röm. Kurie im MA, T. 1973

Cėringai (vok. *Zähringer*), XI a. pirmą kartą dokumentuose paminėta kilminga švabų giminė, įkūrusi ne vieną miestą (Freiburgą im Breisgau, Freiburgą Uechtlande, Burgdorfą, Berną ir kt.). jos žemės, pasibaigus ginčams dėl investitūros, driekėsi nuo Ofenburgo iki V. Šveic. ir Burgundijos. Vardą giminė gavo iš Cėringeno prie Freiburgo im Breisgau pilies pavadinimo (Δ – Caro arba Taro giminė). Išliekamosios reikšmės turėjo benediktinų atsikvietimas į Sankt Peterį, o tai reiškė Švarcvaldo įsisavinimo ir apgyvenimo pradžią. Vėliau čia įkurtas Šv. Petro vien. tapo Cėringeno kun-ščių laidojimo vieta. Būdamas Veronos markgrafu Bertoldas V 1191 įkūrė Berną (Verona – vok. Bernas). Mirus kun-ščiui Bertoldui V († 1218), Δ giminė nutrūko. Cėringeno kun-ščių istorija Johanno Sattlerio iš Veilheimo/Teko († 1523) Freiburgo miesto kronikoje, pasak kurios Δ buvę pasiturintys angliadegiai ir sidabro kasyklų savininkai ir dėl savo turtų buvę pakelti į bajorystę, įgauna legendinių bruožų; tačiau iš tikrųjų tuometinėse Δ valdose buvo intensyviai plėtojama kalnakasyba. Cezario Heisterbachiečio *Dialogus Miraculorum* Δ minimi kaip kietaširdžiai, šykštūs valdovai, kurių sielos turės atgailauti amžinojoje Gyberno (*Monte Gibello*, Etna) ugnyje. *Alexander* (kurtuaz. epas, ~1245 fragmentas) pasakoja apie vieną Δ, Bertoldą Herboldsheimietį, irgi sukūrusį giesmę apie Aleksandrą. Bg

Lit.: E. HEYCK, Gesch. der Herzöge von Zähringen, Fr. 1891. – F. PFAFF, Die Sage vom Ursprung der Herzöge von Z., in: IDEM. (Hg.), Volkskunde im Breisgau, Fr. 1906, 11–34. – TH. MAYER, Der Staat der Herzöge von Z., Fr. 1935. – K. SCHMID, Aspekte der Z.schung, in: Zs. für Gesch. des Oberrheins 131 (1983), 225–252.

Certame coronario (it. – varžybos dėl karūnavi-

mo). 1441 spalio 22 surengtos Petro de Medici globojamos poetų varžybos tema „tikroji draugystė". Jų tikslas buvo įrodyti, kad literatūroje taut. k. potencialiai prilygsta lot. k. Tačiau premija nebuvo paskirta ir dėl to kilo polemika, nukreipta prieš humanistų pozicijas. Antrą tokį renginį su aiškią užuominą reiškiančiu moto *L'invidia* (pavydas) buvo nutarta surengti, tačiau jis neįvyko. Pöc

Lit.: P. RANJA, Le origini del certame coronario, in: Fs. R. Renier, Tn. 1912, 1027–1056.

Césure épique (pranc. – epinė cezūra), vadinama cezūra tarp nekirčiuotų skiemenų, kurių pirmasis priklauso ankstesniam kolonui, o antruoju pradedamas kitas kolonas. → Cezūra. Tom

Lit.: W. T. ELWERT, Franz. Metrik, Mn. 1961.

Césure lyrique (pranc. – lyrinė cezūra) vadinama cezūra tarp dviejų kolonų, kai paskutinis pirmojo kolono skiemuo yra nekirčiuotas, o pirmasis antrojo kolono skiemuo – kirčiuotas. → Cezūra. Tom

Lit.: W. T. ELWERT, Franz. Metrik, Mn. 1961.

Cezūra (lot. *caesura* – perskėlimas), stabtelėjimas → eilutės viduryje. Δ gali būti bet kokioje eilutės vietoje arba būti pastovi, pasikartojanti visada toje pačiose daugelio strofų vietose arba dalyse. Kaip struktūrinis elementas Δ būtina po ketvirto kirčiuoto skiemens germaniškoje → ilgojoje eilutėje. Tačiau Heusleris savo metrikoje jas laiko esant tikrosiomis eilučių ribomis. Ret

Lit.: A. HEUSLER, Dt. Versgeschichte, B. ²1956. – S. BEYSCHLAG, Altdt. Verskunst in Grundzügen, Nü. 1969.

Cezūrinis rimas, vienos → cezūros rimas su kitu cezūros rimu, rečiau – su eilutės pab. rimu. Dažnai Δ pasirodo vėlesniuose epų ir zangšpruchų tonų perdirbiniuose – tose vietose, kurios pirmapradiškai nebuvo rimuotos. Res

Chace (sen. pranc. – medžioklė), XIV a. vadinamas kanonas arba ir dviejų ar trijų balsų kanoninis veikalas. Gijomas de Mašo šią sąvoką vartoja kanoniškajai savojo *lais* daliai nusakyti. Turinio požiūriu, sekant it. kačia, mėgstama griebtis medžioklės temų. Tom

Chanson (pranc. – daina), 1. provans. → cansó pranc. atitikmuo. 2. populiarus, dainuoti skirtas pasauliet. eilėraštis, paprastai sudarytas iš strofų ir refreno. XIV ir XV a. Pranc. laikomi šios poezijos „aukso amžiumi". Pöc

Chanson d'ami (pranc. – draugo daina, dar vadinama ir *chanson de jeune fille* – mergaitės daina), portug. → cantiga de amigo gimininga populiari sen. pranc. lyrikos forma, apdainuojanti mergaitę, kuri ilgisi šalia nesančio draugo ir skundžiasi dėl kliūčių, trukdančių susitikti; dažnai tai yra tėvai, ypač motina. Šios rūšies variantai yra *chanson de délaissée* ir *chanson de départie*, kurių turinys apsiriboja draugo apleistos mergaitės skundu arba su mylimuoju atsisveikinančios – išsiskyrimo skausmu. Dėl kurtuaz. poezijos poveikio išsiskyrimo priežastis gali būti moteriškas išdidumas, kryžiaus žygis arba → lauzengiers. → Chanson de femme. Höl

Lit.: P. BEC, La lyrique française au MA, I–II, P. 1977 ir t.

Chanson de croisade → Kryžiaus poezija

Chanson de femme (pranc. – moters daina), visai VA lit. būdingo moters skundo sen. pranc. dainos tipas, turįs lyr. monologo formą ir, matyt, radęsis iš liaudiškų šaltinių. Pagal tematiką gali būti → alba, chanson d'ami, chanson de malmariée arba chanson de toile. Höl

Lit.: P. BEC, La lyrique franēaise au MA, I–II, P. 1977 ir t.

Chanson de malmariée (pranc. – nelaimingos žmonos daina) sen. pranc. meilės lyrikos rūšis, kurioje nelaimingai ištekėjusi moteris skundžiasi savąja dalia arba ją niekinančiu sutuoktiniu. Pagal šį pagr. monologo forma pateikiamą → moters skundo modelį randasi įv. variantų: 1. moteris prieš jos valią pažadėta nekenčiamam jaunikiui; 2. moteriai tenka kęsti jaunystės ir laimės netektį ir girtuoklio, lošėjo arba mergininko kankinimus; kartais ji nelaimingą santuoką kompensuoja, susirasdama mylimąjį arba mylimojo ilgisi. Čia dažnai kuriama draugo ir sutuoktinio priešprieša: pirmasis įkūnija grožį, jaunystę, aistrą ir kurtuaziją; antrasis – žiauraus impotento, pavydaus išsigimėlio ir senstančio šykštuolio mišinį. 3. Ištekėjusi moteris bėdą paverčia „dorybe", guli patale čia su mylimuoju, čia su savuoju vyru. Dauguma išlikusių Δ yra anon., bet galima nustatyti ir keletą XIII ir XIV a. poetų: Monio d'Arras, Richard

de Semeli, Guillaume le Vinier ir Eustache Deschamps. Höl

Lit.: P. BEC, La lyrique française au MA, I–II, P. 1977 ir t.

Chanson de toile (pranc. – drobės daina, dar ir: *chanson à toile, chanson d'histoire*), specifinė dainų sen. pranc. k. rūšis, tokį pavadinimą gavusi dėl pradinės situacijos: kalbantysis subjektas yra verpianti, audžianti arba siuvinėjanti mergaitė, pasakojanti apie nelaimingai pasibaigusią meilę (arba nelaimingą santuoką → chanson de malmariée) ir ją apraudanti. Greta mot. lyties lyrinio subjekto Δ būdinga iš esmės pasakojamoji pozicija, paprasta strofų struktūra su asonansais arba rimais ir priedainis. Išlikęs korpusas apima per dvi dešimtis egzempliorių. Vok. pavyzdžių esama Pseudo Reinmaro ir Gedrut/Geltaro (KLD IV) kūryboje. Ehl

Lit.: P. BEC, La lyrique française au MA (XIIe–XIIIe siècles), I, P. 1977, 107–111.

Chansonnier (pranc. – dainius). 1. Poetai ir kompozitoriai, kaip → trubadūrai puoselėję → canso būdingą lyriką pirmuoju asmeniu, pasitelkdami glaustą kurtuaz. motyvų žodyną. Repertuare galima aptikti raudų už mirusius, džiaugsmo ir pagyrūniškų dainų. Garsūs atstovai: Janfré Rudelis ir Guihelmas de Peitienas. 2. Terminas dainų rinkiniui nusakyti. LaC

Chansons de geste (pranc. – dainos apie žygdarbius), sen. pranc. herojinės poezijos kūriniai, epine forma perteikią → matière de France temas. Maždaug 80 daugiausia rankr. rinkiniuose išlikusiose, dažn. anon. giesmėse itin mėgstama naudoti → tiradų arba rimuotą *lais* strofą, kurios eilutes sieja vienintelis rimo garsas (ankstesniuose veikaluose dažn. → asonansas). Δ paprastai atlikdavo žonglieriai ir menestreliai. Blokinis, šabloniškas pasakojimo būdas (→ style formulaire), šlovinami narsumo, kovingumo, → ištikimybės, garbės ir keršto idealai suteikia Δ šiek tiek archaiškumo. Kaip → sakmės pretenduodamos į tiesosaką, jos iškyla kaip pavyzdys savo laikų, brandžiųjų VA, riterijai. Herojus (kaip tipas) visada veikia drauge su savo bendražygiais ir dėl bendražygių, o ne kaip atskiras individas (tuo jis skiriasi nuo kurtuaz. romano protagonisto, pasileidusio ieškoti nuotykių). – Žanro kilmė ginčytina; viena teorija Δ laiko „paveldėtąja poezija“, t. y. iš frankų laikų išlikusios *oral poetry* produktais, kurie brandž. VA vad. diaskeuastų (redaktorių) buvo tik paversti rašyt. tekstais. Priešinga teorija tvirtina Δ esant viet. sakmėmis, istoriogr. užrašais ir bendraisiais → epų kelionių motyvais pagrįsta, brandž. VA naujai sukurta „knygų poezija“. Taigi esminis klausimas yra apie lyginamuosius perimtos teminės tradicijos ir poeto ar redaktoriaus kūrybinio indėlio svorius. Bent iš dalies Δ buvo skleidžiama kaip propaganda bažn., kuriose būta apdainuojamų didvyrių relikvijų (pvz., → Rolandas gerbtas kaip šventasis); be to, jose atsispindi ir brandžiųjų VA problemos: vasalų konfliktai su monarchais ir Kryžiaus žygių epochos karai su pagonimis. Seniausias išlikęs tekstas yra *Chanson de Roland*, kurią (ar jos pirminę formą), pasak šaltinių, kaip kovos giesmę jau 1066 naudojo Angl. užkariaujantys norm. Itin reikšmingi yra trys ciklai: kar. *geste* arba *geste Pépin* (Karolis D. ir jo → paladinai: antai Rolando giesmė, *Pèlerinage de Charlemagne*, pirmoji XII a. pusė), Vilhelmo *geste* arba *geste Garin* (Vilhelmas iš Orange ir Vivienas iš Garins de Monglane giminės kovose su pagonimis: pvz., *Chanson de Guillelme, Li coronemenz Loois*, pirmoji XII a. pusė), maištininkų *geste* (vasalo kova prieš kar., pvz., *Gormont et Isembart*, ~1100; *Raoul de Cambrai*, XII a. pab.; *Renaut de Montauban* = *Quatre fils Aymon*, XII a. pab.). – Δ vėlyv. VA buvo daug kartų perdirbinėjamos, perpasakojamos proza (→ prozaizacija), perimtos ir į lit. kt. taut. kalbomis: Vok., pvz., kun. Konrado (XII a. vid.) *Rolandslied*, keletas Strikerio veikalų ir kai kurios → „liaudies knygos“ (pvz., Elzbietos iš Nasau Sarbriukene *Hugschapler*); gausu kūrinių it. arba → frankų italų kalba (pvz., *Karleto, Orlandino, Macaire*, antroji XIII a. pusė); Isp. – VA pab. pasaulio kronikos ir romansai. Din

Lit.: I. SICILIANO, Les origines des chansons de geste, P. 1951. – J. RYCHNER, La chansons de geste, G. 1955. – A. DE MANDACH, Naissance et développement de la Chansons de gesten Europe, G. 1961 ir t. – I. SICILIANO, Les chansons de geste et l'épopée, Tn. 1969. – K. KLOOCKE, J. Bédiers Theorie über den Ursprung d. Chansons de geste u. die daran anschließende Diskussion, Göp. 1972. – A. MICHA, De la chansons de geste au roman, P. 1976. – H. KRAUSS

(Hg.) Altfranz. Epik, Da. 1978. – IDEM., Roman. Heldenepik, in: Neues Handbuch d. Lit.wissenschaft, 7 Wie. 1981, 145–180. – M. OTT-MEIMBERG, Karl, Roland, Guillaume, in: V. MERTENS/U. MÜLLER (Hgg.), Ep. Stoffe d. MA.s, St. 1984, 81–110. – R BRÄUER (Hg.), Dichtung d. europ. MA.s, Mn. 1990, 37–101. – Žurn.: Bulletin bibliographique de la Société Rencesvals.

Chansons de nonnes → vienuolių moterų literatūra

Chant royal (pranc. – karališkoji giesmė), iš → kanconos išvesta didelių techn. reikalavimų kelianti (todėl ir gavusi „royal" epitetą), rimtoms temoms (bet t. p. panegirikoms ir pan.) naudota eilėraščio forma. 5 strofų su → envoi, tik penkių rimų (tipiška strofos struktūra: *ababccddedE*, taigi 11 eilučių su refrenu), dominuoja 10 skiemenų metras. Formos ir ist. požiūriu artima → baladei. Susiformavo XIV a. pr., klestėjimo laikai – maždaug iki XV a. vid. Pöc

Lit.: L. STEWART, The Chant royal, a Study of the Evolution of a Genre, in: Romania 96 (1975), 481–496.

Chantefable (pranc. – dainuojama istorija), pasakojimas, kurio prozinės dalys kalbamos, o eil. intarpai dainuojami. Vienintelis išlikęs šio žanro pavyzdys yra sen. pranc. anonim. meilės ist. *Aucassin et Nicolette* (~1200). Eir

Lit.: P. MÉNARD, La composition d'Aucassin et Nixolette, in: Melanges J. Wathelet, Liège 1978, 413–432.

Charm → palaiminimas

Chaucerio strofa → rhyme royal

Cheironomija (gr. – gestikuliacija), vėlyv. Antikos ir Bizant. muzikoje – intervalų rodymas ranka, kaip chorvedybos pagalbinė priemonė. Ar → „Gvidono ranka" sutampa su Bizant. Δ, dar neišaiškinta. Nuo XIX a. pab. Δ buvo suprantamas → neumų be linijų „atvaizdavimas", chorvedžiui ranka jas piešiant ore. Šis požiūris pasirodė klaidingas, tačiau muzikologijoje jo dar tebesilaikoma. Δ nėra VA muzikos teorijos *terminus technicus*. – Galima įrodyti, kad VA giesmė būdavo palydima alegoriniais gestais; vienintelis liudijimas iš XII a. patvirtina, kad ranka buvo rodoma melodijos tėkmė. Ranka arba trepsint koja buvo duodamas ir vienodas pagr. ritmo taktas (*plausus*) bei ženklas vėl pradėti giedoti po pauzės. Tačiau šie gestai nevadinami Δ. Wlt

Lit.: M. HUGLO, La chironomie méd., in: Rev. de musicologie 49 (1963), 155–171. – H. HUCKE, Die Cheironomie u. die Entstehung d. Neumenschrift, in: die Musikforsch. 32 (1979), 1–16.

Chiliazmas (milenarizmas; gr. *chilia*; lot. *mille* – 1000), tikėjimas *Apr* 20, 1–6 pranašauta tūkstantmetė taikos karalystė prieš → Paskutinį teismą. Kadangi ši viešpatija Augustino buvo siejama („Dievo valstybė", 20, 9) su Bažn. tikinčiaisiais, o, kita vertus, Δ visą laiką suvo susijęs su soc. relig., oficialiąją Bažn. kritikuojančiais sąjūdžiais, tai jis nuo Efezo susirinkimo (431) buvo priskiriamas erezijoms. VA daugelis chiliastinių sektų su įkvėptais ar dieviškais besiskelbiančiais savo vadovais manėsi pradėsiančios → laikų pabaigą, mėgindamos sukurti idealią žemišką karalystę, kurioje radikaliai pakitusiomis gyvenimo sąlygomis (antai bendras naudojimasis turtu, seksualinis promiskuitetas) į žemę iškart ateisiąs kolektyvinis išganymas. Šios (dažnai netgi sukarintos) grupės buvo nuolatos persekiojamos ir naikinamos kaip eretiškos. Greta kitų, chiliastiniai lūkesčiai buvo svarbūs: Jokymui Fioriečiui († 1202) ir jo šalininkams (→ joachitai), kurių apskaičiavimu 1260 turėjo prasidėti „Šv. Dvasios karalystė"; po jų prasiveržusiems → flagelantų sąjūdžiams; XIV ir XV a. pranašystėms apie ateisiantį taikos imperat. Frydrichą; Tiuringijos flagelantams, vadovaujamiems Konrado Schmido, skelbusio, kad Dvasios karalystė ateis 1368; įvairioms → Laisvosios Dvasios brolių sektoms (XIV a.); 1381 Anglijos valstiečių sukilimui; Huso taboritams; kunigui iš Niklashauzeno († 1476) Miunsterio baptistų „Dievo karalystei" (nuo 1534). Šių grupių pėdsakai lit., kiek jų apskritai išliko, dažn. yra pranašysčių, pamokslų ir raginimų pavidalo. Ortodoksiškieji VA teologai domėjosi Δ tik dėl jo atmetimo. → Dievo karalystė, Pasaulio pabaigos laukimas, laikų pabaiga. Din

Lit.: B. TÖPFER, Das kommende Reich d. Friedens, B. 1964. – W. NIGG, Das ewige Reich, Mn. 1967. – N. COHN, The Pursuit of the Millennium, Lo. [3]1970. – B. MCGINN, Visions of the End, NY 1979. – C. u. H. CAROZZI. La fin des temps, P. 1982.

Chirografas (gr./lot. – rankraštis, parašas, skolos raštas), VA diplomatikoje pirmiausia reiškia → dokumento dalį. Du ar trys vienodi tekstai bū-

davo perkerpami ties vieta, kur būdavo parašytas atpažinimo žodis (dažnai: „chirographum“). Tik tarpusavyje sutampančios dalys laikytos tikromis. Her

Lit.: W. Truesen, Chirograph u. Teilurk. im MA, in: Archival. Zs. 75 (1979), 233–234.

Chirurgas → gydytojas

Choralas, NA terminas nusakyti VA bažn. monodijai, teoretikų vadintai *cantus planus* (kaip *cantus figuratus*, menzūrinio figūrinio giedojimo, priešingybė) ir aprėpusiai Mišių ir oficiumo giesmes bei jų priedus: → tropus, sekvencijas ir relig. giesmes. Grigališkuoju Δ (*cantus romanus* arba *gregorianus*) laikomas vienbalsis Romos Bažn. lot. liturgijos giedojimas, kurį legenda priskiria pop. Grigaliui I (590–604; pop. vaizduojamas diktuojantis arba rašantis, o Šv. Dvasia balandžio pavidalu kužda jam į ausį tekstus ir melodijas). Pirmosios išlikusios užrašytos melodijos, susiformavusios veikiausiai VII a., aptinkamos VIII/IX a. rankr., kuriuose tam tikrų ženklų, → neumų, seka nurodoma vien melodijos tėkmė. Tik XI a. palei vieną pagrindinė liniją arba → linijų sistemoje imami žymėti pamatuojami intervalai. Grigališkasis Romos Δ, ypač po to, kai 754 kar. Pipinas III sudarė sutartį su pop. Steponu II dėl Romos liturg. įvedimo frankų valst., vykstant christianizacijai, paplito Europoje, išstumdamas (išskyrus → Ambraziejaus liturgiją) ankstenes viet. tradicijas ir tapo sankcionuotu dariniu, kuris, nors per VA ir buvo praplėstas naujais elementais ir patyrė pakeitimų (tarp jų ir XII bei XIII a. ordinų Δ reformos), tačiau iš esmės liko toks pat ir gali būti laikomas daugiabalsės V. muzikos atspirties tašku. Tik po Tridento susirinkimo prasidėjusi Δ reforma pasiekė muzikinę Δ substanciją; XIX a. Δ, restauruotas pagal senus šaltinius, pateko į oficialiuosius Vatikano leidinius (*Graduale Romanum* 1908, *Antiphonale Romanum* 1912). Δ atsirado iš Mišių šventimo ir maldų meto dvasios, tvarkos ir reikalavimų; liturgijoje jis tarnauja ne Žodžio aiškinimui, o jo skelbimui iškilminga ir sykiu objektyvuojančia forma, išlikdamas tarp gryno recitavimo ir bežodžio *jubilatio* ribų. 8 → bažnytiniai tonai, kuriuos atitinka ir tiek pat → psalmodijos recitavimo formulių, reguliuoja melodiją, kuri, priklausomai nuo progos ir atlikimą būdo (solinis (responsorinis) arba chorinis (antifoninis)), gali būti daugiau ar mažiau įmantrios formos, t. y. teksto skiemuo gali turėti daugiau ar mažiau tonų. Senesnės notacijos puošiamosios neumos, kurių dažn. nebegalima suskaidyti į apibrėžtus atlikimo niuansus, leidžia manyti, kad Δ giedojimo būta paslankaus, o ne vientiso. Šiuolaikinės Δ praktikos pagrindas yra diferencijuotas ekvivalentiškumas, kuris, nors ir remiasi vienoda natų verte, tačiau paiso paskiruose šaltiniuose juntamų pagr. akcentų ir ritmikos ženklų. Schl

Lit.: E. Jammers, Musik in Byzanz, im päpstl. Rom u. im Frankenreich, Hei. 1962. – F. Tack, Der gregorian. Choral, Kö. 1960. – K. G. Fellerer (Hg.), Gesch. d. kathol. Kirchenmusik, I, Kassel 1972. – U. Bomm, Die Geistigkeit d. Gregorian. Chorals, in: Musica Sacra 94/2 (1974), 83–90. – K. Hodes, Der Gregorian. Choral, Da. 1974. – H. Hucke, Toward a New Historical View of Gregorian Chant, in: JAMS 33 (1980), 437–467. – Der Gregorian. Choral (Internationale musikwissenschaftliche Kolloquium, Koniklijk Universiteit Leeuven), Lv. 1983. – H. van der Werf, The Emergence of Gregorian Chant. A Comparative Study of Ambrosian, Roman and Gregorian Chant, I–II, Rochester 1983. – H. Hucke, Choralforschung u. Musikwissenschaft, in: H. Danuser ir kt. (Hgg.), Das musikal. Kunstwerk, Fs. C. Dahlhaus, Laaber 1988, 131–141.

Choralinė notacija, po 1200 iš ankstesnio, įv. regionuose skirtingo → neumų rašto kilęs choralo melodijų užrašymas kvadratine (Romos) arba gotiškąja (vok.) notacija; pastaroji dar vadinama ir pasagvinių notacija. Abiem atvejais melodijos sudarytos iš paskirų tonų, Pranc., Angl., Isp. ir It. žymimų kvadratinės, o vok. k. terit. ir R. Europoje – pasagvinės arba rombo formos ženklais, išdėstytais dažn. keturių per terciją viena nuo kitos nutolusių linijų sist. Schl

Lit.: B. Stäblein, Schriftbild d. einstimmigen Musik, L. 1975. – J. Szendrei, Choralnotation als Identitätsausdruck im MA, in: Studia Musicologia 27 (1985), 139–170.

Choralo dialektas, regiono ribose išlikusi, reguliariai besikartojanti tam tikrų variantų seka užrašytose choralo melodijose. Ypač garsus vad. germ. arba vok. Δ, kuriam būdingas polinkis į melodijos kilimą didesniais intervalais (didžioji sekunda vietoj mažosios, tercija ir kvarta vietoj sekundos ir tercijos). Šis reiškinys laikytinas bendrąja skirtingo germ. ir romanų tautų muzikalumo pasekme ir teoretikų nustatytas jau XI a., o kiti

melodijos perteikimo savitumai susiję su reformomis, XII–XVIII a. vykdytomis ordinuose arba diecezijose. Schl

Lit.: P. WAGNER, Das Graduale d. St.-Thomas-Kirche zu Leipzig als Zeuge dt. Choralüberlieferung, L. 1930–1932 (Repr. 1967). – W. LIPHARDT, Über Alter u. Ursprung des dt. Choraldialekts, in: Jb. f. Liturgik u. Hymnologie 2 (1956), 104–107. – K. SCHLAGER, Über den Choralgesang in Mainz, in: Archiv f. mittelrhein. Kirchengesch. 27 (1975), 19–26.

Choras (lot. *chorus*), 1. Erdvė prieš (paprastai į Rytus atgręžtą) vien., bažn. ir katedrų apsidę su didžiuoju altoriumi, skirta valandų maldoms ir choralui giedoti per pamaldas; tam tikslui jame įrengti suolai; nuo XIV a. **Δ** dažnai vadinama visa altoriaus erdvė; 2. giedotojai **Δ** erdvėje, nuo XII/XIII a. vis dažniau – apmokytas, daugiabalsis, iš dvasininkų ir pasauliečių sudarytas bažn. **Δ**, giedantis ant presbiterijos pakylos arba emporos. Col

Chorgo teismas vadinamas vėlyv. VA P. Vok. ir Šveic. – vyskupų bažn. → teismas, ypač santuokos byloms spręsti. Col

Chorinis giedojimas → schola cantorum

Chrono(di)stichas → chronograma

Chronograma (iš gr. *chronos* – laikas, *gramma* – raštas), kalbos (dažn. – mokslo) frazė, sakinys (lot., hebrajų k.), kurio raidės, turinčios ir skaitinę reikšmę, sudėtos kartu žymi kokio nors įvykio datą. Dažnai esama ir turinio sąsajų, antai *Ps* 36, 24 „CVM CeCIderIt non CoLLIdetVr“, kaip tekstas, padedąs įsiminti 1513 Kelno cechų sukilimą. Neretai eil. pavidalo: chrono(di)stichas, eteostichas. Röl

Lit.: L. BENKERT, Der historiograph. Merkvers, Diss. Wü. 1960

Chronologija → aetates mundi, bažnytiniai metai, datavimas, kalendorius, metų pradžia, švenčių kalendorius, laikas.

Chronos → laikas

Cicerono recepcija. Markas Tulijus Ciceronas (106–43 pr. Kr.) iš Arpino prie Romos, reikšmingiausias romėnų oratorius, meniškai ištobulinęs lot. prozą, kurią daugelis XV/XVI a. humanistų skelbė esant vieninteliu stiliaus idealu (ciceronizmas → Viduramžių lotynų kalba) darė įtaką VA pirmiausia savo retoriniais (*De inventione, De oratore* ir t. t., Pseudo Ciceronas: *Rhetorica ad Herennium*) ir filos. raštais (*De officiis, Tusculanae disputationes, Cato maior de senectute* ir t. t.), perteikdamas Platono, Aristotelio, Epikūro ir stoikų idėjų. Kna

Lit.: TH. ZIELINSKI, Cicero im Wandel d. Jh.e, L. 1929 (Repr. 1967)

Ciklas (gr. – ratas), šiuolaikinis terminas, žymintis grupę tarpusavyje turiniu ir forma susijusių lit. kūrinių. Nors kiekvienas kūrinys yra savarankiškas, tačiau drauge nurodo ir į **Δ**, kuris savo ruožtu veikia kūrinio kaip visumos dalies funkciją. **Δ** vientisumas pagrįstas ne vien kūrinių panašumais, bet ir siekiu, kad jokiame kūrinyje neatsiskleistų neįvardijamas **Δ** centras ir įv. bendri aspektai susietų atskirus veikalus į vieną **Δ**. Jis neapsiriboja konkrečiu lit. žanru; yra eilėraščių, dramų ir kt. **Δ**, pvz., VA anglų lit. reikšmingi yra keturi dideli misterijų **Δ** (Česterio, Jorko, Niu Tauno ir Veikfyldo). Tom

Cimelijos (gr. *keimelion* – brangenybė), vertingi → bibliotekos turimi leidiniai ar kiti muziejiškai vertingi daiktai. Tai antik. → papirusai, vertingi VA → rankraščiai ir → iliustracija, → inkunabulai ir vėlesni leidiniai, knygos su vertingais medžio raižiniais, poezijos rankr., t. p. knygos, išsiskiriančios iliustracijomis arba → viršeliais, ankstesnių savininkų rankr. įrašais bei → ekslibriais. Kras

Cynghanned (kimrų k. – sąskambis), griežtas kimrų eilėdaros kompozicinis principas, reikalaujantis eilutėje tam tikro skaičiaus atitikimų tarp balsių, priebalsių grupių ar visų skiemenų pagal medialinio rimo pavyzdį. Sto

Cisiojanus, speciali mnemotechninės paskirties vėlyv. VA kalendorinių eilėraščių rūšis, leidžianti (turinio požiūriu, tiesa, dažnai menkai motyvuotai, neretai ir k. požiūriu pernelyg įmantriai) rikiuojant griežtai pagal skiemenų skaičiaus tvarką visus paplitusius šventųjų vardus, apskaičiuoti kiekvieno mėnesio šventųjų dienas; pvz., Osvaldo iš Volkenšteino *Cisiojanus*. → Švenčių kalendorius, mnemotechnika. Hof

Lit.: H.HILGERS, Versuch über dt. Cisiojanus, in: V. HONE-

MANN ir kt. (Hgg.), Poesie u. Gebrauchslit. im dt. MA, T. 1979, 127–163.

Cistersai, → benediktinų reformuotoji atšaka; įk. 1098 Sito (Burgundijoje) Roberto Molesmiečio; pagal abitą Δ dar vadindavo pilkaisiais arba baltaisiais vienuoliais. Tačiau tik Bernardo Klerviečio (1090–1153) ir 30 jo giminaičių (1113) įstojimas suteikė lemtingąjį postūmį (dėl to Δ vadinti ir tiesiog bernardinais). Jau XII a. ordinas staiga suklestėjimo: 1153 visoje Europoje buvo 344 Δ vien.; Klervo gyveno apie 700 vienuolių ir → konversų. Tam įtakos turėjo ir Δ autarkijos laikymosi sąlygotas pozityvus ekonomijos vertinimas: pažangios technologijos ūkiuose (*grangien*) dirbo celitai ir samdomi darbininkai, pirmauta statant vandens įrenginius, plėtojant gyvulininkystę, sodininkystę, kalnakasybą; Angl. vilnos prekyboje Δ iki XIV a. vid. faktiškai buvo monopolininkai. – Pirminis idealas buvo grįžimas prie šv. Benedikto regulos be jokių palengvinimų, kurie buvo tapę įprastais benediktinų vien. Tačiau *Charta caritatis* ir kituose dokumentuose buvo nustatyti papildomi, tik Δ būdingi nuostatai. Vien. buvo toli vienas nuo kito ir nuo 1100 turėjo pop. privilegijomis suteiktą → egzemciją, saugojusią nuo pavaldumo bažn. ir pasauliet. valdžiai. Aukšč. organas buvo kasmetinė Generalinė kapitula. Pamaldos ir maldų valandos buvo trumpesnės negu benediktinų vien.: tą laiką Δ skyrė darbui. Ankstyv. Δ menas buvo pabrėžtinai paprastas: atsisakyta knygų iliuminacijos, puošnių bažn. (pvz., langų stiklai – tik pilkas, nenaudotos archit. skulptūros). Tačiau jau XII a. pab. Δ menas prisiderino prie kitų ordinų meno bei katedrų gotikos (jos plitimui Δ ypač daug nusipelnė). Faktiškai buvo atsisakyta ir griežto neturto idealo laikymosi, o šiuo klausimu vykusi rašyt. polemika su turtais pertekusiu Kliuni liko tik epizodu. – Visuot. ordinų gyvenimo nuosmukis vėlyv. VA neaplenkė ir Δ (tarp kitų požymių – narių skaičiaus mažėjimas, pop. vykdomi abato pareigų pardavinėjimai kaip prebendos vad. patikėtiniams abatams (→ komenda), pasaulietėjimas, nuskurdimas), todėl kilo reformų sąjūdžiai. Δ, kurie skirstėsi į choro vienuolius ir → pasauliečius broliukus, įkūrė ir → riterių ordiną, Kalatravos ordiną (1158), t. p. nuo 1125 gausią moterų atšaką, į kurią buvo įjungta daug → beginių bendruomenių, t. p. benediktinių vien., ir kuri XIII a. pateikė nemažai iškilių → moterų mistikos pavyzdžių. Δ lit., ypač XII a., laikytina viena lot. prozos viršūnių. Bernardo Klerviečio plunksnai priklauso daugybė meniškų ir jaudinančių pamokslų, ypač apie Giesmių giesmę, t. p. traktatų, alegorijų ir laiškų; jo pėdomis sekė Elredas Rivolietis (Rievaulx), Izaokas iš Stelos, Guerikas (Guerricus) iš Igny ir kt. Cistersų išplėtotas maldingumas iš esmės priklauso → mistikai. Ypač nuo Bernardo meditacijos ima krypti į žmogų Jėzų ir jo kančios ist.; Kristus imamas regėti ir patirti kaip sielos mylimasis. Vėlesnieji autoriai ypač pabrėžė Marijos kultą. Nors Bernardas ir kiti buvo įgiję „vienuolių teologijos" išsilavinimą, ir ordinui priklausė tokie mokslininkai kaip Otonas Freizingietis (~1112–1158), Δ savo vien., priešingai nauj. → universitetams, laikė „Šv. Dvasios mokyklomis", kuriose buvo praktikuojama meditacija, o ne scholastinis diskursas; tik 1245 buvo leistos studijos. Din

Lit.: E. BROUETTE/A. DIMIER/E. MANNING, Dictionnaire des Auteurs Cisterciens, Rochefort 1975–1976. – M. COCHERIL, Dictionnaire des Monastéres Cisterciens, Rochefort 1976 ir kt. – K. ELM ir kt. (Hgg.), Die Zisterzienser, Bo. 1980–1982. – A. ALTERMATT, Die Zisterzienser in der Gesch. und Gegenwart. Ein Lit.bericht, in: Cistercienser Chronik 88 (1981), 77–120. – W. RÖSENER, Spiritualität und Ökonomie im Spannungsfeld der zisterzienser Lebensform, in: Cīteaux 33 (1983), 245–274. – B. PENNINGTON (Ed.), The Last of the Fathers. The Cistercian Fathers of the Twelfth-Century, Still River 1983. – E. MIKKERS, Spiritualität der Z., in: Analecta Curtusiana 35/2 (1983), 32–51. – J. B. AUBERGER, L'unanimité cistercienne primitive. Mythe ou réalité, Achel 1986. – A. SCHNEIDER (Hg.), Die C., Kö. [3]1986. – J. SYDOW IR KT., Die Z., St. 1989. – L. LEKAI, I Cisterciensi, Certosa di Pavia 1989. Žurn.: Analecta Cisterciensia. – Cistercian Studies. – Cīteaux. – Collectanea Cisterciensia. – Rivista cisterciense.

Citavimas. Pažodinis kurios nors teksto vietos perkėlimas į naują tekstą VA buvo esminė moksl. darbo technika (plg. → kompiliacija), ir čia laikomasi cituojamų tekstų hierarchijos. Bibliją reikalaujama cituoti griežtai pažodžiui (netikslumų atsiranda cituojant iš atminties), t. p. Bažn. Tėvus ir kiti autoritetus. Iki brandž. VA cituojant būdavo nurodomi tik autoriai ir veikalų pavadinimai, o sulig scholastika įsitvirtina tikslesnis Δ būdas:

nurodomi knygų ir skyrių numeriai. Tačiau l. dažnai pasitaiko plagiatų (VA tai visai nebuvo neigiamas dalykas) ir citatų be aiškių nuorodų, pvz., „ut quidam sanctorum ait“ ir pan. citatos VA lot. tekstuose žymimos kiekvienos eilutės paraštėse skersu „v“ ženklu. Kilniaširdiškai elgiamasi su Antikos autorių citatomis, kurių dauguma imama iš florilegijų (atpažįstama iš išskirtos pradžios). Poezijoje citatos naudojamos ir kaip paslėptos nuorodos (plg. Valterio Fogelveidės ir Reinmaro Senojo kivirčą) bei papuošia eilėraščius (himnų pradžios žodžiai, „auctoritas“ → vagantų strofoje). Žinoma ir savęs Δ atvejų, pvz., Henrikas Morungenietis, MF 123, 7. Vog

Lit.: F. Panzer, Vom mittelalterlichen Zitieren, in: Sitzungsberichte der Akademie der Wissenschaften, Hei. 1950, 2. – J. Szövérffy, Ein Schmuckmittel der ma. Strophen: „Regelmäßige Zeilenentlehnung“ in der Hymnendichtung, in: Mjb 7 (1972), 7–40. – P. G. Schmidt, Das Zitat in der Vagantendichtung, in: Antike u. Abendland 20 (1974), 74–87. – W. Röll, Zum Z. als Kunstmittel in der älteren dt. Lyrik, in: PBB 105 (1983), 66–79.

Civilinė teisė → teismas, teisininkai, teisė

Civitas Dei, civitas terenna → augustinizmas

Cywydd (keltų k., dgs. *cywyddau*), dažn. VA kimrų poezijos metras: 7 skiemenų gretutinio rimo eilutės, kurių žodžiai tarpusavyje aliteruoja ar susieti kuria kita → cynghanned atmaina, ir kurių rimai pakaitomis yra kirčiuoti ir nekirčiuoti. Vėliau pavirtusi sustabarėjusią formule. Sto

Clavis (lot. – raktas), 1. Žinynų tipo veikalų pavadinimas, pvz., *S. Melitonis Clavis* (Karolingų laikotarpio simbolių leksikonas). 2. Nuo XII a. – vargonų klavišo ir jį atitinkančio tono aukščio arba šį toną žyminčios raidės pavadinimas; *claves signate* – terminas nusakyti tonus žyminčioms raidėms, kurios linijų sist. žymimos kaip raktai. Schl/Din

Cobla (provans. – strofa). Pagal rimavimo schemą skiriama Δ *unisonans* (vienodi visų eilučių pab. rimai), Δ *singulars* (eilučių pab. rimai kaitaliojami) ir Δ *doblas* arba *ternas* (kartojama rimavimo schema). Kaip savarankiško žanro, Δ dėmesio centre dažnai atsiduria temos, paprastai perteikiamos → sirventos. Δ *esparsa* vadinama paskira izoliuota savarankiška strofa, kuri, ypač nuo antrosios XIII a. pusės, priskirtina mėgiamiausiems didaktinio turinio žanrams. Eir

Lit.: A. Pages, Les coblas, P. 1949. – A. Rieger, La cobla esparsa anonyme. Phčnomenologie d'un genre troubadouresque, in: Actes du XVIII[e] Congres international de Linguistique et de Philologie romane, VI, T. 1987, 202–218.

Codex aureus, 1. Lot. pavadinimas puošnaus rankr., kuriame auksas panaudotas ne tik knygos puošybai, bet ir raštui. 2. Δ dažnai vadinamas tam tikras itin puošnus rankr., antai Karolio D. rūmų mokyklos „Loršo Evangelijorius“ (~ 810). Schu

Lit.: W. Braunfels (Hg.) Das Lorscher Evangeliar, Mn. 1962.

Colores rhetorici (lot./gr. – retorikos „spalvos“). Antikos laikais – daugiareikšmė sąvoka: 1. šališkas kalbos atspalvis ar koloritas, leidžiantis „tarp eilučių“ įžvelgti tikrąją nuomonę; 2. Senekos vartojama prasme – šališkas kokio dalyko gražinimas; 3. dažnai vartojama terminas apskritai retor. figūroms nusakyti (*colores – schemata* arba *figurae*); 4. vėlyv. Antikos, VA ir humanizmo laikais – speciali sąvoka, žyminti „netiesioginės reikšmės“ posakius (tropus), pvz., „jaunystės žiedai“. Jos esmė yra ta, kad paskiro žodžio reikšmė perkeliama į kitą vaizdinių sritį; tuo ji skiriasi nuo tikrųjų → retorinių figūrų (*schemata*), kurios randasi, kintant vidiniam sąryšiui tarp paskirų žodžių, kai jų reikšmė išlieka ta pati. Tropai dažn. skirstomi pagal reikšmės perkėlimo laipsnį į: 1. ribos perstūmimo tropus (kai perkeltojo žodžio turinio sritis tveria tiesioginėje pakeistojo žodžio kaimynystėje, antai parafrazė, → sinekdocha, antonomazija, emfazė, → litotė, hiperbolė, nors nebūtinai yra tame pačiame lygmenyje, pvz., → metonimija); 2. šuolio tropus; šiuo atveju tropo turinio sritis su pakeistuoju žodžiu tiesiogiai nesiriboja, bet tarp jų esama atvaizdo (→ metafora) arba priešingybės (→ ironija) santykio. Nuo jų skiriasi metalepsė, kurios perkeltinė prasmė randasi iš atsitiktinio sinonimiškumo už konteksto ribų. 3. Galiausiai visi šie tropai gali būti įv. kombinuojami (metaforiniai ir ironiškieji kombinaciniai tropai). Jie laikomi → ornatus difficilis elementais. Pic

Lit.: E. Faral, Les arts poétiques du XIIe et du XIIIe siècle,

P. 1923. – L. ARBUSOW, Colores rhetorici, Gö. 21963. – U. KREWITT, Metapher und trop. Rede in der Auffassung d. MA.s, Ratingen 1971. → Retorika.

Comedia (lot. *comoedia*, gr. *komoidia*, iš *komos* – Bakcho šventės eisena, o ne iš *kome* – kaimas, kaip dažn. manyta VA, todėl ir klaidingai verčiant: *cantus villanus* – „kaimo daina"), VA, neišmanant Antikos teatro praktikos, suprasta kaip deklamuojamas, ištisai ar iš dalies dialoginis eil. kūrinys apie žemesniojo ir viduriniojo, retai – aukštesniojo sluoksnio asmenų privatų gyvenimą; turinti būti bent šiek tiek „realistinė" (→ argumentum) ir po pr. keblumų baigtis gerai (todėl ir atsirado toks Dante'ės *Divina Commedia* pavadinimas), bet dažn. teikiąs erdvės ir komizmui. Šiuose teor. rėmuose iš dalies telpa ir → fablio, Märe, novelė. → Komedija. Kna

Lit.: J. SUCHOMSKI, „Delectatio" und „utilitas", Bern 1975.

Comedia elegiaca (VA lot.), trumpaamžis lit. žanras, atsiradęs antroje XII a. pusėje Blua, Orleano, Šartro ir Turo srityje, sąmoningai konkuruojant su Antikos komedijomis; laikantis VA → comediae teorijos, tai – iš esmės epinis, tačiau iš dalies ar net ištisai dialoginis, tylomis skaitomas ar deklamuojamas veikalas, pagal „aetas Ovidiana" kuriamas eleginiais distichais, formos ir turinio atžvilgiu sekant Ovidijumi. Kna

Lit.: J. SUCHOMSKI (Hg.), Lateinische Comediae des 12. Jh.s, Da. 1979.

Comes → grafas

Commiato (it. – atsisveikinimas, t. p.: *congedo, chiusa, licenza, tornata*, iš provans. *tornada*), kintamos struktūros (pvz., Guittone'o d'Arezzo skirtingos kompozicijos to paties eilėraščio „commiati") → kanconos baigiamoji dalis; reguliariai aptinkama tik pradedant → dolce stil nuovo poetais. Pöc

Lit.: L. BIADENE, La forma metrica del commiato nella canzone italiana dei secoli XIII e XIV, in: Gedenkschrift N. Caix/U. A. Canello, Fi. 1886, 357–372.

Commonplace books, XV a. pab. popieriniai rankr. vid. angl. k. Jų praktinis instrukcinis ir pramoginis turinys leidžia pažvelgti į vėlyv. VA miestiečio kasdienį gyvenimą; pranešimai apie miesto įvykius, patys įvairiausi duomenys (svoriai, matai, gimimo dienos, nuotoliai), vardai, sąskaitos, receptai, teis. nurodymai, padorumo taisyklės, o greta – ir mįslės, patarlės, pirmiausia relig. ir didakt. pakraipos lit. kūriniai ir romansai. Δ likę ir iš vien. → Namų knyga. Ber

Lit.: A. G. RIGG, A Glastonbury Miscellany of the Fifteenth C., Lo. 1968. – C. LOUIS (Hg.), The Commonplace books of Robert Reynes of Acle, NY. 1980.

Communio (lot. – bendruom.), paskutinė *Proprium missae* (→ Mišios) giesmė, pavadinta pagal Ostijos dalijimą Komunijos metu per Eucharistiją, kai iš pr. pakaitomis su psalmės eilutėmis giedota → antifona. X–XIII a. psalmės eilučių buvo atsisakyta, todėl liturg. rankraščiuose sutinkama tik išlikusi antifona, giedama, kunigui priėmus Komuniją. Schl

Compassio (lot.), teol. požiūriu – Marijos bendrystė kančioje, per kurią užbaigiamas Kristaus išganymo darbas. Δ – tai Marijos širdies kankinystė, mirštant sūnui patiriama kančia ir neviltis. Jos iš meilės kylanti bendrystė kančioje, ypač vėlyv. VA, vertinama kaip asmeninio atsidavimo Dievui aktas, o interpretacijose jai, kaip → Ievos priešingybei, suteikiama bendražmogiškoji reikšmė. → Marija, pieta, rožinis. Kim

Lit.: T. MEIER, Die Gestalt Marias im geistl. Schauspiel d. MA.s, B. 1955.

Complainte (pranc. – rauda) lot. → planctus ir sen. provans. → planh atitikmuo. Atsirado XIII a. kaip savita → dit forma (*rutebeuf*), kuri pirmiausia išskirtina dėl turinio ir kalbėtojo laikysenos; formos ir stilistikos požiūriais gana laisva. Ankstyv. tarpsniu – rimuota ir monologinė, XV a. randasi ir prozinių bei dialoginių draminių pavyzdžių, kuriuose esama ir per tuziną kalbėtojų vaidmenų. Stiliaus lygį lemia tema ir jos perteikimo būdas (esama ir burleskiškų tariamų raudų). Turinio spektras: nuo polit. pasisakymų (šaukimas į Kryžiaus žygį, trečiojo luomo padėties kritika), per meilės sielvartą ar medžiaginės pagalbos prašymą, iki – vėliau gausiausio – mirusiųjų apraudojimo. Knygų spausdyba sudaro sąlygas šiam populiariam žanrui paplisti (per keliaujančius knygininkus), kaip rodo šaltiniai, jau XV a. pab. 4 puslapių sąsiuvinių forma. Pöc

Lit.: O. ZIMMERMANN, Die Totenklage in den afrz. Chansons de geste, B. 1899. – M.WODSAK, Die Complainte, Hei. 1985.

Complet → kompleta

Computus (VA lot. – apskaičiavimas), VA traktatas apie kalendoriaus apskaičiavimą, remiantis astronomija. Praktinė Δ paskirtis buvo nustatyti bažn. šventes, ypač – kintamą Velykų datą. Drauge buvo pateikiama spekuliacijų apie pasaulio amžius ir pab. Iki suklestėjimo XIII a. ypač reikšmingi buvo Dionyzas Egziguas (VI a.) ir Beda Garbingasis (VII a.). Haa

Lit.: H. GROTENFEND, Taschenbuch d. Zeitrechnung d. dt. MA.s u. d. Neuzeit, [11]1971. – A. BORST, Computus, B. [2]1991 – H.MAIER, Die chr. Zeitrechnung, Fr. 1991.

Concentus → Mišios

Conclusio → epilogas

Conductus (VA lot. – palyda), VA giesmės srityje maždaug nuo 1100 išskiriamas relig. arba bendro moralizuojamo turinio žanras lot. ritmingu tekstu, dažnai priderintas prie judėjimo, antai lektoriaus ėjimo prie skaitymo pulto, procesijos eisenos, veikėjo pasirodymo liturg. vaidinime. Šios vienbalsės palydimosios ir proginės giesmės jau anksti patenka į daugiabalsį → Saint-Martial ir → Notre Dame repertuarą, kur, įgijusios dviejų-keturių balsų formą, greta nuo choralo priklausomų → organum ir moteto žanrų, atstovauja į periodiškumą, ritmiškumą ir ypač silabiškumą linkstantį kūrinį, atliekamą laisvu → cantus firmus. Schl

Lit.: W. ARLT, Ein Festoffizium d.MA.s aus Beauvais, Kö. 1970. – R. STELZE, Der musikal. Satz d. Notre Dame Conductus, Tutzing 1988.

Confessio (lot. – išpažinimas). Ši sąvoka, nusakiusi → kankinio liudijimą, ankstyv. krikšč. laikais imta taikyti ir jo palaidojimo vietai. Nuo VIII a. Δ reiškia ir bet kurį po altoriumi įrengtą kapą arba jo prieangį. Kartais prieš altorių būdavo įrengiamos įdubos, kad tikintieji galėtų padėti daiktus šalia kapo ir taip patirti sąlytį su relikvijomis; būta ir tiesiog laiptais pasiekiamų kapų. Her

Lit.: F. W. DEICHMANN, Märtyrerbasilika, Martyrion, Memoria u. Altargrab, in: Mitteilungen d. Dt. Archäolog. Instituts, Röm. Abt. 77 (1979), 144–169.

Conflictus → disputas

Congé (pranc. – atsisveikinimas), atsisveikinimo giesmė, pirminė lit. testamento forma; išpopuliarino Jeanas Bodelis (XIII a. pr.), kuris, susirgęs raupsais, turėjo atsiskirti nuo pasaulio; plg. → commiato. Pöc

Connubium (VA lot., iš lot. *nubere* – tuoktis), iš Romos teisės kilusi ir VA svarbi kilmės lygybė sudarant visateisę → santuoką; nors luomų skirtumas nebuvo santuokos kliūtis, tačiau visos santuokos pasekmės (ypač paveldėjimo teisės) galiojo tik tarp to paties luomo sutuoktinių. Vaikų luomas paprastai buvo nustatomas pagal motinos teis. padėtį. Sto

Consilium → auxilium et consilium

Consolatio (lot. – paguoda, paguodos laiškas ar kalba) lit. prasme nusako: 1. paguodos laiškai mirties atveju (Δ *de morte,* Δ *mortis*), t. y. kam nors mirus, vienam ar keliems gedėtojams (arba ir pačiam kalbėtojui) skirtą kalbą, turinčią sušvelninti sielvartą ir padėti jį įveikti; paprastai čia priešpriešinama gedėjimo būtinybė ir krikšč. draudimas gedėti; 2. dialoginius tekstus, mokančius įv. gyvenimo nelaimių iškentimo etikos; 3. bet kokią pamokomą ar → dvasinio ugdymo lit. – Δ *mortis* artimai susijusi su → epistoline literatūra, ypač specialių užuojautos laiškų atveju. Epistolinei lit. (kaip eil. epistolės) gali būti priskirti ir dauguma guodžiamųjų eilėraščių. Be to, Δ yra nekrologo ir raudos dėl mirusiojo sudedamoji dalis (šermenų kalbos, antkapių įrašai, biografijos). Išplėstinės Δ formos yra guodžiamieji traktatai, kuriuose paprastai filos. ir teol. požiūriais menkinamos žemiškosios gėrybės ir iškeliamos etinės vertybės bei nagrinėjama laimės problema. Δ ištakos yra Antikos (Ciceronas, Seneka, Stacijus) ir patristinė guodžiamoji lit. (pirmiausia – Jeronimo ir Augustino paguodos laiškai bei Ambraziejaus šermenų kalbos). Vėlesnėms paguodos knygoms pamatinis pavyzdys yra Boecijaus *De consolatione philosophiae* („Apie filosofijos paguodą“). Ankstyv. VA esama lit. laiškų proza (Enodijus), guodžiamosios poezijos (Venancijus Fortunatas) ir pamokomųjų pastoracinių laiškų (Grigalius D.). Karolingų laikais pastoracinis ir lit. laiškas sutampa (Alkuinas, Lupas ir Einhardo

susirašinėjimas), poetinė Δ tęsia Venancijaus tradiciją (Teodulfas), biografijoje Δ reiškiasi Paschazijaus Radberto kūryboje, skyrium nuo visų yra Agijaus iš Corvey poetinis paguodos dialogas (*Epicedium Hathumodae*). X/XI a., atsiranda ir mirties liudijimai bei → mirusiųjų ritiniai, o Δ aiškiai sumažėja. Brandž. VA guožiamoji lit. suklesti. Skirtinos vienuoliškosios ir kurtuazinės-humanistinės Δ grupės: pirmoji tęsia paguodos laiškų (sumišusių su raudų lit.) tradiciją, kuria naujas jos atmainas (Petras Garbingasis), o cistersų (Bernardas Klervietis, Elredas iš Rievaulx) saviguodos pavidalu – ir ypatingą jos formą. Mokyklų ir kurtuaz. Δ būdingas didesnis formalumas, ji susijusi su laiškų retorika ir → ars dictaminis (pvz., Boncompagno); greta jos tveria (per Agijų ir Venancijų) prie Antikos ištakų grįžtanti „humanistinė literatūrinė Δ" (Hildebertas iš Lavardino). XII a. (sekant Boecijumi) prasideda vėlyv. VA ypač būdinga paguodos knygų tradicija (Varnerijus iš Bazelio, Petras iš Kompostelos, Albertanas iš Brešos, Henrikas iš Setimello, Petrarca, Gersonas ir kt.). Paguodos knygos taut. kalbomis itin paplito XIV/XV a. Nyd. ir š. Vok. → Boecijaus recepcija. Ebe

Lit.: A. AUER, Johannes von Dambach und die Trostbücher vom 11. Bis zum 16. Jh., in: Beitr. z. Gesch. d. Philosophie und Theologie d. MA.s 27 (1928). – P. v. MOOS, Consolatio, I–IV, Mn. 1971/72.

Constituta (VA lot. – nutarimai), pop. valdininkų kaip → dokumentai parengti raštai, kuriuose skelbiami stenografiškai užrašyti vėlyv. Antikos ir ankstyv. VA pop. sušauktų sinodų svarstymai ir nutarimai; jie laikomi pop. archyve. Schu

Constitutio (lot.; t. p.: *constitutum*), vėlyv. Antikos teisėje – vienašaliai Romos imperat. magistrato oficialūs veiksmai (pvz., tariamoji Konstantino dovana). VA – svarbūs pop. ir imperatorių (vėliau – ir kitų pasauliečių valdovų) paskiri įstatymai ir potvarkiai. Karolingų laikais kar. įstatymai vadinami → kapituliarijais; nuo Otono III laikų – dažn. *constitutiones*. Bažn. srityje Δ vadinami dekretai, turintįs įstatymo galią visai Bažn. Schu

Lit.: W. EBEL, Gesch. d. Gesetzgebung in Dtld., Gö [2]1958. – H. COING, Handbuch d. Quellen u. d. neueren europ. Privatrechtsgesch., I., Mn. 1973, 554 ir t.

Consuetudo (VA lot. – paprotys), ne „užrašytoji", bet paprotinė, nebent vėliau raštiškai užfiksuota teisės norma, griežtai skirtina nuo rašyt. teisės (*lex scripta*); iš papročio ji gali įgyti privalomąjį kitų, rašyt, teisės normų pobūdį. Δ dažn. aprėpia viet. teisės normas, tam tikrose vietose įprastus konkrečių sutarčių turinius, teisę įgyti žemę, nuostatus dėl baudžiavinių ir žemėvaldos duoklių, ypač – ordino regulą papildančius papročius, kurių laikomasi paskirame vien. Paprotine teise vadinama ne pirmapradė priešist. laikų teisė, o visuot. pripažinti teis. papročiai. Rašyt. teisei susikirtus su paprotine, pastaroji turi nusileisti. Schu

Lit.: K. KROESCHEL, Recht u. Rechtsbegriff im 12. Jh., in: Vorträge u. Forsch.en 12 (1968), 323–325. – G. THEUERKAUF, Lex, speculum, compendium iuris, Kö. 1968, 180–182. – H. COING, Handbuch d. Quellen u. Lit. d. neueren europ. Privatrechtsgesch., I, Mn. 1973, 518 ir t., 812.

Contemptus mundi (lot. – [žemiškojo] pasaulio niekinimas) ST, NT ir Antikos autoriais besiremianti krikšč. nuostata šio pasaulio atžvilgiu: nuo abejingumo visiems žemiškiems dalykams iki jų visiško niekinimo tikimo amžinojo gyvenimo akivaizdoje (bėgimas nuo pasaulio). Suformuota ankstyv. ir brandž. VA lot. teol. lit. autorių (ypač Lotaro iš Senji), veikiama asketinių srovių (pvz., Kliuni) ir katastrofiškų įvykių (antai XIV a. maro), Δ tematika įsismelkia į visą Europos lit., daro įtaką, pvz., → memento mori ir → ars moriendi raštijai, lit. → Ponios Pasaulio tema, disputus apie gyvenimą ir mirtį (pvz., Jonas iš Templio) ir didaktinę lit. iki pat Baroko pab. → Vanitas. F/O

Lit.: R. RUDOLF, Ars moriendi, Graz 1957. – F. LAZZARI, Mistica e ideologia tra XI e XIII secolo, Mi. 1972.

Contenance de table (pranc. – mandagus elgesys prie stalo), ypatinga → ensenhamen forma, XII ir XIII a. reguliuojanti kurtuaz. užstalės papročius. → Tischzucht. Eir

Lit.: V. CHICHMAREV (Hg.) Contenances de table en vers provençaux, in: Rev. des Langues Romanes 48 (1905), 289–295. – S.GLIXELLI, Les contenances de table, in: Romania 47 (1921), 1–40.

Contrasto (it. – priešingybė), dialoginis eilėraštis, pagrįstas asmenų ar personifikacijų disputu, galintis būti ir → soneto formos; atitinka provans.

Joc partit (→ partimen). Pavyzdys: Jacopone iš Todi († 1306), *Lauda 7* (sielos ir kūno Δ). VA pab. – ir draminiu pavidalu, pvz., dviejų kaimiečių peštynės Δ *di Tonin e Bighignol*, XV a. pab. Din

Copula (lot. – ryšys, jungtis), ankstyv. daugiabalsės muzikos mokomuosiuose veikaluose – sąvoka, nusakanti baigiamąją frazę tonų ir garsų jungties prasme, ir terminas nustatyti kūrinio dalims, komponuojamoms tarp abiejų ankstyv. → organum (→ diskantas) stiliaus atmainų horizontaliuoju būdu. XIV a. – ir → ligatūros sinonimas. Schl

Lit.: F. RECKOW, Die Copula. Über einige Zusammenhänge zw. Setzweise, formbildung, Rhytmus u. Votragsstil in der Mehrstimmigkeit von Notre-Dame, in: Akademie d. Wissenschaften u. d. Lit. Abhandlungen der geistes- u. sozialwiss. Klasse 13, Mz. 1972. – J. YUDKIN, The „Copula „ According to Johannes de Garlandia, in: Musica Disciplina 34 (1980), 67–84. – IDEM., The Anonymus of the „Copula", in: Music Quarterly 70 (1984), 1–20.

Coq-à-l'âne (pagal pranc. patarlę *C'est bien sauté du coq-à-l'âne*, apie plepėjimą be jokio sąryšio), įv. ilgio nesąmonių eilėraštis, panašus į → fatrasie, galintis išsiplėsti, satyriškai perteikdamas žmonių silpnybes ir laikotarpio ydas. Eilutės 8–10 skiemenų, gretutinio rimo. Žanrui pr. 1530 davė Clément'as Marot, parašęs keturias eil. epistoles. Tom

Lit.: C. RINCH, La poésie satirique de Clément Marot, 1940. – H. MEYLAN, Epitres du Coq à l'Asne. Contrib. À la Satire au 16e siècle, 1956. – W. F. PATTERSON, Three Coq-à-l'ânes of French Poetic Theory, in: A critical history of the chief arts poetry in France 1328–1630, I–III, NY. 1966.

Corpus Christi plays → misterijų vaidinimai

Corpus iuris canonici, pop. Grigaliaus XIII 1580 pirmą kartą pavartotas bendrinis pavadinimas Bažn. teisės knygoms nuo 1140 iki XV a. pab. nusakyti. Jis sudarytas iš ~ 1140 atsiradusio *Decretum Gratiani*, 1234 paskelbtos → *Liber Extra*, 1298 → *Liber Sextus* ir 1314 *Clementinae*. Ekstravagantuose dar esama ir vėliau atsiradusių įstatymų tekstų, tačiau jie buvo surinkti privačiu keliu. Her

Lit.: A. FRIEDBERG (Hg.) Corpus iuris canonici, I–II, L. 1879–1881 (Repr. 1959). – S. MÜHLMANN, Luther u. das Corpus iuris canonici bis zum Jahre 1530. Ein forschungsgesch. Überblick, in: Zs. f. Rechtsgesch., KA 58 (1972), 235–305. – K. W. NÖRR, Die Entwicklung d. Corpus iuris canonici, in: H. COING (Hg.) Handbuch d. Quellen u. Lit. d. neueren europ. Privatrechtgesch., I, Mn. 1973, 835–846. → Kanonų teisė.

Corpus iuris civilis (lot. – civilinės teisės sąvadas; t. p. *Codex Iustinianus*), imperat. Justiniano pavedimu 528 parengta pamatinė → romėnų teisės kodifikacija. Sudaro: 1. tikrasis kodeksas, kurio 12 knygų sudėti iš viso 765 pavadinimų imperatorių įstatymai ir ediktai, paskelbti 117–534; 2. pandektai (lot. *digesta*), paskelbti 533 ir apimantys 50 knygų, kuriose pateikiamos į 533 pavadinimus su rubrikomis padalytos klasikinių teisinių veikalų ištraukos; 3. tuo pat metu paskelbtos institucijos, oficialus jurisprudencijos sąvadas (4 knygos, 98 pavadinimai); 4. novelos, Justiniano įstatymai, paskelbti po kodifikacijos, išlikę įv. variantais. Din

Couplet (pranc., iš lot. *copula* – jungtis). 1. *Terminus technicus*, iš pr. vien gretutinio rimo eilučių porai nusakyti, 2. vėlyv. VA pranc. lyrikoje tapęs (konkrečiai – odės) strofos sinonimu (kupletas). 3. Tokiu pat ar identišku rimu sujungtos *chanson de geste* strofos. 4. Nerimuotomis refreno eilutėmis išsiskiriančios → rondo dalys. 5. VA pab. ši sąvoka buvo susiaurinta ir taikyta dažn. ironiškai dainai vodevilio prasme. → Cobla. LaC

Lit.: E. LANGOIS, Recueil d'Arts de seconde rhétorique, Repr. P. 1974.

Cours d'amour (meilės rūmai), trubadūrų laikų pranc. aristokratijos kurtuaz. literatūrinis viešas vaidinimas. Šiuose kaip fiktyvūs tribunolai inscenizuotuose Δ į *joc partit* (→ partimen) pan. forma buvo sprendžiami ginčytini meilės kazuistikos klausimai. Istorinė reikšmė šių Δ, Jehano de Nostredame'o 1575 pirmą kartą interpretuotų tikrų tribunolų prasme, ilgą laiką išliko lit. istorijos diskusijų objektu; mat dalis tyrinėtojų laikėsi požiūrio, kad Δ priimdavę teisiškai galiojančius nuosprendžius meilės klausimais. Eir

Lit.: U. PETERS, Cours d'amour. – Minnehof, in: ZfdA 101 (1972), 117–133. – L. W. JONES, The cort d'amor. A Thirteenth-C. allegorical Art of Love, Wa. 1977.

Courtoisie (pranc. – rūmų papročiai; sen. pranc. *corteisie*, iš lot. *curialis* – priklausąs kurijai [rūmams]; vid. vok. aukšt. *hövescheit, hövesch*), bajorijos viešosios kultūros (→ kurtuazinė kultūra), susiformavusios XII a. didžiuosiuose Pranc. dva-

ruose, pagr. sąvoka, *vilenie* arba *vilain* (vid. vok. aukšt. *dörperheit, dörper*), valstietiškos elgsenos, priešingybė. Δ reiškia nepriekaištingą elgseną, elegantišką aprangą ir visą kitą medžiaginę dekoraciją, riterių žaidynes (→ turnyras) ir šventes, ir ypač – mandagų elgesį su → damomis. Taigi šis sociologinis aspektas išskleidžia kylančios naujos → pasauliečių kultūros istorinį faktą ir nurodo rūmus, kaip atitinkamos lit. (→ kurtuazinė literatūra) radimosi vietą ir publiką. Tačiau Δ suprastina ir programiškai kaip branduolys idealo, aukštos kilmės, turtų ir garbės spindesį sujungiančio su taurumu, grožiu ir → riterių dorybių sistema. Pamatinė vertybė čia – kurtuaz. meilė (→ amour courtois, meilė). Užuomazgų esama jau XI a. P. Pranc. → cours d'amour. Šis idealas, viena vertus, suteikia pavidalą lyrikai (→ trubadūrai, truverai, minezangas), tačiau kartu formuoja ir naują lit. žanrą – kurtuaz. romaną. Rih

Lit.: H. DUPIN, La courtoisie au MA, P. 1931. – E. FERBEEK, Ende zij waren hoofs..., in: Groniek 93 (1985), 79–92. – A. SCAGLIONE, Knights at Court, 1991. → Kurtuazinė kultūra

Coutume (pranc., iš lot. *consuetudo* – paprotys). 1. Brandž. VA Pranc. tik paskirose srityse galiojusi paprotinė teisė, „gauta" užrašius priesakas pagal žodinę tradiciją; pakeitė → kapituliarijai ir *Leges barbarorum*; nuo XIII a. surašyta į teisynus (*coutumiers;* pvz., *Très ancienne c. de Bretagne*, 1316–1325). Kar. Karolio VII įsakymu raštiškai užfiksuota visoje Pranc. ir Paryžiaus Parlamento patvirtinta. Din

2. Esminis → Artūro temos literatūros motyvas. Δ – tai visados konkrečių taisyklių reguliuojami papročiai, kurių privalu laikytis bet kokiomis aplinkybėmis. Jų kilmė ne visada žinoma ir dažnai turi pasakišką matmenį. Lie

Lit.: E. KOHLER, Die Rolle d. „Rechtsbrauchs" (Costume) in den Romanen d. Chrétien de Troyes, in: Trobadorlyrik u. höf. Roman, B. 1962. – J. GLISSEN, La coutume, Turnhout 1982.

Credo (lot. – tikiu, t. p. *Symbolum*), tikėjimo išpažinimas, nuo senosios Bažn. laikų privalomas krikščionių religijos išpažinimas, iš pr. – pirmiausia → krikšto sudedamoji dalis. Romos liturgijoje buvo žinomi du tikėjimo išpažinimai: 1. Apaštališkasis Δ, legendos priskiriamas 12 apaštalų (kalbėtas per Velyknaktį, krikšto ir kunigų šventimų metu) ir 2. Nikėjos-Konstantinopolio Δ (kaip tikėjimo teiginių seka pažodžiui, nustatyta 325 Nikėjos ir 381 Konstantinopolio susirinkimų), V–VI a. gr. ir lot. k. pakeitęs apaštališkąjį Δ; jis buvo praplėstas ir papildytas antiarijoniškais teiginiais. VIII a. pab. Karolis D. paliepė Paulino iš Akvilėjos (VIII a. pab.) pagal graikiškąjį parengtą Δ variantą giedoti per frankų Mišias. Valdant Henrikui II (1014), Δ buvo įtrauktas į Romos Mišias – atliekamas sekmadieniais ir per svarbesniąsias šventes po Evangelijos. – Seniausios Δ melodijos išlikusios iš Karolingų laikų; vėlyv. VA jam dažnai kurta muzika, jis tapo vargonų ir choro atliekama, įspūdinga Mišių oficiumo dalimi; Liuterio Δ giesmės „Wir glauben all..." pagrindas – vienas XV a. Δ 3. Žodžiais *Quicumque vult salvus esse* prasidedantis nežinomo ankstyv. VA autoriaus, vad. „Atanazo Δ", paliudytas nuo VIII a. ir nuo tada kalbamas per sekmadienio Oficiumą ir Trejybės šventę; → Rytų Bažnyčios jį atmetė. → Mišios. Laj/Schl

Lit.: F. WIEGAND, Die Stellung d. apostol. Symbols im kirchl. Leben d. MA.s, L. 1899. – O. MARXER, Zur spätma. Choralgesch., St. Gallen 1908. – J. MOURROUX, Je crois en Toi, P. 1949. – C. MOHRMANN, Credere in Deum, in: Vigiliae Christianae 5 (1951), 277 ir t. – A. BRUNNER, Glaube u. Erkenntnis, Mn., 1951. – W. TRILLHAAS, Das apostol. Glaubensbekenntnis, Witten 1953. – T. MIAZGA, Die Melodien d. einstimmigen Credo d. röm.-kathol. lat. Kirche, Graz 1976. → Liturgija.

Crux → teksto kritika

Cuaderna vía (isp. – ketveriopas kelias), veikiausiai pranc. kilmės keturių ištisai rimuotų eilučių aleksandrino strofa. Puoselėta → mester de clerecía (XIII–XIV a.) mokyklos ir (veikale *Libro de Alexandre*) išgirta kaip estetinė pažanga (palyginti su *Joglares* poezija), bet vėliau visiškai nustota vartoti. Pöc

Lit.: P. HENRÍQUEZ UREÑA, La cuaderna vía, in: Revista de Filologia Hispánica 7 (1945). – R. BAEHR, Span. Verslehre auf hist. Grundlage, T. 1962.

Cursus (lot. – bėgimas), vėlyv. ir VA lot. k. bei taut. kalbomis VA kurtos autorinės prozos ritminga sakinio pab. Atsirado V a. iš klasikinės klauzulės technikos, perkeliant jau nebejaučiamus jos kiekybinius skirtumus į akcentuacinę sist. Thurot,

Valois ir Havet, išanalizavę VA lot. k. *artes dictandi* bei pop. laiškus ir bules aprašė **Δ** kaip spėjamą VA Romos Kurijos stilistinę priemonę, o W. Meyeris, palyginęs **Δ** su Bizant. proza, pateikė jos apibrėžimą (Meyerio dėsnis): dviejuose baigiamuosiuose sakinio žodžiuose prieš paskutinį kirčiuotą skiemenį turi būti ne mažiau kaip du nekirčiuoti. Paskutinis žodis yra trijų arba keturių skiemenų. Keturi pagr. **Δ** tipai: 1. **Δ** *planus*/ .. x́ x/ xx́x; 2. **Δ** *tardus*/ .. x́x/xx́xx; 3. **Δ** *velox*/ ...x́xx/xxx́x; 4. **Δ** *trispondiacus*/ ...xx́x/xxx́x(/ = žodžio riba). Pic

Lit.: W. MEYER, Gesammelte Abhandlungen z. mlat. Rhytmik, I–III, B. 1905–36. – E.NORDEN, Die antike Kunstprosa, L. [2]1909. – L. LAURAND, Bibliographie du cursus, in: Rev. des ét. Latines 6 (1928), 73–90 u. 12 (1934), 420–423. – M. G. NICOLAU, L'origine du cursus rhytmique et les débuts de l'accent d'intensité en Latin, P. 1930. – H. LAUSBERG, Handbuch der lit. Rhetorik, Mn. [2]1960. – K. D. THIEME, Z. Problem des rhytm. Satzschlusses in der dt. Lit. d. SMA.s, Mn. 1965. – A. PRIMMER, Cicero numerosus, W. 1968. – T. JANSON, Prose Rhytm in Med. Latin from the 9th to the 13th Century, Sto. 1975. – W. HÖRANDNER, Der Prosarhytmus in der rhetor. Lit. d. Byzantiner, W. 1981.

Custos → kustodas

Č

Čekai → Bohemija

Čekų kalba, V. slavų kalba, paplitusi Bohemijoje ir Moravijoje. Seniausių lit. paminklams priklauso lot. → legendos (Liudmila, Vencelis) ir lot. Kosmos „Kronika" (1045–1125). Per → slavų misiją įvedus glagolicos ir kirilicos raidynus, Moravijoje atsirado gausi religinė lit. (Biblijos vert. į sen. bažn. slavų k., bažn. giesmės, šventųjų gyvenimai, glosos). Seniausi kūriniai Δ radosi XIII a. XIV a. buvo sukurta daug eiliuotos lit. To laikotarpio relig. lit. apėmė ir legendas (laisvas *Legenda Aurea* vert. iš VA lot. k.). 1306–1310 buvo sukurtas lot. ir vok. šaltiniais paremtas epas „Aleksandreida" ir Dalimilo kronika – riterinės poezijos pavyzdžiai. Epą vėliau pakeičia špruchų, didaktinė ir meilės lit. (*Tristram a Izalda*). Mėgstami buvo Marijos, Kristaus kančios ir Velykų vaidinimai, ypač pasauliet. vaidinimas apie „Šundaktarį" (*Mastičkář*, 1340). Teisės lit. pavyzdys yra *Kniha Rožemberská*. Plito to meto kelionių aprašymai. Iš prozos kūrinių reikšmingas yra „Audėjas" (*Tkadleček*), sukurtas *Ackermanns aus Böhmen* stiliumi. Pasauliet. lit. radosi jau prieš husitų sąjūdį. Laiko dvasią atitiko Tomo iš Štitnevo (1381–1401) teol. ir filos. moralės veikalai. Be poleminių, dažnai satyrinių, rašinių buvo sukurta ir religinių traktatų, pamokslų, bažn. giesmių ir karo dainų. Reikšmingas relig.-filosof. rašytojas buvo Petras Chelčickis (1390–1406). → Slovėnų kalba. Kie

Lit.: J. Hrabák (sost.), Dejiny české lit, I, 1959. – A. Schmaus, Alttschechische Lit., I, 1961.

Čigonai (šios tautybės ir daugelio jos giminių ir genčių vardų kilmė neišaiškinta; Vok. Δ save vadina cintais/sintais), indiškos kilmės klajoklių tauta, kuri, VI a. atsikrausčiusi iš Azijos, gyvena Vid. ir V. Eur. ir susilaukia ženklios diskriminacijas. Δ kalba savo, romų k., kilusia iš indų k. dialekto. Pirmą kartą Δ dokumentuose paminėti 1407 (Hildesheimo miesto sąskaityboje). Jie teigė neva buvę išvaryti iš Egipto (*Ez* 29, 12) ir V. Eur. demonstruodavo imp. Zigmanto bei pop. Martyno V rekomendacinius laiškus. Jau XVI a. Δ vaidina tam tikrą vaidmenį lit. (H. Sachso *Fünf arme Wnderer*, Cervanteso *Gitanila)*. Bg

Lit.: C. Hopf, Die Einwanderung der Zigeuner in Eur., Gotha 1870. – H. v. Wlislocki, Vom wanderndem Z.volke, W. 1890. – G. v. Soest, Z. zwischen Verfolgung und Integration, Weinheim 1979.

Činšas (lot. *census* – nuosavybė). 1. Beneficijoje gyvenančio → valstiečio (činšininko) savo ponui mokama nustatyta duoklė, iš pradžių natūra (ypač maisto produktais, vašku), vėliau vykstant ūkio kapitalizacijai, vis dažniau keičiama piniginiu mokesčiu. 2. Viešosios teisės reglamentuojami mokesčiai, pvz., → dešimtinė, žemės arba derliaus → mokesčiai (vok. *Gülte*, *Bede*). Schu

Lit.: A. Meister (Hg.), Studien zur Gesch. der Wachszinsigkeit, Mt. 1913. – K. Schulz, Zum Problem der Zensualität im HMA, in: Idem. (Hg.), Beiträge zur Wirtschafts- und Sozialgesch. des MA.s, Fs. H. Helbig, Kö. 1976, 86–127.

Činšininkai (VA lot. *censuales*), valstiečiai, kurie palankiomis sąlygomis dažn. priklausė Bažn. žemėvaldai ir turėjo ne atlikti → lažą, o tik mokėti → činšą. *Cerocensuales* (lot. *cera* – vaškas) arba *cerarii* činšą turėdavo mokėti vašku. Din

Lit.: K. Schulz, Zum Problem der Zensualität, in: Beiträge zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte des MA.s., Fs. H. Helbig, Kö. 1976, 86–127.

d

Dailieji amatai (vok. *Kunsthandwerk*), VA visi meno kūrinių dirbėjai laikyti amatininkais, todėl bemaž neįmanoma skirti meną ir Δ, juoba kad menai VA visada buvo taikomieji Δ, t. y. integruoti į nemeninius funkcinius sąryšius (relig. ir pasauliet. mokymas, liturgija, valdžios simbolika ir kt.). Δ siaurąja prasme apima dirbinius, pagamintus įv. technikomis, antai siuvinėjimo (drabužiai, kilimai), auksakalystės (liturginiai indai, → knygų viršeliai, insignijos, papuošalai, agrafai, antspaudai), metalo liejybos (puodai ir indai, žibintai), dramblio kaulo drožinėjimo (šachmatų figūros, → diptichai), → odos apdirbimo (drabužiai, knygų viršeliai, indai), medžio tekinimo (baldai, indai) ir pan. Gamintojai dirbdavo namų ūkiuose, vienuolynuose ir miesto → amatų srityse. Din

Lit.: G. Lehnert, Gesch. des Kunstgewerbes, II–III, B. 1926. – H. Kohlhaussen, Europ. Kunst, I–II, F. 1969 ir t..

Dailyraštis → kaligrafija

Daina, giesmė (vok. *Lied*), → bažnytinė giesmė, liaudies daina, meilės daina

Dainiai → poetai, poetai profesionalai

Dainų rankraštis/rinkinys (vok. *Liederhandschrift/-sammlung*), lot. ir taut. kalbomis sukurtų vagantų dainų, minezango, meisterzango ir zingšpruchų kodeksai. Skiriami: anon. dainų → rankraščiai (iš dalies sutvarkyti dalyk. principu), pvz., *Carmina Burana* (XIII a., VA lot. k. → vagantų poezija), įvardytų poetų Δ, antai Mažasis ir Didysis Heidelbergo ir Weingartnerio Δ (A, B, C, ~1300: minezangas), Jenos rankr. (J, ~1350: zingšpruchai); vieno autoriaus dainų tekstų rankr. (dažnai vad. dainų rinkiniais), pvz., Riedsche's rankr. (XV a.: Neidharto dainos). Δ būna su natomis (J) ir be jų (A, B, C): skirtų vartojimui (A) ir → puošnių (C), surašytų pergamente (A, B, C) ir popieriuje (Kolmaro Δ, Klaros Hätzlerin dainynas). – Δ vadinami ir spausd. dainynai (Ambraso dainynas, išspausd. 1582).

Dainuojamoji lyrika (vok. *Sangverslyrik*). VA lyrika buvo neatskiriama nuo melodijos, tai buvo bemaž visados Δ (išimtis → salut d'amour). Dainuojamumas nebuvo išorinis priedas, o priešingai – vidinis požymis. Žodis ir melodijos santykis buvo dialektinis. Melodija galėjo būti pavaldi tekstui, nes ji nėra autonomiškai egzistuojančio ir deklamuojamo eilėraščio raiškos priemonė. Kita vertus, melodija įgauna ritmą iš kalbos akcentinio vyksmo – tai yra bene pagr. priežastis, kodėl VA monodinėje muzikoje nebuvo žymimi taktai. O tai, kad VA vok. lyrika yra išlikusi rankr., kuriuose dažn. nežymima melodija, dažnai suklaidindavo ir lyrikos tekstai buvo tiriami ir interpretuojami neatsižvelgiant į originalią jos atlikimo formą. Nors samprotaujant apie metriką būtina nuolat atsižvelgti ir į melodiją, tačiau dėl skurdaus VA melodijų palikimo šis reikalavimas sunkiai įgyvendinamas. Pranc. VA poezijos tyrėjų padėtis šiuo požiūriu kiek geresnė. Zim

Lit.: K. H. Bertau, Sangverslyrik, Gö. 1964.

Daktaras (iš lot. *doctor* – mokytojas; *doctus* – mokslininkas), iki XIII a. reiškia apskritai mokytoją, vėliau – pagal tris cechų sist. pakopas (mokinys, pameistrys ir meistras) – Δ nusakomas aukščiausias iš trijų akademinių laisnių: bakalauro, licenciato ir Δ. Pirmasis žinomas Δ titulo suteikimas įvyko 1219 Bolonijoje, pop. Honorijui III įvedus promocijos statutą. VA greta Δ dar vartoti ir → magistro bei scholasto titulai. Visuot. įvedus promocijos (Δ titulo suteikimo procedūros) statutus, Δ titulas pradėjo reikšti teisę dėstyti un-tuose (XVIII a. kaip habilitaciją vėl atskirtą nuo titulo). Bg

Daktilis (gr./lot. *daktylus* – pirštas, mato vienetas), Antikos metrikoje triskiemenė → pėda iš vieno ilgo ir dviejų trumpų skiemenų. → Akcentinėje germ. k. eilėdaroje Δ laikoma kirčiuoto ir dviejų nekirčiuotų skiemenų seka x́xx/x́vv/. Krü

Dalijimas ir rinkimasis (vok. *Teilen und Wählen*), VA teisės nuostata, reguliuojanti paveldėto turto dalybas (plg. Saksų veidrodžio „Žemės teisės" III, 29, 2): jei paveldėtojų būdavo du, tai

daugelyje vietų gyvavo paprotys, kad vyresnysis turtą padalydavo, o jaunesnysis galėdavo spręsti, kurią dalį imti. Šitas paprotys kai kada minimas lit. (plg. Henrikas Morungenietis, MF 138, 21 ir t.). → Geteiltez spil. *Kas

Dalykinė literatūra (vok. *Fachliteratur*) rašyta lot., o nuo VIII a. ir taut. kalbomis. Apima relig., teisės, polit., ist. **Δ** ir → artes liberales, mechanicae ir magice (incertae) lit., rašyta dažn. laisva forma kaip mokslinė proza. Ypatingą vietą užima enciklopediniai rinkiniai. **Δ** priskiriama didžioji dalis VA literatūros, daugiausia lot., vertimais iš kurios pagrįsta bemaž visa lit. taut. kalbomis; tačiau vėlyv. VA lit. taut. kalbomis nustelbė lotyniškąją. Pamažu formuojasi ir lot., ir taut. k. dalykinė terminija bei stilistinės ypatybės, pvz., kanceliarinė k., valdžios, medžioklės, receptų dalykinė k. ir t. t. → Tarnybinė literatūra, traktatas. Haa

Lit.: G. Eis, Ma. Fachliteratur, St. 1967. – P. Assion (Hg.), Fachprosaforsch., B. 1974. – G. Keil ir kt. (Hgg.), Fachprosa-Studien, B. 1982. – N. R. Wolf (Hg.), Wissensorganisierende und wissensvermittelnde Lit. im MA., Wie. 1987. – B. D. Haage, Dt. Fachliteratur u. dt. Fachsprache in der ma. u. frühneuzeitl. Stadt, in: G. Bauer (Hg.), Stadtsprachenforschung, Göp. 1988, 271–325.

Dama (pranc., iš lot. *domina* – ponia, vid. vok. aukšt. *frouwe*), sen. pranc. k. šaltiniuose nuo XI a. („Aleksijaus giesmė") išlikęs žodis nusakyti kilmingojo žmonai, kar. arba kun-ščio dukrai. Nuo XIII a. **Δ** vadinama ir riterio žmona (pranc. *chevaleresse*), ir čia svarbus ne tiek soc. rangas, kiek priklausymas išsilavinusiai pasauliečių visuomenei. **Δ** dažnai esti mecenatė kultūrai palankiame dvare, o sykiu ir → minezango aukštinimo objektas, kurtuaz. epo herojaus siekinys ir dorovinio elgesio mastelis (→ courtoisie). Veikiausiai **Δ** sudaro ir kurtuaz. lit. publikos daugumą. → užsakovas, kurtuazinė kultūra, moteris. Rih

Dance macabre → mirties šokis

Dangaus karalystės laukimas (vok. *Naherwartung*), Jėzus skelbė apie „prisiartinusią dangaus karalystę" (*Mt* 4, 17; 10, 7), ir su tuo susiję raginimai atsiversti ir budėti pagrindė įsitikinimą, jog netrukus ateisianti pasaulio pabaiga. VA teol. diskusijos **Δ** numaldė – iš dalies perkeldamos jį į individualią išganymo patirtį, iš dalies pasitelkdamos „ilgalaikes" istorijos teologijos spekuliacijas (Augustinas) – tačiau krizių laikais **Δ** visuomet vėl sustiprėja. → Antikristas, pasaulio pabaiga, eschatologija, utopija, pasaulio teismas. Kun

Lit.: M. Haeusler, Das Ende der Gesch. in der ma. Weltchronistik, K. 1980.

Dangaus laiškas (vok. *Himmelsbrief*), tariamai iš dangaus nukritęs raštiškas Kristaus apreiškimas, raginantis laikytis Dievo įsakymų; iš dalies **Δ** susijęs su pažadu apsaugoti nuo ligų, ugnies ir nelaimių, plg., pvz., antrąjį → flagelantų sąjūdį. Priešingybė – tariamai velnio sukurti laiškai. Bg/Din

Dangun Žengimas (vok. *Himmelfahrt*) ST minimi du atvejai: → Henochą Dievas pasiėmė slapta (*Pr* 5, 24), o → Elijas į dangų užvažiavo ugnies vežimu (*2 Kar* 2, 11), abu gyvi. NT liudijimu, iš mirusiųjų prisikėlusį ir 40 dienų žemėje vaikščiojusį Kristų į **Δ** nusinešė debesis; seniausi tekstai (*Rom* 8, 34; *Apd* 2, 33) regi **Δ** kaip išaukštinimą pas Dievą. Apie Marijos paėmimą į Dangų pirmiausia praneša Melitonui Sardiečiui (V a.?) priskiriamas apokrifas *De transitu Matiae Virginis*. – Anksčiau Kristaus **Δ** ir Sekminės buvo švenčiamos kartu; nuo 370 **Δ** yra savarankiška šventė; nuo VII a. iki 1955 **Δ** švęsta su → vigilija, o nuo XII a. – aštuonias dienas. Pirmieji **Δ** atvaizdai datuojami apie 400: Dievo ranka traukia Kristų aukštyn, mokiniai sėdi ant žemės. R. mene Kristų neša angelai mandorloje – Marija ir apaštalai melsdamiesi žvelgia iš paskos. LaJ

Lit.: H. Gutberlet, Die Himmelfart in der bildenden Kunst, Str. 1935. – E. Staedel, Die Ikonographie d. Himmelfahrt Marien, Str. 1935. – P. Benoit, L'ascension, in: Rev. Bénédictine 56 (1949), 162 ir t. – H. Barré/M. D. Chenu, La croyance à l'Assomption, in: Bulletin de la société français d'études mariales 2/3 (1949–50), 63–123/13–32. – R. J. Hesbert/E. Bertaud, L'Assomption de Christ N.D., P. 1952.

Dangun žengimo vaidinimas tik keliais egzemplioriais lot. ir taut. kalbomis išlikusi relig. vaidinimų forma. Tai retai pasitaikantys sudraminti Marijos Dangun ėmimo („Insbruko Marijos Dangun ėmimo vaidinimas", 1391) ir Kristaus **Δ** (vienintelis lot. – „Kristaus **Δ** iš Moosburgo", XIV a.; vok. vaidinimai: Šv. Galeno vien., XV a., Bocene nuo 1481). → Teatras. Krü

Dangus, pagal krikšč. mokymą – žmogaus ana-

pusinis tikslas po mirties; VA Δ dažnai įsivaizduotas ir vaizduotas labai konkrečiai: Dievo artuma, šviesa, grožis, džiaugsmas, šventieji, angelai, palaimintieji ir t. t., pvz., pasakojime „Δ ir pragaras" (*Himmel und Hölle*) sen. vok. aukšt. k., → vizijų literatūroje, Dante's „Komedijoje", vaizduojant angelų hierarchijų apsuptą Trejybę (ypač Paskutiniojo teismo vaizduose). Dažnai Δ identifikuojamas su → Rojumi arba dangiškąja → Jeruzale. O iš Δ skliauto stebėjimų, ypač vėlyv. VA, buvo pranašaujama ateitis. Din

Lit.: F. HEER, Abschied v. Himmeln u. Erden, Eßlingen 1970. – B. LANG/C. MCDANELLI, Der Himmel. Eine Kulturgesch. d. ewigen Lebens, F. 1990. – B. RIBEMONT (Ed.), Observer, lire, écrire le ciel au MA, P. 1991. → Kelionė į amžinybę, Jeruzalė, rojus.

Danielius, VA ypač reikšmingos šios ~ 600 pr. Kr. datuotino pranašo Δ, ST *Dan* pagr. veikėjo, gyvenimo scenos: Δ išaiškina kar. Nebukadnecaro sapną ir savo paties regėjimus (ist. teologijos mokymas apie 4 → pasaulio karalystes); jaunikaičiai ugnies krosnyje ir jų stebuklingas išsigelbėjimas; Δ liūtų duobėje (todėl vėlyv. VA Δ yra kalnakasių globėjas; ankstyv. ir brandž. VA ši scena vaizduota dažnai, nes interpretuota kaip nuo nelaimių sauganti demonų įveika ir prototipinė Kristaus tardymo arba prisikėlimo situacija); Δ išgelbsti nuo šmeižikiškų kaltinimų skaisčiąją Zuzaną. Lit. perdirbiniai yra „Δ epas" sen. angl. k., kur herojaus likimas atlieka perspėjimo dėl Bažn. nepaisymo funkciją, liturg. muzikinė drama *Ludus Danielis* iš Bovė (pirmoji XII a. pusė) ankstyv. VA lot. k., trumpa Hilarijaus Orleaniečio († ~ 1140) *Historia de Daniel representanda* ir perdirbimas itin puošniu stiliumi taut. kalba Vokiečių ordino lit. (~ 1331). Din

Viename 1557 Bazelio spaudinyje išliko XV a. Δ temos kūrinys jidiš k.; jo 496 strofose (Hildebrando ritmu) išeinama už Biblijos teminių rėmų ir susitelkiama į tikėjimu pagrįstą žydų istoriją tarp pirmosios (Nebukadnecaras) ir antrosios (Titas) šventyklos sugriovimų, ir, remiantis Δ ir trijų jo draugų pavyzdžiu, kaip pagr. motyvas iškeliamas žydų gebėjimas išlikti diasporoje. Apokaliptinis *Dan* lygmuo visiškai eliminuojamas pamokomai istorizuojamų samprotavimų naudai. Dre

Lit.: G. WACKER, Die Ikonographie d. Daniel in der Löwengrube, Diss. Marburg 1954. – H. SCHLOSSER, Die Daniel-Susanna-Erzählung in Bild u. Lit. d. chr. Frühzeit, in: Röm. Quartalschrift Suppl. 30 (1965). – W.-O. DREESEN/H.-J. MÜLLER, Daniel, Gö. 1978. – S. D'ARCO AVALLE, Il teatro med. e il ludus danielis, Tn. 1984.

Danija (danų k. *Danmark*); pavadinimas kilęs iš danų genties, kurios vardas žinomas nuo VI a. Δ karalystė atsirado X a., kai Haraldas Mėlyndantis († 980) suvienijo kraštą. Anuomet Δ, be dabartinės terit., aprėpė dar ir kai kurias → Švedijos žemes, antai Skonę. Kar. įtaka siekė ir → Norvegijos pakrančių sritis. Valdant Haraldo anūkui Knutui D. (1016–1035) Δ, Angl. ir Norv. buvo pavaldžios vienai karūnai. Tačiau Knutui D. mirus, karalystė suskilo. Nuolatinės kovos dėl valdžios silpnino Δ. Tik valdant Valdemarui D. (1157–1182) ir jo įpėdiniams, Δ suklestėjo ir pasiekė galybės viršūnę. Valdemaras II (1202–1241) organizavimo krašto valdymą ir įstatymų leidybą (pvz., *Jyske Lov*). Po jo mirties prasidėjo nuosmukis: vidaus kovos ir karai, ūk. priklausomybė nuo → Hanzos. Valdemaro IV dukters Margaritos ir Norv. kar. Hakono VI vedybomis abi šalys sudarė personalinę uniją (Margarita I, 1387–1412). Per Kalmaro uniją Margaritos valdžion pateko ir Švedija. Tačiau jos įpėdiniams ėmus skirti vis daugiau danų valdininkų, švedai ėmė maištauti ir 1523 įk. Gustavo Vazos valdomą savarankišką valst. Norv., o su ja ir v. salos (Isl., Grenlandija ir kt.) liko Δ valdžioje. Qua

Lit.: J. BRØNSTED, Danmarks oldtid, I–III, Kop. 1966. – H. KOCH/J. DANSTRUP, Danmarks historie, 1–14, Kop. 1966. – E. KJERSGAARD, Eine Gesch. Dänmarks, Kop. 1974. – N.-K. LIEBGOTT, Dansk Middelalderarkaeologi, Kop. 1989.

Dansa (provans. – šokis), → baladai gimininga liaudiška šokio daina (XIII a.), pasirodanti vienu metu su → virelai. Turi → couplets ir refreną (čia vadinamą *respost*) kuris nuo balados *refranh* skiriasi tuo, kad kartojamas po kiekvienos strofos. Turiniu orientuota į meilės tematiką ir yra smagaus, lakaus ritmo. Vėliau – kartais relig. turinio. Eir

Danų kalba, VA ir p. Švedijos prov-jas apėmusios Danijos karalystės k. Tarp → senųjų skand. kalbų Δ priklauso r. skand. grupei. Svarbiausias skirtumas nuo kitų skand. k. yra dusliųjų sprogs-

tamųjų priebalsių – p t k – suskardėjimas: sen. skand. k. *grípa, láta, taka* – sen. danų k. *gribae, ladae, tagae*. Ir galūnės balsių redukcija Δ įvyko anksčiau. Seniausi Δ paminklai yra IX–XI a. runų įrašai. XIII a. prasideda rankr. tradicija, kurioje pirmieji išlikę teis. tekstai (pvz., *Jyske lov*, 1241). XIV ir XV a. juos papildo verstinė relig. lit.: postilės, legendos. Iš XV a. išlikusios ir *Knittelvers* parašytos rimuotos kronikos (pvz., *Rimkrøniken*, išspausdinta 1495). Paminėtinos ir Marijos giesmės bei misterijų vaidinimai, pvz., *Spillet om Hellig Knut Hertug* (XV a. pr.). Visai savitas žanras yra → folkevise, VA baladės, atsiradusios dvaruose kaip šokių dainos, bet raštiškai užfiksuotos tik vėlyv. VA. Qua

Lit.: O. Kalkar, Ordbog over det aeldere danske Sprog 1300–1700, Kop. 1881-1918. – L. Jacobson/E. Moltke, Danmarks runeindskrifter, Kop. 1942. – J. Brøndum-Nielsen, Gammeldansk grammatik 1-5, Kop. 1928–62. – P. Skautrup, Det danske Sprogs Historie 1–2, Kop. 1944–47. – G. Albeck/F. Billeskov Jansen, Dansk Literatur Historie, I, Kop. 1964.

Darbas (vid. vok. aukšt. *arebeit*, lot. *labor*). Δ reikšmė VA yra ambivalentiška. ST ir NT požiūriu jis yra sudedamoji žmogiškosios egzistencijos dalis ir saugo žmogų nuo ydų, dykinėjimo ir tinginystės; tačiau darbas turi būti ne vien pragyvenimo ir medžiaginių gėrybių šaltinis, jis buvo suprantamas pirmiausia kaip „tarnavimas Dievui", kaip uždavinys (*officium*) Dievo Kūrėjo, išvariusio žmogų iš Edeno sodo (*Pr* 2, 15). Teologiškai Δ aiškinamas kaip gimtosios nuodėmės pasekmė, taigi kaip skausmas, kančia, vargas (Tomas Akvinietis), kaip *bouße* (Bertoldas Regensburgietis); todėl antikinis Δ nevertinimas yra nebeįmanomas; žemdirbio ir amatininko darbas įgyja teigiamą vertę (Augustinas). Iki vėlyv. VA su tuo susijęs ir vaizdinys, kad, antrojo Dievo atėjimo akivaizdoje kaupti medžiagines gėrybes nesą reikalo. Kadangi VA krikščioniškasis visų žmonių lygybės prieš Dievą principas galioja tik transcendentiniame pasaulyje, feodalinė visuom., remdamasi prigimt. žmonių nelygybe, savojoje → luomų teorijoje galėjo išskleisti skirtingas ir funkcines Δ sampratas. Štai dvasininko Δ aiškinamas kaip dvasinis, kaip tarnystė Dievui, siekiant asketinio savęs realizavimo (beje, tarp ordinų būta skirtingų nuomonių, koks yra teisingas darbo matas). Riterio Δ – tai kariavimas ir kurtuaz. meilės tarnystė; atsisakydamas savo luomui deramo Δ ir imdamasis rankų Δ, riteris prarasdavo garbę. Δ tikrąja prasme buvo trečiojo luomo požymis; vaizduojant luomus, kaimietis visada rodomas dirbantis. Požiūris į Δ ima kisti vėlyv. VA, suklestėjus miestams ir elgetaujanties ordinams; garbingas amatininko Δ miestiečių savimonėje tampa reikšmingiausias; Δ ir ūkinė sėkmė tampa *caritas* prielaida, t. y. leidžia duoti Δ kitiems arba juos finansiškai paremti. Miestietiška samprata vėliau prigyja Reformacijos mokyme, pozityviai suvokiančiame pašaukimą/profesiją (*Beruf*). Soc. bajorijos kritika, skelbta elgetaujančiųjų ordinų, ir auganti miestiečių savimonė vėlyv. VA sukėlė plataus masto dvasininkų ir bajorijos „nedarbo" kritiką, grindžiamą bendra visų žmonių kilme. Schu

Lit.: E. Molitor, Zur Gesch. d. Arbeitsvertrags, in: Zs. f. das gesamte Handelsrecht 87 (1924). – W. Ebel, Gewerbl. Arbeit svertragsrecht im dt. MA, Wr. 1934. – E. Schmieder, Gesch. d. Arbeitsrechts im dt. MA, I, L. 1939. – L. H. Parias, Histoire de Travail, I–III, P. 1951–1966. – D. Chenu, Die Arbeit u. der göttl. Kosmos, Mz. 1956. – J. Heers, Le Travail au MA, P. 1965. – W. Ogris, Gesch. d. Arbeitsrechts vom MA bis ins 19. Jh., in: Recht d. Arbeit 20 (1967), 286–297. – K. Bosl, Macht u. Arbeit als bestimmende Kräfte in der ma. Gesellschaft, in: Fs. L. Petry, Wie. 1986. – H. Stahleder, Arbeit in der ma. Gesellschaft, Mn. 1972. – F. van der Ven, Sozialgesch. d. Arbeit, I–II, Mn. 1972. – L. Cattanei (Ed.), Il lavoro nel Medioevo, Messina 1973. – G. Ovitt, Manual Labour and Early Med. Monasticism, in: Viator 17 (1986), 1–18. – P. Lipburger, Quoniam si quis non vult operari... Auffassungen von der Arbeit v. a. im MA, in: Mitteilungen d. Gesellschaft f. Salzburg. Landeskunde 128 (1988), 47–86. – Le travail au MA, Lv. 1991.

Darbo daina, rečitatyvas su itin pabrėžta ir kūno judesiais sustiprinta ritmika. Esama labiau garsiškai sinchronizuotų Δ, ir tokių, kurios atsirado ritmiškai adaptavus → liaudies dainas; iš VA Δ bemaž neišliko. LaC

Lit.: K. Bücher, Arbeit und Rhytmus, [6]1924.

Dasėjinė notacija (vok. *Das(e)ia-Notation*), gr. *daseia* – kirčio ženklas), keturiais pagr. ženklais pagrįsta → tetrachordų perteikimo forma; VA tonų sistemoje tetrachordų būta keturių (*graves, finales, superiores, excellentes*), o jų tonai nurodomi kintamame aukštyje skirtingai pakreipiant ar pa-

sukant keturis pagr. ženklus, kaip matyti iš IX ir X a. mokomųjų tekstų (*Musica Enchiriadis, Commemoratio brevis* ir kt.). Schl

Lit.: J. SMITS VAN WAESBERGHE, Musikerziehung. Lehre u. Theorie d. Musik im MA, L. 1969. – B. STÄBLEIN, Schriftbild d. einstimmigen Musik, L. 1975. – H. UNVERICHT, „Musica" and „Scolica Enchiriadis". The Literary, Theoretical and Musical Sources, diss. NY. 1984. – IDEM., The Dasia Notation and its manuscript tradition, in: M. HUGLO (Ed.) Musicologie Méd. Notations et Séquences, P. 1987. – Y. CHARTER, Hucbald de Saint-Amand et la Notation musicale, in: ibid. – M. HUGLO, Bilan de 50 années de recherches (1939–1989) sur les notations musicales de 850 à 1300, in: AcM 62 (1990), 224–259.

Datavimas (iš lot. *datum* – duota), ist. datos fiksavimas istorijos šaltinyje, nurodant metus, mėnesį ir dieną. Jau imperat. Konstantinas 312 ir 316 dėl fiskalinių priežasčių įsakė oficialiuose → dokumentuose būtinai nurodyti metus ir dieną. Tai privaloma ir VA teis. dokumentuose. Metai galėjo būti nurodomi, naudojantis indikcija (15 metų ciklas), pagal valdovo valdymo, pop. pontifikato arba krikšč. eros (po Kr.) metus; mėnuo ir diena dažn. būdavo nurodomi pagal romėnų arba pagal → švenčių kalendorių. Ist. kritikoje Δ vadinamos pastangos nustatyti nedatuoto šaltinio atsiradimo laiką, tyrinėjant jo vidinius ir išorinius požymius ir lyginant su kitais šaltiniais. Jeigu tiksliai datuoti neįmanoma, mėginama nustatyti *terminus post quem* ir *terminus ante quem* (laiką, po kurio arba prieš kurį šaltinis turėjo būti atsiradęs). Schu

Lit.: → diplomatika, kalendorius.

Daugiabalsiškumas → muzika, polifonija

Daugumos principas → rinkimai

Débat (pranc. – ginčas), dialogo formos ginčą perteikiantis eilėraštis sen. pranc. k. Pagal scholastinių disputų pavyzdį dažniausiai ginčijasi du kontrahentai, dažn. asmenys (pvz., dvasininkas ir riteris), bet t. p. ir personifikacijos ir t. t. Daugybėje eilučių ar strofų disputuotojai pakaitomis pateikia savo argumentus. Δ paskirtis ne tik pamokomoji, bet ir pramoginė, jo tema dažnai esti meilė. Pirmieji tekstai žinomi iš XII a.; naudotas ir vėlyv. VA, antai Villono. → Partimen, tenzone, contrasto. Tom

Lit.: C. OULMONT, Les débats du clerce et du chevalier dans la littérature poétique du MA, P. 1911. – A. JOLLES, Einfache Formen, Hl. 1930. – A. JEANROY, Les origines de la poésie lyrique en France au MA, P. 1965. – B. CERQUIGLINI, La Parole méd. Discours, syntaxe, texte, P. 1981. – P. Y. BADEL, Le Débat, in: GRMLA, VIII/1 (1988).

Decorated Style, antroji, išsyk po → Early English Style einanti ir jį tęsianti Angl. → gotikos epocha (~ 1280–1350). Jai būdingi masyvesni statiniai ir labiau pabrėžiami ornamentiniai elementai bažn. viduje; puošnesnis aukštų ir plačių langų masverkas (pagal pobūdį skiriamas ankstyv. *geometrical style* ~ iki 1300 ir vėlesnis *curvilinear* arba *flowing style*); vientisos sienų plokštumos skaidymas išmoningomis puošmenomis, rozetėmis, lapų formomis, žmonių figūromis, konsolių ir kt.; ribas naikinantys žvaigždiniai ir tinkliniai skliautai su nerviūromis ir laisvais nerviūrų ornamentais. Svarbiausieji statiniai yra Ekseterio (nuo 1275), Jorko (centrinė nava, nuo 1291), Linkolno (*Angel Choir*, nuo 1256), Velso (*Retroquire*, nuo 1329) ir Elio (*Lady Chapel* ir *Octagon*, nuo 1321) katedros. → Norman Style. Ber

Lit.: H. BOCK, Der Decorated Style, Hei. 1962. – J. BONY, Gothic Architecture Transformed: The English Decorated Style, O. 1979. → Architektūra, gotika, Norman Style.

Decretum Gratiani → kanonų teisė

Dedikaciniai topai (vok. *Widmungstopik*) → įžanginių topų (*exordium*) rėmuose – „bendrųjų vietų" šaltinis, iš kurio kūrėjas galėjo semtis formuluočių savo veikalo dedikacijai. Veikalą paskirti jis galėjo arba Dievui (pvz., – Jeronimas, Vulgatos prologe rašęs: „Į Dievo šventovę kiekvienas atneša tai, ką gali: vieni aukso, sidabro ir brangakmenių, kiti – plonų drobių, avių vilnos ir lazarito akmenų; mums pakaktų, jei paaukotume kailių ir ožkos plaukų", pagal *Iš*, 25, 3), arba aukštos padėties asmeniui, bičiuliui ar globėjui. Aprobacijos prašymas relig. tekstuose gali būti Δ dalis. Δ priklauso ir veikalo preteksto įvardijimas (pvz., dėkingumas; noras dovanoti; pavedimas; beatodairiškas arba pareigingas klusnumas; studijų pomėgis; kitų kūrinių arba autorių pavyzdys; kitų temos gvildenimų stoka arba neprieinamumas; dalyko svarba), ir kūrinio tikslas (pvz., nauda autoriui ir/ar recipientui, antai Dievo atlygio gavi-

mas; svarbios medžiagas perteikimas; Dievo šlovė arba pavaizduotų dalykų pavyzdingumas; pamėgdžiojimas; pamokymas; *delectatio et utilitas*), ir prašymas padėti veikalą kuriant ir jį įvertinti (pvz., užsakovo atsakomybės nurodymas; prašymas kūrinį paskelbti arba sunaikinti; prašymas jį patikrinti arba pataisyti), t. p. ir globos prašymas. Ehl

Lit.: G. SIMON, Topik der Widmungsbriefe in ma. Gesch.schreibung bis Ende des 12. Jh.s, in: Archiv für Diplomatik 4 (1958), 52–119 ir 5 (1959), 73–153.

Dedikacinis eilėraštis (vok. *Widmungsgedicht*), buvo priemonė autoriui savo darbą skirti aukšto rango asmeniui. Šis žanras buvo paplitęs VA lot. istoriografijoje ir Karolingų bei Otonų laikų poezijoje (plg. Rabaną Maurą, *Ad Haistulfum* arba Hrosvitos Gandersheimietės prologą *De gestis Oddonis imperatoris*), tačiau VA vok. lit. Δ – veikiau išimtis (pvz., Otfrydo Veisenburgiečio *Ad Ludowicum*), nes dedikacijos (jei jos apskritai būdavo), dažnai tik paminint globėją, paprastai būdavo intergruotos į → prologą arba → epilogą. → Užsakovai. Jos

Dedikuojamoji strofa (vok. *Geleitstrophe*), ilgiu ir eilėdara dažnai atitinkanti → abgezangą, rečiau – visą ankstesniąją strofą; Δ kreipiamasi į adresatą; paplitusi sen. pranc. ir provans. lyrikoje (→ envoi), vok. minezange retesnė. Ehl

Dekalogas (gr. – dešimt žodžių; *Iš* 34, 28; *Įst* 4, 13; 10, 4) nusako sakralinę teis. sutartį, Sandorą pagrindžiančius žodžius, kuriuos Mozė Dievo liepiamas įbrėžė į dvi lenteles. Δ poveikis [VA] Bažn. ir dvasios ist. prasideda nuo Augustino; jis atskyrė rašyt. ir nerašyt. prigimtinius įstatymus ir apibrėžė Įstatymo bei Evangelijos santykį, šitaip sukurdamas bemaž visų VA egzegetinį pagrindą. Tomas Akvinietis Δ priskyrė prigimtiniams įstatymams. Dunsas Škotas naujai permąstė mintį, kad Dievas asmeniškai kreipiasi į žmogų prigimtiniu įstatymu, kuris turi būti išgirstas širdyje. LaJ

Lit.: W. KESSLER, Die lit. hist. u. theol. Problematik d. Dekalogs, in: Vetus Testamentum 7 (1957), 1–16 ir t. → Senasis Testamentas, Biblija.

Dekanas (iš gr. *deka* – dešimt). 1. Vadovaujantis Bažn. hierarchijos pareigūnas, antai benediktinų vienuolynuose – 10 vienuolių prižiūrėtojas; katedros kapitulos vadovas; kardinolų kolegijos vadovas; parapijų kunigų prižiūrėtojas (*Landdekan, dechant*). → Kapitula. 2. → Universitetuose – fakulteto vadovas. 3. Pasauliet. srityje – atliekantis įv. žemesniųjų pareigybių funkcijas. Din

Dekasyllabus → dešimtskiemenė eilutė

Deklamacija (lot. *declamatio* – iškalbos pratybos), klasikinėje retor. – kalbos sakymo pratybos; mokinys (dažn. iš anksto raštu pasiruošęs) kalbėdavosi su mokytoju sutarta tema. Vėlyv. VA ir Renesanso laikais Δ buvo toliau puoselėjama kaip mokyklos disciplina. Tik nuo XVIII a. Δ nusakoma ir poetinių tekstų meninis „atlikimo būdas“. – Muzikos srityje ši sąvoka taikoma ir dainininko teksto → atlikimui, ir recitavimui su melodiniu fonu, ir teksto sakymo būdo bei muzikos pritaikymo jam santykiui, ir apskritai teksto ir muzikos ryšiui (kaip „žodžio ir tono santykiui“ – vienai pamatinių muzikos problemų) nusakyti. Benn

Lit.: A. HEUSLER, Dt. Versgesch., I–III, B. [2]1956. – E. JAMMERS, Ausgewählte Melodien d. Minnesangs, T. 1963. – G. A. KENNEDY, Classical Rhetoric and Its Christian and Secular Tradition from Ancient to Modern Times, Lo. 1980.

Deklamuojamosios eilės (vok. *Sprechvers*), sąvoka, žyminti tuo poantikinių Eur. laikų ir VA lyrikos ir epo eiliuotus kūrinius, apie kuriuos (priešingai nei apie daugumą) neturime žinių ar negalime patikimai spėti, jog jie buvo dainuojami/giedami arba psalmodiškai atliekami. Δ sąvoka apima užkeikimus, sen. skand., sen. saksų ir sen. vok. aukšt. aliteracinius eilėraščius (tai Edų istorijos, „Hildebrando giesmė“ ir kt.), t. p. *salut d'amour*. Pagal užrašymą Δ nesiskiria nuo dainuojamųjų eilėraščių. Schw

Dekretalijos (iš lot. – *epistulae decretales*), laiško formos pop. nutarimai, iš pr. taikyti tik paskiriems atvejams spręsti, nuo pop. Siricijaus (384–399) savo teis. galia prilyginti Susirinkimo → canones ir privalomi Bažn. Nuo XII a. antros pusės jungiamos į Δ rinkinius; plačiai žinomos Pseudo Izidoriaus (IX a.) klastotės. Sto

Lit.: S. KUTTNER, Med. Councils, Decretals and Canon Law, 1980.

Dekretas (lot. *decretum* – sprendimas, įsakymas), 1. sinodo ir Bažn. susirinkimo nutarimas, 2. kar. arba imperat. įsakymas. Din/Ste

Dekretininkai (vok. *Dekretisten*), brandžiųjų VA Bažn. teisės žinovai, *Decretum Gratiani* komentatoriai; ypač vaisinga Bolonijos mokykla. → Teisininkai. Din

Lit.: S. Kuttner, Gratian and the Schools of Law, 1982.

Demografija → gyventojų skaičius

Demonai → užkeikimai, velnias

Demonizmas (iš gr. *daimon* – dievybė, dvasia). Tikėjimas demonais (ir → monstrais) VA buvo savaime suprantamas; jie tapatinti su pagonių dievais arba puolusiais → angelais, taigi ir su → velniais. Kartais susiję su tam tikromis vietomis, kartais laisvi, nematomi arba pasirodantys įv. (ir teigiamais) pavidalais, jie gundo ir kamuoja žmones žemėje (ypač per → apsėdimą) ir → pragare. Kova su Δ buvo vienas pagr. → šventųjų uždavinių. → Raganos ir burtininkai būdavo kaltinami sudarę su jais sandėrį ir lytiškai su jais santykiavę (→ incubus). Specialioji lit. apie Δ yra pastoracinė, t. y. kovojanti su Δ garbinimu (pvz., Martyno iš Brakaros *De correctione rusticorum*); → velnio temos literatūra. Humanizmo epochoje Δ buvo susijęs su gamtos mokslų klausimais. Din

Lit.: H. D. P. Walker, Spiritual and demonic magic from Ficino to Campanella, L. 1958. – H. Schade, Dämonen u. Monstren, T. 1962. – A. Rosenberg, Engel u. Dämonen, Mn. 1967. – D. L. Walzel, The Sources of Med. Demonology, Diss. Rice univ. 1974. – Santi e demoni nell'alto medioevo occidentale, I–II, Spoleto 1989. → Velnias.

Depositio Crucis → vaidinimas, Velykos.

Descensus Christi (lot. – nužengimas), tikėjimo vaizdinys, kad Kristus po mirties nužengė į požeminį pasaulį, įveikė → pragarą ir šėtoną ir išvadavo protėvius iš → limbus. Davus bendrą *Evangelium Nicodemi* pavadinimą, ankstyv. VA buvo sujungti du iš pr. graikiški → apokrifai: „Piloto aktai", pasakojantys apie kančią, prisikėlimą, ir „Kristaus nužengimas į pragarus" (*Descensus ad inferos*). Ypač ši dalis buvo paplitusi įv. variantais ir tapo svarbiausiu šaltiniu vaizduojant Kristaus nužengimą į pragarus per vėlyv. VA → Velykų vaidinimus. Din

Lit.: R. Wülker, Das Evangelium Nicodemi in der abendländ. Lit., Pa. 1872. – J. Kroll, Gott u. Hölle, L. 1932. – A. de Santos Otero, Los Evangelios Apocrifos, Ma. ²1963. – R. V. Turner, Descendit ad Inferos: Med. Views on Christ's Descent into Hell, in: Journal of the History of Ideas 27 (1966), 173–194. – A.-E. Ford, L'Evangille de Nicodème, G. 1973. – H. C. Kim (Ed.), The Gospel of Nicodeme, Lei. 1973.

Descort (provans. ir sen. pranc. – nesantaika), XII a. provans. ir sen. pranc. lyrikos žanras, nestrofine sandara giminingas → sekvencijai ir → lai, tekstu ir kompozicija dažnai perteikiąs nelaimingo įsimylėjėlio *discordia* (vidinį pakrikimą). Trečdalis iš maždaug 40 tekstų provans. ir sen. pranc. k. išlikę su notacija. It. k. (ir Dante's kūryboje) žinomas kaip *dicordo*. Schl

Lit.: A. Jeanroy (Ed.), Lais et Descorts français du XIIIe siècle, P. 1901 (Repr. G. 1980). – I. Frank, Répertoire métrique de la poésie des troubadours, P. 1953–1957. – J. Maillard, Descort, que me veux-tu...?, in: Cahiers de civilisation méd. 25 (1982), 219–223. – D. Billy, Le descort occitan, in: Rev. des langues romanes 87 (1983), 1–28.

Descriptio (lot. – aprašymas, gr. *ekphrasis*), smulkus ir vaizdus asmens, daikto, vietos ar vyksmo (pvz., jūros audros, kautynių, išgertuvių) aprašymas. Δ paskirtis – gyvas įsivaizdavimas ir taip pasiekiamas stipresnis retor. poveikis (→ amplificatio). Δ yra esminis → retorikos elementas, nors retor. teorijoje ir neturi apibrėžtos vietos. Paprastai perteikiama ne konkreti paskirybė, o (naudojantis → topoi) idealus tipas (pvz., → locus amoenus). Iš pr. Δ (dažnai kaip digresija, ekskursas) buvo sudedamoji teksto, antai nuo Homero – epo (Achilo skydas) arba → panegirikos (ypač kaip asmens aprašymas) dalis. Tačiau Δ galėjo tapti ir savarankiška – kaip mokyklinės retor. pratybos ar lit. tekstas. – VA lemiamos įtakos turėjo Antikos pavyzdžiai (ypač Vergilijus, Ovidijus ir itin deskriptyvios orientacijos vėlyv. sofistika); Δ tapo esminiu VA stiliaus elementu – antai jau Karolingų poezijoje (Teodulfas) ir ypač – lot. tekstuose nuo XI a. Antikos veikiama Δ aiškiai pastebima ir VA lit. taut. kalbomis. → Herojinėje ir ankstyv. kurtuaz. poezijoje dar dominuoja tradiciniai kovų ir kautynių vaizdai, tačiau kurtuaz. romane Δ tampa vis pastebimesnė (iš dalies – kaip savitikslis ekskursas); čia (pvz., *Jüngere Titurel*) dažnai matome → alegorijos tendencijų.

Lyrikoje dominuoja gamtos ir grožybių aprašymai (→ Įžanginis gamtos aprašymas, pastoralinė poezija). → Colores rhetorici. Ebe

Lit.: H. BRINKMANN, Zu Wesen und Form ma. Dichtung, Da. [2]1979.

Desperatio (vid. vok. aukšt. *zwîvel*), nusidėjėlio pasidavimas nevilčiai, nebetikint, kad Dievas gali atleisti jo kaltes; kaip ir → praesumptio, VA teol. laikytas (vedančia į prakeikimą) nuodėme Šv. Dvasiai. Svarbi VA legendų ir kurtuaz. romanų (pvz., Volframo iš Ešenbacho *Parzival*) tema. Gie

Lit.: F. OHLY, Desperatio u. praesumptio, in: H. BIRKHAN (Hg.) Festgabe für Otto Höfler, W. 1976, 499–556. – L. KRETZENBACHER, Volkskunde im Mehrvölkerraum, Mn. 1989, 125–150.

Dešimtinė (vok. *Zehnt*, VA lot. *decima*), pastoviai renkama duoklė natūra, dažn. dešimtoji derliaus, įvežamų prekių ir pan. dalis. Δ – viena seniausių ir labiausiai paplitusių duoklės formų. Remdamasi *Kun* 27, 30 ir kt. ir 585 Makono sinodo nutarimu VA Bažn. rinko iš savo tikinčiųjų Δ; Karolis D., siekdamas kompensuoti nuostolius už Bažn. turto sekuliarizaciją, išleido Δ įsaką (Heristalio kapituliaras, 779), kurį galėjo įgyvendinti tik kar. → nuosavų bažnyčių atžvilgiu. 818–819 Δ paskiriama nuosavų bažnyčių pasauliet. ponams. Nuo X a. Δ įgauna visuot. pobūdį, ją rinkti dažnai suteikiama teisė ir pasauliečiams, todėl ji nelieka vien Bažn. privilegija; → Grigaliaus reformų laikais Bažn. siekė ją vėl susigrąžinti, todėl kilo ilgai trukusių ginčų. XIII a. atsirado pop. Δ, kurią dvasininkai turėjo mokėti Romai. Pasauliet. Δ frankų ir Otonų laikais mokėjo kar. laisvieji žmonės, o kolonizuojamose srityse dar buvo renkama slavų Δ; vad. vidaus kolonizacijos atvejais žemės savininkas reikalaudavo naujais įsisavinamos žemės Δ. Laukų, žemės arba „didžiąją“ Δ sudarė dešimtoji derliaus dalis, o „kraujo“ Δ – gyvuliai ir jų produktai („mažoji“ Δ). → Mokesčiai. Schu

Lit.: E. WIDERA, Der Kirchenzehnt in Dtld. zur Zeit der sächs. Kaiser, in: Arch. für kathol. Kirchenrecht 110 (1930). – E. KLEBEL, Z. und Z.probleme im bayer.-österreich. Rechtsgebiet, in: ZRG KA 58 (1938), 234–261. – E. KUUJO, Das Z.wesen in Hamburg-Bremen, He. 1949. – R. GMÜR, Der Z. im alten Bern, Bern 1954. – E. MELICHAR, Der Z. als Kirchensteuer bei Gratian, in: Studi Gratiani 2 (1954), 387 ir t.

Dešimtskiemenės eilutės metras (vok. *Zehnsilber*, lot. *dekasyllabus*). Apibrėžto kirčiuotų skiemenų skaičiaus eilutė su „vyriška“ (kirčiuota) pab.; Δ buvo paplitęs lot. poezijoje, roman. lyrikoje (su kintama cezūra) ir epe (su pastovia cezūra; kaip *vers commun* šalia → aleksandrino dažn. pasitaikantis epo metras). Vid. vok. aukšt. k. sukurtoje lyrikoje Δ atitinka alternacinį penkiataktį (pvz., Rudolfo iš Fenis MF 81, 30) arba daktilinį keturtaktį (pvz., R. iš Fenis MF 83, 11). Schw

Detractio → asindetonas, elocutio

Deutsch (sen. vok. aukšt. *thiudisk, diutisk*, vid. vok. aukšt. *diutsch, ti(t)sch*, iš vok. aukšt. prokalbės *theoda*, sen. vok. aukšt. *thiot, diot* – gentis, tauta), vokiečių kalba. Kitaip nei kitų kalbų pavadinimų atveju, ist. sąvokos kilmė niekaip nesusijusi su genties, tautos ar geogr. vardu. VA lot. k. žodis *theodisce* (*theodiscus*) pirmą kartą – kaip skolinys iš V. frankų k. – pasirodo 786 pop. nuncijaus Jurgio iš Ostijos (Amjeniečio) pranešime pop. Adrianui I apie du Angl. sinodus. Karolis D. 813 dvikalbės Turo diecezijos sinodo nariams pataria versti pamokslus „in rusticam Romanam linguam aut Theodiscam“ (į romanų arba germ. taut. k.). 842 „Štrasburgo priesaikoje“ minimos *romana* ir *teudisca lingua*. Otfrydas Veisenburgietis savo ~870 parašytoje Evangelijų harmonijoje lot. dalyse vartoja žodį *theodisce*, o „vokiškose“ – pvz., sako *in frengiska zungun*. IX a. pab. greta *theodiscus* atsiranda *teutonicus*, pradėjęs vis labiau stelbti pirmąjį pavadinimą. Šaltiniai liudija, kad žodis atsiradęs toje V. frankų terit., kur germ. ir romanų k. maišėsi (čia frankai susidūrė su daugiausia romaniškai kalbančiu aukštesniuoju sluoksniu, dėl to kalbos ir ėmė maišytis), ir rodo, kad *theodiscus* kilęs iš mokytų žmonių k. ir iš pr. – kaip lot. k. priešingybė – reiškė maždaug „tautiškas“ ir „rašytas tautine kalba“. Tik Notkeris Galeniškis (~950–1022) vok. formą *diutisk* vartoja Δ prasme. Vėliau žodis Δ, kaip savivardis, taikomas kraštui ir žmonėms, aptinkamas *Annolied* (Zygburgas, ~1090: *diutischi liute, in diutischemi lande*) ir – dar labiau šią sąvoką praplečiant – „Imperat. kronikoje“ (~1150; *daz Dûtisc volch, die Dûtiscen* ir pan.). Galiausiai humanizmas pirmą kartą

suteikia šiam žodžiui „nac.“ komponentą. Kra

Lit.: F.VIGENER, Bezz. F. Volk u. Land d. Deutschen vom 10. Bis 13. Jh., Hei. 1901. – W. KROGMANN, Deutsch, B. 1936. – L. WEISGERBER, Der Sinn d. Wortes „Deutsch“, Gö. 1949. – S. R GASSER, Propter lamentabilem vocem hominis, Fri. 1970. – H. EGGERS (Hg.), Der Volksname Deutsch, Da. 1970.

Devinalh (provans. – eil. mįslė), mįslės ir nesąmonių dainos tipas, plg. sen. pranc. → fatrasie. Užuomazgų aptinkama jau pirmojo žinomo trubadūro, Akvitanijos kun-ščio Vilhelmo IX, kūryboje. → Coq-à-l'âne. Eir

Lit.: N.PASERO, Devinalh, non-senso e interiorizzazione testule, in: Cultura neolatina 28 (1968), 113–146.

Devizas (vok. *Devise*). Žodinis Δ – tai pasirinktas šūkis, sentencija, moto; VA jis ima rodytis tik XIV a. pab., dažniausiai susijęs su herbu, ordinu ar simboliu. Jis gali būti sudarytas iš vieno žodžio ar viso sakinio, pvz., imperat. Frydricho III AEIOU, arba Aukso Vilnos ordino šūkis – *aultre n'auray*. Žodiniai herbo Δ nepaveldimi drauge su herbu. – Vaizdiniai Δ yra ypatingi ženklai, naudoti kaip dekoratyviniai elementai, antai prie vėrinių ar ordinų; pvz., Lankasterių giminės raudona rožė. VA vaizdiniai Δ buvo populiarūs, o XIV–XV a. naudoti visose įmanomose vietose (ant statinių, knygų ir pan.). Svarbų vaidmenį Δ, kaip simbolinis šūkis ar moto, atlieka vėlyv. VA kurtuaz. lit.; ten jis kartais tampa vaizdine mįsle ir šifruotu atpažinimo ženklu pobūdį. Schu

Lit.: D. L. GALBREATH/L. JÉQUIER, Lehrbuch d. Heraldik, Lausanne 1987, 211–214.

Devotio (lot. – atsidavimas, maldingumas) pokarolingiškaisiais laikais pirmiausia turi relig. reikšmę, juo nusakomas pagr. krikšč. nuostata – visiškas atsidavimas Dievui. Liaudyje šis atsidavimas simboliškai reikštas asmeninio maldingumo objektais (devocionalijomis). Dgs. forma *devotiones* vartota nusakyti įv. maldingumo pratyboms (paskiros adoracijos, pvz., Kristaus žaizdų, Marijos sopulių ir pan.). Kim

Devotio moderna (lot. – naujasis maldingumas), Nyd. vėlyv. VA maldingumo sąjūdis, išplitęs iki Vok., Pranc. ir Isp. Pradžios taškas buvo Deventeris, kur mokytojas ir atgailos pamokslininkas Gerhardas Groote († 1384) raginimais sekti neturtingu Kristaus gyvenimu sutelkė aktyvų bendraminčių būrį, iš kurio radosi Δ skleidusi „Bendrojo gyvenimo brolių ir seserų“ (*Fraterherren*) pasauliečių bendruom., ir netoli Zvolės esančio Vindesheimo → augustinų kanauninkų kongregacija. „Maldingiesiems“ pavyko plačiai paskleisti → mistiką liaudyje, nes, neprarasdami jausmo šilumos, jie pabrėžė ne ekstatišką susijungimą su Dievu ar filos. „sudievėjimą“, o individualią → meditaciją, ieškant Dievo savojoje sieloje („karališkasis kelias“ – Jėzaus gyvenimo meditacija). Tačiau tai nereiškė, kad atsisakoma aktyvios sielovados ir karitatyvinės veiklos. Esminį vaidmenį šiuo atžvilgiu atliko relig. raštijos rengimas ir platinimas – ir senesniųjų tekstų (pvz., → vizijų literatūros) dauginimas ir vert., ir naujų pamokomų knygų kūrimas (mėgiama dialogo forma). Šiems veikalams priklausė raparijai (pamokomų citatų rinkiniai), traktatai (pvz., Hendriko Mande, † 1431, *Van enen scouwenden leven*), laiškai (pvz., Groote's), dvasinio gyvenimo vadovai (pvz., Gerlacho Peterszo, † 1411, *Breviloquium*), sekvencijų ir himnų formos giesmės (pvz., Jano Mombaerio, † 1501, *Rosetum*) ir daugelis kitų, o ypač – Jėzaus gyvenimai ir jo meditacijos, kurių pats garsiausias yra Tomo Kempiečio († 1471) *Imitatio Christi*, paremtas to paties pavadinimo Groote's veikalu. Nuolankumas, Dievo meilė, malda ir gailestingumas yra esminės šios knygos ir apskirtai Δ sąvokos. Din

Lit.: J. M. DOLS, Bibliogr. d. Moderne Devotie, N. 1941. – A. HYMA, The Christian Renaissance, Hamden/Conn. [2]1965. – R. R. POST, The Modern Devotion, Lei. 1968. – H. N. JANOWSKI, Geert Groote, Thomas v. Kempen u. die Devotio moderna, Olten, 1978. – L. BREURE, Doodsbeleving en levenshouding, Hilversum 1987. – P. BANGE ir kt. (Hhgg.), De doorwerking van de Moderna Devotia, Hilversum 1988.

Diakonas (gr. – tarnas), krikščionių Bažn. – iš pr. vyskupo pagalbininkas per pamaldas ir vykdant karitatyvinę sielovadą; ypač svarbus Kurijoje (kardinolai diakonai); nuo vėlyv. VA – katalikų dvasininkijos šventimų laipsnis. Sto/Din

Lit.: P. LEDER, Die Diakonen d. Bischöfe u. Presbyter, St. 1905.

Dialektai, kalbos variantai, kurių pagr. požymis yra paplitimas regiono ribose; paprastai (VA vok.

k. atveju (→ Deutsch) – sąlygiškai) jie laikomi papildančiais „vieningos“ kalbos tarpregionines atmainas. VA vok. k. nuo pat savo radimosi laikytina Δ junginiu. Pagalbinis kriterijus juos vienas nuo kito atskirti, kur įmanoma, nevienodas paveiktumas sen. vok. k. → priebalsių kaitos: svarbiausios skiriamosios linijos – „maken/machen“, atribojančios vok. žem. (frankų žem., vestfalų, ostfalų, Rytų Paelbio) nuo vok. aukšt. dialektų, kurie pagal „appel/apfel“ liniją grupuojami į vid. Vidurio Vok. (Vid. frankų, Reino frankų, Tiuringijos, Aukštut. Saksonijos, Silezijos) ir P. Vok. (→ alemanų, bavarų, R. frankų) Δ. Vok. lit. prasideda VIII a. mėginimais įv. vietose paversti dialektus rašto k., ir ši situacija iki pat VA pab. lieka iš esmės nepakitusi. Todėl susiformavo regioninės rašybos tradicijos (rašyt. Δ, kurių vartojimo sritys nebūtinai sutampa su sakytinių Δ), skirtingos rašybos tradicijos tarpusavyje maišėsi arba sąmoningai selektyviai mėginta išlyginti skirtumus, siekiant Δ tarpregioninio įsigalėjimo (→ poetinė kalba, kanceliarinė kalba, literatūrinė kalba). Šios tendencijos savo ruožtu skirtingai pasireiškia paskirose k. srityse (tarimas/rašyba, žodynas), tekstų rūšyse (labiausiai nuo Δ priklausomi inventoriai ir pan.) ir autorių/raštininkų nuostatose (antai Ebernandas Erfurtietis sąmoningai atsiriboja nuo poetų k.; kai kurie perrašinėtojai kitų regionų tekstus perrašo savąja *lantsprâche*, kiti – ne). Kun

Lit.: W. Henzen, Schriftsprache u. Mundarten, Bern [2]1954. – W. Besch ir kt. (Hgg.), Dialektologie. Ein Handbuch, B. 1981. – W. Besch ir kt. (Hgg.), Sprachgesch. Ein Handbuch, B. 1985, 833–844, 982–993, 1109–1114, 1180–1185, 1251–1263, 1368–1378.

Dialektika (gr. – pokalbio menas). Sąvoka VA vartojama įv. reikšmėmis. 1. Kaip logikos sinonimas: vienas iš → artes liberales triviumo. Brandž. VA pažangieji mokslininkai, antai Abeliaras, Berengaras Turietis Δ laikė „menų menu“ ir „mokslų mokslu“, kurį prasminga ir būtina taikyti visose srityse, t. p. ir teologijoje. O „antidialektikai“ (pvz., Petras Damianis, † 1072) skelbė ją esant teol. „tarnaitę“; Δ tegalinti tik patarnauti – ir tai ne kaip tinkama. Vis dėlto nuo XIII a. Δ ima dominuoti scholastikoje. 2. Topikos sinonimas 2 reikšmėmis: a) logikos dalis, nagrinėjanti vien tikėtinas išvadas, arba b) naujų duomenų radimo metodika – kaip inventyvioji logika, lemiama euristikoje (Tomas Akvinietis, sekęs Aristoteliu). 3. Scholastiniai traktatai būdavo sudaryti pagal „dialektinį“ *sic et non* metodą (argumentas *versus* kontrargumentas). Scholastinį „artikulą“ sudaro: klausimas (→ quaestio); visuot. pripažintas teiginys; prieštaravimas; sava tezė; paneigimas argumentų, prieštaraujančių savai tezei. 4. Samprotavimo būdai, kurie, jungiami Δ sąvokos, buvo perimti ir plėtojami vok. idealizme (Schellingas, Hegelis), vėlyv. VA aptinkami Mikalojaus Kuziečio († 1464) veikaluose; vienareikšmės sąvokos (Dievui) netaikytinos, Dievo atžvilgiu jos tegali būti paneigiamos (negatyvioji teologija, plg. neo→platonizmas); begalinio didumo ir begalinio mažumo sąvokos sutampa (priešybių sutaptis). Wim

Lit.: I. Angelelli, The Techniques of Disputation in the History of Logic, in: Journal of Philosophy 67 (1970), 800–815. → Filosofija, scholastika.

Dialogas (iš gr. *dialogos* – pokalbis), dviejų ar daugiau asmenų pokalbis, kaip pagr. dramos sudedamoji dalis (ten aiškiai skiriasi nuo monologo ir choro), kaip gyvo vaizdavimo ar netiesioginio apibūdinimo priemonė epe arba kaip savarankiškas lit. žanras, kuris atsirado Antikoje (Sokratas, Platonas, Lukianas) ir kurio tradicija be pertrūkių pasiekė VA (Augustinas, Boecijus, Abeliaras, Dunsas Škotas, Giovanni Conversini). Ypač parankus Δ pasirodė VA mokymo tikslams – ir dėl iš anksto suformuluotų dogmą atitinkančių atsakymų, ir dėl to, kad leido per pokalbį atskleisti kompleksinius įvairiausių žinijos sričių sąryšius, antai Anzelmo Kenterberiečio, Vilhelmo iš Conches, Honorijaus Augustodoniškio lot. Δ, *Lucidarius* vok. k. Δ sutinkami ir liturg. (→ responsoriumai), mistinėje lit. (Mechthildos Magdeburgietės apreiškimų knygos trečdalį sudaro Δ tarp regėtojos ir Kristaus arba personifikacijų), alegorijose (ypač dažnai), kaip lit. disputas, satyra, pasakėčia, t. p. – meilės lyrikoje. → Débat. Rih

Lit.: H. Walther, Das Streitgedicht in der lat. Lit. d. MA.s, Mn. 1920. – J. Aubailly, Le monologue, le dialogue et la sottie, Lille 1976. – F. Suttner, Sul sonetto dialogato nella poesia italiana delle origini, in: Miscellanea V. Branca I., Fi. 1983, 99–109. – P. Dinzelbacher (Hg.), Wörterbuch d. Mystik, St. 1989, 112–114.

Diarium (VA lot. – dienoraštis), tik iš vėlyv. VA išlikęs žanras – kasdieniai ar bent reguliarūs užrašai iš savo gyvenimo proza (pasakojimai, apmąstymai, aprašymai) ir įv. lit. formomis. Ypatingi bruožai: monologinis pobūdis, netarpiškumas, nesubalansuotumas, kompozicijos ir sąryšio su visuma stoka; pvz., palaimintosios Elzbietos iš Oye apreiškimų knyga arba Kristupo Kolumbo kelionės dienoraštis. Hun

Diaskeuastai (gr. – perdirbėjai), VA herojinių epų, → chansons de geste hipotetiniai redaktoriai. Din

Diastematika (iš gr. *diastema* – tarpinė erdvė) → neumų rašto srityje reiškia natų išdėstymą aiškiais intervalais, naudojant vieną ar daugiau linijų arba be jų. Schl

Diatonika (iš gr. *diatonos* – einantis per pilnuosius tonus) nusako pilnųjų tonų ir pustonių seką; tokių sekų esama 8 VA → bažnytinėse tonacijose ir → heksachordų sistemoje bei NA *Dur* ir *Moll* tonacijose. Jau Antikos laikais buvo skiriama: chromatika (vien iš pustonių sudaryta seka) ir enharmonika (mažesnių už pustonį elementų (*Stufe*) seka). Schl

Lit.: M. Markovits, Das Tonsystem der abendländ. Musik im frühen MA, Bern 1977.

Dicta Catonis (lot. – Katono posakiai; dėl metrinės formos dar ir: *Disticha Catonis*), klaidingai Katonui Vyr. priskirtas III/IV a. moralizuojamo, monoteistiškai humanistinio, (iš pr.) ne pabrėžtinai krikšč. turinio lot. posakių rinkinys. Δ, daugybę kartų papildyti ir perdirbti, t. p. ir kitu pavadinimu (pvz., *Liber catonianus*) per visus VA buvo vartojamas kaip lot. k. vadovėlis. Verstas bemaž į visas taut. kalbas, t. p. ir į Bizant. gr. k. F / O

Lit.: E. Ruhe, Unters. zu den afrz. Übersetzungen d. „Dicta Canonis", Mn. 1968. – R. Köhn, Schulbildung u. Trivium im lat. HMA, in: J. Fried (Hg.), Schulen u. Studium, Sigmaringen 1986, 203–284.

Didaktinė literatūra. Iš Antikos kylančiu (pvz., Horacijus, *Ars poetica*) VA požiūriu, visos lit. paskirtis yra mokyti (→ prodesse et delectare), padėti žmogui tikėjimo ir išganymo kelyje. Šio spektro ribose Δ apibrėžtina kaip rūšis tekstų, kurių pirminė paskirtis yra mokomoji, nors, norint ją padaryti malonesnę, o sykiu ir priimtinesnę, jai dažnai suteikiamos estet. formos: rimas, eil. pavidalas, ypatingi stiliaus ir struktūros požymiai ir t. t. – Δ gali būti skirta mokyklai, antai mokymui naudota Antikos lit., pvz., → *Dicta Catonis* ar kiti tekstai, aiškinti didakt. prasme. Tačiau ji gali būti skirta ir paskiroms grupėms ar luomams (pvz., pamokymai jaunuomenei pirmojoje Tomasino iš Zerclaere *Wälsche Gast* knygoje; pamokymai kunigams Roberto Grosseteste veikale *Templum Dei*, specialūs pamokymai riteriams *Winsbekke*; meilės pamokymai ir meilės alegorijos, pvz., *Minneburg*; pamokymai valdovams, pvz., → valdovų veidrodžiai) arba ir visam (į luomus padalytam) pasauliui, kaip Vernerio iš Elmendorfo veikalai, *Lucidarius*, Tomasino iš Zerclaere, Hugono Trimbergiečio, Konrado iš Amenhauzeno raštai. Šie autoriai jau peržengia grynai Δ ribas, pasiekdami valstybės filos. sritį, kurią, antai pavaizdavo Jonas Solsberietis savo iki pat Renesanso laikų populiariame *Polycraticus, sive de nugis curalium et vestigiis philosophorum*. → Dalykinė literatūra, tarnybinė literatūra.

Lit.: B. Boesch, Lehrhafte Lit., B. 1977.

Didaskalija (gr. *didaskalia* – mokymas), III a. atsiradę, iš pr. gr. parašyti, lot. ir sirų k. išlikę, Apaštališkosiose Konstitucijose panaudoti pamokslo stiliaus „Bažn. nuostatai"; remiasi fiktyviais apaštalų nurodymais. Sto

Didysis magistras → Vokiečių ordinas

Didysis tautų kraustymasis (vok. *Völkerwanderung*), germ. genčių ir jų atšakų kėlimasis, prasidėjęs II a. pr. Kr. ir vykęs iki VI a. po Kr., iš gyvenviečių Š. Europoje į kitas terit. iki pat Š. Afrikos. Siaurąja prasme Δ reiškia → hunų antplūdžio 375 sukeltą tautų judėjimą, kurio pasekmė buvo V. Romos imp. žlugimas, germ. karalysčių Romos terit. susikūrimas, ir slavų gyvenamos žemės išsiplėtimas iki Elbės. Priežastys, dėl kurių Δ vyko iki hunų įsiveržimo, buvo klimato pablogėjimas Skand. ir, kaip spėjama, soc. pokyčiai. Iš nuolatinės gyvenamosios vietos pajudėjusios nedidelės gentys dažn. virsdavo „keliaujančiomis lavinomis", prie kurių prisidėdavo ir nugalėtosios tautos. R. germanai iš dalies perėmė mongolų ir iranėnų raitelių tautų gyvenseną ir polit. santvar-

ką, o V. germanai – romėnų–galų–keltų institucijas. Δ baigėsi germ. tapimu sėsliais ir atsivertimu į krikšč. Kai kurie VA epo motyvai yra atėję iš Δ žodinės tradicijos (pvz., Nybelungų giesmėje). Kal

Lit.: R. Wenskus, Stammesbildung und Verfassung, Kö. 1961. – P. Courcelle. Histoire littéraire des grands invasions germaniques, P. [3]1964. – Th. Schieder (Hg.), Hb. der europ. Gesch., I, St. 1976.

Didžiarusių literatūra (vok. *Großrussische Literatur*), žlugus Kijevui 1242 (→ ukrainiečių literatūra), → Rusijos polit. ir kultūroje įsigalėjo Naugardas, ir ypač – Maskva. Tačiau Δ centrai XIII ir XIV a. buvo dar ir Vladimiras, Riazanė, Tverė ir Pskovas (paminėtini pirmiausia todėl, kad turėjo savo kronikas). Δ pagrindu tapo → Bizantijos ir ukr. literatūra. Antai buvo perdirbinėjami sen. ukr. kronikų rinkiniai; kaip rezultatas radosi „Laurentijaus kronika" (1377). Pilnas stebuklingų nutikimų „Garbiojo arkivyskupo Jono pasakojimas" (XV a.) aukština laisvąjį Naugardą kaip centralizuotos Maskvos priešingybę. XIII a. sukurtoje *Kormčaja* naugardiečiai dar svyruoja tarp krikšč. ir pagonybės, čia dar jaučiama katalikų, o ir pagoniškoji suomių įtaka, miestiečiai linkę į juslinius malonumus. Iš pasauliet. paminklo Naugardui „Aleksandro Neviškio gyvenimas" lit. apyvartoje liko tik hagiografinis perdirbinys „Šv. Aleksandro Neviškio gyvenimas". Polit. Maskvos persvara prieš kitas didžiarusių kunigaikštystes sustiprėjo valdant kun-ščiui Jonui Kalitai (1325–1341); nuo tol Maskvos lit. vis labiau nustelbia kitų Didžiosios Rusios žemių lit., tai tampa ypač akivaizdu po Maskvos kun-ščio pergalės 1380 prieš totorius. Ta proga apie 1380 – XV a. vid. Safonijus, sekdamas „Giesme apie Igorį", parašė epinį-lyrinį „aprašymą" *Zadonščina*. Naujas elementas joje yra Maskvos idealizavimas, susilaukęs sekėjų. Verstinės lit. Maskvos kunigaikštystėje iki XV a. vid. beveik nebuvo. Pirmasis toks pavyzdys yra „Sakmė apie Drakulą" (XV a. pab.). Gausi, tačiau menininiu požiūriu ne itin originali hagiografija dažn. aukština ortodoksiją. Ji atspindi Bizant. pavyzdžių panegiriką ir vis labiau tarnauja Maskvos didžiųjų kun-ščių, vėliau – caro šlovinimui, pabrėždama pasaulinį Maskvos, kaip vienintelės tikro krikščionių tikėjimo nešėjos, vaidmenį („trečioji Roma"). Bo–B

Lit.: A. Luther, Gesch. d. russ. Lit., L. 1924. – V. Adrianova-Peretz, Voinskie povesti drevnej Rusi, Moskau 1943. – P. Lebedev-Poljanskij (sost.), Istorija russkoj literatury, II, Moskau 1946. – D. Tschischewski, Gesch. d. altruss. Lit., F. 1948. – J. Frček, Zadonščina, Prag 1948. – R. Picchio, Storia della letteratura russa antica, Mi. 1959. – A. Stender-Petersen, Gesch. d. russ. Lit., [2]1974.

Didžioji Savaitė (vok. *Karwoche*, sen. vok. aukšt. k. *kara* – sielvartas, rūpestis), savaitė prieš Velykų šventę, apimanti ir Didįjį Šeštadienį (neretai ir Velykų naktį); liturg. svarbiausias yra Verbų sekmadienio, Didžiojo Ketvirtadienio ir Didžiojo Penktadienio šventimas. Pabrėžtinos laidojimo ceremonijos Didįjį Penktadienį; Prisikėlimą švęsti dažnai pradedama jau Didžiojo Šeštadienio vakarą. Populiarios maldingumo formos: Alyvų kalno meditacijos, procesijos, trijų valandų adoracija Didžiojo Penktadienio popietę, gedulinga muzika, Kristaus kančios vaidinimai. Sto

Didžiosios ydos ir dorybės (vok. *Kardinalllaster und-tugenden*), visų pirma – svarbiausių žmogaus ydingų nuostatų, vedančių į nuodėmę, kanonas; žinomas nuo Bažn. Tėvų (pan. būta jau Antikoje), bet sąrašo turinys skiriasi; dažn. seka: *superbia* (išdidumas), *ira* (piktybė), *invidia* (pavydas), *accidia* (taip pat ir *tristitia*; melancholija galinti atvesti į savižudybę), *avaritia* (šykštumas), *gula* (rajumas) ir *luxuria* (paleistuvystė). Joms priešpriešinamos didž. dorybės, kurių sąrašas iš pr. buvo nepriklausomas nuo didž. nuodėmių; pirmiausia tai 4 pasauliet., jau Antikos laikais sugrupuotos dorybės (Platonas, Ciceronas): narsumas, išmintis, saikingumas ir teisingumas, ir krikšč. dorybės: tikėjimas, viltis, meilė. Dorybės ir ydos buvo ypač svarbios VA didakt. lit., kur dažnai vaizduojamos personifikuotos (→ alegorija) ir (pagal → psichomachijų pavyzdį) kovojančios tarpusavyje. → Yda, nuodėmės doktrina, dorybė. Gie

Lit.: M. W. Bloomfield, The Seven Deadly Sins, Michigan 1952. – A. Katzenellen-bogen, Allegories of the Virtues and Vices in Med. Art, NY. 1964. – C. Casagrande/S. Vecchio, I peccati della lingua, R. 1987.

Diecezija (gr. *dioikesis* – namų ūkis, valstybės valdymas), administracinis vienetas, pagal impe-

rat. Diokletiano (~240–316) atliktą Romos imp. pertvarkymą į 12 Δ, IV a. perimta gr. R. Bažn. Nuo V a. – lot. V. Bažn. org-jos forma: (arki)→ vyskupui pavaldi sritis. Jos

Dienoraštis → diarium

Dienos daina (vok. *Tagelied*), vid. vok. aukšt. k. periodu, nuo Dytmaro iš Aisto (~1170) atsiradęs → albos pamėgdžiojimas; šią tradiciją pratęsė Henrikas Morungenietis, Volframas iš Ešenbacho (ypač sargybinio daina, kviečianti įsimylėjėlį keltis), Valteris Fogelveidė, Ulrichas Lichtenšteinietis ir Osvaldas Volkenšteinietis. Vėlyv. VA buvo kuriamos ir (dažnai kaip pasaulietinės kontrafaktūros) Δ → religinės dienos dainos. Din

Lit.: U. Knopp, Das mhdt. Tagelied, Marburg 1976; A. Wolf, Variation und Integration, Da. 1979; W. Hoffmann, T.kritik und T.parodie, in: GRM 35 (1985), 157–178; G. Rohrbach, Studien zur Erforschung des mhdt. T.es, Göp. 1986; M. Backes, T.er des dt. MA.s, St. 1992.

Dierezė (gr. – atskyrimas). 1. → Retorikoje: koordinuojamojo kaupimo figūra. T. p. ir *exordium* pab. prieš *propositio* ir *argumentatio* einantis svarbiausių nuomonių vardijimas. 2. Metrikoje: stabtelėjimas, sutampantis su → pėdos, dipodijos ar kitu antikinės eilėdaros metrinio vieneto pab.; antonimas → cezūra, t. p. → asindetonas. – 3. Prozodijoje: lot. arba gr. k. – natūraliai vieną skiemenį sudarančių garsų sekos suskaidymas dėl metrinių priežasčių (pvz., lot. *Ga-ius* > *Ga-i-us*, gr. *Prometheus* > *Promethe-us*). Antonimas → sinicezė. Krü

Dietetika, iš Antikos perimtas mokymas, siauresniąja prasme nusakąs sveikųjų ir ligonių mitybą, o platesniąja – protingos gyvensenos meną. Δ pagrindas yra išlaikyti saiką šešiose gyvenimo (oras, maistas ir gėrimas, judėjimas ir rimtis, miegas ir budėjimas, prisipildymas ir tuštinimasis) bei jausmų srityse. Zimm

Lit.: H. Schipperges, Moderne Medizin im Spiegel d. Gesch., St. 1970, 100–115. – Tacuinum sanitatis. Das Buch d. Gesundheit, hg. v. L. Cogliati Arano, Mn. 1976. → Medicina.

Dietsch → vidurinioji nyderlandų kalba

Dievas, didžiausios reikšmės VA teol. turėjo Platono mąstymo palikimu besiremianti Boecijaus mintis: Δ, kaip tobulas gėris (*perfectum bonum*), yra pati tobulybė, duodanti pradžią visai netobulai kūrinijai, be to, jis yra aukščiausias gėris, vienis, visagalis. Laimė reiškia intelektinį dalyvavimą pasaulį kuriančioje Δ Dvasioje *(te cernere finis)*. O štai pasak Dionyzo Areopagiečio, Δ yra tik vienis; bet koks kitas nusakymas jį vėl pajungtų daugiui. Vis dėlto artimiausia vieniui yra gėrio sąvoka. „Gerojo Δ" kaip žmonijos vilties ir moralinės atramos samprata per VA išliko Δ vaizdinio pagrindas, juoba kad ji buvo tam tikras garantas ir atskirų gėrybų ir daiktų nepatikimumo sąlygomis (→ universalizmas, idealizmas). Remdamasis Augustino trinitarine analize, pagrindusia žmogaus buvimą Δ atvaizdu, Eriugena, pabrėždamas žmogaus apsisprendimą, padarė griežtą perskyrą tarp Dievo ir žmogaus sukurto blogio, ir susiejo Dievą Tėvą su visatos egzistencija (kartu neatsisakydamas Δ vienumo ir principinio neapibrėžiamumo), Dievą Sūnų – su tvarka ir išmintimi, Dievą Dvasią – su judėjimu ir gyvybe. Ši samprata Abeliaro veikaluose, pasiremiant žydų ir Antikos filos., pavirto darniu gėrio, išminties ir meilės trejybės sąskambiu. Prieš tokį intelektinį aiškinimą stojo Bonaventūra, kaip labiausiai prie Dievo priartinančius dalykus iškėlęs pranciškoniškąją gamtos sampratą ir kūriniškumo savimonę, afektus ir laimės lūkestį. Tolesnį posūkį XIV a. pr. žymi Mokytojas Ekhartas, apvertęs Tomo Akviniečio pagr. mintį, jog Δ egzistuoja pats iš savęs (*ipsum esse per se subsistens*), ir iš jos plaukiančią išvadą (Δ egzistuoja, todėl jis pažįsta), ir iškėlęs išminties (logo) pirmenybę. Rih

Lit.: → Kristologija, Šventoji Dvasia, teologija, Trejybės doktrina.

Dievo Avinėlis → Agnus Dei

Dievo bičiuliai (vid. vok. aukšt. *gotesvriunte*), taip vėlyv. VA save apibūdindavo „tikri maldingieji", vėliau mistinės pakraipos bendruom., susitelkusi apie Štrasburgo pirklio sūnų ir mistiką pasaulietį Rilmaną Merswiną (1309–1382). Kaip jos dvasinis steigėjas ir mokytojas buvo garbinamas „Dievo bičiulis iš aukštybių" (= dangaus), kurio apreiškimus, primityvią atvertimo ir stebuklų mistiką Merswinas skleidė traktatų, išgyvenimų aprašymų bei laiškų pavidalais. Dievo

bičiulio, kuris, kaip dabar įrodyta, buvo Merswino išmonė, mokymas buvo prigijęs vėlyv. VA dvasinio ugdymo lit. Har

Lit.: P. Strauch, Schriften aus der Gottesfreundelit., Hl. 1927–1929. – A. Seesholz, Friends of God, Ny. ²1970.

Dievo buvimo įrodymai, bandymai racionaliai pagrįsti Dievo egzistenciją. Ontologinis Δ remiasi tuo, kad tobulybė, kurią įkūnija Dievas, turi apimti ir egzistenciją. Pasak kosmologinio Δ, Dievas esąs būtina galutinė pasaulio priežastis. Teleol. argumentas: neabejotinai tikslingai sutvarkytas pasaulis turi turėti tą, kuris jam davė pradžią. Pasak moralinio Δ, be Dievo kaip pagrindėjo negalėtų būti etinės sąmonės. Tuo remdamasis psichol. Δ iš žmogui būdingos Dievo idėjos išveda išorinę jos priežastį. Voliuntaristinis Δ naudoja pakopų hierachiją: esantis – gyvenantis – pažįstantis (žmogus) – visagalis (Dievas). Δ nuo ankstyv. → scholastikos (Anzelmas Kenterberietis) diskutuojami teol. apologetikos raštuose. Rih

Lit.: G. Grunwald, Gesch. d. Gottesbeweise im MA, Mr. 1907.

Dievo karalystė. Šios sąvokos šaknys glūdi NT (plg. gr. *basileia tou theou*; *basileia ton ouranon*), ji atsiranda Jėzaus skelbime (*Mk* 1,15; *Lk* 6, 20 ir kt.). Tertulijonas († po 222/223) susiejo Δ atėjimo laukimą su etiniais reikalavimais, kurių vykdymas būsiąs atlygintas Δ, o ji, kur viešpatauja Kristus, jau esanti prasidėjusi; čia akivaizdus išganomasis Δ aspektas. Kiprijonas Kartaginietis († 258) norintiems patekti į Δ kelia dvi sąlygas – krikštą ir priklausymą Bažn., ir ši mintis per visus VA buvo laikoma beveik neginčijama. Lemiamos reikšmės Δ vaizdiniui susiformuoti turėjo Augustinas († 430): siekdamas atremti chiliastinį mąstymą, Augustinas vaizduoja Bažn., kurioje jau dabar pakrikštytieji turi bendrystę su Kristumi, angelais ir šventaisiais (*De civitate Dei* 20, 9), kaip jau prasidėjusią Δ; ši, anaiptol nesutampanti su galutine, visuot. Δ, dabar kovoja su šėtonu ir jo galiomis (→ laikų pabaiga, utopija). Mistika suvidujino Δ idėją. Apokaliptiniam ir chiliastiniam mąstymui Δ idėja yra pagr.: → chiliazmas, Dangaus karalystės laukimas. LaJ

Lit.: K. Löwith, Weltgesch. u. Heilsgeschehen, St. 1953. – E. Gilson, Die Metamorphosen des Gottesreiches, Z. 1959.

Dievo taika (vok. *Gottesfriede*, VA lot. *Pax Dei*), bažn. bei pasauliet. valdžios įvesta arba palaikoma ypatingoji taika, siekiant įtvirtinti vidaus taiką, nukreiptą prieš nusikaltimus, savigyną ir → Fehde teisę. Δ subrandino XI a. naujas krikšč. etosas ir suvokimas, kad karas ir taika, kaip Dievo valia esančios būklės, nedaro viena kitos neįmanomomis. Δ sąjūdžiai, prasidėję P. Pranc., X a. pab. plačiai paplito; pirmoji vok. Δ buvo paskelbta 1081 Liutiche, po to 1083 Kelne, 1085 Maince ir kt. Įstatymais būdavo numatoma konkrečių vietų (bažn., vien.) pacifikacija ir Δ asmenims (vienuoliai, piligrimai, valstiečiai) (*pax*) bei tam tikromis dienomis ir laikotarpiais (Didžioji savaitė, adventas) (*treuga*). Δ buvo nukreipta tik prieš smurtinius nusikaltimus, padegimą, grobimą, namų apiplėšimą, nužudymą ir kūno sužalojimą. → Viešoji taika. Lan / Din

Lit.: K. W. Nitzsch, Heinrich IV u. d. Gottes- u. Landfrieden, Gö. 1881. – S. Herzberg-Fränkel, Die ältesten Gottes- u. Landfrieden in Dtld., in: Forsch. z. dt. Gesch. 23 (1883), 117–163. – O. Brunner, Land u. Herrschaft, Wie. ⁴1959. – H. Hoffmann, Gottesfriede u. Treuga Dei, St. 1964. – Th. Körner, Iuramentum u. frühe Friedensbewegung, 1977. – H.-W. Götz, Gottesfriede u. Gemeindebildung, in: ZRG GA 105 (1988), 122–144. → Taika.

Dievo teismas (vok. *Gottesurteil*, t. p. ordalija, iš VA lot. *ordalium*), ypač ankstyv. VA taikytas tiesos radimo metodas, pagrįstas įsitikinimu, kad tik Dievas kaip aukščiausias teisėjas patikimai gali spręsti apie kaltinamojo kaltumą arba nekaltumą; privalomai taikyti ir tikėti Δ įsakoma Karolio D. kapituliarijose. Δ nėra vien VA teisinio proceso institucija, ji t. p. išreiškia tam tikrą archajinį vaizdinį, priskiriantį elementams ypatingą įrodomąją galią. Ypač dažnai būdavo išbandoma šaltu vandeniu (kaltinamasis, tegul ir surištas, turėdavo nenuskęsti, nes jį keldavo „tyras" vanduo), taip pat verdančiu vandeniu (iš verdančio vandens puodo kaltinamasis privalėdavo išgriebti žiedą; jei po trijų dienų neprasidėdavo rankos odos uždegimas, tarta, kad žmogus nekaltas), kryžiaus ordalija (priešininkai sustodavo išskėstomis rankomis; kuris rankas nuleisdavo pirmas, tas būdavo kaltas), švęstu kąsniu (tik nekaltasis jį galėdavo praryti). Labai paplitęs įrodymo būdas buvo → dvikova (plg. kaip „Tristane" sukryžiavo

ginklus Tristanas ir Moroldas). Dažn. asmuo, turintis būti ištirtas, savo noru stoja prieš Δ, idant sustiprintų savo patikinimą, jog sako tiesą, arba savo nekaltumo priesaiką (lit., pvz., skaistybės patikrinimas: Izoldos „Tristane" arba Kunigundos „Imperatoriaus kronikoje"). Relig. šio teisės akto (pagrįsto kad ir *Iz* 43,2) pobūdis dažn. veda į liturg. veiksmo apipavidalinimą ir suritualinimą. Čia priskirtinas ir → išmėginimas prie šermenų lentos. VA lit. Δ vaizduojamas dažnai, o kai kada (ypač vėlyv. VA) sutinkamos ir švankų pobūdžio variacijos, antai Hanso Sachso → Užgavėnių vaidinime *Das heiß Eysen.* Bažn., ilgą laiką teigiamai arba dvejopai nusistačiusi Δ atžvilgiu, Laterano IV Susirinkime (1215) uždraudė visus Δ. Pasauliet. teisėtvarka irgi atsiribojo nuo šios atgyvenusios institucijos, kuri (tiesa, apribota) tebegyvavo ir NA pr. Kro

Lit.: F. MAJER, Gesch. d. Ordalien, insbesondere der gerichtl. Zweikämpfe in Dtld., Je 1795. – J. GRIMM, Dt. Rechtsalterthümer, L. ²1899 (Repr. Da. 1965). – J. J. MEYER, Isoldes Gottesurteil in seiner erot. Bedeutung, B. 1914. – H. FEHR, Das Recht in der Dichtung, Bern 1931. – IDEM., Die Gottesurteile in der dt. Dichtung, in: Fs. G. Kisch, St. 1955, 271–281. – C. LEITMAIER, Die Kirche u. die Gottesurteile, W. 1953. – H. NOTTARP, Gottesurteilestudien, Mn. 1956. – R. BARTLETT, Trial by Fire and Water, O. 1986. – E. FRENZEL, Motive d. Weltlit., St. ⁴1992, 296–311.

Dievų giesmė (germ.), sen. skand. giesmės mitologinėmis temomis tipas, tai pirmiausia poetinės → Fedų giesmės. IX–XI a. → skaldų poezijoje irgi esama Δ. → Mitologinė poezija. Sto

Dyfalu (kimrų), fantastinių metaforiškų vaizdų rikiavimas keltų poezijoje, siekiant apibūdinti objektą, kurį reikia atspėti. Ypač paplitęs vėlyv. VA. velsiečių lyrikoje, kurios pradininkas yra Dafyddas ap Gwilymas (XIV a. vid.).

Digestai (lot. *digesta*; gr. *pandektes*) – įstat. rinkinys, imperat. Justiniano *Corpus iuris civilis*, paskelbto 533, antroji dalis, sudaryta iš 50 knygų, suskirstytų į 7 grupes (*partes*), kurios dalijamos į titulus su rubrikomis, o rubrikos – į fragmentus (*leges*). Sto

Digresija → ekskursas

Diminuacija (lot. *diminutio* – sumažinimas), kuklumo topas, plačiai palitęs Antikos (Ciceronas, Kvintilianas) ir VA lit. Paskirtis – → užsakovo → captatio benevolentiae. Δ dažnai reiškiama kalbine formule; ji yra retor. gudrybė, o ne biografinė detalė. → Nuolankumo formulė. Mor

Lit.: E. R. CURTIUS, Europ. Lit. u. lat. MA, Bern ³1956.

Dinastinė literatūra → genealoginė literatūra, kilmės legenda

Diplomatika, mokslas, specialiais metodais tiriantis → dokumentų tikrumą (originalas ar → klastotė), bendrąją dokumentikos raidą ir rengiantis kritines dokumentų publikacijas. Mokslinės dokumentų kritikos pradininkai yra Petrarca (1361) ir Lorenzo Valla (1440); kaip sisteminę mokslinę disciplinąΔ NA, XVII a., pagrindė Pranc. benediktinai (mauristai, ypač Mabillonas), o XIX a. tobulesniais metodais ją išplėtojo T. Sickelis, J. Fickeris ir kt. Dokumentų rinkiniai, kurie skelbiami greižtai pažodžiui, vadinami dokumentų knygomis; o tie, kurių perduodamas tik pagrindinis turinys – → regestais. Schu

Lit.: → Dokumentas.

Diplominis atspaudas (iš gr./lot. *diploma* – dokumentas), kopija, atkartojanti visas originalo smulkmenas (rašyba, eilučių laužymas ir pan.). Tekstas iš naujo perrašomas arba spausdinamas, o ne perpiešiamas ar fotografuojamas. → Leidyba, faksimilė. Kle

Diptichas (gr. *diptychon* – perpus sulenktas, lot. *codices, codicilli, tabulae duplices*), iš Antikos perimta, lanksčiai (šarnyrais, žiedais, dirželiais) sujungta siaurų stačiakampių → vaško lentelių pora (vietoj vaško galėjo būti ir gipsas arba papiruso ar pergamento lapeliai). Jos tiko užrašams, mokinių rašymo pratyboms ir tafeliams. Nuo IV a. Δ naudoti Bažn. liturg. tikslams: katechumenų, pakrikštytųjų, dvasininkų sąrašams, suminėti mirusiesiems, vėliau – ir gyviesiems, už kuriuos meldžiamasi per Mišias. Išorinės Δ pusės jau vėlyv. Antikoje puoštos meniškais reljefais. Dėl humanizmo poveikio XV a. randasi Δ-paveikslai, skirti reprezentacinėms reikmėms. Schu

Lit.: F. STEENBOCK, Der kirchl. Prachteinband im frühen MA, B. 1965. – W. KERNER, Studien zum Dyptichon in der sakralen Malerei v. den Anfängen bis z. M. des 16. Jh.s, Diss. T. 1966. – W. F. VOLBACH, Elfenbeinarbeiten d. Spä-

tantike u. d. frühen MA.s, Mz. [3]1976. – P. J. SCHULER, Das Anniversar, in: IDEM., Familie als sozialer u. hist. Verband, Sigmaringen 1987.

Diržas (vok. *Gürtel*) dažnai puoštas metalo aplikacijomis ir siuvinėtas, dar prieš VA buvo → drabužių dalis. Simbolizavo: 1. jėgą, pvz., stebuklingas Δ Virnto Grafenbergiečio *Wigalois*, kuris suteikia jėgos, *vreude* ir *wîsheit*, arba stebuklingas nykštukų kar. Laurino Δ (*Laurin*); 2. valdžią ir orumą; šiuo atveju apsijuosimas Δ, prie kurio buvo kabinami ginklai ir raktai, reiškė pradėjimą eiti pareigybę ar teisės įgijimą, o Δ nusijuosimas reiškė to atsisakymą. Antai jaunajam riteriui per → įšventinimą į riterius būdavo įteikiamas Δ kaip jo orumo simbolis. Kaip valdžios ženklas suprastinas Δ *Guten Frau* kar. apvilkimo scenoje (V. 2819, 2848). Δ su prie jo pritvirtintu raktų ryšuliu buvo namų šeimininkės teisių ženklas (raktų valdymas), ir skyrybų atveju būdavo nusijuosiamas. Palikimo atsisakiusios našlės t. p. viešai nusijuosdavo Δ. Suimant piktadarius, iš jų irgi būdavo atimamas Δ; 3. → skaistybę, dažnai susietą su stebuklinga jėga. Antai „Nybelungų giesmėje" (680) Δ nujuosimas reiškia Brunhildos skaistybės baigtį, kurios pasekmė – Brunhilda praranda stiprybę. Ake

Lit.: J. GRIMM, Dt. Rechtsaltertümer, I, Repr. Da. 1965. – I. FINGERLING, Gürtel des hohen u. späten MA.s, Mn. 1971.

Diskantas (VA lot. *discantus*), pažodine „giedojimo į priešingas puses" prasme – pavadinimas nata priešais natą užrašytų XII ir XIII a. ankstyv. dirbtinės polifonijos atkarpų; t. p. *cantus* komponuotų arba improvizuotų priešingų balsų, vėlesniuose, pagal balsų aukščius struktūruotuose kūriniuose tampančią viršutiniu balsu, kurį dar įprasta vadinti ir *prima vox*, *superius* arba sopranu. Schl

Dispositio (lot. – išdėstymas; kitaip: *collocatio*, gr. *oikonomia*). 1. → Retorikoje: → inventio pakopoje atrastų minčių (*res*) ir atitinkamų, iš turimo žodyno ir figūrų lobyno pasirinktų, → elocutio raiškos priemonių išdėstymas, paisant kalbos funkcinės visumos (→ kalbos dalys) šališko intereso prasme. Destis koks kalbos tikslas, Δ laikosi arba *ordo naturalis* („normalios tvarkos"; išlaikoma kalbos turinio ir formos elementų loginė ir laikiška seka), arba *ordo artificialis* (nukrypstama nuo „normalios tvarkos"; atribojimas). Bet kuriuo atveju turi būti paisoma *aptum*, t. y. kalboje privalo būti minčių ir kalbinės išraiškos harmoninga dermė, ir visa kalba, idant būtų įtikima, turi atitikti kalbėjimo situaciją bei publikos lūkesčius (→ elocutio). Esminė priemonė tam pasiekti yra → amplifikacija. → Colores rhetorici. Pic
2. → Diplomatikoje: teisę pagrindžiančio arba įrodančio akto aprašymas. Din

Lit.: D. KELLY, The Scope of the Treatment of Composition in the Twelfth- and Thirteenth-C. Arts of Poetry, in: Speculum 41 (1966), 261–278.

Disputa (isp. – vaidas), ispaniškoji ginčo eilėraščio versija, paliudyta nuo XIII a. Din

Disputas 1. (VA lot. *disputatio* – moksl. pokalbis, tyrimas), pagal tam tikras taisykles vykstantis ginčas VA mokyklose ir un-tuose, ypač – XII ir XIII a. Δ atliko svarbų vaidmenį scholastinio metodo raidoje; per pamokas naudotas kaip tiesos ieškojimo ar žinių perteikimo instrumentas. Greta reguliarių mokyklinių pratybų būta ir Δ kaip iškilmingo viešo renginio priešais publiką. → Questio. *Kas
2. (Vok. *Streitgespräch*; VA lot. *alternatio, conflictus, contentio, disputatio*) dviejų asmenų arba → personifikacijų dialogo formos ginčas dėl savo pranašumo, savo teiginio teisingumo arba kokio nors dalyko vertingumo ar nevertingumo. Ypač mėgstama eilėraščio forma; platesne prasme Δ sąvoka apėmė ir tekstus, parašytus kaip dainavimo ir dainininkų varžybos (→ jeu parti, poetų vaidai), mįslių įminimo ir išminčių varžytuvės (pvz., Saliamono Δ su Markolfu), t. p. sinodų ir Bažn. susirinkimų parodijas (pvz., *Liebesconcil von Remiremont*) ir pan. Dėl dialoginės struktūros Δ artimas dramai. Teminiu požiūriu polemінis eilėraštis apima teol.-bažn. (pvz., paplitęs kūno ir sielos ginčas), meilės (pvz., *Altercatio Phillidis et Florae*, *Altercatio Ganymedis et Helenae*) klausimus, luomų ir ordinų nesutarimus (pvz., *De Claravallensibus et Cluniacensibus*), politiką ir tradicinius dalykus, antai vandens ir vyno, vasaros ir žiemos, gėlių tarpusavio ir kt. ginčus; nemažai Δ sukurta taut. kalbomis. Daugybė Δ yra humoristinio arba satyrinio pobūdžio. Δ užuo-

mazgos siekia Antikos laikus, ir čia – kaip ir VA lot. poezijoje (Alkuinas, Modoinas Otenietis, Teodulas) – esama aiškios sąsajos su → ekloga. Ypač Δ puoselėtas → vagantų literatūroje (pvz., *Disputatio aquae et vini*). Be antikinės ir VA lot. Δ tradicijos būta ir germ., kurtos taut. k. – herojiniame epe ir išminties poezijoje (pvz., Edose). VA vok. lit. ypatingą vietą užima Hartmano iš Auję *Büchlein* („Knygelė"; kūno ir sielos Δ), žinomas dainių varžybų pavyzdys yra *Wartburgkrieg*. Vėlyv. VA Δ motyvais tampa, pvz., kūno ir sielos, gyvenimo ir mirties (pvz., Jono iš Teplicės *Der Ackermann aus Böhmen*) arba dorybės ir ydos Δ. Pastarasis Δ dažn. įpinamas į dramas. Δ yra ir → Užgavėnių vaidinimuose, ir jų atlikimui būdavo prasimanoma įv. sceninių raiškos būdų. Populiarumo Δ įgijo t. p. vėlesnėje vok. lyrikoje ir → meisterzange. – Roman. lit. poleminis eilėraštis plito → tensonos, partimen, débato ir contrasto forma. Ebe/Kim

Lit.: 1. P. Glorieux, La littérature quodlibétique, I–II, Lille 1925, P. 1935. – M. Grabmann, Die Gesch. d. scholast. Methode, I–II, Repr. Da. 1957.

2. H. Jantzen, Gesch. des dt. Streitgesprächs im MA, Br. 1896 (Repr. 1977). – H. Walther, Das S. in der lat. Lit. des MA.s, Mn. 1926. – E. Köhler, Zur Entstehung des altprovans. S., in: ZrPh 75 (1959), 37–88. – I. Kasten, Studien zur Thematik und Form des mhdt. S., Diss. H. 1973.

Distichas (gr. *distichon* – dvieilis), strofa arba eilėraštis iš dviejų sujungtų eilučių; ypač daktilinio → hegzametro ir daktilinio pentametro junginys. Šis eleginis Δ tampa itin mėgiama → epigramos forma. Dažnai naudotas lot. VA, tik vėliau perimtas ir į taut. kalbas. Krü

Distinctio (lot. – skyrimas), scholastinės filos. specialioji sąvoka: 1. Δ *formalis* (skyrimas pagal formą), naudotas Bonaventūros, o vėliau ypač – Dunso Škoto ir jo mokyklos; skyrimas „kasybių" (*quidditates*), kurios viename daikte realiai esti kartu, taigi paskirai realiai neegzistuoja, tačiau galimos skirti ir ne vien protu. Pvz., Dievo intelektas ir valia (pasak Tomo Akviniečio, sutampa su Dievo esme), Dunso Škoto požiūriu laikytini skirtingomis Dievo „formaliosiomis ypatybėmis" (t. y. *a parte rei*). 2. Δ *rationis* (skyrimas protu), savokų ir reikšmių skyrimas. Δ *rationis ratiocinantis*: kai objekto požiūriu nesama pagrindo jam taikyti skirtingas išraiškas (sinonimai); Δ *rationis ratiocinatae* (*virtualis, cum fundamento in re*): objektas leidžia atlikti Δ, nors pačiame jame skirtingi daiktai neegzistuoja (pvz., trikampis ir sykiu konkrečiame trikampyje). 3. Δ *realis* (skirtumas dalyke). Ne vien iš abstrahuojančio mąstymo kylantis, bet realiai jau egzistuojantis skirtumas. Dvi formos: Δ *realis negativa* nusako galimo ir tikro daikto skirtumą; Δ *realis positiva*: tikrų dalykų skyrimas (pvz., dviejų inidividų: Δ *realis absoluta*; individo ir jo savybės skyrimas: Δ *realis modalis*); arba šie skirtumai konstatuojami empiriškai (Δ *realis physica*), arba neskyrimo atveju įrodomas esamas prieštaravimas (Δ *realis metaphysica*). Wim

Distinkcija (lot. – atribojimas, skyrimas), gramatikos terminas, kuris dėl VA pamatinės prielaidos, kad k. ir muzikos *cursus* yra tas pat, teoretikų taikomas ir muzikiniam skaidymui ir paprastai siejamas su tam tikros atkarpos pab.: kaip pauzė (*pausa, respiratio*), kaip cezūra (*incisio*), atliekant kaip *pronunciato* suprantamą giesmę, ar kaip organiškos struktūros suprantamos kantilenos prasminis lūžis (*divisio*). Δ gali reikšti ir eksponuotus, tonalumą lemiančius paskirus tonus, ir (*syllaba* = *sonus* principu), visą iš mažesnių vienetų sudarytą atkarpą, atitinkančią „eilutės" reikšmę poetikoje. Schl

Lit.: M. Bielitz, Musik u. Grammatik. Studien z. ma. Musiktheorie, Mn. 1977.

Dit (sen. pranc. – patarlė, iš lot. *dictum*), didakt. moralizuojamos paskirties epinis eil. kūrinys, sudarytas iš gretutinio rimo arba iš vieno rimo keturių aleksandrino eilučių, dažn. sukurtas bažn. išsilavinimo autorių pagal lot. → exempla pavyzdį, paprastai skirtas viešai atlikti miestietiškai publikai. Greta antlaikinių aspektų (pvz., šventojo gyvenimas) kartais dėl polemikos ar sensacijų vaikymosi pasitaiko ir aktualių sąsajų. Δ k. paprasta, formali. Greta pagr., trumpo pasakojimo, tipo esama ir dialoginių → débat pavidalo ar išplėtotų iki romano ilgio stambiosios formos (bajoriškai publikai adresuotų) *dits*. Pöc

Lit.: W. Kleist, Die erzählende frz. Dit Lit. in „quatrains alexandrins monorimes", H. 1973. – D. Poirion, Tradi-

tions et fonctions du dit poétique au XIVᵉ et au XVᵉ siècle, in: GRLMA, Begleitreihe I (1980), 147–150.

Dytricho epas, bendrinė sąvoka, apimanti XIII a. atsiradusius epinius kūrinius apie Dytrichą Berniškį (Veroniškį). Dytricho figūra ir vaizduojami įvykiai – tai legendiškai perdirbti ostgotų valst. Italijoje kūrimo ist. įvykiai, valdant Teoderichui D. (454–526). Dytricho tema jau buvo žinoma kelis šimtmečius, tačiau tikrasis Δ atsirado tik XIII a. Ar šiai tradicijai pradžią davė žodinė herojinė → gotų arba kaimyninių genčių („Hildebrando giesmės" atveju turimi galvoje langobardai) poezija, yra ginčytina. Tikra tai, kad jau seniausiuose poetiniuose šaltiniuose vaizduojamieji asmenys ir įvykiai nebeatitinka ist. tikrovės; antai Dytrichas juose minimas kaip gyvenęs vienu metu su Ermanarichu († 375) ir Atila († 453). Nukrypstant nuo istorinių 489–493 įvykių, sen. vok. aukšt. „Hildebrando giesmėje" pasakojama apie Teodericho bėgimą nuo Odoakro ir 30 metų trukusią tremtį hunų valdovo rūmuose; apie tai kalba ir anglosaksų *Deor*. Anglosaksų epe *Widsith* Teoderichas pirmą kartą pasirodo Ermanaricho aplinkoje, anglosaksų veikale *Waldere* kalbama apie kovą su milžinu. ~1200 Dytrichas Berniškis pasirodo „Nybelungų giesmėje" kaip Ecelio (Atilos) vasalas. Kadangi gotiška medžiaga išliko veikaluose, kurtuose ne tik sen. vok. aukšt., vid. vok. aukšt. ir anglosaksų, bet ir sen. skand. („Hamdiro giesmė") bei vid. vok. žem. (*Koninc Ermenrīkes Dōt*) kalbomis, galima tarti, kad Rytricho tema buvo žinoma visame germ. pasaulyje. Ankstyv. kūriniuose Dytrichas vadinamas amelungu (ostgotu); tačiau jis atlieka tik antraeilį vaidmenį. XIII a. randasi (iš dalies strofinių) epų, kuriuose jis atsiduria įvykių centre; tik apie šiuos veikalus kalbant, griežtai tariant, taikytina Δ sąvoka. Iš 11 išlikusių kūrinių trijuose pasakojama apie gotų ist. įvykius (ist. Δ): *Alpharts Tod, Dietrichs Flucht* ir *Rabenschlacht* (Raben = Ravena); kiti, regis, yra brand. ir vėlyv. VA produktai (avantiūrinis Δ): *Dietrich und Wenezlan, Eckenlied, Goldemar, Laurin, Rosengarten, Sigenot, Virginal* ir *Wunderer*. Gausi, nors ir netolydi tradicija ir nuolatinis perdirbinėjimas vėlyv. VA ir NA pr. rodo, kad Δ buvo labai mėgstamas. Išlikusiu pavidalu daugumа šių epų atsirado XIII a. P. Vok., ypač Bavar. ir Austr., terit. Visuose juose kur kas didesniu mastu nei „Nybelungų giesmėje" jaučiama kurtuaz. lit. įtaka. Dytrichas bemaž visada vaizduojamas kaip žmonijos geradaris, kovojantis prieš antgamtines galybes (→ milžinai, nykštukai) ir neteisybę. Tačiau kai kuriuose kūriniuose aptinkami ir iš Bažn. tradicijos kylančio neigiamo Dytricho pav. (Teoderichas buvo arijonas) pėdsakai. ~1250 Bergene (Norvegija) atsiradęs didelės apimties prozinis kūrinys apie Dytrichą, *Thidrekssaga* apima daugybę perdirbtų žinomų, tačiau ir nežinomų veikalų apie Dytrichą. Panaši kompiliacija pateikta ir *Straßburger Heldenbuch* priede (1477). Voo

Lit.: G. ZINK, Les légendes héroíques de Dietrich et d'Ermrich dans les littératures germaniques, Lyon 1950. – G. PLÖTZENEDER, Die Gestalt Dietrichs v. Bern in der dt. Dichtung u. Sage des frühen und hohen MA.s, I. 1957. – J. HEINZLE, Mhdt. Dietrichepik, Mn. 1978. – IDEM., Dietrichepik, in: V. MERTENS/U. MÜLLER (Hgg.), Ep. Stoffe d. MA.s, St. 1984, 141–155. – R. WISNIEWSKI, Ma. Dietrich-Dichtung, St. 1986.

Diurnale (iš lot. *diurnus* – kasdienis), liturg. knyga, kurioje, idant lengviau būtų peržvelgti ir patogiau naudotis, kaip ištraukos iš → brevijoriaus sudėtos visų metų dienų → valandų maldos (*horae diurnae*). Vog

Doggerel, angl. → Knittelvers atitikmuo, kuriam būdingi metro nelygumai. Δ sąvokos vartojimo pavyzdžių aptinkama nuo XIV a. (Chauceris, *Tale of Sir Thopas*; J. Skeltonas, *The Tunning of Elynour Rumming*). Keu

Dogma (gr. – filos. pažiūra, paskelbtas nutarimas, relig. mokymas). NT Δ vadinami apaštalų susirinkimo nutarimai (*Apd* 16, 4). → Bažnyčios Tėvų veikaluose Δ įgijo krikščionių „tikėjimo tiesos, mokymo" reikšmę. Δ formuluojamas konkretus relig. įsitikinimas, privaloma laikoma tikėjimo tiesa. Visas Δ formuluoja Magisteriumas (pop. arba susirinkimas). Δ pasisako prieš kitas teol. nuomones. Δ skelbiamo tikėjimo neigimas reiškia atskyrimą nuo Bažn. ir persekiojimą iš bažn., o vėliau – ir pasauliet. organų pusės. Svarbiausios VA Δ yra → Trejybės doktrina ir kristologija; be to, mokymas apie Eucharistiją, → at-

gailą, gimtąją nuodėmę, skaistyklą, malonę, gailestį; mokymas apie sakramentus yra Δ pobūdžio. Jos

Lit.: M. SCHMAUS, (Hg.) Handbuch d. Dogmengesch., Fr. 1951. – R. SEEBERG, Handbuch d. Dogmengesch., III, Da. [5]1953. – L. OTT, Grundriß d. kathol. Dogmatik, Fr. [9]1978. – W. LÖSER/K. LEHMANN/M. LUTZ-BACHMANN (Hgg.) Dogmengesch. u. katholische Theologie, Wü. 1985.

Doksologija (gr. – garbinamoji kalba), trumpas garbės himnas išpažinimo arba → maldos pab., dažn. minintis amžinybę. Pirminė Biblijos Δ buvo įtraukta pirmiausia į Bizant., siauresniu mastu – ir į Romos Bažn. liturg. – Skiriama „mažoji Δ" maldos pab. (pvz., *...gloria Patri et Filio...*) ir „didžioji Δ" – *Gloria in excelsis...* kaip savarankiška garbinamoji ir prašomoji Mišių kanono giesmė. Rie

Dokumentas (*Urkunde*, vid. vok. aukšt. *brief*, VA lot. *carta*, *testimonium*, *privilegium*, *instrumentum publicum*, *diploma*), teisinę galią turintis teisinio pobūdžio dalykų paliudijimas. Priklausomai nuo vietos, laiko, asmenų ir turinio, Δ galėjo būti surašomi skirtingai; iš jų reikėtų išbraukti → įgaliojimus, laiškus ir aktus. Pagal turinį dokumentai skirstomi į dispozicinius (dalykiniai Δ, *carta*) ir paprastuosius paliudijimo Δ (įrodymo Δ, *notitia*); pagal teis. liudijimo vertę – į viešuosius (*instrumentum publicum*), kuriuos Δ davėjas patvirtina vyresnybės įgaliojimu (→ popiežiaus, imperatoriaus, karaliaus Δ; VA: valdovų ir miestų Δ) ir → privačiuosius; diplomatikos požiūriu – į pop. ir kar. (tiksliau: valdovų Δ) ir privačiuosius Δ. Kiekvienas Δ būtinai turi: davėją, kuris neprivalo būti autorius, ir gavėją. Dokumentas išdavimo pradžioje būna *actum*, po kurio perduodamas Δ įforminimo įsakymas kanceliarijai arba davėjo ar gavėjo raštininkui, o teisinę galią jis įgyja tada, kai patvirtinamas (parašu ar → monograma, antspaudu); taisyklingai parengtas Δ vadinamas originalu, organizuota Δ išdavimo vieta – → kanceliarija. Per tam tikrą laiką atsiradę Δ požymiai vadinami kanceliariniais, turinys – diktatu, kūrėjas – diktatoriumi, kuris neturi būti raštininkas ar Δ rengiantis notaras; diktatas gali būti parengiamas pagal ankstesnių Δ pavyzdį, pagal formuliarą (knygas) arba pagal tam tikrą planą, panaudojant atitinkamas formules (→ dokumentų formuliaras). Schu

Lit.: W. ERBEN, Die Kaisers- und Königsurkunden des MA.s in Dtld., Frankr. und Italien, Mn. 1907 (Repr. 1967). – A. GIRY, Manuel de diplomatique, I–II, P. [2]1925. – A. DE BOÜARD, Manuel de diplomatique française et pontificale, I–II, P. 1929–1948. – H. BRESSLAU, Hb. der U.nlehre für Dtld. und Italien, I–II, B. [3]1958. – H. FICHTENAU, U.nwesen in Österr., Kö. 1971. – P.-J. SCHULER, Gesch. des südwestdt. Notariats. Von seinen Anfängen bis zur Reichsnotariatsordnung von 1512, Bühl 1976. – G. SILAGI, Landesherrliche Kanzleien im SMA, I–II, Mn. 1984. – T. FRENZ, Papstu.n des MA.s und der Neuzeit, St. 1986. – Žurn.: Neues Archiv. – Archiv für U.nforschung. – Archiv für Diplomatik. – DA.

Dokumento formuliaras. Siekiant garantuoti → dokumento galiojimą, VA jis susaistytas tvirtai nustatyto Δ, bet iškilmingi ir paprasti dalykiniai dokumentai galėjo labai skirtis, ypač protokolo ir baigiamojo protokolo dalyse. Klasikinio Δ visa struktūra tokia: 1. Protokolas: *invocatio* (kreipimasis į Dievą); *intitulatio* (sudarytojo vardas ir titulai) su nuolankumo formulėmis (*servus servorum*, *dei gratia rex*); *inscriptio* (gavėjo įvardijimas) su *salutio* (pasveikinimo formule). 2. Tekstas arba kontekstas: *agenda* (dažnai bendras, retorinis teisinio veiksmo pagrindimas), *promulgatio* arba *publicatio* (valios pareiškimas gavėjui), *narratio* (su dalykų būklės išdėstymas), *dispositio* (teisinis aktas), *sanctio* su → poenos formule, *corroboratio* (patvirtinto būdo įvardijimas: antspaudo nuoroda, akto arba dokumentavimo liudytojai). 3. Eschatokolas arba baigiamasis protokolas: *subscriptiones* (davėjo, liudytojų, kanceliarijos personalo savo ar nesavo ranka padėti (→ monograma) parašai), data (vieta ir laikas), *apprecatio* (palaimos linkėjimas). Schu

Dokumentų kalba. V. Δ iš esmės buvo VA lot. k. Kai nuo XII a. nebažn. erdvėje vis labiau ėmė reikštis nac. k. (vok. k. pirmą kartą 1240), jos laipsniškai įsitvirtino ir pasaulietinėje dokumentikoje ir nuo VA pab. pradėjo čia vyrauti. → Kanceliarinė kalba. Schu

Lit.: E. A. GUTJAHR, Die Urkunden in der dt. Sprache in der Kanzlei Karl IV, L. 1906. – F. MERKEL, Das Aufkommen der dt. Sprache in der städt. Kanzlei des ausgehenden MA.s, B. 1930.

Dolce stil nuovo (it. – saldus/meilus naujasis stilius), Dante's nukaltas terminas (*Commedia,*

Purgatorio 24, 57) nusakyti XIII a. pab. Š. It. miestuose ėmusiai formuotis → meilės lyrikai, perkūrusiai ir toliau plėtojusiai → Sicilijos poezijos ir jos pirmtakės, Provanso → trubadūrų poezijos, temas bei formas, o drauge perėmusiai ir esminius to meto filos. (platonizmo, scholastikos, mistikos) elementus. Pagr. savo siekiu ši iš aristokratinių saitų išsilaisvinusi grupinė lyrika laiko *quasi* sakralinį moters garbinimą, meilę vaizduojant kaip sielos brendimo ir taurėjimo procesą, per kurį pasiekiama aukščiausia dorybė ir dvasinis išsipildymas. Pagr. atstovai: Guinizelli, Cavalcanti, Frescobaldi, Cino da Pistoia, Dante. Jos

Lit.: H. FRIEDRICH, Epochen der ital. Lyrik, I, 1964. – H. W. WITTSCHIER, Die ital. Lyrik, T. 1979. – A. SOLIMENA, Repertorio metrico dello stil nuovo, 1980.

Durklas → kalavijas

Dominikonai (vok. *Dominikaner*, *Ordo fratrum Praedicatorum*, „pamokslininkų ordinas", dar vadinamas ir jakobitų ordinu pagal Šv. Jokūbo vien. Paryžiuje; santrumpa: OP), šv. Dominyko iš Kaleruegos (1170–1221) 1215 įsteigtas, neturtu ir studijomis besiremiantis elgetaujantis ordinas, kurio speciali misija – sielovada; 1216 patvirtintas pop. Honorijaus III. Ordiną steigti Dominyką paskatino misijų tarp eretikų patirtis, kai jis, sekdamas apaštalų pavyzdžiu, stojo prieš → albigiečius kaip → keliaujantis pamokslininkas ir neturtėlis. 1215 Tulūzoje jis įsteigė pirmą vien.; miesto gyv. intensyvi pastoracija buvo ypač reikalinga, todėl ordinas greitai išplito. Δ buvo pamokslininkai bei vykdė sielovadą ir valdovų rūmuose; 1228 būta jau 12 ordino privincijų, o XIII a. pab. – Vok. 30 vien. Dėl sumenkusios disciplinos ordinas ėmė smukti; XIV a. pab. Raimundo iš Kapujos pradėta reforma (vad. observancija) baigėsi ordino skilimu į dvi atšakas: į provincijomis pasiskirsčiusius konventualus ir į kongregacijas susibūrusius → observantus. – Ordine galioja → augustinų regula su pranciškonų regulos elementais ir specialiais nuostatais, sudarytais 1228; Δ dėvi baltą abitą su juodu „škaplieriumi", kapišoną ir apsiaustą. Dideli ordino nuopelnai teol. (Albertas D., Tomas Akvinietis, Mokytojas Ekhartas) ir Marijos kulto skatinimui (Rožinio brolijos). Δ buvo svarbi pop. atrama, gynė jo primatą ir neklystamumą; 1232 jiems buvo pavesta vadovauti inkvizicijai. – Greta Δ ordino šliejasi ir griežtos klauzūros mot. atšaka (antrasis ordinas), kuri savo ruožtu dalijasi į kontempliatyviąją ir aktyviąją atšakas. Relig. moterų sąjūdžio metu moterų ordinas sparčiai suklestėjo ir 1358 turėjo 157 vien. Tarp dominikonių radosi daug mistikių (Kotryna Sienietė, Kristina ir Margarita Ebner). Vad. „trečiajame ordine" (nuo XIII a.) moterys (tretininkės) gyveno bendruose būstuose (*Samnungen*) be griežtos klauzūros ir laikydamosis trečiosios regulos. Nuo XIII a. į vad. „trečiąjį pasauliet. ordiną", → tretininkus, būrėsi ir abiejų lyčių pasauliečiai. Schu

Lit.: Monumenta ordinis Fratrum Praedicatorum historica, Löwen 1896–1904; 1931 ir t. – Quellen u. Forschungen z. Gesch. d. Domikanersordens in Dtld., L. 1907 ir t. – H. WILMS, Gesch. d. dt. Domenikanerinnen, Dülmen 1920. – A. M. WALZ, Compendium historiae Ordinis Praedicatorum, R. [2]1948. – IDEM., Wahrheitskünder. Die Dominikaner in Gesch. u. Gegenwart 1206–1960, Essen 1960. – M.-H. VICAIRE, Gesch. d. hl. Dominikus, I–II, Fr. 1962/63. – A. HERTZ, Domenikus u. die Dominikaner, 1981.

Dominus (lot. – namų viešpats), VA valdžios ir visuomenės hierarchijos viršūnėje esantis viešpats, lėno poras, žemvaldys ir terit. valdovas (Δ *terrae*), turintis „gewalt, nucz und gewer" savo valdžios ribose ir nuo jo priklausomiems, kuriems jis privalo teikti → auxilium et concilium, pagalbą ir patarimą. Bažn. kalboje – Viešpats Dievas, pasaulio Valdovas (Δ *rerum*). → Lėnų sistema, Munt. Sto

Donato recepcija. Romėnų gramatiko Elijaus Donato, šv. Jeronimo mokytojo, (IV a.) iš keturių knygų sudaryta *Ars grammatica*, daugybę kartų perdarinėta ir komentuota, buvo pagr. mokyklinė VA gramatika, todėl „Donato" vardu imtos vadinti visos → gramatikos lot. k., kurios kaip pagrindą naudojo *ars grammatica*. F /O

Lit.: L. HOLZ, Donat et la tradition de l'enseignement grammatical, P. 1981.

Dorybė. Tomas Akvinietis apibrėžia kaip žmogaus gerąjį *habitus*, darantį jį ir jo darbus gerais. Laikytis reikia visų Δ, nes kliūvant vienoje srityje, ima šlubuoti ir kitos. Nuodėmingi veiksmai silpnina dorybingumą: jį žlugdo → ydos. Δ aristokratiškumas vėlyv. VA priskiriamas žmonėms, kurie, kitaip nei aristokratai iš prigimties, tampa kilnūs dėl savo dorybingumo. Moralės teologija

skiria proto, moralės, prigimtines ir įgytąsias Δ. Pirmosios vadinamos didžiosiomis, atsiranda remiantis protu ir joms vadovauja išmintis. Teisingumas nustato akloms laisvosios valios išgalėms tikslus ir veiklos principus; tvirtumas tvarko troškimus ir afektus, saikingumas – juslinius geidulius. Dorybės įgyjamos per įžvalgą, patyrimą, pamokymus ir valios pratybas, o jas papildo dieviškosios dorybės – tikėjimas, meilė ir viltis. Ateinančios iš Dievo ir jos motyvuojamos *caritas*, visų Δ šaltinio, siekiu. Tikėjimas, malonė ir nusižeminimas būtini visoms Δ. 7 didž. dorybės stoja skersai kelio ydoms (→ psichomachija). Buvo sukurta įv. Δ teorijų, bet jų viršūnė yra XIII a. Tomo Akviniečio dorybių sist. – VA moralės teologijos pagrindas, kur buvo sujungtos ir perdirbtos Aristotelio, stoikų ir neoplatonizmo idėjos bei ankstesnės teologijos pasiekimai. → Didžiosios nuodėmės ir ydos. Kim

Lit.: M. WITTMANN, Die Ethik des hl. Thomas von Aquin, Mn. 1933. – C. SHEEDY, The Christian Virtues, Notre Dame [2]1955.

Dosnumas (vid. vok. aukšt. vok. *Milte*), greta kitko ir esminis elementas → kunigaikščių veidrodžio nustatomo dorybių katalogo, kuris literatūroje vid. vok. aukšt. k. buvo priskiriamas arba duodamas įvykdyti herojams riteriams; Δ priklauso vad. → riterių dorybių sistemos sričiai. → Personalinėje valstybėje, pagrįstoje asm. priklausymo ir pavaldumo ryšiais, valdančiųjų Δ nuo jų priklausomiems žmonėms yra ekon. būtinybė. Δ įtraukimas į relig. ir/arba soc. sankcionuotų vertybių sąrašą suteikia jam etinės normos rangą. Ehl

Dotacija (lot. *dotatio* – kraičio dovanojimas). 1. Privačioje teisėje – kraičio sinonimas. 2. Pastovus, tikslingas ir ilgalaikis bažn., prebendos ar fundacijos aprūpinimas turto objektais (pajamomis, teisėmis, žemės sklypais), teikiamas fundatoriaus (globėjo). Tokia Δ buvo teikiama statiniams, įrangai ir asmeninam išlaikymui. Δ dažnai vadinami ir turto objektai (*dos, Widem*). Δ sudarė pagr. → nuosavosios bažnyčios turtą; išnykus nuosavųjų bažn. sist., Δ tapo *Kirchenfabrik* arba beneficijos turto dalimi. Schu

Lit.: U. STUTZ, Gesch. d. kirchl. Benefizialwesens, Aalen [2]1961, 95 ir t. – H. LIERMANN, Handbuch d. Stiftungsrechts, I. T. 1963. – H. E. FEINE, Kirchl. Rechtsgesch., Kö. [4]1964, 202–212. – P. LANDAU, Patronatus, Kö. 1975, 21–35.

Dovydas (~1000 pr. Kr.), kar., pranašas. Kar. Sauliaus rūmuose persekiotas dėl žmogiškųjų savybių, jis pabėgo, po Sauliaus mirties tapo Judo ir Izraelio kar. ir sykiu galingiausiu ST valdovu; Jeruzalę pavertė sostine ir Sandoros skrynios buveine, taigi relig. žydų centru; jam priskiriama dalis *Ps*. Nepaisant asmeninių ydų (svetimoterystė su Batšeba), per Natanąjis gauna pažadą, kad Mesijas gims iš jo giminės ir nuves „tikrąjį" Izraelį į išganymą. Δ anksti imtas traktuoti kaip Kristaus „pirmtakas" (pvz., Δ kovos su Galijotu ir Kristaus kovos su šėtonu tipologinės sąsajos). Jis t. p. yra pateptojo kar. idealusis tipas ir muzikantų globėjas. Psalmynai dažnai puošiami Δ atvaizdais. LaJ

Lit.: H. STEIGER, David rex et propheta, 1961.

Drabužiai. Ankstyv. VA vyrų kasdieniai Δ tebebuvo kaip sen. frankų, dar Einhardo minimi kaip pavyzdiniai: iki kelių, ilgomis rankovėmis, diržu perjuostas švarkas, kelnės su kelraiščiais ir trumpas apsiaustas iš vilnos arba kailio, susegtas ant dešinio peties → fibula. Šventiniai arnotai buvo nusižiūrėti iš romėnų aprėdų. Moterų Δ buvo ilgi, ant pečių arba krūtinės susegti fibulomis, gaubiami dar dažnai ir galvą dengiančios stačiakampės pelerinos. XII a. dėl R. poveikio, dar labiau sustiprėjusio per Kryžiaus žygius, susiformavo vyrams ir moterims bemaž vienodas kostiumas, tik moterų rūbas buvo ilgas, o vyrų medžioklės, karo ir darbo Δ – trumpesni: dažn. užsimaunamas ir susijuosiamas apatinis rūbas (vok. *Rock*), iš viršaus dengiamas trumparankovio ar berankovio drabužio (*suckeney, sorcot*) ir varpo formos apsiausto, ties krūtine susegto sąsagomis ir virvute. Tokie Δ, nedaug tepakitę, išliko iki pat XIV a. Per XIV a. vyrų apatinis drabužis sutrumpėjo ir susiaurėjo, ir ~1360 tapo vos sėdmenis dengiančia, ties krūtine storai iškimšta *Wams* (pranc. *pourpoint*), prie kurios buvo tvirtinamos kaip pėdkelnės pasiūtos drobinės kelnės. Moterų Δ tapo labiau liemenuoti ir dekoltuoti nei XIII a., bet išliko ilgi. Vyresnio amžiaus vyrai ir toliau nešiojo ilgesnius Δ. XIV a. antroje pusėje iki dar XV a. buvo mėgstami vad. tapertai (pranc. *houpelandes*): platūs, ilgomis ran-

kovėmis, stačiomis apykaklėmis, įv. ilgio rūbai, dėvėti ir vyrų, ir moterų. Ant *Wams* buvo nešiojama metalu kaustyta juosta (*Dusing*), kuri buvo perimta iš karybos. Iš vėlyv. VA gausios Δ puošybos iki šiol klounų ir užgavėnių karnavalo Δ išliko įvairiaspalviai durstiniai (pranc. *mi-parti*), varpeliai ir smailiai ramtyti apsiuvai. Daugelis dėvėjo Δ su kailio pamušalais, t. p. ir namie. Avalynė ankstyv. VA buvo truputį smailėjanti, XIV–XV a. – su ilga „nosimi", o XV a. pab. – buka. Ištekėjusių moterų galvas dengdavo skaros, šydai, arba XIII–XIV a. – standžios skepetos, plačia juosta surištos po smakru. Jaunimas nešiojo šapo (→ vainikas), pagyvenę vyrai brandž. VA – margas kepures, o vėlyv. VA – gaubtuvus su pakelta apykakle (pranc. *chaperon*). → Galvos apdangalai, apsiaustas, Mišių drabužiai, šarvai. Z-Z

Lit.: H. KÜHNEL (Hg.), Alltag im SMA, Graz, [2]1985, 232–253. – I. LOSCHEK (Hg.), Reclams Mode- u. Kostümlexikon, St. 1987. – H. M. ZULSTRA-ZWEENS, Of His Array Telle I No Lenger Tale, A. 1988. – E. BRÜGGEN, Kleider u. Mode in der höf. Epik des 12. u. 13. Jh.s, Hei. 1989. – M. PASTOUREAU (Ed.), Le vêtement. Histoire, archéologie et symbolique vestimentaires au MA, 1989. – H. KÜHNEL, Bildwörterbuch d. Kleider u. Rüstung, St. 1992.

Drama → teatras

Dramblio kaulas. VA iš R. Afrikos į Azijos ir islamo kraštus dideliais kiekiais buvo eksportuojamos → dramblių ir narvalų (→ vienaragis) iltys; iš čia Δ kaip prabangos prekė ir itin svarbi meno dirbinių žaliava patekdavo į Europą. Δ dar buvo naudojamas kaip amuletas, lytinį instinktą stimuliuojanti, gydomoji ir augalų apsaugos priemonė. Hun

Lit.: D. GABORTI-CHOPIN, Elfenbeinkunst im MA, B. 1978.

Dramblys (lot. *elephas*, vid. vok. aukšt. *helphant*). *Physiologus* tradicijoje Δ simbolizuoja skaistumą, taigi ir Mariją. Δ nuolat kovoja su savo mirtinu priešu → slibinu, dėl to dramblė jaunikius gali atsivesti tik vandenyje: tai krikšto simbolis. Fay

Lit.: G. C. DRUCE, The Elephant in Med. Legend and Art, in: Archeological Journal 76 (1919), 1–73.

Drápa (dgs. *drápur*, sen. skand.– giriamoji giesmė, iš *drepa* – virpinti instrumento stygas), griežčiausia ir sudėtingiausia skaldų eilėraščio atmaina, dažniausiai – giriamoji giesmė. Nuo → flokkr Δ skyrėsi tuo, kad turėjo → stef. Ji buvo simetriškai padalyta į įžangą (*uphaf*), ilgoką, (į atkarpas suskirstytą vidurinę dalį su *stef* intarpais → stefjabálkr) ir pab. (*sloemr*). Dažn. vartojamas → dróttkvætt metras. Δ turėjo mažiausiai 20 strofų (Δ *tvítug*), bet galėjo turėti ir daugiau dešimčių. Nors dažnai minimos, išlikusios tik ~ 80 Δ (dalies – tik fragmentai). Qua

Lit.: H. KUHN, Das Dróttkvætt, Hei. 1983.

Draudimas. It. uostuose nuo XIII a. pab. ėmė rastis pirminės Δ formos, kai su užjūriu prekiavę pirkliai kartu pradėjo dalytis rizika dėl krovinio pristatymo, kuris priklausė nuo plaukimo trukmės, laivo tipo, polit. situacijos ir t. t. Kita Δ pirminė forma buvo Š. Vok. ir Island. gaisro nuostolių, galvijų praradimo, rankų ir kojų susilaužymo gildijos, veikusios kaip savitarpio pagalbos junginiai (→ brolijos). Panašias funkcijas atliko ir → cechai. Din

Lit.: W. SCHAEFER, Urkundliche Beitr. u. Forschungen zur Gesch. der Feuerversicherung in Dtld., I–II, Han. 1911. – F. ELDER DE ROOVER, Early Examples of Marine insurance, in: Journal of Economic History 5 (1945), 172–200. – J. HEERS, Le prix de l'assurance maritime ą la fin du MA, in: Revue d'Histoire Economique et Sociale 37 (1959), 7–19. – S. FRÖHLICH, Die soziale Sicherung bei Zünften und Gesellenverbänden, B. 1976.

Draugystė (vok. *Freundschaft*, germ. kalbose giminės ir mylimieji irgi vadinami draugais). Nuo Homero lit. vaizduojamos didžiosios Δ (Achilas ir Patroklas, Peiritas ir Tesėjas). Antikos poetai ir filosofai (Euripidas, Aristotelis, Sokratas, Platonas, Ciceronas, Vergilijus ir kt.) Δ suprato kaip etinį reikalavimą paskiro žmogaus santykiui su bendruom. Biblijoje draugas pavaizduotas Dovydo paveikslu (*2 Sam* 1, 11 ir t.). VA lot. k. sukurtame epe *Waltharius* vaizduojamas konfliktas tarp pareigos draugui ir palydos ištikimybės. „Rolando giesmėje" Rolandas apraudа savo draugo Olivjė mirtį. „Edose" ir „Nybelungų giesmėje" kaip Δ išbandymą Zygfrydas vietoj Giunterio išlaiko jaunikio išmėginimą; lygiai taip draugo ištikimybė yra svarbesnė negu palydos pareiga (Hagenas – Riudigeris). Hartmano iš Auję veikale *Erec* Ereko ir Airijos kar. dvikova pavirsta Δ; Iveinas rizikuoja savo gyvybe, kad patarnautų Gaveinui (*Iwein*). Ypač mėgiamos buvo Δ sakmės apie → Amiką ir

Amelijų (Δ įrodymas: vaikų paaukojimas), pvz., Konrado Viurcburgiečio kūryboje, kuris veikale *Engelhard und Engeltrud* parodo, kaip Δ nugali meilę; t. p. sakmės apie Atį ir Profiliją (Δ įrodymas: nuotakos perleidimas), pvz., Boccaccio „Dekamerone“. Δ motyvo esama ir Elzbietos iš Nasau Sarbriukeno *Loher und Maller*. Relig. lit. ir Bažn. Tėvai, ir XII a. cistersai noriai perimdavo Cicerono *De amicitia*, kuriuo remiantis buvo parašyta daug traktatų apie krikšč. Δ, pvz., Elredo. Vėlyv. VA dėl mistikos poveikio atsiranda → Dievo bičiuliai. Karolingų laikotarpiu ir vėlyv. VA ypač vien. vienuoliai rašydavo vieni kitiems dvasinius Δ laiškus. Kras/Din

Lit.: J. F. L. Raschen, Earlier and Later Versions of the Friendshiptheme, in: Modern Philology 17 (1919/20). – X. v. Ertzdorff, Höf. Freudschaft, in: DU 14 (1962). – W. Harms, Der Kampf mit dem Freund od. Verwandten in der dt. Lit. bis um 1300, Mn. 1963. – A. M. Fiske, Friends and Frienship in the Monastic Tradition, 1970. – E. Frenzel, Freundschaftsbeweis, in: Idem:; Motive d. Weltlit., St. [4]1992, 196–218. – P. McGuire, Friendship in the MA, Kalamazoo, 1993.

Drôlerie (pranc.), juokingas humoristinis, kartais groteskiškas, t. p. ir sceninio pobūdžio, gyvūnų ir žmonių vaizdavimas, ypač pasauliet. ir bažn. archit., tačiau ir kaip → rankr. puošybos elementas (inicialai, paraštės). Δ gali priminti žmonėms apie velniškų galybių jiems keliamą pavojų ir atlieka relig. pamokomąją, kartais – ir apotropėjinę funkciją, tačiau dažn. taikosi šmaikščiai atkreipti dėmesį į silpnybes; todėl dažnai, pagal „atvirkštinio pasaulio“ modelį, gyvūnai elgiasi kaip žmonės (beždžionė mokytoja; Špėjerio katedroje – kiškiai riša medžiotoją). Rih

Lit.: Cl. Gaignebet/J. D. Lajoux, Art profane et religion populaire au MA, P. 1985. – J. Baltrušaitis, Das phantast. MA, F. 1985.

Dróttkvæt, svarbiausias skaldų poezijos metras. Kiekviena strofa sudaryta iš 8 raidžių rimo eilučių po 6 skiemenis, kurių trys yra ilgi ir smarkiai pabrėžiami. Dvi poros sudaro → helmingr. Normaliu atveju visose eilutėse esama ir medialinio rimo: → skothending lyginėse ir *adalhending* – nelyginėse eilutėse. Qua

Lit.: G. Turville-Petre, Skaldic Poetry, O. 1976. – K. von See, Skaldendichtung, Mn. 1980. – H. Kuhn, Das Dróttkvætt, Hei. 1983.

Druska buvo svarbiausias VA maisto → prieskonis ir nepamainoma konservuojant mėsą ir žuvį; Δ prekyba buvo svarbi → tarptautinės prekybos šaka; daugeliui miestų ji davė pavadinimus (dūriniai su *Salz-* ir *Hall-*) bei atnešė turtus (Zalcburgas, Liuneburgas, Venecija). Pagr. Δ prekybos centras buvo Atlanto vandenyno pakrantė, į kurią Hanza nuolat siųsdavo laivų vilkstines. Valgomoji Δ buvo išgaunama arba kasant ją iš žemės (garinant druskingus tirpalus Δ viryklose), arba garinant druskingą jūros vandenį saulėje plokščiose pakrantės talpose, – šis metodas Š. buvo taikomas iki pat Angl. Ankstyv. ir brandž. VA Δ gamyba buvo vien. rankose, vėliau ją perėmė miestai ir žemėvalda; vėlyv. VA, pirmiausia Pranc., kar. Δ gamybą apdėjo dideliais mokesčiais (*gabelle*). Din

Lit.: A. Bridbury, England and the Salt Trade in the Later MA, O. 1955. – H. Maruschat, Gewürze, Zucker und Salz im vorindustriellen Eur., Diss. Gö. 1975. – A. Witthöft, Produktion, Handel, Energie, Transport und das Wachstum der Lüneburger Saline, in: H. Kallenbenz (Hg.), Wirtschaftl. Wachstum, Energie und Verkehr vom MA bis ins XIX Jh, St. 1978, 29–54. – H. Wanderwitz, Studien zum ma. Salzwesen in Bayern, Mn. 1983. – J.-C. Hocquet, Le sel et le pouvoir. Δ l'An Mil à la Revolution française, P. 1985.

Dualizmas, 1. pavadinimas filos., teriančios, kad esama materialių ir nematerialių substancijų. VA Δ aiškiausiai laikosi tomistai, pabrėžiantys sukurtųjų → substancijų savarankiškumą. Šio Δ priešingybė yra monistinis spiritualizmas (idealizmas) ir monistinis materializmas. → Tomizmas. Wim 2. Pagr. principas religijos, kuri remiasi gyvenimą ir ist. lemiančia gerųjų ir piktųjų galybių priešybe ir kova, katalikiškojoje krikšč. – Dievas *versus* velnias, griežčiau pasireiškia bogomilų ir albigiečių sąjūdžiuose. Din

Lit.: (1) W. Kluxen (Hg.), Thomas v. Aquin im philosoph. Gespräch, Fr. 1975.

Duecento (it.), XIII a. Italijoje; muzikos, lit. teorijos ir dailėtyros vartojamas ir kaip epochos pavadinimas. Din

„Dukus Horant“ strofa, hebrajų rašmenimis perrašyto, fragmentais išlikusio vid. vok. aukšt. (arba jidiš) k. sukurto piršlybų epo *Dukus Horant* → tonas (melodija neišlikusi): 4k/4s a, 4k/4s a, 4k b, 4k b. Ši schema šiek tiek panaši į vid. vok.

aukšt. herojinio epo strofų formą (→ Nybelungų strofa ir → Varnų mūšio. Bru

Lit.: W. HOFFMANN, Altdt. Metrik, St. ²1981.

Duoklės (vok. *Abgaben*), – jas esamos → žemėvaldos sąlygomis nelaisvieji valstiečiai turėjo atiduoti ponui už perleistą naudotis žemę. Iš pr. tai būdavo Δ natūra, dažnai – trečdalis nuimto derliaus, o suintensyvėjus pinigų ūkiui – ir mokėjimai (činšas, *Gülten*). Perduodant ūkį arba nelaisvajam valstiečiui mirus reikėdavo duoti „geriausias galvas" (geriausius galvijus, geriausią drabužį). → Bede. Din

Duona → kepėjas

Dvaras, rūmai → dvariškiai, hoftagas, kurtuazinė kultūra, rūmų pareigybės, vilikacijos sistema

Dvariškiai, bendrinė sąvoka, apimanti visus kar. arba kun-ščio dvare (*curia*, *curtis*) garbės pareigybes užimančius ir tarnautojais dirbančius asmenis. Jiems priklausė: rūmų → bajorija, užimantieji → rūmų pareigybes, rūmų → tarybos, rūmų teismo ir kt. nariai, kurie nuo XV a. neretai būdavo suskirstyti pagal rangus – iki pat administracinio (pvz., kanceliarijos) ir pagalbinio personalo. → Kurtuazinė kultūra. Schu

Lit.: G. SEELIGER, Der dt. Haushofmeister im späten MA, I. 1885. – O. HERKERT, Das landesherrliche Beamtentum d. Markgrafschaft Baden im MA, Fr. 1910. – V. SAMANEK, Kronrat u. Reichshofrat im 13./14. Jh, B. 1910. – F. NEUMANN, Der Hofmeister, Diss. Hl. 1930. – E. KLAFKI, Die kurpfälzischen Erbhofämter, St. 1966. – P. A. SPRINKART, Kanzlei, Rat u. Urkundenwesen der Pfalzgraphen bei Rhein u. Herzöge v. Bayern 1294–1314, Kö. 1986.

Dvaro marka (vok. *Hofmark*), nuo XI a. paliudyta, į → dvarų ūkį pan., Bavar. būdinga → žemėvaldos forma, kai ponas turėjo plačias valdžios ir teismo teises (bendrosios teisės imunitetas). Din

Dvaro papročių literatūra (vok. *Hofzucht*), didakt. lit. atmaina, kurioje dažn. lengvai įsimenamais gretutiniais rimais perteikiamos dvaro elgesio normos. Δ buvo paplitusi jau ankstyv. VA, kaip antai VA lot. k. sukurtos pamokomos eilės → *Disticha Catonis* ir Petro Alphonsi (XII a. pr.) *Disciplina clericalis* (plg. → facecija). Seniausias vok. Δ pavyzdys yra *Des Tannhäusers Hofzucht* (XIII a.); šį kūrinį labiau tinka priskirti → Tischzucht. Nuorodų dėl deramo elgesio dvare esama ir Tomasino iš Zerklaere (XIII a. pr.) *Wälscher Gast*. Δ pastebimai gausėja ypač vėlyv. VA ir NA pr. Miestietiška didak. ir satyrinė poezija daug dėmesio skiria dorovės mokymui, taip prisidėdama prie kylančios miestų buržuazijos supažindinimo su viešojo elgesio dvare normomis (arba joms prieštaraudama karikatūriškais, šiurkščiais perdėjimais). Kro

Lit.: N. ELIAS, Über den Prozeß d. Zivilisation, I, Bern, ²1969.

Dvarų ūkis (vok. *Gutsherrschaft*) → Rytų kolonizacijos terit. VA pab. buvo įprasta → žemėvaldos forma. Δ daugiausia buvo auginami javai. Kadangi ponai ir jų atstovai (kaimo seniūnai, fogtai) plėtė jų pačių dirbamos žemės plotus, kolonizuotinos žemės vis mažėjo, todėl jie galėjo didinti savo reikalavimus. Iš savo terit. valdovų jie išgaudavo ir aukštesnįjį teismingumą, todėl valstiečiai buvo beveik visiškai jų valdžioje. Din

Lit.: H. HARNISCH, Die Gutsherrschaft, in: Jb. f. Gesch. d. Feudalismus 9 (1985), 189–240.

Dvasingumas → mistika, moterų mistika, religinis gyvenimas

Dvasininkas (vok. *Kleriker*, VA lot. *clericus*), dvasininkų luomui priklausantis asmuo arba Bažn. korporacijos narys, ne → pasaulietis. Priimant į Δ luomą išskutama → tonzūra arba įstojama į Bažn. instituciją. Priklausymas → dvasininkijai (demonstruojamas spec. drabužiais) suteikia tam tikrų luomo privilegijų: didesnė teis. sauga (*Privilegium canonici*, 1139), savi Δ teismai, t. y. nepavaldumas pasauliet. baudžiamajai ir civilinei teisei (*privilegium fori*), atleidimas nuo tam tikrų pareigų ir darbų be vysk. sutikimo (*privilegium immunitatis*). *Privilegia fori et immunitatis* 1220 pripažino imperat. Frydrichas II; tačiau vėlyv. VA stiprėjo pasipriešinimas privilegijoms, sunkiau darėsi jas įgyvendinti, ypač atleidimą nuo mokesčių. Δ luomo pareiga buvo kalbėti brevijoriaus maldas (*horae canonici*), jiems draudžiama užsiiminėti nederamais verslais, menais ir pramogomis (būti gydytoju, studijuoti civilinę teisę). II Laterano susirinkimo 1139 nutarimu, aukštesniuosius šventimus gavę (majoristai) arba ordino

įžadus davę Δ privalėjo laikytis → celibato. VA kanonų teisė pripažino *clericus conjugatus*, teisėtai vedusius Δ, kurie dar nebuvo gavę aukštesniųjų šventimų (minoristai), t. p. tuos, kurie nešiojo tonzūrą ir Δ drabužius, bet buvo praradę savo beneficiją ir dvasininkijos luomo teises; tokie Δ galėjo grįžti į pasauliečių luomą paprastu pareiškimu, o majoristai tai galėjo pasiekti tik perėję Bažn. procedūras. Vedę Δ nėra joks dvasininkijos nedorovingumo rodiklis. Nusižengus Bažn. tvarkai, grėsė įv. bausmės: pareigų atėmimas (*depositio*), pašalinimas iš *ordo* (*degradatio*), dvasinio laipsnio pažeminimas, laikinas pareigų suspendavimas. → Hierarchija. Schu

Lit.: A. WERMINGHOFF, Verfassungsgesch. d. dt. Kirche im MA, L. 1913. – E. MACK, Die kirchl. Steuerfreiheit in Dtld. seit der Dekritalengesetzgebung, St. 1916 (Repr. 1965). – A. STÖRMANN, Städt. Gravamina gegen den Klerus, Mr. 1916. – J. HASHAGEN, Staat u. Kirche vor der Reformation, Essen 1931. – H. E. FEINE, Kirchl. Rechtsgesch., Kö. [4]1964, 49 f., 124, 129 ir t., 319–395.

Dvasininkija (VA lot. *clerus*, *status clericalis*), → dvasininkų luomas kaip priešingybė pasauliečiams; Δ turi šventimų (→ vyskupas, kunigas, diakonas) ir jurisdikcijos (pontifikatas, episkopatas) hierarchijas; dar skiriami dvasininkai pasauliečiai (VA, vok. → Pfaffen) ir regulos (ordinui priklausantys) Δ. → Hierarchija. Schu

Dvasinio ugdymo literatūra (vok. *Erbauungsliteratur*), svarbiausias jos variklis buvo individualus maldingas atsigręžimas į Dievą, t. p. daug peno jai teikė → mistika; ypač vėlyv. VA sužydėjo gausi empatiškai jausminga Δ, kuri ypač → devotio moderna dėka paplito po visą Europą kaip sąmoningas Kristaus sekimas (plg. Tomo Kempiečio arba G. Gro[o]te's „Kristaus sekimą"). → Meditacija. Hof

Lit.: D. SCMIDTKE, Studien z. dingallegor. Erbauungsliteratur des SMA.s, T. 1982.

Dvasinis ugdymas → edifikacija

Dvasios, patyrimas arba tikėjimas, kad mirusieji pasirodo žemėje, ko gero, paplitęs visose kultūrose, randamas Antikos bei sen. skand. šaltiniuose. Juo labiau nuo brandžiųjų VA teol. buvo akceptuojami liaudies vaizdiniai apie anapusinę → skaistyklą, juo dažniau buvo pranešama apie Δ pasirodymus, ypač – *exempel* literatūroje. Joje Δ dažn. pasakoja apie pomirtiniame gyvenime joms tekusias bausmes ir prašo gyvuosius pagalbos (Mišiomis, malda, išmalda); už tai jos kaip „paslaugūs mirusieji" sergsti gyvuosius pavojuose ar net pačios laiko Mišias. Šios „vargšės sielos" – tarsi sukrikščioninta Δ arba germ. „vėlių sugrįžėlių" (*Wiedergänger*) forma. Ypač ryški senųjų tikėjimų forma, įvilkta į krikšč. rūbą, yra nuo brandž. VA perduodama legenda apie baisiąją (įtūžusią) mirusiųjų kariauną. → Užkeikimo formulės, siela, mirtis, mirties šokis. Din

Lit.: The Folklore of Ghosts (Mistletoe Series 15), Lo 1980. – G. ZARRI, Purgatorio 'particolare' e ritorno dei morti tra riforma e controriforma. L'area italiana, in: Quiaderni storici 17/50 (1982)6 466–497. – Cl. LECOUTEAUX, Gesch. d. Gespenster u. Wiedergänger im MA, Kö. 1988. – C. GÖTTLER/P. JELZER, Doktor Thüring Frickers 'Geistermesse', in: Österr. Akad. d. Wiss.en, philos.-hist. Kl., Sitzungsberichte 554 (1990), 187–231.

Dviejų kalavijų teorija → dviejų valdžių teorija

Dviejų valdžių teorija (vok. *Zweigewaltenlehre*), pirmą kartą ją suformulavo pop. Gelazijus I (492–496), taip teoriškai pagrįsdamas valstybės ir Bažn. santykius. Nuo → ginčo dėl investitūros laikų imta įrodinėti Bažn. valdžią esant viršesnę už pasauliet.: pop. turįs disponuoti abiem „kalavijais" (plg. *Lk* 22, 38) – bažn. (Bažn. bausmės, → ekskomunika) ir pasauliet. (fizinė prievarta). Imperinė Δ gynė *regnum* (kar. valdžios) ir *sacerdotium* (kunigystės, Bažn. valdžios) lygybę. Tik vėlyv. VA tautos teorija suvereniteto ir koncilinė teorijos nutraukė Δ tradiciją. Her

Lit.: A. STRICKLER, Il „gladius" negli atti dei concilii dei RR Pontefici sino a Graziano e Bernardo di Chiaravalle, in: Salesianum 13 (1951), 414–445. – W. ENSSLIN, Auctoritas und Potestas. Zur Zweigewaltenlehre des Papstes Gelasius I, in: Hist. Jb. 74 (1955), 661–668. – A. BORST. Der ma. Streit um das weltl. und geistl. Schwert, in: W. P. FUCHS (Hg.), Staat und Kirche im Wandel der Jh.e, St. 1966, 34–53. – W. CRAMER, Zur Entwicklung der Z. Ein unbeachteter Beitrag des Synesios v. Kyrene, in: Röm. Quartalschrift 72 (1977), 43–56. – H. H. ANTON, Zum polit. Konzept karoling. Synoden und zur karoling. Brüdergemeinschaft, in: Hist. Jb. 99 (1979), 55–132. – CL. TURRINI. San Bernardo e l'allegoria delle due spade, in: Rivista Cisterciense 1 (1984), 5–41.

Dvigubas vienuolynas (vok. *Doppelkloster*), vien., kuriame (atskiruose pastatuose) gyveno vienuoliai ir (gausiau) vienuolės. Ši nedažna for-

ma žinoma iš ankstyv. VA Angl., Pranc. ir P. Isp., vėliau – iš brandž. VA Pranc. – ankstyv. → premonstratai, Fontevro (vyrai pagal augustinų, moterys – pagal Benedikto regulą) – bei Angl. (Gilbertiečių ordino Δ); kartais ir kituose ordinų (pvz., kamaldulių). Vėlyv. VA brigitietės gyveno tik Δ. XII ir XIII a. ir Vok. pasitaikydavo, kad viena bažn. naudojasi ir viet. vyrų, ir moterų vienuolynai, tačiau tokiais atvejais apie Δ nekalbama. Δ kartais vadovaudavo abatė (Fontevro, brigitietės), o kartais – abatas. Din

Lit.: St. Hilpisch, Die Doppelkloster, Mr. 1928.

Dvigubinimas (vok. *Doppelung*), sekant Curtiusu, taip vadinamas sen. pranc. k. sukurtos *Chanson de Roland* stiliaus principas („vergiliškasis Δ"). Laikantis VA mokyklinės retorikos, čia turima galvoje kartojimo (*geminatio, conduplicatio*) figūra, t. y. konkreti varijavimo technika, kai žodis ar žodžių grupė kartojama arba iškart, arba po intarpo. (Δ kaip struktūrinis veiksmo principas – plg. → dvigubo kelio struktūra.). → Colores rhetorici, retorika. Rie

Lit.: E. R. Curtius, Europ. Lit. u. lat. MA, Bern [5]1965.

Dvigubo kelio struktūra (vok. *Doppelwegstruktur*), struktūrinis → Artūro temos romano veiksmo modelis; tariamoji tvarka, herojui pirmą kartą grįžus iš avantiūrinės kelionės, dėl krizės darosi abejotina ir verčia herojų leistis į antrąjį žygį, galutinai atkuriantį harmoniją. Ste

Lit.: E. Köhler, Ideal u. Wirklichkeit in der höf. Epik, T. [2]1970. – W. Haug, Lit.theorie im MA, Da. 1985.

Dvikalbiškumas. Jį kaip VA lit. fenomeną pirmiausia nusako VA lotynų ir → tautinių kalbų santykis, ėmęs klostytis nuo ankstyv. VA (žodynai, pvz., *Abrogans*, → tarp eilučių parašytos glosos, vertimai, pvz., sen. vok. aukšt. *Isidor*). Lot. k. kaip švietimo ir bendravimo priemonė buvo vartojama ne tik Bažn. ir jos institucijose, bet ir mokslo bei diplomatijos srityse, todėl manytina, kad aukštuosiuose intelektualų sluoksniuose buvo susidaręs tam tikras Δ variantas. Todėl VA dažnai tie patys tekstai lot. ir taut. k. pasirodydavo pagrečiui arba originalo–pamėgžiojimo statusu (→ kalbų maišymas). Δ palietė beveik visus lit. žanrus. Vėlyv. VA taut. ir lot. k. santykis ir kartu „teisinga" vertimo forma įgyja papildomą reikšmę (žodis atitinka žodį, prasmė atitinka prasmę), ir tai pirmiausia išryškėjo un-tų raštijoje bei teol. lit. (Liuterio Biblijos vert.). Kitos Δ formos atsiranda pasienio regionuose dėl Vok. imp. ištįsimo (vok.-pranc., vok.-it., vok.-slavų ir kt. Δ). Dviem k. kūrė Otfrydas Veisenburgietis, Hugonas Trimbergietis, Marneris, Dante, Johnas Goweris, Vienuolis iš Zalcburgo). Beh

Lit.: S. Sonderegger, Frühe Übersetzungsschichten im Ahdt., in: Philologia Deutsch, Bern 1965, 101–114. – K. E. Schöndorf, Die Tradition der dt. Psalmenübersetzung, Kö. 1967. – H. Fischer, Dt. Lit. und lat. MA, in: I. Glier ir kt. (Hgg.), Werk-Typ-Situation, St. 1969, 1–19. – I. Reiffenstein, Übersetzungstypen im SMA, in: F. V. Spechtler (Hg.), Lyrik des ausgehenden 14. und 15. Jh.s, A. 1985, 173–205. – I. Reiffenstein, Deutsch und Lat. im SMA, in: W. Besch ir kt. (Hgg.), Fs. S. Grosse, Göp. 1984, 195–208.

Dvikova yra dažnas sagų (*hólmganga*, kadangi vykdavo dažnai saloje), kurtuaz. lit. (Hildebrando giesmė, Rolando giesmė) ir ypač kurtuaz. epo motyvas. Nuo XI a. I pusės ir vėlyv. VA dvikovose būdavo kaunamasi riterių turnyruose (raitelių Δ), *pas d'armes* (kovimasis iškvietus į Δ tam tikroje vietoje) ir riterių gyvenimo praktikoje, tačiau → karyboje reikšmės Δ beveik neturėjo. Tuo tarpu dažna Δ forma buvo → Dievo teismas. Dažniausi dvikovų ginklai, atrodo, buvo kuokos ir skydai, nors vartoti ir kiti ginklai. Moterims kautis Δ būdavo leidžiama tik išimties atvejais ir lengvesnėmis sąlygomis (pvz., priešininką įkasus iki pusės į žemę). Nuo Karolingų laikų minimi kariai, kurie Δ kaudavosi už atlyginimą. Din

Lit.: M. Pfeffer, Die Formen des gottesgerichtlichen Zweikampfes in der afrz. Epik, in: ZrPh 9 (1885), 1–74. – O. Leibecke, Der verabredete Zweikampf in der altfranzösischen Lit., Gö. 1905. – G. E. Levi, Il duello guidiziario, Fi. 1932. – H.-C. Graf v. Nayhaus-Cormens-Holub, Die Bedeutung und Funktion der Kampfszenen für den Abenteuerweg des Helden im „Erec" und „Iwein" Hartmanns von Aue, Diss. Fr. 1967. – O. Bø Hólmganga and Einvígi, in: Medieval Scandinavia 2 (1969), 132–148. – J. Erben, Ritter, Bürger und Bauer, oder der Bauer im Zweikampf, in: H. Besch ir kt. (Hgg.), Studien zur dt. Lit. und Sprache des MA.s. Fs. für H. Moser, B. 1974, 238 ir kt. – J.-M. Carbasse, Le duel judiciaire dans les countumes meridionales, in: Annales du Midi 87 (1975), 385–403. – D. Hüpper, Der gerichtliche Zweikampf im Spiegel der Bezeichnungen für „Kampf", „Kämpfer", „Waffen", in: Fma Studien 18 (1984), 607–661. → Dievo teismas, turnyrai, turnyrų knygos.

Dvilaukis → žemės ūkis

Dvylika senųjų meistrų, kuriuos XV–XVIII a. meisterzingeriai liaupsino kaip savo meno pradininkus. Seniausiuose išlikusiuose kataloguose XVI a. pr. minimi šie Δ: Boppe, Frauenlobas, Henrikas Ofterdingenietis, Kanzleris, Konradas Viurcburgietis, Klingsoris, Marneris, Reinmaras Cveterietis, Regenbogenas, Stolle, Valteris Fogelveidė ir Volframas iš Ešenbacho. Iš išlikusio zangšprucho kūrėjų sąrašo iškrenta mitinės Ofterdingeniečio ir Klingsorio figūros iš *Wartburgkrieg*, o Volframas čia minimas tik kaip špruchų poetas. Į vėlesnius → Schulkunst rinkinius vietoj kokio nors kito meistro vis įtraukiamas Henrikas iš Miugelno (Mügeln, Mügling). XV a. Reino–Švabijos meisterzingerių bendrijose buvo peiktina dainuoti kitais → tonais nei Δ. Tuo tarpu prieš Δ kanoną pasisako Hansas Folzas, savo polemikoje suskaičiuodamas per 70 meistrų. Prie Δ sąrašo kartais būdavo prijungiami → Nachdichter sąrašai. – Apie tai, kad visi Δ buvę amžininkai, pasakoja → meisterzango kilmės legenda (užrašyta ~1510). Imperat. Otono ir pop. Leono laikais, ~900–987, jie esą buvę iškvosti priešais Paryžiaus (!) un-tą ir imperat. bei pop. patvirtinti. Paskirose dainose išnyra kitų žinių apie Δ: juos karūnuoja imperat., jie esą kilę iš Mainco, priešiškumas dvasininkams kaip kvotos Paryžiuje iniciatoriams. Ret

Lit.: H. Ellenbeck, Die Sage vom Ursprung des Meistergesangs, Diss. Bo. 1911. – H. Brunner, Die alten Meister, Mn. 1975. – H. Brunne/J. Rettelbach, Der vrsprung des maystergesangs. Eine Schulkunst aus dem frühen 16. Jh. und die „Kolmaer Liederhandschrift“, in: ZfdA 114 (1985), 221–240.

Džiaugsmas. Vok. *Freude* – dirbtinis bažn. naujadaras piet. vok. k. areale (VIII a.: *frawida*, *frewida*), sukurtas kartu su kt. jausmų ir dvasios gyvenimo abstrakcijomis, siekiant išreikšti specifinį krikšč. idėjų kraitį. Žodžių daryboje atsižvelgiama ne tik į lot. k., bet ir į sen. airių bažn. k. įtaką. „Freude“ sinonimai iš dalies nunyksta (pvz., *blidida*, *gaman*, *mendi*, *wunna*). – Lot. teol. lit. vartojama sąvoka nusako Δ Dieve (*gaudium in Deo*), prie jos dažnai jungiamas epitetas *spiritualis*. Žemiškasis Δ reiškiąs grėsmę Δ Dieve. *Gaudium spirituale* yra veikiamas šv. Dvasios malonės (*Gal* 5, 22). Ankstyv. vid. vok. aukšt. religinėje lit. Δ dažnai nurodo į sritį, esančią anapus žemiškojo pasaulio. Antai relig. orientuotoje „Rolando giesmėje“ Δ dažn. nurodo laukiamąjį dangiškąjį Δ. – Tik Henriko iš Veldeke kūrinyje *Eneit* Δ – jo gležnų užuomazgų esama kt. Henriko veikale *Servatius* – tampa pasauliet. vertybine sąvoka, taigi ir naujo buvimo šiame pasaulyje išraiška užgimstančioje klasikinėje vid. vok. aukšt. lit.; Δ sąvoką šia prasme vartoja Hartmanas iš Aujė; plg. taip pat sen. pranc. k. *joie* įtaką. *Erec* „Joie de la court“ verčiamas kaip „hoves vreude“ (V. 9759), jis priešinamas vien asmeniškam, visuom. priedermių nepaisančiam Δ (V. 2989). Po Veldeke ir Hartmano Δ išlieka kurtuaz. etikos lozungu, kuris, taip kaip *Erec*, įv. būdais suprobleminamas (plg., pvz., *Gregorius*, *Armer Heinrich*, *Iwein*, *Parzival*, *Tristan*). Minezange Δ išreiškia asmeninę (meilės) laimę, kurios dažn. siekiama tarnavimu; Δ dažnai, pagal mylimųjų situaciją, derinamas su kontrastinėmis sąvokomis (pvz., „kančia“, „liūdesys“). Vėlyv. VA žemiškoji laimė dažnai tematizuojama kaip grėsmė sielos išganymui, – antai jau Valterio kūryboje (L. 101, 8 ir t.). Mistika (ypač moterų mistika) pabrėžia sielos Δ su Dievu ir Dieve. → Hoher Mut, joi, jubilus. Lep

Lit.: K. Korn, Studien über 'Freude und Trūren' bei mhdt. Dichtern, L. 1932. – H. Kuhn, Erec, in: Fs. für P. Kluckhohn und H. Schneider, T. 1948, 112–147. – E. Klinnert, Freude und Leid im Rolandslied d. Pfaffen Konrad, F. 1959. – H. W. Eroms, 'Vreude' bei Hartman v. Aue, Mn. 1970.

Džihadas (arab. *ǧihād* – šventasis karas prieš nemusulmonus kaip relig. pareiga; tikrąja prasme: *ǧihād fī sabīli 'llāh* – pastangos Dievo kelyje). Δ, nors iš pažiūros kai kuo ir panašus į krišč. tikėjimo karus, vis dėlto nuo jų iš esmės skiriasi. *'Ala 'l-kifāya* (iki dalyvių bus pakankamai), Δ yra kiekvieno suaugusio ir sveiko musulmono vyro pareiga, privaloma dėl Korane ne kartą ištarto Dievo įsakymo ir dėl Mahometo sunų (rinkiniuose sukauptų pranašo ištarmių ir darbų). Todėl, islamo požiūriu, → bellum iustum problema išvis neiškyla. Δ – tai ne karas valst. organizuoto, laike ir erdvėje riboto žygio prasme; tai – nuolatinė paskiro kovotojo veiksena ir, kaip Dievo duoto įstatymo (*šarī'a*) dalis, antlaikiškas ir erdviškai

neribotas idealus reikalavimas, Artimuosiuose R. ypač aktualus → Kryžiaus žygių metu. Δ dalyviams Dievas pažadėjo gausų atlygį amžinybėje; vien dėl to musulmonui dera dalyvauti Δ. Kritę kovotojai laikomi kankiniais. Šiapusinis Δ tikslas – islamo valdžios ribų gynimas ir plėtimas, idealiu atveju – visos žemės įjungimas į *dār al-islām* (terit., kurioje laikomasi islamo teisės): politeistus pagonis atverčiant į tikrąjį tikėjimą (jie buvo verčiami rinktis: arba priimti islamą, arba mirti), o žydus, krikščionis ir sabiečius, kaip monoteistinės knygos religijos išpažinėjus (*ahl al-kitāb* – knygos turėtojai), priversti mokėti duoklę, už tai suteikiant jiems religijos laisvę. Visų nemusulmonų atvertimas praktiniu požiūriu negalėjo būti galutinis Δ tikslas, nes atvertus islamo valdomose terit. gyvenančius *ahl al-kitāb*, jiems būtų reikėję mokėti nebe duoklę (o tai buvo vienas pagr. islamo valst. pajamų šaltinių), bet kur kas mažesnį *zakāt* (musulmonų išmaldos mokestį). Taigi Δ turi ir relig., ir polit. bei ūk. tikslų, kurių prieštaringumas islamo požiūriu išnyksta, kadangi paisoma bendruom. gerovės kaip relig. siekio. Islamo valstybėje kaip teokratinėje bendrijoje nežinomas valst. ir bažn. atskyrimas. Vid. vok. aukšt. k. kurtoje lit. (pvz., „Rolando giesmėje“, *Willehalm*) neretai sutinkami „pagonys“ tikėjimo kariai, kurių motyvacijoje – nors ir iškreiptoje priešo pav. – pastebima Δ idėja. Rip

Lit.: A. Noth, Hl. Krieg u. Hl. Kampf in Islam u. Christentum, Bo. 1966. – F. Løkkegaard, The Concepts of War and Peace in Islam, in: War and Peace in the MA, ed. B. McGuire, Kop. 1987, 263–281.

e

Early English Style (arba *Early Pointed, Lancet Style*), ankstyv. anglų stilius, → romanikos stilių pakeitęs pirmasis žemynui įtakos beveik neturėjusios anglų gotikos (apie 1180–1280) tarpsnis. Jam būdingos aukštos ir smailios lancetinės arkos, siauri pilioriai su atraminėmis kolonomis, profiliuoti archivoltai bei daugiabriauniai skliautai su gurtais ir tarpinėmis nerviūromis; t. p. plonos sienos, puošybos elementų stoka, šaltumas. Žymiausi statiniai yra Velso (nuo 1180), Linkolno (nuo 1192), Ročesterio (nuo 1201), Vorčesterio (nuo 1218), Solsberio (nuo 1220) katedros, Beverlio miesto bažn. (nuo 1230). Ber

Lit.: G. F. WEBB, Gothic Architecture in England, L. 1951. – P. BRIEGER, English Art, 1216–1307, O. 1957. → Architektūra, gotika, Norman Style.

Ecclesia (gr. – susirinkimas), NT ir ankstyv. Bažn. (*Mt* 16, 18; 18, 17; *1 Kor* 1, 1 ir kt.) vadinamos krikšč. bendruom. po Jėzaus mirties, šitaip jos sąvokų bei teol. požiūriu atskiriamos nuo žydų kulto bendruom. (→ sinagoga). VA dominuojantis Bažn. skyrimas į Δ *spiritualis* (dvas. Bažn.) ir Δ *carnalis* (žemiškoji Bažn.) nėra Jokymo Fiorečio idėja – jau Ambraziejus († 397), Jeronimas († 420) ir ypač Augustinas († 430) – pastarasis pirmiausia kovodamas su chiliazmo idėjomis – taikė šią perskyrą, kuri, nors ir ne *expressis verbis*, buvo pagr. XI–XII a. Bažn. reformos problema: sukurti Δ *spiritualis*, kuri būtų nepriklausoma nuo bet kokios pasauliet. įtakos. VA mene, nuo knygų iliustracijų iki katedrų skulptūrų, personifikuotos Δ atvaizdas simbolizuoja Nauj. Sandorą, o sinagogos – Sen. Sandorą (pvz., Bambergas, Paryžiaus Dievo Motinos katedra; Štrasburgas). LaJ

Lit.: E. BEINZ, E. spiritualis, St. 1934. – A. RADDATZ, Die Entstehung d. Motivs E. u. Synagoge, Diss. B. 1959. – A. MAYER, Das Bild d. Kirche. Hauptmotive d. E. im Wandel d. abendländ. Kunst, Rb. 1962. – W. SEIFERTH, Synagoge u. Kirche im MA, Mn. 1964.

Edifikacija. Nuo Pauliaus laikų – tikinčiųjų bendruomenės, vėliau ir atskiro tikinčiojo „dvasios ugdymas" per → egzegezę, kuri, padarydama įmanomą ketveriopą → Šv. Rašto prasmės supratimą, pastato „namus" tikinčiojo širdyje; toks pat poveikis vėliau priskiriamas ir pamokslams, legendoms ir pan. Praktinio poveikio (tvirtėti tikėjimu; raginimas moraliai gyventi) siekiančią VA Δ būtina skirti nuo vėlesnio pietistinio dvasinio ugdymo. → Dvasinio ugdymo literatūra (*Erbauungsliteratur*). Gie

Lit.: R. SCHULMEISTER, Aedificatio u. imitatio, H. 1971.

Ediktas. VA Δ sąvoka aiškiai susijusi su vėlyv. Antikos imperat. Δ, nes ji apima įstatymo galią turinčius valdovo (t. p. ir pop.) nurodymus plačiajai viešuomenei. Nuo Karolingų laikotarpio iki romėnų teisės → recepcijos Δ sutinkamas retai. Col

Edos. Pavadinimo reikšmė ginčytina (prosenė, knyga iš Odės, poezija?), tačiau nuo tada, kai XVII a. islandų vysk. Brynjólfuras Sveinssonas šiuo vardu pavadino apie 1270 sudarytą giesmių rankraštį, Δ pradėta vadinti šio rinkinio eiles bei panašaus pobūdžio eiles iš kt. šaltinių. Šį *Codex Regius* (saugomas Reikjavike) sudaro dievų ir herojinės giesmės. Nežinomas XIII a. pr. kolekcininkas veikiausiai surinko giesmes iš įv. giesmynų ir jas pabandė išdėstyti tam tikra tvarka. Δ prasideda *Völuspá* („Žynės pranašystė"), kurioje vaizduojamas pasaulio atsiradimas ir pabaiga, t. p. → Ragnarök (dievų žūtis). Toliau seka didžioji papročių giesmė *Hávámal* bei kitos dievų giesmės, kuriose perteikiamos žinios (pvz., *Vafthrúdhnismál*) arba pasakojami epizodai iš dievų gyvenimo (*Thrymskvidha*). Su *Völundarkvidha* („Vylando giesmė") pereinama prie herojinių giesmių. Jos prasideda giesmėmis apie Helgį, kuris buvo laikomas Sigmundo, Völsungo sūnaus, sūnumi ir vyresniuoju Sigurdo (vok. Zygfrydo) broliu. Toliau – giesmės apie Sigurdą ir burgundų žūtį. Giesmyną užbaigia giesmės, priskiriamos Ermanaricho ciklui. Δ giesmės daugiausia parašytos → Málahátr, Ljódaháttr bei (herojinės giesmės) Fornyrdhislag formomis. Greta *Codex Regius*, esama ir kito, beje, fragmentiško rankr. (Codex AM 748 I,4°), kuris veikiausiai kilęs iš t. p. šaltinio. Kt. giesmės, priklausančios edų poezijai, ran-

damos → sagose, pvz., *Hlödhskvidha* („Hunų mūšio giesmė“) sagoje *Hervanar.* Δ giesmių amžius ginčytinas. Vienos siekia labai tolimus laikus, tačiau visai tikėtina, kad kitos sukurtos tik XII a. Be šios „Senesniosios edos“, arba „Giesmių edos“, esama ir „Jaunesniosios edos“ (neeil.), kurios autorius – Snorri Sturlusonas (1178–1241); tai vadovėlis poetams. Šio apie 1220 parašyto kūrinio pirmoje dalyje *(Gylfaginning)* sistemiškai vaizduojamas sen. skand. dievų pasaulis. Tikėtina, kad Snorri rėmėsi kokiu nors „Giesmių edai“ gimininingu rinkiniu. Qua

Lit.: A. HEUSLER, Die agerm. Dichtung, B. 1943. – G. NECKEL/H. KUHN (Hgg.), Edda. Die Lieder d. Codex Regius nebst verwandten Denkmälern, I–II, Hei. 1962–68. – J. DE VRIES, An. Lit.gesch., I, B. ²1967. – D. HOFMANN, Edda, in: Kurzer Grundriß d. germ Philologie bis 1500, II, B. 1971, 69–84. – J. HARRIS ir kt., Bibliography of the Eddas, Ithaca 1984. – G. LORENZ, Snorri Sturluson, Gylfaginning, Da. 1984.

Egzaltacija → altorius

Egzegezė (gr. – paaiškinimas), Biblijos aiškinimas, pirminis krikšč. teol. uždavinys; VA jos pagr. problema buvo harmonizuoti ST ir NT. Δ daugiausia rėmėsi → Bažn. Tėvais Ambraziejumi, Jeronimu, Augustinu ir Grigaliumi, kurie vadovavosi pirmiausia Origeno suformuluota daugeriopos → Šv. Rašto prasmės teorija. Ankstyv., iš dalies ir brandžiųjų VA Δ vyrauja → alegorezė, tipologija ir simbolika; mėgstamiausia komentavimo forma buvo katena, t. y. Tėvų citatų išdėliojimas prie konkrečios Biblijos vietos. Ypač buvo paplitę Izidoriaus Seviliečio († 636) ir Bedos Garbingojo († 735) egzegetinės leksikos darbai. Tarp nedaugelio savarankiškų Karolingų laikotarpio egzegetų paminėtini Paschazijus Radbertas († ~860), parašęs *Mt* komentarą, ir Jonas Škotas Eriugena († 877), *Jn* komentaro autorius. Senosios ir ankstyv. VA Bažn. Δ apibendrino Anzelmo iš Lano († 1117) mokykloje sukurta *Glossa ordinaria* – katenos pobūdžio visos Biblijos antologija, tapusi pagr. tolesnio VA Biblijos mokslo vadovėliu. Vėlesniais laikais dažnai buvo komentuojamas ne tik svarbiausiasis tekstas, bet ir *Glossa.* Vien. teol. nauja ir įtakinga, nes įtraukianti ir savo patirtį, buvo Bernardo Klerviečio († 1153) *Gg* Δ. Ji buvo → pamokslo formos, kuriai apskritai būdingi Δ temų siužetai. – Reikšmingas intelektinis perversmas brandžiųjų VA pr. sąlygojo naujas Δ kryptis: → viktoriečiai pabrėžė ne tik žodžių, bet ir dalykų aiškinimo svarbą ir diskutavo su žydų mokslininkais apie Biblijos originalo tekstą. → Scholastikoje Δ buvo jau nebe asociatyvi, o diskursyvi, lygino *pro* ir *contra* ir, tuo remdamasi, darė išvadas. Orientuotasi ne į dvasinį ugdymą, o veikiau į moksl. tyrimą. Naujai įsteigti → universitetai tapo Δ centrais, ypač Paryžius ir Oksfordas. Išryškėjo polinkis į enciklopediškumą (plg. → suma); antai Petras Giesmininkas († 1197) komentavo visą Šv. Raštą. Į ateinančią Šv. Dvasios karalystę buvo orientuota Jokymo Fiorečio († 1202, → apokaliptika, laikų pabaiga, joakitai) Δ. Nuo XII a. dėl Aristotelio recepcijos Δ perėmė filos. kategorijas; XIII a. dideliais autoritetais tapo egzegetai iš elgetaujančių ordinų, antai dominikonai Hugonas iš Šv. Cher vien. († 1263), parašęs Biblijos komentarų (ypač populiariųjų „Postilių“), Albertas D. († 1280) ir Tomas Akvinietis († 1274), nagrinėję tiesioginės Šv. Rašto prasmės problemą. Tomas sudarė ir Evangelijų *Catena aurea.* Pranciškono Bonaventūros († 1274) veikaluose vyrauja troškimas Šv. Rašte atskleisti nuorodas į Trejybę; jo mokinys Petras Jonas Olivi († 1298) aiškino *Apr* laikų pabaigos dvasia. Hebrajų k. žinovas Mikalojus Lyrietis († 1349) savo postilėse gvildeno alegorezės ypač užtemdytą ST pažodinę prasmę. Vis dėlto daug vėlyv. VA teologų tenkinosi ne Biblijos, o „Sentencijų“, pagr. Petro Lombardo († 1160) teol. vadovėlio, interpretacija. Viklifas, pateikęs savąją visos Biblijos (jo požiūriu, vienintelio autoriteto) Δ, pasuko reformos kryptimi; tokia pat pamatinė ji buvo ir Savonarolai bei Liuteriui. Kokiu mastu Biblijos Δ metodai gali būti taikomi ir VA poetiniams kūriniams, ginčytinas klausimas (plg. → fikciškumas). Din

Lit.: C. SPICQ, Esquisse d'une histoire de l'exégèse latine au MA, P. 1944. – H. DE LUBAC, Exégèse méd., P. 1959–1964. – L. POLLMANN, „Trobar cluss“. Bibelexegese u. Hispanoarab. Lit., Mr. 1965. – J. S. PREUS, From Shadow to Promise. Old Testament Interpretation from Augustine to the Young Luther, C., Mass. 1969. – H.-J. SPITZ, Die Metaphorik d. geistigen Schriftsinns. Ein Beitrag z. allegor. Bibelauslegung d. 1. Chr. Jt.s, Mn. 1972. → Biblijos komentarai.

Egzempcija (VA lot. *exemptio* – visuotinai galiojančio įstatymo išimtis), asmenų (dvasininkų), bažn., vien., vien. grupių, vyskupijų privilegijavimas atskiriant nuo Bažn. hierarchinės org-jos; R. praktikuota nuo IV a. (Bizantija), V. nuo VII a. (Pavija, Bobbio). Ypatingos reikšmės Δ turėjo → Kliuni reformai, nes reformuotieji vien. tapo tiesiogiai priklausomi nuo pop. Plg. → imunitetas. Rie

Lit.: P. HOFMEISTER, Exemtion d. Ordensleute vom Pfarrverband, in: Archiv f. kath. Kirchenrecht 142 (1947), 46 ir t., 279 ir t. → Bažnytinė teisė.

Egzempliorius (lot. *exemplar* – atvaizdas, provaizdis, pavyzdys), bendrine reikšme nuorašas; diplomatikoje – autentiško Δ *(authenticum)* vienalaikė kopija; teksto tradicijos prasme vėlyv. Antikos, Karolingų, humanizmo laikotarpiu – t. p. ir „išgrynintas" pavyzdys kaip norma kitiems nuorašams; → pecia srityje: un-to kontroliuotas teksto pavyzdys. Col

Lit.: W. WATTENBACH, Das Schriftwesen im MA, Graz [4]1958.

Egzorcizmas (iš gr. *exorkizein* – pašalinti, išvyti), demonų (→ demonizmas), apsėdusių žmogų arba įsimetusių į tam tikrą vietą, išvarymas. Δ buvo Jėzaus ir apaštalų, taip pat daugumos šventųjų (kaip konkreti *militia Christi* forma) labai dažnai darytas → stebuklas. Tačiau jau ir krikštas laikomas demonų išvarymu iš dar nekrikščionio, todėl velnio valdžioje esančio žmogaus. Katalikų Bažn. demonus išvaro kunigai tam tikromis apeigomis (antai šlakstymas šventu vandeniu, aprėkimas, smūgiavimas, → relikvijų uždėjimas, apsėstojo kaklo apjuosimas stula). Egzorcistas yra šventimų laipsnis bei pareigybė katalikų Bažn. → hierarchijoje. Din

Lit.: O. BÖCHER, Christus exorcista, Mz. 1976. – A. GODDU, The Failure of Exorcism in the MA, in: Miscellanea Mediaevalia 12 (1980), 540–557. – P. DINZELBACHER, Der Kampf d. Heiligen mit den Dämonen, in: Settimane di studio del centro italiano di studi sull'alto medioevo 36 (1989), 647–695.

Egzotika → Rytai

Eiliuota(s) → rimuota(s)

Eilučių nurodymas, būdas cituoti (ypač) VA tekstus šiuolaikiniuose leidiniuose (→ leidimas), pvz., MF puslapių ir eilučių numeriai pateikiami pagal pirmąjį leidimą (47, 9 = p. 47, eil. 9: Frydricho Hauzeniečio „Kryžiaus giesmės" pradžia). Δ dažnai sutampa su tekste pateikiama eilučių numeracija, Δ pasitaiko ir prozos kūrinių puslapių paraštėse. Schw/Din

Eilučių stilius (vok. *Zeilenstil*) poezijoje – metrinės ir sintaksinės struktūros sutapimas; ankstyv. ypač → raidžių rimo poezijos požymis. Kai griežtai laikomasi Δ, eilutės ir sakinio pab. sutampa (retai įgyvendinamas dalykas, pvz., Kiurenbergerio MF 10, 17); (dažnesniais) laisvojo Δ atvejais sakinio ir eilutės pab. sutampa tik po kelių ilgųjų eilučių arba strofų (pvz., *Heliand* I, 7 ir t., „Hildebrando giesmė", Kiurenbergerio MF 8, 17). Schw

Ekfonetinė notacija (iš gr. *ekphonesis* – šūksnis), ženklų raštas, sudarytas iš brūkšnelių ir apostrofų, juo pažymimi: liturginiai skaitiniai, kuriuos reikia perskaityti iškilmingu rečitatyvu; kantiliacija, atsižvelgiant į kirčiavimą ir gramatiką; Rytų Bažn. skaitinių knygose Δ naudota dar prieš VI a., o kai kuriuose lotynų sakramentaruose, kolektarijuose ir lekcionaruose aptinkamas tik nuo IX–X a. Schl

Lit.: M. HAAS, Byz. u. slav. Notationen, in: W. ARLT (Hg.), Palaeographie d. Musik, I/2, Kö. 1973. – S. CORBIN, Die Neumen, in: Ibid., I/3, Kö. 1977.

Eklektika (iš gr. *eklegein* – išrankioti), meninė savybė ir/arba filos. požiūris, nepateikiantis originalių idėjų, o tik išrenkantis iš kitų sistemų tai, kas jam atrodo galima pritaikyti; tai visiems VA būdingas požiūris. → Antikos recepcija. LaC

Ekloga (gr. – atranka, ištrauka), nuo II a. pr. taip vadinamas tam tikras lyrinis eilėraštis, ypač bukoliniai Vergilijaus eilėraščiai. Pagal tai Δ vadinamas ir žanras: nuotaikinga → bukolinė poezija, turinti monologo arba dialogo formą. VA Δ, sekant Vergilijumi, dažnai įgyja alegorinių bruožų. Ypač suklestėjo Karolingų epochoje (Alkuinas, Naso, Ermoldas, *Ecloga Theoduli* ir t. t.). Ebe

Lit.: J. SZÖWERFY, Weltl. Dichtungen des lat. MA.s, I, B. 1970.

Ekskomunika → anatema, prakeikimas

Ekskursas (lot. *excursus* – nukrypimas; t. p.: *digressio*) prie veikalo kaip priedas prijungtas arba

įterptas į jo tekstą, vidujai užbaigtas trumpas aptarimas problemų, tiesiogiai nepriklausančių temai, tačiau gana glaudžiai susijusių su ja. Sto

Ekslibris (lot. *ex libris* – iš knygų), dažn. vidinėje viršelio pusėje klijuojamas meniškas spaudas kaip savininko ženklas (→ savininko nuoroda) arba ankstesnių savininkų nuoroda; atsirado XV a. iš rankr.; sudarytas iš savininko herbo ir monogramos piešinio, galimos ir alegorinės nuorodos į savininko profesiją, luomą ir pan.; klestėjo XVI–XVIII a. Sto

Lit.: Jb. d. Dt. Exlibris-Gesellschaft.

Ekstazė (gr. *ekstasis* – išėjimas iš savęs) – visose kultūrose žinomas psichosomatinis reiškinys, kurio metu išgyvenamas sielos išėjimas iš kūno. Pastarasis dažn. sustingsta, jo gyvybinės funkcijos apmiršta, jis tampa nebejautrus natūraliai aplinkai. Pasak liudijimų, VA dažnai pasitaikydavę Δ, ypač – kaip išankstinių → vizijos sąlygų. Tačiau šioje būsenoje patiriama ir kitokių nepaprastų išgyvenimų (pvz., audicijų, glosolalijų, stigmų, retai → apsireiškimų). Teorinėje mistikoje Δ dažn. laikoma → kontempliacijos viršūne. Din

Lit.: P. DINZELBACHER, Vision u. Visionslit. Im MA, St. 1981.

Ekstravagantai (iš VA lot. *libri extravagantium decretalium* – „lauke klajojančių" dekretalijų knygos), pop. dekretų rinkiniai; kurie kaip *Compilationes antiquae* neįtraukti į → *Decretum Gratiani*, o kaip *Extravagantes Ioannis XXII* bei *Extravagantes communes* neįtraukti į *Liber extra* → *Corpus iuris canonici*). Vog

Elegija (gr.), sen. graikų lit. distichais parašytas eilėraštis, iš pr. bet kokio turinio, vėliau – susijusio su liūdesiu ir aimanomis. Dėl bukolikų ir epigramos įtakos šias temas perėmė romėnų elegikai, susitelkę į tai, kas subjektyvu, į erotiką ir rezignaciją: Galas, Katulas, Tibulas, Propercijus, taip pat Ovidijus (*Heroides*) bei Maksimianas (V a.), kurio kūriniai nuo XI a. pradėjo daryti stiprią įtaką (→ auctores). VA buvo žinomas ir terminas „elegia", ir distichais parašyti eilėraščiai (ypač Venancijaus Fortunato, VI a.), ir net romėniškojo pobūdžio Δ, ypač XII a. (Alano Sališkio, Bauderi iš Bourgueilio, Hildeberto iš Lavardino ir kt.), tačiau tvirtos tradicijos nebuvo. Eleginis distichas vartotas ir VA lot. eleginėje komedijoje (ypač XII ir XIII a., Š. Pranc.). Tautinėms VA lit. buvo nežinomas tikrasis Δ žanras. Šis atgimė tik humanizmo ir Renesanso epochoje, kai buvo atsigręžta į Antiką. Ligtolinis Δ nebuvimas veikiausiai paaiškintinas tuo, kad VA būta gausybės pasauliet. ir relig. pobūdžio eilėraščių-raudų bei poezijos, kuriai būdinga melancholiška liūdna intonacija: → chanson de femme, complainte, planctus, planh, ubi sunt, Laudatio temporis acti, kryžiaus poezija, Kristaus kančių giesmės, raudos dėl mirusiųjų. Anglistika Δ tradiciškai vadina 9 trumpas lyrines „*Exeter* knygoje" (X a. antra pusė) pateikiamas sen. anglų → raidžių rimo eilėdaros poemas: *The Wanderer, The Seafarer, The Rhyming Poem, Deor, Wulf and Eadwacer, The Wife's Lament, Resignation, The Husband's Message, The Ruin,* kai kurios yra aukštos poetinės kokybės. Dideli tarpusavio skirtumai verčia abejoti, kad susidūrėme su tam tikru lit. žanru. Visoms poemoms bendras didesnis arba mažesnis jausmingumas, liūdesio, nevilties bei (skausmingo) žvilgsnio praeitin pozicija. Susiduriame ir su gnomomis bei krikšč. pasaulėžiūra. Jų temos: vienišojo aimana, tremtinio arba nelaimės persekiojamojo širdgėla, prabėgusių dienų prisiminimas, paguoda, šio pasaulio menkybė. Sen. anglų Δ pagrįstos įv. tradicijomis: antik. meilės ir liūdesio Δ, rauda, moralistika, krikšč. praeinamybės tematika ir daugeliui sen. anglų poemų būdinga melancholiška intonacija, kurią iš dalies nulėmė germ. tikėjimas lemtimi (→ wyrd), taip pat keltų įtaka. VA kimrų (ir VA airių) poezijoje mirusiųjų Δ, kurią bardas sukurdavo savo mirusio globėjo kun-ščio garbei, buvo įprastinio rūmų poetų repertuaro (pirmiausia XII ir XIII a.) dalis (→ gogynfeirdd). Labiausiai mėgiama forma buvo → awdl, vėliau ir cywydd. Humanistų Δ vyrauja meilės tema, pvz., Enėjo Silvijaus Piccolomini *Cinthia.* Ber

Lit.: E. D. GRUBL, Studien zu den ags. Elegien, Marburg 1948. – J. PETER, Complaint and Satire in Early English Lit.e, O. 1956. – G. LUCK, Die röm. Liebeselegien, Hei. 1961. – F. BEISSNER, Gesch. der dt. Elegien, B. [3]1965. – S. B. GREENFIELD, The OE Elegies, in: E. G. STANLEY (Ed.) Continuations and Beginnings, Lo. 1966. – K. WEISSENBERGER, Formen der Elegien, Bern 1969. – C. THIRY, Elégie, elégien, elégiaque au XVe s., in: Hommage au prof. M. Del-

bouille (Marche romane no. spéc.), 1973, 279–292. – M. GREEN (Ed.), The OE Elegies, Cranburg, NY. 1983. – J. H. MANDEL, Alternative Readings in OE Poetry, F. 1987. – Manual, V, 1432 ir t., 1667 ir t. – A Guide to Welsh Lit.e, I–II.

Eleginis distichas → distichas

Elementai, keturi (vok. *Elemente*, vier, lot. *elementum* – pradinė medžiaga). Antikoje ieškota pirmapradžių medžiagų, iš kurių sudarytas pasaulis: jau Empedoklis (V a. pr. Kr.) sukūrė mokymą apie Δ: ugnį, orą, vandenį ir žemę; kaip kokybiškai skirtingi mišiniai, jie sudaro visus daiktus. Platono ir Aristotelio minimas penktasis elementas, „eteris", VA nesulaukė didelio susidomėjimo (→ kosmologija, gamtamokslis). Alchemikai ir astrologai Δ grindė savo spekuliatyvias natūralios sąrangos paieškas. Jau nuo senų laikų mene Δ buvo vaizduojami personifikuoti. Požiūriui į Δ VA teol. ypatingos reikšmės turėjo XI–XII a. gamtos filos. Gamtamoksl. Δ Antikos tradicijai ji suteikė krikšč. alegorinę prasmę. Pasak Hildegardos Bingenietės, vanduo yra ir gamtos reiškinys, ir Dievo Žodžio simbolis; Konrado Megenbergiečio „Gamtos knygoje" (1349/1350) Δ traktuojami ne tik kaip → gamtamokslio objektas, bet ir kaip relig. simboliai. VA eil. lit. nuolat pabrėžiamas Δ sąsajos ir sąveika (Frauenlobo 240.10, 1–19; Burkhardo iš Hohenfelso XI). Elementų formulė buvo suvokiama kaip raktas, kuriuo atrakinamos pasaulio ir žmogaus supratimo durys; kaip jų egzistavimo sąlyga (*Reinfried von Braunschweig* V. 26404–26409). Sąveikų hierarchijoje Δ užėmė tarpininkų poziciją: juos sukūrė ir valdo Dievas (*Gottes Zukunft* V. 11–14; *Willehalm* 1, 29–2, 6; *Reinfried von Braunschweig* V. 10589–10601), arba „ponia Gamta" kaip Dievo pavaduotoja ir padėjėja (*Gottes Zukunft* V. 194–204). Δ savo ruožtu buvo priskiriamos įv. būtybės, per kurias jie darydavo įtaką, pvz., žemei – gyvūnai ir žmonės (ugniai – slibinai, plg. Hartmano iš Aujė *Erec*, 7594–7652). Kitas relig. aspektas yra elementų poveikis, ypač „tyro" vandens, → Dievo teismo metu. La-T

Lit.: J. LAMINNE, Les 4 éléments, Bru, 1904. – J. ZAHLTEN, Creatio mundi, St. 1979. → Kosmologija.

Elfė → fėja

Elgetaujantieji ordinai → dominikonai, minoritai, vienuolijų regulos

Elgetos (*Bettler*, iš vid. vok. aukšt. *betelen*, kartotinis veiksmaž. – „pakartotinai prašyti"), vargšų (luošių, raupsuotųjų, neregių, be šeimos likusių paliegusių senelių) grupė, gyvenanti iš išmaldos. Relig. sumetimais Δ šelpimas buvo laikomas Dievo užduotimi; išmalda tikėtasi sumažinti bausmę už nuodėmes. Vien. ir dvarai kartais išlaikydavo didelius elgetų pulkus. Pvz., Kliuni vien. kasmet buvo valgydinami tūkstančiai Δ. Valdovų rūmuose Δ dažnai rūpinosi kilmingos moterys, kaip antai – Elzbieta iš Tiuringijos († 1231). – Legendose → šventieji dažnai vaizduojami kaip Δ globėjai (pvz., šv. Martynas, atidavęs pusę savo apsiausto). – Augant miestams, vėlyv. VA Δ tapo socialine problema. Leistos elgetavimo miestuose taisyklės, būdavo skiriami Δ prievaizdai – kaip juridiniai atstovai, išmaldų valdytojai ir t. t. (Niurnberge apie 1350). Štrasburge ir Bazelyje susikūrė didelės Δ kolonijos. Apie 1500 Δ problemą ima kritiškai nagrinėti iškilūs amžininkai, pvz., S. Brantas (*Narrenschiff*, sk. 63), S. Franckas, Geileris iš Kaizerbergo, Martynas Liuteris, T. Murneris ir labai populiarios *Liber Vagatorum* autorius. Svarbu buvo atskirti tikrą Δ nuo apsimetėlio, nes jau buvo sumanyti rafinuoti elgetavimo metodai. Naują kritišką nuostatą liudija tokios patarlės, kaip „Bettel ouch ist ein Orden In dem ist mancher Herr geworden" („Δ irgi toks ordinas, kuriame ne vienas į ponus išėjo"); ši nuostata paskatino kurti aprūpinimo darbu programas ir imtis tikslingos pasauliet. vargšų šalpos. → Neturtas. Lep

Lit.: C. CLEFF, Der Schutz d. wirtschaftl. u. sozial Schwachen in den Kapitularien Karls d. Gr.en u. d. nachfolgenden Karolinger, Kö. 1955. – W. DANCKERT, Unehrl. Leute, Bern 1963. – J. G. GOGLIN, Les miserables dans l'Occident méd., P. 1976.

Elijas, ST pranašas, laikomas Mesijo pirmtaku. Iš krikšč. legendų jis žinomas kaip vienintelis žmogus, kuris dar gyvas ugnies vežimu buvo paimtas į dangų. Žinoma tema yra ir Δ, maitinamas varnų. Liaudies tikėjimas jam priskiria demonus atbaidančią galią, nes jis yra tas, kuris gali nugalėti Antikristą (*Muspili* ir kt.). → Karmelitų ordino globėjas. Bg

Lit.: A. MASSER, Bibel- u. Legendenepik d. dt. MA.s, B. 1976.

Eliucidarijai (VA lot. *elucidarium*, iš Vulgatos lot. *elucidare* – nušviesti), grupė dialogo pavidalo žinias perteikiančių tekstų taut. kalbomis, besiremiančių Honorijaus Regensburgiečio (XII a. pirma pusė) *Elucidarium* ir *Imago mundi;* juose sistemiškai nagrinėjamas mokymas apie išganymą ir pasaulio aprašymas. 1190–1195 Henriko Liūto (?) pavedimu sukurtas vok. variantas apie Dievą ir pasaulio sukūrimą (I knyga), išganymą ir Bažn. išganymo priemones (II knyga), mirtį, pasaulio pabaigą ir anapusybę (III knyga). Šis *Lucidarius* tapo viena sėkmingiausių VA knygų (išliko daugiau kaip 60 rankr. ir apie 90 spausdinių); perdirbtas į „Mažąją kosmografiją", *Lucidarius* buvo spausdinamas ir skaitomas iki pat XIX a. → Volksbuch. F/O

Lit.: Y. LEFÈVRE, L'Elucidarium et les Lucidaires, P. 1954. – D. RUHE, Savoir des doctes et pratique pastorale à la fin du MA. Le cas du Second Lucidaire, in: Cristianesimo nella storia 11 (1990), 29–60. – G. STEER, Der dt. Lucidarius – ein Auftragswerk Heinrichs d. Löwen?, in: DVjs 64 (1990), 1–25.

Elizija (lot. *elisio* – išmetimas, išstūmimas), iš dalies apostrofu (') žymimas nekirčiuoto balsio praleidimas 1) žodžio vid., tarp dviejų prieb. (*sehen – seh'n*), taip pat ir metro sumetimais; 2) žodžio gale prieš balsiu prasidedantį kitą žodį, siekiant išvengti → hiato (*fahr' ich*); dažnai vartotas antik. ir VA taut. k. metrikoje. Sto

Elnias, kaip relig. simbolinis gyvūnas išlikęs seniausiuose vaizdinės ir rašyt. tradicijos sluoksniuose. Airių (pvz., Fino legenda) ir → Matière de Bretagne pasakojimuose Δ iškyla kaip (chtoninis) vadas; → Artūro temos poezijoje nuolatinė sudedamoji dalis yra (balto) Δ → medžioklė. Į krikšč. legendų lit. buvo įtrauktas Δ nugalabijimas bei maitinančios ir/arba persekiojamos elnės motyvas (pvz., Genovaitės legenda). Kaip gyvatės/drakono nugalėtojas Δ veikale *Physiologus* tampa → velnią įveikusios sielos arba Kristaus simboliu. Hipotetinių Δ vaidinimų tema VA būdavo Δ meilinimasis arba jo užmušimas. Neu

Lit.: D. DALBY, Lexicon of the Med. German Hunt, B. 1965. – H. KOLB, Der Hirsch, der Schlangen frißt, in: Med. litteraria, Fs. H. de Boor, Mn. 1971.

Elocutio (lot. – kalbinė išraiška, stilius), trečia stadija retor. tekstų kūrimo (*tractatio*) teorijoje: per pirmąją → inventio surastos ir per antrąją stadiją → dispositio surikiuotos mintys (*res*) pagal oratoriaus norą (*voluntas*), tikslingai parenkant turimus žodžius ir figūras, paverčiamos suformuluotais posakiais. Ist. iškiliausios ir Kvintiliano aiškiai ir suprantamai susistemintos Δ taisyklės skirtos atskiriems žodžiams (*verba singula*) ir žodžių junginiams (*verba coniuncta*). Jų tobulas laikymasis apibrėžtas keturiomis *virtutes*: *puritas* (k. tikslumas), *perspicuitas* (aiški, lengvai suprantama išraiška), *ornatus* (patraukli k. vartosena) ir *aptum* (vidinė k. vienovė, atitinkanti kalbamąją situaciją, objektą bei tikslą). Taisyklių nepaisymas, panaudojant per daug arba per mažai k. priemonių, laikomas klaida (*vitia*), jei tas nepaisymas, kaip meninė laisvė (*licentia*), nepatarnauja *ornatus* ir neatitinka *aptum*. Tačiau ir tokios laisvės skleidžiasi 4 retorinių kaitos kategorijų sąlygotuose rėmuose: *adiecto* (prijungimas), *detractio* (pašalinimas), *transmutatio* (atskirų narių sukeitimas vietomis), *immutatio* (vienų narių pakeitimas kitais). Pasak Kvintiliano, *puritas* ir *perspicuitas* griežtai paisanti k. pasižymi idiomiškai teisingų žodžių ir taisyklingos sintaksės vartojimu, kurie dėl savo vienareikšmiškumo suprantami nedviprasmiškai ir taip sustiprina ištarto teksto įtikimumą. Taip įkūnijamas įsivaizduojamas norminės k. idealas (*ars recte dicendi*). Klaidomis laikomi barbarizmai, solecizmai ir visi leksikos bei sintaksės neaiškumai (*obscuritas*), tačiau jie *licentia* požiūriu iš dalies vėl gali įgyti *ornatus* funkciją, jei atitinka *aptum* reikalavimus. Tad ir išsamus → retorinių figūrų katalogas suprastinas kaip sąmoningų nukrypimų nuo norminės k. sistema. Iš esmės oratorius nuolat turi derinti pareigas abiems *artes*. Gausybė k. formulavimo galimybių jau Antikoje buvo sunorminta ir pateikta kaip įv. *ornatus* tipus, pvz., *robur* (įtaigi puošmena), *gratia* arba *suavitas* (švelni puošmena), *elegantia*, *urbanitas* (grakštumas), *maiestas* ir t. t. Jų vartojimas, neatsižvelgiant į *aptum*, veda į *oratio inornata*, kai panaudojama per mažai formų, ar į *mala affectatio* (išpūstumą) – kai jų panaudojama per daug. Dėl savojo minties bei stilistinio išraiškin-

gumo jos gali būti priskirtos vienam iš trijų klasikinių → stiliaus rūšių (*genera dicendi*). → Colores rhetorici, retorika. Pic

Lit.: F. WEHRLI, Der erhabene u. der schlichte Stil in der poet.-rhetor. Theorie d. Antike, in: O. GIGON (Hg.), Phyllobolia, Bas. 1946, 9–34. – F. QUADLBAUER, Die antike Theorie d. genera dicendi im lat. MA, W. 1962. – E. R. CURTIUS, Europ. Lit. u. lat. MA, Bern [9]1978.

Emalis, metalo dirbinių, ypač liturginių reikmenų, paviršių dekoracija ir puošyba metalų oksidais nuspalvintomis inkrustacijomis. Padengiant pertvariniu **Δ** (*cloisoné*), plonos metalo juostelės (pertvarėlės) prilydomos prie pagrindo ir plotai tarp pertvarėlių užpildomi įv. spalvų emaliais; duobelinio emaliavimo (*champlevé*) atveju paviršiaus įdubos užpildomos kelių spalvų **Δ**, po to dirbinys degamas. Taikant skaidrųjį emaliavimą ir **Δ** tapybą, jis tepamas ant dirbinio paviršiaus ir degamas krosnyje. Z-Z

Lit.: M. M. GAUTHIER, Émaux du MA Occidental, P. [2]1973.

Emauso vaidinimas (vok. *Peregrinusspiel*; VA lot. *peregrinus* – maldininkas) – prisikėlusio Kristaus pasirodymo dviem mokiniams pakeliui į Emausą vaidinimas (*Lk* 24, 13–35); savarankiškų vaidinimų VA lot. k. yra išlikę nuo XII a. liturg. rankraščiuose; manytina, kad pirmieji **Δ** buvo statomi Bažn., o altorius panaudojamas kaip Emauso mokinių stalas. Lot. **Δ** pavyzdžiai: „Benediktbeureno **Δ**“ ir „Ripolo Velykų vaidinimas“ (Isp., XII a., papildytas ankstyv. **Δ** variantas). Vėlyv. VA **Δ** dažnai būdavo → Velykų ir Kristaus kančios vaidinimų dalis. Din/Krü

Lit.: N. WOLF, Das 1. Emmausspiel im Kodex des B. Debs, in: Der Schlern 49 (1975), 467–473, 50 (1976), 659–662. – C. BROCKETT, Easter Monday Antiphons and the Peregrinus Play, in: Kirchenmusikal. Jb. 61 (1977), 29–46. → Misterija, teatras.

Emblema (gr. – tai, kas įstatyta), simbolis arba ženklas, kuris ne visada išsyk atpažįstamas. Dažn. kuria nors klasikine k. suformuluota (paprastai mįslinga) ištarmė gaubia reikšmingą vaizdinį. Ši glausta ištarmė atskleidžia (jei atspėja), tai, kas tinka (sentenciškai) tam tikram žmogui, objektui arba įvykiui nusakyti. Didžiųjų **Δ** rinkinių (Alciatus, Milanas 1522, J. Camerarius, Niurnbergas 1590 ir kt.) dėka paaiškėjo daugelis su gyvenamojo meto įvykiais susijusių **Δ** detalių. Bg

Lit.: A. SCHÖNE/A. HENKEL, Emblemata, St. 1967.

Emendacija → leksto kritika

Empirizmas. Jei **Δ** suprantamas kaip žinių įgijimas remiantis jusliniu patyrimu, kuriam subordinuojama proto veikla, tai VA neabejotinai būta **Δ** (tiesa, **Δ** sąvoką įvedė tik Kantas). **Δ** dažn. išvedamas iš skirtumų tarp Platono (arba Augustino) ir Aristotelio (arba Tomo Akviniečio) filos., nors garsusis teiginys, kurį Tomas Akvinietis priskiria Aristoteliui: prote nėra nieko, ko pirmiau nebūtų buvę juslėse, – ir nebuvo Aristotelio. Minėta prasme Tomo Akviniečio pažinimo teorija (→ tomizmas) gali būti supratama kaip pažinimas; tai patvirtina ir jo argumentai prieš Anzelmo Kenterberiečio apriorinį Dievo buvimo įrodymą bei jo mokymas apie sielos (arba pasyvaus, priimančio intelekto) kintamumą, kurį sąlygoja *phantasmata*: jos randasi dėl išorinių daiktų poveikio juslėms, iš jų abstrahuojant gaunamos visos žinios apie neloginius ir neteolog. objektus. Senovėje kiek vieningesnio **Δ** atstovai buvo stoikai, ypač epikūrininkai, jie juslinį pažinimą suvokė kaip vienintelį žinių šaltinį; nors ši tradicija VA buvo mažai reikšminga, tačiau galima tarti, kad panašus požiūris būdingas ir Viljamui Okamui, kuris neigė antjuslinius objektus („Okamo skustuvas“, → okamizmas). Tačiau tai veda, panašiai kaip Antikos **Δ** ir kitaip negu NA **Δ**, į subjektyvistinį skepticizmą, kuris gali būti įveiktas tik neracionaliu būdu, apsisprendus už tikėjimą. → Pažinimas. Wim

Lit.: E. A. MOODY, Empiricism and Metaphysics in Med. Philosophy, in: Philosophical Rev. 67 (1958), 145–163.

Enchiridion → manualai

Enciklopedija. Apie 560 Kasiodoras, sekdamas romėnų **Δ** tradicija, sudarė pirmąjį išsamų žinių kompendiumą iš krikšč. perspektyvos. Tačiau labiausiai Antikos žinijos perdavimui nusipelnė tik brandž. ir vėlyv. VA beveik visur paplitusi Izidoriaus Siviliečio († 636) *Etymologia*. Po Bedos Garbingojo († 735), Rabano Mauro († 856) ir į **Δ** panašių XII a. žinių kompendiumų (Honorijaus Regensburgiečio, Hugono Viktoriškio, Aleksandro Neckamo ir kt.) VA enciklopedinė lit., veikiama → verstinės arabų lit. ir nauj. elgetaujančių

ordinų, sulig Tomu iš Cantimpré, Baltramiejumi Anglu ir ypač XIII a. Vincento iš Bovė *Speculum maius* pasiekė klestėjimo viršūnę. Vėlyv. VA lot. Δ buvo mažai paplitusios; vėliau pamažu ėmė rastis – iš pradžių Romanijoje, o gerokai vėliau ir vok. kalbančiuose kraštuose (remiantis lot. Δ vert. ir juos perdirbant) – savarankiški Δ pobūdžio veikalai taut. kalbomis. Hel

Lit.: R. COLLISON, Encyclopaedias, NY. [2]1966. – M. T. BEONIO-BROCCHIERI FUMAGALLI, Le enciclopedie dell'Occidente med., Tn. 1981.

Endecasillabo (it.-isp., iš gr. *hendeka* – 11, *syllabe* – skiemuo), vienuolikaskiemenė eilutė, pranc. *vers commun* atmaina, kuri ypač it. eilėdaroje dėl k. specifikos sutinkama tik kaip vienuolikaskiemenė jambinė eilutė su moteriška kadencija: v–v–v–v–v–v; populiariausias it. eilėdaros metras (Dante, Petrarca, Ariosto, Tasso ir t. t.). Sto

Enėjo tema. Panašu, kad sakmė apie Enėją, kurią aptinkame jau Homero „Iliadoje", bus atsiradusi Etrurijoje ir modifikuotu pavidalu perimta romėnų, siekusių ja sutvirtinti savo valst. ideol. Vergilijaus „Eneidoje" herojus, žlugus Trojai, savo motinos Veneros paragintas, palieka degantį miestą, klaidžioja jūromis, patiria įvairių nuotykių ir patenka pas Kartaginos įkūrėją karalienę Didonę, kuri nusižudo, nelaimingai pamilusi Enėją; pagaliau Enėjas išlipa į jam pažadėtosios Lacijaus žemės krantą. Krašto kar. Lotynas išleidžia už Enėjo savo dukterį Laviniją, tačiau dėl šios jis turi kautis su ligtoliniu jos sužadėtiniu Turnu. Per savo sūnų Askaniją (arba Julą) Enėjas tampa Romos ir julijų protėviu. „Eneida", romėnų taut. epas, vėlyv. Antikos ir VA lit. buvo mėgdžiojama, iš jos daromi išrašai, ji trumpinama (pvz., Simono Aurėjos Kapros), komentuojama ir alegoriškai interpretuojama (Bernardo Silvestri). Pranc. k. Δ XII a. vid. nežinomas dvasininkas panaudojo viename pirmųjų eil., aštuonskiemeniu metru parašytų romanų (*Roman d'Eneas*), kurio (iš Ovidijaus perimta) meilės psichologija, mokytumas ir lit. technika (→ descriptio ir t. t.) padarė didelės įtakos pranc., o Henriko iš Veldeke perdirbtu pavidalu – ir vok. literatūrai. → Antikinis romanas, Trojos tema, Vergilijaus recepcija. Kna

Lit.: E. AUERBACH, Lit.sprache u. Publikum in der lat. Spätantike u. im MA, Bern 1958. – G. ANGELI, L'Eneas e i primi romanzi volgari, Mi. 1971.

Enfance (pranc. – vaikystė), pasakojimas apie jaunojo herojaus iškilimą ir išbandymus, kurie nuo XII a. II pusės pabrėžiami → chansons de geste ir kurtuaz. romanuose pasakojant herojų biografijas (pvz.: Δ Ogier, Δ Gauvaine). Lic

Lit.: F. WOLFZETTEL, Zur Stellung u. Bedeutung d. E.s in der afz. Epik, in: Zs. f. frz. Sprache u. Lit. 83 (1973), 317–348 u. 84 (1974), 1–32.

Enfants sans souci (pranc. – vaikai be rūpesčių), XIV a. įsisteigusi, gildijos pavyzdžiu organizuota aktorių mėgėjų draugija, tokia kaip → basoche: turėjo privilegijų, bet kėlė cenzūros nepasitikėjimą (daug metų buvo draudžiami spektakliai); dažn. vaidindavo → soti.

Englyn (kimrų k.; dgs. *englynion*), šalia → cywydd ir → awdl trečia tradicinė, griežtai metrinė → kimrų poezijos kategorija, rašyt. šaltiniuose užfiksuota IX a., kilmė neaiški, likusiai VA lit. įtakos neturėjo. Daugiavariantė strofa iš pr. turėjo 3, vėliau 4 eilutes. Būdingas meniškas žodžių bei metaforų parinkimas ir pastovaus skiemenų skaičiaus eilučių jungimas pagal sudėtingas taisykles su finaliniu ir medialiniu rimu bei keleriopa aliteracija (vartojamas → cynghanedd). Nuo XIII a. mėgiamiausia forma yra keturių eilučių, 30 skiemenų (10, 6, 7, 7) Δ *unodl union* (griežtai vienarimis Δ). *Englynion* gali būti derinamas su *awdl* viename eilėraštyje arba susijungti tarpusavyje jungiant strofas į vieną *cyngogion*. Dažn. Δ kaip vienos strofos eilėraštis esti didaktinio, eleginio, lyrinio, gnominio arba humoristinio turinio, jis lygintinas su epigrama. Ber

Enjambement (pranc. – peržengimas), perkėlimas, sakinio nukėlimo iš eilutės pab. į kitą eilutę metrinis nusakymas. Leidžia pagyvinti posmo tėkmę, gali daryti empatinį arba sustiprinantį poveikį, pvz., Valteris Fogelveidė: „saehe ich die megde an der straze den bal/werfen! ..." (L 39, 4 ir t.). Plg. t. p. → sukabinamasis rimas. Schw

Enkomiastik → šlovinamoji giesmė

Ensenhamen (provans. – mokymas, ugdymas, iš lot. *insignare* – žymėti, mokyti), provansalų mokomoji poezija, skirta mokyti luomui deramos

gyvensenos. Pagal socialinius sluoksnius jos būta abiejų lyčių kilmingiesiems ir nekilmingiesiems. Tarp pastarųjų ji pirmiausia adresuota riteriams ir skydnešiams, rūmų freilinoms ir špylmanams (→ žonglieriai). Minėtųjų asmenų ratas iš dalies nulemia ir **Δ** turinį. Jį sudaro daugiausia moraliniai ir praktiniai patarimai kasdieniame gyvenime: kaip įgyti krikšč. ir kurtuaz. dorybių bei vertybių ir jų neprarasti; mandagumo taisyklės: kaip elgtis su svečiais, kaip vesti pokalbį; → Tischzuchut, higienos ir rūbų dėvėjimo taisyklės. Esama ir luomo bei profesijos sąlygojamų reikalavimų: riteriai ir skydnešiai supažindinami su jojimo ir ginklo naudojimo menu, tarnybos priedermėmis, literatūra, patarimais, kaip elgtis meilės dalykuose; rūmų freilinos supažindinamos su uždaviniais jų ponių atžvilgiu, su tuo, kaip neprarasti gero vardo bei elgtis su gerbėjais; špylmanai supažindinami su kriterijais, kurių laikantis galima rasti pačią dosniausią mecenatę ir kurti publikai paveikios saviraiškos planus. Kompozicijos požiūriu **Δ** galima skirstyti į tiesiogiai pateikiančią mokomąją medžiagą, ir į pateikiančią ją įvilktą į epinį rūbą. Jos metrinė forma dažn. sudaro nestrofinės šešiaskiemenės gretutinio rimo eilutės. **Δ** atstovai poetai: Garin lo Brun, Arnaut Guilhem de Marsan, Raimon Vidal de Besalù, At de Mons, Amanieu de Sescas ir Lunel de Monteg. Arnaut de Maruelh ir Sordelio moralinė **Δ** laikytina žanro variantais: šie autoriai nepateikia meilės praktikos patarimų ar veikiau juos pajungia miestietiškųjų dorybių mokymui. Visus meilės tarpsnius analizuojanti At de Mons **Δ** peržengia čia nubrėžtas žanro ribas ir tampa panaši į → meilės traktatą. Tokį peržengimą galima įžvelgti ir kt. poetų kūryboje: Guiraut de Cabreira ir Bertran de Paris linksta į → sirventą, Guiraut de Calando į → gapą, Guiraut Riquier – į rimuotą laišką. **Δ** anksti išryškėjo mėgavimosi savimonė, kuri sąsajas su sėkmingais, išvardijamais pavyzdžiais iškelia kaip tariamą stiliaus ypatybę. Spartus formalios žanro tradicijos kūrimasis ir žanro poveikis aplinkai glaudžiai susiję. Pranc. lit. **Δ** vadinama kaip *enseignement* (pvz., Baudouin de Conde, Robert de Blois), it. – kaip *insegnamento*. Ir šiuo požiūriu žanrai skiriasi: Jacques de Baisieux ir kelių anonimų kūryba linksta į → dit, o Francesco da Barberino – į alegorinį didaktinį traktatą. – Kaip tam tikro laikotarpio papročių, moralės ir skonio sampratos bei meilės praktikos liudytoja, **Δ** turi didelę kultūr. ir soc.vertę. Höl

Lit.: W. Bohs, Abrils issi'e mays intrava, in: Roman. Forsch. 15 (1904), 204–316. – J. Bathe, D. moral. Ensenhamens im Altprov., Marburg 1906. – A. Parducci, Costumi ornati, Bol. 1928. – GRLMA VI, 1–2. – A. Monson, Les ensenhamens occitans, P. 1981.

Enueg (provans. – tai, kas piktina; t. p.: *desplazer*), formos požiūriu laisvas provans. dainų tipas, kilęs iš → sirventos aplinkos. **Δ** apdainuojami piktinantys dalykai ir nutikimai. Kai trubadūras toje pačioje dainoje temiškai sujungia pritarimą ir pasipiktinimą, kuriuos jam kelia tam tikri soc. ar polit. dalykai, ji tampa **Δ**-*plazer*. Eir

Lit.: G. Lanciani, Dagli enueg alle parvoices, in: Cultura neolatina 30 (1970), 250–299. – M. Gsell, Les genres méd. de l'enueg et du plazer, in: Actes du 5e Congrès international de langue et littérature d'oc et d'études provençales, P. 1974, 420–427.

Envoi, sen. pranc. ir provans. poezijos baigiamoji arba dedikacinė strofa (ypač → chanson, baladės, chant royal), joje atvirai arba paslėptai pasakoma, kam skiriama daina; ilgiu ir rimų sistema dažnai panaši į prieš ją einančios strofos abgezangą. Ehl

Epakte → Velykų datos apskaičiavimas

Epas, pagr. lit. žanras: eil. arba prozinis pasakojimas, → Märe, proza, prozinis romanas, romanas. Epinė poezija (nuo gr. *epos* – žodis, pasakojimas) griežtesne prasme yra eil. epas. Kadangi → fikciškumas VA įsisąmonintas tik pamažu, būtų problemiška jį laikyti VA **Δ** bruožu; dar dažnai **Δ** pasakoja apie realius įvykius. Stebuklingi dalykai aiškinami: 1. istoriškai, kaip ankstesnių laikų įvykiai (Artūras, Karolis D.); 2. geografiškai kaip vykę tolimuose kraštuose (Rytuose); 3. teologiškai kaip Dievo įsikišimas (šventųjų gyvenimai ir jų stebuklai). Tai aiškiausiai rodo vėlyv. Antikoje atsiradusi → biblinė literatūra, kuri jau IX a. buvo toliau plėtojama taut. kalbomis (sen. saksų k.. *Heliand*, sen. vok. aukšt. k. – Otfriedo Veisenburgiečio), o lot. buvo pritaikyta metriniams → šventųjų gyvenimams, iš prozinių tampantiems eil.

(pr. – Paulino iš Périgueux *Vita S. Martini*, susilaukusi daug sekėjų per visus VA ir anksti išversta į taut. kalbas; *Leodegar* giesmė, *Alexius* giesmė sen. pranc. k.; *Gutlac* giesmės sen. anglų k.). Anapusinio gyvenimo → vizijos arba kelionės į kitą pasaulį retai pasakotos eil. kalba (Walahfrido Strabono *Visio Wettini), genus* tik Dante's „Dieviškojoje komedijoje" tampa Δ. Iš žodinių germ. tradicijų išaugo epinė → herojinė poezija: dar prieš VIII a. pr. su ja susiduriame sen. anglų *Beowulf*, po 100 metų – sen. vok. aukšt. „Hildebrando giesmėje", kuri priskiriama → sakmėms apie Dytrichą iš Berno (→ Dytricho epas). Taip pat nuo IX a. per sen. anglų *Waldere* žinoma sakmė apie Valterį iš Akvitanijos, – tai vienintelio lot. herojinio epo *Waltharius* (galbūt X a.) medžiaga. Zygfrydo temą pirmiausia aptinkame → edose esančiose 14 Sigurdo giesmių (pats anksčiausias liudijimas: *Brot af Sigurdarkvidhu*), apie 1200 ji „Nybelungų giesmėje" sujungiama su hunų mūšio (Atila), burgundų žūties tema. Lygiai taip ir Gudrūnos tema: pirmiausia ją aptinkame edų giesmėse, ir tik XIII a. ji išnyra vid. vok. aukšt. k. – Iš dalies senąja sakmių medžiaga, iš dalies ir helėnistiniais kelionių bei meilės romanais pagrįstas vad. → „špylmanų epas". Seniausias žinomas kūrinys veikiausiai yra VA lot. k. parašytas *Ruodlieb*, apskritai seniausias VA → romanas (~1050). Daug atmainų taut. kalbomis turinčiam žanrui davė pradžią apie 1160 sukurtas *König Rother*; jis išsiskleidžia daugybe → meilės ir nuotykių romanų, tapusių vėlyv. VA → Volksbuch pagrindu. Viena tipiška VA Δ forma yra → gyvūnų epas, kurio tematika ateina tiek iš antik. pasakėčių, tiek iš liaudies pasakojimų. Anksti užsimezgęs VA lot. lit. (*Ecbasis captivi* prieš 1039, Nivardo *Ysengrimus* apie 1150), šis žanras sėkmingai plėtojasi ir taut. kalbomis. Šios atšakos pradininko Petro iš Sen Klodo *Roman de Renart* (1174–1177) susilaukė daug sekimų įv. kalbomis. Čia atsiskleidžia fikcinio pasakojimo VA mėgiama *per tropologiam* forma galimybės. XII a. antros pusės pr. Pranc. maždaug vienu metu sukuriami didieji kurtuaz. romano žanro kūriniai, apimantys tris VA Δ esminius temų ciklus: → matiére de France, matiére de Bretagne, matiére de Rome. Paskut., perimančios Antikos medžiagą (→ Antikos recepcija), atveju esama helėnistiniais romanais besiremiančių pavyzdžių VA lot. k. → Aleksandro ir Apolonijaus ciklams. Lit. Aleksandro tema dėmesys sutelktas į Rytų stebuklus, o Apolonijaus cikle vyrauja vėlyv. Antikos romano mėgtas išsiskyrimo ir susitikimo motyvas. *Matière de Rome* protagonistai yra trys beveik vienu metu sukurti kūriniai: *Roman de Thébes* iš → Tėbų sakmių ciklo, kurį sutinkame ir → visuotinėse kronikose; *Roman d'Eneas*, Vergilijaus „Eneidą" perkeliantis į kurtuaz. pasaulį, ir Henriko iš Veldeke dėka davęs pradžią vok. kurtuaz. romanui; bei Benôit de Saint-Maure *Roman de Troie*. Jo tema, Trojos žlugimas (→ Trojos tema), labai plačiai paplito taut. kalbomis, kartu su Juozapo Iscanus (1189), Alberto iš Stade (apie 1265) ir Guido delle Colonne (1287) vert. į VA lot. k. *Matière de Bretagne*, kar. Artūro temai, lit. šlovę pelnė Chrétieno iš Trua poetinis talentas. Jis yra → dvigubo kelio struktūros [?], būdingos kurtuaz. romanui, pradininkas; ją perėmė Hartmanas iš Aujė (1170 (1180) – ~1200) savo romanuose *Erec* bei *Yvain*. *Perceval* romane kar. Artūro tema sujungiama su → Gralio legenda, kuri meniškai išraiškingiausiai perteikta Volframo *Parzival*, ir vėliau daugybėje epų išplėtota į savarankišką temą. Prie *matière de Bretagne* priskiriama ir → Tristano tema; jai nemarią formą suteikė Gotfrydas Štrasburgietis (~1210), remdamasis dviejų sen. pranc. epų fragmentais. Tolesnei šios temos plėtrai visose Europos taut. kalbose būdinga formų įvairovė (romanai ir nutikimai). *Matière de France* dėmesio centre – Karolis D., tačiau svarbiausi jos herojai yra → Rolandas jau 1100 datuojamoje „Rolando giesmėje", pačioje seniausioje → chansons de geste, ir Guillaume, kurio „Vilhelmo žygiai", išdėstyti 24, daugiausia ciklais išlikusiomis, *chansons*, patarnavo kaip medžiaga Volframo *Willehalm*. Pradinė idėja – susieti krikšč. išganymo idėjas (Kryžiaus žygių idėją) ir valstybės gerovę kaip valdovo ir kun-ščių bendradarbiavimą – netrukus buvo pakoreguota; „Pasipiktinimo žygyje" (pvz., *Renaut de Montauban,* XII a. pab.) Karolis tampa tironu, herojus – kankiniu, žanras netenka savo pirminės funkcijos. Turtinga temų tradicija, egzistuojanti nuo XIII a., vėlyv.

VA vėl iš naujo performuojama ir jungiama. Sukuriami herojinių giesmių ir romanų ciklai bei didžiulės → kompiliacijos, pirmiausia dėl susidomėjimo ist. Jau *Kaiserchronik* (~1150) pasakojamajai medžiagai suteikiamas imp. ist. pavidalas; vien., žemių ir miestų kronikos irgi įjungiamos į pasaulio ist. kontekstą, panaudojant, tiek lot. pasaulio ist., antra vertus, epų pateikiamą medžiagą; didingas tokios pasaulio ist. pavyzdys yra Henriko iš Miuncheno (XIV a. pr.) kompiliacija. Visi motyvai kaip atskiri pasakojimai ir įv. formos nuo XIII a. įjungiami į islandų sagą (→ islendingasögur, konungasögur). → Romanas. Vog

Lit.: G. CHIRI, La poesia epico-storica latina dell'Italia med., Modena 1939. – C. M. BOWRA, From Virgil to Milton, Lo. 1948. – G. CHIRI, Heroic poetry, Lo. 1952 – W. J. SCHRÖDER, (Hg.), Das dt. Versepos, Da. 1969. – P. MERCHANT, The epic, Lo. 1971. – U. WYSS, Theorie der mhdt. Legendenepik, Erl. 1975. – L. CHALON, L'histoire et l'épopée castillane du MA, P. 1976. – Th. M. ANDERSSON, Early epic scenery, Ithaca 1976. – H. SCHOLLER (Ed.), The epic in med. Society. T. 1977. – K. RUH, Höf. Epik d. MA.s, I–II, B. [2]1977–80. – A. EBENBAUER, Carmen historicum, W. 1978. – A. T. HATTO (Ed.), Traditions of heroic and epic poetry, I–II, Lo. 1980–89. – V. MERTENS/U. MÜLLER (Hgg.), Ep. Stoffe d. MA.s, St. 1984. – H. J. ZIEGELER, Erzählen im SMA, Mn. 1986. – H. E. KELLER (Ed.), Romance Epic, Kalamazoo 1987. – R. BRÄUER (Hg.), Dichtungen des europ. MA.s, Mn. 1990 → Biblinė literatūra, herojinė poezija, špylmanų poezija.

Epidemijos → liga, maras

Epifanija → Trys Karaliai

Epigonas (gr. – palikuonis), modernus menkinamas apibūdinimas menininko, kuris orientuojasi į ankstesnį kūrėją arba mėgdžioja tam tikrą meno stilių, bet nepasiekia provaizdžio kokybės. Epigoniška poezija laikoma, pvz., vėlyv. VA kar. Artūro poezija, palyginti su „klasikais" Chrétienu, Hartmanu, Volframu. Din

Epigrafika (iš gr. *epigraphein* – įrašyti), įrašų mokslas, formalios rašto raidos ir jo atsiradimo sąlygų tyrinėjimas atsižvelgiant į rašto skleidėjus ir rašymo priemones. Kitaip negu giminingos disciplinos, pirmiausia → paleografija, Δ susitelkia į įrašus įv. medžiagose – akmenyje, medyje, metale, odoje, tekstilėje, emalyje, stikle, mozaikoje ir pan. Jai priskiriami ir užrašai ant pastatų bei patalpose esančių paminklų, antkapių ir atminimo įrašai, taip pat užrašai ant varpų, drabužių, taikomojo dekoratyvinio meno dirbinių, vartojimo reikmenų ir kt. Δ sričiai nepriklauso → rankraščiai, knygų spausdinimas, antspaudai, monetos. Įv. VA įrašų tipų šaltinių vertė pranoksta vien tik rašto ist. ir lygiuojasi į meno ist., soc. ist. ir pan. Vis dėlto medievistikoje Δ atlieka veikiau antraeilį vaidmenį, nes kitaip negu Antikos atveju, kai daugelyje sričių įrašai yra vienintelė šaltinių rūšis, VA įrašai tėra vieni tarp daugelio šaltinių. Mit

Lit.: F. PANZER, Inschriften d. dt. MA., L. 1938. – W. MÜLLER, Urkk.inschriften des dt. MA.s, 1975. – R. FAVREAU, Les Inscriptions méd., Tournhout 1979. – R. M. KLOOS, Einf. in die Epigraphik d. MA.s u. der frühen Neuzeit, Da. 1980. – Epigraphik 1982. Fachtagung für ma. U. neuzeitl. Epigraphik, red. v. W. KOCH, W. 1983. – W. KOCH, Epigraphik, Wien 1988. – R. FAVREAU, L'epigraphie méd., in: Academie des Inscriptiones et Belles Lettres, Comptes Rendues 1989, 328–363.

Epigrama (gr. *epigramma* – įrašas), iš pr. kaligrafiškas užrašas ant paminklų, pastatų, aukojimo indų. Apie 450 pr. Kr. Simonidas iš Keoso jį pavertė savarankišku lit. žanru. Epigraminės poezijos meistru laikomas Marcialis (~40–102). Per savo ilgą raidos ist. Δ žanras plačiai išsiskleidė daugybe temų (herojų šlovinimas, visuom. kritika, erotika, liaudies išmintis, kasdienio gyvenimo vaizdai, nuotaikos, gamta ir kt.) ir formų, kurioms būdingas glaustumas (vyrauja eleginis distichas). Vok. poetas Freidankas (1170(1180)–1233) pirmasis sukūrė Δ (*Bescheidenheit*), išsiskiriančių „savitos formos modeliu" (W. Spiwok). Δ iš naujo suklestėjo neolot. humanistų poezijoje (Celtis, Panonijus, du Bellay, Erazmas Roterdamietis). Jos

Lit.: W. DIETZE (Hg.), Dt. Epigramme aus vier Jh.en, L. 1964. – G. PFOHL (Hg.), Z. Gesch. einer inschriftl. Gattung, Da. 1969. – H. C. SCHNUR, Quellen des dt. Epigrammes bis Lessing, in: J. DÜMMER/M. KUNZE (Hgg.), Antikerezeption, Antikeverhältnis, Antikebegegnung in Vergangenheit und Gegenwart, Stendal 1983. – H. C. SCHNUR/R. KÖSLING (Hgg.), Galle u. Honig. Humanisten Epigramme, L. 1984. – W. MAAZ, Studien z. lat. Epigrammatik des hohen MA.s, 1986.

Epikūro recepcija. Epikūras iš Samo (341–270 pr. Kr.), graikų filosofas, epikūrininkų mokyklos Atėnuose įkūrėjas; Epikūrą puolė kitos filosofų mokyklos, Bažn. Tėvai jį vadino bedievio materialisto įsikūnijimu, visokio palaidumo ir malonumų

troškimo tėvu; todėl VA jis buvo atmetamas, ir Δ vyko tik iškreipta forma. Gali būti, kad Epikūro idėjas perteikia *Ysengrimus* (lot. → gyvūnų epas, XII a. vid.). Kna

Lit.: F. P. KNAPP, Materialist. Utilitarismus in der Maske d. Satire, in: Mlat. Jb. 10 (1975), 80–99.

Epilogas (gr. – baigiamoji kalba), su → prologu sudaro lit. kūrinio rėmus, padeda „nukelti" fikciją ir užmegzti ryšį su recipientais. Δ epe (*peroratio*) nebūdinga specifinė topika: daugelis prologo topų lygiai taip gali būti ir Δ, pvz., autoriaus formulės, *captatio benevolentiae*, kuklumo topas, rėmimasis šaltiniais. Baigiamieji topai (baigiamoji formulė, baigiamoji malda; malda už draugus ir rėmėjus; moralas; patarimas protagonistui kaip pavyzdys arba perspėjimas dėl blogo pavyzdžio; poeto duomenys apie asmenį ir veikalą; tiesos patikinimas) mažai skiriasi žanro požiūriu; tačiau hagiografiniams tekstams būdingas šaukimasis tam tikro šventojo arba jo palankumo užtarimui gauti. Relig. vaidinimuose Δ („hindrister spruch", *conclusio*) paskirtis – aiškinti ir komentuoti sudėtingą dramos veiksmą; kelias dienas trunkančiame vaidinime – nurodyti kitos dienos veiksmą ir pateikti *moralisatio*. Pab. dažn. sudaro maldos formulė ir raginimas eiti namo, kai kada dar ir baigiamoji giesmė. Δ pasako vad. *conclusor* arba *proclamator* arba kuris nors autoritetingas dramos personažas. Užgavėnių vaidinime prologą ir Δ dažn. pasako tas pats „šauklys"; Δ apima padėką už svetingumą, atsiprašymą dėl galimo stačiokiškumo, prašymą paleisti vaidintojus, kvietimą dalyvauti užgavėnių linksmybėse (retais atvejais minimi vardai, pasakoma *moralisatio*, pakartojant reziumuojamas turinys). Rie

Lit.: K. IWAND, Die Schlüsse mhdt. Epen, B. 1922. – C. FLÜGEL, Prolog u. Epilog in den Dramen u. Legenden d. MA.s, Z. 1969

Epimitis (gr. *epimythion: mythos*; *epi* – po); taip vadinamas pasakėčios (→ Fubel) pab. pateikiamas perkeltinės, simbolinės prasmės atskleidimas (gr. *parainesis*) moralinio pamokymo forma (alternatyva: pradžioje pateikiamas promitis); regis, VA Europoje žinotas ne iš pavadinimo, o iš paties dalyko ir dažnai vartotas visose alegorinio pasakojimo (→ bispelis) formose. Kna

Lit.: H. LAUSBERG, Hb. d. lit. Rhetorik, Mn. 1960 – K. Grubmüller, Meister Esopus, Z. 1977.

Episcopus puerorum (berniukų vysk., t. p. mokinių vysk.). Per Nekaltųjų Vaikelių šventę (gruodžio 28) VA vien. ir katedrų mokyklų mokiniams buvo leidžiama rinkti Δ, kuris tą dieną „vaidindavo" vysk. arba abatą. Visa tai neretai išvirsdavo (taip pat ir dėl kvailių šventės → festum fatuorum) į siautulingą vaikų šventę, kuri dažnai būdavo uždraudžiama dėl „išsišokimų" (ypač dėl liturg. bei hierarchų parodijavimo). F/O

Lit.: P. LEHMANN, Die Parodie im MA, St. [2]1963.

Epistolė (iš lot. *epistola* – laiškas) – pirmasis Mišių skaitinys; pavadinimas atsirado todėl, kad sekmadieniais nuolat (išskyrus Sekmines, kai skaityta iš *Apd*), pagal nustatytą skaitinių tvarką iki 1970 buvo skaitoma iš apaštalų laiškų. Kai skaitovas skaito iš jų skaitinį, bendruomenė sėdi, o štai kunigo Evangelijos skaitymo bendruomenė klausosi stovėdama. Šio liturg. skirtumo priežasčių esama dviejų: skaitomieji laiškai yra a) tarsi „šauklys" Jonas Krikštytojas, b) nors ir apaštalų, bet žmogaus žodis; o Evangelija yra Viešpaties Žodis. LaJ

Epistoliaras (iš lot. *epistola* – laiškas), liturginė knyga, kurioje sudėti tie apaštalų laiškų skirsniai (perikopės) ir apskritai Šv. Rašto (išskyrus Evangelijas) ištraukos, kurios skaitomos Mišių metu per visus bažn. metus.Col

Epistolinė literatūra, terminas, taikomas tais atvejams, kai → laiškas pranoksta savo, kaip privataus susižinojimo priemonės, paskirtį ir publikuojamas platesniam skaitytojų ratui ar naudojamas kaip lit. forma (pramanytas laiškas, laiško formos poezija). Relig. srityje Δ pirmiausia reiškiasi kaip skelbimo ir pamokymo priemonė, mistikoje ji tampa svarbia vidinio religingumo tarpininke. Pasauliet. lit. dominuoja eil. meilės laiškas, išlikęs paskirais lakštais ar kaip dainų rinkinių ir kurtuaz. romanų dalis. Garsiausias VA lot. Δ pavyzdys yra (autentiški?) Abeliaro ir Eloizos laiškai. Ste

Lit.: E. MEYER, Die gereimten Liebesbriefliterature des dt. MA.s, Marburg 1899. – H. BRAKKERT, Da stuont daz minne wol gezam, ZdtPH 93 (1974), Sonderheft, 1–18.

Epitafija (gr. *epitaphios* – laidotuvių sudadamoji dalis), 1. antkapio įrašas; 2. VA labai dažnai ypač puošni antkapio plokštė su įrašu mirusiojo garbei, kai kada su biografinėmis bei ist. nuorodomis. Sto

Lit.: → Laidotuvės

Epitalama (gr. *thalamos* – miegamasis), iš pr. eil. arba neeil. giesmė, kurią atlikdavo choras prie jaunavedžių miegamojo kambario, jų kaip liaudies papročių lit. randama jau Aristofano kūriniuose. Lot. VA lit., kurią pirmiausia kūrė dvasininkai, Δ suteikia krikšč. prasmę: ji tapo vestuvių giesme (himnu), kurią gieda Kristus ir tikinčioji siela, Marija arba Bažn. Tokia yra ir Konrado iš Hirsau Δ *virginium* vienos vienuolės (kaip Kristaus sužadėtinės) garbei. Gai

Lit.: A. SAIANI, L' Epitalamo Meate Marie Virginis di Giovanni di Garlandia, 1980.

Epitetas (gr. *epitheton* – būdvardis), stiliaus figūra, kai *per adiectionem* daiktav. papildomas būdv., dalyviais, priešdėliais ir kt. Jau Antikos retor. skyrė būtinąjį (Δ *necessarium*) ir nebūtinąjį (Δ *ornans)* Δ. Kvintiliano pateiktoji iškalbos formalaus stiliaus teorija, kurios VA buvo ypač paisoma, Δ nusako kaip vieną iš 14 metaforinių žodžių figūrų; Δ gali būti bendro nusakomojo, vertinamojo, tipizuojamojo arba individualizuojamojo pobūdžio. Daugelis VA tropų teorijų apima Δ funkciją ir naujai ją interpretuoja (Izidorius Sevilietis, Ulrichas Bambergietis). Gai

Épîtres farcies (pranc. – pripildytos epistolos), vadinami viet. kalbomis vartoti epistolių tropai P. Pranc. ir Isp. tradicijoje; terminas nurodo tekstinius bei muzikinius intarpus, kuriais tarsi pripildomi skaitiniai. → Farcitura, tropas. Schl

Epo atlikimas (vok. *Epenvortrag*), VA epai dažn. būdavo atliekami rečitatyvu. Vok. k. kai kur išlikusios užrašytos → neumos liudija buvus dainuojamus sen. vok aukšt. Otfrydo Veisenburgiečio *Evangelienbuch* ir sen. saksų *Heliand*. Progiesmiu buvo atliekami ir visi didieji eil. epai: špylmanų *Salman und Morolf, Herzog Ernst G* (→ hercogo Ernesto tonas), *Dukus Horant* (→ Dukus Horant strofa); → „juoduoju" tonu buvo atliekamos poemos *Lohengrin* ir *Lorengel*; Volframo iš Ešenbacho „Titurelis" ir Albrechto „Titurelis Jaunesnysis" (→ Titurelio strofa); strofiniai herojiniai epai (→ Nybelungų strofa, Gudrūnos strofa, Varnų mūšio strofa, Valterio ir Hildegundos strofa, Hildebrando tonas, Berno tonas, Heunenweise); didaktinės poemos (*Tirol und Fridebrant, Winsbecke,* Hadamaro iš Laberio *Die Jagd* ir t. t.) bei kelios eil. Michelio Beheimo (1416(1421)–1474(1478)) kronikos. Šiuo metu tikrai žinomos aštuonios epų melodijos. Herojiniai epai buvo dainuojami visose tautose, t. p. ir sen. pranc. → chansons de geste (jų melodijų žinomi tik fragmentai). Vok. herojinių epų ypatybė yra strofinė forma, veikiausiai įvesta XII a. ir pakeitusi ankstesniąją dvinarę ilgąją eilutę. Bru

Lit.: H. BRUNNER, Epenmelodien, in: O. WERNER ir kt. (Hgg.), Formen ma. Lit., Fs. S. Bezschlag, Göp. 1970, 149–178. – E. KÜHEBACHER (Hg.), Dt. Heldenepik in Tirol, Boyen 1979.

Era → aetates mundi

Ereignislied (vok. giesmė apie įvykį); šiuo A. Heuslerio terminu nusakomos tos germ. → herojinės giesmės, kuriose epinis įvykis vaizduojamas tiesiogiai ir dažn. „iš dviejų pusių", iš pasakotojo (pasakojimas) ir veikiančiųjų asmenų (tiesioginė k.) perspektyvos, pvz. sen. vok aukšt. „Hildebrando giesmėje" arba sen. skand. edų Sigurdo giesmėse. O „vienpusę" Δ (*Redelied*) sudaro tik → dialogas, pvz., sen. skand. *Hervörlied.* → *Rückblickslied*, arba situacijos giesmėje, kitaip negu Δ, vaizduojamos situacijos, kuriose nevyksta veiksmas, pvz., sen. skand. moterų raudose (pvz., „Gudrūnos mirties giesmė" edų poezijoje). Din

Lit.: E. HEUSLER, Die agerm. Dichtung, Potsdam ²1943.

Erelis, dievų ir karališkasis paukštis (Jupiterio atributas), galybės, toliaregiškumo ir taurios dvasios simbolis. Krikšč. Δ laikomas Kristaus prisikėlimo (Dangun Žengimo), atgimimo per krikštą, evangelisto Jono (su knyga, ypač ant sakyklų pultų), sielos simboliu. Tikėjimas Δ atgimimu yra pagoniškos kilmės. Pasak šio tikėjimo, senstantis Δ leidžiasi prie šaltinio ir nuo jo kyla į saulę, kuri nudegina jam sparnus; Δ krinta į šaltinį ir vėlei pakyla iš jo atjaunėjęs (plg. *Ps* 103, 5; *Iz* 40, 31). → Feniksas. Bg

Lit.: P. Dinzelbacher, Die ma. Adlersymbolik u. Hadewijch, in: Idem., Ma. Frauenmystik, Pa. 1992.

Eremitas → atsiskyrėlis

Erezija (gr. *hairesis* – tai, kas pasirinkta, atskala), iš pr. – filosof. mąstymo ir mokymo būdas; vėliau – „klaidingas mokymas, atskalūniškumas“. Eretiku buvo ir tebėra laikomas kiekvienas pakrikštytasis, norintis išlaikyti krikščionio vardą, bet atkakliai neigiantis vieną ar kitą → dogmą arba ja abejojantis. Padarius krikšč. valstybine religija (391), Δ imta persekioti kaip valst. baudžiamas nusižengimas. Augustino teoriškai parengtas atskalūnų persekiojimas įgavo užmojį XII ir XIII a. (Pop. Inocentas III; → inkvizicijos įkūrimas). Imperat. Frydrichas II (1194–1250) ėmė naudoti pasauliet. valdžią eretikams persekioti ir bausti. Buvo kovojama su doketizmo, → arijonizmo, pelagijonizmo, → bogomilų, → albigiečių, → katarų, viklifininkų (→ viklifizmas), → husitų, liuteronų ir kt. Δ. Prieita net prie tikrų kryžiaus žygių prieš Δ, vyko begalė inkvizicijos procesų. Jos.

Lit.: W. Nigg, Das Buch der Ketzer, Z. 1949. – K. G. Steck, Die christliche Wahrheit zwischen Häresie und Konfession, Mn. 1974. – H. Grundmann, Ketzergeschichte des MA.s, Gö. [3]1978. – E. Roll, Ketzer zwischen Orient und Okzident, St. 1978. – J. R. Grigulevic, Ketzer-Hexen-Inquisitoren, B. [2]1980. – C. T. Berkhout/J. Russel, Medieval Heresies. A. Bibliography, Toronto 1981. – P. Segl, Ketzer in Österreich, Pa. 1984. – E. Werner/M. Erbstösser, Ketzer und Heilige, B. 1986. – G. G. Merlo, Eretici ed eresie medievale, Bol. 1989. Žurn.: Heresis 1983 ir t.

Erotika → meilės litertūra, meilė, seksualumas

Erškėčių vainikas → karūna

Erc-, Erz- (arki-, archi-, iš gr. *archi-* – vyr.), daugelio VA pareigybių pavadinimų priešdėlis, kuriuo nusakomas vadovas: pvz., arkidiakonas, *Erzkämmerer* (vyr. iždininkas), arkikancleris, arkikapelionas ir t. t. Tačiau erchercogas buvo garbės titulas, į kurį nuo 1359 pretendavo Habsburgai. Din

Eschatologija → laikų pabaiga

Eschatologiniai vaidinimai, visoje Europoje VA paplitę relig. vaidinimai, skirti „pasaulio pab. ir Paskutinio teismo“ temai („galutiniai dalykai“, → eschatologija). Δ daugiausia dėmesio skirta 3 temoms: Antikristo pasirodymui ir jo viešpatavimui pasaulyje (→ Antikristo vaidinimas), Paskut. teismui (→ Paskutinio teismo vaidinimas) ir parabolei apie protingas ir paikas mergaites (→ Mergaičių vaidinimas). F/O

Lit.: D. Brett-Evans, Von Hrotsvit bis Folz u. Gengenbach, II, B. 1975, 38–57.

Estampida (sen. pranc. – tryptinis), nestrofine struktūra → sekvencijai ir → lais gimininga VA instrumentinės muzikos forma, kurią sudaro tam tikras skaičius vad. *puncta*, kiekvieno jų pab. skiriasi (→ apertum – clausum); žinoma ir teksto pavidalu (provans. poeto Raimbaut de Vaqueiras *Kalenda Maya*). Teoretikas Johannes de Grocheo aptaria Δ (*stantipes*) apie 1300 parašytame traktate *De musica*, paminėdamas ir gimininingus žanrus – *ductia*, linksmą, greitą dainą-šokį, ir tik dviem pavyzdžiais tekstu ir melodija išlikusį *nota* (notula). Atitinka provans. ir isp. *estampida*, vid. vok. aukšt. *stempenie*, it. *istampita*. Schl

Lit.: P. Cummins, Le problème de la musique et de la poésie dans l' estampida, in: Romania 103 (1982), 259–277.

Esteros tema. ST tremties ir pogromų tematika buvo paranki perdirbimams jidiš k.; 3 tokio pobūdžio kūriniai atsirado vėlyv. VA. Kaip pagrindas buvo panaudota ne Biblijos knyga, o gausi hebrajų-aramėjų aiškinamoji lit. (Targumin, Midrašim). Tikėtina, kad jidiš poezijai Δ davė pr. skaitiniai, skaitomi per Purim šventę. Dre

Lit.: W.-O. Dressen, Die altjidd. Estherdichtungen, in: Daphnis 6 (1977), 27–39.

Estetika (gr. *aisthetikos* – gebąs suvokti) yra filosofijos sritis; mokslas, nagrinėjantis grožio reiškimosi formas ir jo dėsnius. Δ dalis, nagrinėjanti poezijos meną, yra → poetika. Kadangi Δ kaip sąvoka ir savarankiška disciplina atsirado tik drauge su A. R. Baumgarteno *Aestetica* (1750–1758), kalbant apie ankstesnius laikus tenka naudotis kitomis apibrėžiančiomis sąvokomis. Antikos laikais grožio esme ypač domėjosi Herakleitas, pitagorininkai, Platonas ir Aristotelis. VA meno kūrinys buvo ne dėl džiaugimosi juo pačiu, bet naudingiems tikslams sukurtas daiktas. Savo turiniu menas metaforiškai vaizdavo absoliučią (relig.) tikrovę, jis vienodai buvo nukreiptas ir į žemiškus, ir antžemiškus tikslus. Grožis buvo obj. pačios būties savybė; jis galėjo būti žmogaus

atskleistas, bet ne sukurtas. Neo→platonizmui žinoma dvasinio grožio sąvoka. Pasak Augustino, menai, laikantis šio mokymo, turėtų tarnauti tiesos pažinimui. Pseudo Dionyzas Areopagietis grožį prilygino tiesos ir gėrio kategorijoms, taip pat mokė ir Jonas Škotas Eriugena (IX a.). Karolingų renesanse meno grožis atvaizduoja gamtos grožį, kuris pagrįstas Dievo grožiu. Pagal Bernardą Klervietį ir Hugoną Viktoriškį (XII a.) grožio esmę lemia šviesos ir spalvų mistika. Pasak Bonaventūros, grožiu pagrįsta būtis leidžia priartėti prie Dievo. Tomui Akviniečiui menas yra tiesos ir gėrio regimybė; meno kūriniui jis kelia *claritas*, *perfectio* ir *debita proportia* reikalavimus. Dante (XIII/XIV a.) moko, kad poezijos sąlyga yra objektyvus žodžio grožis („Apie poeziją gimtąja kalba", *Convivio*), kad žodis (ir įv. taut. kalbose) yra sykiu ir protingas (tikslingumas), ir jusliškas (muzikalumas). XV a. apmąstymų centre atsiduria žmogus, kaip *artifex*; jis yra perteikėjas grožio, už kurį yra dėkingas Dievo meniškajai kūrybai gamtoje ir mene. → Meno samprata. Kras

Lit.: J. v. Schlosser, Die Kunstlit. d. MA, W. 1923. – E. Brehier, La philosophie du MA, P. ²1950. – E. de Bruyne, L'esthétique du MA, Lv. 1951–55. – E. Gilson, Gesch. d. chr. Philosophie, Pa. 1953. – R. Assunto, Die Theorie d. Schönen im MA, ²1928 – U. Eco, Kunst und Schönheit im MA, Mn. 1991.

Estribillo (isp. – priedainis, iš *estribo* – balnakilpė), refrenas poezijos kūrinio strofų pr. arba pab.; pats gali būti išplėstas iki nedidelės strofos ir metriškai struktūruotas, kai kuriuose lyrikos žanruose Δ nusako temą. Pöc

Eteostichon → chronograma

Etika (gr. – būdas, paprotys); visų VA Δ paženklinta krikšč. tikėjimo žyme: Δ pagrindas yra ST (→ Dekalogas) ir NT, Jėzaus gyvenimas ir mokymas, apaštalų, Bažn. Tėvų raštai ir juose išdėstytos relig. dorovinės normos. Paminėtini ir vienuolijų tėvų, pirmiausia šv. Benedikto, raštai bei ikikrikšč. germ. vertybių samprata. Keltų vienuoliai paskleidė žemyne → atgailos knygas; jose supažindinama su kaltės ir atsakomybės Δ; išpažinties ir → atgailos praktikoje jos buvo svarbios ir pasauliečiams. Neįmanoma pervertinti vien. ir jų auklėjamojo darbo įtakos praktinei Δ. XII a. didelės reikšmės įgyja intencijų Δ (Abeliaras, Bernardas Klervietis). Tam tikras posūkis buvo untų, nuolat atsirandančių sektų (valdiečiai, katarai) bei pasauliečių relig. grupių (begardai, beginės, flagelantai) veikla. Vienuoliai, pirmiausia Benedikto regulos vienuolijos, savo Δ siekė sujungti į harmoningą visumą krikšč., paties Kristaus parodytą artimo meilę bei Dievo garbinimą ir romėnišką, karišką drausmę, o un-tų dėka vaizdinių srityje sudygo romėniškas juridinis, iš dalies gr. filos. mąstymas; Tomas Akvinietis, remdamasis Aristoteliu, kalba apie „dorybių mokslą", kuriame tikėjimas, meilė ir viltis yra atraminės kolonos, tačiau dorybė „praktinės tiesos" prasme postuluojama kaip lemiama. Relig. pasauliečių judėjimus ir sektas derėtų laikyti „kritika iš apačios", nukreipta į Bažn. ir dvasininkų moralinį pagedimą, su kuriuo Bažn. nuolat kovojo, bandydama įgyvendinti reformas ir steigti reformų ordinus (→ Grigaliaus reforma; cistersai; elgetaujantys ordinai ir t. t.), tačiau galiausiai eretiniai reformų sąjūdžiai (→ husitai, viklifizmas) parodė, kad VA Δ stengiasi pasukti nauja kryptimi, kad ji tam tikra prasme persiorientuoja (Renesansas); Liuterio Reformacija iš dalies dėl savosios Evangelija pagrįstos Δ laikytina visais atžvilgiais teisėta VA dukra. */Din

Lit.: A. Dempe, Ethik d. Ma.s., Mn. 1927. – B. Bauch, Grundzüge d. E., St. 1935. – E. v. Wiese; E., Bern 1947. – D. v. Hildebrand, Christian Ethics, NY. 1953. – G. Wieland, Ethica – scientia practica ... im 13. Jh., 1981.

Etimologija (gr. – tikroji kilmė; žodžių kilmės mokslas) VA Δ reikšmė, tęsiant Antikos tradiciją ir priešingai, nei tai yra dabarties moksle, atitinka gr. pavadinimo turinį: „mokslas apie tai, kas tikra". Už jo matyti pirmiausia Platono „Kratile" išdėstytas požiūris, kad žodžiai, juos teisingai išskaidžius ir paaiškinus, atveria kelią į jais nusakomų dalykų esmę; plg. Izidoriaus Seviliečio *Etymologiae* paantraštę: „opus de origine quarundam rerum" (ne: „quorundam verborum"!). VA Δ praktikoje, kitaip nei tai daro šiuolaik. lyginamieji metodai (garsų dėsniai, žodžių darybos taisyklės, semantinės universalijos), derivacijai buvo taikomas paviršutinis žodžių sąskambis (pvz., *caelum quod celat nos secreta*) ir tam tikri tropai (pvz., *per efficientiam: homo ab humo; per effectum:*

reges a regendo; per id quod continetur: horreum ab hordeo). Pripažįstama, kad esama ir reikšmės raidos *e contrario* (*per antiphrasim*) (pvz., *parcae quod minime parcant*). Ieškoma sąsajų su išganymo tiesomis: *mors* kildinama ne taip kaip Antikoje iš Marso, o iš *morsum* (tai, kad Ieva „atsikando" obuolio, buvo pirmoji nuodėmė, kurios pasekmė buvo mirtis kaip bausmė). Dažnai Δ yra tik gr. arba semitiško žodžio vert. Naujesnis Δ tipas aiškinti žodžius kaip akronimus (*flos* = f[undens]-l[ate]-o[dorem]-s[uum]; *wip* = w[ünne]-i[rdisch]-p[aradis], ir kaip → palindromus (*amor* = *Roma*). Dažna ir profaniškoji liaudies Δ: pvz., Manesės rankr. miniatiūrų motyvai daugiausia parinkti atsižvelgiant į minezingerių vardus. Bir

Lit.: R. KLINCK, Die lat. Etymologie d. MA.s, Mn. 1970. – La lexicographie du latin méd. [Kongreßakten], P. 1981.

Eucharistija → Ostija

Eufemizmas (gr. – gerų žodžių sakymas), netikroviško kalbėjimo forma, kai nemalonus, piktinantis arba tabu laikomas dalykas nusakomas netiesiogiai: priešingybe, pan. skambančia neįtartinos reikšmės sąvoka arba pagražinančiu posakiu. Šv. arba delikačius dalykus pavadinti tikruoju vardu prisibijoma jau sen. vok. aukšt. *Ludwigslied* – čia mirtis nusakoma žodžiu „hinavarth". Daug, dažn. relig. motyvuotų pavyzdžių randama ir vid. vok. aukšt. lit., antai Volframo *Parzival* (514, 8) vietoj „töten" [nužudyti]) sakoma „von dem libe scheiden" [atimti gyvybę]; arba Valteris velnią nusako tropu „hellemôr" (L. 33, 7). Pažymėtina, kad seksualumo srityje eufemistiniams persakymams būdinga ypač laki vaizduotė. Kro

Euouae, VA lot. *seculorum amen* santrumpa; tai reiškia po → psalmės arba psalmės eilutės einančios trumpos → doksologijos pab. Δ sudaryta iš balsių kaip garsų reiškėjų ir skirta žymėti skirtingus psalmių → finales (differentiae) tonus, reiškiančius muzik. perėjimą į kitą → antifoną. Vog

Europa → Vakarai

Evangelija (gr. – geroji naujiena). NT, o per jį ir visose krikšč. Bažn., Δ yra eschatologinė Jėzaus Geroji naujiena: Dievo karalystė ne tik arti, bet ir Kristuje jau prasidėjusi. 4 kanoninės Δ, atsiradusios iš dalies dar ap. laikais, jau tikrai buvo senojoje Bažn. II a. vid.: *Mt*, *Mk*, *Lk*, *Jn*. Šalia jų, liaudiškojo maldingumo, legendų, senojo ir VA krikšč. meno požiūriu didelę reikšmę turėjo → apokrifinės Δ. Sukurtos 150–450, jos vaizduoja, pvz., Jėzaus vaikystę („Δ pagal Tomą"), Juozapo („Dailidės Juozapo istorija"), Marijos gyvenimą („Jokūbo Protoevangelija"); dar paminėtinos „Hebrajų Δ", „Δ pagal Petrą, „Δ pagal Baltramiejų" ir „Piloto aktai". Liturg. praktikoje Δ užbaigia žodžio liturgiją; skaitovo autoritetas (kunigas), skaitymo vieta (Δ pusė, ambona), skaitymo metu atsistojanti bendruomenė, smilkymas, bučiavimas pabrėžia Δ šventumą. LaJ

Lit.: D. DORMEYER/H. FRANKEMÖLLE, Evangelium, Da. 1986. → Apokrifai, Biblija, evangelijorius.

Evangelijorius, lot. Bažn. liturg. knyga, į kurią sudėtas visas 4 Evangelijų tekstas. Dėl liturg. paskirties labai kruopščiai surašytas iškilmingu → uncialiniu šriftu – net ir tada, kai šiaip jis jau nebevartotas. Puošnūs Δ surašyti aukso ir sidabro raidėmis purpuriniame fone (→ codex aureus). Jie itin rūpestingai iliuminuoti; viršeliai, pritvirtinti prie knygos bloko, gausiai papuošti, t. p. ir auksu bei sidabru su įtaisytais dramblio kaulo → diptichais. Kaip Kristaus simbolis, Δ buvo nešamas per procesijas, per liturgiją smilkomas ir bučiuojamas, dedamas ant galvos ligoniams. Schu

Lit.: S. BEISSEL, Gesch. d. Evangelienbücher in der 1. H. d. MA.s, Fr. 1906. – R. KAHSNITZ/U. MENDEL/E. RÜCKER, (Hgg.), Das Goldene Evangelienbuch v. Echternach, F. 1982. – P. DINZELBACHER, Die Bedeutung des Buches in der Karolingerzeit, in: Archiv f. Gesch. d. Buchwesens 24 (1983), 257–288. – H. FUHRMANN/F. MÜTHERICH (Hgg.), Das Evangeliar Heinrichs d. Löwen u. das ma. Herrscherbild, Mn. 1986.

Evangelijų harmonija. Šio lit. žanro esmė – mėginti suvienyti keturių evangelistų pasakojimus. Atsižvelgiant į pirmojo evangelijoriaus – siro Tatiano *Diatessaronu* (išleistas 170) – sėkmę, lot. perdirbiniai veikiausiai tapo pagrindu Fuldoje kolektyviai sen. vok. aukšt. k. sukurtam *Tatian* (~830), kuris savo ruožtu turėjo didelės įtakos dviem netrukus parašytiems (tik bendriausia prasme tokiais laikytiniems) evangelijoriams: *Heliand*

vok. žem. k. ir Otfrydo iš Veisenburgiečio *Liber Evangeliorum*. Vėlyv. VA Δ virto poezija apie Jėzaus gyvenimą; svarbiausias jos pavyzdys Pseudo Bonaventūros *Mediationes de vita Christi*. Hof

Lit.: D. Wünsch, Evangelienharmonien im Reformationszeitalter, B. 1983.

Evangelistų simboliai. Ezekielis per vieną regėjimą išvydo Dievo šlovę keturių į žmogų pan. būtybių pavidalu (*Ez* 1, 5 ir t.), kiekviena turėjusi keturis sparnus ir keturis veidus: žmogaus, liūto, jaučio ir aro. *Apr* 4 kiekvienas simbolis susietas su viena gyva būtybe, kiekviena jų turi po šešis sparnus. ST ir NT Mesijui buvo duoti vardai *Homo, Vitulus, Leo* ir *Aquila*. Bažn. Tėvai Ireniejus, Ipolitas, ypač Jeronimas tas keturias būtybes siedino su evangelistais: Jeronimas sieja Matą su žmogumi (*Mt* pr. pateikiama žmogiškoji Viešpaties kilmė), Morkų su liūtu (*Mk* pradeda nuo Jono Krikštytojo, „tyruose šaukiančiojo"), Luką su jaučiu (*Lk* pradeda nuo Zacharijo smilkalų aukojimo), Joną su ereliu (iš *Jn* galingiausiai byloja dangiškoji dvasia). Esama ir kito ryšio su Išganymo ist.: žmogus simbolizuoja įsikūnijimą, jautis – atperkamąją mirtį, liūtas – prisikėlimą, o erelis – Kristaus Dangun žengimą. Nuo IV a. mene Δ vaizduojami arba kaip figūros su raštų ritiniais, arba kaip sparnuotos būtybės, gulinčios prie evangelistų kojų; jos visada supa *Majestas Domini*. Kras

Lit.: M. Werner, The four Evangelist Symbols Page in the Book of Durrow, in: Gesta 8, 1 (1969).

Evokacija (lot. – kvietimas), kar. teisė kiekvieną bylą nagrinėti savo teisme; ja naudojosi ir → feme. 1356 Karolis IV atsisakė Δ kurfiurstų naudai. Din

Exaltatio crucis, t. p. *Elevatio crucis*. Sujungus su Kryžiaus radimo (imperatorė Elena), *Inventio crucis*, švente, į rugsėjo 14 buvo nukelta „Kryžiaus išaukštinimo", Δ šventė (ankstyviausias liudijimas iš 385), vėliau švęsta kaip Kryžiaus relikvijos atgavimo (imperatorius Heraklėjas, 629) metinės. Tai buvo mėgstamas VA lit. (pvz., Otte *Eraclius*, ~1200 ?) ir meno (pvz., Piero della Francesca freskų ciklas Arece) motyvas. → Kryžius. F/O

Lit.: A. Frolow, La relique de la vraie Croix, P. 1961. – E. Ramp, Die Legende v. Hl. Kreuz, in: Winterthurer Jb. 16 (1969), 63–76.

Exemplum (lot. – bandinys, pavyzdys, modelis; gr. *paradeigma*), plati, įv. vartojama sąvoka. 1. Savarankiškas trumpas pasakojimas, ist. Δ; glaustas pasakojimas apie žygius ir laimėjimus (Δ *factum*), arba sudarytas iš posakių (Δ *dictum*), iškeliančių savybę ar būdo bruožą, siekiant paliudyti, pateikti pavyzdį arba perspėti. Toks pasakojimas tradiciškai perimamas kaip ist. arba pseudoist. (pvz., mitiškai) reikšmingas dalykas, ir nuo Antikos dažnai įtraukiamas į Δ rinkinius. 2. Kitas → parabolės pavadinimas. 3. Kiekvienas pavyzdinis pasakojimas, turintis patvirtinti tam tikrą moralinę arba relig. tiesą konkrečiu tarp žmonių nutikusiu dalyku. Visos trys formos naudojamos pamokslo rėmuose kaip pasakaitė; šiuo požiūriu anekdotai, → apoftegmos, fablio, palyginimai ir t. t. atlieka t. p. funkciją, todėl irgi gali būti vadinami Δ. Šioje srityje vėlyv. VA išsirutuliojo turtinga lot. ir taut. Δ lit., kuria daugiausia naudojosi elgetaujantys ordinai savo → pamoksluose liaudžiai; Δ buvo sudėti į Δ rinkinius pagal temas (pvz., vizijos, atgaila ir pan.) arba pagal abėcėlę. Kaip pavyzdžiai paminėtini Cezarijaus iš Heisterbacho *Dialogus miraculorum*, Stepono (Étiennne) de Burbono *De diversis materiis praedicabilibus*, Johanneso Gobi *Scala coeli*, Johanneso Pauli *Schimpf und Ernst* (1519). Nesavarankiškas Δ funkcionuoja kaip retor. poetinė priemonė: žodiniame meno kūrinyje Δ 2. galima panaudoti kaip pavyzdį kokiai nors sentencijai paaiškinti, o Δ 1. taikomas kaip lyginamasis vaizdinys, kuriuo siekiama paaiškinti ir išryškinti pasakojimu pateiktą pagr. vaizdinį, dažn. herojaus žygdarbį arba būdą. Tokiu atveju, jei lyginamoji sritis apribojama įžymaus ist. asmens vardu, tai ši pavyzdinė figūra (Katonas, Achilas ir t. t.) irgi vadinamas Δ. Beje, lyginama gali būti panegirikos sumetimais (→ hiperbolinis topas) arba išganymo ist. tipologijos požiūriu (→ tipologija). → bispelis, paprastosios formos. Kna/Din

Lit.: J.-T. Welter, L'exemplum dans la littérature religieuse et didactique du MA, P. 1927. – H. Kornhardt, Exemplum, Gö. 1936. – H. Lausberg, Hb., d. lit. Rhetorik, Mn. 1960. – F. P. Knapp, Similitudo, I, W. 1975. – F. C. Tubach, Index exemplorum, He. 1969. – C. Bremond/ J. le Goff/J.-C. Scmitt, L'exemplum, Turnhout 1982. –

J.-C. SCHMITT (Ed.), Prêcher d'exemples, P. 1985. – F. P. VAN OOSTROM, Voorbeeldig vertellen. Middelnederlands exempelen, 1985. – P. V. MOOS, Gesch. als Topik, Hildesheim 1988. – W. HAUG/B. WACHINGER (Hgg.), Exemplum u. Exemplumslgg., T. 1991.

Exodus (*Iš*) – antrosios Mozės knygos pavadinimas → Vulgatoje pagal Septuagintą; joje pasakojama apie izraelitų išėjimą iš Egipto, Mozės jaunystę, *Passah* šventę, Perėjimą per Nendrių j., apsireiškimą Sinajaus kalne. Δ neretai (dažn. alegoriškai) buvo aiškinama teol. lit., ji tapo ir poezijos taut. kalbomis tema, pvz., vieno eilėraščio sen. anglų k. (VIII a.) ir vieno – vid. anglų k. (apie 1250). → Biblinė literatūra. LaJ

Lit.: M. D. CHENU, Les deux âges de l'allegorisme scripturaire au MA, in: Rev. de Théologie Ancienne et Méd. 18 (1951) 19 ir t.

Explicit (lot. – baigta). Pagal analogiją → incipit atsiradęs dirbtinis žodis, skirtas → rankraščiuose ir → inkunabuluose žymėti pab. formulę arba atskirus skyrius. Krü

Expungere (lot. – išbraukti), VA rankr. – po raide padėti tašką ir taip pažymėti, kad ją reikia išbraukti; žodžių atveju taip randasi taškų eilė, kartais – pavirstanti brūkšniu po žodžiu. Vog

Exultet ritinys (pagal lot. pirmąjį žodį), VA retos ritinio formos liturg. rankr. (→ mirusiųjų ritiniai), naudotas švenčiant Velyknaktį, išliko 28 X–XIII a. egzemplioriai iš Vid. ir P. It. Prieš perskaitant nuo ambonos diakonas jį išvyniodavo taip, kad stovintieji priešais galėtų matyti iliustracijas. Din

Lit.: M. AVERY, The Exultet-Rolls of South Italy, Princeton 1936.

Ezopo pasakėčios → Fabel

Ezoterika → hermetinė poezija

f

Fabel (vid. vok. aukšt. *fabele*, sen. pranc. *fable* – pramanytas pasakojimas, pasaka), lot. → fabulos arba gr. *mythos* atitikmuo šiuolaikinėje terminologijoje; pagal tai Δ nusakoma: 1. epinio arba dramos kūrinio veiksmo pagrindinė linija pagal aristoteliškąją mito – apibrėžiamo kaip (meniškas) veiksmo (gr. *praxis*) pamėgdžiojimas (→ mimesis) – sampratą (t. p.: *argumentum*); 2. (pasakėčia); alegorinis pasakojimas (→ Exemplum), turintis konkrečiai simbolizuoti moralės principą (šis dažnai suformuluotas → epimityje arba promityje); dažn., bet ne visada – negyvais gamtos objektais, atskirais kūno nariais, augalais ir ypač gyvūnais kaip veikiančiaisiais asmenimis (gyvūnų Δ), taigi iš esmės nerealus. Šio žanro tradiciją V. nulėmė Ezopui priskiriamas Δ rinkinys (tiesa, jame esama ir kelių kito žanro kūrinių – švankų ir anekdotų), tačiau vieningas žanro apibrėžimas taip ir nesusiformavo. VA → Ezopo pasakėčios buvo skaitomos lot. k. proza ir eilėmis (→ mokykliniai skaitiniai), jos nuolat rinktos ir perdirbtos (taip pat ir pamokslams), galiausiai tapo taut. k. kuriamų Δ branduoliu, pvz., Marijos Prancūzės (*Esope* 1170–1190?), *Ysopet* vad. (taip pat *Isopet*, t. y. „mažasis Ezopas") anon. XIII–XIV a. rinkinio sen. pranc. k., Strickerio (XIII a. pirma pusė), Henriko iš Miugelno (~1320–1370), Ulricho Bonerio (*Der Edelstein* 1349–1350) ir kt. Δ. Dauguma → gyvūnų švankų irgi yra perkurti gyvūnų Δ. Kna

Lit.: H. Lausberg. Hb. d. lit. Rhetorik, Mn. 1960. – K. Grubmüller, Meister Esopus, Mn. 1977. – F. Bertini (Ed.), Favolisti latini med., Genua 1984. – O. Reverdin (Ed.), La Fable, G. 1984. – G. Dicke/K. Grubmüller, Die Fabeln d. MA.s u. der frühen Neuzeit, Mn. 1987.

Fablio (sen. pranc. *fabliau* – pasakojimas, t. p. *fablel*). Atrodo, kad Bédier pateiktas Δ apibrėžimas dar ir dabar tebėra pats logiškiausias: „Δ yra eil. pasakojimai, kuriais norima prajuokinti". Δ autoriai naudodavo gretutinio rimo → aštuonskiemenes eilutes. Δ daugiausia žinomas kaip → smulkusis epas (esama nedidelių išimčių), jo apimtis 200–500 eilučių. Δ tematika, kuriai būdingas tam tikras komizmas, yra santuokinė neištikimybė, seksualiniai nuotykiai, klasta ir apgaulė. Jis atskleidžia tam tikro laikotarpio šeimos ir visuom. gyvenimą, luomų ir profesijų mentalitetą. Žmogaus pav. Δ standartizuotas ir tipizuotas. Antai moters vaizdavimui, kitaip negu → minezange, dažnai būdingi mizogininiai bruožai. Dvasininkai vaizduojami dar nepatrauklesni. Miestiečiai ir valstiečai irgi sukarikatūrinami. Tikrais Δ laikytini apie 130 tekstų, ankstyviausių autorius yra Richeut, vėlyviausių – Jonas de Konde. Δ klestėjo XIII a.; centrai: Š. Pranc. ir kai kurios dabartinės Belgijos sritys. Autoriai daugiausia miestiečiai. Tuc

Angl. aiškiai matyti Δ posūkis į alegorizavimą ir parodijavimą, tačiau čia pašiepiamas ne pats dalykas, ne žmonių jausmai ir bendrabūvis ar pan., o nežabotas piktnaudžiavimas jais. Sen. pranc. ir vid. anglų Δ sieja temos, motyvai ir struktūra bei publika, kuriai jie skirti (bajorai ir miestiečiai). Net labai išplėtus Δ sąvoką, lit. vid. anglų k. rasime ne daugiau kaip 10 kūrinių (nuo XIII a. II pusės iki XV a. pab.), 6 iš jų pateikiami Chaucerio *Canterbury Tales*. To priežastys: vid. anglų k. nebuvo gausios kurtuaz. lit., dažnai kaip tik ir įgalinančios atsirasti Δ kaip ją papildančią parodiją; be to, anglų visuom. aukštesnieji sluoksniai mokėjo skaityti sen. pranc. k., todėl galėjo apsieiti be lit. anglų k.; galiausiai vid. anglų k. būta daugybės → romance, kurių visiškai pakako pramogai. Anglų facecijų rinkiniuose ir XVI bei XVII a. *Jest Books* panaudota ne standartizuota vid. anglų Δ medžiaga, o liaudies → švankai. Vok. analogas → mera. Ber

Lit.: J. Bédier, Les fabliaux, P. 1893 (Repr. 1969). – H. Bergner, Das Fabliau in der me. Lit., in: Sprachkunst 3 (1972). – R. Lewis, The Engl. Fabliau, in: Modern Philology 79 (1981), 241–255. – K. Busby, Courtly literature and the fablaiux. Some instances of parody, in: ZrPh 102 (1986). – P. Ménard, Les fabliaux. Contes à rire du moyen âge, P. 1983. – D. Boutet, Les fabliaux, 1985. – C. Muscatine, The Old French Fabliaux, 1986.

Fabula (lot. – pasakojimas, iš *fari* – sakyti). 1. Pasak Kvintiliano ir J. C. Scaligerio, *mythos* (Aristotelis) vert.; → Fabel. 2. Teismo k. ekskurso po-

būdžio pasakojimas apie nei (ist.) tikrą, nei tikėtiną įvykį su mitologine potekste (taip kaip antik. tragedijoje) ar apie alegorinę, nerealią figūrą (pasakėčia); neoplatoniškoje ir VA krikšč. → literatūros teorijoje gryna poetinė fikcija (t. y. melas!), pateisinama tik moralinio arba ontologinio pamokymo tikslais (pvz., alegoriniame epe). Kna

Lit.: P. Demats, Fabula, G. 1973. – P. Dronke, Fabula, Lei. 1974. – F. P. Knapp, Erzählgattungen im Lichte scholast. Poetik, in: W. Haug/B. Wachinger (Hgg.), Exempel u. Exempelslgg., T. 1991, 1922.

Facecija (it. – anekdotas, iš lot. *facetiae* – sąmojis), švankų tradicijos žanras. Jos pradininkas buvo it. humanistas Gianas Francesco „Poggio" Bracciolini (1380–1459), apie 1450 parengęs savo rinkinį spaudai (1470). Jo Δ – paprasta lot. k. parašyti, tačiau šmaikštūs ir įsimintini vaizdeliai iš gyvų ir mirusių dvasininkų bei pasauliečių gyvenimo, jie humoristiniai ir kandūs, dažnai erot. Greitai visoje Europoje paplitusias Δ perėmė, jas perkurdami ir papildydami vok. humanistai: Augustinas Tüngeris, Heinrichas Stenhöwelis, Sebastianas Brantas. Žinomiausios Heinricho Bebelio Δ, kurios irgi buvo pasklidusios po visą Europą. Pakartotinių leidimų pasirodė net XVII a. → Švankas. F/O

Lit.: M. Aurigemma, Letteratura Italiana. I minori, I, 1961. – G. Hess, Dt.-lat. Narrenzunft, Mn. 1971.

Facetus (VA lot. – subtilus, šmaikštus), į patarles pan. hegzametru parašytų gyvenimo, mandagumo arba meilės pamokymų rinkinio pavadinimas (plg. → Dicta Catonis), paplitęs nuo XII a. Kna/Din

Lit.: N. Henkel, Dt. Übers.en lat. Schultexte, Mn. 1988, 245–249.

Fachverkas → medinė statyba

Faksimilė (lot. *fac simile* – padaryk panašiai), kiek įmanoma tiksliau perteikta (vertingų) rankr., spaudinių ir pan. originalo kopija, dabar dažn. padaroma fotomechaniniu būdu. Hof

Lit.: H. Zotter, Bibliogr. d. faksimilierten Hss., Graz 1976.

Fakultetas (lot. *facultas* – gebėjimas), iš pr. vienos iš keturių moksl. disciplinų: teol., teisės, medicinos, laisvųjų menų, iš kurių junginio radosi → universitetas, pavadinimas. XIII a. I pusėje atskirų Δ → magistrai susijungė, idant galėtų spręsti bendrus savo disciplinos, pirmiausia daktaro laipsnio suteikimo, reikalus; taip disciplinos pavadinimas virto visų ją dėstančių korporacijos pavadinimu. Jau prieš 1260 Δ turėjo autonominių bendrijų teis. statusą. Nuo XIV a. pr. jų bendra galva buvo rektorius, kuris iki tol vadovavo → nacijoms. Rie

Farcitura (VA lot. – įdaras, kamšalas, taip pat *farcimen, farsumen, farsura, fartura*), „netikrų tropų" pavadinimas vėlyv. VA, t. y. interpoliacinis Mišių choralų užpildymas, papildymas, glosavimas arba puošimas citatomis iš senesnių giesmių, kurios laikomos parankine medžiaga ir sujungiamos naujai (→ épîtres farcies, tropas). Schl

Farmacija → vaistinės

Farsas (pranc. *farce* – įdaras, iš lot. *farcire* – kimšti). Gali būti, kad šis žodis kilęs iš liaudiško liturg. → epistolės pavadinimo (*epistula farcitae)*; ją pamėgžiojančių pamokslų parodijų yra išlikę maždaug nuo 1100. Iš pradžių Δ buvo stačiokiškai komiškas intarpas VA pranc. relig. vaidinimuose, tokiu pavidalu jis buvo paplitęs ir Vok. Nuo XIV a. Δ virto savarankišku trumpu, į švankus pan. juokų vaidinimu, pašiepiančiu žmonių silpnybes (pvz., François Villono ir Rabelais, bet daugiausia anon.; Δ žinomi ir Isp. bei Portug.). Anglų Δ ypač orientavosi į grubų situacijos komizmą (Johnas Heywoodas). Rih

Lit.: K. Schoell, Das kom. Theater des frz. Ma.s, Mn. 1975. – B. Reu-Flaud, La farce ou la machine à rire, G. 1984.

Fatrasie (sen. pranc.), XIII a. š. Pranc. Artua ir Pikardijos srityse kaip absurdo lit. vartota vienos strofos eilėraščio forma (aabaabbabab), menkavertė (todėl $^5/_6$ itin homogeniško palikimo – anoniminis). Iš Δ kildinamas *fatras*, praplėtęs Δ strofą vienu dvieiliu, apibrėžęs temą, rimą ir metrą. Iš pr. toks pat iracionalus („impossible") kaip Δ, *fatras* ilgainiui neabejotinai pasuko į „racionalumą". Pöc

Lit.: L. Porter, La Fatrasie et le Fatras, G. 1960 – W. Kellermann, Über die afrz. Gedichte des uneingeschränkten Unsinns, in: Archiv f. d. Studium d. neueren Sprachen 205 (1968), 1–22 – P. Zumhtor, Fatrasie, fatrasiers, in: Idem., Langue, Texte, Enigme, P. 1975, 68–88.

Fauxbourdon (pranc. – netikras žemas balsas), tribalsės frazės forma, kai pagr. melodijos aukštąjį balsą paraleliai lydi viduriniojo balso kvarta ir žemojo balso seksta; taip gaunama tercijos-sekstos akordų seka. Δ kaip tam tikra kanoninė taisyklė pirmą kartą sutinkamas 1427 Dufay *Missa S. Jacobi* baigiamojoje dalyje, XVI a. muzikos teoretikų buvo traktuojamas kaip muzikinės retor. figūra. Δ skirtinas nuo angl. *fa burden*, *cantus firmus* balso, improvizacijos nuorodos. Schl

Lit.: A. Scott, The Beginning of Fauxbourdon, in: JAMS 24 (1971), 345–363.

Fechtavimas, kalavijo valdymo pagal nustatytas taisykles prasme yra vėlyv. VA reiškinys, kurio ištakomis veikiausiai laikytinos teisminės → dvikovos pratybos. Fechtuotasi ilguoju dviašmeniu kalaviju ir durklu. Miestiečius ir bajorus fechtuoti mokė Δ mokytojas; šaltiniuose jų atskyrimas nuo apmokamų kovotojų dažnai neaiškus. Š. It. nuo XIV a., Vok. nuo XV a. vid. Δ mokytojai jungėsi į brolijas, kurios išlaikė Δ mokyklas. Nuo XV a. pab. būta iliustruotų Δ vadovėlių, pvz., Johanneso Liechtenauerio *Kunst des langen Schwertes* (daug kartų perdirbtas). Din

Lit.: H.-P. Hils, Meister J. Liechtenauers Kunst d. langen Schwertes, F. 1985.

Fehde (vid. vok. aukšt. – nesantaika), laisvųjų, ypač bajorų, savigynos teisė į teisėtą → keršta panaudojant jėgą, tačiau laikantis tam tikrų taisyklių (pvz., karo paskelbimas Δ laišku; karo užbaigimas taikos priesaika (*Urfehde*)). Nuo XI a. → Dievo taikos bei → viešosios taikos sąjūdžiais Δ buvo apslopinta, galiausiai vėlyv. VA vėl pakilus Δ bangai, pakeista valst. prievartos panaudojimo monopoliu. Nors teisę į → kraujo kerštą anksti išstūmė → teismų, baudžiančių už sunkius nusikaltimus kartuvėmis, sistema, tačiau vėlyv. VA miestai, ypač prieš riterius, dažnai griebdavosi Δ. Patirtus nuostolius jie surašydavo į Δ knygas, skirtas būsimoms žalos atlyginimo deryboms. Poetai kai kada pabrėžia pareigą atsakyti į teisės pažeidimą „teisinga Δ" (*Seifried Helbling*, III 290, XV 818 ir t.). Δ tikslas buvo kerštas; jos priemonės – priešo žemių plėšimas, deginimas ir griovimas (plg. *Herzog Ernst*, V. 860 ir t., 1678 ir t.). Δ ir kerštas ypač dažnai vaizduoti herojiniame epe. Priekaištas dėl „neteisingos Δ" (Δ be teis. pagrindo) yra bajorų ir valdovų kritikos topas (Hartmano iš Aujė *Gregorius*, V. 1895 ir t.; *Gute Frau*, V. 669). → Taika. Ake/Din

Lit.: H. Asmus, Rechtsprobleme des ma. Fehderechts, Diss. Gö. 1951 – O. Brunner, Land u. Herrschaft, Da. [6]1970 – E. Orth, Die. Fehden d. Reichsstadt Frankfurt, F. 1973.

Fėja, stebuklingomis galiomis apdovanota mot. būtybė, liaudies tradicijos (pasakų) personažas; VA itin dažnai sutinkama lit. → Artūro tema (plg. fėja Morgainė, Artūro sesuo); šiuo atveju poetai sekdavo pirmiausia keltų šaltiniais. Vėlyv. VA sutinkama moteris-gyvatė Meluzina irgi panaši į Δ. Kitaip negu → ragana, velnio, kaip prieš Dievą nukreiptos jėgos, sąjungininkė, Δ yra anapus krikšč. srities. Gie

Lit.: L. A. Patton, Studies in the Fairy Mythology of Arthurian Romance, Boston 1903. – L. Harf-Lancner, Les fees au Ma, P. 1984. – E. Funcke, Morgain u. ihre Schwestern, in: Acta Germanica 18 (1985), 1–64. – Cl. Lecouteux, Les nains et les elfes au MA, P. 1988.

Felonija (iš VA lot. *fello* – išdavikas), ištikimybės (ypač vasalo) sulaužymas → lėnų sistemoje; kurtuaz. lit. griežtai smerkiama. Din

Feme (vid. vok. aukšt. *veime*, nyd. *veem* – bendruomenė; ypatingasis teismas), nuo XIII a. ypač Vestfalijoje (iki XVIII a.) veikęs slaptas ypatingasis teismas, kilęs iš grafo jurisdikcijos. Itin veiksmingas XIV–XV a., bandant sustabdyti teisėsaugos regionalizaciją; valdant imperat. Zigmantui (1410–1437), Δ buvo įtraukti į imp. reformos planus. Kar. vietininkas Δ buvo Kelno arkiv.; pirmininkaudavo laisvieji grafai. Prisaikdinti laisvieji, tarėjai (*Wissenden*), stodavo savo arba svetimoje byloje (dažn. smurtinėje) prieš Δ ir pasiekdavo, [kad šis priimtų,] net ir kaltinamajam nedalyvaujat, (tik mirties arba išteisinamąjį) nuosprendį; kiekvienas *Wissende* buvo įpareigotas nuosprendį vykdyti. Δ teis. papročiai pateikiami veikale *Ruprechtsche Fragen*. Jos

Lit.: T. Lindner, Die Feme, Pa. 1989.

Feniksas (gr./lot.), mitinis, Indijoje arba rojuje gyvenantis vienintelis toks paukštis, apie kurį pasakojama, kad jis periodiškai susideginantis, idant iš pelenų vėl pakiltų naujam gyvenimui. Tai amžino gyvenimo, tiksliau, amžinos žlugimo ir at-

gimimo kaitos simbolis. → *Physiologus* Δ aiškina Kristaus mirties ir prisikėlimo prasme. Tra

Lit.: R. V. D. Broek, The Myth of the Phoenix, Lei. 1972.

Feodalizmas, viena pagr. ist. sąvokų, iš pr. prigijusi kaip iš pranc. k. perimtas neologizmas, vartota XIX a. polit. ginčuose ir naudota filosofinei istorijos interpretacijai. Palyginti vėlai, susiejus su senu teisės terminu *feudum*, buvo išskleista kaip tipinė ist. sąvoka. Ją itin mėgo vartoti ist. materializmas. Remdamasis Marxo kapitalizmo analize, Lenino ist. materializmo konceptu ir Stalino pasaulio ist. periodizacija į penkias visuom. pažangos formas, ist. materializmas traktuoja teoriją, moksl. ir visuom. praktiką kaip vieningą visumą. Atspirties taškas šiuo atveju yra ne šaltiniai, o bendras teor. modelis, iškeliantis istorikui konkrečius klausimus, kuriuos jis nagrinėja remdamasis iš kapitalizmo tyrimų išvestomis ekon. kategorijomis. Pagr. problema yra atskleisti „prieštaravimus" tarp gamybinių santykių ir gamybinių jėgų, t. y. tarp žemės savininkų ir valstiečių, – prieštaravimai per klasių kovą veda į rev. (pvz., Valstiečių karas), idant galiausiai būtų įveikta soc.-ekon. feodalinė visuom. Klasikiniu marksizmo-leninizmo požiūriu, rev. reikia suprasti kaip daugiau ar mažiau sėkmingą „perėjimą" į naują ist. visuomenės formą. Vad. buržuazinis mokslas bando per Δ sąvoką santykinai neutraliai nusakyti konkrečią visuom. struktūrą. Pirmajam Δ moks. tyrinėjimo tarpsniui būdinga → lėnų sistemos kaip teis. ir polit. reiškinio analizė, ir čia G. Waitzas (1861) kaip lygiareikšmes vartojo „lėnų sist." ir „feodalinės sist." sąvokas, bet atribojo nuo pranc. Δ sąvokos. G. von Belowas (1914) ūkio ir soc. ist. požiūriu laikė Δ aukštesniąja, VA integruojančia sąvoka, o lėnų sist., imunitetą ir sutartis – valst. gyvenimo komponentais. O. Hintze (1929) išskleidė Δ sąvoką kaip kategoriją lyginamosios pasaulio ist., kurią sudaro įv. komponentai (karinis, polit., soc.), nevienodą laiką gyvavę frankų palikimą perėmusiose valst.; jo požiūriu, Δ yra valdžios ir visuom. struktūra, kuri, kaip raidos pakopa, pasireiškia ne visų tautų gyvenime. H. Mitteiso (1949) nuomone, Δ esantis vėlyv. Antikos palikimas; lėno sist. pavidalu VA („pozityviai pakreiptas Δ") buvo sukurta frankiškoji vakarietiškoji ypatingoji Δ forma; Δ esąs išplėstinė sąvoka ir priklauso pasaulio ist. Naujesniesiems medievistikos tyrinėjimams didelės reikšmės turėjo M. Blocho lyginamasis darbas (1939–1940), apsiribojęs VA, ir savuoju integracijos konceptu parengęs posūkį į pranc. *histoire totale*. O. Brunneris iš pr. rėmėsi deskriptyvia ir dinamiška Δ sąvoka (1953), vėliau (1958), diskutuodamas su marksizmu, jau skyrė „feod. ir nefeod. elementus". Kai kurie medievistai (G. Franzas, K. Boslis, C. Baueris) vėlesniais metais taip pat vartojo kritiškai reflektuotą Δ sąvoką, kalbėdami apie iš Karolingų imp. kilusias valst. Po to, kai P. E. Schrammas (1969) paskelbė Δ sąvoką esant netinkamą šiuolaikinei medievistikai, dažnai imta teikti pirmenybė turinio požiūriu viduramžiškai sintezės sampratai, ideologine laikomos Δ sampratos priešingybei. Taip lėnų sistemai kaip Δ priešinamas alodas, deleguotai valdžiai – autonomiška bajorijos valdžia; proceso kategorijos – ūkio „žemėvaldinimas" ir kapitalizacija – nusako ist. vyksmo dinamiką. Šiuo metu jau beveik nebeaktualios R. ir V. diskusijos pasekmė buvo R. klasikinės marksistinės Δ sąvokos modifikacija (E. Mülleris-Mertensas), o V. – soc. ir polit. organizavimosi formų (šeimos ūkis, centralizuoto valstybingumo kūrimasis) aprašymas. Schu

Lit.: H. Mitteis, Der Staat des hohen MA.s, Wr. [8]1968. – O. Hintze, Feudalismus – Kapitalismus, Gö. 1970. – W. Kula, Théorie économique du système féodal, P. 1970. – H. Iggers, Dt. Gesch.swiss., Mn. 1971. – H. Wunder (Hg.), Feudalismus, Mn. 1974. – Feudalismus, in: Gesch. Grundbegriffe, III, St. 1975, 337 ir t. – L. Kuchenbuch (Hg.), Feudalismus. Materialien zur Theorie u. Gesch., F. 1977. – P. Kriedte, Sma. Agrarkrise od. Krise d. Feudalismus, in: Gesch. u. Gesellschaft 7 (1981), 42–68. – M. Bloch, Die Feudalgesellschaft, B. 1982. – E. Müller-Mertens (Hg.), Feudalismus. Entstehungsgrund u. Wesen, B. 1985. – R. Hilton, Class conflict and the Crisis of Feudalism, 1986. – Žurn.: Jb. für die Gesch. d. Feudalismus.

Ferija (lot. *feria* – savaitės diena), remiantis žydų tradicija, kuri savaitės dienas skaičuoti pradeda nuo šabo, bažn. kalendoriuje pirmadienis vadinamas Δ II, antradienis – Δ III ir t. t. iki šeštadienio (šabas kaip Δ VII prieš (*dies*) *dominica*, Viešpaties dieną). Schl

Festum fatuorum → kvailių šventė

Fibula (lot.). 1. Drabužių segė, kuria ankstyv.

VA ant pečių arba krūtinės buvo susegami apsiaustai ir rūbai. Svarbus papuošalas, dažnai segtos po dvi, gausiai randamos kaip įkapės. 2. Plg. → abecedarijus. Z-Z

Lit.: W. MENGHIN, Adlerfibel u. Goldblattkreuze, in: R. PÖRTNER (Hg.), Das Schatzhaus d. dt. Gesch., D. 1982, 103–130.

Fides → ištikimybė

Figūrinis eilėraštis, eilėraštis, kurio rašyt. ar spausdinta forma imituoja tam tikro daikto (pvz., širdis, kryžius, karūna, kardas), dažn. susijusio su eilėraščio turiniu, pavidalą. Δ žinomi jau helėnizmo laikotarpiu (*technopaignia*); imperat. Konstantino laikais Porfirijus Optacianas sukūrė *Carmina figurata*, kurie ataidi Venancijaus Fortunato ir Karolingų laikų poetų (Alkuinas, Rabanas Mauras) Δ. Ebe

Lit.: D. SCHALLER, Die karoling. Figurengedichte d. Cod. Bern 212, in: Medium Aevum vivum, Fs., W. Bulst, 1960, 22–47. – N. FIKKERMANN, Eine karoling. Kostbarkeit zw. Figurengedichten d. Zeit um 1500, in: PBB (T.) 83 (1961), 36 ir t. – U. ERNST, Carmen figuratum, 1988.

Fikciškumas (vok. *Fiktionalität*, iš lot. *fictio* – pramanas), lit. mokslo sąvoka, nusakanti konkrečių tekstų ypatybę, jog ne visi juose minimi asmenv., vietos ir laiko nuorodos bei įvykiai turi koreliatą tikrovėje; sukuriamas tikrumo arba galimumo įspūdį keliantis, tačiau netikras pasaulis, kurį recipientas atpažįsta kaip tokį. Δ yra esminis lit. bruožas, tačiau ne vien tik. Krikšč. VA požiūris į Δ buvo dvejopas: viena vertus, pasauliet. lit. buvo apšaukta melaginga, antra vertus, be pasauliet. švietimo lobių nebuvo galima apsieiti, tad Δ buvo priimamas tada, kai jį buvo galima laikyti priemone, leidžiančia pasiekti naudingas tiesas, juolab kad jis buvo įteisintas ir Biblijos (parabolės, palyginimai). Tarp trijų *fabulae* rūšių Makrobijus iškelia *fabula narratiosa*: aprengta Δ rūbais, ji pasako tiesą; tokio pat požiūrio laikėsi Konradas iš Hirsau ir Izidorius Sevilietis, kuris įveda skyrimą: *historia / argumentum / fabula*, kuris vėliau tapo visuotiniu VA švietimo lobiu. Makrobijaus fabulos teoriją XII a. Bernardas Silvestris išplėtojo į *integumentum* teoriją (= dangalas, apvalkalas), kurioje, remiantis daugeriopa → Rašto prasme, skiriama daug profaniško teksto supratimo pakopų. Programinis Artūro romano Δ (plg. Chrétieno *Erec* prologą) negalėjo apsieiti be ypatingų tiesos patikinimo formų, idant būtų atremti jam metami kaltinimai melagingumu. XIII a. Δ buvo sureliatyvintas, pabrėžiant didaksę, įjungiant veiksmą į išganymo ist. ir pereinant prie (tiesą laiduojančios) prozos. → Literatūros teorija, melo poezija. Ste

Fiktyvios šaltinių nuorodos. Šio VA plačiai paplitusio metodo – remtis garsiais pirmtakais – prielaida yra tiems laikams būdingas pasitikėjimas autoritetu. Todėl Δ esama ir filos.-teol., ir teis., ir medicininiuose tekstuose. Garsiausias pavyzdys lit. yra Kyoto problema Volframo *Parzival*. Rih

Fili (air. – aiškiaregys, dgs. *filid*), mokytas rūmų poetas VA Airijoje; jo mokymasis (žodžiu) trukdavo 7–12 metų, greta kitko iškilmingam recitavimui jis mokydavosi ir mitologinės poezijos bei valdovų genealoginių medžių. Δ atlikdavo ir (ikikrikšč.) kunigų funkcijas. Plg. → ollam. Din

Lit.: G. MURPHY, Bards and Fili, in: Éigse 2 (1940), 202 ir t.

Filioque (lot. – ir iš Sūnaus), Nikėjos–Konstantinopolio tikėjimo išpažinimo papildymas, kuriuo Šv. Dvasia apibrėžiama kaip kylanti iš Tėvo ir Sūnaus; pirmą kartą lot. Bažn. įtrauktas Bragos IV Sinode (675). 807 per lot. vienuolius Δ pasiekė Jeruzalę; dėl jos kilo ginčas su gr., Leonas III ją irgi atmetė; tik Benediktas VIII, prašomas imperat. Henriko II, 1013 pritarė šiam papildymui. Gr. nuomone, Δ buvo pagr. 1054 schizmos priežastis. LaJ

Lit.: M. JURGIE, De Processione Spiritus Sancti ex fontibus revelationis et secundum orientales dissidentes, R. 1936. – B. SCHULTZE, Die Pneumatologie d. Symbols v. Konstantinopel als abschließende Formulierung der griech. Theologie (381–1981), in: Orientalia Christiana periodica 47 (1981), 5–54.

Filosofija (gr. *philosophia* – išminties meilė). VA Δ sąvoka iš esmės aprėpia tuos pačius dalykus kaip ir Antikoje, o skiriasi mokymo ir nagrinėjimo forma bei problematika, kylančia iš teol. diskusijų. Dauguma VA filosofų priklausė ordinams; Δ mokoma buvo bažn. institucijose. Filos. teiginių suderinamumą su Bažn. → dogmomis vertino Bažn. teismai (pvz., 1277 Paryžiuje ir Tomo Ak-

viniečio Δ tezes vyskupijos teismas atmetė kaip ereziją). VA Δ savitumą lėmė antik. išsilavinimo ir krikščionių tikėjimo sąjunga kitų autoritetų (kaip antai NA moksle – eksperimento) stygiaus sąlygomis. Būtina ir bemaž vienintelė vertinimo instancija ginčijamais klausimais buvo intensyviai plėtojama → logika, kaip menas atskleisti prieštaravimus bei sąvokų nesuderinamumą ir užkirsti tam kelią (→ dialektika, → scholastika). Svarbus vaidmuo teko ir metafizikai, pirmiausia tai jos daliai, kuri nagrinėjo „Dievo", „būties", „būtybės" arba „substancijos" sąvokas (→ universalijų problema). → Pažinimo teorija VA neturėjo tokios pamatinės reikšmės, kokia jai dažn. priskiriama NA (Kantas). → Etika kaip Δ disciplina, palyginti su svarbiomis Antikos laikų Δ srovėmis (stoicizmas, epikūrizmas), iš dalies neteko aktualumo: kaip biblinė ir išganymo moralė ji buvo priskirta religijos sričiai. Metafizinė ir etinė → tomizmo sistema nebuvo tokia būdinga vėlyv. VA, kaip tai gali atrodyti dėl vėlesnio Katalikų Bažn. jos kanonizavimo. Iš Δ disciplinų, kurios mums žinomos NA: gamtos Δ VA tebebuvo metafizikos dalis; → istorijos filosofija neturėjo didesnės reikšmės; kalbos Δ plėtojosi kartu su logika, pirmiausia nagrinėjant universalijų problemą. VA Δ k. buvo lot., kurios raiškos formos ir gramatika buvo atitolusi ne tik nuo romėnų literatūrinės, bet ir nuo VA vulgariosios ir oficialiosios lot. k., tad jau nuo XI a. susilaukė smarkios kritikos, ypač vėliau iš Renesanso filosofų; tai būta gana dirbtinės, bet neformalizuotos k., dėl kurios ypatybių kildavo nemaža visokių nesusipratimų ir ginčų (plg. Okamo kritiką, nukreiptą į *distinctio realis* tarp „esmės" ir „egzistencijos"). Esminė VA Δ problema – santykis tarp „prigimtiniu protu" įžvelgtų ir Apreiškimo teiginių; todėl buvo skiriama „scientia" (Δ) ir „sacra doctrina" (teol.); šią problemą turėjo išspręsti Tomo Akviniečio atmestoji „dvejopos tiesos" teorija. Dėl vieningo krikšč. tikėjimo pamato VA Δ nesvarstė gyvenimo prasmės ir pan. klausimų – jie priklausė teol. kompetencijai. Nuolat iškildavusios Δ temos: pasaulio sukurtumas arba amžinumas (begalinumas); tobulybės (Dievo) egzistencija ir esmė; pavienių daiktų „formų" (esmės) pažinumas; žmogaus veiksmų laisvė (atsakomybė) arba jų neišvengiamybė ir pan. Visos šios temos susijusios su krikšč. problematika, jos tapdavo nuolatinių svarstymų objektu Antikos ir VA pagonybės (žydai, arabai; plg. → aristotelizmas) akivaizdoje. Nors būta tam tikrų bendrų bruožų (→ scholastika), VA Δ anaiptol nebuvo monolitinė; t. p. ir scholastinis metodiškumo pabrėžimas nebuvo būdingas visiems VA filosofams (neoplatonizmas, mistika). Jei VA Δ pr. laikysime Antikos paveldo krikščionišką̨jį perdirbimą, tai jos pab. galėtume laikyti naujų pažinimo instancijų, institucijų ir metodų atsiradimą: tai ir Bacono eksperimento ir indukcijos teorija, ir un-tus pakeičiančios akademijos, ir mokslinės praktikos sekuliarizacija, ir filologijos tapimas XV–XVI a. svarbiausia disciplina vietoj teol. ir, ir kritinių metodų raida, ir VA nebūdingos istorinės sąmonės radimasis. Tačiau ir nekreipiant dėmesio į mėginimus atgaivinti (pvz., neoscholastika), moderniojoje Δ esama bendrybių su VA Δ (logika, semantika ir t. t.). → Kalbos filosofija. Wim

Lit.: E. Gilson, La Philosophie au MA, P. ³1947. – K. Vorländer, P. des MA.s, Reinbek 1964. – F. C. Copleston, Gesch. der P. im MA, Mn. 1976. – F. v. Steenberghen., Die P. im 13. Jh, Mn. 1977. – J. Speck (Hg.), Grundprobleme der großen Philosophen. P. des Altertums und des MA.s, Gö. 1978. – K. Flasch, Das philosoph. Denken im MA, St. 1986. – J. Saranyana, Historia de la filosofia med., Pamplona 1989. – H.-U. Wöhler, Gesch. der ma. P., B. 1990. Žurn.: Medioevo. – Rencontres de philosophie méd. – Bulletin de philosophie méd. – Viator.

Fin'amor (provans. – graži, kilni meilė) yra svarbiausias → trubadūrų rūpestis ieškant poetinio „tikrosios" meilės apibrėžimo; ji dažnai ryškiai skiriasi nuo „netikros" meilės (*fals'amor*). Su Δ susijęs išskirtinumo ir pavyzdingumo vaizdinys, tačiau turinio požiūriu ji gali būti apibrėžiama skirtingai, pagal trubadūrų vertybių skalę (religiškai, etiškai, psichologiškai, estetiškai, visuomeniškai). Δ būdingas itin didelis dvasingumas, ji gali sutapti su → tarnavimo damai konceptu, tačiau šiam, vykstant meilės sampratos feodalizacijai, būdinga atsiskirti nuo bendresnės Δ sąvokos. Vok. lyrikoje Δ sąvoką apytikriai atitinka kilnioji → meilė. → Amour courtois, meilės literatūra. *Kas

Finalinis rimas, eil. k. garsų sąskambis, siejantis dviejų ar daugiau → eilučių pabaigas, skaičiuojant

nuo paskut. pilnai kirčiuoto balsio. Skiriamas vyr. (= vienskiemenis: wīp/līp, sen. pranc. k. be *e muet*: bis/espris) ir moteriškas (= dviskiemenis: minne/sinne, sen. pranc. k. su *e muet*: guise/prise) Δ. Ehl

Finalis (lot. – baigiamasis), pagr., centrinis arba nurodomasis 8 bažnytinių tonacijų tonas. Keturi Δ: D, E, F ir G galioja ir turi konstituojamąją reikšmę → autentiškame ir atitinkamame plagaliniam → bažnytiniuose tonuose.

Finalizmas → teleologija

Finansų sistema → bankininkystė, buhalterija, mokesčiai, monetų kalyba, pinigai

Fitte (sen. anglų *fitt* – eilėraštis, giesmė, sen. saksų *fittea* – skirsnis), sen. anglų ir sen. saksų epe skirsnių, kurie turi būti skaitomi arba deklamuojami, pavadinimas. Qua

Fizinės bausmės. Skiriamos dvi Δ rūšys. 1. Suluošinimo bausmės dažnai „atspindėdavo" nusikaltimo pobūdį: rankos nukirtimas už kito sužeidimą („Saksų veidrodis" 2, 16, 2), liežuvio išpjovimas už piktžodžiavimą prieš Dievą, → apakinimas ir pan. 2. „Odos ir plaukų" bausmės: už smulkias vagystes vyrai dažn. būdavo nuplakami, o moterims nukerpami plaukai. Nuo XII–XIII a. teisei vis labiau virstant baudžiamąja, griežtėja bausmės (siekiant atbaidyti nuo nusikaltimų); žiaurių bausmių sistema išstūmė paplitusią atlygių sistemą (→ Wergeld). Lit. Δ vaizduojamos retai (Valteris Fogelveidė 24, 3; Verno der Gartenaere *Helmbrecht*, V. 1688, 1691), galbūt todėl, kad VA Δ galima buvo išpirkti pinigais ir laisvieji žmonės retai jomis buvo baudžiami. → Bausmių rūšys, mirties bausmės, nusikaltimai. Nie

Lit.: J. GRIMM, Dt. Rechtsaltertümer, Wie. [4]1899. – E. KLIBANSKY, Gerichtsszenen u. Prozeßform des 12.–14. Jh, B. 1925. – R. HIS, Gesch. des dt. Sprachrechts bis zur Karolina, B. 1928.

Flagelantai, grupė pasauliečių, kurie atgailai ir → marui įveikti per procesijas praktikuodavo saviplaką iki kraujo (→ askezė). Pirmoji Δ sąjūdžio banga, kilusi apie 1260 Umbrijoje, greitai išplito į Š. kaip reakcija į polit. suirutę ir soc. negeroves, į nuodėmingumo sąmonę ir → pasaulio pabaigos laukimą. Antras, itin platus Δ sąjūdis prasidėjo 1348, maro metais, apeliuojant į → Dangaus laišką. Vieno mokytojo vadovaujami, Δ, apsivilkę baltus kapucinų apsiaustus su raudonais kryžiais, traukė iš miesto į miestą, tačiau 1349 Bažn. jų eitynes uždraudė. Pranciškaus Asyžiečio gimtinėje šis sąjūdis susijungė su tenykštėmis → brolijomis. Iš jų kilo (kai kurios) iki pat NA gyvavę *battuti* ir → disciplinati. XV a. pradžioje sąjūdis vėl įsisiūbavo, iš dalies šv. Vincento Feraros užtarimu, bet netrukus buvo pasmerktas kaip eretiškas. Italų Δ brolijos paprastai giedodavo → Lauda, tuo tarpu Δ žygiuose, į kuriuos jie trumpam susiburdavo, būdavo dainuojamos liaudies žygių dainos su skanduojamosiomis eilutėmis atitinkamomis taut. kalbomis, o vok. ir slavų k. arealuose dar ir giedamos → leisos. Vienintelis vok. šaltinis, kuriame vaizduojamos savęs plakimo ceremonijos bei įdėtos 6 giesmės gotikine notacija, yra eil. Hugono Roitlingeniečio 1349 kronika. Schl/Din

Lit.: P. RUNGE, Die Lieder u. Melodien d. Geißler d. Jahres 1349, L. 1900 (Repr. 1969). – A. HÜBNER, Die dt. Geißlerlieder, B. 1931. – Il movimento dei desciplinati (Kongreßakten), Perugia 1962. – M. ERBSTÖSSER, Soz. relig. Strömungen im späten MA, B. 1970. – E. DELARUELLE, La pieté populaire au MA, Torino 1975, 227–313, 315–327. – F. GRAUS, Pesteißler – G. – Judenmorde, Gö. [2]1988. – G. DICKSON, The Flagellants of 1260 and the Crusades, in: Journal of Med. History 15 (1989), 227–268.

Flamandų kalba → flämmeln, nyderlandų kalba, vidurinioji nyderlandų kalba

Flämeln (t. p. *flämen*, vid. vok. aukšt. *vlaemen*) vadinamas nyd. žodžių ir morfemų vartojimas vid. vok. aukšt. kalboje pvz., *baneken*, *muoten*, *dörper*, *kindekîn*, *soldierse*. Brandž. VA tai laikyta ypač prakilniu dalyku, nes susižavėjimą kelianti pranc. kurtuaz. kultūra Vok. pasiekė per Reino žemupį. Galima daryti prielaidą, kad šiuo atveju susiduriame ne su kurtuaz. poetų k. stilistine figūra, o su aukščiausiojo riterių sluoksnio sociolekto bruožu, pasireiškiančiu poezijoje. XIII a. Flandrija ir Brabantas laikyti riteriškumo etalonu. Pirmasis Δ (*vlaemen*) vid. vok. aukšt. k. patvirtina Neidhartas (82, 2). Tačiau perdėta flamandiškų „madingų žodžių" ir darinių vartosena (pvz., nepakitusi vok. žem. deminutyvinė priesaga žodyje „gebūrekīn" Vernerio der Gertanaere *Helmbrecht*, V. 764) buvo kritikuojama. Antai Neidhartas pa-

šiepia išsičiustijusių kaimiečių „vlaemische hövescheit“ (Nr. 13, V, 5), o apie vieną varžovą, kuris norėtų prilygti aukštiesiems ponams, kandžiai pasako: „mit siner rede er vlaemet“ (Nr. 45, VII, 12). Kro/Voo

Lit.: F. MAURER/H. RUPP, Dt. Wortgesch., I, B. 3 1974.

Fleksos → neumos

Fleronas (pranc. *fleuronné* – puoštas stilizuotomis gėlėmis). 1. Nuo XII a. II pusės inicialų puošyba; 2. kryžmiškai sukomponuota gėlė ant gotik. bokštų ir pinaklių; 3. karūnos lankelio ornamentas. Z-Z

Flokkr (sen. skand. – krūva), keliolikos strofų skaldų eilėraštis, kuris, kitaip negu → drápa, neturėjęs → stef. Išliko apie tuziną Δ, visi parašyti → dróttkvaett. Δ buvo ne toks pretenzingas kaip drápa ir buvo labiau epizodinio turinio. Qua

Lit.: E. SIEVERS, Agerm. Metrik, Hl. 1893.

Florarium (VA lot. – darželis), kai kada perkeltine prasme vartojamas → florilegium pavadinimas.

Florilegium (neolot. vert. gr. žodžio *anthologia* – gėlių puokštė), VA sentencijų, mąstymą lavinančių eilių ir pan. rinkinys; ypač paimtų iš → auctores, kurie dažnai tik tokiu būdu pasklisdavo plačiau, taip pat ir iš kt. raštų (ypač teis.) bei liaudies išminties. Toks rinkinys dažn. vadinamas *Flores* (= gėlės, žiedai) arba *Proverbia* (= patarlės), tiksliau – *Flores auctorum*, *Proverbia rusticorum* (= valstiečių, paprastų žmonių, pasauliečių) ir t. t. Kna

Lit.: B. L. ULMANN, Classical Authors in Certain Med. Florilegia, in: Classical Philology 27 (1932), 1–42. – B. MUNK OLSEN, L'étude des auteurs classique latins aux XIe et XIIe siècles, II, 1985, 837–877.

Fogtas (vok. *Vogt*, VA lot. *advocatus*, *defensor*, *patronus*). 1. Bažn. institucijos pareigūnas, turintis teisę nešioti ginklą ir atstovavęs vien. arba episkopalinės bažn. interesus teisme bei užtikrinęs išorinį saugumą, o institucijos vidaus gyvenime → imuniteto srityse nelaisvųjų valstiečių atžvilgiu vykdė tvarkos priežiūros, teismo ir administravimo funkcijas; Karolingai Δ instituciją buvo nustatę kaip privalomą. Dažn. Δ tapdavo bažn. institucijų apylinkėse gyvenantys bajorai. Kadangi Δ praktinė veikla duodavo nemaža naudos (pvz., pajamos iš teismo skiriamų nuobaudų, lėno skyrimas su Bažn. nekilnojamuoju turtu), tai vien. fundatoriai dažnai pasilikdavo fogtiją sau ir paveldėtojams; neretai vien. ji pasidarydavo sunkia našta ir priežiūra. Nors → Grigaliaus reforma stojo prieš šitą instituciją, kuria rėmėsi ir vok. karalių bažn. valdžia, bet XIII a. iš jos išsivaduoti pavyko tik vyskupams, tiesa, nominali karaliaus patronuojama fogtija išlieka, ir vėlyv. VA terit. valdovai reikalauja bendrosios fogtijos bažn. ir vien. → Cistersams vis dėlto pavyksta iš pat pr. savo abatijas padaryti pavaldžias tik karaliaus fogtijai. 2. Nuo XII a. → tarnybininko, administruojančio imp. turtus, pareigybės pavadinimas, vėlyv. VA t. p. landfogtas. Din

Lit.: A. WAAS, Vogtei und Bede, I–II, B. 1919–1923. – E. F. OTTO, Die Entwicklung der dt. Kirchenvogtei im 10. Jh, B. 1933. – F. REICHERT, Landesherrschaft, Adel und Vogtei, Kö. 1985.

Fokusininkai (vok. *Gaukler*, iš vid. vok. aukšt. *gouklaere* – burtininkas, fokusininkas, iš lot. *ioculator*, plg. → žonglierius) buvo priskiriami → klajokliams, taigi → negarbingiems žmonėms, ne tik dėl nesėslaus gyvenimo būdo, bet ir todėl, kad manyta juos esant susijusius su demoniškosiomis jėgomis. Jų veikla neapsiribojo burtais, pramoginiais triukais ir išdaigiškomis apgaulėmis; ji dažnai apimdavo ir pranašavimą, gydymą bei pardavinėjimą priemonių, turinčių stebuklingą galią. Kro

Foliantas → rankraštis

Folkeviser (danų k.), vok. *Volkslieder* (→ liaudies dainos) pažodinis vertinys, tačiau dažn. vartojamas siauresne prasme, apibūdinti įv. skand. lit. anonim. → baladžių tipams (pirmiausia pasirodžius Grundtvigo leidimui (1853 ir vėliau), kuriame buvo užfiksuotas ir dabar įprastas skirstymas į *legendviser*, *trylleviser* (stebuklinės baladės), *historiske viser*, → kaempeviser ir t. t.). Δ sudarytos iš leksiškai ir stilistiškai stereotipinių trumpų strofų su refrenu. Jų rašyt. tradicija iš esmės prasideda tik XVI a. Šių dainų, kurioms padarė įtaką pranc. pavyzdžiai, kilmės vieta dabar laikoma Norvegija. Pöc

Lit.: O. HOLZAPFEL, Folkevise u. Volksballade, Mn. 1976. – J. PIØ, Nye veje tik folkevisen, Kop. 1985.

Formulė (lot. *formula* – taisyklė, nuoroda), iš pr. romėnų teis. terminas, kuriuo oficialai, raštiškai iš anksto suformuluotais posakiais nusakoma faktinė padėtis. Bendresne reikšme: tam tikrose viešojo gyvenimo situacijose nustatytas arba įprastas pastovus kalbinis posakis (→ formulių rinkinys). Δ yra individualus kūrinys, tapęs visuotinai pripažintu posakiu. Δ ypač gausu rašto neturinčioje visuom., pirmiausia tose gyvenimo srityse, kuriose būtina vartoti nekintamus pasakymus (kultas, teisė). Situacijos, kuriose žmogus (elgiasi arba) suvokia save ne kaip individą, o kaip tam tikros bendruomenės dalį, skatina vartoti Δ. Tuo, beje, paaiškinama Δ gausa kolektyvinėje kūryboje (→ liaudies daina, herojinis epas). Δ būtinos tose srityse, kuriose dėl vardo ir asmens, žodžio ir dalyko tapatinimo griežtai suformuluotam žodžiui tenka ypatinga reikšmė, pvz., magijoje (→ burtažodis) arba → prakeikime. Esminis Δ požymis – lengvai įsimenamas k. pavidalas. Paprastai ją sudaro keli semantiškai susiję žodžiai („žemė ir dirva"), kuriuos tarpusavyje sujungia → aliteracija („kūnas ir kraujas"), → finalinis rimas („akmuo ir vanduo") arba kt. priemonės. Tokie posakiai tik tada tampa Δ, kai lengvai įsimenamos formos ir reikšmingo turinio derinys laikui bėgant pasirodo esąs tinkamas. Dėl to Δ visada neišvengiamai kyla iš senesnio k. tarpsnio negu tas, kuriame jos vartojamos arba užrašomos kaip Δ. Dažnai kai kurių elementų pirminė reikšmė tampa nebesuprantama (akmuo = altorius, koja = relikvijos).

VA lit. skiriamos dvi Δ rūšys: 1. iš → retor. mokyklos kilę, konvenciniai posakiai (pvz., → nuolankumo formulė), dažnai sutinkami poezijoje. 2. Herojiniame epe vartojami posakiai, kuriais perteikiamas tam tikras turinys, kaip antai kreipimasis į publiką (*Nu müget ir hoeren wunder*), patikinimas, kad pasakojimas yra gryna teisybė (*daz ist alwâr)*, rėmimasis šaltiniais (*Ik gihorta dat segen*) ir t. t., taip pat posakiai, kuriais perteikiami tipiški veiksmo elementai (*l'escut li freint*) arba apibūdinami asmenys (*daz Sigmundes kint*). Šiai rūšiai priskiriama ir *epitheta ornantia* (*Volkèr der küene*), formos dvynės (→ Land und Leute) bei tam tikro žodžio nupasakojimas, kaip antai sen. anglų *ofer swanrade* (gulbių keliu = per jūrą); → variacija, keninng. Herojinio epo Δ veikiausiai kilusios iš ankstesnės žodinės poezijos tradicijos. Nuo M. Parry ir A. Lordo eilutės arba žodžių grupės, sudarančios puseilį ir tos pačios ritminės metrikos sąlygomis nuolat kartojamos, siekiant išreikšti konkretų esmingą turinį, irgi vadinamos Δ (*Dô sprach diu küneginne*). Kai tokioje eilutėje svarbiausias žodis pakeičiamas kitu, tinkamu tos ritminės metrikos rėmuose (*Dô sprach diu herzoginne*), ji vadinama formuliška (→ oral-formulaic). Tokių eilučių grupės vadinamos Δ sist. Tad Δ sąvoka visada nurodo kalbinį darinį, žodžių grupę, kuri vartojama išreikšti konkrečiam turinui, o ne tradic. turiniams (→ topas, motyvas) ir ne tradic. formomis (→ schema, pasakojimo šablonas). Voo

Lit.: G. Radke, Die ep. Formel im Nibelungenlied, Kiel 1890. – M. v. Lieres u. Wilkau, Sprachformeln in der mhdt. Lyrik bis z. Walther v. d. Vogelweide, Mn. 1965. – H. D. Lutz, Z. Formelhaftigkeit d. Adjektiv-Substantiv-Verbindung im Mhdt., Mn. 1975. – N. Voorwinden, Z. Begriff der ep. Formel, in: Amsterdamer Beiträge z. älteren Germanistik 20 (1983), 31–46.

Formulių rinkinys (VA lot. *formularius*). Iš būtinybės naudoti nustatytas → formules, fiksuojant konkrečius teis. veiksmus, radosi įsakų, dokumentų, prašymų, laiškų ir pan. pavyzdžių rinkiniai. Δ žinomi jau VI a. (Kasiodoro *Variae*, 537). VA pasirodė įv. Δ, antai Markulfo *Formularum libri II*, ~700) arba Saliamono III iš Konstancos *Formulae*, ~800). Apytikriai nuo 1100 iš tokių Δ poreikio radosi savarankiška retor. disciplina, vad. → ars dictaminis, kurios pradininku laikomas Adalbertas Samarietis iš Bolonijos. Voo

Fornaldarsögur (isl. – priešistorės sagos), → sagos, kurių veiksmas vyksta prieš 850, t. y. prieš Islandijos apgyvenimą. Jos skirstomos į 3 grupes: herojinės Δ, kurių įvykiai kartais turi ist. branduolį, pvz., *Völsunga saga*; vikingų, kuriose vaizduojamas įžymių vikingų gyvenimas, pvz., *Örvar Odds saga*; nuotykių Δ, kuriose aprašomos fantastinės kelionės ir kovos, pvz., *Hrólfs saga Gautrekssonar*. Δ atsirado XIII a. pab. ir netruko išaugti į vis fantastiškesnes istorijas. Tekstai buvo traktuojami labai laisvai, todėl galima sutikti labai daug variantų. Qua

Lit.: P. BUCHHOLZ, Vorzeitkunde, Neumünster 1980.

Fornyrðislag (sen. skand.– senųjų sagų eilių metras), jau runų akmenyse užfiksuota sen. skand. strofų forma, sudaryta iš 4 aliteracinių → ilgųjų eilučių su 4 kirčiais kiekvienoje. Dvi eilutės sudaro sintaktinį vienetą. Kiekvienos eilutės pr. būna vienas arba du kirčiuoti aliteruojami priebalsiai (*stuðlar*), eilutės pab. – vienas (*Höfoðstafr*). Mėgiamiausia sen. skand. herojinės poezijos (epinės Edų giesmės) strofų forma. Qua

Lit.: A. HEUSLER, Dt. Versgesch., I, B. 1925.

Fortidssagaer, daniškas pavadinimas islandų → sagų, kuriose vaizduojami vad. sagų laikai nuo 850 (Islandijos apgyvenimas) iki 1100 m: → islendingasögur ir → konungasögur. Qua

Fortifikacija → įtvirtinimai, pilis

Fortūna (lot. *fortuna* – laimė), senovės romėnų deivė, klasikos laikotarpiu tapatinta su graikų Tiche (atsitiktinumas), kurios savivalei žmogus manosi esąs atiduotas. Bažn. Tėvai (Augustinas, Laktancijus ir kt.) ją (kaip ir kitas pagonių dievybes) suprato kaip visiškai bejėgį demoną, o štai Boecijus (→ Boecijaus recepcija) – kaip nuo dieviškosios Apvaizdos tiesiogiai priklausomą metafizinę instanciją, kuri savo nuožiūra duoda ir atima žemiškąją laimę ir taip išminčiui parodo visų žemiškųjų turtų niekingumą; veikale *De consolatione philosophiae*. Boecijus vaizduoja Δ alegorine figūra moters su laimės ratu (→ rota Fortunae). VA šis vaizdinys liko vyraujantis, tačiau jis galėjo būti modifikuotas veikiant kitoms, su juo sunkiai suderinamoms tradicijoms, arba jų pakeistas, kaip antai palankios progos (lot. *occasio*, gr. *kairos*) arba charizminės kar. palaimos (germ. arba romėnų; lot. *felicitas imperatorial*), vaizdiniais. Personifikuota Δ buvo itin populiari XII a. renesanso metu, t. p. lot. (Hildeberto iš Lavardine, Alanas iš Lilio; *Ysengrimus*, *Carmina Burana* ir t. t.) bei pranc. (*Roman d'Eneas*, Wace, Benoît iš šv. Mauro vien., Marija Prancūzė, Chrétienas iš Trua ir t. t.) poezijoje, kai vėlesnėje kar. Artūro romano raidoje (XIII a.) Δ galiausiai tampa fatališka jėga, per kurią pražūva Artūro karalystė. Δ įveika *virtus* dėka yra dažn. nagrinėjama it. ankstyv. ir brandž. Renesanso problema. → Saelde. Kna

Lit.: H. R. PATCH, The Goddess Fortuna in Med. Lit., C./ Mass. 1927. – K. HEITMANN, Fortuna u. Virtus, Kö. 1958. – J. FRAPPIER, Et. sur La Mort le Roi Artu, P. 1961. – J. FRAKES, The Fate of Fortune in the Early MA, Lei. 1988.

Fraktūra (lot. *fractura* – lūžis), šriftas, paskutinė → bastardos modifikacija, atsiradusi Vok. imp. kanceliarijoje. Δ būdinga verpstės formos *s* ir *f*, smailiakampiais laužtiniais kontūrais; majuskulai turi „dramblio straublius", raidės tarpusavyje stilistiškai suderintos. Kanceliarijos raštininkas Wolfgangas Spitzwegas „prefaktūra" parašė du vadovėlius būsimajam imperat. Maksimilijonui I, kuris ypač pamėgo Δ; jau apie 1500 jo kanceliarijoje Δ vartojama kaip → kursyvas. Hansas Schönspergeris iš Augsburgo 1613 išspausdino Δ „Imperatoriaus Maksimilijono maldaknygę", o 1517 „Karštą padėką" (*Theuerdank*); užbaigtu pavidalu Δ kaip spausdintas šriftas naudojama Dürerio „Triumfo vežime" (*Trumphwagen*, 1522). Δ iki XIX a. liko ypač vok. k. areale paplitęs, būdingas vok. šrifto tipas. Schu

Lit.: R. KAUTZSCH, Die Entstehung d. Frakturschrift, Mz. 1922. – A. HESSEL, Die Schrift d. Reichskanzlei seit dem Interregnum u. der Entstehung d. Faktur, 1937, 43–59. – H. FICHTENAU, Die Lehrbücher Ks. Maximilians I. u. die A.e d. Frakturschrift, 1961. – O. MAZAL, Buchkunst d. Gotik, Graz 1975.

Frankai. Genčių s-ga, susidariusi iš V. germ. (salijai, ripuarijai ir kt.) genčių, kurios kėlėsi nuo vid. ir žemut. Reino į pietv. (Galija). V a. pab. Δ salijų → Merovingų vadas Chlodvigas suvienijo šį palaidą junginį, pajungęs jį savo valdžiai, ir pradėjo christianizaciją. Δ imp. vadinama ir Merovingų, ir → Karolingų imperija. Rie

Lit.: 1.: E. ZÖLLNER, Gesch. d. Franken bis z. M. des 6. Jh.s, Mn. 1970. – P. PERIN/L.-CH. FEFFER, Les Francs, I–II, P. 1987 – E. JAMES, The Francs, 1988.

Frankonija. VA Vok. pagr. žemė, kuri per → Karolingų valdymo pab. kilusią suirutę ir po jos tik iš dalies peraugo į vėlyv. gentinę hercogystę, mat daug valdų buvo kar. nuosavybė. 840–906 Konradinai ir → Babenbergai varžėsi tarpusavyje dėl valdžios, galiausiai ji atiteko pirmiesiems. Valdant Otonui I, Δ po vieno sukilimo vėl atiteko kar. ir net valdant → Salijams liko kar. valdžios centras. Nuo XII a. pr. pati stipriausia Δ dinastija buvo → Hohenštaufenai, be jų, čia dar būta Viurcburgo ir

Bambergo vysk. 1168 imperat. Frydrichas Barbarosa pripažino Viurcburgo vysk. hercogiškąją valdžią Δ. Vėlyv. VA buvo susiskaldžiusi į daugelį smulkių terit. valdų. Din

Lit.: O. MEYER ir kt., Oberfranken im HMA, 1973. – E. ROTH (Hg.), Oberfranken im SMA u. zu Beginn d. Neuzeit, 1979.

Frankų imperija → Karolingai, Merovingai

Frankų kalba. Dėl priebalsių perkaitos Δ suskilo į: 1. perkaitos nepaliestą sen. frankų žem. k., iš kurios, veikiant saksų ir fryzų substratui, kilo → senoji nyderlandų kalba bei → vokiečių žemaičių dialektai, kurių branduolys vis dėlto buvo→ senoji saksų kalba; 2. vid. frankų k. tarmes, iš kurių kilo vid. vok. k.; 3. → frankų aukštaičių dialektus, sudariusius dalį vok. aukšt. k. (2. ir 3. priskiriami → senajai vokiečių aukštaičių k.). – Į v. nuo Reino gyvenę frankai perėmė galų-romanų k., kuri įsiliejo į → senąją prancūzų kalbą, nedaug ją tepakeitusi. Din

Frankų-italų kalba, su Š. It. k. formomis sumišęs → senosios prancūzų kalbos variantas, kurį buvo XIII ir XIV a. Lombardijos miestuose vartojo špylmanai ir poetai. Lit. sudaro perdirbiniai, laisvi vert. ir originalūs kūriniai: chansons de geste apie Karolį D., pritaikyti miestiečių skoniui (pvz., *Rollandin*), antik. siužetų perdirbiniai (pvz., *Roman d'Hector et Hercule*), gyvūnų epas, relig. lit., proziniai romanai. Din

Lit.: G. HOLTHUS, Zur franko-italienischen Sprache u. Lit., Forsch.sbericht, in: ZrPh 91 (1975), 491–533. – Storia della cultura veneta, I–II, Vicenza 1976. – G. B. PELLEGRINI, Studi di dialettologia e fililogia veneta, Pisa 1977. – A. LIMENTANI, Problemi dell'epica franco-italiana, in: Atti e Memorie dell'Accademia Patavina di Scienze, Lettere ed Arti 95 / III (1982–83).

Frater (lot. – brolis), vienuolis, ypač elgetaujančių ordinų

Freskos (vok. *Wandmalerei*), tapomos ant drėgno (*al fresco*) arba sauso (*al secco*) tinko, nuo ankstyv. VA, nusižiūrėjus į Antiką, buvo įprastas būdas dekoruoti kulto ir reprezentacijos patalpas. Valfridas Strabonas, Alkuinas ir kt. mini vaizdingą Karolingų bažn. dekorą, Gotfrydas iš Viterbo ir Ermoldas Nigelas – valdovus vaizduojančias scenas imperat. pfalcuose, Petras iš Ebulo – Δ su pasaulio ist. vaizdais, kuriais imperat. Henrikas VI liepė išpuošti savo rūmus. Didžiulės medinės lubos ir sienų plotai → romanikos laikais leido kurti plačius ciklus, tuo tarpu → gotikos katedrose erdvės liko bemaž tik → vitražui. Tačiau apskritai bažn. puošyboje išliko Δ religinės didaktikos funkcija; buvo įprasta Δ skirti visą interjerą, t. p. dalį išorinių sienų (ypač šv. Kristupui). Nuo XII a. yra išlikę ir pasauliet. Δ pavyzdžių pilyse bei miestų namuose, kur dažnai vaizduojamos scenos iš lit. veikalų (Iveino Δ Rodeneke P. Tirolyje; Artūro temos Konstancų rūmuose prie Kunkelio). Din/Z-Z

Lit.: E. W. ANTHONY, Romanesque Frescoes, Princeton 1951. – P. DESCHAMPS/M. THIBOUT, La peinture murale en France. Le haut MA et l'époque romane, P. 1951. – P.-H. MICHEL, La freque romane, P. 1961. – A. GAIGER-SMITH, English Med. Mural Painting, O. 1963. – P. DESCHAMPS/ M. THIBOUT, La peinture murale en France au début de l'époque gothique, P. 1963. – O. DEMUS, Romanische Wandmalerei, Mn. 1968. – J. WETTSTEIN, La fresque romane, I–II, P. 1971–1978. → Ankstyvųjų VA menas, romanika, gotika.

Fryzai (lot. *frisii, frisiaevones*), gentis, gyvenusi siaurame Šiaurės j. pakrantės ruože, iš pradžių Reino žiočių terit., ankstyv. VA – tarp Cvino (ties Briuge) ir Emso, vėlyv. VA tarp Flie (kuri jungia Zwidersee ir Šiaurės j.) ir Vėzerio. Remiantis archeologinių radinių bei ikigerm. laikotarpio elementų vietovardžiuose tęstinumu, spėjama, kad Δ yra pamažu germ. asimiliuota, negermaniška tauta. Juos mini Plinijus (*Naturalis historia* 4, 101), Tacitas (*Germania* 34, 2) ir Ptolemėjus (*Geographia* 2, 11, 7); iš vėlesnių šimtmečių duomenų nesama. VIII ir IX a. Δ pamažu nukariavo → frankai; tuo pat metu jie priėmė krikšč. (754 Bonifacas buvo nužudytas Dokume). Tuo laikotarpiu pradedama apgyvendinti ir rytinė Šiaurės j. pakrantė bei Haligenas (Š. Δ). Dėl žemut. saksų miesto Groningeno įtakos nebelieka Δ k. tarp Lauverso ir Emso, dėl to atsiranda dvi atskiros sritys: (Nyd.) V. fryzų ir (Vok.) R. fryzų. Iš pagonybės laikų išliko 15 runų įrašų ant buities rakandų. Svarbiausi teis. tekstai yra 17 *Küren* ir 24 *Landrechte*. Jie yra pirminis mūsų žinių apie sen. Δ k. šaltinis, taip pat liudija buvus Δ poeziją, nes jiems kai kada būdingos aliteracinės arba rimuotos formulės. Išliko tik eil. XV a. kronikos nuorašas (*Thet Freske Riim*). Sen. Δ poezija minima *Judicia Wule-*

mari (*Lex Frisionum* priedai), kur užsimenama apie arfininką, ir Aldfrido *Vita Liudgeri* (IX a. I pusė), kur pasakojama apie dainių Bernlefą, apdainuodavusį savo protėvių ir kar. žygius, o po atsivertimo į krikšč. giedodavusį psalmes. Fryziškos tematikos esama ir anglosaks. *Finnsburglied* giesmėje. Voo

Lit.: K. v. Richthofen, Unters.en über Fries. Rechtsgesch., I–III, B. 1880–1886 (Reprint Aalen 1970). – W. Steller, Abriß der altfries. Grammatik, Hl. 1928. – Encyklopedie van Friesland, A. 1958. – W. J. Buma, Altfries. Rechtsquellen. Texte u. Übers.en, I–VI, Gö. 1963 ir t. – J. J. Kalma, Geschiedenis van Friesland, Drachten 1968. – B. Sjölin, Einf. in das Friesische, St. 1969.

Fronte (it. – kakta) → aufgezangas, štolinės strofos

Frotola (iš it. *frotta* – minia). 1. It. lyrikos žanras. Iš pr. subliteratūrinė fokusininkų poezija, kurioje patarlės, žodžių žaismas, humoristiniai dialogai susipynę su aktualiomis polit. užuominomis; laisvo metro formų, XIV a. Δ tapo moralinio-didaktinio, poleminio arba parodijinio-satyrinio turinio (dainuojamojo) meno pavidalu. Pagr. formos – septynių arba vienuolikos eilučių įv. rimuota strofa. Greta Petrarcos, kaip svarbiausi XIV a. atstovai paminėtini Sacchetti, Antonio de Ferrara ir Vannozzo. Krü

2. Daugiabalsės pasauliet. vokalinės muzikos žanras It. ~1500, turinys paprastai sukasi apie meilės temą, dažn. forma – septynskiemenės poromis rimuotos eilutės, neturi vieningo strofų tipo. Muzikos požiūriu – paprastai keturbalsė, homofoniška arba šiek tiek imituojanti, dažnai vienu vedamuoju aukštu balsu atliekama melodija; kaip pramoginė, aristokratijai ir buržuazijai skirta daina, dažnai sutinkama nuo XVI a. pr. spausdintuose rinkiniuose. Tarp poetų paminėtini Lorenzo de Medici, Petrarca, Pulci. Schl

Lit.: 1.: K. Jeppesen, La frottola, Kop. 1968. 2.: B. Disertori, La frottola nella storia della musica, Mi. 1954.

Frouwe → dama

Fuga (lot. – bėgimas), nuo XIV a. naudojama perteikti imituojantiems balsams, kurie pagal kanoną kaip persekiotojas ir persekiojamasis tarsi vaizduoja bėgimo situaciją. → Kanonas. Schl

Fundacija (vok. *Stiftung*), VA teisinė veika, kuria turtas paskiriamas konkretiems relig. arba labdaros tikslams ir iš to atsirandanti institucija; dažn. (gyvųjų arba mirties atveju) turtas būdavo skiriamas bažn. institucijai su sąlyga, jog iš dovanoto turto gaunamų pajamų amžinai arba ilgą laiką būtų periodiškai (paprastai kartą per metus) atliekami relig. arba karitatyvinio pobūdžio darbai (ypač – aukojamos Mišios už mirusiuosius). Δ remiasi rašyt. dokumentu, kur nurodomi visi įpareigojimai, kurie sumažėjus arba visai išnykus Δ pagrindui irgi turėjo mažėti arba nutrūkti (l. svarbu turto istorijos ir liudytojų sekos požiūriu). Taip būdavo įkuriami vien., o mažesniu mastu – finansuojamas, pvz., pamaldų laikymas. Sto

Fürwurf (vid. vok. aukšt.; iššūkio daina), XV a. → meisterzango daina, kurioje dažn. nuaidi iššūkis susirungti dainomis, ja dažnai pasveikinami varžytuvių dalyviai, pašlovinamas menas, pamokoma tikro dainavimo, iškeikiamas kontrahentas arba apskritai blogas dainininkas (*Straflied*). Δ į ankstyv. VA projektuojamos varžytuvių situacijos realumas nėra įrodytas. XVI–XVII a. Δ – dažn. pranešus apie (tikrąją) situaciją – atidaroma → dainavimo mokykla arba ratelis, Δ paprastai dainuoja rengėjas. Ankstyv. Δ dažnai agresyvaus iššūkio situacija virto kviečiančiu dalyvių paakinimu dainuoti, pašlovinant meną ir dainininkui pareiškiant savo prielankumą meisterzangui. Δ dar vadinamas „priešdainiu“, „pradžia“, „dainininkų pasitikimo daina“, *Schulkunst für einen Kranzhalter* ir pan. Kle

Lit.: B. Wachinger, Sängerkrieg, Mn. 1973.

g

Gai Saber (provans. – linksmasis mokslas), provans. poezijos pavadinimas, kurį vartojo *Consistori de la Subregaya Companhia del* Δ, miestiečių moksl. (poetų) draugija, 1323 įk. Tulūzoje, siekiant atgaivinti nykstančią provans. poeziją ir ją puoselėti. Kasmetinėse varžytuvėse, vadinamosiose gėlių žaidynėse, poezijos kūriniai provans. k. būdavo apdovanojami auksinėmis ir sidabrinėmis gėlėmis ir renkami kaip „Joias del Δ“ (Δ džiaugsmai). Dauguma relig. (Marijos tema) arba didakt. pakraipos poezijos kūrinių būdavo kuriami pagal griežtas taisykles, kurios XIV a. vid. buvo surašytos *Leys d'Amors* (prov. meilės įstatymai = poezija), konsistorijos kanclerio Guilhemo Molinier poetikos knygoje provans. k. Miestietiškajai poezijos sampratai būdinga tai, kad retor., gramatikos ir poetologijos normos saistomos moralės mokymo. 1694 draugiją Liudvikas XIV pakėlė į *Académie des Jeux Floraux*. – 1393 Jacme Marchas ir Lluisas de Averço, remiami Aragonos kar. Jono I, Barselonoje įkūrė kataloniškąją *Consistori de la Gaya Ciencia*, siekusią tų pačių tikslų. (Plg. → meisterzangas.) Schw

Lit.: A. JEANROY (Ed.), Les joies du Gai Saber, Ts. 1915. – J. ANGLADE, A propos des troubadours toulousains, Ts. 1917.

Gayta (oks. – sargybinis; taip pat: *g[u]aita*, iš gotų *wahtwô*), → alboje panaktinis, mylimiesiems pranešantis, jog aušta diena; būdingas, tačiau ne pamatinis žanro elementas. Proto įstatymą reprezentuojančio Δ perspėjimas (įv. vaidmenimis – abejingasis, mylimųjų bičiulis arba priešas) dažnai būna efektingas kontrastas mylimųjų išsiskyrimo skausmui. *Kas

Galikonybė, šiuolaikinis pavadinimas, kuriuo sutrauktai nusakomos Pranc. vėlyv. VA ir NA vyravusios tendencijos apriboti → popiežių įtaką nacionalinei Bažn. Pagrindinis Δ diegėjas buvo Pranc. kar., kuris visas savo karalystės bažn. laikė kar. įkurtomis ir pop. neleido kištis, visų pirma į finans. bei personalo reikalus. Daugumos pranc. teologų valst. teorijos veikalais palaikoma Δ atliko svarbų vaidmenį pasaulinėje politikoje, ypač per 1294 prasidėjusį kar. Pilypo IV ir pop. Bonifaco VIII konfliktą bei 1395 → schizmos laikotarpiu. Din

Lit.: A.-G. MARTIMORT, Le gallicanisme, 1973. – B. GULLEMAIN, Die Kirche im frz. Kg.reich. in: J.-M. MAYEUR ir kt. (Hgg.), Die Gesch. d. Christentums, VI, Fr. 1991, 626–654.

Galisų kalba, taip pat galisų-portugalų kalba, → Portugalijoje ir Kastilijoje (bet ne Katalonijoje, kur vyravo → provansiečių kalba) kurtos lyrikos k. nuo XII a. pab. iki XIV a. pirmos pusės (lygintina su 'vid. vok. aukšt. poetų kalba'); iš pr. Pirėnų p-lio š. v. dalies dialektas, kuris anuomet menkai tesiskyrė nuo P. Portug. vartoto (tik, pvz., galisų „oi“ atitinka portug. „ui“). Sunku paaiškinti, kaip galisų dialektas, visur paplitęs, tapo lit. k.; gal tai susiję su isp. (kitaip negu provans.) lyrikos populiarumu, o gal su Kompostelos Šv. Jokūbo bažn. (*Santiago de Compostela*), kultūros centro, traukos jėga. Dėl Δ dominavimo vėlai pasirodė lyrika, kuriama kastiliečių k.: netgi Isp. kar. rūmuose buvo kuriama Δ, kar. Alfonsas X (1252–1284) čia irgi ne išimtis. Be pasauliet. ir relig. lyrikos (→ cantiga), būta pasakojamosios lit. Δ, žinoma, nelabai gausios ir paplitusios tik galisų-portugalų k. areale: šalia šventųjų legendų, dvasinio ugdymo knygų ir t. t., būta pranc. prozinių romanų apie kar. Artūrą ir jo riterius vert.: tai romano apie Tristaną fragmentas ir du romanai apie Gralį. → Portugalų kalba. Gie

Lit.: J. J. NUNES, Compendio de Gramatica Historica Portuguesa, Lissabon [2]1930. – F. JENSEN, The Earliest Portuguese Lyrics, Odense 1978. – L. ROSSI, A litératura novelísticca na Idade Média portuguesa, Lissabon 1979. – G. TAVANI, La poesia lirica galego-portoghese, in: GRMLA II/1, fasc. 6/8, Hei. 1980–1983.

Gališkoji liturgija, plačiąja prasme taip vadinamos Milano, Isp., Galijos ir Angl. partikuliariosios lot. liturgijos, siaurąja prasme – gališkąja arba sen. galik(on)iškąja vadinamą Galijos liturg. iki 754., kai kar. Pipino III ir pop. Stepono II sutarimu Pranc. buvo įvesta Romos liturgija. Kitaip ne-

gu gimininingos → senosios ispanų liturgijos atveju, Δ pilnų rankr. nėra išlikę, tačiau Mišių eigą įmanoma rekonstruoti. Kai kurios giesmės, kaip antai ilgos litanijos ir savarankiškos antifonos, buvo įtrauktos į vėlesnius frankų tradicijų regiono Romos rankr. → Liturgija. Schl

Lit.: H. ANGLES, Gallican Chant, in: New Oxford History of Music, Lo. 1954, 72–81. – M. HUGLO, Altgallikanische Liturgie, in: Gesch. d. Kathol. Kirchenmusik, I, Kassel 1972, 219–233.

Galvos apdangalai, svarbus ir turtingas apibūdinimais → drabužių elementas, atliekantis saugos, ženklinimo ir puošimo funkcijas. Greta karybos srities (→ šalmas) Δ apsaugos funkciją atlieka ir valstiečių, keliauninkai ir maldininkų aprangoje (gobtuvas, šiaudinė skrybėlė, plačiabrylės veltinio arba kailio skrybėlės). Kaip ženklas Δ gali nurodyti žmogaus autoritetą ir priklausomybę laisviesiems (→ karūna, diadema, hercogo skrybėlė, bajorų ir žemesniųjų pareigybininkų skrybėlės, neretai su kailių antsiuvais ir nulenkiamais kraštais), taip pat pabrėžti priklausomybę kuriai nors soc. grupei (Δ vienuolių aprangoje, mokslininko beretė, jaunimo šapo) arba išskirti iš kitų (žydų skrybėlės). Puošiamoji Δ funkcija labiausiai susijusi su mada ir ryškiausiai matyti moterų Δ (šydas, nuometas). → Vainikas. Hun

Lit.: H.-F. FOLTIN, Die Kopfbedeckung und ihre Bezeichnungen im Deutschen, Gie. 1963. → Drabužiai.

Gama (gr. abėcėlės raidė), žemiausias VA tonacijų tonas, pagal NA žymėjimą atitinkantis didįjį G. → Bažnytiniai tonai. Schl

Gamtos aprašymas, įžanginis (vok. *Natureingang*). Juo prasideda daugelis minezango ir liaudies dainų: topinis gamtovaizdis, atitinkamų stereotipinių rekvizitų: „heide“ (tyrlaukis), „walt“ (miškas), „bluomen“ (gėlės), „klê“ (dobilai), „vogelsanc“ (paukščių giesmė), „snê“ (sniegas) ir t. t., susijusių su dainos turiniu, išvardijimas – paraleliai (pvz., žiemos kančia atitinka meilės kančią) arba kontrasto principu. Δ gali tilpti į porą eilučių arba užimti vieną ar kelias strofas. XII a. Δ pasitaikydavo retai (Dytmaras iš Aisto, Henrikas iš Veldeke; Δ nesti vad. „Reino minezange“ ir Reinmaro kūryboje), dažnėti ima Valterio Fogelveidės dainose. XIII a. jis labai paplinta, o Neidharto kūryboje įgauna tipines formas: jo lyriką galima net skirstyti pagal Δ į → vasaros ir → žiemos dainas; Δ esama Gotfrydo Neifeniečio ir Ulricho Vinterštetenięčio dainose. Δ sutinkami VA lot. vagantų meilės lyrikoje, Provanso lyrikoje nuo Vilhelmo iš Akvitanijos, Jaufre Rudelio ir Marcabru; sen. pranc. lyrikoje Δ ypač mėgo Chastelain'as de Couci. → Idealusis gamtovaizdis. Schw

Lit.: B. WULFFEN, Der N. im Minnesang u. im frühen Volkslied, Mn. 1963. – W. ADAM, Die wandelunge. Studien zur Jahreszeitentopos in der mhdt. Lit., Hei. 1979.

Gamtos mokslas, Jo pagrindą iš esmės sudaro nuo XII a. vykusi recepcija Aristotelio gamtamokslinio mąstymo, kurio poveikis plito per atitinkamą lit. iš arabų ir žydų kultūr. aplinkos. Tai lėmė, kad buvo įveiktas neoplatoniškasis-augustiniškasis mąstymas, mėginęs fizikos, gamtos filosofijos ir kosmoso sąrangos problemas spręsti remdamasis Biblija ir trejybinėmis analogijomis. Aristotelio Δ idėjos prieštaravo Bažn. tikėjimui ir dogmoms, todėl ji, grasindama ekskomunika, nesėkmingai draudė skaityti jo gamtos filosofijos raštus. → Artes liberales sistema buvo išplėsta *philosophia naturalis* dalykais – metafizika, matematika ir fizika. Tos sistemos ašis buvo Aristotelio samprotavimai apie visuot. kūnų principus (*materia, forma, privatio*), rimtį ir judėjimą bei šio sąlygas (*Physica*), apie judančius kūnus, kurie nei atsiranda, nei išnyksta (*De caelo et mundo*) arba atsiranda ir išnyksta (*De generatione et corruptione*), t. p. apie sielos neturinčius kūnus, sudarytus iš paprastų elementų (gamtos reiškiniai), arba iš materijos ir formos, kur forma drauge yra ir substancija (*De meteorologicis*). Albertas D. (~1225–1274) penkiais specialiais komentarais mėgino krikšč. mokymą sujungti su Aristotelio gamtos samprata, šį siekį įgyvendinti baigė jo mokinys Tomas Akvinietis (~1225–1274). Empirinę gamtamokslinę Aristotelio recepciją atgaivino Averojus (1126–1198) savo reikšmingais komentarais, kuriais sekdamas Rogeris Baconas (~1214–1294) patyrimą, eksperimentą ir matematiką skelbė trimis pagr. pasauliet. mokslo atramomis ir todėl juos atskyrė nuo teol., ir šitaip, remdamasis Aristotelio ir arabų Δ, toliau plėtojo → nominalizmą patyrimo mokslų kryptimi; Δ ir

teologijos atskyrimą teol. įtvirtino Okamas (→ okamizmas, scholastika, teologija). Tad vienintelis patikimas patiriamojo pasaulio pažinimo būdas esąs pavienių daiktų juslinis suvokimas (→ sensualizmas). Iš šitos koncepcijos išsirutuliojo dabartiniai gamtos mokslai ir → technika. Zimm

Lit.: L. THORNDIKE, The History of Magic and Experimental Science, I/VIII, N. Y. 1923–1958. – A. MAIER, An der Grenze von Scholastik u. Naturwissenschaft, R. ²1952. – F. S. MASON, Die Gesch. der N.en in der Entwicklung ihrer Denkweisen, St. 1961, 137–152. – U. FORTI, Storia della scienza, II, Mi. 1968. – E. GRANT, Das physikal. Weltbild des MA.s, Z. 1980. – D. C. LINDBERG, The Beginnings of Western Science... 600–1450, 1992. – Žurn.: Micrologus.

Gamtos reiškiniai, moko, ypač beraščius (lot. *idiota*), tikėjimo tiesų: diena ir naktis, rupūžės žiemos miegas ir Fenikso atgimimas iš pelenų turi rodyti, kad ir kūnas gali prisikelti iš numirusių (tai nėra alegorinis aiškinimas, o loginės išvados *per analogiam*); tačiau stebuklingi Δ liudija Dievo visagalybę. Tokios ženkliškos gamtos pavyzdžių – aprašančiojo generuojamos ir struktūruojamos, išreiškiančios jo norą, kad gamta ir apreiškimas sutaptų – taut. k. pateikia *Lucidarius* (prieš 1195) ir Konradas Megenbergietis „Gamtos knygoje“ (~1350). → Geologija, stebuklinė literatūra, giria. Wal

Lit.: M. MISCH, Apis est animal – apis est ecclesia. Ein Beitrag zum Verhältnis von Naturkunde u. Theologie in spätantiker u. ma. Lit., 1974. – W. HARMS/H. REINITZER, Natura loquax. Naturkunde u. allegorische Naturdeutung vom MA bis zur frühen Neuzeit, 1981. – T. M. NISCHIK, Das volkssprachl. Naturbuch im späten MA. Sachkunde u. Dinginterpretation bei Jakob van Maerlant u. Konrad von Megenberg, 1986.

Gamtos samprata. Gamtos vaizdavimas VA gerokai nutolęs nuo tiesioginę patirtį išreiškiančios gamtos poezijos; jis būdavo arba poetinės kalbos konvencinė dalis (→ gamtos aprašymas minezange), arba topiškai apibrėžtas: „Mišrus miškas ir *locus amoenus* su gėlių pieva *ad libitum*“ (E. R. Curtius). Kurtuaz. gamtos vaizdas akivaizdžiai santūrus ir stereotipinis, ir tai paaiškinama sunkumu rastis nesuvaržytai Δ pasaulėvaizdyje, kuris *natura* suvokia kaip esmę ir normą, o ne regimas ir aprašomas juslines tikrenybes, ir kiekvieną gamtos reiškinį neišvengiamai linksta aiškinti simboliškai. Net Gotfrydo Štrasburgiečio *Tristan* teikia – nors ir sekuliarizuotą – alegorezę, kai dykynė ir dvaras susikeičia reikšmėmis: „wüeste unde wilde“ („kas apleista ir sulaukėję“) reikią laikyti rojumi, o dvaro visuomenę – grėsme. → Locus amoenus, giria.

Lit.: C. V. LANGLOIS, La connaissance de la nature et du monde au MA, P. 1911. – M. STAUFFER, Der Wald. Zur Darstellung u. Deutung der Natur im MA, Bern 1959. – N. MECKLENBURG (Hg.), Naturlyrik u. Gesellschaft, 1977. – E. R. CURTIUS, Die Ideallandschaft, in: IDEM., Europ. Lit. u. lat. MA, Bern. ⁹1978. – J. ZIMMERMANN (Hg.), Das Naturbild des Menschen, 1982. – G. GROSSKLAUS/E. OLDEMEYER (Hgg.), Natur als Gegenwelt. Beiträge zur Kulturgesch. der Natur, 1983. – A. ZIMMERMANN/A. SPEER (Hgg.), Mensch u. Natur im MA, I–II, B. 1991–1992.

Gap (sen. provans./sen. pranc. – gyriaus, pašiepiamoji kalba), humoristinis arba pasigyrimo eilėraštis be apibrėžtos formos (seniausių pavyzdžių esama Vilhelmo iš Akvitanijos poezijoje). Pöc

Lit.: J.-U. FECHNER, Zum Gap in der aprov. Lyrik, in: GRM 45 (1964), 15–34. – S. CERON, Un tentativo di classificazione del 'gap', in: Medioevo Romanzo 14 (1989), 51–76.

Garbė (vok. *Ehre*, lot. *honor*), autoritetas, kurį tam tikras asmuo turi savo soc. aplinkoje; tai pagr. VA žmogaus vertybių kosmoso sąvoka. Iš germ. palydos fenomeno srities kilusios sąvokos *Ehre* soc. reikšmė (sen. vok. aukšt. *êra* – gerbimas, pagarbos rodymas ponui; autoritetas, orumas) išlieka pamatinė beveik per visus VA (čia kalbant apie autoritetą (*Ansehen*) numanoma ir jį sąlygojanti nuosavybė arba pareigybė). Taigi šis terminas pranoksta dabartinę prasmę (pvz., Δ buvo vadinama ir teisė į → duokles arba lėninę nuosavybę). Δ pirmiausia reiškia glaudų ryšį su tam tikru itin archajišku vertybių ir elgesio kodeksu, kuris, pvz., verčia priimti lygiaverčių partnerių metamus iššūkius (agonas: sen. vok. aukšt. k. parašytoje „Hildebrando giesmėje“ tėvas kaunasi su sūnumi ir jį užmuša, kai šis pasikėsina į jo Δ). Δ neleidžia trauktis iš kariniu požiūriu beviltiškos situacijos; kaip pavyzdys paminėtinas *chanson de geste* → Rolandas, kuris, užuot pasinaudojęs galimybe pabėgti, verčiau iki žūties kaunasi su galingesniu priešu; tikrovėje toks pavyzdys yra tamplierius, kuris dėl savo ordino Δ padaro tą patį. Δ verčia → kraujo kerštu atsakyti į įžeidimus, leidžia tuoktis tik to paties arba aukštesnio sluoks-

nio nariams. Δ saugojimas buvo suprantamas gyvenimo variklis. Iš Antikos (Platono ir stoicizmo idėjų) bei krikšč. tradicijos kilusi Δ, kaip grynai etinės kategorijos, nuo soc. sąlygų nepriklausomo vidinio moralumo, prasmė imta įsisąmoninti tik nuo XIII a.; soc. pagarbos ir asmeninių savybių ryšį atspindi sąvokų pora „êre und tugent“ („garbė“ ir „dorybė“). – Δ apėmė ne tik individą, bet ir grupę, kuriai jis priklausė (giminė, šeima, vienuolių ordinas ir t. t.). → Fehde ir keršto veiksmus tokioje „gėdos kultūroje“, kokia buvo VA, dažnai kurstydavo įžeista Δ. Jos saugojimas bei didinimas buvo → riterio dorybių sistemos dalis. Tobulo (bajoro ir riterio) gyvenimo idealas – pagal ciceroniškąjį *utile*, *honestum* ir *summum bonum* – buvo suvokiamas kaip „guot“, „êre“ ir „gotes hulde“ derinys (plg. Valterio Fogelveidės *I Reichston*). → Dosnumas, dorybingumas, → ištikimybė ir narsa buvo Δ bruožai. Etiketas, būdingas rūmų elgesiui (pvz., užstalės hierarchinė tvarka), buvo reikalingas, idant būtų parodyta kiekvienam tam tikro elito nariui priderama Δ. Luominėje VA visuom. Δ sąvoka irgi buvo diferencijuota pagal luomus. Kiekvieno luomo Δ implikavo ne tik jam būdingą moralinį reikalavimą, bet ir pirmiausia teis. ir soc. įpareigojimą. Netekti Δ (pvz., dėl → ekskomunikos) buvo tas pat, kas netekti luomo teisių; todėl žemesnioji → negarbingų žmonių klasė negalėjo naudotis jokiomis teisėmis. Δ sąvoka vėliau buvo išplėsta taip, kad aprėpė ir aukštesnes sistemas: Konstanco sutartimi (1153) pop. įsipareigojo gerbti *honor imperii*, o Vok. kar. – ginti *honor papatus*. Sudvasinta, visuomeninio gyvenimo dalykus pranokstančia Δ sąvoka rėmėsi Gotfrydas Štrasburgietis, pavadindamas karalių Markę (Marke) meilės garbės (*Minne-êre*) priesako pažeidėju, nes šis savo žmoną Izoldą mylėjo tik kūniškąja meile (*Tristan* V. 17727). Teol. Dievo Δ buvo traktuojama kaip vienintelis galutinis kūrinijos tikslas. Bailumas, felonija, apgaulė ir pan. naikino Δ. Infamija, Δ praradimas → Bažn. teisėje buvo bausmė, taikoma už daugelį nusižengimų tikėjimui, papročiams, nuosavybei ir hierarchijai; ji atimdavo teisę iškelti kaltinimą, liudyti ir gauti šventimus. Pagal pasauliet. teisę Δ netekdavo tas, kuris atlikdavo negarbingus poelgius, pvz., vagystę arba apiplėšimą, arba kuriam būdavo paskiriama žeminama bausmė. Tarp šių Δ bausmių buvo prikalimas prie gėdos stulpo, jojimas asilu, šuns nešimas. – Δ reiškiasi ir „šlovingais žygiais“: tiek → istoriografijoje, tiek herojinėje poezijoje, tiek pagiriamosiose eilėse ir t. t. Δ pasirodo ir personifikuota kaip „ponia Garbė“ (pvz., Reinmaro iš Cveterio kūryboje, vad. garbės pasiuntinys). Kad ankstyv. riterių poezija buvo suvokiama kaip persmelkta Δ, matyti iš Jakobo Püterico von Reicherzhauseno *Ehrenbrief* (1462). Din/Rie

Lit.: F. Settegast, Die Ehre in den Liedern d. Troubadours, L. 1887. – R. P. Kettner, Der Ehrbegriff in den afrz. Artusromanen, L. 1890. – F. Luft, Über die Verletzbarkeit d. Ehre in den afrz. Chansons de geste, B. 1907. – W. Gehl, Ruhm u. Ehre bei den Nordgermanen, B. 1937. – P. Rassow, Honor imperii, Mn. [2]1961. – P. Landau, Die Entstehung d. kanon. Infamiebegriffs, Kö. 1966. – G. Wolf, Der honor imperii, in: Misceallanea mediaevalia 6 (1969), 189–207. – J. Huizinga, Herbst d. MA.s, St. [11]1975. – F. Zunkel, E. Reputation, in: Gesch. Grundbegriffe, St. 1975. – P. Thurlow, Some Reflections on ‘huote’ and ‘êre’ in … Gonfried’s Tristan, in: German Life and Letters 35 (1982), 329–342.

Gaublys → geografija, kartografija

Ge(h)render (bastūnas), vid. vok. aukšt. k. taip vadintas klajojantis, paprastai menkos soc. ir teis. padėties dainius, kuris buvo priverstas savo meną pardavinėti už pinigus. → Užsakovai, profesionalūs poetai. Hof

Gebänd. Iš meisterzingerių terminologijos perimtas VA strofų rimavimo sist. pavadinimas. Kartu su → Gemäß ir melodija Δ nulemia → tono formą. → Meisterzangas. Ret

Gedulingos pamaldos → Rekviem

Gegužė. Prasidedant pavasariui ir pirmam (vasaros) pusmečiui vykdavo daugybė → švenčių (ypač jaunimo) su šokiais, vaidinimais ir varžybomis. Šventės prasidėdavo pirmos mėnesio dienos išvakarėse (Valpurgijos naktys), vykdavo per Jonines, Devintines, o ypač – per Sekmines. To paskata buvo pirmoji ganiavos diena ir per gamtos žalumą besireiškiantis → šventumas. Su tuo buvo susiję žmonių ir gyvulių ap(si)saugojimo ir vaisingumo burtai: šiaudų iškamšų deginimas (*Maifeuer*), laimę nešančių „Δ medelių“ (*Maibaum*) sodinimas ir

kiti liaudies papročiai (relig. aiškinami Heinricho Seuse autobiogr.). Gegužinės pamaldos Marijos garbei laikomos mėginimu sukrikščioninti pasauliet. Δ šventes (Δ – Marijos mėnuo).

Geležis → kalnakasyba, kalvis, metalai

Gėlų (goidelų) kalba. 1. Keltų kalbos: → airių ir škotų (škotų → bardai buvo rengiami Airijoje ir kūrė airių k.). 2. Siauresne prasme: → škotų kalba, lit. išlikusi tik nuo XVI a. Din

Gelumbė → tekstilė

Gema → gliptika

Gemäß, pastovi VA strofos formos metrinė schema. Δ, → Gebänd ir melodija konstituoja tono → formą. Sąvoka kilusi iš → meisterzango terminijos. Ret

Genealogija (gr. – giminės kartų dokumentas), VA nuo XV a. protėvių kartų tyrinėjimas, nuo XIX a. – moderni pagalbinė ist. disciplina. Kadangi VA, kaip ir kt. kultūrose, soc. padėties požiūriu buvo svarbi per daugybę kartų perduodama aukšta, jei įmanoma, iškiliu protėviu pasižyminti genties, karališkos ar bajoriškos šeimos, netgi miestiečių, kilmė (plg. protėvių eilės tikrinimus vėlyv. VA), tai daugelyje šaltinių randame genealoginių išvedžiojimų. Greta to, būta ir savarankiškos genealoginės lit. (*genealogia*), kurioje būdavo aprašoma arba grafiškai vaizduojama (pvz., kaip genealoginis medis pagal Jesės šaknies pavyzdį) tam tikros šeimos arba asmens kilmė, suprantama, dažnai remiantis žodine, iš dalies pramanyta tradicija. Col

Lit.: L. GENICOT, Les généalogies, Turnhout 1975 u. 1985. – G. MELVILLE, Vorfahren u. Vorgänger, in: Die Familie als sozialer u. hist. Verband, Sigmaringen 1987, 203–309. – G. ALTHOFF, Genealogie u. andere Fiktionen in ma. Historiographie, in: Fälschungen im MA, I, Han. 1988, 417–441.

Genealoginė literatūra → kilmės legenda

Genera → poezijos rūšys

Genesis, lot. ir gr. ST pirmosios, Pradžios knygos (*Pr*) pavadinimas. Jos turinys: pirmapradė istorija, pasaulio sukūrimas, rojus, nupuolimas, Babelio bokšto statyba ir patriarchų – Abraomo, Izaoko, Jokūbo, Juozapo ir jo brolių – istorija. Δ labai anksti imta laikyti → išganymo sudedamąja dalimi: per → Ievą į pasaulį atėjo nuodėmė, per → Mariją išganymas. Kūrimo ist. buvo viena mėgiamiausių relig. meno temų. VA poezijoje Δ tematika naudojama sen. anglų *Genesis*, vok. *Wiener Genesis* ir *Millstädter Genesis*, *Altsächs. Genesis* ir kt. LaJ

Lit.: K. H. SCHELKLE, Auslegung als Symbolverständnis, in: Theol. Quartalschrift 132 (1952), 129 ir t. – J. ESSER, Die Schöpfungsgesch. in der altdt. Genesis, Göp. 1978. – J. ZAHLTEN, Creatio mundi, St. 1979. – H. M. v. ERFFA, Ikonologie d. Genesis, B. 1989.

Genre objectif (pranc. – objektyvusis žanras). Jeanroy Δ vadina tuos provans. ir sen. pranc. lyrikos žanrus, kuriuose savo jausmus išlieja ne lyrinis subjektitas, o personažus kuriantis pasakotojas. Pagal tai Δ priskiriama → asturela, alba (auba, dienos daina) ir chanson de toile (d'histoire), t. p. moterų monologai ir *chanson de malmariée*. Be mišraus, epinio lyrinio, pasakojimo pobūdžio, Δ dainoms būdinga dar ir tai, kad jose dainius dažn. prabyla moterų lūpomis. Dainos – strofinės, asonancinės arba rimuotos struktūros. → Vaidmenų lyrika. Ehl

Lit.: A. JEANROY, La poésie lyrique des troubadours, G. [2]1973.

Gentinė kunigaikštystė → hercogas

Gentinė teisė → Leges barbarorum

Geografija (iki XVII a. kosmografijos = Žemės aprašymas, sinonimas). Antikos Δ (Eratostenas, Ptolemėjus) toliau plėtojo Bizant. ir arabai; pastarieji – remdamiesi ir kelionių įspūdžiais (ypač al Idrisis, XII a.). Tuo tarpu V. šalyse ankstyv. VA geogr. vaizdiniai būdavo lokaliai gana riboti ir dažnai paremti pramanu. → Kryžiaus žygiai ir Aristotelio recepcija sąlygojo posūkį į platesnę, moksl. Δ (→ žemėlapiai). Nuo XIII a. geogr. pasaulėvaizdį labiausiai formuoja Ptolemėjas (→ kosmologija) ir Strabonas Amasėjietis (I a. pr. Kr.). Gausėjantys piligrimų ir keliautojų kelionių aprašymai, pvz., pranciškonų misionierių Azijoje ir Marco Polo, praplėtė žinias apie kt. kraštus. XV a. vid. prasidėjo į užjūrį, pirmiausia iš Portug., nukreipta „geogr. atradimų epocha". Vok. lit. žinomas, pvz., Johnas Mendeville'is (XIV a.), Kolumbas (išspausd. ~1500), poliistorinės sant-

raukos, pvz., Hartmano Schedelio „Pasaulio kronikoje“ (1493). Žemės aprašymų esama *Merigarto* (apie 1100) ir Konrado Megenbergiečio *Buch der Natur* (1349–1350). Geogr. fantazijų pilna legendose apie Brandaną (pvz., Hansas Hartliebas, XV a.) ir vad. → špylmanų poezijoje. → Pasaulio dalys, kosmologija, geologija, žemėlapiai. Haa/Din

Lit.: K. KRETSCHMER, Gesch. d. Geographie, B. [2]1923. – G. H. T. KIMBLE, Geography in the MA, Lo. 1938. – J. SCHMITHÜSEN, Gesch. der geograph. Wiss., Mannheim 1970. – N. Th. J. VOORWINDEN, Merigarto, Lei. 1973.

Geologija. VA nebuvo sukurtas vientisas mokslas apie Žemę. Tačiau Antikos pradmenys ir arabų įtaka buvo perimta, asimiliuota ir išplėtota stebėjimais įgytomis žiniomis. Ankstyv. VA → enciklopedijos tik išsaugojo Antikos žiniją, naują postūmį davė arabų veikalų vert.: *De elementis* arba *De proprietatibus elementorum* (anon., IX a.) bei geol. ištrauka iš Ibn Sinos (Avicenos) didžiojo medicininio gamtamoksl. veikalo *Kitab al-Shifa: De congelatione et conglutinatione lapidum*. Abu kūriniai pateikiami kaip sukurti Aristotelio. Akademiškai plėtojama Δ iš esmės yra gamtos filos. sritis (Aristotelio *Parva naturalia* komentavimas nuo XII a. pab.). Sulig Aristotelio recepcija pasirodžiusiose naujose enciklopedijose ir specialiųjų mokslų vadovėliuose naudojamos ir Avicenos veikaluose pateikiamos žinios; tai akivaizdžiausiai matyti, ko gero, didžiausioje VA enciklopedijoje, Vincento iš Bovė *Speculum universale* ir Alberto D. *De mineralibus*. Specialiai Δ, kaip ir stebėjimais besiremianča filos. disciplina, užsiima Brunetto Latini (*Tresor*, apie 1260), Ristoro Arezzo (*Della composizione del mondo,* 1282), Konradas Megenbergietis (*Buch von der Natur*, ~1349). Iš esmės naujų žinių apie sausumos ir jūros atsiradimą bei ist., taip pat apie fosilijas, pateikia Leonardo da Vinci. Pagr. klausimai, kuriuos Δ sprendė VA, buvo šie: kaip atsirado vandenys, kalnai ir slėniai, žemės drebėjimai ir ugnikalniai; kaip atsirado akmenys, metalai ir rūdos? Šie klausimai retai suprastini genetiškai, veikiau jie klausia apie pasaulio visumos (→ makrokosmosas) prasmę, t. p. ir Dievo išganymo plane, bei apie reikšmę žmogaus mikrokosmosui. Upes pripildo vandens krituliai, taip pat kalnai, kurie tarsi kempinės pritvinkę vandens, kalnuose vanduo iš dalies atsiranda iš kitų elementų, tačiau kalnai vandenį tiesiogiai gauna iš hidrostatiškai aukštesniame lygyje esančios jūros arba vanduo pakeliamas į kalnus dėl astrologinio poveikio. Kalnai dažn. aiškinami žemės drebėjimo sukeltu dujų spaudimu arba dujų erupcija, arba ne ką rečiau – kaip pirmapradės plokščio paviršiaus žemės erozijos liekanos. Įtakos turinčios ir astrologinės keliamosios jėgos. Be to, dar žinotos jūros kranto susisluoksniavimo, eolinių darinių, jūros judėjimų, žemės drebėjimų ir antropogeno priežastys. Kalnų ir Žemės plutos medžiaga esanti žemės elementas, kuri, susimaišiusi su kitais elementais bei jų savybėmis, sudaro uolienas, metalus ir druskas, dažn. dėl priežastinio astrologinių jėgų poveikio. Fosilijos traktuotos kaip figūriniai akmenys, tokios pat kaip jų sandaros, arba kaip gyvūnų ir augalų liekanos, daugiausia iš tvano jūros, kurias suakmeninanti jėga, kylanti iš žemės arba iš dangaus sferų, iš vieno elemento pavertė kitu. Kin

Gėrimai → alus, mityba, vynas

Germanai, bendras pavadinimas giminingų tautelių, kurios I tūkstm. pr. Kr. gyveno prie Šiaurės ir Baltijos j. Laikotarpiu apytikriai tarp 750 pr. Kr. ir → tautų kraustymosi dalis jų paliko savo gyvenamąsias vietas ir patraukė į p., iki I tūkstm. po Kr. vid. iš dalies išstūmė keltus ir romėnus, iš dalies juos asimiliavo. Δ gyveno įvairiai struktūruotomis gentimis (*gentes*) (antai iš pr. būta ir susijungusių kulto pagrindu), kurios dažnai tebegyvavo, tik jau pakitusios, ir brandž. bei vėlyv. VA, t. p. ir NA: 1. V. Δ: → alemanai, anglai, bavarai, frankai, fryzai, langobardai, markomanai, saksai, švabai, tiuringai; 2. R. Δ: burgundai, gotai, herulai, vandalai; 3. Š. Δ (tik VA suskyla į danus, islandus, norvegus ir švedus). Šios gentys susiformavo vykstant įvairiems integracijos ir irimo procesams tarp 500 pr. Kr. ir 500 po Kr., tačiau ankstyv. VA beveik visos sukūrė krikšč. karalystes arba → gentines kunigaikštystes. Δ „kultūr. paveldo“ svarba VA (dar daugiau NA) buvo ir tebėra vertinama skirtingai: vieningiausiai – tęstinumas,

apčiuopiamas medžiaginės kultūros srityje (pvz., valstiečių gyvenimo srityje kai kurie darbo įrankių ar namų priešist. laikais, VA ir NA iki pat XIX a. tipai niekuo nesiskiria); tačiau ginčijamasi, kiek dvasinės kultūros elementai, išskyrus k. tradiciją, gali būti kildinami iš Δ (pvz., VA → liaudies religija). Juk rašyt. šaltiniai, pvz., Δ teisė (→ Leges barbarorum), atsiranda tik Δ susidūrus su romėnų arba krikšč. civilizacija. Tad nei bendras germ. elementų pervertinimas moksl. tyrinėjimuose (vok. k.) nuo XIX a. iki 1945, nei po to prasidėjęs jų menkinimas (abi tendencijos aiškiausiai matyti etnografijoje) veikiausiai neatitinka tiesos. → Germanų kalbos. Din

Lit.: E. Schwarz, Germ. Stammeskunde, Hei. 1956. – W. Grönbech, Kultur u. Religion d. Germanen, Da. [6]1961. – H. Jahnkuhn, Vor- u. Frühgesch., St. 1969. – R. Hachmann, Die Germanen, Mn. 1971. – G. Mildenburger, Sozial- u. Kulturgesch. d. Germanen, St. 1972. – Reallexikon d. germ. Altertumskunde, B. [2]1973 ir t. – B. Krüger (Hg.), Die Germanen, I–II, B. 1978–83. – Germanen, Hunnen u. Awaren (Katalog), Nü. 1988. – H. Wolfram/ W. Pohl (Hgg.), Typen d. Ethnogenese, I–II, W. 1990. – Žurn.: Germania. – Mannus.

Germanų kalbos, bendras artimai giminingų ide. k. pavadinimas. VA buvo kalbama šiomis sen. arba vid. dabar gyvų Δ pakopomis: (v. germ.) → anglų, fryzų, vokiečių žemaičių (sen. saksų), nyderlandų, vokiečių aukštaičių, jidiš; (š. germ.): danų, islandų, norvegų, švedų. Daugelis germ. idiomų VA išnyko, pvz., → gotų, langobardų, vandalų; anglų, fryzų, vok. žem. (sen. saksų) k. sutrauktai vadinama Šiaurės j. Δ, frankų ir tiuringų – Reino-Vėzerio Δ, alemanų ir bavarų – Elbės Δ. Sen. germ. poezija iki germ. christianizacijos buvo perduodama (nepaisant → runų rašto) tik sakytine forma, užrašyti buvo tik fragmentai arba krikšč. perdirbta jos dalis, todėl ją galima rekonstruoti tik iš vėlesnių variantų, plg., pvz., → herojinę poeziją arba → užkalbėjimų fragmentus. Todėl aštrių diskusijų sukėlė klausimas, kiek → senoji skand. ir senoji anglų lit. (→ Edos, raidžių rimo poezija) gali reprezentuoti ir kt. germ. genčių mentalitetą ir mitologiją, kiek ankstyv. VA „sen. germ." poezija – sen. anglų *Beowulf*, sen. vok. aukšt. *Hildebrandslied* arba sen. saksų *Heliand* atspindi ir leidžia rekonstruoti germ. mąstymą, ir kiek jie yra priklausomi nuo krikšč. romaniškosios tradicijos. → Germanai. Din

Lit.: F. Stroh, Hb. d. germanischen Philologie, B. 1952. – A. Heusler, Die altgermanische Dichtung, Da. [2]1957. – H. Krahe, Germanische Sprachwiss., I–III, B. 1967–69. – G. Köbler, Germanisches Wb., Gie. 1980. – Idem., Germanischnhdt. u. nhdt.-germanisch Wb., Gie. 1981. – G. Hutterer, Die germanischen Sprachen, Wie. [2]1987.

Germanų teisės → Leges barbarorum

Gesätz vadinama → meisterzango dainos strofa. Ji pakeitė ankstesnę tos pačios reikšmės „liet", tuo tarpu → baras visada reiškia visą dainą. Ret

Gesellschaftslied (vok. – visuomeninė daina) Hoffmanno von Fallerslebeno (1844) sukurtas abejotinas lit. teorijos terminas, kuriuo nusakomos VA pab. ir NA pr. pasauliet. dainos. Šis terminas dabar vartojamas neturint tinkamesnio, juo nusakomos XV a. dainynuose išlikusios anon. pasauliet. dainos, kurioms būdinga meilės tematika. → Liaudies daina. Zim

Lit.: C. Petzsch, Einschränkendes zum Geltungsbereich von „Gesellschaftslied", in: Euph. 61 (1967).

Gesta (lot. *res gestae* – žygiai), pvz., *res* Δ *divi Augusti* („Pasakojimas apie imperat. Augusto žygius"). Žygiai aprašomi epine (sen. pranc. → chanson de geste) ar pasakojamąja forma (XIII–XIV a. Δ *Romanorum*), arba pasakojant istorijas (→ kronikos, gyvenimo aprašymai ir t. t., pvz., Otono Freizingiečio *Gesta Frederici*). Sto

Gesta Romanorum (lot. – romėnų žygiai), ugdomųjų ir linksmų pasakojimų (sakmės, anekdotai, pasakėčios, pasakos) iš Romos ist. ir VA legendų rinkinys VA lot. kalba. Veikiausiai buvo sudarytas XIII a. pab. – XIV a. pr., nes pasakojimų rėmai siekia romėnų laikus. Didžioji dalis yra pramanyta. Variantų gausa ir turtinga tradicija (apie 200 rankr., daug kartų spausdintas) rodo šio kaip → exemplum naudoto rinkinio populiarumą; pilniausiame jo leidime yra 286 pasakojimai. Būta daug perdirbinių taut. kalbomis. Ebe

Lit.: U. Gerdes, Gesta Romanorum, in: Enzyklopädie d. Märchens V, 1201–1212. – VL III, 25–39.

Gestas (vid. vok. aukšt. *gebaerde*, *gebâr*, rečiau: *site* – gestas, elgesys, išvaizda); turint galvoje reikšmės platumą, Δ labai sunku apibrėžti, nes

daugelis žmogaus (VA ir gyvūnų) elgesio išraiškų maskuojamos, – antai fiziologiniai simptomai (pvz., paraudimas, išbalimas), ceremonijų veiksmai, garsų išreiškimas ir t. t. Ypač teis. kalboje Δ, pirmiausia → rankos Δ, atlikdavo funkciją iliustruoti kalba nepakankamai išreiškiamą abstrakčių teis. veiksmų prasmę („žodžiais ir gestais") arba ją sustiprinti (pvz., *immixtio manuum*, plg. → ištikimybės priesaika). Kultūros ist. požiūriu, Δ yra ist., antindividualaus pobūdžio, „analoginės" komunikacijos išraiškos formos (paleosimboliai), senesnės už vad. „digitalinę/diskursyvinę" (loginę) komunikaciją, suprantama, ne tokios vienareikšmės kaip ši, tačiau tiesiogiai suprantamesnės. VA būta turtingos Δ kalbos, pvz., liturgijoje, → pasveikinime ir atsisveikinime, raudoje (pvz., plaukų rovimas), relig. srityje (→ proskinezė), teis. veiksmuose (parpuolimas ant kelių), minezange (Δ kaip emocinės būsenos ženklai, pvz., žvilgsniai, galvos nulenkimas ir t. t.), vaidinimuose. Δ ypač gausu rašto neturinčiose visuom. arba prieš raštui paplintant. Analoginė komunikacija yra jusliškai konkretesnė ir gali daug efektyviau signalizuoti apie – pvz., valdžios ir soc. statuso apibrėžtą – soc. santykių kokybę. Kra

Lit.: K. v. AMIRA, Die Handgebärde in den Bilderhss. d. Sachsenspiegels, Mn. 1905. – F. B. ZONS, Von der Auffassung d. Gebärde in der mhdt. Epik, Diss. Mr. 1933. – L. RÖRICH, Gebärde – Metapher – Parodie, D. 1967. – A. ROEDER, Die Gebärde im Drama d. MA.s, Mn. 1974. – D. PEIL, Die Gebärde bei Chrétien, Hartmann u. Wolfram, Mn. 1975. – R. SUNTRUP, Die Bedeutung d. liturg. Gebärde ... 6.–13. Jh., 1978. – History and Anthropology 1 (1984), pass. – V. EGLI, Gebärdesprache u. Bedeutung. ma Rittergrabbilder, Y. 1987. – A. NITSCHKE, Körper in Bewegung, St. 1989. – J.-C. SCHMITT, La raison des gestes dans l'Occident méd., P. 1990.

Geteiltez spil (iš vid. vok. aukšt. *teilen* – turėti, dalyti: *spil* – žaidimas), 1. sutartinės teisės pasiūlymas su dilemine alternatyva, siekiant sureguliuoti ginčą arba interesų konfliktą (pvz., jaunikių išbandymas, kurį atlikdavo Brunhilda „Nybelungų giesmėje"); 2. azartinio žaidimo sąvoka, kai galimybės išlošti arba pralošti yra lygios; 3. perkeltine prasme – dileminė konfliktinė situacija (pvz., *Erec* V. 3152 ir t.); 4. dėl → partimen įtakos: žaidybinė, meilės kazuistikos alternatyva. Formulė veikiausiai kilusi iš → dalijimo ir rinkimosi, VA teisės papročio. *Kas

Lit.: I. KASTEN, geteiltez spil u. Reinmars Dilemma MF 165,37, in: Euph. 74 (1980), 16–54.

Gibelinai (it., iš Štaufenų valdos Waiblingen pavadinimo), taip nuo XII a. pab. vadinami Štaufenų šalininkai it. Jie pasirodo Frydricho II ir pop. bei jo sąjungininko Velfo Otono IV (→ Gvelfai) konfliktuose bei Štaufenų anūko Konradino kovoje su Karoliu Anžu. Štaufenams sunykus, pavadinimas „Δ" vartojamas aristokratinėms, kar. ištikimoms Š. ir V. It. miestų partijoms nusakyti. Rie

Lit.: C. POULET, Guelfes et Ghibelins, P. 1922. – P. HERDE, Guelfen u. Neoguelfen, in: Sber d. wiss. Ges. an d. J.-W.-Goethe-Universität Frankfurt 22/2 (1986).

Gydytojas. Ankstyv. VA dominuoja vienuolynų medicina, Δ profesionalai retai minimi. Profesinis Δ luomas (iš dalies priskiriamas dvasininkams) susiformuoja tik prasidėjus graikų-arabų → medicinos recepcijai ir įsteigus medicinos studijas brandž. VA un-tuose (centrai: Salernas, Bolonija, Monpeljė). Praktika Δ užsiėmė daugiausia dvare (čia per visus VA – ir žydai) ir mieste (apie apmokamus miestų Δ Vok. esama žinių nuo 1281); griežtos regulos vienuoliai jų pagalbos faktiškai turėjo atsisakyti (Bernardas Klervietis, *Ep.* 345). Kaimuose Δ funkciją atliko (iš dalies kaip → raganos persekiojami) žiniuoniai(-nės). Jau ir *Leges barbarorum* minimi nuo XII a. It. į gildijas susijungę chirurgai buvo mažiau gerbiami ir užėmė tarpinę padėtį tarp amatininkų ir baigusiųjų studijas; jie ruošė dar žemesnėje pakopoje buvusius žaizdų Δ, kurie darbavosi ir kaip kariuom. felčeriai bei barzdaskučiai. → Anatomija Din

Lit.: G. MANHEIMER, Etwas über die Ärtzte im alten Frkr., in: Roman. Forsch.en 6 (1891), 581–614. – CH. TALBOT/E. HAMMOND, Medical Practitioners in med. England, Lo. 1965. – P. HUARD/M. GRMEK, Mille ans de chirurgie en occident, P. 1966. – Medizinhist. Journal 14 (1979), pass. – D. JACQUART, Le milieu médical en France du XIIe au XVe siècle, G. 1981. – K. PARK, Doctors and Medicine in Early Renaissance Florence, Princeton 1985. → Vaistinė, medicina.

Giesmių ciklas (vok. *Liederzyklus*), siaur. prasme – ciklai giesmių, sukurtų konkrečiam kontekstui, VA pasirodo pirmiausia relig. srityje: Rimuotas → Oficiumas, apjungia atskirų → valandų maldų himnus, pvz., vaizduojančius vieno iš →

šventųjų gyvenimą. Pasauliet. lit. dėl tradicijos spragų sunku įžvelgti buvus Δ; jų užuomazgomis laikytinos giesmės, jungiamos pasakojamųjų dalių: Ulrichas Lichtenšteinietis; Dant's *Vita nuova*, Juano Ruizo *Libro de buen amor*. – Δ plačiąja prasme vadinamos vienos temos herojinės giesmės (→ herojinė poezija) ir *chansons de geste*. → Ciklas. Vog

Lit.: R. Jonsson, Historia, Up. 1968.

Giesmių giesmė (hebr. *Sir ha sirim*. lot. *canticum canticorum*; IV arba III a. pr. Kr.), vok. k. nuo Liuterio Biblijos vert. įprastas vienos ST knygos pavadinimas *Hohes Lied*; VA ji buvo priskiriama Saliamonui. Δ sudaryta iš laisvai sujungtų meilės dainų, kuriose pakaitomis jaunikis ir nuotaka (Sulamita) vaizdinga kalba aukština ir prisiekinėja vienas kitam. Šio pasauliet. meilės dainų rinkinio kanonizacija žydų ir krikščionių tikėjime buvo įmanoma tik dėl alegorinės interpretacijos: įsimylėjėlių pora buvo regima kaip ryšio tarp Jahvės ir žydų tautos arba Kristaus susijungimo su jo Bažn. ar Marija alegoriją. Origenas tai supranta ir kaip Kristaus ir paskiros sielos susijungimo alegoriją. XI a. ima rastis pirmosios Δ parafrazės taut. kalbomis; pirmiausia tai → chanson de toile ritminė poezija sen. pranc. k.; krikščionių Bažn. čia vaizduojama kaip svajinga mergelė. Vok. labai mėgiama buvo Ebersbergo abato Viliramo (Williram; † 1085) *Expositio in Canticis Canticorum*. Šį kūrinį sudaro trys dalys, kuriose tekstas surašytas trim gretimomis grafomis: Vulgatos tekstas – lot. parafrazė leoniškuoju hegzametru – vok. vert.; prie šio dar pridurta prozinė interpretacija mišria vok.-lot. k. (pagr. šaltinis – Haimo iš Halberštato *Commentarium Canticum Canticorum*). Jaunikį ir nuotaką Viliramas interpretuoja kaip Kristų ir jo Bažn. Sulig Ruperto iš Deuco Δ komentaru (1125) nuotaką imama interpretuoti kaip Mariją. O → sužadėtuvių mistiką pagrindžiančiai nuotakos kaip pavienės sielos interpretacijai pamatą davė Bernardo Klerviečio 1135–1153 pasakyti 86 pamokslai Δ tema. Jų įtaka matyti *St. Trudperter Hohes Lied* (~1160), Lamprechto Regensburgiečio *Tochter Syon* (~1250), Konrado „Knygelėje apie dvasinę santuoką" (~1370), Gersono kūryboje, ir net romane *La Queste del S. Graal*. Angl. mistiko Richardo Rolle poeziją daug kuo įkvėpė Δ. Vėlyv. VA → mistika, ypač moterų, Bernardo Klerviečio formuluotąjį meilės ryšį tarp žmogaus ir Dievo dažnai perkelia į išgyvenimų plotmę (→ vizija). Voo/Din

Lit.: F. Ohly, Hohes Lied-Studien, Wie. 1958. – E. H. Bartelmez (Ed.), The „Expositio in Cantica Canticorum" of Williram, Abbot of Ebersberg, Philadelphia 1967. – V. Schupp, Studien zu Williram v. Ebersberg, Bern 1978. – U. Küsters, Der verschlossene Garten, Dü. 1985. – U. Köpf, Hohes Lied, Auslegung als Quelle einer Theologie d. Mystik, in: Theologia mystica, Hg. v. M. Schmitt/D. Bauer, St. 1987, 50–72. – M. Casey, Athirst for God, Kalamazoo 1988. – E. A. Matter, The Voice of my Beloved, Philadelphia 1990. – A. W. Astell, The Song of Songs in the MA, Ithaca 1990.

Gildija → cechai, pirkliai

Gilos (*gilos*, taip pat: *gelos*, sen. provans. – pavydulingas). → Trubadūrų lyrikoje tarp meilės priešų kai kada sutinkamas Δ, įkūnijantis pavydaus sutuoktinio tipą. Jo pasirodymas leidžia numanyti nesantuokinį meilės ryšio pobūdį. Vok. minezange tokios figūros nesama. *Kas

Gimdymas. Rašyt. ir ikonografiniuose šaltiniuose Δ išsamiau paliudytas negu → vaikystė. Apie fiziologinius Δ bei pastojimo procesus turėta nedaug žinių, ir tai buvo labai susiję su prietarais. Eucharijaus Rößlino knyga *Der swangeren Frauwen und Hebammen Rosegarten* (XV a. pab.) vok. k. areale paskleidė daugiau žinojimo šviesos. Buvo gvildenama ir iš dalies iliustruojama natūrali ir nenormali vaisiaus padėtis, komplikacijos, medikamentai ir t. t. Gimdyvei padėdavo pribuvėja, gydytojas – faktiškai niekada. It. ir p. vok. žemėse buvo paplitęs Δ krėslas, žinomas Cezario pjūvis. Tikėtina, kad Δ buvo dažniausia moterų ir kūdikių mirties priežastis. Jan

Lit.: R. Blumenfeld-Kosinski, Not of Woman Born. Representations of Caesarean Birth in Med. and Renaissance Culture, Ithaca 1990.

Giminė → genealogija, patricijai

Giminės literatūra (vok. *Geschlechtsgebundene Literatur*), rasdavosi ir funkcionuodavo kontekste, veikiamame dinastinių interesų: 1. lit. apie valdančiosios dinastijos kilmę, turinti ją legitimuoti (→ kilmės legenda); 2. lit. apie kai kurių giminės atstovų arba visos giminės ist. ir žygius (pvz.,

šeimos vien. analai ir kronikos, panegirika, hagiografija); 3. lit., sukurta tam tikrai giminei ar tos giminės atstovui paskatinus arba mecenavus, tačiau tematika tiesiogiai nesusijusi su gimine (pvz., Tiuringijos rūmų, Vienos rūmų lit., Plantagenetų lit.). → Užsakovas. F/O

Giminystė VA žmogui buvo pagr. gyvenimo ir orientacijos struktūra. Giminės (vok. termino *Sippe* šiais laikais stengiamasi vengti, tačiau VA *Sippe* reiškė kraujo Δ: sen. vok. aukšt. *sippa*, sen. anglų *sibb*, sen. skand. *sifjar*) ryšiai reiškėsi ne tik (atskirais atvejais) gyvenimu vienoje terit., taikos priesaku, bendru vardu, bendru bausmių prisiėmimu, → paveldėjimo teise ir t. t., bet ir kovos, vaidų ir keršto bendrumu, t. p. maldos pagalba ir maldingomis aukomis už mirusius giminaičius. Tačiau ankstyv. VA giminės nebuvo statistiniai dydžiai – dėl mirčių ir vedybų jos nuolat kito. Brandž. ir vėlyv. VA giminės struktūros pokyčiai bajorijoje vyko dėl stiprėjančios hierarchizacijos. Polit. VA istorija nesuprantama be genealoginių pasauliet. ir bažnytinės aukštuomenės saitų; beveik visa vienos karalystės diduomenė, kuriai priklausė ir aukštoji kunigija, brandž. ir vėlyv. VA buvo tarpusavyje susigiminiavusi. Karalysčių padalijimai (pvz., Karolingų IX a.) ir susivienijimai (pvz., Angl. ir didžiosios Pranc. dalies, valdant Anžu–Plantagenetams XII a.) vyko dėl kraujo arba santuokos Δ ryšių. Siekiant kontroliuoti griežtų santuokos ir kraujomaišą iki 7 arba 4 kartos reguliuojančių kanonų laikymąsi, buvo įvestos Δ lentelės. Neretai vysk. arba kitas Bažn. pareigybes ilgus metus užimdavo vienos šeimos nariai. Δ saitų nutraukimas buvo laikomas didžiule auka, kuriai kaip askezės veiksmui ryždavosi religingi žmonės stodami į vien. Tačiau daugumai vienuolių, vyrų ir moterų, Δ buvo saitas, kuris veikdavo ir už vien. sienų – aplankymų ir kitomis gyvenimą palengvinančiomis formomis. Pagal kanonų teisę Δ atsirasdavo ir krikšto metu (*adoptio*), todėl ankstyv. VA pergales pasiekę krikščionių valdovai dažnai būdavo prievarta krikštijamų nugalėtų pagonių krikštatėviais (pvz., Karolis D. – Vidukindo), taip siekdami įtvirtinti taiką. → Santuoka, šeima, nepotizmas. Din

Lit.: K. KROESCHELL, Die Sippe im germ. Recht, in: ZRG GA 77 (1960), 1-25. – K. SCHMID, Gebetsgedenken u. adeliges Selbstverständnis im MA, Sigmaringen 1983. – A. C. MURRAY, Germanic Kinship Structure, Toronto 1983. – A. ANGENENDT, Kaisersherrschaft u. Königstaufe, B. 1984. – G. ALTHOFF, Adels- u. Königsfamilien im Spiegel ihrer Memorialüberlieferung, Mn. 1984. – D. HERLINY, Med. Households, Lo. 1985. – B. HANAWALT, The Ties that bound. Peasant Families in Med, England, NY. 1986. – W. GLOCKER, Die Verwandten der Ottonen u. ihre Bedeutung in der Politik, Kö. 1989. – G. ALTHOFF, Verwandte, Freunde u. Getreue, Da. 1990. – B. JUSSEN, Patenschaft u. Adoption im frühen MA, Gö. 1991. – D. KULLMANN, Verwanschaft in epischer Dichtung. – T. 1992.

Gimtosios nuodėmės doktrina (vok. *Erbsündenlehre*), mitinį žmogaus egzistencijos vargingumo paaiškinimą (*Pr* 3, 16 ir t.) Paulius (*Rom* 5, 12 ir t.) susistemino anagogiškai, o ankstyv. scholastika – ontologiškai: pasaulio ist. – tai kaltės sąryšis, per kurį niekas negali išvengti žmonių giminės substancinės vienybės. Čia būdinga Augustino antropologija: jau savo godumu atgrasiai savanaudiškas žinduklis rodo tą geidulingumą (*concupiscentia*), kuris giminės pratęsimo ir gimdymo būdu žmoniją paverčia *massa damnationis*. Vis dėlto tik noras pratęsti giminę pašventina → santuoką; šiuo atveju didelė kaltė tenka moteriai. → Predestinacijos teorija, nuodėmės doktrina. Wahl

Lit.: J. GROSS, Gesch. d. Erbsündedogmas, I–IV, 1960. – H. KÖSTER, Urstand, Fall u. Erbsünde in der Scholastik, 1979.

Ginčas dėl investitūros, popiežių ir pasauliet. valdžios ginčas (1075–1122) dėl vysk. ir imp. abatų skyrimo (investitūros). Bažn. pretekstas ginčui buvo → Grigaliaus reformos sąjūdis, reikalavęs Bažn. laisvės nuo pasauliečių kišimosi į investitūrą (→ nuosavųjų bažnyčių teisės esmė), nes tai esą netvarkos Bažn. priežastis. Kitas stimulas buvo tas, kad nuosavųjų bažn. sist. sudarė sąlygas bažn. pareigybėms pardavinėti (→ simonija). Nuo pat pr. tai ir buvo pagr. ginčo dėl *regnum* ir *sacerdotium* santykio turinys, nors prisidėjo ir kitų interesų susikirtimai. Δ galiausiai iš esmės pakeitė ligtolinę Otonų–Salijų → imperijos bažnytinę sistemą; joje kar. buvo Bažn. suverenas, ir tai pasireikšdavo kar. skiriant naujus vysk. ir įteikiant jiems žiedą ir lazdą. Kadangi vyskupams buvo suteiktos žemės valdos ir polit. valdžia, jie buvo

įsijungę į imp. vykdomąją valdžią; bažn. ir pasauliet. pareigų sujungimas turėjo sukelti konfliktą tuo atveju, jei pop. ir kar. nustotų eiti išvien. Reformos sąjūdžio skatinami, nuo XI a. vid. pop. šaukiami sinodai uždraudė simoniją, pasauliečių investitūrą, jų teisę užimti bažn. pareigybes; t. p. buvo aiškiau pabrėžtas pop. primato reikalavimas. Konfliktas tarp Bažn. reformos ir kar. suverenumo Bažn. virto viešu imperat. Henrikui IV ir pop. Grigaliui VII susikirtus dėl Milano vysk. skyrimo (1075). Vok. ir It. įsiliepsnojo nuožmi kova, paleidžiant į darbą bažn., polit., karines ir viešąsias (ėjimas į Kanosą 1077) priemones. Δ galiausiai buvo sureguliuotas įv. konkordatais: 1104 su Pranc., 1107 – su Angl. ir 1122 Vormse – su Vok. kar. Henriku V. Pasiektas kompromisas didžiąja dalimi išardė Otonų–Salijų imperinės bažn. sist. Kar. pripažino laisvus kanoninius rinkimus, bet įgijo teisę jų metu dalyvauti ir neaiškios rinkimų baigmės atveju pats nuspręsti; kar. temporalijų (regalijų) investitūra su skeptru Vok. turėjo vykti prieš vysk. įšventinimą, It. ir Burgund. – po jo. Spiritualijų suteikimas perduodant žiedą ir lazdą nuo šiol priklausė pop. Tai, kad abi pusės buvo priverstos argumentuotai permąstyti savo ideologijas, turėjo ilgalaikių mentaliteto ist. implikacijų: diskursyvaus-loginio mąstymo skatinimą, intelektinės veiklos pabrėžimą, sakralinės ir pasauliet. sričių atskyrimą ir pan. Schu

Lit.: C. MIRBT, Die Publizistik im Zeitalter Gregors VII., 1894. – A. SCHARNAGL, Der Begriff d. Investitur in den Quellen u. in der Lit. des Investiturstreites, St. 1908. – A. HOFMEISTER, Das Wormser Konkordat, in: Fs. für D. Schäfer, Je. 1915 (Repr. 1962), 64–148. – G. TELLENBACH, Libertas. Kirche u. Weltordnung im Zeitalter d. Investitursterites, St. 1936. – A. BECKER, Studien zum Investiturproblem in Frankr., Saarbrücken 1955. – W. ULLMANN, Die Machtstellung d. Papstes im MA, Graz 1960. – H. KÄMPF (Hg.), Canossa als Wende, Da. [2]1962. – R. SPRANDEL, Ivo v. Chartres u. seine Stellung in d. Kirchengesch., St. 1962. – J. FLECKENSTEIN (Hg.), Investiturstreit u. Reichsverfassung, Sigmaringen 1973. – I. OTT-SCHMALE, Quellen zum Investiturstreit, I–II, Da. 1980/1984. – U. R. BLUMENTHAL, Der Investiturstreit, St. 1981. – G. TELLENBACH, Die westl. Kirche vom 10. bis zum frühen 12. Jh, Gö. 1988.

Ginčas dėl paveikslų. 1. Ginčas dėl to, ar leistina garbinti relig. pav. (ikonas) Bizant., prasidėjęs 726–730, 843 buvo išspręstas pav. garbinimui palankiu Sinodo sprendimu. Gilesnės Δ priežastys nėra aiškios; šiuolaikiniai tyrinėtojai svarsto Δ kaip teol. ir meno [santykio] problemą. Varomoji kovos prieš pav. garbinimą jėga veikiausiai buvo Mažosios Azijos episkopatas. Romoje pop. Adrianas I patvirtino pav. kultui palankius Nikėjos sinodo (787) sprendimus. 2. Per „Karolingų Δ" *Libri Carolini* autoriai pasisakė už pav. kaip katechezės priemonės panaudojimą (Frankfurto sinodas, 794). Her

Lit.: D. STEIN, Der Beginn d. byz. Billderstreites u. seine Entwicklung bis in die 40er Jahre d. 8. Jh.s, Mn. 1980. – J. MOORHEAD, Iconoclasm, the Cross and the Imperial Image, in: Byzantion 55 (1985), 165–179. – G. HAENDLER, Der byz. Billderstreit u. das Abendland 815–825, in: H. KÖPSTEIN/F. WINKELMANN (Hgg.), Studien z. 8. u. 9. Jh. in Byzanz, B. 1983, 159–162. – P. LANNE, Rome et les images saintes, in: Irenikon 59 (1986), 163–188. – P. SCHREINER, Der byz. Billderstreit: krik. Analyse d. zeitgenöss. Meinungen u. das Urteil d. Nachwelt, in: Bisanzio, Roma e l'Italia nell'alto Medioevo (Settimane di Studio del Centro Italiano di Studi sull'Alto Medioevo 34), Spoleto 1988, 319–419.

Gynyba → karas

Ginklai (vok. *Waffen*; sen. vok. aukšt. *wāf(f)an*, vid. vok. aukšt. *wāfen*, *wāpen*). Pirminė vok. „ginklų" sąvoka apėmė viską, kas sudarė kario ginkluotę: gynybos ir puolimo ginklai; vid. vok. aukšt. k. tai dar reiškė visus puolamuosius ir konkrečius paskirus ginklus, ypač → kalaviją ir → šarvus. Riterių ginklams buvo keliami dideli efektyvumo reikalavimai, pabrėžiama turtinga medžiagų apdaila. → Lankas, arbaletas, kirvis (*Sir Gawain and the Green Knight*: demoniškojo riterio Δ), kuoka (*Erec*, *Iwein:* milžinų Δ), buožė („Nybelungų giesmė"), nors iš tikrųjų ir dažnai naudojami, buvo laikomi ne riterių Δ. Teis. simboliai ir → valdžios ženklai buvo → skydas, → ietis ir → kalavijas. Hü

Lit.: SAN-MARTE (A. SCHULZ), Zur Waffenkunde des älteren dt. MA.s, Quedlingburg 1867. – E. MASCHKE, Studien zu den W.namen der ahd. Glossen, Greifswald 1926. – H. KUHN, Dichtung u. Welt im MA, St. 1969, 22–41. – K. DÜWEL, Runeninschriften auf W., in: R. SCHMIDT-WIEGAND (Hg.), Wörter u. Sachen im Lichte der Bezeichnungsforschung, B. 1981, 128–167. – D. HÜPPER, Der gerichtl. Zweikampf im Spiegel der Bezeichnungen für „Kampf", „Kämpfer", „W.", in: Fma. Studien 18 (1984), 607–661. – J. BUMKE, Höf. Kultur, I, Mn. 1986, 210–240. – D. C. NICOLLE, Arms and Armour of the Crusading Era, White Plans 1988. –

P. DINZELBACHER, Quellenprobleme bei der Erforschung hma. Bewaffnung, in: Mediaervistik 2 (1989), 43–73. – Žurn.: Zs. für hist. W.kunde. – Gladius. – W.-u. Kostümkunde.

Ginklanešys (vid. vok. aukšt. *Knappe* – jaunikaitis), berniukas, pasiųstas į dvarą arba tarnauti riteriui, idant įgytų išsiauklėjimą ir išmoktų naudoti ginklą, kol, sulaukęs 20–25 metų, galės būti priimtas į riterius – dažn. įteikiant ginklą ir iškilmingai suduodant kalaviju (pakėlimas į riterius). Riterio palydai dažnai priklausė 4 Δ, turėdavę rūpintis jo ginklais ir žirgu bei lydėti jį į žygius. Nuo XIV a. tik nedidelė dalis Δ tapdavo riteriais, nes nepajėgdavo padengti įšventinimo ceremonijos ir apsiginklavimo išlaidų, todėl VA pab. dauguma kilmingųjų tebuvo Δ. → Riterių luomas. Ehl

Lit.: N. ORME, From Childhood to Chivalry, 1984.

Ginklo teisė apima teisę statyti pilis, šaukti kariuom., kariauti ir sudaryti taiką, t. p. ginklų, jėgos ir karinę valdžią. Galima tarti, kad Δ kaip teisė nešioti ginklą funkcionavo jau ankstyv. VA. Kadangi kiekvienas laisvasis šitą teisę turėjo, o nelaisvųjų apginklavimu ponas rūpinosi atsižvelgdamas į poreikius ir galimybes, Merovingų laikų rašyt. šaltiniuose beveik nėra duomenų apie teis. padėties ir ginkluotės santykį, tačiau juose yra aiškiai aprašytas soc. statuso ryšys su ginkluote (*Lex Ribuaria*, *Leges Langobardorum*, *Waltharilied*): aukštai vertinti → šalmas ir šarvai, palyginti su įprasta ginkluote (→ skydas, → ietis). Karolingų laikais valdovas stiprina savo įtaką ginkluotės reikalams (kapituliarijai). Aukštesni reikalavimai, ginkluotės ir agrarinės sąrangos siejimas verčia neturtingesnius Δ turinčius žmones pasitraukti iš kariuom. šauktinių, nes smulkūs žemės savininkai (vok. vad. *armer Mann*), nebepajėgdami atitikti karo tarnybos reikalavimų, netenka Δ, kuri lieka „specialistams" (→ riteriai) ir bajorams: valstiečiams uždraudžiama nešioti ginklą ir jie praranda → Fehde teisę (Mainco viešoji taika, 1235), – tiesa, tie nuostatai visuot. nei galiojo, nei buvo vykdomi. Hü

Lit.: H. FEHR, Das Waffenrecht der Bauern im MA, in: ZRG GA 35 (1914), 111–211). – F. L. GANSHOF, A propos de la cavalerie dans les armées de Charlemagne, in: Comptes Rendus, P. 1952, 531–537. – H. STEUER, Zur Bewaffnung u. Sozialstruktur der Merowingerzeit, in: Nachrichten aus Niedersachsens Urgesch. 37 (1968), 18–87. – G. DUBY, Les origines de la chevalerie, in: Settimane di Studio del Centro Italiano di Studi sull'Alto Medioevo 15, 2 (1968), 739–761. – M. LAST, Die Bewaffnung der Karolingerzeit, in: Nachrichten aus Niedersachsens Urgesch. 41 (1972), 77–93. – D. HÜPPER-DRÖGE, Schutz- u. Angriffswaffen nach den Leges u. verwandten frk. Rechtsquellen, in: Arbeiten zur FMAforschung 1 (1981), 107–127.

Giria, girios (vok. *Wald*). Bukai, eglės ir pušys aukštumose, drebulės ir ąžuolai upių slėniuose formavo Vid. Eur. veidą iki didžiųjų kirtimų XII–XIII a. (→ žemės įsisavinimas), sumažinusių Δ plotus beveik iki dabartinės apimties. Daugybė vietovardžių primena būdingas vietos → medžių rūšis arba kolonizacijos ir didžiųjų kirtimų laikotarpį. Δ – svarbus gyvenimo pamatas: pvz., gilės naudojamos kaip kiaulių pašaras; sen. vok. aukšt. *mazzoltra* (klevas) reiškia „maisto medį" (klevo lapai būdavo rauginami kaip kopūstai). Poet. kūryboje vaizduojamose pasakiškose, aną pasaulį primenančiose Δ gyvenantys taurai ir → liūtai, milžinai ir angliadegiai, dvasios, laukiniai vyrai ir moterys, ten rūmų riteris joja „nâch aventiure" (ieškoti nuotykių). → Miškas. Wal

Lit.: M. STAUFFER, Der W. Zur Darstellung u. Deutung der Natur im MA, Bern 1959. – C. H. E. v. BERG, Gesch. der dt. Wälder bis zum Schlusse d. MA, A. 1966. – E. SCHUBERT, Der W. Wirtschaftl. Grundlage der sma. Stadt, in: B. HERMANN (Hg.), Mensch u. Umwelt im MA, St. 1986. – B. ANDREOLLI/M. MONTANARI (Ed.), Il bosco nel medioevo, Bologna 1988. – R. BECHMANN, Trees and Man: the Forest in the MA, NY. 1990. – J. SEMMLER (Hg.), Der W. in MA u. Renaissance, D. 1991.

Girovagai (iš gr. *gyros* – ratas; lot. *vagus* – klajoklis), pagal „Benedikto regulos" c. 1 vienuoliai, nepriklausantys vien., visą gyvenimą traukiantys iš vienos vietos į kitą; tarp R. vienuolių dažnai sutinkami; Bažn. Tėvai, ypač Benediktas, su jais negailestingai kovojo dėl jų tariamo palaidumo; VA Europoje neturėjo reikšmės. Nuo jų būtina skirti (ypač airių ir škotų) keliaujančius vienuolius, kurie benamystę prisiimdavo kaip sudedamąją askezės dalį. Gie

Gyvenimo aprašymas → autobiografija, šventųjų gyvenimas

Gyventojų skaičius. Dėl ankstyv. ir brandžiųjų VA šaltinių stokos tikslius skaičius galima nurodyti tik paskirų dvarų sričių (St. Germain-des-Prês iki 829, 1086 *Domesday Book*) atvejais; ir

vėlyv. VA nurodyti skaičius labai sudėtinga. Čia susiduriama su principinėmis metodinėmis problemomis, nes išlikusių šaltinių pirminė paskirtis tik išimtinais atvejais yra gyv. statistika, jie dažn. sudarinėti teis., fiskaliniais ar kitokiais valdymo org-jos sumetimais, tad visada apima tik dalį gyv. Net tokie gyv. sąrašai, kaip 1281 Padujos ir kitų It. miestų, 1444–1448 Friburgo ir Štrasburgo, 1459 Niurnbergo ir 1496–1499 Bendrojo pfenigo imp. mokesčių mokėtojų sąrašas, kelia metodinių problemų, nes juose paprastai nenurodomas vaikų skaičius. VA → miestai, palyginti su NA, yra santykinai maži. Kaip rodo naujesnieji tyrimai, iki šiol skelbti skaičiai dažn. yra per dideli. 90–95% VA miestų priklauso mažiesiems bei vidutiniams (iki 2000 gyv.) ir miestams nykštukams (iki 500 gyv.); didmiesčio slenkstis, priklausomai nuo regiono, svyruoja nuo 10 000 iki 20 000 gyv. Gyv. tankumas miestuose labai skiriasi, todėl spręsti apie Δ iš gyvenamosios terit. ir statinių galima tik su išlygomis. Iširus Karolingų imp., tarp 1000 ir 1348 Δ nuolat augo. Maro epidemijos nuo 1348 (kaip ir anksčiau 542–740) smarkiai sumažino Δ, atskiruose regionose – 25–50%. Tik XV a. pab. vėl pasiekiamas ir viršijamas 1348 Δ. Tokį lėtą augimą greta kitko sąlygoja ir trumpa (30–40) bendra numatoma gyvenimo trukmė bei faktas, kad, bent norint išlaikyti stabilų Δ, kiekviena moteris Vok. vidutiniškai turėjo pagimdyti 3,6 vaiko. Istorikų skaičiavimais, Europos gyv. apie 600 buvo 12 mln., apie 1000 – 24 mln., apie 1340 – 54 mln., apie 1440 – 37 mln. Schu

Lit.: J. BELOCH, Bevölkerungsgesch. Italiens, I–II, B. 1937–39. – E. KEYSER, Bevölkerungsgesch. Dtld.s, L. ³1943. – R. MOLS, Introduction à la démographie historique des villes d'Europe, I–III, Louvain 1954–56. – E. BARATIER (Ed.), La démographie provencale du VIIIe au XVIe siècle, P. 1961. – J. C. RUSSEL, Recent Advances in Med. Demography, in: Speculum 40 (1965), 84–101. – C. M. CIPOLLA/K. BORCHARDT (Hgg.), Bevölkerungsgesch. Europas. MA bis Neuzeit, Mn. 1971. – J. C. RUSSEL, Med. Regions and their Cities, Newton Abbot 1972. – J. N. BIRABEN, Les hommes et la peste en France et dans les pays européens et méditerranéens, I–II, P. 1975–76. – N. D. BULST, Der Schwarze Tod. Bilanz der neueren Forsch., in: Saeculum 30 (1979), 45–76. – P.-J. SCHULER, Die Bevölkerungsstruktur d. Stadt Freiburg i. Breisgau im SMA, in: W. EHBRECHT, Voraussetzungen u. Methoden gesch. Städteforsch., Kö. 1979, 139–176.

Gyvulininkystė (vok. *Viehzucht*), VA daugelyje regionų greta žemdirbystės buvo antrinis verslas, nes buvo sunku apsirūpinti pašarais. Ypač svarbūs buvo jaučiai, nes iki vėlyv. VA jie daugiausia buvo naudojami kaip traukiamoji jėga; → kiaulės augintos dėl mėsos, avys – dėl vilnos (ypač daug Angl. ir Isp., kur XIII a. iš Š. Afrikos buvo atvežti merinai), laikyta naminių paukščių. Galvijais prekiauta plačiu mastu, pvz., jaučiai iš Vengrijos patekdavo net į Š. It. ir Pranc. T. p. ir miestų gyventojai bei miestų vien. augindavo smulkių ir stambių raguočių, kuriuos pagal nuomos sutartis laikydavo pas aplinkinių kaimų valstiečius („galvijų perkėlimas"). → Valstiečiai, mėsininkas, piemenystė, žemės ūkis, arklys. Din

Lit.: E. WACKERNAGEL, Die Viehverstellung, Wr. 1923. – H. WIESE/J. BÖLTS, Rinderhandel u. Rinderhaltung im nordwesteurop. Küstengebiet vom 15. bis zum 19. Jh, St. 1966. – M. WEISHAUPT, Vieh- u. Milchwirtschaft im sma. Appenzellerland, St. Gallen 1987. – D. RIPPMANN, Bauern u. Städter: Stadt-Land-Beziehungen im 15. Jh, Bas. 1990, 203 ir t. → Žemės ūkis.

Gyvūninė poezija, → bestiariumas, Fabel, gyvūnų švankas, Physiologus

Gyvūnų epas, stambiojo epo žanras, atsiradęs kaupiant ir jungiant daugelį → gyvūnų švankų į aukštesnius įv. konsistencijos epinius vienetus; pagal VA žanrų teoriją Δ artimiausias būtų → satyrai, bet NA požiūriu jį būtina skirti nuo pseudoepinės eil. satyros (Nigelijaus Kenterberiečio *Speculum stultorum*); Δ dažn. pagrįstas kontrastinių paveikslų komizmu, kuris kyla iš kitų lit. žanrų (Biblijos, liturgijos, herojinio epo, kurtuaz. romano ir t. t.) tekstų, veiksmų, įpročių bei kitų kultūr. kontekstų (Bažn., riterystės, meilės tarnystės ir pan.) pašiepiamosios inversijos. Δ raida nuo pasakėčių per gyvūnų švankus taut. k. davė pasauliui įv. šio žanro atšakų: *Roman de Renart* (pradedant Petro iš Sen Klodo „II ir Va", 1174–1177); Henriko de Glichezaere *Reinhart Fuchs* (XII a. II pusė; pagal pranc. variantą); vid. nyderl. epą *Van den Vos Reynaerde* (XIII a. I pusė?, aut. Willem?; *Renart-Branche I* išplėtimas); pastarojo įv. redakcijas bei vert. į vid. anglų (W. Caxton 1481) ir vid. vok. žem. kalbas (*Reynke de Vos*, Liubekas 1498; → lapinas). Vid. anglų k. teišlikę du epizodai, tačiau nors jie remiasi *Roman de Renart*, bet nuo jų skiriasi aiškiu originalumu, tai

The Fox and the Wolf (XIII a. II pusė) ir Chaucerio *Nun's Priest's Tale* (iš „Kenterberio pasakojimų", XIV a. pab.). Seniausias Δ, lot. *Ysengrimus* (prieš 1150; aut. Nivardas?), kuriame ryški abstrakcijos ir perdėtos satyros tendencija, veikiau laikytinas bendrosios raidos mokslingu nuokrypiu, tačiau jis smarkiai paveikė sen. pranc. *Renart* bei vid. vok. žem. *Reynaert*. Tik žanrinio pobūdžio pirmuoju žingsniu galima laikyti episkai nevienalytį, labiau pseudodraminį, daugiausia iš Horacijaus eilių sudurstytą *Ecbasis cuiusdam captivi* (XI a. vid.?). Δ yra vienas iš savičiausių, originaliausių ir drauge veiksmingiausių Eur. VA lit. žanrų, mokslingų raštų ir liaudies tradicijų savitarpio poveikio ir germ.-rom. kultūrinių kontaktų buvusioje Karolingų vidurio karalystėje – Lotaringijoje – rezultatas. → Fabel. Kna/Ber

Lit.: H. R. Jauss, Untersuchungen zur ma. Tierdichtung, T. 1959. – J. Flinn, Le Roman de Renart dans la littérature française et dans littératures étrangeres au MA, P. 1963. – H. Bergner, „The Fox and the Woolf" u. die Gattung des Tierepos in der ma. Lit., in: GRM 54 (1973). – E. Romnauts (Ed.), Aspects of the Med. Animal Epic, Lv. 1975. – F. P. Knapp, Das lat. Tierepos, Da. 1979. – Idem., Tierepik, in: V. Mertens/U. Müller (Hgg.), Ep. Stoffe des MA.s, St. 1984, 229–246. – G. Bianciotti (Ed.), Epopée animale, fable, fabliau, P. 1984.

Gyvūnų švankas (vok. *Tierschwank*), smulkiojo epo žanras, panašus į pasakėčią; dažnai ir jos formos. Palyginus su pasakėčia, → švanko personažai kur kas plastiškesni, sodresni ir veikia realioje aplinkoje; Δ yra didesnės apimties ir komiškesnis už pasakėčią, bet jame neišnyksta pamokomoji tendencija, kuri čia dažnai virsta → satyra. Medžiagą švankai ima ne tik iš pasakėčių, bet ir iš tokių didaktine tradicija (folkloras) pagrįstų žanrų kaip pasakos, mitai, „gamtos istorijos". → Gyvūnų epas. Kna

Lit.: K. Grubmüller, Dt. Tierschwänke im 13. Jh, in: Idem., Werk-Typ-Situation, St. 1969, 99–117. – H. Bergner/H. Sperber ir kt. (Ed.), Chaucer. Canterbury Tales, St. 1982, 545–556.

Glagolica, viena iš dviejų bažn. slavų k. rašto formų, jo kūrėju laikomas šv. Kirilas. Esama dviejų pagr. tipų: apvalus bulgariškas raštas, kurį nuo X a. stačiatikiškoje erdvėje išstūmė paprastesnė → kirilica, ir kampuotas kroatiškas raštas, kuris kroatų apgyventose Adrijos j. salose bei š. pakrantėje vartotas iki XX a. pr. Δ paplito tose slavų šalyse, kuriose Bizant. įtaka buvo silpnesnė negu V. Sir

Lit.: W. Wondrak, Zur Frage nach der Herkunft d. Glagolitischen Alphabets, in: Archiv für slaw. Philologie 18 (1896) u. 19 (1897).

Gleve (vid. vok. aukšt.), mažiausias takto vienetas vėlyv. VA kariuom.: riteris ir jo ginklanešiai arba tarnai. Din

Gliommero (it.), neapolietiška → frotolos forma.

Gliptika (gr. – akmenų raižymo menas), gemų (lot. *gemma*, it. *intaglio*: dažn. pusiau → brangakmenis pagilintu reljefu) ir kamėjų (iškiliu reljefu) darymas šlifuojant ir graviruojant. Iš Rytų Δ pasiekė antik. Romą (klestėjimo laikotarpis). VA auksakaliai panaudodavo antikines gemas kryžiuose ir knygų aptaisuose, taip pat valdovų insignijose. Ypač Štaufenų valdomoje P. It., sekant Antikos pavyzdžiais, buvo sukurta Δ šedevrų. Vėlyv. VA brangakmenių apdirbimo ir prekybos centrai buvo Venecija, Niurnbergas, Freiburgas ir Idar-Oberšteinas. Kras/Din

Lit.: E. Nau, Meisterwerke stauf. Glyptik, in: Schweizer. Numismat. Rundschau 45 (1966), 145 ir t. – H. Kohlhausen, Nürnberger Goldschmiedekunst d. MA.s, B. 1968. – G. M. A. Richter, Antike Glyptiken in dt. Slgg., 1969. – B. de Montesquiou-Fézensac/D. Gaborit-Chopin, Camées et intailes du trésoir de Saint-Denis, in: Cahiers archéologiques 24 (1975), 137 ir t. → Dailieji amatai.

Gloria in excelsis deo (lot. – garbė Dievui aukštybėse), giesmė iš *Ordinarium Missae* (→ Mišios), žodžiai Δ seka po pirmosios iš trijų (*Gloria...*, *Laudamus te...*, *Domine fili unigenite...*) teksto dalių (*Lk* 2, 14 ją gieda dangaus kariauna, todėl ji dar vadinama angelų himnu). Išskyrus gedulo ir atgailos laiką, Δ būna tarp → *Kyrie* ir kolektos, prieš → epistolą kalbamos maldos. Δ, kurios galutinis teksto variantas datuojamas IX a., imta giedoti švenčiant Kalėdas, ir tik pamažu paplito per visus bažn. metus; iki XI a. ji buvo išimtinė vysk. teisė. Tikriausiai pati seniausia melodija yra *Vaticana XV*, greta kurios iš vėlesnių VA ir NA šaltinių galima aptikti dar 55 melodijas.

Glosa, Glosse žodžio arba dalyko paaiškinimas ta pačia arba kt. k.; rašyta teksto paraštėje (paraštės Δ) arba tarp eilučių (→ tarp eilučių rašoma

Δ); Δ t. p. būna sujungtos į → žodynus: → glosarijus. Din

Glosarijus, → glosų rinkinys, taigi → žodynas, kuris, taip kaip konversacijos žodynas, viena k. aiškina nesuprantamus posakius (būna pavadintas pagal pirmąją lemą, pvz., *Vocabularius Ex quo*), arba sumanytas kaip pagalbinė knyga retor. pratyboms (kaip tik tokie yra patys seniausi taut. kalbų paminklai; vok. k. tai *Abrogans*). Dvikalbis Δ galėjo padėti mokytis svetimos k., o dalykų Δ buvo galima rasti kasdienio gyvenimo leksikos (airių-anglosaksų misija, pvz., „Leideno glosarijus", VIII–IX a.). Atskirą rūšį sudaro Biblijos Δ, taip pat Antikos bei krikščionių autorių Δ. Šie gali būti ir be teksto, kuriuo remiamasi, tačiau juose bent jau išlaikyta teksto lemų seka, tad paaiškinimai be teksto yra nesuprantami. Tačiau greitai paaiškinimai surikiuojami pagal dalykus (*Vocabularius Sancti Galii*, 776) arba pagal abėcėlę. Vėlesniais laikais Δ vadinti ir bendrieji žodynai, aiškinantys sunkiau suprantamus posakius, su vokabuliarijais (pvz., kaip leidimų priedais). Ypatingos reikšmės Δ turi teisės ist.: XII a. vid. *Codex iuris civilis* pavyzdžiu buvo išplėtota kanonų teisė (Graciano *Decretum*). „Glosavimo" metodas, t. y. šiame kontekste – teismo bylų ir analogiškų paralelių vietų rinkimas, atsispindi veikalų (Accorso *Glossa ordinaria*) ir teis. mokyklų pavadinimuose (postglosatoriai). Terminu *glossa ordinaria* paprastai nusakoma įsigalėjusi teisės samprata, visiškai priimama oficialiuose rinkiniuose. Rih

Lit.: G. OTTE, Dialektik u. Jurisprudenz. Unters. z. Methode d. Glossatoren, F. 1971. – A. SCHWARZ, Glossen als Texte, in: PBB (T.) 99 (1977), 25–36. – I. FRANK (Hg.), Aus Glossenhss. des 8. bis 14. Jh.s, Hei. 1984.

Glosatoriai → glosarijus, teisininkai

Glosografija, glosarijų sudarymas, taigi → leksikografijos pagrindas. Rih

Gnoma (gr. – prasmė, įžvalga, nuomonė), glaustai, tiksliai suformuluotas posakis (dažn. eil. arba ritmine proza), pretenduojantis į visuot. galiojimą; smulkioji didakt. forma. Pvz., ST Išminties knygos yra gnominės. Sutinkama Antikoje, taip pat germ. poezijoje (pvz., *Havamal* ištarmės „Senesniojoje edoje"). Vėlyv. Antikoje Δ rinkiniai (gnomologijos) naudoti pradinėse bei retorikos pamokose, taip pat Bažn. (patristika); iš dalies jie įeina į VA → florilegium. Kai kurias vid. vok. aukšt. k. lit. formos, pvz., Freidanko → špruchų poeziją, t. p. → priamel ir mįsles, galima priskirti Δ žanrui. Plg. → Patarlė. Rie

Lit.: B. SOWINSKI, Lehrhafte Dichtung d. MA.s, St. 1971.

Gnosticizmas (iš gr. *gnosis* – pažinimas, žinojimas), I ir II a. kilęs mistinis (spekuliatyvus) relig. sąjūdis, išaugęs iš interpretaciniais klausimais dar atviro krikšč. mokymo susidūrimo ir diskusijos su kt. relig. (persų, babiloniečių, egiptiečių ir kt. kilmės), ir ypač su Antikos filos. (pitagorininkai, stoicizmas, platonizmas); III a. įsiliejo į manichėjizmą (→ manichėjai); Δ įtaka justi VA eretikų sąjūdžiuose (→ bogomilai, katarai). Pagr. Δ ypatybė ta, kad Dievo ir jo išganomojo plano pažinimas vertinamas labiau negu tikėjimas (*pistis*), ir šiuo atveju Δ gali remtis ir NT nuorodomis (pvz., *Rom* 2, 20; 9, 11; *2 Kor* 4, 6). Antra, Δ būdinga dualistinė pasaulio ir žmogaus samprata, dvasios/šviesos kaip gerojo ir materijos tamsos kaip blogojo principo priešpriešinimas; tai atsispindi ir mokyme apie gerąją ir blogąją dievybę (plg. Dievas *versus* velnias). Abu principai perteikiami iš Dievo kylančių emanacijų, tarpinių būtybių (angelai, eonai) sistema, kuri kartais atrodo fantastinė. Išganymas vyksta įv. pakopomis logo eonui (= Kristus) atskiriant materiją ir dvasią. Su šia kryptimi, kaip Δ erezija, negailestingai kovojo Bažn., jai priešinusi krikšč. *gnosis* (II a. Justinas, Ireniejus; II–III a. Klemensas Aleksandrietis, Origenas). Anot Klemenso, *gnosis* esąs „žinantis tikėjimas"; Origenas bandė filosofiškai įrodyti tikėjimo, kaip tiesos pagrindo, pirmenybę, kuris per pažinimą pasiekia tobulumą. Manoma, kad VA lit. gnostinių (katariškų, manichėjiškų) elementų įtaka juntama Volframo *Parzival* (IX knyga). Kra

Lit.: H. JONAS, Der Begriff d. Gnosis, Gö. 1930. – C. SCHMIDT (Hg.), Die Pistis Sophia u. a., B. [3]1959. – H. JONAS, Gnosis u. spätantiker Geist, Gö. [3]1964. – R. HAARDT, Die Gnosis, Sa. 1967. – E. HAENCHEN/M. KRAUSE, Die Gnosis, Z. 1969–1971. – K.-W. TRÖGER (Hg.), Gnosis u. NT, Gü. 1973. – K. RUDOLPH (Hg.), Gnosis u. Gnostizismus, Da. 1975. – M. KRAUSE (Ed.), Gnosis and gnosticism, Lei.

1977. – B. ALAND (Hg.), Gnosis, Gö. 1978. – K. RUDOLPH, Die Gnosis, [2]1980. – P. KOSLOWSKI (Hg.), Gnosis u. Mystik, Mn. 1988.

Gogynfeirdd, XI–XIII a. kimrų (sen. velsiečių) rūmų poetai, tarp kurių būta didelės vidinės diferenciacijos pagal užimamą rangą. Kūrė įv. lyrinius herojinius eilėraščius ir prozinius epus, daugumos jų teišliko nedideli fragmentai. Sto

Lit.: T. P. PARRY, A history of Welsh lit.e, O. 1955.

Goidelų kalba → airių, gėlų kalba

Goljardai (VA lot. *goliardi* arba *goliardenses*), diskriminuojantis (arba šmaikščiai laisvamaniškas) → vagantų (savęs) apibūdinimas kaip Goliaso (gretutinė bibl. Galijoto, kuris nuo Augustino laikytas paties Kristaus priešininku, t. y. → velniu, vardo forma) mokinių arba sekėjų; Goliasui buvo priskiriama daug satyrinių bei humoristinių lot. eilėraščių (iš tikrųjų sukurtų Valterio iš Šatiljono, Hugono iš Orleano ir kt.). Kna

Lit.: E. ERMINI, Il Golia dei goliardi, in: La cultura 1 (1922). – A. RIGG, Golias and Other Pseudonyms, in: Studi med. 18 (1977), 65–109.

Gonfaloni → vėliavos

Gonfaloniere (it. – vėliavos vadas). 1. Š. It. miestuose nuo XIII a. pareigybininkas: visuom. vadas arba miesto pulko vadas ar miesto valdžios galva. 2. Narys 1264 įsteigtos Romos brolijos, kuri rūpinosi saracėnų nelaisvėje esančių krikščionių išpirka ir Kristaus Kančių vaidinimais. Din

Gotai (lot. *gutones, gothones, gothi*), germ. tauta, pasak Jordano *De origine actibusque Getarum* (551), apytikriai mūsų eros pr. palikusi Skand. ir apsigyvenusi Vyslos žiotyse; II a. pab. ji patraukė į pietv. ir veikiausiai apie 237 pasiekė Romos imp. sieną. III ir IV a. V. Rusioje susikūrė Δ karalystė, nusidriekusi nuo Baltijos iki Juodosios j. Jau Jordanas mini dvi Δ gentis – *vesegothae* (*vizigothae*, iš *uesi – kilmingas, vėliau liaudies etimologijoje perdarytas į „vestgotus") ir *ostrogothae* (*austrogoti* – ostgotai). Hunų veržimasis iš pr. 375 sugriovė ostgotų karalystę, valdomą Ermanaricho; ostgotai buvo pajungti → hunų valdžiai. Vestgotai patraukė į It., kur, vedami Alaricho, jie 420 užgrobė Romą. Po Alaricho mirties jie pajudėjo į P. Galiją, kur sukūrė Tulūzos v. Δ karalystę, vėliau – į Isp., kur sukūrė Toledo karalystę. Iš Galijos 507 juos išstūmė → frankai ir burgundai, Isp. jų karalystę 711 sugriovė saracėnai. Ostgotai išsivadavo iš hunų priespaudos ir iš pr. patraukė į Panoniją ir Meziją; 488–491, valdant Δ kar. Teoderichui (apie 454–526), R. Romos imperat. Zenono paskatinimu, jie nukariavo Odoakro karalystę It. Ten ostgotų karalystę 555 sugriovė Bizant. Tai, kad Δ, jau IV a. susidūrę su krikšč., laikėsi → arijonizmo, su kuriuo susipažino R. Romos imp., ko gero, paspartino jų žūtį. Šiek tiek Δ dar užsiliko prie Juodosios j., paskutinį kartą apie juos paliudyta XVI a. (Krymo Δ).

Δ buvo viena stipriausių germ. tautų ankstyv. VA. Tačiau VA poezijoje jie nevadinami Δ. Taip pat ir Jordano pateikiamas ostgotų pavadinimas *amalae* vok. herojinėje poezijoje kaip „amelungai" tetaikomas Teodericho giminei. Teoderichas D. itin dažnai pasirodo herojinėje poezijoje kaip Dytrichas (Dietrich) iš Berno (= Verona; → Dytricho epai). Veikiausiai Δ ist. patirtimi aiškintinas ir teigiamas Atilos pav. vok. herojiniame epe bei tai, kad hunų rūmai nuolat minimi kaip vieta, kurioje prieglobstį rasdavo germ. karžygiai („Hildebrando giesmė"), taip pat tai, kad minimi įkaitai Atilos rūmuose (*Naltharius*). Vok. poetinėje kūryboje išliko šie gotų kun-ščių bei karvedžių vardai: Ermanarich (Ermenrikas), Dietmar (Dytricho tėvas) ir Diether (Dytricho brolis).

Δ k. yra vienintelė gerai išlikusi germ. genčių k.; ji priskiriamai r. germ. k. šakai. Be kelių gotiškų žodžių, užrašytų runomis, lot. dokumentų, pašiepiamo eilėraščio ir vėlesnių lot. kūrinių, išliko dideli keturių Evangelijų fragmentai, visi Pauliaus laiškai ir ST fragmentas (*Neh*), taip pat *Jn* komentaras (*Skeireins*). → Biblijos vert. yra Δ vysk. misionieriaus Vulfilos (Ulfilas, apie 311–383) kūrinys, jis šiam tikslui sukūrė iš lot. ir gr. rašmenų sudarytą (papildytą keliomis runomis) raštą. Pats svarbiausias rankr. yra Upsaloje saugomas *Codex Argenteus* (187 lapai). Vulfilos šaltinis nėra patikimai nustatytas, todėl neįmanoma deramai įvertinti jo nuopelno. Pasauliet. Δ lit. neišliko, tačiau ji yra paliudyta ir iš dalies galima rekonstruoti. Manytina, kad dalis germ. herojinių giesmių temos pasirinkimo požiūriu yra Δ kilmės.

Iš Jordano Δ istorijos irgi matyti, kad autoriui buvo žinoma sakytinė herojinė poezija. Tai aiškiai rodo jo pranešimas apie kar. Ermanaricho mirtį (24-as skyrius), kurią aprašė ir pastarojo amžininkas istorikas Amianas Marcelinas (~330 – ~395), ji pavaizduota ir skand. poezijoje (*Hamðirmal*). Kasiodoras (~485 – ~580) irgi liudija buvus herojines giesmes. Gotiškoji medžiaga išliko ir *Hervararsaga* (*Hunenschlachtslied*). V. germ. šaltiniai negausūs. Neabejotina, kad poetui, sukūrusiam sen. anglosaksų *Widsithlied*, žinoma dar to laikotarpio Δ istorija, kai jie gyveno prie Vyslos žiočių; sen. vok. aukšt. „Hildebrando giesmėje" pasakojama apie V a. ist. įvykius, kuriuos tikriausiai perdavė langobardai. Voo

Lit.: E. Stutz, Got. Lit.denkmäler, St. 1966. – N. Wagner, Getica. Unters.en z. Leben d. Jordanes u. z. früheren Gesch. d. Goten, B. 1967. – W. Krause, Hb. d. Gotischen, Mn. [3]1968. – W. Streitberg, Die got. Bibel, Hei. [6]1971. – H. Wolfram, Die Goten, Mn. [3]1990. – P. del Palol/G. Rippol, Die Goten, 1990. – P. Heather, Goths and Romans, O. 1991.

Gotika. Giorgio Vasari 1556 sukurta neigiama sąvoka, kildinama iš „barbarų" gotų, maždaug nuo 1820 ja nusakomas VA meno (pastaruoju metu nelaikomas neginčijamu) stilius, pakeitęs → romaniką: Pranc. gyvavęs XII a. vid. – XVI a. pr., Vok. apytikriai nuo 1230. Δ prasidėjo Pranc. bažnyčių mene apie 1140 (Šv. Dionyzo vien., Sansas, Šartras, Reimsas). Iš čia ji pasklido po Angl. ir Vok. (ypač katedrų archit. ir cistersų vien.), tuo tarpu It. jos recepcijos atvejų – vos vienas kitas. Formaliu požymiu → architektūroje (svarbiausias tikslas – katedra) laikomas perėjimas prie karkasinės sist., prie kontraforsų laikomų, lygiai atidalytų navų, kurių sienos suskaidomos smailiaarkiais stikliniais langais („diafoninė erdvės struktūra"). Todėl vidinė erdvė tapo šviesesnė ir lengvesnė nei romaniniuose pastatuose. Klasikinėje Δ nuolat pabrėžiama vertikali linija (lancetiniai smailiaarkiai langai, pakopiniai bokštai, pinakliai, pilioriai su atraminėmis kolonomis). → Skulptūroje ir tapyboje (→ miniatiūra, vitražas, freskos) – atsižvelgiant ir į antik. pavyzdžius – pereinama prie gamtą mėgdžiojančio vaizdavimo, vedančio t. p. ir portreto, perspektyvos ir atskiros skulptūros link. Todėl pasukama visiškai kt. kryptimi nei į tipą orientuotame ankstyv. VA ir romanikos mene. Šis polinkis į verizmą varijuoja ir su idealizacijos tendencijomis (masės „lengvinimas" brandžiojoje Δ; tarpt. Δ apie 1400), ir su hiperrealizmu vaizduojant bjaurastį vėlyv. Δ (mistikų krucifiksai, budelio vaizdavimas), ir beveik tiesiai veda į Renesansą ir Baroką. Dėl šios verizmo tendencijos skulptūra XV a. tapo tokia „reali", kad, atsisakius polichrominio apipavidalinimo ir grizailės, ją bandyta vėl sudvasinti, idant nebūtų jokių postūmių į prietaringą atvaizdų garbinimą. Analogiškai matyti didėjanti struktūrų diferenciacija: paprastas kryžminis skliautas išsivystė į nepaprastai sudėtingą žvaigždinį ir tinklinį, iš dalies pereinantį į augalines formas; tiek auksakalystės, tiek → masverko ornamentika darėsi vis smulkesnė ir įvairesnė; spalvų pustoniams išskleisti naudojami lazūriniai dažai. Δ naujovės: aliejinė tapyba (→ freskų atmaina), → retabulai, ekstensyvus → vitražas, spausdinamoji → grafika, turėjusi unikalią galimybę reprodukuoti vaizdinę komunikaciją. Vėlyv. VA → pasauliečių maldingumas sąlygojo relig. Δ meno mecenavimą ir recepciją; tačiau šalia iš pr. dvaro aplinkoje, vėliau ir miestuose vis labiau ima ryškėti ir pasauliet. Δ. → Gotiškieji šriftai. Din

Lit.: H. Jantzen, Die Gotik d. Abendlandes, Kö. 1962. – M. Aubert, Hochgotik, Baden-Baden 1964. – G. Herderson, Gothic, Harmondsworth 1967. – L'Europe gothique (Katalog), P. 1968. – H. G. Frantz, Spätromanik u. Frühgotik, Baden-Baden 1969. – F. Fischer/J. Timmers, Spätgotik, Baden-Baden 1971. – T. Frisch, Gothic Art, Engelwood Cliffs 1971. – A. Erlande-Brandenburg, Got. Kunst, Fr. 1984. – W. Anderson/C. Hicks, The Rise of the Gothic, Lo. 1985. – A. Erlande-Brandenburg, Triumph d. Gotik, Mn. 1988. – R. Recht/A. Châtelet, Ausklang d. MA.s, Mn. 1989. – W. Sauerländer, Das Jh. d. gr. Kathedralen 1140–1260, Mn. 1990. – Žurn.: Arte medievale.

Gotiškieji šriftai, nuo XVIII a. vartojamas (humanistų nuosprendį apribojantis ir neutralizuojantis) pavadinimas šriftų, kurie XI a. atsirado iš → Karolingų minuskulų. Ankstyv. gotikos formos – laužytos, ištemptos į aukštį, suderinto dydžio raidės – padėjo pagrindą puošniems knygų šriftams: → tekstūrai bei → rotundai ir jų pagrindu sukurtiems → tekstiniams šriftams, apskritai šriftų „sugotinimui". Iš dokumentų ir kanceliarinių šriftų (plg. → fraktūra) radosi →

kursyvai kaip tarnybiniai šriftai, vartoti un-tuose ir valdžios įstaigose, (pvz., → notula), t. p. ir knygose. Šiek tiek pretenzingesnės buvo → bastardos, kuriose susijungė tekstinių šriftų, dokumentų šriftų ir kursyvo elementai, o → gotiškoji antikva įgavo humanistinių bruožų. Net XV a. raštininkai nebuvo įsisavinę visų daugybės **Δ**. Col

Lit.: E. Crous/J. Kirchner, Die gotische Schriftarten, Brau [2]1970. – K. Schneider, Gotische Schriften in dt. Sprache, I, Wie. 1987.

Gotiškoji antikva, It. nuo XIV a. pab. atsiradęs mišrus šriftas, sudarytas iš gotiškosios → rotundos ir humanistinės antikvos elementų. Vok. XV a. **Δ** vartota pirmiausia Augsburge ir apytikriai iki 1485 mėgta kaip *littera*. Col

Gotiškoji notacija → choralinė notacija

Grabnyčios (vok. *Lichtmeß*, vasario 2 d.), viena iš senųjų (pagon.?) priešpavasario šviesos švenčių, kai šventinamos žvakės ir rengiamos procesijos su žvakėmis; sutampa su Marijos apsivalymo diena (*Lk* 2, 22 ir t.) keturiasdešimtą dieną po Kalėdų, kai kūdikėlis Jėzus pirmą kartą (*Kun* 12, 2–7) buvo nuneštas į šventyklą; pagal *Lk* 2, 32 – „šviesą pagonims apšviesti“ – **Δ** yra Kristaus Paaukojimo (vok. *Darstellungs-*, čia: „Parodymo“) šventė. Bg

Gradualas (VA lot. *graduale* – pakopų). 1. *Proprium Missae* giesmė (→ Mišios), pavadinta pagal *gradus* (laipteliai) į amboną, iš kurios būdavo giedama ši pati seniausia Mišių giesmė. **Δ**, kurį sudaro → responsoriumas ir dažn. iš *Ps* paimtos eilutės, giedamas pakaitomis solisto (-ų) ir choro ir taip kaip Aleliuja atiekamas tarp skaitinių. Kaip giedama solo, *Ps* eilutė išpuošta melizmomis, kurios gali pereiti ir į responsoriumą, iš pr. kartotame po sugiedotos eilutės.
2. Iš šio žodžio išvestas liturg. rankr. su užrašytomis Mišių giesmėmis pavadinimas; rankr. iš pr. vadintas → kantatoriumu, gradalu arba antifonaru, dažn. skirstytas į *Proprium de temporae* (iš: *Ad te levavi*, pirmojo advento sekmadienio, bažn. metų pradžios, *Introitus*) ir į *Proprium de sanctis*, į *Commune sanctorum*, „Aleliuja“ posmus, *Ordinarium Missae* ir sekvencijų dalį. Schl

Lit.: → Mišios.

Gradualizmas (iš lot. *gradus* – pakopa), pasaulėvaizdis, pasak kurio visos būtybės išsidėsčiusios ant skirtingai nuo Dievo nutolusių pakopų. Pasak Tomo Akviniečio (*Summa contra gentiles* 2, 45; *Summa theologiae* 1, 47, 2 c), kosmoso hierarchijoje esama daug realybės sluoksnių, su savo teocentriniais dėsningumais bei pastovia, Dievo nustatyta vieta ir paskirtimi. Tačiau bendro tikslo – *imitatio Dei* (sekimas Dievu) – dėka daugyje išlieka vieningumas. Pakopos suprastinos ne kaip vedančios aukštyn ar gilyn, o veikiau kaip intensyvumo laipsniai (kaip šilumos laipsniai). Šis organinis konceptas turėjo sušvelninti griežtą Dievo ir pasaulio dualizmą. Rih

Lit.: G. Müller, Gradualismus, in: DVjs 2 (1924), 681–720. – F. Giardini, La struttura dell'ordine cosmico, in: Angelicum 37 (1960), 19–52.

Grafas (sen. vok. aukšt. *graffio*, VA lot. *comes*), vėlyv. Antikoje – aukštas imperat. rūmininkas; Merovingų laikais kar. skiriamas pareigybininkas. Š. Galijoje sutinkamas „grafio“, viet. kariuom. vadas, VIII a. susiliejo su *comes*. Karolingų laikotarpiu **Δ** įkūnijo kar. valdžią beveik visose imp. dalyse, atlikdamas įv. funkcijas: jis valdė kar. turtą, telkė kariuom., nuolat vykdė jurisdikciją, kuriai buvo nepavaldžios bajorijos ir Bažn. imuniteto sritys. Pareigybiniu turtu (*comitatus*) aprūpintas **Δ** buvo skiriamas, tačiau greitai pareigybė bei kiti šeimos lėnai tapo paveldimi. Saksų genties terit. pačioms galingiausioms giminėms priklausė **Δ** pareigybė; jų alodinis turtas padėjo pamatus grafystei. X a. vyko **Δ** pareigybės susiejimas su terit., pabrėžiant teismo teises, kadangi kar. turtas didele dalimi buvo perleistas. XI a. didėjo grafystės alodizacija, o nuo XII a. ji iš dalies tapo terit. valdų siekių (→ teritorinė valda) atspirties tašku; **Δ** titulas vis labiau prarado savąjį pareigybės pobūdį ir pamažu tapo šeimos titulu, luomo ir valdžios pavadinimu (XII–XIII a.). Vėlyv. VA dalis **Δ** tapo valdiniai (žemesnioji bajorija), kiti galėjo iškilti į imp. luomų lygį (imp. **Δ** – aukštoji bajorija) ir XV a. sudarė imp. kun-ščių tarybą; → reichstage susiformavo 4 **Δ** kurijos (Švabijos, Frankonijos, Wetterau, Vestfalijos–Žemutinės Sakson.). → Bajorija, landgrafas, pfalcgrafas, markgrafas. Schu

Lit.: J. PRINZ, Pagus u. Comitatus in den Urkk. d. Karolinger, in: Archiv f. Urkundenforsch. 17 (1942), 329–358. – S. KRÜGER, Studien zur sächs. Grafschaftsverfassung im 9. Jh., 1950. – G. LIEBERICH, Zur Feudalisierung d. Gerichtshoheit in Bayern, in: ZRG GA 71 (1954), 243–338. – R. SPRANDEL, Dux u. comes in der Merowingerzeit, in: ZRG GA 74 (1957), 41–84. – G. DROEGE, Pfalzgrafschaft, Grafschaft u. allodiale Herrschaft zwischen Maas u. Rhein in sal.-stauf. Zeit, in: Rhein. Vierteljahresbll. 26 (1961), 1–21. – G. WAGNER, Die Verwaltungsgliederung im Karoling. Reich, Gö. 1963. – D. CLAUDE, Unters.en zum frühfrk. Comitat, in: ZRG GA 81 (19964), 1–79. – O. MERKER, Grafschaft, Gau u. Landesherrschaft, in: Niedersächs. Jb. f. Landesgesch. 38 (1966), 1–60. – K. H. SCHULZE, Grundprobleme d. Grafschaftsverfassung, in: Zs. f. würt. Landesgesch. 44 (1985), 265–282. – M. BORGOLTE, Die Grafen Alemanniens in merow. u. karol. Zeit, 1986.

Grafika. 1. Plunksna arba sidabrine adata atliktų piešinių kaip tokių išliko nedaug, dažn. sutinkama tik → knygų iliustracija. 2. Δ siauresne prasme, kaip reprodukcijos technikai, davė pr. medžio raižinių technikos atsiradimas XIV a. pab. (iš ankstesnio audinio marginimo) bei vario raižiniai ir metalo raižyba (išaugusi iš tauriųjų metalų graviravimo). Po 1400 → popieriaus importas skatino Δ plitimą, kuris vyko pirmiausia → lakštinių spausdinių ir blokinių knygų formomis. Pagr. jų funkcijos buvo iliustracijomis vizualizuoti ir niuansuoti tekstus bei padėti relig. → meditacijai (→ maldingasis paveikslas). Din

Lit.: A. SCHRAMM, Der Bilderschmuck d. Frühdrucke, I–XXIII, L. 1920–43. – M. GEISBERG, Gesch. d. dt. Graphik vor Dürer, B. 1939. – M. W. EVANS, Med. Drawings, Lo. 1969. – H. WENDLAND, Dt. Holzschnitte, Königstein 1980. – E. TENNANT, Understanding with the Eyes: The Visual Glosses to Maximilian's Theuerdank, in: J. POAG/TH. FOX (Hgg.), Entzauberung d. Welt, Tü. 1989, 211–275.

Graikijos tematika, paplitusi daugelyje vid. vok. aukšt. epų, ypač XII ir XIII a. VA V. Europa suvokė Gr. kaip Bizant. imp., su kuria buvo artimiau susipažinta tik per Kryžiaus žygius. Iš Romos lit. (Ciceronas, Horacijus, Juvenalis), NT ir Izidoriaus Seviliečio perimtas neigiamas išankstinis nusistatymas prieš išdavikus ir plepius „graeculi“ susipina su antipatija → Rytų Bažnyčios erezijai ir nulemia daugiausia neigiamą Gr. pav., dominuojantį, pvz., *König Rother* (XII a. vid.), kurio veiksmas daugiausia vyksta Gr. (tačiau plg. teigiamą gr. imperat. pav. beveik to paties meto veikale *Herzog Ernst*). Lit. visuot. giriami tik Atėnai kaip andainykštė išminties mokykla. Daugiau pramano negu tiesos apie Gr. pilni keliautojų į Palestiną pasakojimai (→ piligrimų literatūra), kuriems beveik nerūpi gr. senovė. Žinių apie antik. Gr. V. Europa VA gauna pirmiausia iš Romos lit. (Vergilijus, Ovidijus, Stacijus) ir iš į lot. k. išverstų vėlyv. Antikos gr. tekstų. Ypač dažnai perdirbamos → Apolono, Trojos ir Aleksandro temos; perdirbiniuose Gr. išnyra kaip pasakų šalis, tačiau vaizduojama kaip realiai esanti ir Aleksandro romano perdirbimuose prisodrinama ist. elementų. → Antikos recepcija. Hol

Lit.: H. SZKLENAR, Studien z. Bild d. Orients in vorhöf. dt. Epen, Gö. 1966. – G. PFFEIFER, Studien z. Frühphase d. europ. Philhellenismus (1453–1750), Diss. Erl. 1968. – H. FRANZ, Das Bild Griechenlands u. Italiens in den mhdt. ep. Erzählungen vor 1250, B. 1970.

Graikų kalbos mokėjimas V. Europoje VA apskritai buvo menkas. Kaip viena iš „trijų šv. k.“, gr. k. domėtasi beveik visais laikais, tačiau ją iš tikrųjų mokėjo tik vienas kitas mokslininkas, nes nebūta nei vadovėlių, nei tekstų. Vakarai žinojo gr. lit. daugiausia iš lot. vert., kurių dauguma atlikta vėlyv. Antikos laikotarpiu, – ypač Biblijos egzegezės, patristikos ir Bažn. ist. (Rufino, Jeronimo, Kasiodoro), šiek tiek Antikos filos. tekstų (Kalcidijaus, Boecijaus). Ankstyv. VA, VII–VIII a. gr. k. puoselėjo airiai, Karolingų laikais – IX a. Jonas Škotas Eriugena, t. p. ji buvo puoselėjama valdant Otonams X a., tačiau lot. vert. iš esmės nepadaugėjo. Šioje srityje brandž. VA padirbėjo pirmiausia Bizant. apsistoję vakariečiai (Burgundijus iš Pizos), Sicilijos mokslininkai valdant norm. (Henrikas Aristipas), Štaufenams (Baltramijus iš Mesinos) ir Anžu, taip pat Angl. mokslininkai (Robertas Grosseteste). Tuo metu buvo išverstas Aristotelis, kuris jau prieinamas ir lot. vertimais iš → arabų kalbos. Nors nuo 1204 su Bizant. užsimezgė glaudesni santykiai, tačiau vėlyv. VA Δ gerokai nusmuko (išimtis – Vilhelmo iš Moerbeke Aristotelio ir Proklo vertimai XIII a.), ir tik → humanizmas XIV–XV a. Δ vėl atgaivino. → Aristotelizmas. Hol

Lit.: W. BERSCHIN, Griech. im lat. MA, in: Reallex. d. Byzantinistik, A I, 1969, 227 ir t. – IDEM., Griech.-lat. MA, Bern 1980. → Graikų raštas.

Graikų raštas VA V. buvo mažai paplitęs. V.

Europoje gr. rankr. daugiausia rašė gr. (ypač iš P. It.) arba airiai. Visuot. Δ įvaldymo stoką liudija lot. rankr. dažnai labai sudarkytos gr. citatos (pvz., Cicerono laiškuose) bei daugybė lot. transkribuotų gr. tekstų (dažn. dvikalbės Biblijos ir liturg. tekstai). Vis dėlto platieji sluoksniai pažįsta keletą gr. raidžių: A ir Ω, Kristaus monogramą, ir „litterae mysticae" – Θ, T ir Y, t. p. jų skaitines reikšmes; jos ypač IX–XII a. naudojamos kaip slaptaraštis lot. vardams ir žodžiams perteikti, receptuose ir laiminimo formulėse, dokumentų ir knygų subskripcijose kaip asmeninis raštininko atpažinimo ženklas ir užšifruojant rekomendacinius laiškus (*epistolae formatae*) keliaujantiems dvasininkams. Δ V. Europoje VA perteikiamas beveik vien majuskulais. Per visus VA gyvavo paprotys: pašventinant bažn., vysk. ant grindų užrašydavo gr. ir lot. abėcėlę Andriejaus kryžiaus pavidalu. Hol

Lit.: V. GARDTHAUSEN, Die griechische Schrift d. MA.s im Westen Europas, in: Byz.-Neugriech. Jbb. 8 (1929/30). → Graikų kalbos mokėjimas.

Gralis (provans. *grazal*, sen. pranc. *graal* – indas, dubuo). Etimologinis aiškinimas kelia abejonių; iš įvairių mėginimų paaiškinti žodžio kilmę šiandien įtikinamiausiai atrodo tas, kuris „Δ" kildina iš gr. ir romėnų *crater* (indas, skirtas miešti vyną vandeniu), VA lot. k. virtusiu *cratalis/gradalis*. VA legendose apie Δ šis sutinkamas kaip paslaptingas daiktas, turintis įv. bruožų; nuo XII a. pab. šios legendos ypač išpopuliarėjo Pranc. ir Vok., jos nebuvo užmirštos ir pasibaigus VA. Pirmuoju variantu ilgai laikyta Roberto de Borono *Estoire dou Graal* (prieš 1201–1202), tačiau netrūko balsų, teigusių, jog ankstesnis buvo Chrétieno *Perceval* arba *Le conte du Graal* (1180–1890). Remiantis šiuo požiūriu, Chrétienas pirmasis ėmėsi Δ tematikos, kuri dažn. siejama su krikšč. tradicija, taip pat su keltų bei pagonių ir R. kraštų elementais, ir ją sujungė su riteriškuoju Artūro pasauliu. *Perceval* Δ yra brangakmeniais papuošta auksinė taurė; joje žvejų kar. tėvui iškilminga procesija atnešama Ostija, kuri yra vienintelis jo maistas. Itin glaudi Δ ir kraujuojančios ieties motyvo sąsaja leidžia manyti, kad Chrétienas Δ traktavo kaip Kristaus kančių relikviją. Krikšč. simbolika akivaizdi Roberto de Borono kūrinyje, kur tęsiama legendų apie Juozapą iš Arimatėjos bei apokrifinių evangelijų tradicija ir Δ vaizduojamas kaip taurė, kurią Kristus naudojęs per Paskut. vakarienę su savo mokiniais ir į kurią buvo surinktas nukryžiuoto Kristaus kraujas. Δ, kaip Paskut. vakarienės taurės, samprata būdinga ir Chrétieno tęsėjams bei perdirbėjams, taip pat *Prosa-Lancelot* (1215–1230; apie 1250 vok. k.). šioje tradicijoje vienišas lieka Volframas iš Ešenbacho ir jo *Parzival* (1200–1210): autorius remiasi Chrétieno fragmentu, tačiau jo tekste daug nukrypimų ir papildymų. Jo Δ yra akmuo mįslingu vardu „lapsit exillîs". Daug kartų mėginta paaiškinti šį Δ kilmės vaizdinį, tačiau didžiausio pritarimo susilaukė požiūris, kad tai esąs legendos apie Aleksandrą rojaus akmuo ir *lapis philosophorum*, alchemikų akmuo. Jo stebuklingos savybės (Δ grąžina jaunystę, keičia svorį, duoda pageidaujamų valgių, pagonims yra nematomas ir t. t.), jo įjungimas į simbolinius, t. p. kosminius ir išganymo ist. sąryšius teikė labai įv. galimybių jį interpretuoti, netgi peržengiant jo, kaip herojaus gyvenimo tikslo, paskirtį ir suprantant kaip krikšč. pagrįstą, pagal VA riterijos vertybių sampratą suformuotą visuom. utopiją. Moksl. tyrimai neįstengė rasti vieningo šaltinio šios Δ sampratos, kurioje susiliejo krikšč., R. ir pagonių pasakų elementai. Dažn. daroma prielaida, kad Volframas, kuris arabiškų šaltinių žinių apie Δ sėmęsis (sakytine forma?) iš vieno provans. „informatoriaus" vardu Kyotas, jas pats išplėtojęs. *Kas

Lit.: R. PALGEN, Der Stein d. Weisen, 1922. – W. A. NITZE, Perceval an the Holy Grail, Berkeley 1949. – R. NELLI (Ed.), Lumière du Gral, P. 1951. – J. MARX, La légende Arthurienne et la Gral, P. 1952. – P. PONSOYE, L'islam et le Gral, P. 1957. – C. T. GOSSEN, Z. etymolog. Deutung d. Grals, in: Vox Romanica 18 (1959), 177–219. – W. DEINERT, Ritter u. Kosmos im Parzival, Mn. 1960. – R. S. LOOMIS, The Grail. From Celtic Myth to Christian Symbol, Cardiff/NY. 1963. – A. BIRCH-HIRSCHFELD, Die Sage vom Gral. Ihre Entwicklung u. dichter. Ausbildung in Frkr. u. Dtld. im 12. u. 13. Jh., Repr. Wie. 1969. – K. RUH, Joachit. Spiritualität im Werke Roberts de Boron, in: Fs. M. Wehrli, Zürich 1969, 167–196. – F. RANKE, Z. Symbolik d. Grals bei Wolfram v. Eschenbach, in: IDEM., Kleine Schriften, Bern 1971, 97–104. – J. FRAPPIER, Chrétien de Troyes et le myth du Gral, P. 1972. – K. BURDACH, Der Gral, Repr. Da. 1974. – A. LEUPIN, Le

gral et la littérature, Lausanne 1982. – CH. MELA, La reine et le Gral, P. 1984. – J. BUMKE, Wolfram v. Eschenbach, St. [6]1991.

Gramatika (gr. *grammatike techne*, lot. *ars grammatica*), lit. ir k. mokslas, vėliau tik kalbos; sukūrė gr. III–II a. pr. Kr., iš jų perėmė romėnai; grynai deskriptyvus sinchroninis; iš dalies loginis, iš dalies empirinis; visada yra šalutinė filol. disciplina ir praktinė mokymo mokykloje priemonė. Patį žymiausią antik. Δ pradmenų vadovėlį, pasiekusį net humanizmo laikus, parašė IV a. po Kr. Elijus Donatas (→ Donato recepcija). Savo *Ars maior* jis aptaria garsų, skiemenų mokslą (kiekybes), metriką, kirčius, skyrybą, aštuonias k. dalis (*nomen*, *verbum* ir t. t.), stilistiką (įv. stiliaus klaidas; → tropai ir figūros). Iš šio vadovėlio pradinėms pamokoms jis parengė ištrauką (*Ars minor*). Į klausimus (pirmiausia sintaksės), kurių nebepajėgė atsakyti Donato *Artes*, VA ieškota atsakymo Priscijono *Institutiones grammaticae* (VI a.), galiausiai Aleksandras iš Ville Dieu XII a. pab. juos išnagrinėjo Δ enciklopedijoje (*Alphabetum maius*), kurioje atsižvelgiama ir į tolesnę → VA lotynų kalbos raidą. Šio *Alphabetum* ištrauka hegzametru *Doctrinale puerorum* (1199) vėlyv. VA išstūmė net Priscijono Δ. Nuo Karolingų Renesanso iki XIII a. Δ yra aukštesniojo išsilavinimo (→ artes liberales) pagrindas ir visada yra susijusi su → auctores studijavimu. Vėlyv. VA pab., ypač siekiant padėti mokytis svetimų k., sukuriamos ir taut. kalbų Δ. Ikonografijoje Δ vaizduojama personifikuotai, su rykšte, nurodo į praktinį Δ mokymąsi. → Ars dictaminis, poetika, retorika. Kna

Lit.: R. H. ROBIN, Ancient and Med. Grammatical Theory in Europe, Lo. 1951. – P. SALMON, Über den Beitrag d. grammat. Unterrichts zur Poetik d. MA.s, in: Archiv f. das Studium d. neueren Sprachen u. Lit.en 199 (1963), 65–84. – R. W. HUNT, The History of Grammar in the MA, 1980. – M. COVINGTON, Grammatical Theory in the MA, in: T. BYNON/F. PALMER (Ed.), Studies in the History of Western Linguistics, 1986. – TH. STÄDLER, Zu den A.en frz. Gramatiksprache, 1988. – I. ROSIER (Ed.), Grammaires méd. (Histoire, épistémologie, langage 12/2), 1990.

Gretutinis rimas (vok. *Reimpaar*), paprasčiausia porine rimų struktūra *aa bb* susietos eilutės; visai ankstyv. VA poezijai (sen. pranc., sen. vok. aukšt., sen. anglų ir VA lot. kalbomis) būdinga keturskiemenė eilutė. Δ lieka taisykle daugumoje VA epų (vėliau ir dramų), ištisinės (Artūro legendų ciklai sen. pranc. ir vid. vok. k. bei kt.) ir strofinės (Nybelungų strofa, *laisse*) kompozicijos kūriniuose. Ankstyv. lyrikos (Vilhelmas iš Poitou, ~1100; Kiurenbergietis, ~1150) Δ vėliau vis labiau imami keisti įvairesniais rimais (→ štolinė strofa), kai kada – ir epe (pvz., → Berno tonas). Schw

Grifas (gr. *gryph*, vėlyv. lot. *gryphus*, vid. vok. aukšt. *grif*), jau ikikrikšč. laikotarpio R. kultūrose paplitęs fantastinis gyvūnas, priekinė jo kūno dalis yra erelio, užpakalinė → liūto pavidalo, nepaprastai didelis ir stiprus, priešiškas žmonėms ir arkliams. Vėlyv. Antikos ir VA enciklopedijose Δ vaizduojami kaip Kaukazo lobių sargai. Iš jų atkovotas auksas buvo nepaprastai vertingas (plg. *Parzival*, 71, 17–21). Apskritai Δ gali simbolizuoti gynybos ir saugojimo funkciją, mat relig. aiškinimas juos susieja su nuolankumu kaip visų kitų dorybių gynėju. Dėl dvilypės prigimties Δ yra Kristaus simbolis, nes, kaip ir dievažmogis, priklauso ir dangui (erelis), ir žemei (liūtas). Galimas ir neigiamas aiškinimas, siejant Δ su velniu, nes su juo žmonės turi kovoti dėl tikėjimo lobio. Dėl dviejų karališkųjų gyvūnų sintezės Δ tiko būti ir valdžios ženklu – Δ mėgtas vaizduoti herbuose (pvz., Gaskonės kar. herbe, *Parzival*, 68, 9 ir 72, 26). Tra

Lit.: F. WILD, Gryps – Greif – Gryphon (Griffin), W. 1963.

Grifelis (sen. vok. aukšt. *griffili*, iš gr. *grapheioi*, lot. *graphium* – rašiklis), į didelę adatą panašus rašymo → vaškinėje lentelėje įrankis. Plačiuoju Δ galu buvo galima ištrinti tai, kas parašyta. Daugelyje pergamentinių rankr. esama Δ atsargiai padarytų, pvz., → glosų. Vėliau vietoj Δ buvo naudojama raudona kreida bei minkšti metaliniai koteliai. → Rašymo priemonės. Sch-W

Lit.: B. BISCHOFF, Paläographie des röm. Altertums und des abendländ. MA.s, B. 1979, 26–32.

Grigaliaus Reforma, → Kliuni reformos subrandintas Bažn. reformos sąjūdis XI a., pasibaigęs → ginču dėl investitūros. Reforma pavadinta pagal ją vykdžiusį pop. Grigalių VII (1073–1085). Kritika daugiausia buvo nukreipta prieš → simoniją, pasauliečių investitūrą, kun. santuoką ir nuosavų

bažn. sist. Ilgalaikiais jos padariniais laikytini profaniškosios ir relig. sričių atskyrimas bei naujasis intelektualumas (→ Libelli de lite; mentalitetas), tapę ir XII a. → renesanso pagrindu. Din

Lit.: Žurn.: Studi gregoriani. → Ginčas dėl investitūros.

Groteskas, iš pr. romėniškoji sienų tapyba, naudota puošti požeminius skliautus (grotas) ir pasižyminti supintais arba sujungtais įv. pobūdžio motyvais; dabar Δ vadinamos vėlyv. VA sutinkamos lit. ir tapybos formos, kurios, atrodo, savavališkai arba meniškai sujungia iš tikro nesuderinamus dalykus, todėl tikrovę parodo iškreiptą: lit. – komiški ir tragiški, banalūs ir papiktinantys dalykai, dailėje – iš įv. gyvūnų bei žmonių kūno dalių sudarytos būtybės (antai Hieronymo Boscho pav.). Rih / Din

Grožio idealas VA buvo vientisas – jis apėmė estetines ir etines kokybes ir priklausė nuo luomo: jame atsispindi stilizuoti ir tipiški riterinės kurtuaz. visuom. idealo vaizdiniai. Lot. kurtuaz. lit. dominuoja moteriško grožio aprašymai; čia jaučiama antik. lit. įtaka: moteris turėjo būti liekno liemens (palyginimas su skruzdėle), siaurų pečių ir klubų, turėti mažą, suformuotą krūtinę, ji privalėjo būti aukšta, jos rankos mažos, o kojos – grakščios. Kūno oda – minkšta ir balta, veido spalva – rožinė ir balta, burna nedidelė, lūpos – raudonos, akys – šviesios ir spindinčios. Ypač daug dėmesio skiriama plaukams: jie – ilgi, dažn. šviesūs ir garbanoti, kai kada – rudi; juodi plaukai laikomi baisiais (plg. Cundrie *Parzival*, 313, 17 ir t.). Raudoni skruostai ir balta veido oda (*Gregorius*, V. 3430 ir t.) ir ilgi, garbanoti šviesūs plaukai (*Helmbrecht*, V. 11 ir t.) atitinka ir vyro Δ, kuriame, galimas daiktas, esama ir kar. Dovydo sūnaus Absalomo kaip idealo bruožų. Vėlyv. VA buvo linkę suartinti vyro ir moters Δ. Nuo kūniškojo grožio dažn. neatskiriami brangūs drabužiai (jei skurdesnė apranga nėra sąmoningai rodoma dėl kontrasto, *Erec*), kurtuaz. laikysena ir gestai, o visų pirma – dorovinis tobulumas. → Bjaurumas. Rie

Lit.: A. Köhn, Das weibl. Schönheitsideal in der ritterl. Dichtung, L. 1980. – R. Krüger, Puella bella, St. 1986. – Th. Stemmler (Hg.), Schöne Frauen – schöne Männer, Mannheim 1988.

Grūdai → javai

Grundholdas, → žemėvaldoje – priklausomas valstietis. Din

Gudrūnos strofa (vok. *Kundrunstrophe*), → tonas, kuriuo sukurtas vid. vok. aukšt. herojinis epas *Kudrun* (apie 1240; melodija neišliko). Δ atsirado iš → Nybelungų strofos. Ilgosios eilutės antrosios poros forma yra: 4k/4k b, 4k/6k b. Bru

Lit.: W. Hoffmann, Altdt. Metrik, St. [2]1981.

Gudų (baltarusių, rutėnų) priklauso R. slavų k. grupei. Gudai yra viena tų nelaimingų tautų, kurių ist. ir likimą visada gožia didžiųjų kaimynų šešėlis. T. p. pasakytina ir apie lit. paminklus, atsiradusius šiandien gudų tautos gyvenamoje žemėje, pvz., apie Kirilo iš Turovo (~1150) pamokslus, kurie priskiriami → senajai slavų arba rusų lit. Savarankišką Δ raidą galima stebėti tik nuo to meto, kai kun-ščiai Gediminas ir Algirdas įkūrė Lietuvos DK. Reikšmingiausias tos epochos paminklas yra vad. „Lietuvos Statutas“, LDK pagr. įstatymas (1529). → Rusų kalba, ukrainiečių literatūra. Sir

Lit.: E. F. Karskij, Die weißruss. Volkspoesie u. Lit., B. 1930. – E. v. Engelhardt, Weißruthenien, B. 1943. – P. P. Achrymenka/M. H. Larčanka, Staražytnaja belaruskaja lit., Minsk 1968.

Gusliarai, p. slavų regione (Serbija, Bosnija, Juodkalnija) paplitę liaudies epų dainiai, kurie, 1–2 valandas atlikdami herojines giesmes ir balades, skambindavo guslėmis, išgaudami gaudžiančius garsus. Tikėtina, kad guslių tėvynė yra Artimieji R.; tai paprastas vienos arba kelių stygų instrumentas, žinomas jau Bizant. laikais. Bg

Gvardijonas (it. *guardiano* – sargybinis), → pranciškonų ir pan. ordinų trims metams išrinktas konvento viršininkas; Angl. *Sede vacante* laikotarpiu diecezinės bažn. jurisdikcijos administratorius; taip pat išrinktas bendruom. bažn. seniūnas. Sto

Gvelfai (iš vok. *Welfen*), nuo XII a. pab. pop. palaikanti, prieš Štaufenus nukreipta partija It., → gibelinų priešininkė. Δ vadinami ne tik Otono IV Velfo šalininkai (konfliktas su Frydrichu II Štaufenu), bet ir pop. palaikomo Karolio Anžu,

Konradino Štaufeno (1268) varžovo, šalininkai. Nuo XIV a. **Δ** bendrai pradėtos vadinti „liaudies partijos" Š. ir V. It. komunose. Rie

Lit.: → Gibelinai.

Gvidono ranka, didakt. pagalbinė priemonė VA tonų sist. pavaizduoti ir išmokti giesmes naudojantis → solmizacijos skiemenimis. Pavadinta pagal Gvidoną (Guido) iš Areco († po 1033), kuris atversto delno pirštų sąnarius padalijo tonų skiemenimis, pradedant → gama (ut) nykščio gale, ir baigiant æ (la) viduriniame piršte. Schl

Lit.: J. Smits van Waesberghe, Musikerziehung. Lehre u. Theorie d. Musik im MA, L. 1969. – K. Berger, The Hand and the Art of Memory, in: Musica Disciplina 35 (1981), 87–120.

h

Habsburgai, pagal pilį Š. Šveic. vadinama Europos bajoriškoji dinastija (Vok. kar. ir Šv. Romos imp. imperat. 1438–1806; Austr. imperat. 1804–1918). Δ tėvoninę karalystę įk. kar. Rudolfas I (1273–1291). Jam nugalėjus Bohemijos kar. Otokarą II (1278), Δ atiteko → Austrija. Rudolfo revindikacijos, mokesčių ir viešosios taikos politika stiprino jo tėvoniją, tačiau aiškius kelius į kar. valdžios konsolidaciją užtvėrė kurfiurstų rinkimų politika ir „šuoliški" kar. rinkimai (B. Töpfer). Karaliaus Albrechto I (1298–1308) karas su → kurfiurstais (1301/1302) baigėsi pastarųjų kariniu pralaimėjimu. Išmirus → Pšemisliams (1306), Albrechtas Bohemijos kar. išrinkdino savo sūnų. Ginčas dėl sosto su → Vitelsbachais (1314), sen. Δ valdų atitekimas šveicarams (mūšis prie Morgarteno 1315), Liuksemburgų tėvonijos stiprėjimas vertė Δ rūpintis savo ekon. ir polit. padėties Austr. tvirtinimu (1364 kaip lėnas atiduodamas valdyti Tirolis; 1365 hercogas Rudolfas Įkūrėjas įk. Vienos un-tą). Nors būta daugybės žemių paveldimųjų dalybų, Δ dinastijos vienybė liko išsaugota. 1437 mirus imperat. Zigmantui, Δ hercogas Albrechtas V paveldėjo Liuksemburgų valdžios pozicijas (1438 – Vengrijos kar.; Bohemijos kar.; kaip Albrechtas II – Vok. kar. iki 1439), tapusias preliudija Dunojaus monarchijai, kuri vėl buvo atnaujinama (imperat. Frydrichas III, Maksimilijonas I, Karolis V). Valdant Δ, Viena tapo ankstyv. humanizmo centru (E. S. Piccolomini, Mikalojus Kuzietis, Peurbachas, Regiomontanas). Pirmieji prohabsburgiški poetai buvo Frydrichas Sunenburgietis ir Verneris der Gartenaere. Δ dvare arba jų globojamas veikė Ciuricho Mannese būrelis, kūrė Henrikas iš Miugelno, Konradas Megenbergietis, Peteris Suchenwirtas, Hugonas Montfortietis, Osvaldas Volkenšteinietis. Jos

Lit.: P. Frischauer, Die Habsburger, W. 1961. – E. Crankshaw, Die Habsburger, W. 1971. – B. Töpfer/E. Engel, Vom staufenischen Imperium zum Hausmachtkönigtum, Wr. 1976. – D. G. McGuigan, Familie Habsburg 1273–1918, W., [3]1978. – I. Gonda/E. Niederhauser, Die Habsburger, Budapest 1983. – G. Hödl, Habsburger und Österreich 1273–1493, W. 1988. – A. Ritscher, Literatur und Politik im Umkreis der ersten Habsburger, F. 1992. → Austrija.

Hadarlagas (sen. skand.), retas → metras, kai vartojamas medialinis rimas ir → Kenning; Δ yra artimas → Málaháttr (plg. Snorri, *Háttatal* 79). Sim

Lit.: E. O. G. Turville-Petre, Scaldic Poetry, O. 1976.

Hagiografija, visuma tekstų, parašytų iš relig. perspektyvos ir skirtų krikščionių → šventiesiems. Seniausi (gr. arba lot.) Δ liudijimai yra *Acta Martyrum* (nuo II a. pab.); III a. imama išsamiau vaizduoti ir šventojo gyvenimą prieš kankinystę, netrukus pradeda rastis → išpažinėjų gyvenimo aprašymų (pvz., Atanazo aprašytas „Dykumų tėvo" Antano gyvenimas). Ilgainiui vis reikšmingesnė darėsi lot. Δ proza (o netrukus ir eil.); prie → šventųjų gyvenimų prisidėjo → kankinystės aprašymai ir *translatio* (šventojo palaikų ekshumacijos ir perlaidojimo bažn. ir tuo metu įvykusių stebuklų aprašymas), t. p. panegirinė lit. apie šventuosius, kur stengiamasi ne tiek suteikti informacijos apie jų gyvenimą, kiek šlovinti jų dorybes (ir Dievą, kuris jas jiems suteikė). Δ tekstai buvo skaitomi refektoriume vienuoliams valgymo metu ir buvo liturgijos dalis (per šventojo dieną buvo skaitomos ištraukos iš jo gyvenimo). Tarp seniausių raštijos paminklų taut. kalbomis Δ tekstai užima svarbią vietą, plg. „Eulalijo sekvenciją" (IX a.), „Leodagaro giesmę" ir „Aleksio giesmę" (X arba XI a. pr.) sen. pranc. k.; sen. vok. aukšt. k. parašytą „Jurgio giesmę" (*Geogslied*, šlovinamoji poezija, XI a. pab.), ankstyv. vid. vok. aukšt. – *Annolied* (XI a. pab.) ir nuo XII a. besiplėtojančią legendų poeziją vid. vok. aukšt. k. Ypatingas atvejis yra Marijai skirta poezija. Be pavienių legendų apie šventuosius vėliausiai VIII a. atsirado lot. → legendarijų; XIII a. sudarinėjami stambūs rinkiniai, dažn. Bažn. metų šventųjų minėjimo eilės tvarka (labiausiai paplitęs buvo Jokūbo Voraginiečio sudarytas Δ rinkinys *Legenda aurea*), netrukus išversti ir į taut. kalbas

(plg., *Passional* vid. vok. aukšt. k.). Brandž. VA taut. kalbomis daugiau būta eil. tekstų, o vėlyv. VA didesnės reikšmės įgyja legendos proza. Reformacija Δ atmetė dėl stebuklų kaip melagingą, taip paskatindama ir Katalikų Bažnyčios kritišką nuostatą. Apskritai legendų ir Δ tikslas yra klausytojų → edifikacija: šie savo gyvenime turi pamėgdžioti (*imitatio*) pavyzdinę šventojo dorybę ir drauge jį suprasti kaip magišką padėjėją, kurio prašomas Dievas daro stebuklus. Δ remiasi iš dalies autentiškomis žiniomis apie šventųjų (dažn. amžininkų) gyvenimą, bet aprašomi ir gyvenimai tolimos praeities šventųjų, apie kuriuos beveik nesama informacijos. Tada autoriai perima epizodus iš pasauliet., neretai antik., lit. arba priskiria savo šventajam stebuklus, kurie jau buvo paliudyti pasakojant apie kitus. Dažn. šventojo gyvenimas aprašomas pagal įprastą schemą: Dievo maloningumas nuo pat vaikystės, doras gyvenimas, pamokomas myris, stebuklai po mirties. Δ kreipiasi į visus tikinčiuosius, nepriklausomai nuo luomo; žinoma, esama ir specialiai vienuoliams ar bajorijai skirtų tekstų; lot. tekstai proza pirmiausia skirti dvasininkams, kuriems jie teikia medžiagos pamokslams ir pan. Pasitaiko tekstų taut. kalbomis, turinčių garsinti kurią nors bažn. ar vien., su kuriuo šventasis buvo susijęs arba kur ilsisi jo → relikvijos. Tada tie tekstai kreipiasi į iš visų luomų sudarytą piligrimų bendruom. Gie

Lit.: Bibliographica hagiographica antiqua et mediae aetatis. I–II, Bru. 1898/1901. – Ergänzungsband, [2]1911. – L. ZOEPF, Das Heiligen-Leben im 10. Jh, L. 1908. – H. DELEHAYE, Les légendes hagiographiques, Bru. [2]1927. – H. GÜNTER, Psychologie der Legende, Fr. 1949. – R. AIGRAIN, L'hagiographie, P. 1953. – T. WOLPERS, Die englische Heiligenlegende des MA.s, T. 1964. – H. ROSENFELD, Legende, St. [3]1972. – G. PHILIPPART, Les légendiers latins et autres manuscrits hagiographiques, Turhout 1977. – H. U. GUMBRECHT, Fasziantionstyp Hagiograhie, in: C. COREAU (Hg.), Deutsche Lit. im MA, St. 1979, 37–84. – R. GRÉGOIRE, Manuale di agiologia, Fabriano 1987. → Šventasis.

Hanza, iki 1300 laisva korporacinė Š. Vok. → pirklių s-ga, vėliau – Liubeko vadovaujama miestų s-ga. Ekon. ir polit. Δ galia (pvz., sėkmingas karas prieš Daniją 1367–1370) prisidėjo prie vid. vok. žem. k. ir lit. suklestėjimo, ir tai darė nuolatinę įtaką Baltijos j. šalims. Prekių mainai iš esmės vyko tarp R. ir V. Europos jūrų keliais. XVI a. → prekybos svorio centras persikėlė į P., ir Δ neteko reikšmės. Qua

Lit.: SCHILDHAUER ir kt., Die Hanse, L. [6]1985. – P. DOLLINGER, Die Hanse, St. [4]1989.

Hannzos grafas, etatinis teisėjas, turintis teisę spręsti ūkinių ginčų bylas. Din

Hapax legomenon (gr. – vieną kartą pasakyta), tekstologijos ir leidybos mokslo terminas, reiškiantis tik vieną kartą paliudytą ir todėl dažnai sunkiai nustatomos reikšmės žodį. Pagr. Δ VA lit. priežastys: apskritai negausi išlikusi raštija; atitinkamos teksto vietos klaida; sąmoningas teksto sukūrimo metu nebevartojamų žodžių naudojimas; pabrėžtiniai dirbtinis ir neologizmų besivaikantis stilius. Ber

Harğa (arab. – tai, kas yra išorėje; taip pat *kharga* ir pan., isp. *jarch[y]a*), baigiamoji *muwaššaha* (t. y. dažn. 5 strofų eilėraščio klasikine arabų arba hebrajų k.) dalis, tačiau, kitaip nei ši, parašyta galūnių neturinčia vulgariąja arabų arba mišria arabų ir romanų (mišrumo santykis gali būti labai įv.) k. Tai moteriška strofa, kuriai būdinga pastovi tema (mergina laukia mylimojo), veikėjai (motina kaip kalbėtojos patikėtinė) ir stiliaus priemonės. Šie tekstai (kadangi užrašyti praleidžiant balses arabų arba hebrajų rašmenimis, tik 1948 jie identifikuoti kaip romaniški, iš dalies → mozarabiški) daugiausia datuojami XI ir XII a. (iki šiol paskelbta daugiau nei 60) ir yra patys ankstyviausi pasauliet., taut. kalba parašytos lit. Romanijoje pavyzdžiai. Pöc

Lit.: K. HEGER, Die bisher veröffentlichten Hargas und ihre Deutungen, T. 1960. – M. FRENK, La lírica petrovadoresca, in: GRLMA II/1 (1979), 25–79.

Hebrajų kalba, žydų ir jų lit. kalba. Kartu su finikiečių, pūnų ir moabitų k. priklauso Kanaano k. grupei, kuri kartu su ugaritų ir aramėjų k. sudaro semitų kalbų š. v. šaką. Seniausi tekstai yra iš ~800 pr. Kr. (bibl. Δ, sen. Δ). Svarbiausias šaltinis – ST knygos (išskyrus aramėjiškąsias dalis), atsiradę iki II a. pr. Kr. ST tekstai parašyti vad. kvadratiniu raštu, kilusiu iš aramėjų rašto; rašoma iš dešinės į kairę. Abėcėlę sudaro 22 raidės, žyminčios, išskyrus du atvejus, tik priebalsius. Po grįžimo iš Babilono tremties (538 pr. Kr.) Δ kaip

šnekamąją vis labiau išstūmė labiau paplitusi aramėjų k. Δ tapo „šventąja", nes ja buvo parašyti „Šventieji Raštai", ir liko kulto ir mokslininkų (pirmiausia rašyt.) k. Ši k. tarpsnis aiškiai skiriasi nuo bibl. Δ (vietoj veikslų vartojami laikai, gausu gr. ir lot. skolinių), ja pasirodo klasikiniai rabiniškojo judaizmo veikalai (Mišna, Tosefta, Midrašas). Aramėjų k. įtaka ir toliau išliko stipri (ja parašytas *Gemarot*, „Babilono" ir „Jeruzalės Talmudo" dalis). Δ vienovei ir tolesnei raidai nepaprastai svarbūs buvo masoretų (Biblijos „filologų") darbai; masoretai apie VIII/IX a. Babilonijoje ir Palestinoje užfiksavo ST (priebalsinį) tekstą, sukūrė balsių ir kirčių ženklus. Taip greta I a. pab. – tuoj po Jeruzalės šventyklos sugriovimo – nustatyto ST kanono, ir ST tekstas imtas laikyti galutinai užfiksuotu. Arabų filologų poveikiu nuo VIII a. Mesopotamijoje bei Iberijos p-lyje pradedami gramatikos ir leksikografijos darbai. Žydai vertėjai perteikia antik. ir arabų dvasinį paveldą, atsiranda nauja mokslo ir filos. terminija. Greta gausios verstinės lit. parašoma medicinos, matematikos, gamtos mokslo, filos., astrol. ir kt. veikalų, t. p. pasauliet. vyno ir meilės lyrikos, pasakojimų bei kronikų. VA Vok. žydų sukurti veikalai labiau laikosi relig. tradicijos. Komentarai (pirmiausia ST ir Talmudo), t. p. responsų rinkiniai ir relig. teisės kodifikacijos parašytos daugiausia mišnos Δ, bet matyti ir vok. bei jidiš k. požymių bei įtakų (aškenazių Δ). Tekstai neretai kupini aramėjizmų. Tačiau filol. Δ tyrimų, kurie prilygtų, pvz., situacijai islamo srityje, neatsiranda kol kas nei čia, nei R. Europoje; tai pasakytina ir apie pasauliet. mokslus. – Žydų Biblijos egzegezė bei kalbos mokslo darbai turėjo lemiamos įtakos humanizmui (Johannesas Reuchlinas *Rudimenta linguae Hebraicae*, 1506). Krikščionis labiau atsigręžti į Δ pastūmėjo 1488 Soncino išspausdintas pirmasis ST leidimas Δ; atskirų ST knygų jau buvo išleista anksčiau (*Ps* 1477, Penkiaknygė 1482). 1311/1312 Vienos Bažn. susirinkime nutarus misijų tikslams įk. Δ katedras greta egzistavusių kitų R. k. katedrų Paryžiaus, Oksfordo, Bolonijos ir Salamankos un-tuose, prasidėjo Δ tyrimai. → Jidiš, žydai. Fre

Lit.: M. STEINSCHNEIDER, Die hebräischen Übersetzungen des MA.s und die Juden als Dolmetscher, B. 1893 (Repr. 1956). – H. BAUER/P. LEANDER, Historische Grammatik der hebräischen Sprache des AT, Hl. 1922 (Repr. 1962). – J. LEVY, Wörterbuch über die Talmudim und Midraschim. I–IV, B. 1924 (Repr. 1963). – P. KAHLE, Masoreten des Westens, St. 1927. – S. MOSCATI (Ed.), An Introduction to the Comparative Grammer of the Semitic Languages, Wie. 1964. – L. KOEHLER/W. BAUMGARTNER, Hebräisches und Arameisches Lexikon zum AT, Lei. [3]1967 ir t. J. BLAU, A Grammer of Biblical Hebrew, 1976. – H. H. PAPER (Ed.), Jewish Languages. Themes and Variations, C., Mass. 1978. – G. DAHAN, Les intellectuels chrétiens et les juifs au MA, P. 1990.

Hechsachordas (gr./VA lot. – su šešiomis stygomis), → diatoninė 6 tonų seka su pustoniais tarp trečio ir ketvirto tonų, nuo Gvidono iš Areco († po 1033) įgijusi pamatinės reikšmės VA tonacijos struktūrai bei choralinio giedojimo teorijai ir praktikai (→ solmizacija). Skiriami *hexachordum naturale* (pradedant C, NA – c), *durum* (pradedant → gama, NA – G, su pakopa H) ir *molle* (pradedant F, NA – f, su pakopa b). Schl

Heergewäte (vok.), 1. → ginkluotė; 2. vėlyv. VA paveldėjimo teisėje, – t. p. turtas plačiąja prasme.

Hegzametras (gr. *hex* – šeši, *metros* – matas), antik. eilėdaros šešių pėdų daktilinis metras. Reikalui esant daktilius galima keisti spondėjais. Paskutinėje pėdoje (penkta pėda paprastai lieka daktilis) trūksta vieno skiemens, tad Δ yra katalektiškas. Cezūra dažn. esti po 3-ios pėdos ilgojo skiemens (penkios puspėdės, gr. *penthemimeres*) arba rečiau dvi cezūros – po 2-os ir 4-os pėdos ilgųjų skiemenų (trečios ir septintos puspėdžių, gr. *trithemimeres* ir *hepthemimeres*). – VA Δ pokyčiai susiję su poetine laisve (pvz., → elizija ir → sinalefė, peikiamos, o → productio ob caesuram vartojama dažnai) ir rimais. Svarbiausios VA atsiradusios rimų rūšys: → leoninis metras, iš kurių radosi du Δ su vienodu (*versus unisoni*) arba kryžminiu rimu (*versus cruciferi*); finalinis ir medialinis rimai kartu po 2-os ir 4-os pėdų: - *versus triperliti dactilici* (mėgiama rimo rūšis, pvz., Bernardo iš Morlas *De contemptu mundi*) ir *versus adonici* (spondėjai antroje ir ketvirtoje pėdoje, tad iš eilės eina trys adoninės pėdos). → Metrika. Vog/Lac

Heiti (sen. skand. – pavadinimas), poetinis nu-

sakymas sen. germ. poezijoje, pvz., sen. skand *jöfurr* (kuilys) reiškia kunigaikštį. Bg

Helenistinis romanas. Jo šaltiniai – paskiri motyvai iš (pradingusių) „Jonijos" novelių, apie kurias užsimena Herodotas (V a. pr. Kr.; būdingas jų požymis – erot. motyvai) ir kurių vėlyv. forma išliko Aristido Miletiečio rinkinyje (*Milesiaka*, ~100 pr. Kr.); į lot. k. šiuos pasakojimus išvertė Kornelijus Sisena. Δ forma, nuo novelės arba epo besiskirianti aiškiais struktūros požymiais, ėmė rastis nuo II a. pr. Kr., o ją pašiepė Petronijus († 66) savo „Satyrikone". Δ būdinga apjungti meilės ir nuotykių romanus, remtis tuo, kas (pseudo)istoriška. 1. Meilės romanas. Pora susipažįsta atsitiktinai, kyla meilė iš pirmo žvilgsnio, laiminga santuoka. Dėl nepaprasto herojės grožio atsiranda pavyduolių. Šie ir likimo užgaidos (laivo sudužimas, tariama mirtis ir kt.) įsimylėjėlius išskiria. Fantastiniai nuotykiai ieškant mylimosios herojų nubloškia į tolimus kraštus, dažn. į R. ir P. Romano pab. už ištvermę ir ištikimybę ateina laimė – mylintieji vėl susitinka. Pagr. personažų charakteriai – taurūs, nusikalstamomis aistromis pasižymi tik šalutinės figūros, pvz., „Apolonijaus romane" (→ Apolonijaus tema); Achilėjaus Tacijo romanui „Leikipė ir Kleitofonas", Longo Lesbiečio „Dafniui ir Chlojai" (II–III a.) būdingas idiliškumas, bukoliškumas; Heliodoro Emesiečio romanui *Aitiopika* – virtuoziška pasakojimo technika, astrologija, tikėjimas sapnais, magija. Pamėgdžiojimų būta Bizant. laikais (Heliodoras ir Achilėjus vėlyv. Antikoje buvo paversti krikščionimis). – 2. Kelionių ir nuotykių romanas. Tai, pvz., Antonijaus Diogeno romanas „Stebuklingi dalykai anapus Tulos" (I a.?), vaizduojantis kupiną nuotykių bėgimą nuo burtininko – iki pat mėnulio; romaną parodijavo Lukianas (II a.) „Tikrosiose istorijose". – 3. (Pseudo)ist. romanas: → Aleksandro tema, Trojos tema. – 4. Išvardytiesiems tipams nepriskirtina: Apulėjaus „Metamorfozės" (II a.), iki romano ilgio pratęstas *Milesiakon* pagal gr. pavyzdį su tvirta pagr. linija; veiksmo fonas – klystantis išganymą randa Izidės misterijoje. Romanas romane: Amūras ir Psichė. VA toliau gyvuojantys siužetai: Δ forma (išsiskyrimo-susitikimo schema) perimama vėlesniuosiuose romanuose, pvz., „Pseudo Klemenso atpažinimai" (legenda apie imperat. Faustinianą ir pop. Klemensą) – IV a. disputas romano pirmuoju asmeniu forma (panaudota IX a. Klemenso gyvenimo aprašyme, kuris buvo pavyzdys „Imperatorių kronikai"). Ši schema buvo pasitelkta net abiejų krypčių XIII a. kurtuaz. → romanuose. Įtampai krikšč. legendose kelti irgi buvo perimami paskiri Δ elementai: išsiskyrimas, laivo sudužimas, plėšikai, pamestinukai, vergija, sapnai, orakulai, svetimi kraštai, tariama mirtis, magija ir pan. Erot. scenos tiko šventųjų atsparumui pagundoms vaizduoti (Jeronimo „Šv. Pauliaus iš Tėbų gyvenimas"). Rei

Lit.: K. BURDACH. Vorspiel, I, Hl. 1925. → Antikos recepcija, Graikija, Rytai.

Helmingr (sen. skand. k. – pusė), keturių eilučių strofa sen. isl. poezijoje. Keturios eilutės sudaro loginį ir gramatinį vienetą. Qua

Hendiadyoin (gr. – vienas dviem), retor. figūra, ypač mėgiama Antikos ir Baroko: tai dviejų sinonimų jungimas sąvokos išraiškai sustiprinti, pvz., „pagalba ir parama". Sto

Hending (sen. skand.), medialinio rimo sen. isl. poezijoje pavadinimas. Skiriamas visas (→ adalhending) ir dalinis (→ skothending) medialinis rimas. Qua

Henochas pagal *Pr* 4, 17 yra Kaino sūnus, kurį (*Pr* 5, 24) mirštantį pasiima Dievas; su jo vardu susiję apokaliptiniai raštai („Henocho knygos"). Kilę iš II a. pr. Kr., krikšč. laikais jie buvo išplėsti: „Etiopiškoji Δ knyga", „Slaviškoji Δ knyga": Δ yra Dievo išrinktasis regėti Žmogaus Sūnų („Etiop. Δ knyga" 48, 71). Skyriai apie mirusiųjų prikėlimą (51), Mesijo vykdoma Paskutinį teismą (58–69) turėjo didelės įtakos ankstyv. krikšč. chiliastų sluoksniams; šios knygos išlieka veiksmingos ir VA (plg. Mechthildos Magdeburgietės *Fließendes Licht der Gottheit,* IV, 27; VI, 15). Akivaizdi ir Δ knygų vaizdų įtaka ankstyv. krikščionybės ir VA menui. LaJ

Lit.: N. MESSEL, Der Menschensohn in den Bildreden des Henoch, o. O. 1922. – B. ROWLEY, The Relevance of Apocalyptik, Lo. [2]1947.

Heraldika → herbai

Herbai (iš vid. vok. aukšt. *wāpen* – ginklai) atsirado XII a. pr. iš kovos → skydų piešinių, apkaustų ir aptraukalų kaip asmens atpažinimo ženklų. Jų kilmė susijusi su uždarų → šalmų, dengusių visą riterių veidą, išradimu, kada ir kilo atpažinimo reikmė; antra vertus, nuo XI a. ima įgauti reikšmę kilmingųjų giminių vardai, todėl radosi naujas individualizacijos poreikis. Pirmiausia atsiranda tarnybinės bajorijos (riteriai, grafai) Δ, bet netrukus, riterijai tapus soc. idealu, jais apsirūpino ir aukštoji bajorija. 1195/1196 pirmą kartą pasirodė Δ iliustracija (Petro Ebuliečio *Carmen de bello Siculo inter Henricum VI imperatorem et Tancredium*). Tačiau jau ir anksčiau būta Δ atvaizdų kaip antspaudų ženklų. Kartu su antspaudu tie ženklai būdavo paveldimi, žinoma, tik pagal vyriškąją giminės liniją, taip jie likdavo susiję su giminės vardu. Taigi šia prasme Δ įvedimas nepriklausė nuo riterijos ir karybos raidos. Nuo XIII a. yra paliudyta miestiečių, o nuo XIV a. – valstiečių Δ, juos įgijo miestai ir kt. korporacijos (vyskupijos, vien., un-tai, cechai), t. p. paskiri dvasininkai. Riterių turnyruose XIII a. Δ panaudojimo sfera dar labiau išsiplėtė: prie skydo ženklinimo prisidėjo šalmo puošyba, kuri geriau išskirdavo riterį kovos sumaištyje. Šis šalmo elementas iš pr. pakartodavo skydo atvaizdą, bet netrukus įgavo savarankiškas formas. Iš pr. jis turėjo tik ženklinti paskirus šeimos narius, bet gana greit šalmų puošmenys, kaip ir skydo ženklai, tapo paveldimi (galutinis Δ susiformavimas). Tiek Δ formos, tiek jų vartojimas, kiek įmanoma nustatyti, buvo jau iš pat pr. griežtai reglamentuoti, pvz., vengta rudos ir pilkos spalvos; „tinktūra" (spalva) ant „metalo" (auksas, sidabras), „metalas" ant „tinktūros" ir t. t. Neaišku, kaip Δ būdavo sukuriami, galbūt čia prisidėdavo ir heroldai. Heroldams, karo ir taikos šaukliams, nuo XIV a. vid. prižiūrėjusiems ir riterių turnyrus, susigaudyti buvo nemažiau svarbu kaip mokėti svetimų kalbų. Šiaip ar taip iš jų yra kilęs heraldikos (Δ mokslo ar meno) pavadinimas. Kad geriau įsidėmėtų Δ, heroldai susidarydavo jų sąrašus, kuriuose kai kada būdavo vien aprašymai. Šitos Δ knygos arba Δ ritiniai šalia antspaudų yra svarbiausias heraldikos šaltinis; seniausi rinkiniai išlikę iš XIII a. (pvz., *Glovers Roll*, ~1253–1258; *Armorial Wijnbergen*, 1256–1288); kaip ankstyv. vok. arealo heraldikos šaltinis svarbus „Ciuricho herbų ritinys" (~1340). Tuo pačiu laiku atsirado ir pirmoji Δ arba heroldų poezija, kuri šlovina pramanytų turnyrų dalyvių ginkluotę ir Δ arba apdainuoja tik pavienius Δ (Konrado Murietčio. *Clipearius Teutonicorum*, ~1242–1249; Konrado Viurcburgiečio († 1287) „Nanto turnyras"). Žymiausias to žanro poetas buvo Peteris Suchenwirtas (1356–1395, Vienos rūmuose), kuris „Pagerbimo prakalbose" gretutiniu rimu alegoriškai aiškino Δ reikšmes, prieš tai pateikdamas gyrių dorybėms bei išvardydamas Δ savininko žygdarbius; taip radosi atskiras → šlovinamųjų giesmių tipas.

V. ir Vid. Eur. Δ atsirado maždaug tuo pačiu laiku, bet vienos kilmės vietos nurodyti neįmanoma. Ir į kitas Eur. dalis (išskyrus Bizant.) jie paplito greitai. Matyt, būta reikmės asmenis, gimines ir institucijas apibūdinti, individualizuoti, reprezentuoti atitinkamais ženklais. Tai matyti iš fantastinių Δ, kurie buvo sugalvojami ist. ir mitinėms asmenybėms, net Kristui (kančios įrankiai – *arma Christi*). Tikrųjų Δ piešiniai dažnai atsirasdavo atsitiktinai, antai iš skydų apkaustų. Neretai į Δ patekdavo figūros, kurios jau būdavo vėliavose ir antspauduose ir siejosi su giminės vardu, pvz., liūtas su Velfais (*Welf* – liūtas) arba trys rutuliai (*boules*) su Bulonės grafais. Heraldišką įprasminimą įgydavo ir giminės ist. įvykiai. O miesto žmonės ir valstiečiai Δ mielai rinkdavosi amatų simbolius. Nesvarbu, kaip būdavo Δ piešinys atsiradęs, žmonės jausdavo būtinybę Δ aiškinti, ir čia neretai būdavo nuklystama į sakmių ir alegorijų pasaulį, ir tuo vėlyv. VA buvo gyvai domimasi. Taip pat kurti ir aiškiai alegoriniai Δ atvaizdai, pvz., Liuteris, kurio plunksnai priklauso seniausias žinomas Δ projekto pagrindimas. Jei Δ reprezentuodavo jų turėtojus, negalėjo nebūti atitinkamo polit. angažuotumo. Gan senas pavyzdys yra imp. ir jos priešininkų trintis: Štaufenai savo skyde mielai piešdavo vieną ar kelis erelius, o jų priešininkai dažnai ir pabrėžtinai vaizduodavo liūtą, Velfų Δ ženklą. Ankstyv. heraldikos laikotarpiu naujų s-gų sudarymas neretai atsispindėdavo ir

naujuose Δ. Pradinis įprotis, kad lēnininkai privalėdavo turėti savo pono Δ, išliko tik Lenkijoje. Todėl ėmęs simbolizuoti nebe giminę, o valdžią, Δ tapo valstybės simboliu. Kun-štis, sudarydamas santuoką, paveldėdamas arba užkariaudamas terit., galėdavo pasidaryti kelių Δ savininku. Valdovo giminės Δ būdavo paverčiamas valstybės Δ, kuris reprezentuodavo atskirai ir kartu visas įgytas žemes. Dėl svetimo Δ turėjimo kildavo valdžios pretenzijų, pvz., Angl. karalius reiškė pretenziją į Pranc. dėl to, kad jo Δ buvo lelijų laukelis. Δ ir valdžios sąsaja davė imperat. ir karaliams pretekstą pasisavinti Δ suteikimo teisę: panašiai kaip raštiškai būdavo suteikiamas lėnas arba bajorystės dokumentas, taip pradėta suteikinėti Δ. Pirmą Δ suteikimo raštą Vok. išdavė 1347 imperat. Karolis IV. Tačiau šie Δ suteikimai tebuvo tik maloningi patvirtinimai jau turėtų Δ. – Iš tikrųjų laisvas Δ pasirinkimas VA nebuvo ribojamas, o jo turėjimas nereiškė luominės privilegijos. Tik Angl. teisę turėti Δ mėginta padaryti priklausomą nuo kar. valdžios, o tokia teisė buvo numatyta vien kilmingųjų luomui (*nobility*). Tačiau tam prieštaravo Oksfordo teisininkas Nicholas Uptonas (*De studio militari*, ~1440). Pirmas Δ teisės klausimu pasisakė it. teisininkas Bartolo de Sassoferato (*Tractatus de insigniis et armis*, ~1356). Bartolo, kurį 1355 Karolis IV buvo paskyręs savo patarėju ir dvariškiu, nors ir manė, kad kun-ščio suteiktas Δ yra kilmingesnis, bet įsigyti Δ savo nuožiūra esą nedraudžiama, nes Δ, kaip ir vardai, sumanyti žmonėms nusakyti, o vardą žmogus galįs pasirinkti kokį nori. Netgi galima esą įgyti Δ, panašų į jau esamą, jei šio turėtojui dėl to nepadaroma žala. Priešingu atveju pamėgdžiotojui toks Δ turėtų būti teismo sprendimu uždraustas. Bartolo traktato įtaka VA buvo didelė; jo Δ teisės teorija iš esmės tebegalioja ir dabar. Kal

Lit.: A. SEYLER, Gesch. der Heraldik, Nü. 1890 (Repr. 1970). – E. v. BERCHEM ir kt., Beiträge zur Gesch. der Heraldik, B. 1939 (Repr. 1972). – A. WAGNER, Herolds and Heraldry in the MA, Lo. [2]1956. – O. NEUBECKER, Heraldik, in: DAHLMANN/WAITZ (Hgg.), Quellenkunde der dt. Gesch., I, St. [10]1969. – IDEM., Heraldik, F. 1977. – E. KITTEL, Wappentheorien, in: Archivum Heraldicum 85 (1971). – D. L. GALBREATH/L. JÉQUIER, Lehrbuch der Heraldik, Mn. 1978. – M. PASTOREAUX, Traité d'Heraldique, P. 1979. – A. M. HILDERBRANDT, Wappenfiebel, Neustadt/Aisch [17]1981. – T. NOLTE., Laude post mortem, 1983. – E. HENNING/G. JOCHUM, Bibliogr. zur Heraldik, W. 1984. – A. C. FOX-DAVIES, A. Complete Guide to Heraldry, 1985. – A New Dictionary of Heraldry, 1987.

Herbariumai (augalus, žoleles aprašančios knygos), iš dalies iliustruoti liaudies botanikos traktatai lot. arba taut. kalbomis. Dažn. praktinius medicinos klausimus (gydomosios savybės, maistingumas) aptariantys Δ iš esmės buvo antik. ir ankstyv. VA medicinos raštų (Plinijus, Dioskuridas) kompiliacijos. Jų paskirtis – perduoti ateinančioms kartoms tradicinės medicinos žinias (vaistų receptus), bet drauge jie rodo ir to meto mokslininkų → prietarus (apie augalų poveikį), išlikusius iš Antikos laikų. Įv. autoriai, pvz., Hansas iš Vintlerio, Bertoldas Regensburgietis, Hildegarda Bingenietė ir kt. nuo 1485 išleido daugybę skirtingų redakcijų → *Hortus sanitatis*, *Herbarius* ir kt. pan. veikalų. Gai

Lit.: H. D. STOFFLER, Der hortulus d. Walahfrid Strabo, Sigmaringen 1978. – W. CROSSGROVE, Z. Erforschung d. „Älteren dt. Macer", in: Sudhoffs Archiv 63 (1979), 71–86. – G. KEIL, 'Gart', 'Herbarius', 'Hortus'. Anmerkungen zu den ältesten Kräuterbuch-Inkunabeln, in: „gelêrter der arzeniê ouch apotêker". Beiträge z. Wissenschaftsgesch. Fs. W. F. Daems, Pattensen 1982, 589–635.

Hercogas (lot. *dux* – vadas, kunigaikštis, sen. vok. aukšt. *heritogo*) ankstyv. VA – germ. genties (*gens*) vadas; kai Karolingų laikais šią senąją gentinę instituciją pakeitė pareigybinė, Δ dažn. tapdavo didelės terit. valdytojas (→ markgrafas), kuris ir būdavo vadinamas Δ. It. *dux* atitinka frankų grafų titulą (→ grafas), bet ir Vok. *comes* ir *dux* beveik nesiskyrė. Maždaug nuo X a. *dux* yra titulas Frankonijos, Bavar., Švabijos ir Sakson. „jaunesniems gentiniams hercogams". Kunigaikštišką Δ titulą galėdavo suteikti ir kar. be gentinio pagrindo (pvz., Austrija 1156, Viurcburgas 1168). Pagaliau ir vad. „barbarų" tautų vadai imti vadinti Δ. → Bajorija, kunigaikščiai. Rie

Lit.: H. WOLFRAM, Intitulatio, I. Lat. Herzogs- u. Fürstentitel bis zum Ende des 8. Jh.s, W. 1967. – W. KIENAST, Der Herzogstitel in Frankr. u. Dtld., Mn. 1968. – H. STINGL, Die Entstehung d. dt. Stammesherzogtümer am Anfang des 10. Jh.s, Aalen 1977. – K. F. WERNER, Vom Frankenreich zur Entfaltung Dtlds. u. Frankr.s, Sigmaringen 1984. – H. C. FAUSSNER, Königliches Designationsrecht u. hercogtümliches Geblütsrecht, W. 1984.

Hercogo Ernesto tonas, → tonas, kuriuo XIV arba XV a. buvo sukurtas epo *Herzog Ernst* strofinis variantas, *Herzog Ernst G*. Jo metrinė schema tapati → Berno tono metrinei schemai. Iš XVI/ XVII a. išlikusi melodija buvo komponuota naujai. Bru

Hergerio strofa, → tonas, kuriuo sukurti → zingšpruchai MF 25, 13–30, 32. Jų autoriumi laikomas Hergeris (~1170). Šį toną – seniausią tarp datuojamų špruchų tonų – sudaro trijų rimų poros su kirčiuota strofos pab. (įterpiama → waise, – ilgesnė baigiamoji eilutė!): 4k a, 4k a, 4v b, 4v b, 4k c, 4v x, 6k c (melodija neišliko). Struktūros požiūriu Δ giminiška → Spervogelio strofai. Bru

Lit.: S. BEYSCHLAG, Althochdt. Verskunst in Gruendzügen, Nü. 1969.

Hermeneutika (iš gr. *hermeneuein* – skelbti, aiškinti). Kaip aiškinimo menas Δ sieka Antikos laikus (iš pr. ji reiškė 'tamsių' dievų ištarmių 'nušvietimą'; Hermis!). Įv. teol., filol. ir jurisprudencijos pagalbinių disciplinų prasme Δ sąvoka pradedama vartoti tik nuo XVII a. Kaip mokslui (mokslo teorijai), pretenduojančiam pažinimo teorijos požiūriu pagrįsti dvasios mokslus (priešingus gamtos mokslų pozityvistiniam/homologiniam pradui), hermeneutikai (problemiškus) pamatus – psichologinį intuityvų prasmių sąryšių „supratimą" (gamtamokslio priežastinio „aiškinimo" priešingybė) – padėjo (remdamasis Schleiermacheriu) W. Dilthey. Δ esmę sudaro to, kas „svetima", asimiliacija ar įsisavinimas, transformacija į pakitusių supratimo sąlygų horizontą, tačiau neignoruojant interpretuojamo kūrinio specifinės ist.-kultūr. priklausomybės. Su tradicijos „krize", kilusia ypač dėl prasmingo ST ir NT perteikimo problemos, susiduriama pirmiausia Aleksandrijos filologų mokykloje (Filonas, Origenas) rašant gramatikas, žodynus, komentarus. Svarbiausia Δ koncepcija buvo → alegorezė, kuri, priešingai nei „gramatinė interpretacija", nesuprantamą teksto žodį keičia kitu, priklausančiu skaitytojų k. lygmeniui; taip nebesuprantamam tekstui priskiriamas naujas, šiuolaikiškas turinys. VA Δ (plg. Hugono Viktoriškio *Didascalicon*) esminis elementas yra mokymas apie „daugiariopą → Šv. Rašto prasmę" (pažodinę, moralinę, dvasinę), besiremiantis Augustino ženklų teorija (pirmiausia *De doctrina christiana*). Alegoriją kritiškai atmetė Reformacija (ypač Liuteris), kuri, atsigręždama į Aristotelio paveiktą humanistinę teksto filologiją, sustiprino gramatinę interpretacijos kryptį. Patyrusi įv., ypač filos. įtakų (Heideggeris, Gadameris, Habermasas ir kt.), veikiama kalbos filos. (Wittgensteinas), sociol., Δ šiandien tapo kompleksiška, diferencijuota visų kultūros objektyvacijų ir veiksmų supratimo teorija. Kra

Lit.: F. BLASS, Hermeneutik u. Kritik, in: I. V. MÜLLER (Hg.), Handbuch der klass. Altertums-Wissenschaft, I, Mn. 1892. – J. WACH, Das Verstehen, I–III, T. 1926. – W. DILTHEY, Die Entstehung d. Hermeneutik, in: IDEM., Gesammelte Schriften, V, Gö. [4]1964. – H. HABERMAS, Erkenntnis u. Interesse, F. 1968. – H.-G. GADAMER, Wahrheit u, Methode, T. [3]1972. – H. JAEGER, Studien z. Frühgesch. d. Hermeneutik, in: Archiv f. Begriffsgesch. 18 (1974). – G. H. WRIGHT, Erklären u. Verstehen, F. 1974. – P. SZONDI, Einführung in die lit. Hermeneutik, F. 1975. – H.-G. GADAMER (Hg.), Philosoph. Hermeneutik, F. 1976. – IDEM. (Hg.), Die Hermeneutik u. die Wissenschaft, F. 1978. – M. RIEDEL, Erklären u. Verstehen?, St. 1979. – H. BRINKMANN, Ma. Hermeneutik, T. 1980.

Hermetinė poezija, dabartinio lit. mokslo sąvoka, vartojama atsižvelgiant į antik., teosofinį spekuliatyvų *Corpus hermeticum*, kuris VA turėjo įtakos (per arabus) tik paskirais atvejais, pirmiausia filos., astrol. ir astron. (Abeliaras, Albertas D.). Δ nusakoma bet kurios rūšies savo išraiška, vaizdais ir minčių tėkme sunkiasvorė, šifruota, miglota, iš dalies manieringa poezija. VA Δ randasi išskirtiniuose (aristokratų) rateliuose, kur paklausus virtuoziškumas, ir iššifruoti tokią poeziją tegali 'pašvęstieji'. Prasidėjusi antik. retorikos azianizmo stiliaus *obscuritas* pavidalu, Δ išsiskleidė formų variacijas vertinančioje kurtuaz. → lyrikoje, tad pasireiškė ir trubadūrų → trobar clus, iš dalies ir vid. vok. aukšt. k. → minezango, → gogynfeirdd (kimrų dvaro poetai XII–XIII a.) ir sen. pranc. k. kūrusių didžiųjų → rhétoriqueur stiliaus idealuose. Kai kurtuaz. → romanas mėgaujasi okultiniais, neperprantamais dalykais ir leidžiasi į ezoterinę simboliką (pvz., Volframo iš Ešenbacho stiliaus tamsumas, Albrechto Šarfenbergiečio manieringas dirbtinumas), tuomet jam nebetoli iki Δ. Δ nesvetima ir mistikai, pvz., Hadewijch

(XIII a.), rašiusiai nedideliam ‘pašvęstųjų’ būreliui. → Archaizmas, aureate style, mistika. Ber

Lit.: A. DEL MONTE, Studi sulla poesia ermetica med., Na. 1953. – J. FRAPPIER, Aspects de l'hermétisme dans le poésie méd., in: Cahiers de l'Association Internationale des Études Françaises 15 (1963). – M FUHRMANN, Obscuritas. Das Problem d. Dunkelheit in der Rhetor. u. die lit. ästhetische Theorie d. Antike, in: W. ISER (Hg.), Immanente Ästhetik. Ästhetische Reflexion, Mn. 1966.

Herojai, devyni (vok. *Neun Helden*, pranc. *Neuf Preux*, angl. *Nine Worthies*, lot. *novem probi*), nuo XIV a. mene vaizduojamos dieviškąją išganymo ir visuot. istorijas atspindinčios idealios figūros, skirstomos į tris (trejybę, tobulybę simbolizuojančias) tipologiškai tarpusavyje susijusias trijules: Hektoras, Aleksandras D., Cezaris (Antikos herojai), Jozuė, Dovydas, Judas Makabėjas (ST žydai), Artūras, Karolis D., Gotfrydas Bujonietis (krikščionys). Topas remiasi VA gyvavusiu → tipologijos ir atitikmenų poreikiu ir pirmą kartą sutinkamas Jacques'o de Longuyono sukurtame Aleksandro romanse *Les voeux du paon* (~1310); jis paplinta vėlyv. VA lit. ir mene ir yra relig. didakt. pavyzdys. Δ virtinė kai kada papildoma atitinkama 9 moterų grupe arba pagausinama iki 10 vienu herojumi (Bertrand'u du Guesclinu/Robertu Bruce arba Henriku VIII); retsykiais pateikiamos alternatyvios figūros (*unworthies*, *improbi*). Ber

Lit.: H. SCHROEDER, Der Topos d. Nine Worthies in Lit. u. bildender Kunst, Gö. 1971.

Herojinė poezija – herojinių sakmių poetinis pavidalas. Herojinės sakmės pasakoja (dažn.) apie (ist.) karinės bajorijos veikėjus, aukštindamos juos kaip viešpataujančio visuom. sluoksnio pavyzdinius idealus. Ist. asmenys ir įvykiai čia išnyksta tipiškuose idealo bruožuose ir veiksmo schemose. 1. Temos. Germ. Δ, atrodo, jau ikilit. laikais pradėjo jungtis įv. tipų sakmių turiniai; taip susidarė: a) burgund. ciklas su → Nybelungų siužetais apie Zygfrydo siekį laimėti Brunhildos ranką, burgundų žūtį ir Krymhildos kerštą Eceliui; b) Dytricho ciklas, apimantis → Dytricho epus; čia dar prisideda vėlesnės „Jaunesniosios Hildebrando giesmės“ redakcijos ir baladiška giesmė apie Alfarto mirtį. Burgund. ir Dytricho ciklus sieja jų herojų kova *Biterolf* ir *Rosengarten*; c) Volfdytricho ciklas, apimantis „Volfdytricho epus“ ir *Ortnit*. Sava-rankiškus epus pirmasis sujungė anon. Bavarijos poetas; d) tiesioginio ryšio su didžiaisiais sakmių ciklais epais neturi *Kudrun* giemė (1230–1240), kurios motyvas yra mergaitės pagrobimas ir moters ištikimybė. Angl. regionu apsiriboja *Beowulf*. Bg

Iš klasik. Antikos VA reikšminga buvo Δ apie Trojos žlugimą, It. užkariavimą ir Aleksandro D. žygius (→ Trojos, Enėjo, Aleksandro tema); iš keltų sakmių pasaulio – pasakojimai apie kar. Artūrą (→ Artūro tema); būta dar plačios airių Δ, ypač apie Cú Chulainną. O apie ist. herojų Karolį D. († 814) ir jo ištikimuosius draugus jau nuo IX a. pab. ėmė rastis sakmių ciklas (→ Karolio D. temos litertūra, paladinai, Rolandas, chansons de geste); pan. netrukus ir isp. karvedys Rodrigo Díazas de Viva (1043–1099) tapo pagr. isp. Δ didvyriu El Sidu (*Poema de Mio Cid*, 1140–1200). 2. Esmė. Δ paprastai yra anonim., ir vaizduoja įvykius iš realistinės ir tragiškos perspektyvos. Δ būdingos → garbės, ištikimybės, drąsos, kovos džiaugsmo, keršto troškimo, mirties niekinimo, didžiadvasiškumo (→ dosnumas) vertybės, t. p. agresyvios vadovaujančios vyrų s-gos (sen. vok. aukšt. *helidh* reiškia „karį“) pagr. dorybės, egzistavusios → Tautų kraustymosi ir ankstyv. VA laikotarpiais, kai atsirado daugelis Δ siužetų. Pagrečiui eina nepaaiškinamos → likimo lemtys, žmonių konfliktai dėl vertybių ir teisių, pabaisų (slibinų, nykštukų, milžinų) nugalėjimas. Krikšč. elementai dažn. tėra pridurti, nors visuose išlikusiuose tekstuose jų esama (todėl kyla ginčų, kaip *Beowulf* atveju, dėl jų reikšmės autoriaus sumanymui). Δ tradicijos tąsa iš dalies buvo suinteresuoti didžiosios bajorų giminės, savo genealogiją siejusios su kuriuo nors priešist. herojumi (pvz., frankų Trojos legenda; plg. ir → Lohengrino temą). 3. Formos. Seniausioji Δ, matyt, gyvavo paprastų žodinių prozos pasakojimų pavidalu; jais remiasi į → baladę ir kæmpevise pan. herojinės giesmės, apdainuojančios tik veiksmo kulminacijas – būdingas → oral poetry tipas. Išliko sen. anglų k. „Finsburgo fragmentas“, sen. vok. aukšt. k. „Hildebrando giesmė“ (IX a. pr.), sen. skand. raidžių rėmo → Edų poezija). – Iš dainų sąmoningo poe-

tinio perdirbimo, pridurìant naujų motyvų arba plėtojant senuosius, radosi herojiniai epai – labiausiai paplitusi VA herojinių sakmių lit. forma; jie irgi buvo dainuojami. Juose dar esama žodinės tradicijos elementų (veiksmo šablonai, formalizuota k.,), tačiau pasakojama su plačiu užmoju ir iš dalies pagal lot. meninių epų pavyzdį. Iš ankstyv. VA yra žinomi tik *Beowulf* ir *Waldaere* kūriniai; pastarojo siužetai X a. tapo ir VA lot. k. sukurtos Δ (*Waltharius*) tema. Nuo XI a. pab. sen. pranc. k. užrašomos *chansons de geste;* vok. herojiniai epai germ. temomis atsiranda tik po 1200 („Nybelungų giesmė", ~1200; *Kudrun*, ~1200; → Dytricho epai ir t. t.). Šių kūrinių metrika yra arba → laisse, arba dviejų dalių ilgųjų eilučių strofos. Rankr. arba spausdinti Δ rinkiniai buvo vadinami herojinėmis knygomis; Tradicijos ist. požiūriu ypač svarbios yra Drezdeno (1472) ir imperat. Maksimiliano I „Ambraziejaus" herojinės knygos (1504–1516). – Epai apie antik. herojus tęsė graikų–romėnų lit. rašyt. tradiciją (→ Aleksandro tema, Antikos recepcija, Tėbų sakmių ciklas, Trojos tema, Vergilijaus recepcija), ir tie herojai buvo pavaizduoti → antikiniuose romanuose. Herojiniais romanais galima laikyti ir isl. priešistorės sagas (→ fornaldarsögur); kita skand. Δ išliko lot. istoriko Sakso Gramatiko (~1150–1220) perdirbtu pavidalu. Din

Lit.: H. Uecker, Germ. Heldendichtung, H. 1972. – W. Hoffmann, Mhdt. Heldendichtung, B. 1974. – K. v. See (Hg.), Europ. Heldendichtung, Da. 1978. – D. Edel, Helden auf Freiersfüssen, A. 1980 (Irland). – K. v. See, Germ. Heldendichtung, F. [2]1981. – Neues Handbuch d. Lit.wissenschaft, VIII, Wie. 1981, 145–216. – J. Harris, Die altengl. Heldendichtung, in: Ibid. 6, 1985, 237–276, – H. Beck (Hg.), Heldensage u. Heldendichtung in Germ., B. 1988, – W. Haubrichs, Die Anfänge, in: J. Heinzle (Hg.), Gesch. d. dt. Lit. I/1, F. 1988. → Chansons de geste, epas

Herojų amžius (angl. *heroic age*), epocha, kurioje vyksta ist. laikomi epiniai įvykiai. Antikoje Δ laikyti Trojos karų ir Romos įkūrimo laikai, VA herojinėje poezijoje – tautų kraustymosi epocha, pranc. *chanson de geste* – Karolio D. ir jo įpėdinių laikotarpis, Skand. – *islendingasögur* laikai. Vok. ne toks reikšmingas Δ yra Kryžiaus žygiai su hercogo Gotfrydo Bujoniečio žygdarbiais. Rih

Heroldas/heroldų poezija → herbas

Heterofonija (gr. – įvairiabalsiškumas), dainavimo arba muzikavimo improvizacijos praktika, pasireiškianti parafrazuojančio nukrypimo nuo pagr. balso forma, bet nenusistovi kaip taisyklingas ir aiškių kontūrų daugiabalsiškumas. Schl

Heterometrija (gr. *heteros* – kitas, *metron* – matas), metrikos sąvoka, nusakanti skiemenų, kirčių arba taktų skaičiumi skirtingas eilutes strofose arba didesnės apimties poezijoje. Priešinga sąvoka → izometrija. Krü

Heunenweise (vok.), cezūrų vietose rimuotos ir trumpomis eilutėmis suskaidytos → Hildebrando tono vėlyv. VA formos melodija. Aštuonių eilučių → kancona yra vėlesniųjų herojinių epų – eil. *Wunderer*, naujesniųjų *Ortnit*, *Wolfdietrich*, *Rosengartens zu Worms* ir *Laurin* variantų → tonas. Meisterzingeriai Δ naudojo kaip Volframo iš Ešenbacho pašiepimo melodiją; ji fiksuota meisterzingerių rankr. → Berno tonas. Bru

Hiatas (lot. *hiatus* – anga, plyšys, praraja), dviejų balsių sandūra tarp skiemenų arba žodžių (pvz., „pievoje auga"); antik., t. p. ir vok. poezijoje, nuo Otfrydo Veisenburgiečio Δ tiek k., tiek ir eilėdaroje laikytas negražiu, todėl vengtas vieną balsį išleidžiant (→ elizija arba → sinalefė). Hof

Hierarchija (gr. – šventa valdžia). 1. Bažn. prasme: Dievo duotoji → dvasininkų bendrijos santvarka, pagal galvos ir kūno vienovės principą (organizmo modelį) pašaukta reprezentuoti Dievą. Skiriama šventimų (*hierarchia ordinis*) ir pareigybių (*hierarchia iurisdictionis*) Δ. Abiejose Δ pamatinės pakopos priklauso dieviškajai teisei (šventimų Δ: vyskupystė, kunigystė, diakonystė; pareigybių Δ: pontifikatas ir episkopatas), visos kitos šventimų pakopos (subdiakonatas, akolitatas, egzorcistatas, lektoratas, ostiariatas) priklauso kanonų teisei ir visos iš Bažn. paskirties kylančios ganytojiškos pareigos vesdinamos iš pirmųjų dviejų dieviškosios teisės pareigybių. Šventimų laipsniai įgyjami per ordinaciją, o ganytojiškieji – kanoniniu paskyrimu, išskyrus pontifikatą, kuris suteikiamas per teisėtus rinkimus ir priimamas kaip gautas tiesiogiai iš Dievo. → Vyskupas, popiežius, kunigas. 2. Pasauliet. prasme: luominė priklausomybė pakopomis suskirstytai visa api-

mančiai, transcendentiškai pagrįstai → ordo, kurioje kiekvienas, t. p. pagal organizmo modelį, užima jam skirtą vietą. Ehl

Lit.: H. Barion, Sacra Hierarchia, in: Tymbos f. W. Ahlmann, Mn. 1951, 18–45. – K. Bost, Potens u. pauper, in: Idem., Frühformen d. Gesellschaft im ma. Europa, 1964, 106–134. – Idem., Herrscher u. Beherrschte im dt. Reich des 10.-12. Jh, in: Ibid., 135–155.

Hildebrando tonas, keturių eilučių strofa (yra išlikusių iš XVI a.) su dviejų dalių melodija, naudota vok. herojinėje poezijoje: „Jaunesniojoje Hildebrando giesmėje“, *Hürnen Siegried*, galimas daiktas ir „Nybelungų giesmės“ k variante, *Alpharts Tod*, *Antelan*, *Ortnit*, *Wolfdietrich*, *Rosengartens zu Worms*. Šio → tono struktūra labai pan. į → Nybelungų strofos, bet jame nesama išlyginimo, pailginus paskutinę eilutę. Δ sudaro keturios dviejų dalių ilgosios eilutės 4k/4s poriniu rimu aabb. → Berno tonas. Bru

Himnarijus (iš → himno), liturg. rankr., kuriame surinkti → valandų maldų himnai; dažnai Δ sudaro atskirą dalį → kituose oficiumo rankr. (→ Psalter, antifonarijuje, brevioriuje). Senieji Δ pavyzdžiai datuojami XI a. Melodijos notaciją turi tik pirmosios himnų strofos. Schl

Lit.: W. Lipphardt, Das Hymnar d. Metzer Kathedrale um 1200, in: Fs. für B. Stäblein, Kassel 1967, 160–177. – Idem., Mensurale Hymnenaufzeichnungen in einem Hymnar des 15. Jh. aus St. Peter, Salzburg, in: Fs. für E. Cardine, St. Ottilien 1980, 458–487.

Himnas (gr. giesmė), laisvos formos, ritminei ar metrinei religinei poezijai [sukurta] giesmė, padalyta į strofas, kurių paskutinėje minima Švč. Trejybė ir kuri baigiasi, kaip ir malda, žodžiu „Amen“. Δ įeina ir į šv. Benedikto regulą, kurioje kiekvienai iš 8 → valandų maldai priskirtas vienas Δ. Melodijos daugiausia yra vėlesnės kilmės, ir jose matyti tendencija pereiti nuo gretutinių silabinių prie melizmiškai viena su kita susietų eilučių. Atskirą grupę sudaro daugiausia su refrenu giedami procesijos Δ. Plačiąja prasme ir nestrofinės giesmės, kaip antai → *Gloria* ir → *Te Deum*, laikytinos Δ. → Himnų poezija. *Schl

Lit.: B. Stäblein, Hymnen (I), Kassel 1956. – H.-J. Werner, Die Hymnen in d. Choraltradition d. Stiftes St. Kunibert, Kö. 1966. – E. Parks, Early Engl. Hymns, Metuchen NJ 1972.

Hymne-Blason (pranc.), XV a. pranc. lit. atsiradęs aprašomojo eilėraščio žanras; tai trumpi eilėraščiai, kuriuos sudaro 8–10 skiemenų eilutės; Δ ryškiai aprašo kokį nors žmogų ar daiktą. Sto

Lit.: R. E. Pike, The Hymne-Blason in French Lit. of the 16th Century, in: Romanic Review 27 (1936).

Himnologija. Ist. ir egzegetiniai himnų tyrinėjimai prasideda, jei nekreipsime dėmesio į trumpas biografines pastabas Eusebijaus ir Jeronimo/Genadijaus rašytojų kataloguose, su Izidoriumi Seviliečiu, kuris veikale *De ecclesiasticis officiis* 1, 6 pateikė himnų ist. apžvalgą ir sąvokos apibrėžimą; o metrinių ir ritminių himnų formų tyrinėjimams pr. davė Bedos *De arte metrica*. Vėliau himnus savarankiškai nagrinėjo (filologiniai paaiškinimai, kaip antai himnų priskyrimas Ambraziejui) ir tyrimus išplėtė Valafridas Strabonas *De exordiis* 26, – tai klasikinis VA Δ tekstas, kurį perima dar Wilhelmas Durandas Vyresnysis iš Mende veikale *Rationale divinorum officiorum*. Egzegetiškas himnų nagrinėjimas pagal senesnes → glosas ir komentarus klasik. formą įgavo, atrodo, XII a. parašytame ir kažkokiam Hilarijui (iš Anžė?) priskirtame veikale *Expositio hymnorum*, kurio išlikę nemažai rankr. ir ypač inkunabulų. Vog

Lit.: H. Gneuss, Hymnar u. Hymnen im engl. MA, T. 1986.

Himnų poezija. V. Europos lot. Δ tradicija prasideda IV a. antroje pusėje Ambraziejaus Milaniečio sukurtais himnais, kurie buvo sumanyti kaip liturg. liaudies giesmės ir kovos priemonės prieš arijonų giesmes. Formaliai Ambraziejaus himnus sudarė 8 strofos po keturis vienodos struktūros jambinius dvimetrius (nerimuoti) su jiems sukomponuotomis melodijomis. Jau ir iki Ambraziejaus himnus kūrė Hilarijus iš Puatjė, pop. Damazas ir Marijus Viktorinas, tačiau jų kūriniai beveik neturėjo įtakos vėlesnei himnų raidai. Ambraziejaus himnų šaknų ieškotina veikiausiai gr. (Grigalius Nazianzietis) ir sirų (Efraimas Siras), t. p. ankstyv. Bažn. liturg. giesmėms sukurtuose himnuose (*Gloria*, prefacijos ir t. t.), priešpriešintuose gnostinėms ir eretiškoms giesmėms; ST ir NT (pvz., *Magnificat*) psalmėse bei *cantica* (plg. *Ef* 5, 19; *Kol* 3, 16), himniškai stilizuotose maldose (pvz., *Jn* 17, 13 ir t.), galiausiai Pauliaus laiškų himniškose vietose (pvz., *Kol* 1, 15 ir t.).

Nors tiesioginių Ambraziejaus himnų provaizdžių čia nerasime, bet himnodija nuo Ambraziejaus laikų greta → psalmodijos yra pagr. krikšč. giesmių tipas. Kitokio pobūdžio nei Ambraziejaus himnai yra Prudencijaus († apie 405) tekstai, formaliai ganėtinai įv. (15 metrų), meninė epinio žanro poezija ir skaitymo lit. Į liturgiją (pirmiausia mozarabiškąją) Prudencijaus himnai įėjo vėliau sutrumpinta forma kaip centonai. Po pirmojo suklestėjimo laikotarpio V a. Δ nusmunka, tačiau tuo metu pasirodo ritminiai ir rimuoti (asonansas) himnai. Be to, šį laikotarpį, regis, siekia airių ir gališkųjų Δ ištakos; netrukus randasi ir ispanų (mozarabų) Δ. VI–VII a. ypač suklesti gališkieji Δ, o Ambraziejaus bendruomenines giesmes vis labiau išstumia vien. (benediktinų) himnai (Cezaris ir Aurelianas Arliečiai, Enodijus). Venancijus Fortunatas sukuria kryžiaus himno tipą (→ kryžiaus poezija) ir parengia dirvą būsimam procesijos himnui; formaliai jis seka Prudencijumi, prie kurio šliejasi ir isp. tradicija. Airija („Bangoro antifonarijus") sukuria savo populiarųjį himnų tipą (*Lorica*, t. y. saugos himnas, šarvų giesmė). VIII a. iškilo pirmas didis anglų himnų poetas Beda Garbingasis. Pirmuoju Karolingų lit. tarpsniu Δ turėjo palyginti mažai reikšmės: Alkuino, Teodulfo, Pauliaus Diakono himnai rėmėsi anglų ir isp. tradicijomis ir mėgo klasik. formas (ypač Sapfo strofą). Ryškesnė IX a. Δ (anoniminio aut. *Ave, maris stella*, Rabano Mauro *Veni creator spiritus*; t. p. Valafrido Strabono, Gotšalko iš Fuldos, Floro iš Liono, Sedulijaus Škoto ir kt. himnai). Kaip atskiras himnų tipas pasirodo vad. *caritas* giesmės. IX a. radosi ir rimuotų oficijų (Hukbaldas iš Šv. Amando vien.), t. p. galima manyti, kad tuo laikotarpiu atliekant Δ imta akompanuoti vargonais. IX a. iš gr. k. buvo išversti Akatisto Marijos himnai, kurie tik nuo XI a. įgijo šiokios tokios reikšmės. Greta metrinės Δ esama didelės grupės ritminių himnų, sukurtų iš dalies jau Merovingų laikais (kar. Hilperichas), bet juos datuoti pavieniui sunkoka. Tonu ir tendencija šie neliturg. Merovingų-Karolingų laikų himnai skiriasi nuo Ambraziejaus himnų tuo, kad dažnai turi → abecedarijaus formą ir juose vis daugiau Marijos giesmių, eschatologinių ir velykinių eilių. Prieš IX a. pab. Δ kūryboje išsiskyrė Šv. Galeno vien.: čia buvo kuriami procesiniai himnai (Ratpertas, Hartmanas, Valdramas), Ratpertas sukūrė vok. „Šv. Galo himną", o į lot. tekstus įvedė vienskiemenį leoninškąjį rimą. Vienas Šv. Galeno vien. sukurtas himnas atvėrė kelią vėlesniam *conductus* žanrui. Šiam vien. priklauso ir *susceptaculum regum* (karaliaus apsilankymo vien. proga) forma, vėliau čia suklesti → tropas (*tutilo*) ir jam gimininga → sekvencija (Notkeris, Ekehardas I, Hermanas): „klasikinė sekvencija" (850–1050). X ir XI a. tęsiamos įv. Δ formos bei tradicijos (Heribertas iš Eichštėto, Fulbertas Šartrietis, Alfanas), o sekvencija vis labiau įgyja rimą ir ryškesnį ritmą („pereinamoji forma"). Isp. Δ tuo metu sunyksta (slopinama mozarabiškoji liturg.).

XII a. lit. pakilimas buvo vaisingas ir Δ. Greta ritminės ir metrinės (rimuotos) Δ, atsiranda naujas sekvencijos tipas, turintis ritmą, cezūras ir (dažn.) trochėjinį metrą („rimuotos sekvencijos", antrasis stiliaus tarpsnis, pvz., Adomas Viktoriškis); ypač reikšmingos rimuotos oficijos. Kūrėjai: Marbod iš Reno († 1123), Abelaras († 1142; sukūrė 133 himnus 21 forma), Hildebertas iš Lavardino († 1134), Hildegarda Bingenietė († 1179). Isp. Δ vėl atgyja. Teksto požiūriu Δ artimos paraliturg. (polifoninės) → conductus, *Benedicamus Domino* tropo, → moteto, cantio, rondelio, rondo (plg. → Dievo Motinos katedros mokyklą) šalutinės formos. XIII a. prasideda Δ su mistiniais ir liaudiškais bruožais intensyvi subjektyvacija. Pirmenybė atiduodama neliturg. giesmėms, rimuotam Oficiumui (Julianas iš Špėjerio) ir skaitomoms dainoms. Δ ypač imasi elgetaujantys ordinai. Skand. sukuriama sava Δ. Kaip nauja Δ forma iškyla strofinė sekvencija (Tomas Celanietis, Tomas Akvinietis; → ars antiqua). XIV a. pirmiausia tęsiami paraliturg. ir neliturg. žanrai, o muzikos srityje pateikiama naujovių (→ ars nova). Kūrybingiausi poetai Kristijonas iš Lilienfeldo († prieš 1332) ir Konradas Haimburgietis († ~1360). XV a. prasideda Δ irimas, nors naujų kūrinių nemažėja. Polifoninė muzika pasuka naujomis kryptimis. Gausėja giesmių taut. kalbomis. XVI a. pr. randasi tekstų rinkinių su komentarais (vad. *expositiones*), o reformų siekiai veda į sekvencijų

poezijos atgaivinimą. Humanistams (pvz., Erazmui Roterdamiečiui) himnas tampa grynai lit. forma. Protestantizmas iš dalies perkuria senus himnus arba išverčia juos į taut. kalbas. Sulig humanizmo formos pojūčiu ir XVI/XVII a. liturg. reformos užmojais, atėjo VA Δ pab.; Tridento Susirinkimas iš maždaug 5 tūkst. VA sekvencijų Mišių liturg. tepaliko 4. → Himnas. Ebe

Lit.: J. Szövérffy, Die Annalen der lat. Hymnenpoesie, I–II, 1964/1965. – H. Gneuss, Hymnar u. Hymnen im engl. MA, 1968. – J. Szövérffy, Iberian Hymnody, 1971. → Muzika.

Hiperbolė (gr. *hyperbole* – permetimas; lot. *superlatio*), paradoksalus, vaizdingas dalyko savybių padidinimas peržengiant tikėtinumo ribas, kuriuo siekiama sužadinti įspūdį ir nerealius vaizdinius; → tropas, pasitaikantis atskirai ar kartu su kitais tropais, pvz., kaip hiperbolinė motafora (pvz., „akmens širdis"), hiperbolinis palyginimas (pvz., „greitesnis už žaibą"). → Similitudo, colores rhetorici, retorika. Kna

Hiperboliniai topai, iš antik. → retorikos perimta figūra, kai panegiriškai aukštinamas asmuo (rečiau daiktas) lyginamas su asmeniu ar daiktu, kurio (dažnai legendinės) teigiamybės nekelia abejonių – tai legendų herojai, dievai, valdovai (→ imperatoriškieji topai), lit. personažai. T. p. ir gamtos reiškiniai esti žmogiškojo šaunumo matas. Dažn. Δ vartojami giriant moters dorybes ir grožį, antai taip elgiasi Šionatulanderis Volframo iš Ešenbacho „Titurelyje" (38, 4) arba Gotfrydas Štrasburgietis „Tristane" kalbėdamas apie saulei prilygstančią Izoldą (V. 8253 ir t.); nemaža Δ pavyzdžių yra minezange (Henrikas Morungenietis MF 129, 20 ir t., Valteris Fogelveidė L. 119, 10). Kur kas rečiau Δ pasitelkiami vyrams apibūdinti, antai Volframo iš Ešenbacho *Willehalm* (V. 447, 2–5). Plg.: → Nenusakomumo topai. Kro

Lit.: E. R. Curtius, Europ. Lit. u. lat. MA, Ber. [9]1978.

Hipermetras (gr. *hypermetros* – per didelis), eilėraščio eilutė, kurios paskutinis balsiu besibaigiantis skiemuo yra hiperkatalektiškas, bet dėl balsio, kuriuo prasideda kita eilutė, praleidžiamas (išstumiamas). Sto

Hirsau reforma, Pagal 850 įsikūrusį ir 1049 atkurtą Hirsau vien. Švarcvalde pavadintas → vienuolynų reformos sąjūdis. Abatas Vilhelmas iš Šv. Emeramo vien. Regensburge padėjo Hirsau suklestėti ir 1079 prisijungė prie → Kliuni reformos. Naujoji Hirsau ordino regula (*Consuetudines Hirsaugienses*) buvo sukurta pagal Kliuni regulos pavyzdį. Δ plito pirmiausia Švabijoje, Frankon., Bavar., Hesene, Tiuring., Austr. ir Elzase. Per ginčą dėl investitūros Hirsau tapo reformų sąjūdžio centru ir stojo prieš Henriką IV. Her

Lit.: H. Jakobs, Die Hirsauer, Kö. 1961. – K. Schreiner, Hirsauer Reform, in: Germania Benedictina 5 (1975), 281–303. – Hirsau. St. Peter u. Paul. 1091–1991, II: Gesch., Lebens- u. Verfassungsrormen eines Reformklosters, bearb. v. K. Schreiner. St. 1991.

Histrionai (lot. *histrio* – šokėjai, pantomimai, aktoriai), antik. komedijų ir tragedijų atlikėjai. Nunykus antik. dramai, žodis Δ tapo → mimo sinonimu ir nusakė įv. žanro artistus (fokusininkus, šokėjus, akrobatus ir kt.). Ebe

Historia (gr. – ištyrimas; iš *histor* – savo akimis matęs liudytojas). 1. Nuo Aristotelio laikų → istoriografijos lit. žanras. 2. Teismo kalboje – ekskursas, kai papasakojamas neišgalvotas (→ fabula), ne tik galimas (→ argumentas), bet ir tikrai įvykęs nutikimas; pagal tai → literatūros teorijoje nuo vėlyv. Antikos Δ imta vadinti poetinį ist. įvykių vaizdavimą (pvz., ist. epas). → Istorinė literatūra. Kna

Lit.: P. v. Moos, Poeta u. historicus im MA, in: PBB (T.) 98, 93–130. – J. Knape, Historie im MA u. in der frühen Neuzeit, Baden-Baden 1984.

Hochzeit (sen. vok. aukšt. *diu hôha gizît*, vid. vok. aukšt. *hôch(ge)zît* – „didžiausias džiaugsmas") vadinta kiekviena didelė pasauliet. ir bažn. šventė, kol šį plačios reikšmės žodį nuo XIII a. ėmė iš vartosenos stumti Bažn. skolinys *Fest*, o Δ reikšmė susiaurėjo iki santuokos sudarymo. Δ vartojime vid. vok. aukšt. poezijoje atsispindi šios institucijos raida nuo šeimos teisės objekto iki santuokos sakramento. Lemiamą vaidmenį čia atlieka Bažn. palaikoma konsenso, t. y. abiejų pusių laisvos valios, idėja (plg. *Kudrun* 1034, 1 ir t.). „Nybelungų giesmėje" (614, 3 ir t. ir 1683) bei *Meier Helmbrecht* (V. 1503 ir t.) per sužadėtuves tarp giminaičių vyksta pokalbis apie konsensą.

Henriko Freibergiečio *Tristan* (V. 633 ir t.) susituokusi pora tos pačios dienos vakare dar kartą stoja prieš vysk., ir čia duodamos priesaikos, ištikimybės pažadai ir mainomasi žiedais. Witenwilerio *Ring* (V. 5244 ir t.) po konsenso pokalbio porą sujungia kun. bažnyčioje (V. 5408 ir t.). Paprotinės reikšmės turi užmynimas ant kojos – pasisavinimo gestas, kaip aprašoma *Meier Helmbrecht* (V. 1534), arba senos ar netikros nuotakos pasirodymas *Ring* (V. 5421 ir t.). Nuotakos kėdė paliudyta jau Notkerio III Galeniškio. Relig. poema *Die* **Δ**, vestuves interreptuojanti alegoriškai (pan. kaip mistinė santuoka pamoksluose ir *Gg* komentaruose), apie jas pačias mažai ką tepasako, o štai *Schwabische Trauformel* (MSD XC IC) išsamiai paliudija santuokos ir **Δ** ryšį. → Piršlybos, santuoka. Sch-W

Lit.: J. HANIKA, Die 'verlassene Braut' im Hochzeitsbrauch u. der Aufgebotszene in Wittenwilers Ring, in: Bayer. Jb. f. Volkskunde (1957), 103–112. – C. GELLINEK, Mariage by Consent in Literary Sources of Medieval Germany, in: Studia Gratiana 2 (1967), 555–579. – H. A. KELLY, Love and Mariage in the Age of Chauser, Ithaca 1975. – R. SCHMIDT-WIEGAND, Hochzeit, Vertragsehe u. Ehevertrag in Mitteleuropa, in: G. VÖLGER/K. V. WELCK (Hgg.), Die Braut, I, Kö. 1985, 264–273.

Hoftagas (VA lot. *placitum*, *conventus*, *colloquium*; vok. XII–XIV a.: *curia*, *hof*; XIV–XV a.: *tag*), jau nuo R. frankų imp. laikų paliudytas kar. šaukiamas → imperijos kunigaikščių susirinkimas, siekiant → auxilium et consilium. Dalyvauti **Δ** kun-ščiai privalėjo; jų dalyvavimo forma (paklusimas, pritarimas, dalyvavimas priimant sprendimus) dažnai lieka neaiški ir ir laikytina polit. priklausoma nuo esamo valdžios svertų pasidalijimo. „Aukso bulė" (1356) numatė kasmetinius **Δ**. Iš karališkojo **Δ** XV a. pab. išsirutuliojo → reichstagas. Schu

Lit.: M. LINTZEL, Die Beschlüsse der dt. Hoftage 911–1025, B. 1924 (Repr. 1965). – G. KREUZER, Die Hoftage der dt. Könige in Augsburg im FMA u. HMA, in: P. FRIED (Hg.), Bayerisch-Schwäbische Landesgesch. an d. Univ. Augsburg 1975–1977, Sigmaringen 1979, 83–120. – P. MORAW, Organisation u. Verwaltung im ausgehenden MA (ca. 1350–1500), in: K. G. A. JESERICH ir kt. (Hgg.), Dt. Verwaltungsgesch., I, St. 1983, 53 ir t.

Hofton. 1. A. Heuslerio pasiūlyta sąvoka mėgiamiausiai, meniškiausiai strofos formai skaldų poezijoje, → drottkvaett, pavadinti. 2. Kolmaro (meisterzingerių) rankr. išlikęs vid. vok. aukšt. k. kurtų zingšpruchų sekos pavadinimas (t. p. *hofwyse*); tik Valterio Fogelveidės kūryboje juose kalbama apie konkretaus dvaro gyvenimą (*Wiener Hofton*, L 20, 16 ir t.); **Δ** vadinamos ir Konrado Viurcburgiečio bei Boppo strofų sekos. Schw

Hofweise, taip vadinamos vėlyv. VA vok. dainos, kurios dažnai sukryžiuotomis tekstiniu bei muzikiniu požiūriu atributų trumpų eilučių sekomis atspindi sausomis formulėmis išreiškiamą ~1500 dvaro ir miesto visuom. gyvenimo jausmą. Grata naivesnių, epinių → liaudies dainų XVI a. pr. gausybėje daugiabalsių vok. dainų sutinkamas ir **Δ** vadinamas tenoro balsas (→ tenoro daina). Schl

Lit.: C. PETZSCH, Hofweise, in: DVjs 33 (1959), 414–445.

Hohenštaufenai → Štaufenai

Hoher Mut (kilniadvasiškumas; vid. vok. aukšt. *hôher muot*, būdv. *hôchgemuot*, veiksmaž. frazė: *hôhe tragen den muot*). Sąvoka **Δ** sutinkama vok. poezijoje nuo Otfrydo Veisenburgiečio (IX a.) „kilnaus jausmo" prasme ir lygintina su Aristotelio „megalopsychia" („Nikomacho etika" 4, 3 ir t.) bei rom. „magnanimitas". Štaufenų laikais **Δ** tampa pamatine kurtuaz. lyrikos ir epo sąvoka, išreiškiančia pasaulį ir visuom. teigiančią pakilią nuotaiką; kurtuaz. → mâze (gero elgesio) sistemoje **Δ** užima vidurį tarp → übermuot (lot. *superbia*) ir Dievui atsidavusio *diemüete* (lot. *humilitas*) sąvokų. **Δ** šaltinis yra meilė (*Minne*) tiek jos išsipildymo, tiek ir vilties išsipildyti prasme, šiuo atveju – ypač kaip jausmas laikytis soc. etinių normų (greta kitų plg. Valterio Fogelveidės L 47, 8, Morungeniečio MF 132, 23, Reinmaro MF 151, 27). Kūrybos ir jos recepcijos estetikos požiūriais **Δ** gali t. p. rastis iš poetinės kūrybos keliamo džiaugsmo. **Δ**, *fröide* (→ džiaugsmas) ir *wunne* (palaima) yra tai pačiai jausmų sričiai priklausančios sąvokos; plg. provans. → joi. Schw

Lit.: A. ARNOLD, Studien über den Hohen Mut, L. 1930.

Homagium, hominium → komendacija

Homilija → pamokslas

Homero recepcija → Trojos tema

Homiliaras (iš gr. *homilia* – mokymas), liturg. knyga, skirta evangelijos → perikopėms aiškinti, arba bendras rinkinys pamokslų, kurie nuo vėlyv. Antikos buvo kaupiami specialiose knygose. Her

Homofonija → polifonija

Homooptotonas (gr. – vienodas linksnis, lot. *similiter cadens*), retor. skambesio figūra, → homoteleutono atmaina: vienas po kito einančių žodžių linksnių galūnių pakartojimas (neatsižvelgiant į jų tarimą). → Colores rhetorici, retorika. Pic

Homoseksualumas. VA Bažn. kovojo su Δ kaip nuodėme, priklausiusia Bažn. teismų jurisdikcijai, besąlygiškai drausta ir laikyta neminėtina, kalbiniu tabu (Bertoldo Regensburgiečio „Pamokslai" I, p. 93: „nebyli nuodėmė"; kitame šaltinyje VA lot. k. Δ vadinamas „peccatum indicible" – neapsakoma nuodėme, „propter enormitatem non appellandum" – dėl didumo neminėtinu). Tačiau esama ir liudijimų, kad Δ nebuvo visiškai neįprastas dalykas tarp vienuolių ir aukštosios dvasininkijos, pvz., Orleano vysk. Jono atvejis (XI a.), kai šis savo → succubus (kaip pasakyta viename kaltinamajame rašte) net testamentu užrašė vyskupiją. Dažnai Δ eufemistiškai vadintas sodomija, kai kada erezija, ir buvo baudžiamas sudeginimu ant laužo. Kronikų tekstuose, teis. knygose ir teol. veikaluose Δ iš esmės laikomas pasišlykštėtinu iškrypimu. Ir dailiosios lit. kūriniuose VA nebūta teigiamo požiūrio į Δ: jis vis smerkiamas Henriko iš Veldeke *Eneide*, t. p. *Seifried Helbling*, Ulricho Lichtenšteiniečio, Morizo iš Craûno, Dante's ir kt. autorių. Prieš kurį laiką interpretatoriai kai kuriuose VA kūriniuose vis dėlto manėsi radę homoerotinių bruožų: „Nybelungų giesmėje", Gotfrydo Štrasburgiečio *Tristan* ir trubadūrų poezijoje. Moteriškojo Δ VA paliudyta mažiau. → Seksualumas, pajuokiamoji poezija. Kro

Lit.: E. DÜMMLER, Zur Sittengesch. d. MA.s, in: ZfdA 22 (1878), 256–258. – M. LUCKOW, Die Homosexualität in der lit. Tradition, St. 1962. – G. BLEIBTREU-EHRENBERG, Tabu Homosexualität, F. 1978. – R. KROHN, Erotik u. Tabu in Gottfrieds „Tristan", in: IDEM. u.a. (Hgg.), Stauferzeit, St. 1978, 362–376. – M. GOODICH, The Unmentionable Vice, St. Barbara, Cal. 1979. – J. BOSWELL, Christianity, Social Tolerance, and Homosexuality, Ch. 1980.

Homoteleutonas (gr. – vienodai pasibaigiantis, lot. *similiter desinens*), retor. skambesio figūra, sudaryta iš vienas po kito einančių žodžių, frazių ar sakinių su vienodai skambančiomis galūnėmis, neatsižvelgiant į linksnius (→ homooptotonas). Δ laikomas antik. finalinio rimo pirmtaku; kaip ir šis jis atliko jungiamąją funkciją, pvz., antitezėse, paralelizmuose ir t. t. → Colores rhetorici, retorika. Pic

Hoquetus (iš sen. pranc. *hoqueter* – supjaustyti), XIII ir XIV a. daugiabalsės muzikos technika (galbūt arabiškos kilmės), kai frazėje kiekvienas iš dviejų balsų pertraukinėjamas pauzėmis taip, kad vieno balso tonai atitinkamai sutampa su kito balso pauzėmis ir priešingai; Δ vadintos ir tik šiuo būdu sukomponuotos muzikinės frazės, nebūtinai privalėjusios turėti tekstą. Δ efektas programiškai naudotas XIV a. *caccia*, plg. ir Osvaldo Volkenšteiniečio *Lied* 93. → Motetas. Schl

Lit.: M. SCHNEIDER, Der Hoquetus, in: Zs. für Musikwissenschaft 11 (1929), 390 ir t. – W. E. DALGLISH, The Hocket in Med. Polyphony, in: Musical Quarterly 55 (1969), 344.

Hora → valandų maldos

Horacijaus recepcija. Kvintas Horacijus Flakas (65–8 pr. Kr.), gimęs Venecijoje, Augusto laikų poetas, nuo X a. priklauso mokyklos autorių kanonui, – tačiau beveik vien tik kaip (hegzametrinių) „Satyrų" (*Sermones*) ir „Laiškų" autorius ir labai retai – kaip metriniu požiūriu meniškesnių „Odžių" bei „Epodų" kūrėjas. Šie kūriniai vėl įgijo įtakos Europos lyrikai tik sulig Petrarca; tačiau ir ligi tol būta netiesioginės įtakos – per Horacijaus įkvėptus Prudencijaus, Venancijaus Fortunato ir kt. himnus. Iš „Horatius ethicus" poetai, istoriografai ir moralės teologai perima daugybę populiarių filos. sentencijų (pvz., Vilhelmo iš Conches *Moralium dogma philosophorum*). → Satyros žanras, kurį, nepaisant jo laisvumo, labai vertino ir griežtos moralės dvasininkija, VA neįsivaizduojamas be Horacijaus, Juvenalio ir Persijaus pavyzdžių. Tačiau brandž. VA autoriams (pvz., Valteriui iš Šatiljono, → vagantų poezija ir t. t.) Horacijaus įtaka jau gerokai menkesnė negu, pvz., Sekstui Amarcijui (XI a. antroji pusė). Horacijaus mėgiamumą XI a. liudija ir dažnas rė-

mimasis juo poemoje *Ecbasis captivi* (→ cento). Kone kiekviename žingsnyje VA → literatūros teorijoje ir → poetikoje aptinkama nurodymų ir patarimų, be jokios tvarkos imamų iš dažnai komentuotos mokomosios knygos *Ars poetica* (tik Renesanso laikais greta jos atsiranda Aristotelio poetika). Tai, kas pasakyta, beveik vienodai tinka ir lot., ir taut. kalbomis kurtai poezijai. Horacijus t. p. paliko pėdsakų didaktikoje ir satyroje taut. kalbomis (Tomainas iš Cerkleare, Hugonas Trimbergietis, Jeanas de Meunas ir kt.).

Lit.: G. Showerman, Horace and His Influence, NY. 1963. – J. Schneider, Z. Nachleben d. römischen Satiriker in den mittellat. satirischen Dichtungen des dt. Bereichs in der Zeit d. Salier u. Staufer, in: Wissenschaftliche Zs. der Univ. Rostock. Gesellschafts- u. sprachwissenschaftliche Reihe (1966). – M. B. Quint, Untersuchungen z. ma. Horazrezeption, F. 1988.

Horarium → valandų knyga

Hörigkeit (vok.), žemėvaldos priklausomybė, valdinystė, kaip vok. sąvoka pirmą kartą pasirodo XIV a. šaltiniuose. Ligi tol priklausomi → valstiečiai (dažn. ankstesnių laikų nelaisvieji) vadinti *Grundholden*, mažiau laisvais, pusiau laisvais, leitais. Priklausomybės pobūdis skiriasi: čia svarbiausia yra atlikti prievoles (→ baudžiava) ir mokėti → duokles, dažn. tai siejama ir su prievartiniu sėslumu bei santuokos apribojimais, už tai žemvaldžiui garantuojant → Munt. Šeimininkas galėdavo, pavyzdžiui, mainyti arba net paleisti. – „Baudžiavos" (*Leibeigenschaft*) sąvoka, atsiradusi XIII–XIV a., reiškia asmeninės priklausomybės žemvaldžiui santykį. Su tuo susijęs ir nesamas arba ribotas teisnumas. Baudžiavos institucija radosi ankstyv. VA; Šv. Romos imp. V. nuo XIII a. asmeninė nelaisvė buvo gerokai švelninama (asmeninės prievolės keičiamos natūrinėmis), tuo tarpu R. baudžiavinės priklausomybės, žemėvaldos ir teisminės valdžios sujungimas vedė prie → dvarų ūkio sist. susikūrimo ir drauge prie sustiprėjusios vad. „antrosios baudžiavos" priklausomybės. → Agrarinė struktūra, baudžiava, nelaisvieji, valstiečiai, vergija, žemėvalda. Rie

Lit.: M. Bloch, Slavery and Serfdom in the MA, Berkeley 1975. – E. Pitz, Wirtschafts- u. Sozialgesch. Deutschlands im MA, Wie. 1978. – H. Wuender, Serfdom in Later Medieval and Early Modern Germany, in: Th. H. Aston ir kt. (Ed.), Social Relations and Ideas, C. 1983. – L. Tewes, MA an Lippe u. Ruhr, Essen 1988, 75–114.

Hort vid. vok. aukšt. k. parašytoje lit., pvz., „Nybelungų giesmėje", pirmiausia reiškė daugybę sukauptų ir sargybos saugomų brangenybių. Δ buvo galima pavadinti ir mylimą žmogų (*Schatz*). Nuo Liuterio Biblijos vert. Δ įsitvirtino ir perkeltine reikšme, kaip tai, kas teikia paguodą, kuo galima pasikliauti (plg. vok. *Sam* 22, 3 ir kt.). Gai

Hortulus animae (VA lot. k. – sielų sodelis), spausdintos, mažo formato ir sekant → valandų knygos tradicija parašytos maldaknygės pavadinimas. Laikotarpiu tarp 1498 ir Reformacijos žinoma per 100 įv. lot. (Δ) ir vok. (*Seelengärtlein, Wurzgarten*), viena kita – nyd. ir čekų k.; dauguma jų iliustruotos. Sim

Hortus sanitas (lot. – sveikatos sodas), iš pr. – vien. žolelių daržas; perkeltine reikšme – → herbariumas, kur aprašomos žolelės ir jų gydomosios savybės; tokiu specialiu pavadinimu 1491 išspausdintas ir ne kartą išverstas kompiliatas, kuriame aprašinėjami gyvūnai bei mineralai; kai kada – ir → dietikos bendras nusakymas. Rih

Hrynhent (sen. skand. – nepastovus metras; taip pat *hrynhendr háttr*), strofos forma, sudaryta iš 8 eilučių, kiekvienoje po 8 skiemenis, iš kurių 4 kirčiuoti. Rimas ir kadencija – kaip → dróttkvaett. Nuo XIII a. Δ tampa dominuojančia forma Isl. Qua

Lit.: G. Turville-Petre, Scaldic Poetry, O. 1976.

Humanistiniai šriftai. Coluccio Saltati ir Poggio Bracciolini atsiliepė į vieną Petrarcos raginimą ir pradėjo mėgdžioti klasik. autorių XI ir XII a. rankr. → minuskulus, o iš → majuskulų perėmė → kapitelį ir → uncialinį šriftą, nes minėti rankr. buvo laikomi Antikos paminklais. Vėliau šriftą perdirbus pagal XIV a. skonį (mišrių formų atsiradimas), XV a. išsirutuliojo savarankiškas Δ, vad. antikva: išnyksta raidžių laužytumas ir lankinis jungimas, „a" rašoma uncialinės formos, dauguma „d" ir „r" statmenos, vėliau ėmė įsigalėti apvalioji „s", išstumdama statmenąją. Δ parašyti rankr. dažnai sunkiai atskiriami nuo parašytųjų XI ir XII a., nebent iš taškų ant „i". Drauge išsirutuliojo ir humanistiniai kursyvai. → Paleografija. Schu

Lit.: B. L. ULLMAN, The Origin and Development of Humanistic Script, R. 1960. – R. W. HUNT, Humanistic Script of the 15th and 16th centuries, O. 1960. – P. HERDE, Die Schrift d. Florentiner Behörden in der Frührenaissance (ca. 1400–1460), in: Archiv für Diplomatik 17 (1971), 302–335. – TH. FRENZ, Das Eindringen humanistischer Schriftformen in die Urkunden u. Akten d. päpstl. Kanzlei, in: Archiv für Diplomatik 19 (1973), 334–418. – M. STEINMANN, Die humanistischen Schriften u. die Antiqua d. Humanismus in Basel, in: Ibid., 22 (1976), 367–437.

Humanizmas (iš lot. *humanitas* – lavinimas). Antik. sąvoka „studia humanitatis" It. imama vartoti nuo XV a. pr., o Vok. – nuo XV a. vid. „Studia humanitatis" XV ir XVI a. reiškia gramatikos, retor., poezijos, istoriografijos ir moralės filos. mokymąsi, kuris buvo siejamas su nauju išsimokslinimo idealu – žmogaus tobulinimu per į Antikos pavyzdį nukreiptas studijas. Tik XIX a. Δ pradedamas vadinti švietimo sąjūdžio XIV–XVI a. ist. laikotarpis, paskui – ir kiekviena intensyvios → Antikos recepcijos epocha (pvz., Karolingų Δ, XII a. Δ). Taikant Δ sąvoką kitoms epochoms, nepastebima svarbių požymių, būdingų XIV–XVI a. Δ: VA Antika laikyta krikšč. išganymo ist. laikotarpiu ir ja siekta pagrįsti krikšč. mokymą, o nuo XIV a. vid. Antikos autoriai imami suvokti kaip ist. asmenybės ir mėginama iš veikalų įgytas žinias panaudoti savo laikams. Nei VA, nei vėlesniais laikais taip nuosekliai nesistengta antik. mąstymo modeliais ir vertybių sampratomis grįsti normų aktualioms polit., ekon. ir relig. problemoms spręsti, kaip tai daryta Δ. Nuo pat XIV a. pr. it. Δ patiria savo pirmąjį pakilimą Petrarcos ir Boccaccio kūryboje, o suklestėjimo viršūnę pasiekia XV a. pirmoje pusėje; centru tampa Florencija (N. Niccoli, L. Bruni, Poggio). Svarbus vaidmuo tenka ir kai kuriems kun-ščių dvarams: Mantujos (Vittorino da Feltre), Feraros (Guarino), Neapolio (L. Valla) ir Milano (F. Filelfo). Popiežių Roma (Mikalojus V), vėliau Florencija (Medičiai) ir Venecija (A. Manucijus) ypač kultivuoja graikiškąjį Δ. It. veikiamas, Δ sąjūdis nuo XV a. vid. ima plisti Pranc. (G. Budé), Angl. (T. Moras), Isp. (J. L. Vivésas) ir vok. kalbančiuose kraštuose. Vok. po ankstyv. Δ tarpsnio (~1450–1480), kai į vok. k. (Mikalojaus iš Wyle, Alberto iš Eybo, H. Steinhöwelio) išverčiami Antikos ir it. humanistų veikalai, valdant imperat. Maksimilijonui I (1493–1519), Δ suklesti. Svarbiausiais Δ centrais tampa Viena (K. Celtis), Niurnbergas ir Augsburgas (W. Pirckheimeris, C. Peutingeris), Pietv. Vok. (J. Reuchlinas, Erazmas Roterdamietis, J. Wimphelingas, S. Brantas, Beatas Reiniškis) ir Tiuringija-Saksonija (Mucianas Rufas, Eobanas Hesas, Krotas Rubeanas, P. Melanchtonas). Po ginčų su vėlyv. scholastika (Ulricho fon Huteno *Briefe der Dunkelmäner*) Δ įtaką Vok. dvasiniam gyvenimui maždaug nuo 1520 ima akivaizdžiai pranokti Reformacija. Δ pasiekimai: antik. lit. atgaivinimas, sava lit. veikla ir poveikis → Renesanso mokslui ir menui. Humanistai, kaip klasikinės filol. pagrindėjai, iš naujo atrado, tekstologiškai apdorojo, komentavo ir vertė bemaž visus dabar žinomus gr. ir lot. tekstus. Epe, lyrikoje ir dramoje sekdami Antikos pavyzdžiu jie atskleidė naujas formas ir turinį, o laiškuose, kalbose ir moralės filos. traktatuose Antikos idėjas susiejo su savo gyvenamuoju metu; ist. veikaluose ir biografijose padėjo pamatus šiuolaikinei istoriografijai. Hol

Lit.: G. VOIGT, Die Wiederbelebung d. class. Altherthums oder die ersten Jh.e d. Humanismus, B. ³1893. – F. HEER, Die dritte Kraft, F. 1960. – H. O. BURGER, Renaissance, Humanismus, Reformation, Bad Homburg 1969. – P. O. KRISTELLER, Humanismus u. Renaissance, Mn. 1974–1976. – E. BERNSTEIN, Die Lit. des dt. Früh-Humanismus, St. 1978. – H. BARON, In Search of Florentine Civic Humanismus, 1988. – A. BUCK, Humanismus, 1988. – Žurn.: Bibliothèque d'Humanisme et de la Renaissance. → Renesansas.

Humoras (lot. – drėgmė). Pradinė šio žodžio reikšmė nurodo gerai subalansuotą kūno skysčių mišinį ir tuo pagrįstą harmoningą nuotaiką (→ syvų teorija). Tačiau dabar Δ suprantamas kaip savaiminė, atlaidi ir linksma pamatinė nuostata be patoso pasaulio ir žmogaus atžvilgiu. Tokiai nuostatai būtina distancija temos (Volframas iš Ešenbacho, Chauceris) ir savo paties asmens (iš dalies Valteris Fogelveidė) atžvilgiu VA lit. pasitaikydavo labai retai ir su daugeliu žanrų (relig. poezija, herojiniais epais) veikiausiai nesuderinama. Vėlyv. VA daugėjant (dažnai šiurkštaus) komizmo, vis labiau nyko Δ. Stilistiniu požiūriu Δ pakanka paprastų priemonių, antai į pasakojimą įterpti komentarą arba nuvainikuoti herojų per netyčia išryškėjusį komiškumą. → Virtuvinis humoras, švankas, sottie. Rih

Lit.: TH. BOUCHE/H. CARPENTIER (Ed.), Le rire au MA, Bordeaux 1990. – S. HARTMANN, Ein empirischer Beitrag zur Gesch. d. Lachens im MA, in: Mediaevistik 3 (1990), 107–129. – M. WOLERBEEK (Ed.), Comic Tales of the MA, 1991.

Hunai (kinų k. *hsiung nu*), Centrinės Azijos klajoklių ir raitininkų tauta; apie 300 pr. Kr. paliudyta kinų lit. 375 sumušę gotus, Δ davė pradžią Didžiajam → tautų kraustymuisi; jų karalystė nusidriekė nuo Juodosios j. iki Reino. Po pralaimėjimo jungtinei romėnų ir germ. kariuomenei Katalauno laukuose (451) ir Atilos mirties (453), Δ karalystė ėmė sparčiai irti. Lit. Δ ir jų kar. (Atila arba Ecelis) vaizduojami ir *Waltharilied*, Dytricho epuose, Edose ir „Nybelungų epe“. Jos

Lit.: H. HOMEYER, Attila der Hunnenkönig, v. seinen Zeitgenossen dargestellt, B. 1924. – F. ALTHEIM, Attila u. die Hunnen, Baden-Baden 1951. – IDEM., Gesch. der Hunnen, B. 1959/1962. – C. D. GORDON, The Age of Attila, Michigan 1960. – H. SCHREIBER, Die Hunnen, W. 1976. – O. J. MAENCHEN-HELFEN, Die Welt d. Hunnen, W. 1978. – Germanen, Hunnen u. Awaren (Katalog), Nü. 1988.

Huote. Minezange, kurtuaz. romanuose ir meilės patarimuose kaip → merkeris (provans. → lauzengiers, sen. pranc. k. – *lozengiers*) veikianti personifikuota kontrolės instancija, sergstinti, kad moteris meilės dalykuose laikytųsi visuom. elgesio normų. Gotfrydas Štrasburgietis vaizduoja kaip idealą tokią moterį, kuriai nereikia pašalinio prižiūrėtojo, nes ji pati save kontroliuojanti (*Tristan*, V. 17858–17924). Ehl

Husitai, čekų reformatoriaus Jono Huso († 1415) šalininkai, iš pradžių vadinęsi viklifitais (→ viklifizmas). Jų būta dviejų grupių: nuosaikiųjų kalikstinų (lot. *calix* – taurė) arba ultrakvistų (reikalavo Komunijos abiem pavidalais; lot. *sub utraque specie*) ir radikaliųjų taboritų (pagal Taboro tvirt. pavadinimą), atmetusių visus bibliškai nepagrindžiamus mokymus. Abiem grupėms susivienijus (1420), jų relig. reikalavimai buvo tokie: laisvė pamokslauti, Komunija iš taurės ir pasauliečiams, dvasininkijos neturtas ir pasauliet. teismas už mirtinas nuodėmes. Kartu buvo keliami ir polit. bei soc. reikalavimai, lydimi t. p. čekų taut. ir antivok. motyvų. Vadovaujami puikių karvedžių (Žižkos, Prokopo D., Prokopo Mažojo), Δ nuo 1420 nusiaubė Bohemiją, Austr., Vengriją, Bavar., Sakson., Sileziją ir Brandenburgą, sutriuškino imperat. bei pop. Kryžiaus žygiams prieš juos pasiųstas kariuomenes. Po derybų Bazelio Bažn. susirinkime pagal Prahos kompaktatus (1433) Komuniją pasauliečiams leista dalyti abiem pavidalais. 1434 jungtinės katalikų ir utrakvistų pajėgos nugalėjo toliau kovojusius taboritus. Tik 1453 jie buvo galutinai išblaškyti. Dauguma utrakvistų XVI a. tapo liuteronais, dalis prisijungė prie Bohemijos brolių. Kie

Δ lit. buvo beveik vien relig.-polit. Didžiausiąjos dalį sudarė pamokslai (Huso, Jeronimo Prahiškio, Jokūbo Myziečio, Jono iš Zėlau, Peterio Chelčickio), o kitą – relig. traktatai (pvz., Huso *De ecclesia*, Chelčickio *Siet'viery*). Savo poziciją propaguoja ir husitiškosios Prahos disputas su katalikiškąja Kutna Hora (*Hádání Prahy s Kútnou Horoú*). Agitacijai buvo panaudotos Δ atgaivintos bažn. giesmės (Jistebnicės kancionalas) ir daugybė jų pavyzdžiu sukurtų pasauliet. variantų (pvz., Laurencijaus iš Bžezovos *Carmen insignis corone Bohemie*, skirta pergalei ties Tausu); Petro iš Mladoniovičių istoriografinė lit. (*Relatio de magistri Joannis Hus causa in concilio Constantiensi acta, Narratio de M. Hieronymo Pragensi*) atliko iš esmės apologetinę funkciją. Beh

Lit.: F. PALACKY, Beiträge zur Gesch. d. Hussiten, I–II, 1872–1874. J. MACEK, Die hussitische revolutionäre Bewegung, 1958. – F. SEIBT, Die Zeit d. Luxemburger u. d. hussitischen Revolution, in: K. BOSL, Handbuch der Gesch. der böhmischen Länder, St. 1967, 351–568. – F. SEIBT (hg.), Bohemia Sacra, D. 1973. – W. BAUMANN, Die Lit. d. MA.s in Böhmen, Mn. 1978. – M. D. LAMBERT, Ketzerei im MA. Häresien v. Bogumil bis Hus, 1981. – F. SMAHEL, La révolution hussite, 1985. – M. H. SHANK, Unless You Believe, You Shall Not Understand, 1988. – F. SEIBT, Hussitica, Kö. [2]1990.

i

Yda, pasak krikšč. moralės mokymo – (žmogaus gyvenime įgytas) polinkis daryti bloga (bet ne pats blogas poelgis, kuris vadinamas → nuodėme). VA didaktinėje lit. Δ (kurios dažn. priešpriešinamos → dorybėms; → psichomachija) skiriamas didelis dėmesys. → Didžiosios nuodėmės ir dorybės. Gie

Idealizmas (iš gr. *idea* – provaizdis, idealas). VA idealistinio metafizinio pasaulio aiškinimo šaknys glūdi Platono filos.; tą aiškinimą perėmė Ciceronas (*Somnium Scipionis*), o krikšč. VA jis pasiekė per Augustiną ir Boeciją. Pagal jį abstrakčios idėjos (realijos, universalijos) egzistuojančios objektyviai, o materialusis pasaulis tesąs dvasios arba proto pasireiškimo forma. Tad tikrasis pažinimas juslių srityje nėra galimas. Paskiras daiktas nurodo už jo esančią bendrybę. Dievo buvimas garantuoja kosmoso tvarką, kadangi tai, kas iš tikrųjų egzistuoja, sutampa su tuo, kas amžina ir gera (universalizmas). → Filosofija, platonizmas. Rih

Idealusis gamtovaizdis, formaliai stilizuota malonumų vieta, *locus amoenus* (lot. – miela vieta). Jos vaizdavimai orientuoti ne tiek į realybę, kiek į antik. pavyzdžius (Vergilijus, Ovidijus), kuriuose pateikiamas Δ bendras vaizdas ir smulkus aprašymas. Įprasti topai yra šviečianti saulė, medžių šešėliai, pieva su gėlėmis, šaltinis arba upelis. Dažnai šis Δ kontrastuoja su laukinėmis giriomis ir kalnais. Dvasinėje srityje didelės reikšmės turi ir Marijos *hortus conclusus* (→ sodas) simbolika, sodo, kurio gėlių kilimai ir atskirtumas nuo išorės atitinka Edeną. → Kraštovaizdžio vaizdavimas. Rih

Lit.: D. Thoss, Studien zum locus amoenus im MA, Wien 1972.

Ietis (vid. vok. aukšt. *lanze*, XII a. perimta iš sen. pranc., iš lot. *lancea*) sen. ir vid. vok. aukšt. kalbose (*sper*, *ger*, *scaft*, *spioz*, *stanga* ir kt.) sutinkama kaip lengvas sviedžiamasis arba sunkus duriamasis ginklas, paliudytas jau „Hildebrando giesmėje", o *Waltharius* ir „Nybelungų giesmėje" kaip smeigiamasis ginklas atlieka svarbią mūšio pradėjimo funkciją. Skirtumas tarp riterio *Speer* ir neriterio *Spieß* (t. p. ir medžioklės ginklas) išnyksta nuo „Rolando giesmės". Kaip seniausias puolamasis ginklas Δ per raidžių rimo formulę „scilt inti sper" („Hildebrando giesmėje"), lot. „scutum et lancea" (teisės tekstuose) iškyla kaip vienas → valdžios ženklų (greta skeptro, valdovo lazdos ir kt.). Grigaliaus Turiečio, Tytmaro Merseburgiečio, Valterio Fogelveidės poezijoje. → Imperijos insignijoms priklausė ir šv. Δ su Kryžiaus vinimi, tapatinta su Δ, kuria buvo persmeigtas Kristaus šonas. Hü

Lit.: K. Grundmann, Zur Entwicklung der Schilderung des Lanzenkampfes in der höf. Epik, War. 1936. – M. Ellehauge, The Spear Traced through its Post-Roman Development, Kop. 1948. – P. E. Schramm/F. Mütherich, Denkmale der dt. Könige u. des Kaisers, Mn. 1962. – L. Schwietering, Zur Gesch. v. Speer u. Schwert im 12. Jh, Idem., Philologische Schriften, Mn. 1969. – K. Hauck, Erzbischof Adalbert v. Magdeburg als Geschichtsschreiber, in: H. Beumann (Hg.), Fs. W. Schlesinger, Kö. 1974, 276–353. – D. Hüpper-Dröge, Schild u. Speer. Waffen u. ihre Bezeichnungen im frühen MA, F. 1982. → Ginklai.

Ieva. Teol. teiginiai apie Δ, apskritai paėmus, taikomi visai mot. giminei. Δ, įkūnijanti *sensualitas*, yra subordinuota vyrui. Ji skirta papildyti jo egzistenciją, nes jis vienintelis, kaip *ratio* simbolis, reprezentuoja žmonių padermę, mat ši būtent protingumu skiriasi nuo visų kt. gyvų būtybių. Išganymo ist. traktuoja demoniškosios gyvatės suvedžiotą Δ kaip *causa mortis*; jai, kaip *causa salutis*, priešinama nauj. Δ – Dievo gimdytoja → Marija. Δ ir Marijos sugretinimu panaikinama mot. giminei priskiriama kaltė dėl nuodėmingumo ir mirties. → Moteris. Kim

Lit.: E. Guldan, Eva u. Maria, Graz 1966. → Adomas.

Įgaliojimas (vok. *Mandat*), → diplomatikoje reiškia supaprastintos formos → dokumentą, kuriame užfiksuota vienkartinė, laikina teisė atlikti veiksmą. Ste

Igdrasilas (sen. skand. – Igo žirgas; Igas – vienas Odino vardų), pasaulio ašis, skand. mitologijoje –

šventas visada žaliuojantis → medis pasaulio centre (iš pr. – dangaus ir pasaulio ašis). Odino jojimas ant Δ, prie kurio šaknų teka šaltiniai ir kurias graužia gyvatės ir slibinas Nydhogas, o šakose gyvena keturi elniai, erelis ir voverė, metaforiškai vaizduoja aukojimąsi, per kurį Odinas įgyja poetinės kūrybos dovaną ir runų pažinimą (Vyresnioji Eda: *Völuspá*, *Grimismal* ir kt.). Kras

Lit.: U. HOLMBERG-HARVA, Der Baum des Lebens, He. 1922. – E. MAGNUSSEN, Odins Horse Yggdrasil, Lo. 1985.

Ikonografija, Prieiga prie vaizduojamojo meno kūrinių prasideda nuo vaizduojamo dalyko turinio suvokimo, sudarančio pagrindą stiliaus ist. ir formos analizei. Antras žingsnis suponuoja tipo istorijos išmanymą, t. y. kokiu būdu ir kokiais šaltiniais (dažn. lit.) remiantis tema buvo konkrečiu metu realizuota. Abi pažinimo pakopas galima apibūdinti kaip ikonografines procedūras; neretai ši sąvoka vartojama siauresne, antrąja prasme. Trečias žingsnis, ikonologinė interpretacija, siekia aiškinti ikonografinę simboliką, nes tik taip galima suprasti pavaizduotų dalykų soc. ir kultūr. foną. Rih

Lit.: Lexikon d. christl. Ikonographie, R. 1968 ir t. – E. PANOFSKI, Sinn u. Deutung in d. bildenden Kunst, Kö. 1978. – IDEM., Studien z. Ikonologie, Kö. 1980. – J. BIALOSTOCKI, Stil u. Ikonographie, Kö. 1981. – H. APPUHN, Einführung in d. Ikonographie der ma. Kunst in Dtld., Da. [3]1985. – R. VAN STRATEN, Einführung in d. Ikonographie, B. 1989.

Ikonografinė programa (vok. *Bildprogramm*) parengta teologų, [nustatanti], kaip Išganymo faktus ikonografiškai pavaizduoti bažn. tapyboje ir skulptūroje: fasadai, kaip plastinis „ikonostazas“, timpanai, freskos ir vitražų ciklai, kaip pav. perteikta Biblija. Dominuoja Biblija ir apokrifais besiremianti kristologinė ir mariologinė Δ. → Ikonografija. Wal/Din

Lit.: W. RÜDIGER, Die got. Kathedrale, 1979. – H. u. M. SCHMIDT, Die vergessene Bildersprache chr. Kunst, [2]1982.

Ikonologija → ikonografija

Iktas (lot. – smūgis), → akcentinės eilėdaros eilutėse – dinaminiu kirčiu pažymėtas skiemuo. Krü

Įkūrimo legenda (VA lot. *historia fundationis*), ist. neįrodomi arba sąmoningai fiktyvūs pasakojimai apie miesto (→ kilmės legenda) arba vien. kilmę; pvz., legenda apie vėjo nuneštą Leopoldo III Babenbergo žmonos skraistę paaiškina Klosternoiburgo vien. įkūrimą. Dangaus reiškiniai, gyvūnų stebuklai, stebuklingi pav. ir pan. dažnai esti Δ tema. Din / Sto

Ilga eilutė (vok. *Lange Zeile*) eilėraščio eilutė, sudaryta iš daugiau nei 5 taktų arba kirčiuotų skiemenų; galimas vidinis skaidymas, tuo skiriasi nuo → ilgosios eilutės (dviejų dalių). Schw

Ilgoji eilutė (vok. *Langzeile*), sudaryta iš 2 pastovia cezūra atskirtų → trumpųjų eilučių (→ Anvers, Abvers), kurias dėl skirtingos struktūros (skiemenų, kirčių skaičiaus, → kadencijos, aliteracijos) tarpusavyje sieja ritminė įtampa; tuo Δ skiriasi nuo vienodos sandaros gretutinio rimo eilučių poros arba nestruktūruotų → ilgų eilučių. – Δ yra: 1. sen. skand., sen. anglų, sen. saksų, sen. vok. aukšt. k. raidžių rimo eilutė (pagr. forma – 2 puseiliai, kuriuose yra po 2 pagr. kirčius ir 3 aliteracijos; stichiškai vartojama sen. anglų *Beowulf*, sen. saksų *Heliand*, sen. vok. aukšt. „Hildebrando giesmėje“); 2. sen. vok. aukšt. Δ (pagr. forma – 4 kirčiai su „vyriška“ ir 3 kirčiai su skambančiąja kadencijomis). – Poezijoje vid. vok. aukšt. k. Δ dažnai jungiamos į → ilgųjų eilučių strofas. Schw

Ilgųjų eilučių strofa (vok. *Langzeilenstrophe*). 1. Įv. (kartais ir vienodų: → Hildebrando tonas) (dviejų dalių) → ilgųjų eilučių jungimas į dažn. ketureilės gretutinio rimo strofas sen. vok. aukšt. k. poezijoje; sutinkamos pirmiausia herojiniuose epuose (→ Nybelungų, Gudrūnos, Valterio ir Hildegundos strofos, Varnų mūšio strofa, – trijų eilučių su papildomais cezūros rimais), t. p. ir kurtuaz. epuose (→ Titurelio strofa) bei ankstyv. lyrikoje (Kiurenbergeris). 2. Raidžių rimo eilučių kombinacija, ypač sen. skand. poezijoje, antai → fornyrdislag (sen. *Märe* tonas: 4 ilgosios eilutės) arba → lióđaháttr (šprucho tonas: 2 dviejų dalių ilgosios eilutės kombinuojamos su 2 trumposiomis arba pilnosiomis). Schw

Iliuminacija, iliustracija → knygų iliustracija

Imperatoriaus dokumentas (vok. Kaiserurkunde), skiriasi nuo Karolingų ir vok. → karaliaus dokumento tik imperat. būdingomis formuluo-

tėmis ir imperat. antspaudu. Norėdami gauti teis. garantijas savo privilegijoms, jų turėtojai siekdavo po imperat. išrinkimo jas šitaip patvirtinti. Tačiau teis. galia dėl to nesustiprėdavo. Col

Imperatoriškieji topai (vok. *Kaisertopos*), retor. vaizdumo formulė, vartojama jau lot. elegijų autorių, o vėliau ir VA lit., ypač trubadūrų (pirmiausia Bernardo iš Ventadorno) poezijoje ir → minezange. Lyginimas su aukščiausios pasauliet. valdžios atstovu priklauso panegirikos arsenalui (→ hiperbolizuojamieji topai). Erot. lit. Δ reiškia, kad (mylimosios/mylimojo) meilė reiškia daugiau už pasaulio garbę ar turtus (plg. CB 145 a; Hauzeniečio MF 59, 37 ir t.; Morungeniečio MF 138, 21 ir kt.). Kro

Lit.: T. Frings. Namenlose Lieder, in: PBB (Hl.) 88, (1967), 307–328. – P. Wapnewski. Kaiserslied u. Kaiser, in: Idem., Waz ist minne, Mn. ²1979, 47–64.

Imperatorius (vok. *Kaiser*, iš lot. *caesar*; *imperator*; bizant. *basileus*) turi aukščiausią valdžią ir stovi → imperijoje hierarchijos viršūnėje, pasauliet. krikščionijos galva ir globėjas (*advocatus ecclesiae*). Anglosaksų ir ispanų kar. Δ titulas susijęs su vyriausiojo kariuom. vado funkcija. Kadangi Bizant. nuo vėlyv. Antikos visą laiką valdė Δ, tai nuo Karolio D. karūnavimo Romoje (800) atsirado „dviejų Δ" problema, kuri polit. beveik neišsprendžiama, o teoriškai buvo mėginta spręsti → translatio imperii mokymu. 800 aktas ir Otono I atnaujinta V. imperatorystės tradicija (962; nuo tol vok. → karaliai (dažnai vadinti tiesiog Δ) vis pretenduodavo į tą titulą) Δ karūnavimą susiejo su pop. ir Roma (Liudviko Bavaro karūnavimas romėnų liaudies vardu liko tik epizodas), kol Maksimilijonas I 1508 tą titulą pats pasiskyrė. Karūnavimo vieta būdavo Šv. Petro bazilika Vatikane, kur Δ priimdavo kaip kanauninką. Ceremonialas buvo sudarytas pagal vysk. įšventinimo ir bizant. pavyzdžius. Pop. vaidmens imperijoje ir Δ – Bažnyčioje bei pasaulyje aiškinimasis, ypač per → ginčą dėl investitūros ir XIII–XIV a., tapo valdžios klausimu ir gerokai pagyvino → publicistiką (→ karaliaus rinkimas). Δ padėtis tvirtėjo, ėmus jį tituluoti Δ iš Dievo malonės; kartais pasirodydavo antik. ir bizant. Δ kulto tendencijų, turėdavusių užtikrinti sakralinį gerbimą (ypač tai būdinga Frydrichui II). Tačiau labiausiai imperatorių savimonei būdinga jų pačių teikiama skaralinė garbė Karoliui D. kaip šv. Δ Įdomu, jog ir jis, ir Frydrichas II (tik XVI a. pakeistas Frydrichu I Barbarosa) tapo gelbėtojais Δ legendos versijose, kuriose į kalnus pasitraukusio, miegančio herojaus kelionės motyvas susijungė su → laikų pabaigos pranašystėmis apie ateisiantį taikos Δ, ir kurios vėlyv. VA buvo panaudotos kovoje su pop. ir diskusijoje dėl reformos. → Imperija, rinkimų paskelbimas. Col

Lit.: H. Wolfram, Splendor imperii, Graz 1963. – E. E. Stengel, Abhandlungen u. Untersuchungenz. Gesch. d. Kaisersgedankens im MA, Kö. 1965.

Imperija → Reich

Imperijos Bažnyčia (vok. *Reichskirche*), plačiąja prasme ši sąvoka apima nuo frankų laikų imperat. tiesiogiai pavaldžias vyskupijas, vien., regulinių kanauninkų kapitulas, taip pat parap. bažn.; siaurąja prasme – Bažn. padėties imperijoje specifiką. Jau frankų laikais kar. pavienėms bažn. suteikdavo → imunitetą; tai joms reiškė kar. apsaugą, o monarchą savo ruožtu įgalino valdyti Bažn. Tuo remdamasis Otonas I kūrė savo valdžią Δ, pašalindamas galimybę į privilegijuotų bažn. reikalus kištis trečiosioms jėgoms; karalius, turėdamas toms bažn. tiesioginę valdžią, iš tikrųjų buvo → nuosavos bažnyčios ponas, o tai leido rūpintis ne tik laisvų vyskupų vietų užėmimu, bet ir apskritai *servitia regis*. Pasibaigus → ginčui dėl investitūros, Δ įgijo didesnį savarankiškumą, kuris dar padidėjo, daliai bažn. valdų tapus terit. valdomis. Senasis imunitetas vėlyv. VA pasirodė esąs svarbiausias tiesioginės priklausomybės imp. šaltinis. Schu

Lit.: A. Werminhoff, Gesch. der Kirchenverfassung in Dtld. im MA, L. 1913. – L. Santifaller, Zur Gesch. des otton.-sal. Reichskirchensystems, Graz. ²1964. – M. L. Crone, Untersuchungen zur Reichskirchenpolitik Lothars III. 1125–1137, R. 1982. – H. Zielinski, Der Reichsepiskopat in spätotton. u. sal. Zeit, St. 1984 ir t. – G. Schieffer, Der otton. Reichsepiskopat zw. Königtum u. Adel, in: Fma. Studien 23 (1989), 291–301.

Imperijos insignijos (iš lot. *insigne* – garbės ženklai) yra imp. → karūna, imp. valdžios rutulys (XII a.), imperijos → skeptras (XIV a.), imp. arba Mauricijaus kalavijas (XI a.). Tokios brangenybės kaip Šv. ietis, imp. kryžius, relikvijorius su kry-

žiaus fragmentu, karūnacijos → ornatus (karūnacijos apsiaustas, alba, dalmatika, erelio dalmatika, *cingulum*, kojinės, pirštinės, kurpės iš Sicilijos karūnos lobio), ceremonialinis kalavijas su diržu, imp. evangelijorius, Stepono bursa ir kt. brangenybės sudaro vienintelį beveik nepaliestą VA karališkąjį lobį. VA Δ kartais simbolizuodavo pačią imp., todėl ir būdavo vadinamos „daz riche", „regnum", „imperium"; kas disponuoja jomis, tas yra tikras valdovas; būti jais karūnuotam reiškė esminį teisėtos valdžios pamatą. Δ dabar saugomos Vienoje. Schu

Lit.: H. FILLITZ, Die Insignien u. die Reichskleinodien des Hl. Röm. Reiches, W. 1954. – N. GRASS, Reichskleinodien-Studien aus rechtshist. Sicht, Graz 1965. – M. SCHULZE-DÖRRLAMM, Die Kaiserkrone Konrads II, Sigmaringen 1990. → Valdžios ženklai.

Imperijos kunigaikštis, sąvoka Δ (*principes regni/imperii*) yra žinoma jau ankstyv. VA, tačiau tik ~1180 Vok. susidaro aiškus Δ luomas, sudarytas iš bažn. ir pasauliet. Δ. Jiems būdingas ypatingas teis. santykis su kar. valdžia ir jų išskirtinė padėtis → imperijoje (→ riterijos hierarchija). Bažn. Δ santykis su kar. remiasi lėniniu įpareigojimu suteikta pasauliet. valdžia, o pasauliet. Δ ir karaliaus santykių pamatą sudaro žemės ir leno teisė. Būsimasis pasauliet. Δ turi iš pr. savo alodą perduoti imp., idant po to jį – pagausintą imp. žeme – gautų kaip imp. lėną. Alodinis Δ luomas imp. neįmanomas. Didesnis bažn. Δ skaičius rodo karalių norą sudaryti atsvarą pasauliet. → bajorijos siekiui formuoti → teritorinę valdžią. Mit

Lit.: J. FICKER, Vom Reichsfürstenstande, I–II, Graz 1861–1923 (Repr. 1961). – E. STENGEL, Land- u. lehensrechtliche Grundlagen des R.standes, in: ZRG GA 66 (1948), 294–342. – H. KOLLER, Die Bedeutung des Titels „princeps", in: MIÖG 68 (1960), 63–80. – K. F. KRIEGER, Die Lehenshoheit der dt. Könige im SMA (ca.1200–1437), Aalen 1979. – W. HEINEMEYER (Hg.), Vom R.stande, Kö. 1987.

Imperijos miestai (VA lot. *civitates imperiales*). Taip nuo XIII a. buvo vadinami: 1) → miestai, kurie buvo kar. arba imperat. žemėse, duodavo kar. arba imperat. ištikimybės priesaiką, mokėdavo imp. mokesčius ir buvo pavaldūs imp. fogtui (burggrafui arba → šulcui), turėjusiam administracinę ir teis. valdžią; 2) kadaise buvę vyskupų miestai, kurių miestiečiai buvo paveržę valdžią iš bažn. valdovų (dar vad. laisvaisiais miestais) ir kurie neprivalėjo duoti ištikimybės priesaikos, mokėti imp. mokesčių bei neturėjo fogtų, taigi jų teis. padėtis buvo geresnė. Tačiau abiejų tipų miestų luomų imperinė orientacija lėmė teis. ir formalųjų vienodėjimą; nuo XIV a. juos pradėta vadinti laisvaisiais Δ. 1521 jų buvo 84, dauguma didmiesčių. Δ priešingybė – žemių (terit.) miestai, pavaldūs terit. valdovui. Δ buvo tiesiogiai pavaldūs imp. Jų apsauga buvo jų polit. autonomijos plėtros nuo XII–XIII a. pamatas. Δ savarankiškumas, panašus į terit. valdos, reiškėsi tuo, kad Δ turėjo → Fehde teisę, galėjo sudarinėti sutartis ir s-gas, vykdyti savarankišką užsienio polit. ir patys sudarė teritorijas (pvz., Niurnbergas, Štrasburgas, Ulmas). Nuo XIII a. Δ naudojosi teise turėti vietą ir balsą → reichstage, tačiau tai nebuvo visiškas lygiateisiškumas su → imperijos kunigaikščiais. Vykstant kovai su → kunigaikščių vykdoma miestams priešiška politika, siekiant Δ prijungti prie savo terit. (→ teritorinė valdžia), vėlyv. VA ėmė kurtis → miestų sąjungos, kurioms savo polit. tikslų įgyvendinti nepavyko. Ti-H

Lit.: W. MAIER, Stadt u. Rechtsfreiheit, Z. 1972. → Miestas.

Improperijos (lot. *improperium* – priekaištas), tai žodžiais *Popule meus, quid feci tibi?* prasidedantys posmai, giedami per → Adoratio crucis Didžiojo penktadienio liturgijoje; jų turinys – nuteistojo Išganytojo klausimai ir priekaištai savo tautai. Pirmoje ir seniausioje Δ dalyje, dokumentuotoje nuo IX a., raudos kaitaliojasi su gr. ir lot. atliekamu → trishagionu, antroje dalyje įžanginis *Popule meus* tampa refrenu devynioms psalmodiškai giedamoms *ego* strofoms. *Adoratio crucis* baigiasi Venancijaus Fortunato *Pange lingua gloriosi* procesijos himnu. Laisvų Δ vert. į lot. ir taut. kalbas pradėjo rastis nuo XIII a. Schl

Lit.: E. WERNER, Zur Textgesch. d. Improperia, in: Fs. für B. Stäblein, Kassel 1967, 274–286.

Imram (sen. airių k. – kelionė jūra; t. p. *immram*) vadinami pasakojamieji tekstai, kuriuose asmuo ar jo siela viena arba su keliais palydovais keliauja jūra į anapusybę (pvz., *Immram Brain*, *Immram curaig Máele Dúin* ir kt.). Apimančios ir ikikrikšč., žodinės tradicijos elementus, kelionės šventųjų gyvenimuose (pvz., *Vita Columbae*) pa-

sirodo kaip *peregrinatio* „terra deserta", „terra secreta" arba „terra repromissionis" ieškojimas, pan. kaip Artūro romanuose → queste – leidimasis į → avantiūrą. Labiausiai paplitusi krikšč. Δ versija buvo Brandano legenda. Neu

Lit.: W. HAUG, Vom Imram zur Aventiure-Fahrt, in: Wolfram-Studien 1970. – S. MAC MATHÚNA (Hg.), Immram Brain, T. 1985.

Imunitetas (VA lot. *immunitas*, *exem[p]tio*), bendrąja prasme – ypatingas statusas konstitucinėje ir kanonų teisėje, ypač atleidimas nuo „munus" (viešosios prievolės). VA Δ turėjo itin didelės reikšmės, nes pašventintos vietos buvo apsaugotos nuo pasaulietinių veiksmų (*immunitas localis*). Stambioji žemėvalda (ypač bažn. ir vien.) pasiekdavo *immunitas realis* (atleidimą nuo pasauliet. duoklių). Δ grafui draudė įžengti (*introitus*) į imuniteto terit. ir joje veikti, ypač teis. (*districtio*) ir finans. (*extactio*) prasmėmis; turintysis Δ įgydavo žemesniąją jurisdikciją. Nuo X a. Δ pradėjo žemėvaldos ribas (ištrėmimo Δ). Her

Lit.: E. E. STENGEL, Diplomatik der dt. Immunitätsprivilegien vom 9. bis zum Ende des 11. Jh.s., 1910 (Repr. 1964). – H. HIRSCH, Die Klosterimmunität seit d. Investiturstreit, Wr. 1913 (Repr. 1967). – I. HEIDRICH, Die Verbindung v. Schutz u. Immunität, in: ZRG GA 90 (1973), 10–30. – V. PFAFF, Die päpstl. Klosterexemtionen in Italien bis zum Ende des 12. Jh.s, in: ZRG KA 72 (1986), 76–114.

Incipitas (lot. *incipit* – pradeda), teksto pirmoji eilutė, kai kuriais atvejais, kai nėra kitų požymių, ypač pavadinimo, patarnauja kaip atpažinimo ženklas. VA Δ vartotas ir → tonams identifikuoti. Kle

Incubus (lot. – gulintis ant) ir *succubus* (lot. – gulintis po). Jau antik. vaizdiniuose laikytas piktąja dvasia, naktį užgulanti žmogui krūtinę ir sukelianti slogutį. Krikšč. pagal *Pr* 6, 1–4 Δ laikytas vyr. demonu, lytiškai santykiaujančiu su → raganomis. Kadangi pats Δ manytas esant nevaisingu, tai galėjęs perduoti tik tokią sėklą, kurią buvo į save priėmęs per ankstesnį lytinį santykį kaip mot. pavidalo *sucubus*. Beh

Lit.: W. G. SOLDAN/H. HEPPE, Gesch. d. Hexenprozesse, I, Mn. 1912 (Repr., o. J. [1972]), 151–165. – M. HAMMES, Hexenwahn u. Hexenprozesse, F. 1977, 81–91.

Indai, VA buityje daugiausia naudoti moliniai (→ keramika) ir mediniai, kartais t. p. geležiniai arba bronziniai. Prabangūs Δ iš tauriųjų → metalų sutinkami dvaro ir bažn. aplinkoje. Pagr. Δ formos buvo geležinis puodas valgui virti, moliniai puodai (apvalūs puodai, trikojai virimo Δ) ir t. t., mediniai padėklai kaip lėkštės, taurės, puodeliai, retai stiklinės talpos. Kaip stalo įrankiai naudoti tik peiliai ir šaukštai; šakutėmis valgiai tik krauti į lėkštes. Din

Lit.: H. W. PEINE, Das Haushaltsgeschirr im MA, in: Ausgrabungen in Minden, Mr. 1987, 109–130.

Indeksas (lot. – rodyklė). 1. Knygose – turinys arba abėcėlinė antraštinių žodžių, dalykų ir vardų rodyklė. 2. Romėnų lit. – rašytojų sąvadas, kurio sudarymas buvo pirmas lit. ist. žingsnis atskiriant autentiškus kūrinius nuo neautentiškų. Sto

Indija (lot. *India*), VA geogr. – labiausiai į R. nutolęs oikumenos kraštas, besiribojantis su Žemės rojumi ir Δ vand. R. vaizduojančiuose → mappae mundi Δ apsupusi → Rojų iš V. ir P., o jos plotas ikonografiškai užpildytas pasakiškomis tautomis bei egzotiškais gyvūnais, pvz., drambliais. Per Δ teka viena iš Rojaus upių – Fizonas (Gangas); vand. prie Δ krantų yra Tilės ir Taprobanos salos. Žinios apie Δ į VA lit. atėjo per Aleksandro legendą (→ Aleksandro tema) ir Plinijaus bei Solino rankr. rinkinius. Patys duomenys apie Δ ne visuose VA tekstuose vienodi, nes kartais manyta esant dvi Δ (*India superior* ir *India inferior*: Gervazas iš Tilbury) ar net tris (viena prie Etiopijos, kita prie Medijos, trečia tolimiausiuose R. – Pseudo Abdijas; Geografas iš Ravenos; Vincentas iš Bovė). Tolimiausios Δ misionieriumi laikomas ap. Baltramiejus, Afrikos Δ – ap. Tomas; ši vieta buvo laikoma ir ap. Jono tėvyne. Viena tokio Δ perkėlimo į Afriką priežasčių galėjo būti ir legendinių tautų bei stebuklingų gyvūnų lokalizacija Afrikoje ir Azijoje; todėl dar XV/XVI a. portug. keliautojai Jono karalystės ieškojo Centrinėje Afrikoje. → Azija. Sim

Lit.: H. GREGOR, Das Indienbild d. Abendlandes, W. 1964. – U. KNEFELKAMP, Die Suche nach dem Reich d. Priesterkönigs Johannes, Gelsenkirchen 1986.

Individualybė (iš lot. *individuum* – nedalomybė), vienkartinis, nepakartojamas biogenetinių, soc. ir plačiausia prasme kultūr. požymių pasireiškimas paskirame žmoguje. 1. Ankstyv. VA

žmogus, krikštu priimtas į besiplečiančią krikščionių bendruom., priima pasaulį ir jo tvarką (ir visuomenės luominę sąrangą) kaip prasmingai struktūruotą visumą, iškylančią priešais jį t. p. ir mitiniais, taigi į visuotinybės paaiškinimą nukreiptais, ir simboliniais ženklais. Mažai diferencijuota soc. struktūra įtraukia žmones į perregimas, tipines, mažai tekintančias → gyvenimo formas ir modelius, kurie nereikalauja sudėtingesnių sprendimų. Gamtinė laiko samprata skaido visą žmonių veiklą į vis pasikartojančias, vienodas atkarpas (ciklinė laiko samprata). Todėl planuoti individualią ateitį, bet kuriuo atveju įjungtą į išganymo ist., nėra taip būtina. Individas [lit.] pasirodo stipriai susaistytas savosios „mes" grupės (šeimos, giminės, Bažn. bendruom.), asmeninė Δ mažai teišplėtota (nesti portretų, meilės lyrikos). Tiesa, herojinėje poezijoje vaizduojami antžmogiškų bruožų įgyjantys idealūs personažai, tačiau tik kaip bendruomenės eksponentai (Rolandas visuomet pasirodo kaip savo karių vadas, kitaip nei vėlesnių laikų riteriai, kurie tik sau arba dėl savo damos vieni iškeliauja ieškoti „avantiūrų"). „Objektyvus" (Boslis), išganymo ist. prasme žmogaus kilmę ir paskirtį laiduojantis → pasaulėvaizdis, totali religijos pretenzija konsistenciškai aiškinti tikrovę ir to aiškinimo legitimuotas soc. tvarkos (→ ordo) fiksavimas beveik nepalieka vietos minčiai apie Δ autonomiją. Nors Bažn. (Kliuni) reforma savo griežtomis vienuolijų regulomis ir reikalavo atsisakyti asmeniškumo, kita vertus, ji mokymu apie asmeninę atsakomybę prieš Dievą prisidėjo prie žmogaus pav. individualizavimo, nes taip davė pradžią ir kiekvieno atsakomybės už save patį procesui. 2. Naujoji Δ samprata nuo XII a. ima skleistis vis labiau reflektuojančioje sąvimonėje, – priešingai nei ankstesnio veikiau mechaniško reagavimo atveju. Vienas šios sampratos pagrindų yra dėl gyv. skaičiaus augimo padidėjęs žmonių → mobilumas. Griežtai fiksuoti vaidmenys ima irti, dėl didėjančios tikrovės diferenciacijos (pvz., dėl darbo pasidalijimo, miestų augimo, gamtamokslinio empirinio mąstymo recepcijos, kurtuaz. kultūros plitimo, susidūrimo su svetimomis patirtimis) prireikia sudėtingesnių kognityvinių operacijų ir veiksmo modelių. Naijos savipratos ir soc. veikimo formos, apimančios net pakitusį jusliškumo išgyvenimą (→ meilė), randasi pirmiausia kurtuaz. kultūros srityje kaip atspindinčioje ir plačiau paskleidžiančioje civilizacijos procesą. Naujo prasmių potencialo ir diferencijuotų elgesio būdų išsklaidos procese lit. užima pagr. vietą (→ minezangas, → Artūro temos literatūra, → didaktinė literatūra). Būdama viešų diskusijų apie deramą elgesį terpė ir visuomenės sąmoningėjimo fonas, ji – bent potencialiai – yra pajėgi pagrįsti ir nagrinėti Δ struktūras ir modelius, galinčius realizuotis ir tikrovėje. 3. → Humanizmo laikais, veikiant Antikos impulsams, išskleistas pav. žmogaus, kurį formuoja žinios ir protas, ir Δ atsiduria filosof. apmąstymų centre. Todėl, pvz., Petrarca vaizduoja žmogų kaip savo pasaulio kūrėją; taip, oponuojant → scholastikai, sukuriamas pamatas „šiuolaikinei" Δ sampratai. → Šeima, mentalitetas, giminystė. Kra/Jans/Din

Lit.: C. Berubé, La connaissance de l'individuel au MA, Montréal 1964. – K. Macha, Individuum u. Gesellschaft, B. 1964. – W. Ullmann, The Individual and Society in the MA, Baltimore 1966. – Individu et société à la renaissance, Bru. 1967. – C. Morris, The Discovery of the Individual, Lo. 1970. – N. Elias, Über den Prozeß d. Zivilisation, I–II, F. 1976. – O. Marquard (Hg.), Individualität, Mn. 1979. – A. J. Gurjewitsch, Das Weltbild d. ma. Menschen, Mn. 1980. – B. Thum, Aufbruch u. Verweigerung, Waldkirch 1980. – G. Duby, Die drei Ordnungen, F. 1981. – H. Wenzel (Hg.), Typus u. Individualität im MA, Mn. 1983. – J. Garcia (Ed.), Individuation in Scholasticism, 1988.

Indulgencija → atlaidai

Indultas (VA lot. *indultum* – malonės suteikimas). 1. Leidimas naudotis teisėmis, rezervuotomis Bažn. pareigybėms. Δ suteikia pop. korporacijoms ar paskiriems asmenims, atskiru atveju – karaliui dalyti bažn. prebendas. 2. → Lėninėje žemėvaldoje – terminas lėnui atnaujinti. Vog

Infamija → garbė

Infula → mitra

Inicialai, puošnios raidės teksto ar jo skirsnio pr., išskirtinės formos ar spalvotos, t. p. sudarytos iš figūrų (gyvūnų, pvz., Merovingų, vijoklių – Karolingų ir vėlyv. gotikos rankraščiuose); kai kada Δ užimdavo kone visą lapą (airių *Book of*

Kells, ~800). Suistorintų (vaizdinių) Δ atveju raidės tarsi įrėmina paskirų figūrų arba net scenų atvaizdus. Pirmieji Δ aptinkami VIII a. pr. insularinėje → knygų iliustracijoje, suistorinti Δ – Karolingų knygų iliustracijoje (Drogo sakramentarijus, IX a.), o nuo XII a. pr. visuot. įsigali. Rie/Din

Lit.: J. Gutbrod, Die Initiale in Handschriften des 8.–13. Jh.s, St. 1965. – J. J. G. Alexander, Initiale aus großen Handschriften, Mn. 1978. – O. Mazal, Das Buch d. Initialen, W. 1985.

Initium (lot. – pradžia), teksto (*exordium*) arba jo dalies pr. Dgs. *initia* (kaip ir → incipit) vadinti VA rankr. ir inkunabulų pirmieji žodžiai; jais naudotasi bibliogr. identifikuojant ir cituojant tekstus ir jų rinkinius. Ebe

Inkarnacija (iš lot. *incarnatio* – Įsikūnijimas). Antrojo dieviškojo asmens įsikūnijimas lit. ir mene pasirodo – vaizduojant → Apreiškimą Marijai ir alegorijas – kaip vienaragio medžioklė (arkangelas Mykolas – medžioklis, Kristus – → vienaragis, kurį priglaudžia Marija). Bernardas Klervietis šį motyvą susieja su Jesės medžio šaknimi. Brandž. VA Marija laikyta ir Trejybės „skrynele" (Bonaventūra, Mechthilda Magdeburgietė), vaizduota atveriamose Madonos skrynelėse (XII–XVII a.), viduje slepiančiose Trejybę. Din

Lit.: E. Guldan, Et verbum caro factum est, in: Röm. Quartalschrift 63 (1968), 145–169. – P. Kern, Trinität, Maria, Inkarnation, 1971. – G. M. Lechner, Maria Gravida, Mn. 1981.

Inkliuzai → rekliuzai

Inkunabulas (lot. *incunabula* – vystyklai, pradmenys; vok. – *Wiegendruck*), iki 1501 sausio 1 d. išspausdinti veikalai. Pirmiesiems spaustuvininkams buvo būdinga siekti spausdinius pagaminti kiek įmanoma panašesnius į rankr. 1501–1550 kartais vadinami post-Δ. → Knygų spausdyba, lakštinis spausdinys. Fay

Lit.: K. Haebler, Handbuch d. Inkunabelkunde, L. 1925 (Repr. 1966). – F. Geldner, Inkunabelkunde, Wie. 1978.

Inkvizicija (lot. *inquisitio* – tardymas), Katalikų Bažn. institucija kitamaniams persekioti ir juos teisti. Jau Augustinas (354–430) pagrindė prievartos naudojimą prieš eretikus, – iki jų sunaikinimo. Imperat. Frydricho II parama kovai prieš → ereziją XIII a pirmoje pusėje padėjo atsirasti Δ institucijai. Pop. Grigalius IX (1227–1241) panaikino vysk. jurisdikciją Δ ir 1231 įsteigė popiežiškąją Δ, kurią vykdė → dominikonai (ir pranciškonai). Pop. Inocento IV pontifikato metu (1252) įkūrus Δ tribunolus, buvo leista naudoti ir prievartą. Bažn. naudojo Δ kaip teroro priemonę (kankinimus, įkalinimą, sudeginimą ant laužo) prieš VA eretikus, dogmų neribojamos tikėjimo laisvės šalininkus, žydus, čigonus ir raganas, humanistus ir t. t. Kaltinamasis atsidurdavo *a priori* nepalankioje padėtyje, kadangi kaltintojai galėjo likti anonimais, arešto laikas buvo neribotas, o gynėjai – neleidžiami. Kaltės prisipažinimą lydėdavo skiriamos įv. sunkumo atgailos; kaltės neigimą ir pakartotinį nusižengimą – perdavimas pasauliet. valdžiai sudeginti ant laužo. NA Δ įpėdinė nuo 1542 buvo „Šventoji oficija" Vatikane (iki 1965). Jos/Din

Lit.: G. G. Coulton, Inquisition and Liberty, Lo. 1938. – G. Deromien, L'Inquisition, P. 1946. – F. Hayward, The Inquisition, NY. 1966. – H. Grundmann, Ketzergesch. d. MA.s, Gö. [3]1978. – E. Winter, Ketzerschicksale, B. 1979. – J. R. Griguleviс, Ketzer – Hexen – Inquisitoren, B., [2]1980. – E. Werner/M. Erbstösser, Ketzer u. Heilige, B. 1986. – H. C. Lea, Gesch. d. Inquisition im MA, Neudruck Nördlingen 1987. – E. Peters, Inquisition, NY. 1988.

Inkvizicijos procesas, pop. Inocento III (1198–1216) sukurta kanonų teisės proceso forma, kai institucija pati aktyviai pradeda tyrimą. Iš pr. sumanytą taikyti tik Bažn. vidinės disciplinos srityje, Δ XIII a. perėmė pasauliet. teisė ir susiejo su → kankinimais. Δ sudarė teis. pamatą → inkvizicijai, eretikų ir raganų procesams. Din

Institucija → valdininkai

Instrumentai → muzikos instrumentai

Insularas, paleografinis Airijos ir anglosaksų lot. rašto pavadinimas. Priėmę krikšč., airiai sukūrė pusiau → uncialą (raidės išgaubtos, labai prigludusios viena prie kitos, primena ornamentus, išsikišusios dalys priplotos), iš kurio VII a. išsirutuliojo airiškasis → minuskulas (raidės smailios, smulkios, pan. į nagus, specialūs ženklai *f*, *g*, *r* ir *s* žymėti, daug santrumpų; naudotas ir praktinėms reikmėms). Abiem raštams būdingi trikampiai į viršų išsikišusių dalių galai. Per airių misijas VII a. Š. Angl., pusiau uncialas (pvz., *book of Durrow*,

book of Kells) ir minuskulai (kursyvu, iš dalies savaip perdirbti) pasiekė Δ. Brit. ir pakeitė anksčiau romėnų misionierių atneštą klasikinį uncialinį šriftą. Angl. pusiau uncialas netrukus buvo pamirštas, o štai minuskulas keliaujančių vienuolių, Bonifacijaus ir jo misijos dėka įsitvirtino ir žemyno vien. raštijoje. Anglosaksų žemėse X a. minuskulą lot. tekstuose išstumia → karolingiškasis minuskulas, tačiau jis išlieka iki XII a. sen. anglų k. užrašytuose fragmentuose. → Paleografija. Ber

Lit.: L. Bieler, Insulare Palaeography, in: Scriptorium 3 (1949), 267–294. – T. A. M. Bishop, English Caroline Minuscule, O. 1971.

Interdiktas (iš lot. *interdicere* – uždrausti), draudimas atlikti viešus bažn. veiksmus (iš sakramentų galima teikti tik paskutinį patepimą; Mišios – tik didžiųjų švenčių dienomis); Δ aukštesnioji Bažn. instancija skiria kaip bausmę miestui (dalinis Δ) arba šaliai (visiškas Δ). Kitaip nei → ekskomunika, Δ nereiškia atskyrimo nuo Bažn. bendruomenės. Pvz., pop. Inocentas III paskelbė Δ Ang, dėl kar. Jono Bežemio nuodėmingos gyvensenos. Rih

Lit.: E. J. Conran, The Interdikt, Wa. 1930. – W. Richter, De origine et evolutione interdicti, R. 1934.

Interlinear- → tarp eilučių

Interliudas (lot. *interludium*: *inter* – tarp; *ludus* – žaidimas), trumpas intarpas rūmų banketo (angl. *interlude*) metu arba tarp relig. vaidinimo veiksmų; dažnai tai būdavo grubus → farsas (pranc. *farce*), kai kada – ir muzikinis Δ su dainomis arba šokiu (it. *intermezzo*). Δ pavadinimas dar vartojamas ir komiškiems epizodams rimtoje dramoje nusakyti. Rih

Interpoliacija (lot. *interpolatio* – perdirbimas), → teksto kritikos sąvoka, reiškianti niekaip nepažymėtus įterptus žodžius ir sakinius, siekiant suklastoti, papildyti, aktualizuoti (originalų) tekstą. Tačiau, darant nuorašą, į tekstą gali būti klaidingai interpoliuotos ir → glosos. Din

Intitulatio (VA lot.) → dokumento formuliaro dalis

Introitus (lot. – įžengimas), pirmoji *Proprium Missae* (→ Mišios) giesmė, pavadinta pagal aukojančiojo Mišias žengimą prie altoriaus, vėliau imta suprasti kaip Mišių pr., ir giedota per pirmąsias kun. maldas prie altoriaus. Iš visų trijų Mišių antifonų (greta → *Ofertorium* ir *Communio*), Δ antifona vienintelė turi dar vieną psalmės eilutę ir nedidelę → doksologiją (*Gloria patri*...). Giedotojai pradeda giedoti Δ vienas-keturi tvarka: antifona – psalmės eilutė – doksologija – antifona, o užbaigia *schola*. Kaip iškilmingą jaudinančią įžanginę Mišių giesmę, Δ buvo labai mėgstama tropuoti (→ tropas). Per Advento ir Gavėnios sekmadienius paprastai cituojama Δ pradžia (pvz., *Ad te levavi*, *Populus Sion*, *Gaudete*..., *Circumdederunt*, *Exsurge* ir kt.). Schl

Lit.: F. Dangel-Hofmann, Der mehrstimmige Introitus in Quellen des 15. Jh.s, Tutzing 1975.

Intronizacija (lot.). 1. Iškilmingas vysk. ar abato įvesdinimas į pareigas. – 2. Iškilmingas VA valdovo pasodinimas į sostą kaip pasauliet. karūnavimo ceremonijos dalis, veikiausiai sekant Karolingų pavyzdžiu. Δ, o kartu ir → komendaciją atlikdavo imp. pasauliet. kun-ščiai. Rie

Invektyva (iš lot. *invehere* – ką nors užsipulti), prieš asmeninį arba polit. priešininką nukreipta plūstamoji k. arba raštas; Δ buvo ypač paplitusi Antikos laikais kaip savarankiškas lit. žanras (Saliustijus, Juvenalis), Δ gausu VA lot. K. (pvz., polit. propaganda imperatorių ir pop. ginčuose, t. p. Bernardo Klerviečio laiškuose prieš Abeliarą; pastarojo šalininko Gilberto – prieš Bernardą). Vėliau Δ paplito per proklamacijas, ypač humanizmo ir Reformacijos polemikose; t. p. jų būta ir žodiniuose išpuoliuose prieš konkurentus arba kitaip manančius pačiuose įvairiausiuose kontekstuose. Plg. → Satyra. Rih/Din

Invencija (lot. *inventio* – išradimas; gr. *heuresis*), retor. teorija apie kalbamai temai naudingų minčių suradimą ir argumentacijos galimybes kokio nors išmokto dalyko (*copia rerum*) rėmuose, pasitelkiant prisiminimo techniką. VA Δ technika pasiekė pluošto gatavų „receptų“ pavidalu, pirmiausia per Kvintiliano, Makrobijaus ir Kasiodoro retor. vadovėlius bei vėlyv. Antikos „pavyzdinius“ poetus. Įrodymai skiriami į „natūralius“ (dokumentinius) ir „dirbtinius“. Šiems priklauso *argumenta*, *signa*

(požymiai) ir *exempla* (pavyzdžiai). Naudojant bendras paieškos formules (*topoi, loci communes*), įrodymų galima surasti ir suformuluoti kiekvienam kalbamam dalykui, kalbos situacijai ir publikai. Šių trijų veiksnių tarpusavio santykį aptaria statuso ir kalbos rūšių teorija. Jau anksti paieškos formules išreiškiančios *topoi* arba *loci communes* sąvokos buvo išplėstos ir imtos taikyti tam, kas surasta; nuo XII a. jų mokykloje buvo mokoma pagal vieną lengvai įsimenamą hegzametrinę eilutę: „quis? quid? ubi? quibus auxiliis? cur? quomodo? quando?“. Topų prasiskverbimas į VA *artes dictandi* ir į jų paveiktas poetikas (Jonas iš Garlandijos) leido poetiškai panaudoti (ypač vietos ir laiko) topus asmenims, vietovėms ir gamtai vaizduoti. **Δ**, retor. teorijoje vadinamą pirmuoju teksto parengimo (*tractatio*) žingsniu, ir tolesnius → dispositio ir → elocutio žingsnius sieja esminė produktyvi tarpusavio priklausomybė. → Colores rhetorici, retorika. Pic

Lit.: R. Mc Keon, The Methods of Rhetoric and Philosophy: Invention and Judgment, in: L. Wallach (Hg.), The Classical Tradition, Ithaca 1966, 365–373. → Retorika.

Inventorius (iš lot. *invenire* – sužinoti, atskleisti), namų ūkio, įmonės ar žemės valdos kilnojamojo turto ir skolų aprašas, nurodant dydį ir vertę, pvz., palikimo **Δ**. Labai svarbūs **Δ** kasdienybės kultūros tyrinėjimams, kaip serijiniai šaltiniai (t. y. dideliais kiekiais) galimi naudoti tik nuo NA. Sch

Lit.: K. Roth, Auswertung v. Nachlaßinventaren, in: A. v. d. Woude/A. Schuurmann (Hgg.), Probate Inventories, Wageningen 1980, 43–51. H. Mannheims/K. Roth, Internationale Bibliogr. zur Lit. über Nachlaßinventare, Mr. 1984.

Investitūra (iš lot. *investire* – apvilkti) germ.-vok. teisėje – formalus ir realus, vėliau ir simbolinis nuosavybės perdavimo aktas įteikiant priimančiajam **Δ** simbolį (pvz., javo stiebą, žemės grumstą); **Δ** įvykdavo po daiktinio perdavimo (*sala*). Gavusysis **Δ** tapdavo turto (*gewere, investitura*) šeimininku. → Lėnų sistemoje **Δ** reiškia simbolinį veiksmą, kuriuo, įvykus → komendacijai, nustatomas teis. santykis tarp lėno pono ir lènininko. Per **Δ** ponas naudoja simbolius (žiedą, kryžių, pirštinę ir t. t.), ir tik jie perduodami lènininkui (→ teisės simboliai). → Nuosavųjų bažnyčių teisėje bažn. suteikimas irgi įvykdavo simboliniu **Δ** aktu (vyskupijos ar vien. atveju – perduodant lazdą, žiedą, o žemesnio rango bažn. atveju – altoriaus apdangalą, bažn. raktus, bažn. knygą). Nuo X a. sielovados perdavimas (→ spiritualijos) atskiriamas nuo žemvaldžio suteikiamų temporalijų. Kanonų teisėje nuo XIV a. įsigali daugiapakopė beneficijos perdavimo procedūra: asmens įvardijimas (*proclamatio*), bažn. pareigų ir prebendos suteikimas (*collatio*), vysk. patvirtinimas, po to – nuosavybės perdavimas (*investitura*, tačiau dažn.: *institutio corporalis*) su atitinkamais simboliais. Schu

Lit.: U. Stutz, Gesch. des kirchl. Benefizialwesens v. seinen Anfängen bis auf die Zeit Alexanders III, B. 1895. – A. Scharnagel, Der Begriff der Investitur in d. Quellen u. der Lit. d. Investiturstreites, St. 1908. – G. Tellenbach, Libertas. Kirche u. Weltordnung im Zeitalter des Investiturstreites, St. 1936. – H. E. Feine, Kirchl. Rechtsgesch., Kö. [4]1964. – R. Schieffer, Die Entstehung des päpstlichen Investiturverbotes, St. 1981.

Invitatorium (iš lot. *invitatio* – kvietimas) vadinama → antifona, sudaryta iš į 5 skirsnius padalytos *Ps* 94 (*Venite, exsultemus domino*) eilučių, bent nuo VI a. buvo giedama → matutinos pradžioje. Per visus Bažn. metus po kiekvienos psalmės dalies choro ištisai ar dalimis kartojamos antifonos keičiasi. Schl

Lit.: R. Steiner, Reconstructing the Repertory of Invitatory Tones and their Uses at Cluny in the Late 11th C., in: M. Huglo (Ed.), Musicologie Méd. Notations et Séquences, P. 1987.

Invocatio → kreipimasis

York School (angl. – Jorko mokykla), Jorko arkiv. Ecgberto (735–766), kuris mokėsi vadovaujamas Bedos, įk. katedros mokykla. **Δ** išgarsino Alkuinas, gavęs čia išsilavinimą, vadovavęs jai 776–782 ir 782 pakviestas į Karolio D. dvarą. Aukštą Nortumbrijos mokytumo lygį rodo didž. tais laikais **Δ** biblioteka ir tai, kad čia buvo dėstomi → artes liberales. Mor

Lit.: J. Raine, Historians of the Church of York and its Archibishops. Rolls Series, Lo. 1879–1894. – E. S. Duckett, Alcuin, Frend of Charlemagne. – Lo. 1951. – R. A. Hall, Jorvik. Viking Age York, York 1980. – P. Godman (Ed.), Alcuin: the Bishops, Kings and Saints of York, O. 1982.

Ironija (gr. *eironeia* – apsimetimas, nerimtumas; iš *eiron* – kalbėti [*eirein*] apsimetant). 1. → Retor. – sumanytos minties pakeitimas priešinga,

kuri tariamai tiksliai atitinka priešingos nuomonės ketinimą; vienas iš (šuolio) tropų: arba apsiribojantis vienu žodžiu (žodžio tropas), kurio tikroji paskirtis suvokiama iš konteksto, arba išplėtojamas į minties tropą (plg. pan. Antikoje → alegorija vadintą išplėstinės → metaforos fenomeną). Tad Δ iškyla, viena vertus, kaip *dissimulatio*, t. y. kaip savos nuomonės nuslėpimas vartojant taiklius posakius, apibūdinimus, vaizdus ir t. t., arba teiginį išverčiant į nežinojimą imituojantį klausimą (vad. Sokrato Δ), antra vertus, – kaip *simulatio*, t. y. kaip pozityvus laikymasis savajai priešingos nuomonės. Čia kalbėtojas/autorius gali savo tikrąją nuomonę klausytojui/skaitytojui iškart atskleisti (dažnai, bet jokiu būdu ne visuomet siekdamas komiško poveikio) arba ją nuslėpti. Atpažinti Δ VA tekstuose – vienas iš sunkiausių interpretacijos uždavinių, nes beveik neįmanoma rekonstruoti kalbamosios situacijos. – 2. Epiniuose ir draminiuose siužetuose – protagonisto subjektyvių jausmų priešiškumas jam nežinomai objektyvybei (likimo Δ), gana netipiška VA lit. (plg., antai Sofoklio „Edipą“ ir Hartmanno iš Aujė *Gregorius*). – 3. Vid. vok. aukšt. k. gramatikoje – klaidingas tokių itin dažnai pasitaikančių neigiamą reikšmę turinčių posakių kaip *gar nicht* („visai ne“), *niemals* („niekados“) (turima galvoje „maža“, „retai“; plg. → litotė) ir pan. pavadinimas. Kna

Lit.: A. HÜBNER, Die „mhdt. Ironie“ oder die Litotes im Ahdt., B. 1930. – H. LAUSBERG, Handbuch d. lit. Rhetorik, Mn. 1960. – V. R. ROSSMANN, Perspectives of Irony in Med. French Literature, Den Haag 1975. – D. H. GREEN, Irony in the Med. Romance, C. 1979.

Įsimenamoji literatūra (vok. *Merkdichtung*), senovinė lit. rūšis, eil. kalba – ir dėl mnemotechninių priežasčių, ir dėl estetizacijos, taigi ir kultinio išaukštinimo – paeiliui išdėstanti mitol., asmenų ist. (geneal. seka) arba gamtamokslinę medžiagą. Reikšmingų Δ pavyzdžių išlikę pirmiausia antik. ir sen. skand. lit. (→ aliteracinė poezija, Edos) bei britų salose. → Kataloginė poezija, įsimenamosios eilės, mnemotechnika. Krü

Įsimenamosios eilės (vok. *Merkvers*) – meniškas, dėl mnemotechninių priežasčių ritmiškai sukonstruotas arba → rimu ar → asonansu sujungtas trumpas posakis mokomajai medžiagai įsiminti. VA pedagogikoje, ypač gramatikos pamokose mėgtas būdas sunkesnėms lot. k. taisyklėms išmokti. → Mnemotechnika. Krü

Islamas (arab., iš kamieno *s-l-m*, t. y. taika, palaima, nuolankumas Dievui). Δ laiko save apreiškimo religijų – judaizmo ir krikšč. – tęsėju ir išpildytoju. Greta Δ šv. knygos (Koranas), Dievo žodžio, jo pamatą sudaro ir išsaugotos pranašo Mahometo (Muhammad, 571–632) ištarmės. Δ skelbia monoteistinį tikėjimą Dievu (Allah), pripažįsta judaizmą ir krikšč., moko pakantos, taikos, meilės, visų be išimties žmonių lygybės, pripažįsta jų – Dievo vedamą – valios laisvę, nustato moralines vertybes, sujungdamas atlygį ir bausmę šiapusiniame ir anapusiniame gyvenime. Leidžiami saikingi, doroviškai reguliuojami malonumai. Skatinamas mokslas ir menai, nes žmogus turi pažinti kūrinijos grožį ir dėsningumą ir plėtoti kultūrą Dievo visagalybės prasme. Dėl kaimyninių valstybių (Persijos, Bizant. ir kt.) priešiškumo dar iki Mahometo mirties prasidėjo Δ karo žygiai (→ džihadas). Per vos vieną šimtmetį Δ imp. nusidriekė nuo Atlanto iki Tranoxanien. Δ kultūra atsivėrė visoms įtakoms, ypač Antikos, Indijos ir Persijos kultūrų, ir atliko svarbų tarpininkės vaidmenį. Δ kultūrą puoselėjo ne tik arabai, bet ir visos Δ priėmusios tautos (persai, turkai ir t. t.), iš dalies išlaikę savo k. Kontaktai su V. buvo palaikomi per Bizant., P. It., Viduržemio j. salas ir ypač per P. Pranc., Isp., Portug. ir Palestiną. Reikšmingas poveikis, kurį Δ kultūra Isp. (711–1492) padarė likusiai Europos daliai. Galima įrodyti per Kryžiaus žygius (1096–1261) atsivėrusį Δ kultūros srautą į Europą. Antai išmoningos arabų pasakos „1001 naktis“, gyvūninės pasakėčios *Kalila wa Demna* ir filos. veikalas *Haj-ibn-Jaqzān* rado kelią į VA vok. lit. Daugelyje Europos kultūros centrų, pvz., Isp. kar. Alfonso X (1252–1284) ir imperat. Frydricho II Hohenštaufeno (1194–1250), mokėjusio arabiškai, rūmuose buvo verčiami musulmonų gydytojų, gamtos tyrinėtojų, astronomų, astrologų, geografų ir kt. veikalai. Apie musulmonus VA vok. lit. kalbama ir kaip apie „pagonis“; Δ prilyginamas daugiadievystei, stebmeldybei ir niekingumui. „Rolando giesmėje“, „Imperat. kronikoje“ ir kai kuriose *Carmina Burana* giesmėse

musulmonai vadinami „velnio vaikais", „bedieviais", „Dievo prakeiktais pagonimis", garbinančiais „Apoloną ir jo bendražygį Muchamedą". Su tuo susiję, ypač Kryžiaus žygių laikotarpiu, „teisėtų" skerdynių, per kurias sunaikinta tūkstančiai → „pagonių", vaizdavimas. Volframas iš Ešenbacho, Δ kultūros žinovas ir gerbėjas, musulmonų atžvilgiu laikosi tolerantiškai, net kilniai (*Parzival*, *Willehalm*). Žinoma ir kitų nešališkos nuostatos musulmonų atžvilgiu apraiškų, antai Saladino, dosnaus didžiūno atveju (Valteris Fogelveidė, Hartmanas iš Aujė ir kt.). Tarp tyrinėtojų vyko diskusijos, X a arab. Abul-Farag el Asfahani'o *Kitab el-Aghani* (dainų knyga) galėjo patarnauti pavyzdžiu *Floire und Blantscheflur* bei *Tristan*. Gyvūninėse pasakėčiose aptinkama *Kalila wa Demna* įtakos. VA pasakojamojoje lit. (*Parzival*, *Willehalm*, „Rolando giesmė") gausu stereotipinių su Δ susijusių motyvų: krikščionio meilė pagonei, krikšto priėmimas, nubausta išdavystė, nugalėtos kariuomenės ir t. t. Neretai tematizuojamos išplėtotos medicinos, astronomijos, atrologijos žinios ir islamo pasaulio puikumas (*Der Arme Heinrich*, *Parzival*). „Nybelungų giesmės" karžygių drabužiai papuošti auksu, sidabru, brangakmeniais, aksomu, šilkais, kailiais iš Arabijos, Libijos, Maroko, Ninevės, „Rolando giesmėje" Δ pasaulio turtais laikomi kupranugariai, mulai, lokiai, arkliai, drambliai ir sakalai. Daug motyvų iš „1001 nakties" pasakų pasaulio su nuostabiais įvykiais, kelionėmis į nežinomybę ir nenusakomybę („Aleksandro giesmės" Bazelio variantas, *Orendel*, *Sanct Oswald*, *König Rother*, *Herzog Ernst*). Galima daryti prielaidą buvus Δ poveikį meilės lyrikai ir VA kurtuaz. kultūrai. → Arabų kalba, saracėnai. Mah

Lit.: O. Spies, Der Orient in der dt. Lit., I–II, Kevelaer 1950 f. – B. Lewis ir kt. (Ed.), The Encyclopaedia of Islam, Lo. 1960 ir t. – R. W. Southern, Western Views of the Islam in the MA, C. 1962. – G. v. Grunebaum, Der Islam im MA, 1963. – K. Kreiser ir kt. (Hgg.), Lexikon der Islam. Welt, St. 1974. – M. Maher, Der Orient in der dt. erzählenden Lit. des MA.s, in: F. H. Kochwasser/H. R. Roemer (Hgg.), Araber u. Deutsche, T. 1974. – B. Z. Kedar, Crusade and Mission, Princeton 1984. – U. Haarmann, Gesch. der arab. Welt, 1987. – Žurn.: Der Islam.

Islandija IX a. buvo apgyventa išeivių iš Norvegijos, atvykusių į tada beveik negyvenamą Atlanto vand. salą, iš dalies per britų salas. Jie išvijo negausius ten gyvenusius keltus ir užvaldė kraštą; tai aprašyta *Landnámabók* (krašto užėmimo knyga). Susikūrė savita valstiečių respublika, kurios visuot. tautos susirinkimas kaip aukščiausia polit. instancija (~ nuo 930 – Altingas). Tačiau trūko centrinės valdžios, pajėgios įstatymus konkrečiai įgyvendinti. Δ buvo padalyta į 36–48 sritis (sen. skand. *goðorð*), kurioms vadovavo godai (sen. skand. *goði* – vadai, atlikę relig. kulto funkcijas). Po krikšč. įvedimo apie 1000 prasidėjo kovos dėl valdžios tiek tarp vysk. ir godų, tiek ir tarp pačių godų. XII a. saloje viešpatavo 6 giminės, žinomiausia jų – Sturlungai (→ Samtidssager). Vidaus vaidais pasinaudojo Norveg. kar., iš pat pr. laikęs Δ priklausančią savo karalystei, ir pajungė salą savo valdžiai (1262). Norveg. kolonija Δ išbuvo iki 1380, kai abi šalys atiteko Danijai. Kaip tik XII ir XIII a. Δ buvo sukurta turtinga lit.: → Edų poezija, sagos, skaldų poezija. Qua

Lit.: J. Jóhannesson, Islendigasaga, I, Reykjavík 1956. – B. Þorsteinsson, Ný Islandssaga. Þjóðveldisöld, Reykjavík 1966. – H. Kuhn. Das alte Island, Kö. 1978. – J. L. Byock, Med. Iceland, Berkeley 1988.

Islandų kalba → senoji skandinavų kalba

Islendingasögur (sen. skand. k.), → sagos, kuriose aprašomi su ist. veikėjais susiję įvykiai Island. vad. *söguöld* (sagų laikotarpiu, 850–1100). Δ atsirado XII ir XIII a. ir laikytinos labiau dailiąja negu ist. lit., nors žodinės tradicijos jų atsiradimo metu irgi, matyt, turėjo poveikio. Kaip puikiai papasakoti realistiniai prozos kūriniai, Δ priklauso isl. nacionalinei ir pasaulinei lit. Qua

Lit.: B. M. Olsen, Om islendingasögur, Reykjavík 1937–1939. – W. Baetke (Hg.), Die Isländersaga, Da. 1974.

Ispanija. → Tautų kraustymosi metu vestgotų (→ gotai) užimtą Δ Roma 475 pripažino neprikl. Vestgotų karalystė gyvavo iki 711, tada ją užkariavo musulmonai ir nuo 714 Kordoboje įsteigė emyratą (nuo 929 – kalifatą). Pergalės lengvumas padidino užkariavimo apetitą, kuriam tik pačiuose šiaurės v. buvo sėkmingai pasipriešinta. Siaurame neprikl. išlaikiusiame pakrantės ruože ir → Karolingų l. anksti atkariautoje Pirėnų zonoje susikūrė nedidelės krikšč. valstybės, kuriose prasidėjo → Rekonkista: Asturija, Navara ir Katalo-

nija. Tuomet prasidėjusio reromanizacijos proceso našta gulė ant ligi tol mažiausiai romanizuotų šalies pakraščių. Ginčo dėl → adopcionizmo metu Asturijai atiteko ir pagr. bažn. vaidmuo (paremtas Santiago de Compostela vien. IX a. prasidėjusiu ap. Jokūbo kaip „nac. šventojo" kultu). Mainai su klestinčios ekonomikos ir kultūros musulmoniškąja Δ vyko daugiausia netiesiogiai: iš arabų buvo perimamos ž. ū. technologijos (Katalonija), susipažįstama su į arabų k. išverstais gr. autoriais (Toledo vertėjų mokykla). Isp. k. ir menui darė įtakos ir arabai (mudejaro stilius), ir Eur.; pastarosios įtaka Δ vyko iš dalies → „maldininkų keliais", ypač iš Pranc. ir It. Po Las Navas de Tolosos kautynių (1212) liko egzistuoti tik Granados islamo karalystė, išsilaikiusi iki 1492, o abi svarbiausios ekon. ir polit. požiūriu Katalonijos–Aragono ir Kastilijos karalystės 1469 buvo suvienytos Kastilijos karalienės Izabelės ir Katalonijos kar. Ferdinando II vedybomis. Taip buvo padėti Δ vienybės pamatai. Her

Lit.: D. F. O'CALLAGHAN, A History of Med. Spain, Ithaca 1975. – C.-E. DUFOURCQ/J. DAUTHIER-DALCHÉ, Histoire économique et sociale de l'Espagne chrétienne au MA, P. 1976. – IDEM., L'Espagne de la Conquête arabe au siècle d'or (travaux parus de 1969 à 1979), in: Rev. historique 263 (1980), 245–461. – O. ENGELS, Königtum u. Stände in Spanien während des späteren MA.s, in: R. SCHNEIDER (Hg.), Das sma. Königtum im europ. Vergleich, in: Vorträge u. Forschungen 32 (1987), 81–122. – O. ENGELS (Hg.), Reconquista u. Landesherrschaft. Studien zur Rechts- u. Verfassungsgesch. Spaniens im MA. Pa. 1989.

Ispanų kalba, romanų k., susiformavusi vestgotų laikais; būdinga atvirųjų *e* ir *o* diftongizacija (lot. *sex* > sen. isp. *seis*; lot. *solum* > sen. isp. *suelo*), žodžio pr. *f* virtimas *h*, kuris vėliau nustotas tarti (lot. *furtum* > sen. isp. *hurto*). Nemažai žodžių (pvz., *alcabala*, *zaga* ir kt.) ir kai kurios lit. formos buvo perimta iš arabų. Nauj. Δ skiriasi nuo sen. (iki ~1500) kur kas mažiau negu sen. pranc. nuo vid. ir nauj. pranc. kalbos (plg. → italų kalba). Aplink Burgosą gyvenusių kastiliečių polit. kovingumas lėmė, kad kastilų tarmė, kuriai buvo būdingos minėtos fonetinės raidos tendencijos, tapo prestižine kaimyninių leonų-asturų ir aragonų konservatyvesniųjų tarmių atžvilgiu. Pirmąjį didžiulį lit. paminklą *Cantar de mio Cid* (~1140), prilygstantį sen. pranc. → chansons de geste, sukūrė vienas mozarabas kastilų tarme. Nuo XIII a. kastilų tarme dokumentus ėmė rašyti karališkoji Toledo kanceliarija. Kar. Alfonso Išmintingojo (1252–1284) nurodymu iš arabų k. į liaudies k. buvo pradėti versti veikalai, ir tai padėjo susiformuoti brandžiai mokslinei prozai, pasižymėjusiai rigoristine gramatika ir leksikos naujybėmis, paimtomis iš jau egzistavusios Δ. Religinės lit. srityje mariologijos, hagiografijos ir dogmatikos veikalais pasižymėjo Gonzalo de Barceo († 1268?), o pasauliet. religinėje lit. – Juanas Ruízas, Arcipreste de Hita († 1351), kurio knygoje *Libro de buen amor* kaitaliojasi pramaišiui lyrika ir proza, liaudiški ir moksliniai motyvai. VA pab. kastilų k. kaip neginčijamą lit. kalbą galima laikyti Δ sinonimu; 1492 humanistas Antonio de Nebrija parašė *Gramática castellana*, kuri tapo pirmąja spausdinta romanų kalbų gramatika. → Katalonų kalba, mozarabų kalba, portugalų kalba. Din

Lit.: R. MENÉNDEZ PIDAL, Orígenes del español, Ma. 1926. – F. LÓPEZ ESTRADA, Introducción a la literatura med. española, Ma. ³1966. – A. D. DEVERMOND, The Middle Ages (A Literary History of Spain, I), Lo. 1971. – K. FLASCHE, Gesch. der span. Lit., I, Bern 1977. – R. LAPESA, Historia de la lengua española, Ma., ⁸1980. – J. I. FERRERAS (Ed.), Historia crítica de la literatura hispánica, I–III, Ma. 1991.

Įstatymų kodeksas, kaip teisės → kodifikacijos forma, po ankstyv. VA → Leges barbarorum vėl pasirodo tik nuo XII a. Nuo tol ši sąvoka apima ir privačius bei tarnybinius įstatymų rinkinius (pvz., *Decretum Gratiani* arba miestų nuostatai, taip pat „Aukso bulė") ir ypač veiksmingai prigyja → teisės knygoms nusakyti. Δ bruožų galėdavo įgyti, pvz., normatyviniai teisės → Weistümer. → Įstatymų leidyba, teisės šaltiniai. Col

Lit.: P. CLASSEN, Recht u. Schrift im MA, Sigmaringen 1977.

Įstatymų leidyba (vok. *Gesetzgebung*) ankstyv. VA už Bažn. ir → romėnų teisės įtakos ribų retai būdavo valdžios priedermė (pvz., → kapituliarijai), tad ir vėliau Δ dažnai laikyta esamos teisės patobulinimu, ir būdavo nurodoma į suinteresuotųjų šalių susitarimą. Tik mokslas nuo XII a. iškėlė Δ į valdžios uždavinio rangą, ir vėlyv. VA sen. normų steigėju paprastai laikytas Karolis D. (pvz., „Saksų veidrodis"). Nuo tol kaip valdžios priemonė Δ buvo tobulinama terit. valdose. Būdingos

VA įstatymų kūrimo ir skelbimo formos buvo: → Weistum, kuriuose paprotinė teisė buvo fiksuojama per visuotinai priimtus nuosprendžius; sutartiniai nuostatai – kaip „savivalė" arba *pactum*, kuriai, tiesiogiai ar netiesiogiai turėdavo įsipareigoti – dažn. priesaika – visi vienos jurisdikcijos asmenys. (pvz., → viešoji taika, miesto teisės). Dažnai susiduriama su mišriomis formomis. → Įstatymų kodeksas, konsensas. Col

Lit.: W. EBEL, Die Gesch. d. Gsetzgebung in Dtld., Gö. [2]1958 (Erw. Repr. 1988). – W. SELLERT (Hg.), Das Gesetz in Spätantike u. frühem MA, 1992. → Teisė.

Istorijos filosofija (vok. *Geschichtsphilosophie*, kaip terminą įvedė tik Voltaire'as) VA buvo (paprastai teolog.) ist. raidos teorija. Apskritai Biblija laikyta autentišku ist. veikalu, kuriame aprašomos pagr. žmonijos ist. epochos, o ist. vaizduojama kaip tiesiaeigė nuo Sukūrimo iki Paskutinio teismo besitęsianti išganymo ist., kurios kulminacija – Kristus. Augustinas († 430) išskleidė pasaulio ist. schemą, kuri iš esmės nulėmė pasaulio kronikų struktūrą iki pat XVI a. (→ aetates mundi). Otonas Freizingietis († 1158) ir Gerhoh Reichersbergietis († 1169) sukūrė mokymą apie → translatio imperii. Jokymas Fiorietis († 1202) sukūrė simb. mokymą apie tris laikotarpius, arba „karalystes", atitinkamai pagal Tėvą (prieš Kristaų), Sūnų (Kristaus maždaug iki 1200) ir Šv. Dvasią (ateities „trečioji karalystė"). Δ tikslas yra ir pateisinti esamą tvarką nurodant jos dievišką kilmę arba ilgą amžių. → Išganymo istorija, istoriografija, pasaulio karalystės. Wim

Lit.: K. LÖWITH, Weltgesch. u. Heilsgeschehen, St. [5]1967. – A. DEMPF, Sacrum Imperium, Reprint Da. 1973.

Istorijos samprata → aetates mundi, istorijos filosofija, istoriografija, išganymo istorija, keturios pasaulio dalys, pasaulėvaizdis.

Istorijų biblija, XIV–XV a. tarp dvasininkų ir pasauliečių plitusi, kartais iliustruota knyga, kurioje proza arba eilėmis pasakojami dažn. iš ST ir apokrifų paimti nutikimai (istorijos), pagražinti įv. pasauliet. ist. detalėmis. Δ pirmtakai yra pirmiausia Petro Comestor *Historia scholastica* bei įv. visuot. kronikų (Rudolfas Emsietis ir kt.) vert. ir perdirbimai. Sulig spausdintų Biblijų pasirodymų, Δ įtaka ir paplitimas sumenko. Gai

Lit.: U. v. BLOH-VÖLKER, Die bibelen der alten vnd newen E, i. Dr.

Istorinė daina, taip vadinama dainuojamoji → istorinė poezija, objektyviai ir chronologiškai arba subjektyviai ir tendencingai vaizduojanti ist. įvykius. Išliko, pvz., „Liudviko giesmė" (kar. Liudviko III pašlovinimas po pergalės prie Saucourt 881) ir „Finsburgo fragmentas" sen. anglų k. Gausesnė tradicija iš Štaufenų valdymo laikų, daug Δ taut. kalbomis išlikę iš VA pab., ypač Šveic., pvz., apie mūšį prie Sempacho 1386. Poetai daugiausia dėmesio skyrė asmenims ir epizodams. Pats Δ turinys įv.: Kryžiaus žygiai, riterių ir miestų ginčai ir kt. Neretai autoriai jau esamoms melodijoms pritaiko naujus tekstus. → Baladė. Tom

Lit.: A. HARTMANN, Histor. Volkslieder u. Zeitgedichte v. 16.–19. Jh, M. 1907–1913. – V. SCHLUMPF, Die frumen edlen Purn, Z. 1969.

Istorinė literatūra (vok. *Geschichtsdichtung*) vaizduoja arba sklaido istorinius dalykus. Δ sąvokos apimtis priklauso nuo esamos poetiškumo sampratos (→ poetika) ir istorijos (→ historia; istorijos filosofija) sąvokos apimties. Todėl Δ gali nusakyti įv. dydžio lit. žanrų ir rūšių spektrą ir nusidriekti nuo eil. → istoriografijos (eil. analai, rimuotos kronikos ir t. t.) iki fikcinių (prozos) tekstų, apvilktų (pseudo) ist. rūbu (pvz., → Aleksandro tema), ir čia lemiamos reikšmės įgyja laiko sąlygota skirtinga → fikciškumo (kaip ist. → tiesos priešingybės) samprata. Iš VA perspektyvos → herojinę poeziją (herojines giesmes, herojinį epą, *chanson de geste*) t. p. reiktų priskirti Δ, kaip ir poetišką → sakmę ar baladę ir pan. Perėjimo nuo ist. prie fikcinės lit. problema VA ypač atsiskleidžia → Artūro temos literatūroje. Sunkiai nusakomas Δ ir polit. lit. santykis, nes tiesioginio poveikio ist. polit. įvykiams funkcija tenka ne tik politinei, (būtent VA) ir Δ. – → Paprastąja Δ forma kai kada laikomos atmintinės, t. p. anekdotai; kt. žanrai: ist. epas, ist. romanas, ist. daina, liaudies ist. daina. → Istoriografija. Ebe

Istoriografija (vok. *Geschichtsschreibung*) VA orientavosi pirmiausia į romėnų ir germ. pavyzdžius ir daugiausia buvo lot. Nors pati → historia nėra tvirtai suleidusi šaknis į → artes liberales mokymo kanoną, tačiau ji laikytina savarankiška

VA lit. rūšimi. Tautos ist. (*origo gentis*) remiasi, pvz., romėno Kasiodoro, parašiusio gotų ist., pavyzdžiu, daug pasekėjų sulaukė ir Grigalius Turietis (*Historia Francorum*), Izidorius Sevilietis, Beda Garbingasis (*Historia ecclesiastica gentis Anglorum*), Paulius Diakonas (*Historia Langobardorum*), Vidukindas iš Corvey (*Res gestae Saxonicae*) ir Saksas Gramatikas (*Gesta Danorum*). Pasaulio kronikos (→ kronika) seka Eusebijo Cezariečio, sujungusio išganymo ir politinę ist. (→ aetates mundi), tradicija. → Analai buvo skirti naudotis vien., tačiau juos buvo galima panaudoti ir valdžios ideol. propaguoti (Karolingų „Frankų imp. analai"). VA *vitae* daugiausia skirtos šventiesiems (karatis praplečiamos stebuklų aprašymais), jos patarnauja liturg. ir dvasiniam ugdymui tikslams (→ hagiografija). Dalyje valdovų *vitae* justi Svetonijaus įtaka; be šventųjų gyvenimų, ypač daug dėmesio skirta bažn. kun-ščių biografijoms (→ biografija). → Gesta, kuriose derinamos biografinė ir dalykinė perpektyvos, iš pr. buvo kuriami daugiausia apie vyskupijas; žymiausias pavyzdys yra *Liber pontificalis* apie Romos vysk. (pop.). Vyskupijos ir vien. ist. galėjo būti pavyzdžiu žemės arba miesto kronikai. Ypač vėlyv. VA Δ buvo sukurta daug įv. tekstų taut. kalbomis. Her

Lit.: J. Spoerl, Grundformen ma. Geschichtsanschauung, Mn. 1935. – B. Lacroix, L'historien au MA, Montréal 1971. – B. Guenne, Histoire et Culture historique dans l' Occident méd., P. 1980. – F. J. Schmale, Funktion u. Formen ma. Geschichtsschreibung, Da. 1985. – H. Grundmann, Geschichtsschreibung im MA, Gö. [4]1987. – K. F. Werner, Gott, Herrscher u. Historiograph. Der Gesch.sschreiber als Interpret d. Wirkens Gottes in der Welt und Ratgeber d. Kgg. (4.–12. Jh.), in: E.-D. Hehl/H. Seibert/F. Staab (Hgg.), Fs. für Alfons Becker, Sigmaringen 1987, 1–31. – D. Berg/H. W. Goetz (Hgg.), Historiographia mediaevalis, Da. 1988.

Išdavystė (vok. *Verrat*) pirmiausia reiškia kiekvieną kėsinimąsi pakenkti kitam, ypač – susitarus su trečiu asmeniu, atiduoti jo dispozicijai auką arba jos turtą. Nebūtina, bet sunkinanti aplinkybė yra ištikimybės sulaužymas. Santuokinio, svečio, valdovo, krašto ir kt. Δ kaip pasalūniškas nusikaltimas teisiškai dažnai būdavo prilyginamas → žmogžudystei ir baudžiamas mirtimi pakariant, sutrupinant kaulus ratu (Saksų veidrodis), ketvirčiuojant. Neretai Δ yra epinio veikalo motyvas (pvz., „Rolando giesmė"). Gai

Išganymas (vok. *Erlösung*), Kristaus žmonėms nešamas Δ pirmiausia suprantamas kaip per nuodėmę įžeistos Dievo garbės būtina „pavaduojamoji" satisfakcija (Anzelmas Kenterberietis). Δ teikia tik begalinį moralinį uždavinį galintis atlikti dievažmogis, o ne tam nepajėgi žmonija. Atperkamąja mirtimi jis iškenčia bausmę už žmonių nuodėmę ir taip žmones išvaduoja iš kaltės, neteisingumo ir šėtono vergijos būklės. Nuo XII a. (Bernardas Klervietis) kaip Kristaus įsikūnijimo priežastis tematizuojama meilė. Teol. Δ refleksija yra soterologija (iš gr. *soter* – gelbėtojas, tai vienas ankstyv. Kristaus titulų). → Kristologija. Kim

Lit.: W. Bousset, Kyrios Christos, L. [2]1921. – R. Otto, Reich Gottes u. Menschensohn, Gotha [2]1940.

Išganymo istorija (vok. *Heilsgeschichte*), XIX a. sąvoka, kuria norima pasakyti, kad ne veikiantis žmogus yra kuriantysis ist. subjektas, bet Dievas išganingai valdo žmogaus likimą. VA → istorijos filosofija kiaurai persmelkta šios sampratos. Beveik VA ist. vaizdavimų, neapsiribojančių vien faktais, atspirties taškas yra žinojimas apie Dievo nustatytą amžių tvarką, kurią vienos ar kitos ist. aprašyme tereikia tik atrasti ir parodyti. Remiantis šv. Augustinu (354–430), VA buvo įprasta pasaulio ist. traktuoti kaip per šešis → aetate mundi iki Kristaus Antrojo atėjimo (paruzija) besitęsiančią dviejų bendruomenių – „civitas Dei" ir „civitas terrena" – istoriją. Vėlyv. VA šitas ist. skirstymas dažnai būdavo papildomas arba pakeičiamas trinariu dalijimu (laikai prieš įstatymą – įstatymo valdžioje – malonės laikai; Tėvo – Sūnaus – Šv. Dvasios amžiai). Nuo VI a. pamažu t. p. imama laiką skaičiuoti metais po Kristaus gimimo. Be to, labai dažnai kaip dalijimo principu naudotasi Danieliaus pranašyste apie keturias → pasaulio karalystes. Šios periodizacijos formavo visuot. kronikas trimis prasmėmis: tikėjimo su Kristumi prasidėjusia → laikų pabaiga, vis stiprėjančio ateinančios pasaulio pab. įvykių laukimo (→ apokaliptika, chiliazmas) ir įsitikinimo Romos imp. egzistavimu iki pasaulio pab. Taip savo kronikas užbaigia Beda Garbingasis (~ 673–

735) ir Otonas Freizingietis († 1158), net pavaizduodami pab. įvykius. Otono *Historia de duabus civitatibus* pasiekiama viršūnė ta prasme, kad autoriui pavyko visą savojo meto ist. medžiagą pavaizduoti iš vienos, Augustino mokymu apie dvi valst. pagrįstos, Δ perpektyvos. Zip

Lit.: W. LAMMERS (Hg.), Geschichtsdenken und Geschichtsbild im MA, Da. 1965. – K. LÖWITH, Weltgeschichte und Weltgeschehen, St. [5]1967. – M. HAEUSLER, Das Ende der Geschichte in der ma. Weltchronistik, Kö. 1980. – E. MEGIER, Tamquam lux post tenebras. In: Mediaevistik 3 (1990), 131–267.

Išganymo veidrodis → speculum humanae salvationis

Išpažinčių suma (atgailos suma; VA lot. *summa confessorum* arba *cassum*), brandžiųjų VA pab. ir vėlyv. VA pastoracinės taikomosios lit. tipas (tarp autorių – Robertas iš Flamesbury, Raimundas iš Peñaforte), kuriame pateikiamas išpažinti privalomų nuodėmių sąrašas ir tų nuodėmių įvertinimas pagal bažn. teisę; dažnai katechetiniais tikslais perdirbtos liaudies k. išpažinčių knygelės, veidrodžiai, traktatai remiasi ta pačia medžiaga, išdėstyta arba sistemiškai (juslės, palaiminimai, įsakymai), arba abėcėlės tvarka. Δ galėjo išaugti ir į didesnės apimties veikalus; toks, pvz., yra Bodueno de Kondė vid. pranc. k. parašytas *Voie de Paradis*, Roberto Sorboniškio *De tribus dietis* adaptacija (~1265). Šie tekstai nuo ankstyv. VA → atgailos knygų skiriasi tuo, kad pabrėžia nusidėjėlio sielos nusiminimo (*contritio*) svarbą. Din

Lit.: P. MICHAUD-QUANTIN, Sommes de Casuistique et Manuels de Confession au MA, Lv. 1962. – J. GOERING, The Summa of Master Serlo and the 13th Century Penitential Lit.e, in: Med. Studies 40 (1978), 290–311. → Išpažintis, nuodėmė.

Išpažinėjai (vok. *Bekenner*), iš pradžių – krikščionys, kentėję, bet ne mirę už savo tikėjimą; t. p. bendrinė sąvoka, apimanti visus → šventuosius, kurie nėra → kankiniai. Daugiausia Δ – dvasininkai. → Hagiografija, šventųjų gyvenimai, šventieji nusidėjėliai. *Gie

Lit.: E. LUCIUS, Die A.e d. Heiligenkults in der chr. Kirche, T. 1904.

Išpažintis (vok. *Beichte*), nuodėmių išpažinimas Dievo atleidimui pasiekti. Δ formavimosi požiūriu VA yra lemtingo lūžio metas. Galima įžvelgti šiuos pokyčius: po ankstyv. VA būdingų atskirų Europos nacionalinių Bažn. skirtybių, nuo XII a. privati ir slapta Δ įsitvirtina vietoj ankstesniojo viešo ir visuotinio kalčių išpažinimo; atsilyginimą už kaltes pinigais (germ. teis. mąstymas) palengva išstumia gėdingas savo suklydimų išpažinimas (*erubescentia*) ir vidinis nusiminimas (*contritio*); pirminių Δ elementų ilgokai išlieka daug ginčų kėlusiuose → atlaiduose. Pagal scholast. mąstymą kunigas tampa Dievo įgaliotiniu žemėje, kuris per → atgailos sakramentą gali per Δ tiesioginės rekonciliacijos (susitaikymo su Dievu) keliu suteikti besigailinčiam nusidėjėliui absoliuciją (išrišimą). Bažn. reikalavimas reguliariai eiti Δ, drauge įvedant Δ formules tautinėmis k., sustiprina individualų Δ pobūdį; nuo 1215 Laterano IV susirinkimo Δ tapo privaloma eiti bent kartą per metus. Kunigas turėjo teisę į Δ pfenigą ir kaip patvirtinimą išduodavo Δ raštelį. Hof

Lit.: → atgailos knyga

Išplėstinė eilutė (vok. *Schwellvers*), itin daug skiemenų turinti aliteracinė eilutė, ypač sen. anglų ir sen. saksų k. poezijoje (pvz., *Heliand* 3037 a). Δ skiriasi nuo normalios dviejų taktų eilutės ilgesniu prieštakčiu ir didesniu nekirčiuotų skiemenų skaičiumi. Ginčijama, ar tai nėra eilutė su didesniu kirčiuotų skiemenų skaičiumi (trijų kirčių teorija; plg. → tęstinė eilutė). Schw

Ištikimybė, VA pirmiausia teis. prasme buvo asmeninio santykio, ypač pono ir vasalo, pamatinis elementas. Δ reiškėsi tarpusavio įsipareigojimais (pvz., karo tarnyba; teisė į grobio dalį). Δ priesaika (*fides*, *fidelitas*) bent jau nuo VIII a. buvo → komendacijos dalis, įeinanti į → lėnų sistemą. Kar. valdiniai dokumentuose buvo vadinami *fideles* (*Dei et*) *regis*. Δ t. p. buvo pirmiausia → palydos idealas, įpareigojęs ją (teor., bet neretai ir praktiškai) kovoti iki mirties už tą, kuriam duota Δpriesaika, o jo žūties atveju – imtis → kraujo keršto. Δ sulaužymas buvo baudžiamas kaip → felonija. Δ idealo pavyzdžių gausu → herojinėje poezijoje. → Auxilium, garbė. Din

Lit.: H. v. MINNIGERODE, Die Rechtsnatur der Treue im ältesten dt. Recht, 1937. – H. HELBIG, Fideles Dei et regis, in: AfKg 33 (1951), 275–306. – F. GRAUS, Herrschaft u. Treue, in: Historica 12 (1966), 5–44. – W. KIENAST, Germ.

Treue u. Königsheil, in: HZ 211 (1978), 265–324. – H.-J. BARTMUSZ, Die „fides“ in den erzählenden Quellen des 11. u. beginnenden 12. Jh.s, in: Jb. für die Gesch. des Feudalismus 3 (1979), 51–67.

Ištikimybės priesaika → komendacija

Ištrėmimas → teisių atėmimas

Išžaginimas (*Notzucht*, vid. vok. aukšt. *not, notzog, notzogung*). Moters vertimas lytiškai santykiauti VA tiesiogiai siejosi su → moterų grobimu; šaltiniuose dažnai abu atvejai buvo traktuojami vienodai ir už tai grėsė vienoda bausmė: tai buvo nusikaltimas, už kurį buvo baudžiama mirtimi, dažnai – nukertant galvą. Pagal kai kuriuos teisės nuostatus Δ buvo pripažįstamas tik garbingos moters atžvilgiu. „Švabų veidrodis“ skyrė, ar nusikaltimas padarytas ištekėjusiai moteriai, ar mergelei. „Saksų veidrodis“ (3, 46, 1) pripažino, kad Δ gali būti ir sugulovės (→ amie) atžvilgiu. Nusikaltimo sudėties buvimas apėmė aplinkybę, kad tuo metu moteris šaukė (vad. *Gerüfte*). Baudžiamasis persekiojimas prasidėdavo pateikus privatų skundą, ir byla turėdavo būti išspręsta per gana trumpą laiką. Ypatingas → moters padėties VA bruožas buvo tas, kad net keliant kaltinimą dėl Δ, ji negalėdavo kreiptis į teismą pati, o turėjo pasirūpinti juridine parama (Volframo iš Ešenbacho *Parzival* 10, 526). Kai kur nusikaltimo įrodymas galėdavo būti pateiktas teismui tik → dvikovos keliu. Ir lit. vid. vok. aukšt. kalba mini daug tokių įvykių visuose gyventojų sluoksniuose (riteriai: *Parcival, Wigalois*; valstiečiai ir samdiniai: *Helmbrecht*, Konrado Viurcburgiečio „Trojos karas“). Nie

Lit: G. WAHL, Zur Gesch. des Wortes Notzucht, in: Zs. f. dt. Wortforschung 9,7 (1908). – D. BUSCHINGER/A. CRÉPIN (Ed.), Amour, mariage et transgression au MA, Göp. 1984. – J. A. BRUNDAGE, Law, Sex, and Christian Society in Med. Europe, Ch. 1987. – I. BENNEWITZ, Lucretia... Darstellung u. Bewertung von Vergewaltigung in der „Kaiserchronik“ u. im „Ritter von Thurn“, in: IDEM. (Hg.), frauwen buoch, Göp. 1989, 113–134.

Itala → Vetus latina

Italija VA apskritai nebuvo polit. sąvoka, kadangi pusiasalis nuo ankstyv. VA visą laiką buvo suskilęs į atskiras valdas. Netrukus po Romos imp. žlugimo 476 Δ užkariavo Teodericho vadovaujami ost → gotai (490), tačiau 533/555 ją susigrąžino Bizant. 568 Δ pajungė → langobardai. Kai Karolis D. 773/774 juos nugalėjo ir Š. Δ prijungė prie Pranc., įvyko lemiamas lūžis Δ istorijoje, įtvirtinęs „dvi It.“ – Š. ir P. su savomis raidomis ir mentalitetu. – Š. Δ Karolio D. įpėdiniai nepajėgė užkirsti kelio viet. didikams tapti taut. karaliais. Tik Otonas I nuo 951 Δ vėl įvedė vok. valdžią. Norėdami ją išsaugoti, Vok. karaliai iki pat XIV a. nepaliovė rengti karinius žygius į Δ. Prie jų žlugimo daug prisidėjo ir pažangiausia ekon. ir kultūr. Europos galia, nuo XI a. suklestėjusios komunos (Milanas, Genuja, Piza, Florencija, Venecija ir kt.). Nors įklimpę nuolatinėse vidaus kovose, t. p. su imperat. ir pop. (→ gvelfai), šie miestai buvo naujo intelektinio pakilimo (→ universitetas), naujų ekon. technikų (→ bankininkystė, draudimas) centrai bei naujų relig. sąjūdžių (→ minoritai, flagelantai) pradininkai. Brandž. ir vėlyv. VA Š. Δ išties buvo susiskaldžiusi į daugybę atskirų miestų valdomų terit., kurių dydis ir polit. s-gos nuolat kito. Vėlyv. VA tos terit. pateko → podestų ir paskirų galingų šeimų valdžion (→ sinjorijos; kondotjerai); iš dalies joms tarnaujant ir išsiskleidė → Renesansas ir humanizmas. – P. Δ iš Bizant. ir arabų atkariavo → normanai. Jų gerai organizuota karalystė 1194 atiteko kaip palikimas Štaufenams. Imperat. Frydrichas II bergždžiai mėgino savo valdžioje suvienyti P. ir Š. Δ, nes nepajėgė įveikti → Patrimonium Petri „suspaustų“ popiežių. Nuo XIII a. pab. Δ p. dalį su Neapoliu valdė Anžu.; po suklestėjimo XIV a. pirmoje pusėje Neapolio karalystė nuskurdo dėl kovos dėl sosto ir piliet. karo. 1442 Aragono kar. Alfonsas V užėmė Neapolio karalystę. Po neilgo pranc. laikotarpio P. Δ nuo 1503 ėmė priklausyti Isp. Nuolatinė išnaudotojiška svetimšalių valdžia stūmė šalį į atsilikimą. Din

Lit.: L. M. HARTMANN, Gesch. Italiens im MA, I–IV, Gotha 1897–1911. – G. GALASSO (Ed.), Storia d'Italia, Tu. 1978 ir t. – PH. JONES, Economia e società nell'Italia med., Tn. 1980. – R. COMBA ir kt. (Ed.), Structure familiari, epidemie, migrazioni nell'Italia med., Na. 1984. – O. CAPITANI, Storia dell'Italia med.. 410–1216, R. 1986. – P. TOUBERT, Histoire du haut MA et de l'Italie méd., Lo. 1987. – W. GOEZ, Grundzüge d. Gesch. Italiens in MA u. Renaissance, Da. [3]1988. – M. SANFILIPPO, Dentro il medioevo. Il 'lungo' tardo medioevo dell'Italia comunale e signorile, Scandicci

1990. – Žurn.: Rivista storica italiana. – Italia medioevale e umanistica. → Renesansas, Sicilija.

Italų kalba kaip sąvoka VA nežinoma. Didelis tarminis susiskaldymas ilgą laiką stabdė tarpregioninės visiems priimtinos taut. norm. šnekamosios k. formavimąsi. Dėl palyginti su kt. romanų k. nedidelio nutolimo nuo → lotynų kalbos, ši iki XIII a. lieka neginčijama rašyt. k. (pirmasis pranc. k. rašto paminklas iš IX a. yra labiau nutolęs nuo lot. k. negu dabartinė Δ). Atitinkamomis regioninėmis it. kalbomis rašomi daugiausia privataus pobūdžio tekstai (laiškai, prekybos sutartys), o maždaug nuo XII a. – ir relig. paskirties tekstai. Tuo tarpu autoriai, kurių gimtoji yra „Δ", vartoja kitas lit. kalbas (lyrikai kuria provans. k., Brunetto Latini savo prozos enciklopediją rašo sen. pranc. k.). Vad. → Sicilijos poetų mokykloje pirmiausia randasi gausi lyrika taut. kalba, tačiau tik Dante's apsisprendimas už be ryškių tarmybių *volgare*, kurią jis būsiant priimtinesnę visuomenei (pvz., kar. rūmų), atveria kelią bendrinei Δ. Jo pavyzdžiu paseka Petrarca ir Bocaccio. Taip atsiranda lit. k. modelių, kurie priimami juo lengviau, nes jų pamatą sudarančiam Δ variantui, Florencijos potarmės bruožų turinčiam toskanų dialektui būdingas palyginti konservatyvus garsynas ir ji užima tarpinę padėtį tarp Š. ir P. It. tarmių, iš kurių Venecijos ir Sicilijos dialektai irgi anksti išsikleidžia kaip rašyt. dialektai. Nepaisant egzistuojančios lit. pavyzdine šnekamąja k. (šiaip jau nelabai suvokiančios save kaip literatūros lot. k. konkurentė), vis dėlto XV a. humanistai jos autoritetą smarkiai sumenkina. Kai NA pr. nacionalinių k. literatūriškumas tampa prestižo veiksniu, kyla garsusis ginčas dėl lit. Δ norminio pagrindo (*questione della lingua*). Pöc

Lit.: H. W. Klein, Lat. u. Vulgare in Italien, Mn. 1957. – W. Th. Elwert, Die italienische Lit. d. MA.s, Mn. 1980. – Lexikon der Romanist. Linguistik, IV, 1988, Art. 258–262. – G. Bárberi Squarotti (Ed.), Storia della civitá letteraria italiana, I–II, Torino 1990.

Itenerarijus. 1. Kelionės vadovas arba kelionės aprašymas, tiksliai nupasakojantis; nuo IV a. būta nemažai Δ maldininkams (ypač į Jeruzalę). 2. Istoriografijoje Δ reiškia iš dokumentų ir kitų šaltinių rekonstruotus kokio nors VA valdovo kelių maršrutus; idant kuo tiksliau būtų galima nustatyti, kaip keliaujantis valdovas realizuodavo savo valdžią. → Pfalcas. Her

Lit.: 1. → Maldininkas, kelionių literatūra. 2. G. Bönnen/ A. Heit, Mediävistik u. horizontale Mobilität, 1990.

Iterierende Varianten (vok.; iš lot. *iterare* – kartoti). K. Stackmanno (*Festschrift*, Trier 1962) pasiūlytas pavadinimas rankr. teksto variantams, kilusiems iš to paties semantinio lauko (pvz., dikke/oft – minne/liebe) arba kurie tėra tik fonet. ir formalios alternatyvos (pvz., da/do – maget/ meit). Schw

Įtvirtinimai. VA Δ būta gausu ne vien → pilyse: pirmiausia tai miestų sienos su vartais ir bokštais, paprastai visuomet mūro siena apjuosti ir iš dalies bokštais, šaudymo angomis ir kuorais sutvirtinti vien., gynybai pritaikytos bažn. ir kapinės, be to, tam tikras terit. saugančios užtvaros (dygiomis gyvatvorėmis apsodinti pylimai ir grioviai), ilgi pylimai (pvz., *Offa Dyke* išilgai Angl. ir Velso sienos), palisadai ir t. t. Tokie Δ buvo įrengiami bendrai saugantis nuo laukinių žvėrių ir plėšikų arba susiklosčius ypat. situacijai (pvz., per XV a. karus su turkais), tad dažnai būdavo itin ryškus VA kraštovaizdžio elementas. Teisė statyti Δ buvo regalija, tačiau Vok. XII ir XIII a. ji daug kur buvo perduota kun-ščiams. Din

Lit.: → pilis

Ius civilis → romėnų teisė

Ius spolii (iš VA lot. *spolium* – namų reikmuo), VA Vok. imperijoje → karaliaus teisė disponuoti bažn. → imperijos kunigaikščio kilnojamojo turto palikimu, jeigu jis buvo įgytas imperinės Bažn. turto teisėmis ir priemonėmis; Δ kildintina iš → nuosavos bažnyčios teisės. Daugiausia taikyta ankstyv. Štaufenų laikais, Frydricho II 1220 panaikinta, vėliau Avinjono kurijos vėl reikalauta taikyti. Sto

Izometrija (gr. *izos* – lygus; *metron* – matas), metrikos terminas – metro vienodumas, tapatumas, t. y. vienodas skiemenų, kirčių arba taktų skaičius eilutėse, jų porose, strofose ir visuose kūriniuose. Antonimas → heterometrija. Krü

Izoritmika (gr. – vienoda ritmika), XIV ir XV a. → motetų, Mišių ir giesmių frazių kompozicijos

konstrukcijos principas – iš tenoro balso kylantis ir visą kūrinį persmelkiantis periodiškas pasikartojimas tipinių ritmo ir melodijos pavyzdžių (*talea* ir *color*), pasireiškiančių paskiruose balsuose vienoda arba pastūmėta faze. Schl [?]

Lit.: W. DÖMLING, Isorhythmie u. Variation, in: Archiv f. Musikwissenschaft 28 (1971).

Izraelis atsirado susivienijus 12 genčių į sakralinę genčių s-gą, kurios šventenybė buvo Sandoros skrynia. Švenčiausia vieta – Jeruzalė. Vienkartinis atvejis tautų gyvenime – Δ kaip Dievo išrinktosios tautos saviprata, – Dievo, kuris ištikimai laikosi s-gos su savo dažnai neištikima tauta ir veda Δ iš negandų į išganymą. NT požiūris, jog tikrasis Δ yra krikščionių Bažn., VA turėjo lemiamos reikšmės. → Senasis Testamentas, žydai, Jeruzalė. Laj

Lit:. M. NOTH, Gesch. d. Volkes Israel, Bo. [3]1956.

Įžadas (vok. *Gelübde*) deramą klusnumą Dievui ir jo garbinimą pranokstantis, jam duotas iškilmingas pasižadėjimas atlikti ypatingą praktiką, pvz., pasninką, maldingą kelionę, susilaikymą ir t. t. Δ susaisto tik jį davusį asmenį. Atskira Δ forma yra ordino įžadas (profesas), kurį duoda į jį stojantis; dažn. būna 3 „paprastieji" Δ: skaistybės, neturto, klusnumo. → Priesaika. LaJ

Lit.: G. GOLD, Gelübde nach Bibel u. Talmud, Diss. Wü. 1925. – D. HANSTEIN, Ordensrecht, Pa. [2]1958, 146–166.

Įžanginiai topai (vok. *Exordialtopik*) retor. bendros frazės (→ topai) teksto įžangoje (*exordium*) arba → prologe. Topais dažn. norima pagrįsti, pateisinti kūrinį arba autorių, parodyti vieno ar kito intencijas: pvz., „papasakosiu tai, ko dar niekas niekad nėra sakęs", „nereikia tingėti", „žinojimas įpareigoja prabilti", t. p. jais pasakoma, kam dedikuojamas kūrinys, įmantriai demonstruojamas kuklumas, pateikiama *causa scribendi*, *brevitas* formulė arba įžanginiai *proverbia* bei sentencijos. → Colores rhetorici. Ebe

j

Jaunystė (vok. *Jugend*) nusako → žmogaus amžių ir gyvenimo formą. VA ji apėmė tarpsnį nuo → vaikystės iki turtinės nepriklausomybės įgijimo sukuriant savo namų ūkį (dažnai susijusį su santuoka), tad Δ galėjo gerokai nusitęsti iki vidutinio amžiaus. „Jaunuolis", neturįs savo tvarkomo namų ūkio, negalėjo būti „ponas", o tik priklausomas „vargšas". Jaunuolių jungimasis į s-gas buvo svarbus viešojo gyvenimo veiksnys, ypač kaime. XII a. pranc. lit. ir pranc. šaltiniais bei pavyzdžiais besiremiančioje Štaufenų laikotarpio vok. poezijoje „jaunuolis" dažnai yra bajoriškos kilmės riteris, bežemis ir neturintis lėno. Gyvenimą jis leidžia kaip *chevalier errant*, t. y. svetimiems ponams tarnaujantis (samdomas) riteris, nes arba dar nėra gavęs tėvo palikimo, arba kaip jauniausias šeimoje neturintis → paveldėjimo teisės. Pastaruoju atveju jo tikslas yra ne tik įgyti „êre" ir pasirodyti „guot", bet ir pradėti gyventi sėsliai bei įsitaisyti „namus" gaunant lėną (→ lėnų sistema) arba vedant našlę ar palikimą gausiančią (pagal Pranc. galiojančią teisę paveldėti turtą ir moterims) žemvaldžio dukterį (plg. Volframo iš Ešenbacho *Parcival* ir Henriką *schêtis* („nelaimingąjį") *Willehalm*, autoriaus lyginimą su Gamuretu). Nevedę „jaunuoliai" yra t. p. Chrètieno iš Trua Artūro romanų (*Erec*, *Yvain* ir kt.), Hartmano iš Aujė (*Erec*, *Iwein*) ir Virnto iš Grafenbergo (XIII a.; *Wigalois*) ir kt. autorių herojai. Jie palieka → Apvaliojo stalo draugiją, vos tik riterišku narsumu iškovoja kokios nors paveldėtojos ranką ir žemę (Iveinas, Gavanas, Vigalua) arba gauna iš tėvo palikimą (Erekas). Brandžiųjų VA soc. gyvenime tarnybos ieškantys jaunuoliai buvo svarbus veiksnys viet. valdovams rengiant karo žygius. Jie gyveno savo pono „maisnie", „ingesinde" ir sudarė didžiąją dalį kurtuaz. lit. publikos, o galbūt ir poetų. Kvietimai į Kryžiaus žygius ir buvo pirmiausia skirti tokiems beturčiams „arme ritter" iš „jungen liuten" (plg. Valterio Fogelveidės *Alterselegie*). Ake

Lit.: W. MOHR, Arme Ritter, in: ZfdA 97 (1968), 127–134. – H. FEILZER, Jugend in der ma. Ständegesellschaft, W. 1971. – E. KÖHLER. Bedeutung u. Funktion des Begriffs „Jugend" (joven) in d. Dichtung d. Trobadors, in: IDEM., Vermittlungen, Mn. 1976, 45–65. – B. THUM, Die sog. Alterselegie Walthers v. d. Vogelweide u. die Krise d. Landesausbaus im 13. Jh, in: G. KAISER (Hg.), Lit. – Publikum – hist. Kontext, Bern 1977, 205–239. – IDEM., Aufbruch u. Verweigerung, Waldkirch 1980. – V. MERTENS, Iwein u. Gwigalois – der Weg zur Landesherrschaft, in: GRM 31 (1981), 14–31. – G. DUBY, Die „Jugend" in der aristokrat. Gesellschaft, in: IDEM., Wirklichkeit u. höfischer Traum, B. 1986, 103–116. – R. MUCHEMBLED, Die Jungend u. die Volkskultur im 15. Jh, in: P. DINZELBACHER/H.-D. MÜCK (Hgg.), Volkskultur des europäischen SMA.s, St. 1987, 35–58. → Senatvė, vaikystė, žmogaus amžius

Javai VA dažn. būdavo pagr. gyv. mitybos šaltinis iki XIV a.; po Didžiojo → maro iki XV a. II pusės vyravo → gyvulininkystė. Kviečiai, duoniniai javai, rugiai, avižos ir kt. buvo auginami vietinėms reikmėms, brandž. VA ir miestams; vėlyv. VA t. p. ir → tarptautinei prekybai (pvz., iš Angl. gabenami į Skand.; iš Baltijos šalių į Flandriją ir Pranc.). VA Δ rūšių derlingumas buvo daug mažesnis negu auginamų dabar (→ badas); Δ užpuolęs skalsiagrybis, kuris patekdavo į duoną, sukeldavo ergotizmą (šv. Antano ugnis). Din

Lit.: H.-G. v. RUNDSTEDT, Die Regelung d. Getreidehandels in den Städten Südwestdtl.s u. d. dt. Schweiz im späteren MA, St. 1930. – B. SLICHER VAN BATH, De oogstopbrengsten van verschillende gewassen, voornamelijk granen, in verhouding tot het zaaizaad, ca. 810–1820, in: Afgeling Agrarische Geschiedenis Bijdragen 9 (1963), 29–125. → Kepėjas, mityba, žemės ūkis, malūnas.

Jeruzalė. Biblijoje Δ laikoma išrinktųjų miestu. Jos žlugimas yra prielaida Dangiškajai Δ ateiti (ST). To kaip „ateities" žmogus turi geisti: ji, kaip Danguje preegzistuojantis miestas, nusileis ant naujosios žemės (NT). VA Δ aiškinta ketveriopai: kaip ST Siono miestas su šventykla, iš gyvų atskirų sielų sudaryta Naujosios Sandoros *Ecclesia* su Roma kaip centru, kaip gyva Dievo buveinė žmoguje (Δ kaip sielos pav.) ir kaip *Apr* Dangiškasis miestas. Kaip amžinosios palaimos simbolis Δ yra → Babilono priešingybė. Kim

Lit.: K. L. SCHMIDT, Jerusalem als Urbild u. Abbild, in: Eranos-Jahrbuch 18 (1950), 207–248. – R. KONRAD, Das

himmlische u. das irdische Jerusalem im Denken d. MA.s, in: Fs. für J. Spörl, 1965, 523 ir t. – ST. K. WRIGHT, The Wengeance of Our Lord. Med. Dramatizations of the Destruction of Jerusalem, Toronto 1989.

Jėzaus gyvenimas. Senovės tradicija sekantys Δ vaizdavimai, kaip veikiau nemoksl. veikalai, pirmuoju tarpsniu apsiriboja → Evangelijų harmonijomis (sen. vok. aukšt. *Tatian*, *Heliand*, Otfrydo „Evangelijų knyga") ir poetiniais kūriniais (pvz., *Ezzolied*, ponios Avos Δ), kuriuose pateikiama ir biogr. elementų iš Jėzaus išganomosios veiklos, ir ją iš dalies interpretuoja. Antrajam laikotarpiui, prasidedančiam nuo ~1300, būdingi dažnai didelės apimties veikalai, kurie bendrąjį išganymo planą pabrėžia paskirų vietų egzegezės sąskaita, tačiau Evangelijų pasakojimus praturtina daugybe apokrifinių detalių, tie patarnauja kaip meditacijos šaltiniai (plg. anon. *Erlösung*, Gundackerio Judenburgiečio *Christi Hort*, Pseudo Bonaventūros *Meditationes vitae Christi*, Liudolfo Saksenheimiečio *Vita Christi*). Nuo XII a. Δ vis plačiau vaizduojamas mene, dažnai tipologiškai susiejant su ST. → Pasija. Hof

Lit.: C. DE BRUIN, Middeleeuwse levens van Jesus als leidraad voor meditatie en contemplatie, in: Nederlands archief voor kerkgeschiedenis, N. S. 58 (1977), 129–155, 60 (1980), 162–181; 63 (1983), 129–173.

Jėzaus širdies garbinimas, vėlyv. VA paplitęs pasiaukojimas Išganytojo širdžiai, ypač išreiškiamas vok. mistikoje nuo XIII a. (Gertrūda Helftietė, Mechthilda Hakebornietė) ir daugybėje maldų taut. kalbomis. Pan. atsidavimo būta penkioms Kristaus žaizdoms. Din

Lit.: K. RICHTSTÄTTER, Die Herz-Jesu-Verehrung d. dt. MA.s, Mn. ²1924.

Jidiš, tik nuo NA neasimiliuotų žydų aškenazių imtas vartoti jų k. ir lit. pavadinimas išstūmė ankstesnįjį „taič". Iš vok. aukšt. tarmių Δ ėmė išsiskirti, matyt, dėl žydų sociokultūrinės dezintegracijos jau labai anksti, bent savo roman. ir ypač hebr.-aramėjiškais leksikos komponentais, kurie, tiesa, lit. k. aiškiau pasireiškė tik XV–XVI a. Be to, ir dėl dažnai prievartino žydų mobilumo, ypač išvarymų ir kraustymųsi per marą (XIV a. vid.) ir po jo, jau sen. Δ intensyviau pasireiškė dialektų niveliacijos procesai, nei tai vyko VA vok. k. Dėl tos priežasties vargu ar įmanoma nurodyti konkrečią vok. k. dialekto terit. kaip Δ kilmės ar branduolio sritį. Hebr. raidyno išlaikymas randantis Δ raštijai, – tai iš išlikusių glosų ir vardų galima atsekti iki XII/XIII a., o prasidėjo galbūt X/XI a., – nežydams Δ lit. recepciją padarė beveik neprieinamą, tuo tarpu lot. raštija daugeliui žydų buvo prieinama. Jei nepaisysime poros eilučių *Wormser Maschor* (maldaknygė; 1272–1273), tai Δ lit. pr. teks laikyti Kembridžo rankraštį T.-S 10. K. 22 (1382–1383), kuriame užfiksuotas, matyt, profesionalaus recitatoriaus repertuaras. Į rinkinį įeina ne tik žydiškos kilmės bei tematikos tekstai (pvz., *Avroham ovinu* – „Mūsų tėvas Abraomas"; *Josef hazadik* – „tikėjimui ištikimas Juozapas"), bet ir platesnės apimties *Dukus Horant* priskiriamo herojino epo fragmentas, ir tema, ir forma priklausančio vid. vok. aukšt. k. parašyto *Kudrun* herojinio epo aplinkai, tad turi sąsajų ir su kt. vid. vok. aukšt. k. tekstais. Herojinio epo tradiciją pratęsia *Hildebrand* ir *Sigenot* perdirbiniai Δ. Artūro epų recepciją liudija trimis XVI a. rankr. išlikęs *Widuwilt*, netiesiogiai su Virnto Grafenbergiečio kūriniu susijęs *Wigalois* variantas, kuris toliau perdirbtas kaip *Kenig Artushof* išliko populiarus iki pat XVIII a. Šios lit. tradicijos tęsiniu galima laikyti Elijo Levito (1469–1549) It. pagal vietos pavyzdžius sukurtus riterių romanus *Bowe Dantone* (populiariai vadinamą *Bowe Buch*) ir *Pares un Wiene*. Ir ta sen. Δ lit. dalis, kuri remiasi žydiškais šaltiniais, stiliumi ir metrika, dažn. yra paveikta vid. vok. aukšt. k. sukurtų pavyzdžių; svarbiausia išimtis čia dar iš XV a. išlikusi poema *Sefer ben hamelech* („Princas ir dervišas", rytietiška *Barlaam und Josaphat* versija), kur imituojama hebr. pavyzdžio iš XIII a. rimuota proza, ir nedidelis epinis eilėraštis apie Izaoko aukojimą (*Akêdass Jizhak*), kurio strofika irgi seka hebr. pavyzdžiu. Kitais atvejais – antai Dovydo (*Schmuelbuch*), Saliamono ir jo įpėdinių (*Melochimbuch*), Esteros (→ Esteros tema; *Megila*), Danieliaus (*Doniel*) ist. perdirbiniams Δ išorinę formą suteikė → Hildebrando giesmės tonas. Ir priešingai nei formos atžvilgiu, šių ir kitų hebr.-aramėjiško Midrašo (egzegetinės-raginamosios lit. bibl. temomis) perdirbinių intencija buvo saugoti bei stiprinti žydų tapatybę, kurios principi-

nį atribojimą nuo krikščioniškosios galbūt galima suprasti kaip reakciją į 1348 „maro programą“. Kaip ir Midrašo epuose, pan. sąsajų su žydų tradicijomis esama ir daugybėje smulkiosios epinės prozos kūrinių, kurie iš Vormso ir Regensburgo ciklų įėjo į *Maaßenbuch* (pirmas leidimas Bazelyje 1602). Kita vertus, VA pab. ir toliau išlieka vok. lit. poveikis; tai pirmiausia rodo pasakėčių rinkinys *Kü-Buch* ir *purim* vaidinimai, t. y. pirmosios Δ dramos sekant → Užgavėnių vaidinimų pavyzdžiu, kur vaizduojami Esteros knygoje (ST) minimi žydų tremties įvykiai. Pagaliau daugiau ar mažiau aiškias pastangas transponuoti tekstus į žydiškos recepcijos lauką rodo nuo XVI a. atsirandantys vok. „liaudies knygų“ (*Fortunat*, *Oktavian*, *Magelone*) perdirbiniai. Tarp tyrinėtojų paplitęs senesniosios Δ lit. apibūdinimas kaip moterų lit., nors ir gali remtis netiesioginiais įrodymais pačiuose tekstuose, ypač įvadinėse ir baigiamosiose pastabose, tačiau neatsižvelgia į tai, kad tiesioginio kreipimosi į vyrišką publiką nebūta todėl, jog ši pagal žydų savimonę turėjusi studijuoti hebr. tradiciją; bet iš tikrųjų dažnai nebuvo tam prielaidų, ir kaip tik Midrašo epai pateikia įrodymų, kad tradicinis mokytumas ir lit. taut. kalba galėjo žengti kartu. → Biblinė literatūra, hebrajų kalba, žydai. Dre

Lit.: M. Erik, Di geschichte fun der jidischer literatur 14.–18. Jh., War. 1928. – H. Dinse, Die Entwicklung des jiddischen Schrifttums im dt. Sprachgebiet, St. 1974. – Idem./S. Liptzin, Einführung in die jiddische Lit., St. 1978. – S. A. Birnbaum, Yiddish, Toronto 1979. – B. Simon, Judendt. u. Jiddisch, in: A. Ebenbauer/K. Zatloukal (Hgg.), Die Juden in ihrer ma. Umwelt., W. 1991, 261–260.

Joachitai, abato Jokymo Fioriečio (~1130–1202) pasekėjai, perėmę ir pranciškonų neturto idealą. Δ laukė naujo, sulig angeliškuoju pop. prasidėsiančio amžiaus apaštališko neturto Bažnyčioje, kai viešpataus Šv. Dvasia. LaJ

Lit.: H. Grundmann, Relig. Bewegungen im MA, Da. 1961. – H. de Lubac, La postérité de Joachim de Fiore. – P. 1979/1981. – H. Crocco (Ed.). L'età dello Spirito, S. Giovanni in Fiore, 1986. – Žurn.: Florensia 1987 ir kt.

Joanitai. Iš senos maldininkų špitolės Jeruzalėje kilusi špitolinė brolija 1099 buvo išplėsta, 1113 pop. Paskalio II patvirtinta, o XII a. vid. Raimundo iš Puy pertvarkyta į → riterių ordiną, kurio riteriškieji tikslai ilgainius nustelbė karitatyvinius. 1291 Ordinas buvo perkeltas į Kiprą, 1309 – į Rodo salą, 1530 – į Maltą (Maltos ordinas). Drabužiai – juodas apsiaustas su baltu kryžiumi. Rie

Lit.: S. Reicke, Das deutsche Spital u. sein Recht im MA, St. 1932 (Repr. 1961). – A. Wienand, Der Johanniter-Orden. Der Malteser-Orden, Kö. 1970.

Jobas. Nuo Grigaliaus D. *Moralia in Job* išlieka pamatinė šio ST personažo kaip maldingo kentėtojo interpretacija; *Job* maištautojas numaldomas. Dėl tvirto tikėjimo ir kantrybės Δ buvo gerbiamas kaip šventasis, o dėl raupsų – kaip raupsuotųjų ir ligoninių globėjas. Pagal → tipologinę interpretaciją Δ kančios nurodo į Kristaus kančią. Din/Wal

Lit.: A. Hausen, Hiob in der franz. Lit., 1972. – L. Bessermann, The Legend in the MA, 1979. – G. Fohrer, Studien zum Buche Hiob, ²1983.

Joi (provans. – džiaugsmas, sen. pranc. *joie*, vid. vok. aukšt. k. *fröide*), viena pagr. VA kurtuaz. vertybių sist. sąvokų (greta *mezura* – matas, → mâze; *cortezia* – moralinis tobulumas; *leialtat* – ištikimybė, *triuwe*; *largueza* – kilniadvasiškumas, → milte), dažnai jungiama su *joven* (jaunyste). Iš pr. reiškė mėgavimąsi meile (pvz., Δ → dienos dainoje), vėliau kurtuaz. *canso* → fin'amor tematikoje – pakilų, laimės jausmą, sukeliantį vidinį pakylėtumą, t. p. ilgesį, meilės troškimą, išsipildymo viltį. Δ dažnai yra meilės dainos tema (plg. Guiraut de Bornelh PC 242,13: *Er' ai gran joi que'm remembra l'amor*), bet lygiai taip pat dažnai skundžiamasi dėl Δ stygiaus. → Džiaugsmas. Schw

Jomarkas (vok. *Jahrmarkt*, VA lot. *annum mercatum*, *annuale marcatum*, *generale mercatum*), tai iš pr. vieną kartą per metus, paskui ir dažniau tuo pačiu laiku rengtas → turgus, priešingai nei savaitinis turgus, atlikęs ir → tarptautinės prekybos funkcijas. Δ dokumentiškai paliudyti nuo XI a.; iš pr. reikėdavo, kad Δ patvirtintų kar. Nuo XII a. daugybėje vietų rengti Δ, atlikdavę ir artimosios prekybos funkcijas (Utrechte, Kelne ir Tryre). Δ datos būdavo nustatomos taip, kad galėtų dalyvauti ir kaimyninių miestų → pirkliai. XIII a. kai kurie Δ, gavę kar. privilegijas, virto →

mugėmis (Frankfurte 1240, Leipcige 1268); per vėlyv. VA laikotarpį P. Vok. ir kaimyninėse srityse susikūrė ištisas mugių tinklas. Schu

Lit.: → Turgus.

Jono meilė (palaiminimas). Nuo XII a. paliudytas kurtuaz. paprotys, kai išvykstant į kelionę arba karo žygį evangelisto Jono garbei išgeriama taurė vyno. Bažn. perimtas kaip šventinto Jono vyno auka, paplito visuose luomuose. → Meilės gėrimas. Zim

Lit.: H. SCHOMER, Die Heiligenminne als kirchl. u. weltl. Brauch, in: Rheinländisches Jahrbuch f. Volkskunde 5 (1954).

Joven (sen. provans. – jaunas, → jaunystė), trubadūrų (ypač Vilhelmo iš Akvitanijos, Marcabru, Cercamono, Peire'o d'Auvergne) lyrikos sąvoka, kurią galima suprasti ir tiesiogiai, ir programiškai kaip kurtuaz. dorybių sumą. Δ kaip profesionalių dainininkų brolijos (Denomy) arba kaip soc. neintegruotų trubadūrų lyrikos atlikėjų (Köhler, Duby) interpretacijos lieka problemiškos. T. p. ir faktas, kad Δ neturi atitikmens vok. meilės lyrikoje, iki šiol nėra patenkinamai paaiškintas. *Kas

Lit.: A. J. DEMONY, Jogleurs. The Notion of Youth aming the Troubadours, its Meaning and Source, in: Med. Studies (11 (1947), 1–22. – E. KÖHLER, Sens et fonction du terme 'jeunesse', in: Mélanges R. Grozet, Poitiers 1966, 569–583. – G. DUBY, Au XIIe siècle: les 'jeunes' dans la société aristocratique, in: Annales E. S. C. 19 (1964), 835–846. – G. CROPP, Le vocabulaire courtois des troubadours, G. 1975. → Jaunystė.

Jubilas (VA lot. *jubilus* – džiūgavimas, t. p. *jubilatio*). 1. Dainavimas be teksto visose gyvenimo situacijose; ypač taip vadinama giedant Mišių → Aleliuja prie paskutinio skiemens prijungiama melizma (→ melizminis), kuri paprastai ištęsiama, įgyja vidinę struktūrą ir, *Aleliuja* kartojant, gali virsti išplėsta → sekvencijos forma. 2. Nuo Augustino mistikoje vartojama sąvoka, įlieto džiaugsmo būsenai išreikšti. Schl/Din

Lit.: H. LAUSBERG, Hymnologische u. hymnographische Studien, I. 1967. – H. GRUNDMANN, Ausgewählte Aufsätze, III, St. 1978, 130 ir t. – J. W. MCKINNON, The Pastristic Jubilus and the Alleluia of the Mass, in: Cantus Planus, Budapest 1990, 61–70.

Jubiliejiniai metai → malonės metai

Judas. Jėzaus išdaviko, dėl savižudybės – ir atgrasančio → desperacijos nuodėmės pavyzdžio bei (amžinai prakeikto) tiesiog „antišventojo" figūra ir VA kėlė didelį susidomėjimą: įv. kalbomis išlikusi legenda apie Brendano → kelionę į anapybę aprašo bausmes, kurias turi kentėti prakeiktasis. Iš XII a. išlikusi lot. Δ *vita*, anot kurios jis, kaip ir Mozė, savo tėvų buvęs paleistas į jūrą ir vienos princesės atrastas. Paskui jis nužudo šios pagimdytą sūnų, stoja tarnauti Pilotui, kaip ir Edipas nužudo savo tėvą ir veda savo motiną; visa tai sužinojęs, Δ ieško ir gauna Jėzaus nuodėmių atleidimą, vėliau jį išduoda. Liaudies sąmonėje Δ paveikslas buvo labai gyvas: patarlėse ir priežodžiuose jis iškyla kaip išdaviko prototipas, o liaudies paprotys „varyti Δ" (kelti triukšmą bažn.) paliudytas nuo XIII a. Nors kai kurie autoriai Δ užjaučia, vis tiek jis yra neigiamas pavyzdys (kaip ir visi antišventieji), turintis tikinčiuosius atgrasyti nuo nuodėmės ir drauge būti atpirkimo ožiu, į kurį nukreipta krikščionių bendruomenės neapykanta. Gie

Lit.: P. DINZELBACHER, Judastraditionen, W. 1977. – E. HARVOLK, Judaslohn u. Judaskuß, in: Bayerisches Jahrbuch f. Volkskunde 1985, 86–95.

Julijaus metai → kalendorius

Jungo prievolė (vok. *Spanndienst*), viena įprastinių valstiečių → baudžiavos prievolių, t. y. transporto darbai su savo traukiamaisiais gyvuliais.

Juodasis tonas (vok. *Schwarzer Ton*). Taip vadinosi ~1235 atsiradęs strofinių eilėraščių iš didž. *Wartburgkrieg* komplekso → tonas. Dešimties eil. → kancona su trimis štolais buvo vėliau naudojama ir epinėse poemose *Lohengrin* ir *Lorengel*. Δ dažnai naudoję meisterzingeriai priskyrė jį legendiniam Klingsoriui. → Berno tonas. Bru

Lit.: D. BUSCHINGER (Hg.), Lorengel, Göp. 1979.

Juodoji mirtis → maras

Juokas → humoras, ludicrum, virtuvinis humoras

Jūra. Dievas pasaulį: „pastatė ant jūrų ir įtvirtino virš požeminių upių" (*Ps* 24, 2; *Joz* 17, 12; *Ps* 65, 8); ankstyv. krikšč. būdingas vaizdinys – Bažn. laivas pasaulio vandenyne (viena mėgiamiausių VA blogojo *saeculum* alegorijų). Germ. mitologijoje Toras kovoja su Mitgardo gyvate;

Njordas globoja žvejybą ir laimina derlių. Jaunesn. „Edoje“ Boro sūnūs sukuria Δ iš milžino Yniro kraujo. Δ stebuklų (milžiniškos žuvys ir pan.) aptinkama, pvz., sakmėje apie Brandaną, → bestiarijuose, Gervazo iš Tilbury *Otia imperialia* ir *Kudrun*. VA buvo labai paplitę Δ undinių vaizdiniai (→ monstras). Kras

Lit.: O. EISSFELDT, Gott u. das Meer in der Bibel, Kop. 1935. – P. G. HEIMS, Seespuk, Aberglaube u. Legenden, 1965.

Jurisprudencija → teisė

Jūrų keliai. Išskyrus Viduržemio j. rytinę dalį, jūrų laivyba iki XI a. daugiausia vyko pakrantėmis. Nors meteorologijos, klimato ir hidrologijos žinios davė galimybę įveikti didelius jūrų atstumus (pvz., į Grenlandiją buvo plaukiojama nuo X a.), tačiau jūrų prekybos maršrutais imta plaukioti tik po to, kai iš arabų laivininkystės buvo perimtas → kompasas (~1200) ir kai paplito astroliabija. Ši pagalbinė priemonė ir augantis kogų (įskaičiuojant jų Viduržemio j. variantus) naudojimas sudarė sąlygas naujos kokybės tarpt. prekybai, kurią ypač plėtojo jūriniai Š. It. miestai Viduržemio j. baseine ir → Hanzos miestai – Š. v. Europoje. → Tarptautinė prekyba, laivas. Keu

Lit.: G. V. SCAMMELL, The World Encompassed: The First European Meritime Empires, c. 800–1650, Bercley 1981. → Laivas.

Jus primae noctis, pirmosios nakties teisė valdovui praleisti su valdinio nuotaka; suprantama kaip feodalo valdžios jam priklausantiems baudžiauninkams ženklas. Δ, pasak mokslininkų, atsirado iš Antikos tautų nekaltybės atėmimo ritualų. Vok. Δ visai nežinoma, Europoje užfiksuotas vienas kitas atvejis, paskui Δ laikytas tik simboliniu veiksmu. Bg

Lit.: K. SCHMIDT, Jus primae noctis, Fr. 1881. – O. GIERKE, Der Humor im dt. Recht, B. [2] 1886.

k

Kabala (hebr. *kabbala* – tradicija), žydų slaptas mokymas ir mistika, ypač XII–XVII a. **Δ** nėra vienalytė, patyrusi liaudies religingumo įtakos; su *merkaba* mistika sudaro tvirtą mokymą. Tikroji **Δ** randasi XII–XIV a. Provanse. Pagr. veikalas yra Midrašo formos *Sohar* knyga, kurioje išdėstyta pakopų teorija. V. **Δ** didžiausios įtakos padarė Renesanso filos. (Pico della Mirandola). LaC

Lit.: C. Scholem, Die Kabbala u. ihre Symbolik, Z. 1960. – H. Reichstein, Praktisches Lehrbuch der Kabbala, B. 1984. – B. Sill, Kabbala, in: Wörterbuch der Mystik, hg. v. P. Dinzelbacher, St. 1989, 292–295.

Kadencija (iš lot. *cadere* – kristi), akcentinės silabinės eilėdaros eilutės pab. Pagal pranc. gramatikos gim. (vienskiemeniai žodžiai – vyr. gim., dviskiemeniai – mot.) skiriamos dvi **Δ** gim.: 1) vyr. (vienskiemenė) **Δ**: vid. vok. aukšt. *man* = x́ (pranc. *beau*); 2) mot. (dviskiemenė) **Δ** (natūraliai arba poziciškai ilgas kirčiuotas skiemuo): *êre, stunde* = x́x (pranc. *belle*). Abiejų **Δ** giminės variantų esama vid. vok. aukšt. → prozodijoje: 3) dviskiemenė vyr. **Δ** (žodžiai su trumpu atviru kirčiuotu skiemeniu): *geben* = v́v(= x́); 4) skambančioji **Δ** (žodžiai su ilgu kirčiuotu skiemeniu gali įgauti du kirčius ir būti ištęsti per du taktus): *klingen* = – |x̀ ; 5) triskiemenė skambančioji **Δ**: *gegebene* = x́x|x̀. – Germ. eilėdaros specialistai F. Saranas, A. Heusleris ir kt. siūlė dar diferencijuotesnę terminiją, pvz., bukąja **Δ** vadinti vienskiemenę vyr. **Δ** arba pauze atskirtą paskutinį taktą. Schw

Kæmpeviser (dan. – herojinės dainos), porūšis → folkeviser, imančių temas iš germ. sakmių ir herojinės poezijos. Dėl realistinės pasakojimo manieros laikomos palyginti nesenos kilmės (Danijoje – ne anksčiau XV a.). Pöc

Kailiai. VA buvo svarbus pasauliečių ir dvasininkų drabužis; dažn. juos importuodavo iš Š. ir Rytų Eur. Brangūs **Δ** rodė priklausymą viešpataujančiam luomui. → Drabužiai. → Oda. Din

Kaimas, nuolatinė bendruom. gyvenvietė su specifiniais soc., ūk., teis. ir archit. bruožais; pagal juos, priklausomai ir nuo geogr. sąlygų, susiformavo įv. **Δ** formos: linijiniai, kupetiniai, gatviniai **Δ** arba kaimeliai (namų grupės), nuo kurių priklauso ir paskirų sodybų archit. (priešingybė – vienšėdis). Daugybė iki šiandien išlikusių **Δ** kilę iš romėnų dvarų arba buvo įk. germ. skverbimosi laikais; įv. vietovardžių grupės dažnai leidžia spręsti apie jų įkūrėjus, įkūrimo metą ir gentinę priklausomybę; pvz., galūnės *-ing* (*-ringen, -ungen*), *-leben, -heim, -hausen, -dorf* rodo, kad tai germ. **Δ**. Brandž. VA intensyviai kertant miškus ir įsisavinant žemę, randasi vietovardžiai, besibaigiantys galūnėmis *-reuth, -schwend (-schwand), -schlag, -brand*. Tačiau kupetiniai **Δ** formavosi ir ankstyv. VA iš vienšėdžių grupių, dėl tautų kraustymosi daugėjant gyv. Brandž. VA Vid. Europoje **Δ** formavimasis iš esmės baigiasi. Tuo metu prasideda sričių į R. nuo Elbės ir per → Rekonkistą užimtų terit. (gynybiniai **Δ**) kolonizacija. Vėlyv. VA dėl nepalankių ūk. sąlygų ir maro randasi → tyrai, arba bendruom. jungiasi į didesnius ūkio vienetus, kurių gyvenimą reguliavo agrariniais principais pagrįsta ūkininkavimo sist. Dažnai jie tampa priklausomi nuo pradedančių klestėti miestų (ypač It. ir Isp.).

Δ marka (vok. *Dorfsmark*) vadinamas visas bendruom. naudmenų plotas su laukais ir miškais; „marka" laikoma ūk. ir teis. vienetu ir vadinama **Δ**; gyvenamajai daliai ir (nuosavose valdose) sodyboms priklauso paskiri ariamos žemės sklypai (*Esch* – javams auginti skirtas naudmenų plotas, padalytas į rėžius) ir nedalijama „bendroji marka" arba → almenda. **Δ** juosiančios pintinės tvoros ribose galiojo prieglobsčio teisė; todėl VA **Δ** turėjo savas neliečiamas sritis. Laisvieji → valstiečiai privalėjo laikytis **Δ** teisės nuostatų, garantuojančių kiekvieno nuosavybę ir teises. Kitaip buvo daugumoje baudžiaviniams dvarams priklausančių **Δ**, privalėjusių mokėti savininkui → činšą ir eiti lažą, bet užtat saugomus jo ginklo. Daug **Δ** buvo visiška pono nuosavybė (→ žemėvalda). **Δ** gyv. teisėmis (→ Weistum) rūpinosi bendruom.

renkamas seniūnas; žemojo teismingumo Δ būta → teisėjų arba šulcų, ir jiems pavaldžių posėdininkų ir prisiekusiųjų; šulcas galėjo būti skiriamas pono. Teisės vietos Vok. buvo → liepa, auganti Δ vid., kur buvo susėdama pasitarti ir skelbiami nuosprendžiai. Δ struktūrą galėjo lemti ir parapijų ribos (ypač It. ir Isp.). Bg/Din

Lit.: K. S. Bader, Studien zur Rechtsgesch. des ma. Dorfes, Kö. 1962. – Idem., Das ma. Dorf als Friedens- und Rechtsbereich, Graz 1967. – L'archéologie du village méd., Louvain 1967. – G. P. Bognetti, Studi sulle origini del comune rurale, 1978. – J. Chapelot/R. Fossier, Le village et la maison au MA, P. 1980. – P. Donat, Haus, Hof u. Dorf in Mitteleuropa vom 9.–12. Jh., 1980. – C. C. Taylor, Village and Farmstead, 1983. – Les communautés villageoises en Europe occidental du MA aux Temps modernes (Flaran 4), 1984.

Kaimiškoji poezija (vok. *dörperliche Dichtung*), kitaip – kaimo kurtuaz. poezija, lit. mokslo sąvoka, taikoma tai vėlyv. VA kurtuaz. lyrikai, vėliau – ir epui, kur kaip nevėkšlos ir kvaišos išjuokiami ir/arba kaip pavojingi uzurpatoriai smerkiami kaimiečiai ir valstiečiai, per savuosius meilės žaidimus mėgdžiojantys kurtuaz. → meilės kalbą ir konvencijas. Vok. sąvoka atsiradusi iš vid. vok. žem. k. *dörper* – kaimietis, kaimo stuobrys, ir yra skolinys iš sen. pranc. k. *vilain* (niekinamas žodis kaimo gyventojui, neišprusėliui nusakyti), kuris per vid. nyd. k. pateko į vid. vok. aukšt. k. Lyrikoje vid. vok. aukšt. *dörper* (nauj. vok. aukšt. *Tölpel*) pirmiausia aptinkamas Neidharto kūryboje, kuris laikomas ir Δ pradininku. Savo paties sukurtose dainų rūšyse (→ vasaros ir → žiemos dainose) jis vaizduoja meilės kvaitulio apimtas valstietes ir valstiečius, per pseudokurtuaz. jų elgseną demaskuodamas ir pašiepdamas jų grubų juslinį pasidavimą instinktams; sykiu jis *sprenzelaere* (kaimo šaunuolius) pakylėja iki varžovų kovoje dėl kaimo merginų prielankumo ir vad. atkirčio strofose (*Trutzstrophen*) leidžiasi pašiepiamas kaip pasipūtęs riteris ir valstiečių priešas. Dviprasmiškai komiška Neidharto poezija, kai sunku atskirti, kur valstietiška → satyra, o kur – minezango parodija, sulaukė gausių mėgdžiotojų iki pat vėlyv. VA; be to, jo asmuo buvo paverstas legendine švankų figūra – valstiečių priešu; ši figūra švankų lit., antai *Neidhart Fuchs* ar Heinricho Wittenwillerio *Ring* gyvavo iki pat XVI a. (→ Neidharto vaidinimas). Tarp vardais žinomų Neidharto mėgdžiotojų buvo Burkartas iš Hohenfelso, Ulrichas iš Vinteršteteno, Göli, Steinmaras ir Taleris; tačiau dauguma Neidharto dainų korpuse išlikusių sekimų yra anoniminiai (→ neidhartai, pseudo neidhartai arba neidhartininkai). Har

Lit.: R. v. Liliencron, Über Neidharts höf. Dorfpoesie, in: ZfdA (1848), 69–117. – F. Bobertag (Hg.), Narrenbuch, Repr. Da. 1964. – G. Fritz, Sprache u. Überlieferung d. Neidhart-Lieder in der Berliner Hs. C, Gö. 1969. – Idem. (Hg.) Abb. Zur Neidhart-Überlieferung, I. 1973. – J. Schneider, Studien z. Thematik u. Struktur d. Lieder Neidharts, Gö. 1976. – G. Schweikle, Neidhart, St. 1990. – Idem., Dörper od. Bauer, in: M. Kintzinger ir kt. (Hgg.), Das andere Wahrnehmen (Fs. A.Nitschke), Kö. 1991, 213–233.

Kalavijas (vok. *Schwert*, ide **suer* – pjauti, durti). Sen. vok. aukšt. *billi*, *swert*, *wafan* pasauliet. ir relig. lit. iš pr. reiškė kertamąjį ginklą, o rankr. glosose – ilgą ir trumpą Δ; tuo paaiškinamas dalykinis tipologinis peilio/durklo panašumas. Vid. vok. aukšt. kalboje (*swert*, *sahs*, *mezzer* ir t. t.) buvo skiriamas trumpas Δ (duriamasis ginklas) ir ilgas Δ (kertamasis ginklas; plg. *Waltharilied*). Viskas baigėsi tuo, kad ilgas dviašmenis Δ tapo pagr. riterių ginklu, o apie brangią Δ, ypač jų rankenų ir makščių, puošybą liudija daiktiniai įrodymai bei poetų (pirmiausia epų aut.) aprašymai. Tuo tarpu durklai fiksuojami kaip svaidomieji ginklai (*Waltharilied*, *Wolfdietrich*). Tai, kad kalavijas ir jo nešiotojas beveik neatskiriami, rodo daugybė Δ vardų (*Balmung*/Sie*gfried*; *Nimung*/*Wieland*; *Durant*/*Roland*; šiuo atžvilgiu ypač turtinga „Edos") ir magiški bei kulto (runos), taip pat krikšč. įrašai ant Δ rankenų galvučių bei relikvijos jose (*Chanson de Roland*). Δ atlieka teis. simbolio funkciją duodant → priesaiką (*Waltharilied*), įvaikinant (Kasiodoras, Tristano temos lit.), įšventinant į riterius (kalavijo pašventinimas: *Tristan*, *Lohengrin*); Δ t. p. yra teismo bei → valdovo ženklas (nuo Liudviko Mikčiaus laikų). Hü

Lit.: R. E. Oakeshott, The Sword in the Age of Chivalry, L. 1964. – J. Schwietering, Zur Gesch. von Speer u. Schwert im 12. Jh, in: Idem., Philolog. Schriften, Mn. 1969, 59–117. – W. Menghin, Das S. im frühen MA, St. 1983. – H. Steuer. Helm u. Rings. Prunkbewaffnung u. Rangabzeichen germ. Krieger, in: Studien zur Sachsenforschung 6 (1987), 189–236. → Ginklai.

Kalba → retorika

Kalbos dalys (retor.; lot. *partes orationes*). Kūrinio vidinio → dispositio uždavinys yra kalbos suskirstymas į funkcines dalis. Greta Aristotelio teisminės kalbos dalijimo į *prothesis* (dalyko išdėstymą) ir *pistis* (įrodymą) jau nuo Isokrato žinomas skirstymas į penkias dalis; šis vėlesnėje retor. buvo dar smulkinamas, tačiau loginė tvarka, jei aplinkybės nereikalauja kitaip, išlieka ta pati (*ordo naturalis*). Tradicinėmis Δ, – kurias funkciškai būtina aiškiai skirti, bet kurios sakant kalbą iš dalies pereina viena į kitą arba net viena kitą pakeičia, – laikoma: *exordium* arba *prooemium* (įžanga), kuri pateikdama dalykinę informaciją ir sudomindama klausytojus (*docilem, attentum, benevolum parare*) pereina į *propositio* (kalboje įrodinėjamo tikslo). Šią dalį galima išplėsti arba net pakeisti trumpu dalyko esmės išdėstymu (→ naratio) arba nuosekliu argumentų išvardijimu (*partitio* arba *divisio*). Po to sekanti *argumentatio* (pagr. dalis) siekia dalykiškais ir efektingais įrodymais (*probationes*), dažnai pateikiamais stiprėjimo tvarka, įtikinti klausytoją *propositio* teisingumu. Ekskursai kalbą turi padaryti vaizdingesnę; priešininko argumentai paprastai atremiami atskiroje *refutatio* dalyje. Pabaigoje (*peroratio* arba *conclusio*) *propositio*, remiantis *argumentatio*, pristatoma kaip įrodyta; čia galima dar pridurti trumpą įrodymo proceso pakartojimą (*recapitulatio* arba *enumeratio*). Taikli sentencija gali efektingai vainikuoti kalbą. Idant tarp paskirų dalių nesusilpnėtų kalbos sklandumas ir klausymosi įtampa, jos susiejamos išradingais perėjimais (*transgressiones*). → Colores rhetorici, retorika. Pic

Kalbos filosofija VA pirmiausia reiškia įv. kalbų atsiradimo apmąstymus, sąvokų apibrėžimų formulavimą ir jų sutvarkymą pagal kategorijas. Pirmoji sritis yra artimai susijusi su teol. kontekstu (Babelio bokšto statyba kaip tipologinė priešingybė Sekminių stebuklui) ir apima t. p. klausimą apie paskirų kalbų vertingumą bei jų galimybę išreikšti „tiesą“. Tai pasireiškia, pvz., ypatingu trijų biblinių k. – hebr., gr. ir lot. – vertinimu. Ir čia jau reflektuojama priartėjimo prie tikrovės per kalbą problematika yra pagrindinė antroje Δ srityje, kuri iš esmės priklauso logikos kompetencijai ir traktuotina kaip tipiškas scholastinio mąstymo būdas pažinti pasaulį. Ši Δ sritis suklestėjo brandž. VA, kai buvo susipažinta su Aristotelio idėjų visuma (turinio ir formos skyrimas). To laikotarpio Δ būdingos ir spekuliacijos apie kone magiį asmens → vardo ryšį su jo charakteriu. Rih

Lit.: J. Pinborg, Die Entwicklung der Sprachtheorie im MA, Mr. 1967. – A. Borst, Barbaren, Ketzer u. Artisten, Mn. 1988. → Filosofija.

Kalbų maišymas, VA paplitusi ir labai skirtingų motyvų sąlygojama technika, kuriant tekstą naudoti įv. kalbų ir regiolektų elementus. Terminologiškai būtina skirti Δ nuo: 1) mišrios kalbos, galinčios atsirasti dėl ist. tradicijos (pvz., bavarų ir vok. žem. k. mišinys „Senojoje Hildebrando giesmėje“) ar dėl pragm. sumetimų (ankstesnių roman. specialiosios lit. kompromisinė forma tarp lot. norminės rašomosios ir viet. šnekamosios kalbų); 2) nuo daugiakalbių „tekstų šeimų“, kai antai lot. tekstas taut. kalba išplečiamas, parodijuojamas ir t. t. Kai kurios Δ funkcijos: palengvinti supratimą esant fragmentiškam vertimui (Notkeris III Galeniškis, glosos), pateikti citatą pabrėžiamo *auctoritas*, paryškinti *maiestas*, įterpiant prestižiškesnės k. elementų (dažn. lot.), sustiprinti emoc. įtampą, išreikšti patologinę būseną (sudarant komišką įspūdį, pvz., pranc. *Farce du maître Pathelin*), paženklinti hierarchiją arba „domenus“ (kalbų paskirstymas sen. pranc. misterijose: Dievas – lot. k., žmonės – taut. k., velnias – groteskinė pramanyta kalba), paryškinti viet. koloritą (Osvaldas Volkenšteinietis), netiesiogiai apibūdinti lit. herojus (pvz., Meieris Helmbrechtas), parodijuoti (užstalės dainos liturg. tekstais, lot. ir vid. vok. aukšt. „moterų dainos“, antai *Carmen Buranum*, 185), laikytis lit. konvencijos (→ harša), pasimėgauti eksperimentavimu. Vyraujantis Δ pobūdis – lot. ir taut. k. derinys, tačiau pasitaiko, kad maišomos skirtingomis proporcijomis ir vien taut. kalbos. → Mišrioji proza. Pöc

Lit.: U. Müller, Mehrsprachigkeit u. Sprachmischung in den Carmina Burana, in: Fs. Wandruszka, T. 1981, 83–104. – F. Brugnolo, Plurilinguismo e lirica med., R. 1983.

Kalėdos, Kristaus gimimo šventė; iš pr. ji buvo švenčiama pavasarį, bet veikiausiai IV a. dėl ne-

visai aiškių priežasčių perkelta į gruodžio 25 d. (krikščionių reakcija į imperatoriaus Aureliano sprendimą šventę *Natalis Solis Invicti* padaryti visos imp. švente?; sąsajos su Izidės arba Mitros kulto šventėmis?; krikščioniška pagonių žiemos vidurio švenčių (vykdant misijas germ. ir keltų kraštuose) reinterpretacija?). Δ įvedimo paliudijimų vok. k. teirt. užfiksuota gana vėlai: 813 Mainco susirinkimas paskelbia Δ bažn. švente, 1310 Kelno susirinkimas gruodžio 25 d. paskelbia ofic. → metų pradžia (galiojo iki Grigaliaus → kalendoriaus įvedimo 1582). Pirmas Δ nac. lit. paliudijimas aptinkamas Hergerio Spervogelio (~1170/1180? MF 28, 13 ir t.). Valterio Fogelveidės 1199 špruchas „Magdeburgo Kalėdos" (15, 5 ir t.) rodo, kad bažn. šventės ir vieši valdžios reprezentacijos gestai per didžiąsias krikšč. šventes visiškai sutapo. Prie Δ šventės išplitimo daug prisidėjo → Kalėdų vaidinimai ir giesmės. Vykstant Reformacijai, nemaža VA Δ papročių iš relig. gyvenimo išnyko (pvz., Kūdikėlio supimas, plg. lot. *Rosenet in laudibus* (Vienuolio iš Zalcburgo?) vert. į vok. k. *Joseph lieber neve min*). Kaip atsirado paprotys per Δ keistis dovanomis (paliudytas XVI a.) arba puošti eglutę (pirmą kartą paliudyta Štrasburge 1605), nėra išaiškinta. Benn

Lit.: A. Tille, Die Gesch. der dt. Weinacht, L. 1893. – F. X. Weiser, Handbook of Christmas Feasts and Customs, NY. 1958. – I. Weber-Kellermann, Das W.sfest, Luzern 1978.

Kalėdų giesmės. Iškilmingas Kalėdų šventimas apima ir muzik. elementus. Antai esama relig. liaudies giesmių (Advento, piemenėlių dainų, lopšinių). Nepaisant didelės liturg. svarbos, Kalėdų → leisos buvo labai mėgstamos liaudies (daugiabalsės kompozicijos), kaip ir kai kurių lot. → cantio vertimai (pvz., Henriko Laufenbergiečio ir Vienuolio iš Zalcburgo *A solis ortis cardine*). Išliko ir lot. ir vok. → kalbų maišymo pavyzdžių (*In dulci jubilo*). Δ paliudytos nuo XI a.; vok. rankraščiuose – nuo XIV a. antrosios pusės; tai daugiausia giesmių, neturinčių liturg. funkcijos, vertimai. Benn

Kalėdų vaidinimas, nuo X a. praktikuota dramos forma; išliko vos keletas tekstų; Δ dažn. sudarydavo dalį Kalėdų liturgijos, turinys – su Kristaus gimimu susiję įvykiai; neretai Kalėdų vaidinimai būdavo įkomponuojami į Advento, Prakartėlės, Žvaigždės ir Erodo vaidinimų ciklą. F/O

Lit.: J. Gibson, Quem Queritis in Praesepe, in: Comparative Drama 15 (1982), 343–365. – D. Krieger, Die ma. dt.sprachigen Spiele u. Spielszenen des Weihnachtsstoffkreises, F. 1990. → Teatras.

Kalendorių eilėraščiai būdavo kuriami visų metų Bažn. ir šventųjų šventėms ir nuo ankstyv. VA funkcionavo kaip → įsimenamoji poezija, iš pradžių lot., paskui ir taut. kalbomis, pvz., *Menologium* sen. angl. k., vėlyv. VA pranc. k. „Aviganių kalendorius" (išverstas ir į anglų k.). → Cisiojanus, bažnytiniai metai, mėnesių paveikslai. Din

Lit.: H. Piper, Kalendarien u. Martyrologien d. Angelsachsen, B. 1862. – P. Meywaert, Metrical Calendar by Eugenius Vulgaris, in: Analecta Bollandiana 84 (1966), 349–377. – P. MacGurt, The Metrical Calendar of Hampson, in: Ibid. 104 (1986), 79–125.

Kalendorius (iš VA lot. *calendarium*, pagal *calendae*, pirmąją mėnesio dieną Romos imp.), astron. pagrįstas laiko dalijimas į dienas, mėn. ir m. VA laikytasi Julijaus Δ, išskyrus → metų pradžią; juo rėmėsi ir krikšč., vad. → švenčių kalendorius. Δ būta įv. formų, pvz., Skand. turėtas → lazdinis Δ, būta ir paveikslinio Δ → valandų knygose. Kaip savarankiški veikalai, kuriuose būdavo ir relig.-didakt., astrol. bei kt. tekstų, Δ ypač paplito knygų spausdybos pr. (pvz., *Le grand kalendrier et compost des Bergiers*, XV a. pab.). → Ūkininko patarėjas. Schu/Din

Lit.: H. Grotefend, Zeitrechnung d. dt. MA.s u. der Neuzeit. I–II, Han. 1891/1892 (Repr. 1984). – P. Heitz/K. Haebler, Hundert Kalenderinkunablen, Str. 1905. – F. K. Ginzel, Handbuch d. mathematischen u. techn. Chronologie, II–III, L. 1922/1014. – E. Mahler, Handbuch d. jüdischen Chronologie, L./F. 1916. – H. Grotefen, Taschenbuch d. Zeitrechnung, Han. [11]1971. – N. K. Liebgott, Kalendere, Kop. 1973. – W. Hansen, Kalenderminiaturen d. Stundenbücher, Mn. 1984.

Kalifas (arab. *halīfa* – įpėdinis, vietininkas), Mahometo vietininkas atliekantis visos bendruom. polit., karinio ir relig. vado pasauliet. funkcijas pagal dieviškąsias Korano normas. – Lot. ir arab. šaltiniuose pasitaikantis Δ lyginimas su pop. remiasi daliniu išoriniu sutapimu: atskira valst. terit., vadovavimas karo žygiams prieš kitatikius ir

jų propagavimas (→ džihadas). Tačiau Δ niekad nebuvo nei bažn. hierarchijos galva, nei galutinis autoritetas dogmų klausimais. – Suskilus kalifatui, nuo IX a. sumenko ir faktinė Δ valdžia, bet ir toliau Δ buvo laikomas musulmonų vadovu. Po pirmųjų keturių „teisingai valdžiusių" Δ sekė Omeajadų (661–750) ir Abasidų (750–1258) dinastijos; per jų valdymo laikotarpį išnyko kalifatas klasik. prasme. Liko tik tariamas mameliukų kalifatas Kaire. Rip

Lit.: E. Tyan, Institutions du droit publique musulman, I, P. 1954.

Kaligrafija (gr. – gražus raštas), rašymo technika, siekiant ypač lygaus dailyraščio; kursyvinio rašto priešingybė. Δ tiko panaudoti ir knygoms. Vėlyv. VA būta kaligrafų, kurie būdavo įvaldę ne vieną rašto formą ir už atlygį ypaš dailiai rašydavo tekstus. Schu

Lit.: → Paleografija

Kalnai → Geologija

Kalnakasyba. Viduržemio j. regione romėnų jau rasta ir toliau išplėtota metalų gavyba ankstyv. VA nunyksta, tačiau nuo IX a. atsigauna, valstiečiams greta ž. ū. ėmus užsiiminėti atvirąja kasyba, o jos augimas susijęs su dėl VA kilusio miškų kirtimo vajaus padidėjusiu geležies, būtinos įrankiams (plūgas, kirvis, ginklai) gaminti, poreikiu. Svarbių pokyčių įvyko XIII a., kai išradus mažąją aukštakrosnę keleriopai išaugo geležies gamyba, o rūdai smulkinti imta naudoti vandens jėga. Prospekcija (= telkinių paieška) vyksta valant kirtimus, kai atsitiktinai atveriami geležingi klodai; naudojamos taip pat stebuklingosios lazdelės arba svetimkalbės knygos (*Walenbuch* = *welsches Buch*). Δ centrais tampa Saksonija, Čekija, Silezija, Vengrija, R. Alpės, Lježo–Monso sritis, Niukaslis. Greta rūdų, retai aptinkamų tauriųjų metalų ir mineralų, brandž. VA Δ tampa svarbi → druskos ir anglies gavyba. XIV a. – visuot. ekon., taigi ir Δ nuosmukio amžius. Nuo XV/XVI a., išradus plieno liejybą ir aukštakrosnes (*Saigerhütten*) (kuriose varis atskiriamas nuo kitų metalų), prasideda ir su nedideliais pertrūkiais tęsiasi pakilimas iki pat technikos epochos. VA nesusikuria nei Δ cechai, nei didesnės kalnakasių gyvenvietės (išskyrus Liežą ir Ercbergą Štirijoje), tačiau ir paprastas kalnakasys stebėtinai aukštai vertinamas, ypač tarp. vok., pagr. kalnakasių tautos. Δ, kaip ir miesto oras, teikia laisvę, – ir ne tik jokiam ponui nepriklausančiuose kalnų miškų kirtimuose. Soc. požiūriu Δ, bent nuo brandž. VA, organizuota į „amatus" („Gewerken"). Tačiau vėlyv. VA dėl aukštakrosnėms reikiamo kapitalo randasi nauja priklausomybė. 1158 (Ronkalija) imperat. Frydrichas → pirmą kartą pareiškia karaliaus → regaliją į Δ; vėliau ji perleidžiama terit. valdovams (Aukso bulė, 1356), kurie šią toliau plačiai perdavinėja kitiems. Antik. iš rankų darbo (*artes mechanicae*) kylančio ir filos. spekuliatyvaus pažinimo perskyra, jei nepaisysime kelių išimčių (pvz., Alberto D. ir Ibn Sinos), užkerta kelią moksl. ar lit. nagrinėti Δ. Didelė dalis vok. *Walenbuch* arba *Schieferbuch* lit., galėjusių siekti XIV a., yra žuvusi; dėl klaidinančios prospekcijos skundžiasi jau satyrinė sakmė apie kalnakasį (vok., ~1300) Retas reiškinys yra rimta ir „nepagražinta" Freiburgo gydytojo Ulricho Rü(h)leino iš Calwo *Kalnakasių knygelė* (*Bergbüchlein*, 1500). Pirmasis reikšmingas moksl. ir profesinės lit. veikalas yra Georgo Bauerio, vadinamo Agrikola *De re metallica libri XII* (lot. 1556; vok. 1557). Kin

Lit.: G. Schreiber, Der Bergbau in Gesch., Ethos u. Sakralkultur, Kö. 1962. – C. E. Gregory, A Concise History of Mining, NY. 1981. – G. Heilfurth, Bergbaukultur in S-Tirol, Bozen 1984. – D. Hägermann/K.-H. Ludwig, Europ. Montanwesen im HMA, Kö. 1986.

Kalvis. Ankstyv. VA → metalo dirbiniai dažn. būdavo gaminami kaimo gyvenvietėse ir tenkino artimiausios apylinkės žmonių reikmes; paprastai naudojimasis kalvėmis priklausydavo žemvaldžio jurisdikcijai (→ banas). Tačiau jau būta ir tam tikros kaimų specializacijos, ypač dailiosios kalvystės srityje (pvz., Helgė netoli Stokholmo). → Vienuolynai, steigdami atitinkamų amatininkų namus, siekė autarkijos. Galima spėti, jog jau gana anksti Δ amate įvyko diferenciacija pagal metalų rūšis, ypač – geležies ir bronzos. O → varpų liejimas ir pan. darbai reikalavo spec. technikos. Ypatingą Δ autoritetą rodo kartais paliudijama jų teisė sutuokti ir suteikti prieglobstį. Tačiau manyta, kad Δ nesvetimi ir burtai, plg. germanų heroj. epą *Wie-*

land; mimai ir kt. nykštukai. – Brandž. ir vėlyv. VA cechiniai kalvystės amatai specializavosi: vad. geležies apdirbimo (*Grob-*), vinių, pasagų, katilų Δ, auksakaliai, varikaliai, peiliadirbiai, kardininkai, kalavijų, šalmų, šarvų dirbėjai, šaltkalviai ir t. t. Prireikus apginkluoti miestiečius, atitinkamus Δ samdydavo miestas. Daugiausia duomenų bažn. dokumentuose yra išlikę apie dailiąją kalvystę (apkaustai, grotos, fontanai); → dailieji amatai. Vėlyv. VA pasiturinčių miestiečių ūkyje netrūko reikmenų ir indų, pagamintų iš geležies, vario, žalvario, alavo ir bronzos. Din

Lit.: O. Kastner, Handgeschmiedet, Linzz 1967. – M. Hasse, Die Bedeutung des metallenen Hausgeräts für die Bürger des 13. u. 14. Jh, in: Lübecker Schriften zur Archeologie u. Kulturgesch, 4 (1980), 133 ir t. – Th. Dexel, Gebrauchsgerättypen, II, Mn. 1981. – Med. Iron Society, 1985. – R. Nedoma, Die schriftl. u. bildl. Denkmäler der Wielandsagee, Diss. W. 1986. – N.-K. Liebgott, Dansk middelalderarkeologi, Kop. 1989, 253 ir t. → Dailieji amatai, metalai.

Kammer (vok. – rūmai) VA buvo vadinama centrinė valdovo turto, ypač finansų valdymo (*fiscus*) įstaiga; miestuose ji vadinosi *Kämmerei*, iš čia pareigybės pavadinimas *Kämmerer*. → Rūmų pareigybės. Din

Kanauninkai, katedros arba kitos bažn. → kapitulos nariai. Δ institucija atsirado iš siekio pasauliet. dvasininkijai sukurti *vita comunis* pagal vienuolišką pavyzdį. Ypatingų paskatų Δ patyrė Karolingų laikais ir vykdant Grigaliaus Bažn. reformą (regulos Δ, besiskiriantys nuo mažiau griežtai organizuotų pasauliet. Δ). → Kanauninkas. Her

Lit.: S. Weinfurter, Neuere Forschungen zu den Regularkanonikern im dt. Reich d. 11. u. 12. Jh.s, in: HZ 224 (1977), 379–397. – Istituzioni monastiche e istituzioni canonicali in Occidente (1123–1215), Mi. 1980. – F. Fuchs/ C. Märtl, Ein neuer Text z. Auseinendersetzung zwischen Säkular- u. Regularkanonikern im 12 Jh., in: H. Mordek (Hg.), Papsttum, Kirche u. Recht im MA, Fs. für H. Fuhrmann, T. 1991, 277–302.

Kanauninkas (lot. *canonicus*, vok. t. p. – *Kapitular*), prie katedros egzistuojančios savarankiškos bažn. korporacijos, vad. katedros kapitulos, narys; kapitula vis labiau talkindavo vysk. valdant vyskupiją, o per (sedi)vakanciją – pati vyskupijai vadovaudavo; kai kuriose vyskupijose katedros kapitula turėjo teisę rinkti vysk. Nuo IX a. Δ gyveno savame būste, privalėdamas reziduoti, dalyvauti choro maldoje, kapitulos posėdžiuose ir prisiimti tam tikras pareigas; jis galėjo laisvai disponuoti privačia nuosavybe. Bendruom. gyvenimas, nepaisant XI–XII a. reformos siekių, nunyko. Δ prebendos dažn. būdavo suteikiamos bajorijai arba turintiems *dr. theol.* arba *dr. iur.* titulą. Iš pr. buvęs bendras vysk. ir kapitulos turtas nuo IX a. pab. buvo atskirtas; katedros kapitulos turtas paprastai dalytas į bendruom. ir į paskirų Δ prebendas arba beneficijas. Schu

Lit.: H. E. Feine, Kirchl. Rechtsgesch., Kö. [4]1964, 197 ir t., 379 ir t., 385 ir t.

Kanceliarija (iš lot. *cancelli* – grotos, užtvara, skirianti teisėją nuo publikos). Perimdami vėlyv. Antikos tradiciją, Merovingai ir langobardai turėjo įsirengę karališkąsias Δ, kuriose dirbo pasaulieciai rūmų tarnautojai (*referendarii*) ir → notarai. Juos Karolingų laikais pakeičia specialiai apmokyti raštininkai iš dvasininkų luomo. Kurti ir rašyti kar. diplomus buvo → rūmų koplyčios funkcija. XII a. imta vartoti sąvoka *cancelaria*, iš pr. *officium cancellariae*, t. y. → kanclerio pareigybės prasme. Δ kaip įstaiga pirmą sykį aptinkama prie Kurijos (*Liber censuum*, 1192). O Δ kaip gerai organizuotos institucijos, privalėjusios valdovų ar valdžios pavedimu rengti raštus, ypač → dokumentus, ėmė rastis tik XII–XIII a. Jos tapo kiekvienos valdos valdymo ir arministravimo centrais. Imp. Δ buvo kuriama pagal pop. Δ pavyzdį, o vok. relig. ir pasauliet. terit. valdovų bei miestų Δ – šioms vadovavo miesto raštininkas – buvo organizuotos pagal imp. Δ pavyzdį. Schw-W

Lit.: → Kancleris

Kanceliarinė kalba. Lot. k. kaip tarnybinė ir Δ maždaug iki 1300 buvo suteikusi kanceliarijos raštams tam tikro formos ir stiliaus vienodumo. Tik paplitus dokumentams vok. k., tiek rašyt., tiek verslo k. radosi daugiau įvairovės, viet. ypatybių bei tarpregioninių sąsajų. Niveliacijos procesai rašyt. ar raštų k. lygmenyse, palietę ir Δ, sąlygojo nauj. vok. aukšt. k. susiformavimą. Aktyvios šių procesų dalyvės buvo daugelis kanceliarijų, ypač Vetinų giminės kun-ščių (Aukštutinė Sakson.) arba Regensburgo, Niurnbergo ir Prahos miestų. O imp. kanceliarijų, antai Karolio IV Liuksemburgo ir Frydricho III Habsburgo, reikšmė šiuo

atžvilgiu ginčytina. Maksimilijono I kancleris Niclas Ziegleris daug prisidėjo prie to, kad visoje imp. imta vartoti suprantamų Δ. Schw-W

Kanceliarinis stilius nurodo į → kanceliarijose atsiradusių raštų vidinę formą, nepriklausomą nuo išorinės. Δ susijungia asmeninis, epochos ir žanro (dokumentas, laiškas, mandatas, ir kt.) stiliai. Žodyno, žodžių atrankos ir sakinių konstrukcijos bendrybės sudaro Δ, ypač suklestėjusį XV a. Vok. → dokumento iš imp. kanceliarijos stilius yra pan., pvz., į lot. dokumento stilių: jame pagal aplinkybes dar galima skirti protokolą su intitulacija ir inskripcija, naraciją, dispoziciją, *poen* formulę ir eschatokolą (pvz., Prahos kanceliarijos 1378 06 24 Karolio IV dokumentas). Kt. (ypač asmeniniuose) dokumentuose pagal lot. pavyzdį rašomos tik siuntėjo, kreipinio ir pasveikinimo formulės bei suminimi liudytojai. Kai kurių lot. bruožų galima įžvelgti ir prijungiamųjų sakinių (hipotaksės), dvigubų ir trigubų formulių bei sinonimų eilių, daugiausia atliekančių retor. puošimo funkciją, vartojime. Šiose retor. formose išryškėja ir poreikis konkretinti bendrąsias giminines kategorijas, diferencijuoti bei tikslinti sąvokas, kaip reikalavo → nominalizmas. Čia galima paminėti kai kuriuos germ. teisės k. būdingas (pvz., *Haus und Hof*, *mit Kind und Kegel*) bei vėlesniais teisės raidos tarpsniais atsiradusias (pvz., *mit Hand und Mund*, *an Haut und Haar*) žodžių porų formules. Kai 1495 paskelbus „Rūmų teisės statutą" (*Kammergerichtsordnung*) Romos teisė tapo privaloma visoje imp., vis labiau įsigalint rašyt. k., Δ ima rodytis tokie terminai kaip „areštas", „delinkventas", „procesas" ir kt. Jie atitiko sąvokų vienareikšmiškumo poreikį, pan. kaip *Ding* (tingas) pakeitimas žodžiu *Termin* (teismo nustatytas (posėdžio) terminas). Žodžių daryba svetimos k. pavyzdžiu (veiksmaž. – su priesaga *-ieren*, pvz., *approbieren*, *suspendieren* ir *nomina agentis* – su priesaga *-er*, pvz., *handhaber*) formavo vok. Δ, bet ir kėlė kritiką dėl „Dintenteutsch" (Fischartas, ~1500–1589) arba „popierinės vok. kalbos". Δ padarė įtakos ir XV a. lit. bei poezijai, ypač kuriant naująją grožinę prozą. Antai stilistikoje justi Karlo IV Prahos imp. kanceliarijos įtaka. Dėl It. Renesanso poveikio ypatingos reikšmės įgijo retor. elementai. Ilgus metus kanceliarijai vadovavęs Jonas iš Noimarkto buvo humanistinių idėjų ir antik. pavyzdžių prisodrintos retor. šalininkas. Tad nauj. lot. k. parašytos grožinės prozos taisyklėmis remtasi ir tuomet, kai buvo rašoma taut. k. Beje, šiame kontekste dera suprasti ir žemdirbio ginčą su mirtimi Jono iš Teplicės *Der Ackermann aus Böhmen*. → Ankstyvoji vokiečių aukštaičių kalba, kanceliarija. Schw-W

Kancionalas (t. p. *cantionarium*, → *cantio*) vėlyv. VA rankraštis, kuriame surinktos relig. giesmės VA lot. k. ir taut. k., per VA papildžiusios sankcionuotą liturg. monodiją ir užfiksavusios naują melodijos jausmą, savojo meto poeziją bei pakitusį maldingumą (Marijos ir šventųjų gerbimas; Bohemijoje – ir taut. formos); giesmės užrašinėtos privačiam ugdymui arba ir dėl kolekcininkiško domesio. Tokių Δ turinį, greta relig. *cantiones*, gali sudaryti ir → rimuoti oficiumai, himnai, tropai, sekvencijos (lot. k. arba vert.), litanijos, procesijų giesmės ir paprastos daugiabalsės kompozicijos. Schl

Lit.: W. Irtenkauf, Das Seckauer Cantionarium vom Jahre 1345, in: Archiv f. Musikwiss. 13 (1956), 116–141. – W. Lipphardt, Das Moosburger Cantionale, in: Jb. f. Liturgik und Hymnologie 3 (1957), 113–117. – F. Labhardt, Das Cantionale d. Karthäusers Thomas Kress, Bern 1978.

Kancleris (VA lot. *cancellarius*), taip kai kuriose srityse, kur galiojo frankų teisė, iki IX–X a. vadintas teismo ir grafystės raštininkas, o Churetijoje ir Burgund. – iki vėlyv. VA. Nuo IX a. Δ kartais vadinamas ir Bažn. hierarchų dokumentų raštininkas, kai kada – vysk. (X a.) arba vėlyv. VA žemvaldžio kanceliarijos vedėjas. Merovingų ir Karolingų → dokumentuose Δ yra → notaro pareigybinis titulas, taigi tai netaikoma kanceliarijos vadovui. Tik nuo 935, valdant kar. Otonui I, Δ pavedama vadovauti imp. kanceliarijai, vietoj arkikapeliono nustatyti dokumentų autentiškumą; nuo tarpuvaldžio Δ pakeičia → protonotaras. Δ kaip pop. → kanceliarijos vadovas ist. dokumentuose žinomas maždaug nuo 1000; nuo 1037 Δ sujungiama su bibliotekininko pareigybe; nuo XIII a. Δ priklauso ir kardinolų kolegijai. – VA un-tuose Δ greta teisminių atliko ir kitas funkci-

jas, antai – prižiūrėjo dėstymą. → Rūmų koplyčia, kurija. Schu

Lit.: P. KEHR, Scrinium u. Palatium. Z. Gesch. d. päpstlichen Kanzleiwesens im 11. Jh., in: MIÖG Ergänzungsband 6 (1901), 70 ir t. – P. M. BAUMGARTEN, Von der apostolischen Kanzlei, Kö. 1908. – P. CLASSEN, Spätröm. Grundlagen ma. Kanzleien, in: Vorträge u. Forschungen 28 (1983), 67 ir t. – TH. FRENZ, Papsturkunden des MA.s u. d. Neuzeit, 1986.

Kancona (lot. *cantio* – daina, giesmė; it. *canzone*; pranc. *chanson*; taip pat: kanconos forma, kanconos strofa), lit. moksle – trijų dalių dainos forma: pirmos dvi dalys metriniu ir muzikiniu požiūriais identiškos (pirmas ir antras → štolai, kartu sudarantys → aufgezangą), trečioji nuo jų skiriasi (→ abgezangas). Muzikologijoje dažn. kalbama apie → baro formą. Jos schema muzikos ist. žinoma nuo vėlyv. Antikos. VA Δ reikšmingiausią vaidmenį atliko Provanso trubadūrų, Š. Pranc. truverų, Vok. minezingerių (perėmusių ją XII a. pab. iš Romanijos), zangšpruchų poetų ir meisterzingerių kūryboje; didelės reikšmės vėliau ji turėjo XVI a. vok. → tenoro dainai ir protestantų bažn. giesmėms. Svarbiausi pagr. formos AA/B variantai VA Vok. buvo: AB AB/CB (apvalioji Δ); AA/BA (Δ su nerepetuotu *Steg* ir 3 štolais, Gennricho vadinama supaprastintu strofiniu *lai*, Gudewillio – reprizine baro forma), AA/BB A (kancona su repetuotu *Steg* ir 3 štolais), AA/BB C (kancona su repetuotu *Steg*, Gennricho vadinama *lai* baigiamąja dalimi, Gudewillio – sustiprinta baro forma), AA/BB (Δ su repetuotu abgezangu; Gennricho vadinama *lai* ištrauka). Bru

Lit.: F. GENNRICH, Grundriß einer Formenlehre d. ma. Liedes, Hl. 1932. – A. HEUSLER, Dt. Versgesch., II, B. [2]1956. – S. BEYSCHLAG, Altdt. Verskunst in Grundzügen, Nü. 1969. – H. VAN DER WERF, The Chansons of the Troubadours and Trouvères, Ut. 1972. – E. PICKERODT-UTHLEB, Zeilen u. Srophen in der Jenaer Liederhandschrift, Göp. 1974.

Kanconetė, pirmine prasme – populiaraus turinio, trumpų eilučių it. chorinė daina, XV a. – įv. ilgio eilučių (strofos forma aa-b-cc) poezijos forma, vėliau – trumpastrofis meilės eilėraštis, klestėjimo metas – XVI a. pab. Radosi iš it. liaudies dainos, artima → villote, villaneske, frotola. XVI a. pab. labai populiari Angl. Sto

Lit.: H. SPOHR, Studien z. ital. Tanzkomposition um 1600, diss. Fr. 1956.

Kankiniai (iš gr. *martyros* – liudytojas). Iš pr. taip vadinti apaštalai, Jėzaus gyvenimo liudytojai; ~100 Δ imta vadinti krikščionis, kurie liudijo tikėjimą nepaisydami persekiojimų (*Apr* 2, 13). II a. Δ vardas taikomas tik tiems, kuriuos dėl tikėjimo ištiko mirtis (kraujo liudytojai), skiriant juos nuo mirti neturėjusių → išpažinėjų. Nuo tada imtos švęsti Δ mirties dienos; nuo III a. Δ gerbiami kaip → šventieji. Pagal Kristaus teismo ir pirmojo Δ Stepono mirties (*Apd* 6 ir t.) pavyzdį ima rastis protokolai, laiškai ir knygelės, kurios iš parodymų ir paliudijimų rinkinių VA virto → dvasinio ugdymo literatūra. Enkomiumuose, kurie paminėdavo Δ metines ir būdavo panaudojami liturgijoje, buvo kaupiami Δ gyvenimų aprašymai. Greta žinomų autorių (Bazilijaus, Efremo, Grigaliaus Nazianziečio, Jono Auksaburnio) radosi ir nežinomos kilmės Δ kankinystės aprašymų. XI–XIII a. lit. egzistuoja kovojančio Δ personažas – atspindys → Kryžiaus žygių ir → riterių ordinų (nors kitais atvejais nesmurtinė mirtis yra Δ bruožas) idealo, kai žūstama kovoje su netikėliais: tai matome pranc. *Chanson de Roland* (~1100), kun. Konrado „Rolando giesmėje“ (~1170) ir Volframo iš Ešenbacho *Willehalm* (~1215). Kryžiaus žygių Δ „Elegijoje“ (1227–1228) apdainuoja Valteris Fogelveidė. Neretai Δ gyvenimai įtraukiami į legendų rinkinius: *Passiones et vitae Sanctorum* (VII a.), Jokūbo Voraginiečio *Legenda aurea* (~1270) ir kt. Vaizduojamajame mene daugybė šventųjų vaizduojami su savo atributais ir atskirais savo Δ gyvenimo epizodais, pvz., šv. Jurgis, Florijonas, Kotryna, Barbora ir kt. Kras

Lit.: H. DELEHAYE, Le passions des martyres et le genres littéraires, Bru. 1921 (Repr. 1966). – R. KNOPF (Hg.), Ausgewählte M.-Akten, T. [3]1929. – H. v. CAMPENHAUSEN, Die Idee d. Martyriums in der alten Kirche, Gö. 1936. – C. GÜNTHER, Martyr. Die Gesch. eines Wortes, 1941. – E. SAUER, Bekenner seiner Herrlichkeit, 1964. → Hagiografija, šventųjų gerbimas.

Kankinimas, smurtinis prisipažinimo arba (liudytojo) parodymo išgavimas teisminiame įrodymų rinkimo procese. – Δ ištakos siekia Antiką – buvo įprasta naudoti Δ kaip priemonę išgauti iš vergų liudytojų parodymus. Šią praktiką germ. perėmė iš vėlyv. Romos imp. tautų kraustymosi

laikotarpiu, tačiau brandž. VA ji neteko reikšmės, nes įsigalėjo → ordalijos. Δ praktikos atgijimas XIII a. siejamas, viena vertus, su sustiprėjusia romėnų teisės įtaka, antra vertus, su → inkvizicijos įvedimu: → inkvizicijos procese įrodinėjimo iniciatyva priklauso valdantiesiems, kaltinamojo prisipažinimas įgyja didesnę reikšmę, todėl imamas išgavinėti prievarta (1215 Bažn. uždraudė ordalijas, 1252 pop. leido taikyti Δ ir nusikaltimo bendrininkams). Įv. šalių teisėje (pvz., „Švabų veidrodyje") Δ naudojimas ribotas: jie leistini tik esant sunkiems netiesioginiams įkalčiams; tačiau faktiškai ilgainiui vis labiau įsigalėjo savivalė, pirmiausia dėl stiprėjančios inkvizicijos įtakos ir nuo XIV a. prasidėjusio raganų persekiojimo. Imp. Δ galutinai buvo įteisinti ir įsigaliojo sulig 1533 Karolio V *Constitutio Criminalis Carolina*. Rie

Lit.: F. HELBING, Die Tortur (neubearbeitet von M. BAUER), Aachen 1973. – M. RUTHVEN, Torture, Lo

Kanonas (lot. *canon* – taisyklė), 1. bendrąja prasme – visų pripažįstami veikalai, ypač Biblijos knygų Δ, kurio priešingybė → apokrifai; t. p. ir kokio nors autoriaus autentiškų veikalų Δ. 2. Suprantamas ir normatyvių veikalų prasme: pvz., VA lot. k. kūrusiems poetams Δ buvo → auctores, o meisterzingeriams → Dvylika senųjų mokytojų. 3. Bizant. bažn. giedojimo tradicijoje – daugiastrofės odės, giedamos kaip → canticum; polifonijos forma, kai balsai imituoja vienas kitą griežtai laikydamiesi nurodytos (menzūros ženklas, sentencija) kanoninės įsijungimo ir intervalų tvarkos. Din/Schl

Lit.: R. FALCK, Rodellus, Canon and Related Types before 1300, in: JAMS 25 (1972), 38–57. – H. SCHMIDT, Zum formelhaften Aufbau byzantinischen Kanons, H. 1974.

Kanonizacija (šventųjų skelbimas). Jau susiklosčius šventųjų gerbimui pagal viet. tradicijas arba leidus vysk., 993 pop. Jonas XV atliko pirmą Δ aktą. Nuo XIII a. Δ yra pop. teisė. Δ sąlyga – du trys stebuklai. Paskelbtasis šventuojuo įtraukiamas į šventųjų sąrašą (kanoną) ir visose bažn. imamas liturgiškai gerbti. → Šventųjų gerbimas. Tom/Din

Lit.: R. KLAUSER, Zur Entwicklung des Heiligsprechungsverfahrens bis zum 13. Jh, in: Zs. für Rechtsgesch., kanonische Abteilung 40 (1954), 85–101. – A. VAUCHEZ, La sainteté en Occident aux dernier siècles du MA d'après de canonisation et les documents hagiographiques, R. 1981.

Kanono lentelės, keturių Evangelijų konkordacijos lentelės pagal IV a. Eusebijaus Cezariečio sukurtą sist.; Δ iki XII a. pr. būdavo pateikiamos → evangelijorių pr. Nuo VI a. įprastinė Δ forma buvo piešinys, vaizduojantis kolonomis paremtą arkadinį antstatą, kuris savo ruožtu suskaidytas arkadomis ir papuoštas → evangelistų simboliais.

Lit.: J. WILIAMS, Frühe spanische Buchmalerei, Mn. 1977.

Kanono susidarymas. VA svarbiausio kanono, Biblijos knygų Δ buvo baigtas jau IV a. pab., ir šis kanonas galiojo per visus VA iki Reformacijos. Daugiau ar mažiau tvirtų kanonų susidarė ir kt. srityse: liturg. (Mišių kanonas, → Mišios), šventųjų skaičiaus (→ kanonizacija), jų švenčių tvarkos (→ martyrologijos), nuo XII a. – kanonų teisės (→ *Corpus iuris canonici*), lit. srityje – → Lectio auctorum kanonas, gramatikos (Donatas, Priscianas) kanonai; radosi jų ir egzegezėje, pvz., Grigaliaus I *Moralia* Jobo knygai, vėlyv. VA – *Glossa ordinaria*; t. p. ir Antikos autorių (→ auctores). Vog

Lit.: G. GLAUCHE, Schullektüre im MA, Mn. 1970. → Biblija, kanonų teisė.

Kanonų teisė (Bažn. teisė) remiasi Biblijos normomis, Bažn. Tėvų raštais, → Bažnyčios susirinkimų nurodymais (kanonais) ir pop. nutarimais. Šie teisės nuostatai buvo dedami į kanonų rinkinius, iš kurių labiausiai paplito Dionyzo Egziguo (~500) rinkinys; tačiau buvo ir nemažai kitų. Prisidėjo dar tikros bei suklastotos popiežių → dekretalijos, t. p. → atgailos knygos. Įtakingi tarp kitų buvo ir Burchardo Vormsiečio (XI a. pr.) bei Ivono Šartriečio (1093–1095) rinkiniai. Brandž. VA, ypač dėl pop. → Grigaliaus reformos sukeltų teis. problemų bei → ginčo dėl investitūros postūmių, Δ imta studijuoti sistemiškai: taip radosi kanonistika (pagarsėjo Bolonijos, vėliau Paryžiaus un-tas). Itin reikšmingas buvo Graciano sudarytas išsamus *Decretum* (apie 1140), kuriame sprendžiami šaltinių prieštaravimų klausimai; nors šis rinkinys ir nebuvo oficialiai pripažintas, bet VA tapo svarbiausia parankine Δ specialisto knyga. Bent jau nuo XII a. ginčytinais atvejais pirmeny-

bė buvo teikiama Δ, o ne Biblijos normoms. XII ir XIII a. stiprėjant pop. valdžiai, Δ buvo intensyviau veikiama pop. nutarimų, paskelbtų *Liber extra* (1234), *Liber Sextus* (1298) ir *Clementinae* (1317). Taip iš esmės buvo padėti pamatai → *Corpus Iuris Canonici*. Atskiros VA kanonistų mokyklos savo vadovėliuose (sumos, glosos, komentarai) sukūrė diferencijuotą Δ sist., kuri didele dalimi galiojo iki pat 1917. VA Δ reguliavo ne vien dvasininkų, kurie negalėjo būti teisiami pasauliet. teismo (*Privilegium fori*), bet ir daugelyje sričių – antai santuoka, činšas, mokymo sistema, vieša atgaila ir kt. – pasauliečių gyvenimą. → Notaras, oficijolas. Din

Lit.: Dictionaire de droit canonique, I–VII, P. 1935–1965. – H. E. Feine, Kirchl. Rechtsgesch., I, Wr. [3]1955. – W. Plöchl, Gesch. d. Kirchenrechts, I–II, W. [2]1960–1962. – J. Gaudemet, La formation du droit canonique méd., 1980. – Ch. Radding, The Origins of Med. Jurisprudence, New Haven 1988. – J. Gaudemet, Droit de l'Église et vie sociale au MA, 1989. – Žurn.: ZRG, Kanonist. Abteilung.

Kantatoriumas (iš lot. *cantare* – giedoti), jau ankstyv. VA paliudytas, tačiau ne vienintelis pavadinimas specialios, neretai labai brangios, meniškai išpuoštos knygos, į kurią sudėtos tik giedotojo solo atliekamos → choralo dalys (dažn. Mišių giesmės). Į Δ būdavo įdedama ir naujų → tropų, sekvencijų, procesijų giesmių ir kt. Sto

Kantorei (iš lot. *cantare* – giedoti), taip vok. vadintos giedotojų (ir muzikantų) grupės, ypač savanoriški susivienijimai bažn. muzikai puoselėti poreformaciniu laikotarpiu; jų pirmtakės vėlyv. VA buvo dvasininkų ir pasauliečių → brolijos, kaip antai *Fraternitas kalendarum*, atlikusios ne tik Mišių, pamaldų, relig. žaidimų, procesijų, laidotuvių ir pan. muzikinio apipavidalinimo, bet ir soc. funkcijas. Δ priešistorei priklauso ir mokyklų chorai, pamaldų metų dažn. giedodavę lot. choralą. Profesionalias VA Δ, gyvavusias pasauliet. bažn. rūmuose ir rezidencijose, tiktų vadinti → kapelomis, suprantant jas kaip visus rūmų dvasininkus (ir giedotojus), turėjusius rūpintis ir pamaldų rengimu. Schl

Kapela. Atsiradus bažn. instrumentinei muzikai, kuri dažn. buvo atliekama koplyčiose (*Kapelle*), Δ imta vadinti bet kokį muzikantų (išskyrus grojančių → vargonais) kolektyvą, bei choro giedojimą be akompanemento (*a capella*). Bg

Kapelionas (iš VA lot. *capellanus*) iš pr. reiškė dvasininką, kuris kar. pfalco → koplyčiose prižiūrėjo relikvijas. Sąvokos Δ reikšmė nuolat kito: 1) kar. rūmų dvasininkas, 2) dvasininkas su specialia misija (sielovada korporacijose), galiausiai 3) kun. pagalbininkas arba parapijos vikaras. → Dvasininkija, kunigas. Bg

Kapetingai → Prancūzija

Kapitalizmas ima plėtotis XIII a. pirmiausia Š. It. ir Nyd.: ankstyv. forma – kai miestų pirkliai savo kapitalą (it. *capitale*, piniginis turtas; žodis paliudytas nuo XIII a.) vadovaudamiesi ekon. racija panaudoja pelnui gauti (→ pelno siekis). Δ implikuoja ir feodalų iš → žemėvaldos gautų pajamų pertekliaus investavimą į prekybą, t. p. javų auginimą eksportui, → lupikavimą, investavimą į → tarptautinę prekybą, tiekimo sistemą, bankininkystę, dvigubą buhalteriją, steigimą bendrovių, kuriose galima investuoti į gamybos priemones (kalnakasyba, popieriaus fabrikai, laivininkystė), už tai dalyvaujant pelno pasidalijime, mainomosios vertės prevalenciją rinkoje prieš vartojamąją. Δ iškilo greta dominuojančios valstiečių ūkininkavimo formos. Jau VA pab. Δ didžiųjų prekybos namų (Fuggerio, Welserio) „stambiojo kapitalo" (piniginiai sandoriai su bajorija, siekiant polit. ir ypač ekon. naudos) pavidalu ėmė veikti ir politiką. Din

Lit.: F. Oppenheimer, Abriß einer Sozial- u. Wirtschaftsgesch. Europas, I, St. [2]1965. – W. v. Strohmer, Oberdt. Hochfinanz 1350–1450, I–III, Wie. 1970. – Hochfinanz, Wirtschafträume, Innovationen, Fs. für W. v. Strohmer, I–III, Trier 1987. → Pinigai, ekonomika.

Kapitalinis šriftas (lot. *capitalis*), vėlyv. Antikos knygų šriftas, giminingas Romoje įprastam įrašų šriftui (Δ *monumentalis*); sudaro vien didžiosios raidžės; po V a. dažnai vartotas kaip ryškinamasis inicialų, knygos titulų ir antraščių šriftas; iki šiol gyvuoja lot. spaustuvinio šrifto didžiųjų raidžių pavidalu. Skiriamas Δ *quadrata* (kvadratinė forma, sunkus, epigrafinio pobūdžio) ir Δ *rustica* (lengvesnė, plonesnė atmaina, kai rai-

džių aukštis didesnis už plotį). → Kodikologija, majuskulas. Schu

Kapitelis, iš Antikos meno perimta viršutinė kolonos dalis, VA su geometriniais arba augaliniais ornamentais bei figūrų atvaizdais, sukurtais sekant teol. programomis (pvz., Kliuni ir Vezlė). Roman. archit. dominuoja kubo, gotikinėje – taurės formos **Δ**. Din

Lit.: D. HOCHKIRCHEN, Ma. Steinbearbeitung unter besonderer Berücksichtigung d. unfertigen Kapitelle des Speyerer Domes, Diss. Köln 1990.

Kapitula. 1. Bažn. korporacijos su savo statutais ir teisėmis (→ kanauninkas, → kanauninkai). 2. → Vien., ordino provincijos (provincijos **Δ**) arba visų vien. (generalinė **Δ**) balsavimo teisę turinčių narių susirinkimas svarbiems klausimams (abato rinkimai, novicijų priėmimas, turto reikalų tvarkymas) spręsti. 3. → Dekanui pavaldi vyskupijos pasauliet. dvasininkų s-ga (*capitulum rurale*), nuo XIII a. įgijusi pobūdį teis. korporacijos su vysk. patvirtintu statutu ir teise rinkti arba siūlyti dekano bei turtą valdančio iždininko kandidatūras. Schu

Lit.: J. KRIEG, Die Landkapitel im Bistum Würzburg bis Ende des 14. Jh.s, Pa. 1916. – IDEM., Die Landkapitel im Bistum Würzburg bis Ende des 16. Jh.s, St. 1923. – K. H. SCHÄFER, Bischof u. Domkapitel, St. 1936. – H. E. FEINE, Kirchliche Rechtsgesch., Kö. [4]1964.

Kapituliarijai (VA lot. *capitularia*), Merovingų ir Karolingų laikų kar. įstatymų tekstai, turėję papildyti → Leges barbarorum. Skiriama *capitularia ecclesiastica*, *mixta* ir *mundana* (Bažn., mišriems ir pasauliet. reikalams), t. p. *capitularia per se scribenda* (nauji **Δ**), *legibus addenda* (taut. teisių papildymai), *missorum* (tekstai kar. pasiuntiniams). Garsiausias **Δ** rinkinys buvo parengtas Ansegio iš Fontenelle (827). Her

Lit.: F. L. GANSHOF, Was waren die Kapitularien, Wr. 1961. – R. SCHNEIDER, Zur rechtl. Bedeutung d. Kapitularien, in: DA 23 (1967), 273–294. – H. MORDEK, Karolingische Kapitularien, in: Überlieferung u. Geltung normativer Texte d. frühen u. hohen MA.s, Sigmaringen 1986. – G. SCHMITZ, Zur Kapitularien- gesetzgebung Ludwigs d. Frommen, in: DA 42 (1986), 471–516. – IDEM., The Capitulary Legislation of Louis the Pious, in: P. GODMAN/R. COLLINS (Ed.), Charlemagne's Heir: New Perspectives of the Reign of Louis of Pious, NY 1990, 425–436. – H. MORDEK, Recently Discovered Capitulary Texts Belonging to the Legislation of Louis the Pious, in: Ibid., 437–454.

Kapšiaknygė (vok. *liber caudatus*), maža knyga, kurios pailgintas viršelis yra kapšo pavidalo, kad ją būtų galima nešiotis prie diržo. Sprendžiant iš atvaizdų, buvo itin paplitusi XV–XVI a. Jan

Lit.: L. u. H. ALKER, Das Beutelbuch in der bildenden Kunst, Mz. 1966.

Karaliaus dokumentas. **Δ** buvo dispozityvaus (teisę kuriančio) pobūdžio ir laikyti nepriekaištingais (negінčijamais). Skirtini iškilmingi **Δ** (diplomai, preceptai arba → privilegijos), turėję nustatyti ilgalaikius teis. santykius, ir paprastesni → įgaliojimai, reguliavę veikiau kasdienius reikalus. → Imperatoriaus dokumentas. Mit

Lit.: W. ERBEN, Die Kaisers- u. Königsurkunden des MA.s in Dtld., Frankr. u. Italien, Mn. 1907 (Repr. 1967). – P. CLASSEN, Kaisersreskript u. Königsurkunde. Studien zum röm.-germ. Kontinuitätsproblem, in: AfD 1 (1955), 1–87 u. 2 (1956), 1–115. – H. BRESSLAU, Handbuch d. Urkundenlehre, I, B. [4]1969 u. II, B. [4]1968. → Diplomatika.

Karaliaus pasiuntiniai (*missi dominici*, *missi regis*), kar. atstovaujantys teisėjai Karolingų imp.; dažn. tai vienas bažn. ir vienas pasauliet. valdovas (vysk. ir grafas). **Δ**, vykdydami specialius → kapituriarijus, keliaudavo po imp. ir kontroliuodavo → grafus. Din

Lit.: V. KRAUSE, Gesch. der missi dominici, in: MIÖG 11 (1890), 193 ir t.

Karaliaus rinkimas (VA lot. *electio*), procedūra, įtvirtinanti valdančiojo ir valdomųjų, → karaliaus ir tautos konsensą. Atranka vyksta valdovui numatant įpėdinį, potencialiam sosto įpėdiniui atsisakant kandidaduoti kito naudai ir turintiesiems rinkimų teisę (arba daliai jų) nustatant kandidatus. Daugelyje V. Europos monarchijų kar. sostas buvo paveldimas, o Šv. Romos imp., pop. padedant, susiformavo renkamoji monarchija. Pritarimo rinkimai (vok. *kur*) nuo XI a. virsta sprendžiamaisiais (vok. *wal*), (teor.) vienbalsiškumą pakeičia daugumos principas. Paties renkamojo susirinkimo, vadovaujamo Mainco arkiv. ir nuo 1257 šaukiamo Frankfurte, esmę sudarė pritarimo *Kur*, lydimi ištikimybės priesaikos aktų ir „liaudies“ → aklamacijų bei pasodinimo į sostą, – šitaip ji irgi iš dalies dalyvaudavo **Δ**. **Δ** turėjo dvi pagr. sąlygas: kraujo teisės, pagal kurią valdžią perimdavo giminaitis, paprastai sūnus – iš tėvo,

ir kun-ščių rinkimo teisė, kuri laikotarpiu tarp dviejų kar. išrinkimo 1198 ir Rudolfo Habsburgo išrinkimo 1273 (→ antikaralius) buvo apribota ir palikta vien → kurfiurstams. – Vid. vok. aukšt. → špruchų poezija ypač kreipė dėmesį į perėjimą nuo vad. liaudies rinkimų (Valteris, L. 9, 6) prie kun-ščių rinkimų (Freidankas, 77, 12). Tokie apibūdinimai kaip „Pfaffenwahl" (Valteris, L. 25, 13; Sigeheris, II, 2) arba „Pfaffenkönig" (Kelinas, III, 10) rodo kritišką požiūrį į Bažn. ir pop., reikalavusio → pranešimo apie rinkimus ir → aprobavimo teisės, įtaką. Schw-W

Lit.: H. MITTEIS, Die dt. Königswahl, Da. 1969. – R. SCHNEIDER, Königswahl u. Königserhebung im FMA, St. 1972. – U. MÜLLER, Untersuchungen zur polit. Lyrik des dt. MA.s, Göp. 1974. – R. SCHMIDT-WIEGAND, „kiesen" u. „weln" in der mhd. Spruchdichtung, in: Studien zur dt. Lit. u. Sprache d. MA.s, B. 1974, 358–369. → Karūnavimas, kurfiurstai.

Karaliaus šventumas, daugelyje kultūrų, taigi ir germ. paplitęs vaizdinys, kad → karalius dėl savo kilmės pasižymi ypatingu → šventumu. VA manyta, kad Δ pasireiškia krašto gerove, o nederlius ir nelaimės yra ženklas, jog Δ prarastas, ir tai pateisina tokio kar. nušalinimą. → Pasipriešinimo teisė. Mit

Lit.: M. BLOCH, Les rois thaumaturges, P. 1924. – H. BEUMANN, Die sakrale Legitimierung d. Herrschers im Denken der otton. Zeit, in: ZRG GA 66 (1948), 1–45. – K. HAUCK, Geblütsheiligkeit, in: Liber Floridus. Fs. für P. Lehmann, 1951. – W. EICHHORN, Das Heilige u. das Königsheil, Bern 1970. – L. EJERFELDT, Heilighet, „Karisma" och kungadöme i forngermansk religion, Up. 1971.

Karalius. VA supratimu Δ laikomas ypatinga charizma (→ karaliaus šventumas) apdovanotu aukščiausiu taikos ir teisingumo saugotoju (karališkoji bano valdžia), tačiau jis nėra absoliutus personalinės valstybės viešpats, o priklausomas nuo sutarimo su „tauta" (konkrečiai su → kunigaikščiais ir → bajorija). Valdžiai iš Merovingų, kurių monarchija iš esmės tebesirėmė germ. sakralinės ir karinės monarchijos tradicijomis, pereinant Karolingams, Δ padėtis VA monarchijos ist. patyrė svarbų pokytį: Bažn. → patepimas pakeitė Karolingams trūkstamą karališkąjį kraują. Taip Δ tapo *christus domini*, kurio nauja → valdžios iš Dievo malonės savimonė nuo Karolingų laikų paprastai išreiškiama simboline nuolankia „dei gratia rex" formule. Ang. ir Pranc. VA pamažu stiprėjo mintis apie paveldimąją monarchiją, o imp. vėliausiai nuo dviejų kar. 1198 išrinkimo įsigalėjo renkamoji monarchija (→ karaliaus rinkimas, → antikaralius), kurios valdžia ilgainiui teliko reali atskiros dinastijos tėvonijos ribose. Paradigminiai Δ VA lit. yra → Dovydas ir Artūras (→ Artūro temos literatūra). → Imperatorius, karūnacija, imperija. Mit

Lit.: O. HÖFLER, Germ. Sakralkönigtum, I, 1952. – P. E. SCHRAMM, Der König v. Frankr., I–II, Wr. [2]1960. – IDEM., Das Königtum, [2]1965. – IDEM., Gesch. des engl. Königtums im Lichte d. Krönung, Wr. [2]1970. – J. M. WALLACE-HADRILL, Early Germanic Kingship in England and on the Continent, O. 1971. – K. SCHNITH, Gedanken zu den Königabsetzungen im SMA, in: Hjb 91 (1971), 309–326. – W. ULLMANN, Die Schranken d. Königsgewalt im MA, in: ibid., 1–21. – T. SCHIEDER (Hg.), Beiträge zur Gesch. des ma. dt. Königtums, Mn. 1973 (HZ Beiheft, N.F. 2). – G. L. HARRIS, King, Parliament and Public Finance in med. England to 1369, O. 1975. – K. F. KRIEGER, Die Lehnshoheit der dt. Könige im SMA (ca. 1200–1437), Aalen 1979. – B. SCHNEIDMÜLLER, Karoling. Tradition u. frühes franz. Königtum. Untersuchungen zur Herrschaftslegitimation der westfränk.-franz. Monarchie im 10. Jh, Wie. 1979. – E. SCHUBERT, König u. Reich, Gö. 1979. – F. KERN, Gottesgnadentum u. Widerstandsrecht im früheren MA, [7]1980. – D. NEUENDORF, Studien z. Entwicklung d. Herrscherdarstellung in der dt.sprachigen Lit. des 9–12. Jh., 1982. – H. HEIMPEL, Der königl. Weihnachtsdienst im MA, in: DA 39 (1983), 131–206. – R. SCHNEIDER (Hg.), Das sma. Königtum im europ. Vergleich, Sigmaringen 1987. – E. H. KANTOROWICZ, Die zwei Körper d. Königs, Mn. 1992.

Karas. 1. Kariuomenė. Tautų kraustymosi laikotarpiu ir ankstyv. VA pr. kiekvienas laisvasis privalėjo atlikti karo tarnybą kar., hercogui arba grafui, turėjusiems kariuom. telkimo teisę; čia esminį vaidmenį atliko → palyda. Ankstyv. VA didžiausią kariuom. dalį sudarė pėstininkai, bet maždaug nuo VII a. ėmė didėti raitininkų reikšmė. Kadangi daugelis valstiečių nepajėgė įsigyti žirgo ir geležinių šarvų, jie galėjo, užuot patys ėję kariauti, prisidėti prie išlaidų apginkluojant karį. Taip atsirado specializuota karių kasta. Maždaug nuo X a. visi Δ reikalai priklausė išimtinai riteriams (*milites*); iš pr. „riteris" buvo vien funkcinė sąvoka, tačiau netrukus ji įgijo soc., elitinę prasmę (→ riterijos → luomas). Riteriai lydėdavo savo poną į Δ (Δ žygis), bet tik nustatytam laikui; tad nuo XII a. valdovai vis dažniau Δ tarnybą pavesdavo → sam-

diniams. Kadangi ir Bažn. kun-ščiai buvo valdovai, jie irgi turėdavo bei formuodavo karinius dalinius. T. p. ir augantys miestai brandž. ir vėlyv. VA dalyvaudavo su savo kontingentais Δ arba patys kariaudavo. Vok. imp. miestai vėlyv. VA tempė pagr. imp. karų (pvz., su turkais) naštą. O štai iš valstiečių neretai būdavo atimama → ginklo teisė. VA pab. → kondotjerai ir landsknechtų vadai rinkdavo samdinius tiems, kurie daugiau mokėdavo. Šį kariuom. profesionalėjimą skatino ir bendras, pirmiausia ekon. feodalizmo nuosmukis. – Greta šių karinių struktūrų pasitaikydavo, kad iškilus pavojui būdavo apginkluojama ir visa tauta (krašto gynyba).

2. Karyba. Ankstyv. VA pagr. kautynės vykdavo tarp pėstininkų, tačiau 732 Karolis Martelis lemiamas pergales prieš arabus prie Tūro ir Puatjė iškovojo labiau panaudodamas raitelius. O jau brandž. VA svarbiausi mūšiai faktiškai būdavo tik susirėmimai tarp dviejų raitelių kariuom.; pėstininkai dažn. būdavo panaudojami avangarde arba persekiojant priešą. Brandž. VA riteriai kautynėse tam tikra prasme buvo linkę saugoti vieni kitų gyvybes: taip stengtasi išvengti begalinio → kraujo keršto ir nesantaikos pasekmių, be to, paėmus riterį į nelaisvę buvo galima išgauti išpirką. O štai žemesniųjų soc. sluoksnio kariai, nepaisant → Dievo ir viešosios taikos, retai susilaukdavo pasigailėjimo. VA karyba buvo nukreipta ne tiek į mūšius, kiek į apgultis, aplinkinių kraštų siaubimą ir niokojimą, todėl labiausiai dėl Δ kentėdavo priešo kaimų ir miestų gyventojai. Kaip pakito kariavimo technika Europoje po → Kryžiaus žygių, sunku konkrečiai pasakyti; neesminis pokytis – imti naudoti → herbai, o → riterių ordinai mėgino savo regulomis išreikalaujanti savo karių laikytis taktinės disciplinos. – Vėlyv. VA aiškiai matyti puolamųjų ir gynybinių → ginklų raidos sąveika: lemiamą vaidmenį atliko → lankas ir → arbaletas (daug pralaimėjimų per Šimtametį karą pranc. patyrė dėl anglų ilgalankininkų), todėl riterių šarvai vis tvirtėjo ir sunkėjo, bet tuomet pranašumą įgijo judresni pėstininkai, samdiniai ir landsknechtai. Ypač daug austrų ir burgundų riterių kariuom. sunaikino šveicarų ietininkų infanterija. → Šaunamieji ginklai pamažu imti naudoti XIV–XV a., o tai privertė imtis naujos įtvirtinimų technikos (→ pilis). – VA karvedžių strategijos ir taktikos samprata iš esmės buvo menka (antai laikyta neriteriška slėpti rezervą); Kryžiaus žygiai žlugo didele dalimi ir dėl logistikos trūkumų.

3. Daugybėje VA lit. kūrinių pasireiškiantis kovos entuziazmas, ypač → chansons de geste, herojinėje ir kryžiaus žygių poezijoje, kai ištisi puslapiai skiriami mūšių aprašymams (pvz., Volframo iš Ešenbacho *Willehalm*), kurtuaz. romanuose (herojų dvikovos) ir taut. kalbomis sukurtoje lyrikoje; rečiau vaizduojamas Δ baisumas, kurį dažn. mini Bažn. kronikininkai. – Karo didaktikos lit. atsirado tik vėlyv. VA, nes karybos paprastai būdavo mokoma tik žodinėje tradicijoje ir per praktiką; jei kas ir imdavosi vadovėlio, tai paprastai būdavo vėlyv. Antikos autoriaus Vegecijaus *De re militari*. Valdovo kariniai įsakymai imti užrašinėti tik nuo XIV a. Kaip dalykinės raštijos kun-ščiams tipas radosi traktatai apie polit., teol., teis. ir praktinius Δ aspektus, antai teisininko Jono iš Lenjano *De bello, de represaliis et de duello* (1360), benediktinų vienuolio Honorijaus Bonte (arba Bovet) *L'arbre des batailles* (1387), teologo pacifisto Henriko iš Gorkumo (1377/78–1431) *De justo bello*, Christine de Pisan *Le livre de fais d'armes et de la chevalerie* (1410). → Patrankininkas. Din

Lit.: C. W. C. Oman, A History of the Art of War in the MA, Lo. 1898/1924 (Repr. 1978). – H. Delbrück, Gesch. der Kriegskunst im Rahmen d. polit. Gesch., III, B. 1907 (Repr. 1964). – J. F. Verbruggen, De krijgskunst in West-Europa in de middeleeuwen, Bru. 1954. – K.-G. Gram, Iudicium belli. Zum Rechtscharakter d. Krieges im dt. MA, Mr. 1955. – P. Czerwinski, Die Schlacht- u. Turnierdarstellungen in den dt. höf. Romanen des 12. u. 13. Jh.s, Diss. B. 1975. – C. T. Allmand (Ed.), War, Lit.e and Politics in the Late MA (Katalog), Château de Pons 1976. – E.-D. Hehl, Kirche u. Krieg im 12. Jh, St. 1980. – M. G. A. Vale, War and Chivalry, 1982. – Guerre e assoldati in Toscana 1260–1364 (Katalog), Fi. 1982. – L. Auer, Ma. Kriegsgesch. als Forschungsproblem, in: Francia (1982), 450–463. – Ph. Contamine, La guerre au MA, P. [2]1986. – B. McGuire (Ed.), War and Peace in the MA, Kop. 1987. – A. J. Brand (Hg.), Oorlog in de middeleeuwen, Hilversum 1989. – V. Schmidtchen, Kriegswesen im späten MA, 1990. – C. Marchall, Warfare in the Latin East, 1192–1291, C. 1991. → Bellum iustum, taika, ginklai.

Karas, šventasis. Nuo Augustino laikų Bažn. įsitvirtino Šv. karo, tegul iš pr. tik gynybinio, idė-

ja. Vėliau susidūrė dvi Δ koncepcijos: pasak vienos, yra būtinas karas su eretikais, idant būtų išsaugota Bažn. vienybė (Augustinas), o kita kėlė puolamojo misijų karo idėją (Grigalius I). Nuo X a. įsigali puolamojo karo koncepcija. Galimas daiktas, kad → bellum iustum artimą Δ idėją irgi netiesiogiai paveikė islamo mokymas apie → džihadą. → Kryžiaus žygis. Her

Lit.: A. Noth, Heiliger Krieg u. Heiliger Kampf in Islam u. Christentum, Bo. 1966. – T. P. Murphy, The Holy War, Columbus 1976. – A. Weiler, Die Christenheit u. die anderen. Die ma. Lehre vom heiligen u. gerechten Krieg, in: Concilium 24/6 (1988), 500–506.

Karas, teisingas → bellum iustum

Kardinolas (iš lot. *cardo* – durų vyris), pop. skiriamas ir po jo hierarch. aukščiausio laipsnio dvasininkas; nuo 1179 kardinolai renka pop. ir yra jo patarėjai. Δ kolegiją (konsistoriją) sudaro Δ vyskupai, Δ kunigai ir Δ diakonai su skirtingomis liturg., teis. ir administracinėmis privilegijomis. Iš pr. Δ buvo tituluojami tik svarbiausių Romos bažn. valdytojai (kurijos Δ), bet vėliau Δ tapti jau galėjo svetimšaliai vysk. XV a. pop. valdžia ėmė silpnėti Δ naudai; tam pasipriešinta buvo padidinus Δ skaičių iki 70. Gai

Lit.: C. G. Fürst, Cardinalis, 1967. – G. Alberigo, Cardinalato e Collegialità, 1969. – R. Hüls, Kardinäle, Klerus u. Kirchen Roms 1049–1130, T. 1977.

Karyba → ginklai, karas, riteris

Karmelitai. Kryžiaus žygių metu Palestinoje ant Karmelio kalno, kur pasak *1 Kar* 18 buvo įsikūręs Elijas su savo mokiniais, susibūrė atsiskyrėlių bendruom., 1209 kaip *Ordo Fratrum Beatae Mariae Virginis de Monte Carmelo* (OCarm) Jeruzalės patriarchas suteikė regulą, kurią 1226 patvirtino pop. Honorijus III. Ši atsiskyrėliams būdinga regula, reikalavusi individualaus neturto, paklusnumo priorui kaip grupės vadovui, skaistybės, pasninko (nevalgyti mėsos) ir griežto tylėjimo laikymosi, o bendruom. gyvenime – tik kasdienio dalyvavimo Mišiose ir savaitinio kalčių kapitulúje (plg. → kartūzai), kiek sušvelnėjo, kai vienuoliai, → saracėnų spaudžiami, pasitraukė į V.: jų regula 1247 buvo prilyginta → elgetaujančių ordinų regulai, ir tai jiems leido apsigyventi miestuose, užsiimti sielovada ir mokslu. Vis dėlto Δ išlaikė polinkį į → askezę ir kontempliaciją; Europoje paplito jau XIII a. antroje pusėje, vėlyv. VA – pirmiausia dėl savo ypatingo Marijos kulto, susijusio su šv. Onos gerbimu. Tolesni regulos ir vien. gyvenimo drausmės švelninimai XV a. privedė prie skilimų, kurie baigėsi Basųjų Δ ordino (*Ordo Fratrum Carmelitarum Discalceatorum*, OCD) susikūrimu. Tuo laiku atsirado ir moteriškoji ordino atšaka. Vog

Lit.: G. Mesters, Gesch. des Karmelitenordens, Mz. 1958. – J. Smet, The Carmelites, I–II, P. 1975/1976 [vok. 1981]. – Žurn.: Carmelus.

Karnavalinė kultūra, anot M. Bachtino, tai „kontrkultūra“ oficialiai viešpataujančiajai, pasireiškianti griežtai nustatytu metu ir aiškiai apibrėžiamomis formomis (pvz., lit. žanrais, antai → parodija); pagr. jos požymis yra esamos soc. tikrovės vertybių sist. dažnas apvertimas. Karnavalai greta kitų atlieka ir kompensacijos funkciją, ir taip prisideda prie sist. stabilizavimo. → Užgavėnės, šventė. Gie

Lit.: M. Bachtin, Lit. u. Karneval, Mn. 1969.

Karo laivynas → laivynas

Karolingai, frankų valdovų dinastija, jau kaip vėlyv. → Merovingų majordomai turėjusi faktinę valdžią ir 751 sulig Pipinu Trumpuoju įgijo kar. titulą. Didžiausios galybės Δ imp., apėmusi maždaug dabartinę Vok., Pranc. ir Š. It., pasiekė valdant jo sūnui Karoliui D. (768–814). IX a. dėl vidinių prieštaravimų polit., ekon., soc. ir etninėje srityse bei → normanų ir saracėnų antpuolių prasidėjo imp. smukimas. 843, 870 ir 880 imp. padalijimai suskaldė Δ tėvoniją: R. frankų karalystę, vėlesnę Vok., Δ valdė iki 911, V. frankų karalystę, vėlesnę Pranc. – iki 987, o It. – iki 905, – tiek, kiek leido vis stiprėjanti feodalinė anarchija. – Lit. ir meniniai Δ interesai ypač išryškėjo Karolio D. → „rūmų mokykloje“ (*schola palatina*), kur → Karolingų renesanso metu buvo kuriama ne tik VA lot. poezija, bet ir ist. (Paulius Diakonas), teol. ir gramatikos (Alkuinas) veikalai, renkamos herojinės giesmės sen. vok. aukšt. k. (neišliko). Valdant Liudvikui Maldingajam (814–840), Einhardas parašė *Vita Karoli Magni*, o Karoliui III (881–887) įsakius Notkeris Mikčius parengė *Gesta Karoli*. Vėlyv.

Δ laikotarpiu iškilo tik enciklopedistas Rabanas Mauras († 856), Fuldoje ir Karolio III dvare – vienintelis tokio aukšto lygio teologas Jonas Škotas Eriugena († 877). V. frankų valdovą Liudviką III († 882) pagerbė tuo metu sen. vok. aukšt. k. sukurta *Ludwigslied*. Vaizduojamajame mene labiau buvo orientuojamasi į (vėlyv.) Antiką. Din

Lit.: Jahrbücher der dt. Gesch., I, 1862 ir t. – E. Erb, Gesch. der dt. Lit., I, B. [2]1965. – W. Braunfels (Hg.), Karl d. Große, D. 1965–1968. – K. E. Geith, Carolus Magnus, Bern 1977. – A. Ebenbauer, Carmen historicum, W. 1978. – P. Riché, Die Welt d. Karolinger, St. 1981. – Idem., Die Karolinger, 1987.

Karolingiškasis minuskulas, apie 800 iš įv. pirmtakų išsirutuliojęs rašto tipas, kurio bruožai – atskiros raidės, beveik visiškas kursyvinių elementų atsisakymas, vienoda abėcėlė ir keturių linijų schema. IX–XII a. Δ vyravo beveik visos Europos raštijoje, jo kilmė dar nėra visiškai išaiškinta. Mit

Lit.: A. Hessel, Studien z. Ausbreitung d. karolingischen Minuskel, in: Archiv f. Urkundenforschung 7 (1921). – Idem., Z. Entstehung d. karolingischen Minuskel, in: Ibid., 8 (1923). – D. W. H. Schwarz, Die karolingische Schriftform, ein Problem d. Kulturgesch., in: Schweizer Beiträge z. allgemeinen Gesch. 4 (1946). – B. Bischoff, Die südostdt. Schreibschulen u. Bibeln in d. Karolingerzeit, I: Die bayerischen Diözesen, Wie. [2]1960; II: Die vorwiegend österreichischen Diözesen, Wie. 1980. → Paleografija.

Karolingų literatūra yra glaudžiai susijusi su Karolio D. (768–814) ugdymo polit. pastangomis (→ Karolingų renesansas) ir jo → „rūmų mokykla“. Būdama lot., Δ aiškiai orientavosi į antik. pavyzdžius. Nors ją kūrė daugiausia dvasininkai, bet vis dėlto ryškios pasauliet. tendencijos, didelė temų įvairovė (valdovo gyrius, draugystės poezija, pasveikinimai, dedikacijos, epitafijos, epigramos, titulai, eklogos, idilės, didaktiniai eilėraščiai ir kt.); moters kulto ir meilės poezijos nesti. Greta klesti relig. poezija (himnai, eil. šventųjų gyvenimai). Pirmoji Karolingų poetų karta priklausė siauram Karolio D. aplinkos ratui (Alkuinas, Paulius Diakonas, Angilbertas, Teodulfas, Modoinas ir kt.). Po Karolio D. mirties valdovo rūmai prarado centro statusą, kultūrinis gyvenimas persikėlė į vysk. rezidencijas ir vien., tačiau pirmas VA ist. epas vis dėlto buvo Liudvikui Maldingajam (Ermoldo Nigelijaus *Gesta Hludowici*). Iš Liudviko sūnų lit. domėjosi tik Karolis Plikis (840–877). Vėlesniajai Karolingų poetų kartai be Ermoldo priklauso Rabanas Mauras, Gottschalkas, Walahfridas, Sedulijus Škotas ir kt. Karolingų laikotarpio pab. ist. epo tradiciją vėl perima Abbo iš Šv. Germano vien. ir Saksas Poetas, ji atgyja poemoje *Gesta Gerengarii*. Matyt, Karolingų laikais atsirado ir lot. Valterio legendos versija *Waltharius*. Poetinės formos atžvilgiu Δ spektras nėra platus – vyrauja (iš dalies rimuoti) hegzametrai ir distichai. Išskirtinį atvejį sudaro → figūriniai eilėraščiai. Reikia dar paminėti didelę grupę ritmine k. parašytų įv. turinio kūrinių, atsiradusių dar iki Karolio D. IX a. prasideda → sekvencijos tradicija, kurios pirmas didis meistras yra Notkeris. Karolingų laikais imama kurti lit. sen. vok. aukšt., sen. saksų ir anglosaksų k., randasi pranc. lit. užuomazgos. Ebe

Lit.: J. Szövérffy, Weltliche Dichtungen d. lat. MA.s, I, B. 1970. – F. Brunhölzl, Gesch. d. lat. Lit. d. MA.s, I, Mn. 1975.

Karolingų menas → ankstyvųjų Viduramžių menas

Karolingų renesansas, plačiai diskutuojamas kultūros raidos Karolingų, ypač Karolio D., valdymo laikotarpiu pavadinimas (G. Baesecke: „Karolio renesansas“). Šios sąvokos kritika nukreipta pirmiausia prieš jos sąsają su XIV–XVI a. Renesansu, kai sąmoningai atsigręžta į pasauliet. Antikos lit. ir prieš (tariamą) Antikos ir VA kultūros tęstinumo nuvertinimą. Tarp pasiūlytų Δ alternatyvų: Karolingų humanizmas (Manitius), Bažn. renesansas (Gröberis), „Correctio“ (Schrammas), Nauja pr. (von den Steinenas), „atnaujinimas“ (Brunhölzlas). Karolio D. imperat. bulė turėjo antraštę „Renovatio Rom(ani) Imp(erii)“, Karolio D. aplinkos poetai kalba apie „renovatio“ (Naso), „nova (secunda) Roma“ (*Karolus magnus et Leo papa*), apie nauj. Atėnus (Alkuinas) ir t. t. Turinio požiūriu Δ apima ne vien imperat. ir imp. idėjoje glūdintį atsigręžimą į Romos imp. (polit. aspektas) ir Bažn. reformą, bet ir pirmiausia kultūr. atgimimą (Lehmannas: studijų atgimimas), siekiant (Bažn.) polit. tikslų. Programiniai (plg. *Admonitio generalis*, 789, aplinkraštį *De litteris colendis*) Δ siekiai: atgaivinti mokymo sist.

(→ rūmų mokykla, vienuolynų mokyklos), reformuoti lot. k. ir labiau studijuoti Antikos autorius (rūmų biblioteka), atnaujinti liturg., reviduoti Biblijos tekstą (Alkuinas), tobulinti raštą (skriptoriumas, → Karolingų minuskulas), mėgdžioti Antikos meną (Achenas) bei panaudoti antik. spolijas. Puoselėjama buvo taut. kalba (gramatika) ir ja kuriama lit. (Karolio herojinių giesmių knyga, neišliko). Klestėjo → Karolingų poezija VA lot. k. Δ vykdytojai buvo daugiausia Karolio D. aplinkos žmonės (rūmų akademija), sukviesti iš įv. Europos kraštų (iš Angl. – Alkuinas, It. – Paulius Diakonas, Isp. – Teodulfas, Airijos – Dungalas ir kt.). Ebe

Lit.: H. NAUMANN, Karolingische u. ottonische Renaissance, 1927. – G. BAESECKE, Die karlische Renaissance u. das dt. Schrifttum, in: DVjs 23 (1949). – P. LEHMANN, Das Problem der karolingischen Renaissance, in: IDEM., Erforschung d. MA.s, II, 1959. – P. E. SCHRAMM, Karl d. Großen Denkart u. Grundauffassungen – die v. ihm bewirkte Correctio („renaissance"), in: HZ 198 (1964). – E. PATZELT, Die karolingische Renaissance, [2]1965. – W. TROMPF, The Concept of the Carolingian Renaissance, in: Journal of the History of Ideas 34 (1973). – J. CONTRENI, The Carolingian Renaissance, in: W. TREADGOLD (Ed.), Renaissances before the Renaissance, Standford, Cal. 1984, 59–74, 184–191.

Karolio Didžiojo literatūra. Prisiminimų apie Karolį D. (742–814), kurį dar jam gyvam esant aplinkiniai šlovino kaip tobulą valdovą, užfiksuotų tuoj po jo mirties, išlikę tik. lot. pavidalu (pirmiausia Einhardo *Vita*, ~833, vad. „Einhardo analai", ir Notkerio Mikčiaus jau gerokai ist. bei anekdotais praturtinti *Gesta Karoli Magni Imperatoris*, 886–887). Greta dėl imp. ir taut. priežasčių toliau perduodamo Karolio D. kaip pavyzdingo ir teisingo valdovo pav., radosi ir bažn. tradicija, vaizdavusi jį – priešingai dar neigiamai traktuojamam valdovo pav. vizijų lit. – kaip Dievo palaimintą, stebukladarį šventąjį (*Pseudo-turpin*, ~1140, ir vad. „Acheno *vita*", XII a. pab.), tad 1165 jis buvo kanonizuotas. Tik XI–XII a. sandūroje Pranc. Karolis pasirodo taut. k. parašytoje *Chanson de Roland* (kuri, kun. Konrado išversta, paplito ir vok. k. terit.), kur jis vaizduojamas kaip feodalinis valdovas ir pavyzdinis kovotojas už tikėjimą. Daugelyje vėlesnių → chanson de geste, vaizduojnčių tai karo žygius, tai valdovo asmeninio gyvenimo įvykius (*geste du roi*), Karolis iškyla tarp savo → paladtinų ir vasalų (→ Rolandas) kaip idealus feodalinės riterystės įkūnijimas. Tačiau jau nuo XII a. pab. pranc. epuose, vėlyv. VA gausiai kompiliuotuose, Karolis vis labiau virsta neteisingu, piktu, pagyrūnišku ir autoriteto neturinčiu tironu. Kaip Isp., It., Skand. ir Nyd., taip ir Vok., kur Karolio tema vėlyv. VA daugiausia plėtota taut. k. rašytose kronikose, pagr. Δ išliko visiškai priklausoma nuo pranc. šaltinių (Strickerio *Karl*, 1215–1250; anon. dvasininko *Karlmeinet*, XIV a. pr.; Elzbietos iš Nasau Sarbriukene prozos romanai, pirmoji XV a. pusė). Hel

Lit.: K.-E. GEITH, Carolus Magnus. Studien zur Darstellung Karls d. Großen in der dt. Lit. d. 12. u. 13. Jh.s, Bern 1977. – H. KRAUSS, Romanische Heldenepik, in: Neues Handbuch d. Lit.wissenschaft, VII, 1981, 145–180. – M. OTT-MEIMBERG, Karl, Roland, Guillaume, in: V. MERTENS/ U. MÜLLER (Hgg.), Stoffe d. MA.s, St. 1984, 81–110.

Kartografija → žemėlapiai

Kartojimas (vok. *Wiederholung*), apibendrinamoji sąvoka, žyminti bet kokį pakartotinį formos arba turinio elementų naudojimą tekste; Δ kaip → repetitio rekomendavo ir Antikos bei VA retorikos vadovėliai → elocutio pakopoje. Δ dažnai naudojamas ypač toje VA raštijoje, kuri pirmiausia buvo skirta atlikti žodžiu (→ atlikimas, → oral poetry), t. p. ir liturg. bei magijos srityse (→ užkalbėjimo formulė). Δ pasirodo garsiniame (metras, sąskambis, rimas, raidžių rimas, asonansas), morfologijos–sintaksės (žodžių, sakinių, eilučių, retorinių figūrų rekurencija, t. p. anafora, epifora ir t. t.; → sinonimai, variacijos, formulės, paralelizmas, refrenas, tornada) ir minčių (temų, motyvų ir t. t. Δ, → žiedinė kompozicija) lygmenyse. Δ reiškiasi ir → parafrazėse, ir topų, siužetų, idėjų ir pan. perėmime. → Akumuliacija. Ber

Kartūzai (*Ordo Cartusiensis*; OCart.), ordinas, 1084 įk. Brunono iš Kelno († 1101) Šartro (lot. *Cartusia*) kalnuose greta Grenoblio, įkūnijantis eremitizmo ir cenobitizmo sintezę: atskiros celės ir sodeliai, griežčiausia askezė, vegetarizmas, nuolatinis tylėjimas (išskyrus kelias valandas per savaitę, t. p. pamaldų metą); ordino tikslas – asmeninis išganymas, idealas, atitinkantis mistinius siekius. Regulą, kurią 1127 pagal 1127 Benedikto regulą sudarė Guigas, penktasis Δ prioras († 1137), 1138 perėmė ir kitos eremitų grupės. 1143

ją patvirtino pop. Inocentas II. Ordinui vadovauja generalinė kapitula, rūbas – baltas. Δ sparčiai plito: 1200 buvo 37 kartūzijos, iš jų dvi moterų; XII ir XIII a. Δ ordinas ypač paplito Pranc.; klestėjimo viršūnė – XIV–XV a. Įžymūs Δ – Hugonas iš Balmos (~1300, parašęs traktatą apie trijų pakopų mistinį kelią), Liudolfas Saksas († 1378, *Vita Christi* autorius), Henrikas iš Kalkaro (1328–1404) ir kt. 1510 būta apie 200 kartūzijų, o vėliau stojo didelių praradimų ir persekiojimų laikai (husitai, turkai, Reformacija). Tačiau juos Δ ordinas, nors ir gerokai nusilpęs, pergyveno. LaJ

Lit.: E. Baumann, Les Chartreux, P. 1928. – J. De Grauwe (Hg.), Historia et spiritualitas Cartusiensis, Distelbergen 1983. – G. Mursell, The Theology of the Carthuasian Life in the Writings of St. Bruno and St. Guigo, Sa. 1988. – Žurn: Analecata Cartusiana 1970 ir t.

Karūna (iš lot. *corona* – vainikas), imperat., kar., hercogų ir kun-ščių → valdžios ženklas, atsirado susiliejus antik. diademai ir vainikui su *torquis* (romėnų kario garbės ženklas) ir prabangiu šalmu. Pagal formą skiriamos uždaros ir atviros Δ (*diadema*, „ratas") su lankeliu (imperat. Δ) arba be. Iš Bizant. buvo perimtos pendilijos su iš šonų kybančiais vėrinėliai iš perlų arba brangakmenių. Neretai vienas valdovas turėdavo keletą Δ. Figūriniai ir ornamentiniai Δ puošmenys yra valdžios ir šventumo simboliai, ypač Otono D. imperat. Δ (955–962; nešiota ant mitros) atveju: atvaizdai iš emalės tipologiškai nurodo į ST karalius ir Kristų Karalių. Įv. perlų ir brangakmenių skaičius karūnoje yra 12 kartotinis, taigi perteikia *Apr* Dangiškosios Jeruzalės atvaizdą; kaktos plokštelė atitinka sen. žydų vyriausiojo kunigo *chosche*. Įrašai ant Δ paimti iš karūnacijos liturgijos. Imperat. tad ir buvo vadinamas „rex et sacerdos", ir tai derėjo prie kitų karūnacijos arnotų simbolikos. Kai kada į Δ būdavo dedama → relikvijų, antai Bohemijos šv. Vaclovo Δ (1346) buvo dalelė Kristaus erškėčių vainiko (!). – Ir pop. tiara maždaug nuo X a. buvo papuošta iš pr. vienu, vėliau 2–3 Δ lankais (XIV a.). – Nenešiojamos, bet bažn. pakabintos arba ant relikvijorių pastatytos būdavo įžadų Δ. → Karūnacija. Din

Lit.: R. Staats, Theologie d. Reichskrone, St. 1976. → Imperijos insignijos

Karūnacija (lot. *coronatio*; t. p. *unctio* – patepimas) svarbiausias greta → patepimo kar. ir imperat. įšventinimo ritualas, sustiprinant valdovo šventumą ir patvirtinant jo teisėtumą. V. Δ ceremonialas susiklostė pagal vėlyv. Antikos ir Bizant. pavyzdžius, bet pamatą sudarė ST (pvz., *4 Kar* 11 ir t.) Δ aprašymai. Δ dažn. atlikdavo kun. (Bizant. – nuo 457 patriarchas; vestgotų kar. taip karūnuojamas nuo 672, frankų – nuo 751, 758 arba 781) arba pats valdovas, karūnuodavęs savo įpėdinį (antai Liudviką Maldingąjį – Karolis D.). Praktikuotos t. p. ir sutvirtinimo Δ (antroji Δ, iš „geresnės rankos", antai pop.), kartojamoji seniai karūnuotojo valdovo Δ kito asmens (vaiko, sutuoktinės) pirmosios Δ proga, ir iškilmingoji Δ su liturg. apeigomis per kurią nors Bažn. šventę. Visuot. priimtina „pasirodyti su karūna" oficialiomis progomis buvo ir neatlikus Δ ceremonijos. Šv. Romos imp. Δ turėjo būti vykdoma nustatytoje vietoje (nuo 936 Achene), ir teisėto karūnuotojo (Mainco arba nuo 1028 Kelno arkiv.); imperat. nuo 800 karūnuodavo pop. Δ tvarka buvo nustatyta vad. *Ordines*. Patepimas ir Δ buvo susiję ir su kt. ritualais, antai → aklamacija, apgaubimu mantija, sodinimu į sostą (Acheno katedroje), → imperijos insignijų investitūra, Δ puota ir kar. priesaika (valdovo įžadai dėl elgesio ateityje: *promissio regis*). IX a. Karolingai perėmė iš Bizant. imperat. priesaikos paprotį, ir ji būdavo atliekama prieš patepimą; prisiekiant paisyti Bažn. ir jos vasalų laisvių ir privilegijų. Kar. pažadėdavo „teisę stiprinti, o neteisybę naikinti" („Saksų veidrodis", 154 III 45, 2). Nors per Δ valdovui simboliškai būdavo perduodama nuosavybėn valstybė, bet Vok. tai dėl → karaliaus rinkimo, ir ypač po tarpuvaldžio, prarado normatyvinę reikšmę. Δ funkcija tapo deklaruojamąja, o ne konstituojamąja. Svarbesnė, o nuo XIII a. ir lemiama Δ buvo Pranc. ir Angl. monarchijoms. → Karūna. Din

Lit.: H.-W. Klewitz, Die Festkrönungen der dt. Könige, in: ZRG KA 28 (1939), 48–96. – E. Eichmann, Die Kaiserkrönung im Abendland, Wü. 1942. – B. Wilkinson, The Coronation in History, Lo. 1953. – C. A. Bouman, Sacring and Crowning, Groningen 1957. – R. Elze, D. Ordines für die Weihe u. Krönung d. Kaisers u. d. Kaiserin, Han. 1960. – C. Brühl, Frankr. Krönungsbrauch, in: HZ 194 (1962), 265–326. – Idem., Kronen- u. Krönungsbrauch im MA, in: HZ 234 (1982), 1–31. – J. Bak (Ed.), Corona-

tions, Barkeley 1990. – M. Cavina, „Imperator Romanorum triplici corona coronatur", Modena 1991.

Karūnuotasis lobis (t. p.: meistriškasis lobis), → meisterzango daina, kurio penkios strofos sukurtos Mügelno (arba Boppe's), Frauenlobo, Marnerio ir Regenbogeno ilgaisiais tonais – keturių karūnuotųjų meistrų karūnuotaisiais (t. p.: pagr.) tonais. Penktoje strofoje panaudojami visi keturi tonai (pirmasis štolas, antrasis štolas, pirmoji abgezango pusė, antroji abgezango pusė). → Lobis. Kle

Kasdienis gyvenimas (tema, kurią – kaip ir asmeninį gyvenimą – šiuolaikinė medievistika atrado iš naujo ir kuri XIX a. buvo žinoma kaip „kultūros ir papročių istorija") VA turbūt labiau nei šiandien priklausė nuo soc. sluoksnio, veiklos, epochos ir regiono. Lyginant su dabartine Vid. Eur., bendri VA Δ komponentai buvo kur kas didesnė priklausomybė nuo gamtos (→ badas, ligos, katastrofos) ir prisitaikymas prie gamtos ritmo (→ laikas); dažnų karų, ginkluotų vaidų ir prievartos keliamas nesaugumas; stipresnė relig.-Bažn. pasaulėvaizdžio ir jo ritualų įtaka, taip pat – intensyvesni mėginimai magijos priemonėmis valdyti aplinką; stipresnis individo susietumas su šeima, gimine ir regioninėmis struktūromis (kaimu, miestu, pilies apylinkėmis, parapija, vienuolynu ir t. t.). → Pasaulėvaizdis. Din

Lit.: O. Borst, Alltagsleben im MA, F. 1983. – H. Kühnel (Hg.), Alltagsleben im SMA, Graz [2]1985. – H.-W. Goetz, Leben im MA vom 7. bis z. 13. Jh., Mn. 1986. – Ph. Ariès/G. Duby (Hgg.), Gesch. d. privaten Lebens, I–II, F. 1989–90. – SBer. d. österr. Akad. d. Wiss.en, philosoph.-hist. Klasse 568, W. 1990, pass.

Kastilų kalba → ispanų kalba

Katalogas → rankraščių katalogai

Kataloginė poezija (gr. *katalogos* – sąrašas; VA lot. *registrum*), poetiškai apipavidalinti įv. turinio sąrašai. Kaip savarankiškas žanras Δ atlieka iš esmės didakt. (pvz., → poetų katalogas) arba panegirinę (pvz., dorybių katalogas) funkciją ir artimai susijęs su → įsimenamąja literatūra, kuri VA daugiausia buvo paplitusi Š. Vok. lit. (→ thula). – Poezijai priklauso ir „epų katalogas", priklausantis tradiciniam antik. (Homeras, Vergilijus) ir herojinių epų taut. kalbomis inventoriui; šis katalogas laikytinas specialia *descriptio* forma, jo funkcija iš esmės yra puošiamoji. Ebe

Lit.: W. Kühlmann, Katalog u. Erzählung, Fr. 1973.

Katalonija → Ispanija

Katalonų kalba, (v.) romanų k. grupės kalba, kurios terit. – Iberijos p-lio š. r. ir r. Nuo romanizacijos laikų išlieka glaudūs ir beveik nenutrūkstami kontaktai su P. Galija arba Provansu. Iberų romanų grupei Δ priklauso tik geogr., tipologiškai ji yra tarp galų romanų ir iberų romanų („jungiamoji k."). Katalonijai susijungus su Aragono karalyste (1137), Δ tapo lygiateise kanceliarine k. Per Rekonkistą Δ vartojimas išplito ir į Valencijos karalystę; o sulig Aragono ekspansija į v. Viduržemio j. erdvę, Δ įgyja oficialiosios kalbos statusą Balearuose, Sardinijoje ir Sicilijoje. – Δ VA yra normali lit. k., kurios „krikštatėvis" pirmiausia buvo teologas ir filosofas Raimundas Lulijus (~1234–1316). Jo gausūs relig. traktatai, lyrika, epiniai ir enciklopediniai raštai turėjo tokios pat reikšmės kaip ir Dante's kūryba It. Vėlyv. VA išsiskiria minorito Francesco Eiximenis († 1409) teol. veikalai, Bernato Metge († 1413) svajonių dialogas *Lo Somni* ir Joanot Martorellio († 1468) riterių romanas *Tirant lo Blanch*. Pöc

Lit.: R. Brummer, Katalanische Sprache u. Lit., Mn. 1975. – J. M. Nadal/M. Prats, Història de la llengua catalana, I, Ba. 1982. – D. J. Viera, Med. Catalan Lit., Prose and Drama, Boston, Mas. 1988.

Katarai (veikiausiai iš gr. *katharos* – švarus), nariai XII a. pr. atsiradusios sektos, ypač paplitusios Pareinėje, P. Pranc. ir Š. It. Jų tikėjimo doktrinos (→ gnosticizmas) gnostinės šaknys siekia Balkanų → bogomilus, kurių → dualizmą Δ iš pr. perėmė nuosaikia, o vėliau ir radikalia forma (→ albigiečiai): neigiamasis medžiagos principas (Šėtonas) valdo žemiškąjį pasaulį, kupiną šiapusinių malonumų (mėsos valgymas, lytiniai santykiai), o teigiamasis Dvasios (Dievas) principas viešpatauja danguje. Peržengti iš medžiagos į Dvasios sferą tikrai pavyksta tik tam, kuris neturtu, pamokslavimu klajojant ir askeze atsispiria žemiškosioms pagundoms. Tas, kuris šį gyvenimo būdą perima tik iš dalies arba laikinai, po mirties vėl įsikūnija į žmogų arba gyvūną (sielos keliavimas). Šis žmonių skirstymas į „tobulus"

(*perfecti*) ir „tikinčius" (*credentes*) rodo polinkį į hierarchiją, kuri pastebima ir Δ org-joje. Jų apeigas sudarė atgailos ritualas (*melioramentum*) ir sakramentinė priėmimo ceremonija uždedant ranką (*consolamentum*), ir tai vienu metu reiškė krikštą, sutvirtinimą ir kunigo šventimus. Δ persekiojimai → Kryžiaus žygiais ir per → inkviziciją bei → dominikonų ir → pranciškonų neturto sąjūdžiai Δ padarė didelės žalos. Jų likučiai išsilaikė Pranc. maždaug iki 1330, It. – iki 1412. Höl

Lit.: R. Nelli (Ed.), Ecritures cathares, P. [2]1968. – E. Griffe, Les débuts de l'aventure cathare en Languedoc 1140–1190, P. 1969. – C. Touzellier, Hérésie et hérétiques. R. 1976. – J. Duvernoy, Le catharisme, Ts. 1976. – E. Roll, Die Katharer, St. 1979. – G. Rottenwöhrer, Der Katharismus, I–III, Bad Honnef 1982–1990. – E. Griffe, Le languedoc cathare et l'inquisition (1229–1329), P. 1980. – R. Manselli, L'eresia del male, Na. [2]1980. – L. Kolmer, Ad capiendas vulpes, Bo. 1982. – A. Borst, Katharer, Fr. [2]1991. → Albigiečiai.

Katechezė (iš gr. *katechein* – mokyti), Bažn. tikybos mokymo perteikimas. Kadangi pati Bažn. doktrina 90% VA gyv. buvo neprieinama ir dėl kalbos (lot.), ir dėl formos (rašyt.), – mokyti jos reikėjo pirmiausia žodžiu ir taut. k. 1. Δ žodžiu vyko per → pamokslus; pagr. elementai buvo išaiškinti „Tėve mūsų", 10 Dievo įsakymų ir *Credo*. Kadangi ankstyv. VA jei nekalbėsime apie misijas, kun. praktika apsiribojo → liturgija ir → sakramentų bei sakramentalijų teikimu, kaip reakcija į → pasauliečių maldingumo ir erezijų plitimą brandž. VA suintensyvėjo katechizacija. Ypač ją skatino 1215 Laterano IV susirinkimas, t. p. naujieji → elgetaujančių vienuolių ordinai, kurių pagr. siekis ir buvo Δ miestuose. Ši relig. mokymo forma liko → dvasininkų ir vienuolių rankose. Pasauliečių mėginimai katechizuoti būdavo paskelbiami erezija ir eliminuojami (→ valdiečiai) arba pakeičiami Bažn. ir vien. mokymo formomis (→ minoritai). 2. Katechizacija vaizdais ankstyv. VA buvo dar menka, bet sulig romanikos „paveikslinių pasakojimų" (freskos) ir juolab gotikos (portalinė skulptūra, vitražas, šoniniai altoriai), pasiekė naują lygmenį. Vėlyv. VA čia dar prisidėjo → vargšų Biblija ir → medžio raižyba. 3. Brandž. VA randasi nauja Δ terpė – religinis → teatras (→ misterija). 4. Δ forma t. p. ir pavyzdinė krikščioniška gyvensena (Mokytojas Ekhartas: „lebemeister" vietoj gryno „lesemeister"); daug šventųjų rado sekėjų ir su jais arba įk. naujas relig. bendruom. (Benediktas, Pranciškus), arba mokydavo ir atvertinėdavo savo pavyzdžiu (Kotryna Sienietė). – Bent jau nuo Augustino *De catechizandis rudibus*, būta išsamios katechetinės Lit.: iš pr. tik VA lot. k. ir skirtos kun., kurie ją studijuodami turėjo pasirengti Δ, o nuo brandž. VA – ir taut. k., skaityti garsiai → pasauliečiams arba jiems patiems. Šios raštijos vėlyv. VA tapo ypač gausi ir labai įv.: → išpažinties veidrodis, Kristaus ir Marijos gyvenimai, hagiografija, meditacijos traktatai, plenarijai, Mišių aiškinimai ir ypač katekizmai. Pagr. jų formos – išdėstymai, traktatai, didakt. eilėraščiai ir katekizmo lentelės, kai kada su pav. Plg. → didaktinė literatūra. Din

Lit.: P. Göbl, Gesch. d. Katechese im Abendlande vom Verfalle d. Katechumenats bis z. Ende d. MA.s, Kempten 1880. – P. Bahlmann, Dtld.s kath. Katechismen bis z. Ende d. 16. Jh.s, Mr. 1894. – E. Weidenhiller, Untersuchungen zur dt.sprachigen katechetischen Lit. d. späten MA.s, Mn. 1965. – Faire Croire (Collection de l'École française de Rome 51), R. 1981, pass. – L. Boyle, The Fourth Lateran Council and Manuals of Popular Theology, in: Th. Heffernan (Ed.), The Popular Lit.e of Med. England, Knoxwille 1985, 30–43. – J. Show, The Influence of Canonical and Episcopal Reform on Popular Books of Instruction, in: Ibid., 44–60. – K. Baumann, Aberglaube v. Laien, I, Wü.1989, 3–122. – J.-M. Mayer ir kt. (Hgg.), Die Gesch. d. Christentums, VI, Fr. 1991, 349–411.

Katechumenatas → krikštas

Katedra (iš gr. *kathedra* – kėdė, rezidencija), kanonų teisės požiūriu (ypač Pranc., Isp. ir Angl.) – vysk. arba arkiv. bažn. (ir palaidojimo vieta); čia turi vykti visos ordinacijos ir diecezijos sinodai. Įsteigti arba panaikinti Δ gali Apaštališkasis Sostas, o vadovauja vysk. su kapitula. Δ archit. viršūnė – → gotika. Sto

Katedros mokykla, katedros kapitulos (prie vysk. bažn. veikinačios dvasininkų korporacijos) išlaikoma lavinimo įstaiga, pirmiausia būsimiems dvasininkams rengti, vadovaujama katedros scholasto. Iš Δ radosi XII a. renesansas (Paryžius, → Šartras ir t. t.). Δ buvo → universitetų parengiamosios pakopos. → Švietimas, auklėjimas. Kna

Kategorijos (gr. – pasakymo forma, lot. *praedikamentum*). Aristotelio tradicijoje – 10 aukš-

čiausių rūšinių sąvokų, kuriomis nusakomas objektas: substancija, kiekybė, kokybė, santykis, vieta, laikas, padėtis, turėjimas, veikimas, kęsmas. Visos Δ, išskyrus substanciją, vadinamos akcidencijomis, kadangi šios kintamai priklausomos nuo substancijos. Δ teoriją susistemino Tomas Akvinietis, sugretinęs mąstymo ir būties Δ. Šį paralelizmą ginčija Abeliaras, Dunsas Škotas ir ypač Okamas, laikęs Δ grynai proto daiktais. → Filosofija, substancija. Wim

Katenos (lot. *catenae* – grandinės) kaip komentarai – ypač VI–X a. gr. Biblijose – įrėmina ir pertraukia tekstą patristinių, dažn. savarankišku pavidalu neišlikusių egzegezių ištraukomis, kurių autoriai kiekvienu atveju yra nurodomi. Col

Kavalerija → arklys, karas, riterių luomas

Kazuistika (moralės teologijoje), elgesio reguliavimo praktikos ir teorijos, pagrįstos prielaida, kad kiekvienas paskiras veiksmas turįs atitikti visuot. moralės normas. VA Δ buvo plėtojama airių ir škotų vienuolių įvestos slaptos asmeninės išpažinties pagrindu (→ atgailos knygos). → Išpažinčių sumos atitinka plačią įstatymo sampratą (kurios laikosi ir tomizmas), apimančią ir teisę, ir moralę. Wim

Keliai (vok. *Straßen*) atliko didžiulį vaidmenį įsisavinant terit. ūkiniu (prekybinis susisiekimas), kariniu, apgyvenimo ir kraštovaizdžio formavimo aspektais, t. p. plėtojant kultūrinę komunikaciją bei piligrimystei (→ maldininkas). Tautų kraustymosi epochoje romėnų nutiesti Δ sunyko, ir tik brandž. VA komercinio pakilimo metais juos imta rimtai gerinti. Δ reikalai priklausė karaliaus (imp. Δ), konkrečios žemės valdovo arba kitų viet. valdžios (pvz., miesto) kompetencijai, ir greta prievolės prižiūrėti kelius reikėjo – už atitinkamus mokesčius – pasirūpinti keliaujančiųjų saugumu (→ palyda). Nuo ankstyv. VA keliuose į turgų, teismą arba kun-ščių susirinkimą (*Hoftag*) galiojo karaliaus taika, už kurios pažeidimą grėsė karaliaus banas. Kaip viešos vietos Δ būdavo ir teismo bei nuosprendžio vykdymo vieta, todėl dažnai kartuvės stovėdavo kryžkelėse (Vernerio der Gartenaere *Helmbrecht*, V. 1305) arba šalikelėje prie miesto vartų. Lit. nusiskundimas nepakankama teisės ir taikos garantija Δ tapdavo valdovų kritikos topu (pvz., Valterio Fogelveidės L. 8, 25 ir 62, 4). → Transporto priemonės. Ake

Lit.: H. Borchers, Untersuchungen zur Handels- u. Verkehrsgesch. am Mittel- u. Oberrhein bis zum Ende des 12. Jh.s, Diss. Marburg 1952. – K. Bosl, Raum u. Ordnung, in: Hist. Raumforschung 3 (1961), 9 ir t. – A. Farge, Vivre dans la rue à Paris au XIIIe siècle, P. 1979. – J.-P. Leguay, La rue au MA, Rennes 1984.

Kelias (vok. *Weg*) visada veda į kokį nors tikslą, todėl jo vaizdinys tinka atskleisti prasmei, ir VA lit. tuo mielai naudojosi. Tai sunkus Δ, kuriuo šiame pasaulyje riteris turi žengti, ieškodamas (→ queste) meilės ir/ar išganymo ir įveikdamas arba daiktines (pvz., siaurą kaip skustuvo ašmenys → tiltą), arba gyvas (→ milžinai, riteriai) kliūtis; nemažiau sunkus yra savęs įveikimo bei atsižadėjimo (→ askezė) Δ, kuriuo eiti tenka *homo religiosus*; ir tas kelias vaizduojamas esąs siauras (*Mt* 7, 14) bei puldinėjamas priešų (alegoriškai Guillaumeso de Digullevilleio → piligriminėje literatūroje, Jeronimo Boscho poezijoje). Išorinį kelią, kuriuo einama arba jojama, dažnai atitinka vidinis (t. y. sielos pasikeitimas, pvz., Chrétieno *Erec*). Mistikoje sielos kilimą l. mėgstama aprašyti kaip Δ į dangų su įv. pakopomis (kopėčios). Liaudies buvo įsivaizduojama, kad žmogaus kaip *homo viator* ir po mirties laukiąs kančių kelias, kuriuo siela turės keliauti per → skaistyklą, kaip ji buvo regima daugelyje → vizijų. Todėl Bažn. mirštančiajam suteikiamą ostiją vadina *viaticum* (maistas kelionei). Mėgstamas, iš Antikos laikų perimtas motyvas (Pitagoro Y simbolis) yra vieno iš dviejų kelių rinkimasis: plataus ir malonaus, bet vedančio į → pragarą, ir siauro bei sunkaus, bet vedančio į dangų (pvz., Tomo iš Zerklaere *Wälscher Gast*). Din

Lit.: O. Brückl, Betrachtungen über das Bild des Weges in der höf. Epik, in: Acta Germanica 1 (1966), 1–14. – H. Siefken, Der saelden strâze, in: Euphorion 61 (1967), 1–21. – W. Harms, Homo viator in bivio, Mn. 1970. – P. Dinzelbacher, Die Jenseitsbrücke im MA, Diss. W., 1973. – E. Trachseler, Der Weg im mhdt. Artusroman, Bo. 1979. – P. Dinzelbacher, Le vie per l'Aldilâ nelle credenze popolari e nella concezione erudita del Medioevo, in: Quaderni medievali 23 (1987), 6–35.

Keliaujantieji pamokslininkai ypač aktyviai veikė → Grigaliaus reformos laikais ir po to, pa-

mokslaudami ir su Bažn. vadovybės leidimu, ir be jo; taip jie sekė apaštalų pavyzdžiu. Pranc. XII a. netgi galima kalbėti apie sąjūdį. Dalis Δ liko Katalikų Bažn. ir įk. naujas bendruom., – antai Norbertas Ksantietis ir → premonstrantai, kiti tapo eretikais kaip → valdiečiai, kurie nesilaikė draudimo pamokslauti pasauliečiams. Pagr. Δ pamokslų temos buvo atgaila ir papročių (t. p. ir dvasininkijos) kritika. – Vėlyv. VA paskiri garsūs pamokslininkai iš elgetaujančių ordinų Bažn. apkeliavo visą Eur., pvz., Bertoldas Regensburgietis, Vincentas Ferreris, Jonas iš Kapistrano ir kt. Din

Lit.: J. v. WALTER, Die ersten Wanderprediger Frkr., I–II, 1903–1906. → Pamokslas.

Kelionė į anapusybę (vok. *Jenseitsreise*). Anapusybės, kaip topografiškai nustatomos vietos Žemėje ar už jos ribų, realumu VA neabejojo ir dauguma teologų, ką jau kalbėti apie tikinčiąją liaudį. Tad anapusybėje galėjo apsilankyti ir gyvieji. Čia svarbiausia sielos Δ ekstazėje aprašymai, sudarantys didžiąją → vizijų lit. dalį ankstyv. ir brandž. VA. Kelias dažnai vedąs iš Skaistyklos į Pragarą ir – per pavojingą tiltą – į Rojų ir Dangų; palydovai yra angelai arba velniai. Pagal tokias tikras mirimo patirtis vėlyv. VA sukuriamos fiktyvios, alegorinės Δ, vykstančios tiek įprastose eschataloginėse erdvėse (pvz., Jehano de le Motes *Voie d'enfer et de paradis*, kur į Pragarą lydi personifikuotos nuodėmės), tiek simbolinėse anapusinio pobūdžio erdvėse (pvz., „meilės labirintas" Boccaccio poemoje *Corbaccio*). Dante's „Komedija" yra šio žanro viršūnė. Apie Δ pasakojama ir kelionių aprašymuose, kur protagonistai staiga atsiduria eschataloginiuose laukuose, pvz., legendose apie Brandaną, Aleksandrą D., tris Rojaus ieškančius vienuolius, arba Mandeville'io „Kelionėse" (Rojaus sodas ir Velnio slėnis). T. p. ir riterių romanuose veiksmas kartais vyksta tokiose srityse kaip Chrétieno iš Trua *Lanselot* Goro kraštas, „iš kurio niekas nebegrįžta". Δ yra ir VA vad. „olų sakmių" tema; jose įžengiama į kalno anapusybę, kuriai greta kitų stebuklų būdinga daug lėtesnė laiko tėkmė. → Skaistykla, dangus, pragaras, imramas, rojus, vizija, kelias. Din

Lit.: H. P. PATCH, The Other World, C., Mass. 1950. – H. BRACHES, Jenseitsmotive u. ihre Verriterlichung in d. dt. Dichtung d. HMA.s, Diss. W. 1973. – P. DINZELBACHER, Jenseitsreisen-Jenseitsvisionen, in: V. MERTENS/ U. MÜLLER (Hgg.), Epische Stoffe d. MA.s, St. 1984, 64–80. – IDEM., The Way to the Other World in Med. Lit.e and Art, in: Folklore 97 (1986), 70–87. – A. MORGAN, Dante and the Med. Other World, C. 1990. – P. DINZELBACHER, Revelationes, Turnhout 1991.

Kelionė į Prūsiją (vok. *Preußenfahrt*), kitaip „lietuviškoji kelionė", apjungė → Vokiečių ordino riterius ir šio Ordino kilminguosius svečius iš Vok., V. ir P. Eur. bendrai kovai su pagonimis lietuviais. Vėlyv. VA Δ buvo viena iš riteriškos gyvensenos standartinių išmėginimų. Δ dalyviai metai iš metų keliaudavę į Prūsiją, nesibaimino nei išlaidų, nei pavojų, idant dalyvautų šiose kruvinose ir galiausiai bevaisėse kovose. Šis fenomenas pirmiausia turėjo soc. reikšmės: įšventinimas į riterius, dalyvavimas priėmime pas Ordino magistrą pagal kar. Artūro apskritojo stalo papročius, puotos, apdovanojimas ir garbės atlygis (sidabro taurės, aukso monetos). Petras Suchenwirtas (1377) ir Osvaldas Volkenšteinietis (1427) Δ įprasmino literatūriškai. Sch-W

Lit.: W. URBAN, The Prussian Crusade, Lanham, N. Y. 1980.

Kelionių literatūra. Įv. VA kelionių formos – maldininkų, kryžininkų, atradėjų, pasiuntinių, pirklių – sąlygojo ir įv. Δ atsiradimą; būtina skirti nusakomąją, preskriptyviąją (kelionių vadovai) ir deskriptyviąją (kelionių užrašai) Δ. Nuo XIV a. prie kai kurių šio pobūdžio tekstų pridedami žemėlapiai. Didžioji dalis Δ – → piligriminė literatūra. Kitos reikšmingos Δ grupės yra su kryžiaus žygiais susiję istoriogr. šaltiniai, vėlyv. VA atsiradę pasiuntinybių bei misijų pranešimai (pvz., Vilhelmo iš Rubruko – kar. Liudvikui IX iš Pranc., 1253) ir vadovėliai pirkliams (pvz., Giovanni'o da Uzzano *Prattica della mercatura*, 1442). Žymiausias VA kelionių aprašymas yra Marco Polo apie Aziją (1298); ypač paplitusios (išverstos į daugelį k.) buvo tarp realybės ir prasimanymų svyruojančios *Voyages* (~1356), skelbtos anglų riterio Johno Mandeville'io vardu. Din/Her

Lit.: H. LAPSZY, Die Reiseberichte des MA.s u. die Reformation, Diss., H. 1953. – R. HOWARD, Writers and Pilgrims, Berkeley 1980. – J. RICHARD, Les récits de voyages et de pèlerinages (Typologie des sources du MA occidental 38), Turnhout 1981; Mise à jour du fasc. 38, ibid. 1985. – N.

Ohler, Reisen im MA, Mn. 1986. – K. Herbers (Hg.), Dt. Jakobspilger u. ihre Berichte, T. 1988. – M. B. Cambell, The Witness and the Other World. Exotic European Travel Writing 400–1600, Ithaca 1988. – P. J. Brenner (Hg.), Der Reisebericht, F. 1989. – W. Paravicini, Die Preußenreisen des europ. Adels, I, Sigmaringen 1989. – U. Ganz-Blättler, Andacht u. Abenteuer: Berichte europ. Jerusalem- u. Santiago-Pilger (1320–1520), T. [2]1991.

Keltai, ide. k. grupei priklausanti tauta, Antikos laikais gyvenusi Vid. ir V. Eur., Angl. ir Iberijos p-lyje. Asimiliuotų romėnų ir → germanų, anksti christianizuotų, Δ kultūra dar daug kur tebegyvavo VA ir NA. Δ k. priklauso → bretonų (Bretanė), → gėlų (Škotija), → airių (Airija) ir kimrų (Velsas) k. Mirusios yra → kornų (Kornvalis) ir menų (Meno sala) k. Palyginti su lot. tradicijos romanų ir germ. literatūromis, literatūros Δ k. būta akivaizdžiai savitos, ir vis dėlto jos VA stipriai paveikė pirmąsias (→ Artūro temos literatūra, lai, matière). Pagrindiniais Δ lit. bruožais laikytini: dažnai grotesku virstanti fantastika, polinkis į stebuklus, dėmesys gamtai, jusliškumas, ornamentikos pomėgis. Din

Lit.: J. Marx, Les littératures celtiques, P. 1959. – J. Markale, Les Celtes et la civilisation celtique, P. [2]1970. – M. Dillon/N. Chadwick, Die Kelten, Z. 1970. – Kruta a. o. (Ed.), The Celts, Venedig 1991. – Žurn.: Zs. für celt. Philologie. – Rev. celtique. – Celtica. – Bulletin of the Board of Celtic Studies.

Keltininkas (vok. *Fährmann*), tarnaudamas feodalui arba bendruom., vykdo keltininkystės regaliją. Kurtuaz. poezijoje dažn. vaizduojamas teigiamai (išskyrus Pleierio *Meleranz* ir „Nybelungų giesmę", 1554). Pasakojimo technikos požiūriu Δ nukreipia herojų į naują → avantiūrą, perkeldamas jį į svetimą kraštą, dažnai tuo pat metu suteikia įvairiopos pagalbos kaip tarpininkas, patarėjas ir „šeimininkas" („wirt") (*Parzival, Diu Crône;* Konrado Flecko *Flore und Blancheflur*). Legendose ir prietaruose dažnai sutinkamas Δ, perkeliantis į kitą krantą mirusiųjų sielas, kartais ir požemių gyventojus, → nykštukus ir pan. Ake

Lit.: E. v. Künsberg, Fährenrecht u. Fährenfreiung, in: Zs. f. Rechtsgesch. Germ. Abt. 45 (1925), 144–205.

Kenning (sen. skand. – atpažinimas; dgs. *kenningar*), priešingai nei → heiti, daugiasluoksnis vaizdingas apibūdinimas (→ metaforika) sen. germ. poezijoje. Pagr. žodį patikslina pažyminys: *hjörva slöngvir* = mosuotojas kalavijais = karys. Šis nusakymas galėjo savo ruožtu ir pats būti nusakomas: *ógnar gims slöngvir* = mosuotojas kovos ugnimi (= kalaviju) = karys. Snorri Sturlusonas (1178–1241) leido kelti vaizdingumo laipsnį iki penkto Δ. Δ – svarbiausias → skaldų poezijos bruožas, ir jo naudojimo sąlyga yra išmanyti mitus ir herojines sakmes, nes jomis dažnai remiamasi. Qua

Lit.: K. v. See, Skaldendichtung, Mn. 1980. – E. Marold, Kenningkunst, B. 1983.

Kepėjai buvo, ko gera, gausiausias specializuotų ir pasiturinčių amatininkų sluoksnis VA miestuose. Duoną jie kepdavo arba klientų namuose iš jų miltų (naminis kepimas), arba, dažniau, savo kepyklose. Prisaikdinti tikrintojai kontroliuodavo, kad gaminiai atitiktų miesto nustatytas normas (ypač svorį); duona būdavo parduodama turguje prie duonos stalų. Su miestų Δ konkuruodavo dvarų ir vien. Δ, savo produkcijos perteklių irgi parduodavę mieste. Bent jau nuo brandž. VA buvo gaminamos įvairios duonos, pagrindinio maisto produkto, rūšys; valgomos duonos rūšis bylojo apie vartotojo statusą (balta duona buvo vertingesnė); ypatingomis progomis (bažn. metų šventės ir *rites de passage*) buvo kepami figūriniai kepiniai. Kainų reguliavimų būta nuo Karolingų laikų. → Ostija, malūnas. Din

Lit.: H. J. Hansen, Kunstgesch. d. Backwerks, Oldenburg 1968. – F. Göttmann, Die Frankfurter Bäckerzunft im späten MA, F. 1975.

Keramika nuo romėnų laikų buvo žiedžiama; nuo Karolingų laikų vėl imta glazūruoti. Greta → medienos Δ VA namų ūkyje buvo dažn. naudojama medžiaga, – ne tik indams, bet ir grindų plytelėms, žaislams, verpstėms ir kt. Kai kuriuose regionuose, antai Pareinėje, Δ, t. p. ir stambioji, buvo gaminama eksportui (→ tarptautinė prekyba). Dirbinių formos pokyčiai padeda datuoti archeol. radinius. Din

Lit.: H. Steuer, Der Beginn d. Fernhandels mit Keramik in Norddtld., 1973. – P. Hartmann, Keramik des MA.s u. der frühen Neuzeit in Nordfriesland, Neumünster 1975. – M. Fansa. Die Keramik des MA.s, in: Materialhefte zur Frühgesch. Niedersachsens 18 (1983), 24–102. – H. W. Peine, Untersuchungen zur ma. Keramik Mindens, Diss. Marburg 1985.

Kerštas kaip *quasi* sakrali (ištikimybės) pareiga – taip pat ir nužudytųjų valdinių atžvilgiu – VA kartais bemaž paverčiamas kultu. Giminės vykdomu Δ realizuojamas kaltininko, bet ne kaltės principas, o iš pr. būdavo siekiama atkurti asmeninę arba bendrąją garbę atsilyginimu ir priešininko sunaikinimu. Ši → prievartos kaip reakcijos į teisės sulaužymą forma yra legali VA baudžiamosios teisės dalis, nors valstybė ir siekė tokią savigynos formą išstumti (→ viešoji taika, Wergeld, atgaila, Sühne). Δ dažn. → kraujo keršto forma ištinka nusikaltėlį „nutvėrus už rankos“ (sučiupus *in flagranti* arba tiesiogiai persekiojant). → Fehde kaip organizuotas Δ, remiantis teisminiu nusikaltėlio teisių atėmimu, yra rezervuotas teisiškai veiksniesiems. Lit. Δ motyvas perskiria įvykius, formuoja jų priežastinius ryšius ir veiksmo struktūrą (Edos, „Nybelungų giesmė“). Gai

Lit.: → Kraujo kerštas.

Kertamasis rimas (vok. *Schlagreim*), trumpos distancijos (iki kito kirčiuoto skiemens, → taktas) rimas toje pačioje eilutėje arba vienos eilutės pab. ir kitos pr. (perkeltinis rimas). Skiriami moteriški ir vyriški Δ. Dažnai Δ prasme vartojama „gretimų žodžių rimo“ formulė yra netiksli. Ret

Lit.: K. Bartsch, Der innere Reim in der höf. Lyrik, in: Germania 12 (1867), 129–194. – A. Heusler, Dt. Versgesch., I, L. [2]1956.

Keturi elementai → elementai, keturi

Keturios pasaulio karalystės → pasaulio karalystės

Keturios Rašto prasmės → Šv. Rašto prasmė

Keturkirtė eilutė (vok. *Vierheber*), įprastinė eilutė VA nestrofiniame epe, kurio kiekviena eilutė turi po 4 kirčiuotus skiemenis, kai kada joje būna anakruzė. Rih

Kiaulės VA buvo laikomos bemaž visoje Eur., t. p. ir miestuose; → antanitų ordinas turėjo privilegiją gyvulius auginti nemokamai ir atvirai ganyti. Δ miškuose šerdavo gilėmis, o skerdieną rudenį sūdydavo. Kiauliena sudarė maždaug trečdalį mėsos raciono. – Simbolikoje šis gyvulys, išskyrus tai, kad buvo šv. Antano atributas, turėjo vien neigiamas reikšmes (nusidėjėlio, ydos, velnio). Daugelyje bažn. „šlykšti žydų Δ“ kaip krikščioniškojo → antisemitizmo ženklas reiškė patyčias iš → žydų nevalyvumo. Din

Lit.: F. Sillar/R. Meyler, The Symbolic Pig, E. 1961. – I. Shachar, The Judensau, Lo. 1974. → Žemės ūkis, gyvulininkystė, simbolika.

Kiekybinės eilėdaros principas (vok. *quantitierendes Versprinzip*). Δ pagrįstai eilėdarai yra būdinga ilgųjų ir trumpųjų skiemenų taisyklinga seka. Šiuo skiemenų ilgio principu pirmiausia remiasi klasikinė gr. ir romėnų metrika, kadangi sen. gr. ir lot. kalbose svarbiausias prozodinis požymis yra ilgųjų ir trumpųjų skiemenų opozicija. Vėlyv. Antikoje ir VA (→ himnų poezija, vagantų poezija) iš germ. ir romanų tradicijos pradeda plisti → akcentinės ir silabinės eilėdaros principas (→ silabizmas). Δ sudaro ir arabų bei hebrajų VA poezijos metrikos pagrindą. Krü

Kilimas, papuošalas ir drauge šilumą saugantis apdangalas; VA Δ retai kada tiesdavo ant grindų, dažn. juos kabindavo ant sienų, klodavo ant suolų, jais atskirdavo pasauliet. ir bažn. vidaus patalpas, naudodavo kaip antepediumus, pagalvių ir lovų apvalkalus. Nuo XI a. Žemutinio Reino srityje buvo gaminama daugybė austinių dekoratyvinių Δ. XIV a. pr. Δ gamyboje ėmė pirmauti Pranc., ~XIV a. pab. Δ cechų atsirado Arase, vėliau Turne, Briuselyje ir kituose Flandrijos miestuose, o Vok. suklestėjo Δ manufaktūra. Vien. be austų ir megztų Δ (pvz., Bambergo Kristaus kančios Δ) dėl paprastesnės technologijos Δ t. p. siuvinėdavo (Bajo, Vynhauzo Δ). → Tekstilė. Z-Z

Lit.: B. Kurth, Die dt. Bildteppiche des MA.s, I/III, W. 1926. – H. Lanz, Got. Bildt., St. 1980. – F. Joubert. La Tapisserie au MA, Rennes 1981.

Kilmės legenda. VA V. Europos valstybėse esama tendencijos savąją tautą tiesiogiai kildinti iš įžymių protėvių. Ypač mėgiami buvo trojėnai (kaip romėnų protėviai); tokios tradicijos aptinkamos → kronikose, bet jų esti ir kituose lit. žanruose. Ketinama įrodyti savosios tautos kilmingumą ir taip stiprinti taut. savimonę, o reikalui esant ir pagrįsti hegemonijos siekius kaimynų atžvilgiu. Legendinio genties pradininko vardas

dažnai pasirenkamas toks, kad iš jo būtų galima išvesti krašto ar tautos vardą: pranc. skelbiasi kilę iš Franciono, Hektoro sūnaus, britai – iš Bruto, Enėjo proanūkio; pasak ankstyv. vid. vok. aukšt. k. *Annolied*, Frankas su savo palydovais apsigyvenęs prie Reino ir įkūręs Ksanteną (lot. *Colonia Ulpia Traiana*, kuri buvo interpretuojama kaip *Troiana*). Viet. kronikose ir smulkesnėms gyvenvietėms priskiriami „jų" įkūrėjai, vis atkeliavę iš Trojos ir davę miestui savo vardą. Taip pat daugelis didikų giminių kildino save iš mitinių protėvių: Merovingai tvirtino, kad jų giminę pradėjusi numinozinė jūrų pabaisa, taigi jie kilę tiesiog iš dievų; vėlyvaisiais VA Habsburgai, siekdami sustiprinti savąsias pretenzijas į Romos imperat. titulą, save kildino iš vėlyv. Romos laikais gyvenusių Colonna arba Pierleoni giminių arba mėgino konstruoti ir trojėniškai frankišką genealogiją. – Δ yra viena (tarp daugelio) priemonių taut., regioninei ar miesto tapatybei kurti; kartu tai viena istoriografų naudotų ideol. argumentavimo strategijų. Gie/Sto

Lit.: KLIPPEL, Die Darstellung der frk. Trojanersage in Gesch.sschreibung u. Dichtung vom MA bis zur Renaissance in Frkr., Diss. Marburg 1936. – A. LHOTSKY, Apis Colonna. Fabeln u. Theorien über die Abkunft d. Habsburger, in: MIÖG 55 (1944).

Kimrų kalba (valų k.), seniausia keltų k. grupės britų atšakos kalba (plg. → kornų kalbą). Buvo paplitusi Velse ir V. Angl. Savarankiška maždaug nuo VIII a., tada prasideda ir turtingą lit. tradicija: *Computus Fragment* (apie X a.), *Mabinogion* (pasakojimų, sukurtų tikriausiai jau XI a., rinkinys, dalis jų apie Artūrą), lyriniai Dafyddo ap Gwylimmo kūriniai (~ XIV a. vid.). Nuo XIV a. vis labiau nyko skirtumai tarp archajiškesnės poezijos iš naujoviškesnės prozos; 1588 Biblijos vert. ženklina galutinį perėjimą prie nauj. valų k. Thi

Lit.: W. B. LOCKWOOD, Laguages of the British Isles Past and Present, Lo. 1975. – A. O. H. JARMAN/G. R. HUGHES, A Guide to Welsh Lit., Swansea 1976/1979. – G. PRICE, The Languages of Britain, Lo. 1984.

Kirčio kaitymas (vok. *Tonbeugung*). Vok. metrikoje (→ metras (2)) žodžio ir eilutės kirčiuoti skiemenys paprastai sutampa. Δ būna tada, kai, nusižengiant šiam principui, kirčiuoti žodžio skiemenys eilutėje tampa nekirčiuotais arba kai nekirčiuoti skiemenys gauna eilutės kirtį. Ryškaus Δ padeda išvengti vad. „kabantysis" kirtis, kuris siekia išlyginti žodžio ir eilutės kirčius. Δ dažnas → meisterzange ir bažnytinėse giesmėse. → Silabizmas. Ehl

Lit.: W. HOFFMANN, Ahdt. Metrik, St. [2]1981.

Kirčiuotas skiemuo (vok. *Hebung*), stipresniu tonu pabrėžti skiemenys dinaminį kirtį turinčioje eilutėje. Jei Δ sudaro du trumpi skiemenys, turėsime suskaidytą Δ. Jei iš Δ ir → nekirčiuoto skiemens sudarytoje takto schemoje kalbiškai realizuotas tik Δ (dažn. tai prasminis žodis), tada kalbama apie sunkesnį Δ; tokiais atvejais kito takto kirčiuotą skiemenį galima susilpninti paverčiant jį šalutinio kirčio skiemeniu, pvz., „als ez diu Minne gebot" (Gotfrydo Štrasburgiečio *Tristan*, V. 3333). Ehl

Lit.: W. HOFFMANN, Ahdt. Metrik, St. [2]1981.

Kyrie eleison (gr. – Viešpatie, pasigailėk), pirmoji *Ordinarium Missae* (→ Mišios) giesmė, sudaryta iš kreipimųsi *Kyrie eleison / Christe eleison / Kyrie eleison*, kurie nuo VIII a. giedami kartojant po tris kartus. Δ kaip litanijos atliepas (*deprecatio*) V a. buvo perimtas iš gr. į romėnų liturgiją ir tapo savarankiška → schola cantorum skirta giesme, giedama per Mišias po → *Introitus*. *Editio Vaticana* prie Δ melodijų pridėtos nuorodos (*Clemens rector*, *Summe deus* ir kt.) nurodo Δ → tropų tekstų pradžią. Šaltinių tyrinėjimai atskleidė ~ 250 VA ir NA Δ melodijų repertuarą. Taut. k. sukurtose → leisose išliko sena Δ kaip Viešpaties šaukimosi tradicija. Schl

Lit.: M. LANGWEHR-MELNICKI, Das einstimmige Kyrie eleison d. lat. MA.s, Rb. [2]1968.

Kirilas ir Metodijus → Bohemijos misija

Kirilica, bažn. slavų k. rašto forma, nuo X a. išstūmusi senesniąją → glagolicą ir tapusi vieninteliu gr. ortodoksų tikėjimo slavų raštu. Veikiausiai neteisingai Δ sieta su slavų apaštalu Kirilu (→ slavų misija). Δ iš esmės sutampa su gr. majuskulu, tik šiek tiek pakeistu ir papildytu, prisitaikant prie slavų fonetikos ypatybių. Sir

Lit.: V. JAGIĆ, Enstehungsgesch. der kirchenslaw. Sprache, 1913. – E. F. KARSKIJ, Slavjanskaja kirilovskaja paleografija, Leningrad 1928.

Kirtis → akcentas

Kišeninė Biblija atsirado kaip vienas naujųjų knygų prototipų ir buvo susijusi su Paryžiaus un-tu (XIII a.); tai nedidelė vieno tomo Biblija. Tom

Lit.: C. BOZZOLO/E. ORNATO, Pour histoire du livre manuscrit au MA, 1980.

Kiškis, VA gamtos aiškinimuose laikomas bailiu, lengvabūdžiu ir ypač visliu gyvūnu. Gyvūnų → simbolikoje juo vaizduojama nuo persekiotojų, velnių bėganti siela; jis t. p. reiškia vaisingumą teigiama (Jėzaus giminė) ir neigiama (neskaistumo yda) prasmėmis. Trijų Δ interpretacija (Trejybė? mėnulis?) yra ginčijama. Din

Lit.: J. B. BAUER, Lepusculus Domini. In: Zeitschrift für katholische Theologie 79 (1957), 457–466.

Kiurenbergerio strofa (vok. *Kürenbergerstrophe*), strofos, kurią naudoja jau anstyv. Padunojės → minezangui (XII a. antroji pusė) priskiriamas poetas Kiurenbergeris (plg. MF 7, 19–10, 20). Ji sutampa su → Nybelungų strofa. Dėl jų tarpusavio priklausomybės nesutariama. Bru

Lit.: W. HOFFMANN, Altdt. Metrik, St. ²1981.

Klajoklis (vok. *Fahrender*, vid. vok. aukšt. *varn* – bastytis). Visas išsilavinimo pakopas, luomus ir amžiaus grupes apimanti sąvoka, nusakanti nesėsliuosius, dvaruose, miestuose ir turguose siūliusius įv. paslaugas ir pelniusius pragyvenimą kaip → fokusininkai, juokdariai ir lokių dresuotojai, kaip aktoriai, muzikantai, dainininkai ir poetai (→ špylmanai) bei kaip smulkūs krautuvininkai, šundaktariai, taip pat mitę iš kitokių (nerimtų) dalykų. Šiai grupei priskiriama daug garsių poetų (pvz., Valteris Fogelveidė), taip pat klajojantys studentai ir klierikai (→ vagantai). Vėlyv. VA Δ vadinami ir → čigonai, elgetaujantys vienuoliai ir keliaujantys mokiniai. Visai Europai būdingo reiškinio skirtingus pavadinimus taut. kalbomis atitinka lot. „vagabundus", „vagans", „vagus", „ioculator" ir „mimus". Krü

Lit.: T. HAMPE, Die fahrenden Leute, Je. ²1924. – W. SALMEN, Der fahrende Musiker im europ. MA, Kassel 1960.

Klarisės (OSC), mot. → minoritų atšaka, 1212 įk. šv. Klaros Asyžietės. Kadangi Bažn. stengėsi sureguliuoti atbundantį relig. gyvenimą (1215 Laterano susirinkimas uždraudė steigti naujus ordinus), Klara tik prieš pat mirtį 1253 – po trijų pop. paskelbtų regulų – pasiekė, kad pop. pripažintų jos pačios griežtą regulą, parengtą pagal 1228 Pranciškaus regulą. Pop. Urbonui IV 1263 šią regulą kiek sušvelninus (nuosavybės leidimas), Δ pirmą kartą suskilo (atsiskyrė urbonietės); šlyjant vien. drausmei besiplečiančiame ordine (1253 ~ 150 vien., XIV a. pab. ~ 450), Δ vėl suskilo į pirminės griežtos regulos šalininkes koletietes (šv. Koletė Boillet iš Korbjė, † 1447) ir observantes (Bernardinui Sieniečiui atgaivinus pranciškonus). Vog

Lit.: J. ANCELET-HUSTACHE, Les Clarisses, P. 1924. – Sancta Chiara d'Assisi. Studi, Assisi 1954. – Movimento religioso femminile e francescanesimo nel secolo XIII, Atti, Assisi 1980. – R. RUSCONI (Ed.), Il movemento religioso femminile in Umbria nei secoli XIII – XIV, Scandicci 1984.

Klasika (iš lot. *classicus* – priklausantis aukščiausiai turto klasei; nuo Cicerono taip imta nusakyti ir intelektinė kvalifikacija, o nuo Aulo Gelijaus – ypač rašytojų lygis; *scriptor classicus*). Δ iš pr. vartojama kaip Antikos lit. ir meno epochos sąvoka, vėliau ji taikoma ir vok. lit. klestėjimo laikotarpiui apie 1800 (Veimaro klasika) nusakyti, ir čia Δ sąvoka nurodo tiek orientaciją į Antikos meną, tiek jo pasiekimams formos ir etiniu humaniškuoju požiūriais prilygstančio dvasinio proceso kulminaciją. – Šia prasme K. H. Halbachas (1948, remdamasis W. Pinderiu) Δ sąvoką pritaikė ir vid. vok. aukšt. lit. suklestėjimo laikotarpiui ~1200 (→ Štaufenų klasika). W. Schereris, manydamas Δ epochas cikliškai kartojantis, tvirtino buvus dar vad. herojinių giesmių Δ laikotarpį ~600, nors jokių kūrinių ir nėra išlikę. – T. p. kaip dėl Δ ginčijamasi ir dėl klasicizmo sąvokos, kuri medievistikoje vartojama dvejopa, stilių žyminčia, prasme: 1) kai kalbama apie (romėniškosios) Antikos pamėgdžiojimą, pvz., Otonų renesansas (*Waltharius*, Rosvita Gandersheimietė), arba 2) kai norima pabrėžti (nebūtinai pagal Antikos pavyzdžius) eil. k. formalų taisyklingumą ir grynumą; tokiu antai laikomas Hartmano iš Aujė ir Gotfrydo Štrasburgiečio stilius – Volframo iš Ešenbacho „barokiško" ir Konrado Viurcburgiečio „manieristinio" stilių priešingybė. Schw

Lit.: W. JAEGER (Hg.), Das Problem des Klassischen u. die Antike, St. 1933 (Repr. 1961). – H. O. BURGER (Hg.), Begriffsbestimmung d. Klassik u. d. Klassischen, Da. 1972.

Klastojimas, klastotė (vok. *Fälschung*), dokumentų, monetų, matų, svorių, prekių Δ ir VA iš esmės buvo laikomas apgaule, todėl klastotojas privalėdavo grąžinti tai, ką apgaulės būdu būdavo pasisavinęs. Pažymėtina, kad Δ sąvoka bėgant šimtmečiams kito. VA priskiriamas požiūris į *pia fraus* („padorus melas") (F. Kern) nėra visiškai neginčijamas (Köbler, Kroeschell); pasak šio požiūrio, VA Δ būdavo griebiamasi ne tik siekiant asmeniškai pasipelnyti, bet ir todėl, kad teisė pažengė pirmyn ir jos nebebuvo galima pagrįsti senaisiais → dokumentais; tokiais Δ esą bandyta atkurti pažeistą teisės ir teisingumo vienybę atitikimo (*aequitas*) prasme bei Dievo nustatytą pasaulio tvarką. – Lit. Δ yra veikalas, kurio autorius yra ne tas, kuris turėjo jį sukurti sprendžiant iš antraštės, turinio arba tradicijos (pvz., Valerijui priskiriamas moterų atžvilgiu priešiškas Walterio Mapo *Dissuasio*); Δ yra plagiato priešingybė – pastaruoju atveju svetimas kūrinys pateikiamas kaip savas. Schu

Lit.: J. A. FARRER, Lt. Fälschungen, L. 1907. – H. FUHRMANN, Fälschungen im MA, in: HZ 197 (1963), 529–601. – P. HERDE, Röm. u. kanon. Recht bei der Verfolgung von Fälschungsdelikten, in: Traditio 21 (1965)6 291–362. – P. ACHT, Aus der Werkstatt d. ma. Siegelfälscher, in: Mitt. f. d. Archivpflege in Bayern, Sonderheft 1 (1968) – H. FUHRMANN, Einfluß u. Verbreitung d. pseudoisidor. Fälschungen., I–II, St. 1972–74. – C. BRÜHL, Der ehrbare Fälscher, in: DA 35 (1979), 209 ir t. – Fälschungen im MA, I–VI, Han. 1988–90.

Klauzulė (lot. *clausula* – pabaiga), iš retor. perimta sąvoka kompozicijos pab. apibrėžti. Ji taikoma nusakyti ir visai baigiamajai daliai (nuo XII a. – platesniąja prasme ir bet kuriai kitai kompozicijos daliai), ir tiesiogiai į paskutinį akordą vedančiai intervalų sekai, galinčiai reikšti formalų posūkį, būdingą kiekvienam polifoninio kūrinio balsui (diskanto klauzulė, alto klauzulė ir t. t.). Plg. → apertum. Schl

Klebonas (vok. *Leutpriester*, VA lot. *plebanus*), ~ nuo XII a. taip vadinamas kun., užsiimantis žmonių sielovada, valdantis parap. teises turinčią bažn., turintis parapijos beneficiją, parap. teisės turėtojo įgaliotinis arba atstovaujantis parapiją valdančiam kunigui. → Kunigas. Sto

Kliuni literatūra siauresniąja prasme nusako ne visą šiame Burgund. benediktinų vien. sukurtą lit., o tam tikrą pluoštą ankstyv. vid. vok. aukšt. k. pasauliet. dvasininkų ir (rečiau) vienuolių sukurtų tekstų, kuriuose jaučiama → vienuolynų reformos įtaka ir aiški → askezės ir *contemptus mundi* tendencija ir kurie skirti t. p. (ar net pirmiausia) pasauliečiams. Ar paskirais atvejais tikrai ir kiek būta Kliuni įtakos, yra ginčytina; kaip ir tai, kokiu mastu naujai atgijusi religinės poezija XI a. Vok. laikytina Δ. Greta kitų kūrinių, Δ buvo priskiriamos Viliramo Ebersbergiečio *Gg* parafrazės (~1060), pirmoji „asmeninė" Otloh iš Šv. Emeramo vien. malda VA lot. ir sen. vok. aukšt. k. (po 1067), vok. → *Physiologus* (~1070), strofinis atgailos pamokslas *Memento mori* (~1075), *Summa theologiae* (~1115), „Apie teisę" (~1140), *Hochzeit* (Vestuvės: Šv. Dvasios ir sielos, ~1140), Vargšo Hartmano *Di rede des geloubin* (~1145), Henriko iš Melko *Von des todes gehugede* (~1155), Išganymo ist. himnas *Ezzolied* (~1160), su scholastiniu mokytumu išganymo ist. nagrinėjantis *Anegenge* (~1165), įv. legendos ir t. t. Din

Lit.: E. EIS, Gesch. der dt. Lit., I/2, B. ²1965, 498–626.

Kliuni reforma. Akvitanijos hercogo Vilhelmo III 908 Burgundijoje įk. Kliuni vien. buvo X–XII a. Bažn. reformos sąjūdžio pradininkas. Kliuni vien. tvarką (*consuetudines*) lėmė benediktinų regula pagal Benedekto Anjaniečio interpretaciją: rankų darbas į antrą planą nustūmė itin iškilminga liturgija, bendroji malda ir mirusiųjų minėjimas, buvo įvestas griežtas tylos reikalavimas, praktikuojama Kryžiaus ir Marijos adoracija; vien. nuostatai tapo priorato nuostatais. Kliuni labai greitai reformavo ir kitus vien. ir, remdamasis popiežiais ir priešindamasis vyskupų interesams, sukūrė diecezijų ribas peržengiančią hierarchišką 1400 abatijų, priorijų ir celių s-gą. Δ parengė dirvą → Grigaliaus reformai ir visiškai ją rėmė per → ginčą dėl investitūros. Šv. Romos imp. terit. Δ susidūrė su savarankišku Gorzė reformos sąjūdžiu ir įstengė prasiskverbti tik tada, kai Hirsau perėmė Kliuni vien. observanciją. Už griežtai relig. srities Kliuni

darė įtaką taikos bei kryžiaus karų idėjoms ir turėjo reikšmės maldininkams ir vargšams. Schu

Lit.: E. SACKUR, Die Cluniazenser, I–II, T. 1892/94 (Repr. 1971). – A. BRACKMANN, Die polit. Wirkung d. cluniazens. Bewegung, in: HZ 139 (1929), 34 ir t. (seperater Repr. Da. 1955). – K. HALLINGER, Gorze-Kluny, I–II, R. 1950/51. – T. SCHIEFFER, Cluniazens. od. gorz. Reform, in: Archiv f. mittelrhein. Kirchengesch. 4 (1953), 24–44. – G. TELLENBACH (Hg.), Neue Forschungen über die Cluniazenser, Fr. 1959. – G. DE VALOUS, Le monachisme clunisien des origines au XVe siècle, I–II, P. 1970. – H. E. J. COWDREY, The Cluniacs and the Gregorian Reform, O. 1970. – H. RICHTER, Cluny, Da. 1975. – G. CONSTABLE, Cluniac Studies, Lo. 1980. – Vorträge u. Forschungen 38 (1989), pass.

Klucht (nyd.), pozuojamasis satyrinis vaidinimas, pvz., → sotternieen. Din

Klusnumas Dievo valiai yra pagr. ST ir NT reikalavimas (pagal *Mt* 7, 21, *Lk* 11, 28); šis Δ turi pasitvirtinti praktiniais darbais (*Mt* 5, 27 ir t.; *Mk* 7, 1 ir t. ir kt.) Neklusnumas pažeidžia sielą ir kūną (*Mt* 10, 28). VA Δ dorybė buvo ypač svarbi, Δ reikalavo ordinų įkūrėjai, pirmasis tarp jų buvo Benediktas Nursietis: Δ esąs pirmoji nuolankumo pakopa (RB 5, 1), Δ jo besilaikantį žmogų veda į Dievo vaikų laisvę. Δ yra vienas evangelinių patarimų, kuriuos pasižada vykdyti stojantysis į vienuolių ordiną; Δ buvo pagr. dominikonų ir pranciškonų nesutarimo klausimas. LaJ

Lit.: W. G. SCHERER, Der Gehorsam nach der Lehre d. hl. Thomas v. Aquin dargestellt, Pa. 1926. – R. EGENTER, Von der Freiheit d. Kinder Gottes, Fr. [2]1949. – J. LOOSEN, Gestaltwandel im relig. Gehorsamsideal, in: Zs. d. Aszese u. Mystik 24 (1951), 196 ir t. – F. VALENTINE, Religious Obedience, Lo. 1961. – A. DE VOGÜE, Community and Abbot in the Rule of St. Benedict I, P. 1987, 179–251.

Knyga → blokinė knyga, grafika, inkunabulas, kapšiaknygė, knygų spaudyba, kodikologija, liber catenatus, rankraštis

Knygos antraštė → antraštė

Knygos struktūra. Dažn. autorius ar perrašinėtojas knygą dalijo į skyrius, o ilgesnius veikalus – ir į knygas; ribas, kaip ir Antikos ritiniuose, ženklindavo → explicit ir → incipit. Todėl dažnai ir veikalo antraštė, autorius, duomenys apie atsiradimą ir nuorašus ar atspaudus aptinkami (paskutiniajame) *explicit* (kolofone), o pirmajame *incipit* – tik sutrumpinta forma kaip antraštė; titulinis puslapis atsiranda tik spausdiniuose (XV a.). Daugelis veikalų pradedami turiniu ir pratarme (ir dedikacinio laiško pavidalu); rodyklės – retas dalykas. Pastabos → scholijų arba → glosų pavidalu rašomos tarp eilučių arba paraštėse iš visų pusių. Apskritai esama gausybės Δ galimybių, kurias iš dalies lemia teksto savitumas (plg. scholastinės lit. sandarą). Col

Knygų iliustracija dėl dažn. nepakitusios originalo būklės yra svarbiausias šaltinis VA tapybai ir vaizduojamajai estetikai pažinti. Ji be pertrūkio tęsia vėlyv. Antikos Δ tradiciją, tačiau, kitaip nei šioje, iki pat vėlyv. gotikos čia iliuminuojami iš esmės tik relig. tekstai.

Ankstyv. VA: Δ beveik be išimčių randasi vien. → skriptorijuose. Insularinėje arba airių-saksų Δ, ypač paplitusi VII–IX a. Airijoje, Nortumbrijoje ir P. Anglijoje, buvo iš esmės ornamentinė ir paveikta keltų-germ. drožybos ir metalo kalybos meno bei airių rašto (pvz., *Book of Kells* apie 800). – Merovingiškoji Δ VII ir VIII a. augaliniais ir zoomorfiniais inicialų ornamentais (→ inicialai) puošė daugiausia patristikos ir liturg. tekstus (Luxeuil, Corbie ir Chelles vien.). – Karolingiškąją Δ nuo VIII a. vid. iki IX a. pab. ypač skatino imperat. (Karolis D., Karolis Plikis), bet t. p. ir regioniniai pasauliet. ir Bažn. valdovai (Lotaras I, Ebonas, Drogonas). Išryškėja skirtingi atskirų skriptoriumų stiliai. Svarbesnį vaidmenį atlieka figūros, kūniškumas ir erdvės perteikimo užuomazgos, aiškus rėmimasis Antikos pav. pavyzdžiais bei ornamentika ir kai kurios nebibl. temos. Gamybos vietos yra veikiausiai klajojančios imperat. ir kar. rūmų ir lokalios vien. mokyklos (Ture, Reimse, Mece, Šv. Dionyzo, Šv. Amando, Fuldos vien., Viurcburge ir Šv. Galeno vien.). Otonų laikų (nuo X a. antros pusės iki XI a. pab.) Δ vėl dominuoja liturginiai rankr. Smarkiai gestikuliuojančios figūros nurodo į vienos scenos turinį, todėl dažnai randasi įtampa su dabar jau vientisu fonu. Skriptoriumų daugėja: Reichenau, Kelnas, Echternachas, Hildesheimas, o svarbiausi – Normand. ir Š. It. vienuolynai. → Ankstyvųjų VA menas. F/O

Brandieji VA: → romanikos Δ (XI–XIII a. pr.) būdingas greitas iliuminuotų knygų gausėjimas (kuriasi daug naujų vien., → XII a. Renesansas). Randasi grynas piešinys (pvz., sąmoningai kuk-

lioje cistersų Δ). Iliuminuojami ir pasauliet. rankr. Reikšmingi centrai – Limožas, Šv. Alberto, Kliun vien.; Zalcburgas ir Regensburgas, Maso sritis, Reino provincijos, Švabija; Vinčesteris (piešinių stiliuje matyti Karolingų laikų įtaka), Kenterberis; Roma (milžiniškos Biblijos), Pietų Italija (→ exultet ritiniai); Š. Isp. (nuo X a. – ekspresyviai iliuminuojami Beato Apokalipsės komentarai). Vėlyv. VA: Δ ir iliuminacijų gamyba → gotikos laikais vis labiau telkiasi rūmų ir miestų ateljė (darbo pasidalijimas); bajorija ir miestiečiai dabar dažnai būna prabangiai iliuminuotų relig. (→ Valandų knyga, Psalmynas, hagiografija) ir pasauliet. (dainų rinkiniai, romanai, istoriografija, dalykinė lit.) rankr. užsakovai. Greta miniatiūrų dažnai pasitaiko preciziškų paraščių iliustracijų ir ornamentų; ~1370 užuot puošus foną ornamentais, imami vaizduoti peizažai. Pranc. centras yra Paryžiaus, vėliau – ir Burgund. (broliai Limburgiečiai, XV a. pr.) dvaras. Iš ten sklido įtaka į Nyderl., Angl., It., Vok. Pastaroji suskyla į meno provincijas; XIV ir XV a. ypač dominuoja Kelnas ir Bohemija. Specializacijos tendencijos matyti, pvz., anglų Apokalipsėse arba it. teisiniuose rankr. VA pab. Δ iš esmės pakeitė → medžio raižiniai. → Rankraštis, siuvinėjimas. Din

Lit.: J. Uhl, Buchmalerei, Ettal 1971. – W. Köhler, Buchmalerei des frühen MA.s, Mn. 1972. – F. Unterkirchner, Die Buchmalerei, W. 1974. – O. Mazal, Buchkunst d. Gotik, Graz 1975. – Idem., Buchkunst d. Romanik, Graz 1978. – R. Marks/N. Morgan, The Golden Age of English Manuskript Painting, Lo. 1981. – W. Cahn, Die Bibel in d. Romanik, Mn. 1982. – O. Pächt, Die Buchmalerei d. MA.s, Mn. 1984. – Chr. Jacobi, Buchmalerei, 1991.

Knygų prekyba. Intensyvi Δ, kurios būta Antikos laikais iki tautų kraustymosi, ir skurdūs knygų mainai, dažn. skolinimasis, kartais ir gaminant pagal užsakymą (pvz., Echternacho skriptoriumas XI a.) iki pat brandž. VA – tai → prekyba rankraščiais. Tokia pat yra XIII a. pab. (1289 pirmasis Bolonijos statutas) atsirandanti Δ, tenkinanti išaugusius suklestėjusių un-tų poreikius: prisaikdinti valdininkai, *stationarii* (iš VA lot. *statio* – knygų perrašinėtojo darbo vieta), tvirtomis kainomis daugino egzempliorius (→ pecia), kurių tikslumu ir vientisumu rūpinosi un-tas. XV a. už atlygį dirbančio perrašinėtojo amatas darosi įprastas: Florencijoje darbuojasi Vespasiano da Bicci, „knygų prekeivių karalius“, Reino kraštuose → devotio moderna nariai, kurių brolijų namai iš dalies kopijavimu pelnėsi pragyvenimą (beje, apyvarta smarkiai išaugo, ėmus vartoti taut. kalbas), P. Vok. – manufaktūrų pobūdžio rašyklos, pvz., Dieboldo Lauberio, gyvavusi 1425–1467. Esminių pokyčių įvyksta išradus → knygų spausdinimą: iškyla tiražo dydžio, didelio investicinio kapitalo ir platinimo organizavimo problemos. Spaustuvininkas tuo metu vis dar yra ir leidėjas, savo knygas jis iš pr. platina pats, paskui – per keliaujančius, tik kur kas vėliau pastovias vietas įgijusius prekiautojus knygomis; kitų spaustuvių produkcijos pardavinėjimas žinomas nuo 1469–1470. Pirkėjai pirmiausia yra dvasininkai ir tesininkai. Korektoriais dažnai samdomi garsūs mokslininkai, šitaip randasi ir ankstyv. tekstų filologija. Dėl didelių investicinių kaštų greitai iškyla neteisėtų perspaudų problema (pirmoji spaustuvininko privilegija išduota 1469 Venecijoje Jonui iš Špėjerio). Vog

Lit.: H. Widmann, Gesch. d. Buchhandels vom Altertum bis zur Gegenwart, I, Wie. 1975. → Knyga.

Knygų puošyba → knygų iliustracija, viršelis

Knygų spausdinimas, vėlyv. VA spaudos būdai, naudojant atitinkamas formas, pvz., surinktą tekstą arba originalo spaudos plokštes (pvz., ofortą, graviūrą, iškiliosios spaudos plokštes, medžio raižinius). Dar prieš Gutenbergą Azijoje ir paskirais atvejais Europoje spausdinta dažuose pamirkytais spaudais ant audinio arba → pergamento, žinotas ir spausdinimas naudojant metalo matricas ar išlietas formas. Gutenbergas apie 1450 sukūrė Δ būdą panaudojant dažais tepamas spaudos formas iš sudėstomų, paslankių vienodo dydžio švino raidžių, kurių, naudojant štampą, matricą ir liejimo instrumentą, buvo įmanoma pagaminti neribotą kiekį. Atsiradus šiam metalo technikos būdui, didesnis kiekis spausdintų ir pigesnių „tiražų“ išstūmė pavienius rankr. egzempliorius. Taip racionalizuotai knygų gamybai jau XV a. buvo būtinas struktūruotas knygų gamintojų profesinis luomas; iš pradžių leidėjas ir spaustuvininkas buvo vienas asmuo, dar ir raižęs bei liejęs šriftą, o vėliau atsirado šrifto liejiko, spaustuvininko ir leidėjo profesijos. Greta Vok., Δ srity-

je pirmavo It. → Blokinė knyga, inkunabulas. Lan

Lit.: G. A. E. BOGENG, Gesch. d. Buchdruckerkunst, I–II, 1930–1940. – D. B. UPDIKE, Printing types, their history, forms and use, I–II, C., Mass. [2]1937. – J. BASS, Das Buchdruckerbuch, 1953. – F. GENZMER, Umgang mit der Schwarzen Kunst, B. [3]1970. – K. KIRCHNER, Satz, Druck, Einband u. verwandte Dinge, Wie. [9]1970. – H. WIDMANN (Hg.), Der gegenwärtige Stand der Gutenberg-Forsch., St. 1972. – Lexikon d. graph. Technik, Mn. [4]1977. – žurn.: Gutenberg Jb.

Knygų šriftai → capitalis, Karolingų minuskulas, minuskulas, uncialas

Knittelvers (vok. *dolnikas*), menkinamasis pavadinimas Vok. XV–XVI a. populiariausio eiliavimo (8–9 skiemenų, griežtos → alternacijos, porinio rimo eilutės), kildinamo iš vok. aukš. lit. klestėjimo laikų eiliavimo (keturių kirčiuotų skiemenų porinio rimo eilutės). Δ naudojo H. Sachsas, T. Murneris, M. Beheimas, S. Brandas ir kt. Krü

Koda (it. *coda* – uodega), 1. it. poezijoje – soneto priedas, iš pr. – su paskutine jo eilute rimuojama vienuolikos skiemenų eilutė arba dvi vienuolikos skiemenų eilutės su savo rimu, nuo XIV a. – su paskutine soneto eilute rimuojama septynių skiemenų eilutė bei toliau einančios dvi vienuolikos skiemenų eilutės su savo rimu; 2. → sirvento atveju: baigiamoji trumpa strofos eilutė, rimuojama su kitos strofos eilutėmis; 3. išplėsta muzikos kūrinio arba frazės pab. Sto

Kodeksas → rankraštis

Kodifikacija (iš lot. *codex* – [įstatymų] knyga; *facere* – daryti), galiojančios (iš pr. tik žodinėje tradicijoje) teisės tapimas privaloma raštiško fiksavimo būdu; pavyzdinė buvo → romėnų teisės Δ ankstyv. VA (→ Leges barbarorum); nuo XII a. spartėja. → Įstatymų kodeksas, įstatymų leidyba. Col/Din

Kodikologija (vok. *Handschriftenkunde*), mūsų laikais vartojama bendrinė sąvoka, apimanti → paleografijos ir kodikologijos disciplinas. Δ pirmiausia tyrinėja Antikos ir VA rankr. Kodikologijos siaurąja prasme (Alphonse'o Daino sąvoka, 1959) tyrimo objektas – ranka rašytų knygų medžiaginiai aspektai, senumas, kilmė ir ist., taip pat ankstesnis naudojimasis jomis bei jų kultūrinis poveikis. Vienas Δ rezultatų – rankr. aprašas → rankraščių kataloge. Schu

Lit.: K. LÖFFLER, Einführung in die Handschriftenkunde, L. 1929. – Hb. d. Bibl.swiss. Hg. v. G. Leyh. I, Wie. [2]1952, 106 ir t. – J. KIRCHNER, Germanist. Hss.praxis, Mn. [2]1967. – O. MAZAL, Lehrbuch d. Handschriftenkunde, Wie. 1986. '! Rankraštis, paleografija.

Koinė (gr. – šnekamoji kalba), kurios nors kultūros terit., t. p. ir išsilavinusių žmonių, kartu su kita, gimtąja k. visuotinai vartojama k.; šiais laikais – anglų k., VA V. Europoje – → Viduramžių lotynų kalba. Kaip spec. sąvoka nusako gr. k., dominavusią helėnistiniame pasaulyje ~200 pr. Kr. – 500 po Kr. → Lingua franca. */Din

Kolektariumas (lot. *colectarium*, *liber oratorius*), nuo VIII a. paliudytas tipas liturg. knygų, į kurias būdavo surinktos maldos (oracijos; šiaip pateikiamos → sakramentariuose ir mišioluose kaip „kitos maldos"), reikalingos oficiumo vadovui, kai meldžiamasi choru. Δ pirmtakais laikytini VII a. Š. It. paliudyti maldų ritiniai. Dažnai į Δ įtraukiama → antifonų, kalbamų psalmių, himnų ir pan. nuorodos. Kun

Lit.: K. GAMBER, Codices liturgici latini antiquiores, Fri., [2]1968, 548–559, Suppl., 1988, 145–148.

Koliacija (lot. *collatio* – sunešimas, palyginimas), → teksto kritikoje – vieno nuorašo palyginimas su originalu arba su įv. teksto rankraščiais; taip aptinkamos klaidos ir nustatomi variantai, kuriuos surinkti ir patikrinti yra būtinas parengiamasis darbas prieš krit. teksto → leidimą. Besiskiriančios vietos fiksuojamos variantų aparate. *Kas

Kolofonas (gr. – viršūnė, galas, užbaigimas), įrašas paskutiniame rankr. ar ankstyv. spaudinio pab., kur nurodomas knygos autorius, raštininkas arba spaustuvininkas, metai ir vieta, kartais ir užsakovas bei duomenys apie kūrinį. Ehl

Kolonai (lot. *coloni* – nuomininkai), ankstyv. VA – → pusiau laisvieji, ypač frankų imp. žemėse, kurios anksčiau priklausė V. Romos imp. Din

Kolonizacija → žemės įsisavinimas, Rytų kolonizacija

Kolontitulas, knygų spausdyboje – puslapio antraštė. Ehl

Komedija (gr. – lėbautojų eitynių daina), linksmas teatro žanras, → vaidinimas su laiminga pab.; Vok. – → teatras kaip toks. Klestėjo Δ klasikiniu gr. ir lot. Antikos laikotarpiu; VA jos beveik nebuvo, išskyrus X a. Hrosvitos Gandersheimietės mėginimus kurti Terencijaus stiliumi ar šiurkštokus VA pab. liaudies vaidinimus, antai → kvepalų pirkimo vaidinimai. → Farsas. Bg

Lit.: K. WEINHOLD, Über das Komische im alten Schauspiel, in: Jb. für Lit.gesch. 1 (1865), 1–44. – A. GLOCK, Über den Zusammenhang des röm. Mimus u. einer dramat. Tätigkeit ma. Spielleute mit dem neueren komischen Drama, in: Zs. für vgl. Lit.gesch., NF 16 (1906), 25–61 u. 172–193. – E. KRÜGER, Die komischen Szenen in den geistl. Spielen d. MA.s, Diss. Ha. 1931. – V. SCHAEFER-CARROLL, The Noble Gyn of Comedy in the ME Cycle Plays, NY. 1989.

Komenda (VA lot. *commendare* – patikėti). 1. Bažn. pareigybių skyrimas su → prebenda, už kurią nereikėjo atlikti tarnybos. Ypač dažnai Karolingų laikais šitaip buvo išdalyta abatų titulų pasauliečiams; vėlyv. VA, naudodamasis neribota galia, Δ ypač dažnai pardavinėjo pop. – vad. patikėtiniams abatams, ir dėl to itin pagausėjo beneficijų. 2. Žemiausias → riterių ordinų administracinis vienetas. Din

Lit.: F. FELTEN, Äbte u. Laienäbte im Frankenreich, St. 1980.

Komendacija (vok. *Huldigung*, iš vid. vok. aukšt. *hulde* – malonė, palankumas, leidimas, ištikimybė), siaurąja prasme – teis. → lėnų sistemos terminas: ištikimybės priesaika (lot. *fides*; pranc. *foi*), kuri kartu su lėninių prievolių vykdymu (lot. *hominium*, *homagium*, *hominaticum*; pranc. *homenage*, *homage*) sudarė → vasaliteto pagrindą. Kai kuriuose tekstuose Δ nusako ir visą vasalinės sutarties kompleksą, taigi ir lėno priėmimą (*Mannschaft*). Jo metu lėnininkas atsiklaupdavo priešais sėdintį savo poną, įdėdavo savo suglaustus delnus į jo rankas (= *immixtio manuum*) ir išreikšdamas savo valią pasiskelbdavo jo vasalu. Šis rankų įdėjimo aktas simboliškai patvirtindavo vasalo atsidavimą savo pono valdžiai ir šį įpareigodavo teikti → auxilium et consulium. Po to būdavo duodama ištikimybės priesaika (Δ siaurąja prasme), kurią vasalas duodavo stovėdamas, uždėjęs ranką ant kokios nors relikvijos ar Šv. Rašto; tuo jis įsipareigodavo nedaryti nieko, kas galėtų pakenkti ponui. Kai kuriuose kraštuose vasaliteto sutartis būdavo sutvirtinama → bučiniu. Vėlesniais laikais (o Lombardijoje jau XII a.) lėniniam santykiui galėdavo pakakti ir vien ištikimybės priesaikos. Išrinkus naują valdovą, jam būdavo prisiekiama pagal atitinkamą ceremonialą. → Adventus, laudes. *Kas

Lit.: H. MÜLLER, Formen u. Rechtgehalt der Huldigung, Diss. Mainz 1954. → Karūnavimo priesaika, lėnų sistema.

Komentaras (iš lot. *commentarius* – užrašai, pastabos), aiškinamąjį tekstą lydinčios pastabos žodyno, gramatikos ir stiliaus, o ypač dalykiniais ir interpretacijos klausimais. VA Δ dažnai būdavo rašomas aplink patį tekstą (→ scholijos), bet jis gali virsti ir savarankišku tekstu. Svarbūs yra Šv. Rašto Δ (→ egzegezė) su kryžminėmis ST ir NT vietų nuorodomis bei nurodomomis atitinkamomis vietomis iš Bažn. Tėvų raštų. T. p. paminėtini antik. autorių (Cicerono, Vergilijaus, Aristotelio) Δ, krikšč. peraiškinantys arba naujai atskleidžiantys jų idėjas. Komentuojami taip pat ir teisės bei medicinos (Galenas) tekstai. → Glosarijus. Rih

Lit.: A. B. SCOTT, Med. Lit. Kriticism. The Commentary Tradition, Lo. 1988. – G. MATHIEU-CASTELLANI/M. PLAISANCE (Ed.), Les Commentaires et la naissance de la critique lit., P. 1990.

Komizmas → humoras

Kompasas (iš it. *compasso* – ratas). Δ naudojimas → laivuose nekelia abejonių bent nuo XII a.: magnetinės rūdos gabaliukas būdavo tvirtinamas prie kamščio ir dedamas į indą su vandeniu. Maždaug nuo 1300 It. imta naudoti Δ rodyklė, įtaisyta vad. rožėje, sugraduotoje 360°. Vėlyv. VA Δ tapo įprastu jūrininkų prietaisu. Din

Kompiliacija (lot. *compilatio* – pasinaudojimas), teksto vietų išrinkimas ir panaudojimas naujame kontekste, nurodant šaltinį arba ne. VA tai prilygo → citavimui, tad Δ buvo svarbi mokslinio darbo forma, o sąvoka neturėjo dabartinės neigiamos reikšmės. Δ būdingos teol. (*Glossa ordinaria*, iš Anzelmo Laniečio mokyklos, XI a.), lingvistikai (glosų rinkiniai), homiletikai (→ pamokslų ir egzemplų rinkiniai), istoriografijai, ekonomikos (Konrado Megenbergiečio *Yconomia*, 1348–1352) ir gamtos mokslams (Baltramiejaus Anglo *De pro-*

prietatibus rerum, ~1240); viršūnę Δ pasiekė XIII a. pr. Vincento iš Bovė traktate *Speculum naturale, historiale, morale*). Vėlyv. VA t. p. būta stambių → herojinės poezijos (pvz., *Wolfdietrich* Δ, ~1300), ir kurtuaz. epo (Henriko iš Tiurlino *Aller aventiure crône*, ~1220) kompiliacijų. Vog

Lit.: A. J. MINNIS, Late med. Discussions of the Compilator of Compilatio and the rôle of the Compilator, in: PBB 101 (1979), 385–421.

Kompleta (VA lot. *completorium* – baigiamoji malda), paskutinė iš dienos maldų valandų, kuri prasidedant nakčiai užbaigia → Oficiumą. Be įžangos Δ sudaro 3 psalmės su antifonomis, → himnas *Te lucis ante terminum* ir, po skaitinio su → responsorium breve, Simono → canticum (Nunc dimittis, *Lk* 2, 29). Po oracijos giedama dar viena iš 4 Marijos antifonų. Schl

Kompozicijų sistema. Pagal ankstyv. VA → Leges barbarorum teisę beveik visas bausmes buvo galima išsipirkti sumokant piniginę baudą (VA lot. *compositiones*). → Wergeld. Din

Komunija → Ostija, Mišios

Komunikacijos formos, skirtingos žmonių bendravimo išraiškos, priklausomai nuo kodo (kalbinis/nekalbinis), būdo (raštu/žodiu), turinio arba aplinkos pasaulio (kasdienybė/mokslas/lit./religija ir kt.), dalyvių skaičiaus ir vaidmenų (privatus/viešas/institucinis). VA Δ istorija leidžia įžvelgti tokias tendencijas: 1. pirmapradė religijos, mokslo, lit. ir teisės pasaulio vienovė suskyla į savarankiškas sritis; 2. įveikiama perskyra tarp taut. kalbų žodinės praktikos ir lot. rašyt. k. teorijos sričių. Šie procesai vyksta dėl visuom.-polit. (prekyba, susisiekimas, švietimo padėtis), mentaliteto ist. („individo atradimas brandž. VA") ir komunikacijos priemonių (popieriaus paplitimas ir knygų spausdyba vėlyv. VA) pokyčių. → Gestai, skaitymas ir rašymas, Oral Poetry. Ste

Lit.: H. STEGER, Sprachgesch. als Gesch. der Textsorten/Texttypen u. ihrer kommunikativen Bezugsbereiche, in: W. BESCH ir kt. (Hgg.), Sprachgesch., I, B. 1984, 186–204. – S. MENACHE, The Vox Dei. Communication in the MA, O. 1990.

Komunos, VA → miestų (ypač It.) bendruom. pavadinimas. Din

Konciliarizmas, vėlyv. VA (ir NA) katalikų teol. kryptis, → Bažnyčios Susirinkimą laikiusį viršesniu už pop; žlugo jau XV a. → Schizma. Din

Kondotjeras (iš it. *condotta* – kareivio atlygis). → Samdinių (*Compagnia di ventura*) vadas vėlyv. VA It. (tik iš pr. užsienietis), kartais įstengdavęs tapti ir miesto valdovu, antai Francesco Sforza Milane (1401–1466). Din

Lit.: M. MALLETT, Signori e mercenari, Bol. 1983.

Konklava (iš lot. *cum clave* – raktu [užrakinta]). Ankstyv. VA pop. rinkdavo Romos dvasininkija, liaudis ir aplinkiniai vyskupai, ir čia lemiamos įtakos turėdavo galingos viet. šeimos; o vėliau, ypač brandž. VA – ir Vok. karaliai. 1059 Laterano susirinkimo nutarimu vieninteliai pop. rinkėjai turi būti → kardinolai. 1179 buvo nustatyta sprendžiamoji dviejų trečdalių balsų dauguma, 1274 – oficialiai paskelbtas tikslus pop. rinkimų dekretas. Kadangi kardinolams apsispręsti reikėdavo daug laiko, jie Δ metu užrakinami atskirame pastate, ir per tą laiką negaudavo pajamų. Din.

Lit.: → Pontifikatas.

Konkordancija (iš lot. *concors* – sutartinai). 1. Muzikos teorijos sąvoka, žyminti daugiau nei dviejų darnių tonų sąskambį. 2. VA muzikos traktatų sąvoka (*concordancia*), reiškianti įv. dalykus, antai – paprasto skaitinio santykio intervalus (oktava, kvinta, kvarta) arba du gretimus melodijos jungiamus tonus. 3. Nuo XIII a. – visų Biblijoje sutinkamų žodžių abėcėlinė rodyklė, (Tomas Galas iš Verčelio, Pseudo Antanas Padujietis, Johannas Peckhamas ir kt.). Sto/Din

Lit.: C. STUMPF, Konsonanz u. Konkordanz, 1911.

Konkordatas (VA lot. *concordatum* – susitarimas). Tik nuo XV a. sutartys tarp pop. ir pasauliet. valdovų imamos vadinti Δ; Vormso Δ (→ ginčas dėl investitūros) taip vadinamas tik nuo XVII a. Din

Konkubinatas, santuokinio pobūdžio ryšys tarp partnerių nesudarius santuokos, dažnai sutinkamas bajorijoje per visus VA. Nikėjos susirinkimas (325) dvasininkų Δ atmetė kaip nuodėmingą ir numatė Bažn. bausmes, bet intensyviai kovoti, tegul dažnai ir nesėkmingai, imta tik nuo → Griga-

liaus reformos; su pasauliečių Δ – nuo XIII a. → Celibatas. Jos/Din

Lit.: J. Brundage, Law, Sex, and Christian Society in Med. Europe, Ch. 1987. → Santuoka, moteris.

Konsensas (lot. *consensus* – sutarimas) kaip privalomas visų – arba bent įtakingų grupių – dalyvavimas priimant bendrus sprendimus buvo pagr. VA teisės, tvarkos ir polit. gyvenimo reikalavimas, t. p. ir valdžios kontrolės būdas. Pritarimo (ar nepritarimo Δ) teisės, pareigos bei Δ formos nebuvo apibrėžtos, todėl įvairavo (retai būdavo pasirašoma, dažnai įsipareigojama duodant priesaiką, antai → pactum atveju, kuri kaip s-ga remdavosi su(si)tarimu). Col

Konsiliumas (lot. *consilium* – pasitarimas). 1. Un-tų teisės fakulteto jurid. rekomendacija (nuosprendis) arba rūmų teismo nuosprendis; išsiuntinėdamos savo juridinius aktus, šios institucijos XV a. įgijo didelės įtakos; tuo jos lygintinos su ankstesniais → aukštesniaisiais teismais. 2. Vėlyv. VA medicinos smulkiosios lit. žanras; dažnai tai glaustai išdėstyti gydytojų patarimai – svarbus medicinos žinių perteikimo pacientams būdas. Din

Konstitucijos → ordinų regulos

Konsulai. 1. Iki VI a. paliudyti aukščiausi Romos imp. pareigūnai. 2. Nuo XII a. – It., Isp., Pranc., V. Vok. miestuose – nariai nedidelės korporacijos, turėjusios sprendimų priėmimo ir vykdymo funkcijas, ypač teisės ir policijos srityse, ir veikusios greta ir kartu su miesto taryba. Iš pr. Δ ateidavo iš miesto valdovo aplinkos, o vėliau pradėti apibrėžtam laikui rinkti (būta įv. tarpinių formų). Din

Lit.: A. Gouron, Diffusion des consulats méridionaux et expansion du droit romain aux XIIe et XIIIe siècles, in: Bibliothèque de l'École des Chartes 121 (1963), 26–76.

Kontempliacija → meditacija

Kontracepcija ir nėštumo nutraukimas. Nuo Augustino († 430) iki XVI a. Bažn. draudimas naudoti kontracepcijos priemones buvo motyvuojamas tuo, kad sutuoktinių lytiniai santykiai laikomi teisėtais tik tada, jei jais norima pradėti naują gyvybę. Tačiau VA būta ir švelnesnių, ir griežtesnių teol. kontracepcijos sampratų (paleistuvavimas, priešingumas prigimčiai, žmogžudystė). Sankcijos priklausydavo nuo taikytų metodų (medicininiai, mechaniniai), lytinių santykių (genitaliniai/negenitaliniai) ir partnerių ryšio pobūdžio (santuokinis/nesantuokinis). VA gydytojai kaip kontracepcijos priemonę rekomenduodavo tamponus, pesarus bei vaistus. Pastaruosius Bažn. prilygino maginėms priemonėms. – VA, atrodo, retai paplitęs nėštumo nutraukimas buvo laikomas žmogžudyste, jei būdavo daromas po 40 nėštumo savaitės. Vis dėlto medicinos vadovėliuose gausiai pateikiami iš Antikos bei arabų tradicijų perimti nėštumo nutraukimo metodai. Hun

Lit.: J. T. Noonan, E., Mz. 1969. – J. T. Noonan (Ed.), The Morality of Abortion, C., Mass. 1971.

Kontrafaktūra (lot. *contra* – prieš, VA lot. *factura* – kūrinys), dainos teksto perkūrimas maksimaliai išlaikant melodijos stuktūrą ir daugiau ar mažiau paisant metro, rimo ir turinio. Siaurąja prasme Δ reiškia pasauliet. dainos perkūrimą išlaikant pagr. tonaciją. Toks yra ir Δ sąvokos ist. turinys (Heinrichas Laufenbergas, XV a.). Medievistikoje įsigalėjo vėlesnė reikšmė, kurią galima taikliai nusakyti Gernricho apibrėžimu: „Δ – tai naujo teksto sukūrimas jau esamai melodijai". Ji apima tiek relig. (giesmių) perkūrimą į pasauliet., tiek ir romaniškųjų pavyzdžių perėmimą vok. minezange 1180–1190 (pasauliet.–pasauliet.). – Kontroversiškos tyrinėjimo tendencijos pasireiškia ypač tuomet, kai išlikusios melodijos yra ne vienodos, o tik pan., arba kai melodija apskritai težinoma tik su vienu tekstu. Abiem atvejais Δ buvimą reikia paremti arba iš esmės grįsti vien Δ nemelodiniais kriterijais (teksto struktūra, metro ir rimo panašumai). Neretai išlikusiomis melodijos formomis ir žinomais melodijų tipais galima geriau paaiškinti esamą atvejį nei remiantis Δ prielaida. Nelabai tiks Δ sąvoka ir tada, kai strofiniuose epuose, zingšpruchų ir → meisterzango poezijoje esamų → tono schemų perėmimas paverčiamas taisykle. Ret

Lit.: H. Brunner, Walthers Palästinalied als Kontrafaktur, in: ZfdA 92 (1963), 195–211. – F. Gernrich, Die Kontrafaktur im Liedschaffen d. MA.s, Langen 1965. – W. Lipphardt, Die Begriffe „Kontrafaktur", „Parodie", „Travestie", in: Jb. für Liturgik u. Hymnologie 12 (1967), 104–111. – C. Petzsch, Kontrafaktur u. Melodietypus, in:

Musikforschung 21 (1967), 271–290. – H.-H. RÄKEL, Die musikal. Erscheinungsform der Truvèrepoesie, Bern 1977. – T. VERWEYEN ir kt., Die Kontrafaktur, Konstanz 1987.

Kontrakcija (lot. *contractio* – sutraukimas), 1. dviejų balsių susiliejimas į vieną ilgą, pvz., lot. *deest* > *dest*, vid. vok. aukšt. *wüetet* > *wöt*; 2. → abreviatūra. Din

Kontratenoras (VA lot. *contraténor*), daugiabalsėje XIV ir XV a. muzikoje → tenoro tono aukštyje įvestas balsas, iš pr. kaip trečias instrumentinis balsas papildė → diskantą ir tenorą, o paskui keturbalsiame vokaliniame kūrinyje suskilo į Δ altą ir Δ bosą. Schl

Konungasögur (sen. skand.), → sagos apie skand. karalius ir jarlus. Jos skiriasi nuo → islendingasögur ne vien pagr. veikėjais, bet ir veiksmo vieta (ne Isl.) bei ist. tiesos siekiu. Beveik visos Δ buvo užrašytos Isl. Jos pasakoja apie pagoniškuosius kar. (*Skiöldunga saga*), ist. laikų pr. (*Olafs saga helga*) ir gyvenamąjį metą (*Sverris saga*). Manytina, kad pastarosios atsirado kaip oficialioji istoriografija. Svarbiausia Δ yra Snorri'o Sturlusono *Heimskringla*. Qua

Lit.: J. DE VRIES, Altnord. Lit.gesch., II, B. 1942. – S. BEYSCHLAG, Konungasögur, Kop. 1950. – B. ADHALBJARNARSON, [Įvadas į] Heinskringala (IF 1), Reykjavík 1941–1951. – T. ANDERSSON, King's Sagas, Ithaca 1985.

Konventas (VA lot. *conventus* – susirinkimas), vien. – visų balso teisę turinčių vienuolių (konventualų) susirinkimas, taip pat → vienuolynas. Schu

Koplyčia (iš lot. *cappa* – apsiaustas). 1. Nedidelė kulto patalpa frankų imp. rūmuose Paryžiuje, kur buvo saugomas stebuklingas šv. Martyno Turiečio (361–397) apsiaustas, kuriuos šis pasidalijo su elgeta (= Kristumi). Pagal tai Δ vadinama kiekviena vieta, kur saugomos → relikvijos. Karolingų dvaro raštininkai, turėję rūpintis ir relikvijomis, vadinti → kapelionais (*capellani*); šiai bažn. korporacijai, vadovaujamai arkikapeliono (rūmų koplyčią), vėliau buvo patikėtos ir diplomatinės misijos. Δ ilgainiui imtos vadinti visos mažos patalpos bažn.: laidojimo, krikšto, maldų ir maldininkų Δ, t. p. malonės arba „vidurių" Δ, kur buvo saugomi vidaus organai didžių asmenybių, palaidotų kitur. Daug Δ buvo įrengta virš gydomųjų šaltinių arba kaip ypatingų įvykių (žaibo trenkimo, potvynio, nelaimingos mirties, stebuklo) atminimo vietos. 2. Archit. sąvoka: bažnytėlė kaip a) savarankiškas statinys arba kaip b) priestatas, arba kaip c) nuo pagr. navos ar choro atskirta patalpa su įėjimu iš išorės, idant iškilūs asmenys galėtų joje melstis neįėję į pačią bažn., t. p. d) maldos patalpa didelėse įstaigose (ligoninėse ir pan.) Bg

Lit.: J. FLECKENSTEIN, Die Hofkapelle der dt. Könige, St. 1959–1966.

Kornreim (vok.), → meisterzango sąvoka, žyminti nerimuotos eilutės vienoje strofoje (→ Naise) rimavimą su atitinkama eilute kitoje strofoje(-ose): abWab : cdWcd. Seniausias pavyzdys lyrikoje vid. vok. aukšt. k. – Kiurenbergo MF 7, 3–7, 14. Schw

Kornų kalba (*cornish*) priklauso keltų k. grupei ir buvo paplitusi pietv. Angl. (Kornvalis), giminінga → kimrų kalbai. VA vartota beveik tik žodžiu. Klestėjimo pasiekė vidurinioji Δ XV–XVI a., rašto paminklų nedaug, daugiausia bažn. dramos (*Ordinalia*, ~1504; Beuneno *Meriasek*, 1504 rankr.). Nuo XVIII a. pab. Δ praktiškai išnykusi. Thi

Lit.: G. PRICE, The Languages of Britain, Lo. 1984.

Kosmologija (gr. – mokymas apie Visatos sandarą). VA Δ perėmė geocentrinį aristoteliškąjį pasaulėvaizdį, kaip jį II a. buvo suformulavęs Ptolemėjas: centre yra (suprantama kaip baigtinė Visata) Žemės rutulys. Jį sudaro sausuma, vanduo, viršum – oras ir galiausiai ugnis (→ elementai). Mišrioje zonoje tarp oro ir ugnies randasi meteorai ir kometos. Apvalūs dangaus kūnai, pasak Aristotelio, sudaryti iš penktojo elemento ir sukasi aplink Žemę nedidelėmis ekscentrinėmis sferomis: tai 7 planetos (Mėnulis, Merkurijus, Venera, Saulė, Marsas, Jupiteris ir Saturnas) ir aštuntoje sferoje išsidėsčiusios nejudamos žvaigždės. Jų dangus kasdien sukasi iš R. į V. Aleksandriškieji Ptolemėjo komentarai pasiekė ankstyv. VA (Simplikijas, VI a.). Graikų Δ nuo X a. toliau plėtojo arabai (tarp kitų Albatenijas, t. y. Al Batanis, ~858–929; Al Sufijus, 903–986). Jie išvertė pagr. Ptolomėjo veikalą (*Almagest*). Aristotelio Δ per vien. mokyklas pateko į krikšč. VA → enciklope-

dijas. Tačiau nuo III a. Žemės rutulio vaizdinio dažnai atsisakoma ir manoma ją esant plokščią. Tik su Aristotelio recepcija nuo XIII a. vid. untuose imta (scholastiškai) adaptuoti į šį mokymą (tarp kitų ir Albertas D., Tomas Akvinietis). Neoplatoniškos kilmės yra manymas esant išorinį, sferas gaubiantį dangų kaip nejudamo gėrio buveinę, iš kur randasi kosmoso judėjimas (pvz., Robertas Grosseteste, 1175–1253). Dažnai komentuojamą Jono Sacrobosco (XIII a. pirmoji pusė) *Sphaera mundi* (svarbiausi šaltiniai – Ptolemėjas, Alfraganis, Al Batanis) XIV a. į vok. k. išvertė Konradas Megenbergietis (1309–1374) pavadinimu *Deutsche Sphaera*; tai pirmas astronomijos vadovėlis vok. k. Ptolemėjo Δ (daugiau ar mažiau) atsispindi vok. → kalendoriuose (pr. davė Wurmprechtas Vienoje, 1373), horoskopuose (nuo XII a.) ir vok. poezijoje (plg. Volframo iš Ešenbacho *Parcival*, Henriko iš Miugelno, astron. turinio meisterzangą). XV a. ėmė ryškėti lūžis. Jau anksčiau Mikalojus iš Oresme (~1320–1382) buvo sukūręs savąją dangaus kūnų mechaniką. Mikalojus Kuzietis (1441–1464) abejojo Žemės nejudamumu. Tačiau pažanga siejama su Vienos un-tu, kur savarankiškus stebėjimus ir skaičiavimus atliko Jonas iš Gmundeno (~1380–1442; „Alfonso lentelių" iš XIII a. pertvarkymas), Jurgis iš Pauerbacho (1423–1461; *Epitoma Almagesti*) ir Johannesas Mülleris (Regiomontanas, 1436–1476; be kitų veikalų parašęs ir *Ephemerides*; sudarė vok. kalendorius 1475–1530 metams). Geocentrinio pasaulėvaizdžio atsisakyti pradėta nuo Mikalojaus Koperniko (*De revolutionibus orbium coelestium* – „Apie dangaus sferų sukimąsi", 1543). Haa

Lit.: F. DENIS, Le monde enchanté; cosmographie et histoire naturelle fantastique du MA, P. 1845. – P. DUHEM, Le Système du Monde, P. 1954–1959. – R. SIMEK, Altnord. Kosmologie, B. 1990. → Astronomija, geografija, žemėlapiai.

Kosmosas → gamtos mokslas

Krasis (gr. – sumaišymas), metru arba artikuliacija pagrįstas dviejų (tarnybinių) žodžių sutraukimas į vieną susiliejant žodžio galo ir pr. balsiams į ilgą balsį (*nu ist* > *nūst*) arba dvibalsį, dažnai iškrentant žodžio galo priebalsiui (*daz ist* > *dêst*; *daz ez* > *deiz*, atsiranda kontaktinis umlautas). Rih

Kraštovaizdžio vaizdavimas (vok. *Landschaftsschilderung*), realistinių kultūriškai struktūruotos, „apdorotos" gamtos vaizdavimų vok. lit. atsiranda palyginti vėlai, pirmą kartą, – ko gero, tik XVI a. H. Sachso kūryboje (*lantschafft*); anksčiau – (it. ir nyd.) tapyboje. Lit. lig tol vyravo Homero laikus siekiantys, iš Ovidijaus, Vergilijaus, Teokrito ir kt. per mokyklos tradiciją ir → retoriką VA perimti „descriptio loci" estetiniai topai, dažnai – santykinai skurdžiai, bet įv. pripildyto → idealiojo gamtovaizdžio (medžiai, pievos, upelis/šaltinis, kartais paukščiai, gėlės ir pan., antai miško gyvenimo epizodas *Tristan*; rojaus motyvas *Erec*: įžanginis → gamtos aprašymas ir kt.). Tačiau vien. steigimo aprašymuose pasitaiko ir siaubingų tyrų vaizdavimų. „Landšaftas" VA dar tebėra polit.-institucinė tvarkos kategorija (= valdovai, liaudis; luomų atstovavimas, bendruom. teismas ir kt.). Tik dėl → gamtos sampratos (techninių, ekon. ir kt.) pokyčių (ypač nuo Renesanso) randasi nauja, šiuolaikinė kraštovaizdžio samprata (pradmenys jau Petrarcos kūryboje). Kra

Lit.: J. MESSERSCHMIDT-SCHULZ, Zur Darstellung der Landschaft in der dt. Dichtung d. ausgehenden MA.s, Br. 1938. – E. R. CURTIUS, Rhetor. Naturschilderung im MA, in: Roman. Forschungen 56 (1942). – M. STAUFFER, Der Wald. Z. Darstellung d. Natur im MA, Bern 1959. – K. CLARKE, Landschaft wird Kunst, Lo. 1962. – M. J. FRIEDLÄNDER, Die Landschaft, in: IDEM., Über die Malerei, Mn. 1963, 25–125. – M. EBERLE, Individuum u. Landschaft, Gie. 1980. – E. R. CURTIUS, Europ. lit. u. lat. MA, Bern. 10 1984. → Miškas.

Kraujas. Jau ST žinota Δ esant gyvybės ir sielos buveine (*Kun* 17, 11) ir pripažta jį turint atperkamųjų ir dvasias atbaidančių savybių (*Iš* 12, 22), o sykiu, grasinant rūsčiomis bausmėmis, drausta Δ gerti ir pralieti (*Pr* 4, 10; *Iz* 26, 21); t. p. ir Korane (6-a sura). Kristaus Δ išvadavo žmoniją iš nuodėmės (*Rom* 3, 25; *1 Jn* 1, 7; *1 Pt* 1, 19) ir atpirko ją Dievui (*Apd* 5, 9). NT Kristaus mirtį ant kryžiaus aiškina kaip Δ auką (= Dievo Avinėlis, *Jn* 1, 29; 1, 36); Švenčiausiojo Kristaus Δ šventė švęsta kasmet liepos 1 d.; nuo brandž. VA esama „atrastųjų" Δ relikvijų; vėlyv. VA iškyla įspūdinga Δ mistika (vizijose geriama iš žaizdos

šone ir t. t.) ir nutinka daugybė Δ stebuklų (ypač Δ pradeda plūsti Ostijos). VA žinota, kad Δ teikia gyvybinių galių: Hjalto geria meškos Δ (Saksas Gramatikas, Gesta Danorum 2, 56), Elgfrodė duoda BΔdwarui, t. y. Bjarko, atsigerti *kraujo* (*Hrolf Saga Kraka* 23), Hagenas geria laukinio žvėries Δ, idant įgytų jo pašėlimo (vid. vok. aukšt. *Kudrun* 101). Kaip gydomąją priemonę Δ, pvz., mini Hildegarda Bingenietė (nuo epilepsijos), bet pirmiausia jis laikomas vaistais nuo → raupsų. → Gralis. Bg

Lit.: K. Kolb, Vom hl. Blut, 1980. – J. P. Roux, Le sang, 1988.

Kraujo kerštas (vid. vok. aukšt. *râche*, *vîntschaft*, [*tôt*]*gefechte*, VA lot. *inimicitia capitalis*, *bellum privatum* ir kt.), dviejų giminių s-gų karas, kilęs dėl nužudymo ar sužeidimo (garbės įžeidimo), už kuriuos dažn. kruvinai keršijo kraujo giminaičiai arba kraujo broliai ir kt. sąjungininkai. Kaip pagr. → Fehde atmaina ji buvo pripažinta institucija nuo pat germ. senovės (Tacitas, *Germania* 21), per visus VA (→ Leges barbarorum VI–VIII a., Aukso bulė 1356) ir iki pat NA (Karolio V *Peinliche Halsgerichtsordnung*, 1532). Nenumatomoms pasekmėms jau anksti mėginta užkirsti kelią, sudarant galimybę išsipirkti (→ Wergeld), teisę keršyti ribojant vien kaltojo (*Talion*) asmeniu ir kuriant → prieglobsčio teisę. Bažn. ir valst. šitaip (→ Dievo taika, viešoji taika) ieškojo būdų konfliktus spręsti be kraujo. Tačiau, kita vertus, silpna vykdomoji valdžia buvo palankus veiksnys Δ ir *Fehde* išlikti kaip teis. savigynos formoms. Δ ir → Sühne yra pamėgtos VA epo temos (*Whaltarius, Rolandslied, Parzival, Willehalm*, ir kt.). „Nybelungų giesmėje", nepaisant kurtuaz. kolorito herojinio epo tradicijos prasme, → kerštas yra centrinė tema. Tačiau savo rankomis už vyro mirtį keršijančios Krimhildos darbas, atnešęs pražūtį jos giminei, išeina už teisės ribų. Todėl *Kudrun* epas, kuriame herojei pavyksta nutraukti kančių ir keršto grandinę, remiantis krikšč. požiūriu, vadinamas „atsaku į Nybelungų giesmę" (Hoffmann). Sch-W

Lit.: P. Frauenstädt, Blutrache u. Totschlagsühne im dt. MA, in: Idem., Studien z. dt. Kultur- und Rechtsgesch. L. 1881 (Repr. 1980), 1–250. – R. Zacharias, Die Blutrache im dt. MA, in: ZfdA 91 (1962), 167–201. – W. Hoffmann, Die „Kudrun"; eine Antwort auf das Niebelungenlied, in: H. Rupp (Hg.), Niebelungenlied u. Kudrun, Da. 1976, 599–620.

Kraujo nuleidimas (vok. *Aderlaß*), įv. indikacijų atveju taikyta VA medicinos chirurginė terapinė procedūra, kuri būdavo atliekama griežtai nustatytose, Δ tinkamose kūno vietose. Juosta užveržtą ir susitvenkusią veną gydytojas, chirurgas arba barzdaskutys atveria specialiu instrumentu (*lāz-isen*, *Fliete*), o kraujas nuleidžiamas į indą. Pagal → syvų teorijos sistemą visos Δ vietos yra susijusios su konkrečiais organais ir kūno sritimis, o atskiros indikacijos pavaldžios astrolog. ir metų laikų ritmams. Be to, turi būti atsižvelgiama į „negerąsias dienas", į kompleksijų ir gyvenimo tarpsnių teoriją, tad ši procedūra yra gana sudėtinga ir gali būti atliekama tik naudojantis specialiais Δ traktatais, knygelėmis ar kalendoriais. → Liga, medicina. Zimm

Lit.: J. Bauer, Gesch. d. A., Mn. 1870 (Repr. 1966). – A. Castiglioni, Der A., in: Ciba-Zs. 66 (1954), 2186–2216. – G. Bauer, Das Haager A.büchlein, Pattensen 1977.

Kraujomaiša (vok. *Inzest*). Lytiniai santykiai tarp kraujo giminaičių VA buvo laikomi ne tik baustinu veiksmu, bet ir atsimetimu nuo Dievo. Nesąmoningos Δ motyvas aptinkamas, pvz., Malory *Morte D'Arthur* (tarp kar. Artūro ir jo pusseserės; juodviejų sūnus, Mordredas, yra Artūro sūnėnas). Daugelyje krikščionių legendų Δ yra mirtina nuodėmė, kurią galima išpirkti tik ilgamete atgaila. Nuo X a. žinoma legenda apie šv. Metrą, kuriam to nežinant įvyko Δ su jo dukterimi. Dar žinomesnė yra Hartmano iš Aujė eil. legenda *Gregorius*, kur vaizduojama netyčia atsiradusi motinos–sūnaus (Gregorijaus) Δ ir sąmoninga jų vaikų – brolio ir sesers – Δ. Albano legendoje Δ įvyko jau tarp tėvo ir dukters, Albanas veda savo seserį. T. p. ir dvasininkų santykiai su vienuolėmis buvo vadinami Δ. → Seksualumas. Tuc

Lit.: O. Rank, Das Inzest in Dichtung u. Sage, ²1926. – A. H. Krappe, Über die Sagen v. der Geschwisterehe im MA, in: Archiv f. das Studium d. neueren Sprachen 167 (1935). – I. Vielhauer, Bruder u. Schwester, 1979. – E. Frenzel, Motive der Weltlit., St. ⁴1992, 399–419.

Kreditas → bankininkystė, pinigai

Kreipimasis, šaukimasis (vok. *Anrufung*) die-

vų arba mūzų, prašant jų pagalbos; iš pradžių Antikos epuose (Homeras, Vergilijus), vėliau ir VA pamėgtas topas. Tiesiogine kalba kreipiamasi į pagonių ir krikšč. dievybes ar net negyvus daiktus bei abstrakčias sąvokas. Kaip Dievo arba šventųjų invokacija aptinkamas dokumentų pradžiose arba literatūrinių veikalų prologuose. → Įžanginiai topai. Sto

Lit.: H. SPARMANN, Kirchl. Urkk.formeln in der mhdt. Urkk.sparche, in: PBB (Hl.) 86 (1964).

Kreipinys, kalbinė ryšio užmezgimo forma. Skiriami vardiniai (asmenvardis, giminystės, soc. ar luominis įvardijimas) ir įvardiniai Δ. Vard. Δ itin svarbus → laiškuose; luomą ir situaciją atitinkanti → intitulatio → laiškų rašymo vadovuose užima daug vietos ir yra vėlyv. VA paplitusių titulų sąvadų objektas. Įvardžiai: greta sen. vok. k. laikais viešpataujančio „du" („tu") (nepaisant luominių skirtumų) vėliau, kaip pagarbos aukštesniems asmenims ženklas, įsitvirtina iš vėlyv. Romos kurijos stiliaus perimta dgs. „ir" („jūs"). Dvarų kultūros laikais (matyt, dėl pranc. įtakos) nusistovi „du" bei „ir" vartosenos taisyklės. XV–XVI a. kreipinys „ir" soc. požiūriu nusmunka, jį išstumia trečiasis vns. asmuo „er, sie" ir trečiasis dgs. asmuo „Sie". Ste

Lit.: G. EHRISMANN: Duzen u. Ihrzen im MA, in: Zt. f. dt. Wortforsch. 1 (1901), 117–1491 2 (1902), 118–159; 4 (1903), 210–248; 5 (1903/04), 127–220.

Krikščionys–žydai–pagonys, topinė formulė, kurioje eilės tvarka žymėjo įprastą šių religijų rangų seką. Remdamiesi lot. lit., Vok. šią formulę pasaulio relig. grupėms „žmonijos" prasme nusakyti vartojo ypač špruchų ir rimuotos poezijos kūrėjai (tarp jų ir Valteris Fogelveidė). Nei pati formulė, nei jos etniniai papildymai (Tanhoizeris; Osvaldas Volkenšteinietis) negali būti laikomi „geogr. katalogu", nors vėlesniais laikais ir buvo linkstama etninį-relig. turinį (relig. grupės – „visa žmonija") keisti geogr. (bendrijų apgyventa geogr. erdvė – „visas pasaulis"). Wit

Lit.: U. MÜLLER, „Dichtung" u. „Wahrheit" in den Liedern Oswalds v. Wolkenstein, 1968.

Krikštas, liturg. priėmimas į krikšč. Bažnyčią. Sen. Bažnyčios laikais ir ankstyv. VA kunigas per Velykas arba Sekmines teikdavo suaugusiems → sakramentą, sukeldavusį Šv. Dvasios gavimą ir nuodėmių atleidimą; Δ turėjo būti pasirengta lankant tikėjimo pamokas, pasninkaujant ir meldžiantis (katechumenatas ir kompetentų laikas). Ėmus vis dažniau praktikuoti vaikų krikštą (suaugusiųjų Δ kaip antrasis Δ buvo persekiojamas kaip erezija, plg. Reformacijos „perkrikštus"), pradiniame rituale išnyko vad. „skrutinijos" (egzaminai), o pačiame Δ ceremoniale liko tik velnio išsižadėjimas (krikštijant naujagimius, ištariamas krikšto tėvų). VA supratimu, Δ esmę sudaro krikštijamojo → egzorcizmas, išvarant iš jo kaip pagonio demonus, ir krikšč. tikėjimo išpažinimas. Iki vėlyv. VA krikštijamasis panirdavo į vandenį visas, o nuo XI a. vis dažniau apsiribota jo apliejimu virš krikštyklos. Reikalavimas vaiką po gimimo krikštyti kuo greičiau privertė trumpinti Δ ritualą, susiformavusį jau IX a. frankų liturgijos pagrindu (Alkuinas, Amalaras iš Meco). Nors viet. skirtumų netrūko, pagr. Δ bruožai išliko Katalikų Bažn. iki šiandien. Ankstyv. VA praktikuotas ir bendras ištisų genčių Δ (pvz., saksų), dažn. per karinę prievartą vykdomas → misijas; neretai gentį nugalėjęs valdovas tapdavo pralaimėjusiųjų krikštatėviu, idant taip būtų užtikrinta giminystės taika. – Jau Senosios Bažn. laikais atsirado speciali teologinė Δ lit. (Tertulijonas, Augustinas), kurią VA papildė daugybė egzegezės ir dogmatikos veikalų. taut. kalbomis (sen. vok. aukšt., sen. saksų k.) yra išlikusių Δ įžadų. Din/Vog

Lit.: F. WIEGAND, Ebf. Odilbert v. Mailand über die Taufe, L. 1899. – A. STENZEL, Die T., I. 1958. – A. ANGENENDT, T. u. Politik im frühen MA, in: Fma. Studien 7 (1973), 143–168. – IDEM., Der T.xorzismus u. seine Kritik..., in: Miscellanea Mediaevalia 11 (1977), 388–409. – K. HAUCK, Karoling. T.pfalzen im Spiegel hofnaher Dichtung, in: Nachrichten der Akademie der Wissenschaften. Philolog.-hist. Klasse, Gö. 1985, 3–95. – S. KEEFE, Carolingian Baptismal Expositions, in: U.-R. BLUMENTHAL (Ed.), Carolingian Essays, Wa. 1987, 169–237. – R. LEVINE, Baptizing Pirates. Argumenta and Fabula in Norman History, in: Madiaevistik 4 (1991).

Kripta (iš gr. *kryptein* – slėpti), dažn. požeminė sakralinė patalpa, paprastai po bažn. presbiterija. Δ atsiradimas siejamas su → relikvijų ir šventųjų kultu: ji susiformavo iš ankstyv. krikšč. *confessio* – po bažn. altoriumi įrengtos kankinio kapo patalpos. Ypač romanikos laikais paplitusios Δ

pirmiausia buvo relikvijų lankyti atvykusių → maldininkų maldos vieta, t. p. ir koplyčia bei laidojimo vieta. Din

Lit.: E. H. Lemper, Entwicklung u. Bedeutung der Krypten, Habil. Schrift, L. 1963. – U. Rosner, Die otton. Krypten, Diss. Kö. 1991. – M. Möhle, Die Krypte als Herrscherkapelle, in: AfKg 73 (1991), 1–24.

Kristaus kančios mistika. Vėlyv. VA Kristaus kančia buvo vyraujanti praktinės ir teorinės → mistikos tema. Ji reiškėsi tarpusavyje sąveikaujant vaizduojamajam ir teatriniam menui: 1) Pasijos vizijose (pradedant Elzbieta iš Šionau, † 1164), kai ekstatikė arba yra tik stebėtoja (pvz., Agnietė Blannbekin, † 1315), arba pati kūniškai pakartoja Kryžiaus kelio stotis (pvz., Cecilija iš Feraros, † 1507); Δ viršūnė yra stigmatizacija (Kristaus žaizdų atsivėrimas kūne, pirmiausia – Pranciškui Asyžiečiui). Antra vertus, Δ ypač justi → meditacijai skirtuose tekstuose, antai Liudolfo Sakso († 1377) „Kristaus gyvenimo meditacijose“. → Kristologija, imitatio Christi, vizija. Din

Lit.: A. Auer, Leidenstheologie im SMA, St. Ottilien 1952. – M. Zingel, Die Passion Christi in der Mystik des dt. MA.s, Diss., B. 1956. – W. Böhme (Hg.), Lerne leiden, Karlsruhe 1985. – P. Dinzelbacher, Das Christusbild der heiligen Lutgard von Tongeren im Rahmen der Passionsmystik u. Bildkunst des 12. uns 13. Jh, in: Idem., Ma. Frauenmystik, Pa. 1992.

Kristaus kančios vaidinimas. Kristaus kančios ir mirties → misterijos kaip savarankiška forma žinomos nuo XII a. (Montekasino Δ) ir XIII a. pr. (Benediktbojerio Δ). Pakitus maldingumo sampratai ir dėl Marijos raudų, → Velykų ir Kristaus kūno šventės vaidinimų poveikio nuo XIV a. iš dvasininkų bažnyčiose labiau celebruojamų negu vaidinamų pasijų išaugo didieji Eur. miestų Δ, beveik visada vykdavę didžiausioje miesto aikštėje ant vad. simultaninės → scenos; jie tapdavo didžiule trauka pasižyminčiais relig. ir soc. įvykiais (Frankfurte prie Maino 1467 ir 1492 Δ pastatymuose kiekvienąkart dalyvavo ~200 žmonių). Vok. skiriamos vad. Δ zonos arba grupės, kurių vaidinimai, tiesą sakant, nepasižymėjo savitumu nei atsparumu kitų Δ įtakoms: Vid. Pareinės (Benediktbojerio Δ), Reino–Heseno (Šv. Galeno vien. Δ, Frankfurto Δ; Friclaro, Alsfeldo ir Heidelbergo Δ), Vid. Nyderl. (Mastrichto Δ; Kroicenštato ir Himelgarteno fragmentas), alemanų (Donauešingo Δ; Liucernos Velykų Δ), Tirolio (Štercingo, Brikseno, Boceno, Halės Δ) ir Bavarijos-Austrijos (Egerio Δ). Vėlyvas VA Δ tradicijos palikimas yra Oberamergau vykę Δ. – Pranc. Δ tradicija prasideda sulig *Passion du Palatinus* (XIV a. pr.) ir pasiekia viršūnę stambiuose Arnuolio Grébano ir Jeano Michelio Δ (po ~30 000 eil.), susilaukusiuose daugybės perdirbinių. Angl. Δ yra sudedamoji dalis misterijų ciklų, vaizduojančių Pasijos istoriją per keletą vaidinimų (pvz., *York-Cycle* XVI a.). Ita. (→ Sacra rappresentazione) ir Isp. Δ turi nemažai relig. lyrikos elementų (pvz., Alonso del Campos Δ iš Diego de San Pedro *Pasión trobada*, XV a.). Plg. → Jėzaus gyvenimas. F/O/Din

Lit.: D. Brett-Evans, Von Hrotsvit bis Folz u. Gengenbach, B. 1975. – S. Stricca, The Latin Passion Play, Albany 1970. – R. R. Edwards, The Montecassino Passion and the Poetics of Med. Drama, Berkeley 1977. → Misterijos, teatras.

Kristaus Kūno šventė (iš vid. vok. aukšt. *vronlichnam* – Viešpaties kūnas), Eucharistijos šventė, su procesijomis švenčiama ketvirtadienį po Švč. Trejybės šventės (50 dienų po Velykų). Lježo vienuolės Julijonos iš Cornillono regėjimui paskatinus, Δ pirmąkart buvo švenčiama 1246, o 1264 popiežius Urbonas IV ją paskelbė visuot. Bažn. švente, kuri, pasibaigus Velykų laikui, turi priminti Paskutinę vakarienę ir atnaujinti joje glūdinčią išganymo mintį. Bg

Lit.: A. Häussling, Lit.bericht zum Fronleichnamsfest, in: Jb. f. Volkskunde NF 9 (1986), 228–240.

Kristaus Kūno vaidinimas. Iš Kristaus Kūno šventės procesijos su stotimis XIV a. išaugo Δ, reikšmingiausia bažn. vaidinimo forma vėlyv. VA. Δ vaizduojama visa krikšč. išganymo ist. nuo sukūrimo iki Paskutinio teismo. Δ rengiamas Angl. (*Yorl Plays, Ludus Coventriae, Chester Plays, Wakefield Mysteries* ir kt.), Vok. („Insbruko Δ“, 1391, „Künzelsau Δ“, 1479, „Boceno Δ“ nuo 1471, „Freiburgo Δ“ nuo 1515 ir kt.), It. („Viterbo Δ“, 1462 ir kt.), taip pat Isp., kur jis, kaip *Auto sacramental* arba *Auto del Corpus Christi*, tapo apskritai svarbiausiu vaidinimu, kuris 1765 buvo uždraustas. Δ procesijos pobūdį atitinka ir kitiems procesijų vaidinimams būdinga vežime

įrengta scena (→ scena): įvairūs vežimai (iki 40) važiuoja iš stoties į stotį kaip atskirų išganymo ist. scenų veiksmo vietas. Tuo pat metu paplinta įv. stotyse įrengiamos pakylos arba simultaninės scenos. Krü

Lit.: W. F. Michael, Die geistl. Prozessionsspiele in Dtld., Baltimore 1947. – G. Mattern, Zur Vorgesch. u. Gesch. d. Fronleichnamsfeier bes. in Spanien, Mr. 1962. → Teatras.

Kristaus sekimas (VA lot. *imitatio Christi*). Kadangi Išganytojas NT pats reikalauja iš savo mokinių pasiimti savo kryžių ir sekti paskui jį (*Mt* 10, 38; *Lk* 14, 27), Δ (pirmiausia kančios prisiėmimu, t. p. ir kitų jo dorybių) yra esminė krikšč. dalis (plg. *1 Petr* 2, 21 ir t.) ir per visus VA aptinkamas kaip reikalavimas ir praktika. Δ buvo ypač pabrėžiamas vėlyv. VA: turint galvoje Jėzaus kančią, stengtasi savo kūną palaužti negailestingiausia → askeze, Kristaus kančios būdavo medituojamos, → ekstazėje patiriamos savo paties kūnu (stigmos) ir regimos → vizijose. Δ buvo brandž. VA neturto sąjūdžių ir vėlyv. VA → devotio moderna idealas (plg. to paties pavadinimo Tomui Kempiečiui priskiriamą dvasinio ugdymo knygą). Būta šventųjų gyvenimų ir Marijos sekimo. → Kryžiaus kelias. Din

Lit.: E. Werner, Pauperes Christi, L. 1956. – S.-J. Piat, François d'Assise à la découverte du Christ pauvre et crucifié, Paris 1968. – A. Ampe, L'imitation de Jesus Christ et son auteur, R. 1973.

Kristaus sužadėtinė → sužadėtuvių mistika, vienuolė

Kristologija. Jėzus Kristus („Pateptasis", Mesijas), pasak → Evangelijų, gimė ~ 4 pr. Kr. Betliejuje; jis veikė pamokslaudamas ir darydamas stebuklus; 33 po Kr. okupacinė Romos valdžia jį, kaip „žydų karalių", nukryžiavo. Mokymas: Kristus skelbė visa galinčią Dievo, savo dangiškojo Tėvo, malonę; palyginimais jis apreiškė eschatologinę Dievo karalystę, kuri jame yra priartėjusi ir jau prasidėjusi. Tas, kuris seks paskui jį, atgailaus (*metanoia*), atsivers ir tikės, pasieks išganymą (amžinąjį gyvenimą); laikų pabaigoje jis teis gyvuosius ir mirusiuosius. – Senosios Bažn. teologai per šimtmečiais trukusias grumtynes su išorės bei vidaus priešais ir → erezijomis suformulavo ir įtvirtino katalikų Δ; ginčijami klausimai buvo a) preegzistuojančio Kristaus santykis su Tėvu (subordinacionistai, sabelianistai, modalistai), b) Kristaus ir Tėvo prigimties vienumas (*homoousia*), c) tikrasis gimimas kūne (Nikėjos susirinkimas 325) to, kuris kartu yra ir tikras Dievas, ir tikras žmogus (Chalkedono susirinkimas 451). – Daugelio germ. priimto → arijonizmo mokymas subordinacinis: Kristus yra pirmasis prakilniausias Dievo kūrinys. Ankstyvuosius VA drebina ginčai dėl Šv. Dvasios kilimo iš Tėvo ir Sūnaus (→ filioque). Per visus VA nuo Grigaliaus I laikų būdingas pasaulio pab. laukimas, nemenka dalimi paskatintas ir Augustino; todėl Kristaus, Pasaulio Teisėjo, vaizdinys viešpatauja teol. (pvz., Hildegarda), atvaizduose (pvz., katedrų skulptūrose) ir liaudies sąjūdžiuose (pvz., flagelantų). Greta jų, ~ nuo 1100, pirmiausia dėl cistersų (Bernardas Klervietis) maldingumo poveikio, viena vertus, iškyla „saldžiausiojo Jėzaus", kaip sielų sužadėtinio, vaizdinys (→ sužadėtuvių mistika), kita vertus, randasi gilesnis jo kančios apmąstymas ir reikalavimas pergyventi jo kančios kelią (→ Kančios mistika, Kristaus sekimas); ši mintis paveikė pasauliečių maldingumą ir meną. → Pieta. LaJ/Din

Lit.: J. Bach, Die Dogmengesch. d. MA.s vom christolog. Standpunkt, I–II, W. 1873–1875. – M. Dibelius, Jesus, Bern [9]1949. – J. R. Geiselmann, Jesus der Christologie, St. 1951. – A. M. Landgraf, Dogmengesch. d. Frühscholastik, T. 1953. – R. Guardini, Der Herr, Wü. [11]1959. – É.-H. Wéber, Le Christ selons S. Thomas d'Aquin, P. 1988. – Cl. Leonardi, Il Christo, III–IV, 1989.

Kryžiaus kelias. 7–14 Kristaus kančios stočių, kurias pereidavo maldininkai Jeruzalėje, vėlyv. VA Europoje imtos atkartoti Δ adoracijose kaip → Kristaus sekimas fiziniu atkartojimu ir kontempliatyvia malda. Kaip pagalbinė priemonė maldai ypač pranciškonų kultivuotoje adoracijoje radosi Δ paveikslai, primenantys atitinkamas → Kristaus kančios vaidinimų scenas. Už bažn. Δ kaip kalvarijos imtos įrenginėti XV a. pirmiausia Isp., vėliau ir Vok. Din

Lit.: E. Kramer, Kreuzweg u. Kalvarienberg, Kehl 1957. – N. Eckmann, Kleine Gesch. des Kreuzwegs, Rb. 1968.

Kryžiaus poezija. 1. Įv. eilės apie Kristaus kryžių ir jo garbinimą. Pirmiausia tai kryžiaus himnai (→ himnas, himnų poezija), kurių nemažai

sukūrė Venancijus Fortunatas (*Vexilla regis*, *Pange lingua* ir kt.). Iš Δ taut. kalbomis ankstyv. VA išsiskiria anglosaksų *Traumgesicht vom Kreuze* ir *Ezzolied* giesmė. 2. → Figūriniai eilėraščiai apie kryžių → Karolingų poezijoje (Alkuino *Cruxdecus*, Rabano Mauro *De laudibus sanctae crucis* su 28 figūriniais eilėraščiais). 3. Platesniąja prasme Δ vadinama ir su → Kryžiaus žygiais susijusi poezija: Kryžiaus (žygio) giesmės. Ebe

Lit.: J. Szövérffy, Crux fidelis – Prolegomena to a History of Holy Cross Hymns, in: Traditio 22 (1966).

Kryžiaus žygis, VA supratimu – ginkluota „piligriminė kelionė" (*passagium*) Šv. Žemei išvaduoti. Čia neatskiriamai buvo susipynę relig.-Bažn., polit., ekon. ir kt. interesai. Δ sąjūdis, aprėpiantis amžino sielos išganymo viltį, soc. prestižo, medžiaginės naudos ir pan. siekius, virto realybe, kai pop. Urbonas II, prieš kurį laiką gavęs Romoje Bizant. Bažn. pagalbos prašymą, Klermone 1095 paskelbė Δ. Pirmą ir kariniu požiūriu sėkmingiausią Δ (1095–1099) iš pr. lydėjo liaudies masių vykdomi plėšimai ir žudynės, bet pakeliui į Konstantinopolį tos minios ištirpo. Įveikus daugybę sunkumų po kruvinų mūšių pranc. riterių kariuomenei pavyko užimti Jeruzalę ir įkurti kryžininkų valst., vadovaujamą Gotfrydo IV Bujoniečio. 1144 praradus Edesą, šiai krikščionių terit. iškilo pavojus, ir dėl to kilo II Δ (1145–1149), kurį sėkmingai propagavo Bernardas Klervietis. Dėl nevykusios diplomatijos ir taktikos jis baigėsi visiška kapituliacija prie Damasko. Trečią Δ (1187–1192) aptemdė imperat. Frydricho Barbarosos mirtis 1190, bet žygio pab. asmeninėmis Angl. kar. Ričardo I Liūtaširdžio pastangomis pavyko užimti Akoną. Venecijos inicijuotas IV Δ (1204) baigėsi ne vien kultūros požiūriu katastrofišku Konstantinopolio nuniokojimu ir Lot. imp. bei patriarchato įkūrimu. Kryžininkų kariuom. iš pr. pralaimėjus mūšį dėl Damietės (1221), V Δ (1228–1229) metu nuo Bažn. atskirtam (!) imperat. Frydrichui II apsukrios diplomatijos keliu pavyko susitarti, kad Jeruzalė būtų taikiai perduota krikščionims. Vėlesni Δ rengti iki tol, kol 1291 krito kryžininkų tvirtovė Akonas; tai reiškė daug kančių atnešusių „Šv. karų" pab. Tegul šitų žygių nauda prekybai ir kultūr. mainams ir ginčytina, bet VA lit., tarnavusiai Δ idėjoms propaguoti, čia galima įžvelgti stiprių impulsų. Iš pradžių vok., sen. pranc., provans., it. ir galiausiai lot. k. parašytuose įv. žanrų tekstuose pastebimas begalinis žavėjimasis riteriškaisiais bei relig. Δ idealais bei jų šlovinimas, bet jau pirmosios nesėkmės, kurių realybę ne vienas poetas patyrė ir savo kailiu, greit privertė prablaivėti ir pereiti prie Δ kritikos. – Nuo 1102 (kai pop. Paskalis II paskelbė Δ prieš imperat. Henriką IV) pop. vis dažniau ėmė naudoti *militia Christi* kaip prievartos instrumentą ir kovai su eretikais paskelbtais krikščionimis. Hof

Lit.: C. Erdmann, Die Entstehung des Kreuzzugsgedankens, St. 1935 (Repr. 1972). – K. M. Setton (Ed.), A History of the Crusades, I–IV, Philadelphia 1958–1989. – F.-W. Wenzlaff-Eggebert, Kreuzzugsdichtung d. MA.s, B. 1960. – H. E. Mayer, Gesch. der Kreuzzüge, St. 1965. – F. Heer, Kreuzzug, gestern, heute, morgen?, Luzern 1969. – R. Wisniewski, Kreuzzugsdichtung, Da. 1984. – E. Siberry, Criticism of Crusading 1095–1274, O. 1985. – P. Milger, Die Kreuzzüge. Krieg im Namen Gottes, Mn. 1988. – A. Maalouf, The Crusades through Arab Eyes, Cairo 1990. – J. S. C. Riley-Smith (Ed.), The Atlas of the Crusades, NY. 1990. – N. Housley, The Later Crusades, 1274–1580, 1992.

Kryžius/nukryžiavimas. Dėl Kristaus mirties ant Δ įv. formų † yra pagr. tikėjimo simbolis ir triumfo ženklas. Tačiau daug kur „tikrojo Δ" dalys imtos garbinti kaip → relikvijos. Nukryžiuotasis su romaniška kar., paskui gotiška erškėčių karūna ir perjuostomis strėnomis yra dažn. vaizduojamojo meno tema (krucifiksas). Romaninio meno triumfuojantį Dievą Karalių gotikoje pakeičia kenčiantis Išganytojas – mirštantis ar jau miręs. Kompozicija dažnai išplėtojama į visas kryžiaus puses → evangelistų simboliais arba mažiau reikšmingais Kristaus gyvenimo epizodais; nuo IX a. šalia Δ vaizduojama Jėzaus motina Marija ir evangelistas Jonas. Gotikos mene dar pridedami abu piktadariai, šimtininkas, kareiviai, žydai, apokrifiniai asmenys ir žiūrovai; taip randasi Kalvarijų kalnas su daugybe figūrų. → Egzaltacija. Rih/Din

Lit.: P. Thoby, Le crucifix des origines au Concile de Trente, Nantes 1959/1963. – R. Hausherr, Der tote Christus am Kreuz, Diss. Bo. 1963. – Szövérffy, Hymns of the Holy Cross, Brookline 1976. – E. Hyrkey, Das Bild des Gekreuzigten im MA, Worms 1983.

Kryžminis rimas (vok. *verschränkter Reim*), trijų kryžminių rimų kombinacija, pvz., *abc abc* arba *abc bac*. Rih

Kroatų kalba priklauso p. slavų k. grupei. Kilusi iš Kirilo ir Metodijaus tradicijos (→ slavų misija), Δ, įveikdama dominuojančios lot. k. pasipriešinimą, ir nepaisant draudimo ją vartoti, jau X a. tapo viena iš → bažnytinės slavų kalbos formų Adrijos j. Š. r. pakrantėje. Iš pr. vartota tik liturg., vėliau ji apėmė ir kt. lit. žanrus: iš Vakarų, pirmiausia lot. ir it. bei R. šaltinių į kroatų lit. atėjusius šventųjų gyvenimus, legendas (Marijos stebuklus) ir apokrifus. Greta dvasinio ugdymo (Barlamas ir Jozafatas) buvo perimtos ir pasauliet. pasakojimų temos (Trojos ir Aleksandro romanai). Likusi raštija tarnavo relig., teis. („Vindolo statutas“, *Poljica* ir kt.) ir švietimo (*Lucidarius*) tikslams. Iš kronikų minėtinos *Ljetopis popa Dilkjaṇa* ir *Historia Salonitana*. Bažn. giesmėse ir relig. liaudies vaidinimuose galima rasti savos poezijos pradmenų. Čakavų tarmė, vartota aktyviausio kultūr. gyvenimo srityje aplink Zadarą, buvo pripažinta rašto k. Didžioji tekstų dalis sen. Δ parašyti vad. „kampuotąja“ glagolica ilyriška (kroatiška) maniera. Nuo XII a. vartota ir → kirilica (Bosanika, bogomilų lit.), o nuo XIV a. vid. jau vyrauja lot. raidynas. Sir

Lit.: M. Murko, Gesch. d. älteren südslaw. Lit., 1908. – D. Prohaska, Das kroatisch-serbische Schrifttum in Bosnien u. Herzegovina, 1911. – D. Tschitschewskij, Vergleichende Gesch. d. slaw. Lit., I–II, B. 1968.

Kronika (iš gr. *chronos* – laikas), VA itin gausi → istoriografijos rūšis, tačiau, kitaip nei aiškiai apibrėžiamų → analų, *gesta* ir *vita* atveju, Δ apibrėžimas tyrinėjimuose varijuoja, nes esama daugybės pereinamųjų formų ir bendrybių su kt. žanrais. VA pavadinimas *Chronica* bemaž nieko neleidžia spręsti apie veikalą. Pačia bendriausia prasme VA Δ daugmaž atitinka Antikos → historia. Dažnai ji parašyta vieno autoriaus ir pasirodo kaip įv. ilgio laikotarpius apimantis paprastai vienas kitą sekančių įvykių (pseudo)ist. aprašymas, kurį mėgstama įstatyti į dažnai Išganymo ist. (nuo sukūrimo iki Pasaulio pab.) rėmus arba į istorijos filos. schemą (→ pasaulio amžiai). Paskirtis: švietimas ir relig. pamokymas. Pasakojimo forma čia paprasta ir glausta, čia daugiažodžiaujanti, tačiau ne kalendorinė. Dažnai įterpiama enciklopedinių duomenų, sakmių bei legendų ir pramanytų epinių elementų, pastarieji itin dažni rimuotose Δ taut. kalbomis, kurių randasi nuo XII a. ir kurios perteikia riteriui ir miestiečiui ist. žinias iš „klerikalinės“ perspektyvos. Bėgant laikui, Δ akiratis vis siaurėja, vis daugiau dėmesio skiriama paskiriems dalykams ir aiškiai linkstama pereiti prie taut. kalbų: iš pr. dominuoja visuot. ir pasaulinės Δ, nuo brandž. VA – imp. ir viet., vėlyv. VA – miesto, giminės, ordino ir bažn. Δ, nevengiant įterpti kasdienių aktualijų. Δ turėjo poveikio → matière de Rome ir → matière de Bretagne (→ Artūro temos literatūra). Paradigminėmis laikomos lot. krikščioniškos visuot. Δ: Eusebijaus/Jeronimo (IV a.), Sulpicijaus Severo (~403), įtakingoji Pauliaus Horozijaus *Historia adversus paganos* (417), Izidoriaus Seviliečio *Chronicon* (~627); domėjimasis visuot. Δ atgyja Karolingų laikais (Frechulfas iš Lisieux, Ado iš Vieno ir Reginas iš Priumo) ir Otonų valdymo metais (Hermanas iš Reichenau bei jo mokinys Bertoldas, Frutolfas iš Michelsbergo bei Ekehardas iš Auros (~1100) ir įtakingasis Sigebertas iš Gembloux (1111)). Įžymiausias veikalas yra Otono Freizingiečio *Chronica sive historia de duabus civitatibus* (XII a. vid.). Vėliau Δ vystosi įv. kryptimis, antai enciklopedine, kaip Vincento iš Bovė († 1264) *Speculum historiale*, arba anekdotine, kaip *Flores temporum* (prieš 1288), pavyzdžių rinkinys pamokslams. Svarbūs pranc. Δ centrai buvo Reimsas, Fleri, Dižonas, Oseras, Senas, Limuzenas ir Paryžius (ypač Šv. Dionyzo abatija). Anglų-normanų rimuotas kronikas, ginančias dinastinius Plantagenetų interesus, kūrė Geoffroy Gaimaras, Robertas Wace'as (abu rėmėsi Geoffrey iš Monmoutho veikalu) ir Benoît de Sainte Maure. Reikšmingos keliais etapais rašytos *Grandes chroniques de France* (nuo 1274 iki VA pab.). Vėlyv. VA pranc. kronikininkai, ypač Burgund., domisi gyvenamojo meto ist. Čia iškiliausi memuariniai Geoffroy Villehardouino, Jeano de Joinville'io, Jeano Froissart ir Philippe'o de Commynes veikalai. – Vok., greta iš dalies vok. žemėse sukurtų visuot. ir gausybės vėlyv. VA atsiradusių miestų bei žemių Δ, ypač

minėtinos šios vid. vok. aukšt. k. sukurtos rimuotos Δ: „Imperatoriškoji Δ" (~1150), Rudolfo Emsiečio „Pasaulio Δ" (~1250), Jono Enikelio „Pasaulio Δ" (~1280), „Rimuotoji Braunšveigo Δ" (~1290), „Rimuotoji Livonijos Δ" (~1290), „Rimuotoji Austrijos Δ" (~1310), Henriko Miuncheniečio „Pasaulio Δ" (~1320) ir Mikalojaus Jarošiniečio *Kronike von Pruzinlant* (~1330). – Daug lot. Δ išlikę iš Angl. vienuolynų, pirmiausia – Vilhelmo iš Malmesberio, Henriko iš Hantingtono, Ričardo iš Hexhamo, Jono Solsberiečio, Gervazo Kenterberiečio, Mathew Paris, Thomo iš Ecclestono, Mikalojaus (Nicholas) Trevet ir Tomo Walsinghamo. Iš rimuotų Δ vid. anglų k. pirmiausia minėtinos: Layamono *Brut* (~1250), Roberto iš Gločesterio (~1300) ir Roberto Mannyng of Brunne (~1338) Δ, Johno Barbouro *The Bruce* (~1375) ir Andriejaus iš Wyntouno *Orygynale Cronykil of Scotland* (~1420). Prozinės Δ: Johno Trevisos į vid. angl. k. išversta lot. Ranulfo Higdeno *Polychronicon* (1387), Johno Capgrave'o († 1464) *Chronicle of England*, o ypač pamėgtoji (167 rankr.!), daugybę tęsinių turėjusi *Brut* (XIV ir XV a.). – It. itin klestėjo vėlyv. VA miestų Δ (pvz., Digno Campagni ar Giovanni Villani „Florencijos Δ"). – Vėlyv. VA Isp. šio žanro kūryba svarbi tuo, kad vyko kar. užsakymu; Alfonsas X pradėjo ir *Estoria de España*, ir *General estoria*, neva didžiausios apimties VA ist. veikalą, vėliau susilaukusį daugybės perdirbinių ir papildymų. Ber

Lit.: F. J. Starke, Populäre engl. Chroniken des 15. Jh.s, B. 1935. – H. Matschek, Dt. Chroniken, L. 1936. – A. D. von den Brincken, Studien z. lat. Weltchronistik bis in das Zeitalter Ottos v. Freising, D. 1957. – H. Schmidt, Dt. Städtechroniken als Spiegel des bürgerl. Selbstverständnisses im SMA, Gö. 1958. – H. Grundmann, Gesch.sschreibung im MA, Gö 21965. – B. Smalley, Historians in the MA, Lo. 1974. – K. H. Krüger, Die Universalchroniken, Turnhout 1976. – A. Gransden, Historical Writing in England, I–II, Lo. 1977–1982. – La chronique et l'histoire au MA, Colloque, P. 1982. – F. J. Schmale, Funktion u. Formen ma. Gesch.sschreibung, Da. 1985. – J. Taylor, English Historical Literature in the 14th c., O. 1987. – I. Fernández-Ordóñez, La Estoria de España, la General Estoria, in: Revista de Literatura 50 (1988), 15–35. – D. Buschinger (Ed.) Chroniques nationales et chroniques universelles, Göp. 1990.

Krucifiksas → kryžius

Kulinarijos knygos (receptų rinkiniai) buvo rengiamos nuo XIV a. lot. ir taut. kalbomis aukštesniajam sluoksniui; iš dalies ir dėl medicininių sumetimų (dietetika). Žinomesnės Δ – Pranc. kar. Karolio V virėjo Taillevento *Viandier*, Viurcburge parašyta *Buch von guter spise*, nyd. *Keukenboek*. → Mityba. Din

Lit.: T. Ehlert, Das Kochbuch des MA.s, 1990. – O. Redon ir kt., La gastronomie au MA, 1991.

Kulto vaidinimas, (gana hipot.) sąvoka, kuria nusakomi ikikrikšč. ir paprot. vaidinimai, esą sudarę svarbią pirminę VA → teatro pakopą. Ši hipotezė dabar dažn. atmetama. Din

Lit.: R. Stumpfl, Kultspiele d. Germanen des ma. Dramas, B. 1936. – W. Tydeman, The Theatre in the MA, C. 1978.

Kūnas. Vid. vok. aukšt. k. skiriama „körper" (iš lot. *corpus*, dažnai – lavonas) ir „lîp" (gyvas kūnas, gyvenimas); tuo numanoma materijos/„daikto" (*vleisch* – mėsa) ir asmens (*mîn lîp* – aš) priešingybė. VA antropologija rėmėsi žmogaus Δ-sielos ir dvasios vienovės principu („der beide ist, corpus und geist", *Annolied*). Požiūrių į Δ ir jo vertinimų būta įv., priklausomai nuo luomo ir gyvenimo formos: antai krikšč. asketinėje tradicijoje Δ kategoriškai niekinamas kaip nykstanti, nuodėminga materija (Δ kaip „šiukšlių maišas" ir pan.), ir priešingai, kurtuaz.-riteriškoje bajorijos aplinkoje, Δ iš esmės teigiamas (plg. daugybę → grožio idealo → descriptiones VA lit.). Per → drabužius ir gestus Δ atlieka (semiotines) funkcijas: kaip soc. reprezentacijos ir atskyrimo tarpininkas arba, teis. ir polit. – kaip „galios priemonė". Δ dalių sąveika visuom.-polit. raštijoje reiškia įsivaizduojamos tvarkos metaforą (organizmo analogija). Kra

Lit.: B. Lohse, Askese u. Mönchtum in der Antike u. in der alten Kirche, Mn. 1969. – N. Elias, Über den Prozeß d. Zivilisation, I–II, F. 1976. – L'image du corps humain dans la littérature et l'histoire méd., in: Razo 2 (1981). – A. E. Imhof (Hg.), Der Mensch u. sein Körper, Mn. 1983. – J. Gelis/O. Redon, Les miracles, miroirs des corps, P. 1983. – C. Pouchelle, Corps et chirurgie à l'apogée du MA, P. 1983. – Le couci du corps (Médiévales 8, 1985). – R. M. Bell, Holy Anorexia, Ch. 1985. – R. Krüger (ed.), Puella bella, St. 1986. – C. W. Bynum, Holy Feast and Holy Fast, Berkeley 1987. – R. zur Lippe, Vom Leib zum Körper, Reinbek 1988. → Gestai.

Kunigaikščio šlovinimas, dar gyvo asmens pa-

sauliet. aukštinimas, → panegirikos forma. Būdingi → pagiriamieji topai kilę iš antikinių retor. vadovų. Tema privalo turėti tris laiko pakopas (protėvių, jaunystės žygių ir brandaus amžiaus žygių gyrius). Yra įprastos „gėrybių sekos", pvz., grožis (biblinis pavyzdys – Juozapas), aukšta kilmė, jėga (Dovydas) ir turtas, kurios jungiamos su bajoriškojo dorybingumo idėja. Δ gali būti savarankiška lit. proginės arba užsakomosios poezijos forma, bet t. p. ir didesnio kūrinio dalis, antai dedikacija; ir vienu, ir kitu atveju įprasta šlovinti globėjo dosnumą. → Valdovo gyrius. Rih

Kunigaikščių veidrodis, veikalas, kuriame, vaizduojant polit. idealus, iškeliamos ir etinės normos, kurių privalu laikytis valdovui; Δ skirtas pamokyti ir auklėti jaunuosius kun-ščius, dažnai eil. arba gyvenimo aprašymo formos. Karolingų laikotarpiu juos vertė kurti IX a. prasidėjusi krizė; remiantis Augustinu (*Civitas Dei*), juose reikalaujama krikšč., taikos ir teisingumo siekiančios valdžios. Brandž. VA sustipręja etinė *potestas* interpretacija – ištikimybės ir teisės gynimo, jos panaudojimo liaudies gerovei (*salus publica*) ir apsaugojimo nuo tironijos prasme – bei Dievui atsidavusios kar. valdžios koncepcija (Jonas Solsberietis, 1159). Tomo Akviniečio (*De regimine principum*) dėka Δ prigijo Aristotelis bei romėnų teisė, buvo sujungtos rom. pareigybės samprata ir krikšč. Dievo malonės idėja. Su Petrarca iškilo ir humanistinis švietimo idealas. Vėlyv. VA atsirado daug Δ taut. kalbomis, pvz., sen. norvegų k. *Konungs skuggsiį* (XIII a. vid.), vid. pranc. k. Pierre'o Salmono *Demandes faites par le roi Charles VI* (1409). → Veidrodžio literatūra. Schu

Lit.: E. HEYMANN, Fortescues Laudes Legum Angliae, in: ZRG GA 58 (1938), 615 ir t. – W. BERGES, Die Fürstenspiegel des hohen und späten MA.s, St. 1938. – B. SINGER, Die Fürstenspiegel in Dtld. im Zeitalter d. Humanismus u. d. Reformation, 1981. – J. KRYNEN, Ideal du prince et pouvoir royale en France à la fin du MA, 1981.

Kunigaikštis (sen. vok. aukšt. *furisto*, lot. *princeps* – pirmasis), bendrąja prasme – dvasinis arba pasauliet. terit. valstybės, tautos, genties, srities ir pan. valdovas. „Principes" pirmiausia vadinami imperat., kar., hercogai, visi grafai ir vysk., abatai ir kt. (→ riterijos hierarchija). → Imperijos kunigaikščiai ir → kurfiurstai, kaip imp. didžiūnai, maždaug nuo 1200 vadinami *princepes regni*. Δ, paprastai sudarantys aukšč. bajorijos sluoksnį, yra kar. lėnininkai (vėliavos lėnas) ir lėno teikėjai savo valdiniams, jie įsipareigoja stoti karinėn tarnybon, patarti ir pagelbėti, būti ištikimi iki gyvos galvos. Be to, Δ patariamojo balso teise tvarko imp. reikalus ir renka karalių bei naudojasi → pasipriešinimo teise. Gai

Lit.: → Bajorija.

Kunigas (vok. *Priester*, VA lot. *presbyter*, *sacerdos*): 1. Bendrąja prasme – profesionalus tarpininkas tarp Dievo ir žmogaus. – 2. VA: → Dvasininkijos luomo atstovas, vyras, priimantis kunigo šventimus ir gaunantis „šventąją galią" bei tampantis vyskupystės galios dalininku ir galintis teikti (krikšto, Eucharistijos, atgailos, sutvirtinimo, santuokos, ligonių) sakramentus. Nuo V a. iš Δ pradėta reikalauti → celibato, tačiau jį visuot. įteisino tik pop. → Grigaliaus reformos ir Laterano II susirinkimas (1139). → Pfaffe. Schu

Kūno bausmė → fizinės bausmės

Kurfiurstas (iš vid. vok. aukšt. *kiesen* – rinkti, *kür* – pasirenkamieji rinkimai), kar. rinkikai; šią pareigybę imp. teisėje įtvirtino 1356 „Aukso bulė". Δ kolegijos, kuriai iš pr. priklausė Mainco, Kelno ir Tryro arkiv., Pareinės pfalcgrafas, Sakson. hercogas, Brandenburgo markgrafas ir Bohemijos kar., atsiradimas yra vienas labiausiai ginčijamų VA institucijų ist. klausimų. Neabejotina, kad šis procesas prasidėjo sulig 2 kar. – Pilypo Švabo ir Otono Braunšveigo 1198 išrinkimu, o po to, kai 1257 paraleliai kar. buvo išrinkti Ričardas Kornvalietis ir Alfonsas Kastilietis, ši institucija iškyla jau kaip vienintelė kar. rinkėja. Nuo tol šios kompetencijos (→ karaliaus rinkimai) niekas neginčija. „Saksų veidrodyje" dar žinoma visų kunščių rinkimo teisė, o vėlesnė Δ rinkimo teisės pirmenybė siejama su → rūmų pareigybėmis (pfalcgrafas – pokylininkas, Sakson. hercogas – maršalas, Brandenburgo markgrafas – iždininkas), bet imp. taurininko, Bohemijos kar., kaip nevokiečio, neįskaičiuoja; Reinmaras Cveterietis Δ špruche (240) tam prieštarauja. „Švabų veidrodis"

mėgina septintą rinkimų balsą priskirti Bavar. hercogui. Sch-W

Lit.: M. LINTZEL, Die Entstehung d. Kurfürstenkollegs, in: IDEM., Augewählte Schriften, B. 1961. – E. BISHOF, Erstkurrecht u. Erzämtertheorie, in: HZ Beiheft NF 2 (1973), 84–121. – U. REULING, Die Kur in Dtld. u. Frankr., Gö. 1979.

Kurialas, iš → romėniškojo kursyvo išaugęs šriftas, atsiradęs pop. kanceliarijoje (VA lot. *curia*) ir iš esmės tik ten vartotas; dirbtinis kaligrafinio pobūdžio kanceliarinis šriftas; XII a. jo atsisakyta ir imta rašyti → minuskulu. Būdingesnieji Δ bruožai: raidės išgaubtos, tipiškas *e* liežuvėlis, uždara *t* ir ypač didelė *q*. Apie 1000 pradeda rodytis minuskulo elementų; atsiranda mažesnis ir puošnesnis „jaunesnysis Δ". Antraštinėms eilutėms rašyti būta atskiros abėcėlės. → Paleografija. Schu

Lit.: A. GALLO, La scriptura curiale napoletana nel Medio Evo, in: Bulletino dell'Istituto Storico Italiano 45 (1929), 17 ir t. – P. RABIKAUSKAS, Die röm. Kuriale in der päpstl. Kanzlei, R. 1958. – J. O. TJÄDER, Le origini della scrittura curiale romana, in: Belletino dell'Archivo Paleografico Italiano 3. ser., 2/3 (1963/64), 8–54.

Kurija, pop. kanoniškai įpareigotos tvarkyti ir administruoti įv. Bažn. reikalus Romos relig. ir pasauliet. institucijos, teismai ir asmenys bei pati pop. rūmų valst. Sulig reformų ir centralizacijos siekiais XI a. ima formuotis *Curia Romana*, kurią sudarė visuot. → kardinolų susirinkimas (konsistorija), iždinė ir kanceliarija; taip pat penitenciarija, teismo tribunolas, įgaliotas spręsti XIII a. suklestėjusios atgailos praktikos klausimus (→ atlaidai) ir įv. (kardinolų) kongregacijos kovai su erezija ir tikėjimo klausimams aiškinti (→ inkvizicija). – Lėninėje teisėje – žemių ir imp. luomų susirinkimai kaip relig. ir pasauliet. valdovų teisiniai ir valdymo organai (bajorijos Δ, miestų Δ) prie landtagų, reichstagų ir pan. Gai

Lit.: K. JORDAN, Die Entstehung d. röm. Kurie, in: Zs. f. Rechtsgesch. Kanon. Abt. 28 (1939), 97–152. → Pontifikatas.

Kursyvas (iš lot. *currere* – skubėti), rašymo technika ir šriftų rūšys kaip knygų šriftų priešingybė; Δ laikomas lengvas, judrus ir rišlus, greito rašymo (dažnai plona plunksna) raštas, paprastai nesąmoningai neskiriant spausdintinio rašto ir dailyraščio. Rašant Δ, dėmesys kreipiamas į raidžių visumą, todėl jos nepertraukiamai jungiamos viena su kt. Δ pasekmės: raštas supaprastėja, išnyksta puošiamieji brūkšneliai, suapvalinami kampai, pakinta ligatūros, o kai rašoma aplaidžiai, sunku įskaityti. Schu

Lit.: → Paleografija

Kurtuazinė kultūra, (vok. *höfische Kultur*) daugiareikšmė, VA ir NA vaizdinius išreiškianti sąvoka. „Curialis", „cortois", „hövesch" nurodo vietą, su kuria susijusi Δ sąvoka: tai → pilis, VA kar., bajorų giminių ir vysk. rezidencija. Sąvoka „kultūra", perimta iš lot. „cultura" (žemės įdirbimas), VA praplėsta kaip „cultura Christi" arba „cultura Christianae religionis", mūsų laikais reiškia esamoje ist. situacijoje „kartu išugdytą ir puoselėjamą orumo jausmą bendruomenės, kuri iš savo vidinės bendrystės žino, kas tinkama, derama, kas verta pamėgdžioti ir yra padoru. Kultūra teigia „Mes" sąvimonę, kuri įpareigoja. Tas, kuris atsiskiria, mąsto tik apie save ir sau, gyvena kaip barbaras, t. y. yra toli nuo bet kokios kultūros" (W. Perpeet). Taigi šitaip apibrėžtą VA Europos → bajorijos (viduje stipriai susiskaldžiusios) „Mes" savimonę, maitinamą Antikos ir krikšč. šaltinių (plg. ginčą dėl → riterių dorybių sistemos), rymančią ant feodalinių ir terit. pamatų, išsiskleidusią XI ir XII a. bajorijos pilyse ir rezidencijose (t. p. ir konkuruojančią su kylančiais miestais), ir nusako (šiuolaikinė) bendrinė Δ sąvoka. It., o vėlyv. VA – visur, Δ klesti ir rezidenciniuose miestuose. Δ apima Europos bajorijos pilių ir rezidencijų kaip ekon. ir soc. centrų gamybos ir valdymo sritis, maisto ruošimą ir valgymą (virimo ir valgymo kultūra: → Tischzucht), drabužius (→ drabužių nuostatai), gyvenamąsias patalpas, įv. bajorijos grupių bendrą gyvenimą rūmuose (→ šventės, ginklai, turnyrai, karai – riterių kultūra), auklėjimą, lyčių santykius santuokiniame gyvenime ir už jo ribų (→ meilė, santuoka), mokslą, archit., tapybą, skulptūrą, muziką ir lit. Tyrinėjant ir aprašant Δ, reikia skirti ist. ir dalykinės kultūros lygmenis nuo didakt. ir meninių perdėjimų bei stilizavimų, galinčių ir išreikšti bajorijos valdžios pretenzijas, ir versti [vykdyti] dar neįgyvendintus reikalavimus bei siekti idealų; ir drauge šių sričių tikrovėje griežtai neatriboti. Kultūros ist. požiūriu Δ raidą ir plitimą reikėtų suprasti kaip pasauliet. bajorijos (ne visada sąmoningą) mėgini-

mą gyvenime ir savimonėje orientuotis nebe vien į krikščioniškąsias dvasininkų ar net vienuolių normas (askezė, pasaulio šalinimasis ir t. t.), bet ir kurti savo ekon., soc. ir kutūr. reikmes atitinkančią bendrabūvio formą ir ją kūrybiškai išreikšti (→ pasauliečiai). Šia prasme Δ yra civilizacijos proceso (N. Elias) pradžia ir visų lig šiol galiojančių visuom. gyvenimo taisyklių šaltinis, kaip tai galima suprasti iš → „courtoisie", „courtesy", „cortesia", „Höflichkeit" ir pan. sąvokų. F/O

Lit.: A. SCHULTZ, Das höfische Leben zur Zeit d. Minnesinger, L. [2]1889. – A. BORST, Das Rittertum im MA, Da. 1976. – J. D. JANSSENS (hg.), Hoofsheid en devotie in de middeleeuwse maatschappij, Bru. 1982. – Hoofse Cultuur (Utrechtse bijdragen tot de medievistiek 1), Utr. 1983. – G. S. BURGESS, R. A. TAYLOR (Ed.), The Spirit of the Court, C. 1985. – J. BUMKE, Höfische Kultur. I–II, Mn. 1986. – G. KAISER/J.-D. MÜLLER (Hg.), Höfische Lit., Hofgesellschaft, Höfische Lebensformen um 1200, D. 1986. – K. BUSBY/E. KOOPER (Ed.), Courtly Lit., Culture and Context, A. 1990.

Kurtuazinė lyrika. XI–XIII a. antrosios pusės riterinės kurtuaz. vok. k. areale kurtoje lyrinėje poezijoje taut. k. skiriamas → minezangas, kaip tikroji Δ išraiška, ir špruchų poezija. Su žodžiu neatskiriamai susijungė melodija, ir čia buvo siekiama kuo didesnės įvairovės metrinių muzikinių formų, kurios pakankamai ištobulintos jau pačioje mums pasiekiamų laikų pr. Δ pradininkais laikytini XII a. pr. Provanso → trubadūrai. Šiek tiek vėliau Š. Pranc. Δ ėmė kultivuoti → truverai. Romaniškieji Δ pavyzdžiai turėjo lemiamos įtakos Δ raidai Vok. Δ, kaip ir jos pamatą sudaranti kultūra yra visos Europos fenomenas. Tai aristokratinės visuom. menas, prigijęs feod. leninės sist. suformuotuose bajorijos dvaruose. Esminis Δ bruožas – moters adoravimu sublimuota erotika, → tarnavimas damai. Europos literatūrai, kiek jos yra išlikę rašyt. forma, Δ reikšminga tuo, kad čia pirmą kartą įsigilinama į individo išgyvenimus, tarp kurių ir viešosios jų išraiškos čia susiklosto antinomijos santykis. Emocinis individo meilės prisipažinimas susiduria su viešo iškilmingumo forma. Stilizacija leido Δ įgyti soc. vaidmens pobūdį, kuomet poetas kaip visuom. atstovas atliko reveransą moteriškumui; ši tendencija vėliau privedė prie konvencionalumo sąstingio. Tarp → poetų būta visų dvaro soc. sluoksnių atstovų. – Δ šaltinių ieškota poezijos taut. kalbomis pirminėse formose, feod. lėninės sist. perkėlime į asmeninių santykių sritį, Marijos kulte, lot. arba isp.-arabų pavyzdžiuose, tačiau Δ atsiradimo tikriausiai negalima paaiškinti viena priežastimi. Pasikeitus kultūr. sąlygoms – Provanse dėl albingiečių karų, o Vok. po XIII a. pirmojo ketvirčio – tikroji Δ sunyko. Tačiau jos formaliais pasiekimais buvo galima naudotis per visus VA, o jos ideologijos konvenciškai laikytasi ir vėlesnėje poezijoje. – Greta Δ čia aptarta prasme pasauliet. ir Bažn. valdovų dvaruose gyvavo ir daug kt. lyrikos žanrų, plg.: → Kryžiaus žygių poezija, meilės lyrika, meilės rauda, meilės kazuistika, meilės parodija, meilės kalba, minezangas, panegirika, valdovo šlovinimas, vagantų poezija ir kt. Italijoje plg. → dolce stil nuovo. Zim

Lit.: R. BEZZOLA, Les origines et la formation de la littérature courtoise, I–III, P. 1954. → Minezangas.

Kurtuazinė literatūra buvo rašoma dvare ir skirta tenykšte publikai, dažnai ją kūrė apmokami → profesionalūs poetai. → Kurtuazinei lyrikai šie kriterijai tinka tik iš dalies, nes tarp → minezango kūrėjų būta ir diletantų bajorų. Kurtuaz. epui dėl didesnių sąnaudų ypač reikėjo galinčių užmokėti → užsakovų. Rih

Kurtuazinės legendos. Jau susiformavusio → legendos žanro (iš pr. vaizdavusio kai kuriuos šventųjų gyvenimo įvykius) nuo XII a. pab. ėmėsi ir kurtuaz. poetai. Reikšmingesni kūriniai yra Hartmano iš Aujė *Gregorius* (~1195), Reinbolto iš Dune *St. Georg* (1231–1236), Rudolfo Emsiečio *Barlaam und Josafat* (1225–1230), Konrado Viurcburgiečio *Silvester* (~1270). Thi

Kvailybė (vok. *Torheit*) gali reikšti ir nekaltą vaikiškumą, ir nežinojimą, ir sąmoningą Dievo neigimą bei nuodėmę. Pastarąją reikšmę įkūnija *Ps* 52 personažas: „Kvailys savo širdyje sako: „Nėra Dievo!"", kuris priešpriešinamas išmintingajam Saliamonui. → Kvailys, pamišimas. Kim

Kvailys (vok. *Narr*), kurio soc. šaknys aptinkamos jau Antikoje (vergų „Δ laisvė" per romėnų saturnalijas), VA kartais priklausydavo rūmų palydai. Rūmų Δ VA buvo valdovų patikėtinis ir patarėjas (pvz., Angl. normanų karalių). Įrodyta,

kad Pranc. nuo Karolio V (1364–1380) tai buvo rūmų pareigybė. Yra išlikęs pasakojimas apie Sicilijos kar. Robertą, jog už išdidumą jis buvęs nubaustas tuo, kad savo paties dvare turėjęs vietoj Δ krėsti pokštus. Δ iš kitų būdavo išskiriamas įv. ženklais: vilkėjo specialius drabužius (kailis, ypatinga kepurė), turėjo būti susivėlusiais plaukais arba nuskustas plikai, rankoje laikyti lazdą (*marotte* – lazda su išdrožtu veidu) ir pan. Vėlyv. VA Δ personažas susijęs su Trijų Karalių ir Užgavėnių papročiais; per Tris Karalius dvasininkai ir mokiniai (panašiai kaip vergai per saturnalijas) galėdavo naudotis nepaprastomis laisvėmis – persirengti Δ, dalyvautų Δ šventėje ir t. t. Grožinėje lit. Δ personažas atliko įv. funkcijas: → vagantų sluoksniuose buvo paplitusi satyra apie Δ sektą; Tristanas, persirengęs Δ; idant išgelbėtų sūnų nuo riterystės, Parcivalio motina aprengusi jį Δ drabužiais. Medicinos, gamtotyros ir teisės profesinė lit. Δ traktavo t. p. kaip ir moralinė bei didaktinė (Anzelmas Kenterberietis ir Tomas Akvinietis). – Kai kurie VA šventieji, pvz., Pranciškus Asyžietis arba Kristina Trondietė († 1224), pagal *1 Kor* 4, 10, sąmoningai prisiėmė „kvailių dėl Kristaus" pažeminimus (tokie atvejai dažnesni Rytų Bažn.). Pamišimo ir šventumo ambivalencija, sprendžiant iš *vitae*, pasižymėjo nemažai vėlyv. VA mistikių, tačiau kai kurie amžininkai pamišusia laikė ir antai pal. Kristiną iš Štomelno, šv. Brigitą Švedę. Egzegezėje *Ps* 52 kvailio personažas laikomas ateisto prototipu. → Soti, pamišimas. Din/Kras

Lit.: A. F. NICK, Die Hof- u. Volksnarren, I–II, 1861. – O. MONKEMÖLLER, Narren u. Toren in Satire, Sprichwort u. Humor, 1912. – E. WELSFORD, The Fool, Lo. ²1968. – A. BODENSOHN, Die Provokation der Narren, I–III, 1972–1975. – J. SAWARD, Perfect Fools, O. 1980. – P. KOEDOOD, De Hofnar, Weesp 1983. – S. BILLINGTON, A Social History of the Fool, Brighton 1984. – F. P. KNAPP, „Antworte dem Narren nach seiner Narrheit!". Das „Speculum stultorum" des Nigellus von Canterbury, in: Reinardus 3 (1990), 45–68. – A. GROSS, „La folie", Hei. 1990. – M. LAHAIRE, La folie au MA, 1991. – W. MEZGER, Narrenidee u. Fastnachtsbrauch, Konstanz 1991. → Kvailių šventė, kvailių literatūra, pamišimas.

Kvailių literatūra, tai įv. žanrų satyrinio-didaktinio turinio lit., kelianti viešumon soc., polit. ir moralines negeroves, išryškinamas per simbolinį → kvailio personažą, kuris, turėdamas išorinio stebėtojo statusą, galėjo tokias tiesas sakyti. Skiriami išmintingi ir bukapročiai kvailiai (pvz., šildbiurgeriai iš švankų rinkinio *Lalebuch*) Žodžius „tore" ir „gouch" iš lit. išstūmė Sebastiano Branto satyros „Narren" (*Narrenschiff*, „Kvailių laivas"). Dėl R. tradicijos Ezopo mito poveikio (gr. poetas Ezopas vaizduojamas kuprotu vergu, kuris šokdavo ginčytis su viešpačiais) atsirado Markolfo personažas, stojęs į ginčą su karaliumi Saliamonu: *Dialogus Salomonis et Marcolfi* (XII a.). Markolfas turi poveikio ir kitiems švankų personažams (pvz., Oilenšpygeliui). Airių heroj. epo burtininkas Merlinas pasidaro kar. Redericho rūmu kvailiu („Šventojo Kentigerno gyvenimas", XI a. vid.). Panašaus personažo bruožų turi jau *Beowulf* Hunfertas (VIII a.). Chrétieno ir Volframo kūrinių Parcivalio motina Herceloidė tikisi, kad žmonių patyčios iš kvailio drabužių sugrąžins jai sūnų. Eilharto Obergiečio (~1180) Tristanas, vilkėdamas kvailio drabužiais, gali nesukeldamas įtarimo patekti pas Izoldą. Goverso *Confessio amantis* (1390) kvailys romėnų kar. palydoje yra vienintelis, kuriam leidžiama sakyti tiesą. Vėlyv. VA Pranc. susikuria *Sociétés Joyeuses* (*Farce de gens nouveaux*, ~1461), kuriose lit. priemonėmis buvo smerkiama kvailybė. Tuo pačiu metu Vok. kuriasi Užgavėnių bendrijos ir → soti – draminiai vaidinimai, kuriuose kvailys atlieka visuom. kritiko vaidmenį. XV a. kvailys jau figūruoja Hanso Rosenplüto ir Hanso Folzo → Užgavėnių vaidinimuose; t. p. ir ~150 Niurnbergo Užgavėnių vaidinimų. Vaidinime *Vom Fürsten und Herren* (po 1486) kvailys bara Aristotelį, kad tas pasidaręs → meilės vergu; vaidinime *Voms Babst, Cardinal und Bischoffen* (XV a. pab.) kvailys smerkia bajorijos silpnybes. Alegoriniame Liubeko Užgavėnių vaidinime „Apie teisingumą" kvailys savo pamokymais trims kun-ščiams prablaivina protą, ir tie pradeda geriau suprasti pasaulį; kvailys čia sako ir baigiamąjį žodį. Beveik visuose XV a. pab. vaidinimuose kvailys yra tarpininkas tarp scenoje vykstančio veiksmo ir publikos. Dažnai jis įrėmina veiksmą; kaip komentuojantis stebėtojas scenos įvykiuose nedalyvauja. Sulig Sebastiano Branto „Kvailių laivu" (1494) vėlyv. VA Δ pasie-

kia viršūnę. Turėjęs ir pirmtakų (pvz., Nigelijaus iš Longchampo *Speculum stultorum*, XII a.), paveiktas medžio raižiniais puoštų paveikslų ant popieriaus lakštų rinkinių (*Bilderbogen*), Jacobo Locherio išverstas į lot. k., „Kvailių laivas" stipriai paveikė to meto dvasinį gyvenimą, paliko pėdsakų ir pamoksluose, ir satyrinėje lit. (Tomo Murnerio *Narrenbeschwörung*). Simbolinis kvailių vežimas (kitoje Δ dažnai – kvailių karutis) Brantui yra laivas. 111 kvailybių, vaizduojančių ydas, turi būti išvytos tarsi žiemos demonai ir išgabentos laivu. Šių ydų turėtojus, kvailai nusigręžiančius nuo Dievo, alegor. pavidalais (knygų kvailys, drabužių kvailys ir t. t.) ir vaizduoja Branto luomų ir gyvenamojo meto satyra. Ypatingos sėkmės susilaukęs „Kvailių laivas" davė pradžią XVI ir XVII a. Δ. → Švankas. Kras

Lit.: E. H. Seydel, The Ship of Fools, [2]1962. – A. Pompen, The English Version of the Ship of Fools, 1967. – H. Rosenfeld, Brants Narrenschiff, in: Fs H. Widmann, 1974. – F. P. Knapp, „Antworte dem Narren nach seiner Narrheit!" Das „Speculum stultorum" des Nigellus von Canterbury: Reinardus 3 (1990), 45–68. – E. Frenzel, Motive der Weltlit., St. [4]1992, 560–575. → Kvailys, pamišimas.

Kvailių šventė (lot. *festum fatuorum*) nuo XII a. pab. buvo švenčiama daugiausia Pranc.: vieną gruodžio pab. ar sausio pr. dieną (įv. regionuose skirtingai) žemesnieji dvasininkai susėsdavo katedros chore į kanauninkų vietas, aukodavo „kvailių mišias", atsivesdavo į bažn. asilą ir rinkdavo kvailių vyskupą; viskas „apvirsdavo aukštyn kojomis", tam tikrą laiką vykdavo karnavalas (→ asilo šventė, Užgavėnės, kvailys). Die

Lit.: E. K. Chambers, The Med. Stage, O. 1903. – J. Heers, Fêtes des fous et Carnavals, P. 1983.

Kvartetas (*quartett* lot.), 1. muzikos kūrinys arba jo dalis keturiems instrumentams arba balsams; 2. ketureilis, specialiąja reikšme – du įžanginiai → soneto ketureiliai. Tom

Kvepalų pirkimo scena, → Velykų vaidinimo epizodas, kuriame pagal *Mk* 16, 1 vaizduojama, kaip abi Marijos pakeliui link kapo nuperka kvepalų; vėliau šis epizodas virto savarankišku → kvepalų pirkimo vaidinimu. Ste

Kvepalų pirkimo vaidinimas, iš → Velykų vaidinimo → kvepalų pirkimo scenos atsiradęs savarankiškas vaidinimas su gausiais komiškais elementais. Ste

Lit.: A. Bäschlin, Die altdt. Salbenkrämerspiele, Diss. Basel 1929.

Kviduháttr (sen. skand. – strofa), griežtesnis → fornyrdislag variantas, kur nelyginės eilutės yra 3, o ne 4 skiemenų. Jose dažnai tesama tik vieno raidinio rimo. Δ buvo ypač mėgiamas genealoginėje poezijoje (pvz., *Ynglingatal*). Lyrikoje Δ naudojo Egilas Skallagrimssonas (pvz., *Sonatorrek*). Qua

Lit.: A. Heusler, Dt. Versgesch., I, B. 1925.

Kvintiliano recepcija. Markas Fabijus Kvintilianas – žymus romėnų iškalbos mokytojas, (~35–100). Jo pagr. veikalas *Institutio oratoria* (12 kn.) sudaro visos → retorikos pamatą. Retor. išsilavinimą Kvintilianas supranta kaip dorovinį gyvenimo pagrindą, apimantį istoriją, teisę bei filos. Kvintilianas orientuojasi į Ciceroną ir laikomas klasik. Antikos atstovu; jo idealas – išraiškingas natūralumas be manierizmo ir gražbyliavimo. Vėlyv. Antikoje juo buvo plačiai remiamasi. Ankstyv. VA Pranc. buvo žinomas tik vienas iškraipytas Kvintiliano tekstas, kuris prieš 1000 Vok. buvo papildytas (pagal angl. autentiškesnį variantą?). Tik ~1100 jo palikimas paplinta labiau, tačiau ir XII–XIII a. jo įtaka palyginti menka ir apsiriboja paskiromis citatomis. Moralinių ir pedagoginių (ne retorikos) interesų vedami juo pasiremia Jonas Solsberietis bei Vincentas iš Bovė. Sistemiškai *Institutio* savo retorikoje naudojasi Ulrichas Bambergietis († 1127) ir anon. XII a. *Institutio puerorum*. Renesanso laikais išpopuliarėjo visas Kvintiliano tekstas, kai Poggio jį atrado viename rankr. Šv. Galeno vien. (1415–1416). Ebe

Lit.: P. Lehmann, Die Institutio oratoria im MA, in: Idem., Erforschung des MA.s. II, 1959.

l

Lai (sen. pranc.; sen. prov. *lai(s)*, veikiausiai iš sen. airių *loîd, laid*, bretonų **laid* – garsas, melodija, (paukščio) giesmė, daina), aštuonskiemenėmis gretutinio rimo eilutėmis parašytas, kartais labai meniškas, neilgas (nuo 100 iki 1000 eilučių) pasakojimas įv. temomis (dažn. apie meilę). Žanro požymiai: prologas/epilogas (bretoniškasis kontekstas), veiksmo bretonų/Artūro pasaulyje vaizdavimas, perteikiamas nepaprastas įvykis, aristokratiški herojai, kurtuaz. dekoras, mėgiami stebuklingi ir pasakų motyvai, rimtas tonas. Heterogeniškų **Δ** bendra orientacija pasireiškia → avantiūroje, nepaprastame ir svarbiausiame pagr. veikėjo gyvenimo įvykyje (paprastai meilės nuotykis): tai dažnai reiškia protagonisto fizinį/psichinį perėjimą iš realaus į aukštesnį (irealų, – jausmų) pasaulį; užuot reintegravęsis [į realų pasaulį] (kurtuaz. romanas) veikėjas jo šalinasi arba problemą sprendžia individualiai (ideol. požiūriu artima Tristano temai). Kūrimo ir recepcijos estetikos požiūriu žanro pamatas yra lit. miniatiūros galimybė išreikšti neprograminę soc. polit. **Δ** atsiranda ~1160 Š. Pranc., prisijungia, kaip spėjama, prie tik žodiškai perduodamos bretoniškųjų arba lyrinių **Δ** tradicijos; medžiagą daugiausia ima iš → matière de Bretagne. Tradiciškai Marijai Prancūzei priskiriamas 12 **Δ** rinkinys, atsiradęs 1160–1186 anglų-normanų terit., įtvirtina **Δ** kaip savarankišką (psichol. ir simboliniu gilumu ypač nusisekusią) VA meno formą. Išlikę yra apie 30–40 **Δ**, visi iš XII/XIII a. anglų-normanų ir Š. Pranc. kultūros srities. XIII a. ryškėja polinkis į parodijavimą; dėmesio centre atsiduria tai, kas burleskiška, obsceniška, trivialu ir didaktiška. XIV a. **Δ** žanrą dirbtinai mėgina atgaivinti Jonas de Kondė. XIII a. **Δ** verčiami į norvegų k. (*Strengleikar*); XIV a. juos imituoja anglų autoriai. Nuo šių, pasakojamųjų, skirtini lyriniai **Δ**, sen. pranc. ir sen. provans. k. sukurti ilgesni lyriniai eilėraščiai, – arba lyriniai intarpai į Artūro epų prozinius pasakojimus, – laisvai rimuoti, skirtingo ilgio eilučių ir strofinės kompozicijos. Tai virtuozinis, anaiptol ne populiarus žanras. Sudėtinga nepriklausomųjų **Δ** struktūra: suskirstyti strofomis arba ne; strofų skaičius ir apimtis skiriasi, metras dirbtinis, eilutės nevienodo ilgio, dažniau pasitaiko trumpesnių. Kadangi metras laisvas, kiekvienoje strofoje paprastai būna tik du rimai. Apskritai visai struktūrai būdinga harmonija. Muzik. akompanimentas tiksliai suderintas su tekstu ir metru, atliekama recituojant. Pagal turinį **Δ** galima skirti į dvi pagr. grupes: individualaus, asmeninio pobūdžio meilės **Δ** (dažnai tai meilės prisipažinimas arba rauda) ir relig. **Δ**. Tematikos ir struktūros požiūriais esama panašumo su sen. provans. → descort ir vid. vok. aukšt. → leichu. Artūro epų **Δ** yra archajiškesni ir platesnės tematikos. Ar esama konkrečių sąsajų su bretonų [kūryba], neaišku; galima įžvelgti ryšį su bažn. giedojimo lot. sekvencijomis. Skirtini trys lyrinio **Δ** raidos tarpsniai: XII–XIII a. – žanro pr., meniška kompozicija, sudėtinga struktūra, rimai vietoj asonansų. Per XIV a. forma griežtėja, teksto ir muzikos harmonija vis sunkiau pasiekiama (Guillaume de Machaut). XIV–XV a. pripažintu autoriumi tampa Eustache Deschamps; amžiaus pab. **Δ** išsigimsta ir susilieja su → complainte, XV a. jau bemaž nežinomas. Krol

Lit.: A. Jeanroy, Lais et descorts français du XIIIe siècle. Texte et musique, P. 1901. – A. Ahlström, Marie de France et les lais narratifs, Göteborg 1925. – E. Eberwein, Z. Deutung ma. Existenz. Kap. 2: Die Avanture in den altfranz. Lais, Kö. 1933. – J. Frappier, Remarques sur la structure du lai, in: La Littérature narrative d'imagination, P. 1961, 23–39. – J. Maillard, Évolution et esthétique du l. lyrique des origines à la fin du XIVe siècle, P. 1963. – F. Wolf, Über die Lais, Sequenzen u. Leiche, Osnabrück [2]1965. – H. Baader, Die Lais, F. 1966. – E. Hoepffner, Les lais de Marie de France, P. [2]1966. – R. Baum, Recherches sur les oeuvres attribuées à Marie de France, Hei. 1968. – M. J. Donovan, The Breton Lay, Indiana/Lo. 1969. – R. Baum, Les troubadours et les lais, in: ZrPh 85 (1969), 1–44. – E. Baumgartner, Sur les pièces lyriques du Tristan en prose, in: Études de langue et de litterature du MA offertes à F. Lecoy, P. 1973, 19–25. – K. Ringger, Die Lais – T. 1973. – P. Bec, La lyrique française au MA, P. 1977. – E. Sienaert, Les lais de Marie de France, P. 1978. – P. Ménard, Les lais de Marie de France, P. 1979. – R. Kroll, Der narrative Lais, T. 1984.

Laidotuvės. Mirtis ir Δ apsuptos gausybės krikšč. ir ikikrikšč. → papročių, kurie privalo apsaugoti sielą ir prisikelsiantį kūną ir turi atkreipti bendruomenės dėmesį į vieno nario netektį. Nuolat kartojami elementai yra apiplovimas, aprengimas, pašarvojimas, budynės, šlakstymas šventintu vandeniu ir smilkymas, skambinimas gedulo varpu, Mišios už velionį, laidojimas žemėje arba sarkofage (paguldytas veidu į rytus), paminklo statymas (kryžius, akmens plokštė, nuo romanikos laikų – su atvaizdu). Nors turtingos ankstyv. VA įkapės plintant christianizacijai nyksta, vis dėlto nuolatos aptinkamos simbolinės (pvz., vysk. lazda) ir nuo nelaimės apsaugančios (gr. *apotrópaios*; pvz., kryžius) įkapės bei mėgiamiausi daiktai ir aukos mirusiajam (pvz., žirgo auka dar XIV a.). Ypatingų ritualų turėjo vienuoliai (įsiuvimas į abitą, šarvojimas ant plikos žemės, įtraukimas į mirusiųjų sąrašą) ir bajorija (ypač vėlyv. VA, – tokie ritualai pirmiausia buvo susiję su didesne Δ prabanga: katafalkas, šaukliai, išmaldos dalijimas ir t. t. Tačiau būta ir laidojimo vienuolio abitu, dalinių laidojimų, kai širdis, viduriai, galva, kūnas laidoti skirtingose vietose). Δ vietos buvo kapas šventoriuje (aptvertas, prieglobsčio teisę garantuojantis plotas aplink bažn.) arba (dvasininkų ir aukštesniųjų sluoksnių atveju) bažn. Pasak liaudies tikėjimo, siela dar mažiausiai kelias dienas lieka netoli kapo, todėl ten būna mirusiųjų → pasirodymų. Nusikaltėliai, ekskomunikuotieji ir nekrikštyti kūdikiai laidojami atskiroje vietoje. Praplečiant per ankštomis tapusias kapines, kaulai būdavo perlaidojami *im Karner* (nuo romanikos – *Beinhaus).* Per Δ giedamos raudos (→ planctus, planh) ir (vėlyv. VA) sakomi pamokslai. Din

Lit.: L. Ruland, Gesch. d. kirchl. Leichenfeier, Rb. 1901. – L. Gougaud, Dévotions et pratiques ascétiques du MA, Maredsous 1925. – R. Leicher, Die Totenklage in der dt. Epik, Br. 1927. – L. Gougaud, Anciennes coutumes claustrales, Ligugé 1930. – F. Hula, Ma. Kultmale, W. 1970. – A. Erlande-Brandenburg, Le Roy est mort, P. 1975.

Laikas. VA Δ pajauta dar tebebuvo smarkiai susijusi su metų laikų ciklu ir dienos bei nakties kaita; visa tai buvo apgaubta → bažnytinių metų šventėmis bei liturg. → valandų maldomis, primindavusiomis išganymo istorijos tarpsnius. Δ matuoti buvo naudojami saulės, vandens, žvakių ir smėlio laikrodžiai. ~1300 išradus mechaninį laikrodį – revoliucinis įvykis Δ skaičiavime – šventąjį (liturg.) Δ ėmė keisti visiems privalomas, 24 valandų ritmu iš bokšto skelbiamas Δ; jo skaičiavimo pagrindas – racionalus, pirkliams patogus paros dalijimas į dabar jau vienodos trukmės dieną ir naktį. Jau Seuse'as (*Horologium Sapientia*) ir Froissard'as (*L'orologe amoureuse*) mechaniniam laikrodžiui suteikė alegorinių prasmių. Δ personifikacijos VA buvo Chronas ir trigalvė būtybė (praeitis–dabartis–ateitis). → Kalendorius. Din

Lit.: C. Cipolla, Clocks and Culture 1300–1700, Lo. 1967. – J. Leclercq, Zeiterfahrung u. Zeitbegriff im SMA, in: Miscellanea Mediaevalia 9 (1974), 1–20. – J. Gimpel, La révolution industrielle du MA, P. 1975. – W. Adam, Die „Wandelunge", Hei. 1978. – J. Le Goff, Time, Work and Culture in the MA, 1980. – R. Wendorff, Zeit u. Kultur, Opladen 1980. – A. Gurjewitsch, Das Weltbild d. ma. Menschen, Dresden [2]1983, 106–199. – J. Le Goff, Für ein anderes MA: Zeit, Arbeit u. Kultur im Europa des 5.–10. Jh.s, Weingarten 1987. – D. Le Pan, The Cognitive Revolution in Western Culture, Basingstoke 1989. – G. Dohrn van Rossum, Die Gesch. der Stunde, Mn. 1992. – G. Bodmann, Jahreszahlen u. Weltalter, 1992

Laiko skaičiavimas → bažnytiniai metai, datavimas, kalendorius, laikas, metų pradžia, pasaulio amžiai, švenčių kalendorius.

Laikraščio daina (vok. *Zeitungslied*), liaudies → baladei ir ist. → liaudies dainai artima dainos forma, kuria keliaujantys dainiai užeigose ir turguose dažn. septyneilėmis strofomis pranešdavo apie aktualų, sensacingą įvykį. Nors apie Δ ist. šaltiniuose tesama pavienių užuominų, bet ji kartu su kitomis laikraščio užuomazgomis yra knygų spausdinimo produktas; XV a. Δ pasirodydavo dažn. išspausdintos → skrajutėse. Vog

Lit.: R. W. Bredich, Die Liedpublizistik im Flugblatt des 15.–17. Jh.s, I–II, Baden-Baden 1974–1975.

Laikrodis → laikas

Laikų pabaiga. Kiekviena VA karta manė esant tikėtina, kad ji gali patirti → Apokalipsėje minimą Δ su tūkstantmečiu (→ chiliazmas), kova su šėtonu, Gogu ir Magogu, bei → Paskutinį teismą; ar manėsi jau gyvenanti šioje Δ. Nors teologai (ypač Augustinas) pasisakė prieš Δ apskaičiavimą, tačiau jos daug kartų buvo laukiama remi-

antis pranašystėmis (1000, 1033, 1250) arba gyvenamojo meto įvykiais (1349). Skundas, kad pasaulis sensta arba kad artinasi Δ, yra jau Antikos lit. (Lukrecijus 2, 155 ir t.) ir Biblijoje (*1 Kor* 10, 11) nuolat pasikartojantis topas. Tai, kad šie lūkesčiai nežlugo, nors jau Augustinas atitinkamas konkrečias NT vietas reinterpretavo alegorine prasme (*De civitate* 20), paaiškintina VA → pasaulėvaizdžio uždarumu. Pasak bet kurios chronologijos, buvo gyvenama paskut. iš → aetates mundi, t. y. ant Δ ribos. Įvykiai nuolat tapatinti su baisumais, kuriuos žada NT, baimę keliančios amsenybės (pvz., imperat. Frydrichas II) laikytos → Antikristu. Į tai nukreipta polit. propaganda apskritai buvo įmanoma tik todėl, kad Δ laukimas buvo labai konkretus. Net ir Savonarola, Liuteris ir Miunceris savo agitaciją suprato kaip tiesioginį pasirengimą Paskut. teismui. – VA lit. dažnai pateikiami Δ vaizdai; jie buvo populiari pranašavimo raštijos (pvz., daugeliu variantų paplitęs Paskut. teismo ženklų vaizdavimas; Arnaldo iš Villanovos „Kalba iš Avinjono" 1310), ist. teologijos (pvz., Otono Freizingiečio „Pasakojimas apie dvi valstybes") ir istoriografijos tema (ypač įspūdingai ji pateikta Schedelio „Kronikų knygoje" (1492) – po Maksimilijono I palikti viso labo keli tušti psl. būsimiems įvykiams užrašyti, – jais, Antikristu ir Paskut. teismu užbaigiama ist.). → Dangaus karalystės laukimas. Din

Lit.: G. Duby, L'an mil, P. 1967. – M. Reeves, The Influence of Prophecy in the Later MA, O. 1969. – H. M. Schaller, Endzeiterwartung u. Antichrist-Vorstellung im 13. Jh., in: Veröir t. D. Max-Planck-Instituts f. Gesch. 36 (1972), 924–947. – G. Bischoff, Early Premonstratensian Eschatology. – The apocalyptic Myth., in: E. R. Gelder (Ed.), The Spirituality of Western Christendom, Kalamazoo 1976, 41–71. – M. Haeussler, Das Ende d. Gesch. in der ma. Weltchronistik, Kö. 1980. – C. ir H. Carozzi, La fin des temps, P. 1982. – The Use and Abuse of Eschatology in the MA, ed. W. Verbeke ir kt., Lv. 1988. – L. Ott/E. Naab, Eschatologie in der Scholastik, Fr. 1990.

Laimė → Fortūna, saelde

Laimės ratas → Rota fortunae

Laisse (sen. pranc. – susijuosiama virvė), → chansons de geste būdingas izometrinių, asonansu siejamų eilučių grupavimas į „strofą", sudarančią prasminį vienetą. Δ apimtis gali ir tame pačiame kūrinyje gerokai skirtis (yra paliudyta Δ ir iš 3, ir net iš daugiau nei 1000 eilučių). Pöc

Laisvas kirtis (vok. *schwebende Betonung*), metrinio kirčio pertvarkymas pagal natūralų, k. reikalaujamą kirtį; tai ritminė priemonė eil. tekstui pagyvinti arba ekspresyviai pabrėžti (dažnai eil. pradžioje), pvz., Valterio Fogelveidės L 111, 12: „Selpvar ein wâp" – (xxxx́ vietoj schemos x́xx́x́). Schw

Laisvė (lot. *libertas*) VA – tam tikra subj. ir obj. įgaliojimų sampyna, t. y. nesuprastina vien tik negatyviai, kaip buvimas laisvam nuo ko nors; Δ veikiau yra pozityvi teis. padėtis, kuri konkrečiam asmeniui ar asmenų junginiui (bajorija, miestas, kaimas) arba institucijai (Bažn.) įgalina ką nors daryti, kaip tai išreikšta žodžių porų formulėmis „ius et libertas", „teisingumas ir laisvė". Δ nenusako (pagr.) teisių katalogo; Δ, kuri yra teisė kaip tokia, reikia realizuoti. Δ radosi iš paprotinės teisės (*consuetudo*) ir teisių suteikimo (→ privilegija, malonė). Be to, Δ krikšč. *ordo* struktūroje skyrėsi priklausomai nuo padėties ir luomo (dvasininkai – pasauliečiai; bajorai – miestiečiai, valstiečiai) ir iš jų kylančios atsakomybės. VA Δ galėjo augti tik globojama tam tikros valdžios; juo ši aukštesnė ir stipresnė, juo Δ tvirtesnė ir pilnesnė. Vėlyv. VA išsiplėtusi → žemėvalda padidino grėsmę asmeninei Δ. Su kovos šūkiu *libertas ecclesiae* Bažn. XI a. stojo prieš → nuosavųjų bažnyčių sistemą ir kar. valdžią Bažnyčiai, iki tol geriausiai užtikrinusią teis. Bažn. padėtį. Nauj. teisės samprata sąlygojo → Grigaliaus reformą ir → ginčą dėl investitūros. Schu

Lit.: E. Hölzle, Die Idee der altgerm. Freiheit, Mn. 1925. – H. Fehr, Zur Lehre vom ma. Freiheitsbegriff, in: MIÖG 47 (1933), 290 ir t. – G. Tellenbach, Libertas, Kirche und Weltordnung im Zeitalter d. Investiturstreits, St. 1936. – H. Grundmann, Freiheit als relig., polit. u. persönl. Postulat, in: HZ 183 (1957), 23–53. – K. Bosl, Freiheit u. Unfreiheit, in: Idem., Frühformen d. Gesellschaft im ma. Europa, Mn. 1964, 180–203. – Freiheit, in: Gesch. Grundbegriffe, II, St. 1975, 425–542. → Laisvieji.

Laisvieji (lot. *liberi*, *ingenui*). Bendrinė sąvoka, kuria nusakomi visiškai teisnūs asmenys, dėl savo kilmės arba įgytos laisvės nepajungti asmeninės priklausomybės santykiui su kitais teis. subjektais (ponas, institucija); lėnininkas, nors asmeniš-

kai priklausomas, irgi laikytas laisvuoju. Δ turėjo tam tikrų teisių: laisvo kilnojimosi teisę, vedybų teisę, visiško disponavimo savo nuosavybe teisę, jo nebuvo galima savavališkai suimti arba nubausti; jam buvo galima atimti laisvę tik už konkrečius jo padarytus nusikaltimus arba savivalę. Nekilmingasis savo asmeninę laisvę galėjo užtikrinti tik bendruom. laisvės rėmuose (miestas, kaimas). Savarankiškų bendrijų plitimas leido → nelaisviesiems įgyti laisvę žemės įsisavinimo būdu arba miesto laisvės pavidalu, nuo ministerialo (→ tarnybininkas) iškilti iki riterio; išlaisvinti galėjo ir tarnyba kar. Greta laisvės nuo gimimo būta paleidžiamosios laisvės; tokiu atveju kaip įrodymo reikėdavo paleidžiamojo rašto. Schu

Lit.: R. v. KELLER, Freiheitsgarantien für Personen u. Eigentum im MA, Hei. 1933. – T. MAYER (Hg.) Das Problem d. Freiheit in der dt. u. schweizer. Gesch., Sigmaringen 1955. – G. v. OLBERG, Freie, Nachbarn, Gefolgsleute, 1983. → Laisvė.

Laisvieji menai → artes liberales

Laisvosios dvasios (vok. *Freie Geister*); (Laisvosios Dvasios broliai ir seserys), daugiausia XIV a. sutinkama erezija, su kuria aršiai kovojo inkvizicija; Δ teiginiai kai kuo buvo artimi tuometinei spekuliatyviajai vok.→ mistikai; Seuse buvo priverstas ginti Mokytoją Eckhartą ir save patį nuo kaltinimų priklausymu šiai sektai. Panteistinė, į neturto idealą orientuota Δ mistika pagrįsta sielos kilimu iki sudievinimo; tapusi visiškai laisva ir tyra, ji gyvena nekaltoje rojaus būsenoje ir, būdama vienos valios su dieviškąja valia, nebegali nusidėti. Todėl jai nebereikia Bažn. malonės tarpininkavimo, ji gali sau leisti bet kokį veiksmą be moralinių kriterijų, – pasak *Rom* 8, 2; *1 Tim* 1, 9; *Gal* 5, 18. Iš kadaise gausios Δ raštijos taut. kalbomis stambiausias išlikęs kūrinys yra Margaretos Porète, 1310 nuteistos myriop, „Paprastos, sunaikintos sielos veidrodis" (*Spiegel der einfachen, vernichteten Seele*) sen. pranc. k.; vid. vok. aukšt. k. – Pseudo Ekharto traktatas „Sesuo Katrei" (~1320). Din

Lit.: N. COHN, The Pursuit of the Millenium, Lo. [3]1970, 148–186. – R. LERNER, The Heresy of the Free Spirit in the Later MA, Berkeley 1972. – F.-J. SCHWEITZER, Der Freiheitsbegriff der dt. Mystik, F. 1981. – M. ERBSTÖSSER, Ketzer im MA., L. 1984, 168–203.

Laisvosios prozos teorija (vok. *Freiprosatheorie*), F. Meißnerio ir G. Neckelio atstovaujama nuomonė, kad sen. islandų → saga kaip meno forma atsirado iš ikilit. sakytinių „saga-menn" pasakojimų ir jų perdavimo; priešinga yra knyginės prozos teorija, sagos kaip meno formos kūrimą priskirianti mokytiems knygų autoriams („frodir menn", – B. M. Olsenas, A. Heusleris). Schw

Lit.: K. LIESTØL, Tradition u. Verfasser in der isländ. Familiensaga, in: W. BAETKE (Hg.), Die Islämdersaga, Da. 1974, 205–219.

Laiškas (lot. *epistola, litterae*) VA – visi trumpieji raštai, kurių paskirtis – perduoti žinią čia pat nesančiam asmeniui, ne tik pranešimų Δ, bet ir → dokumentai. VA tęsiama vėlyv. Antikos laikų krikšč. tradicija; Δ rašyti, naudojantis pavyzdiniais Δ, mokyta per retor. pamokas, XII a. tai tapo atskiros disciplinos, → ars dictaminis (→ laiškų rašymo vadovai), objektu. VA Δ būdinga penkių dalių sandara (*salutatio / captatio benevolentiae / narratio / petitio / conclusio*) ir stereotipinės formulės. Nuo lot. prie taut. k. It. pereinama XIII a., Vok. – nuo XIV a. (dokumentuose ir lit. kontekstui priklausančiuose Δ – jau anksčiau). Be oficialių pop. ir kar. Δ rinkinių, didžiausi Δ *corpora* yra šv. Bernardo Klerviečio († 1153, ~550 Δ), šv. Hildegardos Bingenietės († 1179, ~400) ir šv. Kotrynos Sienietės († 1380, ~380 Δ). Kasdienio gyvenimo ist. požiūriu itin informatyvūs yra vid. anglų k. rašyti Pastonų šeimos Δ (XV a.). Ste/Din

Lit.: G. STEINHAUSEN, Gesch. des dt. Briefes, B. 1889/91. – G. CONSTABLE, Letters and Letter-Collections, Turnhout 1976. – M. FUMAROI, Genèse de l'épistolographie classique, in: Rev. d'histoire literaire de la France 78 (1978) 886–900. – C. MORIARTY, The Voice of the MA, NY. 1989.

Laiškų literatūra → epistolinė literatūra

Laiškų rašymo vadovas (vok. *Briefsteller*), šiuolaikinis *ars dictaminis* traktatų pavadinimas; juose greta teor. dalies dažn. pateikiamas sąvadas pavyzdinių laiškų įv. progomis ir įv. adresatams rašyti. šis žanras atsirado XII a. It. (Adalbertas Samarietis, Hugonas iš Bolonijos), paskui buvo perimtas Pranc. (Bernardas de Magduno), o XIII a. – ir Vok. (Liudolfas Hildesheimietis, Konradas iš Mure). Pirmieji tokie vadovai taut. k.

aptinkami ~ nuo 1230 It. (Guido Faba), Vok. – nuo XV a. (*Formulare und deutsch Rhetorica*, 1470). Ste

Lit.: L. ROCKINGER, Briefsteller u. Formelbücher des 11.–14. Jh.s, Mn. 1863. → Laiškas.

Laiškų rinkinys, iš vieno ar kelių autorių tikrų arba pramanytų → laiškų sudarytas kaip dalykinio susirašinėjimo pavyzdys arba turintis didaktinę ir lit. paskirtį. Antikinę Δ tradiciją tęsė Bažn. Tėvai (Augustinas, Jeronimas), ji buvo tęsiama Karolingų laikais (Alkuinas), o paskui – nuo XII a. (pvz., Froumundas iš Tegernzė). Ste

Laivas, patogiausia ir vienintelė sunkiems kroviniams bei dideliems jų kiekiams gabenti tinkama VA → transporto priemonė. Š. Eur. vėlyv. VA buvo naudojami plokšti jūriniai ir upiniai vikingų Δ, kurių forma vėliau buvo tobulinama. XIII a. pradėjus plisti kogams (vieno denio; pirmas Δ su laivagalyje įmontuotu vairu), Š. ir Baltijos jūrų regione susidarė puikios sąlygos plėtotis prekybai, kuri vėlyv. VA, iškilus → Hanzai, labai suklestėjo. Viduržemio j. nuo Antikos laikų dominavo galeros (1 denis, irklai ir burės), šalia kurių XV a. atsirado mažos ir greitos, atradimų kelionėse naudotos karavelės. Kryžiaus žygių metu pakilimą patyrė Š. It. pajūrio miestai, ir šį procesą nuo XIII a. lydėjo prekybos ir karo Δ konstrukcijų išsiskyrimas. → Jūrų keliai. Din/Keu

Lit.: ECKHOLD, Schiffahrt auf kleinen Schiffen Mitteleuropas in Römerzeit u. MA, 1980. – R. W. UNGER, The Ship in the Med. Economy. 600–1600, Lo. 1980. – A. R. LEVIS/T. J. RUNYAN, European Naval and Maritime History. 300–1500, Bloomington 1985.

Laivynas. Nuolatinį karinį Δ dauguma valst. sukūrė tik vėlyv. VA ar net NA; tačiau jau ir anksčiau, susidarius ypatingoms situacijoms, būdavo sutelkiamas didelis Δ, pvz., Alfredo D. (871–899) Δ kovai su norm., 1066 Normandijos hercogo Vilhelmo – Angl. užkariavimui. Nuosavus Δ, sekdami Bizant. pavyzdžiu, anksčiausiai suformavo It. pajūrio miestai bei norm. ir Štaufenai P. Italijoje. Angl. „King' s ships" buvo nepastovaus dydžio ir negriežtai institucionalizuoto Δ branduolys. Pranc. kar. Pilypas IV mobilizacijos ir apmokestinimo keliu XIII a. pab. sukūrė ypač prieš Angl. nukreiptą Δ, kuris 1373 buvo institucionalizuotas. Adm. Jeanas de Bueilis romane *Jouvencel* (1462–1465) aprašė savo vadovavimą Δ. Kastilija ir Portug. Δ sukūrė XIII a., Aragonas – XIV. Kt. polit. struktūros, ypač → Hanza, dažnai išnuomodavo laivus karo Δ. Iki pradedant naudoti → šaunamuosius ginklus dažn. būdavo įprasta artimosios kovos taktika, abordažas. Din

Lit.: A. R. LEWIS/T. J. RUNYAN, European Naval and Maritime History, 300–1500, Bloomington 1985. – J. HAYWOOD, Dark age of naval power, Lo 1991.

Lakštinis spausdinys, bendru požiūriu – atskiras popieriaus lakštas, kurio vienoje pusėje kokia nors technika atspaustas piešinys arba/ir tekstas; jo paskirtis labai įv. Tai gali būti atlaidų raštas, → skrajutė, mokomoji priemonė, pramoginė medžiaga; meno ist. požiūriu: → XV–XVI/XVII a. medžio raižinys atskirame lakšte. Col

Lit.: P. HEITZ (Hg.), Einblattdrucke des 15. Jh.s, Str. 1899–1942. – Einblattdrucke des 15. Jh.s. Ein bibliograph. Verz., Hl. 1914 (Repr. 1968). → Knygų spausdinimas.

Land und Leute (vok. – žemė ir žmonės), teisės formulė; dažnas lit. vid. vok. aukšt. k. topas, išreiškiantis VA gyvenimo ir teisės bendrystę. Δ yra feodalinės valst. valdovo valdžios pamatas. Gai

Landgrafas (vid. vok. aukšt. *lantgravius*, VA lot. *comes patriae*, *comes provintiae, comes terrae*), 1. ankstesniąja prasme: titulas nuo XII a. kartu su imp. lėnu suteikiamos pareigybės, kurios funkcija buvo konkrečioje terit. (landgrafystė) valdyti kar. turtą ir saugoti jo teises; 2. vėlesniąja vėlyv. VA prasme: nuo kun-ščio valdžios nepriklausomo, tik kar. atsakingo terit. valdovo (maždaug hercogo rango) titulas (be pareigybės). Schu

Lit.: TH. MAYER, Über die Entstehung u. Bedeutung d. älteren dt.. Markgrafen, in: ZRG GA 58 (1938), 138–162. – E. E. STENGEL, Landes- u. lehnsrechtliche Grundlagen des Reichsfürstenstandes, in: ZRG GA 66 (1948), 194–342. – F. EYER, Die Landgrafschaft im Unteren Elsaß, in: Zs. f. Gesch. d. Oberrheins NF 78 (1969), 161–178.

Landsknechtai, šveicarų pavyzdžiu Vok. imperat. Maksimilijonas I pirmą kartą per 1477–1493 Nyd. karus panaudoja → samdinius pėstininkus, ginkluotus ietimis ir kovojančius *in Gevierthaufen* („ežiu"). Jų dažnai anon. baladiškos dainos apdainuoja grubią ir nežaboto malonumų vaikymosi kupiną kasdienybę, kautynes, vadus ir pan.; jos plito spausdintų lapelių pavidalu. Din

Lit.: H. MÖLLER, Das Regiment der Landsknechte, F. 1976. – G. KURZMANN, Maximian I. u. das Kriegswesen österreichischer Länder u. des Reiches, Diss. Graz 1983.

Langobardai, germ. gentis, iš pr. veikiausiai gyvenusi P. Švedijoje, V a. iš Elbės žemupio persikėlė į Dunojaus baseiną; čia priėmė arijoniškąją krikšč. Bizant. panaudojo Δ kaip karinius sąjungininkus. 568 kar. Alboino vadovaujamus Δ į It. nustūmė → avarai ir čia padarė galą Bizant. viešpatavimui (572 pasidavė Pavija). Susidarė apie 30 karo vadų valdomų hercogysčių (svarbiausios Friulio, Spoleto ir Benevento). VI a. pab. Δ pasijuto spaudžiami susivienijusių → Merovingų ir Bizant.; tai sąlygojo Δ karalystės atsikūrimą. Agilulfas pripažino frankų viršenybę ir 593 patraukė į Romą, kurią pop. Grigalius I derybomis ir duokle apsaugojo nuo nusiaubimo. Stiprėjantį Δ prisitaikymą prie lot. civilizacijos rodo ir 643 kar. Rotario *Edictus* (gentinės teisės kodifikacija), ir masiniai atsivertimai į krikšč. Valdant kar. Grimoaldui (662–671) ir jo įpėdiniams, Δ karalystė virto monarchija su sostine Pavija; klestėjimo viršūnę ji pasiekė valdant Liutprandui (712–744) ir Aistulfui (749–756). Tačiau į šio surengtą Romos antpuolį frankai pop. Stepono II prašymu atsakė karine intervencija. Kar. Deziderijus sudarė sąjungą su Bavar., o vieną iš savo dukterų atidavė į žmonas Karoliui D. Tačiau šis ją išvarė ir 773–774 įjungė Δ į Frankų imp. Vien Beneventas iki XI a. liko Δ hercogystė – Iš Δ k. teišliko paskiri žodžiai ir vardai, nurodantys, kad Δ k. irgi vyko antroji → priebalsių kaita, todėl ji priklauso p. vok. kalboms. Din

Lit.: G. P. BOGNETTI, L'età longobarda, I–IV, Mi. 1966–1968. – J. JARNUT, Gesch. d. Langobarden, St. 1982. – W. MENGHIN, Die Langobarden, St. 1985. – P. SCARDIGLI, Goti e Longobardi, R. 1987. – J. JARNUT, Die langobardische Ethnogenese, in: Denkschriften d. österr. Akademie d. Wissenschaften, philosoph.-hist. Klasse 201 (1990), 97–111.

Langue d'oc → provansiečių kalba

Langue d'or → senoji prancūzų kalba

Lankas, karo ir medžioklės ginklas, naudotas (bet ne riterių kovose ir turnyruose) per visus VA. Vėlyv. VA jį iš dalies išstūmė → arbaletas. Gamintas iš rago, pirmiausia – iš medžio (uosio, guobos, ypač – kukmedžio). Ankstyv. VA Δ kaip karo ginklas buvo mažiau reikšmingas, po Kryžiaus žygių jis imtas dažnai naudoti – pirmiausia Angl., Nyd. ir Š. Pranc. Ilgais Δ ginkluoti anglų šauliai buvo ne tik pranašesni prieš pranc. per Šimtametį karą, bet ir visoje Europoje geidžiami samdiniai. → Strėlė, ginklai. Jan

Lit.: T. MCGUFFIE, The Long bow as Decisive Weapon, in: History Today 5 (1955), 737–741.

Lapinas. Antik. Δ kaip protingo, bet sykiu ir pikto bei klastingo gyvūno vaizdiniai VA pasiekė pirmiausia per vėlyv. Antikos → Ezopo pasakėčių perdirbinius, antra vertus, per → enciklopedijas ir → bestiarijus. Remiantis konkrečiomis Biblijos ir antik. kūrinių vietomis, Δ VA buvo interpretuojamas ir vaizduojamas kaip nusidėjėlio, eretiko, netgi velnio simbolis. Mokslingais antik. bei liaudies pasakojimais pagrįstame → gyvūnų epe (prancūzų *Roman de Renart* ir daugybė jo tęsinių; vid. vok. aukšt. *Reinhart Fuchs*; vid. nyd. *Van de Vos Reynaerde*; vid. vok. žem. *Reynke de Vos*) Δ atlieka dažnai dvilypį, bet dažn. neigiamą pagr. vaidmenį. Hel

Lit.: J. FLINN, Le roman de Renard, Toronto 1963. – E. KIEZ/ J. B. BAUER, Fuchs, in: Jb. f. Antike u. Christentum 16 (1973), 168–178.

Lauda (it. – šlovinamoji giesmė; dgs. *laude*), religinė, bet ne liturg. giesmė taut. k. VA It. Δ atsirasti paskatino → pranciškonų ordino relig. poezija, poveikį darė → flagelantų sąjūdis (nuo 1260), o terpė buvo miestų luominės pasauliečių brolijos (*laudentes*, → laudesi), ypač Umbrijoje ir Toskanoje. Vienu balsu atliekamos Δ yra išlikę dviem egzemplioriais, saugomais Kortonos Viešojoje bibliotekoje (rankr. 91, XIII a.) ir Florencijos Nacionalinėje bibliotekoje (rankr. II. I. 122, XIV a.) – forma labai panaši į → baladę su *ripresa* (refrenu), *piedi* (štolu) ir *volta* (abgezangu). Nuo XV a. jau išlikę šaltinių ir su daugiabalsėmis Δ. Ankstyviausioms Δ priskiriama šv. Pranciškaus († 1226) „Saulės giesmė"; jo ordino brolis Jacopone da Todi († 1306) yra žymiausias VA Δ kūrėjas. Iš dialoginių giedamų Δ partijų ~ nuo 1300 ėmė rastis draminių Δ, kurios vaizdavo Kristaus nukryžiavimą ir Marijos raudą ir dažn. buvo atliekamos Didįjį penktadienį; iš jų susiformavo → sacra rappresentazione. Schl/Din

Lit.: G. CATTIN, Contributo alla storia della lauda spiritua-

le, in: Quadrivium 2 (1958), 45–75. – H. ANGLÉS, The Music, Notation and Rhythm of the Italian Laude, in: Essays in Musicology. Fs. W. Apel, Bloomington 1968, 51–60. – Le laude drammatiche umbre delle origine (kongreso aktai), Viterbo 1981. – A. DI ROSA, Le lauda nella cultura med., in: Dal Medioevo al Petrarca. Fs. V. Branca, Fi. 1983.

Laudatio temporis acti (lot. – praeities gyrius), dažn. su gyvenamojo meto skundu susiję topai: prisimenant šlovingą praeitį, išryškėja neigiamas dabarties pav. → Rauda, Verfallsklage, aktualioji poezija. Ebe

Lit.: M. BEHRENDT, Zeitklage u. laudatio temporis acti in der mhdt. Lyrik, 1935.

Laudes (lot. – šlovinamosios giesmės); iš pr. kaip Δ *matutinae* prie → vigilijų prijungta → Oficiumo ryto malda, kurios branduolį VA sudarė 5 psalmės su → antifonomis; skaitinys su *responsorium breve*, himnas, *versiculus*, *Canticum Zachariae* („enedictus dominus deus israel", *Lk* 1, 68–78) ir dienos kolekta užbaigia Δ, kurios atitikmuo pagal sandarą ir turinį yra → Vesper. Schl

Laudesi (it.), Š. It. miestuose gyvavusios pasauliečių → brolijos, kuriose būdavo atliekamos *laude* (→ lauda); žinoma nuo 1183 Florencijoje. Po 1260 dalis Δ tapo *disciplinati* (→ flagelantai). Jų giesmių išliko daugiau nei 200 rinkinių (*laudari*), pan. padėtis ir su statutais. Din

Laukiniai žmonės (vok. *wilde Leute*, VA lot. *sivani*), giriose gyvenantys, primityvūs, viso plaukuoto kūno žmonės; tautosakoje žinomi nuo ankstyv. VA, bet mene (rankraščiai, kilimai, konsolinė skulptūra) ir lit. (epas) imti dažniau vaizduoti tik nuo XIV a. (minimi jau Hartmano *Iwein*, V. 425 ir t.). Juose susilieja germ. girių demonų vaizdiniai su Antikos satyrais. Δ šokius ir kaukių balius mėgo ir liaudis, ir rūmai (Pranc. kar. Karolio VI „Bal des Ardents"). Δ yra kurtuaz. → riterių antipodas: iš pastarųjų Δ mėgdavo grobti damas; juos niekino ir jų bijojo, tačiau jiems pavydėjo fizinės jėgos ir netramdomos aistros. Bažn. supratimu Δ simbolizuoja dorybės nugalėtą ydą. Indėnų tapatinimas su „necivilizuotais" Δ europiečiams sudarė prielaidą juos „civilizuoti". Din

Lit.: R. BERNHEIMER, Wild Men in the MA, C., Mass., 1952. – Die wilden Leute des MA.s (Ausstellungskatalog), 1962. – K. LÖBER, Wildleute-Orte, in: Hess. Bll. für Volkskunde 55 (1964). – F. TINLAN, L'homme sauvage, P. 1968. – G.-H. ALLARD (Ed.), Aspects de la marginalité au MA, Montréal 1975. – CL. GAIDNEBET/J. D. LAJOUX, Art profane et religion populaire au MA, P. 1985.

Laukininkystė → žemės ūkis

Lausavisa (sen. skand. – paskira strofa, dgs. *lausavisur*), sen. isl. poezijoje dažn. → drótkvætt arba fornyrðislag eilėdara sukurta paskira strofa. Šio tipo strofos dažnai yra asmeniška reakcija į asmenis ar įvykius ir sutinkama kaip tariama improvizacija beveik vien tik sagose, iš kurių konteksto galima spręsti apie Δ atsiradimą. Qua

Lit.: A. HEUSLER, Altgerm. Dichtung, Potsdam, [2]1941.

Lauzengier (sen. provans. – šmeižikas, sen. pranc. *losengier*). Provans. (sen. pranc.) meilės lyrikoje – priešininkas, kuris – *gardador* (prievaizdo), → gilos (pavyduolio), *ricas malvatz* (bloga linkinčio galingojo) pavidalu – stoja skerai kelio trubadūro pastangoms užmegzti ryšį su dama; antai Arnaut Danielio poezijoje (PC 29,14) – damos dėdė arba brolis. Klaidinimui pasirenkamas ir pseudonimas (→ senhal). → Merkeris. Schw

Lazda (vok. *Stab*), bažn. ir pasauliet. valdžios simbolis; priklauso vysk., abato, kun-ščio, maršalo, ir kt. insignijoms. Teisėjo Δ yra teisingumo simbolis, žymintis galią lemti gyvenimą ir mirtį. Kaip pasiuntinių atributas pasauliet. ir relig. srityse Δ, dažnai dažytos siuntėjo herbo spalvomis, yra įgaliojimo ženklas (arkang. Gabrielis), burtininko ir stebuklingoji lazdelė išgydo ir daro stebuklus lietimu (Mozė). VA lit. („Rolando giesmė") ir krikšč. ikonografijoje irgi naudojamos Δ metaforos: piemens, keliauninko ir piligrimo Δ. → Skeptras. Gai

Lit.: K. v. AMIRA, Der Stab in der germ. Rechtssymbolik, 1909.

Lazdinis kalendorius (vok. *Stabkalender*), kalendoriaus lazdelė, runų kalendorius – tai vis šiuolaikiški Julijaus, nuolatinio valstiečių kalendoriaus, žymėto dažn. runų rašmenimis, pavadinimai (365 → runos kiekvienai metų dienai, septynios runos kiekvienai savaitės dienai, be to, dar papildomi ženklai mėnulio kaitai ir šventųjų šventėms); visa tai buvo įrėžiama į dviejų, keturių ar

daugiau briaunų lazdas arba kalavijus (dažn. medinius). Labiausiai žinomi skand. (XII–XVIII a.) ir anglų (*slogs*, XVI–XVII a.) Δ. Pavienių Δ aptikta ir Vok., Pranc. bei Alpių kraštuose; čia jie dažn. būdavo sudaryti iš kelių vėduokliškai sustumiamų medinių plokštelių ar lentelių. Lep

Lit.: E. Schnippel. Die engl. Kalenderstäbe, L. 1926. – H. A. Herrmann, Ein unbekannter Runenstabkalender, in: Germanien 11 (1939), 266–277.

Lažas (vok. *Fron*, pranc. *corvee*), darbas, kuris turi būti atidirbamas ponui, žemvaldžiui arba valdovui. Δ apima žemės ū. darbus bei amatininkų veiklą, taip pat pilių statybos ir kelių tiesimo darbus, → jungo prievolę, pasiuntinystės prievolę, būsto suteikimą ir medžioklės prievolę, bet neapima vad. aukštesniųjų prievolių, kaip valdymo funkcijos ir karo tarnyba; skiramos „ribotos" ir „neribotos" prievolės. Atidirbti Δ ponui ir valdovui privalėjo visi valdiniai, išskyrus bajorus ir dvasininkus; todėl dažnai susikryžiuodavo asmeninės ir viešosios teis. prievolės. – V. nuo ankstyv. VA Δ pradėjo nykti – rentinė žemėvalda buvo pagrįsta nuoma, todėl galėjo atsisakyti Δ. XIV a. marui nusinešus daug žmonių gyvybių, sustiprėję bandymai vėl įvesti Δ sukėlė pasipriešinimą, atvedusį į Žakerijos sukilimą Pranc. ir D. valstiečių sukilimą 1381 Angl. – Kraštuose į r. nuo Elbės, kur → dvarų ūkis įtvirtino vad. „antrąją baudžiavą", Δ įgavo neribotas formas. Vykstant valstiečių karams, buvo reikalaujama apriboti arba panaikinti Δ; tačiau jis buvo visiškai panaikintas tik per valstiečių išlaisvinimą XVIII–XIX a. Rie

Lit.: → Agrarinė struktūra, valstiečiai, žemėvalda, žemės ūkis.

Lectio → quaestio

Lectio auctorum, mokyklinė lektūra, → auctores skaitymas, interpretavimas ir pamėgdžiojimas VA mokyklose per → gramatikos pamokas, įėjusias į elementaraus mokymo (skaitymas, rašymas, skaičiavimas ir chorinis giedojimas) kursą ir buvusias pirmosiomis → artes liberales cikle. Δ kanonas pradeda iš lėto formuotis nuo Karolingų švietimo reformos laikų ir baigiasi XII a. → Renesanso laikotarpiu. Iš pr. dominavo senieji krikšč. autoriai, tačiau jiems beveik prilyginamas buvo Vergilijus. Greitai paaiškėjo, kad pradiniam mokymui ypač gerai tinka → Katono distichai ir Aviano pasakėčios. Nuo X a. suklestėjusiose → katedrų mokyklose pradedami vis labiau vertinti pagonių autoriai, ypač poetai. Gerbertas Reimsietis († 1003) per pamokas skaito Vergilijų, Stacijų, Terencijų, Juvenalį, Persijų, Horacijų ir Lukianą. Tuos pačius autorius – ir dar *Ilias latina*, Marcianą Kapelą ir Boecijų – randame įtrauktus į beveik tuo pačiu laiku sudarytą Špėjerio katedros mokyklos mokymo planą, apie kurį sužinome iš Valterio Špėjeriškio (X a. pab.). Pirmoje XII a. pusėje Δ sąrašas pailgėjo ir daugelyje vien. mokyklų. Konradas iš Hirsau († 1150) išvardija (remdamasis jau į rinkinius sudėtais → accessus ad auctores ir mokymo reikalams parengtais rinktiniais rankr.) 21 rašytoją. Palyginę su Špėjerio mokymo planu, matome, kad čia nėra tik Marciano ir Terencijaus, užtat papildomai įtraukti: Donatas, Katono distichai, Ezopas, Avianas, Sedulijus, Juvencijus, Prosperas Akvitanas, Teodulas (laikomas Antikos autoriumi), Aratorijus, Prudencijus, Ciceronas, Saliustijus ir Ovidijus. Išlikusiuose *accessus* rankr. rinkiniuose vaizdas panašus, tačiau vad. mažųjų autorių (*auctores minores*) sąrašas atrodo pradedantiesiems pagausintas (Maksimianas ir *Physiologus*) didžiųjų (*maiores*) autorių sąskaita. XII a. pab. į kanoną dar buvo įtraukti Klaudianas ir Sidonijus Apolinaras. Abejonių kelia pernelyg ilgi vėlesniųjų laikų mokytojų sąrašai, antai Eberhardo Vokiečio (*Laborintus*, XIII a., 37 autoriai) arba Hugono Trimbergiečio (1280 sud. *Registrum multorum auctorum*, 80 autorių). Ėmus XIII a plisti scholastinei dialektikai, gramatikos ir retorikos pamokose skaitomų autorių skaičius turėjo mažėti, o ne didėti (→ VA lotynų kalba), todėl tikrąją programos apimtį labiau rodo paplitę „auctores sex" (Katono distichai, Teodulas, Avianas, Maksimianas, Klaudianas ir Stacijus) tekstų rinkiniai. XIV ir XV a. mokymo programą atitinka „auctores octo" kanonas (Katono distichai, Teodulas, Alano iš Lilio *Facetus*, *De contemptu mundi*, *Liber parabolarum*, Motiejaus Vandomiečio *Tobias*, Valterio Anglo *Aesopus*, *Floretus*). Čia VA autoriai (*auctores moderni*) beveik visai išstūmė *auctores antiqui*, ir šis procesas jau aiškiai juntamas minėtuose XIII a. sąrašuose. –

Autorius aiškina antik. ir VA komentarai, *accessus*, rašytojų sąvadai (Jeronimo, Sigeberto iš Gemblo) ir lit. ist. apžvalgos (Konradas iš Hirsau *Dialogus super auctores*). Nuo XII a. vyrauja moralizavimo, alegorinis ir krikščioninimo metodai (antai aiškinant Vergilijų, Ovidijų, Stacijų, → alegorezė). Taut. kalbų vartojimas įveikiant lot. autorių skaitymo sunkumus priklausomai nuo vietos ir laiko l. skyrėsi; Vok. jis ima vaidinti kiek pastebimesnį vaidmenį tik vėlyv. VA. → Žodynai. Kna

Lit.: E. R. Curtius, Europ. Lit. u. lat. MA, Bern, [7]1969. – G. Glauche, Schullektüre im MA, Mn. 1970. – N. Henkel, Dt. Übersetzungen lat. Schultexte, Mn. 1988.

Legatas (lot. *legatus* – pasiuntinys), Šv. Sosto pasiuntinys, per kurį nuo XI a. pop. vykdydavo savo valdžią kituose kraštuose. Δ būdavo viršesnis už viet. vyskupus, juos teisdavo, pirmininkaudavo sinodams ir atlikdavo → vizitacijas. Pas pasauliet. valdovus Δ atlikdavo diplomatines misijas. Δ dažn. būdavo skiriami → kardinolai (*legati a latere*); Reimso, Kenterberio, Kelno ir Zalcburgo arkiv. *eo ipso* buvo Δ (*legati nati*). Din

Lit.: R. Figueira, Legati apostolici sedis, in: Studi Medievali 27 (1986), 527–574. – I. S. Robinson, The Papacy 1073–1198, C. 1990, 146–176. – B. Blet, Histoire de la représentation du St.-Siège, [2]1990.

Legenda (VA lot. *legendum* – tai, kas skaitytina), kaip → hagiografijos forma nuo → šventųjų gyvenimų griežtai neskiriamas šventojo ar šventosios pavyzdinio gyvenimo arba kai kurių pamokomų jo epizodų aprašymas, iš pr. skirtas skaityti per atitinkamo šventojo ar šventosios šventę. Δ pabrėžia ne tiek ist. faktus ar – kaip stebukliniame pasakojime – antgamtiškųjų jėgų veikimą, kiek gyvenimo perkeitimą pagal Dievo valią. Veikėjų požiūriu skiriamos Kristaus, Marijos, šventųjų Δ (čia priklauso kankinių ir išpažinėjų Δ), o formos požiūriu – paprastos (populiarios) ir meniškos Δ. Ehl

Lit.: A. H. Guerber, Myths and Legends of the MA, Lo. 1906. – F. Wilhelm, Dt. Legenden u. Legendare, L. 1907. – H. Günter, Die christliche Legende d. Abendlandes, Hei. 1910. – A. van Gennep, La formation des Legendes, P. 1910. – A. Schmitt, Die dt. Heiligenlegenden, Diss. Fr. 1929. – J. Merk, Die lit. Gattung des altfranz. Heiligenlebens, 1946. – H. Günter, Psychologie d. Legende, Fr. 1949. – H. Rosenfeld, Die Legende als lit. Gattung, in: GRM 33 (1951/51). – T. Gad, Legende in dansk middelalder, Kop. 1961. – Th. Wolpers, Die engl. Heiligenlegende des MA.s, T. 1964. – K. Firsching, Die dt. Bearbeitungen d. Kilianslegende unter bes. Berücksichtigung der Legendenhandschriften des MA.s, 1972. – A. Masser, Bibel- u. Legendenepik des dt. MA.s, B. 1976. – U. Wyss, Legende, in: V. Mertens/U. Müller (Hgg.), Epische Stoffe des Ma.s, St. 1984, 40–60. → Hagiografija.

Legendariumas, → legendų, suskirstytų pagal šventųjų dienas, rinkinys. Žinomiausias VA Δ yra Jokūbo Voraginiečio *Legenda aurea* (XIII a. antroji pusė). Iki vėlyv. VA ši populiari knyga buvo išversta į visas V. kalbas, be to, praplėsta nuo182 iki 448 skyrių. Ja remiasi ir 100 tūkst. eilučių viršijantis *Passional* (prieš 1300) vid. vok. aukšt. k. Ehl

Legendų vaidinimai. Greta → Mikalojaus vaidinimo, kurio VA lot. tradicija paliudyta anksti, daugiausia Δ išlikusių taut. kalbomis iš vėlyv. VA. Tai vaidinimais paverstos → legendos, paimtos iš rinkinio *Legenda aurea*, pasakojančios apie pavyzdingus, morališkai pamokomus → šventųjų gyvenimo įvykius. Δ būdavo vaidinami atitinkamų šventųjų dienomis arba papildomai atliekami per kitus relig. vaidinimus (→ misterija), ypač dažnai – nuo XIV a. Vok. ir Pranc. (čia 1400–1510 žinomi ~ 35 Δ). Kada pereita prie → miraklių, kuriuose stebuklingi dalykai nusveria moralinius, sunku pasakyti. Krü

Lit.: H. Biermann, Die dt.sprachige Legendenspiele des späten MA.s, Kö. 1977.

Leges barbarorum (VA lot. – germ. teisynas, taut. arba gentinės teisės) yra germ. genčių (V–IX a.), gyvenusių Romos imp. terit. arba kitaip patyrusių sąlytį su vėlyv. Antikos krikšč. pasaulio rašto kultūra, teisės seniausi užrašymai. Tai atsispindi ir šaltinių pavadinimuose vartojamuose *lex* (*Lex Burgundionum*) arba *edictum* (*Edictum Rothari*), atitinkančiuose vėlyv. Antikos kanceliarinį stilių. Pavadinimas *pactus* (*Pactus Alamannorum*) rodo kar. ir tautos bendradarbiavimą užrašant ir paskelbiant teisę, tai pranešama ir *Lex Salica* bei *Lex Baiuvariorum* prologuose. Pasiremiant teisės žinovais sudaryti Δ sujungia tradicinę paprotinę teisę su kar. statutų teise; jie užrašyti lot. kalba, bet tekste esama glosų ir taut.

kalbomis. Vad. *Bußweistümer* apima nužudymus, sužalojimus, vagystes ir pan. nusikaltimus; vad. *Constitutiones* aptaria teismo proceso, soc. tvarkos, santuokos, paveldėjimo ir kt. teises. Tokiu reguliavimu, ypač kruopščiai sudarytais bausmių katalogais (→ Wergeld), siekta sustabdyti → kraujo keršto ir → Fehde savivalę, priverčiant sudaryti žalos atlygio sutartis. Šalia Δ būta ir roman. gyv. daliai skirtų *Leges Romanae*, apėmusių Romos „vulgariąją" teisę (*Lex Romana Visigothorum*); t. p. anglosaksų teisės, kuri, būdama užrašyta taut. kalba, žemyno teisynų atžvilgiu užima ypatingą padėtį. Δ prasideda su vestgotų *Codex Euricianus* (475–476), kurio išlikę tik fragmentai, o baigiasi irgi tik iš dalies išlikusiais saksų, fryzų, chamavų ir tiuringų teisynais, kuriuos kodifikuoti, kaip manoma, Karolio D. laikais paskatino Acheno reichstagas (802–803). Vienas veiksmingiausių buvo frankų *Lex Salica* (pirma redakcija 507–511), kurio būta 8 variantų ir 84 tekstų (tarp jų ir vert. į sen. vok. aukšt. k. fragmentas). *Lex Ribuaria* (633–634) yra ripuarams pritaikytas frankų teisynas. Analogo neturi „Salijų teisyno" vad. „Malbergo glosos", teisminės formulės, prasidedančios žodžiais *in mallobergo*, t. y. „teisme". O „reikšmingiausias *Volksrecht* laikų įstatymų leidybos kūrinys" (Brunner) yra *Edictum Rothari*, išleistas 643 lapkričio 22 d. ir stiliumi bei terminija orientuotas į romėnų teisę. Sch-W

Lit.: H. Nehlsen, Aktualität u. Effektivität der ältesten germ. Rechtsaufzeichnungen, in: P. Classen (Hg.), Recht u. Schrift im MA, Sigmaringen 1977, 449–502. – C. Schott, Der Stand der Leges-Forschung, in: Frühmittelalterliche Studien 13 (1979), 29–55. – R. Schmidt-Wiegand, Stammesrecht u. Volkssprache, Weinheim 1991.

Leichas (plg. gotų k. *laiks* – šokis), didesnės apimties iškilmingos (dainuojamosios) lyrikos vid. vok. aukšt. k. žanras; Δ sudarytas iš formaliai skirtingų atkarpų (perikopių), kurios savo ruožtu apima skirtingas eilučių grupes (versiklus) arba versiklų grupes, kurių rimų struktūros dažnai gana sudėtingos (paprastai per 100 eilučių). Pagal elementų variaciją ir kartojimąsi galima skirti rikiavimo, reprizos ir kt. tipus; pagal turinį – Marijos, Kryžiaus žygio, meilės, šokio Δ. Δ yra išlikę iš XII a. (Rugge, Gutenburgas), o daugiausia iš XIII a. (Valteris Fogelveidė, Konradas Viurcburgietis, Frauenlobas ir kt.). Δ melodijų teturime vos vieną kitą (pvz., Aleksandro Padūkėlio leicho). – Pats žodis Δ vid. vok. aukšt. k. sukurtoje lit. vartojamas „instrumentinės muzikos" (Gotfrydo Štrasburgiečio *Tristan*) arba „giesmės akomponuojant instrumentams" (Ulrichas Lichtenšteinietis) reikšmėmis. Metriniu ir muzikiniu požiūriu Δ panašus į lot. → sekvenciją ir roman. → desvort bei lai.

Lit.: H. Spanke, Studien zur Sequenz, Lai u. L., Da. 1977. – H. Apfelböck, Tradition vom Gattungsbewußtsein im dt. L., 1990.

Leidėjas → knygų prekyba

Leidimas, kritinis. Parengti patikimą teksto Δ medievistikos srityje reiškia tikrą iššūkį. Daug keblumų kelia, pvz., teišlikę fragmentai, pabira tradicija, teksto taisymai ankstesniuose tradicijos sluoksniuose, nepatikimi duomenys apie autorių gyvenimo vietą ir (arba) laiką. Todėl reikia, kad kiekvieno Δ tikslas būtų pritaikytas konkrečiai tradicijos situacijai. Iš esmės esama dviejų (tarpusavyje konkuruojančių) metodų: 1. paprastai tik tipografiniu požiūriu naujas → dokumentinis Δ arba apskritai kaip → faksimilė pateikiamas perspaudas teksto, kuris dėl savo autoriteto neatrodo galimas esmingai pataisyti; 2. visiškai sąmoningas, kai kada ir norminamojo pobūdžio (t. y. daugybę atsitiktinių variantų nušlifuojantis), pažodinio teksto priartinimas prie bent jau iš dalies, manoma, galimo pasiekti „originalo" (tiksliau: istoriškai siūlomų variantų). Tačiau prieš imantis naudoti šiuos du Δ metodus vyksta sąžiningas išlikusios tradicijos rinkimas, aprašymas ir lyginimas, o tai leidžia sudaryti vad. rankr. stemą (chronologiškai žemyn besileidžiantį diagraminį medį, linijomis sujungiant akivaizdžiai tradicijos keliais susijusius teksto paliudijimus). Jei teksto tradicijos situacija ir žinios apie teksto aplinką leidžia taikyti antrąjį metodą, tai po *recensio* (įv. nukrypimų nuo teksto įvertinimas, remiantis pačiu patikimiausiu pripažintu tekstu ir atsižvelgiant į išorines ypatybes – metriką, dialektą ir t. t.) pradedama *emendatio*, kurios esmė yra konjektūrinė kritika: taisymais (emendacijomis) bandoma atgaminti sugadintas teksto vietas ir, pridedant skyrybos ženklais, kurti (dažnai iš esmės!) naują prasmę. Moksl. patikrinti visas atliktas teksto

korekcijas padeda jas fiksuojantys teksto variantų aparatai (dažn. teksto apačioje) arba sinoptiniai (gretutiniai) svarbiausiųjų rankr. bei jais remiantis sukurto vad. kritinio teksto atspaudai. Hof

Lit.: → Teksto kritika.

Leys d'amour → gai saber

Leisa (*kyrieleis* – gr. *Kyrie eleison* trumpinys), sen. ir vid. vok. aukšt. k. sukurtos → religinės giesmės, kurių refrenas baigiasi „kyrieleis". **Δ** kilusios iš lot. → sekvencijų: iš pr., matyt, buvo išverstos iš lot. k., vėliau – savarank. kūriniai; seniausia **Δ** yra vad. „Petro giesmė" (IX a.). **Δ** giedodavo per pamaldas, piligrimines keliones ir flagelantų žygius; tai seniausios → bažnytinės giesmės. → Religinė giesmė. LaJ

Lekcionaras (lot.). 1. Nešiojamas arba stacionarus pultas knygai padėti, dažnai vaizduoja erelį išskėstais sparnais. 2. Liturg. knygos tipas, kur pagal Bažn. švenčių ir dienų kalendorių išdėstyti pamaldoms numatyti Šv. Rašto skaitinių (išskyrus Evangelijų) tekstai; pagal turinį ir liturg. formą **Δ** skirstomi į → epistoliarus, → homiliarus ir kt. tipus. Seniausi **Δ** išlikę iš VII a. Schu

Lit.: J. BAUDOR, Les lectionaires, P. 1908.

Leksikografija prasideda VIII a. sen. vok. aukšt. ir sen. pranc. k. → glosomis ir glosarijais (sen. vok. aukšt. k. *Abrogans*; *Reichenauer Glossen*), kurie lot. teksto (Biblijos, Bažn. Tėvų) žodžius arba aiškina taut. kalba ta tvarka, kaip jie išdėstyti lot. tekste, arba grupuoja juos pagal dalykus (augalai, paukščiai, žuvys, kūno dalys ir pan.) ar pagal abėcėlę. Reti lot. žodžiai paaiškinami dažniau vartojamais lot. žodžiais. Abėcėliniai glosarijai sudarinėjami per visus VA (taip pat žydiški–pranc. glosarijai, dažnai hebr. žodžius aiškinantys hebrajiškai užrašytais pranc. žodžiais). Nuo XI a. atsiranda išsamesnių leksikonų VA lot. k., kur labiau laikomasi abėcėlės tvarkos, apibrėžiamas kiekvienas žodis, nurodoma giminė ir fleksija, t. p. autoriai, kurių raštuose tas žodis pavartotas (Papijo, *Elementarium doctrine erudimentum*, XI a. vid.; Hugutio iš Pizos *Derivationes*, XII a. pab.). Nuo XIII a. glosografinę tradiciją pakeitę vok.–lot. žodynai atvėrė platesnes erdves taut. kalboms. Medžiagos tokiems žodynams teikė moksl. lot. žodynai, antai Jono Balbo Genujiečio *Catholoconas*, Vilhelmo Brito Biblijos vokabuliaras arba dvasininkams skirtas pagalbinis *Brevilogus*. **Δ** plėtotė, jos formos vėlyv. VA yra susijusios su vis intensyvėjančiomis teol., filos., gamtos mokslų studijomis ir aktyviu mokyklų gyvenimu. Taut. k. galėjo tapti aiškinamąja ir tituline k., ir atsistodama greta → lingua franca įgyti *materna lingua* statusą, – o tai atspindi naują dvasinę ir jausminę nuostatą. Vėlyv. VA rankraštinių žodynų pavyzdžiai: Štrasburgo kronikininko Fritsche Closenerio (XIV a. pab.) mokyklinis vadovėlis su vok.–lot. glosariumu, skirtas lot. k. pradmenims mokyti, taip pat ostfaliečio Dietricho Engelho *Vocabularius quadriidiomaticus* (~1400), kuriame yra vok. žem. k. ir lot. k. vokabuliaras su paaiškinimais taut. kalba. Teol. dalykinio žodyno pavyzdys – vad. *Vocabularius copiosus* (Bazelis, 1338). Labiausiai paplitusiu universaliu vok.–lot. k. žodynu vėlyv. VA tapo *Vocabularius Ex quo* (~ 1400). **Δ** siaurąja prasme nepriklauso kalbos vadovėliai, kuriuose dviem kalbomis (pvz., pranc.–anglų, pranc.–flamandų ir kt.) pateikiama ne tik lygiagretūs žodžių sąrašai, bet ir rišlūs kasdieniai dialogai (→ pasikalbėjimų knygelės). Kim/Gie

Lit.: L. DIEFENBACH/E. WÜLCKER, Hochdt. u. neuhochdt. Wörterbücher der mittleren u. neueren Zeit, Bas. 1885. – L. W. DALY/B. A. DALY, Some Techniques in Med. Latin Lexicography, in: Speculum 39 (1964), 229–239. – G. GOETZ (Hg.), Corpus glossarum Latinorum, I–VII. (Repr.), A. 1965. – K. GRUBMÜLLER, Vocabularius Ex quo. Untersuchungen zu ahdt. Vocabularen des SMA.s, Mn. 1967. – E. STEINMEYER/E. SIEVERS, Die althoch-dt. Glossen, I–IV, Repr. Dublin/Z. 1968/1969. – K. GRUBMÜLLER/H.-J.STAHL, Volkssprachlich indizierte Wissensfelder in Vokabularien, in: N. R. WOLF (Hg.), Wissensorganisierende u. wissensvermittelde Lit. im MA, Wie. 1987, 164–174.

Lektorius (iš lot. *legere* – skaityti), skaitovas. Evangelijos skaitymas per pamaldas iš pr. buvo pasauliečio pareiga, vėliau **Δ** virto priešpaskutiniuoju šventimų laipsniu (→ ordines) ir nuo X a., skaitiniams perėjus aukštesniųjų šventimų laipsnių dispozicijai, tereiškia dvasininko pareigybės parengiamąją pakopą be konkretaus turinio. Vog

Lit.: W. CROCE, Die niederen Weihen u. ihre hierarchische Wertung, in: Zs. für kathol. Theologie 70 (1948), 257–314.

Lelija. Antikoje – grožio, meilės ir vilties simbo-

lis. VA vegetatyvinėje simbolikoje dėl baltos spalvos Δ reiškia širdies tyrumą, nekaltybę, → skaistybę ir (dorybės) grožį. Krikšč. simbolikoje ji įprasmina Kristų, šventuosius, Bažn., bet taip pat ir mirtį. *Gg* Δ minima aprašant meilės sodą kaip išrinktumo simbolis. Tačiau pirmiausia ji yra Mergelės Marijos atributas. Dažnai (išreiškiant tobulą grožį) Δ pasitaiko viename kontekste su → rože, su kuria įv. → Biblijos vertimo ir aiškinimo tradicijose Δ kai kada painiojama. Kro

Lit.: A. SALZER, Die Sinnbilder u. Beiworte Mariens in der dt. Lit. u. lat. Hymnenpoesie des MA.s, Linz 1893. – W. FECHTER, Lat. Dichtkunst u. dt.s MA, B. 1964. – P. WAPNEWSKI, Stern u. Blume, Dorn u. Kleid, in: H. ANTON (Hg.), Geist u. Zeichen. Festschrift für A. Henkel, Hei. 1977.

Lėlių vaidinimai. Elzaso vien. abatės Heraldos Landsbergietės († 1195) *Hortus deliciarum* parodytas žaislines figūrėles, vaizduojančias kovotojus, galima laikyti pirmuoju Vid. Eur. relig. ir pasauliet. → teatro, kur vaidina negyvi veikėjai, paliudijimu. Naudojamos čia vad. rankinės Δ, nykščiu, smiliumi ir viduriniuoju pirštu judinamos figūros, virvelėmis tampomos marionetės bei ant strypo užmautos lėlės. Bg

Lempa, palubėje kabinamas, pastatomas arba nešiojamas šviestuvas iš metalo, molio ar stiklo; jo skystyje plūduriuojantis arba per vamzdelį išvestas dagtis būdavo įmirkytas alyvoje. Greta šios kaip degalai naudotas ir lajus bei taukai, t. p. balanos ir → žvakės. Δ, pagal Biblijos palyginimą apie dešimt mergelių – budrumo ir pasirengimo ženklas, dažnai minima → Paskutiniojo teismo vaidinimo *Ludus de decem virginibus* (XIV a. antra pusė) variantuose vid. vok. k. (vid. vok. aukšt. *lampel*, *lampāde*, *ampel*, *burnendez lieht*). → Apšvietimas. Sch-W

Lit.: M. HEYNE, Fünf Bücher dt.. Hausaltertümer, I, L. 1899. – W. KUHLBERG, Verschollenes Sprachgut u. seine Wiederbelebung in nhdt. Zeit, F. 1933. → Žvakė.

Lenkija. Polonijos slavų gentys, vadovaujamos Piastų, IX a. susivienijo į kun-štystę, iš pr. priklausomą nuo Otonų. Krikšč. buvo įvesta valdant Mieškai I († 922). Boleslovas Narsusis (992–1025) karūnavosi kar. ir padidino savo valdas užkariavimais, kurių jo įpėdiniai nepajėgė išlaikyti. Nuo 1033 Δ buvo Šv. Romos imp. vasalė. Δ istoriją XII ir XIII a. ženklino karalystės padalijimai ir vok. → Rytų kolonizacija. 1228 → Vokiečių ordinas pasiglemžė š. sritis; 1241 Δ nusiaubė → mongolai, palikdami krašte anarchiją. Kar. valdžia vėl ženkliai sustiprėjo, valdant Kazimierui III (1333–1370; sost. Krokuva; 1364 įk. un-tas); tuo metu į kraštą buvo pasikviesta daugiau vok. ir žydų. Nuo 1386 Δ valdė lietuvių Jogailaičiai, kurie sunaikino Vok. ordiną. 1471 įgijus → Bohemiją Δ tapo didžiąja valstybe, tačiau dėl bajorijos egoist. interesų užs. politikai tai nedavė efekto. Din

Lit: P. W. KNOLI, The Rise of the Polish Monarchy... 1320–1370, Ch. 1972. – O. KOSSMANN, Polen im MA, I–II, Marburg 1971–1985. – F. SEIBT, P. von der Jahrtausendwende bis 1444, in: TH. SCHIEDER (Hg.). Hb. der europ. Gesch., II, St. 1987, 1042–1097.

Lenkų kalba, v. slavų k., vardažodžiuose ir glosose užfiksuota nuo XII a., o relig. tekstuose – nuo XIV a. VA lenkišką lit. sudaro daugiausia kronikos ir relig. raštija, o nuo krikšč. įvedimo 966 vartota dažn. lot. k. VA lot. kronikos liaupsina lenkų valstybę ir valdančiąją dinastiją (Galo Anonimo kronika, ~1112–1116, Jano Dlugošo analai, 1455–1480). Kai kuriose kronikose (pvz., W. Kadubeko) yra išlikę žodinės tradicijos pėdsakų. Relig. raštija Δ – šventųjų gyvenimai, apokrifų, psalmių ir Biblijos vert. Liturgija sueiliuota tikriausiai anksčiau nei XIV a. užrašyta Velykų giesmė „Kristus prisikėlė“, veikiausiai lot. himno *Christe surrexisti* vert., ir tik XV a. raštu užfiksuotas Marijos himnas „Dievo Motina“, pasižymintis aukšta menine verte. Ginčytinas šios giesmės pirmųjų dviejų strofų atsiradimo laikas, galbūt XIV a.; Jogailaičių dinastijai tai buvo savitas „valstybės himnas“. Dar yra išlikusių įv. raudų ir kalėdinių giesmių variantų. Nepaisant Lenk. kultūr. priklausomybės Vakarams, čia nei → riterių epo, nei → minezango nebuvo, nors būta pasauliet. poezijos variantų, kurie reiškėsi didakt. proginiais bei satyriniais eilėraščiais, dialogais. Sir

Lit.: J. KLEINER, Die polnische Lit., Potsdam 1930. – D. LANGER, Grundzüge der polnischen Lit.gesch., Da. 1975.

Lentos žaidimai → žaidimai, šachmatai

Lėnų sistema. 1. → Feodalizmo sinonimas. 2. Siaurąja prasme – pagal lėno teisę veikusios institucijos. Δ – tai tarpusavio ištikimybe ir lėnine

teise pagrįstas bei lėno teismo reguliuojamas skolos santykis, kai lėnininkas (*homo*, *vassus*, *Vasall*) ponui (*Lehnsherr*, *dominus*, *senior*) atlieka asmeninę, karo arba dvaro tarnybą, o už tai gauna naudotis iki gyvos galvos lėnu (beneficija: dažn. žemės valda, apimanti net ištisus kaimus; t. p. pasauliet. ir bažn. pareigybės). Lėno savininku likdavo ponas; be jo sutikimo nevalia būdavo lėno užstatyti, išnuomoti arba perleisti. Δ atsirado frankų imp. susiliejus → vasalitetui (asm. teisė) ir beneficijai (daiktinė teisė), kai iš germ. pono → palydos tradicijos perėmus ištikimybės priesaiką, pagerėjo vasalų soc. padėtis ir padidėjo saugumas. Nuo IX a. galima kalbėti apie susiformavusią Δ, kuri tada buvo pagr. valdymo priemonė; su tarnyb. lėnų dalijimu dažn. būdavo susijusios ir pareigybės. Pranc. kar. savo valdžią grindė asm. ištikimybės priesaika, duodama visų, pradedant karaliaus, baigiant antriniais vasalais, o R. frankų vok. imp. vis svarbesnis darėsi daiktinis elementas. Vykstant visuotinei alodizacijai, lėno valdos irgi darėsi paveldimos, ir vasalas dabar ėmė tarnauti todėl, kad turėjo lėną. Daugėjant teisėje kapitalizmo elementų, šalia dvaro lėno vis dažniau pasirodo pinigų ir činšo lėnas. Įveikęs gentinių kun-tysčių pasipriešinimą, imperat. Frydrichas I mėgino V. Europos pavyzdžiu sukurti centralizuotą lėninę valst., bet tai pavyko tik iš dalies. Nors pagal → riterijos hierarchiją kar. buvo aukšč. ponas, bet → imperijos kunigaikščiai išsikovojo privalomojo teikimo teisę (*Leihezwang*) jiems suteikiamiems lėnams („vėliavos lėnas"), o savo terit. laikėsi lėno grįžimo jų nuosavybėn principo. Tai gerokai varžė kar. valdžią kraštui ir gyventojams, nes antriniai vasalai jautėsi įsipareigoję tik tiesioginiam ponui. Plintant dvigubam ir daugiapakopiam vasalitetui, susiklostė padėtis, kad konflikto tarp ponų atveju vasalas galėjo išlikti neutralus. Besikuriančios terit. valstybės, kitaip negu karalystės, panaudojo Δ → žemėvaldai plėtoti. Pono ir vasalo santykis rėmėsi formaliu lėno suteikimu (→ investitūra). Vasalas vykdė lėno priesaiką, reikalavusią ištikimybės, karo ir dvaro tarnybos (→ *auxilium et consilium*, Komendacija). Sulaužęs ištikimybės priesaiką vasalas lėną prarasdavo. Mirus ponui arba vasalui, lėnas atitekdavo ponui arba jo įpėdiniui; tada lėną vėl reikėdavo atnaujinti (*Mutung*). Lėnams tapus paveldimiems, įpėdinis, formaliai išliekant lėno grįžimo ponui principui, turėjo teisę pretenduoti į lėną. Schu

Lit.: H. Mitteis, Lehnrecht u. Staatsgewalt, Wr. 1933 (Repr. 1972). – W. Kienast, Lehnrecht u. Staatsgewalt im MA, in: HZ 158 (1938), 3–51. – B. Meyer, Lehnswesen in Recht u. Staat des MA.s, in: Zs. für schweizerische Rechtsgesch. 26 (1946), 161 ir t. – T. Mayer (Hg.), Studien zum ma. Lehnsrecht, Konstanz 1960. – F. L. Ganshof, Was ist das L., Da. 1961. – F. Merzbacher, Kirchenstaat u. Lehnsrecht, in: Öster. Archiv f. Kirchenrecht 12 (1961). – G. Theuerkauf, Land u. L. vom 14. bis zum 16. Jh., Graz 1961. – J. Calmette, La société féodale. P. [5]1977. – K.-H. Spiess, Lehnsrecht, Lehnspolitik u. Lehnsverwaltung d. Pfalzgrafen bei Rhein im SMA, Wie. 1978. – K.-F. Krieger, Die Lehnshoheit der dt. Könige im SMA, Aalen 1979. – V. Rödel, Reichsl., Ministerialität, Burgmannschaft u. Niederadel, Marburg 1979. – M. Bloch, Die Feudalgesellschaft, 1982.

Leoninis metras (VA lot. *versus leoninus*), hegzametras arba pentametras su vidiniais (cezūriniais) rimais, jungiančiais abiejų puseilių žodžius (žodis prieš pentemimerę rimuojamas su paskutiniu eilutės žodžiu). Leoninis hegzametras su finaliniu rimu ima vyrauti nuo IX a., o su dviskiemeniu – nuo XII a. Terminas *versus leoninus* pirmiausia paliudytas Motiejaus Vandomiečio (~1170) *Ars versificatoria*. „Leonitas" („leoninas", iš pop. Leono I arba bendravardžio VA lot. k. kūrusio poeto) iš pr. buvo vadinamas Δ ritmas, vėliau – rimas (cezūrinis rimas). Ehl/Vog

Lit.: C. Erdmann, Leonitas. Zur ma. Lehre v. Kursus, Rhythmus u. Reim, in: Corolina Quernea. Festgabe K. Strecker, 1941 (Repr. St. 1952), 15–28.

Lettner (iš VA lot. *lectorium*) vok. vadinamas į sceną panašus įrenginys roman. (pvz., Alpirsbache) arba gotik. bažn. (pvz., Breisacho vien.) chorui nuo pagrindinės navos, taigi ir dvasininkams ar vienuoliams nuo pasauliečių atskirti. Δ gerai tiko epistolėms ir Evang. skaityti, pamokslams sakyti, choro giedotojams sustatyti, o per → Velykų liturgiją būdavo panaudojama kaip scena. Dažnai Δ būdavo puošiama figūrinėmis skulptūromis (pvz., Naumburgo bažn.). Din

Lit.: A. Vallance, Greater English Church Sceens, Lo. 1947. – E. Hütter/H. Magirus, Der Wechselburger, L. 1983.

Liaudies daina (vok. *Volkslied*). Šią sąvoką 1773

pirmas pavartojo Herderis kaip idealų estetinės kategorijos vaizdinį, norėdamas sukurti pakaitą ligi tol įprastiems terminams: *Bauerlied, Gassenhauer, Bergreihen, Reuterliedlein.* Galimas įrodyti žodžio ir melodijos homogeniškumas leido manyti, kad šių dainų kūrėjai buvo ir poetai, ir kompozitoriai (sen. provans. ir pranc. pavyzdžio ankstyv. meilės dainos šia prasme irgi patyrė sąveiką su **Δ**). Be to, tariama, kad naujesniosios **Δ** yra ne kas kita, kaip pakitusios ankstyv. VA baladės arba giesmės. **Δ** požymiai yra: 1) žodinė tradicija, 2) bendruomenės ar grupės **Δ**, 3) funkcinė priklausomybė atliekančiųjų papročių, švenčių ir buities sričiai; 4) formalūs elementai, lengvinantys atsimenamumą, taigi ir jos pastovumą ir išliekamumą, 5) variantiškumas, t. y. priklausomybė nuo ilgalaikių pokyčių, prisitaikymas prie dainavimo tendencijų kaitos. **Δ** autoriai dažn. nežinomi, nors jomis galėjo virsti ir žinomų kūrėjų lyrika, pvz., Abeliaro meilės dainos. Iš ankstyv. ir brandž. VA beveik neturime duomenų – išskyrus kokį Bažn. draudimą ar susirinkimo nutarimą, įrašą kronikose ar muzikos traktatuose, kad būta „liaudiškų“ dainų; jos pirmą kartą neginčijamai iškyla kaip bažn. giesmės, antai sen. bavarų „Petro giesmė“ (žinoma nuo IX a.), kuri prozodijos pavidalu buvo l. paplitusi, ir kitos → leisos. Vėlyv. VA dainynuose esama lyrikos, kuri laikoma **Δ**, bet dažniau vok. vadinama „weltliche Gesellschaftslied“ terminu. Darmštato rankraštis, panašiai kaip ir šv. Blažiejaus vien., Vynhoizo, Kionigšteino ir Rostoko, atsiradę ~1400. Svarbiausias XV a. dainų šaltinis yra „Lochamo dainynas“ (1450–1480). Kai kurioms šio rinkinio dainoms jau tada buvo per šimtą metų. Paminėtini dar: „Schedelio dainynas“, kurio aut. – „Pasaulio kronikos“ kūrėjas Niurnbergo humanistas Hartmannas Schedelis (1440–1514), ir to paties meto „Glogau dainynas“. → Baladė, carol. Bg

Lit.: H. MOSER/J. MÜLLER-BLATTAU, Dt. Lieder des MA.s, St. 1968. – F. BOSE, Zur Quellensituation für das V. des MA.s, in: Fs. E. Pepping, B. 1971, 332–341. – L. RÖHRICH/R. W. BREDNICH/W. SUPPAN (Hgg.), Hb. des V.es, I–II, Mn. 1973–1975. – S. HIRSCH, Das V. im späten MA, B. 1978. – W. SCHUPPAN, V., St. 1978.

Liaudies kalba → tautinė kalba

Liaudies kultūra apibrėžiama skirtingai, tačiau taikant šį terminą VA, praktiškiau būtų jį vartoti žemesniojo (nedalyvaujančio valdžioje ir neraštingo) sluoksnio kultūros prasme – kaip priešingybės aukštesniųjų bažn. ir pasauliet. sluoksnių kultūrai. Žemesnysis sluoksnis – tai pirmiausia → valstiečių luomas; brandž. VA suklestėjus → miestams, prie jo prisideda → proletariatas, pameistriai, periferinės grupės (→ negarbingi žmonės, elgetos). Neišleistina iš akių, kad būta didelių regioninių ir dar didesnių epochinių skirtybių. – **Δ** pavyzdžių išlikę nedaug. Materialiosios kultūros liekanų aptinkama pirmiausia archeologiniuose radiniuose, visai nedaug teišlikę vėlyv. VA valstiečių namų. Tačiau nemažai pastebima vad. „longue durée“, formalaus ir funkcinio VA **Δ** tęstinumo NA. Dar sunkiau prieinama dvasinė **Δ**, nes ilgą laiką ji buvo perduodama tik žodžiu. → Liaudies dainų ir muzikos, sakmių, pasakų ir t. t. teturime tokias versijas, kokias mums perteikė literatai. – Aiškesnė skiriamoji riba tarp aukštosios ir **Δ** ėmė ryškėti brandž. VA, skleidžiantis kurtuaz. kultūrai ir dėl → Grigaliaus reformos išsiskyrus → dvasininkijos luomui; ankstyv. VA kultūr. skirtumai dar mažai apčiuopiami, pvz., Karolis D. dažn. nešiojo frankams įprastus drabužius. Tačiau neabejojama, kad jau egzistavo elitinė kultūra, kuri visiškai skyrėsi nuo to meto daugumos kultūros, pvz., → rūmų mokyklos lot. lit. arba Karolingų → Renesanso mūro statyba. Tačiau aiškus elit. kultūros atsiskyrimas nuo **Δ** įvyksta tik brandž. (→ kaimiškoji poezija) ir vėlyv. VA (→ drabužių nuostatai). Tai galbūt t. p. išreiškia miesto ir kaimo priešpriešą (valdovų rezidencijos dabar dažn. esti miestuose). Svarbiausiu skiriamuoju elit. kultūros bruožu galima laikyti vis didėjantį jos fiksavimo raštu įsigalėjimą – šios komunikacijos sistemos **Δ** beveik visai neturėjo. Aukštųjų soc. sluoksnių kultūra iš dalies buvo tarpt.: → dvasininkijai – dėl bendros lot. k., pasauliet. bajorijai – dėl diplomat. kontaktų, Kryžiaus žygių, turnyrų ir t. t., **Δ** liko visada regioninė, nes valstiečiai buvo susieti su žeme, o ž. ū. bemaž nepalikdavo laisvalaikio, išskyrus vieną kitą maldingą kelionę (→ maldininkas). – Manytina, kad daug žmonių priklausė abiem kultūros sritims, pvz., nusigyvenę „pusiau riteriai“ finansiniais sumetimais

imdavo į žmonas turtingų ūkininkų dukteris. Dar menkai ištirtas tarpininkavimo vaidmuo, kurį antai kaime atliko kunigai. Elitinė ir Δ anaiptol neegzistavo greta kaip ryšio neturinčios sistemos, bet intensyviai viena kitą veikė. Yra žinoma ne tik Δ produktų „iškilimo" į dvaro (→ baladė, šokiai) arba teol. sritis (→ skaistykla) atvejų, bet ir elit. kultūros produktų „nuosmukio" į Δ sritį pavyzdžių (mada, kalba, kryžiaus keliai). Tačiau būta ir tendencijų Δ slopinti: viena vertus, ideol. sumetimais religijos srityje (→ prietarai ir tai, kas, siekiant išlaikyti valdžią, jais buvo apšaukta, pvz., spontaniškos procesijos arba nesankcionuotos koplyčių statybos), kita vertus, todėl, kad Δ, antai → Užgavėnių papročiai, galėjo būti panaudota kovai su valdančiuoju sluoksniu. Apskritai abiem kultūroms bendrų elementų buvo kur kas daugiau negu NA. → Pasauliečių maldingumas. Din

Lit.: L. Kotelnikova, Mondo contadino e città in Italia dall'XI al XIV secolo, Bol. 1975. – P. Boglioni (Ed.). La culture populaire au MA, Québec 1979. – R. Muchembled, Kultur des Volkes – Kultur des Eliten, St. ²1984. – P. Dinzelbacher, Ma. Volkskultur. Skizze ihrer Forschungsproblematik u. bibliogr. Einführung, in: Jb. der Oswald von Wolkenstein Gesellschaft 3 (1984/1985), 313–360. – A. Gurjewitsch, Ma. V., Dresden 1986. – P. Dinzelbacher/H.-D. Mück (Hgg.), V. des europ. SMA.s, St. 1987. – J.-C. Schmitt. Religione, folklore e società nell'Occidente med., Bari 1988. – P. Dinzelbacher/D. Bauer (Hgg.), Volksreligion im hohen u. späten MA, Pa. 1990.

Liaudies maldingumas → pasauliečių maldingumas, religinis gyvenimas

Liaudies religija dažn. vadinama neraštingų žmonių religija, priešingybė (lot. mokančių) aukštųjų sluoksnių religijai. Δ yra ikikrikšč. ir nekrikšč. religingumo elementų. → Pasauliečių maldingumas, religinis gyvenimas. Tom

Liber catenatus (lot.; vok. *Kettenbuch*), prie skaitymo pulto grandine pririšama knyga; taip dažnai daryta VA bibliotekose, saugantis vagystės ir siekiant tvarkos. Col

Libertas → laisvė

Liepa, teisingumo vieta, ir, dažnai drauge su → šuliniu, viešojo gyvenimo centras. Po Δ būdavo tuokiamasi, sudaromos sutartys ir teisiama. Vieta po Δ priklausydavo viešąją valdžią turinčiam teisėjui arba valdovui (plg. Henriko der Glichezaere poemą *Fuchs Reinhart*, V. 1293). Kaip šokių ir švenčių vieta, Δ buvo laikoma įsimylėjėlių → medžiu, ypač ankstyv. minezange (plg. Dietmaro iš Aisto MF 34,3 ir Valterio Fogelveidės *Unter der linden*). Ake

Liet vid. vok. aukšt. k. vadinama vientisa daina (*daz liet*), kuri pradinėje lit. raidos pakopoje šiandieniu supratimu tesudarė vieną strofą (plg. Kiurenbergą, Dietmarą iš Aisto). Dgs. forma (*diu liet*) iš pr. žymėjo kelias strofas, po to – vientisą strofų seką (nauj. vok. aukšt. k. *das Lied*). Kita dgs. forma (*diu lieder*), kuri vėliau įsitvirtino kaip norminė, užfiksuota Frydricho Hauzeniečio tekste (MF 51, 28). Schw

Liga. Ligų atiradimas VA aiškintas dviem skirtingais būdais. → Medicina rėmėsi iš Antikos perimta → syvų teorija, pagal kurią Δ kylančios dėl 4 kūno syvų disproporcijos (vieno syvo pertekliaus [*abundantia*] arba jo sugedimo [*corruptio*]). Kenksmingą substanciją (*materia peccans*) reikia pašalinti → kraujo nuleidimu, statant kraujasiurbes, klizmą, sukeliant vėmimą ir pan. O Bažn., veikiama biblinio tikėjimo demonais, neoplatonizmo ir stoikų, manė Δ esant Dievo bausme už gimtąją nuodėmę, tad jos gydytinos Bažn. priemonėmis (pvz., prašomosios procesijos, aukos), tikinčiajam sužadinant savyje atitinkamas intencijas. → Užkalbėjimo formulės. Zimm

Lit.: W. v. Siebenthal, Krankheit als Folge der Sünde, Han. 1950. – H. Schipperges, Die Krankheiten d. MA.s, Mn. 1990. → Medicina.

Ligatūra (lot. *ligatura* = sąryšis) reiškia: 1) → paleografijoje dviejų raidžių kaip vieno nedalomo ženklo rašymą, pvz., a + e = æ; 2) muzikoje, t. y. → choralinėje, modalinėje ir menzūrinėje notacijoje, natų jungimą kakleliu (dar vadinamą *copula*). Din

Lygybė soc. prasme VA nebuvo žinoma (→ laisvė, vergovė, luomai), tačiau krikščionybės ji buvo numanoma (*1 Kor* 12, 4) pomirtiniame gyvenime (→ eschatologija). Ankstyv. krikšč. būdingą žmonių Δ idealą brandž. VA tam tikra prasme atgaivino tendencingai egalitarinis soc.-relig. sąjūdis, kurio pėdsakų ypač gausu XI ir XII a. relig. lit.

(*Memento mori; Scoph von dem lône;* Vargšo Henriko *Rede vom Glauben* ir kt.). Šie tekstai skirti kilmingajai pasauliečių publikai, kuri, ekon. ir soc. permainų fone (irsta žemėvaldos asmenų s-gos, kuriasi pinigų ūkis, soc. stipręja žemutiniai sluoksniai), raginama leistis į evangelinį neturtą, atsisakyti valdžios, turto ir „êre“, t. y. išsižadėti „nuodėmingo“ bajorijos gyvenimo būdo. Suabejojama genealogiškai pagrįsta bajorijos valdymo pretenzija: visi žmonės kilę iš Adomo (No(t)kerio iš Zwiefalteno (?) *Memento mori* 8, 1); „ebenaere“ mirtis juos visus sulygina (13, 3); kas seka Kristumi, tas priklauso „bajorijai“ – nepaisant kilmės (*Scoph von dem lône* 2, 1 ir t.). Vėlyv. VA daugybėje → memento mori ir mirties šokio lit. kūrinių ir atvaizdų pirmiausia pabrėžiama Δ prieš → mirtį. Ake

Lit.: G. Kaiser, Das ‘Memento mori’, in: Euph. 68 (1974), 337–370.

Lygisögur (sen. skand. – melo sagos) vadinama itin fantastinė vėlyv. sagų Lit.: tai nauj. → fornaldarsögur ir ypač → riddarasögur, kurios buvo ne išverstos, o sukurtos pačioje Islandijoje. Manoma, kad pavadinimą davė kar. Sveriras, turėdamas galvoje *fornaldarsögur*. Qua

Likimas (vok. *Schicksal*; plg. germ.: sen. vok. aukšt. *wurt*, sen. anglų → wyrd, sen. skand. *urðr*, sen. saksų *uurd*, plg. *fortuna*). Δ galios vaizdiniai, dažn. įasmeninti trimis mot. dievybėmis, paplitę visoje Eur. (gr. *moiros*, lot. *parkos*, germ. *nornos*, sen. rus. *rozdenicy*, serb./kroat. *sudenice*, germ.-kelt. *matres* arba „matronos“). Todėl anglosaksų glosose pasirodo lot. *parcae* kaip *wyrdae* atitikmuo, o šiaip „wyrd“, „fortuna“, „fatum“, „sortem“ aiškinama atskirai. Sen. skand. *Völuspa* ir Snorio Sturlusono *Gylfaginning* Urdrė yra pagr. iš trijų nornų, lemiančių dievų ir žmonių likimą. Neu

Lit.: L. Mittner, Wurd, Bern 1955. – G. W. Weber, Wyrd, Bad Homburg 1969. – S. Kulisic, Stara slovenska religija u svjetlu novijih istrazivanja posebno balkanoloskih, Sarajevo 1979. – P. C. Bauschatz, The Well and the Tree, Amherst 1982.

Limbas (lot. – apvadas), priešpragaris (nei dangus, nei skaistykla), padalytas į Δ *patrum*, kur Kristus buvo nužengęs prieš prisikeldamas, idant išlaisvintų mirusiuosius (*descensus*), ir Δ *puerorum*, kur patenka be krikšto mirę vaikai. Ar ir jei taip, tai kiek jie čia kenčia, nuomonės išsiskiria; tačiau aišku viena – čia nėra šviesos ir Dievo regėjimo (Dante *Pragaras* IV, *Skaistykla* VII). Din

Lit.: Santos Hermándes, Los niños del mundo pagano, Santander 1960. – R. Weberberger, L. poerorum, in: Recherches de théologie ancienne et méd. 35 (1968), 83–133, 241–259.

Lindenschmido strofa, 5 eil. strofa (4v a, 4v a, 4k b, 4v x, 4k b), ypač mėgstama vok. → liaudies dainose. Pavadinimas kilęs iš vienos Δ sukurtos dainos, pasakojančios, kaip buvo įvykdyta mirties bausmė riteriui plėšikui Hansui Schmidui Lindenui (1490), tačiau Δ tipas jau yra paliudytas vienoje *Carmina burana* meilės strofoje. Bru

Lingua franca (VA lot.). 1. Bendrąja prasme → koinė. 2. Kiekviena V. Europos k., su kuria susidūrė Viduržemio j. rytinės dalies tautos, taip pat (netaisyklinga) Levante vartojama it. k.: Kryžiaus žygiai vargiai galėjo R. išpopuliarinti pranc. k. (musulmonų tautos ir graikai savo kalbas išsaugojo, pranc. k. paplito tik Jeruzalės karalystėje ir Kipre), o Venecijos kaip kar. ir prek. galybės ekspansija sąlygojo, kad palei Adriją, te-rit. nuo Graikijos iki Palestinos, darkyta it. k. iki pat XIX a. liko bendravimo priemone. Gie

Lit.: H. Schuchardt, Die L. f. , in: ZfPH 33 (1909), 441–461. – W. Keith, The Context and Origins of L. F., in: J. Meisel (Ed.), Langues en contact, T. 1977. – G. Ineichen, La notion de langue franque (lingua franca), in: Mélanges de philologie à Henri Guiter, Perpignan 1981, 319–322. – C. Foltys, Die Belege der L. F., in: Neue Romania 1 (1984).

Linijų sistema (vok. *Liniensystem*), XI a. įvesta pagalb. priemonė anksčiau atsiradusioms adiasteminėms (t. y. intervalo nežymінčioms arba žyminčioms netiksliai) → neumoms iš *campo aperto* perkelti į lygiagrečių linijų sistemą su pažymėta tono reikšme (raktu); dabar tono aukštis ir intervalai galėjo būti perskaitomi ir naujos melodijos išmokstamos „iš lapo“. Dažnai į rankr. įbrėžtos ir iš dalies paspalvintos linijos (geltonai – C/c, raudonai – F/f) nuo Gvidono iš Areco († po 1033) buvo nutolusios per tercijos intervalą. Schl

Lit.: M. Huglo, Bilan de 50 années de recherches (1939–1989) sur les notations musicales de 850 à 1300, in: AcM 62 (1990), 224–259.

Liodáhattr (sen. skand.), 4 eilučių strofa, kurioje 2 cezūrą turinčios → ilgosios eilutės (dviejų dalių) kaitaliojasi su 2 trijų kirčių tęstinėmis eilutėmis. Δ buvo paprastesnė ir populiaresnė už kitas sen. skand. k. eiliavimo formas ir ypač mėgta didakt. → Edų poezijoje. Qua

Lit.: A. HEUSLER, Dt. VersGesch., B. 1925.

Lyrika (iš gr. *lyra*), subjektyviausias iš visų trijų lit. žanrų, kuris, ritmu, rimu, eilutėmis ir strofomis perteikdamas turinio ir formos vienovę, atskirus išgyvenimus iškelia į simbolinį lygmenį. Įv. tautose ir skirtingais laikais, veikiant epochos dvasiai ir individualioms gyvenimo pajautoms, atsirado daugybė Δ žanrų – nuo paprasčiausių dainų iki dvasingiausių meno kūrinių. Didžioji išlikusios VA Δ dalis arba yra anon., arba sunku įrodyti, kad kokio nors Δ kūrinio aut. yra žinomas poetas. Δ pradžia yra eil. burtažodžiai ir posakiai, pasiekę mus iš pagon. laikų. Iki XI a. vyravo relig. ir pasauliet. Δ VA lot. k., ypač → himnų poezija. Krikšč. vaizdinius perteikia → Marijos, kryžiaus, Kryžiaus žygių ir nuodėmių giesmės ir raudos. Pasauliet. VA gyvenimo pusė atspindi → vagantų poezija. XII a. vid. atsiranda → liet, → trubadūrų ir → truverų → meilės lyrika bei → minezangas. Pavyzdį Europai ilgai rodė Pranc. Δ, o savarankiškiausia liko → skaldų poezija ir keltų Δ. Brandž. VA atsirado → leichas, aprėpiantis skirtingos metrinės ir muzik. struktūros didžiąsias Δ formas. Nors Δ beveik visada buvo dainuojamoji, bet VA ji dažnai užrašoma be melodijos arba pateikiami tik tonų intervalai, nieko nesakantys apie atlikimo praktiką. – Kiekvienoje nac. lit. skirtingą Δ išlikimo situaciją galima pailiustruoti vid. anglų k. pavyzdžiu: iš ~450 dvasininkų parašytų rankr. ~3200 eilėraščių išlikę daugiausia prakt. pamokslų, maldų ir liturg. kontekstuose, 1/3 jų pasauliet. turinio, 3/4 – anon. Išskyrus ~500 → *carol*, kitų aiškiai nustatotų žanrų, antai → baladės, → rondelio arba → virelai, beveik nėra. VA pab. pasirodė → meisterzangas; It. po → dolce stil nuovo randasi naujos Δ formos (sonetas, kancona, sekstina ir kt.), kurios tęsia gr. Δ tradicijas (Dante, Petrarca; → Renesansas, humanizmas). *Kra/Ber/Din

Lit.: S. SINGER, Die relig. L. des MA.s, Bern 1933. – F. RABY, A History of Secular Latin Poetry in the MA, O. 1934. – IDEM., A History of Christian-Latin Poetry, O., [2]1953. – R. TAULER, Die Melodien d. weltl. L. des MA.s, St. 1964. – P. L. HENRY, The Early Engl. and Celtic Lyric, L. 1966. – J. JANOTA, Studien z. Funktion u. Typus des dt. geistl. Liedes im MA, Mn. 1968. – R. WOOLF, The English Religious Lyric in the MA, O. 1968. – U. MÜLLER, Politische L. des MA.s, Göp. 1971. – P. DRONKE, Die L. d. MA.s, Mn. 1973. – S. RAWENKE, Höf. Strophenkunst, Mn. 1976. – P. BEC, La Lyrique Française au MA, P. 1977/78. – D. RIEGER, Ma. L. Frankreichs, St. 1980. – H. BERGNER (Hg.), L. d. MA.s. Probleme u. Interpretationen, St. 1983. – S. WENZEL, Preachers, Poets and the Early English Lyrics, Princeton 1986.

List (vok. – gudrumas, klasta; iš germ. k. *lis-ti*, abstraktaus daiktav. nuo kamieno *lis* – žinojimas; pagr. reikšmė *lehren* – mokyti). Iš pr. Δ vartota su karu susijusiuose kontekstuose (*KriegsΔ*), kulto ir magijos srityje. Sen. vok. aukšt. k. sąvoka Δ dar buvo išlaikiusi „žinojimo“ reikšmę, vėliau tapo *Schlauheit* („gudrumas“), *Täuschung* („apgaulė“) sinonimu. Veikale *Trojanerkrieg* (V. 1958) apie 7 laisvuosius menus kalbama kaip apie 7 Δ. Ypatinga reikšme Δ vartojamas Gotfrydo Štrasburgiečio *Tristan*, merose ir Strickerio „Danielis iš žydinčio slėnio“. Čia, svarbiausioje vietoje sutapatinta su *Klugheit* („protingumu“), *Hinterlist* („klasta“) reikšme, Δ ėmė žymėti intelektualią veiklą. Taip Δ tapo brandž. VA mentaliteto ist. naujadaru, atitinkančiu VA lot. *ingenium*, *consideratio*, sen. pranc. k. *engin*: Δ yra analizuojančio ir pasekmes numatančio intelekto veiklos požymis. Tuc/Din

Lit.: J. TRIER, Der dt. Wortschatz im Sinnbezirk des Verstandes, I, Hei. 1931. – W. MOELLEKEN/I. HENDERSON, Die Bedeutung der liste im Daniel des Strickers, in: Amsterdamer Beitr. z. älteren Germanistik 4 (1973), 187–201. – R. W. HANNING, The Individual in 12th c. Romance, New Haven 1977.

Litanija (gr. *litaneia* – prašomoji malda), konkreti, dažn. giedamos, prašomosios maldos forma, kurios pavadinimas perimtas iš R. Bažn. Vadovas ištaria/gieda kreipinį – vėlesniais laikais tik šventųjų vardus, – o bendruom. atsako kartodama tą patį atliepą (*Amen*, *Kyrie eleison*, *Te rogamus, audi nos; Ora pro nobis*). Jei bendruom. kartoja vadovo ištartą atsakymą, kalbama apie dublikavimą; kai kartojama 3, 5 arba 7 kartus, Δ vadinama *litania terna*, *quina*, *septena*; jei nekar-

tojama – *litania plana.* VI–XII a. Δ imamos vadinti užtarimo → procesijos, kurių metu giedotos Δ. Žinomiausia mišraus (prašymo–kreipimosi) tipo yra Visų šventųjų Δ. Muzik. Δ kompoziciją sudaro solo ir choro kaita. Ehl

Lit.: → Liturgija

Literatūra bažnytine slavų kalba yra susijusi su brolių Konstantino ir Metodijaus → slavų misija. Δ pr. galima tiksliai datuoti 863. Tai liturg. tekstų vert. – NT ir ST dalys, Bizantijos teisės paminklai ir kt. Konstantino-Kirilo šventųjų legenda laikytina misijų laikotarpio kūriniu, ko gero, tai vert. iš gr. k. Tačiau su didele tikimybe Konstantinui-Kirilui tiesiogiai priskirtini du kūriniai: vienas – sen. bažn. slavų k. parašytas eilėraštis, sukurtas kaip prologas (*proglas*) evangelijų vert., antras – ir į Konstantino-Kirilo šventųjų legendą įtrauktas himnas, skirtas šv. Grigaliui Nazianziečiui. Vėliau (klestėjimo laikotarpiu) Δ toliau plėtojosi atskiromis slavų k. – → bulgarų, kroatų, rusų, serbų, čekų ir ukrainų. → Senoji slavų kalba, slavų kalbos. Sir

Lit.: A. N. Pypin/V. D. Spasovic, Gesch. der slawischen Lit.en, I–II, 1880/1883. – J. Karasek, Slawische Lit.gesch., L. 1906. – M. Murko, Gesch. der älteren südslawischen Lit.en, 1908. – P. Diels, Altkirchenslawische Grammatik, [2]1963. – D. Tschitschewskij, Vergleichende Gesch. der slawischen Lit.en, B. 1968.

Literatūra senąja prancūzų kalba. Nors lit. kūryba pranc. k. prasideda jau bent IX a. hagiografinėmis giesmėmis („Eulalijos sekvencija“), tačiau iš laikų iki XII a. išlikę visai nedaug tekstų. XI a. atsiranda → chansons de geste, XII ir XIII a. suklestėję ir sujungti į ciklus (→ Karolio Didžiojo temos literatūra). Tik truputėlį vėliau pasirodo ir kurtuaz. → romanas, aprėpiąs įvairias temų sritis: – antikinis romanas (Alberics de Pisançon), → Artūro temos literatūra (Chrétienas iš Trua). Dar XII a. atsiranda ir pirmieji → lais (Marie de France), → gyvūnų epas (*Roman de Renart*), → fablio, → mirakliai. O → truverų → meilės lyrika remiasi ne Antikos recepcija ir ne keltiškais motyvais, bet → trubadūrų kūryba (→ provansiečių kalba). → Žonglierių repertuaras apima pasauliet. ir relig. veikalus. Itin svarbūs yra Blua, Šampanės ir → Anžu-Plantagenetų rūmai. Dalis Δ sukuriama Anglijoje, kurioje nuo 1066 viešpatavo pranc. kalbą normanai (anglonormaniškoji lit., pvz., Thomas d'Angleterre). XIII a. vis daugiau rašoma proza, kurią sudaro ist. veikalai, teis. užrašymai, didaktinė lit., t. p. ir Artūro ciklo romanai. Gausu religinių ir pasauliet. eiliuotų → alegorijų, kurių įžymiausia yra Guillaume de Lorris ir Jeano de Meuno „Rožės romanas“. Satyros viršūnės yra šis veikalas bei tokių dvasinių autorių, kaip Guiot de Provins, kūriniai. Kurtuaz. romanas dažnai pavirsta nuotykių virtine, vaizduojamos ir pasakiškos bei rytietiškos temos. Relig. lit. srityje itin išsiskiria Marijos giesmės (Gautier de Coinci) ir drama (Jean Bodel). Kūrybos centrais pamažu tampa miestai. Jokioje kitoje VA taut. lit. nerasime tokio naujovių ir poetinės kokybės junginio kaip XII a. antrosios pusės Pranc. Netrukus Δ per – vert. (→ verstinė literatūra) bei perdirbinius pasiekia Vok. ir Skand., t. p. Isp. ir It.; o į sen. pranc. k. iš kitų taut. k. vertimų bemaž nėra, jų esama tik iš lot. k. Δ yra akivaizdžiai įkvėpianti, kitas taut. kalbomis kuriamas VA literatūras formuojanti taut. lit.; tas pat pasakytina ir apie ją pratęsusią lit. → viduriniąja prancūzų kalba. Neįmanoma nepastebėti analogijos su to meto meno ist. (→ gotika). Din

Lit.: GRMLA. – U. T. Holmes, A History of Old French Lit.e, NY. 1948. – R. Bossuat, Manuel bibliographique de la littérature française du MA, Melun/P. 1951–86. – Idem., Le MA, p. 1955. – G. Grente ir kt. (Ed.), Dictionnaire des lettres françaises, I, P. 1964. – A. Viscardi, Le letterature d'oc e d'oil, Mi. 1967. – J. Payen, Le MA, I, 1970. – H. Krauss (Hg.), Europ. HMA, Wie. 1981. – D. Poiron, Précis de littérature française du MA, P. 1983. – Žurn.: Romania.

Literatūrinė kalba. Iki pat nauj. vok. aukšt. k. suformuotos rašyt. k. normos šis terminas VA pasitaiko dažniau tais atvejais, kai įsigalėjusį prisirišimą prie → dialektų lit. mėginama įveikti pereinant prie tarpregioninės k. formos. Nežiūrint aiškių sen. vok. aukšt. k. vienodinimo tendencijų raštijoje Δ terminas nevartojamas, bet vid. vok. aukšt. k. dažnai pasitaiko jo sinonimas → poetinė kalba. Vėlyv. VA, kai ir dalykinėje raštijoje, komerciniuose santykiuose, → kanceliariniame stiliuje ir kt. kūrėsi tarpregioninės k. normos, sunkoka nubrėžti ribą tarp Δ ir „rašto kalbos“, jei lit. są-

vokos netaikysime, kaip įprasta, tik estet. įpavidalintiems tekstams. NA lit. mėginimai apibrėžti Δ kaip poetinę funkciją atliekančių tekstų k. netinka VA sąlygoms, nes remiasi ne tų laikų prielaidomis (autonominė estetika, → fikciškumas). Tačiau VA Δ suvoktina kitu aspektu: kokiu mastu kūrinio kalbinė forma priklausė nuo to meto poetologinių normų, – pvz., kaip pritaikomi lot. lit. ir retorikos k. pavyzdžiai arba kaip sąmoningai iš jų vaduojamasi, kalbiškai realizuojamas daiktų/įvykių „prasmės" transparencijos reikalavimas, kaip germ. tradicijos kūriniuose taikomi žodinės poezijos pavyzdžiai (→ oral-formulaic). Kun

Lit.: W. Besch ir kt. ((Hgg.), Sprachgesch. Ein Hb., B. 1985, 1120–1129, 1398–1434.

Literatūrinė savimonė literatūros kūrėjo refleksija – literatūros ir savo kūrybos reikšmės bei funkcijų; t. p. formos, stiliaus bei kalbos klausimų ir autoriaus, kūrinio bei publikos santykių įsisąmoninimas; kartais teoriniai samprotavimai pateikiami ir lit. kūrinyje (epikoje dažn. → prologuose ir → epiloguose, kaip tipiškose Δ artikuliacijos formose). Įtempti kūrėjo ir publikos bei užsakovo lit., soc. ir ūk. santykiai nuo vėlyv. Antikos įgalino ir skatino rašytojus atsigręžti į save ir įsisąmoninti savo vertę; ne menką reikšmę čia turėjo ir kolegų autorinė savimonė, į kurią buvo reaguojama → poetų vaidais, dainių varžybomis, raudomis dėl mirusio, poetų katalogais ir paties meno šlovinimu, – kaip → literatūros kritika. Iš dabarties perspektyvos patenkinamai pažinti VA Δ įmanoma tik išsiaiškinus šias sąveikas ir paisant to meto poetinės bei retor. tradicijos ir lit. kūrinio žanrinės priklausomybės. Tarp vok. poetų iki XII a. pab. nebūta artikuliuoto savo poetinių kūrinių individualumo įsisavinimo. Tvirtai priklausančio bendruom., kurioje ir kuriai atstovaudamas jis kūrė, poeto darbas buvo viešoji veikla. Saistomi bažn. didaktinių saitų ir esmiškai veikiami krikšč. simbolinio mąstymo, VA lot. ir ankstyv. vok. k. rašę literatai rėmėsi ne savo žiniomis, o Bažn. Tėvų mokymu. Pirmuoju ryškiu ženklu, kad autorius susimąsto apie savo veiklą, laikomas – kartais tiesiog programinis – savo vardo paminėjimas. Δ itin krinta į akis brandž. ir vėlyv. VA (nors Δ ir vėl visiškai dingsta kai kuriose naujose VA pab. lit. formose: bažn., Užgavėnių vaidinimuose, liaudies knygose, „visuomeninėse" ir liaudies dainose). Ją lydinti poezijos „aukšto rango" samprata reiškiasi įv. (dažnai topinėmis) priemonėmis: autorius nurodo savo profesinius ir meninius gebėjimus (savo, kaip *artifex*, vertės suvokimo raida), išsimokslinimą ir išsilavinimą (*philosophus*), dievišką įkvėpimą (savo, kaip *theologus*, misijos suvokimas), didakt. užduotį (*praeceptor*). Poeto kaip epigono savimonė pasireiškia, kai jis vardija pirmtakus ir mokytojus, taip išreikšdamas savo įpėdinystės pretenzijas (tačiau greta užčiuopiama ir tokia savimonė, kuri, kvestionuodama konvencinius turinius, suteikia lit. kūrybai naujų impulsų: Neidhartas, Tanhouzeris). Ši savimonė artimai susijusi su VA poezijos soc. sąlygotumu: ypač špruchų literatūra panaudojama į publiką orientuotoms žinioms perteikti ir moralinei didaktikai (*prodesse*), nors sykiu gali būti mėginama suteikti klausytojui pramogą (*delectare*) arba – savanaudiškai – pelnyti Dievo malonę. Į reflektyvius meno apmąstymus įterpiami kuklumo ir nuolankumo patikinimai dažn. susiję su retor. tradicija, todėl neleidžia spręsti apie individualią vertybinę Δ. Tiesą perteikti siekiančio kūrėjo savimonė kaip estet. problema pasireiškia kurtuaz. ir ikikurtuaz. epe, iškylant ist. autentiškumo ir fantazija paremtos išmonės antinomijai: klasikinio kurtuaz. (Artūro ciklo) rašytojo kūrinio samprata, vedama iki dorovinės idealybės ir grožio pakylėtos tiesos sąvokos, konkuruoja su „suantikintos" pasakojamosios lit. autoriaus savimone ir į faktinę ist. realybę apeliuojančiomis jo tiesos pretenzijomis. Kaip jų abiejų priešingybė iškyla pamokomuosiuose relig. tekstuose dėstomi samprotavimai apie turinio ir formos santykį, pageidaujant atsisakyti rimuotų eilių ir poetinių puošmenų, nes tai esą tiesos prielaida. Pan. tiesos samprata atsispindi dalykinėje ir specialiojoje lit. vid. vok. aukšt. k., nors čia, tiesa, dėl praktinės vartojamosios paskirties pirmenybė teikiama dalykiniam adekvatumui ir autentiškumui; tokioje lit. Δ dažnai net visai pranyksta, užgožta vertėjo ar perteikėjo savimonės. – Lyrikoje akivaizdu, kad Δ veikia poeto luominė priklausomybė: kilmingas poetas dar galėjo jaustis visuomeniškai pripažintas ir siek-

ti vien meninio ir idėjinio publikos pritarimo, o miestiečių profesionalių poetų meninė savimonė (o sykiu ir jų poezijos tematika bei turinys) – kuri, savo ruožtu, kaip bendra soc. padėtimi ir vienodu išsilavinimu pagrįsta grupinė savimonė skyrėsi nuo klajojančių špylmanų savimonės – dėl egzistencinės priklausomybės įgavo stiprią ekon. orientaciją, nuo kurios išsivadavo vien savąjį mokslingumą demonstruoti linkę → meisterzango poetai. → Lieratūros kritika. Wit

Lit.: B. Boesch, Die Kunstanschauung in der mhdt. Dichtung, Bern 1936. – E. Köhler, Zur Selbstauffassung des höf. Dichters, in: Idem., Der Vergleich, H. 1955, 65–79. – F. Tschirch, Spiegelungen, B. 1966. – K. Franz, Studien zur soziologie d. Spruchdichters in Dtld., Göp. 1974. – E. R. Curtius, Europ. Lit. u. lat. MA, Bern [9]1978. → Literatūros teorija, poetika.

Literatūros istorija. Jei nepaisysime → accessus, VA dar nebuvo Δ kaip autorių ir jų veikalų išsamaus, nuoseklaus išdėstymo, integruoto į platesnį kontekstą. Antik. autorių katalogų (Kalimachas) ir *vitae* rinkinių (Svetonijus) tradiciją tęsė Jeronimas (*De viris illustribus*, IV a.), kuris pirmą kartą krikšč. *scriptura* atskyrė nuo pagon. *litera-tura*. Jo darbą, be kitų, tęsė Genadijus, Izidorius, Sigibertas iš Gemblaux ir Honorijus Augustodoniškis. Hugono Trimbergiečio *Registrum multorum auctorum* (1280) yra mokykloms skirtas autorių sąrašas. Δ pradmenų esama ir lit. ekskursuose (Gotfrydo Štrasburgiečio, Rudolfo Emsiečio), *vitae* (Boccaccio „Dante's gyvenimas") ir mirusiųjų raudose (pvz., Valterio apie Reinmarą iš Hagenau). Ste

Lit.: P. Lehmann, Lit.gesch. im MA, in: GRM (1912), 569–582, 317–630. – S. v. Lempicki, Gesch. der dt. Lit.wiss. bis z. Ende des 18. Jh.s, Gö. [2]1968.

Literatūros kritika yra amžininko sukurto kūrinio (arba autoriaus) konkretus išaiškinimas; tuo ji skiriasi nuo abstrakčios → literatūros teorijos. Kitų raštai VA dažn. būdavo kritikuojami moraliniu teol., bet retai lit. estetiniu požiūriu. Kur kas daugiau Δ pasažų esama kūriniuose, parašytuose taut. k., o ne VA lot. k. Relig. angažuoti autoriai kritikuoja pasauliet. lit. dėl jos turinio (pvz., Henrikas iš Melko – kurtuaz. minezangą), epinių kūrinių autoriai kritikuoja vienas kitą dėl korektiško medžiagos pateikimo (pvz., Tomas iš Bretanės – tuos, kurie nukrypsta nuo jo „Tristano" versijos). Taut. kalbomis sukurta lit. kartais tampa ir estet. nagrinėjimo objektu, ir ši kritika visuomet imanentinė, taigi ja užsiima patys kūrėjai: arba pasinaudodami specialiu žanru – poleminiais eilėraščiais (dažn. it. ir pranc. lit.), arba kurdami → parodijas, – kartais savo vardu, bet paprastai anon. Kritiškai (nors ir retai išsamiai) aptariami visi lit. aspektai; stiliaus dalykus, pvz., vienoje tenconoje aptaria trubadūras Raimbaut d'Aurenga (hermetinio → trobar clus šalininkas) ir Guiraut de Bornelh (visiems suprantamo *trobar leu* šalininkas); Gotfrydas Štrasburgietis *Tristan* (V. 4621 ir t.) lit. ekskurse pasisako prieš tamsųjį neįvardijamo „istorijų medžiotojo" stilių (tikriausiai turėdamas galvoje savo priešininką Volframą iš Ešenbacho). Valteris Fogelveidė ir pašiepiamosiomis eilėmis parodijuoja perdėtą žodingumą ir jausmingumą (nukreipta prieš Reinmarą), ir užšifruotais kaltinimais kritikuoja etaloninių (kurtuaz.) lit. pavyzdžių nepaisymą (nukreipta prieš Neidhartą, pvz., L 64, 31, ir Stollen). Ir priešingai, Neidhartas travestos forma pasisako prieš konservatyvią lit. sampratą, ypač. brandųjį kurtuaz. minezangą. – XIII a. špruchų kūrėjai diskutavo apie lit. kūrinių atitikimą tiesai, kelia dvas. paveldo (raktinė sąvoka *doenediep* – „dainos vagis"; Marneris, Reinmaras Cveterietis, Konradas Viurcburgietis), kūrėjo autoriteto menkinimo (Tomas iš Zerklaere prieš Valterį), teisingo temos nusistatymo (pvz., dėl → moterų gyriaus: Frauenlobas prieš Regenbogeną), puikavimosi savo mokytumu bei poet. sugebėjimais (nukreipta prieš Frauenlobą) klausimus. Šio meto Δ neretai išauga į → poetų vaidus (Mokytojas Kelinas, Boppe, Marneris). Greta šios neigiamos kritikos, esama ir teigiamų, giriamų pasisakymų, pvz., Gotfrydo Štrasburgiečio apie Hartmaną iš Aujė, Veldeke ir kt., arba Rudolfo Emsiečio apie „klasikus", ~1200. Aštri lit. kontroversija vid. anglų k. alegoriškai suformuluota poleminiame eilėraštyje *Owl and Nightingale*. Labiausiai išplėtota Δ, atrodo, buvo It., kur Dante *De vulgari eloquentia* (1303–1304) iškelia literatūros taut. k. rangą klasikų atžvilgiu. Daugybė komentarų, skirtų jo „Komedijai", priklauso pirmiesiems Renesanso Δ žingsniams,

ypač Boccaccio įvertinimas (*Trattello in laude di Dante*, po 1350), o Pranc. – vėlyv. VA diskusija dėl „Rožės romano". → Poetų vaidai, literatūrinė savimonė, komentaras, parodija, literatūros teorija, poetika. Schw/Din

Lit.: K. F. Müller, Die lit. Kritik der mhdt. Dichtung, F. 1933. – W. Schröder, „Vindaere wilder maere", in: PBB (T.) 80 (1958), 269 ir t. – B. Weinberg, A. History of Lit.e Criticism in the Italian Renaissance, I–II, Ch. 1961. – A. C. Spearing, Criticism and Med. Poetry, Lo. [2]1972. – G. Schweikle (Hg.), Parodie u. Polemik in mhdt. Dichtung, St. 1986. – E. Nellmann, Wolfram u. Kyot als vindaere wilder maere, in: ZfdA 117 (1988), 31–67. – A. J. Monnis (Ed.), Med. Lit.e Theory and Criticism, 1988. – C. Kleinheinz, Dante as a Reader and Critic of Courtly Lit.e, in: K. Busby/E. Kooper (Ed.), Courtly Lit.e. Culture and Context, A. 1990, 379–393.

Literatūros kūrėjų katalogas veikiausiai sekant Jeronimo, Sigeberto iš Gembloux ir kt. lit. istorijos lot. apžvalgomis (*De viris illustribus*), Konrado iš Hirsau, Alexanderio Neckamo mokyklinių autorių sąrašais arba Gotfrydo Štrasburgiečio → accessus, į vok. lit. įvestas artimos ar tolesnės praeities poetų paminėjimas. Pranc. lit. toks katalogas aptinkamas tik paskirais atvejais, o Vok. Gotfrydo lit. ekskursas veikale *Tristan* susilaukė daugelio sekėjų, antai Henriko iš Tiurlino *Krone*, Rudolfo Emsiečio *Alexander* ir *Willelhalm von Orlens* bei Hugono Trimbergiečio *Renner*, nors Δ vieta, funkcija ir apimtis kiekvienu atveju iš esmės skiriasi. Gotfrydui, gal dar ir Henrikui pirmiausia rūpi (per kontrastą) išryškinti savo paties poetinius siekius, Rudolfui – pateikti kuo išsamesnį lit. protėvių sąrašą (po 17 autorių), Hugonui – grynai moralinis poezijos įvertinimas. → Literatūros istoriografija. Kna

Lit.: G. Ehrismann, Studien über Rudolf von Ems, Hei. 1919. – B. Boesch, Die Kunstanschauung in der mhdt. Dichtung, Bern 1936. – G. Schweikle (Hg.), Dichter über Dichter in mhdt. Lit., T. 1970.

Literatūros rūšys, žanrai, platesniąja prasme – epas, lyrika ir drama, siauresniąja – paskiros kiekvieno „pagr. žanro" formos, kurioms atskirti taikomi formos ir turinio kriterijai. Šis skyrimas yra sudėtingas ir dažnai nelabai tepadeda pažinti konkretų kūrinį, juolab kad VA (jei nekalbėsime apie VA lot. gramatikus) poezijos žanrais nesidomėta. Be to, ir paskiri terminai vartojami negriežtai, o juos apibrėžti – problemiška. Todėl daugelis vartojamų VA Δ pavadinimų susiję su kūrinių turiniu, pvz., antikinis romanas (Trojos, Enėjo, Aleksandro temos) arba Artūro epas, tačiau ir taip neįmanoma išvengti paribio atvejų (Volframo iš Ešenbacho *Willehalm* – kaip šventojo legenda ir kaip *chanson de geste*). Per VA dominuojančios Δ kinta, nors temos gali likti ir tos pačios (herojinė giesmė – herojinis epas – liaudies baladė – liaudies knyga). Krenta į akis tradicijų nutrūkimas XIV a., ir tai sutampa su didakt., pamokomosios, alegorinės ir satyrinės lit. bei prozos suklestėjimu. Galbūt ši raida susijusi su miestiečių luomo iškilimu. Rih

Lit.: I. Behrens, Die Lehre von der Einteilung d. Dichtkunst, Hl. 1940. – H. Kuhn, Gattungsprobleme der mhdt. Lit., in: Idem., Dichtung u. Welt im MA, St. 1959, 41–61 ir 251–254. – F. Sengle, Die lit. Formenlehre, St. 1967. – W. V. Ruttkowski, Die lit. Gattungen, Mn. 1968. – Idem., Bibliogr. d. Gattungspoetik, Mn. 1973. – K. W. Hempfer, Gattungstheorie, Mn. 1973. – H. Rüdiger (Hg.), Die Gattungen in der vergleichenden Lit.wissenschaften, B. 1974. – W. Hinck (Hg.) Textsortenlehre. – Gattungsgesch., Hei. 1977. – G. Willems, Das Konzept der lit. Gattung, T. 1981.

Literatūros teorija (iš gr. *theoria* – žiūra, tyrimas, pažinimas), principinė arba programinė lit. kūrybos pagrindų, jos funkcijų, raiškos priemonių ir poveikio samprata. VA Δ nebuvo savarankiška disciplina, ji formavosi filos. arba *artes* terpėje. Teor. tekstai apie lit. (VA lot. k.), remdamiesi lit. pamokomumo prielaida, skirti daugiausia prakt. dalykams, pvz., → metrikai, retorikai, topikai. Tai buvo iš esmės normatyvioji → poetika, kuri, nors ir rėmėsi antik. teorija, bet jos Δ aspektai apsiribojo vien poetologijos klausimais, – čia ypač pabrėžtinas antik. stilių hierarchijos krikšč. perkeitimas (*sermo humilis* atitinka *ornatus facilis*). Tokia Δ buvo nukreipta į relig. lit., ir turėjo stiprinti jos dievogarbos ir išganymo mokymo funkciją. Normatyvaus taisyklių kanono ribas peržengiančiais Δ pradmenimis galima laikyti nuorodas į teol. aiškinimo metodą, antai daugeriopą → Šv. Rašto prasmę, alegorezę, tipologiją. Čia paminėtina: Bedos Garbingojo (672/3 –735) *De arte metrica*, kur pirmą kartą nurodomi skirtumai tarp lot. kvantitatyvinės ir taut. k. silabinės eilėdaros; XI–XIII a. retorikos ir poetikos: Marbodo Reniečio *De ornamentis verborum*, Motiejaus

Vandomiečio *Ars versificatoria*, Petro iš Blua *De arte dictandi rhetorica*, Galfredo iš Vinosalvo *Poetria nova*, Jono iš Garlandijos *Poetria de arte prosaica, metrica et rhythmica*. Δ užuomazgų buvo ir → literatūros istorijoje. Relig. ir pasauliet. lit. taut. kalbomis Δ požiūriu dar skurdesnė. Tik prologuose, epiloguose arba ekskursuose pasitaiko (dažnai nesistemiškų) Δ samprotavimų. Be to, iš pačių kūrinių (ypač lyrikos ir didaktikos), kartais ir iš sutapimų ar skirtumų tarp to, kas sakoma prologe, ir poetinės praktikos galima atskleisti imanentinę teoriją. Tokios teor. autorefleksijos ir implicitinės teorijos apima šią problematiką:

1. Taut. k. kaip vaizdavimo priemonės pateisinimas. Pirmas tai daro Otfrydas Veisenburgietis (lot. savo Evangelijų harmonijos pratarmėse, IX a.; pasak Bedos, čia pirmąsyk aprašomi skirtumai tarp lot. metrinės ir vulgar. k. rimuotos poezijos), vėliau Albrechtas iš Halberštato (Ovidijaus vert. prologe, 1190 ar 1210) ir Hugonas Trimbergietis (*Renner*, sk. „Apie kai kurias kalbas", ~1300). šiuos samprotavimus užbaigia Dante's lot. veikalas *De vulgari eloquentia* (1304 ir t., vienas nedaugelio savarankiškų VA k. teorijos darbų), kuriame taut. k. pripažįstamos kaip poetinės raiškos etalonas.

2. Vienas pagr. VA pasauliet. kūrybos reikalavimų → tiesosakos reikalavimas, taip atvirai ar netiesiogiai polemizuojant su nuo Platono ateinančiu poezijos kaip melo pasmerkimu (*Kaiserkronik*, V. 27 ir t.; Thomasinas, V. 1118; Hugonas Trimbergietis – atmeta Artūro temą, palaikydamas kurtuaz. lyriką, V. 1221 ir t.). Pretenzija į tiesą pagrindžiama patikinančiais topais („Rolando giesmė", V. 7; Volframo *Willehalm*, V. 5, 15), šaltinių nuorodomis (Hartmanas iš Aujė ir kt.), šaltinių kritika (Gotfrydas Štrasburgietis, Rudolfas Emsietis), jų fikciškumu (Volframas: Kyoto problema) arba šaukiantis autoritetų (*Herzog Ernst*, V. 38; Hartmano *Armer Heinrich*, V. 6 ir t.). Į klausimą, ar fikcinė lit. XII a. buvo skelbiama kaip auton. menas, tiesiogiai (kaip → istorija) kėlęs tiesosakos reikalavimą (Haugas – apie Hartmano *Ewein*, V. 53–58), tyrinėtojai atsako įv.

3. Su tiesosakos reikalavimu susijęs prasminės sąrangos arba poveikio siekis. Ir pasauliet. lit. teor. pagrindas buvo vartojamoji funkcija, pamokymas (Volframo *Parzival*, 2, 8: *guotiu lêre*), tačiau eksplicitiškai susijęs ir su estetiniu poveikiu – teikti džiaugsmą (Hartmano *Armer Heinrich*, V. 10 ir t.: *swaere stunde senfter machen*). Taigi iš lit. reikalaujama → prodesse et delectare (Otfrydas I, V. 55: *suazi und nuzzi*). Kitaip nei relig. lit., pasauliet. didaktika aprėpia ne tik išganymo doktriną, bet ir grynai pasauliet. pamokymus (išliekant pamatinėms krikšč. normoms), pradedant kreipimu į etinio tobulumo kelią (Konrado Viurcburgiečio *Barlaam*, V. 16103: *bezzern*), apimant sekuliarių vertybių ir normų pateisinimą arba diskutavimą (t. p. ir pasauliet., ir Dievo reikalavimų aporijos, – *Kaiserkronik*, V. 13 ir t.: *wîstuom, êre, frum der sêle*; implicitiškai tai yra jau minezange ir kurtuaz. romane), relig. patirčių suprobleminimą, baigiant teigiamu ar kritiniu polit. ir soc. aspektų aptarimu (špruchų lyrika) ir soc. elgesio ar gyvenimo praktikos būdų propagavimu (minezangas, didakt. lit.).

4. Idant šie teor. reikalavimai būtų pagrįsti, būna pateikiama informacija apie kūrinį, autorių ir publiką. Apie kūrinį pirmiausia informuoja nurodomos jo atsiradimo sąlygos: dažn. visuom. (Otfrydas; Reinmaro MF 168, 37: *durch der liute frâge*) arba → užsakovų pageidavimu (Vok. pirmas – *Ezzolied*, XI a.; užsakė Bambergo vysk. Giunteris). T. p. nusakomos kūrinio lit. technikos ypatybės, dažnai atsižvelgiant į antik. poetikos reikalavimus: lakoniškumas, stilių pakopų teorija, rimų ir žodžių parinkimas (tai galima implicitiškai apčiuopti ir iš → literatūros kritikos arba kitų darbų pagyrimų). Lyrikoje aiškiai nurodomas *wort unde wîse* sąryšio privalumas, o netiesiogiai – atkreipiamas dėmesys į temų ir formų variacijas. Kaip XII a. Δ naujovė pabrėžtinos nuorodos į pasakojimo būdą (Volframas, Gotfrydas) arba prasmę perteikiančią jo struktūrą (priešingai krikšč. *integumentum* mokymui, kad prasmė įvyksta ne pasakojime, o už jo; pirmą kartą tai nurodo Chrétienas iš Trua, pvz., apie dvigubą *cursus* kaip prasmę perteikiančią struktūrą, *conjointure*, → *matičre et san*). Apie autorių pirmiausia informuoja antik. retorikos topai, antai nuolankumo ir ribotumo patikinimai, kreipimaisi į Dievą, įkvėpi-

mo prašymai ir pan., suteikiantys kūriniui didesnio įtaigumo įspūdį. Pasitaiko ir sąmoningų autorystės paliudijimų: vardo nurodymas (trečiuoju asmeniu pasakoja dar *Ezzolied*, Veldeke; o jau pirmuoju asmeniu – kun. Konradas, V. 9070; Volframo *Parzival*, 114, 2, *Willehalm*, 4, 19; Thomasinas, V. 75) arba asm. aplinkybių minėjimas (Volframas; prašymo strofos lyrikoje). Ypatingos teor. reikšmės turi nurodymai publikai arba recepcijos reikalavimai: kaip kūrinio reikia klausytis ar jį skaityti, ypač atsižvelgiant į specifinę VA lit. realizacijos formą – atlikimo meną. Čia irgi vartojami topai, antai prašymai išklausyti, pataisyti, kreipimaisi į publikos išmintį ir jos lūkesčių ribojimai (minezangas), drauge formuluojamos kūrinio supratimo sąlygos (ne tik įpareigojama fiktyvius dalykus priimti kaip tiesą, bet ir reikalaujama su autoriumi bendradarbiauti, nes be to neįmanoma suvokti prasm. struktūros: Volframo *Parzival*, 2, 5) arba apibūdinama aut. pageidaujamoji publika (Gotfrydas: *edele herzen*). Nors teoriškai ir nepriartėjama prie VA praktiškai realizuotų poetinių formų įvairovės ir teor. suvokimas lieka netiesioginis arba periferinis, vis dėlto akivaizdus teor. konceptų savarankiškumas – ir fikcinėje, ir relig., ir ist. lit. pretenduojama į estetinę auton. Tik vėlyv. VA → meisterzange pirmą kartą išplėtojama (normatyvi) teor. programa. → Literatūrinė savimonė, literatūros rūšys, poetinė kalba. Schw

Lit.: U. Mölk, Lit.ästhetik des 12. u. 13.Jh.s. Prologe, Exkurse, Epiloge, T. 1969. – H.-R. Jauss, Theorie der Gattungen u. Lit. des MA.s, in: GRLMA 1 (1972), 107–138. – M. Fuhrmann, Einf. in die antike Dichtungstheorie, Da. 1973. – R. Rohr, Matière, sens, conjointure. Methodologische Einf. in die frz. u. prov. Lit. des lat. MA., Da. 1978. – P. Klopsch, Einf. in die Dichtungslehren des lat. MA.s, Da. 1980. – F.-P. Knapp, Histor. Wahrheit u. poet. Lüge. Die Gattungen weltl. Epik u. ihre theoret. Rechtfertigung im HMA, In: Dvjs 54 (1980), 581–635. – M. Wehrli, L. im dt. MA. Eine poetolog. Einf., St. 1984. – W. Haug, L. im dt. MA. Von den Anfängen bis z. E. des 13. Jh.s., Da. 1985. – B. Haupt (Hg.), Z. ma Lit.begriff, Da. 1985. – W. Haug, Weisheit, Reichtum, Glück. Über ma. u. neuzeitliche Ästhetik, in: L. Grenzmann ir kt. (Hgg.), Philologie als Kunstwiss. Studien z. Lit. u. Gesch. des MA.s. Fs. K. Stackmann, Gö. 1987, 21–37. – R. Copeland, Literary Theory in the Later MA, in: Romance Philology 41 (1987/88), 58–71.

Lytinės ligos (venerinės ligos). **Δ** (gonorėja, sifilis, minkštasis šankeris, *lymphopatia venerea*) plitimą skatino prostitucija, karai ir soc. negerovės. Sifilis – pirmą kartą taip pavadintas 1530 – prasidėjo 1493 Barselonoje (Kolumbo teorija) ir greitai pasklido visame Europos žemyne. → Medicina. Jos

Litotė (iš gr. *litos* – paprastas, menkas), kalbos figūra, kuria teiginys pabrėžiamas neigiant priešingybę arba vartojant dvigubą neigimą (nemažas = l. didelis; nėra nežinomas = puikiai žinomas). Ypatinga **Δ** forma yra vad. vid. vok. aukšt. k. → ironija; ji esti tada, kai tam tikri laipsniuojami priev. turi absoliučią reikšmę, pvz., *ofte* = visuomet; *lützel* = visai ne; *selten* = niekada. *Kas

Lit.: A. Hübner, Die „mhdt. Ironie" oder die L. im Altdt., L. 1930.

Littera Bonniensis → rotunda

Liturgija (gr. *leiturgia* – tarnystė bendruomenei), relig. ceremonijų, ypač per → Mišias, visuma; VA atliekama beveik visomis oficialiomis progomis: įšventinant valdovą (→ karūnacija, patepimas, *ordines*); žr. → *introitus*, riterių įšventinimas ir kt. Katalikiškoji **Δ** jau buvo susiformavusi IX a., skyrėsi tik paskiri elementai, destis koks regionas, epocha ar ordinas. – Daugybė Bažn. rašytojų teor. traktatuose aiškino **Δ** teol., simboliką ir atlikimą, pvz.: IX a. Rabanas Mauras *De institutione clericorum*; XII a. Honorijus Augustodoniškis *Gemma animae*; XIII a. Vilhelmas Durandas vyr. *Rationale divinorum officiorum* (ypač paplitęs); XV a. Gabrielis Bielas *Canonis misse expositio*. → Senoji ispaniškoji, ambraziejiškoji, gališkoji liturgija. Din

Lit.: G. Thiel, Die liturg. Bücher des MA.s, in: Börsenblatt f. den dt. Buchhandel 83 (1967), 2379–2395. – C. Vogel, Med. Liturgy, Wa. 1986. – J. Harper, The Forms and Orders of Western Liturgy from the 10th to the 18th c., 1991. – H. A. Wegman, Riten en mythen. L. en de geschiedenis van het christendom, Kampen 1991. žurn.: Archiv für L.wiss. – Jb. f. Liturgik u. Hymnologie.

Liturginės knygos → antifonaras, brevijorius, ceremonialas, *diurnale*, evangelijorius, lekcionaras, mišiolas, pontifikalas, obsekvialas, sakramentaras

Liturginis vaidinimas → misterija

Liuciferis (lot. – šviesos nešėjas), vienas → šėtono vardų, iš pradžių gerasis → angelas, kuris panū-

do prilygti Dievui ir už tai kaip žaibas buvo nutrenktas iš dangaus (plg. *Lk* 10, 18; *Iz* 14, 12). Bg

Liuksemburgai, Eur. valdovų dinastija (1308–1437), kurią pradėjo grafas Henrikas IV, 1308 išrinktas Vok. kar. Henriku VII. Galios viršūnę Δ pasiekė valdant imperat. Karoliui IV (Vok. kar. 1346–1378), Puris 1356 Aukso bule nustatė kar. rinkimų tvarką. Pats kūręs lit. (lot. autobiografija, *Historia nova de sancto Wenceslao*), Karolis IV buvo ist. ir/arba hagiografinio turinio veikalų → užsakovas. Antai Pranciškus Prahiškis ~1350 pagal imperat. pageidavimus pertvarkė prieš 10 metų parašytą Bohemijos kroniką, kiek vėliau Prahos kanauninkas Benešas Krabice iš Weitmühle įpareigojamas šį tekstą iš naujo perdirbti (*Chronica ecclasiae Pragensis*). Panašiu laiku Karolio IV raginimu Giovanni Marignolli į savo pasaulio ist. įtraukia *Cronica Boemorum*. Į kitą užsakytą veikalą, vad. „Pulkavo kroniką", buvo įtrauktas visas Karolio Vencelio *vita*; į čekų k. kronika išversta dar esant gyvam imperat. Be to, bent kurį laiką Prahoje yra gyvenę Vilhelmas iš Mašo ir Henrikas iš Miugelno (*Der meide kranz* dedikuotas Karoliui; apie jį ir Henriko šlovinamosios eilės „ilguoju tonu"). Ernesto iš Pardubicės ir Jono iš Noimarko („Glamonės knyga", Pseudo Augustino *Liber soliloquiorum anime ad Deum* vert., irgi skirtas Karoliui, o jo inicijuota *Vita sancti Hieronymi*) padedamas Karolis užmezgė ryšius su it. humanizmu (Francesco Petrarca, Cola di Rienzo), tačiau nepriėmė jo *renovatio imperii Romani* idėjų. Karolio nuopelnas buvo ir pirmo imp. un-to įkūrimas (1348 Prahoje), ir dėl un-to ryšių su rūmais vėl radosi daugybė lit. kūrinių, ypač → dalykinės literatūros (pvz., Havelo Strahoviškio *Contra pestilentiam missum imperatori*; *Regimen Sanitatis ad Carolum imperatorem*). Reformų skelbėjas Konradas Waldhauseris imperat. reikalavimu buvo pakviestas į Prahą, jo sekėjas Janas Miličius iš Kremsier anksčiau dirbo karališkojoje Bohemijos kanceliarijoje raštininku. Karolis vykdė didžiules statybas, ypač Prahoje (Veito katedra, Karolio tiltas, – architektų Parlerių šeima), Karlšteino pilis ir kt. Karolio įpėdinis Vaclovo IV (Vok. kar. 1378–1400, nuverstas) paminėtinas dėl savo bibliofilinių interesų (Vaclovo meno dirbtuvių miniatūros); jis globojo mokytoją Laurencijų iš Bžezovos, išvertusį į vok. k. Mandevillio kelionės aprašymą. Valdant jo broliui Zigmantui (Vok. kar. 1410–1437, Šv. Romos imperat. nuo 1433), Δ dinastija pasiekė savo paskutinį suklestėjimą ir pab. Beh

Lit.: J. Gade, Luxemburg in the MA, Lei. 1951. – F. Seibt, Die Zeit d. L. u. d. hussit. Revolution, in: K. Bosl, Hb. d. Gesch. d. böhm. Länder, St. 1967, 351–568. – W. Baumann, Die dt. Lit. des MA.s in Böhmen, Mn. 1978. – F. Seibt, Ks. Karl IV., Mn. 1978. – A. Legner (Hg.), Die Parler u. der schöne Stil, Kö. 1978. – H. Patze (Hg.), Kaiser Karl IV., Neustadt/Aisch 1978. – F. Kavka, Am Hofe Karls IV., St. 1990.

Liūtas, ikikrišč., nekrikšč. ir bibl. tradicija besiremiantis, VA ypač mėgtas ir įv. interpretuotas gyvūno simbolis. Dėl jėgos ir pavojingumo Δ tapo visų žmogų iš išorės veikiančių ir jo vidinių jėgų (pvz., narsos) simboliu. Įv. Šv. Rašto vietose Δ ženklina ir Kristų (*Pr* 49, 9), ir velnią (*1 Pt* 5, 8), analog. – gerus ir blogus valdovus. Kaip žvėrių kar., Δ (pvz., *Reineke Fuchs*) įkūnija kar. ir teisminę valdžią. Sparnuotas Δ yra evangelisto Morkaus simbolis (→ evangelistų simboliai). Visa Kristaus simbolika veikale → *Physiologus* nusakoma trimis Δ savybėmis: polinkis pėdsakus užtrinti uodega reiškia Jėzaus dieviškumo paslėpimą įsikūnijime; miegojimas atviromis akimis – Jėzaus dieviškosios prigimties tąsą ir žmogiškoje mirtyje ant kryžiaus; gimusių negyvų liūtukų atgaivinimas tėvui tris kartus kvėptelėjus arba sustaugus – Kristaus prisikėlimą arba žmonių išganymą per Jėzaus mirtį ant kryžiaus (plg. priešmirtinį Jėzaus šūksnį *Mt* 27, 46). Tra

Lit.: D. Schmidtke, Geistliche Tierinterpretation, B. 1968.

Locus communis → retorika

Logika → dialektika

Logos → žodis

Lohengrino tema (gulbės riterio legenda), l. paplitusi Bulonės, vėliau Brabanto ir Klėvės valdovų kilmės legenda, galbūt pagrįsta keltų mitu. Lohengrinas, Jeruzalės užkariautojo Gotfrydo Bujoniečio († 1100) protėvis, gulbės tempiamu laivu esą atskubėjęs į pagalbą neteisingai apkaltintai hercogienei ir teisingumo dvikovoje įrodęs jos nekaltumą. Abu sukuria šeimą, bet žmonai pano-

rėjus sulaužyti gulbės riterio kilmės tabu, Lohengrinas turi ją palikti. Pirmą kartą Δ išskleista heroj. epe *Le chevalier au Cigne* (~1180, → *chansons de geste*), ji pateko į VA lot. istoriogr. ir isp., sen. skand., anglų, vok., nyd. ir kt. k. poeziją. Vok. Δ plėtojo Volframas iš Ešenbacho (*Parzival*), Konradas Viurcburgietis („Gulbės riteris"), Albrechtas Šarfenbergietis („Titurelis Jaunesnysis"), *Lohengrin* ir kt. Din

Lit.: A. G. Krüger, Die Quellen d. Schwanritterdichtungen, Gilfhorn 1936. – Th. Cramer, Lohengrin, Mn. 1971. – Cl. Lecouteux, Z. Entstehung d. Schwanritter-sage, in: ZfdA 107 (1978), 18–33. – Idem., Mélusine et le Chevalier au cygne, P. 1982. – E. Emplaincourt, Le Chevalier au cygne, in: Romania 104 (1983). – A. Kedrelhué, Lohengrin, Göp. 1986.

Lolardai, XIV a. anglų eretikai, kritikavę Bažn. mokymą apie sakramentus, t. p. pop. valdžią ir Bažn. pasauliet. nuosavybę. Δ sąjūdžio pradininkai buvo Oksfordo intelektualai, pirmiausia Wicklifo mokinys Mikalojus iš Herefordo. Δ mokymas, skleidžiamas klajojančių pamokslininkų, susilaukė didelio atgarsio visuose soc. sluoksniuose. Jau 1381 dėl sąsajų su Δ. valstiečių sukilimu, su Δ griežtai kovojo dvasininkija ir kar., o 1401 Δ jau grėsė mirties bausmė. Žiauriai numalšinus Johno Oldcasle'io vadovaujamą Δ sukilimą (1414), sekta prarado reikšmę. → Erezija, viklifizmas. Rie

Lit.: H. Härtel, Lollard. Lehrelemente im 14. u. 15. Jh, Diss. Gö. 1969. – M. E. Aston, Lollards and Reformers, Images and Literacy in Late Med. Religion, Hambledon 1984. – A. Hudson, The Premature Reformation, O. 1988.

Lotaringija (VA lot. *Francia media*; *Regnum Lotharii*) atsirado 843 padalijus → Karolingų imperiją kaip imperat. Lotaro palikimą ir apėmė ~dab. Elzaso–Lotaringijos ir Nyd. terit..; iki 900 savarank. karalystė. Dėl Δ nuolat varžėsi Vok. ir Pranc., 925 ji tapo Vok. imp. kun-ste, po sukilimo 959 padalyta į Aukštut. (P.) ir Žemut. (Š.). P. Δ egzistavo iki → Burgundijos aneksijos 1473, o š. Δ jau nuo XI a. suskilo į pavienes grafystes. Din

Lit.: M. Parisse (Hg.), Lothringen. Gesch. eines Grenzlandes, Saarbrücken 1984. – B. Schneidmüller, Regnum u. Ducatus, in: Rhein. Vierteljahrsblätter 51 (1987), 81–114.

Lotyniškieji šriftai, visi lot. kultūros erdvėje iš antik. romėnų šriftų (→ kapitelis, → uncialas, → romėniškasis kursyvas) išsirutulioję šriftai iki pat mūsų dienų. Skiriamos dvi pagr. šriftų rūšys – knyginis šriftas ir → kusyvas. Ypač svarbus → karolingiškasis minuskulas, tapęs vėlesnės V. šriftų raidos pamatu. → Paleografija. Schu

Lit.: H. Delitsch, Gesch. der abendländischen Schreibschriftformen, L. 1928. – J. L. van der Gouw, Oud Schrift, Zwolle 1963.

Lotynų kalba → Viduramžių lotynų kalba

Ludicrum (lot. – pramoga, vaidinimas; sinon. *ludibrium*, *lusus*, *ludus*, *iocus*, *iocusum*). Lit.: tai, kas komiška, linksma, smagu, žaisminga, atpalaiduoja, priešingai tam, kas prakilnu, rimta (lot. *serium*); juokauti nelinkusioje VA lot. k. veikiau nusakė grynai estet., delektatyvinę poezijos funkciją (→ prodesse et delectare). → Humoras. Kna

Lit.: E. R. Curtius, Europ. Lit. u. lat. MA, Bern [7]1969. – J. Suchomski, „Delectatio" u. „utilitas", Bern 1975.

Ludus (lot. – žaidimas, vaidinimas, pramoga). Lit.: 1. tokia plati sąvoka kaip ir → ludicrum; 2. – dramos vaidinimas (*ludus scenicus* Izidoriaus Seviliečio kūryboje), iš čia –VA lot. ir ankstyv. NA relig. ir pasauliet. → teatro pavadinimas (→ vaidinimas). Kna

Lukano recepcija. Markas Enėjas Lukanas (39–65) iš Kordubos, Nerono laikų poetas, savo epe *Bellum civili* vaizduoja Romos resp. žlugimą Cezariui nugalėjus piliet. kare. Nuo X a. Lukanas įeina į → auctores kanoną pagal krikšč. → literatūros teorijos reikalavimus, jis laikomas ne vien pramanų kūrėju, bet poetu *ir* istoriografu, pasakojančiu tik tiesą; ir daro tai jis puikiomis eilėmis bei spindinčia retor. k., skleisdamas gausybę žinių iš visų → artes liberales ir filos. aiškina įvykių eigą. Taigi Lukanas yra vienas svarbiausių pavyzdžių VA ist. epams (Valterio Šatiljoniečio *Alexandreis*; Giunterio iš Pairis *Ligurinus*). Istoriogr. panaudoja Lukaną kaip šaltinį ir pavyzdinį ist. aiškinimą, kad blogis pasaulyje dažnai triumfuoja, o visa, kas žemiška, net ir kas didingiausia, yra laikina ir todėl nepatikima, – ypač piliet. karas esąs polit. blogybė, sukelianti sunkių pasekmių. Daugeliu atvejų Lukano veikalas VA gyvuojančių valdovo ir Romos idėjų kontekste klaid. suprantamas netgi kaip heroj. Cezario didybės

pavaizdavimas (plg., pvz., sen. pranc. k. Jehano iš Tuimo prozinius romanus *Li fait des Romains* arba *Li histoire de Julius Cesar*). Tačiau iš epo pagrįstai buvo perimama Farsalo mūšio – kaip lemiamo R. ir V. susikirtimo ir pasaulio ist. lūžio – samprata (plg. *Annolied, Kaiserchronik*). VA poetams pirmiausia įspūdį darė pavieniai motyvai, antai pavyzdinis santūraus neturto personažas Amyklas (pvz., Jonui iš Hauvilla, Alexanderiui Neckamui, Dante'i), ar ypač demoniškoji ragana Erichtho (pvz., *Roman d'Eneas*, Chrétieno iš Trua *Cligès*, Hartmano iš Aujė *Erec*, Dante's „Dieviškajai komedijai"), kaip ir apskritai stebuklingi, žiaurūs ir ryškūs epo bruožai. Jie žavėjo ir darė poveikį, ypač Dante'i, kurio pagr. veikalas kaip → komedija žanro teorijos požiūriu yra priešprieša Lukano tragedijai (pasibaigiančiai katastrofa). Kna

Lit.: W. Fischli, Studien zum Fortleben der Pharsalia des M. Annaeus Lucanus, Luzern 1951. – F. P. Knapp, Die gr. Schlacht zwischen Orient u. Okzident in der abendl. Epik, in: GRM NF 24 (1974), 129–152. – P. v. Moos, Poeta u. historicus im MA, in: PBB (T.) 98 (1976), 93–130. – Idem., Lucans tragedia im HMA, in: Mjb 14 (1979), 127–186.

Luomas (vok. *Stand*, nuo XIV a.; VA lot. *status*, → ordo, gradus, conditio; vid. vok. aukšt. *orden*), teis. ir soc. požiūriu uždaras hierarchinės visuomenės sist. sluoksnis, priklausymas kuriam gali būti sąlygotas kilmės (prigimtinis Δ), profesijos (profesinis Δ), išsilavinimo ir šventimų (dvasininkija) arba gyvenimo situacijos. Ankstyv. VA teorijoje skiriami „pauperes" (silpnieji) ir „potentes" (stiprieji); brandž. VA – → dvasininkija (mokytojų Δ, *oratores*) ir pasauliečiai, t. y. karių Δ (bajorija, riterija, *bellatores*) ir valstiečiai (maitintojų Δ, *laboratores*). Pirmiesiems dviem Δ būdinga ryški hierarchinė struktūra pagal bažn. pareigybes arba lėnų piramidę (→ riterijos hierarchija). Augant → miestams ir vykstant esminiams ekon. ir soc. pokyčiams, brandž. VA susiformuoja naujas Δ – → miestiečiai (amatininkai, pirkliai). Jame ypač sparčiai vyksta vidinė diferenciacija, atsispindinti lit. → luomų kritikoje. Vėlyv. VA luomų teorijoje (religinė-moralinė paskirų Δ didaktika) Δ laikomi, pvz., ponai, tarnai, mokytojai, moksleiviai, moterys, vyrai, jaunuoliai, tėvai ir pan. Aukštesnio negu valstiečių Δ kaimo gyventojai vėlyv. VA gauna atstovavimo → landtage teisę. – Soc. skirtumai iš dalies aiškinami bibl. įvykiais: baudžiauninkai esą Kaino, Izmaelio, Ezavo arba ypač dažnai – Nojaus sūnaus Chamo, kuris tyčiojosi iš pasigėrusio tėvo, palikuonys; iš Semo kildino save → laisvieji, iš Jafeto – riteriai (*Lucidarius*). Rih/Din/Ehl

Lit.: G. Landtmann, The Origin of the Inequality of the Social Classes, Ch. 1938. – L. v. Wiese, Gesellschaftl. Stände u. Klassen, Mn. 1950. – W. Schwer, Stände u. Ständeordnung im Weltbild des MA.s, Pa. [2]1952. – B. Langer, Die Lehre von den Ständen im frühen MA, Diss. Wü. 1953. – W. Heinemann, Zur Ständedidaxe in der dt. Lit. des 13.–15. Jh.s, in: PBB (Hl.) 88 (1966), 89 (1967), 92 (1970). – F. Fleckenstein (Hg.), Herrschaft u. Ständeuntersuchungen zur Sozialgesch. des 13. Jh.s, Gö. 1977. – R. Sprenger, Adel, Bürger, Bauern, Kastellaun, 1978. – K. Grubmüller, Noes Fluch, in: Medium aevum dt. Fs. für K. Ruh, T. 1979, 99–119. – B. Töpfer (Hg.), Städte u. Standestaat, B. 1980. – G. Duby, Die drei Ordnungen, F. 1981.

Luomų kritika. VA mąstymui įvairių → luomų *ordo* garantuoja Dievo sukurto kosmoso sąranga: yra įsakinėjantieji ir paklūstantieji, turtingieji ir vargšai, seni ir jauni. Kiekvienas luomas turi eiti savo keliu, „kaip ir kiekvienas kūno narys turi atlikti savo funkciją" (Bonifacas, pagal šv. Pauliaus pavyzdį). Kadangi taip apibrėžiamas soc. organizmas visada yra pažeidžiamas, iš teigiamos *ordo* postulato išsivysto: su teigiama nuostata – luomų didaktika, o su neigiama – Δ ir satyra. Nors kritikai ir satyrikai iki pat VA pab. laikėsi skirstymo į tris luomus – *oratores*, *bellatores* ir *laboratores* (plg. Freidanko 27, 1 ir t.), tačiau jau anksti (pvz., Raterio Veroniečio *Praeloquiorum libri sex*, ~935) į soc. realybę imta žvelgti kompleksiškai. Taut. kalbomis parašytuose luomų traktatuose netrukus įsigali kritika ir satyra, pvz., Guiot de Provins (*Bible*, prieš 1207), Bertoldas Regensburgietis (pamokslai) arba „Velnio tinklas", kur satyriškai-didaktiškai („velnio tinklas" reiškia septynias didž. nuodėmes) kritikuojamos per 100 profesijų ir amatų klaidos ir nuodėmės – nuo pop. iki dažytojų. Δ pasažų gausu ir religinio teatro pragaro ir velnių scenose. Be bendrosios Δ yra ir į pavienių luomų specif. ydas nukreiptos kritikos, ypač skirtos vienuoliams bei moterims (→ priešiškumas moterims). → Satyra. F/O

Lit.: GRLMA VI. – W. Frey, Ständelehre u. Ständekritik,

in: IDEM IR. KT., Einführung in die dt. Lit. des 12. bis 16 Jh.s, II, Opladen 1982, 184–215.

Lupikavimas (vok. *Wucher*) pirmiausia reiškia procentų didinimą (lot. *usura* – procentai), o t. p. – ekon. kitų apgaudinėjimą. Dėl abiejų blogybių, brandž. VA įsigalėjus → pinigų ūkiui, stereotipinių kaltinimų susilaukdavo žydai, pinigų keitėjai bei prekybininkai: ir pamoksluose, ir satyroje, ir vaidinimuose. Pamatą neigiamam **Δ** vertinimui sudarė principinis → procentų draudimas ST ir tuo pagrįstas Bažn. Tėvų bei kanonų teisės **Δ** ir dažno faktinio išnaudojimo smerkimas. Bažn. teisininkų argumentas – kad **Δ** atveju paverčiamas verslo objektu visiems bendras laikas. Vis dėlto ir bažn. bendrijos, ir ypač → tamplieriai užsiiminėjo procentų **Δ**. → Žydams tas draudimas negaliojo. → Pelno siekis. Din

Lit.: E. LEIBER, Das kanon. Zinsverbot in dt. Städten des MA.s, Diss. Fr. 1927. – A.-M. KNOLL, Der Zins in der Scholastik, I. 1933. – T. MCLAUGHLIN, The Teaching of the Canonists on Usury, in: Med. Studies 1 (1939), 81–147, 2 (1940), 1–22. – J. NOONAN, The Scholastic Analysis of Usury, C., Mass., 1957. – J. ALTER, Les origins de la satire antibourgeoise en France, G. 1966, 40 ir t. – D. QUAGLIONI, „Inter Iudeos et Christianos commertia sunt permissa“, in: Aspetti e problemi della presenza ebraica, R. 1983, 273–305. – O. LANGHOLM, Economics in the Med. Schools, Lei. 1992. → Procentai.

m

Mabinogion (netaisykl. dgs. forma valų k. *mabinogi* – jaunystės pasakojimas), ankstyviausias kimrų prozos paminklas, kurį taip pavadino ledi Ch. Guest, 1838–1849 išvertusi iš kimrų k. 3 t. 12 turiniu mažai susijusių anon. pasakojimų, kuriuos aptiko viename *Red Book of Hergest* nuoraše (rankr., ~1383–1410, 11 pasakojimų) ir XVIII a. rankr. („Pasakojimas apie Taliesiną“). Tik pirmieji 4 pasakojimai patys vadinasi *mabinogi*, todėl jie ir vadinami *Pedair Cainc y Mabinogi* („Keturios Δ šakos“). Veikiausiai jie priklauso anstyv. Δ sluoksniui (~1050–1120), išlikę XIII–XV a. rankr., funkcionuoja kurtuaz. aplinkoje, jų herojai – mit. personažai: Pwyll, Branwen, Manawydan ir Math. Karalius Artūras neminimas, tačiau esama panašių motyvų su → Artūro temos literatūra, o turinio bendrybių – su to paties meto airių pasakojamąja lit., nors tiesioginės įtakos ir negalima įrodyti. Tai pasakytina taip pat ir apie du Artūro temos pasakojimus: „Culhwch ir Olwen“ (~1100; anksčiau nei kūrė Geoffrey iš Monmouth'o) ir „Rhonabwy sapnas“ (XIII a.). Trys istorijos *Owein*, *Peredur* ir *Gereint* (visos ~1200) turiniu nemažai sutampa su Chrétieno *Yvain*, *Perceval* bei *Erec* ir *Enide*. Tarpusavio priklausomybės pobūdis ginčijamas. Tačiau daug duomenų leidžia manyti buvus bendrą neišlikusį šaltinį sen. pranc. k. Savąja valų tradicija seka kiti du pasakojimai: „Maxen sapnas“ ir „Lludd ir Llefelys“ (abu ~1200). „Istorija apie Taliesiną“ dabar nebepriskiriama Δ. Paskirtų pasakojimų vertė l. skirtinga. Pastebimas domėjimasis burtais, mitologija ir antgamte, ryškūs fantastikos bei įmantrybių bruožai. Likusiai VA lit. Δ neturėjo jokios įtakos. Ber

Lit.: R. S. LOOMIS (Ed.), Arthurian Lit.e in the MA, O. 1959. – J. GANTZ, The M. Trans. and introd., Hardmondsworth 1976. – P. MACCANA, The M., Cardiff 1977. – H. BIRKHAHN (Hg.), Keltische Erzählungen vom Kaiser Arthur, I–II, W. 1985 ir t. → Kimrų kalba.

Mada → drabužių nuostatai

Madrigalas (it. *madrigale* – piemenų ir aviganių eilėraštis), italų trečente atsiradusi nestrofinė forma eilėraščio, sudaryto iš 7 ir 11 skiemenų eilučių, jungiamų į trieilius ir baigiamąsias → coppia; Δ buvo kuriamas kaip dvibalsė arba tribalsė riturnelė ir skirtas atlikti solo. XIV a. Δ reikia skirti nuo Δ po 1500, pasižyminčio itin išraiškinga muzika. Schl

Lit.: A. v. KÖNIGSLÖW, Die ital.Madrigalisten d. Trecento, 1940. – J. ROCHE, The Madrigal, Lo. 1972.

Magdalietė, Marija, galijėlietė moteris iš Jėzaus aplinkos (*Lk* 8, 2, *Mk* 15, 40–47, *Jn* 20, 11–18). Iš bevardės nusidėjėlės (*Lk* 7, 36 ir t.), susiliejus su kitų bibl. moterų bruožais, atsirado atgailaujančios Marijos Δ vaizdinys. Pasak legendos, Δ mirusi P. Pranc., o jos relikvijos Vézelay padarė šią vietovę maldininkų traukos centru. Otfrydo Veisenburgiečio „Evangelijų harmonija“ (~863–871) jos skundui prie Jėzaus kapo suteikė ankstyvą poet. formą. Lot. ir taut. kalbomis parašyta daugybė Δ *vitae*, t. p. dramos kūrinių (pvz., vid. angl. k. *Play of Mary Magdalena*). Tarp kita ko, Marija Δ yra atgailautojų (Δ seserys), atsivertusiųjų prostitučių bendruom. globėja. Kras/Din

Lit.: F. KNOLL, Die Rolle d. Maria M. im geistl. Spiel des MA.s, B. 1934. – H. HANSEL, Magdalenenkult u. Magdalenenlegende, Kö. 1936. – H. M. GARTH, St. Mary M. in Med. Lit.e, Baltimore 1950. – V. SAXER, Le culte de Maria M. en Occident, 1959. – W. AUS DER FUENTEN, Maria M. in der Lyrik d, MA.s, D. 1966.

Magelonos motyvas. Pranc. prozinis romanas *Pierre de Provence et la belle Maguelonne* (1453) buvo paplitęs kaip bažn. Magelonos saloje prie Monpeljė įkūrimo legenda. Jis buvo išverstas į daugelį Eur. tautų k., Vok. – anon. (~1525) ir Veito Warbeck (1527, išsp. 1535). Įsimylėjėliai Petras ir Magelona išsiskyrė bebėgdami, kai Petras persekiojo paukštį, pagrobusį tris miegančios Magelonos žiedus. Petrą sučiupo piratai ir nugabeno į Kairą. Likusi viena Magelona įkūrė bendravardėje saloje špitolę ir ten laukė mylimojo. Esama bendrų motyvų su Kamaro ez Zamâno ist. („1001 naktis“) bei pasakojimu sen. pranc. k. *L'escoufle* (XIII a., aut. Jeanas Renart'as?). Fay

Lit.: S. OPITZ, Veit Warbeck u. die kurzweilige Historia

von der schönen Magelone. Schwäbisch Gmünd, 1985.

Magija → būrimas

Magistras, ir pr. vien., katedros arba kapitulos mokyklos mokytojas; *magister scholarum* – mokyklos vadovas, *m. puerorum* – mokytojas, *m. cantarum* – dainavimo meistras. – Ėmus steigtis → universitetams, Δ pradėti bendrai vadinti akad. mokytojai. Baigusiajam → artes liberales buvo suteikiamas akad. *m. artium* laipsnis kaip tolesnių studijų kt. fakultetuose sąlyga, todėl turinčiojo Δ laipsnį padėtis buvo tarpinė: viena vertus, jis buvo priskiriamas → scholiarams, kita vertus, priklausė dėstytojų susivienijimui. Rie

Magnificat anima mea (lot. – „mano siela šlovina"), taip prasideda *Canticum Beate Mariae Virginis* (*Lk* 1, 46–55), šlovinimo giesmė, kuria Marija Zacharijo namuose šlovina savo pašaukimą ir Dievo veikimą; Mišių oficiume ji yra → Vesper liturgijos kulminacija. Δ atliekama psalmės tonu, būdinga melodinga antifona; nuo XV a. Δ komponuojama ir kaip daugiabalsė. Schl

Lit.: W. KIRSCH, Die Quellen d. mehrstimmigen M. a. m. u. Te Deum-Vertonungen bis z. Mitte des 16. Jh.s, Tutzing 1966.

Mahometonai → islamas

Maištas → sukilimai

Majestas Domini, Kristaus vaizdavimo tradicijos tipas, vyravęs nuo Karolingų iki roman. meno: Kristus vaizduojamas kaip soste sėdintis karalių karalius su kryžiaus nimbu, laiminantis ir supamas keturių apokalipsės žvėrių (pvz., Petershauzeno sakramentaras, Reichenau, ~980); lit. pradžią ir pavidalą suteikė Apokalipsė ir Augustino *De civitate Dei*. LaJ/Din

Lit.: L. SCHREYER, Das Antlitz Christi aus dem 4.–12. Jh, H. 1956. – H. SCHRADE, Die roman. Malerei – ihre Maiestas, Kö. 1963.

Majordomas (VA lot. *maior domus*) → Merovingų imp. buvo iš pr. nelaisvasis šeimynykščių prižiūrėtojas. Kar. dvaro Δ kaip kar. turto valdytojai veikiai atsidūrė valdovo → palydos viršūnėje. Jiems pavyko faktiškai nustumti nuo valdžios Merovingų kar., kurie tik išoriškai tebevaldė imp. Δ iš Arnulfingerių giminės (Pipinidai) Frankų imp. dalyje Austrijoje išsikovojo pirmaujančias pozicijas visoje imp.; jų majordomatas tapo paveldimas. 751 Pipinas III paskutinį Merovingų kar. uždarė į vien. ir pats buvo pop. įšventintas kar.; taip prasidėjo → Karolingų dinastija. Din

Lit.: K. H. HAAS, Studien zur Entstehungs- und Entwicklungsgeschichte des fränkischen majordomus-Amtes, Dis. Hei. 1968. → Karolingai, Merovingai.

Majuskulas (iš lot. *maius* – didesnis: didžiosios raidės), rom. šriftas, kurio raidės neišsikišę nei į viršų, nei į apačią, iki IV a. vartotas → kapitelio forma. Greta praktinėms reikmėms susiformavo Δ kursyvas (anksčiau → romėniškasis kursyvas); IV–VIII a. Δ naudotas kaip → uncialinis knygų šriftas. Nuo Karolingų reformos iki XII a., vėliau t. p. humanistai (→ humanistiniai šriftai) Δ naudojo pirmosioms raidėms žymėti ir tekstui išskirti. Priešingybė: → minuskulas. → Paleografija. Schu

Makaroninė literatūra, iš vėlyv. VA akad. humoristinių prakalbų ir universitetinių satyrų kilusi lit. forma, naudojanti groteskines k. maišymo (vok.-lot. ir lot.-vok.) priemones (*barabarolexis*), bet nesudaranti savarank. žanro. Pavad. kilęs iš Tifono Odarijaus *Carmen maccaronicum* (1488) ir Teofilo Folengo *Opus Merlini Coccaji, poetae Mantuani, Maccaronicum* (1517) pavadinimų. Makaroniškus elementus netrukus ėmė vartoti Europos satyrikai ir maišyti su kitomis satyrinėmis k. formomis (Rabelais, Fischart, Murner; *Epistolae obscurorum virorum*). F/O

Lit.: J. DAHL, Maccaron. Poetikum, Ebenhausen 1962. – A. LIEDE, Dichtung als Spiel, B. 1963. – G. HESS, Dt.-lat. Narrenzunft, Mn. 1971.

Makrokosmosas → mikrokosmosas

Makulatūros tyrimas, krygryšybos tyrimo dalis, užsiimanti ir apdorojanti tų rankraščių fragmentus ir žymes (vad. „klijų pėdsakus"), kurie buvo laikomi nevertais toliau saugoti ir ypač nuo XV a. naudojami įrišant knygas. Δ ne tik padeda pažinti knygryšybos bei knygos ist., bet ir prisideda prie → kodikologijos bei rašyt. tradicijos tyrimų. Δ jau yra pavykę aptikti ne vieną reikšmingą nežinomą tekstą ar jo variantą, pvz., garsūs Biblijos *itala* fragmentai ir daug kt. dokumentų. Col

Lit.: H. HELWIG, Hb. d. Einbandkunde, I, H. 1953.

Málaháttr (sen. skand.), → fornyrdislag porūšis, kai puseilis turi ne mažiau kaip 5 skiemenis. Qua

Malda, jau Šv. Rašte Δ yra pati svarbiausia: ST → psalmėse; Jėzus meldėsi Tėvui, jis mokė savo mokinius melstis („Tėve mūsų" Δ); Pauliaus laiškuose perteikiamos Δ. Netrukus atsiranda kartais ir nežinomų autorių Δ, pvz., skirtų liturgijai; Δ pagrindas visada yra Biblija; t. p. ir Bažn. tėvų Δ bei Δ aiškinimai. Būtina atkreipti dėmesį ir į misijinį maldos aspektą: naujieji krikščionys tikėjimo turinio mokydavosi melsdamiesi. Didžiulės reikšmės Δ kultūrai, ypač VA, turėjo ordinai: Benediktas savąja regula sukūrė Δ mokyklą, kuri per visus VA ne vieną tikinčiųjų kartą sujungė su Dievu: jis įpareigojo vienuolius → valandų Δ, horoms, vėlesni ordinai šią praktiką perėmė ir iš dalies pagilino meditacija; airių kilmės Δ formos yra rimuota Δ ir → litanija, kuri nuo XII a. įsitvirtina ir pasauliečių Δ lit. Δ gyvenimas, neatsiejamas nuo besimeldžiančiojo asmeninio atsidavimo, siekiant → unio mistica sužydėjo → mistikos dėka: paminėtini Gertrūda iš Helfto, Mechthilda iš Hakenborno, Mechthilda Magdeburgietė, Seuse, Tomas Kempietis ir kt. Atsisakiusi Δ Marijai ir šventiesiems, Reformacija redukavo Δ kultūrą. LaJ

Lit.: F. HEILER, Das Gebet, Mn. [5]1923. – H. U. v. BALTHASAR, Das betrachtende Gebet, Ei. 1955. – K. RAHNER, Von der Not und dem Segen d. Gebets, I, 1959. – J. A. JUNGMANN, Chr. Beten in Wandel u. Bestand, Mn. 1969. – N. BÉRIOU ir kt., Prier au MA, Turnhout 1991.

Maldaujamoji strofa, dalis trumpo kreipimosi daina arba eilėmis, atliekamomis prašant aukos. VA jas dainuodavo ne tik neturtingi poetai ir keliauninkai (fokusininkai, vagantai), bet ir elgetos; šiais laikais Δ pasitaiko žiemos ir užgavėnių papročiuose. Bg

Maldaujamoji, išmaldos, prašymo lyrika. Visos sąvokos išreiškia tą patį poezijos motyvą – pagalbos pragyvenimui prašymą, o pavadinimų įvairovė rodo, kad ši poezija apima labai skirtingus soc. sluoksnius, plg. → maldaujamoji strofą, → vagantų (CB 129) maldavimo lyriką, prašymo lyriką kaip aukšto dvasinio ir meninio lygio Sedulijaus Škoto, Archipoeto arba Hugono Primo eilėraščius; šiuose globėjui dažnai šmaikščiai primenama patenkinti „dvaro poeto" reikmes. Platų diapazoną – nuo „nuogos elgetų poezijos" iki išmoningų poetinių prašymų – apima *gêren* reikšmė vid. vok. aukšt. špruchų poezijoje. Prašoma (šalia maisto, paprasčiausia pakopa) pirmiausia pastogės ir drabužių; apsiaustas (*Mantel*) čia svarbiausias tiek kaip prašomas daiktas, tiek kaip prašymo motyvas. Vog

Lit.: H. SUITS, Das Ansingelied zu den Kalenderfesten, Gö. 1965. – TH. LATZKE, Der Topos Mantelgedicht. In: Mjb 6 (1970), 109–131.

Maldynas, privačių → maldų rinkinys asmeniui arba bendruom. Pr. buvo → psalterium (iliuminuoti psalmynai kaip kunigaikščių Δ); iš jo XIV a. pr. išaugo→ valandų knyga, analogiška vien. valandų maldoms. Iš anglosaksų tradicijos kilo karolingiškosios *libeli precum*, bibl. ir liturg. tekstų privačiai maldai rinkiniai. Rie

Lit.: F. X. HAIMERL, Ma. Frömmigkeit im Spiegel d. Gebetbuchlit. Süddtld.s, Mn. 1952. – G. ACHTEN, Das chr. Gebetbuch im MA, Wie. [2]1987.

Maldingasis paveikslas (*Andachtsbild*), dar ir *imago pietatis* vadinamas kultui skirto pav. tipas. Susijusiame su vėlyv. VA mistika ir liaudies maldingumu, pirmiausia XIV ir XV a. tipiškame plastiniame ar tapybiniame Δ vaizduojamos relig. ar žmogiškai jaudinančios scenos; Δ skirtas paprastai asmeniniam ir jausminiam susikaupimui; ir tuo skiriasi nuo ankstesnių, liturgijai skirtų biblinės ist. pav., pabrėžusių platesnės tematikos sąsajas. Δ, tenkindamas ir vėlyv. VA itin būdingą reginių ir vaizdumo poreikį, dažn. vaizduoja psichologizuotą, nuo bibl. ar legend. konteksto izoliuotą atskirą figūrą ar jų grupę. Pagrindiniai, stiprias emocijas žadinantys motyvai yra, pvz., Nukryžiuotasis (su Marija ir Jonu), Madona su kūdikiu, → pieta, Šventojo Kapo atvaizdai, Kristus ir Jonas. Polinkių į Δ dažnai pastebime ir vėlyv. VA dramos (→ misterijos), relig. → lyrikos ir pasakojimo vaizduose. Ber

Lit.: W. BLANK, Dominikan. Frauenmystik u. die Entstehung d. Andachtsbildes um 1300, in: Alem. Jb. (1964/65), 57–86. – R. WOOLF, The English Religious Lyric in the MA, O. 1968. – H. BELTING, Das Bild und sein Publikum im MA, B. 1981. – O. BÜTTNER, Imitatio pietatis. Motive der chr. Ikonographie als Modelle zur Verähnlichung, B. 1983. – CAMILLE, The Gothic Idol, C. 1989. – H. BELTING, Bild u. Kult, Mn. 1990.

Maldingumas → religinis gyvenimas

Maldininkas, maldininkai (vok. *Pilger*, iš VA lot. *pere/pelegrinus* – svetimšalis). VA jų būta iš visų soc. sluoksnių, juos saugojo ypatingos teisės; patys negalėjo turėti ginklo, ir juos nesunku buvo atpažinti iš drabužių – abito, plačiabrylės skrybėlės, lazdos, nešulio, butelio, barzdos. Keliauta pavieniui, bet dažniau grupėmis, kurios rinkdavosi tam tikrose vietose (pvz., Paryžiuje, Šv. Dionyzo vien. ar Šartre, jei buvo rengiamasi vykti į Kompostelą). Daug Δ leisdavosi į kelionę ne tik dėl savo pačių išganymo (pasveikimo), bet ir (už atlyginimą) pavaduodami neįgaliuosius (pvz., 1395 vienas „pèlerin du roi" aplankė svarbiausias Pranc. šventąsias vietas, kad išgydytų kar. Karolį VI nuo pamišimo) ir atlikdavo pasiuntunių funkcijas. Kai kurie nebegrįždavo į tėvynę ir, pasiekę tikslą, likdavo ten iki gyvenimo pabaigos kaip atsiskyrėliai. – Paprotys lankyti toliau esančias dievų ir herojų šventyklas, norint išreikšti pagarbą, prašyti sveikatos ar išklausyti orakulą buvo paplitęs ir Antikos laikais. Krikščionių Δ kelionės (VA lot. *peregrinatio, iter*; vid. vok. aukšt. *wallevart*) į Šv. Žemę paliudytos nuo II a.; netoli Išganytojo gyvenimo ir kančios vietų netrukus atsirado kankinių kapų Art. Rytuose, o vėliau šventųjų kapų – ir V. Nors arabai buvo užkariavę Palestiną, nuo Karolio D. laikų imperat. globojamos Δ kelionės į Palestiną tęsėsi per visus VA, o nuo X a. jų ypač pagausėjo ir dėl to, kad jas rėmė ir propagavo Kliuni vien. → Kryžiaus žygiai buvo laikomi „ginkluotomis Δ kelionėmis į Jeruzalę". Vėlyv. VA piligrimystė dar labiau išplito, ir tik Reformacijos laikais ji prislopo. Δ kelionių tikslas buvo lankyti bažn., kuriose palaidotas koks nors šventasis arba kuri turi šventų → relikvijų, ir vietas, kur Dievas arba šventasis yra ypatingu būdu pasireiškęs (→ stebuklai, apsireiškimai). Leidimasis į bemaž visados pavojų kupiną maldingą kelionę (kaip ir bet kokią kitą kelionę VA) turėdavo įv. motyvų: norą išgyti, padėką už patirtą pagalbą, → atlaidų siekį, bažn. arba pasauliet. teismo skirtos atgailos atlikimą (bausmės piligrimystė praktikuota nuo IX a., vėlyv. VA ją buvo galima pakeisti pinigine išpirka), riterystės priėmimą ypač šventoje vietoje. Maldingų kelionių objekto reikšmingumą rodo lankytojų ir viet. gyventojų skaičius; be daugybės viet. reikšmės šventųjų vietų buvo trys, ypač traukusios Δ: Šv. Žemė, Roma prie ap. Petro ir Pauliaus „slenksčio" ir Kompostela pas šv. Jokūbą. Kitos tarpt. masto maldingų kelionių vietos buvo: Tūras (šv. Martynas), Vėzėlė (Vézélay; šv. M. Magdalietė), Rokamadūras (Švč. M. Marija), Kelnas (šv. Trys karaliai), Echternachas (šv. Vilibrodas), Kenterberis (šv. Tomas Beketas), Š. Airija (*purgatorium S. Patricii*) ir kt. Mėgstamas tokių kelionių laikas būdavo šventųjų minėjimo šventės, relikvijų pergabenimai, ypatingi atlaidai statant bažn., jubiliejiniai metai Romoje (nuo 1300) ir kt. progos. – Δ kelionė prasidėdavo po to, kai, gavęs vysk. arba abato patvirtinimą (*litterae dimissoriales, litterae testimoniales* – nuo XII a.) ir lydimąjį laišką, kad skirtųsi nuo valkatų ir bastūnų, gaudavo Δ palaiminimą. Keliaujama buvo konkrečiais Δ keliais, prie kurių nakvynei buvo vien., užeigų ir svečių namų, kartojant piligrimų giesmes ir su muzika. Nuo XI–XII a. Šv. Žemėje galima buvo tikėtis gauti palydovų ir ligonių slaugos iš → joanitų ir tamplierių, nuo XIV a. (Eur.) – nakvynės iš viet. vargšų rėmimo brolijų. Nuo 755 (teoriškai) Δ nereikėdavo mokėti muitų ir jie nedalyvaudavo karo veiksmuose. Pakeliui buvo stengiamasi aplankyti kiek galima daugiau bažn., kad, liečiant relikvijas ant atsineštų kryžių, rožinių ir pan. būtų „sukaupiama" kuo daugiau išganomosios galios. Atvykę į numatytą vietą, kaip įrodymą Δ gaudavo ženklą – švino arba alavo bareljefą ar kitokį liejinį, kurį prisitvirtindavo prie skrybėlės; Jeruzalėje tai būdavo palmės šakelė, Komposteloje – kriauklė, Romoje – sukryžiuoti raktai ir pan. Dideliuose piligrimystės centruose buvo įrengti specialūs nakvynės namai ir bažn. įvairių tautų atstavams, antai Romoje – *Schola Saxonum*, arba Trastevere – *S. Maria* anglams. Laimingai grįžusieji būdavo iškilmingai sutinkami, savo Δ lazdas atiduodavo parapijos bažn., o mirdami prašydavo antkapyje juos pavaizduoti su piligrimystės insignijomis. – Δ kelionių reikšmės kultūrų mainams ir ekonomikos plėtotei nereikėtų sumenkinti; ją rodo, pvz., tam tikrų roman. stiliaus formų išplitimas pakeliui į Kompostelą arba prekyviečių suklestėjimas pili-

grimystės vietose. Daug Δ, ypač vėlyv. VA, paliko kelionių aprašymus ir Δ vadovus; Chaucerį maldininko kelionė į Kenterberį paskatino parašyti *Canterbury Tales*. – Ypatinga Δ kelionės į Jeruzalę forma buvo „chemins de Jéruzalem“ – daugybėje Pranc. katedrų grindyse padarytos mozaikos, kurias reikėdavo pereiti vietoj tikros kelionės į Jeruzalę. Nepaisant Δ kelionių skatinimų ir gyrimo, per visus VA būta kritikos ir iš Bažn. (Jeronimas, Bertoldas Regensburgietis, Langlandas ir kt.) pusės; disidentai, antai katarai, valdiečiai, petrobrusiečiai, Viklifas ir Husas jas apskritai atmetė. Vėlyv. VA lit. ir mene žmogus dažnai vaizduojamas alegoriškai kaip Δ, jo gyvenimo kelias – kaip Δ kelionė į tikrąją tėvynę, dangiškąją Jeruzalę. Plačiai žinomas, verčiamas į kitas kalbas ir perdirbinėjamas (t. p. ir scenai pritaikomas) buvo Guillaume'o de Degulleville'io († 1380) *Roman de trois pélerinaiges*: Δ esame mes savo žemiškajame gyvenime nuo lopšio iki kapo, Kristus savo žemiškajame gyvenime nuolat buvo piligrimas. šia *homo viator*, niekur šiame pasaulyje negalinčio pasijusti tikrai namie, dvasinės piligrimystės idėja persunktas ir Gersono *Testament du pélerin qui va au paradis*. Nuo XV a. vid. paplito „dvasinės Δ kelionės“ link → meditacijos už tuos, kurie iš tikrųjų negali keliauti. Teol. – Mikalojus Kuzietis aiškino Bažn. istoriją kaip piligriminę kelionę sekant Kristumi. Kiti lit. pavyzdžiai: Philippe'o de Mézières *Songe du Vieil Pelerin* ir Olivier de la Marche'o *Chevalier Délibré* (viršūnė – Bunyano *Pilgrim's Progress*, 1678) Din

Lit.: Library of the Palestine Pilgrim's Text Society, Lo. 1887–1897. – P. Rajna, Pilgerfahrten, Sraßen u. Hospize im ma. Italien, in: Internationale Monatschrift f. Wiss., Kunst u. Technik 6/4 (1912). – G. G. King, The Way of St. James, Lo. 1920. – L. Carlen, Bußwallfahrten der Schweiz, in: Schweizer. Archiv f. Volkskunde 55 (1959). – J. Leclercq, Mönchtum u. Peregrinatio im FMA, in: Röm. Quartalschrift 55 (1960), 212–225. – S. Chew, The Pilgrimage of Life, New Haven 1962. – Pellegrinaggie culto dei Santi in Europa fino alla prima crociata (Convegni del Centro di Studi sulla Spiritualità Medievale 4), Todi 1963. – R. Oursel, Les pèlerins du MA, P. 1963. – L. Patzold, Bibliogr. zur Ikonographie u. materiellen Kultur des Wallfahrtswesens, Fr. 1972. – A. Kendal, Med. Pilgrims, Lo. ²1972. – P. Sigal, Les marcheurs du Dieu, P. 1974. – P. Barret ir kt., Priez pour nous à Compostelle, P. 1978. – Les pèlerins de l'Orient et les vagabonds de l'Occident (Cahiers de l'Université Saint Jean de Jerusalem 4), P. 1978. – V. ir H. Hell, Die große Wallfahrt des MA.s, T. ³1979. – L. Kriss-Rettenbeck/G. Möhler (Hgg.), Wallfahrt kennt keine Grenzen, Mn. 1984. – K. Herbers, Der Jakobsweg, T. ²1986.
→ Kelionių literatūra

Maldininkų giesmė, dažn. lit., o ne spontaniškai taut. kalba sukurtas kūrinys, pasakojantis apie maldingą kelionę į konkrečią vietą ir siekiantis kelti keliaujančių → maldininkų nuotaiką. → Cantiga de romeria. Her

Lit.: D.-R. Moser, Die Pilgerlieder der Wallfahrt nach Santiago, in: Musikal. Volkskunst aktuell. Fs. E. Klusen, Bo. 1985, 321–352.

Maldininkų vadovas → piligriminė literatūra

Maldos brolija, relig. bendruom. tarpusavio (arba su atskirais dvasininkais ar pasauliečiais) susitarimas paremti vieni kitus gyvenime ir po mirties atminimo malda, kitomis liturg. (Eucharistija) bei karitatyvinėmis praktikomis. Šis liturg. atminimo ir broliavimosi junginys nuo VIII a. iš anglosaksų terit. paplito žemyne, kur savo klestėjimo laikotarpiu XI ir XII a. toks vien. kaip Reichenau turėjo Δ su maždaug 100 konventų ir su dešimtimis tūkstančių paskirų asmenų. Vardai tų, už kuriuos buvo prašoma užtarimo, iš pr. būdavo įrašomi į → evangelijorius, sakramentarus ir nekrologijus, vėliau į specialiai tam numatytas *libri vitae* arba *memoriales* (brolijų knygos). Vėlyv. VA Δ išstūmė → brolijos. Vog

Lit.: A. Ebner, Die klösterl. Gebetsverbrüderungen, Rb. 1890. – K. Schmid, Gebetsgedenken und adliges Selbstverständnis im MA, Sigmaringen 1983.

Maliarija buvo žinoma jau Antikos laikais P. Eur., bet ypač paplito per Kryžiaus žygius It.; sužlugdė ne vieną Vok. karalių „Italijos žygį“ (ir Barbarosos 1167). Antai Lacijus XIV a. ištuštėjo t. p. ir dėl Δ. Din

Lit.: M. Jantsch, Die Malaria, W. 1948.

Malonė. Idant žmogus būtų nuteisintas prieš Dievą, išvien veikia Dievo išganomoji valia, Bažn. sakramentai ir tikinčiųjų geri darbai, tačiau Δ visada yra nuodėmingo žmogaus akcidencija: žmogus visada gali Δ prarasti (anot Petro Lombardo, padaręs sunkią nuodėmę) arba įgyti (Tridento Susirinkimo aiškinimu – gerais darbais). Sąlyga augti pašvenčiamajai Δ yra Bažn. suteiktas krikštas,

išdildantis gimtąją nuodėmę. Dievui maloniais darbais laikomi, pvz., vienuoliškoji atgaila, pasitraukimas iš pasaulio, kankinystė, *militia Christi*, relig. kasdienio gyvenimo „kodavimas" per → sakramentų ir sakramentalijų observanciją, ir čia dėl nuryjamų raštelių, votų ir pan. formų, turinčių „garantuoti" Δ gavimą, nuolat esama maginių prietarų kaiminystėje. Teol. diskusija susitelkia į Δ ir valios laisvės santykių temą (Augustinas, Bernardas Klervietis, Liuteris), → predestinacijos doktriną. Įsikišdamas į pasaulietinį teisingumą, valdovas gali *Gnade vor Recht absehen lassen*, dovanodamas arba sušvelnindamas bausmes (suteikdamas malonę). Nuteistąjį gali užstoti ir abatas, priglausdamas delinkventą savo vien., t. p. moteris, ištekėdama už jo. Wal/Din

Lit.: A. M. Landgraf, Dogmengesch. d. Frühscholastik 1/2, Rb. 1952–1956. – G. Steer, Scholast. Gnadenslehre in mhdt. Sprache, 1966. – H.-J. Becker, Recht u. Gnade, in: Fs. H. Frost, 1986, 127–144.

Malonės metai (Auksiniai metai, Šventieji metai, Jubiliejiniai metai). Bernardas Klervietis, remdamasis žydų *yôvel* metais, kuriais būdavo atleidžiama nuo visų žemiškųjų skolų, viename Kryžiaus žygio pamoksle kalba apie nuodėmes išdildančius atleidimo metus kaip *annus vere iubilaeus*. Vėliau *jubilaeus* pradėjo reikšti tą patį, kaip ir → atlaidai, ir atlaidų metai – kaip jubiliejiniai metai; pastaruosius greitai pradėta sieti ne tik su Kryžiaus žygiais, – teol. prasme taip imta vadinti laikotarpį (dažn. vienerius metus), per kurį, laikantis konkrečių nurodymų, buvo galima gauti ypatingu būdu skelbiamus atlaidus ir kt. dvasinių malonių. Pirmaisiais Δ pop. Bonifacas III prie apaštalų Petro ir Pauliaus kapo Romoje paskelbė 1300-uosius ir visus vėlesnius 100-uosius metus. Vėlesni pop. daug kartų trumpino laiką tarp Δ, kol galiausiai pop. Paulius II 1470 nustatė 25 metų tarpsnį. Δ atlaidus iš pr. buvo galima gauti tik Romoje, nuo 1386 ir kai kuriose Vok. bažn. Schu

Lit.: N. Paulus, Zur Gesch. d. Jubiläums vom Jahre 1500, in: Zs. f. kathol. Theologie 24 (1900), 175 ir t. – A. de Waal, Das Hl. Jahr, Mn. ²1900. – H. Thurston, The Roman Jubilee, Lo. 1925. – Bullarium anni sancti, hg. v. H. Schmidt, R. 1949. – P. Brezzi, Storia degli Anni Sancti, R. 1950. – F. Melis, Movimento di popoli e motivi economici nel giubilio del 1400, in: Italia Sacra 15 (1970), 351 ir t.

Malonės sostas, dažnas Švč. Trejybės vaizdavimas gotikiniame mene: Dievas Tėvas sėdi, laikydamas rankose mirusį (nukryžiuotą) Sūnų, virš jo balandis – Šv. Dvasia. Din

Lit.: G. Neumann, Die Ikonographie d. Gnadenstuhls, Diss. B. 1953.

Malonės suteikimas → malonė

Malūnai, varomi vandens arba vėjo jėga, VA suprantami ne tik kaip įrenginiai malti, bet ir kaip darbo mašinos, galinčios pakeisti žmogaus ar gyvulio raumenų jėgą. Nuo Karolingų laikų vandens ir vėjo Δ vis dažniau keičia rankomis sukamas girnas. Malūnininkas apskritai laikytas → negarbingu žmogumi. Hun/Din

Lit.: J. Gimpel, Die industrielle Revolution d. MA.s, Z. ²1980, 9–34.

Manichėjininkai, Manio (g. 216 Š. Babilone, patyręs apreiškimą, leidosi į misijų keliones iki Ind., mirties bausmė 277) sekėjai. Manio dualistinio gnosticizmo mokymas rėmėsi Zaratustra, žydų-krikščionių gnosticizmu ir sirų krikšč. ir plisdamas pasiekė Ind., Kiniją ir Š. Afr. VA Eur. turėjo įtakos → bogomilams bei katarams. Rie

Lit.: St. Runciman, The med. Manichee, C. 1947. → Albigiečiai.

Manierizmas. 1. Epochos pavad. E. R. Curtius (1948) ją perėmė iš dailėtyros ir pritaikė literatūrol. pereinamajam tarpsniui nuo Renes. prie Barok. (~1530–1630) įvardyti. 2. Stiliaus pavad. R. Hocke pasiūlė Δ vadinti antiklasicistinį (irac., antinatūralistinį, „barokinį") stilių ir pasaulėjautą, vis iškylančią nuo Antikos laikų: iš pr. helenizme, po to vad. sidabriniame lot. laikotarpyje (pvz., Senekos nusigręžimas nuo „klasik." Cicerono stiliaus) ir galiausiai VA Eur., plg. → trobar clus, puošnusis stilius ir → dolce stil nuovo. VA manierist. stilius atitinka → ornatus dificilis, kuriam būdingi formalizmo elementai (žaidimas rimais ir pan.), rafinuota žodžių atranka ir sintaksė, mįslingos, tamsios metaforos ir sudėtingas žaismas žodžiais. Schw

Mantija, apsiaustas. Apgaubiamoji apsaugos funkcija paaiškina Δ maginę ir simbol. teisinę reikšmę. Per karalių ir pop. → investitūrą Δ ženklindavo valdžią (imperat. Henriko II karūnacijos

Δ). „Priimti po Δ" reiškė įvaikinti („Δ vaikai") ir suteikti globą (Volframo iš Ešenbacho *Parzival*, 88, 7 ir t.). Teisėjai prieš teismą praskleisdavo savo Δ arba jas nusivilkdavo, idant parodytų esą sąžiningi. Germ. dievų (Vodanas/Odinas), Rytų pranašautojų ir astrologų norų ir burtų Δ VA lit. apsispindi nematomu padarančios paslepiančios Δ vaizdinyje („Nybelungų giesmė"). Teol. ikonogr. reikšmės nuo XIII a. įgyja mėlyna Marijos malonės Δ, saugojusi miestus, vien., bažn., nusidėjėlius nuo Dievo pykčio (apsaugantys Δ paveikslai). → Drabužiai. Gai

Lit.: L. Kretzenbacher, Schutz- u. Bittgebärden d. Gottesmutter, Mn. 1981.

Mantika (gr. *mantis* – regėtojas) siekia, kaip tai įvardijama Hanso Hartliebo *Puch aller verpotten kunst*, išpranašauti ateitį, pasitelkiant į pagalbą mirusiuosius (nekromantija), žemę (geomantija), vandenį (hidromantija) ir kt. daiktus. Savitą lit. žanrą sudaro → būrimo knygos. Kaip ir magija (→ būrimas), kuri, apeidama gamtos dėsnius, siekia daryti tiesiog. įtaką fiziniam ir psichiniam pasauliui, Δ priklauso *artes magica*. Δ priskiriama ir astrologija (→ astronomija/astrologija), nes irgi užsiima prognozavimu. Haa

Lit.: W. Schmitt, Zur Lit. d. Geheimwissenschaften im späten MA, in: G. Keil/P. Assion (Hgg.), Fachprosaforsch., B. 1974, 167–182. – D. Harmening, Superstitio, B. 1979. – H. Biedermann. Handlexikon d. mag. Künste, Graz 1986.

Manualas. 1. Nuo Antikos taip vadinama „parankinė" knyga (gr. *enchiridion*, vėlyv. vid. vok. aukšt. *hantbuoch*), kuri dėl savo turinio svarbos turėjo būti lengvai gabenama ir nuolat po ranka. 2. Nuo XIII a. specialus (*manuale pastorum*), vėliau „ritualu" dažn. vadintas knygos tipas, kuriame būdavo surašyti tekstai aukojimui – sakramentai, sakramentalijos ir t. t.; Viurcburgo sinodas, pvz., 1298 nurodė turėti Δ kiekvienam sielovada užsiimančiam dvasininkui. Kun

Lit.: L. Eisenhofer, Hb. der kathol. Liturgik, Fr. [2]1941. – V. Fiala/W. Irtenkauf, Versuch einer liturg. Nomenklatur, in: C. Köttelwesch (Hg.), Zur Katalogisierung ma. u. neuerer Hss., F. 1963, 105–137. – A. Hughes, Med. Manuales for Mass and Office. A Guide to their Organisation and Terminology, Toronto 1982.

Mappae mundi → žemėlapiai

Maras smarkiai nusiaubė Europą VI ir XIV a. Jis ėjo iš R., o platino jį žiurkių blusos, bet užsikrėsdavo ir žmogus nuo žmogaus; tas pats buvo ir su plaučių maru, kuris beveik visada baigdavosi mirtinu dusuliu; buboninis Δ nusinešdavo apie 80% gyvybių. „Juodoji mirtis" 1347–1351 sumažino Eur. gyventojų skaičių maždaug trečdaliu. Kadangi gydymas, ypač → kraujo nuleidimas, nepadėjo, liko tik karantinas, bėgimas ir → regimen pestilentiae prevencinės priemonės. Didžioji dalis iš gausybės Eur. parašytų Δ traktatų patyrė Paryžiaus un-to medicinos fakulteto suformuluotos nuomonės dėl Δ (1348) įtaką. Haa

Lit.: K. Sudhoff, Pestschriften aus den ersten 150 Jahren nach der Epidemie des Schwarzen Todes 1348, in: Sudhoffs Archiv 2 (1909) – 17 (1925). – P. Ziegler, The Black Death, Harmondsworth 1970. – J. Biraben, Les hommes et la peste en France et dans les pays européens et méditerranéns, I–II, P. 1975–1976. – N. Bulst, Der schwarze Tod, in: Saeculum 30 (1979), 45–67. – G. Keil, Seuchenzüge des MA.s, in: B. Herrmann (Hg.), Mensch u. Umwelt im MA, St. 1986, 109–128. – K. Bergdoldt, Die Pest 1348 in Italien, Hei. 1989.

Märe (vid. vok. aukšt. k. *maere* – žinia), trumpo vok. eil. pasakojimo pavadinimas. Siekiant šį smulkųjį epą atskirti nuo NA novelistikos formų, dabart. žanro apibrėžimuose remiamasi vėlyv. VA k. vartosena, pagal kurią kaip savarankiški žanrai išskiriami → bispelis, legenda, pasakėčia (→ Fabel) ir *exempel*. šitoks Δ apibrėžimas šiuo metu tinka ~150–2000 eilučių apimantiems švankų tipo pasakojimams apie žmonių konfliktus, kaip ir sen. pranc. k. → fablio, kurie skirti daugiausia pramogai. Ypatingas vėlyv. VA Δ bruožas – jų metras (keturpėdžių eilučių porinis rimas), struktūra (prologas, trinarė. dalis, epilogas) ir stiliaus formos atrodo atitinkančios kurtuaz. epo idealus, bet juos dėl švanko formos iš dalies profanuoja, parodijuoja arba dezavuoja. Pagal funkcijas ir/arba temas, apie 220 (1250–1500) išlikusių Δ skirstomos į šiuos tipus: 1. švankų bruožų turinčios Δ (~80% visų Δ), pasakojančios apie santuokinę neištikimybę ir meilės aferas, išdaigas ir apgavystes; protagonistai yra kilmingieji, dvasininkai, miesčionys ir valstiečiai (pastarieji daugiausia kaip kvailių prototipai); 2. kurtuaz., galantiškos Δ, paprastai jausmingai arba pamokomai vaizduojančios *aventiure* ir *minne* įtampos lauką, pvz., *Moriz von Craûn*, Konrado Viurcbugiečio *Herzmaere*;

3. dorovinės pavyzdinės Δ, sklaidančios dorybių ir ydų problemas, siekia moral. ir didakt. tikslų; reikšmingiausias pavyzdys – Vernerio der Gartenaere *Helmbrecht*. Δ temos imamos ir iš žod., ir iš rašyt. tradicijos (→ exemplum). žymiausi Δ autoriai: Strickeris, Konradas Viurcburgietis, Heinrichas Kaufringeris, Hansas Rosenplütas, Hansas Folzas. Tačiau dauguma Δ kūrėjų nežinomi. → Švankas. Har

Lit.: H. Fischer (Hg.), Die dt. M.dichtung des 15. Jh.s, Mn. 1966. – Idem., Studien zur dt. M.dichtung, T. 1968. – A. Mihm, Überlieferung u. Verbreitung der M.dichtung im SMA, Hei. 1967. – H. Niewöhner (Hg.), Neues Gesamtabenteuer, Dublin ²1968. – K.-H. Schirmer, Stoff- u. Motivunters.en z. mhdt. Versnovelle, T. 1969. – F. Frosch, Schwankm.n u. Fabliaux, Göp. 1971. – G. Köpf, M.ndichtung, St. 1978. – H. Hoven, Studien z. Erotik in der dt. M.ndichtung, Göp. 1978. – J. Heinzle, M.nbegriff u. Novellentheorie, in: ZfdA 107 (1978), 121–138. – T. Cramer (Hg.), M.-Dichtung, I–II, Mn. 1979. – K.-H. Schirmer (Hg.), D. maere, Da. 1983. – H. J. Ziegeler, Erzählen im SMA, Mn. 1985.

Marginalijos → glosa

Marija, Jėzaus Kristaus motina, VA neabejotinai labiausiai gerbiama šventoji. Nors NT ir l. mažai tekalba apie jos reikšmę Kristaus gyvenimui, išskyrus angelo pasveikinimą ir → *Magnificat*, jos kultas ir Kat. Bažn., ir teol., ir liaudies maldingume nuolat augo. Pagrindas (neskaitant relig. psichologinės reikmės greta vyr. vaizduojamos Švč. Trejybės turėti mot. dievybę) buvo IV ir V a. dogminiai ginčai, kai kovojant su nestorianizmu (atskyrusiu Kristaus žmogiškumą ir dieviškumą) buvo pabrėžiama Δ Dievo motinystė: 431 Efezo Bažn. susirinkimas ekskomunikavo tuos, kurie nepripažino Δ Dievo gimdytoja. Ji buvo visuot. laikoma → Ievos priešingybe ir Bažn. paveikslu. Nuo Atanazo ir Jeronimo imta skelbti Δ amžinąją nekaltybę (NT ne). Didelį vaidmenį turėjo → apokrifai, idealizavę Δ gyvenimą ir mirtį (kūniškas Dangun Ėmimas, nuo VII a. dažnai, nors ir ne visuot. pripažįstamas). Δ gerbimą ypač skatino pop. Sergijus I (687–701). Δ kultas itin sustiprėja brandž. VA: iš Angl. plinta daugybė Δ miraklių; didžiosios katedrinės bažn. dažn. paskiriamos Δ. Roman. soste sėdinčią Madoną (*sedes sapientia*) pakeičia gotikos „gražioji Madona". Vėlyv. VA Δ įgijo bemaž lygiavertę padėtį šalia Dievo Sūnaus, – mistikė Mechthilda Magdeburgietė ją vadina tiesiog „Deive" (*Fließendes Licht* 3, 1; 3, 4). Teol. aukštinama kaip *corredemptrix* (išganymo dalininkė), Paskutiniojo Teismo atvaizduose Δ kai kada vaizduojama net sėdinti soste lygia greta su Kristumi. „Skrynios" Madona, atveriamoji skulptūra, kurioje glūdi visa Švč. Trejybė. Maldose ir mene Δ vaizduojama kaip mylinti motina, Didž. užtarėja (→ compasio, pieta, rožinis), Dangaus ir angelų karalienė (nuo XII a. išplito Δ karūnavimo, kurį atlieka danguje Kristus, motyvas). Tačiau ginčų kėlė Nekalto prasidėjimo dogma (pagal kurią Δ yra laisva nuo gimtosios ir bet kurios asm. nuodėmės); pranciškonai Δ gynė, o dominikonai puolė. Vėlyv. VA į kalendorių buvo įrašyta naujų Δ švenčių (Δ Elzbietos aplankymas, Δ skausmų atminimas; Δ (vok. *Unsere Liebe Frau*) Jeruzalėje atminimas. Δ kaip veiksmingiausios šventosios buvo šaukiamasi visuose varguose, ir ji pati buvo vaizduojama apsigaubusi mantija, po kuria slėpdavo savo garbintojus ir nuo demonų, ir nuo Dievo (!) bausmės; kituose atvaizduose ji rodo pasaulio teisėjui į savo krūtinę, taip prašydama nusidėjėliams malonės (*intercessio*). Vien Angl. Δ paskirtų bažn. skaičius nuo ~20 VIII a. išaugo iki daugiau nei 2 000 XVI a. pr. Daugybė (piligriminių) koplyčių yra susijusios su Δ pasirodymais (ypač Isp.). Intensyvaus kulto susilaukė ir Δ tėvai, ypač legend. motina Ona. Kadangi ši *hyperdoulie* (scholast. terminas: „per didelis garbinimas" kt. šventųjų atžvilgiu) stokoja bibl. pagrindo, reformatai ją atmetė.

Marijai skirta lit. iki XII a. priklausė liturgikos sričiai, ir rašoma ji buvo lot.: antifona *Ave Maris stella* (VII a.), Notkerio Mikčiaus († 912) sekvencijos, himnas *Salve regina* (X–XI a.), Hrosvitos Gandersheimietės (X a.) Δ gyvenimas. Didelės įtakos turėjo anon. *Vita B. Mariae Virginis et Salvatoris rhythmica* (~1200). Vėlyv. VA irgi sukuriama reikšm. himnų, pvz., *Stabat Mater*. Taut. kalbomis Marijai skirta lit. atsiranda XII a., sulig epiniais Wace de Bayeux ir Hermano iš Valensjeno Δ *vitae* sen. pranc. k. Gautier iš Coinci ~1220 sukuria *Les miracles de la S. Vierge*. Vid. vok. aukšt. k. išlikę: *Melker Mareinlied* (~1140), Muri ir šv. Lambrechto (1150/1160) sekvencijos, kun.

Vernerio *Driu liet von der maget* (1172). Tarpusavyje sąveikaujant Δ lit. ir meilės lyrikai atsirado ir Δ skirti Valterio Fogelveidės, Reinmaro Cveteriečio ir Konrado Viurburgiečio eilėraščiai; pastarojo ilgame Δ pašlovinime *Goldene Schmiede* (~1275) rikiuojasi gausybė tobulos formos epitetų ir metaforų. Δ pasveikinimų XIII a. sukūrė Brunas Schönbeckas, XIV a. – Vienuolis Zalcburgietis; Marijos raudos (Δ → *Planctus* prie kryžiaus; t. p. dialogas su Kristumi arba Jonu) dažn. yra anon. Meisterzangas irgi ėmėsi šios temos (Frauenlob, Muskatplüt, Folz). Δ gyvenimų ir legendų radosi vis daugiau (pvz., Pilypo Kartūzo *Marienleben*; anon. legenda *Der maget crône*, XIV pr.). Angl. Δ lit. viršūnę pasiekia Williamo Shorehamo (~1325) Δ himnu, Johno Audelays' (~1425) eilėraščiais ir Johno Lydgates'o *Life of Our Lady*, ~1410). It. Δ yra giedamųjų ir draminių → lauda dėmesio centre; Dante šlovina ją „Rojuje". Isp. reikšmingiausi Gonzalo de Berceo (~1260?) Δ mirakliai ir panašiu laiku surinktos kar. Alfonso Išmintingojo 422 → cantiga. Ir garsiausiame, iš pr. pasauliet. XIV a. Juano Ruizo veikale *Libro de Buen Amor* yra ne vienas Δ skirtas eilėraštis. Isl. vėlyv. VA Δ lit. buvo ypač mėgstama: *Maríu saga*; *Maríudrápa*; *-kvaedhi*; *-vísur* ir kt. Din

Lit.: St. BEISSEL, Gesch. der Verehrung Marias in Dtld. während des MA.s, Fr. 1909. – H. DU MANOIR (Hg.), M., I–VIII, P. 1949–1964. – TH. MEIER, Die Gestalt M.s im geistl. Schauspiel d. MA.s, B. 1959. – H. GRAEF, M., Fr. 1964. – E. GULDAN, Eva u. M., Graz 1966. – G. SCHÄFER, Untersuchungen zur dt.sprachigen Marienlyrik des 12. u. 13. Jh.s, Göp. 1971. – H. SCHOTTMANN, Die isl. Mariendichtung, Mn. 1973. – L. KÜPPERS (Hg.), Die Gottesmutter, I–II, Recklinghausen 1974. – G. M. LECHNER, Maria Gravida, Mn. 1981. – W. BEINERT/H. PETRI (Hgg.), Hb. d. Marienkunde, Rb. 1984. – B. CARLÉ, Jomfru-Fortaellinger, Odense 1985.

Marka (VA lot. *marca*), imp. pasienio sritis. Karolingų laikais, siekiant apsisaugoti R. nuo slavų, V. – nuo bretonų ir Š. Isp. – nuo arabų, buvo kuriamos Δ kaip adm. ir ypač gynyb. sritys. Δ valdė markgrafas (kar. pareigybininkas) kaip karo vadas, turėjęs didesnę galią už kt. viet. → grafus, nes jo kar. valdžia apėmė visą Δ (ne tik jo grafystę), jis vadovavo žygiams į priešo terit., taigi jo padėtis bemaž prilygo → hercogo. Otonas D. įkūrė daugiau Δ (Meiseną arba Saksoniją, Lotaringiją, Austriją); prakt. Δ tapo paveld. ir dažnai paverčiamos kun-štystėmis. Δ buvo ypač sustiprintas pilių ir įtvirtintų gyvenviečių tinklas. Din

Lit.: M. MITTERAUER, Karoling. Markgrafen im Südosten, in: Archiv f. österr. Gesch. 123 (1963), 1–273. → Grafas, Karolingai, Otonai.

Markė, svorio vienetas; moneta, buvusi apyvartoje daugiausia → Hanzos terit. → Svoris.

Markgrafas (VA lot. *marchio*) → marka, grafas.

Maršalas, iš pr. vyresn. arklininkas, po to papr. valdininkas, iš kurio X a., Vok. imp. iškilus → tarnybininkams, išsivystė viena iš keturių → rūmų pareigybių (dažn. turima Saksonijos hercogų). Δ prižiūri rezidenciją ir ceremonialą, vadovauja karaliaus kariuom. bei sargybai, t. p. Luomų susirinkimui. Nuo VIII a. pop. reikalauja imperat. Δ patarnavimų (palaikyti balno kilpą). Gai

Martirologas (lot.), visų Bažn. kankinių ir šventųjų švenčių sąvadas, V a. atsiradęs iš paskirose bendruom. švęstų atmintinų dienų sąrašų; nuo VIII a. žinomi ir ist. Δ, į kuriuos būdavo atrenkama tik dalis šventųjų, užtat su trumpais biogr. duomenimis. Ypač svarbus yra *Martyrologium Romanum* (IX a.). Gie

Lit.: J. DUBOIS, Les martyrologues du MA latin, Turnhout 1978.

Masverkas, vienas ryškiausių → gotikos bruožų, smailiaarkių langų (sienų plokštumų ir kt.) užpildymas raitytais geom. archit. ornamentais. Raida: nuo pirmų 1211 pradėtos statyti Reimso katedros choro grynų Δ langų iki susipynusio *flamboyant* Δ, nuo *Early English* lancetinių langų pakopinių grupių iki Tiudoro stiliaus korėtais ornamentais užpildytų *couronnements*, nuo ankstyv. pranc. gotikos pamėgdžiojimų iki savarank. vok. gotikos augalinių formų. Δ buvo puošiamos monstrancijos, bokštiniai relikvijoriai, sakyklos, sakramentarai, altorių bokšteliai ir kt. Din

Lit.: L. BEHLING, Gestalt u. Gesch. des M., Kö. ²1978. – G. BINDING, M., Da. 1989.

Matai. VA Δ buvo daugiausia natūralūs: sieksnis (dviejų išskėstų rankų ilgis), uolektis, sprindis, batas, pėda, colis – įv. laiku ir skirtinguose regionuose jie buvo nevienodi, pvz., uolektis (pjausto-

mų prekių Δ) buvo 55–80 cm; nurodant Δ kilmę, buvo pasakomas ir jo dydis (pvz., Brabanto uolektis – ~69 cm, Vienos – ~77). Nuotolio matas buvo mylia, bet „vokiečių" arba *groze mile* buvo ilgesnė už 1000 žingsnių rom. mylią (*welsche mile*). Rie

Lit.: → Svoriai

Matematika. VA antik. Δ iš pr. perėmė per lot. tradiciją (Boecijus), ji buvo susijusi su filos., astron./astrol. ir teor. → muzika (→ *musica*) ir tarp *artes liberales* kaip aritmetika ir geometrija priklausė kvadriviumui. Nors užsiimti Δ dėl jos pačios Bažn., pirmiausia augustin. tradicija, laikė veikiau bergždžiu darbu (tiesa, Δ pagrindų reikėjo ir ir relig. gyvenime, → Velykų šventėms apskaičiuoti), vis dėlto, pvz., pop. Silvestras II († 1003) parašė *Geometria*, Δ problemas nagrinėjo vienuoliai, antai Rogeris Baconas, vyskupas Robertas Grosseteste sukūrė *Praxis Geometriae*, pal. Raimundas Lulijus užsiiminėjo relig.-matemat. spekuliacijomis, kurias galima laikyti kombinatorikos pr. (*Ars magna*) ir t. t. Taigi būta daugybės sąsajų su teol.; Kuzietis (*coincidentia oppositiorum*) ir vėlesnieji teologai mėgino taikyti Δ principus Dievo pažinimui. – Stiprų postūmį davė arabų ir judėjų Δ recepcija brandž. VA (Toledo vertimo mokykla; pvz., Gerhardas iš Kremonos, XII a.) ir lot. skaitmenų pakeitimas arabiškais (indiškais), rom. dvyliktainės sist. pakeitimas dešimtaine. Nuo XIII a. antros pusės Δ imta mokyti un-tuose. Imperat. Frydricho II dvare užsiėmimas Δ buvo viena iš pramogų; garsusis Leonardo Fibonacci iš Pizos parašė apie tai ne vieną traktatą, pvz., *Flos* (1225), *Liber quadratorum* (1225). – Praktiškai Δ, pirmiausia geom., buvo taikoma archit., ypač gotik. ir renes. Tokie veikalai kaip Alberti *Ludi matematici* ir Pieros della Francesca *De perspectiva pingendi* (XV a.) rodo buvus vaizd. meno ir Δ sąsajų. Mokėti aritmetiką buvo būtina vėlyv. VA pirkliams ir bankininkams (→ buhalterija), kurie jos išmokdavo iš skaičiavimo mokytojų. Tuo metu dažnai pasitaiko praktinių vadovėlių, antai Fibonacci *Liber Abbaci* (1202), t. p. eil. forma (paplitęs buvo Johno Holywoodo [Sacrobosco] *Tractatus de arte numerandi*, XIII a. pirma pusė). Din

Lit.: J. E. Hofmann, Gesch. d. M., B. 1957 ir t. – A. Juschkewitsch. Gesch. d. M., 1964. – M Folkerts, Die Bedeutung des MA.s für die Entwicklung d. M., in: Ch. Hünemörder, Wissensgesch. heute, 1987, 87–114. – H. Gerike, M. im Abendland, 1990. – Žurn.: Historia mathematica.

Matière de Bretagne/de France/de Rome (pranc. – Bretanės/Prancūzijos/Romos tema). Šios sąvokos yra iš *Les Saisnes* („Saksų giesmės"), vienos Jeano Bodelio (XII a. pab.) → chanson de geste. Pirmose trijose strofose jis skiria 3 *matières*, su kuriomis žmogus turi būti susipažinęs. Bretanės tema apima kar. Artūro ir Apvaliojo stalo riterių bretoniškas nuotykių ist. (→ Artūro temos literatūra). Bodelis šią temą vadina *vain et plaisant* ir tuo pasako, ko verta fikcinė lit. Pranc. tema apima ist. įvykius ir asmenis, prisidėjusius prie Pranc. kūrimo ir vaizduojamus *chansons de geste* apie Karolį D. ir jo → paladinus bei → kronikose (literatūra apie Karolį Didįjį). Romos *matière* Bodelis vadina lit., kuri esanti *sage et de sens apredant*, t. y. antik. tradiciją tęsiantys didakt. ir filos. motyvuoti kūriniai. Čia turimos galvoje daugybė → Antikos recepcijos (pseudo)ist. (pvz., Aleksandro, Trojos) temų (→ antikinis romanas). Eir

Lit.: R. Guiette, „Les contes de Bretagne sont si vains et plaisants", in: Romania 88 (1967), 1–12. – F. P. Pickering, Augustinus oder Boetius? Gesch.schreibung u. ep. Dichtung im MA u. in der Neuzeit, B. 1976. – B. Guenée (Ed.), Le métier d'historien au MA, P. 1977.

Matière et san (sen. pranc. – tema ir prasmė), dvi akivaizdžiai poetolog. sąvokos, kurias Chrétienas iš Trua „Lanceloto" prologe mini kaip pateiktas jo užsakovės Marijos Šampanietės. Nors terminų reikšmė ir ginčytina, tačiau aišku bent tiek, kad *matière* reiškia lit. temą, kurią plėtodamas autorius sukuria individualią struktūrą (*conjointure*) ir suteikia naują prasmę (*san/sens*). Eir

Lit.: R. Rohr, Matière, Sens, Conjointure, Da. 1978. – K. Ringger, Lesen als Auslegung: Z. Selbstverständnis ma. Lit., in: Theologia practica 18 (1983), 72–79.

Matutina (lot. *matutinus* – rytmetinis; vid. vok. aukšt. *Mette*), iš seniausios → Oficiumo dalies, → vigilijų, atsiradęs ankstyvo ryto maldos laikas, kurį galima atkelti ir į išvakares. Δ prasideda įžanginiu → *Invitatorium* ir himnu, po kurio kaip pagr. dalis eina vienas ar trys noktiurnai, per kuriuos – rom. ir vien. *cursus* skirtingai – atliekamos psal-

mės su → antifonomis ir skaitiniai su → responsoriumais, kurių paskutinis nustatytu metu pakeičiamas → *Te deum laudamus*. Skaitiniai imami iš ST, NT, patrist. raštų, o per šventųjų minėjimo dienas – ir iš atmenamojo šventojo *vitae* arba *passio*. Δ responsoriumai, *responsoria prolixa*, yra vienos melodingiausių ir meniškiausių choralinių giesmių, kurios buvo ypač puošiamos → tropais. Schl

Maudynės. VA bendros Δ, kaip pramoga (ypač pėrimasis garuose), buvo puoselėjamos (dažn. bajorų dvaruose, vėliau – ir turtingųjų miestiečių namuose įrengtuose) vonios kambariuose ir viešose pirtyse (šiuo atveju pirtį prižiūrėdavo bendruomenės arba pono samdomi pirtininkai). Abiejų lyčių Δ drauge tik palengva imtos praktikuoti. Užėjus didžiosioms epidemijoms, VA Δ kultūra sunyko. – Δ motyvą ypač poetizavo švankų autoriai; šis motyvas dažnas medžio raižiniuose. – Pirtys ne visuomet buvo naudojamos vien kūno švarai palaikyti (kaip, pvz., poezijoje kartais aprašomas riterio Δ po ilgo žygio): daugelyje viešųjų pirčių klestėjo ir → prostitucija. Buvo tikima gydomąja ir stebuklinga pavasario Δ per Velykas ir Šeštines galia, naudojamasi gydomosiomis voniomis ir pirties procedūromis medicinos tikslais. Stiprų simbolinį pobūdį turėjo vos užgimusio naujagimio Δ (kūdikio maudymas), ginklanešio Δ prieš įšventinant į riterius, Δ prieš didžiąsias šventes, prieš priimant sakramentus ir šventinto vandens vonios, sergant kai kuriomis ligomis. Wit

Lit.: A. MARTIN, Dt. Badewesen in vergangenen Tagen, Jena 1906. – F. WEINDLER, Das Gemeinschaftsbad im Volksleben d. dt. MA.s, B. 1939. – H. BIEHN, Alte Badegemächer, Da. 1964.

Maurai. Dėl tamsesnės odos spalvos Δ vadinami arabai, kurie per visus VA buvo užėmę Isp. Kovos su Δ yra mėgstama lit. tema (*El Cid*), t. p. atskiro ep. žanro → chanson de geste ir iš dalies špylmanų epo objektas. → Arabų kalba, islamas, moriskai, saracėnai. Rih

Mâze, daugiareikšmis VA etikos ir estet. terminas, dėl romanų k. įtakos (lot. *aurea mediocritas*, sen. pranc. *mesure*) įgijęs *Maßhaltung* („saiko") reikšmę (dorov.) *Mäßigung* („susitvardymo") prasme (plg. Gotfrydo *Tristan*, V. 961 ir t.), bet kartu (pirmiausia Hartmano bei Gotfrydo) dar vartotas „deramumo", „tinkamumo" bei *Art und Weise* („būdo") reikšmėmis. Kurtuaz. lit. Δ yra siektinas *zuht* – t. y. žmogaus auklėjimas deramo kuklumo ir drausmės dvasia – tikslas. Santūrus elgesys – svarbiausias riterio gyvensenos ir relig. išmėginimo kriterijus, plg. Rudolfo Emsiečio „Barlamo ir Jozafato" V. 1148 ir t.: *diu mâze wag im rehte kunst / gein dirre welt und ze got*. Tad Δ tampa esminiu elementu VA normų sistemos, kuriai gresia *Vermessenheit* („puikybės", vid. vok. aukšt. *unmâze* – nesaikingumas) yda. Valterio poezijoje *frowe Mâze* pasirodo ir kaip įasmeninta kurtuaz. vertybių saugotoja (plg. L. 46, 32; 47, 11 ir 80, 6). Kro

Lit.: → Riterių dorybių sistema.

Mažumos → čigonai, proletariatas, žydai

Mecenatas → užsakovai

Medialinis rimas, rimavimas 1. *vienos* eilutės viduje: a) žodžių eilutės viduryje (t. p. – vidinis rimas), b) žodžio eilutės viduryje su eilutės pab. (t. p. *Inreim*), pvz., cezūrinis rimas (→ leoninis metras); 2. *dviejų* eilučių, kai a) abu rimai gali būti eilutės viduje (t. p. *Mittelreim*) arba b) vienas žodis eilutės viduryje rimuojamas su ankstesnės arba vėlesnės eilutės pabaiga (t. p. *Mittenreim*). Schw

Medicina (lot. *mederi* – gydyti). I. Europa. 1. Antikos paveldas. Romos, o VA –Bizant., arabų ir V. Δ iš esmės rėmėsi gr. Δ (asklepiadininkų mokyklos, ypač Kose ir Knide; *Corpus Hippocraticum* dalį parašė Hipokratas Kosietis, ~460–377 pr. Kr.; Aleksandrija, III a. pr. Kr.). Vėlyv. Romos imp. laikotarpiu būta valdininkams prilygstančių gydytojų luomo (ligonių priežiūros sist. – faktiškai ne) ir vyravo sinkretizmas (empirikai, metodikai, pneumatikai, eklektikai), po Kornelijaus Celso (~Kr. gim.), Plinijaus Vyr. (23/24–79 po Kr.; liaudies Δ) ir Dioskūrido (I a.) viršūnę pasiekęs Galeno (129–199) darbuose, sumuojančiuose visą Antikos, ypač Hipokrato Δ. Galeno darbai daugiau nei tūkstantį metų lėmė Δ pavidalą: gyvūnų → anatomija ir ypač fiziologija; gyvybės dvasia *pneuma* yra → širdyje (pagr. organas), psich. *pneuma* – smegenyse (sielos buveinė), fiz. *pneuma* – kepenyse; maistas perkeičiamas į 3 digestijas; Hipokrato → syvų teorija

(humoralinė patologija), paremta Empedoklio Agrigentiečio (495–435 pr. Kr.) elementų teor.; → dietetika; terapija: gydymo priemonės taikomos pagal kokybių teoriją (pvz., ugnis *actu* karšta, pipirai *potentia* karšta) ir *contraria contrariis curantur* principą. 2. Vien. Δ: V. Δ – kitaip negu Bizant. ir arabų – ankstyv. VA menkai puoselėja Antikos Δ (tarp kitų Marcelijus Empirikas iš Bordo, V a.; Kasidoras, VI a.; Izidorius Sevilietis, 570–636). Gydymo mokslui pr. duoda vien. Δ (iš dalies liaudies Δ, stacionari ligonių slauga; tik nuo XIII a. – viešos → špitolės ir miesto gydytojai), auginamos žolelės: Valafridas Strabonas († 849), Rabanas Mauras († 856), *Macer Floridus* (farmakolog. didakt. poema, XI a.), Hildegarda Bingenietė (1098–1179). 3. Salernas: pirma išsami gr. Δ, ypač Hipokrato ir Galeno, recepcija arabų tradicijoje yra Konstantino Afrikiečio (1020–1087) vertimai. Kt. vertėjai: Hali Abbasas (*Liber regalis*, perdirbta į *Pantegni*), Ibn al Džazaras (*Viaticus*), Johanicijus (*Isagoge*, Izaokas žydas; XIII–XIV a. un-tuose naudota kaip mokymo medžiaga; išsp. *Articella* pavadinimu). Salerne XII a. autorit. laikomi Mauras, Urso, Baltramiejus Salernietis. Garsusis veikalas *Regimen sanitatis salernitanum*, kuriuo iš pr. naudojosi Arnoldas iš Vilanovos, XIV–XVI a. išauga į Δ kompendiumą. Salerno Δ autoritetas atsispindi, pvz., Hartmano iš Aujė poemoje *Armer Heinrich*. 4. Monpeljė: Δ un-to klestėjimo metu (XIII–XIV a.) čia dėsto ir Arnoldas iš Vilanovos (1235–1311; pasitelkiama → alchemija ir astrologija), Vilhelmas iš Brešos (Theriak) ir Bernardas Gordonietis († ~1318; *Lilium medicinae*). 5. Toeldas ir scholastinė Δ: XII a. vertėjų mokyklos, ypač Toledo (Gerardas Kremonietis, 1114–1187; Dominykas Gundisalinas; Jonas Ispanas) sukėlė gr. ir arabų Δ asimiliacijos (aristotelizmo dominuojamoje) brandž. scholastikoje antrąją bangą. *Secretum secretorum* paveikia → regimen sanitatis lit. Autoritetai: Razijus, Averojus, Izaokas Žydas, Albukasijus, ir ypač Avicenos „Kanone" suarabintas Galenas. Scholastinės Δ atstovai: Paryžiuje – Albertas D. (1206–1280), Bolonijoje – Taddeo Alderotti (1223–1303), Padujoje – Petras Abanas (~1250–1315; *Conciliator*). 6. Chirurgija: senųjų chirurgų patyrimu (akad.) *physici* nepasinaudoja. Žymūs chirurgai: Rogeris Frugardi (~1170), Rolandas iš Parmos (*Rolandina* 1230/1240), Ugo Borgognoni († ~1258; žaizdų dezinfekcija), Vilhelmas iš Saliceto († ~1280), Lanfranc'as († ~1306; VA chirurg. viršūnė), Henrikas iš Mondevilio (~1304) ir Guy de Chauliac'as († 1368). 7. Paracelsas: Theofrastas Hohenheimietis (1493–1541) reformavo Δ, kritikuodamas filol. Δ, ypač keturių syvų teoriją, kuri → maro ir → sifilio atvejais dažn. nepadėdavo, ir atsidėdamas gamtos stebėjimams bei eksperimentams, ypač jatrochemijos.

II. Δ lit. taut. kalbomis randasi verčiant ir kompiliuojant VA lot. originalus. Pirmieji (greta užkeikimų ir palaiminimų) tokie veikalai yra „Bazelio receptai" (~800) ir tradic. ankstyv. VA receptų knygos (*Arzenibuoch Ipocratis*, XII a.), kur laikomasi *a capite ad calces* principo. Ypač plačiai naudotasi Bartolomėjaus (Vid. Vok., prieš 1200, jaučiama Salerno Δ įtaka) ir Ortlofo Bavaro (prieš 1300; abiejų graikų ir arabų Δ recepcijos bangų įtaka; t. p. Rogerio Frugardi) receptų knygomis. Kt. veikalai, paplitę taut. kalbomis: *Macer Floridus* ir *Circa instans* (XIII–XV a.), *Antidotarium Nicolai* (XIII–XV a.), „Salerno didaktinė poema" (XIII–XV a.), *Secretum secretorum* (*Alexanderbrief*, prieš 1270, Hiltgartas Hiurnheimietis, 1282), kiti sveikatos (Konradas Eichštėtietis, ~1300) ir maro (Galas Pragiškis, Christianas Prachaticietis ir kt.) patarimai; chirurgija (Petras iš Ulmo, ~1425; Lanfranc'o įtaka per Guy de Chauliac'ą, t. p. Rogerio glosa) ir → kraujo nuleidimas (t. p. → practices kiekviename kalendoriuje), ginekologija (*Secreta mulierum* nuo XIV a., ir per Hansą Hartliebą, XV a.), vaistininkystė (→ herbariumai: *Gart der Gesundheit*, 1485; trauktinės: Gabrielius Lebenšteinietis, XIV a.). → Anatomija, gydytojas, liga. Haa

Lit.: K. Sudhoff, Beiträge zur Gesch. d. Chirurgie im MA, L. 1918. – G. Eis, Salernitan. u. Unsalernitan. im Armen Heinrich d. Hartmann v. Aue, in: Forschungen und Fortschritte 31 (1957), 77–81. – P. Diepgen, Gesch. d. M., B. ²1959–1965. – H. Schipperges, Die Assimilation der arab. M. durch das lat. MA, Wien 1964. – T. Meyer-Steineg, Illustrierte Gesch. d. M., St. ⁵1965. – E. Seidler, Die Heilkunde des ausgehenden MA.s in Paris, Wien 1967. – G. Keil, Die dt. medizinische Lit. im MA, in: Verhandlungen des XX. Internationales Kongesses für Gesch.

der M., Hildesheim 1968, 647–654. – IDEM, Die urognistische Praxis in vor- u. frühsalernitanischen Zeit, Fr. 1973. – P. ASSION, Altdt. Fachlit.. Berlin 1973. – ST. RUBIN, Med. English Medicine, Newton Abbot 1974. – W. SCHMITT, Gesundheitsbegriff u. Gesundheitsbelehrung in der alten Heilkunde, in: Ärzteblatt Baden-Württemberg 8 (1978), 1–7. – G. BAADER, Ma. Diagnostik, in: C. HABRICH ir kt. (Hgg.), Medizinische Diagnostik in Gesch. u. Gegenwart, Fs. H. Goerke, Mn. 1978, 121–144. – H. SCHIPPERGES, Der Garten d. Gesundheit, Mn. 1985. – B. D. HAAGE, Wolframs „Parzival“ als Gegenstand medizinhist. Forschung, Habilschr., Wü. 1988. – J. AGRIMI/CH. CRISCIANI, Edocere medicos. Medicina scolastica, Na. 1988. – N. G. SIRASI, Med. & Early Renaissance Medicine, Ch. 1990. – B. D. HAAGE, Studien zur Heilkunde im „Parzival“ Wolframs v. Eschenbach, Göp. 1992.

Mediena. Kadangi Δ itin dažnai naudota visose medžiaginės kultūros srityse, VA galima būtų vadinti „Δ laikais“. Be Δ nebūtų galėję išsiversti nei namų, nei → laivų → statyba, nei → baldų, → indų ir → ginklų gamyba, taip pat vaizduojamasis menas ir t. t.; medžio anglis dėl jos didelio kaitrumo naudota apdirbant metalus. Didžiulės → girios tada tebebuvo neišsenkamas Δ šaltinis; ekologijos paisyti paskirais atvejais imta tik vėlyv. VA. Δ prekiauta plačiai, gabenant ją laivais ir sieliais, nes kai kurie kraštai, pvz., Flandrija ir Islandija, savos Δ beveik neturėjo; prekyba Δ buvo pagr. → Hanzos verslo šaka. Din

Lit.: B. SCHOLKMANN, Ma. Holzgerät aus Südwestdtld., in: Zs. f. Archeologie des MA.s 10 (1982), 101–132. → Giria.

Medievalism (angl. → Viduramžių recepcija), anglosaksiškoje erdvėje nuo J. Ruskino (1854) įprastas sąmoningo atsigręžimo į VA kultūrą, etiką, relig., vaizdinių ir jausmų pasaulį, visuom., meną, k. ir lit. (siužetai, temos, motyvai, topai, raiškos priem., žanrai, metrinės struktūros ir pan.) pavadinimas. Išskyrus paskirus autorius, pvz., Spenserį (XVI a.), Anglijoje Δ plačiai paplito tik nuo XVIII a. antros pusės. Šiuo ir vėlesniu laikotarpiu VA daugeliu variacijų ir identifikacijų buvo laikomi gražaus, dvasingo, relig. tvirto, saugumą teikiančio, natūralius jausmus ir fantaziją žadinančio pasaulio įsikūnijimu, nors kartais tokiame požiūryje galima įžvelgti sudvasinimo ir eskapizmo – kaip reakcijos į mechanizuotą ir materialistiškai orientuotą epochą – bruožų. Δ pasireiškia ikiromantikų ir jų pirmtakų kūryboje (Percy, Hurd, Macpherson, Chatterton), siaubo ir ist. romanuose (*Gothik Novel*, Scott), romantizme (ypač Coleridge'as ir Keatsas, populiariųjų → ballad recepcija), po kurio galima įžvelgti ir anglų filol. pabudimą (pvz., *Early English Text Society* įkūrimas), prerafaelitų darbuose (Rossetti, W. Morris), XIX a. kult. kritikoje (Carlyle, Ruskin), Viktorijos epochos lit. (ypač Tennysonas), *Oxford Movement* relig. sąjūdyje (J. H. Newmann) ir XX a. (K. G. Chesterton, Ch. Morgan, T. S. Eliot, C. S. Lewis, J. R. R. Tolkien). Moderniesiems anglų ir amer. rašytojams, kompozitoriams, kino kūrėjams ir politikams ypač patraukli pasirodė Artūro tema, ir tam didelės įtakos turėjo Th. Malory (pvz., Swingburne'ui, Twainui, White'ui, Robinsonui, Steinbeckui, Lerneriui/Loewe, Percy, Bradley, Monaco ir kt.).

Lit.: A. CHANDLER, A Dream of Order, Lincoln/Nebr. 1970. – J. D. MERRIMAN, The Flower of Kings, Lawrence/Kans. 1973. – M. GIROUART, The Return to Camelot, New Haven/Conn. 1981. – J. FRASER, America and the Patterns of Chivalry, C. 1982. – B. TAYLOR/E. BREWER, The Return of King Arthur, C. 1983. – W. LOTTES, Wie ein goldener Traum, Mn. 1984. – K. L. MORRIS, The Image of the MA in Romantic and Victorian Literature, L. 1984. – R. H. THOMSON, The Return from Avalon, Westport/Conn. 1985. – C. DEAN, Arthur of England, Toronto 1987. → Viduramžių recepcija.

Medikamentai → vaistinės

Medis, kaip pirmapradis simbolis, atlieka esminį vaidmenį relig., mitologijoje, sakmėse, pasakose, teis. ir liaudies papročiuose, lit. ir vaizduojamajame mene. Pasaulio Δ šaknis suleidęs į žemę, jo kamienas remia dangaus skliautą, o viršūnė iškilusi virš dangaus. Dažnai tai drauge ir gyvybės Δ (→ Igdrasilas), teikiantis sveikatą, jaunystę ir nemirtingumą; gyvybės simbolis jis yra ir krikšč. → ikonografijoje (*Pr* 3, 22; *Apr* 22, 2), kur minimas → Rojaus aprašymuose dažn. drauge su gyvybės → šuliniu. Rojui giminingas yra įstabus kurtuaz. lit. → sodas su meilės Δ ir šuliniu (plg. Konrad Fleck, *Flore und Blancheflur*, V. 4449 ir t.). Mylimųjų Δ minezange pirmiausia laikoma → liepa, kuri dar yra ir teis. ženklas. Pamoksluose ir vien. lit. kaip krikšč. dorybės alegorija aprašomas palmės Δ. Pamėgti moralizuojamieji įvaizdžiai yra dorybių ir ydų Δ. Ake

Lit.: M. LURKER, der Baum in Glauben u. Kunst, Baden-Ba-

den 1960. – U. KAMBER, Abor amoris, B. 1964. – W. FLEISCHER, Unters.en z. Palmbaumellegorie im MA, Mn. 1976. – S. SELBMANN, Der Baum, Symbol u. Schicksal, Karlsruhe 1984. – O. MAZAL, Der Baum, ein Symbol d. Lebens in der Buchmalerei, Graz 1988. – Th. OHLGREN, The Pagan Iconography of Christian Ideas: Treelore in Anglo-Viking England, in: Mediaevistik 1 (1988), 145–174.

Meditacija (lot. *meditatio* – apmąstymas). Nuolatinis Dievo žodžio kartojimas (*ruminatio*) ir sielos priderinimas prie jo yra „ir lūpų, ir širdies uždavinys" (Cassiano *Institutiones*, 2, 15, 1). Jis susijęs su skaitiniu ir → malda. Ankstyv. ir brandž. VA Δ buvo faktiškai tik vienuolių reikalas, o vėlyv. VA ją praktikavo ir → pasauliečiai. Išsamiai aptarti lit. Δ imta tik nuo XI a. (Anzelmo Kenterberiečio *Orationes sive meditationes*). Hugonas Viktoriškis († 1141; *De meditatione*) Δ suvokė ir kaip išankstinę mistinės kontempliacijos (Dievo regėjimo) sąlygą. Δ ypač plačiai praktikavo nauj. → cistersų (Bernardas Klervietis), → kartūzų (Guigo I, † 1137) ir elgetaujantieji ordinai. Didelės įtakos turėjo Boneventūrai klaid. priskiriamos *Meditationes vitae Christi* (~1300) ir Liudolfo Sakso († 1377) *Vita Jezu Christi*, kuriuose kviečiama įsijaučiant apmąstyti ir sekti Išganytojo gyvenimo ir kančios keliu. Greta „keturių galutinių dalykų" tai buvo mėgiamiausia vėlyv. VA tema. Ją metodiškai tiksliai, pritaikydami pakopų schemą įformino → devotio moderna autoriai, ypač Gerhardas Zerboltas iš Zupheno († 1398), Florentas Radewijnsas († 1400), Tomas Kempietis (*Orationes et meditationes de vita Christi*) ir Jeanas Mombaeras († 1501, *Rosetum*). Į savo *consuetudines* Δ įtraukė ir bendrojo gyvenimo broliai. Vėlyv. VA Δ mielai pasitelkdavo ir meną (→ maldingieji paveikslai). Išgyvenimų mistikoje Δ dažnai pereidavo į → viziją. Din

Lit.: H. WATRIGANT, Quelques promoteurs de la méd. méthodique au 15e siècle, Enghin 1919. – M. MARX, Insessant prayer in ancient literature, R. 1946. – M. GOOSSENS, De meditatie in de eerste tijd van de Moderne Devotie, Haarlem 1952. – F. X. HAIMERL, Frömmigkeit im Spiegel der Gebetslit., Mn. 1952. – N. PALMER, Die letzen Dinge in Versdichtung u. Prosa des späten MA.s, in: W. HARMS ir kt. (Hgg.), Dt. Lit. d. späten MA.s, B. 1975, 225–239. – CL. LAMPERELLI, Techniche della meditazione cristiana, Mi. 1987. – D. DESPRES, Ghostly Sights. Visual Meditation in Late-Med. Lit., Norman, Okl. 1989.

Medus → bitininkystė

Medvilnė → tekstilė

Medžioklė. Žvėrių Δ su šunimis, ypač → medžioklė su sakalais buvo bajorijos gyvenimo formų nuolatinė sudedamoji dalis, o nekilmingiesiems Δ teisės buvo nuolat siaurinamos: už neleistiną Δ grėsė griežčiausios bausmės. Δ su sakalais, turint galvoje disproporciją tarp išlaidų paukščiams įsigyti ir juos apmokyti bei *Wildpretertrag* – buvo pirmiausia grupinės sąmonės stiprinimo ritualas, kurį kaip kurtuaz. → sportą galima palyginti su riterių turnyrais. Ritualizuota Δ pabrėžiant korektišką rūmų ceremonialą įsigalėjo ypač Pranc. ir Burgund. Lit. Δ atsispindėjo trejopai: 1. ji vaizduojama kaip kurtuaz. visuom. gyvenimo sudedamoji dalis (pvz., „Nybelungų giesmė"); 2. alegoriškai bei metaforiškai panaudojami Δ motyvai (pvz., Kiurenbergeris, Osvaldas Volkenšteinietis, → medžioklės alegorija); 3. dalykinėje lit. aiškinami techn. Δ aspektai (išlikusi tik iš vėlyv. VA). Zim

Lit.: K. LINDNER, Die Jagd d. Vorzeit, B. 1937. – D. DALBY, Lexicon of the Med. German Hunt, B. 1965.

Medžioklė su sakalais (vid. vok. aukšt. *Beize*; → sakalas) atlieka reikšmingą vaidmenį VA kurtuaz. visuom. Paminėjimų, alegorizavimų ir pan. kiekis VA lit. – neaprėpiamas. Specialioji lit. egzistavo visomis svarbesnėmis Europos k. Pats garsiausias ir išsamiausias veikalas: imperat. Frydricho II (1212–1250) *De arte venandi cum avibus*. → Medžioklė. Zim

Lit.: D. DALBY, Lexicon of the Med. German Hunt, B. 1965. – R. WEICK, Ornithologie u. Philologie, in: Mediaevistik 2 (1989), 255–269. → Sakalas.

Meilė (vok. *Minne*). Vid. vok. aukšt. kalba *Minne* reiškė „meilę", apimant ir *caritas*; vėlyv. VA dažnai menkinamai susiaurinama iki seksualinės reikšmės; teisinėje k. – terminas, reiškęs taikos būklę, pasirengimą tartis, susitaikymą, bendrystę. – Nuo XII–XIII a. Δ tampa pagrindine lit. tema; ji atsiduria centre įv. pastangų kurti idealus kurtuaz. visuomenei suinteresuotai pasauliet. ir relig. verčių sistemų derme. Pagr. diskusijos apie Δ impulsai ateina iš roman. kultūros aplinkos. Čia susiklosto vaizdiniai, konstituojantys europietiškąjį kurtuaz. meilės (→ amour courtois) fenomeną. Šios Δ sampratos pamatą sudaro įsiti-

kinimas, kad Δ, susieta su etiniu → tarnybos postulatu, kelia žmogaus vertę, padeda jam tobulėti ir siekti laimės. Šios minties buvo paženklinta bemaž visa brandž. VA pasauliet. lit. Nors ir vyrauja visuot. tikėjimas meilės „išganomąja galia", jos sampratoje epe ir lyrikoje (nepaisant ženklių interferencijų) galima įžvelgti esminių skirtumų, kuriuos galima suvesti į du skirtingus konceptus. Kurtuaz. romano Δ samprata (klasikiniai atstovai: *Erec*, *Iwein*, *Parzival*) remiasi konceptu, siekiančiu Δ ir riterystės sintezės, atsiradusios anglų-normanų ir Š. Pranc. kultūros erdvėje. Poros santykiuose išsaugomas tradicinis vyro dominavimas moters atžvilgiu. Būdama susijusi su krikšč. vertybių nulemtu soc. kurtuaz. → riterio idealu vyro tarnystė realizuojasi simboliniu riterišku žygdarbiu (→ aventiure), atvedančiu į vedybas arba įteisinančiu ar atkuriančiu esamą santuoką. Tuo tarpu kurtuaz. lyrikoje Δ temos plėtojimas buvo ženkliai veikiamas pirmiausia → trubadūrų išskleisto, iš dalies ir iš → truverų perimto → tarnavimo damai koncepto. Priešingai tradiciniam lyčių vaidmenų apibrėžimui; čia moteris, iškelta iki kurtuaz. tobulumo idealo, kaip vyro valdovė užima viršesnę padėtį. Kitaip negu epe, lyrikoje vyro tarnystė reiškiasi ne riteriškais žygdarbiais, o pasirengimu, nepaisant nuolatinių nusivylimų dėl moters neprielankumo, laikytis nepalaužiamos ištikimybės meilėje ir iškęsti nepaliaujamą įtampą dėl Δ neišsipildymo. šio Δ koncepto ypatingumas ir išskirtinumas VA matyti iš to, jog trubadūrai ar minezingeriai kalba ne vien apie tarnavimą damai, bet ir apie → fin'amor arba kilniąją Δ. – Vok. → minezange, kuris roman. sampratą visiškai perima nuo ~1170, anksti išryškėja relig. motyvuotas atsiribojimas nuo jos (Frydrichas Hauzenietis), t. p. kritikuojamas santykio vienpusiškumas (Hartmanas iš Aujė). Ezoteriniai Henriko Morungeniečio ir ypač Reinmaro kilniosios Δ vaizdinio plėtojimai sukelia „realistinį" kontrsąjūdį, kuris iš pr. pasireiškia Valterio Fogelveidės erotinėse dainose, po to Neidharto → kaimiškoje poezijoje perauga į parodiją. Vėlyv. minezange kilnioji Δ telieka tik į formalų retor. virtuoziškumą nukreiptos „meno valios" terpė (Burkhardas iš Hohenfelso, Gotfrydas Neifenietis). Tarp įvairių kurtuaz. Δ apraiškų kilnioji Δ arba tarnavimo damai konceptas tebėra specialaus paaiškinimo reikalaujantis ir ginčytinos reikšmės fenomenas. Šalia pastangų „apibrėžti esmę" ilgą laiką tyrinėtojų dėmesio centre buvo „genezės" teorijos (kildinimas iš „liaudiškų", arab., klasikinės ir VA lot. k. ištakų). Be to, iškilo klausimas apie kilniosios Δ santykį su tikrove ir jos soc. funkciją. Nuo tada, kai mėginimas šį lyrinį konceptą paaiškinti kurtuaz. visuomenės konkrečios grupės soc. iškilimo siekiais (Köher) susilaukė pamatuotos kritikos (Peters), diskusija tebesitęsia. Taigi kilnioji Δ aiškinama ir kaip bajorijos propaguotas, poreikį vaizduoti save idealizuotai atitinkantis konceptas, ir kaip dvasininkijos sukurta bajorijai skirta socializacijos programa, ir kaip iš Ovidijaus tradicijos ateinantis didesnio mėgavimosi meile modelis, ir pan. → Ponia Meilė. *Kas

Lit.: K. AXHAUSEN, Die Theorien über den Ursprung der prov. Lyrik, Diss. Marburg 1937. – H. FURSTNER, Studien zur Wesensbestimmung der höf. M., Diss. Groningen 1956. – H. KOLB, Der Begriff der M., T. 1958. – H. KUHN, Minnesangs Wende, T. [2]1967. – U. PETERS, Niederes Rittertum oder hoher Adel?, in: Euph. 67 (1973), 244–260. – P. WARPNEWSKI, Waz ist m., Mn. [2]1979. – P. DINZELBACHER, Über die Entdeckung der Liebe im HMA, in: Saeculum 32 (1981), 185–208. – R. SCHNELL, Causa amoris, Bern 1985. – P. DINZELBACHER, Gefühl u. Gesellschaft im MA, in: G. KAISER/J.-D. MÜLLER (Hgg.), Höf. Lit., Hofgesellschaft, höf. Lebensformen um 1200, Dü. 1986, 213–241. – U. MÜLLER (Hg.), minne ist ein swaerez spil, Göp. 1986. – J. BUMKE, Höf. Kultur, I–II, Mn. 1986. – W. HAUBRICHS (Hg.), Konzepte der Liebe im MA, in: LiLi 19/74 (1989). – K. GRAVDAL, Ravishing Maidens, Philadelphia 1991. – A. M. RASMUSSEN, Representing Woman's Desire, in: A. CLASSEN (Ed.), Women as Protagonists and Poets, Göp. 1991, 69–85. → Amour courtois, meilės literatūra, minezangas, seksualumas.

Meilės alegorija. Vok. *Minnealegorie* mūsų laikais vadinamas poetiškai reikšmingiausias vėlyv. VA → meilės kalbų tipas, kai teoriniai ir praktiniai pamokymai apie meilę ir tarnystę perteikiami alegoriniais vaizdiniais (→ alegorija). Pagal prasmėkūros formą skiriami trys Δ tipai. 1. Konstrukcinės alegorijos remiasi aprašymais daiktų (pvz., gyvulių, augalų) arba veiksmo vietų (pvz., → meilės pilių, meilės grotų, vienuolynų, sodų), per atvaizduotuosius objektus aiškinančių meilės esmę, mylinčiojo būseną arba meilės pakopą (pvz.,

meilės grota Gotfrydo Štrasburgiečio *Tristan*; anon. *Kloster der Minne*). 2. → Personifikacijos alegorijose neregimos jėgos, antai meilė, gamta, protas, valia, t. p. dorybės ir ydos iškyla kaip veikėjai, disputo ar teismo scenose (pvz., Hermano Sachsenheimiečio *Die Mörin*) išryškinantys meilės soc. veiksmingumą; t. y., meilės tarnystės priesakus ir draudimus išdėsto ginčo tipo kalbose. 3. Priešingai nei pirmose dviejose, veiksmo alegorijomis simbolizuojamas konkretus sielos vyksmas – meilės išsipildymo siekis. Mėgstamiausiais veiksmo modeliais vok. Δ tapo → medžioklė (pvz., Hadamaro iš Laberio *Die Jagd*) ir pilies puolimas (→ meilės pilis), o pranc. Δ – rožės užkariavimas (pvz., „Rožės romane"). Grynu pavidalu šie trys alegorijų tipai faktiškai aptinkami tik trumpuose, 100–400 eilučių kūriniuose. Didesnės apimties kūriniuose, siekiančiuose išsamiai atskleisti meilės esmę (pvz., Lydgate'o *The Temple of Glass*), jie dažnai susimaišę ir susipynę su kitomis raiškos formomis. Toks stiliaus maišymas atlieka ir tam tikrą funkciją – tai turi atskleisti visus įmanomus slėpiningosios meilės galios aspektus su jos visuotiniais dėsningumais, adekvačiai komponuojant simbolius ir pamokymus. Šiam pažintiniam kritiniam atskleidimo reikalavimui tarnauja dažnai naudojami įžanginiai tropai, antai sapnas, pasivaikščiojimas, gamtovaizdis, kurie viską, kas nuo to momento regėta ir patirta, pakylėja, VA supratimu, į aukštesnį idealios idėjų tikrovės lygmenį. Har

Lit.: C. S. LEWIS, The Allegory of Love, O., [4]1959. – W. BLANK, Die dt. M., St. 1970. → Alegorija, meilės literatūra.

Meilės daina → minezangas

Meilės daina → meilės lyrika

Meilės dėžutė, romantinis pavadinimas VA medinės dėžutės, puoštos pjaustiniais ir spalvotais piešiniais, vaizduojančiais meilės, turnyrų, šokių, medžioklės scenas, t. p. pasakų būtybes; ant jų arba jose kartais būna įrašyti meilės tekstai (pvz., Δ iš Štrasburgo, 1250–1260; Bavar. nac. muziejus). Dėžučių ilgis ~15–50 cm, plotis/aukštis ~9–20 cm; jos dažn. naudotos nuotakos dovanoms laikyti; sprendžiant iš scenos ant vienos Δ, jos, matyt, būdavo vyro dovanoja savo nuotakai. Schw

Lit.: H. KOHLHAUSSEN., Minnekästchen im MA, B. 1928.

Meilės dovana. Ją lit. šaltiniuose dažn. įteikia dama tam, kuris siekia jos meilės, kaip prielankumo ženklą, tam tikrą talismaną, arba ir kaip įpareigojantį fantą už pažadėtą meilę. Neretai tai būna drabužio dalis (pvz., rankogalis Volframo iš Ešenbacho *Parzival*), papuošalas (pvz., grafienės dovanojamas žiedas *Moriz von Craut*) ir pan. Δ plačiąja prasme laikytinos ir dovanos, kuriomis apsikeičiama arba kurios įteikiamos dedant ant sutarties patvirtinimo antspaudus. *Kas

Lit.: K. BEITL, Liebesgaben, Mn. 1980.

Meilės dvarai → cours d'amour

Meilės gėrimas, iš germ. → mirusiųjų atminimo (atsisveikinimo gėrimas) perimtas, VA dažnai praktikuotas paprotys išgerti už Kristaus ir šventųjų garbę; „Nybelungų giesmėje", pvz., aptinkamas kaip kurtuaz. paprotys. → Jono meilė. Vog

Meilės kalba vadinamas pamokomas vėlyv. VA lit. žanras, pateikiantis teor. įžvalgų apie meilės esmę ir praktinių taisyklių, kaip turi teisingai elgtis meilės partneriai. Δ poet. perteikimo formų spektras labai platus: pradedant trumpais 100–400 eil. gretutinio rimo kūrinėliais, baigiant t. p. gretutinio rimo, rečiau – strofiniais stambiais (per 4000 eil.) poetiniais kūriniais. Mėgiamiausios poet. formos: monologinės → meilės raudos, moterų gyriai, meilės laiškai, meilės priesakų ir elgesio taisyklių katalogai, pamokomieji pokalbiai, disputai ir visos → meilės alegorijų rūšys. Šių heterogeniškų lit. formų vidinę vienovę sąlygoja nauja sumokslinta meilės samprata, traktuojanti meilės tarnystę kaip *ars amandi*, meną mylėti, kurį galima teoriškai pagrįsti ir praktiškai išmokyti. Reikšmingiausias veikalas VA lot. k. yra Andriejaus Capellanus dialogas *De amore* (XII a. pab.). Iš pirmųjų klasikinio → minezango bei kurtuaz. epo užuomazgų Vok. XIV a. išsirutulioja didaktiškos meilės refleksijos – savarankiškos lit. formos, pavyzdžiais, tiesiogiai ar alegorijomis perteikiamais mokymais aptariančios įv. meilės vertės ir esmės, jos atsiradimo ir pasekmių aspektus. Jų pažintinė vertė, palyginti su klasik. kurtuaz. laikų meilės lit., atrodė kur kas didesnė, nes čia buvo įsisavinti teol. kritikos metodai, alegorinis aiškinimas ir dialektinis disputas. Naujoji meilės samprata vei-

kiausiai atsirado Pranc. Čia sen. pranc. k. buvo sukurtas ir vienas pirmųjų didžiųjų alegorinių veikalų „Rožės romanas“. Jo alegorinis veiksmo modelis imtas pamėgdžioti Pranc. ir Angl. lit., bet ne Δ vid. vok. aukšt. kalba, kuria šis žanras, sekdamas kitomis pranc., lot. arba vok. tradicijomis, įgavo skirtingų regioninių bruožų. Pirmosios Vidurinio Pareinės Δ, parašytos Pseudo Zilieso Sayno (~1300), plačiai remiasi pranc. pavyzdžiais ir įveda į vok. lit. meilės teismo ir → meilės pilies paėmimo veiksmo modelius. Stipri lot. meilės teorijų įtaka pastebima Jono iš Konstanco (~1310) „Meilės moksle“. Tuo tarpu r. frankų Δ autoriai nemažai perėmė iš viet. → puošniojo stiliaus pavyzdžių. Jų aplinkai priskirtinas ir anon. *Minneburg*, didžiausios ir sudėtingiausios vok. meilės teorijos, autorius. Savarankiškiausia vok. Δ laikoma ~1340 Hadamaro iš Laberio Bavarijoje sukurta ir dažnai pamėgdžiota *Jagd* (→ medžioklės alegorija). Šį žanrą XV a. dar kartą į aukštumas pakylėjo Eberhardo iš Cersne meilės teorija *Der Minne Regel* (1404) ir Hermano Sachsenheimiečio meilės procesas *Die Mörin*. Har

Lit.: T. BRANDIS, Mhdt., mndt. u. mndl. M.n, Mn. 1968. – I. GLIER, Artes amandi, Mn. 1971. – Zwölf M.n des Cgm 270, hg. v. R. LEIDERER, B. 1972. – M. RHEINHEIMER, Rhein. M.n, Göp. 1975. – R. M. SCHMIDT, Studien z. dt. M.n, Göp. 1982. → Meilės literatūra.

Meilės kazuistika, painių, paradoksalių atvejų (*casus*) lyčių santykiuose aiškinimasis tam tikrose meilės dainose, ypač → meilės traktatuose. Diskutuojama meilės ir santuokos problema, nagrinėjamas klausimas, kuriai moters kūno daliai teiktina pirmenybė – viršutiniajai ar apatiniajai (pvz., Andriejus Capellanus), kas geresnis meilužis – riteris ar dvasininkas (CB 82, 92), svarstomas teigiamai vaizduojamos → huote paradoksas (Frydricho Hauzeniečio MF, 165, 37) ir kt. Manoma, kad vadinamuosiuose → cours d'amour, meilės tribunoluose, XII ir XIII a. Pranc. Δ problemų sprendimas buvo įdomaus laisvalaikio leidimo forma. Schw

Meilės laiškai. Seniausi Δ yra išlikę VA lot kalba. Kaip lit. žanras lit. taut. kalbomis jie anksčiausiai žinomi P. Pranc. (→ salut d'amour), o Vok. iš pr. pasitaiko tik epiniuose kūriniuose (pvz., Henriko iš Veldeke *Eneit*). Kaip savarankiška lit. forma Δ dažniau pasitaiko XIII a., nuo XIV a. naudojami ir kaip privataus bendravimo priemonė. → Meilės literatūra. *Kas

Lit.: A. RITTER, Altschwäb. Liebesbriefe, Graz 1897. – E. MEYER, Die gereimten Liebesbriefe des dt. MA.s, Marburg 1899. – E. RUHE, De amasio ad amasiam, Mn. 1975

Meilės liga. Priešingai nei šiandien, Antikoje ir VA nelaiminga meilė buvo laikoma rimta liga, aptariama specialioje medicinos lit. Iš ten grožinės lit. buvo perimta jos simptomatika: kintanti veido spalva, silpnumas, apetito praradimas, nemiga. Čia Δ dažnai yra būdas hiperboliškai išreikšti meilės skausmo ir ilgesio stiprumą (Lavinija sen. pranc. k. veikale *Eneas*). Δ metaforikai priklauso ir meilės žaizdos (Amūras/Venera su strėle), meilės kaip vaisto, mylimo partnerio gydytojo vaizdiniai (plg. Gotfrydo *Tristan*; Henriko Veldeke *Eneit*); pastarasis dažnai aptinkamas → mistikoje. Din

Lit.: M. F. WACK, Lovesickness in the MA, Philadelphia 1990. – E. WILLMS, Liebesleid u. Sangeslust, 1990.

Meilės lyrika. Meilė kaip žmogaus būties esminė patirtis jau l. seniai pradėta reikšti subjektyviausia iš trijų lit. formų. Δ išliko iš Antikos, net senovės Egipto. VA Europos Δ tikrąsias ištakas nusakyti sunku. Galbūt ankstyv. VA Δ iš viso nebuvo, bent jos tekstų neišlikę. – Brandž. VA kurtuaz. → meilės idėja bendraeuropinę lit. išraišką įgavo kone vien aristokr. pobūdžio epe ir lyrikoje (→ kurtuazinė lyrika). Δ ypač klestėjo Provanse (→ trubadūrai), Pranc. (→ truverai) ir Vok. (→ minezangas), ji buvo populiari Angl., It. ir Isp. Pirėnų p-lyje klestėjo ir arabų Δ, kurios įtaka analog. krikščioniškųjų V. reiškiniams yra ginčytina (→ harga). VA Europos koine VA lot. k. buvo sukurta, pirmiausia dvasininkų, daug Δ (→ vagantų literatūra). Iš vėlyv. VA turime kur kas daugiau rašyt. Δ paliudijimų, rodančių, jog Δ buvo puoselėjama kur kas platesniuose soc. sluoksniuose nei vien tarp rūmų aristokratų. Didelės reikšmės įgijo miestiečių sluoksniuose mėgstama vad. → Gesellschaftslied, kuri pasirodė XV a. dainynuose. Δ tradiciją NA tęsia meilės tematikos → liaudies dainos. Din

Lit.: → meilės literatūra.

Meilės literatūra, kiekvienas prozos ir lyrikos

kūrinys, kurio pagr. tema yra meilė. Lot. Δ jau ėmė blėsti vėlyv. Romos imp. laikotarpiu ir iki X a. visai užgeso. Karolingų laikų „draugystės laiškų" negalime vadinti Δ, o to meto → winileod turinio nežinome. Tik sen. airių ir sen. anglų k. esama pavienių moterų strofų; pastarųjų interpretacija iš esmės ginčytina. Seniausias išlikęs meilės eilėraštis VA lot. k. yra X a. *Deus amet puellam*. Meilės lyriką pradeda paprasti mozarabų → harga ir lot. *invitationes* (poetiniai kvietimai mylimajam arba mylimajai), po to, sprendžiant iš tradicijos būklės, ji ~1100 staiga suklesti Pranc. ir poezijoje VA lot. k. (pvz., Hildebertas iš Lavardino), ir naujais žanrais: provans. → trubadūrų (nuo Vilhelmo IX), vėliau – Š. Pranc. → truverų lyrikoje. Dėl šios poezijos poveikio XII a. gimsta nac. meilės lyrika: Vok. → minezangas, Isp. *cantigas d'amor*. Pranc. XII a. vid. susiformavo kurtuaz. epas, kuriame meilė yra pagr. tema greta nuotykių (kai kada prieš jiems prasidedant; antik. romanai; Chrétienas iš Trua); ten pat Andriejus Capellanus (~1200?) sukuria pirmą meilės teoriją (→ Ovidijaus recepcija). – Greta pasauliet. Δ VA žinoma ir relig. Δ, kurioje siela laikoma Kristaus sužadėtine. Tiesa, ji reiškiasi kitomis formomis, bet ji prasideda irgi brandž. VA. Tuo tarpu ST Δ, → Giesmių giesmė, XII a. susilaukia daugiau egzegetų, nei jų buvo per visus ligtolinius šimtmečius. Bernardo Klerviečio komentaras (1135–1153) pagal kalbinę raišką ir jausmo polėkį laikytinas reikšmingiausiu VA Δ faktu. T. p. ir to meto relig. lyrika pirmąsyk sukuria tikrų Kristaus meilės giesmių, kaip antai pal. Hermanui Juozapui priskiriamos Jėzaus Širdies strofos. – Pasauliet. Δ vėlyv. VA pasižymi formų įvairove. Meilė tampa mėgiama diskursyvios (→ meilės kazuistika), didakt. (→ meilės traktatas) ir ironiškos (→ meilės parodija) refleksijos tema. Kai įsimylėjęs → meilės vergas traukia savo meilės raudą apie nepasiekiamą mylimąją, randasi daug variacijų, netgi patologinių (Ulrichas Lichtenšteinietis). Esminis vėlyv. VA Δ bruožas yra gausiai vartojamos → meilės alegorijos (pvz., → meilės pilis; meilės, širdies ir sielos galių personifikacijos; mylimosios vaizdavimas rože, meilės kančių – pragaru ir t. t. Panašiai ir relig. Δ: Kristus kaip kraujo auką sudėjęs meilės riteris, kovojantis dėl sielos ir pan.). Didž. reikšmės turėjo „Rožės romanas", veikęs ne tik pranc., bet ir anglų lit. (Chauceris). Tačiau tuo pat metu iškyla ir XV a. sustiprėja realizmas (Villonas), o minezangas puoselėjamas vis mažiau (Henrikas Virtenbergietis, † 1511). – Svarbiausius relig. Δ kūrinius vėlyv. VA subrandino → mistika. Hadewijch, Mechthildos Magdeburgietės, Seuse'o kūriniai grindžiami per *unio mystica* išgyventa Dievo meile, ir juose formaliai galima įžvelgti *Gg* ir pasauliet. lyrikos poveikį. Čia taip pat esama lit. žanrų įvairovės: špruchų lit. (Raimundo Lulijaus katalonų k. parašyta „Knyga apie mylinčiuosius ir mylimuosius"), himnai (Jacopone's iš Todi „Nebylioji meilė"), vizijų aprašymai (Julianos iš Norvicho „Dieviškosios meilės regėjimai"), traktatai (Richardo Rolle's „Meilės liepsna") ir kt. Daug religinės Δ, ypač lyrikos, skirta ne Jėzui, o Marijai (pvz., XV a. antros pusės *Heltauer Marienlied*). → Meilė. Din

Lit.: H. Brinkmann, Gesch. der lat. Lit. im MA, Hl. 1925 (Repr. Da. 1979). – M. Bowmann, Med. Love-Songs, Lo. 1962. – L. Pollmann, Die Liebe in d. hochma. Lit. Frankreichs, F. 1966. – P. Dronke, Med. Latin and the Rise of European Love-Lyric, O. ²1968. – W. Offermanns, Die Wirkung Ovids auf die lit. Sprache der lat. Liebesdichtung des 11. u. 12. Jh.s, Wupertal 1970. – L. Th. Topsfield, Troubadours and Love, C. 1975. – P. Dronke, The Song of Songs and Med. Love-Lyric, in: Mediaevalia Lovanensia. Ser. I, stud. VII (1979), 236–262. – R. Krohn (Hg.), L. als Lit., Mn. 1983. – X. v. Ertzdorff/M. Wynn (Hgg.), L., Ehe, Ehebruch in der Lit. des MA.s, Gie. 1984. – R. Schnell, Causa amoris, Bern 1985. – U. Müller (Hg.), Minne ist ein swaerez spil, Gö. 1986. – W. Haubrichs (Hg.), Konzepte der L. im MA (LiLi 19/74), Gö. 1989. – E. Willms, L.sleid u. Sangeslust, Mn. 1990. – A. W. Astell, The Song of Songs in the MA, Ithaca 1990. – L. A. Matter, The Voice of my Beloved. The Song of Songs in Western Med. Christianity, Philadelphia 1990.
→ Meilės romanas, Meilė, minezangas.

Meilės parodija, lit. kūrinys, iš → meilės vaizdinių srities perimtus turinio arba stiliaus ar formos elementus perkeičiantis taip, kad originalo atžvilgiu atsiranda priešpriešа (→ antidaina). Dažnai nesti aiškių kriterijų parodijos intencijoms ar tikslui (vaidybiniam arba kritiniam) įrodyti. Tokio pobūdžio yra, pvz., Valterio Fogelveidės L. 111,23 (parodijuojamas Reinmaro MF 159, 1) ir Šteinmaro albos parodija (SMS XXIX, 8). → Parodija. *Kas

Meilės pasveikinimas → salut d'amour

Meilės pilis, alegorinė veiksmo vieta, vaizduojanti → meilės esmę ir/arba moterį, kurios palankumo siekiama. Δ puolimas ir užėmimas vėlyv. VA šalia → medžioklės alegorijos tampa mėgstamiausiu veiksmo modeliu alegoriškai vaizduojant pavyzdinį „meilės užkariavimą". Pagrindinį vaidmenį perimant ir išpopuliarinant vok. Δ alegorijas atliko *Die Minneburg*, anon. XIV a. → meilės kalba, sujungusi iš VA lot. bei sen. pranc. k. ir iš vid. vok. aukšt. k. šaltinių perimtus motyvus į didžiulį 5500 eilučių kūrinį. Galbūt šią literatūrinę *Minneburg* galima tapatinti su iki šiol netoli Nekargeracho išlikusiu Meneburgu? Δ paėmimas buvo vienas iš mėgstamiausių → meilės dėžutės motyvų; šis motyvas būdavo vaidinamas ir per šventes. → Meilės alegorija. Har

Lit.: R. Đ. Cornelius, The Figurative Castle, Diss. Bryn Mawr 1930. – H. Kreisselmeier, Der Sturm d. Minne auf die Burg, Meisenheim 1957. – A. Jansen, Gesellschaftl. Sanktionierung d. Sexualität im Fest: Die Liebesburgbelagerung, in: Mediaevistik 2 (1989), 103–213.

Meilės rauda, pagr. VA → meilės literatūros žanras. Vaidmenų lyrikoje dažn. įdedama į vyro lūpas, bet sutinkama ir kaip moters giesmė (aptinkama jau Kiurenbergo kūryboje, ~1150). Dingstis Δ galėjo būti: asmens (vaizduojamo kaip atstumiančio, išdidaus), kurio meilės siekiama, nuostata, vieno arba abiejų išsiskiriančiųjų liūdesys (išsiskyrimo rauda, pvz., išvykstant į kryžiaus žygį), soc. sąlygos (soc. pavydas, kontrolė, → houte, kurią atstovauja → lauzengier, merkeris). Laikantis kurtuaz. aukštesniosios meilės koncepto, apraudamas damos nepasiekiamumas dėl jos etiškai (rečiau soc.) aukštesnio statuso. Ši situacija gali būti ir nusivylimo visu pasauliu raudos kontekstas, nuotaikingai išreiškiantis anų laikų mentalitetą. Schw.

Meilės romanas turinio požiūriu yra kiekvienas → romanas, kurio pagr. tema – meilė. Jau II–III a. → helėnistiniame romane iškyla meilės motyvas, visada susijęs su nuotykių motyvu. Ši tema l. ilgai veikė vėlesnę romano tradiciją (→ Antikos recepcija). Atsigręžimas į meilę kaip privačiausią žmonių tarpusavio santykių aspektą ir jos pavertimas romano pagr. tema buvo ypač būdingas šiam besikuriančiam naujam epo žanrui: jo herojai dabar pasitraukė iš epo viešosios, polit. srities, kuri rodėsi turinti „apriorinę, stipresnę galią" (A. Schlaffer), į privačią sritį ir išoriniam pasauliui tik liudijo savo tapatumą, ištikimybę sau ir mylimajai. Brandž. VA kurtuaz. Δ buvo vaizduojama ne → meilės kaip visuom. → tarnavimo damai forma (kaip to pat meto → minezange), o meilė kaip intymus vyro (sutuoktinio) ir moters (žmonos) santykis, kuriam kelia grėsmę nepalankios išorės aplinkybės (pvz., kaip Konrado Flecko *Freure und Blancheflur*, ~1220; Rudolfo Emsiečio „Vilhelme Orleanietyje", po 1235) arba meilės aistra, ardanti šeimą ar visuom. (kaip Chrétieno *Erec* arba Gotfrydo Štrasburgiečio „Tristane ir Izoldoje", ~1210). Vėlyv. VA proziniai Δ, sukurti pagal kurtuaz. romanų pavyzdžius, temos atžvilgiu dažnai sunkiai nusakomi, nes juose vėl siejami meilės ir nuotykių motyvai (Froisard'o *Méliador*; anon. romanas „Pontas ir Sidonija", kurį ~1456 Eleonora Austrijietė išvertė į vok. k.). Daugelis Δ baigiasi laimingai, – šitai NA perėmė lėkštų Δ kūrėjai. Ti-H

Lit.: M. Gist, Love and War in the Med. Romances, Lo. 1947. – R. R. Bezzola, Liebe u. Abenteuer im höf. Roman, Reinbek 1961. – P. D. Huet, Traité de l'origine des romans (1670), Faksimile, St. 1966. – H. Schlaffer, Der Bürger als Held, F. 1973. – P. Schulze-Belli, M. Dallapiazza (Hgg.), Liebe u. Aventiure im Artusroman des MA.s, Göp. 1990.

Meilės teismas → cours d'amour

Meilės teorija (t. p. – meilės mokymas). Teor. svarstymai apie (riteriškos) → meilės, → amour courtois esmę, VA aptinkami įv. formomis: → meilės traktatas, rimuota → meilės kalba, pasakojamoji → meilės alegorija, ekskursai į epinius ir didakt. veikalus (pvz., meilės grota Gotfrydo Štrasburgiečio *Tristan*). – Δ dėmesio centre dažn. yra geros–blogos meilės priešprieša, t. y. tarp religinės ir žemiškosios arba juslinės ir idealios meilės; be to, meilės vertė ir pavojai, o t. p. ir tuščia → meilės kazuistika; visais atvejais įsisavinamos Platono filosofijos, Ovidijaus ir VA krikšč. moralės teologijos (Augustinas) įtakos. Schw

Lit.: I. Glier, Artes amandi, Mn. 1971. → Meilės kalba.

Meilės traktatas, scholastinis lot. prozos veika-

las, skirtas meilės klausimams (→ meilės teorija, kalba). Viename seniausių relig. Δ – Vilhelmo iš Sen Tjeri *De natura et dignitate amoris* (XII a. pr.) – skiriama (sekant Augustinu) *amor carnalis* bei *amor dei* ir nagrinėjama iš esmės tik pastaroji. Didesnio poveikio VA turėjo pasauliet. Andriejaus Capellanus *De amore* (sukurtas po 1180, Ovidijaus *Ars amatoria* pagrindu): 3 knygose nagrinėjama kurtuaz. meilės esmė; dažni šmaikštūs dialogai ir ironijos gaidelės. Nac. literatūrose Δ pasirodo → meilės kalbų arba → meilės alegorijų pavidalais. Schw

Lit.: K. RUH, Geistl. Liebeslehren des XII Jh.s, in: PBB (T.) 111 (1989), 157–177.

Meilės vergas VA buvo paradigminis personažas – → meilės priesakams, neretai žeminama forma, paklūstantis vyras; moteris čia pasirodo kaip nuodėmingai seksuali arba demoniška būtybė. Kaip persergėjimas dėl *amor carnalis* ir moteriškos klastos, susiformavo tipolog. Δ sekos (~50 pavyzdžių), grupėmis ar pavieniui aptinkamų bažn. bei pasauliet. meno ir epo, lyriniuose bei didaktiniuose kūriniuose. VA žinomiausi Δ buvo Aristotelis (ant kurio joja Phylis), Aleksandras (plg., pvz., Gutenburgo *Des* MF 73, 4 ir t.), Samsonas, Vergilijus, Paris, Lanselotas, Tanhoizeris (Veneros kalnas) ir Tristanas (Meilės gėrimas, plg. ir Veldeke, MF 58, 35). Schw

Lit.: F. MAURER, Der Topos von den „Minnesklaren“, in: DVjs 27 (1953), 182–206. – W. RÖLL, Oswald von Wolkenstein u. andere M.n, in: H. -D. MÜCK/U. MÜLLER (Hgg.), Gesammelte Vorträge der 600-Jahr-Feier Oswalds v. Wolkenstein, Göp. 1977, 147–177. – N. H. OTT, Minne oder amor carnalis? Zur Funktion der M.ndarstellungen in ma. Kunst, in: J. ASHCROFT ir kt. (Hgg.), Liebe in der dt. Lit. d. MA.s, T. 1987, 107–125.

Meister (iš lot. *magister*). Šia sąvoka plačiąja prasme vok. įvardijami: mokytojas (→ magistras, → artes liberales), t. p. ir akad. išsilavinęs; žymus konkrečios srities mokslininkas (plg. Konrado Megenbergiečio 6, 16: *maister von der natur*); susiformavus į cechus susijungusiems → amatams – savarankiškai amatininkas kaip įmonės galva; plačiąja – laisvieji arba ponai. Δ save vadindavo ir rūmų pareigybių bei karinių titulų turėtojai (plg. „Nybelungų giesmėje“: „Δ Hildebrandas“). T. p. Δ vadinti ir lit. kūrinių autoriai, ypač paradigminiai, mokyklų pradininkai (plg. Gotfriedo Štrasburgiečio *Tristan*, V 150 ir t.: *als Thômas von Britanje giht, der âventiure meister was*). Benn

Meisterzangas, meisterzingerių, dažn. P. Vok. imp. miestų poetų amatininkų, XIV–XVIII a. susibūrusių į „draugijas“ (ir „brolijas“), dainų kūrimas ir jų atlikimas. Δ pavieniui praktikavo ir dvasininkai, teisininkai bei mokytojai. Meisterzingerių dainų kūrimo taisyklės XVI a. buvo kodifikuotos → tabulatūrose. Nurodymai, kaip organizuoti (dažn. viešus) koncertus (→ dainavimo mokyklos) ir atlikti dainas buvo išdėstyti → Schulordnung. Draugijų struktūra visur buvo panaši, jos palaikė ryšius, buvo prižiūrimo miesto valdžios. Panašus reiškinys Pranc. ir Nyd. buvo → puy ir → rederijkers. Svarbiausi Δ šaltiniai yra per 120 XV–XIX a. rankr. su ~16000 dainų, tabulatūros ir mokyklų statutai, pirmiausia 1571 ir 1596 išsp. Adamo Puschmano „Išsami vokiečių meisterzango apžvalga“, dainavimo mokyklų protokolai, prašymai įstaigoms ir aplinkinių amžininkų aprašymai. Apie Δ atsiradimą nieko nežinoma. Pirmosios dokumentiškai įrodomos draugijos gyvavo XV a. Meisterzingeriai kaip savo meno pradininkus liaupsino zangšprucho poetus, kūrusius vid. vok. aukšt. k. (→ dvylika senųjų meistrų ir → Nachdichter), iš kurių jie perėmė temas, vaizdavimo stilių, nemažai melodijų ir meno sampratą. XVI a. jie pernelyg pabrėžė šią sąsają, remdamiesi kilmės legenda, pagal kurią Δ įkurtas 962 imp. Otono D. privilegija. XV a. meisterzingerių buvo Niurnberge, Augsburge, Maince, Štrasburge. Žinomiausia yra Niurnbergo draugija su Fritzu Kettneriu (dokument. 1392–1430), Hansu Folzu (1435–1513) ir Hansu Sachsu (1494–1579). Pastarasis sukūrė per 4 tūkst. dainų ir Δ ryžtingai panaudojo Reformacijos tikslams. Pavienių meisterzingerių būta iki pat XIX a. Vyravo relig. temos (iki Reformacijos dažn. Marijos kulto, po to – Biblijos versifikacijos), pasauliet. temos (ist. siužetai, fabulos, švankai ir t. t.) tapo reikšmingesnės tik po Reformacijos; dažnai pats Δ yra tema (→ mokykliniai menai). Meisterzingeriai savo dainas vadino → barais; juos sudarė nelyg. strofų skaičius, mažiausiai trys, ir strofos forma būdavo ne individuali, o sukurta pagal tvirtai nustatytą →

toną. Iš viso žinoma per 1000 Δ tonų, didžioji dalis melodijų išlikusios. Tonai sudaryti paprastai mažiausiai iš septynių, tačiau dažn. iš daugiau eilučių su finaliniu rimu, kai kurie tonai turi per 100 eilučių, o tipiškas ilgis – 12–20 eilučių. Eilučių ilgis buvo matuojamas skiemenimis, alternacijos neturėjo didesnės reikšmės. Visi tonai atitiko → kanconos formą. – Koncertams, dainavimo mokykloms buvo nustatytos griežtos taisyklės. Dainuojama buvo visados vienu balsu be akompanimento. Renginiai vykdavo kaip varžybos tarp dainininkų ir būdavo stebimi ir vertinami vad. → merkerių. Po viešo „pagr. dainavimo" paprastai vykdavo vidaus „cechinis dainavimas". – Δ nepriklausė kai kurių minezingerių pjesių kūrimas ir pastatymas. Vis dėlto kai kuriuose miestuose (Augsburgas, Memingenas) meisterzingeriai turėdavo ir teatro privilegiją. Vėlyv. VA ir ankstyv. NA miestų viduriniajam sluoksniui Δ atvėrė galimybę įgyti relig. ir pasauliet. išsilavinimą, kuris jiems buvo sunkiai pasiekiamas arba iš viso nepasiekiamas (neraštingumas, knygų kainos!). Meisterzingerių dainos buvo komunikacijos terpė, kur švietimas iš skaitomumo būklės pereidavo į visuot. girdimumo būklę. Dėl sustabarėjusio tradic. motyvų ir taisyklių laikymosi Δ NA pr. tampa šiek tiek juokingas. Daug draugijų sunaikino Kontrreformacija. Bru

Lit.: B. NAGEL, Der dt. M., Da. 1967. – IDEM., M., St., [2]1971. – J. C. WAGENSEIL, Buch der Meistersinger Holdseligen Kunst (1697), hg. von H. Brunner, Göp. 1975. – N. HOLZBERG, Hans-Sachs-Bibliographie, Nü. 1976. – H. KUGLER, Handwerk u. M., Gö. 1977. – C. PETZSCH, Die Kolmarer Liederhs., Mn. 1978. – H. BRUNNER, P. WACHINGER (Hgg.), Repertorium der Sangsprüche u. Meisterlieder, I–XVI, T. 1986 ir t.

Meisterzango strofa → štolinė strofa

Mejeris (vok. *Meier*, lot. *maior* – tarnų, dvaro vyresnysis; VA lot. ir *villicus*). Ankstyv. VA → žemėvaldos vilikacijos santvarkoje – pono (baudž.) dvaro valdytojas. Pereinant nuo dvaro bendruom. prie kaimo bendruom. nuo XI a. Δ, kaip ir kaimo seniūnai (Šulcai) ir kt. turtingi → valstiečiai, išlaikė tam tikras privilegijas ir visi kartu sudarė kaimo aukštesnįjį sluoksnį (melioratą). Teisinė ir soc. Δ padėtis įv. laikais ir vietose smarkiai skyrėsi. F/O

Lit.: W. RÖSENER, Bauern im MA, Mn. 1985.

Melancholija → pamišimas

Melizminis (iš gr. *melos* – giesmė) – NA sąvoka, apibūdinanti žodžio ir garso santykį, kai vienas skiemuo giedamas daugeliu tonų, kurie sudaro vieną melizmą (plg. vėlesniojo solinio giedojimo koloratūrą). Antonimas: → silabinis. Schl

Melizmos (gr. *melos* – giesmė), melodijos ar melodijų dalys, giedamos kaip vokalizės, t. y. tariant tik vieną skiemenį. Δ iš arabų giedojimo meno tikriausiai atėjo į pasauliet. vokalinę muziką, o iš sinagoginio, hebr. kulto giesmių – per ankstyv. krikšč. formas – į VA sakralinį nofoninį ir polif. giedojimą (plg. → psalmodija, Organum, grigališkasis choralas). Tipiškų → aleliujos Δ žymėjimas davė pradžią → tropui ir → sekvencijai. Krü

Melo poezija. 1. Jau ankstyv. Gr. laikais atsiradęs, krikščionybės iš pr. prieš Antikos pagon. lit. nukreiptas melagingumo priekaištas VA buvo eskaluojamas plačiai. Iš krikšč. tiesos reikalavimo kylantis priekaištas dėl melavimo brandž. VA pirmiausia buvo taikomas iš išganymo ist. koncepcijų besivaduojantį, abejotinu → fikciškumu besiremiantį kurtuaz. (nuotykių) romaną. Vėlyv. VA → eilės vis labiau imtos laikyti poet. melo terpe. → Tiesa. 2. Sąmoningų pramanų arba nesąmonių lit., → lygisögur, švankas; plg. → fatrazija. Hel

Memento mori (lot. – atmink, kad mirsi) bendrąja prasme nurodo visko, kas žemiška – ypač grožio, turtų ir šlovės – laikinumą. Dažnai su tuo susijęs įspėjimas, jog gyvenimą nuo šiol reikia grįsti amžin. vertybėmis, krikšč. prasme – amžinuoju išganymu (Pelenų dienos liturgija), kurio pastovumas kaip kontrastas priešinamas nepatikiniems pasaulio džiaugsmams. Mėgstami drastiški vaizdiniai – puvėsiai, trūnijimas ir suiriimas. Ši nuostata ypač stipri katastrofų laikotarpiu, antai per vėlyv. VA maro epidemiją, bet apskritai atitinka krikšč. anapusybės religiją. Δ mintį išreiškia → mirusiųjų šokiai, t. p. pasakojimas „Apie tris gyvuosius ir tris numirėlius", → Ponios pasaulio motyvas. → Ars moriendi, contemptus mundi, mirtis, vanitas. Krü

Lit.: R. SCHÜTZEICHEL, Das alem. M. m., T. 1962. – G. KAI-

SER, Das M. m., in: Euph. 68 (1974), 337–370. – G. SCHOLZ-WILLIAMS, The Vision of Death, Göp. 1976.

Mėnesių paveikslai (vok. *Monatsbilder*), → kalendoriniams eilėraščiams sukurti 12 mėnesių ir jiems skirtų žemės (spalis – sėja) bei ponų pomėgių (lapkritis – medžioklė) atvaizdai; neretai siejami su astrologiniais ženklais. Din

Lit.: E. CASTELNUOVO, I mesi di Trento, Trento 1986.

Menestrelis (sen pranc. *ménestrel*, iš vėlyv. lot. *ministerialis* – tarnybininkas), iš pr. (XII a. pab.) – turinčių aukštą pasauliet. arba bažn. rangą dvaruose nuolat tarnaujantis arba → trubadūro, kuris pats neatlieka dainų, pasamdytas dainininkas. Tačiau ši sąvoka gana greit susipina su veiklos, funkcijų ir soc. padėties požiūriu kur kas mažiau apibrėžtos reikšmės sąvokomis → žonglierius ir → špylmanas. Pöc

Lit.: E. FREYMOND, Jongleurs u. M.s, Hl. 1983.

Menininkas → anonimiškumas, estetika, literatūros kritika, literatūros teorija, meno samprata, poetika, poeto savivoka.

Meno samprata. Visiems VA bendros Δ nesama, bet galima nurodyti kai kuriuos skirtumus nuo NA meno teorijų. Vid. vok. aukšt. k. žodis *kunst* (menas) nusako techninius ir racionalius kūrybos proceso komponentus. VA menininkas suvokia save kaip savo dalyko žinovą. Modernios genijaus, originalumo, dvasinės savasties sąvokos VA menui yra svetimos. Menininkas kaip ir amatininkas atlieka (bažn., dvaro ir kt.) užsakymą ir gali priklausyti tam pačiam (antai tapytojų ir balnių) cechui. Meno kūrinys didina ne tiek kūrėjo, kiek → užsakovo šlovę. Mecenatystė ir globėjų aukštinimas nelaikomi užgaunančiais savigarbą. Menas yra iš esmės „taikomasis". Jis įsilieja į tas gyvenimo sritis, kurias „pakylėti" yra užsakomas (meno kaip prabangos arba kolekcionavimo objekto samprata atsiranda tik ankstyv. Renesanse). Meno tikslas nėra autonominis grožis. Kadangi gražūs gali būti tik Dievo kūriniai, tai meno funkcija tegali būti suprantama kaip antgamtinio grožio imitacija. Šiapusinis grožis neturi jokios savaiminės vertės ir tėra pagundos šaltinis (plg. → Ponios Pasaulio alegoriją). → Estetika. Pöc

Lit.: B. BOESCH, Die Kunstanschauung in der mhdt. Dichtung, Bern 1936. – A. HAUSER, Sozialgesch. d. Kunst u. Lit., I, Mn. 1953. – R. HAMMERSTEIN, Die Musik d. Engel. Untersuchungen z. Musikanschauung d. MA.s, Bern 1962. – R. ASSUNTO, Die Theorie des Schönen im MA, [2]1981. – U. ECO, Kunst u. Schönheit im MA, Mn. 1991.

Menologionas (gr. – mėnesio sąrašas), nuo VI a. besiformuojantis, nuo Simeono Metafrasto († ~1000) sudaryto Δ Rytų Bažn. dominuojantis liturg. knygos tipas, kur surašyti išsamūs šventųjų gyvenimai pagal atmintinas dienas, apimantys nuo vieno mėnesio iki vienerių metų laikotarpį. Kitoks buvo IX a. atsiradęs sinaksarionas (rinkinys), kur sudėti trumpi šventųjų gyvenimai, ir arba yra atskira knyga, arba įeina į menaioną (mėnesio knygą), kur dar sudėtos giesmės ir visų dienų skaitiniai. Kun

Lit.: H. G. BECK, Kirche u. theol. Lit. im byz. Reich, Mn. 1959.

Mentalitetas, plačiausia prasme galima apibrėžti kaip konkretaus laikotarpio grupei žmonių būdingą mąstymo, jutimo ir elgesio būdų, t. p. mąstymo turinių ir vaizdinių visumą. VA Δ daugeliu aspektų aiškiai skiriasi nuo dabartinio. Ne tik → pasaulėvaizdis buvo kitoks, bet ir mąstymo bei jutimo būdų struktūra dažnu atveju buvo archajiškesnė (→ kraujo kerštas, Dievo teismas, teisė). Būdingiausias VA Δ buvo gilaus religingumo įspaudas, kurio negalima paaiškinti vien iki vėlyv. VA išlikusiais daugiausia bažn. šaltiniais. Ankstyv. VA savuoju veikiau asociatyviu mąstymu ir atsakomybės bei poelgių etika (žr., pvz., → oblatai), savuoju asmeninių saitų pabrėžimu (→ personalinė valstybė) aiškiai skiriasi nuo antik. Δ. Pasakojamoji lit. (pvz., Grigaliaus Turiečio, 538/539–594) rodo, kad gausybė nesuderintų grafinių detalių tampa savitikslėmis ir tai ženklina tam metui būdingą konkretumą. Hierarch. mąstymas dominuoja bendruomeninio atžvilgiu – t. p. ir antgamt. dalykuose Kristus suvokiamas ne kaip brolis – kaip vėliau brandž. VA, – o kaip tolimas teisėjas (plg. Paskutinio teismo lit. sen. vok. aukšt. k. *Muspilli*), net ant kryžiaus jis vaizduojamas kaip gyvas, triumfuojantis valdovas su karaliaus karūna, o ne kaip kančiose mirštantysis. Emocijų srityje taip pat pastebimas ženklus skirtumas nuo Antikos: ankstyv. VA tekstuose nebekalbama apie meilę kaip pamatinę gyvenimo galią – nebėra mei-

lės lyrikos nei lot., nei taut. kalbomis, analog. nėra ir išgyvenimo mistika, kurios krikšč. pagrindas yra individualus, emocinis meilės ryšys su asm. Dievu. Brandž. VA soc.-ekon. permainas (gyventojų skaičiaus augimas, urbanizacija, naujų soc. sluoksnių – miestiečių, proletariato, specialistų amatininkų, universitetų dėstytojų, studentų, vagantų – atsiradimas) lydėjo ir esminiai Δ pokyčiai: plinta diskursinis mąstymas ir intencinė etika, institucijos imamos suvokti atsietai nuo asmens. Randasi naujas pliuralizmas, diferencijuojasi gyvenimo formų pasiūla: šalia vien. ir kaimo kultūrų atsistoja miesto kult. Dėl → Grigaliaus reformos bei → ginčo dėl investitūros anksčiau vienalytėje pasaulėžiūroje atsiskiria relig. ir pasauliet. sritys. Vis daugiau reikšmės įgyja rafinuotesni planavimo ir vykdymo būdai (VA lot. *ingenium*, sen. pranc. *engin*, vid. vok. aukšt. *liste*). Greta asociatyvios „vienuolių teol." kaip metodas iškyla vad. loginis diskursas (Abeliaro *Sic et non*) ir veda prie scholastikos. Vis dažniau pasitelkiami vidupasauliniai argumentai ir vis mažiau svorio suteikiama tiesiog. antgamt. įsikišimui. Šio ankstyv. VA perspektyvos – būti daugiau ar mažiau nekintamai susietam su konkrečia sritimi – nykimas, matyt, ir sąlygojo naujos „Aš–sąmonės", kuri išsiskyrė iš lig tol dominavusios „Mes–bendruomenės", radimąsi, – iš pr. tik nedidelėje rūmų, miesto ir vien. elito terpėje. Naujosios individualizacijos ženklu reikia laikyti nepalyginti asmeniškesnės, reflektuota savimone ir kaltės suvokimu besiremiančios moralės susiformavimą, t. p. atsiradimą daugybės lit. kūrinių, kaip dvas.-relig. tobulėjimo sąlygą nurodančių introspekciją, *cognosce te ipsum*, ir galiausiai atsigręžimą prie mistinių išgyvenimų ir spekuliacijų (plg. Ruperto iš Deuco (1075–1129) pirmąjį → unio mistica perteikimą). Dievo vaizdavimas sužmoginamas: Dievą karalių pakeičia „skausmų vyras" (*Schmerzenmann*, „kenčiantis Kristus") su erškėčių vainiku. Nuo XI a. pab. siekiama portretinio panašumo antkapių mene; nuo XII a. → renesanso skulptūroje žmogus imamas vaizduoti visas ir natūralių proporcijų. Pasaulio desakralizacijos pradžia filos. (Abeliaras; Aristotelio recepcija) sutampa su atsigręžimu į pasaulį → pasauliečių kultūroje; tai pasireiškė naujais žanrais naujoje lit. taut. kalbomis. Pasauliet. srityje t. p. ryškūs individo išsilaisvinimo iš nereflektuotos priklausomybės grupei, tampant reflektuota individualybe. Tokia naujovė romane – vid. monologas, → meilės lyrikoje kalbama apie ypatingą mylinčiųjų situaciją. Meilė iš naujo atrandama kaip esminis žmogaus gyvenimo momentas (→ trubadūras, meilė, meilės romanas). Kančia nebevaizduojama kaip išoriškai nulemta, o kyla iš paties žmogaus (*Parzival*). Būdingas kurtuz. lit., ypač → Artūro epo, herojus – į → avantiūrą besileidžiantis riteris, kurio pakeliui patirti nuotykiai labiau yra jo „asm. nuosavybė", negu žygdarbiai dėl savo pono, kaip ankstesniame heroj. epe (pvz., „Rolando giesmėje"). – Drauge su minėta „racionalizacija" ir „individualizacija" ryškėja tendencija šalinti hierarchijas ir teikti pirmenybę konsenso mąstymui. Pvz., cistersai prisiima abatų „bendruomenės" vadovavimą ir pabrėžia ciceron. draugystės idealą. Analogiška miestų → cechų reikšmė. Apskritai vėlyv. VA tęsiamos brandž. VA Δ ist. tendencijos. Viljamas Okamas (1285–1349) kaip svarbiausias *via moderna*, → nominalizmo mąstytojas skiria tikėjimą ir pažinimą, filos. ir teol. Pastarosios jis nebelaiko mokslu (→ okamizmas). Tačiau gilios XIV ir XV a. krizės (→ maras, agrarinė krizė, popiežiaus schizma), regis, iškėlė naujus „iracionalius" reiškinius: raupsuotųjų, žydų, raganų persekiojimus; gyvūnų teismo procesus. Pažangūs filosofai, antai Marsilijus Padujietis (1275–1343) ir Okamas propagavo pasauliet. valstybės ir visuom. sampratą; šia kryptimi suka ir → humanizmas savaisiais dažnai šalia relig. idėjų sist. egzistuojančiais idealais. Lygiagrečiai ir pasauliet. lit. taut. kalbomis išsivystė realistinė (šiandiene prasme) srovė, atstovaujama Boccaccio (1313–1375) „Dekamerono", Chaucerio († 1400) *Canterbury Tales*, relig. vaidinimo pasauliet.-humoristinėse scenose, t. p. daugelyje tekstų tipų stiprėjančiame polinkyje į satyrą ir skepsį (pvz., Wittenwillerio *Ring*, ~1410). Realizmo (dab. prasme) pergalė V. mintyje ypač ryški vaizduoj. dailėje: portretai, Clauso Sluterio (1355–1405) verizmas, topografiškai tikslūs Konrado Witzo (1400–1445) peizažai. Kaip reakciją į šiuo procesus galima traktuoti

mistikos atsigręžimą į „vidinę karalystę". T. p. ir priveligijuotoji → mirties tema (→ ars moriendi, mirties šokiai) yra iš principo pasauliet., su baigtiniu gyvenimu susijęs dalykas, nors ir naudojamas relig.-didakt. tikslams. *Memento mori* principas vertė labiau pabrėžti *carpe diem* ir buvo vienas veiksnių, iš kurio ir išaugo sekuliarizuotas dab. mūsų pasaulėvaizdis. – Aiškintinas ir tirtinas VA Δ ypač tais atvejais, kai jis mums atrodo svetimas ir nesuvokiamas; apie tokius reiškinius žr.: → raganos, gyvūnų teismai, burtai; mistika, relikvijos, stebuklas; t. p. ritualų ir formulių reikšmė ir kt. Din

Lit.: R. SPRANDEL, M. u. Systeme, St. 1972. – J. HUIZINGA, Herbst des MAs, St. [11]1975. – CH. RADDING, A World Made by Man. Cognition and Society, 400–1200, Chapel Hill 1985. – P. DINZELBACHER, Gefühl und Gesellschaft im MA, in: G. KAISER, J.-D. MÜLLER (Hgg.), Höf. Lit., Hofgesellschaft, höf. Lebensformen um 1200, D. 1986, 213–241. – IDEM, Sozial- u. M.sgesch. der Liebe im MA, in: U. MÜLLER (Hg.) minne ist ein swaerez spil, Gö. 1986, 75–110. – F. GRAUS (Hg.), Menschen im MA, Sigmaringen 1987. – D. LE PAN, The Cognitive Revolution in Western Culture, Lo. 1989. – J. COULT, H. KLEINSCHMIDT, P. DINZELBACHER (Hgg.), Das MA – unsere fremde Vergangenheit, St. 1990. – P. DINZELBACHER. Ma. Kultur, in: Evangelisches Kirchenlexikon, III, Gö. 1992, 484–496. – IDEM (Hg.), Europ. M.sgesch., St. 1993. → Pasaulėvaizdis.

Mėnulis, patristikoje – Kristaus ir Bažn. susivienijimo simbolis. VA Švč. Mergelei būdingi panašumai su pagonių Mėnulio deivėmis, pvz., kaip Izidė pagimdo Saulę, taip Marija pagimdo Kristų; Bažn. Tėvai ją vadino „Mėnuliu" arba „Bažn. Mėnuliu" (*pulchra ut luna*). Dailėje Marija neretai vaizduojama ant mėnulio pjautuvo. Δ yra t. p. ir neryžtingosios → Fortūnos simbolis (*Carmen buranum* 17). Liaudies tikėjimuose susimaišę mitai, simpatijos ir praktiniai patyrimai; Δ motyvas aiškinamas etiologinėse sakmėse (pvz., sakmė apie vyrą Mėnulyje). Kras

Lit.: R. MUCH, Mondmythologie u. Wiss., in: Archiv f. Religionswiss. 37 (1942). – R. BIFFAULT, La lune, P. 1962.

Menzūrinė notacija (lot. *mensura* – matas, VA lot. *notatio* – ženklinimas), iš → modalinės notacijos XIV–XVI a. išsivystęs muzikos užrašymo būdas, kur nebe natų grupė žymi ritminį vienetą, o paskira nata įgauna savo formos ir duotos sist. sąlygojamą santykinę vertę. Skiriama juodoji arba Franko Δ (pagal Franco iš Kelno, kurio ~1280 parašytas traktatas *Ars cantus mensurabilis* padėjo teor. šios sist. pamatus) ir baltoji Δ, susiformavusi XV–XVI a. Skirtingo ilgio garsus žymėjo kvadratas su iš dešinės žemyn nubrėžtu brūkšneliu (*cauda*) – *longa*, be brūkšnelio – *brevis*. Pailgas keturkampis su brūkšneliu žemyn reiškė dvigubą longą, o rombas –*semibrevis*. Garsų grupes žymėjo konjunktūros ir ligatūros (jungimais), t. p. *plica* (papildomas brūkšnys) dekoratyviniam tonui žymėti kaip modalinėje notacijoje, bet su savo ritmine reikšme. Toliau diferencijuojantis muzik. frazei, natų vertės dar labiau smulkėjo: ~1320 prisideda rombas su uodegėle, ženklinęs *minima*, rombas su viršutiniu vertikaliu brūkšneliu – *semiminima*, o baltosios Δ periode – *fusa* ir *semifusa*. Pirminį trilaikį natų verčių tarpusavio santykį (išimtis: dviguba longa –longa) išplėstoje sist. nustato menzūra, kuri ženklu pažymima periodo pradžioje ir rodo dvilaikį (imperfektinį) arba trilaikį (perfektinį) natų verčių skaidymą: kaip *tempus – brevis* santykį su *semibrevis*, kaip *prolatio – brevis* santykį su *minima*. Natų spalvinimas naudojamas pirmiausia suformuoti hemiolėms ir triolėms. Laiko skaičiavimas (*integer valor*), atitinkantis maždaug pulso plakimą, iš *brevis* perkeliamas į *semibrevis*, ir gali būti skirtingais santykiais nustatytas pagrindinio laiko vieneto atžvilgiu. Perrašant natų vertės dažnai sutrumpinamos iki santykio 1:4, t. y. *brevis* atitinka pusinę, *semibrevis* – ketvirtinę natą. Schl.

Lit.: H. BESSELER, P. GÜLKE, Schriftbild d. mehrstimmigen Musik, L. 1973. – F. A. GALLO, Die Notenlehre im 14. u. 15. Jh., in: F. ZAMINER (Hg.), Die ma. Lehre v. der Mehrstimmigkeit, Da. 1984, 257–356.

Merdžioklės alegorija, alegoriškas meilinimosi ir tarnavimo damai vaizdavimas panaudojant → Δ motyvus, jos technikos elementus bei pagalbines priemones, ypač suteikiant iškalbingus vardus šunims; ryškus polinkis į didaktiką. Reikšmingiausias Δ vok. pavyzdys VA yra Adamaro iš Laberio *Jagd*. Vėlyv. VA ikonografijoje Kristus buvo vaizduojamas → vienaragiu, kuris medžiojamas prieglobstį randa ant Marijos kelių. Zim

Mergelių vaidinimas, palyginimo apie 5 protingas ir 5 paikas merginas (*Mt* 25, 1 ir t.) drami-

nis pavaizdavimas. XII a. Δ pr. lot.-pranc. vadinamas *Sponsus*, vok. – *Eisenacher Jungfrauenspiel* (XIV a. pr.); Δ sutinkamas ir „Kiuncezauerio Dievo Kūno vaidinime“. → Eschatologiniai vaidinimai. Ste

Merkeris (iš vid. vok. aukšt. *merkaere*). 1. Moters prižiūrėtojas minezange ir kurtuaz. epe; jo funkcija susijusi su veikiausiai ist. tikrovėje analogą turinčia → houte institucija. 2. Meisterzange – t. p. ir kritikai, fiksuojantys dainių nusižengimus griežtoms poet. taisyklėms ir atliekantys žiuri narių funkcijas. → Lauzengier, → tabulatūra. *Kas

Lit.: W. HOFMANN, Die Minnefeinde in dt. Liebesdichtung des 12. u. 13. Jh.s, Diss. Wü. 1974.

Merovingai, frankų salijų kar. dinastija, pavadinta pagal Merovėjų († 456), mažosios frankų karalystės Turnė (Flandrija) valdovą. Jo vaikaitis Chlodvigas I (frankų kar. 481–511) jėga suvienijo frankų gentis, 486 nugalėjęs romėnų vietininką Siagrijų užkariavo Š. Galiją ir į jos sostinę Suasoną perkėlė savo rezidenciją. Beatodairiškai šalindamas priešininkus, sumaniai vykdydamas asimiliacijos politiką, jis pasirodė polit. toliaregis: rom. centralizacinio valdymo perėmimas, palikimas galoromanams jų turto ir teisių vidujai stiprino nauj. frankų valst., nemažiau reikšmingas buvo ir Chlodvigo katalikybės priėmimas po pergalės prieš alemanus (496–497). Jis ir jo sūnūs, vykdydami ekspansiją, pajungė burgundus, išstūmė vestgotus iš šalies pietų, nugalėjo tiuringus, užėmė Retiją ir uždėjo duoklę bavarams. Chlodvigui mirus, valst. buvo padalyta sūnums, ir tai sąlygojo dalinių valstybių: Austr(az)ijos, Neustr(az)ijos ir Burgundijos – vėliau ir Orleano – susikūrimą. Jų ist. kupina šeimyninių vaidų. (Austrijos kar. Sigiberto I ir jo žmonos Brunhildos, 613 nužudytos, kovos dėl valdžios motyvai apdainuoti „Nybelungų giesmėje“). Po šių kovų vienvaldžiu valdovu tapo Chlotaras II (584–629), pasižymėjęs įstatymų leidyba: 614 ediktu įsteigė → majordomo pareigybę, padėjo pagrindus vėlesnei → lėnų sistemai, garantavo dvasininkijos imunitetą ir parėmė Airijos misiją. Jo sūnus Dagobertas, beje, pasirinkęs sostine Paryžių, buvo paskutinis realiai valdęs Δ. Po jo mirties (639) tikroji valdžia vis labiau ėmė pereiti į majordomų rankas. 751 Δ majordomas Pipinas III nušalino nuo valdžios paskutinįjį Δ Chiderichą III: karalystė, pritarus Bažn. ir bajorijai, atiteko → Karolingams. → Frankai. Rie

Lit.: G. FOURNIER, Les Merovingiens, P. 1966. – R. SCHNEIDER, Das Frankenreich, Mn. 1982. – H. K. SCHULZE, Vom Reich d. Franken zum Land d. Deutschen, B. 1987.

Mėsininkas. Specializuotas ir garbingas amatas, gausiai atstovaujamas brandž. ir vėlyv. VA mieste (1322 Tulūzoje maždaug 175 gyv. teko 1 Δ), nors tebebuvo įprasta skersti gyvūnus namie. Gyvūnai buvo superkami, skerdžiami, skerdiena pardavinėjama pagal valdžios nustatytas taisykles: šviežią mėsą buvo leidžiama pardavinėti vasarą vieną dieną, žiemą dvi dienas, prekybą tikrindavo prisiekę tikrintojai (mėsos laikymo trukmė būdavo prailginama sūdymu ir rūkymu). Δ privalėjo naudotis turgaus skerdyklomis ir krautuvėlėmis, kainas nustatydavo miesto taryba. Δ dažnai būdavo socialiai nerami VA amatininkų dalis (→ sukilimai). Din

Lit.: G. SCHMOLLER, Die hist. Entwicklung d. Fleischkonsums..., in: Zs. f. die gesamte Staatswiss. 27 (1871)6 284–362. – C. SACHS, Metugergewerbe u. Fleischversorgung d. Reichsstadt Nürnberg ..., in: Mitteilungen d. Vereins f. die Gesch. Nürnbergs 24 (1922), 1–260. – L. STOUF, La viande. Ravitaillement et consommation à Carpentras au XVe siécle, in: Annales ESC 24 (1969), 1431–1448. – K. NAGEL/B. SCHLIPF, Das Fleischerhandel in d. bildenden Kunst, Heidenheim 1982.

Mesner (zakristijonas). Jau sen. vok. aukšt. k. iš VA lot. *mansionarius* (~ „gyvenantis prie bažn.“, *zu mansio*) perimta sąvoka rodo ankstyv. perėjimą nuo iš pr. bažn. ostiarijaus, „durų sargo“, kaip žemiausio rango → ordines pareigybės prie pasauliet. pareigybės, apimančios bažn. pastato saugojimą ir bažn. reikmenų priežiūrą. Vog

Mester de clerecía (isp. – mokslininkų amatas; t. p.: *cuaderna via* – keturgubas kelias), ketureilė strofos forma, susidedanti iš → aleksandrinų su vidurio cezūra, rimavimo schema aaaa bbbb ir t. t.; atsirado vien., XIII ir XIV a. labai mėgta ir pasauliet. lit. Antonimas: *mester de juglaría* (špylmanų poezija) Din

Lit.: P. L. BARCIA, El m. d. c., Buenos Aires 1967.

Metafora (gr. *metaphora* – perkėlimas; lot. *translatio*), netiesioginė, vaizdinga kalbinė raiškos prie-

monė (→ tropas): vietoj numanomo žodžio pavartojamas panašios reikšmės žodis iš kito konteksto, pvz., *Isolde die bloume von Irlant* (Gotfrydo *Tristan* V. 11528): „gėlė" vietoj „graži mergelė". → Retorikoje nuo Kvintiliano laikų Δ laikoma sutrumpintu palyginimu („graži kaip gėlė") ir aptariama dažn. semantikos srityje; negyvo daikto reikšmė perkeliama gyvam (Hartmano vargšas Henrikas yra *der werlte fröude ein spiegelglas*), t. p. negyvam (Grigalius D. Augustino kūrinius vadina kviečių miltais, o savuosius – sėlenomis) ir t. t. → Metaforika. Din

Metaforika (iš gr. *mataphorein* – perkelti) – apibendrinamoji → tropų naudojimo sąvoka, apimanti vad. netiesiog. k. priemonių visumą; tai perkeltine prasme vartojamos stiliaus priemonės: metonimijos, pvz., *ze fiure komen* vietoj *ein Unter Kommen finden* („rasti prieglobstį", Valterio Fogelveidės L 19, 35), sinekdochos, pvz., sen. skand. *fleina brak* („strėlių zvimbimas") vietoj „kova" arba metaforos, pvz., *bluome der jugent* (jaunystės gėlė) vietoj „jaunystės puošmena" (Hartmano *Armer Heinrich*, V. 60). – Δ priemonėmis posakis supoetinamas, iš kasdienybės perkeliamas į estet. sritį. Δ laipsnis ir pasitelkiamų vaizdinių srities pasirinkimas gali tapti būdingu lit. stiliaus bruožu, antai šviesos ir meilės karo Δ Henriko Morungeniečio dainose, Valterio Fogelveidės gamtos Δ. – Perdėta Δ gali stilių padaryti painų, dviprasmišką, sunkiai suprantamą, plg. sen. skand. lit. daugiapakopes metaforas (→ kenning), pvz., *fleina braks fura stillir* („strėlių zvimbimo liepsnos suvaldytojas") vietoj „karys", t. p. Volframo Ešenbacho stilių, kuris savo dažnai tamsia Δ smarkiai skiriasi nuo savo antipodo Gotfrydo Štrasburgiečio labiau retorinio stiliaus. XIII a. stiliaus idealu tampa perdėtos raiškios k. rafinuota, slėpininga, atstumianti Δ (→ puošnusis stilius, atinkantis lot. retorikos → ornatus difficilis (plg. Konrado Viurcburgiečio vad. „Jaunesnįjį Titurelį" arba *Goldene Schmiede*).→ Metafora. Schw

Lit.: W. Ingendahl, Der metaphor. Prozeß, D. 1971. – U. Krewitt, Metapher u. trop. Rede in der Auffassung des MAs, Ratingen 1971. – H. Pausch, Kommunikative Metapher, Bo. 1974. – J. Nieraad, „Bildgesegnet u. Bildverflucht". Forschungen zur sprachl. M., Da. 1977. – H. Kubczak, Die Metapher, Hei. 1978. – A. Haverkamp (Hg.), Theorie der Metapher, Da. 1983. – G. Kurz, Metapher, Allegorie, Symbol, Gö. [2]1988.

Metalai. Auksas kaip brangiausias ir gryniausias bažnyčių apdailos ir liturg. reikmenų bei knygų Δ išreiškia Dievo šlovę (ją simbolizuoja ir paveikslų bei mozaikų aukso fonas), o auksinės insignijos ir papuošalai ženklina pasauliet. valdžią. Sidabras irgi naudojamas panašiai, tačiau dėl neatsparumo oksidacijai vertinamas mažiau. Geležis svarbi ginklų ir ginkluotės gamybai, bet rūdija; nuolat tobulinamos grūdinimo ir apdirbimo technologijos (plienas). Nekasdienio naudojimo indai gaminami iš vario, alavo ir švino, žinomi ir lydiniai (žalvaris). Nors ir buvo žinomas sveikatai kenksmingas gyvsidabrio garų poveikis (Konradas Megenbergietis, *Buch der Natur*), bet kaip ir visi metalai gyvidabris naudotas → medicinoje, dažnai dedamas į tepalus arba naudojamas kaip traukas. Rih.

Lit.: M. Gauthier, L'Or et l'Église au MA, in: Rev. de l'Art 26 (1975), 64–77. – K.-H. Ludwig/V. Schmidtchen, M. u. Macht 1000–1600, 1992. → Kalnakasyba, dailieji amatai.

Metalepsis → colores rhetorici

Metras (vok. *Vers*, *Versmaß*). Δ skiriasi nuo prozos taisyklingu išskirtų k. elementų kartojimusi maždaug vienodu ritmu. Šis išskyrimas galimas trukmės (kvantitatyvinis kirtis), tono (muzikinis arba melodinis kirtis) arba intensyvumo (dinaminis kirtis) gradacijos formomis. Antikinio Δ pagrindą sudaro kvantitatyvinis kirtis, o VA vok. Δ būdingas dinaminis kirtis, t. y. kirčiuotų ir nekirčiuotų skiemenų kaita, kurios mažiausias pasikartojantis elementas vadinamas taktu. Vok. eilėdaroje metrinis kirtis (→ iktas, → kirčiuotas skiemuo) turi sutapti su natūraliu kalbiniu kirčiu. Ehl

Lit.: A. Heusler, Dt. Versgesch., I–III, B. 1925– 1929 (Repr. B. 1956). – W. Hoffmann, Altdt. Metrik, St. [2]1981.]

Metraščiai → analai

Metrika (gr. *metrike* [*techne*]), mokslas apie poetinės k. formas (→ metras, strofa, ritmika, rimas). 1. VA lot. Δ ypatybės glūdi → lotynų kalbos raidos nuo vėlyv. Antikos specifikoje, kai vis labiau įsigalėjo ekspiracinis žodžio kirtis ir nyko balsių ilgumo jutimas, todėl VA turėjo pasisekimą tos eilėdaros formos, kuriose žodžio ir eilutės kir-

tis skiemens ilgio principu pagrįstoje (kvantitatyvinėje) poezijoje sutapo, taigi – jambinis (dimetras, → ambraziejiškosios himnų strofos metras) ir trochėjinis metras, pvz., katalektinis trochėjinis tetrametras, kuriam geriausiai tinka „*pange lingua* eilutės" pavadinimas pagal Venancijaus Fortunato žinomo himno pradžią: *Pange lingua gloriosi proelium certaminis*. Iš čia nuo XII a. ėmė rastis nemaža metrų ir rimų formų (didžiausią pasisekimą turėjo → vagantų eilutės ir iš jų išaugę vagantų strofos) ir tuo pačiu laiku – akcentinė poezija (→ akcentinis eilėdaros principas). Ji VA gavo „ritminės" (*ritmus, ridimus, rigmus, rismus*; → rhythmice) poezijos pavadinimą, kaip priešingybė „metrinei", kvantitatyvinei poezijai. Nors per gramatikos pamokas buvo mokoma apie skiemenų ilgį, ir antikiniai metrai VA neišnyko, bet jie (metrinė schema) buvo iš dalies supaprastinti, iš dalies praturtinti (rimu). Tai pirmiausia pasakytina apie → hegzametrą, kuris pakito dėl dažnesnio naudojimosi *litentia poetica* ir *productio in arsi* (→ productio ob caesuram) (tuo tarpu → elizija ir sinalefa dažnai buvo smerkiamos), užtat galėjo būti įv. formomis rimuojamas (→ leoninis metras). Kur kas mažiau rimai užgožė ir kitas VA toliau puoselėtas metro formas, perimtas iš Boecijaus *Consolatio Philosophiae* ir Prudencijaus *Cathemerinon*; svarbiausia buvo → Sapfo strofa, kuri dažnai perdirbinėta, pvz., būta viena iš adonijų sudarytų eilėraščių. Iš liturg. prozos nuo IX a. pamažu išsisivystė poet. įpavidalintos → sekvencijos ir tropai. Ta pati pagr. struktūra, kaip VA lot. ritminei poezijai (t. y. skiemenų skaičius ir rimas) būdinga ir romanų k. Δ. 2. Provans./sen. pranc. k. Δ: seniausias → aštuonskiemenis metras („Leodegaro giesmė", X a.), tampa mėgstamiausiu epo metru ir per kurtuaz. romaną išplinta Eur. Dažnai naudojamas → dešimtskiemenis metras (nuo „Aleksijaus giesmės", XI a.) ir dvylikaskiemenis → aleksandrinas (→ chanson de geste, nuo 1200). Visais atvejais iš trumpų eilučių sudaromos heterometrinės strofos. Rimas iš pr. tik → asonanso formos (→ rime de goret, VIII–XI a.), nuo ~1100, iš pr. provans. trubadūrų poezijoje, formuojasi sudėtinga rimavimo technika. Epe rimuojant eilučių grupės jungiamos į vad. → laisse, o lyrikoje priklausomai nuo rimo susidaro įv. strofų formos (→ strofa, stance, couplet). Svarbiausia yra kanconos strofa (→ štolinė strofa), t. p. → lai, envoi (→ tornada), rondo, trioletas, baladė, chant royal, virelai. 3. It.-isp. k.: skiemenų ilgio matavimo principas čia pakinta dėl eilutės galo perdirbimo, kai metro struktūra priklauso nuo rimo pobūdžio: *piana/llana* (paroksitonas), *sdrucciola/esdrújula* (proparoksitonas), *tronca/aguda* (oksitonas). Priešingai nei pranc. k. čia labiau mėgstamos nelygiaskiemenės eilutės (*imparisillabi*), ypač vienuolikaskiemenės (→ endecasillabo), tai Dante'ės „Dieviškosios komedijos" eilutės. Iš provans. perimta → kancona tapo → soneto (*sonetto*) branduoliu; kitos pirminės it. poezijos strofų formos yra: → madrigalas, tercina, sestine, ottava rima, strambotto, villanella. Tose isp. strofų formose, kurios neperimtos iš kitų, pirmiausia provans. lit., jaučiama arabų įtaka. 4. Vok.: germ. k. Δ raidą sąlygojo → raidžių rimo metro pakeitimas → finalinio rimo metru; pagr. sen. vok. aukšt. k. atstovas – Otfrydas, naudojęs arba dvi 4 kirčiuotų skiemenų trumpąsias eilutes (iš → Ambraziejaus himno metro), arba vieną ilgą eilutę su medialiniu rimu (iš → raidžių rimo metro). Trumpųjų eilučių su 4 kirčiuotais skiemenimis susiformavimas ankstyv. vid. vok. aukšt. k. pasireiškia labai laisvu finaliniu rimu, kuris vid. vok. aukšt. k. kurtuaz. epo metre įgauna klasik. formą: griežti → alternacijos ir grynojo rimo reikalavimai palieka ir formos įvairavimo galimybių, kurias teikia laisvas → prieštaktis (1–3 skiemenys), pabrėžtas kirtis eilutės viduryje, → kadencija, sinafija, rimo lūžis. Tačiau heroj. giesmių eilutės pasižymi didesne įvairove ir jungiamos į strofas (→ Nybelungų, Gudrūnos, Morolfo, Varnų mūšio, Titurelio strofos, Berno, Hildebrando tonai). Sudėtingas strofų formas sukūrė → minezangas ir špruchų poezija; pagr. forma yra kanconinė strofa, sudaryta iš dviejų → štolinių strofų ir vieno → abgezango (→ leichas); griežtai nustatytu pavidalu ji išliko ir buvo patobulinta → meisterzange. 5. Angl.: → raidžių rimas išliko iki XII a., trumpai dar atgijo XIV a. Šią poeziją pakeitė gretutinio rimo keturių kirčiuotų skiemenų eilutės (*short couplet*), išsivysčiusios iš pranc. aštuonių skiemenų eilutės.

XV a. jos nyksta dėl Chaucerio poveikio, mat jis mėgo septynių eilučių strofas (rimavimo schema ababbcc) su penkių kirčiuotų skiemenų eilutėmis (*long couplet, heroic couplet*). Iš VA lot. k. vagantų eilutės atsirado → septenaras (*fourteener*), kuris su iš Pranc. atėjusiu → aleksandrinu buvo sujungtas į → elegijas primenantį distichą. Vėlesnės svarbios strofų formos buvo → tail ryme stanza (vok. *Schwiefreimstrophe*, išsirutuliojusi iš → *Stabat mater* strofos) ir baladinė strofa (→ ottava rima). Vog

6. Sen. skand. k.: V. germanų eilėdarai plėtojantis daugiausia stichiškai, sen. skand. k. poezija turėjo strofos struktūrą, dažnai riboto (kirčiuotų) skiemenų skaičiaus eilutėje. Ji sukūrė daugybę metrinių formų, → edose – → fornyrdhislag (herojinės ir mitologinės temos) ir → ljódhaháttr (išminties lit.). Valdovams skirtoms giesmėms buvo būdingas → dróttkvaett, genealogijoms – → kvidhuháttr. Sudėtinga eilėdara pasižymi ir → skaldų poezija, dažn. naudojanti *dróttkvaett*. Pagal lot. trochėjinį dimetrą tikriausiai buvo sudarytas → hrynhent, o pagal airių akcentinę eilėdarą – *hálfhnsp(p)t, dróttkvaett* variantas iš 5–7 skiemenų. Plg. ir → málaháttr, toglag. Din

Lit.: VA lot.: W. MEYER, Gesammelte Abhandlungen zur mlat. Rhythmik, I–II, B. 1905–1936. – D. NORBERG, Introduction à l'étude de la versification latine méd., Sto. 1958. – P. LOPSCH, Einf. in die mlat. Verslehre, Da. 1972. Pranc.: L. E. KASTNER, A history of French Versification, O. 1903. – W. T. ELWERT, Franz. Metrik, Mn. 1961. – W. SUCHIER, Franz. Verslehre auf hist. Grundlage, T. [2]1963. It.: W. T. ELWERT, Ital. M., Mn. [2]1962. Isp.: R. BAEHR, Span. Verslehre auf hist. Grundlage, T. 1962. Vok.: A. HEUSLER, Dt. Versgesch. mit Einschluß des ae. u. an. Stabreimverses, I–III, B. 1925–1929. – F. GENNRICH, Grundriß einer Formenlehre des ma. Liedes, Hl. 1932. – S. BEYSCHLAG, Die M. der mhdt. Blütezeit in Grundzügen, Nü. [4]1961. – O. PAUL/I. GLIER, Dt. M., Mn. [8]1970. – W. HOFFMANN, Altdt. M., St. [2]1981. Angl.: J. SCHIPPER, Engl. M., I–III, Bo. 1881–1888. – J. RAITH, Engl. M., Mn. 1962. – H. J. DILLER, M. u. Verslehre, D. 1978. – J. MALOF, A manuel of Engl. meters, Westport, Conn. 1978. Sen. skand.: E. TURVILLE-PETRE, Scaldic Poetry, O. 1976. – G. KREUTZER, Die Dichtungslehre d. Slakden, Meisenheim [2]1977. – H. KUHN, Das Dróttkvaett, Hei. 1983. – R. SIMEK/H. PILSSON, Lexikon der an. Lit., St. 1987. – Žurn.: Metrica.

Metropolitas (gr.), bažn. prov-jos valdytojas (iš dalies arkiv.). Δ VA turėjo teisę tvirtinti ir šventinti jo bažn. prov-jai priklausančius vysk. (sufraganus), juos prižiūrėti ir šaukti prov-jos sinodus. Δ buvo sufraganų sprendimų apeliacinė instancija. → Vyskupas. Her

Metrum (lot. – matas). 1. Antikos poetikos mažiausias metrinis vienetas – → pėda, pvz., jambas, trochėjas, → daktilis. 2. Pagal skiemenų skaičių, kokybę arba kiekybę bei kirčiavimą nustatoma abstrakti poezijos eilutės schema. Daugelis metrinių schemų turi gilias tradicijas, pvz., → hegzametras, aleksandrinas, endecasillabo, keturių kirčiuotų skiemenų eilutė. Plg. → akcentinis, kvantitatyvinis eilėdaros principas. Krü

Metų laikų vaidinimai, pasaulietinių vaidinimų tipas, kai Pavasario ir Rudens (arba Vasaros su Žiemos) konfliktas pateikiamas ginčo forma (plg. vaidinimą vid. nyd. k. *Van den Winterende van den Somer*) arba vaizduojama, kaip Ruduo pagrobia kar. Gegužės dukterį (alemanų vaidinimas „Apie Rudens ir Gegužės kivirčą"). Δ yra panaši į → karnavalų vaidinimus ir poeziją. Ste

Lit.: E. SIMON, The Alemannic 'Herbst u. Mai' Play and its literary Background, in: Monatshefte 62 (1970), 217–230.

Metų pradžia. Kadangi romėnų Δ sausio 1 d. turėjo pagoniškų implikacijų, VA Bažn. mėgino pakeisti ją Bažn. → švenčių kalendoriaus datomis. Tad didžiojoje Vok. dalyje nauj. m. prasidėdavo nuo → Kalėdų, kituose kraštuose – nuo Velykų, Apreiškimo Marijai šventės arba nuo rugsėjo 1 d. Niekad neišnykusi Δ sausio 1 d. galiausiai įsitvirtino kaip Kristaus apipjaustymo šventė. → Kalendorius. Zim

Mezostichas (iš gr. *mesos* – vidurinysis, *stichos* – eilutė), eilėraštis, kurio eilučių viduryje esančios raidės arba žodžiai, skaitomi paeiliui iš viršaus į apačią, sudaro žodį ar net visą sakinį; plg. → akrostichas, telestichas.

Midrašų literatūra, epas → biblinė literatūra, žydų

Miestas, → prekyba ir → amatais pasižyminti, nuo → kaimo besiskirianti didelė gyvenvietė, kurios specifinį VA Eur. pavidalą nuo IX–X a. formavo kolonizacijos istorijos, sociologinės ir labai skirtingos teis. prielaidos. Δ kūrimąsi sąlygojo

visoje Eur. didėjęs gyventojų skaičius ir gyvenviečių augimas. P. Eur. tebegyvavo iš Antikos išlikę gyvenimo Δ būdai ir tradicijos. Reino ir Dunojaus baseino kraštuose, Š. Galijoje ir Angl. krikščionių bendruomenės gyveno taip pat iš dalies senovės romėnų gyvenvietėse. Antikinės Δ kultūros nepaliestoje š.-v. Eur. ir Baltijos j. pakratėse atsirado savarankiška pirminė Δ gyvenimo forma – atviros pirklių gyvenvietės ir prekyvietės (*burgus*, *wik*), įsikūrusios dažnai šalia įtvirtintų valdovų rezidencijų (bajorų pilys, vyskupų rezidencijos, karalių pfalcai). Δ tipo gyvenvietėse dažn. gyveno → pirkliai ir amatininkai (It. – ir kilmingieji), kurie, nusižiūrėję į pirklių s-gas, nuo X–XI a. ėmė jungtis į miestiečių bendrijas, galėjusias priešintis valdovui (karaliui, kunigaikščiui arba vysk.), kurio žemėse jie gyveno ir kurio valdžiai privalėjo paklusti. Laipsniškai išsiskyrė → žemės teisė (*Landrecht*) ir → miesto teisė (*Burgrecht*). Miesto bendruom. atsiribojimą nuo kaimo pabrėžė Δ aptvėrimas mūro siena, kurios liekanų senosiose romėnų gyvenvietėse dar buvo išlikę, – tuo tarpu atvirosioms gyvenvietėms tai pavyko tik kai jos buvo įtrauktos į pilies įtvirtinimų sist. Nuo XI a. suklestėjus ekonomikai ir prekybai, kūrėsi nemažai Δ ir stiprėjo miestiečių bendruomenių, kuriose dominavo (ypač tarpt.) pirkliai, siekiai turėti savivaldą ir autonomiją, todėl XI–XIII a. pirmoje pusėje prieš Δ valdovus kilo daugybė sukilimų. Δ valdymo įstaigų ir savivaldos pobūdis priklausydavo nuo pergalės prieš Δ valdovą masto arba nuo Δ steigėjo privilegijų. Tačiau nuo XIII a. bemaž visur gyvuoja Δ tarybos (*consilium*), renkamos visų arba dalies privilegijuotų miestiečių, kurioms vadovauja burmistras, ir jo tvarkoma reikalų sritis nuolat plečiasi. Burmistro kompetencijai, be kita ko, priklausė: turgaviečių ir amatų priežiūra, vadovavimas statyboms, ugnies ir sanitarinei policijai, mokyklų ir špitolių, gynybos reikalai (→ patricijai atlikdavo raitelių tarnybą, cechai – pėstininkų), finansai (tiesioginiai ir netiesioginiai Δ mokesčiai, t. y. rinkliavos ir vartojimo mokesčiai), Δ žemių valdymas, įmonės (malūnai ir pan.) ir įgytos → regalijos (muitas, monetos). Miestiečių bendrijos sukūrė ir baudž. teisę, iš kurios, gavus atitinkamas → privilegijas, išaugo ir Δ teismas, vykdęs žemesniąją (kartais ir aukštesniąją) jurisdikciją. Δ tarybose ir teismuose sėdėdavo daugiausia patricijai, kol XIV a. cechų kovos privertė Δ santvarkas „demokratizuoti", o tai reiškė, kad į Δ valdymą įsijungė turtingi amatų verslininkai; kiti gyventojų sluoksniai (smulkieji amatininkai ir prekeiviai, padienininkai, → žydai) čia nedalyvavo. Didmiesčiuose (~20–100 tūkst. gyventojų, pvz., Niurnbergas, Kelnas, Florencija, Londonas, Milanas), kurių ekon. gyvenimą lėmė → tarptautinė prekyba ir eksporto pramonė, dažn. dominuodavo pirklių dinastijos. Vidutinio dydžio miestuose (~5–10 tūkst. gyventojų, pvz., Freiburgas ir Breisgau, Tryras), t. y. tankiai gyvenamų ž. ū. sričių centruose, kurie tas sritis aprūpindavo amatininkų pagaminama produkcija, valdžia neretai atitekdavo cechams. Maži Δ, turintys ne daugiau kaip 2 000 gyventojų, sudarė ~90–95% visų VA miestų. XIV–XV a. Eur. miestai (ir Δ ekonomika kaip „pasaulinio" masto ekonomika), pasižymintys laisvu sukurtųjų gėrybių ir darbo jėgos judėjimu, išgyveno klestėjimo laikotarpį. Δ kapitalas ėmė atlikti politinį vaidmenį. Susiformavo miestiečių (buržuazijos) kaip luomo savimonė, kuri pasireiškė archit. (→ rotušės, miestiečių namai), istoriogr. (kronikos), lit. (kūrinių rinkiniai, → meisterzangas), mene (portretinė tapyba), ir moksle (Δ mokyklos, un-tai). Tačiau savo teisinės padėties feodalinėje polit. sąrangoje Δ terit. valdovų atžvilgiu niekad nesugebėjo deramai įtvirtinti (→ imperijos miestai), net ir kai jie patys imdavo formuoti terit. Išimtis čia – Š. It. Δ, tapę „feodaliniais" merkantilistiniais miestais-valstybėmis. Ti-H

Lit.: H. Pirenne, Les villes et les institutions urbaines, P. 1939. – T. Mayer (Hg.), Untersuchungen zur gesellschaftl. Struktur der ma. Städte in Europa, Konstanz 1966. – C. Haase (Hg.), Die Städte des MA, I–III, Da.1969–1973. – H. Planitz, Die dt. Städte im MA, Kö. [4]1976. – E. Ennen, Die europ. Städte des MA.s, Gö. [3]1977. – Th. Hall, Ma. Stadtgrundrisse, 1973. – E. Guidoni, Die europ. Städte, 1980. – B. Diestelkamp (Hg.), Beiträge zum sma. Städtewesen, 1981/1982. – Idem. (Hg.), Beiträge zum hma. Städtewesen, 1982. – Aus dem Alltag der ma. Städte, Bremen 1982. – H. Bookmann, Die Städte im späten MA, Mn. 1986. – H. Kugler, Die Vorstellung der Städte in der dt. Lit. des MA.s, Mn. 1986. – Žurn.: Die alte Stadt.

Miestiečiai → miestas, miesto teisė, patricijai

Miesto literatūra. 1. Pasaulietinei vok. lit. nuo XII a. → miestas (šalia dvaro), kaip kilmės ir gyvenimo erdvė, ėmė įgauti vis didesnės reikšmės. Pagal XVIII–XIX a. šabloną lit. istoriografija, norėdama suvokti skirtumą tarp pasaulietinės brandž. VA ir vėlyv. VA lit., dažnai naudojosi tokia dichotomija: bajoriškas/dvaro ir buržuazinis/miesto. Sąvoka „buržuazinis" čia apima ir tokius bruožus kaip ribotesnė, griežtesnė moralė, darbštumas, racionalumas, blaivus protas ir pan., t. p. pelno siekis ir apskaičiuota rizika. Tačiau būtų klaidinga taikyti šitaip suprantamą sąvoką VA ir ankstyv. NA luomiškai ir tipologiškai labai įv. diferencijuotiems miestams; esama esminių skirtumų tarp miestų, kur buvo vysk., kun-ščio rezidencija, imp. ir agrarinių sričių miestų, miestų, turinčių ir neturinčių cechų nuostatus, un-tus ir t. t. Todėl būtų netikslu manyti, – kaip tai esti dvaro/bajorijos lit. atveju, – jog egzistavo vienalytė, besilaikanti tvirtų formalių ir etinių normų Δ. – Ten, kur aukštieji miestų gyventojų sluoksniai (→ patricijai) apskritai domėjosi lit., jie dažn. orientavosi į bajorijos lit., pirmiausia → minezangą ir kurtuaz. romaną. Lit. tėra dalis jiems apskritai būdingo reprezentacinio bajoriškojo gyvenimo stiliaus pamėgdžiojimo (turnyrai, šventės ir t. t.), kuriuo buvo stengiamasi kompensuoti autoriteto stygių dažnai nors ir neturtingesnės, užtat išdidesnės kaimo bajorijos atžvilgiu. Tad Δ ypatybės ryškėja daugiausia detalėse, nes šiaip atkakliai buvo laikomasi tradicinių bajoriškosios lit. žanrų ir stiliaus. Kaip pavyzdinis atvejis paminėtinas pirmas didis vok. miesto lit. autorius Konradas Viurcburgietis – profesionalus kūrėjas, kurio užsakovai ~1260–1287 buvo Bazelio ir Štrasburgo aukštieji pasauliečių ir dvasininkų sluoksniai. Ir šiuo atveju miesto situacijos ypatybė atsispindi ne turinyje, o tikriausiai XIII a. niekur kitur nepasitaikančioje vieno poeto praktikuotoje enciklopedinėje žanrų įvairovėje (minezangas, leichas, zingspruchai, kurtuaz. romanas, ist. romanas, eil. pasakojimas, legenda, Marijos pašlovinimo eilėraštis): Konradui reikėjo nedidelėje terit. tenkinti daugybės žmonių su įv. lit. interesais (o dvare lit. interesai pirmiausia buve orientuoti į pono arba pirmosios damos skonį). Čia dar paminėtini iškilieji Ciūricho sluoksniai, kurie ~1300 buvo pamėgę minezangą. Jiems mes dėkingi ne tik už naujus kūrinius (Johannes Hadloub!), bet tikriausiai ir už reikšmingiausią vid. vok. aukšt. k. pasauliet. lyrikos „Enciklopediją" – Δ. Heidelbergo (Maneso) dainų rankr. – Nauja lit. kūryba miestuose gimsta tik tada, kai XV a. imasi reikštis vidurinio ir žemutinio sluoksnio amatininkai, greta profesinės veiklos pradedantys kurti saviesiems. Pirmiausia čia minėtinas Niurnbergas, kuris, išgarsintas → minezango, XV a. – Rosenplüto ir Folzo, o XVI a. – Hanso Sachso, patyrė amatininkų lit. suklestėjimą. Reprezentatyvumo, būdingo kilmingųjų lit., čia nesama: trumpi ir meniniu atžvilgiu dažnai nepretenzingi tekstai pasižymi tiesiogine sąsaja su papročiais arba kitomis bendruom. gyvenimo situacijomis – tai Užgavėnių vaidinimai, tostai, pasibeldimo špruchai (Naujųjų metų paprotys), panegirikos miestams ir asmenims, rimuoti špruchai apie politinius arba sensacingus įvykius linksmomis, t. p. relig. arba moralinėmis didakt. temomis, rimtos ir linksmos dramos, relig. arba pasauliet. turinio meisterzingerių dainos, sukurtos atlikti → dainavimo mokyklose. Šituose tekstuose – dažnai tiesiogiai arba ne – atsiskleidžia „mažojo" miesto žmogaus požiūris (neišleidžiant iš akių nuolatinio miesto cenzūros poveikio!): jo sąmojis, bet ir prietarai, jo gyvenimo džiaugsmas, bet ir bukumas, jo elementarūs interesai, bet ir priespaudos. Bru

2. Pagal kilmę, publiką ir dažnai mentalitetą Δ yra iš esmės vėlyv. VA produkcija. Didžioji dalis didaktinės lit., → dalykinė, visa un-tų mokslinė lit., elgetaujančių vienuolių ordinų ir *devotio moderna* suformuota dvasinė raštija (devocinė lit., pamokslai, t. p. → mistika) ir visas vėlyv. VA → teatras yra miestietiškas, o ne bajoriškas ar vienuoliškas. Tačiau su Vok. kitų kraštų Δ padėtis gretintina tik ši dalies: Pranc. ir Anglijoje lit. veikla telkėsi daugiausia sostinėse (Villonas, Chauceris), o It., kuri kaip ir Vok. buvo polit. susiskaldžiusi, kultūros pajėgos susitelkė Florencijoje (Dante, Boccaccio, Petrarca). → Basoche, rederijkers, laudesi ir kt. yra specifinės Δ apraiškos, kurių tikslių analogų kitose k. nėra. Pažymėtina, kad dauguma didžiųjų vėlyv. VA poetų (jei neskaičiuosime kai

kurių monarchų, antai Renato Anžu arba Škotijos kar. Jokūbo I) buvo arba kilę iš miestiečių, o nebe iš bajorų, riterių ar bažn. aplinkos, arba tos aplinkos suformuoti. Din

Lit.: H. BRUNNER ir. kt. (Hgg.), Hans Sachs u. Nürnberg, Nü. 1976. – G. KAISER (Hg.), Lit.-Publikum-hist. Kontext, Bern 1977. – J. BUMKE, Mäzene im MA, Mn. 1979. – K.TGRUBMÜLLER, Der Hof als städt. Lit.zentrum, in: IDEM. (Hgg.), Befund u. Deutung (Fs. H. Fromm), T. 1979, 405–427. – J. FLECKENSTEIN/K. STACKMANN (Hgg.), Über Bürger, Stadt u. städt. Lit. im SMA, Gö. 1980. – H. BRUNNER (Hg.), Lit. in der Stadt, Mn. 1981. – U. PETERS, Lit. in der Stadt, T. 1983. – W. HOFFMANN, Minnesang in der Stadt, in: Mediaevistik 2 (1989), 185–201.

Miesto teisė (pilies teisės, miesto ribos), mieste galiojančių teisės normų ir miestiečių teis. santykių su valdovu suma. Δ formavosi IX–X a. įv. regionuose labai skirtingai iš (paprot.) viet. → pirklių teisių, turgaus teisės ir karaliaus taikos. Iš pr. ji būdavo suteikiama valdovų → privilegijomis. Iki tol įv. luomai gyveno pagal savo teises (→ kaimo teisė, rūmų teisė); dabar buvo sukurtos teisės nuostatos, galiojusios tik miestiečiams (laisviems ir pilnateisiams miesto gyventojams, pirmiausia tiems, kurie turėjo mieste žemės) ir laikinai (Δ reikėjo kasmet atnaujinti „miestiečių susirinkime“ ir miesto patvirtinimu). Δ garantavo nelaisviems valstiečiams laisvę nebūti susietiems su žeme („Miesto oras išlaisvina ... po metų ir dienos“) ir laisvę nuo prievartinių vedybų, teisę disponuoti palikimu, išlaisvinimą nuo dvikovos ir Dievo teismo; vėliau dar prisidėjo laisvė nuo karo ir mokesčių prievolės bei ne miesto jurisdikcijos. XIII a. dauguma didmiesčių gavo formalią nuostatų priėmimo teisę (*Satzungsrecht*), t. y. įgaliojimą per savo institucijas nustatyti visam miestui privalomas teisės normas. Plečiantis Δ suteikimui, ėmė rastis Δ grupės („šeimos“), kur pagr. miestas tapdavo savita apeliacine instancija kitiems grupei priklausantiems miestams. Ti-H

Lit.: G. KÖBLER, Die Entwicklung des ma. Stadtrechts, in: ZRG 86 (1969). → Miestas.

Miesto teisės šaltiniai. 1) Nuostatai (→ miestų teisė): iš pr. miestų valdovų teikiamos → privilegijos (*Handfesten*), po to miestų institucijų autonom. leidžiami nuostatai (*Willküren*); 2) miestų teisės knygos; → veidrodžius atitinkantys rinkiniai; 3) miestų knygos: dokumentų rinkiniai (mokesčių knygos, tarybų sąrašai ir t. t.); 4) teismo nuosprendžių rinkiniai ir teismų protokolai. Ti-H

Miestų gyrius (vok. *Städtelob*), iš klasikinio Antikos laikotarpio *laudes urbium* išsirutuliojęs pagiriamasis miestų aprašymas. Δ kalbama (dažn. pasirinktinai) apie miesto išsidėstymą, apylinkes, pastatus, aprūpinimą vandeniu, gyventojus, papročius, švietimą, amatus, įvykius, įtakos sritį, lyginama su kitais miestais. Į lot. VA šis kanonas atėjo kaip retor. pratybų forma, tad Δ niekad neperteikia tikro → miesto vaizdo; šiuo požiūriu, ko gero, svarbesni nukrypimai nuo kanono. Išsamiausiai vok. miestus (ypač Vieną, Bazelį, Regensburgą, Konstancą, Insbruką, Štrasburgą) vėlyv. VA yra aprašę italai, pvz., Enėjas Silvijus Piccolomini. → Romos literatūra. Hun

Lit.: C. J. CLASSEN, Die Stadt im Spiegel der Laudes urbium in der antiken u. ma. Lit. bis zum Ende des 12. Jh, Hildesheim 1980. – P. SCHMIDT, Ma. u. humanist. Städtelob, in: A. BUCK (Hg.), Die Rezeption der Antike, 1981. – H. KUGLER, Die Vorstellung der Stadt in der Lit. des dt. MA.s, Mn. 1986.

Miestų sąjungos susikūrė It. jau brandž. VA (Lombardijos lyga, nukreipta prieš kar.); t. p. ir VA Vok., nors imp. teisė tai ir draudė, susidarė nemažai Δ, siekiančių polit. tikslų ir kariniu būdu. Pvz., Švabijos Δ 1377 kovojo net su imp. Karoliu IV. → Hanza. Din

Mikalojaus vaidinimas, → legendų vaidinimas apie šv. Mikalojų iš Myros (IV a. pirmoji pusė), kuriam jau po to, kai jo palaikai XI a. kaip relikvija buvo atgabenti į P. It. miestą Barį, buvo priskirta daugybė stebuklų. Jis laikomas vargstančiųjų, jūreivių ir mokinių globėju. Kai kurie šių relig. vaidinimų yra išlikę. Vok. tai du „Hildesheimo vaidinimai“: viename dramiškai perteikta Mikalojaus legenda apie tris nuo prostitucijos išgelbėtas neturto ištiktas merginas, o kita – apie besibastančių mokinių apsaugojimą; t. p. „Atsiskyrėlio fragmentas“. Pranc. yra reikšmingas Fleury rinkinys, kuriame išlikę Hildesheimo vaidinimų variantai ir užfiksuota savų Δ, iš kurių vienas priskiriamas Hilarijui, Abeliaro mokiniui. Krü

Lit.: CH. W. JONES, The S. Nicholas Liturgy and its Literary Relationship, Berkley 1963.

Mikrokosmosas/makrokosmosas. Pradedant nuo pirminių mitų apie visatos kaip organizmo (plg. pasaulio kiaušinį) vaizdinį arba nuolat kintantį visetą (plg. *ouroboros*), apie kurį kalba Herakleitas, Platonas, neoplatonikai, gnostikai, ir taip iki pat VA (pvz., Hildegarda Bingenietė, Mikalojus Kuzietis), susiformavo paralelumo tarp žvaigždžių pasaulio/visatos (makrokosmosas) ir žmogaus/žmonių pasaulio (mikrokosmosas) idėja. Ypač reikšinga ji buvo astrol. (→ astronomija/astrologija) ir → alchemijoje (pirmiausia *Tabula smaragdina*: „...kas yra apačioje, atirinka tai, kas yra višuje..."), t. p. → medicinoje (→ kraujo nuleidimas). → Kosmologija. Haa

Lit.: B. H. SRICKER, De grote zeeslang, Lei. 1953. – M. D'ALVERNY, Le cosmos symbolique du XIIe siècle, in: Archives d'histoire doctrinale et littérature du MA 28 (1953), 31–81. – H. BIEDERMANN, Handlexikon d. mag. Künste, II, Graz 1986, 304 ir t.

Mylia → matai

Militia Christi (lot. – kova už Kristų). (Ginkluota) kova už Kristų ir jo karalystę bibl. prasme pirmiausia nusako krikščionių gyvenimą pasaulyje. Šį iš pr. Pauliaus plėtotą mokymą pirmiausia pasitelkė IV–VI a. vienuolija kovos su demonais aspektu, o naujo turinio jai suteikė, greta kitų, pop. Grigalius VII ir XII a. → riterių ordinai. Tad **Δ** nesiribojo vien dvasininkais ir vienuoliais, bet apėmė ir kryžininkų bei ordinų riterių karo veiksmus. → Kryžiaus žygiai; karas, šventasis.

Lit.: A. V. HARNACK, M. C., Da. [2]1963. – A. WANG, Der miles christianus, Bern 1975. – P. DINZELBACHER, Miles symbolicus, in: G. BLASCHITZ IR KT. (Hgg.), Symbole d. Alltags, Alltag d. Symbole, Fs. H. Kühnel, Graz 1992, 49–86.

Milžinai kurtuaz. romanuose ir heroj. epe, kaip ir → nykštukai → sakmėse, atlieka ypatingą vaidmenį. Heroj. epe **Δ** būna arba herojų sąjungininkai, arba priešai (Dytricho epas), panašiai esti ir kurtuaz. romanuose (*Tristan*); jie vaizduojami kaip nerangūs ir kvaili, kaip smurtiningi ir žiaurūs (pvz., duoklės reikalaujantys **Δ** arba kaip nepageidaujami jaunikiai). **Δ** būna įsikūrę netoli pilių, dažn. laukinėje, egzotiškoje gamtoje, atokiose vietose. Be „tikrų" esama ir **Δ** tapusių herojų, t. p. ir teisingumo bei Dievo priešų (vėlyv. VA **Δ** ir karžygių įvaizdžiai susilieja). VA **Δ** daugiausia yra kilę iš germ. mitologijos; senuosiuose skand. šaltiniuose – tai jotunai arba tursai, veikiantys kaip dievų priešininkai. → Laukiniai žmonės irgi vaizduojami kaip **Δ**. Gana dažnai, ypač sakmėse, kaip **Δ** reiškiasi ir → velnias. Iš antik. tradicijos yra kilę „Brandano legendos" ir anapusinio gyvenimo vizijų kalviai **Δ**; iš Biblijos turime Galijotą (*1 Sam* 17, 4 ir t.) ir žemės **Δ**, „dievo sūnų" ir žmonių dukterų vaikus (*Pr* 6, 4). Į tikrąjį tikėjimą atverstas **Δ** yra vėlyv. VA itin mėgstamas šv. Kristupas, pažvelgimas į kurio atvaizdą galėdavo apsaugoti nuo mirties, neatlikus atgailos. Din/Lic

Lit.: J. GRIMM, Dt. Mythologie, Repr. 1981. – F. WOHLGEMUTH, Riesen u. Zwerge in der altfrz. erzählenden Dichtung, L. 1907. – E. H. AHREND, Der R. in der mhdt. Epik, Diss. Rostock 1923. – J. BRODERIUS, The Giant in Germanic Tradition, Ch. 1932. – V. HÖTTGES, Typenverzeichnis der dt. R.- u. riesischen Teufelssagen, He. 1937. – P. TAX, Tristans Kampf mit Urgan, in: Michigan Germanic Stadies 3/1 (1977), 44 ir t. – C. LECOUTEUX, Les monstres dans la littérature du MA, Göp. 1982. – H. FROMM, R. u. Recken, in: Dvjs 60 (1986), 42–59.

Mimas (lot. *mimus*, gr. *mimos* – pamėgdžiotojas) Antikoje nusako tam tikrą aktorių rūšį (→ histrionai) ir atitinkamą lit. žanrą, juokingą, improvizuotą ir realistinę dramos formą, atliekamą be kaukių, dalyvaujant ir aktorėms. Tradic. temos: vagystė, sąvadavimas, apgaulė, vėliau ir kankinių išjuokimas ir kt. Betekstė, šokant atliekama **Δ** forma yra pantomima. – Bažn. su **Δ** aršiai kovojo (Kiprijonas, Laktancijus, Augustinas ir kt.). VI a. **Δ** tradicija nutrūksta; ar ji VA gyvuoja ir turi poveikio *posse* ir *commedia dell'arte* formoms, nežinoma. – VA **Δ** vadinami juokdariai (lot. *joculator*; pranc. *jongleur*; sen. vok. aukšt. *gougalāri* ir pan.), pramogininkai, šokėjai, šuolininkai ir instrumentininkai. Nesutariama, ar **Δ** (kaip → žoglierius arba → špylmanas) buvo ir lit. tekstų kūrėjas (→ špylmanų poezija). Ebe

Lit.: H. REICH, Der Mimus, I–II, 1903. – A. GLOCK, Über den Zusammenhang d. röm. M. u. einer dramat. Tätigkeit ma. Spielleute mit dem neueren kom. Drama, in: Zs. f. vgl. Lit.gesch. NF 16 (1906). – J. R. A. NICOLL, Masks, Mimes and Miracles, 1931.

Mimesis (gr. – atvaizdas, pamėgdžiojimas), pamatinė Aristotelio poetikos sąvoka. Meno kūrinyje poeto atliekamas atrankinis ir koncentruotas nežmogiškosios, o dažniau žmogiškosios ir

individualios, ir ypač soc. tikrovės atvaizdavimas pagal tikimybės, įtikinamumo, galimybės, tinkamumo ir būtinybės dėsnius. Tikri įvykiai šiuos postulatus atitinka retai, todėl jie paprastai nėra poezijos objektas (jie lieka istoriografijos dispozicijoje). Pasak Aristotelio, poezija siekia to, kas visuotina, tipiška, pavyzdinga. Kai kurias šio mokymo įžvalgas išlaiko Horacijus savo *Ars poetica*, kai iš meno kūrinio reikalaudamas vienovės ir tikėtinumo gretina *poesis* ir *pictura* sąvokas. Izidoriaus Seviliečio manymu, nors dėl tikėtinumo kai kurios poetinės fikcijos moralės požiūriu ir skiriasi nuo melo, tačiau jos negali pasiekti faktų (taigi tikrų dalykų, → historia) aprašymo rango. Panašaus požiūrio laikosi beveik visa VA → literatūros teorija. Neišmanant aristoteliško konteksto, tiesiog pasiremiant *Ars poetica* buvo manoma, kad greta grynosios fikcijos (→ fabula) esama kūrinių, kuriuose istorinės tikrenybės sumišusios su nebūtais ir išgalvotais dalykais. → Estetika, fikciškumas, meno samprata, melo literatūra, poetika, tiesa. Kna

Lit.: M. FUHRMANNN, Einf. in die antike Dichtungstheorie, Da. 1973. – P. v. MOOS, Poeta u. historicus im MA, in: PBB (T.) 98 (1976), 93–130. – E. AUERBACH, M., Bern, [6]1977. – F. P. KNAPP, Hist. Wahrheit u. poet. Lüge, in: DVjs 54 (1980), 581–635.

Minezangas, aristokratinės visuomenės poezija, atsiradusi Vok. antroje XII a. pusėje, ~1200 pasiekusi klestėjimo viršūnę ir aptinkama iki pat vėlyv. VA. Postūmį Δ suteikė pranc. → trubadūrų ir truverų (→ kontrafaktūra) meilės lyrika. Praktikuojamas dvaruose – riterių-kurtuaz. luominės kultūros centruose, Δ savo gyvybinguoju tarpsniu egzistavo pirmiausia žodine forma, minezingeriui kaip poetui, kompozitoriui ir atlikėjui aktyviai bendraujant su kilmingąja publika, žinovais, regėjusiais jo kūryboje savo gyvenimo būdo idealo pagražintą atspindį. Pagrindinė Δ tema buvo → tarnavimas damai, turėjęs doroviškai tobulinti vyrą. Tas tarnavimas buvo pajungtas *tugent* (dorybei), kurios pagr. turinį sudarė *staete* (pastovumas), *triuwe* (ištikimybė), *zuht* (dorovingumas) ir → mâze. šios savybės savo ruožtu turėjo prisidėti prie riterinio gyvenimo idealo – → vröude ir *hôhem muot* (→ Hoher Mut) – palaikymo. Etapai: 1. Ankstyv. kurtuaz. Δ su „ankstyv. Padunojės Δ“ kaip ypatinga, galbūt viet. ankstesnėmis formomis besiremiančia autorių grupe. Būdinga: paprasta strofų forma, vyras ir moteris vaizduojami bemaž lygiateisiai, kartais netgi moteris siekia meilės (Kiurenbergeris, Dytmaras iš Aisto); V. perimami roman. pavyzdžiai (Frydrichas Hauzenietis, Rudolfas iš Nojenburgo-Fenis). 2. Vid. kurtuaz. Δ su „5 didžiaisiais“ poetais: Albrechtu iš Johansdorfo, Hartmanu iš Aujė, Henriko Morungeniečio, Reinmaro iš Hagenau ir Valterio Fogelveidės. Reinmaro kūryboje tarnavimas damai virsta bekrauje abstrakcija; Valteris labiausiai ištobulina Δ, drauge jį pranokdamas. 3. Vėlyv. kurtuaz. Δ neretai virtuoziškai žaidžia esamomis konvencinėmis formomis ir turiniais (pvz., Ulrichas Lichtenšteinietis ir vėlyv. Štaufenų laikotarpio Burkharto iš Hohenfelso, Gotfrydo Neifeniečio ir Ulricho iš Vinteršteteno ratelis). Jau ~1220 sulig Neidhartu iškyla antikurtuaz. srovė (→ neidhartai). Reikšmingiausi Δ rankr. rinkiniai randasi tik nuo XIII a. pab., o daugiausia jie sudarinėti XIV a., kai Δ jau tebuvo antikvarų dėmesio objektas. Zim

Lit.: H. E. WECHSSLER, Kulturprobleme des Minnesangs, Hl. 1909. – K. BURDACH, Über den Ursprung des ma. M.s, Liebesromans und Frauendienstes, Hl. 1925. – H. BRINKMANN, Entstehungsgesch. des M.s, Hl. 1926. – H. KOLB, Der Begriff der Minne u. das Entstehen der höf. Lyrik, 1958. – H. FROMM, Der dt. M., Da. [5]1972. – H. TERVOOREN, Bibliographie z. M. und z. den Dichtern aus „Des M.s Frühling“, B. 1969. – H. DE BOOR, Gesch. der dt. Lit., II, Mn. [10]1979. – H. FROMM, M. Aufsätze zu seiner Erforschung, II, Da. 1985. – J. BUMKE, Höf. Kultur, Mn. 1986. – G. KAISER/J.-D. MÜLLER (Hgg.), Höf. Lit., Hofgesellschaft, Höf. Lebensformen um 1200, Dü. 1986. – G. SCHWEILKE, M., St. 1989. → Amour courtois, meilės literatūra, meilė.

Minezingeris → minezangas

Miniatiūra → knygų iliustracija

Ministerialas → tarnybininkas

Minkštoji spauda (vok. *Teigdruck*), XV–XV a. pr. grafikos technika: plonu į tešlą panašiu masės sluoksniu padengiamas popieriaus lakštas, aptepamas kiaušinio baltymais ir uždedama aukso folija; ant jos kaip antspaudas spaudžiama (dažnai juodai nudažyta) metalo plokštė su įraižytu vaizdo negatyvu. Rie

Lit.: G. Leidinger, Teigdrücke in Salzburger Bibliotheken, Mn. 1913. – W. Koschatzky, Die Kunst der Graphik, Sa. [2]1973.

Minoritai (*Fratres Minores*, mažesnieji broliai, pranciškonai, santrumpa OFM), šv. Pranciškaus Asyžiečio (1182–1226) įkurtas elgetaujančių vienuolių ordinas. Jo 1220 regulą (*regula prima* arba *non bullata*) 1223 patvirtino pop. Honorijus III (*regula bullata* arba II regula). Pagal regulą Δ buvo draudžiama turėti bet kokį turtą (nekilnojamąjį turtą, pastovias pajamas) ir imti pinigus; pragyventi jie turėjo iš savo darbo, blogiausiu atveju – iš išmaldos. Idealas buvo savojo šventumo siekis ir kitų sielos išganymas, tad Δ veikė kaip keliaujantys pamokslininkai, ypač miestuose. 1250 pop. Inocentas VI leido Δ naudotis bažn. ir sudaryti konventus; grupė fanatikų (spiritualai, fratičeliai) XIII a. antroje pusėje griežtai stojo prieš Didžiojo konvento laisvesnę neturto traktuotę, tačiau 1317/1318 galutinai pralaimėjo. Bendrosios Bažn. krizės apraiškos ir XIV a. pirmos pusės maras sąlygojo ordino disciplinos pašlijimą ir skatino vad. konventualizmą, kuris neatmetė galimybės turėti nekilnojamojo turto, nuolatinių pajamų (duoklė, činšas). Pirmiausia It. kilęs → observancijos sąjūdis sukėlė naują ordino suklestėjimą XIV a. antroje pusėje; 1517 Δ galutinai suskilo į konventualus ir → observantus. Ordino veiksmingumas pasireiškė vad. vidine misija, kurią vykdė žymūs pamokslininkai Bertoldas Regensburgietis, Bernardinas Sienietis, Vincentas Fereras, Jonas Kapistranas, ir išorine misija pagonių kraštuose. Teol. Δ tam tikra prasme yra priešingas → tomizmui (Aleksandras Hališkis, Bonaventūra, Dovydas Augsburgietis, Dunsas Škotas, Viljamas Okamas). Schu

Pranciškoniškosios lit. paveldą sudaro hagiografija (Tomas Celanietis, Bonaventūros „Pranciškaus gyvenimas“; anon. *Fioretti*), pamokslai (žr. aukščiau), mistinė lit. (Pseudo Bonaventūros *Meditationes Vitae Christi*; Angelės Folinjietės vizijos; Kotrynos Bolonietės *Le sette armi spirituali*), teologijos veikalai (min. autorių, ypač Bonaventūros) ir ypatingo tipo lyrika (Pranciškaus „Saulės giesmė“; Jacopone's iš Todi *Lauda*). Din

Lit.: H. Holzapfel, Hb. der Gesch. des Franziskanerordens, Fr. 1909. – K. Esser, Der Orden d. hl. Franziskus, Wesel, [2]1952. – Idem, A.e u. urspr. Zielsetzung d. Ordens d. Minderen Brüder, Lei. 1966. – D. E. Flood, Die Regula non bullata d. Minderbrüder, Werl 1967. – J. Moormann, A History of the Franciscan Order from its Origins to the Year 1517, 1968. – E. J. Stüdeki, M.nniederlassung u. ma. Stadt, Werl 1969. – J. Fleming, An Introduction to the Franciscan Lit. of the MA, C. 1977. – 800 Jahre Franz von Assisi (Katalog), Krems 1982. – S. Niccolosi, Medioevo francescano, R. [2]1984. – U. Köpf/G. v. Brockhusen, Franziskan. Mystik, in: P. Dinzelbacher (Hg.), Wb. der Mystik, St. 1989, 168–171.

Minstrel (vid. anglų, XIII a., iš sen. pranc. *ménestrel*), paprastai nekilmingas XIII a. dainius ir → špylmanas (plg. → bardas, → žonglierius, → menestrelis, → špylmanas), priešingybė išsimokslinusiems rašytinei kultūrai priklausantiems → fili, → goliardams, → vagantams, iš dalies ir → trubadūrams ar → truverams bei minezingeriams. Germ. ar sen. anglų k. kūrę → skopai nebegalėjo aprėpti nuo XII a. anglų gyvenime prasidėjusios sociokultūrinės diferenciacijos. Jų vietą užima Δ (žinoma daug jų vardų), turėję atlikti nemaža funkcijų: linksminti įv. soc. sluoksnių klausytojus, taigi kartais užimti *glēomen* (sen. anglų k., plg. → skopas) padėtį – būti pokštininku; atlikti savo arba svetimus lit. kūrinius; rašyti pretenzingą poeziją. Atitinkamai skyrėsi ir paskirų Δ autoritetas ir soc. padėtis. Δ galėjo keliauti iš vienos vietos į kitą, bet taip pat priklausyti kaip nuolatinis narys kar. arba bajoro dvarui ir kartais atlikti specialias funkcijas, – tai liudija daugybė specifinių sąvokų, randamų vid. anglų k. buhalteriniuose dokumentuose. ~1380 autoritetingi Δ pradeda vienytis į → cechus, galbūt taip reaguodami į naują, sąmoningą karaliaus rūmų malonėmis besimėgaujantį kompozitorių ir poetų luomą, davusį pasauliui tokius poetus kaip Chauceris, Goweris, Lydgate'as. Kiti Δ, nepaisydami Bažn. kritikos, lieka bastūnais → fokusininkais. XVI a. randantis skaitymo ir knygos kultūroms, Δ luomas pamažu tampa nebereikalingas – jam dažnai telieka tarpininkų vaidmuo. Ten, kur šis luomas nesunyko, Δ soc. padėties nusmuko iki paprasto linksmintojo. Ber

Lit.: W. Grossmann, Frühme. Zeugnisse über M.s (ca. 1100–1400), Diss. B. 1906. – E. Duncan, The Story of Minstrelsy, Lo. 1907. – A. Brandt, Spielmannsverhältnisse in frühme. Zeit, in: Sitzungsbericht d. Kgl. Preuß. Adad. der Wissenschaften, phil-hist. Kl. 41 (1910). – C. C.

OLSON, The Minstrels at the Court of Edward III, in: PMLA 56 (1941). – J. SREVENS, Music and Poetry in the Early Tudor Court, Lo. 1961. – C. BULLOCH-DAVIES, Menestrellorum Multitudo, Cardiff 1978. – J. SOUTHWORTH, The English Med. M., Woodbridge 1990.

Minuskulas (iš lot. *minus* – mažesnis), iš → majuskulo atsiradęs mažųjų raidžių šriftas, ribojamas 4 linijų schemos; tikslas – greitesnis ir vietą taupantis rašymas (→ romėniškasis kursyvas). Apleistas Merovingų laikotarpiu, Δ galutinai susiformuoja sulig → karolingiškuoju minuskulu, kuris savo ruožtu tampa pavyzdžiu humanistams (→ humanistiniai šriftai), t. p. ir → gotiškiesiems šriftams bei → gotiškajai antikvai. Antonimas: → majuskulas. Schu

Lit.: H. STEINACKER, Zum Liber Diurnus u. zur Frage nach dem Ursprung der Frühm., in: Studi e Testi 40 (1924), 105–274. → Paleografija.

Mirabilien (lot. *mirabilis* – nuostabus), vok. – bendroji sąvoka įvardyti keistenybėms ar nenormaliems reiškiniams, antai → monstrams ar besočiams (*Nahrungskünstler*), kurie relig. nebuvo skelbiami → stebuklais; kai kada Δ reiškė tiesiog įžymybes (*Mirabilia Romae*, XII a. vid.). Tačiau beveik visus neįprastus reiškinius buvo galima aiškinti kaip šio pasaulio Δ arba kaip Dievo sukeltus miraklius. Din

Lit.: E. FARAL, Recherches dur les sources latins des contes et romans courtois du MA, P. 1913, 307–388. – P. DINZELBACHER, Mirakel oder M.?, i Dr.

Mirakliai. Nuo 1200 Pranc., pirmiausia Paryžiuje, iš į → liturgiją įterptų nedidelių draminių scenų atsiranda bažn. vaidinimai, vaizduojantys stebuklus (lot. *miracula*) iš Marijos ir konkrečių šventųjų gyvenimo (Jean Bodel d'Arras, *Li jus de saint Nicholai*, ~1200; Rutebeuf, *Le Miracle de Théophile*, ~1260). Δ atlikdavo į aktorių būrelius susibūrę miestiečiai; didelio pasisekimo jie sulaukė XIV a. (*Miracles de Nostre Dame par personnages*), iš dalies dėl komiškų elementų (→ farsas) panaudojimo. Δ paplito Angl., Nyd. ir Vok. (pvz., vok. žem. *Spiel von Theophilus*, XV a.). Vog

Lit.: A. W. POLLARD, English miracle plays, moralities and interludes, O. [8]1927. – R. GLUTZ, Miracles de Nostre Dame par personnages, B. 1954. – E. UKENA. Der dt. Mirakel, I–II, F. 1975. → Teatras.

Miraklių knyga, stebuklinių pasakojimų rinkinys; paprastai → stebuklų, įvykusių prie kurio nors → šventojo kapo ar relikvijoriaus ir įtrauktų į jo gyvenimo aprašymą, sąvadas. Δ buvo siekiama propaguoti konkretaus šventojo kulto centrą; dažnai buvo sudaromos kaip medžiaga Romai vedant → kanonizacijos bylą. Iki brandž. VA Δ sudarinėtos dažn. lot., vėlyv. VA – ir taut. k. Her

Lit.: U. EBEL, Das altroman. Mirakel, Hei. 1965. – P. ASION, Die ma. Mirakellit. als Forschungsgegenstand, in: AfKg. 50 (1968), 172–180. – R. C. FINUCANE, Miracles and Piligrims, Lo. 1977. – K. HERBERS, Der Jacobuscult u. der Liber Sancti Jacobi, Wie. 1984, 108 ir t. – IDEM, The Miracles of St. James, in: J. WILLIAMS/A. STONES (Ed.), The Codex Calixtinus and the Shrine of St. James, T. 1992, 11–35. – P. A SIGAL, L'home et le miracle dans la France méd., P. 1985. – P.-M. SPANGENBERG. Maria ist immer u. überall. Die Altagswelten d. sma. Mirakels, F. 1987.

Mirties bausmės VA buvo taikomos už daugelį → nusikaltimų, kurie šiais laikais laikomi lengvesniais, pvz., → vagystę. Δ priklausė aukšč. jurisdikcijai. Dažn. Δ buvo pakorimas (tik vyrų), galvos nukirsdinimas, paskandinimas, pasmeigimas ant kuolo, sudeginimas, gyvo užkasimas (moterų), sutraiškymas geležimi kaustytu vežimo ratu; tos bausmės buvo vykdomos viešai, stebint miniai. Vėlyv. VA Δ buvo toks mėgstamas reginys, kad miestai tam tikslui pirkdavo vieni iš kitų pasmerktus nusikaltėlius. Nužudytojo lavonas arba jo dalys žmonių gąsdinimui būdavo eksponuojami prie miesto vartų arba kitose vietose. Iš pr. Δ vykdydavo visas tingas arba ieškovas, vėliau (kaip ir → fizines bausmes) → teismo vykdytojas. Vėlyv. VA didesniuose miestuose ir rūmuose kaip nuosprendžių vykdytojas veikė budelis (pirmą kartą Vok. paminėtas 1276). Jo pareigos buvo laikomos itin negarbingomis (→ negarbingi žmonės), todėl, idant išvengtų netyčinių kontaktų, budelis privalėdavo vilkėti išskirtiniais drabužiais. Din

Lit.: G. LINDER, Die Henker u. ihre Gesellen in der altfrz. Mirakel- undd Mysteriendichtung, Greifswald 1902. – K. v. AMIRA, Die germ. Todesstrafen, Mn. 1922. – H. v. HENTIG, Vom Ursprung der Henkersmahlzeit, Tü. 1958. – H. SCHUMANN, Der Scharfrichter von Basel, in: Basler Stadtbuch 1969, 74 ir t. → Teisė.

Mirties šokis (vok. *Totentanz*, pranc. *dance macabre*), nuo XV a. paliudyta, vaizdinė ir tekstinė meno (bažn. freskos, iliustr. knygos) forma, kuri rodė, kad visų luomų žmonės neišvengiamai pa-

smerkti mirti; tekste tie žmonės aprauda (dažn. dialogo su → mirtimi forma) savo likimą. Nuo 1450 žinoma ir daug Δ dainų. Δ atsirado galbūt Vok., buvo paplitęs t. p. Pranc. ir Isp. Gie

Lit.: H. ROSENFELD, Der ma. Totentanz, Mr. 1954. – ST. COSACCHI, Makabertanz, Meisenheim 1965. – G. KAISER, Der tanzende Tod, F. 1982.

Mirtingumas → gyventojų skaičius, mirtis

Mirtis. VA žmonės natūraliai mirdavo dažn. šeimos rate arba vienuolių bendruom.; kartais netgi sąmoningai siekiama viešumo, norint parodyti, kaip reikia pavyzdingai mirti. Δ buvo laikoma perėjimu į amžinybę ir iki brandž. VA individualizmo ir į pasaulį orientuotos kultūros susiformavimo (→ mentalitetas), ji, regis, kur kas mažiau kėlė baimę ir daug rečiau vaizduota lit. bei mene, negu nuo XII a. (plg. Henriko iš Melko *Von des todes gehugede*, XII a.). Tai, ką mirštantieji arba tariamai mirusieji regėdavo, tapo atskiro, → vizijų literatūros žanro tema. → Maro protrūkiai XIV a. įvarė tokį Δ baimės siaubą, kad jis įsirėžė ir į ateinančios kartos sąmonę, todėl prireikė sukurti mirimo meną, → ars moriendi. Šis siekė sukelti atgailą paskutinę „geros Δ" valandą. – Prieštaringas buvo požiūris į mirusiuosius: viena vertus, mišiomis, maldomis ir išmaldomis (→ atlaidai) buvo norima pagelbėti „vargšėms sieloms" → skaistykloje ir savo ruožtu buvo laukiama jų pagalbos iš amžinybės, antra vertus, jų buvo bijomasi, ir tam pretekstą davė daugybė mirusiųjų pasirodymų (→ apsireiškimai, dvasios). Liaudies tikėjime neretai laikyta mirusiuosius toliau gyvenant kape; pagal Bažn. pripažintą → relikvijų kultą miręs šventasis galėjo daryti stebuklus per savo palaikus ir kaulus. – Δ kaip personifikacija imta vaizduoti religinėje lit. tik nuo XII a. pab. (cistersu tapusio truvero Helinando iš Froidmonto *Vers de la mort*, ~1195). Ji figūravo vėlyv. VA daugybėje eilėraščių, meditacinių traktatų apie → quattour novissima, dramų (*Jedermann*, XV a. pab.). Gotikos ir Renesanso mene iki XIV a. Δ buvo vaizduojama labai panaši į žmogų, o paskui ypač dažnai – kaip negyvėlis arba kaip skeletas su strėle, ietimi, dalgiu, kalaviju, šaunamuoju ginklu ir pan. (→ mirties šokis). Kaukuolės ne tik ant kapų ir koplyčių, bet ir ant kasdien naudojamų daiktų, antai rožinių ir pan. primindavo gyvenimo laikinumą. Gotik. „dviaukščiai kapai" vaizdavo dūlantį laivoną dėl → memento mori. → Laidojimas, nekrologas. Din

Lit.: G. ALBRECHT, Vorbereitung auf den Tod, Totenbräuche u. Totenbestattung in der altfrz. Dichtung, Hl. 1892. – K. JANKOFSKY, Darstellungen von Tod u. Sterben in ma. Zeit, Duluth 1970. – T. R. S BOASE, Death in the MA, Lo. 1972. – H. ROLF, Der Tod in mhdt. Dichtungen, Mn. 1974. – C. SUTTO (Ed.), Le sentiment de la mort au MA, Montréal 1979. – H. BRAET/W. VERBEKE (Ed.), Death in the MA, Lv. 1983. – J. TEYLOR (Ed.), Dies irae. Death in the MA, Liverpool 1984. – P. DINZELBACHER, Die tötende Gottheit. Pestbild u. Todesikonographie als Ausdruck der Mentalität des SMA.s u. der Renaissance, in: Analecta Cartusiana 117/2 (1986), 5–138. – NUŃEZ/E. PORTELA (Ed.), La idea y el sentimiento de la muerte en la historia y en arte de la Edad Kedia, Santiago de Compostela 1988. – P. DINZELBACHER, An der Schwelle zum Jenseits. Sterbevisionen im interkulturellen Vergleich, Fr. 1989. – A. HAAS. Todesbilder im MA, Da. 1989. – N. OHLER, Sterben u. Tod im MA, Mn. 1989. – P. DINZELBACHER, Sterben u. Tod im MA, in: P. DINZELBACHER (Hg.), Europ. Mentalitätsgesch., St. 1993.

Mirusysis → dangus, dvasios, laidojimas, mirtis, pragaras, skaistykla

Mirusiųjų ritinys (vok. *Totenrodel*, VA lot. → *rotuli*), (dažn.) vien. pergamento ritiniai, kuriuose surašomi mirusieji. Liturg. mirusiųjų atminimo tikslais tokie Δ būdavo per pasiuntinius (*rotularii*) siunčiami į giminingus vienuolynus, iš kur jie, papildyti savo mirusiaisiais ir užuojautos žodžiais (*tituli*), grįždavo atgal. → Rotula. Col

Lit.: N. HUYGHEBAERT, Les documents nécrologiques, Turnhout 1972, 26–32. – 1985, 4.

Misijos, tikėjimo skelbimas siekiant atversti netikinčiuosius (→ pagonys), Jėzaus nepriimtas (*Mt* 10, 5; 15, 24). Krikšč. Δ prasidėjo po Sekminių Pauliaus veikla, pirmiausia per jo Δ keliones. Jos buvo reikšmingos gr. bendruom., ir ypač – Romai kaip V. krikšč. centrui, iš kurio buvo vykdomos Δ Airijoje, Galijoje, Isp., P. It., Š. Afr., anglosaksų (paskatinus pop. Grigaliui I) ir germ. gentyse. Arijonas Vulfila († 383), išvertęs Bibliją, tapo vestgotų misionieriumi, o Kirilas († 869) ir Metodijus († 885) – slavų Δ pradininkais. Lemiamos reikšmės turėjo Chlodvigo perėjimas į krikšč. (498/499). Misionieriai iš Airijos (Kolumbanas, Galas, Kilianas) ir anglosaksų žemių (Bonifacijus,

Vilibrodas, Suitbertas) užbaigė Δ procesą Vid. Eur. Karolio D. laikais buvo prievarta sukrikščioninti saksai; nuo IX a. iš V. prasidėjo Δ į slavų kraštus. Ypač svarbi buvo Magdeburgo vysk-ja, vadovaujama Norberto Ksantiečio (premonstratų įkūrėjo). Netrūko ir karinių Δ: 1147 surengtas kryžiaus žygis prieš venedus (Bernardas Klervietis). Prūsijoje ir r. Baltijos pakraščiuose Δ vykdė Vokiečių ordinas, į Š. Europą jos ėjo iš Bremeno (Adalbertas Bremenietis). Vėlyv. VA Δ keliones į Rytus aktyviai rengė pranciškonai. LaJ

Lit.: G. Händler, Gesch. des FMA.s u. der Germanenm., Gö. 1961. – H. Frohnes u. a. (Hgg.), Kirchengesch. als M.sgesch., Mn. 1974 ir t. E. R. Daniel, The Franciscan Concept of M. in the High MA, Lexington 1975. – A. Angenendt, Das FMA, St. 1990.

Mįslė (vok. *Rätsel*), VA žodiškai paplitusi, tik retai teužrašoma → paprastoji forma. Į rankraščius Δ pavieniui patenka kaip prierašai likusiuose laisvuose lapuose (taip *Indovinello Veronese*, seniausiame it. tekste; ~800), arba kaip didesnių kūrinių sudedamoji dalis; plg. Δ, įterptas į įv. *Appolonius* romanų variantus ir paimtas iš lot. *Symphosius* (V a. pab.) rinkinio. Išimtis čia yra Angl., kur jau VII–VIII a. bažn. autoriai sudarinėjo Δ rinkinius lot. (Aldhelmas iš Malmesbury, Tatwineas, Bonifacijus, Pseudo Beda ir kt.), o nuo VIII a. – ir sen. anglų k. Žinomiausias yra *Exter-Book* (X a. antroji pusė) išlikęs anon. 90 Δ sen. anglų k. rinkinys, fiksuojantis lit. Δ tradiciją. Šioms Δ būdingos gausios aprašomosios metaforos ir → kening, jos dažnai antropomorfiškos, o jų struktūrą lemia save Δ paverčiantis arba Δ paverstą objektą išgyvenantis Aš. Vienose Δ pirmenybė teikiama mėgavimuisi mokytumu, intelekto žaismui, paradoksalumui, šmaikštumui ir dviprasmybėms, kitose tiesiogiai sekama lot. pavyzdžiais. Dar kitose Δ ilgais (iki 100 eilučių) aprašymais vaizduojamas gamtos grožis ir jo keliamos nuotaikos, bet per tai paprastai atskleidžiamas įmintinasis objektas. Galiausiai kai kurios sen. anglų Δ yra gan artimos liaudies Δ, nes jose glausta forma klausiama apie kasdienio gyvenimo dalykus. Sen. vok. aukšt. Δ nežinoma; pirmieji raštiški → paliudijimai iš Vok. ir Pranc. yra klausimynai (iš pr. lot., netrukus ir išversti), kur į labai laisvą → rėminį pasakojimą įpinami klausimai, ne tik susiję su Biblijos, gamtos reiškinių žiniomis, bet ir filosofinio turinio, į žmogaus esmę nukreipti ir pan. klausimai; greta *Joca monachorum* (VIII a.; daugiausia ST tematika pagal gr. tekstą) čia minėtinas dialogas tarp imperat. Adriano ir išmintingo vaiko Epikteto (jaučiama senesnės tradicijos, susijusios su „tyliuoju filosofu" Sekundu, įtaka; daug vertimų į taut. kalbas). Dažnai klausimai jungiami į grupes (paprastai po tris), pvz., klausiant apie valandos, dienos, savaitės ar mėnesio malonumą. Daugelis šių Δ žavi tuo, kad į visiems savaime žinomą dalyką pažvelgiama netikėtu kampu. „Sidracho knygoje" (XIV a.; it. pagal pranc. pavyzdį; išversta į daug kitų k.) Δ knyga paverčia enciklopedija, nes karalius Sidrachui, bibl. Siracido kn. autoriui, užduoda klausimų apie politiką, mediciną, astronomiją, magiškas augalų ir brangakmenių galias ir t. t. Vid. vok. aukšt. lit. Δ pasitaiko pirmiausia XIII–XIV a. (miesto) autorių špruchuose (Reinmaras Cveterietis, Marneris ir kt.); kai kurios jų labai senos (siekia Antikos tradiciją). Kai kurios iki šiol liko įtikinamai neįmintos. Ypatingą reikšmę Δ turi pabrėžtinai didaktiškoje isp. VA lit.; į ją pateko ir Δ iš arab. šaltinių; čia Δ greta pramoginės atlieka ir dar svarbesnę nei Vid. Europoje publikos pamokymo funkciją. Visai kitokio pobūdžio Δ patenka į XV a. Pranc. rankr.: vienos labai kvailos, kitos nešvankios, akivaizdžiai perimtos iš liaudies tradicijos, žodiškai gyvavusios, ko gero, per visus VA, tačiau tik tuo metu surinktos (dvaro publikai). Galima manyti, kad tokios Δ buvo vyrų užduodamos moterims (→ obsceniškumo išreiškimas, matyt, turėjo kompensuoti labiau juntamą kurtuaz. gyvenimo rėmų spaudimą; → karnavalinė kultūra). Δ kaip esminis elementas grįžta ir į kai kuriuos vid. anglų → romansus, kuriuose dažnai stengiamasi nušviesti kai kurias sunkiai perprantamas tikrovės puses. Gie/Ber

Lit.: W. Suchier, L'enfant sage, Dresden 1910. – A. Taylor, The Literary Riddle Before 1600. Berkeley 1948. – M. Hain, Rätsel, St. 1966. – B. Wachinger, Rätsel, Frage und Allegorie im MA, in: Idem., Werk – Typ – Situation, St. 1969. – C. Williamson (Ed.), The OE Riddles of the „Exeter Book", Chapel Hill 1977. – B. Roy, Devinettes françaises du MA, Montréal 1977. – H. Pinsker/W. Ziegler (Hgg.), Die ae. Rätsel des Exeterbuchs, Hei. 1985.

Misterijos (ž. kilmė ginčytina; vid. pranc. *mys-*

tère, anglų k. *mystery play*), VA relig. vaidinimo atmaina (plg. → miraklių vaidinimai, moralité), kuriame dramiškai vaizduojami bibl. įvykiai. VA Δ suklestėjo Pranc., Vok. ir Angl. (It. → sacra rappresentazione). Genetiškai Δ niekaip nesusijusios su antik. teatru, tačiau svarbios prielaidos rastis glūdėjo VA → Mišių formose (pvz., Verbų sekmadienio procesijos, Velyknakčio ceremonijos). Be to, jau ankstyv. liturgijos komentarai aiškina kaip dramiškai ženklių įvykių seką (pvz., Amalarijus iš Meco, IX a.). Tiesioginis Δ ištakos šaltinis – → tropas *Quem queritis*, trumpas giedamas dialogas tarp moterų ir angelo prie Kristaus kapo, tuoj po Velykų → matutinos, vėliau ir po Velykų Mišių → *Introitus* ir kitų dalių. Patys pirmieji Velykų tropai yra iš X a. iš Šv. Galeno vien. ir Vinčesterio (Etelvoldo *Regularis Concordia*). Ilgėjant giesmių ir tekstinei dalims, atsiranda liturginis vaidinimas lot. k., atliekamas dvasininkų bažn. viduje: viskas čia sutelkta į Velykų įvykį, nuo XI a. – ir į Kalėdų įvykį, o nuo XII a. – į Kristaus kančią. Reikšmingi vaidinimai yra išlikę iš Fleury (iš dalies su visa bažn. kaip vaidinimų vieta) ir iš Tegernzės *Ludus de Antichristo* (XII a.); jau anksti vaidinta taut. k., pvz., sen. pranc. *Sponsus* (Šv. Marcialio vien., Limožas), *La Sainte Résurrection* ir *Jue d'Adam* (XII a.), pastarasis buvo atliekamas jau prie bažn., tuo paaiškinamos pereinamosios formos, nors sąsajos su liturgija niekad neišnyksta. Lūžis šiuo požiūriu įvyksta XIV a., kai atsiranda Δ, kuriai būtinas savas draminis erdvėlaikio kontinuumas. Δ plėtotę skatina didelis reginių poreikis, dramatiškas įvykių vaizdavimas vėlyv. VA lit. ir mene, nelit. vaidybinės realizacijos, antai metų laikų eitynės, maskaradai, dvarų šventės ir ceremonijos, galimas daiktas ir → Kristaus Kūno šventės įvedimas. Δ yra aiškiai bažn. priežiūroje ir pirmiausia iliustruoja išganymo istoriją. Čia susipina rimti ir juokingi, drastiški ir dvasiški dalykai, liaudiškumas ir teologija. To scenos žanro dirva – vėlyv. VA miesto ir katedrinių bažn. kultūra, jo kūrėjai – dažn. anon. dvasininkai, publika įvairi; vaidinimus finansuoja ir organizuoja cechai, religinės brolijos ir miestų įstaigos, vaidina pasauliečiai (moterų aktorių pasitaiko retai). Tekstai buvo nuolat keičiami priklausomai nuo vaidinimo vietos sąlygų ir įtakų. → Scena neturėjo vieno aiškaus tipo; vaidinama buvo pagal vietos sąlygas: prie bažnyčių, prekyvietėse arba miesto patalpose, iš lentų sukaltose scenose, atviruose mediniuose balaganuose – arba stacionariai įrengtuose, arba ant (kelių aukštų) ratų (angl. *pageant*) ar vežimų su dekoracijomis (angl. *processional*). Kulisai – pieštos ir skulptūrinės dekoracijos. Pati scena visada simultaninio pobūdžio, t. y. visą dramatizuojamą pasaulį ji pateikia vienu metu ir operuoja konvencinėmis vietomis (r. reiškią dangų, š. – pragarą; dešinės–kairės struktūra). Be to, VA scenai būdinga tai, kad vienas šalia kito yra neutrali „platea" ir iliuziją sukuriantys elementai „loca", „mansiones", „sedes" ir t. t. Vaidinimo veiksmui Δ vadovauja matomas vadovas – dažnai tai proklamatorius arba vaidinimo regentas. VA pab. smarkiai išplečiamas Δ tekstas, ypač Kristaus kančios ir mirties vaidinimai, kurie tęsdavosi kelias dienas („Boceno pasija", 1514, 7 dienos) arba kelias savaites („Valensjeno pasija", 1547, apie 4 savaites). Reformacija sumenkina Δ reikšmę, ypač smarkiai sumažėja Δ Angl. – Iš Pranc. Δ minėtinos: iš XIV a. – *Passion du Palatinus, Passion de Sainte Geneviève*, iš XV–XVI a. – E. Marcadé *Passion d'Arras*, A. Grébano *Passion de Paris*, J. Michelio *Passion d'Angers* ir, platesne prasme, S. ir A. Grébanų *Actes des Apôtres* bei *Mystère du Vieux Testament*. – Sąsajos tarp liturg. vaidinimo ir Δ ryškiausios Vok. Pagal teminę medžiagą čia skiriami → Velykų vaidinimai (nuo XIV a. jie sudaro $^{2}/_{3}$ visų Δ), → Kalėdų vaidinimai ir → eschatologiniai vaidinimai (XV ir XVI a.). – Angl. iš XIV ir XV a. yra išlikusių ~155 Δ, kurios ten vadinamos „corpus christi plays", nes iš pr. dažnai (XV a. jau visai retai) buvo vaidinami per Kristaus kūno šventę. Daugiausia jų yra iš Š. ir Vid. Angl. rytinių žemių; tekstas bemaž visada kuriamas didžiuliais ciklais (iki 12 tūkst. eilučių). Ciklinę struktūrą, paliudytą tik XV a., lemia tipologinės ir kosmologinės koncepcijos. Iš 16 žinomų ciklų išlikę tik 4: Jorko (nuo 1378 eilučių), Česterio (rankr. ~1420 eilučių), Veikfyldo (rankr. ~1450 eilučių) ir Nordtauno (rankr. ~1488 eilučių). Ber

Lit.: K. Young, The Drama of the Med. Church, I–II, O. 1933. – O. B. Hardison, Christian Rite and Christian

Drama in the MA, Baltimore 1965. – R. HESS, Das roman. geistliche Schauspiel als profane u. religiöse Komödie (15. u. 16. Jh.), Mn. 1965. – V. A. KOLVE, The Play Called Corpus Christi, Lo. 1966. – H. D. BOOR, Die Textgesch. der lat. Osterfeiern, T. 1967. – R. STEINBACH, Die dt. Oster- u. Passionsspiele des MA.s, Kö. 1970. – R. BERGMANN, Studien zur Entstehung u. Gesch. des dt. Passionsspiels des 13. u. 14. Jh.s, Mn. 1972. – R. WOOLF, The English Mystery Plays, Lo. 1972. – S. J. KAHRL, Traditions of Med. English Drama, Lo. 1974. – A. H. NELSON, The Med. English Stage, Chicago 1974. – R. WARNING, Funktion u. Struktur, Mn. 1974. – C. CALLENBERG, Das geistl. Spiel des MA.s, 1975. – A. NAGLER, The Med. Religious Stage, New Haven 1976. – R. SCHNID, Raum, Zeit u. Publikum des geistl. Spiels, Mn. 1976. – G. WICKHAM, Early English Stages 1300–1660, I, Lo. ²1980. – W. L. SMOLDON, The Music of the Med. Church Drama, O. 1981. – P. MEREDITH/J. E. TAILBY (Ed.), The Staging of Religious Drama in Europe in the Later MA, Kalamazzo 1982. – Manual, V, 1315 ir t. ir 1557 ir t. → Teatras.

Mistika (gr. *mystikos* – paslaptingas, plg. *myein* – [akis] užmerkti), ir nekrikšč. religijose (islame, judaizme, daoizme, budizme, senovės Gr. orfikų kulte ir kt.) žinoma religingumo forma, siekianti per kontempliaciją ir ekstazę sielą jau šiapusiniame gyvenime suvienyti su Dievu (arba absoliučia būtimi ar pasaulio siela). Šitos vienovės (lot. → unio mystica) siekiama jausmais, valia arba pažinimu. Pagal kelio link vienovės, reikalaujančios visų sielos pastangų, pobūdį ir skiriama jausmų, valios ir spekuliatyvioji Δ. Praktine Δ vadinamas pasirengimas ir pats vienovės išgyvenimas, o teorine – to refleksija ir metodiniai nurodymai. Krikšč. Δ pradeda nuo NT Pauliaus ir Jono tekstų (Kristaus Δ). Prie to ypač prisideda Plotino (~203–269) neoplatonizmas. Augustino (354–430) krikšč. platonizmas padarė įtaką visiems VA; t. p. pasakytina ir apie Pseudo Dionyzą Areopagietį (~500). Lot. ankstyv. VA Δ beveik visiškai nematyti, tik XII a. vid. ji iš naujo atgyja sulig Bernardu Klerviečiu (1090–1153): *De diligendo Deo*, *Sermones in canticum*; → Giesmių giesmė). Reikšmingą vaidmenį atliko Hugonas Viktoriškis (1069–1141). Boneventūra (1221–1274) paveikė Ekhartą ir Seuse. Tomas Akvinietis (1225–1274) ir Dante (1265–1321) *unio mystica* aiškina racionalistiškai kaip Dievo ilgesio poveikį žmogui. Pirmieji patyrimo Δ atvejai yra paliudyti tarp → beginių ir moterų vien. (→ moterų mistika). Tuo tarpu dominikonai Ekhartas ir Tauleris, mažiau Seuse, įsitikinę, kad mistinė būsena pasiekiama spekuliatyviuoju pažinimu. Filosofo ir teologo Ekharto (1260–1327) darbuose *Opus tripartium*, *Reden der Unterscheidung*, *Büchlein der göttlichen Tröstung* ir jo pamokslų užrašymuose teigiama, kad kūrinijos nelaisvę turi pakeisti atsigręžimas į pirminę sielos metafizinę priežastį, sugrįžimas prie Dievo; taip siela gali savyje pagimdyti Dievo Sūnų. Pasinaudodamas neoplatonizmo idėjomis (sielos kibirkštis), Ekhartas sukuria mistinę filosofiją, dėl kurios pradedamas įtarti panteizmu; jo mokymo teiginius 1327 pasmerkia pop. Ekharto darbuose ir jo kalbos kūrime intelektualistinė vok. (*rhein*) Δ pasiekia viršūnę. Jo mokinys Henrikas Seuse (~1295–1366) labiausiai pabrėžia jausmą, meilę, o pirmiausia įsijautimą į Pasiją („kentėjimą kartu", *Mitleid*) kaip kelią į mistinį išgyvenimą. Jis yra vienas iš ryškiausių Kristaus kančios Δ atstovų ir drauge „amžinosios išminties" minezingerių. Jonui Tauleriui (~1300–1362) kaip etikui pamoksluose labiausiai rūpėjo žmogaus valios dvasinis ugdymas, dorovinis jo tyrinimas. Anon. Ekharto ir Taulerio idėjomis paremtas veikalas *Der Frankfurter* arba *Theologia Deutsch* (~1430) turėjo didžiulės įtakos Liuteriui. Nyderl. įtakingiausias buvo taut. k. rašęs Jonas Ruusbroecas († 1381), kuris per Joną Gersoną († 1429) daro poveikį Δ srityje ne tokiai vaisingai. Vėlyv. VA Pranc. Anglų Δ viršūnė XIV a. – Richardas Rolle (patyrimo Δ), Walteris Hiltonas ir anon. *Cloud of Unknowing* (mistagogija). It. Δ turi ryškų pranciškonišką atspalvį: Pranciškus, Jacopone iš Todi (lyrika), Bonaventūra (mistagogija, mistinė teologija), Pseudo Bonaventūra (Pasijos meditacijos). Kras/Din

Lit.: J. BERNHART, Die philosoph. Mystik des MA in ihrem antiken Ursprung bis zur Renaissance, Mn. 1922. – J. GRABMANN, Die Kulturwerte der dt. M. des MA.s, Au. 1923. – K. BOECKLE, Die Eucharistie-Lehre der dt. Mystiker des MA.s, Fr. 1924. – E. BENARY, Liedformen der dt. M. im 14. u. 15 Jh, Diss. Greifswald 1936. – J. SCHWIETERING, Der Tristan Gottfrieds von Straßburg u. die Berhardiner M., B. 1943. – J. CLARK, The Great German Mystics, O. 1949. – J. SCHWIETERING, M.u. höf. Dichtung im HMA, T. ³1963. – P. SZARMACH (Ed.), An Introduction to the Med. Mystics of Europe, N. Y. 1984. – O. DAVIES, God within, Lo. 1988. – P. DINZELBACHER (Hg.), Wb. der M., St. 1989. – K. RUH, Gesch. der abendländ. M., I, 1990. → Moterų mistika.

Mistinis malūnas (vok. *mystische Mühle*; Ostijos malūnas), vėlyv. VA relig. lyrikos bei dailės kristologinė alegorija: Mozė pastato malūną, kurio apatinė girnapusė yra ST, o viršutinė – NT; Bažn. Tėvai prižiūri, pranašai arba Marija neša kviečius (Kristus), miltus (Eucharistija) dalija apaštalai (evangelistai) ir t. t. Su Δ palygintina dažnesnė alegorija, kur Kristus sutraiškomas vynuogių spaustuvuose, o jo kraujas išgano žmoniją. Din

Lit.: H. BANDES, Zum Mühlenliede, in: Jb. des Vereins für ndt. Sprachvorschung 9 (1883), 49 ir t.: U. STEINMANN, Das mndt. Mühlenlied, in: Ibid., 66 (1930), 60–110. – VLOBERG, L'Eucharistie dans l'Art, II, Grenoble 1946, 172 ir t. – D. ALEXANDRE-BIDON (Ed.), Le pressior mystique, P. 1990

Mišiolas (VA lot. *missale* – mišių knyga). Lot. katalikų liturgijoje iš įv. liturg. tekstų sudaryta knyga, skirta celebruojančiam kunigui; apima per 1 liturg. metus aukojamų Mišių maldas, skaitinius ir giesmes; dalys: → lekcionaras (→ evangelijorius, → epistolaras) ir → gradualas bei mišių antifonaras. → Mišios. Sto

Mišios (iš VA lot. *missa*). 1. ~500 *missa* vadinamos lot. pamaldos, kurių centras, skirtingai nei → oficiumo, yra Eucharistija (→ Ostija). Struktūros branduolys (žodžio liturgijos sujungimas su Eucharistijos šventimu) ir svarbiausios teksto dalys atsirado vėlyv. Antikoje ir ankstyv. VA. Sąlytis su germ. ir frankų Bažn. VIII–X a. šį pagr. kanoną praturtina lyriniais, draminiais ir pasakojimo elementais (maldos, giesmės ir t. t.). Iš čia ~1000 susiformuoja Δ tipas, ilgainiui plačiai įsigalintis V. Bažnyčiose, tačiau šiuose rėmuose išlieka nemaža viet. įvairovė, pvz., vėlyv. Angl. plačiai paplitęs ir išplėtotas Sarumo (Solsberio) ritualas. Savitas formas iš pr. išlaikė: galikoniškosios Δ Pranc. iki IX a., mozarabiškosios Δ Isp. iki XI a., abi labai išsišakojusios, t. p. Romos ritualui artimos Milano ambraziejiškosios Δ. Ypatingos Δ tradicijos buvo R. Bažn. – Iš pr. Δ sąranga buvo pritaikyta daugeliui šventimus gavusių asmenų, todėl būta įv. liturg. knygų: → sakramentaras, kirialai (kunigams), → lekcionaras, → epistoliaras, → evangelijorius (skaitovui, subdiakonui arba → diakonui), → gradualas, → antifonaras, → sekvenciaras (giedotojui), kalendorius (švenčių). IX–XI a. Δ jau laiko tik vienas asmuo (kunigas) ir paskiros liturg. knygos pamažu sujungiamos į vieną plenarinį mišiolą, kurio pagrindine versija Eur. nuo XIII a, tampa Romos kurijos mišiolas. Kitais elementais vėlyv. VA Δ papildo pirmiausia elgetaujantys ordinai ir liaudies maldingumas: paminėtinos → sekvencijos, tropai (→ tropas, → troparas). Be to, netrukus atsiranda du ypatingi Δ tipai: pontifikalinės Δ (celebruojamos pop. arba vysk., → pontifikalas) ir nebyliosios (žemesniosios, privačios) Δ (be bendruom.; VA dažnos dėl daugybės votyvų bei užsakytųjų Δ ir dėl to, kad kiekvienas kun. privalėjo kasdien skaityti Δ). Δ suvienodino tik Pijus V 1570.

VA Δ tvarka buvo tokia: I. Žodžio liturgija (įvadinės, katechumenų Δ). 1. Maldos: → gradualas (su *Ps* 42 ir *Confiteor*), → *Introitus*, *Kyrie*, *Gloria*, *oratio/collecte*. 2. Mokymo pamaldos: → epistola, tarpinės giesmės (gradualas su → Aleliuja arba → *Tractus* ir sekvencija), → Evangelija, → pamokslas → *Credo*. II. Eucharistijos šventimas (aukos liturgija). 1. Atnašavimas: → *Offertorium*, *Oratio secreta*. 2. Aukojimas: prefacija, → *Sanctus* su *Hosianna* ir *Benedictus*, *canon missae* (maldos, perkeitimas, elevacija, adoracija, šlovinimas/→ doksologija). III. Komunijos dalis. 1. *Opfermahl*:→ *Paternoster*, *Libera nos* (embolizmas), duonos laužymas, → *Agnus Dei*, ramybės meldimas, maldavimai, → Komunija, absoliucijos, komunijos giesmė, baigiamoji malda (*postcommunio*). 2. Pabaiga: *Ite missa est*, prašymo malda, palaiminimas, pabaigos Evangelija (*Jn* 1, 1–14). Svarbus yra Δ dalijimas į nekintamą (→ Ordinarium, ypač *Kyrie*, *Gloria*, *Credo*, *Sanctus*, *Canon missae* ir *Agnus Dei*) ir kintamo teksto (pagal → liturginių metų dieną ir progą) dalis (*proptium*); t. p. į solo, antifoniškai (→ antifona) arba atliepiamai (→ responsorium) giedamas ir kalbamas arba recituojamas partijas. Beveik visi muzika arba giesmėmis palydimi Δ tekstai VA galėjo būti puošiami → tropais (→ melizma). Nustatytoji liturg. gestų, spalvų, drabužių ir reikmenų simbolika bei Δ aukojančiojo atliekamų judesių schema suteikdavo Δ savito dramatizmo. VA būta ir turtingos Δ aiškinamosios literatūros. → Sekvencija, himnas, misterijų vaidinimas, liturgija, *Requiem*. Ber

2. Muzika: lot. Romos Δ ritualo maldos, skaitiniai ir giesmės sudarytos iš kintamų ir pastovių tekstų. Giedamos dalys su pastoviais tekstais vad. *Ordinarium missae* ir apima → *Kyrie*, *Gloria* bei *Credo* žodžio liturgijoje, → *Sanctus*, *Benedictus* ir *Agnus* – aukos liturgija, kuri baigiasi *Ite missa est* arba → *Benedicamus domino*. Giedamosios dalys su kintamais tekstais surašytos *Proprium missae*: → *Introitus* kaip įžanginė giesmė, gradualas ir Aleliuja (arba → Tractus) tarp skaitinių, → *Offertorium* ir *Communio* atnašavimui ir komunijos dalijimui. Pagal atlikimo pabūdį ir su juo susijusią muzikinę formą skiriamas antifoninis, t. y. pakaitomis choro atliekamas paprastos melodikos choralas (*Introitus*, *Offertorium* ir *Communio* antifonos) ir responsorinis, t. y. giedotojo (-ų) pakaitomis su choru giedamas sudėtingos melodikos choralas (gradualas ir Aleliuja arba *Tractus*). Greta minėtų giesmių, kurias apibendrinant galima pavadinti *Concentus*, esama *Accentus* skaitinių ir oracijų tonų, kurioms priklauso paprastos ir iškilmingos oracijų, epistolių, Evangelijos, prefacijų ir palaiminimų recitavimo formos. Muzik. Δ struktūra priklausė nuo konkretaus laikotarpio Eucharistijos sampratos. Antai iki X a. aktyvus visų tikinčiųjų dalyvavimas aukojime ir komunijoje buvo susijęs su ištisų psalmių giedojimu per *Offertorium* ir *Communio*; iš pr. bendruom. būdavo kviečiama įsijungti į litanijos tipo *Ordinarium* giesmes. Δ ilgainiui tampant ceremonijos reginiu tikintiesiems, ir tyliu skaitymu – aukojančiajam, susidarė prielaidos rastis nuo altoriaus atskirtai bažn. muzikai. Gotik. ir vėlesnėse Δ kunigo, giedotojo, *schola* ir bendruom. atliekamą vienbalsį choralą pakeičia daugiabalsės „Mišių frazės“ (iš pr. solo atliekamos choralo atkarpos ir → tropai); nuo XIV a. jis vis labiau įgauna *Ordinarium* frazių ciklo bruožų, komponuojamas bažn. arba pasauliet. → cantus firmus pagrindu, demostruojant to meto frazių kūrimo techn. galimybes, atliekamas profesionalaus choro, akompanuojant instrumentams. Schl

Lit.: 1.: A. Ebner, Quellen u. Forschungen zur Gesch. u. Kunstgesch. der Missale Romanaum im MA. [2]1957. – J. A. Jungmann, Missarum Sollemnia. I-II, W. [6]1966. – P. Salmon, L'Office Divin au MA, 1967. – J. G. Davies (Ed.), A Dictionary of Liturgy and Worship, Lo. 1972. – E. V. Serverus, Der Gottesdienst in Klöstern, Orden u. geistl. Gemeinschaften, Rb. 1981. – R. W. Pfaff, Med. Latin Liturgy. A Select Bibliography, Toronto 1982. – G. Hughes, Med. Mss. for Mass and Office, Toronto 1982.

2. J. Schnidt-Görg, Die Messe, Kö. 1967. – M. Lüttolf, Die mehrstimmigen Ordinarium-Missae-Sätze vom ausgehenden 11. bis z. Wende des 13. zum 14. Jahrhundert, Bern 1970. → Liturgija.

Mišių parodija, ypatinga lot. sakralinių tekstų VA → parodijos forma, pašaipus arba satyrinis kai kurių ar beveik visų Mišių liturgijos dalių (vis dėlto visada išskyrus *Kyrie*, *Gloria* ir kanoną) perkėlimas į pramogautojų ir gėrikų aplinką, stengiantis kuo tiksliau išlaikyti orig. skambesį. Δ yra išlikę XIII a. (*Carmen Buranum*), t. p. XV ir XVI a. rankr. Kaip religinė kovos priemonė Δ buvo naudojama prieš Husą. Kna

Lit.: P. Lehmann, Die Parodie im MA, St. [2]1963.

Mišių rūbai, kunigų nešiojami viršutiniai drabužiai priklauso liturg. audiniams (paramentai, kunigų drabužių dalys, bažn. interjero audeklai). Arnotas (vok. *Kasel*, iš lot. *casula* – namelis) – iš pr. antik. aprangos dalis – varpo formos apskritas apsiaustas su prakirpte galvai; nuo III a. – kasdienis dvasininkų drabužis, nuo VI a. – vysk. ir kunigų apdaras. Liturgijai buvo naudojami šilko audiniai (brokatai), vėlyv. VA arnotui buvo daromos šoninės iškirpos; jis puoštas nertomis juostomis arba siuvinėtomis figūromis ar ornamentais. Alba – tai siaurarankovis kunigų drabužis iki žemės; VA imtas siuvinėti baltai; alba juosiama vad. *cingulum* (lot. juosta) – siauru baltu raiščiu arba virve. Kamža siuvama iš medvilnės arba drobės, siekia iki kelių, užsivelkama per pamaldas. Vad. *supercellium* rankovės plačios, o *rochet* – siauros, abu skirti vyskupams ir prelatams. *Pluviale* (atsiradęs VIII a. iš arnoto ir kapos) yra platus apsiaustas (nuo VA su brangiomis sagtimis, puošiamas siuvinėtomis figūromis), skirtas procesijoms, palaiminimams ir valandų maldoms. *Cappa magna*, raudoną apsiaustą, ant pečių nešiojo vyskupai ir prelatai. Stula, ilga ant kaklo dėvima siuvinėta juosta, atsiradusi iš to paties pavadinimo antik. drabužio, nešiojama aukštesniųjų šventimų dvasininkų aukojant sakramentus. Paliją, sukryžiuojamą per pečius, krūtinę ir nugarą, nešioja vyskupai. Popiežius dėvi *fano* (ypa-

tingas ant pečių dėvimas drabužis). Brandž. VA susiklosto norminės spalvų reikšmės (pvz., violetinė reiškia atgailą, juoda – gedulą ir t. t.). Dvasininkų galvos apdangalai yra *birett* (nuo XIII a. dažnai) ir → mitra. Kras

Lit.: J. BRAUN, Liturg. Handlexikon, Rb. ²1924. – IDEM, Die liturg. Paramente in Gegenwart u. Vergangenheit, Fr. ²1924. – R. LESAGE, Liturg. Gewänder u. Geräte, Aschaffenburg 1962. – A. FLÜELER, Das sakrale Gewandt, Wü. 1964. → Drabužiai.

Miškas, → giria, priklausiusi kar. arba žemvaldžiui, kuris vienintelis turėjo teisę juo naudotis (pvz., medžioklės teisė). Šios teisės pažeidimai buvo griežtai baudžiami, t. p. ir mirtimi. Din

Mišrieji rankraščiai. → Rankraščiai, į kuriuos sujungti įv., dažn. lot. ir taut. k. parašyti tekstai (pvz., vad. Michaelio de Leone's *Hausbuch*, kur sudėti eil. ir proziniai lot. ir vid. vok. aukšt. k. tekstai), arba kurie susiformavo surišus į vieną rinkinį keletą ankstesnių mažesnių konvoliutų (pvz., die Vorauerio rankr. nr. XI su lot. *Gesta Friderici*, ankstyv. vok. aukšt. „Imperatorių kronika" ir relig. poezija, antai *Ezzo Gesang*). Ribinis atvejis – rankr., kuriuose lot. tekstas sudaro didesniąją dalį (pvz., *Carmina Burana* rankr.) arba kuriuose tekstai taut. k. tėra lot. teksto paraštėse ir tuščiose lapų vietose (pvz., sen. vok. aukšt. „Hildebrando giesmė" viename lot. teologijos kodekse, ~800). Schw

Mišrioji proza/mišrioji poezija. Veikalai, kuriuose pramaišiui vartojami skirtingų k. (pvz., lot. ir vok.) žodžiai, sakiniai bei frazės, kaip antai kai kurios *Carmina Burana*, Murnerio satyros ir Hanso Sachso Užgavėnių vaidinimai. → Makaroninė literatūra, kalbų maišymas. LaC

Mišrusis stilius, poetologinė sąvoka, įvardijanti komiško ir rimto stiliaus derinimą (→ ludicrum ir *serium* poliai), ypač kai rimta tema pagyvinama juokingais intarpais. Kaip idealų stilių Δ mini jau Ausonijus (IV a.); dažn. pasitaiko VA lot. epuose (*Waltharius*), t. p. valdovų panegirikose ir net hagiografijoje; taut. k. rašytoje lit. Δ ypač mėgo Volframas iš Ešenbacho (*Parzival*). Schw

Mityba. Dėl vyraujančios gyvulininkystės iki pat brandž. VA Δ mėsos (ypač kiaulienos) ir gyvulinių riebalų (kepimui, virimui ir garnyrui) veikiausiai naudojama daugiau nei daržovių ir grūdinių kultūrų produktų (ankstyv. VA būdingos nedidelės priežiūros reikalaujančios rūšys, antai miežiai, avižos, kviečiai, soros, ypač rugiai). Gėrimai buvo gaminami iš → javų (→ alus), medaus (midus) arba vaisių. → Vynininkystė plinta tik todėl, kad ji atlieka svarbų vaidmenį Bažn. ir vien. gyvenime, ir pasiekia net nepalankaus klimato zoną. Ankstyv. VA visi gyventojų sluoksniai daugmaž vienodai gali naudotis viet. maisto produktais. → Žemdirbystės intensyvinimo brandž. VA padarinys yra tas, kad mėsos ir gyvulininkystės produktų vartojimas pamažu tampa aukštesniųjų sluoksnių privilegija, o žemutiniai sluoksniai daugiausia minta augaliniu maistu. Augant miestams, ima formuotis nauji vartojimo įpročiai (vis daugiau suvartojama mėsos ir kviečių, kaupiamos maisto atsargos). Δ situacija vėlyv. VA geriau žinoma dėl tolygesnio gausiau išlikusių šaltinių pasiskirstymo ir naujausių tyrimo metodų (atsižvelgiant į atliekų duobes ir kaulus), tačiau palyginti jos atžvilgiu atskirus regionus vargu ar įmanoma. Beveik nėra šaltinių, kuriais remiantis būtų galima spręsti apie valstiečių, sudariusių gyv. daugumą, Δ. Tačiau neabejotina, kad javai Europoje ir toliau lieka svarbiausiu kalorijų teikėju. Δ tampa įvairesnė, rafinuotesnė, labiau orientuota į soc. padėties suvokimą (smulkiai maltų miltų balta duona, didelis dėmesys mėsai, egzotiškiems vaisiams, prieskoniams, pietų kraštų vynui). Tačiau nesant kokybiškai ir kiekybiškai pakankamos Δ garantijų, ji išlieka nuolatinis egzistencijos rizikos veiksnys. Daugybė horizontalių ryšių VA Δ sieja su medicina bei religija (→ kepėjas, dietetika, pasninkas, žuvys, mėsininkas, vaisiai, gyvulių auginimas). Hun

Lit.: M. MONTANARI, L' alimentazione contadina nell' alto medioevo, Na. 1979. – E. NADA PATRONE, Il cibo del ricco e il cibo del povero, Tn. 1981. – H. HUNDSBICHLER, Nahrung, in: H. KÜHNEL (Hg.), Alltag im SMA, Graz ³1986, 214–220. – M. HARRIS, Wohlgeschmack u. Widerwillen. Die Rätsel d. Nahrungstabus, St. 1988.

Mitybos taisyklės (vok. *Speisenordnungen*) reguliavo priklausomai nuo soc. statuso skirtingus valgymo įpročius (namie, vien., špitolėje): pietus dažn. sudarydavo 3–6 patiekalai, vakarienę – kiek

mažiau. Istoriškai paliudyti daugiau ne kasdienės mitybos įpročiai, o švenčių Δ (8–12 patiekalų). → Mityba. Hun

Mitologinė poezija. Germanų terit. iš Δ teišlikusios sen. skand. „Vyresniosios" → Edos, → dievų giesmės ir keletas dievams skirtų skaldų eilėraščių. Tokių giesmių, be abejo, buvo ir kitomis germ. k.; apie sen. vok. aukšt. k. žinoma, kad Karolio D. sumanytą poezijos rinkinį sunaikino Liudvikas Maldingasis. Tad čia tik formaliai juntamos germanų Δ liekanos tokiuose tekstuose kaip *Wessobrunner Gebet*. Skand. krikšč. plitimas nesustabdė Δ kūrimo, nuo XI iki XIII a. ir toliau buvo rašoma Δ, sekant Edų ir skaldų tradiciją. Sim

Apie antikinės kilmės Δ → antikos recepcija, antikinis romanas, Ovidijaus recepcija. Venera.

Lit.: O. Gschwantler, Ältere Gattungen germ. Dichtung, in: Neues Hb. der Lit.wissenschaft, VI, Wie. 1985, 91–123. – K. Schier, Die Lit. des Nordens, in: Ibid., VII, 1981, 533–574. – R. Simek/Pálsson, Lexikon der antiken Lit., St. 1987.

Mitra (gr. raištis), gr. ir rom. galvos raištis, krikšč. – daugiakampis galvos dangalas, užpakalinėje dalyje papuoštas dviem kaspinais; gr. apeigose – aukšta gaubta kepurė su kryžiumi. Δ atsirado iš pirmųjų pop. frygiškos kepurės; iki XII a. Δ būdavo įteikiama kaip apdovanojimas. Nuo to laiko ji yra vysk., kard., abatų ir prelatų oficialios aprangos dalis. Kras

Lit.: H. Brandenburg, Studien zur M., Diss. Kö. 1962.

Mizerikordijos (lot. *miserecordia* – gailestingumas), prie choro suolų atlenkiamųjų sėdynių apačios pritvirtintos atramos su konsolėmis, turėjusios palengvinti stovėjimą chorui atliekant maldą. Gotik. ir renesans. bažn. Δ dažnai puoštos gausiais raižiniais: augalais, gyvūnais, pasakų ir išgalvotomis būtybėmis, → drôlerie, neretai su tamsybių ir nuodėmingumo atspalviu. Sto

Lit.: D. and H. Kraus, The Hidden World of Miserecords, Lo. 1976.

Mnemotechnika. Įsiminimo menas VA daugiausia grįstas Ciceronui klaidingai priskiriamu veikalu *Rhetorica ad Herennium*. Dažn. natūralią atmintį turėdavo sustiprinti įsimintiniems turiniams priskiriamos konkrečios vietos (pvz., namo durys, kambarys ir kt.) ir vaizdiniai (liūtas, lokys, elnias), taip moko antai Hansas Hartliebas veikale *Kunst der Gedächtnüß*. Haa

Lit.: H. Hajdu, Das mnemotechn. Schrifttum d. MA.s, Am. 1967. – Carruther, The Book of Memory, C. 1990. – J. Coleman, Ancient & Med. Momories, C. 1992.

Mobilumas. 1. Horizontalųjį soc. Δ lėmė ir relig., ir ekon. veiksniai. Lit. religiškai motyvuotos kelionės (→ maldininkas) atsispindėjo ypač „Vilhelmo epo" grupėje (*Guillaume d'Anglettere*; Ulricho iš Ecenbacho *Wilhelm von Wenden* ir kt.). → Keliaujantieji pamokslininkai VA lot. k. kūrė → vagantų lyriką (*Carmina burana*). Ir kurtuaz. lit. kūrėjai kartais gyvendavo klajoklio gyvenimą (pvz., Valteris Vogelveidė). Riteriškos lit. pagr. veikėjas yra *chevalier errant*. Vėlyv. VA pažintinės kelionės į It. ir maldingosios kelionės į Šv. Žemę buvo pretekstas rastis gausiai piligriminei lit. ir kelionių aprašymams (→ kelionių literatūra). Horizontalusis Δ buvo ir brandž. VA ūkinių pervartų (žemės įsisavinimas, R. terit. kolonizacija, bėgimas iš kaimo) pasekmė. 2. Vertikalusis Δ soc. kilimo galimybių prasme atsirado kaip žemėvalda pagrįstų asmenų s-gų iširimo, pinigų ir rinkos ūkio pasekmė (→ tarnybininkas, paleidimas į laisvę). Ake

Lit.: K. Bosl, Über soziale in d. ma. Gesellschaft, in: Idem, Frühformen d. Gesellschaft im ma. Europa, Mn. 1964, 165 ir t. – Idem., Die horizontale Mobilität der europ. Gesellschaft im MA u. ihre Kommunikationsmittel, in: Zs. f. bayr. Landesgesch. 35 (1972), 40–53.

Mocedad, isp. atitikmuo sen. pranc. → enfance.

Modalinė notacija (VA lot. *modalis* – priklausantis metrui [ritmui], *notatio* – ženklinimas), nusako į ilgas ir trumpas natų vertes (*longae* ir *brevis*) suskaidomą tonų grupių sistemą, kuria pirmiausia užrašyta daugiabalsė → Notre-Dame mokyklos (1160/1170–1250) muzika. Ženklai perimti iš kvadratinės notacijos, t. y. greta kvadrato pavieniam tonui (*simplex*) su žemyn nubrėžta uodegėle (*cauda*) arba be jos žymėti buvo dar vartojamos dviejų ir trijų tonų → ligatūrų (*binariae* ir *ternariae*), nukreiptų į viršų ir žemyn, pagr. formos; ligatūros, pridėjus (*apositio*) rombus, galėjo būti išplečiamos į ilgesnes natų sekas (konjunktūra). *Plica ascendens* arba *descendens*, papildomas aukštyn arba žemyn nubrėžtas brūkšnys, ženk-

lino paskirą sekundės arba tercijos intervalu pridurtą ornamentinį toną (*Zierton*). Vienas arba du vertikalūs brūkšniai linijų sistemoje žymėjo (trukmės dar nerodančias) pauzes. Iš tam tikros ligatūrų arba pavienių natų sekos galima atpažinti besikartojančią ritminę figūrą, modusą, sudarytą iš reguliarios longų ir brevių kaitos. Jono iš Garlandijos teorijoje (*De mensurabili musica* ~1240) skiriami šeši tokie modusai, kurie gali būti sudaryti iš trijų natų verčių – ketvirtinės, pusinės ir pusinės su tašku (*punktierten halben Note*) – ir, pasirėmus antikinės metrikos sąvokomis, vadinami trochėju (Longa/Brevis/Longa), jambu (B/L/B), daktiliu (L/B/B), anapestu (B/B/L), spondėju (L/L/L) ir tribrachiu (B/B/B).
Šitaip pirmiausia yra užrašytos → diskanto ir → Organum *copula* partijos. Modalinės ritmikos pėdsakų aptinkama jau dvibalsiuose Saint-Martial mokyklos repertuaro, susiformavusio po 1080, melizmose. Modalinės ritmikos, diferencijuotos pagal metro pavyzdį, požiūriu galima interpretuoti lot. ir taut. k. sukurtas vienabalses XII–XIV a. dainas, nors jos ir nėra vien šitaip - užrarytos; dėl paskirų klausimų tebesiginčijama. Schl

Lit.: A. MICHALITSCHKE, Die Theorie d. Modus, Rb. 1923. – W. G. WAITE, The Rhythm of Twelfth C. Polyphony, New Haven 1954. – W. APEL, Die Notation d. polyphonen Musik 900–1600, Wie. 1969. – E. REIMER, Johannes de Garlandia: De Mensurabili Misica. Krit. Ed. mit Kommentar u. Interpretation d. Notationslehre, Wie. 1972. – H. BESSELER/P. GÜLKE, Schriftbild d. mehrstimmigen Musik, L. 1973. – L. LERA, Grammatica della notazione di Notre-Dame, in: AcM 61 (1989), 150–174. – C. CADEN, Modalrhythmus u. „Konkordanzperspektive". Soz. Strukturen in d. Polyphonie d. Notre-Dame-Epoche, in: Musiktheorie 5 (1990), 221–235.

Modus. 1. Mažai išlikęs X–XI a. VA lot. žanras: eiliuoti pasakojimai, giedami pagal → sekvencijos melodiją, pvz., *Modus Liebinc*, *Modus Ottinc*. 2. → Bažnytiniai tonai, modalinė notacija. Din

Mokesčiai (vok. *Steuern*) iš pr. buvo tik ypatingos bėdos atvejais valdovo „išprašytos"→ duoklės (plg. → Bede): pvz., karui, laidotuvėms arba dukters kraičiui (!). Brandž. VA pab. formuojantis terit. valdoms kun-ščiai ėmė siūlyti Δ, kuriems turėdavo pritarti → žemės luomai. Svarbiausi čia buvo miestų mokami *Bede*; → žydai buvo apdedami specialiais Δ; nuo Δ atleista bajorija ir dvasininkija. Būdavo praktikuojami ir netiesioginiai Δ: *gabelle* (Pranc. ir It. – audiniai, maisto produktai, ypač druska) ir *Ungeld* (Vok. – maistas ir gėrimai). Δ sistemą labiausiai išplėtojo Angl; monarchija jau XIII a., o didžiausius Δ mokėjo It. miestai. – Pateisinami Δ būdavo tik tada, kai valdovas garantuodavo apsaugą ir saugodavo taiką. → Dešimtinė. Din

Lit.: A. ERLER. Bürgerrecht u. Steuerpflicht im ma. Städtewesen, F. [2]1963. – CH DE LA RONCIÈRE, Indirect Taxes or „gabelles" at Florence in the 15th Century, in: N. RUBINSTEIN (Ed.), Florentine Studies, Lo. 1968, 140–192.

Mokykla → katedros mokykla, auklėjimas

Mokyklinė literatūra → lectio auctorum

Mokinių bėgimas, viduriniojі → Velykų šventės dalis ir todėl svarbi daugelyje → Velykų vaidinimų. Δ vaizduoja Jono ir Petro bėgimą prie Kristaus kapo pagal *Jn* 20, 3–10; Δ įsiterpia tarp → visitatio sepulchri ir po to sekančios pasirodymo arba Magdalietės scenos pagal *Jn* 20, 11–18. Δ gali būti pavaizduotas kaip triukšmingos ir komiškos lenktynės, kurias laimi Jonas. Dažnai Δ supaprastinamas laikant jį apaštalų varžybomis. Krü

Mokslas. VA Δ samprata iš principo skiriasi nuo moderniosios. Siekta pažinti bendrybes, kurioms buvo subordinuotos atskirybės, galiausiai – Dievą. Būdingos „sumos" (pvz., Tomo Akviniečio *Summa theologica*) arba → enciklopedijos (pvz., Vincentas iš Bovė *Speculum maius*), kur visos žinios apibendrinamos teol.-filos. požiūriu. Pirmieji pokyčių, iškeliančių patyrimo reikšmę, ženklai ėmė rodytis susipažinus su Aristotelio idėjomis: Rogeris Baconas, Dunsas Škotas ir Viljamas Okamas (→ nominalizmas), tačiau ir toliau Δ vyrauja autoritetas ir šaltinių studijos. Būdingas Hugono Viktoriškio (~1150) pasiūlytas scholastinis Δ suskirstymas į aukščiausius *theorica* (teologija, matematika, fizika) ir žemesnius *practica* (etika ir ekonomija). Jiems pavaldūs „mechaniškieji" menai, kuriems priskiriama ir medicina. Gamtos Δ žinių gausėjimo ir pažangos apskritai būta menkų, greta relig. ugdymo dalykų iš pr. domėtasi tik gyvūnais ir augalais. Kai kurie dalykai, pvz., istoriografija, nebuvo laikomi Δ. Reikšmingų laimėjimų

pasiekė jurisprudencija, pagrįsdama ir išplėtodama kanonų (Graciano *Decretum*) ir tarpt. teisę (Giovanni da Legnano). Rih

Priešiškumas Δ – jei nepaisysime laikinų asket. sąjūdžių – pasireikšdavo tik tada, kai kildavo pavojus → dogmai. Taip 1210 ir 1215 teologams pavyko išreikalauti, kad Paryžiaus un-te būtų uždrausta dėstyti Aristotelio *libri naturales* – racionalist. gamtos filos. pagrindus. Kaip tik „radikalieji" elgetaujantieji ordinai veikiai suvokė, kad jų kova su → erezijomis ir pamokslinė veikla reikalauja mokslinės argumentacijos, tad jų gretose nuo XIII a. radosi žymių mokslininkų (Albertas D., Tomas Akvinietis, pranciškonų „Oksfordo mokykla"). Kontrasmūgį jiems sudavė Paryžiaus arkiv. E. Tempier 1270/1277 antimoksliniai draudimai. Jie trukdė Δ raidą iki Galilėjaus laikų. Vėlyv. VA Δ priešišką požiūrį ėmė reikšti populiarūs eiliuojantys publicistai, kurie to laiko ideologijos problemas aiškino kaip „pasaulio apnuodijimą" Δ poveikiu (Muskatblüto 70, 7; Hanso Rosenplüto 109, 9). → Filosofija. Nie

Lit.: A. CROMBIE, Von Augustinus bis Galilei, Kö. 1964. – A. ZIMMERMANN (Hg.), Methoden in Wissenschaft u. Kunst des MA.s, B. 1970. – D. C. LINDBERG, Science in the MA, Ch. 1978. – A. PILTZ, Die gelehrte Welt des MA.s, Kö. 1982.

Monetų kalyba, monetarinė sistema (vok. *Münzwesen*). 1. Pinigų ist. perspektyva. Ankstyv. VA Δ kilusi iš vėlyv. romėnų ir Bizant. Δ. Karolis D., remdamasis vėlyv. Merovingų sidabro pinigais, įvykdė Δ reformą, turėjusią didelės reikšmės V. Eur. finansams: denaras (pfenigas) tapo pagr. moneta, svaras (*libra*) ir šilingas (*solidus*) – atsiskaitymo vienetais. X ir XI a. gausiai dalijamos Δ privilegijos decentralizavo finansų sist.; kar. valdžia vis rečiau beužsiėmė Δ; *Aukso bulė* (1356) Δ teisę pagaliau pripažino kurfiurstams. Karolingų pfenigo vertė iki pat IX a. iš esmės nepakito, net ir vėliau išlaikė maždaug tą patį paritetą; tik XII ir XIII a. Δ susiskaidė į pavienius monetų ir valiutų regionus; dažnos monetų diskreditacijos, *de facto* netiesioginiai apmokestinimai ir nauja tuščiavidurių pfenigų kalimo technika faktiškai blogino monetų kokybę. Tik nedaugelis monetų, antai Kelno pfenigas arba Švabijos Halo heleriai įgijo tarpregioninę reikšmę. It. davė postūmį rastis tarpt. prekybai skirtai aukso monetai (1252 – Florencijos floros, 1284 – Venecijos dukatai); labiausiai dar XIII a. paplito į š. už Alpių floros, vadinamos „guldenais" ir paskatino pradėti kaldinti ne tik didžiąsias sidabro monetas (1266 – Pranc. turnas, po 1300 – Prahos ir 1307 – Meiseno grašius), bet taip pat į floras panašius vok. guldenus (Bohemijos ir Vengrijos guldenai), kurie netrukus nutolo nuo floros standarto; Pareinės kurfiurstai, norėdami atsiriboti nuo floros, sudarė monetarinę s-gą ir drauge ėmė kaldinti „Reino auksinius guldenus", kurie iki XVI a. išliko pagr. vok. prekybos moneta. Siekdami šalinti Δ trūkumus, nuo XIV a. antros pusės miestai ir valdovai vis dažniau sudarydavo monetarines s-gas, tačiau tai nepadėjo užkirsti kelio valiutos nuosmukiams ir išvengti sunkių Δ krizių. 2. Teis. perspektyva. Δ teisė, t. y. teisė priimti reikiamus sprendimus dėl Δ organizavimo ir palaikymo, t. p. teisė nustatyti monetos standartą, matus ir įspaudus, monetų naudojimo teisė VA iš pr. priklausė tik kar. ir valst. (→ regalija); Otonų–Salijų laikais pradėtos dalyti Δ privilegijos pakeitė finansų valdymą: monetų regalijai teliko reguliavimo funkcija; po tarpuvaldžio kar. monetų regalija padėjo stabilizuoti situaciją. Visi karalių mėginimai valst. įstatymais šalinti vėlyv. VA Δ nesklandumus žlugo. → Pinigai. Schu

Lit.: F. FRIEDENSBURG, Münzkunde u. Geldgesch. d. Einzelstaaten d. MA.s u. d. neueren Zeit, Mn. 1926 (Repr. 1970). – A. LUSCHIN V. EBENGREUTH, Allg. Münzkunde u. Geldgesch., Mn. [2]1926 (Repr. 1967). – H. STÜMKE, Die Pläne einer Reform d. M.s bis zum Tode Kaiser Sigmunds, B. 1927. – W. JESSE, Der Wendische Münzverein, Lübeck 1928. – W. HÄVERNICK, Der Kölner Pfennig im 12. u. 13. Jh., St. 1930. – W. JESSE, Die dt. Münzer-Hausgenossen, in: Numismat. Zs. 23 (1930), 47–92. – F. FREIHERR VON SCHRÖTTER, Wb. d. Münzkunde, B./L. 1930. – H. TROE, Münze, Zoll u. Markt u. ihre finanzielle Bedeutung f. das Reich vom Anfang d. Staufer bis zum Regierungsantritt Karls IV, St. 1937. – J. WESCHKE, Die Reichsgoldprägungen Dtld.s im SMA, Diss. B. 1955. – N. KAMP, Moneta regis. Beiträge zur Gesch. d. königl. Münzstätten in d. Stauferzeit, Diss. Gö. 1957. – R. GAETTENS, Die Wirtschaftsgebiete u. d. Wirtschaftsgebietspfennig d. Hohenstauferzeit, Lübeck 1963. – Finances et comptabilité urbaine du XIIIe au XIVe siècle (Pro civitate 7, 1967). – E. NAU, Stadt u. Münze im frühen u. hohen MA, in: Eßlinger Studien 10 (1964), 13–85. – A. SUHLE, Münz- u. Geldgesch. von den Anfängen

bis zum 15. Jh., Mn. [3]1968. – W. HESS, Das rhein. M. im 14. Jahrhundert u. die Entstehung d. Kurrhein. Münzvereins, in: H. PATZE (Hg.), Der. dt. Territorialstaat im 14. Jh., I, Sigmaringen 1970, 257–324. – P. VOLZ, Königl. Münzhoheit u. Münzprivilegien im Karoling. Reich u. die Entwicklung in d. sächs. u. frk. Zeit, in: Jb. f. Numismatik u. Geldgesch. 21 (1971), 157–186. – E. WALDE, Ma. Zoll- u. Münzregal im Spiegel d. Confoederatio cum principibus ecclesiasticis, in: Jb. f. Numismatik u. Geldgesch. 21 (1971), 187–224. – R. SPRANDEL, Das ma. Zahlungssystem nach hans.-nord. Quellen d. 13. bis 15. Jh.s, St. 1975. – R. H. WITTHÖFT. Münzfuß, Kleingewichte, pondus Caroli u. die Grundlagen d. nordeurop. Maß- u. Gewichtswesens in frk. Zeit, Ostfildern 1984. – B. KLUGE, Dt. Münzgesch. von d. späten Karolingerzeit bis z. Ende d. Salier, Sigmaringen 1990.

Mongolai (totoriai), Azijos raiteliai klajokliai, kurie, Čingischano († 1227) suvienyti, buvo užvaldę Vid. Aziją. Čingischano vaikaičio Batuchano vadovaujami, Δ puolė Rusiją, Bulgariją, Lenkiją ir Vengriją (1241 mūšis prie Legnicos); Didžiojo chano žūtis 1221 buvo viena priežasčių, privertusi juos trauktis. 1271–1297 Marco Polo lankėsi Δ imp. ir paliko plačiai žinomą kelionių aprašymą *Il Milione*. Δ viešpatavimas Rusijoje sąlygojo jos polit. ir kultūr. santykių su likusia Eur. nutrūkimą. Din

Lit.: B. SPULER, Gesch. d. M., Z. 1968. – J. A. BOYLE, The Mongol World Empire, 1977.

Moniage (pranc.). Protagonisto įstojimas į vien. arba tapimas atsiskyrėliu – mėgstama pamokoma pab. šventųjų → legendose (šv. Vilhelmas), o ir → špylmanų poezijoje. Rih

Monodija (gr. – dainavimas solo), bendras šiuolaikinis unisonu užrašytos vokalinės muzikos pavadinimas, pvz., VA choralas ir giesmė, nesvarbu, atliekama vienu ar keliais balsais, pritariant instrumentams ar ne (priešingybė → polifonija); specialia reikšme – ėmus ~1600 It. atgaivinti antik. muziką (vad. Florencijos *camerata*), įvestas afektyvus solinis dainavimas su akordiniu akompanementu. Schl

Monograma (gr. – tik iš linijų). 1. Diplomatikoje – dokumento teksto apačioje esantis, iš vardo raidžių, kai kada ir valdovo titulo (pop. atveju: sveikinimo formulės *Bene valete*) – sukomponuotas vientisas ženklas, kuriame viena raidė dominuoja kitų atžvilgiu (→ dokumentas); nuo Karolio D. laikų Δ naudojami tik majuskulai. Iš pr. Δ pakeisdavo kar. parašą; nemokantiems rašyti karaliams suteikdavo galimybę asm. dalyvauti rengiant dokumentą, nes jie savo ranka nubrėždavo vad. įsigaliojimo brūkšnį (nubrėždavo mažą brūkšnelį). Jau Merovingų ir Karolingų laikais šis „savo rankos" ženklas kelia abejonių; vėliau Δ visai atsisakyta. Ankstyv. ir brandž. VA valdovų Δ kaldinamos ir ant monetų. 2. Menininkų vardaženklis – raidžių, prasmės ir vaizdo kombinacija, skirta kūriniams, iš dalies būdavo ir dirbtuvėms žymėti, iki vėlyv. VA – retas. Schu

Lit.: V. v. GARDTHAUSEN, Das alte M., L. 1927.

Monopolis → prekyba

Monostrofa (gr.), viena arba vienoda strofa, pvz., šprucho ir giesmės, kur strofos vienodumo principas reikalauja ritminės sandaros ir rimų sekos, bet ne rimų sąskambio vienodumo. Sto

Monstrancija (iš lot. *monstrare* – rodyti), liturg. reikmuo didžiajai Ostijai saugoti ir išstatyti ant altoriaus adoracijai arba nešti per procesijas; sudaryta iš kojos, rankenos, atidaromo korpuso ir stiklo su Ostijos laikikliu; gaminama iš nerūdijančių metalų, dažnai labai brangus ir vertingas meno kūrinys. Sto

Lit.: J. BRAUN, Das chr. Altargerät, Mn. 1932. → Dailieji amatai.

Monstras. Pabaisos VA vaizduojamos dažn. kaip mišrios būtybės (žvėriažmogiai, žmogiažvėriai, žvėrys mišrūnai, daugiagalviai ir pan.). Mėgavimasis keistenybėmis, tikėjimas stebuklingais dalykais (pvz., XIV a. Konrado Megenbergiečio „Gamtos knygoje") siejosi su poreikiu tais įsivaizduojamais padarais pavaizduoti egzistencines → baimes. Skulptūriniai ir tapyti Δ roman. ir gotik. bažn. eksterjeruose ir interjeruose konkretizavo blogį ir turėjo galbūt ne tik atbaidyti demonus, bet ir įkalinti juos akmenyje. VA poetai suvesdavo savo herojus su fantastinėmis mišriomis būtybėmis (pvz., Volframo iš Ešenbacho *Parzival* Kundrija ir Malkreatūra, Henriko iš Noištato „Apolonijaus" romano Idrogantas) kaip tų veikėjų dorovinių galių katalizatoriais. Pamatą ir paskatų tam teikė antik. šaltiniai (Herodotas, Plinijus, Solinas ir kt.). La-T

Lit.: H. SCHADE, Dämonen u. M., Rb. 1962. – R. SHERIDAN/

A. Ross, Grotesques and Gargoyles, Newton Abbot 1975. – CL. LECOUTEUX, Les monstres dans la litt. allemande du MA, I–III, Göp. 1982.

Mora (lot. – laiko tarpsnis), kvantatyvinėje poezijoje – mažiausias metrinis laiko vienetas – trumpojo skiemens ištarimo trukmė. Dvi Δ sudarė ilgą skiemenį. Iš pr. naudotas antikos ir roman. lit.; vok. metrikai pritaikė A. Heusleris. Krü

Moralė → teisė

Moralité (pranc.), bažn. vaidinimų (plg. → misterija, miraklių vaidinimai) rūšis, vėlyv. VA dažnai įgaudavusi pasauliet. teatro bruožų. Ypač mėgta Pranc. ir Anglijoje, t. p. Oland. ir It.; Vok. Δ beveik nebūta, jų ėmė rastis tik po 1500 dėl humanizmo poveikio. Tikslas: mokyti žiūrovus praktinių religijos ir moralės dalykų, t. p. → alegorijomis bei personifikacijomis raginti atgailauti bei rodyti pavyzdžius. Vyrauja juoda–balta kontrastas (gera–bloga, teisinga–klaidinga). Pagr. motyvai: žmogaus dorybių kova su ydomis pagal → psichomachijos pavyzdį, žmogus mirties akivaizdoje, žmogaus gyvenimo kelias nuo gundymų ir nuodėmės prie išganymo per atgailą, šventųjų užtarimas ir Dievo malonė (pavyzdžiai: palyginimas apie sūnų palaidūną, *peregrinatio* ir *miles christianus* kaip gyvenimo ir žmogaus metaforos). Vartotos įv. k. priemonės. Kartais būdavo pasitelkiamos gyvenimiškos temos ir satyrinės-poleminės nuostatos; veikėjai būdavo ir personifikuotos institucijos (Bažn., valst.). Reformacija Δ toleravo dėl moralinio rimtumo, priešingai ji elgėsi su misterijomis, todėl Δ išliko iki pat XVII a. Δ atsiradimas paaiškintinas siekiu scenoje realizuoti vėlyv. VA populiarius vaizdavimo būdus, motyvus ir žanrus: alegoriją, mirties šokį, *ars moriendi*, abstrakcijų personifikacijas ikonografijoje ir lit., atgailos pamokslus, disputus ir t. t. Atlikdavo Δ keliaujantys artistai atskirais vaidinimais (neretai drauge su neprofesionalais) už mokestį. → Scena būdavo panaši į misterijų, bet Angl. kartais būdavo įrengiamos ir apvalios arenos tipo scenos. – Pranc. XIII–XV a. (klestėjimo laikas) repertuarą sudarė ~80 Δ: *Moralité des sept péchés mortels et des sept vertus, La condamnacion de Bancquet, L'Homme pécheur, Moralité du pèlerinage de la vie humaine, Moralité du maulvais riche et du ladre* ir kt. – Angl. jų vaidinta ~60 (įskaičiuojant ir nuo Δ mažai tesiskiriančias trumpesnes, aktualesnes *moral interludes*; → interliudai), kurių aut. nuo XIV a. antrosios pusės iki XVII a. ir dažn. žinomi, tai Bale'as, Gascoigne'as, Heywoodas, Medwallas, Skeltonas ir kt. Taip pat žinomos septynios iki 1500 statytos Δ, ypač paplitusios buvo *Pride of Life, Castle of Perserverance, Mankind, Wisdom, Everyman*. Anglų Δ yra padariusi didelę įtaką Elzbietos teatrui. Ber

Lit.: W. HABICHT, Studien z. Dramenform vor Shakespeare, Hei. 1968. – P. J. HOULE, The English Morality and Related Drama. A Bibliographical Survey, Hamden 1972. – R. SOUTHERN, The Staging of Plays before Shakespeare, Lo. 1973. – H. REY-FLAUD, Le cercle magique, P. 1973. – IDEM., Pour une dramaturgie du MA, P. 1980. – R. FRICKER, Das ältere engl. Schauspiel, I, Bern 1975. – R. POTTER, The English Morality Play, Lo. 1975. – W. B. HELMLICH, Die Allegorie im franz. Theater d. 15. u. 16. Jh.s, T. 1976. – S. MIYAJIMA, The Theater of Man. Dramatic Technique and Stagecraft in the English Med. Moral Plays, Avon 1977. – W. A. DAVENPORT, Fifteen-Centure English Drama. The Early Moral Plays and Their Literary Relations, C. 1982. – Manual, V, 1357 ir t., 159 ir t. → Teatras.

Moravija. Δ slavų gentys, IX a. vid. suvienytos Moimiro, dažnai ir aršiai kovojo su vok. Prasidėjusią → Bohemijos misiją išstūmė Bavarijos Bažn., ir Δ tapo prikl. nuo Romos. IX a. Sviatopolkas įkūrė Δ karalystę, kuriai dar priklausė Lenkijos, Slovakijos ir Čekijos terit. dalys. Šiam kar. 894 mirus, prasidėjo piliet. karas, po kurio 906 kraštą nusiaubė vengrai; 1029 didžioji Δ dalis atiteko → Bohemijai, nuo kurios ir liko priklausoma, nors 1182 tapo Vok. imp. markgrafyste. Din

Lit.: Großmähren (Katalog), Mz. 1966. – I. BOBA, Moravia's history reconsidered, Den Haag 1971.

Moriskai (isp. *motiscos* → maurai). Vėlyv. gotikos dailėje dažnos fantastiniais drabužiais apsitaisiusios ir žvangučiais apsikarsčiusios figūros iš dalies groteskinėse pantomiminėse šokėjų pozose (moriskų šokis). Pasauliet. sferoje Δ aptinkama ant buities reikmenų, freskose (Miuncheno rotušė), medžio skulptūrų pavidalu (Erazmas Grasseris) ir medžio raižiniuose; bažn. altoriuose (Veitas Stoßas, Krokuvos Marijos bažn. altorius) ir choro suoluose (→ drôlerie). Ar Δ pagrindą iš tikrųjų sudaro isp. šokis, yra neaišku; artimesnis atrodo ryšys su Užgavėnėmis. Rih

Lit.: R. WOLFRAM, Neue Funde zu den u. Morristänzen, in: Zs. f. Volkskunde 50 (1953), 107–113.

Morolfo strofa, špylmanų epe „Salmanas ir Morolfas“ (prieš 1200) naudojama strofa, sudaryta iš 5 eilučių po 4 kirčiuotus skiemenis ir rimuojamų pagal schemą aabwb (w = → Waise). Sto

Moteris. 1. Teis. padėtis. A) Pagal germ. ir VA teisę Δ veiksnumas buvo labai ribotas. Δ neužimdavo oficialių postų, jos negalėjo nei naudoti ginklo, nei teisėtai keršyti. Žemesnę jų teis. padėtį pirmiausia išreiškė turto ir procesinė teisė. Paveldėjimo teisės požiūriu jos buvo skriaudžiamos ir negalėjo laisvai disponuoti savo turtu. Teisme jos negalėdavo atstovauti sau, joms nebuvo leidžiama būti prisiekusiosiomis ir tik su dideliais apribojimais buvo leidžiama liudyti. Netekėjusios Δ buvo globojamos (→ Munt) tėvo arba artimiausio kraujo giminaičio, ištekėjusios patekdavo sutuoktinio (→ santuoka) globon, → našlės vėl sugrįždavo į savo giminę. Pagarba rodyta motinai, kuri užtikrindavo giminės tęstinumą. B) Bajorų sluoksnyje giminės teisės idėja ir giminės globa išsilaikė ilgiausiai. Δ paveldėti paprastai buvo leidžiama tik tada, kai išmirdavo viena vyr. linijos karta, bet tada dažn. Δ reikėdavo tik tam, kad valdžia būtų perduota jos sutuoktiniui. Bajorės paprastai būdavo verčiamos tekėti ir buvo dinastijų s-gų politikos objektas. Saksų laikais imp. rūmuose Δ užėmė svarbią padėtį kaip *consortes regni*, tačiau Salijų laikotarpiu valdovių įtaka pastebimai sumažėjo. Ir kt. kraštuose einančios pareigas karalienės – dažn. įpėdinį globojančios regentės – buvo išimtis (pvz., Danijos ir Norvegijos kar. Margarita 1387–1412). C) Miestuose, sunykus senajai giminės teisės tvarkai, jau XIII a. susilpnėjo giminінio *Munt* ryšiai. Tuo pat metu silpnėjo šeimos globa netekėjusioms Δ ir našlėms ir iš asmeninių teisių valdymo išsirutuliojo į apsaugos ir atsovavimo teis. reikaluose pareigą. 2. Kultūros ist. A) Δ teis. nevisavertiškumo priešingybė germ. laikais buvo didelis autoritetas Δ kulte. Germ. religijoje, pasižymėjusioje archajiška gamtos samprata, Δ buvo pripažįstamas maginės ir pranašavimo gebos. Jos atlikdavo vaisingumo ir skerdimo burtus, buvo atsakingos už gydymą ir pagalbą gimdant. B) Bažn. priešiškumas Δ sumenkino jų autoritetą. Dėl magijos ir seksualumo demonizavimo Δ buvo paskelbta gundytoja, velnio įrankiu, laikoma žemesne būtybe, jai buvo užkirstas kelias į kunigystę. Pagarbą pelnyti galėjo tik lytiniu požiūriu asketiškai gyvenanti mergelė (→ nekaltybė, skaistybė). Suvedžiotojai → Ievai buvo priešinama išganingosios nekaltybės idealas → Marija. Jai, kaip Dievo Motinai ir Dangaus Karalienei, buvo perkelta daug sen. Motinos deivės ir vaisingumo deivių atributų. Patriarchalinės santuokos alternatyva Δ buvo vien., kuriame galėjo skleistis intelektiniai, dvasiniai, meniniai ir amatiniai gabumai (→ vienuolė, moterų vienuolių literatūra). XII ir XIII a. ypač daug bajorų dukterų ieškojo priebėgos *vita religiosa* (t. p. ir kaip → beginės), idant išvengtų → šeimos numatytų vedybų. C) Visuose, taip pat ir kurtuaz., sluoksniuose Δ dažnai patirdavo fizinį smurtą (mušimas ir → išžaginimas). Riterių → tarnavimas moteriai yra lit. tam tikro idealo projekcija, netapati tikrajam lyčių santykiui aukštuomenėje. Tikėtina, kad Δ gausiai dalyvavo dvaro kultūriniame gyvenime. Priešingai negu dažn. neraštingi pasauliet. bajorijos vyrai, jos dažniau mokėjo skaityti ir rašyti. Daugelis kurtuaz. lit. kūrinių tiesiogiai adresuoti Δ, joms skirti arba sukurti jų iniciatyva (→ užsakovas). Pasak „Saksų veidrodžio“, knygos buvo išskirtinė Δ nuosavybė, nepereidavo vyr. lyties paveldėtojams (*Landrecht* I 24, 3). D) → Miestas iki pat XV a. buvo tam tikra laisva erdvė Δ, kurių daug buvo integruota į verslo įmones; daugelis jų dėl Δ perviršio buvo priverstos likti netekėjusios ir darbu pelnytis duoną. Jos galėjo, jei tik pajėgė fiziškai, imtis daugelio → profesijų, joms buvo atviri keliai į daugumą cechų. Δ vertėsi (smulkiąja) prekyba ir, tarp kitko, būdavo gydytojos, mokytojos, vartų ir bokštų sargybinės arba muitininkės. Vėlyv. VA pab. jos dažn. būdavo šalinamos iš cechų, iš jų būdavo atimamos viešosios pareigos; kelias į un-tus joms buvo užtvertas. Liaudies kultūroje po krikšč. paviršiumi tebegyvavo „žiniuonių“ puoselėjamos maginės žinios. Nuo XIV a. prasideda Δ, kaip → raganų, kriminalizavimas, vargiai tikėtina, kad jis atsitiktinai sutapo su suklestėjusia → moterų mistika. Δ kaip raganų engimas kulminaciją pasiekė tik per didžiuosius

persekiojimus NA pr. 3. Δ lit.: Brandž. VA vis labiau stiprėjančio Marijos kulto išraiška buvo jai skirta poezija VA lot. ir taut. kalbomis; ji turėjo didelės įtakos kurtuaz. tarnavimui Δ ir minezangui. Tačiau Δ paveikslas kurtuaz. lit. dvilypis. Šalia → damos, kaip visų kurtuaz. vertybių įkūnijimo, garbinimo, esama, pirmiausia epikoje, daug paniekos mot. lyčiai, kuri apibūdinama kaip smalsi, plepi, nepatikima, pasipūtusi ir „neskaisti" (plg. „nekaltybės patikrinimo" scenas Ulricho iš Zacikhofeno *Lanzelet*, V. 5835 ir t. bei Henriko iš Tiurlino *Crone*, V. 1215 ir t.). Nors meilė yra riteriškosios dorybės variklis, tačiau „meilės pančių" bijomasi (plg. Mabonagrino epizodą Hartmano iš Aujė *Erec*, V. 9417 ir t., arba Kiurenbergerio *Falkenlied*, MF 8, 33 ir t.). Normos neatitinkantis kovojančios, seksualiai iniciatyvios arba santuokos atsisakančios Δ elgesys vertinamas neigiamai ir baudžiamas (pvz., mirtimi, antai vyrų žudikų amazonė Kamilė Henriko iš Veldeke *Einheit*, V. 9116 ir t.) arba įveikiamas vyro gudrumu ir jėga (plg., kaip Zygfrydas nugalėjo Brunhildą „Nybelungų giesmėje", 668 ir t.). Δ idealą įkūnijantys personažai paklūsta visuom. normoms, tokios Δ yra švelnios ir „dorybingos", visada gražios ir pripažįsta vyrų pirmenybę. B) XII ir XIII a. kurtuaz. lit. Δ (*vrouwe*) kone visada yra kilminga dama, o vėlyv. VA švankų ir merų poezijoje bei Užgavėnių vaidinimuose dažnai vaizduojamos miestietės ir valstietės. Ir išaukštintuoju „gerosios" Δ idealu, ir „blogosios *wîbes*" karikatūra aiškiai parodo Δ padėtį vėlyv. VA visuom. Miestietiškoji civilizacija su jai būdingu darbo ir pasiekimų etosu, pasižyminčiu blaivumu ir racionalumu, bei didėjančia būtinybe atsisakyti potraukių suformavo „dorybingos" namų šeimininkės ir sutuoktinės, neatliekančios viešajame gyvenime jokio vaidmens, gyvenimo formą. „Gera moteriškė" klauso vyro, yra kukli, pamaldi, švelni ir taupi namų šeimininkė. Nors jauna ir graži, ji neteikia jokios reikšmės išvaizdai, rengiasi paprastai ir yra ištikima savo vyrui. Jei tai netekėjusi mergina, ji vykdo savo šeimos norus, yra stropi ir leidžia laiką namie, o savo „dorybę" saugo iki vestuvių; likusi našle, ji gyvena tylioje vienatvėje ir atstumia visus, kurie įkyriai siekia jos rankos. Jos neigiama priešingybė yra „bloga *wîp*": vaidinga, rukšla, klastinga, godi, mėgstanti dabintis ir trokštanti malonumų, lytiškai nesaikinga. Kaip netekėjusi mergina „blogoji" šlaistosi po smukles ir savo kavalieriams, kurių turi daug, prigalvoja visokiausių meilės išbandymų; kaip žmona yra valdinga ir išlaidi; kaip uošvė – barninga ir pikta, o kaip našlė – tikra gašlūnė. Ji vaizduojama kaip godi merga, sukta, kerėti mokanti sąvadautoja, įžūli tarnaitė, vien. taisyklių nepaisanti vienuolė arba stačiokė ir kvaila valstietė. Ake

Lit.: K. WEINHOLD, Die dt. Frauen in dem MA, W. [3]1897. – H. GATTERMANN, Die dt. Frau in den Fastnachtspielen, Diss. Greifswald 1911. – H. FEHR, Die Rechtsstellung d. Frau u. d. Kinder in den Weistümern, Je. 1912. – H. GRUNDMANN, Die Frauen u. die Lit. im MA, in: AfKg 26 (1936), 129–161. – T. VOGELSANG, Die Frau als Herrscherin im hohen MA, Gö. 1954. – La Femme, Bru. (1962) – W. SPIEWOK, Minneidee u. feudalhöf. Frauenbild, in: Wiss. Zs. d. Ernst-Moritz-Arndt-Univ. Greifswald 12 (1963), 481–490. – E. SCHÄUFELE, Normabweichendes Rollenverhalten, Göp. 1979. – S. SHAHAR, Die Frau im MA, Königsstein 1981. – P. KEITSCH, Frauen im MA, D. 1983 f. – G. AKER, Göttin, „Frouwe", „übel wîp", in: B. THUM (Hg.), Germanistik u. kulturelles Erbe, Mn. 1984, 85–122. – Middeleeuwers over vrouwen (Utrechts bijdragen tot de medievistiek 3/4) Ut. 1985. – M. W. LABARGE, A Smail Sound of the Trumpet. Women in med. Life, Boston 1986. – E. ENNEN, Frauen im MA, Mn. [3]1987. – B. S. ANDERSSON/J. ZINSSER, A History of their own, I, NY. 1988. – G. DUBY, Die Frau ohne Stimme, Liebe u. Ehe im MA, B. 1989. – M. PILOSU, La donna, la lussuria e la chiesa nel Medioevo, Genova 1989. – W. AFFELD (Hg.), Frauen im FMA, Bibliogr., F. 1990. – G. DUBY/M. PERROT (Ed.), Storia delle donne in Occidente. Il Medioevo, Bari 1990. – M. MOSTERT ir kt., Vrouw, famielie en macht, Hilversum 1990. – J. T. ROSENTAL (Ed.), Med. Women and the Sources of med. History, Athens 1990. – Femmes, Mariages, Lignages, Mélanges offerts à G. Duby, Bru. 1992.

Moters kalba, ypač ankstyv. kurtuaz. minezange moteriai priskiriami žodžiai (→ vaidmenų lyrika). Jai būdingi → moters skundo motyvai. Sulig trubadūriškojo meilės modelio, kuriame dominuoja vyro požiūris, recepcija, Δ minezange iš pr. kone visiškai nustelbiama. Trubadūrai tik kai kada, dažn. dialoginiuose žanruose (→ alba, pastorelė, tencona) vartoja Δ, o vok. minezange Δ skiriamas itin didelis dėmesys ir brandžiosios kurtuaz. lit. laikotarpiu ji išplėtojama į dainą, kurioje kurtuaz. → meilės problematika aptariama ir moters požiūriu (pvz., Hartmanas iš Aujė, Reinmaras).

Valterio mergaičių dainos pratęsia ankstyv. kurtuaz. Δ formas, o Neidhartas parodijuoja Δ, kritikuodamas kurtuaz. pažiūras, be to, pateikia ir nearistokratizuotų Δ formų (žaidimų draugių, moters ir dukters pokalbiai). *Kas

Lit.: E. MERGELL, Die Frauenrede im dt. Minnesang, Limburg/Lahn 1940.

Moters skundas, moterų dainų elementas, taip pat savarankiškas jų porūšis. Δ visada motyvuojamas moters išsiskyrimu su mylimuoju. Išsiskyrimas yra dingstis prabilti apie ilgesį ir meilės skausmą, taip pat pasiskųsti dėl kliūčių, trukdančių realizuoti meilės potroškį: visuom. atstovai ir jos normos (→ merkeris, → huote), varžovės ir vyro neištikimybė. VA lot. lyrikoje sutinkamas ir nėščios merginos skundas; sen. pranc. lyrikoje moteris dažnai skundžiasi nemylimu, pavydžiu sutuoktiniu. Vok. lyrikoje ypatinga Δ forma klasik. minezange yra našlės skundas. → Chanson de mal marieé, chanson de toile, rauda. *Kas

Lit.: J. PLUMMER (Ed.), Vox feminae, Michigan 1981. – U. MÖLK (Hg.), Roman. Frauenlieder, Mn. 1989. – I. KASTEN (Hg.), Frauenlieder d. MA.s, St. 1990.

Moterų kapitula (vok. *Damenstift*), VA nusakomi kanoniškai pašvęstų moterų (kanauninkės arba chorinės vienuolės) konventai, kapitulos ar kolegijos. Į jas patekti iš dalies galėdavo tik laisvos kilmingosios ar priklausiusios imp. bajorijai moterys. Jos gyveno drauge, laikydamosis regulos arba statuto ir vadovaujamos abatės arba vyresniosios, ir privalėjo dalyvauti choro maldoje; dažn. jos galėjo ir vėl pasitraukti iš bendruom. ir ištekėti. Įsigalint asketinei vienuolijai, vėlyv. VA kanauninkių kapitulos bemaž visai išnyko. → Stift. Schu

Lit.: K. H. SCHÄFER, Die Kanonissenstifter im dt. MA, St. 1907 (Repr. 1965).

Moterų gyrius, iš retor. pavyzdžių ir panegirikos tradicijos kilęs VA lit. elementas, pirmiausia lyrikos, kur Δ buvo pamatinis → tarnavimo damai elementas. Δ objektas gali būti ir vidiniai, ir išoriniai moters privalumai. VA požiūriu Δ yra tam tikra rūšis 'gyriaus', kuris yra esminis poeto meno kriterijus. Būdinga vok. → minezango ypatybė ta, kad Δ nukreiptas į vidinių moters savybių aukštinimą (*triuwe*, *güete*, *kiusche*, *reine*, *staete* (ištikima, gera, skaisti)); tik Henrikas iš Morungeno ir Valteris Fogelveidė aukštino ir išorines, juslines moters rožybes. *Kas

Moterų grobimas, VA palyginti dažnas moters užvaldymas prievarta arba klasta prieš jos arba jos globėjo valią, laikytas santuokos pagrindimu (*Raubehe*), dažn. juo siekta įtvirtinti pretenzijas į turtą, o kai kada jis būdavo tariamas – taip norėta atsikratyti moters, nušalinti paveldėtojas, pretenduojančias į tą patį turtą, arba sutaupyti vestuvių išlaidas. Δ padarinys būdavo → Fehde, kurią skelbdavo moters giminė, bausmė buvo priskiriama kraujo keršto jurisdikcijai. Δ turi ilgą mitologinių ir lit. motyvų tradiciją (medžioklės motyvas!), pvz., „Nybelungų giesmė" (Giunterio ir Brunhildos galynėjimasis), *Wolfdietrich*, *König Rother*; Δ motyvas dažn. siejamas su suvedžiojimo, garbės nuplėšimo, sutuoktinio garbės, tironijos, keršto ir pan. temomis. → Santuoka. Sto

Lit.: E. FRENZEL, Motive d. Weltlit., St. [4]1992, 170–185.

Moterų literatūra, moterų sukurti kūriniai, ypač lyrika ir epas, rečiau draminiai veikalai. VA Δ plėtojamos daugiausia moralės ir religijos temos. Šalia didžiųjų Antikos poečių Sapfo, Korinos ir Sulpicijos kaip pirmoji VA vok. poetė paminėtina vienuolė Hrotsvita Gandersheimietė (X a.). Ji rašė epines legendas ir ist. eilėraščius, savo legendiškomis dramomis (iki humanizmo jos nesusilaukė sekėjų) ji, tarp kitko, siekė išstumti Terencijaus komedijas. XII a. ponia Ava, pirmoji vok. poetė, parašė penkis relig. eilėraščius išganymo ist. temomis (~1120–1225; „Jonas Krikštytojas", „Jėzaus gyvenimas", „Apie septynias Šventosios Dvasios dovanas", „Antikristas" ir „Paskutinis teismas"). Hildegarda Bingenietė (1098–1179), abatė ir mistikė, be vizijų knygų *Liber Scivias, Liber vitae meritorum, Liber divinorum operum* parašė relig. giesmių ir gamtamokslinių, medicininių bei hagiografinių veikalų. Pirmoji pranc. poetė buvo Marija Prancūzė, kūrusi *lais*, pasakėčias (*Ysopet*) ir *L'Espurgatoire Saint Patriz*; provansalų → trubadūrės. Mistikė Gertrūda Helftietė (1256–1302) sukūrė *Legatus divinae pietas* ir *Exercitia spiritualia septem*. Hadewijch relig. lyrika, jos vizijos bei laiškai, Mechthildos Magdeburgietės (~1210–1283) knyga apie apreiškimą *Das fließende Licht*

der Gottheit neabejotinai buvo → moterų mistikos lit. apogėjus. Vėlesnis indėlis į mistiką – Elsbeth Stagel *Leben der Schwestern zu Töß* ir Margaretos Ebner (~1291–1351) laiškai Heinrichui iš Nerdlingeno (pirmasis vok. laiškų rinkinys), taip pat Cristine's Ebner (1277–1355) *Von den Gnaden überlasst*. Anglijoje Julijona iš Noridžo (1342—~1416) vid. anglų k. parašė *Revelations of Divine Love*, o Margery Kempe (apie 1374–1438?) – *The Book* (pirmoji angliška autobiografija). Prancūzė Christine de Pisan (1363–1432) kūrė balades, *lais* ir parašė *Poeme la Pulcelle* (apie Joaną Orleanietę) bei pirmąją feministinę utopiją (*Livre de la Cité des Dames*). Elzbieta iš Nasau Sarbriukene (1394–1456) išvertė keturis pranc. *chanson de geste*: *Herpin, Sibille, Loher ir Maller* bei *Hug Schapler*; Eleonora Austrė (1433–1480) išvertė riterių romaną *Pontus et la belle Sidonie* kaip „Pontas ir Sidonija"; šie vert. buvo plačiai paplitę ir padarė įtaką vok. proziniam romanui. TKras

Lit.: E. DUCKET, Women and their Letters in the Early MA, Northhampton, Mass. 1965. – J. PLUMMER (Ed.), Vox feminae, Michigan 1981. – J.-C. HUCHET, Les femmes troubadours, in: Littérature 51 (1983), 59–90. – P. DRONKE, Women Writers of the MA, C. 1984. – K. WILSON (Ed.), Med. Women Writers, Athens 1984. – I. BENNEWITZ (Hg.), Der frauwen bouch, Göp. 1989. – K. STÄDTLER, Altprov. Frauendichtung, Hei. 1990. → Moterų mistika.

Moterų mistika pirmiausia priklauso praktinei → mistikai; šia sąvoka, dažn. pateikiama kaip spekuliatyviosios mistikos, t. y. intelektu pagrįstos pažinimo mistikos, priešingybė, apimami VA mistikių kūriniai ir veikla, taip pat kolektyviniai mistiniai atsinaujinimo sąjūdžiai, kilę iš moterų (pirmiausia cistersių ir dominikonių) vien., beginių namų, vėliau pasauliečių būrelių. Gyvenimo, nukreipto į išgyvenamąją mistiką, tikslas ir prasmė yra → unio mystica kaip sielos – nuotakos ir Kristaus mistinės vestuvės, išgyvenamos vidinėje žiūroje ir → ekstazėje (→ Sužadėtuvių mistika). Todėl daugumoje VA mistikių raštų vaizduojamas vizijomis, malonės paliudijimais ir kančiomis (→ Pasijos mistika) išgyventa meilė, jungianti Kristų ir jo išrinktąją sužadėtinę. Labiausiai paplitusios vaizdavimo formos yra apreiškimo knygos, t. y. simboliškai-sugestyviai išdėstytų ir alegoriškai aiškintinų vizijų ir audicijų aprašymai (pvz., Mechthildos Magdeburgietės), t. p. *vitae*, t. y. gyvenimo aprašymai, kuriuose peripetijos kelyje į susijungimą su Dievu vaizduojamos kaip chronologinis, išorinėmis stigmomis, žaizdomis ir dar kitaip paženklintas procesas (tokia – Margaretos Ebner biografija). XII a. sužydėjusiai **Δ** naują postūmį davė Bernardo Klerviečio *Gg* komentaras – nauja, alegorinė *Gg* interpretacija Kristaus ir sielos vienovės meilėje prasme. Tad *Gg* vėlyv. VA tapo **Δ** pagr. bibl. šaltiniu. Prie įžymiausių VA mistikių priskiriama universalaus išsilavinimo regėtoja Hildegarda Bingenietė (1098–1179), veikale *Liber Scivias* alegorijomis ir simboliais, išraiškinga ir įtaigia kalba aiškinanti išganymo ist. Hadewijch (XIII a.) vizijos, laiškai ir eilėraščiai yra estetinė ir intelektinė sen. flamandų **Δ** viršūnė. Mechthilda Magdeburgietė (1207/10–1282/83) *Das fließende Licht der Gottheit* irgi apdainuoja sužadėtinės mistiką; ir jos meilės sąvokai t. p. būdingi minezango bruožai. Ypač intensyvios XIV a. dominikonių mistikos pavyzdžiai – Elsbeth Stagel moterų mist. gyvenimų apybraiža *Leben der Schwestern zu Toß* arba Adelheid Langmann *Visionen*. Pranc. (Douceline, Coletta Boillet) ir Angl. (Julijona iš Noridžo, Margery Kempe) **Δ** liudijimų nedaug, tuo tarpu It. ji plačiai paplitusi (pvz., Angelė iš Folignji, Klara iš Kryžiaus, Kotryna Bolonietė, Kotryna Genujietė). Pati įtakingiausia ir žinomiausia buvo Kotryna Sienietė (1347–1380), išgarsėjusi savo laiškais ir *Libro* bei Bažn. politikos srityje – angažavimusi už Romos pop. Tačiau nestigo ir spekuliatyviųjų mistikių, tokių kaip Margareta Porète. Har/Kra/Din

Lit.: S. RINGLER, Viten- u. Offenbarungslit. in Frauenklöstern d. MA.s, Z. 1980. – M. SCHMIDT/D. BAUER (Hgg.) Eine Höhe, über die nichts geht, St. 1986. – E. PETROFF (Ed.), Med. Women's Visionary Lit.e, NY. 1986. – P. DINZELBACHER/D. BAUER (Hgg.), Relig. Frauenbewegung u. myst. Frömmigkeit im MA, Kö. 1988. – R. BEYER, Die andere Offenbarung, Bergisch Gladbach 1989. – G. J. LEWIS, Bibliogr. z. dt. Frauenmystik d. MA.s, B. 1989. – P. DINZELBACHER/D. BAUER (Hgg.), Frauenmystik im MA, Ostfildern 1990. – P. DINZELBACHER, Ma. Frauenmystik, Pa. 1992.

Moterų strofa, vienos strofos moterų daina, kaip ir → dienos daina, priskiriama daugumos lit. lyrikos ankstyviausiajai daliai, todėl **Δ** laikoma

kaip apskritai lyrikos „pirmaprade forma“. Moters išsiskyrimas su mylimuoju yra dingstis išskleisti ribotą, tačiau labai įv. varijuojamą motyvą: vyro ilgėjimasis, prabėgusios meilės laimės prisiminimas, nusiskundimas išsiskyrimo skausmu ir kliūtys, trukdančios susijungti su mylimuoju (→ moters skundas). Nepaisant daugelio vienodų motyvų ir bendros pagr. situacijos, kai kuriose Europos lit. Δ ir moterų dainas galima laikyti atskirais tipais (→ moters kalba, chansons de femme). Vok. minezange Δ daugiausia sutinkamos ankstyv. laikotarpiu; jos kai kada jungiamos su vyro strofa, taip išgaunant → Wechsel, be to, dar plėtojamos į kelių strofų dainą (Hartmanas iš Aujė, Reinmaras) arba esti dialoginių dainų dalis (Valteris Fogelveidė). *Kas

Lit.: R. GRIMMINGER, Poetik des frühen Minnesangs, Mn. 1969.

Moterų vienuolių literatūra (vok. *Nonnenliteratur*). Didžiąją VA moterų sukurtos lit. dalį sudaro vienuolių kūryba, nes → moterų soc. padėtis ordinų sist. suteikdavo joms galimybę išmokti rašyti ir gauti išsilavinimą. Hildegarda Bingenietė (1098–1179), benediktinių prie Ruperto kalno (Rupertsbergo) netoli Bingeno „meistrė“ parašo savo alegorines vizijas: knygą *Liber Scivias* (1141–1151), *Liber vitae meritorum* (1158–1163), *Liber divinorum operum* (1163–1170), bažn. giesmių, teol. ir hagiogr. raštų; Elzbietos (~1129–1164), dvigubo Šionau vien. prie Šv. Goarshauzeno magistrės veikalai *Liber viarum dei* (1156–1157) ir *Revelationes de sacro exercitu virginium Coloniensium* (1156–1157, Uršulės legenda) turėjo įtakos per visus VA. XIII a. pab. gyveno Gertrūda D., Mechthilda Hagebornietė ir Mechthilda Magdeburgietė. Gertrūda D. parašė knygą *Lagatus divinae pietatis* (Sužadėtuvių mistika). Mechthilda Hakebornietė (1241–1299) labai panašias vizijas papasakojo *Liber specialis gratiae* (po 1292). Elzbieta Stagel (~1290–1320), dominikonė Tėso (Töß) vien. prie Vinterturo pasakoja apie „Seserų gyvenimą Tėse“; nemažai, daugiausia mistinių, veikalų parašė dominikonės iš Engeltalio vien. prie Niurnbergo; Ona Muncingenietė sukūrė dominikonių iš Adelshauzeno kroniką. Dominikonė ir Elzbieta iš Oye (~1290–1340), aprašiusi savo apsireiškimus Ėtenbacho vien. (Ciūrichas). Elzbieta, Kirchbergo vien. dominikonė, parašė *Irmgard vita* (XIV a.) apie savo ordino sesers gyvenimą. XIV ir XV a. randasi nemažai maldaknygių: *Gebetbuch del moselfrankischen Zisterzienserinnen* (~1300) Šv. Tomo prie Kylio vienuolynui; *Gebet- und Andachtsbuch der Katharina Rutzin* iš Šv. Kontrynos dominikonių vien. Niurnberge (~1400); *Gebet- und Andachtsbuch der Margret Zschampi* (~1460). Iš romanų k. terit. paminėtinos trumpos nelaimingų vienuolių raudos *Chansons de nonnes*. Kras

Lit.: W. JUNGANDREAS, Ein moselfränk. Zisterzienserinnengebetbuch im Trierer Raum um 1300, in: Archiv für mittelrhein. Kirchengesch. 9 (1957). – P. DRONKE, Med. Women Writers, C. 1983. → Moterų mistika, vienuolės.

Motetas (pranc. *motette*, iš sen. pranc. *mot* – žodis), daugiabalsės vokalinės muzikos žanras, atsiradęs iš viršutinio balso → diskanto periodų silabinio tekstavimo (tropavimas; → tropas) ankstyvojoje → polifonijoje; šie periodai išsiskiria kaip → klauzulės ir galėjo būti naujai komponuojami kaip pakaitinės klauzulės (*Ersatz-Klauseln*). Dvibalsis, tribalsis ir keturbalsis Δ su bažn., pasauliet. ar laisvai sukurtu → cantus firmus ir bendru ar kiekvienam balsui atskiru VA lot. arba pranc. tekstu yra svarbiausias → ars antiqua ir → ars nova žanras, pagrindžiantis naujus kompozicijos principus (→ izoritmika; balsų kaita, *cantus firmus*, laisva frazė). Su visiems balsams vienu tekstu ir skambesio sąlygotu balsų susiliejimu, Δ vėlyv. VA praktikuojamas liturg., per bažn. ir pasauliet. iškilmes (katedros pašventinimo, pop. rinkimų, taikos sudarymo ir kt. Δ). žymiausi Δ kūrėjai buvo Adamas de la Halle, Philippe'as de Vitry, Guillaume'as de Machaut, Johannesas Ciconia, Guillaume'as Dufay ir Josquinas des Prezas.

Lit.: F. GENNRICH, Trouvèrelieder u. M.nrepertiore, in: Zs. f. Musikwiss. 9 (1926/1927), 8–39; 65–85. – E. APFEL, Anlage u. Struktur d. M.n im Codex Montpellier, Saarbrücken 1970. – A. DUNNING, Die Staatsm. 1480–1555, Ut. 1970. – K. HOFFMANN, Untersuchungen zur Kompositionstechnik d. im 13. Jh, Neuhausen-St. 1972. – E. H. SANDERS, The Med. Motet, in: W. ARLT (Hg.), Gattungen d. Musik, I, Bern 1973, 497–573. – H. HÜSCHEN, Die M., Kö. 1974. – W. FROBENIUS, Petrus de Cruces „Aucum ont trové chant par usage...“. Frz. Motette komposition um 1300, in: W. BREIG ir kt. (Hgg.), Analysen. Fs. H. H. Eggebrecht, St. 1984, 29–39. – D. PESCE, A Revised View

of the Therteenth-C. Latin Double Motet, in: JAMS 40 (1987), 1–39. – E. WOLINSKY, The Montpellier Codex: Its Compilation, Notation and Implications for the Chronology of the Thirteenth-Century Motet, Diss. Brandeis-Univ. 1988.

Mouvance. Pagal P. Zumthoro terminiją – VA teksto įvairavimas, nepastovumas, kai kiekvienas rankr. perrašinėtojas jį daugiau ar mažiau pakeičia formos (pvz., teksto autoriaus dialektas pakeičiamas užsakovo arba perrašinėtojo dialektu; prancūzų heroj. epe asonansai pakeičiami rimais ir t. t.) ir turinio (eilutės ar teksto atkarpos papildomos, išmetamos arba pakeičiamos; t. p. → interpoliacijos) požiūriu. Gie

Lit.: P. ZUMTHOR, Essai de poétique méd., P. 1972.

Mozaikinis traktatas, iš religinių aforizmų ir pamokomų citatų rinkinių meistriškai sukomponuotas religinis tekstas. Tokių tekstų daugiausia sukūrė XIV a. vok., ypač → moterų, → mistika. Vog

Lit.: A. SPAMER, Über die Zersetzung u. Vererbung in den dt. Mystikertexten, Diss. Gie. 1910.

Mozarabų kalba, Andalūzijoje, arabų užimtoje Iberijos pusiasalio dalyje vartota romanų k. Kadangi ji beveik neturi rašto paminklų, lingvistiškai abibūdinti ją sunku. Atrodo, kad ryškiau besiskiriančių dialektų nebūta, būdingas konservatyvizmas. Mūsų žinių apie Δ šaltiniai – vietovardžiai, glosarijai, arabiški gamtotyros ir medicinos tekstai (juose kartais pavartojami roman. augalų ir kt. pavadinimų sinonimai), vulgarizmai mozarabų sukurtuose lot. tekstuose, → harga. Dar bemaž neištirta yra vad. aljamiado lit. (arab. rašmenimis surašyti prievartinę konversiją patyrusių vidaus emigracijoje besijaučiančių „cristianos nuevos" slapti tekstai). Pöc

Lit.: R. KONTZI, Das Zusammentreffen d. arab. Welt mit d. roman. u. seine sprachl. Folgen, in: IDEM (Hg.), Substrate u. Superstrate in den roman. Sprachen, Da. 1982, 387–450. – A. GALMÉS DE PUENTES, Dialectologia mozárabe, Ma. 1983.

Mozė. ST kaip Dievo išrinktasis Δ per daugybę pavojų (pvz., perėjimas per Raudonąją j.) veda žydus iš Egipto nelaisvės į Pažadėtąją žemę; jis perduoda tautai Dievo Įstatymą (→ Dekalogas) ir uždraudžia (*Įst* 13) jį keisti; jis t. p. išveda izraelitus iš relig. paklydimo (aukso veršis) ir malda paremia (*Sk* 22 ir t.) kovą už Pažadėtąją žemę, kurios pats nepasiekia (*Įst* 34, 14). NT Δ gerbiamas kaip Dievo įstatymo perteikėjas, kaip tikėjimo ir tobulo gyvenimo pavyzdys; Bažn. Tėvai (pvz., Grigalius Nysietis) jį laiko sielos kilimo link Dievo pavyzdžiu. Netrukus įsitvirtina Δ kaip Kristaus atitikmens ST tipologinis vaizdinys; jis išlieka per visus VA, taip pat ir dailėje. Dažn. jis pasirodo kaip „raguotas" (*Iš* 34, 29) pranašas. → Dovydas. LaJ

Lit.: A. BENTZEN, Messias – Moses redivivus – Menschensohn, Z. 1948. – C. IHM, Die Programme d. altchr. Apsismalerei, W. 1960.

Mugė. (vok. *Messe*). Ūkio ist. požiūriu Δ reiškia pastovią → tarptautinės prekybos vietą ir laiką. Nuo X a. Δ formuojasi iš metinių → turgų iš pr. Paryžiuje ir Sen Deni, o XI a. antroje pusėje persikelia į Šampanę (Provansas, Lanji, Trua, Barsur-Aube), kur pirkliai, ypač iš Flandrijos ir It., susitikdavo kas du mėnesius vis kitame mieste. Įv. teis. lengvatos, pvz., → apsauga, atleidimas nuo mokesčių, eventualaus persekiojimo dėl skolų sustabdymas, specialūs teismai skatino Δ lankymą. Svarbiausios prekės buvo → tekstilės gaminiai, t. p. iš R. atgabenti prabangos daiktai, vynas, metalo dirbiniai. → Bankininkystės plėtotė įgalino pirklius vykti į Δ be didelių grynųjų pinigų sumų, ir jau XIII a. Šampanės Δ finans. sandoriai viršijo prekių apyvartą. Nuo XIII a. šalia R. Pranc. mugių atsiranda kitų (ypač Frankfurto Δ); XIV a. svarbiausios Δ iš Pranc. persikėlia į Flandriją (Briugė, Ipras, Antverpenas); vėlyv. VA centrais tampa Ženeva, Zurzachas, Lionas, Erfurtas, Leipcigas. Tačiau daugybėje svarbių prekybos miestų dėl viet. pirklių priešinimosi Δ neatsirado, todėl VA pab. Δ reikšmę V. Eur. nustelbė stambių prekybos bendrovių nuolat. kontoros; tuo tarpu P. ir R. Δ išliko svarbios. Din

E. CHAPIN, Les villes de foires de Champagne des origines au début du XIV siècle, 1937. – Recueil de la Société Jean Bodin 5 (1953), pass. – H. THOMAS, Beitäge zur Gesch. der Champagnem.n im 14. Jahrhundert, in: VSWG 64, 433–467. → Tarptautinė prekyba, prekyba, ūkis.

Muitai buvo svarbus VA valdovų pajamų, gaunamų prie terit. sienų, tiltų, kelių, uostų, turgų ir kt., šaltinis. Valstybių, ypač Vok., susiskaldymas vėlyv. VA ir Δ teisės perdavimas viet. valdžiai

lėmė, kad iš toli įvežamos prekės (→ tarptautinė prekyba) dažnai būdavo apmuitinamos dešimtis kartų, ir tai atitinkamai atsispindėdavo jų kainoje. Vėlyv. VA vien prie Reino buvo apie 60 muitinių; Δ buvo pagr. Pareinės kurfiurstų pajamos. Tačiau Δ sist. būta ir labai daug → privilegijų. Δ apyrašų randame jau Karolingų laikų Δ nuostatuose. → Palyda. Din

Lit.: → Prekyba.

Münster (vok., iš VA lot *monasterium* – atsiskyrėlio buveinė), nuo Kasiano laikų (430/435) – viso vien. arba regulos kanauninkų terit. su bažn. vok. pavadinimas, vėliau Δ vadinama tik bažn. Po to šis žodis reiškė eipiskopalinę bažn., tuo tarpu *Dom* (*domus Dei*; katedra) dažnai vadinama pagr. miesto bažn., kuri nėra vysk. rezidencija. LaJ

Lit.: K. Honselmann, M. u. Dom, in: Westfalen 37 (1959), 2 ir t.

Munt (vid. vok. aukšt., iš lot *mundium* – sauga, globa), germ.-vok. teisėje – neribota šeimininko valdžia šeimynos, t. y. žmonos, vaikų ir samdinių atžvilgiu, o kaip giminės galvos – ir jai priklausančių našlių bei našlaičių atžvilgiu; svarbiausia šeimininko pareiga buvo jam pavaldžių žmonių → apsauga ir atstovavimas jiems teisme. Iš VA Δ nuostatos išsirutuliojo įvairios valdovų teisės asmenų atžvilgiu, pvz., nuo Merovingų laikų – karaliaus globa palydos asmenims, nuo Karolingų laikų – Bažn. ir vien.; atsirado fogtijų ir žemės savininkų globos teisės, pastarųjų – globoti savo valstiečius. → Namai. Sto

Lit.: G. Waitz, Über die Bedeutung d. Mundium im dt. Recht, in: Idem., Gesammelte Abhandlungen, I, 1896, E. Molitor, Zur Entwicklung d. M., in: ZRG GA 64 (1944), 112 ir t., K. Kroeschell, Haus u. Herrschaft im frühen dt. Recht, Gö. 1968.

Musica (lot. – muzika), VA mokymo ir lavinimo sistemoje priklausė *quadrivium*, t. y. matu ir skaičiais pagrįstoms *septem* → artes liberales disciplinoms. Požiūris, kad muzika yra skaičių santykiais paremtas mokslas ir praktinis menas, ateinantis iš Antikos, atsispindi jos apibrėžimuose (pvz., Kasiodoro: „Δ est disciplina quae de numeris loquitur") ir klasifikacijose, – antai Boecijus, remdamasis lygiomis aritmetinėmis proporcijomis, išskiria Δ *mundana*, Δ *humana* ir Δ *instrumentalis*, ir regi kosmologinius, harmonijos (kūno ir sielos harmonija) ir tikruosius muzikinius reiškinių vienoje didžiulėje sąryšių visumoje. Nors su vientisu ir visa apimančiu pasaulėvaizdžiu susijusi muzikos teorija buvo laikoma auktesne už muzikos praktiką, bet jau gana anksti atsiranda apibrėžimų, kuriuose įvardijami ir juslėmis suvokiami bei jas veikiantys elementai: pvz., Boecijus pagal *sensus* ir *ratio* perskyrą skiria aukštus ir žemus tonus, o Augustinas pripažįsta pavojų būti labiau paveiktam melodijos negu žodžių. Jei peržiūrėsime muzikos apibrėžimų raidą VA, pastebėsime vis didėjančią orientaciją į praktinį muzikos mokymą, pirmiausia – į giedojimo mokymą; muzika esanti giedojimo menas. Greta šios Δ *activa* arba Δ *practica*, gyvuoja Δ *speculativa* arba Δ *theorica*, prie kurios XV a. pab. prisideda dar Δ *poetica* kaip komponavimo teorija. Nuo XIII a. Δ *plana* vadinamas vienbalsis choralas, o Δ *mensurata, mensuralis* arba *figuralis* – daugiabalsė muzika; Δ *vulgaris* Jonas de Grocheo ~1300 vartoja kaip terminą, kuriuo suprantama vokališkai arba instrumentiškai atliekama pramoginio arba auklėjamojo pobūdžio liaudies dainų ir šokių muzika; Δ *falsa* arba *ficta* žymi kompozicijas, kuriose esama ne diatoninės eilės (→ diatonika) garsų. Schl

Lit.: F. A Galio, La e le „artes" in Italia attorno al mille, in: Quadrivium 5 (1962). – J. Smits van Waesberghe, Musikerziehung. Lehre u. Theorie d. Musik im MA, L. 1969. – E. L. Waeltner, Organicum Melos, Mn. 1977. – K. v. Fischer, M., in: P. Weimar (Hg.), Die Renaissance d. Wiss.en im 12. Jh., Z. 1981. – M. Haas, Studien zur ma. Musiklehre im Kontext d. Philosophie d. 13. u. frühen 14. Jh.s, in: Aktuelle Fragen d. musikbezogenen MA. forschung (Forum Musicologicum 3), Winterthur 1982, 323–456. – Idem., Die Musiklehre im 13. Jahrhundert von Johannes de Garlandia bis Franco, in: F. Zaminer (Hg.), Die ma. Lehre von d. Mehrstimmigkeit, Da. 1984, 89–159. – E. Fladt, Die Musikauffassung d. Johannes de Grocheo im Kontext d. hma. Aristoteles-Rezeption, Mn. 1987. – C. Berger, M. ficta. Theories of accidental inflections in vocal polyphony from Marchetto da Padova to Gioseffo Zarlino, C. 1987. – D. Illmer, Die Zahlenlehre d. Beothius, in: F. Zaminer (Hg.), Rezeption d. antiken Fachs im MA, Da. 1990, 219–252. – A. Riethmüller, Probleme d. spekulativen Musiktheorie im MA, in: Ibid., 163–201. → Muzika, muzikos traktatai.

Musicus (lot.) VA yra su *ars musica* arba muzikos teorija susipažinęs mokytojas ir mokslinin-

kas, išmanantis muzikos dėsningumus ir galintis ją vertinti bei jos mokyti. Δ labiau vertintas už kantorių, muziką praktiką, kuris buvo tik atlikėjas *per usum* (iš įpratimo) ir kūrė tik iš intuicijos, ir tik vėliau išauga autoritetas kantorių *per artem*, dirbančių katedrų bažn. choruose ir lot. mokyklose. Schl

Musulmonas → islamas

Muzika. VA sąvoka → musica apima ne tik skambančiąją, bet ir *scientia musica* kaip *quadrivium* (→ artes liberales) dalį. Tačiau jau nuo IX a. traktatuose buvo mėginama pernelyg nesismulkinant laviruoti tarp *musica speculativa* ir praktinės Δ (ir tai labai apsunkina tų traktatų skaitymą). Nuo XI, ir ypač XII a. vis aiškiau skiriama spekuliatyvioji Δ, kultivuota pirmiausia filosofų, ir praktinės Δ teorija, niekada galutinai nenutraukusi saitų su *musica speculativa*, bet vis labiau šliejusis prie *trivium* priklausančios → retorikos. Visuotinės Eur. muzik. kultūros pagrindai VA buvo padėti VIII–IX a., „išvertus" → senąjį Romos choralą į jo frankiškąją redakciją, kuri dabar visuot. vadinama grigališkuoju → choralu. Ne kartą perniek nuėję mėginimai vykdant liturg. reformą frankų terit. įdiegti senąjį Romos choralą bus, matyt, pastiprinę suvokimą, jog būtina raštiškai užfiksuoti tradicines formas; to rezultatas – frankų valst. kaip bandymas sunorminti giedojimą buvo sukurtos ritmo nežyminčios, labiau į kalbėjimo aktą negu į melodiją orientuotos → neumos. Tais pirmaisiais repertuaro užrašymais ir buvo pakloti Eur. Δ ist. pamatai, nors iš pr. žodinė ir rašytinė paveldo formos gyvavo kartu ir viena kitą palaikė. Analogiškas Karolingų laikų pasiekimas – grigališkųjų melodijų įtraukimas į → bažnytinių tonacijų sist. (nors ir pagal bizant. pavyzdžius). Muzik. notacijos sukūrimas, pačios Δ teoriškumas, t. p. laipsniškai ryškėjanti pirmapradė k. ir giedojimo vienovė ir sudarė prielaidas V. Eur. Δ raidai. Vienintelis naujas Karolingų laikų lit. ir muzik. žanras (→ tropai iš principo nebuvo atliekami be atitinkamos giesmės) buvo → sekvencija, kurios melodijas sudarė laisvai ir anksčiau negu jų (dažnai įv. regionuose skirtingi) tekstai sukurtos kompozicijos. Anksti, nuo IX a. pab. pasirodantį → organum, kur antrieji balsai jungiami prie pirmojo lygiagrečiomis kvartomis, kvintomis ir oktavomis, reikia suprasti kaip vienbalsiškumo išplėtojimą ir išdailinimą („decus organale", „ornamentum"), o ne kaip jo pakeitimą. ~1100 išryškėjęs polinkis kiek dirbtinai laužyti sustabarėjusį paralelizmą galiausiai baigiasi tuo, kad sukuriamas „naujasis organumas", kuriame ženkli stipresnė muzik. formos pajauta (pvz., → Saint-Martial mokyklos arba *Codex Calixtinus* repertuaras). Tik vad. → Notre-Dame epochoje (~1160–1250) išsirutuliojo tikrasis daugiabalsiškumas ir imamos naudoti ritminės figūros. Repertuaro branduolį sudarė į Paryžiaus Dievo Motinos katedros švenčių kalendorių orientuoti dviejų balsų organumai solinėms Mišių giesmių dalims. Prie *organum duplum*, kai organumo balsas laisvai sklinda per tęstinius *cantus* tonus, dabar prisideda → diskanto frazė (nata priešais natą), kai abu balsai ritmiškai sutikslinami ir tarpusavyje suderinami. Diskantinė frazė pirmą kartą V. Δ ist. suteikia Δ visiškai savitą, jau pradedamą estet. vertinti struktūrą. Yra išlikusių diskanto partijų ir kaip nuo pirminio choralo nepriklausomos, iš choralo fragmentų naujai sukomponuotos klauzulės. Iš esmės diskanto partijoms (t. p. ir vėlesniam organumo partijų išplėtimui į paralelias melodines linijas) žymėti → modalinėje notacijoje buvo racionalizuoti kai kurie trukmės ženklai, kurie menzūrinėje *ars antiqua* ir *ars nova* muzikoje (→ menzūrinė notacija) buvo nuosekliai toliau tobulinami. Priešingai nei choralo kūrinuose, dainingas, daugiabalsis, tačiau vieno teksto ir dažn. homofoniškas → conductus buvo paremtas laisvai kuriama melodija. Kaip pagr. ankstyv. daugiabalsės muzikos (→ ars antiqua, ~1250–1320) žanras jau Notre-Dame epochoje buvo iškilęs → motetas, atsiradęs iš organumo, tekstuojant aukštuosius klauzulių balsus (šis kilmės aiškinimas pastaruoju metu ginčijamas). Dvibalsis motetas netrukus užleido vietą tribalsiui. Svarbiausias pastarojo požymis – pirminės → tenoro melodijos (grigališkojo choralo fragmento) sąsaja su laisvai sukurta melodija viršutiniams balsams ir daugiatekstiškumas (taip pat ir skirtingomis k., pvz., lot. ir pranc.). Tolesnėje raidoje paskiri balsai vis labiau

difencijuojami, o aukščiausias balsas (tripla) buvo dažn. judriausias, gyvo deklamacinio pobūdžio. Susiformavus menzūrinei Δ (Jonas iš Garlandijos, Franco iš Kelno), tapo įmanomi ir sudėtingesni ritmai. Ypač Petro iš Cruce's (nuo ~1280) tipo motetuose galima triplose pastebėti jokioms taisyklėms nepaklūstantį, savivališką deklamavimą. Nors ankstyv. VA pasauliet. Δ raštiškai nedokumentuota, tačiau iš XII ir XIII a. turima daug → trubadūrų ir → minezingerių kūrinių melodijų paliudijimų. Pagr. visų Δ ist. tyrėjų problema yra ta, kad iš nemenzūrinės notacijos neįmanoma atpažinti melodinio ritmo. Jei kartais ir būna žinoma, kad kūrinys buvo atliekamas su muzik. akompanementu, bet dėl rašyt. šaltinių stokos jo negalima rekonstruoti. *Ars antiqua* pakeičia kontrapunktiškai daugiabalsės muzikos epocha → ars nova Pranc., taip pavadinta pagal ~1320 Philippo de Vitry sukurtą notacijos sistemą (čia jau žymimos minimos, lygias teises turi trinaris ir dvinaris natų skirstymas). *Ars nova* epochos motetui pirmiausia būdinga → izoritmika (identiškas ritminių figūrų (*talea*) ir nuo jų nepriklausomų melodijų figūrų (*color*) kartojimas), kuri viršūnę pasiekia Guillaume'o de Machaut motetuose, kai kada net virsdama panizoritmija (absoliučiu visų balsų izoritminiu suskaidymu). Abiems judriems aukštiesiems balsams priešpriešinami vienas ar du ramesni žemesnieji balsai. Nuo XIV a. vid. naujų motetų sukuriama pastebimai mažiau. Tačiau repertuaras puoselėjamas toliau ir pasklinda po visą Eur. XIV a. vis labiau įsigali keturbalsė skambi frazė (penkiabalsį motetą mėginama kurti tik a. pab.). Be to, vis reikšmingesni tampa kanoniniai komponavimo būdai. Daugiabalsėje kompozicijoje prie tekstinio aukštojo balso dar buvo derinamas tenoras, prie kurio prijungus kitus balsus, buvo galima išplėtoti keturbalsę kompoziciją. *Ars nova* pakeičia *ars subtilior* (~1377–1420), pasižymintis manieringa notacija ir Δ ritmų kompleksiškumu. Priešingai negu pranc., XIV a. it. moteto izomorfija didesnės reikšmės neturėjo. *Trecento* menui būdingas ne motetas, o (dviejų balsų) → madrigalas, sudarytas iš kelių strofų ir vienos ar dviejų eilučių ritornelio su sava Δ ir dažnai skirtinga menzūra. Ir It. vis mėgstamesnės kanoninės komponavimo technikos, o nuo a. vid. – tribalsiškumas. Tai pasakytina ir apie grynai it. → ballata žanrą, kurio žymiausias kūrėjas buvo Francesco Landini († 1397); palyginti ramios melodijos *ballata* tapo mėgstamiausiu žanru vietoj madrigalo. Angl. kompozicijose XIII a. tebevyravo specifiniai komponavimo bruožai (tercijų ir sekstų sąskambių pomėgis, balsų kaitos metodas, polinkis į daugiabalsiškumą), o XIV a. vis labiau ima įsitvirtinti iš kontinento ateinančios komponavimo technikos. Žinoma, anglų polinkis į tercijomis ir sekstomis pagrįstą → fauxbourdon buvo esminis XV a. Δ raidai. Komponavimo ist. riba tarp VA ir Renesanso yra aiški: nuo 1420 dėl anglų, ypač Dunstable'o, Δ poveikio išryškėja nauja kontrapunktinio mąstymo tendencija ir pradeda formuotis „eufoninis" kontrapunktas. Tinktorijus ne kartą pabrėžė juntąs gimstant naują Δ epochą, kurios atstovais greta Dunstable'o mini dar Dufay ir Binchois. Naujojo stiliaus bruožais tapo dviejų–keturių balsų kontrapunktinė frazė, įvairios „eufoninio" skambesio technikos, palyginti ramesnis ritmas, mažėjantis disonansų naudojimas ir naujų kontrapunkto tipų atsiradimas.

Lit.: A. Hughes (Ed.), Early Med. Music up to 1300, Lo. [2]1955. – W. Apel, The Gregorian Chant, Bloomington 1958. – N. C. Carpenter, Music in the Med. and Renaissance Universities, Norman 1958. – A. Hughes/G. Abraham (Ed.), Ars nova and the Renaissance. 1300–1540, Lo. 1960. – R. Hammerstein, Die M. d. Engel. Untersuchungen zur M.anschauung d. MA.s, Bern 1962. – J. Chailey, Histoire Musicale du MA, [2]1969. – B. Münxelhaus, Zur Rezeption d. pythagoreischen M.theorie als quadrivialer Wiss. im lat. MA, Bo. 1976. – G. Cattin, Il Medioevo (Storia della Musica 1/2), Tn. 1977. – F. A. Gallo, Il Medioevo (dass. 2), Tn. 1977. – R. Hoppin, Med. Music, N. Y. 1978. – H. Hucke, Toward a New Historical View of Gregorian Chant, in: Journal of the American Musicological Society 33 (1980), 437–467. – P. Gülke, Mönche/Bürger/ Minnesänger. M. in d. Gesellschaft d. europ. MA.s, W. [2]1980. – K. v. Fischer, Musica, in: P. Welmar (Hg.), Die Renaissance d. Wiss.en im 12. Jh., Z. 1981, 233–248. – Haas, Studien zur ma. M.lehre I: eine Übersicht über die M.lehre im Kontext d. Philosophie d. 13. u. frühen 14. Jh.s, in: Forum Musicologicum 3 (1982), 323–456. – F. Reckow, „Vitum" oder „Color Rhetoricus"? Thesen zur Bedeutung d. Modelldisziplinen grammatica, rhetorica u. poetica f. das M.verständnis, in: Forum Musicologicum 3 (1982), 307–321. – F. Zaminer (Hg.), Die ma. Lehre von d. Mehrstimmigkeit, Da. 1984. – U. Günther/L. Finscher

(Hgg.), M. u. Text in d. Mehrstimmigkeit d. 14. und 15. Jh.s, Kassel 1984. – E. FLADT, Die M.auffassung d. Johanness de Grocheo im Kontext d. hma. Aristoteles-Rezeption, Mn. 1987. – J. YUDKIN, Music in Med. Europe, Englewood Cliffs 1989. – A. HUDHES, Style and Symbol. Med. Music 800–1453, Ottawa 1989. – R. L. CROCKER/D. HILEY (Ed.), The Early Middle Ages to 1300, O. 1990. – F. ZAMINER (Hg.), Rezeption d. antiken Fachs im MA, Da. 1990. – HUGLO ir. kt. (Ed.), Aspects de la musique liturgique au MA, P. 1991. – H. MÖLLER/R. STEPHAN (Hgg.), Die M. d. MA.s, Laaber 1991.

Muzikos instrumentai VA, kiek apie juos galima spręsti iš realijų, meno kūrinių, traktatų ir aprašymų, buvo naudojami ne tik muzikos praktikoje, t. y. laisvam arba įrėmintam dainų akompanavimui, instrumentinės muzikos improvizacijoms ir įsijungimui atliekant daugiabalses kompozicijas, bet ir spekuliatyvioje muzikos teorijoje (→ musica), t. y. menzūroms ir proporcijoms demonstruoti. Buvo skiriami dirbtiniai Δ (lot. *organa artificialia*) ir natūralus instrumentas – žmogaus balsas. Pagal garso išgavimo būdą Δ buvo galima suskirstyti į pučiamuosius (*organa inflatilia*), styginius (*organa tesibilia*) ir mušamuosius (*organa percussionalia*); styginiai ir mušamieji Δ kartais buvo vadinami bendru *organa pulsatilia* terminu. Jau nuo IX a. pirmenybė buvo teikiama styginiams instrumentams, kurie dominavo ir VA pab. ansamblių muzikoje. Prie jų priklausė ir diatoniškai derinama arfa, kuri, kaip ir psalmynas (→ psalterium) bei rota (trikampė arfinė citra), daugelyje ankstyv. miniatūrų priskiriama karaliui → Dovydui. → Ryla (*organistrum, vielle*), ankstyv. VA tebebuvusi angelų atributas, vėliau populiarumo netenka. Iš arabų kultūros pasaulio X a. per Isp. ir Siciliją į Eur. pateko liutnia, kuri buvo lygiai tokia pat mėgstama ir paplitusi, kaip ir abu pagr. strypinių instrumentų tipai su lenktu kakleliu – fidelis ir be jo – rebekas (*Rebec*; *rubebe, gige, lyra*). Nuo XII a. imtas naudoti, t. p. ir vien., trumšeitas (vok. *Trumscheit*), gr. vienastygis strypinis instrumentas (dar vadintas Marijos trimitu arba moterų vienuolių smuiku). Iš pučiamųjų instrumentų be olifanto (raižyto rago), cinko (rago su skylutėmis) ir → trimito ypač paminėtini: šalamaja (vok. *Dulzian*, *Bomhart*, *Pommer*), švilpiamieji Δ (t. p. ir VA aukštesniuosiuose sluoksniuose naudotos maišinės švilpynės ir dūdmaišiai) ir fleitos (vienos angos, dviejų angų, Pano, skersinė fleita). Žinių apie → vargonus išlikę iš IX a.; iš mažesniųjų *positiv* ir *portativ* formų nešiojamieji vargonai buvo naudojami ir pasauliet. muzikai atlikti. Seniausiu klavišiniu Δ laikytinas klavikordas, išrastas, kaip spėjama, jau prieš 1400. Nuolat buvo naudojami visų rūšių mušamieji ir triukšmo Δ, nuo tarškynių ir žvangučių iki varpų, būgnų ir litaurų. Visi tie Δ VA pasižymėjo ir įv. relig. simbolika. Schl

Lit.: F. L. HARRISON/J. RIMMER, European Musical Instuments, Lo. 1964. – H. STEGER, Philologia musica, Mn. 1971. – E. HICKMANN, Musica Instrumentalis, Baden-Baden 1971. – D. MUNDROW, Instruments of the Middle Ages and Renaissance, Lo. 1976. – H. GIESEL, Studien zur Symbolik der Musikinstrumente im Schrifttum der alten u. ma. Kirche, Rb. 1978. – F. L. HARRISON, Tradition and Innovation in the Instrumental Usage, 1100–1450, in: J. LARUE (Ed.), Aspects of Med. and Renessance Music. A Birthday Offering to G. Reese, N. Y. 1978, 319–355. – Iconographie und Spielpraxis, in: Basler Jb. f. hist. Musikpraxis 8 (1984), pass. – Neue Erkenntnisse zu alten Instrumenten, in: IBID., 11 (1987), pass. – C. PAGE, Voices and Instruments of the MA. Instumental Practice and Songs in France 1100–1300, Lo. 1987. – H. HÜSCHEN, Die „musica instrumentalis“ in den Musikklassifikationen des Altertums und des MA.s, in: A. BINGMANN ir kt. (Hgg.), Studien zur Instrumentalmusik. L. Hoffmann-Erbrecht zum 60. Geburtstag, Tutzing 1988. – Neue Erkenntnisse zu alten Instrumenten, II, in: Basler Jb. f. hist. Aufführungspraxis, 12 (1988), pass.

Muzikos teorija → musica

Muzikos traktatai, parašyti VA, perteikia VA lot. k. perdirbtą gr. muzikos teoriją (VI–VII a. – Boecijus, Kasiodoras, Izidorius Sevilietis) ir iš esmės laikytini vėlesnių laikų mokomaisiais tekstais, kuriuose išdėstoma *ars* → musica ir susiejama su muzikine praktika. Δ aiškinama: tonų ir intervalų nustatymas iš monochordo stygos ilgio, bažn. ir psalmių tonų teorija, → solmizacija, mutacijos tarp → heksakordų, sąskambių galimybės, ankstyv. daugiabalsių kūrinių tobulinimas, muzikinės notacijos → ars antiqua ir ats nova epochose raida ir diferenciacija. Reikšmingi Δ: anon. *Musica Enchiriadis* (IX a. pab.), *Commemoratio brevis de tonis et psalmis mudulandis* (X a.), Gvidono iš Areco (~1030). *Micrologos*, Franco iš Kelno (~1280) *Ars cantus mensurabilis,* Pilypo iš Vitri (~1320) *Ars nova* ir Jono Tinktorijaus (~1500) raštai. Kiek išsiskiria Jono de Grocheo

(~1300) *Ars musice*, nagrinėjantis pasauliet. muziką. Schl

Lit.: J. SMITS VAN WAESBERGHE, Musikerziehung. Lehre u. Theorie der Musik im MA, L. 1969. – F. A. GALLO, Philological Works on Musical Treatises of the MA. A bibliographical report, in: AcM 44 (1972), 78–101. – L. A. GUSHEE, Questions of Genre in Med. Treatises, in: W. ARLT (Hg.), Gattungen der Musik, I, Ber. 1973, 365–433. – F. A. GALLO, La trattatistica musicale, in: Storia della cultura veneta, II, Vicenza 1976. – B. MUNXELHAUS, Pythagoras musicus. Zur Rezeption der pythagorischen Musiktheorie als quadrivaler Wissenschaft im lat. MA, Bonn 1976. – BIELITZ, Musik u. Grammatik, Mn. 1977. – M. HUGLO, Bibliogr. des éditions et études relatives à la théorie musicale du MA (1972–1987), in: AcM 60 (1988), 229–272. – M. BERNHARD, Überlieferung u. Fortleben der antiken lat. Musiktheorie im MA, in: F. ZAMINER (Hg.), Rezeption des antiken Fachs im MA, Da. 1990, 7–35. – IDEM., Das musikal. Fachschriftentum im lat. MA, in: Ibid., 37–103.

Mūzos, menų ir mokslų personifikacijos Antikos mitologijoje, titanės Mnemozinės ir Dzeuso dukterys. Savo muzikavimu Apolono vadovaujamos Δ linksmindavo dievus. Gyveno Helikono arba Parnaso kalne (mūzų šventykla – muziejus). Poetai, kurdami savo kūrinius, šaukiasi Δ pagalbos, laukdami įkvėpimo, kurį suteikia jų pabučiavimas. 1. Klėja, skelbiančioji (vaizduojama su ritiniu) – istorijos Δ; 2. Euterpė, teikiančioji džiaugsmą (su fleita) – grojimo fleita Δ; 3. Melpomenė, giedančioji (su tragedijos kauke) – tragedijos Δ; 4. Talija, žydinčioji (su komedijos kauke) – komedijos Δ; 5. Erata, meilingoji (su styginiu instrumentu) – chorinės lyrikos Δ; 6. Polihimnija, daugiagiesmė (be atributo) – šokio Δ; 7. Uranija, dangiškoji (su dangaus gaubliu) – astronomijos Δ; 8. Kaliopė, dailiabalsė, geriausia iš visų (su lentele ir stiliumi) – epo Δ; ji pagimdė mirtingąjį – Orfėją. VA Δ beveik visai išstūmė septyni laisvieji menai (vis dėlto, neskaičiuojant VA lot. tekstų, Δ šaukiamasi Gotfrydo Štrasburgiečio *Tristan*, V. 4862 ir t., Dante's kūryboje). Nuo → Renesanso epochos Δ atgavo reikšmę simboliniam vaizdavimui. Bg

Lit.: J. SEZNEC, Das Fortleben d. antiken Götter, Mn. 1990.

n

Nachdichter (vok. – vėlesnieji poetai). 1. Zangšprucho poetai, gyvenę ir kūrę po → dvylikos senųjų meistrų. Kitaip nei pastarųjų, Δ skaičius ir vardai nėra griežtai kanonizuoti. Δ kartais tepriskiriamas vienas kitas XIII–XIV a. poetas, bet kai kada jų priskaičiuojama net iki 70. 2. Visi žinomi zangšprucho poetai ir meisterzingeriai drauge. → Meisterzangas. Ret

Lit.: H. ELLENBECK, Die Sage vom Ursprung des dt. Meistergesangs, Diss. Bo. 1911. – C. PETZSCH, Zur sog., Hans Folz zugeschriebenen Meistergesangsreform, in: PBB (T) 88 (1966), 110–142. – H. BRUMMER, Dichter ohne Werk, in: K. KUNZE ir kt. (Hgg.), Überlieferungsgesch., Fs. K. Ruh, F. 1989, 1–31.

Nacionalinis epas, nelabai teiktinas → herojinės poezijos pavadinimas, turintis ypač pabrėžti atitinkamą nac. charakterį, antai „Nybelungų giesmė“ – vok., „Rolando giesmė“ – pranc., *Cid* – isp. Δ ir pan. Din

Namas. Soc. ir funkcinės struktūros (pirmiausia virimas, → apšildymas, valgymas, miegojimas, darbas) lėmė namų pobūdį ir raidą. Duomenų apie tai teikia archeol. tyrimai, statybos analizė ir rašyt. šaltiniai (ypač miestų statybos nuostatai bei viet. teisės užrašymai). Vėlyv. VA valstiečių Δ (su tvartu) užėmė vidutiniškai 6 x 8 m plotą, o mieste 45 m² gyvenamo ploto amatininko Δ veikiausiai buvo didesnis už vidutinį. Pagr. Δ statybinės medžiagos – mediena, akmuo ir molis. Dar XIII a. iš akmenų statyti Δ traukdavo visų dėmesį (*domus lapidea*), o iki XVI a. pr. miestuose jau visuot. pereita prie akmens statybos. Lemiamos reikšmės tam turėjo tokie veiksniai, kaip didelis gaisrų pavojus ir reikiamos medienos sąnaudos (mažiausiai 500 išilginių m rastų fachverkiniam Δ). Vien akmens statybos prielaida buvo gamtiniai akmenų ištekliai apylinkėse. Alternatyvia statybine medžiaga akmeniui nuo XIII a. tampa plytos. Iš dalies arba visai tašyto akmens Δ rodo aukštesnį savininko luomą. Tokie Δ stovėdavo ir prestižinėse miesto vietose. Iš medinių statinių dalių mūsų laikais galima nustatyti pastato amžių remiantis gamtos mokslų metodais (dendrochronologija). Pagr. medinės statybos būdas VA buvo karkasinė statyba (laikantysis sijų karkasas), kuriai priklausė ir Vok., Pranc., Angl. bei P. Skand. paplitusi fachverkinė statyba, kai sienos būdavo užpildomos įv. medžiagomis, pvz., pynučiais arba plytomis, ir paprastesnė, bet daugiau medienos reikalaujanti blokinė statyba (vienas ant kito guldomi rąstai), ypač mėgta Alpių kalnų regione ir Skand. – Soc. ist. požiūriu „visas Δ“ yra teisiškai ypač saugoma taikos zonoje esanti bendruom., apimanti → šeimą, šeimynykščius, vergus, kurie kartu yra šeimininko valdžioje (→ Munt). Δ centras – ugniavietė. Namų taikos sulaužymas pradedant nuo tvoros peržengimo buvo baudžiamas didelėmis bausmėmis; vėlyv. VA It. miestų bajorų Δ turėjo imunitetą. Pagal įv. germ./vok. teisės aktus namų krata (ieškant, pvz., vogto turto) turėdavo vykti laikantis ypatingų ritualų (nuogumas). → Statyba, medinė; plytinė. Hun/Din

Lit.: O. BRUNNER. Neue Wege der Sozialgeschichte, 1956. – Holzbau im MA I/III = Jahrbuch für Holzbauforschung 33 (1983); Sonderbd. 1985; 1988. – H. HUNDSBICHLER, Wohnen, in: H. KÜHNEL (Hg.), Alltag im SMA, Graz [3]1986, 254–260.

Namų knyga, ypatinga vėlyv. VA → rinktinių rankraščių forma – pagal namų šeimininko arba šeimos (dažnai didaktinius) interesus surinkti įv. tekstai, skirti mokymuisi ir šiaip skaitymui (pvz., Michaelio de Leone's Δ). Δ vadinamos ir kompiliacijos, atsiradusios siekiant pamokyti gyventi šeimoje (pvz., Jatromatematikos Δ) Garsi savo iliustracijomis yra *Wolfegg-Hausbuch*. F/O

Lit.: J. GRAF WALDBURG-WOLFEGG, Das ma. Hausbuch, Mn. 1957. – P. KAYSER, Michael de Leone († 1355) und seine literarische Sammlung, Wü. 1966.

Naratio (lot. – pasakojimas; gr. *diégesis*). 1. → Retorikoje – nebūtina → kalbos dalis, tarp *exordium* ir *argumentatio*; faktų ir papildomų aplinkybių išdėstymas kaip tolesnės argumentavimo strategijos pamatas dažnai jau būna – dėl pridėjimų ir nutylėjimų – šališkas. *Brevitas, perspicuitas* ir *verisimilitas* (trumpumas, aiškumas ir įtikinamumas) vertybės turi patenkinti publikos lūkesčius

ir suteikti jai pasitenkinimą; tik sudėtingo dalyko atveju galimi nukrypimai (*digressiones*). Nuo Δ prie *argumentatio* kartais pereinama trumpai reziumuojant faktus ir paminint įrodymų tikslą (*propositio*), dažnai propozicija pakeičia Δ arba eina prieš ją. Naujesnės teorijos retor. įžvelgia funkcinę Δ analogiją su VA → Märe *exposition* dalimi. Pic 2. → Diplomatikoje – teksto dalis, apibūdinanti aplinkybes, privedusias prie teisės akto. Din

Lit.: K. H. SCHIRMER, Stil- u. Motivuntersuchung z. mhdt. Versnovelle, T. 1969.

Našlaitis, kaip ir → našlė ST laikų priklausė globotinųjų grupei; NT Δ – bejėgiškumo ir silpnumo simbolis. Vaikai Δ Karolingų → kapituliarijuose būdavo perduodami → karaliaus pasiuntinių globai, ir nuo Smaragdo iš Šv. Mykolo (St. Mihiel) vien. *Via regia* juos globoti reikalavo → kunigaikščių veidrodžiai ir vėlesni riterių kodeksai. Pagal „Saksų veidrodį" ir pusiau Δ po tėvo mirties iki pilnametystės, t. y. 21 metų, gaudavo globą (→ Munt) iš tėvo pusės vyriškos lyties giminaičių. Ehl

Našlė jau ST priklauso globotinųjų grupei. Δ globa nuo Karolingų → kapituliarijų laikų yra *potentes* uždavinys, o nuo Smaragdo iš šv. Mykolo *Via regia* to iš savo adresatų reikalauja ir → kunigaikščių veidrodžiai, ir vėlesnieji riterių kodeksai. Teis. Δ padėtis Eur. buvo skirtinga: ji priklausė nuo regiono teisės, bet visur buvo daug laisvesnė negu ištekėjusiųjų moterų. Pagal „Saksų veidrodį" Δ priklausė „vestuvių ryto dovana" ir „gerade" (mot. reikmenys), jai išliko vyro turto uzufruktas; lėną Δ galėjo perimti tik tada, jei, vyrui gyvam esant, turėjo „gedinge" (teisę pretenduoti). Amatininkų Δ dažnai perimdavo vyro verslą. Ehl

Lit.: G. GERHARDS, Das Bild der Witwe in der Lit. des MA.s, Bo. 1961. → Moteris.

Nationes (lot.), VA → universitetų žemietijos, atsiradusios Bolonijos ir Paryžiaus un-tų pavyzdžiu. Bolonijoje tai buvo grynai scholiarų atstovybės, Paryžiuje Δ (pranc., pikardiečių, norm. ir anglų, – destis kokio krašto atstovų būdavo daugiau) galėjo priklausyti ir *magistri artium* (→ magistras), o vėlesniuose un-tuose – visų → fakultetų studentai ir profesoriai. Δ vadovas buvo „prokuratorius", bendras visų Δ galva – „rektorius". Rie

Lit.: R. MEISTER, Beiträge zur Gründungsgesch. der ma. Univ., in: Anzeiger der phil.-hist. Klasse der Österr. Akademie der Wissenschaften 4, W. 1975.

Natų raštas → cantus fractus, choralinė notacija, diastematika, ekfonetinė notacija, linijų sistema, menzūrinė notacija, neumos, raidinė notacija.

Natūra, gamtos → personifikacija. Bernardo Silvestris neoplatoniškoje krikšč. kosmologijoje – iš Dievo gimusios dievaitės Nojos (gr. *nous* – dvasia, protas) duktė; motinai raudant, pakyla virš chaoso, formuoja materiją, paberia ant Žemės gyvybės sėklas, dalyvauja kuriant žmogų; panaši, tik dar labiau sukrikščioninta ji pavaizduota Alano iš Lilio kūriniuose, buvo perimta Jeano de Meuno „Rožės romane"; kaip įkūnijanti žmogiškąjį grožį Δ yra → descriptio topikos sudedamoji dalis. Kna

Lit.: G. D. ECONOMOU, The Goddess Natura in Med. Literature, C., Macc. 1972.

Natūrinis ūkis, natūralinis ūkis → ūkis

Naudingosios iškasenos → kalnakasyba, metalai, druska

Naujasis Testamentas. Jėzaus ir pirmųjų krikščionių Šv. Raštas buvo → Senasis Testamentas. Jėzus skelbė, kokia yra Dievo valia ST; todėl Paulius nurodo, kad tik krikščionys per Jėzų teisingai supranta ST (*2 Kor* 3, 7 ir t.). Gana anksti šalia ST atsiranda Jėzaus žodžių rinkinių; tai buvo apaštalų laiduota → Evangelijų pradžia; spėjama, kad jau II a. pr. būta Pauliaus laiškų rinkinio. IV a. buvo baigtas formuoti Δ kanonas (Bažn. pripažintas Bibl. knygų sąrašas): 367 Atanazas († 373) savo 39-ame Velykų laiške paskelbė iki šiol tebegaliojantį Δ kanoną: 4 Evangelijos (*Mt*, *Mk*, *Lk*, *Jn*), *Apd*; 14 Pauliaus laiškų (*Rom*; *1* ir *2 Kor*; *Gal*; *Ef*; *Fil*, *Kol*; *1* ir *2 Tes*; *1* ir *2 Tim*; *Tit*; *Fm*; *žyd*) ir 7 katalikiškieji laiškai (*Jok*; *1* ir *2 Pt*; *1–3 Jn*; *Jud*); *Apr*. Augustinas perėmė šį kanoną, prie kurio 405 prisijungė pop. Inocentas I. VA Δ buvo Dievo apreikšta apaštalų mokymo knyga, Bažn. mokymo pamatas, kur pateikta tiesa apie Dievą ir Kristų bei Išganymą (Ireniejus, † ~202); Δ surašyti vienintelio tikro Mokytojo Kristaus Dievo žodžiai (Origenas, † 254), tai veiksmingiausias

kovos su eretikais ginklas (Atanazas, † 373); Δ – tai autoritetas, kurį sutvirtina tikėjimo doktrina, Bažn. mokymas ir bendruom. (Tertulijonas, † po 220). Taip labai anksti šalia Δ atsiranda tradicija kaip „autoritetas", – šiam lygiagretumui pritaria ir Anzelmas Kenterberietis († 1109); tačiau Tomas Akvinietis († 1274) autoritetą (pop.) jau vertina aukščiau už Δ. VA Δ laikomas Bažn., vienuolių, dvasininkų ir pasauliečių pamatine *ordo*, net visos bažn. ir pasauliet. teisės pamatu (Marsilijus Padujietis, † 1342). Į Δ apeliavo ir visi VA reformų sąjūdžiai bei daugelis erezijų (ypač neturto sąjūdyje). LaJ

Lit.: R. Fabris (Ed.), La spritualità del Nouvo Testamento, R. 1985. – J. Reumann, Veriety and Unity in New Testament Thought, O. 1991. – H. J. Sieben, Kirchenväterhomilien zum NT. 1991. → Biblija, Evangelijos.

Navara → Ispanija

Nebukadnecaras (Nabuchodonosaras II), Babilono kar. (604–562 pr. Kr.), numalšinęs Judo karalystės sukilimą (*2 Kar* 24, 2), 587 sugriovęs Jeruzalę ir išsivedęs į nelaisvę gyventojus (→ tremtis, Babilono), po to išpuošęs → Babiloną (Babelio bokštas). VA krikšč. ypač paveikus buvo *Dan* piešiamas Δ paveikslas: atstumiantis tironas, teisiųjų persekiotojas, pamišėlis. LaJ

Lit.: W. v. Soden, Herrscher im alten Orient, B. 1954.

Negarbingieji žmonės (vok. *unehrliche Leute*). Vėlyv. VA visuomenėje požiūris į negarbingą veiklą buvo palyginti vieningas. Negarbingi užsiėmimai buvo dalis normų ir vertybių sistemos, reguliavusios gyvenimą miestuose ir kaime. Δ, paskirai arba grupėmis, nuolat ar kai kada ir įv. vietose buvo vienaip ar kitaip diskriminuojami. To pagrindas – priklausymas → nelaisviesiems, nesantuokinė kilmė, nepagydoma liga, svetimumas (→ čigonai) arba vertimasis negerbiamu amatu: tai → elgetos, barzdaskučiai ir šundaktariai, → špylmanai ir artistai, → fokusininkai, keliaujantys muzikantai, prostitutės, budeliai ir šungaudžiai, t. p. → teismo vykdytojai, malūnininkai ir kt. Hun

Lit.: W. Danckert, U. L., Bern 1963. – F. Irsigler/A. Lassotta, Bettler u. Gaukler, Dirnen u. Henker. Randgruppen u. Außenseiter in Köln 1300–1600, Kö. 1984.

Neidhartai, vėlyv. VA atsiradusi ir tyrėjų paskui vėl imta vartoti sąvoka, nusakanti ir autentiškas Neidharto (iš Rojentalio) dainas, ir jo vardu sukurtąsias (HMS II ir III). Savo ~1210–1237 Bavar. ir Austr. rūmuose sukurtose dainose Neidhartas remiasi kurtuaz. → minezango formomis ir pasiekimais, tačiau ir pasuka jį → kaimiškosios poezijos kryptimi. Rūmų pasaulis atitolinamas satyrinėmis priemonėmis. Šiuo minezango lyrikos ribų įveikimu Neidhartas pagrindė lit. tradiciją. Anon. sekėjai (neidhartininkai) netrukus ėmė jo dainas plėtoti arba kurti jo stiliumi naujas; vėliau atsirado „Neidharto švankai", kuriuose riteris Neidhartas pirmuoju asmeniu pasakoja apie savo ginčus su išsipusčiusiais kaimiečiais. Turinio šiurkštėjimas – juo toliau, juo ryškesnis – kaip rodo daugybė rankr., nenutraukė pomėgio kurti Δ. Dalis Δ XV a. pab. buvo išspausdinti, o 1566 parengti naujai. Galimybę griežtai atskirti tikrą ir netikrą palikimą, Δ nuo pseudo Δ šių laikų tyrinėtojai vertina kur kas santūriau negu anksčiau. Todėl VA terminas Δ labai tinka nusakyti lit. žanro atmainai, kuri savo klestėjimo laikais nebuvo matuojama autentiškumo kriterijais. Zim

Lit.: M. Haupt/E. Wiessner, Neitharts Lieder, L. [2]1923. – D. Boueke, Materialien zu Neidhart-Überlieferung, Mn. 1967. – E. Simon, Neidhart von Reuenthal, Boston 1975. – G. Schweikle, Neidhart, St. 1990.

Neidharto vaidinimas, seniausias vok. pasauliet. dramos tipas (*St. Pauler* Δ; ~1350), tematiškai l. artimas švankams apie Neidhartą (pirmiausia vad. „Našlaitės švankui"; vėliau papildytam kitais). Ste

Lit.: E. Simon, The Origin of Neidhart Plays, in: JEGP 67 (1968). – J. Margetts (Hg.), Neidharte, Graz 1982. – M. Siller, Anmerkungen zu den Neiharten, in: ZfdPh 104 (1985), 380–403. – J. Margetts (Hg.), Die ma. Neiharte. In Abb., Göp. 1986.

Nekaltybė. Daugelyje tautų gyvuojantis archajiškas maginis vaizdinys, kad Δ suteikianti numinozinę galią, krikšč. suprantamas kaip asketinė → dorybė. Savo noru prisiimta Δ sudaro → vienuolystės pamatą (→ įžadai, → askezė, → pasninkas, → celibatas). → Santuokoje Δ praradimas laikomas būtinu dalyku. Ikisantuokinės Δ ir nesantuokinės Δ reikalaujama tik iš moterų. Δ diržai, manoma, imti naudoti Kryžiaus žygių metu (pirmas paliudijimas 1405); užrakinami ir įv. konstrukcijų, jie būdavo nešiojami moterų ant lytinių

organų. Δ diržai turėjo saugoti moters Δ vyrui išvykus. Gai/Din

Lit.: → Skaistybė, seksualumas

Nekirčiuotas skiemuo (vok. *Senkung*, kritimas), akcentinės metrikos elementas – nekirčiuotas skiemuo tarp dviejų → kirčiuotų (vok. *Hebungen*). Dažn. žymimas „x" arba „v". Kai kada eina vienas arba du Δ paeiliui; tik išimtiniais atvejais (ypač laisvuosiuose ritmuose) pasitaiko iki 4 Δ. Eilutės, kurios baigiasi Δ, vadinamos mot. arba skambiosiomis. Rih

Nekrologas (gr.), pagal bažn. kalendorių sudaryta liturg. knyga, į kurią būdavo surašomi vardai tų mirusiųjų, kuriuos vien. konkrečiomis dienomis norėdavo individualiai paminėti liturgijoje (*commemoratio*). Šitas mirusiųjų paminėjimas dažn. remdavosi sutartimi, kurioje už maldą būdavo dovanojamos medžiaginės gėrybės. Δ yra kilę iš ankstyv. krikšč. → diptichų, kurie paskui išaugo į Karolingų *Libri mortuorum/Libri vitae* ir Kliuni „brolystės knygas". Nuo XII a. greta Δ ima rastis formaliai suvienodintos → aniversarijos (metinės knygos). Jų tikslas buvo nebe fiksuoti liturg. pamaldose minėtinus vardus, o priminti bendruomenei kiekvienos metų dienos įpareigojimus ir atliktinus *misericordia* darbus. Δ dažn. būdavo paminėtas tik vienas vardas, o aniversarijose vis dažniau imta užrašyti šeimas, atliktinus mirusiųjų paminėjimus ir medžiaginius atlygius už tai. Schu

Lit.: H. Liermann, Hb. des Stiftungsrechts, I–II, T. 1965. – N. Huyghebaert, Les documents nécrologiques, Turnbout 1972. – O. G. Oexle, Memoria u. Memorialüberlieferung im frühen MA, in: Fma. Studien 10 (1976), 70–95. – K. Schmid (Hg.), Die Klostergemeinschaft von Fulda im frühen MA, I–VIII, 1978. – K. Schmidt/J. Wollasch (Hg.), Memoria, Mn. 1984.

Nekromantija (gr. – mirusiųjų iššaukimas), magiškos praktikos, kuriomis išsikviečiami mirusieji siekiant sužinoti ateitį. Tai daroma giesmėmis, maldomis, burtažodžiais, kraujo aukomis ir magiškais daiktais. VA Δ buvo ypač paplitusi Isp., o suklestėjo vėlyv. VA. Bažn. Δ laikė mirtina nuodėme. → Burtai. Kim

Lit.: R. Kieckheffer, Magic in the MA, C. 1989.

Nelaisvė, laisvės atėmimas. 1. Teisės istorijos požiūriu ankstyviausia Δ rūšis buvo germ. asmeninis laidavimas, savanoriškas tapimas įkaitu, užtikrinant skolos grąžinimą. O nusikaltėlis būdavo baudžiamas ne įkalinimu, o pašalinimu iš visuom. (→ banas). Tik ankstyv. VA frankai → mirties bausmę kai kada pakeisdavo malonės bausme – Δ. Brandž. ir vėlyv. VA bajorija ir miestai Δ dažn. taikydavo kaip polit. prievartos priemonę arba bausmės pakaitalą neatsiteisusiems skolininkams, o nuo XIV a. Δ kai kada taikydavo ir kaip pagr. bausmę. 2. VA Δ buvo ne tiek bausmė, kiek soc. suvaržymų ir spaudimo elementas. Pvz., buvo būdinga šantažuojamoji Δ, dėl kurios suimtasis dažnai būdavo priverčiamas tarnauti. Ir atvirkščiai, Δ galėjo simbolizuoti tarnybinius santykius. Antai tarp nelaisvųjų riterių (*milites proprii*) tarnybos ir Δ būta panašumo. 3. Kardomąjį laisvės atėmimą prieš prasidedant ir vykstant bylos nagrinėjimui ilgus metus ypač mėgo taikyti → inkvizicija. 4. VA lit., taip pat ir hagiografijoje, dažni Δ motyvai, nuo XII a. vaizduojama Δ „realybė" (pasiuntinių suėmimas, karo Δ ir Δ per turnyrus). Simbolinis Δ potencialas lit. naudojamas kaip tarnybinių įpareigojimų ir priespaudos mechanizmų ženklas. Fiktyvus kitų, ypač kilmingų moterų, reprezentuojančių rūmų/valdančiąją sistemą, išlaisvinimas gali atvesti į išsilaisvinimą (Artūro romane), fiktyvi Δ (taip kaip → minezange) – išlaisvinimo ilgesio antitezė ir komplementas – gali išreikšti poreikį arba būtinybę priklausyti visuom. santvarkai. LaT

Lit.: M. Foucault, Überwachen u. Strafen, F. 1976. – E. Lawn, „Gefangenschaft", F. 1977. – A. Erler, Der Loskauf Gefangener, B. 1978. – A. Schwob, Hist. Realität u. lit. Umsetzung, I. 1979.

Nelaisvieji VA buvo daugelis → valstiečių; jie buvo susieti su žemės sklypu ir riboto teis. veiksnumo (ypač svarbus negalėjimas sukurti šeimos be pono sutikimo), be to, jie turėjo mokėti → duokles ir eiti lažą. → Leges barbarorum Δ buvo vadinami *servi*; nuo vergų jie skyrėsi tuo, kad jų darbas buvo reglamentuotas. *Servi casati* gyveno savo sodyboje, o *servi ministerialis* tarnavo pono dvare. Nelaisvės laipsnis buvo skirtingas kiekvienoje → žemės valdoje; Δ statusą paveldėdavo vaikai. Feodalai mėgindavo kuo daugiau valstiečių

paversti savo Δ; vieni – prievartiniu pajungimu, kiti – savanoriškomis → komendacijomis arba per kirtimų ir žemės įsisavinimo procesą. Tačiau ypatinga tarnyba (administracinė arba karo, ypač karaliui) suteikdavo galimybę soc. kilti ir tapti laisvam, pvz., → tarnybininkų luome; buvo įmanomas ir → paleidimas į laisvę. Din

Lit.: F. Irsigler, Freiheit u. Unfreiheit im MA, in: Westfäl. Forschungen 28 (1979), 1–15. – C. Ulbrich, Leibherrschaft am Oberrhein im SMA, Gö. 1979. – W. Kölmel, Freiheit, Gleichheit, Unfreiheit, in: Miscellanea mediaevalia 12 (1980), 398 ir t. – R. H. Hilton, The Decline of Serfdom in Med. England, Lo. [2]1983. – P. Freedman, The Origins of Peasant Servitude in Med. Catalonia, C. 1991. – G. v. Olberg, Die Bezeichnungen für soziale Stände, Schichten u. Gruppen in den Leges barbarorum, B. 1991. → Baudžiava, censualai, Hörigkeit, lažas, valstiečiai,vergija.

Nenusakomumo topai (vok. *Unsagbarkeitstopos*), Curtius'o terminas vienai nuo Antikos vartojamai → panegirikos formai nusakyti. Δ poetas tvirtina negalįs deramai pašlovinti asmens, pvz., Reinmaras MF 165, 7: „wil aber ich von ir tugenden sagen, des wirt sô vil, swenne ichz erhebe, daz ichs iemer muoz gedagen" („jei noriu ką nors pasakyti apie jo dorybes, tai jų [pasirodo] tiek daug, kai tik pradedu, visad turiu nutilti"). Δ variantai yra ir paminėjimas įžymių autorių, kurie irgi negalėtų įvykdyti poetui iškelto uždavinio, ir patikinimas, kad autorius išsakąs tik kai ką iš daugybės to, ką turįs pasakyti. Plg. → imperatorių topai, hiperboliniai topai. *Kas

Lit.: E. R. Curtius, Europäische Lit. u. lat. MA, Bern, [9]1978.

Nepotizmas (iš lot. *nepos* – sūnėnas), nepelnytas giminaičių protegavimas suteikiant pareigybes; Δ ekstensyviai praktikavo vėlyv. VA popiežiai. Din

Nėštumo nutraukimas → kontracepcija

Netikėjimas (vok. *Unglaube*). 1. VA požiūriu Δ buvo laikoma bet kuri su Katalikų Bažn. nesuderinama relig. nuostata (stačiatikybei tai negaliojo, nors į ją žiūrėta kaip į eretišką krikšč.). Nereligingieji, kitatikiai ir eretikai pagal formulę „→ žydai, → pagonys ir eretikai" visuot. manymu *eo ipso* buvo pasmerkti (plg. *Jn* 3, 18), nors scholastika ir nagrinėjo išimtis. 2. Dabartine reikšme Δ nusakomos visos nuostatos nuo karingojo ateizmo iki relig. indiferencijos. Kaip dažnai Δ pasitaikydavo VA, – vienas mažiausiai ištyrinėtų klausimų. Tačiau šioje epochoje netrūksta nuorodų į asmenis ir grupes, kuriuos šiandien vadintume netikinčiaisiais, tik jie nebuvo organizuoti ar bent teoriškai sudarė atskirą srovę. Eretiškas kai kurių katalikybės dogmų atmetimas anaiptol nereiškia, jog nebuvo išpažįstamos kitos tikėjimo tiesos. Tarp tikėjimo ir Δ būta daug tarpinių pakopų. Panaši situacija su VA religine → satyra, nors kai kada labai piktas Evangelijų ir Mišių parodijas vargu galima paaiškinti vien kaip „garo nuleidimo" funkciją. – Ankstyv. VA Bažn. problema buvo ne Δ, o keltų, germanų ir slavų tikėjimai, kuriuos reikėjo išstumti. Visi misionierių skundai dėl priešinimo atvertimui ir tolesnio pagonybės gyvavimo, neturi nieko bendra su Δ minėta prasme. Δ aiškiau apčiuopiamas tik nuo brandž. VA, kai miestų pakilimas ir un-tų plitimas padėjo rastis naujam, nuo vien. nebepriklausomam intelektualų sluoksniui. Kai kurios 1270–1277 pasmerktos lot. averoistų, vadovaujamų Sigerijaus Brabantiečio, tezės aiškiai sumenkina Dievo reikšmę ir atmeta pagr. krikšč. eschatologijos vaizdinius. Ankstesnė pakopa buvo 1210 pasmerktas amalrikiečių panteizmas. Panašių, bent jau stipriai į Δ linkstančių žmonių būta pirmiausia tarp dvasininkų ir universitetinių miestų medikų. Žinoma imperat. Frydrichui II greta kitko priskiriama ištarmė, jog pasaulis esąs suklaidintas trijų apgavikų – Mozės, Jėzaus ir Mahometo. XIII a. dažniau pasitaiko patyčių ir iš Nekalto prasidėjimo, sielos gyvenimo po mirties bei transsubstanciacijos. Tokiu atveju pabrėžiamas protas kaip pažinimo instrumentas ir ignoruojamas Apreiškimas. Un-tų aplinkos intelektualams priklausė → vagantai, savo dainose neretai reikšdavę itin didelę nepagarbą religijai. Suprantama, kad dažno nedorų dvasininkų pašiepimo dar negalima laikyti Δ apraiška. Tačiau kitoje soc. plotmėje egzistavęs su religiniu galimas lyginti meilės (*Minne*) kultas religingumo irgi neskatino (Vilhelmas iš Akvitanijos; Gotfrydas Štrasburgietis). Aktyvaus Δ kituose sluoksniuose beveik nepaliudyta, bet relig. abejingumas nepaliaujamai smerkiamas. Brandž. ir vėlyv. VA vizitacijų tekstuose itin gausu nusiskundimų abejingais kunigais, o pamoksluose kalbama ir apie

paprastus žmones, (ypač miestuose, – ne veltui kaip tik čia vykdė misijas elgetaujantieji ordinai), kurie nors ir neatmeta krikšč., bet jos ir nepraktikuoja. Relig. skepticizmą rodo ir *exemplum* lit. (platus Ostijos stebuklų paplitimas galbūt buvo reakcija į eretišką abejojimą transsubstanciacija). Renesanso relig. abejingumo tendencijoms filosofiškai dirvą parengė → okamizmas, o apogėjų jos pasiekė naujosios epochos sekuliaristiniame atsigręžime į šiapusybę; epochos, kuri išgyveno giminystę su relig. kultūros prasme ne tokia intesyvia kaip VA romėniškąja Antika. Din

Lit.: P. BALAN, I precursori del rezionalismo fino a Lutero, Parma 1868/1869. – H. REITER, Gesch. der relig. Aufklärung im MA, B. 1875/1877 (Repr. 1963). – J. M. ROBERTSON, A Short History of Freethought, I, Lo. ³1914. – F. MAUTHNER, Der Atheismus u. seine Gesch. im Abendlande, I, St. 1922. – M. ESPOSITO, Una manifestatione d'incredulità religiosa nel medioevo, in: Archivio storico italiano 89/3 (1931), 3–48. – H. LEY, Gesch. der Aufklärung u. des Atheismus, B. 1966 ir t. – A. MURRAY, Piety and Impiety in 13th Century Italy, in: Studies in Church History 8 (1972). – M. GOODICH, Miracles and Disbelief in the Late MA, in: Mediaevistik I (1988), 23–38.

Neturtas (lot. *paupertas*) gali būti kilęs dėl ūk., polit., relig., moral., soc. ir patologinių priežasčių. Ankstyv. VA pauperiu buvo laikomas ir turtingas, tačiau polit. bejėgis asmuo. Pasak paplitusio požiūrio (jo laikosi ir Tomas Akvinietis), neturtėlis yra tas, kuris privalo darbu pelnytis pragyvenimą. XII a. prasidėjus vien. reformos sąjūdžiui ir XIII a. iškilus elgetaujantiems ordinams (Pranciškus Asyžietis: jo ordino nariai privalo patys rūpintis, kaip pramisti), šis požiūris kinta. Neturtėlių globa, kaip gailestingumo darbas (*caritas*), yra moral. turtingesniųjų pareiga; šitaip randasi artimo meile besiremianti individuali institucinė (špitolės, ordinai, brolijos) „vargšų rūpyba". Nesavanoriškas **Δ** VA dažnai aiškinamas kvailumu, amoralumu, netikėjimu ir laikomas pavojingu sielai. Savanoriškas **Δ** (*pauperes Christi*) laikytas relig. apsivalymo galimybe; būti „dvasios vargdieniu", t. y. laisvu nuo visų žemiškų saitų, buvo mist. vienybės su Dievu prielaida. Schu

Lit.: W. RÜGER, Ma. Almosenwesen. Die Almosenordnung d. Reichsstadt Nürnberg, Nü. 1932. – K. BOSL, Potens et pauper, in: IDEM., Frühformen d. Gesellschaft im ma. Europa, W. 1964, 106–134. – T. FISCHER, Städt. Armut u. Armenfürsorge im 15. u. 16 Jh., Gö. 1976. – B. BOLTON, Paupertas Christi, Lo. 1977. – MOLLAT, Les pauvres au MA, I–II, P. 1978. – MOLLAT, Die Armen im MA, Mn. 1984. – W. KÖLMEL, Soziale Reflexionen im MA, Essen 1985. – R. VAN DÜLMEN, Armut, Liebe, Ehre, F. 1988.

Neturto sąjūdis (pauperizmas), brandž. VA reformų sąjūdis pagal apaštalų laikų Bažnyčios pavyzdį mėginęs pasiekti, kad krikčionys neturėtų asm. nuosavybės. Tai buvo reakcija į ekon. Europos pakilimą XII ir XIII a., kuriame intensyviai dalyvavo Bažn. **Δ** pirmiausia priklausė → reformų ordinai, elgetaujantys ordinai, beginės, valdiečiai; fratičeliai. Bažn. **Δ** iš dalies integravo, iš dalies paskelbė erezija ir sunaikino. → Socialiniai religiniai sąjūdžiai. Din

Lit.: T. MANTEUFFEL, Naissance d'une hérésie, P. 1970. – H. GRUNDMANN, Relig. Bewegungen im MA, Da. ⁴1977.

Neumos (gr. *neuma* – linktelėjimas; „ženklas"), taip apibendrintai vadinamos figūros ir ženklai, kurie IX–XIII a. rankr. grafiškai vaizduodavo melodijos tėkmę ir galėdavo priminti žinomą giesmę arba (vėlesnėje stadijoje) perteikti konkrečią tonų seką. Galimybė **Δ** užrašyti dabartine notacija priklauso nuo to, ar jos surašytos diastemiškai (→ diastematika), t. y. tokiais atstumais, iš kurių galima atpažinti intervalus. Prie tokio išdėstymo jau anksti linksta daugiausia iš paskirų pozicijų sudarytos taškinės **Δ**, tuo tarpu ištisiau žymimas grupines arba akcentines **Δ** tik Gvidono iš Areco († po 1033) įvestoje raktais pažymėtų linijų sistemoje galima perteikti tercijos intervalu, – žinoma, tiek, kiek jos yra įterptos į šitą linijų sistemą ir nelieka *in campo aperto*. Skirtingų vien. skriptoriumuose užrašytos **Δ** skyrėsi savo forma, todėl jos dažnai leidžia lokalizuoti rankr. kilmę. Adiasteminės grupinės **Δ** dažn. aptinkamos Šv. Galeno vien. įtakos zonos ir Vid. Pranc. šaltiniuose, o taškinės įv. formos **Δ** būdingos P. Pranc. ir P. It., Meco ir Bretanės regionams. Pagrindinės varijuojančios formos yra ženklai, rodantys žemesnį ir aukštesnį paskirą toną (*punctum* ir *virga*), aukštėjančią ir žemėjančią dvitonių (*pes* arba *podatus* ir *clivis* arba *flexa*), tritonių (*scandicus* ir *climacus*) grupę; aukšto, žemo ir aukšto tono (*porrectus*) bei žemo, aukšto ir žemo tono seką (*torculus*). Greta to, ypač senesniuose rankr., esti savarankiškų arba su pagr. formomis susijusių

atlikimo ženklų, antai ilginimo brūkšnių – ritminiam atlikimui, likvescencijų (leidiniuose mažesniais ženklais rašomos natos) tonų susiliejimui virš sonantų, strofikų (tonų pakartojimui žymėti) ir vad. puošybos ženklų – *quilisma, pressus, oriscus* ir kt., – kurių tikslios reikšmės giedojimo praktikai nustatyti nebeįmanoma. Skirtingi Δ ženklai per XIII a. transformuojasi į kvadratinės ir gotiškos formos → choralinę notaciją. Schl

Lit.: B. STÄBLEIN, Schriftbild der einstimmigen Musik, L. 1975. – S. CORBIN, Die Neumen, in: W. ARLT (Hg.). Palaeorgaphie der Musik. 1/3, Kö. 1977. – J. HOURLIER. L'origine des neumes, in: Fs. E. Cardine, St. Ottilien 1980. – H. HUCKE, Die Anfänge der abendländ. Notenschrift, in: E. HERTTRICH ir kt. (Hgg.), Fs. R. Eivers zum 60. Geburtstag, Tutzing 1985, 271–288. – K. LEVY, On the Origins of Neumen, in: EMH 7 (1987), 59–90. – G. HUGNES, Evidence for the Traditional View of the Transmissen of Gregorian Chant, in: JAMS 40 (1987), 377–404. – K. LEVY, Charlemagne's Archetype of Gregorian Chant, in: JAMS 40 (1987), 1–30. – H. HUCKE, Gregorianische Fragen, in: Musikforschungen 41 (1988), 304–330.

Nybelungų strofa, → tonas, kuriuo parašyta „Nybelungų giesmė" (~1200); melodija neišliko (mėginimai ją rekonstruoti iš „Tryro-Alsfeldo Marijos raudos" neįtikina). Strofa sudaryta iš trijų 4k/4s formos (pagal A. Heuslerį) → ilgųjų eilučių ir ketvirtos baigiamosios ilgesnės 4k/4v eilutės (kirčiuota strofos pab.); rimas gretutinis – aabb. Esti metrikos ir rimavimo tvarkos variacijų. Strofos forma sutampa su → Kiurenbergerio strofa. Δ kilmės klausimas ginčytinas. → Epo atlikimas. Bru

Lit.: S. BEYSCHLAG, Altdt. Verskunst in Grundzügen, Nü. 1969. – E. STUTZ, Die Nibelungenzeile, in: U. SCHWAB ir kt. (Hgg.), Philolog. Studien, Hei. 1978, 96–130. – W. HOFFMANN, Altdt. Metrik, St. ²1981.

Nybelungų tema, išplėtota įv. formomis (ypač skand. tradicijoje), interpretuotina kaip mitų, pasakų, ist. ir lit. elementų mišinys. Pirminį branduolį sudaro keturi seni teminiai laukai: jaunojo Zygfrido nuotykiai, Zygfrido mirtis, → Burgundijos žlugimas ir Atilos mirtis (vid. vok. aukšt. „Nybelungų giesmės" turinį sudaro tik du viduriniai pasakojimai). Konkretūs ist. įvykiai, kuriais, kaip manoma, paremti paskutinieji du teminiai ciklai, yra susiję su V a. pr. vid. Pareinės Burgund. kar. Gundaharu, kurį 437 sumušė → hunai, ir su hunų kar. Atila (Eceliu), kuris 453 savo vestuvių naktį mirė nuo kraujoplūdžio (burgundų legenda). Hof

Lit.: B. NAGEL, Das Nibelungenlied, F. 1965. – W. HOFFMANN, Das Nibelungenlied, St. ⁵1982. – U. SCHULZE, Nibelungen u. Kudrun, in: V. MERTENS/U. MÜLLER (Hgg.), Ep. Stoffe des Ma.s, St. 1984, 111–140. – E. FRENZEL, Stoffe der Weltlit., St. 1988, 549–577.

Nyderlandų kalba → senoji nyderlandų kalba, vidurinioji nyderlandų kalba

Nyderlandų mokykla (t. p. frankų-flamandų arba burgundų mokykla) vadinama muzikos ist. epocha ~1430–1570, kai muzikai iš Š. Burgund. (dabar Belgija), Nyderl. ir kai kurių Š. Pranc. vietovių užimdavo vadovaujamas kapelzingerių ir kapelmeisterių vietas It., Vok. ir Isp. katedrose bei rūmuose ir amžininkų rankr. ir spaudiniuose viet. kompozitorių būdavo pripažįstami autoritetais. Ne viena karta kompozitorių, išugdytų, pvz., Antverpeno ar Kambrė katedros mokykloje, ir savo kelionių metais patyrusių it. ir pranc. tradicijų įtaką, formavo muzikos stilių ir atlikimo praktiką laikotarpiu tarp → ars nova ir vad. klasikinės vokalinės polifonijos. Žymių kompozitorių plejada prasideda ~1400 Dufay ir Binchois vardais, paskui juos seka Ockeghemas, Josquinas, Obrechtas ir Isaacas, galiausiai su Willaertu, Gombertu ir Clemensu non Papa įžengiama į XVI a. Schl

Lit.: H. CH. WOLFF, Die Musik der alten Niederländer, L. 1956. – R. B. LENAERTS, Die Kunst der Niederländer, Kö. 1962. → Muzika.

Nikėjos tikėjimo išpažinimas → Credo

Nykštukai VA buvo mielai laikomi dvare kaip juokdariai (→ kvailys). Jiems būdinga ilga gyvavimo tradicija pirmiausia Antikos (pigmėjai) ir skandinavų legendose, t. p. ir VA epe. Δ padėtis tarp žmogaus ir išgalvotų būtybių (*Unwesen*; vid. vok. aukšt. *(ge)twerc* – dažn. niekatrosios gim.) būdavo pabrėžiama dėl jų buveinių magiškuosemitiniuose antipasauliuose (pragaras, giria, kalnai) ir jų antgamtinių gebėjimų, susijusių su turimais stebuklingais daiktais (plg. Albericho slepiantįjį apsiaustą „Nybelungų giesmėje"). Δ išsigimėliška išvaizda dažnai atitinka jų charakterio ydas, pasireiškiančias agresija (*Parzival* Malcreature, *Erec* Maliclisier). Tačiau VA lit. esama ir simpatiškų būtybių (*Erec* drąsūs karaliai Bilei ir Guivreizas)

su visiškai teigiamomis kurtuaz. konotacijomis. Δ karalius Oberonas, kuriam skirtas sen. pranc. kalba parašytas romanas, nutraukia ryšius su → fėjomis, iš kurių yra kilęs. → Laukiniai, milžinai, žmonės. Gai/Din

Lit.: A. LÜTJENS, Der Zwerg in der dt. Heldenlit., Br. 1911. – V. J. HARWARD, The Dwarf of Arthurian Romance and Celtic Tradition. Leiden 1958. – C. LECOUTEUX, Les nains et les elfes au MA, P. 1988.

Nimbas (lot. *nimbus*), atributas, mene išskiriantis Dievą, šventuosius ir angelus; vėlesniais laikais imtas naudoti ir ST asmenims (patriarchams, pranašams) išskirti. Iš pr. Δ vaizduotas kaip šviesos ratilas už šventojo galvos, o vėlyv. gotikos mene – kaip viršum šventojo galvos plevenantis aukso lankas. Δ su raudonu kryžiumi naudojamas tik dieviškiesiems asmenims. Didelis Δ (aureolė) apgaubia visą figūrą. Gai

Nimrodas (Nemrodas), mitinis Babilono–Sirijos valdovas ir galingas medžiotojas (*Pr* 10, 9), buvo laikytas → velnio prototipu ir išdidaus tirono pavyzdžiu. Kim

Nojus, dešimtasis iš prieštvaninių protėvių, Lameko (*Pr* 5, 28) sūnus, Semo, Chamo ir Jafeto tėvas (*Pr* 5, 32). Kai prasidėjo tvanas, Δ buvo 900 metų, ir dėl teisumo Dievo akyse jis rado malonę (*Pr* 6, 8 ir t.); Dievo paliepimu pasistatė laivą (*Pr* 6, 14–22), kartu su visais jame buvusiaisiais buvo išgelbėtas, atnašavo Dievui auką (*Pr* 8, 20), kuria prasideda nauja sandora su Dievu; taip Δ tapo naujosios žmonijos protėviu. NT regi Δ tikro tikėjimo (*žyd* 11, 7), išgelbėto teisiojo (*1 Pt* 3, 20; *Mt* 24, 37) pavyzdį. Δ paveikslas labai greitai imtas interpretuoti kristologiškai, ypač sen. krikšč. mene Δ tapo vienu mėgstamiausių paslėptųjų Kristaus pavidalų. LaJ

Lit.: E. LESSING, Die Arche Noah, Z. 1968.

Nomina sacra (lot. – šventi vardai), pagr. krikšč. Dievo sampratą nusakančios sąvokos. Jau seniausioje išlikusių lot. rankr. tradicijoje IV a. sutinkame Δ santrumpų pagal gr. pavyzdį; iš čia radosi lot. santrumpų technikos atšaka – kontrakcijų („išleidimo") santrumpos, pvz., XP vietoj Kristus (gr. XPICTOC). Schu

Lit.: L. TRAUBE, N. s., Mn. 1907.

Nominalizmas → kalbos filosofija, universalijų problema

Norman Style, anglų romanikos laikotarpis. Δ šaknys (~1070–1180) glūdi Normandijos → romanikoje ir jai būdingose trinavėse bazilikose (pvz., Šv. Etjeno bazilika Kane). Stiliaus ypatybės: masyvi statyba, storos sienos, apvaliosios arkos ir abstrakti puošyba (laužtinės linijos, apvadai, grandinės, dantyti elementai, kubai), masyvūs piliastrai, cilindriniai skliautai arba plokščios lubos, o Durhamo katedroje jau gan anksti pasirodo kryžminiai skliautai (~1096). Žymiausios Δ katedros yra: Rytuose – šv. Albano (nuo 1077), Ely (nuo 1083), Durhamo (nuo 1096), Noridžo (nuo 1096), Peterborough (nuo 1118); V. – Tewkesbury (nuo 1087) ir Glosterio (nuo1009). Ber

Lit.: A. W. CLAPHAM, Romanesque Architecture in England, I–II, O. 1965. – A. CLIFTON-TEYLOR, The Cathedrals of England, Lo. 1977. – P. KIDSON ir kt., A History of English Architecture, Harmondsworth [2]1979. – P. JOHNSON, British Cathedrals, Lo. 1980. – P. CORMACK, English Cathedrals, N. Y. 1984. – H. J. BÖKER, Englische Sakralarchitektur des MA.s, Da. 1984. – W. SCHÄFKE, Engl. Kathedralen, Kö. [2]1985.

Normanai (iš germ. – VA lot. *nortmanni* – Šiaurės vyrai). Taip Karolingų istoriografai vadino danų ir norvegų vikingus. VIII a. pab. prasidėjo Δ iš dalies taiki, iš dalies karinė ekspansija, kurią įgalino puikiai išplėtota laivų statyba (storų lentų laivai su kiliu, tinkami varyti ir irklais, ir burėmis). Švedijos vikingai (variagai) veržiasi į R. Eur. ir įkuria Riurikaičių valst. (→ Rusija), o danai ir norvegai pasuka į P. ir V. Pirmajam ekspansijos tarpsniui būdingi kuriami atramos punktai, iš kurių vykdomi mažų junginių išpuoliai. Šitaip kasmetiniais grobiamaisiais žygiais Danijos Δ nusiaubia Pranc. pajūrio ir paupių miestus, pasiekia P. Pranc., Isp. ir net Viduržemio j. terit. Antroje IX a. pusėje prasideda tikslingo terit. užėmimo tarpsnis, veikiant didesniems kariniams junginiams. Norv. Δ kolonizuoja Šetlendo ir Orknio salas bei užima Airiją, nuo ~870 užvaldo Islandiją, 982 – Grenlandiją; iš čia ~1000 pirmą kartą atrandama Amerika. Per IX a. danai užkariauja Nortumbrijos ir R. Anglijos grafystes (1096, sudaroma Danijos–Angl. asmen. unija; Knutas D.). 911 frankų karalius Karolis III per-

duoda kaip lėną danų kun-ščiui Rolonui pastarojo užkariautą Senos deltos terit. (Normandija). Iš čia 1066 prasideda dar vienas Angl. užkariavimas, vadovaujant Vilhelmui Užkariautojui. Iš Normand. kilęs ir Robertas Guiscardas, 1059 užėmęs P. It. 1130 Rogeris II suvienija Siciliją, Apuliją ir Kalabriją į Δ karalystę, kuri išsilaikė iki ją nukariavo Henrikas VI Štaufenas (1194). Ornamentinis Δ menas yra žinomas iš archeol. radinių, tačiau jų poetinę kūrybą tenka atskleisti iš sen. islandų lit. (→ saga, skaldai). Rie

Lit.: C. H. HASKINS, The Normans in European History, N. Y. 1959. – E. OXENSTIERNA, Die Wikinger, 1959. – T. CAPELLE, Die Wikinger, St. 1971. – J. NOTWICH, Die Normannen in Sizilien. 1130–1194, Wie. 1971. – H. BEKKER-NIELSEN (Ed.), Tvaerfaglige Vikingesymposium, Odense 1982 ir t. – F. D. LOGAN, Die Wikinger in der Gesch., St. 1987.

Norvegija (sen. skand. *norðrvegr* – į Š. nusidriekę kraštai) iš pr. buvo sudaryta iš dalinių terit. valdų. IX a. Haraldui Gražiaplaukiui (~850–923) pavyko užvaldyti visą Δ. Po jo mirties įsiplieskė nuožmi kova dėl sosto; joje dalyvavo Δ didikai, antai Jarlas iš Lado. Ir Danijos karaliai ne kartą mėgino įsitvirtinti . Valdant kar. Olafui Trigvasonui († 1000), prasideda krikšč. įvedimas, kurį baigia Olafas II Šventasis († 1030). Jis laikomas antruoju Δ įkūrėju, nes užkariavo naujų terit. ir apgynė Δ neprik. nuo Švedijos ir Danijos. Jam žuvus mūšyje prie Stiklastado, Danijos kar. Knutas D. tapo ir Δ valdovu. Po jo mirties 1035 Δ atgavo neprikl. valdant Magnusui Gerajam († 1047). Ilgainiui Δ karaliai išplėtė savo valdžią į V. salas: Hebridus, Orknį, Maną, Islandiją, Grenlandiją. Δ suklestėjo XIII–XIV a., Magnusui Lagobetyrui (1263–1280) sutvarkius visos Δ valdymo, įstatymų ir įpėdinystės reikalus. Pagal 1294 privilegiją Δ ekonomikoje ir prekyboje vis labiau įsigali Hanza. Paskutinis neprikl. Δ kar. VA buvo Hakonas VI († 1380). Po jo Δ atiteko Danijai ir XV a. šios įtaka vis didėjo. Švedija jau 1523 pasitraukė iš Kalmaro unijos, o liko Danijos karalystės dalimi iki pat 1814. Qua

Lit.: K. LARSEN, A History of Norway, N. Y. 1948. – M. GERHARDT/W. HUBATSCH, Norweg. Gesch., Bo. 1963. – A. E. IMHOFF, Grundzüge der nord. Gesch., Da. [2]1985. → Normanai.

Norvegų kalba kalbama → Norvegijos karalystėje. Kartu su → islandų kalba ji priklauso š. v. skand. kalboms (→ senoji skandinavų kalba). Seniausi Δ paminklai yra → runų įrašai (pvz., Eggja). Iš XII a. pab. išlikę istorinio ir relig. turinio rankr. (*Ágrip*, ~1190; *Homiliubók*, XII a.). Δ parašyti kai kurie → skaldų ir galbūt → Edų eilėraščiai, nors jų daugiausia išlikę islandiškuose rankr. Šiuo ankstyv. laikotarpiu sen. skand. k. dar labai artima sen. islandų k. Nuo XIV a. antrosios pusės sustiprėja → danų ir → viduriniosios vokiečių žemaičių k. įtaka, Δ struktūriškai priartinanti prie danų ir švedų k. Šitai skatino ir nac. nepriklausomybės praradimas (1380). Qua

Lit.: HJ. CHRISTIANSEN, Norwegische Lit.gesch., B. 1953. – V. SKARD, Norsk språkhistorie, I, Oslo 1967. – D. A. SEIP. Norwegische Sprachgesch., B. 1971.

Not (vid. vok. aukšt. *ehafte not*, *ehaften* – sunkios aplinkybės), beveik visose vok. teisės srityse – pasiteisinimo pagrindas dėl pavėluoto ar pasyvaus elgesio, kuris kitu atveju galėtų turėti neigiamų teis. pasekmių. Procesinėje teisėje Δ turėjo būti patvirtintas liudytojo. Personalinėje teisėje Δ fizinės negalios prasme išlaisvindavo nuo tam tikrų teisminių apribojimų. Şchu

Notacija → choralinė notacija, neumos

Notaras (iš lot. *notarius* – raštininkas). Teismo raštininko reikšme šis žodis paliudytas nuo VI a. š. It.; nuo X/XI a. Δ teisėjo nurodymu turėdavo parengti → dokumentus; kaip matyti iš formulės *iudex et notarius*, pastarasis buvo teisėjo padėjėjas, dažnai dvasininkas. Nuo XI/XII a. Δ turėjo teisę ir nepriklausomai nuo teismo išduoti dokumentus. Pirmą kartą Δ ofic. paskyrė imperat. ir jo rūmų pfalcgrafas 1186 ir 1191. Notariatas iš Š. It. per It. ir Pranc. paplito visoje Eur. Pagr. variklis čia buvo Bažn., kuri pasitelkdavo Δ teis. sandoriams ir bažn. teismams protokoluoti. Bent nuo XIV a. pab. visuot. pripažįstama Δ įformintų dokumentų įrodomoji galia. Bavarijos kar. Liudvikas paskyrė Δ vyriausybės veiklai protokoluoti. Maksimilijonas I 1512 išleido imp. notariato nuostatus. *Ars notaria* buvo dėstomas un-tuose (Bolonija) kaip viena menų fakulteto disciplinų (pvz., Rolandino Passagarii, † 1300, *Summa artis notariae*). Traktatai, formuliarai ir pavyzdžių rinkiniai, vad. imbreviatūros knygos,

Š. It. žinomi nuo XII a., likusioje It. dalyje ir Pranc. – nuo XIII a. Sch-W

Lit.: L. Koechling, Untersuchungen über die Anfänge des öffenl. Notariats, Marburg 1925. – G. Dolezalek, Das Imbreviaturbuch des erzbischöfl. Gerichtsnotariats Hubaldus aus Pisa, Kö. 1969. – P. J. Schuler, Notariate Südwestdtld.s, St. 1987.

Notre-Dame mokykla. Pagrindinė Paryžiuje Dievo Motinos katedra ~1160–1230 buvo V. muzik. kultūros centras, kur gana anksti pradėtos kurti daugiabalsės kompozicijos dvibalsės *organa* pavidalu (→ organum). Leoninas (XII a. antroji pusė) *Magnus liber organi de gradali et antiphonari* jas išdėstė pagal bažn. metus, o Perotinas vyresn. ~1200 jas atnaujino, sutvarkė, išplėtojo į tribalses ir keturbalses ir pridūrė naujai sukurtas → diskanto partijas (→ klauzulė). ~1300 atsiradusiuose **Δ** rankr. W 1 (Volfenbiutelis, hercogo Augusto biblioteka 677, Helmštetas 628), F (Florencija, *Biblioteca Laurentianae plut.* 29, 1) ir W 2 (Volfenbiutelis 1206, Helmštetas 1099) pateiktos → modaline notacija užrašytos ir pagal balsų skaičių išdėstytos, greta dvibalsių ir keturbalsių choralų variantų ir → conductus vadinamos daugiabalsės giesmės bei → motetai; kaip jų tekstų aut. išgarsėjo teologas ir kancleris Pilypas († 1236). Schl

Lit.: H. Husmann, Die ma. Mehrstimmigkeit, Kö. 1961. – E. H. Sanders, The Question of Perotin's Oeuvre and Dates, in: Fs. W. Wiora, Kassel 1967, 241–249. – R. Flotzinger, Der Discantussatz im Magnus liber u. seiner Nachfolge, W. 1969. – H. Tischler, The Evolution of the „Magnus Liber Organi", in: MQ 70 (1984), 163–174. – C. Wright, Leoninus, Poet and Musician, in: JAMS 39 (1986), 1–35. – Idem., Music and Ceremony at Notre-Dame of Paris 500–1550, 1989. → Modalinė notacija.

Notula (lot.) got. laiškų kursyvas, dažnai naudojamas pastaboms ir santraukoms užrašyti. → kursyvai, paleografija. Col

Nova (provans. – naujas pasakojimas), eiliuotų XIII a. pasakojimų forma → provansiečių kalba. Peire'as Guilhemas pateikia meilės teoriją kaip biografinį pasakojimą (dialogas su Amūru), Raimonas Vidalis skundžiasi poezijos ir kurtuaz. gyvenimo nuosmukiu, aiškinasi meilės ginčą ir pavydžiam sutuoktiniui „išaugina" ragus. Apgauto pavyduolio temą (*Castia-gilos*, taip vadinamas ir pasakojimas) plėtoja ir Arnaut *Nova del papagai*. Höl

Novelė (*Novelle*, iš it. *novella* – naujiena) iš pr. reiškė → *Corpus iuris civilis* papildymą; nuo XIV a. – lit. sąvoka, reiškianti trumpą prozinį (vėlyv. VA – ir eiliuotą) pasakojimą, objektyviai pavaizduojantį ypač svarbų įvykį. Apimtis nėra principinis **Δ** žanro kriterijus; ji priklauso ir nuo griežtos architektonikos, vienu žvilgsniu aprėptinos struktūros. Veiksmas dažn. nuosekliai plėtojamas svarbiausio įvykio kryptimi, bet gali būti ir staigių netikėtų posūkių. Vaizduojant asmenis ir aplinką, stengiamasi pasakoti objektyviu stiliumi, turinčiu pabrėžti įvykių tikrumą. Dažnai **Δ** panaudojamas → rėminės kompozicijos metodas, padedantis keletą veiksmų sujungti į vieną visumą arba apsiriboti vienu pasakojimu. – Manoma, kad būta pirminės, ikilit. pasakojimo formos, kurią nulemdavo susidomėjimas įvykiu (atsitikimu). **Δ** lit. pirmtakai ir giminingos formos: → bispelis, exemplum, lai, fablio, märe ir švankas. Tikroji **Δ** lit. prasideda XIV a. Vienas pirmųjų ir drauge tipiškų **Δ** rinkinių laikomas Boccaccio „Dekameronas" (1348–1353); t. p. minėtini: Chaucerio *Canterbury Tales* (1391–1399, eil.), Juano Manuelio *Conde Lucanor* (~1335), Hanso iš Biuhelio „Diokleciano gyvenimas" (1412, eil.), *Cent nouvelles nouvelles* (anon., ~1460) ir kt. Pasakojama pirmiausia apie erotinius, drauge ir moralinius dalykus. Ti-H

Lit.: E. Auerbach, Zur Technik der Frührenaissance-N. in It. u. Frkr., Diss. Hei. 1921. – R. Petsch, Wesen u. Formen d. Erzählkunst, Hl. 1934. – E. Stutz, Frühe dt. N.nkunst, Diss. Hei. 1950. – E. Lämmert, Bauformen des Erzählens, St. [2]1967. – H.-J. Neuschäfer, Boccaccio u. der Beginn der N., Mn. 1969. – J. Kunz (Hg.), N., Da. [2]1973. – A. Jolles, Einleitung, in: G. di Boccaccio, Das Dekameron, F. 1976. – H. Krämer (Hg.), Theorie der N., St. 1976. – M. Picone ir kt. (Ed.), La nouvelle, Montréal 1983.

Novicijai, bandomąjį laikotarpį vien. gyvenantys „vienuoliai" ar „vienuolės", dar nedavę įžadų, bet privalantys laikytis regulos. Nuo vėlyv. antikos praktikuotas noviciatas pirmą kartą visai Bažn. buvo nustatytas Konstantinopolio IV Susirinkime (869). → Vienuolynas, vienuolystė, vienuolė. Her

Numatymas (vok. *Vorausdeutung*), epe – išankstinė būsimų dalykų nuoroda, dažnai per → sapną. Δ pabrėžia visažinio pasakotojo išskirtinį vaidmenį ir garantuoja kūrinio struktūrinį apžvelgiamumą bei vienovę, nesumažinant įtampos. Garsi tokiais Δ, reikšmingais bendram kūrinio įspūdžiui, yra „Nybelungų giesmė". Rih

Numizmatika → monetų kalyba

Nuncijus (lot. – pasiuntinys), nuo VA pab. įgaliotas nuolatinis diplomatinis pop. atstovas pasiuntinybės teise imperat. ir kar. rūmuose. Δ atstovauja pop. kaip Bažn. galvai ir pasauliet. suverenui Bažn. ir politikos reikaluose, todėl dažnai šią pareigybę užima pasauliečiai. Jų darbas – siųsti pranešimus į Romą. Iš pr. tarpininkavę pop. ir atitinkamos šalies Bažn., Δ ilgainiui tapo stiprėjančio pop. centralizmo įrankiais metropolitų ir vyskupų atžvilgiu, nunciatūros teismais kišdamiesi į jų jurisdikciją (griežtasis kurializmas). → Pasiuntinys. Gai

Lit.: K. WALF, Die Entwicklung des päpstl. Gesandtschaftwesens, 1966.

Nuodai, negalavimą, ligas ir mirtį sukelianti augalinė, gyvulinė arba neorganinė medžiaga, pirmiausia gyvačių ir vabzdžių nuodai, taip pat žiedai, augalų sultys, uogos, vaisiai ir grybai. VA *mithridaticum* ir teriakas laikyti veiksmingu priešnuodžiu. Bandymai, atliekami su nuodais, ir nuodų maišymas (→ ragana) visada būdavo baudžiamas sunkiomis bausmėmis. Tam tikri nuodai, vartojami mažomis dozėmis, yra efektyvūs vaistai. Bg

Lit.: M. AMBERGER-LAHRMANN/D. SCHMÄHL (Hgg.), Gifte. Gesch. d. Toxikologie, B. 1988.

Nuodėmės doktrina skiria → gimtąją ir asmeninę nuodėmes. Pastarąją Augustinas apibrėžia kaip pasipriešinimą mintimis, žodžiais ir darbais amžinam įstatymui, kuris, kaip protingoji Dievo valia, persmelkia natūralią daiktų sąrangą, žmogaus dvasią, protą ir sąžinę. Būdamas valingas, toks veiksmas yra baustinas. Moralės teologija, pradedant Augustinu, skiria sunkias arba mirtinas ir lengvesnes arba atleistinas nuodėmes (*peccata mortalia* ir *venialia*). Pastarųjų atveju nebūtina išpažintis ir negresia amžinas pasmerkimas, nes tos nuodėmės kyla iš žmogaus su gimtąja nuodėme atsinešamo godumo. O mirtinos nuodėmės, kaip esminiai gyvenimo sprendimai, yra valingi Dievo įstatymo pažeidimai. Jų pamatas – žmogaus sprendimo galia, kuria jis, suvokdamas Dievo prarastį, atsigręžia į sukurtąsias gėrybes. To pasekmė – amžinas pasmerkimas, jei neįvyksta atgaila, → išpažintis ir atsilyginimas. Kataloguose išvardijamos pagr. nuodėmės pagal vad. *saligia* formulę buvo apibendrintos septyniomis ir išdėstytos tokia tvarka: puikybė, godumas, gašlumas, piktybė, rajumas, pavydas ir tingumas (→ didžiosios ydos ir dorybės). Paskatą nusidėti žadina trys jėgos: šėtonas, nepajėgiantis priversti laisvosios valios, bet galintis ją paveikti; pasaulis, kuriame ieškantysis Dievo supamas daugybės akių, kūno malonumų ir tuščios garbės (*Hoffart*); geidulingumas, kaip atskiras malonumas, viliojantis žmogų į pasaulio ir velnio pinkles. Kim

Lit.: M. HUFTIER, Le péché dans la théologie augustienne et thomiste, Lille 1958. – M. F. BRASWELL, The Med. Sinner, Rutherford 1983. – J. DELUMEAU, Le péché et la peur, P. 1983.

Nuodėmių veidrodis – išpažinčių suma, veidrodis

Nuolankumo formulė. (R.) krikšč. tradicijoje susiformavusi krikščioniška *humilitas* ir priklausomybės nuo Dievo malonės išraiška, pirmiausia vartota VA *Ars dictandi* lit. (→ laiškų rašymo vadovas), VA → dokumentų įžangos protokole ir poetinių kūrinių VA lot. ir taut. kalbomis prologuose (*servus Dei*, *divina favente clementia*, *Dei gracia* ir t. t. – iki prisipažinimų esant „peccator"). Poezijoje Δ dažnai siejama su autoriaus ir globėjo vardų paminėjimu, su prašymu užtarti, su (nuodėmingo) klystamumo ar nepajėgumo išpažinimu ir pagalbos prašymu. Nors ir paradoksalu, Δ neretai tampa menininko išdidumo ir savimonės išraiška (pvz., Volframo iš Ešenbacho *Willehalm*; Otte's *Eraclius*). → Captatio benevolentiae. F / O

Lit.: J. SCHWIETTERING, Die Demutsformel mhdt. Dichter, B. 1921 (Repr. Mn. 1969).

Nuosavoji bažnyčia, šiuolaikinis daugelio ankstyvųjų VA bažn., vien., katedrų apibūdinimas: Δ ir viskuo, kas jai priklauso, taip pat ir dvasininkais, disponuoja jos savininkas. Δ valdė ir dvasiniai, ir pasauliet. žemvaldžiai, kuriems atitekdavo dešim-

tinė. Δ būdavo dovanojamos, mainomos, nuomojamos ir t. t., su kun. būdavo elgiamasi kaip su baudžiauninkais, o Bažn. teisės numatyta vysk. globa panaikinama. Valdant → Karolingams, kurių → kapituliarijos paspartino Δ raidą, jų akivaizdžiai pagausėjo: Δ buvo įkuriamos naujos ir uzurpuojamos; 826 pop. Eugenijus II legalizavo Δ sistemą. Tik prasidėjusi → Grigaliaus reforma su jomis ėmė kovoti kaip su → simonija ir *Decretum Gratiani* jos buvo uždraustos, nors vis dėlto vien. ir vysk. priklausiusios Δ tokios ir liko. Δ sistema buvo ypač būdinga ir paplitusi iki pat vėlyv. VA Islandijoje. Din

Lit.: K. Schäferdiek, Das Hl. In der Laienhand, in: Fs. G. Krause, 1982, 122–140. – W. Hartman, Der rechtl. Zustand d. Kirchen auf dem Lande, in: Settimane si studio del centro italiano di studi sullalto medioevo 28 (1982), 397–441.

Nuosavybė. Pats vok. k. žodis *Eigentum* atsirado tik XIII a. ir išstūmė visoms germ. gentims bendrą *eigen* (turėti); jis aprėpė visa, kas priklausė tam tikram asmeniui ir kuo jis disponavo. VA teisės k. juo nusakoma laisva žemės valda kaip lėno priešingybė, perkamas, paveldimas turtas, → almenda; valdymo srityje šis žodis t. p. apėmė ir asmenis (baudžiauninkai, priklausomi žmonės) bei daiktines teises. Jis vartojamas pačiomis įvairiausiomis formomis: perleidžiama, neperleidžiama, laisva, nelaisva arba įkeista Δ. VA Δ sąvoka buvo konkreti ir reikalavo, kad, perleidžiant turtą, Δ pobūdis būtų tiksliau nusakytas papildomai nurodant požymius (laisva, amžina, visiška Δ) arba išvardijant perleistas teises (pertinencijos formulė) bei Δ įgyjančiam suteiktas teises (turėti, valdyti kaip Δ, disponuoti). Δ teisė buvo neatsiejama nuo objekto. Sulig romėnų teisės recepcija pamažu įsigalėjo abstrakti Δ sąvoka, implikuojanti grynąją turto teisę, visapusišką, tegul ir ribotą visateisiškumą. Schu

Lit.: R. Hübner, Dt. Privatrechtsgesch., L. [5]1930, 241 ir t., 453. – Planitz, Dt. Privatrechtsgesch., W. [3]1948, 66 ir t., 115 ir t., 123 ir t. – D. Willoweit, Dominium u. proprietas, in: Hist. Jb. 94 (1974), 131–156. – G. Köbler, Eigen u. Eigentum, in: ZRG GA 95 (1978), 1–33. – R. Palmer, A Social-Legal Framework for the Origins of the Common Law of Property, 1153–1220, in: Law and History Review 3 (1985), 1–50.

Nuotakos daina vadinama šokiu palydima daina, atliekama iškilmingai perduodant nuotaką jos būsimam sutuoktiniui. Hof

Nuotakos grobimas. Prievartinį arba klasta pasiekiamą moters pagrobimą, kurio tikslas yra santuoka, etnografijoje atitinka jaunikaičio grobimas (plg. lit. motyvą apie → fėjos įkalintą vyrą). Tačiau visos Europos sakmių lobyne itin dažnas Δ, ypač – vok. → špylmanų kūryboje (pvz., *König Rother*), rusų ir p. slavų bylinose ir keltų bei skand. lit. (plg., *Brudrovsvisa*). Pagrobimo iniciatyvą gali rodyti ir moteris (plg. *Cú Chulainn* sakmę). Neu

Lit.: K. Volprecht, Beiträge zur Problematik d. Schau- u. Scheinkampfes, diss. Köln 1963. – U. B. Dalgat, Brautraub, in: Enzyklopädie d. Märchens, II, B. 1979.

Nuotykių romanas → romanas

Nusikaltimai. Ist. požiūriu Δ ir bausmės yra palyginti vėlyvos žmonių bendrabūvio kategorijos. Sen. Eur. arba archajinėje visuom. net didžiausios žalos padarymas kitam nebuvo laikomas Δ, o žalos kaltininkas buvo ne tiek nusikaltėlis, kiek metantysis „iššūkį“. Baustinų veiksmų persekiojimas ir bausmės kaip visuot. dalykas, t. y. kaip valstybės ir jos institucijų funkcija, ankstyv. visuomenėms buvo iš esmės svetimi. Vietoj šiuolaikinio visuomenės arba jos atstovų vykdomo Δ persekiojimo ir baudimo galiojo daugiausia savigynos arba kompensacijų papročiai (→ Sühne, kraujo kerštas, Fehde) arba *quasi* privatus suinteresuotųjų pusių teismo procesas, nustatydavęs atlygį arba atsiteisimą (→ Wergeld). Tik nusižengimai visai tautai, antai valstybės ir tėvynės išdavystė, dezertyravimas ir → žmogžudystė buvo teisiškai persekiojami bendruom. tvarką palaikančių struktūrų; tokiems nusižengimams dar priklausė „negarbingi“ veiksmai, pvz., „slapti“ teisės sulaužymai bei beginklių užpuolimai (→ išžaginimas). Pamatinės sankcijos buvo teisių atėmimas (→ banas) ir išvarymas iš bendruom. Netekęs namų ir turto, atstumtasis klajodavo po dykynę *vogelfrei*, t. y. it paliktas „paukščiams sukapoti“. Šitaip jis būdavo paliekamas gamtos jėgų valiai (atsitiktinumo bausmės) ir žmogiškajai savivalei. Net ir vėlesnėje baudžiamojoje jurisdikcijoje vis dar ilgai pasireikšdavo (magiška?) kompensacijos idėja („veidrodinės“ bausmės,

pvz., rankos nukirsdinimas už melagingą priesaiką). Be to, bausmes dažnai būdavo galima išpirkti pinigais (atlygio grandinės nutraukimas). Nusižengėlis iš pr. nebūdavo pasmerkiamas morališkai. Jis atsakydavo tik už padarytą žalą; subjektyvi kaltė iki XII a. mažai tesiaiškinta: *Die Tat tötet den Mann* („Žmogų pražudo veiksmas“). Δ labiau būdavo suvokiamas kaip → likimo arba demonų įtakos pasekmė, nei kaip kaltė, t. p. ir relig. gyvenime. Įvykdyti bausmę teisių netekusiajam galėdavo imtis ir bendruom. Ypač taip būdavo tada, kai nusikaltėlį sučiupdavo už rankos. Nors tai nebuvo bausmė tiesiogine prasme, bet tai parengė dirvą vėlesnei „valstybinei“ baudžiamajai teisei. Tačiau jau nuo frankų laikų pastebimas karaliaus valdžios mėginimas teisinį savigynos ir atlygio susitarimo principą pakeisti įdiegiant įbauginimo ir atpildo bausmių sist. (→ mirties; kūno bausmės). Ir šios bausmės iš tikrųjų priklausė → nelaisvųjų baudžiamajai teisei. Tačiau svarbi Δ įvertinimo VA aplinkybė buvo plačios (!) vienareikšmių objektyvių teisės nuostatų sistemos stygius. Dalykai, kurie šiandien atrodo kaip soc. nukrypimai ar net Δ (dažnai dėl polit. motyvų taip juos vaizduodavo ir VA amžininkai), neretai tebūdavo mėginimai įgyvendinti arba apskritai padėti pagrindus teisei. Ir atvirkščiai – nusikaltėliai galėdavo nesunkiai pasiremti (miglotais) teis. pagrindais (plg. teisės satyrą *Reinhart Fuchs*, XII a. pab., ir *Helmbrecht*, XIII a. antra pusė). Nuo brandž. VA stiprų kriminalizacijos spaudimą patyrė → Fehde. Archajiško teis. mąstymo elementų išliko iki pat NA. → Dievo ir viešosios taikos sąjūdis, kilęs XI–XII a. sandūroje, skatino baudžiamosios teisės modernią kriminalizaciją. XII–XIII a. → viešoji taika ir drauge su ja besikūrusi → teritorinė valdžia apribojo teisėtą savigyną, bet išplėtė sritį to, ką galima laikyti Δ. Naujo tipo valdžia siekė aukščiausiojo teismingumo su mirties bausmėmis, kurios nebegalėtų būti išperkamos (→ bausmių rūšys). Tik dabar teisinė sąmonė ėmė suvokti esant grupę žmonių, laikytinų „įpročio nusikaltėliais“ („kraštui kenksmingais žmonėmis“), o ne teisinio konsenso partneriais (asocialieji, klajojantys samdiniai, → riteriai plėšikai). Senoji nelaisvųjų baudžiamoji teisė imta taikyti ir laisviesiems. Vis labiau atlygį ir jį grindžiančią kompensacijos idėją besiformuojančioje „valstybinėje“ baudžiamojoje teisėje ėmė išstumti dažnai žiaurios „skausmingos“ bausmės „an Hals und Hand“ („kaklo ir rankos“) ir „an Haut und Haar“ (odos ir plaukų). Galimas daiktas, kad tai ženklino polit. ir soc. silpnumą, tačiau tai buvo XI–XIII a. gilių sociokult. pokyčių bei su tuo susijusio didesnio VA visuomenės kompleksiškumo pasekmė. Buvo matyti laipsniška teisėsaugos ir teisėtos prievartos naudojimo valstybinio monopolio tendencija. Steigiant viešąsias kaltinimo institucijas, pirmavo Bažn. (→ inkvizicija) ir miestai. Žinoma, „privatūs“ skundai dar ilgai liko svarbia teisėsaugos priemone. Kiti žingsniai „modernaus“ teisės suvalstybinimo ir kriminalizacijos kryptimi buvo kivirčo ir kraujo keršto uždraudimas Vormso Amžinojoje taikoje (1495; imperat. Frydrichas I tai mėginęs padaryti jau 1152), t. p. romėnų teisės, linkusios į rašyt. įstatyminę teisę, recepcija. Svarbios čia buvo *Bamberger Halsgerichtsordnung* (1507) ir Karolio V *Constitutio criminalis Carolina* (1532). Teisės objektyvacija (→ įstatymų kodeksas) ir oficialumo principas („viešas“, t. y. valstybinis kaltinimas ir persekiojimas) nuo vėlyv. VA smarkiai apribojo savo atsakomybe sudaromo susitarimo ir susitaikymo galimybes. Siekis išsaugoti naują bendrabūvio tvarką nuo šiol tapo priklausomas nuo privataus ir viešojo lygmens požiūriu pavojingo valstybės institucijų automatizmo ir kriminalizacijos. VA teisingumas vertinant Δ, žinoma, dar ilgai laikėsi atsakomybės už pasekmes principo, tačiau jau skyrė tyčia padarytus ir dėl aplaidumo įvykusius Δ. Aplaidumo veiksmai būdavo nustatomi pagal tipiškus požymius ir už juos nebūdavo skiriamos fizinės bausmės; nuteistasis privalėdavo Δ atlyginti pinigais („Saksų veidrodis“, Žemės teisė II, 38; III, 48 § 3). Tik Reformacijos sąlygota pasauliet. bausmių teologizacija reiškė galutinį posūkį baudžiamosios teisės kryptimi: imta iš esmės atsižvelgti į nusikaltėlio piktą valią, kaltę. Tiesa, „bendrininko“, „pagalbininko“, „lengvinančių aplinkybių“, teisnumo, „neįveikiamų aplinkybių“ ir „būtinosios ginties“ kategorijos buvo svarbios ir anksčiau. Δ įvertinimo kriterijus VA buvo

„slaptas“ veiksmas, kuris buvo laikomas „negarbingu“ (pvz., žmogžudystė ir didelė vagystė naktį). Šie Δ buvo griežčiau baudžiami už „atviruosius“, „garbinguosius“ Δ – apiplėšimus ir pan. Lemiamos reikšmės čia turėjo esminis VA visuomenės → viešumo poreikis, t. y. galimybė visiems veiksniems soc. bendrijos nariams dalyvauti nustatant konsensusą arba užkertant kelią konkrečiai veiklai. Ir bausmės būdavo vykdomos viešai. VA lit., siekdama savo moralinių-didaktinių tikslų, irgi dalyvavo kuriant ir saugant soc. tvarką. Aiškių ribų tarp teisėtos savigynos, soc. nuokrypių ir Δ stokos akivaizdoje, lit. stiprino etinių ir teisinių normų įsisąmoninimą: tos normos ir jų simbolinės priemonės buvo vaizduojamos kaip konfliktuojančios su „neteisinga“ elgsena. Kaip ir šiandienė teis. sistema, ir VA lit. stiprino epochos tendenciją kriminalizuoti nestandartinę arba konfliktišką soc. elgseną (pvz., → homoseksualumas). Ten, kur – kaip politikoje – juridinės bausmės retai teįmanomos, lit. pati tampa „baudžiančia“ instancija: „nusikaltėlius“ perduodama viešuomenės verdiktui (→ publicistika). N/T

Lit.: R. His, Das Strafrecht des dt. MA.s, Wr. 1920/1935 (Repr. 1964). – H. Fehr, Kunst u. Recht, 1923 ir t. – H. Conrad, Dt. Rechtsgesch., I, Karlsruhe ²1962. – E. Schmidt, Einführung in die Gesch. der dt. Strafrechtspflege – Gö. ³1964 (Repr. 1983). – O. Brunner, Land u. Herrschaft, Da. ⁶1970. – G. Lange, Die Gerichtsverfahren gegen den jungen Helmbrecht, in: ZfdA 99 (1970). – H. Mitteis/H. Lieberich, Dt.e Rechtsgesch., Mn. ¹³1974. – B. Thum, Politik u. soziales Handeln, Habilitationsschrift, Karlsruhe 1976. – M. Foucault, Überwachen u. Strafen, F. 1977. – B. Thum, Öffentlich-Machen. Öffentlichkeit, Recht, in: LiLi 37 (1980).

Nuspėjimas → Numatymas (tarp Novicijai ir Numizmatika)

O

Oblatai (lot. *oblati* – aukojamieji). Jau ankstyviausiais → vienuolystės laikais būta papročio tėvams atiduoti vaikus kaip Δ į vien. Tėvų sprendimas būdavo galutinis, nors nuo IX a. vis dažniau tam vėliau reikėdavo ir pačių Δ sutikimo. Vien. jie būdavo tarp išsilavinusiųjų, nes nuo vaikystės būdavo lankę vien. mokyklą. Nuo XII a. *oblatio puerorum* (berniukų) išnyko, bet *oblatio puellarum* (mergaičių) liko. Her

Lit.: M. DE JONG, Kind en klooster in de vroege middeleeuwen. Aspecten van de schenking van kinderen aan kloostern in het frankische rijk (500–900), A. 1986. – P. A. QUINN, Better than the Sons of Kings. Boys and Monks in the Early MA, N. Y. 1989.

Obsceniškumas. Iš vėlyv. VA yra išlikę gana daug lytiškai nešvankių ir skatologinių lit. kūrinių ir (mažiau) vizualinių kūrinių. Jų funkcija – ne vien pramoginė, bet ir (turint galvoje bažn. → seksualumo pavertimą tabu) išreikšti normas laužančią nepriklausomybę. Jau → trubadūrų poezijoje randame parodijuojamojo Δ (Raimon de Durfort); vėliau → fablio, Märe, švankuose, facecijoje, novelėje, Užgavėnių vaidinimuose, pvz., sen. pranc. Rutebeufo *Charlot* (skatologinis) anon. *Le chavalier qui fit les cons parler*; vid. vok. aukšt.: Heinzo Kellnerio (XIV a.) *Turandot* (skatologinis), Peterio Schmieherio (XV a.), *Die Nonne im Bade*; lot. k.: *poggio*, facecija. Ir XV a pab. bei XVI a. stačiokiškoje lit., išjuokiančioje kurtuaz. padorumo mokymą, esama obsceniškų elementų. Dailėje jų atsiranda ypač paraščių miniatiūrose ir mizerikordijų bei kapitelių skulptūroje; Δ naudotas ir kaip antisemitinės propagandos priemonė. Din

Lit.: W.-D. STEMPEL, Ma. Obszönität als literarästhet. Problem, in: Poetik u. Hermeneutik 3 (1968), 187–205. – R. KROHN, Der unanständige Bürger, Kronberg 1974. – P. BEC, Burlesque et obscénité chez les troubadours, P. 1984. – W. BEUTIN, Sexualität u. Obszönität ...d. MA.s u. der Renaissance, Wü. 1990. – IDEM., Über die Kapelle, die an dem Bauch gebaut ist. Sakral- u. Sexualsprache im MA u. in der frühen Neuzeit, in: Mediaevistik (1990), 7–26.

Obsequiale (VA lot. *liber obsequialis*, iš lot. *obsequium* – liturg. pamaldos), nuo XIII a. naudojamas liturg. knygų tipas, vėliau dažn. vadintas „ritualu"; knygoje *Vocabularius ex quo* (XV a.) Δ vok. išverčiamas „dienstbuoch". Kai kada Δ vadinama specialiai laidotuvėms ir gedulingoms mišioms skirta ritualo dalis. Ku

Lit.: V. FIALA/W. IRTENKAUF, Versuch einer liturg. Nomenklatur, in: C. KÖTTELWESCH (Hg.), Zur Katologisierung ma. u. neuerer Hss., F. 1963, 105–137.

Observancija, 1. teisiškai: apskritai kokios nors korporacijos paprotinė teisė; 2. bažn.: konkretaus ordino griežtos krypties pavadinimas (→ observantai). Schu

Observantai (VA lot. *fratres de observantia*), XIV a. vid. pranciškonų ordine kilęs iš esmės it. reformų sąjūdis, kuris norėjo pažodžiui laikytis (*observere*) tik pop. Honorijaus III (1223) patvirtintos antrosios regulos (atsižvelgiant į vėlesnių popiežių autentišką regulos išaiškinimą), ir atmetė konventualų priimtus evangeliškojo neturto sušvelninimus. Konstancos Bažn. susirinkime (1415) Δ gavo savo generalinį vikarą ir Ordino kapitulą; visi popiežių mėginimai atkurti Ordino vienybę nuėjo niekais; 1517 Δ galutinai atsiskyrė nuo → minoritų, vad. konventualų. Schu

Oda VA buvo vienas svarbiausių natūralių produktų, iš kurio buvo gaminami drabužiai, avalynė, kalavijų įdėklai, skydų aptraukalai, balnai, apmušalai, dėžutės ir pan. Δ gamyba VA amatuose nusileido tik tekstilei; kailiadirbiai žalią Δ apdorodavo taukais, dūmais, alūnu, augalais, (ąžuolų) žieve. Dekoruodavo ją štampavimo, pjaustymo, garinimo (išvirkščią) ir kt. technikomis. Plg. → pergamentas. Din

Lit.: H. BERNSTEIN, Das Ledergewerbe im MA in Köln, Lübeck u. Frankfurt, B. 1920. – F. A. SCHMIDT-KÜNSEMÜLLER, Corpus der gotischen Lederschnitteinbände aus dem dt. Sprachgebiet, St. 1980.

Offertorium (VA lot. *offertorium* – aukojimas), ketvirtoji *Proprium misse* (→ Mišios) giesmė (pavadinta pagal duonos ir vyno atnašavimą); atliekama pakaitomis giedant psalmių eilutes ir → antifonas. Pakaitinis choro atlikimas virto atlie-

piamuoju, kai psalmių dalis ėmė giedoti kantorius, kurio solinį giedojimą muzikiniu požiūriu buvo galima paįvairinti. Tikinčiųjų dalyvavimui aukojime sumenkus, imta apsiriboti antifona. Schl

Oficialas (iš lot. *officium* – pareigybė), vysk. teisininkas, profesionalus teisėjas. → Teismas. Din

Oficiumas (*officium divinum, horae canonicae, dreviarium*, valandų maldos). Taip bendrai vadinamas kasdienių maldų, privalomų dvasininkams pasauliečiams ir vienuoliams, laiką. Iš rytinių ir vakarinių maldų, naktinio budėjimo ir privačių maldos valandų atsiradusi **Δ** tvarka pirmą kartą išsamiai aprašyta šv. Benedikto Nursiečio († 543) reguloje; ji apima *officium nocturnum*, → vigilijas, kurios kaip → mitutina buvo perkeltos į ankstyv. ryto valandas, ir *officium diurnum*, kuris prasideda saulei tekant nuo → *Laudes* (iš pr. *laudes mitutinae*), pratęsiamos vad. mažosiomis → valandų maldomis (prima, tercija, seksta ir nona) ir užbaigiamos vakarine → Vesper ir → kompleta. Greta šių maldos valandų, kurias nustatant dalyvavo ne tik Benediktas, bet ir pop. Grigalius I ir frankų liturgikai, X a. atsirado *Officium parvum BMV* (*Beatae Mariae virgines*), Marijos dienos maldos. ~1200 benediktiniškai ir frankofoniškai orientuotas **Δ** buvo reformuotas ir supaprastintas į *Breviarum secundum consuetudinem Curiae Romanae*. Tačiau pagr. liko → psalmės ir → antifonos, skaitiniai ir → responsoriumai, himnai ir → cantica, → versiklai ir maldos, kurios užfiksuotos antifonaruose ir brevijoriuose. Schl.

Lit.: R. J. HESBERT, Carpus antiphonalium officii, I–VI, R. 1963–1978. – P. SALMON, L'Office Divin au MA, 1967. – W. ARLT, Ein Festo des MA.s aus Beauvais, Kö. 1970. – J. CLAIRE, Les Répertoires liturgiques latins avant l'Octoechos, I: L'Office férial romano franc, in: Et. grégoriennes 15 (1975).

Og(h)am, IV–VII a. airių raidinis raštas, išlikęs inskripcijų pavidalu, sudarytas iš statmenų brūkšnių (įrantų), kurie išdėstomi pagal vieną liniją skirtingo skaičiaus grupėmis. **Δ** raštas yra iššifruotas traktate „Vadovėlis poetams" (XIV a.). Din

Lit.: J. VENDRYES, L'écriture orgamique, I: IDEM., Choix d'études linguistiques et celtiques, P. 1952, 247 ir t.

Okamizmas, anglų pranciškono Viljamo Okamo (William Occam; XIV a. pirmoji pusė) ir jo sekėjų filos. ir teologija, griežtas → nominalizmas (*via moderna*, → universalijų problema). Monoteizmo, Trejybės, Įsikūnijimo ar sielos nemirtingumo dogmos Okamo požiūriu prieštarauja protui; jomis galima tik tikėti, bet jų neįmanoma įrodyti, nes įrodymai gaunami vien iš juslinio daiktų suvokimo ir patirties, bet ne iš visuot. idėjų; visa, kas tikra, yra individualu. Tokiais samprotavimais buvo žengti lemtingi žingsniai atskiriant tikėjimą nuo žinojimo, šventybę nuo profanybės, t. p. plėtojant individualizmą; tai žingsniai, kurie per Apšvietą ir materializmą bei romantizmą galiausiai veda prie sekuliarizuotos mūsų laikų pasaulėžiūros. Principas, kuriuo siūloma „nugenėti" visas pasaulio aiškinimui nereikalingas hipotezes („Okamo skustuvas"), negalėjo NA galų gale neprivesti prie aiškinamosios „Dievo hipotezės" atmetimo ir ateizmo. Iš čia kyla ir Okamo požiūris į Bažn. politiką: būtina griežtai atskirti pasauliet. valdžią ir Bažn.; pop. esąs eretikas, nes praktikuoti Kristaus neturtą. → Sensualizmas. Din

Lit.: F. HOFFMANN, Die erste Kritik des Occamismus durch den Oxforder Kanzler J. Lutterel, Br. 1941. – H. JUNGHANS, Ockham im Lichte der neueren Forschung, B. 1968. – W. VOSSENKUHL/R. SCHÖNBERGER. Die Gegenwart Ockhams, Weinheim 1990.

Oksitaniškoji, oksitanų kalba → provansiečių kalba

Oktava (lot. *octava* – aštuntoji). 1. Galimybė švęsti didžiąsias šventes iki aštuntos dienos; žydų pavyzdžiu **Δ** praktikuota iš pr. per Velykas ir Sekmines, o nuo VII a. imta vis labiau taikyti šventųjų šventėms, ir per visus VA buvo švenčiamos visos **Δ** dienas. 2. Aštuntasis diatoninės gamos laipsnis ir pirmasis obertonas, paprasčiausias ir tobuliausias konsonansas, atsirandantis dalijant stygą santykiu 1:2. 3. → Stanza. Schl

Olamas (airių k. *ollam*), sen. Islandijos poetas, kurio teis. padėtis kone prilygo karaliui. → Fili. Din

Oldtidssagaer (danų k. – senų laikų sagos), sąvoka, žyminti islandų → sagas, kurių veiksmas vyksta iki 850, pirmiausia → Fornaldarsögur. Qua

Ona → Marija

Oral Poetry (angl. – žodinė kūryba) vadinama bet kokia žodinė kūryba, sukurta rašto neturinčioje visuomenėje (arba jos sluoksnyje) ir išlikusi žodine forma. Skiriami: 1. tekstai, kurie dėl savo funkcijos turėjo išlikti nepakitę (sakraliniai tekstai, įstatymai), ir todėl išmokstami atmintinai; 2. tekstai, kuriuos galima įv. trumpinti arba plėsti. Pastarųjų tradicijoje dažnai susiduriame su improvizuotu perkūrimu. Pirmoji tekstų kategorija Δ tyrimams nėra svarbi, nes dėl savo nekintamumo šie tekstai bemaž nesiskiria nuo rašyt. Šiai kategorijai priklauso ir vedų tekstai (pvz., Rigvedos himnai). Antrajai kategorijai priklauso žodinė proza ir poezija; šioje reikėtų skirti trumpuosius (dainos) ir ilguosius (epas) tekstus. Žodiniai prozos tekstai (→ pasakos, sakmės) dažn. žinomi iš vėlyv. VA, iš dalies ir NA užrašymų. Čia tyrėjus ypač domina medžiagos ir motyvų ist. bei struktūros klausimai. Trumpų poet. kūrinių (→ liaudies daina, baladė) savo kalbomis iš VA išsaugojo visos Eur. tautos. Dėl nedidelės apimties tuos kūrinius buvo lengva išmokti atmintinai. Kadangi jie nepasižymėjo sakralumu, nesuprantamais tapę žodžiai būdavo pakeičiami kitais arba būdavo improvizuojama. Dėl to galėdavo rastis keli vieno teksto variantai. Tačiau didžiausios Δ tyrimų pastangos nukreiptos į ilgesnius eil. kūrinius, ypač herojinius epus, ir tik šia prasme angl. terminas Δ visuot. vartojamas. šiuolaikiniams Δ tyrimams pradžią davė Perry, 1928 išreiškęs prielaidą, kad Homeras sąmoningai ir turėdamas aiškų tikslą kūrė iš tradicijos perimtu stiliumi. Kartu su A. B. Lordu 1934–1935 jis tyrė tada Jugoslavijoje žodine forma dar gyvą herojinį epą ir priėjo išvadą, kad šį galima lyginti su homeriškuoju epu. Stebint atlikėjus paaiškėjo, kad rašto nemokantys dainiai sugebėdavo iš atminties pateikti stambius (iki 13 tūkst. eilučių) epus. Analizė parodė, jog žodžiu improvizuoti tokios apimties pasakojimus padeda stereotipinis veiksmas, sudarytas iš stereotipinių dalių (→ pasakojimo šablonas), kurie savo ruožtu sudaryti iš stereotipinių posakių (→ formulės). Tuo remiantis buvo suformuluota tezė, kad Homero epai – tai užrašyti žodiniai kūriniai. Tada F. P. Magounas (1952) ir A. B. Lordas (1955) mėgino ir VA kūrybą pagal formulių kiekį ir pasakojimo šablonų gausą identifikuoti kaip užrašytą žodinę kūrybą. Tačiau klaidinga išvada, kad jei žodinė kūryba yra šabloniška, tai šabloniška poezija turinti būti žodinė, daugelį Magounu pasirėmusių tyrėjų paskatino ir anglosaksų raidinio rimo lit. tirti šabloniškumo požiūriu, ir jei joje būdavo randama daugiau nei 50% šabloniškos medžiagos, tai ją imta traktuoti kaip raštu užfiksuotą žodinę kūrybą. Nors akivaizdu, kad VA egzistavo žodinės kūrybos tradicija, tačiau išlikę tekstai nebūtinai laikyti užrašyta žodinė kūryba net ir tuo atveju, jei jie neabejotinai turi žodinės kūrybos požymių. Pasakojimo šablonai ir kalbinės formulės palengvina ne tik dainiui improvizuoti, bet klausytojui suvokti. Todėl šios žodinėje tradicijoje atsiradusios poet. priemonės gali būti panaudotos ir rašyt. kūryboje, ypač jei ji skirta atlikti žodžiu. Kadangi žodinis epas jį atliekant daugiau ar mažiau pakinta, mėginama (iki šiol nesėkmingai) iš rankr. variantų nustatyti jų žodinę kilmę. Tačiau tų variantų aiškinimas kaip *transmission mémorielle* (dainiai, atliekantys atmintinai išmoktą rašyt. kūrybą) irgi neįtikina. Ribos tarp improvizuojamos žodinės kūrybos ir *transmission mémorielle*, žinoma, neaiškios: konkretų epą improvizuojantis dainius laikui bėgant kai kurias vietas išmoks atmintinai, kaip ir atmintinai išmoktų tekstų atlikėjas kartais susidarius aplinkybėms bus priverstas improvizuoti. Kitais Δ požymiais laikytini → eilučių stilius, pasitaikantys (turinio) prieštaravimai ir pasikartojančios beveik vienodo ilgio pasakojimo atkarpos su tam tikromis pasakotojo pastabomis (kreipiniai į publiką, išankstiniai būsimų įvykių komentavimai). Parry'o ir Lordo mokyklai nepriklauso R. Jakobsonas, paralelizmus laikantis esminiais žodinės kūrybos požymiais. Nors *oral-formulaic composition* teorija iš esmės jau atmesta, jos nuopelnas tas, kad ji vis dėlto atkreipė tyrėjų dėmesį į didžiąja dalimi neraštingos VA visuom. kūrybos kompozicijos, tradicijos ir recepcijos problemas. Savo tikrojo tikslo – įrodyti, kad daugelis VA tekstų yra raštu fiksuota žodinė kūryba, – ši teorija nepasiekė. Ją sužlugdė tas faktas, kad Δ iš tikrųjų yra nerašyt. ir egzistuoja tik atlikimo metu, tačiau VA kūryba išliko, ir išliko neišvengiamai rašyt. pavidalu. → Atlikimas. Voo

Lit.: J. RYCHNER, La Chanson de Geste, G. 1955. – C. M. BOWRA, Heldendichtung, St. 1964. – A. B. LORD, Der Sänger erzählt, Mn. 1965. – R. JACOBSON, Selected Writings, IV, Den Haag 1966. – M. CURSCHMANN, O. P. in Med. English, French and German Lit/e, in: Speculum 42 (1967), 36–52. – M. PARRY, The Making of Homeric Verse, O. 1971. – IDEM., Serbocroatian Heroic Songs, I, II, IV, C./ Mass. 1974. – E. HAYMES, A Bibliography of Studies Relating to Parry's and Lord's Oral Theory, C./Mass. 1973. – IDEM., Das mündl. Epos, St. 1977. – J. HEINZLE, Mhdt. Dietrichepik, Mn. 1978. – N. VOORWINDEN (Hg.), O. P. Das Problem d. Mündlichkeit ma. ep. Dichtung, Da. 1979. – J. M. FOLEY, Oral-formulaic Theory and Research. An Introduction and Annotated Bibliography, NY 1985.

Oral-formulaic (angl. – žodinis-formalus) – žodinės epinės poezijos (→ oral poetry) stiliaus apibūdinimas; iš šio stiliaus elementų manoma galint nustatyti žodinę poezijos kilmę. **Δ** vadinami žodžių junginiai, kurie užima konkrečią vietą strofoje ir reguliariai, tomis pačiomis ritminėmis ir metrinėmis sąlygomis, vartojami svarbioms mintims reikšti (→ formulė), o kitose identiškose strofose juose pakeičiamas tik pagr. žodis (šabloniški posakiai); tie pasakymai sudaro sist. Grynais žod. šablonais laikomi tik tame pačiame tekste (arba kituose to paties laikotarpio tekstuose) daugiau negu vieną kartą pasikartojantys žodžių junginiai („daz Etzelen wîp" „Nybelungų giesmėje" – septynis kartus); tokie šablonai gali priklausyti didesnei sist. („daz Etzelen wîp, daz Gunthers wîp"). Į fleksijos, įvardžių ar dalelyčių nesutapimus neatsižvelgiama, tad šablonų ribos varijuoja („daz Etzelen wîp, an Etzelen man, den Guntheres man"). Tai, kad žodinė poezija yra šabloniška (**Δ**), empiriniais tyrimais nustatė Parry's ir Lordas, tačiau tai, kad šabloniškas VA lit. pobūdis (tuo pasižymi ne < 50% visų strofų, B. A. Beatie) neva įrodo jos žodinę kilmę, yra teorija, kuria visuot. abejojama. Šabloniško stiliaus gali būti ir tikrai rašyt. bei raštingų autorių kūriniai (L. D. Benson). Voo

Lit.: B. A. BEATIE, Oral-traditional Composition in the Spanish Romancero of the Sixteenth Century, in: Journal of the Folklore Institute 1 (1964), 92–113. – L. D. BENSON, The Literary Character of Anglo-Saxon Formulaic Poetry, in: PMLA 81 (1966), 334–341. → Oral Poetry

Oras → elementai (keturi)

Oratio (lot.) vadinama kunigo prašomoji malda; kai kada ši sąvoka vartojama ir platesne prasme – reiškia kiekvieną liturginę maldos formulę. Romos → Mišiole **Δ** priklauso *collecta, secreta* ir *postcommunio*. Her

Ordalija → Dievo taismas

Ordinacija (lot. *ordinatio* – sutvarkymas), šventimų apeigos. **Δ** dalijama į 7 šventimų laipsnius: *sacerdotium* (vyskupystė, kunigystė), diakonatas, subdiakonatas, akolitatas, egzorcistatas, lektoratas ir ostiariatas. Aktyvios **Δ** teisę turi kiekvienas vysk., bet galiojančios ir leistinos **Δ** kompetenciją iš principo turi diecezinis vysk. **Δ** turi paisyti ritualo, laiko ir vietos. šventimus gali sukliudyti pretendento *irregularitas* (negalėjimas, netinkamumas). → Hierarchija, dvasininkija. Sto

Ordinarium missae (iš lot. *ordinare* – rikiuoti, tvarkyti), muzikinis įpavidalinimas katalikiškų lot. → Mišių, iš grigališkųjų tapusių daugiabalsėmis; nuo XII a. – formuliaras, pagal kurį turi būti atliekamos išbaigtos struktūros liturginis veiksmas (su maldų, skaitinių ir giesmių tekstais ir ritualo tvarkos nuorodomis). Sto

Lit.: M. SIGL, Zur Gesch. der O. m. in der dt. Choralüberlieferung, 1911. – J. A. JUNGMANN, Missarum Sollemnia, I–II, 1962. – E. VON SEVERUS, Der Gottesdienst in Klöstern, Orden u. geistl. Gemeinschaften, Rb. 1981.

Ordinas → riterių ordinas, vienuolių ordinas

Ordines (lot. – tvarkos). 1. Dvasininkų šventimų laipsniai nuo vėlyv. Antikos (Eusebijo „Bažn. ist." 6, 43) faktiškai išliko 7 pakopų: kunigas, diakonas, subdiakonas, akolitas, egzorcistas, lektorius ir ostiarijus. Nuo scholastikos **Δ** skirstomi į *maiores* ir *minores*. (→ Dvasininkija, hierarchija, kunigas). 2. **Δ** *romani*, VII–XIV a. atsiradusios knygos, kuriose surašyta liturgijos šventimo tvarka. Iš pr. paprastoms ceremonijoms sudėtingėjant, ypač Romos ritualą perėmus Pranc., prireikė jį užrašyti, drauge pritaikant jį prie Š. Eur. realijų (→ pontifikalas, Maincas 950); iš čia išsirutuliojo vėlyv. VA specialūs → ritualo ir ceremonialo rinkiniai. Vog

Lit.: M. ANDRIEU, Les O. Romani du haut MA, I–IV, Lv. 1931–1961. – A.-G. MARTIMORT, Les o., les ordinaires et les cérémoniaux, Turnhout 1991.

Ordino literatūra, konkretaus → vienuolių ordi-

no, pvz., → Vokiečių ordino lit. produkcija. Kiekviename ordine, be abejo, esama specifinių akcentų, tačiau nėra tokių bendrų dalykų arba temų, kurias nagrinėtų tik vienas ordinas. Tačiau antai XII a. → cistersų lit. daugiau dėmesio skyrė savižinos ir → Sužadėtuvių mistikos temoms, → minoritų lit. – → Kristaus kančios mistikai ir moraliniams pamokslams, → dominikonų lit. – → scholastikai ir → spekuliatyviajai mistikai. Tačiau ir kitų ordinų autorių tekstai konkuruojančiuose ordinuose būdavo skaitomi ir perrašinėjami. Din

Ordinų regulos, tai Bažn. pripažintos vienuolių (vyrų ir moterų) gyvenimą bei bendruom. organizaciją reguliuojantys nuostatai; visų jų pagrindą sudaro trys evangeliniai patarimai – neturtas, skaistybė ir nuolankumas, kurie priimami paprastu arba šventiniu įžadu. V. vienuolystės raidą šimtmečiams lėmė Benedikto Nursiečio († 547) nustatyta Δ, taip pat Visuot. Bažn. susirinkimų nutarimai, Bažn. (Dionyzas Egziguas) bei valdovų teisės kodeksai (Karolingų 827 Ansegio rinkinys). Karolingiškoji vien. reforma, vykdyta Benedikto Anjaniečio († 821), atnaujino ir papildė benediktinų regulą. Šitos regulos iš esmės laikėsi reformų vien. Kliuni, Gorze, Hirsau ir kt., bet papildė intarpais, kuriuos užfiksavo savo *consuetudines* (→ vienuolynų reforma). Šie papročiai apima tris sritis: nuostatai dėl a) liturg. gyvenimo, b) vien. dienotvarkės, c) naujų narių priėmimo, vien. pareigybių ir t. t. tvarkos, – vad. konstitucijos. Ir brandž. VA naujų ordinų (→ cistersų, kartūzų) nuostatai apima tokius papročius. Panašiai ir → dominikonai, augustinai eremitai ir kt. savo priimamą → Augustino regulą papildydavo „papročiais", kurie labiausiai ir nulemdavo ordino bendruom. savitumą. Iš principo naujos krypties yra elgetaujančių vienuolių Δ, nes jie atsisakė nuolatinės vietos (*stabilitas loci*), kontempliatyvųjį gyvenimą susiejo su apaštalavimu, užuot gyvenę nuošalioje vietoje, įsikurdavo vidury miesto; neturtą iš pr. praktikavo taip radikaliai, kad net išsižadėdavo bendro turto ir gyvendavo kartais iš išmaldos. → Vienuolystė. Schu

Lit.: B. ALBERS, Consuetudines monasticae, I–V, St. 1900–1911. – K. HALLINGER, Corpus consuetudinum, Siegburg 1963 ir t. – H. U. VON BALTHASAR (Hg.), Die großen Ordensregeln, Einsiedeln. [3]1974. – A. DE VOGÜÉ, Les règles monastiques anciennes (400–700), Turnhout 1985.

Ordo (lot. – eilė, tvarka, luomas): 1. → Hierarchija Katalikų Bažn. tarnybinės kunigystės, šventimų aktu dalyvaujančios kunigiškoje vyskupų pasiuntinybėje ir per juos atstovauja Kristui. 2. → Liturgijos šventimo tvarka ir seka; raštiškai užfiksuota. 3. Daugiausia iš Augustino (plg. *De ordine*) ateinanti – visoje kūrinijoje glūdinčios, Dievo duotos ir į jį nurodančios, žmogui įgyvendinti pavestos tvarkos, galiojančios nepriklausomai nuo žmogaus subjektyvių patyrimų ir elgesio – samprata. Tai, kad žmogus, būdamas tarp pasaulio ir Dievo, Δ suvokia tik apytikriai, kyla iš jo nuodėmingumo; nepaisant to (ir tai rodo Δ idėjos dinamiškumą), Δ realizuoja ne tik ją pažinti ir įgyvendinti siekiantis, bet ir nuo Dievo atsimetantis, taigi savo paskirties atsisakantis kūrinys, nes Dievo įstatymas ir teisingumas jį vis tiek pasieks ir pastatys į deramą vietą. Čia pasireiškia ir kūriniui duotas, visada individualiai naudojamas savaveiksmiškumas kaip dieviškojo Δ veikimas. Šį Δ pažinti VA yra mokslų (*artes*) uždavinys, ir jie šia prasme yra teologijos „tarnaitės". Enciklopedijos, kuriose kaupiamos ir tvarkingai pateikiamos dabarties žinios, mėgina priartėti prie pažinimo, manydamos, kad visatą skaito lyg Dievo ranka parašytą knygą (Hugonas Viktoriškis) ir atskleidžia visos esinijos slaptus sąryšius su Dievu bei išryškina jos reikšmę išganymo plane (Izidoriaus Seviliečio *Etymologiae*; Rabano Mauro *De universo*; *Lucidarius*). Meno kūriniai irgi siekia, paprastai pasiremiant *Išm* 11, 21 (*Sed omnia mensura et numero et pondere disposuisti*), dalyvauti tobuloje ir kaip harmonija mąstomoje Δ. Ehl

Lit.: H. KRINGS, O. Philosoph.-hist. Grundlegung einer abendländ. Idee, Hl. 1941. – E. DE BRUYNE, Études d'esthétique méd., I–III, Brügge 1946 (Repr. Genf 1975). – J. RIEF, Der O.begriff des jungen Augustin, 1962. – W. HAUBRICHS, O. als Form, T. 1969.

Ordo artificialis (lot. *ordo* – tvarka, seka; *artificialis* – dirbtinė). Antikos ir VA poetikoje (ir → retorikoje) – viena pasakojimo medžiagos → dispositio rūšių; „natūraliai" (*ordo naturalis*) chronologinei įvykių sekai priešinga tvarka (dažnas pavyzdys – Vergilijus prieš Lukaną). Galfridas iš

Vinsauf kaip Δ panaudoja ir → sentenciją arba → exemplum. Kna

Lit.: F. QUADLBAUER, Lukan im Schema des ordo naturalis/artificialis, in: Grazer Beiträge 6 (1977). – P. KLOPSCH, Einführung in die Dichtungslehren des lat. MA.s, Da. 1980.

Organum (gr. *organon* – įrankis) vadinami 1. dažn. – muzikos instrumentai, spec. reikšme – vargonai; 2. (dažn. vns.) XII ir XIII a. ankstyv. liturg. daugiabalsė muzika; spec. reikšme – tęstinis tonas, kuriuo liturg. melodija kaip *vox principalis* suskaidoma į paskirus tonus ir ją „uždengia" tęstinės antrojo balso (*vox organalis*) melizmos (Δ *duplum*, Δ *purum*, Δ *per se*); šios formos tribalsės ir keturbalsės kompozicijos vadinamos Δ *triplum* ir Δ *quadruplum*, o būdvardis čia drauge gali būti vartojamas ir balsui nusakyti (→ Notre-Dame mokykla). Schl

Lit.: F. RECKOW, Das O., in: W. ARLT (Hg.), Gattungen der Musik, I, Bern 1973, 434–496. – IDEM., O.-Begriff u. frühe Mehrstimmigkeit, in: Basler Studien zur Musikgesch., I, Bern 1975. – S. FULLER, Theoretical Foundations of Early O. Theory, in: AcM 53 (1981), 355–376. – J. YUDKIN, The Rhythm of Purum, in: Journal of Musicology 2 (1982). – H. H. EGGEBRECHT, Die Mehrstimmigkeitslehre v. ihren Anfängen bis z. 12. Jh., in: F. ZAMINER (Hg.), Die ma. Lehre von der Mehrstimmigkeit, Da. 1984, 9–87. – H. TISCHLER, The Parisian Two-Part Organa, I–II, 1988/1990.

Orientacija (vok. *Ostung*), Rytų kryptis. Sekant žvilgsnio į Išganymą Jeruzalėje kryptimi, VA kapai, bažn. ir → mappae mundi buvo atgręžiami į R., ir pastarųjų atveju Δ priežastys, matyt, buvo ir išganymo ist. vyksmas nuo Rojaus pačiuose Rytuose, link V., ir Azijos žemyno dominavimas (ne tik dėl dydžio, bet ir dėl Išganymo įvykių). Lot. Bažn. → liturgijoje Δ vyrauja: į R. buvo atsisukama meldžiantis (iki ankstyv. VA), į juos atgręžiami kapai (ankstyv. VA); R. buvo bažn. statybos ir altoriaus kryptis. Išimtis tarp „orientuotų" VA pasaulio žemėlapių – zoniniai (P. krypties) ir klimato (Š. krypties) žemėlapiai. Tik iš Ptolemėjo žemėlapių perėmus Eur. portolanų Š. kryptį, ši paskui įsigali visuot. → Pasaulio šalys. Sim/Din

Oriflamme (pranc., iš lot. *aurea flamma* – auksinė liepsna), iš pr. Šv. Dionyzo abatijos → vėliava, nuo XI a. iki Azinkoro mūšio 1415 – Pranc. karalių karo vėliava su iškirpte. Sto

Ornatus (lot. – puošmena), antik. → retorikos → elocutio dalies k. puošmena, turinti (gramat. taisyklingą ir turiniškai teisingą) kalbą padaryti gražią; jei k. raiška bus vykusiai parinkta ir daili, klausytojas arba skaitytojas įsisavins jos turinį ir tikslą. Δ arsenalą sudaro → tropai, retorinės figūros ir gražus skambesys, t. y. stilistiniai ir akustiniai prozodijos elementai. Antik. „trijų stilių teorija" – pagal *genera dicendi* (→ stiliaus rūšys) – priklausomai nuo siekiamo k. poveikio (*docere, delectare* arba *movere*) skirianti lengvąjį (*genus humile*), vidutinįjį (*genus mediocre*) ir sunkųjį (*genus grande* arba *sublime*) Δ, iškėlus sąmoningo stilių maišymo reikalavimą vėlyv. Antikoje ir VA, supaprastinama į vad. „dviejų stilių teoriją". Ši skiria Δ *facilis* (lengvoji puošyba) ir Δ *difficilis/gravis* (sunkioji puošyba), pastaroji kaip → puošnusis stilius buvo naudojama ir lit. taut. kalbomis. Krü

Ortodoksija → Rytų bažnyčios

Osmanai → turkai

Ostija (iš lot. *hostia* – aukojamasis gyvulys), Mišiose per Eucharistiją Kristaus mirties ant kryžiaus nekruvinam pakartojimui naudojamas paplotėlis (*Oblate*), kepamas iš kvietinių miltų pan. kaip vafliai; tikinčiųjų valgomas per Komuniją. Tai, kad dėl transsubstanciacijos (perkeitimo) duona virsta realiu (ne simboliniu) Kristaus kūnu, paskelbta dogma XI a. Vėlyv. VA išsiskleidė intensyvus Δ maldingumas (dažnas komunijos priėmimas, Δ išstatymas → tabernakulyje, Eucharistijos altoriuje). Δ naudotos ir ne bažn. – burtams, demonams atbaidyti ir liaudies medicinoje. → Monstrancija. Din/Bg

Lit.: P. BROWE, Die eucharistischen Wunder d. MA.s, Br. 1938. – G. SNOEK, De eucharistie – en reliekverering in de Middeleeuwen, A. 1989. – B. WELZEL, Abendmahlsaltäre, B. 1991. – M. RUBIN, Corpus Christi, C. 1991.

Ostijos malūnas → mistinis malūnas

Otonai. Taip vadinami saksų bajorų Liudolfingų giminės karaliai ir imperat. Henrikui I pavyko konsoliduoti kar. valdžią, pasirėmus draugystės s-gomis (*amiciatiae*) su diduomene. Valdant Otonui I (936–973), užbaigus konfliktą su nauj. gentiniais kun-ščiais, pamažu ėmė kurtis → im-

perijos bažnyčios sist. Otono I It. politika ir jo vainikavimas 963 Šv. Romos imp. imperatoriumi lėmė visiems VA būdingą artimą Vok. karalystės ir Šv. Romos imp. ryšį. Jo įpėdinis Otonas II (973–983) tęsė šią politiką, kuri viršūnę pasiekė valdant Otonui III (*Renovatio imperii Romanorum*), tačiau galiausiai žlugo, todėl atėjus į valdžią Henrikui II, polit. veiklos centre atsidūrė *Renovatio imperii Francorum*. – To meto dailei orientuojantis į Bizant. pavyzdžius, VA lot. lit. apie Δ neatsirado reikšmingesnių liudijimų, nebent Hrosvitos Gandersheimietės stilizuotos antik. dramos. Mit

Lit.: Jb.er der dt. Gesch.: S. Hirsch/H. Pabst/H. Bresslau, Heinrich II, I–III, 1862–1875. – R. Köpke/E. Dümmler, Kaiser Otto d. Gr., L. 1876 (Repr. Da. 1962). – K. Uhlirz, Otto II, B. 1902 (Repr. B. 1967). – P. E. Schramm, Kaiser, Rom u. Renovatio, I–II, 1929 (Repr. I Da. 1957). – R. Holtzmann, Gesch. der sächs. Kaiserzeit (900–1024), Mn. 1941 (Repr. 1961). – M. Uhlirz, Otto III, B. 1954. – H. U. Jäschke, Königkanzlei u. imperiales Königtum im 10. Jh, in: HJb 84 (1964). – L. Santifaller, Zur Gesch. des otton.-sal. Reichskirchensystems, W. [2]1964. – E. Hlawitschka (Hg.), Königswahl u. Thronfolge in otton.-frühdt. Zeit, Da. 1971. – H. Zimmermann, Das dunkle Jh., Graz 1971. – Idem., (Hg.). Otto d. Gr., Da. 1976. – J. Fleckenstein, Grundlagen u. Beginn der dt. Gesch., Gö. [2]1980. – G. Althoff/H. Keller, Heinrich I u. Otto d. Gr., Gö. 1985. – E. Hlawitschka, Vom Frankenreich bis zur Formierung der europ. Staaten- u. Völkergemeinschft 840–1046, Da. 1986. – H. Beumann, Die Ottonen, St. 1987. – J. Fried, Die Formierung Europas 840–1046.

Outremer (iš sen. pranc. *France d'Outremer* – frankų žemė už jūros), sąvoka, aprėpianti po I → Kryžiaus žygio (1096–1099) įk. 4 kryžininkų valstybes: Jeruzalės karalystę (1099–1244) ir tris feod. vasalines valstybes: Edesos grafystę (1098–1146), Antiochijos kun-štystę (1098–1268) ir Tripolio grafystę (1102–1289). Šių valst. polit., soc. ir kultūr. gyvenimas per trumpą egzistavimo laiką pasižymėjo aiškiais brandž. VA pranc. riterystės bruožais, bet dėl geogr. padėties ir didėjančios izoliacijos nuo Eur. metropolijos netrukus atsivėrė viet. įtakoms. Thi

Lit.: R-J. Lilie, Byzanz u. die Kreuzfahrerstaaten, 1981.

Ovidijaus recepcija. Romėnų poetas Publijus Ovidijus Nazonas (43 pr. Kr. – 18 po Kr.) niekada nebuvo užmirštas (plg. Bažn. Tėvų ir Karolingų autorių reminiscencijas), tačiau tik nuo XII a. (*aetas Ovidiana*) tapo visuot. etalonu lot., vok. ir pranc. autoriams. Reminiscencijos (eil. ištraukų, fragmentų ir posakių, kurie dažnai pavartojami kitokiame negu originalo kontekste, perėmimas) rodo, kad Ovidijus buvo plačiai skaitomas (tarp → Lectio auctorum nuo XI a.). Iš jo kūrinių paimtos „moralinės" sentencijas buvo dedamos į → florilegium; šitaip (neretai pritemptai) perprasminant buvo mėginama Ovidijų apginti nuo kaltinimų amoralumu. → Accessus irgi priskiria Ovidijui etinių bei didaktinių ketinimų. Jau anksti imta mėgdžioti Ovidijaus temas (Baudri iš Bourgueilio „Heroidžių" perkūrimas ir kt.); ypač svarbios tapo „Metamorfozės" kaip mitolog. žinynas, t. p. „Mokslas" ir *Remedia amoris* („Meilės vaistai"), stipriai paveikę kurtuaz. → meilės teoriją. „Mokslą" (ir *Remedia*?) pirmą kartą į pranc. k. išvertė Chrètienas iš Trua (~1160?); šis variantas yra dingęs, bet kiti XIII a. eiliuoti ir proziniai vert. į pranc. k. (dalis su komentarais) išliko. ~XII a. pab. Andriejus Capellanus kodifikavo → kurtuazinės meilės nuostatus Ovidijaus įkvėpta forma (trečioji knyga *De amore* duoda patarimų, kaip galima išvengti meilės; panašiai kaip *Remedia*). Ovidijaus įtaka akivaizdi pranc. riterių romanuose vaizduojant meilės, nusakant jos radimosi simptomus (meilė kaip žaizda, → meilės liga) ir t. t. Ryškiau nei pranc. ir vok. lyrikoje Ovidijaus įtaka pasireiškė lot. → vagantų literatūroje (→ *Carmina burana* ir kt.); čia priklauso ir → komedijos žanras, gvildenantis erot. temas (panašiai kaip pranc. → fablio). Tarp vok. autorių labiausiai Ovidijus paveikė Gotfrydą Štrasburgietį. Galiausiai be Ovidijaus pavyzdžio būtų neįsivaizduojamas pranc. *Roman de la rose* (XIII a.), kur pirmu asmeniu pasakojama apie merginos („Rožės") meilės užkariavimą. – Gana anksti buvo išversti pavieniai „Metamorfozių" epizodai (Chrètieno iš Trua *Philomela*; jau XII a. – pranc. *Narcisse*, pranc. Piramo ir Tisbės versija, kurios vok. variantas pasirodė XIII ar XIV a.; veikiausiai XIV a. vok. eilėraštis apie Heroną ir Leandrą; ir kt.): visi svarbiausi „Metamorfozių" pasakojimai VA paliko pėdsakų lit. lot. arba taut. kalbomis – kaip savarankiški kūriniai arba kaip didesnių veikalų epizodai. Visas „Metamorfozes" į vid. vok. aukšt. k. pirmą

kartą išvertė Albrechtas iš Halberštato (XIII a. pr. Tiuringijoje, išliko tik vienas XVI a. variantas). Sen. pranc. k. išliko *Ovide moralisé* (XIV a. pr., per 70 000 eilučių; kai kur naudotasi ir kitais šaltiniais, ypač lot. „Metamorfozių“ komentarais), kur pasakojimams suteikiama krikšč. alegorinė prasmė; tokią interpretaciją įgalino nuo XII a. paplitęs Ovidijaus laikymas Platono filos. atstovu (lot. „Metamorfozių“ komentarai). Jo kūrinių epizodai patenka net į pamokslus ir didakt. raštiją, jis dažnai cituojamas ir (lot.) VA mokslo lit. – Atskirą kūrinių grupę sudaro vad. *Pseudo-Ovidiana*, t. y. XII–XIII a. Ovidijaus tematikos ir jam priskiriami lot. tekstai – pasakojimų ir „Metamorfozių“ perdirbiniai, t. p. ir Pseudo „Meilės mokslas“ bei Pseudo *Remedia* (kaip → facetus dalis) ir kt. Ypač svarbus eilėraštis *De vetula* (~1260), vaizduojantis, kaip Ovidijus atsideda mokslui ir netgi atsiverčia į krikšč. (po pasauliet. meilei skirto gyvenimo). Toks krikščionio Ovidijaus vaizdavimas VA lit. – vienintelis (Jeanas Lefevre'as XIV a. jį išvertė į pranc. k). – XIV–XV a. humanizmo tendencijos pakeitė ir Ovidijaus sampratą: Antikos autoriai nebetempiami (anachronistiškai) į dabartį, o imami skaityti kaip nuostabios, bet tolimos epochos liudytojai; tiriamas jų rankr. palikimas; išradus knygų spausdinimą, paskelbiami pirmieji kritiniai leidimai. Iki tol neišversti tekstai perteikiami taut. k. (Octovienas iš Šv. Gelazijaus vien. išverčia į pranc. k. „Heroides“, 1497). Konradas Celtis Ovidijaus stiliumi sukuria *Amores*, Eobanas Hesas – krikšč. „Heroides“. Gie

Lit.: K. Bartsch, Albrecht von Halberstadt u. Ovid im MA, Quedlinburg 1861 (Repr. A. 1965). – P. Lehmann, Pseudo-antike Lit. des MA.s, L. 1927 (Repr. Da. 1964). – F. Munari, Ovid im MA, Z. 1960. – K. Stackmann, Ovid im dt. MA, in: Arcadia 1 (1966), 231–254. – S. Viarre, La sirvie d'Ovide dans la littérature scientifique des XIIe et XIIIe siècles, Poitiers 1966. – Pseudo-Ovidius de vetula, hg. von P. Klopsch, Lei. 1967. – H. Dörrie, Der heroische Brief, B. 1968. – B. Guthmüller, Ovidio metamorphoseos vulgare. Boppard 1981. – A. Karnein, De amore in volksprachl. Lit., Hei. 1985.

P

Pabaigos topai, retor. – lit. kūrinio pab. (→ epilogas, peroratio, conclusio) „bendrosios vietos“ (→ topai). Δ būna: staigi pab., autoriaus nuovargis, prasidedantis vakaras (ypač → pastoralinėje poezijoje), atsiprašinėjimai (tarkim, dėl įkyrėjimo skaitytojui), t. p. maldos arba → doksologija. → Colores rhetorici. Ebe

Pabeldai, šprųchai, išaugę iš pranašavimo papročių „pabeldžiant“ per *Klopfelnachten* („beldimo naktis“) prieš Kalėdas (lit. – Rosenplüto, Hanso Folzo ir kt.), kuriais iš pr. (anon.) besibeldžiančiajam buvo pranašaujama ateitis arba linkima laimės ar nelaimės ateinančiais metais; vėliau imti aiškinti kaip naujametis sveikinimas arba → maldaujamoji lyrika. Zim

Lit.: O. Schade, Klopfanspruch, in: Weimarer Jahrbuch für dt. Sprache, Lit. u. Kunst 2 (1855).

Pabučiavimas (lot. *osculum*). Teis. simbolis, kuriuo – ypač romanų kraštuose – būdavo sutvirtinamos sutartys ir tarpusavio įsipareigojimai. Suteikiant lėną (→ lėnų sistema) paprastai iš pr. būdavo duodama ištikimybės priesaika ir įvykdoma → immixtio manuum; tad formulė „mit hant und munt“ (su ranka ir burna) reiškia ne vien „durch wort und handschlag“ (žodžiu ir rankos paspaudimu; plg. vėlyv. VA pranc. „hommage de bouche et de mains“). Lėninės žemėvaldos tradicija paaiškinamas ir Δ įšventinant į riterius (antai Gotfrydo *Tristan*, V. 5042). Be to, Δ buvo ir susitaikymo bei taikos ženklas (pvz., Volframo *Parcival*, V. 729, 25 ir t., arba „Nybelungų giesmėje“, V. 1394). Δ pasisveikinti arba atsisveikinti buvo įprasta tarp to paties rango asmenų arba iš aukštesnio rango asmens pusės (plg. *Parcival*, V. 20, 25; 99, 7 ir 758, 25 arba „Nybelungų giesmės“ V. 701 ir 1293). Pasibučiuojama būdavo ir susižadant arba pažadant tuoktis (plg. *Ruodlieb* XIV, 87; „Nybelungų giesmės“ V. 616). Apie Δ kaip įsimylėjėlio troškimą lit. kalbama begalę kartų. Mėgstamas ir nuotaikingas → minezango motyvas yra Δ vogimas (trubadūrai, Henrio iš Morungeno MF 142, 7 ir t., *Carmina Burana* 169, 3), o papildomą atspalvį jam suteikia tai, kad „plėšikas“, tariamai grąžindamas, ką pavogęs, dar kartą „nusižengia“ (plg. Reinmaro MF 159, 37 ir t.; Valterio L. 111, 36 ir t.; 54, 7 ir t.). – Mišių liturgijoje buvo įprastas taikos Δ, nuo XIII a. jis būdavo perduodamas Δ lentele. Kro

Lit.: J. Grimm, Dt. Rechtsalterthümer, I, L. [2]1899. – H.-W. Strätz, Der Verlobungskuß u. seine Folgen, Konstanz 1979.

Pactum (VA lot. T. p. *coniuratio*), davus priesaiką sudarytos sutartys, s-gos, bendruomeniniai susivienijimai (pvz., → gildijos, riterių draugijos) ir jų nuostatai (pvz., dauguma → viešųjų taikų, miestiečių sutarimu įvesta miesto teisė kaip „savivalė“). Col

Pagalba ir patarimas → auxilium et consilium

Pagiriamieji topai, iš Antikos (Hermogenas Tarsietis), ypač iš retor. vadovėlių (pvz., Kvintiliano) perimti posakiai, metaforos ir aptartinos temos, naudojami giriant asmenis (→ kunigaikščių šlovinimas) arba norimus objektus; VA – ir remiantis Biblijos personažais ar alegoriškai reinterpretuojant antik. herojus. Rih

Pagiriamoji kalba (lot. *laudes*, *laudatio*), → šlovinamosios kalbos ir → panegirikos atmaina. Δ naudojamos Dievo, asmenų (→ kunigaikščio šlovinimas), miestų (→ miestų šlovinimas), vietovių, daiktų ir kt. pašlovinimui. Jų objektai t. p. galėjo būti konkrečios savybės, dorybės, menai ir mokslai, kai kurie amatai (panaudojant ir alegorijos priemones). Δ suteikia progą pasireikšti retor. sugebėjimams, daug kuo, ypač savo tematika ji artima poezijai. Lot. VA mokyklose Δ atliko retor. pratybų funkciją; jos topai prigijo lit., ypač minezange. Rih

Lit.: A. Georgi, Das lat. u. dt. Preisgedicht des MA.s, B. 1969.

Pagonybė → netikėjimas

Pagonis. Nukrypstant nuo griežto teol. apibrėžimo, VA Δ vadinamas nepriklausantis nei krikš-

čionių, nei žydų relig. bendruom., taigi Δ buvo ir išpažinusieji → islamą (Kryžiaus žygių metu Δ netgi buvo → saracėno sinonimas). Galima skirti dvi pagonystės vertinimo tendencijas. Pagal ankstesnę, bažn., davusią pamatą misijų ir Kryžiaus žygių idėjoms, Δ nepriklauso išganymo [tikrovei]; atversti yra priedermė, t. p. ir per prievartą. Ši tradicija, kurios pagr. bruožas buvo priešininko demonizavimas, atsispindi ir lit.: „Rolando giesmėje", iš dalies „Imperatorių kronikoje"; apskritai kankinių legendose, špylmanų epuose, Kryžiaus žygių ir Vok. ordino poezijoje. – Gilėjanti Antikos recepcija ir galbūt kontaktai su Rytų kultūra iš dalies sąlygojo pakantesnio požiūrio į Δ susidarymą. Krikščionių filosofai, pvz., Abeliaras bei Lulijus, įtraukia į savo veikalus Δ kaip dialogo partnerius. Kurtuaz. poezijoje → tolerancija pagonims pasireiškia jų žmogiškųjų ir riteriškųjų dorybių pripažinimu: dažnai su tragišku atspalviu, nes juk pagonys negali pasiekti amžinojo išganymo. Tokios naujosios tolerancijos pavyzdžiai – *Graf Rudolf*, *Floyris und Blacheflur*, *Guote Gerhard*, *Willehalm*, *Parzival*. Rie

Lit.: H. NAUMANN, Der wilde und der edle Heide, in: Vom Werden des deutschen Geistes. Festgabe G. Ehrismannn, B. 1925, 80–101. – S. STEIN, Die Ungläubigen in der mhdt. Lit., Repr. Da. 1963. – CH. SCHWINGES, Kreuzzugsideologie und Toleranz, St. 1977.

Pajuokiamoji literatūra (vok. *Spottdichtung*). Asmenų, institucijų, idėjų ir veikalų lit. išjuokimas. Stilist. priemonės, kaip ir → satyroje, apima visas komiško demaskavimo (→ ironija) ir tyčinio juodinimo k. formas. Motyvais ir tikslu Δ skiriasi nuo satyros: pastaroji smerkia nevykusius veiksmus ir negeroves hipotetinio nešališko teisėjo požiūriu, o Δ, sumanyta kaip pokštas, išdaiga ar asmeninė polemika, siekia pašiepiamą asmenį arba objektą viešai išjuokti. Priskirti kokiam nors tipui pavienius Δ kūrinius dažnai būna sunku, ypač kai nėra tiksliai žinomas ist. pretekstas bei kontekstas. – Jei neskaičiuosime pašiepiamų intarpų didesniuose ep., didakt. arba alegoriniuose kūriniuose, VA dažn. sutinkamos trumposios lyrinių žanrų formos. Pajuokiamųjų eilėraščių tradicija, atrodo, siekia ir Antikos, ir germanų lit., mat germanų → skopas veikiausiai atliko Δ vaidmenį (sen. skand. ir sen. anglų k. *skop* – patyčios, pajuoka). Skaldai sen. skand. k. sukūrė gana formalizuotą raidinio rimo arba strofinę Δ, homoseksualumą mielai pašiepiančius *nidhvísur*. Tačiau plačiausia VA Δ rašyt. tradiciją pagimdo naujoji Eur. lyrika: → minezangas ir → vagantų poezija. Mėgstami dainų tipai įv. tautose skiriasi: sen. provans. trubadūrų lyrikoje vyrauja → sirventos, kurios davė pavyzdį ir sen. portug. *cantigas d'escarnho e de mal dizer* (pajuokos ir plūdimosi dainoms); t. p. pasakytina ir apie sen. pranc. lyriką; vėlyv. VA dažn. kuriami → dit, complainte ir kt. formos; vid. vok. aukšt. lyrikoje išsirutulioja špruchų poezijai būdingos savitos → Rügelieder (*schimpfliet*, *scheltliet*, *rügeliet* ir kt.). Dažn. motyvai – lit. vaidai arba prieš polit. priešininkus nukreipta polemika. Garsiausi VA Δ kūrėjai – vagantai Primas Orleanietis ir Archipoetas; iš Provanso trubadūrų minėtini Peire'as d'Alvernhe ir Vienuolis iš Montaudono; iš vok. poetų – Valteris Fogelveidė, Reinmaras Smuikininkas (R. der Fiedler), Mokytojas Eslingenietis (Neidharto ir jo sekėjų Δ sudaro *sui generis* kategoriją; → kaimiškoji poezija) ir Osvaldas Volkenšteinietis; sen. pranc. lyrikoje žavi pirmiausia Rutebeufas, vid. pranc. k. – Villonas, ko gero, genialiausias Δ kūrėjas per visus VA. → Ironija, parodija, satyra. Har

Lit.: F. Maurer, Die polit. Lieder Walthers von der Vogelweide, T. 1954. – K. VON SEE, „Skop und Skald", in: GRM 14 (1964), 1–14. – R. M. LAPA (Ed.), Cantigas d'escarnho e de mal dizer dos cancioneiros medievais galego-portugueses, Vigo 1965. – T. MARKEY, Nordic Nidhvísur, in: Med. Scandinavia 5 (1972), 7–18. – D. J. WARD, Scherz- und Spottlieder, in: W. BREDNICH (Hg.), Hb. des Volksliedes, I, Mn. 1973, 691–735. – U. MÜLLER, Untersuchungen zur polit. Lyrik des dt. MA.s, Göp. 1974. – R. ILLGNER, Scheltstrophen in der mhdt. „Spruchdichtung" nach Walther, Diss. Bo. 1976. – S. THIOLIER-MÉJEAN, Les poésies satiriques et morales des troubadours du XIIe siècle à la fin du XIIIe siècle, P. 1978. – M. SOERENSEN, The Unmanly Man, Odense 1983 (apie *Nidhvísur*).

Paladinas, → chanson de geste – 12 imperat. Karolio D. palydos riterių, kurie skaičiumi ir tarp jų esančiu Judu (Ganelonu) primena NT 12 apaštalų. Žymiausi Δ yra → Rolandas ir Olivjė (Oliver) iš „Rolando giesmės". Rih

Palaiminimas (vok. *Segen*), žodinis, dažnai konkrečiais gestais lydimas palinkėjimas kitam, kad Dievas būtų maloningas visuose ar konkre-

čiuose jo gyvenimo dalykuose; o t. p. – daikto paženklinimas (*Zeichnung*, sen. vok. aukšt. *segan*, iš lot. *signare*), kad sektųsi juo naudotis. Δ VA buvo perimtas iš Biblijos (ST: patriarchų Δ, karaliaus Δ; NT: žydų Δ kaip pasisveikinimo formulės: *Dominus vobiscum*) ir pritaikytas visoms gyvenimo sritims. Δ formulės ir gestai buvo surašyti liturg. knygose (→ sakramentaras, ordines, Mišiolas, pontifikalas, ritualas); jie sudaro ir spec. knygos tipo, → benedikcionaro, turinį. VA būdingas Δ yra palmių, žvakių ir pelenų šventinimai, t. p. → maldininkų ir riterių Δ (kalavijo šventinimas), specialios vien. benedikcijos ir t. t. Daug Δ tekstų jau nuo ankstyv. VA yra išlikę taut. kalbomis, antai sen. saksų „Kirmino Δ", sen. vok. aukšt. „Ciūricho namų Δ", sen. anglų *wenne*; kai kada ryškūs pagon. elementai, ir, nepaisant to, kad šaukiamasi krikšč. Dievo, ribos tarp Δ ir užkeikimo nėra ryškios (žodžio magija). Vėlyv. VA plūstelėjus į kunigų teikiamų Δ praktiką gausybei tuščiažodžiavimų, mag. vaizdiniams bei Δ formulėms tapus laisvai pasirenkamomis, atsirado reformų mėginimų, kuriuos skatino knygų spausdinimas. → Sakramentalijos, burtai. Vog/Din

Lit.: A. FRANZ, Die kirchl. Benediktionen im MA, I–II, Fr. 1909 (Repr. Graz 1960). – G. STORMS, Anglo-Saxon Charms in the Context of a Christian World View, in: Journal of the Med. History 11 (1985), 279–293. – H. STUART/F. WALLA, Die Überlieferung des ma. Segens, in: ZfdA 116 (1987), 53–79.

Palaimintieji (*Selige*, sen. vok. aukšt. *salig* – geras, laimingas; lot. *beati*) katalikų kulte yra mirusieji, Dievo tarnai, kuriems paskelbimo Δ procesu (beatifikaciją) pripažįstamas viešas bažn. gerbimas, tik ribotos formos ir paplitimo (gimtosios vyskupijos, ordino vien. ar patronatai). VA Δ nebuvo skiriami nuo → šventųjų. Kras

Palas (vid. vok. aukšt.) vadinamas valdovo gyvenamasis pastatas → pilies centre; jį sudaro laiptais pasiekiama iškilmių salė – kun-ščio rūmų priėmimų, landtagų vieta, privačios gyvenamosios salės ir miegamieji (kemenatai) bei → koplyčia, virtuvė, arsenalas ir maisto atsargų patalpos. Pastatas paprastai storų mūro sienų, dalis patalpų – marmuro grindimis, lubas remia kolonos, o plokščių lubų danga būna išdabinta vertingais raižiniais; langai – maži, giliose nišose; patalpos apšviečiamos (karališkomis) žvakidėmis ir deglais prie lubų ir ant sienų. Patalpas, kuriose paprastai gausu kilimų, statulų ir paveikslų, šildė atviri židiniai. Gai

Paleidimas į laisvę – → nelaisvojo arba vergo – ankstyv. VA vykdavo, kar. atliekant tam tikrus ritualus, pvz., frankų atveju – metant brangenybę. Dėl Δ būdavo surašomas dokumentas. Tačiau Δ ne visada reiškė visišką laisvę, antai būta ir Δ, atiduodant Bažn. globai. Din

Lit.: A. DOPSCH, Freilassung u. Wirtschaft im frühen MA, in: IDEM., Gesammelte Aufsätze, II, W. 1938. – A. NITSCHKE, Die Freilassung, in: ZRG GA 99 (1982), 220–251.

Paleografija (gr.), mokslas apie senuosius raštus, viena pagr. medievistikos disciplinų, nagrinėjanti sen. raštus (šriftus) ir jų raidą: → bastarda, kapitelis, kirilica, epigrafika, fraktūra, runos, glagolica, gotikiniai šriftai, humanistiniai šriftai, insularai, Karolingų minuskulai, stenografija, majuskulai, minuskulai, notula, og(h)am, perlas, romėniškasis kursyvas, rotunda, tekstūra, tekstualas, uncialas. → Abreviatūra, rankraštis, palimpsestas, rašymo priemonės, raštinė, rašalas. Din

Lit.: H. FOERSTER, Abriß der lat. Paläographie, St. [2]1963. – L. TRAUBE, Zur P. und Handschriftenkunde, Mn. 1965. – O. MAZAL, P. und Paläotypie, St. 1984. – B. BISCHOFF, P. des röm. Altertums und des abendländ. MA.s, B. [2]1986. – M. B. BROWN, A Guide to Western Historical Scripts, 1990. – L. AVRIN, Scribes, Scripts, and Books, 1991. – J. STIENNON, Paléograpie du MA, P. [2]1991. – Žurn.: Manuscripta. – Scriptorium.

Palestina → Šventoji Žemė

Palyda (vok. *Gefolgschaft*, lot. *comitatus*), šiuolaik. terminas, nusakantis grupę karių, savanoriškai kovojančių su ir už savo poną, kuris su jais dalijasi grobiu ir taikos metu t. p. gyvena kartu. Δ dydis stiprino pono autoritetą, kaip pono šlovė didino jo Δ autoritetą. Δ sudarė laisvųjų sluoksnio karinį ir soc. elitą, idealiu atveju vidujai siejamą tarpusavio taikos ir pagalbos pareigos. Germ. gyvenime, tautų kraustymosi laikotarpiu ir ankstyv. VA Δ atliko pagr. vaidmenį kuriant valdžios struktūrą. Δ forma buvo Merovingų dinastijos karių elitas, antrustionai, kuriuos faktiškai išstūmė lėnas ir vasalitetas. Lit. Δ refleksija ypač justi veikale *Beowulf* sen. anglų k. → Ištikimybė. Din

Lit.: D. CLAUDE, Unters.en z. frühfrk. Comitat, in: ZRG GA 81 (1964), 1–79. – G. v. OLBERG, Freie, Nachbarn u. Gefolgsleute, F. 1983.

Palimpsestas (gr. *palim* – iš naujo, *psestos* – nuskustas), papirusas arba pergamentas, nuo kurio plaunant arba nuskutant pemza (pergamento atveju) pašalinamas ankstesnis užrašas, idant būtų galima užrašyti naują tekstą (*codex rescriptus*). Tai buvo mėgstamas būdas pigiai įsigyti labai reikalingos rašomosios medžiagos. Nutrinami būdavo tie tekstai, kurie tų laikų požiūriu neturėjo vertės (pvz., *vetus latina* rankr.) arba kurie buvo pasidarę nebesuprantami (Cicerono *De se publica*; Plautas, Ulfila). XIX a. sen. užrašams išryškinti buvo naudojamos cheminės priemonės, dėl to neretai papirusas arba pergamentas būdavo smarkiai pažeidžiami; šiais laikais naudojama Δ fotografija, ultravioletinės arba infraraudonosios lempos. → Rankraštis. Schu

Lit.: P. R. KÖGEL, P.fotographie, Hl. 1920. – A. DOLD, P., Hss. Ihre Erschließung einst und jetzt, in: Gutenberg-Jb. 25 (1950), 16–24. – V. LÖFFLER/P. RUF, P., in: G. LEYH (Hg.), Hb. der Bibliothekswissenschaft, I, Wie. [2]1952. – B. FISCHER/V. FIALA (Hgg.), Colligere Fragmenta. Fs. A. Dold, Beuron 1952. – E. A. LOWE, Paleographical Papers, II, O. 1972, 480–519.

Palindromas (iš gr. *palindromos* – sugrįžtantis), žodis, eilutė arba frazė, turinti tą pačią prasmę skaitant iš abiejų pusių. Pirmas Δ kūrėjas buvo Sotadas (III a. pr. Kr.); tai lot. mokyklinės poezijos meninė priemonė, kartais pasitaikanti ir VA poezijoje (plg. *Carmen Buranum* 174 a). Vid. vok. aukšt. lit. Δ sukūrė Valteris Fogelveidė parenetinėje (→ parenezė) dainoje L. 87, 1, kurios strofų kiekviena pirmoji pusė veidrodiškai pakartojama antroje. Kro

Palinodija (gr. – atšaukiamoji giesmė), spec. reikšme – savo paties ankstesniuose kūriniuose išreikštų sprendimų ir nuomonių poetinis atšaukimas (dažnai ta pačia poetine forma); bendrąja prasme Δ – tai pasaulio (džiaugsmų) atsisakymas, pvz., Valterio Fogelveidės „Senatvės rauda“ (L 124, 1). Schw

Pamišimas (vid. vok. aukšt. *Wahnsinn*; t. p. *hirnsuht* – beprotybė). VA požiūris į sielos būsenas ir → ligas buvo visiškai priklausomas nuo graikų-arabų → medicinos ir gamtos mokslo. Antik. žinias apie kūno ir sielos sąveikas perėmė ir perdavė pirmiausia Grigalius Nysietis, Konstancijus Afrikietis, o Nemezijaus iš Emesos traktatas apie „Žmogaus prigimtį“, išverstas Alfano iš Salerno (1085) ir Burgundio iš Pizos (1159), padarė įtakos Vilhelmui iš Šv. Teodoriko vien., Hugonui Viktoriškui, Alcherui Klerviečiui ir kt. Remiantis → syvų teorija, Δ (manija, melancholija, insanija) laikomas skysčių pusiausvyros smegenyse sutrikimu (diskrazija). Aprašomi tokie ligos požymiai: melancholija, izoliavimasis (Galenas); prislėgtumas, baimė, tikrovės nesuvokimas (Konstancijus Afrikietis). Hildegarda Bingenietė diskrasiją laiko ir moralinio sutrikimo išraiška. Nors esama įv. Δ gydymo būdų (→ dietetika, vaistai, sportas, muzika ir kt.), tačiau tokie ligoniai lieka visuom. atstumtaisiais, ką rodo jų uždarymas leproserijose ir t. t. Šiuolaikiniai schizofrenijos tyrimai parodė defektuotos (paradoksalios) soc. komunikacijos poveikį psichinių ligų atsiradimui. Šioje plotmėje medievistikai atsiveria kelias į VA soc. psichologiją. → Kvailys. Kra

Lit.: R. u. CREUTZ, Die „Melancholia“ bei Constantius Africanus, in: Archiv psychiatr. Nervenkrankheiten 97 (1932). – P. KOPP, Psychiatrie bei Thomas von Aquin, in: Zs. für Psychologie und Neurologie 152 (1935). – W. LEIBBRAND, Der Wahnsinn, Fr. 1961. – H. SCHIPPERGES, Einflüsse arab. Medizin auf die Mikrokosmos-Lit. des 12. Jh.s, in: Mescellanea Mediaevalia 1 (1962). – IDEM., Melancolia als ein ma. Begriff für Wahnvorstellungen, in: Studium Generale 20 (1967). – M. FOUCAULT, W. und Gesellschaft, F. 1969. – H. H. BEEK, Waanzin in de Middeleeuwen, [2]1974. – H. LANG, Zur Frage sprachl. Grundbedingungen psych. Erkrankung, in: G. HOFER (Hg.), Die Sprache der Anderen, Bas. 1976.

Pamokymų literatūra (vok. *Lehrdichtung)* viena vertus, yra visa VA poezija, turinti žmogui rodyti kelią ir pamokyti, antra vertus, ji sunkiai atskiriama nuo → didaktinės literatūros. – Δ yra ir savarankiška lit. rūšis (pvz., → špruchas, bispelis, mįslė, Fabel, legenda, Märe ir kt.), ir akivaizdžiai pamokomos pasauliet. lit. kūrinių atkarpos (pvz., Lavinijo motinos meilės pamokymai Henriko iš Veldeke epinėje poemoje *Eneit*; Gurnemanzo pamokymai riteriams Volframo iš Ešenbacho epe *Parzival*). – Δ turinys nėra apribotas, ji teikia pamokymų apie Bibliją, Bažn. dogmas ir

išganymo priemones (pvz., *Judith*, *Ezzos Gesang*, Henriko iš Melko *Von des todes gehugede*), duoda bendrų gyvenimo patarimų (pvz., Freidanko *Beschiedenheit*, gyvūninė poezija, *Physiologus*), patarimų apie meilę bei riteriškumą, pasisako apie polit. (pvz., Kryžiaus žygių lit., Valteris Fogelveidė), bajoriją (pvz., Albrechto *Jüngerer Titurel* ir *Seifried Helbling*), pasaulio ist. (pvz., visuot. kronikose), pasaulio pab. (→ Paskutinio Teismo vaidinimai). Vėlyv. VA buvo ypač plėtojama → luomų teorija (pvz., Tomo iš Cantinpré *Bonum universale de apibus* ir jo sekėjai, rašę taut. kalbomis), → veidrodžio literatūra (pvz., Vincento iš Bovė *Speculum maius* ir Johanneso Rothe *Riterer-spiegel*), mokoma maldingumo ordinų ir maldingojoje lit. (pvz., *Meditationes vitae Christi* tipo lit.). F/O

Lit.: B. Boesch, Lehrhafte Lit., B. 1977.

Pamokslas (VA lot. *praedicare* – pamokslauti), Bažn. mokymą dėstantis pamokymas pasauliečiams, kaip liturgijos dalis arba atskiras žanras. Ankstyv. VA tai pirmiausia misijų Δ pagonims arba naujakrikštams, Karolio D. *Adminitio generalis* – frankų valstybei, o 813 Bažn. susirinkimuose nurodyti sakyti taut. kalbomis. Suprantama, kad ir toliau buvo sakomi lot. Δ (pvz., vien. bendruom. ir pan.). Vėlesniais šimtmečiai pamokslauta nedaug (tik kartais vyskupai), tačiau, viena vertus – Kryžiaus žygių sąjūdis, eretiški albigiečių, katarų ir valdiečių sąjūdžiai, kita vertus – scholastikos bei mistikos atsiradimas iki tol menkai išplėtotą pamokslavimą paveikė iš esmės: nuo XIII a. pr. liaudžiai tampa vis svarbesni (įsteigiamas dominikonų arba „pamokslininkų“ ordinas; pranciškonai), t. p. ir kunigai dabar ima reguliariau sakyti Δ savo bendruom. Vargu ar įmanoma susidaryti aiškesnį vaizdą apie tikrai VA sakytus Δ: užrašomi jie būdavo tik išimtiniais atvejais – kaip pavyzdžiai, kai būdavo svarbi pamokslininko asmenybė (pvz., Bernardas Klervietis) arba kai juose būdavo svarbių teiginių teol. klausimais; iš taut. k. pasakytų Δ dažn. teišlikusios lot. redakcijos. Pavyzdiniai Δ nepatyrusiems arba menkai išsilavinusiems dvasininkams šių būdavo sakomi savo klausytojų situacijai pritaikyta forma. Dauguma Δ rinkinių yra lot. (pvz., Honorijaus Augustoduniečio *Speculum ecclesiae*), kai kurie vėliau buvo išversti (Maurice de Sully rinkinys – į sen. pranc. k.), kiti – sukurti taut. k. Pagal sąrangą jie orientuoti į bažn. metų šventes ir pateikia kiekvienam sekmadieniui, šventųjų dienoms ir kt. progoms skirtų Δ, parafrazuojančių ir komentuojančių tos dienos Evangeliją arba epistolą. Komentuojama būdavo dažn. pagal ketveriopą Šv. Rašto prasmę, tačiau – itin siaurai ir beveik neperžengiant turinio atpasakojimo. Iš autoritetų remiamasi kone vien Biblija ir Bažn. Tėvais, scholastikos pėdsakų bemaž nėra; esama milžiniško atotrūkio tarp pavyzdinių Δ, skirtų menkai išsilavinusiems dvasininkams (ir per juos – paprastiems žmonėms), rinkinių ir Δ, sukurtų vien. ir un-tų teologų ir skirtų vienuolynams arba un-tams ir rūmams. Šalia pamokslų apie dienos liturgijos skaitinio tekstą randame tokių, kurių tema yra kiekvienas teksto žodis (pvz., Mokytojo Ekharto sentenciniai Δ); scholastiškai išsilavinę pamokslininkai dažnai komentuoja (lot.) kiekvieną trumpos Biblijos ištraukos žodį įv. lygmenimis. Savitą grupę sudaro ypatingoms progoms skirti Δ: šaukiantys atgailauti ir atsiversti (Bertoldo Regensburgiečio, Bernardino Sieniečio), aukoti bažn. statybai ir t. t., t. p. Kryžiaus žygių, atlaidų ir pan. Δ. Nuo pat Δ atsiradimo juose būdavo pasitelkiami pasakojimai pavyzdžiais (pamokslinės istorijos → exemplum), kurie turėdavo paryškinti pamokymą ir palaikyti klausytojų susidomėjimą; pamokslininkai tam tikslui įterpdavo epizodų iš Biblijos, krikšč. ir pasaulio ist., iš lit. ir gyvenamosios tikrovės. Pavyzdiniuose pamoksluose tokių pasakojimų dažn. nėra – konkrečiam pamokslininkui būdavo paliekama pačiam papildyti iš anksto suformuluotą tekstą. Jau anksti buvo juntamas poreikis tokių istorijų rinkinių, iš kurių pamokslininkas galėtų paimti tinkamų pavyzdžių. Iš pr. tam reikalui tiko Δ tų autorių, kurie dažnai pateikdavo egzemplų (pvz., Jaques iš Vitri); nuo XIII a. atsirado specialių egzemplų rinkinių, parašytų dažn. lot. ir išdėstytų arba pagal abėcėliškai antraštinius žodžius (pvz., Étienne'ui iš Bezansono priskiriamas *Alphabetum narrationum*), arba sistemiškai pagal temas (dogmatika, moralės teologija, hagiografija ir t. t., plg. Étienne'o iš Burbono

Liber de septem donis spiritus sancti). Kadangi pamokslai ir egzemplų rinkiniai pasakoja apie kasdienę VA gyvenimo realybę, kritikuoja trūkumus (t. p. ir soc.) bei ydas (pvz., moterų troškimą dabintis ir pan.) ir vaizduoja pamėgdžiojimo vertus poelgius, jie yra nepaprastos vertės kultūros ist. paliudijimai. → Ars praedicandi, homiliaras, keliaujantis pamokslininkas. Gie

Lit.: R. CRUEL, Gesch. der dt. Predigt im MA, Detmold 1879. – J. V. WALTER, Die ersten Wanderprediger Frankr.s, I–II, L. 1903/06. – J. TH. WELTER, L'Exemplum dans la littérature religieuse et didactique du MA, Ts. 1927. – L. B. SCHNEYER, Repertorium der lateinischen Sermones des MA.s für die Zeit von 1150–1350, I–VII, Mr. 1969–1979. – K. MORVAY/D. GRUBE, Bibliogr. der dt. Predigten des MA.s. Veröffentlichte Predigten, Mn. 1974. – M. ZINK, La prédication en langue romane avant 1300, P. 1976. – LONGÈRE, La prédication méd, P. 1983. – L. AMOS ir kt. (Ed.), De ore Domini. Preacher and Word in the MA, Kalamazoo 1989. – R. LESNICK, Preaching in med. Florence, Athens 1989. – Žurn.: Med. Sermon Studies Newsletter.

Pamokslaujantis ordinas → dominikonai, pamokslininkas

Pamokslininkas (lot. *praedicans*). XIV ir XV a. prie katedrų ir miesto bažn. (Ulme, Heilbrone, Vienoje) atsirado specialios pamokslininkų vietos (predikatūros), kurias, dažn. miestų pageidavimu, užimdavo akademinį išsilavinimą įgiję kunigai, turėdavę nuolat sakyti → pamokslus. Schu

Lit.: A. NEBE, Zur Gesch. der Predigt, I–III, Lüneburg 1879. – J. RAUSCHER, Die Prädikaturen in Würtemberg vor der Reformation, St.1909.

Panegirika (gr. – kalba iškilmingoje sueigoje), Antikos laikais atsiradęs iškilmingos ir puošnios → šlovinamosios ir → pagiriamosios kalbos žanras, skirtas ir aktualiems ar praeities įvykiams, ypač institucijoms, ir gyviems asmenims aukštinti (→ valdovo šlovinimas). Šlovinamosios giesmės nebuvo svetimos ir germ. (→ skaldai). Δ tradicija per Merovingų ir Karolingų epochas, kurioms Δ buvo žinoma, nepakitusi pasiekia visos Europos VA. Svarbus šis žanras ne vien dėl tokių kalbų sakymo fakto ar jų panaudojimo VA mokyklose per gramatikos ir retor. pamokas, bet ir dėl poveikio kitai lit. Rih

Lit.: O. B. HARDING, The Enduring Monument, O. 1962. – A. GEORGI, Das lat. und dt. Preisgedicht des MA.s, B. 1969.

Pantomima → teatras

Papirusas Antikoje buvo daugiausia naudojama rašomoji medžiaga; pirmąsyk – sen. Egipte. Viena papiruso šerdies juosta būdavo dedama skersai ant kitos ir abi suplakamos į vieną lapą. Ankstyv. VA Δ karaliaus dokumentams rašyti naudojosi Merovingai; Vok. ir Pranc. nuo VIII a. pasirinktas → pergamentas, o It. ir Isp. Δ išsilaikė net iki IX–X a. Ilgiausiai Δ naudojo pop. kanceliarija. → Rankraštis. Her

Lit.: L. SANTIFALLER, Beiträge zur Gesch. der Beschreibstoffe im MA, in: MIÖG Ergänzungsband 16 (1953), 25–76.

Paprastosios formos, (vok. *Einfache Formen*), pasak A. Jolles, ikilit., antindividualios žodinės kūrybos formos, kaip antai → legenda, sakmė, mitas, mįslės, nutikimai, įdomybės, pasakos, anekdotai; jos suvoktinos ne kaip nekintami archetipai, iš kurių hierarchiškai galima kildinti lit. žanrus, o kaip patys paprasčiausi „kalbos judesiai", kurie skirtingai reiškiasi priklausomai nuo visuom. konteksto. Kiekvienos realizuotos formos pagrindas yra konkrečios gyvenimo srities apibrėžtas „dvasios užsiėmimas". Literatūrologija ir folkloristika įvairiapusiškai rėmėsi Δ teorija. Norint patirti, kokiu būdu ar per kokias modifikacijas tam tikra forma konkretizuojasi VA lit., reikia atskirai tyrinėti kiekvieną nacionalinę lit. Ber

Lit.: A. JOLLES, Einfache Formen, Hl. 1929. – H. R. JAUSS, Alterität u. Modernität der ma. Lit., Mn. 1977. – K. RANKE, Die Welt der Einfachen Formen, B. 1978.

Papročiai, tam tikromis progomis kartojamas soc. veiksmas, atitinkąs tradiciją, VA veikiausiai aiškiau negu šiandien reguliavo daugiau → kasdieninio gyvenimo sferų. Kadangi šaltiniai dažnai siekia tik vėlyv. VA ar NA, Δ senumą apibrėžti retai tėra įmanoma. Δ daugiausia reiškiasi 1. paskiro žmogaus gyvenime (gimimas, vestuvės, mirtis), pvz., tam tikras galvos apdangalas krikštijamam kūdikiui (XIII a.); šermenys; 2. metų (ir kalendorinių, ir Bažn.) tėkmėje (pvz., gegužės stiebas, XIII a.; Martyno ugnys; kalėdinis kūdikėlio supimas moterų vien. vėlyv. VA); 3. darbuose (pvz., statybų pabaigtuvės, XIV a.). Kaip ir vėlesniais laikais, VA esama didelių regioninių ir soc. Δ skirtumų (pvz., įšventinimas į riterius bajorijoje; amatininkų cechų Δ). → Šventė. Din

Lit.: L. A. VEIT, Volksfrommes Brauchtum u. Kirche im

dt. MA, Fr. 1936. – G. JARITZ, Zum relig. Fest im MA, in: Analecta Cartusiana 35/3 (1983), 5–21. → Religinis gyvenimas, liaudies kultūra, liaudies religija.

Papročių daina, bendrinis terminas nusakyti vokalinei dainai, galinčiai vaizduoti bet kurį žmogaus gyvenime periodiškai pasikartojantį įvykį: metų laikų, paskiro žmogaus gyvenimo kelio, vestuvių dainos ir t. t. Δ dažnai esti → liaudies dainos; iš VA bemaž neišlikusios. → Religinės giesmės. LaC

Lit.: L. SCHMIDT, Volksgesang u. Volkslied, B. 1970.

Papročių istorija → etika, kasdienis gyvenimas, mentalitetas, nusikaltimas, seksualumas

Paprotinė teisė → consuetudo

Papuošalai, iš brangiųjų Δ, puoštų → brangakmeniais, perlais arba → emaliu, yra išlikę iš ankstyv. VA; tai įkapės, → valdžios ženklai (→ imperijos insignijos) ir sakraliniai reikmenys (kryžiai, relikvijoriai ir kt.). Suklestėjus kurtuaz. kultūrai, visoje Eur. plėtojosi pasauliet. juvelyrų menas, apie kurį pirmiausia liudija drabužių Δ, → žiedai, sagės ir grandinės (daugiausia iš vėlyv. VA). Kurtuaz. lit. irgi tapo reikšmingi: žiedas meilės lit. įgavo meilės garanto reikšmę, kun-ščiai juo apdovanodavo rūmų dainius (dažn. Pranc. ir Isp.). Specifinė dvaro Δ forma buvo vėlyv. VA → riterių ordinų ženklai ir grandinės (plg. Osvaldo Volkenšteiniečio portretą su Aragono Ąsočio ordino insignijomis). Har

Lit.: E. STEINGRÄBER, Alter Schmuck, Mn. 1956. – Zentralinstitut für Kunstgesch. (Hg.), Ma. Schatzverzeichnisse, Mn. 1976. – A. BLACK, Die Gesch. des Schmucks, Mn. 1976. – J. M. FRITZ, Goldschmiedekunst der Gotik in Mitteleuropa, Mn. 1982.

Parabolė (gr. – sumetimas greta), palyginimo tekstas, kuriame išvedama analogija su kitos aplinkos reiškiniu ir, kitaip nei pasakėčioje, neturi atsveriančio pavyzdžio bei, priešingai negu alegorijoje, neduoda iš teksto tiesioginės nuorodos į tai, kas vaizduojama. Puikių Δ esama Antikos lit. ir NT. Modernybėje l. mėgiama buvo kvazialegorinė vaizdavimo forma, žinomiausias VA Δ pavyzdys – tai Boccaccio žiedo Δ, vėliau perimta Lessingo. LaC

Lit.: N. MILLER, Moderne Parabel?, in: Akzente 6 (1959).

Parafrazė (gr. – atpasakojimas), teksto turinio perteikimas kitu pavidalu (pvz., kita metro forma, kitu stiliumi, žanru, poezijos – proza; teksto ilginimas, trumpinimas ir pan.). Remiantis VA lit. estetikoje vyravusia nuomone, kad pagoniški ir krikšč. antik. kūriniai esą nepralenkiami pavyzdžiai ir kad poetinis veiksmas tesąs kūrybiškas jų pamėgdžiojimas, Δ kūrimas tais laikais, kaip jau ir Antikoje, buvo retorikos mokyklinių pratybų dalis. Tai paaiškina, kodėl VA lit. taip gausu Δ, dažn. epinių, ypač → Biblijos (pvz., Juvenkas, Aratoras; Williramo „Giesmių giesmės“ Δ; sen. saksų *Heliand* („Išganytojas), sen. anglų „Danielius“ ir „Išėjimas“ ir t. t., → biblinė literatūra). Δ priskirtina ir VA dažna → prozaizacija; VA → verstinė literatūra irgi bemaž vien parafrazuojanti. → Variacija. Ber

Parakas → patrankininkas, šaunamieji ginklai

Paralelizmas (iš gr. *parallēlos* – einantis greta), žodžių arba analogiškų kostrukcijų išdėstymas viena po kitos einančiose sakinio dalyse, sakiniuose ar strofose, siekiant pagilinti mintį. Turinys gali būti tas pats arba šiek tiek skirtis, bet įmanomos ir antitezės. Δ yra Antikos autorių mėgstama retorikos stilistinė priemonė, buvo naudojamas ir patristikoje, pasitaiko Biblijos kalboje (himnai, psalmės, Pauliaus laiškai). Sen. germ. poezijoje Δ kaip jungiamasis elementas pakeičia rimą. Rih

Paraštės juosta (vok. *Randleiste*), VA → knygų iliustracijoje → inicialus pratęsiantis vijoklinis ornamentas; ypač puošnus gotikoje, ir dažnai vaizduojamos gėlės, figūros, drolerijos arba scenos, nesusijusios su tekstu; prasidėjus → knygų spausdinimui, Δ buvo ir mėgdžiojamos, ir savarankiškai kuriamos. Col

Parat (t. p. *barant*; plg. fechtuotojų žargoną, kuriame tai reiškia išradingą apgaulingą smūgį) → meisterzange vadinama ypač meniška daina. Tai gali būti išreikšta arba rimavimo išradingumu, arba neįprasta strofų įvairove, arba cikliškumu (kelios susijusios dainos). Bru

Lit.: W. RÖLL, Vom Hof zur Singschule, Hei. 1976.

Pareigybė (vok. *Amt*, iš keltų-lot. k. *ambactus* – galų kilmingųjų palyda; lot.: *officium*, *honor*, *bene-*

ficium), iš pr. – laisvųjų ir nelaisvųjų buvimas arba tarnystė valdovo palydoje. VA → lėnų sistemoje – ir Δ lėnas, t. y. pati Δ tampa lėnu (pavyzdžiui, grafo titulas). → Bajorijai pradėjus savarankiškai vykdyti Δ ir joms pasidarius paveldimoms, valdovai, ypač Štaufenų laikais, Δ atiduodavo ir nelaisviesiems → tarnybininkams. Jų soc. iškilimas ir tikro bei tarnybinio lėno skirtumų išnykimas vis labiau dildė pareigybinį pobūdį. Miestų valdovai aukštesniąsias Δ (grafo, fogto, šulco) dažn. atiduodavo vasalams ir ministerialams, o žemesniąsias Δ – nelaisviesiems ir miestų gyventojams. Posėdininko ir tarybos nario Δ ypatingą pobūdį įgijo dėl pareigybinės priesaikos. Pareigybinės teisės pokyčiai prasidėjo nuo XIII a., kai → rūmų pareigybės, tiesa, buvo paliktos, tačiau hofmeisterio, kamermeisterio, patarėjų ir kanclerio Δ patikėtos pastovų atlyginimą gaunantiems ir atleidžiamiems valdininkams. Vėlyv. VA iš pr. personaliai suvokta Δ virto objektu: besiformuojančioje terit. valst. ji vis labiau darėsi erdvine administravimo sritimi. → Pareigybinė valdžia, valdininkai.*Rie

Lit.: H. Mitteis, Der Staat des hohen MA, Wr. 1959. – W. Ebel, Über den Leihegedanken in der dt. Rechtsgesch., in: Vorträge u. Forschungen. 5 (1960), 11–36.

Pareigybinė valdžia, 1. savateisės aukšč. valdžios apraiška, 2. aukšč. valdžios deleguota, dalykiškai ribotų įgaliojimų apibrėžtoje terit., galinti būti teisminė arba vykdomoji (vyriausybinė arba administracinė) Δ; ji gali būti ir paveldima, ir laiko požiūriu ribota, ir neribota. Δ susijusi su tam tikromis pareigomis ir teisėmis; luominiai ar tarnybos nusižengimai arba piktnaudžiavimas Δ dažniausiai baigiasi → pareigybės, o sykiu ir Δ praradimu. Schu

Lit.: R. Scheyhing, Eide, Amtsgewalt u. Bannleihe, Kö. 1960.

Pareigybininkas. 1. Terit. valdovo atstovas, štathalteris; 2. → pasiuntinys; 3. žemėvaldos pareigūnas, pvz., → mėjeris, → šulcas. → Valdininkai.

Parenezė (gr. – padrąsinimas), visų pirma – naudingas pamokslo pritaikymas, plačiąja prasme – VA epo pab. topas. Δ naudojama ne tik didakt. žanruose (pasauliet. ir bažn. kalbose), bet ir kaip *moralisatio* pasakojamajame epe (pvz., Vernerio der Gartenaere *Helmbrecht*, V. 1913 ir t.: „Swa noch selpherrische kint / bi vater unde muoter sint / die sint gewarnet hie mite...“). – „Parenetinis“ – t. p. „relig.-didaktinis“ sinonimas. Rie

Lit.: L. Arbusow, Colores Rhetorici, Gö. [2]1963.

Parlamentas (sen. pranc. ir vid. anglų k.). Iš pr. sinonimas lot. *colloquium*, kurio pagr. reikšmė „pokalbis“, „debatai“ XII ir XIII a. buvo susiaurinta iki „susirinkimo“ ir „susitikimo“ reikšmės. Pranc. – aukšč., nuo kar. šiek tiek nepriklausomas, → perų teismas. Angl. XIII a. vid. – karališkasis tribunolas, atlikdavęs ir įv. tradicines *curia regis* funkcijas bei išklausydavęs peticijas, šalindavęs netvarką, leidęs įstatymus ir kt. Netrukus Δ tapo baronų atsvara monarcho valdžiai; XIV a. Δ buvo papildytas luomų atstovais ir paskui padalytas į *maiores barones* (aukštuosius rūmus) ir *commons* (žemuosius rūmus, grafysčių atstovai iš vasalų ir miestiečių) susirinkimus. Parlamentinių ginčų orumas ir formalumas davė pamatą pranc. ir vid. anglų lit. rastis įv. poleminio eilėraščio formoms, kurių struktūra paremta Δ politinių ginčų mėgdžiojimu (→ débat; pvz.: Alaino Chartier *Parlament d'Amour*; *The Parliament of the Three Ages*, ~1350; Chaucerio *Parliament of Fowls*, ~1382; N miesto misterijų cikle: *The Parliament of Heaven*, XV a. II pusė). Mor/Din

Lit.: W. Pieper, Das Parlament in der ma. Lit., in: Archiv für das Studium der neueren Sprachen 146 (1923), 187–212. – H. G. Richardson, The Origins of Parliament, in: Transactions of the Royal Historical Society 11 (1928), 137–183. – J. Edwards, The Emergence of Majority Rule in English Parliamentary Elections, in: Transactions of the Historical Society of London 5th ser. 14 (1964), 175–196. – A. Marongiu, Med. Parliaments, Lo. 1968.

Parodija (gr. – priešinga giesmė). Antikos gr.-lot. lit. žanras ir stilius, kuris VA nebuvo perimtas ir tik per XVI–XVII a. humanizmo klasikinę poetiką pateko į europinę lit. Antikoje sąvoka vartota įv. parodijuojamojo mėgdžiojimo formoms bei komiškiems epams nusakyti. Klasik. NA poetika, pradedant Scaligeriu, Δ apibrėždavo kaip atitinkamų originalų žanrinius porūšius, bet dėl žemo komiško stiliaus jas menkai tevertino. Dabartinis lit. mokslas skiria: 1) parodijuojančiojo teksto struktūrą ir 2) pamėgdžiojimo tikslą. Antai P. Lehmannas (1963) VA lot. lit. įžvelgia sa-

tyrinį kritinį ir komišką pramoginį Δ porūšius, o A. Liede (1977) išskiria artistinę, kritinę ir agitacinę rūšis. Bet kadangi parodijavimo tikslai ilgainiui kinta ir daug VA Δ dažn. linkusios pašiepti stiliaus, mąstymo arba gyvenimo formas, nemažai bergždžiai ginčytasi, kokioms rūšims ar porūšiams priskirti konkrečias Δ ir kaip nustatyti ribas su kitais satyriniais ir komiškais žanrais (P. Brians). W. Karreris Δ formų nemėgina aprėpti vieno žanro sąvoka, o supranta jas kaip „tam tikrus sintaksinius, semantinius ir pragmatinius būdus" pašaipiai pamėgdžioti, ir tai tinka visoms tekstų rūšims, „pradedant vienu žodžiu ir baigiant visa tekstų klase". Šis apibrėžimas apima visas lit. Δ rūšis (citavimo, kalbos stiliaus ir žanrines Δ), tačiau verčia iš konkretaus lit. ar kultūros ist. konteksto išsiaiškinti Δ pobūdį ir paskirtį. Kiek dabar žinoma, iš ankstyv. VA neišlikę neabejotinų Δ tipo tekstų. Δ pasirodo tik ginčų dėl investitūros laikotarpiu. Tam ir skirtos to laikotarpio lot. Δ, pirmiausia nukreiptos prieš simonišką piktnaudžiavimą pop. valdžia. Reikšmingiausia to meto Δ *Evangelium secundum marcas* parodo pinigų troškimą kaip naująją pop. evangeliją, semantikos keitimais Šv. Rašto žodžiams suteikdama naują pasauliet. prasmę. Šitaip iki vėlyv. VA parodijuojami ne tik Biblijos tekstai, bet ir maldos, himnai, ordinų regulos, pamokslai ir Mišios – iš pr. lot., vėliau ir taut. kalbomis, siekiant demaskuoti įv. Bažn. negeroves arba panaudoti tuos tekstus užgavėnių pamokslams, rengiant išgėrimų ir vaidybines „mišias". Pasauliet. lit. Δ ima rastis tik kurtuaz. lit. klestėjimo pab.: Chrétienas iš Trua *Cligès* parodijuoja savo paties sukurtą kurtuaz. romano žanrą, o Valteris Fogelveidė (pvz., ginče Reinmaru), vėliau ypač Tanoizeris ir Taleris meilės dainų Δ ezoteriniais perlenkimais išjuokia minezango doktriną (→ meilės parodija). Visai kitokia, tik VA būdinga Δ rūšis išsirutuliojo → gyvūnų epe ir → kaimiškoje poezijoje. Šių žanrų personažai yra iš žemesnio luomo arba gyvūnijos pasaulio, savo kalbėjimu ir elgsena sukarikatūrinantys vyraujančius dvasininkijos ir bajorijos luomų idealus. Taip gaunamas komiškas efektas, iš pr. laikytas kiek šokiruojančiu ir šiurkščiu, brandž. VA imtas naudoti įv. → luomų kritikai: lot. gyvūnų epe *Ysengrimus* (~1150), per vilko personažą demaskuojamas pop. Eugenijaus III laikų dvasininkijos supasaulietėjimas ir rabulistika; sen. pranc. *Roman de Renart* ir vid. vok. aukšt. *Reinhart Fuchs* išjuokiama ir griežtai smerkiama kurtuaz. visuomenė, o Neidharto iš Rojentalio kaimiškoje lyrikoje valstiečiai prasisiekėliai vaizduojami ir kaip juokingi uzurpatoriai, ir kaip pavojingi dvaro riteriškųjų idealų griovėjai. Vis labiau išsigimstant brandž. VA vyravusioms estetinėms ir etinėms normoms, vėlyv. VA sustiprėja visos Δ rūšys ir XV a. drauge su kitomis komiško stiliaus rūšimis tampa vyraujančia visų žanrų stiliaus forma. Ir Osvaldo Volkenšteiniečio ar François Villono lyrikoje, ir smulkiajame epe (fablio, švankai, Chaucerio *Canterbury Tales*), ir stambiuose veikaluose (Wittenwilerio *Ring*, vid. nyderl. ir vid. vok. žem. *Reinke de Vos*, Hermano Sachsenheimiečio meilės alegorijos Δ), ir Užgavėnių pamoksluose bei vaidinimuose, – visur Δ elementai esmingai prisideda formuojant kūrinio prasminį turinį, nes jie, kaip ir ironija bei deiliuziacija, siekia perteikti bendrą tų laikų patirtį – ankstesniųjų mąstymo formų neatitikimą patiriamai tikrovei. Priklausomai nuo aut. sumanymo Δ gali padėti parodyti, kaip klasta ir apgaulė įveikia visokias sumaištis, kaip kvailiai ir pusgalviai žlunga arba kaip ironija ir deiliuziacija padeda atsirasti distancijai. XVI a. Δ tampa ginklu kovoje už naujus tikėjimo ir gyvenimo idealus. → Antidaina, meilės parodija, mišių parodija. Har

Lit.: P. LEHMANN, Die Parodie im MA, St. ²1963. – E. ROTERMUND (Hg.), Parodistische Lyrik, Mn. 1964. – P. E. BRIANS, Med. Literary Parody, Diss. Indiana Univ. 1968. – W. KARRER, P., Travestie, Pastiche, Mn. 1977. – J. BELITZ, Studien zur P. in H. Wittenwillers „Ring", Göp. 1978. – W. FREUND, Die lit. P., St. 1981. – G. SCHWEIKLE (Hg.), P. und Polemik in mhdt. Dichtung, St. 1986.

Partimen (provans. – dalijimas), t. p. *joc partit* (žaidimas pasidalijus), provans. dainos rūšis: poleminis eilėraštis, kurio pradžioje suformuluotai dilemai (dažn. meilės ar lit. teorijos tema) pateikiami du galimi sprendimai ir toliau ginče abu ginami. Kai kada Δ kurdavo du skirtingi poetai. Garsus yra poetologinis Δ tarp Guiraut de Bornelhio ir Raimbaut d'Aurenga'os apie *trobar leu* ir → trobar clus. Δ buvo paplitę nuo 1180 iki

XIII a. pab.; Š. Afrikoje jų pamėgdžiojimai vadinti *jeu-parti(t)*. → Geteiltez spil, tensona. Schw

Lit.: S. NEUMEISTER, Das Spiel mit der höf. Liebe, Mn. 1969. – E. KÖHLER, P. (joc partit), in: GRLMA II, 1, 1979. – R. SCHNELL, Zur Entstehung des altprovansal. dilemmatischen Streitgedichts, in: GRM 64 (1983).

Pasaka (vok. *Märchen* – mažybinė *Mär* forma, iš vid. vok. aukšt. k. *maere* – žinia, trumpas pasakojimas), neilgas, paprastas, liaudiškas, linksmas, intriguojantis ir daug fantast. elementų turintis vaizdingas prozos pasakojimas; skirtingai nei meniškesni aukštosios lit. kūriniai Δ (kartu su → liaudies dainomis ir → sakmėmis) priklauso liaudies kūrybai. VA Δ iš pr. plito žodžiu, buvo anom. ir be pastovios formos. Gausybę išlikusių Europos Δ galima skirstyti į kelis tipus, turinčius aiškias konstantas (turinio: temos, motyvai, simboliai, mąstymo ir veiksmo pavyzdžiai; formos: meninių priemonių ekonomiškumas, vaizduojamų įvykių ir herojų neribotumas, potencialus universalumas). Kiek plačiau Δ imtos užrašinėti tik XVII–XVIII a. Kaip žanras jos buvo pirmiausia aprašytos brolių Grimmų kategorijomis (nuotykiai/stebuklai); šiuolaikiniai tyrinėtojai jas skiria nuo giminingų formų (→ Märe, švankas, exemplum, novelė, legenda, sakmė, Fabel, anekdotas; plg. → paprastosios formos). Dėl Δ kilmės, amžiaus ir šaltinių ginčijamasi. Antropol. ir etnol. požiūriu Δ esančios primityvūs žmogaus dvasios dariniai, tam prieštarauja Suomijos mokykla, laikanti jas palyginti aukštos kultūros pakopos meno kūriniais ir datuojanti jas VA (tikėjimas stebuklais, neįprastybių pomėgis, fantastikos elementai, įvykių gausa, ne pirminė empirinė, o teol. pagrįsta tiesos samprata). Yra indų ir R. lit. įtakų (atėjusių per Bizant. ir Balkanus, It. ir Isp., Kryžiaus žygius), Antikos (herojinių) sakmių ir pasakėčių, Biblijos poveikio; daug šaltinių gijų veda į keltų pasakojimų lobyną (→ *matière de Bretagne*).

Lit. Δ VA nežinoma; svarbi „sekimo" kokybė (nesėslių gyventojų sluoksnių reikšmė Δ tradicijai). Kaip lit. raiškos forma Δ arba pasakiškų elementų aptinkama ir epiniuose kūriniuose: tai Δ motyvai, Δ stebuklai, Δ atmosfera ir struktūra (pvz. Edos, Nybelungų giesmė, *Wolfdietrich*). Antai *Kaiserchronik* (~1150) ist. pasakojimą daugsyk pertraukia pasakojimai, peržengiantys ist. faktų tikroviškumo ribas. Pasakiškų struktūros, motyvų ir atmosferos bruožų – kaip riterių ir dvaro idealaus gyvenimo vaizdavimo fono – esama → Artūro temos literatūroje (pvz., Ulricho iš Zatcikhofeno *Lanzelot*, ~1200, veiksmą pradeda savita Δ fėja), t. p. → Gralio literatūroje. Vėlyv. VA riterių romanuose per kraštus liejasi pasakiška išmonė, pasakojime tampanti savitikslė – nuotykiai persikelia į stebuklų ir *grandioso* sritį (pvz., Virnto Grafenbergiečio *Wigalois* (1210–1215), Henriko Tiurliniečio *Crône* (~1230)). – Δ elementų pasitaiko ir sen. pranc. k. → lai (XII–XIII a.). Gyvūninės Δ žinomos iš → Ezopo tradicijos ir ypač iš → lapino temos literatūros. Pasakiškai skamba ir kai kurios legendos, pvz., fantastinė → Barlamo ir Jozafato atsivertimo istorija. – VA lot. lit. sutinkama ir giminingų žanrų, pvz., švankaipasakos (meistriškas melagis: *Modus florum*, X a.). Pirmu rašyt. Δ paliudijimu galima laikyti *Cantus de Unibove*, Δ apie Einochsą (X arba XI a.). Viena pirmųjų Europos Δ laikytina „žvėrių nuotakos" versija *Asinarius* (vok. *Das Esselein*; XIV a. pab.). VA švankų ir pasakėčių tipo liaudies Δ variacija iš dalies yra → exemplum (pvz., Tomo iš Cantimpré Δ apie įkapėles *Bonum universale de apibus*; ~1260). Seniausias užrašytas Δ variantas (pagal Grimmų kategorijas) yra ypač Pranc. paplitusi Meluzinos/undinės (→ fėja) ir → Lohengrino istorija (antgamtinės būtybės saitai su žmogumi per viet. dinastinius sąryšius; → kilmės legenda); nuo XV a. išleidžiama daug liaudies Δ knygų (pvz., Tiuringas Ringoltingenietis, 1474). Δ pasaulį primena → fėjos, neretai pasitaikančios VA lit., ypač → matière de Bretagne kūriniuose, t. p. Chaucerio *Canterbury Tales* (XIV a.) ir Cervanteso „Don Kichote" (XVI a.). Seniausi Δ rinkiniai: VA lot. *Gesta Romanorum* (XIII–XIV a.), pirmas tikras Δ rinkinys Europos lit. – Straparolos *Tredeci piacevoli notti* (~1550), kuris remiasi vienu XIV Δ rankr. Krol

Lit.: F. V. D. LEYEN, Das Märchen in den Göttersagen der Edda, 1899. – G. EHRISMANN, M. im höfischen Epos, in: PBB 30 (1905), 14–54. – A. WESSELSKI, M. des MA.s, 1925. – M. NINCK, Älteste M. v. Europa, Bas. 1945. – R. S. LOOMIS, Breton Folklore and Arthurian Romance, in:

Comparative Lit.e 2 (1950), 298–306. – J. DE VRIES, Betrachtungen z. M., bes. in seinem Verhältnis zu Heldensage u. Mythos, He. 1954. – P. DELARUE, Le conte populaire française, I, P. 1957. – S. THOMPSON, Motif-Index of Folk-Lit.e, I–VI, Kop., ²1955–1958. – A. AARNE/S. THOMPSON, The Types of the Folktale, He. ³1961. – K. JACHSON, The International Popular Tale and Early Welsh Tradition, Cardiff 1961. – J. BOLTE/G. POLIVKA, Anmerkungen zu den Kinder- u. Hausm. d. Brüder Grimm, I–IV, Hildesheim, ²1963. – L. RÖHRICH, Erählungen des späten MA.s u. ihr Weiterleben in Lit. u. Volksdichtung, I–II, Bern 1962/1697. – F. LEE UTLEY, Arthurian Romance and International Folktale Method, in: Romance Philology 17 (1964), 596–607. – W. VÖLKER, M.hafte Elemente bei Chrétien de Troyes, Bo. 1972. – V. ROLOFF, Reden u. Schweigen. Z. Tradition u. Gestaltung eines ma. Themas in der frz. Lit., Mn. 1973. – A. WESSELSKI, Versuch einer Theorie des M.s, Reichenberg i. B. ²1974. – I. NOLTIN-HAUFF, M. u. M.roman, in: Poetica 6 (1974), 129–178. – H. D. MAURITZ, Die Ritter im magischen Reich, Bern 1974. – Enzyklopädie des MA.s, B., 1977 ir t. – M. LÜTHI, M., St. ⁷1979. – F. KARLINGER, Grundzüge einer Gesch. des M.s im dt. Sprachraum, Da. 1983. – V. PROPP, Die hist. Wurzeln des Zauberm.s, Mn. 1987.

Pasakojimas. Įv. trumpų eil. ir prozinių epų formos atlieka labai svarbų vaidmenį VA lit. (ir lot., ir taut. k.): Bažn. srityje – legenda, miraklis, exemplum; pasauliet. srityje – pasakėčia, fablio, švankas, mera, novelė (pranc. *lais*, provans. *novas*), pasakojamosios didaktinės formos, pvz., → bispelis (pranc. *dit*); galiausiai patys populiariausi → rėminės kompozicijos pasakojimai, kaip antai *Barlaam und Josaphat* arba *Septem sapientes*. Riba tarp Δ ir stambiųjų lit. formų yra išskydusi: plg., viena vertus, → gyvūnų švankų, pasižymintį trumpomis, tarpusavyje visiškai nesusijusiomis *Roman de Renart* → branche, antra vertus, didžiuosius → gyvūnų epus. VA nežinoma šiuolaikinė taut. epo ir lit. Δ formų perskyra: rašytiniai tekstai dažnai būna kilę iš žodinės tradicijos, kita vertus, neabejotina, kad daugelis kaip tik žemesniuose sluoksniuose iš lūpų į lūpas perduodamų Δ nebuvo užrašyti; taip galima paaiškinti tai, kad mes randame tik nežymius VA → pasakų pėdsakus. Tačiau daug liaudies Δ motyvų atsidūrė lit. didžiosiose formose (→ herojiniai epai, kar. Artūro ciklai). Mus pasiekę Δ iš dalies kilę iš lot. šaltinių (pvz., Δ apie Efezo matroną – *Septem Sapientes* ciklo dalis, – kurio esama ir Petronijaus kūryboje), iš dalies – iš keltų (Marijos Prancūzės *lais*, vėliau išversti į sen. skand. k.); daug relig. Δ buvo sukurta tik VA ir dažn. pasirodo lot. k. (→ legendos, exempel ir t. t.), tik vėliau paplinta taut. kalbomis (t. p. metu relig. kontekste adaptuojamos ir pasauliet. kilmės temos). Δ temos šaltiniu dažnai tapdavo R. kraštų padavimai (pvz., → Barlamas); Δ pasiekė Vid. Europą arba per Bizantiją ar tarpininkaujant kryžiuočiams, kurie juos perėmė tiesiai iš arabų, arba paplito į š. iš Pirėnų p-lio, kur drauge šimtmečiais sugyveno krikščionys, musulmonai ir žydai. Žydų bendruomenės irgi bus atlikusios tam tikrą tarpininkių vaidmenį. Tikėtina, kad ir šioje srityje egzistavusių žodinių Δ būta gerokai daugiau negu raštu užfiksuotų („Tūkstantis ir viena naktis"). Δ atsiradimas ir perdavimas aiškintinas keliomis priežastimis: pramogos poreiku, Δ panaudojimu kaip argumentu pašnekovui įtikinti (plg. fiktyvią isp. kompoziciją – Juano Manuelio *Conde Lucanor*) arba didaktiniais sumetimais, kaip priemone tikslui pasiekti, naudojama bažn. (→ exempel) arba pasauliet. mokyme (Δ ypač siekiama pamokyti R. rinkiniuose → rėminė kompozicija). Lot. eil. Δ versijos dažnai laikytinos formaliais mokomaisiais pratimais. Viso trumpojo Δ žanro požiūriu vidinius žanrus atriboti sunku: VA autoriai nenuosekliai, dažnai prieštaringai vartoja žanro pavadinimus, rinkiniuose dažn. pramaišiui dedami tekstai, kurie šiuolaikiniu požiūriu priskirtini skirtingiems žanrams. → Literatūros žanrai. Gie

Lit.: L. RÖHLICH, Erzählungen des späten Ma.s, u. ihr Weiterleben, Bern 1962–67. – R. E. MARSAN, Itinéraire espagnol du conte méd., P. 1974. – K. POLHEIM (Hg.), Hb. der dt. Erzählung, 1981. – M. PICONE (Ed.), Il racconto, Bol. 1985.

Pasakojimo šablonas (t. p.: pasakojimo modelis, tema, schema, štampas [ypač pasakų tyrinėjime]), pasakojimo vienetas sakytinėje poezijoje (→ Oral Poetry), sudarytas iš reguliariai (dažn. ta pačia seka) pasikartojančių vaizdinių grupės. Pvz.: pasitarimas (žinios gavimas, patarėjų sušaukimas, prašymas duoti patarimą, blogas planas, geras planas, atsakymo suformulavimas, pasiuntinio išsiuntimas). – Schema vadinami ir didesni pasakojimo vienetai (pvz., piršlybų schema), kurie savo ruožtu sudaryti iš Δ. Dėl savo apimties ir vidinės struktūros nepainiotinas su → topu ir motyvu. Voo

Lit.: A. LORD, Der Sänger erzählt, Mn. 1965. – A. J. BISANZ, Stoff, Thema, Motiv, in: Neoph. 59 (1975), 317–323.

Pasaulėvaizdis. Kaip bet kurios kitos epochos, taip ir VA žmonės turėjo nuo vietos, laiko, luomo ir išsilavinimo priklausomus **Δ**. Ryškiausias skirtumas palyginti su dabartimi buvo VA **Δ** uždarumas ir užtikrintumas, nes žinota turint galutinę tiesą, gautą Dievo apreiškimu Šv. Rašte. – Erdvė. Pasaulio pažinimas dažn. ribojosi netarpiška gyvenamąja aplinka; → maldininkų kelionės, karo ir → Kryžiaus žygiai geogr. **Δ**, žinoma, plėtė. Toji erdvė nebuvo vienalytė: joje visada buvo išskirtos ypatingo šventumo vietos (bažn., kapinės, koplyčia, šv. kalnai, užburtos vietos ir t. t.), kuriose buvo pasireiškusios dangaus ir požemio pasaulio jėgos. Pažeidžiamiausios vietos (pvz., kryžkelės) būdavo apsaugomos statant kryžius ir koplytstulpius (t. p. ir siekiant išstumti ikikrikšč. kultus); šitaip, ypač vėlyv. VA, gyvenamoji erdvė buvo paversta sakraliniu kraštovaizdžiu (→ kryžiaus kelias). – Mokslininkai pasaulį vaizdavo kaip visatą: kosmoso centre yra Žemės rutulys arba plokštuma su Jeruzale viduryje. Tris → žemynus – Europą, Afriką ir Aziją – skalauja vandenynas, pakraščiuose gyvena → monstrai, apačioje – galbūt → antipodai. Žemę gaubia Planetų sferos ir Dangus (→ gamtos mokslas). Uždarą → kosmologiją (kosmografiją) nuo XIV a. labai iš lėto ima keisti begalinės erdvės samprata (t. p. ir Mikalojus Kuzietis). VA **Δ** struktūruoja daugybė skaičių santykių (4 pasaulio kryptys, 12 žvaigždžių ženklų ir t. t.). Žmogus kaip → mikrokosmosas priklauso nuo kosminių konsteliacijų. Esamus geogr. vaizdinius nuo brandž. VA ima detalizuoti keliautojai po Aziją (Vilhelmas iš Rubruko, Marco Polo ir kt.). – Laikas. Nors kasdienė → laiko patirtis lieka cikliška (metų laikų reikšmė agrarinėje visuom.; → bažnytiniai metai), ist. laikas – priešingai antik. amžinojo grįžimo vaizdiniui – laikomas matuojamu, linijiniu Išganymo laiku. Jis tęsiasi nuo pasaulio sukūrimo (~4000–5500 pr. Kr.) iki *Apr* pavaizduoto → Paskutiniojo Teismo. Į → aetates mundi padalyto laiko ašis yra Kristaus išganymo darbas, nuo kurio VA laukiama → pasaulio pabaigos. Todėl ist. ateitis nėra atvira, o iš anksto nulemta. – Visuomenė. Kaip kiekvienas daiktas, taip ir žmogus užima Dievo jam skirtą, (teoriškai) nepakeičiamą vietą. Ankstyv. VA sociumo dalijimą į *potentes* ir *pauperes* (stipriuosius ir vargšus) brandž. VA pakeičia skirstymas į tris grupes (*maiores*, *mediocres*, *minores* – didžiuosius, viduriniuosius, mažesniuosius; *oratores*, *bellatores*, *laboratores* – besimeldžiančiuosius, kariaujančiuosius, dirbančiuosius), o vėlyv. VA jis dar labiau diferencijuojasi ir priartėja prie tikrovės (pvz., skirstymas pagal amatus). → Dvasininkijos ir pasauliečių perskyra išlieka per visus VA. Skirtumai tarp → luomų yra griežti ir pabrėžiami visur: pradedant politine veikla, baigiant drabužiais. Nemažiau svarbi už soc. sluoksnį yra → šeima ir grupė (natūrali arba dirbtinė: → vienuolynas, miestas, cechas, brolija ir t. t.); → individualybė ima reikštis tik nuo XI a. pab., jos svarba didėja iki pat Renesanso. Išganymo ist. požiūriu visuomenė pagal Augustino „Dievo valstybę“ yra susiskirsčiusi į šėtonui ir Dievui priklausančias kaimenes, tačiau jos iki Paskutiniojo Teismo gyvena žemėje neatskiriamai susimaišę. – Ontologija. Viskas, kas egzistuoja pasaulyje, ne tik nurodo į kūrėją (Dievą arba žmogų), bet ir yra visokeriopai vidujai susiję: laikiškai – per → tipologiją, kosmiškai – per → mikrokosmoso/makrokosmosų santykį. Visos būtybės – nuo negyvų daiktų iki Dievo – sudaro griežtą hierarchiją (→ gradualizmas). Šis teocentrinis **Δ** išlieka per visus VA, nors nuo brandž. VA ima rastis vidupasaulinio žvilgsnio požymių. Ankstyv. ir brandž. VA esmė glūdi antgamtinėse tiesose, į kurias nurodo pasaulio daiktai ir istorijos įvykiai (→ simbolizmas, universalijų realizmas), vėlyv. VA svorio centras pasistūmėja link pasaulio aiškinimo kaip savaime reikšmingos būties (tai ypač skatino → okamizmas). → Mentalitetas. Din

Lit.: F. HEE., Europ. Geistesgesch., St. 1953. – IDEM., MA, Mn. 177. – W. V. D. STEINEN, Der Kosmos des MA.s, Bern 1959. – IDEM., Homo Caelestis, Bern 1965. – J. LE GOFF, Kultur des europäischen MA, Mn. 1970. – A. BORST, Lebensformen im MA, F. 1973. – C. ERICKSON, The Med. Vision, NY. 1976. – G. LEFF, The Dissolution of the Med. Outlook, NY. 1976. – W. R. COOK/R. B. HERZMAN, The Med. World View, NY. 1983. – A. GURJEVITSCH, Das Weltbild des ma. Menschen, Dresden [2]1986. – P. MORAW (Hg.), Das geograph. Weltbild um 1300, B. 1989.

Pasauliečiai, (vok. *Laien*) kitaip nei → dvasininkai, neįšventintieji Katalikų Bažn. nariai, sudarantys Bažn. bendruom. Kadangi dauguma Δ VA buvo neraštingi, apie jų kultūrą žinome nepakankamai. Ankstyv. VA: → herojinė poezija, valdovų šlovinimas, meilės lyrika → winileod, sakmės, kitos paprastosios formos buvo perduodamos žodžiu, ir didžioji jų dalis pražuvo; medžiaginės kultūros objektai išliko tik kaip įkapės. Brandieji VA: sulig ginču dėl investitūros prasidėjo bažn. ir pasauliet. dalykų atsiskyrimas. Nuo XI a. pab. Δ ėmė plėtoti pabrėžtinai pasauliet. kultūrą, taut. kalbomis suklestėjusioje lit. pasireiškusią naujais žanrais (→ chansons de geste, kurtuaz. romanai, trubadūrų lyrika, minezangas), kurie buvo arba visai nerelig., arba tik iš dalies relig. pobūdžio. Δ vis dažniau pasirodo greta dvasininkijos kaip rašyt. lit. ir vaizduojamojo meno užsakovai, kūrėjai ir adresatai. Skleidžiantis vad. „esprit laique“, svarbūs darosi greta dvarų ir miestai, kuriuose brandž. VA dažnai vyksta kovos dėl valdžios tarp vyskupų ir komunų. Bažn. ypač per elgetaujančiųjų ordinų pamokslavimą stengiasi formuoti → pasauliečių maldingumą. Vėlyv. VA: pasauliet. kult. apraiškų daugėja visose gyvenimo srityse; kadangi daugėja ir išlikusių medžiaginių objektų (mūro namai, rotušės, pilys; drabužiai ir ginkluotė; epų ir dainų rinkiniai ir kt.), įmanoma rekonstruoti Δ gyvenamąjį pasaulį (bent miestuose). XIV polit. filosofija teoriškai pagrindžia jau nebe teokratinę NA → valstybę, kurios tikslas nuo Marsilijaus Padujiečio († 1342/1343) vis labiau regimas šiame pasaulyje. Nežiūrint to, Δ maldingumas stiprėja jiems perimant vien. gyvenimo papročius (valandų maldos) ir maldingas praktikas (Jėzaus širdies garbinimas). → Liaudies kultūra. Din

Lit.: G. DE LEGARDE, La naissance de l'esprit laique, P. [3]1953. – J. W. THOMPSON, The Literacy of the Laity in the MA, NY. 1960. – ST. NEILL/H.-R. WEBER (Ed.), The Layman in Christian History, Lo. 1963, 88–134. – I laici nella „societas christiana“ dei secoli XI e XII (Miscellanea del cento di studi medievali 5), Mi. 1968. – P. BOGLIONI (Ed.), La culture populaire du MA, Montréal 1979. – A. VAUCHEZ, Les laics au MA, P. 1987.

Pasauliečių maldingumas. Ankstyv. VA pasauliečiai (kurių sielovada tebuvo kolektyvinių formų, o *opus Dei* buvo paliktas vienuoliams) religiškai buvo veikiau pasyvūs (jie steigė vienuolynus, idant ten už juos ir vietoj jų būtų meldžiamasi), tačiau savarankiškos → pasauliečių kultūros kūrimasis → ginčo dėl investitūros ir → Kryžiaus žygių metu sąlygojo ir pačių Δ formavimąsi. Δ požymiai – pasauliečių išpažintis (XI a.), → celitai (XII a.) ir → riterių ordinai. Ir naujųjų erezijų soc.-relig. sąjūdžiai (→ katarai, → valdiečiai), ir naujieji ordinai (→ cistersų, elgetaujančiųjų vienuolių) telkė narius ne iš → oblatų (kaip → benediktinai), o pirmiausia iš suaugusių pasauliečių. Paminėtini ir → elgetaujančių ordinų → tretininkai, gyvenę ne vien., bet priklausę ordinui. Vėlyv. VA pasauliečiai vis labiau įsijungia į maldingumo praktikas (špitolių steigimas, → brevijoriaus skaitymas, saviplaka ir kt.). Reikalavimas pasauliečiams teikti Komuniją ir vyno pavidalu (t. p. – ir → husitai) rodo masių relig. angažuotumą. Plačius pasauliečių sluoksnius apėmė → mistika, siekusi individo susitikimo su Dievu be Bažn. tarpininkavimo (→ devotio moderna). Kadangi aukštuosiuose pasauliečių sluoksniuose nuo brandž. VA ima didėti raštingumas, buvo rašoma daugybė jiems skirtos dvasinio ugdymo ir didaktinės lit. taut. kalbomis. → Religinis gyvenimas. Din

Lit.: B. L. MANNING, The People's Faith in the Time of Wyclif, C. 1919. – Studies in Med. & Reformation Thought 10 (1974), pass. – R. MANSELLI, La religion populaire au MA, Montréal 1975. – É. DELARUELLE, La piété populaire au MA, Tn. 1975. – E. PERETTO, Movimenti spirituali laicali del medioevo, R. 1985. – J. P. CAMPELL (Ed.), Popular Culture in the MA, Bowling Green 1986. – K. SCHREINER (Hg.), Laienfrömmigkeit im späten MA, Mn. 1992.

Pasaulinės karalystės, Mokymas apie keturias, pasiremiant antik. pirmtakais (pvz., Pompėjus Trogas) toliau buvo plėtojamas ankstyv. krikšč. lit. Nebukadnecaro sapnuotoji keturių dalių statula (*Dan* 2) ir Danieliaus sapnuotieji keturi žvėrys buvo tapatinami su asirais, persais, makedoniečiais ir romėnais (ypač Jeronimo „*Dan* komentaras“). Horozijus (*Historia* 2, 1; 7, 2) aukštino Romos vaidmenį Išganymo ist.: užkariavę pasaulį romėnai parengę dirvą krikšč. plisti. Kadangi pagal VA → laikų pabaigos sampratą ketvirtoji, paskutinioji, Δ turėjo būti Romos imp., tai ir naujos imp., antai frankų, irgi pasivadindavo „Romos karalystėmis“. Remdamosi → translatio imperii idėja, įv. tautos

pretendavo įkūnyti šią paskutinę karalystę. Ist. skirstymą į keturias Δ VA istoriografija pateikia greta su dalijimu į → aetates mundi. Tipologiškai tai buvo siejama su Biblijos pasažais, pvz., su keturiais Apokalipsės žirgais (Gerhoh Reichersbergiečio *De IVa vigilia*), ir išplečiama į penkias (Tomo Akviniečio *De regimine principum* 3, 12), septynias (Ruperto iš Deuco „*Dan* komentaras") ir aštuonias (Otono Freizingiečio *Chronica*) karalystes. Din

Lit.: F. KAMPERS, Die Idee von der Ablösung der Weltreiche, in: Hist. Jb. 19 (1898), 423–446, 533–546. – J. J. KNOCKEN, De thoerie van de vier wereldrijken, Diss. N. 1935. – J. ADAMEK, Vom röm. Endreich der ma. Bibelerklärung, Diss. Mr. 1938. – W. LAMMERS (Hg.), Gesch.sdenken und Gesch.sbild im MA, Da. 1961.

Pasaulio amžiai → aetates mundi

Pasaulio dalys. Trys VA žinomos Δ:→ Afrika, → Azija ir → Europa (→ Vakarai), jų ypatingos vietovės ir gyventojai, be geogr. reikšmės, turėjo dar ir išganomąją reikšmę. Žinomos iš gausių pasaulio ir oikumenos žemėlapių (pvz., Ebstorfo pasaulio žemėlapis) bei lit. (Aleksandro romanai, *Herzog Ernst*), Δ, remiantis Šv. Raštu (*Pr* 9, 18 ir t.), buvo priskiriamos Nojaus sūnums ir siejamos tiek su krikšč., tiek su lit. motyvais. Azija (Semas), tokio dydžio kaip likusios dvi Δ, yra vieta, kurioje esti rojus (pats R. pakraštys), Jeruzalė (pasaulio centras) ir apokaliptinės Gogo ir Magogo tautos, t. p. ji yra ir sakmės apie Aleksandrą arena (→ Rytai). Europa (Jafetas) pirmiausia yra krikšč. buveinė (Roma), o Afrikoje (Chamas) gyvena, tarp kitų, ir pasakiškos tautos. F/O

Lit.: J. – G. ARENTZEN, Imago Mundi Cartographica, Mn. 1984. → Kosmologija, žemėlapis, pasaulėvaizdis.

Pasaulio niekinimas → contemptus mundi

Pasaulio šalys. Jau Antikoje žinotos keturios Δ, kurioms priskiriami palankūs arba nepalankūs ženklai: Š. ir V. buvo laikomi nelaimingomis, R. ir P. – laimingomis Δ. Toks vertinimas prigijo ir liturgijoje, ir liaudies tikėjimuose bei VA teisėje (bažn. altorius, teisėjo vieta teisme turėjo būti į R.). Svarbių teis. veiksmų buvo imamasi visų Δ kryptimis, pvz., keturi strėlių šūviai kaip užvaldymo aktas. → Orientacija. Rie

Lit.: B. MAURMANN, Die Himmelsrichtungen im Weltbild d. MA.s – Mn. 1976.

Pasija → Kristaus kančia

Pasijos giesmė (vok. *Passionslied*). Šiuolaikinis vėlyv. VA rel. giesmės, neturinčios aiškios formos, pavadinimas. Turinį sudaro → Kristaus kančios istorija (lot. *passio*) arba Marijos bendrystė toje kančioje (lot. → compassio); draminė išraiška → Kristaus kančios vaidinimas ar → Marijos rauda. Δ pirmtakai buvo lot. himnai, sekvencijos arba dienos maldos, kurios dėl pasauliečių dvasinio ugdymo buvo išverstos arba laisvai perteiktos taut. kalbomis. XVI ir XVII a. Δ toliau gyvavo evangelikų → bažnytinės giesmės pavidalu. Žinomi vok. Δ kūrėjai: Petras Arbergietis, Vienuolis Zalcburgietis, Muskatblütas, Osvaldas Volkenšteinietis. Har

Pasijos parodija. Prieš soc. grupes arba negeroves nukreipta → satyra, parodijuojanti (→ parodija) evangelijų pasakojimus apie Kristaus kančią ir sudaryta vien iš ar daugiausia iš bibl. citatų (ne tik evangelijų pab.). Politinės Δ (galbūt atsiradusios Angl.) ~1300 tapo lit. mada; buvo puolami nedorovingi vienuoliai ir pan. Gie

Pasikalbėjimų knygelė, (vok. *Gesprächsbüchlein*) Δ arba sen. vok. aukšt. pasikalbėjimu vadinamos dvi grupės sen. vok. aukšt. glosų iš IX–X a. (rankr. išlikę Paryžiuje, Romoje ir Kaselyje), sudarytos iš dalykų → glosarijaus bei nesudėtingų klausiamųjų ir atsakomųjų sakinių keliaujantiems asmenims. Kitaip negu įprasta, sen. vok. aukšt. k. žodžiai ir sakiniai sudaro pagr. tekstą, po kurio eina vert. arba paaiškinimas šnekamąja lot. k. bei romanų kalbomis. Pasikalbėjimai buvo skirti vok. k. nemokantiems romanams, juose užfiksuota pati seniausia šnekamoji → senoji vokiečių aukštaičių k., kuri Paryžiaus rankr. užrašyta smarkiai suromaninta rašyba. Ehl

Lit.: H. PENZL, Stulti sunt Romani, in: WW 35 (1985), 240–248.

Pasionaras (VA lot. k; t. p. „pasionalas"), 1. legendaruose, kuriuose (2 tomais) skiriamos → išpažinėjų ir → kankinių legendos, pastarąsias apimanti dalis; 2. bet koks legendų rinkinys; → legendaro sinonimas. Gie

Lit.: G. PHILIPPART, Les légendiers latins et autres manuscrits hagiographiques, Turnhout 1977.

Pasipriešinimo teisė. Valdinių Δ prieš „neteisingą" valdžią kilo iš VA valdžios sampratos, kuri, būdama pagrįsta lėno teise, reikalavo tarpusavio → ištikimybės. Nuo ginčo dėl investitūros ir Bažn. leido ne tik pasyvų, bet būtinu atveju ir aktyvų pasipriešinimą. Teologai, teisininkai ir publicistai stengėsi tiksliau apibrėžti ir teoriškai pagrįsti Δ ir tirono nužudymo problemą. Δ ypač pasireikšdavo valdovų nušalinimų atvejais; daugelyje vėlyv. VA valdovo sutarčių ji buvo garantuota luomams, pirmiausia 1215 anglų *Magna Charta* c. 61. Col

Lit.: F. KERN, Gottesgnadentum und Widerstandsrecht im früheren MA, Da. [2]1954. – A. KAUFMANN (Hg.), Widerstandsrecht, Da. 1972. – K. KROESCHELL, Dt. Rechtsgesch., II, Reinbek 1973, 224–230.

Pasiuntiniai (vok. *Fronboten*), teismo tarnai, atlikdavę dabartinės policijos ir teisėsaugos funkcijas – nuo kvietimo į teismą ir arešto iki nuosprendžio įvykdymo, taip pat konfiskavimo (*Fronung*), mokesčių surinkimo. Jų funkcijos ir soc. padėtis atskiruose kraštuose galėjo labai skirtis: viena vertus, Δ buvo apdrausti dvigubu atlygiu artimiesiems nužudymo atveju ir gerbiami, kita vertus, jie iš dalies priklausė → negarbingiems žmonėms. Din

Lit.: W. PETERS, Bez. u. Funktionen d. Fronboten in den mndt. Rechtsquellen, F. 1991.

Pasiuntinio daina, minezango meilės kanconos tipas, kuriame kaip tarpininkas tarp dainininko ir damos pasirodo pasiuntinio figūra. Ehl

Pasižadėjimas, iškilmingas relig. teis. įsipareigojimas, pvz., tuokiantis, sudarant taiką, prisiekiant klusnumą ir t. t.; duodant Δ būdavo vartojamos nustatytos formulės ir atliekami simboliniai gestai (→ priesaika). Din

Lit.: H.-W. STÄTU, Treu und Glauben, 1974.

Paskola → bankininkystė, palūkanos

Paskutiniojo Teismo vaidinimai, iškeldami į sceną → eschatologiją, užbaigia išganymo ist. vaidinimų žanrą: buvo vaizduojama, kaip pasmerktieji siunčiami į pragarą, o teisieji iškeliami į dangų; kartais pasirodydavo ir → Antikristas. Pranc. prasideda nuo VA lot.–sen. pranc. *Sponsus* (XII a., drama paverstas *Mt* 25 palyginimas apie paikas ir protingas mergaites), o Vok. Δ susiformavo XIV a. vid. (Reinau Δ); išliko 15 pavyzdžių; Δ būta ir kitomis taut. k. Din

Lit.: R. KLEE, Das mhdt. Spiel vom Jüngsten Tag, Diss. Marburg 1906. – K. REUSCHEL, Die dt. Weltgerichtsspiele des MA.s und der Reformationszeit, L. 1906. – H. BLOSEN/ O. LAURIDSEN (Hgg.), Das Kopenhagener Weltgerichtsspiel, Hei. 1988. → Teatras.

Paskutinis Teismas (Pasaulio teismas). Krikščionybėje greta asmeniško, „atskiro" teismo tuoj po mirties vaizdinio, gyvuoja galutinis teisiųjų ir pasmerktųjų atskyrimo, Kristui sugrįžus pasaulio pab. (*Mt* 25, 31 ir t.; *Jn* 5, 22 ir t.; *Apr*), vaizdinys. VA vargu ar būta bažn., kuri neturėtų paveikslo, vaizduojančio soste sėdintį Išganytoją, prisikėlusius mirusiuosius, dangų ir pragarą (dažn. vakariniame timpane ir ant triumfo arkos). Δ baisumas lit. daugiausia yra lyrikos (ypač ankstyv.) tema: sen. anglų *Doomsday* eilėraščiai, *Christ C*, Bedos *De die judicii*; sen. vok. aukšt. *Muspilli*; Tomo Celaniečio *Dies ire* (Mišių už mirusiuosius sekvencija); vėlyv. VA – dramos tema. → Chiliazmas. Din

Lit.: K. REUSCHEL, Untersuchungen zu dt. Weltgerichtdichtungen des 11.–15. Jh.s, Chemnitz 1895. – E. WANDSTEIN, Die eschatalog. Ideengruppe: Antichrist-Weltsabbat-Weltende und Weltgericht, L. 1896. – G. GRAU, Quellen und Verwandtschaften der älteren germ. Darstellungen vom Jüngsten Gericht, Hl. 1908. – G. F. BRANDON, The Judgement of the Dead, Lo. 1967. – G. D. CAIE, The Theme of Judgement Day in Old Engl. Poetry, Kop. 1976. – W. KETTLER, Das Jüngste Gericht, B. 1977.

Pasninkas, dalinis arba visiškas susilaikymas nuo valgio dėl relig. priežasčių (ST atgailos, nusižeminimo, gedulo išraiška, apsivalymas; mistikoje: sielos išlaisvinimas), t. p. dažnai skiriamas kaip bažn. atgaila už nuodėmes. Būtina skirti visišką susilaikymą nuo valgio ir gėrimo (visiškas Δ); vieną nemėsišką valgymą per dieną (Δ su pertrūkiais); bendresnio pobūdžio abstinenciją (susilaikymas nuo tam tikrų valgių). Už nusižengimus Δ priesakui pasauliet. valdžia galėjo taikyti bausmes. Hun

Lit.: C. WALKER BYNUM, Holy Feast and Holy Fast, Berkeley 1987.

Pasninko antependiumas (*velum quadragesimale*), nuo X a. žinomas altoriaus uždangalas

pasninko metui, dažnai padalytas stačiakampiais ir siuvinėtas arba tapytas (Kristaus simboliai, Išganymo istorija). Din

Pasninko metas, siaurąja prasme 40 dienų Gavėnios pasninkas prieš Velykas, VII a. Romos Bažn. perimtas iš Bizant. ir praktikuotas kaip krikšto prisiminimas arba kaip bendra atgaila. Δ t. p. yra vigilijos (šventųjų minėjimo išvakarių) pasninkas ir kvatembro pasninkas (pirmasis pasninkas, pirmoji Sekminių savaitė, trečioji rugsėjo savaitė ir trečioji advento savaitė) bei kiekvienas penktadienis ir šeštadienis, kai kada ir trečiadienis. Per metus susidaro apie 150 dienų, kuriomis buvo draudžiama valgyti šiltakraujų gyvūnų mėsą bei produktus (ypač lydytus taukus, kiaušinius ir vad. lakticinijas: pieną, sūrį, sviestą). Šalia relig. motyvų svarbūs buvo ir fiziologiniai sumetimai. Pop. restrikcijos, parengtos iš Viduržemio j. kraštų žemdirbystės perspektyvos, į š. nuo Alpių esančius kraštus stumdavo į sunkią padėtį: tai buvo pinigų ir prestižo klausimas, kas gali sau leisti draudžiamo vartoti maisto pakaitalus ir alternatyvius maisto gaminimo būdus. Žinoma, kad dažn. (aukštuomenės sluoksniuose) vartota konservuota arba šviežia žuvis, vėžiai, miltų patiekalai, daržovės arba ingredientai – džiovinti vaisiai, migdolai, ryžiai, cukrus, prieskoniai, vynas. Iš dalies bandyta surogatais imituoti mėsos valgių išvaizdą, formą ir skonį. Didžiausia problema buvo alternatyvios augalinės riebalinės medžiagos (alyvų aliejus, linai, aguonos, rapsas, riešutai, kanapės ir kt.), nes į š. nuo Alpių esančiuose kraštuose jų nebuvo nei užtektinai, nei prieinamomis kainomis. Todėl nuo brandž. VA pop. nuolat švelnino pasninko taisykles (pasninko dispensa, „sviesto laiškai"). Dažn. dispensos priežastis būdavo žuvies, alyvų aliejaus trūkumas arba nepaprastai brangūs pakaitalai. Hun

Lit.: A. GUILLAUME, Jeûne et charité dans l'église latine des origines au 12e siècle, P. 1954. – E. ETTLIN, Butterbriefe, 1977. → Askezė.

Pasninko pamokslai buvo sakomi tik per Gavėnios → pasninko metą. Tematikos požiūriu jie dažn. pratęsia abu Gavėnios meto Mišių skaitinius (dešimt Dievo Įsakymų, Tėve mūsų, Tikėjimo išpažinimą) ir bendrais bruožais aptaria tikėjimo ir moralės mokymą. XII a. pasklidę iš It., jie, daugiausia elgetaujančių ordinų dėka, paplito Pranc., o XIII–XIV a. ir Vok., ir XV a. tapo svarbia tikėjimo gyvenimo dalimi. Hun

Lit.: → Pamokslas.

Passio (lot. – kančia). → Kankinio mirties aprašymas, atsiradęs iš *Acta Martyrum*, tačiau neretai sukurtas praėjus šimtmečiams po ist. įvykio romano forma ir pagal lit. kanonus. Lot. tekstai (kaip atskirai arba kaip → legendarų sudedamosios dalys) buvo išversti į taut. kalbas. → Hagiografija. Gie

Lit.: H. DELEHAYE, Les passions des martyres et les genres littéraires, Bru. 1921.

Pastoralas. Tai, kas skirta *pastor* (sielovadininkui); nuo XIV a. vartojama sąvoka, sinonimai: → agenda, → manualas, → sacerdotalas ir ritualas. Kun

Pastoralinė poezija (vok. *Hirtendichtung*; t. p. aviganių poezija; arkadinė poezija – pagal Gr. vietovę Arkadiją; bukolinė poezija – iš gr. *boukólos* – piemuo); vaizduoja idealizuotą natūralų pasaulį. Giedras, taikingas piemenų gamtovaizdis tampa geidžiamu pav. poezijai, apimančiai daugybę žanrų: idilę, aviganių romaną, aviganių vaidinimą ir dainas, piemenų eilėraštį (→ madrigalas). Δ randasi Antikos laikais. Teokritas (300 pr. Kr.) rašė bukolines idiles (gr. *eidyllon* – vaizdelis, trumpas eilėraštis), Vergilijus (I a. pr. Kr.) „Bukolikas", Longas (II a. po Kr.) – piemenų romaną „Dafnis ir Chloja". → Pastorelė yra VA lot., sen. pranc. k. kurtos ir provans. lyrikos aviganių daina, kilusi iš liaudiškų dainų formų. Vok. pan. formų aptinkame Henriko iš Veldeke, Neidharto (iš Rojentalio), Tanhoizerio, Gotfrydo Neifeniečio, Ulricho Vinterštiteniečio ir Osvaldo Volkenšteiniečio („Žolių dainos") poezijoje. VA poezijoje iškreipta bukoline maniera būdavo sprendžiami aktualūs arba teol. ginčai. Karolingų Renesanso poetai antik. mėgo → eklogos formas (Angilbertas Karolio D. dvare). Poleminio eilėraščio žanras kai kada įgauna idilės bruožų (pvz., *Carmina Burana* – tarp Filio ir Floros). Tokių bruožų esti ir epų intarpuose (*Tristan*, meilės grotos epizodas). → Madrigalą iš pr. dainuodavo piemenys, o it. lyrikai Petrarca,

Sacchetti ir Donati jį perdirbo, komponuodami trumpas idilės pobūdžio dainas, neturinčias aiškios kalbinės ir muzikinės formos. It. Renesanse Δ plačiai pasklido per Boccaccio poemas *Ameto* (1340) ir *Fiesolano* (1345) bei Sannazaro idilę *Arcadia* (1481); šių kūrinių perdirbiniai ir vert. stipriai paveikė vėlesnę Δ.

Lit.: E. H. FELOWES, The English Madrigal, 1925. – E. KIWI, Gesch. des ital. Liedmadrigals, Diss. Hei. 1937. – E. CONGLETON, Theories of Pastoral Poetry in England, Florida 1952. – E. EIKE, Entstehung der relig. Schäferlyrik, Diss. Hei. 1957. – F. SENGLE, Formen des idyllischen Menschenbildes, in: IDEM., Arbeiten z. dt. Lit., 1965. – U. SCHULZ-BUCHHAUS, Das Madrigal, 1969. – W. JACHSON, Die ma. Pastorelle als satirische Gattung, in: K. LANGOSCH (Hg.), Ma. Dichtung, 1969. – K. VOSSLER, Das dt. Madrigal. [2]1972. – S. C. BRINKMANN, Die dt.sprachige Pastorelle, Diss. Bo. 1979. – K. GORBER (Hg.), Europ. Bukolik u. Georgik, 1979. – D. KORZIENEWSKY, Hirtengedichte aus spätröm. u. karolinger Zeit, Da. 1976. – R. BÖSCHENSTEIN-SCHÄFER, Idylle, St. [2]1977. – J. BLANCHARD, La pastorale en France aux XIVe et XVe siècle, 1983.

Pastorelė (sen. pravans., sen. pranc. *pastourella*, *pastorella* – piemenaitė, aviganė), aviganės dainelė episkai išplėtoto dialogo forma; VA lit. mėgstamas ir l. paplitęs dainos tipas, ypač – VA lot. ir XIII a. provans. ir sen. pranc. meilės lyrikoje, pastarojoje – kaip atsvara feod. dvaro antik. bukolikai. Kai kada Δ suteikiama zingšpylio bruožų, pvz., Adomo Hališkio *Jeu de Robin et de Marion*, 1283. Vid. vok. aukšt. literatūroje Δ palyginti nedaug, užtat jos yra aukštos poetinės kokybės. Δ vaizduojamas dviejų skirtingiems luomams priklausančių įsimylėjėlių pasimatymas gamtos prieglobstyje. Kaimo merginai paprastai meilinasi ponaitis iš aukštesnio luomo (riteris, bajoras), kuris ją suvedžioja arba jėga priverčia mylėtis. Žymūs Δ autoriai Pranc. buvo Marcabru, G. de Borneilis, Jeanas Bodelis, Jeanas Froissart'as; Vok. – Gotfrydas Neifenietis, Tannhäuseris, Osvaldas Volkenšteinietis ir kt. → Pastoralinė poezija. Jos

Lit.: M. ZINK, La pastourella, P. 1972. – S. C. BRINKMANN, Die dt.sprachige Pastourella, Göp. 1985.

Pasveikinimas (vid. vok. aukšt. *gruoz*) vid. vok. aukšt. k. pagal kontekstą gali reikšti ir „kovos paskelbimą" (*kemphliches grüezen*, „Saksų veidrodis"), šiuo atveju paliečiami teisiniai, į → Fehde sritį nurodantys aspektai; ir įv. semantinių atspalvių draugišką susitikimą, byloti apie taikius, nekonfliktinius ketinimus. Greta to Δ jau reiškia ir konvencinį mandagumo parodymo veiksmą kurtuaz. bendravimo formų prasme (antai teisingas Δ įėjo į riterių auklėjimo programą, plg., pvz., *Der Winsbecke*, *Meleranz* ir kt.), tačiau būta diferenciacijos: antai priešai, priklausantieji žemesn. sluoksniams ir nekrikščionys dažn. nebuvo sveikinami. Nustojimas sveikinti buvo suprantamas kaip *hulde* ir *êre* praradimas, taigi turėdavo soc. dezintegruojantį poveikį ir dažnai prilygdavo *Fehde* paskelbimui. Priešingai, Δ buvo nepašlijusių santykių ženklas, priklausymo visuom. patikinimas, o minezange dažnai ir simbolinis prielankumo įrodymas. Kaip elementarus sąveikos pavyzdys dar negalutinai institucionalizuotoje ir tarpasmeninius santykius teis. potvarkiais ir pan. organizuojančioje visuom. Δ atliko svarbią komunikacinę funkciją ir dažn. buvo palydimas simboliniais veiksmais (pvz., balnakilpės palaikymas, ginklo nuėmimas, → bučinys). → Gestas. Kra

Lit.: W. BOLHÖFER, Gruß u. Abschied in alt. u. mhdt. Zeit, Diss. Gö. 1912. – E. GOFFMAN, Das Individuum im öffentl. Austausch, F. 1974. – R. ROOS, Begrüßung, Abschied, Mahlzeit, Diss. Bo. 1975. – B. KRAUSE, Z. Problematik sprachl. Handelns. Der Gruß als Handlungselement, in: R. KROHN/B. THUM/P. WAPNEWSKI (Hgg.), Stauferzeit, St. 1978.

Paštas (it. *posta*, iš lot. *posita statio* arba *mansio* – nustatyta sustojimo vieta), pasiuntinių ir arklių poilsio arba keitimo stotis. Ankstyv. VA žinios dažn. būdavo perduodamos per bėgikus arba raitus pasiuntinius, tačiau nebuvo reguliaraus žinių perdavimo valstybės paštu, koks egzistavo atitinkamu laiku Romos imp. (*cursus publicus*). Kalbose išliko specifinių su Δ susijusių sąvokų, pvz., vok. „Pferd" („arklys", VA lot. *paraveredus* – pašto arklys). VA į kelionę su žiniomis, kartais ir su daiktais, siųsdavo savus pasiuntinius ne tik pasauliet. ir Bažn. kun-ščiai, bet ir vien., miestai, un-tai, pirkliai ir kt. Brandž. VA pasiuntiniai ant drabužių ir siuntų gabenimo priemonių (vok. *Lauferbüchse* – „bėgiko dėžutė") nešiodavo savo pono herbą, ir tai teikė jiems teisines garantijas. Vidutinis kelionės greitis sudarė 25–60 km per dieną. Pirmieji VA į Δ panašūs dariniai, ku-

riuos sukūrė pop. ir kun-ščiai, užfiksuoti XIV a. It. Maršrutas būdavo padalytas į stotis (*posta*), kurias administruodavo paštininkai. XV a. viena šeima, vardu *Taxis* (vėliau *Thurn* ir *Taxis*), jau dirbusi pop. kurjerių tarnyboje, bendradarbiaudama su Habsburgais, sukūrė Δ, turėjusį lemiamos reikšmės Eur. 1516 ši šeima gavo išimtinę teisę įrengti Δ stotis tam tikrose sutartose terit. Lep

Lit.: E. MÜLLER-FISCHER, Vom Postpapyrus zum Postflugzeug, B. 1939. – O. LAUFFER, Der laufende Bote im Nachrichtenwesen der früheren Jh.e, in: Beiträge zur dt. Volks- und Altertumskunde 1, 1954, 19–60. – K. G. BRANZELL, Zur Gesch. der Post-Fachsprache, in: Muttersprache 82 (1972), 158–168.

Patarlė (lot. → proverbium; vok. *Sprichwort*, sen. vok. aukšt. *bīscaf*, *bīwort*, *bīspel*, vid. vok. aukšt. *altsprochen* arba *gemeinez wort*), → paprastųjų formų žanras. Frazeologiniai posakiai (pvz., „susimokėjo iki paskutinio cento") yra įterpiami į sakinius ir šiuo atžvilgiu beveik neturi vertinamosios reikšmės, o Δ sudaro nekintamos sintaksinės struktūros baigtiniai sakiniai, išreiškiantys tam tikrą požiūrį ir nukreipti į deramą elgesį (pvz., „rytas už vakarą protingesnis"). Jau pati situacija suteikia Δ tam tikrą, dažn. etinį atspalvį. Δ būdingas populiarumas, „paplitimas liaudyje". Joms įtaigumo suteikia ritmas, aliteracija ir rimas, o įsiminti padeda vaizdingumas (pvz., „melo kojos trumpos"). Δ metaforiškumą gali sąlygoti ir pakitę soc. ir kultūr. santykiai, dėl to nyksta pažodinė reikšmė, plg. vok. patarlę: „Wer zuerst kommt, der mahlt zuerst" („kas pirmas ateina, tas pirmas ir mala"), kuri susijusi su VA „klientų malūnais" ir užfiksuota jau „Saksų veidrodyje" ~1225. VA būta daugybės Δ: vienos rėmėsi lot. tradicija, pvz., → Dicta Catonis, kitos radosi taut. kalbomis. Užrašinėti ir rinkti jas pradėta jau anksti, kaip rodo ne tik pavienės citatos (pvz., sen. anglų Δ lot. Bonifacijaus laiške, VIII a.), bet ir 15 posakių taut. kalba, pateiktų Notkerio II Galeniškio *De partibus logicae* (XI a.). Egberto iš Liuticho *Fecunda ratis* (~1030) sukaupta ne tik antik. ir biblinių, bet ir vokiškų Δ lot. k., kurios buvo skirtos mokyti vien. auklėtinius moralės ir gyvenimo meno. Daugeliui Δ rinkinių buvo suteikta dialogų su kar. Saliamonu forma. Eiliuotas Δ rinkinys sen. pranc. k. atsirado jau ~1180 (*Proverbs au vilain*); iš XII a. išliko aliteracinės Δ vid. anglų k. *Proverbs of Alfred*. Vok. Δ būdingų bruožų turi kai kurie Hergerio ir Spervogelio posakiai, Valterio Fogelveidės ir Reinmaro Cveteriečio eilėraščių posmai, ypač Freidanko didakt. poema *Bescheidenheit* (→ špruchų literatūra). Tarpt. pobūdžio buvo Rabbi Santobo de Carrióno *Proverbios morales* (XIV a. vid.), kur isp. eilėse yra žydų, arabų ir krikšč. Δ. Neretai pasitaiko Δ, kurios priduriamos prie trumpų pasakojimų kaip moraliniai patarimai, pvz., Juano Manuelio (1335) *Conde Lucanor*. VA pab. pasirodo ir dvikalbių Δ rinkinių, pvz., Pedero Laalio *Ordsprog* (danų-lot.). – Skaičius Δ, kurių šaltinis yra Antikos autoriai (pvz., „ranka ranką plauna") arba Biblija (pvz., „nekask kitam duobės, nes pats įkrisi"), yra gana didelis. Jų tapimui „liaudies turtu" didelės reikšmės turėjo iki Reformacijos atsiradę Δ rinkiniai lot. ir taut. kalbomis (pvz., nyderl. rinkinys *Proverbia communia sive seriosa*, XV a. pab., kuriuo naudojosi tokie XVI a. Δ rinkėjai kaip Agricola, Franckas ir kt.). Δ rinkiniai būdavo ir iliustruojami, o vėliau tokios Δ būdavo dedamos į sentencijų sąvadus (Pieterio Bruegelio vyr. „Nyderlandų Δ", 1559). Čia paminėtinos ir didakt. bei pramoginių kūrinių, antai Sebastiano Branto *Narrenschiff* (1494) ir liaudies knygos *Dil Ulenspiegel* (1509 ar 1515) iliustracijos. → Gnoma, špruchų literatūra, teisiniai posakiai. Sch-W/Din

Lit.: M. HAIN, Sprichwort u. Rätsel, in: Aufriß, III. 2727–2742. – F. SEILER. Dt. S.kunde, 1922 (Repr. Mn. 1967). – A. TAYLOR, The Proverb, C. Mass. 1931 (Repr. Pa. 1962). – L. RÖHRICH, Lexikon der sprichwörtl. Redensarten, Fr. [4]1976. – IDEM./W. MIEDER, S., St. 1977. – H. BAUSINGER, Formen der „Volkspoesie". B. [2]1980, 105 ir t. – W. MIEDER, International Proverb Scholarship, NY. 1982. – E. SCHULZE-BUSACKER, Proverbs et expressions proverbiales dans la littérature narrative du MA, P. 1985.

Patepimas (VA lot. *unctio*) šventintu, šv. → aliejumi jau nuo ankstyv. krikšč. buvo dalis krikšto, sutvirtinimo, kunigystės ir paskutinio (ligonių) patepimo → sakramentų ritualo. Δ buvo atliekami ir šventinant bažn. (12 kartų apaštalų vardais), altorius, taures ir varpus. Ypač svarbus Δ buvo išventinant valdovus: taip būdavo nustatomas naujas santykis tarp Viešpaties (*Christus Domini*) pateptojo ir Dievo: prie valdovo įgytų teisių prisidėdavo dar viena – Dievo malonės aktu suteik-

toji (kar. Δ iki XIII a. buvo laikomas sakramentu). Kar. Δ reiškė, kad jis įgyja ir kunigo pareigybę. Ginčai dėl investitūros šią interpretaciją nuvainikavo, ir po tarpuvaldžio Vok. Δ nebeatliko svarbesnio vaidmens. Kar. Δ pirmiausia mini vestgotas Wamba 672, frankų valstybėje Δ paliudytas pradedant kar. Pipinu (751, pagal krikšto Δ Chlodvigo pavyzdį?). Nauja → Karolingų dinastija pakeitė jai trūkstamą → Merovingų → karaliaus šventumą Bažn. įšventinimu. Pirmas kar. Δ įvyko 816, nuo XI a. Δ gauna ir pop. nuo XIII a. – ir Bizantijos bazilėjas. Δ pavyzdys buvo paimtas iš ST (*1 Sam* 10, 1; *3 Kar* 1, 39). Patepama būdavo įv. – galva, krūtinė, alkūnės, pečiai. Ar Δ funkcija buvo pamatinė, ar tik parodomoji, tyrėjai nesutaria. Din

Lit.: E. Müller, Die Anfänge der Königssalbung im MA, in: Hist. Jb. 58 (1938), 317–360. – J. de Pange, Le Roi très chrétien, P. 1949. – F. Oppenheimer, Legend of the S. Ampoule, Lo. 1953. – R. Schneider, Königswahl und Königserhebung im FMA, St. 1972. → Karūnacija.

Patrankininkas, specialistas, gaminęs ir aptarnavęs stambesniuosius šaunamuosius ginklus (→ patrankos). ~1400 radosi savita profesinė raštija, artilerijos knygos, aprašančios visus žingsnius nuo parako ir pabūklų gamybos iki jų panaudojimo (pvz., Konrad Kayser, *Bellifortis*, 1405). Din

Lit.: W. Hassenstein, Das Feuerwerksbuch v. 1420, Mn. 1941. – V. Schmidtchen, Bombarden, Befestigungen, Büchsenmeister, D. 1977.

Patrankos (vok. *Pulvergeschütz*) imtos naudoti nuo XIV a. pr. per miestų apgultis; vamzdis būdavo arba kalamas aplink šerdį iš geležies, arba surenkamas iš strypų ir žiedų, arba liejamas iš bronzos. Iš pr. turėjo labiau psichologinį poveikį priešui, bet nuo XV a. pradėjo įgauti ir lemiamą karinę reikšmę (Konstantinopolio paėmimas 1453). Jan/Din

Lit.: W. Boeheim, Hb. der Waffenkunde, Graz 1890 (Repr. 1966). – B. Rathgen, Das Geschütz im MA, B. 1928. – V. Schmidtchen, Bombarden, Befestigungen, Büchsenmeister, D. 1977.

Patriarchas (gr. – protėvis), Romos Katalikų Bažn. – arkiv. garbės titulas be ypatingos jurisdikcijos, dažn. susijęs su pirmininkavimu → sinodams. Drauge tai tarpininko instancija tarp patriarchato vyskupų ir pop. R. Bažn. Δ tarp savo Bažn. vyskupų yra *primi inter pares*. Roma, Aleksandrija, Antiochija, Jeruzalė, Konstantinopolis, Venecija ir kitos senų tradicijų vyskupijos diecezijos buvo ir yra Δ rezidencijos. Gai

Patricijai (kilmingieji, VA lot. *cives nobiles*), NA sąvoka, reiškianti VA → miesto gyventojų luomą, išsiskiriantį kilnia gyvensena ir polit. privilegijomis. Iki XIV a. tik Δ buvo renkami į miesto tarybas ir beveik be išimčių užimdavo pareigybes. Tai buvo kultūriškai dominuojanti miesto gyv. grupė, literatūros ir meno mecenatai. Δ kilmė buvo nevienalytė; tai buvo → laisvųjų, nelaisvų ministerialų bei žemės savininkų (iki susiformuojant miestams) palikuonys, t. p. palengva iš → tarptautinės prekybos praturtėję ir iš kitų miesto gyv. išsiskyrę → pirkliai. Priklausomybė patriciatui laikyta paveldima, bet visada buvo susijusi su turtingumu ir todėl savaime – su galėjimu užimti polit. pareigybę. Δ laipsniškai prarandant kultūr. ir polit. dominuojančią padėtį ankstyv. NA, vyksta stipresnė diferenciacija tarp „paprastų" ir „iškilesnių" miestiečių, „garbingųjų" giminių (*honoratioren*), kita vertus, Δ priartėja prie bajoriškųjų ir riteriniškųjų gyvenimo formų (plg. turnyrų rengimą, fundacijas, įsijungimą į lėnų sist.). Ti-H

Lit.: H. Rössler (Hg.), Dt. Patriziat 1433–1730, Limburg 1968. – H. Lieberich, Rittermäßigkeit und bürgerl. Gleichheit, in: Fs. H. Krause, Kö. 1975. – H. Stoob (Hg.), Altständisches Bürgertum, 1978.

Patrimonium Petri (lot. – šv. Petro „paveldas", Bažn. valstybė) susiformavo iš → popiežiaus nuo VI a. turėto Vidurio domeno It. Pop. valdžia buvo įteisinta pasiremiant suklastota „Konstantino dovana" (aktas atsiradęs veikiausiai VIII a. antroje pusėje: imperat. Konstantinas padovanojęs pop. V. Romos imperiją). Nuo Karolingų laikų, kai Pipinas III apdovanojo Δ naujomis žemėmis, vėlesni imperatoriai Δ patvirtindavo dokumentu. Her

Lit.: P. Partner, The Lands of St. Peter, Berkeley 1972. – T. F. X Noble, The Republic of St. Peter. The Birth of the Papal State 680–825, Philadephia 1984. – E. P. Hehl, 798 – ein erstes Zitat aus der Konstantin. Schenkung, in: DA 47 (1991), 1–17.

Patristika → patrologija

Patrocinija (patronatas), šventojo globėjo (VA lot. *patronus*) santykis su bažn., asmenimis, luo-

mais, profesijomis, miestais, žemėmis, vyskupijomis; arba konkrečių dalykų globa. Seniausia yra bažn. ir altorių Δ. Šie priskyrimai atsirasdavo dėl skirtingų priežasčių ir dažnai paaiškintini tik besikeičiančiomis „madomis“ (maldingumo bangomis). Vardų, luomų ir profesijų Δ atsirado iš esmės tik vėlyv. VA. Δ tyrimą ypač apsunkina dažnai ignoruojama jų kaita. Her

Lit.: G. ZIMMERMANN, Patrozinienwahl u. Frömmigkeitswandel im MA, in: Würzburger Diozösengesch.blätter 20 (1958), 24–126 ir 21 (1959), 5–124. – M. ZENDER, Räume u. Schichten ma. Heiligenverehrung in ihrer Bedeutung für die Volkskunde, Dü. 1959. – P. MORAW, Ein Gedanke zur P.forschung, in: Archiv für mittelrhein. Kirchengesch. 17 (1965), 9–26.

Patrologija (patristika), mokslas apie → Bažnyčios Tėvų ir apologetų gyvenimą ir mokymą. Δ tyrimų laukas iš esmės sutampa su sen. krikščioniškosios lit. istorijos sritimi (iki ~600). Har

Lit.: J. QUASTEN, Patrology, I–III, Ut. 1962/1963. – B. ALTANER/A. STUIBER, Patrologie, Fr. [9]1980.

Patronatas (lot.). Bažn. teisėje – religinės institucijos (bažn., vien.) steigėjo pareigos ir privilegijos, pvz., teisė siūlyti arba skirti dvasininką. Δ ankstyv. VA → nuosavųjų bažnyčių sist. leido pasauliečiams valdyti bažn. institucijas, ir su tuo buvo kovojama per → ginčą dėl investitūros. → Patrocinija. Din

Pauliaus teologija. Jos vienintelė „tema su variacijomis“ yra Jėzus Kristus, Nukryžiuotasis (*1 Kor* 2, 2), prikeltasis iš numirusių ir išgelbėtojas (*1 Tes* 1, 10), t. y. „žodis apie kryžių“ (*1 Kor* 1, 18), „malonė per atpirkimą Kristuje“ (*Rom* 3, 24); Kristaus kryžius yra Dievo išminties ir galybės ženklas, (*1 Kor* 2, 8), jis per malonę gelbsti tikintįjį (*Rom* 5, 2; *Ef* 1, 7 ir kt.); kryžius drauge ženklina tikinčiojo egzistenciją pasaulyje (*Gal* 5, 11; 6, 14) – tai turėjo pamatinės reikšmės VA mistikai – tačiau kryžius, nušviestas prisikėlimo, yra pergalės ženklas visiems, kurie juo pasitikėdami tiki (*1 Kor* 2, 8; *Ef* 1, 20). Kadangi egzegezė nuo pat ankstyv. VA sutelkė dėmesį beveik vien į *Pr*, *Ps*, *Gg*, *Mt*, *Apr*, ir Pauliaus laiškus, Δ tapo svarbiu VA teologijos šaltiniu. LaJ

Lit.: E. BISER, Paulus, Graz 1987.

Pauperizmas → neturto sąjūdis

Pauzės rimas (vok. *Pausenreim*), vienskiemenis pradžios rimas melodinės eilutės pr., atliepiamas kurios nors kitos eilutės pr. ar pab. rimo. Ši sąvoka priklauso meisterzingerių terminijai ir susijusi su taisykle, pertraukti atlikimą ir po trumpųjų rimų. Ret

Lit.: O. PLATE, Die Kunstausdrücke der Meisterzinger, in: B. NAGEL (Hg.), Der dt. Meistersang, Da. 1967, 206–263. – S. BEYSCHLAG, Altdt. Verskunst in Grundzügen. Nü. [6]1969.

Pavyzdžių knyga (vok. *Musterbuch*), pieštinių pavyzdžių rinkinys, vertinga VA menininkų (ypač dailininkų) pagalbinė priemonė, galėjusi palengvinti kūrinių ornamentinį arba figūrinį apipavidalinimą. Tarp ankstyv. (išlikusių) Δ pažymėtinos: Villard'o de Honnecourto statybininkų gildijos knyga, ankstyv. Reino ir Volfenbiutelio Δ. Hof

Lit.: U. JENNI, Vom Musterbuch zum Skizzenbuch, in: A. LEGNER (Hg.), Die Parler und der schöne Stil, III, Kö. 1978, 139–150.

Pavasario daina, archajiška VA meilės poezijos variacija, kurioje esama sen. pavasario papročių liekanų (plg. Neidharto *Sommerlied* Nr. 7; Osvaldo Volkenšteiniečio Nr. 42). Gamtinis šių tekstų stilizavimas (ribotu įžanginio → gamtos aprašymo kanonu, kuris dažn. primena „įžanginį pavasario aprašymą“) kai kada pavirsta topišku → locus amoenus (→ idealusis gamtovaizdis) aprašymu. Gamtos vaizdavimo sąvokos Δ visada yra ir erot. simboliai: dažnai apdainuojama (taip kaip → dienos dainoje) meilės išsipildymo akimirka. → Reverdi. Kro

Lit.: L. UHLAND, Der Minnesang, in: IDEM., Schriften z. Gesch. d. Dichtung u. Sage, V, St. 1870. – W. MOHR, Die Natur im ma. Liede, in: M. BINSCHEDLER (Hg.), Gesch., Deutung, Kritik (Fs. W. Kohlschmidt), Bern 1969, 45–63.

Paveldėjimo teisė, priklausomai nuo VA tautų ir regionų, labai skyrėsi. Vok.: jau frankų *Leges* galima įžvelgti pirmapradę namų turto bendruomenę, kurioje nei tėvas, nei sūnus negalėjo perleisti nuosavybės. Turtinės bendruomenės irimas dar frankų laikais sąlygojo tokią Δ, kurią pirmą kartą vok. apibūdina Eike iš Repgowo „Saksų veidrodyje“ (1225): pagal šią teisę paveldima viskas, ką palieka velionis, pirmiausia žemės valda; išimtis – tėvo ginklai ir rūbai (*Heergewäte*) bei žmonos rūbai ir

papuošalai (*Gerade*); sūnūs turi pirmumo teisę prieš dukras, paskui nustatyta tvarka eina giminės. Prie Δ pokyčių frankų laikais prisidėjo Bažn., raginusi tikinčiuosius dalį savo turto (sielos dalis) atiduoti Bažn., dėl to atsirado turto dalis, kuria laisvai galėjo disponuoti tėvas. Per visus Δ buvo pagrįsta kraujo giminyste ir iš esmės apsaugota nuo testatoriaus savivalės. Vėlyv. VA Δ iš dalies pakito, kai dukterų Δ buvo prilyginta sūnų, paveldėtojo sprendžiamoji teisė dėl paveldimo turto, esant gyvam testatoriui, buvo susilpninta, paveldėjimo sutartimis ir → testamentais buvo leista disponuoti daiktais ir skirti paveldėtojus. – Lėno teisėje galiojo kiti paveldėjimo principai (→ lėnas). Valstiečių sluoksnyje paveldėjimas priklausė nuo jų padėties asmeninės ir daiktinės teisės požiūriu (→ valstiečiai). Schu

Lit.: H. Siegel, Das dt. Erbrecht nach den Rechtsquellen d. MA.s, Hei. 1853 (Repr. 1969). – A. Schultze, Der Einfluß d. Kirche auf das germ. Erbrecht, in: ZRG GA 35 (1914), 75–110. – R. Hübner, Dt. Privatrecht, L. ⁵1930. – G. Aders, Das Testamentsrecht d. Stadt Köln im MA, Kö. 1932. – H. Lentze, Das Seelgrät im ma. Wien, in: ZRG GA 75 (1958), 35 ir t. – W. Ebel, Über die Formel „für mich und meine Erben" in ma. Schuldurkk., in: ZRG GA 84 (1967), 236 ir t. → Teisė.

Pax et iustitia (lot.), jau Biblijoje ir Antikos laikais vartota formulė, susiejanti taiką ir teisingumą, VA pirmiausia nusakanti valdžios paskirtį ir tikslą ir išreiškianti ypač į → imperatorių ir jo pasaulinę valdžią nukreiptus lūkesčius. Col

Pažanga → technika

Pažinimas. Δ teorija (epistemologija) yra NA sudedamoji → filosofijos disciplina, tačiau dauguma VA mąstytojų apmąstė klausimą, kaip žmogus pažįsta, ypač kaip jis pažįsta Dievą. Svarbiausi čia buvo Augustinas ir Tomas Akvinietis; būtent jais remiantis VA filos. buvo skiriamas natūralus, antgamtinis ir mistinis Δ keliai. Būdamas protingas, žmogus per savos jusles valioja skaityti „gamtos knygą" ir iš šių pėdsakų pasiekti natūralų Dievo Δ. Antgamtinį Δ žmogus įgyja gavęs vidines jusles → vizijas, apsireiškimus, audicijas. Tų juslių perteikėjai yra angelai ir šventieji, bet jos gali būti ir velnio darbas, todėl vėlyv. VA teol. didelį dėmesį skyrė dvasių skyrimo metodams. Mistinis Δ vyksta per Dievo žiūrą arba → unio mystica, tai yra įlietasis žinojimas ir dalyvavimas Dieve. Δ teorija kaip tokia buvo daug diskutuojama scholastikos laikotarpiu: išsiskyrė priešingos aristoteliškoji ir neoplatoniškoji-augustiniškoji kryptys. Pirmosios, atstovaujamos Tomo Akviniečio, požiūriu, svarbiausia Δ proceso dalis yra abstrahavimas ir silogizmas (išvada), antrosios krypties, kuriai priskiriamas Bonaventūra, manymu, esminiai yra intuityviai pasiekiamos analogijos (tai, kas suvokiama netarpiškai per palyginimus). Bendrai pripažįstama, kad Dievo Δ prielaidos yra sielos ir jos Kūrėjo panašumas bei proto šviesa. Sulig → cistersų teologija ir savęs Δ pradėta laikyti esmine bet kokio dvasinio tobulėjimo dalimi. → Empirizmas, gnozė, tomizmas. Din

Lit.: → Mistika, filosofija.

Pažinimo doktrina → tomizmas

Pažinimo teorija → empirizmas

Pecia (it. *pezzo* – dalis), dažn. du dviem skiltimis prirašyti dvigubi lapai su studijoms skirta teksto atkarpa. Kaip un-tų nustatyti tekstų pavyzdžiai (→ egzemplioriai) Δ būdavo per tarpininkus (*stationarii*) išnuomojami norintiems pasidaryti nuorašus (*Abschreiber*), ir mokestis būdavo imamas už Δ skaičių. Col

Lit.: G. Fink-Errera, Une institution du monde méd.: la „pecia", in: Revue philosophique de Louvain 60 (1962), 187–243. – L. J. Bataillion ir kt. (Ed.), La production du livre universitaire au MA, P. 1988.

Pėda (vok. *Fuß*). Pirmą kartą vok. lit. šis žodis sutinkamas germ. užkeikimuose ir krikščionių malonės palinkėjimuose (nurodymai, kaip gydyti nesveiką ir sužeistą Δ). Burtuose, papročiuose ir teisėje ši sąvoka dažnai vartojama ir platesne, „kojos", reikšme. Δ tvirtai suleido šaknis gestų k.: nuogos Δ yra nuolankumo, pasiryžimo atgailauti ir neturto ženklas; uždėti koją ant žmogaus arba daikto reiškia pademonstruoti nugalėjimą ir užvaldymą. → Gestas. Wit

Lit.: Aigermont, Fuß- u. Schuh-Symbolik u. -Erotik, L. 1909. – S. Sonderegger, Der Fuß im Lichte v. Sprache u. Lit., in: Orthopäd. Praxis 18 (1982), 539–548. – U. V. Brunner, Der Fuß in Sage, Brauchtum u. Gesch., in: ebd., 549–562.

Pelikanas, VA pirmiausia buvo žinomas iš → *Physiologus* ir Biblijos (*Ps* 102, 7). *Physiologus*

pasakojama, kaip Δ, nužudęs savo jauniklius dėl šių piktybės, po trijų dienų savo krauju iš pradrėkstos krūtinės vėl juos atgaivinęs. Taigi Δ interpretuojamas kaip Dievas, jo jaunikliai – kaip nedėkingieji Dievo kūriniai (*Iz* 1, 2), o atgaivinimas – kaip išganymas per Kristaus mirtį ant kryžiaus. Primenant, kad Kristaus šonas buvęs perdurtas ietimi (*Jn* 19, 34), ir jo žodžius per Paskutinę vakarienę (*Mt* 26, 27), pabrėžiamas kryžiaus aukos sąryšis su → Eucharistija. Jau VA lit. prasideda Δ pavyzdžio sekuliarizacija: jis imamas aiškinti kaip *caritas*, pasaulio meilės, rūpinimosi valdiniais arba poeto pasiaukojimo simbolis. Tra

Lit.: C. GERHARDT, Die Metamorphosen des Pelikans, F. 1979.

Pelno siekis iškeliamas kaip ekon. lūžio XI a. (pinigų ūkio kūrimasis, amatų, prekybos ir susisiekimo plėtra) problema. XI ir XII a. relig. lit. Δ kaip *avaritia* → yda priešinamas krikšč. → neturto idealui (pvz., Vargšo Henriko *Rede vom Glauben*, 117). Rudolfas Emsietis veikale *Guoten Gêrhart* iškelia teigiamą priešingybę pelno godžiam pirkliui. Kontrastą ekon. naudos siekiančiai → kariuomenei, kuri, irstant lėnų sist., atliko vis svarbesnį vaidmenį, kurtuaz. epe sudaro idealizuotas riteris, kovojantis tik dėl „êre“ (garbės). → Kapitalizmas, lupikavimas. Ake

Penitentai (iš lot. *poenitet* – gailisi). 1. Apskritai Bažn. teisėje – atgailautojai. 2. Relig. pasauliečių sąjūdis, pirmiausia Š. It. brandž. ir vėlyv. VA, kurio tikslas buvo → askezė (priklausė ir → flagelantai bei disciplinati). Šis sąjūdis iš dalies ištirpo → brolijose ir tretininkų ordine. Din

Lit.: G. G. MEERSSEMAN, Ordo fraternitatis, I–III, R. 1977. – E. PERETTO, Movimenti spirituali laicali del medioevo, R. 1985, 132–159. – A. BENVENUTI PAPI, „In castro poentinitiae“, R. 1990.

Penkiolikos skiemenų metras, pvz., daktilinis arba anapestinis pentametras. Sto

Perai (pranc. *pairs* – lygūs), grupė karaliaus vasalų, Pranc. nuo XII a. kun-ščių teismuose atlikusių nuosprendžio priėmėjų (→ posėdininkai) vaidmenį, tais atvejais, kai teisiamieji buvo to paties luomo žmonės. Din

Perduodamasis eilėraštis (vok. *Zirkulargedicht*). Laišku siuntinėjamų eilėraščių (lot. *carta*) (plg. → epistolinė literatūra) tipas, siekiant, kad eilėraštis pasiektų kuo daugiau adresatų; Δ perdavinėjamas iš rankų į rankas; o persiunčiamasis eilėraštis (vok. *Stationsgedicht*) nukeliauja ilgesnį kelią. Ypač populiarūs Δ buvo → Karolingų literatūroje. Ebe

Lit.: D. SCHALLER, Vortrags- und Zirkulardichtung am Hof Karls des Großen, in: Mjb 6 (1970).

Peregrinatio → maldininkas

Pergamentas, stipriame kalkių šarme beicuota gyvulio oda, nuvalyta pemza, ištempta ant rėmo ir išdžiovinta. Kitos apdorojimo procedūros įv. regionuose skyrėsi. Pvz., it. Δ yra labai baltas ir sunku atskirti, kurioje pusėje būta plaukų, o kurioje – mėsos. Tuo tarpu š. kraštų Δ plaukuotoji pusė aiškiai matoma, be to, šis Δ gelsvesnis ir storesnis. Airiai ir anglosaksai irgi turėjo savitą Δ (*vellum*) gamybos būdą. Ypač gerą Δ pagamindavo iš negimusių ėriukų odos. Δ iki → popieriaus paplitimo vėlyv. VA buvo įprasčiausia rašomoji medžiaga. Ypatingiems tikslams Δ išmirkydavo purpure ir po to rašydavo sidabru ir auksu. Δ t. p. dengdavo langų angas vietoj stiklo. → Rankraštis, paleografija. Jan

Lit.: R. REED, Ancient Skins, Parchments and Leathers, Lo. 1972. – P. RÜCK (Hg.), Pergament, Sigmaringen 1991.

Perikopė (iš gr. *perkoptein* – aplink apkapoti). 1. Nuo XVI a. – → epistolių ir Evangelijų ištraukos, pagal bažn. metų tvarką skaitomos (taut. k.) per pamaldas. Pirmiausia Velykų ir Kalėdų šventėms visiems regionams suvienodintos Δ atsirado podraug su → liturgijos, kanono ir bažnytinių metų norminimu, ir buvo surašomos į Δ knygas; visose Δ sistemose Evangelijos skaitinys būna paskutinis. 2. Kelių strofų sistema; pvz., vid. vok. aukšt. → leicho stambus fragmentas. Ehl

Lit.: G. KUNZE, Die gottesdienstliche Schriftlesung, I, Gö. 1947.

Perikopių knyga, liturg. knyga, kurioje sudėtos Evangelijų ištraukos (perikopės), skaitomos per Mišias visus bažn. metus. Col

Periodinė strofa, 2–4 rimuotų kolonų jungimas su keletu lygiaverčių kirčiuotų skiemenų arba to paties metro neriboto ilgio eilučių (*Reihe*) į uždarą

vienetą, kurį nuo kitų skiria hiatas, ancepsas arba klauzulė. Sto

Perlas, nuo XIII a. ypač Pranc. mažo formato Biblijoms vartotas gotikinis šriftas; smulkus, bet lengvai skaitomas → textualis. → Rankraštis, paleografija. Col

Perpendicular Style (angl. – statmenasis stilius), paskutinysis anglų → gotikos tarpsnis po → Decorated Style; gyvavo nuo ~1330 iki pat XVI a. ir stipriai išryškino nac. architektūros raidos specifiką. Būdinga: ligtolinės formų įvairovės redukcija į vertikalias ir horizontalias linijas, todėl dideliuose ir plačiuose languose sistemiškai naudojami tiesių linijų grotiniai dariniai, kuriais ypač uždengiamos sienų ir pilių nišos; atsiranda tinkliniai, žvaigždiniai, vėduokliniai ir smailėjantys skliautai su it stalaktitai pakibusiomis skliautų spynomis; aukštos choro galinės sienos (*reredos*). Δ dažnai aptinkamas vėlyv. VA Anglijos bažn. ir pasauliet. statiniuose, ypač paskirais elementais: Kenterberio, Vinčesterio, Glosterio katedrose, Bato abatijos bažn., Šv. Jurgio koplyčioje (Vindzoro rūmai), Oksfordo ir Kembridžo un-tų salėse ir koplyčiose, Vestminsterio vien. (Henriko VII koplyčia), Westminster Hall ir Guild Hall Londone. Ne toks pastebimas Δ Škotijoje, kur būta daugiau pranc. įtakos. Ber

Lit.: J. EVANS, England Art. 1307–1461, O. 1949. – J. HARVEY, The Perpendicular Style, Lo. 1978. → Gotika, Norman Style.

Personalinis principas (vok. *Personalitätsprinzip*). Frankų karalystėje tai buvo tipiškas valstybės teis. sąrangos principas, pabrėžęs genties teis. bendrumą. Δ leido nuteisti pagal žmogaus kilmę (*lex originis*). Todėl teismuose dažnai vienu metu būdavo taikomos kelios teisės (kaltintojo ir kaltinamojo). Brandž. VA pereinama nuo gentinių prie terit. valdų, nuo personalinės prie terit. valstybės, taigi ir nuo Δ prie terit. principo; teisinės sąrangos požiūriu tai esmingiausias VA → valstybės pokytis. Tačiau Δ ir terit. principai nėra absoliučios priešingybės, nes Δ susijęs ir su terit., o terit. principas apima ir asmeninius santykius. → Teritorinė vald(ži)a. Gai

Lit.: S. L. GUTERMAN, The Principle of the Personality of Law in the Germanic Kingdoms of Western-Europe 5th–11th Centure, NY. 1990.

Personalinė valstybė (vok. *Personenverbandstaat*), šiuolaikinis pavadinimas, nusakantis ankstyv. ir brandž. VA tipišką, bet ir atsiradus → teritorinei valstybei mažesniu mastu išliekančią valdymo ir priklausomybės santykių struktūrą. Δ sąvoka reiškia, kad „valstybinėmis“ laikomos ne institucijos, kaip Antikoje ir NA, o asmenų teisiniai saitai, pvz., tarp → palydos nario ir jo pono, → vasalo ir lėno teikėjo ir t. t. Todėl antai mirus lénininkui ar ponui jų įpėdiniams reikėdavo visuomet atnaujinti lėno suteikimą. Valdymas čia iš pr. buvo suvokiamas kaip valdžia ne terit., o asmenų atžvilgiu. Tačiau Δ pasitaikydavo (tiesa, nedažnai) ir korporacinių struktūrų (→ bendrija). Tik po didžiojo lūžio XII a. pradeda įsigalėti → teritorinė valdžia (paskiruose domenuose) ir vėlyv. VA bei NA „institucinė“ valstybė. → Valstybė. Din

Personifikacija, NA ypač ryškios → alegorijos formos pavadinimas, kai gyvo daikto savybės suteikiamos abstrakčioms sąvokoms, kurios vaizduojamos kaip kalbančios ir/arba veikiančios antžmogiškos arba pseudo žmogiškos būtybės. Vieni antik. Δ pavyzdžiai yra relig., kiti – retorinio pobūdžio (plg. retorikos terminą: lot. *fictio personae*, gr. *prosopopoiia)*, ir juos sunku vienareikšmiškai atskirti, pvz.: *patria, fama,* → natura – Klaudiano, *philologia,* → artes liberales ir kt. – Marciano Kapelos; dorybės ir ydos – Prudencijaus (→ psichomachija), *philosophia* ir → Fortuna – Boecijaus raštuose. Antikinių ir kitokių Δ esama VA lot. poleminiuose eilėraščiuose (Teodulas), prozimetrinėje didaktinėje lit. (Bernardo Silvestri), alegoriniame epe (*Anticlaudianus*) bei taut. kalbomis parašytuose tekstuose: Pranc. – Raoulio Houdenc'o (XIII a. pirmas ketvirtis), Houno de Méri (~1234), Henri d'Andeli (~1236) ir ypač Guillaume'o de Lorris „Rožės romane“ (~1237), t. p. Jeano de Meuno kūryboje (1275/1280); Vok. – Konrado Viurcburgiečio „Meno raudoje“ (iki 1275), *Seyfryd Helbling* (Nr. VII, 1296/1300), Hadamaro iš Laberio „Medžioklėje“ (1330/1240), *Minneburg* (~1350), (→ meilės pilis, meilės alegorija); paskirų Δ pasitaikydavo ir anksčiau,

pvz., Chrètieno iš Trua, Valterio Fogelveidės, Hartmano iš Aujė ir kt. kūryboje. Ir vėlyv. VA taut. kalbomis parašytoje relig. lit. Δ yra svarbi stilistinė priemonė, sakysim, Hadewijch ir Mechthildos Magdeburgietės (*Frau Minne*) vizijų knygose, Giullaume'o de Digulleville'io; maldininko alegorijose („Dorybės ir nedorybės") ir t. t. Esama Δ ir → moralitė vaidinimuose. Kna

Lit.: R. GALLE, Die Personifikation in mhdt. Dichtung, L. 1888. – H. LAUSBERG, Hb. der lit. Rhetorik, Mn. 1960. – I. GLIER, P. im dt. Fastnachtspiel des SMA, in: DVjs 39 (1965). – S. K. HAGEN, Allegorical Remembrance, Athens 1990, → Alegorija.

Petrarkizmas, XIV–XV a. (ir vėlesnė) lot. ir it. meilės lyrikos srovė, pamėgdžiojusi Francesco Petrarca (1304–1374) ir turėjusi daug panašybių su → minezangu (moters šlovinimas, kančios pabrėžimas, meilės rauda ir kt.), pvz., Niccoló Lelio Cosmico (1420 – ~1500) arba Giovanni Augurelli († 1524). Din

Lit.: G. HOFFMEISTER, Petrarkist. Lyrik, St. 1973. – ST. MINATA, Petrarch and Petrarchism, Manchester 1980. – žurn.: Quaderni petrarcheschi. – Studi petrarcheschi.

Petro pinigas, Angl., Skand. ir Balkanuose įvestas mokestis Šv. Sostui; iš pr. buvo „karališkoji dovana", pagalvės mokestis arba duoklė nuo dūmo (kiemo). Din

Pfaffe. Suvokietintas it. žodis *papa* iš pr. reiškė kiekvieną → kunigą, o nuo Reformacijos laikų įgijo neigiamą šalutinę reikšmę. Vok. veidrodžių ir švankų lit. mėgstamas pagr. personažas, ypač nuo XIII–XV a. (*Pfaffe Amis*, *Pfaff vom Kalenberg*). Sto

Lit.: H. RUPP, Schwank und Schwankdichtung in der dt. Lit. des MA.s, in: Deutschunterricht 14 (1962). – E. HUFELAND, Die dt. Schwankdichtung des SMA.s., 1966.

Pfahlbürger (vok.), už miesto sienų gyvenantis miestietis, ypač kilmingasis; Vok. karalių ne kartą uždraustas statusas. Din

Pfalcas (vok. *Pfalz*, iš VA lot. *palatium*), pastatų kompleksas, dažn. strategiškai svarbiose srityse (kaime arba mieste), skirtas karaliui ir jo palydai priimti. Pagr. elementas – karališkojo dvaro ūkis (*Wirtschaftshof*), turėjęs – drauge su kitais ūkiais, turinčiais *servitium regis* prievolę – užtikrinti aprūpinimą. Δ kompleksui dar priklausė gyvenamieji pastatai, koplyčia ir aula (salė) su kar. sostu kaip tikruoju Δ centru. Nuo Otonų laikų Δ, kurie VA supratimu buvo laikomi ir → valdovo ženklais, vis dažniau imta įrengti → pilyse. Ankstyv. ir brandž. VA keliaujančio valdovo imperijoje, kur, skirtingai nei Angl. ir Pranc., tik vėlyv. VA atsirado nuolatinė kar. → rezidencija, Δ buvo svarbus valdymo instrumentas. Mit

Lit.: Dt. Königspfalzen. Beiträge zu ihrer hist. und archäolog. Erforschung, I–III, Gö. 1963–1979. – C. BRÜHL, Fodrum, Gistum, Servitium regis. Studien zu den wirtschaftl. Grundlagen des Königtums im Frankenreich u. in den frk. Nachfolgestaaten Dtld., Frkr. u. Italien vom 6. bis zur Mitte des 14. Jh.s, I–II, Kö. 1968. – W. HOTZ, Pfalzen und Burgen der Stauferzeit, Da. ²1988.

Pfalcgrafas (VA lot. *comes palatinus/palatii*), → pfalco valdytojas. Iš pr. – Merovingų rūmų pareigybė, kurios kompetencija, Karolingų laikais institucionalizavus Δ teismą, buvo išplėsta. Gentiniams kun-ščiams atsvarą sudarė nuo Otono I laikų žinomi gentiniai Δ, iš kurių tik Lotaringijos Δ prie Reino įgijo ist. reikšmės. Mit

Lit.: H. E. MEYER, Die Pfalzgrafen der Merowinger und Karolinger, in: ZRG GA 42 (1921), 380–463. – M. LINTZEL, Der Ursprung der dt. P.schaften, in: ZRG GA 49 (1929), 233–263. – W. KIENAST, Comes Francorum und P. von Frkr., in: Fs. P. Kirn, hg. von E. KAUFMANN, B. 1961, 80–92. – F. L. GANSHOF, Charlemagne et l'administration de la justice dans la monarchie franque, in: W. BRAUNFELS/H. BEUMANN (Hgg.), Karl der Große, I, D. 1965, 394–419. → Grafas.

Pfeifer (vok. – dūdininkas), 1. → špylmanas; 2. nuo XIV a. į cechus susijungę miesto muzikantai. Din

Lit.: H. W. SCHWAB, Die Anfänge des weltl. Berufsmusikertums in der ma. Stadt, Kassel 1982.

Physiologus, ~II a. gr. parašyta gamtotyros knyga (aprašomi ir alegoriškai aiškinami įv. gyvuliai, pradžioje – ir medžiai bei akmenys), V a. pirmoje pusėje išversta į lot. k. ir plitusi Δ pavadinimu (gr. – išmanantis gamtą; iš pr. sieta su Aristoteliu). Lot. varianto, naudoto ir kaip vadovėlis, labiausiai paplitusios versijos: *Dicta Chrysostomi* (~1000) ir Δ *Theobaldi* (XII a.?). Bent iš XI–XII a. yra išlikusių keliolika taut. kalbomis parašytų versijų. → Bestiariumas. Ehl

Lit.: N. HENKEL, Studien zum P. im MA, T. 1976. – W. B. CLARK/M. MCMUNN (Ed.), Beast & Beards of the MA, Philadelphia 1989.

Pie quebrado (isp. – laužtinė pėda), savarankiš-

kas pusinis arba trumpas metras; dažn. tipas – keturskiemenė eilutė kaip aštuonskiemenės eilutės Δ. Pöc

Piede (it. – pėda), → fronte, → kanconos arba → ballata (vok. → štolas) pirmosios dalies pusė. Nuolat vienodos sandaros Δ jau siciliškoje lyrikoje iš pirminių dvieilių išplečiamos į trijų, o vėliau į įprastomis tapusias keturių eilučių strofas; eilutės susiejamos rimu. Vog

Piemenys → žemės ūkis

Piemenystė (vok. *Hirtentum*), daugelyje Europos regionų VA dominavusi ū. ir gyvenimo forma; jos būta dviejų pagr. tipų. 1. Vok. *Transhumuz* (iš lot. *trans* ir *humus* – per žemę). Ypač Isp., P. Pranc. ir It. (laikantis priešromėniškų laikų tradicijos) gausios kaimenės būdavo tam tikrais keliais, mokant muito mokesčius, pergenamos didelius atstumus. Neretai kildavo konfliktų su valstiečiais, todėl Kastilijos ir Leono kar. Alfonsas X 1273 įkūrė nacionalinę *mesta* (piemenų s-gą). 2. Vok. *Almenwirtschaft* (alpiniu ūkiu) jau nuo bronzos amžiaus buvo verčiamasi pirmiausia Alpių kalnuose, kur aukštikalnių ganyklos priklausė slėnyje gyvenančių valstiečių ūkiams, ir gyvuliai buvo ganomi vertikaliuoju būdu. Sulig brandž. VA → žemės įsisavinimu radosi daugiau *Schwaigen* (galvijų ūkių) naujose terit. Dažnai dėl ribų ir naudojimosi teisės kildavo vad. „Alpių *fehden*". Nuo XIII a. avininkystę ėmė išstumti galvijų auginimas. Nepaisant terit. valdovų piemenims suteiktų privilegijų, jų darbas dažnai laikytas negarbingu; tačiau manyta juos mokant gydyti ir burti. Vėlyv. VA piemenys susibūrė į brolijas arba cechus. → Gyvulininkystė. Din

Lit.: R. Hiltbrand/R. Wildhaber, Hirtenkulturen in Europa, Bas. 1966. – L. Carlen, Das Recht d. Hirten, Aalen 1970. – R. Pastor de Togneri, Conflictos sociales ... en la España med, Ba. 1973. – K. Biddick, The Other Economy: Pastoral Husbandry on a Med. Estate, Berkeley 1989.

Pieta (it. – gailestingumas), skulptūra arba pav., vaizduojantis gedinčią Mariją su ant jos kelių gulinčiu mirusiu Jėzumi. Vok. pavadinimas *Vesperbild* ženklina motyvo kilmę (per ankstesnius lit. atvaizdus Marijos raudose) iš Didžiojo Penktadienio liturgijos: maldinga penkių Kristaus žaizdų kontempliacija per → Vesper. Esama artimų ikonografinių sąsajų su „kenčiančio Kristaus" ir „sopulingosios Motinos" (vok. *Scherzensmann*; *Schmerzensmutter*) vaizdavimo tradicijomis. Kaip savarankiškas → maldingasis paveikslas (mistiniam panirimui į Kristaus išganymo darbą) Δ pripažinta XIV a.; ji buvo plačiai paplitusi daugybe variacijų ypač į š. nuo Alpių. F/O

Lit.: W. Pinder, Die P., L. 1922. – E. Reineres-Ernst, Das Freudvolle Vesperbild und der Anfang der P.-Vorstellung, Mn. 1939. → Maldingasis paveikslas.

Piligrimas, piligrimystė → maldininkas

Piligriminė literatūra. Jai priskiriami itenerarijai (kelionių ir stacijų aprašymai), turėję pasitarnauti ir praktiniams, ir ugdomiesiems tikslams, bei maldininkų vadovai į šv. vietas (Romą ir Šventąją Žemę). Tokie vadovai žinomi tik iš XI–XII a., tad jie jau buvo įgavę miestų ir kraštų vadovų su detaliais aprašais formą, pvz., *Mirabilia urbis Romae* (t. p. *Graphia aureae urbis Romae*) ir Teodoro Šartriečio *Libellus de locis sanctis* (abu kūriniai – XII a. pab. maldininkų išaugusių poreikių išraiška). Greta to būta įv. trumpų anon. maldininkų vadovų, kurių pavyzdys gali būti vad. *Anonymus Marcati*, sudarytas iš Bizantijos relikvijų aprašo ir trumpo vadovo po Šv. Žemę. Atsiradę ankstyv. VA (Arkulfas 697; benediktinas Bernardas 870), maldininkų kelionių aprašymai siaurąja prasme pradėjo formuotis kaip žanras tik po Kryžiaus žygių (Benjaminas iš Tudelos, 1160–1173; brolis Burchardas, 1283), o klestėjimo viršūnę itinerarijai pasiekė tik XIV ir XV a., kai keliaujančių miestiečių kalbinė savivoka ir apskritai savimonė leido aprašyti keliones ir peržengiant dvasingumo sritį, dėl paties aprašymo (Liudolfas Sudheimietis, 1336–1341; Schildtbergeris, 1396; Hansas Lochneris, 1435; Johannas Tucheris, 1479; Bernardas iš Breydenbacho, 1483; Arnoldas iš Harfo, 1496; Hansas Schürpfas, 1497). Rieterių šeimos kelionių knyga rodo nebuvus aiškios ribos tarp maldininkų aprašymų ir → autobiografijos. Kita vertus, Felixo Fabri išsamus *Evagatorium* ženklina didžiulį hagiografinės medžiagos plūstelėjimą. → Kelionių literatūra. Sim

Lit.: K. N. Cigaar, Byzanze et L'Angleterre, Lei. 1976. – D. Huschenbett, Von landen und ynselen. Lit. u. geistl.

Meerfahrten nach Palästina im späten MA, in: N. WOLF (Hg.), Wissensorganisierende und wissensvermittelnde Lit. im MA, Wie. 1987, 255–177. – G. WOLF, Die dt.sprachigen Reiseberichte des SMA.s, in: P. J. BRENNER (Hg.), Der Reisebericht, F. 1989, 81–116.

Pilis. Vėlyv. Romos laikų miestų įtvirtinimai, tvirtovės ir stovyklos, pasibaigus tautų kraustymuisi, daug kur buvo toliau ar vėl naudojami, tačiau iš jų radosi veikiau ne Δ, o miestai. Tipiška ankstyv. VA Δ buvo dažn. nuolat negyvenama, slėptis skirta Δ, netaisyklingos formos pylimų įrenginys patogioje vietovėje, dažnai aukštumoje, visai be statinių arba su menkais statiniais, pvz., saksų „liaudies pilys" ar frankų įrenginiai gintis nuo vikingų antpuolių. Tikslaus apskrito pavidalo Δ ~1000 būta tik Danijoje. Nuo X a. randasi mediniai bokštai ant supiltų piliakalnių, dažnai → tarnybininkų gaunami kaip lėnas arba kuriami kaip valdžios centrai. Pranc. maždaug nuo 950, po 1066 – ir užkariautoje Angl. statomi dideli mūriniai gyvenamieji bokštai – donžonai (anglų k. *keeps*). Nuo XI a. daugelis feodalų statosi aukštumose neprieinamas mūro Δ, pagal kurias dažnai ir vadinasi; lygumose – vandens Δ, juosiamos dirbtinių, vandens pilnų griovių. Nors esama daugybės nuo kraštovaizdžio priklausančių variantų, brandž. VA Δ dažniausiai sudaro → palas (gyvenamasis pastatas su šildomomis patalpomis), pagr. bokštas, kurį įrengti yra prestižo reikalas (šie du statiniai gali būti jungiami ir į gyvenamąjį bokštą), ūkiniai pastatai (tvartai, dirbtuvės), šulinys arba cisterna, koplyčia, išorinė mūrinė siena, pavojingoje pusėje sustiprinta bastionais, dažnai su bokštais ir ją juosiančiu grioviu. P. Vok. aiškaus Δ statybos pakilimo būta XIII a.; iš pr. jas statėsi aukštoji, o maždaug nuo tarpuvaldžio laikų – ir žemoji bajorija. Vėlyv. VA statyba itin ištobulinama Pranc. ir Isp. karalių (barbakanai, kruopščiai tašyti akmenys ir kt.) ir It. miestų Δ. Nuo XIV a. vis daugiau Δ apleidžiama (plg. → Wüstung); iš dalies ir todėl, kad riterių sluoksnis nyko, rūmai kėlėsi į miestus, Renesanso kultūra kėlė kitus reprezentacijos idealus. Ėmus naudoti nauj. → šaunamuosius ginklus ir prireikus nuo jų gintis, toliau naudojamos Δ buvo iš pagrindų perstatomos (pabūklų bokštai, šaudymo angos; sienos žeminamos ir tvirtinamos). NA pr. tvirtovė perima apsauginę, o rūmai – gyvenamąją VA Δ funkciją. Specifinės atmainos yra sutvirtintas namas (menkai apsaugota pilaitė), giminės bokštas (ypač It. miestuose) ir sutvirtinta bažn. (juosiama gynybinės sienos ir su gynybai pritaikytu bokštu). – VA Δ vidaus įrangos beveik neišliko; gyvenamosios patalpos buvo įrengiamos, naudojant medžio dailylentes, kilimus, kailius, freskas. Tačiau Δ atliko ne tik gyvenamąją, gynybinę ir pajungimo funkcijas, ji buvo ir valdymo centras bei teismo vieta; imp. Δ dažnai buvo sykiu ir → pfalcai. Δ statyba, tiesa, buvo regalija, tačiau tai įgyvendinti buvo įmanoma tik centralizuotose V. Europos monarchijose, bet ne Vok. Kar. reiškė pretenzijas ir į → atvirų vartų teisę. Priklausomiems valstiečiams Δ turėjo pan. reikšmės kaip prievaizdų sodybos vilikacijos sistemoje: valstiečiai privalėjo Δ aprūpinti maisto produktais ir t. t. bei eiti → lažą, jas statant ir prižiūrint. Lit. Δ palyginti retai pasitaiko savarankišku pavidalu: relig. srityje kaip sielos, pasauliet. srityje – kaip geidžiamos moters simbolis: → meilės pilis. Tačiau kaip veiksmo vieta kurtuaz. epuose ji nuolat sutinkama, ypač keltiškosios ar rytietiškosios kilmės užkerėtos Δ pavidalu (pvz., Chrétieno *Perceval*, V. 7232 ir t.: *Château des Merveilles*). → Įtvirtinimai. Din

Lit.: H. SCHUMACHER, Das Befestigungswesen in der afrz. Lit., Gö. 1906. – O. PIPER, Burgenkunde, Mn. [3]1912 (Repr. 1967). – B. EBERHARDT, Der Wehrbau Europas im MA, I–III, B. 1939–1958. – A. TUULSE, Burgen d. Abendlandes, W. 1958. – H.-J. MRUSEK, Burgen in Europa, L. [2]1975. – J. a. F. GIES, Life in a Med. Castle, Lo. 1975. – P. WIESINGER, Die Burg in der mhdt. Dichtung, in: Österr. Akad. d. Wissenschaft, phil.-hist. Kl., Anzeiger 113 (1976), 78–110. – H. PATZE (Hg.), Die Burgen im dt. Sprachraum, Sigmaringen 1976. – H. EBNER, Die Burg in den historiograph. Werken d. MA.s, in: Fs. F. Hausmann, Graz 1977, 119–151. – G. FOURNIER, Le château dans la France méd., P. 1978. – W. HOTZ, Pfalzen u. Burgen d. Stauferzeit, Da. 1981. – G. STREICH, Burg u. Kirche während d. dt. MA.s, 1984. – R. ALLEN BROWN, Castles, Conquest & Charters, Woodbridge 1989. – J. R. KENYON, Med. Fortifications, Leicester 1990. – Žurn.: Burgen u. Schlösser. – Château Gaillard. – Castellologia.

Pilnametystė (vok. *Mündigkeit*). Teisiškai ir politiškai visavertis VA buvo tik laisvas ir pajėgus gintis, galėjintis atlikti karo tarnybą vyras. Tiktai jam buvo pripažįstama Δ, kuri ankstyv. VA turėjo galios apsiginti patvirtinimo formą (kai

šeimos galva įteikdavo ginklą). Teisės šaltiniuose nurodomas Δ amžius (jei apskritai nurodomas) skiriasi priklausomai nuo vietos ir laiko (*Leges barbarorum* – 10–12 metų, teisynai – 18–24 metų). → Moterys niekad nepasiekė Δ, nes visada buvo vyro globojamos (→ Munt). Din

Pinigai. Δ esmė apibrėžiama pagal jų funkcijas: 1. mainų priemonė, 2. mokėjimo priemonė, 3. vertės apsaugojimo ir atsiskaitymo priemonė, 4. vertės gabenimo priemonė, 5. kapitalo perteikimo priemonė (paskolos suteikimas ir grąžinimas), 6. vertės matas. Kai ankstyv. VA dėl natūrinių mainų tik nedidelėje terit. tegalėjo vykti → prekyba ir būti teikiamos paslaugos, piniginiai mainai vyko tarp lokaliai nesuvaržytų prekeivių. Monetų radiniai rodo, kad metaliniai Δ brandž. VA pasiekdavo plačius gyv. sluoksnius. Tačiau lemiamos reikšmės tam turėjo ne Karolingų denaras, o miestų tinklo kūrimasis brandž. VA, ir tuo pat metu vykęs prekių bei teisių kapitalizacijos procesas. VA buvo žinomi tik metaliniai Δ – monetos (→ monetų kalyba), aukso arba sidabro lazdelės, o nuo vėlyv. VA – ir kreditas. Kitaip negu monetos, aukso arba sidabro lazdelės paprastai būdavo ne valst. Δ; sunku pasakyti, kiek jų buvo apyvartoje; nuvertėjant smulkiosioms monetoms, lazdelės, kartu su nauj. stambiosiomis auksinėmis ir sidabrinėmis monetomis, buvo tvirtas verslo pamatas. Kreditiniai Δ, taigi mokėjimas perduodant kreditoriaus teises, daugiausia apsiribojo → tarptautine prekyba ir pinigų cirkuliacija tarp valdovų, tačiau pirmuoju atveju jie pamažu įgijo vis didesnę reikšmę. Ypač terit. valdovai bandė šiuo būdu padauginti Δ, kuriais jie disponavo, o per tai smulkesni valdovai galėjo sužlugti ar net netekti savo valdų. VA finansai labai kentėjo nuo monetų nuvertėjimo, kurį dažnai sukeldavo turėjusiųjų monetų kalybos teisę savivalė. Tolesnio valiutos nuosmukio negalėjo sustabdyti nei XV a. pr. įvesti „amžinieji" pfenigai, nei monetarinių s-gų sudarymas. Ekonomika gelbėjosi mokėjimu tauriaisiais metalais pagal svorį arba prekybinės auksinės monetos įvedimu (florinas, Reino guldenas). Valiutos krizės viršūnę pasiekė „skatikų" laikotarpu (1457–1460), kai Vok. imp. pietv. tiesiog buvo užtvindyti bevertėmis monetomis. Pirmųjų Δ teorijų užuomazgų atsirado jau VA (Oresimas, Buridanas), tačiau iš jų nebuvo padaryta praktinių išvadų. Schu

Lit.: A. v. Kostanecki, Der öffentl. Kredit im MA, L. 1889. – A. Nagel, Goldwährung u. handelsmäßige Geldrechnung im MA, in: Numismatische Zs. 26 (1896), 41–258. – M. Hoffmann, Der Geldhandel der dt. Juden während d. MA.s bis zum Jahr 1350, Diss. Erlangen 1910. – C. Miller, Studien zur Gesch. d. Geldlehre, St. 1925. – W. Taeuber, Geld und Kredit im MA, B. 1933. – P. Moraw, Königtum u. bürgerl. Geldwirtschaft um 1400, in: Vierteljahresschrift f. Sozial- u. Wirtschaftsgesch. 55 (1968), 289–328. – R. de Roover, Le marché monétaire au MA et au début des temps modernes, in: Rev. Historique 244 (1970)6 5–40. – W. v. Stromer, Die oberdt. Geld- u. Wechselmärkte, in: Scripta Mercaturae 1 (1976), 23–51. – F. C. Lane/R. C. Mueller, Monez and Banking in Med. and Renaissance Venice, I, 1985. – P. Spufford, Money and its Use in Med. Europe, C. [2]1989. → Bankininkystė, monetų kalyba, ekonomika.

Pipe rolls (angl.), didžiuliai iždo ritiniai Angl. pirmą kartą pasirodė 1130, valdant Henrikui I. Jie paprastai būdavo parengiami šv. Mykolo dienai (rugsėjo 29) ir pranešdavo apie praėjusių 12 mėn. finansų cirkuliaciją tarp karaliaus ir jo šerifo. Šie dokumentai yra vieni svarbiausių Anglijos kar. finansų administravimo ist. šaltinių. Mor

Lit.: W. A. Morris, The Med. English Sheriff to 1300, Manchester 1927. – English Historical Documents. 1042–1189, Ed. from D. C. Douglas/G. W. Greenaway, Lo. [2]1981.

Pirkliai. Ankstyv. VA Δ, kaip keliaujantys prekeiviai vertėsi iš pr. atsitiktine ir sezonine → tarptautine prekyba ir turėjo nuolatinę gyvenamąją vietą → mieste, kur turėjo įsirengę sandėlius ir užsiėmė t. p. viet. → prekyba. Tik sąlygiškai galima kalbėti apie jų verslo specializaciją. Gabenti prekes dėl nesaugių kelių ir ekonominių sąlygų būdavo labai rizikinga, todėl, kaip žinoma, jau nuo IX a. Δ, siekdami apsisaugoti, burdavosi į priesaika pagrįstas s-gas (gildijas), kurios netrukus ėmė ginti ir jų ekon. interesus augančiuose miestuose ir turėjo nemažai įtakos miestiečių vienijimuisi. Dalis „judriųjų" Δ, keliaudavusių į → muges ir svetimus → turgus, tapo „sėslūs", pradėję prekiauti per tarpininkus, ir gildijoje sudarydavo prekybos monopolį. Kadangi Δ užmegzdavo ryšius su tolimomis realizavimo rinkomis ir žaliavų šaltiniais, nuo jų ėmė priklausyti miestų → amatai, ypač tie, kurie gamino eksportui. Jau XIII a.

pradėjo kurtis paprastos prekybos bendrovės, pirmiausia vad. „abipusės užs. prekybos bendrovės", o XIV–XV a. atsirado stambių prekybos ir finansų bendrovių (pvz., Fuggeriai Augsburge, Medičiai Florencijoje), kurios būdavo sukaupusios didžiulį grupinį kapitalą ir dirbdavo naudodamos patobulintas prekybos ir finansų technikas. Tačiau netrūko ir tokių Δ, kurie ir toliau vertėsi prekyba ribotomis priemonėmis ir primityviais metodais. Turtingi ir į gildijas susibūrę Δ iki pat XV a. sudarė stipriausias miestų gyv. grupes (→ patricijai) ir jų indėlis miestų valdyme bei santvarkoje buvo esminis. → Bankininkystė. Ti-H

Lit.: A. B. HIBBERT, The Economic Policies of Towns, in: The Cambridge Economic History of Europe, III, C. 1963. – W. v. STROMES, Oberdt. Finanz 1350–1450, Wie. 1970. – R. MÄRTINS, Wertorientierungen u. wirtschaftl. Erfolgsstreben ma. Großkaufleute, W. 1976. → Prekyba, tarptautinė prekyba, ekonomika.

Pirmagimystė → paveldėjimo teisė

Piršlybos. Kaip germ. teis. gyvenimo daliai, Δ būdingi šie reikšminiai elementai: oficialiai piršti turėjo vyras; tarp būsimų sutuoktinių neturėjo būti luominių skirtumų; pakankama dingstis piršti gali būti žodiniai pasakojimai apie nuotakos grožį (ir taurią kilmę); pilnametystės nesulaukusių merginų atveju Δ buvo vykstama pas jos globėją; (leistinomis ir) iškilniomis laikytos Δ, siunčiant atstovą arba (didoką) delegaciją; sėkmingos Δ buvo baigiamos, perduodant moteriai arba jos giminei išpirką. Δ – (itin) dažnas VA lit., ypač vadinamojo špylmanų ir herojinio epo motyvas. Hof

Lit.: T. FRINGS/M. BRAUN, Brautwerbung, L. 1947. → Santuoka, vestuvės.

Pirštinė. Nuo ankstyviausių VA dėvėtos kumštinės, nuo VIII a. – pirštuotos Δ, saugantis nuo šalčio ir dirbant šiurkštų darbą. T. p. jos būdavo mūvimos per medžioklę ir kare bei naudotos kaip ginkluotės dalis. Taip Δ įgijo → valdžios ženklo reikšmę: Δ būdavo perduodama per investitūrą vysk. ir pasauliet. kun-ščiams, vėliau – ir suteikiant konkrečias teises miestams. Δ būta tarp imp. brangenybių; naudota kaip užstatas prievolinėje teisėje; metama kaip iššūkis į kovą. Z-Z

Lit.: B. SCHWINEKÖPER, Der Handschuh im Recht ..., Sigmaringen ²1981.

Plagal vadinamos keturi poriniai iš aštuonių → bažnytinių tonų (2, 4, 6 ir 8), kurių oktava prasideda kvarta žemiau už finalinį toną. Schl

Plagiatas → citavimas

Planctus (iš lot. *plangere* – garsiai raudoti), → rauda (eilėraštis ar giesmė), skirta mirusiam karaliui arba kun-ščiui (pvz., *Planctus Caroli* – Karolio D. mirties rauda), praėjusioms kartoms arba įvykiams (Abeliaro šeši kūriniai Biblijos temomis), toli esančiam mylimajam arba dabartinio gyvenimo kančioms (*Carmina Burana* 118 ir 34) apraudoti; t. p. perteikta parodijos forma (pvz., ištremto gulbino rauda, *Carmen Buranum* 130) arba kančios patirties tikinčiu išgyvenimu (Marijos raudos). Kelios išlikusios melodijos rodo, kad nestrofinėje poezijoje dažnai buvo giedamos kintamos → sekvencijos arba lai stambiosios formos. Plg. → Complainte, meilės rauda, planh. Schl

Lit.: L. WEINREICH, Peter Abaelard as Musician, in: Musical Quarterly 55 (1969), 295–312 ir 464–486. – J. JEARLY, A Bibliography of P., in: Journal of the Plaisong and Med. Music Society 4 (1981), 12–52.

Planh (provans. – rauda) VA lot. raudos žanras trubadūrams tiko išreikšti ne tik visuomeniškai motyvuotai lyrikai, bet asmeniškiems jausmams (meilės kančiai, liūdesiui). Ypač apraudant reikšmingus dabarties įvykius Δ yra artimas → sirventai. Tipiniai žanro pavyzdžiai – svarbių asmenybių mirčiai skirtos elegijos. Nors buvo reikšmingas trubadūrų soc. statusui, tačiau jų išliko tik 43, t. y. tik ~2% mūsų laikus pasiekusios provans. lit. repertuaro. → Skundas, planctus. Eir

Lit.: P. HARRIS-STÄBLEIN. New Niews on an Old Problem: The Dynamics of Death in the Planh, in: Romance Philology 35 (1981), 223–234.

Plantagenetai → Anžu-Plantagenetai

Platonizmas, filosofijos kryptis, kurios pamatą sudaro Platono mokymas ir jo plėtotė helėnistinėse akademijose. Plotino (~205–270) neoplatonizmas davė postūmį diskusijai tarp Δ ir krikšč. ir pirmosios spekuliatyvios teologijos atsiradimui. VA filos., teologijoje ir lit. susilieja senasis Δ ir neoplatonizmas. Dėl Bazilijaus, Grigaliaus Nysiečio, Origeno ir Pseudo Dionyzo Areopagiečio įtakos Δ išlieka veiksminga teologiškai pertvar-

kyta filosofema. Visa VA filos. raida yra nepaliaujamas Δ ir → aristotelizmo ginčas, nežinant gr. Platono dialogų, ir remiantis tik lot. „Timaju", įv. fragmentais ir Platono komentarais bei netiesioginiu palikimu (Ciceronas, Apulėjus, Makrobijus, Augustinas ir kt.). Ankstyv. scholastikoje Δ atstovauja vėlyv. Antikos platonikų (ypač Augustino) paveikta filosofija (vad. krikšč. Δ). Chalkidijaus išverstas „Timajas" tapo mokslinės kosmologijos pamatu, jis turėjo įtakos Jonui Škotui Eriugenai (IX a.) ir → Šartro mokyklai (XI a.). Δ įtaką patyrė ir Adeliaras iš Batho, Abeliaras (XII a.) ir Alanas iš Lilio (XII a. pab., „Gamtos rauda", „Teologijos pagrindai"), o per pastarąjį – „Rožės romano" tęsėjas Jeanas de Meungas, Chauceris ir Frauenlobas (*Marienleich*). Petrarca irgi XI ir XII a. filosofinius humanistus laiko savo kaip platoniko pirmtakais. Δ paveikė ir gamtamokslinį mąstymą: Rogeriui Baconui, Witelo, Robertui Grosseteste ir Dytrichui Freibergiečiui įtakos turėjo emanacijos teorija, šviesos fizika ir stoiška platoniška kosmose viešpataujančios harmonijos samprata. VA → šviesos simbolikos šaknys (ir Dante's) ieškotinos pirmiausia platoniškoje šviesos metafizikoje. Brandž. scholastikoje greta aristoteliškosios ryški ir platoniškoji-augustiniškoji pažinimo teorijos kryptis. → Augustinizmas paveikė jau Alkuiną, Anzelmą Kenterberietį ir → viktoriečius. Net aristotelininkas Tomas Akvinietis perėmė Δ ir neoplatonizmo elementų; pvz., idėja, kad kiekvienas Dievo ženklas esąs jo gerumo aktas, yra ne aristoteliška ir kildintina iš „Timajo". T. p. ir kūrimo idėja, kad būtis kylanti iš Dievo kaip pirminės priežasties, ateina iš neoplatoniškojo mokymo apie priežasčių grandinę. Per dominikoną Dytrichą Freibergietį Δ stipriai paveikia vok. → mistika. Šioji, būdama persmelkta neoplatonizmo kaip ir žydų bei islamo mistika, remiasi Pseudo Dionyzu ir Jonu Škotu Eriugena, ir viršūnę pasiekia Mokytojo Ekharto metafizikoje. Aiškindamas Dievo santykį su kūrinija, Ekhartas teigia: pakilti iki intelekto, per intelektą atsiduoti Dievui reiškia tapti suvienytam su Dievu. Renesanso laikais prasideda modernusis Δ, vėl ėmęs plisti, susipažinus su gr. Platono originalais, Marsiglio Ficino jų lot. vertimais ir šio *Vita Platonis* (1477), bei pradėjus gyvuoti Cosimo de' Medici įkurtai Platono akademijai Florencijoje (jai vadovavo Ficino). Kras

Lit.: H. Koch, Pseudo-Dionysijus Areopagita in seinen Beziehungen zu Neuplatonismus u. Mysterienwesen, Mz. 1900. – M. Grabmann, Der Neup. in der dt. Hochscholastik, in: Philosoph. Jb. 23 (1910). – C. Sauter, Der Neup., seine Bedeutung für die antike u. ma. Philosophie, in: Philosoph. Jb. 23 (1900). – A. E. Taylor, Platonism and its Influence, Lo. 1925. – T. Wittaker, The Neoplatonists, C. [2]1928. – B. Kieszowski, Studi sul platonismo del Rinascimento in Italia, Fi. 1936. – R. Klibansky, The Continuity of the Platonic Tradition during the MA, Lo. 1939. – M. Pra Dal, Scoto Eriugena ed il neoplatonismo medievale, Mi. 1941. – E. Gilson, Platonisme, aristotelisme, christianisme, P. 1945. – J. Koch, P. im MA, Krefeld 1948. – R. J. Henle, St. Thomas and Platonism, Den Haag 1956. – T. Gregory, Platonismo medievale, R. 1958. – J. H. Krämer, Der Ursprung der Geistmetaphorik, 1964. – W. Beierwaltes (Hg.), Platonismus in der Philosophie des MA.s, Da. 1969. – P. Dinzelbacher (Hg.), Wörterbuch der Mystik, St. 1989, 374–376, 409–414.

Plaukai buvo laikomi asmenybės dalimi ir gyvybingumo ženklu. Ilgi Δ – laisvųjų ir mergelių privilegija; plaukų nukirpimas buvo bausmės, atgailos, pajungimo teis. simbolis. Ypatingos reikšmės VA Δ įgijo tampant vienuoliais ir dvasininkais (→ tonzūra). Valstiečiai kaip luomo ženklą nešiojo trumpus Δ. Beveik neįmanoma nustatyti kurio nors laikotarpio specifinių vyrų ar moterų šukuosenų. Vyrai t. p. naudojo Δ priežiūros priemones (pvz., alų, kiaušinių baltymą, spec. augalus, gyvsidabrį), bet tai buvo laikoma nuodėme. Rusva Δ spalva buvo niekinama, šviesi – geidžiama (→ grožio idealas). Mados efektų būdavo sukuriama Δ dirbtinai garbanojant, skutinėjant smilkinius ir kaktą, nešiojant tinklelį, pinant kasas ir kt. būdais. → Barzda. Hun

Lit.: G. Wolf, Geschichte der Frisur in allen Zeiten, 1952. – M. Jedding-Gesterling/G. Brutscher (Hgg.), Die Frisur, Mn. 1988.

Plenarium (iš lot. *plenus* – pilnas). 1. Visas Mišiolas, 2. Vėlyv. VA – į taut. kalbas išverstos NT Evangelijos ir apaštališkieji laiškai, papildyti pamokslinio pobūdžio glosomis; tokie Δ buvo l. paplitę ir pradėti anksti spausdinti. Din

Plėšikai buvo dažnas VA, ypač vėlyv. VA gyvenimo reiškinys, todėl pirkliai, vykdami į kelionę, dažnai jungdavosi į vilkstines, kurioms terit. val-

dovai skirdavo lydinčiąją apsaugą. Δ gaujomis dažnai tapdavo „bedarbių" → samdinių būriai. Kai kada ir aukšti ponai samdydavo Δ, idant jėga įgyvendintų savo interesus. Bausmė už plėšimą dažn. būdavo galvos nukirtimas arba rato bausmė. Vėlyv. VA lit. esama „tauraus", gerbiamo Δ tipo (Robinas Hudas) ir → plėšikaujančio riterio. → Teisių atėmimas, vagystė, nusikaltimas. Din

Lit.: W. Busse, Im Wald, da sind die Räuber, in: J. Sammler (Hg.), Der Wald im MA und Renaissance, D. 1991, 113–129.

Plėšikaujantys riteriai (vok. *Raubritter*, XIX a. sąvoka), vėlyv. VA riteriai, plėšikiškais išpuoliais iš savo pilių terorizuodavę kraštą. Jų pav. nuo NA pr. yra išlikęs liaudies baladėse ir sakmėse (žinomiausia baladė apie Lindenšmydą, ~1500) ir ženkliai paveikęs romantinę VA recepciją. Analogiška VA sąvoka → „plėšikai" (*latrones*) vartojama dažnai polemiškame kontekste, priekaištaujant dėl neteisingų → Fehde, tad nedaug tepasako apie tikrovę. Iš tikrųjų Δ šaknys yra dvejopos. 1. Vad. riterijos krizė, prasidėjusi dėl pinigų ūkio ir karybos plėtotės (→ samdiniai) jau nuo Štaufenų laikų. O nuo XIV a. vykstanti infliacija įstūmė į egzistencinę krizę žemesniąją → bajoriją: kyla samdomojo darbo kainos, taigi brangsta ir luomą atitinkanti gyvensena, o žemės nuomos kainos lieka tos pačios. Kiti pajamų šaltiniai, tokie kaip muitas ir kelių bei tiltų mokesčiai, dažnai ginčijami, todėl neretai išgaunami prievarta, o tai savo ruožtu veda prie konfliktų su kun-ščiais ir miestais. 2. Piktnaudžiavimas *Fehde* teise, plėšikiškoms akcijoms suteikiant teisėtumo pobūdį. Rie

Lit.: W. Rösener, Zur Problematik d. sma. R.tums, in: Fs. B. Schwineköper, Sigmaringen 1982, 469–488. – D. Schmidtk, Eine märkische Strauchritterballade aus dem 15. Jh, in: Jb. f. brandenburgische Landesgesch. 38 (1987), 79–101. → Plėšikai

Plūgas. Priklausomai nuo ariamos, VA buvo naudojama arba lengva žagrė (*Hakenpflug*, kurią traukdavo vienas kinkomas gyvulys, ypač P.), arba sunkus ratinis Δ (traukiamas iki 8 gyvulių, dažn. Š.). Brandž. VA paplito pavalkai (vietoj plėškės arba prie ragų rišamo jungo) ir geležiniai noragai (vietoj medinių); tai buvo viena iš ūkio suklestėjimo XII a. prielaidų. Kinkydavo į Δ dažn. jaučius ir arklius (kai kada ir drauge). Din

Lit.: L. Schmidt, Antike u. ma. Pflugscharen in Österreich, in: Archaeologia austriaca 19/20 (1956). – V. Husa, Homo Faber, W. 1970. → Žemės ūkis.

Plunksnos bandinys, įrašas VA rankrašč., norint išbandyti rašalą ir plunksną. Δ (*probatio pennae*) gali būti tiesiog keverzonė, vardas, keli žodžiai, nesudėtingi piešiniai, tačiau pasitaiko ir Antikos, Biblijos, Bažn. Tėvų citatų arba elementoriaus pamokose naudotų atmintinių eilių, apimančių visą abėcėlę. Vog

Lit.: B. Bischoff, Elementarunterricht u. Probationes Pennae in der ersten Hälfte d. MA.s, in: Idem., Ma. Studien, I, St. 1966, 74–87.

Podestà (VA lot. *potestas* – valdžia). Š. It. miestuose (nuo XII a.): 1. išrinktas aukšč. pareigūnas; miesto aukštuomenės atstovas prie → capitano del popolo; 2. imperat. skirtas valdytojas. Din

Lit.: G. Hanauer, Das Berufspodestat im 13. Jh, in: MIÖG 23 (1902), 378–426. – E. Cristiani, Le alternanze fra consoli e podestà ed i podestà, in: I problemi dalla civiltà comunale, Bergamo 1971, 17–51.

Poenos formulė (lot. *poena* – bausmė). Antik. pavyzdžiais paremta, dažn. dvinarė dokumentinė formulė, už → dispositio nustatytos teisėtos veiksenos (*Rechtsverhaltens*) pažeidimą grasinanti pinigine bauda, pateikėjo nemalone arba bažn. bausmėmis (anatema, amžinu pasmerkimu). Dažnai už → dokumento paisymą numatomi tam tikri atlygiai, vad. *sanctio*. → Dokumento formuliaras. Schu

Lit.: F. Boye, Über die Poenformel in den Urkunden des frühen MA.s, in: Archiv für Urkundenforschung 6 (1918), 77–148. – J. Stustmann, Die P. der ma. Urkunden, in: Ibid. XII (1932), 251–374.

Poesia metrica (barbara). Mėginimo antik. metrus įdiegti it. poezijoje, vad. Δ (*poesia barbara Carducci*), pradžia – Florencijos humanistų sluoksniuose varžybos *Certamine coronario*, surengtomis 1441; it. ankstyv. Renesanso lit. dalis. Vog

Poeta Laureatus, mėgdžiojant antik. papročius lauro lapų vainiku pagerbtas poetas (→ poetų vainikavimas). Pirmuoju Δ tapo A. Mussato (Paduja 1314). Teisę suteikti vainiką turėjo pop. ir imperat. Petrarcos vainikavimas (1341) vyko pagal Antikos pavyzdžius. LaC

Lit.: T. Verweyen, Dichterkrönung, 1979.

Poetas. Apie daugumos Δ luominę padėtį ir gyvenimo sąlygas tyrinėtojai stokoja žinių; soc. spektras yra platus, vien VA vok. poezijoje būta kilmingųjų poetų, tarnybininkų, miestiečių, dvasininkų, vienuolių, špylmanų. → Bardas, profesionalūs poetai, fili, gogynfeirdd, meisterzangas, minezangas, ministreliai, olamas, skaldas, skopas, špylmanas, trubadūras, truveras, vagantai. Kras/Din

Poetika (gr. *poetike techne* – poezijos menas), mokslas ir mokymas apie poeziją, jos esmę, formas, dėsnius ir vaizdavimo priemones (žanrai, metrika). Kaip poezijos teorija, ji yra → estetikos dalis, kiek ši apima stilistikos ir → retorikos dalykus. Keičiantis poezijos meno sampratai, kinta ir Δ: Aristotelis savo Δ Antikai parūpino tragedijos teoriją, → mimesis ir epo sąvokas. Lygiai reikšmingas Δ raidai buvo Horacijaus *Epistula ad Pisones*, vėliau pavadintas *De arte poetica*, kur reikalaujama tikslios formos teisingai parinktai medžiagai. Vėlyvieji Romos gramatikai ir retoriai išplėtė Δ. Tolesnei jos raidai svarbi retorinių Cicerono veikalų ir Kvintiliano *Instituta oratoria* įtaka. Vėlesniais šimtmečiai stengiamasi Antikos mokymą pritaikyti savo metui, ir tik brandž. VA gimsta savita poezijos samprata. VA Aristotelio Δ dar niekas nežino, užtat žinomi Ciceronas, Horacijus, Vergilijus, Kvintilianas ir kt. 800–1200 reikšmingi Augustinas ir neoplatonizmas, o nuo XIII a. iki vėlyv. VA – Tomas Akvinietis. Δ priklausė → gramatikai, retorikai arba → dialektikai. Pasak Kvintiliano, retorika susijusi su filosofija ir poezija. Iš retorikos atsirado → ars dictaminis. Tomas Akvinietis įžvelgia gamtoje dieviškąjį meną, tad ir menininko intelektas kildintinas iš dieviškojo. XII ir XIII a. randasi nemažai lot. mokomųjų veikalų, nagrinėjančių Δ; Motiejaus iš Vendôme *Ars versificatoria* (1170) pateikia poezijos apibrėžimą, dėsto trijų → stiliaus rūšių mokymą, aptaria gamtos vaizdavimą ir fabulos problemas. Jis remiasi Horacijumi, Ciceronu, Boecijumi ir lot. stilistika. Gotfrydas iš Vinsauf savo *Poetria nova* (~1208–1213, → poetria) nagrinėja stiliaus klausimus ir reikalauja aiškios veiksmo struktūros. Jonas iš Garliandijos parašo *Poetria* (XIII a. pirma pusė) ir *Ars rhytmica*; jis reikalauja nagrinėti Antikos autorius, eiliavimo meną ir kritiškai vertina Ovidijų. Jonas Solsberietis veikale *Polycratius* remiasi Horacijumi ir Kvintilianu; *artes* kilmę jis įžvelgia gamtoje ir jų sąsajose su → auctores. Be šių Δ buvo parašyta nemažai kitų, pvz., Alano iš Lilio poetiniai samprotavimai *Anticlaudianus* prologe, Jono Anglo (Anglicus) *Parisiana poetria* (~1270), Grigaliaus iš Hunigtono *Regula versificandi* (~1300) ir Eustache Deschamps'o *Art de dictier* (1392). Volframas iš Ešenbacho ir Gotfrydas Štasburgietis XIII a. pr. savo epuose ginčijasi dėl formos ir kalbos problemų. Dante (1256–1321) *De vulgari eloquentia* šlovina poeziją, t. p. provans. ir Sicilijos poetų kūrybą, → dolce stil nuovo kūrėjus. *Convivio* jis pagrindžia stilių skyrimą (tragedija, komedija, elegija). Mussato (1261–1329) poeziją regi kaip dievišką meną; tai jis stengiasi pagrįsti patristikos aiškinimais, o aptardamas tragediją remiasi Seneka. Petrarca (1304–1374), atiduodamas pagarbą Antikai, pasiremia Cicerono retorika. Poeziją laiko aukštesne už *artes liberales*. Boccaccio (1313–1375) manymu, poetas turįs būti *erudita*, išmanyti gramatiką ir retoriką; reikia vertinti ne tik romėnų, bet ir Antikos autorius. Su šiais Renesanso autoriais Δ stoja į naują raidos kelią; rūpinimasis poezija taut. kalbomis, Antikos atgaivinimu ir retorikos klausimais leidžia Δ atsiskirti nuo *artes* ir tapti savarankiška. Šį darbą pratęsia: Coliccio dei Salutati (1331–1406) ir Leonardo Bruni (~1374–1444), Gasparina Barizza (1359–1431), Erazmas Roterdamietis (~1466–1536), Marsiglio Ficino (1433–1499), kurie nagrinėjo Δ, jos elementus ir klasikinių poetų *imitatio* klausimus. Konrado Celtis *Ars versificendi* galima laikyti pirma tikrai humanistine poezijos teorija; čia remiamasi Horacijumi, o tragedijos atveju – Seneka. Celtis tradiciją pratęsia Bebelio *Ars metrificandi* (1505) ir *Ars versificandi* (1506). Meisterzangas poeziją ir dainavimą laikė išmokstamomis technikomis, kurios pagrįstos tvirtomis taisyklėmis, surašytomis → tabulatūrose (nuo 1493; → Singschule). „Poetą" jie suprato kaip naujos dainos kūrėją pagal esamą → toną, o „meistru" laikė naujo tono kūrėją. → Poeto savimonė, meno samprata, literatūros teorija, retorika. Kras

Lit.: K. Borinski, Dt. Poetik, L. 1898. – R. Lehmann, Dt.

P., Mn. [2]1919. – E. FARAL, Les arts poetique du 12./13. siècle, P. 1923. – J. E. SPRINGARN, A History of lit. Criticism in the Renaissance, NY. 1925. – C. S. BALDWIN, Med. Rhetoric and Poetry, NY. 1928. – B. BOESCH, Die Kunstanschauung in der mhdt. Dichtung, Bern 1936. – H. H. GLUNZ, Die Lit.ästhetik des europ. MA.s, Bochum 1937. – E. STAIGER, Grundbegriffe der P., Z. [8]1968. – E. VIANAVER, A la recherche d'une poetique méd, P. 1971. – P. ZUMTHOR, Essai de poetique méd, P. 1971. – P. KLOPSCH, Einführung in die Dichtungslehren des lat. MA.s, Da. 1980. – W. HAUG, Lit.theorie im MA, Da. 1985.

Poetinė kalba, vok. → literatūrinė kalba, kurios raida nuo XII a. pab. buvo glaudžiai susijusi ir sąveikavo su → kurtuazinės kultūros radimusi ir kuri nuo sen. vok. aukšt. k. regioninių lit. → dialektų skyrėsi tuo, kad buvo tarpregioninis reiškinys, bendrinė vok. aukšt. rašyt. k. (koinė); kita vertus, turėjo paralelių ir riterių visuomenės šnekamojoje k. Vid. vok. aukšt. Δ buvo būdingas bendras žodynas ir formų sist., eiliuojant – vartojimas tokių žodžių, kurie didesnėje vok. k. terit. dalyje skambėjo kaip gryni rimai, ir tarminių žodžių bei garsų formų vengimas. Krenta į akis tai, kad joje daug vad. nekurtuaz. žodžių (pvz., *wîgant, rekke, helt* ir t. t.), teikusių stiliui ypatingą senovinį atspalvį, tačiau ji perėmė ir naujus, madingus žodžius, dar nepriklausančius kasdienei k. (pvz., *klâr, klouc, wert* ir t. t.). Vid. vok. aukšt. k. kūrę poetai, pvz., Henrikas iš Veldeke (vok. žem. kilmės), Hartmanas iš Aujė (kilęs iš P. Vok.) ar Volframas iš Ešenbacho (frankų kilmės) vis labiau rūpinosi vengti tarmę išduodančių ženklų ir apskritai formų, nesuderinamų su šia bendrine kalba, idant šitaip taptų kuo labiau visiems suprantami ir kad jų kūryba kuo labiau paplistų. Kurtuaz. riterių kutūrai apskritai būdingas formos puoselėjimas, be abejo, apėmęs ir kalbą, matyt, skatino tokius siekius. Nė viena šnekamųjų tarmių šiame procese nebuvo tiesioginė norma ar pavyzdys, nes XIII a. jos jau buvo pernelyg išsiskyrusios; kita vertus, joms ši vok. aukšt. rašyt. k. irgi darė įtaką. Vidinis vid. vok. aukšt. Δ ribotumas – ji netiko nei dramai, nei prozai – ir susitelkimas į brandž. VA kurtuaz. kultūrą lėmė, kad XIII a. pab. ji nunyko. → Vidurinioji vokiečių aukštaičių kalba. Ti-H

Lit.: O. BEHAGEL, Z. Frage nach einer mhdt. Schriftsprache, Bas. 1886. – IDEM., Schriftsprache u. Mundart, Gie. 1896. – C. V. KRAUS, Heinrich von Veldeke und die mhdt. Dichtersprache, Hl. 1899. – S. SINGER, Die mhdt. Schriftsprache, Z. 1900. – A. SCHIROKAUER, Studien z. mhdt. Reimgrammatik, in: PBB 47 (1923). – W. SCHMIDT ir kt., Gesch. der dt. Sprache, B. [3]1980.

Poetinė proza (vok. *Kunstprosa*), poezijai artima → prozos forma, kuriai būdingas poetinis koloritas, → retorinės figūros, ritmas, kartais ir rimas. Δ atsirado sofistų laikais (Gorgijas) ir stipriai paveikė Antikos lit. tradiciją (→ retorika). Ritminės prozos bruožas – meniška prijungiamųjų sakinių konstrukcija (periodai) ir ritminė sakinio (ir kolono) pab. struktūra (→ klauzulė). Kai vėlyv. Antikoje išnyko jautrumas kalbos garsų ilgiui, metrines sakinių pab. pakeitė kirčiuotos (→ cursus), kurios nuo XI–XII a. imamos plačiai vartoti lot. ir iš dalies taut. k. prozoje (iš pr. pop. kanceliarijoje, XI a.). Ebe

Lit.: E. NORDEN, Die antike Kunstprosa, I–II, [3]1909–1915 (Repr. 1974). – W. SCHNEIDER, Dt. Kunstprosa [3]1931.

Poetria, lotynizuota gr. *poietria* (poetė) forma, iš vienos Marciano Kapelos vietos VA neteisingai suprasta kaip „poezija", „eilėraštis", ir todėl nuo X a. imta vartoti šia prasme, vėliau ir kaip → ars poetica sinonimas; tuo paaiškinamas Galfrido *Poetria nova* pavadinimas (kaip priešprieša Horacijaus *poetria vetus*). šis žodis toliau gyvuoja ankstyv. nauj. vok. aukšt. k. kaip *poeterey*, o anglų k. – *poetry*. → Poetika. Kna

Lit.: E. R. CURTIUS, Europ. Lit. u. lat. MA, Bern. [7]1969.

Poetų mokykla, XIX a. terminas, kurio šiuolaikiniai tyrinėtojai iš esmės atsisakė, nes taip daroma prielaida, kad poezijos meno yra išmokstama ir išmokoma vadovaujant pavyzdiniam mokytojui ar ugdytojui arba organizuotoje mokymo įstaigoje. Tačiau kalbant apie vėlyv. VA cechų pavyzdžiu Pranc. ir Vok. organizuoto → meisterzango mokyklas, ši sąvoka ir toliau vartojama, nes ji atitinka šių → Singschulen pobūdį ir tikslus. Grupėms poetų, nepriklausomai nuo mokymo struktūros jungiamų kūrybos turinio ir formos bendrumo (antai → Sicilijos poetų mokyklai ar aplink Gotfrydą Neifenietį besibūrusiems švabų minezingeriams), nusakyti tinkamesnė atrodo „poetų sambūrio" sąvoka. Δ sąvokos visiškai atsisakyta, kalbant apie Rabano Mauro (Fulda) ir Notkerio Vokiečio (Šv. Galeno vien.) vadovautas → vienuolynų mokyklas. → Puy. Har

Poetų vaidai. Jau brandž. VA esama daugelio tekstinių liudijimų, leidžiančių numanyti buvus, tiesa, ne viešai, bet dažn. užmaskuota forma vykusių lit. kivirčų tarp paskirų poetų asmenybių. Svarbiausiais pavyzdžiais laikomi Guiraut de Bornelh ir Raimbaut d'Aurengos Δ stiliaus klausimais, Reinmaro Senojo ir Valterio Fogelveidės – dėl vyro ir moters vaidmens minezango poezijoje, bei Gotfrydo Štrasburgiečio ir Volframo iš Ešenbacho – dėl stiliaus ir skirtingo vertinimo šaltinių nurodos. → Disputas, literatūros kritika. Hof

Poetų vainikavimas, iš pr. – Antikos paprotys ypač pagerbti poetus, apvainikuojant juos laurų vainiku (istoriškai „poeta laureatus" patvirtina Svetonijus ir Ausonijus, lit. vaizduoja Ovidijus ir Horacijus). Ankstyv. it. Renesansas iškilmingai viešai vainikavęs Petrarca, Mussato ir kt., atnaujino šią tradiciją, tapyboje – pirmiausia Rafaelio darbuose. Poezijoje vid. vok. aukšt. k. ji paliudyta tik Gotfrydo *Tristan* „literatūriniame ekskurse" (V. 4634–4658), veikiausiai perimta tiesiog iš antik. šaltinių. Antikos tradicijoje niekur nėra aprašytų poetų varžybų dėl laurų vainiko, kaip vainikuojančioji instancija minimas nebent Apolonas arba Mūzos, ir skirtumas čia tas, kad *Tristan* meno žinovų taryba iš kelių kandidatų renka, kuris yra verčiausias pelnyti aukščiausią „poeta laureatus" garbę (čia – Hartmanas iš Aujė). Kro

Lit.: J. Burckhardt, Die Kultur d. Renaissance in Italien, Bas. 1860. – R. Specht, Dichterkrönungen bis z. Ausgang d. MA.s, Zerbst 1928. – U. Schulze, Lit.kritische Äußerungen im „Tristan" Gottfrieds von Straßburg, in: PBB (T.) 88 (1967), 285–310. – J. Trapp, The Poet Laureate, in: P. Ramsey (Ed.), Rome in the Renaissance, Binghampton, NY. 1982, 93–127.

Pogromai → antisemitizmas

Poleminiai raštai (vok. *Streitschriften*, nauj. lot. *libelli de lite*), vykstant → ginčui dėl investitūros, atsiradęs naujas VA lot. lit. tipas, kai abiejų pusių autoriai dvasininkai (dažnai anon.) ginčijasi dėl simonijos ir celibato, *regnum* ir *sacerdotium*. Formos požiūriu Δ labai įv.: laiškai, traktatai, dialogai, t. p. lyrika. Din

Lit.: I. Schmale-Ott (Hg.), Quellen zum Investiturstreit, Da. 1984. – H.-W. Goetz, Gesch. als Argument, in: HZ 245 (1987), 31–69.

Polifonija (gr. daugiabalsiškumas) – bendras daugiabalsiškumo pavadinimas, kalbant apie muzik. frazę su keliais savarankiškai skambančiais balsais, kurie gali būti užrašyti arba ne, atliekami vokališkai arba instrumentiškai, vieno ar kelių atlikėjų. Priešingybė – homofonija, sudaryta iš vertikaliai susietų, akordu skambančių balsų.

Poliptichai. 1. Skirtingai nei → diptichas, iš kelių vaškinių lentelių sudarytas vienetas. 2. Iš kelių tafelių sudaryta viršutinė gotik. → altorių dalis.

Poliptotonas (iš gr. *polys* – daug, *ptosis* – linksnis), retorinė figūra, kai tas pats žodis įv. fleksinėmis formomis pakartojamas tame pačiame sakinyje, pvz., vid. vok. aukšt. „dem geschach ouch *liep* von *liebe* nie". Din

Politinė literatūra, politinio pobūdžio problemų (labiau vidaus negu užsienio) interpretacija poetine forma. Paprastai Δ būna tendencinga, kviečianti adresatą ginti senas patikimas arba kurti naujas, geresnes polit. ir/arba soc. struktūras. Δ dažn. pasirodo politinių krizių metu ir bemaž visais lit. žanrais, o jos publika VA, suprantama, buvo iškilesnis viduriniysis ir aukščiausiasis sluoksniai. VA lot. Δ kūrėjai ir adresatas buvo dvasininkai ar vienuoliai, temos daugiausia iš bažn. politikos; → satyros forma. Vid. vok. aukšt.: (imperat. ir pop. konflikto rėmuose) Valterio Fogelveidės špruchai (antai „Ich saz ûf eime steine" – „aš sėdžiu ant vieno akmens"), jo tradiciją tęsiantys Reinmaras Cveterietis, Konradas Viurcburgietis ir šulmeisteris iš Eslingeno. Kiek apskritai kurtuaz. lit., pvz., Volframo *Parzival*, laikytina Δ, yra ginčytina (tai galioja ir kitoms Eur. literatūroms). Vėlyv. VA Δ priskirtinos ir → istorinės dainos. Pranc.: poleminės Kryžiaus žygių giesmės (žinomos jau iš XII a.), raudos (skirtos ist. asmenybių mirčiai), poleminiai eilėraščiai (→ tensonos), kai kurios → pastorelės ir politinės → sirventos (Marcabru, Guillemas de Berguedanas ir Bertranas de Bornas). Angl: daugybė, dažnai anon. polit. eilėraščių ir baladžių sukurta vidaus ir užs. politikos įvykių progomis (pvz., *Sitteth alle stille ant herkneth to me* iš XIII a., *Winnere and Wastoure* ir Langlando *Piers Plowman* iš XIV a.); It.: politinė kancona (Gui-

ttone d'Arezzo) ir sonetas (Cecco Angiolieri). Thi

Lit.: A. ADLER, „Die polit. Satire", in: GRLMA I. – U. MÜLLER, Untersuchungen zur polit. Lyrik des dt. MA.s, Göp. 1974. – H. SPERBER, Hist.-polit. Gedichte im England Edwards I, Hei. 1985. – E. THURNER, Politik u. Dichtung im MA, W. 1988.

Ponia Meilė, (vok. *Frau Minne*) nuo XII a. vid. epikoje ir lyrikoje sutinkama → meilės, patiriamos kaip lemtinga jėga, personifikacija. Į ją dažnai kreipiamasi apostrofomis, maldaujama suteikti pagalbą ir malonę, bet dažnai ji ir koneveikiama (pvz., Hauzeniečio MF 53, 23). XIII a. vis labiau alegorizuojama (pirmą kartą Konrado Viurcburgiečio „Meno raudoje" (*Klage der Kunst*), 1260), dažn. kaip → meilės alegorijų centrinė figūra (→ meilės pilies, meilės vienuolyno, meilės sodo ir t. t. valdovė), apibūdinama atitinkamomis savybėmis (jauna, graži, akla, dažnai sparnuota, vilkinti raudonus arba auksinius rūbus, su karūna, lanku ir strėle, fakelu, sėdi grifais puoštame soste) ir kai kada supama kitų alegorinių personažų (Pastovumas, Garbė, Saikas, Dorybingumas ir t. t.). Relig. poezijoje Δ įkūnija meilę Kristui (Hadevijch, Mehthilda Magdeburgietė). Schw

Lit.: O. LAUFFER, Frau Minne in Schrifttum u. bildender Kunst des dt. MA.s, H. 1947.

Ponia Pasaulis (vid. vok. aukšt. *Vrô Werlt*), pasaulio kaip rūmų valdovės, dailios iš priekio ir bjaurios, apipuvusios iš nugaros, personifikacija. Šios žemiškojo laikinumo alegorijos funkcija buvo parodyti, kad tarnavimas meilei ir pasauliui yra apgaulinga, nuodėminga laimė, ir įspėti apie → contemptus mundi. Δ figūra kildinama iš lot. *princeps mundi* vok. vertinio (pasaulio kunigaikštis), kuris, pirmiausia remiantis *Jn* 14, 30, laikomas blogio įsikūnijimu, – ši interpretacija XI–XII a. *contemptus mundi* lit. buvo pritaikyta apskritai pasauliui. Iš to išplaukiantis pasaulio neigimas suleido šaknis taut. kalbomis kurtoje kurtuaz. lit. tik paaiškėjus, jog kurtuaz. riteriškasis idealas suvienyti tarnavimą pasauliui ir Dievui yra nepasiekiamas; pirmą kartą apie tai prabilo Valteris → senatvės dainoje. Ši tema vėliau buvo daug kartų perkuriama – nuo Konrado Viurcburgiečio *Der Welt Lohn* ir Guotaere XIII a. iki Hugono Montfortiečio bei Michelio Beheimo XV a.; ji vaizduota ir skulptūroje (pvz., Vormso katedrą puošianti Δ skulptūra). Tai reiškia, kad Δ, įkūnijančios šiurkštų žemiškojo ir dangiškojo pasaulio dualizmą, įvaizdis išliko gajus iki pat VA pab., nors kurtuaz. Δ figūra XIV–XV a. jau virto demoniška ragana, mirties ir didžiųjų nuodėmių įsikūnijimu, arba → vanitas (su veidrodžiu) personifikacija. Har

Lit.: G. THIEL, Das Frau-Welt-Motiv in der Lit. d. MA.s, Diss. Saarbrücken 1957. – W. STAMMLER, Frau Welt, Fr. 1959.

Pontifikalas (iš lot. *pontifex* – kunigas), liturg. knyga, kur surašyti vyskupo atliekami liturg. veiksmai; iš pr. buvo → sakramentaro priedas. Pirmi savarankiški Δ išlikę iš ~800. Ypač žinomas ir reikšmingas tapo romėnų-germanų Δ, ~950. Her

Lit.: C. VOGEL/R. ELZE,„ Le pontificale romano-germanique du dixième siècle, R. 1963–1972. – M. KLÖCKNER, Das Pontificale, in: Archiv f. Liturgiewissenschaft 23 (1986), 396–415.

Popierius gaminamas iš augalinių plaušų (ypač skudurų) veliant, klijuojant ir slegiant; Vakaruose naudojamas nuo XIII a. Šis kinų išradimas 751 buvo atgabentas į Samarkandą, o iš čia Δ gamybos būdas paplito arabų pasaulyje. Pirmas Δ malūnas Europoje buvo pastatytas XIII a. Ksativoje prie Valensijos. Vok. pirmą tokią mašiną 1390 Niurnberge įrengė Someris. Pirmas ant Δ parašytas rankr. vok. k. erdvėje yra Pasau katedros dekano Alberto Behamo 1246–1247 registracijos knyga. Prieš 1300 pradėta Δ pagaminimo vietą žymėti → vandenženkliais; VA pab. Δ išstumia → pergamentą. Jan/Din

Lit.: A. RANKER, Das Buch vom Papier, Wie. [3]1950. – K. KEIM, Gesch. der Entwicklung der P.herstellung, Hei. [2]1965. – H. KÄLIN, P. in Basel bis 1500, Diss. Bas. 1974.

Popiežiaus dokumentas, pop. „raštas" apie teisinio pobūdžio dalykus, žinomas nuo V a. (ankstesni paliudijimai – laiškai). Svarbus lūžis išorinio įforminimo požiūriu įvyko per Leono IX (1049–1054) pontifikatą. Δ formuliaras kai kuriose vietose skiriasi nuo įprastų → dokumentų; čia skirtinos → privilegijas, *litterae*, *litterae clausae*, → bulės, → brevės, slapti laiškai. Her

Lit.: T. FRENZ, Papsturkunden des MA u. der Neuzeit, St. 1986. → Popiežius, diplomatika.

Popiežius, popiežiaus valdžia (vok. *Papsttum*). Sąvoka *papatus* dažniau imta vartoti tik XI a.:

visos Bažn. „Romos vyskupo“ pareigybė buvo grindžiama apeliuojant į ap. Petro įpėdinystę ir įtvirtinta vėlyv. Antikos laikais konkuruojant su kitais patriarchatais (Konstantinopoliu, Antiochija, Aleksandrija ir Jeruzale), pasirėmus mokymu apie pop. primatą. Leonas D. (440–461) pavertė Δ centrinės Bažn. valdžios viršūne. Gelazas I (492–496) suformulavo → dviejų kalavijų teoriją, kuri padėjo teor. Δ pamatus; vėliau svarbiausia buvo tą valdžią praktiškai įgyvendinti. Ankstyv. VA misijos į germanų ir slavų kraštus vyko pop. aktyviai vadovaujant ir galiausiai privedė prie frankų valdovų s-gos su Δ sudarymo. → Karolingai stiprino Δ medžiaginius pamatus, rėmė Bažn. valstybę (→ Patrimonium Petri). Tačiau tik prasidėjus Bažn. reformai popiežiams susidarė galimybė įgyvendinti savo pretenzijas (pradedant Mikalojumi I, 858–867; naujoji pop. rinkimo tvarka, Romos kurijos atsiradimas, ginčai dėl pasauliet. valdžios: → Grigaliaus reforma, ginčas dėl investitūros); Δ Inocento III (1198–1216) ir Bonifaco VIII (1294–1303) pontifikatai – šitos raidos viršūnė. Δ „Avinjono tremtis“ (1309–1396) atėmė iš pop. politinę, bet ne bažn. valdžią. Nesutarimai dėl Δ ar Visuotinio Bažn. susirinkimo viršenybės (→ konciliarizmas) ir terit. Bažnyčių formavimasis sustiprėjusiose nac. valstybėse silpnino Δ autoritetą ir sukėlė Bažn. krizę. Nors Δ sąsajos su → humanizmu ir → Renesansu ir užtikrino Δ kaip kultūrinės jėgos reikšmingumą, bet Bažn. reformos problema liko neišspręsta iki Reformacijos. – Greta kitų dokumentų svarbiausias oficialus Δ ist. šaltinis yra *Liber pontificalis*, sudarytas iš chronologinė sekos biografijų, kuriose kartais išties schemiškai aprašoma kilmė, pontifikato trukmė, liturg. nuostatai, ordinacijos bei kiti konkretūs įvykiai; iki IX a. anon. Her

Lit.: W. Ullmann, Kurze Gesch. des P. im MA, B. 1978. – H. Fuhrmann, Von Petrus zu Johannes Paul II. Das P., Mn. 1980. – H. Zimmermann, Das P. im MA, St. 1981. – B. Schimmelpfennig, Das P., Da. 1984. – H. Fuhrmann, Papstgeschichtsschreibung. Grundlinien u. Etappen, in: Gesch. u. Geschichtswissenschaft in der Kultur It. u. Dtld.s, T. 1989, 141–191. – Chr. Ryan (Ed.), The Religious Rolls of the Papacy. 1150–1300, Toronto 1989. – I. S. Robinson, The Papacy 1073–1198, C. 1990. – M. Maccarone (Ed.), Il Primato del vescovo di Roma nel primo Millenio, Vatikan 1991.

Portugalija. Δ ist. pradžia artimai susijusi su → Ispanijos ist. Kastilijos kar. Alfonsas VI 1095 perdavė savo žentui Henrikui Burgundui († 1112) naujai įkurtą pasienio grafystę Δ (iš esmės – terit. tarp Tacho ir Minjo). Henriko sūnus Alfonsas I, iki 1383 viešpatavusios dinastijos pradininkas, 1143 priėmė kar. titulą, pripažino pop. viršenybę ir taip išvengė priklausomybės nuo Kastilijos (Samoros sutartis). XII ir XIII a. energingai vykdyta → Rekonkista (1147 Lisabonos užėmimas) pasibaigė Algarvės srities išvadavimu 1250. Δ yra vienintelė Eur. valstybė, iki šiol išlaikiusi beveik nepakitusią terit. 1373 Angl. ir Δ s-ga padėjo išsaugoti šalies nepriklausomybę (1385 Jono I pergalė prieš Kastiliją prie Alžubarotos). XV a. prasidėjo terit. plėtimas užjūryje, iš pradžių princui Henrikui Jūrininkui surengus tiriamąją kelionę palei V. Afrikos pakrantę; užsimezgę pirmieji kontaktai davė pradžią 1440 prasidėjusiai negrų vergų prekybai. Kitos užkariavimo ekspedicijos privedė prie konflikto su Isp.; Tordesiljo sutartimi (1494) Δ ir Isp. pasidalijo užjūrio pasaulį. Her

Lit.: W. G. Armando, Gesch. Portugals, St. 1966. – P. Feige, Die Anfänge des portug. Königtums u. seiner Landeskirche, in: Span. Forschungen der Görresgesellschaft, 1. Reihe (1978), 85–436. – A. H. de Oliveira Marques, Guia do estudiante de história medieval-portuguesa, Lissabon [2]1979. – J. Martosso, Identificação de um puís. Ensaio sobre as origines de Portugal 1096–1325, I–II, Lissabon I [3]1988, II [2]1986.

Portugalų kalba. Vykstant → Rekonkistai, → galisų kalba, kuri dialektologiniu požiūriu neatskiriama nuo Δ, išplito į P. → Portugalijos polit. nepriklausomybė sudarė sąlygas formuotis nac. Δ, nepasižyminčiai ryškiais tarminiais skirtumais (š.-p. diferenciacija menkai teatspindi krašto atkariavimo etapus). Esamus → mozarabų kalbos pėdsakus galima iš dalies nustatyti lyginant Δ su galisų kalba. Kadangi konfrontacija vyko trumpiau (Lisabona buvo paimta 1147, Algarvė – 1250), arabų k. poveikis čia silpnesnis negu isp. k. Į akis krintanti nosinių balsių gausa Δ aiškinama lusitų (= keltų) substratu. – VA požiūrį, kad kalbos nevienodai tinka išreikšti konkretiems žanrams (turiniams), patvirtina galisų kalbos vyravimas Isp. ir Portug. lyrikoje. Δ nuo XII a. išlikusi galisiškai portugališkos meilės lyrikos ir Kastilijos tradicijos

paveiktos kurtuaz. lit. Tačiau ankstyviausi tekstai Δ yra tarnybinio ir juridinio pobūdžio. Karalius Dinis (valdė 1279–1325) nurodė dokumentus rengti šalies kalba. Lit. tradicija prasideda apie XIV a. vid., ėmus rašyti analus ir kronikas, kurių dalis yra didelės estetinės ir kultūros istorijos vertės. Avijų giminės valdovai (kar. Jonas I ir jo sūnus Duartė, XV a. I pusė) ženkliai prisidėjo prie dailiosios prozos Δ susikūrimo. Pöc

Lit.: S. DA SILVA NETO, História da Língua Portuguesa, Rio de Janeiro ²1970. – T. BRAGA, História da literatura portuguesa, I, Mem Martins.

Posėdininkai (vok. *Schöffen*), → teisėjo (grafo) parinkti teismo tarėjai, turėdavę „rasti" nuosprendį, kurį po to paskelbdavo teisėjas. Δ buvo gerbiami teismo bendruomenės nariai, duodavę priesaiką jurisdikcijos subjektui (*Gerichtsherr*); Δ tarnyba buvo iš dalies paveldima. Saksų k. tie, kurie turėjo laisvą nuosavybę ir buvo kvalifikuoti Δ pareigybei, buvo vadinami *Schöffenbarfreie* („laisvieji posėdininkai"); jie priklausė penktajam → riterijos rangui. → Teismas. Din

Postglosatoriai, po → glosatorių, pirmiausia XIII ir XIV a. gyvenę → teisininkai, kurie langobardų-it. teisę integravo į romėnų teisę ir tuo prisidėjo prie svetimos teisės → recepcijos Vok. Din

Postilė (VA lot. iš *post illa* [*verba*] – po tų žodžių), nuo XIII a. → egzegezės ir katechezės žanras; sudaro skirsnio ilgio Biblijos citatos su komentarais, prie kurių prijungiama patarimų, meditacijų ir pan.; taip vadinami ir pamokslai bei jų rinkiniai. → Biblijos komentarai. Din

Poulter's measure (angl. – paukščių prekiautojų matas), poromis rimuotų šešių ir septynių kirčiuotų skiemenų eilučių kombinacijos, dažnai pasitaikančios angl. rimuotuose pamoksluose, kronikose ir dramose. Din

Pradinis nekirčiuotas skiemuo, (vok. *Eingangssenkung*) taip vadinami skiemenys, esantys prieš pirmą kirčiuotą skiemenį ne taktinės metrikos ritmu kylančiose eilutėse; priešingas → anakruzei pagal taktinį metrą krintančiose eilutėse (x̆x). Schw

Praesumptio (lot.), nuodėmė Šv. Dvasiai (kaip ir → desperatio), įvykstanti kai, pasitikint Dievo gailestingumu, atgaila už padarytas nuodėmes atidedama vėlesniam laikui arba nusidedama viliantis, kad iki mirties dar lieka pakankamai laiko atgailai. Gie

Pragaras. Kriškčionių Bažn. mokymu, kas miršta neatgailaudamas mirtinos nuodėmės būklėje, tas bus paliktas amžinoms Δ kančioms. Δ vietos ir esmės, t. p. ir jam pasmerktųjų skaičiaus klausimai buvo svarstomi per visus VA. Teol. enciklopedijose, pvz., Honorijaus Augustodoniškio arba Tomo Akviniečio, Δ skiriama daug dėmesio. Poezija aprašo jo baisybes, efektingai jas priešindama dangaus džiaugsmams („Dangus ir pragaras" r. frankų k., XI a. antr. p.; *Poema morale* vid. angl. k.; Dante's „Komedija"). Daugybę medžiagos teikė → vizijų literatūra, plastiškai vaizdavusi anapusybę, tai ypač būdinga apokrifinei „Pauliaus vizijai" ir *Visio Tnugdali* (1149). Vis besikartojančiuose topuose (buvimas žemės gelmėse, patekimas per ugnikalnius, tamsybės, klyksmas, smarvė, ugnis, demonai, pabaisos ir t. t.) randa atspindį visos VA kankinimų praktikos ir vaizduotė. Pasmerktieji, tarp kurių esama ir nemaža įvardytų (→ Judas, Mahometas, pasauliet. ir Bažn. valdovai), skirstomi dažn. pagal nuodėmes arba žemiškąją padėtį. → Velykų ir → Paskutinio Teismo vaidinimuose rodytus Δ nasrus su ugnimi ir velniais atitiko Δ vaizdavimas to meto tapyboje ir skulptūroje. Nuo brandž. VA randasi ir alegorinių bei satyrinių Δ aprašymų, pvz., Raoulio de Houdencs „Δ sapnas", kur tapomas velnių virtuvės pav., arba Santillano „Įsimylėjusiųjų Δ", vaizduojantis žymių įsimylėjėlių kančias. 1480 Reginauldas le Quex visas Antikos ir VA Δ vaizdavimo tradicijas surinko ir sudėjo į savo enciklopediją „Pragaro nasrai" (*Baratre infernal*). → Skaistykla.

Lit.: J. BAUTZ, Die Hölle, Mz. ²1905. – TH. SPENCER, Chaucer's Hell, in: Speculum 2 (1927), 177–200. – H.-W. RATHJEN, Die Höllevorstellungen in der mhelto. Lit., Diss. Fr. 1956. – G. HEID, Die Darstellung d. Hölle in der dt. Lit. d. ausgehenden MA.s, Diss. W. 1957. – M. KLOSTERMAYER, Hölle u. Teufel im dt.sprachigen Theater d. MA.s u. d. Renaissance, Diss. W. 1966. – D. D. R. OWEN, The Vision of Hell, E. 1970. – F. HEER, Abschied v. Höllen u. Himmeln, Mn. 1970. – P. DINZELBACHER, Klassen u. Hierarchien im Jenseits, in: Miscellanea Mediaevalia 12 (1979), 20–40. – IDEM., Vision u. Visionslit. im MA, St. 1981. – M. HIMMEL-

FARB, Tours of Hell, Philadelphia 1983. – P. DINZELBACHER, Ma. Visionslit., Da. 1989.

Prakartėlės scena (vok. *Krippenspiel*). Paskiros → Kalėdų vaidinimo scenos, iš pr. (XI–XII a) vaidintos per atitinkamas švenčių dienas, vėliau susimaišiusios. Δ yra draminis Kūdikėlio Jėzaus garbinimo branduolys, prie kurio šliejasi piemenėlių ir Trijų karalių vaidinimai. Taut. liaudies tradicijose Δ išliko nuo VA iki mūsų dienų. Krü

Prakeikimas (vok. *Fluch*, giminingas lot. *flagellare* ir sen. anglų *flocan* – mušti), iš pr. formulės tipo burtažodis, perteikiantis prakeikiančiojo valią ir turintis užtraukti nelaimę, pakenkti, susijęs su kokios nors pagoniškos dievybės, krikšč. – Dievo, šventųjų arba velnio šaukimusi. Δ maždaug atitinka sušvelnintų išliekamųjų pasekmių kenkimo burtą. Kaip → palaiminimo priešingybė suprastinas ir Dievo Δ: ištikęs ir gyvatę (*Pr* 3, 14), ir brolžudį Kainą (*Pr* 4, 11). Tarp ST įstatymų jau būta draudimo prakeikti savo tėvus (*Iš* 21, 17), ypač baustinas buvo piktžodžiavimas prieš Dievą (pvz., *Kun* 24, 10 ir t. bei „Δ psalmė", *Ps* 109, 2–31). NT perėmė Δ draudimą (*Mt* 5, 36 ir kt.); tačiau Δ gali būti ir priesakas, jei to reikia tikėjimui apginti (*Apd* 8, 20), → ekskomunika, anatema. Į „Δ psalmę" pan. vienas VA skundas dėl moterų neištikimybės (*Fluch über die ungetreuen Frauen*). Ypatinga Δ forma buvo „mirties meldimas" ir už tai buvo laikomos Δ Mišios. → Poenos formulė. Bg

Lit.: A. TAYLOR, The Judas Curse, in: American Journal of Philology 42 (1921), 234 ir t. – K. SCHREINER, Tod- u. Mordbeten, in: M. KITZINGER ir kt. (Hgg.), Das andere Wahrnehmen, Fs. A. Nitschke, Kö. 1991, 335–356. – Žurn.: Maledicta, 1977 ir t.

Praktika (iš gr. *praktikos* – veiklus), nuo XV a. pab. – kalendoriaus priedas, kuriame pateikiama medicinos patarimų, oro numatymo taisyklių, astrol. žinių, pranašavimų ir kt. dalykų; greitai paplisdavo. Din

Lit.: P. H. PASCHER (Hg.), Praktiken des 15. u. 16. Jh.s, Klagenfurt 1980. → Kalendorius, medicina.

Pranašas. Keturi didieji ir 12 mažesniųjų → ST pranašų atlikdavo tam tikrą funkciją VA. Lit. dažn. jie pasirodydavo Išganytojo gimimo skelbėjai, antai → pranašų vaidinimuose, ir kaip 12 apaštalų → tipai. Scenoje pasirodydavo kaip barzdoti vyrai su raštų tomais rankose, kartais su žydiškomis kepuraitėmis. Ant jų pečių stovėdavo evangelistų simboliai. → Mozė. Din

Lit.: S. AMSLER ir kt, Les prophètes et les livres prophètiques, P. 1985.

Pranašystės. Būsimų įvykių spėjimo lit. žanrą, paremtą privačiais Dievo apreiškimais, VA perėmė iš Antikos ir judaizmo (→ sibilės, ST pranašų knygos, Apreiškimas Jonui, → apokrifai). Dažn. pranašaujamas Dievo įsikišimas į pasaulio reikalus, apie ką pranašas skelbiasi patyręs iš → vizijų, → apsireiškimų, Dievo balso, → dangaus laiškų ir pan. Δ tekstais, visada atsirasdavusiais specifinėmis aplinkybėmis, dažnai su polit. implikacijomis, neretai būdavo remiamasi ir vėliau, juos pritaikant prie naujų sąlygų. Daugumos Δ turinį sudaro įspėjimai arba grasinimai bausmėmis pavieniams asmenims, žmonių grupėms ir visam pasauliui. Δ paprastai itin miglotos, dažnai parašytos ST pranašų stiliumi. Nors didelė jų dalis atsiradusios prie „rašomojo stalo" (ir, siekiant įtaigumo, jose būna *vaticia ex eventu*, t. y. žinomų ankstesnių įvykių paminėjimų), tačiau kai kurios paremtos tikrais psichiniais išgyvenimais, antai Hildegardos Bingenietės (vėliau pramintos „prophetissa Teutonica"), Roberto iš Uzès († 1297), Jono de Rupescissa († 1362), Brigitos Švedės († 1373), galbūt ir Savonarolos Δ. Didžiosios VA Δ temos: Trečiosios karalystės atėjimas (Jokymas Fiorietis, → chiliazmas), naujas taikos valdovas (imperat., pop.), Šventosios Žemės užkariavimas, pavergtos tautos išvadavimas. → Utopija. Din

Lit.: I. v. DÖLLINGER, Der Weissagungsglaube und das Prophetentum in der chr. Zeit, in: Hist. Taschenbuch 5. Serie 1, 1871, 259–370. – F. KAMPERS, Ks.prophetien und Ks.sagen im MA, Mn. 1895. – J. ROHR, Die Prophetie im letzten Jh. vor der Reformation, in: Hist. Jb. 19 (1898), 29–56, 447–466, 517–566. – J. M. POU Y MARTÍ, Visionaros, Beguinos, y Fraticelos Catalanes (s. xiii–xv), Cich 1930. – P. ALPHANDÉRY, Prophétes et ministére prophetique dans le MA latin, in: Revue d'Histoire et de Philosophie religieuses 12 (1932), 334–359. – A. HÜBSCHER, Die große Weissagung, Mn. 1952. – K. RAHNER, Visionen und Prophezeiungen, I, [3]1960. – M. REVEES, The Influence of Prophecy in the Later MA, O. 1969. – N. COHN, The Pursuit of the Millennium, St. Albans [3]1970. – R. E. LERNER, Med. Prophecy and Religious Dissent, in: HZ 225 (1977), 65–95. – B. MCGINN, Visions of the End, NY. 1979. – O. NIC-

COLI, Profeti e popolo nell'Italia del Rinascimento, Bari 1987. – J. L. KUGEL (Ed.), Poetry and Prophecy, Ithaca 1990.

Pranašų vaidinimai, nuo XI a. žinomi relig. vaidinimai, kuriuose vaizduojamos ST → pranašų istorijos, ypač jų disputai su žydais, kuriems jie skelbiantys Mesijo atėjimą; nuo XII a. Δ vykdavo ir taut. kalbomis, pvz., Regensburge jau 1194. Δ atlikdavo ir → Kalėdų vaidinimų prologų funkciją (pvz., *CB* 227) arba būdavo įterpiami į vėlyv. VA misterijų ciklus. Pradžią Δ davė vienas Augustinui priskiriamas pamokslas, iš kurio skaitymo per Kalėdas išsirutuliojo teatralizuotos pranašų eitynės (*Ordo prophetarum*); kartais jas pakeisdavo arba papildydavo → sibilės. Din

Lit.: M. SEPET, Les prophètes du Christ, P. 1878 (Repr. G. 1974). → Misterija, teatras.

Pranciškonai → kapucinai

Prancūzija. Po Frankų imp. padalijimo Verdeno sutartimi (843, → Karolingai) susiformavo savarankiška v. frankų karalystė, kurios terit. vėliau iškilo Δ. Normanų karo ir grobiamieji žygiai IX–X a. trukdė formuotis valst. Gynybines kovas kovojo ne kar. valdžia, o veikiau aristokratijos atstovai, kurie valdė savąsias, palyginti savarankiškas lénines kunigaikštystes. Antra vertus, kar. valdžios įtaka X a. buvo daug silpnesnė negu kaimyninėje Vok. – Karalystė ir lėninės kunigaikštystės valdant Kapetingams (987–1328): tik po paskutiniojo Karolingo Liudviko V mirties, su Hugono Kapeto (987–996) įžengimu į sostą, į valdžią atėjo Robertinai (Kapetingai). Jiems valdant, ir toliau didžiausią įtaką turėjo lėninės kunigaikštystės. Tačiau kultūros ir ekon. požiūriais Δ jau nuo XI a. išsiveržė į priekį, aplenkusi kitas Europos valst. Kartu su miestų, prekybos ir rinkų vystimusi reikia paminėti vien. gyvenimo atnaujinimo centrus, → romanikos ir gotikos architektūros raidą, mokyklose (→ Šartras) puoselėjamą švietimą ir mokslą. Bajorija kaip pagr. → Kryžiaus žygių variklis pelnė pagarbą visoje Europoje. Nuo XI a. prasidėjo einančių išvien su → popiežiais Kapetingų kilimas. Per Kryžiaus žygius bei kovas su Vok. kar. Henriku V ir Angl. kar. Henriku I išsiskleidė pranc. nacionalinis jausmas, kurio centru tapo Šv. Dionyzo vien. Ilgi kar. valdymo laikotarpiai ir karūnos domeno stiprinimas (t. p. ir *ligesse* lėnų sist., iškėlusią kar. į virš visų feod. ryšių viršūnę) buvo naudingi Kapetingų siekiams. Valdant Liudvikui Šventajam (1226–1270), į Δ valst. buvo labiau integruotos pietinės sritys (katarų karai). Naująją monarchijos vienybę Liudvikas sutvirtino centrinėmis įstaigomis (valst. taryba, rūmų teismas, parlamentas). Paryžiaus un-tu buvo pagrįstas Δ kaip lyderės vaidmuo dvasios ist. Valdant Pilypui IV Gražiajam (1285–1314), dvasininkų apmokestinimo klausimas įplieskė konfliktą su pontifikatu, per jį pop. XIV a. pateko Δ įtakon (Avinjono nelaisvė). – Δ per Šimtametį karą (1339–1453): išmirus Kapetingų dinastijos vyr. šakai, 1328 atėjo į valdžią → Valua dinastija, o Angl. kar. Eduardui III pareiškus protestą, prasidėjo Šimtametis karas, kuris buvo ne tik dinastinis, bet ir ekon.-soc. konfliktas. Persilaužimas Δ naudai šiame kare įvyko tik po Joanos Arkietės vadovaujamų pranc. pergalės prie Orleano (1429). Po Šimtamečio karo iškilo į centralizmą krypstanti pranc. nac. valst. Her

Lit.: J. EHLERS, England u. Frankreich in der Krise d. Hundertjährigen Krieges, in: Zs. für hist. Forschung 13 (1986), 455–470. – IDEM., Gesch. Frankreichs im MA, St. 1987. – C. BRÜHL, Dtld. – Frankreich: Die Geburt zweier Völker, Kö 1990. – J.-L. HA ROUEL ir kt., Histoire des institutions de l'epoque franque a la Revolution, P. [3]1990. – Bibl.: Bibliogr. annuelle de l'histoire de France, 1953 ir t. – Žurn.: Francia.

Prancūzų kalba → senoji prancūzų kalba, vidurinioji prancūzų kalba

Pranešimas apie rinkimus (vok. *Wahlanzeige*) popiežiui, kai būdavo renkami Vok. karaliai (→ karaliaus rinkimas), prašant išrinktąjį vainikuoti imperat., buvo įprastas nuo XII a. Tačiau su tuo susijusios pop. pretenzijos tvirtinti išrinkimą ir asmenį (konfirmacija, → aprobacija) XIV a. kėlė didžiulius ginčus ir vok. pusės buvo atmestos. Col

Prebenda (VA lot.; vok. *Pfründe*), dvasininko pajamos iš kapitulos turto (→ kanauninkų kapitula), įskaičiuojant ir ūkių nuomą (beneficijas); taigi Δ – medžiaginis pamatas, kuris būdavo suteikiamas dvasininkui kartu su bažn. pareigybe (naudojimasis turtu ir prievolėmis). Δ sist. ima formuotis VIII a. ir ypač suklesti brandž. VA, tačiau Δ

dalijimo praktika sukeldavo vis didesnį papiktinimą (→ rezervacija). Rie

Predestinacijos teorija, teologinė koncepcija, kad amžinąją palaimą Dievas yra paskyręs tik kai kuriems išrinktiesiems. Augustino pagrįsta Δ teorija plėtojama toliau, veda į aporiją, kai išrinktieji esą tie, kurie tampa išganyti, o „atmestieji" (*reprobatio*) tokiais tampą savo pačių sprendimu. Dėl Δ ribų platumo ir griežtumo ypač smarkiai ginčytasi IX a. (Gottschalko iš Fuldos ir Hinkmaro Reimsiečio polemika). Tomas Akvinietis pabrėžia: Δ šaltinis yra Dievas, *reprobatio* – nuodėmingas žmogus. XIV a. pr. dar kartą kyla diskusija dėl Δ tarp Dunso Škoto (Δ pagal Dievo valią) ir Okamo (Δ susijusi su užsitarnavimu) teol. krypčių. Dualistinė → katarų Δ teorija implikuoja indiferentizmą ir libertinizmą lygiai taip menkai, kaip ir katalikiškoji. Din/Wal

Lit.: G. SCHMITZ-VALCKENBERG, Grundlehren katharischer Sekten des 13. Jh.s, Mn. 1971. – O. PESCH/A. PETERS, Einführung in die Lehre von Gnade u. Rechtvertigung, Da. 1981.

Prekyba. Ankstyv. VA miesto tipo gyvenvietėse, kurių viet. Δ → turguose kontroliavo ir reglamentavo valdantieji, greta ž. ū. produktų gamintojų ir amatininkų veikiai pasirodė ir → pirklių. Viet. ir regioninė Δ buvo susijusios su → tarptautine Δ. Eksporto augimas priklausė nuo vidaus rinkų funkcionavimo. Plisdama viet. Δ skatino gaminti eksportui skirtą perteklių ir pritraukdavo importą iš tolimų kraštų. Nuo XI a. prasidėjusi polit. Europos stabilizacija, → Kryžiaus žygiai, gyv. skaičiaus ir gamybos augimas intensyvino Δ, kurią lydėjo išaugusi → pinigų apyvarta. Auksas ir sidabras buvo pripažintos tarpt. atsiskaitymų priemonės; greta vyko ir natūriniai prekių mainai. Žemvaldžiai, miestai ir kar. apdėjo Δ merkantilinės arba fiskalinės prigimties mokesčiais (priverstinis sandėliavimas, Δ monopoliai, muitai ir t. t.). Kiekviename Δ kelyje buvo daugybė → muitinių (pvz., Alpių perėjų, tiltų ir upių muitinės), kurių reikalaujami mokesčiai didino prekių kainą. Kita vertus, → taika ir → apsauga garantavo bent minimalų Δ saugumą. Valdžia kontroliavo ir pirklius varžančias priemones, nustatinėjo visiems privalomas Δ taisykles. XIV a. pr. nederliai, slegianti finansų politika, valiutos nestabilumai ir → maras privedė prie → ekonomikos smukimo. Drauge radosi ir naujų didmeninės Δ formų (prekybos ir bankų bedrovės su filialais svarbiausiuose → prekybos centruose, informacijos tinklo kūrimas), ir į → draudimą ir sąskaitybą bei bankininkystę buvo įvedami patobulinti mokėjimų ir vekselių cirkuliacijos metodai. Didmeninė Δ vis labiau įgavo kapitalistinį pobūdį; plėtojosi kreditų sistema, didėjo spekuliacija. Tačiau → pelno siekis susidūrė su moralinėmis kliūtimis (teisingos kainos vaizdinys, draudimas skolinti pinigus už → procentus), nes prieštaravo krikšč. etikai. It. Δ ir finansų metodų srityje buvo smarkiai aplenkusi likusią Europą, ir tik palengva ją ėmė vytis Flandrijos bei p. vok. žemių miestai. Ti-H

Lit.: R. S. LOPEZ ir kt., Medieval Trade in the Mediterranean World, NY 1955. – IDEM., The Commercial Revolution of the MA, C. 1976. – F. RÖHRIG, Wirtschaftskräfte im MA, Wr. ²1971. – J. BERNARD, Handel- und Geldwesen im MA. 900–1500, in: Europäische Wirtschaftsgeschichte, I, Hrsg. von K. BORSCHARDT, St. 1978. → Ekonomika.

Prekyba rankraščiais. Iki → knygų spausdinimo išradimo tekstai plisdavo tik nuorašais, kuriuos arba savo reikmėms pasidarydavo privatūs asmenys, arba už atlygį tai atlikdavo → profesionalūs raštininkai (→ skiptoriumas). Δ VA prasidėjo gana vėlai ir vyko tik ten, kur buvo susitelkęs moksl. ugdymas ir lit. interesai, t. y. un-tuose, Bažn. susirinkimų vietose, prekybos mugėse. Tik ėmus naudoti pigesnę rašomąją medžiagą, → popierių, tapo įmanoma išplėsti pasiūlą ir interesantų ratą. Romėnų ir kanonų teisės recepcija didino teisės veikalų paklausą. Kai sulig humanizmu platesnius sluoksnius pasiekė susidomėjimas mokslu, pirmiausia krit. Antikos autorių leidimais, ir atsirado privačių knygų kolekcijų, tada išaugo ir Δ galimybės. Renesanso laikais knygų pasaulio centrai buvo Venecija ir Florencija. Vok. Δ verslu užsiiminėjo vad. „rašyklos", pvz., Dieboldo Lauberio rašykla Hagenau. → Knygų prekyba. Schu

Lit.: A. KIRCHHOFF, Die Hss.händler des MA.s. Weitere Beiträge zur Gesch. d. Handschriftenhandels im MA, Repr. 1966. – H. WIDMANN, Gesch. d. Buchhandels v. Altertum bis z. Gegenwart, I, neu bearb., Wie. 1975.

Prekybos centrai. Jau ankstyv. VA Vok. būta keleto į miestus panašių Δ: P. jie tęsė (gerokai

supaprastintą) Antikos tradiciją, Š. – įkurti nauji, pvz., Haithabu (Šlėzvige). Nuo brandž. VA Europoje ekon. pirmavo It. miestai, išstūmę Bizant., gaminusią daugiausia prabangos prekes ir buvusią prieskonių prekybos su R. perkrovimų vieta. It. prekybos kolonijų buvo įkurta Artimuosiuose R., palei Š. Afrikos pakrantę ir XIII a. prie Juodosios j. XIII a. pab. stipriausi konkurentai buvo Venecija (prekyba prieskoniais per r. Viduržemio j.) ir Genuja (prekyba prie Juodosios j., Afrikos pakrantėse, Portug., Flandrijoje, Angl.); Florencija buvo vienas svarbiausių vidaus Δ (bankų tinklo kūrimas, gelumbės pramonė); Milanas buvo svarbus bendrosios prekybos mazgas. Viduržemio j. su it. konkuravo Monpeljė, Marselis, Barselona ir Maljorka. Kitą Europos prekybos židinį iki XIII a. sudarė Šampanės mugės (Provanse, Trua, Lanji, Bar-sur-Aube). Šias muges pakeitė Briugė kaip Š.–P. Europos prekių birža. XVI a. iškilo Antverpenas.

Prekyboje ankstyv. VA Š. Europoje pirmavo → vikingai, nuo XIII a. – → Hanza. P. Vok. žemės nuo XIV a. pab. išaugo į stambų ekonomikos centrą (metalo ir tekstilės pramonė) su klestinčios prekybos miestais (Frankfurtas, Niurnbergas, Augsburgas, Ravensburgas ir kt.). Britų prekyba XIV a. darėsi vis savarankiškesnė; didžiausias uostas buvo Londonas. Pranc. gamino daugiausia ž. ū. produktus, kurie buvo išgabenami laivais iš Antlanto vand. uostų Bordo ir La Rošelo; Paryžius, kultūr. ir polit. centras, pirmiausia siekė patenkinti savo paties reikmes. Ti-H

Lit.: → Prekyba, tarptautinė prekyba

Prekursorius (VA lot. – pranešėjas), vėlyv. VA (bažn. ir pasauliet.) vaidinimų veikėjas, t. p. šauklys, kai kuriais atvejais vadinamas → heroldu. Jo dramaturginė funkcija buvo palaikyti ryšį tarp scenoje vykstančio veiksmo ir publikos, išdėstyti prologą ir epilogą, palaikyti reikiamą žiūrovų nuotaiką, supažindinti su veikiančiais personažais ir veiksmo situacija. Į patį dramaturginį audinį Δ paprastai nebūdavo įtrauktas, tačiau iš esmės tik nuo jo priklausė, ar tarp vaidintojų ir recipientų užsimegs komunikacija. → Teatras. Kro

Lit.: E. Zellweker, Prolog u. Epilog im dt. Drama, L. 1906. – O. Koischwitz, Der Theaterherold im dt. Schauspiel des MA.s u. der Reformationszeit, B. 1926. – E. Mason-Vest, Prolog, Epilog u. Zwischenrede im dt. Schauspiel des MA.s, Diss. Basel 1949. – R. Krohn, Der unanständige Bürger, Kronberg 1974.

Prelatas. Kanonų teisėje – Katalikų Bažn. aukštesnioji pareigybė su ordinarine jurisdikcija (patriarchai, arkiv. ir kt. vad. *praelati maiores*). → Kurijos nariai turi vad. garbės Δ titulą. VA – aukštoji → dvasininkija, pretendavusi už Bažn. ribų turėti panašias teises ir privilegijas kaip ir → bajorija, ir antai per Vok. reichstagus užimdavusi vietas Δ suole. Be to, Δ buvo vadinami vadovaujantieji terit. nepavaldžioms kanauninkų kapituloms, terit. pavaldiems vienuolynams ir riterių ordinams ir kt. Gai

Premonstratai (*Ordo praemonstratensium, OPraem,* norbertinai), Augustino regulos regulinių kanauninkų ordinas; kaip dvasininkų ordinas užima tarpinę padėtį tarp pasauliečių dvasininkų ir vienuolių. Ordiną 1120 įsteigė Norbertas Ksantietis († 1134) Prémontré (Lano vyskupija), ir jis ėmė greit plisti – iš pr. į Vestfaliją grafo Gotfrydo Kapenbergiečio (1122) pastangomis, po to į Antverpeną paties Norberto veikimu. Lemiamos reikšmės tolesnei Δ raidai turėjo Norberto paskyrimas 1126 Magdeburgo arkiv. Iš čia ordinas plito į R., daug prisidėdamas prie slavų christianizacijos. Be Marijos vien. Magdeburge nuo 1129 priklausė Brandenburgo, Rygos, Havelbergo ir Raceburgo katedrų kapitulos. Nuo pirmos dienos ordinui vadovavo Prémontré generalinis abatas, o pats ordinas buvo padalytas cirkarijas (klestėjimo metu XII a. jų būta 30); tuo ordinas savo struktūra panėšėjo į → cistersų ordiną. Nuo pastarojo jis skyrėsi sielovados darbu: įsipareigojimu sakyti pamokslus, klausyti išpažinčių ir aptarnauti parapijas. Vog

Lit.: B. Grassl, Der Prämonstratenserorden, Tongerloo 1934. – F. Petit, La spiritualité de l'ordre de Prémontré aux 12ᵉ siècle, P. 1947. – N. Backmund, Gesch. des P.erordens, Grafenau 1986.

Priamel (iš lot. *praeambulum* – pratarmė), iš improvizuojamosios kūrybos formų atsiradęs į epigramas panašių šprūchų žanras, kai stiprėjimo tvarka pateikiamų paralelių sąvokų seka dažnai netikėtoje pab. įgauna bendrą, dažnai satyrinį var-

diklį. Šis žanras ypač išplito XV a.; Vok. garsėjo Rosenplütas ir Foltzas. Zim

Lit.: W. UHL, Das dt. P., L. 1897. – K. EULING, Das P., Br. 1905 (Repr. 1977). – G. EIS, P.-Studien, in: W. RASCH (Hg.), Fs. F. R. Schröder, Hei. 1959, 178–195.

Pričmeisteriai, amatininkų luomui priklausę proginiai ar improvizuojantieji poetai, tęsę VA herbinės arba heroldų poezijos tradicijas; pirmiausia XVI ir XVII a. rūmų ir miestų švenčių aranžuotojai, prieš tai, priče (terškučiu) atkreipę klausytojų dėmesį, atlikdavę savo sukurtus šlovinamuosius, panegiriškus bei pajuokiamuosius eilėraščius. Sto

Priebalsių kaitos (vok. *Lautverschiebung*). Po pirmosios Δ priešistoriniais laikais, kai nuo ide. prokalbės atsiskyrė germ. prokalbė, ankstyv. VA įvyko antroji Δ, atskyrusi → senąją vokiečių aukštaičių kalbą nuo kitų vok. tarmių ir germ. kalbų. Germ. *p*, *t*, *k* priklausomai nuo užimamos vietos žodyje virto *pf*, *tz/z*, *ch* arba *ff*, *ss*, *ch/hh*. Germ. *b*, *d*, *g* virto *p*, *t*, *k*. ši antroji Δ prasidėjo V a. alemanų, bavarų ir langobardų k. ir plito į Š., VII–VIII a. pasiekdama Pareinės frankus. Vok. aukšt. ir → jidiš kalbose antroji priebalsių kaita įvyko visiškai arba iš dalies, o vok. žem., nyd., anglų, fryzų ir kt. kalbos pasiliko bendroje germ. k. būklėje. Δ priežastys sunkiai paaiškinamos ir iki šiol ginčijamos; manoma, kad įtakos čia bus turėjusi germ. asimiliuotų tautų tartis (substratas). Din

Lit.: H. BRINKMANN, Studien zur Gesch. der dt. Sprache u. Lit., I, D. 1965. – W. MITZKA, Kleine Schriften, B. 1968. → Senoji vokiečių aukštaičių kalba.

Priedainis, refrenas (pranc. – grįžtamasis rimas, iš *refraindre* – vėl išmušti), garsų ar žodžių grupė, atsikartojanti kiekvienoje strofoje, paprastai pab., bet gali būti pr. bei vid.; tekstas būna pastovus arba varijuoja (pastovus–kintamas Δ). – Spėjama, kad Δ atsirado iš solisto ir choro giedojimo pakaitomis; Δ sutinkamas pasauliet. ir religinėje poezijoje; tai pamatinis tam tikrų, ypač roman. žanrų elementas – baladės, dansos, retruanžo, virelės, rondelio, trioleto, – bet pasitaiko ir kituose žanruose, pvz., → alboje (dienos dainoje). Vid. vok. aukšt. k. Δ pirmą kartą panaudojo Dytmaras iš Aisto, MF 39, 11 (garsų Δ) ir Henrikas iš Veldeke, MF 60, 13 (žodžių Δ). Schw

Prieglobstis (vok. *Asyl*, iš gr. *asylos* – nesužeidžiamas). Δ, garantuojantį kūno ir gyvybės saugumą, sen. religijose persekiojamieji rasdavo šventyklose ir prie altorių. Bažn. prieglobsčio užuomazgų aptinkama dar Romos imperat. laikais. Bažn., šventoriai ir kapinės teikė apsaugą, nuo XI a. Kilus → Dievo taikos sąjūdžiui. Δ galėjo suteikti ir vien. ir kapitulos. Laterano II susirinkimas (1139) Δ teisę paskelbė visuotinai galiojančia: *perpetua sint in pace*. Už Δ teisės pažeidimus buvo griežtai baudžiama. Laj

Lit.: R. HIS, Das Strafrecht d. dt. MA.s, I, Da. [2]1964. – O. KIMMINICH, Die Gesch. d. Asylrechts 1978.

Priesaika. Tiesos garantavimas šaukiantis dievybės kaip keršytojos už netiesą („So wahr mir Gott helfe!" – „kaip Dievą myliu!"), dažnai prijungiant savęs prakeikimą: tiesos arba įžadų priesaika. VA Δ buvo svarbiausia teisminio įrodymo (plg. → Dievo teismas) priemonė – kaip kaltinamojo nekaltumo Δ (*Reinigungseid*) arba liudijimo įrodymas → procese. Prisiekiama būdavo pagal nustatytą ritualą ištariant Δ formulę, neretai dalyvaujant Δ liudytojams, prie kokio nors kulto objekto (relikvijoriaus). Kaltinimas melaginga Δ, Δ sulaužymu dažnai baigdavosi → dvikova. Už melagingą Δ būdavo baudžiama nukertant rankos pirštus arba pačią ranką. Sto

Prieskoniai (ypač pipirai, gvazdikėliai, imbieras, cinamonas, be to, muskatas, šafranas, kardamonas, šalavijas, kmynas, česnakas ir t. t.) buvo įvežami daugiausia iš Rytų, Δ prekybos centras buvo Niurnbergas. Nors dėl mokesčių ir muitų kainos galėdavo išaugti trigubai, todėl Δ buvo prabangos prekė, vis dėlto VA kulinariniuose receptuose jų neretai patariama vartoti dideliais kiekiais. Apskritai į patiekalus veikiausiai būdavo dedama labai daug Δ, arba jie būdavo labai pasaldinami. Δ buvo gerinamas ir vyno skonis; jie vartoti ir medicinoje, ypač daugelyje organizmą stiprinančių priemonių ligoniams ir senyvo amžiaus žmonėms. Δ aptariami dalykinėje lit., be to, dažnai minimi kar. ir kun-ščių rūmų užstalės džiaugsmų aprašymuose (kuriuose paprastai nestinga pramanytų dalykų). Gie

Lit.: H. H. MAURUSCHAT, Gewürze, Zucker u. Salz im vorindustriellen Europa, Diss. Gö. 1975.

Piešaktis, (*Vorakte(n)*), prieš parengiant dokumento švarraštį surašomas sudarytino akto pagr. turinio konspektas, tačiau jame nėra įprastų dokumentinių formulių; nuo VIII a. Δ išlikę daugiausia dorsalinių arba marginalinių užrašų pavidalu. → Dokumentas. Ste

Lit.: S. Sondereger, Das Ahdt. der Akten der ältesten St Galler Urkunden, in: Zs. f. Mundartforschung 28 (1961), 251–286.

Priešiškumas moterims (mizoginija, iš gr.) sutinkamas per visus VA ir visoje VA lit. Δ pirmiausia pagrįstas tuo, kaip ankstyv. krikšč. laikotarpiu buvo aiškinamas bibl. nuopuolio istorija: → Ieva, o su ja ir visa moterų giminė, esanti nuodėmingos suvedžiojančiosios galios įkūnijimas, todėl ir viso blogio priežastis. Lit. antpuoliai prieš šitaip pagrįstas moterų ydas ir klastą, silpnybes ir nuodėmingumą patarnauja krikšč. asketinės moralės didaktikams motyvuojant ir raginant laikytis → contemptus mundi. Sklaidantis kurtuaz. moters ir meilės idealui, pasauliet. poezijoje taut. kalbomis ėmė stiprėti Δ tendencijos; galima skirti tokias moterų menkinimo formas: pamokomos kalbos ir špruchai, ponios Pasaulio alegorijos ir švankai apie blogas moteris. Smulkiuosiuose moraliniuose didaktiniuose kūriniuose moterų nuodėmių ir ydų katalogais arba alegorinėmis personifikacijomis siekiama perspėti, kad visi (mot. giminės teikiami) jusliniai pasaulio džiaugsmai yra nuodėmingi ir laikini. O švankuose, pirmiausia siekiančiuose parodyti situacijos komiškumą, susiformuoja piktos moters – neištikimos meilužės arba vaidingos namų tironės – charakterio tipas, kuris iki pat XVI a. žadina invektyvas prieš moteris. → Moteris, moters kalba. Har

Lit.: A. Wulff, Die frauenfeindl. Dichtungen in den roman. Lit.en d. MA.s, Hl. 1914. – F. Brietzmann, Die böse Frau in der dt. Lit. d. MA.s, NY 1967. – J. M. Ferrante, Woman as Image in Med. Literature, NY 1975. – A. Kahn Blumstein, Misogyny and Idealization in the Courtly Romance, Bo. 1977. – K. Wilson/E. Makowsi (Ed.), Wykked Wyves and the Woes of Marriage, Albany 1990.

Prieštaktis (vok. *Auftakt*), iš muzikologijos į taktinę metriką perkeltas terminas vienam ar keliems nekirčiuotiems skiemenims prieš pirmąją eilutę nusakyti. → Akcentas. Schw

Prietarai (lot. *superstitio*). Nuo XV a. šiuo žodžiu nusakomi nukrypimai nuo tikrojo, t. y. krikščionių tikėjimo. ST Įstatymas ir Pranašai atmetė bet kokios formos Δ, pasak NT, burtų knygos buvo deginamos (*Apd* 19, 19), o burtininkai baudžiami (*Apr* 21, 8). Δ buvo laikomos ir (kitose epochose ir kultūrose taip pat įprastos) liaudies maginės praktikos, kaip antai gydomieji ir kenkiamieji užkalbėjimai, ir išstumtosios ankstesnių rel. vaizdinių liekanos, pvz., tikėjimas gamtos dvasiomis ir pranašavimais, ir tokios mokslininkų „ikimokslinės magijos“ atmainos kaip → alchemija ir astrologija (→ astronomija/astrologija), kartais – ir perdėtas tikėjimas šventaisiais, relikvijomis ir stebuklais. VA liaudies gyvenime prietaringos praktikos buvo itin dažnos, tai rodo gausybė literatūros, realijų ir išlikusių papročių, visų pirma – kritiniai teologiniai tekstai, kuriuose Δ traktuojami kaip sąjunga su velniu ir demonais. 238 Cezario Arliečio (470–542) pamokslai turėjo įtakos ir vėlesniems kritikams: Pirminui iš Reichenau († 735), Rabanui Maurui (780–856), *Homilie 42*, Reginui iš Priumo († 915), Burchardui Vormsiečiui (~1000) ir jo kan. teisės dekretų rinkiniui (*Decretum*). Δ, kaip velnio darbas, griežčiausiai smerkiami Tomo Akviniečio veikaluose *Summa Theologiae* ir *Questiones disputate de malo*. Vėlyv. VA didaktinėje lit. ir katekizmuose dažnai esama Δ sąrašų. Šiuolaikiniuose tyrinėjimuose Δ sąvoka laikoma abejotina, nes ji nėra griežtai apibrėžta ir sumenkina liaudies religiją. → Raganos, demonizmas, mantika. Bg/Din

Lit.: C. Meyer, Der Aberglaube d. MA.s u. d. nächstfolgenden Jahrhunderte, Bas. 1884. – D. Harmening, Superstitio, B. 1979. – F. Cardini, Magia, stregoneria, superstizioni nell'Occidente med., Fi. [2]1984. – K. Baumann, Aberglaube f. Laein. Z. Programmatik u. Überlieferung ma. Superstitionenkritik, Wü. 1989. – P. Dinzelbacher/D. Bauer (Hgg.), Volksreligion im hohen u. späten MA, Pa. 1990.

Prievarta VA galėjo būti teisėta priemonė įgyvendinti teis. pretenzijas po rezultatų nedavusio kreipimosi į teismą. Greta → kraujo keršto, → Fehde buvo leistina tik teisiškai veiksniems asmenims. Δ padėjo savigynai siekiant → keršto ir Sühne, kai dar nebuvo valst. Δ naudojimo monopolio. Nepaisant → Dievo ir viešosios taikos, tik įkūrus imp. teismo rūmus (Amžinoji taika, 1495), pavyko užkirsti kelią Δ Vok. teisės praktikoje. Gai

Lit.: CHR. RAYNAUD, La violence au MA, 1990.

Prigimtinė teisė. „Su žmogaus egzistencijos ir prigimties savastimi susijusi teisė" yra ne tik pozityvistinės, bet ir religiškai arba etiškai pagrįstos teisės pamatas. Δ mokymo siaurąja prasme šaknys siekia sofistus, kurie parodė, kad žmonių tvarka ir dievų tvarka iš esmės nesutampa. Gamtos ir įstatymų priešprieša buvo nuolatinis graikų teisės ir teisingumo teorijų objektas. Δ idėja susiformavo ir suklestėjo stoicizme: žmogus, būdamas kosmoso dalis, savo protu dalyvauja taip pat proto reguliuojamoje pasaulio tvarkoje (*ratio mundi*), apimančioje ir individo, ir soc. gyvenimą. Šis mokymas prigijo romėnų valstybės ir teisės sampratoje: kaip aiškina Ciceronas (106–43 pr. Kr.) *De res publika*, *ius naturale* reiškia teisingo proto dermę su gamta. Romėnų teisės teorija stengėsi pozityvų *ius civile* kildinti iš Δ, kurios esmė glūdi gamtos prote (*naturalis ratio*). Krikščionybėje, išaugusioje griežtos žydų teokratinės tikėjimo bei teisės sąrangos dirvoje, teisė ir religija turėjo tarpusavyje derėti. Stoiškoji pasaulio proto idėja buvo teologizuota. Augustinas (354–430) *De civitate Dei* teigia, kad Dievas, kuris sukūrė pasaulį ir pagal savo valią jį protingai sutvarkė, užima pasaulio proto vietą (*lex aeterna*). šis *lex aeterna* suprantamas kaip Δ (*lex naturalis*), kuriai savo ruožtu turi paklusti bet kuri žmogaus teisėkūra, ypač valstybė. „Saksų veidrodžio" (Eikes iš Repgow, ~1225) prologe sakoma: „Gott ist delber Recht, darum ist ihm Recht so teuer". Ši nuostata atitinka Tomo Akviniečio (~1225–1274) atstovaujamą → scholastiką, kurioje teisė kildinama iš dieviškosios Sukūrimo tvarkos (*ordo Dei*) kaip pirminio šaltinio. Žmogus sužino apie pasaulio įstatymą (*lex aeterna*) per Dievo įsakymus ir jo Apreiškimą (*lex divina*) ir savo protu atskleidžia Δ (*lex naturalis*). Brandž. scholastikos pab. Jono Dunso Škoto (~1270–1308) voliuntaristinis nominalizmas ženklino lūžį tomistinėje Δ sampratoje. Jei ligi tol racionalus Δ pažinimas reiškė ir dalyvavimą dieviškajame prote, tai dabar apie Δ principų privalomumą sprendė individuali Dievo valia. Viljamo Okamo (1285–1347) propaguojama valios laisvė, priešpriešinama pažinimui protu, užbaigė naująjį Δ įprasminimą. Δ imta suvokti kaip reliatyvi. Jos tvarkos centre atsidūrė žmogus. Sch-W

Lit.: F. FLÜCKIGER, Gesch. des Naturrechts, Z. 1954. – H. SCHLOSSER, Grundzüge der neueren Privatrechtsgesch., Mn. [4]1982.

Primatas → popiežius

Princas (iš lot. *princeps* – pirmasis, svarbiausias) VA reiškė → kunigaikštį. NA vok. *Prinz* kaip valdovo šeimos jaunesniojo nario reikšmė kildintina, matyt, iš vėlyv. VA kun-ščių titulo, suteikiamo Angl. ir Isp. sosto įpėdiniui ir Pranc. karališkosios šeimos nariams (*Prince of Wales*; *Principe de Asturias*; *prince du sang*). Col

Lit.: H. KOLLER, Die Bedeutung des Titels „princeps" in der Reichskanzlei unter den Saliern u. Staufen, in: MIÖG 68 (1960), 63–81.

Prioras (lot. *prior* – vyresnysis). 1. Benediktinų ir jiems giminingų ordinų abato pavaduotojas pagr. vienuolyne arba priklausomo filijinio vien. (priorato) vyresnysis (Δ konventualas); šis daugiau ar mažiau savarankiškai vadovauja konventui, kuris iš dalies jį renka. Kliuni, laikydamasis centralizmo, savo filijiniams vienuolynams sukūrė vad. priorato nuostatus. 2. Vien. (dominikonų, kartūzų) vyresniojo titulas; jonitų vien. didysis Δ buvo ordino provincijos valdytojas. 3. Moterų vien. – priorė (*priorissa*); ji buvo pavaldi abatui arba propstui; jį pavaduodavo *jurisdictio delegata* atvejais. Schu

Lit.: R. MOLITOR, Aus der Rechtsgesch. der benediktiner Verbände, I–III, Mr. 1928/33.

Prisikėlimas (lot. *resurrectio*). VA, remiantis NT, Kristaus Δ ir žmogaus (kūno) Δ neatskiriamai susiję: Kristus yra visos kūrinijos pirmgimis ir mirusiųjų pirmagimis (*Kol* 1, 18); tikintys jį bus jo Δ dalyviai (*Rom* 6, 8 ir t.). Kristuje jau įvykusio Δ dalininkais po Paskut. Teismo taps visi, kurie bus pripažinti teisuoliais; iki tol mirties nuo kūnų atskirtos sielos tveria arba džiaugsmo (→ rojus, Dangus), arba kančios vietoje (→ skaistykla, pragaras). Prisikėlusio kūno savybės: sudvasintumas, nemirtingumas, atsparumas gedimui ir t. t. (*1 Kor* 15, 24 ir t.; *Apd* 7, 16). → Eschatologija, laikų pabaiga. LaJ

Lit.: G. KITTEL, Die Auferstehung Jesu, Mn.[4]1951. – W. KÜNNETH, Theologie d. Auferdtehung, Mn. [4]1951.

Privatus dokumentas. 1. Diplomatikos prasme tai → dokumentai, nepriklausantys pop., imperat. arba kar. dokumentams arba neturintys notarinės galios. Šis atribojimas, išlikęs iki šių laikų, yra problemiškas kalbant apie vėlyv. VA kun-ščių, vyskupų ir valstybės dokumentus. 2. Teis. prasme Δ, priešingai nei viešasis (*instrumentum publicum*), yra patvirtinamas sudarytojo, neturinčio jokių valdžios galių. Schu

Lit.: O. REDLICH, Die Privaturkunde des MA.s, Mn. 1911 (Repr. 1967). – H. BRESSLAU, Hb. der Urkundenlehre für Dtld. u. Italien. I–II, L. ²1912–1931. – H. STEINACKER, Die antiken Grundlagen der fma. P., P. 1927.

Privilegija (VA lot. *privilegium*) VA buvo valdovo (malonės) aktas, suteikiantis paskiriems asmenims ypatingas teises ir įsakantis trečiosioms šalims nepažeisti privilegijuotojo teisės. Δ buvo oficialiosios teisėtvarkos dalis, tačiau jų galiojimo laikas neturėjo garantijų, todėl reikėdavo, kad vėlesnieji valdovai Δ patvirtintų. Iki XIII a. vid. vienašališkai suteikta Δ buvo valdovo teisinio akto forma, formaliai atitinkanti → diplomą, – net jei iš tikrųjų tai būdavo sutartis arba įstatyminis aktas. Brandž. VA ne tik pop. ir imperat., bet ir kitos bažn. bei pasauliet. institucijos dalydavo Δ. Vėlyv. VA Δ užleido vietą sutartims ir tiesioginiam teisiniam reguliavimui. Schu

Lit.: D. LINDNER, Die Lehre vom Privileg nach Gratian u. Glossatoren des Corpus Iuris Canonici, Rb. 1917. – H. KRAUSE, Kaiserrecht u. Rezeption, 1952. – IDEM., Dauer u. Vergänglichkeit im ma. Recht, in: ZRG GA 75 (1958), 244 ir t. – IDEM., Der Widerruf von Privilegien im frühen MA, in: Archival. Zs. 75 (1979), 117–134. → Diplomatika.

Procentai, atlyginimas už naudojimąsi svetimu kapitalu, skolininko mokamas tvirtai sutartais terminais; už nemokėjimą VA sutartys dėl procentų numatė sankcijas. VA Bažn., remdamasi Biblija ir Bažn. Tėvais, t. p. sekdama Aristoteliu, kanonų teisėje buvo įtvirtinusi Δ draudimą, kuris buvo artimai susijęs su → lupikavimo draudimu ir „teisingos kainos" principu (Nikėjos 325 ir Turo 1170 Bažn. susirinkimai; pop. Grigaliaus IX 1263 dekretas). Plėtojantis prekybai ir piniginiams santykiams, kuriuose kurijos finansų sist. aktyviai dalyvavo, buvo ieškoma būdų Δ draudimui apeiti (rentos pirkimas, užstatymas) arba susiklostydavo daugybė išimčių (vekselių diskontas). Kanoninis Δ draudimas buvo nukreiptas pirmiausia prieš vartojimo kreditą. Schu

Lit.: X. FUNK, Gesch. des kirchl. Zinsverbots, T. 1878. – IDEM., Der kirchliche Zinsverbot u. die kuriale Praxis im 13. Jh, in: Fs. H. Fink, Mt. 1904. – F. SCHAUB, Der Kampf gegen den Zinswucher, ungerechten Preis u. unlauteren Handel, Fr. 1905. – F. SCHNEIDER, Neue Theorien über das kirchl. Zinsverbot, in: Vierteljahresschrift für Sozial- u. Wirtschaftsgesch. 5 (1907), 292–302. – G. STEUER, Studien über die theolog. Grundlagen der Zinslehre bei Thomas von Aquin, St. 1936. – W. WEBER, Geld u. Zins in der span. Spätscholastik, Mn. 1962. – H. PIRENNE, Sozial- u. Wirtschaftsgesch. Europas im MA, Repr. Mn. 1972, 120–137. – J. LE GOFF, Wucherzinsen u. Höllenqualen. Ökonomie u. Religion im MA, St. 1988.

Procesas. Ankstyv. VA pasauliet. teisėje baudžiamajam Δ vadovaudavo → teisėjas (dažn. grafas), tačiau Δ objektas būdavo tik tai, ką pateikdavo viena ir kita pusė, t. y. Δ metu vykdavo suinteresuotųjų pusių kova. Nuosprendį priimdavo → posėdininkai. Formalūs veiksmai ir žodžiai turėjo būti atliekami nepriekaištingai, kitaip Δ grėsė pralaimėjimas. Todėl būdavo kalbėtojų, atstovaujančių vieną ar kitą pusę (→ miestų teisėje jų vaidmuo būdavo menkesnis). Brandž. VA atsirado ir civilinis Δ. Įrodymams vis dažniau buvo nebe pasikliaujama priesaika, o pasitelkiami liudijimai ir dokumentai; nuo XIII a. → Dievo teismai tapo retesni, užtat → inkvizicijos procese tapo įprasti → kankinimai. Neprofesionalius teisėjus pakeitė → teisininkai. Vėlyv. VA ne vienas teismo Δ dėl profesionalizacijos užtrukdavo po keletą metų. – Vėlyv. VA Δ kartais buvo pasinaudojama kaip lit. forma, pvz., *Belialsprozess* (→ velnio temos literatūra) arba Hermano iš Sachsenheimo *Möhrin*. Din

Lit.: J. W. PLANK, Das dt. Gerichtsverfahren im MA, Brau. 1879. – E. KLIBANSKY, Gerichtsszene u. Prozeß in erzählenden dt. Dichtungen des 12.–14. Jh, B. 1925. – H. SCHLOSSER, Sma. Zivilprozesse nach bayer. Quellen, Kö. 1971. → Teisė.

Procesija (iš lot. *processio* – žygiavimas), iškilminga religinė dvasininkijos ir tikinčiųjų eisena, kurios metu giedamos giesmės ir nešami kryžiai, vėliavos, šventųjų paveikslai; Antikos ir germanų religijoje kaime būdavo įprasta eiti aplink dirbamą lauką, idant geriau augtų [tai, kas pasėta/pasodinta]; šios apeigos buvo sukrikščionintos, paverčiant jas šventųjų Δ (pvz., raita Δ šv. Leonardo garbei). Δ rengtos ir kaip *translationes* arba prašomosios

eitynės ypatingų krizių metu (pvz., → flagelantų Δ), norint numaldyti Dievo pyktį. Vėlyv. VA Δ pradėtos rengti labai dažnai ir reguliariai (ir dėl → brolijų įtakos), t. p. ir prieš sekmadienio Mišias. Savitos Δ buvo ir → maldininkų žygiai. Tačiau būdavo ir spontaniškų Δ, antai 1233 Š. It. prasidėjęs vad „Aleliuja" taikos sąjūdis. → Procesionalas. Din

Lit.: O. SENGPIEL, Die Bedeutung der Prozessionen für das geistl. Spiel des MA.s in Dtld., Br. 1932. – F. HAIMERI, Das Prozessionswesen des Bistums Bamberg im MA, Mn. 1937. – B. KÖTTING, Peregrinatio religiosa, Mr. 1950. – V. FUMAGALLI, Uomini e paesaggi med., Bol. 1989, 143–159.

Procesionalas, savarankiška tapusi → ritualo dalis su maldomis, giesmėmis ir palaiminimais, t. p. procesijų maršruto nuorodomis; paplito daugiausia XIV–XV a. Kun

Lit.: P. H. KLEIN, Die Prozessionsgesänge der Mainzer Kirche aus dem 14.–18. Jh, Mz. 1962.

Prodesse et delectare (lot. – duoti naudos ir džiuginti), Horacijaus (*Ars poetica*, V. 333 ir t.) patarimo „aut prodesse volunt aut delectare poetae aut simul et iucunda et idonea dicere vitae" („naudą nešti arba džiuginti – toks poetų troškimas, / na, o kartu pasakyt smagių bei naudingų dalykų") trumpinys. VA → literatūros teorija priėmė tik junginį „delectatio" ir „utilitas", naudą, t. y. paprastai moralinį pamokymą, o t. p. žinių bei išsilavinimo suteikimą. Ir taut. kalbomis rašę autoriai išreikšdavo ketinimą publikai perteikti: viena vertus, „hôhen muot" (nuotaiką), „vröide" (džiaugsmą; sen. pranc. *joie*), „kurzevîle" (pasitenkinimą; sen. pranc. *deduit*), kita vertus, „tugentbilde" (dorybės pavyzdį; sen. pranc. *exemple*), „wîse lêre" (išmintingą pamokymą), „kunde" (žinią; sen. pranc. k. *sens, philosophie, enseignement*) ir t. t. Pretenziją ir būti naudinga, ir teikti džiaugsmą – vid. vok. aukšt. „nütze und fröudenbaere" (Konrado Viurcburgiečio *Silvester*, V. 12 ir t.), sen. pranc. „profitable et delitable" (*Ysopet* I, V, 11 ir t.) – ypač gerai sugebėjo religinio ugdymo lit., antai pasakėčia (→ Fabel) ir bispelis; tuo paaiškinamas ir jų mėgstamumas. → Poetika. Kna

Lit.: U. MÖLK (Hg.), Frz. Literarästhetik des 12. u. 13. Jh.s, T. 1969. – J. SUCHOMSKI, Delectatio u. utilitas, Bern. 1975.

Productio ob caesuram, *produktio in arsi*, → hegzametro nuostata, leidžianti vietoj ilgojo balsio prieš cezūrą, normaliu pentemimero atveju, pavartoti trumpą balsį; VA pasitaikydavo kur kas dažniau negu Antikos laikais dėl → leoninio metro. Vog

Profesijos. Pradinėmis Δ laikomas rinkėjas, medžiotojas (karys), žvejas, piemuo, žemdirbys, puodžius, kalvis, audėjas, pirklys, kunigas (t. p. gydytojas bei mokytojas) ir dainius, nes jie sutinkami jau ankstyv. žmonių visuom. raidos pakopose. Vystantis → miestams ir → amatams, plėtėsi ir Δ spektras. VA greta amatininkų Δ beveik visos kitos Δ irgi buvo susiorganizavusios → cechus (pvz., notarai, muzikantai, net elgetos ir prostitutės). Δ hierarchijos atitiko VA sampratą apie Dievo sukurtąją visom. → luomų hierarchiją. Krikšč. suformuoto Δ etoso prasme → darbas pagal Δ buvo suprantamas kaip klusnus Dievo valios vykdymas, ir juo buvo siekiama ne produkto augimo, bet tarnaujamai atlikti pareigą; savitikslis pelno siekimas moralinės teol. buvo atmetamas. Nepaisant darbo garbingumo principo, kai kurios Δ, pvz., susijusios su žudymu ir kraujo liejimu (skerdikas, kailialupys, budelis, barzdaskutys) arba su pinigais (pinigų keitėjas), t. p. kai kurios menininkų Δ (aktorius, muzikantas), laikytos negarbingomis (→ negarbingi žmonės). Δ VA nebuvo suprantamos kaip savirealizacijos ir soc. mobilumo priemonės. Ti-H

Lit.: N. PAULUS, Die Wertung der weltl. Berufe im MA, in: Hist. Jb. 32 (1911). – K. HOLL, Die Gesch. d. Wortes Beruf, in: IDEM., Gesammelte Aufsätze, III, T. 1928. – J. BERNHART ir kt., Leib u Verleiblichung. Vom Ethos d. B., Fr. 1949.

Profesionalūs poetai, (vok. *Berufsdichter*), grupė nekilmingųjų, nuo darbo užmokesčio priklausomų, → užsakovams ir „duondaviams" (dažn. pasauliet. ir bažn. kun-ščiams, vėlyv. VA – ir miestams, turtingiems patricijams ir cechų meistrams) tarnaujančių dainių, kurie keliavo su dainų ir špruchų repertuaru, dažnai buvo samdomi tik konkrečioms progoms, ir tikėjosi už savo pasirodymus gauti garbės atlygį, išmaldą, honorarą ar pastovų atlyginimą; vėliau ir → rūmuose tarnaujantys nedainuojamosios lit. kūrėjai, savo meną laikę paslauga už valdovo dosnumą (jei nepaisy-

sime dainų autorių konkurencijos, tai pirmuoju tikrai profesionaliu vok. literatu turime laikyti Strickerį). Kaip poezijos kūrėjus „gernden(-us)" privalu skirti nuo tų deklamuotojų ir muzikų, kurie buvo vien atlikėjai. Pagr. Δ veiklos sritis buvo špruchų poezija, XII a. – galbūt sekant Provanso pavyzdžiu – vis dažniau ir → minezangas. Jau vėlyv. Antikos ir VA lot. k. kūrę autoriai rašė už pinigus, o Valteris Fogelveidė galbūt buvo pirmasis vok. dainius, pelnęs pragyvenimą poetiniu darbu. Tikėdamiesi sutvirtinti savo visuomeninę egzistenciją, kai kurie sėslią profesiją (amatą) keitė į keliaujančio literato verslą. Tačiau panašu, kad poeto profesija retai teleido pajusti pasitenkinimą, nes menininkai gana dažnai (matyt, ne visada vien kaip topą) mini savo sunkią finans. padėtį ir žeminamas gyvenimo sąlygas. Veikiausiai kartais jiems tekdavo ieškoti ir papildomų pajamų šaltinių. → Gogynfeirdd. Wit

Lit.: K. Franz, Studien zur Soziologie d. Spruchdichters in Dtld., Göp. 1974.

Profesionalūs raštininkai. Vok. nuo Karolio D. „mokyklos reformos" vis daugiau išmoko skaityti ir rašyti. VA jis beveik be išimčių buvo suprantamas kaip amatas, kuriuo užsiima specialiai išugdyti ir vien tuo besiverčiantys raštininkai; iki XII a. pr. šio amato buvo galima išmokti bemaž vien vienuolinio ir dvasinio išsilavinimo rėmuose. Tuo laiku beveik visi → rankraščiai buvo pagaminti vien. → skriptoriumuose, ir prekyba jais vienuolynams buvo vienas pajamų šaltinių. Apie 1200, kuriantis un-tams, pirmiausia It. ir Pranc. atsirado nuo vien. organizacijos nepriklausomi Δ, gaminę un-tui būtinų tekstų kopijas. Be to, vis augo Δ poreikis valdymo įstaigose ir kanceliarijose (→ dokumentai), nes dėl viešojo gyvenimo visuot. „biurokratizacijos" šio darbo nebebuvo galima atlikti vien vienuolynuose (→ kanceliarija). Galų gale vėlyv. VA visuom. vis labiau literatūrėjant iš pr. bajorijos, o vėliau – ir miestiečių sluoksniams, didėjo rankr. paklausa. Ją patenkinti pirmiausia mėgino atskiruose miestuose įsisteigusios raštinės, pvz., Dieboldo Lauberio Hagenau mieste (Elzasas) arba Klaros Hätzlerin (~1430–1476) Augsburge, tačiau dėl palyginti didelių kainų ir gana riboto skriptoriumų pajėgumo ir toliau daug tekstų buvo perrašinėjama privačiai. Benn

Proginė poezija, lit., kuri buvo kuriama tam tikrai progai arba jos įkvėpta; Δ tapo itin reikšminga humanizmo laikotarpiu, tokia išliko ir vėliau. Daug VA → politinės literatūros (šlovinamieji, plūstamieji ir perspėjamieji eilėraščiai bei gyvenamojo meto kritika) arba → maldaujamosios lyrikos ir pan. tekstų galima priskirti plačiam Δ kompleksui. Kro

Proklizė (gr. – linkimas į priekį), nekirčiuoto, paprastai tarnybinio žodžio, vad. proklitiku (dažn. prielinksniai, artikeliai ir kt.), šliejimasis prie sekančio kirčiuoto ir didesnį semantinį krūvį turinčio žodžio (pvz., vid. vok. aukšt. *des küneges* > *s'küneges*). Antonimas → enklizė. Krü

Proletariatas (iš lot. *proles* – palikuonys). Apie → miestų Δ galima kalbėti bent nuo vėlyv. VA; (beveik) beturčiai, miestiečių teisių neturintys žmonės, pvz., Rostoke ir Štralzunde tais laikais Δ sudarė per 50% gyv. Δ priklausė vad. → negarbingieji žmonės: → elgetos, klajokliai, vagantai, prostitutės, bedarbiai amatininkai, tarnai ir tarnaitės ir kt. Jie nuolat susilaukdavo valdžios represijų (išvarymas). Didesnių Δ → sukilimų įvyko XIV a. (tada būta ir nemažai cechų sukilimų); toks, pvz., buvo 1378–1382 Florencijos *Ciompi*, žemiausių vilnos gamybos darbininkų sluoksnių sukilimas. „Lit." personažais Δ veikėjus pirmasis padarė François Villon. Din

Lit.: E. Engelmann (Hg.), Städt. Volksbewegungen im 14. Jh, B. 1960. – M. Mollat/Ph. Wol ir kt., Ongles bleues, Jacques et Ciompi, P. 1970. – F. Graus, Randgruppen der städt. Gesellschaft im SMA, in: Zs. f. hist. Forschung 8 (1981), 385–437. – B. Kirchgässner/F. Reuter (Hgg.), Städt. Randgruppen u. Minderheiten, Sigmaringen 1986.

Prologas (gr.-lot. *prologus*: *pro* – prieš + *logos* – žodis; taip pat *prooemium, exodium*), (epinio arba dramos) veikalo įžanginė dalis, skirta atkreipti recipiento dėmesį į autoriaus sumanymą, drauge čia sukuriamas pamatas ir abipusiam supratimui (literatūrinis horizontas, ankstesni autoriaus veikalai) ir paaiškinama veikalo prasmė. VA prologų schemiškumas buvo grindžiamas antikine → retorika, kuri literatūrinę pokalbio situaciją vertino pagal forumo kalbų modelį ir realizavo → captatio benevolentiae (palankumo pasiekimo) strate-

gijas, pasitelkusi tikslingą paskirtį turinčių topų katalogą. Prologai paprastai susidėdavo iš dviejų dalių: 1) bendroji sentencija arba patarlė (*proaemium, prologus praeter rem* [Δ, nesusijęs su veiksmu]) ir 2) įvesdinimas į veiksmą, nurodant veikalo šaltinį ir paaiškinant jo atsiradimo aplinkybes (*prologus, prologus ante rem* [įžanga prieš veiksmą]). Ste

Lit.: H. BRINKMANN, Der Prolog im MA als literarische Erscheinung, in: WW 14 (1964), 1–21. – F. FINSTER, Zur Theorie u. Technik ma. Prologe, Diss. Bochum 1971. – E. C. LUTZ, Rhetorica divina. Mhdt. Prologgebete u. die rhetorische Kultur des MA.s, B. 1984. – W. HAUG, Lit.theorie im MA, Da. 1985.

Promocija → daktaras

Propstas (vok. *Propst*, iš lot. *praepositus* – vyresnysis). Greta bendros vartosenos pop., kar., vysk. ir ordino vyresniajam nusakyti ši sąvoka benediktinų reguloje konkrečiai reiškia → abato pavaduotojas (X a. Δ pakeičia → prioras). Mažiems, dažn. priklausomiems vien., kanauninkų, katedrų ir vien. kapituloms paprastai vadovaudavo Δ, kuriam priklausė ir administruoti kapitulos turtą. Propstija – tai bažn. aptarnaujama ir administruojama sritis (propstijos sinodas). Gai

Proskinezė (iš gr. *proskynein* – garbinti atsiklaupus; VA lot. *venia*, vid. vok. aukšt. *vuozval, knieval, venje*), pasauliet. komendacijos ritualo → gestai (pvz., suteikiant titulą) ir įv. kūno laikysenos liturgijoje. Abiem atvejais Δ išreiškia taurų nuolankumą, pagarbą (*veneratio*), klusnumą (valdovui), o liturg. kontekste – pirmiausia dvasinį susikaupimą maldai ir nusiteikimą atgailai. Pagal ženklišką ir simbolinę vertes pasauliet. ir liturg. kūno laikysenos panašios, o kai kurie Δ lydintys liturg. gestai yra paimti iš pasauliet. praktikos. Dažnai Δ suprantama kaip prašymo arba padėkos gestas. Ikonografiniai ir rašyt. šaltiniai (religinė, teis. epo lit.) yra užfiksavę įv. Δ atvejus ir jų reikšmes: būdingas dažnas kūno „sumažinimas“, pvz., nulenkiant galvą, pasilenkiant, klaupiantis (genufleksas kaip *genuflexio duplex* arba *simplex*), galiausiai puolant kniūbsčiomis (prostracija: *adorare in terram*), pvz., per Didžiojo Penktadienio apeigas; vėlyv. VA Δ dažnai virsta → askeze. Kraštutinė nusižeminimo ir atgailos išraiška yra ėjimas keliais. Per Bizant. kultūrą yra atėjęs Romos resp. laikais praktikuotas kelių ir rankos bučiavimas kaip prašymo ženklas; iš pr. tai buvo apsaugos ieškančiojo gestas. Δ sričiai priklauso ir rankos padavimas kaip → komendacijos išraiška. Kra

Lit.: K. v. AMIRA, Die Handgebärden in den Bilderhandschriften des Sachsenspiegels, Mn. 1905. – H. FEHR, Das Recht im Bilde, 1923. – J. HORST, Proskynein, Gü. 1932. – T. OHM, Die Gebetsgebärden der Völker u. des Christentums, L. 1948. – H. LUBIENSKA DE LENVAL, La liturgie du Geste, dt. Klosterneuburg 1959. – D. PEIL, Die Gebärde bei Chrétien, Hartmann u. Wolfram, Mn. 1975. – J. LE GOFF, Le rituel symbolique de la vassalité, in: IDEM., Puor un autre MA, P. 1977. – U. SCHWAB, Proskynese u. Philoxenie in der altsächs. Genesisdichtung, in: C. MEIER/U. RUBERG (Hgg.), Text u. Bild, Wie. 1980. → Gestai.

Prostitucija, vienas negarbingų užsiėmimų, praktikuotas daugiausia už miesto, prie didžiųjų susisiekimo kelių; prostitutės taip pat rinkdavosi ir į sezonines kaimų muges ir turgus. Miestuose Δ buvo užsiiminėjama viešnamiuose (iš romanų k. per vid. nyd. *bordeel* XV–XVI a. buvo perimtas kitų k.: plg. VA lot. *bordellum*, pranc. *bordel*; vid. vok. aukšt. dažn. *vruowenhūs*). Δ verslą dažn. prižiūrėdavo miesto, dažnai terit., kartais – bažn. valdžia (paprastai tai buvo l. pelningas verslas), o sutelkiant prostitutes vienuose namuose manyta užkirsiant kelią nekontroliuojamam Δ plitimui. Vok. viešnamiai įsikūrė Augsburge (1273), Vienoje (1278), Hamburge (1292), Bazelyje (1293) ir Eslingene (1300), nors yra duomenų, kad jų būta jau nuo XII a. pab. Dažn. tie namai būdavo miesto pakraštyje (prie gynybinės sienos), o juos tvarkė prižiūrėtojas (vid. vok. aukšt. *ruffiân*); įdomu, kad šią pareigybę kartais užimdavo budelis. Viešnamio veikla buvo reguliuojama griežtų taisyklių. Moterų namai valdžios buvo ypač saugomi, o štai „laisvai dirbančios“ prostitutės, kurios vengdavo institucinės kontrolės, būdavo negailestingai baudžiamos arba išvaromos. Reformacija pasistengė, kad daugybė viešnamių būtų uždaryti. Tai sudarė sąlygas klestėti „laukinei“ Δ, dėl to katastrofiškai ėmė plisti → lytinės ligos. Kro

Lit.: M. BAUER, Das Geschlechtsleben in dt. Vergangenheit, L. 1903. – IDEM., Die Dirne u. ihr Anhang, L. b. m. – W. RUDECK, Gesch. der öffentl. Sittlichkeit in Dtld., B. [2]1905. – I. BLOCH, Die Prostitution, I, B. 1912. – M. BAUER,

Das Liebesleben in dt. Vergangenheit, B. 1924. – L. OTIS, Prostitution in Med. Society, Ch. 1985. – J. ROSSIAUD, Dame Venus, Mn. 1989.

Protokolas → dokumento formuliaras

Protonotar(ius) (VA lot.). 1. **Δ** *aulae* (*curiae*) *imperialis*, 1157 įsteigtos imperat. → kanceliarijos vyriausiojo → notaro pareigybė; šiam notarui buvo pavaldi raštinės vadovybė, ir kartais jis pavaduodavo → kanclerį. Vėlyv. VA imperat. kanceliarijoje vienu metu būdavo keletas **Δ**. 2. **Δ** *apostolicus* nuo XIV a. buvo vadinamas kiekvienas iš 7 pop. kurijoje dirbusių notarų kolegijos narių; XIV–XV a. jų kompetencijai priklausė konsistorijos posėdžiuose priimtų → dokumentų bei teisinių aktų tvarkymas. Schu

Provansas → Burgundija

Provansiečių kalba (oksitaniškoji k., – iš seno teigimo įvardžio *oc*; t. p. lot. *hoc* per pranc. *occitan* ir t. t.; dar – *langue d'oc*), romanų k., atsiradusi iš lot. šnekamosios k. simbiozės su į p. nuo Luaros gyvenusių galų tarmėmis. Pranc. kalba (*langue d'oil*) iš pr. buvo vartojama tik Š. Pranc., tuo tarpu **Δ** vartota P. ir kai kuriose Vidurio Pranc. dalyse, ir išliko iki šiol kaip Limuzeno, Overnės, Alpių Provanso, Langedoko, Provanso ir gaskonų dialektų pavidalu. Apytikrė, labai interferentiška riba, skirianti **Δ** ir pranc. k, nuo VA nežymiai pasistūmėjo į pietus: V. ji eina palei Žirondą, ten, kur Dordonė įteka į Garoną, pasuka į š., apima Limuzeną, dalį Maršos ir Overnės sričių ir šiauriau Valanso pasiekia Roną. Iš čia į pietryčius nuo Grenoblio ji atsiremia į Alpes, peršoka į It. del Chisono slėnį ir palei Pranc. ir It. sieną nusidriekia iki Viduržemio j. Pietuose **Δ** terit. ribojasi su baskų, ispanų ir katalonų k. (Biskajos įlanka, Ani viršukalnė, Š. Labūras, Žemutinė Navara, Sulis). Skiriamoji **Δ** ir → katalonų kalbos riba v. iš pradžių sutampa su Pranc. ir Isp. siena, po to eina per Rodesą, Estagelį ir Salsą iki Viduržemio j. **Δ** istorijoje skiriami trys periodai – senoji, vidurinioji ir naujoji **Δ**. Pažymėtina, kad sen. **Δ** VA buvo plačiai vartojama kaip viešojo gyvenimo ir lit. kalba, išlikusi daugybėje dokumentų, → coutumes, dekretų, notarinių patvirtinimų, teismų aktų, procesinių ir mokesčių registrų; iš IX a. išlikę prozos mišria lot. ir **Δ**, XII ir XIII a. proza rašoma gerokai suvienodinta **Δ**, o nuo XIV a. vėl atsiranda mišrių tekstų, tik dabar į **Δ** skverbiasi pranc. kalba. Kaip lit. kalba **Δ** peržengė savo terit. ribas. P. Pranc. → trubadūrai atnešė ją į It. ir Isp. ir rado čia sekėjų, kurie savo lyriką ėmė kurti senąja **Δ**. Įsidėmėtina **Δ** iš pat pradžių būdinga palyginti vientisa kalbinė struktūra. Be trubadūrų ir (trubadūrių) lyrikos, kuri sudaro pagr. tradicijos dalį, esama ir religinės lit., kuri, kaip ir didaktinė lit., prasideda nuo XI a., apima: gailesčio aktus ir tikėjimo išpažinimus, išpažinties formulės, maldas, Marijos giesmes, eiliuotus ir prozinius Biblijos vertimus, psalmių parafrazes, kankinių raudas, → sermo, katekizmus, legendas, legendų romanus („Barlamas ir Jozafatas" – XIII–XIV a. sandūra) ir apokrifinių evangelijų poetinius ir prozos perdirbinius (*Evangelium Nicodemi* – XIII–XIV a.). Iš daugybės šventųjų gyvenimų dėl savo lit. vertės minėtini: *Chanson de sainte Foy d'Agen* (XI a. vid.) ir Bertrano de Marselha (XIII a.) *Vida de santa Enimia*, abu parašyti aštuonskiemenėmis eilutėmis; Raimono Feraut dvylikos, aštuonių ir šešių skiemenų eilutėmis sukurtas *Vida de sant Honorat* (XIII a.) bei Philippinos de Porcellet prozinis *Vida de la benaurada santa Doucelina* (~1300). Vaidinimai iki pat XV a. yra bemaž vien misterijos, reikšmingiausia jų – *Mystère de la Passion* (XIII a. pab.). Draminiai, relig., polit. bei satyriniai elementai susipynę dispute (→ débat) *Las novas del heretje*, kuriame inkvizitorius Izarnas atverčia eretikų vysk. Sicartą de Figueiras (~1245), ir Vienuolio iš Montodono monologe apie svetingumo stoką provincijoje (→ dit). – Panašiai turtinga ir didaktinė lit.: pvz., *Boeci* iš XI a., (iš dalies) išlikęs anon. eil. Boecijaus *De consolatione philosophiae* vertimas. Religinė didaktika vyrauja ir → enciklopedijose. Pagr. didaktinės lit. dalį sudaro → ensenhamen, pateikiantys elgesio taisykles ir siūlymus auklėjimo bei lavinimo klausimais. Astrologijos ir dorovės dalykus nagrinėja didakt. eiliuotose epistolėse Atas de Monsas ir Guiraut Riquier (po 1250). Išskirtinę padėtį didaktinėje lit. užima *artes liberales* priklausančios, iš dalies eilėmis, iš dalies proza parašytos poetikos ir gramatikos, kuriose nuo XIII a. mėginama konstruoti trubadūrų lyri-

kos literatūros teoriją bei sisteminti trubadūrų k. Raimonas Vidalis de Besalù, dar prieš prasidedant kryžiaus žygiui prieš albigiečius, parašo trumpą gramatiką *Razos de trobar*, kurią papildo traktatu apie lyrikos žanrus *Doctrina de compondre dictatz*. Šį darbą pratęsia ~1240 Uc Faidit *Donat proensal*, sekanti Donato gramatikos pavyzdžiu, o XIII a. pab. – Jaufre de Foixa *Regles de trobar*. Raimonas de Cornet jaun. nudžiugina tarp 1324 ir 1341 savo *Doctrinal de trobar*, kurį Joanas de Calstelnou netrukus tiesiogiai papildo ir komentuoja savuoju *Gloza*. Visų šitų teorinių gramatikos darbų viršūnė – Tulūzos poetų bendrijos *Consistori de la subregava conpanhia del gai saber* užsakytas veikalas *Leys d'amors*, plačiausia Δ taikomoji poetika. Be to, yra išlikusios dalykinės raštijos, pvz., Daude de Pradas traktatas apie medžioklinius paukščius *Romans dels auzels cassadors* (prieš 1240), parašytas aštuonskiemenėmis eilutėmis. Ist. veikalų išliko iš XII a., pvz., vieno rimo dvylikos skiemenų eilutėmis parašytas *Canso d'Antiocha*, kurios autorius Limuzeno riteris Grigalius Bechada (~1130). Panašiu principu sukurtas ir *Canso de la crozada*: šis kronikos ir epo mišinys vieno rimo dvylikos skiemenų eilutėmis aprašo kryžiaus žygį prieš → albigiečius (1209–1219). Pirmosios, prieš katarus nukreiptos dalies (1210–1214) aut. yra Guilhemas iš Tudelos, o antros, proalbigietiškos (1228–1229) dalies autorius – anon. Prozinės kronikos verte toli gražu neprilygsta rimuotoms. Seniausias toks, iš pirmos XIII a. pusės išlikęs tekstas yra anon. *Roman de Philomena*. Prie šios legendomis apipintos Grasso Dievo Motinos abatijos įkūrimo istorijos prisijungia t. p. anon. kronika apie V Kryžiaus žygį (1219), vėliau – Jacme Mascaro *Libre de memorias* (po 1390), kur aprašomi įvykiai Bezjė 1336–1390 ir iš jų išvedami moraliniai pamokymai. – Išskirtinų pasakojamosios lit. autorių nedaug (Uc de Saint-Circ, Miquel de la Tor ir kai kurie anon.), jų proza parašytos biografijos (→ vida) ir komentarai (→ razo) teikia mums duomenų apie paskirų trubadūrų gyvenimą ir kūrybą (XIII a.). Tokią lit. kūrė ir Raimonas Vidalis, Arnaut de Carcassès ir Peire'as Guilhemas, XIII a. pr. ir vid. pasižymėję → nova kūryba. Vienas nedaugelio Δ rimuotomis aštuonskiemenėmis eilutėmis sukurtų epinės lit. šedevrų – anon. kurtuaz. romanas *Flamenca*, drauge ir kazuistinis-psichologinis meilės, ir papročių kultūrinis romanas. Apskritai kurtuaz. lit. nėra daug: trys anon. aštuonskiemenėmis eilutėmis parašyti Artūro temos romanai, *Jaufre* (XIII a. pirma pusė) ir *Blandin de Cornouailles* (XIV a.); proza – *Merlin* (XIII a.). T. p. aštuonskiemenėmis eilutėmis sukurtas egzotiškas riterinis romanas apie moters rankos siekimą ir vasalo ištikimybę, Arnaut Vidalio de Castelnaudary kūrinys *Guilhem de la Barra* (1318). – Kiek plačiau išlikęs herojinis epas, kurio tradicija prasideda jau XII a. Iš to laiko išlikusios → chansons *Aigar et Maurin Girart de Rossillon* ir *Daurel et Beton*, kuriose vasalų maišto ir špylmanų narsumo temos plėtojamos aštuonių arba dešimties kirčiuotų skiemenų eilučių pynėmis. XIII a. pr. *Fierabras*, kur ~5000 dvylikos skiemenų eilučių grupuojamos į vieno rimo laisse (pranc. *lesse* – virvė), sujungia pasakojimą apie Karolio D. Ispanijos užkariavimą su Kristaus kančios relikvijų pergabenimu į Šv. Dionyzo abatiją. Įvykių herojus yra į krikšč. atverstas musulmonas „pagonis" Fierabras. Tęsdamos sen. pranc. *Chanson de Roland* tradiciją, ir Δ Rolando giesmės *Rollan a Saragossa* ir *Ronsasvalis* atsigręžia į Isp. karo veiksmų areną (XIV a.). – Antik. mitologija pagrįstas tik vienintelis aštuonskiemenėmis eilutėmis sukurto romano fragmentas – Albèrics'o de Pisanêon'o „Aleksandras", parašytas dar ~1120, taigi esantis seniausias Aleksandro legendą taut. kalba perpasakojantis lit. kūrinys. Höl

Lit.: J. Anglade, Grammaire de l'ancien provençal ou ancienne langue d'oc, P. 1921. – Idem., Histoire sommaire de la littérature méridionale au MA (des origines à la fin du XV siècle). P. 1921. – P. Bec, La langue accitane, P. [2]1967. – GRLMA. – R. Lafont, Nouvelle histoire de la littérature occitane, I–II, P. 1970. – C. Camproux, Histoire de la littérature accitane, P. [2]1971. – O. Schultz-Gora, Altprovenzalisches Elementarbuch, Hei. [6]1973. – R. Taylor, La littérature occitane du MA. Bibliogr, Toronto 1977. → Trubadūras.

Provinciolas, centralizuoto vienuolių ordino bendruom. (pranciškonų, dominikonų) bei provincijos vyresnysis. Her

Proza (iš lot. *pro[r]sa oratio* – į priekį nukreipta,

tiesiaeigė kalba), metro ir → rimo nevaržoma, laisvo kirčiavimo šnekamoji kalba, o jos priešingybė → versus arba carmen. Dažnas Δ ir poezijos priešinimas, turint galvoje meninėmis Δ tekstų kūrimo galimybėmis (→ poetinė proza), išskleistomis antik. → retorikoje, nėra principinis. VA Δ vadinama ir ritminė poezija, ir → sekvencijos. – Prozą VA taut. kalbomis pradeda → verstinė literatūra iš lot. k. (teol. teisės, istoriogr. ir kt. Δ tekstai). Seniausias taut. kalba pasirodęs → prozos romanas yra anglosaks. „Apolonijus iš Tyro". Vėlyv. VA būdinga → prozaizacija, kurtuaz. eiliuoti romanai, pamokslai, dalykinė ir pramoginė lit. Ebe

Prozaizacija (vok. *Prosaauflösung*). 1. Tai bet koks eil. teksto perpasakojimas → proza. Pranc. → Artūro epas patyrė Δ jau XIII a. (prozinis „Lanselotas", „Tristanas"; Vulgatos ciklas), juo remiasi Malory angl. *Morte Darthur* (išspausd. 1485). Panaši Δ vyko It. ir Isp. 2. Siauresniąja prasme – antroje XV a. pusėje (specialiai knygų spausdinimui?) parengtos senųjų eiliuotų epų prozinės versijos: vok. *Herzog Ernst* (per tarpinį lot. variantą; išspausd. 1476), *St. Brandan* (išspausd. ~1476), *Wilhelm von Österreich* (pagal Joną Viurcburgietį; išspausd. 1481); *Tristrant* (pagal Eilhartą Obergietį; išspausd. 1484) ir *Wigoleis* (pagal Virntą Grafenbergietį; išspausd. 1493). Šios Δ reikšmė → prozos romano raidai, regis, buvo pervertinta. → Volksbuch. Fay/Din

Lit.: G. Doutrepont, Les mises en prose des épopés et des romanes chevaleresques, P. 1939. – A. Brandstetter, Prosaauflösung. Studien zur Rezeption der höf. Epik im frühnhdt. Prosaroman, F. 1971. – V. Straub, Entstehung u. Entwicklung des frühnhdt. Prosaromans. Studien zur Prosaauflösung „Wilhelm von Österreich", A. 1974. – H.-J. Koppitz, Einige Beobachtungen zum Stil der Prosaversionen mhdt. Ritterromane u. anderer mhdt. Erzählwerke, in: R. Schützeichel (Hg.), Studien zur dt. Lit. des MA.s, Bo. 1979, 553–574.

Prozimetras (VA lot. *prosimetrum*), → mišrioji proza; prozos tekstas su įterptomis įvairaus metro (polimetrinėmis) eiliuoto teksto atkarpomis. Sąvoka Δ pasirodo XII–XIII a. stilistikose, bet pati mišrioji proza siekia net Platono laikus; kaip žanras Δ įsitvirtino ypač Menipo kūryboje (menipiškoji satyra) III a. pr. Kr.; Δ labai mėgo romėnai (Varonas ir kt.). Sekant Boecijaus ir Marciano Kapelos pavyzdžiu, Δ VA nepaprastai išpopuliarėjo (Bernardas Silvestris, Alanas Salietis) ir pasitaiko net istorijos ir teisės tekstuose (dokumentuose). Humanistai Δ atmetė. Ebe

Lit.: E. Norden, Die antike Kunstprosa, [2]1923 (Repr. 1974).

Prozodija (iš gr. *pros-odia* – priegaidė, kirtis), Antik. gr. teorija apie garsų tono aukštį, trukmę ir aspiraciją; metrikoje Δ sąvoka buvo išplėsta, apibrėžiant ją kaip mokslą apie skiemenų kiekybės ypatybes (kiekybės principu pagrįstoje) eilėdaroje ir leistinas garsines priemones (pvz., → eliziją, sinaletą, hiatą) kuriant taisyklingą eiliuotą tekstą. Akcentinėje lit. nustato kalbos ir eilėdaros kirčių santykius bei prozodinių priemonių panaudojimą, VA Δ – dar ir žodžių su ilgais ir trumpais kirčiuotais skiemenimis vartojimą, pirmiausia → kadencijoje. Schwa

Prozos romanas, ilgesnis, fikcinis prozos pasakojimas, kaip eil. romano priešingybė. Pranc. jau XIII a. pr. atsiranda pasakojamoji proza, turinio požiūriu priklausoma nuo eil. romano/epo tematikos. Tačiau vok. prozinė „Lanseloto" versija (~1250) ilgai lieka išimtis. Daugiau Δ Vok. pasirodo tik XV a. Juose aiškiai įžvelgiamas pereinamasis pobūdis, panašumas į nefikcines prozos formas – kronikas arba legendas („Trojos knyga", ~1400; XV a. „Aleksandro romanai"). Galimas daiktas, kad rašant proza, buvo pabrėžiamas vaizdavimo tikroviškumas. Pirmieji pranc. Δ vertimai į vok. k. buvo atlikti pirmiausia aukštuomenės ir miestų bajorijos terpėje (Elzbietos iš Nasau Sarbriukene vertimai: *Herpin*, *Loher und Maler*, *Huge Scheppel*, 1430–1437; Tiuringo Ringoltingeniečio *Melusine*, 1456) ir iš pr. buvo paplitę tik rankr. Nuo XV a. pab. pasirodo ir spausdinti Δ, tarp jų yra ir keletas vid. vok. aukšt. eiliuotų epų → prozaizacijų. XVI a. daugėja ir miesto publikai sukurtų bei parengtų Δ (*Fortunat*, 1509; Hermeno Bote's *Ulenspiegel*, 1510/1511), tačiau → Volksbuch terminą šiai lit. taikyti keblu. Δ antik., istorinėmis ir Artūro temomis nuo XV a. atlieka svarbų vaidmenį ir kituose Eur. kraštuose, o toną ima duoti Isp. (plg. Garci Rodriguezo de Montalvo *Amadis de Gaula*). Dominuoja nuotykiniai riterių ir meilės romanai, pvz., anon. isp. *Palme-*

rín de Oliva arba it. Jacopo Caviceo (1443–1511) romanas *Il libro del peregrino*. Fay

Lit.: W. LIEPE, Elisabeth v. Nassau-Saarbrücken. Entstehung u. Anfänge des Prosaromans in Dtld., Hl. 1920. – H.-G. ROLO ir kt., Stilstudien zur Prosa des 15. Jh. Die Melusine des Thürung v. Ringoltingen, Kö. 1970. – N. THOMAS, Handlungsstruktur u. dominante Motivik im dt. P. des 15. u. frühen 16. Jh.s, Nü. 1971. – H. J. KREUTZER, Buchmarkt u. Roman in der Frühdruckzeit, in: L. GRENZMANN/K. STACKMANN (Hgg.), Lit. u. Laienbildung im SMA u. in der Reformationszeit, St. 1984, 197–213. – R. SCHNELL, Prosaauflösung u. Geschichtsschreibung im dt. SMA. Zum Entstehen des frühnhdt. P., in: IDEM., 214–251.

Pšemisliai. Δ dinastija valdė → Bohemiją nuo X a., iš pr. iš dalies priklausoma nuo Vok. imp. Bretislavas I ir Vladislovas II iš imperat. gavo asmeninį kar. titulą. Paveldimą kar. titulą pavyko užsitikrinti tik Otokarui I (1178–1230), Bohemijoje įvedusiam → lėnų sistemą. Otokaras II (1253–1278) išplėtė savo valdžią į Austriją ir Karintiją, tačiau žuvo kovoje su Habsburgu Rudolfu I. Vaclovas I (1271–1305) nuo 1300 buvo ir Lenkijos kar. Dinastija pasibaigė 1308 nužudžius Vaclovą III. – Δ dinastiją pradėjo Vaclovas I (1230–1253), kuris savo dvaro gyvenimą tvarkė daugiausia pagal V. pavyzdį (turnyrai!), buvo lit. kūrinių užsakovas. Tačiau jo interesai apsiribojo vien tik špruchų poetų skatinimu, antai Reinmaro Cveteriečio arba Mokytojo Sigeherio, kuris drauge su Frydrichu Sonenburgiečiu plėtojo lit. veiklą Prahoje dar valdant Otokarui II. Vis dėlto su špruchų literatūra konkuravo ir kiti lit. žanrai, antai epas, kurio žymiausiais atstovais laikytini Ulrichas iš Tiurlino (paskyręs Otokarui savo „*Willehalm*" tęsinį) ir Ulrichas iš Ecenbacho („Aleksandras"). Otokarui mirus ir pasibaigus po jo mirties vykusiam pilietiniam karui, valdžią perėmė jo sūnus Vaclovas II (1283–1305), irgi turėjęs lit. interesų; išlikusios 3 jo sukurtos meilės dainos. Jam buvo skirtas ne vienas lit. kūrinys, pvz., Ulricho iš Ecenbacho „Vilhelmas Vendenietis" ir Henriko Atsiskyrėlio Marijos poezija. Ar kurį laiką kar. dvare gyveno Henrikas Meisenietis (Frauenlobas), patikimų įrodymų nesama. Beh/Din

Lit.: R. WOLKAN, Gesch. der dt. Lit. in Böhmen u. in den Sudetenländern, Au. 1925. – K. RICHTER, Die böh. Länder im Früh- u. Hochma., in: K. BOSL, Hb. der Gesch. der böhm. Länder, St. 1967, 163–347. – W. BAUMANN, Die Lit. des MA.s in Böhmen, Mn. 1978. – F. PRINZ, Böhmen im ma. Europa, Mn. 1984. – H.-J. BEHR, Lit. als Machtlegitimation, Mn. 1989. → Bohemija.

Psalmės (iš gr. *psalmoi* – giesmės pritariant styginiam instrumentui). Taip vadinamos 150 → Dovydui priskiriamų ST psalmyno giesmių. Be šių kanoninių Δ esama daugybės hebr. ir gr. Δ rinkinių (pvz., „Saliamono Δ"). Psalmynas dalijamas į penkias knygas, kurių kiekviena baigiama → doksologija. Pagal turinį Δ galima suskirstyti į: a) himnus, šlovinančius Jahvę kaip pasaulio kūrėją ir žydų tautos vedlį; b) raudas: kolektyvines, kuriose bendr. aprauda Dievo malonės netektį, savo vargą, priešų apsiaustį, ir prašo pagalbos, t. p. – individualias, aiškiai šabloniškas; c) nedidelę grupelę padėkos giesmių. Kalbinė Δ ypatybė yra vad. „parallelismus membrorum" (strofų lygiagretumas): kiekviena strofa dalijama į dvi, rečiau – į tris dalis (cezūras), tarpusavyje susijusias konkrečiu santykiu ir turinčias reikšmės formuojant → psalmodijas. Psalmynas yra viena iš dažn. NT cituojamų knygų. Nemažiau reikšmingas jis yra pamaldoms, Mišių liturgijai ir brevijoriaus maldoms. VA mokyklose Δ naudotos mokant skaityti ir rašyti; lot. teksto turinys būdavo paaiškinamas → tarp eilučių pateikiama versija. Į sen. anglų k. Δ išvertė kar. Alfredas, o sen. vok. aukšt. (frankų) kalba Δ glosų išlikę iš IX a. Seniausias žinomas Δ vertimas į vok. k. yra atliktas Notkerio (Storalūpio) Galeniškio, pateikusio t. p. ir Augustinu, Kasiodoru ir Jeronimu paremtus komentarus. Seniausi Δ vert. į sen. pranc. k. datuojami XII a. pr. Δ vertimų ypač pagausėjo nuo XIV a.: priklausomai nuo paskirties jie būdavo su komentaru ar lot. tekstu, arba be (plg. Henriko iš Miugelno atliktus Mikalojaus Lyriečio Δ komentarų vertimus). Tarp išsilavinusių pasauliečių labai populiarūs buvo psalmėmis paremti → horariumai ir „Sielos sodai" (→ Hortulus animae). Nuo Reformacijos imta pertvarkyti Δ tekstus į → choralus ir → bažnytines giesmes. → Biblija. Benn

Lit.: H. VOLLMER ir kt., Die Psalmenverdeutschungen von ihren ersten Anfängen bis Luther, 1932–1933. – F. W. RATCLIFFE, Die Psalmenübersetzungen Heinrichs vom Mügeln, in: ZdPh 84 (1965), 46–76. – K. E. SCHÖNDORF, Die Tradition der dt. Psalmenübersetzung, Kö. 1967. – H. GUNKEL, Die Psalmen, Gö. [5]1968. – P. RICHÉ/G. LOBRICHON (Hgg.), Le MA et la Bible, P. 1984.

Psalmodija (gr. – psalmių giedojimas), skirtingo ilgio eilutėms ir psalmių strofų paralelizmui pritaikyta giedojimo schema. Paprasčiausia jos variantas – recitacija, pertraukta vidurio cezūros, o recitacijos tonas vadinamas tenoru, tūba arba *repercusio*. Kai **Δ** forma yra labiau išplėtota, abi recitacijos pusės prasideda įžangine formule (*initium*) ir baigiasi skiriamąja melizma, kuris prieš vidurio cezūrą yra kaip *mediatio* nebaigtinio, o gale kaip *terminatio* – baigtinio pobūdžio. Romos Bažn. **Δ** IX a. sujungė su 8 bažnytinių tonų sist., todėl kiekvieną bažn. toną atitinka psalmės tonas, išsiskiriantis *initium* ir tenoru, o *terminatio* gali varijuoti priklausomai nuo sekančios antifonos pradžios (psalminiai skirtumai). Kaip matyti iš IX a. psalmių tono užrašymo *Commemoratio brevis de tonis et psalmis modulandis*, yra išlikusių ir bažn. tonų sist. nepriklausančių formulių, iš kurių viena VA išliko žinoma kaip *tonus peregrinus*. Kadangi psalmių ištraukos sudaro didžiąją giedamų liturg. tekstų dalį, **Δ** laikytina pagrindine choralo struktūra ir tebėra atpažįstama melizmiškai turtingose giesmėse. Schl

Lit.: H. Leeb, Die Psalmodie bei Ambrosius, W. 1967. – R. Erbacher, Tonus peregrinus. Aus der Gesch. eines Psalmtons, Münsterschwarzach 1971.

Psalterium (VA lot., vdc. *Psalter*). 1. Psalmynas, bibl. *Ps* knyga, jos vertimai, komentarai ir kt. 2. Liturginės psalmių knygos, priklausomai nuo naudojimo aplinkos (vienuoliai, pasauliet. kunigai, pasauliečiai) ir situacijų (Mišios, valandų maldos), skirtingai apipavidalintos (dažnai labai puošnios: Utrechto **Δ**) ir suskirstytos (pvz., 3 x 50 psalmių – Airijos **Δ**; 8 dalių – Romos **Δ**; 15 x 10 psalmių – dekadinis **Δ**), neretai turinčios papildomų intarpų (kalendorių, biblinių giesmių, → antifonų ir pan.). Jei psalmės suskirstytos pagal dienos ar savaitės *pensum*, tada kalbama apie *psalterium feriatum*. **Δ** būdavo vieni labiausiai iliustruotų rankra. 3. Neliturginiam meldimuisi nuo XII a. dienos antifonos buvo pakeistos strofomis, kur visos 150 psalmių interpretuojamos iš Marijos perspektyvos ir dažnai prasideda žodžiu „Ave“ (pasveikinamieji **Δ**). Vėliau strofos ir psalmės sąsaja ima silpnėti, ir psalmę tada gali pakeisti „Ave Maria“. Taip atsiranda įv. Marijos psalmių rūšių (→ Rožinis) ir kitokių 150 strofų atitinkančių maldų (Kristaus **Δ**, Kryžiaus **Δ**). Vad. „Tėve mūsų **Δ**“, skirtame pasauliečiams melstis, psalmės yra pakeistos 150 *Pater noster*. 4. Gnaibomasis muzikos instrumentas, stačiakampio ar trapecijos formos, atėjo į Europą XI–XII a. iš arabų kraštų kaip citros variantas. 5. → Rožinis. Kun

Lit.: J. J. Tikkanen, Die P.illustration im MA, He. 1895. – G. Haselo ir kt., Die P.illustration im 13. Jh, Kiel 1938. – V. Leroquai, Les Psautiers manuscrits latins des bibl. publiques de France, Mâcon 1940–1941. – G. G. Meersseman, Der Hymnus Akathistos im Abendland, Fri. 1960. – K. E. Schöndorf, Die Tradition der dt. Psalmenübersetzungen, Kö. 1967. – P. Appelhans, Untersuchungen zur spätma. Mariendichtung, 1970. – H. Steger, Philologia musica, Mn. 1971. – K. Kirchert, Der Windberger Psalter, Mn 1979. – Ch. Eggenberger, P. aureum S. Galli, Sigmaringen 1987.

Pseudo antikinė literatūra. Antikos autorių vardu egzistuojantys VA pseudoepigrafai (gr. *pseudos* – klaidingai, *epigraphein* – prirašyti), skirtingai nei → dokumentai, retai kada sąmoningos → klastotės: pvz., tariamoji Ovidijaus autobiografija *De vetula* (XIII a.), apimanti bemaž visus pseudo ovidianos elementus (meilės mokslas, laisvas gyvenimas, satyra ir t. t.) ir galiausiai parodanti Ovidijų tampant krikščionimi; arba Boecijui (→ Boecijaus recepcija) priskiriamas didakt. traktatas apie antik. pedagogiką *De disciplina scolarium* (XIII a. pirmoji pusė). Visa tai buvo daugiausia mokykliniai pamėgdžiojamieji rašiniai, kurie, jei gerai pasisekė, pradėti laikyti antik. raštais: arba todėl, kad tikrasis autorius sąmoningai liko anon., arba kad buvo pamirštas. Daugiausia **Δ** priskiriama Ovidijui: *De philomela*, *De lupo*, *De pulice*, *De mirabilibus mundi*, *De luco*, *De sompno*; taip pat nemaža Piramo ir Tisbės tema (sukurtų Motiejaus iš Vendôme ir kt.), keletas → comediae elegiace (pvz., *Ovidius de tribus puellis* ir kt.; dar paminėtinos *Heroides* (Baudri de Bourgueilio) ir kt. Greta to, būta Pseudo Marcialio eilėraščių (Gotfrydo iš Vinčesterio), Pseudo Apulėjaus gramatikos, *Physiologus* tradicijos *Fulgentius de naturis rerum* (Hugono de Folieto?) ir daugelio kitų. Plg. relig. → apokrifus. Kna

Lit.: P. Lehmann, Pseudo-antike Lit. des MA, L. 1927 (Repr. 1964). – E. J. Thiel, Ma. Nachdichtungen von

Ovids „Ars amatoria" u. „Remedia amoris", in: Mjb 5 (1968), 115–180.

Pseudoepigrafai → apokrifai

Psichikos ligos → pamišimas

Psichomachija (gr. *psychomachia* – sielos kova), teorijoje, literatūroje ir dailėje – kovos tarp personifikuotų → dorybių ir → ydų sieloje (ar dėl jos) arba sielos kovos su ydomis vaizdavimas. Ši kova drauge atspindi Bažn. ginčą su jos priešininkais ir dėl to tampa epine tipologinės Biblijos egzegezės transformacija. Pirmasis lit. kūrinys yra Prudencijaus († ~405) *Psychomachia*, VA laikyta dideliu autoritetu (mokyklos autorius) ir turėjusi esminės įtakos alegorinio epo tradicijai (Alano Sališkio 1181–1184 *Anticlaudianus*, Huono iš Méry 1234–1235 *Tournoiement de l'Antéchrist*). Ebe

Lit.: H. R. Jauss, Form u. Auffassung der Allegorie in der Tradition der „Psychomachia", in: Medium aevum vivum, Fs. W. Bulst, 1960. – C. Gnilka, Studien zur P. des Prudentius, Wie. 1963. – J. S. Norman, Metamorphoses of an Allegory. The Iconography of the P. in Med. Art, NY 1988.

Publicistika. Jei nelaikysime Δ visko, kas vaizduojama, sakoma arba rašoma siekiant formuoti amžininkų viešąją nuomonę, tai šią sąvoką galima taikyti Bažn. politikos ir valstybės teorijos traktatams, kurie kaip disputai, propagandinė lit. arba memorandumai (dažnai lot., egzistuojantys nedaugeliu rankr. egzempliorių) buvo skirti mažam amžininkų specialistų ratui. Ši Δ lydėjo, iš dalies turėjo įtakos ir → ginčams dėl investitūros, imperat. Frydricho II, Pranc. kar. Pilypo Gražiojo, imperat. Liudviko Bavaro konfliktams su popiežiais, imperijos politikai po tarpuvaldžio, schizmai (1378–1417), XV a. siekiams reformuoti Bažn. ir imperiją. → Politinė literatūra. Col

Lit.: J. Benzinger, Zum Wesen u. zu den Formen von Kommunikation u. Publizistik im MA, in: Publizistik 15 (1970), 295–318.

Puy (pranc.; dažn. *puy de rhétorique*), vėlyv. VA Š. Pranc. ir Flandrijoje atsiradusios mėgėjų s-gos → misterijoms vaidinti. Netrukus jos tapo lit. draugijomis, kurios organizavo ne tik teatro vaidinimus, bet ir poezijos skaitymus bei poetų varžybas. Šiuo atžvilgiu draugijos buvo tipiška apraiška dvasinio veiklumo siekiančių miestiečių, kuriems buvo prieinamas lavinimasis ir kultūrinė veikla, plg. → basoche. Δ pavadinimas kildintinas tikriausiai iš seniausių tokio tipo sambūrių (*Le Puyen-Velay*). Į Δ vadovus dažn. būdavo kreipiamasi „prince". Bg

Lit.: H. Kindermann, Das Theaterpublikum des MA.- S. 1980, 65 ir kt.

Puneiz (iš sen. pranc. *poigneiz*) vadinama dviejų raitelių būrių tarpusavio kova → turnyre, tačiau taip pat ir paskiro kovotojo ataka prieš vieną ar kelis priešininkus; kai kada Δ nusako visus kovotojus drauge. Vid. vok. aukšt. *punieren* reiškia „durti ietimi" ir „varyti arklį". Kro

Puošnieji rankraščiai (vok. *Prachthandschrifen*), dažnai didelio formato ant brangaus → pergamento (neretai → purpuro spalvos) → kaligrafiškai rašyti → rankraščiai su gausiomis → iliustracijomis. Daugumą Δ sudaro relig. arba ist., mažesnę dalį – lit. tekstai (pvz., lyrikos rankraščiai: vid. vok. aukšt. – *Manesse* kodeksas, ~1300; sen. pranc.– *Chansonnier du Roi*, XIII a.). Δ būdavo parengiami reprezentaciniams tikslams iškilių asmenybių užsakymu. Tarp reikšmingų Δ minėtini: Karolingų vad. Ados mokyklos rankraščiai (~800), Reichenau rankraščiai (~1000), Henriko Liūto evangeliaras (XII a.) ir vad. Vaclovo Biblija (XIV a.). Schw

Puošnusis stilius (vok. *geblümter Stil*, iš vid. vok. aukšt. *blüemen* – puošti). → Retorikos → ornatus facilis bei provans. → trobar clus atitinkanti stiliaus tendencija, būdinga įv. vid. vok. aukšt. k. kūrusių autorių manieristiniams individualiems stiliams nuo XIII a. antros pusės. Pernelyg sureikšminamos „tamsiosios" Volframo iš Ešenbacho stiliaus ypatybės ir per daug naudojama vaizdų ir metaforų relig., pirmiausia Marijai skirtoje poezijoje. Svarb. atstovai: Albrechtas (vad. „Titurelio Jaunesniojo" autorius) ir Konradas Viucburgietis, vėliau Henrikas Meisenietis, Egenas Bambergietis, Hadamaras Laberiškis ir dauguma šią tradiciją tęsusių → meilės kalbų. Krü

Lit.: K. Nyholm, Studien z. sog. Geblümten Stil, in: Acta Academiae Aboensis, Serie A, 39/4 (1971). – R. Krüger, Studien z. Rezeption des sog. 'Jüngeren Titurel', St. 1986.

Purpuras, iš sraigių gleivių pagaminti violetiniai

dažai siūlams, audiniams ir → pergamentui dažyti (Δ dažai tapybai buvo gaminami iš indinės kanos (*Krebskraut*) lapų). Nuo vėlyv. Antikos brangus Δ liko Bizant. imperatorių spalva; dėl to šią spalvą perėmė V. valdovai, t. p. popiežiai ir kardinolai (*purpurati*). – Δ pergamentas, kuriame rašoma aukso arba sidabro rašalu, buvo naudojamas Biblijos ir liturgijos → puošniems rankraščiams rengti bei dokumentų puošybai (plg., pvz., *Codex argentium* arba *Ottonianum*, 962). Col

Lit.: H. ROOSEN-RUNGE, Farbgebung u. Technik fma. Buchmalerei, I–II, Mn. 1967.

Pusiau laisvieji, Frankų imp. V. dalyje vadinti kolonais, Š. Vok. – litais, letais ir pan.; šiuo terminu vadinamos tautų kraustymosi laikotarpiu nugalėtos, pavergtos tautos. Įv. regionuose skirtingu laiku Δ statusas svyravo tarp beveik laisvųjų ir nelaisvųjų: juos galima apibūdinti net kaip priklausomus valstiečius, kurie, nors ir galėjo nešioti ginklą ir buvo teisnūs, bet → žemėvaldos požiūriu galėjo būti parduoti kartu su žeme kaip *glebae adscripti* (sklypui priskirtieji); ponui jie be visa kita mokėjo asmenišką duoklę (*litimonium*, *colonitium*) ir tarnavo. Blogėjančią soc. padėtį Sakson. litai 841 mėgino pagerinti sukilimu, bet pralaimėjo. Š. Vok. Δ paliudyti iki pat vėlyv. VA. → Vergovė, nelaisvieji. Din

Lit.: R. SCHMIDT-WIEGAND, Stammesrechte und Voklssprache.- Weinheim 1991, 244 ir t.

Pusinė kancona (prov. *mieia canso*), trubadūrų lyrikoje – mažiau strofų turinti → kancona: vietoj įprastių 5–7 strofų ją dažn. sudaro 3 Δ turinys – arba elementarus (Peire Bremon), arba simuliuoja begalę meilės kančių, kurios verčia nutraukti neva numatytą ilgesnę *canso* (Gaucelm Faidit). Schw

q

Quattour novissima, keturi galutiniai dalykai, vėlyv. VA → meditacijai skirtuose tekstuose: → mirtis, Paskutinis Teismas, dangus, pragaras. Ko gero, labiausiai paplitusį traktatą apie Δ parašė Dionyzas iš Rijkelio (1402/03–1471). Din

Quadrivium → artes liberales

Quaestio (lot. – klausimas), teologinio samprotavimo ir mokymo forma. 1. Teol. radosi iš autoritetingų Biblijos ir Bažn. Tėvų tekstų interpretacijos (→ sentencijų komentaras), kai prieštaringi ir tarpusavyje prieštaraujantys teiginiai turėjo būti paaiškinti. Nuo XII a. tam buvo pasitelktos Aristotelio (Topika, 8) suformuluotos disputo taisyklės: gynėjas laikosi tezės, o oponentas turi ją neigti iškeldamas priešinga tezę; po disputo pirmoji tezė turėdavo būti arba peržiūrėta, arba atmesta, arba patvirtinta. *Determinatio magistri* (diskusijos vedėjo pozicija) galėjo, bet nebūtinai turėjo būti pateikiama. 2. Akademinį mokymą XIII a. sudarė *lectio* (ryto paskaitos) ir *disputatio* (pietų diskusijos). Bent pastaroji, iš dalies ir pirmoji dalis vykdavo pagal Δ formą, ji būdavo skirta pakartoti ir įtvirtinti žinias. *Quaestiones*: a) Δ *ordinaria* nagrinėjami reguliariai visus metus, nors ir nevienodu ritmu (pvz., per konkrečių šventųjų šventes arba kas 14-tą dieną); b) Δ *de quolibet* (*quolibetalis*) – Paryžiuje dukart per metus (Adventas ir Gavėnia); c) Δ *in vesperis* (*in aula*) – ginant magistro darbą; d) Δ *collationum* – studijų patalpose, pusiau pratybiniai. Scholastinės teologijos → sumos būdavo ištisi Δ diskusijų rinkiniai. Wim

Lit.: M. GRABMANN, Die Sophismatalit. des 12. und 13. Jh.s mit Textausgabe eines Sophisma des Boetius von Dacien, Mr. 1940. → Scholastika.

Quatember (iš lot. *ieiunia quattuor temporum* – keturi metų pasninkai), 4 per metus išdėstytos pasninko ir atgailos savaitės (po Sekminių, po trečio rugsėjo sekmadienio, po trečio advento sekmadienio ir (nuo VII a.) po pirmo Gavėnios sekmadienio), per kurias aukojamos Δ Mišios. Tai, kad per Adventą sutapdavo Δ savaitė ir palūkanų mokėjimo terminas, skatindavo persikraustymus ir draudimą dirbti. Ehl

Quattrocento (it.), XV a. Italijoje; muzikos, lit. bei meno epochos pavadinimas. Din

Que(s)te (sen. pranc. – ieškojimas), centrinis veiksmo elementas → Artūro temos literatūroje ieškojimas → avantiūrų, jaunojo riterio išsilaisvinimo, tapatybės (vardo, tėvo) paieškos, Gralio ieškojimas ir pan. Dažnai kokio ypatingo įvykio sukelto Δ pr. ir galutinis tikslas būna kar. Artūro rūmai. Herojui Δ padeda – įveikiant įv. nuotykių išbandymus, per visą kelią susijungiančius į prasmingą visumą – atrasti save ir sutvirtėti, t. p. išlaikyti arba atkurti soc. harmoniją pasauliet. Artūro riterystės prasme. Relig. prasmę Δ įgauna ieškant → Gralio, kai siekiama asm. įsitikinti herojaus Dievo išrinktumu, kuris valingais žygiais nepasiekiamas ir dėl to peržengia Artūro pasaulio ribas. Lic

Lit.: U. RUBERG, Die Suche in Prosa-Lancelot, in: ZfdA 92 (1963), 122–157. – E. KÖHLER, Ideal und Wirklichkeit in der höf. Epik, T. ²1970. – E. TRACHSLER, Der Weg im mhdt. Artusroman, Bo. 1979.

Quinque lineae amoris, penkios meilės pakopos (lot. *linea* – virvė, riba) VA → meilės literatūroje: pamatymas (*visus*), pokalbis (*colloquium, allocutio*), palietimas (*contactus, tactus*), bučinys (*osculum, suavium, basium*), susijungimas (*coitus* arba metonimiškai – *actus* ir kt.); kaip formulę VA perteikė Elijus Donatas (Terencijaus „Eunucho" komentaras), bet galiausiai buvo perimta iš Ovidijaus; naudojama ir taut. meilės lit. Kna

Lit.: H. UNGER, De Ovidiana in Carminibus Buranis ... imitatione, Str. 1914. – K. HELM, Q. l. a., in: GRM 29 (1941), 236–247. – L. J. FRIEDMANN. Gradus amoris, in: Romance Philology 19 (1965), 167–177.

Quodlibet (lot. – kas patinka; taip pat ir *quotlibet* – kiek patinka). Iš ypatingos disputo VA untuose formos pavadinimo išsirutuliojo Vok. ribų beveik neperžengusi sąvoka, reiškusi muzikos

pratybas, kurių principas buvo humoro arba parodijos tikslais sujungti tarpusavyje nederančius elementus. Šiuo atveju pavienės, dažniausiai iš liaudies dainų paimtos tekstų ir melodijų citatos gali „uždengti" viena kitą laikantis kontrapunkto taisyklių arba eiti viena paskui kitą sukcesyvia tvarka. Užuomazgos regimos *Glogauer Liederbuch* (~1480) ir praktikuota iki NA. Kai kada **Δ** sąvoka taikoma gimininiems lit. reiškiniams. Zim

Lit.: W. ROGGE, Das Q. in Dtld. bis Melchior Franck, Wolfenbüttel 1965.

r

Rachelės rauda dėl jos sūnų jau ST nėra istorinis konstatavimas, o Jeremijo pranašystės (*Jer* 31, 15) poetinis motyvas, išreiškiantis gailestį dėl Izraelio sūnų. Tai įtraukiama į NT pasakojimą apie Betliejaus vaikų išžudymą (*Mt* 2, 18), ir VA panašiame kontekste (Bedos *Hymnum canentes martyrum* AH 50, 103) Δ aiškinama kaip Bažn. rauda dėl savo kankinių, tačiau visada siejant su paguoda (*Gaude, Christi sponsa*, AH 54, 68). Rachelė tampa tam tikru Marijos prototipu, atpažįstamu jau Notkerio sekvencijos *Quid tu virgo mater ploras* įžangoje. Dėl Notkerio poveikio iš raudos ir paguodos dialogo struktūros ~1100 atsirado *Ordo Rachelis*, draminė liturgija, viena pirmųjų bažn. dramos pakopų. Vog

Ragana. Δ, išmintingos moters, gydytojos, burtininkės, taip pat raganiaus, gydytojo, burtininko, mago ir t. t. pavidalai buvo žinomi gr. ir romėnų Antikai, judaizmui, germ., ir, matyt, visoms kitoms kultūroms. VA reikėtų skirti pirminius etninius vaizdinius ir praktikas, siekiant → burtais pakenkti (keršto burtai) arba padėti (gydymo, meilės burtai); ir intelektualų, daugiausia teologų ir teisininkų, reakcijas į šituos reiškinius ir kuriamas teorijas. Ankstyv. VA germ. gentinės teisės už burtininkavimą bausdavo (iš dalies dėl romėnų teisės poveikio) nevienodai, bet skirdavo sunkias bausmes ir už neteisingą apkaltinimą raganavimu. „Racionalistinė" Karolingų teisė tikėjimą Δ ir naktiniais skraidymais laikė prietarais, o tokius patyrimus – išsigalvojimu ir saviapgaule. Kad ir kaip Bažn. Tėvai raganavimą smerkė, bet Bažn. didesnio susidomėjimo tuo neparodė ir apsiribodavo atgailos skyrimu už piktybinį burtininkavimą. Tačiau XIII a. nusižengimas raganavimu buvo pripažintas → erezijos laikymusi, ir kaip toks dažniau baudžiamas sudeginimu ant laužo. Visuotinis → inkvizicijos procesų paplitimas suteikė teis. pamatą Bažn. ir pasauliet. valdžiai aktyviai ieškoti Δ; pop. pritarimas kankinimams ir beveik nuolatinis jų taikymas praktikoje buvo lemiama prielaida atskiriems Δ procesams virsti ištisa lavina. Svarbiausio XIII a. scholasto Tomo Akviniečio patvirtintas Augustino tikėjimas sutartimi su velniu ir kūnišku susimaišymu su juo → incubus arba *succubus* pavidalu, suteikė teol. pamatą skelbti Δ eretikėmis. Tačiau masiškiau Δ imtos persekioti tik nuo XIV a. vid., kai Pranc. ritosi raupsuotųjų ir žydų naikinimo bangos. Per → maro epidemijos krizę atpirkimo ožio ieškojimas, atrodo, buvo *quasi* institucionalizuotas. Atgarsio susilaukęs raganavimu apkaltintos Joanos Orleanietės teismas 1431 dar labiau atkreipė viešuomenės dėmesį į nuo soc. statuso nukrypstatį elgesį (atitikmuo buvo → moterų mistikos suklestėjimas). Bent jau nuo XIV a. pab. buvo paplitęs manymas esant Δ sektą, švenčiančią antidieviškus šabus ir ketinančią sunaikinti krikšč. (→ satanizmas). Šiuo atveju šaltiniu laikytina buvus pirmapradžių etninių tikėjimų ir moksl. koncepcijų, per pamokslus pasiekusių ir tamsuolius, tarpusavio sąveiką ir amalgamaciją. Neįmanoma nustatyti nei nubaustųjų mirtimi skaičiaus, nei vyrų ir moterų santykio; nors apskritai tarp aukų daugiau būta moterų, bet buvę ir nemažai procesų, per kuriuos daugiau nuteista vyrų. Taip pat Δ ir raganių soc. kilmė varijavo nuo kaimo padugnių iki miesto patriciato bei retsykiais bajorų. Tačiau didieji Δ persekiojimai yra ne VA, o ankstyv. NA reiškinys. Jie prasideda su „Raganų kūju". Din

Apie 1486 dominikono Henriko Institoris sukurtas „Raganų kūjis" (*Maleus maleficarum*, pirmą kartą išspausdintas Štrasburge 1487) sykiu ir suteikė teol. pagrindą ir nubrėžė teis. veiksenos gaires. Jo užnugaris buvo 1484 pop. Inocento VIII bulė *Summis desiderantes*, patvirtinusi Δ ir burtininkų egzistavimą, o jų naikinimą skelbusi Dievui patinkančiu darbu. Institoris buvo patikėta vykdyti inkviziciją Bavar. ir Austr., o Jacobui Sprengeriui – Reino provincijose, tačiau kaip tik Institoris, regis, susidūrė su nemenku pasipriešinimu. Tad „Raganų kūjis" buvo mėginimas teol. pagrįsti Δ persekiojimą nuorodomis į Šv. Raštą, Bažn. Tėvų citatomis ir ist. pavyzdžiais, ir duoti

kitiems inkvizitoriams į rankas vadovėlį, kaip vykdyti Δ procesus, kokius prisipažinimus (beveik visada išgaunamus kankinimu) kokiomis bausmėmis bausti. Knyga iš esmės sudaro: 1. teol. realaus Δ egzistavimo pagrindimas; 2. Δ įgūdžiai ir atitinkamos kontrapriemonės; 3. teismo procesas, tardymas, nuteisimas. Šios knygos poveikio neįmanoma pervertinti: net XVII a. jos teisminė dalis dar tebebuvo taikoma baudžiamojo proceso praktikoje. Beh

Lit.: J. HANSEN, Zauberwahn, Inquisition u. Hexenprozeß im MA u. die Entstehung der großen Hexenverfolgung, Mn. 1900 (Repr. 1964). – IDEM., Quellen u. Untersuchungen zur Gesch. d. Hexenwahns u. d. Hexenverfolgung im MA, Bo. 1901 (Repr. 1963). – W. G. SOLDAN/H. HEPPE, Gesch. d. Hexenpozesse, Mn. 1912 (Repr., o. J. [1972]). – R. KIECKHEFER, European Witch Trials. Their Foundation in Popular and Learned Culture, 1300–1500, Lo. 1976. – M. HAMMES, Hexenwahn u. Hexenprozesse, F. 1977. – G. SCHORMANN, Hexenprozesse in Dtld., Gö. 1981. – F. CARDINI, Magia, stregoneria, superstizioni nell'Occidente med., Fi. [2]1984. – P. SEGL (Hg.), Der Hexenhammer, Kö. 1988. – A. BLAUERT, Frühe Hexenverfolgungen, H. 1989. – C. GINZBURG, „Hexensabbat", B. 1990. – P. DINZELBACHER, Heilige oder Hexen, in: D. SIMON (Hg.), Relig. Devianz, F. 1990, 41–60.

Ragnarök (sen. skand. – dievų likimas), suvokiamas ir kaip islandų *ragnarøkkr* („dievų sutemos"). Tai pasaulio žūtis, vaizduojama → Edose: lemiama dievų kova su milžinais, pasaulio gaisras, naujas kūrimas. Prozinėje Edoje pateikiamas išsamus, bet vargu ar autentiškas vaizdas; poetinėje Edoje apie tai pasakoja *Völuspà*. Δ galima įžvelgti krikšč. eschatologijos pėdsakų. Qua

Lit.: A. OLRIK, R., B. 1922. – J. DE VRIES, Altgerm. Religionsgesch., II, B. 1957. – S. NORDAL, Völuspa, Da. 1980.

Raidinė notacija ist. ir regioninėje adiasteminių neumų tradicijoje yra pagalbinė priemonė melodijoms absoliučių aukščių tonais užrašyti, o sykiu ir apibrėžtiems intervalams perteikti. Tam ypač naudota raidžių seka Λ (gama) A–G, a–g, å (arba α – alfa) ... diatoniškai nuo (G) A-a'... prasidedančiai VA tonacijai, rečiau – abėcėlės seka a–p tonacijai A-a' žymėti, o daugiausia teor. veikaluose – ir keturiais ženklais pagrįsta → dasėjinė notacija. Šiame kontekste minėtinas ir Reichenau vienuolio Hermano Kontrakto († 1054) įvestas intervalų žymėjimo raidėmis būdas, kai intervalams nuo unisono iki kvintos naudoti ženklai E, S, T, TS, TT, Δ ir Δ (= delta), žemėjančia kryptimi – su tašku po atitinkamu ženklu. Schl

Lit.: B. STÄBLEIN, Schriftbild d. einstimmigen Musik, L. 1975. – A. C. SANTOSUOSSO, Letter Notations in the MA, Ottawa 1989.

Raktas → clavis

Rakto romanas (pranc. *roman à clef*). Taip vadinamas → romanas, kuriame tikri asmenys, įvykiai ir situacijos vaizduojami alegoriškai, istoriškai ar kitaip užšifruotai; autorius čia naudoja kodavimo būdą, teikiantį skaitytojui nuorodų („raktą") dekodavimui. Δ atveju retai kada tinka fikcinių ir nefikcinių tekstų perskyra; nes čia ir fikcinėse dalyse privalu išlaikyti sąsają su realybe. Užšifravimas gali būti sąlygotas konvencijos reikalavimų arba autoriaus atsargumo; čia svarbu tai, kieno labui ar prieš kieno interesus ir kas užšifruojama. Šia technika naudojamasi jau Ezopo pasakėčiose. Epinėje VA poezijoje dažnai tenka susitaikyti su vienokiu ar kitokiu įslaptinimu, net ir tais atvejais, kai to neįmanoma įrodyti; toks spėjimas, pvz., galimas „Karaliaus Roterio" (~1150) ir Volframo iš Ešenbacho *Parzival*, kn. VIII (1200–1210) atvejais; didelė tikimybė, jog Δ esama Hermano Sachsenheimiečio meilės procese *Die Mörin* (1453). Prie pirmųjų Δ priskirtini Sannazaro *Arcadia* (1480–1485, 1502) ir Maksimilijono I *Teuerdank* (1517); pastarasis kūrinys dar laikosi → minezango alegorijos tradicijos. Madingu lit. žanru Δ tapo XVI–XVII a. (→ Pastoralinė literatūra). Ti-H

Lit.: F. DRUJON, Les livres àclef, P. 1888. – G. SCHNEIDER, Die Schlüssellit., St. 1951–1958.

Ranka yra natūraliausias ir paprasčiausias asmens, luomo (imanti Δ: lėnininkas), valdymo, valdžios ir institucijos (iškelta Δ: valstybė, valdantieji) ženklas; Δ parodomas t. p. ir bendradarbiavimas, valia, pritarimas (plojimas), ji yra → komendacijos ženklas (rankų sudėjimas). Teisės praktikoje radosi su Δ susijusių gestų (sukirtimas rankomis, dešinė Δ), posakių (pakelti Δ prieš), bausmių (Δ nukirtimas) ir objektų (→ pirštinė). Senovėje įsivaizduota, kad Δ turi magiškų, ritualinių galių: laiminimas, gydymas ir apvaisinimas uždedant Δ, demonų sutramdymas maldai sudėtomis Δ. Δ dar naudojama apytiksliam matavimui. → Gestai. Gai

Lit.: K. GROSS, Menschenhand und Gotteshand in Antike und Christentum, St. 1985.

Rankraščių katalogai. → Bibliotekos arba rankraštyno rankr. aprašai sudarinėti jau VA; šiuolaikiniai Δ teikia tikslius duomenis apie rankr. išorinius požymius (signatūra, kilmė, medžiaga, šriftas, lapų skaičius, formatas, duomenys apie raštininkus, sandara, iliustracijos, įrišimas), turinį, antraštes, teksto pr. ir pab., apie buvusius spausdintus leidimus ir naudojimąsi. Δ yra svarbi pagalbinė priemonė VA dvasios ir recepcijos ist. tirti. Schu

Lit.: Mittelalterliche Bibliothekskataloge Österreichs, W. 1915 ir t. – Mittelalterliche Bibliothekskataloge Deutschlands und der Schweiz, I–III, Mn. 1918–1962. – O. P. KRISTELLER, Latin Manuscript Books before 1600. A List of Printed Catalogues and Unpublished Inventories of Extant Collections, NY. 1960. – A. DEROLEZ, Les Catalogues des Bibliothèques, Turnhout 1979.

Rankraščių rinkiniai (vok. *Sammelhandschriften*). Taip vadinami → rankraščiai, į kuriuos sujungti įv. autorių darbai, įv. poezijos žanrų kūriniai arba pasauliet. ir relig. tekstai (kasdienio naudojimo tekstai, pamokslai, teologijos veikalai ir kt.). Tai gali konceptualūs Δ (tušti puslapiai kai kuriuose jų rodo, kad būta laipsniško tekstų rinkimo), tačiau jie galėjo būti atsiradę ir vėliau paskirus rankr. surišus į vieną tomą. Δ nereikėtų painioti su dviejų ar trijų kalbų → mišriaisiais rankraščiais. Schw

Rankraštynas. Pagal išlikimo pobūdį skiriami Δ: 1) daugiau ar mažiau išlikę kilmės vietose; 2) palyginti pilnu pavidalu ir be esmingesnių svetimos kilmės elementų pergabenti į kitą vietą; 3) išsklaidyti arba pražuvę. Δ atpažinimo ženklai yra rankr. signatūros (raidės arba skaičiai, nurodantys laikymo vietą bibliotekos knygų spintoje). Ankstyv. VA vien. rašyta daugiausia savo reikmėms patenkinti, o rankr. rašyti ir kaupti V. pradėta pirmiausia Kasiodoro Vivriumi vien. (~540). It. didžiulį vaidmenį atliko airio Kolumbano funduoto Babio vien. Δ; jame atsidūrė ir kai kurie Kasiodoro bibliotekos egzemplioriai. Mintis padaryti savo Δ prieinamą kitiems ir taip paversti jį vieša → biblioteka pirmajai atėjo į galvą Cosimai de Medici Florencijoje. Kiti žymūs VA rankr. rinkėjai buvo pop. Mikalojus V, Pranc. kar. Karolis V, kard. Bessarionas, kar. Motiejus Korvinas, kurfiurstas Liudvikas III, Reino pfalcgrafas (vėliau – *Bibliotheca Palatina*), imperat. Maksimilijonas I. – Vėlesniais laikais Δ savininkai dažnai keisdavosi dovanojimo, paveldėjimo, vedybų, pardavimo, vien. panaikinimo, rekvizicijos ir pan. keliais. Pilnų išlikusių Δ rinkinių su tiksliomis laiko nuorodomis nesama, bet esama nac. ir viet. → rankraščių katalogų. Svarbiausi Δ dabar paprastai esti viešosiose bibliotekose, pvz., Romoje (Vatikano biblioteka), Paryžiuje (Nac. biblioteka); apie 80 tūkst. rankr.), Londone (Britų muziejus), Oksforde (Bodleiana), Vienoje (Nac. biblioteka), Sankt Peterburge ir Maskvoje; didžiausias lot. Δ yra Miunchene (Bavarijos valst. biblioteka; ~24 tūkst. rankraščių). Schu

Lit.: L. TRAUBE, Vorlesungen und Abhandlungen, I, Mn. 1909, 102 ir t. – K. LÖFFLER, Dt. Klosterbibliotheken, Bo. [2]1922. – K. CHRIST, Bibliotheksgeschichte des MA.s., in: Zentralblatt für dt. Bibliothekswesen 61 (1947), 35–86, 149–160, 233–252. – L. BUZÁS, Dt. Bibliotheksgesch. des MA.s, Wie. 1975.

Rankraštis (lot. *manuscriptum*), plačiausia prasme – tai, kas ranka parašyta, priešingai tam, kas išspausdinta. Tiksliąja prasme – VA knyga (*codex*), parašyta ant → pergamento, vėliau ir ant → popieriaus (tačiau ne → dokumentas). Tuo atveju, kai norima prabrėžti, kad koks nors asmuo ką nors parašė paties ranka, kalbama apie autografą. Tarp dviejų medžio viršelių lankais sudėti lapai būdavo viela arba diržu surišami į kodeksą. Pirminė kodeksų forma, atrodo, buvo diptichai ir poliptichai. Kodeksas palyginti su → ritiniu techn. buvo daug kuo pranašesni: buvo galima → rašalu rašyti ant abiejų pergamento lapo pusių, jis buvo patvaresnis ir patogesnis naudoti. Skaitant ritinį, yra užimtos abi rankos, o čia galima atsiversti vieną ar kelis kodeksus ir turėti rankas laisvas, tad paprasčiau tapo daryti → kompiliaciją iš kelių veikalų. Seniausi kodeksų paminėjimai yra iš I a. pirmosios pusės po Kr., III a. jie paliudyti kaip įstatymų rinkiniai (pvz., *Codex Gregorianus*), o IV a. jie galutinai įsigali. Kodekso pergalė ėjo ranka rankon su krikšč. plitimu. Vad. perrašinėjimas iš papiruso ritinių į pergamento kodeksus (IV a.) – svarbus reiškinys V. dvasios ist. Dauguma Antikos veikalų išliko tik todėl, kad tada buvo perrašyti. Pvz., iš Jeronimo žinome, jog benyks-

tanti Origeno ir Pamfilo Cezariečio papirusų biblioteka (papiruso ritinio amžius – ~25) buvo išgelbėta perrašius ją į pergamento kodeksus. Seniausi kodeksai, regis, buvo vienalankiai, pirmieji daugialankiai atsirado IV a. Lankais vadinami per vidurį sulenkti lapai (falcas), kurie, juos prirašius, buvo sukišami į vienas kitą. Vienas dvigubas lapas vadinamas *unio*, du dvigubi lapai – *binio*, trys – *ternio* arba *trinio*, keturi – *quaternio* ir t. t. Atskiri lankai pagal A. Chroustą žymimi taip: *unio* – I (2 l., 4 p.), *binio* – II (4 l., 8 p.), ir t. t.; paskiri Δ pagal šią tvarką būdavo dedami vienas po kito, trūkstamus lapus žymint arabiškais skaitmenimis su priešais rašomu minuso, o papildomus – su pliuso ženklu; vienodo dydžio lankų numerį nurodydavo priešais parašytas arabiškas skaitmuo. Pergamento kodeksų formatą nulemdavo lapų dydis. Popieriaus kodeksų formatas paprastai būdavo susijęs su lenkimu: vieną kart perlenkus gaudavosi *in folio* formatas (4 p.), dukart – *in quarto* (8 p.), triskart – *in octavo* (16 p.). Pergamento gamyba: raštininkas (*scriptor, scriba*) žalią pergamentą gramdydavo, lygindavo pemza, gruntuodavo abi puses kreida, iki kol jis pasidarydavo tinkamu rašyti; skylės ir įtrūkimai, reikalui esant, būdavo užsiūnami, suteptos vietos – nuvalomos; paskui skriestuvo dūriais būdavo nustatomas rašymo plotas (*Schiftspiegel*). Įdūrimai būdavo sujungiami brėžiant → grifeliu (aklasis liniavimas); pieštuku imta liniuoti tik nuo XII a., rašalu – nuo XIII a. Būta daug įv. Δ liniavimo schemų, iš kurių bei kt. detalių galima spręsti apie → skriptorijų įpročius. → Skilčių skaičius Δ skiriasi, gali būti 4; dažn. – tik 1–2. Atsiradus kodeksams, prireikė puslapius numeruoti (paginacija). Šis antik. paprotys (IV a.) ankstyv. VA buvo beveik pamirštas, atgyja tik XII a. pab., o nuo 1300 pasitaiko vis dažniau; tas pats pasakytina ir apie lapų numeraciją (foliacija). Daugumoje prieš XIV a., o ir vėliau parašytų Δ nesama nei paginacijos, nei lapų numeravimo. Cituojant būdavo remiamasi skirstymu į knygas, skyrius, *sermones, questiones, distinctiones*, eilutes ir t. t. Ankstyv. VA, nusižiūrėjus į Antiką, pasitenkinta lankų sekos žymėjimu. Tam tikslui naudoti ženklai vadinami kustodais; jie dažn. rašyti pirmojo lapo dešiniame viršutiniame kampe, o nuo X a. – ir paskutiniojo lapo antroje pusėje dešinėje arba kairėje, apačioje arba viduryje (reklamantas). Lapų žymėjimas pirmiausia, regis, įsigalėjo liturg. Δ, ir nuo XIII a. paplito kitur (priekinis puslapis žymėtas „recto", bet t. p. ir *fol...r* arba *f...a*; kita pusė – „verso", taip pat ir *fol...v* arba *f...b*). Δ pavadinami pagal turinį (Nybelungų Δ), užsakovą (*Manessische Handschrift*; *Stundenbuch d. Duc de Berry*), ypatingus požymius (→ Codex aureus) arba dabartinę saugojimo vietą (*Codex Vaticanus*; *Wiener Genesis*). → Faksimilės duoda galimybę Δ studijuoti ne saugojimo vietose; o Δ pražuvus yra tam tikras pakaitas. Schu

Lit.: F. PIPER, Verschollene u. aufgefundene Denkmäler und Handschriften, Gotha 1861. – M. R. JAMES, The Wanderings and Homes of Manuscripts, Lo. 1919. – P. LEHMANN, Blätter, Seiten, Spalten, Zeilen. In: Zentralblatt für Bibliothekswesen 53 (1936), 333–361. – J. KIRCHNER, Lexikon des Buchwesens. I, St. 1952. – L. SANTIFALLER, Beiträge zur Geschichte der Beschreibstoffe im MA. Teil I, Kö./Graz 1953. – Geschichte der Textüberlieferung der antiken und ma. Literatur, I–II., Z. 1961/1964. – O. MAZAL, Der mittelalterliche Bucheinband, in: Liber Librorum. 5000 Jahre Buchkunst, G. 1973, 342–370. – J. GLENISSON (Ed.), Le livre au MA, Turnhout 1988. – R. HIESTAND (Hg.), Das Buch in MA und Renaissance, Dü. 1992.

Rankų darbas → darbas

Rašalas (VA lot. *tinta*, *incaustum*, *tinctura*), suodžiais, sepijomis, juodaisiais riešutais arba geležies sulfatu dažytas rašymo skystis, kurio spalva priklauso nuo pagaminimo būdo. Europos žemyne nuo VII a. rašyta dažn. iš gudobelės ir dygiosios slyvos šakelių su vyno priemaiša pagamintu rudu Δ; It. rankraščiuose vyrauja pilka ir gelsva spalvos, airių, bretonų ir anglosaksų – juoda arba juodai ruda. → Rubrikos užrašinėtos plytos spalvos (Minigas), juodai mėlynos (Turas), pilkai mėlynos (Lionas, Zalcburgas), rudai raudonos (Freizingas) spalvos Δ. → Puošnieji rankraščiai buvo rašomi aukso ir sidabro raidėmis purpuriniame pergamente (*Codex argenteus*, Teofano vedybų dokumentas), ypač evangelijoriai, psalmynai, legendos (plg. Joną iš Tropau, Austrijos kar. Albrechto III „Auksinio evangelijoriaus" meistrą, 1368). Inicialai buvo žymimi auksu arba sidabru, vėliau – pauksuojami. Apie Δ gamybą plg. receptų rinkinius *Mappue clavicula* (vėlyv. Antikos) vad. *Heraclius* (XI a.), vienuolio Teofilo *Schedula diversa-*

rium artium (~1100). Rašymo pultas privalėdavo turėti du Δ ragus (juodo ir raudono). Rašalinė žinoma nuo XV a. → Kodikologija, rašymo priemonės. Sch-W

Lit.: M. ZERDOUN BAT-YENOUDA, Les Encres noires au MA, P. 1983. – B. BISCHOFF, Paläographie des röm. Altertums u. des abendländ. MA.s, B. 1979, 29 ir t.

Rašymo priemonės. Rašymui ant → papiruso, → pergamento arba → popieriaus nuo III a. buvo naudojama nusmailinta rašomoji lazdelė (*calamus*), kurią ankstyv. VA išstūmė aštriu peiliu padrožta žąsies plunksna. Rašoma buvo → rašalu. Kiti raštininkui reikalingi reikmenys buvo: → vaško lentelės ir → grifelis, rašalo ragas, kempinė rašalui nusausinti, graviravimo peilis ir pemza rašmenims išskusti taisant klaidas, liniuotė ir skriestuvas eilutėms bei paraštėms matuoti ir žymėti; vėliau eilutėms žymėti atsirado pieštukas. Skaitymo pultus naudodavo ir kaip rašymo pagrindus; nebaigtus kodeksus ir neprirašytus pergamentus laikydavo knygų dėžėse. → Kodikologija. Schu

Lit.: W. WATTENBACH, Das Schriftwesen im MA, I, L. [4]1986 (Repr. Graz 1958). – O. HURM, Schriftform u. Schreibwerkzeug, W. 1928. – H. KOHLHAUSSEN, Verziertes Schreibgerät im dt. MA, in: Gutenbergisches Jb. (1944/1949), 9 ir t.

Rash-Bonn-Motiv (angl. – akla dovana), veikiausiai iš keltiškos tradicijos (pirmiausia → Artūro temos) perimtas pasakojimo motyvas, reiškiantis aklą, tegul ir neigiamomis pasekmėmis visiškai susaistantį pažadą. Lic

Lit.: E. KÖHLER, Ideal und Wirklichkeit in der höf. Epik, T. [2]1970. – J. FRAPPIER, Le motif du „don contraignant" dans la litérature du MA, in: IDEM., Amour et Table Ronde, G. 1973, 225–264.

Rašymo, rašto kultūra → analfabetizmas, Oral Poetry, skaitymas ir rašymas, švietimas

Rašysena. Kiekvienas žmogus turi tik jam būdingą Δ; kurią tyrinėja grafologija. Ja remiasi diplomatika ir kodikologija, idant per → dokumentų ir → rankraščių Δ palyginimą galėtų juos priskirti konkrečiam raštininkui. Šitaip galima nustatyti, ar tekstas būdingas tai kanceliarijai ar tam metui; pagal Δ galima atskleisti klastotes, bet t. p. ir nustatyti atskirų → skriptoriumų ir → kanceliarijų egzistavimą. Tačiau Δ palyginimą reikėtų taikyti kartu su kitais metodais. Schu

Lit.: → paleografija.

Raštija → grifelis, knyga, pergamentas, popierius, rankraštis, rašalas

Raštininkas → profesionalūs raštininkai

Raštininko prierašas. Ilgesnė ar trumpesnė, eilėmis ar proza pateikta raštininko baigiamoji pastaba, prierašas VA → rankraščiuose (net jei tai paskiri įrašai). Tokie prierašai dažn. būna lot., bet pasitaiko taut. kalbomis arba mišria kalba. Juose nurodoma (paprastai topine forma) data ir vardai (pvz., „A. D. MCCCXX expliciunt labor et gloria"; „ich phaff Albrecht genannt der Kolbe... han diz buoch geschriben"), dažnai prijungiant laiminimo formulę („Finito libro / sit laus et gloria Christo"), prakeikimą (tų, kurie knygą sunaikintų) arba – neretai šmaikščią – pasitenkinimo baigus darbą išraišką („Libro kompleto / saltat scriptor pede leto"). Δ dažnai pažymima VA rankr. atsiradimo vieta, laikas ir aplinkybės, kai kada minimas ir užsakovas. Schw

Lit.: J. DUFT, Ma. Schreiber, St. Gallen [2]1964.

Rauda (vok. *Klagegedicht*, VA lot. *lamentatio*), VA paplitusi įv. formų ir tematikos giesmių rūšis, dažnai turinti topo bruožų ir neretai pereinanti į kitus žanrus (giriamieji, meilės, plūstamieji eilėraščiai), plg. mirusiųjų, atsisveikinimo, → meilės raudas, t. p. → nuodėmių atleidimo raudas, Δ dėl gyvenamojo meto (→ laudatio temporis acti), pasaulio, žiemos, → Verfallsklage, senatvės, skurdo, asmeninės nelaimės (apleistumas, raupsai ir pan.). VA lot. ir roman. poezijoje esama savos Δ terminijos (VA lot. → planctus, prov. → planh, sen. pranc. → complainte). Schw

Raupsai (vok. *Aussatz* iš sen. vok. aukšt. k. *uzsazeo*, t. y. šia liga užsikrėtusieji buvo išstumiami iš visuom. ir laikomi pilietine prasme mirusiais). Ši vok. ir „Lepra", „Lazerich" (šventuoju raupsuotųjų globėju laikyto elgetos Lozoriaus liga, *Lk* 16, 20), „Miselsucht" (iš lot. *miser*, per VA lot. k. *misellus* – pasigailėjimo vertas) vadinta, veikiausiai (kaip ir buboninis maras) iš Rytų į Europą parsinešta infekcinė liga dėl savo padarinių VA tapo viena reikšmingiausių socialinių ligų, nors esama daugybės duomenų, kad ji pasirodžiusi gana

anksti (raupsuotųjų išgydymas *Mt* 8, 1–4; *Lk* 17, 11–19; pavyzdyje apie paukštį, išnešantį Δ nešvarybę į laukus, *Kun* 14, 1–57, esama paralelės su atpirkimo ožiu, išnešančiu nešvarybę į dykumą). Jau iš senovės žinota, kad ligoniai atskiriami, tačiau tik nuo VIII a. sveikiesiems buvo draudžiama gyventi su raupsuotaisiais. Nors ir atskirti, ligoniai, aprūpinti viskuo, kas būtina išgyvenimui, glaudėsi leprozoriumuose, raupsuotųjų namuose (Vok. eufemistiškai vadintuose „Gutleutehäuser" – gerųjų žmonių namais") arba burdavosi į bendruomenes ir gyvendavo drauge; šitie „guoten liute" („gerieji žmonės") iš dalies buvo laikomi Bažn. kankiniais, o iš dalies – ypač Pranc. XIV a. pirmoje pusėje – nuožmiai persekiojami. Raupsuotiesiems buvo privaloma triukšmą keliančiais instrumentais (ragais – iš čia radosi sen. vok. aukšt. k. žodis „hornigbruoder" („raguotas brolis"); varpeliais, tarškynėmis) perspėti, kad jie gali apkrėsti sveikuosius. Raupsuotiesiems buvo leidžiama elgetauti, tačiau būta ir → brolijų pavyzdžiu organizuotų leprozoriumų, gyvenusių gana pasiturimai. Manyta, kad raupsuotuosius išgydyti galima skaisčių mergelių ar nekaltų kūdikių krauju, plg. Hartmano iš Aujė Arme Heinrich; Konrado iš Würzburgo *Engelhard* (5150–5171 eil.). Bg

Lit.: H. KOELBING. Beitrag z. Gesch. d. Lepra, Z. 1972. – S. BRODY, The Disease of the Soul, Ithaca 1974. – P. RICHARDS, The med. Leper, C. 1977. – F. Bériac, Histoire des lépreux au MA, P. 1988. – N. BÉRIOU/F.-O. TOUATI, Voluntate Dei leprosus, Spoleto 1991.

Razo (provans., iš lot. *ratio*), → trubadūro eilėraščio objekto komentaras arba aprašymas: kaip jis temos medžiagai pritaikos savo „išrastą" prasmę, ir kaip jis tą medžiagą pagal pasirinkto lyrikos žanro dėsnius „motz" ir „so" (žodžiu ir melodija) darniai atlieka. Kaip prozos kūriniai Δ (kaip ir → vidas) yra svarbūs poetologiniai liudijimai ne tik apie trubadūrų savimonę ir jų kūrybą, bet ir tai, kaip juos suvokė jų publika. Eir

Lit.: J. H. MARSHALL, The R.s de trobar of Raimon Vidal and Associated Texts, Lo. 1972. – E. POE, From Poetry to Prose in Old Provençal. The Emergency of the vidas, the r.s and the R.s de trobar, Birmingham/Alabama 1984. – IDEM., Towards a Balanced Vew of the vidas and r.s, in: Romanist. Zs. f. Lit.gesh. 11 (1987), 18–28.

Realizmas → universalijų problema

Recepcija, teisės. „Svetimos teisės recepcija" VA teisės ist. vadinamas → Romos ir kanonų teisės perėmimas Vok. galiojusioje teisėje. Pirmas Δ tarpsnis brandž. VA buvo beveik vien teorinis; romėnų teisę pasitelkdavo pirmiausia imperat., norėdami pagrįsti savo pretenzijas. Tik XV a. lot. normos – kurios, skirtingai negu vietinė → teisė, buvo dėstomos un-tuose – tapo Vok. → teismų jurisdikcijos pamatu (pvz., → inkvizicijos procesas) ir ėmė atlikti vaidmenį valdymo reikaluose, kuriems buvo pasitelkiami → teisininkai. Δ nepaveikta liko tik ekon. teisė. Tačiau tarpinė → Vulgärliteratur atsirado jau XIV a. Din

Lit.: → Teisė.

Receptas, aprašymas, kaip iš kelių sudedamųjų dalių pagaminti produktus: arba tik išvardijant komponentus, arba pateikiant tikslias gamybos ir saugojimo nuorodas. Yra išlikusių Δ iš namų ūkio (→ kulinarijos knygos, kosmetika) ir amatų (rašalo ir dažų gamyba) srities, bet medicinos lit. Δ sudaro pagr. dalį; ir terminas „receptaras" taikomas tik tokiems medicinos Δ rinkiniams. Paprastiems vaistams gaminti buvo paplitęs (~1150) receptaras *Circa instans*, o rimtesniems poreikiams – Salerne parašytas *Antidotarium Nicolai* (XII a. pab), kur pateikiami sudėtingi ir brangūs Δ. Rih

Lit.: TH. HOLSTE, Der Theriakkrämer, Han. 1976.

Recitacija, oficialus ir viešas teksto atlikimas pabrėžtina ir pakilia forma, priklausomai nuo kalbėjimo tono pakeltu balsu; čia muzika ir kalba įgauna elementarią dermę. Tai – ritmo požiūriu neutrali, nuo notacijos nepriklausoma paprotinio muzikinio atlikimo forma; recituojami gali būti įv. ilgio tekstai: liturgijoje – psalmės (→ psalmodija), maldos ir skaitiniai, o pasauliet. srityje – epo strofos. Svarbiausias Δ elementas yra tonas, kuris gali būti pertraukinėjamas interpunktinės melodijos. Schl

Reclusi (*inclusi*; VA lot. – uždarytieji; *solitarii* – vienišieji), visam gyvenimui celėje užsidarę arba užmūrytieji vyrai ir moterys, panorę atsiriboti nuo pasaulio pagundų, idant galėtų gyventi atsidėję maldai ir kontempliacijai. Pirmiausia Δ atsiranda senojoje R. Bažn., o Vakaruose – nuo ankstyv. VA prie vien. (kurie juos išlaikydavo),

vėliau – ir miestuose (~1320 Romoje Δ būta prie kas antros bažn.). Tokiam užsidarymui brandž. VA turėdavo pritarti vysk., kai kada ta proga būdavo aukojamos Mišios už mirusiuosius. Celės turėdavo langą, o kambarių neretai būdavo keletas, kur Δ duodavo pamokas, siūdavo drabužius arba perrašinėdavo knygas. Moterų Δ buvo daugiau negu vyrų (Iveta iš Huy, † 1228; Ieva iš Liuticho, † 1265; Wilbirgas iš Šv. Florijono vien., † 1289; Dorotėja iš Montau, † 1394). Δ regulas yra sukūrę Grimlaicas (~900), Elredas iš Rievaulx, († 1167) ir sen. anglų k. *Ancren Riwle* anon. autorius (~1200). → Eremitas. Din

Lit.: L. Gougaud, Eremites et reclus, Ligugé 1928. – O. Doerr, Das Institut der Inklusen in Süddtld., Mr. 1933. – D. F. S. Darwin, The English Med. Recluse, Lo. 1944. – P. F. Anson, The Call of the Desert, Lo. 1964. – Miscellanea del centro di studi medioevali, IX, Mi. 1965. – P. J. F. Rosof, Anchoresses in 12th Century Society, Diss. NY. 1978. – A. Banvenuti Papi, „Velut in sepulcro“, in: Culto dei santi, instituzioni e classi sociali in età preindustriale. L'Aquila 1984, 365–455. – J. Heuclin, Aux origines monastiques de la Gaule du Nord, Lille 1986. – J. Leclerq, Solitude and Solitary. Med. Women Recluses, in: Cistercian Studies Series 72 (1987), 67–83.

Rederijkers (nyderl., iš pranc. *rhétoriquers* arba *rhétoriciens*), priklausantieji „kamer van rhetorike“ arba „rederijkerskamer“, kurie atsirado veikiausiai pagal pranc. → rhétoriqueur pavyzdį iš s-gų religinėms šventėms organizuoti. Iš pr. paplitę pietinėse provincijose Flandrijoje ir Brabante (pvz., „de Violieren“, Antverpenas 1400; „de Fonteine“, Gentas 1448), vėliau, nuo XV a. vid. išaugę į cechų tipo bendrijas, kurios turėdavo pasirinkę globojantį šventąjį ir herbą, simbolizuojantį konkrečių namų devizą, Δ namai užsiimdavo poetine kūryba. Pagr. tokių namų asmuo dažnai būdavo samdomas poetas („factor“), kurio pareiga būdavo mokyti ir poezijos meno. Kadangi tai brangiai kainuodavo, Δ priklausydavo daugiausia prakutę miestiečiai. Nors tokiems namams reikėdavo gauti oficialų leidimą, jie sudarydavo tam tikrą atvirą erdvę, į kurią patekdavo ir reformacinių idėjų. Prisidengus kun-ščių garbės naryste, būdavo mėginama apsisaugoti nuo cenzūros ir persekiojimų. Čia sukurta įv. vaidinimų: pradedant misterijomis ir mirakliais (tarp jų *Marieken van Nieumegen*, *Bliscappen van Maria*), t. p. labai vertinamu „zinnespel“, moraliniu, didaktiniu bei alegoriniu relig., soc. ir politinių temų perteikimu (pvz., *Elskerlijc* ir Colijno van Rijssele's *Spieghel der Minnen*), baigiant „esbattement“ (pirmiausia Cornelio Everarto), komedijomis ir vad. stalo vaidinimais, kurie buvo trumpesni ir turėjo mažiau personažų. Lyrikos srityje (ryškiausi atstovai: Anna Bijns, Anthonis de Roovere, Matthijs de Castelein) tęsiama VA → minezango tradicija, kur moteriai teko auklėjamoji funkcija. Greta to būta ir rimtos, moralinio turinio, dažnai religiškai motyvuotos didakt. bei humoristinės lyrikos. Jans

Lit.: J. J. Mak, De r.s, A. 1944. – W. M. H. Hummelen, De sinnekens in het r. drama, Groningen 1958. – Idem., Repertorium van het r.s drama 1500 – ca. 1620, Assen 1968. – A. van Elslander, Lijst van Nederlandse r.kamers uit de XVe en XVIe eeuw, in: Jaarboek De Fonteine 18 (1968), 61–78.

Reforma. Bažn. istorija iš pat pr. iš esmės kartu yra ir Δ istorija, t. y. nuolatinis sąmoningas grįžimas prie „tiesos šaltinių“ ir jų apmąstymas, tiksliau sakant, grįžimas prie NT. VA reikšmingiausia buvo: → Kliuni Δ, Grigaliaus Δ, Hirsau Δ, reformuotieji ordinai, reformų mėginimai „iš apačios“, t. y. eretikų (→ valdiečių, katarų) ir religiniai pasauliečių sąjūdžiai (→ beginės, begardai), Viklifo ir Huso Δ mėginimai, reformų Susirinkimai (Bazelio, Pizos, Konstanco; → konciliarizmas), pagaliau Liuterio Reformacija ir Katalikiškoji reforma (Kontrreformacija). LaJ

Reformuotieji ordinai buvo kuriami siekiant grąžinti paveldėtosioms ordinų reguloms griežtai pirmines jų intencijas ir eventualiai jas papildyti: → cistersai (įk. 1098), kartūzai (įk. 1084), kamalduliai (įk. 1012), celestinai (įk. Petras iš Murrone, 1294), asketiškai gyvenę pagal Benedikto regulą, ir kt. Nors → elgetaujantieji ordinai buvo įsteigti Bažn. reformos bei neturto sąjūdžių laikais, bet jie nėra Δ griežtąja prasme. → Vienuolynų reforma, vienuolystė, vienuolių ordinai. *

Refranh provans. k. vadinamas strofinės poezijos grįžtamasis rimas. → Dansa Δ vadinamas *respost*. Δ gali būti dviejų, trijų arba keturių eilučių. → Priedainis. Eir

Lit.: W. T. Elwert, Ital. Metrik, Mn. [2]1984.

Regalijos (VA lot. *iura regalia*), ankstyv. VA at-

siradusios Vok. karalių teisės. 1. Aukščiausios valdžios teisės, sudariusios valdžios finansinį pamatą, pagal Ronkalio nutarimus (1158) apėmė visas pajamas, gaunamas iš bausmių, muitų, uostų ir pakrančių, žvejybos ir druskos, monetų ir pinigų keitimo mokesčių; t. p. teisė disponuoti „vakuojančiais“ ūkiais ir magistratūromis; teisė reikalauti „rankų“, „jungo“ prievolių, transporto priemonių ir konkrečiuose miestuose – statyti → pfalcus. Kun-ščių įstatymais (1220, 1231) imperat. atsisakė Δ vykdymo kun-ščių teritorijose (→ teritorinės valdžios plėtotė); daug miestų įgijo muitų ėmimo ir monetų kalybos teises arba už didelį užmokestį, arba mokėdami metinius mokesčius. 2. Šių teisių simboliai, → imperijos insignijos Z-Z

Lit.: J. Ott, Der Regalienbegriff im 12. Jh, in: ZRG KA 35 (1948). – J. Fried, Der Regalienbegriff im 11. u. 12. Jh, in: DA 29 (1973), 450–528.

Regestas (iš lot. *regerere* – įtraukti, užrašyti), trumpa → dokumento dalių, itin svarbių istoriniam tyrimui, santrauka (dabar rengiami ir istoriografiniai Δ) paraidžiui perteikiant tikrinius vardus, t. p. datas ir kanceliarines žymas, dokumento tradicijos duomenis. Her

Lit.: H. L. Mikoletzky, Regesten u. R,technik, in: Anzeiger der Österr. Akademie der Wissenschaften. Philosoph.-hist. Klasse 87 (1950), 240–154.

Regimen pestilentiae (lot. – maro prevencijos taisyklės), maro tematikos traktatas; priklauso → regimen sanitatis žanrui. Pataria, kaip gyventi, idant apsisaugotum nuo maro, ypač – apie *sex res non naturales* (→ dietetika). Δ autoriai būdavo ir gydytojai, ir mėgėjai. Haa

Lit.: W. Schmitt, Ein dt.es Gesundheitsregimen des ausgehenden 15. Jh.s, in: Heidelberger Jahrbücher 16 (1972), 106–141. – B. D. Haage, Das gereimte Pestregimen d. Codex Sang. 1164 u. seine Sippe, Pattensen 1977.

Regimen sanitatis (VA lot. – sveikatos reguliavimas), praktinis sveiko gyvenimo vadovas, kurio struktūroje juntama scholastinio mąstymo ir antik. graikų bei arabų medicinos įtaka. Pagr. Δ dalį sudaro *sex res naturales* (→ dietetika), kurių darni pusiausvyra užtikrina sveikatą. Pagal tikslą skiriami konservatyvūs, profilaktiniai ir gydomieji, pagal metodą – dietetiniai, medikamentiniai ir chirurginiai, pagal tematiką – tarp „res non naturales“, „res naturales“ ir „res contra naturam“ režimai. Zimm

Lit.: Maimonides, R. s., hg. v. S. Muntner, F. 1966. – C. Hagenmeyer, Die „Ordnung der Gesundheit“ von Rudolf v. Hohenberg, Diss. Hei. 1972. – W. Schmitt, Theorie der Gesundheit u. „R. s.“ im MA, Hei. 1973.

Registre (pranc.), P. Zumthoro terminijoje – „elementų, priklausančių skirtingiems formalizacijos lygmenims, taip pat ir pačių lygmenų iš anksto nustatytų santykių tinklas“ kurtuaz. dainose. Zumthoras skiria Δ *de la requête d'amuor* (meilės dainoje) ir Δ *de la bonne vie* Δ. Abiem būdingos ne tik žodyno, motyvų ir temų, bet ir fonetikos bei sintaksės konvencijos, ir tai leidžia kiekvienoje lit. formoje užtikrinti vienovę tarp visų žanro atstovų. Gie

Lit.: P. Zumthor, Langue et techniques poétiques à l'époque romane (XIe–XIIIe siècles), P. 1963. – Idem., Essai de poétique méd., 1972.

Regula → vienuolių regulos

Regularis concordia, tikriausiai ~970 sukompiliuotas Anglijos vien. įstatymas, susijęs su Etelvoldo (Aethelwold, → Winchester School), Dunstano ir Osvaldo vien. reforma. Δ – iš esmės tai pirmaujančių reformuotų vien. (Abingdono, Ramsey, Glastonbury ir kt.) „susitarimas“. Δ, apėpiant viet. ir europinius (ypač Fleury) papročius, pateikiamas vienuolių pareigų sąvadas. Mor

Lit.: Regularis Concordia, ed. T. Symson, Lo. 1953. – D. Knowles, The Monastic Order in England, C. [2]1963.

Reich (vok. – imperija, karalystė, valstybė; lot. *regnum*). Bendrąja prasme – didelė terit., dažn. valdoma monarcho. – Specialiąja prasme: 1. (lot. *imperium*) a) imperinėse valstybės teorijose, ypač paremtose mokymu apie Keturias → pasaulines karalystes (kartais reprezentuojamu ir politiškai), visuotinė → imperatoriaus valdžia, pratęsianti *Imperium Romanum*, kai Bizantijos imp. romėniškoji tradicija nureikšminama pasitelkus → translatio imperii teoriją; b) konkreti, nors dažnai sunkiai nusakoma Vok. → karalių ir imperatorių aukščiausios valdžios teritorija, kuriai nuo X–XI a. priklausė Vidurio Eur., It. (*Reichsitalien*) ir Burgundijos sritys – kaip *Trias* (*regna*). Pavadinimas „Imperium Romanum“, atsiradęs valdant Karo-

liui D., XI a. įsitvirtina, o nuo XII a. vid. greta atsiranda „Sacrum Imperium"; vėlyv. VA visas suvokietinama į „Heiliges (Römisches) Reich" (šv. Romos imp.). – 2. Pavadinimas Δ (lot. *regnum*) „Deutscher Nation" (nuo XV a. pab.), regis, ženklina ankstyvą skyrimą tarp: siauriau suvokiamos *Regnum* (*Teutonicum*), („vok. žemių") Δ ir visos *Imperium*. – 3. Perkeltine prasme Δ gali išreikšti transpersonalinę valstybės sampratą, kiek sukonkretinamą → imperijos insignijose ir ypač formulėje „Kaiser und Reich"; ypatingas „narių" santykis su „galva" buvo įtvirtintas imp. konstitucijoje. Col

Lit.: F. HEER, Das Hl. Röm. R., B. 1967 (išplėstas leid. Mn. 1977). – R. HERKENRATH, Regnum u. Imperium, W. 1969. – E. MÜLLER-MERTENS, Regnum Teutonicum, B. 1970. – E. SCHUBERT, König u. R., Gö. 1979. → Vokietija.

Reichstagas susiformavo XV a. 8-ą dešimtmetį iš vad → hoftagų. Pagr. požymiai išryškėjo prieš pat 1500: kurijų (kun-ščiai, grafai, ponai) izoliacija kar. atžvilgiu, Mainco arkiv. valdžios stiprėjimas, kurijų mėginimai suderinti tarpusavio interesus, aiški → kurfiurstų persvara ir → imperijos miestų silpnumas. Neaiškūs liko daugumos sprendimo ir sprendimų privalomumo nedalyvaujantiems Δ klausimai. Δ neturėjo savarankiškos legitimacijos, jo sprendimai tebuvo vidinis įpareigojimas *rat und hilfe* (patarimo ir pagalbos) prasme; viskam kitkam teisiškai reikėjo sutarties su kar. Schu

Lit.: R. BEMMANN, Zur Gesch. des dt. Reiches im 15. Jh, L. 1907. – H. ANGERMEIER, Bayern u. der R. von 1495, in: HZ 224 (1977). – P. MORAW, Versuche über die Entstehung des R.es, in: H. WEBER (Hg.), Polit. Ordnung u. soziale Kräfte im alten Reich, Wie. 1980. – K. SCHLAICH, Die Mehrheitsentscheidungen im Reich zwischen 1495 u. 1613, in: Zs. f. hist. Forschung 10 (1983), 199–340. – TH. MARTIN, Auf dem Weg zum R. 1314–1410, 1992.

Reimbrechung (gretutinio rimo laužymas), vid. vok. aukšt. sąvoka (pagal Volframo iš Ešenbacho *Parzival*, 337, 25), žyminti sintaksinį įsiterpimą į gretutinio rimo struktūrą: sakinio pab. sutampa su pirmosios gretutinio rimo eilutės pabaiga, todėl rimuotų eilučių porų sekos tampa lankstesnės ir dinamiškesnės. Formuojantis principas, pvz., Konrado Viurcburgiečio poezijoje. Schw

Reineke → lapinas, gyvūniškoji poezija

Rejet (pranc. *rejet* – atmetimas), → enjambement į kitą eilutę atveju nukeltoji sakinio dalis (kai kada painiojama su pačiu → enjambement). Pöc

Rekonkista (isp. *reconquista* – atkovojimas). Maurų užimtas Iberijos pusiasalis VA krikščionių buvo pamažu atkariautas. Δ vyko iš Š. (Asturija/Galicija ir Navara/Aragonas) trim etapais: 1. iki ~1000 užimta terit. iki Duero, 2. XI–XII a. – Centrinė Isp. (Toledas 1085), 3. XIII a. – P. Isp. (išskyrus Granadą, kuri pasidavė tik 1492). Kito ir Δ pobūdis, ir intensyvumas, todėl neįmanoma suformuluoti bendros koncepcijos, juolab kad Δ dalyvavo ir svetimšalė (ypač. Pranc.) bajorija. XII–XII a. Δ naujų impulsų suteikė (ypač per Šv. Sostą) → Kryžiaus žygių idėja; nuo XII a. Δ lemiamas vaidmuo teko Isp. riterių ordinams. Her

Lit.: GOÑI GAZTAMBIDE, Historia de la bula de la cruzada en España, Vitoria 1958. – D. W. LOMAX, Die R., Mn. 1980. – F. UDINA MORTORELL, La r. española, in: La cristianità dei secoli XI e XII in Occidente, Mi. 1983, 85–101. – O. ENGELS, Die R., in: IDEM. (Hg), R. u. Landesherrschaft. Studien zur Rechts- u. Verfassungsgesch. Spaniens im MA, Pa. 1989, 279–300.

Religinė dienos daina, (vok. *Geistliches Tagelied*), ypatinga pasauliet.-erot. → dienos dainos forma. Turinį sudaro relig. „žaidimo šūksniai", įspėjantys apie prasidedančią paskutinę dieną ir Paskutinį teismą, idant paragintų žmoniją nusigręžti nuo nuodėmingo gyvenimo pasaulyje ir siekti Dievo malonės. Δ susiformavo vėlyv. VA, susiliejus relig. žadinimo špruchams ir pasauliet. dienos dainos motyvams; kai kurios Δ, pirmiausia iš XV a. Δ klestėjimo laikotarpio, išties sumanytos kaip grynos erot. dainos formos → kontrafaktūros. Be anonim. kūrinių, Δ yra palikę Petras Arbergietis, Petras Reichenbachietis, Vienuolis Zalcburgietis, Hugonas Montfortietis ir Osvaldas Volkenšteinietis. Har

Lit.: T. KOCHS, Das dt. geistliches Tagelied, Diss. Mr. 1927.

Religinė giesmė (vok. *Geistliches Lied*) gyvuoja relig. papročiuose už Bažn. ribų, ir todėl skirasi nuo bažn. → giesmės, giedamos per pamaldas. Δ paveldas gausesnis negu pasauliet. Δ skirstomos į liaudies Δ (→ liaudies dainos) ir menines Δ; ir vienos, ir kitos kilusios iš liturginių giesmių. Liau-

dies Δ melodijos, teksto bei turinio požiūriu vis labiau tolsta nuo liturgijos ir tampa relig. papročių giesmėmis, kurios giedamos, pvz., per → procesijas, švenčiant šeimos šventes ir vaidinant → misterijas. Vis dėlto liaudies Δ dažnai būna tapačios bažn. giesmėms. Δ klestėjo XV–XVI a. Grigališkojo choralo bruožų turi daugelis minezingerių sukurtų meninių Δ. Tom

Lit.: A. HÜBNER, Die dt. Geißlerlieder. Studien z. geistigen Volkslied d. MA.s, B. 1931. – F. GENNRICH, Grundriß einer Formenlehre des ma. Liedes, Hl. 1932. – H. J. MOSER, Tönende Volksaltertümer, B. 1935. – J. JANOTA, Studien z. Funktion u. Typus des dt. geistigen Liedes im SMA, Mn. 1968. – J. FONTAINE, Naissance de la poésie dans l' Occident chrétien, P. 1981.

Religinis gyvenimas VA vyko toli gražu ne tik bažn. per Mišias arba vien. giedant choralus, – nebuvo gyvenimo srities, kuri nebūtų vienaip ar kitaip parsmelkta relig. vaizdinių: nesvarbu, ar jie – „aukštosios religijos" krikščionybės, ar romėniškų, germ., keltiškų ir slaviškų vaizdinių perėmusios → liaudies religijos. Sritys, kurias šiandien esame įpratę laikyti grynai profaniškomis, VA tokios nebuvo, antai toks karinis statinys kaip pilis turėdavo savo koplyčią, kurioje saugomos → relikvijos ir Švč. Sakramentas sustiprindavo jos gynybinę galią; kiekvienas dokumentas prasidėdavo Švč. Trejybės invokacija; susirgus buvo kreipiamasi ne tik į gydytoją, bet pirmiausia į kurį nors šventąjį, pas kurį buvo leidžiamasi į maldingą kelionę ir kuriam aukojama. Religija įsiskverbė ir į VA pasaulietinę lit. – paviršutiniškai („Nybelungų giesmė") arba perkeisdama pirminę pasauliet. temą (Volframo *Parzival*). Sen. pranc. *Chanson de Roland* buvo herojinė istorinė poezija, o kunigo Konrado perkurta „Rolando giesmė" tapo kryžininkų epu. – Aiškiau Δ suvoksime pažvelgę į kasdienius įpročius: kunigams ir vienuoliams tai, žinoma, maldingumo darbai (*opus Dei* (bendra malda), kanoninės valandos, atgailos pratybos, Mišios), o t. p. ir darbas (relig. tekstų perrašinėjimas, relig. menas). Ir pasauliečių gyvenimas buvo persmelktas krikšč. elementų – kasdienis žegnojimasis, šventųjų šaukimasis, asmeninė malda, šv. paveikslo kontempliacija (→ maldingasis paveikslėlis namie). – Ypač gerai Δ atskleidžia metiniai papročiai: didžiąsias → bažnytinių metų šventes su procesijomis švęsdavo visi žmonės. Velykos t. p. būdavo ir → išpažinties bei Komunijos metas. Prie didžiųjų kristologinių ir mariologinių švenčių prisidėdavo kiekvienoje bendruom. ypač gerbiamų → šventųjų šventės, kurių garbei (pvz., per šv. Joną, Gertrūdą, Mykolą, Martyną...) būdavo šventinami valgiai ir t. t. Daugelis papročių buvo ikikrikšč. kilmės (metų ugnis, aukojimas, persirengimai...). – Asmeniniame gyvenime perėjimai iš vieno amžiaus tarpsnio į kitą („rites de passage") atverdavo plačią erdvę Δ. Gimimą lydėdavo apotropiniai veiksmai (pvz., švytravimas kalaviju atbaidant demonus), → krikštas buvo svarbiausias → sakramentas, jį sekdavo → sutvirtinimas, eventualiai: → santuoka, kunigystės šventimai, paskutinis patepimas (→ laidotuvės), – visa tai buvo gaubiama → papročių, maldų, bažn. ceremonijų ir relig. emocinio pakilimo. Būta ir kitų, su relig. papročiais susijusių luominių iniciacijų, pvz., vienuolystės įžadai, įšventinimas į riterius (nuo brandž. VA – suduodant kalaviju) arba priėmimo į pameistrius ritualai. – Ypač intensyvus Δ vykdavo laimės, ar dar labiau – nelaimės atvejais: į juos būdavo atsakoma → fundacijomis (nuo šv. paveikslo iki vien.), maldingomis kelionėmis (→ maldininkas), aukomis (žvakės, vaškiniai reljefai, pinigai ir t. t.), padėkos ir prašomosios pamaldos ir pan. Viršasmeninės intencijos – naujų bažn. statybos, prie kurių dažnai savanoriškai būdavo prisidedama viliantis Dievo atlygio; taip pat skelbiamieji spec. atlaidai, didžiųjų relig. atsinaujinimo sąjūdžių propaganda, Kryžiaus žygių pamokslai, vietiniai → stebuklai ir → apsireiškimai. – Maldingumo formų perėmimas vykdavo įv.: vienuolių – vien. mokyklose ir per liturginę praktiką, pasauliečių – pirmiausia per pamokslus ir meną, ir tik vėlyv. VA – per knygas (→ pasauliečių maldingumas). Taigi abi grupės esminius Δ impulsus gaudavo iš žodinės tradicijos ir gyvų pavyzdžių. Δ organizuoti turėjo, viena vertus, vienuolynų ir kunigų bendrijų *consuetudines*, kita vertus, viet. parapijos, relig. → brolijos, → cechai, ir, žinoma, → šeima (namų bendruom.). Din

Lit.: E. MICHAEL, Gesch. des dt. Volkes, II, Fr. 1899. – G. SCHNÜRER, Kirche u. Kultur im MA, Pa. 1924–1929. – J. LECLERQ ir kt., La Sprirtualité du MA, P. 1961. –

J. TOUSSAERT, Le sentiment religieux en Flandere à la fin du MA, P. 1963. – J. CHELINI, Historie religieuse de l'Occident méd., P. 1968. – E. PERROY, La vie religieuse aux XIIIe siècle, P. 1969. – Historia de la Espiritualidad, I, Ba. 1969. – F. RAPP, L'église et la vie religieuse en Occident à la fin du MA, P. 1971. – M. PETROCCHI, Storia della Spiritualità italiana, I.- R. 1978. – A. BLASUCCI ir kt., La spiritualitą del medioevo, R. 1978. – P. DINZELBACHER/ D. BAUER (Hgg.), Volksreligion im hohen u. späten MA, Pa. 1990. – P. DINZELBACHER, Ma. Religiosität, in: Zs. f. Lit.wissenschaft u. Linguistik 20 (1990), 14–34. – F. VANDENBROUCKE, La spiritualità del medioevo, Bo. ²1991.

Religinis vaidinimas → miraklis, misterija, teatras

Relikvijos (lot. *reliquiae* – liekanos), šventųjų kaulai, pelenai, plaukai ar kūno dalys arba daiktai ar drabužiai (→ koplyčia), priklausę šventiesiems arba tiesiogiai su jais susiję. Buvo manoma, kad Δ turi stebuklingą galią, todėl jos tapdavo → maldininkų kelionių tikslu. Sąvoka „orendinė“ (*orenda* – šv. galia) ženklina, kad tikėjimui relikvijomis toji galia veikia pačiose Δ (plg. amuletus, fetišus ir pan.); tokia samprata remiasi ikikrikšč. stebuklų vaizdiniais ir sutinkama jau NT (*Mt* 9, 20 ir kt., *Apd* 5, 15; 19, 12). Tuo tarpu „animistinis“ teologijos tikėjimas Δ aiškina, kad minėtosios galios šaltinis yra asmuo, kuriam relikvija priklausė. Nuo IV a. kai kurie kankinių sarkofagai buvo naudojami kaip altorius – iš čia radosi altorių relikvijoriai (iki pat šiol katalikų altoriai liturgijos požiūriu yra funkcionalūs tik jei juose esama Δ). Δ laikomos dažn. meniškuose reikmenyse (relikvijoriuose, pvz., Morkaus – Reichenau, Trijų Karalių – Kelno katedroje) arba išstatomi stiklo ostensoriumuose. VA vyko intensyvi prekyba Δ, todėl atsirado ištisa klastojimo pramonė; pasitaikydavo ir Δ vogimo atvejų. VA liaudies pasakojimuose netrūksta su Δ ir jų garbinimu susijusių motyvų (stebuklingi prikėlimai iš numirusiųjų, apsisaugojimai nuo ligų, maro ir kt.). Bg

Lit.: E. G. GRIMME, Goldschmiedekunst im MA. Form und Bedeutung des Reliquiars von 800 bis 1500, Kö. 1972. – N. HERMANN-MASCARD, Les reliques des saints, P. 1975. – M.-M. GAUTHIER, Straßen des Glaubens. Reliquien und Reliquiare, Aschaffenburg 1983. – A. LEGNER (Hg.), Ornamenta Ecclesiae, I–III, Kö. 1985. – G. SNOEK, De eucharistiae – en reliekverering in de Moddeleeuwen, A. 1989. – P. DINZELBACHER, Die Realpräsenz der Heiligen in ihren Gräbern und Reliquiaren, in: IDEM./D. BAUER (Hgg.), Heiligenverehrung in Geschichte und Gegenwart, Ostfildern 1990, 115–174.

Reljefas. Įv. dydžio figūros vaizduojamos plokštumoje likdamos prikaustytos prie fono (*dem Grund verhaftet*), todėl Δ yra gimininga ir → skulptūrai ir → tapybai. Įdomių Δ formų ir motyvų yra išlikę vėlyv. Antikos – ankstyv. krikšč. sarkofaguose. Vartojimo reikmenų reljefinės puošybos tradicija lieka nenutrūkusi. Nuo Karolingų laikų knygų viršelius pradėta drožinėti iš dramblio kaulo. Bažn. erdvėje Δ atsiveria plačios panaudojimo galimybės: archit. skulptūra, medinės ir bronzinės durys, antependiumai, choro baliustrados, sakyklos, antkapių plokštės ir liturginiai indai. Rih

Lit.: → Gotika, romanika, skulptūra.

Rėminė kompozicija (vok. *Rahmenerzählung*). Vienas arba keletas pasakojimų, kartu su gaubiančiais rėmais sudarantys prasmingą visumą. Meniniu (ypač VA ne visada žanro paisančiu) įrėminimu siekiama skirtingų tikslų: 1. ciklinė Δ jungia į uždarą visumą neribotą skaičių temiškai susijusių pavienių arba savarankiškų pasakojimų, kurie nukreipti į bendrą pagrindinį tikslą (pvz., pramoga, pamokymas); 2. paskiro pasakojimo įrėminimas jį legitimuoja. Įrėminimo formos aprėpia paprastą suskliautimą (ekspozicinis momentas), paties pasakotojo istoriją (nuteikimo momentas), kuri gali būti susijusi su paskirais pasakojimais (funkcinės priklausomybės momentas), o t. p. ir fiktyvią pasakojimo situaciją, paverčiančią pasakotoją(-us) kūrinio personažu(-ais) (redakcinis momentas). Pasakotojo tarpininkavimas tarp įvykio ir publikos nurodo į pamatines pasakojimo – pramogos teikimo ir pamokymo – situacijas; jų žodinę tradiciją galima laikyti įsišaknijus (po rytietiškosios) VA Europoje. VA įsigalėjusią lit. pasakojimo formą galima laikyti žodinio pasakojimo pakaitu. Prie rėminės technikos formavimosi vėlyv. VA (It.) pirmiausia prisidėjo pasakojimai iš „1001 nakties“ (fiktyvi pasakojimo situacija), t. p. indų *Pańčatantra* (prasminių sąsajų paryškinimas pavyzdžiais), pasakojimai, ateinantys iš budistinės Indijos, islamiškųjų R. (draugiško pamokymo forma) ir Antikos (nuotykių ciklų apipavidalinimas). Europoje VA mažųjų (žodinio)

pasakojimo formų srityje atsirado prasminių (redakcinių) rėmų technika. Tapo įmanoma sujungti daugybę tarpusavyje nesusijusių istorijų, jei laikytusi moralinio siekio pamokomai išdėstyti linksmus ir naudingus dalykus. Stiprių impulsų VA atėjo iš dvasininkijos, kuri didaktiškai meniškai sujungdavo trumpas istorijas ir (rėminio ciklo) → dialogus (klausytojas-skaitytojas-kreipinys arba pokalbis) į pamokymų knygas: pop. Grigaliaus D. *Dialogorum libri quattuor* (~594), Cezarijaus Heisterbachiečio *Dialogus miraculorum* (1219–1223). Tai tikslinei lit. priklauso ir *exempla* ciklai (pvz., Petro Alphonsi *Disciplina clerikalis* (~1106), *Discipline de Clergi* (XIII a. vid.); kurtuaz. pasaulietiniai isp. Juano Manuelio *Conde Lucanor* (1335), *Castoiement d'un père à son fils*, XII a. pab.), pavieniai → exempel, – visur čia buvo naudojamasi Δ siekiant (religinio arba kurtuaz./pasauliet.) pamokymo, ypač pamokslo forma. Pasaulietinėje VA lit. aptinkama pavienių Δ (dažnai → Fabel), kurių rėminė forma turi patvirtinti pasakojimo situacijos istorinį tikrumą: → kronikose galima rasti pavyzdžių, kaip istorinės asmenybės (pvz., kar. Teobaldas Grigaliaus Turiečio *Historia Francorum* IV, 9; Mainco vysk. Lesijas Fredegaro „Kronijoje" IV, 38) tikslingai pasakoja alegorinio pobūdžio istorijas (paskatinamasis, perspėjamasis motyvas). Veikiau lit. priemonė yra → alegorija paverstas dviejų gyvūninių pasakėčių susiejimas Δ veikale *Ecbasis cuiusdam captivi* (~1045). Vid. vok. aukšt. → Märe ir (kurtuaz.) epuose Δ technika beveik nenaudojama; tipiška atlikimo situacija (ypač kurtuaz. epe) čia yra imanentinė. Tik ornamentiškai rėmus (refleksijos) naudoja Konradas Fleckas *Floire und Blantscheflur* (~1220). Tuo tarpu *exempla* tradicija į kurtuaz. romaną įterpė religinį pradą: pačiame Rudolfo Emsiečio *Guter Gerhard* (1120–1125) siužete (nuolankaus pirklio istorija) *exempel* atlieka rėminę funkciją (išdidumas ir savo teisingumo pajautimas, nuodėmių išpažinimas ir atgaila); romane „Barlamas ir Jozafatas" (1125–1230) Jozafato atsivertimo kelias yra susiejamas su pamokomomis legendomis, alegorijomis ir ist. Plačiai VA Eur. buvo paplitęs iš Persijos kilęs Δ pasakojimas apie Sindbadą ir 7 išminčius – į fiktyvią pasakojimo situaciją įkomponuotas rytietiškų pasakojimų (*exempel*) rinkinys; esama ryšio tarp bendro tikslo (varžymasis dėl mirties nuosprendžio įvykdymo/atidėjimo) ir konkrečių tekstų paradigminių posakių. Šis pasakojimas VA susilaukė daugybės įv. apimties, turinio, skirtingos veiksmo vietos ir ideol. atspalvio perdirbinių: VA. lot. anon. *Historia septem sapientium* (XII a.); Jono de Alta Silvos *Dolopathos* (~1184); Jono Parvo *Femina* (kaip pamokslinių istorijų rinkinio *Scala celi*, XIII a., dalis); sen. pranc. anon. *Les sept sages de Rome* (XII a., metrinė versija); sen. pranc. Herberto *Dolophatos* (XIII a.); prozinis variantas (XIII a.); anon. (de Alta Silvos) *Dolophathos* vertimas į vok. k. (XV a.), eiliuotas anon. perdirbinys (XIV a. pab.); Hanso iš Bühelio eil. romanas *Diolecianus Leben* (XV a.); liaudies knyga *Die gar schoen Cronick und histori* (apie 7 išminčius, nuo XV a.); dar esama tos veikalo isp., it., jidiš ir slaviškų versijų. Ėmus rastis → novelių rinkiniams, roman. kraštuose ir Angl. nuo XIV a. Δ technika įsitvirtina kaip atskira meninė forma; įrėminimas kaip mėginimas lit. „sutvarkyti"; heterogeninių pasakojimų sujungimas fiktyvia pasakojimo situacija; Δ (soc. tikrovė) ir erotinių, juslinių istorijų (fikcija) antitezė (Boccaccio „Dekameronas"); beužsimezgantis santykis tarp „realistiškai" piešiamų rėminių figūrų (pasakotojas) ir dažnai senesnių pasakojimo formų (to, kas papasakota) (Chaucerio *Canterbury Tales*). Krol

Lit.: D. HOWIE, Studies in the Use of Exempla, Lo. 1923. – O. LÖHMANN, Die R. des Dekameron, ihre Quellen und Nachwirkungen, Hl. 1935. – E. AUERBACH, Lit.sprache und Publikum in der lat. Spätantike und im MA, Bern 1958. – L. GRAEDEL, La cornice nelle raccolte novellistiche del Rinascimento italiano e i rapporti con la cornice del Decameron, Fi. 1959. – H. RUPP, Rudolf von Ems „Barlam und Josaphat", in: Dienendes Wort, Fs. E. Bender, Karlsruhe 1959, 11–37. – W. MOHR, Obie und Meljanz, in: H. RUPP (Hg.), Wolfram von Eschenbach, Da. 1966. – M. OLSEN, Strukture de la Nouvelle des Fabliaux ą la Renaissance, Turku 1973. – W. SEGEBRECHT, Geselligkeit und Gesellschaft. Überlegungen zur Situation des Erzählens im geselligen Rahmen, in: GRM 25 (1975), 306–322. – J. JAUNZEMS (Hg.), Studies of the Seven Sages of Rome, Honolulu 1978.

Retoromanų sritys. 1. Vadinamos jau ankstyv. VA išsiskyrusios: a) konfederacinių roman(ši)ų, b) dolomitinių ladynų ir c) Friulio (kalbų) sritys.

Jos niekada nesudarė aktyvios kalbinės bendrijos (visa raštija kurta viet. tarmėmis) ir nuo Karolio D. laikų priklausė skirtingiems polit. dariniams. Išlikę tekstai (nuo XII a.) yra dažn. religinio arba folklorinio turinio; Friulio k. 1336–1500 buvo dalykinio bendravimo kalba. 2. Siaurąja prasme Δ reiškia tik a). Churo žemės VA ist. yra kupina įtampos tarp greta gyvenusių „svetimųjų" (*Welschen*, romanų) ir atvykėlių germ. Tik Reformacijos laikotarpiu konfesinės skirtybės nusveria etines. Pöc

Renesansas, istorinė perėjimo iš VA į NA epocha V. Europoje, prasidėjusi XIV a. pr. It., kituose kraštuose – XV a. pab., ir trukusi iki ~1600. Visose dvasinio gyvenimo srityse, t. p. polit., ekonomikoje bei soc. srityse ženkli epochinė savimonė pasireiškia dažnai vartojamais „atgimimo", „pabudimo", „atgijimo" ir pan. vaizdiniais (pvz., G. Vasari „rinascità", 1550), kuriais amžininkai simboliškai vaizdavosi su atsigręžimu į Antiką susijusią naujo laikotarpio pradžią. Iš šio vaizdinių lobyno giminystę tai epochai juntanti XVIII a. pranc. Apšvieta ir sukuria Δ sąvoką, kuri įsigali XIX a. (ypač prie to prisidėjo J. Michelet ir J. Burckhardtas) kaip ist. periodo pavadinimas. Dominuojantis Δ dvasinis sąjūdis buvo → humanizmas, sąlygojęs kalbos ir lit. atsinaujinimą.

Nepaisant daug su vėlyv. VA siejančių konstantų, Δ laikais pakinta europiečių pasaulėvaizdis: atradimų kelionės išplečia jų geogr., ekonominį ir polit. horizontą už Europos ribų; nauji išradimai, antai → knygų spausdinimas ir → šaunamieji ginklai, smarkiai pakeičia pagr. gyvenimo sritis; vien tik į biblinę krikšč. atsigręžusi Reformacija padalija į Š. nuo Alpių esančias šalis į dvi kariaujančias konfesijas. Nepaisant tolesnio religiškumo dominavimo žmogus ima reflektuoti ir savo paties individualią vertę šiapus transcendencijos. Naujai išgyvenamas žmogus ir gamta tampa vaizduojamojo meno objektais. Hol/Din

Lit.: Bibliographie de l'Humanisme et de la Renaissance, G. 1966 ir t. – A. Buck (Hg.), Zu Begriff u. Problem der R., Da. 1969. – J. Burckhardt, Die Kultur der R. in Italien, St. [10]1976. – L. Batkin, Die hist. Gesamtheit der ital. R., Dresden 1979. – I. Rachum, Illustrierte Enzyklopädie der R., Königstein 1980. – P. Burke, Die R. in Italien, B. 1984. – F. Cardini. Europa 1492, Mi. 1989. → Humanizmas.

Renesansas, Karolingų → Karolingų renesansas

Renesansas, XII amžiaus. Taip vadinamas pamatinis intelektinis ir meninis atsinaujinimas, trukęs XI a. pab. – XII a. pab. Pranc. ir It. Jis pasireiškė visose srityse – kuriant raštiją, pagrindžiant naujus diskursinius mąstymo ar argumentacijos metodus ir reflektuojant naujus turinius (→ mentalitetas), kurie dažnai būdavo imami iš „naujai atrastos" Antikos. Šiame kontekste suvoktinas ir „individualumo atradimas" taut. kalbomis kuriamoje lit. („humanizmas" *avant la lettre*). Intelektiniais centrais tapo besikuriantys → universitetai. – Filos. ir teologija: Aristotelio recepcija vedė į → scholastiką. Lit.: intensyviai studijuojami lot. klasikai; VA lot. kalba vėl priartėja prie savo provaizdžio. → Vagantų literatūroje suklesti pasauliet. VA lot. lyrika. Prozoje naują kokybę pasiekia pirmiausia → istoriografija (→ Cicerono, Ovidijaus, Vergilijaus recepcija). Teisė: atgaivinama, sisteminama ir šiauriau Alpių anksti perimama → Romos teisė; sisteminama ir → kanonų teisė. → Gamtos mokslai, ėmus versti dalykinę arabų ir graikų lit., pradeda formuotis kaip savarankiškos mokslo šakos. Mene XII a. Δ atitinka perėjimas nuo romanikos prie → gotikos, iš dalies atsigręžiant į Antikos skulptūrą. – Šios tendencijos dėjo pamatus sekuliariai, ir NA veiksmingumą išlaikiusiai kultūrai. Din

Lit.: CH. H. Haskins, The Renaissance of the 12th Century, C., Mass. 1927. – R. Benson/G. Constable (Ed.), R. and Renewal in the Twelfth-Century, O. 1982. – La cristianità dei secoli XI e XII in Occidente, Mi. 1983. – St. Ferruolo, The Twelfth-Century R., in: W. Treadgold (Ed.), Renaissances before the R., Standford 1984, 114–143, 197–201. – R. Foreville (Ed.), Les mutations socioculturelles au tournant des XIe–XIIe siècles, P. 1984. – T. Stiefel, The Intelectual Revolution in Twelfth-Century Europe, NY. 1985. – P. Dinzelbacher, Die „bernhard. Epoche" als Achsenzeit der europ. Gesch., in: Bernhard von Clairvaux u. der Beginn der Moderne (Kongreßakten Schöntal 1990), 1992.

Renkamoji monarchija → karaliaus rinkimas

Renovatio (lot.). 1. Δ *imperii Romani* VA išreiškė iš vėlyv. Antikos perimtą Romos imp. valdžios krikščioniško atnaujinimo arba tos valdžios perkėlimo (→ translatio imperii) Vok. imperatoriams

vaizdinį. Iš pr. Δ buvo Justiniano (527–565) karų Vakaruose motyvas, po to, nuo Karolio D. (768–814) tapo programa, įgalinusia Karolingus, veikant kartu su pop., pakeisti nusilpusius Merovingus, ir turėjusia atverti galimybę ateityje įkurti žemėje Dievo valstybę. Tai drauge reiškė, kad nukeliamas ir pagal mokymą apie keturias → pasaulines karalystes gresiantis → Antikristo atėjimas. Iš visų Otonų Δ idėją labiausiai kultivavo Otonas III (983–1002); t. p. Štaufenai, norėdami įteisinti savo imp. valdžią ir įvesti Romos teisę. 2. Atnaujinimo mintis atliko svarbų vaidmenį ir VA lit.: menininko uždavinys buvo ne sukurti naujas, o atnaujinti esamas temas ir siužetus, ir tai atsispindi vid. vok. aukšt. terminuose, atstojančiuose „dichten" (kurti, rašyti): „niuwen" (atnaujinti) ir „diuten" (versti, interpretuoti). Ehl

Lit.: W. Goez, Translatio imperii. T. 1958. – P. E. Schramm, Kaiser, Rom u. R., Da. [3]1975. → Imperatorius, imperija.

Renta, reguliarūs mokėjimai arba ypač → duoklė, kurią nelaisvasis valstietis turėdavo mokėti ponui už naudojimąsi žeme (žemės renta; → žemėvalda); → lažas, rentos pirkimas. Din

Rentlazdė (vok. žem. *Karfstock*, alemanų-bavarų *Spanholz*, bavarų-austrų *Rabisch*, lot. *talea*), medinis dokumentas, naudotas užeigų šeimininkų ir amatininkų atsiskaitymams (*Bierstrock* – alaus lazdelė, *Schmiedholz* – kalvio lazdelė), prievolėms (*Fahrfronstock*), taip pat duoklėms žymėti (*Steuerstock* – mokesčių lazdelė). Taip buvo į dvi dalis perskelta lazdelė, į kurią būdavo įrenčiamas patiektų prekių kiekis, skolos dydis ir pan. Vieną pusę gaudavo skolininkas, kitą pasiimdavo kreditorius (vadintos *Stock* ir *Einsatz, Mandl* ir *Weibl* ir pan.). Δ naudotasi jau prieš imant naudoti raštą (plg. vid. vok. aukšt. k. *reitholz*, iš *rîzen* – rašyti, įrėžti). Tuo paaiškinama, kodėl *carta partita* (→ chirografas) kartais vadintas ir *Kerbbrief* (rentraščiu) ar *Kerbb-, Spannzettel* (rentlapiu). XVI a. posakis „aufs Kerbholz reden" reiškė ką nors pažadėti, nemanant to laikytis (T. Murnerio *Schelmenzunft*, 7); plg. šiuolaik. „etwas auf dem Kerbholz haben" – būti prie ko nors prikišusiam nagus. Sch-W

Lit.: R. Robert, Studies in the History of Accounting, L. 1956, 75–85. – H. Wolf, Zur Wortgeographie der dt. Bergmannsprache, in: W. Mitzka (Hg.), Wortgeographie u. Gesellschaft, B. 1968, 418–441.

Rentos pirkimas. Metinis Δ vienu didesniu mokėjimu buvo būdas apeiti → procentų draudimą. Δ tapo savotiška paskola, kurią vėlyv. VA miestai imdavo iš savo miestiečių už rentos mokėjimą. Din

Lit.: O. Cremer, Der Rentenkauf im ma. Köln, Diss. Kö. 1937.

Repetitio (lot. – pakartojimas, t. p. *conduplicatio*, gr.: *epenalepsis*), pažodinis žodžio junginio pakartojimas bet kurios stambesnės sintaksinės ar metrinės struktūros vietoje. Nuo Δ reikia skirti „iteratio" – vieno žodžio pakartojimą tomis pačiomis sąlygomis. Abu atvejai yra „geminatio" (dvigubinimo) formos, kartojamosios figūros, atliekančios afekto funkciją. Kai įterpiami pavieniai žodžiai, žodžių junginiai arba sakiniai, Δ virsta „anaphora". → Colores rhetorici, retorika. Pic

Lit.: F. Quadlbauer, Die antike Theorie der genera dicendi im lat. MA, W. 1962.

Reprezentacija, nematomų arba abstrakčių dalykų vaizduojamasis perteikimas ir iš to kylančios veiksmo bei elgesio formos. Ši iš teologijos (Eucharistijos doktrina) paimta sąvoka neretai buvo taikoma valstybės politikoje, nes valdžios teisių suteikimo per visuot. rinkimus idėja VA buvo svetima, kadangi feodalinė santvarka neigė visų teisinę lygybę. Todėl realią valdžią reikėjo kaip nors kitaip įteisinti, – arba paties valdovo asmeniu, antai jo valdovišką kilmę traktuojant kaip dieviškos predestinacijos ženklą, arba glorifikuojant jo pareigybę, kurios perėmimas pagal tam tikrą ritualą turėjo garantuoti ir atitinkamą jų vykdymą; tuo paaiškinami ir aukštas tarytum išorinių formalumų vertinimas (karūnavimo ceremonija, → valdžios ženklai). Todėl Δ VA priklausė pirmiausia valdžios įteisinimo sričiai: kun-štis savo valdžios teisėtumą stengėsi įtvirtinti viešai demonstruodamas savo didybę. → Viešoji nuomonė. Beh

Lit.: H. Mittei, Lehnsrecht u. Staatsgewalt, Wr. 1933. – idem., Der Staat des hohen MA.s, Wr. [7]1962. – M. Weber, Wirtschaft u. Gesellschaft, T. [5]1976. – H. Wenzel, Zur Representation von Herrschaft in ma. Texten, in: idem., (Hg.), Adelsherrschaft u. Lit., Bern 1980, 339–375. – H.-J. Behr, Lit. als Machtlegitimation, Mn. 1989, 9–23. – H. Ragotzky/H. Wenzel (Hgg.), Höf. Representation, T. 1990.

Requiem (lot. *requies* – ramybė), pagal „Introitus-A". *Reqiem aeternam dona eis domine* formuliarą (kuriame yra ir XIII a. → sekvencija *Dies irae*) pavadintos Romos Bažn. Mišios už mirusiuosius. elementai iš seniausios tradicijos yra → ofertoriumui ir → komunijai skirtos eilutės ir itin paprastos *Ordinarium* giesmės. Atleidimo žodžiai: *Requiescant in pace* (ilsėkitės ramybėje). Nuo XV a. pab. imta kurti ir daugiabalsius Δ. Schl

Resignatio (VA lot., t. p. *renuntiatio*, *abdicatio*, *remissio* – apleidimas, paleidimas), pareigybės arba konkrečios teisės atsisakymas, ypač parduodant žemę. Šiuo atveju pardavėjas atlikdavo Δ pagal → Leges barbarorum, pvz., pirštu ir liežuviu arba išreikšdamas atsisakymą (*exfestucatio*) javo stiebu ir burna arba įteikdamas lazdą. Schu

Lit.: A. Heusler, Institution des dt. Privatrechts, L. 1885, 74 ir t. – R. Schröder/E. v. Künssberg, Lehrbuch der dt. Rechtsgeschichte, L. 1919, 787.

Responsoriumas (iš lot. *responsio* – atsakymas), iš pr. – atlikimo būdas, po to Δ imta nusakyti žanrą choralinių giesmių, kurias pakaitomis atlikdavo kantorius ir choras, t. y. solo su atsakomuoju choro refrenu, tikruoju Δ. Pirmą kartą Δ mini Ambraziejus Milanietis († 397), kalbėdamas apie psalmių giedojimą. → Mišiose ir → Oficiume Δ siejamas su skaitiniais kaip → gradualas ir Aleliuja arba → *Tractus* tarp epistolių ir Evangelijos, kaip *responsorium breve* arba *responsorium prolixum* po trumpų kapitulų arba ilgesnių kanoninių valandų skaitymų. Schl

Lit.: H. Hucke, Das Responsorium, in: W. Arlt (Hg.), Gattungen der Musik, I, Bern 1973, 144–191.

Retorika (gr. *techne rhetorike*, lot. *ars oratoria*, *eloquentia* – kalbėjimo menas), mokymas apie įtikinti skirtos kalbos gražią formą arba iš šio mokymo taikymo įgyti amato gebėjimai. Δ pradžią davė praktika (karvedžių, laidotuvių ir kt. kalbos); teor. sistemą formuotis paskatino gr. teisėtvarkos poreikiai. Jau visai susiformavusią gr. Δ (sofistika, Aristotelis ir t. t.) perėmė romėnai; čia ji iki IV a. po Kr. liko dvikalbė. Respublikos laikotarpio pab. žymiausias romėnų oratorius Markas Tulijus Ciceronas sukūrė vėliau kanoniniais tapusius veikalus (*De inventione*, *De oratore*, *Brutus*, *Orator* ir kt.); jo vardu išlikęs traktatas *Rhetorica ad Herennium*. Dėl kalbėjimo laisvės apribojimų imp. laikotarpiu Δ teko iš esmės pasitraukti į mokyklas: užuot mokius, kaip rengti/sakyti politines arba teismo kalbas, čia imtos praktikuoti tik savitikslės deklamacijos nustatytomis temomis, ypač asmenų gyriaus ir peikimo, o t. p. išgalvotų teismo bylų. Ypatingos reikšmės įgijo teorija (plg. monumentalų ~95 po Kr. parašytą Kvintiliano veikalą *Institutio oratoria* ir daugybę „rhetores Latini minores": Akvila Romanas, III a.; Marcianas Kapela, IV a. antra pusė ir kt.). Kasiodoro *Institutiones* (VI a. pirma pusė), Izidoriaus Seviliečio († 636) *Etimologiae* specialūs skyriai arba Augustino (?) veikalas „Apie retoriką" liudija, kad Δ kultivavo ir krikščionys. VA mokymo sist. Δ įsitvirtino tarp triviumo disciplinų, ir čia (jau nuo Antikos laikų) daugiau būta teminio bendrumo su → gramatika nei su → dialektika. Brandž. VA susiformavo savarankiškos Δ šakos, tokios kaip → ars dictaminis (laiškų kūrimas), ars praedicandi (pamokslo teorija), *cursus* (sakinio pab.) taisyklės, colores rhetorici ir kt. → Ars poetica (poezijos kūrimas) paprastai sekdavo paskui gramatiką (t. y. → auctores skaitymas ir „imitatio"), bet savo taisykles imdavo iš Δ (ir metrikos). Antik. Δ sistema palyginti išsamiai perteikta buvo Galfrido iš Vinsauf (~1210) *Poetria nova*, kur skiriami (labai supaprastinant) šie mokymo dalykai: 1. prielaidos (prigimtiniai pradai, lavinimas, pratybos); 2. išmokimo metodai (*ars* – meno teorija, *imitatio* – mėgdžiojimas, *exercitatio* – pratybos); 3. rūšys (teismo kalba, politinė kalba, proginė kalba); 4. darbo stadijos (→ inventio – minčių radimas, *dispositio* – grupavimas, *elocutio* – raiška, *memoria* – įsiminimas, *pronunciatio* – atlikimas); 5. įrodymai (natūralūs, dirbtiniai); 6. teis. konstatacijos; 7. → kalbos dalys; 8. stiliaus kokybė (*puritas* – kalbos tikslumas, *perspicuitas* – aiškumas, *aptum* – tinkamumas, → *ornatus* – kalbos puošmenos; *brevitas* – trumpumas); 9. → stiliaus rūšys; 10. žodžių parinkimo būdai. Galima suprasti, kad 3, 5 ir 6 punktų Galfridas visai neaptaria, o kiti autoriai apie juos tik užsimena. Pagr. dėmesys čia, kaip ir kituose VA Δ ir poetikos vadovėliuose, skiriamas „elokucijos" priemonėms, pirmiausia → tropams ir figūroms, priskiriamų → ornan-

tus *facilis* arba *difficilis*. Tai, kad daugybė mūsų laikus pasiekusių Antikos veikalų yra skirta Δ – palyginti su viena Horacijaus poetika – iš dalies paaiškinama stipriu formos fetišizavimu ir polinkiu prie deklamuojamojo stiliaus VA poetikoje ir poezijoje (ypač lot.). Tačiau „imitatio auctorum" iki XIII a. buvo svarbi korekcija, kuri imta vis labiau apleisti tik sureikšminus dialektiką (kuri patraukė paskui save ir Δ) scholastinėje mokymo sistemoje (→ Viduramžių lotynų kalba). Δ įtaką VA lit. taut. kalbomis mokslas dažnai pervertina (dėl kalbinių poetinių universalijų ignoravimo). → Poetika. Kna

Lit.: R. Volkmann, Die Rhetorik der Griechen u. Römer in systemat. Sicht, L. [2]1885. – H. Brinkmann, Zum Wesen u. Form ma. Dichtung, Hl. 1928. – H. Lausberg, Hb. der lit. Rhetorik, I–II, Mn. [2]1960. – E. R. Curtius, Europ. Lit. u. lat. MA, Bern. [7]1969. – J. J. Murphy, Rhetoric in the MA, Berkeley 1974. – P. Klopsch, Einführung in die Dichtungslehren des lat. MA.s, Da. 1980. – G. A. Kennedy, Classical Thetorics and Its Christian and Secular Traditions, 1980. – G. Ueding/B. Steinbrink, Grundriß der Rhetorik, St. [2]1986. – G. Bursill-Hall ir kt. (hgg.), De ortu grammaticae, A. 1990. – R. Copeland, Rhetoric, Hermeneutics, and Translations in the MA, C. 1991.

Retorinės figūros (gr. *schemata*; lot. *figurae*) Skirtingai nei → tropai ar → colores rhetorici Δ (siaurąja prasme) sukuriamos keičiant vidines sąsajas tarp paskirų žodžių, kai pirminė jų reikšmė lieka ta pati. Iki šiol išlikusią mintinių figūrų (*schemata dianoias*; *figurae sententiarum*) ir žodinių figūrų (*schemata lexeos*; *figurae verborum*) perskyrą ypač išplėtojo Kvintilianas. Mintinės figūros apima minčių turinį, formą ir skirstymą ir nėra tiesiogiai susijusios su pažodiniu tekstu (pvz., retoriniai klausimai, anticipacija, dubitacija, licencija, prozopopėja, apostrofa, emfazė, → ironija, *locus communis*). Tuo tarpu žodinės figūros yra kaip tik sąmoningi nukrypimai nuo kalbos standarto (gramatikos arba stiliaus požiūriu), siekiant kalbos puošnumo arba dėl savų intencijų. Pagal šių nukrypimų apimtį Δ skirstomos į žodines figūras (siaurąja prasme, kai nėra aiškios ribos su tropais), gramatines ir mintines figūras, arba į 4 keitimo kategorijas (adjekcija, detrakcija, transmutacija, imutacija): pvz., geminacija, klimaksas, anafora, poliptotonas, sinonimai, polisindetonas; elipsė, asindetonas, zeugma; paronomazija, homoteleutonas, homooptotonas, antitezė. → Elocutio, retorika. Pic

Retrouange (sen. pranc.; t. p. *retrouenge, retroange, rotr[o]uenge*; sen. provans. *retroenza*), kilmės požiūriu – nekurtuaz., dar prieš trubadūrų laikus Š. Pranc. atsiradęs ir tik muzikinės struktūros požiūriu apibrėžiamas poezijos žanras. Δ dažnai reiškia 5 strofų dainą arba eilėraštį, kurio priedainis (refrenas) nuolat ilgėja. Turinys būna įv.: kryžiaus žygių dainos, pastorelės ir kt., kurios pačios vadinasi Δ. Šiuo žanru naudojosi trubadūrai ir truverai, ypač mėgstamas ir paplitęs jis buvęs XII a., bet XIII a. jau išnyksta. Pöc/Tom

Lit.: F. Gennrich, Die altfrz. Rotrouenge, Hl. 1925. – J. Frappier, La poésie lyrique en France aux XIIe et XIIIe siècles, P. 1960. – P. Bec, Note sur la r. méd., in: Fs. K. T. Gossen, Bern 1976, 127–135.

Reussen (vok.), 1. Senoviškas rusų pavadinimas. 2. Dviejų kunigaikštysčių R. Tiuringijoje gyventojai ir jų valdovų dinastijos: Veidos (1531 pab.), Geros (1550 pab.) ir Plauenų linijos. 3. Lenkijos vaivadija su Lvovo, Belcų ir Chelmo apskritimis. Sto

Reverdie (sen. pranc. – pavasario daina). Lit. istorikas G. Paris (XIX a. pab.) Δ vadina bet kokį pavasario aprašymą, bet siauresne prasme jis nusako ne daugiau kaip 10 sen. pranc. XIII a. strofinių eilėraščių (7 iš jų yra anon.), entuziastingai apdainuojančių (kai kada su alegoriniu atspalviu) žmones arba gyvūnus, kartais pasakojamuoju tonu ir linksmame pavasariškame fone. Pagr. Δ turinio bruožai: gėlės, paukščių čiulbėjimas, pasivaikščiojimas gamtoje, meilės pasimatymas ir pokalbis, įsimylėjėlių aprašymas. Formaliai Δ yra artimas → canso, retrouange, lai ir virelai. Aiškiai pastebima Δ arba paskirų, t. p. → pastorelėje aptinkamų, elementų (→ gamtos aprašymas, idealusis gamtovaizdis) įtaka vid. vok. aukšt. ir vid. anglų kalbomis rašytai lyrikai ir alegorijai. Bec

Lit.: P. Bec, La lyrique française au MA, P. 1977.

Revoliucija, VA buvo astronomijos dalykinis terminas ir reiškė: 1. dangaus kūno, besisukančio eliptine orbita, grįžimą į pradinį tašką; 2. apsisukimo trukmę (t. y. metus). Polit.: → sukilimas. Gie

Rezervacija (lot.), tai, kas leidžiama tik aukštes-

nei Bažn. instancijai. Stiprėjant → popiežiaus valdžiai, nuo XII a. įsitvirtino pop. Δ: a) atleisti tam tikras nuodėmes ir Bažn. bausmes (rezervatai, rezerviniai atvejai); b) kanonizuoti; c) dalyti Bažn. pareigybes (→ prebenda). Tai, kas XII a. dar buvo rekomendacinio pobūdžio, nuo XIII a. tapo privaloma (pop. provizijos teisė) ir kėlė vis didesnį pasipriešinimą. Rie

Rezidencija (iš lot. *residere* – pasilikti sėdėti), valdovo sostinė. Ankstyv. ir brandž. VA, valdovai su savo palydomis keliaudavo iš vieno → pfalco arba vien. į kitą, kol toje vietoje būdavo sunaudojamos sukauptos atsargos (keliaujančioji monarchija), tačiau → miestų plėtotė, įgalinusi kaupti didžiulius ekonominius ir valdymo technikos resursus, lėmė, kad valdovų rūmai tapo sėslūs (kaip Bizant. buvo iš pat pr.). Brandž. VA Paryžius ir Londonas jau buvo monarchų Δ, o Vok. tik XIV a. galima kalbėti apie analogišką raidą: valdant Liuksemburgams, Δ miestas buvo Praha, valdant Habsburgams – Viena arba Vienos Noištatas. – Bažn. → hierarchijai nuo vėlyv. Antikos galiojo Δ metropolijoje arba parapijoje prievolė, tačiau praktikoje jos dažnai nesilaikyta. Din

Rhétoriqueurs (*grands*), bendrinė sąvoka, iš pr. skirta teisininkams, nuo XIX a. klaidingai taikyta vėlyv. VA pranc. lyrikams nusakyti. Δ laikė poeziją išmokstamu dailiuoju amatu, ir tai paaiškina, kodėl jų tekstai kai kada itin formalūs. Beveik visi Δ tarnavo dvaruose, dėl to jų temos palyginti neįvairios (dorovė, didaktika, mitologija). Pagal Δ pavyzdį radosi nyderl. → rederijkers, iš dalies jie lygintini su meisterzingeriais. Pöc

Lit.: P. ZUMTHOR, Le masque et la lumière, P. 1978. – IDEM., Anthologie des Grands R.s, P. 1978. – Les Grands R.s. Actes du Ve colloque international sur le Moyen Français, Mi. 1985.

Rhyme royal (angl./pranc. – karališkasis rimas, t. p.: Chaucerio strofa), septynių penkiapėdžių eilučių strofa, kurios rimo schema yra ababbcc ir kurią, formaliai pasiremdamas → chant royal, bet ypač – roman. → kancona, sukūrė ir virtuoziškai naudojo Chauceris (pvz., *Troilus and Criseyde*). Ši poezijos forma buvo pavadinta pagal Škotijos kar. Jokūbą I, kuris šią strofą panaudojo poemoje *The Kingis Quair* (~1423). Δ vyrauja XV a. poezijoje (pvz., Lydgate'as, Henrysonas), bet pasitaiko ir nauj. anglų k. kuriamoje lit. (Spenseris ir Shakespeare'as). Ber

Lit.: M. STEVENS, The Royal Stanca in Early English, in: PMLA 94 (1979).

Rhythmice VA lot. k. vadinama akcentinė, t. y. skiemenų skaičiumi ir rimu pagrįsta poezija.

Ricardian Poetry (angl.), J. Burrowo pasiūlytas terminas VA poezijai, sukurtai pirmiausia kar. Ričardo II (1377–1399) laikais. Jai visų pirma priklauso Chaucerio, Gowerio, Langlando ir *Gawein* autoriaus kūriniai. Ši lit. pasižymi tiesiogine kalba, neherojinės, nepatetiškos, konkrečios, iš dalies ir asmeninės patirties pabrėžimu, humoru ir spalvingumu, tačiau ji niekad neišleidžia iš akių to, kas idealu ir patrauklu. Su tuo susijusi elegantiška, pasaulietiška kompozicija; paralelės su to meto Angl. archit. (→ Decorated Style) ir XIV a. antrosios pusės V. Europos daile bei archit.; būdingas verizmo, blaivumo ir aukštų estet. normų junginys (pvz., Parlerių menas). Ber

Lit.: J. BURROW, R. P., Lo. 1971. – J. COLEMAN, Med. Writers and Readers. 1350–1400, NY. 1981.

Riddarasögur (sen. skand. – riterių sagos), V. Europos kurtuaz. eiliuoto romano atitikmuo; tai nuo XIII a. pr. Norvegijoje ir Isl. proza parašyti pasakojimai. Dažn. tai sen. pranc. → chansons de geste vertimai (plg. *Karlamagnús saga*) arba → matière de Bretagne perdirbiniai (*Erex saga Artuskappa*). Nuo XIV a. Isl. pradėta kurti savas Δ, kurios dėl fantastinio turinio vadinamos → lygisögur. Δ buvo mėgstamas lit. žanras, dauguma rankr. išlikę iš Isl. → rímur rodo, kad šios lit. būta daugiau negu išliko. Qua

Lit.: B. VILJIMSSON (Hg.), R., I–IV, Reykjavik 1949–1951. – A. v. NAHL, Originale R. als Teil an. Sagalit., F. 1981. – M. E. KALINKE/P. M. MITCHELL, Bibliography of Old Norse Icelandic Romances, Ithaca 1985.

Ridiculum (lot. – juokai, sąmojis), nelabai tinkamas (kaip nesyk pabrėžiama) → švanko žanro VA lot. pavadinimas; iš tiesų komiška, linksma tema (kuri yra ir švanko objektas). Kna

Lit.: J. SUCHOMSKI, „Delectatio" und „utilitas", Bern 1975.

Ryla (vok. t. p. *Radleiter*, *Vielle*), muzikos instrumentas; viršum smuiko pavidalo rezonatoriaus

ištemptas ir galimas sutrumpinti stygas virpina sukamas ratas. šiuo nuo X a. paliudytu instrumentu itin dažnai naudojosi → špylmanai ir elgetos. Din

Lit.: M. Bröcker, Die Drhleier, D. ²1977. – S. a. W. Palmer, The Hurdy-gurdy, Newton Abbot 1980.

Rimas, žodžių garsinis sąskambis (paprastai paskutinių kirčiuotų balsių, pvz., vok. *wol–sol*; *tagen–tragen*). Kaip puošybos ir stilistinė priemonė Δ buvo naudojamas jau antik. lit., o kaip eilėdaros principas būdingas akcentinei bei silabinei poezijai (pabaigos kaip jungtis), pradėtas naudoti tokiuose kūriniuose kaip sen. pranc. sekvencija *Eulalia* bei sen. vok. aukšt. Otfrydo „Evangelijų harmonija" (kurios lot. poetologinėje pratarmėje Δ kaip konstrukcijos principas aiškiai priešpriešinamas lot. poezijos kiekybinei metrikai). VA poezijoje naudojami Δ orientuoti į taut. k. kuriamos lit. formas, plg. lot. lyriką ankstyv. VA Airijoje ir Angl. (dviskiemeniai Δ su aliteracija, VII a.), VA lot. himnus (gretutiniai Δ, nuo ~X a.) ir hegzametru parašytą lot. lit., pvz., *Ruodlieb* (leoniškasis hegzametras, nuo XI a.). – Taut. k. literatūroje Δ iš pradžių buvo tikslūs (galūnių ir silpnų skiemenų Δ, priebalsių ir balsių pusiniai Δ). Tik nuo ~1170–1180 vid. vok. aukšt. poezijoje norma tampa tikslieji Δ (Veldeke, Hauzenietis), vis labiau įgaudami ir estetinę funkciją. Δ skambesys ir jų vieta ima labiau diferencijuotis (šalia gretutinių Δ atsiranda gaubiamųjų ir kryžminių; kertamųjų ir medialinių Δ); roman. poezijoje ypač pamėgtos įvairios „tiradinių" Δ formos. Ypatingu Eur. meilės lyrikos požymiu tampa rafinuota Δ technika. Schw

Lit.:U. Ernst/P.-E. Neuser (Hgg.), Die Genese der europ. Endreimdichtung, Da. 1977. – B. Nagel, Das Reimploblem in der dt. Dichtung. Vom Otfried-Vers zum freien Vers, B. 1986.

Rime bolognesi (it. – Bolonijos rimai), Bolonijos dialektu pagrįsti rimai, kur toskaniškąjį balsį *u* keičia *o*, buvo laikina naujo → dolce stil nuovo mada. Dante, pvz., rimuoja (Inf. X, 67/69) *come-lome* (Toskanos dialektu būtų *lume*). Pöc

Lit.: → Rime siciliane

Rime de goret, asonansas, kuris remiasi tik to paties balsio rimavimu – paprasčiausias rimų tipas; niekinamasis pavadinimas (Δ – „paršelio rimas") kilo laikais, kai vyravo moteriškasis rimavimas. Vog

Rime siciliane (it. – sicilinškasis rimas). Siciliečių balsių sistema skiriasi nuo toskaniečių. Dėl pavyzdine laikytos → Sicilijos poetų mokyklos įtakos vad. „Sikulo" toskaniečiai ir → dolce stil nuovo perėmė rimų tipus, kurie pagal toskaniškąjį tarimą nėra gryni (plg. sic. *diri-vidiri*, *conduci-cruci*, o tosk. *dire-vedere*, *conduce-croce*). Pöc

Lit.: E. G. Parodi, R. s., rima aretina e bolognese, in: Bplletino della Società Dantesca Italiana 20 (1913), 113–142 (Repr. 1956).

Rimo atliepas (vok. *Reimresponsion*, iš lot. *responsio* – atsakymas), vienodi besirimuojantys žodžiai arba rimų sąskambiai skirtingų eilėraščio strofų atitinkamose vietose. Nustatyti ribą tarp sąmoningo strofų siejimo (pvz., Valterio Fogelveidės L 74, 20: I strofa *kranz-tanz*, V strofa *tanze-kranze*), riminės ornamentikos arba atsitiktinio paralelizmo, kai medžiagos nedaug, ne visada pavyksta. Schw

Rimuota Biblija, VA mokymo tikslais atlikta lot. Biblijos teksto, pirmiausia ST ir *Apr*, sueiliavimas su įpintomis legendomis ir pamokomais pasakojimais, sukurtais dažn. dvasininkų. Pirmoji, tik iš dalies išlikusi Δ, kur išsamiai vaizduojama išganymo ist. ir pateikiami pamoksliniai įspėjimai, atsirado 1120 Vidurio Frankonijoje ir vok. k. erdvėje susilaukė daug pamėgdžiojimų. Sto

Rimuota kronika, taut. kalba sueiliuota, dažnai → gretutiniu rimu surimuota istorija. Dauguma Δ turi VA lot. prozinius šaltinius. Seniausia vokiška Δ yra anon. „Imperatorių kronika", apimanti ist. nuo Cezario iki kronikos parašymo metų, t. y. ~1150; garsi Mikalojaus Jerošiniečio *Krônike von Pruzinlant* („Prūsijos žemės kronika") vok. gretutiniu rimu perdirbtoji (1391 ir t.) Vokiečių ordino istorija, kurią 1326 VA lot. užbaigė Petras Dusburgietis. Lit. reikšmės turi Otokaro iš Štirijos „Austrijos Δ" (tarp 1301–1319). Iš nevok. pavyzdžių minėtinos Bénoît de Sainte-More' sen. pranc. *Chronique des Ducs de Normandie* (~1175) ir sen. švedų *Lilla rimkrönikan* (~1455;

kiekvienas kar. čia pirmuoju asmeniu pasakoja apie savo darbus ir mirtį). → Kronika. Krü

Lit.: W. STRUWE, Studien zum Verhältnis von Reim- u. Prosachronik, Diss. B. 1955.

Rimuota proza, → poetinės prozos forma, kurioje paskutinieji sintagmų (prieš fonetinę pauzę) elementai yra rimuoti. → Rimų rūšys čia yra tokios pat kaip ir eiliuotoje poezijoje. Tobuloje Δ rimuojamos visų reikšmingų taktų (kolonų) baigmės. Dažnai (bet nebūtinai) rimas sutampa ir su prozos ritmu (→ klauzulė, cursus), ir tai įmanoma dėl vienodos pozicijose prieš fonetinę pauzę. Prozos rimo šaknys glūdi Gorgijo ir kitų autorių prozoje paliudytose → homoteleutono retorinėse figūrose, kurios Antikoje dažn. buvo vartojamos kartu su → homooptotonu (kelių pagrečiui einančių žodžių galūnių sąskambiu). II ir III a. po Kr. gyvenusių Afrikos autorių kūryboje (Apulėjus, Tertulijonas) homoteleutonas atsiskiria nuo homooptotono, t. y. rimas kaip prozos garsinė priemonė tampa savarankiškesnis (mišrios formos rimai). Nevienodai intensyviai Δ išlieka per visus VA: klestėjimo viršūnę ji pasiekia XI ir XII a., o XV a. jos tradicija beveik visai išblėsusi. – Kai kada Δ sąvoka pavartojama ankstyv. vid. vok. aukšt. k. laisvai rimuotoms eilėms nusakyti. Ebe

Lit.: K. POHLHEIM, Die lat. Reimprosa, B. 1925. – U. PRETZEL, Frühgeschichte des deutschen Reims, I, St. 1941.

Rimuotas oficiumas (taip pat lot. *historia* – turinys, sakmė, istorija). Taip vadinamas → Oficiumas, kurio himnai, antifonos ir responsoriumai parašyti metrine arba ritmine forma ir nuosekliai pasakoja šventųjų gyvenimus arba istoriškai patvirtintas išganymo tiesas. Viso Δ su nebibliniais tekstais formavimasis prasidėjo X ir XI a. Š. Pranc., kai iš epinės poezijos pradėta perimti pavienes himnų strofas, inskripcijas ir hegzametrus, ir truko iki XII ir XIII a., kol įsitvirtino strofų modeliai su ritminėmis ir rimuotomis eilutėmis. Schl

Lit.: Z. FALVY, Drei Reimoffizien aus Ungarn und ihre Musik, Budapest 1968. – R. JONSSON, Historia. Et. sur la genèse des offices versifiés, Sto. 1968. – K. SCHLAGER, R.en, in: Gesch. der kathol. Kirchenmusik, I, Kassel 1972, 293–297.

Rimuotos kalbos, trumpi, gretutiniu rimu rimuoti religinio (pvz., pamokslai) ir pasauliet., dažnai pamokomo, moralinio-didaktinio, bet neretai ir satyrinio, kritinio bei panegiriško turinio vok. poetiniai kūriniai; taigi turinio prasme Δ tęsia → zangšpruchų poeziją, tačiau ne formaliai, nes Δ niekada nebuvo strofinės ir nebuvo dainuojamos. Po Strickerio (†~1250) žymiausias šio žanro atstovas XIII a. yra Henrikas Teichneris, sukūręs per 700 Δ. Vog

Lit.: E. LÄMMERT, Reimsprecherkunst im SMA, St. 1970.

Rímur (sen. skand. – rimai; vns. *rima*), aliteracinės arba rimuotos, į giesmes suskirstytos sen. skand. baladės; dažnai tai versifikuotos → sagos arba jų dalys. Pirmenybė buvo teikiama → fornaldarsögur. Atsiradusios XIV a., Δ buvo labai mėgstamos iki pat XIX a. Galimas daiktas, jas atliekant, buvo ir šokama. Qua

Lit.: F. JÓNSSON (Ed.), Rímnasafn, I–II, Kop. 1905–1922. – V. ÓLASON, The Traditional Ballads of Iceland, Reykjavik 1982.

Rinkimai (vok. *Wahl*). Kaip sen. vok. aukšt. nesutampa „kiosan" (individo rinkimas išbandymo būdu) ir „wellen" (daugelio asmenų rinkimas apsisprendimo būdu), reikšmės, taip ir vid. vok. aukšt. „wal/weln" reiškia kandidatų parinkimą vedant išankstines derybas, o „kur/kiesen" – formalų išrinktojo paskelbimą su konkrečiu ceremonialu, ypač per → karaliaus rinkimą. Δ, jei neišstumdavo paveldėjimo teisė arba valdovo paskyrimai, dažnai reikšdavo kompetencijos suteikimą (pvz., popiežiams, vysk., kar., teisėjams ir miestų tarėjams). Δ teisę apskritai turėdavo daugelis, bet dažn. ją vykdydavo atitinkami „rinkikai" (pvz., → kardinolai, katedros kapitula, → kurfiurstai, patricijai), kurių pasirinkimui kiti pritardavo → aklamacijos būdu, – bent iki tol, kol rinkikai nesudarydavo *gremium*. Iki XI a. įsigalint daugumos principui, buvo būtinas vienbalsiškumas, todėl pralaimėjusios pusės turėdavo prisijungti prie Δ rezultatų (paklusimo pareiga). Kandidato tinkamumą ir Δ procedūrą lemdavo kilmė, bet nuo brandž. VA ėmė rastis formalūs kriterijai (kanonų teisė, „Aukso bulė"). Vėlyv. VA buvo praktikuojami susitarimai su kandidatais (Δ kapituliacijos), ir tai buvo tam tikra valdymo sutarties forma. Col/Sch-W

Lit.: R. Schneider/H. Zimmermann (Hgg.), Wahlen u. Wählen im MA, Sigmaringen 1990.

Rinkimų kapituliacija, (skyriais sugrupuoti) pažadai, kuriuos savo išrinkimo atveju imperat. duodavo kurfiurstams, o vysk. – katedros kapitulai. Din

Ripresa (it. – pakartojimas), prieš → ballata einanti priedainio strofa, kurios paskutinysis rimas yra pakartojamas kitos strofos pab.; pagr. rimų formos schema: xx aaax bbbx ... Išplėtotoje → dolce stil nuovo formoje Δ sudaro dažn. 4 eilutės pagal schemą: xyyx abab/bccx deed/deex ... Vog

Rytai, Orientas. Nepaisant to, kad europiečiai su Δ konkrečiai susitiko → tarptautinės prekybos, Rekonkistos ir Kryžiaus žygių būdais, Azijos Δ VA lit. buvo pirmiausia pasakiško susižavėjimo sritis, kupina → mirabilia, nuotykių ir turtų. Apie tai daugiausia liudija → Aleksandro temos lit., vok. – vad. → špylmanų poezija, pranc. ir anglų k. – iš dalies autentiška, iš dalies pramanyta → kelionių literatūra, pvz., Marco Polo ir Mandeville'io veikalai. Konfrontacija su → turkais vėlyv. VA išryškino ir baimę keliančius Δ aspektus (→ turkų temos literatūra). Δ gyvenimo motyvų daugiausia perimta → pasakose ir legendose (→ Barlamo tema). Kiek impulsai iš Δ galėjo paveikti kurtuazinės lit. raidą, nesutariama, kaip ir dėl vaizduojamųjų menų įtakų. Tačiau negincijamas yra meno importo iš Δ (ypač kilimai, stiklo dirbiniai) faktas. Ypač reikšminga bus buvusi Δ muzikos įtaka Europos VA muzikos raidai. → Islamas, Jeruzalė, saracėnai. Din

Lit.: E. Dreesbach, Der Orient in der afrz. Kreuzzuglit., Br. 1901. – H. Szklenar, Studien zum Bild des Orients in vorhöf. dt. Epen, Gö. 1966. – Images et signes de l'o. dans l'occident méd., Aix-en Provence 1982. – J. Baltrušaitis, Das phuntast. MA, F. 1985. → Islamas.

Riterijos hierarchija, pakopinė sist. vok. bajorijos lėno teisėje, išreikšta → teisės knygose, tapusi normatyvia Eikės iš Repgow „Saksų veidrodyje" (~ 1235). Δ prasideda nuo kar. ir eina per dvasininkus, pasauliet. → imperijos kunigaikščius, grafus, baronus iki → tarnybininkų. Ir paskutinieji yra riterių kilmės, bet neturintys galios suteikti lėną. Lėną priimti buvo galima tik iš priklausančio aukštesniam rangui. Din/Sto

Lit.: K. Krieger, Die Lehnshoheit der deutschen Könige im SMA, 1979, 117–155.

Riterystė, riterija (vok. *Rittertum*). Bendra sąvoka, apimanti visus su riterių luomu (vok. žem. k. *Reiter* (raitelis), VA lot. *miles*, *caballarius*) susijusius soc. ir kultūr. reiškinius. Pagr. Δ bruožai susiformavo iš germ. → palydos tradicijų; nuo VIII a. keičiantis karo technikai, pėstininkus ima visuot. keisti raitelių kariuomenė, kurią iš pradžių dėl ginkluotės brangumo sudarydavo daugiausia stambūs žemvaldžiai. Iš čia ir susiformavo (įv. regionuose skirtingai) specifinis riterių luomas, sudarytas iš laisvų, tačiau iš pr. ir nelaisvų → tarnybininkų. Kaip atlyginimą jie gaudavo paveldimą → riterių lėną; tipiška riterio gyvenamoji aplinka buvo → pilis. Riterio titulas iš pr. nebuvo paveldimas, jį reikėdavo asmeniškai įgyti; tačiau nuo vėlyv. VA jis tapo įgimtu („prigimtiniai riteriai"). Riterio vardas būdavo suteikiamas per → įšventinimą į riterius. Savo gyvensena Δ orientavosi į → kurtuazinę kultūrą. Jų idealai, → riterių dorybių sistema lit. atsispindi kurtuaz. romane (→ avantiūrų ieškojimas, → queste, meilė, → courtoisie demonstravimas). Nuo XIII a. Δ vis dažniau imama vadinti žemesnioji → bajorija. Ekon. ir polit. Δ sunykimas vėlyv. VA paskatino Δ idealizavimą lit. ir riterių vienijimąsi į → riterių sąjungas ir pasauliet. → riterių ordinus, t. p. ir burtis į → plėšikaujančių riterių gaujas. → Jaunimas, ginklanešys, karas, lėnų sistema. Din/Schu

Lit.: R. Barber, The Knight and Chivalry, L. 1970. – A. Borst (Hg.), Das R. in MA, 1976. – J. Bumke, Studien zum Ritterbegriff im 12. und 13. Jh, Hei. [2]1977. – J. van Winter, R., Mn. 1979. – L. D. Benson/J. Leyerle (Ed.), Chivalric Literature, Kalamazoo 1980. – R. Barber, The Reign of Chivalry, NY. 1980. – F. Cardini, Alle radici della cavaleria med., Fi. [2]1981. – J. Flori, Idéologie du glaive, G. 1983. – Ch. Haffer-Bill/R. Harvey, The Ideals and Practice of Med. Knighthood, Woodbridge 1986. – B. B. Broughton, Dictionary of Med. Knighthood and Chivalry. I/II, NY. 1986/1987. – M. Keen, Das R., Mn. 1987. – H. Chickering/Th. Seiler (Ed.), The Study of Chivalry, Kalamazoo 1988.

Riterių dorybių sistema. → Kryžiaus žygių laikotarpiu Pranc. susiformavo europinė → riterijos pasauliet. kultūra, kuri, pasiremdama pagrindinėmis krikšč. dorybėmis, išplėtojo savo etiką ir „miles christianus" paveikslą. Esminiai riterio

bruožai: tarnystė, taigi ir klusnumas bei ištikimybė savo ponui, krikšč. gyvensena, našlių, našlaičių ir skriaudžiamųjų globa, meistriškumas naudojant ginklą ir meilės tarnystė. To laikymasis (→ darbas) sustiprindavo riterio orumą, autoritetą ir garbę. Pagr. Δ sąvokos: → garbė, → milte, → ištikimybė, staete (pastovumas). → Kurtuazinė kultūra. Schu

Lit.: P. Kluckhohn, Die ritterliche Kultur in Dtld., in: Das MA in Einzeldarstellungen, L. 1930. – A. März, Die Entwicklung d. Adelserziehung vom Rittertum bis zu den Ritterakademien, Diss. W. 1949. – F. Maurer, Zum ritterl. Tugendsystem, in: Dvjs 24 (1950). – G. Eifler (Hg.), Das ritterl. Tugendsystem, Da. 1970.

Riterių įšventinimas. Prieš pakeliant į riterius, jaunuolis (nuo ~14 metų) turėdavo tarnauti → ginklanešiu; per tą laiką jis buvo mokomas karybos amato ir riteriškų papročių. Riteriu tapdavo per kalavijo ritualą (nuo XII a. pab. – suduodant per petį; ne jaunesniam kaip 21 metų) ir įteikiant riterio diržą; drauge įgydavo lėno teisę, galimybę dalyvauti turnyruose, lygiateisiškumą teisminėse dvikovose ir t. t. Kalavijo pašventinimas (bažn. kalavijo palaiminimas, *consecratio ensis*, atliekamas ir prieš kautynes) jaunąjį riterį įpareigodavo ginti Bažn., našles ir našlaičius (plg. *Willehalm* 299, 13 ir t.). Šis bažn. vaizdinių įsiskverbimas į pirmapradiškai pasauliet. saugumo užtikrinimo instituciją yra susijęs su didžiaisiais XI a. reformų sąjūdžiais. Nuo XII a. Δ sąlyga vis labiau darėsi riteriška kilmė. Δ galėdavo įvykti ir kautynių lauko pakraštyje, jei karys pasižymėdavo narsa. → Riterystė. Schu/Kro

Lit.: K. Treis, Die Formalitäten des Ritterschlags in der afrz. Epik, B. 1887. – E. H. Massmann, Schwertleite u. Ritterschlag, Diss. H. 1933. – R. Ackerman, Knighting Ceremonies in Med. Romances, in: Speculum 19 (1944), 285–313. – J. M. Van Winter, Cingulum militiae, in: Tijdschrift v. Rechtsgeschiedenis 44 (1976), 1–92. – J. Flori, Les origins de l'adoubement chevaleresque, in: Traditio 35 (1979), 209–272.

Riterių lėnas. Vok. galiojusi aktyvi paveldima lėno teisė su karo tarnybos prievole. Δ apskritai nieko nesako apie Δ turėtojo bajoro luominį rangą. Nuo šių riterių reikia skirti po 1300 atsirandančius nekilmingus lėno turėtojus, – tai vad. miestiečių lenai. Nuo XV a. miestiečiams lėną gauti tampa vis sunkiau, idant → bajorijai būtų išlaikytos vietos ir balsai landtaguose. → Riterijos hierarchija, lėnų sistema Schu

Riterių ordinai, bažnytiniai. → Kryžiaus žygių laikotarpiu kūrėsi → vienuolijos ir → riterijos sąjungos, kurių tikslas iš pr. buvo rūpintis vargšais ir ligoniais maldininkais Šv. Žemėje; vėliau svarbiausiu dalyku tapo tikėjimo kova su musulmonais ir pagonimis, Šv. Žemės ir krikšč. valstybių gynimas. Regulas Δ daugiausia perėmė iš → benediktinų, cistersų, augustinų ir bazilijonų; nariai (*regulares militares*) dažn. buvo skirstomi į tris klases: tikrieji kilmingieji riteriai rūpinosi maldininkais ir atliko kario tarnybą, ordino kapelionai vykdė bažn. funkcijas, broliai kariai – karo tarnybą bei užsiėmė amatais. Kai kurie Δ turi moteriškąsias atšakas. Be trijų didžiųjų Δ (→ joanitų, tamplierių ir Vokiečių ordino) būta mažesnių ir nac. Δ. Schu

Lit.: H. Prutz. Die geistl. Riterorden, B. 1908 (Repr. 1968). – H. van Huesen, Die geistl. Ritterorden, Templer, Dt. Herren, Malteser, Mn. 1948. – M. L. Bulst, Zur Gesch. der Ritterorden u. des Königreichs Jerusalem im 13. Jh. bis zur Schlacht bei La Forbie am 17. Oktober 1244, in: DA 22 (1966), 197–226. – H. Beumann, Heidenmission u. Kreuzzugsgedanke in der dt. Ostpolitik des MA.s, Da. [2]1973. – J. Fleckenstein/M. Hellmann (Hgg.), Die geistl. Ritterorden Europas, Sigmaringen 1980. – Z. H. Novak (Hg.), Die Rolle der Ritterorden in der ma. Kultur, Torun 1985.

Riterių romanas → romanas

Riterių sąjungos (riterių bendrijos). XIV a. pab. kilus luomų vienijimosi sąjūdžiams, pirmiausia Švabijoje, Frankonijoje ir Veterau ėmė kurtis žemesniosios → bajorijos sąjungos, siekusios apginti imp. riterių teises nuo terit. kun-ščių ir imp. miestų. 1422 imperat. Zigmantas suteikė imp. riteriams teisę jungtis į korporacijas. Δ pasivadindavo pagal savo ženklus: *mit dem schwerte* (1370), *kroner* (1379), *St. Georg* (1375), *Löwengesellschaft* (1379) ir kt. Kiek ilgiau egzistavo tik *St. Jörgenschild* (1406/1407) Švabijoje. Schw

Lit.: O. Eberbach, Die dt. Reichritterschaft in ihrer staatsrechtlichen-polit. Entwicklung bis 1495, L. 1913. – H. Mau, Die Rittergesellschaft zum St. Jörgenschild in Schwaben, I, St. 1919. – B. Heidenreich, Ritterorden und Rittergesellschaften, Wü. 1960. – H. Obenaus, Recht und Verfassung der Gesellschaft mit St. Jörgenschild in Schwaben, Gö. 1961. – G. Pfeiffer, Studien zur Gesch. der frk. Ritter-

schaft, in: Jb. für frk. Landesforschung 22 (1962), 173–280.

Ritmika (iš gr. *rheo* – tekėti), žodžių tėkmės struktūracija kirčiuotų ir nekirčiuotų arba ilgų ir trumpų skiemenų kaita. Eiliuotos kalbos Δ būdinga įtampa tarp auton. žodžių tėkmės ir konkretaus metro: reguliarios kirčiuotų ir nekirčiuotų skiemenų kaitos akcentinėje poezijoje bei ilgų ir trumpų skiemenų kaitos kvantitatyvinėje poezijoje. Greta metrų su aiškiu ritmu (darbo, šokių, maršo dainos), esama ir nepastovios Δ (VA lot. ir roman. k. silabiniai bei ritminiai eilėraščiai). – Prozos Δ pasižymi iš principo nereglamentuojamu (individualiu) kirčių ir pauzių naudojimu. VA retorikoje (sekant vėlyv. lot. tradicija) čia buvo skiriama „sermo simplex" ir „sermo rhetoricus" (Sedulijus, IX a.); pastarajai, vad. meninei prozai (E. Norden), kaip priklausančiai → ornatus, buvo t. p. sukurtos proporcingo kirčių pasiskirstymo taisyklės, ypač ritminės formulės (→ cursus), nurodančios, kaip taisyklingai užbaigti sakinius ir periodus (nuo XI a. jų būdavo nuosekliai laikomasi). Schw

Ritminė poezija (VA lot. k. *rhythmi*, *rithmi*), VA lot. eilėraščiai, sukurti ne kiekybiniu (*metrice*), o (akcentiniu) silabiniu principu. Ši poezija ėmė rastis nuo III a. po Kr., nykstant autentiškai skiemenų kiekybės pajautai – iš dalies dėl taut. (silabinės ir akcentinės) poezijos kūrimo romanų ir germanų kalbomis. Δ požymiai: pastovus skiemenų skaičius, cezūra ir, kaip strofos elementas, vis labiau įsigalintis → rimas (vėlyv. lot. himnai). Reikšmingiausia Δ buvo vad. → vagantų eilutė (7 ir 6 skiemenų su diereze). – Seniausiu Δ pavyzdžiu laikoma Augustino giesmė *Psalmus contra partem Donati*, o žinomiausia pasauliet. turinio Δ yra → vagantų poezija. – Žodis *rhythmus* pasitaiko ir sen. bei ankstyv. vid. vok. aukšt. k. parašytos poezijos VA lot. pavadinimuose, pvz., *Ludwigslied* vadinama *Rithmus teutonicus de piae memoriae Hluduico...*, o *Annolied* – *„hythmus de S. Annone...* Schw

Lit.: W. MEYER, Gesch. Abhandlungen zur ma. Rhythmik, B. 1905.

Rytų Bažnyčios. Taip apibendrinamai vadinami Konstantinopolio, Aleksandrijos ir Antiochijos patriarchatai bei persų ir armėnų krikščionių Bažn. Δ priskiriamos ir nuo Konstantinopolio priklausomos slavų, t. y. rusų, serbų ir bulgarų Bažn. Romos imp. padalijimas 395 sąlygojo ir atskirą V. Bažn. ir raidą. Pagr. skirtingos raidos priežastis buvo → popiežiaus primato reikalavimas, reikšmės turėjo ir tai, kad pop. nepripažino Konstantinopolyje reziduojančio imperat. valdžios viršenybės, t. p. teol. (→ ginčo dėl paveikslų garbinimo, Filioque, kunigų santuokos klausimai) ir ypač liturginiai skirtumai. Daugybės konfliktų viršūnė buvo 1054 abiejų Bažn. atstovų tarpusavio ekskomunika, – mat Konstantinopolio patriarchai atmetė po → Grigaliaus reformos sustiprėjusias pop. valdžios pretenzijas. Stačiatikių Bažn. pasivadinusias Δ imta vadinti schizmatikėmis („R. schizma"). Kryžiaus žygių kariuom. žygiavimai per Bizantijos terit. padidino skirtumus tarp „lot." ir „gr.". Ketvirto kryžiaus žygio rezultatas buvo užimtame Konstantinopolyje įkurtas lot. patriarchatas (1261). Derybos dėl unijos Liono 1274 ir Florencijos Bažn. susirinkimuose nedavė ilgalaikės naudos. Tik spaudžiant turkų karinei grėsmei, 1452 abi Bažn. susivienijo, tačiau po pusės metų kritus Konstantinopoliui, unija liko bevaisė. – Vidinė Bizantijos Bažn. istorija yra paženklinta nesutarimų (t. p. ir panaudojant jėgą) dėl subtilių kristologijos, paveikslų garbinimo klausimų, imperat. perdėtos Bažn. priežiūros ir kišimosi į teologijos dalykus. Svarbi buvo (į ordinus nesusiskirsčiusi) kontempliatyvioji vienuolija (Ato kalno vien.), išplėtojusi savitą mistiką, hezichazmą (širdies maldą, kontempliaciją siejant su kūno pratybomis). Din

Lit.: W. DE VRIES, Die christl. Ostkirchen in Gesch. u. Gegenwart, Wü. 1951. – H.-G. BECK, Kirche u. theolog. Lit. im byz. Reich, Mn. 1959. – F. DVORNIK, Bycance et la primauté Romaine, P. 1964. – H. HUNGER, Reich der neuen Mitte, Graz 1965. – G. FEDOTOV, The Russian Religious Mind, I–II, C. Mass. 1966. – G. PODSKALSY, Theologie u. Philosophie in Byzanz, Mn. 1977. – J. GILL, Byzantium and the Papacy, New Brunswick 1979. – J. MEYENDORFF, Byzantyne Theology, N. Y. 1983. – J.-M. MAYEUR ir kt. (Hgg.), Die Gesch. des Christentums, Fr. 1991 ir kt. – žurn.: Ostkirchliche Studien. – Orientalia Christiana periodica. → Bizantija.

Rytų kolonizacija (vok. *Ostsiedlung*). XII ir XIII a. didėjant Vok. → gyventojų skaičiui, naujos sritys apgyvenamos net tik → žemės įsisavinimo būdu (kirtimai), bet ir vok. ir nyderl. valstiečiams bei

miestiečiams keliantis į R. nuo Elbės ir Zalės plytinčias terit. iki pat Rusijos. Pasauliet. ir bažn. terit. valdovai – Vetinai, Askanijai ir Velfai, Magdeburgo arkivyskupai, vėliau → Vokiečių ordinas ir kt. relig. bendrijos – skatino Δ palankiomis teis. sąlygomis, idant išplėstų savo valdžią arba misijas. Tačiau neretai ir slavų kilmingieji kviesdavosi vok. atvykti gyventi į jų kraštą; toks pavyzdys yra Bohemijos kar. Otokaras II, įkūręs per 60 vok. miestų. Lokatoriai (kviesliai ir verslininkai, „įkurdinimo meistrai") organizuodavo persikėlimą ir naujuose, planingai sutvarkytuose stambiuose kaimuose gaudavo seniūno pareigas ir kt. privilegijų. Vok. → valstiečių padėtis naujose vietose būdavo palankesnė negu daugumos jų luomo bendrų tėvynėje (pvz., Lenkijoje jie turėjo asmeninę laisvę, nebuvo pavaldūs slavų ponų jurisdikcijai). T. p. statomi ir nauji šachmatinio plano miestai, savo teises gaunantys iš vok. → aukštesniųjų teismų. Δ vyko ne tik kertant miškus, bet ir užimant jau egzistuojančias slavų gyvenvietes bei pajungiant arba išvarant viet. gyventojus. Δ – tai gyvenamosios terit. ir valdų plėtimas (Vok. imp. padidėjo ~1/3!), dirbamos žemės plotų didinimas ir urbanizacija; jos rezultatas – vok. ir slavų simbiozė, o slavų pajungimas arba išstūmimas bei vok. kultūros ir teisės formų įvedimas vertinamas skirtingai ir iš tikrųjų įv. regionuose skyrėsi. → Dvarų ūkis, Prūsija, slavai. Din

Lit.: H. W. Hensel, Anfänge der Städte bei den Ost- u. Westslawen, Bautzen 1967. – H. Helbig/L. Weinrich (Hgg.), Urkunden u. erzählende Quellen zur dt. Ostkolonisation im MA, I–II, Da. [2]1973–1975. – W. Schleisinger (Hg.), Die dt. Ostkolonisation des MA.s, Sigmaringen 1975. – W. Fritze, (Hg.), Germania slavica, B. 1980 ir t. – Ch. Higounet, Die dt. Ostkolonisation im MA, B. 1986.

Ritualas, nustatyta tvarka, kaip turi vykti kulto arba magijos apeigos. Metų laikų kaita, perėjimas į naują gyvenimo tarpsnį (iniciacija), bažn. ir pasauliet. ceremonijos (procesijos, palaiminimai, liturgija, valdovų įšventinimai, šokiai) ir teisės aktai (santuokos sudarymas, Dievo teismas) yra įforminami apeigomis, kurioms vadovauja religijose – dvasininkai, o magijos atveju – burtininkai ar kt. Ypatingas VA polinkis į formalumą paaiškina didelę Δ reikšmę daugelyje gyvenimo sričių. → Papročiai. Gai

Robertinai → Prancūzija

Rogatio (iš lot. *rogare* – prašyti; vok. *Bitttag* – prašymo diena). V. liturg. kalendoriuje – pasninko, raudos ir → maldos laikas, kai rengiamos procesijos prašant geresnio derliaus; būdingi ir liaudies papročiai. Δ *maior* (balandžio 24) buvo sukrikščioninta pagoniško *robigalia* (aukojimo siekiant apsaugoti javus nuo pelėjimo) papročio versija. O Δ *minor* (trys dienos prieš Šeštines) yra kilusi iš arkiv. Mamerto iš Vieno (~470) litanijų. Δ greit paplito Galijoje; VI–VIII a. Bažn. susirinkimai padėjo toms Δ įsitvirtinti Isp. ir It. O Angl. šis paprotys, sankcionuotas Clovesho susirinkimo (747), įgavo pamokslų dienos pobūdį. Mor

Rojus. žemiškasis Δ VA, remiantis *Pr* 2, 8–15, buvo įsivaizduojamas kaip konkretus, ant aukščiausio pasaulio kalno įveistas sodas, aprašomas kaip → locus amoenus ir žymimas žemėlapiuose Rytuose. Jį drėkinančios keturios upės: Eufratas, Tigras, Fisonas ir Geonas; juosia ugnies siena. → Vizijų literatūroje Δ vaizduojamas kaip teisiųjų buveinė laukiant Paskutinio teismo. Pasakojama, kad Aleksandras D. ir trys vienuoliai Δ aptikę Indijoje. Dante's „Dieviškojoje komedijoje" Δ kalnas esąs tarp → skaistyklos ir dangaus. Δ tema buvo dažna dailėje (pasaulio sukūrimas; Adomo ir Ievos išvarymas iš Δ; simbolinis Δ sodelis = bažn.). – Δ neretai vartotas ir kaip → dangaus sinonimas. Din

Lit.: A. Graf, Miti, leggende e superstizioni del medio evo, I, Tn. 1892. – H. R. Patch, The Other World, N. Y. 1950 (Repr. 1970). – L. Ringbom, Paradisus terrestris, He. 1958. – W. Hoffmann, Das ird. Paradies, Mn. 1960. – B. Andriani, La forma del paradiso, Padova 1961. – J. Armstrong, The Paradise Myth, Lo. 1969. – R. Grimm, Paradisus coelestis – Paradisus terrestris, Mn. 1977. – H. v. Erffa, Ikonologie der Genesis, I, Mn. 1989, 91–98.

Rolandas, vienas Karolio D. → paladinų (ist. grafas, † 778), nuo *Chanson de Roland* (XI a. pab., → chansons de geste) dažnas → herojinio epo arba karoliškos → matière de France literatūros pagr. veikėjas. Ankstyv. tekstuose Δ kovoja su → saracėnais ir kaip didvyris žūva mūšyje prie Ronsevalio (plg. Pseudo Turpino *Historia Karoli Magni et Rotholandi*, XII a. vid.), todėl Pranc. buvo garbinamas kaip šv. kankinys. Tačiau vėlyv.

VA jis tampa ir kitų temų – sukilusių vasalų (vad. pasipiktinimo žygiuose, pvz.: *Reali di Francia*, ~1370) kurtuaz. meilės riterio (Artūro temos romanai, ypač Matteo Boiardo *Orlando Innamorato*, 1478–1495) – projekcija. – Kas davė pradžią Š. ir Š. r. Vok. miestuose mėgtoms statyti kalaviju ginkluoto Rolando skulptūroms kaip teisės (ypač turgaus privilegijos) simboliams, yra neaišku; galbūt jos kildintinos iš jų turgaviečių kryžių. Din

Lit.: F. TH. VOIGT, Roland-Orlando dans l'épopée française et italienne, Lei. 1938. – F. HORRENT, La chanson de Roland dans les littératures française et espagnole au MA, P. 1951. – A. D. GATHEN, Rolande als Rechtssymbole, B. 1960. – R. LEJEUNE/J. STIENNON, Die Rolandsage in der ma. Kunst, Bru. 1966. – F. OHLY, Die Legende von Karl und Roland, in: L. JONSON ir kt. (Hgg.), Studien zur frühmhdt. Lit., B. 1973, 192–343. – M. OTT-MEIMBERG, Karl, Roland, Guillaume, in: V. MERTENS/U. MÜLLER (Hgg.), Ep. Stoffe des MA.s, St. 1984, 81–110.

Romai → čigonai

Romanas (iš sen. pranc. k. *romanz*). Nuo XII a. Pranc. Δ vadinami kūriniai, parašyti ne lot., o → tautine kalba, „lingua romana"; iš čia atsirado lit. → žanro pavadinimas, bet ne visur ir ne visada jis nusakė tas pačias lit. formas (plg. isp. ir anglų → romance). Iš pr. Δ buvo vadinami ir proza, ir eilėmis parašyti pasakojimai, o bent nuo XVII a. Pranc. ir Vok. įsitvirtino Δ kaip ilgesnio prozinio pasakojimo pavadinimas (Isp. „novela", Angl. „novel"). Tačiau Δ sąvoka, kaip ir pats objektas, jo forma bei turinys patyrė nuolatinę ist. kaitą. XVII a. atsirado ir Δ teorija, kuri labiausiai stengėsi jį atriboti nuo kitų lit. žanrų. Apie VA *romanz*, kurį paskutiniu metu lit. teorija laiko moderniojo Δ pirmtaku, tuo metu nebuvo jokių teorinių samprotavimų; XV ir XVI a. poetikai vėlyv. VA prozos Δ, kurio formos nebuvo įmanoma apibrėžti, visai neminėjo.

Δ laikomas subjektyvia kūryba, nepertraukiamo ir kritinio subjekto ginčo su aplinkiniu pasauliu lit. produktu, siekiant pateikti vidinės ir išorinės tikrovės vaizdą. Tai lemia santykinį formos nevaržomumą, pasireiškiantį ir pasirenkant prozą, ir originalių pasakojimo būdų bei kompozicijos įvairove. Δ vaizduoja ne kokį nors vieną įvykį, kaip → novelė, o, kaip ir → epas, plačius įvykių kompleksus, dažn. vieno ar kelių asmenų gyvenimo ilgas atkarpas ar ištisus gyvenimus. Priešingai negu epas, konstruojantis objektyvią gyvenimo tikrovę, juslinio ir objektinio pasaulio visumą, Δ aktualizuoja prarastosios totalybės ilgesį. Mitinis antik. epo kerojus pirmiausia savo žygdarbiais pagrindžia gyvenimo tvarką. Laikais, kai visuomenėje įsitvirtino (pro)valstybinė tvarka, herojiniai žygdarbiai tampa nebereikalingi ir stilizuojami kaip „nuotykiai". Δ herojus nebeįprasmina visuotinai reikšmingų idealų, jis realizuoja tik pats save, – tačiau VA tai įgavo paradigminę prasmę (pavyzdinis įsimylėjėlis, riteris, valdovas ir t. t.). Jo veikla persikėlė iš viešosios į privačią sritį; meilė ir asmeninė garbė tapo naujais poetiniais idealais. Palyginti su epo herojumi, Δ herojus įgijo tapatybę ir individualumą. Proza kaip kalbinės raiškos forma atitiko Δ užsibrėžiamą turinį; visa tai buvo raštiškai užfiksuojama. Išryškėjo tendencija Δ skaityti privačiai, ne kaip epą, kuris būdavo atliekamas viešai priešais publiką. Δ bruožų turi jau ir kurtuaz. epas, kuris, išlaikydamas tradicinę formą ir medžiagą, tematizuoja kurtuaz. ir riterinių idealų ir brandž. VA riteriškos tikrovės priešpriešą (→ bajorija, lenų sistema), kur → avantiūra ir meilė tampa tikraisiais herojaus bruožais; šia prasme „kurtuaz. romano" pavadinimas tikslus. – XIII a. pab. buvo sukurti pirmieji VA prozos Δ, → prozaizuoti Artūro epai bei pranc. → chansons de geste (pvz., it. *Tristano riccardiano*, vok. *Prosa-Lanzelot*). Jie parengė dirvą populiariausiam VA Δ tipui – riteriniam Δ, kuris dažn. sujungia į viena nuotykių ir meilės istorijas, pvz., Elzbietos iš Nasau Sarbriukene iš pranc. k. išversti *Hug Schapler*, *Loher und Maller* (1430–1437), Thomo Malory *La morte d'Arthur* (1451–1470), Ordońezo de Montalvo *Amadis de Gaula* (1482; ciklas). Greta to būta ir (tiesa, dažnai identiškų) meilės Δ (→ meilės literatūra), antai *Pontus und Sidonia* (~1456), *Melusine* (1456). Piemenų Δ pavyzdžiu (→ piemenų literatūra) tapo neapoliečio Jacopo Sannazaro *Arkadia* (1480–1485, 1502). Šiuose vėlyv. VA Δ soc. ir polit. fonas, kuriame gali vykti nuotykiai, siaurėja, nes tai, kas stebuklinga ir pasakiška, menkina turinio tikroviškumą. Tie Δ dažnai turi laimingą pab., nes jie nekonfliktuoja su vėlyv., o iš tikrųjų buržuazinių VA realia

riteriškąja tikrove. – Nuo XIV a. VA romanai paplito po visą Europą kaip → verstinė literatūra, nuolat pasipildydama naujais siužetais ir jungiama į romanų ciklus. Prie šio proceso prisidėjo ir knygų spausdybos išradimas (~1440). Tokios knygos buvo rašomos kilmingiesiems ir miestų patricijams. Platiesiems gyventojų sluoksniams skirtos → Volksbücher atsirado tik XVI a. Nors vėlyv. VA Δ rašė ne tik kilmingieji, bet ir miestiečiai, tačiau biurgeriška aplinka dar nebuvo lit. subrendusi. Prielaidos „buržuaziniam Δ" šiuolaikine prasme atsirado tik XVI a. vid. → Antikinis romanas, helėnistinis romanas. Ti-H

Lit.: W. SCHOENEBECK, Der höf. Roman des SMA.s, Diss. B. 1956. – E. M. Forster, Ansichten des R.s, Lo. ²1960. – M. SCHLAUCH, Antecedents of the English Novel 1400–1600, O. 1962. – W. LIEPE, Die Entstehung des Prosa-R.s in Dtld., in: Idem., Beiträge zur Lit.- u. Geistesgesch. 1963. – V. KLOTZ (Hg.), Zur Poetik des R.s, Da. 1965. – P. D. HUET, Traité de l'origine des romans (1670), Repr. St. 1966. – E. AUERBACH, Mimesis. Dargestellte Wirklichkeit in der abendländ Lit., Hei. 14967. – H. SCHLAFFER, Der Bürger als Held, F. 1973. – J. STEVENS, Med. romance. Lo. 1973. – C. LUGOWSKI, Die Form der Individualität im R., F. ²1976. – A. MICHA, De la geste au roman, G. 1976. – B. HILLEBRAND, Theorie des R.s, Mn. ²1980. – E. LÄMMERT, Bauformen des Erzählens, St. ⁷1980. – K. u. M. BROWNLEE (Ed.), Romances. Generic Transformation from Chrétien de Troyes to Cervantes, Hanover, NE 1985. – X. v. ERTZDORFF, R.e u. Novellen des 15. u. 16. Jh.s in Dtld., Da. 1989.

Romance. 1. Vid. anglų → romanas, didžiausios apimties ir labai skirtingos metrinės struktūros vid. anglų lit. žanras. Δ apibendrintai galima nusakyti kaip paprastai eiliuotą, dažnai anon. ir daugiausia pasauliet. turinio pasakojimą. Jo tematika iš esmės sutampa su sen. pranc. romanų ir → chansons de geste. Vienas kitas Δ pasirodo jau XIII a. I pusėje, bet dauguma pasirodo tik XIV–XV a. Nors Δ ir plėtoja herojines ir riterines temas, tačiau juose (priešingai negu sen. pranc. ir vid. vok. aukšt. romanuose), kurtuaz. dalykai dažnai atsiduria antrame plane, atiduodant pirmenybę didaktikai ir beletristikai. Neretai čia susiduriama su subtilių sen. pranc. originalų (kuriuos to meto anglų bajorija dar galėjo suprasti) psichologizmo supopuliarinimu, supaprastinimu. Tipologizuoti sunku. Nei grupavimas pagal temas, nei skirstymas pagal formalius kriterijus nepateikia tinkamų principų. Tačiau sociologinis aspektas, susietas su charakterių analize, atrodo, teikia neblogų perspektyvų, nors vad. soc. laukas (autoriai, publika, parašymo priežastys) iki šiol dar mažai teištirtas. Taigi V., š.v. ir š. Angl. Δ orientuoti į išsimokslinusios aristokratijos vertybes, ypač į → Artūro temos literatūrą, interpretuotini → Alliterative Revival kontekste (pvz., *Sir Gavain and the Green Knight*, *Morte Arthur* arba strofinis, nealiteracinis *Ipomedon*). Ko gero, labiau viduriniųjų luomų publikai buvo skirti, panašios paskirties vidurio r. regiono žodiniams pasakojimams artimi → tail-rhyme stanza Δ (pvz., *Octavian*, *Sir Isumbras*, *Sir Gowther*, *Sir Amadace*), kurie pramaišiui, nesigilindami į personažo vidinį gyvenimą ir motyvaciją, dažnai tiesmukai išryškindami kurtuaz. elementus, vaizduoja bet kokius išmėginimus atlaikančio protagonisto (pamėgdžiojimo vertus) žygdarbius, lydimus moralizavimo. Dėl suprantamų priežasčių margumu pasižymi Δ atsiradę P. Angl., ypač aplink Londoną, nes jų adresatai buvo ir aukštoji, ir žemesnioji bajorija, ir miesto aukštesnysis sluoksnis (pvz., savo laiku mėgstamiausi Δ *Sir Beues of Hamtuon* ir *Guy of Warwick* bei *Sir Orfeo* arba Chaucerio ir Gowerio Δ). Proziniai Δ atsirado tik XV a. ir tai dažn. tik sen. pranc. originalų vertimai (Caxtonas). Malory'io *Morte Darthur* yra vienintelis reikšmingas tarp šios rūšies kūrinių, atsigręžimu į šlovingą praeitį panašių į daugumą XV a. Δ (pvz., Lydgate'o). – Vid. anglų k. Δ ir jų siužetai toliau gyvavo nauj. anglų k. sukurtose ballds ir chapbooks bei → Mediaevalism tradicijoje, ypač Morriso ir Tennysono kūryboje. 2. Isp. → romansas. Ber

Lit.: D. MEHL, The ME R.s of the 13th and 14th Centuries, Lo. 1969. – K. H. GÖLLER, R.s u. Noval. Die Anfänge des engl. Romans, Rb. 1972. – V. B. RICHMOND, The Popularity of the ME R., Ohio 1975. – D. PEARSALI, The English R. in the 15th Century, in: Essays and Studies 29 (1979). – D. S. BREWER, The Nature of R., in: Poetica 9 (Tokyo 1978). – S. WRITTIG, Stylistic and Narrative Structures in the ME R.s, Austin 1978. – J. FINLAYSON, Definitions of ME R., in: The Chaucer Review 15 (1980). – T. C. RAMSAY, Chivalric R.s Popular Lit.e in Med. England, Bloomington 1983. – W. R. J. BARRON, English Med. R., Lo. 1987. – J. A. RICE, ME R. An Annotated Bibliography. 1955–1983. NY. 1987. – D. S. BREWER (Ed.), Sudies in Med. English. R.s, Lo. 1988. – Manual, I.

Romanija, gyvenimo ir kultūrinė erdvė, kurios gyv. dauguma kalba romanų, t. y. iš šnekamosios

lot. kalbos atsiradusiomis, kalbomis: → prancūzų, galisų, italų, katalonų, retoromanų, rumunų ir ispanų. VA Δ vadintas ir R. Bažn. Ravenos egzarchatas (*Romagna*). Nuo ~VII a. Δ geogr. ribos beveik nekito. Pamatinis VA istorijos faktas – skirtingų kalbinių erdvių ir paskirų kalbų susiformavimas. Kiekvieną romanų k. galima formaliai nusakyti kaip substrato, romanizacijos periodo (ir kontakto su Roma trukmės) bei superstrato produktą. Skirtinga buvo tik atitrūkimo nuo lot. k. periodo trukmė. Anksčiausiai savarankiška tapo → senoji pranc. k.; nors Karolio D. laikais buvo grįžta prie klasikinės lot. kaip mokslo ir kultūros kalbos, bet tai nebepanaikino atsivėrusios prarajos tarp → Viduramžių lotynų ir šnekamųjų romanų kalbų (diaglosijos nykimas). Pranc., kaip pirmoji romanų, k. jau VA įgijo tarpregioninės lit. kalbos statusą. Lot. kalbai artimiausia lieka → italų kalba. Ne visoms rašyt. VA romanų k. pavyko apginti savo pozicijas (sardų, provans. ir katalonų). Tik nuo XVI a. rašto paminklų turi rumunų kalba. Pöc

Lit.: A. KUHN, Die roman. Sprachen, Bern 1951. – R. KONTZI (Hg.), Zur Entstehung der roman. Sprachen, Da. 1978.

Romanika nuo ~1820 (paskutiniu metu ne neginčijamai) vadinamas VA meno stilius (Pranc. ~1000–XII a. vid., Vok. iki ~1230), pakeitęs → ankstyvųjų VA meną. – Romaninei archit. pradžią davė adityvinis principas (kubinių ir cilindrinių erdvių jungimas; grupinė statyba); romaninių pastatų sienos – itin masyvios, su nedideliais pusapskritiminės arkos tipo langais, dėl ko vidaus erdvė buvo palyginti tamsi. Plokščios medinės lubos darydavo erdvę vientisą, kol ~1100 atsirado paskirų travėjų su skliautais. Skulptūros telkdavosi konkrečiose zonose (vartai, apsidė, kapiteliai), sienų plokštumos buvo palyginti vientisos. Δ susiformavo (ankstyv. VA beveik nesutinkama) stambioji skulptūra, kuri (kaip ir tapyba) stengėsi perteikti ne individą, o simetriškai ir statiškai apibendrintus, mažai diferencijuotų veido bruožų ir drabužių, kur kas didesnius nei natūralaus dydžio tipus. Tačiau greta šios pagr. krypties būta (pirmiausia P. Pranc. ir Burgundijoje) ir priešingų tendencijų, kai figūros pasižymi ryškiu dinamizmu. Tapyba atsisakė perspektyvos ir natūralaus fono, figūros tarsi „plevena" viršum žemės, atspalvių naudojama nedaug, apsiribojama keliomis grynomis spalvomis (labiau diferencijuota –dėl Bizant. įtakos – knygų iliustracija). Nepaisant polinkio į antgamtinį monolitiškumą (*maiestas Domini*), XII a. ima plėtotis, ypač → knygų iliustracijoje, pasakojimai paveikslų serijomis. Pereinamasis stilius (Vok. XIII a. pirma pusė) be jokio lūžio (bent jau tapyboje ir skulptūroje) pereina į → gotiką. Din

Lit.: A. GRABAR/C. NORDENFALK, Die Roman. Malerei, Gent 1958. – E. KUBACH/P. BLOCH, Früh- u. Hochromanik, Baden-Baden 1964. – H. SWARZENSKI, Monumants of Romanesque Art, Ch. [2]1967. – H. G. FRANZ, Spätr. u. Frühgotik, Baden-Baden 1969. – J. J. TIMMERS, A. Handbook of Romanesque Art, NY. 1969. – H.-J. MRUSEK, Romanik, R. 1972. – G. ZARNECKI, R., St. 1970. – K. SWOBODA, Die Epoche der R., 1976. – M. F. HEARN, Romanesque Sculpture, Ithaca 1981. – M. DURLIAT, Roman. Kunst, Fr. 1983. – Žurn.: Arte medievale.

Romansas (isp. *romance* – tai, kas parašyta romaniška kalba, vok. *Romanze*). 1. Romaniškos → baladės, atsiradusios XIV–XV a. Isp., forma. Tai trumpas liaudiškas eil. pasakojimas, raiškiai ir koncentruotai, bet drauge lengvai ir nuotaikingai vaizduojantis šventojo darbus, populiaraus herojaus nuotykius, ypač – įvykius arba meilės istorijas, turinčias paprastai laimingą pab. XVI a. Δ formos tampa meniškesnės ir stilingesnės, labiau pabrėžia lyrizmą, riteriškus ir egzotiškus dalykus, bet gali įgyti ir komiškų bei satyrinių bruožų. Vok. Δ pasirodo tik XVIII a. antroje pusėje. 2. → Romance. Rih

Lit.: R. MENÉNDEZ PIDAL ir kt. (Ed.), Romancero tradicional, Ma. 1957 ir t.

Romėniškieji kursyvai, sąvoka, apibendrinamai nusakanti seniausių lot. kursyvų įv. formas; skiriami senesnieji kursyvai arba majuskulai (iki III a. po Kr.) su pagr. raidėmis *b, d, e, h, q, r* ir naujesnieji kursyvai arba minuskulai (nuo IV a.) su žymiais viršutinių ir apatinių galų pailginimais, ryškėjančia keturių linijų schema ir pagr. raidėmis *c, e, f, b, g, n*. Šiuo šriftu lot. rašmenų raida iš esmės pasibaigė; būtent dėl to iki šiol tebevartojamos šrifto sąvokos → majuskulai ir → minuskulai; tai buvo pamatas naujiems → uncialiniams ir pusiau uncialiniams bei vėlesniems minuskuliniams šriftams susiformuoti. → Paleografija. Schu

Lit.: J.-O. Tjäder, Die nichtlat. Papyri Italiens aus der Zeit 445–700, I, Lund 1954/1955. – E. Casemassima/ E. Staraz, Varianti e abito grafico nella scrittura dei papiri latini, in: Scrittura e Civiltà (1977), 9–110.

Romos imperija → Vokietija, Reich

Romos teisė. Antikos laikų romėnų → teisė valdant R. Romos imp. imperat. Justinianui (527–565), buvo kodifikuota → *Corpus iuris civilis*. Į Vok. Δ atėjo laipsniškai pakeisdama germ. procesinę teisę. Δ → recepciją skatino Bažn. (*Decretum Gratiani*, 1140) ir imperat. Imp. Frydrichas I (1152–1190) Δ interpretavo kaip imperat. teisę; jis tęsė Justiniano kodekso kodifikaciją ir pasirėmė Δ nuostatomis kovodamas dėl valdžios su pop. Galutinai Δ recepcija baigėsi XIV–XV a. Vokiečių scholiarų studijos Bolonijoje (kanonų ir pasauliet. teisės atnaujinimo lopšys) padėjo įgyti vis daugiau moksliškumo teis. mąstymui ir teisės praktikai. Naujo studijavusiųjų → teisininkų profesinio luomo kūrimąsi skatino terit. valstybių ir miestiečių komunų interesai (panaudojimas valdyme ir teisėtvarkoje). Jos

Lit.: P. Koschaker, Europa u. das röm. Recht, Mn. [4]1966. – A. Wilinski, Das röm. Recht, L. 1966. – L. Huchthausen (Hg.), Röm. Recht, B. 1975. – A. Laufs, Rechtsentwicklung in Dtld., B. [3]1984. – H. Mitteis, Dt. Rechtsgesch., Mn. 1981. – G. Härtel/E. Pólay, Röm. Recht u. römische Rechtsgesch., Wr. 1987. → Teisė.

Romos temos literatūra. Daugybę (dažnai → apostrofas naudojančių) VA eilėraščių apie Romą ir Romos idėją galima pagal turinį suskirstyti į dvi grupes, turinčias analogijų prozoje. 1. → Miesto gyrius; čia Roma aukštinama dėl antik. miesto didybės ir jos kaip krikšč. centro reikšmės. Antik. Romos šlovinimo pavyzdį yra pateikęs Vergilijus „Eneidoje", tačiau tiesiogiai Roma imta šlovinti tik polit. saulėlydžio laikotarpiu (Klaudianas, Rutilijus Namatianas). Pirmas krikščionių poetas, šlovinantis Petro miestą, yra Prudencijus. Tiesa, krikšč. Roma retai tampa šlovinamosios dainos objektu (Paulino iš Akvilėjos *O Roma felix*, VIII a.; anon. *O Roma nobilis*, X a.). Antik. ir krikšč. Romos paveikslus susieja, pvz., Eugenijus Vulgaris (X a. pr.) *Roma caput mundi* ir Amatas iš Montekasino (~1010–1083). Elegiškas tonas, paprastai būdingas Romos šlovinimui, akivaizdžiai išryškėja Hildeberto Lavardiniečio († 1133) *Par tibi, Roma, nihil*. Skundo dėl Romos sunykimo ir atsinaujinimo vilties motyvai skamba ir Renesanso autorių, antai Petrarcos, Boccaccio, Fazio degli Uberti Δ. 2. Romos kritika pirmiausia nukreipta į romiečių godumą, valdžios siekimą ir agresyvumą, t. y. – į Romos Bažnyčią. → Invektyvos, satyros ir kt. formos Romos kritika priklauso → politinės literatūros sričiai, plg. kandžiuosius: *Versus Romae* (XI a.), vok. *Sutrilied* (XI a.) ir *Defensio pro filiis presbyterorum* bei *Roma, caput mundi*. XII–XIII a. sukuriama daug Romą kritikuojančių, dažn. anon. pajuokiamųjų eilėraščių, kuriuose pirminė relig. motyvacija įgyja „nac." pobūdį. Kritinė Δ buvo paplitusi ir taut. kalbomis (pvz., Valteris Fogelveidė, Guiot de Provins). Ebe

Lit.: A. Graf, Roma nella memoria e nelle immaginazioni del medio evo, I–II, Tn. 1882–1883. – W. Gernentz, Laudes Romae, Rostock 1918. – W. Rehm, Europ. Romdichtung, Mn. [2]1960. – J. Benzinger, Invectiva in Romam, Lübeck 1968. – U. Lesser-Sherman, Rom in d. dt.sprachigen Lit. des MA.s, Diss. Ann Arbor 1974. – U. Müller, Untersuchungen zur polit. Lyrik des dt. MA.s, Göp. 1974.

Rondelis (iš pranc. *rond* – apvalus), senovinė pranc. šokio daina su priedainiu; medievistikoje Δ vartojamas kaip → rondo sinonimas arba laisvesnėms jo formoms nusakyti. Din

Rondellus (iš lot. *rotundus* – apvalus), muzik. technika, ypač mėgta Angl. 1250–1350: dažn. tribalsė frazė, su laisvu *cantus* ir vienu metu įsijungiančiais balsais, kurių vienodo ilgio frazės nuolat kinta ir atkartojamos vis kito balso. Plg. → Rondo, rondelis. Din

Lit.: R. Falck, Rondellus, Canon and Related Types before 1300, in: Journal of the American Musicological Society 1972.

Rondo (pranc. *rondeau*, iš *rond* – apvalus), žiedinis eilėraštis, daina; apvalusis rimas; iš → rondelio išsirutuliojusi pranc. eilėraščio forma (nuo XIII a.), turėjusi daug variantų; klasikinis variantas: du rimai, nemažiau 8, daugiausia 13 aštuoniųdešimties skiemenų eilučių, grupuojamų po 5, 3 ir 5 eilutes. Pirmosios eilutės pirmieji žodžiai kartojami 8-os eilutės vid. ir 13-os pab. kaip nerimuotas priedainis. Iš pr. sudarydavo dvi, vėliau ir trys dalys (kupletai). Priedainį atlikdavo visi, o kitas eilutes – vedantysis. Δ ypač mėgo kurti Char-

les d'Orleans ir Guillaume de Machaut. Sto/Din

Lit.: F. GENRICH, Das afrz. Rondeau u. Virelai im 12. u. 13. Jh, 1963.

Rota Fortunae (VA lot. – laimės ratas). VA mene (pvz., Bazelio katedros fasado langų rozetėje) laimės deivė → Fortūna suka ratą su keturių karalių atvaizdais, kurių prierašai: *regnabo*, *regno*, *regnavi*, *sine regno sum* rodo žmogaus priklausomybę nuo laimės kaitos. Keturių rato padėčių gretinimas, pvz., su metų laikais arba žmogaus gyvenimo tarpsniais atskleidžia laimės nepastovumą ir praeinamumą. Sto

Lit.: M. SCHILLING, R. F., 1975.

Rotondello (iš it. *rotondo* – apvalus, t. p. *rondņ*), eilėraščio forma, atitinkanti sen. pranc. → rondelį, bet It. išlikusi tik metrikos traktatuose kaip pavyzdys ir, Gidino (XIV a.) liudijimu, It. niekada nebuvusi populiari. Vog

Rotula (lot. – ritinėlis, t. p. *rotulus*). → Papiruso ritinys vėlyv. Antikoje buvo įprasta lit. ir valdymo reikalų knygos forma. VA buvo naudojami pergamento arba popieriaus ritiniai, ypač ilgiems dokumentams, vardų sąrašams (pvz., → mirusiųjų ritiniai), ekon. užrašymams, liturg. (pvz., → Ex(s)ulted ritiniai), aktorių vaidmenims (plg. „rolė"), heroldams (herbų Δ). → Rankraštis. Col

Rotunda (lot. – apvalus), XIII a. atsiradęs gotiškasis šriftas; nuo XIV a. – It. paplitusi šrifto forma, ypač naudota Bolonijos un-to teis. rankraščiuose, todėl vadinama ir *littera Boloniensis*. Gotiškųjų apvaliųjų raidžių dalių laužytumas Δ kiek sušvelnintas – aiškus polinkis į platumą, viršutiniai ir apatiniai užlenkimai išnykę; pagr. raidės: dviaukštė „a" su itin mažu pilveliu ir iškeltu kakleliu ir „g" su trapecijos pavidalo galvute. Δ išstūmė vad. → humanistiniai šriftai. → Gotiškieji šriftai, paleografija. Schu

Lit.: B. PAGNIN, La „littera bononiensis", in: Atii del R. Instituto Veneto di Scienze. Lettere e Arti 93/2 (1934), 1593–1665.

Rotušė (vok. *Rathaus*), → miesto savivaldos centras (miesto taryba) brandž. ir vėlyv. VA iš pr. ir iki XIV a. dažn. būdavo prekybos salė, paprastai daugiaaukštis pastatas prie turgaus: pirmas aukštas dažnai atviras, nes čia vykdavo prekyba ir teismai; antrame aukšte būdavo posėdžių ir iškilmių salė, rūsiuose – areštinė ir kankinimų kambarys. VA Δ beveik visada turėdavo bokštą (Δ varpui ir laikrodžiui) ir simboliškų meninių akcentų (herbas, valdovas, personifikacijos); Δ buvo saugomi matų pavyzdžiai, miesto svarstyklės, greta jos gėdos stulpas, Rolando skulptūra. Din

Lit.: O. STIEHL, Das dt. R. im MA, L. 1905.

Rožė. Iš pr. Mergelės Marijos (plg. Valterio Fogelveidės „rôse sunder dorn"), vėliau – moters grožio (ypač rasotos Δ vaizdinys) simbolis, kai žiedo ir dyglių buvimas greta simbolizuoja – VA meilės teorijos požiūriu neišvengiamą – meilės ir kančios, laimės ir skausmo dermę (plg. Valterio Fogelveidės „jô braeche ich rôsen wunder, wan der dorn", L 102, 35). Perkeltine prasme Δ reiškė mylimąją (pvz., pranc. „Rožės romanas"; Ulricho Lichtenšteiniečio *Frauendienst*, V. 533, 25: „ich bin vrô von einer rôsen"). Dažnai Δ minima kartu su → lelija. → Augalinė simbolika. Kro

Lit.: A. SALZER, Die Sinnbilder u. Beiworte Mariens in der dt. Lit. u. lat. Hymnenpoesie des MA.s. – Linz 1893. – P. GRAFFUNDER, Die Rose in Sage u. Dichtung, Prag 1896. – E. FEHRLE, Garten, Rose u. Rosengarten im dt. MA, Diss. Hei. 1924. – P. WAPNEWSKI, Stern u. Blume, Dorn u. Kleid, in: H. ANTON (Hg.), Geist u. Zeichen. Fs. A. Henkel, Hei. 1977, 443–451.

Rožinis (VA lot. *rosarium*, vok. *Rosenkranz*) – liaudiška maldos forma, sudaryta iš 15 epizodų, vad. „paslapčių" – po vieną „Tėve mūsų" ir 10 „Sveika, Marija". Kiekvieną paslaptį atitinka apmąstymas vieno Išganymo ist. įvykio iš Jėzaus arba Marijos gyvenimo. Pagal Jėzaus gyvenimą Δ paslaptys grupuojamos į džiaugsmingąsias, skausmingąsias ir garbingąsias. VA Δ buvo dar vadinamas *psalter* (psalmynu) ir būdavo dvasininkų lot. valandų maldų pakaitalas. Kryžiaus žygių laikotarpiu V. Δ įgavo aiškią išorinę formą (53 mažesnių ir 6 didesnių stiklinių, buksmedžio arba metalinių karoliukų vėrinys maldoms skaičiuoti); žinomas nuo XI a., Δ buvo ypač praktikuojamas dominikonų (Δ brolijos), vėlyv. VA paplitęs visur. Kras

Lit.: M. WILLIAM, Gesch. u. Gebetsschule des Rosenkranzes, 1948. – W. KIRFEL, R. Ursprung u. Ausbreitung, Walldorf 1949. – G. M. RITZ, Der R., Mn. 1962. – E. WILKINS, The Rose-Garden Game, Lo. 1969.

Rožių karas → Anglija

Rubrika (vėlyv. lot. *terra rubrica* – raudoni dažai; lot. *ruber* – raudonas; kaip svetimžodis *rubrike* („raudonas rašalas") vartotas ir vid. vok. aukšt. k.), Antikos ir VA rankr. raudonai užrašyta (įstatymo) antraštė; vėliau Δ imta vadinti ir po ja esančią skiltį. Rubrikavimu vadinamas knygos suskirstymas (raudonomis) antraštėmis, → inicialais arba kt. ženklais ir puošmenomis, kurias piešia rubrikatorius. Schw

Rückblickslied (vok. – atogrįžos giesmė). 1. Šiuolaikinis vieno VA → senatvės dainos varianto pavadinimas. Δ turinį sudaro autoriaus pasakojamoji arba reflektuojamoji autoriaus atogrįža į savo gyvenimo patirtį. Reikšmingiausiomis vid. vok. aukšt. Δ dainomis laikoma Valterio Fogelveidės *Elegie* ir Osvaldo Volkenšteiniečio *Lebensballade*. 2. → Ereignislied. Har

Lit.: W. Röll, Der vierzigjährige Dichter, in: ZfdPh 94 (1975), 377–394.

Rudens daina, lyrikos vid. vok. aukšt. k. žanras; čia, užuot aukštinus meilės džiaugsmus, šlovinamos rudens teikiamos maisto gėrybės; tai kurtuaz. minezango parodija arba kontradaina. Seniausių Δ pavyzdžių randama Steinmaro (XIII a. vid., pvz., SMS XIX, 1) ir Hadlaubo (~1300, pvz., SMS XXVII, 18) poezijoje. Vėlyv. VA Δ virto valgymo ir → užstalės dainomis. Schw

Rūdos → kalnakasyba, metalai

Rügelied (vok. – plūdimo daina). 1. Vok. provansiečių → sirventos (ypač polit.) pavadinimas. 2. Reinmaro Smuikininko rankr. (KLD 45, III) paliudyta sąvoka, kurią galima sieti su provans. serventą šiek tiek atitinkančiu vid. vok. aukšt. kritiniais (vad. plūstamaisiais) špruchais, kuriuose peikiamas aukštų ponų elgesys, plg. Valterio Fogelveidės L 19, 17; 26, 23 (kritikuojamas Pilypas Švabas ir imperat. Otonas IV). Schw

Rūmų akademija → Karolingai

Rūmų koplyčia (*capella regia*), ištisa institucija, apjungusi daiktinį-erdvinį (kar. rūmų oratoriumas, nuo VIII a. vid.), relig. (turimos relikvijos) bei asmeninį (rūmų kapelionai) elementus. Nuo Karolio D. laikų kapelionai greta relig. funkcijų perėmė ir raštvedybos tvarkymą. Vadovavo arkikapelionas (iš pr. abatas, paskui vysk.), kuriam buvo pavaldus už kanceliarijos reikalus atsakingas arki→kancleris; kadangi abu jie, būdami aukšto rango dvasininkai, IX a. jau nebegyveno dvare, tai kancleris ėmė vadovauti Δ. R. frankų imp. arkikapelionas (nuo 965 – Mainco arkiv.) perėmė vadovavimą visai dokumentacijai; nuo Otono I laikų rūmų kapelionai paprastai ateidavo iš katedrų kapitulų: dalyvaudami rūmų ir imp. valdyme, jie ir toliau rūpindavosi [Δ] priežiūra; dalis jų tapdavo vysk. ir likdavo artimai susiję su kar. → Ginčas dėl investitūros šią politiką nutraukė; Δ neteko reikšmės, o → kanceliarija nuo XII a. ėmė virsti savarankiška įstaiga. Schu

Lit.: H-W. Klewitz, Ein Beitrag z. Gesch. d. geistlichen Hofdienstes, in: DA 1 (1937), 44–79. – F. Hausmann, Reichskanzlei u. Hofkapelle unter Heinrich V. u. Konrad III, St. 1956. – J. Fleckenstein, Die Hofkapelle d. dt. Könige, I–II, St. 1959/1966. – N. Grass, Pfalzkirchen in Österreich, in: ZRG GA KA 46 (1960), 345–394 u. 47 (1961), 129–195. – W. Ullmann (Ed.), Liber regie capelle, Lo. 1961.

Rūmų mokykla, paliudyta jau Pipino laikais, o valdant Karoliui D. → paversta Karolingų renesanso centru (Achene), artimai susijusi su kar. dvaru, turėjusi garsių mokytojų (Einhardas). Mokymo kanoną sudarė → artes liberales. Kaip instituciją sunku apčiuopti. → Karolingų poezija. Sto

Rūmų pareigybės. Nuo Otono I karūnavimo 936 kar. nuolat patarnaudavo kilmingiausi kun-ščiai: → stalininkas (lot. *dapifer*), → maršalas (*comes stabuli*), iždininkas (*camerarius*, *thesaurarius*) ir taurininkas (*buticularius*). šios 4 Δ XIII a. suterítorinamos (Pfalcas, Sakson., Brandenburgas, Bohemija) ir paskui kartu su 3 Pareinės – Mainco, Kelno ir Tryro – arkivysk. kaip arkikancleriais sudaro → kurfiurstų kolegiją. Atitinkamos paveldimos, su valdoma žeme susietos Δ egzistuoja vėlyv. VA terit. valdose, tiktai iždas ir → kanceliarija NA pr. tampa kunigaikštysčių valdymo įstaigomis; kitos Δ tampa dinastijų titulais. Wal

Lit.: I. Latzke, Hofamt, Erzamt u. Erbamt im ma. dt. Reich, Diss. F. 1970. – W. Rösener, Hofämter an ma. Fürstenhöfen, in: DA 45 (1989).

Rūmų teisė → teisė

Runhent (sen. skand., semantika neaiški; t. p.: *runhendr háttr*) sen. skand. poetikoje vadinamas strofos forma su finaliniu rimu. Šis rimas dažn. susietas su gretutiniu rimu ir visada – su raidžių rimu (seniausias Δ pavyzdys yra Egilio Skallagrimssono *Höfudhlausen*, ~950). Qua

Lit.: A. HEUSLER, Die altgerm. Dichtung, Potsdam. [2]1941.

Runos. Germanų raidžių raštas, atsiradęs, kaip spėjama, I a. Danijoje pagal lot. abėcėlės pavyzdį. Δ raidyną arba *futhark* (pavadintą pagal pirmąsias 6 raides) sudarė 24 ženklai, kurie žymėjo ir garsus, ir sąvokas. Pastarosios būdavo išreiškiamos pavadinimu, sudarytu akrofoniniu principu, pvz.: garsas „f" ir sąvoka *fehu* (galvijai, turtas). Skiriamas ankstesnysis (I–VIII a.) ir vėlesnysis (VIII–XVII a.) futharkas. Pirmasis buvo paplitęs visose germ. tautose ir naudotas trumpiems įrašams ant pernešamų daiktų, o nuo V a. – ir ilgesniems, kalamiems ant akmenų. Įsigalint krikšč. ir plintant lot. raštui, Δ dingsta iš žemyno, bet Angl. pajėgia išsilaikyti iki XI a., nes jas naudojo ir Bažn. VIII a. atsirado, tikriausiai Danijoje, vėlesnysis 16 ženklų futharkas, kuris buvo naudojamas tik Skand. ir skandinavų terit. (pvz., Grenlandijoje, Rusijoje). Šituo raštu daug užrašų iškalta akmenyse ypač X ir XI a. Per archeol. kasinėjimus VA miestuose rasta daugybė užrašų ir ant dūlių medžiagų (pvz., kaulų): laiškai, eilėraščiai, užkeikimai, – visa tai rodo Δ buvus kasdienio vartojimo raštą. Lot. raštas Δ išstūmė, todėl XVIII–XIX a. jos išliko tik nuošaliose Švedijos vietose ir gerokai sumišusios su lot. raidėmis. Qua

Lit.: H. ARNTZ, Die einheim. Runendenkmäler des Festlandes, L. 1939. – IDEM., Hb. der Runenkunde, T. [2]1943. – L. MUSSET, Introduction à la runologie, P. 1965. – W. KRAUSE, Inschriften im älteren Futhark, Gö. 1966. – R. I. PAGE, An Introduction to English Runes, Lo. 1973. – E. MOLTKE, Runerne i Danmark og deres oprindelse, Kop. 1976. – S. B. F. JANSSON, Runorna i Sverige, Sto. [3]1982. – K. DÜWEL, Runenkunde, St. [2]1983. – ST. E. FLOWERS, Runes and Magic, NY. 1986.

Runų kalendorius → lazdinis kalendorius

Rusija, Rusia. Vykstant suomių genčių absorbcijai ir skandinavų pirklių asimiliacijai (→ normanai, davę *rus* vardą tautai ir kraštui), vadovaujant skand. kilmės Riurikaičių dinastijai, radosi r. slavų Δ DK. Vladimiras Šventasis (977–1015) priima iš Bizant. krikščionių tikėjimą. Svarbiausioji vietovė – Kijevas, XI a. vid. išgyvenantis aukso amžių. → Mongolų antplūdis XIII a. nutraukia pirmiausia aukštuomenės turėtus ryšius su V. Vėliau susiformuoja trys kalbiniai ir kultūr. regionai, kurių kiekvienas – ir tam sąlygas užtikrino totorių režimas nuo XIII a. vid. iki XV a. vid. – ilgus šimtmečius gyveno savo polit. gyvenimą: Ukraina – veikiama Lenkijos įtakos, Gudija – Lietuvos; abi priklausė 1386 unija susikūrusiai katalikiškai Lenkijos–Lietuvos karalystei. Likusi dalis – ortodoksiškoji Maskvos DK, kur nuo 1328 rezidavo „Kijevo ir visos Rusios" metropolitas ir kuri 1547 (Jono IV Žiauriojo karūnacija) apsiskelbė imp. (rusų *car'* iš lot. *Caesar*); tai konservatyvios savavališkos autokratijos simbolis. Epochinę ribą tarp „senosios Rusios" ir NA brėžia Petro D. (1689–1725) viešpatavimas. Skirtingai negu V. Europa, Δ neturėjo lėninės žemėvaldos, tad ir apie tarnybą ponui bei tarnystę damai besisukančios kurtuazijos, t. p. beveik nebūta miesto kaip teis. savimone pasižyminčio vieneto. Bažn. liko iš esmės vienuolių ir vien. Bažn., turėjusi ekon., bet ne terit. valdžią. Wal

Lit.: G. VERNADSKY, Med. Russia, 1953. – B. D. GREKOV/ M. L. ARTAMONOV (Hgg.), Gesch. der Kultur der alten Rus', B. 1959/1962. – B. D. GREKOV, Der Bauer in der Rus' von den ältesten Zeiten bis zum 17. Jh., B. 1958. – N. G. MAŠKOVCEV (Hg.), Gesch. der russ. Kunst, Dresden 1975. – G. STÖKL, Russ. Gesch., St. [5]1990.

Rusticitas (lot. – kaimiškumas, kaimiškas paprastumas, grubumas) lit. ir → retorikoje vadinamas kaimiškas stilius, neišlavinta, nevalyva k. kaip priešingybė *urbanitas*, elegantiškam miestiškumui. Pirmiausia Δ nuorodų aptinkama pabrėžto paprastumo topuose, ypač → įžanginiuose topuose. *Rusticus* gali reikšti (kaip ir *humilis*, *simplex*, *vilis*) t. p. žemesnįjį, ypač Biblijos, stilių (plg. → stiliaus rūšys). Tokiu atveju Δ laikytina sąmoningo stiliaus siekio išraiška. → Kaimiškoji poezija. Ebe

Rusų kalba (tiksliau: didžiarusių k.), kaip nac. dabartinė kalba remiasi A. S. Puškino kūryboje susiliejusiomis maskvietiška liaudies ir bažn. slavų lit. kalbomis. Ši → bažnytinė slavų kalba buvo išlaikiusi XI a. sen. bulgarų k. substratą, nes Kije-

vo Rusia perėmė bulgariškos formos ortodoksų tikėjimą su kirilica ir išplėtota sakraline k., mažai tesiskyrusia nuo vietinės sen. Δ (bendroji R. slavų kalba; Kijevo koinė). Tik XIII–XV a. privatūs dokumentai ir teisės paminklai fiksuoja dabartinei Δ būdingus garsų pokyčius, kurie kalbos vidinės raidos prasme atliko „deetimologizavimo“ (Ivanovas) vaidmenį P. slavų (bulgarų, serbų-kroatų ir kt.) ir V. slavų (čekų ir kt.) k. atžvilgiu. Kijevo Rusios R. slavų kalbinę vienovę pakeitė trys atskiros kalbos: rusų (didžiarusių), ukrainų (anksčiau vad. mažarusių) ir gudų (baltarusių) kalbos. – Svarbiausios rusų (ir R. slavų apskritai) kalbų ypatybės: ide. laisvo ir kilnojamojo žodžio kirčio išlaikymas (pvz., rusų *serp*, kilm. *serpá* – pjautuvas); antrojo balsio atsiradimas likvidinių priebalsių samplaikose, plg. rusų *dérevo, górod, molokó, zóloto* ir čekų *drevo, hrad, mléko, zlato* bei serbų-kroatų *drevo, grad, mleko zlato* (medis, miestas, pienas, auksas). Ryškus bažn. slavų k. tradicijos požymis Δ yra R. ir P. slavų balsyno leksiniai dubletai, antai *golová – glavá* (galva – pagr. dalis, skyrius).

Lit.: H. Bräuer, Slawische Sprachwissenschaft, 1961–1969. – V. V. Ivanov, Istoričeskaja grammatika russkogo jazyka, Moskau [2]1983. → Didžiarusių literatūra, ukrainiečių literatūra. Wal

S

Sacerdotalas, liturg. knygos tipo (vėliau dažn. vadinto ritualu) pavadininimas, išvestas pagal paskirtį (*sacerdos* – kunigas), naudojamas nuo XV a.; sinonimai: → agenda, → manualas ir → pastoralas. Kun

Sacra rappresentazione (it. – šv. vaidinimas), š. ir Vid. It. būdinga nuo XIV a. pab. gyvuojanti neliturginės relig. dramos *in ottava rima* forma, veikiausiai išaugusi iš sudramintos → lauda. Labiausiai Δ suklestėjo XV a. Florencijoje (prieš Savonarolą), kur jas kūrė gana garsūs rašytojai (Belcari, Pulci, Lorenzo de Medici); teatro įranga ir kt. rūpinosi Brunelleschi. Medžiagą Δ autoriai ėmė iš Biblijos ir šventųjų legendų; vaidinimus organizuodavo relig. → brolijos. Dėl efektyvumo siekio ne kartą susilaukta Bažn. kritikos ir net vaidinimų draudimo. Din

Lit.: A. Cioni, Bibliografia delle s. r., Fi. 1961. – K. Falvey, Italian Vernicular Religious Drama of the 14th to the 16th Century, in: Research Opportunities in Renaissance Drama 26 (1983), 125–144. – F. Ruffini, Teatro prima del teatro, R. 1983. – R. Guarino (Ed.), Teatro e culture della rappresentazione, Bo. 1988. – G. Pochat, Theater u. bildende Kunst im MA u. in der Renaissance in Italien, Graz 1990.

Saelde (vid. vok. aukšt. – laimė, palaima, palaiminimas), laimė relig. ir pasauliet. prasme; ~1200 Δ dažn. reiškia palankų likimų, t. p. atitinka → Fortūną, personifikuotą kaip *vrouwe Saelde*, savo nuožiūra dalijančią laimę (pvz., Hartmano iš Aujė *Erec* ir Valterio Fogelveidės kūryboje). Dažnai Δ turi iš Fortūnos perimtą besisukančio → Rota Fortunae atributą (*gelückes rat*; *Saelden schîbel*), kai žmonės iškeliami ir vėl sviedžiami žemyn, – šis atributas – su ir be Δ – buvo labai mėgstamas (išsamiai aprašytas, pvz., Virnto Grafenbergiečio *Wigalois* ir Reinmaro Cveteriečio kūryboje). Pagr. reikšmę pusiau pagoniškas fortūnos vaizdinys įgyja Henriko iš Tiurlino (~1230?) *Krone*, kur neprilygstamas kar. Artūro riteris Gaveinas pasiekia iš „ponios Δ“ nuolatinę palaimą sau ir kitiems Apskritojo stalo riteriams. Šios idėjos šaltinis galėjo būti Alano iš Lilio *Anticlaudianus*, kur Fortūna tobulėjančio žmogaus atžvilgiu yra pastovi (priešingai jo esmei). Kna

Lit.: R. Stümpell, Über Gebrauch u. Bedeutung von S., saelic u. Verwandtem bei mhdt. Dichtern, L. 1917. – W. Sanders, Glück, Kö. 1965. – F. D. Knapp, Virtus u. Fortuna in der „Krone“, in: ZfdA 106 (1977), 253–265. – W. Schonwink, Fortuna im Alexanderroman Rudolfs von Ems, Göp. 1977.

Saga (iš sen. skand. *segja* – pasakoti), sen. skand. ilgesni prozos pasakojimai (priešinga sąvoka *tháttr*). Δ lit. plačiąja prasme apima visą sen. isl. k. parašytą prozą, siaurąja – vietinę pasakojamąją lit. Tokiu pavidalu, kokiu yra išlikusios, Δ atsirado tarp XII a. vid. ir XIV a. pirm. pusės. Pagal turinį jos skirstomos į → konungasögur, → islendingasögur, → fornaldarsögur, → riddarasögur, → lygisögur ir kt. Visų jų pasakojimas realistiškas, gausu dialogų. Šio lit. žanro kilmė neišaiškinta. Kai kurie tyrėjai mano Δ kilus iš žodinių pasakojimų, kurie buvo užrašyti tik XII a. Pasak → laisvosios prozos teorijos, Δ tekstai buvę jau užbaigti žodine forma ir juos tereikėję užrašyti. Knyginės prozos teorija teigia, kad Δ iš esmės esančios XII ir XIII a. lit. produktas, o senesniosios genealogijos, *lausavisur* ir kt. esančios paimtos iš žodinės tradicijos. Taigi Δ ist. turinys yra ginčijamas, bet istoriškiausios atrodo karališkosios Δ. Lit. reikšmingiausios islandiškosios Δ: *Njáls saga, Egils saga Skallagrimssonar* arba *Laxdaela saga*. Qua

Lit.: Bibliography of Old Norse Icelandic Stydies (BONIS), Kop. 1964 ir t. – J. de Vries, An. Lit.gesch., B. ²1967. – P. Hallberg, Den isländiska sagan, Sto. ²1969 (vok. 1965). – K. Schier, S.lit., St. 1970. – M. I. Steblin Kamenskij, The S. Mind, Odense 1973. – R. Bover, Les s. islandais, P. 1978. – C. J. Clover, The Med. S., Ithaca 1982. – Idem./J. Lindow (Ed.), Old Norse-Islandic Lit.e, Ithaca 1985.

Saiko ir proporcijų estetika. Pagal klasik. Antikos estet. (Vitruvijus, *De architectura*, 16–13 pr. Kr.) meno kūrinys turėjo būti kuriamas pagal proporcijos dėsnius. Svarbiausi čia buvo trys santykiai: *symmetria*, *eurhythmia* ir *ordinatio*. *Symmetria* apibrėžiama kaip tikslus dalių proporcingumas, atitinkantis konkrečius skaičių santykius,

užtikrinančius estet. visumos harmoniją (*eurhythmia* – „grakštumas"). Jei meno kūrinio struktūra vientisa ir jis sudaro harmonijos įspūdį, tai atsiranda *ordinatio* (tvarka). Praktikai skirti Vitruvijaus užrašai klojo pamatus VA estet. teorijai, kurią nesunku buvo susieti su krikšč. Bažn. mokymo idėjų lobynu. Dieviškoje *ordo* visa, kas yra, paiso „saiko skaičiaus, ir svorio" (*Išm* 11, 20). Todėl forma atlieka nebe vien estet., bet ir relig. funkciją. Menas tampa Dievo kūrimo analogija. Meno kūrinio grožis randasi iš proporcijų, harmoningo jo dalių santykio, kuris išreiškiamas (ne tik linijos, bet ir ploto bei tūrio) skaičiais, kai mažesni skaičiai visada išvedami iš didesnių. Menininko kūrybinę valią turintys išreikšti santykiniai dydžiai dažnai yra „apvalūs" (E. R. Curtius), t. y. dalijasi iš 5 arba 10. Tačiau meno kūrinio struktūroje remtis skaičiais, kurie greta struktūros funkcijos turi simbolinį turinį (pvz., 1, 3, 6 ir 10 kaip trikampio skaičiai sudaro proporcingą seką, bet drauge išreiškia relig. → skaičių simboliką). Δ formas pavertė savo dėsnius turinčiomis reikšmių struktūromis. Nors archit. ir dailės kūrinių sąrangoje proporcijas įžvelgti lengviau negu lit., bet tekso estetika irgi pasireiškia išoriškai, (plg. → figūrinis eilėraštis), pvz., tiksliu eilučių, strofų arba knygų skaičiumi (ypač tai ryšku Dante's „Komedijoje": 1 + 3 x 33 = 100 giesmių). Brandž. VA lit. forma ir turinys idealiu atveju sudarė vieningą visumą ir buvo laikomi vienodai svarbiais. Tik meisterzingeriai labiau pabrėžė formos sąrangą, jie *merken ûf zal unde mâz* („paiso skaičiaus ir saiko"), kad jų dainos gimtų [*in*] *rehter zirkelmâz* („taisyklingame apskritime"). Tačiau eilučių vidinių ryšių bei meniškai sukomponuotų paralelių publika negalėjo perprasti vien iš klausos. Todėl „formos, tvarkos suvokimas" buvo nebe estet. aktas, o „veikiau savita dvas. žiūra, tiktai netiesiogiai kurianti estet. pasitenkinimą" (H. O. Burger). → Estetika, meno samprata. Deg

Lit.: O. Walzel, Gehalt u. Gestalt im Kunstwerk d. Dichters, B. 1923–1925. – H. O. Burger, Die Kunstauffassung der frühen Meistersinger, B. 1936. – V. Schupp, Septenar u. Bauform, B. 1964. – E. R. Curtius, Europ. Lit. u. lat. MA, Bern, [7]1967. – W. Haubrichs, Ordo als Form, T. 1969. – E. Ehllgardt, Zum Problem symbolbestimmter u. formalästhet. Zahlenkompositionen in ma. Lit., Mn. 1973.

Saint-Martial mokykla. IX a. vid. Limože (P. Pranc.) šv. Marcialio garbei įkurta benediktinų abatija XII ir XIII a. saugojo muzikos rankraščių rinkinį (vėliau įsigytą Paryžiaus nac. bibliotekos) su lengvai transponuojamomis akvitaniškomis → neumomis. Rankraščiai yra iš X–XII a. ir yra itin reikšmingi ir → tropų bei → sekvencijų, ir ankstyvojo vienbalsio ir dvibalsio lot. giedojimo istorijai (→ versus). Δ rankraščiai, kitaip negu tik truputį vėlesnis → Notre-Dame mokyklos repertuaras, atskleidžia vien. muzikos tradiciją, kurioje ryškiausią vietą užima → Oficiumas ir *quasi* liturginis dvasininkų laisvalaikio leidimas. Schl

Lit.: J. Chailley, L'École musicale de Saint Martial de Limoges jusqu'à la fin du XIe siècle, P. 1960. – T. Karp, Saint Martial and Santiago de Compostela, in: AcM 39 (1937), 144–160. – P. Evans, The Early Trope Repertory of Saint Martial de Limoges, Princeton 1970. – M. Danckwardt, Zur Notierung, klanglichen Analyse u. Rhythmisierung der Mehrstimmigkeit in den SM-Hss., in: Kirchenmusikalisches Jb. 68 (1984), 31–88.

Sakalas, mėgstamas medžioklinis paukštis. Medžioklė su Δ (smulkių laukinių žvėrelių, ypač paukščių) laikyta ypač ištaiginga, dresuoti Δ buvo labai brangūs. Imperat. Frydrichas II Štaufenas pavyzdiniame veikale *De arte venandi cum avibus* smulkiai aprašė Δ jaukinimą, dresavimą ir panaudojimą. Traktatą apie medžioklę su Δ parašė ir Albertas D. Lit. ir mene labai dažnai vaizduojama Δ medžioklė, kurioje galėjo dalyvauti ir damos. Δ anksti tapo įsimylėjusiųjų simboliu, antai Kürenbergerio „Dainoje apie Δ" (MF 8, 33 ir t.) ir Krimhildos „Sapne apie Δ" („Nybelungų giesmė" 13 ir t.). Δ kaip erot. atspalvį turintis simbolinis gyvūnas atlieka svarbų vaidmenį meilės lit. medžioklės metaforikoje; plg. Gotfrydo žodžius *der minnen vederspil*, taikomus Izoldai (*Tristan*, V. 1195), taip pat Kiurenbergerio strofą (MF 10, 17): *Wip unde vederspil diu werdent lihte zam.* → Medžioklė. Kro

Lit.: A. Schultz, Das höf. Leben zur Zeit d. Minnesinger, L. [2]1889. – D. Dalby, Lexicon of the Med. German Hunt, B. 1965. – P. Wapnewski, D. Kürenbergers Falkenlied, in: Idem., Waz ist minne, Mn. [2]1979, 23–46. – B. v. d. Abeele, La fauconnerie dans les lettres françaises du XIIe au XIVe siècle, Lv. 1990.

Sakykla, nuo brandž. VA ji pakeičia → amboną. Dažn. būdavo medinė, tik It. nuo XI a. imtos da-

ryti akmeninės; į š. nuo Alpių Δ radosi tik XV a. Paskui pradėtos puošti gotik. ornamentais ir skulptūromis (dažniausiai → evangelistų ir Bažnyčios Tėvų). Išorinės Δ būdavo įrengiamos prie bažn. ir kapinių mūro sienų. Din

Sakmė (vok. *Sage*) – tai, kas (pa)sakoma; žodinės tradicijos objektas; broliai Grimmai šią sąvoką pavartojo kaip lit. žanro pavadinimą, išleisdami savo vok. liaudies sakmių rinkinį (1916). Jie aiškiai skyrė sakmes ir → pasakas, laikydami „pasakas poetiškesnėmis, o Δ – istoriškesnėmis" (nes Δ susijusios su konkrečia vieta, laiku ir asmenimis). Δ implikuoja subjektyvų tikėjimą pasakojimo tikroviškumu, ji suvokiama kaip autentiškos patirties papasakojimas, o pasakos tesiekia ir tegali siekti teikti malonumą. Šitai galioja kalbant apie visame pasaulyje paplitusias liaudies Δ (tai tautosakos tyrinėjimo objektas); kiekvienas viet. Δ tipas turi atitikmenį kitomis kalbomis, tačiau jame yra ir oikotipinių (viet.) bruožų. Svarbiausios Δ rūšys: 1) etiologinės (aiškinamosios, kilmės ir gamtos Δ), dalijamos į struktūrines, patarlių, gyvūninės, herbinės, etimologinės ir genealoginės Δ pogrupius; 2) demonstracinės, t. y. dvasių, lobių ir burtų. Abiejuose tipuose esama istorinių Δ, kurių tradiciškai netrūksta VA istoriografiniuose veikaluose bei istorinėje lit. Tokių, Δ paremtų ist. šaltiniais pavyzdžiai: Grigaliaus Turiečio *Historia Francorum* (VI a.), Pauliaus Diakono (*istoria Langobardorum* (VIII a.), Widukindo iš Corvey *Res geste Saxonicae*, vietinės kronikos ir t. t. Iš lit. šaltinių minėtini: *Annolied* (1077, arkiv. Ano iš Kelno gyvenimas, → Gesta Romanorum, Vincento iš Bovė *Speculum maius* (XIII a.), → švankų knygos ir exempel. Δ, kuriose pasakojama apie ypatingus įvykius ir kuriose veikia ist. asmenybės arba mitiniai herojai, vadinamos → herojinėmis Δ. *Bg

Lit.: L. Röhrich, Sagen, St. ²1971.

Sakralinė poezija (taip pat, nors tai ir ne tas pats: vienuolių poezija), XI a. II pusėje atsiradusi ir iki XII a. pab. gyvavusi poezija vok. k., kuriai būdingos relig. temos ir siekis pamokyti, jos kūrėjai daugiausia buvo vienuoliai arba dvasininkai pasauliečiai. Plg. → Kliuni literatūra. Ehl

Lit.: G. Meissburger, Grundlagen zum Verständnis d. dt. Mönchsdichtung im 11. u. 12. Jh., Mn. 1970. – H. Rupp, Dt. relig. Dichtungen des 11. u. 12. Jh.s, Bern ²1971.

Sakramentalijos, VA paplitusios ypač įvairios palaiminimo ceremonijos, daiktų šventinimai, kitaip nei → sakramentai, įsteigti ne Kristaus, o Bažnyčios, idant praktikuojami padėtų išmelsti Dievo malonę, kūno ir sielos apsaugą. Dažnai Δ suprantamos pusiau magiškai: 1) už(at-)kalbėjimas (demonų egzorcizmas), 2) laiminimas (benedikcija, pvz., duonos, žvakių), 3) šaukimasis (maldoje). Sto

Lit.: J. Pinsk, Die sakramentale Welt, Fr. 1938. – A. Kirchgässer, Heilige Zeichen der Kirche, Aschaffenburg 1959. – R. Scribner, Magie und Aberglaube. Zur volkstümlichen sakramentalen Denkart in Dtld. am Ausgang des MA.s, in: P. Dinzelbacher/D. Bauer (Hgg.), Volksreligion im hohen und späten MA, Pa. 1990, 253–274.

Sakramentaras Romos liturgijoje apima nuolatines ir kintamąsias liturgines maldas. Sudaryti Δ prireikė vėlyv. Antikos laikais, kai naujos maldos imtos kurti vis rečiau. Δ (išlikęs iš V a.) buvo vėlesnių laikų → Mišiolo prototipas. Her

Lit.: K. Gamber, Codices liturgici latini antiquiores, Fri. 1963.

Sakramentas (VA lot. *sacramentum* – šventimas, įpareigojimas). Iki XII a. Δ dar nebuvo galutinai apibrėžti, tai galėjo būti ir karaliaus bei vysk. patepimas, vienuolių, kanauninkų, atsiskyrėlių įšventinimai. Po tapo buvo nustatyta Δ seka: Krikšto, Sutvirtinimo, Eucharistijos, Atgailos, Ligonių patepimo, Kunigystės, Santuokos. Sisteminį ir dogminį Δ išaiškinimą paskatino Berengaro Turiečio erezija († 1088), loginiu pagrindu ginčijusi realią Kristaus prezenciją Mišių aukoje. Petras Lombardas († 1160) Bažn. sakramentinius veiksmus apibrėžė kaip išganymui būtiną malonę iš „Kristaus išganymo galios", o Δ – kaip ženklą, kuris tiesiogiai sukelia tai, ką nusako (*signum efficax*), skirtingai nei sakramentalijos (šventinimai, laiminimai, nuodėmių atleidimai, plačiąja prasme – visas Oficiumas), kurių prasmė yra etinė: tikėjimo stiprinimas, maldingumo kėlimas. Brandž. scholastika siekė pagrįsti, kuria prasme visi 7 Δ, būdami apreikšti, iš dalies tik per Kristaus Bažnyčią esantys „atskleisti"; mat Viešpaties žodžiais įsteigti tik → Krikštas ir Eucharistija. Tačiau dvasi-

ninkija per Δ disponuoja ir tvarko Bažn. malonių lobyną: jeigu Δ objektyviai nebūtų išganingi, būtų nereikalinga ir pareigybinė Bažn. hierarchija. Todėl dogminės pragmatikos požiūriu Δ išganingumas turi būti religinių praktikų centre. Drauge pasiremiama legendomis mokymui apie Δ jusliškai išreikšti: tai Kristaus pasirodymai per transsubstanciaciją, kraujas taurėje ir stebuklingos → ostijos, kurios kraujuoja arba demaskuoja – su demonų pagalba Viešpaties stebuklus atkartojančius – klaidingus mokytojus (plg. Cezarijaus Heisterbachiečio *Dialogus miraculorum*; Jokūbo Voraginiečio *Legenda aurea*); atsiskyrėlis arba Gralio karalius, kuris gyvas tik ostijomis; galiausiai Parcivalio pagonis pusbrolis Feireficas, kuris tik pakrikštytas „mit vleischîchen ougen" (kūno akimis) gali regėti Gralį. Wal

Lit.: A. M. Landgraf, Dogmengesch. der Frühscholastik, III/2, 1952–1956. – W. Knoch, Die Einsetzung der Sakramante durch Christus. Untersuchung zur Sakramantaltheologie der Frühscholastik..., Mr. 1983. – M. Rubin, Corpus Christi. The Eucharist in Late Med. Culture, C. 1991.

Sakramentshäuschen (vok. „Sakramento namelis"), vok. pavadinimas → tabernakulio formos, vėlyv. VA naudoto → Ostijai saugoti ir adoruoti („akių Komunija"); piliorių laikomas, labai puošnus, bokšto tipo, dažnai prie presbiterijos sienos arba Evangelijos pusės piliorìaus įrengtas medinis arba akmeninis statinys. Dažn. sudaro postamentas su laipteliu iš šono, saugojimo patalpa ir bokšto pavidalo, dažnai daugiaaukštis antstatas. Sto

Saksonija. Dabartinės Š. v. Vok. teritorijoje gyveno saksų gentis, kurios dalis V–VI a. persikėlė į Angliją. Žemyne likusius gentainius 772–804 pajungė ir christianizavo Karolis D., o žlugus Karolingų imp. susikūrė gentinė kun-štystė, iš kurios kilo → Otonų dinastija. Po to kun-ščio valdžia atiteko Bilungams, o 1137 → Velfams, kol Henrikas Liūtas 1180 buvo nuverstas ir Δ padalyta. „Δ hercogo" titulas vėliau buvo nekartą perduodamas kitiems; 1422 jį gavo Frydrichas IV Vetinas, Meiseno markgrafas. → Askanijai. Keu

Lit.: G. Schnath, Gesch. des Landes Niedersachsen, Wü. ²1973.

Saliamono tema. ST karalius Saliamonas (X a. pr. Kr.), istoriografijos (pasaulinės kronikos ir t. t.) bei ikonografijos objektas, VA buvo laikomas karališkos išminties, teisingumo (valdovo dorybės) ir valdžios simboliu. Jis buvo laikomas Kristaus (proto)tipu, → Giesmių giesmės autoriumi. Kita vertus, Saliamonas vadintas ir → meilės vergu (pvz., Henriko iš Veldeke MF 66, 16 ir t.). Nuotykinių pasakojimų apie Saliamoną šaltinis yra rytietiški (žydų ir musulmonų) padavimai apie jo turėtą galią demonams, apie tai, kaip demonas Ašemedajas jį nuvertęs nuo sosto (Saliamono žiedas), bei bibliniai liudijimai apie jo meilę moterims pagonėms. Per Bizantiją ši medžiaga pasiekė Rusiją (bylinos ir pasakojimai apie Vasilijų Okuljevičių) ir Vok. (→ špylmanų literatūra apie Salmaną ir Morolfą). Pagr. tema yra neištikimybė ir Saliamono žmonos pagrobimas bei jos susigrąžinimas. Saliamono brolis, ankstesniuose šaltiniuose – pagrobėjas, vok. epe pakeičiamas paslaugiu broliu Morolfu, kilusiu iš lygiagrečios sakmių tradicijos. Jos ištakos nusidriekia per Talmudo ir rytietiškus šaltinius (Saliamono ginčas su demonais) iki „Saliamono patarlių" ir Sabos karalienės apsilankymo. → Disputo su Saliamonu partneris jau nuo Antikos laikų buvo Merkurijus, vėliau Markol(f)as kaip Saliamono (pus)brolis. Seniausią dialogo tradicijos liudijimą pateikia *Decretum Gelasii* (V a.), o seniausias tekstas – anglosaksų k. užrašytas Saliamono ir Saturno dialogas. Labai paplitusiame humoristinio pobūdžio *Dialogus Salamonis et Marcolfi* (XII a.) juntama Ezopo sakmės įtaka, o šis dialogas ir yra vok. špruchų poemos apie Saliamoną ir Markolfą pagrindas; dialogą sudaro šiurkščiu humoru paremtos išminties varžybos ir daugybė → švankų. Špruchų poezijos tradiciją tęsė Gregoras Haydenas (XV a.), liaudiška knyga apie Saliamoną ir Markolfą (1482) ir daugelis Užgavėnių vaidinimų (tarp kitų Hanso Folzo, 1513). Iš *Dialogus* it. vertimo It. plačiai paplito liaudies knyga apie Bertoldą, kur Saliamonas pakeičiamas Alboinu. Ebe

Lit.: F. Vogt, Die dt. Dichtungen von Salamon u. Markolf, I, 1880. – G. L. Biagioni, Marcolf u. Bartoldo u. ihre Beziehungen, Kö. 1930. – W. Hartmann, Die dt. Dichtungen von Salamon u. Markolf, II, 1934. – A. Karnein (Hg.), Salman u. Morolf, T. 1979. – E. Frenzel, Stoffe der Weltlit., St. ⁷1988, 665–667. – M. Jones, Marcolf the Trickster in

Late Med. Art and Lit.e, in: G. BENNETT (Ed.), Spoken in Jest, Sheffield 1991, 139–174.

Salijai. Išmirus Liudofingams (→ Otonai), kar. titulas nuo Konrado II (1024–1039), atiteko frankų Δ giminei. Konradas II iš pr. tęsė Otonų imp. Bažnyčios politiką, tačiau netrukus, proteguodamas miestus ir imperijos ministerialus (nuo 1037 – mažųjų lėnų paveldimumas), pradėjo savitą Salijų politiką. Kar. valdžią jis stiprino prijungdamas P. Vok. kun-štystes ir įgydamas It. ir Burgundijos kar. karūną. Sūnus Henrikas III (1039–1056) pirmiausia rėmė „Dievo taikos" sąjūdį ir Kliuni reformą. Jam valdant buvo pasiekta imperat. valdžios nepriklausomybės nuo pop. viršūnė (1046 Sutri sinodai: atstatydinami du popiežiai). Lemiamas lūžis įvyko valdant jo sūnui Henrikui IV (1056–1106): jam esant nepilnamečiui buvo sustiprėjusi ir kun-ščių opozicija, ir pop. reformų partija, kuri siekė nusimesti imperat. globą. Pop. Grigaliui VII (1075) uždraudus pasauliečių investitūrą, prasidėjo vad. → ginčas dėl investitūros, t. y. dviejų valdžių kova dėl viešpatavimo krikščionių pasaulyje. Imperat. sąjungininkai buvo kylantys miestai ir bažn. kun-ščiai, o popiežių rėmė kar. valdžiai oponuojantys pasauliet. kun-ščiai. Imperatoriui mirus, jo sūnus Henrikas V (1106–1125) prieš tai kovojęs su savo tėvu kun-ščių opozicijos pusėje, vis dėlto pratęsė tėvo politiką. Kompromisą pasiekti pavyko tik 1122 Vormso konkordatu. Kadangi Henrikas V neturėjo vaikų, jam mirus Δ linija nutrūko. – Δ epochoje įvyko posūkis nuo imperat. viršenybės popiežių atžvilgiu prie (galiausiai lygiosiomis pasibaigusios) dviejų valdžių kovos. Kartu pradėjo stiprėti partikuliarinės valdžios, kilo miestai ir pagerėjo valstiečių padėtis. Pagr. kultūros sritys buvo archit., (lot.) istoriografija ir polit. publicistika (→ disputai). Rie

Lit.: K. HAMPE/F. BAETHGEN, Dt. Kaisergesch. in der Zeit der Salier u. Staufer, L. 1937. – Die Salier u. ihr Reich [Publikationsreihe], Sigmaringen 1991. → Vokietija.

Salut d'amur (pranc. – meilės pasveikinimas), vienintelis nedainuojamasis provans. ir sen. pranc. lyrikos žanras: laiško formos meilės eilėraštis, dažnai sukurtas pagal *artes dictandi* (trijų dalių struktūra) taisykles ir porinio rimo aštuonių skiemenų eilutėmis nedalijant į strofas. Vadinamas dažnai pagal topinę įžangą „salut". Svarbiausias žanro atstovas – Arnaud de Maruelis (XII a. antra pusė). → Sveikinamoji poezija. Schw

Salve regina (lot. – būk pasveikinta, karaliene), viena iš keturių Marijos garbei skirtų → antifonų (kitos: *Alma redemptoris mater*, *Ave regina caelorum* ir *Regina caeli*), kurios → kompletos pab. užbaigia dienos oficiumą. Δ išlikusi iš XI a. ir buvo dar giedama kaip *Magnificat anima mea* antifona bei kaip procesijos giesmė. Nuo XIII a. Δ yra parafrazuota tropo strofomis ir išversta į taut. kalbas; vėlyv. VA Δ tapo šeštadienio vakarinių pamaldų svarbiausia dalimi. Schl

Samdiniai (vok. *Söldner*, vid. vok. aukšt. *soldenier, soldenaere*, VA lot. *mercennarius*), už atlyginimą ir laimikį kovojantys kariai profesionalai; VA žinomi nuo XI a. Tarnauti Δ buvo einama iš riteriais negalinčiųjų tapti gyventojų sluoksnių (riteriai, neturėję lėno, vad. „atlygio riteriai", sudarydavo panašias samdos sutartis). 1179 Laterano Bažn. susirinkimas mėgino uždrausti Δ naudojimą kaip prieštaraujantį krikšč. riterystės idealui, bet iš to nieko neišėjo, nes kovingi samdinių daliniai buvo nepalyginamai pranašesni už nerangių šauktinių lėnininkų būrius. Be to, toliašaudžių ginklų (arbaletas, anglų ilgasis lankas) plėtotė reikalavo vis daugiau gerai parengtų pėstininkų. Siaubą keldavo Δ gaujos, dažn. susiburdavusios apie autoritetingus vadeivas: jos buvo vadinamos „Rotten", „Brabanzonen", „Armagnaken" (XII a.), „Große Kompanien", „Böse Gesellschaften", „Companie di ventura" (XIV–XV a.), „Schwarze Garde" (XV a.). Δ buvo telkiami visuose Europos kraštuose; vėlyv. VA tarptautinį garsą įgijo šveicarų Δ, vad. „Reisläufer". – Brandž. VA greta gyvavo lėninės ir samdomosios kariuom. sistemos, o nuo XIV a. galutinai įsigalėjo samdomoji kariuom., ir tai sąlygojo piniginio ūkio plėtotė (galimybė išsipirkti nuo karo prievolės ir lėno riteriams) ir karo technikos tobulėjimas. – Specifinis vėlyv. VA reiškinys buvo kilmingieji (→ condottieri), kurie, pasiremdami savo feod. valdomis, tapdavo Δ būrių vadeivomis ir keldavo rimtą grėsmę → teritorinei vadžiai ir miestams. Rie

Lit.: H. GRUNDMANN, Rotten u. Brabanzonen. Söldnerhee-

re im 12. Jh, in: DA 5 (1942), 419–492. – R. WOHLFEIL, Ritter – Söldnerführer – Offizier, in: A. BORST (Hg.), Das Rittertum im MA, Da. 1976, 315–348.

Sąmoningas veikimas. Soc. aktyvumo sąmoningumas formavosi 1. dėl nelaisvų žemesniųjų sluoksnių emancipacijos nuo XI a. (miestietija, „kirtimų valstiečiai“), išaugusio tarnybos, legitimavusios soc. kilimą (ministerialų sist.), prestižo, t. p. dėl XI–XIII a. relig. reformos sąjūdžių, kėlusių → neturto, → darbo ir → askezės idealus ir puolusių tradicinę valdžią; 2. dėl bajorijos kaip elito naujos legitimacijos, skelbiant *miles Christi* (→ Kryžiaus žygiai) idealą, dėl kilmingųjų sąmoningo šventumo siekio relig. reformų rėmuose (atsiskyrėlių sąjūdis, stojimas į reformuotą vienuolyną). – Lit. istorija: aktyvumą kaip soc. autoriteto (*êre*) ir valdžios legitimaciją pirmiausia propagavo → Artūro temos literatūra. XI ir XII a. relig. ir teologinė lit. (*Scoph von dem lône*, *Summa Theologiae*, *memento mori* ir kt.) reikalavo veiksmų (askezės) siekiant sielos išganymo. T. p. ir Hartmano iš Aujė eil. legenda *Gregorius* arba *Gute Frau* yra bajoriškojo šventumo siekio, radikaliai pasukant *vita religiosa* keliu, pavyzdžiai (atsiskyrėlių sąjūdis, gyvenimas elgetaujant). Ake

Lit.: K. BOSL, Frühformen der Gesellschaft im ma. Europa, Mn. 1964. – IDEM., Die Grundlagen der modernen Gesellschaft im MA, St. 1972.

Samsonas (Simsonas), paskutinysis Izraelio teisėjas (*Ts* 13–16); apie jo gimimą bevaisei motinai pranešė angelas: **Δ** būsiąs savo tautos išgelbėtojas nuo filistinų. **Δ** buvo apakdintas Delilos, ir, nugriovęs rūmų kolonas, nužudė daugybę priešų, žūdamas ir pats. „Neįprastas gimimas“ ir pranašystė, kad **Δ** būsiąs tautos išgelbėtojas, leido įžvelgti jo tipologinį ryšį su Kristumi: V. nuo XII a. žinomi įv. **Δ** vaizdavimai bei ciklai (pvz., grindų mozaika Kelno šv. Gereono bažn.). Dažnai vaizduojama, kaip **Δ** nugali liūtą, ir tai nurodo į Kristaus pergalę prieš pragarą. LaJ

Samtiðarsögur (sen. skand. – dabarties sagos), → sagos apie savo meto asmenis ir įvykius. Jų autoriai galėdavo pasinaudoti ir rašyt. šaltiniais. Šis sagų tipas atsirado XIII a. ir pasakojo apie laikus nuo ~1100. Jų ist. vertė didesnė negu → oldtidssagaer arba → fortidssagaer. Žinomiausia yra → *Sturlungasaga* apie Sturlos Þórðarsono palikuonis († 1183), kurie XII ir XIII a. įspaudė ryškų pėdsaką Islandijos ist. Ši saga ~1300 buvo sudaryta iš grupės savarankiškų sagų. Jos branduolys yra Sturlos Þórðarsono († 1284) parašyta *Islendinga saga*. O visa Sturlungų saga reikšminga tuo, kad jos kūrėjai rašo apie savo pačių giminaičius ir kai kada patys būna tiesiogiai dalyvavę įvykiuose. Taip radosi gyvas pasakojimas, nors dėl objektyvumo kai kur galima ir abejoti. Qua

Lit.: E. O. SVEINSSON, The Age of the Sturlungs, Ithaca 1953.

Sanctus (lot. – šventas), ketvirta *Ordinarium Missae* giesmė (→ Mišios), giedama po *Praefatio* ir susidedanti iš dviejų Biblijos teksto atkarpų fragmentų: **Δ** *acclamatio* paimta iš *Iz* 6, 3; „Benedictus“ prasidedantis tekstas, kuris daugiabalsėse Mišiose komponuojamas kaip savarankiška dalis ir šiuo pavidalu giedamas tik po Perkeitimo, yra kilęs iš *Mt* 21, 9 (t. p. *Ps* 118, 26). Iš pr. **Δ** buvo bendruom. giesmė. Iš VA rankraščių žinoma per 200 melodijų, Vatikano leidiniuose užrašyta 21 melodija. Schl

Sandoris su velniu (vok. *Teufelspakt*). Mintis, kad didesni už vidutinius pasiekimai, gebėjimai arba turimi pasaulietiniai turtai galimi tik sudarius sąjungą su velniu, atrodo būsianti rytietiškos kilmės; apie tai pasakojama Firduzio „Karaliaus knygoje“ (~1000). **Δ** žinomas iš Kiprijono, Bazilijaus ir ypač Teofiliaus legendų (pvz., Hrosvitos Gandersheimietės). Apie **Δ** pasakoja ir VI a. sirų romanas apie imperatoriaus Julijono nuopuolį bei Silvestro legenda. Garsiausias VA pab. **Δ** pasakojimas yra istorija apie daktarą Johaną Faustą 1587. → Ragana, velnias, burtai. Tuc

Lit.: O. PLENZAT, Die Theophiluslegende in der Dichtung des MA.s, B. 1926. – P. M. PALMER, The Sources of the Faust Tradition from Simon Magus to Lessing, NY 1936. – E. FRENZEL, Motive der Weltlit., St. [4]1992, 681–694.

Sanktoralas nusako tas → Mišiolo arba → brevijoriaus dalis, kuriose sudėti Mišių arba kanoninių valandų tekstai (skaičiumi ir pobūdžiu varijuojantys pagal regioną, laiką, naudotojų grupę), skirti šventųjų šventėms (*proprium*, *commune de sanctis*), – kitaip nei temporale, apimančiame Kristaus paslapties švenčių tekstus. **Δ** kaip mokslinis ter-

minas kai kada vartojamas ir šventųjų kalendoriaus visumai nusakyti. Kun

Lit.: A. C. Martimort, Hb. der Liturgiewissenschaft, Fr. 1965. – A. Hudges, Med. Manuscripts for Mass and Office. A Guide to their Organisation and Terminology, Toronto 1982.

Santrumpa → abreviatūra, suspensija

Santuoka (vok. *Ehe*). 1. Teisės ist.: germ. teisėje būta dviejų galiojančių Δ formų: globa (*die Muntehe* ir beglobė neteisėta *Friedelehe*). Globos Δ buvo dviejų giminių tarpusavio sutartis, kuria moters globojimas iš jos giminės pereidavo sutuoktiniui, kuris taip įgydavo plačias valdžios teises. Būdamas namų valdovas, jis valdė visą turtą, atstovaudavo žmonai teisme, būdavo atsakingas už jos veiksmus ir turėjo teisę bausti ją ir vaikus. Sutuoktinės prievolė jo atžvilgiu buvo klusnumas, ji disponavo tik savo asmeniniu turtu, ypač papuošalais ir rūbais. Ribotas teises vaikų ir samdinių atžvilgiu jai suteikdavo raktų valdymas, kuriuos, pripažindamas ją namų šeimininke, jai patikėdavo vyras. Santuokinės ištikimybės pareiga buvo vienpusė, privaloma tik žmonai. Jos santuokinė neištikimybė reiškė vyro valdžios teisės pažeidimą, kuris ją bausdavo; mat teisiškai buvo ginama ne Δ kaip institucija, o → Munt. Svetimautojai už jos poelgį grėsė mirtis. Greta globos Δ vyras galėdavo sudaryti daug neteisėtų santuokų, kurių atveju moters ir jos vaikų globa likdavo moters giminei. Neteisėta Δ germ. ir frankų laikais padėjo plisti bajorijos poligamijai, Bažn. ją atmetė kaip konkubinatą. Kan. Δ nuostatai įtvirtino patriarchalinę pasauliet. teisės struktūrą, tačiau dėl jų vis dėlto pagerėjo moters santuokinė padėtis. Bažn. susaistė Δ įv. draudimais ir apribojimais (→ seksualumas) ir reikalavo abiejų sutuoktinių santuokinės ištikimybės ir griežtos monogamijos. Pasauliet. teisė tik XIV a. pasmerkė vyro santuokinę neištikimybę, ypač miestuose. O bajorija netgi NA vis dar žiūrėjo pro pirštus į nesantuokinius kilmingų vyrų santykius ir neteisėtas santuokas. Bajorijos vedybos būdavo naudingos politinės s-gos, nepaisant Bažn. mokymo apie Δ neišardomumą, ir būdavo nutraukiamos vėlgi dėl polit. priežasčių. Pakartotinės išsiskyrusių partnerių vedybos kunščių šeimose dažn. būdavo galimos, kurijai kilniadvasiškai suteikus dispensą. Todėl pirmiausia kilmingos moterys buvo dinastijų vedybų politikos objektas, jos dažnai būdavo verčiamos tekėti. Tiesa, Bažn. priešinosi moterų tekinimui prievarta, ir brandž. VA pasiekė, kad Δ galiojimas priklausytų nuo abiejų partnerių susitarimo, tačiau VA bajorijai buvo įprastos prievartinės ir vaikų Δ. 2. Δ VA literatūroje. A) Visa kurtuazinė lit. aiškiai rodo, kad Δ buvo vyro valdžios moteriai santykis. Idealios žmonos visada yra klusnios, ištikimos ir „skaisčios". Jos klauso savo vyro, taip kaip Enita Hartmano iš Aujė *Erec*, kuri, prasidėjus bendrai avantiūriškai kelionei, nesipriešina, kai su ja labai žiauriai elgiamasi (V. 3094 ir t.). Moterims, kurios nenori daryti to, ką joms liepia vyras, poetai dažnai pataria karšti kailį – tai gera drausminimo priemonė. Pvz., Reinmaras Cveterietis pataria imtis „didelio rimbo" (V. 7 ir t.). Krimhildą „Nybelungų giesmėje" „sukruvina" Zygfrydas, nes ji išplepėjusi Brunhildai, kas vyko jųdviejų vestuvių naktį. Moteris privalėjo eiti į Δ skaisti, o vyrams buvo leidžiama būti įgijus šiokios tokios patirties (plg. *Gudrun*, 667, 1). Kai kurie poetai, ypač Hartmanas iš Aujė ir Volframas iš Ešenbacho, vaizduoja abipuse partnerių simpatija pagrįstą Δ. Tačiau ist. tikrovėje meilė Δ neturėjo jokios reikšmės ir veikiau tik sukeldavo nuostabą, jei kartais pasitaikydavo tikslingoje bajorijos vedybų praktikoje (pvz., šv. Elzbietos ir Tiuringijos landgrafo Liudvigo IV vedybos). Meilės teoretikas Andriejus Capellanus (*De amor)* teigė, kad Δ ir meilė nesuderinamos. Iš dalies neteisėtas meilės lyrikų apdainuotas „kurtuazinės meilės" pobūdis neturėtų klaidinti – rūmų gyvenimo realybėje būta santuokinės neištikimybės, tačiau už ją buvo griežtai baudžiama. Pačią garsiausią svetimautojų meilužių porą mums pateikia Gotfrydas Štrasburgietis, jos nesmerkdamas, bet ir negindamas. O štai Eilhartas Obergietis Tristano meilę vadina tiesiog „nuodėme" ir „neteisumu" (*Tristrant*, V. 4715 ir t.). Lit. mot. personažų santuokinė neištikimybė dažn. vertinama neigiamai ir traktuojama kaip „nešlovė" sutuoktiniui, antai Volframo iš Ešenbacho *Parzival* (66, 1 ir t.), Hartmano iš Aujė *Iwein* (V. 4526 ir t.) arba veikale *Gute Frau* (V. 2169 ir t.). B) Globa ir klusnios bei išti-

kimos žmonos idealas padarė įtakos ir XIII bei XIV a. švankių bei merų poezijai, kuri buvo kuriama ir didikų, ir miestiečių, ir valstiečių aplinkoje. Dažniau negu „geroji žmona“ (*gute Frau*) joje vaizduojama „paikoji boba“ (*übel wîp*), kuri kėsinasi į namų valdžią, plūstasi ir mušasi, gadina valgį ir savo išlaidavimu bei santuokine neištikimybe vyrui užtraukia nešlovę ir prašvilpia jo turtą. Tačiau klasta, protingumu bei jėga „paikosios“ gali būti priveiktos ir nubaustos arba paverstos meiliomis ir klusniomis žmonomis. (Plg. *Der vrouwen zuht, Von der ubeln Adelheid und irem man* arba Strickerio pasakojimą *Von einem übeln wîbe* ir kt.) „Geroji“ ir „paikoji“ žmona yra ir pagr. XV ir XVI a. → Užgavėnių vaidinimų tipai; šiuose vaidinimuose aiškiai atsiskleidžia miestiečių Δ samprata. Geros žmonos paveikslą, aiškų vyro ir žmonos vaidmenų pasidalijimą vaizduoja Heinrichas Wittenwilleris veikale *Ring*, kur Δ, nepaisant visų įmanomų blogybių, kurias tenka iškęsti vyrui (didelės išlaidos, žmonos klaidos), vis dėlto yra pasauliet. santvarkos centras (V. 2668–3524). Ake

Lit.: R. Bartsch, Die Rechtsstellung d. Frau als Gattin u. Mutter, L. 1903. – F. Brietzmann, Die böse Frau in der dt. Lit. d. Ma.s, B. 1912. – H. Meyer, Friedelehe u. Mutterrecht, in: ZRG GA 47 (1927), 197–286. – J. G. Ziegler, Die Ehelehren d. Pönitentialsummen von 1200–1350, Rb. 1956. – M. Schumacher, Die Auffassung d. Ehe in den Dichtungen Volframs v. Eschenbach, Hei. 1967. – H. E. Wiegand, Studien z. Minne u. Ehe in Volframs „Parzival“ u. Hartmans Artusepik, B. 1972. – M. Londner, Eheauffassung u. Darstellung d. Frau in der sma. Märendichtung, B. 1973. – M. Dallapiazza, Minne, hûsere u. das ehlich leben, F. 1981. – J. Bumke, Liebe u. Ehebruch in der höf. Gesellschaft, in: R. Krohn (Hg.), Liebe als Lit., Mn. 1983, 25–45. – D. Buschinger, A. Crepin (Ed.), Amour, mariage et transgressions au MA, Göp. 1984. – G. Duby, Ritter, Frau u. Priester. Die Ehe im feudalen Frkr., F. 1985. – C. Brooke, The Med. Idea of Marriage, O. 1989. – M. Greilsammer, L' envers du tableau, P. 1990. – D. Simon (Hg.), Eherecht u. Familiengut in Antike u. MA, Mn. 1992. → Šeima, moteris, vedybos.

Sapfo strofa, gr. poetės Sapfo (600 pr. Kr.) vardu pavadinta 4 eilučių strofa: trys vienuolikos skiemenų eilutės ir baigiamoji dviejų taktų trumpa eilutė (Adonijus). Nuo Horacijaus Δ Eur. buvo mėgstama kurti odes, dažnai rašyti ir himnai. Pranc. ir it. kalbomis Δ kūrinių ėmė rastis jau XIII a.; Vok. Δ įvedė Vienuolis iš Zalcburgo, išvertęs himną *Ut queant laxis*. Zim

Lit.: H. Rüdiger, Das sapphische Versmaß in der dt. Lit., in: ZfdPH 58 (1933).

Sapienter amare (lot. – išmintingai mylėti), Andriejaus Capellanus (XII a. pab.) meilės traktate *De amore* vartojama pagr. sąvoka, perimta iš Ovidijaus *Ars amatoria*. Δ koncepto pamatą sudaro tikėjimas, kad galima racionaliai reguliuoti elementarius afektinius siekius; pagal Δ mylintysis turįs išmintingai ir tvardydamasis pajungti savo aistrą kurtuaz. papročių reikalavimams. *Kas

Lit.: F. Schlösser, Andreas Cappelanus, seine Minnelehre u. das christliche Weltbild des 12. Jh, Bo. [2]1965.

Sapnai. Jų aprašymų esama jau Antikos – Homero, Sofoklio, Aischilo, Plauto, Vergilijaus ir kt. – kūryboje; tam skirti ir → sapnininkai. Germanų tikėjimo → likimu ir nemirtingumu kontekste Δ aiškinami kaip būsimųjų įvykių apsireiškimai. Biblijoje gausu apreiškimo Δ (pvz., faraono, Juozapo), kurie tapo VA Δ reveliacijų vertinimo pamatu. Juose buvo jaučiama priklausomybė nuo dieviškųjų galių, tačiau būta ir aiškinimo demonų veikimu („dvasių atskyrimo“ problema) arba nuorodų į fiziologinius ir psichologinius procesus. Svarbus šaltinis VA kūrėjams buvo Makrobijaus *Commentariorum in somnium Scipionis* (V a.), kur buvo pateikta ir Δ klasifikacija. Su tuo veikalu buvo susipažinę Abeliaras, Chrétienas iš Trua, Chauceris ir kt. Buvo paplitę ir sapnininkų rankraščiai. – Δ funkcijos lit. buvo: padėti peržengti laiko ribas ir užbėgti įvykiams už akių, kurti įtampą ir charakterius. „Aleksandro giesmėje“, „Rolando giesmėje“, „Imperatorių kronikoje“, epuose *König Rother*, *Salman und Morolf*, *Oswald* ir *Orendel* Δ buvo būdas, kuriuo Dievas patvirtindavo ir sustiprindavo herojaus užmojus. Kurtuaz. epe Δ paryškina herojų mintis ir jausmus. Veldeke's *Servatius* Δ ženklina Dievo valios išsipildymą. Hartmano iš Aujė *Erec* ir *Iwein* Δ atlieka psichologines funkcijas, o Gotfrydo Štrasburgiečio *Tristan* jie padeda įsimylėjėliams geriau suprasti vienas kitą; per Δ galima suvokti ir herojų santykius su visuomene. Individualiu dramatizmu nuspalvinti Herceloidos Δ Volframo iš Ešenbacho *Parzival*. „Nybelungų giesmėje“ Δ vaizduo-

jami pagal Antikos ir germanų pavyzdžius. Krymhildos ir Utės Δ (Zygfrido nužudymas, burgundų žūtis) turi pranašišką simbolinę-psichologinę reikšmę. Sakalo Δ (tyrėjai dėl to ginčijasi) įveda Zygfridą į epą; Krymhildos sapnas Ecelio dvare apibūdina ją pačią. *Wolfdietrich* fiktyvūs Δ padeda kurti personažų charakterius. *Meier Helmbrecht* Δ paslepia Helmbrechto klaidas. Δ motyvą perima ir tęsia vėlyv. VA baladė. Daugelis vėlyv. VA → alegorijų panaudoja Δ veiksmo rėmams sukurti, pvz., sen. pranc. „Rožės romanas", nemaža Chaucerio kūrinių ir t. t. → Vizijos, pranašystė. Kras

Lit.: E. BENEZÉ, Das Traummotiv in altdt. Dichtung, Diss. Je. 1896. – T. DIEPGEN, Traum u. T.deutung als medizinisch-wissenschaftliches Problem im MA, B. 1912. – E. MÖHRING, Theophanien u. T. in der bibl. Lit. des MA.s, Diss. Gö. 1914. – M. HÄCKLE, Die Darstellung u. Funktion des T.s in der isländ. Familiensaga, Diss. Ha. 1964. – W. SCHMITZ, T. u. Vision in der erzählenden Dichtung des dt. MA.s, Mr. 1934. – G. EIS, Das eddische T.lied, in: Archiv for Nordisk Filologi 71 (1956). – H. HESSE, Herzeloydes Traum, in: GRM 43 (1962). – K.-J. STEINMEYER, Untersuchungen zu allegorischer Bedeutung der T.e im afrz. Rolandslied, Mn. 1963. – G. TUPPA, Bemerkungen zu den Tiert.en der Edda, in: Fs. Otto Höfler, W. 1968. – D. J. MOWATT, A Note on Kriemhild's Three Dreams, in: Seminar 7 (1971). – H. J. KAMPHAUSEN, T. u. Vision in der lat. Dichtung der Karolinger Zeit, Bern 1975. – H. BRAET, Fonction et importance du songe dans la chanson de geste, Gand 1975. – K. SPECKENBACH, Von den troimen, in: Fs. M.-L. Dittrich, Göp. 1976, 169–204. – S. R. FISCHER, The Dream in the Middle High German Epic, Bern 1978. – T. GREGORY (Ed.), Il sogno nel medioevo, R. 1985. – A. PEDEN, Macrobius and Med. Dream Lit.e, in: Medium Aevum 54 (1985), 59–73. – U. KÜSTERS, Glückszeichen u. Glücksvorstellungen in Walthers T.ballade L. 94,11, in: H.-D. MÜCK (Hg.), Walther von der Vogelweide, 1989, 341–362. – A. P. BAGLIANI/ G. STABILE (Hgg.), T.e im MA, Ikonologische Studien, St. 1989. – M. WITTMER-BUTSCH, Zur Bedeutung von Schlaf u. T. im MA, Krems 1990. – A. CLASSEN, Die Narrative Function des T.es in Mhdt. Lit., in: Mediaevistik 5 (1992). – E. FRENZEL, Weissagung. Vision, vorausdeutender T., in: IDEM., Motive der Weltlit., St. [4]1992, 802–830.

Sapnininkas (lot. *somnium* – sapnas), panašus į burtų knygą, dažnai abėcėlės tvarka struktūruotas veikalas sapnų reikšmėms aiškinti. Δ turėjo jau egiptiečiai; seniausiuose jų pranašaujama ateitis. VA lit. toliau buvo naudojamasi iš Antikos išlikusiu Artemidoro Daldiečio Δ (*Oneirokritikon*, II a. po Kr.); pvz., Artemidoro Δ → kuilys reiškė priešininką, o „Nybelungų giesmėje" ir *Ruodlieb* jis yra klastingo karaliaus simbolis. Labai paplitęs buvo *Somniale Danielis* (pagal pirminę IV a. po Kr. graikišką redakciją); vėlyv. VA randasi Δ ir taut. kalbomis bei kombinacijų su panašiais veikalais, pvz., astrologiniais („Somnlunarai" atsižvelgia į mėnulio fazę, per kurią buvo sapnuota). Kras/Din

Lit.: ST. FISCHER, The Complete Med. Dreambook, F. 1982. – N. PALMER/K. SPECKENBACH, Träume u. Kräuter, Kö. 1991.

Saracėnai (arab., vienos beduinų genties pavadinimas). VA Eur. Δ vadinti arabai arba musulmonai. Izidorius Sevilietis rašo, kad Δ savo vardą neteisėtai kildinantys iš Saros („a Sarra geniti"), kurios sūnus Izaokas, alegoriškai aiškinant yra Kristaus provaizdis, o Izmaelis, antrosios Abraomo žmonos Hagaros sūnus ir jo palikuonys – žydų. Tačiau tiesiogiai aiškinant Δ buvo laikomi palikuonimis Izmaelio, kuris buvo išvarytas į dykumą, iš kurios ir jie atėję. Kultūrinių procesų tarp Vakarų ir → Rytų istorijoje Δ atliko esminį vaidmenį (→ arabų kalba, islamas), kurį krikščionys vertino priešingų religinio ir kultūrinio dominavimo įsitikinimų požiūriu, tačiau su Δ yra susijusi ir ksenofobija bei Apokalipsės laukimas (ST *Dan*). Vakarai iki brandž. VA apie Δ žinojo itin mažai ir pirmiausia iš Biblijos arba jos komentatorių. Pvz., Beda Garbingasis Δ vadina „bjauriausia iš visų epidemijų", o vok. „Rolando giesmė" (~1170) juos niekina kaip „velnio išperas" ir stabmeldžius. Šie ir kiti įv. vyraujantys stereotipai palengva išnyko tik plėtojantis kontaktams. Lit. šis pokytis ryškėja jau Volframo iš Ešenbacho kūryboje (vad. Gyburko tolerancijos kalba *Willlhalm*), nors pamatinio priešiškumo (pirmiausia religinio) sampratos nebuvo atsisakyta. Kra

Lit.: S. STEIN, Die Ungläubigen in der dt. Lit. von 1050–1250, Hei. 1933. – N. DANIEL, Islam and the West, E. 1960. – J. KRITZECK, Moslem-Christen Understanding in Med. Times, in: Comparative Studies of Sociality and History 4 (1961/1962). – H. SZKLENAR, Studien zum Bild des Orients in vorhöf. dt. Epen, Gö. 1966. – A. D. VON DEN BRINKEN, Die „Nationes christianorum Orientalium" im Verständnis der lat. Historiographen von der Mitte des 12. bis in die 2. Hälfte des 14. Jh, Kö. 1973. – R. DABELSTEIN, Die Beurteilung der Heiden bei Paulius, F. 1981. – R. W. SOUTHERN, Das Islambild des MA.s, St. 1981. – A. MEDDEB, La religion de l'autre, in: Communications 43 (1986).

Sargybinių scena (Kristaus kapo sargybinių scena), apokrifine „Nikodemo evangelija" paremtas → Velykų vaidinimo epizodas; komiškumo suteikia prie Kristaus kapo stovinčių „milites gloriosi" pagyrūniškumas; galima aiškinti ir kaip amžininkų riterių karikatūrą. Ste

Satanizmas. VA Bažn. šaltiniuose kartais paskiri asmenys arba grupės kaltinami garbinantys Šėtoną kaip Dievo antipodą; išsamiausiai – → raganų procesuose. Kai kada demonizmą ir Δ galima laikyti įrodytais dalykais, antai 1440 mirtimi nuteistojo Pranc. maršalo Gilles de Rais atveju. Ar nuo XI a. minimos satanistų arba liuciferininkų sektos iš tikrųjų egzistavo, ar tas kaltinimas buvo tik fantazijos vaisius, naudojamas vien propagandai prieš eretikus, vieningos nuomonės nėra. → Demonizmas, velnias. Din

Lit.: A. Jaulmes, Essai sur le satanisme et la superstition au MA, Diss. Montauban 1900. – J. Delumeau, Angst im Abendland, Reinbek 1985, 537 ir kt. → Eretikai, velnias.

Satyra (iš lot. *satura* – kratinys). 1. Apskritai VA išsirutuliojo iš romėnų Δ. Ankstyv. VA Δ kaip lit. žanras tiek ir teturėjo reikšmės, kiek buvo skaitomi ir komentuojami Antikos autoriai – Horacijus, Persijus, Juvenalis, taigi turėta reikalų su lot. hegzametro kūriniais. Tikrų savų Δ pradėjo rastis tik nuo XI a. Jos yra lot. ir pagrįstos t. p. kiekybine eilėdara, o nuo XII a. – ir ritmine. Pvz., Valteris iš Šatiljono viename kūrinyje supina skiemenų ilgį matuojantį antik. hegzametrą ir naujus skiemenis skaičiuojančius ritmus. Perėjimas prie lengviau įvaldomos ritminės formos įgalino sukurti ir daugiau Δ. Agresyvi proza (plg. Jeronimo *Epist.* 40, 2, 2) kaip poetiniai proziniai kūriniai (menipinės Δ) kaip Δ tuo metu nebuvo plėtojamos, lygiai kaip ir draminės Δ, nors tiesiogiai nežinomi satyriniai vaidinimai, remiantis viena blogai suprasta Horacijaus vieta (*Ars poetica* 234 ir t.), buvo suvokiami kaip dialoginės-draminės Δ. Ir teorijoje, ir praktikoje turinio įvairovė (plg. Antikos ir VA „satur" etimologijas) buvo laikoma būdingu Δ bruožu, drauge neatsisakant ir kataloginio arba/ir sisteminio medžiagos apdorojimo. Be grynai poetinės formos svarbus VA Δ požymis buvo temos dėstymo pozicija: ji turėjo būti „baudžianti" (Schilleris), o autoriaus nuolat bent jau deklaruojama dorovinė motyvacija (pasipiktinimas ir pan.) turėjo pateisinti jo agresyvumą, dažnai pateikiamą kaip neišvengiamą arba Dievo panorėtą (puolamoji yda arba ją turintysis buvo peikiami, ujami, amputuojami, žudomi, naikinami ir t. t., bet tikslas visada vienas – pagelbėti, pagydyti, pagerinti ir t. t.). Šalia juvenališkojo (1, 1 ir t.) pasipiktinimo subtilesnis Horacijaus šaipymasis tapo pavyzdžiu „besijuokiančiai" Δ nuostatai (nuo jos ne visada galima atskirti Persijaus pavyzdį, kai išjuokiant išsklaidomos iliuzijos), juolab kad klaidingai suprasti Δ tėvai, Horacijaus Satyrai (*Ars poetica*, 234 ir t.), turėjo būti linksmi juokautojai ir išjuokėjai. Jie buvo papiktinamai apnuoginti ir papiktinamai apnuogindavo kitus, Δ kaip VA komentatorių manymu turėjo sekti (ir sekė) šiuo savo etimonu. Δ veikėjai dažn. yra menkesnio kalibro, t. y. nepriklausantys herojams, karaliams ir pan. luomams (iš jų neišskirtinas ir monologo kūrėjas), ir Δ tematizuojami nusikaltimai niekados nėra baisiausi (kaip tragedijose). Todėl medžiagines ir elokucines kategorijas painiojanti VA → poetika (taip pat ir „naujosios" poetikos nuo XIII a.) Δ priskiria prie žemesniosioms, o nuo brandž. VA – dažn. viduriniosioms iš trijų → „stiliaus" rūšių (jau Antikoje kalbėta apie Δ kaip „pėsčią mūzą": Horacijaus *Saturae* 2, 6, 17; 1, 4, 41; Juvenalio 6, 634 ir t.; Persijaus *Prologus* 1 ir t.). Svarbiausia visų Δ stilistinė priemonė, netiesiogiai perteikianti agresiją, teorijoje žinoma kaip *ironia, aliud sonare* (*dicere*) – *aliud intellegere*, *laudando deridere*, iš tiesų dažnai užleidžia vietą tiesioginiam pamokymui arba konkrečių ydų (grupių) ar asmenų (grupių) užsipuolimui; tokios invektyvos, moralizavimai, luomų plūdimai ir pan. vis tiek buvo vadinami Δ, tuo tarpu satyrinėms pasakėčioms (VA lot., pvz., *Ecbasis, Ysengrimus*, Nigelio Wirekerio *Speculum stultorum*) šis pavadinimas netaikomas, kaip ir satyrinėms parodijoms. Taigi jei mūsų laikais pagal toną, tendenciją ir turinį satyriškai atrodanti lit. autoriaus arba amžininkų (pvz., pateikiant būdingą žanro pirmtako citatą) nevadinama Δ, ją reikėtų be ceremonijų laikyti tokia. Šį reikalavimą ne visada lengva įvykdyti: antai ar Wittenwilerio *Ring* (~1400), kuriame be abejonės naudojamos

Δ technikos, laikytinas Δ ar satyriniu epu? Lot. išradėjams jau vien dėl formalių priežasčių jis nebūtų buvęs Δ, o XX a. literatūrologams – taip. Kin

2. Šiuo platesniu, nuo lot./VA lot. tradicijos atsietu žanro pavadinimu medievistika, pasiremianti vien pajuokiamo, kandaus pašiepimo nuostata, iš tikrųjų nusako ir taut. kalbomis kurtas Δ, pvz., provans. → sirventas, kuriose poetas traukia per dantį kolegą (Peire de d'Alvernhe), Neidhardto autoironiją ir šaipymąsi iš valstiečių (→ kaimiškoji poezija), visai Eur. būdingą → gyvūnų epą, ypač → lapino Reinekės siužetus, → šachmatų knygą, → Užgavėnių vaidinimus ir kt. Panašiai satyriniais laikomi gausūs vaizduojamieji motyvai specifinėse gotiškų rankr. paraščių iliuminacijose ir nuo akių paslėptose bažnyčių vietose (→ mizerikordijos, lietvamzdžiai). → Ironija, parodija, politinė literatūra, luomų kritika. Din

Lit.: U. Gaiers, Satire, T. 1967. – GRLMA VI, 1–2. – K. Scholberg, Sátira invectiva en la España med, Ma. 1971. – J. Braummack, Zum Begriff u. Theorie der S., in: DVjs Sonderheft 1971, 275–377. – U. Kindermann, Satyra, Nü. 1978. – S. Thiolier-Méjean, Les poésies satiriques et morales des troubadours du XIIe siècle à la fin XIIIe siècle, P. 1978. – H. Arntzen, S. in der dt. Lit., I, Da. 1989. – M. Jone, Folklore Motifs in Late Med. Art, II: Sexist S. and Popular Punishments, in: Folklore 101 (1990), 69–87.

Savininko nuoroda, VA → rankraščiuose aptinkama jau anksti, dažn. bylojanti apie (vien., vėliau – bajorų, patricijų) biblioteką, kuriai priklausė knyga ("iste liber est monasterii..."; vien. dažnai minimas ir šventasis globėjas: „...est Sancti Quirini", t. y. Tegernzė vienuolyno). Nuo XIV a. atsiranda ir savininko vardas (herbas ir antspaudas), kartais aptinkama ilgesnių įrašų (pvz., Michaelio de Leone vad. „Viurcburgo namų knygoje" (*Würzburger Hausbuch*), XIV a. vid.), kartais – trumpų nuorodų (pvz., „Marx Schulthaisen zuo Constanz gahörig", nuoroda Weingartnerio dainų rankr., ~1600). Δ padeda nustatyti rankr. ist. Schw

Savižudybė. Bažn. moralės mokymas krikščionims Δ draudė (plg. Augustino *Civitas Dei* 1, 16–27), bet ir VA esama Δ paliudijimų; pagal VA teisę savižudis krikščioniškai nelaidojamas, jo turtas konfiskuojamas. Dokumentuose yra žinių tik apie viduriniojo sluoksnio atstovų Δ, o apie aukštuomenės ir apatiniojo sluoksnio atstovų Δ žinių beveik nesama. – Lit. Δ aprašomos pirmiausia kurtuaz. romanuose ir novelėse, dažn. priežastys – meilė be atsako arba partnerio netektis; čia svarbi Antikos pavyzdžių įtaka (Didonė, Piramas ir Tisbė ir kt.). Vid. vok. aukšt. kurtuaz. pasakojimuose esama pavyzdžių iš sen. pranc. lit. (pvz., Konrado Flecko *Floire und Blancheflur*, V. 2394; Konrado Viurcburgiečio *Herzmaere*). Δ iš meilės gimininga yra meilės mirtis dėl „sudaužytos širdies" (plg. Tristaną). Religinė lit. (egzemplai, mirakliai, legendos) kai kada mini relig. ordinų narių Δ (nuodėmės, *acedia*, t. y. depresijos pasekmė), ir tai tiksliau atspindi tikrovę negu kurtuazinė lit. Gie

Lit.: J.-C. Schmitt, Le suicide au MA, in: Annales Economies Sociétés. Civilasitions 31 (1976), 3–28. – F. P. Knapp, Der Selbstmord in der abendländ. Epik des HMA.s, Hei. 1979. – H. Kühnel, „...da erstach sich mit willn selber...", in: K. Hauck ir kt. (Hgg.), Sprache u. Recht, Fs. R. Schmidt-Wiegand, B. 1986, 474–489.

Sąžinė (vok. *Gewissen*, lot. *conscientia*, gotų k. kaip vertinys *mitvissei*, sen. vok. aukšt. *giwizzani*, vid. vok. aukšt. *gewizzen*). Ist. žodžio „Δ" semantika rodo perėjimą nuo „žinojimo apie ką nors" (*con-scientia*) prie žmogaus veiksmų (auto-)refleksijos, galiausiai prie Δ moralės prasme (dorovinė sąmonė ir pan.). Lemiamą žingsnį į Δ, kaip sprendimo – reflektyvaus, žvelgiančio ir atgal, ir pirmyn, sprendimo ne tik apie veiksmus, bet ir apie nuomones – instancijos sampratą veikiausiai žengė XII a. Abeliaras (*Nosce te ipsum*). Kra

Lit.: M. Kähler, Das Gewissen. Entwicklung seiner Namen u. seines Begriffe, Hl. 1878. – J. Stelzenberger, Syneidesis, conscientia, G. Studie zum Bedeutungswandel eines moraltheol. Begriffes, Pa. 1963. – E. Bertola, Il problema della coscienza nella teologia monastica del XII secolo, Padua 1970. – J. Delumeau, Le péché et la peur. La culpabilisation en Occident, P. 1983.

Scena. šiuolaikinė Δ kaip atvira pakyla (podiumas) ar su kilnojama uždanga, užkulisiais ir gilumos įspūdį sukeliančiomis dekoracijomis (*Guckkastenbühne*) kai iškelta jos erdvė architektoniškai atskiriama nuo publikos, VA nėra žinoma. Daina, muzika, šokis ir kt. vyko natūralioje aplinkoje: kaimo aikštėje, rinkoje, smuklėje, valstiečio troboje ar miestiečio name, t. p. turnyrų aikštėse, rūmuo-

se ar kitose intymiose ar viešose erdvėse; bažn. giesmės giedotos bažn. ar jų aplinkoje. Tas pat modifikuotu pavidalu pasakytina apie VA → teatrą. Relig. vaidinimų vieta iš pr. buvo presbiterija su altoriumi, Šv. kapu ir (kartais) laiptais į kriptą, o nuo XII a. aprėpė visą bažn. erdvę su V. portalu, sakykla, šoninėmis navomis ir emporomis. Publika sykiu yra ir bažn. bendruom. Vėliau perkėlus vaidinimus į erdvę priešais bažn. arba juos išskirsčius po įv. miesto aikštes, randasi tik tokia naujovė, kad paskiros vaidinimų vietos įrengiamos ant pakylų. Tokios VA specifinės simultaninės Δ, kai visi dramoje veikiantys personažai vienu metu vaidina visose veiksmo vietose, buvo būdingos ir pasauliet. vaidinimams. Kilnojamąsias scenas (*pag*[*e*]*ent* pavadinimu nuo 1264 žinomos Angl.; It. vadintos → carri), kai veiksmo vietos įrengiamos viename ar keliuose vežimuose, itin mėgo keliaujančios trupės. – Vok. dominavo erdvinė simultaniškoji Δ, o štai Pranc. iš neutralios pakylos su vaidinimų nameliu radosi Δ su plokštuma, – čia vaidinimų nameliai buvo rikiuojami vienas greta kito, ir šitaip vienoje Δ pusėje radosi speciali žiūrovų erdvė. Šiuo principu pagrįstos XVI a. scenos formos – meisterzingerių Δ, humanistinės dramos naudota Terencijaus arba pirties kambarėlių Δ, Nyderlandų redereikerių Δ, anglų Shakespeare'o Δ ir it. Renesanso Δ yra ankstyv. atmainos šiuolaikinės Δ, įsitvirtinusios Baroko laikais atsiradusiuose atskiruose teatrų pastatuose. Krü

Lit.: E. K. Chambers The. Med. Stage, I–II, Lo. 1903. – G. Wickham, Early English Stages, Lo. 1951/81. – H. Kindermann, Bühne und Zuschauerraum, W. 1963. – W. F. Michael, Frühformen der dt. B., B. 1963. – R. Badenhausen/H. Zielske (Hgg.), Bühnenformen, Bühnenräume, Bühnendekorationen, B. 1974. – E. Konigson, L'espace théâtral méd., P. 1975. – S. Miyajima, The Theatre of Man, Avon 1977. – P. Meredith/J. Tailby (Ed.), The Staging of Relig. Drama in Europe in the Later MA, Kalamazoo 1983. → Teatras.

Schema → pasakojimo šablonas

Schembartlauf (vok., t. p. *Schempart, Schönpart, Scheinbart, Scheppart*; vid. vok. aukšt. – kaukė su barzda), vienas Niurnbergo mėsininkų Užgavėnių papročių. Pasak legendos, patricijų taryba (ar imperat. Karolis IV) už ištikimybę per 1348/1349 amatininkų sukilimą suteikė jiems teisę kiekvienais metais per Užgavėnes surengti šokį (*Zämertanz*) ir eitynes su kaukėmis (Δ). Istoriškai Δ atsirado, kaip spėjama, prieš 1449 (pirmąsyk paliudytas dokumentuose) siekiant apsaugoti jau ankstesnįjį *Zämertanz* (pirmąsyk paliudytas 1397). Galimas daiktas dėl maskavimosi privilegijos patrauklumo taip mėgtą Δ mėsininkai nuo 1468 išnuomojo, ir palengva tai tapo vien patricijų renginiu. 1449–1539 buvo surengtos 65 Δ. Jų šaltinis yra meisterzingerių Lienhardo Nunnenbecko ir Hanso Sachso vad. „Šembartinių knygos" ir rimuoti špruchai. Šių knygų yra žinoma ~80 egz. Jose pavaizduotos visos 1449–1539 Δ su „pragarų" (vok. „Höllen" – eisenoje dalyvaujantys vežimai su įv. satyrinėmis figūromis ir scenomis) iliustracijomis. Atrodo, kad dauguma knygų atsirado po 1539, kai Δ paprotys buvo išblėsęs. Esama prielaidos, kad jos buvusios užsakytos patricijų, tačiau patikimų duomenų apie jų rengėjus, šaltinius ir užsakovus nėra. Kle

Lit.: S. L. Sumberg, The Nuremberg Schembart Manuscripts, 1929. – S. L. Sumberg, The Nuremberg Schembart Carnival, NY 1941. – H.-U. Roller, Der Nürnberger S., T. 1965.

Schizma (gr. – at(si)skyrimas), pagal kanonų teisę – Bažn. vienovės suardymas, t. y. bendrystės su pop. arba vyskupu nutraukimas. Δ reiškia ne tiek tikėjimo vienovės praradimą (→ erezija), kiek vienos vadovybės, disciplinos ir teisinės sąrangos suardymą. Visą Katalikų Bažn. istoriją lydėjo Δ; IX a. atsiradusi Fotijo sukėlė 1054 → Rytų Bažnyčios atsiskyrimą nuo Romos. XIV a. Katalikų Bažn. suskilo į Romos ir Avinjono obediencijas. 1378–1417 *catholica* pasauliui vadovavo du, o nuo 1409 – trys pop., kurie vienas kitą ekskomunikavo kaip schizmatikus. Tik Konstanco Bažn. susirinkimas baigė didžiąją V. Δ, kai pop. tapo Martynas V (1417). Bazelio Bažn. susirinkime Bažn. vienybei dar kartą iškilo pavojus išrinkus → antipopiežių (Feliksą V, 1439–1449). Jos

Lit.: G. Tellenbach, Die große Spaltung der abendländ. Kirche, Hei. 1934. – W. Ullmann, The Origins of the Great Schism, Lo. 1948. → Bažnyčios susirinkimas, konciliarizmas, popiežius.

Schola cantorum VA buvo vadinamos institucionalizuotos giedojimo mokyklos, kurios pagal

romėnų pavyzdį nuo VIII a. vid. buvo steigiamos arba funduojamos Mece ir kitose Frankų valstybės vietose siekiant berniukus ir seminaristus mokyti giedoti liturgijos giesmes, → Mišių grigališkuosius choralus ir valandų maldas (→ Oficiumas). Kaip rodo pirmos trys *Ordines Romani* knygos, Romos Δ iš pr. sudarė 3 solistai ir 4 choristai, prie kurių giedojimo galėjo prisidėti kiti berniukai giedotojai. Mokyklų pavadinimas liko nepakitęs iki XIV a. schizmos. Žodis „schola" iš institucijos pavadinimo perimtas atlikėjams nusakyti. Schl

Lit.: SMITS VAN WAESBERGHE, Neues über die S. c. zu Rom, in: 2. internationaler Kongreß für kathol. Kirchenmusik, W. 1955. – S. VAN DIJK, Gregory the Great, Founder of the Urban s. c., in: Ephemerides Liturgicae 77 (1963), 345–356. – J. JANOTA, S. c. u. Gemeindelied im SMA, in: Jb. für Liturgik u. Hymnologie (1980).

Scholastas, mokslininkas, ypač katedros mokyklos vadovas. Din

Scholastika (apytikriai – mokyklinis mokslas; Renesanso laikais vartota neigiama prasme), vyraujanti VA filos. forma, ypač nuo XII a. Pirmi, seniausieji rašyt. darbai yra tekstų rinkiniai ir vadovėliai; juose gausu → sentencijų ir jų interpretacijų trimis lit. formomis (*expositio*, *catena*, *lectio*); tik vėliau tekstus ir problemas imta nagrinėti sistemiškai (→ quaestio, disputatio), o galiausiai randasi tikrovės sričių apžvalgos ir bendrosios interpretacijos (*summa*). Δ filos. istoriją galima pradėti nuo Boecijaus (VI a.), kuris siekė „kaip tik įmanoma tikėjimą susieti su protu", ir tai lieka visos VA filos. esminiu bruožu. „Tikėjimą" čia galima pakeisti „Apreiškimu", „tradicija" arba (Bažn.) „autoritetu" ir konflikto atveju jiems teikiama pirmenybė. Boecijus tarp Europos filosofų ištisą tūkstantį metų buvo paskutinis nedvasininkas. Δ, siekdama krikšč. tikėjimą padaryti perprantamą, nepaprastai vertino racionalumą, iš kurio išsirutuliojo scholastinis metodas (→ dialektika). Atsvarą sudarė neo→platonizmas, kuris įgijo didelį autoritetą pirmiausia Pseudo Dionyzo Areopagiečio dėka. Jo vad. „negatyvioji teologija" buvo ypač reikšminga Δ kalbos filosofijai, būties metafizikai ir universalijų teorijai (t. p. ir Tomui Akviniečiui ir Kuziečiui).

1. Ankstyvoji Δ, XI–XII a. Tikrasis Δ kaip sisteminės filos. su savo tyrimo metodu ir uždaviniais periodas prasideda nuo Berengaro Turiečio, Anzelmo Kenterberiečio bei Abeliaro; priešingas pozicijas užėmė Petras Damianis ir Bernardas Klervietis. Tuo laikotarpiu būdingas ginčas dėl logikos (ypač dialektikos metodo „sic et non" formos) vaidmens ir → universalijų problemos. Teol. ir filos. šiuo laiku turiniškai dar neatsiskyrę; Petro Lombardo „Sentencijos" yra pagr. veikalas, kuriuo nuolat remiamasi (→ sentencijų komentaras). 2. Brandž. Δ, XIII a. Susijungus (ordinų) mokykloms į un-tus (pirmiausia Paryžiaus) ir susipažinus su arabų-žydų filosofija bei ne logikai skirtais Aristotelio raštais (→ aristotelizmas), susiformavo trys pagr. scholastinės filos. kryptys: tradicionalistinis → augustinizmas (ypač pranciškonų Aleksandro Hališkio ir Bonaventūros), heterodoksinis aristotelizmas (ypač Sigeris Brabantietis) ir krikščioniškasis aristotelizmas (ypač Albertas D. ir Tomas Akvinietis; → tomizmas). Pastarasis įsitvirtina kaip oficialioji Bažn. filos., tačiau prieš jį stoja antai Dunso Škoto šalininkai. Nesutarimai tarp minėtųjų krypčių susiję pirmiausia su universalijų problema, individualių nemirtingų sielų egzistencija, predestinacija ir valios laisve. 3. Vėlyv. Δ, XIV–XV a. Toliau diskutuojant apie universalijų problemas, ypač nuo Okamo forsuojamas nominalizmas suardo brandž. Δ sintezes. Sparčiai plėtojama logika. Vis stiprėjanti kritika, kurią humanistai nukreipė į nuo tikrovės atitolusius ir sunkiasvorius scholastų darbus, privedė prie Δ nuosmukio. Δ atgaivinimų pagal formą ir turinį būta kontrreformacijoje (Pranciškus iš Vitorijos, Kajetanas, Suarezas), poveikį patyrė ir protestantiškoji tradicija (Leibnizas, Wolffas), bei XIX–XX a. Wim

Lit.: M. GRABMANN, Gesch. der scholast. Methode, I–II, 1909–1911 (Repr. 1961). → Filosofija, teologija.

Scholiaras (iš lot. *schola* – mokykla), keliaujantis mokinys, → vagantas, akademinį išsilavinimą įgijęs, bet pareigybės ir nuolatinės vietos neturintis dvasininkas. Žemiausią šio heterogeniško „mokslininkų proletariato" pakopą užima → goljardai. Lit. (liaudies vaidinimuose) Δ dažnai vaizduojamas kaip lengvapėdis merginų suvedžio-

tojas. Prie šio paveikslo dera ir VA lot. vagantų lyrika. Rih

Scholijos (gr. *scholion* – nedidelis komentaras), trumpi Antikos autorių žodyno ir gramatikos paaiškinimai, kurių epigramišką formą krikšč. teologija perėmė iš Aleksandrijos. Iš pr. Δ nusakė tik teksto variantus, tačiau netrukus taip imta vadinti trumpus egzegetinius aiškinimus. Δ yra informatyvesnės už → glosas ir, priešingai nei komentarai, aiškina ilgesnę teksto atkarpą ir pranoksta paprastą parafrazę. Δ autoriai vadinami scholiastais. Rih

Schreibmeister (vok. – rašymo meistrai), taip vėlyv. VA miestuose buvo vadinami mokytojai, kurie savo privačiose mokyklose mokė → skaityti ir rašyti. Analogija: *Rechenmeister* – skaičiavimo mokytojai. Din

Lit.: S. Steinberg, Med. Writing Masters, in: The Library 4. ser. 22 (1941), 1–24; 5. ser. 2 (1948), 203 ir t.

Schulkunst (vok. – mokyklos menas), bendras meistrų dainų, apdainuojančių patį → meisterzangą, pavadinimas. Būdingos temos yra: meisterzango gyrius, dažn. polemizuojant su instrumentine muzika, kai kada pagiriant ypač menišką dainos → toną; konkrečios → dainavimo mokyklos dainininkų ir klausytojų pasveikinimas; poleminis kitų dainininkų sumenkinimas, neretai kviečiant stoti į dainavimo varžybas (Loica, Strafferis, Reizeris); septynių → artes liberales kaip meno prielaidų išvardijimas; → Schulordnung arba → tabulatūros nuostatų išdėstymas; meisterzango istorija išvardijant → Dvylika senųjų meistrų arba → Nachdichter; meisterzango kilmės legendos pateikimas. XV a. dominavusias polemines dainas mokyklos nuostatai vėliau uždraudė. Šitos polemikos pradininkės ir iš dalies periferiniai reiškiniai yra „dainininkų karo" ir „mįslių varžybų" tipo dainos. → Fürwurf. Ret

Lit.: B. Wachinger. Sängerkrieg, Mn. 1972.

Schulordnung (vok. – mokyklos nuostatai), → meisterzango taisyklių rinkinys, kitaip nei → tabulatūra (išimtis: Niurnbergo 1540 mokyklos lapelis, suplakantis abu teksto tipus), išdėstantis meisterzingerių bendrijų valdymo ir koncertų (→ dainavimo mokykla) rengimo taisykles. Jau XV a. pab. Hansas Folzas mini „senąją tvarką" (t. y. Δ). Pirmieji išlikę Δ yra 1513 Freiburgo meisterzingerių artikulai. Tay

Lit.: H. Brunner ir kt. (Hgg.), Die S. u. das Gemerkbuch der Augsburger Meistersinger, T. 1991.

Sedisvakancija (iš lot. *sedes* – sėdimoji vieta, *vacare* – būti tuščiam), laikas, kuriuo kokia nors bažn. pareigybė yra neužimta ir eventualiai prižiūrima dažn. vikaro. Per vysk. Δ karalius turėdavo teisę į tos vyskupijos pajamas. Din

Segė → fibula

Sekminės (vok. *Pfingsten*, iš gr. *pentekoste*). Germanų kalbos seniai prigijo gr. skolinys, reiškiantis 50-tą dieną po → Velykų, kurią IV a. švenčiama Šv. Dvasios nusileidimo ir Bažn. įkūrimo šventė, kaip trečia didžioji bažn. šventė; joje susipina bažn. ir gausūs pasauliet. (→ gegužės) papročiai. Col

Seksualumas. Nors Δ yra viena pagr. antropologinių duotybių, jis neapsaugotas nuo istorinių pokyčių ir pasireiškia visada specifinėmis kultūros formomis. Tiesa, ankstyv. VA, kaip rodo išvardijimai → atgailos knygose, buvo paplitę įprastos seksualinės praktikos, bet apie emocinį performulavimą nėra ko ir kalbėti: nesama → meilės literatūros. Patenkinti lytinius poreikius per → santuoką, pasinaudojant tarnaitėmis, per → prostituciją – vyrui! – per visus VA morališkai neatrodo buvę problemiška, nebent jei jis laikėsi griežtų kanonų teisės nuostatų, kurios ir santuokinį lytinį gyvenimą leido tik vaikų pradėjimui ir tik tam tikrais bažn. metų tarpsniais. Reguliarūs lytiniai santykiai buvo laikomi stiprinančiais sveikatą, o santuoką teisiškai nutraukti (iki pat NA) galėjo tik moteris (skaistybės diržas). – Bažn. nuo Pauliaus laikų buvo priešiška visiems Δ pasireiškimams, ir tas priešiškumas dar labiau sustiprėjo, kai → Grigaliaus reforma įgyvendino kunigų santuokos ir konkubinato draudimą. Kūniškos meilės malonumus teologija ir tarp sutuoktinių diskreditavo kaip nedviprasmiškai ydingus (*luxuria* – gašlumas; *fornicatio* – paleistuvystė). Hugono Viktoriškio teigimu, tik užgesus aistrai, santuokos sakramentas pasiekia tobulumo viršūnę. Sulig didžiuoju XII a. Δ susilaukia dėmesio ne tik nau-

jai atsirandančioje → meilės literatūroje, bet ir „sužadėtuvių mistikos“ (*connubium spirituale*) alegorijose, t. p. mene, kuriame įsimylėjėlių vaizdavimo pasitaiko nuo XI a. pab. Iki tol nereflektuojamas įprastinis seksas dvaro aplinkoje dabar emociškai perprasminamas („meilės atradimas“), – jis tampa ir erotika, kuri pasireiškia ne tik trubadūrų lyrikoje, bet ir konkrečiame gyvenime, kai (iki tol, atrodo, nežinomas) petingas kaip → amor purus (provans. *asag*) tapo rekomenduojamas (ypač trubadūrių?) ir praktikuojamas, t. y. buvo atrandamas erotikos rafinuotumas. – Be šių akivaizdžių procesų VA būta nesąmoningų Δ apraiškų, antai juokdarių fenomene, → flagelantų sąjūdyje, raganų persekiojime (kaltinimas lytiškai santykiaujant su velniu), ydų vaizdavime ir t. t. Tai, kad į Δ buvo žiūrima dvejopai ir jis laikytas paribio reiškiniu, rodo erotinių scenų vaizdavimas tik iliustruotų rankr. paraštėse, ant slepiamų mizerikordijų ir bažn. lietvamzdžių (sąmoninga didaktika arba apotropika). T. p. ir įv. eretikų sektoms buvo nuolat prikišamas „iškreiptas“ Δ. Vis dėlto ir idealios meilės teorijos nesaistomų pasauliečių santykis su savo Δ nebuvo itin problemiškas. – Brandž. ir vėlyv. VA lit. neabejojamai užima tam tikrą vietą (tiesa, kur kas kuklesnę negu šiandien). Nepaisant to, kad Δ buvo smerkiamas teol. raštuose ir pamoksluose, religinėje lit. jis yra reikšmingas → mistikoje, kuri nuo Bernardo Klerviečio („*Gg* komentaras“) laikų mielai vartoja iš tos srities perimtas sąvokas, apimančias paletę nuo abstrakčios reikšmės metaforų iki → vizijose iš tikrųjų išgyvenamo susijungimo su „sielos jaunikiu“, dievažmogiu Kristumi (Hadewijch, Mechthilda Magdeburgietė ir kt.). Filos. ir teologija, gvildendamos mūsų laikais gamtos mokslams priskiriamus klausimus, turėjo gilintis ir į Δ, pvz., Alanas iš Lilio („Apie gamtos raudą“), pasitelkęs gausybę alegorijų, nagrinėja → homoseksualumą, o Tomas Akvinietis išsamiai aptaria organizmų dauginimąsi nuo pat sėklų atsiradimo, panašiai daroma ir medicinos lit. Pasauliet. VA lit. apie Δ kalbama rečiau negu Antikoje. Švelnų „gulėjimą greta“ (arba įsivaizduojamą jo geismą) vaizduoja kai kurie kurtuaz. romanai (pvz., Chrétieno iš Trua), nemažai vagantų lyrikos eilėraščių (pvz., *Carmen Buranum*, 116), švankai („Pusė kriaušės“, vid. vok. aukšt.), novelės (Boccaccio), → facecijos, o kartais ir kiti lit. žanrai (pvz., kraujomaišos scena Hartmano iš Aujė *Gregorius*). → Skaistybė, meilė. Din

Lit.: P. R. Schultz, Die erot. Motive in den dt. Dichtungen des 12./13. Jh.s, Diss. Greifswald 1907. – G. Jung, Die Geschlechtsmoral des dt. Weibes im MA, L. 1921. – P. Browe, Beiträge zur Sexualethik des MA.s, Br. 1932. – R. Nelli, L'érotique des troubadours, Ts. 1963. – M. Borodine, La femme et l'amour au XIIIe siècle d'apres Chrétien, G. 1967. – J. Cleugh, Love Locked out, Lo. 1970. – A. u. W. Leibbrand, Formen des Eros, I, Fr. 1972. – H. A. Kelly, Love and Marriage in the Age of Chaucer, Ithaca 1975. – B. Roy (Ed.), L'érotisme au MA, Montréal 1977. – J. Leclercq, Monks and Love in 12th Century France, O. 1979. – P. Dinzelbacher, Über die Entdeckung der Liebe im HMA, in: Saeculum 32 (1981), 185–208. – V. Bollough/J. Brundage (Ed.), Sexual Practices and the Med. Church, Buffalo 1982. – J.-L. Flandrin, Un temps pour embrasser, P. 1983. – P. Dinzelbacher, Pour une histoire de l'amour au MA, in: Le Moyen Age 93 (1987), 223–240. – J. Brundage, Law, Sex, and Christian Society in Med. Europe, Ch. 1987. – M. Pilosu, La donna e la chiesa nel medioevo, Genova 1989. – W. Beutin, Über die Kapelle, die an dem Bauch gebaut ist. Sakral- u. Sexualsprache im MA..., in: Mediaevistik 3 (1990), 7–26. – P. Dinzelbacher, Ma. Sexualität – die Quellen, 1992. → Obsceniškumas.

Sekta (iš lot. *sequor* – sekti, persekioti), vyraujančios relig. sistemos viduje atsiribojanti grupė, pasižyminti pretenzija į „grynąjį“ mokymą, priešpriešinamą vyraujančiam, kuris laikomas iškraipytu. Senojoje krikšč. Δ žinomos jau nuo III–IV a.: tarp kitų minėtini gnostikai, donatistai, arijonai, nestoriečiai. Svarbiausios VA Δ buvo tokios: paulìečiai, → bogumilai (IX–X a.), → katarai ir valdiečiai (XII–XIII a.), viklifiečiai (→ lolardai), → laisvosios dvasios broliai ir seserys (XIV a.), husitai, Bohemijos broliai (XV a.). → Erezija. Rie

Sekvenciaras (prozaras), rankraščio su → sekvencijų, jų tekstų, melodijų be tekstų ir su jais, dažnai didesnio rankr. dalies su giesmėmis (ir tropais), skirtomis pirmiausia → Mišioms (→ cantatorium, → gradualas, → troparas) pavadinimas. Pagal bažn. metus išdėstytos sekvencijos prasideda dažn. Kalėdoms skirtais kūriniais. Schl

Lit.: H. Husmann, Tropen- u. Sequenzenhandschriften, Mn. 1964.

Sekvencija (lot. *sequentia* – seka; t. p.: *prosa*; *prosa ad sequentiam*), VA → monodijos giesmės,

giedamos po → Aleliuja, žanras; Δ sudaryta pagal porinio pasikartojančios melodijos eilučių gretinimo principą, iš vad. dvigubųjų versiklų („progresuojanti repeticija"). Atsiradusi kaip Karolingų laikų → tropui artima poetinė ir muzik. naujovė, Δ padėjo šventiškai puošti ir plėtoti sankcionuotą choralų repertuarą, tačiau kaip savarankiška meno forma reikšmingumu ji pranoko nuo choralo priklausomus tropus. Δ ist. tarpsniai: Karolingų liturgikas Amalaras († apie 850), kuriuo sekant Δ terminas iš pr. taikomas tik po Aleliuja išplėstine forma kartojamam → jubilui nusakyti, toliau Notkeris Mikčius Galeniškis († 912), kuris savo Δ rinkinio (*Liber hymnorum*) pratarmėje Δ atsiradimą aiškina kaip tekstų neturėjusių, pagal Š. Pranc. pavyzdį sukurtų melodijų silabinį tekstavimą, pagaliau Adomas Viktoriškis († 1192), kuris Paryžiaus augustinų kanauninkų abatijoje sukomponuoja iš vienodo ilgio dvigubų strofų sudarytą, ritminio teksto ir akcentinės melodijos vienalytį Δ tipą. Ši „Adomo strofa" pakeičia vėlyvą auton. žanro formą, kurios pirmtakės buvo IX–XI a. ne kartą tekstuotos ir turėjusios savo pavadinimus „standartinės Δ" melodijos schemos (*ostende, graeca, lyra, organa* ir kt.), šalia kurių būta nedidelės grupės „archajiškų" Δ, nuosekliai nesilaikančių „progresuojančios repeticijos" principo (kai, giedant tekstą, nauja melodijos eilutė prasideda pasibaigus senosios pakartojimui), o sudaryta beveik strofiškai, pagal „dvigubo *cursus*" principą, t. y. melodijos eilutės susijungia ir toliau pasikartoja kaip atskiras vienetas. Δ senojo repertuaro branduolys, skirstomas į v. frankų prozą (*ad sequentiam*) ir r. frankų Δ, per VA buvo smarkiai išplėstas naujomis melodijomis, kol Tridento Bažn. susirinkimas (1545–1563) jį sumažino iki 4 (*Victimae paschali laudes*, *Veni sancte spiritus*, *Lauda Sion salvatorem*, *Dies irae*, ir nuo XVIII a. – *Stabat mater*). – Į vid. vok. aukšt. k. Δ pirmieji išvertė Vienuolis Zalcburgietis ir Henrikas Laufenbergietis. Tokios taut. lit. formos kaip → lai ir leichas dažnai kildinamos iš Δ, tačiau, ko gero, turi atskirą bendrą pamatą. Schl

Lit.: R. L. Crocker, The Sequence, in: W. Arlt ir kt. (Hgg). Gattungen der Musik in Einzeldarstellungen, Bern 1973, 269–322. – R. L. Crocker, The Early Med. Sequence, Berkeley 1977. – B. Stäblein, Einiges Neue zum Thema „archaische" Sequenzen, in: Fs. G. v. Dadelsen, Neuhausen 1978, 352–383. – K. Vellekopp, Dies irae dies illa. Studien zur Frühgesch. einer Sequenz, Bilthoven 1978. – A. Haug, Gesungene u. schriftlich dargestellte Sequenzen. Beobachtungen zu den ältesten ostfrk. Sequenzhandschriften, Neuhausen 1987. – D. Hiley, The Rhythmed Sequence in England. A Preliminary survey, in: M. Huglo (Ed.), Musicologie Médiéval Notations et Séquences, P. 1987.

Senasis Romos choralas, nusako penkiuose XI–XIII a. Romos rankr. užrašytą choralo formą, kurioje pastebima būdingų nukrypimų nuo kituose šalt. paplitusio tradicinio melodijos pavidalo. Melodika tonaciniu požiūriu mažiau profiliuota ir nusistovėjusi, jos paskirtis – veikiau tekstą papuošti, nei jį išsakyti. Dėl šalt. vietos ir stilistinių savybių šios melodijos buvo susietos su ankstyv. viet. Romos bazilikų ir bažnyčių liturg., išsilaikiusia greta VII a. susiformavusios iškilmingos popiežiškosios procesijų liturg. Δ tradicijos pėdsakų aptikta ir senesniuose Vidurio It. bei Frankų imp. šaltiniuose. Schl

Lit.: Monumenta Monodica Medii Aevi 2: Die Gesäge d. altröm. Graduale Vat. lat. 5319, Kassel 1970. – P. F. Cutter, Musical Sources of the Old-Roman Mass, Musicological Studies and Documents 36, Neuhausen-St. 1979. – H. Hucke, Z. Aufzeichnung d. altröm. Offertorien, in: Fs. E. Cardine, St. Ottilien 1980, 296–313. – A. Turco, Dai Modi del Vecchio Romano ai Modi-Toni Gregoriani, in: Bolletino dell'Associazione Studi di Canto Gregoriano, I (1981), 3–31. – H. van der Werf, The Emergence of Gregorian Chant. A Comparative Study od Ambrosian, Roman and Gregorian Chant, I–II, Rochester 1983. – S. Klöckner, Analyt. Unters.en an 16 Introiten im I. Ton d. altröm. u. d. frk.-gregorian. Repertoires hinsichtlich einer bewußten melod. Abhängigkeit, in: Beitr. zur Gregorianik 5 (1988), 3–95.

Senasis Testamentas, po šventyklos sugriovimo (70 po Kr.) galutinai užbaigtas hebrajų kanonas, yra II ir I t-mečio pr. Kr. žydų lit. dalis; pagal hebrajų abėcėlės raidžių skaičių jis sudarytas iš 22 arba 24 knygų: „Įstatymo/Teisyno" (Mozės Penkianygė ir Pranašai, prie kurių priskiriamos ir senosios Istorinės knygos: Jozuės, Teisėjų, Samuelio pirma, Samuelio antra, Karalių pirma, Karalių antra, Izaijo, Jeremijo, Ezechielio ir Dvylikos pranašų) ir „Raštų" (Psalmynas, Jobo, Patarlių, Rūtos, Giesmių giesmės, Mokytojo, Raudų, Esteros, Danieliaus, Ezros, Nehemijo, Metraščių knygos). Į gr. Bibliją (Septuaginta) dar įeina vad. → apokrifai arba pseudoepigrafai. Įv. Rytų Bažn.

skiriasi pripažįstamų Δ knygų tvarka ir skaičius. VA Δ ne suvokiamas kaip savarankiškas vienetas ir žydų Šv. Raštas, bet matomas NT šviesoje: Kristus yra Rašto „išpildytojas", jis atskleidžia jo prasmę (*Mt* 27, 46 = *Ps* 22, 2 ir kitur); t. p. darė ir Jeruzalės bendruomenė (*Apd* 4, 25 = *Ps* 2, 1 ir t.). Esama ankstyvų liudijimų, kad psalmės naudotos liturg. (*1 Kor* 14, 26 ir kt.). Per benediktinų vienuolius, kurie, kalbėdami valandas, reguliariai, tam tikra pastovia seka ir apgalvota tvarka (pvz., gradualo, atgailos psalmės) skaitė Psalmyną ir buvo įpratę skaityti Δ skaitinius, Δ tapo tvirta VA relig. gyvenimo dalimi; todėl ir ST dievobaimingieji veikėjai, pvz., → Adomas, Ieva, Abraomas ir kt. imti gerbti kaip šventieji. Iš NT perspektyvos Δ ir per visus VA buvo laikomas Apreiškimo šalt., atskleidžiančiu sukūrimo ir išganymo ryšį išganymo istorijoje ir parodančiu Dievo Kūrėjo bei Išganytojo vienovę. LaJ

Lit.: J. Nielen, Gottes Volk u. Gottes Sohn. Zum chr. Verständnis d. AT, F. 1954. – L. Goppelt, Typos. Die typolog. Deutung d. AT im Neuen, Da. 1981. – Žurn.: Zs. f. die atl. Wiss. → Biblija.

Senatvė. VA žmogus, netapęs didelio vaikų mirtingumo auka, gyvendavo vidutiniškai 40–50 metų; tik nedaugelis sulaukdavo 60–70 metų. Kaip gyvenimo atkarpa, Δ priklausė nuo teis. ir soc.-etinio konteksto. Teis. požiūriu žmogus, perkopęs 60 metų, buvo „ubir sine tage komen" („viršijęs savo dienas", – „Saksų veidrodis", Žemės teisė I, 42, 1). Šitaip visiškas teis., soc. ir polit. seno žmogaus veiksnumas darėsi abejotinas ir pareikalavus turėjo būti konkrečiai įrodomas (plg. „Saksų veidrodis", Krašto teisė I, 52, 2). Senesnėje archajinėje tradicijoje grėsė grąžinimas į tarnystės statusą (→ vaikystė) ar net nužudymas. Δ, ypač bajorijos ir miestiečių sluoksniuose, dažnai reiškė sustiprėjusį kartų konfliktą su jaunuomene, kylantį dėl valdžios ar turtų. Tuos klausimus nagrinėja VA teisės šaltiniai, o nuo XII a. – moralinė teol. Seni žmonės, vyrai ir moterys, pamažu tolo nuo visuom. gyvenimo ir jame galiojančių vidinių, pasauliet. normų. Užtat juo intesyvesni darėsi ir krikšč. mokymu (*1 Tim* 5; *Tit* 2) grindžiami mėginimai paskatinti juos atsidėti vien atgailai (penitencijai), net užsidarant vien. (konversuotieji). Antikinė, ir Bažn. palaikoma orios Δ (*honor aetetis*) idėja VA reiškia ir Δ susiejimą su tam tikru → luomu bei gyvenimo forma, verčiančia vaidinti specifinį vaidmenį. Δ → jaunystei privalėjo būti pavyzdys ir patarėjas (*altwis*, Volframo iš Ešenbacho *Parzival*, 109, 13), tačiau ypač buvo tikimasi, kad ji smerks pasaulio viliones: „Di grisen hant michs überkomen, diu werlt gestüende trurecIicher nie" (Valterio Fogelveidės L. 121, 24 ir t., → contemptus mundi). Šio vaizdinio priešingybė nuo pat Bažn. tėvų buvo „senas kvailys" (plg. S. Brant, *Das Narrenschif*, V sk.), „netikęs šimtametis kūdikis". Radikalūs relig. sluoksniai Δ su jos ligomis VA vaizdavo apskritai kaip žmogaus menkystės simbolį (Henriko iš Melko *Memento mori*, V. 546 ir t.). Tokią nuostatą, pagrįstą ST, Antikos ir ankstyv. krikšč. šaltiniais, nuo XIII a. → elgetaujančiųjų ordinų teol. pavertė moraliniu relig. iššūkiu (senatvė kaip kova su velniu). → Žmogaus amžius. Thu

Lit.: C. Gnilka, Aetas spiritalis, Bo. 1972. – R. Sprandel, Altersschicksal u. Altersmoral, St. 1981. – Goodich, From Birth to Old Age ... 1250–1350, Lanham 1989. – Sheehan (Ed.), Aging and the Ages in med. Europe, Toronto 1990.

Senatvės daina (vok. *Alterslied*), šiuolaikinis terminas, nusakąs vėlyv. VA dainų atmainą, kurioje žmogaus gyvenimo netvarumo tematika sklaidoma krikšč. moralizuojamu būdu, t. y. turint galvoje sielos atsakomybę prieš Dievą anapusiniame pasaulyje. Tiek asmeninės senatvės patirties vaizdavimas (→ Verfallsklage), tiek bendri skundai dėl viso, kas žemiška, netvarumo, tarnauja vienam visuot. pamokomam tikslui: atskleisti visas šio pasaulio vertes ir idealus – pvz., turtą, garbę, valdžią, riterystę, meilę – esant niekingus arba nuodėmingus, taip paraginant būtinai atsižadėti pasaulio (→ contemptus mundi, Ponia Pasaulis) ar atsigręžti į Dievą. Tokia griežtu šiapusybės/anapusybės dualizmu pagrįsta nuostata vėlyv. VA Δ tęsia kūrinių VA lot. k. tradiciją *Contemptus mundi* tema. Pirmąsias Δ vid. vok. aukšt. k. sukūrė Valteris Fogelveidė (*Elegie, Frau-Welt-Gedicht*) ir Neidhartas; paskiros temos – dažn. alegorinių arba atvirai nurodomųjų (*deiktischen*) pamokomųjų kūrinių pavidalu – vėliau buvo sklaidomos vėlyv. VA špruchų poezijoje, meisterzingerių ir, pvz., Hugono Monfortečio kūryboje. Daugiausia ir

savičiausių kūrinių senatvės tema vėlyv. VA poezijoje parašė Osvaldas iš Volkensteino, ėmęsis individualiais išgyvenimais pagrįsto savęs vaizdavimo (→ Rückblickslied). Δ pavyzdžių anglų k. pateikia Tomas Hoccleve (XV a. pr.), valų k. – Guot'ras Glynas (XV a. antra pusė). → Elegija. Har

Lit.: W. MOHR, Altersdichtung Walthers v. d. Vogelweide, in: Sprachkunst 4 (1971), 329–356. – S. WAILES, Oswald v. Wolkenstein and the „Alterslied", in: Germanic Review 50 (1975), 5–18. – S. HARTMANN, Altersdichtung u. Selbstdarstellung bei Oswald v. Wolkenstein, Göp. 1980. → Senatvė.

Senhal (sen. provans. – ženklas, herbo ženklas, slapyvardis), tarp → trubadūrų paplitęs paprotys moters, kurios meilės siekiama, t. p. globėjo ar globėjos ir meno bendrų vardus užšifruoti Δ. Neretai taip buvo siekiama išlaikyti apdainuojamosios damos anonimiškumą ir pabrėžti poetinės fikcijos tikroviškumą; tačiau, kaip spėjama, paprastai Δ būdavo susižinojimo priemonė savųjų rate. *Kas

Senoji anglų kalba (anglosaksų k.), iš visų sen. germ. k. gausiausiai paliudyta kalba drauge su → senąja fryzų ir → senąja saksų k. priklauso Šiaurės jūros germ. („ingveonų") k. grupei Δ Britanijos saloje randasi V a., ją užėmus žemyno jutams, anglams ir saksams, o XII a. pradžioje stiprėjant norm. valdžiai, pereina į → viduriniąją anglų k. Skirstoma į tris ligi šiol nepakankamai ištyrinėtus dialektus: Kento (jutai Kento grafystėje), v. saksų (saksai į pietus nuo Temzės) ir anglų (anglai, gyvenę terit. į š. nuo Temzės, Hamberio upės padalytą į Mersiją ir Nortumbriją). Polit. v. saksų dominavimas vėlyv. Δ laikais leidžia suprasti, kodėl 4 rankr., į kuriuos sudėtos esminės iš pr. anglų k. sukurtų eiliuotų kūrinių dalys, išlikusios kaip perrašai vėlyv. v. saksų k. Greta ~30 000 raidžių rimu sukurtos ir gausybę lit. žanrų aprėpiančios poezijos (→ raidžių rimo poezija, elegija) eilučių esama dar gausesnės prozos (visų pirma, kar. Alfredo laikų vert.; homilijos; Elfriko relig. ir moksl. veikalai; Vulfstanas). Rašyta → insularu, → runos beveik nenaudotos. Esminiai garsų raidos pokyčiai, pereinant nuo germ. prie Δ, pirmiausia palietė balsyną (pašviesėja germaniškasis „A"; atsiranda naujų dvibalsių arba balsių dėl balsių kaitos, veliarinio ir palatalinio umliauto; pakinta balsių atspalviai, veikiant gretimiems palataliniams, nazaliniams, labialiniams ir friktyviniams garsams, jie pailgėja prieš ilginančias priebalsių grupes; keičiasi germaniškieji dvibalsiai). Nuo nauj. anglų k. Δ nutolusi labiau nei sen. vok. aukšt. k. nuo nauj. vok. aukšt. k. Priešingai nei nauj. anglų k., Δ, pvz., esama suapvalintų balsių ir frikatyvų χ, $ç$. – Kadangi Δ yra sintetinė, ji turi palyginti turtingą žodžių kaitymo sist. Tai matyti ir iš 3 gramatines gim. bei 5 linksnius turinčių, iš esmės į 3 linksniuotes skirstomų daiktav. (vyr. ir niekatr. gim. „a-" kamienas, mot. g. „o-" kamienas bei vyr., mot. ir niekatr. gim. „n-" kamienas) bei būdv. kaitymo, veiksmaž. asmenavimo, kur esama 8 „stiprių", šaknies balsį keičiančių, bei 3 „silpnų" asmenuočių, naudojančių dentalinę priesagą, grupės modalinių veiksmaž. (stipriųjų ir silpnųjų) ir 4 visai netaisyklingų („atematinių") veiksmaž. Sintetines formas turi esam. ir būt. laikas, visi kiti turi būti (iš dalies) sudaromi analitiškai. Žodžių tvarka kur kas mažiau taisyklinga nei nauj. anglų k. Įsidėmėtinas Δ pajėgumas kurti naujus žodžius, naudojantis žodžių sujungimu. Δ žodynas labai asociatyvus ir raiškus. Iš užkariautųjų keltų Δ maža ką teperėmė. Iš lot. k. į Δ (iš dalies ir kaip vertiniai) pirmiausia pateko kultūros ir teol. sričių žodžiai (krikšč. įsitvirtino VI a. pab.). Skand. (visų pirma danų) įtakos atspindžiai (vikingų antpuoliai nuo VIII a. pabaigos) įžvelgiami tik vid. anglų k. ir susiję su pagr. Δ žodyno sritimis. Ber

Lit.: J. BOSWORTH/T. N. TOLLER, An Anglo-Saxon Dictionary, Lo. 1989 (2 Supplements 1921 u. 1972). – A. CAMPBELL, Old English Grammar, O. 1959. – J. R. C. HALL/ H. D. MERITT, Concise Anglo-Saxon Dictionary, C. [4]1960. – E. SIEVERS/K. BRUNNER, Altenglisch. Grammatik, T. [3]1965. – Anglo-Saxon England (ASE), C. 1972 ir t. – A. C. BAUGH/T. CABLE, A History of the English Language, Lo. [3]1978. – LEHNERT, Altenglisch Elementarbuch, B. [9]1978. – R. L. VENEZKY ir kt., A Microfiche Concordance to Old English, Toronto 1980–1985. – B. MITCHELL, Old English Syntax, I–II, O. 1985. – IDEM./F. C. ROBINSON, A Guide to Old English, O. [4]1986. – Dictionary of Old English (DOE), Toronto 1986 ir t.

Senoji bažnytinė slavų kalba → senoji slavų kalba

Senoji germanų kalba → germanų kalbos

Senoji ispaniškoji liturgija, Isp. gyvavusi dar vad. ir mozarabų, vizigotų arba vestgotų atskiroji liturg., suformuota Tolede ir iš šio centro platinta, išsilaikiusi ir arabų viešpatavimo laikais ir tik antroje XI a. pusėje turėjusi užleisti vietą Romos liturg. Išlikusios rubrikos ir tekstai, viena vertus, liudija vieningą visų lot. liturgijų branduolį, tačiau, kita vertus, pastebimi ir individualūs veiksmų, kalbos ir apimties bruožai, matyt, galėję paveikti ir melodijas, kurių su pritaikoma notacija tėra išlikę paskiri ir nereprezentatyvūs pavyzdžiai (*Madrid, Bibl. de l'Academia de la Historia* 56). XVI a. Ximeneso de Cisneroso mėginimai rekonstruoti isp. choralą gali pretenduoti į dokumentinę vertę tik tekstų atžvilgiu. Schl

Lit.: H. ANGLÉS, Span.-mozarab. Liturgie, in: Gesch, d. kathol. Kirchenmusik, I, Kassel 1972, 208–219.

Senoji nyderlandų kalba, pirminė → viduriniosios nyderlandų kalbos forma, kuria kalbėta iki ~1100. Be glosų, įrašų ir dviejų poezijos eilučių, Δ paminklai yra tiktai psalmės sen. r. frankų žem. tarme (IX a.) ir veikiausiai Egmonde radęsis *Williram* rankr. (~1100). Plg. t. p. → senoji vokiečių žemaičių kalba, frankų kalba. Voo

Senoji prancūzų kalba, viena iš romanų k., pirmiausia paliudyta „Štrasburgo priesaikose" (842, dviem k. – sen. vok. aukšt. ir *romana lingua*) ir *Eulalia-Sequenz* (IX a. pab.). XII a. – Š. Pranc. feodalinės dvarų kultūros k., turėjusi ir atitinkamo poveikio vid. vok. aukšt. ir vid. vok. žem. k., perėmusioms iš jos daug skolinių (pvz., veiksmaž. priesagą: *-ieren*). Naikinamųjų žygių prieš → albigiečius padarinys buvo tas, kad prancūzų (*le francien*) – Il de Franso ir kar. – tarmė įsitvirtino, išstumdama visuom. ir lit. požiūriais ne menkiau išsivysčiusiose P. Pranc. prov.-jose vartotą provans. kalbą, kurią pop. Inocentas IV 1245 uždraudė kaip eretikų raiškos formą. → Provansiečių kalba iš kultūros instrumento pavirto dialektu (*patois*). O štai *langue d'oil* (iš čia nauj. pranc. k. *oui* – taip), kaip *françois de Paris*, tampa bendrine pranc. k. – Palyginti su lot. k., kuri šiuo požiūriu gali būti laikoma romanų k. prokalbe, provans. k. kur kas konservatyvesnė nei Δ, plg. dvejopas vietovardžių formas: Aurillac/Orly (iš lot. *aureliacum*); Cadillac/Chailly (iš lot. *catilaicum*). Tai pasakytina ir apskritai apie balsyną ir priebalsyną, kaip matome iš tokios garsų eilės lot. – provans. – Δ – nauj. pranc. k.: cantare – cantar – chanter – chanter; cor – cor – cuer – coeur; mel – mel – miel – miel; flore – flor – flour – fleur; tela – tela – teile – toile; maturu(m) – madur – muer – mûr; pacare – pagar – paier – payer; sapa – saba – seve – sève. Be to, Δ išlaikė laisvą žodžių tvarką, išsaugodama dviejų linksnių kaitymo sistemą: *rectus* (*cas sujet*) yra lot. k. nominatyvas, *obliquus* (*cas régime*) – lot. k. akuzatyvas, dėl sinkretizmo išstumiąs visas kitas formas; pvz., *rectus* (vns.) li murs (iš lot. *mûrus*); (dgs.) li mur (iš lot. *mûri*); *obliquus* (vns.) lo mur (iš lot. *mûrum*); (dgs.) les murs (iš lot. *mûrôs*). → Vidurinioji prancūzų kalba. Wal

Lit.: A. GREIMAS, Dictionnaire de l'ancien français, P. 1986. – W. v. WARTBURG, Evolution et structure de la langue française, [10]1971. – C. TAGLIAVINI, Einf. in die roman. Philologie, [6]1972. – E. U. GROSSE, Altfranzösisch. Elementarkurs, [2]1975.

Senoji saksų kalba, sen. vok. žem. kalbos r. atšaka. Ji apima saksų genties tarmes, kuriomis ankstyv. VA kalbėta terit. tarp Šiaurės j., Elbės, Vidurio Vok. kalnų pakraščio ir Reino žemupio. Svarbiausi tekstai – bibl. epai *Heliand* ir *Genesis* (IX a.), parašyti ilgosiomis raidžių rimo eilutėmis. Be to, išlikę ir bažn. reikmėms skirtų tekstų: išpažinimų, interlinearinių psalmių vert., glosų. XI–XII a. Δ pakeičia vid. vok. žem. k. Qua

Lit.: G. CORDES, Die sprachl. Stellung d. Altsächsischen, in: O. KLOSE (Hg.), Gesh. Schleswig-Holsteins, Neumünster 1957. – W. BESCH IR KT. (Hgg.), Sprachgesch., II. 2, B. 1985, 1069–1119.

Senoji skandinavų kalba (vok. *Altnordisch*), bendrinis skand. kalbų pavadinimas VA. Nors jos visos dar ilgą laiką buvo labai panašios, jau nuo pat seniausių šalt. galima įžvelgti skilimą į V. (islandų ir → norvegų) ir R. (→ švedų ir → danų) k. Vad. skand. prokalbės paminklai yra II–VIII a. → runų įrašai, o Δ paminklai prasideda IX a. runų įrašais. XI a. ją papildo rankr. tradicija – iš pr. vardažodžiai lot. tekstuose, o nuo XII a. – gausi lit. taut. k. Rytų skand. kalbomis išlikę ypač daug teis. tekstų, iš vėlesnių laikų – ir relig. veikalų

vert., o v. skand. lit. labai gausu ir pasauliet. kūrinių. Pagr. šios lit. židinys yra → Islandija. Šiuo požiūriu ji tokia reikšminga, kad Δ sąvoka dažnai vartojama kaip sen. islandų k. sinonimas. Ten buvo sukurta dauguma išlikusių rankr., pvz., ir → Edų *Codex Regius*. Ten kaip atskiras lit. žanras atsirado → sagos; t. p. ir → skaldų dauguma buvo islandai. Ši lit. tradicija išsilaikė ligi NA, mat tam buvo palanki salos padėtis. Qua

Lit.: A. Noreen, Altnordische Grammatik, I, Hl. 1923 (Repr. T. 1970). – A. Heusler, Altisl. Elementarbuch, Hei. 1962. – J. De Vries, Altnordische Lit. gesch., I–II, B. [2]1964–67. – E. Wessén, Die nord. Sprachen (Grundriß 4), B. 1968. – J. Fritzner, Ordbog over Det gamle norske Sprog., I–III, Oslo [4]1973 (IV: Rettelser og tilleg, Oslo 1972). – W. Baetke, Wb. z. an. Prosalit., Da. 1976. – E. Haugen, The Scandinavian Languages, Lo. 1976.

Senoji slavų kalba (sen. bažn. slavų, bažn. slavų k.), seniausia rašyt. slavų k., p., r. ir iš dalies v. slavų IX–X a. vartota kaip literatūrinė teol., o iš dalies ir pasauliet. veikalų kalba, ypač verčiant Bibliją ir liturg. knygas iš gr. k. Kirilo ir Metodijaus → slavų misijos laikais. → Bulgarų kalba, slavų kalbos. Sir

Lit.: V. Jagić, Entstehungsgesch. d. kirchenslaw. Sprache, 1913. – N. van Wijk, Gesch. d. kirchenslaw. Sprache, I, 1931. – P. Diels, Altkirchenslaw. Grammatik, I–II, 1932/34. – R. Rosenkranz, Hist. Laut-und Formenlehre des Altbulgarischen, 1955. – A. G. Lut, Old Church Slavonic Grammar, Den Haag 1959. – A. Leskien, Hb. d. altbulgar. (akslav.) Sprache, [9]1969.

Senoji vokiečių aukštaičių kalba. Šiame heterogeniškame termine, nusakančiame ~300 trukusią vok. k. epochą ir iš jos išlikusius rašytinius liudijimus, žodis „senoji" reiškia laiką nuo VIII iki XI a., o „aukštaičių" – terit., plytinčią į p. nuo vok. žem. k. srities. Δ tarmėms iš germ. genčių k. susiformuoti lemiamos įtakos turėjo su soc. pasikeitimais (tautų kraustymasis, imp. kūrimas) vykę k. pokyčiai: greta vad. pirminio umliauto įsitvirtinimo, pirmiausia vyksta antroji arba vok. aukšt. priebalsių perkaita (V–IX a.). Dėl savo paskiruose regionuose skirtingo, š. kryptimi vis silpnėjančio reiškimosi ši perkaita buvo vienas esminių vok. k. arealo pasidalijimo veiksnių, tad šis arealas pasirodo esąs anaiptol nevientisas. Po christianizacijos, energingai vykdytos Karolio D., svarbaus vok. k. skatintojo, raštijos, kaip ir apskritai visų, bemaž vien per lot. k. platinamų kultūros turtų puoselėtojais tampa vienuolynai. Per savo raštininkus jie esmingai suformavo Δ paveikslą. Štai (nors laiko požiūriu visų vien. reikšmė nebuvo vienoda), P. Vok. rašto centrai buvo Regensburgo ir Freizingo vien. Bavarijoje, alemanų – Šv. Galeno ir Murbacho vien., p. Pareinės frankų – Veisenburgas, o r. frankų – Fulda ir Viucburgas. (Vakarų) Vid. Vok. priskiriami Pareinės frankų žemėse buvę Loršo bei Mainco vien. ir Kelno bei Tryro vien. vid. frankų žemėse. Tarp labai negausiai išlikusių didesnės apimties dokumentų Δ, be kelių → glosarijų ir pasikalbėjimų knygelių, pirmiausia aptinkame teol. pobūdžio vert. bandymų, o vėliau – ir savarankiškesnių dvasinių veikalų (pvz., Otfrydo Veisenburgiečio „Evangelijų knyga"). Iš pasauliet. kūrinių mums išliko keletas raidžių rimo paminklų (tarp jų – burtažodžiai, „Hildebrando giesmė", *Muspilli, Ludwigslied*). Dar gana jauna raštijos Δ tradicija apie 900 išseko. Tiktai baigiantis XI a., taigi šios epochos pab., naujų akcentų savo moksl. vertimais jai suteikė Notkeris Gaeniškis. Δ priklauso alemanų, bavarų, frankų, langobardų, matyt, ir tiuringų k. atšakos. → Senoji vokiečių žemaičių kalba, vokiečių kalba. Hof

Lit.: S. Sonderegger, Ahdt.e Sprache, in: Kurzer Grundriß der germ. Philologie, I, B. 1970, 288–346. – A. Bach, Gesch. der dt. Sprache, Hei. [9]1970, 288–346. – A. Bach, Gesch. der dt. Sprache, Hei. [9]1970. – F. Müffelmann, Ahdt., Bo. 1970. – R. Bergmann ir kt. (Hgg.), Ahdt., I, II, Hei. 1987. – W. Haubrichs, Von den Ahdt. zum hohen MA, F. 1988. – H. D. Schlosser, Ahdt.e Lit., F. 1989.

Senoji vokiečių žemaičių kalba, platesniąja prasme apibūdina → senosios vokiečių kalbos tarmes, paplitusias į š. nuo priebalsių perkaitos ribos: sen. saksų ir sen. frankų žem. (sen. nyderl.) k. Siauresne prasme Δ terminas taikomas sen. saksų k. Nuo vok. aukšt. k. ji skiriasi antrąja → priebalsių perkaita: Δ – *ik, thorp, makon*; sen. vok. aukšt. – *ih, dorf, mahhon*. Be to, Δ tarmėse pasitaiko vad. ingveonizmų, rodančių ryšius su – sen. anglų ir sen. fryzų k., plg., sen. saksų – *fithan*; sen. vok. aukšt. – *findan*. Rašyt. Δ šaltinių pradeda rastis tik IX a., po christianizacijos, tačiau ir tada vakarinės, sen. frankų žem. k. priklausančios tarmės tėra menkai paliudytos. Greta asmenv. ir vietov. lot. dokumentuose esama tik keleto glosų,

paskirų žodžių ir sakinių. Vienintelis išlikęs rišlus tekstas yra *Wachtendonckschen Psalmen* (IX a.?), fragmentiškas interlinearinis psalmių vert. Sen. frankų žem. k. pagrindu susiformavo vid. nyd. k. (1200–1500), o iš sen. saksų k. atsirado → viduriniosios vokiečių žemaičių kalbos tarmės. → Nyderlandų kalba, vokiečių kalba. Qua

Lit.: W. L. VAN HELTEN, Die altostnfrk. Psalmen u. Glossen, Groningen 1902 (Repr. 1967). – G. CORDES, Altniederdeutsch. Elementarbuch, Hei. 1973. – GYSSELING, Corpus van Middelnederlandse teksten (tot en met het jaar 1300). Bouwstoffen. Reeks II. Literaire handschriften, deel 1: Fragmenten, Den Haag 1980. – W. BESCH/O. REICHMANN/S. SONDERREGGER (Hgg.), Sprachgesch. Ein Hb., 1/2, B. 1985, 1069–1119.

Sensualizmas (iš lot. *sensus* – juslė, jutimas), pažinimo teorijos nuostata, pagal kurią realių dalykų pažinimas gali būti įgyjamas ir/arba patikrinamas vien juslinio patyrimo būdu. Kiti pažinimo šaltiniai (tokie kaip abstrakcija, sąvokų analizė, akivaizdumas ir kt.) atmetami kaip nepatikimi. VA sensualistine galima laikyti nebent Viljamo Okamo († 1349) teoriją, pagal kurią universalijos pažinime neatliekančios jokio vaidmens; tiesa, Okamas pripažįsta, kad galimas ir nematerialių dalykų pažinimas (pvz., matematika), kai pažinimo šaltinis yra intelektas. → Okamizmas. Wim

Sensus spiritualis → Šv. Rašto prasmė

Sentencija (lot. – posakis, teiginys), taiklus, lengvai įsimenamas, tikslus konstatavimas (→ gnoma). VA poetikose Δ minima tarp stilistinių figūrų ir rekomenduojama vartoti patosui sukelti arba jam sustiprinti, taip pat įžanginiuose topuose. Δ dažnai pasitaiko didakt. ir pasakojamuosiuose žanruose; čia reikšminga yra vien. mokyklų lavinimo reikmėms skirtų Δ rinkinių įtaka (ypač juntama Gotfrydo Štrasburgiečio kūryboje). → Colores rhetorici, retorika, patarlė, špruchų literatūra. Rie

Sentencijų komentarai, Bažn. Tėvų ir Mokytojų posakių rinkinių, sudarinėtų nuo XI–XII a., komentarai. Šią medžiagą tvarkė greta kitų Petro Abeliaro, Hugono Viktoriškio ir Petro Lombardo mokyklos. Abeliaras ją sistemino pagal „dialektinę" (→ dialektika), Hugonas – pagal „išganymo ist." (pagal Biblijos posakius) schemą. Petro Lombardo metodas yra tarpinis: sentencijos grupuojamos pagal Bibliją, o aiškinamos „dialektiškai": *auctoritas* (*littera*; pažodinis tekstas), *sensus* (→ quaestio; interpretacijos problema) ir *solutio* (*sententia magistri*; mokytojo nuomonė). Δ kaip vadovėlis (→ baccalaureus 1–2 metais turėjo aiškinti tik sentencijas) atsirado XII–XIV a. iš glosų, ir čia dažn. pamatu buvo imamos Petro Lombardo „Sentencijos". Įprastinės Δ dalys: teksto skirstymas, turinio duomenys, problemos formulavimas ir komentaras (su interpretavimo argumentais, diskusija, sprendimu). XIV a. pereinama prie traktato. Plg. → quaestio. Wim

Lit.: M. GRABMANN, Gesch. der scholastischen Methode, I–II, 1909–1911 (Repr. 1961).

Septem sapientes. 1. Lot. vertimas gr. *hepta sophoi* (septyni išminčiai), kuriems buvo priskiriama gyvenimo išminties kupinų sentencijų autorystė; Δ priklausė ir Talis Miletietis, ir Solonas Atėnietis. 2. „Ist. apie 7 išminčius" (*Historia septem sapientum*), VA lot. rytietiškųjų „Sindbado knygų" versijos(-ų), turėjusios didelį pasisekimą ir V. ir išverstos į daugelį Eur. kalbų, tarp jų ir vok., herojai. Kna

Lit.: B. SNELL, Leben u. Meinungen der Sieben Weisen, Mn. ³1952. – J. JAUNZEMS (Ed.), Studies of the Seven Sages of Rome, Honolulu 1978.

Septenaras (iš lot. *septenarius* – septynianaris). 1. Vėlyv. Antikos ir ankstyv. krikšč. himnų septynių pėdų metras; cezūra po ketvirtosios pėdos. 2. Biblijoje minimų faktų, asmenų arba įvykių septyneilis; religinėje lit. – skaičių alegorijos eilėraščių objektas. Ehl

Lit.: V. SCHUPP, Septenar u. Bauform, B. 1964.

Septynerios dovanos, šv. Dvasios. Pagal *Iz* 11, 2 Šv. Dvasia suteikia iš Dovydo giminės ateinančiam Mesijui iškiliausias jo protėvių savybes: Saliamono išmintį ir įžvalgumą, Dovydo patarimą ir stiprybę, patriarchų ir pranašų, Mozės, Jokūbo ir Abraomo – maldingumą, Dievo pažinimą ir Dievo baimę. Jos

Septyni išminčiai → septem sapientes

Septuaginta → Senasis Testamentas

Serbų kalba prilauso p. slavų kalbų grupei. Vykdant → slavų misiją, rašytinės → bažnytinės slavų

k. pagrindu tapo vad. serbiškoji redakcija; serbų stačiatikiai vienuoliai ir vien. buvo svarbiausi vertimų ir raštininkystės centrai. 1198 Nemanios įkurtas Hilendaro (Chelendaro) vien. virto kultūros ir lit. puoselėjimo centru. Serbų raštijoje, sudarytoje daugiausia iš vertimų, gausu religinių veikalų (Miroslavo Evangelija, XII a.; apokrifai), populiarių VA romanų ir pasakojamosios lit. (Trojos, Aleksandro romanai, Barlamas ir Jozafatas ir kt.). Ypač paplitę buvo serbų karalių ir arkiv. gyvenimai, kuriems pagal Bizantijos hagiografijos pavyzdį pradžią davė šv. Sava ir jo brolis pirmasis kar. Steponas, sukūrę savo tėvo Nemanios Simeono gyvenimo aprašymą (XII a. pr.); šį žanrą XIII–XIV a. tęsė du Hilendaro vienuoliai, Domentianas („Savos ir Nemanios gyvenimai") ir Teodosijas („šv. Savos gyvenimas"). Žlugus Bulgarijos karalystei 1396, į Serbiją atbėgo nemažai mokytų bulgarų, tarp jų Grigalius Camblakas, aprašęs karaliaus Stepono Dečanskio gyvenimą, ir Konstantinas iš Kosteneco, despoto Stepono Lazarevičiaus (~1432) biografijos kūrėjas. Jau prieš turkams užkariaujant visą Serbiją (1459), kaip rašytojai pasireiškė iš kun-ščių kilusi vienuolė Jefimija ir despotas Steponas Lazarevičius. Valstybės likutyje (despotate) ėmė ryškėti pasauliet. gyvensenos ir kultūros nuostatos, kurios, žlugus VA valstybei, nunyko. Sir

Lit.: P. J. Šafarik, Gesch. der südslaw. Lit., 1864/1865. – M. Murko, Gesch. der älteren südslaw. Lit., 1908. – D. Prohaska, Das kroatisch-serbische Schrifttum in Bosnien u. Herzegovina, 1911. – D. S. Radojičić, Antologia stare srpske književnosti (XI–XVIII veka), Belgrad 1960. – D. Tschiževskij, Vergleichende Gesch. der slaw. Lit., I–II, B. 1968.

Serena (provans. – vakaro daina), → albos ypatinga forma arba priešingybė: pastarojoje priedainis paprastai baigiamas žodžiu „alba", o Δ – „serr(a)" (vakaras); žinomas pavyzdys yra Guiraut Riquero Δ (1267). Vog

Sermo → pamokslas

Sermontese, rečiau vartojamas it. → serventese pavadinimas; liaudies etimologija Δ kontaminuoja su *sermo* dėl pamokomo ir dažnai pamokslinio turinio. Vog

Serventese (it.), dorovinio, religinio arba politinio turinio didakt. poezijos žanras, dažnai satyrinio pobūdžio, ypač populiarus XIII–XV a. Iš pr. Δ sudarė gretutinio rimo (7–11 skiemenų) strofos, paskui išsirutuliojo ir specifinė Δ forma: tai iš trijų vieno rimo (7–14 skiemenų) eilučių ir trumpesniosios → kodos (vad. Δ *caudato*: aaab bbbc....) susidedantys ir grandininiu rimu susieti ketureiliai. XIV a. atsiranda ir sudėtingesnių (ilgesnių) formų. Iš trieilės formos Dante sukūrė → terciną. – Su provansiečių → sirventa esama tik turinio, bet ne formos sąsajų. Schw

Servicijos (vok. *Servitien*, iš lot. *servire* – tarnauti), įv., iš pr. savanoriškos vyskupų ir abatų duoklės, kurias jie turėjo mokėti pop. ir kardinolams. Δ sudarydavo per trečdalį metinių pajamų. Din

Lit.: W. Lunt, Papal Revenues in the MA, NY. 1943. – H. Hoberg, Taxae pro communibus servitiis ex libris obligationum 1295–1455, R. 1949. – M. Tangl, Das Taxwesen der päpstl. Kanzlei vom 13. bis zur Mitte des 15. Jh.s, in: MIÖG 13 (1982), 1–106.

Sestina. 1. Δ *narrativa*, šešiaeilė → serventese strofa, kai strofos siejamos rimais, o strofos pab. ir rimų kaita sutampa (Dante's → tercinos pavyzdys). 2. Δ *lirica*, 6 strofų it. dainos forma su → commiatio arba *congedo*. Sudėtinga rimavimo schema jungia strofas principu 6+1, 5+2, 4+3: abcdef faebcd cfdabe ecbfad deacfb bdfeca. Δ *lirica* yra klasikinė it. lyrikos forma (Dante, Petrarca). Vog

Lit.: J. Riesz, Die Sestine, Mn. 1971.

Sfragistika → antspaudas

Sibilė (gr.-rom. – ateities pranašautoja). Iš pr. Δ vadinta vienoje šaltinio grotoje Eritrėjoje (Maž. Azija) gyvenusi Δ Hermofilė. Manyta, kad jos orakulai patekę į Kumus (It.). Δ pranašystės buvo teiraujamasi užėjus sunkiems laikams. Tariamos (dvylika) Δ pranašysčių buvo surašytos žydų ir krikščionių orakuluose (*Oracula Sibyllina*); 14 tomų sibilių pranašysčių gr. hegzametrais rinkinys (atsiradęs II–IV a. po Kr.) kupinas įspėjimų atgailauti ir pranašysčių apie pasaulio pab. bei mesijo atėjimą. Imdamos pavyzdį iš Antikos orakulų, sibilių knygos sujungia krikšč. ir gyvenamojo meto pranašystes. VA svarbios įtakos turėjo Vergilijaus 4-oji *ekloga* ir (iš 12 buvusių) Tiburtino

Δ, kuri imperat. Augustui neva išpranašavusi Kristaus atėjimą. Jų pranašystės vėliau buvo susietos su vok. imperat. ir kryžiaus medžio legendomis. Δ minima Volframo iš Ešenbacho *Parzival* (~1200/1210), Rudolfo Emsiečio (1200–1250/1254) „Pasaulio kronikoje", Henriko iš Noištato (XIII a. pab. – XIV a. pr.) „Apie Dievo atėjimą" ir Henriko iš Heslerio (~1270 – ~1340) „Apokalipsėje". Vok. strofinis eilėraštis „Sibilės pranašystė" (po 1321; kryžiaus medžio istorija, Jėzaus gyvenimas ir Paskutinis teismas) yra išlikęs daugeliu variantų ir gana paplitęs. Kras

Lit.: L. Darnedde, Die Sibyllenweisagung, Diss. Greifwald 1933. – M. Le Merrer, Des Sibylles à la sapience dans la tradition méd, in: Mélenges de l'École française de Rome. MA 98 (1986), 13–33.

Sic et non → dialektika

Sicilija, Viduržemio j. sala, nuo neatmenamų laikų – polit. ir strateginių interesų sankirtos vieta, ir VA patyrusi permainingą likimą. Tautų kraustymosi metu ją 440 užėmė vandalai, o 493 – ostgotai. 535 ji pateko Bizantijos valdžion, o po aršių kovų 878 perėjo arabų priklausomybėn. Šiuo laikotarpiu Δ išgyveno savo pirmąjį suklestėjimą, bet visiškai jos arabizuoti nepavyko. 1090, vadovaujami Rogerio I, Δ užkariavo → normanai, bet kultūr. ir relig. pliuralizmas išliko. Valdant Štaufenams (1194–1268), Δ tapo pirma moderniai valdoma valstybe ir aukščiausio rango dvasinių mainų vieta (verčiami arabų mokslininkų darbai, → Sicilijos poetų mokykla). Valdant Anžu dinastijai (1268–1284), kuri turėjo pasitraukti po kruvinųjų „Δ mišparų", prasidėjo Δ nuosmukis ir kultūr. atotrūkis nuo žemyno. Aragono ir Kastilijos valdovų rankose Δ, buvusi viena iš pažangiausių ir turtingiausių, tapo atsilikusiu ir nuskurdusiu polit. dariniu. Pöc

Lit.: F. Schillmann, Sizilien. Gesch. u. Kultur einer Insel, W. 1935. – M. I. Finley/D. Mack Smith, A History of Sicily, Lo. 1968.

Sicilijos poetų mokykla (it. *Magna curia*), Dante's terminas (*De vulgari eloquentia* I, 12), kuriuo šiandien vadinama grupė iš ~25 žinomų poetų, tarnavusių imperat. Frydrichui II († 1250) ir jam paskatinus Sicilijoje kūrė pirmąją it. lyriką. Pasitelkdami Provanso meilės lyrikos temas ir formas, Δ autoriai netrukus sukūrė savo stilių, kurio temos, eilėdara ir žanrai (7 ir 11 skiemenų eilutės, sonetas) it. lyrikai liko privalomi iki pat NA klasikos. Naujai sukurtas → sonetas, dažn. strofos forma greta iš provans.→ cobla esparsa nukopijuotos → kanconos, peržengė VA It. sienas ir kaip viena iš reikšmingiausių eilėraščio formų įsitvirtino visos Europos lyrikoje. Sonetai (jo kūrėju laikomas Giacomo da Lentini) aiškiai skiriasi nuo provans. pavyzdžio ir turiniu. Sielos nuskaistinimo meilės ilgesio neišpildomumu paradoksas provansiečių lyrikoje objektyvuojamas kaip iš anksto nulemtas (→ amour courtois, tarnavimas damai), o soneto sąmoningas skirstymas į tris dalis pateikė silogizmui analogišką išvadą, kuri be kita ko vedė prie garbinamos moters ir minčių bei jausmų pasaulio sudvasinimo. Žinomiausi Δ atstovai: Giacomo da Lentini, Pieras della Vigna, Rinaldo d'Aquino, Giacomo Mostacci, Guido della Colonne. Daugiausia ir seniausių tokios poezijos pavyzdžių yra išlikę Toskanos rankr. rinkinyje *Codex Vaticanus 3793* iš XII a. pab. Har

Lit.: A. Monteverdi, Studi e saggi sulla letteratura italiana dei primi secoli, Mi. 1954. – B. Panvini, La scuola poetica siciliana, Fi. 1957. – Idem., Le rime della Scuola siciliana, Fi. 1962–1964. – G. Contini (Hg.), Poeti del Duecento, Mi. 1960. – W. Pagani. Repertorio tematico della scuola poetica siciliana, Bari 1968. – E. Pasquini/A. E. Quaglio, Le origini e la scuola siciliana, Bari [2]1975. – U. Mölk, Die sizil. Lyrik, in: Neues Hb. der Lit.wissenschaft 7, Wie. 1981, 49–60. – R. Antonelli, Repertorio metrico della scuola poetica siciliana, Palermo 1984.

Sidabras → metalai

Siela. VA antropologiniai Δ apmąstymai rėmėsi Platono tradicija (Δ valdo judėjimo ir jutimo procesus iš galvos), o brandž. VA – ir Aristotelio mokymu (Δ valdo visus gyvybės procesus iš širdies, o gyvybės dvasia, *spiritus*, juos perteikia kūnui). Δ skiriasi nuo intelekto ir, pasak Augustino („Apie Trejybę"), sudaryta iš atminties, pažinimo ir valios. Psichologinių veikalų apie Δ sukūrė: Alcheras Klervietis *De spiritu et anima* (~1162), Elredas iš Rievaulx *De anima* (~1170; manė preegzistuojant visiems žmonėms bendrą proto Δ), pastarąjį pasmerkė Tomas Akvinietis *De unitate intellectus*. Mistikai aprašė Δ → unio mystica kaip jos sužadėtuves su Sužadėtiniu Kristumi (Bernardas

Klervietis, → Sužadėtuvių mistika) ir kaip Dievo žodžio gimimą sielos gelmėse (Mokytojas Ekhartas), ir nemažai regėtojų tai patirdavo ekstatinėse vizijose. – Ikonografijoje bei liaudies tikėjime Δ įsivaizduojama ir vaizduojama kaip nedidelis kūniškas pavidalas (eidolonas) arba kaip paukštis (balandis). Din

Lit.: A. C. Pregis, St. Thomas and the Problem of Soul in the 13th Centure, Toronto 1934. – H. Hof, Scintilla animae, Lund 1952. – O. Lottin, Psychologie et Morale aux XIIe et XIIIe siècles, Gembloux [2]1957 ir t. – R. Javelt, Psychologie des auteurs spirituels du XIIe siècle, Str. 1959. – G. Becker, Geist u. Seele im Angelsächsischen u. im Ahdt., 1964. – W. Gewehr, Zu den Begriffen *anima* u. *cor*, in: Zs. f. Religions- u. Geistesgesch. 27 (1975), 40–55. – T. Struve, Die Entwicklung der organologischen Staatsauffassung im MA, St. 1978. – P. Dinzelbacher, I corpi nelle visioni, 1992.

Sielų gelbėjimas (vok. *Seelengerät*). Vėlyv. VA Bažn. numatytos galimybės sutrumpinti atgailos laiką vargšėms sieloms → skaistykloje: Mišios, atlaidai, išmalda, pasninkas, maldos, Komunijos priėmimas, Kristaus kančios meditacija. Din

Sielų sodas → hortulus animae

Sielų svėrimas, kaip nuosprendžio apie žmogaus gyvenimo vertę elementas, jau sen. Egipte ir Antikoje žinomas motyvas, krikšč. plačiai atsispindėjęs Paskutiniojo teismo vaizdavimuose; Δ atlieka arkang. Mykolas (pvz., Rogierio van der Weydeno poliptikas Bonė). Rih

Lit.: L. Kretzenbacher, Die Seelenwaage, Klagenfurt 1958.

Sienų tapyba → freskos

Sifilis → lytinės ligos

Signatūra (iš lot. *signare* – paženklinti), dailininko parašas arba inicialai pav., skulptūroje ir pan.; spaudos lanko eilės numeris; literos kojelėje pažymėtas ženklas šrifto tipui kontroliuoti; knygos buvimo vietos bibliotekoje arba dokumento archyve žyma. → Rankraščių rinkinys. Rih

Silabinis (iš lot. *syllaba* – skiemuo), žodžio–tono santykio, kai vienas skiemuo atliekamas vienu tonu, pavadinimas (priešingybė → melizminis). Schl

Silabizmas (vok. *Silbenzählung*), vienas trijų pagr. Eur. eilėdaros principų (greta → kiekybinio ir → akcentinio): eilutę apibrėžia nustatytas skiemenų skaičius. – Δ aptinkamas VA lot. poezijoje, bet pamatinis jis yra roman. poezijoje: pranc. poezijoje paplitusios aštuonių skiemenų eilutės (seniausias kūrinys „Leodegaro gyvenimas", X. a.), → dešimtskiemenės ir → dvylikos skiemenų eilutės (t. p. → aleksandrinas); it. poezijoje vyrauja vienuolikos skiemenų eilutė (→ endecasillabo). – Be to, Δ naudojama skaldų poezijoje (ypač vad. → Hofton), vok. poezijoje – meisterzange, vad. griežtajame → Knittelvers (Užgavėnių vaidinimai, Hanso Sachso švankai ir kt.) ir XVI a. → bažnytinėse giesmėse. Čia ir tuo pat metu siekiama alternacija dažnai tapdavo kalbos kirčio nepaisymo, vad. „kirčio laužymo", priežastimi. Sch

Simbolis (iš gr. *symbolon* – atpažinimo ženklas). Pastovus ženklas, kuriuo sutrumpintai nurodomas dažn. sudėtingesnis turinys (pvz., apskritimas – tobulumas, amžinybė). Tuo Δ skiriasi nuo jam giminingos → alegorijos, paremtos veiksmu ir tiesiogiai lyginančios → simile. Δ VA kultūroje, ypač religijoje, atliko didžiulį vaidmenį. Visa, kas žemiška, galėjo būti suprasta simboliškai, taigi Δ galėjo būti natūralūs objektai (pvz., uola = Kristus; plg. → brangakmeniai, metalai), dirbtiniai objektai (pvz., → kryžius = krikščionių religija; karūna = karaliaus valdžia; labirintas = žmogaus piligrimystės kelias; kvadratas = tobulumas, gyvenimas), augalai (→ medis, lelija, rožė), gyvūnai (→ erelis, beždžionė, slibinas, asilas, liūtas, pelikanas ir t. t.; → *Physiologus*), kūno dalys (→ širdis = meilė), → gestai (→ Komendacija, priesaika, palaiminimas), santykiai (dešinė = gĕra, kairė = blõga; → pasaulio šalys). Labai paplitusi buvo ir → spalvų bei skaičių simbolika. Δ išlikę žodiniu ir rašytiniu pavidalu: VA → egzegezė ne tik įžvelgė tipologinių ryšių tarp ST ir NT (→ tipologija), bet ir kiekviename Biblijos žodyje rasdavo daugeriopą → Šv. Rašto prasmę). Pvz., *Gg* nuotaka simbolizuoja Mariją, Bažn. arba sielą. Pasauliet. gyvenime → senhal paslepia pavardę arba metų laikų vaizdavimas ženklina žmogaus dvasinę būseną (→ vasaros daina, žiemos daina); neišsenkamas yra seksualinių simbolių šaltinis. Δ kalbą naudoja ir → liturgija bei alchemija. Architektūroje simboliškai galima aiškinti visą pastatą (bažn. reiškia tikinčiųjų bendrystę), planą

(kryžminė forma = kryžius, Kristaus kūnas) ir pavienius elementus (kolonos = vyskupai arba apaštalai; langai = juslės). Visų žanrų figūriniams menams, ypač romanikos, būdinga minėtoji simbolika. Muzikoje vyrauja skaičių simbolika, pvz., konkretus intervalas, → tritonis, galėjo ženklinti velnią. Remdamasi Augustinu, VA teologija – ypač → viktoriečiai – išplėtojo ženklų teoriją apie „gamtos knygą", kurią skaitydamas „homo spiritualis" nuo žemiškojo gyvenimo nukreipiamas į antžemiškąjį. Liturgijos, bažn. architektūros ir t. t. simbolika buvo susisteminta enciklopediniuose traktatuose (pvz., Durando Vyr. iš Mendės († 1296) *Rationale divinorum officiorum*). Din

Lit.: J. SAUER, Symbolik des Kirchengebäudes und seiner Ausstattung in der Auffassung des MA.s, Fr. ²1924. – H. F. DUNBAR, Symbolism in Med. Thought, New Haven 1929. – J. CHYDENIUS, The Theory of Med. Symbolism, He. 1969. – G. DE CHAMPEAUX/S. STERCKX, Introduction au monde symboles, La Pierre-qui-vire, ²1972. – M.-M. DAVY, Initiation à la simbolique romane, P. 1977. – H. GIESEL, Studien zur Symbolik der Musikinstrumente im Schrifttum der alten u. ma. Kirche, Rb. 1978. – M. LURKER, Wb. der Symbolik., St. ³1985. – W. BEUTIN, Über die Kapelle, die an dem Bauch gebaut ist. Sakral- u. Sexualsprache im MA u. in der frühen Neuzeit, in: Mediaevistik 3 (1990), 7–26. – D. DE CHAPEAUROUGE, Einführung in die Gesch. der christl. Symbole, Da. ³1991. – G. BLASCHITZ ir kt. (Hgg.), Symbole des Alltags, Alltag der Symbole, Graz 1992.

Simbolizmas. 1. → Simbolis. 2. Problemiškas XII a. istorijos teologų – Ruperto iš Deuco, Hugono Viktoriškio, Otono Freizingiečio, Gerhoh Reichersbergiečio, Hildegardos Bingenietės, Jokymo Fioriečio – srovės apibūdinimas. Din

Symbolum → Credo

Simile (lot. – panašybė) kaip retorinė figūra yra dviejų dalykų ar veiksmų (epinė Δ) palyginimas, aiškiai eksplikuotas, pvz., žodžiu „kaip". Δ dažn. pasitaiko VA moralistikoje ir didakt. lit. bei homiletikoje. → Metafora. Tom

Lit.: W. P. KER, Form u. Stil, Lo. 1928.

Similitudo (lot. – panašumas, palyginimas; gr. *homoiosis*) Ciceronui yra visų palyginimų rūšių gimininė sąvoka; VA → artes poeticae Δ dažnai pakeičiamas sąvokomis „collatio" arba „comparatio", nes *auctor ad Herennium* Δ kaip palyginimą siaurąja prasme (Cicerono „colatio") skiria nuo → exemplum ir „imagio" (išorinės formos lyginimo). Palyginimas kaip prasmės figūra yra → ornatus facilis dalis, tačiau atlieka → amplifikacijos priemonės funkciją. Kna

Lit.: F. P. KNAPP, Similitudo, I. 1975.

Simonija (pareigybių prekyba), pagal Simoną burtininką (*Apd* 8, 18) pavadinta → erezija. Patristikos erezijų sąrašuose Δ yra jų viršuje, nors tai ir ne klaidingas mokymas, o piktnaudžiavimo praktika, t. y. dvasinių gėrybių išmainymas į turtines vertybes. Jau Turo Bažn. susirinkime (567) vyskupų reikalaujamos dovanos už kunigų ordinaciją pasmerkiamos kaip Δ. XI a. → Grigaliaus reformos metu Δ buvo laikoma bjauriausia erezija, nes suprasta ne tik kaip bažn. pareigybių pirkimas, bet ir kaip jų priėmimas iš pasauliečių rankų (t. p. iš kar.), o tai pažeisdavo „simoniškųjų" kunigų ir vyskupų šventimų galiojimą. Iš tikrųjų taip buvo puolama → nuosavųjų bažnyčių institucija (→ ginčas dėl investitūros). – Prieš simonistinius piktnaudžiavimus pasisakė ir įv. eretikų grupės, propagavusios evangeliškąjį gyvenimą; kaip tik bažn. pareigybių dalijimo praktika (→ prebenda, → egzempcija) ir teikdavo pakankamai progų kritikai. Reformacija ir valstiečių karo laikų sąjūdžiai Δ laikė ir dešimtinės uždėjimą bei stulos mokesčius, todėl ir juos kritikavo. Rie

Lit.: J. GILCHRIST, Simonia Haeresis, in: Proceedings of the 2nd International Congress of Med. Canon Law, Vatican 1965. – H. LYNCH, Simoniacal Entry into Religious Life from 1000–1260, Ohio 1976. – P. PALAZZINI, Influssi Damianei ed Umbertini nell'azione e legislazione dei papi pregregoriani contro la simonia, in: Atti del Iio convegno del Centro di Studi Avellaniti, Fonte Avella 1978, 1 ir t.

Sinafija (gr. – sujungimas, jungtis) yra tada, kai ritmas be pertrūkio iš vienos eilutės pab. pereina į kitos eilutės pr. Plg. → enjambement, strofos peržengimas. Ehl

Sinagoga (gr. – susirinkimas, hebr. *bet hak-knesset* – susirinkimo namai). 1. Greta Jeruzalės šventyklos – svarbiausia judaizmo kulto institucija, o nuo VA – žydų relig. bei soc. gyvenimo centras (mokymo namai, teismo vieta). Vidaus erdvė buvo pritaikyta pamaldoms atlikti (Toros skrynia, skaitymo pultas, atskira moterų pusė); architektūra orientavosi į atitinkamuose kraštuose vyravusius

archit. stilius: VA daugiausia buvo statomos dvinavės salės tipo (Vormsas, Regensburgas) ir vienanavės skliautinės gotikinio stiliaus salės tipo Δ (Bambergas). Fre

2. Senosios sandoros ir → žydų personifikacija kaip priešingybė → Ecclesia, atstovaujančiai Naująją sandorą ir krikšč. Lit. ir tapyboje priešinamos dvi priešingomis alegorinės mot. figūros – himnuose, traktatuose, kurtuaz. romanuose, misterijose – Δ ir *Ecclesia* veda religinį disputą. Δ motyvas radosi V a. ir išlieka kūriniuose iki vėlyv. VA: *De alternationae Ecclesiae et Synagogae dialogus* (X a.), *Ludus de Antichristo* (XII a.), *Donaueschinger Passionsspiel* (XV a.) ir kt. Dailėje Δ vaizduojama kaip moteris su užrištomis akimis (aklumas), sulaužyta ietimi (pasidavimas; pvz., Štrasburgo vien.). Kras

Lit.: R. KRAUTHEIMER, Ma. Synagogen, B. 1927. – W. PFLAUM, Der allegorische Streit zw. S. u. Kirche in der europ. Dichtung des MA.s, in: Archivum Romanicum 18 (1934). – W. SEIFERT, S. u. Kirche im MA, Mn. 1964. – J. GUTMANN (Ed.), The Synagogue. Studies in Origins, Archeology and Architecture, NY. 1975. – H. ESCHWEGE, Die S. in der dt. Gesch., Dresden 1980.

Sinalefa (gr. – susijungimas), vieno žodžio pab. ir kito žodžio pr. balsių susiliejimas (→ hiatas) pirmiausia lot. ir roman. poezijoje. Susiliejimo vietoje atsiranda dvibalsis, prilygstantis vienam metriniam skiemeniui, arba žodžio pr. nekirčiuotas balsis išstumiamas. Plg. → elizija, afarezė, krasis, sinerezė. Krü

Sinekdocha (gr. – supratimas kartu; lot. *intellectio*), → retorikos figūra, kai siauresnė sąvoka išreiškiama platesnė (*pars pro toto*, pvz., gelbėti savo kailį), arba priešingai (*totum pro parte*, pvz., „viešpatystė“ vietoj „karaliaus“). Din

Singschule (vid. vok. aukšt. k. *sancschule*, *singer schuole*). 1. Institucionalizuota giedotojų kolegija (panaši į bažn. *schola cantorum*, chorą ar rūmų chorą), kuri kartu būdavusi jaunų giedotojų rengimo vieta. 2. Dažniau: giedojimas, koncertas, kai kada ir čia Δ turėjo papildomą prasmę – kad jaunimas galės išmokti giedoti. Ši prasmė atitinka dažną sinonimišką vartoseną: „Schule“ = „Aufführung“ (atlikimas). Sąvoka Δ vartojama ne tik kalbant apie → meisterzangą, bet čia ji vis dėlto sutinkama dažn. šiame kontekste Δ buvo vadinamos tik viešos arba uždaros meisterzingerių dainavimo varžybos, bet ne institucionalizuotos meisterzingerių s-gos, paprastai vadintos „draugijomis“ arba „brolijomis“. Tik šiandien meisterzingerių draugija neretai klaidingai pavadinama Δ. Bru

Lit.: C. PETZSCH, S., in: ZfdPh 95 (1976), 400–416. – H. ROSENFELD, S. und Meistersinger vor 1500, in: R. SCHÜTZEICHEL (Hg.), Studien zur dt. Lit. des MA.s, Bo. 1979, 687–712. – U. PETERS, Lit. in der Stadt, T. 1983.

Sinerezė (gr. – susiliejimas; t. p. *synizese*), dviejų vienas po kito einančių, bet tam pačiam skiemeniui nepriklausančių balsių susiliejimas į dvibalsio skiemenį, pvz., vid. vok. aukšt./nauj. vok. aukšt. „nein“ atsirado iš sen. vok. aukšt. „niein“. → Sinalefa. Din

Sinjorija (it. *signoria* – valdžia), autokratinė valdymo forma, įsitvirtinusi daugelyje VA It. miestų valstybių vietoj respublikos formų. Galingoms šeimoms, pasinaudojus gvelfų ir gibelinų priešpriešа, pavyko užimti viešąsias pareigybes ir, su liaudies parama, sukurti kone diktatorišką, paveldimą valdžios struktūrą, pvz., Florencijoje – Medici 1434–1494, Milane – Viskonti 1262–1447 ir Sforza 1450–1500. Din

Lit.: J. LARNER, Signorie di Romagna, Bol. 1972. – M. MALLET, Signori e mercenari, Bol. 1983.

Sinodas. 1. → Bažn. susirinkimo sinonimas; 2. regioninis (diecezijos) vyskupų susirinkimas. Gai

Sinodo teismas (vok. *Sendgericht*; t. p. vok. *Send* arba lot. *synodus parochialis*, *synodus per villas*, *synodus laicalis*). Tai bažn. kilnojamasis teismas, kuris vyskupijose prižiūrėdavo discipliną ir dorą. Iš pr. vienintelis teisėjas buvo vysk. (VIII–XI a.), o Δ klestėjimo laikais (XIII–XIV a.) – ir arkidiakonai, abatai, propstai ir dekanai. Jei kas nepaisydavo rašyt. šaukimo į teismą (*Sendbrief*), būdavo įspėjamas. Iki XI a. buvo susiklostę septyni Δ laikotarpiai, trukdavę – nuo vienos dienos iki šešių savaičių. → Vizitacija. Jan

Lit.: A. M. KOENIGER, Das Sendgericht in Dtld., I, Mn. 1907.

Sinonimai (gr.). Lingvistikoje ir literatūrologijoje Δ vadinami žodžiai, kurių reikšmės iš esmės

sutampa bent sintaksės-semantikos požiūriu. Antikos ir VA laikų → retorika Δ rekomenduoja vartoti *elocutio* pakopoje kaip paprasto → kartojimo, vardijimo, vaizdumo ir reikšmės paryškinimo, spalvų tirštinimo priemonę. VA lit. nuolat naudojasi Δ teikiamomis galimybėmis, neretai gana manieringai (→ Aureate Style). Δ kaip tipologiniai stiliaus elementai pasirodo pirmiausia → senojoje germanų poezijoje, dažnai žodžių porų pavidalu. → Heiti, kenning, variacija. Ber

Sir(i)ma (it.), baigiamoji → kanconos dalis, dažnai jungiama su jos pr. (→ fronte) kartojant paskutinį rimą pirmoje Δ eilutėje (*verso chiave* arba *concatenazione*); Dante's kūryboje – dažnai, o Petrarcos – beveik visada ilgesnė už *fronte*. Vog

Sirventa (*sirventes*, pagal provans. *sirven* – tarnas), (greta → canso) pagr. trubadūrų lyrikos žanras: satyrinės-kritinės dainos, kuriose polemiškai arba pesimistiškai pasisakoma įv. viešojo gyvenimo klausimais ir apie asmenis; todėl Δ labiau susijusi su gyvenimo realybe nei meilės temomis apsiribojantis *canso*, jos funkcija eventualiai yra paremti *canso* kurtuaz. ideologiją, kritikuojant tikrovės negeroves (Δ kaip *canso* „tarnaitė"). Todėl (šalia rimuotų ketureilių) Δ dažnai įgauna konkrečias *canso* formas. Pagal pobūdį skiriama: polit. Δ (pagr. atstovas Bertranas iš Borno), su šia dažnai susipinanti asmeninė Δ (kun-ščių gyrius ir peikimas) ir moralinė Δ (pagr. atstovai Marcabru, Cercamonas). Δ gali būti kilusi iš kokiam nors valdovui (pašlovinti?) sukurto eilėraščio, o po to tuo žodžiu imtos vadinti špylmanų dainos (*joglaresc*). Nuo XII a. vid. Δ buvo įtraukta į trubadūrų lit. žanrų sistemą. Š. Pranc. Δ atitinka *serventois*. Schw

Lit.: E. Winkler, Das altprov. S., B. 1941. – D. Rieger, Gattungen u. Gattungsbezeichnungen in der Troubadourlyrik, T. 1976. → Provansiečių kalba, trubadūrai.

Syvų teorija. Antikos ir VA medicinos supratimu žmogaus kūne esama keturių pagr. syvų – kraujo (oras, drėgna-šilta, širdis, sangvinikas), gleivių (vanduo, šalta-drėgna, smegenys, flegmatikas), juodosios tulžies (žemė, šalta-sausa, blužnis, melancholikas) ir geltonosios tulžies (ugnis, šilta-sausa, kepenys, cholerikas) – proporcingo mišinio (eukrazija). Tų syvų mišinio disproporcija (diskrazija) sukelia ligas. Haa

Lit.: E. Schöner, Das Viererschema in der antiken Homoralpathologie, Wie. 1964. → Liga, medicina.

Skaičiai. Greta praktinės skaičiavimo ir kiekio matavimo funkcijos Δ atlieka tvarkomąją funkciją ir turi (kartais ambivalentišką) simbolinę reikšmę. Krikšč. ir VA įsitikinimas, kad Δ perteikia prasmę, paskatino Augustiną (*ordo* vaizdinys) imtis ir daugiasluoksnio tipologinio → alegorinio Δ motyvų išaiškinimo. Pasak jo Δ teorijos, simbolinę reikšmę turi ne tik kūrinijos „verba", bet ir „res", taigi ir Δ. Jų santykių ir sistemų aptinkama Dievo kūrimo darbe ir išganymo ist. datose; dažnai iš R. astrologijos ir antik. gr. matematikos perimta Δ alegorezė peraiškinama krikščioniškai (Biblijos → egzegezė, liturgija, kultas; laikų pabaiga, joachitai). Liaudies tikėjimuose Δ magiška reikšmė atsiskleidžia tikint, kad esama laimingų ir nelaimingų Δ. Šventieji Δ išreiškia legendinių ir galingųjų veikėjų esmę, nes su Δ perduodama ir esmė (vad. Δ mistika). Mene ir architektūroje tobulos Δ proporcijos yra estetikos ir geometrijos principai („aukso pjūvis"). Tai, kad Δ lit. funkcionuoja kaip struktūrinis principas, kai kada labai lengva pastebėti, pvz., sen. pranc. „Aleksijaus giesmėje" arba Dante's „Dieviškojoje komedijoje" (3 x 33 + 1 giesmė). Kai knygų, strofų arba eilučių skaičius parenkamas arba pagal formalius estetinius (simetrija tarp paskirų dalių), arba simbolinius kriterijus, tai tiesiog atkartojami VA egzegezės mėginimai įrodyti Biblijos struktūrą esant pagrįstą simboliniais Δ. Tačiau dažnai Δ pagrįsta kompozicija tebūna moderni interpretacijos hipotezė, kurios neįmanoma verifikuoti. Bent atliekant epus ar romanus (→ atlikimas) publika negalėdavo tos kompozicijos pajausti ir tikriausiai jos ten nebūdavo. *Gie

Lit.: V. F. Hopper, Med. Number Symbolism, NY. 1938. – U. Grossmann, Studien zur Symbolik des FMA.s, Diss. Fr. 1948. – J. Rothofer, Der Heliand. Theolog. Sinn als tektonische Form, Kö. 1962. – H. Schümann, Die Zahlen der dt. Dichtung des MA.s, in: Lit. in Wissenschaft u. Unterricht (1968). – B. Taeger, Z.symbolik bei Hraban, bei Hincmar u. im „Heliand"?, Mn. 1970. – E. Hellgardt, Zum Problem symbolbestimmter u. formalästhet. Z.komposition in ma. Lit., Mn. 1973. – H. Meyer, Die

Z.allegorese im MA, Mn. 1975. – IDEM./R. SUNTRUP, Lexikon der ma. Z.bedeutungen, Mn. 1987.

Skaistybė. NT dar labiau išaukštino jau judaizmo labai vertintą Δ: Jėzus gimė iš Mergelės, jis, t. p. Jonas Krikštytojas, Paulius nebuvo vedę. Bažn. Tėvai, ypač Origenas, visus dėl Kristaus gyvenančius skaisčiai prilygino kankiniams. Iš vienuolijos Δ idealas persimetė į dvasininkiją: → celibatas reiškia ne vien santuokos nesudarymą – kunigas kaip „skaistus" vyras yra lygiai kaip ir vienuolis ar vienuolė susižadėjęs su Kristumi; visiškas atsidavimas sužadėtiniui Kristui yra vienas svarbiausių VA relig. kultūros pamatų. „Virgo" – tai šventųjų, vyrų ir moterų, garbės vardas. → Nekaltybė, seksualumas. LaJ/Din

Lit.: C. MARIMON, Sponsa verbi, Pa. [6]1932. – F. BOURASSA, La virginité chrétinne, Montréal 1953. – R. GUARDINI, Ehe u. Jungfräulichkeit, Mz. 1956. – J. BUGGE, Virginitas, Den Haag 1975.

Skaistykla. Pasak (nepaisant *1 Kor* 3, 12–15, bibl. nepagrindžiamos) katalikiškosios tradicijos, pomirtinė sielų apvalymo nuo nuodėmių vieta, → vizijų literatūroje jau ankstyv. ir brandž. VA dažnai smulkiai aprašinėta kaip įsivaizduojamų sadistinių bausmių buveinė; tačiau dogma paskelbta tik 1274, R. Bažn. ir reformatorių nepripažinta. VA lit. dažn. vaizduojama žemės gelmėse netoliese → pragaro; Airijoje, prie Dergo ežero, būta šv. Patriko Δ (*Purgatorium S. Patricii*), piligrimų gausiai lankytos šventovės, kur buvo galima nusileisti į olą, vedančią tiesiai į Δ. Δ yra vargšių sielų (→ dvasios) buveinė, iš kurios jos kartais gali pasitraukti, idant → apsireiškimais paprašytų gyvųjų pagalbos savo išganymui. Lit. Δ išsamiausiai vaizduojama Dante's „Dieviškojoje komedijoje". Din

Lit.: J. LE GOFF, Die Geburt d. Fegefeuers, St. 1984 – P. DINZELBACHER, Das Fegefeuer in der schriftl. u. bildl. Katechese d. SMA.s, in: Würzburger Beiträge z. europ. Ethnologie, i. Dr. → Kelionė į anapusybę, limbas, pragaras, rojus.

Skaitymas ir rašymas. Romėnų užimtose V. Europos terit. pirmaisiais amžiais po Kr. rašymo kultūra buvo romėnų arba nedidelio romėnizuoto viet. pareigūnų sluoksnio rankose. Žlugus Romos imp., rašymo kultūrą toliau puoselėjo vien.; tačiau V. frankų imp. kanceliarijose iki VIII a. raštininkais vis dar dirbo pasauliečiai. Romėnų neužkariautose germ. žemėse rašyta → runomis, bet jos naudotos tik kulto ir magijos reikalams. Į vok. kalbančias žemes rašymo kultūra atėjo kartu su krikšč. Iki 1150 Δ lieka beveik vien dvasininkijos privilegija; išmokti Δ reiškė išmokti tai daryti lot., o tai savo ruožtu reiškė įgyti antik. išsilavinimą. Tad analfabetas (→ analfabetizmas) buvo tas, kuris, nemokėdamas lot. k., su antik. išsilavinimu neturėjo nieko bendra. Vis dėlto pažymėtinos tarpinės formos: neraštingas žmogus, kuris dėl savo soc. padėties turėjo sąlytį su rašyt. kultūra (turėjo nuolatinius skaitovus, sekretorius), iš tikrųjų priklausė išsilavinusiųjų sluoksniui. Nereti buvo dalinio raštingumo atvejai: žmogus moka skaityti, bet nemoka rašyti. Tik XII a. daugėja žinių apie skaityti ir rašyti mokančius pasauliečius, ir čia dažnai kaip skaitovės minimos (kilmingos) damos. Miestų augimas ir prekybos suklestėjimas XIII a. skatino tolesnę raštijos plėtotę. → Popieriaus gamybos tobulėjimas ir → knygų spausdinimas ženkliai didino mokėjimą skaityti ir rašyti. Neįmanoma tiksliai nusakyti analfabetų VA procentą, bet ~1200 jų buvo ne mažiau 95%. Iš VA lit. buvo mėginama nustatyti, ar šie tekstai atsirado rašyti nemokančioje visuom. (ar jos sluoksnyje; → Oral Poetry), ar ją kūrė raštingi poetai neraštingai publikai (lit. → atlikimas), ar ji buvo rašoma skaitytojams. Voo

Lit.: E. AUERBACH, Lit.sprache u. Publikum in der lat.en Spätantike u. im MA, Bern 1958. – F. H. BÄUML, Varieties and Consequences of Med. Literacy and Illiteracy, in: Speculum 55 (1980), 237–265. – B. SOCK, The Implication of Literacy, Princeton 1983. – S. LERER, Literacy and Power in Anglo-Saxon England, Lincoln 1991.

Skaitymo akmuo → akiniai

Skaitymo pultas → ambona

Skaldas (sen. skand. *skáld*). Tai vadinami visi kuriantieji arba atliekantieji poeziją; siaurąja prasme iki XIII a. – poetas skand. kun-ščio palydoje. Δ turėdavo nustatytu laiku improvizuoti kūrinį, giriantį jo valdovo darbus arba komentuojantį aktualius įvykius. Anksčiausi Δ paminėjimai – iš IX a. (Bragi Senasis), o iš IX–XIV a. žinoma apie 250 Δ, tarp jų keletas moterų. Δ poezija skiriasi nuo → edų kur kas sudėtingesne vaizdine kalba, naudojančia → heiti ir → kenning. Medžiaga buvo imama iš germ. mitologijos (iš dalies tai būdinga ir

krikščionių Δ). Metrui kelti dideli reikalavimai. Svarbiausia strofos forma, kurią naudojo jau Bragi, buvo → dróttkvaet, šalia kurio gyvavo → kviduháttr. Daugiausia Δ kūrinių išlikę kaip citatos sen. skand. → sagose. Po XI a. ist. šaltiniuose yra paliudyti tik islandų poetai, nors kai kurie runų įrašai Norv. ir Švedijoje rodo, kad Δ poezija ir ten buvo žinoma. Qua

Lit.: F. JÓNSSON, Den norsk-islandske Skjaldedigtning, I–II, Kop. 1912–1915 (Repr. 1967–1973). – L. M. HOLLANDER, A Bibliography of Skaldic Studies, Kop. 1958. – J. D. VRIES, An. Lit.gesch., I–II, B. 1967. – G. TURVILLE-PETRE, Skaldic Poetry, O. 1976. – K. v. SEE, Skaldendichtung, Mn. 1980.

Skandinavija → Danija, Islandija, normanai, Norvegija, Suomija, Švedija

Skeptras, į lazdą panašus kar. valdžios ženklas, kuris Vok. priskiriamas → imperijos insignijoms. Dažnai Δ puošiamas augaliniais motyvais, kai kada – figūriškai (pvz., kar. skulptūrėlė ant Pranc. Karolio V Δ) arba simboliškai, nurodant į → Dievo malonę. Δ kar. teikdavo vyskupams → investitūrą. Vysk. lazdą riestu galu galima irgi vadinti Δ. Din

Lit.: → Valdžios ženklai

Skydas. Ankstyv. VA Δ dažn. būdavo apskriti su metalo išgauba viduryje, o X–XI a. paplito lašo arba migdolo pavidalo vad. normanų Δ. Iš jų nuo XII a. atsirado įprastiniais tapę trikampiai Δ, iš pr. dengdavę beveik visą žmogų, o nuo vėlyv. VA – gerokai mažesni. Vėlyv. VA būta ir ant žemės statomų Δ pėstininkams, vokiškai vad. *Tartsche*. It. XIV a. vėl atgijo apskritieji Δ. Nuo brandž. VA ant Δ imta piešti → herbus. Din

Lit.: H. NICKEL, Der ma. Reiterschild des Abendlandes, Diss. B. 1958. → Ginklai.

Skiemeninis raštas, sudarytas iš ženklų, reiškiančių skiemenis, pvz., Kipro raštas arba Babilono kyliaraščio dalys ir japonų raštas. Ankstyv. VA, ypač It., Δ imti naudoti → stenografijos reikmėms. Col

Lit.: C. JOHNEN, Gesch. der Stenographie, I, B. 1911.

Skiltis (lot. *columna* – kolona), viena paskui kitą sekančios raidžių, žodžių arba skaičių eilutės. Ehl

Skyryba antik. Romos laikais skirstė tekstą į retor. vienetus. Pauzės dažn. žymėtos *comma* (taškas eilutės apačioje – trumpa pauzė), *colon* (taškas eilutės viduryje – vidutinė pauzė) ir *periodus* (taškas eilutės viršuje – sakinio pab.). VA ši sist. buvo gerokai pakeista naudojant taškų ir brūkšnių kombinacijas. VIII a. prisideda klaustukas (iš pr. → neuma) kylančiam tonui žymėti, XV a. *comma* imta keisti įstrižu brūkšneliu (/), XVI a. pasirodo šauktukas. Fay

Lit.: → Paleografija.

Skopas (sen. anglų *scop* – dainius, poetas). Kaip valdovo palydos dainius, kuriantis ir atliekantis giesmes pritariant arfai (šlovinamąsias ir herojines, neretai pagonių relig.), Δ pasirodo *Beowulf* ir *Widsith* (čia jis bemaž sinon. „gleomanui"). Elfrikas „poeta", „vates" ir „ioculator" vertė žodžiu Δ, panašiai „scophare" reikšmė aiškinama ir sen. vok. aukšt. glosose. Abejonių kelia Δ kūrėjo, šaipūno, šokių vadovo reikšmės suteikimas. Luomas ir žodis išnyko ~1200. → Minstrel, skaldas. Neu

Lit.: E. WERLICH, Der westgerman. Skop. Der Aufbau seiner Dichtung u. sein Vortrag, Diss. Mr. 1964.

Skothending (sen. skand. – pusinis rimas), → dróttkvaet pasitaikantis medialinis rimas. Ne taip kaip → adalhending, Δ buvo tik pusiau rimas ir naudojamas tegalėjo būti nelyginėse eilutėse.

Skrajutė (vok. *Flugblatt*), → lakštinis spausdinys (palaidai, dažnai susegti kelių puslapių apimties spausdiniai), paprastai nedidelio formato, su medžio arba vario raižiniais. Δ (jei tai ne oficialus plakatas) liaudiška k., dažn. anonimiškai gvildena aktualius polit., relig., visuom. gyvenimo ir mokslo klausimus. Δ pasirodo tuoj po → knygų spausdybos išradimo, ir pirmąsyk suklestėjo Reformacijos metu. Δ gali būti laikoma laikraščio pirmtake (XVI a. dažnai vadinta *Neve Zeitung*). Nors Δ rinktos nuo pat Reformacijos, daug jų pražuvo. Schu

Lit.: K. SCHOTTELOHER, Flugblatt u. Zeitung, B. 1922. – W. WÄSCHER, Das dt. illustrierte Flugblatt, I–II, Dresden 1955/1956.

Skriestuvo broliai (vid. vok. žem. *cirkeler*, *cirkelbroder*, *-hêre*), Liubeko patricijų brolijos, kurios herbe buvo skriestuvas, nariai. Δ kasmet iš jaunesniųjų narių išrinkdavo aktorių grupę, turėjusią pastatyti → Užgavėnių vaidinimą. Du

išrinkti vyresnieji broliai turėdavo parengti tekstą, o kiti du atsakydavo už vaidinimą. Yra išlikusi administracijos knyga (1430–1515), kurioje surašyti 73 Užgavėnių vaidinimų pavadinimai. Jie ir vienas išlikęs tekstas – kitaip nei kiti vok. Užgavėnių vaidinimai – ženklina rimtas moralizavimo tendencijas. Vaidinama buvo iš pastolių suręstoje → scenoje, kurią buvo galima vežioti gatvėmis vežimu. Kadangi tada vyko intensyvi prekyba su Nyd., spėjama, kad Δ turėjo įtakos → rederijkers. Lep

Lit.: C. WEHRMANN, Fastnachtspiele der Patrizier in Lübeck, in: Jb. des Vereins für ndt. Sprachforschung 6 (1980), 1–5. – C. WALTHER, Über die Lübecker Fastnachtspiele, in: IBID. 6–31. – U. PETERS, Lit. in der Stadt, T. 1983, 203 ir t.

Skriptoriumas (VA lot. *scriptorium* – raštinė). Taip bendrai vadinama vien. arba bažn. institucijos patalpa, kurioje dirbo raštininkai, rubrikatoriai ir iliuminatoriai. Nuo ankstyv. VA Δ turėjo kiekvienas vien.; kaip matyti iš Šv. Galeno vien. plano, benediktinų Δ būdavo kapitulos pastato viršutiniame aukšte. Δ laikytasi griežtų taisyklių: dėl gaisro pavojaus buvo draudžiama atvira šviesa; neleidžiama kalbėtis; įeiti galėdavo tik vyresnieji, nes bet kokie trukdymai galėjo lengvai tapti rašymo klaidų priežastimi. Paleografijos ir knygų meno požiūriu kiekvienas Δ buvo savitas rašymo centras. Dauguma VA vien. rašė tenkindami savo reikmes. Airių ir anglosaksų vienuoliai žemyne (Luxeuil, Bobbio, Corbie ir Šv. Galeno vien.) sukūrė garsias rašymo mokyklas. Vad. → Karolingų renesanso laikotarpiu Karolis D. savo rūmuose ir vien. rūpinosi rašymo kultūra; pagrindiniai centrai Karolingų ir Otonų laikais buvo Reimsas, Turas, Šv. Dionyzo abatija, Mecas, Tryras, Reichenau, Šv. Galenas, Veingartenas, Fulda, Regensburgas, Heldesheimas ir kt. Apie XIV a. vid. rašymo veikla vien. ėmė silpnėti, tad → profesionalūs raštininkai, dvasininkai bei pasauliečiai (praktikuodami kaip pagr. arba papildomą amatą) ėmė tiesiog tenkinti – su un-tų radimusi ir miestų išsilavinusių gyv. sluoksnių formavimusi – augantį, dažn. paprastai parengtų, naudojimui skirtų → rankraščių poreikį. Schu

Lit.: S. H. STEINBERG, Med. Writing Maters, in: The Library 4. ser 22 (1941), 1–24 ir 5. ser. 2 (1948), 203 ir t. – B. BISCHOFF/J. HOFMANN, Libri Sancti Kyliani. Die Würzburger Schreibschule u. die Dombibliothek im VIII. u. XIX Jh., Wü. 1952. – J. DUFT, Ma. Schreiber, St. Gallen 1961. – B. BISCHOFF, Die südostdt. Schreibschulen u. Bibliotheken in der Karolingerzeit, I, Wie. [3]1974. – Y. ZALUSKA, L'enluminure et le S. de Citeaux au XIIe siècle, Ceteaux 1989. → Vienuolynas.

Skulptūra, vaizduojamojo meno forma, apimanti apvaliąją ir reljefinę Δ (→ reljefas), kuri kuriama skaptuojant, drožiant ir modeliuojant (bronzos liejimas). VA vertingos kulto Δ dažnai būdavo padengiamos auksu, kitais atvejais akmeniniai ar ypač mediniai kūriniai – ištapomi (apipavidalinami). Merovingų laikais vyravo ornamentika, vėliau pagr. Δ objektu tapo žmogus: buvo vaizduojami Biblijos personažai ir šventieji, o nuo → romanikos – ir žymūs pasauliečiai bei dvasininkai. Karolingų laikais buvo labai mėgstamas reljefas (antependiumas), dažn. kaip smulkioji skulptūra (iš dramblio kaulo drožti viršelių apkaustai), – čia buvo sekama vėlyv. Antika. Romanikoje vėl atgimsta monumentalioji stambioji Δ – kulto pav., krucifiksai ir Madonos; pirmoji po Antikos atskira Δ yra Braunšveigo liūtai (1166). Reljefui iškyla nauji uždaviniai: medinių ir bronzinių durų puošyba (Hidesheimas), antkapinė ir ypač archit. Δ, turėjusi pirmiausia puošti portalus (Vézélay, Šv. Madlenos vien.). Pranc., kur apvalioji Δ kildina save iš dekoruotų sienų kolonų (*Gewändesäule*) tradicijų, turėjo lemiamos reikšmės → gotikos Δ raidai (Šartras, Reimsas) ir pasklinda į Vok. Nuo XIV a. iš pr. buvusi griežtesnė, vėliau ji įgyja švelnesnių bruožų („Gražiosios Madonos"), drabužiai labiau klostuoti; Clauso Sluterio (~1400) kūryba laikytina natūralistinės Δ viršūne. Atsiranda milžiniškų drožinėtų → altorių (XV a.). It., priešingai, tęsiamos Antikos tradicijos. Rih

Lit.: W. PINDER, Die Dt. Plastik vom ausgehenden MA bis zum Ende der Renaissance, I–II, Wildpark/Potsdam 1924–1929. – W. SAUERLÄNDER, Skulptur des MA.s, F. 1963. – R. BUDDE/A. U. I HIRMER, Dt. romanische Skulptur. 1050–1250, M. 1979. → Gotika, romantika.

Slaptaraštis. Δ ištakos siekia Antiką; Δ norima apsaugoti nuo pašalinių svarbius raštiškus pranešimus. Tai daroma arba sukeičiant vietomis abėcėlės raides, arba pasinaudojant raidžių skaitine išraiška; be to, esama ir savo nuožiūra sukurtų ženklų ir šifrų sistemų, pakeičiančių raides,

skiemenis ir žodžius. VA dokumentuose **Δ** paprastai naudotas raštininkų parašams, dažniau naudotas pastaboms rankr. paraštėse ir glosoms. Tik diplomatinės korespondencijos plėtra XV a. įgalino sukurti tikslų **Δ**. Schu

Lit.: A. MEISTER, Die A.e d. diplomat. Geheimschrift, Pa. 1902. – IDEM., Die Geheimschrift im Dienst d. päpstl. Kurie von ihren A.en bis zum E. des 16. Jh.s, Pa. 1906. – E. DRÖSCHER, Die Methoden d. Geheimschrift (Ziffernschriften) unter Berücksichtigung d. gesch. Entwicklung, L. 1921. – B. BISCHOFF, Übersicht über die nichtdiplomat. Geheimschriftenen d. MA.s, in: IDEM., MA. Studien III, 1981, 120–149.

Slavai → slavų kalbos

Slavų kalbos (venedų kalbos), ide. kalbų šeima: → bulgarų, kroatų, makedonų, lenkų, rusų, serbų, slovėnų, čekų, ukrainiečių kalbos; giminingos baltų kalboms. Slavų tautas įprasta skirstyti į tris grupes: R. (rusai, ukrainiečiai, gudai), V. (lenkai, čekai, slovakai, sorbai, kašubai ir jau išmirę slovincai bei polabai), P. (serbai, bulgarai, kroatai, slovėnai, makedonai). Slaviškuose šaltiniuose pirmą kartą aptinkamas pavadinimas *slovnin* (dgs. *slovne*) X a. Tas vardas yra gyventojų pavadinimas; šito žodžio kamiene galima įžvelgti seną „upės vagos" reikšmę. → Senoji slavų kalba. Sir

Lit.: R. TRAUTMANNN, Die slawischen Völker u. Sprachen, 1948. – H. KOHN, Die Slawen u. der Westen, 1956. – F. DVORNIK, The Slavs in Europien History and Civilisation, New Brunswick 1962. – W. HENSEL, Die Slawen im frühen MA, 1971. – C. GOERKE, Frühzeit des Ostslawentums, 1992.

Slavų misija (Bohemijos misija). 863 du brolius iš Salonikų, mokslininką Konstantiną (vienuoliškas vardas Kirilas, 820–868) ir vienuolį Metodijų († 885), Moravijos kun-ščiui Rostislavui prašant, Bizantijos imperat. Mykolas III pasiunčia į tik iš dalies sukrikščionintą savo kraštą toliau tęsti → misijos vietiniams žmonėms suprantama slavų kalba. Broliai mokėjo sen. bulgarų arba sen. makedonų dialektus; Konstantinas sukūrė glagolicos abėcėlę. (Neaišku, ar ji turėjo prototipą, ar buvo savarankiškai išrasta.) Tuo raštu broliai užfiksavo savo pirmuosius vertimus į sen. slavų arba bažn. slavų k., kurią tais laikais nesunkiai suprato visos slavų tautos; tai buvo liturg. tekstai, NT ir ST dalys, Bizant. teisės paminklų ekloga, nomokanonas ir paterikonas. Šių slavų apaštalų veikla sukėlė iš Bavarijos skleidžiamos lot. misijos nepasitenkinimą, ir Metodijus buvo įkalintas (870–873). Tačiau jau 867 Romos pop. buvo pritaręs jų veiklai. → Senoji slavų kalba. Sir

Lit.: F. GRIVEC, Kyrillis u. Methods Leben, 1928. – F. DVORNIK, Les légendes de Constantin et de Méthode, vues de Byzance, Prag 1933. – J. BUINOCH, Leben u. Wirken der Slawenapostel Kyrillos u. Methodios, 1958. – F. GRIVEC, Konstantin u. Method, Wie. 1960. – M. HELLMANN ir kt. (Hgg.), Cyrillo-Methodiana, 1964.

Slibinas VA žinomas iš vėlyv. Antikos bei krikšč. ir germ. tradicijos. Antikos realiai egzistuojančiu laikyta gyvatės pavidalo būtybė VA moksl. veikalų autorių aprašoma įv.: ugnimi spjaudanti, į plėšrūno pan. arba mažutė galva, bauginamas žvilgsnis, į šikšnosparnio pan. sparnai, ilga uodega. Germ. mitologijoje **Δ** dažnai figūruoja kaip lobių sargas arba gali apginti nuo priešiškų dvasių (plg. **Δ** galvas ant laivų števenių); jo kraujas turi stebuklingų savybių („Nybelungų giesmėje" nuo jo Zigfrydas tampa nesužeidžiamas). Krikšč. požiūriu **Δ** simbolizuoja velnią (dažnai apotropėjiškai ar įspėjamai vaizduojamas bažn. skulptūrose, vandens latakų galuose). Kova su **Δ** yra legendos (šv. Jurgis) ir herojinio epo (Tristanas) motyvas. → Pabaisa, gyvūnų simbolika. Ehl

Lit.: C. LECOUTEUX, Der Drache, in: ZfdA 108 (1979), 13–31. – IDEM., Les monstres dans la littérature allemande du MA, Göp. 1982.

Sloemr (sen. skand. *sloemr* – siaurasis), trečioji ir paskutinioji sen. skand. eilėraščio dalis po *upphaf* ir *stefjabálkr*. → Drápa. Sim

Slovakų kalba, V. slavų k., l. artima čekų kalbai. Žlugus Didžiajai Moravijos karalystei, slovakų gyvenama sritis ilgą laiką buvo žinoma kaip „Aukštutinė Vengrija". Sen. slovakų lit. ištakos glūdi Didžiojoje Moravijos karalystėje (→ čekų kalba). Sir

Lit.: I. KUSY/A. MRÁZ (Hgg.), Dejiny slovenskej literatúry, I–III, Preßburg 1958–1965. – D. TSCHEŽEVSKIJ, Vergleichende Gesch. der slawischen Lit.en, I–II, B. 1968.

Slovėnų kalba priklauso P. slavų k. grupei; ja kalbama Slovėnijoje, pietinėje Karintijos dalyje, Trieste ir Š. It. Seniausi rašyt. šaltiniai, kuriuose užfiksuota **Δ**, yra *Brižinski* arba *Frišinski spo-*

meniki („Freizingo paminklai"), atsiradę, kaip spėjama, 972, vėliausiai – 1039; tai trijų tekstų, skirtų išpažinties praktikai, vertimas – ankstyviausias slavų k. paminklas lot. rašmenimis. Slovėnų raštija turi dar du metraščius: *Stiški rokopis* (1428) ir *Celovski rokopis* (1430). Sir

Lit.: S. PIRCHEGGER, Untersuchungen über die altslowenischen Freisinger Denkmäler, I, L. 1931. – A. SLODÒAK, Gesch. der slowenischen Lit., B. 1958. – R. TROFENIK (Hg.), Gesch., Kultur u. Geisteswelt der Slawen, II, Mn. 1968.

Smulkusis epas, Pranc. paliudytas jau nuo XII a. vid. (→ fablio), o Vok. – tik vėlyv. Štaufenų laikotarpiu. Δ laikoma nedidelės apimties (~50–2000 eilučių) pasakojamoji poezija. Dažn. Δ temos: riterių ir meilės pasakojimai, → Exemplum, aktualioji satyra, švankai. Žymesni vok. Δ autoriai: Strickeris, Konradas Viurcburgietis, Herrandas iš Wildonie, Ruprechtas Viurcburgietis, Verneris der Gartenaere ir kt.; Δ poezija klestėjo 1250–1350, Δ porūšis yra → Mären (dalis autorių anon.). Žymiausi Δ kūrėjai anglosaksų terit. buvo Chauceris, It. – Boccaccio. Plačioji miesto ir dvaro publika Δ priėmė kaip kurtuaz. poeziją. Tuc

Lit.: J. HEINZLE, Boccaccio u. die Tradition der Novelle. Zur Strukturanalyse u. Gattungsbestimmung kleinepischer Formen zw. MA u. Neuzeit, in: Wolfram Studien 5 (1979), 41–62.

Socialiniai-religiniai sąjūdžiai. VA neįmanoma rasti religinio sąjūdžio be soc. aspekto, o soc. sąjūdžio – be religinio. Abiejų elementų svoris kiekvienu atveju skiriasi ir nemažai priklauso nuo juos analizuojančio medievisto požiūrio. Svarbiausi Δ buvo, be jokios abejonės, pati krikšč. ir jos → vienuolystė. Čia priklauso t. p. → Kryžiaus žygiai, → Renesansas ir → Reformacija, tačiau Δ sąvoka dažn. vartojama tik brandž. VA neturto sąjūdžių (→ katarai, → valdiečiai) ir chiliastinių ikireformacinių sukilimų (Wiclifas, Husas) kontekste kalbant apie eretikus, begines ir elgetaujančius ordinus. Din

Lit.: A. MENS, Innerlijke drijfveeren en herkomst der ketterschebewegingen in de Middeleeuwen, in: Miscellanea L. van der Essen, Bru. 1947, 299–313. – E. WERNER ir kt., Sozialreligiöse Bewegungen im MA, in: WZ der Karl-Marx-Universität Leipzig. Gesellschafts- u. Sprachwissenschaftliche Reihe 7 (1957/1958). – Hérésies et sociétés dans l'Europe pré- industrielle, P. 1968. – M. ERBSTÖSSER, Sozialreligiöse Strömungen im späten MA, B. 1970. – G. GONNET, Le eresie e i movimenti populari nel Basso Medio Evo, Messina 1976. – H. GRUNDMANN, Religiöse Bewegungen im MA. Da. [4]1977. – T. PANARDO ir kt., Opposizione religiosa nel Medioevo, Messina 1977. – E. WERNER/M. ERBSTÖSSER, Ketzer u. Heilige, B. 1986. – F. X. NEWMAN (Ed.), Social Unrest in the Late MA, Binghampton 1986.

Sodas, pirminis tam tikro žemės sklypo atitvėrimo, aptvėrimo pavadinimas. VA Δ sampratoje, greta naudos ir grožio, svarbus tebebuvo atskirumo, „privatumo", netgi paslaptingumo motyvas. Ypač ryškaus jo būta rojaus Δ vaizdinyje (Mabonagrino Δ Hartmano iš Aujė *Erec*, V. 9542). VIII–IX a. → benediktinai, nuo XII a. → cistersai V. ir Vid. Europoje itin plėtojo sodininkystę (plg. Valfrydo (Walafried) Strabono eilėraštį *Hortulus* VA lot. k.). Vienuoliai suprato Δ pirmiausia kaip praktinę naudą teikiantį sklypą. Prie pilių ir miestų arba juose užveisti Δ irgi turėjo teikti naudą, tik kai kada jis dar išreikšdavo ir soc. statusą (žvėrynas). Tik XV–XVI a. Vok. aukštuomenėje dėl it. renesansinio dvaro įtakos nubudo estet. bei moksl. susidomėjimas Δ. Lit. Δ dažnai susijęs su Marijos kultu (*Gg* sodo metaforika) ir meile. Vaizdavimo etalonai supanašėja su → locus amoenus topika. Riteriai ir damos daugiau arba mažiau slapčia susitinka Δ (pvz., Gotfrydas Štrasburgietis, *Tristan*, V. 18134 ir t.). Kartais Δ tampa soc. nesankcionuoto dviejų meilužių izoliavimo scena (*Joie de la court* avantiūra Hartmano iš Aujė *Erec*, V. 8468 ir t.) arba apskritai soc. moralinio izoliavimo vieta (Hartmano *Iwein*, 6435 ir t.). Δ esti ir rūmų, kuriuose gyvena kilmingos vergės, centras: Laurino Rožių sodas. La-T

Lit.: D. LAUENSTEIN, Der dt. Garten d. MA.s bes um das Jahr 1400, Diss. Gö. 1900. – M. GOTHEIN, Gesch. d. Gartenkunst, Je. 1914. – E. FEHRLE, G., Rose u. Rosengarten im dt. MA, Diss. Hei. 1922. – K. HAUK, Tiergarten im Pfalzbereich, in: Dt. Kg.spfalzen, I, Gö. 1963. – F. CHRISP, Med. Gardens, NY. [2]1966. – E. BÖRSCH-SUPAN, Garten, Landschafts- u. Paradiesmotive im Innenraum, B. 1967. – D. SCHMIDKE, Studien zur dingallegor. Erbauungslit. d. SMA.s, T. 1982. – E. B. MACDOUGALL (Hg.), Med. Gardens, 1986. – D. HENNEBO, Garten d. MA.s, [2]1987.

Sodininkystė ir daržininkystė. Į š. nuo Alpių iš dalies ją įdiegė romėnai; VA išskyrus vynuogininkystę (→ vynas) dažn. tebūdavo viet. reikšmės. Imperat. Frydrichas I skatino sodininkystę „kiemo dalies atitvaruose", atleisdamas už tai nuo dešimtinės. Daug vaisių ir daržovių rūšių paplito

per → vienuolių ordinus, iš vien. sodų jos patekdavo į aplinkinius kaimus. Bent jau nuo XIII a. specialios lit. šia tema netrūksta (Alberto D. *De vegetabilibus*). → Sodas. Din

Lit.: A. KAUFMANN, Der Gartenbau im MA, B. 1892. – R. VON FISCHER-BENZON, Ahdt. Gartenflora, Kiel 1894.

Sodininko scena, *Jn* 20, 11 pagrįsta → Velykų vaidinimo scena, kurioje prisikėlęs Kristus sutinka Mariją Magdalietę, o ši iš karto neatpažinusi jį palaiko sodininku. Veikiausiai kilo iš Pranc. (*Soielbuch von Fleury*, XIII a.). Ste

Sodomija → homoseksualumas, seksualumas

Solmizacija (pagal *sol* ir *mi* pavadinimus), → heksachordo garsų eilės (*ut re mi fa sol la*) pavadinimas, pagal himno *UT queant laxis / REsonare fibris / ...*, 6 puseilių pirmuosius skiemenis, atliekamus kylančia melodija su pustoniu viduryje (tarp *mi* ir *fa*). Δ padėjo orientuotis, skiriant pilnus tonus ir pustonius, atsirado iš praktinės giedojimo teorijos ir pateikiama Gvidono iš Areco (*Epistola de ignoto cantu*, 1028). Perėjimas nuo vieno prie kito iš septynių heksachordų VA tonikoje buvo vadinamas mutacija. Schl

Lit.: J. SMITS VAN WAESBERGHE, Musikerziehung, Lehre u. Theorie der Musik im MA, L. 1969. – G. G. ALLAIRE, The Theory of Hexachords, Solmisation and the Modal System, R. 1972.

Sonetas (iš lot. *sonus* – garsas; sen. pranc. *son[n]et*, it. *sonetto*), 14 eilučių kūrinys, dažn. → endecasillabo, suskirstytas į oktavą (du kvartetai, rimas paprastai gaubiamasis) ir sekstetą (du tercetai, rimai paprastai – triskart po du arba dukart po tris skirtingus). Kvartetuose eilėraščio temos formuluojamos į tezę ir antitezę, o tercinos temas išplėtoja ir užbaigia sinteze, todėl Δ būdinga įtampos kilimas ir kritimas. Rimų schema rodo Δ kilus iš → strambotto, dvi dalys su aufgezangu ir abgezangu – iš provans. → kanconos. Pagal formą Δ priskirtinas argumentacinei lyrikai (*Gedankenlyrik*, – prasminiai akcentai, antitezė). Manoma, kad Δ atsirado Frydricho II rūmuose Sicilijoje (Giacomo da Lentini, → Sicilijos poetų mokykla); XIII a. Toskanoje jį mėgo → dolce stil nuovo atstovai (Guinzelli, Cavalcanti, Dante, *Vita nova*). Klestėjimo viršūnę Δ pasiekė Petrarcos *Canzoniere* (327 Laurai skirti Δ). Išsivystė daug įv. Δ variantų. Isp. ir Portug. Δ ėmė gausėti tik XV a., o Vok., Pranc. ir Angl. – XVI a. Rih/Din

Lit.: H.-J. SCHLÜTTER ir kt., Sonett, St. 1979. – M. SANTAGATA, Dal sonetto al Canzioniere, Padova 1979. – P. OPPENHEIMER, The Origin of the Sonett, in: Comparative Lit.e 34 (1982), 289–304.

Sostas, paaukštinimu arba meniniu apipavidalinimu išskirtas pasauliet. ir bažn. valdovo krėslas, – ypač kar. ir popiežių, t. p. vyskupų (katedra). Δ išsirutuliojo iš antik. pirmtakų (*sella curulis*) bei sudedamosios kėdės; soste galėjo būti saugomos relikvijos (imperat. Δ Acheno pfalco koplyčioje). Ritualinis įžengimas arba įsėdimas į Δ (plg. → altorius) simbolizavo valdžios perėmimą. Δ dažnai vaizduojami Dievas ir Marija, tuščias Δ reiškia Kristaus viešpatystę (etimasija). Din

Lit.: H. INSTINSKY, Bischofsstuhl u. Kaiserthron, Mn. 1955. → Valdžios ženklai.

Soteriologija → išganymas

Soti (*sot(t)ie*, iš pranc. *sot* – kvailys), XV a. atsiradusios, vad. kvailių bendrijų (→ basoche, enfants sans souci) savarankiškai ar kartu su moralité ir farsais vaidintos trumpos pjesės, surimuotos poriniu rimu, turėjusios pastovius vaidmenis (*Prince des sots*, *Mère sotte*) ir reiškusios alegoriją (pvz., *Chascun, Chose publique*). Iš pr. Δ temos buvo skirtos „kvailių" bendrijos vidaus problemoms, vėliau vis labiau įgavo satyros, polit. ir sociopolitinių bruožų. Pöc

Lit.: B. GOTH, Untersuchungen zur Gattungsgesch. des Sottie, Mn. 1967. – I. NELSON, La sottie sans souci, P. 1977. – H. ARDEN, Fools' Play. C. 1980.

Sotternieen (nyd. – komiški vaidinimai), šeši ~1350 sukurti sceniniai farsai, kurių pagr. veikėjas yra „nedora moteris"; išliko kartu su → abele spelen. → Farsas. Din

Spalvų simbolika. Spalvos subordinuojamos tam tikriems reiškiniams – pasaulio šalims, elementams, žvaigždynams, t. p. asmenų grupėms ir t. t. Liturg. spalvų kanoną Katalikų Bažn. nustatė Pijus V ir Inocentas III. Vid. Europoje vyrauja tokia liaudiškoji Δ: juoda = gedulas, balta = nekaltybė, raudona = meilė, žalia = viltis, geltona = pavydas,

mėlyna = ištikimybė. V. krikšč. mene nėra privalomo spalvų kanono, esama tik preferencijos (pvz., raudona dažn. simbolizuoja kankinystę, Kristaus kančią, meilę). Sto

Lit.: G. HAUPT, Die Farbensymbolik in der sakralen Kunst d. abendländ. MA.s, Diss. 1941. – M. LURKER, Symbol, Mythos u. Legende in der Kunst, 1974. – R. SUNTRUP, Zum Lexikon d. Farbenbedeutung im MA, in: Fma. Studien 21 (1987). – Les couleurs au MA (Sénéfiance 26), Aix-en-Provence 1989.

Specialioji literatūra, bendras pavadinimas nefikcinių tekstų, skirtų tiesioginėms praktinėms reikmėms, t. y. teis. ir verslo raštija (→ laiškai, dokumentai, inventoriai, teismo knygos), relig. Δ (maldos, liturg. tekstai, traktatai, dvasinio ugdymo lit.), → dalykinė literatūra, menų literatūra ir kt. Tam tikrų rūšių tekstuose (pvz., → burtažodžiuose) sklandžiai pereinama į poeziją. Ste

Lit.: G. EIS, Agerm. Beiträge zur geistl. Gebrauchsliteratur, Bern 1974.

Speculum → veidrodžio literatūra

Speculum humanae salvationis (VA lot. – išganymo veidrodis), vienas labiausiai paplitusių (~350 rankr. ir spausdintų leidimų) ir veiksmingiausių išganymo ist. vaizdavimų XIV–XVII a. mene ir lit. Tokį veikalą ~1324 rimuota proza sukūrė vienas (Štrasburgo?) dominikonas; 1 ir 2 skyriai apima įvykius nuo nuopuolio iki tvano, o 3–42 – pagrindinius Marijos ir Jėzaus gyvenimo įvykius pagal → tipologijos schemą (kiekvienam įvykiui priskirti trys tipai). Išlikę tekstai kartais iliustruoti, kartai su lot. ir vok. tekstu, kartais papildyti; ne kartą versti eilėmis (Konradas Helmsdorfietis, Henrikas Laufenbergietis ir kt.) ir proza. Kun

Lit.: L. JUTZ/PERDRIZET, S. h. s. 1907/1909. – H. APPUHN, Heilsspiegel, Dortmund 1981. – A. u. J. L. WILSON, A Med. Mirror. S. h. s. 1324–1500, Lo. 1984.

Spel. 1. Germ. žodis, reiškiantis poetinį pasakojimą; 2. nyd. → abele spelen. Din

Spervogelio strofa, vid. vok. aukšt. špruchų kūrėjo Spervogelio (XII a. pab.) → zangšpruchų FM 20, 1 – 25, 11 → tonas, kurį sudaro trys rimų poros su kirčiuota strofos pab. (→ Hergerio strofa): 6v a, 6v a, 4v b, 4v b, 4v x / 4k c. Melodija (Jenos dainų rankraštis; XIV a.) sudaryta iš dviejų dalių. → Hildebrando tonas, Titurelio strofa. Bru

Lit.: H. BRUNNER, Strukturprobleme der Epenmelodien, in: E. KÜHEBACHER (Hg.), Dt. Heldenepik in Tirol, Bozen 1979, 300–328.

Spiritualai → minoritai

Spiritualijos ir temporalijos (VA lot. *spiritualia*; *temporalia*). Spiritualijos – tai užimančiojo bažn. pareigybę bažn. teisės (šventimų, sakramentų teikimo), o temporalijos – medžiaginės teisės (dešimtinė, bažn. turtas). Teorinis vyskupų teisių išskyrimas į Δ, t. y. dvasinės pareigybės ir pasauliet. valdžios atskyrimas ir politinis to įgyvendinimas Londono (1107) bei Vormso (1122) konkordatais turėjo lemiamos reikšmės išsprendžiant → ginčą dėl investitūros Angl. ir imp. Žymiausias teoretikas buvo Ivas Šartrietis. Mit

Lit.: H. HOFMANN, Ivo v. Chartres, In DA 15 (1959), 393–440. – J. BEUMANN, Sigebert v. Gembloux u. der Traktat „de investitura episcoporum“, Sigmaringen 1976.

Spiritualizmas → dualizmas

Sportas (vid. anglų *disport* – poilsis, laiko leidimas, iš sen. pranc. *desport*, (*se*) *de*(*s*)*porter*, lot. *deportare*). Jau iš ankstyvojo germ. ist. laikotarpio žinoma įv. Δ rūšių: bėgimas, šuoliai, mėtymas, imtynės, šaudymas, plaukimas, nardymas, irklavimas, o Š. germ. tautose – čiuožimo ir slidinėjimo užuomazgos. Buvo pabrėžiami valdovų (Karolio D. ir Barbarosos) Δ sugebėjimai. Šios Δ šakos kultivuotos ir VA (plg. 7 reikalavimus riteriams ir papildomas disciplinas, aprašytas „Riterių veidrodyje“, V. 2692 ir t.). VA Δ viršūnė buvo → turnyrai. Kai kurios Δ šakos labiau buvo laikomos medžioklės (*Parzival* 120, 1 ir t.), turnyrų ir karo treniruotėmis. Tačiau galima manyti, kad Δ ir dalyviams, ir žiūrovams teikė malonumo. Rūmų poetai vaizduoja kūno pratybas kaip didelių švenčių sudedamąją dalį (*Ivein* 68 ir t.), pabrėžia linksmą nuotaiką (*Tristan* 3495 ir t., „Riterių veidrodis“ 1441 ir t.), neišleisdami iš akių ir erot. komponento (*Tristan* 695 ir kt.). Vėlyv. VA Δ varžybos praranda luominį išskirtinumą ir organizuojamos t. p. miestuose. Pvz., Niurnbergas ~1440 įsigijo užmiestyje pievų masinėms Δ varžyboms rengti. – Apskritai Δ buvo vyrų užsiėmimas (plg. Wittenwilerio *Ring*, V. 6251 ir t.). Jaunas bajorai-

tis nuo 7 metų gaudavo Δ ir kitą riteriui būtiną parengimą (*Tristan* 2056 ir t.). Moterys dalyvaudavo tik tam tikrų Δ šakų renginiuose, pvz., medžioklėje su sakalais, žaidimuose su sviediniu ir šokiuose (priešingas pavyzdys – Brunhilda; „Nybelungų giesmę" 427 ir t.). Lep

Lit.: M. VOGT, Der Sport im MA, in: G. A. E. BOGENG (Hg.), Gesch. des S.s aller Völker u. Zeiten, I, L. 1926, 163–237. – M. HAHN, Die Leibesübungen im ma. Volksleben, Diss. Br. 1929. – H. SEERING, Die ritterl. Leibesübungen in den höf. Übungen, in: Wolfram-Jb. 1953, 48–100 ir 1954, 7–42. – J. GÖHLER, Die Leibesübungen in der dt. Sprache u. Lit., in: Aufriß III, 1973–3050. – C. DIEM, Weltgesch. des S.s u. der Leibeserziehung, St. ²1968. – E. NIEDERMANN, S. als Motiv im Nibelungenlied, W. 1972. – J. VERDON, Les loisirs en France au MA, P. 1980.

Stabreim → raidžių rimas

Stalas → baldai

Stanza (it. – (minčių) buveinė, t. p. *ottava rima*, *oktave*), it. strofa, sudaryta iš 8 jambinių → endecasillabi arba panašių eilučių, kurių pirmosios šešios rimuojamos raidžių rimu, o paskutinės dvi – gretutiniu rimu: *abababcc*, rečiau simetriškai: *aabccbdd*. Nuo XIII a. Δ naudota pasakojamojoje lit., vėliau ypač mėgta Boccaccio (*Filostrato*, *Teseide*); XV a. – ir dramoje bei lyrikoje, Renesanse – ypač epe (Ariostas, Tasso). Din/Sto

Lit.: W. ELWERT, It. Metrik, Mn. ²1984.

Statyba (vok. *Bauwesen*). Apie Δ ankstyv. ir brandž. VA dar mažai težinoma. Galima daryti prielaidą, kad kaime buvo statoma, pasitelkiant į talką kaimynus. Vien. bent iš dalies (cistersai) buvo statomi pačių vienuolių ir ypač – brolių pasauliečių jėgomis. Miestuose vėlyv. VA ~10% cechams priklausančių amatininkų darbavosi Δ; jų cecho struktūra buvo ypač restriktyvi. Į darbus pasitelkiamų parankinių skaičius labai svyravo, todėl jie turėjo itin dažnai keisti gyvenamąją vietą; jie priklausė miesto → proletariatui. Užsakovas samdydavo meistrą, kuris rūpinosi organizaciniais klausimais (finansavimas, medžiagos, transportas, darbo jėga, statybos eiga) ir *Werkmeister*, kuris vadovavo praktiniam darbui. Komisijos tikrindavo, kaip laikomasi miesto reglamentuojamų statybos nuostatų, kurie nuo XII a. It. buvo miesto statutų dalis, o nuo XIV a. – sudėti į atskiras įstatymų knygas. Sudėtingesniems statiniams buvo kviečiami garsūs architektai iš svetur. Būta Δ rangovų, kurie akordo būdu statė objektus, dalyvaudami miesto valdžios skelbiamuose konkursuose. – Ypatingas Δ reiškinys buvo statybininkų korporacija (vok. *Bauhütte*; lot. *fabrica*): org-ja, kuri nuo brandž. VA statė bažn. (ypač katedras). Vadovaujami prižiūrėtojo, čia drauge dirbo daugelio amatų atstovai: mūrininkai, akmentašiai, dailidės, stikliai, dažytojai, kalviai ir t. t. Akmentašių brolijos nuostatai buvo privalomi visiems nariams visoje Vok. Baigę statyti bažn., amatininkai traukė toliau. Tačiau prie visų didžiųjų bažn. likdavo nuolatinė Δ korporacija būtiniems restauravimo darbams atlikti. → Medinė statyba. Din

Lit.: H. JANSE, Bouwers en bouwen in het verleden, Zaltbommel 1965. – D. KNOOP/G. JONES, The Med. Mason, Manchester 1967. – J. HARVEY, The Med. Architect, Lo. 1972. – G. G. BINDING (Hg.), Beiträge über Bauführung u. Baufinanzierung im MA, Kö. 1974. – WARNKE, Bau u. Überbau, F. 1976. – J.-P. SOSSON, Les travaux publics de la ville de Bruges, XIVᵉ. – XVᵉ siècle, Bru. 1977. – G. BINDING/N. NUSSBAUM, Ma. Baubetrieb, Da. 1978. – H. KRAUS, Gold was the Mortar, Lo. 1979. – F. BUCHER (Hg.), Architector, The Lodge Books and Sketchbooks of Med. Architects, NY. 1979. – J. GIMPEL, Les bâttiseurs de cathédrales, P. ²1980. – Hausbau im MA = Jb. f. Hausforschung 33 (1982), pass. – R. HABERMAYER, Mauerwerkstechnik u. Steinbearbeitung d. roman. Zeit, Han. 1983. – X. BARRAL I ALTET (Hg.), Artistes, artisans et production artistique au MA, I–III, P. 1986–90. – Committenti e produzione artistico-letteraria nell'alto medioevo occidentale (Settimane di studio del centro italiano di studi sull'alto medioevo 39), I. Dr. – Žurn.: Jb. f. Hausforschung. – Bulletin monumental. – Journal of the Society of Architectural Historians.

Statyba, medinė. Per visus VA į š. nuo Alpių Δ buvo aiškiai dominuojanti statybos technika; iki X a. – taip pat ir bažn. statyboje Vok., iki XIII a. – Skand. Dviejose pagr. statybos formose, masyviojoje (blokinėje arba palisadinėje) dažn. buvo naudojami spygliuočių, o karkasinėje – lapuočių medžių rąstai; pirmoji forma dominavo Š. ir R. Europoje bei Alpėse, antroji kaip fachverkinė statyba – kt. regionuose. Vienas kitas statinys yra išlikęs iš XIII a. (pvz., Norveg. statmenų rąstų bažn., keletas valstiečių ir miestų namų iš XV a.). → Statyba. Din

Lit.: M. V. RUDOLPH, Germ. Holzbau der Wikingerzeit, Neumünster 1942. – C. AHRENS (Hg.), Frühe Holzkirchen im nördl. Europa, H. 1982. – F. KASPER, Fachwerkbauten des 14.–16. Jh.s in Westfalen, Mr. 1986. – G. BINDING ir

kt., Kleine Kunstgesch. des dt. Fachwerkbaus, Da., [4]1989. – L. HINZ, Ländlicher Hausbau in Skandinavien vom 6. bis14. Jh, 1989.

Statyba, plytinė. (Degtų) plytų gamybos technologiją Eur. paskleidė romėnai. Tačiau ankstyv. VA netinkuotų plytinių statinių liekanų aptinkama tik vienur kitur. X a. ši archit. vėl atgijo Lombardijoje, o XII a. ją perėmė ir į š. nuo Alpių esančios sritys. Vėlyv. VA iš plytų daugiausia statyta Europos šiaurėje: iš Š. Vok. (Marijos bažn. Liubeke, 1250) **Δ** architektūra plito toliau į → Hanzos prekybos ir → Vokiečių ordino sritis (Skand., Lenkija, Baltijos kraštai). Plytų gotikos stiliumi buvo statomos ne tik bažn. ir vien., bet ir rotušės, gyvenamieji namai, miestų įtvirtinimai, pilys ir kt. Nors ir mažiau, gotikinių plytinių statinių esama ir P. Vok. (pvz., Frauenkirche Miunchene, 1468 ir t.). bei Pranc. Din

Lit.: O. STIEHL, Backsteinbauten in Norddtld. u. Dänemark, St. 1923. – N. ZASKE, Gotische Backsteinkirchen Norddtld.s, L. [2]1970. – A. KAMPHAUSEN, Backsteingotik, 1978. – K. KRUSE, Backsteine u. Holzbau. Stoffe u. Bauweise Lübecks im MA, in: Jb. für Hausforschung 33 (1982), 37–62.

Stebuklas, ypatingas Dievo įsikišimas į pasaulio dalykus; taip tiesiogiai susiejama anapusybė ir šiapusybė ne *contra*, o *praeter* arba *supra naturam* (Augustinas). Taigi kūrinija yra, viena vertus, didžiausias, antra vertus, kasdieniškiausias **Δ**. Stebuklo prielaida yra tikėjimas, kuris **Δ** turi sustiprinti ir įsisąmonintas tampa ženklu. Tik netikinčiajam jis kelia nusistebėjimą. Tačiau **Δ** yra ir priemonė jam atversti į tikrąjį tikėjimą (plg. **Δ** rinkinius pamokslininkams, → exempla). Pirminis → šventųjų kulto pamatas yra **Δ** (išganymo, bausmės, sielos **Δ**). Per VA vis labiau vengiama pasaulį aiškinti **Δ**, todėl Laterano IV susirinkimas uždraudžia Bažn. dalyvauti → Dievo teismuose. Nuo Aristotelio recepcijos **Δ** „sustipręja" veiksmo priežasties požiūriu, o patvirtinti **Δ** nuo XIII a. tampa lemiamu Apreiškimo faktų kriterijumi. Nuo XIV a. pradedama tirti **Δ** dieviškojo priežastingumo pažinumą. T. p. ir magija (→ burtai) įgalina kontaktą su antgamtinėmis sferomis. Tačiau kadangi magijoje veikia demonai, Bažn. ją uždraudžia. VA žydų teologai atmeta **Δ** kaip Apreiškimo įrodymą, nes, jų manymu, **Δ** gali remtis magija. Tom

Lit.: R. FINUCANE, Miracles and Pilgrims, Lo. 1977. – P.-A. SIGAL, L'homme et le miracle dans la France méd., P. 1985. – B. WARD, Miracles and Med. Mind. Theory, Record and Event 1000–1215, Aldershot [2]1987.

Stebuklingų ženklų literatūra (vok. *Prodigienliteratur*, iš lot. *prodigium* – stebuklingas ženklas), Antikos istoriografijoje sąmoningai plėtoti pasakojimai apie nepaprastus įvykius, kurie buvo interpretuojami kaip pranašiški. Nuo XVI a. **Δ** pradedama atrasti iš naujo, pridedant naujų detalių, dažniau tai eschatologinės interpretacijos visuotinės ist. kompiliacijose (pvz., J. Fincelis, 1556/1562) arba specialūs rinkiniai apie katastrofas, pabaisas ir t. t. Sto

Lit.: CH. ALTMAN, Portent Lore and Med. Popular Culture, in: J. CAMPBALL (Ed.), Popular Culture in the MA, Bowling Green 1986, 16–28. – O. NICCOLI, Profeti e popolo nell'Italia del Rinascimento, Bari 1987.

Stebuklų kambarys (vok. *Wunderkammer*), ist. ir lit. motyvas (Albrechto Šarfenbergiečio „Titurelis Jaunesnysis"); architektoniniai meno kūriniai, kuriuose esama rytietiškų, riteriškų, pagoniškų ir krikščioniškų elementų. **Δ** su skambančiais ir paslaptingais mechanizmai yra tos vietos, kur epiniai herojai įrodo savo riteriškumą (Gaveinas): ieškodami meilės nuotykių, jie stoja į kovą su stebuklingomis važiuojančiomis lovomis, stebuklingos rankos iššautomis strėlėmis ir pan. → Automatai. Gai

Stef (sen. skand. – metas; dgs. *stefjar*), specialus → drápos priedainis, sudarytas iš 2, 3 arba 4 reguliariai kartojamų eilučių. Normaliu atveju **Δ** išreiškia baigtinę mintį. Jo turinį dažn. sudaro bendras pašlovinimas asmens, kuriam skirta *drápa*. Qua

Lit.: T. MÖBIUS, Vom S., in: Germania 18 (1873), 129–147.

Stefjabálkr (sen. skand. *stefjabálkr* – „stef" grupė), → drápos vidurio elementai, įterpiami tarp → stefjar (grįžtamųjų rimų). Qua

Lit.: S. EINARSSON, Islensk bókmennta saga 864–1960, Reykjavīk 1961.

Stenografija (tachigrafija), Cicerono sekretoriaus M. T. Tirono sukurta žodžių ir skiemenų grafinio trumpinimo (*notae*) sistema, sudaryta iš pagr. ir šalutinių ženklų. Tirono ženklai VA buvo vartojami Merovingų ir Karolingų kanceliarijose; jais parašyta net ištisų rankr. **Δ** išmanymas VA po

IX a. ėmė sparčiai mažėti, o XI a. visai išnyko. Mūsų laikų Δ pažinimui svarbūs iš IX–X a. išlikę leksikonai su ~13000 Δ ženklų. Schu

Lit.: E. CHATELAIN, Introduction à la lecture des notes tironiennes, P. 1900 (Repr., b. m.). – H. BOGE, Griech. Tachygraphie u. Tiron. Noten. Ein Handbuch d. antiken u. ma. Schnellschrift, B. 1973. – A. MENTZ/F. HAEGER, Gesch. der Kurzschrift, Wolfenbüttel ²1974. → Paleografija.

Stichomitija (gr. – eilučių, eiliuota kalba), specifinė antikinės eiliuotos dramos dialogo forma; vidinis jaudulys dialoge išreiškiamas paskirstant replikas ir kontrareplikas eilutėmis, todėl būdinga formalumo ir sentenciškumo tendencija. Dramatizmas stiprinamas arba mažinamas replikas trumpinant iki pusės eilutės (hemistichomitija) arba ilginant iki dviejų eilučių (distichomitija). VA vok. lit. Δ buvo naudojama ne tik vad. stichinių rimų dramose (pvz., „Muri Velykų vaidinimas"), bet ir epų draminiuose dialoguose (pvz., Hartmano iš Aujė *Iwein*). Krü

Stift (vok.) vadinama kanoniškai gyvenančių → dvasininkų (kanauninkų), privalančių atlikti choro tarnybą konkrečioje bažn. (kolegijos, katedros, → vienuolyno), kolegija. Skirtingai nei vien. bendruomenėje, kanauninkas pirmiausia priklauso ne kolegijai, o kolegijos bažnyčiai; t. p. iš Δ turto kiekvienas narys gauna išlaikymą (→ prebendą). Kapitulos visateisių narių (kapitulos kanauninkų arba kapituliarų) korporacija bei teisėtas susirinkimas yra Δ kapitula. → Kapitula, moterų kanauninkių kapitula. Rie

Lit.: K. H. SCHÄFER, Pfarrkirche und Stift im dt. MA, St. 1903. – A. SCHULTE, Der Adel und die dt. Kirche im MA, A. 1966.

Stiklas (vok. *Glas*, sen. vok. aukšt. – gintaras), viena seniausių žmonijos sukurtų medžiagų, lydoma stiklo krosnyse iš kvarcinio smėlio ir šarmų. VA perėmė iš dalies iš antik. veikalų (Plinijus) Δ gamybos receptūrą ir techniką. Rabano Mauro veikale *Universum* ir Teofilo *Schedula diversarum artium* nuodugniai aprašoma Δ gamyba. Jai reikėjo didelių medienos sąnaudų, todėl VA Europoje daug miško masyvų buvo iškirsta plynai. Bg

Lit.: C. SCHACK, Die Glaskunst, Mn. 1976. – E. BAUMGARTNER/I. KRUEGER, Phoenix aus Sand u. Asche, Glas d. MA.s, Mn. 1988.

Style flamboyant (pranc. – liepsnojantis stilius), anglų ir ypač pranc. gotik. archit. stilius nuo ~1400 su būdinga → masverko ornamentika; Δ pavadinimas kildinamas iš ištęsto ir kaip liepsna aiškinamo „žuvies pūslės" masverko. Tipiški Δ pavyzdžiai yra Ruano Sent Maclou katedra ir Ambuazjė rūmai prie Luaros. Rih

Style formulaire (pranc. – šabloniškasis stilius), senojo pranc. → chansons de geste itin šabloniško stiliaus (→ formulė) pavadinimas; Δ nurodo šių kūrinių žodinį atlikimą, tikėtiną žodinę tradiciją ir galimą žodinę kilmę (→ Oral Poetry). Δ nusakomi kūriniai, kuriuose bent ketvirtis visų puseilių pasikartoja tuo pačiu pavidalu daugiau nei vieną kartą. Voo

Lit.: J. RYCHNER, La Chanson de geste, G. 1955. – La technique littéraire des Chansons de geste. Actes du Colloque de Liége 1957, P. 1959. – J. DUGGAN, The Song of Roland, Los Angeles 1973.

Stiliaus rūšys, antikinėje retorikoje vad. *genera dicendi*, t. y. tam tikriems kalbėjimo tikslams rekomenduojami stiliaus lygmenys ir atitinkamos retorinės puošmenos. Ciceronas (*De oratore*) ir kt. skyrė: 1) *oratio tenuior* (arba *genus humile*) – paprastą pamokomąjį (*docere*) stilių; 2) *oratio mediocris* – vidutinį, malonumą teikiantį (*delectare*) stilių; 3) *oratio plenior* (arba *genus grande*) – pakilų jaudinantį (*movere*) stilių. VA Δ buvo siejamos su trimis Vergilijaus veikalais („Bukolikos" – piemenų poema, „Georgikos" – didaktinė poema, „Eneida" – epas) ir priskiriamos (ypač Jono iš Garlandijos, XIII a.) trims luomams. Pagal pavyzdinę schemą, vad. *Rota Vergiliana* trys Δ atitinka luomų triadą ganytojai–valstiečiai–kariai, kurie pasiskirstę gyvenimo sritis pieva–laukas–pilis, turi atributus (piemens) lazdą–plūgą–kalaviją, t. p. avis–galvijus–žirgus, figmedį–vaismedį–lauro medį ir t. t. (plg. ir Valterio Fogelveidės L 84, 22). Greta trijų stilių teorijos išsirutuliojo vad. dviejų stilių toerija (→ ornatus facilis ir dificilis). *Ornatus facilis* atstovai – Gotfrydas Štrasburgietis ir Guiraut de Bornelh (*trobar leu*), o *ornatus difficilis* – Volframas iš Ešenbacho ir Raimbaut d'Aurenga (→ trobar clus). Schw

Lit.: F. QUADLBAUER, Die antike Theorie der genera dicendi im lat. MA, W. 1962.

Stilius → elocutio

Strambotto (it., etimologija neaiški), vienos strofos erotinio arba satyrinio turinio liaudiška daina, sudaryta dažn. iš 6 arba 8 vienuolikaskiemenių eilučių. Labiausiai Δ paplitęs Sicilijoje (todėl dar vadinamas *siciliana*). Esama regioninių variantų (pvz., Š. It. Δ keturių eilučių; dėl temos pobūdžio Toskanoje jis vadinamas *rispetto*). XV a. Δ pamėgo populiarioji poezija. Pöc

Lit.: M. Barbi, Poesia popolare italiana, Fi. 1939. – G. d'Aronco, Guida bibliografica allo studio dello s., con un'antologia dei componimenti pił discussi, Modena 1951.

Strėlė, ranka metamas arba iš → lanko, arbaleto ar katapultos iššaunamas strypas. VA lit. Δ – dažnas meilės simbolis. *Carmina Burana* neretai kalbama apie „telum Veneris" ir pan. (CB 76, 22, 2; 92, 25, 1; 165, 1, 1; ir t.). Henrikas iš Veldeke daugsyk mini meilės deivės „strâl" (*Eneide*, V. 860 ir 10037), t. p. ir Valteris (L 40, 19 ir kt.) „Frau Minne" šaudo Δ. Gotfrydo *Tristan* herojus kaip meilės įprasminimo ženklą ant savo šalmo nešioja „viurinne strale" (V. 4946), tuo simbolizuodamas „der minnen wisaginne" (V. 65944). Įdomu ir tai, kad Ulrichas Lichtenšteinietis vienoje rankr. C miniatiūroje yra pavaizduotas su „Frau Venus" (su dagčiu ir Δ) kaip riterio šalmo puošmena. Ir Amūro atributas yra Δ. – Religijose Δ dažnai pasitaiko kaip ginklas prieš mirtį ir velnią, magijoje – kaip skrendantis įnagis, kuriuo elfai, demonai ir raganos kenkia žmonių ir gyvulių sveikatai (plg. vok. *Hexenschuß* – raganos šūvis, „strėnų gėla"). Kro/Din

Lit.: J. Grimm, Über den liebesgott, in: Idem., Abhandlungen zur Mythologie u. Sittenkunde. Kleinere Schriften, II, B. 1865. – P. Dinzelbacher, Die tötende Gottheit, in: Analecta Cartusiana 117/2 (1986), 5–138.

Strofa sujungia tam tikrą skaičių eilučių arba → ilgųjų eilučių į atskirą vienetą. Jungiama gali būti: 1) taisyklingai kiekybiniu principu kombinuojant (kartai skirtingo metro) eilučių grupes (antikinė, iš dalies VA lot. poezija) ir 2) izometrines arba heterometrines eilutes jungiant → rimu. Δ gali sudaryti savarankišką vienetą (taip buvo lit. taut. kalbomis radimosi pradžioje, plg. → liet) arba kelios (gali būti jungiamos) Δ – dainą, eilėraštį arba epą. – Eilučių skaičius, metro tipas ir rimų schema pagrindžia įv. Δ formas. Seniausia VA Δ forma yra ketureilė (metrinė, vėliau rimuota) himnų Δ, seniausia vok. – gretutinio rimo Δ (Otfrydas Veisenburgietis). (Herojiniame) epe formuojantis gausybei Δ formų (tarp jų ilgųjų eilučių Δ), vid. vok. aukšt., sen. pranc., provans., it. lyrikoje dominuoja įv. → štolinės Δ variantai. Schw

Strofos peržengimas (vok. *Strophenenjambemenet, Stophensprung*), sakinio pratęsimas už → strofos ribų, perkeliant jį į kitą strofą (pvz., „Nybelungų giesmė", Str. 30/31). Schw

Strofų jungimas, formalios priemonės kelių strofų tarpusavio priklausomybei parodyti, pvz., → priedainis, strofos peržengimas, strofinė anafora (pvz., Valterio Fogelveidės L 57, 23), akrostichas (pvz., Gotfrydo Štrasburgiečio *Tristan* prologas), → Kornreim (pvz., Gotfrydo Neifeniečio KLD VII arba provans. lyrikoje – Marcabru PC 291, 1), → medialinis rimas (ypač → balsių žaismas) arba rimų ar rimuojamų žodžių kartojimas analogiškose kitų strofų vietose (→ rimo atliepai, pvz., Valterio Fogelveidės L 166, 21 ir t.). Schw

Studijos → artes liberales, universitetas

Stula, ~2,50 m ilgio ir 8–10 cm pločio audinio juosta, iš pr. dėvima kaip dvasininkų ženklas, vėliau ženklina aukštesnį šventimų laipsnį (→ ordines): diakonai ją dėvi kaip šerpę, kunigai – ant kaklo su nukarusiais galais, vyskupai – sukryžiuotą ant krūtinės. Δ žinoma nuo vėlyv. Antikos, bet tik XIII a. tapo visuot. priimta. Vog

Subscriptio (lot. – parašas), VA → dokumento dalis, kurioje padėtas sudarytojo, liudytojo, kanclerio arba kardinolo parašas.

Substancija (lot. *substantia*, pagal gr. *ousía* arba *hypokeimenon* – esmė, pamatinis dalykas) → aristotelizmo apibrėžiamas kaip: 1) substratas, savybių turėtoja: Δ yra tai, kas pastovu, nekintama, kas konstituoja dalyko vienovę; 2) tai, kam priskiriami predikatai, vad. akcidencijos – kintamos, neesminės savybės (→ kategorijos; plg. Aristotelio „Metafiziką", 7, 3). VA, diskutuojant apie → universalijas, ypač daug dėmesio buvo skiriama klausimui, kas yra Δ. Kad apskritai esama Δ, VA filosofijai buvo aišku iš vidinės patirties: aš

patiriu save kaip identišką visomis įmanomomis aplinkybėmis, įv. minčių ir veiksmų atvejais. Tačiau apie kokius dalykus mes žinome tą patį? Pagal Aristotelį (*Kategorijos*, 5) substancijos tikrąja prasme yra tik natūralūs individai (pvz., Sokratas), bet ne rūšys arba dirbtiniai daiktai. Šį požiūrį perėmė → tomizmas. Bet VA būta ir platesnių, ir siauresnių Δ koncepcijų: arabų aristotelininkas Averojus († 1198) Δ priskiria tik paskiriems daiktams; viena nuo IX a. egzistavusi mokykla, kurios paskutinis atstovas Vilhelmas Šampietis († 1121) diskutavo su Petru Abeliaru, laikėsi nuomonės, kad kiekvieną daiktavardį atitinka viena Δ („senasis mokymas"). Šio „hiperrealizmo" bei jo priešingybės „nominalizmo" ir stengėsi išvengti Tomas Akvinietis. Nuo Descartes'o laikų atsirado kitų Δ sampratų. Wim

Lit.: H. ROMBACH, Substanz, System, Struktur, I–II, Fr. 1965–1966.

Succubus → incubus

Sufraganas → metropolitas

Sühne (vok. – atlygis, susitaikymas), VA teisės praktikoje vok. vadinamas nusižengėlio sutaikymas su nuskriaustąja puse, atsisakant → keršto ir → Fehde. Δ buvo galimas pinigais ir turtu. Siauresniąja prasme Δ – nužudymo atveju sudaroma taika tarp abiejų pusių giminių (iki XIV a.). Nepaisant regioninių skirtumų, visoje Vok. sudarė atsiprašymas ir santaikos priesaika. Atsiprašoma buvo bažn. ir vien. (Š. V. Vok.) arba kapinėse prie nužudytojo kapo (P. Vok). Šio atsiprašymo, kurio ištakos, kaip manoma, yra bažnytinės, esmę sudarė formalus atleidimas. Prieš šį aktą dažnai būdavo rengiamos žeminančios pasauliet. pobūdžio eitynės iš nužudymo vietos į kapines. Čia ir buvo prisiekiama, t. y. atsisakoma nesantaikos. Kim

Lit.: R. HIS, Das Strafrecht des deutschen MA.s, I, Da. 1964.

Sukabinamasis rimas (vok. *Hakenreim*), retor. → raidžių rimo puošmena, kai paskutinis → ilgosios eilutės → kirčiuotas skiemuo aliteruoja su pirmuoju kitos eilutės kirčiuotu skiemeniu, sudarydamas su juo aliteracinį vienetą; taip Δ sudaro grupes nestruktūruotoje → raidžių rimo poezijoje. Krü

Sukilimai. Maištininkais istoriografijoje ir dokumentuose vadinami tie, kurie pakyla į neteisėtą → Fehde prieš savo valdovą. Tačiau pagal VA teisės sampratą teisė ir teisingumas sutampa, be to, kiekvienas valdovas drauge yra ir sprendžiamoji, ir vykdomoji teisinė instancija, tad per konfliktus tarp valdovo ir valdinių kaltinimas Δ yra dažnas. Valdiniai turi (tiesa, iki „Saksų veidrodžio" nekodifikuotą) → pasipriešinimo teisę, jeigu valdovas nusižengia abi puses saistančiai, iš Dievo kylančiai teisėtai tvarkai. – Polit. ir ekon.-soc. motyvuoti Δ sąjūdžiai vok. literatūroje plačiau tematizuojami tik kylant Reformacijai. Ligi tol viet. smurtiniams prastuomenės maištavimams prieš valdančiuosius būdingas aiškiai suformuluotų revoliucinių idėjų stygius (plg. „Bundschuh"), o vėlesnieji turėjo tvirtą ideol. programą (plg. 1525 valstiečių karą). Tai atsispindi patyčių priešininkui negailinčiose to meto dainose ir špruchuose. Jose liaudies masių (ypač valstiečių) ir feodalinių valdovų konfliktas nuolat reiškiasi kaip krikščioniškojo gėrio ir antikriščioniškojo blogio kova, ir abi pusės įsitikinusios, kad jų reikalavimai išganymo ist. požiūriu yra bibl. pagrįsti. → Socialiniai religiniai sąjūdžiai, pasipriešinimo teisė. Ehl/Wit

Lit.: P. SEIBERT, Aufstandsbewegungen in Dtld. 1476–1517 in d. zeitgenöss. Reimlit., Hei. 1978.

Suma (lot. – visuma, bendras kiekis), apibrėžtos temos veikalo pavadinimas; VA Δ vadindavo → scholastikos mokyklose atsiradusius įv. apimties vienos mokslinės žinijos srities sąvadus, pateiktus → quaestiones, ypač teol. tezių forma, pvz.: Alberto D. *Summa creatoria* (~1240), Aleksandro Hališkio „Aristotelio filosofija", Tomo Akviniečio *Summa theologica*. Brandž. scholastikos laikų Δ pratęsia ankstyvosios scholastikos → sentencijų komentarų tradiciją (pvz., Petro Lombardo *Sententiarum libri IV* ir kaip jo komentaras Vilhelmo iš Osero *Summa aurea*, XIII a. pr.). Sto

Lit.: A. DEMPF, Die Hauptform der ma. Weltanschauung, Mn. 1926.

Sündenklage (vok. – nuodėmių [atleidimo] prašymai), pluoštas vid. vok. aukšt. XI a. pab. ir XII a. tekstų, (daugiausia išlikusių tik fragmentiškai) sudarytų iš trijų dalių: po Dievo šaukimosi eina nuodėmių išpažinimas ir, priminus ankstesnius

malonės įrodymus, meldžiama išlaisvinti nuo nuodėmių. Δ kilę iš → išpažinties, kartais beveik pažodžiui atkartojami nuodėmių sąrašai. Sto

Lit.: C. SOETEMAN, Dt. geistliche Dichtung des 11. u. 12. Jh.s, St. 1963.

Suomija. Ankstyv. VA suomiai buvo laisvos, vergų turinčios valstiečių gentys, besiverčiančios žemdirbyste, kailinių žvėrių medžiokle ir žvejyba; prekiavo su Baltijos kraštais, lapiais ir švedais. Nuo XI a. dėl Gotlando įtakos ėmė kurtis miesto tipo gyvenvietės. XII a. vid. švedų Kryžiaus žygiai pasiekė, kad finai-ugrai atsisakytų savo religijos, jų christianizacija, atrodo, buvo baigta tik XIII a. vid.; nuo 1323 visa Δ ir polit. buvo valdoma Švedijos. Tačiau Karelijoje dominavo stačiatikių Bažn. ir Naugardo kun-stė, prieš kurią buvo nukreiptas naujas švedų Kryžiaus žygis 1293. V. pakrantė buvo intensyviai apgyvenama švedų, tačiau į švedų ir vok. pareigybinę bajoriją įsijungė ir kai kurie suomių stambieji valstiečiai. Nuo XIII a. pradėjo augti miestai, kaip antai vysk. rezidencija Turkus (Åbo); juose vyravo vok. pirkliai. Tikėtina, kad XV a. Δ būta apie 250 tūkst. gyv. Rašyt. lit. suomių k. (ji nepriskiriama ide. k.; gimingiausia vengrų k.) randasi tik XVI a., tačiau neabejotina, kad dauguma Eliaso Lönnroto (1802–1884) surinktos ir į „Kalevalos" epą sudėtos žodinės poezijos siekia VA ir dar ankstesnes tradicijas. Din

Lit.: I. RÁCZ, Tresures of Med. Finland, He. b. m. – Suomen Historia, I, He. 1985. – Medium Aevum Quotidianum 19 (1989), pass.

Suomių kalba → Suomija

Supralibros vadinamas knygų savininkų ženklas, dedamas ant knygų viršelių (įspaudžiamas, įrėžiamas ir t. t.); tai dažn. herbas, neretai su pažymėtais metais, t. p. vardu, monograma, devizu; nuo XV a. vid. → ekslibris. Rie

Suspensija (lot. – pertraukimas), seniausias teksto trumpinimo būdas, kai, kitaip nei → kontrakcijos atveju, rašant žodį praleidžiamos raidės arba neprirašoma jo pab. (ribinis atvejis – lieka tik viena raidė); trumpinimas žymimas bendru arba specialiu ženklu. Δ rankr. buvo perimta iš → epigrafikos; XIV ir XV a. Δ patiria nuosmukį: nebesilaikoma taisyklių, santrumpų gausėja. → Abreviacija. Schu

Lit.: P. LEHMANN, Sammlung u. Erörterungen lat. Abkürzungen im Altertum u. MA, 1929. – A. CAPELLI, Lexicon Abbreviaturarum, Mi., 6, 1961 (Repr. 1979). – C. JOHNEN, Gesch. der Stenographie, I, B. 1977.

Sutartis, dviejų ar daugiau asmenų teisinis veiksmas teis. santykiui sukurti, nutraukti arba pakeisti, atliekamas bendru valios pareiškimu, iki brandž. VA – dažn. žodžiu liudytojų akivaizdoje. Senesnė teisė skyrė prievolę (*Schuld*, privalėjimą vykdyti) ir įpareigojimą (*Haftung*, laidavimas Δ nevykdymo atveju). Buvo dvi privalomųjų Δ formos: 1. realioji Δ (tam tikri vienos pusės veiksmai įpareigoja kitą pusę tam tikriems veiksmams); 2. formalioji Δ (ištikimybės priesaika, *wadiation*). Vėlyv. VA prievolinė teisė buvo pertvarkyta: neįvykdžius Δ, vietoj bausmės buvo numatomas nuostolių atlyginimas; supaprastintas Δ sudarymo ritualas; numatytos naujos, tikslingesnės Δ formos. Ste

Lit.: W. EBEL, Gewerbliches Arbeitsrecht im dt. MA, Wr. 1934.

Suteiktoji bajorystė. Vok. pakėlimas į → bajorų luomą (nobilitacija) imperat. raštu šaltiniais paliudytas nuo 1360; panašiai ir Pranc. – kar. raštu. → Herbas. Din

Sutvirtinimas (lot. *confirmatio* – sustiprinimas), gr. ir lot. apeigų Bažn. – antrasis sakramentas, kuriuo jaunasis krikščionis (nuo 1280 apatinė riba – 7 metai) per maldą (prašoma → septynių Šv. Dvasios dovanų), rankų uždėjimą ant galvos, kaktos patepimą (V a.) vysk. pašventinta chrizma ir sudavimą per žandą (1485 įtrauktas į Romos pontifikalą) turi gauti tikėjimo sustiprinimą. Jos

Lit.: A. ADAM, Sinn u. Gestalt d. Sakramente, Wü. 1975. – A. GANOZY, Einf. in die kathol. Sakramentenlehre, Da. 1979.

Sužadėtuvių mistika (vok. *Brautmystik* – nupcialinė mistika) – Dievo patyrimas per šventybės ir erotikos integraciją (→ unio mystica). Alegoriškai aiškindami → Giesmių giesmę, Bažn. Tėvai (Ipolitas, Origenas) joje minima sužadėtine laiko Bažn., o sužadėtiniu – Kristų; arba sužadėtine laikoma visų tikinčiųjų siela (Tertulijonas, Origenas, Grigalius Nysietis ir kt.) Marijiškoji inter-

pretacija VA taip pat žinoma (Beda). (*St. Trutperter Hohe Lied* (XII a. antroji pusė) apgieda Šv. Dvasią kaip sužadėtinį, o Mariją – kaip sužadėtinę, kartu simbolizuojančią ir Bažn. Lemiamos reikšmės VA turėjo sužadėtinės, kaip tikinčiojo žmogaus sielos, interpretacija, pateikta 1135–1153 atsiradusiuose Bernardo Klerviečio „*Gg* pamoksluose“. → Moterų mistikos veikaluose, pvz. Mechthildos Magdeburgietės *Das fließende Licht der Gottheit*, Gertrūdos D. *Legatus divinae pietatis*, Mechthildos Hakebornietės *Liber specialis gratiae* (visi – XIII a. pab., Helftos vien.), ekstaziškai vaizduojamos mistinės sielos vestuvės su Kristumi. Daug mistikių pasakoja apie regėjimuose išgyvenamas sutuoktuves su Kristumi, pvz., Gertrūda D., Angela Folinjietė, Kotryna Sienietė, Adelheida Langmann. Katalikių (šv. Dorotėja iš Monto, pal. Ida Levenietė, Margarita Ebner, Kristina Ebner) ir eretikių (Prous Boneta) mistikių pasakojimuose aptinkamas ir vaizdinys, kad jos nėščios nuo Kristaus ar nešioja Kristų įsčiose, arba gimdo Šv. Dvasią. Kras/Din

Lit.: K. Knotzinger, Hoheslied u. bräutl. Christusliebe bei Bernhard v. Clairvaux, in: Jb. f. myst. Theologie 7 (1961), 9–88. – J. Thiele, Die Erotik Gottes, St. 1988. → Giesmių giesmė, moterų mistika, mistika.

Svaras → svorio matai

Svebai → alemanai, švabai

Sveikinamoji poezija, giriamojo ir → šlovinamojo eilėraščio atmaina, gali būti dedikuota gyviems ir mirusiems asmenims. Sektinų pavyzdžių būta Antikoje, pvz., Katulas ir Ovidijus. Šių antik. poezijos formų tarpininkas VA buvo Venancijus Fortunatas (po 530 – po 600), žinomas dėl draugystės su šv. Radegunda, Chlotaro I našle, kuriai jis paskyrė daug „Pasveikinimų“. VA ši atmaina plėtota dainuojamaisiais špruchais ir gretutinio rimo eilėraščiais, kurių daug išlikę rankr. rinkiniuose. → Meilės pasveikinimas. LaJ

Svetimybė, svetimieji. Erdvinis Δ komponentas sutinkamas beveik visose kultūrose. Su geogr. erdvine Δ samprata susijęs vertinamųjų etinių, intelektinių, kultūr., relig. heterostereotipų atsiradimas (gyvenantis teisingoje/neteisingoje santvarkoje; tikratikis/pagonis, barbaras; geras/blogas; *thymos/logos*; civilizuotas/necivilizuotas; draugas/priešas), šie stereotipai atsispindi ir teis.-soc. elgesyje svetimųjų atžvilgiu. Δ vėliau įgijo to, kas nepažįstama, nežinoma, reikšmę. Δ yra santykinis dydis, dažn. nurodantis priešingybę tam, kas sava, pažįstama, suprantama, t. y. tapatybę kuriančiai santykių sist. (tėviškė, kaimas, dialektas, soc. grupė = simboliškai padalyta erdvė), kurioje tradicijos, ženklai, simboliai, papročiai, kalba ir t. t. laiduoja plačią neproblemišką komunikaciją, žmonių bendrabūvyje visiems vienodai padalytą „prasmę“. VA daugumos žmonių etnografinis horizontas dar buvo palyginti uždaras, susitikimas su Δ buvo išgyvenamas kaip keliantis baimę, bent jau ambivalentiškas. Mažomis erdvėmis segmentuotame pasaulyje, kuriame vyravo agrarinės → gyvenimo formos, jau gretima bendruomenė, nepraeinama teritoja, konkrečios soc. grupės (→ klajokliai ir t. t.) arba → miškas faktiškai buvo laikoma Δ (plg. atspindžius VA lit. – pasitikėjimą įkvepiantį „proskynų“, taigi įsisavintų vietų, poveikį, arba atpažįstamus ženklus: rūbus, šukuoseną ir pan.). Itin turtingas yra Plinijaus, Pomponijaus Melos, Izidoriaus Seviliečio, Rabano Mauro ir kt. perteiktas tipiškų visiškos Δ mitologinių pavyzdžių arsenalas (be kita ko, žmonės šuns galvomis, gervės snapais, didžiulėmis ausimis; plg., pvz., *Herzog Ernst*), išreiškiantis simbolinę „neteisingą“ tvarką; šiuo atveju krikšč. ir mitologiniai pavyzdžiai sutampa. Dažn. neigiamo svetimųjų vertinimo išimtis yra kultūr. centrai, kuriuose gyvai mezgasi tarpkultūr. ryšiai ir mainai, jie tapo įmanomi, pvz., susiklosčius ypatingai → Kryžiaus žygių „mokymosi situacijai“ arba dėl → tarptautinės prekybos. Teis. potvarkiai dėl elgesio su svetimaisiais yra dvilypiai – nuo neabejotino skriaudimo iki privilegijavimo, nuo beteisiškumo („imp. svetimieji“) iki garantuotos globos (svetimųjų teisė, svečio teisė, kar. globa; savosios teisės pripažinimas; visuot. kar. arba hercogo taika, pvz., Bavar. taut. teisėje). Ankstyv. VA taut. teisėms buvo ypač būdingi asmeniniai elementai, t. y. genties, kuriai asmuo priklausė, teisė dažnai galiojo nepriklausomai nuo tuometinės jo gyvenamosios vietos; tik nuo XII a. įsigalėjo bendroji teisė (*ius provinciae*). Svetimųjų teis. globą ir saugumą

pirmiausia užtikrindavo svarbūs prekybos centrai. Jie svetimiesiems (pirkliai, valstybės veikėjai) suteikdavo privilegijų, juos dažnai prilygindami saviesiems gyv. (vad. priglobsčio sutartys). Suprantama, teis. svetimųjų traktavimas skyrėsi priklausomai nuo jų soc. padėties – vienaip žiūrima į šundaktarius, klajoklius, kitaip – į amatininkus, samdinius ir t. t. Tik atsiradus buržuaz. komunikacijos formoms ir struktūroms, per intensyvius ryšius su svetimaisiais santykinai sumažėjo neigiamo požiūrio į svetimuosius atvejų. Kra

Lit.: A. SCHULTZE, Über Gästerecht u. Gästegerichte, in: HZ 101 (1908). – Recueils de la Sociéte J. Bodin 10 (1958), passim. – H. WALTHER, Scherz u. Ernst in der Völker- u. Stämme-Charakteristik mlat. Verse, in: AfKG 41 (1959). – J. BEATTIE, Other Cultures, Lo. 1967. – G. POCHAT, Der Exotismus während d. MA.s u. d. Renaissance, Sto. 1970. – U. JEGGLE, Fremdheit u. Initiative, in: Zs. f. Volkskunde 68 (1972). – I. M. GREVERUS, Der territoriale Mensch, F. 1972. – V. RITTNER, Kulturkontakte u. soziales Lernen im MA, Kö. 1973. – K.-S. KRAMER, Grundriß einer rechtl. Volkskunde, Gö. 1974. – M. DUALA M' BEDY, Xenologie, Fr. 1976. – H. R. JAUSS, Alterität u. Modernität der ma. Lit., Mn. 1977. – K.-H. OHLE, Das Ich u. der Andere, St. 1978. – R. PREISWERK, Ethnocentrism and History, NY. 1978. – A. NITSCHKE, Das Fremde u. d. Eigene, in: W. CONZE (Hg,), Funkkolleg Gesch. I, F. 1981. – A. WIERLACHER (Hg.), Das Fremde u. das Eigene, Mn. 1985. – J. KUOLT/ H. KLEINSCHMIDT/P. DINZELBACHER (Hgg.), Das MA – unsere fremde Vergangenheit, St. 1990. → Islamas, Tolerancija.

Svetingumas, svečio priėmimas jį pavalgydinant, suteikiant pastogę ir globą. Iki X a. vyravo nekomercinis **Δ**, pagrįstas abipusiškumu (= svečiavimasis), šalia jo egzistavo privalomasis svečių apgyvendinimas (valdančiųjų teisė įkeldinti svečius) bei gailestingasis Bažn., vien. ir prieglaudų **Δ** kaip krikšč. gailestingumo darbas. Iki XIII a. intensyviai plito komercinis **Δ** (tavernos, viešbučiai) ir XIV a. jis pamažu išstūmė visas kitas formas, išskyrus gailestingąjį **Δ**. → Svetimybė. Hun

Lit.: H. C. PEYER, V. der Gastfreundschaft z. Gasthaus. Studien z. Gastlichkeit im MA, Han. 1987.

Svoriai VA atskiruose regionuose ir epochose labai skyrėsi. Pagr. **Δ** vienetas yra svaras (apie ½ kg); nuo XIII a. atsiranda dar ir markė (½ svaro) kaip monetų ir pinigų **Δ** vienetas. **Δ** vienetai skistomi taip: 1 centneris = 100 svarų, 1 svaras = 32 lotai, 1 markė = 16 lotų, 1 lotas = 4 kvintalai, 1 kvintas = 4 (**Δ**) pfenigai, 4 lotai = 1 ketvirtainis (*Vierdung, ferto*), 2 lotai = 1 uncija. Kaip aukso **Δ** matą, 1 markę sudaro 24 karatai po 12 granų, taigi iš viso 288 granai. Savi **Δ** vienetai naudoti → užsienio prekyboje (pvz., Azijos regione naudotas Genujos cantaras, lygus 47 kg). → Matai, monetų kalyba. Rie

Lit.: R. KLIMPERT, Lexikon d. Münzen, Maße, Gewichte, B. 1896 (Repr. 1972). – R. GEYER, Münze u. Geld – Maß und Gewichte in Nieder- und Oberösterreich, W. 1938. – C. M. CIPOLLA, Europ. Wirtschaftsgesch., St. 1978. → Ūkis.

Š

Šachmatai, prakilniausias iš visų VA dvaro žaidimų, atsiradęs Indijoje, Europą iš R. pasiekęs jau X a., o ypač – Kryžiaus žygių laikotarpiu. Figūros kartais buvo vadinamos kitaip ir jų ėjimai buvo kitokie nei šiandien. Išlikusios figūros iš kaulo, dramblio kaulo, krištolo, banginių kaulo, t. p. ir puoštos auksu vaizduodavo žmones tų laikų drabužiais. Ir pačios lentos būdavo tikri meno kūriniai, pvz., Hannso Kelso 1537 Habsburgams pagaminti Δ. – Δ buvo naudojami ir kaip erot. alegorija, – tai rodo, pvz., *Manesse* rankr. iliustracijos (Brandenburgo markgrafas Otonas IV žaidžia Δ su savo dama). Didaktinę funkciją Δ atliko → šachmatų knygoje. F/O/Din

Lit.: H. F. MASSMANN, Geschichte des ma., vorzugsweise des dt. Schachspiels, Quedlinburg 1839 (Repr. L. 1983). – J. PETZOLD, S. Eine Kulturgeschichte, L. 1986. – A. KLUGE-PINSKER. S. und Trictrac. Zeugnisse ma. Spielfreude aus salischer Zeit, Sigmaringen 1991.

Šachmatų knyga (vok. *Schachbuch*), vėlyv. VA alegorinės didaktinės lit. žanras, kuriame, remiantis italų dominikono Jokūbo de Cessolio (~1300) prozos kūriniu *Ludus scaccorum* („Šachmatai“), buvo naudojamasi → šachmatais kaip socialinių santykių alegorija ir, pasitelkiant pavyzdžiu figūras, plėtojama religinė-moralinė → luomų kritika. Tokie kūriniai būdavo papildomi doroviniais pamokymais, nuodėmių smerkimu ir pramanytomis istorijomis. Δ buvo išversta į daugelį taut. kalbų, pvz., į pranc. – Jeano de Vignai (XIV a.) *Echecs maralisé*. Tarp vok. vertimų labiausiai paplito vienuolio ir kaimo kunigo Konrado iš Amenhauzeno (1337) *Schachzabelbuch* (*schâchzabel* – šachmatų lenta); vienas ankstyviausių Δ vok. variantų – Augsburgo kanauninko Henriko iš Beringeno (~1300) *Ludus scaccorum* vertimas. Esama ir metriškai perdirbtų Δ variantų, pvz., švediškas ~1460. F/O

Lit.: H. J. KLIEWER, Die ma. Schachallegorie, Diss. Hei. 1966.

Šalių gyrius. (vok. *Länderlob*), Taisykles, kaip kurti antik. *genus demonstrativum* priklausančius Δ, VA → retorikos vadovėlių autoriai ėmė iš Kvintiliano ir gramatikų (Priscianas). Kitaip nei → miestų gyrius, Δ ankstyv. ir brandž. VA retai kada būdavo savarankiškas eilėraštis (pvz., Donato iš Fiesolės *Finibus occiduis*, 1); nuo tada, kai Izidorius Sevilietis savo gotų ist. pradėjo pagiriamuoju žodžiu Ispanijai, Δ tapo arba kitų tekstų įžanga (Jonos iš Bobbio *Vita S. Columbani*), arba poetinio kūrinio motyvu (*dulce France* „Rolando giesmėje“). Nusižiūrėjus į antik. *Mirabilia Italiae*, gyriaus objektu tampa ir kiti kraštai (plg. Patriko Dubliniečio *De mirabilibus Hiberniae*, ~1080). Gan vėlai, tik susikūrus terit. valdoms, Δ išauga į atskiras monografijas (plg. Rolevincko *De laude Antique Saxoniae nunc Westphaliae*, 1474.; tai seniausia vieno vok. krašto kultūros ist.). Vog

Lit.: E. R. CURTIUS, Europäische Lit. u. lat. MA, Bern, [10]1984.

Šalmas, kartu su šarvais svarbiausia → ginkluotės dalis, dažn. metalinis, kai kada odinis. Įprasta ankstyv. VA Δ forma – apvalus, smailėjantis arba iš dalių sujungtas galvos gaubtas, nuo ankstyv. brandžiųjų VA dar ir su stogeliu nosiai apsaugoti. Atsiranda vad. norm. Δ, XII a. pab. daromi su antveidžiais. Iš šio tipo vėlyv. VA išsirutulioja uždari puodo arba kubilo tipo Δ su *Zimier* (papuošimu – herbu, simboliu) viršuje. Būta ypatingų Δ formų, tokių kaip susegamieji Δ turnyrams su kuokomis ir kt. T. p. naudoti į normalius Δ galvos panašūs gaubtai su vizyru ir be jo. – Nuo vėlyv. VA herbų skydus heraldikoje nuolat vainikuoja Δ. Din

Lit.: V. SCHIERLIG, Die Verteidigungswaffen im altfranz. Epos, Marburg 1887. – H. SCHNEIDER. Die beiden Topfhelme v. Madeln, in: Zs. f. Schweizer. Archeologie u. Kunstgesch. 14 (1953), 24 ir t. – D. HEJDOVÁ, Der sog. St.-Wenzels-Helm, in: Waffen- u. Kostümku.e 8 (1968), 15–30. – G. SIEBEL, Harnisch u. Helm in den epischen Dichtungen des 12. Jh.s, Diss. H. 1968. – A. MASSER, Die 'Iwein'-Fresken v. Burg Rodenegg in Südtirol u. der zeitgenöss. Ritterhelm, in: ZfdA 112 (1983), 177–198. → Ginklai.

Šartro mokykla. Vyskupijos centre į pietv. nuo Paryžiaus nuo tūkstantmečių sandūros gyvavo katedros mokykla, kuri, įkurta veikiausiai vysk.

Fulberto (960–1028), puoselėjo lot. klasikų, septynių laisvųjų menų ir medicinos studijas, mėgindama suderinti Platono, Aristotelio, neoplatoniškąją ir krikšč. filosofiją. Iškilūs atstovai: 1. Bernardas Silvestris [?] Turietis, sukūręs alegorinį veikalą, vaizduojantį pasaulio sukūrimą neoplatoniškąja prasme, ir komentarus Vergilijaus „Eneidos" šešioms pirmosioms knygoms; 2. Bernardas Šartrietis († ~1124/1130), skatinęs tiesiog pačių Antikos autorių studijas; 3. Teoderichas Šartrietis († po 1149), mėginęs suderinti bibl. mokymą apie pasaulio sukūrimą su Antikos filos. Pagr. veikalas: *Heptateuchon* (7 laisvųjų menų žinynas); 4. Vilhelmas iš Conches (1080–1154), parašęs gamtos filos. veikalą (laikydamasis Demokrito filosof.) ir kitų Antikos filosofų komentarų; 5. Gilbertas iš Puatjė (~1080–1154), daugelio amžininkų pultas dėl savojo mokymo apie Trejybės vienybę, parengęs išsamią studiją apie Aristotelio *Liber Sex Principiorum*, Biblijos komentarų ir pamokslų; 6. Jonas Solsberietis (1115–1180), pagr. savo veikalą *Polycraticus*, valstybės valdymo vadovėlį, dedikavęs Tomui Beketui. Be to, jis dar rašė logikos ir metafizikos klausimais. XII a. pab. Δ reikšmę perėmė Paryžiaus un-tas, tačiau Δ įtaka juntama iki pat Mikalojaus Kuziečio (XV a.). Bg

Lit.: A. CLERVAL, Les écoles de Chartres au MA, Chartres 1895 (Repr. 1965). – J. M. PARENT, La doctrine de la création dans l'école de Chartres, P. 1939. – R. W. SOUTHERN, Platonism, Scholastic Method and the School of Chartres, Reading 1979.

Šarvai (vok. *Rüstung*; sen. vok. aukšt. *brust* – ginkluotė, l. artimas sen. anglų *hreodan* – puošti) iš pr. reiškė visus puolamuosius ir gynybinius → ginklus, bet pirmiausia saugančiąją aprangą. Sen. vok. aukšt. žodžiai *brunna*, *brustrock*, *saro*, *halsberga*, *beinberga* ir kt., vid. vok. aukšt. žodžiai *brünne, harnasch* (ypač vartojami Volframo iš Ešenbacho), *sar* (*-wat*, *-werc*), *îsenhosen*, *beinberc* rodo, kad dažn. čia būna turimi galvoje žiediniai arba grandininiai šarvai, sąmoningai priduriant žodį *ring/rinc* (žiedas). Tačiau būta ir odinių Δ. Kadangi Δ buvo labai brangūs (XI a. kainavo maždaug tiek, kiek vidutinis valstiečio ūkis), juos nešiodavo tik kai kurios karių grupės (riteriai; lit. – herojai). Δ sudarė nuo šalmo žemyn einanti (iš metalo žiedų) kaklo apsauga, ant metalinių Δ nešiojamas karo apsiaustas (dažnai su herbu), rankų, pėdų ir kojų apsaugos iš metalinių arba odos plokštelių ir pentinai. Δ buvo tobulinami: nuo XII a. imta gaminti ant grandininių marškinių iš priekio ir ant nugaros tvirtinamas plokštes (*Kudrun*) arba vien plokštes (Ulrichas Lichtenšteinietis), o tai sudarė sąlygas gotik. plokštiniams šarvams atsirasti (įv. formos raitelių, pėstininkų ir kt. turnyrams); pradėjus naudoti stiprios pramušamosios galios ginklus, arbaletus ir šautuvus, Δ vis labiau varžė judėjimo laisvę, kol visai buvo nustoti naudoti. Hü

Lit.: G. SIEBEL, Harnisch und Helm in den epischen Dichtungen des 12. Jh.s, Diss. H. 1968. → Ginklai

Šaunamieji ginklai → patrankos

Šeima, pagr. VA visuom. vienetas, galintis būti ir struktūros pavyzdžiu aukštesnėms formoms (antai „krikščionija" vaizduojama kaip viena Δ). Nors VA būta įv. Δ formų, tačiau pagr. Δ (tėvai ir vaikai) laikytina vyraujančia. Būtina skirti namų ūkio Δ, kuriai priklauso visi name gyvenantys laisvi ir nelaisvi šeimynykščiai ir daiktinis turtas, bei gimininę Δ. Siauresne prasme ji apima pagr. Δ kaip soc. gyvenimo centrą, platesne prasme agnatinį arba kognatinį kelių pagr. Δ junginį. Δ pagrindą sudarė dažn. → monogaminė santuoka. Δ struktūra patriarchalinė, Δ tėvas turi teisę ir pareigą valdyti savo Δ ir ginti ją nuo išorės, tam jis gali reikalauti ir valst. teisinės apsaugos. Per VA *patria potestas* susilpnėjo, antai Δ tėvas prarado galią nevaržomai disponuoti šeimynykščių gyvybe. Δ tėvo rankose sutelktas ir viso turto valdymas, tačiau jo disponavimo teisė gali būti apribota; dukroms gali būti nesuteikta paveldėjimo teisė (atskiruose regionuose teis. nuostatai gerokai skiriasi). → Našlės, norėdamos ištekėti antrą kartą, dažn. privalo gauti feodalo sutikimą. „Visi namai" dažnai išreiškia ir Δ ekon. vienybę. Vaikai anksti įjungiami į tėvų ūkį ir užtikrina jų aprūpinimą senatvėje. Be to, Δ, ypač giminių s-gos prasme, turi polit. reikšmę. Kadangi tvirta medžiaginė egzistencija buvo šeimos kūrimo sąlyga, ypač jauniausieji sūnūs vesdavo vėlai. Duodant vardą, pirmiausia vok. k. areale, žiūrėta, kad ankstesnių kartų → asmenvardžiai būtų perduoti vaikams, šitaip parodant priklausomybę Δ kaip

giminių s-gai. → Giminystė, Munt, šeimyna. Tom

Lit.: M. ROBERTI, Svolgimento storico del diritto privato in Italia, III, P. 1935. – T. SCHULER, Familien im MA, in: H. REIF (Hg.), Die Familie in d. Gesch., Gö. 1982. – D. HERLIHY, The Making of the Med. Family, in: Journal of Family History 8 (1983) 116–130. – A. HAVERKAMP (Hg.), Haus u. Familie in der sma. Stadt, Kö. 1984. – D. HERLIHY, Med. Households, 1985. – A. BURGUIÈRE u. a.: Histoire de la familie, I, Vichy 1986. – J. GOODZ, Die Entwicklung von Ehe und Familie in Europa, F. 1986. – P. SCHULER (Hg.), Die Familie als hist. u. sozialer Verband, Sigmaringen 1987. – T. EHLERT (Hg.), Haushalt u. Familie in MA u. früher Neuzeit, Sigmaringen 1991.

Šeimyna (lot. *familia*). 1. Visi, nepriklausomai nuo teis. padėties (nelaisvi, laisvi), gyvenantys namų šeimininko → Munt: kraujo giminės (→ šeima, giminės) ir šeimyna „visame name". 2. Platesne prasme: visi žemės valdai (→ žemėvalda) priklausantys ir jos dvaro teisei pavaldūs nelaisvieji dvaro tarnai bei priklausomi valstiečiai. 3. *Familia Dei*, Dievo Δ – Bažn. apibūdinimas. Din

Lit.: K. BOSI, Die familia als Grundstruktur d. ma. Gesellschaft, in: Zs. f. bayer. Landesgesch. 38 (1975), 403–424.

Šėtonas → velnias

Šilkas → tekstilė

Šimtametis karas → Anglija, Prancūzija

Šimtinė, ankstyv. VA terit. vienetas, iš kurių sudaryta grafystė (→ grafas); Δ sąsaja su → centenarijumi abejotina. Din

Širdis VA laikoma vidiniu žmogaus centru: iš čia valdoma jo dvasinė, emocinė ir fizinė energija; Δ turi lemiamos reikšmės charakteriui ir elgsenai. Δ sąvokos turinį apibrėžia krikšč. vaizdiniai: *Pr* 17, 17 Δ aprašo kaip minčių vietą, o *Mt* 15, 19 mano ją esant visokio blogio šaltinį; pasak *Ef* 3, 17 Δ gali per Dievo malonę tapti Kristaus buveine (→ unio mystica). Lit. tik nuo XII a. vid. Δ skiriamas ypatingas vaidmuo. → Minezange išplėtojamas turtingas vaizdų repertuaras, plg., pvz., metaforą Δ kaip mylimo asmens gimtųjų namų (MF 3, 3: „dû bist beslozzen / in mînem herzen"; MF 42, 19: „Mîn herze muoz ir klûse sîn"). Δ – tai šaltinis, iš kurio ištrykšta → ašaros ir teka į akis (plg. MF 79, 6: „Uz zuo den ougen (...) / von dem herzen daz wazzer mir gât"), kurios savo ruožtu laikomos Δ langais (dar antik. „reginčios Δ" vaizdinys – plg. Valterio Fogelveidės L. 99, 20 ir t.). Biblijoje vartotas „oculi cordis" vaizdinys (*Ef* 1, 18) rodo širdies gebėjimą pažinti, tai t. p. išreiškiama ir žodžių „herze" ir „rât" kombinacija (ypač Hartmano iš Aujė *Klage*). Kūno ir Δ skyrimas (plg. truverus Cononą de Béthune ir Frydrichą iš Hauzeno: MF 47, 9 ir t.) prieš XII a. pab. ženklina prasidėjusį Δ sąvokos siaurėjimą. Vid. vok. aukšt. k. sukurtuose epuose Δ laikoma riterio dorovinį auklėjimą ir tobulėjimą lemiančiu organu. Į tokį kurtuaz. vaizdinį nurodo Gotfrydo Štrasburgiečio vartojama sąvoka „edle herzen" (*Tristan*, 47 ir t.), veikiausiai išreiškianti dvasios bajorystę. Vėlyv. VA kaip Δ personifikacija pasirodo riteris (René iš Anžu, *Livre du cuer d'amours espris*). → Jėzaus širdies garbinimas. Hüb

Lit.: F. HEIMPLÄTZER, Die Metaphysik d. Herzens im Minnesang des 12. u. 13. Jh.s, Diss. Hei. 1953. – X. v. ERTZDORFF, Studien z. Begriff d. Herzens u. seiner Verwendung als Aussagemotiv in der höfischen Liebeslyrik des 12. Jh.s, Diss. Fr. 1958. – IDEM., Das 'Herz' in der lat.-theol. u. frühen volkssprachlichen relig. Lit., in: PBB (Hl.) 84 (1962), 249–301. – K. SPECKENBACH, Studien z. Begriff 'edelez herze' im Tristan Gottfrieds v. Straßburg, Mn. 1965. – W. GEWEHR, Zu den Begriffen ANIMA u. cor im frühma. Denken, in: Zs. für Religions- u. Geistesgesch. 27 (1975), 40–55. – Le „Cuer" au MA (senefiance 30), Aix 1991.

Škotija (*Alba, Caledonia*, nuo X a. – *Scotia*) romėnų laikais buvo apgyventa piktų ir (keltų) bretonų. Nuo V a. iš Airijos atsikėlė (keltai-gėlai) škotai, kurie apsigyveno Δ vakaruose, ir (germanai) anglai, įsikūrę pietr.; nuo VIII–IX a. į Δ kėlėsi skand., apsigyvenę š., v. ir pietvakariuose. Po airių-škotų misijos (VI a. pab.), piktai 717 įsijungė į Romos Bažn. organizaciją. 843/844 piktų sostą užima (iki 1296) Makalpino škotų dinastija. XI a. Δ pirmą kartą patenka Angl. įtakon; XII a. vyksta karalystės ir bajorijos „normanizacija", P. ir Rytuose įsikuria anglosaksai. 1297–1356 nepriklausomybės karas su Angl.; po to vyksta pasienio karas ir Δ pietryčius laikinai užima Anglija. 1306–1371 valdo Briuso (plg. Johno Barbouro apie 1376 vid. anglų eil. poemą *The Bruce*) dinastija, po to – Stiuartai (iki 1689). Vyksta kova tarp kar. valdžios ir aukštosios bajorijos, ypač Duglų. Kal

Lit.: R. NICHOLSON, Scotland – The Later MA.s E. 1974. – A. A. M. DUNCAN, Scotland – The Kaking of the Kingdom, E. 1975. – A. KALCKHOFF, Nacio Scottorum, F. 1983.

Škotų kalba. 1. Tai škotų-gėlų kalba, kuria kalbėjo → Škotijoje gyvenę → keltai; ji kilusi iš → airių kalbos. 2. Iš → senosios anglų kalbos išsirutuliojęs škotų dialektas, nuo XI a. išstūmęs škotų-gėlų kalbą. Reikšmingiausi k. paminklai yra Johno Barbouro ist. herojinis epas *The Bruce* (~1376), Chaucerio XV a. pasekėjų – kar. Jokūbo I, Roberto Henrysono ir Williamo Dunbaro – lyrika ir alegorinė poezija. → Vidurinioji anglų kalba. Din

Lit.: F. BRIE, Die nationale Lit. Schottlands von den Anfängen bis z. Renaissance, Hl. 1937. – D. FOX, The Scottish Chaucerians, in: D. S. BREWER (Hg.), Chaucer and Chaucerians, Lo. 1966.

Škotų vienuoliai, taip buvo vadinami brandž. VA (antrosios) airių misijų bangos Vid. ir P. Vok. vienuoliai. Pirmas Δ įkurtas vien. buvo šv. Jokūbo Regensburge; jis vykdė vėliau įkurtų škotų vien. (Viurcburgo, Niurnbergo, Konstanco ir kt.) priežiūrą. 1215 Δ susijungė pagal benediktinų regulą į kongregaciją, išlaikydami savo papročius. XV a. škotų vien., nesulaukdami papildymų iš Airijos, atiteko vokiečiams. Din

Lit.: J. FUHRMANN, Irish Med. Monasteries on the Continent, Wa. 1927. – B. PADARAIG, Die Regensburger Schottenlegende, Mn. 1977.

Šlovinamoji giesmė (vok. *Preislied*), ekspromtu gimusi, iš pr. tik žodiškai atliekama poezija, išreiškianti šventinę nuotaiką, palydos susižavėjimą pono darbais (→ valdovo, kunigaikščio šlovinimas) arba apraudanti mirusįjį (→ rauda). Priešingai negu → herojinė giesmė, Δ yra labiau susijusi su konkrečiu laiku ir asmeniu. VA apskritai būdingas stiprus polinkis (→ pagiriamieji topai) į gyrių, giesmes ir kalbas, šlovinančias pasaulio bei Bažnyčios didybę ir iškiliuosius bei jų ryškiausias savybes (šventųjų, kun-ščių, vyskupų, o t. p. ir kraštų bei miestų), – pvz., *Ludvigslied*, aukštinanti frankų kar. Liudviko III pergalę prieš normanus 881 prie Saucourt. → Panegirika, miestų gyrius. Gai

Šlovinamoji kalba (vok. *Prunkrede*). Aukštajam stiliui (*genus grande*) priklausanti, puošni (epideiktinė) kalba, kuri pagal Antikos teoriją (priešingai negu praktinių tikslų siekianti teismo arba polit. kalba) dažn. skirta pašlovinti konkretų asmenį ar dalyką ir pademonstruojanti jos kūrėjo retorinius sugebėjimus. Δ temos ir priemonės (→ pagiriamieji topai, panegirika, šlovinamoji giesmė) yra surašytos antik. retorikos vadovėliuose, o VA jos buvo lot. kalbos mokymosi šaltinis. Kitur šis žanras pirmine prasme nebegalėjo būti pritaikomas, o stilistinės priemonės dar ir prieštarauja krikšč. *humilitas* (nuolankumui). Rih

Šokis. Δ atmetimas patristikoje – ne tiek dėl jo paties, kiek dėl nepadorių aplinkybių, kuriomis vėlyv. Antikos teatre Δ buvo atliekami ir dėl pagoniškos kilmės – buvo oficiali Bažn. politika per visus VA. Net iki NA pr. dvasininkams (tokia ir Liuterio nuomonė) Δ buvo laikomas nedorovingu ir velnio pramanu. Išimtį sudarė krikšč. kulto (pvz., kapinių ir liturginiai) Δ. Tačiau kaip tik dėl tokios Bažn. nuostatos Δ (derinami ir su žaidimais) atitrūko nuo pagoniško kulto šaknų ir tapo vis labiau sekuliarizuoti. Jie buvo įsitvirtinę visuose gyv. sluoksniuose ir t. p. dažnai vaizduojami. Apie choreografiją žinių išlikę nedaug. Atrodo, kad Δ pobūdis priklausė nuo luomo. Grubūs kaimietiški, dažnai su šokinėjimo elementais žemesniųjų luomų Δ buvo priešingybė disciplinuotam aukštųjų luomų Δ. Apskritai visiems VA buvo būdingas – paprastai aktorių atliekamas – *Reigen* Δ (→ carole, rondo), kurį dažnai šokdavo susikibę rankomis vien vyrai arba moterys (sustoję grandine arba ratu). Poriniai šokiai, pvz. XV a. „šokių karaliumi" laikytas *base-danse*, pasirodo tik XIV a. Be to, vėlyv. VA būta ir parodomųjų Δ, antai cechų mėgti Δ su kalavijais. Vėlyv. VA ekstatinių Δ aistringas pomėgis (Vito Δ, *tarentismo*; sąsajos su haliucinacijomis) interpretuojamas kaip psichozinė reakcija į maro epidemijas ir badą. Ankstyv. VA Δ muzikos, kurios seniausi šaltiniai yra iš XIII a., net ir apytikrė tipologinė rekonstrukcija vargu ar įmanoma. Mėginimas susieti duomenis apie ~1300 žinomų šokių formų (pvz., → estampida) su lit. paliudijimais iš XI a. vidurio (*Ruodlieb*) ir iš to nustatyti IX a. Δ melodijų struktūrą remiasi abejotina prielaida, kad būta VA Δ muzikos dominuojančios struktūros, kuri nelabai tikėtina. VA Δ muzika dažn. būdavo dainuojamoji, bet → ballata, rondo arba virelai galėjo būti ir instrumentinė. Paprastai muzikantų praktika, atrodo, apsiribodavo improvizaciniu heterofoniniu muzikavimu akompanuojant dainavimui įv. instru-

mentais (pagr. buvo liutnia ir ryla). T. p. ir estampida laikoma vokalinės kilmės, ir tik XIII a. pab. tapo instrumentiniu kūriniu. Jonas de Grocheo estampidą ~1300 aprašo kaip sudarytą iš *puncta* (trumpų melodijos atkarpų) kartojimų, bet pabaigą pirmąkart reikėdavę atlikti „clausum“, o antrąkart – „apertum“. Daugiau žinių išlikę apie XV a. bajoriškuosius Δ. Atliekami profesionalių muzikantų, turintys muzikinę architektoniką ir šokami sudėtingu, nustatytu žingsniu, daugiau instrumentiškai akompanuojami, tie Δ ženklina perėjimą į Renesanso Δ, kurie minimi ir Δ meistrų sukurtuose, dar XV a. pr. pasirodžiusiuose it. ir pranc. traktatuose, skirtuose iš esmės choreografijai. → Mirties šokis. Wlt

Lit.: J. WOLF, Die Tänze des MA.s, in: AfMW 1 (1918/1919), 10–42. – C. SACHS, Eine Weltgeschichte des Tanzes, B. 1933 (Repr. Hildesheim 1984). – W. WIORA/W. SALMEN, Die T.musik im dt. MA, in: Zs. f. Volkskunde 3/4 (1953), 164 ir t. – I. BRAINARD, Die Choreographie der Hoft.e in Burgund, Frkr. und Italien, Diss. Gö. 1956. – D. HEARTZ, Hoft. and Basse Dance, in: Journal of the American Misicological Society 19 (1966), 13–36. – A. HARDING, An Investigation into the Use and Meaning of Med. German Dancing Terms, Diss. Gö. 1973. – E. JAMMERS, Studien zur T.musik des MA.s, in: AfMW 30 (1973), 81–95. – M. JULIAN/G. LE VOT, Aproche des danses méd, in: L'Avant scéne, Ballet/Danse, Nov./Jan. 1981, 108–119. – G. CH. BUSCH, Ikonographische Studien zum Solot. im MA, I. 1982. – E. A. BOWLES, La pratique musicale au MA, G. 1983. – J. RIMMER, Dance Elements in Trouvére Repertory, in: Dance Research 3/2 (1985). – E. SCHNEITER, T. in der hist. Musikpraxis 10 (1986), 245–264. – J. STEWENS, Words and Music in the MA. Song, Narrative Dance and Drama 1050–1350, C. 1986. – TH. J. MCGEE (Ed.), Med. Instrumental Dances, Bloomington 1989. – Musik und T. im 15. Jh. (Basler Jb. für hist. Musikpraxis 14), Winterthur 1990. – J. RIMMER, Med. Instrumental Dance Music, in: Music and Letters 72 (1991), 61–68. – A. NITSCHKE, T.e im HMA und in der Renaissance. Method. Überlegungen zur Rekunstruktion von T.en, in: K. SCHREINER (Hg.), Gepeinigt, begehrt, vergessen. Symbolik und Sozialbezug des Körpers im SMA und in der frühen Neuzeit, Pa. 1992. – A. NITSCHKE, Die Haltung der Tänzer auf den Miniaturen, in: W. GOEZ/H.-J. KRAUSE (Hg.), Europ. Kunst im 13. Jh., Fs. E. Schubert, Wr. 1992.

Špylmanas (vid. vok. aukšt. *spilman*, retai – *spilwîp*), VA keliaujantis dainius (→ klajoklis). Kadangi žodinės VA kūrybos tipas ir paplitimas sunkiai rekonstruojamas, tai Δ, kaip ir jų kitataučių kolegų → fokusininkų, *joculatores*, → menestrelių ir → minstrel gyvenimo aplinkybės bei veikla lieka neišaiškinta. Šaltiniuose paminimi Δ luomiškai neidentifikuojami ir vaizduojami kaip beteisiai ir negarbingi žmonės, pragyvenimui – greta smulkių lit. bei muzik. kūrinių (baladžių, šokių ir proginės lyrikos) atlikimo – užsidirbantys pirmiausia artistiniais ir muzikiniais pasirodymais. Romantikai Δ laikė germ. → skaldų ir → skopų tradicijų tęsėjais VA ir drauge liaudies poezijos puoselėtojais, netgi kūrėjais (broliai Grimmai, L. Uhlandas ir kt.). Šiandien dažn. nesutinkama, kad Δ buvę → špylmanų literatūros (kaip ją pagal Δ pavadino tyrėjai) atlikėjai ar kūrėjai. Krü

Lit.: S. SCHREIER-HORNUNG, Spielleute, Fahrende, Außenseiter, Göp. 1981. – W. HARTUNG, Die Spielleute, Wie. 1982. – W. SALMER, Der Spielmann im MA, J. 1983.

Špylmanų literatūra. 1. Literatūrinė → špylmanų, klajoklių, goliardų, menestrelių, žonglierių ir t. t. produkcija. 2. Siaurąja prasme: ginčytinas pavadinimas grupės anon. vid. vok. aukšt. XII a. epų, kurie galėjo būti ir užsakyti, kun-ščių garbei dvasininkų parašyti kūriniai: *König Rother*, *Herzog Ernst*; *Orendel*, *Salman und Morolf*, *Oswald*. Temos požiūriu jie dažnai nuotykiniai; ypač mėgstami piršlybų, kovų su pagonimis bei relig. legendiniai motyvai. Stilius – šabloniškas, adityvus, pasakojimo būdas – drastiškas. Din

Lit.: W. J. SCHRÖDER, Spielmannsepik, St. [2]1967. – M. KURSCHMANN, Spielmannsepik, St. 1968. – W. J. SCHRÖDER (Hg.), Spielmannsepik, Da. 1977. – W. RÖCKE, Höf. und unhöf. Minne- und Abenteuerromane, in: V. MERTENS/U. MÜLLER (Hgg.), Ep. Stoffe des MA.s, St. 1984, 394–423.

Špitolė (lot. *hospitalis*). Kaip matyti iš ankstyv. krikšč. laikais R. veikusių maldininkų namų (ksenodochijos), Δ kaip maldininkų ir ligonių priežiūros įstaiga iš pat pr. buvo susijusi su krikšč. vienuolija. Šalia vien. Δ jau gana anksti ėmė rastis (ypač vyskupijų miestuose) funduotų Δ; iš → celitų atsirado savarankiškos Δ brolijos, t. p. riterių (→ joanitai, → Tamplierių ordinas, → Vokiečių ordinas) ir neriterių špitoliniai ordinai. Susikūrus miestuose korporacijoms, nuo XIII–XIV a. špitolės buvo sekuliarizuotos ir perimtos miestų komunų žinion. Vėlyv. VA Δ priimdavo ne vien ligonius, bet ir nusipirkusius jose vietą senus žmones. Rie

Lit.: S. REICKE, Das dt. Spital u. sein Recht im MA, St. 1932 (Repr. 1961). – D. JETTER, Gesch. des Hospitals, I, Wie. 1966. – J. STEYNITZ, Ma. Hospitaler d. Orden u.

Städte als Einrichtungen der sozialen Sicherung, Diss. Kö. 1969. – D. JETTER, Das europ. Hospital, Kö. 1986.

Špitolininkai. Taip vadinamos įv. brandžiųjų ir vėlyv. VA brolių ir seselių bendrijos, atsidėjusios slaugai, ypač riterių lozoriečių ordinas Jeruzalėje (įk. ~ 1120), nuo 1253 (išvarytas iš Sirijos) paplitęs Europoje. Din

Lit.: P. BERTRAND, Histoire des Chevaliers-Hospitaliers de St.-Lazare, P. 1932.

Špruchas → konsiliumas, patarlė, špruchų literatūra

Šprucho strofa, pirmiausia Valterio Fogelveidės iki aukščiausio meninio lygio ir formų įvairovės ištobulinta strofa, sudaryta dažn. iš 6–12 aštuonskiemenių alternacinių sudėtingo rimavimo eilučių. Sto

Špruchų literatūra (vok. *Spruchdichtung*). 1. „Sakomieji“ špruchai (vid. vok. aukšt. *spruch*) – tai pamokomosios moralizuojančios sentencijos iš gretutinio rimo keturskiemenių eilučių; klasik. pavyzdys – Freidanko katalogo tipo *Bescheidenheit* (~1230). Vėliau Δ sukūrė Teichneris, Suchenwirtas, Rosenplütas, Folzas ir kt. Vėlyv. VA Δ plito kaip → bispelis, Fabel, priamel, rimuotos kalbos, herbinė poezija ir kt. formomis. 2. Priešingai nei „sakomieji“ špruchai, zangšpruchai turėdavo melodiją ir strofinę struktūrą, o temiškai kiek atsijusios strofos būdavo jungiamos į didesnius vienetus. Tokių gnomos turinio dainų vid. vok. aukšt. pirmą kartą aptinkama vad. Spervogelio kūryboje (~1170); Valteris Fogelveidė įtraukė juos į polit. kritikos sritį, ir XIII a. zangšpruchai sudaro gana didelę vid. vok. aukšt. lyrikos dalį. Pagr. jos kūrėjai: Reinmaras Cveterietis, brolis Verneris, Marneris, Meißneris, Frydrichas Sonenburgietis ir Frauenlobas. Šiam palyginti sunkiai nuo minezango atskiriamam žanrui paprastai nebūdingas → dainų teminis uždarumas ir aiškus → leichų formalizmas. Šios Δ turinys iš principo yra pamokomas ir apima asmeninės bei bendros gyvenimo išminties dalykus, politinę agitaciją, pozicijos išdėstymą religijos ir meno klausimais, bet gali sietis ir su *exempel*, alegorijos ir mįslės žanrais. Rih/Din

Lit.: H. MOSER (Hg.), Mhdt. S., Da. 1972. – U. MÜLLER, Untersuchungen zur polit. Lyrik des dt. MA.s, Göp. 1974. – H. BRUNNER, Die alten Meister, Mn. 1975. – CH. HUBER, „Wort sint der dinge zeichen“, Zür. 1977. – B. WACHINGER, Ein Tönekatalog zum Sangspruch und Meistergesang, in: P. SAPPLER u. a. (Hgg.), Maschinelle Verarbeitung altdt. Texte, T. 1980. – C. PETSCH, Mhdt. Spruch, in: DVjs 60 (1986), 208–222.

Šriftai → bastarda, fraktūra, kapitelis, majuskulai, minuskulai

Štaufenai (Hohenštaufenai), Šv. Romos imperijos švabų kar. dinastija. Po Konrado III (1137–1152) mirties Vok., valdoma jo sūnėno Frydricho I Barbarosos (1137–1190), nepaisant ilgai trukusių kovų Š. Italijoje ir Velfų priešinimosi, pasiekia polit. galios viršūnę. Henrikui VI (1212–1250) prijungus prie imp. Siciliją, Δ interesai nukrypo į P. Italiją: Frydrichas II retai kada bebūdavo Vok., todėl nuolat stiprėjo viet. kun-ščių valdžia, kol per → tarpuvaldį kraštas susiskaldė (*interregnum*). – Ne tik Austrijos ir Tiuringijos, bet ir Δ dvaras pasižymėjo lit.: Henrikas VI ir Konradinas sukūrė vid. vok. aukšt. meilės dainų, Frydrichas II ir jo sūnūs Enzio ir Frydrichas sukūrė jų it. Kaip mecenatai Δ Vok. rėmė Frydrichą Hauzenietį ir jo mokinį Valterį Fogelveidę, o It. – Sicilijos poetų būrelį. T. p. ir lot. kūręs Archipoeta per kanclerį Rainaldą iš Daselio buvo susijęs su Δ. Otonas Freizingietis dedikavo sūnėnui Frydrichui I abu savo ist. veikalus, kurie yra didžiausi VA istoriografijos pasiekimai; Frydrichui dedikuotas ir Giunterio iš Pairis hegzametru parašytas istoriografinis epas *Ligurius* (~1186). Δ notaras buvo Gotfrydas iš Viterbo, dvarui parašęs ne vieną ist. kūrinį. Kad ir kokiomis aplinkybėmis buvo sukurtas *Tegernseer Antichristspiel*, pagr. vieta jame vis dėlto irgi tenka Δ imperat. Ir priešingai – netrūksta antištaufeniškos polemikos, pvz., Henriko Glichezaere (XII a. antra pusė) gyvūnų epe arba Jono Codagnellus *Libellus tristitiae et doloris* (~1230), – abu veikalai nukreipti prieš Barbarosą. Din

Lit.: Jb.er der dt. Gesch., L. 1862 ir t. – K. LANGOSCH, Polit. Dichtung um Kaiser Friedrich Barbarossa, B. 1943. – F. HEER, Die Tragödie des hl.Reiches, W. 1952. – K. BERTAU, Dt. Lit. im europ. MA, Mn. 1972 ir t. – E. ORTHBRANDT, Die Staufer, Hanau 1977. – Die Zeit der Staufer [Katalog], St. 1977 ir t. – R. KROHN u. a. (Hgg.), Stauferzeit, St. 1978. – O. ENGELS, Die Staufer, St. [3]1984. – H. BEUMANN, Das Reich der späten Salier und der Staufer, in: TH.

SCHIEDER (Hg.), Hb. der europ. Gesch., II, St. 1987, 280–383. → Vokietija.

Štaufenų klasika (vok. *Staufische Klasik*). 1. 1935 W. Pinderio pasiūlytas terminas laikotarpiui ~1200 nusakyti, pirmiausia turint galvoje didžiulius archit. laimėjimus (Bambergas, Naumburgas, Štrasburgas). 2. K. H. Halbacho perimtas terminas to paties laikotarpio vid. vok. aukšt. lyrikos ir epo suklestėjimui nusakyti, analogija „Veimaro klasikai" (Goethe, Schilleris); žymiausi atstovai: Reinmaras (Vyresn.), Henrikas Morungenietis, Hartmanas iš Auje, Henrikas iš Veldeke, Valteris Fogelveidė, Volframas iš Ešenbacho ir Gotfrydas Štrasburgietis. Krü

Lit.: W. PINDER, Die Kunst der dt. Kaisezeit bis zum Ende der s. K., I, Kö. [2]1952. – K. H. HALBACH, Zu Begriff u. Wesen der Klassik, in: Fs. Kluckhohn und Schneider, T. 1948, 166–194. – B. NAGEL, S. K., Hei. 1977.

Štolas (vok. *Stollen*). 1. Dvi muzikos ir metro požiūriu identiškos → kanconos → aufgezango dalys. Dažnai visas Δ arba jo dalis kartojami ir → abgezango pab. (trečias Δ, → apvalioji kancona). 2. Dviejų germ. → ilgosios eilutės pradžios taktų pavadinimas. Ret

Štolinė strofa (t. p.: kanconos strofa), iš vid. vok. aukšt, o t. p. provans., sen. pranc. ir it. lyrikoje paplitusios dvinarės strofos formos (aufgezangas ir abgezangas) išvestas pavadinimas, nusakantis į dvi dalis, kilimą ir kritimą, skylančią strofos formą, ypač paplitusią vok. minezingerių ir meisterzingerių, taip pat Provanso ir pranc. trubadūrų bei italų lyrikoje. → Aufgezangą paprastai sudaro dvi metro ir muzikos požiūriu vienodos dalys, → štolai, po kurių eina metro ir muzikos požiūriu savarankiškas ir laisvos struktūros → abgezangas (pagr. forma: *ab ab/cc*). Varijuoja eilučių ilgis ir metras, strofų ilgis (6–18 eilučių), eilučių grupavimas bei rimai. Δ kildinama iš trubadūrų → canso. Seniausių vid. vok. aukšt. kalba Δ pavyzdžiai sukurti Dytmaro iš Aisto ir Frydricho Hauzeniečio. Δ yra ir meisterzango (→ baras). Schw

Šulcas (vok. *Schulze*, *Schultheiß*). 1. Ankstyv. VA grafų teisme → teismo vykdytojai. 2. Brandž. ir vėlyv. VA kaimo teisėjas; mieste – žemesniosios (imp. miestuose – ir aukštesniosios) jurisdikcijos teisėjas. Din

Šulinys, dažnai dar medinis, pagrindinis visų gyvenviečių (ypač vien. ir pilių) vandens šaltinis, iki 150 m gylio. Dažn. drauge su → liepa jis yra kaimo gyvenimo centras. Miesto Δ dažnai puošiamas skulptūra (herbas, „Rolandas"). Δ – ir teismo vieta arba gėdos stulpas (pvz., Hermano Sachsenheimiečio *Mörin*, V. 814 „kraujo teismas" vyksta prie šulinio). Mitologijoje Δ laikomas motiniškųjų dievybių (Holdos ir kt.) arba fėjų (apie tai dar primena Laudinė iš Hartmano iš Auje *Iwein*) buveine ir anga į požemių pasaulį. Krikšč. → ikonografijoje jis simbilizuoja gyvybę (*Apr* 7, 17; 21, 7) ir Rojaus vaizdiniuose dažnai regimas drauge su gyvybės → medžiu (tai parodijuojama Henriko iš Glichezaere *Reinhart Fuchs*, V. 889 ir t.), bet kartu ir pragaro anga (*Apr* 9, 1–3). Perkeliant Rojaus → sodą į kurtuaz. aplinką, pvz., „Rožės romane" sen. pranc. k., gyvybės Δ tampa „Fontaine d'Amors" (meilės Δ). Jam giminingas yra ir dažn. R. įkurdinamas („Titurelis Jaunesnysis", V. 701, 4473, 6054) jaunystės Δ, kurio vanduo teikia amžiną jaunystę. Ake

Lit.: E. KÖHLER, Narziß, die 'Fontaine d'Amors' u. Guillaume de Lorris, in: IDEM., Esprit u. arkad. Freiheit, F. 1966, 123–141. – C. WIJNTJES, The Watersupply of the med. Town, Rotterdam 1979.

Šuo. Greta antik. – Cerberio ir sargio Δ – pav., išlikusio Boecijumi („Apie filosofijos paguodą") besiremiančioje moralistinėje lit., VA Δ vaizduotas ir teigiamai, kaip žmogaus palydovas ir pagalbininkas medžioklėje; minimi ir kambariniai bei dekoratyvianiai Δ (plg. Finbogo sagą, Tristano tekstus, romaną *Ruodlieb*); Δ buvo ištikimybės simbolis. Pierre'o le Picard'o gyvūnų kataloge ir valdiečių → *Physiologus* aptinkama dvilypių Δ vertinimų, pan. ir meilės-medžioklės alegorijose (pvz., Adamaro Laberiškio *Jagd*), kur medžiokliniai Δ įkūnija dorybes ir ydas. Krikščionių → legendose Δ pasirodo vienur kaip → velnias (pvz., Andriejaus legenda), kitur – kaip naudingas gyvūnas (pradedant Petro aktais). Neu

Lit.: D. DALBY, Lexicon of the Med. German Hunt, B. 1965. – L. GNÄDINGER, Hiudan u. Petitcriu. Gestalt u. Figur des Hundes in der ma. Tristandichtung, Fr. 1971.

Šv. Rašto prasmė (vok. *Schriftsinn*). Pirmą mokymą apie Δ pateikė Origenas († 254) *Peri*

archōn („Apie pradus", IV, 2 ir t.); pagal Raštų skaitytojo arba aiškintojo dvasinį pajėgumą jis skiria: a) paprastąją, kūniškąją, b) istorinę, c) psichinę ir Δ) dvasinę (pneumatinę) Δ. Iš čia kyla ir Bažn. Tėvų (ir per VA galiojęs) skirstymas į pažodinę, ist. ir aukštesnę, dvasinę-mistinę Δ, kuri remiasi pirmąja. Nesteras (plg. Jono Kasiano *Collationes Patrum*, 14, 8) aukštesniąją Δ skirsto į a) alegoriją, b) anagogiją ir c) tipologiją; a) atskleidžia Kristaus ir Bažn. slėpinius, b) atskleidžia dangiškuosius ir eschatologinius slėpinius, o c) yra moralinis paaiškinimas. Šį skirstymą perėmė Beda Garbingasis († 735), Rabanas Mauras († 856), Aleksandras Hališkis († 1245), Bonevantūra († 1274), Albertas D. († 1280) ir kt. Paplitęs įsimenamasis eilėraštis: „litera gesta docet, quid credas allegoria, moralis quid agas, quo tendas (queras) anagogia", priskiriamas Augustinui iš Dakijos. Remiamasi *Kol* 2, 17 ir *1 Kor* 10, 1 ir t.; dvasinė prasmė esanti paslėpta Šv. Rašte, ir ji turi būti atskleista su Bažn. (Bažn. Tėvų, Mokytojų, Tradicijos, liturgijos) pagalba. LaJ

Lit.: E. v. DOBSCHÜTZ, Vom vierfachen Schriftsinn, in: Harnack-Ehrung, L. 1921, 1–13. → Egzegezė, tipologija.

Švabai, germanų gentis (svebai), kuriai be kitų priklauso ir → alemanai.

Švabija. Alemanų gentinė kun-štystė 746 tapo Karolingų grafyste. 917 Burchardingai įkuria naująją gentinę kun-štystę. Nuo 1079 Δ valdo → Štaufenai, o jiems išmirus nuo 1268 svarbiausiais terit. valdovais tapo Viurtembergo grafai ir Habsburgai; miestų galios augimą ženklino susijungimas į Švabijos miestų s-gą (1376–1389). → Alemanų kalba. Din

Lit.: H. MAURER, Der Hz. von Schwaben, Sigmaringen 1978. – B. THUM, Aufbruch und Verweigerung, Waldkirch 1980. – Žurn: Alemann. Jb. – Zs. für würtemberg. Landesgesch.

Švankas (vok. *Schwank*, vid. vok. aukšt. *swanc* – pakilimas, smūgis, išsišokimas) tapo žanro pavadinimu „linksmas pokštas" reikšme; tačiau teor. diskusija dėl Δ kaip lit. žanro arba → paprastosios formos tikslesnio apibrėžimo nesibaigia: klasifikuoti trukdo Δ formų ir temų įvairovė ir daugybė sąlyčio taškų su gretimais žanrais. Praktiškesnis Δ apibrėžimas galėtų būti toks: tai vieno ar kelių siužetinių linijų trumpas pasakojimas, sudarytas iš grupės komiškų epizodų, kurie baigiasi *pointe*. – Δ pasirodo IX–X a., iš pr. VA lot. k. kaip antik. ir rytietiškų motyvų pynė šelmiškai žaismingame (*Modus liebinc* – „Sniego vaikas", *Modus florum* – „Melagių karalius"; → modus Δ vadinami dėl pastovios, dažn. dviejų eilučių strofų formos, kuria jie panašūs į → Waise) švankiškame pasakojime *Unibos* apie valstietį Vienajautį. Sen. pranc. → fablio Strickeris jau 1230 pasirėmė savo *Schwänke des Pfaffen Amis*; šie 12 eiliuotų pasakojimų sudaro pirmą vok. Δ rinkinį. Kai kurie Δ žinomi kaip → exempla; jie būdavo įtraukiami į sausus gavėnios pamokslus kaip linksmesni intarpai, praskaidrinantys rimtą tekstą, bet ir su moralizavimo siekiu; linksmi, dažnai gruboki pasakojimai sukeldavo „Velykų juoką" (*risus paschalis*), kuris Baroko epochoje žanrui suteikė atskirą pavadinimą – *Ostermärlein* (Velykų pasakėlė). Anglų dominikono Jono iš Bromyardo *Summa predicantium* (XIV a.) ypač gausu Δ, kurie panaudojami angl. Δ knygose ir Jono Pauli kūryboje; tas pats pasakytina ir apie Cezarijaus Heisterbachiečio *Dialogus miraculorum* (~1220). – Nemažai biogr. pobūdžio Δ ar bent apie vieną pagr. personažą sugrupuotų pasakojimų sukurta XV a. pab.: vieniškio Pilypo iš Frankfurto *Der Pfaffe vom Kalenberg* ir Δ, kurie sukurti apie valstiečių niekintoją Neidhartą iš Reuentalio („Lapiną"; plg. → neidhartai), t. p. pirmasis *Ulenspiegel* (~1500) variantas, praturtintas *Pfaffen Amis* motyvais. Šie kūriniai sudarė sąlygas atsirasti Δ romanui, į kurį buvo savavališkai sujungti Hermanno Bote (1460–1520) Tilio pokštai, sukomponuojant iš jų švankišką biografiją (~1515). Pasakojimai apie „šildbiurgerius" 1597 pasirodžiusioje *Lalebuch* (Štrasburgas) tapo liaudies knyga. XVI a. dėl knygų spausdybos teikiamų galimybių Δ rinkiniai sparčiai populiarėja; šį laikotarpį galima pavadinti Δ žanro kūrybos ir recepcijos klestėjimu. Tai nuotaikingi, neretai su ilgais pavadinimais kūriniai, kurių tradiciją pradeda pranciškono Jono Pauli Δ rinkinys *Schimpf und Ernst* (1522). Pavyzdį rodė ir Poggio → facecijos. Elzasiečio Jörgo Wickramo *Rollwagenbüchlein* (~1555) suteikė impulsų vėlesniems Δ rinkiniams. Plg. → Märe. *Bg

Lit.: H. Rupp, S. u. S. dichtung in der dt. Lit. des MA, in: DU 14 (1962), 29–48. – E. Hufeland, Die dt. S.dichtung des MA.s, Bern 1966. – E. Strassner, S., St. [2]1978. – W. Röcke, Die Freude am Bösen, Mn. 1987.

Švedija (šved. *Sverige* – svervų karalystė). Tacitas mini *suiones* kaip galingą tautą. Ji gyveno aplink Melareno ežerą, senąjį Δ branduolį (*Svealand*), kur buvo įsikūrusi Upsala, šalies polit. ir relig. centras. Karaliaujant Inglingams, Δ sustiprėjo kaip savarankiška valstybė (XI a.). XII ir XIII a. Δ drebino kovos dėl sosto įpėdinystės. Stipriausias pasirodė Birgeris Jarlas († 1266), kurio Folkungų giminė 1250 užėmė sostą. Valdant Magnusui II, kuris turėjo dokumentiškai garantuoti dvasininkijos ir bajorijos teises, kilo karaliaus ir bajorų konfliktas. 1364 bajorai kar. paskelbė Albertą Meklenburgietį, tačiau jo politika ir pasitelktieji vok. valdininkai sukėlė nepasitenkinimą. 1389 prie Falkepingo jį sumušė danai, ir Δ savo monarche pripažino Margaritą, Danijos ir Norvegijos karalienę. Kalmaro unija (1397) sureguliavo sosto įpėdinystės reikalus, ir visos trys karalystės turėjo vieną teisėtą valdovą. XV a. unija susilaukė pasipriešinimo, nes kar. vykdė prieš Hanzą nukreiptą politiką, kenkusią Δ ekonomikai. Liaudies sukilimo vadas Engelbrektas 1435 tapo valstybės valdytoju. 1436 jį nužudžius, valdytoju tapo Karlas Knutssonas, kuris 1448 buvo karūnuotas Karoliu VIII. Karai su Danija tęsėsi. 1520 Danijos kar. Kristijonas II užkariavo Δ. Tačiau jo priešininkus nuteisus mirtimi (Stokholmo skerdynės), kyla sukilimas, po kurio Gustavas Vaza 1523 pradeda naują dinastiją. Qua

Lit.: H. Hildebrand, Sveriges medeltid, I–IV, Sto. 1897–1903 (Repr. 1983). – B. Nerman, Det svenska rikets uppkomst, Sto. 1925. – I. Andersson, Swedish History in Brief, Sto. 1973. – Den svenska historien, I–IV, Sto. 1983 ir t.

Švedų kalba, šiaurės germanų kalba, vartojama → Švedijoje, išskyrus p. sritis (→ danų kalba). Ji išlikusi XI ir XII a. įrašuose kaip runų Δ (*runsvenska*). XIII a. prasideda rankr. tradicija: tai teisės tekstai, dažnai tebeturintys senoviškų bruožų. Drauge atsiranda religinė verstinė lit., o nuo XIV a. – *knittelvers* pavidalo kurtuaz. poezija. *Eufemiavisorna* (XIV a. pr.) apjungiamos V. Europos temos – Iveinas, Frydrichas iš Normandijos, *Flores* ir *Blancheflour*. Reikšmingiausias istoriografijos veikalas yra *Erikskrönikan* (XIV a. pirma pusė). Vėlesniuoju sen. laikotarpiu (1350–1500) sustiprėja išorinė įtaka, ypač → Hanzos → viduriniosios vokiečių žemaičių k. (pirmiausia miestuose). Reikšminga verstinė relig. lit., kuri susijusi su → brigitiečių vien. Vadstenoje. Sukuriama ir pasauliet. veikalų – karališkųjų kronikų ir dalykinių veikalų. Daugelis → baladžių kildintinos, matyt, iš vėlyv. VA. – Ypatingą vietą užima senoji gutnų, Gotlando salos gyv. k., išlikusi runų įrašuose ir viename teisės tekste. Qua

Lit.: K. F. Söderwall, Ordbok över svenska medeltidsspråket, Sto. 1884–1918, papild. 1925–1973. – A. Noreen, Altschwedische Grammatik, Hl. 1904. – Wessén, Svensk språkhistoria, I–III, Sto. 1965 (vok. B. 1979). – Ny illustrerad svensk litteraturhistoria, I, Sto. [2]1967.

Šveicarija. 1. Ist. 1291 prieš Habsburgus įkurta „prisiekusiųjų sąjunga" (*Eidgenossenschaft*: Uris, Švycas, Untervaldenas), laimėjusi mūšį prie Morgarteno (1315) ir – 1353 tapusi 8 kantonų s-ga – prie Zempacho (1386), sėkmingai įtvirtina savarankiškumą. Išbandymu tampa Senasis Ciuricho karas (1440–1446) tarp Švyco ir Ciuricho. Savo karinį pranašumą šveicarai įrodė prieš Burgundijos kun-štį Karolį Narsųjį mūšiuose prie Grandsono ir Murteno 1476 bei pasipriešindami imperat. Maksimilijono I imp. reformos planams (Švabų karas). 1499 Bazelio taika buvo pripažinta Δ polit. nepriklausomybė. – 2. Lit. Šv. Galeno abatija (įk. ~613) buvo vienas seniausių ir reikšmingiausių VA Eur. kultūros centrų (Notkeris I Mikčius, Notkeris III Storalūpis). Tarp minezingerių žinomiausias yra grafas Rudolfas. Hartmano iš Aujė, Konrado Viucburgiečio ir Rudolfo Emsiečio ryšiai su Δ nėra visiškai aiškūs; tikrai šveicariškos kilmės yra Ulrichas iš Zacighofeno, Ulrichas iš Amenhauzeno, Ulrichas Boneris, Henrikas Laufenbergietis ir Niklas iš Wyle. Henriko Wittenwilerio *Ring* (~1400) laikytinas vienu mįslingiausių Δ VA lit. veikalų. Š. Δ XIV a. suklesti dominikonių mistika. – 3. Menas. Cilio (Zilli) medinės lubos (1160) yra ikonografiškai ypač reikšmingas vėlyv. roman. monumentaliosios tapybos pavyzdys. Galų vartai prie Bazelio katedros (~1185) ženklina naują archit. raidos etapą. Žymiausias gotik. knygų iliustracijos pavyzdys yra Ciūricho vad. *Manesse* rankr. (~1320); Konrado

Witzo († 1445) tafeliai susilaukė tarpregioninio pripažinimo. Rih

Lit.: Hb. der Schweizer Gesch., I, Z. 1972. – B. MESMER (Hg.), Gesch. der Schweiz und der Schweizer, I, Bas. 1982.

Šveicarų giesmės, taut. patriotinio pobūdžio liaudies dainos, kuriose pasakojama apie konfederacijos kūrimosi laikotarpio (nuo XIV a. vid. iki ~1530) žygdarbius, pvz., su Halbsuterio vardu siejama *Sempacher Lied.* Be to, mėgstamas buvo legendinis Viliaus Telio personažas; XV a. pirmos pusės *Alte Tellenlied* susilaukė ne vieno perdirbimo. Rih

Švenčių kalendorius, vėlyv. VA šiauriau Alpių esančiuose kraštuose buvo įprasta datuoti pagal bažn. šventes ir šventųjų dienas. Paprotys veikiausiai atėjo iš Š. Pranc., o jį išplatino bažn. kanceliarijos, o štai → karaliaus dokumentai ilgai buvo datuojami romėniškai. Jei data nesutapdavo su visuotinai pripažįstama švente, būdavo nurodoma diena prieš šventę arba po jos. Šis datavimas dažnai priklauso nuo kilnojamųjų švenčių pagal → Velykų šventės apskaičiavimą, taip pat yra susijęs su kiekvienais metais besikeičiančiomis savaitės dienomis bei regioninėmis ypatybėmis. Col Žydų metų cikle skiriamos (pirmiausia) piligriminės šventės (Pessach, Savaitės šventė, Palapinių šventė), didžiosios šventės (Naujieji metai, Susitaikymo šventė), ist. šventės (Purim, Chanuka) bei atminimo ir pasninko dienos. Antrajame Mišnos (Mo'ed – švenčių laikas) kanone pateikiamos atskirų švenčių taisyklės. Fre

Lit.: K. A. H. KELLNER, Heortologie, Fr. [3]1911 – H. M. SCHALLER, Der hl. Tag als Termin ma. Staatsakte, in: DA 30 (1974), 1–24.

Šventasis → šventųjų garbinimas

Šventasis karas → karas, šventasis, Kryžiaus žygis

Šventasis nusidėjėlis (vok. *Sünderheiliger*), → šventasis, kuris tik padaręs sunkią nuodėmę (kraujomaiša, „sandėris su velniu", prostitucija ir pan.), per *conversio* ir (dažnai paradigmiškai sunkią) atgailą pasiekia (atgauna) Dievo malonę (Biblijoje: *Lk* gerasis nusikaltėlis). VA Δ pavyzdžių daug: Grigalius, Teofilas, Marija Egiptietė, Margarita Kortonietė ir kt. Δ skirtini nuo „antišventųjų", kurie užkietėja nuodėmėje ir tampa pasmerkti. Gie

Lit.: E. DORN, Der sündige Heilige in der Legende des MA.s, Mn. 1967.

Šventė ir VA Δ yra proga džiaugtis, dėl jų daugėjo poilsio dienų, soc. gyvenimui jos suteikia nerūpestingumo; dažnai Δ yra ne privatus pasilinksminimas, o atlieka (tarpusavyje susijusias) soc., polit. arba relig. funkcijas. Δ dažn. vyksta viešose vietose – gatvėse, aikštėse, bažn. šventoriuose ir bažn., rotušėse, gildijos namuose. Bažn. Δ yra, viena vertus, tikėjimo aktas, kita vertus, proga dvasiškai ugdyti ir mokyti bendruom. Kai kada didžiosios bažn. Δ relig. dramų dėka virsdavo viešais spektakliais, kuriais siekta sukrėsti ir nuskaistinti tikinčiuosius. Šventųjų gerbimas dažnai išsiskleisdavo sceninais pastatymais per parapijų, brolijų ar cechų Δ. Pasauliet. Δ: greta labiau šeimos Δ (→ krikštynos, → vestuvės, → laidotuvės), kurios dėl soc. prestižo poreikio dažnai būdavo nepaprastai prabangios (nors ištaiga buvo nuolat draudžiama), būta miesto Δ, taip pat didelių bajorijos Δ (karūnavimas, rūmų šventės, → turnyrai, triumfo eitynės), per kurias valdovai demonstruodavo galią ir turtą. → Asilo šventė, kvailių šventė, Užgavėnės. Schu

Žydų Δ būdinga ypatinga Δ liturgija per pamaldas sinagogoje, specialūs ritualai (antai *pessach* Δ macai, chanukos Δ žibintai) ir – beveik visada – draudimas dirbti. Išskyrus Susitaikymo Δ (*Jom Kippur*), šventinių valgių vaidmuo visada svarbus. Fre

Lit.: M. A. NICKEL, Die hl. Zeiten u. Feste nach ihrer Gesch. u. Feier in der kathol. Kirche, I–VI, Mz. 1836–1838. – F. THIEBERGER (Hg.), Jüd. Brauch, B., Repr. 1968. – P. D. LA BAHN, Feasting in the 14th and 15th c., L. 1979. – J. HEERS, Vom Mummenschanz zum Machttheater. Europ. Festkultur im MA, F. 1986. – U. SCHULTZ (Hg.), Das Fest – Eine Kulturgesch. von der Antike bis zur Gegenwart, Mn. 1988. – H.-W. GOETZ, Kirchenfeste u. welt. Alltagsleben im frühen MA, in: Mediaevistik 2 (1989), 123–171. – H.-D. HEIMANN, Gegenfeste im Spektrum stadtbürgerl. Kultur u. gesellschaft. Wandels, in: ebd., 173–184. – R. SPRENGER, Bäuerl. Feiern im sma. Dtld., in: Ibid., 215–224.

Šventenybė. Viena vertus, tai → imperijos brangenybės, jei jose esama stebuklingų → relikvijų, antra vertus, tai sinonimiškas relikvijų arba jų rinkinių pavadinimas. Tokie Bažn. lobiai būna surašyti Δ

knygose, pvz., Luko Cranacho Δ knyga; nustatytomis dienomis Δ rodomos tikintiesiems, kad šie jas pagerbtų. Gai

Šventenybių išstatymas, vėlyv. VA – iškilmingas → relikvijų demonstavimas švenčių dienomis, susijęs su atlaidais atvykstantiems maldininkams (pvz., piligriminė kelionė į Acheną). Tokioms Δ jos buvo dedamos į įstiklintus indus (ostensorijus), išstatomos išoriniuose bažn. erkeriuose, specialiai pastatytose medinėse pastogėse. Spausdintose šventenybių knygelėse (veidrodžiuose, laiškuose) rodomosios relikvijos būdavo atvaizduotos ir aprašytos. Din

Šventieji užtarėjai (vok. *Nothelfer*). 14 Δ (šventė – liepos 8) yra šie → šventieji: Achacijus, Egidijus, Barbora, Blažiejus, Kristupas, Cyriakas (arba Leonardas), Dionyzas (arba Mikalojus), Erazmas, Eustachijus, Jurgis, Kotryna, Margarita, Pantaleonas ir Vitas. Kai kada 15-ąja prie Δ priskiriama Marija. Δ kultas ypač paplito XV a. Jos

Lit.: H. Weber, Die Verehrung der heiligen 14 Nothelfer, K. 1886. – F. Geldner, Die 14 Nothelfer in Volksfrömmigkeit und Sakralkultur, in: Schlern-Schriften 168 (1959). – J. Misch, Die Elite Gottes, Pfaffenhofen 1978.

Šventimai, kunigų → ordinacija

Šventinimas → bažnyčios pašventinimas, riterių įšventinimas

Šventoji Dvasia, trečiasis Trejybės asmuo. Nors teol. Δ išsamiai apmąstyta (Anzelmo Kenterberiečio *De processu Spiritus Sancti*, Bonaventuros *Collationes de VII donis Spiritus Sancti*; → joachitai; mokymas apie Dievo → malonę), ir liturgijoje į ją dažnai kreipiamasi, tačiau meldžiantis, t. p. liaudies maldingume, VA mene ir lit. jai nė iš tolo neteikiama tiek reikšmės, kiek Dievui Tėvui, ką jau kalbėti apie tą išskirtinę vietą, kurią užima Kristus (o nuo brandž. VA – ir Marija). Vis dėlto būta himnų VA lot. k., skirtų Δ (*Veni creator spiritus*, IX a.). Δ buvo vaizduojama beveik vien Trejybės atvaizduose, dažn. balandžio pavidalu. → Dievas, Laisvosios Dvasios Trejybės doktrina, Septynios Šv. Dvasios dovanos. Din

Šventoji Žemė, Palestinos, kaip Dievo Pažadėtosios ir Apreiškimo žemės, pavadinimas ST (*Zch* 2, 13; *Išm* 12, 3; *2 Mak* 1, 7). Krikščionims Δ yra Jėzaus gyvenimo, kančios ir per tai – išganymo ist. vieta. Kai veržliai ėmus plisti islamui (nuo 632) Δ bei šventosios vietos buvo užimtos „netikėlių“, V. krikščionija mėgino Δ atkariauti → Kryžiaus žygiais; šis užmojis pasibaigė 1291 mahometonams užėmus Akoną. → Jeruzalė, outremer. LaJ

Lit.: V. Cramer/G Meinertz (Hgg.), Das Heilige Land in Vergangenheit und Gegenwart, IV, Kö. 1949.

Šventųjų giesmės, relig. giesmės, kuriose himno forma išreiškiamas šaukimasis, užtarimo prašymas ir gyrius. Ankstyv. Bažn. (Ambraziejus) klestėjo lot. → himnų poezija, o nuo IX a. prie jos prisidėjo vok. relig. giesmių poezija, pvz., *Petruslied*, *Georgslied*, sen. pranc. k. – *Eulaliasequenz* ir kt. Randasi daugybė Δ pagal piligrimų giesmių arba lot. pavyzdžius, pvz., sen. skand. k. *Katrínar drápa* (XIV a.), vid. anglų k. *A Carol of St. George* (XV a.). → Marijai skirta poezija. Kras/Din

Lit.: H. Hansel, Das Nachleben des Heiligen in der Dichtung. In: Volk und Volkstum 3 (1939). → Šventųjų kultas.

Šventųjų gyvenimai (lot. *Vita sanctorum*), tekstai, vaizduojantys vieno → šventojo gyvenimą nuo gimimo iki mirties, dažnai ir stebuklus po mirties, įvykusius paprašius jo užtarimo. Dauguma Δ (kitaip nei, pvz., → nusidėjėlių šventųjų gyvenimai) parašyti pagal tvirtą schemą: neįprastas gimimas (tėvai dažnai jau seni, gimimas paskelbiamas pranašingu ženklu ir t. t.); vaikystėje – didelė rimtis (šventasis nežaidžia su kitais vaikais), mokslo troškimas ir ypatingi gabumai; jaunystėje išryškėja pašaukimas, šventasis pasuka savo keliu tėvams sutinkant arba prieš jų valią. Paskui aprašymas diferencijuojasi pagal skirtingus šventųjų tipus: misionieriaus, vysk., abato arba vien. įkūrėjo, ordino steigėjo, eremito, šv. mergelės ir kt. atvejais esama atskiros schemos (→ išpažinėjai). Kulto poreikiai sąlygoja hagiografines konvencijas, kai sujungiami antik. biografijos (Svetonijus) ir vėlyv. Antikos pasakojamosios lit. elementai. Puikus vėlyv. Antikos biografijos žanro ir krikšč. legendų lit. sintezės pavyzdys tarp paplitusių VA biografijų yra Sulpicijaus Severo parašytoji šv. Martyno (~ 400) *Vita*. Be Grigaliaus

Turiečio hagiografinių ist. rinkinio paminėtini pop. Grigaliaus I „Dialogai apie It. Tėvų gyvenimus ir stebuklus“ (antroje knygoje įdėtas Benedikto Nursiečio *Vita*). Kaip frankų misijos tarp anglų ir saksų pasekmė atsirado daugybė Δ (Jono iš Susos parašytoji Kolumbano, vysk. Arbeo Freizingiečio (765) – Korbiniano ir Emeremo legendos). Didelės įtakos turėjo Bedos „Kutberto gyvenimas“, ir ypač Alkuino parašytoji fryzų ap. Vilibrordo *Vita*. Karolingų laikų biografijos žanro centrai buvo Corvey ir Fuldos vien.; pastarajame Eigilas († 822) aprašė pirmojo Fuldos abato Sturmi gyvenimą. 836 Rudolfas pavaizdavo šv. Bonifaco giminaitės Liobos, pirmosios Tauberbišofsheimo vien. abatės dievobaimingą gyvenimą; čia ir radosi atsiskyrėlės Liutbirg iš Vendhauzeno biografija. Corvey vien. abatas Paschasijus Radbertas aprašė Adalhardo († 826) ir Valaso († 836) gyvenimą. Šios biografijos yra ne tik relig. gerbimo liudijimai, bet ir to meto tikrovės dokumentai. Daug Δ aprašymų išliko lot. ir taut. kalbomis, plg. Vok. atsiradusias lot. Hrosvitos Gandersheimietės legendas, Henriko iš Veldeke *Servatius*, Hartmano iš Aujė *Gregorius* ir t. t. → Biografija, hagiografija, kankinystės aprašymas, legenda. Krol/Gie

Šventųjų kultas. Šventieji – teol. požiūriu, mirusieji, kuriuos Katalikų Bažn. leidžiama viešai gerbti (→ kanonizacija). Pagr. šventųjų funkcijos yra teikti pagalbą žemiškajame anapusiniame gyvenime ir būti pavydžiu savo gyvenimu ir mirtimi (→ kankinys). Šventųjų gyvensena ir kankinystė, jų darbai ir stebuklai fiksuojami mene, istoriografijoje (→ hagiografija), šventųjų kalendoriuose (šventųjų dienų sąrašai), martyrologijose ir mišioluose: → legendos, šventųjų gyvenimai ir šventųjų giesmės. Δ kulte prielaida praktiniu ir Bažn. teisės požiūriais buvo ta, kad šventieji gyvenime ir/arba po mirties darė stebuklus. Δ priklauso: jų → relikvijų gerbimas, vaizdavimas pav., patronatas (žemės, vietos, bažn., verslo ir pan. globa), krikštijimas jų vardais, aukojimai ir → piligrimystė. Δ šaknys iš dalies glūdi ir ikikrikšč. herojų bei ankstyv. krikšč. kankinių gerbime. Kras/Din

Lit.: E. LUCIUS, Die Anfänge des Heiligenkults der christlichen Kirche, T. [2]1904 (Repr. 1966). – E. NIED, Heiligenverehrung und Namengebung, 1924. – M. ZENDER, Räume und Schichten mittelalterlicher Heiligenverehrung, D. 1959. – T. KLAUSNER, Christlicher Martyrerkult, heidnischer Heroenkult und spätjüdische Heiligenverehrung, 1960. – Bibliotheca Sanctorum. I–XII, R. 1961–1987 [išsamus registras]. – P. MOLINARI, Die Heiligen und ihre Verehrung, Fr. 1964. – K. BRINKER, Formen der Heiligkeit., Diss. Bo. 1968. – O. WIMMER, Lexikon der Namen und Heiligen, I. [4]1982. – S. WILSON (Ed.), Saints and their Cults, C. [2]1985. – P. DINZELBACHER/D. BAUER (Hgg.), Heiligenverehrung in Geschichte und Gegenwart, Ostfildern 1990. – R. BLUMENFELD-KOSINSKI/T. SZELL (Ed.), Images of Sainthood in Medieval Europe, Ithaca 1991. → Hagiografija.

Šventųjų minėjimo dienos (šventės) yra kilusios iš jau II a. paliudytos → kankinių atminimo šventės, kuri būdavo minima tai kankinio mirties (t. y. – gimimo amžinajam gyvenimui dieną, vadinamą *dies natalis*), tai palaidojimo dieną. Skiriamos Δ (*festa fori*), per kurias privaloma dalyvauti Mišiose ir per kurias VA nebuvo dirbama, ir Δ (*festa chori*), paminimos tik liturg. Iš pradžių viet. Δ netrukus būdavo įtraukiamos į atskirą sąrašą; prie tarpregioninio Δ paplitimo V. ypač prisidėjo Romos sakramentarijai (VI–VII a.). Per VA Δ skaičius nepaprastai išaugo; be visiems privalomų buvo daugybė viet. Δ: kai kuriose vyskupijose XIII–XV a. būta per 100 sekmadienių ir švenčių dienų. – Pagal Δ VA t. p. buvo datuojami dokumentai ir nurodomi kiti chronologiniai duomenys. → Datavimas, kalendorius, šventė. Schu

Lit.: E. A. STÜCKELBERGER, Heiligengeographie, in: AfKg 8 (1910), 42 ir t. – L. DUCHESNE, Origenes du cult chrétien, P. [5]1925. – K. H. BIERITZ, Das Kirchenjahr, Mn. 1978.

Šventumas kaip išskirtinė kokybė būdinga ne vien Dievui/dievams: šis/šie suteikia jį kar. (→ karaliaus šventumas), gentims, giminėms ir atskiriems žmonėms. Ikikrikšč. Δ – charizmos, → malonės ir → laimės junginys – kaip valdžios ir viešpatavimo pamatas buvo perduodamas iš kartos į kartą per kraujo giminystę ir vardus (kraujo Δ). Krikšč. asmeninį Δ teologai laikė asmenine Dievo malonės išraiška, į kurią žmogui deramiausia buvo atsiliepti maldingumu (askeze ir t. t.). Polit. Δ aspektas akivaizdus renkant kar. ir imperat., o maginis-relig. Δ VA pirmiausia išryškėja → relikvijų kulte. Ne tik tokiuose daiktuose kaip → imperijos insignijos ir šventųjų paveikslai, bet ir įvykiuose (→ stebuklai) bei kokrečiuose laiko-

tarpiuose (→ šventės) glūdi Δ; tas pats pasakytina ir apie šv. vietas, į kurias keliauja → maldininkai (piligrimystė). Gai/Din

Lit.: P. Dinzelbacher, Heiligkeit als historische Variable, in: Idem./D. Bauer (Hgg.), Heiligenverehrung in Geschichte und Gegenwart, Ostfildern 1990, 10–17. – Idem., Mittelalterliche Religiosität, in: LiLi 20/80 (1990),14–34.

Šviesos simbolika, remiantis Biblija (*Pr* 1, 3–5; *Jn* 1, 5 ir 8, 12 ir t.), VA Bažn. raštijoje ir relig. poezijoje (pvz., *Trudperter Hohelied*) šviesa reiškia šventumą ir dieviškumą. Kristus kaip *lux in tenebris* (šviesa tamsybėje; *Ezzolied* 4, 1–2) yra pasaulio kūrimo dalininkas ir impulsas. Šviesa šia prasme – tai „tiesos metafora". Iš Antikos ir judaizmo ateinantis ir NT perteikiamas šviesos ir tamsos dualizmas atsispindi VA simbolių kalboje, pvz., driežas yra šviesos simbolis (*Physiologus*), o šviesos bijanti pelėda įkūnija Izraelio tautą arba netikinčiuosius (plg. Schongauerio „Jėzus po gundymo"). Geltona aukso spalva simbolizuoja dieviškąją šviesą, Dievo didybę ir Prisikėlusiojo šlovę. Šia prasme reikia suprasti ir tai, kad Bažn. per Grabnyčias ir Velykas šventina → žvakes, kad jos naudojamos per krikštą, komuniją, santuoką, paskutinį patepimą, mirštant ir laidojant. Sch-W

Lit.: C. Riedl, Robert Grosseteste on Light, Milwaukee 1942. – H. Blumberg, Licht als Metapher d. Wahrheit, in: Studium Generale 10 (1957), 432–447. – R. Stuip/C. Vellekoop (Ed.), Licht en donker in de Middeleeuwen, Ut. 1989.

Švietimas. Ne tik VA, bet ir vėliau Δ situaciją V. pasaulyje nulėmė vėlyv. Antikos romėniškosios rašto kultūros susidūrimas su Antikos pab. į Romos imp. įsibrovusių germ. genčių (→ tautų kraustymasis) beraštė kultūra. Augustino, Jeronimo ir kt. sankcionuotas, o Kasiodoro ir → benediktinų ryžtingai skatintas Antikos Δ tradicijų perėmimas Bažnyčią iki pat XII a. pavertė išskirtine puoselėtoja V. rašto kultūros, kuri po VII a. pirmos suklestėjimo bangos vestgotų imp. ir airių bei škotų pasaulyje nepaprastai plačiai išsiskleidė Angl. ir Karolio D. frankų imp. Pagal → artes liberales sistemą vien. ir katedrų → mokyklose mokslus baigę dvasininkai, kaip *litterati*, atliko lemiamą vaidmenį ne tik Bažn. atliekamame mokymo ir mokslo darbe, bet ir iki pat vėlyv. VA dažnai neraštingų valdovų kanceliarijose. Iš žodinės germ. kultūros kylantis, ypač vok. k. erdvėje ilgai tvėręs nepalankus karo bajorijos požiūris į „klerikalinį" Δ, tarp kitų dalykų, paskatino ir tai, kad išsilavinusių Pranc. valdovų rūmuose sukurtą lot. kurtuazinę lit. Vokietijoje XII ir XIII a. perėmė daugiausia neraštinga aristokratija. Romos teisės perėmimo ir miestų suklestėjimo sąlygotas rašto įsigalėjimas valdymo, teisės ir ūkio srityse sustiprino nuo XIII a. smarkiai augantį, praktinį plačių visuom. sluoksnių poreikį lavintis, ir tai padėjo susiformuoti daugiapakopei miestų Δ sistemai. → Analfabetizmas, vienuolynas, skaitymas, mokykla. Hel

Lit.: F. Specht, Gesch. D. Unterrichtswesens in Dtld. Von den ältesten Zeiten bis zur M. d. 13. JH.s, St. 1885. – Limmer R., Bildungszustände u. Bildungsideen im 13. Jh., Mn. 1928 (Repr. 1970). – F. X. Thalhofer, Unterricht u. Bildung im MA, Mn. 1928. – P. Riché, Éducation et culture dans l'Occident barbare, P. 12976 – Idem., Les écoles et l'enseignement dans l'Occident chrétien de la fin du Ve siècle au milieu du Xe, P. 1979. – L. Boehm, Das ma. Erziehungs- u. Bildungswesen, in: Propyläen Gesch. D. lit., II, B. 1982, 143–181. – J. Bumke, Höf. Kultur, I–II, Mn. 1986. – J. Fried (Hg.), Schulen u. Studium im sozialen Wandel des hohen u. späten MA.s, Sigmaringen 1986.

t

Tabernakulis (iš lot. *taberna* – trobelė), spintelės tipo įrenginys bažn., kur saugomi → Ostijos indai (ciboriumas, → monstrancija); dažn. – greta didžiojo altoriaus, evangelijos pusėje; sieninės nišos, mažos spintelės arba → Sakramentshäuschen pavidalo. Sto

Taboritai → husitai

Tabula (lot.; t. p. → pagina), lentelė iš įrėminto arba ant medinio pagrindo aptraukto pergamento, kur dažn. arba surašyta mokymo, arba nutapyta iliustracinė medžiaga (dėl to vėlyv. VA Δ pradėta vadinti į knygą panašūs elementoriai); greta kitko Δ naudodavo žemėlapiams, kronikoms ir Biblijos katalogams. – Δ buvo naudojamos sąrašų prasme. → Vaškinė lentelė. Col

Tabulatūra (iš lot. *tabulatura* – lentelė). 1. Vok. t. p.: *Ordnung, Gemerkbuch, Schulzettel, Schulregister, Strafe der Unkunst*, ~XVI a. vid. iš muzikos į → meisterzangą perimtas meno taisyklių korpuso pavadinimas; čia, kitaip nei → Schulordnung, išdėstyti nurodymai, kaip kurti ir vertinti → Singschule meisterzango dainas. „Stebint", t. y. 2–4 išrinktiems → merkeriams vertinant dainą, pažeidimai būdavo įvertinami („baudžiami") „skiemenimis" (taškais). Taisyklių sistemos pėdsakų aptinkama XV a. „bausmės" dainose ir → Fürwurf. Pirmą kartą Δ paliudyta 1494 Štrasburge, vėliau – vieno Hanso Sachso 1517/1518 rankr. → Schulkunst. Tai įrodo ankstesnės prielaidos, kad seniausia Δ buvo Niurnbergo 1540 *Schulzettel*, klaidingumą. Tay

2. Nuo XIV a. naudojama muzikos notacijos sistema daugiabalsiams instrumentams, ypač vargonams ir liutniai: Romanijoje tastūros ženklai (simboliai, skaičiai, raidės) buvo rašomi linijų sistema, Vok. – laisvai vienas virš kito. Din

Lit.: W. Apel, Die Notation der polyphonen Musik 900–1600, L. 1962. – B. Taylor, Der Beitrag des Hans Sachs ... zur Meistersinger-T., in: H. Brunner ir kt. (Hgg.), Hans Sachs u. Nürnberg, Nü. 1976, 245–274. – Idem., Die verschollene Straßburger Meistersinger-T. von 1494, in: ZfdA 105 (1976), 304–310. – Idem., Prolegomena to a History of the Meistersinger T., in: AUMLA. Journal of the Australasien Universities Language and Literature Association 54 (1980), 201–219. – Idem., Adam Puschman. „Gründlicher Bericht des dt. Meistergesangs"., Gö. 1984.

Tafelių tapyba (vok. *Tafelmalerei*), tapyba tempera ir (nuo XV a.) aliejiniais dažais ant medžio lentų V. buvo iš esmės naujas gotikinis (→ gotika) reiškinys (nors iš antik. mumijų atvaizdų kilusių Bizant. ikonų VA, ypač It., netrūko). Iki pat XIV a. Δ buvo susijusi su bažn. puošyba ir pirmiausia pasirodo ant antependiumų (Isp. Δ gyvavo jau romanikoje) ir retabulų sparnų. Tik VA pab. ir Renesanse, atsiradus portretui, prasideda pasaulietinė Δ. Din

Lit.: A. Stange, Dt. Malerei der Gotik, B. 1934 ir t. – F. Winkler, Altdt. T., Mn. 1941. – A. Stange, Die dt. Tafelbilder vor Dürer, I–III, Mn. 1967–1978. – A. Châtelet, Les primitives hollandais, P. 1980. → Gotika.

Taika, neprievartos būklė, → Fehde priešingybė; taika buvo įmanoma tik teis. bendruom. (namai, giminių s-ga, „žemė"), kuri savo nariams užtikrindavo globą ir paramą. Δ sulaužymas reiškė teisės sulaužymą. Užtikrinti Δ buvo valdovo pareiga, minima visuose teor. rašiniuose apie kar. valdžią, dažnai ir poezijoje (pvz., Valteris Fogelveidė, L. 12, 18). Priekaištas dėl menko Δ gynimo lit. yra valdovų kritikos topas (pvz., Henriko der Glichezaere *Reinhart Fuchs*, V. 1239). Kurtuaz. epe, pvz., Hartmano iš Aujė *Iwein*, teisės ir Δ gynimas yra herojaus riterio prievartos legitimacijos priemonė. → Dievo taika, viešoji taika. Ake

Lit.: H. Prutz, Die Freiheitsidee im MA, Mn. 1915. – Recueils de la Société J. Bodin 14/15 (1961), pass. – H. Conrad, Rechtsordnung u. Freiheitsidee im MA u. in der frühen Neuzeit, in: A. Hollerbach/H. Maier (Hgg.), Chr. Freiheit u. Weltf., Pa. 1971, 9 ir t. – H. Hattenhauer, Pax et iustitia, Gö. 1983. – B. P. McGuire (Ed.), War and Peace in the MA, Kop. 1987.

Tail-rhyme stanza (angl. – „uodegos" rimo strofa), XIX a. vertinys iš pranc. *rime couée* (vid. anglų *ryme couwee*, iš VA lot. *rithmus caudatus*). Struktūra: *aab//ccb(ddb(eeb))* arba *aaabaaab//cccb*. Paprastai b eilutė (→ cauda) turi tris kirčiuo-

tus skiemenis, visos kitos – po keturis. Δ yra kilusi iš VA lot. → sekvencijos, kuri remiasi vad. *Stabat mater* strofa (*aabccb*; pradedant Adomu Viktoriškiu, † 1190). Šiai strofai buvo būdingas vidinis pasidalijimas į dvi arba tris dalis, bet vėliau to dažn. nepaisyta. Δ tradicija buvo tęsiama daugybėje sen. pranc. relig. kūrinių (nuo XII a.), bet ypač – vid. anglų religinėje lyrikoje (nuo XIV a.), t. p. misterijose bei R. Angl. *romances*. Vėliau Δ naudota mažai. Vok. ši strofa išpopuliarėjo tik XV ir XVI a. liaudies dainose. Ber

Lit.: C. Strong, History and Relations of the T.-R. Strophe in Latin, French, and English, in: PMLA 22 (1907). – H.-J. Diller, Metrik u. Verslehre, D. 1978.

Taktas VA muzikos notacijoje žymimas tik nuo XV a. takto brūkšniu, – ypač šokių muzikoje. Ar Δ sąvoka taikytina germanų ir VA → metrikai, (A. Heusleris) yra ginčytina. → Metras. Din

Tamplierių ordinas, pagal pirmąją būstinę netoli nuo Jeruzalės šventyklos (lot. *templum*) pavadintas → riterių ordinas, susiformavęs iš Hugono Pajensiečio įsteigtos bendrijos maldininkams apsaugoti. Ne be Bernardo Klerviečio reklaminio rašto „Pagyrimas naujajai riterijai" poveikio Δ greit praturtėjo ir tapo įtakingas, XIII a. persikėlė į Pranc., vėliau įsitvirtino bemaž visuose Europos kraštuose, bet ilgainiui ėmė vis labiau konfliktuoti su vyskupais ir dvasininkija. Pranc. kar. Pilypo IV Gražiojo (besigviešusio Δ turtų) iniciatyva, ordinui buvo surengtas inkvizicijos procesas, kur jis buvo apkaltintas erezija ir dorovės pažeidimais, ir pop. Klemensas V jį panaikino (Vieno susirinkimas 1312). Rie

Lit.: H. Prutz, Entwicklung u. Untergang des Tempelherrenordens, B. 1889. – L. Dailliez, Bibliographie du Temple, P. 1972. – M. Melville, La vie des Templiers, P. [2]1974. – M. Barber, The Social Context of the Templars, in: Transactions of the Royal Historical Society 34 (1984), 27–46.

Tapyba → freskos, gotika, iliustracija, romanika, tafelių tapyba, vitražas.

Taryba (vok. *Rat*). 1. Rūmų Δ (*Hofrat*): nuolat veikianti Δ, skirtingai nuo vasalų Δ prie → hoftago arba reichstago. Vadovaujantys Δ nariai buvo hofmeisteris, rūmų iždininkas, maršalas ir kancleris. Senesniais laikais Δ neturėjo pastovaus narių skaičiaus ir aiškios kompetencijos. Pirmieji rūmų Δ nuostatai išlikę iš 1497/1498. 2. Miesto Δ: seniausi paliudijimai apie *consules* ir *consilium* turimi iš Pareinės episkopalinių miestų. XIV a. pr. Δ buvo jau visų miestų valdymo sist. dalis. Δ yra VA → miesto savarankiškumo rodiklis. Jan

Lit.: H. Rabe, Der Rat der niederschwäb. Reichsstädte, Kö. 1966. – P. Moraw, Beamtentum und Rad König Ruprechts, in: Zs. f. Gesch. des Oberrheins 116 (1986), 59–126; Idem., Räte und und Kanzlei, in: F. Seibt (Hg.), Karl IV, Mn. 1978, 185–292.

Tarnas → nelaisvieji, šeimyna

Tarnavimas damai, (vok. *Frauendienst*), → trubadūrų išskleista meilės samprata, kuri stipriai paveikė meilės įsivaizdavimą VA Europos lit. Nuo kitų kurtuaz. meilės (→ amour courtois, meilė) raiškos formų Δ skiriasi specifiniu vyro ir moters santykių stilizavimu pagal lėno santykių pavyzdį. Priešingai tradicinei, to meto realybėje vyraujančiai vaidmenų sampratai, čia moteris, kaip *dompna* arba *frouwe*, užima „lėno pono" poziciją (meilės valdovė (*Minneherrin*)), o vyras yra jai subordinuotas, jai tarnauja. Be to, Δ dažn. suponuoja tai, kad vyro meilė yra dar neišsipildžiusi. Todėl tarp vyro ir moters esama įv. apibrėžto atstumo, kuriam geidžiamosios meilės neteisėtumas (tik iš dalies kaip toks vaizduojamas) gali suteikti ypatingos įtampos; dažn. tik vyras yra mylintysis, jo ryšiui su moterimi būdingas ryškus asistavimas. Todėl Δ, galima interpretuoti ir kaip skirtą dar netekėjusiajai. – Vaizduojant Δ galėjo būti išskiriami įv. akcentai ir funkcijos (pvz., panegirika); Δ pavidalai atskirose lit. smarkiai skiriasi (→ truverai, meilė). Todėl ir klausimas apie Δ (lit. ir ist.) struktūros ir recepcijos prielaidas gali būti įv. atsakomas. → Tarnyba, meilės poezija. *Kas

Lit.: E. Köhler; Trobadorlyrik u. höf. Roman, B. 1962. – W. Mohr, Die 'Vrouwe' Walthers v. d. Vogelweide, in: ZfdPh 86 (1967), 1–10. – U. Peters, Frauendienst: Unters.en z. Ulrich von Lichtenstein u. z. Wirklichkeitsgehalt d. Minnedichtung, Göp. 1971. – H. Wenzel, Frauendienst u. Gottesdienst. Studien z. Minne-Ideologie, B. 1974. – W. Paden, The Troubadour's Lady, in: Studies in Philology 72 (1975), 28–50. – L. Salem, Die Frau in den Liedern d. „Hohen Minnesangs". Forsch.skritik u. Textanalyse, F. 1980. – G. Schwekle, Die „frouwe" d. Minnesänger, in: YfdA 109 (1980), 91–116. – E. Jane Burns, The Man Behind the Lady in Troubadour Lyric, in: Romance Notes 25 (1985), 254–270. – I. Kasten, Frauendienst bei Trobadors und Minnesängern im 12. Jh., Hei. 1986. – S. Resnick

ALFONSI, Masculine Submission in Trobadour Lyric, NY. 1986. – S. KAY, Subjectivity in Troubadour Poetry, C. 1990.

Tarnyba (vok. *Dienst*), soc. elgsenos konceptas, daugelyje sričių nulėmęs VA gyvenimo formas. Religijos srityje kaip Δ pirmiausia suprasta vienuolinė gyvenimo forma (*militia Christi*); → lėnų sistemoje – lėno suteikimu pagrįsta → vasalo pareiga atlikti ponui tam tikras Δ; be to, Δ buvo specifinis ministerialų luomo atributas (→ tarnybininkas). Vykdant Kliuni reformą, X a. pab. kilus Dievo taikos sąjūdžiui ir Kryžiaus žygių metu Bažn. perteikus → militia Christi idėją pasauliet. bajorijai, ir Δ tapo vienu pagr. pamažu besiformuojančios kurtuaz. riterių luomo savimonės ir naujos bajoriškos → pasauliečių kultūros vaizdinių (Vok. pirmąsyk aptinkamas ~XI a. vid. atsiradusiame *Ruodlieb*). Pagr. mintis buvo dar ir po VA ilgai galiojęs krikšč. požiūris, kad Δ kilnina (dorybės bajorija) ir kad ji legitimuoja valdžią. Δ idėjos perkėlimas į meilės sritį iš esmės pagrindė ir lit. kurtuaz. → meilės (→ amour courtois, tarnavimas damai) fenomeną. Plg. → Palyda.*Kas

Tarnybininkas (vok. *Dienstmann*, XI a.: VA lot. *cliens, famulus, servitor, minister*; XI a. pab.: *ministerialis*, vėliau ir: *miles*, vid. vok. aukšt. *ritter*). Δ – tai pirmiausia grupė nelaisvųjų (bet ir → laisvųjų), kuriems buvo priskiriamos pareigybinės funkcijos (valdymas, ūkis, teismai, kariuomenė), paskiriamos garbingo → rūmų pareigybės, iždininkas, taurininkas, maršalas) ir kurie sudarė privilegijuotą klasę. Jau Karolingų laikais nelaisvasis Δ gali tapti → vasalu ir gauti beneficijų. Nuo X a. pab. jis vis labiau pastebimas imp. politikoje; vykstant ginčams dėl investitūros, vykdant terit. ir imp. politiką It. XI a. (pirmiausia bažn. valdose) Δ susivienijo ir buvo užfiksuota speciali (Δ) teisė. Stipėjant Δ polit. įtakai, didėjo ir jų autoritetas, o nuo XIII a. tarnai įsiliejo į besiformuojančią žemesniąja bajoriją (→ riterija), o iš dalies – ir į valdančiuosius miestų sluoksnius. Schu

Lit.: F. KEUTGEN, Die Entstehung der dt. Ministerialität, in: Vierteljahrsschrift f. Sozial- u. Wirtschaftsgesch. 8 (1910), 1–16, 169–195, 481–547. – P. KLUCKHOHN, Die Ministerialität im Südosten Dtld.s vom 10. – E. des 13. Jh.s, 1911 (Repr. 1970). – E. MOLITOR, Der Stand d. Ministerialen vornehmlich auf Grund der sächs., thüring. u. niederrhein. Quellen, Br. 1912 (Repr. 1970). – F. GANSHOF, Étude sur les ministériales en Flandre et en lotharingie, Bru. 1926. – K. BOSL, Reichsministerialität d. Salier u. Staufer, I–II, St. 1950/51. – IDEM., Das ius ministerialium, in: Vorträge u. Forschungen 5 (1960), 51–94. – J. BUMKE, Ministerialität u. Ritterdichtung, Mn. 1976. – Die Kuenringer (Katalog d. niederösterr. Landesmuseums NF 110), W. 1981 → Bajorija, riterija.

Tarp eilučių parašyta glosa, tekste virš paskiro žodžio *inter linea* įrašytas paaiškinimas (→ glosa). Iš VA esama išlikusių Δ VA lot. k. Antikos autorių tekstuose ir taut. kalbomis – lot. tekstuose (greta Biblijos pirmiausia Bažn. Tėvų ir mokyklinių autorių, antai Prudencijaus ir Boecijaus veikaluose, o t. p. ir Vergilijaus bei Horacijaus kūriniuose). Kartu su rečiau paraštėse pasitaikančiomis (marginalinėmis) glosomis, Δ yra pirmieji vert. į taut. kalbas mėginimai VIII a.; sutinkamos iki pat vėlyv. VA. → Glosarijus. Schw

Tarp eilučių parašyta versija, (vok. *Interlinearversion*), svetimos (dažn. lot.) k. tekste *inter lineas* įterptas pažodinis vert., neatsižvelgiant į sintaksės skirtumus. Tokie, pvz., yra ankstyviausieji lot. tekstų vert. į sen. vok. aukšt. k. mėginimai, dažn. skirti mokymo reikmėms. – Su Δ yra išlikusi „Benediktinų regula" ir „Murbacho himnarijus" (abu parašyti IX a. pr. Reichenau vien.), t. p. daugybė psalmių ir *cantica* rankr. fragmentų (IX a. – su alemanų, sen. frankų žem. k., ~900 – sen. saksų k., XI a. – Reino frankų k. versijomis). – Ypatingas atvejis yra lot. Δ virš vok. *Wessobrunner Beichte II* (XII a.) teksto. → Glosa. Schw

Tarptautinė prekyba, (vok. *Fernhandel*), ankstyv. VA buvo pirmiausia prekyba prabangos prekėmis (prieskoniai, aromatinės medžiagos, šilko žaliava, porcelianas, papuošalai iš R. kraštų, kailiai ir gintaras iš Š.) ir vergais, nuo XI a. intensyvėjo prekyba plataus vartojimo prekėmis (maisto produktai, galvijai, žuvys, grūdai, vynas, druska, audiniai, linas, vilna, dažai, mediena, metalai ir metalo dirbiniai). Δ tarp Š. Europos ir Viduržemio j. kraštų bei perkrovimo vietos iki pat XIII a. buvo Šampanės mugės, taip pat kai kurie Viduržemio j. regiono → prekybos centrai; XIV a. tarpt. reikšmę įgijo ir Flandrijos, P. Vok. bai Hanzos miestai. Prekybos maršrutams buvo naudojami tarpžemyniniai sausumos keliai (romėnų keliai

į Pranc., Alpių keliai pro šv. Gothardo, Brenerio ir Septimero perėjas, per Priešakinę Aziją vedantys keliai), u. (Reinas, Dunojus, Dnepras) ir j. (→ jūrų keliai). Talpos požiūriu j. transportas pranoko u. bei sausumos, tačiau jis buvo labai rizikingas, nors ir itin pelningas. Keliaujančius → pirklius laikui bėgant keitė sėslūs stambieji pirkliai, kurie samdydavo keliaujančius agentus arba nuolatinius atstovus svarbiose vietose. Atsirado savarankiškas transporto sist. amatas. Grynųjų pinigų perdavimo problemas ankstyv. VA palengvino vėlyv. VA ištobulėję pinigų keitimo ir kreditų metodai (→ bankininkystė); vis dėlto auksas ir toliau liko tarpt. mokėjimo priemonė. Aukso poreikis buvo stiprus akstinas leistis ~1500 į moksl. tyrimo ekspedicijas, kurios ir Δ suteikė naują matmenį ir sąlygojo prekybos polit. galios poslinkius. Ti-H

Lit.: → Prekyba, transporto priemonės, ūkis.

Tarpuvaldis (lot. *interregnum*), bendrąja prasme: laikotarpis tarp vienos vyriaus. valdymo pab. ir kt. valdymo pr. Vok. ist. – 1254–1273 (D. Δ: nuo → Hohenštaufenų dinastijos pab. iki → Habsburgų valdymo pr.). Šiam Δ būdingas visiškas nestabilumas imp., nes išrinktieji kar. (vienas olandų grafas, vienas anglų kun-štis, Isp. kar. ir kt.) nesugebėjo rūpintis Vok. reikalais. Kun-ščiai ir imp. miestai išnaudojo šią situaciją terit. valdoms stiprinti; išlikę nemažai skundų dėl padidėjusio nesaugumo ir prievartos. Din

Lit.: → Vokietija

Taurieji metalai → auksas, sidabras, metalai

Tautinė kalba (t. p. liaudies kalba, vok. *Volkssprache*, plg. → vulgarioji kalba), nuo Herderio ir Uhlando reiškia VA genties/tautos kalbą kaip priešpriešą → lotynų kalbai. Lot. mokančiojo akimis vok. Δ iki VA pab. lot. kalbos – kaip Antikos švietimo tradicijos ir krikščionių religijos (šventoji kalba) terpės – atžvilgiu laikoma „neišpuoselėta ir nedisciplinuota" (Otfrydas Veisenburgietis), ir tai atsispindi dažnai vartotame termine „lingua barbara". – Vok. lit. istoriją galima traktuoti kaip į šimtmečius trukusią šios Δ literatūrizaciją. VIII a. pab., veikiama kultūros politikos ir misijų impulsų, atsiranda lit. Δ; ji pirmiausia adaptuoja lot. krikšč. tekstus, bet t. p. fiksuoja ir žodines germ. poezijos bei teisės tradicijas. ~900–1060 taut. vok. literatūros tradicija beveik visai nunyksta („Otoniškoji spraga"). Notkeris Storalūpis († 1022) rašymą Δ vadina „labai neįprastu dalyku". 1060 vėl ėmus rodytis vok. religinei lit., nuo XII a. vid. tarp autorių atsiranda ir kilmingųjų pasauliečių, kurie, pasitelkdami pranc. pavyzdžius, praturtina lit. Δ spektrą riteriškosios kultūros temomis ir formomis ir sukuria pirmąjį tarpregioninį Δ variantą (→ literatūrinė kalba). Nuo XIII a., plečiantis skaitytojų ir autorių ratui (miestiečiai), iš vis daugiau sričių (pirmiausia dalykinė) lit. iš lot. kalbos adaptuojama Δ. Hugonui Trimbergiečiui (~1300) idealus autorius gali „vok. ir lot. rašyti ir kurti". Vis dėlto lit. Δ dalis lotyniškosios lit. atžvilgiu iki VA pab. lieka minimali; vok. ir lot. spaudinių santykis ~1500 tebėra 1:20. – Analogiškas procesas vyksta ir kitose lit. (vėluoja pakraščiai, antai Skand.), tik Angl. anglosaksų Δ tampa rašytine jau ankstyv. VA. Kun

Lit.: L. LENTNER, Volkssprache u. Sakralsprache, 1964. – PH. WOLFF, Sprachen, die wir sprechen, Mn. 1971. – D. J. PONERT, Dt. u. Lat. in dt. Lit.- u. Gesch.sschreibung des MA.s, 1975. – W. BESCH IR KT. (Hgg), Sprachgesch. Ein Hb., B. 1985, 1060–1068, 1727–1750. – N. HENKEL/N. F. PALMER (Hgg.), Latein u. Volkssprache im dt. MA 1100–1500, T. 1992.

Tautinė savimonė, nacionalinė savimonė. Su Europos nac. valstybių susidarymo klausimu neatskiriamai susijusi ir VA Δ problema, sukelianti moksle kontroversiškų diskusijų. Suirus didžiajai Karolingų imp., besiformuojančiuose supragentiniuose junginiuose randasi užuomazgų naujos, tuometinės polit. erdvės paisančios bendrumo savimonės. Tačiau turint galvoje šių polit. organizacijos formų principinį atvirumą brandž. VA, atrodo būtų tikslingiau čia kalbėti apie „ikinac." savimonę, juolab kad šios epochos žmonės dar suvokia save labiau kaip mažesnių sociokultūrinių junginių (pvz., kaimas, miestas, gentis) narius. Tik vėlyv. VA ir ankstyv. NA ima ryškėti platesnė Δ, nors jos aiškių pradmenų jau galima įžvelgti kryžininkų kariuomenių nac. kivirčuose. Vis dėlto įv. Europos kraštuose šis procesas vyko asinchroniškai ir jo turinys buvo skirtingas. Mit

Lit.: K. F. WERNER, Les nations et le sentiment national dans l'Europe méd, in: Revue Historique 244 (1970), 285–

304. – F. GRAUS, Lebendige Vergangenheit, Kö. 1975. – G. BLAICHER, Zur Enstehung u. Verbreitung nationaler Stereotypen in u. über England, in: DV js 51 (1977), 549–574. – H. UTZ, Erste Spuren von Nationalismus im sma. Schottland. Forduns „Chronica gentis Scotorum“, in: Schweizer Zs. f. Gesch. 29 (1979), 305–329. – H. BÄUMANN/T. SCHNABEL, Bibliographie zum Nationalismus, 1979. – R. JAWORSKI, Zur Frage vormoderner Nationalismen in Ostmitteleuropa, in: Gesch. u. Gesellschaft 5 (1979), 398–417. – J. EHLERS, Elemente der ma. Nationsbildung in Frkr., in: HZ 231 (1980). – B. ZIENTARA, Nationale Strukturen des MA.s, in: Saeculum 32 (1981), 301–316. – U. NONN, Heiliges Röm. Reich Dt. Nation, in: Zs. f. hist. Forschung 9 (1982), 129–142. – L. SCHMUGGE, Über „nationale“ Vorurteile im MA, in: DA 38 (1982), 439–452. – Serijos: NATIONES. Hist. u. philol. Untersuchungen zur Entstehung der europ. Nationen im MA, Sigmaringen 1978 ir t.

Te deum laudamus (lot. – Tave, Dieve, garbiname), menine proza parašytos giesmės pr. (legenda priskiria ją Milano vysk. Ambraziejui, todėl dar vad. Ambraziejaus giesme); ši giesmė nuo VI a. giedama užbaigiant nakties oficiumą ir iškilmingomis progomis; jos turinį sudaro patrologinių (*Te deum...*), kristologinių (*Tu rex aeternae...*) ir psalmių strofų (*Salvum fac...*) seka; atliekama vienbalse melodija, daugiausia rečitatyvu, – taip atliekamos ir psalmės, maldos bei skaitiniai. Šios liaudiška tapusios giesmės vertimų ir perdirbimų būta jau prieš tūkstantmečių sandūrą, o pirmąja daugiabalse kompozicija laikoma vienas XIII a. fragmentas. Schl

Lit.: W. KIRSCH, Die Quellen der mehrstimmigen Magnificat- u. Te Deum-Vertonungen bis zur Mitte des 16. Jh.s, Tutzing 1966.

Teatras (gr. – reginio vieta). Modernioji teatrologija **Δ** vadina ir vaidinimų/pastatymų vietą su → scena, visais technikos, administracijos, butaforijos ir kt. komponentais, ir toje vietoje vykstančius renginius (muzikinius-draminius, šokių ar inscenizacinius), ir su visu tuo susijusius asmenis (→ aktorius, muzikus, šokėjus, dainininkus ir t. t. bei publiką), ir tekstinius, muzikinius bei choreografinius užrašus. Tokio **Δ** institucija su daugybe įvairiausių profesijų VA buvo nežinoma, svetima buvo ir griežta scenos, veiksmo ir publikos bei gyvenimo tikrovės ir **Δ** perskyra. šiuolaikiškas yra ir **Δ** skirstymas į operą, baletą bei dramą. Estetinė muzikinės dramos ir šokio emancipacija įvyko tik (palyginti su VA) pakitusiomis Baroko idėjų ist. sąlygomis, nors savarankiška šokio vertė buvo pripažinta palyginti vėlai. Tačiau be muzikos ir šokių neišsivertė nė viena specifinė VA dramos forma. Šioji drama buvo nepriklausoma nuo turtingos, išplėtotos antik. dramos tradicijos ir paprastai buvo vadinamas vaidinimu (vok. *Spiel*). Taigi VA **Δ** istoriją reikia apriboti bažn. ir pasauliet. vaidinimo raida, jo europinėmis konstantomis ir regioniniais variantais, t. p. vaidinančiais aktoriais, kartu vaidinančia publika bei skirtingomis VA scenos formomis. Nors Antikos draminė lit. niekada nepaliovė būti žinoma (→ Terencijaus recepcija), bet antik. dramos pastatymų praktikos žinios buvo visiškai išblėsusios. Vaidinant tekstus sakydavo recitatorius, o pantomimai juos interpretuodavo. Tačiau antikinio → mimo tradicija gyvavo toliau ir → klajoklių (→ špylmanas, fokusininkas, vagantai) akrobatų, muzikantų, pantomimų, pasakotojų, dainininkų ir kt. pasirodymuose išliko per visus VA. Šitie liaudies komikai ir klajojantys dainininkai, kurių raiškai įtakos turėjo ne tik antik., bet ir viet. tradicijos (pvz., germ. → skopas), atliko reikšmingą vaidmenį formuojantis ir burleskinei → misterijų (pvz., → kvepalų pirkimai) formai, ir pasauliet. vaidinimui. – Tačiau tradicinio VA **Δ** šaknys pirmiausia liturginės. Jis atsirado iš didžiųjų švenčių – kurių turinį dalyviams, ypač pasauliečiams, reikėdavo padaryti suprantamesnį – liturgijos lot. antifoninių giesmių „įvaizdinimo“ mimika ir gestais ir sceninio perteikimo. Apčiuopiamą VA **Δ** pr. X a. ženklina Velykų liturgijos papildymas Velykų tropu su → visitatio sepulchri, trijų Marijų atėjimu prie kapo ir giesme pakaitomis su angelu (seniausi paliudijimai Limože ir Št. Galeno vien., X a.). Kiti Velykų šventės papildymai (pantomima, vaidmenų paskirstymas, elementarus rekvizitas ir kostiumai) ėmė peržengti liturgijos rėmus, ir tai atvedė į tikrai draminių → Velykų vaidinimų atsiradimą. Čia buvo įtraukiamos ir komiškos scenos, antai burleskiškai vaizduojamas → mokinių bėgimas. Greta vaidinimų, susijusių su švenčių liturgija (→ Kalėdų vaidinimas ir prakartėlės scena, piligrimų vaidinimas, iš Velykų vaidinimo praplėtimo atsiradęs ir vėliau labai paplitęs → Kristaus kančios vaidinimas) atsirado kitų formų: → Kristaus kūno, pranašų, le-

gendų vaidinimai irirakliai. Dėl nuolat didėjančios vaidinimų įvairovės, laipsniško jų atsiskyrimo nuo liturgijos bažn. vaidinimai nuo XIV a. suskilo į tris kryptis. Vaidinimo vieta, kuri pradedant nuo pagr. altoriaus paversdavo scena visą bažn., buvo perkelta į šventorių, turgaus aikštę arba prie procesijų kelio stočių; Pranc. jau vėlyv. VA vaidinta ir uždarose salėse. Greta lot. k. vis labiau įsitvirtino taut. kalbos. Rengėjai, → vaidinimo vadovai, aktoriai ir kt. buvo nebe dvasininkai, o miestiečiai. Apskritai visų trijų krypčių vaidinimuose atsirasdavo vietos drastiniams-realistiniams elementams bei šiurkštiems-komiškiems, satyriniams, net nešvankiems intarpams. – Scenos srityje, o t. p. žanrų diferenciacijoje ėmė ryškėti nac. raidos savitumai. Vok. ypatingą pavidalą įgavo Kristaus kančios vaidinimai, Angl. pagr. žanras buvo Kristaus kūno vaidinimų ciklai ir moralité, Pranc. – misterijos su specifinėmis pantomimos formomis („mystêre mimes“ ir „gyvieji paveikslai“), panašiai Nyd. – mirakliai ir pantomiminiai „stommen spelen“, Isp. – *Auto sacramental*, Kristaus kūno vaidinimo forma, ilgai gyvavusi ir NA. Svarbus VA bažn. vaidinimų bruožas buvo „simultaninė“ scena ir jos įv. pranc. ir angliški variantai (t. y., kai publika nebuvo atskirta nuo „scenos“ veiksmo, ir visi veikėjai vaidino vienu metu visose reginio vietose), o t. p. jų ryšys su muzika. Vaidinimui, atsiradusiam iš liturginio giedojimo, giedojimo elementas su kukliu instrumentiniu akompanimentu liko esminis; tik vėliausiu laikotarpiu muzika pasitraukia į antrąjį planą (pvz., *Augsburger Spiel*, ~1460) arba beveik visai išnyksta (pvz., *Frankfurter Passion*, 1493). Tačiau nuo oratorijos prie sakytinio Δ buvo pereita tiktai didžiuosiuose miestuose. Pranc. jau anksti galima nustatyti šiaip dažn. anon. bažn. vaidinimų autorius (pvz., Jeanas Bodelis, ~1200, Rutebeufas, XIII a., Eustache'as Marcadé, Arnould Grébau ir Jeanas Michelis – XV a.), ir lygiai taip pat anksti čia pasukama specifiniu raidos keliu, kai atsiranda iliuzinė scena, realistinis vaizdavimo būdas, gausios dekoracijos, kai intensyviau naudojami instrumentai ir muzikinė forma labiau atitolsta nuo liturginio giedojimo; čia galima įžiūrėti kai kurių vėliau atsiradusios operos požymių.

Gan vėlai susiformavusio pasauliet. vaidinimo šaknis aiškiai nustatyti sunku. Neaišku, kokiu mastu jo atsiradimą sąlygojo ikikrikšč. papročiai (→ kulto vaidinimai), → mimų tradicijos, vis labiau savarankiškėjančios komiškos-burleskinės bažn. vaidinimų dalys, o gal jo raida buvo visiškai autochtoniška; tikėtina, kad čia veikė įvairiausi veiksniai. Jau iš XIV a. yra išlikusi nedidelė grupė paprotinių vaidinimų, kildintinų iš metų laikų papročių, atsiradusių veikiausiai iš ikikrikšč. vaisingumo ritualų (pvz., *St. Pauler „Neidhartspiel“*, → metų laikų vaidinimas). Išskyrus nedaugelį rimtų pasaulietinių vaidinimų, antai *Sterzinger Speilen*, (→ moralité artimus) „rimtus“, pirmiausia Š. Vok. Užgavėnių vaidinimus (→ skriestuvo broliai) ir Elzaso bei Nyd. → abele spelen, pasauliet. Δ dažn. yra trumpas, šiurkštus, nešvankus, neretai kvailai satyriškas. Pradėjus jungti skirtingas, bendro veiksmo aiškiai nesiejamas vaidinimų scenas, tik ankstyv. NA ima rastis ilgesnių vientiso veiksmo vaidinimų. Svarbiausi nac. pasauliet. vaidinimų žanrai: Vok. → Neidharto ir Užgavėnių vaidinimai, Pranc. → soti, o Nyd. → klucht. Savita Pranc. Δ forma buvo → basoche. Bažn. ir pasauliet. vaidinimuose scena, aktorių padėtis, → vaidinimo nuorodos (→ vadovo ritinys), t. p. publikos įtraukimas ir dažnas siejimas su švenčių dienomis (Velykos, Kalėdos) ir metų laikų papročiais (Naujieji metai, Užgavėnės) vystėsi ir vyko panašiai, tik pasauliet. vaidinimas palyginti su bažn. natūraliai tampa vis labiau sekuliaresnis. → Rhetoriqueurs, rederijkers, sacra rappresentazione. Krü

Lit.: G. Cohen, Le Théâtre en France au MA, I–II, 1928–1931. – K. Young, The Drama of the Medieval Church, I–II, O. 1933. – G. Frank, The Med. French Drama, O. [2]1960. – O. Jodogne, Le Théâtre Français du MA, I–II, Louvain [2]1963. – H. Kindermann, Theatergesch. Europas, I, Sa. [2]1966. – W. F. Michael, Das dt. Drama des MA.s, B. 1971. – C. J. Stratman, Bibliography of Medieval Drama, I–II, NY. [2]1972. – H. H. Borcherdt, Das europ. Theater im MA u. in der Renaissance, Reinbek 1969. – W. F. Michael, Das dt. Drama des MA.s, B. 1971. – G. Wickham, The Med. Theatre, Lo. 1974. – F. Edwards, Ritual and Drama. The Med. Theatre, Lo. 1976. – W. Tydeman, The Theatre in the MA, C. 1978. – H. Kindermann, Des Theater-Publikum des MA.s, Sa. 1980. – A. C. Cawley ir kt., The Revels History of Drama in English, I: Med. Drama, Lo. 1983. – I. Lancashire, Dramatic Texts and Records of Britain, Toronto 1984. – H. Breat/Nowé/G.

Tournoy (Ed.), The Teatre in the MA, Lv. 1985. – B. Neumann, Sma. Drama u. Theater im dt. Sprachgebiet: Grundlagen u. Editionen (1978–1984), in: Jb. der Oswald von Wolkenstein-Gesellschaft 3 (1984–1985), 387–419. – Idem., Zeugnisse ma. Aufführungen im dt. Sprachraum, I–II, Mn. 1985. – W. Tydeman, English Med. Theatre, Lo. 1986. – J. Drumbl (ed.), Il teatro med, Bol. 1989. – C. Alvar ir kt. La prosa y el teatro en la Edad Media, Ma. 1991. – E. Simon (Ed.), The Theatre of Med. Europe, C. 1991. – Žurn: The Adam Newsletter, 1978 ir t. – Trétaux, 1978 ir t. – Med. English Theatre, 1979 ir t. – Records of Early English Drama, Toronto 1979 ir t.

Tėbų sakmių ciklas pasakoja apie Kadmo miesto įkūrimą, jo vaikus ir vaikaičius (Akteonas, Ino, Semelė, Dionyzas, Pentėjas), Teiresiją, Herkulio gimimą, Aidipą, Septynetą prieš Tėbus. Šias legendas mini jau Homeras, esama daug gr. ir romėniškų variantų. Iš antik. kūrinių VA buvo žinomi tik: 1. *Thebais*, Publijaus Papinijo Stacijaus (~94 po Kr., mokyklinio autoriaus) epas, vaizduojantis Septyneto žygį prieš Tėbus; jį labai vertino Dante. Sen. pranc. *Roman de Thêbes* (per 10 000 porinio rimo aštuonskiemenių eilučių) pradeda sen. pranc. antik. romanų seriją (~1150–1160). Anon. autorius čia panaudojo vieną *Thebais* variantą, kur pasakojama žygio priešistorė nuo Aidipo gimimo. Pagr. romano dalis vaizduoja pasirengimus ir Septyneto žygį bei Atėnų karaliaus Tesėjo įsikišimą. Į akis krintantys nukrypimai nuo šaltinio: Jokastė išteka už Aidipo žinodama, jog jis yra jos vyro žudikas; Tesėjas, o ne „epigonai“, Septyneto sūnūs, užkariauja Tėbus; lemiama reikšmė tenka belaisvių moterų Tesėjui išsakytiems prašymams ir kt. Sen. pranc. prozos perdirbiniai (nuo ~1230) buvo verčiami į it. ir anglų (Johno Lydgate'o *Siege of Thebes*, 1421) k. Lydgate'o kūriniui įtakos turėjo ir su Tesėjo legenda susijęs Chaucerio *Knight's Tale*. 2. Ovidijaus „Metamorfozėse“, kurios buvo dažnai skaitomos VA, pateikta ne viena Tėbų ciklo legenda; Alberto iš Halberštato (~1230?, išliko viename 1545 variante) vertime pateikiami: Kadmas, Akteonas, Dionyzas, Pentėjas, Ino. Rei

Lit.: E. Frenzel, Stoffe der Weltlit., St. 1988.

Technika. Pagalbinių techninių priemonių naudojimo atžvilgiu Vakarų ankstyv. VA daugeliu atžvilgiu aiškiai atsiliko nuo Antikos (tačiau anksti iš Azijos perimtos pasagos ir pentinai). Tik spartus gyv. daugėjimas ir įv. ūkio šakų plėtra brandž. VA pastūmėjo racionaliau naudoti gamtos jėgas taikant naujus technikos metodus: patobulinus pakinktus (jungas ir kt.) ir pradėjus naudoti kamanas ~900, išaugo traukiamoji gyvulių galia. Kartu su jau ankstyv. VA žinomu (verčiamuoju) noraginiu → plūgu tai sudarė prielaidas žemdirbystei intensyvinti. Tačiau turbūt ryškiausia gairė šiame **Δ** pažangos kelyje yra pirmoje VA pusėje pradėtas naudoti paplitęs nuo Antikos žinomas vandens ratas ir vėjo → malūnas, veikiausiai perimti iš Artimųjų R. Abu šie pasiekimai kone revoliucingai išplėtė varomosios jėgos galimybes. Tai sąlygojo ne tik gamybos koncentraciją, bet ir ūkinį pakilimą bei infrastruktūros ir transporto (→ transporto priemonės) pokyčius. → Kelių tiesimas, kanalų kasimas ir → tiltų statyba skatino naujas technologijas. → Laivų statyboje greta kitko pažangą ženklino vairas laivagalyje, judamasis takelažas ir → kompasas. Darbinių mašinų srityje tekinimo ir audimo staklės tapo varomos kojomis. Rankinio verpimo ratelio išradimas bei jo mechanizacija → tekstilės pramonėje pagrindė pirmąsias ankstyv. kapitalizmo formas. → Kalnakasyboje buvo sukonstruotos lydymo krosnys ir įdiegtas Saigerio metodas, nuo atviro rūdos kasimo pereita prie jos išgavimo gilesnėse šachtose. Patobulinti distiliacijos aparatai leido gaminti salietrą ir sieros rūgštį. Lemiamos reikšmės – t. p. ir metalurgijai – turėjo → patrankų kūrimas nuo XIII a. Du išradimai buvo svarbūs visai visuom.: mechaninis svarsčiais varomas laikrodis įgalino nepriklausomai nuo metų laikų suskirstyti dieną į vienodos trukmės valandas (→ laikas), o → akiniai leido užsiimti protine veikla iki senatvės. **Δ** pažanga turėjo įtakos ir VA meno raidai. Pvz., cheminės technologijos atvėrė galimybes freskų ir aliejinei tapybai. → Architektūros naujovės (skliautų **Δ** atnaujinimas, plačiai pritaikomos smailiosios arkos, piliastrų ir arkų sistemos, perėjimas nuo mūro sienos atraminių kolonų) sukūrė romanikos ir gotikos stilius. Svarbių paskatų **Δ** raidai vėlyv. VA suteikė miestuose besiplėtojantys → amatai. Čia paminėtina karavelių statyba, sparninio verpimo ratelio ir alkūninio veleno išradimai. Milžiniškas laimėjimas buvo Gutenbergo išrastas → kny-

gų spausdinimas panaudojant judamų metalo literų presą. Kartu su → popieriumi šis išradimas atvėrė žmogui naujus intelektinės veiklos lygmenis. Aukštakrosnių ir metalo liejimo technologijų plėtojimas bei parako patobulinimai padėjo pamatus naujai karo Δ. Nuo XI a. Δ tapo teorinės refleksijos objektu: Hugonas Viktoriškis ~1300 susistemino mokslus ir menus ir prie iš Antikos žinomų 7 → artes liberales pridėjo t. p. į 7 sritis suskirstytus mechanikos menus. Praktikos reikalams vėlyv. VA buvo rengiami specialūs iliustruoti rankr. (plg. Villardo de Honnecourt'o „Statybininkų bendrijų knygą" (vok. *Bauhüttenbuch*), 1235; kiti autoriai – Konradas Kyeseris, Giovanni Fontana, Conradas Kauderis). Zimm

Lit.: G. NEUDECK, Gesch. der Technik, St. 1923. – F. M. FELDHAUS, Die T. der Antike u. des MA.s, Potsdam 1931. – F. KLEMM, T., Fr. 1954. – IDEM., Der Beitrag des MA.s zur Entwicklung der abendländ. T., Wie. 1961. – A. TIMM, Kleine Gesch. der Technologie, St. 1964. – A. A. SWORYKIN, Gesch. der T., ²1967. – K. HAUSEN (Hg.), Moderne T.gesch., Kö. 1975. – U. TROITZSCH (Hg.), T.gesch., F. 1980. – W. STÜRNER, T. im MA. Von den Ursachen ihres Aufschwungs, in: Die Alte Stadt 16 (1989), 374–382. – IDEM., T. u. Kirche im MA, in: T. u. Kultur, II, D. 1990, 161–179.

Teisė. VA greta gyvavo dvi Δ sistemos: → kanonų ir pasaulietinė. Pastaroji, lyginant su pirmąja ir iš dalies su antik. Δ, soc. ir regioniniu požiūriu buvo itin nevienalytė (teis. pliuralizmas). Esminis čia buvo → luomas, kuriam žmogus priklausė. Priklausomai nuo soc. padėties (vyras, moteris (beteisė arba riboto teisnumo); bajoras, laisvasis; pasaulietis, dvasininkas ir t. t.) buvo baudžiama skirtingai ir nevienodomis bausmėmis. Laisvieji praktiškai visus nusikaltimus galėdavo atlyginti pinigais (→ Wergeld); tai pripažino ir bažn. → atgailos knygos bei → atlaidų sistema. Ankstyv. VA lemiamos reikšmės turėjo gentinė priklausomybė (→ Leges barbarorum), pagal kurią žmogus turėjo būti teisiamas ir svetur. Jei kokioje nors gyvenvietėje greta gyveno, pvz., frankai, romanai ir žydai, tai visiems jiems galiojo skirtinga Δ, o dvasininkams – kanonų Δ. Tačiau buvo galima pereiti iš vienos teisinės sferos į kitą, pvz., kai laisvasis tapdavo kunigu arba nelaisvasis (brandž. VA) pabėgdavo į miestą ir tapdavo miestiečiu. Svarbiausias pasaulietinės Δ tikslas ankstyv. VA buvo užkirsti kelią → kraujo kerštui bei Fehde ir išsaugoti → taiką. Nuo Karolingų laikų paskirose → žemės valdose susiformavo savo dvarų Δ, kurios nuo ~1000 fiksuojamos raštu; t. p. specialūs Δ nuostatai → tarnybininkams. XI a. pab. It. pradėta perimti antikinė → Romos Δ, turėjusi įtakos ir kanonų Δ. Nuo to laiko ėmė konkuruoti romėnų ir germanų Δ; ėmė plisti romėnų mintis apie visuotinę lygybę prieš įstatymus, o t. p. ir tokios institucijos kaip → kankinimas įrodinėjimo procese (vietoj ankstyv. VA → priesaikos; → procesas). Pradedant nuo It. un-tuose formavosi → teisininkų luomas ir atskiros Δ mokyklos. Imperatoriai, pirmiausia Frydrichas I, mėgino Romos Δ principui panaudoti imp. interesams (ypač antipop. Italijos politikai ir → regalijų revindikacijai). Į š. nuo Alpių Romos Δ iš esmės buvo perimta tik XV–XVI a. (→ recepcija). – Feodalizacija skatino formuotis ir savitą lėno Δ, didžiąja dalimi išstūmusią gentinę Δ. Tačiau ši vėlgi nebuvo terit. vienalytė, ir dabar susidūrė su valstybine lėno teise. Labiau centralizuotose monarchijose (Pranc., Angl.) šis procesas buvo nuoseklesnis. Nuo brandž. VA sulig → krašto teisėmis, greta (virš) asmeninio aspekto iškyla teritorinis. Išorine įvairove pasižymėjo ir VA → miestų Δ. Visas Δ sferas galėjo pralaužti → imunitetai ir privilegijos. Įv. situacijose vienas asmuo buvo pavaldus skirtingoms teisenoms: siuzereno atžvilgiu galiojo lėno Δ, mieste – atitinkama miesto Δ (tačiau turguose – speciali turgaus Δ; Bažn. priklausančiose srityse – kanonų Δ), santuokos reikalus reguliavo kanonų Δ, šiaip galiojo bendroji krašto Δ. – Skiriamasis vėlyv. VA bruožas buvo „valstybiškumo" stiprėjimas, pasireiškęs beveik visų gyvenimo sričių teis. reglamentavimu ir rašyt. įforminimu (anksčiau tai reguliavo → papročiai), taigi biurokratizacija; metus ir ilgiau trunkantys procesai nebebuvo retenybė. Panašiai sunormintas buvo ir kaimo gyvenimas (surašyta į → Weistum). Baudžiamoji Δ įvedė daugybę ankstyv. VA nežinotų bausmių, kurių nebebuvo galima išpirkti (→ kūno bausmės, mirties bausmės).

Ir už mokslinės → teisės filosofijos ribų Δ buvo suvokiama kaip iš principo kylanti iš Dievo. Ši sąsaja tiesiogiai pasireikšdavo → Dievo teisme.

Vid. vok. aukšt. eilėraštis „Apie teisę" (XII a. pirma pusė) ir daugybė kitų tekstų tapatina pasaulio sukūrimo tvarką ir Δ. Ir individas, ir grupė savo pozityviosios teisės pažeidimą traktuodavo kaip nusižengimą Dievo Δ. Teisės ir moralės sritys daugeliu požiūrių sutapdavo. Dažn. būdavo svarbu, ar nusikaltimas buvo padarytas, ir nesvarbu, tyčia ar ne. Δ idėjas įkūnijo žemiškasis Dievo vietininkas – kar. kaip *lex animata*. Viskas, kas siejosi su Δ, buvo stipriai ritualizuota; jau vien suklydimas ištariant nustatytas formules galėjo būti proceso pralaimėjimo priežastis. Kadangi VA Δ, buvo kilusi iš paprotinės Δ, tai ji būdavo „randama" rūmų Δ, *weistum*, *coutume*, tad ir naujiems Δ institutams greitai būdavo priskirima tolima atgalinė data (čia buvo mėgstami Karolio D. laikai). Ir iš tiesų Δ neturėjo atsiradimo laiko, o tik radimo arba užfiksavimo laiką. Taigi ir valdovų nustatyta Δ, pvz., → kapituliarijai, tebūdavo laikomi surastais anksčiau galiojusiais, tik dar nežinomais nuostatais bei esamos Δ papildymais. Sugrįžti prie „gerosios sen. Δ" – to paprastai reikalaudavo sukilimai ir reformų sąjūdžiai (plg. → pasipriešinimo Δ). Netgi teisinės „reformacijos", VA pab. daugelyje miestų ir teritorijų kūrusios naujus įstatymus Romos Δ pagrindu, būdavo suvokiamos kaip grįžimas prie senos geros tvarkos. VA lit. teisės pažeidimo ir atstatymo tema buvo pamatinė, ypač ryški antai → herojinėje poezijoje. Daugybė VA tekstų vietų yra suprantamos tik susigaudant to meto Δ (pvz., Dievo teismas *Tristan*, procesas *Mörin* ir t. t.). – VA teisės raštija yra nepaprastai turtinga. Tarp jos apimamų normų – → kapituliarijai, Leges barbarorum, miestų Δ, Weistum; formulių knygos; privatūs (bet dažnai oficiliai naudojami) teisės užrašymai (→ veidrodžiai), Δ knygos, un-tų teisininkų traktatai, Δ fakultetų ekspertizės, repertorijai, Δ filosofijos arba teologijos refleksijos ir kt. Teisės praktiką atspindi → dokumentai, aktai, sutartys, testamentai ir t. t., kurių neaprėpiama daugybė išlikusi nuo XIII a. (→ teisės šaltiniai). Nemaža esama ir daiktinių VA Δ praktikos liekanų (→ teisės paveldas).

Lit.: H. Euler, Recht u. Staat in den Romanen des Chretien de Troyes, Marburg 1906. – L. Wackernagel, Die geistigen Grundlagen des ma. R.s, T. 1929. – H. Fehr, Das R. in der Dichtung, Bern 1931. – F. Kern, R. u. Verfassung im MA, Tü. 1952. – E. Genzmer. Ma. R.denken. H. 1961. – G. Post, Studies in Med. Legal Thought, Princeton 1964. – A. Erler/E. Kaufmann (Hgg.), Handwörterbuch zur dt. R.sgesch., B. 1971 ir t. – K. Kroeschell, Dt. R.sgesch., I–II, Reinbek 1972. – H. Coing, Hb. der Quellen u. Lit. der neueren europ. Privatr.sgesch., I, Mn. 1973. – Ph. Godding, La jurisprudence, Turnhout 1977. – L. Genicot, La loi, Turnhout 1977. – A. Gurjewitsch, Das Weltbild der ma. Menschen, Dresden [2]1983, 200–262. – Ch. Radding, The Origins of Med. Jurisprudence, New Haven 1988. – Idem., Legal Science 1000–1200, in: Rivista di storia del diritto italiano 63 (1990), 409–432. – Žurn: R.shist. Journal. – ZRG. → Bausmių rūšys, Dievo teismas, Fehde, Feme, įstatymų leidyba, kanonų teisė, karo teisė, krašto teisė, kūno bausmės, miesto teisė, mirties bausmės, paveldėjimo teisė, posėdininkas, prigimtinė teisė, Romos teisė, teisėjas, teisingumas, teisininkai, teismas.

Teisėjai (lot. *iudices*). Teisminės valdžios atstovai su skiriamaisiais ženklais (Δ krėslas, drabužiai, lazda, kalavijas), kurie sėdėdavo priešais → teismą, kontroliuodavo procesą ir – iš → posėdininkų patyrę jų „rastą" nuosprendį – jį paskelbdavo. Aukščiausieji Δ buvo imperat./karalius, pop. ir vyskupai, o kiti Δ turėjo atitikti kiekvieno tipo teismo sąlygas (ankstyv. VA *iudices* dažn. būdavo → grafai). Nuo XIII a. kanoninis procesas reikalavo, kad būtų teisinį išsilavinimą turinčių Δ (oficialų), o sulig Romos teisės recepcija Vok. XV a. kai kuriuose srityse atsirado profesionalių Δ (→ teisininkų), dalyvavusių ir nuosprendžio priėmime. Col

Teisės filosofija. Sekdama šv. Augustinu, VA Δ (arba teisės teol.) skyrė: 1) nediskutuotiną Dievo teisę, apreikštą Biblijoje ir aiškinamą Bažnyčios, 2) tiesiogiai protu suvokiamą → prigimtinę teisę, ir 3) žmonių nustatytą laikiną teisę. Kad pastaroji būtų priimtina, jos nuostatoms nuo investitūros ginčo taikomas protingumo kriterijus. → Teisingumas. Din

Lit.: K.-H. Rode, Gesch. der europ. Rechtsphilosophie, D. 1979.

Teisės knyga (*Rechtsbuch*), privatus gyvenamojo meto teisės rinkinys, vėliau dažnai imdavęs galioti oficialiai, pvz., *Decretum Gratiani* (~1140), Ranulfo de Granvillio traktatas apie Angl. teisę (~1190), vid. vok. aukšt. XIII a. teisės → veidrodžiai. Din

Lit.: G. HOMEYER, Die dt. Rechtsbücher des MA.s, I–II, Wr. [3]1931–1934.

Teisės literatūra → Leges barbarorum, miestų teisės šaltiniai, teisės knyga, teisės šaltiniai, veidrodis

Teisės paveldas (vok. *Rechtsaltertümer*), su teise ir teisine praktika susiję daiktai, simboliai ir atvaizdai. Juos renka ir tyrinėja teisės archeologija. Skiriami: 1. Teisės paminklai ir reikmenys, būtini teisei įgyvendinti (įstatymams leisti ir vykdyti), pvz., teisės vykdymo vietos (teismo vieta, teismo → liepa), pastatai (→ rotušė, cechų namai), bausmės vykdymo vietos ir įrenginiai (kartuvės, gėdos stulpas), specialūs daiktai, pvz., relikvijoriai ir priesaikos lentelės, → rentlazdės. 2. Simboliai – ritualinių veiksmų daiktai ir formos, demonstruojantys arba lydintys teisines sąvokas, institucijas ir veiksmus (luomų ir pareigybių drabužiai, atributai, insignijos, teisinio įgaliojimo ženklai, gestai). Jie gali atkartoti teisės paminklus, kaip Justicija (→ teisingumas; su svarstyklėmis, skeptru, alyvos šakele, gausybės ragu arba kalaviju, užrištomis akimis), → kalavijas, karūna, skrybėlė, lazda, skeptras, žemės rutulys, pirštinės, liūtas, erelis ir dvigalvis erelis. Pav. („Saksų veidrodžio“ piešinius) nepriskiriami materialiam Δ, todėl priklauso „paminklams“. Juos tirti turi → ikonografija. Schw/W

Lit.: K. v. AMIRA/C. v. SCHWERIN, Rechtsarchäologie, B. 1943. – H. BALTL, Rechtliche Volkskunde u. Rechtsarchäologie als wissenschaftliche Begriffe u. Aufgaben, in: Schweizer Archiv für Volkskunde 48 (1952), 65–82. – T. BÜHLER, Rechtsquellentypen, in: IDEM., Rechtsquellenlehre, I, Z. 1980. – R. SCHMIDT-WIEGAND, Einleitung zu: J. GRIMM, Dt. R., (Repr. [4]1899), Hildesheim 1992.

Teisės šaltiniai. Teisės istorijos šaltiniai plačiąja prasme yra visi dariniai, kurie jų rengimo arba naudojimo metu turėjo teis. reikšmės: žodiniai ir rašyt. liudijimai, pastatai ir pav., daiktai (→ teisės paveldas), žemėlapiai ir kt. Pagal fiksavimo sąmoningumą, galima kalbėti apie tradiciją (→ teisės knygos) bei liekanas (→ dokumentai, aktai), skiriant dar objektyvų teisinių normų užrašymą nuo pavienių teisinių aktų užfiksavimo. Δ siaurąja prasme laikytini tokie tekstai, kuriuose teisės nuostatų, nurodymų ir aktų kūrimas, tvarkymas, fiksavimas, saugojimas yra savitikslis, kurie atlieka normų (ypač įstatymų, potvarkių, įsakymų) nustatymo funkciją. Tie raštai dokumentuoja teisę teoriniu (→ Leges barbarorum, Weistum) ir praktiniu (→ registras, formuliarai) lygmenimis. Taigi teisinio turinio lit., kronikos, patarlės ir įrašai, vietovardžiai, vandenvardžiai ir asmenvardžiai, kaip ir išlikę medžiaginiai objektai, vadintini „teisės pažinimo šaltiniais“. Tiesioginiai Δ – tai rašyt. dokumentai (įstatymai, miestų teisės), kuriuose tiesiogiai suformuluotos teisinės nuostatos, vėliau taikomos teismuose arba sudarant atitinkamos jurisdikcijos aktus. Todėl tiesioginiai Δ yra itin svarbūs kadaise galiojusios objektyvios teisės *pažinimui*. Tuo tarpu iš netiesioginių Δ (dokumentų apie teismų nuosprendžius ir sutartis, registrų, kronikų ir t. t.) mes tą teisę galime tik *rekonstruoti*. Frankų laikotarpio (~500–888) tiesioginiai Δ yra → Leges barbarorum, → kapituliarijos ir Bažn. susirinkimų nutarimai, o netiesioginiai Δ – → formulių rinkiniai, žemės prekybos dokumentai, → urbarijai, kronikos (Grigaliaus Turiečio), biografijos (Einhardas). – Pastarųjų yra nepalyginti daugiau. Kiekvienos teisinės kultūros pradžioje veikia nerašyta paprotinė teisė, kuri VA gyvuoja greta rašytinės teisės žodinės tradicijos pavidalu. Vok., nors rašytinių Δ daugėjo, teismo procesai iki pat VA pab. vyko žodžiu. Pranc. pagal žodinės ir rašytinės teisės priešpriešą susiformavo du regionai: P., *Pays de droit écrit*, galiojo rašytinė Romos teisė, o Š., *Pays de coutumes* – bendroji arba vietinė paprotinė teisė. Prieš užrašant žodinę paprotinę teisę, būdavo apklausiami išmanantieji graikų agorą (Iliada ir Odisėja), Romos 12 lentelių įstatymą (Pomponijus, Livijus), galų (Cezaris) ir germanų (Tacitas) teisę. Kaip matyti iš *Leges* prologų, taip vyko ir seniausi frankų, alemanų bei bavarų teisės užrašymai. Iki brandž. ir vėlyv. VA šiuo metodu naudotasi fiksuojant ir lokalinius teisės santykius. Pranc. → coutumes surašymas irgi remiasi *enquête*, o jos ištakos siekia frankų laikų *inquisitio*. Pagal išorinius požymius skiriami paskirų įstatymų užrašymai (*Mainzer Reichslandfriede*, 1235) – iš pr. tai būdavo privačios kompiliacijos, t. y. įstatymų ir teisės potvarkių rinkiniai (*Decretum Gratiani*, „Saksų veidrodis“) ir kodifikacijos, t. y. planingai, sistemiškai sutvar-

kyti įstatymų leidiniai. Šių → kodifikacijų pradžia galima laikyti, pvz., Kastilijos kar. Alfonso X (1252–1280) *Siete partitas*, t. p. „Melfio konstitucijas“ (1231), Frydricho II kodeksą normanų Štaufenų Sicilijos karalystei. Pereinamosios formos tarp kompiliacijos ir kodifikacijos yra vad. XV a. „reformacijos“, pvz., Niurnbergo miesto reformacija (1476) – naujas miesto teisės variantas, sukurtas pasitelkus romėnų teisę. Svarbiausia „reformacija“ imp. mastu buvo *Constitutio criminalis Carolina* arba Karolio V *Peinliche Gerichtsordnung*, imperinis įstatymas, priimtas 1498 ir paskelbtas 1532. Europos teisės lit. lemiamos reikšmės turėjo pažintis su vėlyv. Antikos Romos teise. Ankstyv. VA recepcijos formomis laikytinas *Leges* surašymas lot. k. ir germ. genčių dokumentų (*carta*) perėmimas. Imperat. Justiniano *Codex iuris civilis* (528–565) recepcija, kuri It. vyko XI–XII a., t. p. → kanonų teisės įtaka padėjo galutinai įsitvirtinti rašytinei teisės formai pagal formulę „Lex est constututio scripta“ (Izidorius Sevilietis). → Kodeksas. Schw-W

Lit.: R. Schröder/E. v. Künssberg, Lehrbuch der Rechtsgesch., B. ^{7}1939. – R. Gmür, Grundriß der dt. Rechtsgesch., Bielefeld 1978. – T. Bühler, Rechtsquellenlehre, I–II, Z. 1977–1980. – H. Mitteis, Dt. Rechtsgesch.\. Neubearbeitet von H. Lieberich, Mn. ^{18}1988.

Teisinė kalba. Taut. teisinių sąvokų pavadinimai ir posakiai priklauso kasdienei šnekamajai bei dailiosios lit. kalbai. VA Δ → Weistümer, → dokumentuose, priesaikos formuliaruose ir kt. mėgina abstrakčiai → teisei suteikti vaizdingą formą. Krinta į akis aliteracijų bei porinių sinonimų gausa (plg.: *mage und man, lant und liute genāde und danc*) bei dažnas vaizdingų → teisinių patarlių, kurių lengvai įsimenama simbolika artima žodinei tradicijai, vartojimas. Patys žodžiai turi būti vienareikšmiai ir itin tikslūs, nes jie teisme gali nulemti teigiamą ar neigiamą bylos sprendimą (formos ir turinio dermė). Lit. Δ dažnai vartoja metaforiškai (mirtis kaip skundikė, meilė kaip „erbevogetin“, – *Tristan*). Gai

Lit.: O. Gierke, Der Humor im dt. Recht, B. ^{2}1886.

Teisinės patarlės (vok. *Rechtssprichwort*), pakilaus stiliaus baigtinės frazės, pasižyminčios pamokomumu ir artumu šnekamajai kalbai. Įprastinių → patarlių alegoriškumas ir vaizdingumas suprantami pirmiausia ne pažodžiui, o siekiant suvokti gilesnę prasmę, tuo tarpu Δ kaip griežtos teisinės praktikos taisyklių reikia laikytis kuo tiksliau, nes „pažodinis“ vykdymas gali individui suteikti teisinę apsaugą ir saugumą. – Nors Δ netrūksta raidinio rimo, tačiau tik nedaugelio jų atveju galima atsekti germ. šaknis. Tik atsiradus → teisės knygoms, prasidėjo paprotinės teisės normas išreiškiančių Δ tradicija. Tose patarlėse vartojama nemaža stilistinių priemonių, tokių kaip antai finalinis rimas, žodžių kartojimas („Hand wahre Hand“ – ranka ranką plauna), paralelizmas ir antitezės („Der ältere soll teilen und der jüngere wählen“ – vyresnysis turi dalyti, o jaunesnysis rinktis), neigiama pab. („Die Axt ist ein Melder, kein Dieb“ – kirvis yra pasiuntinys, bet ne vagis) ir kt. Daugeliui vok. Δ turi lot. atitikmenis. („Ein Zeuge – kein Zeuge“ / „Unus testis – nullus testis“) ir tai įrodo, kad jos kilusios iš mokslingos Romos arba kanonų teisės. Tai atskleidžia vokiškų Δ sąsajas su romėnų ir VA teisininkų *regulae* ir *sententiae* žanru, dialektinėmis mokymo taisyklėmis teisėjams neprofesionaliems ir teisės studentams, idant jie orientuotųsi priimdami sprendimus ir dalyvaudami disputuose. Pvz., Δ „Gedanken sind zollfrei“ (mintys neapmuitinamos) atitinka romėnų teisės nuostata, kad vien už mintis nebaudžiama, o tik už objektyvuotą valią – šį požiūrį aptinkame ir Freidanko *Bescheidenheit*: „Man vât wol wîp unde man, gedanke nieman vâhen kan... Dar umbe sint gedanke frî...“. Turinio požiūriu skiriasi Δ, išreiškiančios bendruosius teisės principus („Recht muß Recht bleiben“ – teisė turi likti teise) ir perteikiančios konkrečias taisykles („Ein Mann – ein Wort“ – vienas žmogus – vienas žodis; „Kauf bringt Miete“ – perkant reikia mokėti); nuo šių „tikrųjų“ Δ vėlgi skirtinos „netikrosios“ Δ, kurios teisę kritikuoja, šaiposi iš jos, ją parodijuoja („Juristen sind schlechte Christen“ – teisininkai – blogi krikščionys) arba yra pseudoteisinės („Einamal ist keinmal“ – vienas kartas niekis); jei tokios patarlės būtų pažodžiui taikomos, jos suardytų teis. sistemą. Tikrosios Δ priklauso tiesioginiams, o netikrosios – ne-

tiesioginiams → teisės šaltiniams. Schw-W

Lit.: W. WEIZÄCKER, Rechtsprichwörter als Ausdrucksformen des Rechts, in: Zs. für vergleichende Rechtswissenschaft 58 (1956), 9–40. – E. KAUFMANN, Dt. Recht. Die Grundlagen, B. 1984, 151–161. – R. SCHMIDT-WIEGAND, Haus u. Hof sind gefreit oder: Was sind Rechtsprichwörter, in: Waltende Spur. Fs. L. Danecke, Kassel 1991, 3–11.

Teisiniai simboliai priklauso plačiai neverbalinės VA (pasauliet.) visuomenės komunikacijos sričiai; čia bendravimas vyko ne tik pasiremiant kalbos logika, bet ir „analogiškai" – ženklais, pav. bei simboliais, kurių funkcija buvo teisinę padėtį ir veiksmus padaryti jusliškai suvokiamus ir pavaizdžius, drauge laikantis viso socialinio vyksmo viešumo reikalavimo. Tik perėmus Romos teisę ir susiformavus teisininkų luomui, germ. teisės simbolika buvo išstumta abstrakčios sąvokinės teisės sampratos. VA lit. taut. kalbomis gausu teisinės kalbos ženklų ir vaizdinių, nusakančių valdžios funkcijas, teisės aktus arba vietas. Valdžios ženklai yra, pvz., → lazda kaip pasauliet. ir bažn. valdžios bei riterių stiprybės simbolis (plg. iždininko lazdą Volframo iš Ešenbacho *Willehalm*, 142,2 9; abato lazdą Hartmano iš Aujė *Gregorius*, V. 1005); → pirštinė, kuri yra ir teismo bei (kaip ir lazda) pasiuntinystės ženklas (plg. kun. Konrado „Rolando giesmę", V. 7244), t. p. riterių iškvietimo į dvikovą ženklas (Gotfrydo Štrasburgiečio *Tristan*, V. 6458); → diržas (*Gute Frau*, V. 2819 ir 2848); → apsiaustas (*Willehalm*, 291, 5); → vėliava (kar. vėliava *Herzog Ernst*, V. 1453, 1638; imp. vėliava *ibid.*, V. 891, 1672; kariuom. vėliava *Tristan*, V. 6322), kuri yra ir pasauliet. lėno perdavimo ženklas (Volframo iš Ešenbacho *Parzival*, 51, 27 ir 803, 18; *Kudrun*, 1612, 3). Ilgi → plaukai germ. buvo iš prigimties laisvojo ir karaliaus malonės ženklas (Merovingai), simbolizavo juos nešiojusiojo kilmingumą. Šitaip Hartmanas iš Aujė pabrėžia tariamo žvejo vaiko Grigaliaus nuostabius auksinius plaukus (V. 3393). Neteisėtas pretenzijas rodo mėjerio sūnaus Helmbrechto ilgi plaukai (Vernerio der Gartenaere *Helmbrecht*, V. 10 ir t.; plg. Neidharto 86, 6 ir t.). Simboliškais veiksmais laikytini sukirtimas delnais patvirtinant pažadą užtikrinti saugumą (*Parzval* 39, 2) bei rituališkas lėno įteikimas (pvz., vasalo atsiklaupimas, suglaustas įdedant į pono ranką → Komendacijos metu: *Parzival*, 51, 8; *Willehalm*, 146, 2). Vernerio *Helmbrecht* užmynimas moteriai ant kojos santuokos metu reiškia jos globos perėjimą vyrui (V. 1534). Kaip rankos ir kojos *pars pro toto* simbolizuoja visą asmenį, taip yra ir su → barzda, kuria pirmiausia prisiekiama (Konrado Viurcburgiečio *Otte mit dem Barte*, V. 140 ir t.; Henriko der Glichezaere's *Reinhart Fuchs*, V. 1477). Su teise susijusias vietas žymi → medžiai, ypač → ąžuolai ir → liepos; → šaltiniai ir → tiltai. Tai yra viešojo vyksmo centrai ir atlikdavo teismo vietos, gėdos stulpo, sienos arba prieglobsčio funkciją. → Teisės paveldas. Ake

Lit.: H. FEHR, Das Recht in der Dichtung, Bern b. m. – IDEM., Das Recht im Bild, Z. 1923. – P. E. SCHRAMM, Herrschaftszeichen u. Staatssymbolik, I–III, St. 1954–1956. – J. GRIMM, Dt. Rechtsaltertümer, I–II, Da. 1965. – B. THUM, Politik u. soziales Handeln, Habilitationsschrift Karlsruhe 1976.

Teisingumas (lot. *iustitia*), šalia narsumo, išmintiés ir saikingumo viena keturių (iš Platono perimtų) krikšč. pagr. dorybių, kuri susijusi su teisiu elgesiu Dievo ir žmonių atžvilgiu ir, griežtąja prasme, apima kitas dorybes. Todėl tie, kuriems atviras rojus, vadinami „teisiaisiais". VA **Δ** kaip deramas ir objektyviai teisingas sprendimas teisėje atlieka svarbų vaidmenį. **Δ** dažnai vaizduojamas moterimi užrištomis akimis; įprasti jos atributai yra svarstyklės, kalavijas, rykščių ryšulėlis, → erelis, kampainis, → karūna, įstatymų knyga, imperijos obuolys, palmė, feniksas ir gervė (ši kaip budrumo simbolis). Rih

Lit.: → Dorybės.

Teisininkai (vok. *Juristen*, iš lot. *ius* – teisė), universitetinį išsilavinimą įgiję teisės specialistai. Vienas iš XII a. → Renesanso bruožų buvo teisės kaip mokslo atgaivinimas. Jis prasidėjo → ginčo dėl investitūros metu Kurijai pradėjus rinkti → kanonų teisės [šaltinius] ir [juos] komentuoti. Paskui ne tik centralizuotų monarchijų (Angl., Pranc.) rūmuose, bet ir miestuose vis labiau **Δ** įtraukiami į valdymą ir diplomatiją. Ankstesnius teisėjus nespecialistus ėmė išsumti **Δ**. Nuo XIII a. galima jau kalbėti apie **Δ** luomą, sudarytą iš legistų (civilinė teisė) ir kanonistų (kanonų teisė) arba *doctores iuris utriusque*. Kadangi → *Corpus*

iuris civilis komentatoriai XII ir XIII a. savo vadovėliuose naudodavosi komentavimo → glosomis, juos vadindavo glosatoriais, kaip ir kanonų teisės specialistus 1140–1348. O iš šių tuos, kurie scholastiškai analizuodavo ir komentuodavo pop. → dekretus, vadindavo dekretistais. → Romėnų teise pagrįstos civilinės teisės dėstymu ypač garsėjo Bolonijos un-tas (Ireniejus, † po 1125, ir jo mokykla) bei kiti Š. It. → universitetai; tas pat pasakytina ir apie → kanonų teisę. Kitas centras buvo Monpeljė un-tas P. Pranc.; Paryžius turėjo ypač įtakingą kanonų teisės mokyklą. Pirma teisės dalykų paprastai buvo studijuojami → artes liberales. Din

Lit.: G. OTTE, Dialektik u. Jurisprudenz. Untersuchungen z. Methode d. Glossatoren, F. 1971. – H. FUHRMANN, Das Reformpapstum u. die Rechtswissenschaft, in: Vorträge u. Forschungen 17 (1973), 175–203. – J. FRIED, Die Entstehung d. Juristenstandes im 12. Jh, Kö. 1974. – H. WALTHER, Die Anfänge d. rechtsstudiems u. die kommunale Welt Italiens im HMA, in: J. FRIED (Hg.), Schulen u. Studium im sozialen Wandel des hohen u. späten MA.s, Sigmaringen 1986, 121–162. – E. J. H. SCHRAGE (Hg.), Das römische Recht im MA, Da. 1987.

Teismas, nuo ankstyv. VA – pasauliet. ir bažn. teismingumo institucija; ilgą laiką vyravo → posėdininkų teismas, skiriamas kar. arba vysk. ar kurio kito pono, remiantis išvestine (pvz., „Karaliaus banas", lėno suteikimas) arba savo teise (pvz., žemėvaldos ribose). Būta didelės Δ įvairovės (pvz., → Feme arba sinodas), iš dalies jie varžėsi tarpusavyje, antai vėlyv. VA bažn. ir pasauliet. teismai, o tiems, kuriems Δ priklausė, jie buvo svarbus pajamų šaltinis (Δ mokestis). Pasauliet. Δ bendriausia prasme skirstytini į aukštuosius Δ, „kraujo teismus" (→ aukštoji jurisdikcija) su plačia kompetencija, ir žemesniuosius Δ, nagrinėjusius lengvesnių nusikaltimų bylas. Konkrečiu atveju Δ pobūdis ir kompetencija priklausydavo nuo kaltinamojo teisės, luomo, profesijos (pvz., kun-ščius teisdavo imperat. rūmų Δ) ir (arba) nuo ypatingų teisės ir sutarties sąlygų (pvz., lėno tribunolas, trečiųjų Δ). – Dėl privalomo Δ bendrija Δ posėdis vykdavo griežtai nustatytą dieną, paprastai reguliariai arba iškilus reikalui („privalomieji" arba „neprivalomieji atvejai"); viešai po atviru dangumi nustatytose vietose (pvz., kaimo → liepa), Δ pavėsinėje arba viešuosiuose pastatuose (pvz., rotušėje), „atitvertoje" vietoje su teisėjo stalu ir kėde, Δ lazda, posėdininkų suolais ir spintomis. Be teisėjo ir posėdininkų, Δ paprastai turėjo būti teismo tarnautojas, dažn. raštininkas, kai kada advokatai. – → Kanonų teise besiremiantys bažn. Δ nagrinėdavo visų dvas. laipsnių → dvasininkų bylas (todėl dažnai iškildavo ginčų dėl kompetencijos su pasauliet. teismais) ir labai plačiai suprantamus bažn. klausimus (pvz., santuokos bylas). Jie buvo pavaldūs vysk. arba jų pavaduotojams (oficijolai), galiausiai pop. Col

Lit.: W. SCHILD, Alte Gerichtsbarkeit, Mn. [2]1985. – J. WEITZEL, Dinggenossenschaft u. Recht, Kö. 1985. → Teisė, things.

Teismo procesas → teismas, procesas

Teismo vaidinimas. Apie relig., eschatologinius Δ žr. → Paskutinio teismo vaidinimas, Antikristo vaidinimas ir Kristaus Kančių vaidinimo dalys. Atskira Δ forma yra tarp → Mirties šokio ir draminio Δ įsiterpusi teisinė diskusija tarp žmogaus ir mirties (pvz., Jono iš Teplicės *Der Ackermann aus Böhmen*, apie 1400). → Moralité irgi dažnai pateikiami, pirmiausia su personažu *Jedermann* (vok. „kiekvienas") susiję, teismo proceso įvykiai. Tikrasis Δ yra vėlyv. VA → Užgavėnių vaidinimo porūšis; žinomiausi yra Niurnbergo Δ, kuriuos XV a. sukūrė Hansas Rosenplütas (pvz., *Der fastnacht und fastenrecht spiel*) bei Hansas Folzas (pvz., *Ein fastnachtspil von einem pawrngericht*). Krü

Teisnumas. Iš esmės VA kiekvienas priklausantis tautai buvo teisės subjektas, todėl turėjo teises ir pareigas, tačiau vaikų ir moterų Δ buvo smarkiai apribotas (→ Munt). Δ prasidėdavo gimimu ir baigdavosi mirtimi, senesnėje → teisėje (*Friedloslegung*, → taika) ir VA – → teisių atėmimu. Δ buvo įjungtas į luominę visuom. struktūrą, todėl priklausymas kokiam nors → luomui pagal gimimą ir amatą lemdavo individo teisinę padėtį ir Δ. Svarbų vaidmenį čia atliko → laisvė. Nors ponų valdžia nepanaikino → nelaisvųjų teisinio subjektiškumo, jiems priklausė mažiau teisių. Lygiavertiškumo principas santuokos teisėje sunkino teisinius santykius tarp asmenų iš skirtingų luomų (plg. Zygfrydo tarnybininko fikcijos pasekmes „Nybelungų giesmėje"); → santuoka. – Ribotas

→ moters Δ ėmė stiprėti, kai jos veiksnumą ribojantis negalėjimas nešioti ginklo (plg. Hartmano iš Aujė *Iwein* V, 4073 ir 5648) ėmė netekti reikšmės dėl soc. pokyčių (urbanizacija). Todėl nuostata, įpareigojanti gimines globoti netekėjusias moteris ir našles, per VA iš dalies irgi neteko galios. Išsiplėtė ir sutuoktinio globojamos žmonos teisės – ir tarpusavio santykiuose (rakto valdžia), ir išoriniuose santykiuose, t. y. trečiųjų atžvilgiu (atstovavimo galia) (plg. Ruprechto Viurcburgiečio *Die Treueprobe*, 429). – Δ galėjo būti apribotas dėl negarbingumo arba → garbės pažeidimo. Nie

Lit.: O. Brunner, Land u. Herrschaft, W. [5]1965.

Teisių atėmimas (ištrėmimas, vok. *Acht*), germ. ir VA teisėje – išvijimo iš bendruomenės bausmė; išguitasis (vok. dar vadintas „miškiniu“, „vilku“) tapdavo visiškai beteisiu (anglų k. *out-law*) ir niekieno neginamu, t. y. kiekvienas galėjo ir privalėjo jį nebaudžiamas nužudyti. Niekam nevalia buvo tokiam suteikti pastogę ar duoti pavalgyti; jo žmona laikyta našle, o vaikai – našlaičiais. Jeigu išguitasis per metus ir vieną dieną savo noru nestodavo prieš teismą, iš jo būdavo galut. atimamos teisės (vok. *Aberacht*, *Oberacht*). Nuo XIII a. karališkieji žemių teismai vedė knygas, į kurias buvo įrašomi iš žemės išvaryti asmenys. Nuo 1220 karališkasis Δ (vok. *Reichsacht*) automatiškai įsigaliodavo po kiekvienos bažn. → ekskomunikos, jeigu tik ši trukdavo ilgiau nei šešias savaites. Vien grafystės jurisdikcijos teritorijoje galiojantis Δ vadinosi *Verfestung*. → Plėšikai. Din

Lit.: J. Poetsch, Die Reichsacht im MA, Br. 1911 (Repr. Aalen 1971). – H. Siuts, Bann u. Acht u. ihre Grundlagen im Totenglauben, B. 1959. – Keen, The Outlaws of Med. Legend, Lo. [2]1977.

Tekstavimas (vok. *Textieren*), tinkamo teksto paveikslui parūpinimas; VA tai būdavo → titulus arba parašas po pav., arba įrašas pačiame paveiksle, pvz., žodžiai *Ave Maria* Apreiškimo Marijai vaizdavimuose. Vog

Tekstilė. Ankstyv. VA Δ gamino dažn. moterys namų reikmėms. Tačiau vergės ir nelaisvosios valstietės privalėjo ginecėjose (moterų namuose ir drobių audyklose) verpti (su verpste) ir austi (paprastomis vertikaliomis staklėmis) žemės savininkui (karaliui, bajorui, Bažn). Nuo XI a. ėmė plėtotis Δ amatai ypač Flandrijoje ir Nyd. (Briugė, Gentas, Ipras, Arasas), taip pat Š. It. (Florencija, Verona); Vok. pietv. (Konstancas, Sankt Galenas) ir Vestfalijoje (Miunsteris). Sudėtingesnes horizontaliąsias stakles audėjai plačiai pradėjo naudoti nuo XIII a. – Svarbiausia Δ žaliava buvo avių vilna, o pagrindinė jos tiekėja – Anglija, tačiau avys augintos visur. Nuo brandž. VA Δ gamyba buvo padalyta tarp audėjų ir dažytojų; audinių pirkliai parduodavo šią produkciją vietos ir užsienio rinkose (→ tarptautinė prekyba); pvz., XIII a. iš Acheno audiniai buvo eksportuojami į Vieną, Rygą, Londoną ir kt. – Nuo XII a. iš Isp. ir P. It. visoje Eur. ėmė plisti barchentas (mišrus audinys iš arabų atvežamos medvilnės ir (dažn.) lino), o kartu su juo, atrodo, ir verpimo ratas. Nuo Kryžiaus žygių laikų iš Artimųjų R. dideliais kiekiais buvo įvežama medvilnė. Tuo pačiu keliu keliavo į Europą ir šilkas; XII a. gamybos centrai buvo Luka ir Florencija, o vėlyv. VA ėmė pirmauti Pranc. Lionas. – Lininių drobių audimas liko daugiausia kaimo žmonių šalutiniu verslu (→ tiekimas ir supirkimas), bet jų produkciją įsigiję pagerindavo (balindavo, dažydavo) miesto amatininkai. Lino audimo cechas veikė Kelne jau 1149, o nuo XIV a. tokių cechų gausu visur. – Cechų taisyklės ir miesto kontrolė prižiūrėjo Δ gaminių kokybę, kurią patvirtindavo plomba ant gaminio. Tuo tarpu abitų ir liturginių drabužių gamyba buvo sutelkta iš esmės moterų vien. Din

Lit.: L. Wever, Die Anfänge des dt. Leinengewerbes bis Ausgang des 14. Jh.s, Elberfeld 1918. – G. Espinas, La draperie dans la Flandre au MA, I–II, P. 1923. – H. Laurent, Un grand commerce d'exploitation au MA, P. 1935. – B. Rohwer, Der friesische Tuchhandel im frühen MA, L. 1937. – G. de Poerck, La draperie méd. en Flandre et en Artois, I–III, Bru. 1951. – G. Heitz, Ländliche Leinwandproduktion in Sachsen (1470–1555), B. 1961. – M. Mazzaoui, The Cotton Industry of Northern Italy in the Late MA, in: Journal of Economic History 32 (1972), 262–286. – W. v. Stromer, Die Gründung der Baumwollindustrie in Mitteleuropa, St. 1978. → Ūkis.

Teksto kritika, filologijos metodas kritiškai patikrinti ir įvertinti tokių rankr. tekstus, kurie nėra autorizuoti ir išlikę keliais nesutampančiais variantais; dažn. tai Antikos ir VA tekstai. Δ tikslas yra rekonstruoti pirminį tekstą arba turinio ir kalbos požiūriu jam kuo artimesnį „archetipą“. Šio

metodo taikymo prielaidos: 1. Tikslus spėjamo autoriaus paskirų vėlesnių tradicijos sluoksnių laikais egzistavusių dvasinių ir formalių sąlygų išmanymas. 2. Rankr. tekstų klaidų ir sugadinimo per neretai šimtmečius trukusią tradiciją galimybių suvokimas. Reikia skirti netyčines perrašinėtojų klaidas (skaitymo, girdėjimo, praleidimo, rašybos ir kt. klaidos) ir sąmoningus pakeitimus: tai tariami patobulinimai ir dėl pakitusių žodžių reikšmių, kalbos formų arba estetinių sampratų (pvz. pažangesnė eiliavimo ir rimavimo technika), ir atliktų konkrečiais tikslais (mokymo reikmės), ir dėl pakitusio turinio suvokimo bei supratimo; arba tai dėl tam tikrų interpretacijos siekių atsiradę sutrumpinimai, interpoliacijos, teksto perstumdymai ir kontaminacijos. Tokius akivaizdžiai apgalvotus įsikišimus į tekstą dažn. darydavo vėlesnės tradicijos redaktoriai. Mėginimai atkurti pirminį tekstą siekia helenizmo laikus (Aleksandrija, III a. pr. Kr.: Homero kritika); vis dėlto jie paprastai laiko sąlygoti, subjektyvūs ir divinaciniai istorinių tekstų pritempimai prie savo supratimo, – taip buvo daroma ir VA. Kaip tik VA dažn. paliudytas ir žinojimas apie teksto iškraipymus dėl neapdairumo (*Visio Alberici*, Hugonas Trimbergietis, Piuterichas iš Reichertshauzeno): nusiskundimai perrašinėtojais buvo tiesiog tradicinis topas. Nuo humanizmo klasikinėje filologijoje buvo laipsniškai tobulinamas moksliškai pagrindžiamos teksto rekonstrukcijos metodas (R. Bentley, 1662–1742; A. Wolfas, 1759–1824; G. Hermannas, 1772–1848), kurį Karlas Lachmannas XIX a. pr. susistemino ir pritaikė vid. vok. aukšt. k. tekstams (vis dėlto jis neatkreipė dėmesio į tai, kad antik. ir VA taut. kalbomis parašytų tekstų tradicijos situacija buvo iš principo kitokia, todėl jo kritiniai leidimai dabar ginčijami).

Δ taikomą vad. genetinį metodą (visapusišką tradicijos patikrinimą) sudaro šie metodiniai žingsniai: 1. Euristika (iš gr. *heuriskein* – rasti), kritinis visų su kūriniu arba autoriumi susijusių tiesioginių ir netiesioginių tekstinių paliudijimų rinkimas (rankraščiai, fragmentai, spaudiniai, citatos kituose veikaluose, užuominos, parodijos ir t. t.). 2. Toliau vyksta → koliacija, tų paliudijimų *collatio codicum*, įv. variantų lyginimas (žodyno, rašybos, apimties) siekiant bendrybių (ypač vad. jungiamųjų klaidų) ir nukrypimų arba prieštaringų variantų (vad. skiriamųjų klaidų) pagrindu nustatyti rankr. tarpusavio priklausomybės ir giminystės santykius, idant rankraščius būtų galima (kokybiškai) sugrupuoti į pagrindinius ir *codices deteriores*. 3. Iš šių rezultatų nustatoma rankraščių filiacija, t. y. mėginama sudaryti stemą, rankr. genealoginį medį, prie kurio šaknų prijungiamas (nustatytinas) pirminis tekstas (pastaruoju metu tokio hipotetinio užsiėmimo nauda nelaikoma tokia didele). – 4. po to vyksta recenzija arba egzaminacija: remiantis teksto variantu, kuris laikomas pagrindiniu, nustatinėjamas, pasitelkus visus kitus variantus, originalui artimiausias archetipas. Kai konkuruoja keli variantai, sprendimas gali būti prejudikuotas *lectio dificilior* principu, remiantis įžvalga, kad ankstesnieji tekstai vėliau perrašinėjant veikiau supaprastinami. Žinoma, ne visada įmanoma atskirti eventualius autorinius arba pirminius ir nuo jų nepriklausomus tradicijos variantus, – net ir atlikus būtinus autoriaus kalbos, metrikos, stiliaus ir rimavimo technikos tyrimus. 5. Tada atliekant emendaciją iš lyginamų teksto variantų gaunama galutinė teksto būklė: iš pr. ištaisomos akivaizdžios (rašybos ir pan.) klaidos, po to atliekama vad. konjektūra, t. y. šalinami (tikrieji ar tariamieji) iškraipymai arba *cruces* (sintaksės, formos arba semantikos neaiškumai), pasiremiant paraleliais variantais arba teksto kritikui laisvai derinant, o t. p. tiesiogiai keičiant tekstą, jei jis kritiko nuomone neatitinka autoriaus stiliaus ir žodžių vartosenos. Po to pašalinami spėjamai „neautentiški“ priedai (interpoliacijos). – Konjektūrinė kritika XIX a. VA filologijoje buvo labai vertinama; šiais laikais į ją dėl dažnai neistoriškų analogijų ir neretai subjektyviomis estetinėmis pažiūromis grįstų sprendimų žiūrima skeptiškai. – 6. Pagaliau rankr. tekstas ištiriamas autentiškumo požiūriu: nemažai vietų, net ištisi tekstai pripažįstami esą ne to autoriaus (atetezė), dažnai remiantis nelabai patikimais metodais. Dabartiniu vertinimu, esamų stilistinių formos ir turinio kriterijų atetezei dažnai nepakanka. 7. Tokiomis metodinėmis procedūromis gautas tekstas paskelbiamas kritiniu → leidimu (*editio critica*):

sunorminama rašyba (t. y. pritaikoma prie autoriaus epochai bei regionui būdingų grafemų formų), pagal dabartines taisykles atliekama punktuacija, teksto struktūros (eilutės) paryškinamos techninėmis spaudos priemonėmis. Skirtingi įv. tradicijos sluoksnių arba paskirų rankraščių teksto variantai (*variae lectiones*) pateikiami vad. kritiniame aparate (paprastai puslapio išnašose): čia galimas „neigiamas" ir „teigiamas" aparatas, skiriant prasminius ir neutralius variantus. Kitas aparatas šaltinius gali pateikti paraleliai (Biblijos, senesnių autorių citatos ir paralelės). T. p. įprasta pratarmė, kurioje būtų atskleidžiama tradicijos situacija ir pasirinktas teksto parengimo metodas, ir komentaras, pateikiantis turinio, kalbos, metrikos ir istorinius paaiškinimus. Mūsų laikais linkstama (ypač germanistikoje) atiduoti pirmenybę ne Δ metodais parengtam, iš esmės dirbtinam (sinteziniam) teksto variantui, o diplomatiniam arba norminiam išlikusio teksto varianto atspaudui, nes šis bent istoriškai autentiškesnis. → Rankraštis, paleografija, tradicijos istorija. Schw

Lit.: P. MAAS, Textkritik, L. [4]1960. – J. KIRCHNER. Germanistische Handschriftenpraxis, Mn. [2]1967. – P. F. GANZ/ W. SCHRÖDER (Hgg.), Probleme ma. Überlieferung u. T., B. 1968. – G. MARTENS H./ZELLER (Hgg.), Texte u. Varianten, Mn. 1971. – S. TIMPANARO, Die Entstehung der Lachmannschen Methode, H. 1971. – M. LUTZ-HENSEL, Prinzipien der ersten textkritischen Editionen mhdt. Dichtung, B. 1975. – S. D'ARCO AVALLE, Introductio alla critica del testo, Padua [2]1978. – D. SULZER, T., in: D. HARTH/P. GEBHARDT (Hgg.), Erkenntnis der Lit., St. 1982, 111–122. – La critica del testo, R. 1985.

Tekstologija → teksto kritika, tradicijos istorija

Teleologija (gr. – mokymas apie tikslą, tikslingumą), samprata, kad tam tikri arba visi daiktai yra: 1. yra tikslingos sąrangos (entelechija; scholastiškai tariant: *impossibile est desiderium naturale esse in vanum*), arba 2. yra nukreipti į tikslą, kuris yra už jų (scholastiškai: *omne agens agit propter finem*). VA Δ samprata remiasi Aristotelio skiriamomis keturiomis priežasčių rūšimis: *causa efficiens* (veikiančioji priežastis), *causa finalis* (tikslo priežastis), *causa materialis* (medžiaginė priežastis) ir *causa formalis* (formos priežastis). *Causa finalis* (1) prasme Aristotelis vadino entelechiją (pvz., savęs ir rūšies išlikimo siekis). Tomas Akvinietis perėmė šią perskyrą ir visą tikrovę aprašė kaip iš pakopų sudarytą tikslingų tvarkų sistemą (1) ir (2) prasmėmis: „Pirmiausia kiekvienas kūrinys egzistuoja dėl savo paties veikimo ir tobulumo; antra, mažiau kilnūs kūriniai, esantys žemiau už žmogų, egzistuoja dėl žmogaus; trečia, paskiros pasaulio dalys egzistuoja dėl visos visatos tobulumo. Pagaliau visa visata su savo paskiromis dalimis yra nukreipta į Dievą kaip savo tikslą" (*Summa theologiae* I, qu. 65, a.2 c). ši tvarka pasireiškianti visur ir kaip *causa causarum* nulemia tikrovę. Iš tikslingos pasaulio struktūros išvedamas planuojančio Dievo egzistavimo argumentas (teleologinis → Dievo buvimo įrodymas). Wim

Lit.: N. HARTMANN, Theleologisches Denken, B. 1951.

Telestichas (gr. – paskutinė eilutė), iš paskutiniųjų eilutės arba strofos raidžių sudarytas žodis ar žodžių seka (priešingybė → akrostichas). Kaip → akroteleuto dalis sutinkamas Otfrydo Veisenburgiečio kūryboje. Schw

Temporalijos → spiritualijos

Ténor (tenoras, iš lot. *tenere* – laikyti), VA vienbalsėje muzikoje dažn. naudotas psalmių-formulių rečitatyvinio tono pavadinimas (→ psalmodija), o daugiabalsėje muzikoje Δ vartotas → cantus firmus priskirtos tonų sekos kompozicijos „laikančiojo" pagrindo prasme; jis nusakė ir choralo arba dainos temą, ir balsą, kuriuo ši tema pasirodo ir plėtojama virsta keturbalse fraze, kur Δ yra aukštesnis už žemąjį, boso, balsą. Todėl nuo XVI a. Δ (kirčiuojant *tenór* pagal it. *tenóre*) visuotinai pradėtas vadinti aukšto registro vyriškas balsas. Schl

Tenoro daina, giesmė (vok. *Ténorlied*). Ankstyviausia daugiabalsių vok. dainų su → Hofweise forma; bažn. arba pasauliet. tenoro balsu atliekama giesmė; nuo XV a. Δ su 1–3 šalutiniais instrumentų balsais fiksuojama miestiečių dainų knygose. Δ suklesti jau XVI a.: dainos forma persmelkia visus 4–5 *a-capella* frazės balsus; esama it., pranc. ir nyd. įtakos. Schl

Lit.: N. BÖKER-HEIL ir kt. (Hgg.), Das Tenorlied, I–III, Kassel 1979–1986.

Tensona (it. – poleminis eilėraštis, iš provans.

tenso[n]), tikras, kai kada ir fiktyvus į → cobla suskirstytas dviejų partnerių, ginančių priešingus požiūrius į tą patį dalyką, ginčas; nuo XII a. gyvavo Provanse, vėliau ir It. (→ contrasto). Δ partijas gali sudaryti du trubadūrai, bet dažnai Δ ginčijasi špylmanas ir bajoras. Temos įv. – meilė, dienos aktualijos, politika, dvaro gyvenimas bei lit. Gimininga Δ yra → joc partit; abiem atvejais galimos improvizacijos. Kadangi tiedu žanrai neatsiejami nuo debatų formos, jie atspindi svarbius *trobar* (provans. – rasti, kurti) aspektus – diskursyvumą ir orientaciją į publiką. Eir

Lit.: P. HAGAN, The Med. Provencal Tenson, 1975. – M. SHAPIRO, Tenson et partimen: La tenson fictive, in: Atti del XIV Congresso internazionale di linguistica e folologia romanza, V, Na. 1981, 287–301.

Teodicėja. Kaip „Dievo gynimo“ sąvoka Δ atsiranda Leibnizo († 1716) *Essais de Théodicée sur la bonté de Dieu, la liberté de l'homme et l'origine du mal* (1710), kur polemizuodamas su P. Bayle'iu († 1706), autorius mėgina įrodyti krikšč. Dievo ir nemirtingumo tikėjimo suderinamumą su gamtos mokslu. Δ problema: kaip suderinamas gerojo Dievo egzistavimas su pasaulyje esančiu blogiu? Biblijoje nelaimė yra nusigręžimo nuo Dievo pasekmė (ST); kančia nėra priežastis abejoti Dievo gerumu (*Rom* 9, 14); Dievas yra geras ir gailestingas, jo išmintis viską kreipia žmogui į gera (*1 Kor* 10, 13). Tik ginčijantis su pagonių filosofais pirmiausia buvo iškeltas klausimas apie blogio kilmę (Eusebijas V, 27). Visų ateistų (nuo epikūrininkų iki šiandien) tezė: kadangi Dievas negali ar nenori blogiui užkirsti kelio, jis nėra nei visagalis, nei geras, nei šventas, – galbūt ir neegzistuoja; teologija ištisus šimtmečius atsako (iš esmės neoplatoniškais argumentais): pasaulis yra tobulas Dievo kūrinys, blogio sąlyga yra žmonių priklausomybė nuo materijos ir per jį vyksta auklėjimas gėriui (Origenas, Augustinas); blogis yra nuopuolio pasekmė (→ nuodėmė) ir galiausiai kyla iš žmogaus (savi)valės. Scholastika šiuos pradmenis plėtojo toliau: Tomui Akviniečiui († 1274) blogis kyla iš žmogaus esmės ir būties nesutapimo, bet prasmę jis įgauna visoje kūrinijoje, kurioje regimas Dievo gerumas ir visagalybė. LaJ

Lit.: G. BORNKAMM, Die Frage nach Gottes Gerechtigkeit., Gö. [2]1958.

Teologija (gr. *theologia* – kalbėjimas apie Dievą). Šioje sąvokoje atsispindi problematika ir sen. Bažn. pastangos gr. helenistinės filos. sąvokomis perteikti bei apginti ir Dievo Apreiškimą (ST), ir Dievo tapimą žmogumi Kristuje (šiame pasaulyje), t. p. suformuluoti dogmas ir drauge Bažn. ir jos mokymo pamatą. Origenas († 254), žymiausias Sen. Bažn. teologas, Δ sąvoką vartoja „Dievo išpažinimo“ prasme (*Contra Celsum*, II, 71); ją išplečia Eusebijas Cezarietis († 339/340), Bažn. istoriografijos tėvas: Δ yra Dievą vadinti Kūrėju ir Kristų–Logą Dievu (*Historia Ecclesiae*, I, 1, 7; II, 1, 1), ir tai nužymėjo būsimųjų dogminių kovų Δ sampratą: Δ buvo kalbėjimas apie Trejybėje vieną, vienos prigimties Dievą Tėvą, Sūnų ir Šv. Dvasią. Tuo tarpu Augustino Δ apibrėžimas atrodo blankiai: *ratio sive sermo de divinatate* (*Civitas Dei*, VIII, 1), – apmąstymas, t. y. kalbėjimas apie tai, kas dieviška. Δ sampratai moderniąja prasme itin svarbus Boecijus († 524), kuris, tarpininkaudamas vėlesniems šimtmečiams, dogmų analizei (*De Trinitate* I ir II traktatas; *De fide catholica* V traktatas) pasitelkė Aristotelio filos.; *De Trinitate* 1, 2 aristoteliškas teorinių mokslų trejopas skirstymas pritaikomas Δ; iš Boecijaus kyla tai, kas nuo XII a. išsiskleidžia padedant dialektikai: Δ yra visų mokslų karalienė, filos. yra Δ tarnaitė (*ancilla theologiae*). Šios Boecijaus idėjos buvo modifikuotos, kai Pseudo Dionyzą Areopagietį į lot. k. Karolio III rūmų mokykloje išvertė Jonas Škotas Eriugena († po 877): remiantis neoplatoniškomis Areopagiečio idėjomis, Δ buvo suprantama vien tik kaip „Dievo mokslas“, – ypač → viktoriečių: Hugono Viktoriškio († 1141), Ričardo Viktoriškio († 1137), Adomo Viktoriškio († 1192), t. p. Vilhelmo Sen Tjeri († 1148/1149), Bernardo Klerviečio († 1153) draugo, kuris šiam pateikė teol. argumentų prieš Abeliaro († 1142) dialektiką; tai turėjo lemiamos reikšmės Δ plėtotei → mistikoje ir → scholastikoje, ir iš to galima suvokti mistikos ir scholastikos tarpusavio santykį ir poveikį: mistikos teologai naudojo scholastinį metodą, o scholastinės Δ prielaida idealiu atveju buvo mistinis maldingumas. Nuo scholas-

tikos įsitvirtinanti specifinė Δ kaip krikščionių tikėjimo mokslo samprata kyla iš tikėjimo doktrinoje (*sacra doctrina*) įsigalėjusio dialektinio metodo ir vėl atrasto Aristotelio poveikio; Tomas Akvinietis († 1274), nukrypdamas nuo augustiniškojo tikėjimo ir žinojimo glaudumo, ir kovodamas su averoizmu (pirmiausia su Sigeriu Brabantiečiu, † 1248; mokymas apie dvejopą tiesą: viena – tikėjimo, kita – filosofinė tiesa), pasitelkė Aristotelio logiką ir ne tik atskyrė tikėjimą ir žinojimą, bet ir nustatė jų harmoningą santykį. Tačiau ginčai tarp teologų scholastų tuo nesibaigė, – plg. Aleksandrą Hališkį († 1245); Albertą D. (†1280); Bonaventūrą († 1274). Dunso Škoto († 1308) mokymas apie valios pirmenybę prieš intelektą padalijo Δ į tomistų ir škotistų „mokyklas"; vėlesnių amžių Δ buvo paženklinta šių krypčių ginčo; Viljamas Okamas († 1349; → okamizmas) parengė Δ ir → filosofijos atskyrimą. PaJ

Lit.: J. De Ghellinsck, Le mouvement théologique du XIIe siècle, Brügge [2]1948. – M. D. Chenu, La théologie au XIIe siècle, P. [2]1966. – U. Köpf, Die Anfänge der theol. Wissenschaftstheorie im 13. Jh, T. 1974. – E. Vilanova, Historia de la teologia cristiana, I, Ba. 1987. – G. Alberigo, Sviluppo e caratteri della teologia come scienza, in: Cristianesimo nella storia 11 (1990), 157–274. → Dogmos, filosofija, scholastika, tomizmas, universalijos.

Tercetas (iš it. *terzo* – trečias), eilėraščio trijų eilučių pastovi atkarpa (pvz., → sonete) arba trijų eilučių strofa (pvz. → tercina). Krü

Tercina (it.; t. p. *terza rima* – trieilis), Dante's (Dieviškojoje) „Komedijoje" išplėtota strofos forma: formaliai ir sintaksiškai atvirieji trieiliai, surimuoti grandininiu rimu *aba bcb cdc*...; Δ – tai ypatinga → serventese forma. Dažn. naudota Δ eilutė it. poezijoje yra → endecasillabo (plg., pvz., Boccaccio *L'Amorosa visione*, 1324/1343, arba Petrarcos *Trionfi*, 1352), pranc. poezijoje – *vers commun* (→ dešimtskiemenė eilutė). Ebe

Lit.: W. Elwert, Italienische Metrik, Mn. [2]1984.

Terencijaus recepcija. Publijus Terencijus Aferas buvo lot. komedijų kūrėjas († 159 pr. Kr.), VA laikytas dideliu autoritetu ir mokykliniu autoriumi (Valterio iš Špėjerio ~975, Vinricho iš Tryro ~1075, Aimerico 1086). Paplitę buvo ir Elijaus Donato Terencijaus komentarai. Augustinas apie Terencijų atsiliepė palankiai; VA lot. dramos kūrėja Hrosvita Gandersheimietė (X a.) rėmėsi jo pavyzdžiu, tačiau norėjo jį papildyti relig. tematika; Dante Terencijų nukėlė į „Purgatorio", o Petrarca buvo jo didžiulis gerbėjas. VA parašyta nemažai Terencijaus biografijų ir komentarų. Tik XV a. jį nukonkuravo Plautas. Ebe

Lit.: R. Sabbadini, Biografi e komentatori di Terenzo, in: Studi italiani di fołologia classica 5 (1897). – J. Suchomski, „Delectatio" u. „Utilitas", 1975.

Teritorinis principas → personalinis principas

Territorium (lot. – miesto sritis), ankstyv. VA vadinta sritis su aiškiomis ribomis, specialiąja prasme → žemės valda ir teismo apygarda; nuo XI a. Δ vadinta ir → teritorinė valdžia („teritorinė valstybė"), kuri apėmė visus pasauliet. arba bažnytinės Δ gyv. (hercogystė, grafystė, vyskupija ir t. t.). Din

Lit.: H. Patzer, Der dt. Territorialstaat im 14. Jh, 1970. → Teritorinė vald(ži)a, valstybė.

Teritorinė vald(ži)a (vok. *Landesherrschaft*), VA lot. *dominium terrae*, *dominium territoriale*), po kar. – aukščiausia valdžia kurioje nors teritorijoje. VA Δ nebuvo vientisa: terit. valdovo asmenyje susijungusios įvairiausios privačios teisės ir karališkosios regalijos [išsiplėtė] į valdą, kurioje vėliau įsigaliojo visuot. terit. teisė. Δ pamatą sudarė senosios grafų teisės, ypač aukščiausiosios jurisdikcijos, ištrėmimo, gynybos ir policijos, tvirtovių statymo ir palydos teisės. Terit. valdovas (*dominus/princeps, terrae/territorialis*) buvo aukščiausiasis teisėjas ir turėjo aukščiausią taikos ir vykdomąją valdžią valdiniams ir terit. sėsliai bajorijai; t. p. turėjo žemės (*terae*) „gewere" (nuosavybės teisę) ir aukštąsias regalijas; telkė kariuom. Jam priderėjo *homagium* ir valdinių priesaika (*iuramentum subiectionis*). Terit. valdovo galių ir padėties pripažinimas imp. teisėje rėmėsi *Confoederatio cum principibus ecclesiasticis* (1220) ir Frydricho II *Statutum in favorem principum* (1231) bei „Aukso bule" (1356), kurioje pirmiausia suteikiamos pagr. → privilegijos kurfiurstams. Pamažu tokio savarankiškumo pasiekė ir kiti terit. valdovai. Jų tarpusavio santykiuose svarbų vaidmenį atliko vienas kito įv. teisių pripažinimas

sutarčių forma. Δ „valstybingumas" iš esmės priklausė nuo lėninės teisės ir feodalizmo; kaip rezultatas vėlyv. VA susiformavo „institucinės terit. valst." (*Flächenstaat*) tipas (Th. Mayeris). Δ susidarymas šiais laikais suprantamas ne tiek kaip tolydus barorijos opozicijos vykdytas kar. teisių „ištuštinimas", o kaip realistinis, polit. ir teisiškai leistinas senosios imp. tvarkos galimybių išnaudojimas ir karaliui atliktų tarnybų pasekmė (H. Patze). Schu

Lit.: H. SPANGENBERG, Vom Lehnsstaat zum Ständestaat, Mn. 1912 (Repr. 1964). – G. V. BELOW, Territorium u. Stadt, Mn. [2]1923. – W. SCHLESINGER, Die Entstehung d. Landesherrschaft, 1941. – H. HELBIG, Der Wettinische Ständestaat, Mr. 1955. – E. KLINGELHÖFER, Die Reichsgesetze v. 1220, 1231/32 u. 1235, Wr. 1955. – H. PATZE, Die Entstehung d. Landesherrschaft in Thüringen, Kö. 1962. – H. K. SCHULZE, Adelsherrschaft u. Landesherrschaft, Kö. 1963. – W. SCHLESINGER, Die Entstehung d. Landesherrschaft, Da. [2]1964. – O. BRUNNER, Land u. Herrschaft, Da. [5]1965. – K. KÖHLE, Landesherr u. Landstände in der Oberpfalz v. 1400–1583, Mn. 1969. – H. PATZE, Der dt.. Territorialstaat im 14. Jh, I–II, Sigmaringen 1970/71. – A. HOFMEISTER, Landeshoheit u. kirchliche Reform, in: Österr. Archiv f. kathol. Kirchenrecht u. Landesherrschaft im ehemaligen Fürstenbistum, Basel, Z. 1972.

Tęsinys. VA Δ buvo svarbus, netgi pamatinis dviem lit. žanrams: → analams ir kronikoms (pvz., *Continuatio Fredegaris* kaip Grigaliaus Turiečio „Frankų istorijos" Δ; Rahewino pratęsta Otono Freizingiečio *Gesta Friderici*), t. p. *miracula* (→ miraklių knyga), kartais buvo šimtmečiais tęsiamiems rinkiniams apie kurio nors šventojo stebuklus. Poezijos srityje paprastai būdavo tęsiamas nebaigtas kūrinys (Chrétieno – Volframo „Parcifalis"; Volframo – Albrechto Šarfenbergiečio „Titurelis"; Gotfrydo – Ulricho Tiurliniečio „Tristanas"). Pažymėtina, kad Δ autorius kai kada rašydavo priešinga intencija: antai prov. giesmėje *Chanson de la croisade albigeoise* po dalies, nukreiptos prieš katarus, eina prokatariška, o puikiai pavykusiame lit. Δ – antroje „Rožės romano" dalyje, Jeanas de Meungas pateikia meilės sampratą, prieštaraujančią kūrinio pr. autoriaus Guillaume de Loris sampratai. Vog/Din

Testamentas, → Romos teisės institucija, kuri, ilgainiui visuot. įsitvirtino tik vėlyv. VA (dėl Bažn. įtakos), laužydama → paveldėjimo teisę. Δ, sudaromi kunigo ir dviejų liudytojų akivaizdoje arba raštiškai parengiami → notaro, vėl tapo įprasti tik brandž. VA (Pranc. – XII a.), o vėlyv. VA tapo labai dažni. Nuo XIV a. dalyvauti Δ vykdyme ėmė siekti ir miestų valdžios institucijos, norėdamos pristabdyti nesuskaičiuojamus dovanojimus Bažn. Δ sudarymo sąlygos įv. vietose skyrėsi. Turto palikimas buvo ne tik, kaip Antikos ir mūsų laikais, privatinės teisės dalykas, bet ir relig. įpareigojimas (nesant mirusiojo Δ, Bažn. galėjo atsisakyti mirusįjį laidoti). Dalis paliekamo turto turėjo būti skiriama „maldingoms legacijoms" (pvz., Bažn. fundacijoms). Kasdieniško pasauliet. Δ teksto tipas tapo akstinu satyrinio poleminio pobūdžio lit. žanrui, kurie pavyzdinį pavidalą įgavo François Villono kūryboje (*Le Lais*, 1465, *Le Testament*, 1461). Pöc/Din

Lit.: G. ADERS, Das T.srecht der Stadt Köln im MA, Kö. 1932. – H. LENTZE, Das Wiener T.srecht des MA.s, in: ZRG GA 69/70 (1952/1953), 98–154 ir 158–229. – V. R. ROSSMAN, François Villon – les concepts méd. du t., 1976. – P. ARIÈS, L'homme devant la mort, P. 1977.

Tęstinė eilutė (vok. *Streckvers*), metrinė → išplėstinės eilutės alternatyva: raidinio rimo eilutė, kurioje naudojama daugiau taktų (kirčių) negu normalioje (paprastai dviejų taktų) eilutėje. Schw

Tetrachordas (gr. – keturstygis, keturių tonų), kvartos intervalas su pustoniu vid. kaip viena galimų → diatoninės VA garsų eilės struktūrų, aptinkamų ankstyv. → psalmodijos ir → Organum mokomuosiuose traktatuose; perteikiama → dasėjine notacija. Skiriami, pradedant → Finalis Δ (D–G), žemesnis *Graves* Δ (Gamma–C) ir aukštesnieji *Superiores* (a–d) ir *Excellentes* (a–å). Schl

Tėve mūsų (lot. *Pater noster*) – pagr. krikšč. malda (*Mt* 6, 9 ir k.; *Lk* 11, 2 ir t.), VA greta naudojimo liturgijoje (→ Mišios, krikštas) ir asmeninės maldos (ryto, vakaro malda; daugeliu atveju buvo rekomenduojami arba skiriami 7 Δ), ypač vėlyv. VA Δ tapdavo interpretacijų (pvz., Tomo Akviniečio), meditacijos traktatų (pvz., Magdalenos Beutlerin, 1407–1458) ir net parodijų objektu. Kai kurie Δ aiškinimai išaugo į didžiulius traktatus arba kūrinius, antai vid. vok. aukšt. Henriko iš Karlovicų 1252–1255. Δ dažnai nau-

dota užkalbėjimams (→ magija). T. p. ir → rožinis buvo vadinamas *Paternoster*. Din

Lit.: G. DIBELIUS, Das Vaterunser in der Alten u. Mittleren Kirche, Gie. 1903. – GRLMA 6/2 (1970), 13–15. – B. ADAM, Katechet. Vaterunserauslegungen ... des 14. u. 15. Jh.s, Z. 1976. – N. BÉRIOU ir kt., Prier au MA, Turnhout 1991.

Tėvonijos politika, (vok. *Hausmachtpolitik*), nuo brandž., ir ypač vėlyv. VA, buvo → Vokietijos valdymo pamatas. Vok., ne taip kaip kt. V. Europos paveldimos monarchijos šalyse, išrinktieji kar. galėdavo atsilaikyti prieš kun-ščius tik tuo atveju, jeigu jie jau prieš tai kaip terit. valdovai disponuodavo atitinkamais ištekliais, nes → regalijos, ypač → tarpuvaldžiu, buvo iš esmės atitekusios kun-ščiams, o imp. turtą, palyginti su ankstyv. VA, dovanijimai ir pardavinėjimai gerokai sumažino. Didinti savo dinastijos tėvonijos turtus nuolat stengėsi ir imperatoriai, žinoma, imp. sąskaita. Din

Textualis (VA lot.), bendras gotiškųjų knygų šriftų nuo XIII a. pavadinimas. Aukštoji forma ir pavyzdys yra → textura ir → rotunda kaip *litterae textuales formatae*, kurių požymiai priklausomai nuo tikslo gali būti daugiau ar mažiau supaprastinti iki Δ *currens*. → Paleografija. Col

Textura (lot.), XIV ir XV a. gotikinio šrifto rūšis, kai iš → karolingiškųjų minuskulų, dvigubai įlaužus kotelius, šriftą ištiesinus ir raides suglaudus, nuo XII a. ėmė rastis gotiškieji → minuskulai su smailialankiu *ductus*; Δ akivaizdžiai monumentali, naudota pirmiausia liturg. tekstams. Seniausi spausdinti tipai pasižymi griežta Δ forma. → Textualis. Sto

Lit.: J. KIRCHNER, Scriptura gothica libraria, 1966.

Tháttr (sen. skand. – virvė, dgs. *thaettir*), trumpas pasakojimas proza; Δ dažn. vadinami trumpi noveliški pasakojimai apie islandus. Turinys savarankiškas, daugiausia Δ išliko kaip sagų dalys. Jų datavimas ginčytinas, bet manoma, kad atsirado kartu su islandų sagomis. Meninė vertė skirtinga, tačiau geriausi Δ priskirtini sen. skand. pasakojimo meno šedevrams; Δ neturi nei genealoginės, nei topografinės reikšmės, pvz., *Auðunar tháttr vestfirzka*. Qua

Lit.: J. HARRIS, Genre and Narrative Structure in some Islendinga t., in: Scandinavian Studies 44 (1972), 1–27. – H. S. JOSEPH, The t. and the Theory of Saga Origins, in: Arkiv för nordisk filologi NF 87 (1972), 89–96.

Thesaurus (lot., iš gr. *thesauros* – lobis), žodžių ir žinių lobynas, visų vienos k. žodžių (su paaiškinimais, frazeologija ir svarbiais pavyzdžiais) → žodyno arba leksikono pavadinimas, pvz., *T. linguae latinae*, 1900 ir t. Sto

Thing (sen. vok. aukšt./vid. vok. aukšt. *ding*), tingas, germ. tautos ir teismo susirinkimas, kuriame dalyvauti turėjo teisę ir privalėjo visi laisvieji, ginklą nešiojantys vyrai. Visuot. Δ kartą per metus spręsdavo visai tautai svarbius teisės klausimus, regioniniai susirinkimai vykdavo triskart per metus ir aptardavo visus kitus dalykus. Be šių „tikrųjų" buvo šaukiami ir „kviestiniai" Δ. Vykstant soc. diferenciacijai, Δ kaip liaudies susirinkimo reikšmė mažėjo. Karolis D. (742–814) į teismo susirinkimus įvedė posėdininkus, kurie vėliau užėmė teismo bendruom. vietą. Jos/Din

Lit.: J. WEITZEL, Dinggenossenschaft u. Recht, Kö. 1985.

Thula (sen. skand. – žodžių seka, dgs. *thulur*), metriškai įformintos vardų ir pavadinimų (pvz., milžinų, dievų, ginklų, jūrų, ugnies, paukščių ir t. t.) grupės, dažn. → heiti. Daugiausia Δ pasitaiko *Snorra* edoje. Kadangi čia aptinkama ir vardų iš Europos lit., dauguma iš jų neturėtų būti labai senos, tikriausiai tai XII a. pab. rinkėjų darbas. Qua

Lit.: W. H. VOGT, Die T. zwischen Kulturrede u. eddischen Wissensdichtung, Gö. 1942.

Tiara → karūna

Tiekimas ir supirkimas (vok. *Verlagswesen*), nuo XIII a. iš It., Nyd. ir Pranc. plintanti gamybos verslo organizacijos forma, kai verslininkas (įmonininkas, pirklys) gamybininkui (namudininkui, smulkiai įmonei) tiekia perdirbimui žaliavas, o produktą atsiima ir parduoda. Toks darbas ypač buvo praktikuojamas kaime kaip šalutinis verslas, o miestuose (tekstilė) – ir kaip pagr. Din

Lit.: F. FURGER, Zum Verlagswesen als Organisationsform des Frühkapitalismus im Textilgewerbe, St. 1927.

Tiesa. Dėl Δ, gėrio ir grožio tapatinimo bei menininko veiklos ir Dievo kūrybos analogijos meni-

ninko uždaviniu VA tegalėjo būti laikomas tikrų turinių įkūnijimas. Priešingai nei → istoriografija, religinė ir didaktinė lit., kurios įstengė atitikti per Bibliją, gamtą ir Išganymo ist. paskelbtą visuotinę krikšč. Δ, fikcinė lit. buvo visą laiką verčiama dėl nuolat prikišamo melagingumo teisintis tiesos patikinimais, šaltinių įvardijimais bei nuorodomis į pramanytose ist. glūdinčias Δ (*ingumentum*). Vėlyv. VA proza buvo laikoma Δ atitinkančia lit. forma, o eiliuoti kūriniai – fikcine. → Fikciškumas, literatūros teorija, poetika. Hel

Lit.: P. V. Moos, Poeta u. Historicus im MA, in: PBB (T.) 98 (1976), 93–130. – H. Brinkmann, Ma. Hermeneutik, T. 1980. – P. Klopsch, Einführung in die Dichtungslehren des lat. MA.s, Da. 1980. – F. P. Knapp, Hist. Wahrheit u. poetische Lüge, in: Dvjs 54 (1980), 581–635. – W. Haug, Lit.theorie im dt. MA, T. 1985.

Tikėjimo išpažinimas → Credo

Tikriniai vardai → asmenvardžiai

Tikrumo klausimas → Autentiškumo klausimas

Tiltas, (plg. → kelias) svarbus susisiekimo statinys; kaip siena jis turėjo terit. polit. reikšmę. Δ regalija iš pr. priklausė kar., vėliau perleidžiama kun-ščiams arba (imp.) miestams. Ypač kaimuose Δ atžvilgiu teisių įgijo ir bendruom. Turintysis Δ regalija buvo atsakingas už keleivių saugumą ir galėjo imti muitą (lit., pvz., Konrado Flecko *Flore und Blancheflur*, V. 3629 ir t.). Kaip vieša vieta Δ kartais būdavo teismo, bausmės vykdymo ir prieglobsčio vieta, naudotas ir kaip rinkos aikštė, derybų vieta ir kovos arena (pvz., Ulricho Lichtenšteiniečio *Frauendienst*, 173,15 ir t.). Δ statymas buvo viešoji tarnyba, bet sykiu ir artimo meilės darbas, kurio jau ankstyv. VA imdavosi vien., o vėliau – ir brolijos. Jo priežiūrai, greta viešųjų išteklių, naudotos ir lėšos, gaunamos iš Bažn. skiriamų bausmių bei atlaidų, išmaldų bei → fundacijų. Gyvam esant pastatytas Δ po mirties galėjo (Skand., Angl.) tapti Δ sielai į aną pasaulį (→ pomirtinio pasaulio samprata). Mirusiųjų ar išmėginimų Δ vaizdinys, žinomas ir iš persų, germ. ir keltų mitologijos, kai piktieji nuo jo krinta į požemių pasaulį, matyt, turėjo įtakos pavojingajam Artūro ciklo „kalavijo Δ", per kurį herojus patenka į burtų karaliją, pan. į pomirtinį pasaulį. Ake

Lit.: J. Grimm, Dt. Rechtsaltertümer, II, Da. 1965. – P. Dinzelbacher, Die Jenseitsbrücke im MA, Diss. W. 1973. – M. N. Boyer, Med. French Bridges, C., Mass. 1976. – E. Maschke, Die Brücke im MA, in: Idem. (Hg.), Die Stadt am Fluß, Sigmaringen 1978, 9–39. – P. Dinzelbacher/H. Kleinschmidt, Seelenbrücke und Brückenbau im ma. England, in: Numen 31 (1984), 242–287. – P. Dinzelbacher, Il ponte come luogo sacro nella realtà e nell'immaginario, in: S. Boesch Gajano/L. Scaraffia (Ed.), Luoghi sacri e spazi della santità, Tn. 1990, 51–60.

Tipas (gr. *typos* – atspaudas, pavyzdys, VA dažnai vadintas *figura*, neretai ir *umbra* – šešėlis), → tipologijoje: prieš Kristų buvęs įvykis (tipai galėjo būti ir asmenys, institucijos bei daiktai), kuriame realiai, bet nevisiškai pasireiškia Dievo apsireiškimas arba žmogaus santykio su Dievu aspektas, ir kuris kartu ženklina būsimą atitinkamą, tos pačios prigimties, bet galutinį ir tobulą įvykį iš Jėzaus gyvenimo arba aplinkos, t. y. jis prefigūruoja savo „antitipą". Tipo ir antitipo santykis gali būti antitetinis, antai kai Kristus vadinamas „naujuoju Adomu" arba Adomas – „Kristaus tipu" (*Rom* 5, 14: Adomas buvo „forma/ typos futuri"), tačiau jis gali būti ir pozityviai intensyvėjantis, pvz., Abraomo tikintis pasirengimas paaukoti sūnų kaip Dievo Sūnaus Jėzaus tikrojo paaukojimo Δ. Kiti paplitę Δ yra, pvz., izraelitų perėjimas per Raudonąją jūrą, kurio antitipas – Jėzaus krikštas Jordane arba Jono išgelbėjimas po trijų dienų buvimo žuvies pilve kaip Jėzaus Prisikėlimo trečią dieną po mirties prefigūracija. Antitipiniame išsipildyme NT be paties Jėzaus dalyvauja visa tikinčiųjų bendruomenė, ypač Marija (→ Ievos antitipas) ir dvylika apaštalų (12 pranašų arba 12 Izraelio genčių antitipas). Tipologinė egzegezė, ypač nuo XI a., Δ ir antitipų aptiko ir nebiblinėse srityse („pusiau bibl. ir nebibl. tipologija"); – pirmiausia iš Antikos mitų (Orfėjas kaip Kristaus Δ) ir pagoniškos pasaulio ist. („taikos imperat." Augustas kaip „tikrojo" taikos viešpaties Kristaus Δ), o antitipai buvo paliekami krikšč. erdvėje (pvz., Bažn. kaip sinagogos arba Nojaus arkos antitipas). Ypatingas atvejis yra vad. gamtos Δ, kai gyvūnai bei jų savybės aiškinami kaip Kristaus arba krikšč. tikėjimo turinių prefigūracijos (→ *Physiologus*, pelikanas, liūtas, feniksas). Dėl VA įsitikinimo dvejopu Dievo apsireiškimu Biblijos knygoje ir „gamtos kny-

goje“ ir daugybės sudarytų Δ iš ST bei gamtos, gamtos Δ galima – nors jie ir neįkomponuoti į Išganymo ist. – suderinti su grynai teol. tipologijos samprata. Kalbinė tipologinio santykio raiška svyruoja nuo Δ ir antitipo (santykio) detalaus apibūdinimo iki trumpo konstatavimo, kai Δ ir antitipas beveik visiškai sutampa, – tada antitipas identifikuojamas su Δ vien nurodant Δ pagr. atributą (pvz., pridedant lot. *novus*, *verus*, *noster*): tikrasis Orfėjas (= Kristus), naujoji Ieva (= Marija). Tra

Lit.: E. AUERBACH, Figura (1938), in: IDEM., Gesammelte Aufsätze zur roman. Philologie, Bern 1967, 55–92. – L. GOPPELT, Typos, Gü. 1939 (Repr. 1973). – F. OHLY, Augustustheologie u. Augustustypologie, in: Jb. für Antike u. Christentum 4 (1961), 44–57. – E. GULDAN, Eva u. Maria. Eine Antithese als Bildmotiv, Graz 1966. – F. OHLY, Typolog. Figuren aus Natur u. Mythus, in: Formen u. Funktionen der Allegorie, St. 1979, 126–166. → Tipologija.

Tipologija (gr. *typos* – atspaudas, pavidalas, *logos* – žodis, prasmė), VA (pirmiausia Biblijos egzegezės) aiškinimo metodas, pagal kurį du istoriškai realūs dalykai, asmenys arba įvykiai suvoktini kaip tarpusavyje susiję tuo požiūriu, kad ankstesnysis reiškinys (→ tipas) yra netobulas vėlesniojo (antitipas) pirmavaizdis, ir tik pastarajame visiškai realizuojama pirmojo esmė. Istoriškai Δ kildintina iš NT Jėzaus interpretavimo kaip ST (*Iz* 2, 16; *Jer* 31, 31–34) pažadėtojo Mesijo. Legitimuodamas Kristaus tikėjimo šaknis žydų religijos tradicijoje, Paulius ne kartą mini „senosios“ ir „naujosios“ Sandoros tęstinumą (drauge pabrėždamas radikalų kokybinį pokytį išganymo ist., kai su Įsikūnijimu prasidėjo Dievo karalystė). NT suprastina kaip papildomas realios pranašystės įrodymas, ir čia būtina sąlyga yra tikėjimas iš Dievo kylančia istorijos prasmės pilnatve. Šia pirmine prasme Δ reikia skirti nuo → alegorezės, kylančios iš siekio eliminuoti iš tradicinių mitų – peraiškinant juos sudvasintai – jų papiktinantį realizmą. Kadangi Bažn. Tėvai perėmė ir Δ, ir → alegoriją, šis aiški perskyra VA nunyko. Δ čia gali būti pajungta visas keturias → Šv. Rašto prasmes apimančiai alegorijos sąvokai arba sutapti su *sensus alegoricus*. Jau Augustinas klasikinę schemą, kai priešais ST tipą iškeliamas NT kristologinis antitipas, išplėtė galimybe antitipą savo ruožtu laikyti galutinio eschatologinio įvykio tipu. Naudinga ir patogu ir VA, ir kitų epochų paralelizmo, pasikartojimų ir palyginimų pavyzdžius – kaip bendrą formalią galimybę struktūruoti žmonių istoriją – skirti nuo krikšč.-biblinio aiškinimo modelio Δ. Greta daugybės bažn. architektūros, skulptūros ir tapybos pavyzdžių kaip svarbūs VA tipologinio aiškinimo šaltiniai minėtini: pamokslų lit. (pvz., Honorijaus Augustoduniečio *Speculum ecclesiae*; XII a.), → Vargšų Bibliją (XIII a.) su jos schemiškais ST–NT Δ paveikslais, *Speculum humanae salvationis*, kur esama tipų iš gamtos ir pasaulio istorijos.

Lit.: J. SCHWIETERING, Typologisches in ma. Dichtung (1925), in: IDEM., Philolog. Schriften, Mn. 1969, 229–281. – F. HOEFER, Typologie im MA, Göp. 1971. – P. JENTZMIK, Zu Möglichkeiten und Grenzen typolog. Exegese in ma. Predigt und Dichtung, Göp. 1973. – A. WOLF, Zur Frage des typolog. Denkens in volkssprachlicher Dichtung des HMA.s, in: Amsterdamer Beiträge zur älteren Germanistik 6 (1974), 93–131. – R. KEUCHEN, Typolog. Strukturen im „Tristan“, Diss. Kö. 1975. – F. OHLY, Schriften zur ma. Bedeutungsforschung, Da. 1977. – IDEM., Skizzen zur Typologie im späteren MA, in: Medium Aevum deutsch. Fs. f. K. Ruh, T. 1979, 251–310. → Tipas.

Tirada/tiradinis rimas, vienodu rimu susieta poezijos atkarpa (→ laisse), kuri kitaip ne strofa gali būti įv. ilgio („Rolando giesmėje“, pvz., 5–35 eilutės). Δ buvo laibai mėgstama provans. ir sen. pranc. poezijos puošmena, o jos naudojimas VA lot. kūriniuose dažnai ženklina pranc. kilmę arba įtaką. Vog

Tischzucht (vok. – užstalės tvarka) vadinamas XII–XVI a. paplitęs didaktinės lit. žanras, turėjęs dažn. lengvai įsimenama eiliuota forma perteikti praktines mandagaus elgesio taisykles (plg. → dvaro papročių literatūra), pirmiausia pagerinti ir sunorminti elgesio prie stalo papročius. Δ užuomazgų esama jau VA lot. vienuolynų lit. (pvz., Petro Alphonsi *Disciplina clericalis*, XII a. pr.). Ir VA lot. didakt. eilėraštis → facetus (XII a.) dažn., o to paties laikotarpio *phagifacetus* – beveik visada būdavo skirtas užstalės papročiams. Seniausias savarankiškas vok. kurtuaz.-riterinio Δ tekstas yra išlikęs iš XIII a. Tanhoizerio vardu (klaidingai priskiriamas dvaro papročių lit.). Miestiečių XIV–XV a. Δ pasižymi blaivesne, sausesne didaktika,

neretai šiurkštesniais bruožais, antai Rozau ir Karlsrūhės Δ (XIV a.), *Spruch der ze tische kêrt*, vok. žem. didaktinis eilėraštis *Der kindere hovescheit* bei kai kurios strofos iš Claros Hätzlerin dainyno (XV a.). Nuo XV a. pab. ima rodytis ir spausdinti Δ (pvz., Jacobo Köbelio, Hanso Sachso ir Sebastiano Branto). Humanistai į savo pedagoginius užmojus buvo įtraukę ir teisingo elgesio prie stalo pamokymus. XV a. atsirado ir šiurkštusis Δ, kuri, drastiškai iškraipydamas kurtuaz. tradiciją, mėgino „auklėti *ex negativo*". → Contenance de table. Kro

Lit.: P. MERKER, Die T.lit. des 12.–16.Jh.s, in: Mitteilungen der dt. Gesellschaft zur Erforschung vaterländ. Sprache u. Altertümer in Leipzig 11 (1913), 1–52. – G. SCHMIEDLAUSKY, Essen u. Trinken, Mn. 1956. – T. P. THORNTON (Hg.), Höf. T., B. 1957. – J. G. NEUER, The Historical Development of T.lit.e in Germany, Diss. Los Angeles 1970. – A. WINKLER, Selbständige dt. T.en des MA.s, Diss. Marburg 1982. – A. VEIJALAINEN, Fest u. T. in der dt. höf. Lit. des MA.s, Diss. I. 1983.

Titulus (lot. – antraštė, pavadinimas, įrašas), VA krikšč. → epigramos forma, išlaikant sąsają su įv. objektais (pastatais, knygomis, pav.). Pagal temas Δ galima skirstyti į šventimų, antkapių (→ epitafija), dedikacinius ir pirmiausia aiškinamuosius paveikslų parašus (pamokomieji ir pasakojamieji Δ). Programiniai Δ buvo pav. ciklų sudarymo pagrindas, ir jie būdavo pateikiami šalia; transparantiniai Δ aiškina pav. turinį vaizduojamųjų asmenų požiūriu arba juos identifikuoja. Lit. Δ ypač suklestėjo Karolingų poezijoje. → Bildgedicht. Ebe

Lit.: J. SZÖVÉRFFY, Weltl. Dichtungen des lat. MA.s, B. 1970.

Titurelio strofa, keturių eilučių → tonas su dviejų dalių iš XIV–XV a. išlikusia melodija, kurią Volframas iš Ešenbacho sukūrė savo „Titurelio" fragmentams. Juo remiantis parašytas ir Albrechto vad. „Jaun. Titurelis" bei daugybė kitų vėlyv. VA eilėraščių, tarp jų Adamaro Laberiškio *Die Jagd* ir Ulricho Fuetrerio *Buch der Abenteuer*. → Berno tonas. Bru

Tiuringija, ~400 buvo karalystė ir driekėsi nuo Harco iki Dunojaus. Tiuringai, hermundurų, anglų ir varnų palikuonys per tautų kraustymąsi sudarė genčių s-gą. VI a. Δ pateko frankų ir saksų priklausomybėn. Apie 725 Bonifacui pavyko tiuringus atversti į krikšč. (Ordrufo vien. įsteigimas); apsigyvenant krašte frankams ir švabams, Δ terit. vis mažėjo. Siekdamas apsiginti nuo sorbų, Karolis D. įsteigė Δ pasienio marką. Žlugus Karolingų imp., → saksai, o valdant → Otonams – Meiseno markgrafai (iki 1067) įsigalėjo visoje Δ; bažn. reikaluose Δ buvo pavaldi Mainco arkivyskupijai. Maždaug XI a. vid. iš frankų giminės kilusiam Liudvikui Barzdotajam paėmus valdžią, jo palikuonys Liudvikaičiai 1130 įgijo grafų titulus ir pajungė savo valdžiai vietinius didžiūnus. Liudvikaičiai pastatydino Vartburgą ir ėmė kurti miestus (Eizenachas, Gota ir kt.). Dėl savo proštaufeniškos politikos 1180 nuvertus Henriką Liūtą jie tapo Saksonijos pfalcgrafais. Valdant Hermanui (landgrafas, 1190–1217), Δ rūmuose suklestėjo meno mecenavimas (legendinis dainių būrelis Vartburge; Henrikas iš Veldeke, Volframas iš Ešenbacho, Valteris Fogelveidė ir kt.). Pop. ekskomunikavus imperat. Frydrichą XII, Henrikas Raspe buvo išrinktas antikaraliumi, bet 1247 mirė nepalikęs įpėdinių. Prasidėjus paveldėjimo karams, → Vetinas Henrikas Garbingasis, kuriam Frydrichas II jau 1243 buvo pažadėjęs landgrafystę, savo pretenzijas valdyti Δ realizavo jėga. XV a. Δ kunigaikščių galia sumenko, ir Δ atiteko Saksonijos kurfiurstų linijai. 1485 kraštas galiausiai suskilo į „albertiškąją" ir „ernestiškąją" Δ; XVI a. Δ buvo Valstiečių karų centras. Jos

Lit.: T. KNOCHENHAUER, Gesch. Thüringens zur Zeit des ersten Landgrafenhauses, Gotha 1871. – K. ZIEGEL, Die Thüringer der späten Völkerwanderungszeit im Gebiet östlich der Saale, Hl. 1939. – M. LEMMER, „der Dürnge bluome schînet dur snê": Thüringen u. die dt. Lit. des hohen MA.s, Eisenach 1981.

Tmezis (gr. – pjūvis), poetikoje – kai sudurtinio žodžio dalys perskiriamos kitomis sakinio dalimis. Iš liturg. tropų Δ buvo perimtas ir į lit. taut. kalbomis (pvz., sen. pranc. „Rolando giesmėje"). Neu

Toglag (sen. skand., t. p. *togdrápulag*), metras, apjungiantis keturskiemenes *fornyrðislag* eilutes ir → dróttkvaett raidžių ir medialinio rimo taisykles; greta vieno skaldui Bragi priskiriamo pavyzdžio ši sudėtinga forma aptinkama tik *Þórarinn loftungas togdrápa*, *Sigvatr Þórðhar-*

sons knutsdrápa ir viename kitame XII a. eilėraštyje. Sim

Lit.: K. v. SEE, Germ. Verskunst, St. 1967. – E. O. G. TURVILLE-PETRE, Scaldic Poetry, O. 1976.

Tolerancija. Religijotyroje skiriamos dvi **Δ** rūšys – formalioji ir turinio. Pirmosios nuostata – nevaržyti svetimų religijų praktikoje, antrosios – jas pozityviai pripažinti. **Δ** apskritai nebuvimas sąlygojo stiprią bažn. ir pasauliet. valdžių tarpusavio priklausomybę VA: jos arba sudarinėjo s-gas, arba stengėsi pranokti viena kitą. Pvz., Frydrichas II eretikus paskelbė valstybės priešais, o Grigalius IX ir Inocentas IV sankcionavo ir skleidė savo erezijų įstatymus; susiformavo atskira efektyvi teisė. Kryžininkų valstybių praktikoje **Δ**, žinoma, buvo neišvengiama. Pasak Tomo Akviniečio, netikinčiųjų, pvz., žydų, kultas gali būti toleruojamas, jeigu jų yra daug, o štai eretikai baustini mirtimi. Per gr. ir arabų filos. recepciją teologija perėmė ir **Δ** elementų; aiškiausiai tai matyti Kuziečio *De pace fidei*. Požymių, kad tolerantiški tarpusavyje gali būti riteriai, net jei vienas jų yra pagonis, esama kurtuaz. lit., konkrečiai Volframo *Parzival*. → Eretikas, erezija, inkvizicija, misija, pagonis. Tom/Din

Lit.: H. KÖHLER, Die Ketzerpolitik der dt. Kaiser u. Könige 1152–1254, Bo. 1913. – K. VOIGT, Staat u. Kirche von Konstantin dem Gr. bis zum Ende der Karolingerzeit, St. 1936. – CH. SCHWINGES, Kreuzzugsideologie u. Toleranz, 1977. – K. BERTAU, Das Recht der Andern, 1982.

Tomizmas, teol. ir filos. kryptis, pradėta Tomo Akviniečio (1225–1274), – reikšmingiausia vėlyv. VA filosofijos srovė, XVI ir XIX–XX a. patyrusi du atgimimus (neotomizmas). **Δ** atsiradimas lydimas siekio taip plėtoti Aristotelio pažinimo teoriją, metafiziką, psichologiją ir etiką, kad ne tik nekiltų prieštaravimų katalikiškajam mokymui, bet ir kad suteiktų jam pagrindą („ortodoksinis aristotelizmas"). Akvinietis atmetė „dvejopos tiesos" teoriją: tai, kuo tikima dėl dieviškojo Apreiškimo, negali prieštarauti prigimtiniam pažinimui. → Filosofijos ir → teologijos santykio požiūriu filos. turinti teikti „praeambula fidei": prigimtinis protas patarnaujantis tikėjimui. 1. Pažinimo teorija: aukščiausia žmogaus būties forma yra pažinimas, kuris veda prie mąstymo ir tikrovės atitikimo. Žmogaus pažinimas visada pradeda jusliniu suvokimu, bet šis teikia ne žinojimą (*scientia*), o tik paskirų daiktų pažinimą (*cognitio*). Žinojimas randasi tada, kai aktyvusis intelektas iš paskirų duomenų abstrahuoja bendrąsias sąvokas (plg. → universalijų problema). Suvokiniai ir teiginiai tampa teisingi, kai įgauna „adaequatio rei et intellectus". 2. Metafizika: pagr. sąvokos yra potencija (galimybė) ir aktas (tikrovė); materija ir forma; būtis ir egzistencija. Realūs individai (plg. → substancija, → kategorijos) yra kartu materija ir forma; grynoji galimybė (*materia prima*) kaip ir grynoji tikrovė (*actus purus*) yra kraštutinės, ontologiškai suprantamos tikrovės ribos. Dievo egzistavimą iš jo pasekmių galima įrodyti „penkiais keliais" (= Dievo įrodymai). Kitimas pasaulyje vyksta sąveikaujant priežastims, aukščiausioji yra tikslo priežastis (plg. → teleologija). 3. **Δ** psichologija siekia įrodyti, kad kiekvieno žmogaus siela yra nemirtinga ir apdovanota laisva valia. 4. Etika kyla iš to, kad visa, kas egzistuoja, natūraliai siekia gėrio. Intelekto (filos.) → dorybės (išmintis, saikas ir kt.) orientuojasi į Aristotelio vidurio idealą; aukštesnės už jas yra teol. dorybės (tikėjimas, viltis, meilė), kurios kyla iš Dievo. Didžiausią laimę suteikia Dievo akivaizda. Iš Dievo valios nulemtų gamtos dėsnių randasi taikomieji (politiniai) dėsniai, kurių kriterijus yra visuotinė gerovė (*bonum commune*). Wim

Lit.: K. BERNATH (Hg.), Thomas v. Aquin, I–II, Da. 1978–1981. – F. VAN STEENBERHEN, Le Thomisme, P. 1983. – J. AERTSEN, Nature and Creature. Thomas Aquinas's Way of Thought, Lei. 1988. – O. H. PESCH, Thomas v. Aquin, Mz. 1988, Žurn.: Divus Thomas. – Thomist. → Filosofija, scholastika, teologija.

Tonacijos → bažnytiniai tonai

Tonaras (VA lot. *liber tonarius* – tonacijų knyga), VA lot. choralinės praktikos vadovas, kur choralinės giesmės išdėstytos priklausomybės 8 → bažnytiniams tonams tvarka. Pagr. **Δ** dalį sudaro → Oficiumo → antifonos, vieno bažn. tono ribose išdėstytos pagal psalminius skirtumus (→ psalmodija). X ir XI a. **Δ** gali būti ir → Mišių antifoninių ir atliepiamųjų giesmių. **Δ** kaip muzikos teorijos ir pagalbinių veikalų yra parašę Reginas iš Priumo († 915), Odas Kliunietis († 942) ir Bernas iš

Reichenau († 1048). Svarbus kultūros paminklas yra iš XI a. išlikęs neumomis ir raidine notacija parašytas Δ iš Monpeljė. Schl

Lit.: M. HUGLO, Les Tonaires, P. 1971.

Tonas. 1. (Vok. *Ton*, iš lot. *tonus*, sinon. vid. vok. aukšt. *wîse* – melodija), nuo XI a. vok. kalboje vartotas terminas konkrečios strofų formos metro (eilučių rūšies, ilgio, išdėstymo) ir rimo schemai bei melodijai žymėti. Strofomis, tonais, VA Vok. buvo sukurta daugybė epų, stambių didaktinių eilėraščių (→ epo atlikimas) dainų (meilės dainų, zingšpruchų, meisterzango, religinių giesmių ir t. t.). Tokius tekstus buvo įprasta giedoti. Neretai jau esami Δ būdavo panaudojami kitiems eilėraščiams (pvz., Hansas Sachsas savo per 4 000 dainų sukūrė tik pagal 275 Δ, iš kurių tiktai 13 jis pats sukūrė). Tai paaiškina, kodėl Δ dažnai turi pavadinimus: juos nurodžius, nebereikėdavo pateikti natų. Δ pavadinimai dažn. būdavo duodami atsižvelgiant į turinį arba pirmuosius žodžius to kūrinio, kuriam Δ buvo sukurtas arba kuris iš to Δ kūrinių būdavo žinomiausias, arba atsižvelgiant į formos ar muzikos ypatybes, pvz., „In den Ton: Maria zart von edler Art", „Im Herzog-Ernst-Ton" (→ hercogo Ernesto tonas), „In Ulrich Eislingers überlangem Ton" ir t. t. → Meisterzangas. Bru

2. (Gr. *tonos*) VA reiškė ne tik visą didžiosios sekundos inervalą (pvz., santrumpa T intervaliniame rašte; → raidinė notacija), bet ir tonaciją kaip tonų sistemą, → psalmodijoje tai psalmės Δ, 8 → bažnytinių tonų sist. – bažn. Δ, o, siejant su muzikine-metrine schema, Δ minezange ir meisterzange reiškė melodiją. NA Δ kaip atskiro garso sąvoka VA buvo žymima *sonus*, → clavis arba *vox*. Schl

Lit.: 1. A. HEUSLER, Dt. Versgesch., II, B. ²1956. – H. BRUNNER IR KT. (Hgg.), Die Töne der Meistersinger, Göp. 1980. – H. BRUNNER/B. WACHINGER (Hgg.), Repertorium der Sangsprüche und Meisterlieder, II, T. 1993.

Tonzūra (lot. *tonsura* – kirpimas), vienuolius, vienuoles ir dvasininkus nuo pasauliečių skiriantis privalomas luomo ženklas, kurio forma ir dydis VA kito. Galvos → plaukai būdavo išskutami 5 vietose kaip paklusimo Dievui ženklas. Δ įtvirtina priklausomybę → dvasininkijai su visomis teis. pasekmėmis (ypatingą kompetenciją čia turėjo tik bažn. teismai). Sto/Din

Topika (iš gr. *topos* – vieta, vietovė). 1. VA ši iš gr. retorikos perimta ir per lot. k. atėjusi sąvoka reiškė mokslą apie pagr. aspektus (*topoi*, *koinoi*, *loci communes*), kuriais nagrinėjant temą surandami argumentai. Per visus VA Δ, kuri yra → inventio dalis, liko iš esmės Cicerono *De inventione*, *Topica* bei jo vardu išlikusiame *Rhetorica ad Herennium* nustatytuose rėmuose; o Augustino *De doctrina christiana* čia pridūrė naujų Biblijos alegorinės → egzegezės turinių. Naujos argumentavimo formos, pagrįstos scholastiniu → quaestiones metodu, Δ reiškė grįžimą prie antik. formų. Pagr. veikalas čia yra Raimundo Lulijaus *Ars magna*. 2. Visos VA lit. tyrimui yra svarbi Ernsto Roberto Curtius (veikale „Europos lit. ir lot. VA", 1948) išplėtota „istorinių topų" sąvoka, kurią autorius supranta kaip iš anksto apibrėžtas mąstymo ir raiškos schemas, kurių dauguma išlikusios dar iš Antikos. Jos gali gyvuoti tokiose lit. formose, kaip asmenų, įvykių (mūšis) ir kraštovaizdžio (→ locus amoenus) gyrius, rauda, paguoda, aprašymas arba teksto įžangoje ir pab. (→ įžanginiai topai, → pabaigos topai), arba būti laisvai disponuojami teksto elementai (motyvai, vaizdiniai, pavyzdžiai, citatos). Dėl topų santykio su tikrove kompleksiškumo, jų sąsajų su tekstu galimybių įvairovės ir jų pačių istorinio kintamumo nustatymas ir interpretacija reikalauja daug žinių ir kruopštumo, tai yra Curtius pradėto topų tyrimo uždavinys. Vog

Lit.: P. JEHN (Hg.), Toposforschung, F. 1972. – M. L. BAEUMER, Toposforschung, Da. 1973. – L. BORNSCHEUER, Topos. Zur Struktur der gesellschaftlichen Einbildungskraft, F. 1976. – E. R. CURTIUS, Europ. Lit. u. lat. MA, Bern ¹⁰1984.

Tornada (provans. – grįžimas), provansiečių lyrikoje – ypatingos formos paskutinioji strofa, kuri dažn. užbaigia → kanconą, baladą arba sirventą pasveikinimu ir eilėraščio dedikacija adresatui arba klausytojui, kai kada minint autoriaus vardą. Δ pavadinimas paaiškinamas tuo, kad strofos melodija ir drauge jos metrinė struktūra arba jos dalis pasikartoja. Eir

Lit.: U. MÖLK, Deux remarques sur la tornado, in: Metrica 3 (1982).

Tornjamen (provans.), retai pasitaikanti ypatinga provans. → tensonos forma, kurioje disputas vyksta ne tarp dviejų, o tarp trijų poetų. Vog

Totoriai → mongolai

Tractus (iš lot. *trahere* – traukti), *Proprium misse* (→ Mišios) giesmė, liūdesio ir atgailos (Gavėnia, Mišios už mirusiuosius) metu pakeičianti → Aleliuja; **Δ** sudaryta iš psalmių posmų, kurių nepertraukia choro refrenas (→ antifona); iš pr. **Δ** giedodavo kantorius solo, vėliau – pakaitomis su choru arba dviem choro dalimis. Melizmiškai turtingos **Δ** melodijos priklauso 2 ir 8 bažnytiniams tonams ir yra sudarytos iš melodinių formulių. Schl

Lit.: H. Hucke, Tractusstudien, in: Fs. B. Stäblein, Kassel 1967, 116–120.

Tradicija → antiqui-moderni

Tradicijos istorija (vok. *Überlieferungsgeschichte*). Iki knygų spausdinimo išradimo VA tekstai išliko rankr. pavidalu: iki XIV a. jie buvo rašomi ant → pergamento, vėliau vis daugiau ant → popieriaus. Itin mažai autentiškų arba autorizuotų tekstų; lot. raštijoje jų išlikę kiek daugiau (Pauliaus Diakono (VIII a.), Walahfrido Strabono (IX a.); Notkerio Mikčiaus (~900), Alberto D. ir Tomo Akviniečio (XIII a.), Mikalojaus Kuziečio ir Tomo Kempiečio (XV a.) rankr.), taut. kalbomis – kur kas mažiau (eventualiai Otfrydo (IX a.) Kotrynos Sienietės, Brigitos Švedės, Elzbietos iš Oye (XIV a.), Osvaldo Volkenšteiniečio, Kotrynos Bolonietės (XV a.)). Dažnas atvejis, kai išlikę nepatikrinami nuorašai (neišlikę pirminiai tekstai). – Iš pr. → rankraščiai buvo rengiami vien. → skriptoriumuose (antikiniai ir religiniai tekstai; mokyklinė lit.), nuo XI a. – bažn. ir pasauliet. rūmų ir miestų → kanceliarijose, galiausiai amatininkų manufaktūrose (pvz., Dieboldo Lauberio rašymo cechas Hagenau), susijusiose ypač su un-tais (→ pecia). – Skirtingo formato (nuo mažosios oktavos iki didžiosios folijos) pergamentas arba popierius būdavo atitinkamai parengiamas ir prirašomas viena arba dviem (retai trim) skiltimis su daugybe santrumpų, *incipit* ir *explicit* intarpų. Šriftų tipai t. p. labai įv.: puošnūs kaip → kapitalinis, knygų šriftai (*capitalis rustica*, uncialinis, Karolingų minuskulas), gotiškieji minuskulai (tekstūra) ir vėlyv. VA bastardiniai šriftai bei knygų kursyvai. – Reikia skirti paprastus kasdienio naudojimo (dalis rašyti kursyvu) ir → puošniuosius (priklausomai nuo turinio, užsakovo, paskirties) rankr. (→ kaligrafija; inicialų ir miniatiūrinė puošyba, turtinga spalvinė gama, dažnai su paauksavimais; → knygų iliustracija), t. p. tik *vieno* veikalo kodeksus (pvz., „Nybelungų giesmės“ C rankr., XIII a. pr.), vad. → rankraščių rinkinius, kuriuose sudėti keli vieno tipo arba (to paties tipo) kelių autorių kūriniai (pvz., vid. vok. aukšt. dainų rankr.) ir vad. → mišriuosius rankraščius, kurių turinį sudaro kalbos ir turinio požiūriu skirtingi veikalai (pvz., Mykolo de Leone namų knyga, ~1350). Pastarųjų nedera painioti su vėlesnių naudotojų surištais rankr. (konvoliutais). Reikšmingi **Δ** yra ir vad. paskiri įrašai skirtinguose rankr., dar vadinami užpildomaisiais įrašais, t. y. trumpi, į tuščias lapų vietas įrašyti tekstai (pvz., sen. vok. aukšt. „Merseburgo užkeikimai“, kurie X a. šitaip pateko į IX a. lot. sakramentarą). – Ypač religinė lit. būdavo ne tik perrašinėjama, bet ir įv. perdirbinėjama, glosuojama, praplečiama ekskursais, verčiama į kitas tarmes ir vėlesnes kalbos pakopas. Kiekvienam išlikusių rankr. tipui būdingi specifiniai klaidų šaltiniai (skaitymo, girdėjimo, trumpinimo, priskyrimo ir kt.). Tos klaidos padeda nustatyti bendrą rankr. kilmę, pirminius variantus, redakcijas, plitimo kelius ir tradicijos stadijas (→ teksto kritika). –VA rankr. pirmiausia buvo kaupiami vien. → bibliotekose (geogr. ir tematiškai platūs mainai), t. p. rūmų (pvz., paliudyta imperat. pfalco Hagenau biblioteka, XII a.) ir privačiose bibliotekose (jas turėjo, pvz., ~1300 Hugonas Trimbergietis (200 rankr.), XIV a. – Petrarca, XV a. – Hartmannas Schedelis). **Δ** turi susitaikyti su didžiuliais praradimais. Tai rodo daug išlikusių fragmentų, liudijančių egzistavus ištisus dingusius tekstus (pvz., „Grafas Rudolfas“, XII a.). Kai išlikęs rankr. yra labai vėlyvas, dažnai nėra jo pirminio varianto (pvz., *Kudrun*, sukurta XIII a., išliko vienas rankr. po 1500), o kai kurie kūriniai išlikę tik spausdinti (pvz., *Annolied* sukurta XI a., o išsp. 1639). Apie pradingusius kūrinius galima šį tą sužinoti iš kitų išlikusių tekstų. Pvz., Gotfry-

das štrasburgietis *Tristan* (V. 4710 ir t.) mini Bliggerio iš Šteinacho kūrinį *Umbehanc*, o Hugono Trimbergiečio *Registrum multorum auctorum* išvardyta 60 lot. kūrinių, kurių 7 neišlikę. – Ankstesnių laikotarpių (ypač taut. k.) tradicijos sluoksniai kur kas siauresni, taigi čia ir nuostoliai didesni negu vėlesnėse epochose. Esama tam tikro santykio tarp šiuolaikinio konkrečių VA veikalų vertinimo ir rankr. išlikimo dažnio (plg. Volframo iš Ešenbacho *Parzival*). Tas dažnis priklauso ir nuo tekstų rūšies: kasdienio naudojimo, religinių ir istorinių tekstų išlikę daugiau fikcinių. – Gausiausiai išliko lot. bažnytinė lit. – nepaisant didžiulių nuostolių, ypač per Reformaciją ir Apšvietą – pirmiausia Biblija (per 8 000 lot. Vulgatos rankr.), toliau Bažn. Tėvų ir kitų Bažn. autoritetų (Augustino *De civitate Dei*, ~400 rankr.: iki XII a. – 150 rankr.) raštų. – Taip pat nemažai išliko *artes* literatūros, antai Boecijaus *Consolatio philosophie* (VI a., ~400 rankr.), Izidoriaus Seviliečio *Etymologiae* (VII a., ~1000 rankr.); gramatikos vadovėlių, pvz., Donato *Ars minor* (IV a., ~1000 rankr.) ir Aleksandro iš Villa Dei *Doctrinale puerorum* (~1200, 250 rankr.); paminėtini ir hagiografijos kūriniai, pvz., Jonos iš Susos *Vita Columbani* (VII a., per 100 rankr.), Jokūbo Voraginiečio *Legenda aurea* (1263–1273, per 1000 rankr.); filosofijos traktatai, ypač iš vėlyv. VA, pvz., Alberto D. *Summa naturalium* (XIII a., per 100 rankr.), Tomo Kempiečio *Imitatio Christi* (po 1400, tradicijos gausa konkuruoja su Biblija). – Palyginti gausi ir teisės lit. tradicija (pvz., iš VIII a. *Lex Alamannorum* 45 rankr. ir *Lex Salica* 60 rankr.), t. p. istoriografijos veikalų, antai Grigaliaus Turiečio „Frankų istorija“ (VI a., per 50 rankr.), Pauliaus Diakono *Historia Langobardorum* (VIII a., ~200 rankr.) ir du svarbūs Artūro tematikos veikalai: Geoffrey iš Monmoutho *Historia regum Britanniae* (1136–1139) ir Otono Freizingiečio „Pasaulio kronika“ (1143–1146, 49 rankr.). – Antikinė lot. lit. išlikusi itin nevienodai, pvz., Vergilijaus kūrinių Δ prasideda jau IV a., Ovidijaus ir Persijaus – IX a., o seniausias Propercijaus kodeksas datuojamas tik XII a.; rankr. ypač pagausėja vėlyv. VA. Ovidijaus „Metamorfozių“ išliko ~400 rankr., o VA lot. poezijos tradicija kur kas menkesnė, tam tikra išimtis yra Guido delle Colonne *Historia destructionis Troie* (1287, 136 rankr.); Notkerio Mikčiaus (IX a.) „Sekvencijų“ žinoma dar 60 rankr., tačiau kitos VA lot. lit. kūrinių teturima tik po vieną kitą egzempliorių: pvz., gyvūnų epo *Ecbasis captivi* (X a.) – tik 2 rankr., o kurtuaz. epo *Ruodlieb* (XI a.) – tik fragmentai. Vis dėlto lot. literatūra pasiekė mūsų laikus gausiau negu lit. taut. kalbomis. Jos Δ prasideda VIII a. (Anglija, Vok.) ir IX a. (Pranc.) iš pr. → glosomis ir tarp eilučių parašytomis versijomis (t. y. tekstais, skirtais savarankiškam kalbos mokymuisi), ir kurį laiką vystosi lėtai (pasauliečių skaitytojų publika atsiranda tik po 1150), pagal akivaizdžius „tradicijos dėsnių“: palyginti gerai išlikusi religinė ir dalykinė lit., pvz., Biblijos vertimų paliudyta 3000 (išliko 817), pirmo vok. reikšmingo Biblijos poetinio perkūrimo – Otfrydo Veisenburgiečio „Evangelijų harmonijos“ (XI a. antra pusė) – 4 rankr., ikikurtuazinio istorinio veikalo „Imperatorių kronikos“ (~1150) – 7 rankr. (prie jų dar priskaičiuotini XIII a. atlikti jos išplėtojimai ir perdirbiniai – 12 rankr. ir 8 vėlyv. vid. vok. aukšt. k. variantai), Rudolfo Emsiečio „Pasaulio kronika“ (XIII a.) – jau 80 rankr., o toks teisės veikalas kaip „Švabų veidrodis“ (~ 1280) iki XV a. buvo paplitęs daugiau nei 300 rankr. – Vok. poezijos srityje turtingumu išsiskiria Volframo iš Ešenbacho kūrinių tradicija: *Parzival* – per 80, *Willehalm* – apie 80 rankr. Kitų poetų kūrybos išliko ne taip gausiai: labiau išsiskiria Gotfrydo Štrasburgiečio *Tristan* (27 rankr.), Hartmano iš Aujė *Iwein* (25 rankr.), „Nybelungų giesmė“ (34 rankr.), iš vėlyv. riterinių romanų – *Barlaam und Josaphat* ir Rudolfo Emsiečio *Wilhelm von Orlens* (atitinkamai 40 ir 31 rankr.), Konrado Viurcburgiečio *Trojanerkrieg* (18 rankr.). Nemaža reikšmingų kūrinių išlikę tik atsitiktinai vienu ar dviem rankr., pvz., Hartmano *Erec* ar *Kudrun* – po vieną rankr. iš XVI a., taip pat naujas dimensijas atveriantis Rudolfo Emsiečio romanas *Der guote Gerhart* (2 rankr.), jo *Alexanderepos* (2 rankr.) ir Henriko Wittenwîlerio *Ring* (1 rankr). Ypatingas atvejis yra vid. vok. aukšt. lyrikos Δ: išliko turbūt ir VA svarbiausių dainų bei meisterzingerių rankr. (A, B, C–K) ir kai kurių reikšmingų paskirų Valterio Fogelveidės

ir Reinmaro (rankr. E), Neidharto (rankr. R, c), Osvaldo Volkenšteiniečio ir Hugono Monfortiečio rankr. rinkinių (iš viso ~30 rankr.). Čia pažymėtinas svarbus skirtumas palyginti su Pranc.: jos VA lyrika išliko ~100 rankr. pavidalu, nors visas VA pranc. lit. rankr. skaičius nepalygti didesnis. – Kiti Δ lygmenys atsiveria XIV a. italų lit.: Petrarcos *Canzoniere* (~1370) yra išlikęs kaip leidinys „iš pirmų rankų", Boccaccio *Decamerone* (1350) žinoma keli šimtai rankr., dar daugiau Dante's *Commedia* paliudijimų – ~800. VA Δ baigiasi išradus → knygų spausdinimą (~1450), nors patys pirmieji spaudiniai gali būti VA svarbių tekstų atspindys: pirma išspausdinta knyga yra Biblija (Gutenbergas, 1455), → inkunabulai – Augustino *Civitas Dei* (1467) ir *Confessiones* (1470), Tomo Kempiečio *Imitatio* (1473), dalykinės knygos, antai Justiniano *Institutiones* (1468) ir Avicenos *Canon medicinae* (1473). Tačiau tuo metu jau spausdinami ir Vergilijus (1469), ir Dante's *Commedia* (1472) ir Volframo *Parzival* (1477). Nepaisant to, poetiniai tekstai ir toliau rašomi rankr. (pvz., Ulricho Füetrerio *Ambraser Heldenbuch*, *Buch der Abenteuer*; 1475), spaudiniai rengiami kaip rankr. (rankr. rubrikavimas, inicialai, iliustravimas). Tik ~1570 Vid. Europoje nuo rankr. pereinama prie spausdinimo. Schw

Lit.: Gesch. der Textüberlieferung der antiken u. ma.en Lit., I–II, Z. 1961–1964. – L. D. REYNOLDS, D'Homère à Erasmus, P. 1984. → Knyga, rankraštis, teksto kritika.

Tradicijos knyga. Knyga, į kurią bažn. ar vien. surašydavo gautas dovanas. → Urbara. Din

Tragizmas. Tragišku vadinamas tragedijos tipo įvykis, vyksmas (o vėliau Δ reiškia ir pesimistinę gyvenimo ir pasaulio sampratą). VA Δ mažai ką bendro turi su Antikos ir vėliau klasicizmo laikotarpiu paplitusia Δ idėja. VA žmogui, kuris jautėsi saugus krikšč.-bažn. išganymo tvarkoje ir [tikėjo] išganymu, Δ buvo svetimas. Ir VA → Rota Fortunae vaizdinys dėl tokios „terpės" nebuvo tragiškas. Klasikinės Δ teorijos pėdsakų VA aptinkama, pvz., Izidoriaus Seviliečio raštuose. Tom

Lit.: P. BOITANI, The Tragic and the Sublime in Medieval Lit.e, C. 1989.

Traktatas (lot. *tractatus* – nagrinėjimas), proza parašytas mokslo veikalas, nes VA proza – kitaip nei „suvaržyta" kalba – vienintelė pretenduoja į autentiškumą. Dažnai naudojama (ir parodijuojama) Δ forma buvo dialogas (pvz., *Lucidarius*): mokinys kelia klausimus, mokytojas į juos atsako. – VA Δ pavyzdys yra lot. didaktinis tekstas. Δ taut. kalbomis, ištakomis siekiantys Notkerį Storalūpį (~1000 po Kr.), buvo → verstinė literatūra: greta lot., buvo verčiama arabiški tekstai, pirmiausia iš matematikos, astronomijos ir medicinos sričių. Savarankiška → dalykinė literatūra taut. k. prasideda techninio-praktinio turinio (archit., kalnakasyba, sodininkystė) mokomaisiais tekstais ir iki vėlyv. VA pasiekia visas mokslo sritis: mediciną (apie marą, sifilį), astronomiją, teisę. Brandž. VA teologijoje – atsižvelgiant į naują pasauliečių maldingumą – atsiranda mistinio, katechetinio ir asketinio turinio lit. taut. kalbomis. Šitos dalykinės lit. reikšmę vok. prozos raidai VA tyrėjai vertino santūriai. Vėlyv. VA ryškėja tendencija sudarinėti Δ rinkinius, bet drauge įveikiamas ir formos siaurumas (įterpiamos lentelės, uždavinių rinkiniai, receptai), randasi nauja dalykinio veikalo forma. Plg. → suma. Rie

Lit.: E. WEIDENHILLER, Untersuchungen zur dt.sprach. katechet.Lit. des späten MA.s, Mn. 1965.

Transitional text (angl. – pereinamasis tekstas), → Oral Poetry tyrimuose vartojamas terminas, reiškiantis tekstą, kuris laikomas atsiradusiu pereinant nuo žodinės prie rašytinės poezijos, kai kuris nors žodinėje tradicijoje išaugęs dainų atlikėjas išmokdavo skaityti ir rašyti. Ši prielaida remiasi įžvalga, kad rašytinei tradicijai akivaizdžiai priklausančiuose tekstuose kai kada itin gausu → formulių. Tačiau labiau tikėtina, kad tokiuose tekstuose žodinei tradicijai būdingos kompozicinės priemonės būdavo sąmoningai vartojamos atsižvelgiant į poezijos audialinę recepciją. Voo

Transliatio (lot. – perkėlimas). 1. Šventės perkėlimas (kai sutampa dviejų skirtingų svarbių švenčių datos). 2. Relikvijų pergabenimas (→ hagiografija). 3. Bažn. pareigybininko „perkėlimas" (draudimas Δ taikyti vyskupams). Her

Translatio imperii. Ši iš antikinės tradicijos į VA istoriografiją perimta sąvoka išreiškia požiūrį,

kad imperat. titulą galima perkelti iš vienos tautos kitai (iš Babilono Medijai ir t. t., galiausiai pasiekiant Štaufenus) ir kad su tuo susijusi išskirtinė esamosios imperinės tautos padėtis. VA istoriografija čia remiasi ST *Dan* minima pranašyste apie keturias → pasaulines karalystes. Polit. reikšmės ši idėja įgavo XII a. išplėtotoje kurijos transliacijos teorijoje, iš kurios pop. Inocentas III (jo dekretalijomis ši įleido šaknis į kanonų teisę) Štaufenų–Velfų ginče dėl sosto kildina pop. sprendimo teisę lemti Vok. karaliaus rinkimuose. Mit

Lit.: W. GOEZ, T. i., T. 1958. → Reich.

Translatio studii, t. p. *translatio artium* (VA lot. – mokslų/menų perkėlimas), iš Antikos (pagal → translatio imperii analogiją) kylantis įsivaizdavimas, kad dėl papročių sunykimo lavinimas „keliauja" iš vienos kultūros aplinkos į kitą (dažn. iš Graikijos per Romą į Pranc.). Šia mintimi neretai remtasi ist. legitimuojant kultūrinio dominavimo pretenzijas; tačiau ji buvo siejama ir su mokymu apie keturias → pasaulines karalystes ir šia prasme buvo krikšč. pasaulio pab. laukimo persmelktos universalios ist. sampratos sudedamoji dalis. *Kas

Lit.: F. J. WORSTBROCK, Translatio artium, in: AfKg 47 (1965), 1–22.

Transporto priemonės. Prekinių mainų intensyvumas, krašto reljefas ir kroviniai lemia Δ pobūdį. Svarbiausia VA Δ, ypač gabenant krovinius tolimais maršrutais, buvo nešuliniai gyvuliai. → Tarptautinėje prekyboje pirkliai naudodavo dengtus vežimus (1–5 t), o vietiniam ž. ū. krovinių pervežimui jau brandž. VA naudoti vienos ir dviejų ašių vežimai su gardimis; valstiečių ūkyje pagrindinė traukiamoji jėga buvo jaučiai. Kamanos (IX a.) padidino arklių traukiamąją galią keturgubai (~2500 kg). Vežimų konstrukcija kito ne taip revoliucingai. Privataus (taip pat ir moterų) susisiekimo srityje dominavo jojamieji arkliai; vežimu naudotasi dažn. reprezentacijos tikslams. Vandens keliu (→ jūrų keliai) buvo gabenami stambūs kroviniai. Technikos naujovės leido statyti vis didesnius → laivus: Hanzos laivai XIV a. pr. buvo 60–80 t talpos, o XV a. pr. – jau 200 t. Hun

Lit.: E. REHBEIN, Zu Wasser u. zu Lande. Gesch. des Verkehrswesens bis zum Ende des 19.Jh.s, L. 1984.

Transsubstanciacija → Ostija, Mišios

Trecento (it.), XIV a. Italijoje; taip vadinama muzikos, lit. ir meno istorijos epocha. Din

Trejybės doktrina. Prieš → arijonizmą nukreipta Trejybės dogma, IV–V a. iškelta į Tikėjimo simbolio lygmenį, spekuliatyviai išplėtojama realistinės mokyklos (→ universalijų problema): trijų dieviškųjų asmenų individualumo (jų prigimties vienume) anaiptol nesumenkina viena dieviškoji substancija; veikiau tai trys Dievo egzistencijos būdai pasaulio atžvilgiu: kaip „pradžia be pradžios" Tėvas, kaip istoriškai veikiantis Sūnus, kaip įgalinanti žmogų visa tai pažinti Dvasia. Ir vis dėlto šie trys asmenys „realiai" skiriasi (plg. tikėjimo išpažinimą); Δ yra labiau *mysterium logicum* negu *mysterium salutis*, taigi įsikūnijęs Kristus gali būti pirminis garbinimo objektas. Trejybinį maldos prologą turi Volframo iš Ešenbacho *Willehalm*: „Ane valsch du reiner / du drî unt doch einer".→ Dievas, Kristologija, šv. Dvasia. Wal

Lit.: L. BOFF, Der dreieinige Gott, D. 1987.

Tremtis, Babilono. Tai Judo karalystės gyv. deportacija po jų sukilimo prieš Babilono valdžią; pasak *Dan* 1, 1 ar *2 Kar* 24, 1, žydai (tarp jų ir Danielius) pirmą kartą deportuoti 605 pr. Kr., pasak *Jer* 52, 28 ir t., antrą kartą (t. p. ir Ezekielis) – 598–597 pr. Kr. Nebukadnecaras 587 sugriovė Jeruzalę ir vėl išsivarė žydus į tremtį (plg. *2 Kar* 25). Relig. tremtinių pozicija ST ir NT egzegezei per visą Bažn. ist. buvo gyvas pavyzdys: žydai ne tik ilgėjosi šventojo miesto → Jeruzalės ir Šventyklos apeigų, bet ir griežtai laikėsi relig. papročių; patys tremtiniai ir kraštą ištikusi Δ buvo suvokiami kaip pranašų skelbtas Dievo teismas dėl atsimetimo nuo jo ir nepaklusnumo jam; bet esama ir malonės, kurią per Ezekielį ir Jeremiją tremtiniams pažada Dievas ir ja apdovanoja izraelitus po tremties. Netrukus ši teismo bausmės ir išganymo samprata buvo pritaikyta ne tik Bažn., bet ir atskiro žmogaus gyvenimui: pvz., esama daug liudijimų, kad VA mistikai prašydavo Dievą išvaduoti juos iš šio gyvenimo tremties. LaJ

Lit.: C. F. WHITLEY, The Exilic Age, Lo. 1957.

Tretininkai (vok. *Terziaren*, iš lot. *tertius* – tre-

čias), greta → vienuolių ordinų pirmosios (vyrų) ir antrosios (moterų) atšakų nuo brandž. VA egzistuojantys pasauliečių „tretieji ordinai"; ypač paplitę buvo įv. vardais vadinami dominikonų (pvz., *mantellaten*) ir pranciškonų (pvz., *pinzochere*, *penitenti*) **Δ**. Jie atsirado iš → brolijų, penitentų ir beginų bendruomenių, kurios prisijungė prie vienuolių ordinų. Ypač reikšmingą vaidmenį **Δ** atliko vėlyv. VA It. miestų gyvenime: jie gyveno „pasaulyje", tačiau pagal regulą ir relig. idealus (ypač karitatyvinė veikla ir taikdarystė); nors tuo laikotarpiu būta ir **Δ** vien. Din

Lit.: P. Duval, Über den Ursprung des Dritten Ordens, in: Wort u. Antwort 3 (1962), 192–197. – H. Roggen, Gesch. der franziskan. Laienbewegung, Werl 1971. – M. D'Alatri (Ed.), Il movimento francescano della penitenza nella società med., R. 1980. – A. Benvenuti Papi, „In castro poenitentiae", R. 1990. → Dominikonai, minoritai, penitentai.

Triada (iš gr. *trias* – trejetas) plačiąja prasme reiškia iš trijų dalių sudarytus kūrinius, kurių būta jau sen. gr. lyrikoje; VA lit. **Δ** struktūra ryškiausia, pvz., → kanconos strofoje ir liaudies dainose. Siaurąja prasme **Δ** yra VA airių ir kimrų lit. tipas, taip pat ir kitose tautose aptinkamas žanras, kuriam būdingas trijų elementų (asmenų, ist. ar mitinių įvykių, metrinių, teis. ar medicinos principų ir t. t.) įvardijimas glausta kalbine forma. **Δ** atsiradimą paskatino ir → skaičių magija bei simbolika, tikrai reikšmingi buvo → mnemotechnikos pagrindai. **Δ** pasitaiko grupinių ir pavienių formulių pavidalu, neretai ir kitų kūrinių kontekste, kur jos kaip tiksli informacija yra ne tiek kriptogramiškos, kiek teikia užuominas, nes galėjo remtis klausytojo/skaitytojo išankstiniu žinojimu. **Δ** panaši į germanų → thula. → Trejybės doktrina. Ber

Lit.: I. Morganweg (Hg.), The Triads of Britain, Lo. 1977. – R. Bromwich (Hg.), Trioedd Ynys Prydein, Cardiff, 2, 1979.

Trilaukis ūkis → žemės ūkis

Trimitas (vok. *Trompete*, iš it. *tromba*), varinis siauros menzūros pučiamasis instrumentas, pagal garso aukštį įsiterpianti tarp ragų ir kornetų. Ilgavamzdis **Δ** sen. pranc. buvo vadinamas *buisine*, o vid. vok. aukšt. – *busine*. Kaip (karo) signalinis instrumentas reprezentavo valstybės galią ir buvo naudojamas daugiausia kur nors įžengiant, turnyruose ir pan. Dėl brangių gamybos kaštų iš pr. naudotas rūmų ir riterių aplinkoje, vėlyv. VA ėmė plisti ir tarp miestiečių. Sto

Lit.: H. Heyde, T. u. T.nblasen im europ. MA, Diss. L. 1965.

Trioletas (pranc. *triolet*, iš it. *trio* – trys), epigramiškas vienos strofos pranc. eilėraštis, panašiai kaip → rondelis sudarytas iš 8 aštuonskiemenių jambinių arba trochėjinių dviejų rimų eilučių; pirmąją eilutę atkartoja ketvirtoji, o dvi įžanginės, kuriose glūdi pagr. mintis, pasikartoja pab. (7 ir 8 eil.). Rimų seka: ABaAabAB, rečiau ABbAabAB (3 kartus pasikartoja pirmoji eilutė). **Δ** gyvuoja nuo XIII a. (*Adenet le Roi*). Sto

Trys Karaliai. Pasak IX a. legendos, Kasparas, Melchioras ir Baltazaras, R. šalies išminčiai (*magi*; *Mt* 2) sekė paskui žvaigždę, atvedusią juos prie Išganytojo lopšio į Betliejų. Liaudies tikėjimas išaukštino juos iki karalių. **Δ** interpretuoti ir kaip anuomet trijų žinomų pasaulio dalių simboliai. – Rainaldas iš Daselio 1164 iš Milano į Kelną pargabeno tris kūnus, kurie ten gerbiami kaip **Δ** palaikai. **Δ** atlieka svarbų vaidmenį VA lit., ypač → Kalėdų vaidinimuose. Keliauninkų globėjai; šventė: Viešpaties apsireiškimas (*Epiphanias*, sausio 6 d.). Bg

Lit.: H. Kehrer, Die hl. Drei Könige, L. 1908/09. – Die hl. Drei Könige (Katalog), Kö. 1982.

Trishagionas (gr. – triskart šventas), gr. (*Agios ho yheos*...) ir lot. (*Sanctus deus*...) giedama nebiblinė atkarpa iš Didžiojo Penktadienio pirmosios → improperijos; pagal Bizantijos pavyzdį ir per → senąją ispaniškąją bei sen. → gališkąją liturgijas **Δ** buvo perimtas Romos liturgijoje. Schl

Tristano tema. Dėl didelių tradicijos spragų VA itin paplitusio pasakojimo apie Tristaną ir Izoldą kilmė ir ankstyv. formos iki šiol nėra pakankamai išaiškintos: pirmiausia protagonisto vardu ir panašių motyvų pasakojimais (ypač *Diarmaid ir Grainne*, Airija X a.) besiremiančios teorijos apie **Δ** keltišką (salų) kilmę (Š. Britanija?, Velsas?, Kornvalis?) pastaruoju metu vėl laikomos nepatikimomis. Seniausiuose, tik iš dalies išlikusiuose **Δ** kūriniuose pasakos motyvų bei antik. elementų

turintis pasakojimas, iš principo prieštaraujantis optimistiniam kurtuaz. laikų žmogaus pav., interpretuojamas nusikalstamo elgesio (Béroulio *Roman de Tristan*, po 1160) arba visas visuomenės normas atmetančio veržimosi į laimę (Tomo (iš Bretanės?) *Roman de Tristan*,1155/1180) prasme. Praėjus ~40 metų po dar gana senoviško vid. vok. aukšt. Eilharto iš Obergės *Tristrant* pasirodymo, Gotfrydas Štrasburgietis ~1210 suteikė Δ klasikinę formą. Nė vienas sekėjų (Ulrichas Tiurheimietis, ~1235; Henrikas Freibergietis, ~1290) nė iš tolo nepriartėjo prie Gotfrydo subtilaus kalbos meniškumo ir problemos gelmės. Pranc. eiliuoti Tristano romanai plito Skand. (norv. Brolio Roberto *Tristrams saga*, ~1226; islandų Δ) ir Angl. (*Sir Tristrem*, XIII a. pab.), o ~1230 irgi Pranc. kaip Lanceloto–Gralio ciklo papildymas atsiradęs *Tristan en prose* buvo populiarus iki pat XVI a. pr. ir formavo literatūrą It., Pranc. ir Angl. (*Boke of Syr Trystrams de Lyones*, įėjęs į Thomo Malory *Le Morte Darthur*, ~1470). Del

Lit. Schoepperle-Loomis, Tristan and Isolt. A Sudy of the Sources of the Romance, I–II, NY. ²1960. – G. Raymaud de Lage, Les romans de Tristan au XIIᵉ siècle, in: GRLMA, IV/1, 1978, 212–230. – R. La Thuillère, Le Roman de Tristan en prose, in: Ibid., 601–609. – D. Delcorno Branca, Per la storia del Roman de Tristan in Italia, in: Cultura Neolatina 40 (1980), 1–19. – G. Weber/W. Hoffmann, Gottfried von Straßburg, St. ⁵1981. – P. K. Stein, Tristan, in: V. Mertens/U. Müller (Hgg.), Ep. Stoffe des MA.s, St. 1984, 365–394. – A. Stevens/R. Wisbey (Ed.), Gottfried von Strassburg and the med. Tristan Legend, C. 1990. – Žurn.: Tristania.

Tritonis (gr./lot.), trijų pilnų tonų intervalas, → bažnytinių tonų → diatoninėje sistemoje susidarantis tarp F ir h. → Solmizacijos teorija → kaip „mi contra fa" (vėlesnis pavadinimas: „diabolus in musica") draudė, jis buvo laikomas klaidingu sąskambiu, bet jo buvo galima išvengti pažeminus h iki b (susidaro grynoji kvarta). Vis dėlto galima įrodyti, kad Δ skambėdavo sukcesyviai ir simultaniškai. Schl

Lit.: R. Hammerstein, Diabolus in Musica, Bern 1974.

Trivialioji literatūra, nepretenzinga pramoginės lit. forma, kuriai būdinga meninių ambicijų stoka, masinis paplitimas ir orientacija į skaitytojo poreikių rinką. Šia moderniąja prasme Δ termino taikymas VA yra problemiškas ir neįprastas, tačiau, pvz., vėlyv. VA nuotykių ir meilės romanų → prozaizacijos šiam Δ apibrėžimui gan artimos. Rih/Din

Trivium → artes liberales

Trobairitz (sen. provans.), mot. *trobador* (→ trubadūras) forma; kompozitorė ir poetė. Δ vadinamos Provanso poetės, paliudytos trubadūrų veikimo srityje. Joms priskiriama apie 20 kūrinių, kuriuose pastebima savita vaidmenų (tarp kitų ir moters aktyvumo) samprata. Žymiausia Δ yra ist. vienareikšmiškai neidentifikuojama Comtessa (Beatričė) de Dia. *Kas

Lit.: M. Bogin, The Women Troubadours, Lo. 1976. – P. Bec, T. et chansons de femme. Contribution à la connaissance du lyrisme féminin au MA, in: Cahiers de Civilization Méd. 22 (1979), 235–262. – I. Kasten, Weibliche Rollenverständnis in den Frauenliedern Reinmars u. die Comtessa de Dia, in: GRM 37 (1987), 227–245. – U. Peters, Frauenlit. im MA?, in: GRM 38 (1988), 35–56. – K. Staedtler, Altprov. Frauendichtung, Hei. 1990. – A. Rieger, T., T. 1991.

Trobar clus/Trobar leu (sen. provans. – „uždaras", tamsus, užšifruotas / „lengvas", suprantamas poezijos kūrimas), dviejų pagr., tarpusavyje priešingų → trubadūrų lyrikos stilių pavadinimai. *Trobar clus* yra vienas iš tamsiųjų stilių, kurio atstovai stengėsi rasti kuo įmantresnių, daugiareikšmiškesnių, mįslingesnių ir todėl nelengvai suprantamų raiškos formų, o *trobar leu* (dar *t. leugier* ir *t. pla*) atstovai vengė retų, daugiareikšmių žodžių ir sudėtingų stilistinių figūrų, nes siekė stiliaus ir minčių eigos skaidrumo, suprantamumo bei lengvumo. Abu stiliai pagrįsti VA → retorikos konceptais: *trobar clus* remiasi → ornatus difficilis, o *trobar leu* – *ornatus facilis* arba *sermo levis*. Pavyzdinis *trobar clus* atstovas, tegul ir ne teoretikas, yra Marcabru; ryškiausias *trobar leu* reprezentantas – Bernardas iš Ventadorno. Iš eilėraščio, kur vyksta disputas tarp Raimbaut d'Orange ir Giraut de Bornelh, galima suprasti, kad *trabor clus* atmetamas ir atsižvelgiant į publiką, kuriai priimtinesnis *trobar leu*. Tarp įv. tamsiojo stiliaus formų šalia *trobar clus* ypač išsiskiria *trobar ric* („turtingas", išskirtinis kūrimas), kurio šalininkai atiduodavo pirmenybę ne turiniui, o formos grožiui; jie kruopščiai parinkdavo

žodžius, gludindavo frazę ir siekdavo malonaus skambesio (žymiausias poetas – Arnaut Danielis). → Stiliaus rūšys. *Kas

Lit.: D. SCHELUDKO, Beiträge zur Entstehungsgesch. der altprov. Lyrik, in: Archivum Romanicum 15 (1931), 137–206. – E. KÖHLER, Zum t. c. der Trobadors, in: IDEM., Trobadorlyrik u. höf. Roman, B. 1962. – L. POLLMANN, T. c. Bibelexegese u. hispano-arab. Lit., Mn 1965. – U MÖLK, T. c. – T. l. Studien zur Dichtungstheorie der Trobadors, Mn. 1968. – A. RONCAGLIA, „T. c.“: discusione aperta, in: Cultura Neolatina 29 (1969), 5–55.

Trojos tema. Trojos karo istorija VA buvo vienas mėgstamiausių pasakojimo objektų. VA tradicijos šaltinis buvo ne Homeras, kurio težinotas tik vardas arba prasta lot. sutrumpinta versija (*Ilias latina*; tariamai Pindaro iš Tėbų), o du tariamų Trojos karo dalyvių fiktyvūs liudijimai: kretietis Dictys (originalas gr., IV a. po Kr. lot. vertimas – Liucijaus Septimijaus *Ephemeris belli Troiani*) dėsto graikų požiūrį, frygas Dares (gr. originalas dingęs, V–VI a. anon. lot. vertimas: *Historia de excidio Troiae*) – trojėnų. Vėlyv. Antikos tekstu (IV–VI a.) remiasi ir VA anon. prozos romanas *Excidium Troiae* (IX a.). – Trojėniškoji romėnų kilmė VA skatino sudarinėti įv. Trojos genealogijas, kurių tikslas buvo parodyti bendrą kilmę ir lygiavertiškumą su Roma (plg. → Romos temos literatūra, kilmės legenda); tuo pasižymi frankiškoji Trojos legenda, pirmą kartą užfiksuota Fredegaro kronikoje (čia įterpta Dareso pasakojimo santrauka, pavadinta *Historia Daretis Phrigii de origine Frankorum*). VA simpatijos trojėnams lėmė, kad pirmenybė buvo atiduodama Dareso, o ne Dictyso pasakojimui. – Poetinė Δ plėtotė prasideda XII a.: VA lot. tekstai pavyzdžiu ima Vergilijaus *Eneidą* ir labai vertina trumpumą: *Pergama flere volo* (45 distichai, *Carmina burana* ir daugybėje kitų rankr.), *Fervet amor Paris* (27 distichai), Hugono I Orleaniečio *Urbs erat illustris* (29 distichai), Pierre'o de Saintes *Viribus arte nimis* ir pirmiausia Simono Kapros Aurėjos trumpasis Iliados epas (221 distichas). Trojos žlugimas šiuose tekstuose dažnai vaizduojamas kaip → vanitas pavyzdys. VA lot. Trojos epų tradiciją pradeda Juozapas Iscanus (iš Eksterio), kuris ~1189, remdamasis Daresu (pab. – ir Dictysu), pavyzdiniu hegzametru sukuria *Ylias*. Dareso pasakojimas yra ir pagr. Alberto iš Stadės epo šaltinis (1249; 1660 distichų). – Apie 1165 Benoît iš šv. Mauro vien. sukuria sen. pranc. *Roman de Troie* (30108 porinio rimo aštuonskiemenės eilutės), tikriausiai skirtą Eleonorai iš Puatjė. Jis iš esmės irgi remiasi Daresu, o pab. – Dictysu, bet tekstą išplečia ir papuošia. Pabrėžiami meilės epizodai (Jasonas–Medėja, Achilas–Poliksena ir kt.) ir mūšių scenos, naudojant stereotipinę aprašymo techniką. Po Trojos žlugimo aprašymo pridedamas trumpas pasakojimas apie Pyro ir Andromachės konfliktą ir Odisėjo klajones bei mirtį. Epas baigiasi Odisėjo sūnų (Telegono, Telemacho) ir Andromachės sūnų susitaikymu. Šis kūrinys turėjo didelį pasisekimą (39 rankr.) ir tapo pagrindu daugybei kitų tekstų: vid. nyd. Jokūbo Merlantiečio *Historie van Troyen* (~1260; apie 40 000 eilučių); anon. it. prozinei versijai *Istorietta Troiana* (XIV a. pr.); Binduccio dello Scelto it. prozos pasakojimui; *The Seege or Batayle of Troye* (vid. anglų k; XIV a. pr., 2 000 rimuotų eilučių); t. p. vertimai į isp. ir gr. kalbas. Benoît tekstu remiasi ir Guido delle Colonne lot. prozos variantas (*Historia destructionis Troiae*, 1287), kuris savo ruožtu turėjo didžiulės įtakos Filippo Ceffi (1324) ir Mazzeo Bellebouni (1333) it. vertimams, 1479 vid. nyd. prozinei versijai, vid. nyd. Raoulio Lefevres perdirbiniui (išspausd. 1485), vid. anglų Johno Lydgate'o *Troy Book* (30 117 eilučių, 1420, išspausd. 1513). – Vok. Δ plėtoti pradeda Hermano iš Tiuringijos (XII a. pr.) užsakytas Benoît vertimas, atliktas Herborto iš Friclaro. Benoît tekstas imtas pagrindu ir Konrado Viurcburgiečio epui *Der Trojanische Krieg* (~1280, Bazelio katedros kantoriaus Dytricho užsakymu), kuris nutrūksta po 40 424 eilučių, bet buvo užbaigtas anon. autoriaus, papildžiusio jį 9436 eilutėmis. Konradas išryškino viduramžiškus bruožus, herojus vaizduoja riteriais, o mūšius – dažnai kaip atskiras riterių kovas. Manytina, kad didžiuliam teksto pasisekimui lemiamos įtakos turėjo kalbinės raiškos kokybė (Konradu remiasi ir Ulricho Füētrerio *Trojanerkrieg* jo rinkinyje *Abenteuerbuch* [1473–1478]). Tik vienu rankr. išliko vad. *Göttweiger Trojanerkrieg* (XIV a. pr.; 156 eilutės), kur justi stipri Artūro ir Dytricho legendų įtaka.

Autorius skelbiasi esąs Volframas iš Ešenbacho, o šaltinio klausimas nėra išaiškintas. Laisvą Guido teksto variaciją (pasinaudodamas Konrado epu) 1392 sukūrė Hansas Mairas iš Nerdlingeno; tais pačiais šaltiniais rėmėsi Heinrichas Gutevruntas (iš Braunšveigo). Tarp daugybės anon. vok. Guido teksto perdirbinių galima išskirti 6 variantus. Konrado Viurcburgiečio ir Guido tekstų dvasia sukurti du prozos variantai: *Buch von Troja I* ir *Buch von Troja II*. – Savarankiški Δ kūriniai: vid. nyd. Segherio Dieregotgafo (XIII a.) *Het Priel van Troyen* ir sen. skand. *Trojumannasaga* (Dareso pasakojimo pagrindu). Δ skirtų kūrinių yra ir slavų kalbomis. Ebe

Lit.: H. Dunger, Die Sage vom trojan. Kriege in den Bearbeitungen des MA.s, L. 1986. – W. Greif, Die ma. Bearbeitung der Trojanersage, 1885. – E. N. Griffin, Dares u. Dictys, 1907. – M. Klippel, Die Darstellung der Trojanersage in der Geschichtsschreibung u. Dichtung vom MA bis zur Renaissance in Frkr., 1936. – K. Schneider, Der Trojan. Krieg im späten MA, B. 1968. – G. Angeli, L'Eneas e i primi romanzi volgari, Mi 1971. – R. Lorenzo, Da Ilíada a Crónica troiana, in: V. Beltræn (ed.), Actas del I Congreso de la Asociacķon Hispįnica de Lit.a Med., Ba. 1988, 101–116. – S. McKendrick, The Great History of Troy, in: Journal of the Warburg and Courtauld Institutes 54 (1991), 42–83.

Troparas, → tropų rankr. rinkinys; kaip savarankiškas rankr. tipas dažnai būna sujungtas su → sekvenciaru (prozaru); kaip *corpus* dažnai išlikęs stambiuose rankr. kartu su → Mišių (→ cantatorium, gradualas) arba Oficiumo (→ antifonaras) giesmėmis; kartais Δ būna pateikiami greta tropinių giesmių, atitinkamose liturgijos vietose ir praktiškai ištirpsta minėtose rankr. rūšyse. Tropų repertuaras paprastai prasideda Kalėdų → *Introitus* tropais, o kiti gali būti pateikti pagal liturgijos reikmes *de tempore* ir *de sanctis* arba pagal giesmių tipus (*proprium* ir *ordinarium*). Schl

Lit.: H. Husmann, Tropen- u. Sequenzenhandschriften, Duisburg 1964. – R.-J. Hesbert, Le Tropaire-Prosaire de Dublin, Rouen 1970.

Tropas (gr. *tropos* – posūkis), vaizdingas posakis, pvz., → alegorija, metafora, personifikacija, mįslė ir t. t. → Colores retorici. Din

Tropus. 1. VA muzikos teorijoje – *modus* ir *tonus* (→ tonas) sinonimas, vartojamas nusakyti oktavoms, kurios veda prie 8 → bažnytinių tonų sistemos. 2. Muzikos praktikoje Δ nuo VI a. reiškia bažn. ir pasauliet. aplinkoje skambančią muziką, suprantamą kaip pavienių melodinių frazių seką. 3. Nuo Karolingų laikų ši sąvoka įgauna kitą turinį: Δ pradedami vadinti naujai sukurti ir komponuoti priedai, kurie įv. regionuose skirtingai apipina plačiai paplitusį → choralą, ne tik kaip didžiųjų švenčių melodijų ir tekstų išdabinimai, bet dažnai ir kaip nustatytojo tekstų turinio interpretacijos ir pagyvinimai. Tropavimo forma priklausė nuo esamo choralo sąlygų: melizmiškai puošnios giesmės, antai → Aleliuja ir ofertoriumas iš *Proprium missae* (→ Mišios), → Kyrie eleison iš *Ordinarium missae* ir nakties oficiumo → responsoriumai teikė galimybę melizmas skaidyti į paskirus tonus ir paversti skiemeniniu tekstu; paprastesnės antifoninės giesmės (pvz., → Introitus) ir žodingesnės *Ordinarium missae* giesmės galėjo būti praplėstos įžanginėmis arba įterptinėmis atkarpomis. Δ meno klestėjimo laikotarpiu, IX–XI a., ryški tendencija Δ ir choralą prasmingai ir organiškai susieti tekstu ir muzika. Per VA ši nuo atsiradimo sąlygų priklausoma sąsaja susilpnėjo, ir Δ įgavo savarankišką formą, bet drauge ėmė retėti tropų kūrimas. Tik *Editio Vaticana* prie *Kyrie* melodijų pridėtuose pavadinimuose (*Lux et origo*, *Fons bonitatis* ir kt.) ir giesmėse, kilusiose iš → *Benedicamus domino* atleidimo formulių strofinių priedų (žinomos yra *Resonet in laudibus*, vok. *Joseph, lieber Joseph mein*; → bažnytinė giesmė), VA tropai pasiekė NA. Schl

Lit.: R. Rönnau, Die Tropen zur Gloria in excelsis Deo, Wie. 1967. – P. Evans, The early Trope Repertory of Saint Martial de Limoges, Princeton 1970. – G. Weiss, Introitus-Tropen I: Das Repertoire der südfranz. Tropare des 10. u. 11. Jh.s, Kassel 1970. – E. Odelman, Comment a-t-on apelé les tropes?, in: Cahiers de civilisation méd. 18 (1975), 15–36. – Corpus Troprum I. Tropes du propre de la messe. 1. Cycle de Noël, Sto. 1975. – Corpus Troporum II. Prosules de la messe. 1. Tropes de l'alleluja, Sto. 1976. – A. E. Planchart, The Repertory of Tropes at Winchester, Princeton 1977. – R. Jacobsson (Ed.), Pax et Sapientia. Studies in Text and Music of Liturgical Tropes and Sequences in Memory of G. Anderson, I–II, Sto. 1986. – A. E. Planchart, On the Nature of Transmission and Change in Trope Repertoires, in: JAMS 41 (1988), 215–249. – A. Dennery, Le chant postgrégorienne. Tropes, séquences et prosules, 1990. – A. Haug, Zur Musik der ältesten Ostertropen, in: Feste u. Feiern im MA, Sigmaringen 1991, 169–281.

Trubadūrai (sen. provans. *trobador*, veikiausiai iš VA lot. *tropus* – radėjas; dainų kompozitorius ir kūrėjas), taip vadinami nuo XI a. pab. P. Pranc. dvaruose, vėliau XII–XIII a. ir Š. Isp. bei It. veikę dainų kūrėjai, kurie savo poeziją kūrė vad. *langue d'oc* kalba, paisydami sudėtingų VA retorikos ir poetikos taisyklių. Tarp ~350 ist. paliudytų Δ būta lit. ambicijų turėjusių bajorų ir valdovų (Akvitanijos Vilhelmas IX, Jaufre Rudelis, Raimbaut d'Orange, Aragono kar. Alfonsas II), kurie drauge buvo ir Δ mecenatai, o t. p. ir žemiausios kilmės profesionalių kūrėjų (Cercamonas, Marcabru, Bernardas iš Ventadorno, Giraut de Bornelh), kuriems jų menas buvo pragyvenimo šaltinis. Δ poetinių siužetų įvairovę rodo plačiai išsišakojęs, taip pat ir moralės kritikos, politikos bei religijos temas apimantis žanrų spektras. Tačiau lit. diskusijos centre vis dėlto yra meilė. Iš kontroversiško, varžymosi ir konkurencijos dvasia vykstančio ginčo dėl „tikrosios“ meilės (→ fin'amor) apibrėžimo iškyla specifinis meilės konceptas, → tarnavimas damai, tampantis vyraujančia lyrikos paradigma. Savo nepaprastai išplėtotu eilėdaros menu (→ kancona) ir meilės sampratomis Δ turėjo lemiamos įtakos VA lyrikai, pradedant Š. Pranc. → truverais, tęsiant vok. → minezingeriais, baigiant → dolce stil nuovo, ir šitaip paliko ryškų pėdsaką Europos lit. ir kultūros istorijoje (→ amor courtois). → Meilės literatūra, provansiečių kalba, razo, trobairitz, trobar, vida. *Kas

Lit.: PC. – A. Jeanroy, La Poésie lyrique des Troubadours, I–II, P. 1934. – E. Köhler, Trobadorlyrik u. höf. Roman, B. 1962. – L. Pollmann, Die Liebe in der hma. Lit. Frkr.s, F. 1966. – M. de Riquer, Los trovadores. Historia literaria y textos, I–III, Ba. 1975. – L. T. Topsfield, Troubadours and Love, C. 1975. – U. Mölk, Trobadorlyrik, 1984. – E. Baret, Les troubadours, 1990. → Provansiečių kalba, trobar.

Truchseß (vok., iš sen. vok. aukšt. *truhtsazzo* – kas sėdi būrio priešaky) vadovavo keturioms ūkio pareigybėms ir nuo Merovingų laikų turėjo rūpintis karališkuoju stalu; pavaldus keturių → rūmų pareigybių vyresniajam. Sto

Trumpoji eilutė (vok. *Kurzzeile* arba *Kurzvers*), trumpas, 5 arba mažiau → kirčiuotų skiemenų turintis metrinis vienetas; neretai dvi Δ (kaip → Anvers ir → Abvers) – priklausomai nuo skiemenų, kirčių ir → kadencijų skaičiaus – įv. jungiamos į vieną dviejų dalių → ilgąją eilutę. Germ. → raidžių rimo ir VA vok. epų strofoje Δ atliko labai svarbų vaidmenį. Krü

Truverai (sen. pranc. *trouvère* atitinka sen. provans. *trobador*), Š. Pranc. dvaruose nuo XII a. gyvenę poetai, rašę savo dainas → trubadūrų pavyzdžiu, bet *langue d'oïl* kalba. Jų poezijos dėmesio centre – trubadūrų išskleistas → tarnavimo damai konceptas. Tačiau Δ rūpėjo ne tiek gilintis į šios meilės sampratos turinį, kiek pasiekti kuo tobulesnį formos virtuoziškumą, plėtojant jau esamus motyvus ir jų kompleksus. Δ (tarp jų Chrètienas iš Trua, Cononas de Béthune, Grace Brulé, Blondelis de Nesle, kar. Ričardas Liūtaširdis) manieringa kūryba ir formos, ir turinio prasme smarkiai paveikė vok. → minezangą. *Kas

Lit.: R. Guiette, D'une poésie formelle au MA, in: Revue des sciences humaines 54 (1949), 61–68. – R. Dragonetti, La technique poétique des trouvères dans la chanson courtoise, Brügge 1960. – P. Zumthor, Essai de poétique méd., P. 1972. – H. Räkel, Die musikal. Erscheinungsform der Trouvèrepoesie, Bern 1977. – R. Nelli, Troubadours et Trouvères, 1979. – D. Rieger, Ma. Lit. Frkr.s, II, St. 1983. → Meilės lyrika.

Tūkstantis ir viena naktis, žinomiausias rėminės kompozicijos arabų pasakojimų rinkinys (atsirado ~1000 Bagdade, ~1200 paliudyta Egipte; remiasi indų ir persų šaltiniais; galutinai susiformavo XV a. pab.). Arab. tekstas VA plito daugiausia žodžiu, o pasakojimų skaičius ir eilės tvarka nebuvo nusistovėję: buvo galima istorijų pridurti, praleisti arba pakeisti vienas kitomis. Pasakojimas apie Šecherezadą VA nebuvo išverstas nė į vieną Eur. taut. kalbą, bet Pirėnų p-lyje, kur per visus VA greta gyveno krikščionys, musulmonai ir žydai, ji turėjo būti žinoma gana anksti; iš čia paskiri pasakojimai galėjo plisti į Pranc. ir Vok. Kiti tarpininkai galėjo būti kryžininkai ir pirkliai, su arabų pasakojimais susidurdavę tiesiogiai arba per Bizant. Kai kurių Δ temų galima įžvelgti ir VA vok. bei pranc. lit., tik nepamirština, kad dauguma šių pasakojimų pasitaiko ir kituose rytietiškuose rinkiniuose, todėl kiekvieną atvejį reikia tikrinti. → Pasakos. Gie

Lit.: R. Marsan, Itinéraire espagnol du conte méd, P. 1974.

Tulė (*Thule*), taip gr. geografai ir jūrų keliautojas Pitėjas iš Masilos (~350–320 pr. Kr.) vadina kraštą, kuris yra už 6 dienų plaukimo į š. nuo Britanijos. Augusto laikų poetai šį žodį frazeologiškai vartoja šiauriausio pasaulio krašto prasme (*ultima Thula*). Nuo VI a. Δ tapatinama su Skand.; VA Δ konkrečiąja prasme buvo laikoma Islandija, tačiau kartais ir Šetlendo salos, o ypač Norvegija. Kras

Lit.: M. CARY, Die Entdeckungen der Antike, 1966.

Tunika, šventoji. Kristaus → relikvija, t. y. nesiūtas nukryžiavimo drabužis (*Jn*), Bažn. neišardomos vienovės simbolis. Δ turėjimo pretenzijas VA yra reiškusi Roma, Tryras, Vitembergas ir kt. miestai, kurdami legendas apie drabužio išlikimą (*Orendel*), o Δ išstatant būta diskusijų ir ginčų dėl relikvijos autentiškumo. Gai

Turgus, rinka (vok. *Markt*, iš VA lot. *marcatus*, *-um*, *forum*). Vok. „Markt" VA reiškė ir teisės instituciją, ir → ūkinio gyvenimo reiškinį, ir konkrečią vietą, kurioje vykdavo Δ. Δ regalija iš pr. nepriklausė karaliaus → regalijoms; tokia ji tapo tik R. frankų imp., IX a. karaliui šiam tikslui paskelbus separatinę taiką. Visam Δ metui, apėmusiam ir atvykimo bei išvykimo laiką, kaip taikos simbolis būdavo pastatomas kryžius. Δ metui, pritaikyta teisė išsirutuliojo iš pirklių teisės ir daugeliu aspektų tapo → miesto teisės šaltiniu. Brandž. VA Δ teisė vis labiau tapo monopoline su sandėliavimo ir sėslumo prievolėmis. → Jomarkas, mugė. Schu

Lit.: W. STEIN, Handels- u. Verkehrsgesch. der dt. Kaiserzeit, B. 1922 (Repr. 1967). – La foire. Recueils de la Société Jean Bodin, V, Bru. 1953. – W. SCHLESINGER, Forum, villa fori, ius fori, in: IDEM, Mitteldt. Beiträge zur dt. Verfassungsgesch. des MA.s, Gö. 1961, 275–305. – P. SCHÖLER (Hg.), Das M.problem im MA, in: Westfäl. Forschungen 15 (1962), 43–95. – H. BÜTTNER, Die Bremer M.urkunden von 888 u. 965 u. die otton. M.rechtsentwicklung, in: Bremische Jb. 50 (1965), 13 ir t. – K. FEHN, Der M. als Frühform d. europ. Stadt im MA, Gö. 1973. – M. MITTERAUER, M. u. Stadt im MA, St. 1980. → Mugė, miestas, ūkis.

Turkai, Centrinės Azijos tautos, iš kurių ankstyv. VA į Europą įsiveržė → hunai ir avarai. Osmanai XIII a. pab. buvo stipriausi tarp Δ; jie nugalėjo Bizant., Serbiją ir Bulgariją, o 1396 ties Nikopoliu sumušė didžiulę europiečių Kryžiaus žygio kariuom. Mechmedas II 1453 užėmė Bizant. ir Balkanus, ir tai sukėlė gr. mokslininkų bėgimą į V., kas laikoma svarbiu postūmiu → humanizmo raidai. VA pab. Δ kėlė didžiausią pavojų Eur. → Islamas, Rytai, turkų temos literatūra. Din

Lit.: B. SPULER (Hg.), Hb. der Orientalistik, I, 5,1, 1963. – E. WERNER. Die Geburt einer Großmacht, die Osmanen (1300–1381), B. 1966. – H. INALCIK, The Ottoman Empire, NY. 1973.

Turkų temos literatūra. 1453 kritus Konstantinopoliui ir Osmanų imp. plečiantis į V. (Vienos apgultis 1529), „turkų pavojus" tapo poezijos ir publicistikos objektu. Nesuskaičiuojamoje daugybėje dainų, brošiūrų, „turkų knygelių" ir turkų vaidinimų buvo vaizduojamas pavojus, raginant krikščionis vienytis, šaukiant juos į Kryžiaus žygį. Šie raštai yra dažnai ir aktualioji kritika, ir polemika su esamais krikšč. Priešininkais. Turkai čia atlieka provaizdžio funkciją (pvz., Liuterio raštuose). F/O

Lit.: C. GÖLLNER, Turcica. Die europ. Türkendrucke des 16. Jh.s, I–III, B., Baden-Baden 1961–1981. – IDEM., Die Türkenfrage in der öffentl. Meinung Europas, Baden-Baden 1978. – W. SCHULZE, Reich u. Türkengefahr im späten 16. Jh, Mn. 1978.

Turnyras (vid. vok. aukšt. *turnei*, iš sen. pranc. *tornoi*), VA ginkluotos kovos pratybų ir dvaro bei riterių reprezentacijos forma, kurią vėlyv. VA perėmė ir miestai. Δ tradicija atsirado romaniškoje erdvėje, iš kur ji (t. p. ir terminija) XI a. vid. ėmė plisti į kitus kraštus (pirmas paliudijimas Vok. – Viurcburgas, 1127). Δ – tai sportinė žaidybinė dviejų dažnai didelių raitelių būrių mūšio simuliacija. Pirminė pratybų intencija (pasirengimas „rimtam atvejui") netrukus buvo nustelbta išskirtinės, stilingos ir ištaigingos pramogos. Per šitas parodomąsias kovas dalyviai galėdavo pademonstruoti savo gebėjimus valdyti ginklą ir žirgą, taip pat drąsą; jauni, dar nežinomi riteriai galėdavo pasirodyti kokie esą šaunūs prieš savo ponus. Neturtingesniems dalyviams Δ suteikdavo ir šansą praturtėti, nes nugalėtojui paprastai atitekdavo įveiktojo ginkluotė, – tiesa, ypač kilnus gestas būdavo tokio laimikio atsisakyti. Reikia skirti Δ, kurie buvo rengiami pratybų tikslais, → tarnavimo damai rėmuose, dėl garbės arba dėl laimikio. Paprastai buvo kaunamasi bukais ginklais, bet lit. ir

kronikų tekstuose esama nemažai duomenų apie sunkius sužalojimus ir mirties atvejus. Bažn. Δ nepritarė, ne kartą juos draudė, bet nesėkmingai. Išsamiai Δ aprašomi, pvz., *Tournoi de Chauvency* ir Ulricho Lichtenšteiniečio kūryboje. – Greta Δ būdavo rengiami *buhurt* (sen. pranc. *bohort*), raitelių būrių kautynės, tačiau čia būdavo nenaudojami nei ginklai (tik medinės lazdos), nei šarvai; kai kada *buhurt* būdavo vadinama pasirengimu Δ arba jo alternatyva, bet dažnai taip vadindavo ir rimtas riterių būrių kovas (→ puneiz). Tuo tarpu *tjoste* (sen. pranc. *jouste*) reiškė tik dvikovą, – turnyrinę arba tikrą. Čia reikėdavo priešininką ieties smūgiu išmušti iš balno ir paskui įveikti kaunantis kalavijais pėsčiomis. Kartais Δ vykdavo kaip tokių *tjoste* serija. → Sportas. Kro

Lit.: F. Niedner, Das dt. Turnier im 12. u. 13. Jh, B. 1991. – R. Harvey, Moriz von Craun and the Chivalric World, O. 1961. – P. Czerwinski, Die Schlacht- u. Turnierdarstellungen in den dt. höf. Romanen des 12. u. 13. Jh.s, Diss. B. 1976. – J. Fleckenstein (Hg.), Das ritterl. Turnier im MA, Gö. 1985. – J. Barker, The Tournament in England 1100–1400, Woodbridge 1986. – J. Bumke, Die höf. Kultur, Mn. 1986, 342–379. – R. Barker/J. Barker, Tournaments, Joust, Chivalry and Pageant in the MA, Woodbridge 1989.

Turnyrų knygos, XV a. pab. siekiantys ist. turnyrų kovų (pav.) atvaizdavimai; išlikę tik iš XVI a., pvz., imperat. Maksimilijono I *Freydal* (~1515). Din

Lit.: W. Jackson, The Tournament and Chivalry in German Tournament Books, in: Ch. Harper-Bill/R. Harvay (Ed.), The Ideals and Practice of Med. Knighthood, Woodbridge 1986, 58–68.

u

Übermuot (vid. vok. aukšt. – išpirkima, plg. lot. *superbia*), charakterio savybė arba momentinė sielos būsena, peržengianti lauktiną ar doroviškai leistiną ribą elgesio, kuris kurtuaz. visuomenėje yra priimtinas apginant → garbę, paremtą kilme arba riterišku laidavimu. Bažnytinė lit. (pirmiausia nuodėmių katalogai) Δ kritikuoja kaip pasipūtimą, kenkiantį sielos išganymui. → Riterių dorybių sistema, yda. Gai

Ubi sunt (lot.), retorinis klausimas apie praeities dalykus arba asmenis (dažnai išvardijant ist., lit. bei mitų veikėjus), turinti parodyti žmogiškosios egzistencijos nepastovumą. Žinomas jau Biblijoje ir antikinėje lit., dažnai aptinkamas VA lot. ir taut. kalbomis rašytoje lit (Villon). Gie

Lit.: M. Loborio, Contributi alla storia dell' „Ubi sunt", in: Cultura Neolatina 20 (1960), 141–209. – R. Else, Sic transit gloria mundi, in: DA 34 (1978), 1–18.

Ugnis → elementai, keturi

Ūkininko patarėjas (vok. *Bauernpraktik*), kalendorius, kuriame greta bažn. švenčių, šventųjų vardadienių ir dienų, palankių medicininėms praktikoms (→ kraujo nuleidimas, vidurių laisvinimas, taurių dėjimas), žemdirbiui ūkininko taisyklių dvasia („Sėk kviečius per Egidijų / miežius avižas per Benediktą, sėk žirnius per Jurgį / lęšius vikius per Pilypą") pateikiami patarimai sėjos, derliaus ir kt. klausimais bei orų prognozės. Wal

Lit.: A. Hauser, Baumregeln, 1973.

Ūkis (vok. *Wirtschaft*). Ankstyv. VA ūkinis gyvenimas Eur. vyko pirmiausia mažuose, autarkiniuose vienetuose (→ žemėvalda, → vilikacijos sistema). Δ pagrindas buvo → žemės ūkis, priklausomas nuo geologinių ir klimato sąlygų, kurių pablogėjimas dažnai sukeldavo → badą. Jau vien dėl ribotų susisiekimo galimybių ir visuot. nesaugumo dėl → karų, nesantaikos (→ Fehde), plėšikavimų ir kt., → prekyba ir pinigų apyvarta (→ monetų kalyba) atliko labai menką vaidmenį, nors gyvavo toliau (palaikoma ir žydų prekybininkų) ir tautų kraustymosi metu, žlugus gerai išplėtotai Antikos Δ sistemai. – Augant → gyventojų skaičiui, brandž. VA situacija pakito: buvo kolonizuotos naujos terit. (→ žemės įsisavinimas, Rytų kolonizacija), atnaujinti → keliai, suklestėjo → miestai kaip → turgų, amatų ir prekybos centrai, dėl to suintensyvėjo → technikos raida, sustiprėjo finansų Δ ir bankininkystė; atsirado pirmosios → kapitalizmo formos. Nors žemdirbystė ir gyvulininkystė išliko Δ stuburu, bet iš miestų kilo dinamiškos pažangos impulsai: pirkliai ir amatininkai pradėjo dalyvauti lemiant gyvenimo raidą, jų → sąmoninga veikla ir pelno siekis formavo visų NA Europos pamatus. Darbo pasidalijimas ir masinė gamyba tarpregioninei rinkai buvo „proto-" arba „pirmosios industrializacijos" ženklai, pasirodę pirmiausia It. miestuose; daugelyje amatų gamyba pasidalijo į atskiras specializuotas sritis (plg. → kalvis); radosi naujų amatų (pvz., vėlyv. VA būta vien skulptūrų dažymo specialistų). Ūkiškai ypač pažangūs buvo miestų regionai su išplėtota → tekstilės gamyba, antai Nyd. ir Flandrijos sritis bei Š. It. miestai. – Vėlyv. VA iki pat XIV a. pr. vyko ženklus ekonominis pakilimas, bet vėliau prasidėjo krizių epocha: → maras, brangimas, bėgimas iš kaimo vedė į recesiją ir → Wüstungen. Tačiau trūkstant darbo jėgos, kilo darbo užmokestis, ypač miestuose. Per XV a. Europos Δ palengva atsigavo, tarp kitų priežasčių čia paminėtina → kalnakasybos augimas. Ėmė plėtotis → tarptautinė prekyba, bet ne tiek dėl naujų → transporto priemonių atsiradimo, kiek dėl naujų Δ organizacijos formų (pvz., → Hanza). Ši prekyba savo ruožtu sąlygojo užjūrio atradimus, todėl buvo įvežama daugiau aukso, ir tapo nauju postūmiu Europos Δ. – Apskritai būta labai didelių regioninių skirtumų, iš dalies nulemtų ir specializacijos, pvz., pajūrio srityse vyravo žvejyba (→ žuvis), Reino baseine koncentravosi → vyno ir keramikos gamyba, Dinanto mieste gaminti beveik vien metalo dirbiniai ir t. t. T. p. vargu ar galima kalbėti apie visuot. ž. ū. depresiją XIV ir XV a.: Š. ir Vid. It. padėtis gerėjo, Vok. – veikiau blogėjo. Din

Lit.: R. Kötzschke, Allgemeine W.sgesch/ des MA.s, Je. 1924. – H. Ammann, Ma. W. im Alltag, Aarau 1942–1954. – B. Slicher van Bath, The Rise of Intensive Husbandry in the Low Countries, in: J. Bronley/E. Kossman (Ed.), Britain and the Netherlands, Lo. 1960, 130–153. – F. Melis, Aspetti della vita economica med., Siena 1962. – J. Kulischer, Allgemeine W.sgesch/ des MA.s und der Neuzeit, I, Mn. [3]1965. – R. C. Cave/H. Coulson, A Source Book for Med. Economic, NY. 1965. – W. Zorn (Hg.), Hb. der dt. W.s- u. Sozialgesch., I, St. 1971. – N. Pounds, An Economic History of Med. Europe, NY. 1974. – H. Pirenne, Sozial- und Weltgesch. Europas im MA, Bern [4]1976. – K. Borchardt/C. Cipolla (Hgg.), Europ. W.sgesch., I, St. 1978. – G. Fourquin, Histoire économique de l'Occident méd., P. 1979. – W. Abel, Strukturen und Krisen der sma. W., St. 1980. – R. Fossier, Enfance de l'Europe, P. 1982. – H. Mottek, W.sgesch. Dtld.s, I, B. [6]1983. – F.-W. Henning, Hb. der W.s- und Sozialgesch. Dtld.s, I, Pa. 1991. – O. Langholm, Economics in the Med. Schools, Lei. 1992. – Žurn.: Economic History Review. – Journal of Economic History. – Vierteljahrschrift für Sozial- und W.sgesch. → Amatai, darbas, miestas, pinigai, prekyba, valstiečiai.

Ukrainiečių literatūra (senoji Kijevo, rusinų, senoji rusų literatūra). IX ir X a. Skandinavijos variagų valdoma Ukraina (Rusia) buvo galinga valstybė, Š. apėmusi Novgorodą, o P., už pagr. miesto Kijevo, besidriekusi palei Rosės upę, ilgu apsauginiu pylimu gindamasi nuo klajoklių genčių (→ Rusija). Valstybės klestėjimo laikas tęsėsi iki XI a., o lit. – XI–XIII a. Polit. susiskaldymas XII–XIII a. leido į š. nuo Ukrainos formuotis didžiarusių kun-ščių centrams, išlaikiusiems Rusios pavadinimą. Dėl to radosi terminologinė painiava, užtemdžiusi dviejų besiskiriančių nacionalinių lit. egzistavimą (→ didžiarusių literatūra). Pirmiausia relig. Δ buvo iš Bizant. atėjusių veikalų vertimai į viet. tarmės bruožų turinčią bulgarų k., tarp jų ir VA romanas „Pasakojimai apie Barlamą ir Jozafatą" (*Povist'o Var'laami i Josafati*). „Pasakojimas apie šv. kankinio Boriso ir Chlibo kankinystę ir jų gyrius" ženklina atsiradus hagiografinio pasakojimo žanrą, kur naivus realizmas pynėsi su legendų motyvais. Iš originaliosios lit. kūrinių pirmąją vietą užima „Igorio giesmė" (*Slovo o polku Ihorevim*, ~1186). Tai galbūt vienintelis išlikęs grynai pasauliet. veikalas karo tema; stiliaus požiūriu jis kai kuo panašus į V. herojinį epą. Kitas pasauliet. kūrinys – į „Kijevo kroniką" įterptas „Vladimiro testamentas", *Poučenije Vladymyra Monomacha* – išmintingo kunigaikščio riteriško ir maldingo gyvenimo pamokomas aprašymas. Anon. istoriografijoje esama įdomių poetinių detalių ir puikaus stiliaus pavyzdžių. Reikšmingi kūrinai yra vad. „Nestoro kronika" (iki 1110) arba „Haličo-Voluinės kronika", aprašanti įvykius nuo 1205 iki XIII a. devinto dešimtmečio. Dėl išsamaus soc. ir polit. gyvenimo vaizdavimo ir subtilios poetinės formos ši kronika priklauso gražiausiems VA lit. pavyzdžiams. – XI–XIII a. Ukrainos raštijoje išskirtinos dvi stiliaus kryptys. XI a. klesti monumentalusis stilius (tai pirmieji kronikų variantai: vysk. Ilarijono *Slovo o zakoni i blahodati* ir *Skazanije pro zabyttja Borysa i Hliba*). Šiam stiliui be monumentalumo būdinga paprasta sintaksė, pastovios formulės, išraiškingi palyginimai, Kijevo didžiavalstybiškumo ideologija. Nuo XIII a. įsigali ornamentinis stilius: „mozaikiška" kūrinio kompozicija, subtilesnė raiška, simbolika, išplėtotos metaforos, neretai savitikslė, ir dažnesnė puošyba (Kirilo Turovskio pamokslai, Klimo Smoliatyčiaus *Pečerskij Paterik* ir kt.). XIV–XV a. Ukrainos valstybė subyrėjo (ją nukariavo Lietuva ir iš dalies Lenkija). Dėl to nunyko lit. gyvenimas ir pražuvo daug lit. paminklų. Bo-B

Lit.: P. Vladimirov, Drevnerusskaja literatura kijevskovo perioda 11–13 v., Kijev 1901. – M. Vozniak, Istorija ukrainskoj literatury, I, Lviv 1920. – M. Kruševskij, Istorija ukrainskoj literatury, I–III, Kijev 1923 ir t. – D. Čiževskij, Istorija ukrainskoj literatury, NY 1956. – I. Mirtschuk, Gesch. der ukrajinischen Kultur, Mn. 1957. – S. Hordynsky, Das Igorlied, Mn. 1985.

Ultrakistai → husitai

Uncialas, IV–VIII a. knygų šriftas su → majuskulų raidėmis; nuo → kapitelio skiriasi tiesių raidžių suapvalinimu; pavyzdinės raidės: A, D, E, H, M, Q. Δ atsiradimui turėjo reikšmės perėjimas nuo → papiruso prie → pergamento ir pradėjimas rašyti plunksna. – Be to, V–XI a., ypač P. Eur., buvo paplitęs pusiau Δ, kuris ženklina perėjimą nuo majuskulų prie → minuskulų; jam būdinga ryškesnė keturių linijų schema ir → kursyvo plėtotė; pavyzdinės raidės – a, g, n, r. → Paleografija. Schu

Lit.: J.-O. Tjäder, Der Ursprung der Unzialschrift, in: Basler Zs. f. Gesch. u. Altertunskunde 74 (1974), 9–40.

Unio mystica (lot./gr. – mistinis susijungimas) laikomas → mistikos viršūne ir reiškia patirtą sielos vienybę su Dievu. Šiam netarpiškam, iracionaliam, iš dalies vizijų pobūdžio Dievybės patyrimui pasirengiama per askezę, meditaciją ir sielos nuskaistinimą, ir išgyvenamas jis kaip Dievo malonė. Δ įvyksta per kančią (→ Kristaus kančios mistika), mistinę erotiką (→ Sužadėtuvių mistika), Dievo gimimą sielos gelmėse (gelmės mistika, Reino mistika, Ruusbroec). Kras/Din

Lit.: T. STEINBÜCHEL, Mensch und Gott in Frömmigkeit und Ethos der dt. Mystik, D. 1952. – K. BERGER, Die Ausdrücke der U. m. im Mhdt., Nendeln [2]1967. – G. WREDE, U. m. Probleme der Erfahrung bei Joh. Tauler, Up. 1974.

Universalijų problema, klausimas apie paskirų suvokiamų objektų ir jiems taikomų sąvokų tarpusavio santykį. → Scholastika formaliosios logikos subjekto ir predikato struktūrą perkėlė į metafizinės spekuliacijos sritį ir nustatė: predikatas, galintis sąvokiškai apibendrinti daugybę paskirų daiktų (pvz., žmonių individų), kaip „substantia universalis" (Anzelmo Kenterberiečio *De fide trinitatis ... contra blasphemias Roscelini*, iki 1094), yra „realesnis" už – savo individualybe tik atsitiktinai ir neesmingai besiskiriančius – subjektus, kokius juos konkrečiai suvokiame. „Realizmo mokykla" universalijas laiko realiomis, jas autoritatyviai nustato kaip esmės apibrėžimus (pvz., žmogaus, kuris pagal apibrėžimą yra nuodėmingas), jai svetimas indukcinis sąvokų sudarymas, o „individualų reiškinį" ji traktuoja geriausiu atveju kaip akcidenciją (XIV a. mistikai vertė šį terminą „zuo-val"), o dažnai – kaip paklydimą, prigimčiai priešingą dalyką. „Nominalizmo mokykla" universalijas skelbė esant grynais vardais, tuščiais teiginiais (*flatus vocis*); sąvokos veikiau gaunamos iš panašių pavienių daiktų savybių lyginimo ir abstrakcijos, bendriniai vardai (*nomina*) kaip žodžiai paklūstantys kalbinei konvencijai, tad nors ir turi euristinės vertės, bet neturi realumo (→ substancijos); realūs esantys tik paskiri daiktai. Nuo XIV a. (ypač sulig → okamizmu) įsitvirtina nominalistinis požiūris, kad atskirybė, nors ir esanti mažesnė, bet kartu ir didesnė už savo sąvoką, o sąvokos ir suvokinio visiškos tapatybės loginiame sprendinyje reikalavimas teleidžia atsirasti vien tautologiniams teiginiams. Tiktai šis nusigręžimas nuo sąvokos kaip paskirų daiktų esmės, substancijos ir prigimties atvėrė kelią pažinimo pažangai atskirose disciplinose, ir tai padėjo individui išsilaisvinti iš jam primestų luominių ir korporacinių predikatų, kurie pretendavo į ne menkesnį autoritetą nei visos kitos sąvokos. Wal

Lit.: R. HÖNIGSWALD, Abstraktion und Analysis. Ein Beitrag zur Problemgesch. des Universalienstreites in der Philosophie des MA.s, Bo. 1961. – T. W. ADORNO, Negative Dialektik, F. 1966. – W. STEGMÜLLER (Hg.), Das Universalienproblem, Da. [2]1978.

Universalizmas, filosofijos kryptis, suvokianti kosmosą kaip visatą, ir iš jos išvedanti bei mėginanti suprasti atskirybę. Tai, kas „tikrai" egzistuoja (realijos), yra bendrosios sąvokos (idėjos), o juslinio patyrimo pasaulis tegali būti jų atspindys (→ idealizmas). Pagr. Δ atstovas Antikoje buvo Platonas, kurio mokymas per Ciceroną ir neoplatonizmo sroves buvo perimtas patristikos. Visų VA filos. laikosi universalistinės krypties (→ filosofija, scholastika, universalijų problema). Tuo, kad kiekvienas daiktas nurodo į ką nors už savęs, paaiškinamas ir → simbolių pomėgis (plg. → *Physiologus*). Rih

Universitetas. Nors jau antikinėse Atėnų ir Aleksandrijos akademijose būta vienoje vietoje sutelkto tyrimo ir mokymo derinio, bet Δ yra VA kūrinys, XII a. pirmiausia It. išaugęs iš vien. ir katedrų mokyklų. Nuo XII a. pab. Δ būdinga autonomija (savivalda ir sava jurisdikcija), susiskirstymas į → fakultetus ir studentų → nationes, lot. paskaitos bei disputai kaip mokymo forma. Studijos trukdavo iki 6 metų ir kartais baigdavosi privaloma praktika (medicina), o studijų pakopos buvo: bakalauro (→ baccalaureus), licenciato ir → magistro ir → daktaro. Garsiausias VA buvo Paryžiaus Δ (profesūrą sudarė dvasininkai, pagr. kryptis – teologija), kur Robertas Sorbonietis 1268 įkūrė pop. Klemenso IV patvirtintą internatą neturtingiems studentams. Reikšmingiausia teisės mokykla buvo Bolonijos pasauliet. Δ, panašūs buvo medicinos centrai Salerno ir Monpeljė. Nauji Δ kūrėsi arba seniesiems keliantis į kitą vietą (pvz., iš Paryžiaus į Oksfordą, iš Bolonijos į Padują ir Sieną), arba pop., imperat., o vėliau ir kun-ščiams

įkuriant naujus. XIV a. Δ vėl labai pagausėjo (pvz., Romos, Avinjono); 1348 Prahoje įkuriamas pirmas vok. Δ, toliau Δ steigiami Krokuvoje (1364), Vienoje (1365), Erfurte (1379) ir Heidelberge (1385). Rih

Lit.: H. DENIFLE, Die Enstehung der Universitäten bis 1400, B. 1885. – H. RASHDALI, The Univerties of Europe in the MA, O. 1936. – H. GRUNDMANN, Vom Ursprung der U. im MA, Da. [2]1964. – H. RÜTHING (Hg.), Die ma. U., Gö. 1973. – J. VERGERM Les universités en MA, P. 1973. – G. ARNALDI (Ed.), Le origini dell'universtà, Bol. 1974. – E. STARK, Bibliographie zur U.sgesch., Fr. 1974. – A. B. COBBAN, The Med. Universities, Lo. 1975. – A. ESCH, Die Anfänge der U. im MA, Bern 1985. – F. REXROTH, Dt. U.sstiftungen von Prag bis Köln, 1992.

Upphaf (sen. skand. – pradžia), → drápos įvadas. Δ turi būti tokios pat apimties kaip ir baigiamoji dalis (*sloemr*). Qua

Urbaras (vid. vok. aukšt. *urbar*), turto ir duoklių sisteminis registras ūkininkavimo reikmėms VA žemės valdose, panašesni į tradicijų knygas (dovanojimų registrai). Seniausi Δ buvo pradėti sudarinėti → poliptikų forma Bažn. žemės valdose; nuo IX a. yra išlikusių ir imp. turto registrų. Δ nebūdavo vieno tipo; šalia paprastų *Hubenlisten* aptinkama ir išsamių turto aprašymų su smulkiais duomenimis apie prievoles, duokles ir dvarų valdytojus. Tai vieni iš svarbiausių VA ūkio ir soc. gyvenimo istorijos šaltinių. Mit

Lit.: W. METZ, Zur Gesch. u. Kritik der fma. Güterverzeichnisse Dtld.s, in: AfD 4 (1958), 183–206. – E. PITZ, Entstehung und Umfang statist. Quellen in der vorindustriellen Zeit, in: HZ 223 (1976), 1–39. – G. RICHTER, Lagerbücher- und Urbarlehre. Hilfswissenschaftliche Grundzüge nach würtembergischen Quellen, St. 1979.

Urfehde, dokumentiškai fiksuota priesaika, kad baigiamas → Fehde arba atsisakoma keršto. Δ turėdavo duoti ne tik taiką sudarantieji *Fehde* priešininkai, bet ir iš arešto paleidžiami įtariamieji bei nuteistieji. Din

Utopija, humanistinis naujadaras iš gr. *u-topia* (nesama, niekieno žemė; pagal Tomo Moro *Utopia*, 1516); juo nusakomi valstybės ir visuomenės idealią būklę vaizduojantys projektai. → Kunigaikščių veidrodis neretai stengiasi legimuoti ir liaupsinti esamas sąlygas, o Δ mėgina inicijuoti jų pokyčius. VA soc. alternatyvoms didelės įtakos turėjo → chiliazmas, todėl tai reikia turėti galvoje ir Δ atveju, kai jos priklausomai nuo konkrečių istorinių požiūrių vaizduodavo šiapusines alternatyvas, pvz., taikos imperatoriaus įsiviešpatavimą. Jans

Lit.: K. MANNHEIM, Ideologie und Utopie, F. [6]1978. – A. NEUSÜSS (Hg.), U., Neuwied 1968. – F. SEIBT, Utopica, D. 1972. – T. STRUVE, U. und gesellschaftliche Wirklichkeit, in: HZ 225 (1977), 65–95. – J. COLEMAN, The Contunuity of Utopian Thought in the MA, in: Vivarium 20 (1982), 1–23. – W. FOSSKAMP (Hg.), U.forschung, I, 1982. – J.-C. PAYEN, L'utopie chez les Chartrains, in: Le MA 90 (1984), 382–400. – Franziskaner Studien 67 (1985), pass.

Užgavėnės (vok. *Fastnacht*), iš pr. Pelenų trečiadienio išvakarės. Tačiau sąvoka jau ankstyv. VA aprėpė ilgesnį laiko tarpą; galimas daiktas, kilusios iš (nepakankamai paliudytų) žiemos išvarymo ritualų, Δ buvo laikotarpio prieš Gavėnią nuo šv. Martyno (02 11) iki Pelenų trečiadienio šventė. Romanų k. areale kaip pasninko ritualas (karnavalas = liaudies etimologijoje *carne vale*, „tegyvuoja mėsa!“) aiškiai apibūdinamas laikotarpis triukšmingai ir vaizdžiai atsiskiria nuo Pelenų Trečiadienį prasidėsiančio (pasninko) laiko be mėsos. Rajūniška puota, seksualinis palaidumas ir eitynės iš dalies atlikdavo „vožtuvo“ funkciją. Eitynių personažai (kvailiai, raganos, velniai), aliuzija į kvailių laivą, išvirkščią pasaulį (rotušės užėmimas, kvailių valdžia) krikščionims turėjo parodyti, kokie pavojai tyko netikėjimo ir išklydimo iš tikrojo (dieviško) kelio atveju, ir nuolat priminti, kad galima atlikti atgailą pasibaigus toms pašėlusioms dienoms. Ši (ginčijama) Δ interpretacija, ko gero, geriausiai pritampa prie VA pasaulėvaizdžio, kuris išganymo pedagogikos sumetimais reikalavo aiškios – gėrio ir blogio, Dievo ir velnio – priešpriešos. Tačiau tikėtina, kad Δ šventėje tebegyvavo ir ikikrikšč. elementai. Viso Δ vyksmo viršūnė yra eitynės pirmadienį prieš Δ. Ta proga skirtingose vietovėse būdavo nešamos atitinkamos baidyklės (kaukės, iškamšos, pabaisos), kurios buvo suprantamos kaip kova su demonais, naudojant analogiškus burtus (*similia similibus*). → Užgavėnių vaidinimai t. p. suprastini kaip blogų įvykių išvijimas (žiema, liga, mirtis). → Schembartlauf. Bg

Lit.: D. R. MOSER, Fastnacht, Graz 1986. – H. KÜHNEL, Die

städt. Fastnacht im 15. Jh., in: P. DINZELBACHER/H. MÜCK (Hgg.), Volkskultur d. europ. SMA.s, St. 1987, 109–127.

Užgavėnių vaidinimas, apie 1430–1600 sutinkamas pasauliet. dramos vok. k. atmaina, pastatymo ir publikos požiūriu susijusi su miestuose švenčiama užgavėnių švente. Δ rengdavo vadovo vadovaujamos pameistrių grupės. Pirmas žinomas Δ įvykęs Tirolio Hall, vėlesni centrai – Niurnbergas, Štercingas, Liubekas ir šveic. Vargu ar galima Δ atsiradimą paaiškinti viena priežastimi (pvz., metų laikų papročiai, komiškos relig. vaidinimų scenos). Δ būdinga būti neatsiejama užgavėnių linksmybių dalimi. Δ temos: kaimo ir miesto kasdienybė, kurtuaz. epika ir herojinis epas, švankai; itin mėgta vaizduoti stačiokiškus ir nešvankius dalykus. Autoriai: Hansas Folzas, Hansas Rosenplütas, Vigilis Raberis, Hansas Sachas ir kt. → Skriestuvo broliai. Ste

Lit.: A. v. KELLER (Hg.), Festnachtspiele aus dem 15. Jh., I–III, St. 1853/58 (Repr. 1965/66). – E. CATHOLY, Das Festnachtspiel d. SMA.s, T. 1961. – IDEM., Festnachtspiel, St. 1966. – H. BASTIAN, Mummenschanz, Sinneslust u. Gefühlsbeherrschung im Festnachtspeil des 15. Jh.s, F. 1983. – D. WUTTKE (Hg.), Festnachtspiele des 15. u. 16. Jh.s, St. [4]1989.

Užkalbėjimo formulė. Tikėjimas žodžio galia jau anksti ėmė reikštis pavidalu rituališkai kalbamų, dažn. rimuotų formulių arba špruchų, kuriais buvo siekiama prišaukti arba nuginti šalin (sutramdyti) demonus, dvasias, ligą, sėkmę ir nesėkmę žmogui, gyvuliams arba įrankiams. Ypatingą vaidmenį Δ atliko kaip VA liaudies medicinos gydymo metodų dalis. Pasauliečių kalbamos Δ priklauso burtažodžių sričiai. Kaip dar germ. *raidžių rimo metru* pagrįstas lit. žanras (pvz., *Merseburger Zaubersprüche*), Δ (be abejo, lydimos apeiginių veiksmų) nuo senų laikų aptinkamos kaip mėgiamas mediumas, padedąs priverstinai paveikti demoniškąsias galybes. Svarbiausias maginis elementas čia yra kaip tiesioginio poveikio priemonė suvokiamas abipusis asmens/daikto ir jo vardo ryšys. Formos požiūriu paprastai itin preciziškos sandaros Δ dalijamos į vienanares ir naratyviai praplėstas dvinares, turinio požiūriu – į žalos išvengti padedančias, žalą naikinančias ir žalos linkinčias. → Kerai. Hof/Bg

Lit.: I. HAMPP, Beschwörung, Segen, Gebet, St. 1961. – G. EIS, Altdt. Zaubersprüche, B. 1964. – J. VAN HAVER, Nederlandse incantatielit., Gent 1964.

Užsakovai (vok. *Auftraggeber*). Beveik visa VA lit. ir menas buvo užsakomasis, sukurtas globėjų pageidavimu ir skirtas tam tikrai publikai. Tačiau daugelis autorių dokumentiškai neužfiksuojami, o lit. mecenatų šaltiniai nemini, todėl tyrinėtojams daugiausia tenka ieškoti nuorodų pačiuose veikaluose. Pirmąjį pakilimą lit. vok. k. patyrė valdant Karoliui D., o jo įpėdiniai vėl dažn. rėmė lot. raštiją. Greta imperat. šeimos VA kaip lot. lit. Δ IX–XII a. reiškėsi bemaž vien vyskupai ir abatai. Kun-ščiai nuo XI a. daugiausia domėjosi savo dinastijos ir giminės istoriografija, kuri dažn. rasdavosi artimai bendradarbiaujant bajoro dvarui ir prie jo prisišliejusiam vien. (fundatorių kronikos). Apie XII a. vid. ėmus plisti taut. kalbomis sukurtiems epams, o apie 1170 (Pranc. jau apie 1100) – kurtuaz. poezijai, pasauliet. kun-ščių dvarai vis labiau ėmė virsti lit. kultūros centrais. Δ išlaikė autorių ir mokėjo jam atlyginimą, didesnių veikalų atvejais dažnai padengdavo nemenkas medžiagines išlaidas, parūpindavo, pvz., pranc. pavyzdį; nuo jų irgi priklausė medžiagos atranka, vaizdavimo būdas ir „prasmė“. Jei nekreipsime dėmesio į menkas išimtis, iš pradžių tik įžymiosioms bajorijos giminėms lit. mecenavimas buvo valdžios reprezentacijos priemonė ir savosios genealoginės savimonės išraiška; tokios giminės buvo: Loono ir Kleve grafai prie Žemutinio Reino (Henrikas iš Veldeke); → Velfai, ypač valdant Henrikui Liūtui („Rolando giesmė“, *Lucidarius*); Tiuringijos landgrafai (Heinrichas iš Veldeke, Herbortas iš Fritzlaro, kurį laiką – Valteris Fogelveidė); Babenbergai Vienoje, pirmiausia rėmę → minezangą (Reinmaras Senasis, Valteris); Cėringai (Zähringer), ypač Bertoldo V laikais; Meiseno markgrafai; Bavarijos kun-ščiai (Reinbotas iš Durne) ir kt. Ir Čekijos karaliai puoselėjo lit. vok. k. (Ulrichas iš Etzenbacho), o → Hohenštaufenų aplinkoje pirmiausia radosi lot. ist. veikalai ir (It.) lyrika provansalų k. Dažnai minimos globėjos moterys: Akvitanijos kun-štienė Eleonora ir jos dukterys, Vok. – Saksonijos kun-štienė Matilda, Lono grafienė Agnė, Kleve grafienė Margarita, Bavarijos kun-štienė Agnė, Cėringeno kun-

štienė Klemencija ir kt. Antrojoje XIII a. pusėje vis daugėja liudijimų, kad ir smulkesnieji bajorai užsiėmė mecenatyste, pvz., Reino globėjų būrelis, kuris telkėsi apie Kacenelnbogeno ir Sayno grafus. XIII a. pab. miesto lit. užsakymo sąjūdis kyla Pareinės vyskupijų miestuose ir Šveic. (ypač Ciūriche, Konstance, Bazelyje ir Štrasburge). Čia kaip mecenatai pasireiškė miestų bajorija ir vyskupų rūmai. Pasauliet. valdovų dvarams persikėlus į miestus, riba tarp dvaro ir miesto lit. nunyko. Plintant pasauliečių švietimui, lit. produkcijoje, pirmiausia relig. ir didakt. tekstų srityje, didėjo „buržuazinių“ sluoksnių indėlis. Dabar greta klajojančių → poetų profesionalų ir rūmų poetų aptinkami ir paskiri autoriai, aiškiai darbavęsi be Δ (pvz., XIV a. Henrikas iš Noištato). → Šlovinamoji giesmė. Ake

Pan. situacija buvo ir kt. kraštuose; Chrétienas iš Trua, pvz., rašė Šampanės grafienei Marijai, Benoît – Anglijos kar. Henrikui II; kaip mecenatai garsėjo Isp. kar. Alfonsas X, Norvegijos kar. Eufemija (XIV a. pr.) ir t. t. Šiek tiek kitokia vien. lit. padėtis, nes ir ji labai dažnai atsirasdavo paskatinant/paprašius/paliepus (dažn. kokiam nors prelatui arba vienuoliui), tačiau tai nebuvo siejama su finansiniu mecenavimu. Štai dalis Bernardo Klerviečio traktatų atsirado abato ir vieno Bažn. hierarcho prašymu, o gausybė šventųjų gyvenimų VA lot. k. parašyti kurio nors vienuolio, užsakius abatui vien., kuriame tas šventasis buvo gerbiamas. Din

Lit.: H. GRUNDMANN, Die Frauen u. d. Lit. im MA, in: AfKg 26 (1936), 129–161. – W. F. SCHIRMER/U. BROICH, Studien z. lit. Patronat in England, Kö. 1962. – H. PATZE, Adel u. Stifterchronik, in: Bll. f. dt. Landesgesch. 100 (1964), 8–81 u. 101 (1965), 67–128. – W. McDONALD, Germ. Med. Literary Patronage from Charlemagne to Maximilian I., A. 1973. – J. BUMKE, Mäzene im MA, Mn. 1979. – H. WENZEL, Adelsherrschaft u. Lit., Bern 1980. – J. BUMKE (Hg.), Lit. Mäzenatentum, Da. 1982. – F. VAN OOSTROM, Maecenaat en Middelnederlandse letterkunde, in: J. D. JANSSENS (ed.), Hoofsheid en devotie in de middeleeuwse maatschappij, Bru. 1982, 21–40. – G. SHOLZ, Zum Verhältnis von Mäzen, Autor u. Publikum im 14. u. 15. Jh., Da. 1987.

Užstalės daina (vok. *Trinklied*) jau nuo Horacijaus žinomas dainų tipas, kur aukštinami gėrimai, pirmiausia vynas, ir jų teikiamas malonumas. VA Δ buvo svarbi → vagantų literatūros dalis; čia dažnai susipina meilės ir vyno motyvai. Iš vėlyv. VA Δ yra išlikusių ir taut. kalbomis. LaC

Lit.: E. GRUNEWALD, Die Zecher- und Schlemmerliteratur des dt. SMA.s, Diss. Kö. 1976.

V

Va(l)vassor (VA lot., t. p. *miles gregarius/secundus*), taip vadindavo antrinį vasalą, kuris buvo gavęs lėną iš stambesnio vasalo. **Δ** lėnų paveldimumą nustatė *Constitutio de feudis* (1037, veikė imp. pavaldžioje It. dalyje). XII ir XIII a. **Δ** reiškė ir žemesnio soc. rango lėnininkus. → Lėnų sistema. Mit

Vadovo ritinys (vok. *Dirigierrolle*), popieriaus ritinys, abiejuose galuose pritvirtintas prie medžio lazdelių, skirtas „diriguojančiam" VA → vaidinimo vadovui (→ teatras). Šioje režisūros knygoje gali būti scenos planas, dekoracijų apmatai, veikėjų ir artistų sąrašai, → vaidinimo nuorodos ir raktiniai žodžiai (giesmių ir dialogų pr.). Svarbiausi Vok. **Δ**: 2 dienų „Frankfurto Pasijos vaidinimo" (XIV a., per 4 m ilgio), 1465 „Friedbergo procesijos vaidinimo" ir vad. „štercingo scenarijaus", XV a. „Tirolio Neidharto didžiojo vaidinimo" **Δ**. Krü

Vagantai (lot. *vagantes* – klajojantieji). → Klajokliams buvo priskiriami studijuojantieji (→ scholiarai) ir baigusieji studijas, kurie, ieškodami pastovios tarnybos arba nuotykių (t. p. ir pabėgę vienuoliai) nuolat keliaudavo iš vienos vietos į kitą, ir užsidirbdavo pragyvenimui atlikdami lit. bei muzikos kūrinius (→ vagantų literatūra) mokyklose, → universitetuose, → vienuolynuose ir bažnyčių kapitulose. Kuriantis un-tams ir mokykloms, **Δ** kaip etine prasme laisvai gyvenantis, lot. išsilavinimą turintis mokytas proletariatas paplito Pranc. pavyzdžiu po visą Eur. Nors nelengva skirti „scolares vaganti" (retsykiais keliaujančius mokinius) nuo „vagi" (bastūnų nuotykių ieškotojų), vis dėlto su **Δ** netapatintini → goljardai, žongleriai, špylmanai ir menestreliai. Krü

Vagantų literatūra nusako VA lot. XII ir XIII a. įv. epo, dramos ir ypač lyrikos žanrų pasaulietinę lit.: tai → satyros, parodijos ir švankai, užstalės, elgetų ir plūdimo, taip pat meilės, šokių ir žaidimų dainos. Dauguma tos lit. yra anon., tikriausiai sukurta pagal Antikos pavyzdžius → vagantų. Išsiskiria dvi **Δ** temų grupės: 1. Bažn. ir politikos bei galingųjų ir hierarchų kritika, ypač prebendų laikytojų, kurie kaltinami šykštumu kaip tik iš šių prebendų siekiančiųjų perspektyvos. 2. Nevaržomo gyvenimo, meilės džiaugsmų ir juslinių malonumų aukštinimas, lydimas daugybės „carpe diem" kvietimų. Antikos (pirmiausia Ovidijaus) paveldu žaidžiantys kūriniai nesidrovi → obsceniškumo ir sakralinių veiksmų (pvz., švankų tipo → Mišių parodija vaidybinėse mišiose) → parodijos. **Δ** kalba yra labai laisva, su sen. pranc. ir vid. vok. aukšt. intarpais, arba tai mišri tautinės ir VA lot. kalbų lit. (→ kalbų maišymas); metrinė-formos raiška irgi labai įvairi, ypač mėgstama vad. → vagantų strofa. Muzikinio atlikimo būdo, kurį galima spėti egzistavus, dėl labai mažai išlikusių ir sunkiai aiškinamų → neumų nebeįmanoma tiksliai rekonstruoti. Tarp daugybės anon. tekstų ryškėja keletas priskiriamų žinomiems autoriams, antai Hugonui I Orleaniečiui (~1093–1160), Archipoetai (XII a.; garsioji „Vagantų išpažintis"), Amjeno kanauninkui Valteriui Šatiljoniečiui (~1135–1201) ir Kenterberio arkiv. kancleriui Petrui iš Blua (~1135–1204). Svarbiausias **Δ** rinkinys yra *Carmina Burana*, XIII a. rankr., kuriame randame moralinių-satyrinių dainų, → meilės lyrikos, žaidimų ir užstalės dainų ir → bažnytinių vaidinimų. Krü

Lit.: H. Waddell, The Wandering Scholars, Lo. [6]1932. – F. J. E. Raby, A History of Secular Latin Poetry in the MA, II, O. [2]1957. – K. Langosch, Mlat. Dichtung, Da. 1969. – Idem. (Hg.), Hymnen u. Vagantenlieder, Da. [3]1972. – V. Cecchini, I goliardi e i loro canti scelti dai Carmina Burana, 1985.

Vagantų strofos ir eilutės tarp daugybės įv. eilučių ir strofų formų yra naudojamos išskirtinai VA lot. kalba → vagantų poezijoje. Vagantų eilutės – tai septynių kirčiuotų skiemenų keturių kirčių → ilgosios eilutės (pvz., Archipoetos „Vagantų išpažintis": „Méum ést propósitúm/ in tabérna móri"). Vagantų strofos sudarytos iš keturių → ištisinis rimavimas eilučių, naudojamos *Carmina Burana*, t. p. Hugono Trimbergiečio *Registrorum multorum auctorum*. Krü

Vagystė pagal VA teises buvo labai griežtai bau-

džiama, jau už menkų daiktų pasisavinimą dažnai – suluošinimu, o didesnių ir pakartotinų nusikaltimų atveju – dažn. mirties bausme pakariant (moterims – paskandinant, gyvą palaidojant). Din

Lit.: H.-R. Hagemann, Vom Diebstahl im altdt. Recht, in: Fs. F. H.Krause, Kö. 1975, 5–20.

Vaidinimas → misterija, teatras

Vaidinimo nuorodos (vok. *Spielanweisungen*), dramaturgo nurodymai, kaip scenoje turi vykti veiksmas, kada įeina ir išeina → aktoriai, kaip įrengiama → scena ir t. t. Daugumoje anon. VA bažn. ir pasauliet. vaidinimų jau iš pr. gausu konkretiems pastatymams skirtuose rankr. į tekstą įterptų Δ, panašiai kaip ir moderniuose dramos veikaluose. Savitomis režisavimo knygomis laikytini vos keli išlikę vad. → vadovavimo ritiniai; Δ būna ir išsamiose pratarmėse (pvz., *Bordesholmer Marienklage* lot. įžanga, 1476). → Teatras. Krü

Vaidinimo vadovas (vok. *Spielleiter*). VA → vaidinimo (→ teatras) „regens ludi" arba „magister ludi" yra režisierius, scenografas, kostiumininkas, dramaturgas, t. p. sufleris ir → aktorius viename asmenyje. Δ, iš pr. būdavęs tik iš dvasininkų luomo, vėliau jau – ir miesto raštininkas, mokytojas, tapytojas, akmentašys ir t. t., parinkdavo vaidinimo tekstą, pritaikydavo jį vietos sąlygoms arba perkurdavo, nustatydavo vaidinimo vietą ir parinkdavo aktorius, surašydavo arba parūpindavo → vadovo ritinį. Krü

Vaidmenų lyrika (vok. *Rollenlyrik*). Tai tokia lyrika, kurioje pirmuoju asmeniu monologo forma kalba autoriui netapatus, dažn. tam laikotarpiui būdingas personažas (riteris, kaimietis, rūmų dama, mergina ir kt.). Δ atsiskleidžia tam tikrose VA → genres objektifs dainų rūšyse, pvz., → moterų strofose, Wechsel, dienos dainose bei pastorelėse. Δ dažnai įžvelgtina ir tose VA dainų rūšyse, kurios XIX a. tyrinėtojų buvo laikomos biografinėmis (kaip poeto saviraiška), pvz., → meilės raudose, Petrarcos Laurai skirtuose eilėraščiuose. Tokios neatpažintos Δ pavyzdys (G. Schweikle's ir kt. manymu) yra Neidhartas, kuris kaip autorius neretai identifikuojamas su jo sukurtu „ritters von Riuwental" personažu. Schw

Lit.: G. Schweikle, Minnesang, St. 1989. 188–192. – Idem., Neidhart, St. 1990, 52–55, 69–96.

Vaidmuo → aktorius

Vaiduoklis → dvasios

Vaikystė, VA, kitaip nei šiandien, paprastai nebuvo laikoma pirmąja asmenybės raidos pakopa. Kartu su kitais → žmogaus amžiaus tarpsniais ji buvo veikiau teisiškai ir socialiai bei etniškai nusakoma gyvenimo forma, kuriai savaime buvo būdingas beveik visiškas teis. ir soc. veiksnumo stygius (ir dėl to dažnai – turėjimas pergyventi prievartą ir išnaudojimą), o t. p. iš esmės krikščioniškas → auklėjimas, kai vaikas suprastas tik kaip nesubrendęs suaugusysis. Panašaus riboto teis. ir visuom. veiksnumo buvo → moterys ir → nelaisvieji. Užtat laisvi gimę berniukai jau nuo 14 metų galėjo be tėvo ar globėjo sutikimo vesti („Švabų veidrodis", bendroji teisė 55); 12 metų mergaitės buvo laikomos vedybinio amžiaus ir galėjo pereiti į sutuoktinio Munt. Tačiau nuo brandž. VA pilnamečiu jaunuolis tapdavo tik 18–25 metų. Lig tol jis vis dėlto buvo priklausomas nuo globėjo, dažn. tėvo, globos. Visišką teisnumą jis įgydavo tik nustojęs būti globėjo → namų namiškiu ir sukūręs savo šeimą. Ligi tol jis gyvendavo tėvo namuose kaip nelaisvasis šeimynykštis (plg. vid. vok. aukšt. *knabe*, *kneht*, *maget* (bernas, merga) ir pan., kurie galėjo nurodyti ir gyvenimo tarpsnį, ir tarnybos santykį). Riba tarp vaiko ir jaunuolio (→ jaunystė) nebuvo griežta. „Giselhêr daz kint" (jaunylis Gizelheris) „Nybelungų giesmėje" 266 – tai su ginklu mokantis elgtis vaikinas. Kandaulas „Romane apie Aleksandrą" yra jau vedęs (V. 5597). Tėvo valdžia sen. teisėje buvo beveik neribota – savo vaiką jis galėjo nužudyti ar išvaryti iš namų. Ankstyv. VA mitybos problemos kartais būdavo sprendžiamos nužudant vaikus. Dar XIII a. laisvasis žmogus galėjo žmoną ir vaikus parduoti („Švabų veidrodis", bendroji teisė 357; lit. motyvas: Ulricho iš Ecenbacho *Wilhelm von Wenden*, V. 2238 ir t., XIII a.), padovanoti arba atiduoti tarnauti kitiems (plg. → oblatai). Vėlyv. VA vykstant valstybinimo procesui (→ valstybė), šios teisės ilgainiui apribotos. Bažn. jau senai ėmė reikalauti panaikinti tokias neribotas tėvo teises: tam

tikrą vaidmenį čia atliko ir „švento" kūdikio, kuriam negaliojo jokios natūralių žmogaus amžiaus tarpsnių sąlygos, relig. idealas, – nuo XII a. buvo garbinamas kūdikėlis Jėzus. Iš vaikiškos nekaltybės liaudis laukdavo išganymo (vaikų kryžiaus žygiai). Nuo brandž. VA šalia savininkiško mąstymo ir abstrakčių auklėjimo idealų –pirmiausia pasauliečių (antai Volframo iš Ešenbacho), bet t. p. ir dvasininkų autorių relig. humanistinėje lit. – ėmė rodytis vis daugiau dėmesingumo vaiko asmenybei. Vis dėlto esminė Δ patirtis VA išliko fizinė prievarta, dažnai vertinta teigiamai kaip auklėjimo priemonė, o ir bibliškai pagrįsta (*Pat* 13, 24 ir t.). Vok. relig. lit. šių idealų laikėsi iki pat XVI a., iš esmės t. p. ir jos veikiama → didaktinė poezija. Thu

Lit.: U. GRAY, Das Bild d. Kindes in der altdt. Dichtung u. Lit., Bern 1974. – L. DE MAUSE (Hg.), Hört ihr d. Kinder weinen. Eine psychogenetische Gesch. d. Kindheit, F. 1977. – D. ILLMER, Im Wartestand auf eine bessere Zukunft. Kindheit u. Jugend im MA, in: Journal für Gesch. 2 (1980). – K. ARNOLD, Kind u. Gesellschaft im MA u. Renaissance, Pa. 1980. – L'enfant au MA (Senefiance 9), Aix-en-Provence 1980. – M. WINKLER, Kindheit u. Jugend im MA, Fr. 1984. – D. ALEXANDRE-BIDON/M. CLOSSON, L'enfant à l'ombre des cathédrales, Ly. 1985. – R. CARRON, Entfant et parenté dans la France méd., G. 1988. – C. LÖHMER, Die Welt d. Kinder im 15. Jh, Weinheim 1989. – A. GIALLONGO, Il bambino med., Bari 1990. – J. A. SCHULTZ, Med. Adolescence: The Claims of History and the Silence of German Narrative, in: Speculum 66 (1991), 519–539. – S. SHAMAR, Kindheit im MA, Mn. 1991. → Žmogaus amžius.

Vainikas (vok. *Kranz, Schapel, Borte*), nupintas iš gėlių, medžių lapų arba papuošalų su brangakmeniais, būdavo iškilmingomis progomis nešiojamas ir vyrų, ir moterų, todėl mielai naudotas varžybų ir turnyrų nugalėtojams pagerbti. Merginos Δ dėdavo ant plaukų, ištekėjusios moterys – ant šydo arba nuometo (*Gebende*); iš čia kilęs ir nuotakos vainikėlis, kaip *wîplich gebende* priešingybė. → Drabužiai, galvos apdangalai, karūna. Z-Z

Lit.: G. TELLENBACH, Über Herzogkronen u. Herzoghüte im MA, in: Dt. Archiv f. Gesch. d. MA.s 5 (1942), 55–71. – L. LÖFSTEDT, Chapiaus à IIII pertuis, in: Neuphilolog. Mitteilungen 78 (1977), 165–170.

Vainiko daina, strofinė daina, atliekama per varžytuves, kurių nugalėtojas gauna vainiką; plg. Valterio Fogelveidės L. 74,20. Rih

Vaistinės (vidaus naudojimui) vien. aptinkamos vėliausiai nuo IX a.; didėjant specializacijai miestuose, brandž. VA pab. Δ randasi ir juose, daugiausia roman. kraštuose; Vok. jų ima gausėti tik po 1300. Daugelis parduodamų vaistų buvo gabenami iš Rytų (pagr. perskirstymo punktas – Niurnbergas). Vaistininkas, cechui priklausantis amatininkas, privalėjo duoti priesaiką ir išlaikyti egzaminą; universitetinės studijos paliudytos tik XV a. Šią profesiją reguliuojančių rašyt. potvarkių lot. ir vulgariąja k. išlikę nuo imperat. Frydricho II (~1235) laikų. Din

Lit.: R. SCHMITZ, Mörser, Kolben u. Phiolen, St. ²1978. – M. SIMON, Die soziale Stellung d. Apotheker in der Züricher Stadtgesellschaft in Mau. Füher Neuzeit, St. 1983. → Gydytojas, Medicina.

Vaizduojamasis menas → gotika, romanika

Vaizdų kalba → metaforika

Vakarai (okcidentas). XVI a. atsiradę kaip Liuterio sukurto termino „Rytai" (*Mt* 2, 1) priešingybė, Δ buvo vartojami nusakyti tai Europos daliai, kuri VA atsiribojo nuo Rytų pasaulio antik. kultūros, Romos krikšč. ir germaniškųjų elementų pagrindu. V. imp. atnaujinimas Karolio D. dėka (800) skatino formuotis bendromis vertybėmis besiremiančios tautų bendrijos vaizdinį. VA Δ idėją dažn. propagavo popiežiai, siekę sutvirtinti savo pozicijas Bizant. imperat. atžvilgiu. Jos

Lit.: W. FLITNER, Europ. Gesittung, Ursprung u. Aufbau abendländ. Lebensformen. Z. 1961. – F. ADAMA VAN SCHELTEMA, Antike – Abendland, Sa. 1964. – W. SCHUBART, Christentum u. Abendland, Mn. 1974. – W. ROSS, Imago Europae, Fr. 1976.

Valakas (vok. *Hufe*, t. p. *Manse*), valstiečio sodyba, ūkis su jam priklausančia žeme; ž. ū. naudmenų ploto, iš kurio galima išmaitinti vieną šeimą, vienetas. → Žemėvaldoje laisvasis ir nelaisvasis Δ naudojami kaip vienetai valstiečių produktyvumui apskaičiuoti. Din

Lit.: W. SCHLESINGER, Ausgewählte Aufsätze, Sigmaringen 1987, 458–614.

Valandų knyga (vok. *Stundenbuch*, VA lot. *horarium*), pasauliečių brevijorius su liturginėmis maldomis atskiroms Bažn. maldų valandoms (→ valandų maldos). Kitaip nei → brevijoriuje, oficialiojoje liturg. Δ, kur numatyti tekstai kiekvienai Bažn. metų dienai, Δ atitinka „Officium par-

vum", daugelyje moterų vien. įprastas valandų maldas. Kadangi Bažn. nesikišo į maldų kūrimą, Δ teikia svarbių → pasauliečių maldingumo liudijimų. Δ atsirado XII a. pasiremiant → psalterium; dėl elgetaujančių vienuolių ordinų įtakos Δ tekstų parinkimas gerokai pakito (atsižvelgiant į tai, ar Δ sudaromas lot., ar taut. k.). Pradėjus spausdinti knygas, Δ labai paplito (iki XVI a. ~1000 leidimų). XIV–XV a. knygų iliustravimo menas paskutinįkart suklestėjo būtent puošiant Δ, pvz., Burgundijos kun-ščių, Duc de Berry, imperat. Maksimilijono I Δ. Schu

Lit.: H. BOHATTA, Bibliographie des Livres d'heures, W. 1924. – W. HANSEN, Kalenderminiaturen der Stundenbücher, Mn. 1984. – H. KÖSLER, Stundenbücher. Zur Gesch. u. Bibliographie, in: Philobiblon 28 (1985), 95 ir t. – J. M. PLOTZEK, Andachtsbücher des MA.s aus Privatbesitz, Kö. 1987.

Valandų maldos, horos (iš lot. *hora* – valanda), taip vadinamas → Oficiumo maldų metas, ypač „mažosios horos" – dienos maldų valandos: prima, tercija, seksta ir nona. Pavadinimai kyla iš romėniškojo dienos padalijimu į 12 valandų, pradedant nuo šeštos valandos. Atitinkamai kalbamos maldos per mažąsias horas: šeštą, devintą, dvyliktą ir penkioliktą valandomis. Maldos sudarytos iš įvado, nustatyto himno (*Jam lucis orto sidere, Nunc sancte nobis spiritus, Rector potens, Rerum deus*), trijų psalmių su → antifonomis, skaitinio su *responsorium breve* ir baigiamosios maldos. Vien. Δ praktiką vėlyv. VA perėmė ir daug pasauliečių (→ valandų knyga). Schl

Lit.: G. BILFINGER, Die ma. Horen u. die modernen Stunden, St. 1892. → Laikas.

Valdiečiai, turtingo Liono pirklio Petro Valdo ~1170 įk. religinio sąjūdžio, ypač paplitusio Pranc., Vok., Bohemijoje ir Š. It., dalyviai. Išstudijavęs jam išverstą Evangeliją, Valdas susikūrė savąjį neturto idealą, išdalijo savo turtą, ir (kaip netrukus padarė ir kiti jo šalininkai, tarp kurių buvo ir moterų) ėmė elgetaudamas keliauti po šalį kaip → keliaujantis pamokslininkas. Todėl Δ buvo dar vadinami „Liono vargšais". Bažn. iš pr. Δ sąjūdį toleravo, tačiau jų reiškiamą pretenziją pamokslauti, paremtą *Mk* 16, 15, reglamentavo 1179 Bažn. susirinkimo draudimu sakyti pamokslus be vysk. leidimo. Kadangi Δ šiems apribojimams pasipriešino, o jų mokyme ryškėjo antihierarchinės, antiklerikalinės ir socialrevoliucinės tendencijos (pvz., turto, Bažn. dešimtinės rinkimo, sakramentų atmetimas), jie buvo ekskomunikuoti. Vėliau dalį jų kaip „vargšus katalikus" Bažn. vėl priėmė į savo bendruom. Svarbiausią Δ apaštališkojo neturto reikalavimą perėmė nauji → elgetaujantieji ordinai, tačiau jie tai skelbė neperžengdami Romos Bažn. leidžiamų ribų. Δ, kurie Bažn. reikalavimų nepaisė, buvo persekiojami kaip eretikai, bet iš dalies, ypač It., išliko iki dabartinių laikų. Kras

Lit.: E. WERNER, Pauperes Christi. Studien zu sozial-relig. Bewegungen im Zeitalter des Reformpapsttums, L. 1956. – K.-V. SELGE, Die ersten Waldenser, I–II, 1967. – J. GONNET/ A. MOLNAR, Les Vaudois au MA, 1974. – H. GRUNDMANN, Religiöse Bewegungen im MA, Da. 1977. – M. SCHNEIDER, Europ. Waldensertum im 13. u. 14. Jh, B. 1981. – G. G. MERLO, Valdesi e valdismo med., Tn. 1984.

Valdininkai (specialiai išsilavinę, pagal sutartį samdomi pareigūnai, gaunantys pastovų atlyginimą) ir biurokratija Europoje pirmiausia atsiranda bažn. srityje ir ypač brandž. VA kurijoje (*dvasininkai*, teisininkai). Miestų tarybos nuo brandž. VA irgi samdė Δ, pvz., raštininkus, notarus, sargybinius, pasiuntinius; tačiau ir aukščiausioji instancija galėjo būti Δ (→ podestos It.). Bajorijos sluoksniuose apie Δ Sicilijos, Angl. ir Pranc. kar. administracijoje galima kalbėti nuo XII a., Vok. – nuo vėlyv. VA, tačiau Δ org-ja ir toliau iš dalies liko pagrįsta → lėnų sistema, užstatymu, pareigybių pirkimu ir nuoma. Pareigūnas, pvz., valst. valdovo atstovas, buvo sutartimi skiriamas tam tikram laikui. Vėliausiai nuo XV a. ir visuose mažuose valdovų rūmuose galima aptikti bent teisės ir finansų institucijas ir kanceliarijos Δ. Din

Lit.: F. LOT/R. FAWTIER, Histoire des Institutions françaises au MA, I–III, P. 1957–62. – ST. B. CHRIMES, An Introduction to the Administrative History of Med. England, O. ³1966. – B. GUENÉE, L'Occident aux XIVᵉ et XVᵉ siècle. Les États, P. 1971. – E. E. KITTEL, From Ad Hoc to Routine. A Case Study in Med. Bureaucracy, Philadelphia 1991.

Valdovo įšventinimas → karūnavimas, patepimas

Valdovo šlovinimas (vok. *Herrscherlob*), → panegirikos forma, turinti pavyzdžių antik. retorikoje. Čia valdovas lyginamas su senovės ir Šv. Raš-

to personažais; Δ kaip topas naudojamas, pvz., epinių veikalų pr. arba pab., juo viešai išaukštinamos valdovo nuostabios savybės ir darbai; taip autorius atsidėkoja → mecenatui už medžiaginę ir dvasinę paramą. → Kunigaikščio pašlovinimas. Gai

Valdžia iš Dievo malonės. Pagr. VA valdžios ideologijos vaizdinys: valdovas, konkrečiai kar., atlieka savo pareigą „Dei gratia" (užrašas dokumentų titulatūrose, ant monetų ir t. t.) ir yra Dievo vietininkas žemėje. Ši monarchijos samprata ypač atsiskleidžia valdovo įšventinimo (karūnavimo → ordines) liturgijoje. → Ginčas dėl investitūros ir į prigimtinį teis. santykį nurodančios vėlyv. VA valdžios teorijos sugriovė kar. Δ idėjos pamatus. → Pasipriešinimo teisė. Din

Lit.: E. Ewig, Zum chr. Kg.sgedanken im FMA, in: Vorträge u. Forschungen 3 (1963), 7–73. – F. Kern, Gottesgnadentum u. Widerstandsrecht im frühen MA, Da. 1967. – J. Hanning, Consensus fidelium, St. 1982.

Valdžios ženklai, ypač gausi → teisės simbolių grupė. Šie ženklai ne vien buvo „ornamentai", – jie darė valdžią lengviau įsisąmoninamą (*Schramm*). Δ – tai pirmiausia → imperijos insignijos, tada drabužiai, infula, → pirštinės, bet t. p. ir erdvės formavimas (sostas, baldakimas, krėslas), kar. bei atsakomieji valdinių gestai (aklamacija, klaupimasis, valdovo *Laudes* ir kt.). ~1500 Δ reikšmė Europoje sumažėja, ir kam priklauso valdžia, parodo rūmų ceremonialas. Schu

Lit.: P. E. Schramm, Gesch. d. engl. Königtums im Lichte d. Krönung, Wr. 1967. – Idem., Herrschaftszeichen u. Staatssymbolik, I/III, St. 1954–1956. – Idem., Gesch. des ma. Herrschertums im Lichte d. Herrschaftzeichen, in: HZ 178 (1954), 1–24. – R. Elze (Hg.), Die Ordines für Weihe u. Krönung d. Kaisers u. der Kaiserinnen, Han. 1960. – M. Hellmann (Hg.), Corona Regni, Da. 1961.

Valgis ir gėrimas → alus, kepėjas, mėsininkas, mityba, vynas

Valstybė. Nors praktikoje kalbant apie VA be Δ termino apsieiti sunku, vis dėl ankstyv. ir brandž. VA šis terminas nelabai tinka pagal abu pamatinius apibrėžimo kriterijus, nes valdžios ir mokesčių monopolis tik iš dalies priklausė „Δ" organams. Be to, VA visuomenei buvo būdingi labiau asmeniniai, negu instituciniai santykiai. Todėl minėtu laikotarpiu kalbama apie → personalinę Δ, ir tik XII a. pradeda formuoti teritorinės Δ. Apskritai po → ginčo dėl investitūros visose srityse ima atsiskirti *sacrum* ir *profanum*, ir šis procesas per daugelį pakopų (tarp kitų → okamizmas) irgi vedė prie modernios Δ susikūrimo. → Bendrija, dominus, Fehde, giminystė, grafas, hercogas, imperatorius, imperija, karalius, komendacija, kunigaikštis, laisvieji, lėnų sistema, luomai, mokesčiai, nacionalinė sąmonė, nelaisvieji, parlamentas, pax et iustitia, pareigybė, pasipriešinimo teisė, tarnyba, teritorija, teritorinė vald(ži)a, valdžia, vergija, vyskupas, žemė, žemės luomai. Din

Lit.: G. v. Below, Der dt. Staat des MA.s, L. 1925 (Repr. 1975). – H. Mitteis, Der Staat des hohen MA.s, Kö. [11]1986. – R. Sprandel, Verfassung u. Gesellschaft im MA, Pa.[3]1988. – H. K. Schulze, Grundstrukturen der Verfassung im MA, I–II, St. [2]1990.

Valstiečiai (vok. *Bauern*, vid. vok. aukšt. k. *gebûren*, *bûman*, *ackermann*; iš sen. vok. aukšt. k. *bûr* – būstas, kamara), pirminė forma – gyvenantis drauge, tame pačiame kaime. Nuo brandž. VA pr. reiškia tik asmenį, priklausantį maitinančiajam žemdirbių luomui; brandžiųjų VA lit. – ir apskritai dvaro kultūros nepažįstantį, neišprususį, netašytą žmogų (kaip ir sen. pranc. k. *vilain*), vėlyv. VA – dažnai vartotas kaip žodžio „dörper", t. y. kaimo stuobrio, sinonimas. Jų ūkio ir gyvenimo formų, soc. sąrangos ir teis. padėties permainų ist. vyko paskirais postūmiais: ankstyv. VA – skirtingų visuomenės ir žemdirbystės formų susiliejimo procesas; žemvaldinio agrarinio ūkio paplitimas ir, vykstant Europos feodalizacijai, Δ pavertimas vad. trečiuoju luomu; gyvenimo struktūriniai pokyčiai vėlyv. VA krizių ir pervartų laikais. – Ankstyv. VA: antik. Δ luomo skirstymas į laisvuosius ir nelaisvuosius Δ (kolonatas) pergyvena tautų kraustymosi epochą tik vakarinėje buv. Romos imp. dalyje, tačiau ir ten laisvųjų smulkiųjų Δ sluoksnis netrukus ima mažėti, stambiųjų žemvaldžių valdoms (→ žemėvalda) virstant autarkiškais ūkio vienetais. Ypač germ. tautose naująją Karolingų imp. santvarką dar ilgą laiką pergyvena išlikusi germ. soc. sąranga, kurioje visuom. nariai buvo skirstomi ne soc. požiūriu į profesinius luomus, o teis. požiūriu į laisvės lygmenis,

kitaip tariant, iš esmės į → laisvuosius ir → nelaisvuosius. Tai reiškia, kad laisvieji Δ ir toliau galėjo kovoti ir apsiginti, dalyvavo vykdant teisingumą ir ginant kraštą. – Brandieji VA: plečiantis javų pasėliams, įsigalint trilaukiam ūkiui (→ žemės ūkis) ir drauge formuojantis žemės nuosavybe ir lėnu pagrįstai feod. valdžiai, teisėsaugos ir krašto gynybos užduotys greit pereina profesionalių raitų karių (→ riterija) luomui. Dėl to smarkiai sumažėja laisvųjų Δ, tad X–XI a. prasideda nauja soc. ir teis. diferenciacija į riterius ir Δ. Dominavo žemės valdos, matuojamos → valakais, kuriose ūkininkavo Δ nuomininkai arba baudžiauninkai, privalėję savo ponams – bajorams arba dvasininkams – mokėti → duokles (dešimtinę) arba eiti → lažą. Kai kur Δ lieka laisvi (ypač naujai apgyvenamose srityse, pvz., Dithmarschene). Tačiau feod. priespauda, nors ir legitimuota Bažn. skelbiamos luomų doktrinos, ne visur buvo priimama be priešinimosi; „Saksų veidrodžio" smerkiama kaip neteisinga, ji nuolat duoda stimulą teis. konfliktams ir Δ sukilimams. – Vėlyv. VA: Δ laisvės siekius, be kitų veiksnių, skatina a) naujų, privilegijuotų laisvųjų Δ sluoksnio kūrimasis naujai iškirstų miškų plotuose, vykdant → žemės įsisavinimą ir Rytų kolonizaciją; b) dalinis Δ padėties blogėjimas dėl maro epidemijų, gyv. skaičiaus mažėjimo, agrarinių krizių, infliacijų ir brangimo; c) vis sunkėjančios prie žemės pririštų Δ duoklės ir tarnybos prievolės, stiprėjantis naujos besiplečiančios terit. valdžios, spaudimas kaimų savivaldoms; d) Δ darbo vertės augimas, susijęs su relig. reformų sąjūdžiais, naujos Δ savimonės pabudimas. Tokių heterogeniškų procesų sankirta sužlugdo mėginimus iš pagrindų reformuoti valst., Bažn. ir visuom. ir galiausiai veda į konfliktų eskalaciją, išsiliejančią XVI a. religiniais ir Δ karais.

Δ VA lit.: Δ paveikslas joje pirmiausia išsiskiria tuo, kad Δ nedalyvavo rašytinėje kultūroje. Neabejotinų pirminės liaudies kūrybos liudijimų bemaž neišliko (→ baladė, vizijų literatūra, liaudies daina). Todėl VA aprašymai retai teleidžia susidaryti įspūdį, kaip Δ žiūrėjo į save; juose veikiau atsispindi tik ideol. pagrįstas menkinimas ar panieka, kurią, prasidėjus Europos feodalizacijai, Δ luomui reiškė kultūringieji dvasininkijos, bajorijos, o vėliau – ir miestiečių sluoksniai. Tai, kad Δ luomas laikytas pačiu žemiausiu, ideol. pateisino bažn. luomų teorija, susiformavusi ankstyv. VA. Pagal ją Δ gyvenimo sunkumai ir tarnystė esanti Dievo valia, nes taip susiklostę dėl gimtosios nuodėmės (*Pr* 3, 17–19) ir dėl to, kad Nojus prakeikęs neklusnųjį sūnų Chamą (*Pr* 9, 19–25). Ši luominė interpretacija, skleista per Biblijos egzegezę, sumas, enciklopedijas, dvasinę poeziją ir pamokslus ir ligi VA pab. likusi nekintama taut. kalbomis kurtos luominės lit. dalimi, iš dalies paaiškina, kodėl valstietis, paskelbtas esančiu nuodėmingos ir geismų valdomos kilmės, kurtuaz. ir miesto lit. galėjo būti paverstas bjaurumo, nesaikingumo ir paikumo įsikūnijimu, stačiai pajuokos objektu. Todėl Δ herojinėje lit., kurtuaz. epe ir lyrikoje visai nevaizduojami, o jeigu ir pasirodo – tai tik kaip epizodinės kurtuaz. pasauliui priešingos sferos figūros (išimtys: neutralus ar teigiamas valstiečio veikėjo paveikslas ankstyv. kurtuaz. lit. veikale *Ruodlieb* ir Hartmano iš Aujė *Arme Heinrich*). Pusiau paikai groteskišką, pusiau grėsmingai maištingą vaidmenį Δ merginos ir vaikinai atlieka tik Neidharto ir jo įpėdinių → kaimietiškoje poezijoje, kurioje prasidedantys luominiai riterių ir Δ konfliktai transformuojami į satyrinį groteską; Δ (kaip jau ir ankstyv. VA švankuose, pvz., *Unibos*) ir jų priešas riteris Neidhartas čia veikia kaip tipizuoti švanko personažai, o Δ elgesys vaizduojamas komiškai ir drastiškai iškreiptai, kaip paikos kvailystės. (Kiti pvz.: Δ vestuviniai švankai, *Neidhart Fuchs*, Užgavėnių vaidinimai, Wittenwilerio *Ring*, Osvaldo Volkenšteiniečio Δ dainos, piemenų scenos Velykų vaidinimuose.) Pirmieji mėginimai rimtai nagrinėti Δ luomo etiką ir soc. padėtį pasireiškia tik vėlyv. VA liaudies pamokslininkų, pvz., Bertoldo Regensburgiečio, veikaluose ir vėlyv. VA reformų sąjūdžiuose, valstietį vėl pripažįstančiuose esant žmonijos maitintoju, o kartais net iškeliančiuose jį kaip simbolinę pirmapradžio krikščionio figūrą. Tokios dvasios įkvėpti yra, pvz., Vernerio der Gartenaere *Helmbrecht*, Langlando *Piers Plowman*, Jono iš Teplicės *Ackermann*, Rolevincko *Bauernspiegel*. XVI a. toks Δ išaukštinimas pirmiausia naudojamas kaip ginklas kovoje už Δ laisvę. – Reta VA Δ idile arba Baroko

piemenaičių vaidinimų pirmtaku laikytinas Adomo Hališkio *Jeu de Robin et Marion*; plg. ir Juano Ruizo *Canticas de serrana*. Har

Lit.: H. HÜGLI, D. dt. Bauern im MA, Bern 1929 (Repr. 1970). – T. MAYER, Adel u. Bauern im Staat d. MA.s, L. 1943 (Repr. 1967). – H. S. BENNETT, Life on the Engl. Manor, C. 1937 (Repr. 1969). – F. MARTINI, Das Bauerntum im dt. Schrifttum, Hl. 1944. – A. DOPSCH, Herrschaft u. Bauern in der dt. Ks.zeit, St. [2]1964. – G. FRANZ (Hg.), Quellen z. d. dt. Bauernstandes im MA, Da. [2]1974. – IDEM., (Hg.), Dt. Bauerntum im MA, Da. 1976. – G. DUBY, L'Economie rurale et la vie des campagnes dans l'occident méd., P. 1975. – IDEM., Krieger u. Bauern, F. [2]1981. – E. JÖST, Bauernfeindlichkeit, Göp. 1976. – L. OKKEN/H.-D. MÜCK, D. satir. Lieder Oswalds von Wolkenstein wider d. Bauern, Göp. 1981. – J. A. RAFTIS (Ed.), Pathways to med. Peasants, Toronto 1981. – Ph. DOLLINGER, Der bayer. Bauernstand vom 9.–13. Jh., Mn. 1982. – E. LE ROY LADURIE, Die Bauern d. Languedoc, St. 1983. – R. FOSSIER, Paysans d'Occident, P. 1984. – W. RÖSNER, Bauern im MA, Mn. 1985. – K. BRUNNER/G. JARITZ, Landherr, Bauer, Ackerknecht, Kö. 1986.

Valstiečių sukilimai → sukilimai, valstiečiai

Valterio ir Hildegundos strofa, → tonas, kuriuo sukurtas vid. vok. aukšt. vos keliais fragmentais išlikęs herojinis epas „Valteris ir Hildegunda" (~1230?, melodija nežinoma). Tai → Nybelungų strofos variantas: baigiamosios ketvirtosios ilgosios eilutės forma: 6k/4v b. Bru

Lit.: W. HOFFMANN, Altdt. Metrik, St. [2]1981.

Valua (*Valois*), Pranc. dinastija (1328–1498), kurios valdymas dėl Šimtamečio karo, maro, samdinių plėšikavimų, sukilimų, raupsuotųjų ir žydų persekiojimų yra vienas neramiausių Pranc. istorijoje, bet kuri vis dėlto, ypač XV a., centralizavo ir efektyviai sutvarkė Pranc. monarchiją. Nors Karolis V Išmintingasis (1364–1380) atkariavo iš Angl. prarastąsias terit. ir savo rūmus pavertė mokslo ir meno centru (įsteigta karališkoji biblioteka su iliuminuotais ištaigingais leidiniais ir relig. bei pasauliet. veikalų, tarp jų Aristotelio bei Augustino, vertimai), bet valdant Karoliui VI didelė Pranc. dalis atiteko anglams, sudariusiems sgą su Burgundija. Tačiau 1429, padedant Joanai Arkietei, prasidėjo Pranc. žemių atkariavimas; 1453 beveik visa Pranc. vėl buvo Δ rankose. Liudvikas XI Žiaurusis (1461–1483) stabilizavo monarchiją iš esmės sunaikindamas bajoriškąją opoziciją, plėsdamas karūnos domenus ir eliminuodamas tarpinę → Burgundijos karalystę, kurios kun-ščiai buvo Δ dinastijos šaka. Din

Lit.: K. A. FOWLER, The Age of the Plantagenet and Valois, Lo. 1967. – J. J. MARTIN, Die Valois, Lausanne 1969. – J. GLÉNISSON (ed.), La France de la guerre de Cent ans, P. 1971. – R. CAZELLES, Société politique, noblesse et couronne Jean le Bon et Charles V, G. 1982.

Vandalai, germanų gentis, tautų kraustymosi metu priėmusi → arijonizmą ir suskilusi į dvi grupes – silingus ir asdingus. Silingai 406 patraukė į Isp., bet daugumą jų iki 418 sunaikino vestgotai. Geizericho vadovaujami asdingai 429 patraukė į Romos valdomą Š. Afriką, kur jie įkūrė karalystę su sostine Kartagina ir užėmė Siciliją, Sardiniją bei Korsiką. 455 surengę karo žygį jie nusiaubė Romą. 533/534 vandalų valstybę užėmė Bizantija. Din

Lit.: H. J. DIESNER, Das Vandalenreich, L. 1966.

Vandenženklis (taip pat popieriaus ženklas, lot. *signum*), → popieriuje persišviečiantis ženklas (piešinys, raidė, vardas). Δ žymi popieriaus kilmę, kokybę ir formatą. VA jis atsirado gaminant popierių rankiniu būdu, kartu su plaušų sėmimo sieteliu procesu. Δ laikytini visos figūros, įgaunančios formą dėl specialių žymenų vielos tinklelyje arba siete. Figūra daroma iš žalvario arba plakiruotos vario vielos ir įkomponuojama į popieriaus formos vielos tinklelį. Kiekvienoje popieriaus formoje yra vienas ženklas; formų pora turėdavo du to paties motyvo ženklus (VA du darbininkai dirbdavo vienu metu su dviem vienodo dydžio formomis), bet tie ženklai nebuvo tapatūs; tai vadinamosios Δ poros. Tad forma ir ženklas ne visada susiję. Formai ar ženklui susidėvėjus, jie būdavo keičiami. Δ turinys buvo įvairus: išgalvotos kompozicijos ir heraldikos ženklai, religiniai ir pasaulietiniai simboliai, žmogus ir jo darbai, augalų ir gyvūnų pasaulio motyvai (dažnai turintys simbolinę prasmę: vienas seniausių Δ – jaučio galva, šv. Luko, tapytojų globėjo, simbolis). Pats seniausias Δ (Bolonija, 1282) vaizduoja gr. kryžių. Sąvoką Δ pirmą kartą pavartojo Bartholo Sassoferato *De insignii et armis* (1340–1350). VA Δ parinkdavo popieriaus malūno meistras ir savininkas, tačiau būdavo laisvų ir nustatytų Δ. Pvz., Trua Karolis IV 1406 nurodė, kad joks popieriaus ga-

mintojas ar prekiautojas nenaudotų kitų Δ. Δ tyrimai kaip ist. mokslo pagalbinė disciplina gali padėti nustatyti dokumentų, laiškų ir t. t. klastotes; šie tyrimai yra svarbūs ir lit., muzikos bei meno istorijai. Pasitelkus Δ (jungiant su šriftais, inicialais, knygų iliustracijomis), galima datuoti (kartais ir lokalizuoti) XIV ir XV a. rankr. Kras

Lit.: E. KIRCHNER, Die Papiere des 14. Jh.s in der königlichen Bayer. Hof- u. Staatsbibliothek, in: Philosoph.-philolog. Klasse der Königlichen Bayer. Akademie der Wissenschaften 20 (1887). – F. PIEKONSKY, Wasserzeichen des 14. Jh.s in den in poln. Archiven aufbewahrten Manuskripten, Krakau 1893. – A. FURI, Die Papiermühle zu Bern u. ihre W. 1466 bis 1621, in: Neues Berner Taschenbuch, 1896. – C. M. BRINQUET, Les filigranes, dictionaire historique des marques de papier, I–IV, A, naujas leid. 1968. – G. PICCARD, W.kunde u. Urbarforschung, P. 1952. – V. MOSIN, Die W. des XIII. u. XIV. Jh.s, Zagreb 1957. – G. PICCARD, W. Findbuch der W.kartei im Hauptstaatsarchiv Stuttgart, I–IX, St. 1961–1980. – K. T. WEISS, Hb. der W.kunde, L. 1962. – T. GERARDY, Datieren mit Hilfe von W., Bückeburg 1964. – Piccard-W. Veröffentlichungen der staatlichen Archivverwaltung Baden-Würtemberg, St. 1961 ir t.

Vanduo → elementai, keturi

Vanitas (lot. – tuštybė). Visų žemiškų dalykų praeinamumas yra VA religingumo topas; nuo šio pasaulio nusigręžiančiai (blogasis *saeculum*) anapusybės orientacijai tuštybė yra visa (*Koh* 1, 2), kas yra už „tikrosios tėvynės“, rojaus. Šį požiūrį tipiškai išreiškia → ubi sunt ir → contemptus mundi tematika, kaip ir eilėraščiai apie → ponią Pasaulį ir kūno bei sielos dialogai. T. p. pasaulietinės temos, antai Aleksandro, buvo perinterpretuotos šia prasme (kun. Lamprechtas, XII a.). Nors praeinamumo motyvas žinomas jau ir pagoniškajai poezijai (sen. anglų elegijos), bet labiausiai jis išpopuliarėjo brandž. VA → reformų sąjūdžiuose (pvz., Hugono Viktoriškio *De vanitate mundi*) ir suklestėjo VA pab., ne tik poezijoje (pvz., Dom Pedro „Strofos apie gražių pasaulio dalykų menkinimą ir niekinimą“, 1455), bet ir vaizduojamajame mene (mirusiųjų šokis). Din

Lit.: S. KOZÁKY, Anfänge der Darstellungen des Vergänglichkeitsproblems, Budapest 1936. – W. ROTZLER, Die Begegnung der drei Lebenden u. der drei Toten, Winterthur 1961. – W. SCHRÖDER, Zum V.-Gedanken im dt. Alexanderlied, in: ZfdA 91 (1961/1962), 38–55. – PH. JOHNSON/B. CAZELLES, Le vain siècle guerpir, Chapell Hill 1979.

Vaquiera (provans.), → pastorelės porūšis. Šio erotinio turinio bukolikų žanro pavadinimas nurodo karvių ganytoją kaip trubadūro pašnekovę. Eir

Lit.: A. JEANORY, La poèsie lyrique des troubadours, P. 1934. – K. RONGGER, Die Trobadorlyrik im Spiegel der poet. Gattungen, in: D. JANIK (Hg.), Die franz. Lyrik, Da. 1987, 1–61.

Vardai → asmenvardžiai, vietovardžiai

Vargonai (vok. *Orgel*, iš gr./lot. *organum* – įrankis), muzikos instrumentas, kurio vamzdžiais pučiamas oras spaudimu paverčiamas garsais. Atsirado iš sen. Egipto *hydraulos* (oras buvo pučiamas vandens siurbliais); į V. Eur. Δ 757 atgabeno Alkuinas, Karolio D. auklėtojas – kaip Bizantijos imperat. Konstantino V dovaną frankų kar. Pipinui III. Dažnai buvo naudojami maži, kilnojami Δ, ir jais buvo grojama viena ranka. Vėlyv. VA Δ techniškai gerokai patobulinami; jie atliko reikšmingą vaidmenį bažn. muzikoje. Tai visos kūrinijos skambėjimo liturgijoje (*Ps* 150, 4), drovumo ir Dievo tiesos vertės simbolis. Seniausi iki šiol išlikę Δ (iš XIV a.) yra Sitene (Valės kantonas). Bg

Lit.: H. DEGERING, Die O., Mr. 1905. – E. KERN, Die O., Eßlingen, 1961.

Vargšų Biblija (VA lot. k. *Biblia pauperum*), veikiausiai iki XIII a. P. Vok. ar Austr. atsiradęs katechetinis veikalas, kurio kiekviename p. pateikiama 1 arba 2 pav. grupės, sudarytos iš → tipologiškai tarpusavyje susietų vaizdų: centre scena iš NT (antitipas, pvz., tyčiojimasis iš Kristaus), o abipus jos – 2 scenos iš ST (tipai, šiuo atveju – vaikai, kurie tyčiojasi iš Eliziejaus, ir iš Nojaus besityčiojantis Chamas) ir Pranašų knygų, aiškinamos eil. *tituli*. Kaip medžio raižinių knygos paplitusios ir It. bei Nyd. Din

Lit.: H. CORNELL, Biblia pauperum, Sto. 1925. – G. SHMIDT, Die Armenbibeln d. 14. Jh.s, Graz 1959. – M. BERVE, Die Armenbibel, Beuron 1969.

Variacija (lot. *variatio* – pokytis), posakio arba minties pakartojimas pakeista ar nauja forma (→ kartojimas), panašus į → parafrazę ir sinonimą; Antikos ir VA → retorikoje rekomenduojama kaip kalbos figūra (*variatio*). Δ yra viena pagr. germ. → raidžių rimo poezijos raiškos priemonių. Čia ji įgauna konkretesnį → kenning (dažnai jungiant žodžius), → heiti ir → sinonimo pavidalą ir ypač

plėtojama sen. anglų ir skand. poezijoje. Δ aptinkama ir XIV bei XV a. kimrų poezijoje → dyfalu forma. Ber

Lit.: S. SONDEREGGER, Erscheinungsformen der Variation im Germ., in: C. GELLINGER (Hg.), Fs. K. Reichart, Bern 1969.

Variagai → normanai

Varnas (vok. *Rabe*). Antikoje – šventas paukštis, turėjęs mantikos savybių, kurias krikščionių autoriai interpretavo neigiamai (mirties paukštis, Odino paukštis). VA – pagonių, žydų, klaidinančių mokytojų, kai kada ir velnio simbolis, mažų mažiausiai – „peccatorum figura"; toks aiškinimas susijęs su Δ kranksėjimu: Augustinas Δ „cras, cras" interpretavo kaip atgailai nepasirengusio nusidėjėlio, atgailą vis atidedančio kitai dienai, šūksnius. Greta to gyvavo požiūris, kad Δ mokąs puikiai kalbėti, todėl laikytas poliglotų įsikūnijimu. Špylmanų epe *Oswald* Δ veikia kaip piršlys Kro

Lit.: K. KNORTZ, Die Vögel in Gesch., Sage, Brauch u. Lit., Mn. 1913. – G. SCHEIBELREITER, Tiernamen u. Wappenwesen, W. 1976.

Varnų mūšio strofa (vok. *Rabenschlachtstrophe*), → tonas, kuriuo sukurtas vid. vok. aukšt. herojinis epas *Die Rabenschlacht* (XIII a. antra pusė; melodija neišlikusi). Jį sudaro trijų ilgųjų eilučių strofa su cezūra arba medialiniu rimu: 4k a/4s b, 4k a/4v b, 4k c/ 6k c. Tonas yra panašus į → Nybelungų bei Gudrūnos strofą. Bru

Lit.: S. BEYSCHLAG, Altdt. Verskunst in Grundzügen. Nü. 1969. – W. HOFFMANN, Altdt. Metrik, St. [2]1981.

Varpai kilę iš Rytų; maži varpeliai vartoti ankstyv. VA kaip rankiniai Δ; ilgainiui juos imta kabinti bokštuose. Ankstyv. VA Δ dar buvo kalami, bet nuo tūkstantmečių sandūros įsigalėjo Δ liejyba. Per pašventinimo ceremoniją („krikštas") su plovimu, patepimu, smilkymu ir t. t. Δ būdavo suteikiami vardai, juose būdavo daromi įrašai ir įspaudžiami reljefai, kai kada įlydomos relikvijos, nes Δ paskirtis buvo ne tik kviesti tikinčiuosius Mišioms ir maldai ar perspėti apie pavojų (gaisras, užpuolimas), bet ir išvaryti → demonus, ypač perkūnijos. – Vėlyv. VA Δ, pakabintas rotušės varpinėje ir dažnai sujungtas su laikrodžiu, buvo miesto bano simbolis, nes jis akustiškai apibrėžė valdžios sritį; XIV a. Δ dūžiais pradėtos skaičiuoti valandos, tai buvo tikra gyvenimo ritmo revoliucija. → Laikas.

Lit.: D. STOCKMANN, Die Glocken im Profangebrauch d. SMA.s, in: G. HILLESTRÖM (ed.), Studia instrumentorum musicae popularis, III, Sto. 1974, 224–232. – K. KRAMER, Glocken u. Geläute in Europa, Mn. 1988.

Vasalas → lėnų sistema, personalinė valstybė

Vasalitetas (iš keltiško žodžio, reiškiančio tarną), asmeninės priklausomybės santykis, kurį ankstyv. VA užmegzdavo prisiekdamas (→ komendacija) stipresniajam. Vasalas privalėjo ponui tarnauti (→ tarnyba), būti ištikimas, teikti → auxilium et consilium, o ponas – užtikrinti saugumą ir pragyvenimą. Pastaruoju aspektu dažn. būdavo suteikiamas lėnas. Tad Δ buvo → lėnų sistemos praktikos dalis. Din

Lit.: W. KIENAST, Die frk. Vasallität, F. 1990. → Feodalizmas, komendacija, lėnų sistema.

Vasaros daina (vok. *Sommerlied*), VA meilės daina, kurioje poetas nuo įžanginio → gamtos aprašymo pereina prie meilės situacijos. Δ pirmiausia vadinamos atitinkamos Neidharto iš Rojentalio dainos. Įprastiniai vasaros pradžios gamtos vaizdai – jauni lapai, žalios pievos, paukščių čiulbėjimas – aprašomi vis naujomis variacijomis. Kartais jau po kelių eilučių tie vaizdai užleidžia vietą pagr. daliai, o jos dėmesio centre – riteris, kurio palankumo siekia kaimo merginos. Priešingai negu → pastorelėse, čia aukštesnio soc. sluoksnio vyrui peršasi moterys. Δ yra kontrastas → žiemos dainai, nuo kurios Δ ir formaliai skiriasi dvinare neštoline forma. Tiesa, šis požymis išnyksta Neidharto sekėjų tradicijoje (Göli, Pseudo → neidhartai). → Kancona įsitvirtina ir Δ. Vasariškas įžanginis gamtos aprašymas buvo labai paplitusi pr. schema roman., lot. ir vok. VA meilės lyrikoje, tačiau sąvoka „Δ" retai vartojama ne Neidharto kūriniams apibūdinti. Kai kada Δ vadinamos ir nuo Gotfrydo Neifeniečio kurtos dainos, kurioms būdinga griežta kurtuazinio atlikimo forma, ir kuriose meilės raudos arba viltys perteikiamos paraleliai ar kontrastingai vasariškiems potyriams. Ret

Lit.: H. KUHN, Minnesangs Wende, T. [2]1967. – K. RUH, Neidharts Lieder. Eine Beschreibung des Typus, in: W.

BESCH IR KT. (Hgg.), Studien zur dt. Lit. u. Sprache des MA, Fs. H. Moser, B. 1974, 151–168. – S. BEYSCHLAG, Die Lieder Neitharts, Da. 1975. – G. SCHWEIKLE, Pseudo-Neithart?, in: ZfdPh 100 (1981), 86–104.

Vaškas → bitininkystė

Vaško lentelė (VA lot. *tabulae*, *cerae*). VA, iš dalies iki XIX a., vaško lentelės buvo naudojamos kaip ir senovėje; tai buvo medžio (buko), dramblio kaulo arba tauraus metalo lentelės su paaukštintais kraštais ir įdubusia plokštuma, kuri būdavo ištrinama medžio anglimi, lajumi arba sėmenų aliejumi. Ta įduba būdavo pripildoma tamsaus vaško. Taip susidarydavo rašomoji plokštuma, ant kurios buvo galima rašyti → grifeliu, o paskui platesniu jo galu paviršių vėl išlyginti. VA Δ dažn. rašydavo mokiniai, pastabas ir mintis žymėdavosi raštininkai ir rašytojai; jomis būdavo naudojamasi sąskaityboje (druskos kasyklų, Pranc. karaliai 1226–1314). Buvo parašyta ir vaško knygų („Goslaro protokolų knyga"). → Diptichas. Schu

Lit.: W. WATTENBACH, Das Schriftwesen im MA, L. [3]1896, 51–88. – R. BÜLL, Wachs als Beschreib- u. Siegelstoff. Wachstafeln u. ihre Verwendung, in: Vom Wachs, Hoechster Beiträge zur Kenntnis des Wachses, I, 9 (1968), 785 ir t. – A. GRASSMANN, Wachstafel u. Griffel, in: Aus dem Alltag der ma. Stadt. Hefte des Focke-Museums 62 (1982), 221 ir t.

Vedybos → Hochzeit, santuoka

Veidrodis (vok. *Spiegel*, lot. *speculum*). XII a. iš naujo atradus stiklinių Δ gamybos būdą, Δ vis labiau darėsi prestižiniu mados daiktu. Vaizduojamajame mene Δ buvo paplitęs atributas alegoriškai ir simboliškai vaizduojant *Venus*, *Luxuria*, *Philautia*, *Superbia*, *Vanitàs*, *Visio*, *Prudentia*, *Sapietia*, *Veritas* ir *Immaculata*. Nuo seno Δ mėgtas magijoje, o Renesanso laikais tapo mokslinių optikos tyrimų su filosofiniu atspalviu objektu. Lit., įgavęs daugybę tarpusavyje konkuruojančių konvencinių reikšmių, Δ netrukus tapo pagr. analoginio pasaulėvaizdžio metafora: viskas – Dievas ir angelai, kosmosas, pasaulis ir žmonės, galiausiai knygos ir paskiri lit. žanrai galėjo tapti „Δ". Įvairiausiai metaforizuojamas buvo ne tik Δ gebėjimas atspindėti, perteikti pažinimą ir moralizuoti, bet ir apgaulingas, suvedžiojantis poveikis, sustiprintas stiklo dūžtamumo. Tai pasireiškė ir madingu polinkiu vartoti sąvoką kaip pavadinimo metaforą. (→ veidrodžio literatūra). Gra

Lit.: G. F. HARTLAUB, Zauber des S.s. Gesch. u. Bedeutung des S.s in der Kunst, Mn. 1951. – H. GRABES, Speculum, Mirror u. Looking-Glass, T. 1973. – The Mutable Glass, C. 1982. – A. CLOSS, Vom S.zauber in mhdt. u. nhdt. Schriften, in: Zs. f. Kulturaustausch (1983), 248–254.

Veidrodžio literatūra. Pradedant nuo Augustino *Speculum quis ignorat* (vienas iš seniausių metaforiškų knygos pavadinimų), „speculum" VA tapo galbūt dažn. naudojamu pavadinimu po „Liber" ir „Summa". Vien Tegernzės benediktinų abatijos knygų XVI a. pr. kataloge minimi 64 skirtingi „veidrodžiai", o iki 1500 Vok. ir Angl. bibliotekose užfiksuota ~300 įvairių „veidrodžiais" pavadintų knygų. Šią daugiausia didaktinių raštų įvairovę galima suskirstyti į tam tikrus tipus: 1. Faktiniai veidrodžiai, kuriems priklauso enciklopedijos (antai Honorijaus Augustoduniškio *Speculum mundi* ir Vincento iš Bovė *Speculum maius*), t. p. didžiuliai kompendiumai (pvz., Hugono Viktoriškio *Speculum ecclesiae* arba → *Speculum humanae salvationis*) bei siauresnių dalykinių sričių veidrodžiai (pvz., Alberto D. *Speculum astrolabicum*, Arnoldo iš Vilanovos *Speculum medicinae*). 2. Pavyzdžių *specula* (pvz., Augustino *Speculum*, Bernardo iš Kasino *Speculum monachorum* arba paplitęs *Speculum virginum*), dorybių ir ydų veidrodžiai (pvz., Edmundo Kenterberiečio *Speculum ecclesiae*), nurodymų ir bausmių (*Speculum Saxonum*), nuodėmių ir kvailių veidrodžiai (pvz., Bonaventūros *Speculum animae*, Nigelio Wirekerio *Speculum stultorum*), tuštybės veidrodžiai (pvz., Pseudo Augustino *Speculum peccatoris*, Jokūbo de Gruitroede *Speculum aureum animae peccatricis*) ir poleminiai raštai (antai Simono Islipo *Speculum regis*, Johno Wyclifo *Speculum cleri*). – Seniausi vok. „veidrodžių" pavadinimai yra XIII a. teisės aktų rinkiniai, pvz.: *Spiegel aller tiutsche liute* ir *Spiegel keyserlicher und gemayner lantrecht*. Iš XIV a. yra išlikusių vid. nyd. religinių veidrodžių, pvz., Jono Ruysbroeco *Een Spieghel der eeuwigher salicheit*, bet daugiausia tokių pavadinimų ir vid. nyd., ir vid. vok. aukšt. k. atsiranda XV a. „Veidrodžiais" ir toliau vadinami to paties pobūdžio veikalai: *Klosterspiegel*, *Spigel der sunder*, *Spiegel der Arznei*. – Tas pats pasaky-

tina ir apie sen. pranc. ir anglonormanų k. parašytus „veidrodžius“, kurie atsirado irgi XIII a. (pvz., Roberto de l'Orme *Miroir de vie et de mort*) ir toliau plito XIV (Eustache'o Deschampso *Le miroir de mariage*) bei XV a. (Jehano de Castelo *Mirouer des pecheurs et pecheresses*). Tokie pavadinimai nesvetimi kitomis kalbomis parašytiems tekstams: pvz., savarankiškas sen. skand. „veidrodis“ *Konungsskuggsjá* (~1260) arba it. Jacopo Passavanti *Specchio di vera penitenza* (~1354). Gra

Lit.: P. LEHMANN, „Ma. Büchertitel“, in: Sitzungsberichte der Bayr. Akademie der Wissenschaften, phil.-hist. Klasse 3, Mn. 1953, 27–44. – G. THEUERKAUF, Lex, Speculum, Compendium iuris, Kö. 1968. – H. GRABES, Speculum, Mirror and Looking-Glass, T. 1973. – M. SCHMIDT, Miroir, in: Dictionaire de spiritualité 10 (1979), 1290–1303.

Veiksmo vaidinimas, → Užgavėnių vaidinimų tipas, kuriame, ne taip kaip charakterių vaidinime, vaizduojamas koks nors įvykis ar įvykių grandinė. Δ nėra charakterinio vaidinimo išplėtojimas, abu tipai egzistuoja vienas greta kito, gali būti t. p. ir mišrūs. Ste

Velfai, iš Švabijos grafo Velfo († prieš 825) kilusi kun-ščių giminė, pasiekusi galios viršūnę XII a. Nuo 1125 konfliktavo dėl sosto su → Štaufenais. Kun-ščio Henriko Liūto (1129–1195) laikais Δ tapo galingiausia dinastija (Saksonijos ir Bavarijos kunigaikštijos; išplėtota Baltijos j. prekyba; venedų Kryžiaus žygis; įsteigti miestai: Miunchenas, Braunšveigas, Šverinas ir kt.). 1179/1780 Henriką nuvertė pusbrolis Frydrichas I Barbarosa. Velfų karaliui Otonui IV 1214 pralaimėjus prieš imperat. Frydrichą II, Δ imp. politikoje nebeatliko esminio vaidmens. Apie Δ kultūr. interesus liudija kun. Konrado sukurta „Rolando giesmė“ ir Eilharto „Tristano“ epas. Antrasis Δ ir Štaufenų konfliktas dėl karūnos atsispindėjo ir poezijoje (Valterio Fogelveidės špruchai). Jos

Lit.: G. SCHNATH, Streifzüge durch Niedersachsens Vergangenheit, Hildesheim 1968. – H. HILLER, Heinrich der Löwe, F. 1985.

Vėliavos VA naudotos daugiausia stačiakampės ir trikampės. Nuo brandž. VA Δ puoštos herbais, ypač paplito → karyboje (kariuomenės Δ, vok. *Banner*, it. *gonfaloni*), kartais būdavo įtvirtinamos vežime su aukštu stiebu. Brandž. VA italų komunose toks vežimas, *carrocio*, tapo katedroje saugomu, pašventintu valdžios ženklu. – Lėnų sistemoje kar., dovanodamas lėną, simboliškai įteikdavo Δ; šis Δ lėnas laikytas priklausomybės kun-ščių luomui sąlyga. – Vėliavininko tarnyba vėlyv. VA tapo karinės srities ribas peraugusia rūmų pareigybe; vėliavininko, ypač Šveic. miestuose, pareiga buvo rūpintis polit. ir karinės vadovybių ryšiais. – VA laivyboje naudotos Δ vok. vadintos *flaggen*. – Δ vadinami ir pulką sudarantys samdinių junginiai XV a. Din

Lit.: O. NEUBECKER, Fahnen u. Flaggen, L. 1939. – Vor- u. Frühgesch. d. europ. Flaggenwesens, 1971. – E. VOLTMER, Carrocio u. Kommune, Trier 1987. → Heraldika.

Velykos (vok. *Ostern*), Kristaus Prisikėlimo šventė, → bažnytinių metų liturgijos centras; vok. ir angliškas Δ pavadinimas anksčiau buvo aiškinamas kaip germ. pavasario deivės Ostaros kulto atspindys, tačiau iš tikrųjų tai yra nevykęs ankstyv. krikšč. laikų bažnytinės lot. k. *albae* vertinys. Δ laikas susijęs su daugybe liaudies papročių, kuriuose esama magiškų arba ikikrikšč. elementų (pavasario pradžios šventė). Zim

Lit.: J. KNOBLOCH, Der Ursprung von nhdt. Ostern, englischen Easter, in: Die Sprache 5 (1959). – A. W. WATTS, Easter, Lo. 1959.

Velykų lentelė pateikia kilnojamas Velykų švenčių datas 532 metų Velykų ciklui; ją pirmą kartą savo Δ nustatė Dionyzas Egziguas (VI a.), pradėjęs metus skaičiuoti nuo Kristaus gimimo. Šitas Velykų ciklas V. pasaulyje galioja nuo VIII a. Haa

Lit.: J. SCHMID, Die Ostertafel in der abendländ. Kirche, F. 1907. – A.-D V. D. BRINCKEN, Studien zur lat. Weltchronistik bis in das Zeitalter Ottos von Freising, D. 1957.

Velykų šventės apskaičiavimas. Velykos švenčiamos sekmadienį per pirmąją mėnulio pilnatį (arba tuoj po jos) po oficialios pavasario pr. kovo 21 d. Velykų ir pavasario pr. sąsaja remiasi žydų *Passah* šventės data. Dabartinį skaičiavimą nustatė Nikėjos susirinkimas (325). Dėl Stačiatikių Bažn. atsiskyrimo, skirtingų skaičiavimo metodų ir protestantiškų šalių dvejonių priimant Grigaliaus kalendorių, Δ vis atsirasdavo skirtumų. Galutinai suvienodinti Δ pavyko tik XVIII a. Δ sujungia 19 metų Mėnulio ir 28 metų Saulės ciklus;

skaičiavimo elementai yra: Aukso skaičius (kiekvieni kalendoriniai metai turi savo skaičių tarp 1 ir 19: vienetu padidintas metų skaičius dalijamas iš 19, liekana yra Aukso skaičius; jei liekana = 0, Aukso skaičius = 19), Saulės ciklas, sekmadienio raidė ir epakta (skaičius, rodantis, kiek parų praėjo nuo paskutinės Mėnulio jaunaties iki kovo 22 d.). Zim

Lit.: → Kalendorius

Velykų vaidinimai, vieni pirmųjų VA bažn. vaidinimų (→ misterija) ir drauge svarbiausias VA dramos tipas. Δ atsirado iš Velykų švenčių liturgijos trimis pakopomis. Pradžią kaip Velykų Mišių → *Introitus* dalį ženklina Velykų → tropas su → visitatio sepulchri, kur pagal *Lk* 24, 1–9 vaizduojamas trijų Marijų Kristaus kapo aplankymas. Velykų tropo dialoginė struktūra (klausimas ir atsakymas, paskelbimas ir baigiamoji Marijų → antifona) jau pasižymi stipriu draminiu efektu (seniausi paliudijimai: Limožas ir Šv. Galeno vien., X a.). X a. Velykų tropas perimamas į Velykų → matutinos → Oficiumą ir atveda į Velykų šventę, kuri (XII a.), papildyta Velykų sekvencija *Victimae paschali laudes* (XI a., Wipo), → mokinių bėgimu, t. y. ap. Jono ir Petro lenktynėmis bėgant prie tuščio kapo (pagal *Jn* 20, 4–10) ir Magdalietės sceną, kur Kristus pasirodo kaip sodininkas (pagal *Jn* 20, 10 ir t.), gerokai išsiplečia ir įgauna daugiau vidinio dramatizmo. Įvedus vaidmenų skirstymą, rekvizitą, paprasčiausius kostiumus, tipiškus gestus (plg. anglų benediktinų „Regularis Concordia", 965–975), pantomimos scenas ir ėmus vaizduoti prisikėlusiojo Kristaus pasirodymą, liturgijos rėmai buvo peržengti; galima tarti, kad tada galutinai susiformavo draminis Δ. Lot. Δ dar praplečiami tipiškais epizodais. Tris pagr. scenas – „visitatio", mokinių bėgimą prie Kristaus kapo ir Magdalietės sceną papildo dar trys Biblijos tekstu menkai paremtos scenos, atveriančios daugybę galimybių laisvam ir realistiniam vaizdavimui: → kvepalų pirkimo scena (minima *Mk* 16, 1; pirmą kartą vaidinta Viche, Š. Isp., XII a.), sargybinių scena su kapo saugotojų pokalbiais prieš ir po Prisikėlimo (iš dalies susijusi su ankstesne Piloto scena; pagal *Mt* 27, 62–66: žydų reikalavimas saugoti kapą) ir Kristaus nužengimas į pragarus (→ Descensus) su neretai išsamiu, burleskišku-komišku sielų išlaisvinimo iš pragaro prieangio pavaizdavimu (pagal apokrifinę Nikodemo evangeliją; *Mt* 12, 40 tik užuomina). Draminį poveikį stiprino ir teksto perteikimas 10 ir 15 skiemenų ritmiškai sklandžiomis eilutėmis bei taut. kalbos elementų panaudojimas. Δ *Origny-Sainte-Benoîte* praplėstas tik kvepalų pirkimo scena, o *Klosterneuburger* Δ įtrauktos visos 6 minėtos scenos. Įdomu, kad seniausi išlikę Δ iš Ripolio (Isp., kur pirmą kartą paliudyta kvepalų pirkimo scena) ir iš Mastrichto (Olandija) – abu XIII a. – praplėsti šiaip savarankišku → Emauso vaidinimu. Pirmiausia gausūs Δ taut. kalbomis, iš dalies su lot. pasažais, XIII–XVI a. yra pilni visokių papildymų – net groteskiškų, komiškų ir nešvankių, – kurie įterpiami į velnio sceną pajuokiant luomus, į kvepalų pirkimo ir Magdalietės bei mokinių bėgimo scenas. → Kristaus kančios vaidinimai, teatras. Krü

Lit.: H. de Boor, Die Textgesch. der lat. Osterfeiern. T. 1967. – R. Steinbach, Die dt. Oster- u. Passionsspiele des MA, Kö. 1970. – W. Flemming, Die Gestaltung der Osterfeiern in Dtld., Mz. 1971. – W. Lipphart (Hg.), Die lat. Osterfeiern u. Osterspiele des MA.s, I–VI, B. 1975–1981. – B.-D. Berger, Le Drame liturgique des Pâques du Xe au XIIIe siècle, P. 1976. – P. Sheingorn, The Easter Sepulchre in England, Kalamazoo 1987.

Veliumas (lot. *velum* – burė, uždanga), uždanga kaip mėgstamas → knygų iliustracijos fono motyvas (→ autoriaus portretas); bažn. reikmuo monstrancijai, altoriui arba kryžiui apgaubti, ypač gavėnios metu (→ pasninko antependiumas); paramentikos elementas (vėliavėlė prie abato lazdos, ant pečių dėvimas Δ nešant šventus ir brangius objektus per procesiją); taurės Δ, kuriuo ji valoma ir sausinama. Rih

Velnias (vok. *Teufel*, hebr. *satanas*, gr.-lot. *diabolus*, sen. vok. aukšt. *tiufal*). VA žmonėms Δ buvo neabejojama gyvenimo tikrovė. Δ įsivaizdavimą pirmiausia formavo bibl. Δ pav., susiliejęs su keltų, germanų ir Antikos (Plutonas, Vulkanas) dievais ir demonais. Velnius, apie kuriuos buvo kalbama tai vns. forma (Šėtonas, Liuciferis), tai kaip apie daugybę, atskirti nuo demonų neįmanoma. Δ specializacija pagal tam tikrus uždavinius, pavidalus ir vardus (iš Biblijos ir apokrifų: Belze-

bubas, → Belialas, Asmodėjus, Begemotas ir kt.), sudarančius hierarchiją, – įvyksta pirmiausia vėlyv. VA teatre. Svarbiausios Δ vaizdavimo situacijos: 1. Biblijos tematika. Dievas Δ nesukūrė, jis sukūrė tik → angelus, bet kai kurie jų, vadovaujami Liuciferio, dėl puikybės atsiskyrė, todėl gerieji angelai, vadovaujami Mykolo, nutrenkė juos į → pragarą. Čia yra tikroji Δ karalystė, kur amžinai patys kenčia ir kankina pasmerktąsias sielas, kurias ten atsitempia (liaudies tikėjimui būdingas velnių buvimas → skaistykloje teol. abejotinas). Dėl pirmųjų žmonių nuodėmės, kuriai žmones sugundė Δ kaip sena gyvatė, jis tapo pasaulio kun-ščiu ir nuo tada kovoja su Dievu, angelais ir šventaisiais dėl žmonių sielų. Dažniau buvo vaidinamos NT Δ scenos: Δ kaip Kristaus gundytojas, Δ, kuris įeina į Judą, Δ ir turtuolio lėbautojo mirtis (Evangelijoje Δ nėra), mirtis ir Δ, nugalimi Išganytojo, kuris išvaduoja iš požemio pasaulio protėvius (Nikodemo evangelija). Tačiau → laikų pabaigoje Δ kartu su → Antikristu dar kartą iš visų jėgų puls tikinčiuosius, iki kol jis po → Paskutinio teismo bus amžiams uždarytas pragare. 2. Nebiblinė tematika: svarbiausias rūpestis Žemėje yra gundyti žmones. Pagal paplitusį įsivaizdavimą kiekvieną žmogų nuo gimimo lydi Δ (kaip ir angelas sargas). Labai dažnai netinkamas poelgis laikomas Δ įkalbinėjimo pasekme – toks aiškinimo būdas iki pat vėlyv. VA dažnai aptinkamas ir ist. veikaluose, tačiau plintant įsitikinimų etikai (XII a.), jis netenka populiarumo, nes žmogaus veiksmų paskatų imta ieškoti sieloje. Visiškai Δ atsidavę yra jo sąjungininkai (Teofilio legenda, V. žinoma nuo IX a.) ir satanistai (įv. dualistinės sektos, antai → katarai, bet tariamai – ir tamplierių riteriai), kurie sudarę → sandėrį su nelabuoju arba jį garbinantys. T. p. ir → raganos vėlyv. VA buvo kaltinamos Δ garbinimu ir sanguliavimu su juo (nuo XIII a.). Ypač Δ mėgstama gundymų sritis – seksualinė (→ incubus); daug tokių pavyzdžių teikia šventųjų legendos ir egzemplai. Neretai Δ užpuola žmones fiziškai (daugelyje šventųjų gyvenimų pagal šv. Antano Atsiskyrėlio pavyzdį) ir net nužudo (ypač nusidėjėlius). Nesuskaičiuojami Δ apsėdimo atvejai, prieš kuriuos Bažn. kovoja → egzorcizmu. Požemio karalystėje Δ funkcija yra vykdyti Dievo teismą (todėl jis vadinamas „hellescherge“, „-vogt“, „-wart“, „-grave“). Δ veikia kaip kaltintojai, jie nugabena nuodėmingąją sielą į pragarą arba į skaistyklą ir elgiasi su ja taip, kaip tai aprašoma → vizijų literatūroje ir Dante's „Inferno“. – Δ pasirodydavo įv. pavidalais, ir per VA jo vaizdavimas pakito. Tikrasis pavidalas (žmogus su gyvulio bruožais) nesiskiria nuo Antikos satyrų ir demonų, bet XII a. jau tolsta nuo bizant. pavyzdžių, ir vėlyv. VA darosi komiškas ir fantastiškas (kūno su keletu veidų kombinacija ir t. t.; čia esama aiškios sąsajos su Δ kostiumu bažn. vaidinimuose). Dažnai Δ pasirodo gyvūno pavidalu, ypač gyvate, drakonu, liūtu, jaučiu. → Demonizmas, pragaras. Din

Lit.: G. Roskoff, Gesch. des T.s, L. 1869–1873, (Repr., Nördlingen 1978). – A. Jaulmes, Essai sur le satanisme et la superstition au MA, Diss. Montauban 1900. – O. A. Erich, Die Darstellungen des T.s in der chr. Kunst, B. 1931. – V. Vollmer, Über Engel u. T. im dt. Volksglauben des MA.s, Potsdam 1941. – J. Tondriau ir kt., Dictionnaire du diable et de la démonologie, Verviers 1968. – B. P. McGuire, God-Man and the Devil in Med. Theology and Culture, in: Cahiers de l'Institut du MA Grec et Latin de l'Université Copenhague 18 (1976). – Le diable au MA, Aix 1979. – J. B. Russell, Lucifer. The Devil in the MA, Ithaca 1984. – P. Dinzelbacher, Die Realität des T.s im MA, in: P. Segl (Hg.), Der Hexenhammer. Entstehung u. Umfeld des Malleus maleficarum von 1487, Kö. 1988, 151–175. – I. Grübel, Die Hierarchie des T.s, Mn. 1991.

Velnio išvarymas → egzorcizmas

Velnio temos literatūra. Nors → velniai ir demonai pasirodo visuose VA lit. žanruose, speciali Δ neišsirutuliojo (kaip XVI a. plūstamosios lit. forma). Vieni kūriniai velnio tema yra teol. pobūdžio (Kasiano *De spiritu superbiae*; Michaelio Pselloso „Apie demonų veikimą“ († 1179); Anzelmo Kenterberiečio *De casu diaboli*), kiti pasakoja apie savo patyrimus (Richalmo iš šentalio *Liber revelationum de insidiis et versutiis daemonum* († 1220)) arba kitų patirtus nelabojo gundymus (daugelyje šventųjų legendų pagal šv. Antano Atsiskyrėlio pavyzdį). Iš pastarųjų išskirti ir iš žodinės tradicijos paimti → exemplum, kurie vienaip ar kitaip kalba apie velnią. XIV a. buvo ypač paplitęs mokomasis teis. tekstas *Processus Sathanae*, kur, remiantis velnio pateiktu skundu prieš žmones, vaizduojami įv. teismo variantai

(Šėtonas pareiškia, kad nužengdamas Kristus prievarta atplėšęs nuo jo žmones, Marija kaip gynėja aiškina, jog pragaras juos buvęs užvaldęs tik dėl Dievo ir t. t.). Vėlyv. VA lit. sritis, kur velnias galbūt dažn. pasirodo, yra relig. liaudies teatras: čia velnias krečia savo išdaigas ne tik Biblijos scenose, kur vis labiau įgauna komiškų bruožų, bet ir kaip tvarkytojas laiko už apynasrio publiką. – Satyrinėje alemanų gretutinio rimo poezijoje *Des Teufels Netz* (1414–1420) velnias pats pasakoja, kaip jo tarnai (nuodėmės) eina jo vadovaujami gaudyti sielų. – Krikščioniškai nepaaiškinamas velnio vaidmuo, kurį jis atlieka → sakmėse, kur jo funkcija prilygsta → milžinų funkcijai. Din

Lit.: M. DRAYER, Der Teufel in der dt. Dichtung des MA.s, Diss. Rostock 1894. – H. WIECK, Die Teufel auf der ma. Mysterienbühne Frankreichs, Diss. Marburg 1887. – E. J. HASLINGHUIS, De Duivel in het Drama der Middeleeuwen, Diss. Lei. 1913. – H. ZIEREN, Studien zum Teufelsbild in der dt. Dichtung 1050–1250, Diss. Bo. 1937. – L. FRIEDLAENDER, Processus satanae, in: Archivistica et Mediaevistica E. Nygren oblata, Sto. 1956, 123–157. – H. STAPF, Der „Meister Renans" und die Teufelsgestalt in der dt. Dichtung des späten MA.s, Diss. Mn. 1956. – H.-R. HAGEMANN, Der Processus Bilial, Bas. 1960. – M. KLOSTERMEYER, Hölle und Teufel im dt.sprachigen Theater des MA.s und der Renaissance, Diss. W. 1966. – M. J. RUDWIN, The Devil in Legende and Lit.e, Ch. ²1970. – L. SCHULDES, Die Teufelsszenen im dt. geistlichen Drama des MA.s, Göp. 1974. – N. OTT, Rechtspraxis und Heilsgesch. Zur Überlieferung, Ikonographie und Gebrauchssituation des dt. „Bilial", Mn. 1983.

Venedai, vendų kalba → slavų kalbos

Venera. Antikos meilės deivė keliavo visais tais keliais, kuriais antikinė mitologija pasiekė VA: kaip žvaigždynas, kaip dienos deivė (*dies veneris* – penktadienis), kaip demonas, kaip mitografų tyrimo objektas (Fulgencijaus *Mythographi Vaticani*), o ypač kaip lit. personažas pagal Vergilijaus „Eneidą" (→ Vergilijaus recepcija). Tačiau lemiamos reikšmės turėjo kalbinė-stilistinė tradicija, kuri nuo metonimijos vedė prie alegorijos: **Δ** kaip meilės įasmeninimas. Taip ji tapo svarbia figūra meilės lyrikoje, ypač → vagantų ir alegorinėje lit., kur ji per Alano iš Salos *De planctu naturae* kaip *subviakaria naturae* įgijo beveik mitinę reikšmę. Alano įtaka jaučiama jos vaidmenyje Jono iš de Hauvilla *Archit(h)renius* ir Jeano de Meungo „Rožės romane". Henrikas iš Veldeke įvesdino ją į vid. vok. aukšt. epus ir lyriką kaip moterį Venerą; jos demoniškas charakteris, kurio šaknys glūdi vėlyv. Antikoje ir ankstyv. VA, vėl atgijo vėlyv. VA Tanhoizerio legendoje. Vog

Lit.: L. DENEKE, Ritterdichter u. Heidengötter, L. 1930. – W. PAPST, Venus u. die mißverstandene Dido, H. 1955. – R. SCHNELL, Causa amoris, Bern 1985.

Vengrija. Klajoklių ugrofinų madjarų genčių s-ga ~896 atsikraustė iš P. Rusijos į Panoniją. Po kovų su bulgarais vengrai, valdomi Arpado, įsikūrė Dunojaus ir Tisos srityje (Panonija). Savo grobiamaisiais naikinamaisiais žygiais jie pasiekdavo Pranc. ir It., bet 955 imperat. Otonas I Lechfelde prie Augsburgo juos sutriuškino, ir nuo to laiko vengrai tapo sėslūs. Kar. Steponas I Šventasis (997–1038) vok. pavyzdžiu sukūrė monarchiją, o krikšč. (1000) padarė valstybine religija. Brandž. VA **Δ** istoriją ženklino konfliktai su Bizantija ir ekspansija į kaimynines slavų žemes bei įtempti kar. ir magnatų santykiai. XII ir XIII a. į **Δ** atsikėlė daug vokiečių. → Mongolų įsiveržimas 1241, valdant karaliui Belai IV (1235–1270), nesukėlė ilgo nuosmukio. Išmirus Arpadams, **Δ** tapo renkamąja monarchija; 1308–1383 ją valdė Anžu šaka (→ Anžu-Plantagenetai), kurie savo → rezidenciją įkūrė Budoje. Turkų antpuoliai XV a. ir nuolatinė jų grėsmė vertė **Δ** tapti galinga karine valstybe. Motiejus I Korvinas (1458–1490) net užėmė dalį Austrijos, tačiau tai nesutrukdo Suleimanui I 1521–1526 pajungti **Δ**. – Lot., o nuo ~1300 taut. kalba rašoma lit. iki Reformacijos apsiribojo daugiausia religine poezija ir istoriografija. Din

Lit.: B. HÓMAN, Gesch. des ungarischen MA, I–II, B. 1941–1943. – TH. v. BOGYAY, Grundzüge der Gesch. Ungarns, Da. ³1977. – J. BAK, Das Königreich Ungarn im HMA, in: TH. SCHIEDER (Hg.) Hb. der europ. Gesch., II, St. 1987, 1103–1124.

Venie, klūpėjimo atgaila, → askezė, proskinezė.

Verfallsklage (vok. – paliegimo rauda), šiuolaikinis motyvo, kuris buvo paplitęs laikotarpyje nuo Antikos iki vėlyv. VA, pavadinimas. Pagrindinę dažnai įvairavusio motyvo dalį sudarė realistinis arba alegorinis žmogaus senėjimo reiškinių, kurie yra susisteminti dažn. pagal retorinį (neigiamą) *laus membrorum*, aprašymas. Kaip sava-

rankiška teksto rūšis Δ pasitaiko ypač vėlyv. VA, o eiliuota forma – kaip → senatvės daina, arba iliustruota – kaip paveikslinis eilėraštis. Har

Lit.: H. D. SCHLOSSER, Ein sma. Bildgedicht, in: ZfdPh 89 (1970), 104–110. – G. F. JONES, The „signs of old age", in: Modern Language Notes 89 (1974), 767–786.

Vergas → nelaisvasis

Vergija, vergovė. Žodžiai *Sklave* ir *Slawe* (vid. vok. aukšt. *slave*) VA buvo sinonimai: ankstyv. VA frankai ir vikingai į nelaisvę parduodavo dažn. slavų karo belaisvius. – Δ sudarė Antikos pasaulio ekon. pamatą, o Europos VA būdingos kitos priklausomybės formos. Ar ir kokiu mastu → baudžiava (t. p. → Hörigkeit) išsivystė iš vėlyv. Antikos Δ, nesutariama. Ankstyv. VA teisėse yra duomenų, kad V. Romos imp. teritorijoje susikūrusiose germ. valstybėse (burgundų, vandalų ir frankų) Δ kurį laiką dar gyvavo. Tai, kad Δ nebegalėjo ilgai išsilaikyti, paaiškinama, viena vertus, ekonomiškai (vergų darbas jau vėlyv. Antikoje buvo nerentabilus), antra vertus, krikšč. įtaka. Nors Bažn. ir nekovojo su Δ kaip tokia, tačiau mėgino krikščionių vergų padėtį palengvinti, – pvz., išpirkimu. Bažn. draudimas parduoti krikščionis vergais į užsienį negalėjo sukliudyti, pvz., Venecijai tapti ir iki NA išlikti vergų prekybos centru. Ypač plačiu mastu vergų „medžioklė" ir prekyba vertėsi vikingai. – Christianizavus visas Europos tautas, Δ beveik visai išnyko iš V., š. ir Vid. Europos; tačiau ji vis dar laikėsi Viduržemio j. kraštuose, nors ir nedideliu mastu. Susidūrimas per → Kryžiaus žygius su islamiškuoju pasauliu VA visuomenę vėl suvedė su Δ: patekti į saracėnų nelaisvę reiškė Δ, ir atvirkščiai – saracėnų karo belaisviai Europoje tapdavo egzotiškais vergais. Rie

Lit.: I. ORIGO, The Domestic Enemy, in: Speculum 30 (1955), 321–366. – CH. VERLINDEN, L'esclavage dans L'Europe méd., I, II, Brügge 1955–1977. – D. ROTHENHÖFER, Untersuchungen zur Sklaverei in den ostgerman. Nachfolgestaaten des röm. Reiches, Diss. T. 1967. – A. HAVERKAMP, Zur S. in Genua während des 12. Jh, in: Gesch. in der Gesellschaft, Fs. K. Bosl, St. 1974, 160–215. – R. M. KARRAS, Slavery and Society in Med. Scandinavia, New Haven 1988.

Vergilijaus recepcija. Publijus Vergilijus (Virgilijus) Maronas, 70–19 pr. Kr., kilęs iš Ando prie Mantujos, „Eklogomis" (t. p. → bukolikos) pagrindė lot. → pastoralinės literatūros tradiciją, „Georgikomis" (žemės dirbimas) išlaikė sąsają su vėlyv. helenizmo didaktiniu smulkiuoju epu ir Lukrecijumi, o parašydamas „Eneidą" sukūrė romėnų nac. epą, kuriame pakiliai mitologiškai ir su patosu, meistrišku klasikiniu stiliumi pasakojama legendinė Romos priešistorė. Laikantis Augustino žodžių, VA Vergilijus laikytas žymiausiu ir geriausiu romėnų poetu, ketvirtoje eklogoje išpranašavusiu Mesijo atėjimą ir kartu su Platonu bei Kumų sibile priklausiusiu pagoniškiems krikšč. Apreiškimo liudytojams. VA labai vertintas neoplatonikas Makrobijus (~400 po Kr.) mėgino Vergilijaus kūrybą pateikti kaip išsilavinusių žmonių šv. Raštą, kaip filos. Apreiškimo šaltinį ir visų mokslų sumą. Kiti vėlyv. Antikos aiškintojai perteikė VA vaizdinį, jog Vergilijus trimis savo svarbiausiais veikalais sukūręs poezijos pagr. kanoną: *Bucolica*, *Georgica* ir *Aeneis* atitinkančios tris kultūros raidos pakopas (gyvulininkystė, žemdirbystė, karyba), tris filosofijos dalis (fizika, etika, logika), tris stiliaus lygmenis (pakilusis, vidurinysis, žemasis, *Rota Virgilii*) ir iš dalies tris žanrus (gramatikas Diomedas IV a. juos vadina: „genus dramaticon", kur kalba tik personažai, „genus exegeticon", kur kalba tik autorius, ir mišrus tipas „genus commune"). Dėl tos priežasties ir rigoristinių dvasininkų aršiausių puolimų laikais Vergilijus tarp → auctores išlieka faktiškai vienintelis nepaliestas pagonių rašytojas. Vergilijaus kūrinių tradicija nepaprastai plati, ypač „Eneidos". Šis epas VA turėjo savo istoriją (→ Enėjo, Trojos tema), bet taip pat davė pradžią nenutrūkstamai serijai visų žanrų stambių lot. epų, kurių raida jau Antikos laikais ir vėliau vyko diskutuojant su „Eneida" (pvz., krikšč. išganymo istorijos, alegorinis, aktualusis panegirikos epas) arba tiesiog ją tęsiant (ist.-mitologinis epas). Laisvos klasicistinės Vergilijaus imitacijos viršūnę pasiekė Valterio Šatiljoniečio *Alexandreis* ir Giunterio iš Pairis *Ligurinus* (abu XII a.). Suprantama, Vergilijaus įtaka nebuvo išimtinė – ją darė ir kiti *auctorės*, – brandž. VA – ypač Ovidijus, todėl šis laikotarpis netgi vadinamas „aetas Ovidiana" kaip priešprieša ankstyv. VA „aetas Vergiliana". Tad galima manyti, kad Vergilijus esmingai paskatino stambiojo epo taut. kalbomis kūrimąsi ir litera-

tūrinimą ankstyv. VA (antai anglosaksų *Beowulf*), o Ovidijus dar labiau paveikė VA eil. romano atsiradimą Pranc. ir Vok. (→ antikinis romanas). Tačiau jokiame VA epe Vergilijaus palikimas nėra taip gyvai ir kūrybingai panaudotas, niekur kitur Antikos autoriui nėra pastatytas toks puikus paminklas, kaip *Divina Commedia*, Dante's vizijos kelionėje į aną pasaulį (plg. „Eneida“, kn. 6), kur Vergilijus savo tėvynainį ir tiesiog vaikišką garbintoją nuveda iki pat rojaus vartų. Dante's poemoje regime sukrikščionintą Vergilijų (kuris čia vis dėlto buvoja tik pragaro prieangyje), bet ne burtininką Vergilijų, kuriuo jį buvo pavertusios VA legendos. Jonas Solsberietis pirmasis mini įv. talismanus, kuriuos Vergilijus pagaminęs Neapoliui. Gausios medžiagos čia mums pateikia Konradas Kverfurtietis († 1202), Gervazas Tilburietis († ~1220), Aleksandras Neckamas († 1217), Valteris (Gautier) iš Meco savo *Image de monde* (1245), *Renart le contrefait* (1319/1342), Jansas Jansenas Enikelis savo „Pasaulio kronikoje“ (~1277), Henrikas iš Miugelno († ~1370) ir kt., taip pat vėlyv. VA it. kronikos bei poezija. Vergilijus tariamai gaminęs visokiausias magiškas figūrėles ir prietaisus nuo epidemijų, parazitų ir pavojų apsisaugoti, statęs oro tiltus, įrenginėjęs nuostabius sodus bei nepaprastus rūmus ir t. t. ir daręs visokiausius stebuklus, tarp jų ir nešvankius, tokius kaip skatologinis kerštas jį apkvailinusiai kilmingai damai. Vergilijus t. p. iškyla ir kaip Jėzaus pirmtakas, prie kurio kapo Paulius lieja ašaras, ir kaip velnio sąjungininkas. Jonas iš Alta Silvo knygoje *Dolopathos* (~1184), arabų Sindbado knygos (→ septem sapientes) VA lot. variantas Vergilijų vaizduoja ne kaip burtininką, o kaip dvarišką ir mokslininką; Jeano d'Outremeuse *Mireur des histores* (XIV a. vid.) jis vaizduojamas kaip net iš Afrikos atvykęs princas, kuris Romoje rengia gausingas šventes. Tačiau tai yra tik išimtys. Romos dvariškio ir lėbautojo vieta VA paprastai priklauso Ovidijui. Kna

Lit.: J. W. SPARGO, Vergil the necromancer, C./Mass. 1934. – D. COMPARETT, Vergilio nel medio evo, Fi. [3]1937–1941. – E. AUERBACH, Lit.sprache u. Publikum in der lat. Spätantike u. im MA, Bern 1958. – E. R. CURTIUS, Europ. Lit. u. lat.MA, Bern [7]1969. → Antikos recepcija.

Verpimas → tekstilė

Vers commun (pranc. – įprasta eilutė), 10 arba 11 skiemenų jambinė eilutė su cezūra po ketvirto skiemens, greta → aleksandrino – mėgstamiausia pranc. eilėdaros rūšis. XIII a. Δ imta pamėgdžioti Angl. kaip *heroic vers*; naudota ir Chaucerio strofoje (→ rhyme royal; pvz., *Troilus and Chriseyde*). Din

Versalijos (iš lot. *versus* – eilutė), didžiosios raidės → majuskulų šriftams ir išskyrimui. Col

Versi sciolti (it. *sciolto* – nesurištas, t. y. rimais nesusietas), it. → baltųjų eilių forma, neretai → endecasillabo (11 skiemenų), tik kai kada naudojama satyrinėje ir didaktinėje poezijoje (pvz., Francesco da Barberino *I Documenti d'Amore*; 1313). Dažniau Δ nuo XVI a. pradėjo naudoti pamėgdžiotojai ir ypač Antikos epų vertėjai. Pöc

Versiklas (iš lot. *versiculus* – eilėraštukas), tarpusavyje skirtingos, dažnai porinės (dvigubas Δ) eilutės, iš kurių išsirutuliojo → sekvencija ir vėliau → leichas. Du ta pačia rimavimo schema susieti Δ vadinami pusiau Δ. Ehl

Verstinė literatūra. VA būta įv. Δ tipų: paprasčiausia yra pažodinė, → tarp eilučių parašyta versija, atsiradusi iš tarp eilučių ir paraštėse rašytų glosų ir kalbinių komentarų (pvz., sen. vok. aukšt. Benediktinų regula). Savarankiški vertimai irgi būna pažodiniai (pvz., Karolingų laikų Izidoriaus traktato *De fide catholica* vok. vertimas), arba (dažniau) laisvi, kai vertėjas beveik visada trumpina arba papildo tekstą (pvz., ~1190 iš lot. į anglų-normanų k. išverstas Marijos Prancūzės *Purgatoire de S. Patrice*). Prozos tekstai neretai paverčiami eil. parafrazėmis (pvz., iš lot. *Visio Tnugdali* – vid. vok. aukšt. Albero *Tnugdalus*, XII a. pab.). Kurtuaz. lit. susiduriame labiau su perkūrimais, kuriuose išryškinami kiti akcentai nei originale. Antai vid. vok. aukšt. Artūro epų – ypač Volframo iš Ešenbacho ir Gotfrydo Štrasburgiečio – nebegalima laikyti pranc. šaltinių vertimais (→ adaption courtoise), kaip ir normanų k. Wace'o *Brut* perdirbimo vid. anglų k. (Layamonas, XIII a. pr.). Kartais verčiama ne tiesiogiai, o per trečią kalbą, pvz., kun. Konradas sen. pranc. *Chanson de Roland* iš pr. išvertė į lot. ir tik po to – į vid. vok. aukšt. kalbą; panašiai buvo su arabų filosofais

XII vid. Tolede: iš pr. versta (raštu neužfiksuoti) į isp. kalbą, ir tik po to atsirasdavo lot. tekstai. VA neretai pats autorius savo kūrinį parašydavo keliomis kalbomis. Mažu mastu tai pasitaiko mišrioje lyrikoje (→ kalbų maišymas), kai kurias eilutes pakartojant kita kalba (pvz., lot. ir vok. *Carmen Buranum*, V. 177, 3, 4 ir t.). Iš didesnių veikalų dvigubų versijų minėtina: Eikės iš Repgow „Saksų veidrodis" vok. žem. ir lot. versijomis, Henriko Seuse († 1366) *Büchlein der Ewigen Weisheit*, kurios turinys beveik sutampa su jo *Horologium sapientiae*, Philippe'o de Mezières *Somnium Viridarii* = *Songe du Verger*, (1376), Arngrímro Brandssono *Gudhmudar saga Biskups* **Δ**, skand. ir lot. versijos (~1345). – VA **Δ** remiasi ne abipusiais mainais, kaip šiandien, o veikiau aiškia tėkme viena kryptimi: seniausi yra vertimai iš gr. ir hebr. į lot. kalbą (→ Vulgata!). Tai, kas iš gr. pasaulietinės lit. nebuvo išversta į lot. kalbą Antikoje, V. liko apskritai neprieinama iki humanizmo: t. p. ir dauguma graikiškų krikšč. raštų jau prieš VA buvo lot. pavidalu (plg. Jeronimo, Rufino ir kt. vertimai). Vis dėlto filos. srityje, susipažinus su arab. Aristotelio versijomis ir komentarais, XII a. pab. ir XIII a. pr. žydų ir V. mokslininkai (pvz., Vilhelmas iš Moerbeke, † ~1285; Petras Ispanas, † 1277) P. It., Isp. ir P. Prancūzijoje vertė graikiškus originalus. Po 1453 kyla nauja vertimų iš gr. k. banga: to imasi į V. atbėgę bizantiečiai. Iš arabų k. verčiami irgi daugiausia moksliniai tekstai, pirmiausia medicinos (Konstantinas Afrikietis, † 1087), fizikos (Gerhardas Kremonietis, † 1187); → dalykinė literatūra. Relig. šaltinių **Δ**, antai Korano vertimas į lot. kalbą vadovaujant Kliuni abatui Petrui Garbingajam († 1156) arba kar. Alfonso X parūpintas Mahometo kelionės į anapusybę vertimas į kastiliečių, pranc. ir lot. (1284) kalbas buvo naudojami polemikai su islamu. T. p. ir judaizmo gamtos mokslo ir filos. veikalai VA buvo gausiai verčiami į lot. k. (Maimonidas ir kt.). – Ankstyv. VA **Δ** iš lot. į taut. kalbas nėra gausi ir susijusi su apkrikštytų germ. vidine misija. Po Ulfilos Biblijos vertimo į gotų k. (IV a.) radosi vis nauji Šv. Rašto dalių vertimai ir parafrazės (pvz., psalmių vertimas į sen. frankų žem. k, IX a.); turtingesnė čia tik sen. anglų **Δ**: kar. Alfredas D. († 899) parūpino Grigaliaus D., Horozijaus ir Boecijaus veikalų prozos vertimų, kurie papildė ankstesnes Biblijos parafrazes (*Pr*, *Iš*, *Dan* ir kt). Tik brandž. VA Pranc. suklestėjus → pasaulietinei kultūrai, imta vis daugiau versti iš lot. į taut. kalbas. → Renesanso laikotarpiu atsigręžta į Antikos autorius. Po Stacijaus epo ~1155 pasirodo *Roman de Thčbes*, po Vergilijaus ir Ovidijaus – ~1160 *Roman d'Eneas*. Verčiama ir to meto bažn. ir pasauliet. lot. literatūra: XII a. pr. Benoît išverčia į anglų-normanų kalbą „Šv. Brandano jūrų kelionę" (lot. X a.), Wace prieš 1156 išverčia į pranc. k. Britanijos keltų karalių istoriją, kurią lot. prieš 20 metų buvo baigęs rašyti Geoffrey iš Monmoutho. Lot. tekstų perkūrimų taut. kalbomis būta galybės. T. p. ir bažn. dramose vis daugiau pasažų išverčiama pasauliečiams, kol tekstai taut. kalbomis galiausiai visai išstumia lot. k. Ir → pamoksluose ima rastis vis daugiau Biblijos ir Bažn. Tėvų vietų vertimų, iš pr. cituotų tik lot. Vėlyv. VA vis svarbesniais tampančių → pasauliečių augantys relig. poreikiai skatina daugiau versti iš lot. k. ir ugdomosios lit. (→ devotio moderna): kiekviena tauta turi išsivertusi Marijos miraklius, Tundalo vizijas, *Legenda aurea* ir kt. Nuo XII a. pradedama versti ir iš vienos taut. kalbos į kitą, ir čia pranc. lit., be abejonės, yra „duodančioji" (nors pati nemažai perėmusi iš keltų); kadangi jos riterio idealas traukia ir kitų kraštų aukštuomenę, pranc. kurtuaz. romanai paplinta visoje Eur.: pvz., Chrétieno *Yvain* (~1170) jau 1200 buvo „išverstas" į vok. kalbą (Hartmanno *Iwein*), XIII a. – į sen. norvegų k. (*Ivents saga*), XIV a. pirmoje pusėje. – į anglų (*Ywain and Gawain*), 1303 – į švedų (*Herr Ivan*) k.; Chrétienui priskiriamas *Guillaume* tapo pamatu dviem vėlyv. VA isp. versijoms (*Chronica* ir *Estoria del rey Guillelme*) ir t. t. Skand. ir slavams reikšmingu faktu tapo vok. raštijos perėmimas vėlyv. VA (pvz., į švedų k. išverčiama *Seelentrost*, į čekų – *Ackermann*). Pasitaiko ir tos pačios k. senesnių tekstų vertimų, bet čia sunku nustatyti ribą tarp vertimo ir įprastos adaptacijos (žodžių formų modernizavimas, priderinimas prie savo tarmės). Tuo tarpu taut. tekstų vertimų į lot. k. per visus VA rasdavosi sporadiškai, pvz., taut. poeziją cituojant lot. teskte (daž-

nai – Sakso Gramatiko, † 1220), arba autoriui pačiam verčiant savo tekstus, idant šie taptų „tarptautiškai" prieinami. Pastaroji aplinkybė turėjo reikšmės lot. perteikiant, pvz., Mechthildos Magdeburgietės *Fließendes Licht* (~1300) ir Dante's *Comedia* (XIV a. pab.). – Teorinių samprotavimų apie vertimą kartais pasitaiko laiškuose (Jeronimo ep. 57) ir prologuose (Jonas Eriugena apie savąjį Pseudo Dionyzo vertimą; Johnas Trevisa, † 1402, – prieš savo *Polychronicon* vertimą), tačiau savų vertimo (kitaip nei → žodynų) teorijų, atrodo, niekas nesukūrė. Din

Lit.: W. SCHWARZ, The Meaning of Fidus Interpres in Med. Translation, in: Journal of Theological Studies 45 (1944), 73–78. – H. GRUNDMANN, Übersetzungsprobleme im SMA, in: ZfdPh 70 (1948/1949), 113–145. – E. JACOBSON, Translation a Traditional Craft, Kop. 1958. – H. HATTENHAUER, Zum Übersetzungsproblem im hohen MA, in: ZRG GA 81 (1964), 341–358. – M.-T. D'ALVERNY, Les traduction d'Aristote, in: Revue de Synthèse 89 (1968). – M. RICHTER, Sprache u. Gesellschaft im MA, St. 1978. – G. BOSSONG, Probleme der Übersetzung wissenschaftlicher Werke aus dem Arab. in das Altspan., T. 1979. – C. BURIDANT, Translatio mediaevalis, in: Travaux de linguistique et de littérature 21 (1983), 81–136. – N. HENKEL, Dt. Übersetzungen lat. Schultexte. Mn. 1988. – G. CONTAMINE (ed.), Traduction et traducteurs au MA, P. 1989. – J. HAMESSE/M. FATTORI (ed.), Rencontres de cultures dans la philosophie méd. Traductions et Traducteurs, Lv. 1990. – R. ELLIS (Ed.), The Med. Translator, 1990.

Versus (lot. *versus* – eilutė, eilėraštis, sakinys) sąvoka muzikologijoje vartojama keliomis reikšmėmis: psalmės eilutės prasme kalbant apie himno strofą, versiklo ir tropo arba giesmės (dvigubos) eilutės prasme; dgs. – kaip lot. strofinių giesmių žanro pavadinimas, giesmių, kurios nuo X a. yra išlikusios kaip metriniai arba ritminiai ir rimuoti dariniai, giedoti tradiciškai vienu balsu – Šv. Galeno vien., dviem balsais – P. Pranc. (→ Saint Martial mokykla), o vėliau įėjo į → conductus ir cantiones repertuarą. Schl

Versus rapportati (VA lot. – susietos eilutės), retorinės → hegzametro puošybos priemonės, kai pirmosios eilutės sąvokų seka susiejamos su antrosios eilutės sąvokomis taip, kad turinį galima suprasti tik skaitant iš viršaus žemyn; pvz., CB 5 yra pateiktas tokių Δ rinkinys. Vog

Vesper (lot. – vakaras), iš pr. → Oficiumo rėmuose → vigilijų pradžioje kalbama vakaro malda, kuri, kaip ir → *Laudes*, sudaryta iš 5 (pagal vien. *cursus*: 4) psalmių ir → antifonų, po kurių eina skaitinys su *Responsorium breve*, → himnas, versiklas ir *Canticum B. Mariae Virginis* (→ *Magnificat*; *Lk* 1, 45–55), kol dienos kolekta užbaigia maldos valandą, kuri per didesnes šventes kartojama ir kaip pirmoji Δ kalbama išvakarėse. Schl

Vestgotų šriftas, nuo VIII a. pr. iki XII a. Isp. naudotas nac. šriftas, iš vėlyvesniojo romėniškojo → kursyvo išsivystę → minuskulai su Sinajaus raštui būdingu *ductus* (todėl spėjama Š. Afrikos įtaka) ir pavienėmis, tik čia pasirodančiomis trumpinimo formomis (pvz., *pro* trumpinimo forma vietoj įprastos *per*). Vog

Lit.: A. M. CARLO, Tradado de paleografija española, I–III, Ma. [3]1983. – B. BISCHOFF, Paläographie des röm. Altertums u. des abendländ.MA.s, B. [2]1983.

Vestverkas (vok. *Westwerk*), bokšto pavidalo statinys prie bažn. (*Vorkirche*), kurio planas orientuotas į V., pirmame aukšte įrengta kriptos tipo salė, o viršutiniame – pagr. patalpa. Δ būdingi Karolingų archit.; išliko Corvey vien. (873–885). Dėl Δ funkcijų nesutariama, manoma Δ buvus vakarinį chorą, atlikus sakralines (krikštas) arba reprezentacijos (imperat. bažnyčia) funkcijas; t. p. galimos sąsajos su Mykolo ir/arba Išganytojo kultu. → Ankstyvųjų Viduramžių menas. Rih

Lit.: F. KEUTSCH, Beobachtungen an der Westwerk-Anlage der Klosterkirche zu Corvey, Kö. 1963.

Vetinai, pagal giminės Vetino pilį prie Zalės vadinama XII a. dinastija, kurios pradininku laikomas Burkhartas (sorbų markos markgrafas, † 908). Į politinės ist. areną Δ išvedė Konradas I, kuriam 1123 atiteko Meisenas; vėliau jis dar prisijungė Žemutinį Lauzicą, Groičą (Groitzsch), Bauceną ir Drezdeną. Po jo mirties (1157) dėl valdžios padalijimo suskilusį darinį vėl atkūrė Henrikas Garbingasis (1221/1227–1288; minezingeriai). Po Tiuringijos–Heseno įpėdinystės karo (1247–1264) Δ atiteko Tiuringija. Išmirus Saksonijos–Vitenbergo Askanijų kun-ščiams, Frydrichas Kovingasis (1381–1428) kartu su jų terit. gavo ir Saksonijos kurfiursto titulą (1423). Ekon. unikalios Δ politinės galios pamatas buvo vario ir sidabro kalnakasyba. 1485 Δ dinastija suskilo į Alber-

tinų ir Ernestinų šakas (Frydrichas Išmintingasis, 1463–1525; globojo Liuterį). Kaip VA lit. puoselėjimo vieta garsėjo Dytricho Vargšo (1162–1221) rūmai Meisene. Tarp kitų savo rėmėjus ir publiką čia susirado Henrikas Morungenietis ir Valteris Fogelveidė. Jos

Lit.: H. Helbig, Der wettinische Ständestaat, Mr. 1955. – H. Schieckel, Der Herrschaftsbereich der Markgrafen von Meißen im 12. u. 13. Jh, Kö. 1956. – W. Hoppe, Die Mark Brandenburg, Wettin u. Magdeburg, Kö. 1965.

Vetus Latina (Itala), prieš → Vulgatą atsiradęs ir šios VA beveik visai išstumtas → Biblijos vertimas į senąją lot. k. Din

Vežimas → transporto priemonės

Vida (sen. provans. – gyvenimas), proza parašyta → trubadūro biografija. **Δ** būna įv. apimties, tačiau jų struktūra beveik visada atitinka stereotipinę schemą: iš kur kilęs, kokio luomo yra trubadūras, koks jo išsilavinimas, kokiuose dvaruose veikė ir kokie (tariami) meilės nuotykiai įkvėpė jo kūrybą. **Δ** pab. dažn. apskritai pagiriama poeto meninė veikla. – **Δ** yra išlikę keliuose dainų rinkiniuose, iš jose esama informacijos apie poetus, kurių sukurtos dainos būdavo renkamos ir užrašomos. Duomenys apie kilmę ir luomą daugeliu atvejų pasirodo esantys patikimi; likusių **Δ** liudijimų ist. vertė menka. Vok. lit. šis žanras neįsitvirtino, bet iš jo kilo naujų impulsų (*Moriz von Craûn*, Ulricho Lichtenšteiniečio *Frauendienst*). *Kas

Lit. A. Jeanroy, Les biographies des troubadours et les „razos“: leur valeur historique, in: Archivum Romanicum 1 (1917), 289–306. – S. Stronski, La poésie et la réalité aux temps des troubadours, O. 1943.

Vidinė kolonizacija → žemės įsisavinimas

Viduramžiai. (vok. *Mittelalter*). Kaip epochos pavadinimas ši sąvoka atėjo iš → humanizmo filologų darbų, kur menkinamąja prasme reiškė laiką tarp Antikos ir → Renesanso (vertinys iš lot. *medium aevum*). Istoriogr. **Δ** kaip periodizacijos sąvoka įsitvirtino tik XVII a. pab. Epochos ribos buvo nurodomos skirtingai (~312/476–1453/1517). Diskutuotina, ar **Δ** sąvoką galima traktuoti kaip vientisos 1000 metų (!) eros šifrą, tačiau iš tiesų esama būdingų → mentaliteto, pasaulėvaizdžio ir gyvensenos konstantų. – Įprasta **Δ** skirstyti į ankstyv. (~IV–XI a.), brandž. (XI–XIII a. pirma pusė) ir vėlyv. (XIII a. antra pusė – VI a.). Tęstinumas tarp klasik. Antikos ir ankstyv. **Δ** yra silpnesnis negu tarp brandž. **Δ** ir NA; XII–XVIII a. laikotarpį galima laikyti sen. Eur. arba feodalizmo epocha. Din

Lit.: K. Arnold, Das „finstere“ MA, in: Saeculum 32 (1981). – H. Fuhrmann, Einladung ins MA, Mn. [3]1988, 15–38. – P. Delogu (ed.), Periodie contenuti del Medio Evo, R. 1988. – H.-D. Kahl, Was bedeutet MA?, in: Saeculum 40 (1989), 15–38. → Medievalism, mentalitetas, pasaulėvaizdis, Viduramžių recepcija.

Viduramžių lotynų kalba (vok. *Mittellatein*), V. „lot.“ Bažn. ir jos išlaikomose institucijose (vien., bažn. ir katedrų mokyklose, un-tuose, kanceliarijose, skriptoriumuose, bibliotekose) VA vartota k., taigi ir liturgijos ir *litterati* rašyt. k., vartota ir sakyt. bendravimui. Šiandienės Eur. ribose **Δ** buvo bendra kulto k. ir koinė; nuo XII–XIII a. jos reikšmė ėmė mažėti ir V., ypač pasauliet. raštijoje, ir ją vis labiau ėmė išstumti taut. kalbos; tarp pasauliečių **Δ** mažai tebuvo paplitusi per visus VA. **Δ** radosi iš vėlyv. Antikos lot. k., iš pr. (V–VIII a.) romėn. ar romanizuotose terit. ji buvo smarkiai veikiama šnekamosios vulgariosios lot. k. ir kito dėl imp. užplūdusių germ. ir jų k. įtakos („barbarizacija“): greta kitko, tai sąlygojo daugybės naujų svetimžodžių atsiradimą (pvz., *nappa* = vok. *Napf* [„dubenėlis“]). Kartu **Δ** stipriai veikė ir Bažn. k., perėmusi daug sąvokų iš gr. k. (pvz., *episcopus* iš gr. *episkopos*). Pažymėtina ir gausybė reikšmių pokyčių (pvz., lot. *miles* – karys, **Δ** – riteris), gramatikos supaprastinimų bei naujovių (pvz., siekinio išnykimas, polinkis prielinksnines konstrukcijas vartoti vietoj priemonės abliatyvo). Merovingų laikais **Δ** buvo labiausiai nutolusi nuo Cicerono „lot. k. aukso amžiaus“, tačiau → Karolingų renesanso moksl. reformomis šis atotrūkis imtas naikinti, pertvarkant **Δ** pagal vėlyv. lot. k. pavyzdžius (pirmiausia Vulgatą, Bažn. Tėvus). Susiformavus romanų kalboms (VIII–X a.), visuose V. neturėdama taut. k. (išskyrus Romaniją ji niekados niekur negyvavo) pamato, **Δ** buvo antroji, išmokstamoji k., – išmokstama iš liturg. tekstų ir → auctores. Nepaisant ankstyv. VA regioninės diferenciacijos, ji buvo gerokai sunorminta, tačiau

ir toliau gyvai plėtojosi ir prisitaikė prie skirtingiausių vartojimo reikmių, net tapo patogiu įrankiu originaliai poezijai kurti. XII a. → renesanso metu buvo ypač orientuojamasi į Ovidijų ir Vergilijų. Pajungta scholast. filos. ir teol. tarnystei, Δ nuo brandž. VA nebepaiso antik. pavyzdžių ir organinės kalbos struktūros, ji konstruojama vien pagal rac. logikos dėsnius ir vienpusiškai praturtinama begale analoginių naujadarų (pvz., *quidditas* – „esmė“ [„kasybė“]). Galiausiai humanistams (XIV–XVI a.) įtvirtinus vienintelę normą – klasik. lot. k., Δ tampa mirusia k. Kna/Din

Lit.: M. MANITIUS, Gesch. d. lat. Lit. d. MA.s, I–III, Mn. 1911–1931. – E. AUERBACH, Lit.sprache u. Publikum in d. lat. Spätantike u. im MA, Bern 1958. – D. NORBERG, Manuel practique de latin méd., P. 1968. – E. R. CURTIUS, Europ. Lit. u. lat. MA, Bern [7]1969. – M. MCGUIRE/H. DRESSLER, Introduction to Med. Lat. Studies, Wa. [2]1977. – V. PALADINI/M. DE MARCO, Lingua e letteratura medio latina, Bol. [2]1980. – K. LANGOSCH, Lat. MA, Da. [5]1988. – Žurn.: Mjb. – Rev. du MA latin. – Bibliogr. žurn.: Medioevo latino. – Bibliographie annuelle du MA tardif.

Viduramžių recepcija, VA tekstų, temų ir motyvų vėlesnis panaudojimas lit., vaizduojamajame mene, muzikoje, kine ir masinėje kultūroje. VA lit. veikmės istorija iš tiesų vyksta be pertrūkio; tačiau nauja nuo XIX a. yra nuoseklus VA tekstų mokslinis leidimas ir interpretacija (broliai Grimmai, von der Hagenas, Lachmannas), (populiarus) vert. bei perkūrimas (K. Simrock), t. p. VA temų pajungimas polit. ir meninės identifikacijos modeliams ir panaudojimas kaip priemonių aktualioms ir asm. problemoms išreikšti. Nuo XIX a. antros pusės stiprėjantis nacionalistinis VA „pasisavinimas“ sąlygojo Δ pertrūkį po 1945; tik nuo 8-o dešimtmečio galima vėl kalbėti apie ženklesnę Δ. Recepcija buvo ir yra nukreipta į didžiuosius VA temų kompleksus (pvz., Nybelungų, kar. Artūro), į paskirus tekstus (pvz., Volframo *Parzival*, Gotfrydo *Tristan*, Hartmano *Gregorius*; Malory *Morte d'Artur*; meilės lyrika), t. p. į (iš *œuvres* rekonstruotas) VA autorių biografijas (pvz., Valterio Fogelveidės). Atitinkamai platus yra ir meninės Δ formų spektras: romanas, apsakymas, drama, opera, miuziklas, filmas, komiksas, tapyba ir grafika, popmuzika. Naujausia Δ tendencija yra detektyvinis romanas, kurios veiksmas vyksta VA (U. Eco ir sekėjai). Δ anglosaksų erdvėje – → Medievalism. Ste

Lit.: G. KOZIELEK (Hg.), Mittelalterrezeption., T. 1977. – J. KÜHNEL IR KT. (Hgg.), M., Göp. 1979/1991. – G. SCHOLZ-WILLIAMS (Hg.), Das Weiterleben des MA.s in der dt. Lit., Königstein 1983. – V. MERTENS/U. MÜLLER (Hgg.), Ep. Stoffe d. MA.s, St. 1984, 424–490. – P. WAPNEWSKI (Hg.), M., St. 1986. – R. KROHN (Hg.), Forum. Materialien u. Beiträge zur M., Göp. 1986 ir t. – S. GROSSE/U. RAUTENBERG, Die Rezeption ma. dt. Dichtung. Eine Bibliographie ihrer Übersetzungen seit der Mitte des 19. Jh.s, T. 1989. – Žurn.: Quaderni medievali (Teil: L'altro medioevo).

Vidurinioji anglų kalba, anglų k. ist. periodas (~1100–1500) po → senosios anglų kalbos, formaliai prasidėjęs 1066 normanų užkariavimu. Dėl tos priežasties angl.-normandiška sen. pranc. k. forma iki XIV a. yra siauro polit. ir kultūriškai dominuojančio bajorijos ir aukštosios dvasininkijos sluoksnio k., o oficialūs dokumentai bei teol. tekstai toliau rašomi VA lot. k. Rašyt. pavidalu mažai tefiksuojama, Δ įsitvirtina kaip liaudies k. Angl. atsiskyrus nuo Normandijos (1204), nuolatinei įtampai tarp Angl. ir Pranc. išaugus į Šimtametį karą bei didėjant vadovaujančios (kadaise prancūzų-normandų) klasės nac. savimonei, Δ nuo XIV a. vid. įsitvirtina ir kaip oficialioji, rašyt. k. mokyklose (1349), teismuose ir parlamente (1362). Pranc. k. iki Δ periodo pab. lieka aukštosios kultūros kalba. Šis procesas atsispindi lit. Δ ist.: iki XIV a. Δ rašyti paprastai publikai skirti relig. didakt. kūriniai (pvz., *Ormulum*, ~1200), vėliau tokios lit. ima sparčiai gausėti (Chauceris, Goweris, *Gawain* aut., Langlandas, Lydgate'as ir kt., → alliterative Revival). Dėl šiuo laikotarpiu jau aktyvėjančio viduriniojo miestiečių luomo įtakos pasauliet. srityje dvaro aplinkos požymiai nebėra tokie ryškūs. K. norminimo procesas, pradėjęs vykti vėlyv. v. saksų kanceliarinės k. pagrindu dėl XI a. polit. įvykių sustojo, todėl Δ egzistuoja tik įvairių, sen. anglų k. dialektais besiremiančių tarmių pavidalais: pietv. (sen. anglų k. laikotarpiu – v. saksų), pietr. (Kento), vidurio v. (Merco), vidurio r. (r. anglų), š. anglų (š. umbrų; t. p. polit. Škotijos savarankiškumu paremti ypatingi → škotų kalbos variantai). Susiformavus krašto polit. ir ūkiniam centrui, vėlyv. VA Londone vartota Δ tampa normine (iš pr. su daugybe kentiškų elementų, po to, dėl didelės Vidurio Rytų materialios reikšmės, įgijusi vidurio r. tarmės

bruožų). Caxtonui pradėjus spausdinti knygas (1476), tas k. standartas greitai paplinta ir įsitvirtina. Greta daugybės skolinių iš lot. k. (ypač vėlyv. VA) Δ perima nepaprastai daug – ir tai visam laikui nulėmė anglų k. savitumą – sen. pranc. k. (pirmiausia normandų, paskui centrinės Pranc.) žodžių (~10 000, iš jų ~75% ir dabar tebevartojami); svarbų vaidmenį čia atliko → verstinė literatūra. Dauguma skolinių buvo perimta 1250–1400, ir jie praturtino ir aukštąją kultūrinę, ir kasdienę šnekamąją anglų k. žodyno sritis. Pagal vietinės k. paprotį skoliniai dažn. įgaudavo žodžio pradžios kirtį. Iš pr. labai nevienoda Δ rašyba pradėjus spausdinti knygas tapo užfiksuota ir vėliau faktiškai nebebuvo derinama prie kintančio tarimo. – Sen. anglų k. fonetikai pereinant prie Δ, ypač krinta į akis kiekybiniai ir kokybiniai balsių pokyčiai: išnyksta senieji dvibalsiai, dėl glaidų randasi nauji, stiprėja ilgųjų *o* ir *y* delabializacija, neuždari liežuvio viduriniai balsiai ilgėja ir tampa atviresni, balsiai prieš priebalsių grupes trumpėja ir t. t. Δ garsinė struktūra iš esmės pakinta dėl XV–XVIII a. pab. visus ilguosius kirčiuotus balsius apėmusio labai dėsningo *Great Vowel Shift* (didžiojo balsių poslinkio), kurio galutinis rezultatas buvo balsių išryškinimas ir diftongizacija. Nekirčiuoti galūnių balsiai išnyksta, todėl gerokai supaprastėja fleksinė sist. Morfologijoje sustiprėja jau sen. anglų k. vėlyv. periodu pastebima analitinė tendencija. Δ vardažodis praranda beveik visų linksnių galūnes, gramat. giminę, o dgs. reikšti visuot. imama vartoti morfema *s*. Gerokai supaprastėja ir Δ veiksmaž.: išnyksta sintetiškai sudaroma tariamoji nuosaka, normalizuojasi ir išsibalansuoja taisyklingi ir netaisyklingi veiksmaž., sumažėja jų formų, užtat tampa sudėtingesnė laikų sistema. Ber

Lit.: J. E. Wels (Hg.), A Manual of the Writtings in ME, New Haven 1916 ir t. (naujai parengta J. B. Severs/A. B. Hartung, 1967 ir t.). – W. A. Craigie/A. J. Aitken (Hgg.), A Dictionary of the Older Scottish Tongue (DOST), Ch. 1931 ir t. – H. Kurath/S. M. Kuhn (Hgg.), ME Dictionary (MED), Ann Arbor 1952 ir t. – F. Mossé, A Handbook of ME, Baltimore 1952. – T. F. Mustanoja, A ME Syntax, I, He. 1960. – K. Brunner, Abriß der me. Grammatik, T. [6]1967. – A. Bough (Hg.), A Literary History of England, I, Lo. [2]1967. – D. Zesmer Guide to Engl. Lit.e from Beowulf through Chaucer and Medieval Drama, N.Y. [9]1969. – E. Stendop/E. Mertner. Engl. Lit.Gesch., II, Hei. [3]1976. – A. MacIntosh a. o., Linguistic Atlas of Late ME, I–IV, Aberdeen 1987.

Vidurinioji flamandų kalba → vidurinioji Nyderlandų kalba

Vidurinioji Nyderlandų kalba (*dietsch* arba *duutsch*), taip vadinama „žemutinėse žemėse“, ypač Reino žemupio ir deltos terit. ~1100–1550 vartota v. germ. k., t. y. laikotarpiu po pilnų balsių išnykimo nekirčiuotuose skiemenyse ir prieš XVI a. Š. Nyd. (Haga, Amsterdamas) atsirandant bendrinei nauj. nyd. k. Rašyt. šaltiniuose, išskyrus vieną kitą išimtį, Δ užfiksuota tik nuo ~1200. Įv. laiku ir vietose pasirodanti skirtingomis formomis, Δ atsiranda iš antrosios → priebalsių kaitos nepaliestų v. germ. genčių k. Jos pagrindą sudarė sen. frankų žem. k. su ingveoniškais (iš dalies fryzų, šiek tiek saksų tarmių) elementais. Seniausi tekstai yra iš Limburgo (Henrikas iš Veldekės), tačiau ši (Maso žemės) tarmė dėl daug glaudesnių santykių su Pareine nei su V. Nyd. neturėjo kiek didesnės įtakos Δ radimuisi. Dėl Flandrijos polit. ir kultūr. vyravimo XIII a. svarbiausia tarme tapo flamandų; tik vėliau iškyla Brabanto tarmė (proza ir lyrika viršūnę pasiekia mistikės Hadewijch relig. kūriniuose), kur lit. plėtojosi stipriai veikiama flamandų tarmės. Iš šitų dviejų tarmių išsirutulioja lit. Δ, kuri iš pr. vartojama ir Š. Nyd. Tik XIV a. pab. stipriau ima reikštis olandų k. elementai. Grynai saksoniškose terit. š. ir r., t. p. Eiselio upės regione tarp frankų ir saksų tarmių atsiranda iš pr. saksų tarmės gerokai paveikta lit. k., kuri tik XVI a. ėmė patirti vis stipresnę olandų k. įtaką. Δ yra ypač gimininga → viduriniajai vokiečių žemaičių kalbai; Liuterio raštuose „nyd. k.“ reiškia ir vok. žem. k. Voo

Lit.: J. Franck, M.e Grammatik, Arnhem [2]1971. – C. G. N. de Vooys, Geschiedenis van de Nederlandse taal, Groningen [5]1975. – J. Verdam, Middelnederlandsch handwoordenboek, 's-Gravenhage 1979 ir t. – G. Knuvelder, Handboek tot de geschiedenis d. nederlandse letterkunde, I, 's-Hertogenbosch b. m. – C. van Bree, Histor. grammatica van het Nederlands, Dordrecht 1987.

Vidurinioji prancūzų kalba, pranc. k. ist. periodas po → senosios prancūzų kalbos, prasidedantis 1300–1350, pasibaigiantis XVI a. pr. Nuo sen. pranc. k. Δ skiriasi pirmiausia tuo, kad išnyksta

dviejų linksnių formų fleksijos (todėl įsitvirtina pastovi žodžių tvarka sakinyje), ir tuo, kad žodžio viduryje esant balsių sekoms *ie, eu* ir kt. tampa nebeįmanoma dierezė. Δ laikotarpio lit. svarbus vaidmuo tenka vert. iš lot. k.; tuo paaiškinamas daugybės lotynizmų prigijimas pranc. k. žodyne (ir etimologinė rašyba, kuri pranc. žodžių formą, nepriklausomai nuo tarimo, priartina prie jų lot. ištakų). Turėjo reikšmės ir vert. iš it k. Mokslų raida (→ humanizmas) lėmė žodyno diferenciaciją dvasinėje srityje (pvz., priešdėliniai ir priesaginiai vediniai iš anksčiau žinomų kamienų). Δ lyrikos viršūnė – Guillaume de Machault, Christine de Pizan, Allain Chartier, Charles d'Orléans, Villon; prozos, ypač istoriogr. – Froissart, Commynes; dramos – dažnai kelias dienas trunkantys Kristaus kančios, miraklių ir misterijų vaidinimai. Gie

Lit.: R. Bossuat, Le MA, P. 1967. – D. Poirion, Littérature française. Le MA, II, P. 1971. – G. di Stefano, Essais sur le Moyen Français, Padua 1977. – M. Wilmet (ed.), Sémantique lexikale et sémantique grammaticale en Moyen Français, Bru. 1979. – D. Poirion (ed.), Précis de littérature française du MA, P. 1983.

Vidurinioji vokiečių aukštaičių kalba, vok. k. P. ir Vid. Vokietijoje brandž. ir vėlyv. VA (→ vidurinioji vokiečių žemaičių kalba čia lieka nuošalėje). Šiandien Δ periodas dažn. datuojamas 1050–1350, tačiau ankstesni tyrinėtojai, neišskyrę atskiro ankstyv. nauj. vok. aukšt. k. periodo, antrąją Δ ribą nukelia iki 1500. Svarb. lingvistiniai Δ požymiai, skiriantys Δ nuo → senosios vokiečių aukštaičių kalbos: nekirčiuotų skiemenų ilgųjų balsių susilpnėjimas iki *e* arba nykimas (plg.: sen. vok. aukšt. *salbôta* – Δ *salbte*; *herza* – *herze*); to sąlygotas galūnių paprastėjimas ir laipsniškas perėjimas prie labiau analitinės morfologijos (plg. ž. „liežuvis" dgs.: sen. vok. aukšt. *zungûn, zungôno, zungôm* ir Δ *die zungen, der zungen, den zungen*); tolesnis i-umliauto skverbimasis ir sisteminimas (antrinis umliautas; plg.: sen. vok. aukšt. *guoti* – Δ *güete*). → Ankstyvosios naujosios vokiečių aukštaičių kalbos garsynas skiriasi nuo Δ pirmiausia „nauj. vok. aukšt. k. diftongizacija" (plg.: Δ *mîn niuwes hûs* [*iu* = ilgas *ü*] – nauj. vok. aukšt. *mein neues Haus*); „nauj. vok. aukšt. k. monoftongizacija" (plg.: Δ *lieben guote brüeder* – nauj. vok. aukšt. *liebe gute Brüder*); kirčiuotų trumpų atvirų skiemenų ilginimu (plg.: Δ *tăge, gĕben, vŏgel* – nauj. vok. aukšt. *Tage, geben, Vogel*). Tačiau šie pokyčiai kai kuriuose regionuose įvyko jau Δ periodo pr., o dalyje tarmių jie iš esmės neįvykę ir dabar. Δ t. p. dalijama į ankstyv. Δ (~1050–1170), „klasikinę" Δ (1170/1180–1250) ir vėlyv. Δ (1250–1350 arba 1500). Tekstų leidimuose, žodynuose ir gramatikose sutinkama „norminė Δ" yra perteikta XIX a. grafemų sistema, remiantis Δ lit. klestėjimo meto vad. „gerų rankr." rašyba (pirmiausia Hartmano iš Aujė, Gotfrydo Štrasburgiečio, Valterio Fogelveidės ir Reinmaro iš Hagenau rankr.). Nors ~1200 kurtuaz. poezijoje ir neįmanoma nepastebėti tam tikrų k. niveliacijos tendencijų p. vok. (alemenų) k. pagrindu, tačiau nedera to pervertinti. Bendra šnekamoji k. Štaufenų imp. iš tiesų tebuvo reikalinga bajorijai ir ministerialams – tuomet ypač mobiliam soc. sluoksniui, – nes lot. k. brandž. VA bajorija temokėjo menkai. Faktinė šnekamoji k. (ypač žemesniųjų sluoksnių) beveik nedokumentuota, bet yrant Štaufenų valdžiai ir sparčiai vystant imp. terit. skaidymuisi, rašyt. k. vėl daugiau matyti tarminių atspalvių. Δ iki XII a. iš esmės tepaliudyta lit. tekstuose. Iš pr. radosi relig. pobūdžio epas, veikiausiai sukurtas dvasininkų (*Annolied*, ~1080; „Imperatorių kronika", ~1150; kun. Lamprechto „Aleksandro giesmė", *König Rother*, ~1150; kun. Konrado „Rolando giesmė"). Nuo ~1150 atsiranda kurtuaz. orientuota lit., kurios svarb. žanrai: → minezangas (Kiurenbergeris, 1150/1170; Frydrichas Hauzenietis, 1170/1190; Henrikas Morungenietis, ~1180; Reinmaras iš Hagenau, 1190/1205; Valteris Fogelveidė, 1198/1227; parodijuojamai – Neidhartas, 1210/1240), kar. Artūro epas (Hartmano iš Aujė *Erec*, ~1180, *Ivein*, ~1200; Volframo iš Ešenbacho *Parzival*, 1200/1210; Albrechto „Jaunesnysis Titurelis", ~1270; Virnto Grafenbergiečio *Wigalois*, ~1205) ir kurtuaz. herojinis epas („Nybelungų giesmė", ~1200). XIII a. ima gausėti relig. (pamokslai, mist. ugdomoji lit.) ir pasauliet. prozos (*Prosa-Lancelot*, ~1250; teisės tekstai). Nuo XIII a. → tautine kalba rašomi ir → dokumentai, → urbarai, dalykinė lit. Fay

Lit.: G. F. BENECKE/W. MÜLLER/F. ZARNCKE, M.es Wb., I–III, L. 1854–1866 (Repr. Hildesheim 1963). – M. LEXER, M.es Handwb., I–III, 1872–1878 (Repr. St. 1970). – H. MOSER, Dt. Sprachgesch. d. älteren Zeit, in: W. STAMMLER (Hg.), Dt. Philologie im Aufriß, B. ²1957, 621–854. – V. MICHELS, M.e Grammatik. – Hei. ⁵1979. – K. O. SEIDEL/R. SCHOPHAUS, Einführung in das M.e, Wie. 1979. – H. DE BOOR, Gesch. der dt. Lit., I–III, Mn. ⁹ ¹⁰1979. – W. FREY ir kt., Eihführung in die dt. Lit. des 12. bis 16. Jh, Opladen 1979 ir t. – M. WEHRLI, Gesch. der dt. Lit. vom frühen MA bis zum Ende 16. Jh.s, St. 1980. – H. METTKE, M.e Grammatik, L. ⁵1983. – U. RAUTENBERG, Soziokulturelle Voraussetzungen und Sprachraum des M.en, in: W. BESCH/O. REICHMANN/S. SONDEREGGER (Hgg.), Sprachgesch. Ein Hb. zum Gesch. der dt. Sprache u. ihrer Erforschung, II. 2, B. 1985, 1120–1129. – H. KÄSTNER/B. SCHIROK, Die Textsorten des M.en, in: ibid., 1164–1179. – S. GROSSE, Reflexe gesprochener Sprache im M.en, in: ibid., 1186–1191. – H. EGGERS, Dt. Sprachgesch., I, Reinbek 1986. – H. PAUL, M.e Grammatik, T. ²³1989 (naujai parengta P. WIEHL ir S. GROSSE). – H. GLASER (Hg.), Dt. Lit. Eine Sozialgesch., I–II, Reinbek 1991 ir t.

Vidurinioji vokiečių kalba → frankų kalba, Tiuringija

Vidurinioji vokiečių žemaičių kalba (vok. *Mittelniederdeutsch*, tarm. *düdesch, sassesch*) buvo vartojama Š. Vok. ~1200–1600, taigi buvo tarpinis variantas tarp → senosios saksų kalbos ir dabart. vok. žem. tarmės. Struktūriškai **Δ** buvo panaši į → viduriniąją nyderlandų kalbą (neįvykusi antroji → priebalsių kaita ir t. t.). Palyginti su sen. saksų k., **Δ** buvo kur kas labiau paplitusi į r., o ir į Šlėzvigą bei fryzų terit.; v. siekė Eiselio u., kur prekybos miestuose, pvz., Zvolėje, kalbėta mišria vid. nyd. – vid. vok. žem. k. Rankr. palikimas prasideda nuo XIII a. dokumentų ir teisės aktų (ankstyv. **Δ**, 1200–1370) ir apima įv. viet. rašybos tradicijas. 1370 normine tampa Liubeko rašybos tradicija (klasik. **Δ**, 1370–1530), ir susiformuoja tikra **Δ** rašyt. k., kuri dėl Hanzos įtakos vartota visoje Š. V. Eur. ir turėjo esminio poveikio skand. kalboms. Klestėjimo viršūnę **Δ** pasiekė XV a., kai ja buvo ne tik rašoma gausybė Hanzos dokumentų (laiškai, miestų teisės, privilegijos ir pan.), bet ir kuriama turtinga relig. ir pasauliet. lit., pvz., *Reynke de Vos* (Liubekas 1498) arba *Redentiner Osterspiel* (XV a.). Hanzos sunykimas XVI a. sąlygojo ir **Δ** smukimą. Iš P. plito vok. aukšt. k. (ypač po Reformacijos), o V. **Δ** stūmė nyd. k. Qua

Lit.: K. BISCHOFF, Über die Grundlagen d. m.en Schriftsprache, in: Ndt. Jb. 85 (1962), 9–31. – W. KROGMANN, M., in: Grundriß d. germ. Philologie bis 1500, B. 1970. – A. LASCH, M.e Grammatik, T., 2 1974. – W. BESCH/O. REICHMANN/S. SONDEREGGER (Hgg.), Sprachgesch. Ein Hb., 1/2, B. 1985, 1211–1294.

Vidurinysis rimas (vok. *Mittelreim*). Žodis eilutės viduje rimuojamas su eilutės pab., nuo kurios jis turi būti atskirtas bent vienu kirčiuotu skiemeniu. Rih

Vienaragis (lot. *unicornis*, gr. *monoceros, rhinoceros*), VA dailėje ir lit. pirmiausia → skaistybės simbolis. Dažn. vaizduojama **Δ** medžioklė, laikantis veikalo → *Physiologus* tradicijos; tai Nekalto prasidėjimo ir Kristaus įsikūnijimo alegorija: laukinį **Δ** galima pagauti arba nudobti tik padedant nekaltai mergelei; į jos skreitą **Δ** padeda galvą. Šio žvėries ragas buvo laikomas universaliu priešnuodžiu. Fay

Lit.: W. STAMMLER, Spätlese d. MA.s, II, B. 1965. – J. W. EINHORN, Spiritalis Unicornis, Mn. 1976. – R. R. BEER, Einhorn. Fabelwelt u. Wirklichkeit, Mn. 1976.

Viengungystė → celibatas

Vienuolė (vok. *Nonne*), → vienuolių ordino narė, davusi skaistybės, neturto ir klusnumo įžadus. Iki NA pr. **Δ** patekdavo į vien. kaip → oblatės, o berniukams oblacijos principas buvo taikomas tik iki brandž. VA. **Δ** klauzūra buvo aiškiai griežtesnė nei vienuolių vyrų, tačiau ir tarp **Δ** būta atsiskyrėlių (pvz., ponia Ava), gyvenusių arba kaip → reclusi, arba kartais kaip anachoretės. Benediktinių būta jau nuo VI a., cistersės atsiranda nuo XII a., o klarisės ir dominikonės – nuo XIII a. Be regulinės maldos **Δ** užsiimdavo rankr. perrašinėjimu, knygų iliustravimu, liturg. drabužių gaminimu ir mokymu konvente. Daugelis VA poečių buvo **Δ** (Hrosvita, Hildegarda, Gertrūda D. ir kt.), turėjusios puikų išsilavinimą. Kras

Lit.: H. WEINHANDL, Dt. N.nleben im MA, Mn. 1921. – G. KUNZE, Studien zu den N.nviten des dt. MA.s, Diss. H. 1952. – Movimento religioso femminile e Franciscanesimo nel secolo XIII, Assisi 1981. – S. SHAHAR, Die Frau im MA, Königstein 1981. – M. PARISSE, Les religieuses en France au XIIIᵉ, Nancy 1984. – G. S. DAICHMAN, Wayward Nuns in Medieval Lit.e, Syracuse 1986.

Vienuolynas (VA lot. *claustrum*, t. p. *coenobium, monasterium*), dažn. mūro siena aptvertas, už-

daras statinys, ordino nariams atliekantis bendro gyvenimo, maldos ir darbo vietos funkciją. V. išsirutuliojo keli Δ statybos tipai; labiausiai paplitusį tipą sudaro bažn., vidinį kiemą juosianti dengta galerija, dormitoriumas (miegamieji), refektoriumas (valgykla), kapitulos salė, skriptoriumas, svečių namai, ūk. pastatai. – Teis. Δ padėtis priklauso nuo santykio su ordinu, pop. ir vysk., t. p. ir su Δ → fogtu. Δ vadovauja → abatas, → prioras arba → gvardijonas (patriarchalinė valdžia); nariai (→ konventas) galėjo būti kunigai arba broliai; visi privalėjo paklusti abatui, jų padėtis bendruom. buvo reguliuojama įv. Nuosavybė iš pr. buvo bendra, tačiau per VA susiklostė tradicija skirti abato ir konvento nuosavybę. Schu/Din

Lit.: R. Molitor, Aus der Rechtsgesch. der benediktin. Verbände, I–III, Mr. 1928/1933. – H. Cottineau, Répertoire topobiographique des abbayes et prieureés, Macôn 1935/1939. – A. Fehringer, Die Klosterpfarrei, Pa. 1959. – F. Prinz, Frühes Mönchtum in Frankenreich, Da. – W. Braunfels, Abendländische Klosterbaukunst, Kö. 1969. – Chr. Brooke, Die große Zeit der Kloster, Fr. 1976. – E. Badstübner, Kirchen u. Mönche, Mn. [2]1985. → Vienuolių ordinai.

Vienuolyno fogtija → fogtas

Vienuolynų mokyklos ankstyv. VA buvo svarbiausios švietimo institucijos, vėliau užleidusios vietą → katedrų mokykloms, miestų lot. mokykloms ir → universitetams. Karolingų švietimo reforma (→ translatio studii), kurios pagr. figūra buvo anglosaksas Alkuinas, įpareigojo vienuolynus išlaikyti dvasininkams ir pasauliečiams skirtas mokyklas. Tuo metu buvo suformuotas ir vėliau ištisus šimtmečius galiojęs mokymo planas (→ artes liberales), pirmiausia siekęs teol. lavinimo tikslų. Būsimieji vienuoliai buvo mokomi „vidaus", o svečiai – „išorinėse" Δ. Schu

Lit.: L. U. Berlière, Les écoles claustrales au MA, in: Bulletin de l'académie royale de Belgique, Classe de lettres 7 (1921), 550–572. – E. Lesne, Les écoles de la fin du VIIIe siècle à la fin du XIIe siècle (Histoire de la proprieté ecclesiastique en France, VII), Lille 1940. – Artes libéraux et philosophie au MA, Montréal 1969. – P. Johanek, Klosterstudien im 12. Jh, in: J. Fried (Hg.), Schulen u. Studium im sozialen Wandel des hohen u. späten MA.s, Sigmaringen 1986, 35–68.

Vienuolynų reformos. Vienuolynų įsišaknijimas pasauliet. tvarkoje ir jos aristokratiškoje gyvensenoje kartkartėmis sukeldavo pakrikimų. Jau IX a. pr. Benedikto Anjaniečio imta vykdyti reforma iš pr. tesiekė tikslaus benediktinų regulos laikymosi. X a. kilęs galingas → Kliuni reformos sąjūdis siekė sutvarkyti benediktinų vienuoliją pagal savo meto sąlygas, idant ji būtų apsaugota nuo pasauliečių ir vysk. kišimosi. T. p. pasakytina ir apie Gorze ir → Hirsau Δ. Nuo XII a. nauji reformų impulsai sąlygodavo naujų → vienuolių ordinų (→ cistersai, premonstratai, kartūzai) susikūrimą. XV a. miestų valdžios ir įv. valdovai stengėsi – nevienodai sėkmingai – reformuoti supasaulėjusius vien.; benediktinams pavyko įgyvendinti Melke (Žemutinė Austrija) kilusią reformą. → Reforma. Schu

Lit.: E. Tomek, Studien zur Reform d. dt. Köster im 11. Jh, W. 1910. – H. Hirsch, Die Klosterimmunität seit dem Investiturstreit, Wr. 1913 (Repr. 1963). – A. Fliche, La réform gregorienne, I–III, Lv. 1924–1927. – E. Landers, Die dt. Köster vom Ausgang Karls d. Großen bis zum Wormser Konkordat (1122) u. ihr Verhältnis zu den Reformen, B. 1938. – J. Semmler, Die Klosterreform v. Siegburg, Bo. 1958. – W. Schwarz, Jurisdictio u. Condicio. Untersuchungen zu den privilegia libertatis d. Klöster, in: Zs. für Rechtsgesch. Kanonische Abteilung 45 (1959), 34–98. – F. A. Dal Pino, Rinnovamento monastico-clericale e movimenti religiosi evangelici nei secoli X–XII, R. 1973. – R. Kottje/H. Mauerer (Hgg.), Monast. Reform im 9. u. 10. Jh, Sigmaringen 1989. → Vienuolystė.

Vienuolystė, vienuolija (vok. *Mönchtum*, iš gr. *monachos* – gyvenantis vienas). Vienuolis – tas, kuris dėl religinių priežasčių gyvena vienas (→ eremitas, anachoretas) arba vienuolių bendruom., laikydamasis „trijų evangelinių patarimų" (skaistybės, neturto, klusnumo). Krikšč. Δ atsirado III a. Artimuosiuose R., ir jau 381 Romoje gyvavo keletas vien.; Chalkedono susirinkimas (451) pavedė vienuolius viet. vyskupų priežiūrai. R. Bažn. vienuolija, gyvenanti pagal Pachomijaus († 379) ir Bazilijaus († 379) regulas, organizuota Teodoro Studioniečio († 828), tapo svarbia Bažn. atrama, o nuo V. schizmos (1054) – ir susivienijimo priešininke. V. Europoje Δ pirmiausia ėmė plėtotis Isp., P. Galijoje (Honoratas, V a. pr.) ir Airijoje (Kolumbanas, VI a. pab.), bet jos pamatus padėjo Benediktas Nursietis († 547): pastarojo regula aiškiai pabrėžia šeimyniškumą ir iš abato (*pater familias*) kaip Kristaus atstovo reikalauja sen. romėnų *patria potestas*. Ankstyv. VA Δ buvo ar-

timai susijusi su bajorija, iš kurios buvo kilę praktiškai visi abatai ir abatės (t. p. abatai pasauliečiai); vien. iš pr. apskritai tepriimdavo kilminguosius arba laisvuosius. Nors tarp vienos regulos konventų bei per maldų brolijas ir stiprėjo bendrystės jausmas, tačiau tik X a. reformų bandymai sukūrė vien. junginius, pvz., Kliuni arba XII a. → cistersų, kuriems vadovavo vienas generalinis abatas ir jie sudarydavo vieną generalinę kapitulą. Atsigręžimas į sen. Δ idealą buvo akstinas ~1000 susikurti kamalduliams, XI a. pab. – cistersams ir kartūzams, XII a. – premonstratams, kurie prisiėmė augustinų regulą. Elgetaujančiųjų ordinų nariai nėra vienuoliai tikrąja prasme, nes *coenobium* Δ esminis yra kontempliatyvus bendruom. gyvenimas, tobulumo siekimas vadovaujant abatui arba vyresniajam, bendruom. maldų valandos ir iškilmingi įžadai. Tuo tarpu elgetaujantiems vienuoliams Pranciškus Asyžietis sukūrė naują ordino formą; savo neturtu jie buvo artimi liaudžiai ir rūpindamiesi jos sielovada bei organizuodami → tretininkus, jie įgijo didžiulės įtakos miestų gyv. Elgetaujantiems ordinams priklauso → dominikonai, karmelitai ir augustinų eremitai, gyvenantys pagal augustinų regulą. Visų elgetaujančiųjų organizacija yra griežta, aukščiausia instancija yra *minister generalis*, kuriam padeda generalinė kapitula. VA Δ istoriją galima nusakyti tokia formule: konsolidacija – nuosmukis – reforma. Apskritai Bažn. ir pasauliui Δ atliko svarbias funkcijas: puoselėjo religinę lit. ir meną, plėtojo mokslą, žemdirbystę, rūpinosi sielovada ir ligoniais. Ir už pasauliet. antikinės lit. išlikimą turime būti dėkingi ankstyv. VA Δ. → Vienuolynas, vienuolių ordinai, ordinų regulos. Schu

Lit.: S. Schiwietz, Das morgenländ. M., I–XXIII, Mz. 1904/1938. – E. Werner, Pauperes Christi. Studien zu sozialen u. relig. Bewegungen im Zeitalter d. Reformpapsttums, L. 1956. – L. Bouyer, Vom Geist d. M.s, Sa. 1958. – H. Grundmann, Relig. Bewegungen im MA, Da. ²1961. – J. Leclercq, Wiss. u. Gottesverlangen im MA. Zur Mönchstheologie d. MA.s, D. 1953. – B. Lohse, Askese u. M. in d. alten Kirche, 1969. – J. Wollasch, M. d. MA.s zw. Kirche u. Welt, Mn. 1973. – F. Prinz, M. u. Gesellschaft im FMA, Da. 1976. – G. Penco, Medioevo monastico, Lo. ²1989. – E. B. King ir kt. (Ed.), Monks, Nuns and Friars in Med. Society, Lv. 1990. – L. Milis, Angelic Monks and Earthly Men, 1992. – Žurn.: Studia monastica.

Vienuolių ordinai („pirmieji ordinai“ – vyrų, „antrieji“ – moterų). 1. Δ. A) Benediktinų regulos: → benediktinai, kamalduliai (1012); valombroziečiai (1030/1037), gramonai (1077), Fontevro ordinas (1100/1101), → cistersai (1098). B) → Augustinų regulos: → augustinai kanauninkai (1071), premonstratai (1120), servitai (1233), pauliečiai (1382), aleksijonai (pirmoji XIV a. pusė), jeronimitai (1360), ambraziejiečiai (1375), Brigitiečių ordinas (1369), ambraziejietės (1408), Magdaliečių ordinas arba atgailautojos (1227). 2. Riterių ordinai. Augustinų regulos: → joanitai (1099), → tamplieriai (1119), Vokiečių ordinas (1190), kalavijuočiai (1202), mercedarijai (1223). 3. Elgetaujantieji ordinai. A) Pranciškonų regulos: pranciškonai (→ minoritai, 1220). B) Augustinų regulos: → dominikonai (1215), karmelitai (1245), augustinai eremitai (1256). Schu

Lit.: Heimbucher, Die Orden u. Kongregationen d. kathol. Kirche, I–III, Pa. 1933/1934 (Repr. 1987). – D. Planzer (Hg.), Die Orden d. Kirche, Fri. 1957 ir t. – P. J. Hasenberger/A. Wienand, Das Wirken d. Orden u. Klöster in Dtld, I–II, Kö. 1957. – G. Pelliccia/G. Rocca (ed.), Dizionario degli instituti di perfezione, R. 1974 ir t. – G. Binding/M. Untermann, Kleine Kunstgesch. d. ma. Ordensbaukunst in Dtld., Da. 1985. – E. Badstübner, Klosterkirchen im MA, Mn. ²1985. → Vienuolynas, ordinų regulos.

Viešnamis → prostitucija

Viešoji taika. 1. Visuot. → taikos padėtis gyv. taikaus sambūvio prasme; palaikoma teis. reguliuojamo ir veiksmingo taikos drumstėjų persekiojimo. 2. Kar. įstatymų (*constitutiones pacis*) arba laisvu susitarimu sudarytų → pactum (*iuramenta pacis*) teis. normos, turėjusios → Fehden ir kitos prievartinės savigynos draudimais ar apribojimais saugoti Δ. Saugotiniems asmenims (dvasininkai, moterys, vaikai, maldininkai, keliaujantys pirkliai; t. p. vykdantys pareigas valstiečiai ir medžiotojai) bei objektams (bažnyčios, didieji keliai, padargai laukuose ir kt.) kaip ir ankstesnės → Dievo taikos atveju galiojo ypatinga globa. Už grėsmės kėlimą Δ arba jos pažeidimą buvo griežtai baudžiama; tai turėjo užtikrinti specialieji taikos teismai. Δ būdavo sudaroma atskirose terit. nustatytam laikui. 1495 imperat. Maksimilijonas I Vormso reichstage paskelbė „amžinąją taiką“, kuria Vok. buvo galutinai atsisakyta *Fehde* teisės. Schu

Lit.: K. S. BADER, Das Problem des Landfriedensschutzes im ma. Schwaben, in: Zs. f. Württembergische Landesgesch. 3 (1939), 1–56. – J. GERNHUBER, Die Landfriedensbewegung in Dtld. bis zum Mainzer Reichslandfrieden vom 1235, Bo. 1952. – A. GERLICH, Studien zur Landfriedenspolitik Rudolfs v. Habsburg, Mz. 1963. – H. ANGERMEIER, Königrum u. Landfrieden im SMA, Mn. 1966. – IDEM., Die Reichsreform 1410–1555, 1984.

Viešumas (vok. *Offenkundigkeit*, vid. vok. aukšt. *offen, poffentlich, offenbaere*) – kokio nors dalyko, teisinės pretenzijos ar nuomonės visuotinis žinomumas, juslinis suvokiamumas. **Δ** VA buvo pagr. teisinės ir polit. veiklos principas. Ste

Viešuomenė (vok. *Öffentlichkeit*). VA **Δ** nuo NA **Δ** skiriasi iš esmės dviem aspektais: aiškios ribos tarp viešosios ir privačios sferų nebuvimu ir tik vėlyv. VA iš lėto besirandančia funkcija būti vieta, kur formuojasi politinė nuomonė. Kadangi VA valdovo → reprezentacija buvo galios demonstracija ir legitimacija, kiekvienas kun-ščio pasirodymas buvo su jo pareigybe susijusios didybės viešas „išstatymas“. Be to, valdymas buvo suprantamas ne kaip tautos atskiram asmeniui perduotos valdžios vykdymas, o kaip Dievo duotas uždavinys. Todėl joks valdovas eidamas pareigas niekada nesielgia kaip privatus asmuo: savo esme jis yra valdomo krašto įsikūnijimas, jo sprendimai daromi „priešais tautą“, bet ne „dėl tautos“ (J. Habermas). Menkos visuom. galimybės dalyvauti valdyme ir tik viet. pobūdžio komunikacijos sistema savo ruožtu lėmė, kad iki vėlyv. VA gyventojai nuolat stokojo informacijos. Vienintelis komunikacijos priemonių pakaitalas būdavo žodiniai liudytojų, klajojančių kareivių, špylmanų, literatų ir kt. pasakojimai, todėl viešoji nuomonė apie įvykius tegalėdavo susidaryti fragmentiškai ir pavėluotai. → Komunikacijos formos. Deh

Lit.: J. BENZINGER, Zum Wesen u. zu den Formen von Kommunikation u. Publizistik im MA, in: Publizistik 15 (19970), 295–318. – J. HABERMAS, Strukturwandel der Ö., Da. [15]1971. – E. SCHUBERT, Bauerngeschrey, in: Jb. f. frk. Landesforschung. 34/35 (1975), 883–907. – L. HÖLSCHER, Ö. u. Geheimnis, St. 1979. – B. THUM. Öffentlich-Machen, Ö., Recht, in: LiLi 10/37 (1980), 12–69.

Vietovardžiai. Dalis VA **Δ** atėję iš gerokai senesnės tradicijos (pvz., keltiški ir romėniški **Δ** ankstyv. VA germ. gyvenamose srityse, ypač prie upių, antik. miestų), kita dalis atspindi VA raidos ypatybes, antai iš VA lot. *monasterium*, *castrum*, *castellum* ir t. t. atsiradę miestų pavadinimai (Westminster, Münster – Chester, Châteaux, Kassel), rodantys gyvenvietės branduoliu buvus vien. arba pilį. Kiti **Δ** yra kilę iš vietovę valdančios pilies tikrinio vardo (Homburg – iš Hohenburg). Iš → relikvijų, saugomų bažnyčiose ir vien. arba patrocinijos yra sudaryti tokie **Δ**, kaip Heiligenkranz, Heiligenblut, St. Wolfgang. Dar kiti miestų pavadinimai baigiasi -stadt, -gart, -burg ir kt. (Neustadt, Stuttgart, Salzburg), bet tai nereiškia, kad juose negyventa iki VA. Ankstyv. VA Vok. būdingi **Δ** su priesaga -ingen (Eßlingen, Waiblingen), rodančia gyvenvietės įkūrėją; brandž. VA – nurodantys *Rodung* (kirtimą): -schwend, -reut, -rode ir pan. (Schneizlreut). → Asmenvardžiai. Zim

Lit.: A. BACH, Dt. Namenkunde, II, Hei. 1955. – P. v. POLENZ, Bezirksnamen im fma. Dtld., Marburg 1961.

Vygės scena, VA Vok. – epizodas → Kalėdų vaidinimuose taut. kalba, kai tarsi reviu viena kitą keičia vaizdingos scenos. Nors čia ir atliekamos lot. liturg. giesmės, **Δ** buvo įsišaknijusios liaudies gyvenime. Sto

Vigilija (lot. *vigilia* – nakties budėjimas), iš pr. naktinės pamaldos, tapusios → Oficiumo → matutina; įpročiu ją švęsti jau išvakarėse paaiškinamas didžiosios šventės išvakarių vadinimas **Δ**. Schl

Vikaras (lot. *vicarius* – pavaduotojas, atstovas). 1. Bažn.: iš Petro paskyrimo atstovauti Kristui kildinamas pop. vaidinimas *Vicarius S. Petri* (t. p.: ir *vicarius Christi*; *vicarius Dei gerens in terris*); per bažn. valdžios įgaliojimų delegavimą **Δ** plačiąja prasme yra nuolatiniai arba laikini bažn. pareigybes einančių asmenų pavaduotojai. VA egzistavęs aukštųjų dvasininkų iš savo pareigybių gaunamas pajamas pasilikti sau, o jas valdyti pavesti menkai apmokamiems **Δ**, susilaukė kaltinimų simonija. 2. Pasaulyje: a) teisėjų funkciją atliekantys grafams pavaldūs tarnybininkai; b) *vicarius imperatoris* – imperat. vietininkas It. miestuose; c) *vicarii imperii* – du imp. valdytojai imperat. išvykimo arba mirties atvejais. Ehl

Lit.: F. BAETHGEN, Der Anspruch des Papsttums auf das Reichsvicariat, in: Zs. f. Rechtsgesch. KA 41 (1920), 168–268. – R. SPRANDEL, Verfassung u. Gesellschaft im MA, Pa. [2]1978.

Vikingai → normanai

Viklifizmas, Oksfordo teologo ir Bažn. kritiko Johno Wyclif(fe)o (Wiclif, 1328?–1384) ir jo sekėjų mokymai, daug kartų pasmerkti kaip erezijos. Wiclifas savo idėjas skleidė daugybėje lot. ir vid. anglų k. parašytų veikalų (tarp jų ir ištisiniame Biblijos komentare). Filosofijoje jis buvo griežto → augustinizmo ir realizmo (VA prasme, nukreipto prieš → okamizmą) šalininkas. Jis ypač užsipuolė transsubstanciacijos dogmą (Eucharistijos garbinimą) ir Bažn. → hierarchiją, kuri dėl nuodėmių pertekliaus visiškai praradusi Dievo malonę; pasauliečiai (kar.), būtinu atveju ir panaudodami jėgą, turintys Bažn. hierarchus grąžinti į evangelinį gyvenimą (t. y. neturtą); juos turinti pakeisti Dievo iš anksto paskirtųjų (→ predestinacijos teorijos prasme) Bažnyčia. Δ turėjo įtakos → lolardams ir → husitams, todėl laikomas vienu iš Reformacijos pirmtakų. Din

Lit.: K. McFarlane, J. Wycliffe and the Beginnings of English Non-Conformity, Lo. 1952. – J. Stacey, J. Wyclif and Reforme, Lo. 1964. – G. Leff, Heresy in the Later MA, II, Manchester 1967. – M. Beonio-Brocchierri Fumagalli, Wyclif, il communismo dei predestinati, Fi. 1975. – A. Hudson (Ed.), English Wycliffite Writings, 1978. – A. Kenny, Wyclif in His Times, NY. 1986. – A. Hudson, From Ackham to Wyclif, C., Mass., 1987.

Viktoriečiai, Brandž. VA Šv. Viktoro regulinių kanauninkų ordino (Paryžius), įk. 1108, teologai. Jie atstovavo vienuolišką ir ankstyv. scholastikos teologiją bei mistiką, pagrįstą daugiausia → Augustino recepcija, pabrėždami pasaulio simboliškumą ir siekdami kontempliatyvios meilės mistikos. Pagr. atstovai: Hugonas Viktoriškis (1097–1141), kuris be egzegetikos, sakramentų teologijos ir kt. veikalų parašė mokslų įvadą (*Discalion de studio legendi*), ir Ričardas Viktoriškis († 1173) – žymiausias to meto Trejybės teologas. Din Δ, t. y. Hugono ir jo mokinių, lit. teorija poetinę kūrybą vertina tik kaip mokslų priedą („appendentia" arba „appenditia artium"), nes ji tiesiogiai nepadeda ieškoti tiesos kaip ir → artes liberales, todėl, nors ji ir nekenksminga, bet be jos galima apsieiti. Tuo tarpu XII a. humanistams → auctores skaitymas yra svarbi gramatikos dalis. Kna

Lit.: E. de Bruyne, Études d'esthétique méd., II, Brügge 1946. – J. Chatillon, Les écoles de Chartres et de St. Victor, in: Settimane di studio del Centro di studi sull'alto medioevo 19/2 (1979), 795–839, 853–857.

Vilikacijos sistema (iš lot. *villa* – pono sodyba), pagrindinė ankstyv. VA → žemėvaldos forma: pono dvarui, *villa* (VA lot. ir *curtis*) priklausė aplinkinė žemė (*in Streulage*). Suskirstyta → valakais, ji už → duoklę ir lažą buvo išdalijama valstiečiams. Didesnėms žemės valdoms (ypač priklausančioms aristokratijai ir bažnyčioms), kurių terit. buvo labai toli viena nuo kitos, reikėjo pagr. (lažo) ir pagalbinių dvarų, kuriuos prižiūrėjo → mėjeriai ir kur aplinkiniai priklausomi valstiečiai sunešdavo duoklę. Surinktos gerybės iš čia būdavo gabenamos feodalui į *villa*. Čia būdavo apgyvendinti ir visi ūkiui reikalingi amatininkai. Ypač Karolingai bandė Δ valdyti iš centro (Karolio D. *Capitulare de villis*). Brandž. VA į ūkio autarkiją nukreipta Δ dėl rinkos ir pinigų ūkio įsigalėjimo virto nuoma grindžiama žemėvalda. Din

Lit. F.-W. Henning, Hb. der Wirtschafts- u. Sozialgesch. Dtld.s, I, Pa. 1991, 63–87. → Valstiečiai, žemėvalda.

Vilkas, ypač šaltomis žiemomis ir miesto žmonėms pavojų kėlęs plėšrūnas; germ. tikėjime pavaldus Odinui, krikšč. interpretuotas beveik vien kaip blogio simbolis. Vienintelė pozityvi interpretacija remiasi Jokūbo testamentu (*Pr* 49, 27). Tuo tarpu NT gausu duomenų (ypač priešpriešinant Δ ir avį), leidžiančių Δ paversti šėtono, plėšrumo, godumo ir nesaikingumo simboliu. Kro

Lit.: G. Scheibelreiter, Tiernamen und Wappenwesen, W. 1976.

Villancico (isp.), pastovios formos, bet įv. turinio eilėraščio žanras, dainuojamas, paprastai liaudiškas (isp. *villano* – kaimiškas), kilęs iš lyriško šokio, plg. → ballata, carolai, dansa ir virelai. Vėlyv. VA Δ buvo paplitęs Isp., o terminas iš pr. taikytas tik refrenui, XV a. pab. – visam eilėraščiui, o galiausiai Δ imtos vadinti pastoralinio ir kalėdinio turinio dainos. Daug variantų turinti pagr. forma pradedama 2–4 eilučių refrenu (*cabeca*, *estribillo* arba *tema*), po kurio eina tam tikras skaičius strofų. Pastarosios visada sudarytos iš trijų dalių, kurias savo ruožtu sudaro du dviejų eilučių tarpusavyje rimuoti → štolai (*mudanzas*) ir prasminį lūžį ženklinantis → abgezangas (*vuelta*). štolas yra tokio pat ilgio kaip refrenas, jo pirmoji eilutė (*verso*

de enlace) perima ankstesnio štolo rimą, o kitos eilutės (*represa*) kartoja refreno rimą, dalį refreno arba jį visą. Ši struktūra atsispindi ir muzikiniame pritarime. Eilutė dažn. sudaryta iš 6 arba 8 skiemenų. Ber

Lit.: P. LE GENTIL, Le virelai et le v. Le problème des origines arabes, P. 1954. – A. SÁNCHEZ ROMERALO, El v., Ma. 1969.

Villaneske (iš isp. *villano* – kaimiškas), valstiečių šokio daina su grįžtamuoju rimu po kiekvienos strofos. Din

Villotta (it.), daugiabalsė venecijiečių meniška daina, sudaryta iš įv. struktūros strofų; nuo XV a. pab. Δ žinomas tik tekstas, tačiau jos reikšmė pirmiausia muzikinė. Vog

Vilna → tekstilė

Vynas. Δ Europoje išpopuliarino romėnai; pasak legendos – pop. Urbonas I (221–230), vyndarių globėjas. VA vynuogės augintos kur kas ekstensyviau nei dabar, taip pat ir Š. (Liubekas, Rytprūsiai). Pagardintą medumi ir žolelėmis, o žiemą – pakaitintą, Δ gausiai gerdavo ne tik rūmuose, bet ir – tose srityse, kur būdavo auginamos vienuogės, bent nuo vėlyv. VA – valstiečiai. Viduržemio j. šalyse Δ buvo kasdienis gėrimas. Juo prekiauta gausiai (pvz., iš Portug. Δ gabentas į Angl., bet pasiekdavo net Naugardą), nes be Δ negalėjo apsieiti krikšč. liturgija (perkeitimas). Gabendavo jį paprastai upėmis. Vėlyv. VA miestuose kasdienis vaizdas būdavo Δ šauklys, duodavęs praeiviams jo paragauti ir kviesdavęs užeiti į vyninę. T. p. ir Bažn. pardavinėdavo Δ iš savo saugyklų. – VA simbolikoje Δ reiškė ne tik Kristų bei Eucharistiją (Kristaus kraujas; pagal *Jn* 15, 1–6), bet ir Mariją (remiantis *Sir* 24, 23). Din

Lit.: O. KLAUENBERG, Getränke u. Trinken in der afrz. Zeit, Gö. 1904. – H. HARTMEYER, Der Weinhandel im Gebiete der Hanse im MA, Je. 1904. – A. MARESCALCHI/G. DALMASSO, Storia della vita e del vino in Italia, I–III, Mi. 1931–1933. – R. DION, Histoire de la vigne et du vin en France, P. 1959. – W. LÜHMANN, St. Urban, Wü. 1968. – A. THOMAS, Maria, die Weinrebe, in: Kurtriers. Jb. 10 (1970), 30–55. – M. K. JAMEM, Studies in the Med. Wine Trade, O. 1971. – A. HÄRDELIN, Aquae et vini mysterium, Mr. 1973. – A. PINI, La viticultura italiana nel Medioevo, in: Studi medievali 15 (1974), 795–884. – F. v. BASSERMANN-JORDAN, Gesch. des Weinbaus, I–II, F. [3]1975. – G. SCHREIBER, Dt. Weingesch., Kö. 1980. – A. PINI, Il Medioevo nel bicchiere, in: Quaderni med. 29 (1990), 6–38.

Virelai (pranc.; t. p. *chanson baladée*), VA šokio daina su įrėminančiu refrenu, sudaryta iš vedančiojo strofų, kurių pab. atkartoja rėminamojo choro refreno eilučių ir skiemenų skaičių, rimą ir melodiją. Δ buvo mėgstama XIII–XIV a. Schl

Lit.: WILKINS, One Hundred Ballades, Rondeaux and Virelais from the late MA, C. 1969. – W. DÖMLING, Die mehrstimmigen Balladen, Rondeaux u. Vorelais von Guillaume de Machaut, Tutzing 1970.

Viršelis. Δ kaip kietas knygos aptaisas įsigalėjo vėlyv. Antikos laikotarpiu atsiradus naujai knygos formai – kodeksui, išstūmusiam ankstesnę formą – ritinį. Iš paprastų formų, pvz., suklijuotų pirmųjų pergamento lapų, atsirado turtingas knygos aptaisų menas; daugiausia naudota oda ir medis, Δ puoštas auksu, sidabru, dramblio kaulu, brangakmeniais bei emaliu (seniausias išlikęs prabangus aptaisas yra VII a. Teodolindos evangelijorius Moncoje). Paprastesnis puošimo būdas, įspausta oda (nuo VIII a. sausa spauda), gotikos laikotarpiu išaugo į turtingą ornamento meną (ritinys ir plokštė). Vog

Lit.: F. A. SCHMIDT-KÜNSEMÜLLER, Gesch. d. Bucheinbandes, in: Hb. D. Bibl.swiss., I, Wie, 1952, 782–848. – F. STEENBOCK, Der kirchl. Prachteinband im frühen MA, B. 1965. – É. BARAS ir kt., Reliure méd., P. 1978.

Virtuvinis humoras. Su virtuve ir valgymu susijusių humoristinių motyvų lit. tradicijos šaknys glūdi jau Antikos komedijose (virtuvės vergai), ir per vėlyv. Antiką (Venancijus Fortunatas), Karolingų rūmų poetų (Alkuinas, Ermoldas), Abbo iš šv. Germano vien. ir rosvitos (*Dulcitius*) kūrybą ateina iki VA *Willehalm* ciklo, kur epiniu herojumi tampa šiurkščiai komiškas virtuvės berniukas Renevartas. Ypač reikšmingas Δ XVI a. Rabelais kūryboje. → Humoras. Ebe

Lit.: F. P. KNAPP, Rennewart, W. 1970. – E. R. CURTIUS, Europäische Lit. u. lat. MA, Bern [8]1973.

Vísa (sen. skand. – strofa, dgs. *visur*), sen. skand. poezijos strofa, susidedanti iš dviejų pusinių strofų po 4 trumpąsias eilutes (dróttkvaett ir kviduháttr → metru). Strofų skaičius dainose nebuvo nustatytas, daugelio skaldų tėra išlikusios pavienės strofos (vad. → lausavísur). Sim

Visitatio sepulchri (VA lot. – kapo lankymas), pagal H. de Booro apibrėžimą – vėlesniųjų Velykų švenčių ir vaidinimų liturg. pradžios taškas. Tema – Marijų ėjimas Velykų rytą prie Jėzaus kapo ir pokalbis su angelu; čia ir veikėjai (2 arba 3 Marijos, 1 arba 2 angelai), ir tekstai yra iš esmės pateikti Evangelijose. Vis dėlto ne Evangelijos, o jų perdirbinys Velykų „Quem queritis" trope (plg. *Jn* 20, 15) sudaro Δ pamatą; nuo XI a. Vok. jis paliudytas kaip Velykų Mišių dalis, vėliau, prijungus kitų, nebiblinių scenų, išauga į → Velykų vaidinimą. Beh

Lit.: J. Schwietering, Über den liturg. Ursprung des ma. geistlichen Spiels, in: ZfdA 62 (1925), 1–20. – H. de Boor, Die Textgesch. der lat. Osterfeiern, T. 1967. – W. Flemming, Die Gestaltung der liturg. Osterfeier in Dtld., Wie. 1971. – P. Chr. Jacobsen, Zur Entwicklung des lat. geistl. Spiels im 11. Jh, in: Mjb 12 (1977), 44–68. – J. Drumbl, Quem Queritis, R. 1981. – S. Rankin, Musical and Ritual Aspects of Quem queritis, in: Münchener Beiträge zur Mediävistik u. Renaissanceforschung 36 (1985), 181–192. – H. Linke, Drama u. Theater, in: H. de Boor/R. Newald, Gesch. der dt. Lit. von den Anfängen bis zur Gegenwart, III, 2, Mn. 1987, 153–183. → Teatras.

Vyskupas (iš gr. *episkopos* – prižiūrėtojas), aukštosios → dvasininkijos atstovas. Jau Apaštalų Bažn. susikūrė mokyti ir teisti galinčio bendruomenės vadovo pareigybė; vykstant Katalikų Bažn. institucionalizacijai, vėliausiai IV a. nusistovi įiškios Δ valdžios terit. ribos (vyskupijos arba diecezijos); centrai buvo atitinkami Romos imp. miestai. Vysk. kompetencija apėmė kun. šventimus, bažn. priežiūrą (parapijų priežiūra, vien. → vizitacijos pareiga) ir jurisdikciją; Bažn. teisės klausimus sprendė įstatymų leidimo galią turintys Δ → sinodai. Kadangi Δ dažn. būdavo kilę iš galingiausių šeimų, jie buvo anaiptol ne vien dvasinė instancija, bet ir feodaliniai valdovai, vykdę pasauliet. valdžią vyskupijų miestuose, savo terit., iš karališkuose lėnuose, kaip imp. valdytojai, kaip kar. tarybos nariai, kaip → kurfiurstai ir t. t. Nuo brandž. VA bemaž visuose vyskupiškuosiuose miestuose (priklausomai nuo vietos labai įv.) vyko kovos dėl valdžios tarp miesto valdovo ir komunos. Pasauliet. valdžiai vykdyti nuo XII a. Δ naudojosi įgaliotais pagalbininkais (oficiolais). Kadangi karaliai iki → ginčo dėl investitūros karalystės vyskupijas laikė *quasi* → nuosavosiomis bažnyčiomis, Δ pareigybes jie, nusižengdami kanonų teisei, numačiusiai Δ rinkimą, dalijo kaip lėnus. → Grigaliaus reformos metu pop., priešindamiesi tokiai pasauliečių investitūrai, mėgino padaryti Δ pavaldžius kanonų teisei ir sau, tačiau kar. įtaka, greta katedros kapitulos, renkant Δ išliko ženkli iki pat NA. Vis dėlto Δ tapo labiau priklausomi nuo pop., ir šios padėties nepakeitė nė → konciliarizmas. Vėlyv. VA neretai pasitaikydavo Δ kumuliacijų, t. y. atvejų, kai vienas Δ valdė kelias diecezijas. Dažnai vyskupijoje Δ pavaduodavo Δ pagalbininkai, tituliniai Δ ir generaliniai vikarai. Vėlyv. VA Šv. Romos imp. Δ valdžia turėjo ryškiausią terit. valdžios pobūdį. – Paskirus Δ prižiūri arkiv. (→ metropolitas), aukšč. instancija yra pop., bent jau nuo XI a. tvirtinąs metropolitus, įteikdamas jiems paliją (hierarch. rango ženklą). Plg. → hierarchija, popiežius, patriarchas, imperijos bažnyčia. Din

Lit.: D. Claude, Die Bestellung d. Bischofe im merowing. Reiche, in: ZRG KA 49 (1963), 1–75. – Vescovi e diocesi in Italia nel medioevo, Padova 1964. – Le istituzioni ecclesiastiche della Societas christiana, Mi. 1974. – F. Petri (Hg.), Bischofs- u. Kathedralstädte d. MA.s u. d. frühen Neuzeit, Kö. 1976. – M. Heinzellmann, Bischofsherrschaft in Gallien, Z. 1976. – G. Scheibelreiter, Der Bischof in merowing. Zeit, W. 1983. – F. Prinz, Herrschaft u. Kirche, St. 1988.

Vyskupija → diecezija, vyskupas

Visuomenė → bajorija, bendrija, dvasininkai, hierarchija, karalius, kunigaikštis, laisvė, lygybė, luomas, miestiečiai, nelaisvieji, palyda, pasauliečiai, proletariatas, valstiečiai, vergovė

Vita → hagiografija

Vita activa/vita contemplativa (lot.; iš gr. filosofijos). *V. a.* reiškia į išorę nukreiptą, veiksmingą santykį su aplinka – užsiimant amatu, polit. veikla, religiniu mokymu; *v. c.* – nusigręžimą nuo pasaulio ir atsidėjimą mokslo bei filos. studijoms, į Dievą atgręžto gyvenimo formą per → maldą ir → askezę. Pagr. VA → mistikos teoretikai stengiasi įveikti įtampą tarp abiejų gyvensenų mokydami, kad *v. c.* suvokimai ir patyrimai turintys duoti vaisių kitiems, *v. a.* forma – per pamokslą, pavyzdį ir pagalbą. Gai/Din

Lit.: M. G. SARGENT (ed.), De cella in seculum, Woodbridge 1989.

Vitelsbachai, nuo 1180 – Bavarijos kun-ščiai, 1214 – Pareinės pfalcgrafai. 1314 Liudvikas IV tapo Bavarijos kar. 1239 išsiskyrė bavariškoji ir pfalciškoji linijos. Δ kaip VA vok. lit. mecenatai tik XV a. įgijo didesnės reikšmės. XIII–XIV a. su jais sietini: Neidhartas (vad. bavariškos dainos); Volframas iš Ešenbacho (nemažai *Parzival* vietų rodo, jog autoriaus būta Landshuto dvare); Reinbotas iš Durne (Jurgio legenda, kun-ščio Otono II užsakymu); Albrechtas „Jaunesniojo Titurelio" kūrėjas; Tanhoizeris (leichai); Valterio Fogelveidės, brolio Vernerio, Frydricho Sonenburgiečio, Bopperso, Stolle's, Rumslanto Sakso, Frauenlobo dainuojamieji špruchai; *Gedicht auf Ks. Ludwig den Bayern*; kaip spėjama, ir XIV a. meilės alegorijos (pvz., Hadamaro Laberiškio *Die Jagd*). Pfalciškoji Δ linija XV a. rodė nepaprastą dėmesį ankstesnei ir to meto vok. lit.: Niklas iš Wyle, Matthias iš Kemnato, Michelis Beheimas, Hermanas Sachsenheimietis, Jonas iš Soesto, Jonas Morsheimietis; humanizmo suklestėjimas Heidelberge, *Bibliotheca Palatina* įkūrimas. Konservatyvesniame Miuncheno dvare rašė Johannas Schiltpergeris, Johannas iš Indersdorfo, Johannesas Hartliebas, Ulrichas Fuetreris. Bru

Lit.: M. SPINDLER (Hg.), Hb. der bayer. Gesch., II, Mn. 1966. – G. BONNATH ir kt., Zur Johanns von Soest Bearbeitung des Romans „Die Kinder von Limburg", in: W. HARMS ir kt. (Hgg.), Dt. Lit. des späten MA.s, Berlin 1975, 129–152. – H. GLASER (Hg.), Wittelsbach u. Bayern, Mn. 1980.

Vitražas (vok. *Glasmalerei*). Spalvomis švytinčiam, matiniam bažn. langų ornamentui pagal neoplatoniškąją ir VA → šviesos simboliką buvo priskiriama ypatinga vertė. Δ funkcija buvo tarnauti Bažn. mokymui (ypač šventųjų gerbimui), tačiau t. p. ir pristatyti (kartais irgi atvaizduojamus) fundatorius Dievui ir pasauliui. – Langų Δ technika: piešiama tamsiuoju dažu (*Schwarzlot*), nuo 1300geltonai (*Silbergelb*) pagal pavyzdį („eskizas") ant išpjautų spalvoto stiklo, kuris įtvirtinamas į švino juostas, figūrų. – Nors negausūs figūrinio Δ pavyzdžiai žinomi jau ankstyv. VA, tačiau seniausi išlikę stiklai datuojami tik XII a.; juose figūros dažn. pavaizduotos visu ūgiu; reformuotas cistersų ordinas praktikavo ir grynuosius ornamentus grizailė technika. XIII a., kai didelės gotikinių katedrų langų plokštumos sukeldavo erdvės pojūtį, pradėta kurti, pirmiausia Pranc., didelės apimties naratyvinius, tipologinius (→ tipologija) ir alegorinius Δ ciklus (Šartras). Vėlyv. gotikos laikotarpiu buvo paplitęs ir šis tipas, ir visą lango plokštumą užimanti viena scena. Apskritai vėlyv. VA labiau mėgstamas smulkus piešinys ir šviesesnės spalvos. Din

Lit.: E. FROODL-KRAFT, Die Glasmalerei, W. 1970. – L. GRODECKI, Le vitrail roman, Fri, 1977. – M. CAVINESS, Stained Glass before 1540. An annoted bibliography. Boston, Mass. 1983. – L. GRODECKI/C. BRISAC, Le vitrail gothique au XIIIe siècle, Fri. 1984. – W. KEMP, Sermo corporeus, Mn. 1987. – R. BECKSMANN, Die Glasmalerei d. MA.s, 1988. – IDEM. (Hg.), Dt. Glasmalerei d. MA.s, 1992. – Žurn.: Journal of Glass Studies.

Vizija. Apie Δ, skirtingai nei apie pasirodymą, → apsireiškimą, kalbama tada, kai žmogus → ekstazėje (arba → sapne) savo siela jaučiasi atsidūręs kitoje erdvėje, kur gauna apreiškimą. VA Δ galima suskirstyti į du pagr. tipus. Pirmo tipo Δ turinį sudaro → kelionė į anapusybę baisingomis ir džiuginančiomis erdvėmis, kurios dažnai smulkiai aprašomos (skaistykla, pragaras ir rojus, dangus). Kito pasaulio asmenų (Kristaus, šventųjų, angelų) santykis su regėtoju būna distancinis. Regėtojai – beveik vien vyrai, dažn. vienuoliai, bet pasitaiko ir pasauliečių, kurie netikėtai patiria vieną vienintelę Δ. Šioji paprastai esti skatinamojo pobūdžio ir neretai perkeičia ligtolinę Δ patyrusiojo gyvenseną. Antro tipo Δ irgi išgyvenamas persikėlimas į anapusybę, tačiau, skirtingai nei pirmos grupės Δ, retai – į požemio pasaulį. Dažnai tai ne tik dangiškos, bet ir žemiškos (Jeruzalė) bei neapibrėžtos, simbolinės erdvės, ir regėtojas ne keliauja per jas, o yra ramybės būsenoje. Svarbesnis už erdvę čia esti kito pasaulio asmenų, pirmiausia Kristaus artumas; tai → Sužadėtuvių mistikos santykis. Tokie regėjimai priklauso daugiausia → moterų mistikai: jų laukiama, meldžiama, jie pasiekiami → meditacijomis. Šių Δ pobūdis – dovanojamasis, nes jos sustiprina jau praktikuojamą gyvenimo formą. Tipiška tai, kad charizmininkė reginį tuoj pat interpretuoja alegoriškai. Pirmasis Δ tipas vyrauja nuo VI iki XIII a. pr., o

XII a. pasiekia viršūnę: Dricthelmas (694), Wetti (824), Alberichas (~1117), Tundalas (1148), Gottschalkas (1189), Thurkillas (1206). Antro tipo Δ žinomos nuo XII a. vid. ir tęsiasi iki pat NA. Pavyzdžiai: Hadewijch (XIII a.), Agnė Blannbekin († 1315?), Julijona iš Norvidžo (1373), Brigita Švedė († 1373), Mikalojus iš Fliuji (Flüe, †1487). – Δ aprašymų išliko šventųjų gyvenimuose, → autobiografijose, istorijos veikaluose, → laiškuose, rašytuose ir proza, ir eilėmis, bet jau nuo *Visio Baronti* (678) ir kaip savarankiškas žanras – Δ lit. tikrąja prasme. Didžiosios ekstatinės kelionės į anapusybę iš pr. buvo užrašytos lot. ir tik vėlyv. VA išverstos į taut. kalbas (ankstyvų spaudinių gausa rodo šios lit. pastovų mėgstamumą), o nuo XII a. antros pusės daugėja antro tipo Δ lit. – Δ knygų, į kurias sudedama daug vieno charizmininko regėjimų, pvz., Elzbietos iš Šionau *Liber visionum* († 1164), Mechthildos Magdeburgietės *Fließendes Licht* (†1297?), Mechthildos Hakebornietės *Liber specialis gratiae* († 1299), Margaritos Kempe *Book* (XV a. pirma pusė) ir kt., tokios knygos jau dažn. parašytos taut. k. Ir gyvenimo aprašymuose Δ neretai sudaro atskirą dalį, užuot jas išdėsčius chronologine tvarka. Iš daugelio vok. dominikonių vien. (Unterlindenas, Adelhauzenas, Etenbachas) yra išlikę mistikos malonę turėjusių seserų *vitae* rinkinių, iš dalies panašių į Δ knygas. – Δ lit. publika ankstyv. VA buvo beveik vien vienuoliška, bet nuo XII a. prasidėję vertimai rodo, kad Δ dažnai naudotos egzemplų rinkiniuose pamokslams, o rankraščių tradicija ženklina dažnėjantį pasauliečių susidūrimą su šia devocine lit. Din

Lit.: E. J. Becker, A Contribution to the Comparative Study of the Med. Visions of Heaven and Hell, Diss. Baltimore 1899. – St. J. D. Seymuor, Irish Visions of the Other-World, Lo. 1930 (= 1977). – A. Rüegg, Die Jenseitsvorstellungen vor Dante, I, Ei. 1945. – E. Benz, Die Visionen, St. 1969. – J. Amat, Songes et visions L'au-delà dans la littérature latine tardive, P. 1985. – P. Dinzelbacher, Vision u. Visionslit. im MA, St. 1981. – Idem., Ma. Visionslit., Da. 1989. – Idem., Revelationes, Turnhout 1991.

Vizitacija (lot. *visitatio* – aplankymas), vienuolynų ir parapijų kontrolė, vykdoma įgalioto vyskupo, abato arba jų atstovų, ypač → arkidiakonų. Pop. → legatai turėjo platesnes Δ teises. Iš vėlyv. VA išlikę Δ aprašymai yra svarbiausias šaltinis Bažn. vidaus padėties tyrinėjimams. Din

Lit.: W. Hellinger, Die Pfarr-Visitation nach Regino von Prüm, in: ZRG KA 48 (1962), 1–116, 49 (1963), 76–137. – N. Coulet, Les visites pastorales, Turnhout 1977, Suppl. 1985. – C. R. Cheney, Episcopal Visitation of Monasteries in the 13th Century, Philadephia ²1983.

Vokiečių aukštaičių kalba → alemanų kalba, bavarų kalba, frankų kalba, langobardai

Vokiečių ordinas, Kryžiuočių ordinas, *O(rdo) T(heutonicorum)*, vok. – *Deutscher Orden, Deutsche Herren* (XV–XVII a.), *Deutscher Ritterorden* (Austr.), atsiradęs iš Liubeko pirklių per III Kryžiaus žygį 1190 prie Akono įk. špitolės brolijos, 1198 pertvarkytos į riterių vienuolių ordiną; 1237 susijungęs su Livonijos Kalavijuočių ordinu. Kaip vienas trijų didžiųjų Kryžiaus žygių ordinų, Δ buvo pan. į → Tamplierių ir Joanitų ordinus. Baltus apsiaustus su juodu kryžiumi dėvėję riteriai ir kun. turėjo lygias teises ir duodavo amžinus įžadus, broliukai arba „pilkieji apsiaustai“ – tik laikinus. Ordinui vadovavo generalinės kapitulos renkamas did. magistras, kuriam buvo pavaldžios žemių magistrų pareigybės; pastarosioms Prūsijoje ir Livonijoje buvo pavaldžios komtūrijos, o Vok. – balijos ir komendos (ordino namai). 1226 Mozūrijos kun-štis Konradas šaukėsi Δ į pagalbą prieš pagonis prūsus ir pažadėjo jam Kulmo žemę. Imperat. Frydrichas II patvirtino šį dovanojimą ir paskyrė ordinui visas užkariausimas žemes pagoniškoje Prūsijoje. 1230 prasidėjusi užkariavimų banga aprimo tik XIII a. pab., užėmus Žiemgalą ir pasiekus Liet. sieną. Δ skverbimąsi lydėjo planingas apgyvendinimas, atkeliant į užimtas žemes valstiečius ir riterius. Buvo įk. daugybė pilių ir miestų: Tornas (Torūnė, 1231), Kulmas (1232), Marienverderis (1233), Memelis (Klaipėda, 1252) ir Kionigsbergas (Karaliaučius, 1255). Gavus Kulmo privilegiją (*Kulmer Handfeste*), Magdeburgo teisės pagrindu buvo sukurtos palankios teis. sąlygos kolonistams ir nuomininkams. 1291 pag. Δ būstinė buvo perkelta į Marienburgą. 1309 užkariautas Dancigas ir Pamarėliai, 1402 Δ žemės drauge su užstato teisėmis valdoma Naująja Marka užėmė didžiausią plotą. Nepaisant griežto valdymo, intensyvios kultūros raidos (→

Vokiečių ordino literatūra) ir to, kad Δ tapo dominuojančia jėga prie Baltijos j., Lietuvai priėmus krikšč. ir 1396 susivienijus su Lenkija, Δ atsidūrė krizėje. Prisidėjo ir tai, kad iš Vok. atvykstantis brolijos papildymas ėmė nesutarti su miestais ir bajorija. 1410 Δ pralaimėjo Žalgirio mūšį jungtinėms Lenkijos ir Liet. pajėgoms. 1457 Lenkijai atiteko Marienburgas, o didž. magistro būstinė persikėlė į Karaliaučių. Δ. magistras Albrechtas Brandenburgas perėjo Reformacijos pusėn ir ordino valstybę pavertė pasauliet. kunigaikštyste, kurią lėno teisėmis gavo iš Lenkijos. Didž. magistro titulas 1530 perėjo Mergentheime įsikūrusiam Vok. magistrui. → Kelionė į Prūsiją. Sch-W

Lit.: R. WENSKUS, Der Deutsche Ordin u. die nichtdt. Bevölkerung d. Preußenlandes mit bes. Berücksichtigung d. Siedlung, in: Die dt. Ostsiedlung d. MA.s als Problem der europ. Gesch., Sigmaringen 1975, 417–438. – H. BOOCKMANN, Der Deutsche Ordin, Mn. 1981.

Vokiečių ordino literatūra apima veikalus, sukurtus → Vokiečių ordino narių ar jo žemėse arba ordinui skirtus. Šios lit. pobūdis atitinka riterystės ir kunigystės jungtį: tai „bajoriškos nuostatos, relig. ir bažn. paskirties lit." (Eis). Greta (1) relig. ir bažn. turinio veikalų esama (2) ist. tekstų, (3) teisės paminklų bei (4) *artes* lit. kūrinių. Kitokios rūšies tekstų nėra. Vok. ordine nuo XIII a. vid. iki Reformacijos vyko aktyvus lit. gyvenimas, pasiekęs viršūnę apie 1300. Luderis Braunšveigietis (1331–1335), spėjamasis „Vok. Makabiejų knygos" autorius, norėjo paversti Marienburgą bažn. mūzų buveine. Jis paskatino Mikalojų Jerošinietį parašyti *Kronike von Pruzinlant*. Prūsijoje sukurti veikalai parašyti VA vok. kanceliarine k. 1. Relig. lit.: Svarbiausias veikalas, vad. *Passional*, (lygiai 110 000 eilučių) apima Marijos ir Jėzaus gyvenimą, apaštalų darbus ir 75 šventųjų gyvenimus. Autoriui (~1273–1283) priskiriama ir „Tėvų knyga", pasakojanti apie 120 Bažn. Tėvų ir dykumos šventųjų. Čia, greta kitų šaltinių, naudotasi *Legenda aurea* ir *Vitae patrum*, o meniniu požiūriu sekta Rudolfo Emsiečio ir Konrado Viurcburgiečio pavyzdžiais. Išlikę daugiau nei 70 rankr. rodo, kad *Passional* buvo vienas mėgiamiausių rimuotų VA kūrinių. Pan. pasakytina apie Pilypo „Marijos gyvenimą" (tuoj po 1300; 80 rankr.). Jis radęsis Austr., o 1293 sukurta Martinos legenda. – Pietv. Vok. 1313 Mikalojus Jerošinietis, papildydamas *Passional*, sukūrė rimuotą prūsų apaštalo Adalberto Prahiškio gyvenimą. Antroje XIV a. pusėje ir čia pereita prie prozos: išskirtinas Clauso Cranco prozinis pranašų perpasakojimas (1359). Henrikas iš Heslerio sukūrė ordinui itin reikšmingą NT perdirbinį, Tilas (Tilo) Kulmietis eil. *Von siben Ingesigeln* (1331) pavaizdavo Išganymo ist. nuo Jėzaus veiklos iki Paskutiniojo teismo. Apie 1400 Jonas iš Marienverderio vok. ir lot. k. parašė mistikės Dorotėjos iš Montau gyvenimą. 2. Seniausių rimuotų ist. kūrinių, Hartmano Heldungeniečio pasakojimo apie 1237 įvykusį Vok. ir Kalavijuočių ordinų susijungimą ir didžiojo magistro Hermano iš Zalcos pasakojimo apie kovas Prūsijoje, išliko tik XVI a. proziniai perpasakojimai. Pirmas didesnis ist. veikalas yra „Eiliuotoji Livonijos kronika" (XIII a. pab.); pirmas vardu žinomas ist. rašytojas – Petras Dusburgietis (lot. *Chronicon terrae Prussiae*, 1234). Juo remiasi Mikalojus Jerošinietis, sulig kurio kūryba Vok. ordino istoriografija pasiekia savąjį apogėjų. Po jo seka paskutinioji eil. Vygando Marburgiečio kronika (1394), ypač aukštinanti pasauliet. riterių ordino pusę (→ Kelionė į Prūsiją). 3. Į Liubeko ir Magdeburgo miestų teises orientuoti teisės paminklai yra seniausias Δ sluoksnis. 1233 Kulmas per Hermaną iš Zalcos gavo savo teisę, (netrukus išverstą į vok. k.) privilegiją *Kulmer Handfeste*. XIV a. pab. ją dar papildė *Alte Kulm*, plačiai paplitęs XV a. Tarp 1386 ir 1400, veikiausiai Torunėje, miesto raštininkas Walteris Eckhardi sudarė „Magdeburgo klausimus", o 1400/02 – „Devynias Magdeburgo teisės knygas". Ordine galiojusios taisyklės, įstatymai ir papročiai išlikę statutų pavidalu. 4. *Artes* lit.: čia pirmiausia minėtini vieno ordino brolio parašytas *Mainauer Naturlehre*, ~1300) ir *Geometrica Culmensis* (1400–1410), pirmasis veikalas apie žemės matavimus vok. k. Be to, ordine radosi seniausias Marco Polo kelionės aprašymo atpasakojimas. Išlikę vieni „Vagenburgo nuostatai", verslo knygų, veikalų apie dorą ir nedorą pirklystę (Christophas Küppneris, 1508), daug veterinarinių ir medicinos raštų. Sch-W

Lit.: K. HELM/W.ZIESEMER, Die Lit. d. Dt. Ritterordens,

Gie. 1951. – H.-G. RICHERT, Die Lit. d. dt. Ritterordens, in: Neues Handbuch der Lit.wissenschaft, VIII, Wie. 1978, 275–286.

Vokiečių žemaičių kalba → senoji vokiečių žemaičių kalba, vidurinioji vokiečių žemaičių kalba

Vokietija. Δ ist. pr. laikomas laikotarpis tarp 843 (→ Karolingai pasidalija Frankų imp.) ir 919 (Henriko I valdymo pr.), paskutiniuoju metu – dar vėlesni laikai (~1000). → Otonų, Salijų, Hohenštaufenų, Habsburgų, Liuksemburgų ir vėlei Habsburgų valdytos Δ polit. ist. skiriasi nuo V. Europoje viešpatavusių → Prancūzijos ir Anglijos monarchijų; greta kitko ir tuo, kad Δ buvo toliau laikomasi antik. imperat. valdžios (→ imperija) koncepcijos, t. p. tuo, kad įsitvirtino kar. renkamumas (vietoj [paprastai] privalomo paveldimumo). Greta kar., įtakingiausios jėgos yra → imperijos kunigaikščiai ir → imperijos Bažnyčia, o nuo brandž. VA prisideda ir miestai. – IX ir X a. veikiau panaši į gentinių kunigaikštysčių (→ Frankonija, Bavarija, Švabija, Saksonija, Lotaringija) federaciją, 955 pasibaigus → vengrų antpuoliams, Δ stabilizuojasi, ypač dėl imperat. Otono I politikos: jis atidavė kunigaikštystes savo giminaičiams, dideliu mastu kontroliavo imperijos Bažn. arba buvo jos remiamas ir įtvirtino savąją valdžią Š. It. Drauge prasidėjo vok. įtakos ekspansija į slaviškuosius R. Henrikas III 1046 dar įstengė nuversti ir pasodinti į sostą popiežius, tačiau → ginčas dėl investitūros baigėsi kar. valdžios Bažnyčiai ir kunščiams susilpnėjimu. Konfliktai su pop. ir It. miestais iki pat XIV a. liko nuolatiniai Δ užsienio polit. veiksniai (žygiai į It.). Štaufenų ir Velfų (Frydricho I Barbarosos ir Henriko Liūto) konfliktas baigėsi daliniais terit. pertvarkymais (pvz., Saksonijos padalijimas). Šiuo laikotarpiu prasidėjo ir → Rytų kolonizacija. 1194, valdant Henrikui VI, trumpą laiką bemaž visa It. buvo sujungta su Δ, šitaip pasiekusia didžiausią savo valdžios galybę. Tačiau po dvigubų rinkimų 1198 (→ kurfiurstai) Štaufenų ir Velfų nesantaika vėl prasiveržė, atverdama kelią pop. įtakai Δ vidaus politikai ir politikai It. atžvilgiu. Kadangi Frydrichas II svarbiausiu savo interesu laikė It., kun-ščiai ir miestai dar labiau sustiprėjo: → tarpuvaldžiu, praktiškai nesant centrinės kar. valdžios, jie plėtė savo terit. suverenumą. – Vėlyv. VA It. reikšmė Δ karaliams sumažėjo; pirmenybė buvo teikiama savo dinastijai į š. nuo Alpių stiprinti. Iš pr. Praha, vėliau – Viena tapo → rezidencijomis. Imperat. Karolis IV 1356 „Aukso Bule“ užfiksavo imp. konstituciją, įtvirtinusią kurfiurstų pirmenybę. XIII ir XIV a. s-gas sudarinėję ir savų tikslų siekę → miestai (veiksnys, iš dalies ir dėl konflikto tarp bajorijos ir miestiečių vėlyv. VA Δ istorijoje buvęs reikšmingesnis nei V.) XV a. didžiąja dalimi buvo įjungti į → teritorines valdas. Ekspansyvi Δ istorijos tendencija R. baigėsi tenykščių tautų sustiprėjimu (→ Vokiečių ordino pralaimėjimai, husitizmas), Š. – olandų pranašumu prieš → Hanzą, o V. – tarpine → Burgundijos valstybe ir Šveic. susidarymu. Kitaip nei V. Europos karalystėse, Δ vėlyv. VA atsiradęs dinastinis partikuliarizmas, dar labiau sustiprėjęs dėl Reformacijos sukeltos konfesinės dvejybės, išliko iki pat XIX a. Tačiau neatrodo, kad, palyginti su V. Europa, ši politinė struktūra vėlyv. VA būtų implikavusi ryškesnius Δ ūk., kultūr. ir kasdienio gyvenimo skirtumus. Din

Lit.: Lehrbuch d. dt. Gesch. (Beiträge), B. 1961 ir t. – B. GEBHARDT, Handbuch d. dt. Gesch., hg. v. H. Grundmann, I, St. 91970. – J.-P. CUVILLIER, L'Allemagne méd., I–II, P. 1984. – P. MORAW/V. PRESS/W.SCHIEDER (Hgg.), Neue Dt. Gesch., I–X, Mn. 1984 ir t. – D. GROH (Hg.), Propyläen Gesch. Deutschlands, I–IX, B. 1986 ir t. – TH. SCHIEDER (Hg.) Handbuch d. europ. Gesch., II, St. 1987. – Siedler dt. Gesch., B. 1987 ir t. – H. BOOCKMANN, Das MA, Mn. 1988. – E. SCHUBERT, Einführung in die Grundprobleme der dt. Gesch. im SMA, 1992. – Žurn.: DA. – Blätter f. dt. Landesgesch.

Volgarizzamento (iš it. *volgare* – šnekamoji kalba), lot. teksto (perkuriamasis) vertimas į → italų kalbą. Din

Lit.: G. FOLENA, Volgarizzare e tradurre, 1991.

Volksbuch, pirmą kartą Josepho Görreso (*Die teutschen Volksbücher*, 1807) pavartotas lit. istorijos terminas, nusakantis XV ir XVI a. ilgesnius pasakojamuosius tekstus ir trumpesnių tekstų rinkinius, dažn. paremtus VA, antikiniais arba pranc. originalais. Tuo tarpu atitinkama sąvoka romanistikoje nėra taip specifikuota, t. y. apima ir liaudies vaidinimus bei lyrines ir epines formas. Pats Görresas Δ laikė išoriškai gan paprastą kny-

gų tipą, pasižymintį ilga (nustatoma) turinio tradicija. Tą kriterijų atitinka, be pasakojamųjų tekstų ir visokių rūšių pramoginė lektūra, antai patarlių ir mįslių rinkiniai, amatininkų knygos, valstiečių kalendoriai, švankų ir anekdotų knygos, orų ir medicinos knygelės ir pan. Savo paplitusią reikšmę Δ sąvoka įgavo neoromantinėje literatūrologijoje, ypač Benzo ir Mackenseno darbuose, kai, apėmus visus pasakojamuosius tekstus neatsižvelgiant į jų funkciją, Görreso pirminė reikšmė buvo išplėsta, kita vertus, ji susiaurėjo, nes Δ buvo laikomi tik tekstai, patenkantys į (problemišką) lit.-estetinę „Dichtung" („poetinės kūrybos") kategoriją. Kartu su šiuo sąvokos susiaurinimu buvo išplėtota vad. socialinės degradacijos teorija, pasak kurios Δ recipientas, žiūrint istoriškai, iš pr. buvo bajorija, po to – miestietija ir galiausiai, ~XVI a. pab. – liaudis. Tačiau nėra apskritai atlikta nei tuometinių produkcijos ir recepcijos sąlygų, nei distribucijos aparato analizių, kurios galėtų patvirtinti šios teoriją visuotinį galiojimą. Šiandien Δ laikomi tokie tekstai: 1. Riterių ir nuotykių romanai: *Lancelotroman* (XIII a.), *Herpin*, *Loher und Maler*, *Hug Schapler* (pastarieji trys – Elzbietos iš Nasau Sarbriukene išversti 1430–1440 iš pranc. k.), *Pontus und Sidonia* (iš pranc. išversta Eleonoros Austrės, 1456), *Wilhelm von Oesterreich*, *Wigalois* (1493), *Tristan* (1484, pagal Eilhartą), *Apollonius* (1461), *Fortunatus* (1508), *Gehörnter Siegfried* (1528), *Flor und Blancheflor* (1500). 2. Legendų aprašymai: *Tundalus*, „Nikodemo evangelija", *Drei Könige*, prozos ištrauka iš Hartmano *Gregorius*. 3. Kelionių aprašymai: *St. Brandan* (iš špylmanų epo), *Herzog Ernst* (1493), *Montevilla* (*Mandeville*). 4. Istorijų rinkiniai: *Sieben weise Meister*, *Ritter von Turn*. 5. Istorijos: *Buch von Troia* (1392, Hanso Mairso iš Nerdlingeno, iš lot.), *Alexander* (1444, Hartliebo). 6. Meilės istorijos: *Melusine* (1456, Tiuringo Ringoltingeniečio), *Die schöne Magelone* (1527, Veito Warbecko), *Genoveva*, *Griseldis* (1436). 7. Švankų rinkiniai: *Eulenspiegel* (1515), *Lalebuch*, *Schildbürger*, *Finkeritter*, *Claus Narr*, *Hans Clauert*. Čia dar galima prijungti tokius XVI a. tekstus kaip *Faust* (1587) ir *Reineke Fuchs*. – Naujesnieji tyrimai argumentuoja, kad šie tekstai dėl jų numanomų raidos istorijos sąsajų su ankstyv. romanais būtų vadinami „Prosaroman der frühen Neuzeit" („NA pr. prozos romanai"). Prasmingesnis Δ koncepto išskleidimas būtų galimas tuo atveju, jei, pasiremiant Görresu, būtų labiau diferencijuojamos išskiriamos funkcijos, atsižvelgiant ir į knygotyros, ir į literatūros sociologijos kriterijus. Jans

Lit.: K. Schorbach, Studien über das dt. V., L. 1894. – R. Benz, Gesch. u. Ästhetik des dt. V.es, Je. [2]1924. – P. Heitz (Hg.), Versuch einer Zusammenstellung der dt. Volksbücher des 15. u. 16. Jh..., Str. 1924. – H. J. Kreutzer, Der Mythos vom V., St. 1977. – F. Karlinger (Hg.), Roman. Voksbücher, Da. 1978. – J.-D. Müller, V. – Prosaroman im 15./16. Jh, in: Internat. Archiv für Sozialgesch. der dt. Lit. Sonderheft 1 (1985).

Volta (it. posūkis) vadinama pusė → sirimos, jei ši yra padalyta, – kaip tai pasitaiko Dante's poezijoje, tačiau vėliau – retai. Melodija ir eilėdara atitinka → piede. Vog

Vulgarioji kalba (vok. *Vulgärsprache*, lot. *vulgus* – liaudis, prastuomenė), medievistikoje reiškia dažn. tą patį, ką ir → tautinė kalba. Kartai šią sąvoką Δ galima vartoti regioninių, socialinių, individualių kurios nors kalbos variantų (dažn. neigiama) prasme. Lot. ir romanų k. parašytuose darbuose terminas Δ neretai reiškia ir „vulgariąją lot. kalbą", t. y. neklasikinius lot. kalbos variantus. Kaip stilistinė sąvoka Δ, pasiremiant Cicerono „sermo vulgaris", gali reikšti vulgarizmais (barbarizmais, šiurkščiomis klaidomis ir t. t.) užterštą lot. tekstą. Kun

Lit.: C. Tagliavini, Einführung in die roman.Philologie, Mn. 1973. – G. Matoré, Le vocabulaire et la société méd., P. 1985.

Vulgärliteratur vok. vadinami teis. tekstai (nuo XIV a.), turėję skleisti → Romos ir kanonų teisę, pvz., *Klagespiegel* (1425) arba Ulricho Tenglerio *Laienspiegel* (1509). Din

Vulgata (lot. – paplitusi), beveik vienintelis (bent nuo VII a.) VA Europoje naudotas lot. Biblijos vertimas, – iš dalies atnaujinant, ir dalies perdirbant pirmąjį ST ir NT vertimą (*Vetus Latina*), kurį pop. Damazo pavedimu atliko Jeronimas (382–406). Δ arba jos dalys (ypač → Evangelijos, Psalmės) yra dažn. iš VA rankr. išlikę tekstai. Din

W

Waise. 1. (Vok. našlaitis) vadintas raudonasis granatas ir rubinas, nes VA manyta, jog šie brangakmeniai aptinkami tik pavieniai. puošė Vok. imperat. karūną ir laikytas magiškos galios turinčiu valdžios simboliu (plg. Valterio antrą imp. skirtą špruchą). → Brangakmeniai. Gai
2. (Vok. našlaitė, nerimuota eilutė). Neretai VA strofinėje poezijoje paskirų eilučių pab. lieka nerimuotos. Dažnai Δ pasitaiko → ilgosios eilutės pirmojo puseilio pab., o meilės ir špruchų poezijoje – dažniau strofos pab. (priešpaskutinė eilutė). Sąvoka kilusi iš meisterzingerių terminijos ir iki XVI a. nėra patikimai paliudyta. Ret

Lit.: A. HEUSLER, Dt. Versgesch., B. [2]1956. – S. BEYSCHLAG, Altdt. Verskunst in Grundzügen, Nü. [6]1969.

Waisenterzine (vok. – našlaitė tercina), trijų eilučių strofa, kurioje tarp dviejų gretutinio rimo eilučių įterpta viena nerimuota (*axa*), – dažn. atlieka baigiamąją funkciją: lyrikoje paprastai užbaigia → štolinę strofą, – arba kaip visas abgezangas, arba kaip jo baigiamoji dalis (plg. Reinmaro MF 184, 35–37 arba MF 150, 7–9); epe – epinės strofos pab. (Morolfo, Tirolio strofa, Berno tonas). Schw

Wechsel, (vok. pakaitinė daina), dainos rūšis, pasitaikanti daugiausia vid. vok. aukšt. XII a. lyrikoje (nuo Kiurenbergerio iki Valterio Fogelveidės; vėliau – tik paskiri atvejai, pvz., Burkarto iš Hohenfelso, Otono iš Botenlaubeno). Tai vyro ir moters strofų kombinacija. Skirtingai negu dialoginėse dainose, vyras ir moteris čia ne kalbasi tarpusavyje, o kalba apie vienas kitą, išreiškia savo meilės ilgesį. Δ galima laikyti apie XII a. mentaliteto būklės ženklu. Schw

Lit.: A. ANGERMANN, Der W. in der mhdt. Lyrik, Diss. Marburg 1910. – M. G. SCHOLZ, Zum Stil u. Typologie des mhdt. W.s, in: Jb. für internat. Germanistik 21 (1990), 60–92.

Weistum (*Offnung*, *Taiding*), teisės šaltinis, kuriame nustatytos valstiečių ir žemvaldžių teisės bei pareigos (nuo XIII a. – taut. kalba). Δ „atrandami" apklausiant teisę išmanančius vyrus bei apima ir vėlesniems laikams privalomas teisės nuostatas, kurios remiasi pirmiausia paprotine teise, t. p. ir atskirais nuosprendžiais, kuriuos, pvz., fogtai perduoda dvaro bendruomenės nariams („gewiesenes Recht"). Δ rinkiniuose dažn. formulių kalba fiksuojama bendruomenės (→ gentis, tauta, kaimas) teisės samprata. Δ yra jau → Leges barbarorum, taip pat Renzės 1338 teisynas. Gai/Din

Lit.: D. WERKMÜLLER, Über Aufkommen u. Verbreitung der W.er, B. 1972. – K. KROESCHELL, Dt. Rechtsgesch., II, Reinbek 1973, 127–139.

Wergeld (sen. vok. aukšt. *wer* – vyras), pagal germ. teisę nuo ankstyv. VA – nusikaltėlio ir jo giminės atlyginimas (nuostolio kompensavimo prasme, – taip pat ir medžiaginės vertės) už laisvojo nužudymą jo palikuonims ir giminei, – kartais kartu su taikos pinigais, idant būtų išvengta → kraujo keršto. Pagal → Leges barbarorum, Δ dydis apskaičiuojamas atsižvelgiant į aukos statusą ir amžių; šiais požymiais remtasi nustatant atlygio tarifus ir už kitus nusikaltimus, ypač kūno sužalojimus. Atsiradus fizinėms bausmėms, iki ~XII a. Δ taikyta alternatyviai; dažnai modifikuojama, pvz., taikant nelaimingo atsitikimo arba būtinosios ginties atveju. Vėlyv. VA Δ dar praktikuota Olandijoje, Fryzijoje, pavieniais atvejais – Š. Vok. → Sühne. Col

Winchester School (angl.), dvasininkų ir menininkų atsinaujinimo sąjūdis, artimai susijęs su energinga ir kūrybinga V. saksų vien. reformatoriaus, Vinčesterio vyskupo Etelvoldo (Aethelwold, ~910–984) asmenybe. Pats išvertęs benediktinų regulą, jis skatino ir savo mokinius versti lot. tekstus; tuo, atrodo, jis sustiprino savo aplinkos kalbinę savimonę bei prisidėjo prie sen. anglų k. standartizavimo. Iš Δ yra kilęs ir Elfrikas (Aelfric, ~955–1020), žymiausias anglosaksų prozininkas. Knygų iliustracijoje Δ seka Karolingų pavyzdžiu, pirmiausia perima Reimso ekspresyvų linijinį stilių (Utrechto psalmynas). To stiliaus požymiai tokie: spalvingi, puošnūs, platūs puslapių apvadai, kurių *akanthus* lapų ornamentai pereina net į pačias iliustracijas; susi-

jaudinusios, neretai pernelyg lieknos figūros, rantytos drabužių klostės. Ber

Lit.: E. TEMPLE, Anglo-Saxon Manuscripts 900–1066, Lo. 1976. – J. BACKHOUSE ir kt. (Ed.), The Golden Age of Anglo-Saxon Art 966–1066, Lo. 1984. – W. HOFSTÄTTER, Winchester u. der spätaltenglische Sprachgebrauch, Mn. 1987.

Winileod (sen. vok. aukšt. – palydovų daina) dažn. verčiama kaip „meilės lyrika". Tačiau kadangi neišlikęs nė vienas pavyzdys, Δ turinio neįmanoma nustatyti; tai galėjo būti erotinės dainos, „cantica luxuriosa", kilusios iš vaisingumo magijos bei vestuvių papročių ir Bažn. susirinkimų drauge su šokiais ne kartą pasmerktos; t. p. tai galėjo būti sveikinamieji eilėraščiai giminėms („salutationes"). Δ perrašinėti ir siuntinėti vienuolėms 789 uždraudė Karolis D. Kadangi sen. vok. aukšt. glosų rankraščiuose Δ parafrazuojama kaip „seculares cantilenae", „psalmi plebeii", „cantica rustica et inepta", galima manyti, kad tai buvo šiurkščios kalbos ikikrikšč. ar nekrikšč. turinio pasilinksminimo dainos; „wini" ir be sąsajų su skirtingomis lytimis galėjo reikšti tiesiog „bendrakeleivį". Δ nebuvo meilės lyrika nuo XI a. žinomos → meilės literatūros prasme. Din

Lit.: E. ERB, Gesch. der dt. Lit., I, B. [2]1965, 857 ir t. – G. DE SMET, Die w. in Karls Edikt von 789, in: H. BESCH ir kt. (Hgg.), Studien zur dt. Lit. u. Sprache des MA.s., Fs. H. Moser, B. 1974, 1–7.

Wort und Weise (vid. vok. aukšt. – *wort unde wīse* – žodis ir melodija), dažnai vartota formulė (Valterio Fogelveidės L 26, 4; 53, 33, plg. ir posakį „singen unde sagen", Reinmaro 166, 12 ir kt.), nurodanti principinę teksto ir melodijos vienovę atliekant (→ atlikimas) vid. vok. aukšt. lyriką. Ši vienovė konkrečios strofos formos atveju nusakoma ir → tono (vid. vok. aukšt. *dôn*) sąvoka. Ehl

Writ, Anglijos kar. valdymo dokumentas; pirmas žinomas – Etelredo II (978–1016) laikais. Požymiai: anglų k. vartojimas, pergamento juostų naudojimas, pabrėžtinas trumpumas, laiškui būdingos stereotipinės pasisveikinimo ir atsisveikinimo formulės. Δ autentiškumo įrodymas iš pr. – karaliaus antspaudas, o nuo Knuto D. laikų – dvigubas vaško antspaudas. Po normanų užkariavimo Δ reikšmė išauga. Mor

Lit.: F. E. HARMER (Hg.), Anglo-Saxon W.s, Manchester 1952. – G. BARRACLOUGH, The Anglo-Saxon W.s, in: History 39 (1954), 193–215. – T. A. M. BISHOP/P. CHAPLAIS, Facsimiles of English Royal W.s to AD 1100, O. 1957.

Wüstung (iš vid. vok. aukšt. – dykra, dykvietė).
1. Apleista gyvenvietė ir aplinkiniai dirbamos žemės plotai, dažn. – ž. ū. krizių ir gyv. skaičiaus sumažėjimo po XIV a. → maro pasekmė. Archeol. Δ tyrimai yra svarbūs → valstiečių ir → kaimo istorijai.
2. VA baudžiamojoje teisėje numatytos → teisių atėmimo turtinės pasekmės, kai turtas, namas ar jų dalys (simboliškai) sunaikinami nugriaunant arba sudeginant, kad išvarytajam taptų nebeįmanoma gyventi bendruom. Šioje jau germ. gentyse praktikuotoje veiksenoje pasireiškia archajiška sakralinė susitaikymo su dievybe, sunaikinant piktadarį arba jo turtą, idėja. Greta → Buße ir taikos pinigų Δ yra iš dalies nuo → bano atsiskyrusi → bausmės rūšis, skiriama išžaginus, nužudžius, nusikaltus bendruomenei ir pan. atvejais. Gai

Lit.: W. ABEL, W.en des ausgehenden MA.s, St. [3]1976.

Zakristija, atskira patalpa bažn. arba prie jos, kur laikomi liturginiai reikmenys, drabužiai ir knygos ir kur dvasininkas, padedamas zakristijono (→ Mesner), rengiasi liturginiams veiksmams.

Zangšpruchas → špruchų literatūra

Zeugma (gr. jungas), → retorikos figūra, kai veiksmažodis arba būdvardis gramatiškai yra susijęs su keletu daiktavardžių, bet semantiškai tiksliai dera tik prie vieno, pvz.: *obsequium amicos, veritas odium parit* („klusnumas suranda draugų, teisingumas – neapykantą"). Din

Zodiako ženklai (vok. *Tierkreiszeichen*). Atsirado Mesopotamijoje (~500 pr. Kr.), apima po 30° dangaus sferos ir apima iš pr. 12 nevienodo pločio nejudamų žvaigždynų figūrų; tai ~16° pločio juosta abipus ekliptikos, vadinama Žvėrių taku arba Zodiaku, kur iš Žemės pastebimi tariami planetų judėjimai. Astrologija Δ skirsto pagal 4 metų laikus arba → 4 elementus kaip planetų dienos ir nakties namus, kuriuose sustiprėjantis jų poveikis → mikrokosmosui. → Astronomija/astrologija. Haa

Lit.: W. HÜBNER, Die eigenschaften der Tierkreiszeichen in der Antike, Wie. 1982.

Ž

Žaidimas → šachmatai, žaidimas kauliukais

Žaidimas kauliukais iš pinigų, metant keletą kauliukų ant lentos, VA buvo mėgstama visų gyv. sluoksnių pramoga. Azartą ir sukčiavimą mėginta riboti draudimais, kurių miestų įstatymuose nuo XIII a. daugėja. Vėlyv. VA Δ kai kada apdainuojamas lyrikoje (pvz., Eustache'o Deschampsio baladė nr. 1395). Din

Lit.: F. SEMRAU, Würfel und Würfelspiel im alten Frkr., Hl. 1910. – W. TAUBER, Das Würfelspiel im MA und in der frühen Neuzeit, F. 1987.

Žanrai → poezijos žanrai

Žemdirbystė → valstiečiai, žemės ūkis, plūgas, ūkis

Žemė → elementai, keturi

Žemė (vok. *Land*). Feodalinėje valstybėje Δ nuosavybe remiasi → kunigaikščių valdžia; čia ankstyv. VA asmenų s-ga (gentis) pertvarkyta pagal → teritorinį principą, kai susiformuoja → žemės luomai. Tačiau Δ yra ne tik polit. s-ga, bet ir teisinė bei ūkinė bendrija, jungiama visuot. → viešosios žemės teisės (jurisdikcija, mokesčiai, lėnas), kuri teisynuose užfiksuota kaip aiškiai susieta su konkrečia terit. (Saksų, Švabų ir Vokiečių veidrodžiai). Be to, bendrąjį narių gyvenimą reguliavo → viešoji taika, šitaip konsoliduodama žemės valdą. Korporacinė org-ja reikalavo t. p. iš Δ valdovo ir valdinių susijungti į saugumo ir solidarumo bendruom. (valdovo palyda, → auxilium et consilium). Bažn. terit. sąrangą padarius priklausomą nuo valdovo konfesijos (*cuius regio*, *eius religio*), Δ tampa ir Bažn. vienetu (vok. *Landeskirche*). Gai

Lit.: O. BRUNNER, Land u. Herrschaft, Repr. Da. 1973.

Žemėlapiai. Apie kartografiją NA moksl. prasme VA vargu ar galima kalbėti, nes Ptolemėjo (85–160) pamatines įžvalgas Bažn. mokymas atmetė kaip prieštaraujančias Biblijai. Taip buvo užkirstas kelias tolesniems Žemės kaip esančios rutulio formos tyrinėjimams ir Ptolomėjo projekcijos metodo (lenktam Žemės paviršiui kartografiškai atvaizduoti) tobulinimui. Užtat vien., dažn. egzegetiniams raštams iliustruoti, buvo kuriami schematizuoti pasaulio Δ (*mappae mundi*), kuriuose, neatsižvelgiant į topografinių faktų padėtį, dydį bei kryptį, buvo vaizduojama krikšč. sukūrimo istorija, sumišusi su lot. mokyklinėmis žiniomis. Dažnai varijuojamas Δ prototipas buvo paprastai apvalus „TO Δ", kur Žemė su Jeruzale viduryje vaizduojama kaip vandenų apsuptas skritulys, o trys → žemynai (Azija, Europa, Afrika) skritulio viduryje atskirti vienas nuo kito T (= jūros ir upės) formos brūkšniais. Keturkampiai rėmai žymi → pasaulio šalis, o R. (*Orient* – šviesos šaltinis, rojaus vieta) nurodyti viršuje. Meniniu požiūriu reikšmingi paminklai yra, pvz., Beato Δ (787), Ebstorfo (~1235) ir Herefordo (~1290) pasaulio Δ, Δ iš Šv. Genovaitės vien. (~1370) ir Volfenbiutelio (XV a.) Δ. Lūžis prasidėjo XIII a., kai klestint prekybai su R. kraštais imta rengti vad. portulanus (it. *porto* – uostas), t. y. orientacinius Δ plaukioti po Viduržemio j. Jie arba laikomi it. kartografų išradimu, arba manoma čia buvus pradingusių antik. pavyzdžių ar arabų įtakos. Iš pr. juose žymėti tik paskiri jūrų keliai ir pakrančių kontūrai, o nupieštos vėjų ir → kompaso rožės įgalino juos panaudoti praktiškai. XIV a. šie Δ praplečiami žemynų piešiniais ir sujungiami į atlantus, kurių topografiniai duomenys pagrįsti empriniais tyrinėjimais ir tiksliais skaičiavimais. Iš ~130 išlikusių XIV ir XV a. portulanų šedevrais laikomi Petro Vesconte (1320) pasaulio Δ ir A. Cresqueso „Katalonijos pasaulio atlasas" (1375). Nuo XIV a. Ptolemėjo darbai vėl paplinta ir tampa vėlyv. VA Δ pamatu. Pasauliet. VA kartografijos viršūne laikytinas pirmas išlikęs Martino Beheimo (1492) gaublys. Har

Lit.: P. E. SCHRAMM, Sphaira, Globus, Reichsapfel, St. 1958. – G. GROSJEAN, Kartenkunst u. Kartentechnik, Bern 1970. – L. S. BAGROV, Kartographie, B. [4]1973. – G. GROSJEAN, (Hg.), Der Katalanische Weltatlas, Z. 1977. – J.-G. ARENTZEN, Imago mundi cartographica, Mn. 1984. – H. KUGLER, Die Ebstorfer Weltkarte, in: ZfdA 116 (1987), 1–29. – J. B. HARLEY/D. WOODWARD, The History of Cartography, I, Ch. 1987. – R. SIMEK, Mappae mundi, in: Archiv

d. Gesch. d. Naturwissenschaften. 22/23/24 (1988), 1061–1091. – H. KLIEGE, Weltbild u. Darstellungspraxis hma. Weltkarten, 1991.

Žemės įsisavinimas. 1. Naujų gyvenviečių ir valstiečių ūkių kūrimas šalies gilumoje (vidinė kolonizacija), įsisavinant kirtimus ir atkovojant žemę iš jūros (pylimai) bei per → Rytų kolonizaciją buvo svarbiausias ekon. ir soc. plėtros veiksnys brandž. VA visoje Europoje. Pagr. Δ priežastis buvo gyv. skaičiaus augimas seniai apgyventose srityse. Prie Δ priskirtinas ir kar. laisvaisiais paskelbtų frankų apgyvendinimas kirtimų terit. ypač palankiomis teis. sąlygomis. Salijai naudojo Δ kaip kar. žemės politikos instrumentą, šią polit. tęsė ir Štaufenai. Ją sustabdė vėlyv. VA epidemijos, gyv. skaičiaus (dykros) ir laisvų žemių seniai gyvenamose srityse sumažėjimas. 2. Terit. valst. kūrimosi laikotarpiu Δ reiškia ir paskirų naudojamų ūkinių bei suverenių teisių sujungimą plačioje → teritorinėje valdoje. Schu

Lit.: F. RANZI, Königsgut u. Königsforst im Zeitalter der Karolinger u. Liudolfinger u. ihre Bedeutung f. d. Landesausbau, Hl. 1939. – K. FILIPP, Binnenkolonisation u. Agrarlandschaftsgenese in der Nordostpfalz, in: Zs. f. Agrargesch. u. Agrarsoziologie 13 (1965), 212 ir t. – H. H. HOFMANN, Territorienbildung in Franken im 14. Jh, in: Zs. für bayerische Landesgesch. 31 (1968), 368–420. – M. BORN, Die Entwicklung der dt. Agrarlandschaft, Da. 1974. – H. HELBIG, Landesausbau u. Siedlungsbewegung, in: Handbuch d. europ. Gesch., II, St. 1987, 199–279. – M. BARUZZI/M. MONTANARI, Silva runcare, in: B. ANDREALLI/M. MONTANARI (ed.), Il Bosco nel medioevo, Bol. 1988, 125–136.

Žemės luomai. Nuo XIV a. į → pactum susibūrusios įtakingos atskiros terit. soc. grupuotės kunščių būdavo sušaukiamos į ladtagus, nes be Δ dalyvavimo tapo neįmanoma valdyti kraštą: atsirado dualistinė luominė valst. Svarbiausia šių landtagų funkcija buvo patvirtinti mokesčius. Paprastai buvo atstovaujamos trys kurijos: riteriai (bajorija), prelatai ir miestai, tik paskirais atvejais – ir valstiečiai (pvz., R. Fryzijoje ir Tirolyje). Δ atstovavo žemę priešais valdovą ir sudarė teisnią korporaciją, kuri savo vardu galėjo vykdyti teis. veiklą. Jan/Din

Lit.: J. LEUSCHNER, Dtld. im späten MA, Gö. 1975. – E. MEUTHEN, Das 15. Jh, Mn. [2]1984.

Žemės teisė. VA Δ iš pr. reiškė visuot., bendruom. teisę, besiskiriančią nuo ypatingųjų teisių (lėno, dvaro ir tarnybos); tai yra struktūra, turinti remti ir saugoti valstiečius; savo kilme Δ yra ne kas kita kaip genties teisė arba *Volksrecht* (Brunneris). Vėlyv. VA užrašymo procesas apėmė ir Δ. Pasauliet. srityje tai sąlygojo paprotinės teisės pakeitimą rašyt., antra vertus, iš privilegijų (per XIII–XV a. valdovų teisės užrašymus) ir terit. viešosios taikos nuostatų išsirutuliojo XV ir XVI a. žemių statutai. Schu

Lit.: O. BRUNNER, Land u. Herrschaft, Da. [5]1965. – G. KÖBLER, Land u. Landesrecht im FMA, in: ZRG GA 86 (1969), 1 ir t. – G. THEUERKAUF, Lex, Speculum, Compendium juris. Rechtsaufzeichnung u. Rechtsbewußtsein in Norddtld. vom 8.–16. Jh, Kö. 1969. – A. LAUFS, Rechtsentwicklung in Dtld., B. 1973.

Žemės ūkis VA buvo gyvenimo sritis, kurioje dirbo apie 95% visų gyv. (šiek tiek mažiau vėlyv. VA). Ūkio pobūdį skirtinguose regionuose (→ laukininkystė, sodininkystė, gyvulininkystė) sąlygojo žemės kokybė ir klimatas. Prastas žemes (pvz., Ardėnuose) buvo galima panaudoti tik vieną kartą, po to traukta toliau. Dvilaukę žemdirbystę (pakaitomis pusė dirbamos žemės apsėjama žiemkenčiais, pusė paliekama pūdymui) nuo Karolingų laikų pamažu ima keisti trilaukė (1/3 žemės skiriama žiemkenčiams, 1/3 – vasarojui, 1/3 – pūdymui; apie 30% didesnis derlius). Pasėlių–derliaus santykis buvo 1:1,7–3,3 (mūsų laikais 1:20). T. p. ir dauguma miestiečių šiapus ar anapus miesto sienos turėjo dirbamų sklypų ir augino gyvulius. Vynuogininkystė ankstyv. VA buvo paplitusi iki Angl. ir Š. Vok. (→ vynas). Greta galvijų auginimo ypač svarbi buvo kiaulininkystė (→ kiaulės; pašaras lapuočių miškuose – gilės); t. p. auginti smulkieji galvijai ir laikytos → bitės. Piemenys, kurie ganydami gyvulius nuklysdavo gana toli (isp. *trashumar*), laikyti negarbingais žmonėmis ir nuolat konfliktuodavo su valstiečiais. – Δ vadovėlių (pirmieji buvo parašyti vien.) V. ima rastis nuo XIII a. (Valterio iš Henley *Hosbonderie*, ~1250; Pier'o de Crescenzi, † 1321, *Liber ruralium commodorum*). Din

Lit.: M. BLOCH, Les caractères originaux de l'histoire rurale française, P. 1952. – G. DUBY, L'Economie rurale et la vie des Campagnes dans l'Occident méd., P. 1962 ir t. – W. ABEL, Gesch. d. dt. Landwirtschaft vom frühen MA bis zum 18. Jh, St. 1962. – M. M. POSTAN (Ed.), The Agrarien Life of the MA, C. 1966. – R. GRAND IR KT., Storia agraria

del Medio Evo, Mi. 1966. – G. CHERUBINI, Agricoltura e società rurale nel medioevo, Fi. 1972. – G. DUBY, Guerriers et paysans. VII–XIIe siècles, P. 1973. – M. BORN, Die Entwicklung d. dt. Agrarlandschaft, Da. 1974. – M. MONTANARI, Campagne med., Tn 1984. – A. VERHULST, The „Agrarian Revolution" of the MA Reconsidered, in: B. BACHRACH/D. NICHOLAS (Ed.), Law, Custom, and the Social Fabric in Med. Europe, Kalamazoo 1990, 17–28. → Valstiečiai, ūkis.

Žemėvalda, žemės valda (vok. *Grundherrschaft*, lot. *dominium*) buvo kaimo, taigi 90% gyv. gyvenimą lemianti valdymo forma, t. p. valdančiųjų Bažn. ir pasauliet. sluoksnių ekon. pagrindas. Jos pirmtakė buvo vėlyv. Antikos stambioji žemės nuosavybė (latifundijos), bet ji t. p. remiasi ir germ. asmeninės valdžios samprata. Pagr. Δ komponentai yra ponui priklausantys žmonės (→ nelaisvieji, vergai) ir žemė; su tuo dažn. buvo susijusi ir teisminė valdžia pagal esamą dvaro teisę. Ponas dalį savo žemės, kuri ir toliau likdavo jo aukštesnioji nuosavybė, atiduodavo naudotis valstiečiams už → duoklę ir lažą, o jie šitaip tapdavo nuosavybės naudotojais. Tačiau ponas savo nuožiūra galėdavo nutraukti tokius santykius (*Freistift*); vėlyv. VA žemės nuomojimas už mokestį dažnai tapdavo paveldimu. Taigi Δ ūkis buvo padalytas į dvi dalis: viena – tai pono domenas nenuomojamose valdose, kurį įdirbdavo vergai bei lažą už naudojamą žemę atlikdavę valstiečiai; antra – daugybė pastarųjų valakinių ūkių. Pono pareiga (jo paties labui) buvo ginti savuosius valstiečius. Ankstyv. VA Δ pagr. vaidmenį atliko baudžiava; brandž. ir vėlyv. VA Δ išaugo į rentinę Δ, kurioje vyravo duoklės. Vok. Δ išnyko tik XIX a. → Dvaro marka, dvarų ūkis, Hörigkeit, valstiečiai, vilikacija, lažas. Din

Lit.: H. BENNETT, Life on the English Manor, Repr. C. 1969. – E. LINCK, Sozialer Wandel in klösterl. Grundherrschaften des 11. bis 13. Jh., Gö. 1979. – W. RÖSENER, Die Erforsch. d. Grundherrschaft, in: R. KURZROCK (Hg.), MAforsch., B. 1981, 57–65. – H. PATZE (Hg.), Die Grundherrschaft im späten MA, Sigmaringen 1983. – A. VERHULST (Hg.), Die Grundherrschaft im frühen MA, Gent 1985. – E. MAGNOU-MORTIER, Le grand domain, in: Francia 15 (1987), 659–700. – W. RÖSENER (Hg.), Strukturen d. Grundherrschaft im frühen MA, Gö. 1989. – L. KUCHENBUCH, Grundherrschaft im frühen MA, Idstein 1991.

Žemių miestai → imperijos miestai

Ženklas → alegorija, simbolis

Žydai, judėjai (hebr. *jehudi*, iš pradžių reiškė Judo genties narius), Δ bendruom., save laikančios tokia relig. ir/arba etniniu požiūriu, nariai. Pagal Δ religijos įstatymą žydas yra tas, kurio motina yra žydė arba kuris yra atverstas į judaizmą. – VA Δ padėtį V. lėmė jų gyvenimas diasporoje ir priešiškumas dukterinei krikščionių religijai, kuri skelbiasi esanti „tikruoju Izraeliu" ir Δ persekioja kaip krikščionių tikėjimo priešus (→ antisemitizmas). Soc. ir ekon. Δ pozicijos nuolat blogėjo: iš (tarpt.) prekeivių ir pirklių pozicijų jie greitai buvo išstumti į finansų sritį, o griežtos reglamentacijos neleido užsiiminėti kt. amatais. Kaip etniniu ir relig. svetimųjų grupės, žydai patirdavo pogromų, trėmimų, sukeldavusių vėlesnei ist. reikšmingų emigracijų (į R. Europą, Osmanų imp.). Stiprus bendrumo jausmas ir institucijų teikiama bendruom. sauga (→ sinagoga) sąlygojo radimąsi gana uždaros Δ savivaldos ir kultūros, turinčios turtingą (egzegetinę) lit. Fre

Lit.: S. W. BARON, A Social and Religious History of the Jews, I–XVI, NY. 1962–1976. – L. FINKELSTEIN, Jewish self-Goverment in the MA, NY. [2]1964. – P. WILPERT, Judentum im MA, B. 1966. – Judentum im MA (Austellungskatalog), Halburn 1978. – H. BEN-SASSON (Hg.), Gesch. d. jüdischen Volkes, II, Mn. 1979. – W. BUNTE, Religionsgespräche zw. Christen u. Juden in den Niederlanden (1100–1500), F. 1990. → Antisemitizmas, jidiš.

Žydiška kiaulė → kiaulės

Žydų priesaika, ją turėdavo duoti vyrai žydai krikščionių teismuose. Ginčus tarp → žydų spręsdavo žydų teisėjai (rabinai); jei žydus kaltindavo krikščionių pusė, šie privalėdavo duoti apsivalymo (litigacijos) priesaiką. Kadangi krikščionių priesaikos formulės žydams neturėjo saistomosios galios, reikėjo sukurti ypatingas formules (pvz., „iš Dievo, kuris sukūrė lapiją ir žolynus") arba jas perimti iš žydų tradicijos. Δ Vok. paliudytos nuo IX a. Akivaizdžiai žydams priešiška nuostata matyti „Švabų veidrodyje" (XIII a.), ir ji vėliau labai paplito. Kanoninėje vartosenoje nuo XIII a. būta neutralios formuluotės, užfiksuotos Vilhelmo Durando *Speculum judicale*. Su romėnų teise į Vok. atėjo ir ši Δ formulė (pirmą kartą paliudyta 1416). Perimta imp. ir daugelio miestų, ji buvo paskelbta 1484 „Naujojoje Niurnbergo miesto reformacijoje". Pirmosios Δ yra išlikusios lot.

k. Pirmas vok. tekstas – XII a. antrosios pusės Erfurto Δ. Skirtinos pačios priesaikos formulės, kurios priesiekiančiajam būdavo ištariamos, o tas arba pakartodavo, arba tik patvirtindavo: „amen“, ir nurodymai, kaip priesaiką duoti, pvz., su dešine ranka tarp ST kodekso lakštų, arba diskriminuojamai – stovint ant kiaulės odos („Švabų veidrodis“). Röl

Lit.: G. Kisch, Jewry-Low in Med. Germany, NY. 1949. – Idem., Forschungen zur Rechts- u. Sozialgesch. d. Juden in Dtld. während d. MA.s, St. 1954. – V. Zimmermann, Die Entwicklung d. Judeneides, Bern 1973. – W. Röll, Zu den Judeneiden an der Schwelle zur Neuzeit, in: A. Haverkamp (Hg.), Zur Gesch. d. Juden im Dtld. d. späten MA.s u. der frühen Neizeit, St. 1981, 163–204.

Žiedas (vok. *Ring*). Ant piršto, ausies, riešo arba kojos nešiojami Δ laikomi (kaip R. ir Antikoje) turinčiais apskritimo magiškos ir simbolinės (susiejimo, bendrumo, amžinybės, apsaugojimo nuo nelaimių) galios. Δ paskirtis ir reikšmė yra siejamos su jų forma, spalva ir medžiaga (metalai, dramblio kaulas, marmuras ir kt.). Aukšto rango Bažn. hierarchų Δ-antspaudai yra ne tik sakraliniai sužadėtuvių su Bažn. arba Kristumi simboliai, bet ir pareigybės bei atpažinimo ženklai. Δ kaip karūnacijos insignija išreiškia įgaliojimą ir valstybinę valdžią (→ lazda). Sužadėtuvių ir santuokiniai Δ reiškia sutartį tarp nuotakos ir jaunikio giminių (archajiškas pirkimo, vėliau – ištikimybės ženklas); taip Δ yra luomo ir → teisės simboliai. Šias Δ reikšmes ilgainiui užgožia papuošalo funkcija. Gai

Žiedinė kompozicija, lit. struktūros principas, kai temos išdėstomos abcd...a tvarka; ši kompozicija aptinkama daugelyje VA lit. žanrų, ypač lyrikoje. Prozoje ji reiškia, kad įžanginė tema ar tezė atitinkamos atkarpos pab. pakartojama, dažnai pažodžiui; tokiu atveju vidurinioji dalis paprastai skirta įrodymui. → Ciklas. Tom

Žiemos daina, vid. vok. aukšt. meilės daina, lyrinio subjekto situaciją perteikianti paraleliai arba kontrastiškai su įžanginiame → gamtos aprašyme pradėta žiemos tema. Žiemos vaizdavimas dainos įžangoje siekia vok. ir lot. meilės lyrikos ankstyv. laikus. Δ pirmiausia vadinamos Neidharto iš Rojentalio dainos, kurioms būdingas polinkis į → kanconos formą ir kurios turiniu griežtai skiriasi nuo → vasaros dainų; jos prasideda žiemos vaizdu: sniegas, šaltis, gėlių ir paukščių čiulbesio stygius. Patalpoje vykstant šokiams, kaimo merginai besimerginantis riteris dažnai patiria nemažai kliūčių iš kaimo bernų pusės. Tik paties Neidharto kūrybai ir (iš dalies) Neidharto tradicijai būdingas aiški vasaros ir Δ priešprieša. Tačiau Δ vadinamos ir kitų autorių panašios meilės dainos. Gotfrydo Neifeniečio poezijoje Δ iškyla kaip tvirta konvencinė minezango atlikimo forma. Ulrichas iš Vinteršteteno ir dar labiau Konradas Viurcburgietis šį dainų tipą praturtino pirmiausia patobulindami rimavimo schemas. Ret

Lit.: → Vasaros daina.

Žmogaus amžius. VA skiriami įv. Δ tarpsniai, antai sumose interprepetuojami pagal skaičiaus 7 simboliką. Lit. taut. kalbomis dažnai aptinkami tik trys (nevienodai skiriami) amžiaus tarpsniai: → vaikystė, → jaunystė ir → senatvė. Maždaug 7 metų vaikai (priklausomai nuo luomo) būdavo atiduodami į mokyklą, vien. arba mokytojui; → ginklanešiai patekdavo į kito bajoro dvarą. Mergaitės dažnai būdavo ištekinamos jau 12 metų, vėlyv. VA – 16-20; sena buvo laikoma jau 30 metų moteris. Visiškai suaugęs patriarchalinėje visuomenėje yra tik turintis savo namų ūkį, šeimyną ir esantis šeimos tėvas; senberniu likdavo vyras, kuriam, pvz., cechas neleisdavo tapti meistru. Tad Δ VA apibrėžė ne tiek biologinės, kiek soc. duotybės; jos atitinkamai formavo ir → luomus. Wal

Lit.: W. Wackernagel, Die Lebensalter, Bas. 1862. – M. Goodich, From Birth to Old Age. The Human Life Cycle in Med. Thought, Lanham 1989.

Žmogžudystė (vok. *Mord*, iš germ. žodžio *murþa*, kurio pirminė reikšmė buvo „slaptas“, vėliau „sąmoningas, gėdingas nužudymas“), viena seniausių germ. → teisinės kalbos sąvokų. Teisinė *Mord* reikšmė pagrįsta semantikos susiaurinimu nuo „mirties“ (*Tod*) iki „mirtino smūgio“ (*Totschlag*, plg: lot. *mortuus* – miręs). *Leges barbarorum* rašyt. tradicijos pradžioje ši reikšmės raida jau buvo pasibaigusi. Slaptas arba neprisipažįstamas nužudymas, priešingai negu viešas užmušimas (lot. *homicidium*, sen. vok. aukšt. *slahta*, *manslahta*, *wîg*) užtraukdavo ypač griežtą bausmę, nes

žudikas, nuslėpdamas nusikaltimą, siekdavo išvengti → keršto. Todėl už Δ frankai ir langobardai reikalaudavo trigubos, alemanai, bavarai, fryzai ir saksai – devyneriopos → Wergeld. Prie Δ nuslėpimo VA kaip sunkinamoji aplinkybė prisidėjo tyčios elementas; XV a. pab. Δ ir „tyčinio nužudymo" reikšmės iš esmės sutapo. Kartu su kitais slaptais nusikaltimais, antai vagyste, padegimu, išdavyste, Δ buvo laikoma piktadarybe, t. y. „negarbingu, žeminančiu nusižengimu". Šis vertinimas atsispindi formulėse: anglosaksų *mân* ir *morþer,* sen. saksų *mēn endi morþwerk*, vid. vok. aukšt. *mein unde morð*. Brandž. ir vėlyv. VA už Δ dažn. būdavo baudžiama mirties bausme (laužant kaulus ratu). – VA lit. Δ sąvoka pamažu praranda teisės termino reikšmę ir tiesioginį ryšį su teise. *Heliand* sutinkame ne tik *morðwerk* (iš anglosaksų *morðweorc*) – „slaptas nužudymas", bet ir *morð* – „užmušimą", „mirties bausmę" (V. 5242). Sen. vok. aukšt. *Muspilli* (V. 93) žodis Δ vartojamas „didelio nusikaltimo" prasme. *Kudrun* (888,1) ir kituose vid. vok. aukšt. kūriniuose Δ suprantama kaip didelio masto kruvinos skerdynės. Δ motyvas aptinkamas ir VA polit. lyrikoje, nors ir nebūtinai aiškiai įvardijant nusikaltimą. Čia dažn. ryšį su tyčiniu nusikaltimu nulemia prakeikimo strofos forma ir turinys (pvz., Valterio Fogelveidės L. 84, 9 ir t.). Jono iš Teplicės *Ackermann* žmona kaltinama dėl savo vyro mirties, – tai vėlyv. VA ir ankstyv. humanizmui būdinga mirties samprata. Sch-W

Lit.: U. Müller, Untersuchungen z. polit. Lyrik d. dt. MA.s, Göp. 1974, 456–458. – R. Schmidt-Wiegand, M. u. Totschlag in d. älteren dt. Rechtssprache, in: Forschungen z. Rechtsarchäologie u. rechtl. Volkskunde 10 (1988), 47–84. → Nusikaltimas.

Žodynas → leksikografija

Žodinė kūryba → Oral Poetry

Žodžių žaismas, etimologiškai skirtingų, semantiškai arba fonetiškai vienodų arba panašių žodžių sąskambis arba žaismingas priešpriešinimas bendrakamieniams žodžiams; t. p. žaidimas žodžio daugiareikšmiškumu. VA poetikos vadovėliuose ši stiliaus figūra apibrėžiama nevienodai; kai kada jai priskiriama ir → aliteracija. – Iškilus vid. vok. aukšt. Δ meistras buvo Gotfrydas Štrasburgietis. Δ yra pamatinis → puošniojo stiliaus požymis. → Retorika. Rie

Lit.: B. Asmuth, Stilistik, D. 1974.

Žolelių knygos → herbariumai

Žonglierius (oks. *joglar*; VA lot. *iocularis, ioculator*). Pranc. *Jongleur* VA buvo vadinamas profesionalus → špylmanas, kaip dainininkas ir muzikantas, vėliau ir kaip → fokusininkas atlikdavęs epinius ir lyrinius kūrinius, o P. Pranc. – dainuodavo → trubadūrų, kurie patys neidavo į viešumą, dainas. Nors Δ iš esmės tebuvo atlikėjai, tarp jų pasitakydavo ir → truverų, pvz., Adenet le Roi. Dvarui priklausantys Δ nuo XII a. pab. imami vadinti → menestreliais. Žonliravimo menas buvo didaktinių eilėraščių (→ ensenhamen) objektas. Nuo IX a. pradėjo kurtis Δ brolijos. Eir

Lit.: E. Faral, Les jongleurs en France au MA, P. 1910. – P. Ménard, Les jogleurs et les chansons de geste, in: Mélanges René Louis, P. 1982, 33–47.

Žuvis buvo j. pakrantėse, prie ež. ir upių gyvenančių žmonių natūralus maisto produktas, tačiau žvejyba iš dalies buvo valdovo regalija. Kita vertus, dėl Bažn. draudimo pasninko metu valgyti mėsą Δ tapo svarbi ir kitur, todėl laikui bėgant imta plačiai prekiauti vytinta, rūkyta ir sūdyta Δ; šia prekyba pirmiausia užsiėmė skand. (ypač džiovinta norvegiška menke) ir baskai. Δ veisimu tvenkiniuose daugiausia vertėsi vien. Žvejų bendrijos žinomos nuo X a. It. Gyvūnų simbolikoje Δ nurodo į Kristų. → Banginis. Din

Lit.: H. Hitzbleck, Die Bedeutung d. Fisches für die Ernährungswirtschaft Mitteleuropas in vorindustrieller Zeit, Diss. Gö. 1971. – C. Vogel, Symboles culturels chrétiens. Les aliments sacrés: poisson et refrigeria, in: Settimane di studio del centro italiano di studi sull' alto medioevo 23 (1976) 6, 197–265. – H. Guttorsen, Hva vet vi om den norske tørrfiskhandelen i middelalderen, in: Håløygminne 17 (1985), 3–24. → Gyvūnų simbolika.

Žvakė, iš pr. aliejuje išmirkyta beržo tošis, naudota apšvietimui; ant tošies būdavo ir rašoma. Kaip ir deglas bei → lempa, Δ buvo perimta iš romėnų kultūros ir kartu su krikšč. labai paplito. Vaško Δ tapo sakramentų, sakramentalijų ir ugnies liturgijos (Grabnyčios, šv. Blažiejaus palaiminimas) nuolatine sudedamąja dalimi. Iš čia ir radosi Δ naudojimo papročiai, apėmę ir liaudies papročių

elementus (apšvietimo ritualai, gyvenimo šviesos vaizdiniai, tikėjimas nuo nelaimių apsaugančiu poveikiu); plg. **Δ** deginimą ant kapų per Vėlines. Vaško ir **Δ** aukų būta jau seniausiose *oblatio*. Atsižvelgiant į didelį Bažn. apšvietimo poreikį, jau palyginti anksti buvo teisiškai sureguliuotas **Δ** paaukojimas (plg. „vaško činšininkų" *tabularii* arba *cartularii* frankų laikais, → censualai; cechų ir brolijų parama žvakėms parūpinti ir pan.). Teis. gyvenime **Δ** ir šiaip gana dažnai naudotos: atskiriant nuo Bažn. (simbolis – užpučiama deganti **Δ**), laikui matuoti per rinkimus, testamentų Bestellungen ir per varžytines (*das Gut an die Kerze bringen*); vėlyv. VA – juoda **Δ** vykdant gėdos bausmę (santuokinė neištikimybė, raganavimas). → Apšvietimas. Sch-w

Lit.: E. WOHLHAUPTER, Die Kerze im Recht, Wr. 1940. – D. W. H. SCHWARZ, Sachgüter u. Lebensformen, B. 1970.

Viduramžių žodynas

Viršelio dail. Tomas Vyšniauskas

Išleido leidykla „Aidai“
Tilto g. 8/3, LT-01101 Vilnius
Spausdino UAB „Vilniaus spauda“
Viršuliškių skg. 80, LT-05131 Vilnius

"Viduramžių žodynas" – pirmas toks Lietuvoje. Jame apibendrinami šiuolaikinės medievistikos, ypač kuriamos vokiškai, rezultatai. Žodynas skiriamas ne tik profesionalui istorikui – jame vertingos informacijos ras literatūros, dailės, muzikos tyrinėtojas, teologas ir filosofas, teisės ir ūkio istorikas. Galiausiai, šis žodynas kiekvienam išsilavinusiam žmogui pristatys savitą ir Lietuvoje per mažai pažįstamą Europos istorijos tarpsnį – Viduriniuosius amžius.

Žodyno rengėją Peterį Dinzelbacherį mūsų skaitytojai žino kaip vertinamos „Europos mentaliteto istorijos" sudarytoją ir vieną iš autorių.

Culture 2000

„Švietimas Lietuvos ateičiai" – projektas, atsiradęs sutapus Lietuvoje vykstančios švietimo reformos ir filantropo George'o Soroso veiklos siekiams. Jį įgyvendina Atviros Lietuvos fondas, bendradarbiaudamas su Švietimo ir mokslo ministerija. Projekto paskirtis – tobulinant švietimo sistemą paskatinti atviros pilietinės visuomenės Lietuvoje kūrimąsi.

ISBN 9955-656-03-4

